מאיר ונדר

אנציקלופדיה להכמי גליציה

שרידי בית־הכנסת הגדול ברימנוב

מאורי גליציה

אנציקלופדיה לחכמי גליציה

הרב מאיר וונדר

חלק שני

ה-ח

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

המכון להנצחת יהדות גליציה

ירושלים תשמ״ב

©

הרב מאיר וונדר
רחוב פנים מאירות 13, ירושלים 94473
טל. 02-527014

RABBI MEIR WUNDER
13 Panim Meiroth St., Jerusalem 94473
Tel. 02/527014

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

נדפס בישראל
Printed in Israel

סדרי־צילום • גרפיקה • לוחות • הדפסה
דפוס "הד" בע"מ
רח' יהודה המכבי 5, טל: 228998 ירושלים

Graphics, Plates, & Printed:
"HED" Press, Jerusalem

התוכן

תוכן הענינים . . . . . ג
הקדמה . . . . . ד
ספרי זכרון נוספים לקהילות גליציה . . . . . ו
שמות המשפחה בכרך זה . . . . . ז
לוח קיצורים וראשי תיבות . . . . . י
רשימה נוספת של מקורות . . . . . יג
דברי ביקורת והערכה . . . . . יד
המשפחות המתחילות באות ה 1
המשפחות המתחילות באות ו 743
המשפחות המתחילות באות ז 966
המשפחות המתחילות באות ח 1026
רשימת הלוחות התמונות והפקסימילים 1065
תיקון טעויות דפוס 1071
מפתח לקהילות גליציה בכרך זה 1073
מפתח לחיבורי חכמי גליציה בכרך זה 1079
מפתח כללי 1087
תוכן הענינים באנגלית 1101

הקדמה

יחודו המופלא והרעיון הגלום בהוצאת האנציקלופדיה לחכמי גליציה זכו לעורר הד עצום, ופרטו על נימי הלב של שרידי מדינה זו בכל קצוות תבל. מתגשמת בכך משאלה כמוסה מכבר להציב הנצחה נאותה לאותה יהדות מפוארת, ולרשום בשיטתיות את גאוניה וצדיקיה. בהדפסת ספרים בכלל על תולדות חייהם של הצדיקים צפונה ברכה רבה, והיטיב להגדירה רבי שמעון סופר בהסכמתו לספר שם הגדולים החדש: יש חשיבות לספרים המזכירים מעשה צדיקים, לספר עליהם לדורות הבאים לעורר לבבם, וגם זכר צדיק לברכה למזכירים אותו, וברכה לצדיק בעולם העליון, ע״י שבעוה״ז מזכירים בשבחו, ולומדים ממעשיו לעשות כמוהו ולהלוך בדרכיו. על אחת כמה וכמה חכמי גליציה שלא זכו לרישום מפורט, ורבים מהם נשתכחו ואבד זכרם. מאות שנים היתה אוירתה ספוגת תורה ויהדות, ופיכו בה חיים של גדלות ביראת שמים ואהבת הבורא. לך נא ראה מה שכתב הרב פנחס הורביץ אב״ד ברודשין בהקדמתו לספר תקנות ישיבתו: ״מדינת גליציא אשר משנים קדמוניות התנופפה ברוב הדרה, בתלמידי חכמים מלוא רוחב ארצה, ובתי מדרשיה היו מלאים לומדי תורה ויראי ה׳ כשתילי זיתים סביב לשולחניהם, בה היתה התורה מאירה לארץ ולדרים, וקרנים מידה לה מכל עברים, ממנה היו גדוליה, ממנה גאוניה משוש דור דורים״.

השבח והתהילה לבורא העולם שהחלק הראשון נתקבל באהבה ובחיבה בכל עברים. גם בנסיעותי בערי אירופה ואמריקה אמרו לי דברי תהילה חמים רבנים ואדמורי״ם, ראשי ישיבה ובני תורה, ואמצו את ידי להמשיך. גם אלו שהטיחו בו קורטוב של תוכחת מגולה על דמיון של חריגות פה ושם, עשו זאת מאהבה מסותרת והערכה לגודל המפעל. שמחו בו ביותר בני המשפחות המופיעות בספר, באשר נפרסה להם יריעה רחבה לדעת את שורשיהם ותולדות משפחתם. ששו בו גם חוקרים ומלומדים בקרית ספר ובהיכלי תורה ומדע, על שפע הפרטים המדויקים המוגשים בקנה ברהיטות לכל מחפש ומעיין. תיתי לי שגם בני מדינות אחרות שואפים להקים מצבת זכרון כזו ליהדות ארצותיהם, ויהי רצון שחפצם יצליח בידם. במסעותי בערים רבות לאיסוף חומר ולבנים להקמת המפעל, צר היה לי לראות שדוקא מיוצאי גליציה ישנם כאלו שאינם מעריכים את חשיבות ההנצחה בספר למען הדורות הבאים. יש ואטמו בצייקנות את ליבם וכיסם בפני בן מדינתם שהעמיס על עצמו מפעל הנצחה הראוי למכון שלם, ואפשר שאף זו תכונה גליצאית. תספיק רמיזה זו לחכמים, ולא אאריך בפרטי האכזבות שהיו מנת חלקי מאת המבטיחים ואינם מקיימים, או מאת האדישים והמתנכרים. כך היה עלי להיאבק בנוסף על עריכת החומר גם עם המשא הכספי האדיר, וכשל כח הסבל. לאידך גיסא עלי לציין כי באורח כללי בלטו קוי האופי הגליצאיים של ידידות ולבביות, מאור פנים ורצון לעזור לזולת.

העקרונות לסידור הספר נתבארו בהקדמתי לחלק הראשון, וכאן אעמוד רק על כמה ענינים שנתחדשו או שנשתנו. ערכים בספר נקבעו לרבנים, אדמורי״ם, מחברים ומדפיסים, אך פעמים נוספו אישי ציבור בעלי שיעור קומה שמשפחתם נודעה לשם טוב בקהילה ובסביבתה. כללתי גם בני גליציה שעקרו ממנה ופעלו בארצות אחרות, ומצאתי לכך תנא דמסייע בשו״ת פתחא זוטא, אבן העזר, סי׳ כא, לגבי היתר מאה רבנים שצריך שיהיו משלוש מדינות, והוא פוסק שבן מדינה שהשתקע במדינה אחרת אינו נחשב כבן אותה מדינה, מכיון שטבעו דומה למדינה שבא ממנה, ולא לזו שגר בה. במשפחה שעיקרה בגליציה, רשמתי כחטיבה אחת גם את אלו שפעלו במדינות אחרות ולא היו גליצאיים.

המקורות הכלליים צוינו בחלק הראשון ברשימה נפרדת, וכוחה יפה גם לחלק השני. ספרים פרטיים לידיעות בודדות נבלעו במפתח הכללי, וכעת נתיחדה להם רשימה מיוחדת.

לאיזכור מיוחד ראוי הספר: **לוח השואה של יהדות פולין** מאת ישראל שציפאנסקי, ניו יורק, תמוז, תשל״ד, 88 עמ׳. הוא כולל את רשימת הקהילות עם תאריכי החיסול של כל אחת, ופרטים נוספים. לעומת הספר השחור של יד ושם המסתמך במספרי היהודים על מיפקד 1921, מתבסס כאן המחבר גם על מיפקד 1931, וחישוב הגידול יחסית עד 1939. בהקדמה הוא מבאר את שיטת עבודתו ומקורותיו, ומצרף בירור הילכתי.

היקפו הרב של החומר בחלק זה, אותיות ה—ח, אילצני ללמוד את סוד הצימצום. אין הדבר מתבטא ברישום הפרטים שבתוך הערכים, אלא רק בהקטנת השטח שנועד לתמונות ולפקסימילים. לא ויתרתי על אלו ככל שהשיגה ידי, כפי הנאמר טוב מראה עינים. יעוין בראש ספר נאדר בקודש מהדורת תשכ״א, שם עומד האדמו״ר מביקסאד בניו יורק על חשיבות חתימותיהם של צדיקים, ומביא שבש״ס הודיעו איך היו חתימות האמוראים, כמו בבבא בתרא דף קסא ובגיטין דף לו. כשמעיינים באיזה ערך, יש לשים לב בזהירות על מי מוסבים הדברים, וחשיבות רבה למיקומם של הנקודות והפסיקים. בדרך כלל באים הפרטים על מי שנזכר לפני כן בסמוך, וכשההפסקה ארוכה מדי חזרתי שוב על שם המדובר במלואו או בר״ת. השתדלתי לכנות את האב״ד בתואר הרב, ואילו רבי משמעותו בדרך כלל אדמו״ר. הניסוח מעיר פלונית משמעותו שכיהן שם, ואילו בעיר מציין שרק גר שם. באופן כללי אין המידע שבספר יכול להיות מדויק לגמרי, באשר הסתמכתי גם על מקורות שאינם נקיים משיבושים. רק כאשר נתבררה לי שגיאתו של איזה מקור, רשמתי דלא כפלוני לאפוקי מדבריו. הוספתי פרטים על הוצאות ובתי הדפוס של הספרים, וציינתי את פרטי הדפים והעמודים. השינויים בעריכת המפתח הכללי נרשמו בראשו. התקבץ בידי חומר רב על חוקרים וסופרים שאינם משתלבים במסגרת הכללית, ועשוי להיות להם מדור מיוחד. כמו־כן נתקבצו בידי מילואים ותיקונים רבים לחלק הראשון, ויודפסו אי״ה בנפרד.

אם באתי לפרוט את כל אותם שעמדו לימיני בעידוד ובסיוע אין אני מספיק. רבים שיגרו אלי מכתבים מכל אפסי ארץ, עם תמונות ופרטים חשובים על אישי משפחותיהם. יש שמסרו ושלחו את דמי השתתפותם בהקמת הבנין, ונעשו שלוחי מצוה לזרז את האחרים. לכולם אני חייב תודה והוקרה עד אין קץ. ברם זכור לטוב הרב ד״ר ארתור הרצברג על השתדלותו הרבה למען הספר. כמו־כן הגישו סיוע משרד החינוך ע״י המחלקה לתרבות תורנית, המשרד לעניני דתות וקרן עמו״ס.

פינה חמה שמורה אצלי בתודה ובהוקרה לעידודה הרב של משפחת איש האשכולות הרב הגאון המקובל רבי שמואל לנדא זצ״ל מסנדובה־וישניה, אודותיו כתבתי בבטאון קול מחזיקי הדת, ד, עמ׳ 73 — 76. כמאה וחמישים מצאצאיו נספו בשואה, ואת שרשרת הזהב וטוב לבו הרחום ירשו שלושת בנותיו שזכו לעלות לארץ: 1. האשה רבת החסד מרת סימה פוקס ע״ה. אין קץ לצדקת פזרונה ומעלליה הטובים, ועוד רבות ידובר בהם. נפטרה בתל־אביב ביום ז׳ ניסן תש״ם, והניחה ג׳ בנים ובת האוהבים ומכבדים את זכרה וזכר בעלה אביהם ר׳ לייביש ז״ל. ג׳ ימים לפני פטירתה הספיקה להעביר את ההשתתפות הראשונה בהוצאת חלקה השני של האנציקלופדיה. תבדל לחיים טובים וארוכים בבריאות ובנחת: 2. מרת רחל גרומט תחיה. שורה ארוכה של מצוות ומעשים טובים נזקפים לזכותה, ובמיוחד בקרב יוצאי סנדובה־וישנה שזכו אצלה ליד רכה מעודדת ומסייעת לקליטתם עם עלייתם לארץ. ייזכר זכר לטוב בעלה המנוח מר נפתלי ז״ל שנפטר ביום י״ז שבט תשל״ט, והניח את בתם המלומדת אשת נכדו של הגאון רבי יצחק אלחנן ספקטור מקובנא. יוחקו לחיים טובים בספר בבריות גופא ונהורא מעליא: 3. מרת גולדה ובעלה דוב וינר עדיני הנפש ואצילי הרוח בקרית חיים שליד חיפה. מי ימלל נועם ידידותם וגודל אהדתם למפעל זה של הנצחת יהדות גליציה באופן ישיר, ובאמצעות בתם רינה וחתנם חבר הכנסת הנכבד מר בן־ציון רובין נ״י סגן שר העבודה והרווחה, והשתדלותו הרבה באופנים שונים.

אחזור ואשנה מזמור לתודה, ואפתח בכבוד אכסניה בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי למחלקותיו השונות, ובמיוחד לאנשי המחלקה לכתבי־יד. כמו־כן לשרות הצילום, ובמיוחד למר דוד רענן שעבודתו המומחית בצילום התמונות ניכרת יפה בספר.

יבואו על הברכה ראשי כולל רבי מאיר בעל הנס גאליציען ועובדיו על עידודם, הנהלת מכון "גנזים" בתל־אביב, וסטודיו טריינר בניו־יורק על הרשות להשתמש בתמונותיו. מבעלי הארכיונים הפרטיים אזכיר לתודה ולברכה את ר' דוד חיים זילברשלג ור' יוסף מושקוביץ, ובמיוחד את ר' שמואל גור שפתח לפני את שערי אוצרות התמונות אשר לו מגדולי ישראל. יבורכו ידידי עוז ר' שמואל דריימן ובנו ר' אליצור מנהלי דפוס "הד" וצוות העובדים המסור, בשל התמדתם ומסירותם להתגבר על כל אבני הנגף בדרך הארוכה עד להופעת הספר בצורה כה נאה והדורה. יצו להם השם יתברך מנועם טובו, ויריק עליהם ברכותיו עד העולם.

כפי פרוסות בתפילה אל נורא עלילה שיתן לי כוח ועוז להמשיך במפעל עד גמירא, ואזכה עם רעיתי שתחיה הנושאת עמי בעול לראות רוב נחת מכל ילדינו ונכדינו כל הימים.

מאיר וונדר

עיה"ק, כ"ו סיון תשמ"א

ספרי זכרון נוספים לקהילות גליציה

המשך לרשימה שנדפסה בחלק א' עמ' 854-851

בוצץ	עיר ומלואה, שמואל יוסף עגנון, ירושלים — תל אביב, שוקן, תשל"ג
ברזן	בז'ז'ני נריוב והסביבה, בעריכת אדריכל מנחם כץ, חיפה, תשל"ח
בריגל	ספר יזכור של קהילת בריגל בז'סקו והסביבה, חיים טלר, רמת־גן, תש"ם
גריידינג	ספר גריידינג, ערך וליקט יהודה (ליביש) מארגל, תל־אביב, תשמ"א
דינוב	ספר דינוב, בעריכת יצחק קסה, תל־אביב, תשל"ט
ויליצ'קה	קהילת ויליצ'קה — ספר זכרון, בעריכת שמואל מאירי, תל־אביב, תש"ם
טרמבובלה	ספר יזכור לקהילות טרמבובלה סטרוסוב ויאנוב והסביבה, בני־ברק, (תשמ"א)
יברוב	מצבת זכרון לקדושי קהילת יבורוב, בעריכת מיכאל בר־לב, חיפה, תשל"ט
ירוסלב	ספר ירוסלב, בעריכת יצחק אלפרוביץ, תל־אביב, תשל"ח
יריטשוב	חורבן יאריטשוב, הרב ד"ר מרדכי גערסטל, ניו־יורק, תש"ט
מליץ	מעליצער יידן, שלמה קלאגסברון, תל־אביב, ניי־לעבן, תשל"ט
נימרקט	ספר נובי־טארג והסביבה, בעריכת מיכאל וולצר־פאס, תל־אביב, תשל"ט
סמבור	ספר סאמבור — סטארי־סאמבור, בעריכת אלכסנדר מנור, תל־אביב, תש"ם
ססוב	מיין שטעטל סאסאוו, משה רפאל, (ירושלים, תשל"ט)
סקלה	ספר סקאלה, ניו־יורק, תשל"ח
קוסוב	מגילת קאסאוו, יהושע גערטנער, תל־אביב, עמך, תשמ"א
רוזניאטוב	הופיע ספר זכרון, ואינו מצוי.
רידיק	ספר יזכור ליהודי רודקי והסביבה, בעריכת יוסף כרוסט, תל־אביב, (תש"ם)

שמות המשפחה בכרך זה

1	הבנשטריט	Hebenstreit
2	הבר	Haber
3	הברמן	Haberman
7	הגר	Hager
82	הוזיגר	Huziger
82	הוטרר	Hutterer
83	הויברגר	Hauberger
83	הויזמן	Hausman, Houseman
83	הויזר	Hauser
84	הוכבוים	Hochbaum
84	הוכברג	Hochberg
86	הוכגלרנטר	Hochgelernter
87	הוכולד	Hochwald
87	הוכנר	Hochner
88	הוכשטין	Hochstein
89	הולך	Hollech
90	הולנדר	Hollender
99	הולס	Holles
101	הולצר	Holtzer, Holzer
102	הולר	Holler
104	הולשיצר	Holeshitzer
104	הופטמן	Hauftman, Hauptman
104	הופן	Hoffen
105	הופנר	Hofner
105	הורביץ	Horowitz, Hurvitz
361	הורודנר	Horodner, Orender
362	הורן	Horshowsky
362	הורנברג	Hushpal
363	הורניק	Horn
364	הורשובסקי	Hornberg
370	הושפל	Hornik, Harnik
370	הזנלויף	Hasenlauf
371	היבנר	Hibner
382	היזלברג	Heiselberg
383	היזלר	Heizler
383	היטנר	Heitner
383	היטר	Hitter
383	היליג	Heilig
383	הילפור	Heilfur
383	הילר	Hiller
384	הימן	Heiman, Hyman
384	היסטר	Hister
384	הירש	Hirsch, Hirsh, Hersh
388	הירשהורן	Hirshhorn, Hershhorn
389	הירשטל	Hirshtal, Hershtal
390	הירשמן	Hirshman, Hershman
391	הירשפלד	Hirshfeld, Hershfeld
392	הירשפרונג	Hirshprung
397	הכט	Hecht
399	הלברטל	Halbertal
404	הלברייך	Halbreich
404	הלברשטם	Halberstam
556	הלד	Held
556	הלמן	Hellman
556	הלפנבין	Helfenbein
557	הלפרין	Halperin, Halpern, Heilpern, Heilperin
635	הלר	Heller
681	המבורגר	Hamburger
681	המר	Hammer
681	המרלינג	Hemerling
688	הנדלר	Hendler
688	הס	Haas, Hass
688	הסטן	Hasten
688	הענע	Hene, Hana
688	הפטר	Hafter, Hefter
688	הרבסט	Herbst
691	הרבסטמן	Herbstman
691	הרטמן	Hartman
691	הרמלין	Hermelin, Harmelin
700	הרמלע	Hermele
701	הרמן	Herman
702	הרץ	Hertz, Hartz, Herz
702	הרצברג	Hertzberg
702	הרצוג	Herzog, Herzig
720	הרשקוביץ	Hershkowitz
720	השל	Heschel
743	ובר	Weber
748	וג	Weg
751	וגנר	Wagner
752	וגשל	Wagshal
757	ווידניק	Woidnik
757	וולגלרנטר	Wolgelernter
757	וולובין	Wolowitz
757	וולוסקי	Wolusky, Woloski
757	וולטיך	Wolteich
758	וולך	Wallach
758	וולמוט	Wolmuth
758	וולף	Wolf
763	וולפגנג	Wolfgang

העבענשטרייט		
האבער		
האבערמאן		
האגער		
הוזיגער		
הוטערער		
הויבערגער		
הויזמאן		
הויזער		
האכבוים		
האכבערג		
האכגילערנטער		
האכוואלד		
האכנער		
האכשטיין		
האלעך		
האלענדער		
האלעס		
האלצער		
האלער		
האלעשיצער		
הויפטמאן		
האפען		
האפנער		
האראוויץ		
האראדנער		
הארן		
האריזילבערג		
האריזלער		
האריטנער		
הילער		
הילליג		
היילפור		
היימאן		
היסטער		
הירשהארן		
הירשטאל		
הירשמאן		
הירשפלד		
הירשפרונג		
העכט		
האלבערטאל		
האלברייך		
האלבערשטאם		
העלד		
העלמאן		
העלפינביין		
האלפערין		
העלער		
האמבורגער		
האמער		
העמערלינג		
הענדלער		
האס		
האסטען		
הענא		
האפטער, העפטער		
הערבסט		
הערבסטמאן		
הארטמאן		
הערמעלין		
הערמעלע		
הערמאן		
הערץ, הארץ		
הערצבערג		
הערצוג, הערציק		
הערשקאוויטש		
העשיל		
וועבער		
וועג		
וואגנער		
וואגשאל		
וואידניק		
וואלגעלערנטער		
וואלאוויטש		
וואלוסקי		
וואלטייך		
וואלאך		
וואלמוט		
וואלף		
וואלפגאנג		

Weiss	וויס	ויס	857
Weissburg	וויסבורג	ויסבורג	869
Weissbach	וויסבאך	ויסבך	869
Weissblum	וויסבלום	ויסבלום	870
Weissberg	וויסבערג	ויסברג	899
Weissberger	וויסבערגער	ויסברגר	899
Weissbart, Weissbrot	וויסבארט	ויסברוט	899
Weisshaus	וויסהויז	ויסהויז	899
Weissman	וויסמאן	ויסמן	900
Weisser	וויסער	ויסר	907
Weisstein	וויסשטיין	ויסשטין	907
Weitz	וויץ	ויץ	908
Weitzman	וויצמאן	ויצמן	909
Weitzen	וויצען	ויצן	909
Weitzenblum	וויצענבלום	ויצנבלום	909
Weitzenfeld	וויצענפעלד	ויצנפלד	910
Weitzner	וויצנער	ויצנר	910
Wirt	ווירט	וירט	911
Wahl	וואהל	ול	912
Wald	וואלד	ולד	916
Waldberg	וואלדבערג	ולדברג	918
Waldman	וואלדמאן	ולדמן	921
Walder	וואלדער	ולדר	922
Waltuch	וואלטיך	ולטוך	922
Wallerstein	וואלערשטיין	ולרשטין	924
Wenkert	וועגקערט	ונקרט	928
Westreich	וועסטרייך	וסטריך	928
Wasserman	וואסערמאן	וסרמן	931
Wachs, Wax	וואקס	וקס	933
Wachsberg, Waxberg	וואקסבערג	וקסברג	936
Wechsler, Wexler	וועקסלער	וקסלר	937
Wachsman, Waxman	וואקסמאן	וקסמן	941
Wachskertz	וואקסקערץ	וקסקרץ	941
Warhaftig	וואהרהאפטיג	ורהפטיג	942
Wrubel	וורובעל	ורובל	942
Wertheimer	וועהטהיימער	ורטהימר	944
Wahrman	וואהרמאן	ורמן	944
Werfel	וועהרפל	ורפל	966
Warshower, Warschawer	וואהרשאווער	ורשובר	966
Segel, Zegel	זעגיל, זעגעל	זגל	968
Segner, Zegner	זעגנער	זגנר	969
Sehman, Seeman, Zehman	זעהמאן	זהמן	971
Zoberman	זאבערמאן	זוברמן	974
Zuchman	זאכמאן	זוכמן	975
Zomerstein, Sohmerstein	זאמערשטיין	זומרשטין	976
Sonnenschein	זאנענשיין	זוננשין	976
Wolfish, Wallfish	וואלפיש	וולפיש	763
Wolfsberg	וואלפסבערג	וולפסברג	764
Walkenfeld, Wolkenfeld, Wulkan	וולקאנפעלד	וולקנפלד	764
Woller, Waller	וואלער	וולר	765
Wunder, Wander	וואנדער	וונדר	765
Wurmbrand	וורמבראנד	וורמברנד	771
Wurtzel	וואהרצעל	וורצל	772
Wettstein	וועטשטיין	וטשטין	772
Wigler, Wegler	וויגלער	ויגלר	774
Weiger, Weger	וויגער	ויגר	775
Widawsky	וויד‌אווסקי	וידבסקי	776
Weidberg	וויידבערג	וידברג	778
Weiden	וויידען	וידן	778
Weidenfeld	וויידענפעלד	וידנפלד	778
Wiederman	וויד‌ערמאן	וידרמן	795
Wiederker	וויד‌ערקער	וידרקר	796
Weiselberg	וויזעלבערג	ויזלברג	798
Weiser	וויזער	ויזר	798
Weiteles, Vitales	וויטעלעס	ויטלש	798
Wittmeyer	וויטמאיר	ויטמאיר	802
Witkover, Vitkawer	וויטקאווער	ויטקובר	804
Weikslbaum, Wechselbaum	וויקסלבאום	ויכסלבוים	805
Willig	וויליג	ויליג	805
Wilner	וויל‌נער	וילנר	806
Wilf	וויל‌ף	וילף	807
Wilk	וויל‌ק	וילק	812
Willer, Weiller	וויל‌ער	וילר	812
Wein	ווין	וין	814
Weinberg	וויינבערג	וינברג	817
Weinberger	וויינבערגער	וינברגר	818
Weingarten	וויינגארטען	וינגרטן	830
Wind	ווינד	וינד	830
Weindling	וויינדלינג	וינדלינג	832
Winter	ווינטער	וינטר	833
Weintraub	וויינטרויב	וינטרוב	834
Weinig	וויניג	ויניג	835
Weinlez, Weinles	וויינלעז	וינלז	836
Weinman	וויינמאן	וינמן	836
Weinfeld	וויינפעלד	וינפלד	837
Winkler	ווינקלער	וינקלר	842
Weiner	ווינער	וינר	842
Weinreb, Weinryb	וויינרעב	וינרב	843
Weinreich	וויינרייך	וינריך	850
Weinstock	וויינשטאק	וינשטוק	850
Weinstein	וויינשטיין	וינשטין	854
Weinselbaum, Wincelbaum	וויינשילבוים	וינשלבוים	854

977	זוסלק	Zuslack
977	זוסמן	Sussman, Zusman
978	זטליר	Zetler
978	זיגל	Siegel
979	זיגלר	Ziegler, Siegler
979	זיגר	Zeiger
979	זידמן	Seidman, Zeidman
984	זידר	Zieder
984	זיטזומר	Sitsamer
984	זיטשיק	Zaichyk, Zeichick, Saichek
986	זיכרמן	Zicherman
987	זילבר	Silver, Zilber
990	זילברברג	Silberberg, Silverberg
990	זילברמן	Silberman, Silverman
991	זילברפרב	Silberfarb, Silverfarb
995	זילברשטין	Silberstein, Silverstein
996	זילברשיץ	Silberschuetz
998	זינגר	Singer
1007	זיס	Ziss, Suess
1008	זיסקינד	Zisskind
1008	זיף	Zeif

1012	זלדוביץ	Zeldowitz
1012	זלט	Dzalet
1012	זלטנריך	Zeltenreich
1019	זלטס	Zlates
1020	זלטקיס	Zlatkes
1020	זליגר	Seliger, Zeliger
1023	זלנפרינד	Sellenfreind
1024	זלץ	Zaltz, Saltz
1024	זלצר	Zeltzer, Seltzer
1024	זלר	Zaller
1026	זמיל	Zemel, Semel
1026	זפרין	Zafrin, Safrin
1026	זקליר	Zeckler, Seckler
1026	חודרוב	Chodrow
1031	חויז	Choiz, Choze
1032	חיאל	Chiel, Chill
1032	חיות	Chajes, Chayes (בפולנית)
1058	חלפן	Chalfan, Halfan
1058	חמידס	Chameides חמאדיס, חמיידעש חמודות
1062	חנליש	Chanales
1062	חריף	Charif
1063	חרפ	Charap
1064	חרק	Charak, Charag

לוח קיצורים וראשי תיבות

א׳ — אחד
אא״ז — אדוני אבי זקני
אא״כ — אלא אם כן
אאמו״ר — אדוני אבי מורי ורבי
אב״ד — אב בית דין
אבי״ע — אצילות, בריאה, יצירה, עשיה
אגוה״ר — אגודת הרבנים
אגו״י — אגודת ישראל
אד״א, אד״ב — אדר א/ב
אדמו״ר — אדוננו מורנו ורבנו
אדר״ח, בדר״ח — א/ב דראש חודש
אה״ו — אלטונה, המבורג, ונדסבק
אהו״נ — אהוב נפשי
אה״ע — אבן העזר
אה״ק — ארץ הקודש
או״ה — איסור והיתר
או״ח — אורח חיים
אחב״י — אחינו בני ישראל
אחה״צ — אחרי הצהריים
אח״ז — אחרי זה
אח״כ — אחר כך
א״י — ארץ ישראל
אי״ה — אם ירצה השם
אי״ז — אין זה
א״כ — אם כן
אמ״ד — אמשטרדם
א״ע — את עצמו
אעפ״כ — אף על פי כן
א״צ — אין צריך
ארה״ב — ארצות הברית
אר״י — אדוננו רבי יצחק, ארץ ישראל
א״ש — אייזנשטט, אייכנשטיין
אש״ל — אכילה, שתיה, לינה
ב׳ — בחור, בתולה
ב״א — בן אחיו, בן אחותו
ב״ב — בבא בתרא, בני־ברק
בב״ח — בשר בחלב
ב״ג — בן גיסו
ב״ד — בן דודו
בדו״ז — בן דודו זקנו
בה״ג — בעל הלכות גדולות
ב״ח — בית חדש
ב״י — בית יוסף
בי״ד — בית דין
ביהמ״ק — בית המקדש
בי״ח — בית חולים
ביח״ר — בית חרושת
ביכ״נ — בית כנסת
בימ״ד — בית מדרש
בימ״ס — בית מסחר
בי״ס — בית ספר
בכ״ז — בכל זאת
בלא״ה — בלאו הכי
ב״מ — בבא מציעא
במ״ח — באר מים חיים
בנ״י — בני ישראל
בני״ש — בני יששכר
בע״ב — בעל בית
בעו״ה — בעוונותינו הרבים
בעזה״י — בעזרת השם יתברך
בע״פ — בעל פה
בעש״ט — בעל שם טוב
בפ״כ — בפי כל
ב״ק — בבא קמא
ב״ר — בן ר׳, בת ר׳, בראשית רבה
ג׳ — הגאון, הגדול
גב״ע — גבית עדות
ג״ח — ג׳ חלקים
ג״כ — גם כן
גל׳ — גליון
גמ״ח — גמילות חסדים
ג״פ — ג׳ פעמים
גפ״ת — גמרא, פוסקים, תוספות
גרוו״ד — גרוסוורדיין
ד׳ — דפים
ד״א — ד׳ ארצות, דרך ארץ
דב״ח — דברי חיים
דהע״ה — דוד המלך עליו השלום
דו״ז — דודו זקנו
דו״ח — דין וחשבון
דומ״ץ — דיין ומורה צדק
ד״ח — ד׳ חלקי
די״ח — דברי יחזקאל
דע״ק — דעת קדושים
ד״צ — דפוס צילום
ד״ת — דבר תורה, דין תורה
הגרש״פ — הגדה של פסח
הגה״ק — הגאון הקדוש
הגר״א — הגאון רבי אליהו
הד״ר — הלולא דרבי
ה״ה — הלא הוא
הה״מ — הרב המגיד
הי״ד — השם ינקום דמו
הכ״מ — הריני כפרת משכבו
הל׳ — הלכה
הע׳ — הערה
הק׳ — הקדוש, הקטן
הרה״ג — הרב הגאון
ה״ש — הלברשטם
וד״א — ועד ד׳ ארצות
ויקו״פ — ויקהל פקודי
ועה״פ — ועד הפועל
זב״ז — זה בזה
זה״ז — זמן הזה
זו׳ — זוגתו
זוה״ק — זוהר הקדוש
זי״ע ועכי״א — זכותו יגן עלינו ועל כל ישראל אמן
זיוו״ר, זיוו״ש — זיווג ראשון/שני
ז״ל — זכרונו לברכה
זצוקללה״ה — זכר צדיק וקדוש לברכה לחיי העולם הבא
זש״ק — זרע של קיימא
ח״א — חכם אחד
ח״ב — חלק ב׳
חב״ד — חכמה, בינה ודעת
חדו״ת — חידושי תורה
חו׳ — חוברת

ח״ו — חס וחלילה, חס ושלום
חו״ד — חוות דעת
חוה״ל — חובת הלבבות
חוה״מ — חול המועד
חו״ז — חותנו זקנו
חו״ל — חוץ לארץ, חוץ לעיר
חו״מ — חושן משפט
חופ״ק — חונה פה קהילתנו
חזו״א — חזון איש
חז״ל — חכמינו זכרונם לברכה
החיד״א — הרב חיים יוסף דוד אזולאי
חכ״צ — חכם צבי
חסל״א — חסד לאברהם
ח״ק — חברה קדישא
חת״ס — חתם סופר
ט״ב — טייטלבוים
טוט״ד — טור טוב טעם ודעת
טוש״ע — טור ושולחן ערוך
ט״ז — טורי זהב
י״א — יש אומרים
יא״צ — יארצייט
יבלחט״א — ייבדל לחיים טובים ארוכים
יה״ר — יהי רצון
יו״ד — יורה דעה
יו״ח — יוצא חלציו
יו״ט — יום טוב
יו״כ — יום כיפור
יו״ר — יושב ראש
יוש״ה — יסור ושורש העבודה
יח״ל — ישיבת חכמי לובלין
יי״ש — יין שרף
יצ״ו — ישמרהו צורנו ויחייהו
יר״ש — ירא שמים
ישועו״י — ישועות יעקב
יש״מ — ישמח משה
ית״ש — יתברך שמו
כה״ג — כהן גדול
כו״פ — כרתי ופלתי
כי״ח — כל ישראל חברים
כ״כ — כל כך, כן כתב
כמו״כ — כמו כן
כמי״ב — כמותו ירבו בישראל
כמ״פ — כמה פעמים
כ״ץ — כהן צדק
כ״ק — כבוד קדושת
כש״נ — כמו שנדפס
כת״י, כה״י, כ״י — כתב יד
כת״ס — כתב סופר
לה״ק — לשון הקודש
לי״ש — לירה שטרלינג
לע״נ — לעילוי נשמת
לפ״ג, לפ״ק — לפרט גדול/קטן
לפה״צ — לפני הצהריים
לש״ש — לשם שמים
מאה״ג — מאור הגדול
מאחז״ל — מאמר חז״ל
מג״א — מגן אברהם
מג״י — מגילת יוחסין
מג״ש — מגיני שלמה
מהד׳ — מהדורה
מהדו״ק, מהדו״ת, מהדו״ב — מהדורה קמא/תנינא/בתרא
מהריא״ז — מורנו הרב ר׳ יקותיאל אנזיל
מהר״ל — מורנו הרב ר׳ ליוא
מהר״ם — מורנו הרב ר׳ מאיר
מהרש״א — מורנו הרב ר׳ שמואל אידלש
מהרש״ל — מורנו הרב ר׳ שלמה לוריא
מהרש״ם — מורנו הרב ר׳ שלום מרדכי
מהרש״ס — מורנו הרב ר׳ שמעון סופר
מהרש״ק — מורנו הרב ר׳ שלמה קלוגר
מו״ה — מורנו הרב
מו״ח — מורי חמי, מרדכי ויסמן־חיות
מוכ״ז — מוסר כתב זה
מו״ל — מוציא לאור
מו״מ — משא ומתן
מו״ס — מוכר ספרים
מו״ץ — מורה צדק
מוצש״ק — מוצאי שבת קודש
מו״ר — מורי ורבי
מח׳ — מחותנו
מחז״ה — מחזיקי הדת
מח״ס — מחבר ספר
מיול״ח — מיועד להיות חתנו
מ״כ — מנוחתו כבוד
מכ״ע — מכתבי עתים
מלבה״ד — מביא לבית הדפוס
מל״ג — מיועד להיות גיסו
מלה״ע — מלחמת העולם
מ״מ — מגיד מישרים, מכל מקום, ממלא מקום, מראי מקומות
מנ״א — מנחם אב
מנ״ח — מנחת חינוך
מס״נ — מסירות נפש
מצ״פ — מצודתו פרוסה
משב״ק — משמש בקודש
מש״כ — מה שכתב
נד״ז — נכד דודו זקנו
נו״א — נועם אלימלך
נו״ב — נודע ביהודה
נו״נ — נושא ונותן
נט״ש — נטע שעשועים
נ״י — ניו יורק, נרו יאיר
נ״ך — נביאים, כתובים
נ״ל — נזכר למעלה
נ״ע — נשמתו עדן
נפ״ח — נפש חיה
נר״ו — נטריה רחמנא ופרקיה
ס״ג — סדיגורה, סעודה ג׳
סג״ל — סגן לויה
סג״נ — סגי נהור
ס״ד — סייעתא דשמיא
סו״ס — סוף סוף/סימן/ספר
סמ״ג, סמ״ק — ספר מצוות גדול/קטן
סמ״ע — ספר מאירת עינים
ס״ת — ספר תורה
סת״ם — ספרים, תפילין, מזוזות
ע״א — עד אחד, עמוד א׳
ע״ד — על דבר, על דרך
ע״ה — עליה השלום
עה״ת — על התורה
ע״ד — עורך דין
עוה״ב — עולם הבא
עוה״ז — עולם הזה
ע״ז — עבודה זרה, על זה
ע״ט — עברי טייטש
עט״צ — עטרת צבי
ע״י — על יד, על ידי
עיו״כ — ערב יום כיפור

לוח קיצורים וראשי תיבות

עי״ז — על ידי זה
ע״כ — על כן
עכ״ז — עם כל זאת
עמ׳ — עמוד, עמודה
עמ״ס — על מסכת
ע״נ — על נהר
ע״ס — על סדר
ע״ע — עיין עוד
עפ״י — על פי
עקדה״ש — על קידוש השם
ער״ה — ערב ראש השנה
ער״ח — ערב ראש חודש
ע״ש — על שם
עשי״ת — עשרת ימי תשובה
עש״ק — ערב שבת קודש
פא״י — פועלי אגודת ישראל
פא״פ — פה אל פה, פנים אל פנים
פו״מ — פרנס ומנהיג
פירש״י — פירוש רש״י
פמ״ג — פרי מגדים
פנ״י — פני יהושע
פס״ד — פסק דין
פ״פ — פתחון פה
פפד״א, פפד״מ — פרקפורט דאודר/דמיין
פ״ק — פה קהילתנו
פקוא״מ — פקידים ואמרכלים
פקו״נ — פקוח נפש
פרד״ס — פשט, רמז, דרש, סוד
פ״ש — פריסת שלום
פ״ת — פרנקל־תאומים, פתח־תקוה
פתח״ז — פתחא זוטא
צא״י — צעירי אגודת ישראל
צ״ל — צריך לומר
צל״ח — ציון לנפש חיה
ק׳ — דקדוש, הקטן
הקב״ה — הקדוש ברוך הוא
הקבה״מ — הקיבוץ המאוחד
קו״א — קונטרס אחרון
קוב״ה — קודשא בריך הוא
קונ׳ — קונטרס
קמחז״ה — קול מחזיקי הדת
קצוה״ח — קצות החושן
ק״ק — קהילה קדושה, קראקא
ק״ש — קריאת שמע
קש״ע — קיצור שולחן ערוך
רא״ב — ר׳ אברהם בנימין
ראב״ד — ראש בית דין
ראז״מ — ר׳ אפרים זלמן מרגליות
רא״ח — ר׳ אברהם חיים
ראי״ה — ר׳ אברהם יהושע השל
רא״ל — ר׳ אריה ליב
ראל״ה — ר׳ אריה ליב הורביץ
ראל״צ — ראשון לציון
ראס״מ — ר׳ אלכסנד סנדר מרגליות
רא״ש — רבנו אשר
ר״ב — רוזנברג
רבה״ק, רבוה״ק — רבנו הקדוש, רבותינו הקדושים
רב״ז — ר׳ בנימין זאב
רב״צ — ר׳ בן־ציון
רד״ב — ר׳ דב בר
רדב״ז — ר׳ דוד בן זמרא
רד״כ — ר׳ דוב כהן (רפפורט)
ר״ה — ראש השנה
הרהמ״ח — הרב המחבר
הרה״צ — הרב הצדיק
רה״ק — ראש הקהל, הרב הקדוש
רוה״ק — רוח הקודש
רו״פ — רוסיש־פולין
רז״ו — ר׳ זאב וולף
ר״ח — ראש חודש
רחא״ל — ר׳ חיים אריה ליב
רח״ה — ר׳ חנוך הניך
רח״ו — ר׳ חיים ויטאל
רחי״ל — ר׳ חנניה יום־טוב ליפא
רח״כ — ר׳ חיים כהן (רפפורט)
רט״ז — ר׳ טודרוס זונדל
ריב״ז — ר׳ יוחנן בן זכאי
רי״ל — ר׳ יהודה ליב
רילי״ס — ר׳ יצחק ליב סופר
רי״ף — ר׳ יצחק אלפסי
ר״ל — רחמנא ליצלן
רל״י — ר׳ לוי יצחק
ר״מ — ריש מתיבתא
רמ״א — ר׳ משה איסרליש
רמב״ם — ר׳ משה בן מימון
רמ״ל — ר׳ משה ליב
רמ״מ — ר׳ מנחם מנדל
רמ״ע — ר׳ מנחם עזריה
רמ״פ — ר׳ משולם פיביש
רמ״ק — ר׳ משה קורדובירו
רנ״ה — ר׳ נפתלי הירץ
רנ״נ — ר׳ נתן נטע
רנ״צ — ר׳ נפתלי צבי
רע״א — ר׳ עקיבא איגר
ר״פ — רפפורט
רפו״ש — רפואה שלימה
רצ״א — ר׳ צבי אלימלך
רצ״ה — ר׳ צבי הירש
רשב״י — ר׳ שמעון בר יוחאי
רש״ז — ר׳ שלמה זלמן
רש״י — ר׳ שלמה יצחקי
רשכבה״ג — רבן של כל בני הגולה
רש״פ — ר׳ שרגא פיבל
רש״ש — ר׳ שמואל שמלקא
ר״ת — ראשי תיבות, רבנו תם
ש״ב — שאר בשרו
שד״ח — שדי חמד
שד״ר — שלוחא דרחמנא
שהגה״ח — שם הגדולים החדש
שה״ש — שיר השירים
שו״ב — שוחט ובודק
שוח״ט — שוחר טוב
שו״מ — שואל ומשיב
שו״ע — שולחן ערוך
שו״ת — שאלות ותשובות
שזח״ה — שלמה זלמן חיים הלברשטם
ש״ך — שפתי כהן
של״ה — שני לוחות הברית
שליט״א — שיחיה לאורך ימים טובים אמן
ש״ס — ששה סדרים
ש״ץ — שליח ציבור
ש״ק — שבת קודש
ת״א — תל־אביב
תבו״ש — תבואות שור
תו״ה — תוך העיר
תוה״ק — תורתנו הקדושה
תוי״ט — תוספות יום טוב
תוי״ש — תורה ויראת שמים

לוח קיצורים וראשי תיבות

תושב״כ — תורה שבכתב
תושבע״פ — תורה שבעל־פה
ת״ח — תלמיד חכם
תחי׳ — תחיה
תח״י — תחת ידו
תי״א — תרגום יידיש אשכנזית
ת״ל — תהילה לא־ל
תנ״ך — תורה, נביאים, כתובים
ת״פ — תאומים־פרנקל
תפ״ש — תפארת שלמה
תקו״ז — תקוני זוהר
תרו״מ — תרומות ומעשרות
תר״ל — תרתי לריעותא
ת״ת — תלמוד תורה

רשימה נוספת של מקורות

ראה חלק ראשון עמ׳ 845 — 850

או״ה למושב 127
אוצר החיים 74, 916
אוצר הספרות 814
ספר האישים 4, 567, 622
אפריון 671
הארץ 4
בגולה ובמולדת 229, 622
בחנותו של מר לובלין 923
בימי צמיחת החסידות 645
בין מזרח ומערב 1007
בית יעקב 253, 467
גדולת יהונתן 571
גזע תרשישים 106
הגרן 571, 631
דאס אידישע ווארט 325
הדואר 774
דור ודורשיו 1061
דמויות הוד 994
דעת קדושים 571
הבראישע פובליציסטיק... 814
ההד 678
ווי איך געדענק... 295
החבצלת 368, 678
חורבן בילגוריי 1006
חכמי ירוסלב 924, 961
חלקת מחוקק 771
טעג פון אמאל 991
יומן גיטו לבוב 764
יחידי סגולה 789
ספר היחס לבית עליאש 106
יידן אין פוילן 774
ים הרחב 136
ירושלימער אלמאנאך 320
ישורון 16, 21, 64, 74, 78
ישיבות הונגריה 133, 465
כוכבי יצחק 978
כור לזהב 916
כתב זאת זכרון 315
לתולדות ישראל באמריקה 890, 912
מאמרי רבותה״ק 78
מגבורי החסידות 730
המחנה החרדי 853
מים רבים 871
משפחתנו 325
נחלת עולמים 1062
נר לאברהם מאור החיים 80
הנשר 971
נתיבי חסד ואמת 56
הסבא הקדוש מרדושיץ 896
ספר זכרון של טומשוב לוב. 1006
ספר יזכור לקהילת קליינוואַרדיין 820
העולם 1032
עטרת הלויים 114
עיר חנוך 465, 473
עלי הדס 571
עלי עין 850
עם יהודי סטאניסלאבוב 279
עשר אורות 730
עשר סיפורות 730
עשר צחצחות
פאר וכבוד 1019
ספר פוקשיבניצה 129
הפלס 570
פנקס ועד ארבע ארצות 571
פנקס זאגלעמביע 56
הצופה לחכמת ישראל 202
צוריקבליקן 588
צפנת פענח (שוורץ) 671
קול ישראל (החדש) 789
קורות בתינו 850
רבנות חסידות השכלה 320
רבני פרנקפורט 114, 315
שאילת שלום 127
שלמי אמוני ישראל
שם הגדולים החדש 99
שם הגדולים השלישי (כת״י) 175, 340
שם משמעון 33
תולדות הדפוס העברי בפולניה 1007
תולדות יהודי ירוסלב 921
תולדות שלשת הרועים 116
תמימי דרך 596, 844
התקופה 1053
תקופות ואישים 216

דברי ביקורת והערכה

זוהי יצירה נהדרת רבת היקף ועשירת תוכן. החומר לוקט מאלפי ספרים ופרסומים, ומבוסס גם על התכתבות וראיונות עם מאות אנשים. יש להעיר על הגישה המחקרית של המחבר, ומוסרו פרטים שהשתיקה יפה להם.

הרב שמעון אופמן, מלבורן (ל"דער איד")

הספר יצא בהידור רב, וממלא חלל ריק בתחום זה. יפה עשה המחבר שכלל בו אישי רוח מחוגים רחבים, והציל חומר חשוב שהיה הולך לאיבוד. העיטורים הרבים מוסיפים לספר לויית־חן, וביניהם תמונות נדירות שאין למצוא אותן במקום אחר.

אברהם בן־יעקב, ירושלים (בשדה חמד)

כדי להכיר את תפארתה של יהדות גליציה יש לעיין בספר זה אשר מזמן הורגש חסרונו. להוציא לפועל עבודה ענקית כזו היה צורך במכון שלם של היסטוריונים וסופרים, והמחבר עשה זאת לבדו בכח התמדתו, מרצו וכשרונותיו. כל מעיין בספר יודע להעריך את משמעות עבודת הנצחה זו, ויקדמנה בברכת יישר כוח אמיתית.

יצחק גוטוויין, ניו־יורק (אלגעמיינער זשורנאל)

בעבודה מונומנטלית זו הכל מבוסס על יסודות נאמנים, ואין בה דמיונות או שיפורי דברים. מה נאה ההנצחה ליהדות גליציה שהיתה בכל התקופות מרכז לתורה וחכמה בעולם היהודי, ועליה נמסר בכרוניקה קדומה: שבט היה בארץ פוילן וגליציא שמו, והיה העם הזה תם וישר וירא אלוקים. יש להתפלא מהיכן שואב המחבר כה הרבה מרץ וזמן, יכולת ואפשרות, לעסוק בהנצחה כה חשובה.

ישראל גוטווירט, בואנוס איירס (די פרעסע)

דבר גדול עושה כבודו בהקימו מצבת זכרון לגדולי גליציה של מעלה. רבים מהם היו מאירים בתורתם ומרוממים במשנתם, והיו מופת בהתנהגותם האישית, ומשפיעים בהשראתם על כל הישוב. לאסוננו עולם גדול זה שנחרב כאילו שקע בשכחה, ואחרי תהום הכליה מאיים תהום הנשיה. לכן חוב קדוש על כולנו להציל זכרונם של צדיקים וגאונים מארץ גליציה שלא ישתכחו מישראל. בעברי על החלק הראשון נוכחתי לדעת, ראשית, את העמל העצום שהשקיע כ"ת במלאכתו, שנית, את בקיאותו המקיפה והמעמיקה בנושא, שלישית, את טוב טעם והשכל שהספר מזהיר בהם.

ד"ר הלל זיידמן, ניו־יורק

ראוי לעמוד על יחודו של החיבור החדש בשדה האנציקלופדיות של אישים. חשובה מאד היא ההסתמכות על ספרי שו"ת רבים, עתונים, כתבי־עת וכתבי־יד מרובים, אמנם נדמה שפעמים רצוי היה לקצר בפרטים ביוגראפיים. לפי המקורות נקבעו ביתר דיוק עובדות ותאריכים שונים בניגוד למה שנרשם בספרות שלפני־כן, אבל על המעיין לקרוא את הביבליוגראפיה הנמסרת במהלך הערך או בסופו, כדי להיווכח בעצמו באמיתות המסקנות שאליהן הגיע המחבר. מפה לועזית מפורטת ביותר של גליציה וסביבותיה, ומפתחות מגוונים ומפורטים, תורמים ליעילותו של הספר. מובאים בו מכתבים רבים, חלקם בקליגראפיה נאה ביותר, ומהם המקפלים בתוכם תעודות היסטוריות רבות ערך. חובבי תולדות עם ישראל, חוקרי ספרות רבנית, ביבליוגראפים וסתם משכילים, ימצאו ענין רב באנציקלופדיה הנוכחית.

משה חלמיש, רמת־גן (ידיעות אחרונות)

המחבר הוא מן המעטים בין הספרנים, שבצד העבודה היומיומית בשירות הציבור מתפנים לעבודת מחקר רצינית. הוא היה אמיץ דיו כדי ליטול על עצמו עבודה לטווח ארוך, הדורשת

מחקר מקיף שדי בו להעסיק צוות עובדים במשך שנים רבות. כדאי להרבות עוד יותר בלוחות גיניאולוגיים, וברישום תוכנן המדויק של התמונות. יותר ויותר מתברר בימינו שלא ניתן להפריד בין "דע מאין באת" לחלקו השני של המאמר "ולאן אתה הולך", שכן ניתוק הרצף התרבותי סופו להביא לאטימות ולחוסר מוצא. הספר "שרשים" המחיש לדורנו את העצמה הגלומה בחשיפת הזהות העצמית של היחיד באמצעות תהיה על מקורותיו, בדמות אילן יחס של אבותיו ואבות אבותיו. מבחינה זאת הספר הנוכחי הוא תרומה חשובה לחישול שלשלת הרציפות היהודית.
יצחק יודלוב, ירושלים (יד לקורא)

עיקר חשיבותו של הספר הוא בכך, שבפעם הראשונה נעשה נסיון לכלול את כל המנהיגים של היהדות המסורתית במסגרת, תוך כדי דיסציפלינה מדעית. למחבר יש כל הנתונים להוציא עבודה מעולה. הוא בקי בספרות הרבנית, והוא איש הספריה הלאומית. חבל שתחם עצמו לתקופה מסוימת, ופסח על התקופות הראשונות. מראי המקומות בדרך כלל הם טובים ומאירים, אבל יש בהם גם ליקויים. נקוה שיימצאו חוקרים שיעשו עבודה דומה על יתר אזורי תחום המושב היהודי, ובעיקר על חכמי פולין הקונגרסאית, ליטא ואוקראינה. הספר שלפנינו מניח יסוד, שיטה ומחשבה לרעיון זה.
אהרון יעקובוביץ, בית זרע (על המשמר)

מחבר הספר הציג אתגר רציני למוסדות המדע ומכוני המחקר שלנו, העשירים בעובדים מדעיים מאומנים ומשופעים בתקציבים. הדבר כמעט לא יאומן, כיצד אדם יחיד ללא חסות כספית ומדעית, מעמיס על שכמו עבודה בממדים כבירים. עמדו לו לא לכרוע תחת העומס, כושר עבודתו המדהים, בקיאותו המפליגה בתולדות רבני גליציה, נסיונו הביבליוגרפי העשיר, תחום שבו פירסם כמה ספרים, ושקידתו הבלתי שכיחה. למרבה הפלא עריסתו לא עמדה כלל בגליציה אלא בחיפה דוקא, להורים שאמנם עלו מירוסלב שבגליציה. מרוב הלהיטות המובנת היטב לראות את הכרך הראשון יוצא בדפוס, לא עמד לו כוחו וסבלנותו ללטש את הסגנון כראוי, ופעמים על הקורא לעיין היטב אל מי מהאישים מוסבים הפרטים המובאים. מן הדין שהמוסדות הנוגעים בדבר בארץ ומחוצה לה יושיטו למחבר את הסיוע, בעיקר חומרי אך גם מוסרי ומדעי, כראוי למפעל יחיד זה הראוי לכל הערכה והערצה.
י' יוסף כהן, ירושלים (למעריב)

דבר גדול עשית בספר זה, וכל אלה שמוצא משפחתם מגליציה, יהיו לך אסירי תודה בעד המפעל החשוב, והעבודה ההיסטורית שהשקעת בו, כדי לפרסם את פאר יהדות גליציה. יישר כוחך וחילך!

הרב ד"ר יצחק לוין, ניו־יורק

בספר מושקעת עבודה מומחית כבירה, ובעתיד עוד ידעו להעריך כראוי את יגיעתו ומאמציו של המחבר.

הרב חיים אורי ליפשיץ, ניו־יורק (ג'ואיש פרעס)

תודה למר גוטוויין (לעיל) שכתב כה יפה על הספר המנציח את זכר הקדושים. אין ספק כי הארגונים השונים של יהודי גליציה יקחו חלק בביסוס המפעל והמשכתו.
חיים שמחה יעקב מאנגעל, ניו־יורק (אלגעמיינער זשורנאל)

אני מברך אותך מקרב לב על הצלחתך להוציא בתוך זמן קצר כלי מחזיק ברכה זה. בעיון בספר התרשמתי מצורתו החיצונית הנאה, מהתיעוד העשיר המלווה את הערכים, מעושר האינפורמציה שבו, מנוחות השימוש, ומרשימת המקורות והמפתחות. בסך הכל עבודה מקצועית נהדרת.
ד"ר מרדכי נדב, ירושלים

איש הספר, אמן קיטלוג וספרנות, הפתיענו זה מקרוב ביצירתו החדשה המעוררת התפעלות. בגפו הרהיב להתמודד עם משימה כבירה, וערך בידע ובכשרון מקצועי אנציקלופדיה מופתית, תוך ביצוע ללא דופי. סגנונו שוטף וקולח, נוח לקליטה ולשימור בזכרון, ועם זאת מתומצת, מרוכז,

קצר, ודומה כמעט לשפה טלגרפית. הקורא אנין הטעם בהכרח משתאה לדעת, כיצד דוחסים ים אינסופי כזה של פרטי־פרטים, ואיזכורי תאריכים, שמות ומקורות, בלשון קצרה וחסכנית, מבלי להמעיט כלשהו מן השטף והרהיטות שהחומר הקריא מצטיין בהם. כאן גילוי של אמנות מיוחדת, לדחוס מבלי להכביד, לתמצת מבלי לאבד עסיסיות וגיוונים בהרצאת הענינים, בכדי לשמר היטב את הגורם המרתק שדרוש לקורא. השם מאורי גליציה מחייב לדעתי שינהגו ביתר סלקטיביות מי אכן ראוי לתואר מרומם כזה, ואין מקום לכלול כל אחד, מדפיסי ספרים, ואישים מקרב החיים אתנו. אין ספק שהמחבר ביצירתו עושה צדקה גדולה עם המתים ועם החיים, כשמציב שם ושארית לגדודים גדודים של חכמים וצדיקים מדורות עברו, במתכונת של ספר הפתוח ושוה לכל נפש, אולם דוקא משום כך חובתו לעשות מלאכתו שלמה ברוחם של חכמי גליציה האמיתיים.

א. ספרן, בני־ברק (דגלנו)

הספר יחיד במינו ומענין מאד, ואני מעיין בו לא מקופיא אלא מקיבעא. בודאי יתקבל בכי טוב בחוגי החרדים, שימצאו בו את העולם שעבר ניצב חי נגד עיניהם.

הרב מנחם מענדל הכהן פעלדמאן, בולטימור

ספר זה הוא ספר שהזמן גרמא. בדור האחרון נתחברו הרבה ספרים עבי כרס לתאר את קהילות הקודש בגולת אירופה שעלו על קידוש השם, ורובם ניסו בצורה מגמתית להשליך עליהם את אדרת החילוניות כאילו יהדות התורה לא היתה קיימת, ורק אחד מעיר ושנים ממשפחה היו נאמנים לתורת ישראל ולאורח חיים מסורתי. לכן משנה חשיבות לספר דנן, אשר מנציח את שמה של יהדות גליציה בצורה נכונה אשר האמת לרגלה. מזלו של ספר זה שהגיע לידים נאמנות, מומחה לביוגרפיה, צורבא מרבנן, אשר השכיל לעשות לבדו עבודת צוות של עשרות.

הרב נתן צבי פרידמן, בני־ברק (לשמעתין)

עבודה־חכמה רבה ומדוקדקת השקיע המחבר בערכים. כלול בהם צירוף של פרטים מרובים בסידורם ובמיבנם, ובעיטורם בתמונות ובפקסימילים. מלאכת מחשבת של תלמיד־חכם, חוקר וביבליוגראף מומחה. עם זאת דומה שפתח את שערי האנציקלופדיה ללא איבחון קפדני מי ומי המוכנסים בה. היו גם אחרים שללא חיטוט יתר בדעותיהם היו ראויים להזכר בספר, בזכות הגותם וחכמתם במקורות היהדות, ובזכות פעליהם למען עם ישראל.

ש. קורא, תל־אביב (הצפה)

זוהי סדרה חדשה נפלאה של ספרים העוסקים במנהיגים הרוחניים של יהדות גליציה.

ד"ר ניל רוזנשטיין, אליזבט (ג'ואיש פרעס)

יש מקום רב להחזיק טובה למחבר שקם לגאול שטח מוזנח, ולעצם הרעיון דרושה העזה ונחוץ מעוף רב. להשלמת הא"ב יידרשו עוד כמה כרכים, ולאור זאת יש להעריך את גודל המשימה שנטל המחבר על עצמו. הוא מגלה רגש רב ליהדות גליציה, וחיבתו אליה ניכרת מדפי הספר ומטוריו, בעריכה הנאותה והנקיה, ובכתיבה היפה והתמציתית.

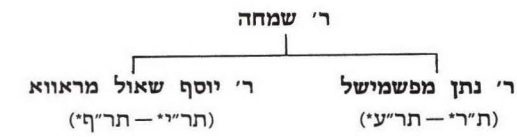
י.א., ירושלים (המודיע)

מה חשוב וכמה נפלא דבר יסודו של המכון להנצחת יהדות גליציה. מפעלו המונומנטלי על כל שלביו, מהרעיון והתיכנון עד לביצוע המוצלח, מעורר התפעלות והערכה. עריכתו מצוינת, צורתו החיצונית מרשימה, גם בהשוואה לאנציקלופדיות אחרות. מושקעת בו עבודת שנים רבות של איסוף החומר ועיבודו. למרות התנצלותו של המחבר, לא מובן ותמוה שלאישים גדולים ומרכזיים הוקצה אותו מקום כמו לאישים בלתי נודעים, ודומה כי יותר מדי מקום הוקצה בספר לצאצאים של מאורי גליציה החיים עמנו כיום. עוד יכתבו על הספר דברים רבים, הערכות ואולי אף דברי ביקורת על החסר ועל היתר, על גילויים ועל שיבושים שבו, אך הכל יודו בחשיבותה של היצירה, ויברכו את יוצרה אשר העניק לנו אוצר גדול ובלום.

הרב יוסף תאשור, ירושלים (מוריה)

ה

הֶבְּנְשְׁטְרַיְט

ר׳ יהושע הבנשטריט

אב״ד סוקולוב הסמוכה לרישא, על מקום ר׳ יצחק שהיה כנראה אביו.

תשובות אליו: בית יצחק, אה״ע, ח״ב, פה; ש״ב הרי בשמים, תנינא, יד בתר״ן (על חתנו שראוי למלא מקומו, ובא רב להשיג גבולו); מח׳ עטרת ישועה, טו.

ר׳ יוסף שאול (יושע) ב״ר שמחה הבנשטריט

מרוה־רוסקה (תר״ר״י — תר״ף״י)

בנו של ר׳ שמחה, וחתנו של רבי משולם זושא מלבוב אחי רבי יהודה גרשון מרוזדול. דומ״ץ רוה־רוסקה על מקום אחיו הגדול ר׳ נתן שעבר לטומשוב. בתו חוה. נכדו ר׳ נחמן קליינר הי״ד. מבחירי האברכים בקלויז בלז וסוחר מצליח, נשא את פיגא בת ר׳ חיים גלבר מראווא.

אהלי שם, 443; א״מ רינגל, ספר רוה רוסקה, 107.

ר׳ יצחק הבנשטריט

אב״ד סוקולוב כבר לפני שנת תר״ך. רבו של רי״ל וולקנפלד אב״ד ברזסטוק. אחריו מילא את מקומו ר׳ יהושע שהיה כנראה בנו.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, יו״ד, ב בתרי״ט; שו״מ, תנינא, ח״ב, כח.

ר׳ יצחק הבנשטריט

מרישא (תר״ס״י — ת״ש״י)

נכד הרב ישראל הבנשטרייט אב״ד סאנוק. גר ברישא. פרי ביכוריו בדפוס הוא קונטרס **דורש חמורות**, דרושי פלפול לישוב כ״ב מדרשי פליאה, פשמישל תרפ״א. המסכימים: האב״ד ר׳ נתן לוין (ופלפולו ישר בעיני); ר׳ שמואל שפירא אב״ד רעדים; ר׳ יחיאל מיכל כהנא־שפירא אב״ד רדומישל; ר׳ אליעזר ליפא וייסבלום רב אנשי ליזנסק בניו־יורק. בהקדמתו מרמז על הינצלו מאימי המלחמה. שנה אחרי כן ערך והביא לדפוס את הספר מדרש פליאה עם דמשק אליעזר של רבו ר״ל ויסבלום מליזנסק בניו־יורק.

חלוץ התנועה הצמחונית בגליציה, והדפיס ספר **קברות התאוה**, הוא תורת הצמחוני ע״פ הדת והדעת המסורה והמוסר, רישא, מערכת ״הצמחוני״, דפוס ר׳ שלום שיף, תרפ״ט, 55 עמ׳. בספר עשרה פרקים להוכיח מתושב״כ ושבע״פ כי אין הצמחונות בסתירה לדעת תורה, ויש בה תועלת רבה.

השתתף באהל מועד (הרבסט), שנה א, חו׳ א, עמ׳ סד.

ר׳ ישראל הבנשטריט

רבה של סאנוק. נקרא רבי ישראל חריף. זקנו של ר׳ יצחק מרישא. אולי היה קודם רבה של סוקולוב, ראה לפי: **חריף, ר׳ ישראל** ב״ר מרדכי אריה.

ר׳ נתן ב״ר שמחה הבנשטריט

מראווא ופשמישל (ת״ר״י — תר״ע״י)

בנו של ר׳ שמחה מראווא, ונכדם של ר׳ נתן באב״ד אב״ד יברוב ור׳ הירץ אב״ד ראווא. היה דיין ברוה־רוסקה, ובשנת תרכ״ד נתקבל כדומ״ץ וראב״ד טומשוב. עבר לרבנות זמושץ, ועל שמה נקרא. בעת גירוש נתיני אוסטריה מרוסיה שב בשנת תרמ״ה לגליציה, ונתקבל ע״י קהילת פשימשל כראב״ד עד סוף ימיו (ליד חמיו האב״ד?). נודע כלמדן מופלג ובעל הוראה מומחה. נטה להקל בשאלות איסור והיתר. רבים מחידושיו מובאים בספרי רז״ו פופרש ור״ח קנולר. את מקומו מילא חתנו (או נכדו) ר׳ אברהם באב״ד. ראב״ל ברנ״צ רובין מרדיחוב היה חתן ר׳ פנחס ראב״ד פשמישל.

תשובות אליו: הרי בשמים, תנינא, צג בתרנ״ו; מהריא״ז, ו; שו״ת מהר״ש, ח״ד מו, ח״ה, ה בתרס״ט — תר״ע; שו״ת מהרש״ם, ח״א, מח, ח״ז, רט בתרס״ד; ש״ב בשו״מ, תנינא, ח״ד, פג, צט, ק, קב, קג, קה, רביעאה, ח״ב, ריא.

פנת יקרת, 125 — 126; ספר פשמישל, 136, 140.

ר׳ שמחה הבנשטריט

אב״ד קרשצינקה. תשובה אליו: אמרי רגש, יב בתרנ״ז.

הַבֶּר

ר׳ זאב וולף הבר

דומ״ץ ואח״כ ראב״ד פודהייץ. חתן ר׳ נתן נטע לייטר ראב״ד לבוב. נספה עם משפחתו הי״ד.

תשובות אליו: אמרי דוד, ט, פב, קנח, קפז בתרפ״ט — תרצ״א; גיסו, בית דוד (לייטר), ח״א, יט, ח״ב, קנו בתרס״ח — תר״ע; מאורות נתן, קי; צל״ח, פה בתרצ״ט (כראב״ד). ממשתתפי אספת חכמים (בירברייער) בתרע״ב.

ר׳ זאב יהודה הבר

חתן ר׳ יוסף אב״ד בורשטין.
תשובות אליו: יד מאיר, מו, מז.

ר׳ יחיאל מיכל הבר

דומ״ץ סטרליסק סביב תר״ל — תרמ״ה.
תשובות אליו: מנחת שי, ח״א, טו, טז בתרמ״ד; שו״מ, רביעאה, ח״ב, קו.

ר׳ ישראל הבר

אב״ד טלומטש סביב תר״י.
תשובה אליו: טוט״ד, תליתאה, ח״ב, יג.

ר׳ שמאי ב״ר שמואל הבר

נולד בפודגורזע לאביו ר׳ שמואל ב״ר שמאי שהיה שם בע״ב נכבד, ולאמו טעמא בת ר׳ שמעיה שטיינברג אב״ד פרימישלן. תשובה אליו לקראקא: אמרי דוד, כב. בפודגורזע גר גם ר׳ יעקב הבר שהיה מכניס אורחים מופלא, וכעשרים אורחים היו מסובים לשולחנו מדי שבת.

הַבְּרֶמַן

ר׳ אורי פיבל הברמן

שו״ב בזורובנא. זו׳ שרה בת ר׳ נחום ברטשפיז.
תשובה אליו: אמרי דוד, כט בתרפ״ז.

ביום י״ז טבת תרס״א נולד בנו אברהם מאיר. למד בחדר ובישיבה, ואחרי בחינות גמר של בי״ס תיכון, תלמיד אוניברסיטת וירצבורג בתרפ״א — תרפ״ב. מתרפ״ג מורה בצוויקאו שבגרמניה, ובתרפ״ה החל לעסוק בביבליוגרפיה ובחקר הפיוט העברי. בתרפ״ח נשא את בלהה בת דודו ר׳ יצחק הברמן, שנספה עם זו׳ אלטה ובניהם יעקב שלמה וישעיהו אריה הי״ד. מאותה שנה ספרן בית שוקן בצוויקאו ובברלין. עלה בתרצ״ד, והיה עוזר מדעי באוניברסיטה ובמכון לחקר השירה העברית. מנהל ספרית שוקן בירושלים, מרצה לספרנות בירושלים, ולספרות ימי הבינים באוניברסיטת ת״א. בתשט״ו ובתשי״ט ביקר בארה״ב. פירסם מאמרים רבים בכתבי העת, בשפות עברית, יידיש, גרמנית ואנגלית. השתמש בכינויים הספרותיים הימן הירושלמי, ר׳ מאירל חזן, א ייד פון א גאנץ יאר, ר. בן אורי ועוד. ספריו עוסקים בתולדות הדפוס והפיוט, וחקר המגילות הגנוזות. במלאת לו 75 שנה הופיע שי להימן, מחקרים בספרות העברית של ימי הבינים בעריכת צבי מלאכי, ירושלים, ראובן מס, תשל״ז, עם ביבליוגרפיה בעמ׳ 1 — 36, ערוכה ע״י יונה דוד. נפטר כ״ט כסלו תשמ״א, ונטמן בסנהדריה.

ספר האישים, תרצ״ז, 167; תדהר, אנציקלופדיה, ח, 3051, עם תמונתו; מי ומי בעולם היהודי, 1955; קרסל, לכסיקון, א, 568/9, עם רשימת ספריו; לעקסיקאן, ח״ג, 2; יעקב קבקוב, הדואר, נ, יא, י״ח טבת תשל״א, 169; ג. קרסל, הארץ, י״ב טבת תשמ״א, 18.

ר׳ ישכר נכד החכם צבי
|
ר׳ שמחה מרוה־רוסקה
(תרכ״ב׳ — תש״ג)
|
ר׳ מרדכי אריה מגוליגור
(תרמ״ב — תש״ה)

ר׳ מרדכי אריה (ליב) ב״ר שמחה הברמן מגוליגור (תרמ״ב — תש״ה)

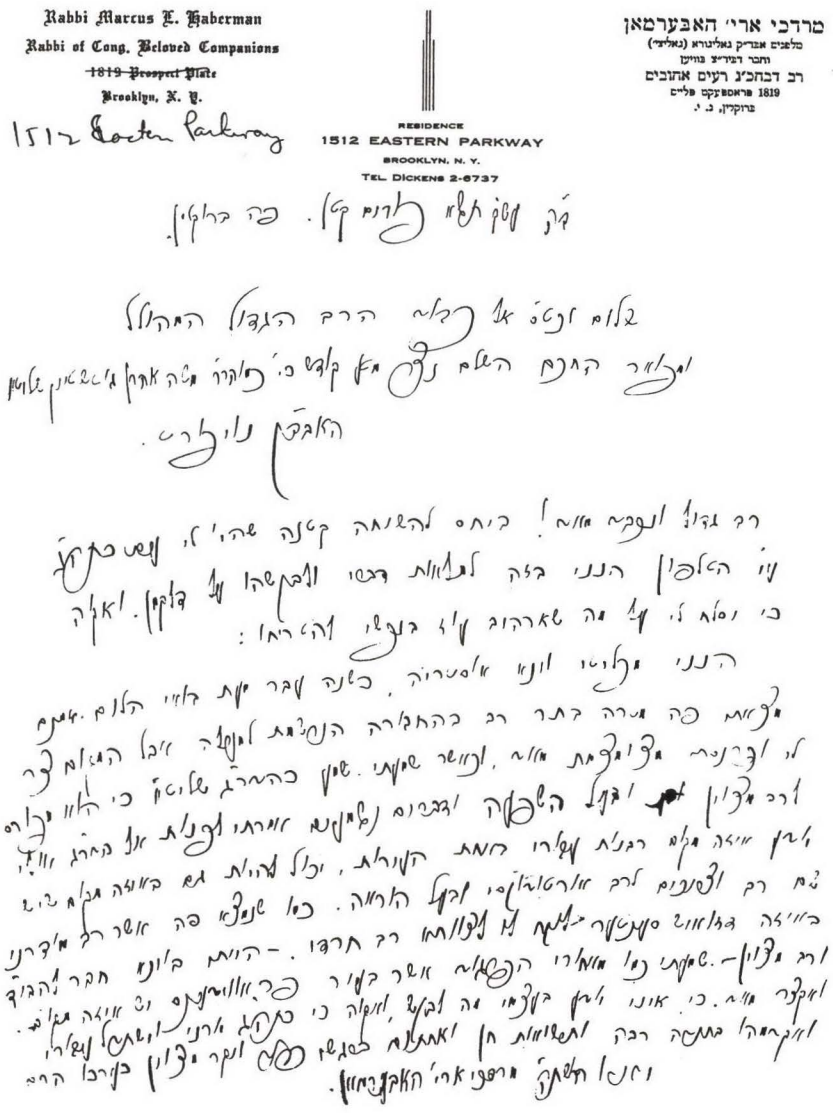
נולד ברוה־רוסקה בתחילת תרמ״ב (נובמבר) לאביו ר׳ שמחה. מנעוריו התמיד בלימודיו והתבלט בכשרונותיו. בגיל י״א נבחן ע״י מהר״י שמלקיס שניבא לו עתידות. למד בקלויז בלז אצל האב״ד רד״כ רפפורט, ואצל דודו ר׳ נתן הבנשטרייט ראב״ד פשמישל. נסמך מהם, מר״י שמלקיס ומרא״ל ברודא. נשא את רבקה לאה בת ר׳ יצחק צבי גסנבויאר אב״ד ווהנילוב. בתרס״ט נבחר לרבנות גוליגור על מקום ר״א מישל שעבר לטורקא (באהלי שם, 393: הבר!). לימד שם תלמידים, והשיב למריצים אליו שאלותיהם. בפרוץ מלה״ע א׳ גלה לוינא, ונתחבב על כל השדרות. חזר אחרי המלחמה לגוליגור, ואח״כ שב לוינא כרב חברת גמ״ח ואה״ש [אהבת שלום]. הדור צורה, ענו ופשטן, פה מפיק מרגליות בדרוש ובסיפור. ר״מ אריק אמר עליו שיש לו שכל הישר בלימוד, אבל כשהלך לשוחח עם רבי יוסף רוזין אמר עליו הרוגצ׳ובר שחידושיו הם דברי בדחנות (עיר הגולה בסו״ס שם משמעון, תכז). נתקבל לבית הדין של הרב יוסף באב״ד, ושימש כסגנו. כשנכנסו הנאצים הצליח לברוח לארה״ב, בהשתדלות ידיד נעוריו ר׳ שמואל גרשטנפלד ר״מ בישיבת ר׳ יצחק אלחנן. כיהן כרב בקהילות רעים אהובים ומחזיקי הדת בברונזוויל, עד לפטירתו ביום כ״ט אייר תש״ה.

ילדיו: א. ר׳ יעקב צבי הירש. נולד בתרע״ג, ונפטר בסוף טבת תשל״ו בניו־יורק. למד בבית המדרש לרבנים בוינא ולא סיים. השלים לימודי יהדות

באוניברסיטה העברית בירושלים, וספרנות באוניברסיטת קולומביה. ט״ז שנה ראש מחלקת הקיטלוג בספרית סמינר שכטר, וכן מרצה בקורסים לספרנות (הדואר, ז׳ שבט תשל״ו, 159); ב. יהושע; ג. נתן; ד. ישראל; ה. לאה; ו. דבורה בלומה. הניח חידושים עמ״ס זבחים, בעניני גיטין והלכות שונות כתרו״מ ושביעית בזה״ז, קונ׳ סידור גיטין ליוצאים למלחמה, שו״ת ודרשות. בשנת תש״ז נדפס בניוארק ספרו **מראה החודש**, ובו כ״ב סימנים בעניני הלכות קידוש החודש להרמב״ם, לפי משאלתו שידפיסו ספר זה אע״פ שלא הספיק להשלימו. ההקדמות: תוקפו של מרדכי — קוים לדמותו מאת א.מ., מצפה אריה — מאת ר׳ יוסף ברנשטין חבר ביה״ד בווינא, וכעת רב דחברה ספרד אנשי פולין במזרח ניו־יורק. בתרצ״ד קיבל הסכמות מש״ב בעל חבצלת השרון, ומהרב מפרוביזנא (היה לו פתחון פה לפני הן בגפ״ת הן בהוראה ומשפט, וידעתיו לבעל סברא ישרה קולע אל השערה, וידיו רב לו בחריפות ובקיאות).

תשובות אליו: אבן יקרה, תליתאה, קלד; ש״ב חבצלת השרון, ח״ב, אה״ע, סא; מחזה אברהם, ח״ב, אה״ע, מה; צור יעקב, ח״א, מב, מג, עז, קלב, קלח בתרס״ט. תשובתו מתרע״ב בתשובה כהלכה, קיז: — קכג: קריאתו נגד המסכתות שהדפיס רז״ו גרסטל בזרגון, מחז״ה, כ״ב טבת תרע״ב, 2. תשובותיו מתרפ״ז — תרפ״ח, מראה יחזקאל, ב, ו. ארבע מדרשותיו בווינא ובברוקלין, הדרום, לא, 3 — 7, לג, 1 — 6.

הרב יהודה רובינשטין, ספר רוה רוסקה, 92 — 94, הדרום, ל, 158 — 163, עם נוסח מצבתו, ותשובות הצור יעקב אליו מתרצ״ו — תרח״ץ.

מכתב הרב מרדכי אריה הברמן מברוקלין בתש״א אל הרב משה אהרן גוטשטיין מניופורט להשתדל עבורו שיקבל רבנות בפרובידנס

ר׳ **שמחה** ב״ר ישששכר **הברמן**

מרוה־רוסקה (תרכ״ב — תש״ג)

נולד ברוה־רוסקה בשנת תרכ״ב לערך, לאביו ר׳ ישששכר מצאצאי החכם צבי. למד אצל האב״ד רד״כ רפפורט, ונסמך ממנו. נעשה לאחד ממקורביו, העתיק את חידושיו, והכין לדפוס את ספרו דרך המלך בו הזכירו המחבר בתואר: הקשה לי חכם אחד. עסק במסחר, ועם זאת שקד בלימוד התורה עד אשמורת הבוקר. היה בן בית בכל חדרי תורה, ובקי בחשבונות ותכונה. הרב יהושע פינחס בומבך ראה אצלו קונטרס לבאר מקומות החשבונות בש״ס,

הרב שמחה הברמן

ואמר לו שאם ידפיסו יאיר עיני העולם. עסקן ציבורי, וחבר מועצת העיריה. הדור צורה, סבלן כהילל, חכמה וצלילות דעת נשקפו מעיניו. נספה בשנת תש״ג עם אשתו חנה, בנותיו רבקה לאה וצישע ומשפחותיהן הי״ד. בניו נפטרו בניו־יורק: ר׳ מרדכי אריה אב״ד גוליגור; השו״ב ר׳ יעקב; ר׳ אלכסנדר סנדר (זו׳ עלזע); ר׳ יצחק.

תשובה אליו: שו״ת מהרי״א הלוי, ח״א, עח בתרמ״א.

הַגֵּר

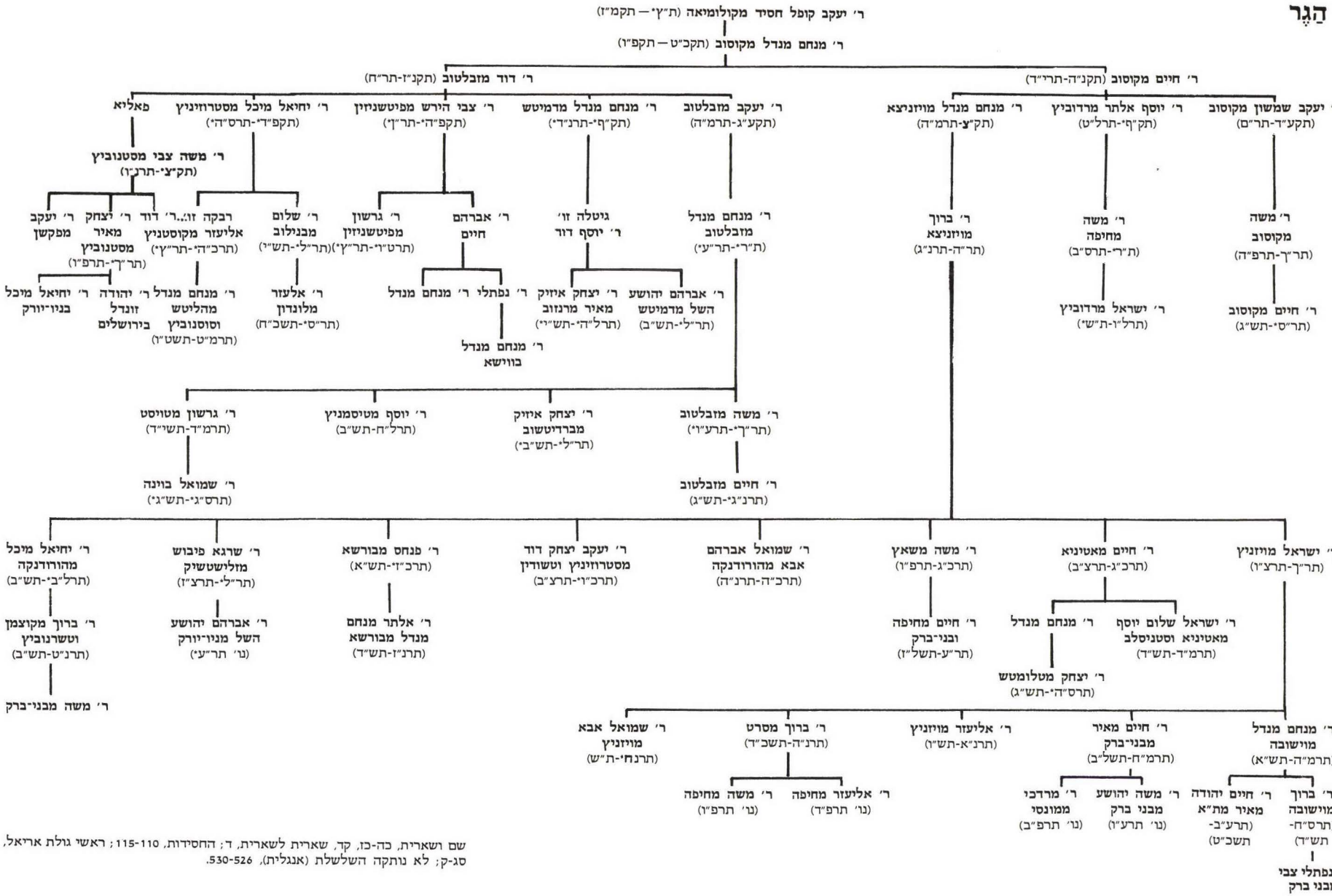
השם הגר הוענק לרמ״מ מקוסוב ע״י פקיד הממשלה האוסטרית כשראה עד כמה הוא צנום (=הגר). יש אומרים כי כשבא אליו שמע אותו אומר את הפסוק כי ״גר״ אנוכי בארץ, ולכן קרא לו הגר.

ובנוסח אחר, כי כשדרש שיקבע לו שם נכרי נאנח ואמר: אוי, גר הייתי בארץ נכריה.

על יחוס המשפחה נכתב בספר גזע תרשישים, מדור א: גזע אור החיים. לתולדות השושלת נכתב ספר **אבן שתיה**, מונקאטש, דפוס גרפיא, תר״ץ, קיב עמ׳. צולם מחדש בישראל בתשכ״ה לערך, יחד עם דרכי הישר והטוב ועם אהבת שלום ותורת חיים תנינא, ושוב בניו־יורק, עטרת, תשל״ה, וברמת ויזניץ חיפה תשל״ז, קיז עמ׳ עם שני פקסימילים. המחבר הוא ר׳ חיים כהנא מסעליש, ולפני פטירתו בתרפ״ה מסרם לגיסו ר׳ נפתלי ב״ר אברהם חיים הגר מווישא, שהעבירם לבנו ר׳ מנחם מנדל. מכיון שהכתבים לא היו מסודרים, נתבקש לעורכם ר׳ חיים ישכר גראס, עם הערותיו בחתימת שבח״י (חיים ישכר בן חיה שרה), או מלואת אבן. בראש הספר הוסיף שבחי חכמים, קונטרס ראשון מספרו הגדול בשם זה, שהתכוין לחבר על תולדות גדולי ישראל וסדר יחוסם. את הספר הוציאו: רמ״מ הגר נכד רצ״ה מפיטשניזין (חתום על ההקדמה בה פרטים על משפחתו), ושותפו ר׳ אלתר ברוך וידר, דור ו׳ לקונטרס הספקות ובעל בימ״ס במונקטש. האחים המסכימים: ר׳ ישראל מויזניצא (והוטב בעיני); ר׳ חיים מאטיניא (רובם ידוע לי, ואף מה שאינם ידועים לי אבטח אשר... שאב ממקורות נאמנים... כי ספורים מצדיקים המה ענין גדול); ר׳ פנחס מבורשא (היטב הייתי מכיר את [המחבר] שקרא ושנה ושימש ת״ח הרבה, ובודאי ממקום גבוה באת לידו, ומצוה לפרסם דרך קדושים, שמהם ילמדו לעשות ולקיים).

יצחק אלפסי חיבר **תפארת שבמלכות** על בית קוסוב—ויזניץ בחמשה שערים, תל־אביב, אריאל, תשכ״א, 312 עמ׳, ומהדורה שניה מורחבת ומושלמת בתשכ״ז. בהקדמה למהדורה הראשונה כותב שהסתמך על אבן שתיה, והשלים מספרים ומפי השמועה. בהקדמה למהדורה השניה מביע את סיפוקו מכך שהאדמו״ר ר׳ חיים מאיר מעיין בספר תדיר, וממה שאמר לו אחיו האדמו״ר ר׳ ברוך שהספר כתוב יפה ממי שכאילו ינק מחלב ויזניץ. למהדורה זו נוספו תמונות חדשות, וששה עמודים של הערות ותיקונים. בסוף הספר תקציר מאמרו של המוסיקולוג מאיר שמעון גשורי, נגוני הצדיקים לבית האגר בקוסוב־ויזניץ, סיני, כא, תש״ז, פט-קד. מהדורה שלישית מורחבת ומעודכנת בתשל״ג, 352 עמ׳, עם קונטרס בשער מיוחד על ימיו האחרונים והסתלקותו של רח״מ מויזניץ, ותמונות רבות. המחבר משתבח במה שאמר לו האדמו״ר רמ״י מויזניץ שליט״א: הנוער קורא בספריך יותר מבספרינו, ועל כן מוטב שיהא בהיתר. מהדורה רביעית מורחבת ומעודכנת בתש״ם, 389 עמ׳.

הַגֵּר

שם ושארית, כה-כז, קד, שארית לשארית, ד; החסידות, 110-115; ראשי גולת אריאל, סג-ק; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 526-530.

ר׳ **אברהם יהושע השל** ב״ר יוסף דוד **הגר**
מדמיטש (תר״לי — תש״ב)

בנם של ר׳ יוסף דוד (לנדא?) מגזע אליק (למדן ופיקח, בעל תפילה מעולה, מעורב בדעת עם הבריות, ראוי לרבנות אלא שנפטר עול ימים), ושל

תמונת זקנים ונוער מאנשי זבלטוב. במרכז: הרב אברהם יהושע השל הגר אב״ד דאמיטש. משני צדדיו: ר׳ מרדכי׳לה אשכנזי ור׳ שמעיה סלפטר

גיטלה בת ר׳ מנחם מנדל מדמיטש ב״ר דוד מזבלטוב. רבה של דמיטש בה כיהן כאדמו״ר על מקום זקנו, ועל שמה נקרא. היה גם רבה של זבלטוב, כיון שרבים מבני העיר חפצו בו. כשהשיגו עבורו תעודה המאשרת זאת פרץ ריב בינו לבין רבי משה הגר, עד שלבסוף אושרו שניהם. שלט בפולנית ובאוקראינית, והתפרנס מניהול רישום המטריקות עבור השלטונות. בשובו מהונגריה אחרי מלה״ע הראשונה קנה בית בזבלטוב, ועבר לגור בו. בני עירו מוסרים שאהד את הציונות. בתרנ״ג הביא לדפוס את ספר צמח דוד של זקנו. באקציה הראשונה שערכו הנאצים הצליח להיחבא, אך בראותו שבני קהילתו מובלים לטבח, יצא וצעד בראשם לעבר בורות המות, וסירב להיפרד מהם, אע״פ שקצין הונגרי רצה להצילו בביתו שמחוץ לעיר, כיון שדיבר הונגרית רהוטה. נספה ביום ה׳ או ח׳ דחנוכה (ל׳ כסלו או ב׳ טבת) תש״ב הי״ד. כמו״כ נספה חתנו ר׳ מרדכי אשכנזי מקלוש דומ״ץ דמיטש, ובכורו ר׳ יוסף דוד הגר מנכבדי אוברוישא, אבי ר׳ משה תעשיין וסוחר בת״א.

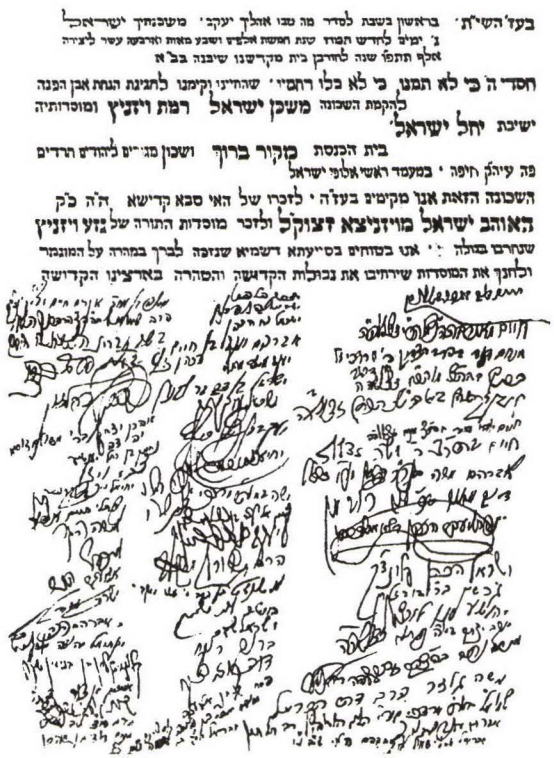
מכתבו למען ישיבת תורת חיים במחז״ה, י״ד תשרי תרע״ב, 5.

ר׳ **אברהם יהושע השל** ב״ר שרגא פיבוש **הגר**

בנם של רבי שרגא פיבוש הגר מזלישטשיק ורחל בת רבי משה מקוסוב. בסוכות תש״ב היה עם אמו בגיטו טשרנוביץ, ומיד אח״כ נשתלחו לטרנסניסטריה. היה יכול להינצל מהגירוש כמחזיק בדרכון פולני, אלא שסירב לעזוב את אמו האלמנה. ממשלוח של 5000 יהודים שרדו רק 500, ועמם נשתחרר באביב תש״ד ע״י הצבא האדום. נשא את מלכה בת ר׳ יחזקאל שרגא הכהן סנדר מנכבדי דעש. כיום האדמו״ר מקוסוב בברוקלין. בנו ר׳ שרגא פיבל נשא בתש״ם את שרה רעכיל בת הרב חיים מאיר הלוי וואזנר מב״ב.

ר׳ **אליעזר** ב״ר ברוך **הגר**
מחיפה (נו׳ תרפ״ד)

נולד בגרוסווארדיין במוצאי יו״כ תרפ״ד לאביו ר׳ ברוך בזיווגו השני. למד אצל אביו, וגם בגולת טרנסניסטריה לא פסק מלימודיו, בעיקר מפי דודו הרב אברהם משה באב״ד. בשנת תש״ו הגיע לארץ בעליה בלתי ליגלית, ונעצר במחנה עתלית. ברח

מגילת היסוד לשכונת רמת ויזניץ בחיפה. בין החותמים רבנים, אדמורי״ם ואנשי ציבור: ר׳ חיים דוב הלפרין; ר׳ חיים מאיר הגר; ר׳ מנחם דוב חודרוב; ר׳ ברוך הגר; ר׳ חיים יהודה מאיר הגר; ר׳ חיים הגר; ר׳ אברהם משה באב״ד; ר׳ דוב מאיר רובמן; ר׳ נפתלי יעקב הכהן; ר׳ ישראל פלונצ׳ק; ר׳ גרשון חן; ר׳ יהושע חנן טורצ׳ין; ר׳ יעקב יצחק ויסבלום; ר׳ מנחם נחום רבינוביץ; ר׳ משה גלזר; ר׳ שמואל הורביץ; ר׳ ישראל נח הכהן; ר׳ יעקב משה מאלי; ר׳ ישראל לבנון; ר׳ ברוך רוקח; ר׳ שמואל יוזפוב; ר׳ יחיאל מיכל דוברוסקין; ר׳ נפתלי חיים אדלר; ר׳ משה הגר; ר׳ מיכאל אליעזר הגר

רבי אליעזר הגר מסרט־ויזניץ בחיפה בשמחת בר מצוה

מרבנות, ונהנה מיגיע כפיו. כשנפטר אביו בתשכ״ד הוטלה האדרת על שכמו כאדמו״ר בחיפה. מקרב את חוגי הנוער, ורבים דבקים בו בחום ובהתלהבות. מנהל למופת את פעילות מוסדות ויזניץ בחיפה על שלוחותיהם השונות. פועל רבות לחיזוק הדת באיזור הצפון, ובעל השפעה רבה בעירו. נשא בתש״י את חיה בת ר׳ שלום עוזר ברוין מקרית אתא, וילדיו: א. רחל, נישאה בתשל״ד לר׳ נפתלי ראובן ב״ר צבי אלימלך קורנרייך, נכד צאנז ורופשיץ; ב. ר׳ יעקב, נשא בתשל״ו את חוה בת ר׳ דוד מתתיהו רבינוביץ בן האדמו״ר מביאלא; ג. מרים.

בקונטרס **אגרא דבי הילולא** ח״א, ההדרנים לש״ס שנשא ביום השנה של אביו בשנים תשכ״ה—תשל״ג, חיפה, תלמידי ישיבת יחל ישראל, תשל״ג. שוב ע״י אחדו״ת התלמידים בתשל״ה, רעח עמ׳, ג״ח: א. ההדרנים ביום השנה לאביו; ב. ביום השנה לזקנו; ג. בימי השנה ליתר רבותינו ובל״ג בעומר בשנים תשכ״ה—תשל״ד. מקפידים להוציא בשכפול, פנימי לתלמידי הישיבה. העורך משה קוסטינר כתב את ההקדמות. התלמידים מוציאים גם מתש״ל **קול ברמה**, ובו חדו״ת, תמונות, חדשות ועוד. עורכו הראשון ר׳ מנשה מילר, ואחרי הפסקה ר׳ דוד חיים זילברשלג.

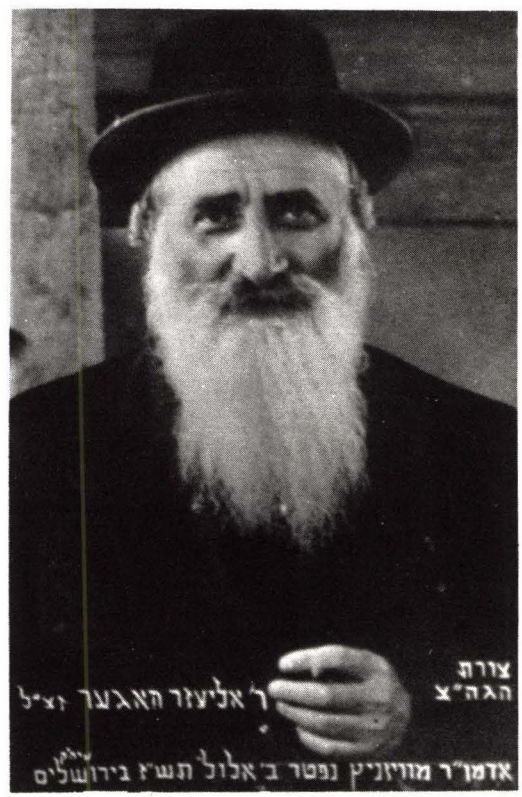
ר׳ **אליעזר** ב״ר ישראל **הגר**

מויזניץ (תרנ״א—תש״ו)

נולד ביום כ״ב שבט תרנ״א כבנו השלישי של רבי ישראל מויזניץ. אביו אמר עליו, כי ביום פקודה יאמר שהוא אביו של ר״א וירפו ממנו. מנעוריו התבלט בכשרונותיו, בזכרונו הכביר ובבקיאותו המדהימה. נסמך מהמהרש״ם, ומרא״מ שטיינברג שהשיב לו בתרע״ט במחזה אברהם, ח״א, כח. גם ר״פ צימטבוים השיב לו בספרו דברי פנחס, ור״מ ארק באמרי יושר, ח״ב, ז. נשא בתרס״ז את חוה בת רבי יצחק מאיר השל מקופישטיניץ. נפטרה ביום ג׳ אד״ב תשי״ד מבלי שנולדו להם ילדים. ישב כמה שנים אצל אביו בויזניץ. בזמן מלה״ע א׳ שהה אצל חמיו בוינא. בתרפ״ב נתמנה כרבה של ויזניץ, וייסד בה ישיבה מפוארת ״בית ישראל ודמשק אליעזר״. מאות למדו בישיבה, ובתר״ץ הקים לה בנין גדול. אוהב ישראל מובהק, וידיד קרוב לכל תלמידיו. בשנת ת״ש עברה הישיבה לגרוסוורדיין. מתרצ״ו אדמו״ר מקבל פתקאות. מראשי אגודת ישראל ומועצת גדולי התורה. עסקן למופת לביטול גזירות קשות של השלטונות על השבת ותלמודי התורה. מחובבי א״י, והקים חוות הכשרה לחלוצים דתיים. כמו״כ הקים ביח״ר לאריגה. במלה״ע השניה ניצל בנס, עקב נסעו מויזניץ לנישואי אחד מתלמידיו בקלויזנבורג. עבר לאראד, ואח״כ לטמשוואר בה התגורר שלוש שנים. אירגן פעולות הצלה למען גולי טרנסניסטריה, התרים וגייס כספים בקנה מידה עצום. הועד עליו, כי אדם יחיד הצליח הרבה יותר ממנגנונים של ארגונים ומפלגות גדולות. בפעולותיו עזר לו נאמן ביתו ובית אביו ר׳ בן ציון ב״ר שאול שכטר הי״ד, טבע באניה מפקורה ביום ט״ז אב תש״ד. עלה לארץ בניסן תש״ד, וייסד מחדש את ישיבתו בת״א. רק כמה חודשים לשהותו בארץ התהלך כבריא אף כי מחלה אנושה קיננה בקיבתו, ואח״כ שכב על ערש דוי עד לפטירתו ביום הולדתו של אביו ב׳ אלול תש״ו. גדולי הרבנים והאדמורי״ם

השתתפו בהלויתו להר הזיתים. אחיו רח״מ חלץ לאלמנתו.

הניח עשרות כתבי־יד בכל מקצועות התורה. רובם אבדו בשואה, ובמיוחד חידושיו בהלכה. הוריש את זכויות כתביו להנהלת ישיבת ויזניץ שהדפיסה את ספרו **דמשק אליעזר**, ירושלים, דפוס בית יתומים דיסקין, תש״ט, ד, רנו עמ׳. מסודר עה״ת, נ״ך, מועדים, ש״ס וחידושי הלכה, השמטות. בהקדמת אחיו הם מתארים את עזוז פעולותיו. אח״כ שמות

רבי אליעזר הגר מויזניץ

המסייעים, וימי הזכרון של קרוביהם. רוב הספר יצא בהשתדלות רמ״מ הגר, נספה בהפגזת ירושלים ביום י׳ אלול תש״ח הי״ד. בסופו רשימת מנויים מפורטת מערי א״י, ובהם אדמורי״ם ורבנים רבים. רשימת תורמים חדשה בסוף המהדורה השניה, בני־ברק, מוסדות ויזניץ, תש״ל, ד, רנח עמ׳. תהלים עם פירוש **דמשק אליעזר**, ירושלים, דפוס התחיה, תשי״ח, תקנו עמ׳. יצא לאור בשני שערים, ע״י הנהלת הישיבה ואגוד תלמידי ויזניץ בסיוע מעין החכמה. כתב היד ניצל בנס ע״י יהודי שמצאו, והביאו לר׳ שמחה בונם ארנסטר. הוא הצילו לארץ יחד עם ר׳ אברהם חיים הרשקוביץ, והפקידו למשמרת בידי ר׳ שלמה זלמן מוזס. בעריכת הכתבים טיפל הרב מרדכי אריה הלוי הורביץ מבנילא. לספר הקדמות מאחיו רח״מ ור״ב

ומהנהלת הישיבה. בראשו דרשת שבת שובה שנשא בתרפ״ט בויזניץ, והנהגת אדם מהנו״א. בראשי העמודים נדפסו בהידור פסוקי התהילים, ותחתיהם טור למצודת דוד וטור לפירוש. בסופו: מפתחות לדברי האגדה שבספר; דבר אגוד תלמידיו בא״י; רשימה אלפביתית של תלמידיו ז״ל בישיבתו בויזניץ בשנים תרפ״ב—ת״ש; רשימת התורמים והמנציחים; רשימת המנויים, ובהם רבים מתלמידי המחבר ועסקני הישיבה. ד״צ מוקטן בתשל״ב, טז, תקמ עמ׳, עם הקדמה נוספת מהנהלת הישיבה. במקום הרשימות שבסוף ניתן סידור תפילה לחול ולשבת, כמו שנדפס בסוף החומשים.

ישורון, 17-18, עמ׳ כג-כז.

ר׳ **אלתר מנחם מנדל** ב״ר פנחס **הגר**

מבורשא (תרנ״ז—תש״ד)

נולד בויזניץ ביום ד׳ כסלו תרנ״ז לאביו רבי פנחס. מתרפ״ד אב״ד בורשא אצל אביו האדמו״ר, ומתש״א ממלא מקומו. הקל בהוראה, התרים לצדקה, והיה אהוב על יהודי מרמורוש. לפני פרוץ מלה״ע השניה ביקר בא״י, וקיוה לגור בה. בגלל הלשנה נאלץ בתש״ג לברוח מבורשא, אבל חזר אליה בהיחבא. בזיווגו הראשון נשא את דבורה בת דודו רבי ישראל מויזניצא שנישאה אח״כ לר׳ משה חיים לויא. כשבנו ר׳ יצחק נלקח ע״י ההונגרים לסעליש, יצא אחריו בנסיון לשחררו. שם נשאר בבית רבי יעקב יוסף וייס האדמו״ר מספינקא, חתנו בזיווגו הראשון. עם חיסול הגיטו הובל לאושוויץ ביום כ״ט אייר תש״ד, ונספה עם בנו ר׳ חיים הי״ד. בתו נישאה לאחיו ר׳ שלום שנפטר בצעירותו.

ראשי גולת אריאל, רנא—רנח.

ר׳ **ברוך** ב״ר יחיאל מיכל **הגר**

מקוצמן וטשרנוביץ (תרנ״ט—תש״ב)

נולד בשנת תרנ״ט לאביו רבי יחיאל מיכל מהורודנקה. נסמך ע״י רח״מ רולר מניאמץ, ר״מ ראטה מצרנוביץ ור״ד הורביץ מסטניסלב. נשא בתרפ״ב את מרים בת דודו רבי שרגא פיבוש הגר מזלישטשיק. ניצלה מהשואה, ונישאה בארה״ב לר׳ משה צבי ברמ״ז טברסקי האדמו״ר מטולנא בפילדלפיה. בתרצ״ו נתקבל כאב״ד קוצמן שבבוקובינה, ותלמידיו מטשרנוביץ נסעו להיות עמו בשבתות. אח״כ נתמנה כדומ״ץ בטשרנוביץ. ממנהיגי המזרחי בבוקובינה. נשיא ״תורה ועבודה״ במדינה, ויו״ר צעירי המזרחי בעירו. דרשן בחסד עליון, ומלהיב המונים למען א״י. ערך יחד עם הרב מארק את הדו־שבועון דרכנו, ופירסם בו מאמרים שונים בעניני השעה, ציונות וחינוך. שם, ג,

נתפרסמה עליו רשימת רי״ל מימון. הוגלה לטרנסניסטריה, ובבוקרו של יום י״ג כסלו תש״ב נפטר ממחלת הטיפוס שמונה שעות לפניו אביו.

הרב ברוך הגר מקוצמן וטשרנוביץ

ילדיו: א. ר׳ משה האדמו״ר מאטיניא בבני־ברק, ומתשל״ב ראש הכולל טל חיים ונפש ישי. נשא את רות לבית זמף, וילדיו: 1. ר׳ ברוך, נשא בתשל״ז את איטא בת ר׳ שלמה אלכסנדרי שרייבר, וילדיהם שמעון ומרים; 2. ר׳ אריה חתן ר׳ אברהם עביר וייס משיכון ויזניץ; 3. אליעזר; 4. כלת ר׳ דוד ב״ר בריש ויינברגר; ב. צפורה שרה מירל אשת ר׳ ישראל שמואל כהן ב״ר מאיר נכד ה״מנחת שבת״.

מאיר שמעון גשורי, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 1, עם תמונה מצעירותו.

ר׳ ברוך(ל) ב״ר ישראל הגר

מסרט (תרנ״ה — תשכ״ד)

נולד בויזניץ בשנת תרנ״ה, רביעי לאביו רבי ישראל שאמר עליו שהוא חכם מחוכם, וכשאני זקוק לעצה אני פונה אליו. נסמך מר״מ ארק ורא״מ שטיינברג. אחרי נישואיו בבלז שב אל אביו, והשרה בגרוסווארדיין אוירת עליצות במצוקות העתים. האיר פנים לכל אדם, והיה חביב על כל רואיו. בגלל פקחותו ושנינותו שאלו רבים בעצתו. בתרפ״ג נתקבל כרבה של פוליען במרמורוש, ובתרפ״ח עבר לרבנות קוצמן. בתרצ״ו נתקבל לרבנות סרט, ועל

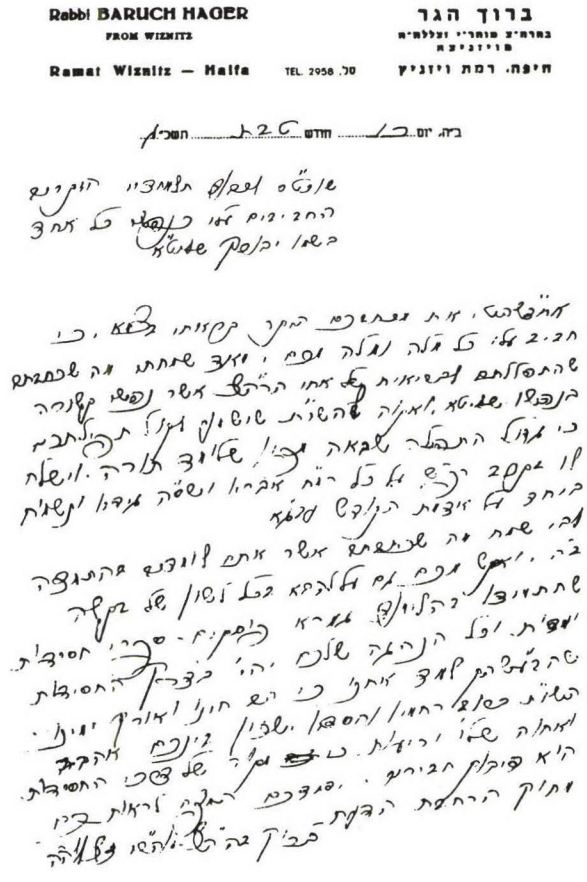
שמה נקרא. נסע לשם דרך טשרנוביץ לבקר אצל אחותו וגיסו, וכששמע ממחלת אביו מיהר לגרוסווארדיין והגיע לפני הפטירה. הקים בסרט ישיבה גדולה, והרצה שיעורים לתלמידים. נואם בחסד עליון, ומלהיב המונים למען אגו״י וא״י. ביקר בארץ בתרצ״ה יחד עם אביו רח״מ ור״א. מתרצ״ו אדמו״ר מקבל פתקאות. בשואה הוגלה לטרנסניסטריה, והיה שנתיים וחצי בעיירה דזשורין בסכנות נוראות. קיים שם בהסתר בית תורה ותפילה, והקים מטבח מרכזי לרעבים. בקושי רב נפדה ע״י אחיו רבי אליעזר, והועבר לטשרנוביץ ולבראשוב. השתדל בקימום השרידים ושיקום מוסדות הדת. עלה לארץ בתש״ז, וקבע משכנו בחיפה. עד מהרה נתחבב על יושבי העיר שהתבשמו ממנו. בתשי״ד הקים את שכונת משכן ישראל רמת ויזניץ המתפתחת להפליא במוסדותיה, עם ביהכ״נ מקור ברוך וישיבת יחל ישראל. פעיל בעניני הציבור, חבר מועצת גדולי התורה, מראשי אגו״י, וממייסדי החינוך העצמאי.

רבי ברוך הגר מסרט־חיפה

נפטר ביום א׳ ב׳ חשון תשכ״ד, ונטמן ליד אביו בב״ב. נשא את בתו של רבי ישכר דב רוקח מבלז, וספג ממנו הרבה. ממנה נולד לו בנו ר׳ מיכאל חתן ר׳ חיים דוד אוירבך, וילדיו נחמה וישראל.

אחרי שהתגרש ממנה נשא את צירל בת רבי אליעזר ניסן הורביץ מצפת, בנו של הצדיק הפלאי מדזיקוב. ממנה נולדו לו: א. רבי אליעזר ממלא מקומו בחיפה; ב. הרב משה ראש ישיבת יחל ישראל בחיפה; ג. מרים זו' הרב אליהו שטרנבוך ראב"ד אנטורפן נכד הגר"א. ילדיהם: 1. חיה זו' ר' יוסף קאליש בן האדמו"ר מאמשינוב; 2. אסתר זו' ר' לייביש ב"ר בן־ציון רבינוביץ בן האדמו"ר מביאלא; 3. אשר חיים; 4. יוכבד; 5. רבקה; 6. ברוך; 7. אליעזר; 8. שלמה; 9. נעמי; 10. רחל; 11.

מכתב הדרכה של רבי ברוך הגר מסרט־חיפה לתלמידיו בשנת תשכ"ג

ישראל; 12. בן; ד. מנחם מנדל, נפטר בהושענא רבה תרצ"ד.

ליום ההילולא בתשכ"ז הוציאו תלמידי ישיבתו בשכפול קונ' **מכתבי קודש**, נד ד', בהשתדלות נכדו ר' מנחם דוד הגר ומנשה מילר, עם הסכמת אחיו רח"מ, והקדמת בנו רבי אליעזר. תורותיו כונסו בספר **מקור ברוך** עה"ת והמועדים, ובסופו דרשות להזדמנויות וענייני הלכה, חיפה תשל"ו, שסג עמ'. בניו כותבים בהקדמתם שכל כתביו אבדו בשואה, ובתוכם ספר על חו"מ, ופירוש מושלם על אור

החיים עה"ת. מאז סירב לרשום יותר את חידושיו, ואף לא עבר על מה שאחרים רשמו מפיו. משום כך מוציאים את דבריו בשכפול,כי אינם יודעים כוונתו. סיבה נוספת היא דבקותו בנוהגו של חמיו מבלז שלא להדפיס. כשהבנים שאלו את דודם רח"מ לא השיב להם על כך דבר, אבל לשכפול הסכים. בנות רמת ויזניץ בחיפה הוציאו בתשל"ט חוברת לזכרו, עם פרטים לתולדותיו ותמונות. תולדותיו ודברים ממנו ועליו בחוברות קול ברמה שיצאו לזכרו, חשון תשל"א ותשרי־חשון תשל"ט.

תשובה אליו: צור יעקב, ח"א, קד בתר"ץ.

ר' ברוך(ל) ב"ר מנחם מנדל הגר

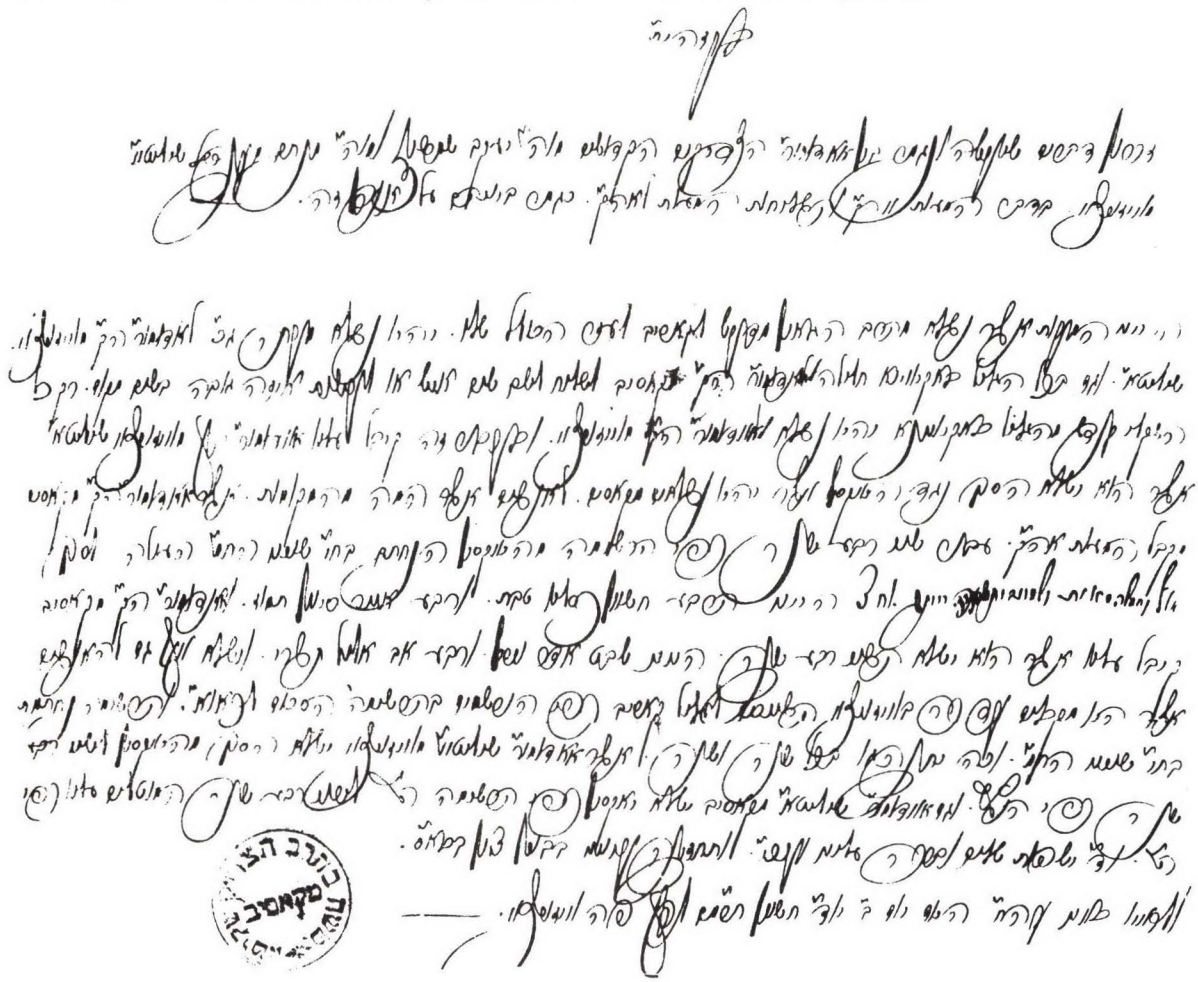
מויזניצא (תר"ה — תרנ"ג)

נולד בשנת תר"ה לאביו רבי מנחם מנדל מויזניצא ה"צמח צדיק", ולבקשת זקנו רבי ישראל מרוזין נקרא ע"ש רבי ברוך ממזבוז. נשא בסיון תרי"ז את ש"ב צפורה בת ר"ל שפירא בעל דפוס זיטומיר, ב"ר שמואל אבא בעל דפוס סלאוויטא, ב"ר משה משם, ב"ר פנחס מקוריץ. נהג בצניעות ובענוה, והסתיר את מעלותיו. קרובים ורחוקים הוקירוהו בשל תכונות נפשו הנעלות. שתקן מופלג, ובעל כח הצמצום. כשהמהר"ם שיק ביקר בסעליש אצל אביו רמ"מ בעת ביקורו שם, נכנס גם אל בנו ר"ב ואמר שהוא אתרוג קורפו מהודר. חלץ לאלמנת אחיו ר' יעקב דוד. מתרמ"ה ממשיך השושלת בויזניץ. בקושי הסכים לקבל פתקאות, והמעיט באמירת תורה. בבחירות לפרלמנט האוסטרי תמך בד"ר בלוך, אף כי רבים מחסידיו העשירים בקולומיאה פזרו כספים לתמוך במתנגדו (בן יצחק, המגיד החדש, י' טבת תרנ"ג, 77). שו"ב שקבע בסיגט הכניסו למאבק קשה עם האב"ד רחי"ל טייטלבוים, שהוציא מצידו ספר מלחמת מיצוה. מצד ויזניץ הופיע הספר אוהב משפט, בו כונסו תשובות מרוב גאוני גליציה ור"י מודרן להצדקת עמדתו. מאות משפחות נותרו בלי משען כלכלי כשנפטר בעש"ק כ' כסלו תרנ"ג. הספד עליו בשוו"ת הד"ר, סי' יז, נדפס בנפרד בקונטרס זכר רב. רבי שמואל מסלונים שהפליג במעלתו, אמר שנסתלק בגיל צעיר, כי אחז בסיגופים כזקנו הרבי מרוזין.

ילדיו: א. רבי ישראל מויזניץ; ב. רבי חיים מאטיניא; ג. רבי משה משאץ; ד. רבי שמואל אברהם אבא מהורודנקה; ה. חוה זו' רבי שמואל דב חודרוב; ו. רייזל זו' רבי מרדכי חודרוב; ז. רבי יעקב יצחק דוד מסטרוזיניץ וטשודין; ח. רבי פנחס מבורשא; ט. רבי שרגא פיבוש מזלישטשיק; י. שינדל זו' רבי שלום. יוסף פרידמן מטשרנוביץ; יא. רבי יחיאל מיכל מהורודנקה; יב. רבי שלום נשא

את שבע בת (בנו של) רמ"מ הגר מדמיטש, ונפטר שם בצעירותו.

תורותיו נדפסו בהידור רב בספר **אמרי ברוך** שיצא לאור ע"י חתנו ר' מרדכי חודרוב מטולנא, קולומיה, דפוס זאב ברוינער, תרע"ב, לג ד', עם הסכמות בני המחבר ר' ישראל ור' חיים. בהקדמת המו"ל מלאת

הסכם לגבית וחלוקת מעות א"י בין רבי יעקב שמשון הגר מקוסוב ורבי מנחם מנדל מויזניצא. נחתם בויזניץ ביום י' חשון תרמ"ב
ע"י בניהם: ר' ברוך מויזניצא ור' משה מקוסוב

התוכן והסגנון, מבקש גם בשם גיסיו, שלא לכרוך את הספר עם ספר אחר מלבד אלו של אדמור"י השושלת, ומודה לבנו ר' מנחם דוד ולחתנו רמ"מ מויזניץ שעזרו לו בסידור הדברים. בסוף הספר כמה ד"ת מר"ד מטולנא, ר"ח מקוסוב ורמ"מ מויזניץ, ובקשה לשלוח אליו ד"ת נוספים שבזכרונם של החסידים. מהדורת צילום תנינא בת"א תשכ"ו, לד ד', מטעם היורש ר' מנחם דוד חודרוב שכתב בפתיחה "דברים אחדים", ע"י בן אחותו רבי חיים יהודה מאיר הגר מוישא־ויזניץ. בסופו צורפו: שפתי צדיק מחמיו של המו"ל, וט"ו מאמרים ממנו עצמו.

ישורון, 9, ג-ה.

ר' ברוך ב"ר מנחם מנדל **הגר**
מוישובה (תרס"ח — תש"ה)

נולד ביום כ"ט ניסן תרס"ח לאביו רמ"מ מוישאווא, ומתש"א מילא שם את מקומו. עדין הרוח ואציל הנפש, ומהלך תמיד בצידי הדרכים. בתש"ב נאסר ע"י ההונגרים באשמה שהוא קומוניסט, והועבר לביה"ח לבודפשט. סבל קשות בקיבתו, והועבר לביה"ח היהודי רק ע"י השתדלות רבה ומתן שוחד. ברח ממנו לגרוסווארדיין אל דודו רח"מ, וניסה לגנוב את הגבול לרומניה. להוותו נתפס, והועבר לגיטו גרוסווארדיין בו התחבא בבונקר. כאשר נתגלה נשלח לאושוויץ. העבירוהו למחנה בונא, ובתנאי עבודת פרך נפטר מאפיסת כוחות ביום כ"ט (ולא כ"ז) כסלו תש"ה הי"ד. זוגתו שינדל בת רבי צבי הירש ליב רובין ממישלניץ ב"ר יצחק טוביה חתן הדב"ח, הצליחה לגנוב את הגבול, וגרה כיום בויליאמסבורג. ילדיהם: א. מנדלה. נספה עם זקנתו

באושוויץ; ב. רבי נפתלי צבי בניו־יורק. עלה לבני־ברק ופתח ביכ״נ לחסידי ווישאווא. נשיא כולל תפארת מנחם, ומהדיר ספרי זקנו. שני בניו לומדים

הרב ברוך הגר מווישובה

בישיבת ויזניץ; ג. צפורה השתחררה ממחנות ההסגר, ונישאה לפרופ׳ דוד וייס מסיגט בניו־יורק.

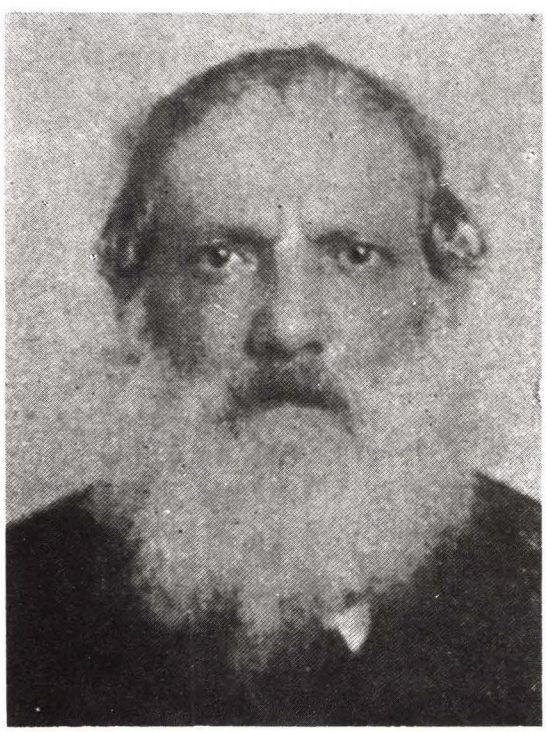
ד״ת ממנו בדגל התורה תרפ״ז, ושוב בראש שארית מנחם.

ר׳ גרשון ב״ר מנחם מנדל **הגר**
מטויסט (תרמ״ד — תשי״ד)

נולד בשנת תרמ״ד לאביו רמ״מ מזבלטוב. נשא בתרס״ב את חיה שרה בת ר׳ זאב הורן, מצאצאי ראס״מ, ראז״מ, ר״ח צנזר, ומשפחות הגאונים מייזלש מזולקווא וטולטשין. בהיותו בגיל י״ח נסמך מהמהרש״ם (קנקן חדש מלא ישן). מתרע״ב רבה של טויסט, ואז כתבו עליו: ר״ב וייס מטשרנוביץ (מכיר אנכי אותו זה מספר שנים, ובעודו צעיר לימים הכרתי כי ברכה בו, דמי לפרצודא דתותי קלא דנביט וסליק לעילא, וע״כ שמח לבי בבקרו אותי בהיכלי, וראיתי כי היטבתי לראות); ר״ח גלרנטר מקיטוב (שמחתי מאד כ׳אשר הקשיבו אזני, כי אנשי עיר גדולה יבקשו לשום אותו אלוף לראשם, ואמרתי יישר כוחם וחילם, כי באמת ראוי והגון הוא). במלה״ע הראשונה ברח עם משפחתו לוינא, וכיהן שם כ״ה שנים כחבר בית הדין וראש ישיבת תומכי תורה. ממנהיגי אגודת ישראל ובית יעקב. עודד את ר׳ חיים יוסף ביגלאייזן להוציא את הספר חמדה גנוזה. אחרי כניסת הנאצים ברח לארה״ב, ושימש כרב בניו־יורק. עמו ניצלה בתו היחידה נעחיא אשת ר׳ ישראל מרדכי פרידמן (בנו של ר׳ מנחם דוד ב״ר נחמיה, רב בקהל מרפא לנפש בוויען), וילדיהם חנה ודוד זאב. עד לפטירתו בשנת תשי״ד, לא התאושש מהיעלמם בשנות השואה, של בנו יחידו ר׳ שמואל עם כל משפחתו.

מנחת הגרשוני, חידושים וביאורים במאה ענינים שונים, ניו־יארק, דפוס מוינעשטער פאבלישינג קאמפ., תש״ט, 8, 156 עמ׳. בהקדמתו מצטט ממה שכתבו עליו גאוני ישראל בצעירותו. בראש הספר קונ׳ **אותיות מחכימות** על מדות טובות בסדר אלפביתי, בלול בד״ת ומעשיות מצדיקים. מאמר י״ב בספר: קונ׳ מטעמים לשבת, בעניני אגדה על מעלת השבת. לבסוף קונ׳ ברכת הבית לישב קושיות הט״ז על הב״ח, וקונ׳ פתותי מנחה, הערות על דו״ז המנ״ח. בסוף הספר רשימת קרוביו הנספים ואלו שניצלו, תודה למסייעים, ואיזכור שר׳ אהרן לוין סייע לו פעם בענין של פיקוח נפש. מגיסיו מזכיר את ר׳ אלימלך פופרש וזו׳ רוזי מבראד; ר׳ דב ברצי הורן וזו׳ פרל; ר׳ שמואל שמלקא וזו׳ צפורה ומשפחתם. כולם נספו הי״ד, וניצל רק ר׳ אהרן רבינוביץ, זו׳ רבקה וילדיהם.

באותה שנה נדפס שם ספרו **זכות אבות**, והוא

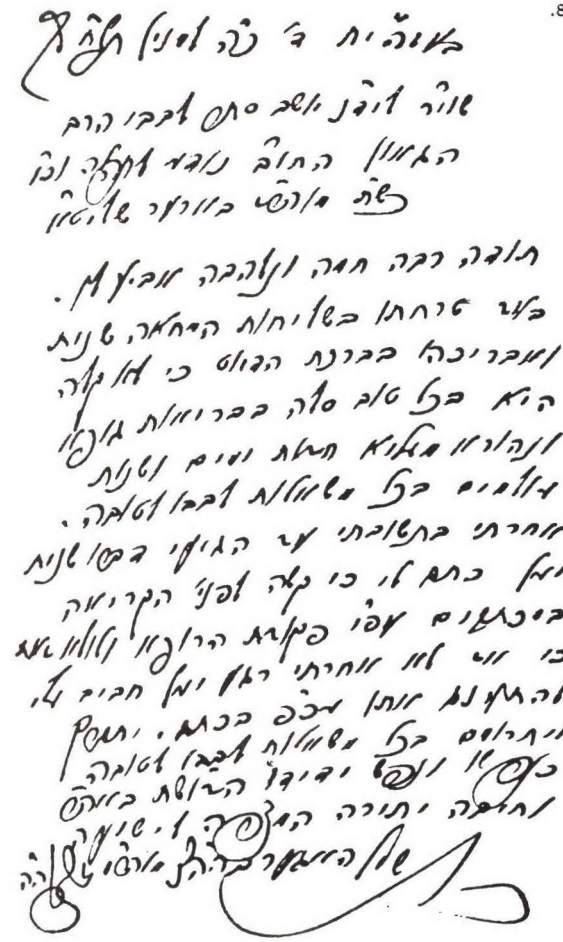

הרב גרשון הגר מטויסט

קונטרס אותיות מחכימות, גם ביידיש וקצת באנגלית, עם הקונ׳ פתותי מנחה, 4, 96 עמ׳.

תשובות אליו: אבן יקרה, תנינא, קה; אמרי יושר, ח״א, פא, ח״ב, קכט; דובב מישרים, ח״א, צג לויען; שו״ת מהרש״ם, ח״ו, נז; מחזה אברהם, ח״א, קיא בתרס״ה; עמק הלכה, ח״ב, מה; ציון לנפש חיה, עג בתרע״ה.

אהלי שם, 244; תולדות אנשי שם, 26; תפארת שבמלכות, 87.

Rabbi S Baurek
712 Harrison Ave
Scranton PA

גלויית דואר ששלח הרב גרשון הגר ביום ד׳ כ״ה לספירה תש״ח אל הרב זלמן בארער

ר׳ **גרשון** ב״ר צבי הירש **הגר**

מפטשניזין (תרט״ו — תר״ץ)

בנו יחידו של רבי צבי הירש מפטשניזין. נעשה עשיר מופלג אחרי שירש מחמיו הון רב, ושותפות במכרות נפט ושעוה שנמצאו בסביבות העיירה. עסק בסחר עצים ויערות, בקי בהוויות העולם, מן הנותנים ולא מן המקבלים. מילא את מקום אביו בפטשניזין שלא על מנת לקבל פרס, מתרנ״ט לפחות לפי פאלקס קאלענדער. במלה״ע הראשונה שהה בווינא עם משפחתו בת ט׳ נפשות.

תשובה אליו: מנחת הקומץ, מה בתרפ״ה. מכתבו המזויף נגד הציונות בדובב שפתי ישנים, ח״ג, רד-רז.

ר׳ **דוד** (דודקי) ב״ר מנחם מנדל **הגר**

מזבלטוב (תקנ״ז — תר״ח)

נולד בשנת תקנ״ז לאביו רבי מנחם מנדל מקוסוב. נשא את פסיה לאה בתו היחידה של רבי משה ליב מסאסוב, ובעלה דרש את הר״ת של שמה: פסח לעתיד. רבי מאיר מפרימישלאן היה שואל לשלומה, ואחרי פטירת בעלה קבלה פתקאות והשפיעה ברכות. כשנפטר אביו בתקפ״ו, רצו החסידים שגם הוא ישב וינהיג בקוסוב עם אחיו רבי חיים. תיווך ביניהם גיסו רבי שמלקא מסאסוב שפסק כי עליו לעזוב. אז עבר לזבלטוב בה היה מראשוני הרבנים, וייסד בה שושלת אדמורי״ם. נודע כחכם מחוכם, חריף ופיקח, חודר לתוכם של ענינים, ופותר אותם במהירות. הרבי מרוזין אמר לו אתה חכם העולם, והתיעץ עמו בענינים נשגבים. ר״מ מפרימישלן כתב אליו המעוטר בחכמה, וכשבא לפרימישלן לבקרו חיבקו ונישקו, ושלח אליו את חסידיו. הדב״ח קרא עליו: חכם עדיף מנביא. המונים נהרו אליו, אך את כספי הפדיונות

חילק לצדקה. הגבאי שלו היה ר' לוי סלפטר, ת"ח ובקי בסיפורי צדיקים. נפטר ביום כ"א אב תר"ח. ילדיו: א. ר' יעקב ממלא מקומו בזבלטוב; ב. ר' מנחם מנדל מדמיטש; ג. ר' צבי הירש מפטשניזין; ד. ר' יחיאל מיכל מסטרוזיניץ; ה. ר' אלתר שהיה מיועד להיות חתן הדב"ח, ונפטר כמה ימים לפני נישואיו; ו. שינא רחל זו' רבי יצחק מבוהוש; ז. יוכבד זו' רבי ישראל הורביץ מברנוב ב"ר אליעזר מדזיקוב; ח. פליא חביבתו של אביה, והיחידה מצאצאיו שנטמנה באהלו. נישאה לרבי ברוך בנו של רבי משה צבי מסאוואראן, או בן בנו. בזיווג"ש נישאה למנ"ח בזיווגו השני.

תורותיו כונסו בספר **צמח דוד**, קאלאמע, דפוס אלטער טייכער, תרנ"ג, כ ד'. הובא לדפוס ע"י נכדו ראי"ה אב"ד זבלטוב, ובהקדמתו כותב שתורות אלו עה"ת וליקוטים, הם המעט שהציל אחרי שרוב הכתבים אבדו והתפזרו. בהסכמת רבי ברוך מויזניצא מתרנ"ב מזכיר כמו"ל שני את האח ר' יצחק מאיר מרנזוב. פעם נוספת נדפס ע"י נכדו ר' דוד טבק, צרנוביץ, בימ"ס ר' שלום זילבער, דפוס האחים לוין־אפשטין בורשה, תרפ"ט, כ ד' (עם סידור תפלת דוד כמנהג ספרד). בשלישית צולם בתוך ספרן של צדיקים, קרית ויזניץ תשל"א, עם שער חדש בנוסף לשני הקודמים, ובסופו רשימת נכדיו שסייעו להדפסת הספר.

עשר עטרות, מע' ז, 60-63; מליצי אש, ח"ב, מנ"א, מא-מב; אברהם קיש, עיר ומתים, 9-18, 131, 134, 138-144 (על כל השושלת).

ר' דוד אליעזר ב"ר משה צבי **הגר**

רבה של קוסטניץ בבוקובינה. בנו של ר' משה צבי אב"ד סטנוביץ. נשא את רבקה בת רבי יחיאל מיכל מסטרוזיניץ, ובנו: ר' מנחם מסוסנוביץ ות"א.

ר' חיים ב"ר ברוך **הגר**
מאטיניא (תרכ"ג — תרצ"ב)

נולד בויזניץ ביום כ"ג אייר תרכ"ג כבן שני לאביו רבי ברוך. מילדותו נודע כחריף ומפולפל, וגאוני דורו העריכוהו מאד. כבר בגיל י"ג נסמך מהבית שלמה (!), מהרי"א איטינגא ור' יעקב ויידנפלד. מהר"י שמלקיס הפליג בשבחיו: נר ישראל עטרת הגולה. מתרנ"ג כיהן כרב ואדמו"ר באטיניא, ועל שמה נקרא. נהרו אליו חסידים גם מרומניה ומצכיה, במיוחד הלמדנים והחריפים, אך רוב חסידי ויזניץ דבקו באחיו ר' ישראל. היה מתמיד עצום, ולילות שלמים היה שקוע בתורה. אהב להשתעשע בחדו"ת עם חסידיו ומבקריו הרבים. בעל התפילה אצלו בשנים תרנ"ד — תרע"ד היה החזן ר' ישראל שטיינפרס, שעשה שנים באמריקה בה חיבר ניגונים ותוים חסידיים רבים, ובתרצ"ח שב לעמודו בסטניסלב עד לפטירתו בתרצ"ט. מתרנ"ה נשיא כולל בוקובינה בא"י,ובהשתדלותו קנו בירושלים בית לעניי הכולל. כשלושים שנה היה חולה מסוכן, אך לא הראה את יסוריו למבקשי פניו. מחלתו החלה בתרס"ד, בה נותח בלבוב, קראקא וברסלוי.

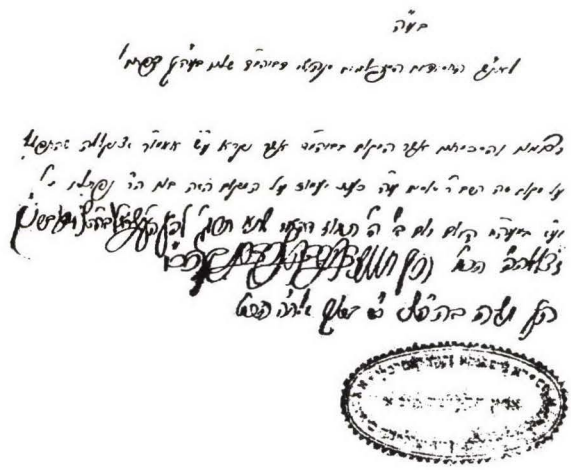
רבי חיים הגר מאטיניא במרינבאד עם מלויו האוחזים כוסות מרפא בידם. מימינו: בנו רבי ישראל שלום יוסף מאטיניא וסטניסלב

במלה״ע הראשונה ברח לוינא, ושהה בה ארבע שנים. אחרי המלחמה קבע את חצרו בסטניסלב, כיון שאטיניא נחרבה כמעט כליל. כמחצית השנה גר בטשרנוביץ בברחו מפרעות פטלורה. תפס מקום נכבד בחיי הרוח של סטניסלב. בתרפ״ד נוסדה מחדש ביזמתו ישיבת אור התורה, והשתתף בהנהלתה. היה דמות בולטת בועידת הרבנים שהתקיימה בלבוב תרפ״ח. הוזמן לרבנות בקהילות חשובות, ולא נתרצה כי היה מיראי הוראה. המשב״ק שלו היה ר׳ ברל שטיין שהיה עוד גבאי אצל זקנו הצמח צדיק. כמו״כ ר׳ ישראל ב״ר קלונימוס קלמן זינגר, נפטר ביום כ״ג סיון תרצ״ז בירושלים. גבאי ביהכ״נ שבנה בסטניסלב היו ר׳ בצלאל וירט ור׳ מנדל ולצר, ובעל הקריאה ר׳ הירש ליב שטוקהמר. בימים הנוראים עברו לפני התיבה ר׳ אשר רייכר משאץ, ור׳ ליבלה שלאין מסטניסלב בסיוע בניו נחום, הירש ומאיר. הרבי מסר לו בליל יו״כ את העמוד מ״יעלה״, ואלפים באו להאזין לרינוניו. כשמחלתו התגברה עליו נסע לקראקא, אבל הניתוח לא הצליח. נפטר שם בליל שבת כ״ה כסלו תרצ״ב, והובא למנוחות בסטניסלב.

נשא את בתו של רבי יצחק פרידמן מבוהוש ב״ר שלום יוסף בכורו של הרבי מרוזין, והיא אם ילדיו. נשא בשנית את גרושת המנחת אלעזר, בתו של רבי שרגא יאיר רבינוביץ מביאלוברזיג נכד היהודי הקדוש. זוגתו השלישית היתה גננדל בת רצ״ה הורביץ מרוזוודוב. נפטרה בסיביר עם בתה רבקה׳לה. ילדיו: א. ר׳ ישראל שלום יוסף ממלא מקומו; ב. ר׳ מנחם מנדל; ג. הניה אשת ר׳ אהרן ב״ר מנחם נחום פרידמן האדמו״ר מבויאן-טשרנוביץ; ד. אשת רבי ישראל מהוסיאטין בזיווגו השני; ה. בלומה רייזל זו׳ רבי יחיאל מיכל מהורודנקה אחי אביה.

בתרע״ב היו עמו מוכנים לדפוס הספרים: אות חיים על פסקי הראשונים והאחרונים; מצא חיים על ד״ח השו״ע; זכר חיים על הש״ס; תיו חיים בקבלה. את כתביו בהלכה רשם בעצמו, ומסרם לרבי יוסף פרידמן האדמו״ר מגווזדיץ שיסדרם לדפוס, אך הם אבדו בעת מלה״ע הראשונה. נדפס רק: **נימוקי חיים**, חידושי גפ״ת על מסכתות הש״ס, רמב״ם, שו״ע, שו״ת וליקוטים, לרבות מה שנדפס בשמו באספת חכמים שיצא לאור בעיירתו בשנים תר״ע—תרע״א, עם **טל חיים** עה״ת וליקוטים בשער מיוחד, תל־אביב, חסידי אוטיניא, דפוס אשל, תשכ״א, ח, שכח עמ׳. המסכימים: רח״מ מויזניץ; נין המחבר ר׳ משה הגר האדמו״ר מאטיניא בב״ב. ההקדמה לספר הראשון כתב ר׳ חיים ולצר ששימשו בשנותיו האחרונות. הוא קיבל מרבו בסוכות האחרון לחייו, את חידושיו על ד׳ מסכתות,

וכשהרבי שבת ברדואץ, הראם לו והוטבו בעיניו. בימי האבל הרשה לו הבן ר׳ יש״י לחפש בבית אחר כתבים נוספים, וכשנתיים יגע להעתיק ולסדר את הכתבים שברשותו. עותק אחד שלח אל הבן, אך פרוץ המלחמה השבית את ההכנות להדפסה. את העותק השני נטל עמו לארץ כשעלה בתרצ״ה, וממנו נדפס הספר הנוכחי. את תורותיו בשבתות ובמועדים אמר ר״ח בלחש, ולא נהג לרושמם. התקשו להבינם בגלל היותם עמוקים בקבלה, ורק כששאלוהו הסביר הדברים. לחלק השני הקדמת האח ר׳ ליטמן ולצר. אחיו ר׳ מנדל המשב״ק הי״ד כתב אליו בתרצ״א שישתדל להדפיס מחדש את הצמח צדיק, ור״ח היה אמור להוסיף מתורותיו,

מכתב למנהלי בימ״ד ויזניץ בצפת בתרנ״ג בחתימת רבי ישראל מויזניץ, רבי חיים מאטיניא ורבי משה משאץ

אלא שלא איסתייעא מילתא. נותרו בידו רק התורות שרשם ממנו בשנות גולת וינא, או ששמע מהחסידים ר׳ ליבוש קופל ומחבר ״אבן שתיה״. הוא לקחם עמו לגולת טרנסניסטריה, ובנס נעלמו מעיני החיילים הרומנים שבדקו כל פיסת ניר. בגלל הקיצור המופלג מילא וביאר כמה דברים, וציין את מקורם. בראש הספר ימי הזכרון לצדיקי המשפחה. בסופו קונטרס נפש ישי של בן המחבר, ורשימות מפורטות של התורמים. רבים מהם חסידי אטיניא, ונמסרים ימי הזכרון לבני משפחותיהם. האחים המולי״ם מזכירים את אחיהם ר׳ שמואל בנימין בת״א, האבא ר׳ אברהם דוד (ב״ר פרץ רפאל) שו״ב בקומנשטי־בוקובינה, נפטר י״ט אדר תרע״ה, והאמא מסיא בת ר׳ שמואל בנימין, נפטרה י״א אדר תרח״ץ.

תשובות אליו: מנחת הקומץ, כב בתרע״ח; ש״ם הכהן, יב, והערותיו על המנ״ח, שם, כח. ד״ת ממנו בשו״ת עמק הלכה

(בוימל), דפים נב: נח. ס. ועוד. ד"ת בקבלה בהדרת קודש (היבנר), לו. ר"ח גלרנטר מתרץ קושיתו בספר שמחת הח"ג, וחתנו של ריי"מ היבנר בקונ' זכר רב. קושיתו בגן אברהם שבסוף פנים מסבירות, מז, מועתקת מהמאור תשי"ג. מכתבו המזויף נגד הציונות בדובר שפתי ישנים, ח"א, רעט—רפ. מכתבו לטובת ישיבת ברודשין, ומכתב אחיו ר' ישראל לש"ב ר' יצחק מאיר אב"ד רוזנוב בספר תקנות הישיבה, כ, כב. בתרע"ד נדפסו מכתבי ברכה שלו ושל אחיו מויזניץ לר' שמואל שמלקא רוקח, על שנעתר לעמוד בראש אגודת ישראל בגליציה.

תשובתו בענין תחומין עם הערות ריי"ש אלישיב ורמ"ש שטיינמץ, בקבצים מאור החיים, ג-ד, ב"ב תשכ"ז-ט. תירוץ לקושיתו, אור המאיר, כו.

אהלי שם, 213-214; תולדות אנשי שם, 26; ספר סטניסלב, 314, 362, 366/7, 373; ר"מ לייטר, מנ"ח השלם, ח"ב, 17; אדמורי"ם שנספו בשואה, 187-191 (גם על משפחתו); קול ברמה, חנוכה תש"ל, כה-כו; ישורון, 21, עמ' מה-נב.

ר' **חיים** ב"ר מנחם מנדל **הגר**

מקוסוב (תקנ"ה—תרי"ד)

נולד בשנת תקנ"ה כבכור לאביו רבי מנחם מנדל מקוסוב. אביו העיד עליו, כי כבר בעודו תינוק ידע לקרוא הודו לה' קראו בשמו. נשא את צפורה בתם של רבי יהודה מאיר שפירא אב"ד שפיטיבקה ב"ר פנחס מקוריץ, ושל שרה בת רבי יעקב שמשון משפיטיבקה, אשר צדיקים הפליגו במעלתה, ורבי ליב שרה'ס נסע ללוותה. ר"מ מפרימישלן אמר על הרבנית מקוסוב שיש לה דעה בשמים, ר"י מרוזין אמר שאין בעולם צדקת כזו, ור"ש מירוסלב טמן רמזים בתשובתו, שימליץ למשיח לאכול אצלה כיון שיודעת לבשל טוב. נפטרה ביום י"ט טבת תרל"א. ישב שנים בבית חמיו על התורה ועל העבודה. נסע אל צדיקי דורו, אך לא לר"ב ממזבוז במצות חמיו. כל ימיו הצטער על כך, ולנכדו קרא על שמו. הפליג במעלת אחי חמיו ר' יעקב שמשון אב"ד זסלב. התודע אל הסבא משפולה,והוקיר את ר"נ מברסלב. ראי"ה מאפטא אמר עליו לבנו: ראה איך נראה מלך בן מלך צדיק בן צדיק. אחרי שובו לבית אביו נסע אל החוזה מלובלין, שהעיד עליו שהוא נוטר הברית. בלבוב נתכבד ביין משובח ע"י רז"ו מזברז בנו של המגיד מזלוטשוב. ר"מ מפרימישלן ביטל דעתו מפניו, באומרו שיש לו דעה בשמים והלכה כמותו. גם ר"י מרוזין בא לבקרו, ונועץ עמו בענינים שונים. אף דודו השרף מסטרליסק כיבדו מאד.

כשנפטר אביו, המשיך את ההנהגה בקוסוב. בשבת הראשונה ישב שם ר' צבי בן החוזה, והעיד עליו כי צורת האבות אינה מהודרת משלו. כשנסע לבקר אצל רצ"ה מזידיטשוב כיבדו מאד, וערך סעודות לכבודו. מהרי"א מזידיטשוב נסע אליו, ואמר שלמד ממנו דברים רבים. כמו"כ נסעו אליו הדב"ח, רבי אלימלך מרודניק וצדיקים נוספים.

היה למדן מופלג בנגלה ובנסתר, והתמיד לילות שלמים ללא שינה. היו לו שיעורים קבועים ללימוד הטורים, וליום השנה של הוריו סיים חלקי רמב"ם ורי"ף. בעל ישועות יעקב השיב אליו ואל דייני נדבורנה, בספרו מהדורת תרכ"ג. כמו"כ השיב לו מחותנו, תועפות ראי"ם, אה"ע, עב. את נשיאותו נהג ברמה, והקפיד מאד על מינוי השוחטים. נודע כבעל מופת, ומתקן נשמות חיים ונפטרים כפי מה שקיבל מחמיו, ממנו נתברך שברכותיו לבנים ולפרנסה לא ישובו ריקם, ושתמיד גם בחורף יקדש את הלבנה במועדה. בזמנו גר בקוסוב ר' גרשון פלאך אחד מל"ו הצדיקים הנסתרים, ואליו היה שולח להיפקד בישועה. יסודות משנתו החסידית היו: אהבת חברים, נדיבות לצדקה, אמת וזריזות. נשיא א"י, ואסף סכומים גבוהים למען ענייה. בין שליחיו היה ר' פייבל מסניאטין. על נשיאות א"י התעצמו אחריו בניו עד שהתפשרו (משכנות הרועים, ח"ב, קונ' עת דודים, ז:). בשנותיו האחרונות השתוקק לעלות לא"י, אך חסידיו מנעוהו מזה. מדי שנה נסע להתרפא במרחץ חצי עמר שליד אטיניא. לנגיד ר' דוד שטיין מקיטוב הראה בחודש האחרון לחייו את הצוואה שהכין. נפטר ביום כ"ה אייר שנת תרי"ד, ואוהל הוקם על קברו.

ילדיו: א. ר' יעקב שמשון ממלא מקומו בקוסוב; ב. ר' יוסף אלטר שקבע מושבו ברדוביץ; ג. ר' מנחם מנדל ממשיך השושלת בויזניץ; ד. יוכבד שנפטרה בחיי אביה, ובימי השבעה נגלתה לו ואמרה ששבה למנוחתה. נישאה לר' פנחס יוסף שפירא מקוסוב ודלטין, ב"ר דב בריש, ב"ר יעקב שמעון מזסלב, ב"ר פנחס מקוריץ. היה גם נכד הבעש"ט. נפטר ביום ב' אלול תרל"ד; ה. הניה זו' ר' ישראל ב"ר מרדכי מקרמניץ בהמגיד מזלוטשוב. את בתה חנה השיא זקנה ר"ח לראי"ה קצנלבויגן מטלוסט, ובת שניה נישאה לר' מאיר יהודה שפירא מבוקובסק. אחרי שבעלה נפטר בגיל צעיר המתינה זמן רב, ולבסוף נישאה לר' משולם זושא יצחק אוירבך אב"ד טלומטש בזיווגו השלישי; ו. שיינה רחל זו' ר' יהושע אלעזר חודרוב מקולומיאה.

מתלמידיו והנוסעים אליו: ר' שלמה דרימר אב"ד סקאלא; ר' יוסף שמואל גלרנטר אב"ד יבלונוב וקיטוב; ר' יוסף מרדכי כהנא ור' חיים שמואל שטרן דייני סיגט. כמו"כ הגבירים שנתברכו ממנו: ר' יהושע דרימר מסקאלא, ר' מנדל ויסלברג מסניאטין, ור' מנדל שמחה מכפר קמנשט שליד שאץ.

תורותיו בחסידות עה"ת וליקוטים נדפסו מכתב ידו בספר **תורת חיים**, לבוב, דפוס פ. גרוסמן, תרט"ז, מג

ד׳. בהקדמת ג׳ בניו כותבים ששם הספר נקבע ע״י המחבר. הליקוטים נדפסו באותיות מרובעות, כנראה מאוחר יותר. במספר עותקים נוספו ב׳ דפים להשמטות וללוח הטעות. ד״ת משלו נשא חן בעיני ההגמון ראש ממשלת אוסטריה. מהדורה שניה בלעמבערג, דפוס י.מ.ניק (וא.ו.סלט), תרמ״ג, מד ד׳. מההקדמה נעדרת חתימת הבנים. יש עותקים שלפי חישוב הלפ״ק יוצא תרנ״א (פתחי שערים, 450). בשלישית בקאלאמיא, דפוס מ. בילוס, תרמ״ד, מ ד׳. בסופו ימי הזכרון של צדיקי המשפחה. ברביעית בגראסווארדיין, דפוס ר׳ יצחק ב״ר אברהם מאיר הכהן גלאנצער, תרפ״ז, מט ד׳. הביא לדפוס בהידור רב, ר׳ חיים דכנר ברמ״מ מבעהאמעטה ב״ר פנחס יוסף שפירא חתן המחבר. בהקדמתו כותב שקיבל הסכמה מהאדמורי״ם ר״י מויזניץ ור״ח מאטיניא. דפוס צילום של מהדורה זו הופיע בניו־יורק תש״י. מהדורת סידור חדשה הובאה לדפוס בירושלים, דפוס התחיה, תשכ״א, צ״ו עמ׳, ע״י ר׳ חיים ב״ר דוד שנייבאלג שהגיה לפי כת״י המחבר, עם הסכמת רבו ה״אמרי חיים״ מויזניץ. מהדורת צילום של גרוסווארדיין הופיעה שוב ע״י רבי מרדכי ברח״מ מויזניץ בניו-יורק, דפוס האחים גרויס, תשכ״ח, מח ד׳. רמ״מ הכהן פקשר הוציא לאור את הספר במהדורה משוכללת יחד עם אהבת שלום, ירושלים תשל״ח.

תורת חיים תנינא הובא לדפוס ע״י ר׳ משה ברגר מסטניסלב בסיגט תרס״ו, מכת״י שהיה אצל רמ״מ מזבלטוב ור״ח מאטיניא, יחד עם אהבת שלום תנינא. צולם מחדש בישראל בתשכ״ה לערך עם דרכי הישר והטוב ואבן שתיה, ושוב עם צמח דוד בקרית ויזניץ תשל״א, ה ד׳.

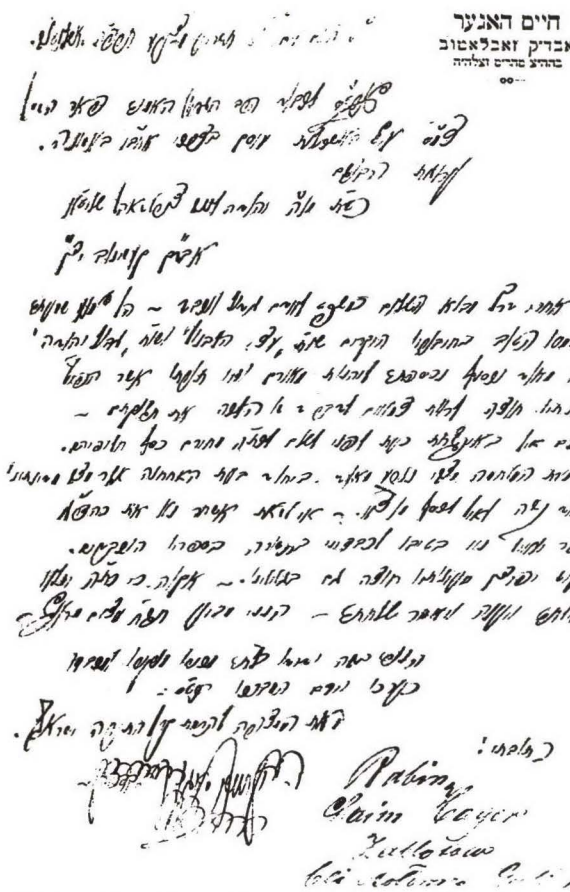
ר״מ היבנר הדפיס מכתב תנחומין שהיה ברשותו מר״ח לר׳ זלמן, בשו״ת הד״ר, תנינא, דף נד:

ספר מגילת יוחסין בסוף שם משמעון תשכ״ה, עמ׳ ס-סג, עז-עח.

ר׳ **חיים** ב״ר משה **הגר**

מזבלטוב (תרנ״ג׳ — תש״ג)

בנו של רבי משה מזבלטוב, ממלא מקומו, וחותם האדמורו״ת שם כחמישי בשושלת. למדן ומתמיד מופלג, ושימש גם כרב ודומ״ץ. נקרא שטודטר רב, להבדילו מראי״ה הדמיטשר. היו לו אלפי חסידים. נשא את ריזל בת רבי צבי הירש אשכנזי מסטניסלב, והיה אתה ועם ילד אחד בוינה במלה״ע הראשונה. בתר״ף לערך שב לזבלטוב. ביקר בארץ בתרח״ץ, ושאף לגור בה. בכניסת הנאצים גולח ראשו, ועבד כפועל כביש בדרך לסניאטין. עבר לקוסוב ולקולומיאה. אחרי האקציה שם הובל ברכבת ללבוב ביום א׳ חשון תש״ג, ונספה בדרך בלא

חיים האנער
אבדק זאבלאטוב
בהחיג סדרים וצלהה

מכתב בקשה מרבי חיים הגר מזבלטוב אל ר״ל צירלסון לשלוח לו את ספריו עצי הלבנון וגבול יהודה אע״פ שאין בידו לשלם עבורם

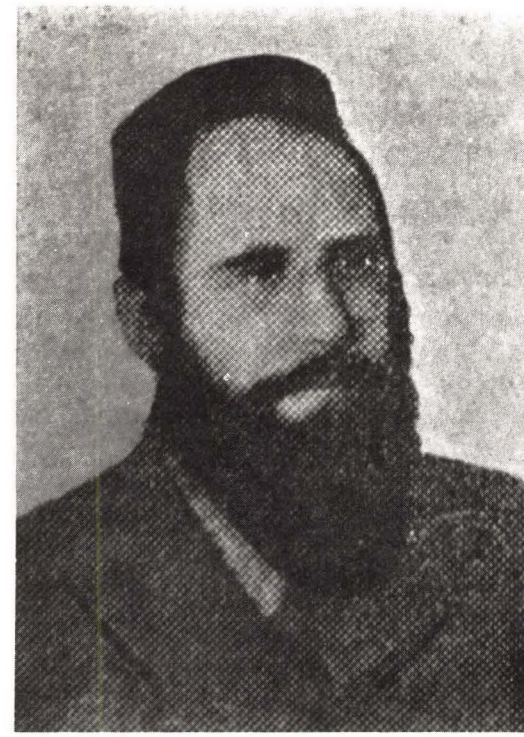
שהובא לקבורה. כמו״כ נספו זו׳ וילדיו פרידא קילא, התאומות נעכי ורחל ומשה הי״ד.

תשובות אליו: מנחת הקומץ, סג, צד, קכד בתרפ״ג — תרצ״ו.

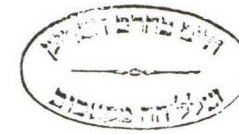
ר׳ **חיים** ב״ר משה **הגר**

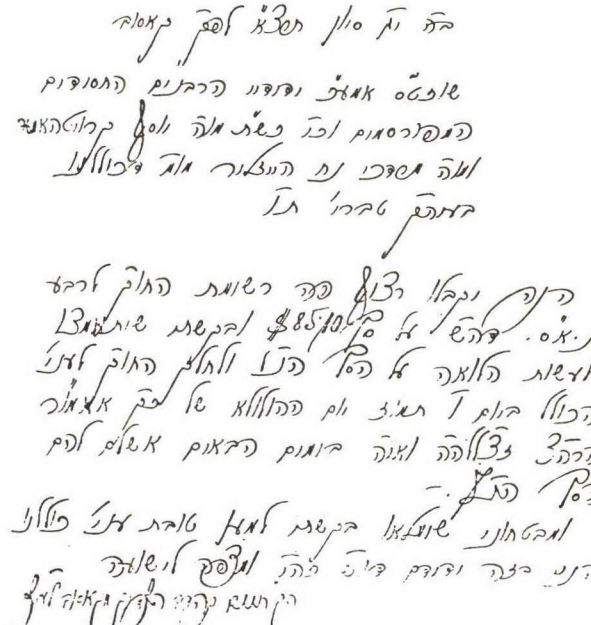
מקוסוב (תר״ס׳ — תש״ג)

נולד בקוסוב כבן יחיד לאביו רבי משה מזיווגו השני. למד אצל זקנו רא״מ שטיינברג, ובתר״ף נסמך ממנו, מר׳ פייבל ויליג אב״ד בוטשאטש שישב בביתם, ומר׳ יעקב שור אב״ד קיטוב. מתרפ״ה רבה של קוסוב על מקום אביו, והאדמו״ר האחרון שם. כאביו אף הוא גבה קומה ויפה תואר, ת״ח ועסקן, צנוע וברוח מפירסום. למד נגינה בכינור אצל ר׳ חיים נחמן ראש הכלי זמרים בעיר. בעל התפילה שלו בימים הנוראים היה ר׳ שמעיה שיינר מוישובה. בתרצ״ה ביקר בארץ עם ר׳ דוד שפרבר אב״ד בראשוב, ועמד להשתקע בחיפה. רצה להשקיע 40,000 זלוטי, אלא שחסידיו הניאוהו מכך, ובהשפעתם קנה בכסף בית בקולומיאה. בשובו מא״י רצה בתרצ״ו להדפיס את ג׳ חיבוריו: חורבן

רבי חיים הגר מקוסוב

מכתב מרבי חיים הגר מקוסוב אל ר׳ יוסף קרויטהמר ור׳ מרדכי נח הייזלר מנהלי כולל קוסוב בטבריה ביום י״ג סיון תרצ״א בדבר חלוקת מעות לעניי הכולל

ביהמ״ק, טהרת המשפחה, הלכות מקואות. בכיבוש הנאצי היה בגיטו קולומיאה בשנים ת״ש-תש״ב. שם נורתה בטבת תש״ג אשתו העני רבקה בת רבי משולם פיבוש ורמן מפולטושאן ויאסי, ובתו חוה כלת ר׳ ברוך ב״ר יש״י הגר האדמו״ר מאטיניא. חסידיו החזירוהו לבונקר סתרים בקוסוב, ואירגנו מבריחים שיבואו מהונגריה לקחתו. מכיון שבבונקר לקתה בריאותו דרש להעבירו לקולומיאה, והחמיץ את בוא המבריחים. נדברו עמם שישובו ביום ראשון, אך בליל מוצש״ק נתפס באקציה עם בניו ובנותיו (יעקב שמשון, משה, יוסף, שינצי), בין רבבה מיהודי העיר שנשלחו ברכבת חתומה לבלזיץ. בנו ר׳ אלתר׳ל סרב לקפוץ מהרכבת כאחרים, וראה בפטירת אביו כשהרכבת חנתה בלבוב, לפני חצות הלילה ביום אדר״ח חשון תש״ג. י״א שנספה באושוויץ הי״ד.

אדמורי״ם שנספו בשואה, 90-91; יהושע גערטנער, מגילת קאסאוו, תל־אביב, עמך, תשמ״א, 18, 140-142.

ר׳ **חיים** ב״ר משה **הגר**
משאץ (תר״ע — תשל״ז)

נולד בשנת תר״ע לאביו רבי משה משאץ. בגיל ט״ז הוכתר שם על מקומו כאדמו״ר, ע״י אביו של המהר״ם שפירא. בתש״י לערך עלה לארץ, ומקרית שמואל עבר לחיפה בה ייסד בימ״ד אהל משה ע״ש אביו. זכרונו נחלש עקב מחלה. מתשכ״ט גר בב״ב עד לפטירתו ביום כ״ד טבת תשל״ז. אחת מבנותיו נישאה לר׳ אליעזר גוטליב שו״ב בחיפה.

משה טירר, המודיע, ו׳ אדר תשל״ז, ג.

ר׳ **חיים יהודה מאיר** ב״ר מנחם מנדל **הגר**
מוישובה (תרע״ב — תשכ״ט)

נולד בויזניץ ביום י״ז אלול תרע״ב לאביו ר׳ מנחם מנדל אב״ד וישובה. בתרצ״ו נסמך מר׳ פנחס צימטבוים ראב״ד גרוסווארדיין, מר׳ דוד וייס דומ״ץ וישוי, ומאב״ד ססרגן. נשא בתרצ״ה את ריצא בת הרב אלעזר ריינמן אב״ד ביטשקוב במרמורוש. עזר לאביו ולאחיו בניהול ישיבת וישובה, ומילא שם את מקומם. דחה הצעות להיות רב צעיר בויזניץ, או לכהן ברדוביץ. כשגויסו הצעירים בשנת ת״ש לצבא ההונגרי, הצליח לקבל שחרור כרב. ביום ב׳ סיון תש״ד חוסל גיטו וישובה, וכל תושביו גורשו לאושוויץ. גם שם לא איבד את בטחונו, ועודד את היהודים באמונה ובתקוה. אירגן שם את שמירת המצוות, ואפילו אפית מצות לפסח. מאושוויץ הועבר למחנות גרוס-רוזן, דכאו, ומולדורף בו שוחרר. אחרי כמה חודשים בברגן-בלזן הגיע בתחילת תש״ו לשבדיה, ובכל מקום עשה לביצור

חיי הדת ושיקומם. בסוף השנה היגר לארה"ב. רב ביהכ"נ "מנחם ישראל" בויליאמסבורג ואח"כ בקרון-הייטס. פעיל באגודת הרבנים ואגודת ישראל. במאור פנים ובלבביות רבה היה מקבל כל אדם. בתש"ך עלה לארץ, וקבע את בית מדרשו בת"א.

רבי חיים יהודה מאיר הגר מוישובה. לידו: הרב מאיר לנדא מדרוהוביטש והרב ליבוש בר הלפרט מווסלוי

נפטר בלי ילדים אור ליום י"א אייר תשכ"ט, ונטמן בזכרון מאיר. בבית מדרשו נפתח כולל על שמו. אלמנתו נישאה בשנית לר' מרדכי יפה-שלזינגר ראב"ד ת"א-יפו, ונפטרה ביום י"ג כסלו תשל"ו.

ד"ת ממנו, קול ברמה, פסח תש"ל, כא-כג, עם תמונתו.
תולדות אנשי שם, 27.

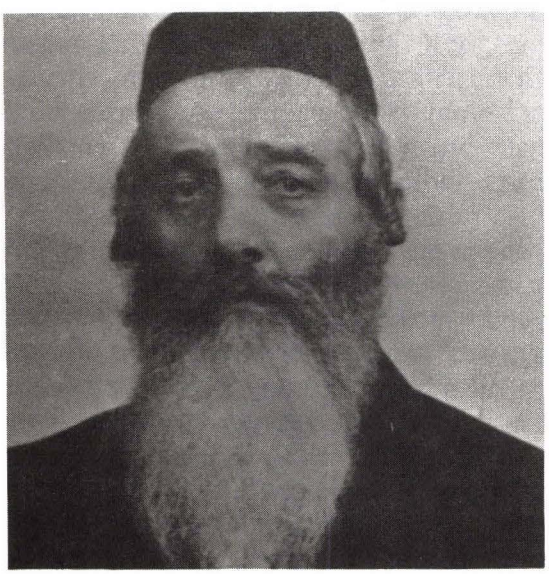
ר' חיים מאיר ב"ר ישראל **הגר**
מויזניץ (תרמ"ח — תשל"ב)

נולד בויזניץ ביום ט"ו כסלו תרמ"ח לאביו רבי ישראל. למד בהתמדה עצומה, ודברי התורה המחוכמים שלו נתפרסמו לתהילה. נסמך מהמהרש"ם,ומר"מ אריק שהשיב לו באמרי יושר, ח"א, קיט. מתרס"ג סייע לאביו בניהול ישיבת ויזניץ. נשא בתרס"ה את מרגלית תחי' בת רבי זאב ב"ר יוחנן טברסקי מרחמיסטריבקה, אותה ארס בגיל שמונה. מתר"ע אב"ד וילחוביץ שבמרמורוש. חמישה חודשים בשנה עשה שם, ויתר הזמן שהה אצל אביו כיד ימינו. הסתיר את מעשיו, ותמיד היה בשמחה. נודע כמלחין ומנגן מעולה. אביו אמר עליו שהוא "בעל שם טוב איד", ואינו יודע מהיכן זכה לבן כזה. מתרצ"ו יורש אדמורו"ת אביו בגרוסווארדיין, ובשנת ת"ש פתח בה ישיבה. רבנים מופלגים העריכוהו מאד, כגון רבי שלמה אליעזר ויזל מטרנובה, הרב יחזקאל וידמן מסיטשעל ועוד.

פרשת הצלתו בשואה מופלאת ביותר. הוברח מגיטו גרוסווארדיין ליערות, וכאב מאד על שנאלץ לגלח את זקנו ופיאותיו. הוברח שוב לבוקרשט עד בוא השחרור. שב לגרוסווארדיין בתש"ו לקומם את הריסות הקהילה והישיבה, ובצער ראה כיצד הקומוניזם מתבסס ברומניה. בתש"ז העתיק את משכנו לאנטורפן, כהכנה לעליתו ארצה בסוף השנה. גר תחילה בת"א, כנשיא מוסדות ויזניץ שנותרו ללא רועה אחרי פטירת אחיו ר' אליעזר. בקשיים עצומים הקים את קרית ויזניץ בבני-ברק על מוסדותיה המפוארים, והיה חלוץ בשטח זה לפני אדמורי"ם אחרים. מתש"י גר בקריה, והאציל מרוחו על הנעשה בה. העמיד לגיונות של חסידים ואנשי מעשה, הרואים בו את מי שאת חייהם האיר. מראשי אגודת ישראל ומועצת גדולי התורה, ורבה היתה השפעתו על החיים בארץ ובעירו.

בצעירותו

רבי חיים מאיר הגר מויזניץ בזקנותו

המונים היו נוהרים בשבתות לשולחנותיו, ולהאזין לתפילותיו הערבות. נפטר אור ליום עש"ק ט' ניסן תשל"ב, ונטמן באוהל אביו ואחיו בזכרון מאיר. "המודיע" הוציא חוברת מיוחדת לזכרו, וכן נדפס עליו קונטרס בסוף תפארת שבמלכות מהדורה שלישית.

ילדיו: א. רבי משה יהושע ממלא מקומו בבני ברק; ב. רבי מרדכי ממלא מקומו במונסי שבארה"ב; ג.

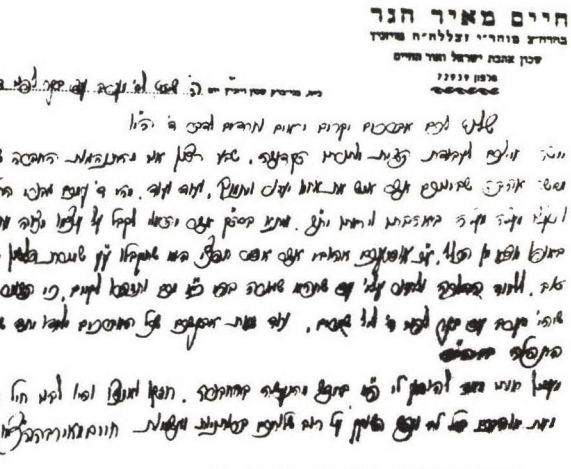

בחגיגת הנחת אבן הפינה לשיכון ויזניץ בבני ברק. במרכז: רבי חיים מאיר הגר. מימינו: חתנו הרב יהודה הורביץ. משמאלו: חתנו הרב נפתלי חיים אדלר ובנו רבי משה יהושע

מרים זו' רבי יהודה הורביץ דומ"ץ קלויזנבורג. משנתגרשה נישאה לר' יהושע גרינולד אב"ד חוסט, ואחרי פטירתו נישאה לרי"י וייס גאב"ד ירושלים; ד. הינדא (נקראת מאמוצי), זו' רבי נפתלי חיים אדלר. נולד בירושלים ביום י"א חשון תרע"ד לאביו ר' מרדכי יהודה, בנו של ר' אברהם שלמה וחתנו של רבי דוד צבי שלמה בידרמן מלעלוב. למד בישיבות גרוסווארדיין, וישובה וויזניץ, ונסמך מר"פ צימטבוים ורי"י וייס. אחרי נישואיו בתרח"ץ ממיסדי ומנהלי הישיבה בסרט. אחרי עלותו לארץ רב לחסידי ויזניץ בת"א, ר"מ בישיבת יחל ישראל בחיפה, מייסד ונשיא מוסדות אוהל נפתלי בנתניה. הוציא לאור הגדש"פ נצח שבמלכות בנוסח ויזניץ, מחזורים ויזניץ, וסידור בנוסח ויזניץ שנמסר לדפוס. פירסם ד"ת ב"שערים". תשובות אליו: גיסו, מנחת יצחק, ח"ד, כט, ח"ז, פז בתשכ"ה-תשל"ו. ילדיו: 1. שינא רחל. נישאה בתשי"ט לר' שמואל ב"ר שלום נח ברזובסקי; 2. ר' מרדכי. נשא בתשל"א את חיה לאה אביגיל, בת ר' זאב וולף לעוו ב"ר משה אריה מביקסאד; 3. ר' ישראל אליעזר. נשא בתשל"ד את ריקל גיטל בת דודו ר' משה ארנסטר; ה. שבע ברכה נישאה בתש"ח לרבי משה ארנסטר. נולד בתרפ"ד בקלויזנבורג לאביו ר' חיים. למד בישיבות ויזניץ, סטמר, גרוו"ד ות"א. ראה ברכה בעסקי יהלומים. גר

בב"ב ואח"כ בירושלים בקרית מאור החיים שהקים בסנהדריה מורחבת, וקריה נוספת בצפת. ילדיו: 1. ר' זאב רבם של חסידי ויזניץ בירושלים. נשא בתשכ"ז את פיגא בת הרב אלעזר מייזלס מאויהעל-שיקגו; 2. ר' מנחם מנדל חתן דודו האדמו"ר רמ"י בב"ב וראש ישיבת ויזניץ; 3. ר' ישראל. נשא את שיינא גיטל בת רבי יצחק קליש מאמשינוב; 4. ריקל גיטלה זו' בן דודה ר' ישראל אליעזר ברנ"ח אדלר; 5. ר' אליעזר. נשא בתש"ל את לאה בת ר' אברהם דוד הורביץ אב"ד שטרסבורג; ו. צפורה זו' ר' ישראל פרידמן ב"ר יצחק ב"ר משה יהודה ליב האדמו"ר מפשקן, עם ארבעה ילדים.

תורותיו הופצו בחייו בשכפול, ורק אחרי הסתלקותו כונסו לספרים. נדירה ביותר היא **דרשה** אשר דרש בשבת נח תש"ג בביהכ"נ הגדול ברח' קאזינצי בבודפשט, ונדפסה שם ע"י ר' שלום פרידמן, ח' עמ'. במוזיאון הבריטי שמור דף שנדפס בתש"ח בוינדסהיים שבגרמניה, ובו שני מכתבי חיזוק לחסידיו עם קריאה לעלות לא"י. **קונטרס הלקוטים** בשכפול בב"ב תש"ך, ומהדורה תנינא עה"ת והמועדים בתשכ"ח, ע"י המעבד ר' יצחק דוד רזימיבש, בעריכת ר' שמואל אבישי שטוקהמר. מהדורה ערוכה מחדש בתשל"א. **מכתבי הדרכה** בשכפול בב"ב תשכ"ה. קונ' **מים חיים**, ליקוטים ופירושים על נ"ך, ב"ב תשל"ג, יח עמ'. נרשמו ע"י ר' ישראל הערלינג הי"ד, ומתפרסמים כאן לראשונה בסוף קונ' **דרכי נועם** על שערי החסידות

חיים מאיר חגר

מכתב חיזוק והדרכה מרבי חיים מאיר הגר מויזניץ

ודרכים בעבודת השם, מלוקט מאדמור"י ויזניץ, נב עמ'. המו"ל הוא המכון להוצאת והפצת ספרי רבוה"ק, ובהקדמה מוסרים שזהו הקונ' השלישי אחרי והגדת לבנך ושובה ישראל, שיצאו בעידודו ועם הסכמתו של האדמו"ר רח"מ.

אמרי חיים עה"ת, בני־ברק, דפוס ליפא פרידמן.

בהקדמת בניו כותבים שאביהם רשם בעצמו את תורותיו, ועתה לא שינו בהם דבר. מכל אלו שאבדו בשואה ניצלו רק מה שכתב בשנים הראשונות החסיד ר׳ ישראל הרלינג הי״ד מגרוסווארדיין, ונכללו כאן בציון כוכב. א. בראשית — שמות, תשל״ג, ו, תו עמ׳; ב. ויקרא־במדבר, תשל״ה, שטו עמ׳; ג. למועדים וחודשי השנה, תשל״ג, ד, שיב עמ׳; ד. דברים, תשל״ח.

אמרי חיים קונטרס הלקוטים עה״ת והמועדים, בעריכת ר׳ יצחק דוד רזמוביץ ור׳ אליעזר דוד פרידמן מב״ב, ירושלים, דפוס עקיבא יוסף, מכון זכר חיים בת״א, תשל״ו, ד, קנו עמ׳.

ר׳ **יוסף** ב״ר מנחם מנדל **הגר**
מטיסמניץ (תרל״ח — תש״ב)

נולד בזבלטוב בשנת תרל״ח לאביו רבי מנחם מנדל.

הרב יוסף הגר מטיסמניץ

נשא בתרמ״ה את יוכבד בתו של רבי יצחק קוטן האדמו״ר מטיסמניץ, שעסקה רבות בפעולות צדקה וחסד. אחרי פטירת חמיו בתרס״ד, מילא את מקומו כאדמו״ר. בתרע״ד ברח בגפו לוינא, ומשפחתו באה אח״כ להצטרף אליו. אחרי המלחמה שב לטיסמניץ, ונתמנה כדומ״ץ. רק בתרפ״ו הוכתר כרבה הרשמי של העיירה, אחרי שרצ״ה בנו של ר׳ שאול הורביץ הרב הקודם ויתר על חזקתו. התאהב על כל בני הקהילה בנועם לבביותו. למדן הדור פנים, ולתורות שאמר בסעודה השלישית הקשיבו ביראת הכבוד. רבים באו להאזין לתפילותיו בנוסח ויזניץ. כינוהו אישיות משי. ביתו היה פתוח לפעילות ציונית ומזרחית. כשחוסלו מוסדות הקהילה בזמן הכיבוש הסובייטי, נותר עם השוחט ללא פרנסה. מנין המשיך להתקיים בביתו, ויחידים תמכו בו. כשנכנסו הגרמנים לעיירה תלשו את זקנו, והוליכוהו לכלא שותת דם עטוף בטליתו. משם נשלח עם קבוצת יהודים לסטניסלב, בה נספה בשנת תש״ב עם אשתו ובנו הצעיר יצחק הי״ד. בכורו ר׳ ליבוש נשא את בתו של רבי שפירא מגרודזיסק, ועבר לוורשא בה נספה הי״ד.

תשובות אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ד, קכג בתרס״ב; מנחת יחיאל, ח״ב, קט, קמה.

שלמה בלונד, ספר טיסמניץ, 52-54, 118, 124, 223.

ר׳ **יוסף אלטר** ב״ר חיים **הגר**
מרדוביץ (תק״ף* — תרל״ט)

בנו השני של רבי חיים מקוסוב. נשא בסאוואראן את לאה בת רבי ישראל בנו של רבי משה צבי. חו״ז השתתף בחתונה, ואח״כ השפיע עליו רבות. כשנפטר אביו בתרי״ד קבע את אדמורות״ו ברדואץ. סיפורי נפלאותיו היו נפוצים בבוקובינה. בתרל״ג עלה לארץ, וגר שש שנים בצפת. בנסיעתו לרחוץ בימה של חיפה, נפטר ביום ח׳ תמוז תרל״ט. נטמן ליד האמורא רבי אבדימי דמן חיפה, ואוהל הוקם על קברו. מילא את מקומו ברדוביץ בנו ר׳ משה, ובספרו כלל ד״ת מאביו. בנותיו נישאו לרבי שמואל שמלקא רובין מסרט, ולרבי מאיר יהודה שפירא מבוקובסק בזיווגו הראשון.

שרגא ויס, המודיע, י״ג תמוז תש״ם, 4.

ר׳ **יחיאל מיכל** ב״ר ברוך **הגר**
מהורודנקה (תרל״ב* — תש״ב)

צעיר בניו של רבי ברוך מויזניצא. מתרנ״ה אדמו״ר בהורודנקה על מקום אחיו רבי שמואל אברהם אבא. דירתו שכנה בבנין די גדול, ושנים מחדריו שימשו לביכ״נ. לפני מלה״ע א׳ התחיל לבנות ביכ״נ גדול בחצרו, ולא הספיק להשלימו. רוב חסידיו היו מהעיר, ורק מעטים באו מהסביבה. מאנשיו ידועים: הגבאי ר׳ פנחס, אבי ר׳ שמואל אבא סופר שהתישב בטשרנוביץ ושלח ידו בספרות, כמתואר ע״י יצחק פאנר, וכן ע״י שלמה ביקל במסתו אוהב ישראל, עסייען פון יידישען טרויער, 180-189; הגבאי ר׳ משה מנדל; החזן ר׳ זלמן; המשמש ר׳ לוביש. במלה״ע א׳ ברח לוינא, ואח״כ נהג אדמורות״ו בטשרנוביץ. את חצרו בהורודנקה מכר לסוחר התבואה ר׳ מאיר פרישלינג, והתנה עמו שישאיר בבית את ביהכ״נ של חסידי ויזניץ, ויארח אצלו את

כל אדמו״י השושלת כאשר יבקרו בעיר. בסוכות תש״ב נכלא עם בנו בגיטו טשרנוביץ, ומיד אחרי שמחת תורה גורשו לימפולי שבטרנסניסטריה ברכבת דחוסה, ואח״כ בריצה מתוך התעללות. קידש שם שמים בהניחו תפילין במסירות נפש תחת מצנפתו. החיים שם היו בלתי אנושיים, ללא תנאי דיור, מזון וריפוי מינימליים. בעיירה וורחובקה חלו בטיפוס, וביום ג׳ י״ג כסלו תש״ב נפטר הבן בשעה 8 בבוקר, ושמונה שעות אחריו האב. 4 ימים אחרי־כן נפטרה בי״ז כסלו זוגתו־האמא: בלומה רייזל בת

רבי יחיאל מיכל הגר מהורודנקה

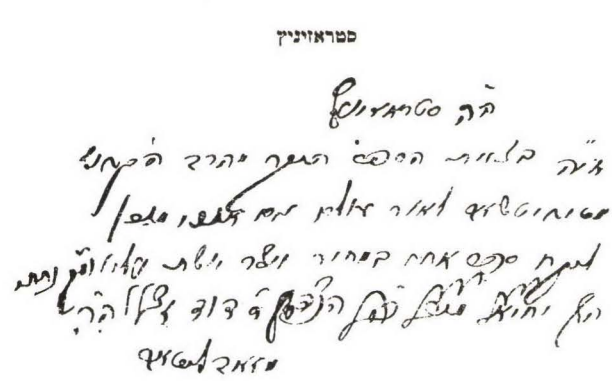
אחיו רבי חיים מאטיניא. ילדיהם: א. ר׳ ברוך מקוצמן וטשרנוביץ; ב. מרים אשת רבי אלעזר הגר מסטרוזיניץ; ג. בת.

ספר הורודנקה, 62, 230, 249, 343, 398; אדמורי״ם שנספו בשואה, 125-134 (גם על משפחתו).

ר׳ **יחיאל מיכל** (מיכעלע) ב״ר דוד **הגר**
מסטרוזיניץ (תקפ״ד׳ — תרס״ה׳)

בנו הרביעי של רבי דוד מזבלטוב. אחרי פטירת אביו בתר״ח נעשה אדמו״ר, ובתרי״ד קבע את מושבו בסטרוזיניץ בה פתח חצר גדולה. נפטר ביום י״ד ניסן בגיל פ״א. נשא את בת רבי אלעזר רוקח בן השר שלום מבלז. ילדיו: א. ר׳ שלום אב״ד מאלד־באנילה; ב. מלכה אשת ר׳ מרדכי טבק שהיה יחסן, למדן וש״ץ. לפרנסתם פתחו חנות יין ומכולת בטשרנוביץ; ג. רבקה אשת ר׳ דוד אליעזר אב״ד קוסטינץ; ד. אשת ר׳ משה ב״ר משולם קאוולער

סטראזיניץ

הוא היה בן החמישי לאביו הרה״ק רבי דוד מזאבלוטוב זצוק״ל חתן הרה״ק רבי אלעזר רוקח בנו של ההצה״ק שר שלום מבעלזא זצוק״ל, אחותו הרבנית הצדקנית מרת ריבקה ע״ע היתה אם הגרי ורבי הרב מבאניעב זצ״ל.

הסכמת רבי יחיאל מיכל הגר מסטרוזיניץ על ספר צבי לצדיק מזידיטשוב

שנולד בתר״ב, ולמד אצל רצ״ה אורנשטיין, מהרי״א איטינגא ור״מ תאומים מהורודנקה. רבה של הערץ מתרמ״ו, ושל פאנטשע מתרמ״ח. הניח בכתובים את החיבורים: שו״ת מהרמ״ק, הואיל משה, ויד משה — דרשות (תפארת שבמלכות, 84).

תשובות אליו: אבן יקרה, קמא, יו״ד, טו; בית יצחק, יו״ד, ח״ב, קו״א, יח בתרמ״ט. פקסימיל הסכמתו וחתימתו בראש צבי לצדיק (מרגליות) תשי״ט.

ר׳ **יעקב** ב״ר משה צבי **הגר**

בנו של ר׳ משה צבי אב״ד סטנובין. רבה של פקשן ברומניה.

תשובות אליו: איתן אריה, כה, כז בתר״ץ.

ר׳ **יעקב** (יעקלי) ב״ר דוד **הגר**
מזבלטוב (תקע״ג — תרמ״א)

נולד בשנת תקע״ג (או תקע״ה) כבכור לאביו רבי דוד מזבלטוב, ומתר״ח מילא שם את מקומו. נשא את הינדה בת רבי יהודה צבי איכנשטיין מראזלא, וישב בביתו עשר שנים. בזיוו״ש נשא את פרידא קילא בת רבי ישעיה שור מיאסי. היה פיקח מופלג, הדור פנים ובעל מופת. נהג לתת קמיעות ורפואות. פזרן לצדקה, ועשרות אורחים סעדו על שולחנו מדי יום. בזמנו שרתה בקהלו אוירה של צהלה ורוממות הרוח. הגבאים היו: ר׳ לוי סלפטר, ואח״כ ר׳ שלמה אלימלך ורמ״מ בוטשקי שידעו לשמח את הציבור. נערץ בסביבתו, ובשובו לזבלטוב באחדים ממסעותיו, היו בחורים יוצאים לקראתו באבוקות אש. את נסיעותיו ערך בכרכרה הרתומה לשני סוסים לבנים, אותה קיבל מחסידו ר׳ דן פישר מכפר לוקוביטש, שנושע על ידו בבן זכר. נפטר ביום ט״ז או י״ז שבט תרמ״א. ילדיו: א. ר׳ מנחם מנדל ממלא מקומו; ב. שינדל אשת ר׳ יהודה ישראל הופמן

מסיגט נכד בעל קונ׳ הספקות, ובזוו״ש אשת ר׳ שאול הורביץ אב״ד טיסמניץ; ג. אסתר אשת ר׳ יהושע פרנקל מרישא. תורותיו נדפסו בספר עטרת יעקב וישראל, המשותף לו ולר׳ ישראל ברגר חתן בנו.

תשובות אליו: אבן יקרה, קמא, יו״ד, ב; אורין תליתאי, לא, לב; דבר משה, תנינא, קא, קב; מח׳ הדב״ח (שהתכתב עמו), ח״ב, אה״ע, קט, קי בתר״ך; מהרי״א הלוי, ח״ב, קיח בתרל״א; עבודת הגרשוני, תנינא.

עשר עטרות, 63-65; עשר קדושות, בסוף (יחוסו).

ר׳ יעקב יצחק דוד ב״ר ברוך הגר

מסטרוזיניץ וטשודין (תרכ״ו׳ — תרצ״ב)

בנו החמישי של רבי ברוך מויזניצא. נשא את בתו של רבי ישכר דב איכנשטיין מדולינא, נפטרה ביום כ״א שבט. מתרנ״ג אדמו״ר בסטרוזיניץ, ואח״כ בטשודין שבבוקובינה. נסע בעיירות שונות להפצת

רבי יעקב יצחק דוד הגר מסטרוזיניץ וטשודין

אור החסידות. במלה״ע א׳ ברח לוינא, ושם נפטר ביום י״ג אדר תרצ״ב. בתרע״ז כשחלה אנושות בגרוסווארדיין התפלל עליו אחיו רבי ישראל, ונוספו לו ט״ו שנים (קדוש ישראל, ח״ב, תסז).

ילדיו: א. אשת ר׳ חיים טברסקי ב״ר יהודה ליב מהורנוסטייפל; ב. הסופר ברוך. נולד בתרנ״ט בטשודין, מזמן מלה״ע א׳ בוינא בה השתלם, עד ת״ש גר בבוקרשט, בתש״א נשלח מטשרנוביץ לטרנסניסטריה, בתש״ה שב לבוקרשט, מתש״ז בצרפת, ומתשי״ב תושב בואנוס איירס, פעיל במחלקת התרבות של הקהילה. כתב מאמרים בקבצים שונים, וספרים ביידיש בהם תיאורי ההווי החסידי וספורי מעשיות מצדיקים. ספרו הראשון תורגם לרומנית. שלמה ביקל כתב עליו בספרו שרייבער פון מיין דור, ח״א, 334-339. חיים ליב פוקס כתב תולדותיו עם ביבליוגרפיה, לעקסיקאן, ח״ג, 3.

תשובה אליו: מח׳ שו״ת הד״ר תנינא, לב (האקיר!).

ר׳ יעקב קופל ב״ר נחמיה פיבל (הגר)

מקולומיאה (ת״ץ — תקמ״ז)

בנו של ר׳ נחמיה פיבל, ב״ר יעקב קופל קמיאל הראשון מקולומיאה, שהיה בנה של פרל אחות התוי״ט, ממגורשי עיר מולדתו שנייטוך באשכנז, התישב בטשכנובצה בה התעשר, וממנה עבר לקולומיאה. בנה על חשבונו את תיקוני העיר כביכ״נ, בימ״ד ומקוה. התיחס לחכמי פרובינציה ולרבי עובדיה מברטנורה.

נשא את חיה (נפטרה י״ג אייר תקל״ה בקולומיאה), בת דודו אחי אביו ר׳ זלמן, וזו׳ בלימה בת ר׳ שלמה הלוי שנהרג עקדה״ש בלבוב ביום ח׳ אייר תכ״ד, בנו של הט״ז חתן הב״ח. גיסו או דודו היה הגביר ר׳ שאלתיאל איזיק הלוי (שטרנהל) מקולומיאה.

באחד מביקוריו של הבעש״ט בקולומיאה הרגיש ב״אור גדול״, ומצאו רוקד לכבוד שבת. מאז התקרב ריי״ק לחסידות, ונעשה אחד מבני החבריא קדישא של הבעש״ט. בהיותו מיטיב נגן עבר אצלו לפני התיבה. לפני הסתלקותו של הבעש״ט חילק לתלמידיו איזורי השפעה, ובנתנו לריי״ק את מרמורוש אמר לו: גן נאה לפניך, שמור עליו! נקרא רבי קופל חסיד, אך לא נהג אדמורו״ת. קראו לו שויתניק כי העביר תמיד את ידו על מצחו ואמר שויתי, או ספרווידעליווי (הישר). חי כצדיק נסתר, והתפרנס מחנות קטנה שניהלה אשתו. בזקנותו עבר לטיסמניץ, ומכר סחורה בשווקים. שם נפטר ונטמן ביום ט״ו אלול תקמ״ז. ילדיו: א. ר׳ מנחם מנדל מקוסוב המביא מאביו ד״ת באהבת שלום פרשת ראה. ירש מאביו שני זוגות תפילין דרש״י ודר״ת שכתבם ר׳ צבי סופר סופרו של הבעש״ט; ב. ר׳ יצחק בקולומיאה; ג. בלומא זו׳ השרף מסטרליסק בזיווגו השני. אולי היתה נשואה קודם לר׳ אברהם שממנו השתלשלה משפחת גולדצוייג.

זכרון לראשונים, 35-36; ספר קוסוב, 44-45, 62-67, 145-157 (על כל השושלת).

ר׳ יעקב שמשון ב״ר חיים הגר

מקוסוב (תקע״ד — תר״ם)

נולד בסוף שנת תקע״ד כבכור לאביו רבי חיים מקוסוב. בגיל י״ד נשא אשה בבית זקנו אב״ד

שפיטיבקה, ומשלא ילדה גרשה כעבור עשר שנים. מסיבה זו גרש גם את אשתו השניה, בת הגביר ר׳ דוד שטרנהל מקולומיאה. נשא בשלישית את חוה בת רבי יעקב יוסף מאוסטרהא, ב״ר פנחס בנו של רב ייבי ב״ר יהודה ליב מ״מ דאוסטרהא, אלמנת בנו של רבי משה מקרוסטשוב ב״ר מרדכי מטשרנובל, נפטרה כ״ב חשון תרמ״ג. לפני החתונה נסע להשתטח על קברו של רבי משה צבי מסברן, באשר תלה כי בגלל הקפדתו לא היו לו בנים. בלילה נגלה לו אותו צדיק שתפילתו נתקבלה, וביקש שיקרא לבנו משה על שמו. אז נולד לו בנו יחידו ר׳ משה, ממלא מקומו בקוסוב.

בתרי״ד עלה על כס אביו בקוסוב. נודע כחכם בעל רוח הקודש, וצדיקי דורו העריכוהו. למד בקביעות בספר אוהב ישראל, כמו הדב״ח שאמר על רי״ש חכמת המסכן (שהיא טמונה), בזו-י׳׳ה (בה שוכן הקב״ה). בתשובתו אל ר׳ שמעון צבי ויגר אב״ד קריפטש כותב, שלא היה משיב לו אלמלי ידע שהוא מחסידי רי״ש (דב״ח, ח״ב, אה״ע, ל). גם ר׳ שאול מנשה דומ״ץ נדבורנה נמנה על חסידיו. משמשו היה ר׳ אברהם בן בלימה שטיינמץ, ובעל התפילה ר׳ פנחס הייזלר מקוסוב. בסוף ימיו גזר על עצמו שתיקה מוחלטת, וכשאחיו רמ״מ מויזניצא שאלו מהי הסיבה, קרא לו לחלון והראה לו את בית החיים. נפטר ביום י״ט אדר תר״ם. מיעט לומר תורה, ורק ד״ת מעטים נשתיירו ממנו. לא נענה לבקשת ר׳ ישראל ברגר שימסור לו את כתביו להדפיסם, באמרו שאביו לא ציוה לו לפרסמם.

ר׳ יצחק (איצ׳לה) ב״ר מנחם מנדל **הגר**
מטלומטש (תרס״ה׳ — תש״ד)

אביו ר׳ מנחם מנדל היה בנו של רבי חיים הגר מאטיניא, וחתנו של רבי דוד טברסקי מזלטופולי. גירש את אשתו משלא נפקד ממנה, ונשא את ינטלה בתו של רבי יצחק קוטן מטיסמניץ. ממנה נולדו לו: א. פסיה לאה זו׳ ר׳ יודל מגיד בקראקא, בנו של ר׳ אהרן מרקוס; ב. ר׳ יצחק. נשא את רחל בתו של ר׳ שלמה חיים פרלוב האדמו״ר מבולחוב. רבה של טלומטש מתרצ״ב. רמ״מ נפטר לפני מלה״ע א׳, וילדיו התחנכו על ברכי זקנם. בשנות השואה עבד ר׳ יצחק כקברן בבית העלמין, יחד עם ר׳ ישראל צבי הלר מחסידי בורשטין. בעת חיסול הקהילה הובל עם עוד יהודים מהכלא העירוני לתחנת הרכבת. אמר את שיר השירים בשירה, לפי ציוויו של שוטר פולני שישירו כל הדרך. נשלח בחשון תש״ג לבלזיץ, וכן נספה בנו מנדלה בן העשר הי״ד. לפי הקדמת נימוקי חיים נספה עם דודו בבונקר בסטניסלב ביום כ״ד אייר תש״ד.

תשובות אליו: מנחת יחיאל, ח״ב, לג, ח״ג, מו, קא; מנחת הקומץ, קיח בתרפ״ח.
אדמורי״ם שנספו בשואה, 149; ספר טלומץ׳, 47, 184, 196, 301, 441.

ר׳ יצחק איזיק ב״ר מנחם מנדל **הגר**
מברדיטשוב (תר״ל׳ — תש״ב׳)

בנו השני של רבי מנחם מנדל ב״ר דוד מזבלטוב. נשא את רחל, ועבר לגור בברדיטשוב. נתפרסם שם במופתיו. ימים ולילות אמר תהילים. במלה״ע א׳ עבר לווינא עם משפחתו בת 5 נפשות. בכניסת הנאצים עבר לבלגיה. נפטר בגולה בכפר זאנהאפען ביום ד׳ ג׳ אייר תש״א, ונטמן בבית העלמין של ק״ק אנטוורפן. בשואה נספו הי״ד זו׳ וילדיו: משה ומשפחתו, ישראל אליהו תלמיד דודו הרב גרשון הגר.

ר׳ יצחק איזיק מאיר (איצ׳י) ב״ר יוסף דוד **הגר**
מרנזוב (תרל״ה׳ — תש״י׳)

בנו של ר׳ יוסף דוד חתנו של רמ״מ מדמיטש. רב בכפר הגדול רנזוב או רוזנוב שליד זבלטוב, או סטאנעשטיע שאליה השיב לו באבן יקרה, תנינא, נא. במלה״ע א׳ ברח לווינא עם משפחתו שמנתה כשש נפשות. במלה״ע ב׳ ניצל בנס, עלה לא״י, ובתש״ט גר בירושלים. בנו רמ״מ נספה בשואה.

ר׳ יצחק מאיר ב״ר משה צבי **הגר**
מסטנוביץ (תר״ך׳ — תרפ״ו)

רבה של סטנוביץ על מקום אביו ר׳ משה צבי. נפטר ביום כ״ז ניסן תרפ״ו. זו׳ לאה בת ר׳ ישכר דב באב״ד אב״ד בוסק, נפטרה בת צ״ו ביום ט״ו חשון תשכ״ג, ונטמנה בסנהדריה. בניו: א. הרב יהודה זונדל אבי ר׳ יצחק מאיר, הרב ישכר דוב, והרב בן ציון מירושלים. ערך וסידר לקט מאמרי הסברה מרבני ישראל על חשיבות **טהרת המשפחה**, עם עיקרי דיני נדה וטבילה, ירושלם, הועד המרכזי הארצי למען טהרת המשפחה, דפוס א״י, (תש״ג), 22 עמ׳. ב. ר׳ יחיאל מיכל, תלמיד בעל ״קרן לדוד״ וישיבת שפת אמת בירושלים. נשא את נכדת התורת חסד מלובלין. נפטר בארה״ב ביום כ״ו ניסן תשל״ב, ונטמן בירושלים (המודיע, כ״א אייר תשל״ב, ה); ג. דינה זו׳ הרב אהרן ברנשטיין, חבר ועד הרבנים של אגו״י, וראש כולל בירושלים; ד. יענטא זו׳ רבי יהודה טויב מפמורן; ה. ברכה זוגתו השניה של רבי חנוך הניך מייער מסאסוב-קערעצקי; ו. אסתר.

ר׳ ישראל ב״ר ברוך הגר
מויזניץ (תר״ך — תרצ״ו)

נולד בויזניץ ביום ב׳ אלול תר״ך כבכור לאביו רבי ברוך, מאה שנה אחרי הסתלקות הבעש״ט. סבו

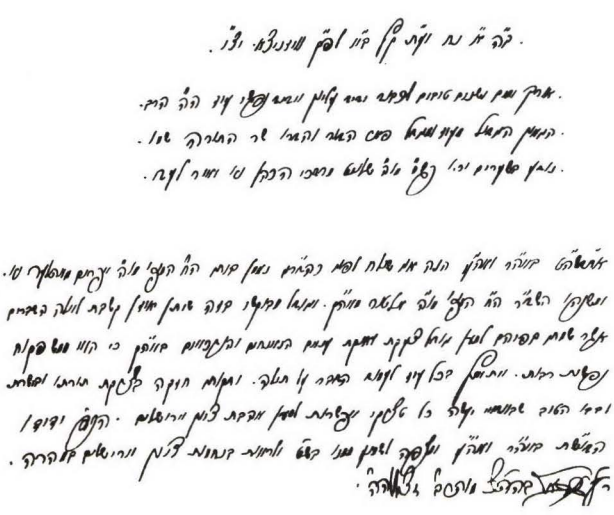
רבי ישראל הגר מויזניץ בצעירותו

רמ״מ אהבו מאד, והרבה בשבחו. לא רצה לקרוא לו בשם חמיו, ולכן היה קורא לו ״הזקן״ כפי שקרא לר׳ לוי יצחק מברדיטשוב, או ה״פולק״ כי התחתן לפולין. אמרו עליו שהיתה לו צורת סבו רבי ישראל מרוזין. מנעוריו ניכר בכשרונותיו ובתפיסתו, ובגיל רך נסמך להוראה מהשו״מ ומהבית שלמה. נבחן עם אחיו ר״ח מאטיניא אצל ר״י ויידנפלד והרבי משינאווא, ושניהם החליפו מכתבי תורה עם מהרי״א איטינגא.

במעמד אלפים נשא בתרל״ה בזבנא את הינדה בת רבי מאיר מדזיקוב. נפטרה ביום י״ג אב תרע״ד, ונספדה ע״י גיסה רבי יעקב יצחק אונגר מזבנא. אחריה נשא בתרפ״א (או תרפ״ב) את מרים בת ר׳ יעקב כהנא אב״ד חצי־עמר, שהיתה אשת ר׳ אליעזר ניסן הורביץ בן הצדיק הפלאי. השיא את שלושת בנותיה: לבנו רבי ברוך, להרב אברהם משה באב״ד אב״ד גורא הומורא, ולרבי רפאל הורביץ בקולומיאה. בזיווג שלישי נשא בתרפ״ז את שינדל, בת רבי יעקב ליב טברסקי בן המגן אברהם מטריסק. בדזיקוב למד עם גיסו רבי יהושע, והתעלה בחריפות וביראה. קלט רבות מחמיו בשלושת השנים שהיה במחיצתו לפני שנפטר, וחמיו אמר עליו שמלכות מצפה לו, ועוד יגדל להיות צדיק הדור.

בתרל״ח שב לויזניץ, וכשנפטר זקנו בתרמ״ה נתקבל לרבנות העיירה בידבליא במרמורוש. כתוצאה ממלשינות שהוא מתנגד להשכלה וללשון המדינה, נאלץ באחד מלילות השבת בתרמ״ו לברוח משם לביטשקוב, עם חסידו הנאמן ר׳ מרדכי חנא. מתרנ״ג ממשיך ההנהגה בויזניץ, ובימיו נתעצמה חסידות זו ומנתה רבבות ממדינות שונות. פתח ישיבה גדולה ״בית ישראל״, בהקדישו תשומת לב רבה לחינוך הנוער. בכסלו תרס״ח גר כמה שבועות בסניאטין, בגלל מתנגדיו המשכילים והציונים בעירו.

כשפרצה מלה״ע הראשונה המשיך ללמוד בשלוה עם בניו ספר ברית כהונת עולם, בשעה שמאות נקהלו בבית מדרשו עקב הפגזה בלתי פוסקת. רק כשהקוזקים חדרו לעיר ובקשו לאסרו, עבר לקיטוב הסמוכה. בתרע״ה עבר בניסים דרך רומניה להונגריה, וקבע את מושבו בעיר גרוסווארדיין. נתקבל בברכה גם ע״י האשכנזים בעיר. היו לו שיעורים קבועים כל יום. תפילתו היתה באש להבה הממיסה כל לב. התחיל כל יום לומר תהילים אחרי התפילה. אהבת ישראל שלו היתה למופת. קירב כל אדם בענותנות רבה, ובמיוחד כיבד רבנים ותלמידי חכמים. העניק הסכמות לעשרות ספרים. נקי לשון למופת, ורודף שלום בקיצוניות. נשיא א״י, ועודד את החלוצים שעלו אליה. מראשי אגודת ישראל, ומעורב בפעילות ציבורית. היה נכבד בעיני השלטונות, ובעל השפעה רבה. אין קץ למופתים שסופרו עליו, ורוח הקודש שראו אצלו. רכבות מלאות היו מסיעות אליו שיירות חסידים, מכל

מכתב מרבי ישראל הגר מויזניץ אל המהרש״ם בשנת תרס״ו בדבר עניי א״י

רחבי מרמורוש בה הקים מבצר חסידי. ערך מסעות בכמה מדינות, ואלפים נקהלו לקבל פניו.
גדולי דורו חיבבוהו והעריכוהו מאד. לחיבה יתירה

זכה אצל דו״ז רא״י מסדיגורה. נסע אל דו״ז רד״מ מצורטקוב, והתידד עם בנו רבי ישראל. רבי משה מרוזוודוב אחי חמיו, לבש בגדי שבת ויצא לקראתו. נכבד בעיני מהר״י מבלז, והיה באהבת נפש עם מהרי״ד מחותנו. אדמור״י רדומסק הוקירוהו, וכן גם ר׳ ברוך מגורליץ, רא״מ מגור, ר׳ ישכר דוב אייכנשטיין מוורצקי, ר׳ שלום אליעזר מרצפרט, ר׳ אברהם שלום מסטרופקוב, ר׳ משהניו ובנו ר׳ יחזקאל פנט מדעש. בעל מנחת אלעזר מנה אותו כראשון, במי שברך שעשה בר״ה לצדיקי הדור. אמר שענין האדמורו״ת נחלש בדורנו, ונשאר רק אחד: הרבי מויזניץ. בהספדו אמר עליו שהיה צדיק הדור שדאג לכלל ישראל. רב״צ הלברשטם מבובוב שלח אליו את בניו, וציוה לחסידיו בקראקא שילכו להקביל את פניו בעת ששהה שם. רבי ארה׳לה ראטה הפליג בשבחו, וקרא לו הצדיק הטוב והמתוק. בעל חקל יצחק היה עמו בידידות אמיצה, וכן רבי יהודה יחיאל טויב מרוזדול שישב במרגרטן. הרבי מאוזרוב אמר כי נשמתו היתה נדירה בעולם, ואף אם היה חי בזמן הסנהדרין גם היה מהגדולים. מהרי״ץ דושינסקי כיבדו מאד, וכשנתברך ממנו נולד לו בנו הרב ישראל משה. רי״מ היבנר אמר עליו בעודו צעיר, כי מרחוק מרגישים היכן הוא מתגורר. מהר״ם שפירא מלובלין נסע אליו לשתי שבתות בשנה. ר׳ פנחס הורביץ דומ״ץ גרוסווארדיין נמנה על אוהביו ואהוביו. בידידות היה עם ר׳ יהושע בוקסבוים מגלנטא ור׳ שאול בראך, וכן עם ר׳ שמואל זלמן ויינברגר ממרגרטן, ר׳ שלמה זלמן אהרנרייך משמלוי, ר׳ יהודה רוזנר מסקלהיד, ר׳ מנחם ברודי מקאלוב ור׳ דוד שפרבר מבראשוב. בין גדולי חסידיו: ר׳ יהודה יואל דייטש אב״ד גאניטש; רבי שלמה אליעזר ויזל מטרנובה; ר׳ מרדכי כהנא ״פלץ״, ב״ר יוסף ליב חתן המראה יחזקאל ונכד קונטרס הספקות; ר׳ משה מיכל וויסבלום נכד הנו״א שהתגורר בכפר; ר׳ דוד פלדמן אב״ד לייפציג; ר׳ יחזקאל ויידמן אב״ד סיטשעל; ר׳ נפתלי כהן מח״ס אוצר הגדולים אלופי יעקב, ועוד. משמשיו היו ר׳ יוסף ורב״צ שכטר, והמלחין ר׳ ניסן יוסט. בעל תפילה אצלו היה ר׳ קלמן שהתפלל עוד אצל הצמח צדיק, ואת שנותיו האחרונות עשה בירושלים.

בשנותיו האחרונות נתערערה בריאותו, וסבל ממיחושים שונים. חושיו היו ערים עד יומו האחרון, ותפילת ר״ח התפלל בהתלהבות. בליל שבת ב׳ סיון תרצ״ו תיקן את כיפתו אחרי תפילת מעריב, החליק ויישר את פיאותיו וזקנו, וכך נפטר. לויתו התקיימה במוצש״ק באחת בלילה, והרב רולר מניאמץ הספידו במשך ד׳ שעות. בטהרה התעסקו הראב״ד ר״פ צימטבוים, והדומ״ץ ר״פ הורביץ. הספדים בדפוס בספרים נאות דשא של רש״ד אונגר, ויצא פרח של ר׳ אברהם ריינמן אב״ד קרעטשינוף, ועוד. ביום י״ג אדר תש״ט הועלה ארונו לא״י בהשתדלויות עצומות, ובהתערבותה האישית של אנה פאוקר שרת החוץ ברומניה. נטמן בבני־ברק, ואוהל הוקם על קברו.

ילדיו: א. ר׳ מנחם מנדל מוישובה; ב. ר׳ חיים מאיר מבני־ברק; ג. ר׳ אליעזר מויזניץ; ד. ר׳ ברוך מסרט; ה. ר׳ שמואל אבא בויזניץ; ו. חיה זו׳ רבי שלום רוקח מסקול; ז. חוה הי״ד זו׳ ר׳ אלתר יחזקאל הורביץ האדמו״ר מדזיקוב; ח. שרה זו׳ רבי צבי חיים הורביץ מרימנוב; ט. דבורה זו׳ ר׳ אלתר מנחם מנדל הגר מבורשא, ובזוו״ש זו׳ ר׳ משה חיים לויא מפיעטרקוב; י. שיינע רחל זו׳ ר׳ אברהם יהושע השל ב״ר פנחס מזינקוב; יא. העניא זו׳ ר׳ מרדכי שרגא פרידמן האדמו״ר מבויאן-טשרנוביץ; יב. נפתלי, נפטר בילדותו.

רבי ישראל הגר מויזניץ בזקנותו עם בנו הרב מנחם מנדל מוישובה

תורותיו נדפסו בספר **איהבת ישראל**, גראסווארדיין, דפוס בנימין זאב רובינשטיין, תש״ג, ב, קו ד׳. ח״א על בראשית, עם ליקוטים קצרים על התורה בסופו. בראש הספר רשימת המטפלים בהוצאה, והקדמת בניו בה מוסרים קוים לדמותו. בבני־ברק נדפס בשלימות על כל התורה. בכרך א׳ ד״צ מתשל״ד של ח״א, וסידור מחדש על שמות בתשכ״ט, צו עמ׳. כרך ב׳ על ויקרא-דברים, דפוס ליפא פרידמן, תשל״ה, ריב עמ׳, על־ידי ר׳ יצחק דוד רזמוביץ ור׳ אליעזר דוד פרידמן המבקשים לשלוח אליהם עוד

מתורותיו, להדפסה בכרך הבא על המועדים ועה״ת תנינא. בסוף כל כרך רשימת התורמים לזכרון יקיריהם.

אבל ישראל, הספד שנשא עליו ברבים ר׳ יוסף הכהן שוורץ, וקונ׳ **אמרי ישראל** מחידושיו או ממה שהשמיע, ע״י ב״א נפתלי ב״ר אליהו פרוכטר מאובר-ווישויא, גראסווארדיין, דפוס ר׳ בנימין זאב רובינשטיין, תרצ״ו, 20 עמ׳.

ש״ב ר׳ מרדכי אריה הורביץ אב־בית־דין באנילא הדפיס בתרצ״ז את הספדו עליו **זכרון ישראל**, ובו כמה משבחיו ואימרותיו. קרובו ר׳ חיים דכנר מגרוסווארדיין הדפיסו שוב שנה לאחר מכן בתוך קונ׳ **אור ישראל**, ליקוטי מאמרי הנספד. צולמו מחדש בסוף ספרו בשם מרדכי, ראשון־לציון תשל״ב.

העתונאי הערצעל אפשאן מתאר את התרשמותו מהחצר בספרו **בית ישראל**, ס. מארמאראש תרצ״ט. סיכום תולדותיו ע״י ר׳ נתן אליהו רוט בספר **קדוש ישראל** א-ב, בני־ברק, המכון להוצאת ספרי ויזניץ, דפוס עקיבא יוסף בירושלים, תשל״ר-תשל״ז, ש, 28; -תרסג עמ׳. המסכימים: האדמו״ר רח״מ; בניו (עברנו על התוכן בתשומת לב, והוטבו הדברים בעינינו). בהקדמת המחבר עומד על מקורות הדברים ועל מעלת סיפורי צדיקים, ומודה למסייעיו. בסוף ח״ב ד׳ פקסימילים מהאהבת ישראל, ס״ו ממכתביו, רשימת הסכמותיו, מפתח לפסוקים ומאחז״ל, ותוכן הפרקים. בסוף כל חלק רשימת התורמים.

קול ברמה, ז, עמ׳ ו-ט (עם תמונות ומיסמכים).

ר׳ ישראל ב״ר משה הגר
מרדוביץ (תרל״ו — ת״ש׳)

נולד ביום ו׳ ניסן תרל״ו לאביו רבי משה מרדואץ, ובתרס״א הוציא לאור את ספרו ויקח משה. בחורף תרע״ג היגר לארה״ב, וייסד חברת בני ישראל לתורה ולתעודה ברחוב השלישי בניו־יורק.

לתולדות ישראל באמריקה, תרע״ז, 17.

ר׳ ישראל שלום יוסף ב״ר חיים הגר
מאטיניא וסטניסלב (תרמ״ד — תש״ד)

נולד בשנת תרמ״ד לאביו רבי חיים מאטיניא, וכמוהו נודע כגדול בתורה ובחסידות. מילא את מקומו מתרצ״ב כאדמו״ר מאטיניא בסטניסלב, והיו לו חסידים רבים. נשא את בת דודו רבי שמואל אברהם אבא מהורודנקה, ובזיווש״ש את דבורה לאה בת רבי יחיאל הורביץ מפוקשיבניצה ב״ר מאיר מדזיקוב. בשנות השואה הסתתר בבונקר בסטניסלב כמעט עד תום המלחמה. המחבוא נתגלה ע״י הנאצים ביום כ״ד אייר תש״ד, וכל יושביו נורו הי״ד. הרבנית הפצועה התחננה שיגאלוה מיסוריה, והקצין הגרמני נעתר לירות בה שוב כשמסרה לו אלף ושש מאות דולר. צבי לקריץ מנתניה הביא את שניהם לקבורה בבית העלמין הישן. עמם נספו בנם ר׳ ברוך שאירס את חוה בת רבי חיים הגר מקוסוב, ובנותיהם צפורה ופסיה לאה הי״ד.

הניח כתבי יד רבים שאבדו בשואה. היה לו כרך בגודל גמרא, מלא מחידושיו בכתב יד צפוף על מסכתות הש״ס. נותרו ממנו רק י״ח מאמרים חידושים ושיחות עה״ת, בידי תלמידיו האחים ר׳ חיים ור׳ ליטמן ולצר, שהדפיסום כקונטרס **נפש יש״י** בתוך ספרו של אביו נמוקי חיים, עמ׳ שז-שטז.

אליו התשובה באמרי דוד, קנד בתרצ״ב. רבי יהושע מדזיקוב השיב לו בתר״ס את קונ׳ דרך מלכים.

ספר סטניסלב, 367.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר דוד הגר
מדמיטש (תק״פ׳ — תרנ״ד׳)

בנו השני של רבי דוד מזבלטוב. בתר״ח השתקע בפרבר דמיטש שליד זבלטוב, ומחלוקת היתה שרויה בינו ובין אחיו רבי יעקב וצאצאיהם. לא נסעו אליו חסידים רבים. לבית מדרשו קראו הויזניצאי, כי התפללו בו רבים מחסידי ויזניץ. הגבאי שלו היה ר׳ לוי ב״ר שלמה סלפטר, אבי ר׳ אליעזר שהנעים מזמירותיו ב״שולחנות״, עד שהיגר עם אחיותיו לארה״ב. רמ״מ נפטר בשנת תרנ״ד לערך, ונספד בשו״ת הד״ר, ח״ב, תרנ״ד, יא.

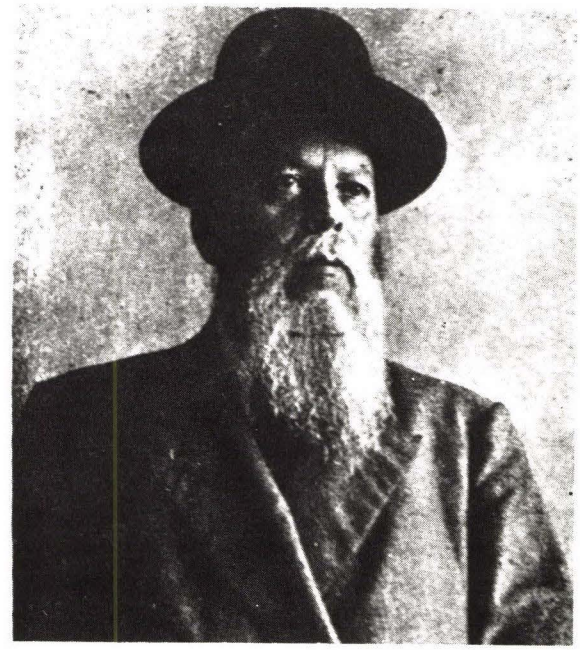
נשא את שבע בתו של רבי יוסף מדרוהוביטש, ב״ר מיכל נכדם של ר׳ ברוך ממזבוז, ר׳ יוסף מימפולה בן המגיד מזלוטשוב, וראי״ה מאפטא. בתו היחידה גיטלה נישאה לר׳ יוסף דוד מגזע אליק, וילדיהם: א. ר׳ אברהם יהושע השל מדמיטש וזבלטוב; ב. ר׳ יצחק מאיר מרנזוב; ג. פסי לאה (נפטרה ט״ו בשבט תר״ף), זו׳ ר׳ חיים שמואל ב״ר אברהם טסלר, ראש הקהל וחבר מועצת העיריה באובר ווישא (נפטר י״ט סיון תש״ג. בנו מנחם בת״א עם זו׳ פרידה); ד. שבע זו׳ ר׳ שלום הגר ב״ר ברוכ׳ל מויזניץ. כשנתאלמנה ממנו נישאה לגביר ת״ח ביגולניצה. בנה משה בפתח תקוה; ה. דינה זו׳ ר׳ אשר הכהן פליגמן מכפר קיכן שבמרמורוש. מחסידי אטיניא, אבי ר׳ מנחם שו״ב בכפר חסידים.

תשובות אליו: בית יצחק, אה״ע, ח״ב, פא, פב בתרמ״ב; בית שלמה, יו״ד, ח״ב, קיד, קטו, חו״מ, לח בתרל״ב; מנחת שי, ח״ב, פה. מכתבו המזויף מתר״ס לר״י פלייסיג נגד הציונות, דובב שפתי ישנים, ח״ב, קצח-ר.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר דוד אליעזר הגר
מניישטט וסוסנוביץ (תרמ״ט — תשט״ו)

נולד בקוסטשטיה ביום ז׳ (או י״ז) סיון תרמ״ט לאביו הרב דוד אליעזר. התיחס לר׳ דוד מזבלטוב, לאוהב

ישראל ועוד. הרבה מקנתו בש״ס ופוסקים, והשלים ידיעותיו גם בלימודים כלליים. נסמך מרד״כ רפפורט ונכדו ר׳ יוסף באב״ד־שרנציל, ומרא״ל ברודא ורי״פ בומבך. נשא בתרס״ז את שפרינצה בת ר׳ אליעזר רוקח, ונתקבל כראב״ד בהליטש. במלה״ע הראשונה שירת כרב צבאי במורביה,

הרב מנחם מנדל הגר מסוסנוביץ

וקיבל אות הצטיינות מקיסר אוסטריה. בתום המלחמה התישב בלבוב, ובתרפ״ג נתקבל לרבנות ניישטט. שם התמסר לתיקון עניני הדת, וייסד ישיבת תפארת מנחם לצעירי העיירה. על תקופה זו כתב בנו ר׳ אלעזר בספר זכרון דוברומיל, 66-69 (עם תמונה מצעירותו). מראשי הפעילים למען המזרחי והציונות, וציר בקונגרסים הציוניים. מיסדה של רשת החינוך מת״ת (מציון תצא תורה) בפולין. אדמור״י בלז לא ראו את פעילותו בעין יפה, אך ההמונים אהדוהו ונקהלו באלפיהם לשמוע את דרשותיו החדורות אהבת ישראל וארץ ישראל. נתקבל לרבנות סוסנוביץ אחרי שובו משליחות הסברה לאמריקה, ונאומו בקטוביץ על מאורעות תרפ״ט. ביקר בארץ בתרצ״ד. בפרוץ המלחמה היה בין השבויים שהוגלו ליערות סברדלובסק ברוסיה. התיצב לפני המרשל ז׳וקוב כשתדלן למען פליטי פולין. עלה לארץ בחורף תש״ג עם ילדי טהרן. שימש כיו״ר החברא קדישא בתל־אביב, וחבר הנהלה בשורת מוסדות שונים. רב ביכ״נ ע״ש הרמב״ן, ומייסד ישיבת עטרת זקנים ביד אליהו. נפטר בעש״ק כ״ט כסלו תשט״ו.

פירסם מאמרים רבים בכתבי עת תורניים ובעתונות

המזרחי, כגון בית הכנסת והצפה. חיבר **מנחם אבלים**, כולל הלכות אבלות ומנהגיה, תפלות ומשניות וסדר תפלה, הוצאת חברה קדישא לתל־אביב־יפו, דפוס מרכז בירושלים, תש״י, יד, שפ עמ׳. לחיבור הספר עוררו היושב־ראש הקודם של הח״ק דוד צבי פנקס, שאף כתב דברי פתיחה. בעבודה ובעצה סייעו מנהלי בית זבול בירושלים, ובראשם רי״מ חרל״פ. היה חבר מערכת ילקוט החברא קדישא שהופיע אחרי פטירתו (עיין שם בעמוד ז-יב, צג-צה).

ילדיו: א. מיכאל, תעשיין ועתונאי; ב. ר׳ אלעזר, מזכיר וסגן יו״ר המועצה הדתית בת״א; ג. רב־סרן אריה, מזכיר ביה״ד הצבאי העליון; ד. פרידה אשת ר׳ ליב מנדלזון, תעשיין בפולין.

תדהר, אנציקלופדיה, ז, 2804-2805; אנציקלופדיה של הציונית הדתית, ב, 2-4, עם ביבליוגרפיה; עיר ומתים, 18; פנקס זאגלעמביע, 64, 102-103, עם תמונותיו; נתיבי חסד ואמת, תשל״ו, 111-112, עם תצלום מצבתו.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר חיים הגר

מויזניצא (תק״ף — תרמ״ה)

נולד ביום כ״ד אייר תק״ף כבן שלישי לרבי חיים מקוסוב. בהיותו בגיל רך הציע ר׳ דוד אריה ליב בנו של בעל צמח ה׳ לצבי מנדבורנה, את השידוך עם מרים מאניא בתו של רבי ישראל מרוזין. שני המחותנים נועדו בבוטושאן, והסכימו לשידוך. לבקשתם בחן את רמ״מ הרב יהודה מודרן מסיגט, והתפעל מידיעותיו. מפלפלים אחרים לא מצאו את ידיהם אצלו. בשנת תר״ד היתה החתונה בקישינב, והעליה לתורה בשבת שלפני כן בסקאלא בה ישב אבי הכלה. נפטרה בסקול בשבת ג׳ תשרי תרמ״ג,

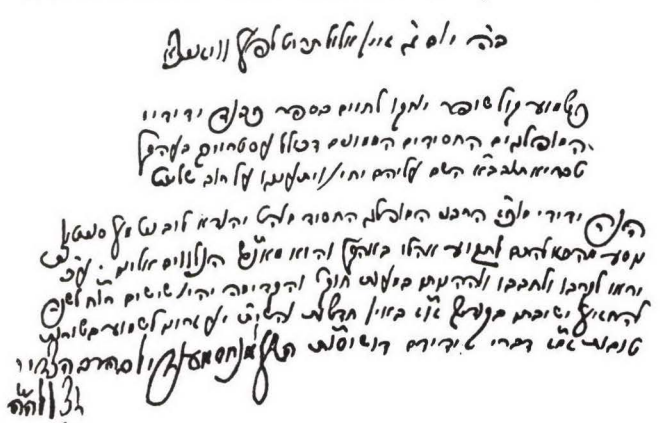

רבי מנחם מנדל מויזניצא בעל ״צמח צדיק״

ונספדה בתחילת דובב שפתי ישנים (היבנר). חמיו העריך את חתנו מאד, וכשבא אליו הדב״ח הלך להראות לו את רמ״מ. גם רבי יצחק מוורקה התפעל ממנו כשהיה שם לביקור.

כיהן כרבה של ויזניץ, על מקומו של הרב יצחק תלמידו של האהבת שלום. כשנפטר אביו בתרי״ד החל לנהוג שם באדמורו״ת, ורוב חסידי קוסוב עברו אליו. לר״ה הראשון נקהלו אליו אלפי חסידים, ובראשם רי״ש משינאווא, רש״ש קליין מסעליש ורצ״ה מליסקא. היה בידידות אמיצה עם הדב״ח, שהניח את הכתב סופר במרחץ באדן והלך לקבל את פניו, באמרו שבכל רגע הוא מוסר נפשו לפני השי״ת. מהרי״א מזידיטשוב ביקש בחוליו שיזכירוהו לפניו. גיסו רבי מרדכי שרגא מהוסיאטין אמר שקדושתו עלתה למעלה מראש, אלא שבחייו הצניע את עצמו בענותנותו. היה מיודד עם בעל ייטב לב, ואף ביקר אצלו בסיגט. רבני הונגריה ששו לקראתו, כגון רמ״מ פנט מדעש, ר׳ משה קליין מסילאדי-טשעה ועוד. רבי יהודה צבי אייכנשטיין מדולינא נסע אליו.

בעל השפעה עצומה ברחבי גליציה הדרומית, בוקובינה ומרמורוש. מתמיד גדול, ובעל שיעורים קבועים ביממה. קולו בתפילותיו היה כשאגת אריה, בנועם, בבכי רב ובהתפשטות הגשמיות. חסידי דינוב אמרו שמימי הבני״ש לא היה צדיק שהתפלל כמוהו. המשיך את ניגוני קוסוב, והוסיף להם ניגונים וולכיים מלאי געגועים תוגה ושמחה. פרוש מעניני העוה״ז, לא הרבה במאכלי בשר, ובביתו היה תמיד קר. הצטיין באהבת ישראל ללא שיעור, ובהכנסת אורחים מופלגת. כמאה אנשים אכלו יום יום על שולחנו. חילק אלפים ורבבות לצדקה. השפיע רוחניות וגשמיות ביד נדיבה, ותקופתו נקראת ״שנות השבע״. סיפרו נפלאות על עזוז מופתיו, ועד לנפילתו היה מעניק קמיעות סגוליות. כאביו פיקח על השוחטים ועניני הדת במחוזותיו,

מכתב המלצה מרמ״מ מויזניצא מיום ז׳ אלול תרי״ט לממוני כולל עסטרייך בטבריה עבור העולה ר׳ יהודה ליבוש מסניטין

ובשל כך נקלע לסכסוך עם הרב הלל ליכטנשטיין מקולומיאה. עמד בראש כולל ויזניץ ומרמורוש, וסייע רבות לעניי א״י. בין משמשיו: ר׳ אפרים(קה), ור׳ קלמן זינגר המלחין.

בשהותו במרינבאד לרפואה התמוטטה המרפסת עליה ישב, ואף כי ניצל בנס נפגעה בריאותו. רצה לעלות לא״י, אך החסידים לא הניחו לו. חולשתו גברה באלול תרמ״ד, ובימים הנוראים לא עבר לפני התיבה. גדולי ישראל אסרו עליו לצום ביום כיפור: ר״מ תאומים בשו״ת הואיל משה, סט, ומהר״י מבלז במכתבו. בסוכות התפלל בחדרו, ואח״כ גברו מכאוביו ופסק לדבר. בישבו בליל ש״ק כ״ט תשרי תרמ״ה לבוש בגדי שבת, נסתלק בשעה אחת עשרה, ונטמן במוצש״ק. בעל ״אמרי יוסף״ מנע את חסידיו בספינקא מלרקוד, באמרו שרואה חשכות בעולם.

באותה שנה נדפסו עליו הספדים בספר דמעות שליש מש״ב רבי אורי לנדמן מפודילאי; בקונ׳ זכר עולם מהרב שמריה שמרל רוטפלד מזבלטוב; בתחילת דובב שפתי ישנים של רי״מ היבנר, ט:-יב: הוא כותב עליו שהחתים את חסידיו שיצייתו לו בכל, ומביא ממנו ד״ת בספרו נחלה לישראל, יב, טז.

ילדיו: א. רבי ברוך ממלא מקומו; ב. ר׳ יעקב יצחק דוד. נשא בב׳ תמוז את בת דודו ר׳ משולם זוסיא יצחק אוירבך אב־בית־דין טלומטש. נפטר ביום י״ג אב תרכ״ה בלי בנים; ג. שרה זו׳ רבי שמואל רוקח מסקול.

תורותיו נרשמו על ידי חסידיו ר׳ יצחק ב״ר שמואל מסלטוינה שהיה מלמד בביתו שנים רבות, ור׳ אפרים ב״ר ישראל מאיר מילר מיגלניצה. הרבי עבר עליהם ותיקנם, ופעם בנסיעתו לריפוי בוינא נטלם עמו. בחצותו את נהר טשרמוש מויזניץ לקיטוב, התהפכה סירתו וטבעה. הוא עצמו ניצל, אבל כל החפצים צללו במים. כעבור ששה שבועות מצא נכרי אחד את אמתחת כתבי היד, וכשפתחוה מצאו כי הכל נרטב אבל לא נשחת, ויהי לנס. היו עוד תורות שלא הספיק לעבור עליהן, ולכן לא נדפסו.

צמח צדיק, טשערנאוויץ, דפוס צבי הירש וואהל (רודולף אקהרדט), תרמ״ה. ח״א, בראשית-שמות, ב, פ ד׳, ובסופו קונ׳ מלאכת המשכן; ח״ב, ויקרא-דברים, נט ד׳; ח״ג על החדשים והמועדים, ליקוטים והשמטות, לח ד׳. בהקדמת בנו כותב שמסר לר׳ אהרן שרייער ברש״פ מברודשין את כל הדפים הבודדים להעתקה ולסידור, ואח״כ עבר עליהם בעצמו מבלי שהוסיף עליהם דבר. בהתחלה כללים לדרכי חישוב הגימטריאות שבספר. ד״צ בברוקלין, דפוס ספראגראף קאמפאני, תשי״א, ע״ר

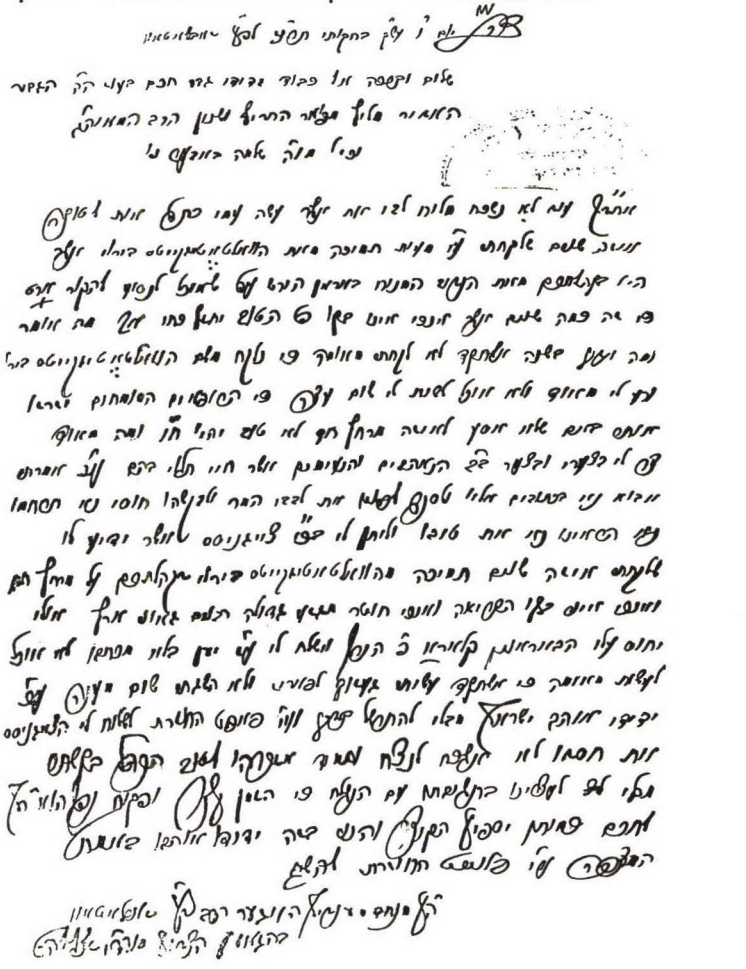
רבי חיים יהודה מאיר מוישובה ורבי מרדכי ממונסי, ושוב ע״י רבי מרדכי בניו־יורק, דפוס האחים גרויס, תשל״ג. בתשמ״א מהדורת הרב ישראל אליעזר הגר מחיפה, עם הוספות, מראי מקומות ומפתח הענינים.

תשובות אליו: אורין תליתאי, לא, לב; דבר משה, תנינא, פה; מח׳ דב״ח, ח״ב, חו״מ, סח בתר״ך; שו״ת מהרש״ם, ח״ד, פח בתרמ״ד.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר יעקב הגר

מזבלטוב (ת״ר״י — תר״ע)

בנו יחידו של רבי יעקב מזבלטוב. מילא שם את מקומו מתרמ״א, עד לפטירתו בשנת תר״ע לערך. בימיו ירדה אדמורו״ת זבלטוב מגדולתה, והחסידים המעטים שבאו יכלו בנקל להיכנס אליו. לפרנסתו אספו כספים בעיירה, וכן ערך מסעות לרומניה ולבוקובינה. נשא את נעכעלי (נפטרה כ״ג כסלו תרס״ו), בת רבי יצחק ליבוש טויב אב״ד חאטין

כתב יד קודש אבי זקני סבא קדישא עמוד האמת אייא קדוש בעהמחס "דברי שלום"
מרן אדמו״ר מסקראפקוב זצל״ה זיע״א
מכתב רמ״מ הגר מזבלטוב בתרמ״ז אל ר״ש בובר בבקשת תמיכה להוצאות ריפוי

ויאסי (זו׳ פרידא קילא בת ר׳ ישעיה שור), ב״ר משה חיים שהיה בנו של רבי יצחק אייזיק מקאלוב וחתנו של רצ״ה מזידיטשוב. ילדיו: א. ר׳ דוד, גביר ובעל צדקה, חתנו ויורשו של בעל אחוזה בכפר ויסלקוביץ שליד טרנופול. נפטר בשנת תרע״ו לערך. (נרשם ר׳ דוד ב״ר מנחם חתן רמ״מ מקומנשטי, אבי פרידה אשת ר׳ אליהו ב״ר צבי מרמור שנפטר ה׳ סיון, וילדיו: ר׳ אברהם צבי שנפטר בתש״ט ברוסיה; דוד מור וטובה פריידה); ב. רבי משה שנתמנה ע״י אביו בתרס״ו בהסכמת הקהילה כאב״ד זבלטוב על מקומו; ג. רבי יצחק איזיק מברדיטשוב; ד. הרב יוסף אב״ד טיסמניץ; ה. הרב גרשון אב״ד טויסט; ו. רעכל זו׳ ר׳ מאיר גוטסמן אב״ד אוסטר נובוסליץ; ז. אשת ר׳ יואל בלומנפלד מסאנוק (לפי עיר ומתים, של החנוני ר׳ יעקב ב״ר חיים ואלפראם). אולי זוהי פערלי ובנותיה שניצלו לא״י; ח. הינדה אשת הרב ישראל ברגר אב״ד בוקרשט.

תשובה אליו: אבן יקרה, קמא, אה״ע, כה.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר יעקב קופל הגר

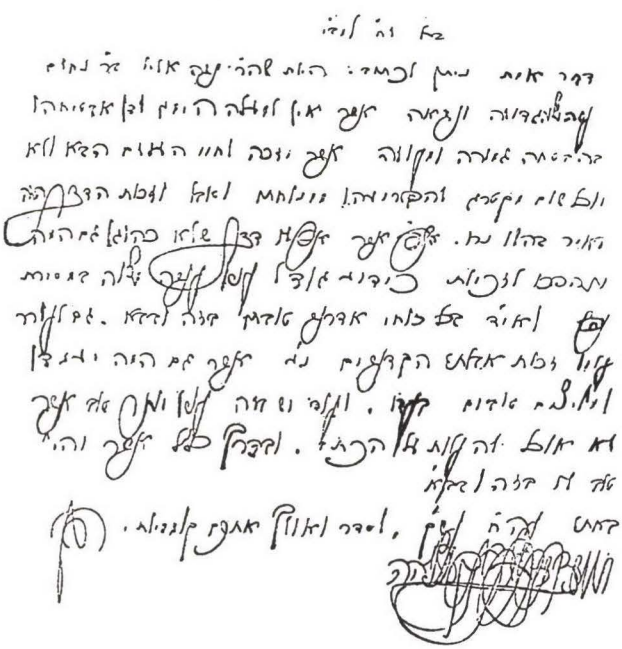
מקוסוב (תקכ״ט — תקפ״ו)

נולד בקולומיאה בשנת תקכ״ט לאביו ר׳ יעקב קופל חסיד. נשא בצעירותו את שינא רחל בת דודו ר׳ שמואל שמחה זימל קוך מקוסוב, ועבר לגור אצלו. חמיו הבטיח לו מזונות כל ימיו, אלא שנפטר בתקמ״ו. מאחר שעול הפרנסה נפל עליו, עבר לטיסמניץ. רוב היום היה שקוע בתורה ובתפילה. כשנתפנה למכור את סחורותיו כבר לא היו קונים, ומשום כך סירב להקיף לו הסיטונאי ר׳ אברהם איזיק שלימים נעשה מחסידיו. נאלץ לעבור לקולומיאה, ושם פתחה זוגתו חנות קטנה לפנינים וחרוזים, וממנה התפרנסו בקושי רב. משלא הצליחו גם כאן, שבו לקוסוב.

בחסידות היה תלמידם של הנועם אלימלך (הזמין את רמ״מ לחדרו בעש״ק אחרי המקוה); רבי זכריה מנדל מירוסלב (נזכר פעמיים באהבת שלום); רצ״ה מנדבורנה כבר מתק״ן (התכבד לעבור לפני התיבה בנדבורנה גם בימים הנוראים, ולמד מרבו את סודות התפילה. רצ״ה ציוהו לישון סמוך לחדרו, לימדו חכמת הנסתר ותיקוני נשמות, וגילה רצונו שתלמידו זה יהיה יורשו בהנהגה); רז״ו מטשרני־אוסטרהא (אחרי עלותו לארץ בתקנ״ח ראה ברמ״מ את יורשו, וגם מטבריה כתב אליו ברכות מופלאות "שיהיה לו בחינת מלוכה", ושלח אליו שני חלוקים שנשתמרו עד לשואה); ר׳ משולם פיביש הלר מזבריז׳ (רמ״מ הקביל את פניו גם בסקול). נסע גם אל רמ״ל מסאסוב. הכיר אצלו את הדעת קדושים, ולמד עמו בצוותא. נעשה מחותנו של רמ״ל, נכח

בעת מחלתו והסתלקותו, גידל את יתומו ר' יקותיאל שמלקא, והשיא לו אשה.

בשנת תק"ן עלה על כס הרבנות בקוסוב, והתחיל שושלת שנמשכה ק"ן שנה עד החורבן. בתקס"ב החל לנהוג אדמורו"ת אם כי המשיך לנסוע לסאסוב, ורק מתקס"ה זרחה שמש הנהגתו. את הפתקא הראשונה מסר לו הגביר ר' בנימין אביש בלוך (נכד ר' אביש אב"ד פפד"מ), שבבעלותו היו רוב הקרקעות בכפר לאיאווא שליד דלטין. רק אז נעתר ואמר: אם ישיש ובר אבהן כזה גוזר להיות

תעודת רמ"מ מקוסוב לר' משה אליהו ב"ר נחום אשר "עשה מצוה גדולה ונוראה אשר אין למעלה הימנו, לכן אבטיחהו בהבטחה גמורה ומעולה אשר יזכה לחיי העולם הבא, ולא יוכל שום מקטרג להפריעהו ממנוחתו... ואי"ד בכל כוחי אדרוש טובתו בזה ובבא"

רבי, שוב אין להשיב. אהבת ישראל היתה יסוד מוסד בהנהגתו ובמשנתו. לימד זכות על כל יהודי, והצטער בצערו של כל נדכא. הלך לקבץ כספים לנצרכים, ותמך ידי המטים ליפול. ערך מסעות בעיירות הסביבה ובמרמורוש לשיפור המצב הדתי, ותיקן דברים מועילים. לא נתמנה שו"ב בלי הסכמתו, והיו צריכים לקבל הורמנא מאיש אמונו ר' הניך הנדיל שו"ב דקיטוב. נחשב כלמדן ובקי מופלג. רמ"מ פנט מדעש אמר שמדרגותיו באו לו מלימוד שו"ע חו"מ, אותו היה נוטל עמו במסעותיו ומעיין בו בדרך. בימיו התפשטה חסידות קוסוב, וגלילות שלמים סרו למשמעתו. אלפים נהרו לשמוע את תפילותיו וניגוניו, ולהיוושע על ידו בדרך פלאית. במקומות רבים נפתחו בתי תפילה של חסידי קוסוב.

צדיקי דורו העריכוהו מאד: החוזה מלובלין (אמר עליו שהוא בבחינת מלך, העתיק עליו שבחים רבים, והורה שלא יעזוב את קוסוב בעת מחלוקת. רצה לצרפו למאמצי הבאת הגאולה בלובלין בתחילת תקע"ה, והתאכזב על שבמקומו שלח את בנו רבי חיים); ראי"ה מאפטא (ניסה לתווך השלום במחלוקת השוחטים, בין רמ"מ ומחותנו רבי יצחק מרדיויל בנדבורנה); ר' יצחק מרדיויל (למרות המחלוקת עמו בענין השוחטים אמר שיש להתיחס אל רמ"מ בדרך ארץ, משהכיר את תלמידיו המופלגים); ר' אהרן אריה ליב מפרימישלאן (אמר על רמ"מ לבנו ר' מאיר, שלמקום מנוחתו יביא את קדושת א"י); הבמ"ח (העריך את עבודתו הסוערת וניגוניו, והבין את מניעיו לפיקוח על השוחטים); גיסו השרף מסטרליסק (הפליא את מעלת אמירת "מזמור לדוד" שלו בקבלת שבת, ואמר שהתפילה היא כ"כל נדרי". אמר שגיסו בבחינת מלך, בתפילתו בוקע רקיעים, והכל חייבים בכבודו); רצ"ה מזידיטשוב (התפעל מראית שעונו וקופסת הטבק שלו. מבלי שגילו לו הרגיש חשכות כשנפטר רמ"מ, ונדד כמה שבועות בכפרים להפיג צערו); ר"נ מרופשיץ ובנו ר"א מדזיקוב (נסעו אליו לשבת. לכבודם ביטל ביקור בפיסטין, ואמר את זמירות השבת בניגון); רצ"א מדינוב (ביקר בקוסוב פעמיים מבלי להישאר שם. י"א שראה עצמו כתלמיד חבר לרמ"מ, או שקיבלו כרבו); רש"ב מפשיסחא (כשתלמידו ר' שמואל משינאווא סיפר לו על רבו רמ"מ, אמר לו: רגלי בוערות לילך ליהודי זה, אף שלא הכירו מעולם). ר"י לוינשטין מוסר שר"י מוורקא קרא לבנו רמ"מ ע"ש הרבי מקוסוב, והבן דיבר כל ימיו בהתלהבות על רמ"מ, אלא שאמיתות הדבר מסופקת.

נפטר ביום י"ז חשון תקפ"ו. רוב החסידים נטו שבהנהגה ימשיך בכורו רבי חיים, וכך נפסק בבוררות של רבי שמלקא מסאסוב. הבן השני רבי דוד עבר לזבלטוב, וייסד בה שושלת משלו. הבת שרה לאה גרושת ר' ישראל אברהם מהניפולי, היתה בזיוו"ש אשת ר' גרשון אשכנזי אב"ד קולומיאה.

על תלמידיו נמנו: ר' אברהם בלוך אב"ד דלטין; ר' אברהם דוב בר דומ"ץ נדבורנה; ר' אליעזר זאב מבוצ'צ'י ברומניה; רז"ו מו"ץ דולינא; ר' חיים יוסף ברוקשטיין אב"ד פיסטין (נאמן ביתו, ובספריו מביא ד"ת מרבו); ר' יוסף יוזפא אב"ד אוברווישא; ר' יוסף מרדכי כהנא מסיגט; ר' יצחק אב"ד ויזניץ ובנו ר' יהושע ליב; מח' ר' ישעיה שור אב"ד יאסי; רמ"מ שטרן אב"ד סיגט ומרמורוש, וחתנו ר' יוסף שטרן מסיגט; ר' משה אב"ד ברודשין; ר' משולם נתן מרגליות דומ"ץ ברדיטשוב (מראשוני תלמידיו, ועוד

ראה את הבעש"ט); ר' נפתלי ויסבלום מליזנסק; ר' שלמה רובין האדמו"ר מדולינא; ר' שמואל משינאווא בעל רמתים צופים.

תורותיו עה"ת בדרך רמזים וגימטריאות נכללו בספרו **אהבת שלום** שנתקבל גם ע"י חכמי הסוד הספרדים, ועל שמו נקרא. נדפס לראשונה בלעמבערג, ובשער בגלל הצנזורה: דפוס יהודית רוזניס, תקס"ד-1802! הנכון תקצ"ג כמרומז בסוף הקדמת חתנו (א. יערי, קרית ספר, יז, 107). ד, קלב ד' (דף מז כפול). מעבר לשער הסכמת בניו וחתנו ר' גרשון. בהקדמת חתנו הוא עומד על ג' יסודות משנתו החסידית של חמיו: קדושת שב"ק, נתינת צדקה ותיקון הברית. המביא לדפוס והמגיה הוא החסיד ר' חיים נתן נטע ב"ר אהרן יהודה ליב מלנטשין (כנראה בן הרב אברבך אב־בית־דין קוסוב), שרשם לעצמו בחיי רבו את התורות ששמע ממנו בג' סעודות השבת, וכיון שהוטבו בעיני חביריו ובני הצדיק, נעתר להעתיקם במשך ח' שנים בעריכה לשונית. בהקדמתו מקוה לסיים גם את יתר הכתבים על המועדים וליקוטי תורה ומאחז"ל.

מהדורה שניה בלעמבערג תר"י, ב, פד ד', בלי הסכמת הבנים, ובשלישית בלבוב תרי"ט ע"י ראי"ה דרוקר בן רבי יהודה גרשון. בב' מהדורות אלו רוב הסידור באותיות מרובעות. פעם רביעית בהידור, טשערנאוויץ, דפוס הירש וואהל, תרמ"ג, ד, קיח ד'. נוספה הסכמת רמ"מ מויזניצא. הוא כותב שהמשתדלים בהוצאה לאור הם נכדיו ר' ישראל, ר' חיים ור' משה ע"י המלבה"ד ר' אורי מסניאטין (הראשונים אשר נדפסו כבר ספו תמו, ופעם שנית נדפסו ללא יועיל כי המה משובשים מאד). מהדורה זו צולמה מחדש בתש"י לערך ובתשל"ג בארה"ב, ע"י רבי מרדכי ברח"מ מויזניץ.

אהבת שלום תנינא, לפי כתבים שמסר נכדו רבי ברוך לחסיד ר' אורי ב"ר צבי קהת, טשערנאוויץ, דפוס הירש וואהל, תרמ"ד, יב ד'. כלולים בו תורות עה"ת, דרוש לפורים, ועניני פסח שני. קונטרס זה נספח לספר השלם שיצא שם באותה שנה, והוא נדיר ביותר. באותו שם הדפיס ר' משה ברגר מסטניסלב דיבורים אחרים בסיגעט תרס"ז, כב עמ', עם תורת חיים תנינא, וכן דברי אלימלך מליזנסק ודברי שלום מבלז. אין הוא מזכיר שאביו הדפיס כבר דברים אלו בשינוי סדר, בתוך ספר רצון מנחם, מ. סיגעט תרל"ד. הוצאת תרס"ז צולמה מחדש בתשל"א עם השערים על־ידי מוסדות ויזניץ בקרית ויזניץ, בתוך: ספרן של צדיקים, ג' ספרים נפתחים: אהבת שלום תנינא ממנו, תורת חיים תנינא וצמח דוד מבניו. בהתחלה הקדמה לתולדותיו, ובסוף רשימת הקרובים המשתדלים, וביניהם הנכדים ר' דוד אפל ור' מנחם ב"ר חיים שמואל טסלר.

בשיכלול רב הופיעה מהדורה חדשה של כל הספרים, מתוקנת ומושלמת בהגהה מדויקת, עם מפתח כללי לשמות וענינים, ע"י רמ"מ הכהן פקשר, ירושלים תשל"ח, ו, רלא; ו, מב; 2, צב; כח עמ'. בהקדמת המו"ל כותב שהסכימו לעבודתו האדמורי"ם האחים רמ"י ור"מ מויזניץ. בספר אהבת שלום א-ב תיקן מאות שיבושים. שולבו בו על סדר הפרשיות והמועדים, כל הקטעים שהיו בתנינא ושנמצאו בספרים אחרים משמו, וצוין מקורם. בסופו פרפרת נאה מחידושיו בהלכה, נדפסה לראשונה בטשרנוביץ תרי"ח בעמוד האחרון של סדר צוואות לרבי אהרן משה מגזע צבי, וכן שתי איגרות. הספר תורת חיים א-ב נדפס מחדש לפי כתב־יד, עם הסכמות האחים רח"מ מויזניץ ור"ב מסרט. הקטעים מתורת חיים תנינא שובצו במקומם, וכן ליקוטים ושתי איגרות קודש. המהדיר מודה למסייעיו ר' יוסף ירוחם פישל הגר, ור' אפרים איתמר הלוי הרשקוביץ.

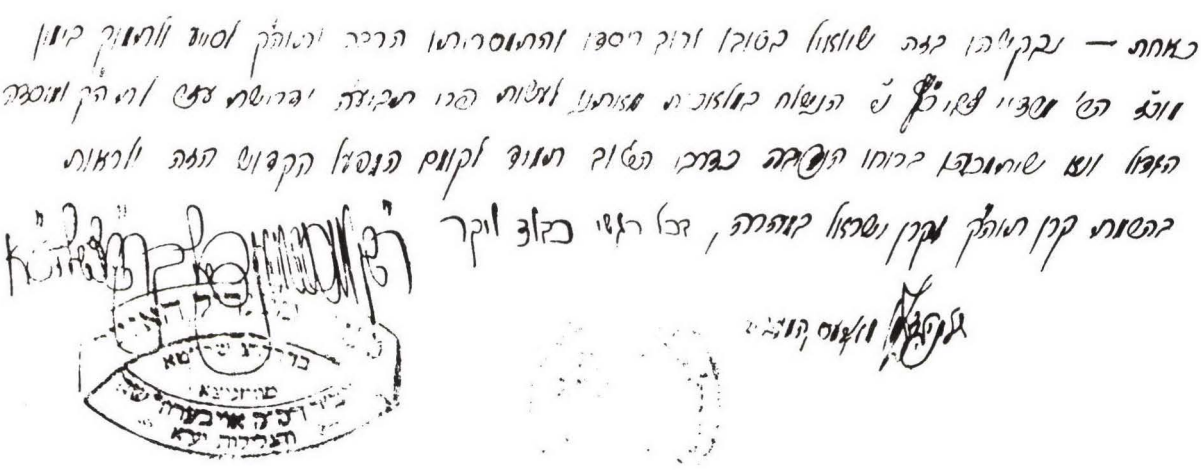
בספר ודע מה שתשיב תשובותי להוטיקן, 83, מכתבו אל הגביר החסיד בעל המדרגה ר' אפרים (פרויקה) מיגלניצה זקנו של ר"י מארק הי"ד אב"ד צרנוביץ, שלא יפתח מנין נפרד. מערכה ג' בעשר צחצחות, 60-67; מליצי אש, ב, חשון, 134-135; ישורון, 8, חשון תשל"ט, ג-ז.

ר' **מנחם מנדל** ב"ר ישראל **הגר**

מוישובה (תרמ"ה — תש"א)

נולד בבדוליא בשנת תרמ"ה (או תרמ"ו) לאביו רבי ישראל מויזניץ. ניכר מילדותו כעילוי בעל מוח חריף, ומתמיד עד י"ח שעות ביממה. כל רז לא אניס ליה בשני התלמודים, ובספרות ההלכה והדרוש. אביו אמר עליו שהוא ארון הספרים שלו, ואין לו כה הרבה ספרים כפי שיש לבנו בראש. נסמך מהמהרש"ם ומר"ב וייס מטשרנוביץ. נשא בתרס"ב את יענטא מרים בת דודו ר' מרדכי חודורוב מקולומיאה, נספתה ביום ה' סיון תש"ד הי"ד.

מתרס"ח אב"ד ויזניץ, וראש הישיבה הגדולה "בית ישראל" שנוסדה בתרס"ג. במלה"ע הראשונה עבר עם אביו לגרוסוורדיין. בתרפ"א נבחר על מקומו של ה"קרן לדוד" כרבה של וישובה שנקראה ירושלים דמרמורוש. אלפים הצטופפו לשמוע במשך ג' שעות את דרשתו החריפה בהלכה ובאגדה. שמר בקפדנות על חומות היהדות, ולא נתן שימרו את פסקיו. תיקן את עניני העיר, וריכז את כל המלמדים בבית אחד שהקים לת"ת. ביקר גם בישובים הסמוכים לגדור פירצותיהם. בתרפ"ח יסד את ישיבת "בית ישראל" שנודעה כאחת החשובות במרמורוש. למדו בה מאות בחורים, ושעות רבות ביום הקדיש לאמירת השיעורים ולבחינת התלמידים. השכים לישיבה בבוקר, והיה אחרון היוצאים בלילה. היה הראשון

סיום מכתבו וחתימתו של רמ"מ הגר מוישובה

שבנה בית תבשיל לישיבה, וביטל את אכילת הימים. לשם כך יצא למסעי התרמות בארצות אירופה ובארה"ב, והצטער על שבגלל כך לא היה בהלוית אביו. פיזר את כל הונו לצדקה, ודאג לנישואי תלמידיו ולפרנסתם.

אחרי פטירת אביו בתרצ"ו נהג אדמורו"ת, ונודע כבעל מופת. את שולחנותיו היה עורך עד שעה שלוש לפנות בוקר. בימים הנוראים עבר לפני התיבה בכל התפילות. מסור ללא שיור לעניני הכלל. מראשי אגו"י ומועצת גדולי התורה, וממפיצי רעיון התנועה. נואם בחסד עליון ומלהיב ההמונים. את דרשותיו היה נושא בעינים עצומות. נשיא כולל ויזניץ למעות א"י. בפיקוחו יצא הירחון דגל התורה בהלכה ובאגדה. נפטר בקלויזנבורג במוצש"ק י"ג טבת תש"א אחרי ניתוח קשה, ונטמן בוישובה. בין מספידיו היה רי"י טייטלבוים מסיגט, שקרא עליו: כי רחק ממני מנחם משיב נפשי. ארונו הועלה לבני־ברק ביום כ"ט כסלו תשכ"ו. בניו: א. ר' ברוך ממלא מקומו בוישובה; ב. ר' חיים יהודה מאיר ממשיך השושלת בארה"ב ובא"י.

לפני הגירוש לגיטאות נמסרו כלי הכסף וכתבי היד שלו למשמרת אצל גוי מקומי. אחרי המלחמה הצליחו לקבל חזרה רק את כתבי היד. תלמידו ר' מאיר מגיד הכין להדפסה כמה גרגרים (וקרא להם: מאמרים אחדים) מתוך ספרו **תורת מנחם** כתב־יד. יצא לאור בשכפול בבני־ברק תשכ"ב, כב עמ', על ידי תלמידו ר' יוסף מאיר שטאובר. בהקדמת בנו רחי"מ כותב שהיה קשה לפענח מה שכתב אביו בקצרה.

שארית מנחם, בני־ברק, דפוס ליפא פרידמן, בהוצאת בימ"ד גבוה לתורה כולל וישווא "תפארת מנחם ואהל מאיר". ח"א, עה"ת, תשל"ד, טז, רצה עמ'; ח"ב, עה"ת מהדו"ת, נ"ך, מועדים, מאחז"ל באגדה הלכה ושו"ת, תשל"ה, תטז עמ'; ח"ג על תהלים עם הפנים, פירש"י ומצודת ציון, תשל"ט, טז, תקצא עמ'. בראש החלקים פקסימילים מהמחבר, והקדמות מבני אחי המחבר, ומתלמידיו המוציאים לאור המתנצלים על שנאלצו לפענח את שכתב המחבר בקצרה. אחר כך בחלק ב' תשובות מהאהבת שלום, אהבת ישראל ור"ח מאטיניא, ובסופו תיקונים ורשימת המסייעים. בח"ג הקדמות מנכדו רנ"צ ומהמביאים לדפוס.

ראשי גולת אריאל, שעט-שצג (גם על בניו); ישורון, 10, עמ' א-ט; המודיע, י"ב טבת תשמ"א, 4.

ר' **מנחם מנדל** ב"ר נפתלי **הגר**

מוישובה (תרנ"ה׳ — תש"ח)

נולד בוישובה לאביו ר' נפתלי ב"ר אברהם חיים ב"ר צבי הירש מפטשניזין ב"ר דוד מזבלטוב, ולאמו פעריל טויבא בת ר' אלעזר קלונימוס פרלשטיין, נפטרה ביום ו' אלול תרע"ט. אחיו גם: ר' משה יהודה ליב, ר' אברהם אביש, ולאה ברנדיל זו' ר' יוסף דוד הגר וילדיהם. אביו נשא בזיוו"ש את חיה רחל בת ר' יהודה מנחם כהנא, נפטרה ביום כ"ט טבת תרפ"ט בלי ילדים. אחרי עליתו לארץ בתרצ"ו נשא אשה שלישית. נפטר בשנת תש"ח, ונטמן בהר הזיתים. בנו רמ"מ נשא את יוכבד נכדת ר' אפרים פישל הורביץ אב"ד מונקאטש. בנותיו: שאשא מזיוו"ר, מנוחה, ריבה. נספה בהפגזות קיץ תש"ח, ונטמן ליד ביה"ח שערי צדק.

הוציא לאור את הספר אבן שתיה לתולדות צדיקי השושלת. מחברו הוא ר' **חיים כהנא** מסעליש הנזכר לעיל במבוא למשפחת הגר. אביו ר' יהודה

מנחם שנפטר בא"י נשא את בת ר' יוסף אריה ליב (אחותו של ר' מרדכי פלץ הויזניצאי — קדוש ישראל, ח"ב, שכח), בן בנו של בעל קונ' הספקות וחתנו של ר' יחזקאל פנט מקרלסבורג. נפטר בלי ילדים ביום א' י"ד שבט תרפ"ה, והניח בכתובים חיבור עמ"ס עדויות. לפני פטירתו מסר להדפסה את חיבורו אבן שתיה, לר' נפתלי הגר מווישא שבזיוו"ש נשא את אחותו חיה רחל, ובנו רמ"מ הוציאו לאור. גיסו של ר"ח גם ר' אברהם ברוך שטיינמן (נפטר ט' אב תר"ף), ב"ר צבי מאיר מברוסטיר, חסידו של רבי יהודה צבי מדולינא (נזכר באבן שתיה, עמ' צח).

ר' מנחם מנדל מוישובה בנו של ר' אברהם חיים, נשא את גיטל בת ר' יהודה אריה פרוכטר מאובר-ווישא. נפטר שם ביום ט"ו כסלו תרע"ה. ילדיו: א. ר' נפתלי, נפטר י"ב אדר תש"ג. נשא את ברכה בת ר' יהושע באב"ד, נפטרה כ' כסלו תש"ל; ב. ר' שמואל, נפטר ט' סיון תרפ"ח. נשא את חיה רחל בת ר' יעקב, נספתה ביום ו' סיון (או כ"ח אייר) תש"ד. ילדיו בארץ: ר' אליהו; ר' מנחם; העניא אשת ר' אורי שילה; אשת ר' דוד אפל שסייע להדפיס מחדש את ספר דמשק אליעזר, ולצלם את הספר צמח דוד. אביו ר' מתתיהו ב"ר יעקב אריה נפטר כ"ז אייר תש"ד, ואמו דבורה בת ר' שלום טבק בט"ו טבת תרפ"ד; ג. פנינה אשת ר' אפרים זלצרמן; ד. פרידא אשת ר' חיים גצל פייג. בניהם: ר' נפתלי ומשפחתו הי"ד; ר' דוד וזו' פרידה בת מיכאל ולאה שנברג.

ר' **מרדכי** ב"ר חיים מאיר **הגר**

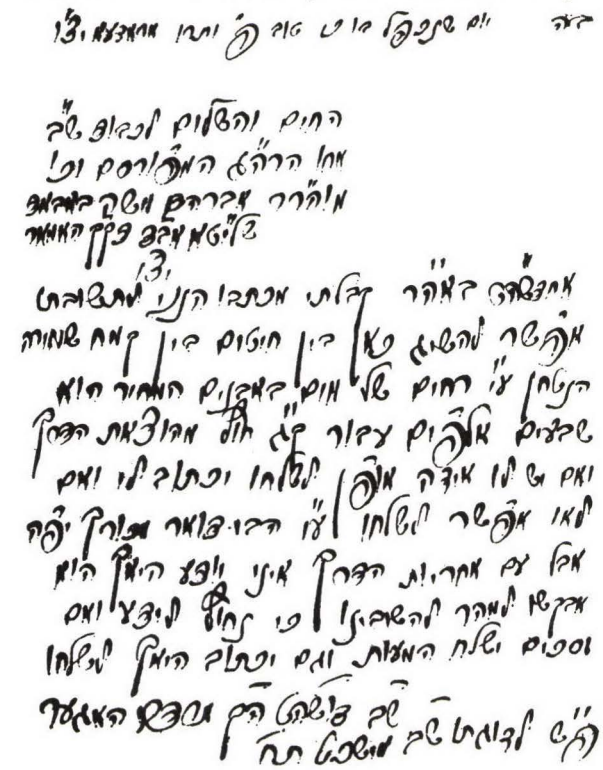
ממונסי (נו' תרפ"ב)

נולד בשנת תרפ"ב לאביו רבי חיים מאיר מויזניץ. למד בישיבות סטמאר ופאפא. היגר לארה"ב אחרי

משלחת אדמורי"ם בבית הלבן בפגישה עם הנשיא קארטר בתשל"ט. לוחץ את ידו: האדמו"ר מסיגעט-סאטמר. מימין: האדמו"ר מבאבוב ורבי מרדכי הגר ממונסי

מלה"ע השניה, ונעשה רבו של קהל תורת חיים בברוקלין. מיסד ואב"ד קרית ויזניץ ליד מונסי, בה הקים רשת מוסדות חינוך מת"ת עד ישיבה. עובד

מכתב רבי מרדכי הגר מאראדעא בתום המלחמה אל ש"ב ראמ באב"ד בדבר קמח שמורה

ה' בקנאות, מתמיד ובעל צדקה גדול. מתשל"ב האדמו"ר מויזניץ בארה"ב, והמונים נוהרים אליו לשבתות ולמועדים. תלמידיו אברכי הכולל הוציאו בתשל"ב חוברות ד"ת ממנו, על פרשת במדבר ועל ספר במדבר.

נשא את בתו של רבי יעקב יוסף טברסקי האדמו"ר מסקווירא, וכשנפטרה כעבור שנה נשא את אחותה. י"ד ילדיו: א. ר' פנחס שלום חתן רצ"ה הורביץ מקראלי נכד הרבי ממעליץ; ב. צפורה. נישאה בתשכ"ז לר' אברהם דוב ב"ר יוחנן טברסקי מרחמיסטריבקה; ג. ר' ישראל רבם של חסידי ויזניץ בבורו-פרק. נשא בתשכ"ט את מרים בת ר' אלעזר מייזלש משיקגו; ד. חנה רחל; ה. ר' מנחם מנדל. נשא בתשל"ב את פיגא שפרה בת ר' יצחק ב"ר יוחנן טברסקי מרחמיסטריבקה; ו. ר' יצחק יוחנן. נשא בתשל"ג את חיה מינדל בת ר' משה (ב"ר דוד) הלברשטם מקיוויאשד; ז. ר' אליעזר זאב חתן רבי דוד טברסקי מסקווירא-בורו-פרק; ח. הינדא. נישאה בתשל"ה לר' יהוסף בן-ציון רוטנברג ב"ר משולם פייש מקאסאני; ט. ר' דוד. נשא בתשל"ח את חנה מרים בת רבי משה טויב מקאלוב-ברוקלין; י. ר' אהרן; יא. חוה ריזא. נישאה בתש"ם לר' אהרן

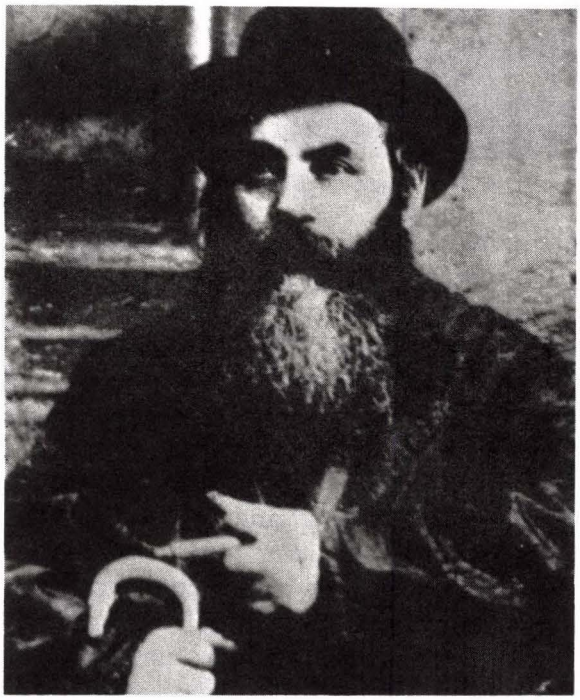
מנדל טברסקי בנו של רבי דוד מסקווירא; יב. ברוך שמשון; יג. גאלדע; יד. ברכה.

ר' משה ב"ר ברוך הגר
מחיפה (נו' תרפ"ו)

נולד בגרוסווארדיין ביום ה' תמוז תרפ"ו לאביו רבי ברוך בזיווגו השני, ונקרא על שם דודו רבי משה משאץ שנפטר חודשיים קודם לכן.למד אצל דודו ר' אברהם משה באב"ד אב"ד גורא הומורא. את הבר־מצוה חגג בסרט, ודודו רח"מ בא לשמחה. בגולת טרנסניסטריה עשה יחד עם אביו, ועמו עלה לארץ. אחרי פטירת אביו בתשכ"ד נתמנה כראש ישיבת יחל ישראל ברמת ויזניץ בחיפה, ובהנהלתו קיבלה תנופה והתפתחות מחודשים.
נשא את פנינה (פרל) בתו של ר' חיים מנחם דוד הורביץ רבה האחרון של דזיקוב. ילדיו: א. ר' מנחם דוד, רב ביהמ"ד אהל משה דחסידי שאץ-ויזניץ בחיפה. נשא בתשכ"ט את בתו של הרב חיים אלתר פנט מקרלסבורג־רמת־אביב; ב. ר' ישראל אליעזר רב בחיפה. נשא בתשל"ב את בתו של הרב שמואל שמלקא רובין מסוליצא; ג. רבקה זו' ר' מאיר כ"ץ ב"ר אהרן אריה מפלטבוש; ד. חוה זו' ר' אהרן אליהו ב"ר חיים משה פלדמן מלונדון.

ר' משה ב"ר ברוך הגר
משאץ (תרכ"ג — תרפ"ו)

נולד בויזניץ בשנת תרכ"ג לאביו רבי ברוך. נתגדל על ברכי זקנו הצמח צדיק שחיבבו מאד. נשא את

רבי משה הגר משאץ

חוה בתו של ראי"ה השל ממזבוז, ב"ר משולם זוסיא, ב"ר יצחק מאיר מזינקוב, בראי"ה מאפטא. מתרנ"ג אדמו"ר בגורא-הומורא, אך בגלל שריפה שפרצה שם עבר לשאץ, וריכז סביבו אלפי חסידים. נחשב למנגן הטוב במשפחה, והתפלל לפני התיבה אצל זקנו. היה רוקד שעה־שעתיים בלי הפסק, והרצפה היתה מתמלאת מדמעותיו. נודע בשמחת השבת שלו, והיא לא נשבתה גם כאשר נפטרו לו ג' ילדים בבת אחת. מדוכא ביסורים, ובשנותיו האחרונות משותק עד לפטירתו ביום ט' אייר תרפ"ו, ידיעה על כך בשערי ציון, תרפ"ו, חוברת ח-י, עמ' יט (מצוגטאן!).
ילדיו: א. ר' חיים ממלא מקומו בשאץ; ב. ר' יצחק מאיר הי"ד; ג. אשת ר' בר נכד רבי מאיר מדזיקוב; ד. אשת בן דודה רבי שמואל אבא מויזניץ; ה. אשת ר' יצחק הלפרין.

ר' משה ב"ר יוסף אלתר הגר
מרדוביץ וחיפה (ת"ר* — תרס"ב)

בנו של רבי יוסף אלתר מרדוביץ, וממלא מקומו שם מתרל"ג. ביקר כמה פעמים אצל אביו בצפת, ובתרנ"ז השתקע בחיפה. היה בה מנין אשכנזים שהתחזק והתפתח עם בואו, לעומת 1500 ספרדים. כעבור שנה וחצי עבר לצפת, למגינת לבם של בני חיפה שניסו להניאו במכתב נרגש. נפטר ביום א' כסלו תרס"ב, ונטמן ליד האריז"ל.
כתב את התורות שאמר בשבתות ובמועדים ע"ס הפרשיות וליקוטים. בנו רבי ישראל הוציאם לאור, תודות לר' ישעיה גראס משערביוואטץ שתרם את מחצית ההוצאות. **ויקח משה**, מונקאטש, דפוס קאהן עט פריעד, תרס"ז, ב, מח ד'. בהקדמת המחבר הוא מזכיר את תלאות חייו. כלולים בספר ד"ת מאביו ר' יוסף אלתר, שהעתיקם ר' שמעון סופר סת"ם מצפת, נכד ר' דוד דייטש בעל "אהל דוד". בסופו תפילות ושירי חרוזים, צירופי השם ישראל וחידה עליהם, ימי זכרון של אדמור"י המשפחה, ורשימה קצרה של מנויים.
בתרנ"א גירש את אשתו חיה, עמה ישב כ"ה שנים וילדה לו בנים ובנות. היא קראתו לדין תורה לפני האב"ד ר' יצחק קונשטט מפרשבורג, שהוציא עליו כתב סירוב. את הגט סידר ר' מרדכי יוליש אב"ד פיסטין, שנימק את עמדתו במכתב מיוחד. היא טענה שעדים תחבו את הגט בבגדיה באלימות, ובפנותה אל גדולי הדור הם קבעו שהגט בטל, היא עדיין אשתו, ואסור לו לישא אחרת. אחדים מפסקיהם קבעה בדפוס י. קאזאוואן ומנטשיל בראדואץ, בסדר זה: אב"ד רדואץ, ר"י ויידנפלד מהרימלוב, ר"י שמלקיס, ר' יצחק הורביץ מסטניסלב, בנו רא"ל מסטרי.

ילדיו: א. ר׳ חיים זיידא. נפטר בחייו ברדוביץ בעיו״כ תרס״א; ב. ר׳ ישראל ממלא מקומו ברדוביץ ובניו־יורק; ג. אשת ר׳ נפתלי הלברשטם ב״ר דוד מקשאנוב; ד. צירל אמו של הסופר ד״ר יוסף הָגָר שעלה בגיל שש לצפת, ולמד אצל סבו ובישיבת מירון. בתרס״א יצא אל אמו לאירופה, ולמד בישיבת פרשבורג בה נסמך. למד כימיה ופילוסופיה באוניברסיטת וינא. עלה לארץ בתרצ״ו, וגר בת״א ובחולון. כתב מאמרים ומסות בספרות ובהיסטוריה, וספר בחינות היסטוריות, הארה חדשה לתולדות ישראל בימי בית שני, ת״א, דביר, תשי״א. בנו הוא הסופר והמתרגם משה בן יוסף שהרחיק לכת, ובהקדמה לספרו הראשון עומד דב סדן על שורשיו.

ר׳ משה ב״ר יעקב שמשון **הגר**
מקוסוב (תר״ך — תרפ״ה)

נולד בקוסוב בשנת תר״ך (ולא בתרט״ו או תרי״ט), כבן יחיד לאביו רבי יעקב שמשון. נסמך מרבי הלל ליכטנשטיין מקולומיאה. נשא את שרה מירל, שאביה נכד רצ״א מאליק, ואמה בתם של ר׳ שמואל אשכנזי נכד החכם צבי וזוגתו רחלי בת רבי יצחק מאיר מזינקוב בן האוהב ישראל. נולדה להם בת יחידה רחל, זו׳ רבי שרגא פיבוש הגר מזלישטשיק. אחרי שהתגרשו נישאה לרבי יהושע מבלז, ונפטרה ביום י״ב אלול. בזיוו״ש נשא את חנה (או רעכל) בת רא״מ שטיינברג, ונולד לו בנו ממלא מקומו רבי חיים.

כשנפטר אביו בתר״ם עודד אותו רבי אברהם יעקב מסדיגורה שלא יפרוש למסחר, ויקבל עליו את עול ההנהגה כאדמו״ר רביעי בשושלת. מהר״י מבלז אמר עליו, שיש לו נשמה שלא היתה כבר בעולם ד׳ מאות שנה. אישיותו הסגולית היתה רבת גוונים, ואין לה אח ודוגמא בין יתר האדמורי״ם. הסתיר את מעלותיו הרבות, וגם מקורביו לא עמדו עליהם. למדן מחוכם, מתמיד גדול ומופנם. לפני שמישהו נכנס לחדרו הצניע את ספריו. שתק ולא אמר דברי תורה בשולחנותיו, והחסידים הבינו את רמיזותיו. ידען בהויות העולם ובספרות הכללית. בקי בתכונה וברפואה, ובכתביו נמצאו נסיונות לטיפול במחלת הסרטן. תגליות מדעיות ניסה להתאים להלכה. פילוסופיה וקבלה התאחדו אצלו. חסידיו אמרו שהיה בקי בחכמת בן קמצר לכתוב בארבע אצבעותיו. את עצותיו מסר למחלי פניו בבהירות ובהחלטיות, ושמעו יצא כבעל מופת.
יפה תואר וגבה קומה יותר משני מטר. עשיר מופלג, ובמרכבתו המפוארת נסע ליערותיו בהם היה עובד בעצמו. אמן־יד מוכשר, ורבים מקישוטיו

עיטרו את ביהכ״נ בקוסוב. בית מלאכה לעבודות עץ היה לו במרתף ביתו, ושם ביקרו בן דודו רבי ישראל מויזניץ. התנהג בענוה ובפשטות, חי בצמצום, והרבה במתן בסתר גם ליריביו. לא קיבל פדיונות מאלו שלא היו חסידיו. עמד בראש כולל קוסוב שגייס סכומים גבוהים למען עניי א״י, ובשל כך פרץ סכסוך עם חסידי ויזניץ. חובב נגינה ומלחין, דייקן בסדרי הזמנים, שם דגש על מידות טובות, והיה בו שילוב של אמת ואהבה. קירב גם את אלו שלא נמנו על חסידיו, והחזירם לדרך הישרה. כל ימיו בעל יסורים, אך מעולם לא התלונן

רבי משה הגר מקוסוב

עליהם. עסקן ציבורי בעניני הכלל, ממעודדי אספת הרבנים בקראקא תרס״ג, והקמת אגודת ישראל. בתרע״ד נדפס מכתב ברכתו לרש״ש רוקח, על שנעתר לעמוד בראש אגו״י בגליציה. בבחירות נהג לפי רצון השלטונות, ולכן התנגש לעתים במאווייהם הלאומיים של כמה מבני עדתו. בידידות רבה היה עם בעל קדושת יום טוב ובנו העצי חיים. השתתף עם אדמור״י רוזין בתוכניות להקמת בתי מלאכה לנערים שאינם מסוגלים ללמוד תורה. החזיק כמורה הוראה בקוסוב את ר׳ יוסף שטרזברג, ואחרי שעלה לא״י קיבל את בעל ״פתחא זוטא״. מ״ט שנה עבר בקוסוב לפני התיבה בימים הנוראים ר׳ שמואל קופל פרל מביסטרא, נפטר ביום ה׳ סיון. הגבאים היו ר׳ משה ור׳ שמלקא סק.
במלה״ע הראשונה שהתה הרבנית בוינא עם

משפחתה בת ארבע נפשות, וכולם שבו אח״כ לקוסוב. נסע לנויהיים שבגרמניה לדרוש ברופאים, ובדרכו חזרה נפטר בברלין ביום ו׳ תמוז תרפ״ה. ממשלת פולין שלחה קרון רכבת מיוחד להובילו לקולומיאה, ומשם במכונית לקברות אבותיו בקוסוב, לפי צוואתו שנמצאה בכיסו. מכל מדינות הסביבה נהרו להלויתו ביום י״ב תמוז, והעיר טרם ראתה הלוית רבבות כה גדולה.

ספרו הראשון הוא אחד הנאים ביותר בין ספרי החסידות, בהידורו הכללי, בסגנונו, ובסימני הפיסוק שבו. **לקט עני**, ח״א עה״ת, ח״ב על מועדי השנה, מ. סיגעט, דפוס ירחמיאל רויזענטהאל, תרע״א, ב, סב ד; עא ד׳. המחבר הכין את הספר לדפוס, ובתרס״ח כתב לו הקדמה. אין ד״ת על פרשת בלק בה נסתלק. על ההדפסה השגיח ר׳ יקותיאל יהודה גרינוולד. בסוף הספר תודה לר׳ דוד שפרבר חתן הרב מפאליאן־ריסקיווע, שטרח בהעתקת הספר ובסידורו. הוא היה רק העורך, כפי שסייע בתרס״ג ליצחק לאסט להדיר את ספר עשרה כלי כסף מרבי יוסף כספי.

חסידי רבי משה סבלו מאד ממה שהלעיזו עליו שאינו יודע ללמוד, והוצאת הספר השביתה את הרינונים כהוכחה ניצחת. למעשה נמשך הלעז, כיון שאמרו שר״ד שפרבר חיבר את הספר עבורו. הרינון נפסק כליל רק אחרי פטירתו, משמצאו אצלו ארגז מלא כתבים וספרים חשובים (נפתלי בן מנחם, במישור, תש״ד, קצג, עמ׳ ח). שני החלקים צולמו מחדש בניו־יארק תשכ״ה, ד, סב; עא, ה ד׳, על ידי נכדו ראי״ה הגר האדמו״ר מקוסוב, ובהשתתפות האחים ר׳ דוד ור׳ משה ברכר. נוספו בהתחלה הקדמת נכדיו המביאים לדפוס, רשימת אדמור״י קוסוב, ורשימת האדמורי״ם שסייעו להוצאה. בסוף הספר זכרון לנספים ותודה למסייעים.

אזור האמונה על עניני אמונה, סיגהעט, האחים ירחמיאל ומשה ראזענטהאל, תרפ״ה, לו ד׳, עם הקדמה וחרוזי מוסר שחיבר בזקנותו. סובב על הפנים של י״ג העיקרים, ואח״כ ביאור על ברכי נפשי, ומאמר רעה אמונה. המחבר כותב בהקדמתו שרגיל בקיצור לשון, אבל זכה למסדר שירחיב הדברים. המסדר הוא ר׳ דוד שפרבר אב״ד קראנשטאדט הכותב בסוף, כי רבו מסר לו לערוך את הכתבים ולהוסיף מראי מקומות, והרשהו לצרף את הערותיו שלו.

ספר **הצוואה** הקדושה, עם פירוש לדוד להזכיר מתלמידו וחסידו הרב דוד שפרבר, קולאמיא, דפוס שמעון טייכער, תרפ״ח, קל עמ׳. בהקדמת בן המחבר כותב שאביו חיבר את הצוואה ביום ד׳ בא ג׳ שבט תרע״א בהיותו בן נ״א, ושר״ד שפרבר אב״ד בראשא ״טרח ויגע הרבה בסידורה... תמיד היה

דבוק לכ״ק אאמו״ר זצללה״ה כתלמיד לרבו, יש לו רגש הבנה ברמזי דחוכמתא של אמרותיו הק׳, ועל פי רוב הוא מכוין את כונת קדשו. גם טרח בסידורם... בלי שום קבלת פרס ח״ו״. הצוואה מסתיימת בדברי מוסר עפ״י סדר הא״ב, ובסופה לוח התיקון. מהדורה מתוקנת ומהודרת נדפסה בירושלים, דפוס המערב, תשכ״ח, ו, קמ עמ׳. הוציאה לאור הרב יהושע סג״ל דייטש מקטמון חתן המפרש, בהשתדלות ר׳ אלטר ישעיה שטרן חסיד דבוק באדמור״י קוסוב, ב״ר יעקב שמשון מסיגט, ב״ר יצחק ישראל מסעליש שזכה להיות ס״ד פעמים בקוסוב לראש השנה. לפי בקשתו נרשמו כאן שמות הקהילות בהן נפוצו חסידי קוסוב במרמורוש, זיבנבירגן, בוקובינה וגליציה.

הגיון לבבי ביסודות האמונה והקבלה, ירושלים, דפוס המערב, תש״ל, קד עמ׳. מופיע לראשונה מכתב־יד, ובשוליו ביאור לדוד להזכיר על תחילת הספר מאת ר״ד שפרבר, ככל שהספיק לפני שנפטר. הוציאו לאור חתן המפרש ר׳ יהושע סג״ל דייטש, ובהקדמתו כותב שתיקן והשלים בכמה מקומות את הכתבים שאותם כה רצה חמיו להדפיס. בראש הספר תוכן ל״א פרקיו, והקדמת המחבר מתרס״ו. הוא כותב בה שחיבר את הספר בראותו את פריקת העול של הצעירים, במגמה לקשור לבם לאמונה ״ולפי השגתם גם אנכי די להם״. ניכרת בספר גישה הגיונית שכלתנית מתוך שליטה במדעים. כתיבתו נשלמה בתרס״ז, והיה גם ח״ב.

חיבורים נוספים שנשארו ממנו בכתב־יד: פירוש על תנ״ך עפ״י פשט ודרוש; לקוטי בתר לקוטי; הדעות והאמונות; שלום אסורי התקוה,לבטא את השקפתו שיש בציונות משום דחיקת קץ הגאולה, ותנועה לאומית בלתי תלויה בדת אין לה קיום. כמו״כ נותרו מאמרים בודדים ונוספות. שלח לבנו מחברות סיפורים ודברי הדרכה, ודרשם בחזרה משנודע לו שבנו שלחם בתרפ״ד לרמח״א בלוך להדפסה.

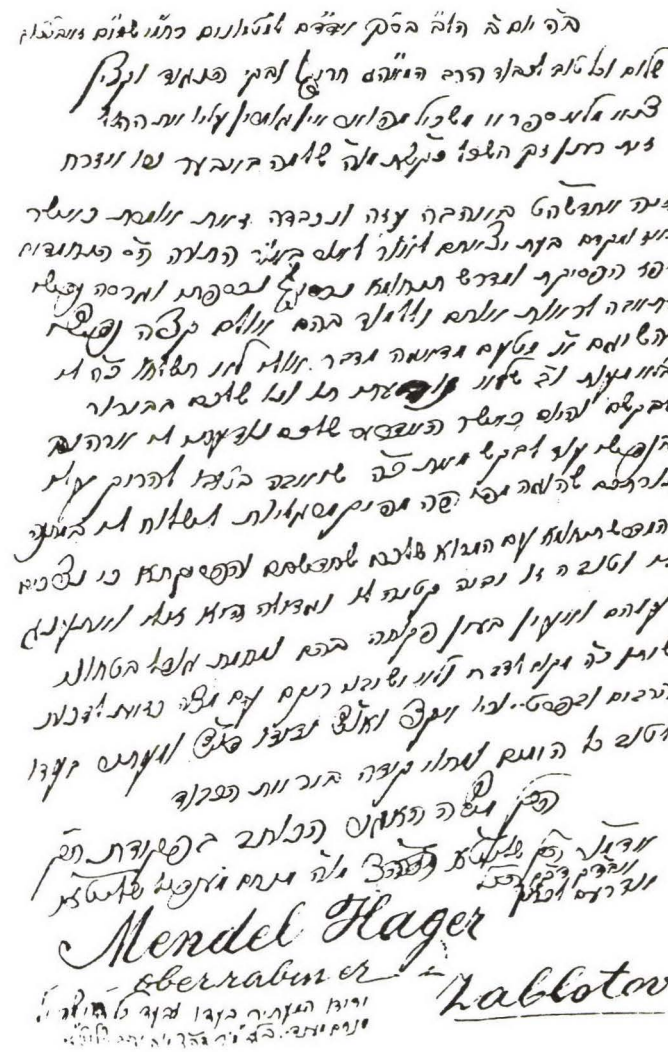
תשובות אליו: עונג חיים לשבת, קונ׳ אורח חיים למעלה, אות כא; פתחא זוטא, חו״מ, טו בתרס״ו. ד״ת ממנו כתב רמח״א בלוך בנרות שבת, ד, עמ׳ עד, קו. בספר דובב שפתי ישנים, ח״ב, רכ - רלא, 4 ממכתביו מתרס״ג-תרס״ד לר״מ גידמן ורד״ב ריטר נגד הציונות.

אהלי שם, 281; שמואל שפרבר, אוצר החיים, ב, תרפ״ו, פז-צד; ישורון, 16, תמוז תשל״ט, ג-ה.

ר׳ משה ב״ר מנחם מנדל הגר

מזבלטוב (תר״ך׳ — תרע״ו׳)

בנו של רבי מנחם מנדל מזבלטוב, וממלא מקומו מתרס״ו ברבנות העיירה, אחרי שאביו קיבל את הסכמת הקהילה שיתמנה בחייו. שלט בפולנית ובגרמנית. במלה״ע א׳ ברח לוינא, ושם נפטר בתרע״ו לערך. זוגתו אלישבע (שבע׳לה) האריכה

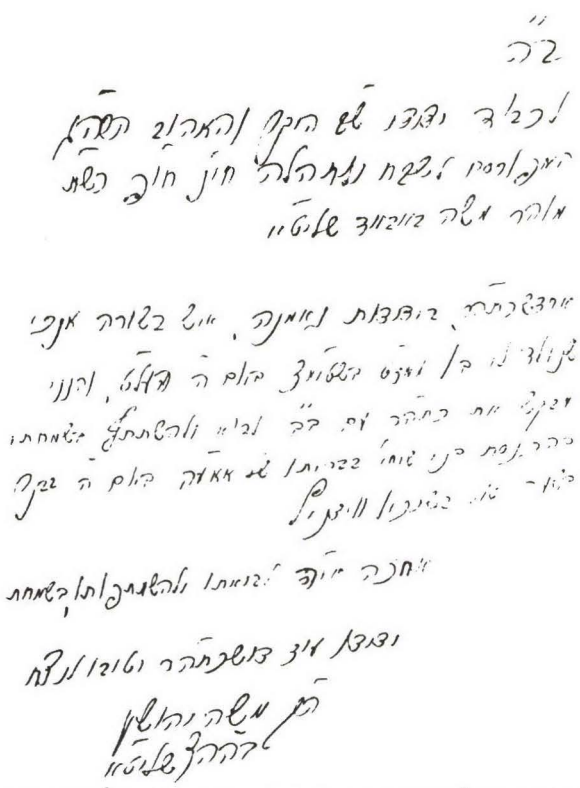
גלויה מרבי משה הגר מזבלטוב החתומה גם ע"י אביו רמ"מ בבקשת מתנת ספרים מר"ש בובר

ימים אחריו. בניו: א. ר' חיים רבה האחרון של זבלטוב; ב. ר' דוד, נספה עם משפחתו הי"ד.

תשובות אליו: מנחת הקומץ, פט, קו בתרע"א-תרע"ג.
אהלי שם, 404.

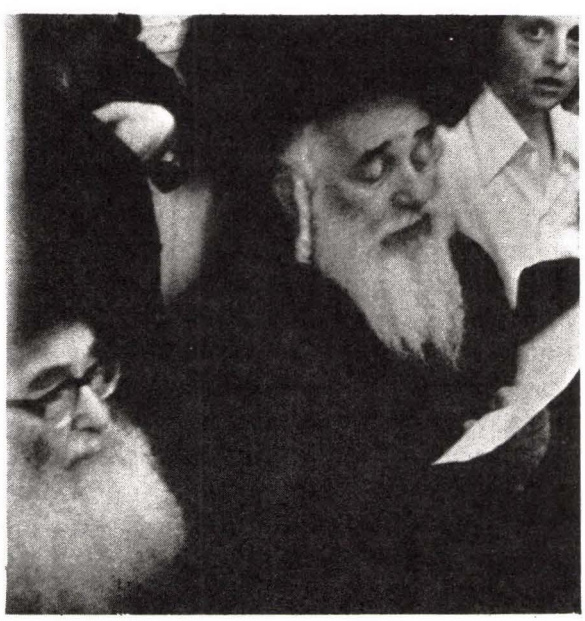
ר' משה יהושע ב"ר חיים מאיר הגר
מבני־ברק (נו' תרע"ו)

נולד ביום י"ג סיון תרע"ו לאביו רבי חיים מאיר. למד אצל דודו רבי אליעזר בישיבת ויזניץ. בעודו בחור מילא מקום אביו ברבנות ווילחוביץ. כשהישיבה עברה לגרוסוורדיין הועמד בראשה. מתרצ"ו אב"ד וילחוביץ על מקום אביו. אירס את בתו הבכירה של ר' דוד ה"ש מקשאנוב. השידוך בוטל אחרי פרוץ המלחמה מכיון שלא נתאפשר להשיג ניירות הגירה עבור כל המשפחה, והיא כיום אשת העסקן האגודאי שכנר בניו־יורק. נשא בתש"ב

הזמנה ששלח רבי משה יהושע הגר מבני־ברק לש"ב רא"מ באב"ד לבוא לברית מילה של בנו

את לאה בת רבי חיים מנחם מנדל פנט ב"ר משה מדעש, חתנו של רבי יעקב שמשון קנר מטשכויב. רושם רב עשתה שם דרשתו שנמשכה שלוש שעות. ניצל בשנת תש"ד, ועלה לארץ. ראש ישיבת ויזניץ

האדמו"ר מויזניץ שליט"א קורא את התנאים בשמחת אירוסין. משמאל: רבי דוד משה שפירא האדמו"ר מגוואזדיץ בניו יורק

בת"א. רבה של קרית ויזניץ בבני־ברק. מתשל"ב מנהיג חסידי ויזניץ בארץ. פעיל כאביו בעניני ציבור, ומראשי מועצת גדולי התורה. עוסק בביצור והרחבת מוסדות ויזניץ בארץ, ושם דגש מיוחד על חינוך הצעירים.

ילדיו: א. חיה חנה, נישאה בתשי"ט לרבי דוד טברסקי האדמו"ר מסקווירא בארה"ב; ב. שרה, נישאה בתשכ"ה לרבי ישכר דב רוקח האדמו"ר מבלז, ובנם אהרן מרדכי; ג. ר' ישראל אב"ד קרית ויזניץ, חתן רבי משולם זוסיא טברסקי האדמו"ר מטשרנובל; ד. סאשא, נישאה בתשכ"ו לר' אהרן טייטלבוים בנו של רבי משה מסיגעט; ה. הינדא, נישאה בתשכ"ט לבן דודה הרב מנחם ארנסטר; ו. הרב מנחם מנדל, נשא בתשל"ו את מרים בת הרב אברהם דוד הורביץ משטרסבורג. הוכתר בתש"ם כרב ביהכ"נ ויזניץ בב"ב.

תשובה אליו: ברכת אברהם ב', נ בתשכ"ט.

ר' משה צבי הגר

רבה של סטנוביץ. בנה של פאליא גרושת רבי ברוך מסאוואראן. נכדם של ר' דן יונגרליב חתן האוהב ישראל והמגיד מזלוטשוב. נשא את בת ר' יוסף מטופרוב (טיבעלעס) נכד האוהב ישראל. נפטר ביום כ"ט טבת תרנ"ו. בניו: א. ר' יצחק מאיר ממלא מקומו בסטנוביץ; ב. ר' דוד אליעזר אב"ד קוסטניץ; ג. ר' יעקב אב"ד פאקשאן.

תשובה אליו: אבן יקרה, תנינא, קמד.

ר' פנחס ב"ר ברוך הגר

מבורשא (תרכ"ז — תש"א)

בנו של רבי ברוך מויזניצא, וחתן דודו רבי שמואל רוקח מסקול. מתרנ"ג אדמו"ר בבורשא, ועל שמה נקרא. למדן מופלג בגפ"ת, ובמיוחד בקבלה. עובד השם בתפילותיו ובפזרנותו לצדקה. שיחותיו הנאות ואימרותיו הקולעות היו לשם דבר. הצטיין באהבת ישראל מופלגת, והיתה לו השפעה עצומה במרמורוש. אחרי מלה"ע א' נדד במקומות שונים. ישב בוישובה, ומתרפ"ז קבע את מושבו בסיגט, עד לפטירתו ביום י"ב (או י"ג) אדר תש"א. כתביו הוטמנו ע"י בנו בסעליש, ולא נמצאו אחרי המלחמה. ביום כ"ו תשרי הועלו עצמותיו לאחוזת משפחתו בזכרון מאיר. ד"ת הראשון שאמר באדמורות"ו בשארית מנחם, ח"ב, תח.

ילדיו: א. ר' אלתר מנחם מנדל ממלא מקומו בבורשא; ב-ג. ר' חיים בן־ציון ור' יצחק מאיר שמילאו את מקומו בסיגט הי"ד; ד. ר' שלום חתן אחיו ר' אלתר מנחם מנדל. נפטר על פני אביו; ה. אשת ר' משהניו השל ב"ר יצחק מאיר מקופיטשיניץ

רבי פנחס הגר מבורשא

בזיווגו הראשון. אחרי שנתגרשה נישאה לר' דוד מרדכי השל־טברסקי האדמו"ר משטפנשט־טריסק בארה"ב.

מאמרי רבותה"ק (ספינקא), כב, תשל"ז, ג-ד; ישורון, 12, עמ' א-ה, עם תמונות בניו ר' אלטר מנחם מנדל ור' חיים בן־ציון.

ר' צבי הירש (הערשעלי) ב"ר דוד הגר

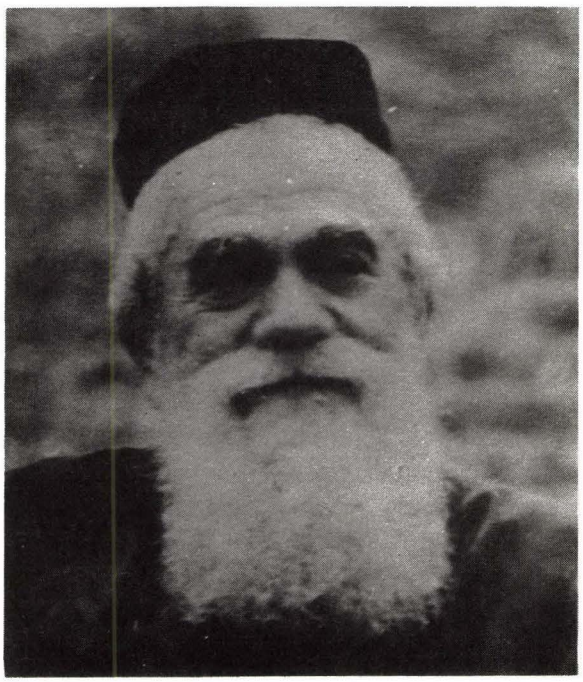
מפיטשניזין (תקפ"ה — תר"ן)

בנו של רבי דוד מזבלטוב. רב ואדמו"ר בפיטשניזין בה בנה בית מדרש גדול, ורבים היו חסידיו. נשא את שינדלי בת רבי אברהם חיים הורביץ מלינסק בנו של רבי נפתלי מרופשיץ. בזיווג שני נשא את גרושת רבי יעקב שמשון מקוסוב, בתו של הנגיד ר' דוד שטרנהל מקולומיאה, ואחותו של הגביר ר' שאלתיאל אייזיק. נפטר ביום י"ג חשון לפני תרנ"ח.

ילדיו: א. ר' גרשון ממלא מקומו בפיטשניזין; ב. ר' אברהם חיים. השתקע בווישובה משנשא את חיה גיצא אלטא בת ר' שמואל ב"ר אליהו פרוכטר. נספה באושוויץ ביום כ"ג חשון תש"ב, יחד עם בתו פעסא לאה אשת ר' שמואל זנויל רוזנברג (נפטר באנטורפן ביום כ"ז שבט תרס"ג), ב"ר יהודה אברהם עבר מביטשקוב; ג. ר' מנחם מנדל מוישובה. נשא את ריזל בת ר' יהודה אריה פרוכטר מאוברוויש; ד. רבקה זו' ר' אליעזר לנדא ב"ר יהושע השל אב"ד

בצעשט, ב״ר יוסף אב״ד יאסי בעל ״ברכת יוסף״; ה. בלימה זו׳ רבי נחום ברנדוין מבורשטיין; ו. אשתו של ר׳ יעקב ב״ר אלתר סלפטר מהכפר הסמוך סלובודא־רונגורסקה, אך יתכן שהמדובר בבתה. לאבא ר׳ אלתר חסידו של הצמח צדיק היתה חנות כלבו בכפרו, ונתעשר כשנמצאו מעינות נפט באדמותיו. פיזר לצדקה, וכשהתרושש עבר בנו ר׳ יעקב לקולומיאה.

תשובות אליו: בית שלמה, יו״ד, ח״ב, פט בתרי״ג; חסד לאברהם, קמא, חו״מ, כג בתר״י; מהרי״א הלוי, ח״ב, כו, לט בתרל״ה-תרל״ו; שואל ומשיב, קמא, ח״ב, טו, טז בתרט״ו.

רבי שלום הגר מבנילוב

ר׳ **שלום** ב״ר יחיאל מיכל **הגר**

מבנילוב (תר״ל׳ — תש״י)

בנו של רבי יחיאל מיכל מסטרוזיניץ. רבה של מאלד־באנילה היא בנילוב בבוקובינה. נשא את אסתר נכדת הש״ך, נפטרה ג׳ כסלו. במלה״ע השניה נדד ללונדון, בה נפטר ביום ג׳ י״ד סיון תש״י. ילדיו: א. הרב אלעזר. נשא את בתו של רבי שרגא פיביש הגר מזלישטשיק. רב בתי הכנסת בית שלום בלונדון ונחלת שלום בחולון. נפטר בש״ק ר״ח ניסן תשכ״ח; ב. הרב יחיאל מיכל, נפטר ט׳ חשון תשל״ב. כולם נטמנו בנחלת יצחק, ותצלומי מצבותיהם בנתיבי חסד ואמת, תשל״ו, 112; ג. זו׳ הראשונה של רש״מ הולנדר מטשרנוביץ.

תשובות אליו: אבן יקרה, תנינא, ב, תליתאה, סח. ש״ב רבי ישראל מויזניצא השיב לו בהלכה לבנילוב: מהרש״מ הכהן עה״ת, ח״א, רלו-רלז.

ר׳ **שמואל** ב״ר גרשון **הגר**

מוינא (תרס״ג׳ — תש״ג׳)

בנו יחידו של ר׳ גרשון אב״ד טויסט. נשא את רחל בת האדמו״ר מסמבור ונכדת רבי אורי יולס. ת״ח מובהק בוינא. תלמיד ר״א רוזן שהשיב לו באיתן אריה, לג-לה בתרצ״א. בשואה נעלמו עקבותיו עם זוגתו וילדיו בת שבע ושמשון הי״ד.

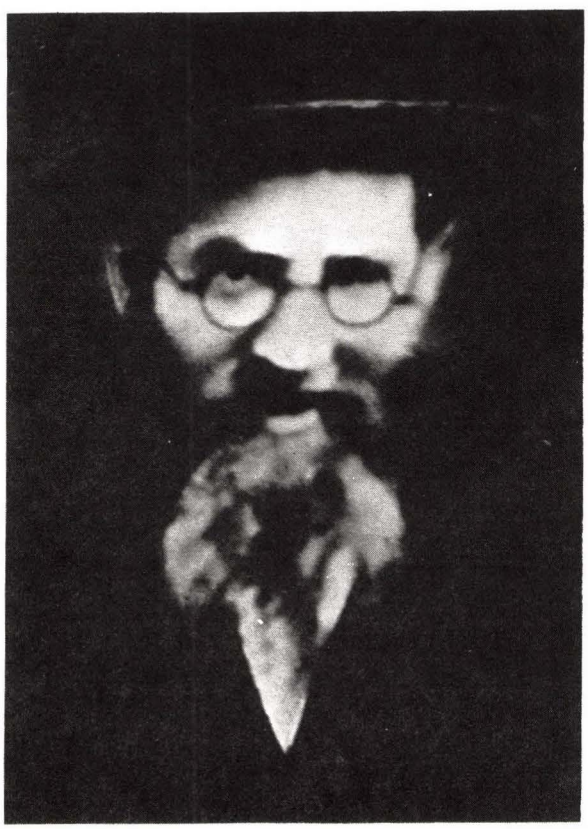
הדפיס מחידושיו באהל מועד (הרבסט), שנה ג, תרפ״ח, חו׳ ג-ד, עמ׳ כג, ח-י, עמ׳ ס״ו, שנה ד, תרפ״ט, א-ד, עמ׳ ח.

ר׳ **שמואל אבא** ב״ר ישראל **הגר**

מויזניץ (תרנ״ח׳ — ת״ש)

צעיר בניו של רבי ישראל מויזניץ, ועמו למד ביחידות. אחרי פטירתו עבר לויזניץ. נשא את בת דודו רבי משה משאץ, ואח״כ גירשה. אציל המידות ונדיב לב. בעל מום בלבו מילדותו, ואעפ״כ לא משה ממנו בת צחוק כל ימי חייו הקצרים. נפטר בגרוסווארדיין ביום י״ז חשון ת״ש (ולא תרצ״ז או תרצ״ח). לא היו לו ילדים, (ואי״ז נכון שבתו איידיל נספתה בטרנסניסטריה ביום ז׳ חשון תש״ב). ארונו הועלה ביום כ״ט כסלו תשכ״ו לזכרון מאיר.

נר לאברהם, בסוף מאור החיים ד, תשכ״ט, רסד-רסה.

ר׳ שמואל אברהם אבא ב״ר ברוך **הגר**
מהורודנקה (תרכ״ה — תרנ״ה)

נולד בשנת תרכ״ה בויזניץ לאביו רבי ברוך, והיה חביב על זקנו רבי מנחם מנדל. כשחלה בגיל שמונה ונואשו ממנו הרופאים, סיפר זקנו את המעשה בבנימין הצדיק שהוסיפו לו כ״ב שנים, וכך עלתה לו. נשא את הינדה מטיל בת רבי משה מרדכי טברסקי ממקרוב, ב״ר יעקב יצחק ב״ר מנחם נחום ב״ר מרדכי מטשרנובל. היה בעל רגש, ושיריו הושרו במרמורוש עד ימינו. מתרנ״ג אדמו״ר בהורודנקה, וכעבור שנתיים נפטר שם ביום א׳ ל׳ שבט תרנ״ה. ידיעה על פטירתו נדפסה בהמגיד לישראל, ד׳ אדר תרנ״ה, 70. בנותיו: א. הענעלע אשת בן דודה רבי מנחם מנדל דוד חודרוב מקולומיאה; ב. אשת בן דודה רבי יש״י הגר מאטיניא.

תורותיו עה״ת מועדים וליקוטים נדפסו ע״י חסידו ר׳ יוסף פרידמן מגזע צבי אב״ד גווזדיץ לבקשת ש״ב האלמנה. **שפתי צדיק**, קאלאמעא, דפוס ר׳ אביגדור ב״ר אלטר טייכער, תרנ״ו, ב, מח ד׳, עם הסכמת אחיו ר׳ ישראל מויזניצא ור׳ חיים מאטיניא. בהקדמת המו״ל כותב שהעתיק וסידר הכתבים, ומשרטט קוים לדרכי עבודת המחבר שנקטעו בראשיתם. מהדורת צילום יצאה לאור יחד עם אמרי ברוך, ע״י ר׳ מנחם מנדל דוד חודרוב שצירף ט״ו מאמרים משלו, ת״א תשכ״ו.
החוזה מלובלין, רכח-רלא.

ר׳ שרגא פיבוש ב״ר ברוך **הגר**
מזלישטשיק (תר״לי — תרצ״ז)

בנו של רבי ברוך מויזניצא. י״א ששמו הראשון משולם. נשא בזיוו״ש את רחל בת רבי משה הגר מקוסוב מזיווגו הראשון, נכדת ר׳ חיים מנחם מזינקוב נכד האוהב ישראל. נספתה בוורחובקה שבטרנסניסטריה ביום כ״ח כסלו תש״ב, וזכתה למצבה על קברה. בקיץ תרנ״ז בא מאיסטיטשקי להתישב בזלישטשיק, ורבים נהרו מקרוב ומרחוק לקבל את ברכותיו (קמחז״ה, כ״ב סיון תרנ״ז, ד). חסידיו לא היו רבים. במלה״ע הראשונה ברח לטשרנוביץ, והתישב בה. נפטר ביום י״ג טבת תרצ״ז, ונטמן בקברי אבותיו בויזניץ.
ילדיו: א. מרים אשת בן דודה ר׳ ברוך מקוצמן וטשרנוביץ; ב. ריזל אשת ר׳ דוד משה שפירא האדמו״ר מגווזדיץ־סדיגורה בניו־יורק; ג. חוה אשת ר׳ יעקב לאו מלבוב. נספו בטרנסניסטריה הי״ד; ד. אשת הרב אלעזר ב״ר שלום הגר מלונדון וחולון; ה. הב׳ חיים ברוך. נספה ביום ו׳ אב תש״ב

רבי שרגא פיבוש הגר מזלישטשיק. משמאל: רבי חיים מאיר הגר

בטרנסניסטריה; ו. ר׳ אברהם יהושע השל האדמו״ר מקוסוב בניו־יורק.
אדמורי״ם שנספו בשואה, 126.

ה ו ז י ג ר

ר׳ שמעון

היגר מרופשיץ לארה״ב לפני מלה״ע הראשונה. רב בניו־יורק. ד״ת ממנו בפרח לבנון, מהדורת תרע״ח.

ה ו ט ר ר

ר׳ שאול ב״ר אברהם **הוטרר**

בנם של ר׳ אברהם ב״ר שאול מאושפיצין, וזו׳ מרים שינדל ב״ר יקיר זינגר (ב״ר אברהם), וזו׳ שרה בת ר׳ משה צבי וינר. הוריו נספו בשואה עם ילדיהם רחל, חוה גיטל ומשה צבי הי״ד. למד בישיבת באבוב. שרד מהשואה וגר באנטורפן. נשא את פיגא מרים בת השו״ב דוידוביץ מרומניה בצפת וזו׳ גיטל.

מחשובי חסידי באבוב, ובעל תפילה אצל האדמו״ר בשחרית יום כיפור. חרוזי קינותיו בשערי ציון תשכ״ב. גומל חסדים בגופו ובממונו. חובב ספרים נודע, וגואלם ממחשכי כתבי היד לראות אור עולם.

ה ו י ב ר ג ר

ר׳ אברהם יוסף ב״ר אהרן **הויברגר**

בנ של ר׳ אהרן הייברגר המוהל בקשאנוב. תלמיד ישיבת באבוב שם. נספה בחור הי״ד.

תשובות אליו: מנחת יחיאל, ח״ג, מ, קלה.

ה ו י ז מ ן

ר׳ אשר

דומ״ץ טיסמניץ. תשובות אליו: בר ליואי, ח״ג, או״ח, ג; דב״ח, ח״ב, או״ח טז.

ר׳ גרשון

בחור ת״ח בסטרי. תשובה אליו לפני תרנ״ד: כוכב מיעקב, קעה.

ר׳ יצחק

ת״ח ברישא, ממשתתפי אהל מועד בתרנ״ט. כתב מירוסלב כמפיץ הספר אות זכרון של רא״ב קלוגר.

ה ו י ז ר

ר׳ משה

נכד ר׳ משה ברומר אב״ד בוזנוב. דרשן נודד מגלינא שעבר לברודי. ביום ב׳ שמות תרנ״ט הספיד את רבי יחזקאל משינאווא ברוסישע קלויז רבתי שבסקאליע, והדפיסו אותה שנה אצל א.ה. זופניק בדראהאביטש הסמוכה בשם **עת ספוד**, ח ד׳.

מאניש ליכטנשטיין מבוריסלב כתב שיר לכבוד הבר־מצוה של נכדו יצחק. בן חתנו יהושע הויזר בגראץ, והדפיסו בדראהאביטשער צייטונג, ט״ו סיון תרס״ב, 6.

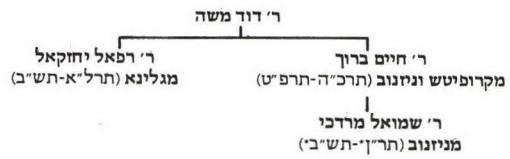
הוּפְטַמַן ראה לפי: **הופטמן**

ה ו כ ב ו י ם

ר׳ משה

ממשפחה בעל־בתית בקשאנוב. אופה ת״ח, אומר שיעורים ומגיד בחברת קבע עתים. נספה בשואה הי״ד.

הוֹכְבֶּרְג

ר׳ אריה יהודה ליב ב״ר אברהם **הוכברג**

מטופרוב וסקול (תר״ם — תר״ץ*)

נולד בשנת תר״ם לאביו ר׳ אברהם שו״ב בסטניסלב. נסמך מהגאונים הרי בשמים, דרך המלך, ערוגת הבושם והמהרש״ם. נשא את בתו של ר׳ לוי מונטנר דומ״ץ בלז. מתרס״ט דומ״ץ טופרוב, ואח״כ מו״ץ בסקול. בתרע״ב היה עמו בכתובים ספר פני אריה על ד״ח שו״ע. נפטר לפני תרצ״ב.

תשובות אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ו, יב, לח לסטניסלב; הרי בשמים, רביעאה, קנט בתרס״ד לבלז; צור יעקב, ח״א, קעח לסקול. ד״ת ממנו בירחון שערי חכמה, סיון תרפ״ד, סי׳ ג.

אהלי שם, 223, 243 (נסמך מהשו״מ!).

ר׳ חיים ברוך ב״ר דוד משה **הוכברג**

מקרופיטש וניזנוב (תרכ״ה — תרפ״ט)

נולד בגלינא בשנת תרכ״ה לאביו ר׳ דוד משה. מתרמ״ו רב בקרופיטש, ומתרס״ז בניזנוב על מקום חמיו הרב יחיאל מיכל היבנר. במלה״ע הראשונה שהה בווינא עם משפחתו בת 5 נפשות. נפטר ביום י״ז אדר תרפ״ט, ואת מקומו שם מילא בנו ר׳ שמואל מרדכי. בתו נישאה להרב חיים אריה אלטשטט.

תשובות אליו: אבן יקרה, קמא, או״ח, ו; אמרי דוד, מא בתרפ״ט; בית יצחק, אה״ע, ח״א, קא; ממנו ומחמיו, ומהמהרש״ם אליו, שו״ת הדר, ח״ב, כו, ובסוף; מנחת יחיאל, ח״א, מט בתרפ״ט; מנחת שי, ח״ב, עז; אחיו, מראה יחזקאל, א בתרפ״ט; צור יעקב, ח״א קנג.

אהלי שם, 258; קהילת גלינא, יט; מגילת גלינע, 88.

ר׳ יוסף הוכברג

בא מחודרוב ללמוד ביח״ל, ועל שמה נקרא. מחשובי התלמידים בישיבה, ובעודו בחור מינהו מהר״ם שפירא כמשגיח. נשא את בתו של הרב מזוולין. נספה בשואה הי״ד.

ר׳ יעקב הוכברג

ת״ח בקרעניץ. תשובה אליו: מנחת יחיאל, ח״ג, נז.

ר׳ יקותיאל זושא ב״ר אברהם **הוכברג**
מגלינא (תר״ן* — תרצ״ז)

ת״ח בגלינא ומשוש העיירה. תלמיד חבר למהר״ם שפירא. נפטר בלבוב ביום י״ב ניסן תרצ״ז. ש״ב הראב״ד מביא ממנו ד״ת בשו״ת מראה יחזקאל, 25, 198.

ר׳ רפאל יחזקאל ב״ר דוד משה **הוכברג**
מגלינא (תרל״א — תש״ב)

נולד בגלינא בשנת תרל״א לאביו ר׳ דוד משה שנפטר ביום י׳ טבת תרע״ט, ובנו כתב עליו שהיה חסיד וירא״ש ות״ח גדול, וכל בניו וחתניו יראים ושלמים. מילדותו לא פסק פומיה מגירסא. סביב שנת תרנ״ז דומ״ץ בזידיטשוב, ומתרע״א (ולא מתרס״ח) בגלינא. עשר שנים חבר בית דינו של מהר״ם שפירא, ואח״כ נתמנה כראב״ד. בזמן מלה״ע הראשונה נשאר בעיירה עם המעטים שלא ברחו, והמשיך בניהול העניינים. ייסד חברת ״טהרת המקוה״ לחיזוק חומות הדת. שלט בלשון ובדקדוק, ובצעירותו אף כתב גליונות של שירי חרוזים. חובב ציון, ואישיות סגולית רב גוונית. לדרשותיו כל ערב יו״כ קטן היתה השפעה רבה. בגלל מצב בריאותו יצא כל בוקר לטייל באויר הצח. אשתו נפטרה זמן קצר לפני המלחמה. נפטר בשנת תש״ב בלי בנים, וזכה לקבר ישראל בגלינא.

בתרצ״ז החל להדפיס את ספרו שו״ת **מראה יחזקאל** ח״א על ד״ח שו״ע, בילגורייא, דפוס ר׳ שלמה ווינבערג, תרצ״ח, ק; כ ד׳, 46 תשובות, עם הסכמת רי״ל צירלסון מקישינב. בהקדמתו מזכיר את תלאות חייו, וכותב שרבו ר׳ משה׳ניו פרידמן מקראקא עודדו להדפיס הספר. על הספר שפוך חן רב, משוקעים בו תשובות גדולי הדור, וביניהן 17 מר׳ משה׳ניו פרידמן שלוקטו אח״כ לספר ״דעת משה״. בסי׳ ח דן בביהכ״נ שבנה דודו ר׳ זאב בגלינא לפני שישים שנה, והחריבוהו הרוסים בתרע״ה. מדף פב. מפתחות ע״ס ד״ח שו״ע הכוללים חידושים נוספים. מדף פח. ציונים מגליונות ד״ח שו״ע שלו. מדף צו. קונטרס אחרון פרט ועוללות על עניני הספר. יחד עמו נדפס ח״ב **דברי יחזקאל**, ובו: א. דרשות להזדמנויות מעניני השעה בשנים תרע״ה — תרצ״ג (גם בלבוב, טריסקוביץ וכפרי סביבתו), ודברי תורה על הפרשיות; ב. הספדים על גאוני הזמן ר״מ אריק, מהרי״ד מבלז, רא״מ שטיינברג, רא״י קוק ומהר״ם שפירא. בעמוד האחרון רשימת רבני ודייני גלינא, מפנקסו של העסקן ר׳ יוסף מרדכי ליינוואנד שנזכר גם בסי׳ לג.

תשובות אליו: אור המאיר, ו, יז, נה בתרע״א — תרע״ב; דובב מישרים, ח״א, כז קלא בתרפ״ט-תר״ץ; חבצלת השרון, ח״א, סט, ח״ב, אה״ע, מט, פ בתרפ״ב; חזון נחום, דף קיב ע״א; מחזה אברהם, ח״ב, או״ח ו, יו״ד, ח, לד; צור יעקב, ח״א, פר-פו, קכט בתרפ״ח — תר״ץ; ציון לנפש חיה, צה.
אהלי שם, 226; קהילת גלינא, יח, פ; מגילת גלינע, 86.

ר׳ שמואל מרדכי ב״ר חיים ברוך **הוכברג**
מניזנוב (תר״ן* — תש״ב*)

רבה האחרון של ניזנוב על מקום אביו ר׳ חיים ברוך.

תשובה ממנו ואליו בשו״ת דודו מראה יחזקאל, כא, כב. החליף ד״ת ושו״ת עם זקנו רי״מ היבנר בספרו מיכל המים, יא ע״ב, לה-לו.

ה ו כ ב ר ג ל ר נ ט ר

ר׳ זאב וולף ב״ר אליעזר **הוכגלרנטר**

נולד בווילנא למשפחה רמת היחס, והתגורר בסמבור. אביו ר׳ אליעזר שנפטר לפני תר״ט, מחבר הספרים דמשק אליעזר ודברי ר׳ אליעזר (נותרו כנראה בכתובים), היה נכדם של הגאונים ראש יוסף ובאר הגולה. זקנו ר׳ יוסף בנו של ר׳ יעקב מפינטשוב מצאצאי רבי יעקב פולק, נשא את בתו של ר׳ משה (ב״ר דוד) קרמר אב״ד וילנא, והרביץ שם תורה. כשנפטר חמיו בתמ״ח נתקבל לרבנות קוסובה־ליטא. עבר לקהילת סעלץ ועל שמה נקרא, ולבסוף שימש כראב״ד טיקטין. כתרוהו פורענויות רבות, ובתס״ב ברח להמבורג. שב בתס״ו לליטא, וראה בפטירת אשתו הראשונה והשניה וחמשת ילדיו. סבל מחמת יד המציק, כתביו נגנבו ואבדו, ורק חלקם הושב לו מברלין. בתע״ז הדפיס בקיטן את ספרו ראש יוסף, ביאור מאמרי חז״ל בהלכה ובאגדה על סדר מסכתות הש״ס. מעטרות אותו הסכמות גדולי הדור מהשנים ת״ס — תס״ב, ומשוקעים בו חידושי חמיו. בהקדמתו מגולל את פרשת קורותיו.

זבחי תודה, לבוב תר״ט, מב ד׳. ח״א בהלכה, חידושי סוגיות בעיקר במסכת ב״מ. ח״ב דרושי אגדה ועה״ת. במבוא כמה קושיות בהלכה. מוזכרת אמו חיה תחי׳. בספר הוקדם ח״ב, ומדף יט: ח״א. בסופו תודה למיטיביו ר׳ אליעזר ביק וזו׳ מלבוב, לוח הטעות, והסכמת השו״מ (והאמנם מאד ומאוד יקשה בעיני לתת פרי המליצה עבור הדפסת ספרים בזמנינו, כי רבים הם לשיכים ולצנינים, רבים אשר

יחפאו דברים אשר לא כן, והרבנים המסכימים לא ישימו עין ולב לשרש אחריהן, אמנם לא באלה חלקו של הרב).

ממשפחתו כנראה **ר׳ יעקב יצחק הוכגלרנטר** אב״ד זמושץ, ב״ר משה חיים אב״ד לבוב, נכד המהר״ם מלובלין, ר׳ משה חריף אב״ד לבוב, ור׳ אריה ליב אב״ד קראקא. נשא את בינה בת ר׳ אברהם ר׳ חיימש הלפרין מלובלין. נפטר בשנת תקל״א. ילדיו: א. ר׳ יוסף ממלא מקומו (להלן); ב. חיה זו׳ דודה ר׳ יעקב חיים הלפרין אב״ד ירוסלב ולובלין בזיווגו השני. אחרי שנפטר בתקכ״ט נישאה לר׳ שאול אב״ד אמשטרדם הבנין אריאל, וילדה לו את נחמה אשת ר׳ יעקב מאיר בן ההפלאה; ג. אסתר זו׳ אב״ד רובנה ב״ר יוסף מקראקא; ד. הדסה זו׳ ר׳ אלעזר הלוי לנדא אב״ד טורבין. בתם נישאה לבן דודה ר׳ יצחק ב״ר יוסף הוכגלרנטר אב־בית־דין חעלמא וזמושץ.

ר׳ יוסף הוכגלרנטר אב״ד ימפולי וזמושץ על מקום אביו ר׳ יעקב יצחק. נשא את צפורה בת דודו ר׳ יעקב חיים אב״ד ירוסלב ולובלין, נפטרה אדר תקס״ט. בזיוו״ש נישאה לר׳ אברהם מזמושץ אב״ד אוסטרובצה מח״ס בית אברהם. ילדיו: א. ר׳ יצחק אב״ד חלמא וזמושץ מח״ס זכרון יצחק, חתן דודו ר׳ אליעזר הלוי לנדא אב״ד טורבין; ב. ר׳ חיים אב״ד אוסטרובצה והרובשוב. נשא את פיגעלע בת דודו ר׳ יצחק אב״ד טורנא. נפטרו בגרבוביץ באדר תקס״ט, האשה כמה ימים אחרי בעלה. בנם ר׳ משה יעקב בקראקא היה חתן ר׳ אליקום גצל רקובר, ונולדה לו אסתר פיגל זו׳ הנגיד ר׳ מיכאל ציפרעס (בתר״ן אלמנה אחריו), אמה של צפורה זו׳ רחא״ל הורביץ אב״ד קראקא; ג. פיגעלע זו׳ ר׳ משה באשקא מטומשוב ב״ר צבי הירש בעל ״תפארת צבי״.

ה ו כ נ ל ד

ר׳ זכריה מנדל

ת״ח בקראקא. תשובה אליו: תפארת יוסף, או״ח, טז בתרי״ח.

ה ו כ נ ר

ר׳ יצחק ב״ר מנחם מנדל **הוכנר**
מבילין (תר״ן — תש״ב)

בנם של ר׳ מנחם מנדל (נפטר י״א תמוז תרע״ה), ב״ר חיים ישראל שוחט־ובודק דוילקוטש מצאצאי רבי קופל ליקובר, ושל רחל בת ר׳ אברהם שו״ב דנמירוב (נפטרה כ״א אדר תרפ״ו). נשא את סימא בתם של ר׳ יוסף טהלער, וזו׳ חיה שרה בת ר׳ קלמן רעביש ממושציסק שנפטרה ד׳ תשרי תרפ״ט. ילדיו: אסתר ובתה מרים, מנדל, רחל, יהודית, חיה, ישעיהו הי״ד. שימש כשוחט ובודק בבילין, וליקט את דיני טריפות הריאה, תרתי לריעותא ושאר טריפות. בתרצ״ד החל להדפיס את ספרו בסיוע גיסו פישל טהלער. **מנחת יצחק**, לובלין, דפוס עוזר צוועקין, תרח״ץ, 16, קצ ד׳. בהקדמתו המסוגננת היטב מבאר את חלקי חיבורו: במרכזו דברי בעל תבואות שור ושמלה חדשה, עליו ביאורו ״באר יצחק״, בשוליים ״מקורי וטעמי הטרפות״, וכן ״רשמי דעת״, לברר בכל דין מה נחלקו בו הראשונים והאחרונים. בסוף כל סימן דיני תרתי לריעותא. בשולי הדפים מצוינים המקומות בהם אפשר לשאול שאלות היכי תימצי. בראש הספר לוח מפתחות מפורט, ראשי תיבות וציורי הריאה. המסכימים: האדמו״ר מבעלזא בע״פ כשנסע אליו לשבת בתרצ״ו, ובכתב ע״י ר׳ נחמן צבי צינגער; ר׳ פנחס טברסקי מאוסטילה־פשמישל; ר׳ שלום רוקח מבלז־אפטא בתרצ״ד; בתרצ״ג ר׳ שרגא פיביש רובין מיברוב, ר׳ דוד הורביץ מסטניסלב (וסדרו בסדר נכון יפה אף נעים, וממנו יקחו וממנו ילמדו השובי״ם להבין ולהורות); בתרצ״ד הרב מפרוביזנא (מצא חיבורו חן בעיני), והרב מטשעבין (התענגתי לראות שזך וישר פעלו); בתרצ״ג מהר״ם שפירא מלובלין; בתרצ״ז האב״ד ר׳ משה שמואל שטרן.

תשובות אליו: אמרי דוד, קנט; דובב מישרים, ח״א, קמה בתרצ״ה.
ספר יבורוב, 245 (אביו ר׳ פיביש חו׳ טובה(!) גרו ביברוב, עם בניהם אחיו: מנדל, דוד, רחל, חיה).

ה ו כ ש ט י ן

ר׳ שאול

גביר נדיב וראש הקהל בבוכניה. לא היה חסיד, אבל החזיק במשפחת הרב. רעיתו נסעה לאדמו״ר מבובוב, ורבים סחו בפתקא שהגישה, ובו בקשה על עשרת ילדיה שיצליחו יפה, ויוכלו לקיים כיבוד אב ואם כהלכה. בזמני מחסור אפו חלות רבות, וחילקום לנצרכים.

מילדיו: א. ר׳ יעקב. במלה״ע א׳ עבר לסחייבנינגן שבהולנד. בנו ר׳ דוב ברל נשא שם את מרים בת

בנו של הרב ראובן פינק מהמבורג. גרו באמשטרדם בשנים תרצ״ו—תרצ״ט, וכמה חודשים לפני פרוץ המלחמה היגרו לברזיל. כעבור שנה וחצי השתקעו בניו־יורק, ושם נפטר האב בער״ח תמוז תש״ז. זו׳ חיה בת ר׳ מנחם מנדל נפטרה ביום כ״ו טבת תש״ך. ר׳ דוב עשה חיל במסחר מקטרות, וחינך ליהדות צרופה את ג׳ בניו ובתו אשת עו״ד מתי פוס. בתשל״ד עלה לירושלים. עמוד של מעשי צדקה וחסד מופלאים בלבביות ובצניעות כדרך האבות; ב. חמיו של הרב קליגר אב״ד טשען הי״ד. בנו ר׳ שאול התחנך בישיבת פוניבז׳, וכיום בלונדון; ג. אשת הרב שטיגליץ, אבי הרב דוד בנתניה; ד. רחל אשת ר׳ שלמה גרייבר מבוכניה. בתם יהודית אשת ר׳ שלום מרדכי באב״ד מניו־יורק נכד המהרש״ם.

הוֹלִישׁ ראה לפי: הולס

ה ו לֶ ך

ר׳ מנחם זלקא ב״ר משה דוב **הולך**
מדולינא (תרכ״ח — תר״ץ׳)

נולד בשנת תרכ״ח לאביו ר׳ משה דוב. תלמיד ר״ל הורביץ מסטרי. אשתו היתה כנראה משצריץ, ובתרנ״ו גר שם. מתרס״א ראב״ד דולינא. במלה״ע הראשונה הוגלה לרוסיה, ומכתבו משם נדפס בספר זכרון לרי״ל גרויברט, לודז תרפ״ו, עמ׳ 143. אחרי המלחמה שב לרבנותו בדולינא עד לפטירתו.

תשובות אליו: רבו, הרי בשמים, תנינא, קצא, רביעאה, קמג, קנה בתרנ״ו—תרס״ג.
אהלי שם, 228.

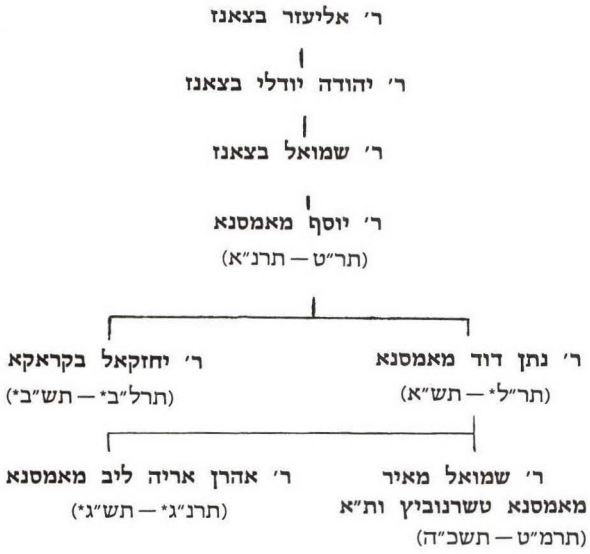
ר׳ שמעון ב״ר מנחם זלקא **הולך**
מדולינא (תר״ס׳ — תש״ב׳)

רב בדולינא על מקום אביו ר׳ מנחם זלקא. נשא את בתו של ר׳ בנימין זאב גלר אב״ד בוברקא. כשחמיו נפטר בתרפ״ט היה אמור למלא את מקומו, ואף זכה בתר״ץ בדין תורה שהתקיים אצל גאוני גליציה, אך בראותו כי רבו מתנגדיו תומכי הרב אורי אייזן מגזע סטרטין, שב לדולינה למורת רוחם של חסידי בלז שפתחו להם קלויז נפרד. נתלה ע״י הנאצים בדולינה הי״ד.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, צ, קעא; חבצלת השרון, ח״ב, אה״ע, לט. מכתבו מתר״ץ בראש אביר יעקב.
ספר בוברקא, 35.

ה ו לֶ נ דֶ ר

משפחת כהנים מוחזקת כמיוחסת. הדב״ח קרא תמיד לפדיון הבן אחד מבני המשפחה.

ר׳ אליעזר (ליזר) אבי המשפחה התיחס בין היתר אל החכם צבי, ר׳ שאול מאמשטרדם (ממשפחתו), המגיני שלמה, מהרש״ל, רש״י ודהע״ה. גיסו של הברוך טעם, כי שניהם היו חתני הגביר ר׳ יודלי פרנס מוישניצא.

ר׳ יהודה יודלי בנו, היה ראש הקהל בצאנז. עשיר מופלג ונדבן גדול. מעות שנתן בחתימתו כובדו בבנק ככסף רשמי באישור השלטונות. הביא לרבנות צאנז את קרובו הדב״ח, הושיבו בביתו שנה אחת, ועשה לו אדרת (פעלץ) ומלבושים. נשא את מרים לאה בת ר׳ מתתיהו, צדיק נסתר בכפר ליד דרוהוביטש. נולדו לו ז׳ בנים שעשה להם שידוכים חשובים, ובת בלומה אשת ר׳ יעקב פרנקל־תאומים אב״ד ציעשינוב. אחיו ר׳ יצחק התגדל בתורה אחרי התיתמותו אצל הדב״ח, והוא שהשיא לו אשה וברכו בעשירות. אחרי שהתישב בצירץ התאכסן אצלו הדב״ח בכל פעם שעבר שם, וקרא לו מיין איצלי.

ר׳ שמואל בנו של ר׳ יודלי, היה בצאנז מחסידיו הקרובים של הדב״ח, שהפליג בשבחו כת״ח יר״ש ויודע לשונות. בכל פעם שהוצרכו לכתוב באיזו שפה, קראו לו לעשות זאת. נפטר ביום כ״ו אד״ב,

וזו׳ רחל פרידא בת ר׳ בנימין זאב בלומנפלד ראב״ד לבוב ביום אדר״ח כסלו. בנו ר׳ יוסף היה אב״ד אמסנא. בתו בלומה נישאה לר׳ רפאל אניספלד בקראקא.

ר׳ אברהם הולנדר

היגר מליזנסק לניו־יורק, וכיהן שם כרב בתקופת מלה״ע הראשונה.

ד״ת ממנו בספר פרח לבנון, מהדורת תרע״ח.

ר׳ אברהם ב״ר שמחה הולנדר

מברנוב ורודניק (תרכ״ה׳ — תרע״ה׳)

נולד בברנוב לאביו ר׳ שמחה, ב״ר שרגא פיביש שהזיל זהב מכיסו לגדלו לתורה, חתן ר׳ שלמה זלקא ביגלאייזן, חתן ר׳ יעקב קופל ליפשיץ שהתיחס לגדולי ישראל. נשא את בתו של ר׳ שמואל יצחק צוקר ממאדין. עסק במסחר, וקבע עיתים לתורה. כשמטה ידו נעשה לפני תרס״ג ראב״ד ברודניק, ואח״כ ראש ישיבה בויזניץ ובטרנוב. בנו יוסף מנחם (ברנוב תרנ״ז — צרפת תש״י), סופר, עתונאי ועסקן ציוני (לעקסיקאן, תרפ״ו, 767; ספר בארנוב, 36 — 57).

תפארת אברהם, חדו״ת על כללים וסוגיות הש״ס, מונקאטש, דפוס שמואל זנוויל כהנא וחתנו ר׳ עוזר הכהן פריעד, תרס״ג, ד, ס ד׳. המסכימים: ר׳ יהושע מדזיקוב עם ד״ת (דבריו בנויים על אדני השכל); רד״כ ר״פ מראווא עם הערתו; המהרש״ם עם ד״ת; מהריל״ס (טיילתי עמו בדרך קצרה, וראיתי שידיו רב לו בסוגיות הש״ס). בהקדמתו רושם את סדר יחוסו. בראש הספר מפתחות למ״ח כלליו, ובהם מזכיר את ידידו ר׳ אליעזר סג״ל צוקערבראד ממאדין.

תשובה אליו: מנחת הקומץ, נ בתרנ״ט.

ר׳ אהרן אריה ליב ב״ר נתן דוד הולנדר

בנו של ר׳ נתן דוד אב״ד אמסנא, וממלא מקומו כרבה האחרון של העיירה. זו׳ בילא וחמשת בניו נספו ביום ו׳ אלול תש״ב. הועבר מטרנוב לאושוויץ הי״ד.

ר׳ יהודה ב״ר משה דוד הולנדר

מבובוב ומישלניץ (תרמ״ה׳ — תש״ב)

נולד בשנת תרמ״ה לערך לאביו ר׳ משה דוד שו״ב בבובוב, ועל שמה נקרא. גר במישלניץ, והעמיד תלמידים רבים. ת״ח למדן, ערום ביראה, פיקח במילי דעלמא, ורב העצה. מראשוני חסידיו של רב״צ מבובוב שהפליג בשבחיו עד מאד. בפרוץ המלחמה נתקבל כדומ״ץ מישלניץ בפועל, אחרי שהרב ברח לצאנז. הובל עם בני ביתו לבלזיץ, ביום י״ז אלול תש״ב הי״ד. תולדותיו וד״ת ממנו שנרשמו ע״י תלמידו ר׳ מנחם ברכפלד, כרם שלמה, אייר תשל״ט, מד-מז.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, קפז-קפח; מחזה אברהם, ח״א, קיז בתרס״ט.

ר׳ יוסף ב״ר שמואל הולנדר

מאמסנא (תר״ט — תרנ״א)

נולד בשנת תר״ט לאביו ר׳ שמואל ראש קהילת צאנז. למד על ברכי זקנו רב״ז בלומנפלד ראב״ד לבוב. בגיל ח׳ היה בקי במסכת נדרים, ובחו״מ הלכות הלואה. תלמיד מובהק בנגלה ובנסתר לדב״ח, שאמר עליו שמחשיבו כאחד מבניו ולא כנכדיו. ידידם של רבי שלמה מבובוב ורבי משה מברדיוב. הדב״ח סמכו להוראה. מינהו כרב באמסנא, נסע עמו להכתרתו, וציוהו לקבל פתקאות. בהיותו בגיל כ״ח כתב עליו מהרש״ס ללבוב, שראוי למלא את מקום זקנו. זמן קצר עשה שם, אך שב לאמסנא בגלל דאגתו לחינוך ילדיו. הרצה שיעורי תורה לבחורים, ונקרא לבוררויות בדיני ממונות. זהיר מאד בשמירת הלשון. התאהב על בני קהילתו שלא נתנוהו לקבל רבנות בקהילות יותר גדולות. נפטר בקראקא בה נטמן ביום י״ב תמוז תרנ״א, ונספד ע״י הרב עקיבא קורניצר. הניח חדו״ת שאבדו בשריפה.

נשא את חנה (נפטרה כ״ח סיון), בת רבי אריה ליבוש קנר חתנו וממלא מקומו של רבי צבי הירש ברימנוב. בזוו״ש נשא את חיה סאשיא (נפטרה כ״ז כסלו), בת ר׳ אריה מאיר לנדא אב־בית־דין טשיטש. ילדיו: א. ר׳ נתן דוד ממלא מקומו באמסנא, אבי ר׳ שמואל מאיר המביא מחידושי זקנו בספרו שו״ת ש״ם הכהן: סי׳ יג — חליפת שו״ת עם השו״מ בתרל״ג; יח — פלפול; כו — תשובת רמ״ז איטינגא אליו כרב בלבוב; כט — חליפת שו״ת עם המהרש״ק; עמ׳ פז — דברי תורה; ב. ר׳ זאב בקולומיאה; ג. ר׳ יחזקאל בקראקא; ד. אשת ר׳ יצחק ראובן ליפשיץ אב״ד טשרנא־דונייעץ; ה. אסתר פרימט אשת ר׳ ברוך פרנס מישיניצה; ו. הינדא לאה אשת ר׳ יעקב אייזנברגר דומ״ץ צאנז; ז. אשת ר׳ משה צבי נבנצאל מסטניסלב; ח. רחל שפרה פרידא אשת רבי יהודה ליבוש ארליך האדמו״ר מנירעדהאז.

מליצי אש, א, תמוז, 35-36.

ר׳ יוסף שמואל שמלקא ראה לפי: **ארליך, ר׳ יוסף שמואל שמלקא**

ר׳ יחזקאל ב״ר יוסף **הולנדר**

בנו של ר׳ יוסף אב״ד אמסנא. גר בקראקא עד שנספה עם זו׳ מלכה, ילדיהם משה מאיר, חיים, שמואל, ריזל, ונכדם גבריאל הי״ד. ר׳ שמואל מאיר בן אחיו השיב לו בשו״ת ש״ם הכהן, יט.

ר׳ יחיאל מיכל (מעכעלע) ב״ר שלמה **הולנדר**
מטרנוב (תרס״ח׳ — תש״ב׳)

נולד בטרנוב לאביו ר׳ שלמה נכד ר׳ אליהו הורשובסקי אב״ד דרוהוביטש, ואבי אמו ר״י פרנקל היה נכדו של ר׳ זכריה מנדל פרנקל נכד הש״ך, ובן אחר בן מהקיקיון דיונה. אמו חיה היתה בתם של ר׳ אברהם דוב הכהן פרידמן מטרנוב, וזוגתו לאה אלטא ב״ר יחיאל מיכל שנפטרה ביום כ״א טבת תרצ״ה, והיתה נכדת ר׳ יעקב ממעליץ בנו של ר״נ מרופשיץ. מנעוריו ילד פלא בכשרונותיו ובשקידתו. למד אצל ר׳ רפאל צימטבוים מבריגל שתפס ישיבה בטורנא, וכן אצל ר׳ מאיר ארק שחיבבו מאד. נסע עם אביו לבלז, ומהרי״ד אמר לו שיעיין היטב בחידושיו, ובעת ביעור חמץ שישרוף את אלו שאין להם קיום לפי ההלכה. בתרפ״ח נשא את מעכא הדס בת ר׳ בנימין זאב (וולף לזר) וקסלר. בתרצ״ג כבר היה דומ״ץ ור״מ בעירו, ונודע כאחד מגדולי רבני גליציה. בעל מוח חריף והגיון חודר. אמר שיעורים קבועים בקלויז של בלז. כל שבת דרש בסעודה ג׳ ב״פוליש״ של ביהכ״נ הגדול. בספרו נדפסו הדרשות שנשא בשבת שובה תרצ״ד ותרצ״ה בביכ״נ דבורה מענקיס בטורנא (מב, כט). מתלמידיו: ר׳ נפתלי וויטשנער ב״ר אברהם אביש מטורנא, ויבלח״ט ר׳ שלום ברנדר מירוסלב. נספה בשואה עם משפחתו הי״ד, הוריו ואחיו: ר׳ יעקב ור׳ אליהו ומשפחותיהם, הב׳ מנחם מאניש, הדס ומשפחתה, פיגא.

שו״ת **אמרי כהן**, ח״א, פיעטרקוב, דפוס ר׳ דוד קאפעלמאן, תרצ״ז, 5, קב ד׳, 51 תשובות. המסכימים: ר״נ וידנפלד עם ד״ת (בידעי ומכירי קאמינא מפיו ומפי כתבו, חילו לאורייתא בחריפות ובקיאות טוט״ד לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא); ר׳ אהרן וולקין מפינסק (מן המו״מ בתשובה הלכה למעשה שהיה לי עם מחבר זה, נוכחתי כי כאחד מהגדולים ידבר); מח׳ ר׳ שמואל פירר (מפליא פלאות בחריפות ובקיאות... ובטח ימצא ספרו חן בעיני חכמים ונבונים); רד״ב וידנפלד. הספר צולם בניו־יורק, דפוס סענטרי פרעס, תשל״ג, קד ד׳, ע״י ר׳ שמואל וקסלר ב״ר ברוך משה הי״ד גיס המחבר (בסיוע ר׳ נפתלי ארנברג), עם הקדמתו ובה תולדות המחבר. ר׳ משה אפטרגוט גיס המהדיר מזכיר בראש הספר את הקדושים בני משפחתו. בשואה אבדו: ח״ב שכבר היה מסודר לדפוס במתכונת ח״א, חיבור עמ״ס בכורות, וכן על עוד מסכתות, וביאור על אור החיים עה״ת.

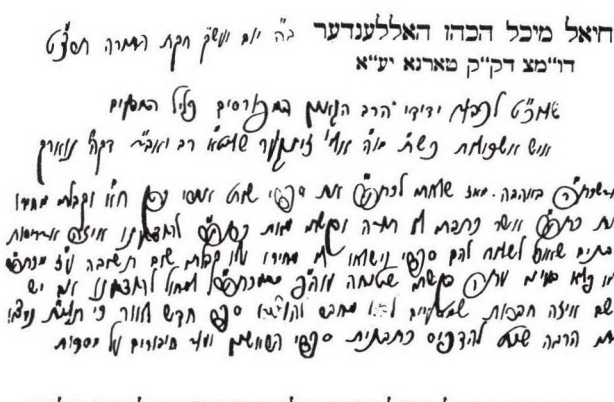
מחוץ לגליציה השיב: **וארשא** — בתרצ״ה לר׳ אברהם מרדכי אלטר (כ), ולהרב אברהם וינברג (יב — הערות על ראשית בכורים), ובתרצ״ג להרב יעקב זאב יוסקוביץ (ל); **לאקאטש** — הרב שלום יוסף הלוי פייגנבוים בתרצ״ב — תרצ״ד (א, יח, לז, והערות על נתיבות שלום); **נירנברג** — הרב אברהם יצחק קליין (נ).

תשובות אליו: אמרי דוד, יג בתרצ״א; אמרי שפר, ח-ט, יג וממנו יד בתרצ״ד — תרצ״ה; דובב מישרים, ח״א, כ, צז, קז בתרצ״ג — תרצ״ה, וח״ג, קכה מהחזון נחום; חבצלת השרון, ח״א, טו, מ; חזון נחום, יג, יד, כה, פז — פט בתרצ״ג; משיב שלום, כט; עמק הלכה, ח״ב, כו, כז; צור יעקב, ח״א, קא, קעו בתרפ״ט. ד״ת ממנו בהלבנון, א, תרפ״ח, סי׳ יג; כבוד התורה של ישיבת בלז בטורנא; תלפיות, טורנא תרח״ץ, חוברת ב, סי׳ יא. קונ׳ ממנו בסוף גפן פוריה, סיון תרפ״ז, כח-לא.
ספר טרנוב, ח״א, 221, ח״ב, 68; גדולי חסידי בעלז, ח״ב, תלז — תלח.

ר׳ יעקב ב״ר מאניש **הולנדר**
מפמורן (ת״ר׳ — תר״ע׳)

מיוחס גדול, גם למגיני שלמה. לאביו ר׳ מאניש שהיה מחשובי חסידי בלז, היה שטר יחוס עד עלי הכהן, והמהר״י פדה אצלו בשנית את בנו. נשׂא את שרה יוטא בת ר׳ שמואל הכהן זינגר דומ״ץ טומשוב. בסוף ימיו נתקבל כדומ״ץ בפומורן.
תשובה אליו: אורין תליתאי, קע.

בתרל״ב נולד לו בנו ר׳ יוסף מנחם, שגר במונקטש ואח״כ בסמבטהעלי. ת״ח גדול מחסידי בלז. נשא את צביה בת ר׳ שמואל ב״ר יעקב יהודה הכהן ברנשטין. במונקטש תרס״ג הוציא לאור ספר דברי מנחם לרמ״מ מרימנוב, וכן לקוטי מהר״ם שיק מכתב יד של אחד מתלמידיו. מעבר לשער מודיע שכלל בספר דברים ששמע מזקנו בשם השר שלום והרבי מרוזין. בדף יג: ד״ת מזקנו ר׳ דוד צבי אוירבך אב״ד מוהילוב. ביום י״ז תמוז תש״ד נשלח לבלזיץ

מכתב מר׳ יחיאל מיכל הכהן הולנדר מתרצ״ט אל הרב אליהו זינגר בניו־יורק בבקשה לברר אם יש חברות שיהיו מוכנות להוציא לאור ספרים נוספים משלו

עם בניו ומשפחותיהם הי״ד. בשואה אבדו חידושי גפ״ת שלו ועל פירש״י עה״ת.
שרדו רק בניו ר׳ מנחם מאניש מטנג׳יר־אנטורפן, ור׳ אברהם יצחק בניו־יורק. השני היה תלמיד ר׳ יעקב חזקיה גרינולד מפאפא, ולפני השואה היה לו חיבור בחידושי סוגיות ושו״ת. איבד את זו׳ שרה בת ר׳ יעקב וששת ילדיו הי״ד, ונשא בשנית את רעדיל בת גיטל ור׳ חיים קלונימוס שורץ מנאנאש, דור י״ב לשלה״ק. כוחו בתורה מתגלה בספריו הגדולים שהדפיס בדפוס בלשן בברוקלין, עם הסכמות רבות מגאוני הזמן, והקדמות רחבות בהן מגולל את מוראות השואה, ורושם את שמות בני משפחתו. בתשי״ט ראשית מגדים, בירורי הלכות שנסתפק בהן הפמ״ג, ובסופו חידושים מאביו. רבו האדמו״ר מבלז ברכו, ומנע ממנו לקרוא לספר פרי תואר. בתשכ״ד פני אברהם, חידושי גפ״ת וישובים לקושיות רעק״א בגליון הש״ס וביאורי אגדה, בתשל״ד פני יצחק עמ״ס ברכות בהלכה ובאגדה, ובתשל״ט עמ״ס ביצה. (תמונתו עם ראי״א באב״ד אב״ד טרטקוב ועוד רבנים, המחנה החרדי, 9, עמ׳ 18).

פנת יקרת, 132 — 133.

ר׳ יעקב אריה ב״ר שלמה הולנדר

מטרנוב (תר״ף׳ — תש״ב׳)

נולד בטרנוב לאביו ר׳ שלמה. בתרצ״ז עודנו בחור.

תשובות אליו: אחיו, אמרי כהן, לח בתרצ״ז; דובב מישרים, ח״א, ו בתרצ״ב; חזון נחום, קא. ד״ת ממנו בכבוד התורה של בלז בטורנא. לר׳ יעקב בן מו״ץ טורנא!: משיב שלום, קצ, רמד בתרפ״ג — תרפ״ד.

ר׳ נפתלי חיים כ״ץ הולנדר

ת״ח בליזנסק. תשובה אליו: שו״ת מהר״ש, ח״א, נט בתרנ״א.

ר׳ נתן דוד ב״ר יוסף הולנדר

מאמסנא (תר״לי׳ — תש״א)

בנו של ר׳ יוסף אב״ד אמסנא, ומתרנ״א ממלא מקומו נ׳ שנה עד לפטירתו ביום כ׳ סיון תש״א. תלמיד ר׳ עקיבא קורניצר אב״ד קראקא. למדן, חסיד ובעל צדקה. נשא את גיטל ריזל יכט (נפטרה כ״ז כסלו), בת ר׳ זאב יהודה שפרינגר (נפטר כ״ג שבט) מחסידי דזיקוב בקראקא, וזו׳ אלטא רייצא ביזא (נפטרה ד׳ חשון). בזיווי״ש נשא את אדל בת רבי משולם פיבוש נפתלי גוטסמן האדמו״ר מלשקוביץ בסניאטין (נספתה באמסנא ביום ו׳ אלול תש״ב).
ילדיו: א. ר׳ שמואל מאיר מטשרנוביץ ות״א; ב. ר׳ אהרן אריה ליב הי״ד ממלא מקומו באמסנא; ג. חיה סאשיא אשת ר׳ שמואל זנויל בר אב״ד מאקוב בגליציה; ד. רחל פרידא אשת ר׳ משה ובר דומ״ץ אמסנא; ה. יענטיל אשת ר׳ יהושע טייטלבוים ר״מ ישיבת באבוב באמסנא; ו. שרה אשת בנש״ק ר׳

הרב נתן דוד הולנדר מאמסנא

משה ב״ר גדליה גוטליב בסטניסלב וארבעת ילדיהם: ז. זיסל אשת רבי דוב בר מונזון מברודי. כולם נספו הי״ד, ושרדו רק: ח. חנה אשת רבי יצחק איזיק רוזנבוים אדמו״ר בזוטשקא, וושקוביץ, ניו־יורק וחדרה; ט. הינדא לאה אשת ר׳ אברהם ברוך רוזנברגר. נתקבל בתרצ״ה לרבנות ריגליץ, אך כנתין חוץ לא אושר ע״י השלטונות הפולניים. על כן עבר לכהן כאב״ד סוליצא, געריש וגמזו. גיסו השיב לו בשו״ת שֵׁם הכהן, יז, ושם, לט, מו, מוזכר אביו ר׳ יקותיאל יהודה רוזנברגר מח״ס תורת יקותיאל.

תשובות אליו: מין כנף, עג; מח׳ מנחת יחיאל, ח״א, לד, קיז בתר״ס; ש״ם הכהן, ד ממהרי״ד מבלז. מכתבו בתשובה כהלכה, כד, ושוב בש״ם הכהן, כז, ותשובתו, שם, כג. דרוש שלו בדרשות ש״מ הכהן, 8-12.

אהלי שם, 215; מליצי אש, ח״ג, השמטות בסוף סיון, עמ׳ פ; טל אורות, ח״א, קסז — קע; חתנו, שו״ת ברכת אברהם כ׳, הקדמה, עמ׳ יז-יח, עם תיאור צביונה החרדי של אמסנא.

ר׳ שמאי הולנדר

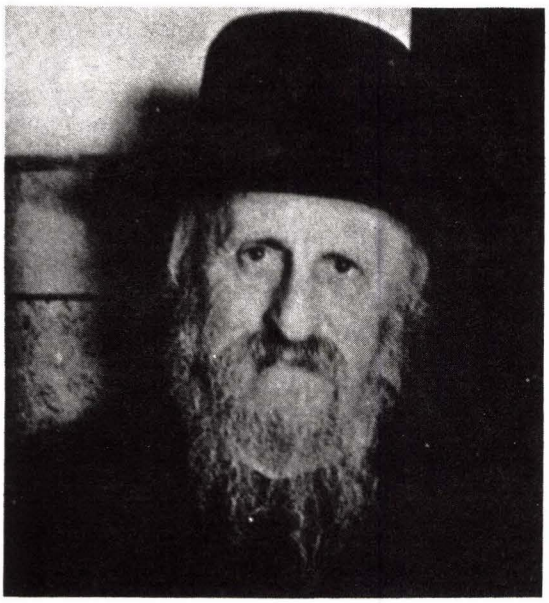
שו״ב בזלוטשוב. תשובות אליו: טוט״ד, תנינא, קכב; חסל״א, קמא, יו״ד, יד בתר״י.

ר׳ שמואל מאיר ב״ר נתן דוד הולנדר

מאמסנא טשרנוביץ ות״א (תרמ״ט — תשכ״ה)

נולד בקראקא ביום כ״ח אד״ב תרמ״ט כבכור לאביו ר׳ נתן דוד מזיווגו הראשון. למד אצל רבי שלמה

מבובוב. כבר בגיל י״ז סייע לאביו כרב צעיר באמסנא, ונשלח על ידו להשגיח על השובי״ם בבית המטבחיים. בגיל רך העיד עליו הרב מאיר רפפורט מליקובה בקראקא שהוא בקי ביו״ד ח״א. בגיל י״ח

הרב שמואל מאיר הולנדר

נסמך מרי״פ בומבך מאושפיצין, ר׳ אשר מאיר הלברשטם מבוכניה, ר׳ אלתר יחיאל נבנצאל מסטניסלב, ר׳ אהרן לוין מרישא, ור׳ בצלאל זאב שפרן מבאקוי. נשא את בתו של רבי שלום הגר מסטרוזיניץ, ובזיוו״ש את רינה בת רבי ישכר דב כהנא הי״ד מפעסט. התישב בתרע״ג בטשרנוביץ כדומ״ץ וראב״ד, ובנה שם בימ״ד בו אמר שיעורים ודרשות. בית התפילה שלו היה מרכז לתורה ולחסד גם בזמנים קשים, ובו היה גם ת״ת לילדים. בין תלמידיו שם: ר׳ ישראל ב״ר דוד טבק מבלטימור. בשבת י׳ תמוז תש״א התפרעו צוררים בחוצות העיר, ובנס ניצל מהם, וגם לא נשלח אח״כ לטרנסניסטריה. את ביהכ״נ הפכו כעבור זמן לבית־חולים. בשנים תש״ה-תש״ז רבה של דרבני הסמוכה לדורוהוי, ובה הבריא ממחלה מסוכנת. בתש״ז בביכ״נ שלום על ישראל בבוקרשט, ושנה אחרי־כן עלה לארץ בהצילו חלק מספריתו הגדולה. רבה של שכונת נוה צדק בת״א, וביהכ״נ קהל חסידים שבה. נפטר ביום ט״ז טבת תשכ״ה, ונטמן בנחלת יצחק. ילדיו: א. ריזל יכט (נספתה י״א תשרי) אשת ר׳ יצחק משולם לייפר אב״ד דארבאני. נספה באוהלים במוגילב שבטרנסניסטריה ביום י״ד ניסן תש״ב, וניצלו רק הבנות חנה ובת שבע. חמיו השיב לו בש״ם הכהן, טז; ב. שרה אסתר אשת דוד המאירי ובנם מיכלי; ג. חיה רייצא אשת צבי שפסר. שתיהן השיגו מהארץ סרטפיקט לאביהם; ד. מירל יענטיל ילידת תרצ״ה, נפטרה בדורוהוי ביום כ״ח ניסן תש״ז. אביה הדפיס לזכרה את ספרו הראשון, ובעמ׳ 13-17 הספד עליה. מזיווגו השני: ה. ר׳ זאב יהודה, אליו תשובה כ בש״ם הכהן; ו. ר׳ נתן דוד. שניהם מחסידי ויזניץ בבני־ברק.

מטשרנוביץ פירסם בכתבי העת: דאס יודישע ווארט (או צייטונג) של אגו״י, אוצר החיים, בית ועד לחכמים, קבוצי אפרים, תל תלפיות ועוד. היו עמו שם בכתובים ספרים על דרוש, תורה, תהלים, חמש מגילות, אבות ושו״ת. כשרצה להדפיס ספר הלכה, מנעו אביו בנימוק שאין זה נהוג במשפחה. בזמני מצוקה התפלל שינצל בזכות הכתבים שברשותו, ופעם בא אליו אביו בחלום להרגיעו. מ״מ בשעת סכנה נדר שכאשר ינצל בכ״ז ידפיס. לשלושת ספריו הקדים מגילת יוחסין מפורטת עד מאד, אותה תיקן ושיכלל מפעם לפעם. גם בראש נייר המכתבים שלו מנה עשרות גאונים וצדיקים אליהם התיחס. כך גם בשאלון לתולדותיו הנמצא בארכיון "גנזים" עם תמונת משפחתו. חיבר הקדמה לתולדותיו של הרב שמואל קעלין מבוסקוביץ, בראש ספרו מחצית השקל עמ״ס ב״ב וע״ז, ירושלים תשי״ח.

ספר ש״מ הכהן ח״א על דרוש וסדר יוחסין והספד, (בוקרשט) תש״ז, 25 עמ׳. בראשי העמודים: **דרשות ש״מ הכהן**. מעבר לשער שמות המנויים. בהקדמתו מצטדק על ריבוי השגיאות (תוקנו בסוף בלוח התיקון) בשל עליתו הקרובה לארץ, וכן גם המדפיס. כמו״כ מזכיר את גיסו רא״ל כהנא, וגיסתו הב׳ מלכה. לספר הדרשות הסכים בתרפ״ו רי״ל צירלסון מקישינוב, ובתרצ״א באר חיים מרדכי רולר מניאמץ (כמה״ר מובא לטובה בכל החלקים שלי בתשובות, וגם שמעתי ממנו בע״פ ח״ת ונהניתי). באותה שנה הסכים ר׳ מרדכי ליב וינקלר אב״ד מאד לספריו ילקוט דוד על תהלים, וש״ם הכהן על דרוש ותורה. בעמ׳ 20 מבכה את הקדושים מבני משפחתו.

שו״ת ש״ם הכהן ח״א על ד״ח שו״ע, ירושלים תשי״ב, רטז עמ׳, 32 תשובות שהשיב בעיקר בטשרנוביץ. נדפס אצל ר׳ צבי מאשקאוויטש, ואליו תשובה ל. המסכימים: מהר״א מבלז בע״פ; בתש״ט ר׳ איסר יהודה אונטרמן (איש יקר וחביב), ור׳ טוביה יהודה טביומי; בתש״י ריא״ה הרצוג, רבצמ״ח עוזיאל ורש״ד כהנא; בתשי״א ר׳ יעקב משה טולידנו, ר׳ יעקב משה חרל״פ (בכל תשובה ותשובה הוא כגל של אגוזים, שמיד שפותח את דבריו מתגלגלים ממנו ידיעותיו הרבות בספרי רבותינו), ר׳ ראובן כ״ץ (עדיין לא עלה בידו להסתדר לפי גדלו בתורה), ר׳ עובדיה הדאיה, רא״מ הלוי ולקובסקי בעמ׳ קצה, וגם רבי אברהם יעקב פרידמן מסדיגורה

בתשי״ב. בסוף הספר מפתחות, מזכרת נצח לקדושים ותודה למסייעים.

תשובה כא היא של ר׳ צא״י יעקב מויזלש אב״ד לאסק בתרפ״ט. תשו׳ לא לרבנות הראשית בענין הזלזול בשבועת שקר. תשו׳ לב מרבי יוסף רוזין מדווינסק.

ספר מהרש״מ הכהן עה״ת ח״א בראשית, תל־אביב, דפוס א. בן־חור, תשט״ז, רנו עמ׳. בספר דברי אגדה חסידות ודרוש שאמר בשבתות וימים טובים, ובלולים בו ד״ת מאבותיו, אדמור״י צאנז ובלז וצדיקים אחרים. בהקדמתו מביע תקוה להדפיס חלקי שו״ת נוספים, עה״ת ודרשות, ומודה למגיה ש״ב ר׳ מתתיהו יחזקאל גוטמן אב״ד לעווא ביפו וחתן דודו ר׳ דוב שפירא אב״ד זסטובנה, ולעורך ר׳ יהודה סג״ל רבה של קרית שלום. לספר הסכמות בע״פ מש״ב מהר״א מבלז והחזון איש, הקודמות מספרו הראשון, וחדשות ללא תאריך מריא״ה הרצוג ורא״י מסדיגורה, בתשט״ו מר׳ עקיבא סופר ור׳ זלמן סורוצקין, ובתשט״ז מרבי מרדכי שלום יוסף פרידמן מסדיגורה־פשמישל, רא״י אונטרמן, ר״ר כ״ץ ורד״ב ויידנפלד. בסופו ליקוטים לבר מצוה, תשובה בהלכה מתרנ״ו מרבי ישראל מויזניצא, ותודה למסייעים שביניהם גם ש״ב וב״ד רבי שמואל גוטסמן מלשקוביץ, ומח׳ הרב צבי אייזנשטט מקראקא.

תשובות אליו: אמרי דוד, ריא בתרפ״ג; ברכת חיים, יג, כח, נ בתרפ״ג—תרפ״ח; גיסו, לדרבן, ברכת אברהם ב׳, אה״ע, א; דובב מישרים ח״ב, לה, ח״ג, ס״ו בתש״ט; חלקת יעקב, ח״ב, מה, ח״ג, עו, עז בתשכ״ב; רא״י נבנצאל מסטניסלב בתרצ״ד; כרם שלמה, ניסן תש״ם ל; מח׳ מנחת יחיאל, ח״א, צט, קכ, קכב, ח״ב, ה, יז, כב, קמז, קסז בתרפ״ג; צור יעקב, ח״א, לג, שארית יעקב, ד־ה, ח״ב, יח בתרצ״ד (מהבן רמ״א).

המודיע, י״ז טבת תשכ״ה.

ה ו ל ס

ר׳ אריה ליב הולס

אב״ד סמבור והגליל סביב ת״ר. במנויי חומר בקודש תרל״ו.

תשובה אליו בהיתר עגונה: שו״מ, קמא, ח״ג, קכה.

ר׳ יוסף הולס

אב״ד לבוב, טיסמניץ (בזמן ביקור הפני יהושע), וסקאלי. כינוהו איש מופת. חתן ר׳ זליג הוליש, חתן ר׳ יצחק אחיו ורבו של הט״ז. בתו נישאה לר׳ נתן אב״ד בוליחוב. מנכדיו ר׳ שלמה בובר, וכן ר׳ קלמן ברגנר מטיסמניץ שכתב אליו בתרל״ג בשם חמיו הישיש ר׳ מרדכי ברוך כהנא ז״ל משם פרטים על זקנם.

שהגה״ח, מע׳ ל, אות פו; לקורות, 111, לתולדות, 108.

ר׳ יצחק איזיק (איזיקל) הולס

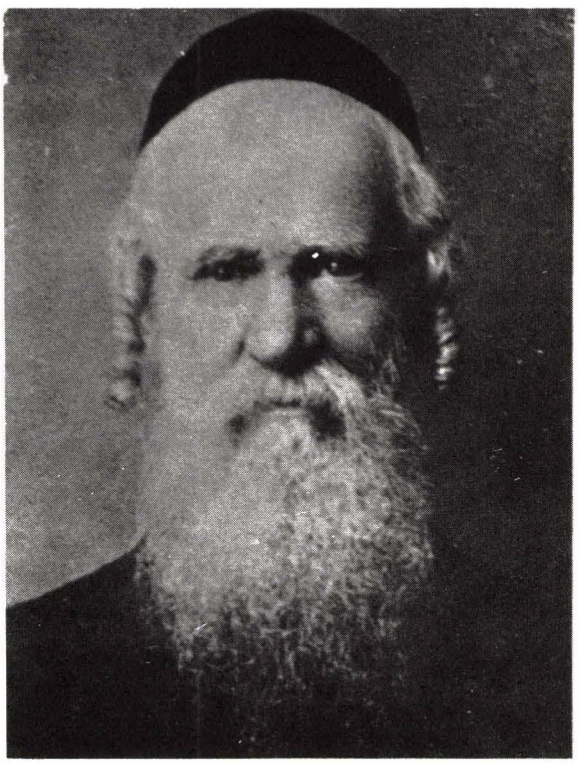
מסטריזוב (תר״לי — תר״ע)

בן למשפחת סוחרים בסטריזוב. הקדיש עצמו לתורה ולעבודת השם, וקיים מצוות בהידור ובהתלהבות. ענו וטוב לב, לא הגביה קולו מעולם, וכל הבא עליו קיבל בשמחה. לא נענה להפצרות אמו, לגרש את אשתו שלא ילדה לו יותר מעשר שנים. נחשב כרב בלתי רשמי, והשיב לשואליו שחננוהו במתנת ידם. התפרנס בצמצום רב מתמיכות. אחרי טבילה במקוה חלה בדלקת הריאות, ונפטר בדמי ימיו בחורף תר״ע.

ספר סטריזוב, 29, 100.

ר׳ מנחם מנדל הולס

ממשפחתו (בנו?) של רא״ל אב״ד סמבור. התישב במושציסק, ונערץ שם על הכל כאחד משרידי הדור הישן. ת״ח נבון ביותר, ירא־שמים וישר, אציל ושופע הדר, רחוק ממחלוקת ואהוב על הבריות.

ר׳ מנחם מנדל הולס ממושציסק

נפטר לפני תרפ״ה. בניו למדו אצל האב״ד ר״מ מייזליש, וכן אצל קרובם רחצ״ה גלזר אב״ד פשמישל. ילדיו: א. ר׳ אליהו בכורו בקראקא. נספה הי״ד עם זו׳ וילדיו: 1. ברוך, זו׳ תמה וילדיהם; 2. רחל ומשפחתה; 3. יהושע פאליק; 4. ארנה; ב. עטיל זו׳ ר׳ אברהם יצחק גלזר; ג. חנה זו׳ ר׳ ליביש

קרנצליר הי״ד ברדימנא; ד. ר׳ צבי הירש ומשפחתו הי״ד בפשמישל.
מכתב נכדו רמ״מ הלר מבית וגן.

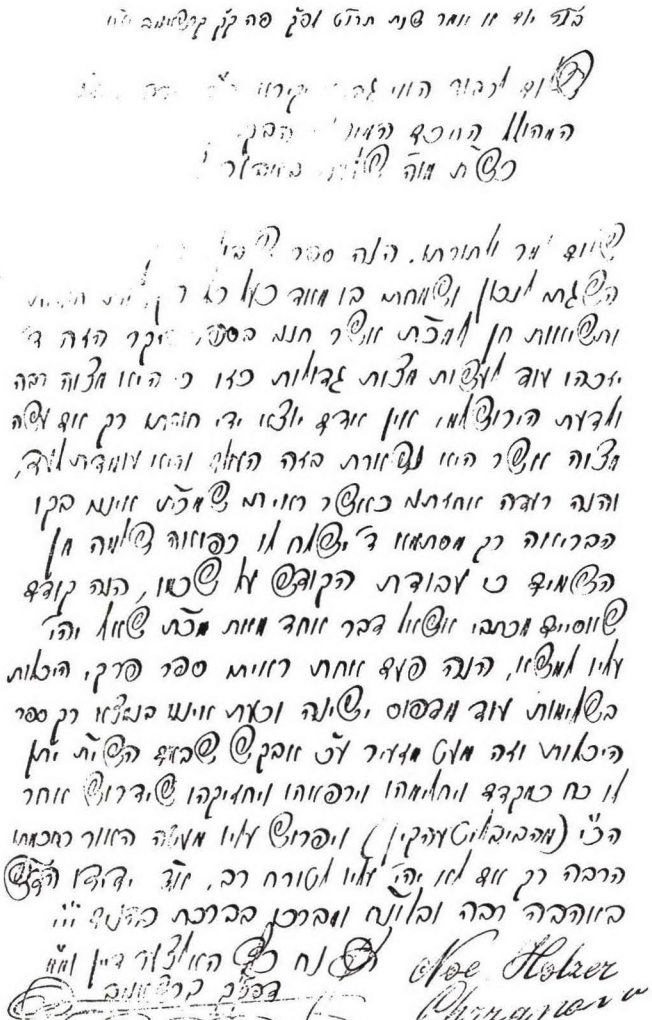
ה ו ל צ ר

ר׳ זאב

ראש הקהל בלבוב, עו״ד וראש חברת ציון. נדפס ממנו בעברית ובאשכנזית עמוד **המשא אשר נשאתי...** בביהכ״נ תוך העיר לבוב לשמור על קדושת ביהכ״נ, ודברים לכבוד הקיסר פרנץ יוזף, קראקא, י. פישער, תרמ״ט, 21 עמ׳.

ר׳ נח

נולד בצאנז בשנת תר״י, ולמד בישיבות הונגריה. חתן ר׳ אליעזר גלזר מקשאנוב ועבר אליו.

בקשת ר׳ נח הולצר מר״ש בובר בתרנ״ט לתור אחר פרקי היכלות להדירו מחדש

דיין, מגיד ומקובל בעיר. מחסידי רבי חיים מצאנז ובניו. אמר שיעורים ודרשות בבית מדרשו, וקילקל את עיניו מלימוד לאור הלבנה. נפטר ביום ג׳ דחוהמ״ס תרפ״ג, מבלי שיניח אמצעי מחיה למשפחתו. תלמידו ר׳ יצחק וייצנבלום הי״ד אמר שם שיעור י״ז שנים שלא על מנת לקבל פרס, וההכנסות היו לפרנסת האלמנה והשאת שתים משלוש היתומות. בנישואי אחת מהם נגלה בחלום אל ידידו המקובל ר׳ יצחק יעקב וידבסקי, ובקשו שיבוא לחתונה למרות זקנתו ומחלתו, והוא עשן כן. (רשום בין מנויי הכנת לב לתפלה תרפ״ח).

ה ו לֶ ר

ר׳ ישראל אהרן ב״ר מתתיהו **הולר**
מבקשביץ (תרל״ה׳ — ת״ש׳)

נולד בבקשביץ לאביו ר׳ מתתיהו ולאמו רבקה. שקוע בתורה, עסקן במצוות, ומכניס אורחים. חי בדוחק רב, וניזון מתמיכות. נע ונד כל ימיו עם חבילות ספריו, לקבץ כספים בבזיונות רבים להשאת בנותיו. בעול קשיי החיים נשאה עמו אשתו פרוידא (המכונה פרייצא), בת ר׳ משה צבי ואסתר טאבי בליץ. לנישואי בתו הבכירה הקצה דירה בביתו, והפסיד את דמי השכירות. בתרפ״ה הגיעה לפרקה בתו השניה.

לפרסום רב זכה כשהדפיס ספר תהלים עם הפירוש שהיה חביב מאד בעיני המגיד מקוזניץ, **ארץ החיים** מרבי אברהם חיים כהן מניקלשבורג וחברון, ב״ר שמואל מח״ס לקט שמואל, ב״ר יוזפא מחבר דרישה ופרישה, בן הסמ״ע. כעת הוסיף לו את הפירוש לעמבערג, י.מ.ניק וי.צ. וילף, דפוס א. גולדמן, תרס״ד, [212] ד׳. האב״ד ר׳ אפרים סג״ל חמיידס, שכבר נתן לו המלצה בתרנ״ז והוטבה בעיני ש״ב הרבי משינאווא, כותב עליו: עם שפרנסתו הוא על צד הדוחק ולחץ הנורא, הוא מקדיש עתותיו לתורה ולתעודה, וקובע עתים לתורה יומם ולילה... עני מדוכא ומטופל בבנים שבעה, ובעל חוב מכמה מאות ר״כ. בתרנ״ז הסכימו: ראב״ל הורביץ מסטרי; רב״א וייס מטשרנוביץ; רי״ל לנדוי מסדיגורה; הקדושת יום טוב מסיגט; ר׳ יוסף בנימין רייך מהליטש (איש יקר, ואין לו שום עסק פרנסה); ר׳ ישראל מויזניצא ע״י ר׳ משה ברומיר; ר׳ חיים מאטיניא ע״י ר׳ בריל שטיין; ר׳ יוסף מאיר ויס מספינקא; ר׳ יצחק מבויאן ע״י ר׳ ישראל מרגליות; ר׳ ישראל מצורטקוב ע״י ר׳ אהרן דאהל; ר׳ ישראל מסדיגורה ע״י ר׳ ישראל אוירבך; ר׳ ישראל מהוסיאטין ע״י ר׳ דוד שוואגער; ר׳ יצחק מאיר מקופיטשיניץ ע״י ר׳ ישראל מרדכי טייטלבוים;

בתרנ״ח מר׳ יחזקאל שרגא משינאווא; ר׳ אורי יולס מסמבור; ר׳ דוד משה מצורטקוב ע״י רצ״ה רפפורט; בסוף הספר בתרנ״ט מר׳ משה מייזלש מפשמישל, ומר׳ שמחה גינצבורג מסטרוזיניץ בתרנ״ז (וחזיתי בו כי טוב עשה בעמיו). בהסכמות לספרו השני העיד ר״מ ארק על ספר זה שהוטב מאד בעיני כל גדולי הדור, ורא״מ שטיינברג כתב על הערותיו שהמה מתוקים מדבש. בספרו השלישי עמ׳ לו מביא את שבחי הספר מפי מהר״א מבלז בשם אביו. בראש הספר הספד על רד״מ מצורטקוב והקדמות, ובסופו השמטות, ליקוטים ורשימת המנויים. בראשי העמודים פסוקי התהילים, תחתיהם ארץ החיים, ולמטה א״י. להוצאת הספר סייעו לו ר׳ אהרן יהושע ב״ר יעקב הורן, וגיסו ר׳ מתתיהו מאיר בליץ.

בני אהרן, י״ח מאמרים בעניני מוסר יראה ודרך ארץ, מלוקטים מספרי הלכה ואגדה ראשונים ואחרונים, וכן ח״ב, לבוב, דפוס ברכיה עבנער, תרפ״ו, 7, עז; ט׳ דפים. מעבר לשער מודה לר׳ יוסף ור׳ משה בני ר׳ שרגא פיבוש עבנער, ששקדו על הידור הדפסת הספר שכתב בתרפ״ד. בהקדמתו מבכה את אבדן בניו, ביתו וספריו במלה״ע הראשונה, ומביא קטעים מהספדו על בנו אברהם. המסכימים: בתרפ״ד ר״מ ארק (אדם יקר הוא מאד); רא״מ שטיינברג; בתרפ״ה רד״מ באב״ד מטרנופול; האב״ד ר׳ אפרים הלוי חמיידס; ר׳ דוד הורביץ מסטניסלב (ממנו העתיק והדפיס כאן את ציוניו על ספרו הקודם). בסוף הספר השמטות, מפתח לנושאי המאמרים, ותודה לאחותו שפרינצא ליבא וצאצאיה מניו־יורק המחזיקים בידו.

בספר דברי תוכחה לרבנים המהגרים לאמריקה לשיפור מצבם הכלכלי. בדף כז: מזכיר את מחותנו ר׳ אשר אנשיל. מאמר יא בדפים כט.-ל., תשובה בענין אם מותר לשנות מצדקה סתם לבנין ביהכ״נ. בדף לח. דן בבנין ביהכ״נ בבקשביץ מתרומת בני ר׳ זאב יהודה (וולף ליב) גרוסנס. על היחס לישוב א״י בדף מא ע״א. בדף נז. שיר ששמע מר׳ שלמה גדליה מייזלש מסקול, בגנות אסיפת ממון בלי מעשים טובים. בדף נח. תשובה בענין קריאת שם אחר אב או אח שנספה. בדף סא: ד״ת מר׳ אברהם זינגר מבקשביץ.

אהבת וסגולת ישראל, לבוב, דפוס עבנער, תרצ״ב, קכד, יב עמ׳. נ׳ מאמרים לפי סדר א״ב עד נ׳ בענין חסד והכנסת אורחים, בעיקר לאור נסיונותיו הוא. אוצר בלום של ד״ת ושמועות מצדיקים ורבני הזמן. מזכיר ששבת אצל רי״מ מספינקא (עד), ובתר״ץ אצל רבי משה ברנדוין מבורשטין (קט). המסכימים: בתרפ״ט רא״י הורביץ מפרוביזנא (לעמלים בה בעוני וביגיעה ובפזור הנפש כהמחבר הזה); רד״מ באב״ד מטרנופול (הקודמת בתוספת בע״פ); בתר״ץ ר׳ שמואל פירר מקראס; בתרצ״א ר׳ דוד הורביץ מסטניסלב; האב״ד ר׳ צבי הכהן שורץ (וביודעו

ומכירו אנכי... ביתו ריקן, אין לו שום מעמד פרנסה אפילו כל דהו... והוא איש חלש לעת זקנתו). כמו״כ הקודמות מר״מ ארק ורא״מ שטיינברג, וד״ת מרבי יצחק ליפשיץ מויליפולי שקרבו מאד. בהקדמתו מודה למחזיקיו ר׳ חיים מנדל שורץ בניו־יורק בן גיסו רז״ו ז״ל, ור׳ ליפא ב״ר ישכר יוליס מבקשביץ בטורונטו. את הפתיחה כתב בתרפ״ט. בסוף מפתחות והשמטות.

ה ו ל ֶ ש י צ ֶ ר

ר׳ זאב וולף

דומ״ץ ליזנסק עשרות שנים (במקום אחד נזכר כרב בטרנוב). נקרא כנראה על שם מוצאו מהולשיץ.

תשובות אליו: בית יצחק, חו״מ, סח, אה״ע, ח״ב, קז בתרמ״ו—תרמ״ט; חסל״א, קמא, חו״מ, לז, בתרי״ז; שו״ת מהר״ש, ח״א, לה, ח״ג, פח בתרנ״ב—תרס״ג; שו״ת מהרש״ם, ח״ז, ריב, ריג בתרס״ג; פתחא זוטא, אה״ע, יט, אליו וממנו; שו״מ, קמא, ח״ב, ד בתרי״ז; תפארת יוסף, אה״ע, יד.

ה ו פ ְ ט ַ מ ַ ן

ר׳ אליהו

רבה של בולחוב בתרנ״ט לפי פאלקס קאלענדער. יתכן שהיה בנו של הדומ״ץ ר׳ ישראל ליב ומילא את מקומו.

ר׳ יצחק

ת״ח בבולחוב, אולי בנו של הדומ״ץ ר׳ ישראל ליב. לפני תרל״ב השיב לו בדבר משה, תנינא, פא.

ר׳ ישראל ליב

גביר ודומ״ץ בולחוב. בשנים תרט״ו—תרט״ז השיב לו בשו״מ, קמא, ח״א, רעב, רעג, ח״ב, פ, פא, קכה. חתם מסטרי עם ר׳ אליעזר על גאון צבי חו״מ, ת״ר. במנויי תפארת למשה תרכ״ג.

ר׳ משה

ת״ח בבולחוב. בתרס״ד במנויי ארץ החיים על תהלים, ובתרע״א במנויי ליקוטי אמרים. נשא את פראדיל בת ר׳ אליהו הורשובסקי אב״ד דרוהוביטש. מהתורות שרשם מחמיו נדפס הספר אזור אליהו.

ה ו פ ֶ ן

ר׳ אהרן

בנו של מוכר חלב, וחתנו של ר׳ יוסף חיים קירשנבוים דומ״ץ טרנוב. תלמיד בעל ״חבצלת

השרון". אחרי מלה"ע הראשונה רבה של אזיפולי. מתרפ"ט רבה האחרון של סניאטין. סיפר לי הרב יצחק מאיר מרילוס אב"ד בוקרשט, כי כשנודע לו שהנאצים מחפשים אחריו, הלך רגלי לטרנוב מחופש כגוי, ושם נספה הי"ד.

תשובות אליו: רבו, חבצלת השרון, ח"א, ו, נג, ח"ב, חו"מ, כח, תנינא, מה, ס, סא, בתרפ"ד — תרפ"ח; מנחת יחיאל, ח"ג, יד; צור יעקב, ח"א, סו, פח בתרפ"ה — תרפ"ט.

ה ו פ נ ר

ר' חיים אהרן ב"ר אשר זליג **הופנר**
מסקול (תרכ"ד — תרפ"ד)

נולד בסקול ביום כ"ח חשון תרכ"ד לאביו ר' אשר זליג, ולאמו געלע בת ר' חיים אהרן לוין מו"ץ ומ"מ בווריש. למד גפ"ת אצל ר' שלמה ור' אברהם אבוש מרדכי מח"ס שיר מחקרי חלד. בן י"ח נשא אשה, ושלח ידו במסחר ללא הצלחה יתירה. נעשה מורה במונקטש, ומתרמ"ח בברודי עוזר ומשתתף קבוע בעתון עברי אנכי. בתרנ"ה היגר לניו־יורק, ולפרנסתו עסק בעתונאות ובבדחנות בחתונות. נפטר ביום ג' תשרי תרפ"ד בפרובידנס שברוד־איילנד. הניח באמתחתו סיפורים שונים. נדפסו ממנו בבראדי הספרים: בתרמ"ח **עבריה**, שיר חזיוני, ובתר"ס **מנגינות**, שירי לאום ושירים אחרים שהושרו באותם הימים ע"י בני הישיבות.

דור רבניו וסופריו, ו, 26; קרסל, לכסיקון, א, 579.

ה ו ר ב י ץ

משפחת לויים מיוחסת בישראל. השתלשלה בן אחר בן מר' יצחק הלוי (המובא בחידושי הריטב"א מגילה דף כ.), ב"ר פנחס אחי החינוך ורבו, ב"ר יוסף, ב"ר בנבשתי, ב"ר יוסף, ב"ר זרחיה, ב"ר יצחק, ב"ר זרחיה בעל המאור (נפטר ד' תתקמו), ב"ר שם טוב הלוי מגזע נשיאים (תלמיד מובהק לרמב"ן. נפטר ה' נ"ג בברצלונה), מצאצאי שמואל הנביא, ממשפחת היצהרי, בן קהת, בן לוי, בן יעקב. יש רושמים שקיצרו כמה דורות. רבי נפתלי מרופשיץ הסב את שמו להורביץ אע"פ שלא היה לוי, כי הבעש"ט אמר שג' משפחות בישראל נקיות מכל שמץ דור אחר דור: שפירא, מרגליות והורביץ, ולכן חיבב את ג' תלמידיו: ר' מאיר מרגליות, ר' פנחס שפירא, ורצ"ה הורביץ מצורטקוב. שם המשפחה נכתב בצורות מגוונות, כגון הורוביץ, הורוויץ, הורוויטץ, וברוסית: גורביץ.

הספרים הראשיים שנתחברו לתולדות המשפחה: **תולדות משפחת הורוויץ**, קורות יוצאי חלציה

ומפעליהם הספרותיות(!) מראשית המאה השלישית עד היום. מעובד על פי המקורות מאת חיים דובעריש פריעדבערג. הוצאה שניה מתוקנת. אנטוווערפן תרפ"ח. 32 עמ' ולוח. בהקדמתו כותב שחיבר את הספר בפפד"מ תר"ע, וידידו ר' יצחק דובר מארקאן הדפיסו ב"הקדם" שנה ג. לבקשת בני המשפחה מדפיס עתה שוב בהוספות ותיקונים. לדעתו כל בני הורביץ מתיחסים למשפחה אחת, פרט לאחדים מרוסיה ומהונגריה שנוקב בשמם. אין הספר נקי משיבושים רציניים.

תולדות משפחת הורוויץ דורות הראשונים מראשית המאה השלישית עד אמצע המאה החמישית, מאת רצ"ה הורביץ מדרזדן. קראקא, דפוס מ. לנקוביץ, תרצ"ב לערך, 2, 82 עמ', בראש ספר טוב עין של אחיו ר' אלעזר משה. ב"פתח דבר" כותב על רוממות המשפחה עליה כתב בראש גאון צבי, פראג תצ"ז: המשפחה הרמה, רמי דקלא ורמי שמעתתא בית הלוי הורוויץ. חלק מהדברים נדפסו בגרמנית ברבעון צייטשריפט פיר געשיכטע דער יודען אין דער טשעכאסלאוואקייא, שנים ב-ג. המחבר עומד על תקיפות רבני המשפחה מבלי לבטל דעתם מפני איש, עמדם מנגד לכל המפלגות שצמחו ברחוב היהודי, ופירסומם הרב למרות ענוות צניעותם. בספר נמסר באריכות רק על ששת הדורות הראשונים מר' ישעיה עד ר' שמלקא, ונפלאות הראה בעבודתו המסודרת ופיענוח סתומות רבים. נכזבה תוחלתו להדפיס את הספר הגדול לתולדות המשפחה שהיה עמו בכתובים.

ספר ענף עץ אבות; מגילת יוחסין גזע אור הצבי, בספר גזע תרשישים, למברג תרס"ה, יב-טז; אהל נפתלי, בסוף; שה"ג מארץ הגר, מג"י בתחילת ח"ג, אות ט; מג"י בראש שו"ת ש"ם הכהן, אות ד; עץ אבות בסוף שו"ת פרי יהושע, אותיות ד-ה; ספר היחס לבית עליאש, 30-33, 37-38; ג'ואיש אנציקלופדיה (אנגלית), 8, עמ' 983-1007; יסוד לקרא, שצז-תיד.

ר' ישעיה אבי המשפחה היה בנו של ר' משה (ב"ר אשר?), ולא כמו שכתבו שהיה בנו של ר' יוסף מח"ס קיצור שבלי לקט. עתיר נכסין, וקנה את הכפר הורביץ שבבוהמיה (י"א שנולד שם). בעברו להתישב בפראג הסמוכה נקרא על שם מקומו. רבים מצאצאיו חתמו אי"ש הורביץ ע"ש ג' ראשי ענף משפחתם: אברהם, ישעיה, שפטל. נפטר שם בסוף שנת רע"ד או בתחילת רע"ה. אשתו רבקה בת ר' יום טוב נפטרה בשבת י"ט סיון רע"ה, ונטמנה למחרת.

נולדו להם ז' בנים ובת: א. ר' אהרן משולם זלמן (להלן); ב. ר' פנחס שסיים את בנית ביהכ"נ בפרג ולכן נקרא על שמו. נפטר ש"ז; ג. ר' מאיר. אולי גר בשנת ש"ו בקעלין, ובנו בפרג העשקא (צבי הירש

או נפתלי הירש); ד. ר׳ יעקב וזו׳ רוזא חשוכי בנים. גידלו את ב״א: שלמה; ר׳ משה ב״ר אהרן משולם זלמן; ה. ר׳ זליגמן (אשר) פו״מ פרג בשנת רצ״ד. נפטר לפני ש״ו, והניח יתומים: 1. נתן (אולי אבי ר׳ אשר שנפטר שם בשס״ט. אולי אבי הקדוש ר׳ יעקב שנהרג שם ביום ה׳ כ״ב תמוז שפ״ג); 2. ר׳ יחזקאל; 3. מיכלה, נפטרה ניסן ש״ך; ו. ר׳ יוסף. אולי אבי ר׳ יצחק איזיק שנבחר בשנת שמ״א כפו״מ ודומ״ץ בפרג, וכיהן עד לפטירתו בשבט ש״פ, כנראה אבי ר׳ יוסף ישעיה דיין מארלי שנפטר שם בכסלו שפ״ו, כנראה אבי ר׳ יצחק דיין מארלי בפרג יותר משלושים שנה, נפטר אלול שצ״ט. היו בפרג עוד חכמים נקובים בשמות, ואין ידוע אם הם בני יוסף דנן; ז. ר׳ שבתי שפטל (להלן); ח. רוזא. נפטרה צעירה, ובנה שלמה התחנך אצל דודו ר׳ יעקב. ספק אם בנו גם: ט. ר׳ ישראל שנשרף עקד״ה ביום כ״ז כסלו שכ״ט עם חתנו ר׳ משה ב״ר יואל, שניהם מסטראקאניץ (פרידברג קובע זאת בודאות, ובפ״ב מספרו מוסר על צאצאיו).

יתכן שאחיו הוא הגביר ר׳ זלמן שנפטר לפני ש״ג, והניח את אלמנתו רחל עם ג׳ בנים וב׳ בנות. מהם: ר׳ מאיר, ר׳ יוסף זליגמן, רבקה, אסתר, ובעליהן העניך ואלחנן. בנו של ר׳ מאיר היה ר׳ אלעזר, אבי משפחת לזרוס הנקראת על שמו. בנו ר׳ **פנחס לזרוס** היה ראש ומנהיג בפרג, וילדיו נקראו בשני שמות המשפחה: א. ר׳ דוד ראש ומנהיג בוינא ל״ה שנה עד לפטירתו ביום ג׳ תשרי שצ״ח. זו׳ טריינדל בת ר׳ יצחק שפירא מלובלין נפטרה שם ביום ה׳ י״ט סיון ש״צ. בנם פנחס בקראקא; ב. ר׳ יקותיאל לאזיל מוינא בה נפטר בשצ״א. בנו כנראה ר׳ יוסף אב״ד פרמישלא (ולא כפי שהשתבש בנחלת עולמים. וראה להלן י״א שר׳ יוסף היה נכד השל״ה).

מצאצאיו ר׳ זאב וולף המכונה ר׳ וולף ר׳ הלל״ס אב״ד מאהליב מח״ס דרישת הזאב, אבי ר׳ ישראל איסר אב״ד ויניצה מח״ס שער המשפט. נפטר בשנת ת״ן לערך, ולו ג׳ בנים ובת: 1. זו׳ ר׳ יהודה ליב אב״ד גלוגא שנפטר תפ״א לערך כבן שמונים. בתם חוואליש (יום ה׳ כ״ה חשון תקי״ט), נישאה לר׳ אפרים הקשר דומ״ץ אלטונא מח״ס לוית חן ועטרת פז (יום ג׳ כ״ו ניסן תקי״ט); 2. ר׳ מרדכי חמיו של ר׳ פנחס מח״ס דברי שלום על תנ״ך, אבי ר׳ מרדכי אב״ד זאכלין, ובסוף ימיו אב״ד פראגא שליד וורשא. נפטר ביום א׳ אייר תקצ״ז. אולי הוא אחד משלושת הנקראים ר׳ מרדכי באותה התקופה: אבי ר׳ יוסף אב״ד ביאלא־ליטא; אב״ד לינסק; אבי ר׳ נפתלי הירץ ששימש ברבנות ארבעים שנה, בזולקווא בין השנים ת״ק־תקי״ז, ובמצבתו מתואר כרשכבה״ג; 3. ר׳ אברהם, כנראה אבי ר׳ בנימין זאב סג״ל המכונה ר׳ וולף סירקיש על שם חמותו, דומ״ץ קראקא מתנ״ה לפחות. בתס״א חתם כאב״ד ווידיסלב. מצויות הסכמותיו עד תפ״ו, וכנראה אז נפטר.

ר׳ שבתי שפטל צעיר האחים וגדול שבכולם. ״כל התורה שגורה בפיו, ענו ומאושר בכל עניניו״. מנהיג ודיין בפרג עד לפטירתו בשנת שט״ו. נשא את יוכבד בת ר׳ עקיבא כ״ץ הנשיא מאובן (מאשתו האחרונה שהיתה בחיים בשנת ש״ו), נפטרה ו׳ חשון שי״ב. לחמיו היה כתב יחוס עד עלי הכהן, והתאחדו אצלו תורה וגדולה במקום אחד. היה שולחני המלך מטיאש באובן, ונשיא ליהודים. חתם עקיבא באל״ף, באותיות זהב. בגלל קנאת שרים ורבי המלוכה עבר מהונגריה לבוהמיה, והתישב בפרג. יסד ישיבה גדולה בימי הר״מ ר׳ יעקב פולק, והרביץ תורה לתלמידים רבים. גם כאן העלילו עליו, וכשניצל נדב ג׳ פרוכות יקרות ומנורת נחושת. עלה לדוכן עם י״ב בניו וי״ב חתניו הכהנים, ואמר שמקיים בזה כ״ה תברכו את בני ישראל. נפטר בשנת רנ״ו לערך. מבניו ידועים: 1. ר׳ גרשון אבי משפחת הגרשוני; 2. גרשם אבי משפחת גרשם. בשנת רע״א יסד דפוס בפרג, ופעל בו עשרות שנים. המשיך אחריו בנו ר׳ שלמה, ואח״כ גם הבנים ר׳ מרדכי ור׳ יהודה. עוד בן היה ר׳ שמשון אבי ר׳ ישראל ור׳ משה בניקלשבורג, ור׳ יצחק מפרג חתן המהר״ל אבי משפחת כהן צדק.

ילדי ר׳ שבתי שפטל ב״ר ישעיה: א. ר׳ עקיבא, אבי ר׳ **שבתי שפטל** שנולד בפרג בשנת שכ״ו ונפטר בשנת שע״ט. היה רופא, גאון ומקובל. העמיק בקבלת הרמ״ק, ועשה אזנים לפרדס רמונים בספרו שפע טל, האנוי שע״ב, ואח״כ פעמים נוספות. הובא לדפוס בפעם הראשונה ע״י ש״ב ר׳ פיבל (מחבר ביאור תרגום שני שנדפס בלי ציון המקום והשנה) ב״ר ישעיה הורביץ. כמו״כ חיבר נשמת שבתי הלוי על גלגול הנשמה, פראג שע״ו, ופירוש על מורה נבוכים בכת״י; ב. ר׳ אברהם (להלן); ג. ר׳ ישעיה. אולי הוא הקדוש שנהרג בעגלה ביום ו׳ ט״ו כסלו שס״ז; ד. רבקה זו׳ ר׳ חיים מלפני שנת ש״ו. נפטרה בתמוז של״ט; ה. מינדל; ו. הענדיל. כנראה זו׳ ר׳ יצחק איזיק בן דודה אחי אביה ר׳ יוסף הורביץ הנזכר לעיל.

ר׳ אברהם נולד לפני שנת ש״י לאביו ר׳ שבתי שפטל. למד בפרג, ואח״כ בפולניה בקראקא אצל הרמ״א וגיסו ר׳ פנחס, בלובלין אצל המהרש״ל, ובלבוב בה קבע את מושבו ושם י״א שנולד לו בנו השל״ה. פרנס וד״א בלבוב, ונפטר לפני שס״ו (לא בשס״ט). עסק בתורה ובמחקר פילוסופי, וברואותו כי צעירים מתקשים בזה חיבר כמה ספרים. חסד לאברהם, פירוש על שמונה פרקים להרמב״ם, הדפיס בלובלין של״ז עם ספר המוסר שלו ברית

אברהם בעניני תשובה, שנית בקראקא שס״ב עם הוספות ותיקונים, ומאז פעמים רבות. בשנת ש״ן חיבר ספר עמק ברכה, דינים וטעמים על ברכות ותפילות, נדפס בקראקא שנ״ז עם הגהות בנו השל״ה. לפני פטירתו חיבר יש נוחלין, מעין צוואה לבניו, ובנו ר׳ יעקב הדפיסו בפראג שע״ה עם הגהותיו. י״א שהיה לו עוד בן ר׳ פנחס, וי״א שבנו גם ר׳ שלמה זלמן ש״ץ בפרג, נפטר בוינא בשנת ש״ל, ובנו ר׳ יצחק נפטר על פניו.

ר׳ יעקב ב״ר אברהם למד אצל אביו והמהר״ל. נשא אשה משברשין, וגר שם עד לפטירתו ביום ג׳ אייר שפ״ב. הגיה ספר יש נוחלין של אביו. בניו: א. ר׳ שבתי שפטל מהדיר ברית אברהם וחסד לאברהם, לובלין שפ״ב; ב. ר׳ משה שבסוף ימיו עלה לא״י והיה נשיא שם, אבי ר׳ יוסף יוזפא חתן ר׳ מנחם מאנש חיות (אחר, לא זה מוילנא בנו של האפי רברבי), אבי ר׳ ברוך חריף, אבי ר׳ יוסף יוזפא מהרובשוב חתן ר׳ יעקב קסלינר אב״ד לוקטש וקאוולי, אבי ר׳ יעקב אב״ד שינאווא, אבי האחים ר׳ אריה ליבוש מירוסלב, ר׳ יחיאל מיכל מפרוכניק, ור׳ אליעזר מטרניגרד בעל נועם מגדים. חל שיבוש בהקדמת אמרות טהורות, לפיו ר׳ משה היה בנו של ר׳ פנחס אחי השל״ה. ר״מ הרשקוביץ השתבש (מהר״ץ חיות, עמ׳ מב, הע׳ 18, עמ׳ מח, הע׳ 51) בכתבו שר׳ יעקב גר בקראקא, היה חתן רמ״מ חיות בהאפי רברבי, ובניו: ר׳ משה מא״י ור׳ ברוך חריף. יש מונים גם: ג. ר׳ יואל בזולקווא (ענף עץ אבות); ד. ר׳ ישראל אב״ד אוברניק (פרידברג).

ר׳ ישעיה ב״ר אברהם נודע על שם ספרו השל״ה. נולד בפראג או בלבוב בשנת ש״ל לערך. נאמר עליו שנתעברה בו נשמת רות מבועז. למד אצל ר׳ שלמה ב״ר יהודה ליב מהרש״ל השני שהיה ר״מ בקראקא ואב״ד לובלין, וכמו״כ אצל מהר״ם לובלין והסמ״ע. נשא את חיה בת ר׳ אברהם מויל מוינא, נפטרה ביום ה׳ ד׳ אד״ב ש״פ בפרג. נתפרסם בהגהותיו לספר עמק ברכה מאביו שנדפס בשנת שנ״ז. מצעירותו בועד ד׳ ארצות, ומרביץ תורה לתלמידים. בשנת ש״ס כבר רב בדובנא, בשס״ב באוסטרהא, ומשס״ו אב״ד ור״מ פפד״מ, עד שעקר לפרג בגירוש שע״ד. נתקבל גם לפוזנא, קראקא, וינא ועוד. בשנת שפ״א נסע במדינות אשכנז ואיטליה, בדרכו לארץ דרך סוריה. משפ״ד הרב הראשון לאשכנזים בירושלים, ובה השלים את חיבוריו הגדולים. בעת עלילת שפ״ה ברח מבית הסוהר לצפת, וקבע את דירתו בטבריה. לא היה ביפו, ולא נכונה האגדה על כריתת האוזן. נפטר בטבת שפ״ו, ונטמן ליד רבי יוחנן בן זכאי והרמב״ם. זמן קצר אח״כ נפטרה זו׳ השניה חוה בת ר׳ אליעזר ובתם הילדה.

חיבוריו: ספרו המונומנטלי שני לוחות הברית (של״ה) נדפס לראשונה ע״י בנו באמשטרדם ת״ט, בתוספת הגהות משלו ווי העמודים; שער השמים, פירושים וסודות התפילה, אמשטרדם תע״ז; בגדי ישע על סדר מועד והמרדכי ברכות, בסוף עמק ברכה מהד׳ אמשטרדם; חידושים על הטור; הערות והגהות על הזוהר בדפוס וילנא, ראם, תרמ״ב. לא מכבר נדפס בירושלים ספרו על מצות תפילין והלכותיה. עליו: **עטרת הלויים**, תולדות השל״ה ומשפחתו, מאת ר׳ פנחס ב״ר ישעיה פעסיס מדובנא, ווארשא, דפוס נ. סאקאלאוו, תרס״ב, 82 עמ׳. צולם מחדש בתוך **תולדות שלשת הרועים**, 80 עמ׳ (בהשמטת ההסכמה וההקדשה, ודף המילואים בסוף עם התיקונים), יחד עם הספרים כתר כהֻנה לתולדות הש״ך, ושלשלת זהב לתולדות ר׳ נפתלי הכהן בעל סמיכת חכמים. תולדותיו נכתבו גם ע״י ר׳ מרדכי וייץ מקאליש (בתר״ץ היו עמו בכתובים הספרים: מטה הורביץ, תולדות חכמי לובלין, פז נאה לתולדות רבני פוזנא), ונדפסו בספר אגרת שלמה, כד-לח.

לשל״ה היו שני בנים ובת. החוזה מלובלין התיחס אליו בן אחר בן (הרבי מאוזרוב). א. ר׳ שבתי שפטל בעל ווי העמודים (להלן); ב. **ר׳ יעקב** הצעיר. נולד בפולין בשנת שס״ד לערך (ולא שנ״ה). נשא את שרה בת ר׳ אליעזר חיות בן האפי רברבי. דומ״ץ בקראקא בה נפטר בזאת חנוכה ת״ג לפני מלאת לו ארבעים. סידר את כתבי אביו לדפוס, והשתדל בממונו שיודפס הסידור שער השמים. אליו ערך אביו את מכתבו המפורסם מא״י.

פ.ה. וועטשטיין, לתולדות גדולי ישראל, ווארשא תרס״ד, 10-11, 29, מספר היובל לכבוד נחום סאקאלאוו; חיים הלל בן־ששון, אנציקלופדיה עברית, יג, 939—950; מאיר יזרעאלי, משפחתנו, ירושלים תש״ם, 275—289.

בנו **ר׳ ישעיה** ב״ר יעקב נתיתם בילדותו מאביו, ועבר מקראקא לבריסק. למד שם אצל רבני העיר בזה אחר זה: ר׳ משה כ״ץ, ר׳ יעקב שור והחלקת מחוקק. הרביץ תורה בוילנא, ובגלות תט״ו עבר לפיררה שבאיטליה. הדפיס שם את ספרו בית הלוי על כללי מיגו, ויניציאה תכ״ו. שב לפולין למכור את ספריו, ובדרך נפטר בשנת תנ״ה; ג. נחמה זו׳ ר׳ חיים פייבל ב״ר דוד זכריה המכונה מנדלן. בעלה למד אצל ר׳ משה חריף הראשון מקרמניץ, וכשהתחתן לפני שס״ו עבר לפפד״מ אל חמיו. כתב הקדמה לספר שפע טל שהדפיס בשע״ב. בשנת שע״ד הדפיס חומשי תורה עם הגהות בתוך פירש״י. מש״ץ לערך אב״ד בומסלא, ואח״כ בקרומוי־מעהרן בה נפטר לפני ת״ט.

רבני פרנקפורט, 49-51, 64-66.

ר׳ **שבתי שפטל** נולד לאביו השל״ה בשנת ש״ס לערך. למד אצל אביו ובעל כלי יקר. נשא בגיל י״ז את בתו של ר׳ משה חריף הראשון אב״ד לבוב וקרמניץ, ב״ר ישראל ר״מ לובלין, ב״ר שלום שכנא אב״ד ור״מ לובלין (רצ״ה הורביץ כתב תולדות המשפחה בספרו, עמ׳ 21, הע׳ מא). בזיוו״ש נשא את פיגל בת ר׳ משה יוליש מקראקא, נפטרה שם ביום ב׳ י״א תמוז ת״ם. כשאביו נסע לא״י נתקבל על מקומו כדרשן בפרג שש שנים. משנת שפ״ח בפירט, משצ״ב בפפד״מ, משנת ת׳ בפוזנא, ומתי״ד או תי״ח בוויען. משום כך התבטא: ״ות״ל נתקבלתי לר״מ ולאב״ד הגדול לרוב מדינת ישראל״! מעולם לא פסקה ישיבה מביתו. נפטר ביום ו׳ כ״ח ניסן ת״ך. חיבוריו: ווי העמודים, נספח לספר השל״ה שהדפיס מאביו; צוואתו לבניו והוספות בסוף ספר יש נוחלין; סליחה וא־ל מלא רחמים על גזירות ת״ח; סדר גיטין כת״י מועתק מהמהרש״ל עם הוספות; חיבור גדול באו״ה, על המרדכי, על הש״ס, ועה״ת.

ילדי ר׳ שבתי שפטל: א. ר׳ **ישעיה** נולד בפפד״מ בשנת שצ״ב. היה רב בפירט, מתי״ח בשטייניץ שבמעהרין, מתכ״ד בלייפניק, מתל״ד ביונגבונצלויא היא בומסלא, מתל״ח בפפד״מ, ומתמ״ה בפוזנא בה נפטר בתמ״ט. נשא את מרים בת ר׳ שלמה ב״ר מנחם מנדל מפוזנא, נפטרה ביום ה׳ כ״ו סיון תמ״ה בפפד״מ. כתב הקדמה לספר השל״ה, ותשובותיו בחות יאיר, עבודת הגרשוני, ועוד. ילדיו: 1. ר׳ אברהם מפוזנא (להלן); 2. ר׳ שבתי שפטל אב״ד ווילעהן שבמחוז פוזנא, נפטר תמ״ט; 3-4. ר׳ משה ור׳ שלמה, נפטרו תנ״ה לערך; 5. ר׳ יעקב קופל, נפטר בפפד״מ ביום ג׳ כ״ד אייר תמ״ה; 6. שינדל, נפטרה תנ״ה לערך; 7. אידל זו׳ ר׳ מרדכי כ״ץ מקרוטושין. נפטרה שם ביום י״ב אלול תפ״א, ובנה ר׳ שבתי שפטל נפטר על פניה; ב. ר׳ יקותיאל אליעזר (לאזל) אבי ר׳ אברהם דוקער. י״א שבניו גם ר׳ יוסף סג״ל אב״ד פרעמיסלא, ור׳ צבי הירש; ג. עלקעלע זו׳ ר׳ אליהו ב״ר בנימין כ״ץ מחוקק שכתב הקדמה לשל״ה, והיה כנראה מצאצאי ר׳ גרשם המדפיס. נפטרה בפרג בשנת תל״ו.

ר׳ **אברהם** ב״ר ישעיה נולד בלייפניק בשנת תכ״ט. דיין ומנהיג בפוזנא אחרי שנשא משם את בתו של הפו״מ ר׳ אברהם הלוי ברסלא. גלה לאמשטרדם, והדפיס בה את ספרי זקניו. נדד למכור את הספרים, ונפטר בפפד״א ביום ה׳ י״ט אלול תק״ד. בניו: א. ר׳ צבי אב״ד ור״מ דרוגטשין; ב. ר׳ ישעיה מ״מ וראב״ד לבוב, בה נפטר ביום כ״ט טבת תצ״ב. בנו ר׳ שמריה שמרל מ״מ בלבוב ודיין חוץ לעיר, נפטר י״ט אדר תצ״ט, היה אבי ר׳ משה אליעזר אב״ד סקלט שהניח חדו״ת בכתובים, אבי ר׳ יקותיאל זיסקינד ראש משפחת הורביץ בסטניסלב; ג. ר׳ זאב וולף מחכמי הקלויז באלטונא. נפטר בשבת, ונטמן למחרת ל״ג בעומר תקל״ז; ד. ר׳ יהודה בליטא.

כל אלו מצאצאי ר׳ שבתי שפטל בנו הצעיר של ר׳ ישעיה אבי המשפחה. נשוב עתה אל אחיו הבכור ר׳ **אהרן משולם** המכונה **זלמן** ישעיה׳ס. בכתבי הרשות נקרא ר׳ זלמן מונק. נולד בשנת ר״ל לערך. עשיר מופלג, וראש המשפחה אחרי פטירת האב. מקנאיו התעצמו נגדו לשלטונות, ובמיוחד בגלל כתב שקיבל מהמלך שבכל עת יהיו בפרג שני מנהיגים ורב ממשפחת הורביץ. במחנה שנגדו ניצב האב״ד ר׳ אברהם ב״ר אביגדור, וכשתדלן הגיע ר׳ יוסף איש רוסהיים. כשנסתיימו הסכסוכים החליט בשנת רצ״ה לבנות שם ביכ״נ מפואר לזכר אשתו נחמה בת ר׳ מנחם, הוא הנקרא ״פנחס שול״ על שם גומרו. נפטר ביום א׳ ח׳ (וי״א ה׳) אלול ש״ה (וי״א ש״י). בניו: א. ר׳ ישראל (להלן); ב. ר׳ משה; ג. ר׳ שמואל אב־בית־דין דובנא ולובמלא זקנו של הגאון צבי.

ר׳ **ישראל** נולד בשנת ר״ס לערך לאביו ר׳ אהרן משולם זלמן. בטעות קראו לו גם: יעקב. שם זו׳ רחל או ריזל. נפטר בפרג ביום י״ד תשרי של״ג, ובמצבתו נחקק: ב״ר זלמן ישעיה! משום כך טעו בהקדמת חיי אריה ובענף עץ אבות, וכתבו שר׳ ישראל היה אחיו של ר׳ אהרן משולם, בני הקדוש ר׳ ישעיה (אחי ר׳ אברהם אבי השל״ה), ב״ר שבתי שפטל, ב״ר ישעיה אבי המשפחה. טעות גם בקונטרס רועי ישראל, בו נמסר שר׳ יעקב ישראל היה אחי ר׳ שבתי שפטל אבי ר׳ אברהם אבי השל״ה.

ילדי ר׳ ישראל: א. ר׳ יונה. נפטר לפני שנ״ו; ב. ר׳ ישעיה, ש״ץ בפרג כנראה, זו׳ קילה. בניו: ר׳ שלמה זלמן בפרג, ר׳ אשר זליג, ר׳ אברהם וועליש בוינא; ג. ר׳ שמואל ש״ץ בקראקא, ושם נפטר בשנת של״ה. אולי הוא אבי ר׳ יהושע, אביו של ר׳ שמואל שוורצר גיסו וש״ב של המגיני שלמה, וילדיו: 1. ר׳ אריה ליב בוסקר. בתו רחל זו׳ ר׳ הירש בוסקר מדובנא, אבי נחמה זו׳ ר׳ אליעזר הלפרין אב״ד פיורדא; 2. ר׳ חיים חייקא תלמיד ר׳ יעקב מלובלין אבי הרבי ר׳ השל. רבה של הרובשוב, ואח״כ מתכ״ה בהורודנא עד לפטירתו סמוך לשנת תל״ה. בנו ר׳ שמואל החליף שו״ת עם ר׳ צבי בן דודו; 3. ר׳ יהושע משה אהרן. נפטר ביום ג׳ טבת ת״ט בקוזניץ. בנו ר׳ צבי אב״ד ג׳ גלילות בזאמוט: קידאן, ויזון, בירז, ואח״כ בזבלודווי בה נפטר בשנת ת״ם לערך. נודע בספריו גאון צבי ואספקלריה המאירה, בהם פרטים רבים על המשפחה. יתכן שבנו של רימ״א גם ר׳ יהודה יונה דיין בקראקא; ד. ר׳ פנחס מקראקא גיס הרמ״א (להלן); ה. ר׳ מנחם מנדל; ו.

ר׳ אליעזר ליטמן; ז. ר׳ משולם זלמן; ח. רבקה שטרן זו׳ ר׳ אהרן משה למשפחת לעמלין מפרג אבי משפחת תאומים. בתה נעכלי היא אם רעכיל זו׳ התוי״ט; ט-יא. אסתר, רוזא, נחמה. י״א שגם: יב. ר׳ יעקב, נפטר שפ״ח בפרג.

ר׳ פנחס נולד בשנת ש׳ לערך לאביו ר׳ ישראל. עבר לפרעמישלא משנשא את בתו של ר׳ יהושע אבי משפחת שמלקיס, בנו של הגביר חותן המהר״ל ר׳ שמואל שמלקא מפרג שלעושרו נקרא ״רייך״, ב״ר יעקב מפרג. אחרי פטירתה נשא את מרים בילא אחות הרמ״א, נפטרה י״ח אלול שע״ז (ולא של״ז), בת ר׳ ישראל איסרס (נפטר י״ג אד״א שכ״ח), ב״ר יוסף מקראקא. עבר לקראקא, והיה פרנס וד״א ומנהיג המדינה. כששהה שם רבי ישראל סרוק מגורי האר״י, העיד עליו שנשמתו היא נשמת רבי פנחס בן יאיר. נפטר בשבת ט״ז טבת שע״ח, ונטמן למחרת. הניח ספר על הטור.

בית פנחס, חלק אחד מספר הפלאה, על מסכתות יבמות ומכות, פיעטרקוב, ר׳ אברהם יוסף בן חוה ליפטשא פישער מאלכסנדר, דפוס ר׳ מרדכי צעדערבוים, תרס״ט, ב, מח; י׳ ד׳, וד״צ בני־ברק תשכ״ח. המסכימים: האבני נזר באוטווצק (אישר שהחידושים מכתב ידו של המחבר, ואין צורך בהסכמות); ר׳ שמואל וייס אב״ד ונגרוב בפקודת האבני נזר; ר׳ יוסף לוינשטין מסרוצק נכד המחבר (נתן למו״ל את כת״י הספר שנשלם בכ״ט אלול ער״ה ש״ע, והיה אצלו ממורשת אבותיו); ר׳ ישראל לנדא אב״ד סדיגורה. בהקדמת המלבה״ד רשימת הספרים שהוציא לאור, והבעת תקוה שיוציא לאור גם ח״ב, ועוד ספרים שביניהם מטעמי יצחק ולחם מצ״ה מר׳ איציקל מאה״ו ובנו ר׳ מרדכי צבי, ושו״ת לחם מצ״ה מהבן. הנכד ר״י לוינשטין שאצלו היו הכתבים השתוקק להדפיסם. למטרה זו שלח את הפנקס עמ״ס מכות בכורות וערכין לש״ב ר׳ ישראל לנדא מסדיגורה, ושני פנקסים של יבמות וב״ק, תולדות המחבר והגהות הלבוש על הש״ס, לש״ב ר׳ אלעזר ליפשיץ באלכסנדר נכד המחבר. בגלל הכתב הישן היה קשה למקבלים להעתיקם, ולכן כתב ר״י לוינשטין אל המו״ל שמוכן לתתם לו במתנה גמורה, אם יטפל בהעתקתם ובהוצאתם לאור. כשרא״י פישר הביע את הסכמתו, נשלחו אליו הפנקסים משני המקומות. סייעו לו בהעתקה ר׳ חנוך הניך חתן ר׳ אברהם יעקב משב״ק באלכסנדר נכד היהודי הקדוש, ור׳ משה בריש מאלכסנדר. בסוף כל מסכת מתולדות המחבר, ורשימת הספרים המביאים מדבריו. (רשימה מפורטת בהקדמת שו״ת שאילת שלום, תשל״ג, יב; טל אורות, ח״א, קנח). המו״ל קיוה להדפיס גם ח״ב על ב״ק בכורות וערכין. בקולופון התנצל על שאינו מדפיס את כל המכתבים שקיבל, ומניחם לח״ב. היה ברשותו קונ׳ ״אלה תולדות״, מכתבים מרבנים על המחבר, ובמיוחד מרצ״י מיכלזון.

ילדי ר׳ פנחס: א. הינדה זו׳ ר׳ מאיר וואהל מבריסק דליטא ב״ר שאול השר; ב. ר׳ ישראל איסרל. נפטר בקראקא ביום כ״ד סיון שפ״ג; ג. ר׳ שמואל (שמלקא). נפטר שם ביום ג׳ י״ג תמוז שפ״ב. הדפיס מחדש ד״ח שו״ע עם הגהות דודו הרמ״א בשנים שע״ו-שע״ט. (פרידברג השתבש מאד בכל פרק זה. הוא מונהו כאבי הבנים: 1. ר׳ יהושע ארוך; 2. ר׳ יהודה אבי: א. ר׳ דוד אב״ד טארלא, צוזמיר וסלאנמי, אבי ר׳ משה רב בלבוב, אבי ר׳ דוד, אבי רצ״ה רב בברודי סביב תקל״ג; ב. ר׳ בנימין זאב וולף סירקיש דומ״ץ קראקא ואב״ד ווידיסלב; 3. ר׳ יצחק חתן ר׳ משה נייגאס. נפטר בפרג ביום ה׳ כ׳ תשרי תכ״ז); ד. ר׳ יהודה מוינא. נפטר שם ביום ב׳ י״ג אב ש״ץ; ה. ר׳ יצחק בקראקא. נשא את יוטא בת ר׳ אליעזר ליפמן מורבטשיק שנפטר שם ביום כ״ו כסלו שנ״א. ירש את כס חמיו ואביו כפו״מ ונאמן וד״א. נפטר בוינא ביום י״ז שבט שצ״א. ילדיו: 1. ר׳ אליעזר (או יום טוב) ליפמן. נשא את אסתר בת ר׳ אברהם אברשקי וואהל, ב״ר מאיר בן השר. ממנה נולדו לו: א. ראי״ל מבוצץ ראש מדינה בלבוב, אבי ר׳ זכריה מנדל מפודהייץ ופפד״א; ב. שפרה זו׳ ר׳ בריש אב״ד פפד״א, בנו של הפנ״י ואביו של רצ״ה רוזניש אב״ד לבוב. (פרידברג מונה כמס׳ 1 את ר׳ אשר זליג חתן ר׳ הירש שור); 2. ר׳ משולם זלמן דומ״ץ קראקא; ו. ר׳ יהושע ארוך מפרמיסלא (להלן), ויותר נכון ר׳ יעקב אביו; ז. זו׳ ר׳ מאיר מענזילס. (פרידברג מונה גם: ח. ר׳ דוד דומ״ץ וינא, חתן ר׳ יצחק שפירא, נפטר שפ״ה לערך, וזו׳ טריינדל שם ביום כ״ט סיון ש״ץ. ילדיו: 1. ר׳ שמשון, נפטר י״ח תשרי שצ״א; 2. ר׳ אשר זליג, נפטר י״ח סיון שצ״ט; 3. ר׳ משה ר״מ בלבוב, נפטר שם ביום ל׳ אב ת׳; ט. רבקה שטרן זו׳ הרב משה אהרן תאומים, והנכון שהיתה אחותו בת אביהם ר׳ ישראל).

את ר׳ פנחס מחליפים רבים (ובתוכם ראז״מ) עם כפילו **ר׳ פנחס** הורביץ תלמיד הסמ״ע. מחכמי פרג, אב״ד פולדא, ואח״כ שוב דומ״ץ הגבוהים בפרג. גר בביתו של ר׳ אהרן משולם זלמן דלעיל, והיה כנראה נכדו. נפטר שם ישיש ביום ב׳ י״ג חשון תי״ד. נערץ בדורו עד מאד. פרשת גדלו ושבחיו בשו״ת חות יאיר, קכד, הכותב שהיה בקי בכל ש״ס ופוסקים בע״פ, וספדו לו ל׳ יום כמו על מרע״ה. פסק מתוך הרא״ש, וחלק על הרמ״א. נשא את ליפט (או לופט) בת ר׳ בצלאל חריף ר״מ בקעלן, בנו יחידו של המהר״ל. בזיווי״ש נשא את שינדל בת ר׳ אברהם גומפלש מפרג, אם בניו ובנותיו. נפטרה שם ביום א׳

כ״ט סיון תט״ו. ילדיו: א. ר׳ דוד. רב בכמה קהילות במעהרין. נפטר בפרג ביום ד׳ י״ג שבט תכ״א. בנו ר׳ אהרן דומ״ץ עלקוש, נפטר בפרג בטבת תס״ג; ב. ר׳ ישעיה. נפטר על פני אביו ביום ט׳ טבת ת׳; ג. שרה זו׳ ר׳ מאיר מענצלין אוירבך מוינא. נפטרה שם בשבת י״א אדר תי״ז; ד. יוטל זו׳ ר׳ שמואל עזריאל מפרג. נפטרה שם בניסן ת״א.

ר׳ יהושע ארוך אב״ד פרמיסלא נקרא כך, כי בכל שבת כשהחל ללבוש את בגדיו, היה גבוה בראש אחד כחצי אמה מבחול. בידי נכדי ר״נ מרופשיץ מקובל לשיר את הניגון ששר זקנם זה בעת שגדלה קומתו לקראת שבת, על המלים לא׳ל אשר שבת מכל המעשים. נפטר זקן בשנת תכ״א. ילדיו: א. ר׳ שמואל שמלקא אב״ד טרנוב (להלן); ב. ר׳ חיים אב״ד בארטניץ מח״ס מים חיים ונחלת חיים; ג. ר׳ פנחס מנהיג בקראקא סביב שנת ת״ל; ד. ר׳ יהודה אריה פו״מ בזולקווא.

בספרי יוחסין נמשכו שר׳ יהושע היה בנו של ר׳ פנחס גיס הרמ״א, אלא שלדעת רצ״ה הורביץ זה לא יתכן בגלל סדר השנים. על כן סובר שהיה בנו של ר׳ יעקב, נפטר בוויען בשנת ש״ץ. (י״א שהוא ר׳ יעקב בן השל״ה, או אחיו לדעת ר״נ מרופשיץ. אחרים סוברים שר׳ יהושע היה בנו של ר׳ פנחס אחי השל״ה. לדעת פרידברג ורש״מ הולנדר היה בנו של ר׳ שמואל שמלקא, בנו של ר׳ פנחס גיס הרמ״א).

ר׳ שמואל שמלקא היה בנו של ר׳ יהושע ארוך מפרמיסלא, וגם לו קראו דער הויכער רבי ר׳ שמלקא. למד בישיבות קראקא, ונתקבל כאב״ד שנדישוב. משנת תל״ג רבה של טורנא ארבעים שנה, עד לפטירתו ביום ד׳ א׳ אלול תע״ג. משום כך נחקק במצבתו: וישפוט שמואל את העם ארבעים שנה. לדעת רבים שנת פטירתו תנ״ו (רח״ד פרידברג, ספר טורנע, ח״א, 201, עם נוסח מצבתו). לפני הסתלקותו הבטיח שיענה לבניו עד דורי דורות כשיבואו לציונו, ולכן נסע אליו תמיד ר״נ מרופשיץ אחרי שגילה את קברו.

מאשת נעוריו נולדו לו: א. רבי מאיר מטיקטין (להלן); ב. ר׳ יהודה אריה ליבש אב״ד ירוסלב, חמיו של ממלא מקומו ר׳ זכריה מנדל פרנקל נכד הקיקיון דיונה. כשנתאלמן רש״ש נשא בשנית את טייביל, בת ר׳ משה דיין הגדול בקראקא, בנו של המגיני שלמה. ממנה נולדו לו יתר ילדיו: ג. ר׳ אהרן אבי ר׳ מרדכי דומ״ץ קראקא שחתם בתקי״ד בלוחות עדות; ד. ר׳ מרדכי אבי ר׳ יוסף אב״ד ור״מ ביאלי, אבי ר׳ אהרן אב״ד סקאד; ה. ר׳ משה יהושע אב״ד צאנז ירוסלב והורודנא (להלן). י״א שגם: ו. זו׳ ר׳ מנחם אבי ר׳ חיים צנזר מבראד; ז. חוה זו׳ ר׳ אלעזר רוקח מאמשטרדם.

ר׳ משה יהושע בנו של ר׳ שמואל שמלקא אב״ד טרנוב (מאשתו הראשונה, וי״א השניה), נתיתם מאביו, ונתגדל אצל ר׳ שמואל שמלקא מרגליות אב״ד עלקוש שנשא את אמו. נשא את בתו של ר׳ שלום מטיקטין, ב״ר אלעזר מאמשטרדם מח״ס ארבעה טורי אבן. כיהן ברבנות צאנז, ירוסלב והורודנא. נפטר ביום א׳ ניסן תקכ״ה.

ילדיו: א. ר׳ אלעזר אב״ד מיר. נשא את פיגא בת ר׳ יוסף אב״ד סלוצק והלוסק, ב״ר מנחם מנדל אב״ד הלוסק בגליל מינסק, חתן ר׳ שמחה ב״ר משה בנו של המגלה עמוקות; ב. ר׳ אברהם ראב״ד קראקא (ראה ערכו); ג. ר׳ פנחס בקראקא. אביהם של ר׳ מרדכי (אבי ר׳ אליקים גצל בפיעטרקוב, חתן ר׳ טבלי ברלינר משם), ור׳ אהרן בקראקא; ד. ר׳ שמואל שמלקא, שמש גבוה ודיין בביכ״נ בקראקא סביב תקל״א. בניו: 1. ר׳ פנחס בנימין בקראקא (אבי ר׳ מרדכי, אבי ר׳ אהרן); 2. ר׳ מנחם מנלי דומ״ץ קראקא (ראה ערכו); ה. שרה זו׳ ר׳ יחיאל מיכל לוטבק אב״ד פרמישלא. נפטרה אסרו חג פסח תק״ל; ו. זו׳ ר׳ יחיאל מיכל ב״ר אברהם שהסכים בתקנ״א על חובת הלבבות עם נאדר בקודש.

מאיר וונדר, חכמי ירוסלב (טרם נדפס).

ר׳ מאיר פאר בניו של ר׳ שמואל שמלקא אב״ד טרנוב. כיהן ברבנות בוליחוב וזלוטשוב. משנת תע״ח אב״ד טיקטין, ועל שמה נקרא. סובב בכפרי גלילו לחיזוק הדת. באחד מסיוריו באחד הכפרים נשא את אשתו השניה בת החמישים, והבטיח לה ב׳ בנים גדולים בתורה. רבי לוי יצחק מברדיטשוב נסע אליו לטיקטין לראות את הנהגותיו. לפי דברו הסתלקו פעם העבים במוצאי יום כיפור, כדי שיוכל לקדש את הלבנה עם בית דינו. צוואתו נדפסה בספר סמיכת משה שבסוף נזיר השם דף לב ע״א. בין היתר כותב בה: אין בי שום שבח שבעולם, ואף שזה כמה שנים שנגלה עלי מן השמים שראוי הייתי שתשרה שכינה עלי אלא שאין דורי וכו׳ (רגילים למסור זאת בשם הבעש״ט), מ״מ יראתי שמא גרם החטא, והכרת פנים ענתה בי שנענשתי ביסורים קשים ומרים, כי לא מחיתי ביד עוברי עברה כראוי. נפטר בן מאה ושבע ביום א׳ (ולא ט׳) סיון תק״ג (ולא תק״ד או תק״ו). רח״כ הפליג בשבחיו בהספדו שבספר זכר החיים, דרוש כו, והזכיר שהניח י״ב בנים גדולי עולם.

נשא את בת הגביר ר׳ מנחם מניס הכהן אם בניו, ב״ר ישעיה כ״ץ דומ״ץ ברודי אחי הסמיכת חכמים, ב״ר יצחק כ״ץ ר״מ לובלין, ב״ר נפתלי אב״ד לובלין, ב״ר יצחק ב״ר שמשון כ״ץ אב״ד ניקלשבורג ווינא חתן המהר״ל. אחרי פטירתה נשא את מאטיל בת ר׳ אפרים זלמן קצנלבויגן, ב״ר שאול אב״ד בראד חלם ופינטשוב, ב״ר משה מחלמא, ב״ר מאיר, ב״ר

שאול וואהל, נפטרה בברודי ביום כ״א אייר תקכ״ב. בזיווגה הראשון היתה אשת ר׳ אליקים פיביש מסלונים, וילדה לו את ר׳ אפרים זלמן אב״ד מיטאווי במדינות קורלנד, מחבר הגהות שערי אפרים בספר בית לחם יהודה, פיורדא תקי״ז. ברשותו היו חבילות כתבים ושו״ת שהניח ר״מ אביו חורגו.

כתב בשה״ג החדש, אות כה, שלא עירבב את לימודיו, אלא למד ז׳ שנים נגלה בלבד, ואז נולד לו: א. ר׳ יעקב יוקל אב״ד גלוגא, וז׳ שנים למד נסתר בלבד, ואז נולד לו: ב. ר׳ צבי הירש אב״ד צורטקוב (ראה ערכו). יתר ילדיו: ג. ר׳ יהודה אריה ליב אב״ד הארקי וראב״ד וילנא. בניו: 1. ר׳ נתן נטע אב״ד הורקי; 2. ר׳ מנחם מאניש אב״ד ראסי; 3. ר׳ שאול מטיקטין; ד. ר׳ נחום אב״ד לנצוט. ד״ת ממנו בפנים יפות, פרשת וירא, פסוק ויקח בן בקר, ובספר קול יהודה; ה. ר׳ חיים אב״ד שריגרד; ו. ר׳ מנחם מאנש אב״ד טשאווש: ז. ר׳ דוב בריש אב״ד קרמניץ (להלן); ח. ר׳ יהושע אב״ד בוסק. נפטר תקכ״ז בזולקווא. יש מחליפים אותו עם דודו ר׳ משה יהושע אב״ד ירוסלב. בנו ר׳ יעקב חיים הוא אביהם של: 1. ר׳ מאיר דבש אב״ד שעפס; 2. ר׳ ראובן מזרנובצה מח״ס דודאים בשדה, אבי ר׳ אריה ליבוש אב״ד זרנובצה בעל אחות החוזה; 3. זו׳ רבי אריה יהודה ליבוש הלוי עפשטיין אב״ד אוזרוב והאדמו״ר הראשון בה; בתו של ר״י נישאה לר׳ חיים ב״ר דוד הלפרין אב״ד אוסטרהא; ט. ר׳ נפתלי, ראב״ד טיקטין מתק״ד עד לפטירתו. נשא את בלוסא בת ר׳ צבי (מהלברשטט?). בתם פוזא כלת ר׳ ישעיה אחי אביה, נפטרה בברודי ביום א׳ אייר תקנ״א; י. ר׳ ישעיה אב״ד פודקמין בבראד. נולד לאביו בהיותו בן ע״ג, מזיווגו השני. חתן דו״ז ר׳ חיים לנדא אב״ד פודקמין. תלמיד ר״ח צנזר, והאריך ימים מאד. בתו נישאה לר׳ שמחה הלברשטט מברודי; יא. זו׳ ר׳ אשר אב״ד נרול; י״א שגם: יב. ר׳ יצחק; יג. יוכבד (נפטרה תקצ״ג), זו׳ ר׳ מאיר זוסמן מאוסטרהא שנפטר תר״ך (לא נותקה, 478). בין נכדי ר׳ מאיר גם: ר׳ ישעיה מטיקטין; ר׳ יצחק ליב מח״ס שי למורא; ר׳ שאול הורביץ בירושלים; אשתו של האור שמח.

שמן הטוב, 110 — 121.

ר׳ דוב בריש אב״ד קרמניץ בנו של ר׳ מאיר, היה אביו של **ר׳ משולם פיבוש** מ״מ בקרמניץ, אבי גיטעלע אשת רבי אברהם המלאך בנו של המגיד ממזריטש. בגניזה החרסונית מצוי נוסח מכתב מזויף ששלח המגיד בתקי״ח לרמ״פ מחותנו, מדוע אינו שולח אליו את פירושו למשניות טהרות. רמ״פ נפטר בין תקמ״ה לתקנ״א. נודע על שם ספרו **משנת חכמים**, פירוש על ששה סדרי משנה, אוסטרהא, ר׳ אהרן ב״ר יונה, תקנ״ו. המסכימים: הנו״ב בתקמ״ה (תנא הוא כחד הראשונים... ובעודי במדינת פולין כבר שמעתי שמעו הטוב כי הוא ממש יחיד באהלות, ועתה בא לגבולנו, ומעט ראיתי בחיבורו, והנה כל דבריו דברי נועם); ר׳ יצחק מאה״ו בברוד בתקכ״ה (האיר עינינו במשנתו... בודאי לתורתו איים ייחלו); ההפלאה בתקכ״ח; ר׳ שאול מאמשטרדם בתקכ״ט (מכיר אני לשעבר... ואזני שמעו בהיותי במדינות פולין); ר׳ רפאל מאה״ו בתקמ״ה (גברא רבה אתי להכא... מנעוריו ועד עתה הוא מחובשי ביהמ״ד לפרושים... גם שמעתי מפיו דברים חריפים); ר׳ דוד אב״ד ברלין בתקכ״ט; בתקנ״ו ר׳ אשר צבי מ״מ דאוסטרהא, והאב״ד ר׳ בצלאל מרגליות עם חברי בית דינו; בתקכ״ט ר׳ אריה ליב אב״ד הנובר (הייתי מתעלס באהבים עמו); ור׳ יוסף שטיינהרט מפיורדא (ראיתי וקריתי ושניתי איזה קונטרסים, ומצאתי כי המה דברים ישרים). בתחילת סדר נשים מר׳ אלעזר אב״ד קעלין בתקמ״ה (ורק תורתו אומנתו, לומד תורה לשמה); ר׳ דוד צבי אוירבך אב״ד קרמניץ בתקנ״א. בהתחלה הקדמות מהמלבה״ד ומבנו ר׳ מנחם מניס.

ר׳ שלום שכנא כ״ץ צווערלינג מלמברג הביא שם לדפוס (ו. קובלר) בתרס״ז את הספר בשנית, והציג בסוף את רשימת המנויים. אחרי ו׳ ההסכמות הראשונות שבמהדורה הקודמת הציג חדשות: ראל״ה מסטניסלב (הארץ האירה מכבוד תורתו); מהרש״ם; רא״ל ברודא; רד״מ מצורטקוב ע״י רצ״ה רפפורט, ר׳ חיים אהרן ע״י ר׳ מנדל שפירא, ר׳ נחום מרדכי ע״י ר׳ ליבוש פטשניק; ר״י מהוסיאטין ע״י ר׳ דוד שווגר, ר׳ יעקב ע״י ר׳ נחום הכהן, ר׳ נחום ע״י ר׳ יחיאל ווליך; ר״י מבויאן ע״י ר׳ ישראל מרגליות, ר׳ אברהם יעקב ע״י רל״י הכהן הלפרין, ר׳ ישראל ע״י ר׳ אליהו רזניק; ר׳ יהושע השל מקופיטשיניץ ע״י ר׳ ישראל מרדכי ט״ב; ר״י מסדיגורה ע״י ר׳ ישראל ויינשטיין, ר׳ אהרן ע״י ר׳ אלטר משה ברענדער, ר׳ שלום יוסף ע״י ר׳ מנדל שלמה איסונזאהן, ר׳ אברהם יעקב ע״י ר׳ אברהם יעקב גוטמן, ר׳ יצחק ע״י ר׳ יצחק מאזסאק השו״ב, ר׳ שלמה חיים ע״י ר׳ פנחס אלטר.

פעם שלישית בירושלים, מכון תהלה, ח״א בתשכ״א וח״ב בתשכ״ז, ע״י נכדו הרב יוסף גולדנבוים־זהבי, ב״ר חיים אהרן רב בברונקס וברוקלין, ב״ר אברהם שלמה רב בצפת, ב״ר שלום מאיר, ב״ר אברהם שלמה, ב״ר ישראל חיים מלודמיר (חתן ר״ש מקרלין וחותן ר״מ מזוויהל), ב״ר אברהם המלאך חתן המחבר. בהקדמתו מפרט את ט״ו המעלות של הוצאה זו באותיות מרובעות, עם פיסוק, הגהות ומפתחות. מהסכמות מובאות

רק חלק מהראשונות. דפוס צילום ב״ב, פעילים, (תשמ״א).

ר׳ יעקב יוקל נולד בשנת תל״ט לאביו ר׳ מאיר מטיקטין בעת שהיה רב בבוליחוב. כשאביו עבר לזלוטשוב נתקבל בשנת תע״א על מקומו בבוליחוב, והיה אהוב לבני קהילתו. נתפרסם כמי שהנוגע בכבודו נענש מיד עונש גדול, ולכן התיראו מפניו כמפני אש. נקרא ר׳ יוקל בעל שם. נשא את ריזל בת ר׳ השל מטרלא, ב״ר ישכר בריש, בנו של הרבי ר׳ השל (ולא בתו של ר׳ יהושע השל הראשון אב״ד טרנופול). בשנת תצ״ה הוזמן ע״י ש״ב ר׳ יעקב באב״ד לרבנות ברודי, על מקומו של ר׳ אלעזר רוקח שעבר לאמשטרדם. נאלץ לסלק לשר העיר מס בסך ח׳ אלפים זהוב פולניים, והקהילה הודיעה לו שלא ישתתפו אפילו בזהוב אחד. לחם בשבתאות, ונאלץ לקחת חלק בויכוחי דת עם כמרים. היה אחד מגדולי הדור שבפניהם נדרש רבי יונתן איבשיץ להצדיק את מעשיו. קיבל בבית דינו עדים שאשת רא״ל ברנשטיין רב המדינה נואפת ואסורה עליו. משום כך דרשו ממנו השלטונות להתפטר מרבנותו, ובשנת תק״ו עבר לרבנות גלוגא. כיהן שם עד לפטירתו ביום י״ג אלול תקט״ו. נספד בספר דברי רב משלם. דברי תורה והסכמות ממנו נרשמו בחלקם, טל אורות, ח״א, קנז.

ילדיו: א. ר׳ איציקל מאה״ו (להלן); ב. ר׳ מנחם מניש גיס הנו״ב. אב״ד זמיגרוד ממנה חתם בתקי״ד בלוחות עדות, ואח״כ ר״מ וראב״ד לבוב. נפטר בשבת י״ט שבט תקכ״ח (ולא תקכ״ה). נשא את בתו של ר׳ צבי הירש מאופוטשנא אב״ד הילדסהיים, אבי ר׳ יהושע השל אב״ד דומברובה (ולא יוזפוף). תשובה אליו: מאיר נתיבים, סד (ר׳ מנחם מנוס ב״ר יעקב יצחק!); ג. ר׳ מרדכי ממלא מקומו ברבנות בוליחוב; ד. מחברת תחינת אמהות, זו׳ ר׳ שבתי הכהן רפפורט אב״ד קרסני, ב״ר בנימין אב״ד ברזאן מח״ס גבולת בנימין; ה. לאה זו׳ ר׳ אריה ליב בנו של אב״ד דוברומיל. היתה ידועה כלמדנית גדולה; ו. זו׳ ר׳ זאב וולף לנדא אב״ד קרעשוב; ז. פעסיל זו׳ ר׳ נפתלי הירץ לנדא אב״ד זוולין. ר״נ מרופשיץ אמר עליה שיש לה נשמת האמהות, וכשישבו בגן אמר עליהם שהם כאדם הראשון קודם החטא. עוד בן כנראה: ח. ר׳ ישראל.

ענף עץ אבות, ח״ב, אות מ (פרטים שונים); מליצי אש, ב, אלול, פא-פב; ספר בוליחוב, 19; ספר ברודי, 48, 54-57, 79, 101, 106.

ר׳ יצחק (איציקל) פאר חכמי זמנו נולד בשנת תע״ה לאביו ר׳ יעקב יוקל. נמנה על חכמי הקלויז בברודי, והתידד אז עם הנו״ב גיס אחיו ר׳ מנחם מאניש. לפני מלאת לו י״ג שנים נשא את רייצא בת ר׳ יעקב באב״ד רה״ק בברודי. אחרי פטירתה בשבת י״א

תמוז תקט״ו, נשא את בילא בת ר׳ יצחק באב״ד אחי אשתו הראשונה. נפטרה ביום ט״ו חשון תקס״ג בברודי. כיהן ברבנות לעשנוב הסמוכה, מתק״ט בהורחוב, ושש שנים בגלוגא על מקום אביו. לחם מלחמות השם ללא מורא. בתקי״ב החרים את מחבר ואבוא היום אל העין שיוחס לר״י איבשיץ, ובתקט״ז נמנה בין חותמי החרם על הפרנקיסטים. התרעם על ר״י איבשיץ בגלל בנו וולף, ותלמידו של הבן: המקובל השבתאי משה דוד מפודהייצה.

בתק״ך זכה בגורל ברבנותה של ברודי על מקומו של ר׳ נתן נטע אבי ר׳ דוד טביל מליסא, לעומת מועמדותם של הנו״ב ור׳ שלום מטיקטין ב״ר אלעזר רוקח. מתלמידיו בעיר: המגיד מזלוטשוב ורבי יצחק חריף מסמבור. הבעש״ט העיד שהשכינה שורה עליו. החל מר״ח אלול דיבר רק בלשון הקודש, והרקיב ספר ראשית חכמה בדמעותיו. התענה כשעברו ג׳ ימים ולא נשבר כלי בביתו. התענה ד׳ מאות תעניות, ויצאו ממנו ד׳ מאות ויותר נכדים גדולי תורה ורועי ישראל. פעם ביקש את מפתחות ביהכ״נ לג׳ ימים, ולא ידעו מדוע אין יכולים להיכנס. רק כשנפלה כיפת ביהכ״נ, ראו שהציל מאובדן נפשות.

בשנת תקכ״ה נבחר לרבנות אה״ו על מקומו של ר״י איבשיץ, ועל שמה נקרא ר׳ איציקל המבורגר. אמרו שם שהוא חריף יותר מרבי יונתן, אבל אין לו את אותה השקידה והבקיאות. השתדל שם להשכין שלום ולהשקיט סער המחלוקת, למורת רוחו של רבי יעקב עמדין שרחק ממנו. נתן תואר מורנו לר׳ ישראל נכדו של ר׳ יונתן. בפרשת הגט מקליווא עמד לימין המסדר ר׳ ישראל ליפשיץ ובית דינו. לפני פטירתו פרצה שריפה באלטונה, ובתפילתו כבתה האש. כל השנים נתקיימה ברכתו, שבכל פעם שתפרוץ דליקה יזכירו את דבריו ותשקע האש. בליל יום ג׳ ו׳ (ולא י׳) אייר תקכ״ז הספיד ג׳ רבנים גדולים, ובשובו לביתו נפטר פתאומית. נוסח מצבתו בקונ׳ **זכרון יצחק** (בתוך אהל נפתלי, 63—98), שנתחבר לתולדותיו, ותולדות אביו ור״מ איגרא.

ילדיו מזיווגו הראשון: א. ר׳ מרדכי צבי הירש אב״ד הורכוב (ראה ערכו); ב. ר׳ אלעזר אב״ד זלוזיץ (ראה ערכו); ג. ר׳ נתן אב״ד שדה לבן היא ביאלופולה שברוסיה (בתקס״ד שם), ואח״כ דומ״ץ דובנא בה נפטר בלי ילדים. נשא את בת דודו ר׳ נפתלי הירץ אב״ד קובל ודובנא (וי״א את בת ר׳ שמואל אב״ד וילנא). י״א שנולדו לו: 1. ר׳ משה אהרן ב״ר אברהם אבא צבי זוסמן; 2. ר׳ יהושע, אבי ר׳ יעקב יוקל, אבי פעסיל זו׳ ר׳ דוד צבי רובינשטיין מזולקיב; ד. ר׳ יעקב יוסף (או יוסף יעקב) אב״ד

אלקסניץ. נפטר בברודי בן מאה, ביום ט״ז טבת תר״א. נשא את חוה בת דודו ר׳ שמואל ב״ר יעקב באב״ד מברודי, חתן ר׳ משה ב״ר אלעזר רוקח. בנו ר׳ צבי הירש בברודי היה חתנו של ר׳ שלמה נפתלי צוזמיר אב״ד צורטקוב, ואביו של ר׳ ישראל שלמה מח״ס תהלוכות עולם; ה. רחל זו׳ ר׳ יעקבקא לנדא. כשהתגרשה נישאה לר׳ מנחם נחום קצנלבויגן אב״ד בירז, ב״ר אברהם אב״ד בריסק, ב״ר דוד אב״ד קיידאן, בנו של הכנסת יחזקאל; ו. פעסיל זו׳ ר׳ משה הלפרין אב״ד צורטקוב; ז. גיטל זו׳ ר׳ ישכר בריש אב״ד הנובר, ב״ר אריה ליב בנו של הפנ״י. נפטרה בת צ״ז, וכל בניה נפטרו על פניה; ח. שרה זו׳ ר׳ חיים אב״ד רוזדול, בנו של בעל מרכבת המשנה; ט. בילא זו׳ רמ״מ רובין מליסקא; י. טויבא זו׳ ר׳ שאול, ב״ר זאב וולף אב״ד הרובשוב; יא. עלקא זו׳ ר׳ נפתלי הירץ לנדא ב״ר חיים סגל אב״ד פודקמין. מזיווגו השני: יב. ר׳ אברהם אריה ליב מברודי (ראה ערכו); יג. רבקה אסתר זו׳ ר׳ משולם איגרא; יד. בריינדל זו׳ ר׳ מאיר סג״ל לנדא ב״ר אלכסנדר סנדר בברודי. יש מונים עוד: טו. רייזל זו׳ ר׳ צבי יעקב אב״ד קובל ופודקמין, ברנ״ה אב״ד דובנא חתן ר׳ יעקב באב״ד; טז. פרומט זו׳ ר׳ יצחק איזיק לנדא מוילנא; וגם: יד. ר׳ שמואל אב״ד אמשטרדם.

הניח כתבים רבים, ורק מעט מהם נדפס. חיבר פירוש קצר על כל המשניות. בעל פתחי תשובה ראה ממנו ספר כתב־יד (אה״ע, סי׳ קעח, ס״ק לא). תשובותיו וד״ת ממנו פזורים בספרים רבים. רשימות מפורטות: אהל נפתלי, רלג; טל אורות, ח״א, קנז ע״א.

מטעמי יצחק, ח״א, שו״ת, פיעטרקוב, דפוס ר׳ נתן נטע קראנענבערג, תרס״ד, מב ד׳, יט סי׳. יצא לאור עם יחוס המחבר מכת״י שהיה אצל נכדו ר׳ משה עליאש, ע״י ר׳ אלעזר שנפלד ש״ב המחבר. ד״צ בברוקלין תש״ל, ע״י הנכד ר׳ יצחק לייכטאג, ב״ר יהודה, ב״ר יוסף יעקב שנשא את פריידל בת ר׳ שלמה הורביץ, ב״ר חיים אב״ד זמושץ (!) חתן המחבר. נוספה בהתחלה הקדמת המו״ל וזכרון לקדושים ממשפחתו. המסכימים בתקצ״ו: ר׳ דובריש אשכנזי מסלונים, לר׳ יוסף נכד המחבר, ובנו רמצ״ה שטרח בהעתקת הכתבים; ר׳ אברהם אבלי ב״ר אברהם שלמה מוילנא; ש״ב הנכד ר׳ אריה ליב קצנלבויגן אב״ד בריסק דליטא; ר׳ חיים יעקב אב״ד דובנא; ר׳ יוסף ב״ר מאיר ראב״ד סלוצק; בתקצ״ט מרבני וולוזין ר׳ יצחק, ר׳ אליעזר יצחק והנצי״ב; בתרס״ד מר׳ אליהו חיים מייזל מלודז (למו״ל, על כל הספרים, גם על ש״ס ושו״ע); רמ״י מאוסטרובצה; ראל״ה מסטרי; מהרש״ם; מהריל״ס (המסתמך על דו״ז ר״ח ברלין); ר׳ אברהם יצחק גליק מטולטשווא; ר׳ נתן הלוי במברגר מוירצבורג; ר׳ חיים ברלין מיעלישוועטגראד, למו״ל נכד גיסו; ר׳ מרדכי צבי הלוי הורביץ בפיעטרקוב; בן בנו של רמצ״ה בן המחבר; האדמו״ר מאלכסנדר ע״י גיסו ר׳ אלעזר ליפשיץ. הרב דובר עליאש מודה למו״ל על ההוצאה לאור. בהקדמת המו״ל מוסר על עוד ספרים שמדפיס, כגון שו״ת מר׳ אריה יעקב אב״ד סמילא. הוא מונה את המקומות בהם מובאים חידושי המחבר, ומודה למעתיקי הכתבים הבלים מיושן. אח״כ ״תולדות יצחק״ שסידר לפי חומר ששלח אליו רצ״י מיכלזון ור״י לוינשטיין, וקיוה לפרט יותר בספרים הבאים. בסוף הספר תודה לרבנים שקנו את ספרו השני. בשני הדפים האחרונים ליקוטי תורה מהמחבר על ידי רצ״י מיכלזון.

מטעמי יצחק (ח״ב) על הכרתי ופלתי, ונלוה לו ספר כוכב מיעקב על שו״ע יו״ד הל׳ דם ומליחה, מאת הרב דובר עליאש אב״ד קובל וקרמניץ, נכד המחבר ור׳ משה קרמר מוילנא. יו״ל ע״י בנו ר׳ משה עליאש, בהוצאות ר׳ אביש פפר מלודז. פיעטרקוב, דפוס רנ״נ קראנענבערג, תרס״ה, לה; ז-ע ד׳. ההסכמות הן אלו שבספר הקודם, פרט לאחרונה. בכל קטע שהוא מבן המחבר הדבר נרשם בפירוש, ויש גם ד״ת מנכדו. בתחילת כוכב מיעקב סדר יחוסו שנערך בתרס״ה ע״י רצ״י מיכלזון, ובו גם על משפחות נוספות. בדף האחרון תשובה שקיבל רד״ב עליאש בתרי״ד מגיסו החסד לאברהם.

מטעמי יצחק ולחם מצה מר״י ובנו רמצ״ה, נדפס מכת״י בן מאה וחמישים שנה ע״י ר׳ אברהם יוסף בן חוה ליפטשא פישער מאלכסנדר, לאדז, דפוס אליעזר גוטשטאדט, תרע״א, א, לז ד׳. גדולי ישראל בעבר השתוקקו שספרים אלו יודפסו, ונכזבה תוחלתם. לא הצליח בכך גם ר׳ אלעזר שנפלד מפיעטרקוב שטרח בזה בבחרותו, וקיבל הסכמות גם לספרים נוספים שרצה להדפיס: גופי הלכות על הש״ס ממחבר שו״ת ברית אברהם, שו״ת לחם מצה, ודברי אליעזר עה״ת מר׳ אליעזר אורבך מקליש. משלא עלה בידו, מכר את הכתבים למלבה״ד. הוא הביאם לבעל אבני נזר שהתבטא עליהם גדולות, אך לא הספיק לכתוב הסכמה. ההסכמות הן לר׳ אליעזר, גם על שו״ת רא״י מסמילא וכוכב מיעקב דלעיל: רמ״י מאוסטרובצה; מהרש״ם, ראל״ה מסטניסלב ומהריל״ס בתרס״ד; הנכד רמצ״ה הורביץ מפיעטרקוב בתרס״ה. בספר חידושים עמ״ס פסחים, ביצה וב״מ. בעמוד האחרון שמות המסכימים בשנות התק״ץ, קוים לתולדות ר״י מאה״ו והספרים בהם נזכר, והבעת תקוה להדפיס עוד חלק של בית פנחס גיס הרמ״א.

ברכה משולשת, כולל: **טעימת יונתן** מר״י איבשיץ,

ברכת יצחק מר״י מאה״ו, שניהם חידושי מדרש פליאה על הפרשיות. מדף מא: ספר על הלכות פסח מהאריה דבי עילאה, כולל דיני הגעלה מצות וחמץ, חידושים מר׳ שאול מאמשטרדם והרבי ר׳ השל, מכתב מהיש״מ, ובסוף מפתחות ותולדות ר״י מאה״ו ומשפחתו, ותולדות בית לוי למשפחת לנדא זקנו של הנו״ב, נכתבו ע״י רצ״ה הורביץ ששלח את כתבי היד למו״ל המעתיק ר׳ שלמה ערליך דומ״ץ גריבוב. בילגורייא, דפוס ר׳ ישראל חיים ווינבערג, תרצ״ה, ב, סב ד׳. המסכימים: ר׳ יצחק ישעיה הלברשטם; ר׳ משהניו פרידמן מקראקא ע״י ר׳ גצל פוסטמן; רד״ב ויידנפלד; רבי יצחק מנחם מנדל; רא״מ מגור ע״י ר׳ שמחה ורשביאק. בהקדמת המו״ל מביע תקוה להדפיס גם את יתר כתבי היד שתחת ידו מר׳ זרח איידליץ, הנו״ב, הכו״פ, ור׳ מאיר פישלס הנקרא בומסלא. צולם מחדש בראש חמשה ספרים נפתחים, בני ברק תשל״ב, עם גבורות שלמה ומאמר אסתר מהמהרש״ק.

ענף עץ אבות, 10-13; תפארת אבות בראש מעדני שמואל, אותיות ח, יג-טז; או״ה למושב, 53—59, עם נוסח כתב הרבנות וביבליוגרפיה; גרם המעלות, 8-9; שמן הטוב, 122-127, עם ביבליוגרפיה; כתבי הגאונים, 39-40, 116-118; דור דעה, ב, גאונים, מד-מז; מליצי אש, א, אייר, רא-רד; גלבר, ברודי, 57-58; ענף עץ אבות בראש שו״ת שאילת שלום, תשל״ג, יא-יג.

ר׳ אביגדור ב״ר יצחק **הורביץ**
מברנוב (תר״ן* — תש״ב)

בנו יחידו של ר׳ יצחק אב״ד בארנוב מזוגתו הראשונה. נשא את חנה (!) בת ר׳ מאיר הורביץ אב״ד לינסק, ובזמן מלה״ע א׳ היה עמו בהונגריה. אביו ויתר למענו על רבנות ברנוב, ועבר בתרפ״ה לערך לזאויכווסט. בשוב ר״א לברנוב החזיר ליושנה את עטרת היהדות, וההקפדה בתורה ובמצוות.

הרב אביגדור הורביץ מברנוב

ביתו שימש מבצר עוז לתורה ולחסידות, בשעה שחלק מהנוער כבר נסחף עם רוחות הזמן. נודע כאיש תם וישר, אוהב לומדי תורה ומקרבם לשולחנו. בביתו התכנסו נכבדי המקום, ובקהילה

הרב ישראל יוסף הורביץ ז״ל מבארנוב בזמן הכיבוש הנאצי

רחשו לו כבוד רב גם יריביו. גבאי למעות א״י. בניו שהיו סמל של תמימות ויראת שמים ריכזו סביבם בחורים ללימוד תורה: א. ר׳ חיימ׳ל הבכור; ב. ר׳ ישראל יוסף. נשא בתרצ״ג את רחל מרים בת ר׳ נחום אפרים הלברשטם מטורנא. ר״א סבל בעירו את מוראות השואה, והשוטר מראשעק הציל כמה פעמים את חייו וחיי בנו השני. לבסוף נספה בתש״ב עם בניו ומשפחותיהם הי״ד.

תשובה אליו: חזון נחום, ב בתרפ״ט.
ספר ברנוב, 70, 77, 78 (תמונת כלתו וג׳ ילדיה), 112, 210, 220.

ר׳ אברהם הורביץ
אב״ד שצבניץ. ממעודדי אסיפת הרבנים בקראקא תרס״ג.

ר׳ אברהם (אברהמלה) ב״ר אליהו **הורביץ**
מדמביץ (תרמ״ה* — תש״ב*)

בנו של רבי אליהו מזלין. בא תכופות לדזיקוב בה גר הצדיק הפלאי אבי אביו, ושהה בה שבועות וחודשים בחדר שהקצה לו ר׳ ישראל קולומייער. ת״ח מופלג, ובני המקום התיחסו אליו בכבוד ותמכו בו בנדיבות. הליכותיו היו מוזרות בכך שישב בביהמ״ד כל היום מבלי לדבר עם איש. אכל רק חלבי, וכשנצרך למשהו, רמז לאיזה בחור שיבוא עמו לקנות. נשא את בילא (ביילטשע) בת ר׳ שמואל הורביץ אב״ד דמביץ. נספו הי״ד עם ילדיהם: א.

חנה זו׳ ר׳ יצחק אטינגר ובנם יחידם; ב. מרים. התחבאה עם אמה אצל גוי, וכשהתגלו הובלו לבית הקברות ונורו; ג. יהודה מאיר. שרדה רק: ד. ראכיל שהיתה שנתיים במחבוא עם המשפחות וולף ורייך. נישאה בזוו״ש לש״ב ר׳ יואל הלפרין אב״ד יאסלו בארה״ב.

ספר דמביץ, 163; ספר טרנובז׳ג־דזיקוב, 84.

ר׳ **אברהם** ב״ר אלעזר **הורביץ**

מזלישטשיק (תק״ץ׳ — תרל״א)

בנו של ר׳ אלעזר אב״ד זלוזיץ. גדול בתורה ובחכמה, ונועד למלא את מקום אביו. טבע עם אשתו ושני בניו, בלכתו בגשם סוחף לביתו בכפר זוואנעטשקי שליד זלישטשיק. שני הספדיו נדפסו בספר **עת ספוד**, הובא לדפוס ע״י ר׳ שמואל נחום ב״ר ישראל יהודה ז״ל שפירא נכד ר׳ יוסף משה המגיד מזלוזיץ, טשערנאוויץ, דפוס רודולף אקהרדט, תרכ״ט, כח ד׳. בהקדמתו הקצרה כותב שלא היה מדפיס את פרי ביכוריו, לולא בקשת אביו להדפיס תשובה אחת מזקנו רא״ל הראשון מסטניסלב. ההספד הראשון על המהרש״ק, ומדף יב ע״א על בן דודו ר׳ אלעזר אב״ד רוהטין. מדף טז. ליקוטים מבני משפחתו.

תשובות אליו: דבר משה, תנינא, ל, לה לזלישטשיק. כנראה אליו גם: שו״ת הריב״ם, ז.

ראובן דאקס, העברי, ד׳ ניסן תרל״ב, קיא.

ר׳ **אברהם**(לה) ב״ר יחיאל **הורביץ**

מפקשיבניצה (תר״ן׳ — תש״ג)

בנו של רבי יחיאל מפקשיבניצה, וחתנו של ר׳ משה אליקים בריעה אונגר מדומברובה ב״ר ישראל אלימלך. אב״ד ואדמו״ר בפקשיבניצה. הקים את ישיבת בית יחיאל. והרביץ בה תורה. יחסים מחודדים היו בינו לבין הרב השני ר׳ יהושע זוברמן שנספה בעינויים קשים הי״ד. בפרוץ המלחמה ברח לבוכניה בה היה בקיץ תש״ג עד שנשלח עם זו׳ להשמדה הי״ד. בנו: ר׳ אלטר. בתו: רבקה זו׳ ר׳ יחזקאל דוד שרגא הלברשטם אב״ד פקשביץ בניו־יורק.

ספר פוקשיבניצה בעריכת אלחנן ארליך, ת״א תשל״ב, 66-67, 153, 301.

ר׳ **אברהם** ב״ר משה יהושע **הורביץ**

מקראקא (ת״ע׳ — תקל״ב)

בנו של ר׳ משה יהושע סג״ל אב״ד ירוסלב והורודנה. ראב״ד ור״מ בקראקא על מקום חמיו ר׳ שמעון סופר. נפטר ביום כ״ו סיון תקל״ב. בנו: השו״ב ר׳ שרגא פיבוש, נפטר ט״ז חשון תקפ״א. בתו: זו׳ הסופר סת״ם רבי יעקב שמעון דנציג.

לוחות זכרון, תרס״ד, 76, עם נוסח מצבתו.

ר׳ **אברהם אבא** (אביש) ב״ר אלעזר **הורביץ**

בנו של ר׳ אלעזר מבארווע, ב״ר נפתלי ממעליץ. רבה של ידלובה סביב תרצ״ו. נספה בשואה הי״ד.

ר׳ **אברהם אבא** ב״ר יעקב **הורביץ**

משנדישוב (תקפ״ג — תרס״ה)

נולד בשנת תקפ״ג לאביו רבי יעקב ממעליץ. רבה של שנדישוב כחמישים שנה, ועל שמה נקרא. כל ימיו לא פסק פומיה מגירסא. נפטר בבוקר יום א׳ ל׳ שבט תרס״ה, כנכד אחרון לר״נ מרופשיץ. נספד בביהכ״נ הגדול ע״י אב״ד מעליץ, וע״י בנו אב״ד סטריזוב. מכל הסביבה נהרו ללויתו. נשא את ראכיל, בת פרידא אשתו של ר׳ שמואל הכהן מפשוורסק ובתו של ראז״ו פרנקל ה״משיב כהלכה״. בניו התיחסו על כן לרבי שמלקא מניקלשבורג. בזיוו״ש נשא את ריזא בת רמ״מ ויינברגר ב״ר משה מדוקלא.

ילדיו: א. ר׳ אלטר זאב אב״ד סטריזוב; ב. ר׳ טוביה ממלא מקומו בשנדישוב; ג. חיה זו׳ ר׳ שלמה יעקב איכנשטיין במהרי״א מזידיטשוב; ד. שפרינצה זו׳ השניה של מהר״ש ענגיל. הספדו על חמיו נדפס בסוף השו״ת שלו ח״א; ה. רבקה זו׳ ר׳ משה אליקים בריעה אונגר מדומברובה ב״ר ישראל אלימלך. אחרי פטירתה נשא את אחותה חיה דלעיל. כבת מאה הובלה לאושוויץ הי״ד; ו. זו׳ ר׳ ישכר בריש ב״ר שלמה יעקב אייכנשטיין. י״א שבנותיו גם: זו׳ ר׳ נפתלי ארליך, ב״ר צבי ב״ר ליבוש חתן העטרת צבי; זו׳ ר׳ שלום השני ב״ר יהושע רוזנפלד מקמינקא.

תשובות אליו: בית יצחק, אה״ע, ח״ב סה; ש״ב ומח׳, דב״ח, ח״א, יו״ד, יז; ש״ב, הרי בשמים, רביעאה, קמט בתרס״ג.

יוסף לעוו סג״ל, מחז״ה, ה׳ אד״א תרס״ה, 3.

ר׳ **אברהם אבא** (אביש) ב״ר נפתלי **הורביץ**

מקרולי (תרנ״ז — תש״ד)

נולד בשנת תרנ״ז לאביו רבי נפתלי ממעליץ. מגיל צעיר הצטיין בחריפותו, התמדתו, יראתו ועניוותו. מתון וסבלן, אוהב שלום ורודף שלום. כל הזמן דבוק בגמרא, מחמיר על עצמו ביותר, מתפלל ולומד בהתלהבות רבה. נסמך מר״ש אנגל ורמ״י מאוסטרובצה. נשא את בתו היחידה של רבי יצחק איזיק וייס מספינקא, וסמך לשולחנו כמה שנים. חמיו השיב לו בעת היותו אב״ד רעמיט במרמורוש (חקל יצחק, עז). בחצר חמיו שהמתה אנשים נקבע לו חדר שחלונותיו למעלה מקומת איש, לבל יציצו

פנימה ויטרידוהו מלימודיו. ניצל כל רגע פנוי ללימוד, ומיעט בשינה. שוחח עם אנשים בפשטות ובענוה, מבלי שיבחינו באש היוקדת בו. השתדל

הרב אברהם אביש הורביץ מקראלי וחותנו בעל ״חקל יצחק״ מספינקא

לעזור לכל אחד, וברח מכעס והקפדה. כן השלים את אישיותו בתורה ובעבודה.

כשחמיו ברח למונקטש במלה״ע א׳, מילא את מקומו כרבה של ספינקא. ניהל שם ישיבה של חמישים בחורים, והשמיע בפניהם שיעורים חריפים. בשנת תרצ״ד נתקבל לרבנות קהילה חשובה כקראלי. שם קפצה עליו מחלוקת עזה מצד תומכי ר׳ שמואל גרוס אב״ד בערבעשט שיסדו להם קהילה קטנה נפרדת. כרודף שלום מטבעו הסבה לו המחלוקת עגמת נפש מרובה. נשא את יסוריו בדומיה, ושקע בלימוד התורה. מכיון שהענין היה זר לרוחו שאף לעקור משם, אך נאמניו לא הניחו לו. מלבד ביהכ״נ הגדול עמד לרשותו ביהמ״ד, בו שכנה ישיבתו ״בית אברהם״. למדו בה מאה תלמידים להם אמר שיעורים יומיים, וחינכם לתורה ולמצוות. הישיבה התנהלה ברוח חסידית, ומהתלמידים דרש לטבול כל יום. הדלתות ננעלו אחרי תחילת התפילה, ומי שאיחר לא קיבל את מנת הלחם היומית. גם בניו הצטיינו כמופלגים בתורה ובחסידות.

קונ׳ **ברוך מתיר אסורים**, סעאיני, דפוס יעקב ווידער, תרצ״ה, טז עמ׳. יצא לאור ע״י קהל יראים וארטה דקראלי, ובהקדמתם מגוללים את פרשת הערעור על הרב, מצד אלו שיש להם מהלכים במשרד הראשי. הם משבצים תשובות מר״ש סופר מערלוי ובעל לבושי מרדכי, ומוסרים את מכתבי הרבנים שהפכו בזכותו של רא״א לרבנות קראלי: רח״א שפירא ממונקטש, ר׳ חיים צבי ארנרייך ממאד, ר׳ אשר אנשל יונגרייז מדיאנדאש, גיסו ר׳ יחזקאל הלשטיק מאוסטרובצה וכן בית דינו, ר׳ חיים מרדכי יעקב גוטליב ממישקולץ, ר׳ מנחם ברודי מקאלוב, גיסו ר׳ נפתלי צבי ויס מבילקע, ר׳ יחיאל בוים מגוטא, ר׳ יצחק איזיק אדלר מסרדנא, (אחיו) רמ״מ הורביץ אב״ד שנדישוב.

כשהנאצים השתלטו על המדינה נסגרה הישיבה, והיהודים הועברו לגיטו. שם נתגלתה גדלות נפשו השואפת למעלה מבלי לשים לב לצורכי הגוף. נספה באושוויץ עם מרבית בני קהילתו ביום ב׳ סיון תש״ד הי״ד. כמו־כן נספו ילדיו: א. יוסף מאיר (תר״ף—תש״ד); ב. נפתלי מבודפשט. שרדו רק: ג. ר׳ שמואל צבי הירש האדמו״ר מספינקא בניו־יורק. השיא מבנותיו לר׳ יחיאל ב״ר יחזקאל וגשל, ולר׳ פנחס שלום הגר ב״ר מרדכי ממונסי; ד. פרל ובעלה רבי יעקב יצחק וייס האדמו״ר מספינקא; ה. מרים שמידמן בקווינס.

הב׳ יוסף מאיר הורביץ הי״ד ברא״א מקראלי

אלה אזכרה, ו, 22-26; המודיע, י׳ טבת תשל״ג, ד-ה; ישיבות הונגריה, 340-342, עם תמונת ישיבתו.

ר׳ אברהם אביש ראה לפי: **הורביץ, ר׳ אברהם אבא**

ר׳ **אברהם אריה ליב** ב״ר יצחק **הורביץ**

מברודי (תקכ״א — תקס״ג)

נולד בברודי בשנת תקכ״א לאביו האב״ד ר׳ איציקל מזיווגו השני. נשא את הינדה בת הנגיד ר׳ אברהם יקותיאל זלמן הכהן רפפורט מיקירי ברודי, שנקרא ר׳ זלמן פרלס והשיא בחייו יותר מד׳ מאות יתומים. נמנה על נכבדי ברודי, ושם נפטר ונטמן ביום ד׳ ניסן תקס״ג.

ילדיו: א. ר׳ משולם בפיעטרקוב, אבי: 1. ר׳ מאיר חתן ר׳ משה חיים רוטנברג אחי בעל חידושי הרי״ם, אביהם של ר׳ זלמן מפיעטרקוב, אבי ר׳ יצחק אריה מפביאניץ, אבי זו׳ רש״ד הורביץ מאנטוורפן, ושל לאה זו׳ ר׳ יעקב ב״ר אליעזר ליפא הורביץ; 2. ר׳ מרדכי צבי הירש (מוטל) בפיעטרקוב רבו של מו״ל בית פנחס, אבי ר׳ יצחק אליעזר שנפטר בימי עלומיו, אבי ר׳ אהרן יעקב יוקיל שיחוסו מבואר בסו״ס בית פנחס; 3. ר׳ נתן בפיעטרקוב; 4. זו׳ ר׳ נפתלי ברמ״מ ויינברגר; 5. זו׳ ר׳ יוסף אשר חיות בוורשא; ב. ר׳ יצחק בבראד, אבי: 1. ר׳ אברהם ליבוש; 2. ר׳ מרדכי צבי הירש. נשא את ריקל בת רמ״מ ויינברגר; 3. זו׳ ר׳ אליעזר ב״ר משה שמלקא הורביץ בקראקא; ג. ר׳ מאניס ברימנוב, אבי: 1. ר׳ סנדר בפשמישל; 2. ר׳ פנחס אב״ד וואלע; ד. ר׳ יוקל בקראקא, אבי: 1. ר׳ ליבל; 2. זו׳ ר׳ מיכאל דוד הורביץ דומ״ץ קראקא; ה. ר׳ נפתלי בדוקלא (חתן ר׳ מאיר ב״ר משה ויינברגר), אבי: 1. ר׳ משה (חתן רצ״ה גולדהמר), אבי ר׳ נפתלי בדוקלא (חתן ר׳ מאיר ב״ר משה ויינברגר), שמואל שרף מקלווריה, ב״ר משה יעקב בעל דרכי יושר), שבתו נישאה לר׳ יהודה בער אבי ר׳ משה באנטורפן שמסר לי פרטים אלו; 2. זו׳ בן דודה ר׳ משה ברמ״מ ויינברגר; 3. זו׳ ר׳ יצחק ב״ר מאיר ויינברגר; 4. זו׳ ר׳ אהרן גוטוירט, אחי ר׳ יעקב אב״ד דוקלא; ו. חייקה זו׳ רמ״מ ב״ר משה ויינברגר אבי המשפחה.

ר׳ **אברהם דוד** ב״ר שלמה יהודה זלמן ליב **הורביץ**

משטרסבורג וירושלים (נו׳ תרע״ב)

נולד בשנת תרע״ב לאביו ר׳ שלמה יהודה זלמן ליב פרידלנדר, ב״ר אהרן מאיר אב״ד בוליחוב, ולאמו ראשא בת ר׳ פנחס חיים הורביץ ראב״ד גרוסווארדיין. נתיתם שם בילדותו מאביו ומאמו, וגדל כבן אצל סבו שלמד עמו. לא זזה ידו מתוך

ידו, וממנו קיבל את שם המשפחה הורביץ. אחרי פטירת זקנו נעשה מו״ץ בעיר, ור״מ בישיבה שייסד שם רבי חיים מאיר הגר מויזניץ. נשא את ברכה בת ר׳ אלעזר ליפא זילברמן מרצפרט, נספתה באושוויץ עם חמשת ילדיהם ביום ט״ו סיון תש״ד הי״ד.

הרב אברהם דוד הורביץ

בניסים מרובים שרד מהשואה, וכיהן כרב במחנות אוגסבורג, ובלנדסברג באורח בלתי רשמי. מתש״ח רבה של ״עדת ישראל״ בשטרסבורג, ועל שם העיר נקרא. מחשובי רבני אירופה בנוסח הישן. בצעירותו דבק ברבי ישראל מויזניץ. היה נוסע לניו־יורק אל הרבי מסטמר. באלול תשל״ח עלה לירושלים. רב ביכ״נ זכרון גרשון בשכונת הר צבי, וחבר הב״ד של העדה החרדית.

נשא בשנית את נחמה בת ר׳ יחזקאל וידמן אב״ד סיטשעל ב״ר יצחק מאיר אב״ד מוסיעף, וזו׳ מחלה בת ר׳ מאיר אפפעל מיועד. היא״צ נקבע ליום כ״ו אייר. ממנה נולדו לו: א. מחלה זו׳ ר׳ אהרן מאיר אייכנשטיין רב בימ״ד זכרון אלעזר במונסי, ב״ר יצחק איזיק מקיוויאשד בפורסט הילס; ב. שרה רבקה זו׳ ר׳ יהושע השל אייכנשטיין רב בימ״ד ור״מ בישיבת סקוקי, ברבי אברהם משיקגו; ג. ריזל זו׳ הרב יוסף דוב באב״ד מגייטסהעד ב״ר אברהם משה אב״ד סונדרלנד; ד. פיגא זו׳ הרב חיים פאוויל שנעבאלג ברמ״מ ממנטשסטר; ה. ר׳ יחזקאל בניו־יורק ר״מ בבאבוב, חתן ר׳ זלמן ליב מייזלש; ו. מרים זו׳ רמ״מ הגר בנו של רמ״י האדמו״ר מויזניץ; ז. לאה זו׳ ר׳ אליעזר ב״ר משה ארנסטר. ד״ת מהם בספרי חמיהם.

הכין לדפוס ספר בית פינחס עה״ת מזקנו, והוציא לאור ספר אמרי מהרז״ל מאביו. **קנין תורה בשמעתתא**, הארות והערות בכמה מסוגיות הש״ס והראשונים הרמב״ם ונושאי כליו על סדר פרשיות התורה, שטראסבורג, דפוס חי״ל האניג בלונדון. בתשל״א: ח״א, בראשית, כד, קפד עמ׳, עם הסכמת רד״ב מטשבין (ומן המעט אשר ראיתי ברכתי עליו ברכת הנהנין), ובסוף רשימת המסייעים לזכרון קרוביהם; ח״ב, שמות, ריח עמ׳. בתשל״ב: ח״ג, ויקרא, רעו עמ׳; ח״ד, במדבר, רלו עמ׳; ח״ה, דברים, רסז עמ׳. לכל חלק פתיחה בהלכה.

שו״ת **קנין תורה בהלכה** בד״ח שו״ע, ביאורים והערות בשאלות למעשה והארות בסוגיות הש״ס, שטראסבורג, ולמעשה נדפס בירושלים. ח״א, דפוס בהר״ן, תשל״ו, שנו עמ׳, קלב סי׳; ח״ב, דפוס גלאור, תשל״ח, שלו עמ׳, קמג סי׳ בלי שמות השואלים. רובו בשאלות שהזמן גרמן. בהקדמת ח״א מודה להרב אשי״ש ליפשיץ־ה״ש שטרח בהדפסת הספר, והעיר דברים מועילים. דיבר בשוייץ עם האדמו״ר מסטמר, ואמר לו שאין כיום צורך בהסכמות, כי מכיון שיש היום הרבה ספרים, אין לומדים רק ממי שמוכר ופקיע שמיה. בהקדמת ח״ב מודה למכון ירושלים שטרח בהדפסת הספר. בסוף כל חלק קונ׳ מתורתן של בנים, תוכן, וזכרון לנשמות.

תשובות אליו: מנחת יצחק, ח״א, לה, קנ, ח״ב, נו, ח״ז, קכג בתשי״ז-תשי״ט. תשובותיו בראש פתחא זוטא השלם, ובשו״ת, יו״ד, מח בתשט״ו. ד״ת ממנו בראש פתח״ז חלה, ובמוריה, כסלו תשמ״א, מט-נב.

ר׳ **אברהם זאב וולף** ב״ר משה יצחק **הורביץ**

מפשוורסק (תק״ץ* — תרנ״ט)

בנם של ר׳ משה יצחק יליד ירוסלב שהיה דור עשירי מהשל״ה בן אחר בן (בנו ר׳ יחיאל סידר היחוס בהקדמה לספר בנין שלמה (לנגרמן) שערך עם הערותיו, ולפיו זקנו רמ״י היה בנו של ר׳ יוסף ב״ר פנחס בן בנו של ר׳ ישעיה בעל ״בית הלוי״! בנו של בעל ווי העמודים בנו של השל״ה), ושל בינה בת ר׳ יצחק נכד רש״י (אביהם של ר׳ שלמה מסקול אבי ר׳ שמלקי מהובניב ועל כן נקראו יוצאי חלציו בר״י, ושל ר׳ מנדל זולקוור), בהגאון המקובל ר׳ אפרים זלמן ליקובר מ״מ דזולקווא, בן אחותו של התבואות שור. היה תלמידו של רבי שמעון מירוסלב. נשא את הענטשא סירקא בת ר׳ יהושע דוב, נפטרה ביום י״ג כסלו תרכ״ז ונטמנה בירוסלב. היא נשאה בעול פרנסת הבית בצימצום, ממכירת נרות שעשתה בביתם. הוא למד תורה מתוך הדחק בקלויז פשוורסק, ושימש כמו״ץ שלא על מנת. רק בסוף ימיו נתמנה שם רשמית כדומ״ץ. נפטר ביום ד׳ תמוז תרנ״ט. בניו: א. ר׳ יחיאל מח״ס ועבד הלוי; ב. ר׳ פנחס חיים מח״ס פתחא זוטא.

אהל שמעון, סד.

ר׳ **אברהם חיים** ב״ר מנחם מנדל **הורביץ**

מלינסק (תק״ץ* — תרס״ה)

בנו של ר׳ מנחם מנדל אב״ד לינסק, ואחרי פטירתו בתרכ״ה מילא שם את מקומו ארבעים שנה. חסיד השר שלום מבלז ותלמיד הדב״ח. כף רגלו לא דרכה מעולם על מפתן הקלויז החדש של חסידי רוזין, אף כי היה רב לכל העיירה. בתרכ״ז שלח את ר׳ יענקל שמשו לפשמישל במשלחת שהעתירה כי מסילת הברזל לא תגיע לעיירה, מכיון שיהודים ראו סכנה בנסיעה ברכבת. כשחזר לשלום משליחותו תלה זאת בברכת הרב. נשא את בתו של ר׳ דובריש ב״ר זנויל בר מאיסטריק־ליטוביסק. נפטר ביום כ״ג חשון תרס״ה, והקהילה תמכה במשפחתו. ילדיו: א. ר׳ שמעון. גיבן. היה לו מנין פרטי בביתו בלינסק. נשא את לאה בת רבי אליעזר ברנדויין מאזיפולי ב״ר יהודה צבי מסטרטין. ילדיו: 1. ר׳ יוסף; 2. זו׳ ר׳ ישכר דוב רוקח ברמ״מ מדינוב האדמו״ר מלינסק, נפטר תשכ״ה בא״י; ב. ר׳ מאיר ממלא מקום אביו ברבנות העיירה; ג. ר׳ יעקב דומ״ץ לינסק; ד. ר׳ אליעזר. בתרמ״ז נולד לו בנו רבי אברהם דוד רובין מלנצוט, אבי ר׳ שלום; ה. חיה יהודית זו׳ רבי אברהם שלום ה״ש מסטרופקוב; ו. רעכל ברריינדל זו׳ ר׳ ברוך ה״ש ב״ר משה ב״ר דוד מקשאנוב; ז. זו׳ רבי פנחס חיים טויב מרוזדול. י״א שגם ר׳ ישראל אבי כרמי.

תשובות אליו: בית יצחק, יו״ד, ח״ב, נא, אה״ע, ח״א, פ בתרמ״א — תר״ן; דב״ח, ח״ב, יו״ד, כ, אה״ע, קסד, קעג, חו״מ, מז בתרכ״ב — תר״ל; ש״ב הרי בשמים, רביעאה, קמז בתרס״ג; שו״ת רמ״ץ, ח״ב, חזקות, יא בתרכ״ו.

מליצי אש, ב, חשון, קמז; ספר ליבאי, 7-9, 64; ים הרחב, הקדמה, כג-כד (על שושלת רבני לינסק).

ר׳ **אברהם חיים** ב״ר משה **הורביץ**

מפלנטש (תר״י — תרע״ט)

נולד בשנת תר״י לאביו רבי משה מרוזוודוב. נודע מנעוריו כלמדן גדול, והיה לו ברוזוודוב שיעור קבוע עם גיסו הרב שלום דוד אונגר. נבחן בילדותו ע״י הדב״ח שאמר לו: למד הרבה ש״ך, אסאך ש״ך, הוא מחדד את השכל (ספר רוזוודוב, 45). בגיל י״ג נעשה חתנן של הגביר ר׳ בצלאל פילזנר (או ויינברגר מגורליץ). נתמנה כרבה של פלנטש שמעבר לנהר בפולין, ועל שמה נקרא. מתרנ״ד אדמו״ר שם, והיו לו יותר מרבבה חסידים. כשגורש מפולין התישב ברדומישל, ונהג בה את אדמורות״ו. שררה מתיחות

בינו ובין האב״ד ר״ש ענגיל כי החסידים רצו שיכהן גם כרב, אך הרבנות נכונה בידי ר״ש. תמיד ראוהו יושב על כסאו ולומד, ואמרו

רבי אברהם חיים הורביץ מפלנטש

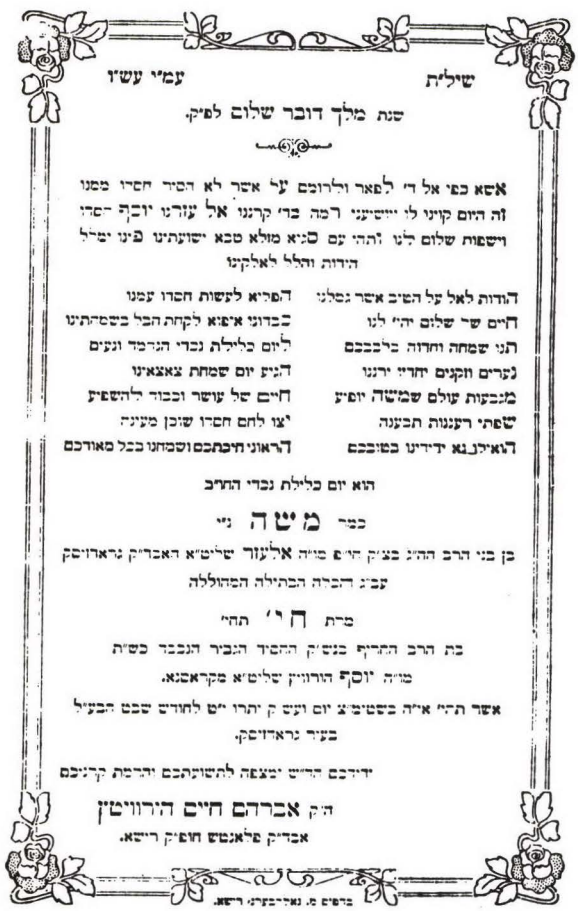
שארבעים שנה לא ישן במיטה. התפלל בהתלהבות למרות חולשת גופו, והכניס חיות בכל הנוכחים. בעל קול מתוק, ניגוניו עברו מפה לפה, וחסידים אהבו לשמוע כיצד מזמר בסעודות ליל השבת. קשה היה להבין את התורות שאמר, וחסידו ר׳ חיים פפר חזר עליהן אחר־כך. ערך סעודות מלוה דמלכה, ושבת חנוכה היתה מיוחדת אצלו. הסדר נמשך עד הבוקר. בימים הנוראים הלך עם חסידיו לתפילה בביהכ״נ המקומי, והגויים שעברו בדרך נרתעו מפניו לצדדים. חתונות חגגו אצלו ז׳ ימים ברוב שמחה, עם קוזקים מחופשים שבאו מפולין מעבר לגבול. לחסידים הרבים שבאו אליו לשבתות ולמועדים סידרו אש״ל אצל התושבים, כי לא היו ברדומישל בתי מלון ומסעדות. ראו וסיפרו עליו נפלאות, וידוע על דיבוקים שהוציא. נער נכרי שזרק לביתו אבן ופגעה בכתפו, חלה וגופו נכפף והתעקם. בני המקום תלו זאת בהקפדת הרבי, וכל השנים התיראו נערי הגויים להתגרות בילדי היהודים. נסע

לרישא לשבתות לעיתים קרובות. התפלל וערך שולחנותיו בקלויז העירוני, ובתרע״א התישב שם. רבים מבני העיר באו לחזות בעבודתו בדביקות עצומה, ואמרו שנהג במתינות כזקנו ולא בתקיפות כאביו. במלה״ע א׳ ברח לבודפשט. אחרי שובו לרישא נפטר ביום כ״ט תשרי תרע״ט.

ילדיו: א. ר׳ שלמה׳לה הגדול. בגיל י״ח נעשה חתנו של רבי יחיאל מפקשיבניצה. נפטר בצעירותו; ב. ר׳ דוד אב״ד פשצלוב ואדמו״ר ברישא; ג. ר׳ אלעזר מגרודזיסק; ד. חוה הבכורה, זו׳ ר׳ אלימלך רובין אב״ד יאסלו; ה. מרגולטשא, נישאה לרבי יואל טייטלבוים מסטמר בהיותו בן י״ד; ו. זו׳ ר׳ אפרים הורביץ ברצ״ה מרוזוודוב.

תשובה אליו: שו״מ, קמא, ח״ב, קסו. ד״ת ממנו בספר מקור חכמה (גולדברג) דף עא ע״ב. ישובים לקושיתו, רב״צ הכהן קאהן אב״ד סאנפעטער מח״ס שערי ציון, כרם שלמה, סיון תשל״ח, יח-כב. מכתבו בתשובה כהלכה, 214.

אהלי שם, 443; ספר טרנוב, ח״ב, 219-220; ספר רישא, 114; ספר רדומישל, 28, 105, 126, 127, 135, 515-518, 582-587, 610-613.

שילת עמי עש״ז

שנת מלך דובר שלום לפ״ק

אשא כפי אל ד׳ לפאר ולרומם על אשר לא הסיר חסדו ממנו
זה היום קוינו לו ויושיענו רמה בדי קרנינו אל עזרינו יובך חסדו
וישעות שלום לנו והחי עם סניא מולא סבא ישועתינו פינו ישרל
הידות והלל לאלקינו

הודות לאל על הטוב אשר גמלנו — הפריא לעשות חסדו עמנו
חיים שר שלום יהי לנו — כבדונו אשא לקחת הבל בשמחתינו
הני שמחה וחדוה ברלבבם — ליום כלילת נכדי הגרמד ונעים
נערים חקנים יחדיו ירננו — הניע יום שמחת צאצאינו
מנבעות עולם שמשה יופיע — חיים של עושר וכבוד להשפיע
שפתי רננות תבענה — יצו לחם חסדו שוכן מעונה
הואילנא ידידינו בשובכם — הראוני תיכתכם וקולתנו בכל מאודכם

הוא יום כלילת נכדי הגרב

כבר משה נ״י

בן בני הרב החו׳ בצ״ק מוה אלעזר שליט״א האבד״ק נראדזסק
עב״ג הבחיה הבתילה המהוללה

מרת חי׳ תחי׳

בת הרב התרוק בנגי״ק החסיד הגביר הנכבד כש״ת
מוה יוסף הורוויץ שליט״א מקראסנא.

אשר תחי אילה בשמ״ש יום וע״ק יחרו יט לחודש שבט הבע״ל
בעיר נראדזסק.

ידידכם הדש יבצאה להשועתכם ורחמת קרוכם

הק אברהם חיים הורוויטץ
אבד״ק פלאנסט חופ״ק רישא.

ברשם ס. נאדרבערי רישא.

הזמנת רא״ח מפלאנט לנישואי נכדו הרב משה

ר׳ אברהם חיים ב״ר נפתלי צבי **הורביץ**
מלינסק (תקמ״ט — תקצ״א)

נולד בשנת תקמ״ט כבכור לאביו רבי נפתלי מרופשיץ. אחרי פטירת אביו בתקפ״ז שימש כרבה של לינסק (ולא ר׳ נפתלי הנזכר בגרם המעלות, 14). חתן דודו ר׳ שמואל שמלקא אחי אביו. עובד השם מופלא. השר שלום הפליג במעלתו, ואמר שאם הולכים לקברו הישועה קרובה לבוא. נפטר ביום כ״ה אב תקצ״א (או תקצ״ד) בן מ״ב. ילדיו: א. ר׳ מנחם מנדל ממלא מקומו בלינסק; ב. חנה זו׳ ר׳ אביגדור ה״ש מדוקלא אחי הדב״ח; ג. זו׳ ר׳ משולם זלמן יונתן ליפשיץ מבריגל, בנו של רא״ל מוישניצה שהשיב למח׳ באריה דבי עילאי, אה״ע, ח; ד. זו׳ ר׳ משה חיים אפרים אב״ד בליגרד נכדו של ה״דגל״; ה. בילא זו׳ השניה של ר׳ ישראל הורביץ אב״ד ברנוב; ו. שינדלי זו׳ רצ״ה הגר אב״ד פטשניזין. בזיווגו הראשון; ז. זו׳ ר׳ מנדל ויינפלד מגורליץ.
מליצי אש, ב, אב, מז.

ר׳ אברהם יהושע ב״ר שרגא זאב **הורביץ**
ת״ח בב״ב. ד״ת ממנו, כרם שלמה, טבת תש״ם, מד.

ר׳ אברהם יעקב ב״ר שמואל **הורביץ**
מפרוביזנא (תרכ״ד — תש״ב)

נולד בטופורוב בשנת תרכ״ד לאביו ר׳ שמואל, ב״ר טודרוס זונדל דומ״ץ ברודי ובוסק. האבא מחסידי ר׳ מרדכי שרגא מהוסיאטין היה גדול בתורה וביראה, והתנהג בחסידות ובפרישות. בהיותו בבית אמו בערב שבת שלפני חתונת אחיו ר׳ יצחק, יצא החוצה תפוס מחשבות בקדושת היום, וכששמע קול רעם גדול נבהל ונחלש. נפטר אחרי כמה חודשים, ביום ה׳ (ולא ו׳) אב תרכ״ו, בגיל כ״א, סמוך לאחר פטירת אביו. עול חינוכו של רא״י הוטל אז על אמו סאסיא, שנישאה מחדש לר׳ שמואל הלוי (בתר״ע השיב לו, לדודי, צור יעקב, ח״א, כו, קי). האמא הרגילתו להתמיד בלימודים, ונשארה ערה עד

הרב אברהם יעקב הורביץ מפרוביזנא (במרכז)

השעות הקטנות של הלילה כדי שתוכל לעוררו לפני עלות השחר. מגיל רך לקחה לו מלמדים טובים, אך עד מהרה הודו שאינו צריך להם. מילדותו הרגיל עצמו ללמוד בקול רם, עד שהבנאים בטופורוב סמוך לביהכ״נ התלוננו שמפריע להם בעבודתם. נסע ללמוד בבוסק אצל הרב זלקא וינריב, ובברודי אצל הרב יעקב אביגדור מפודקאמין.
בתרל״ט אירס את גיטל שינדל בת הנגיד ר׳ מרדכי אריה שליט מסאסוב, ב״ר משה, בנו של האב״ד ר׳ נחמיה. אחרי פטירתה ביום כ״ח ניסן תרנ״ה, נשא את בת ציון הי״ד. חמיו נפטר לפני החתונה שהתקיימה בתרמ״א, אך חמותו עמדה בהתחייבות לפרנס אותו. למד בסאסוב בהתמדה רבה, והרבה מקנתו בתורה. תלמידו ש״ב ר׳ צבי דומב אב״ד הוד השרון שמע ממנו, שבנעוריו הניח אבן למראשותיו כדי שלא לישון זמן רב, החל לרשום את חידושיו, ובמיוחד על ספר המצות להרמב״ם. בעל שערי דעה שהזדמן למקום התפעל מבקיאותו. עלה בידיעותיו על הדומ״ץ המקומי, וכאשר לא השלים עם פסקיו, כתב בירור דברים להעמידו על האמת. בגלל למדנותו ותכונותיו הנעימות הוקירוהו בני הקהילה, וגם אחרי שעזב החשיבו את הכסא שעליו ישב בביהמ״ד. כספו שהיה מופקד בבנק אבד בפשיטת רגל של הבנק, אך לא הוטרד מזה. רבי ישכר דוב בנו של הרבי מבלז השתדל שיקבלוהו כרב בסאסוב, אבל הוא סירב כי לא רצה להיכנס לגבולו של רבי שלמה מייער שבני המקום לא חפצו בו. בשריפת סאסוב בחודש אב תרמ״ז, עלתה באש ספריתו הגדולה ממורשת זקניו ובה חידושיו הרבים, ומרוב צער נחלה כמה חודשים. רכושו ירד לטמיון, חמותו לא יכלה לפרנסו יותר, ולא היה לו מנוס מקבלת עול רבנות.

גיסו אחי אשתו שגר בטרמבובלה הזמינו אליו, כי בעת ההיא התפנה כס הרבנות של פרוביזנא הסמוכה. בקושי נתרצה לבוא מפני ביטול תורה, התנה שיוכל לחזור מיד, ובא בלי בגדי שבת. כמה רבנים וביניהם רי״פ בומבך היו מעונינים ברבנות הקהילה אע״פ שהיתה קטנה, אבל היתה לה הכנסה גדולה מהשחיטה רבתי ביריד הגדול עבור כל הגליל, ואף למשלוח לוינא. הרבנות נפלה לחלקו של רא״י, בהמלצת רבי יהושע מבלז ורבי שלמה מייער ששבת אז בפרוביזנא. מחורף תרמ״ט רבה של העיירה יותר מיובל שנים, ועל שמה נקרא. עשה שם את הפסח לבדו, כי בעונה כזו לא רצה להשאירם בלי מורה הוראה. הרבנות נכונה בידיו אחרי ששבת בצורטקוב אצל רד״מ שמצאו למדן מופלג ויר״ש. אחד המקורבים אמר לו שם: הייתי מגלה לך מה שאמר עליך הרבי, אלא שחוששני

שתבוא ליוהרה. קרנו עלתה בעיני רד״מ, אחרי שבבואו למקום שמע שכהן אלים נשא גרושה, ובמסירות נפש הכריחו לגרשה. במשך הזמן קנה גם את לב חסידי צורטקוב והוסיאטין, והם הפכו להיות תומכיו וידידיו. נסע להרימלוב בהמלצת ר׳ אהרן ברטפלד, בנו של ר׳ ליבוש מעשירי המקום ותלמידו של ר״י ויידנפלד, ואחרי משא ומתן של כמה שעות בהלכה קיבל סמיכה מהכוכב מיעקב. רד״ב מטשבין אמר שהיתה בנוסח שונה מיוחד במינו, ואביו הוסיף לומר בע״פ על רא״י שיודע ש״ס ותוספות. בצעירותו היה בקרקא לדין תורה אצל ר׳ מאיר רפפורט מליקובה שכיבדו מאד. אצל הרבי מצורטקוב הכיר את הרב מאיר ארק, ונעשה ידידו הטוב.

במשך הזמן שיפר את חייה הרוחניים של הקהילה לבלי הכר. בעל קסם אישי רב, עדין נפש ונעים הליכות, חביב על מבוגרים ונערים, ונערץ על כל החוגים. הדור צורה, וזקנו הלבן ירד על פי מידותיו. מעולם לא קידמו אדם בבוקר בביהמ״ד, ואף בזקנתו ובעת הכיבוש הנאצי לא הרפה מהתמדתו ומסדר יומו. לא ידע טעמה של שיחת חולין, ולבאים הצובאים על פתחיו השיב בקיצור. לא פגע בכבוד אדם. חסיד בלז מובהק, ומקורב לאדמורי״ם שהטילו עליו מדי פעם שליחויות שונות. כל שנה נסע לבלז לשבועות, ואת השבת שאחרי החג עשה בצורטקוב אצל רד״מ ובנו ר׳ ישראל. תלמידו ר׳ יוסף שטייכל מבלז שמע מהמהרי״ד שאמר עליו שהוא אחד הגאונים הגדולים שבדור. עוד אמר להרב איתמר שוורץ: תוכל להתפאר בקרובך מפרוביזנא. באים אלי כמה גדולים, אבל הוא צדיק. המהר״א אמר עליו לתלמידו ר׳ אליעזר רוזן מדנוור־קולורדו, שהיה מתאים להיות גדול לפני ת״ק שנה, ולהיות במחיצתו זו סגולה ליראת שמים. כשביקש מהרבי מהוסיאטין שישוב מוינא לגליציה כי בהיעדר הצדיקים נחלש מצב הדת במדינה, השיב לו: הרי אתם כאן. כשאמרו עליו בבית ר״ש ענגיל שהוא מגאוני גליציה, אמר: הוא גאון עולם. נקרא להיות בורר מצד ויזניץ בפרשת סכסוך הכולל, אצל בעל ערוגות הבושם בחוסט. ביקר אח״כ במאד אצל הלבושי מרדכי, ואמר עליו שניסהו וראה שבקי בכל הש״ס בעל־פה.

ביתו הפך תל תלפיות לכל מבקשי דבר ה׳ זו הלכה. טבעו יצא בעולם כמשיב הדור, ומקרוב ומרחוק פנו אליו בשאלות. היה משיב במהירות ובבהירות כאילו אך עתה למד אותה סוגיא, והרבה לטפל בהיתר עגונות. כוח זכרונו היה מופלא. סיפר הרב שמואל ווזנר, שלא היה דיבור מהבית יוסף בכל ד״ח שו״ע ובבית שמואל אהע״ז שלא זכרו בע״פ. זכר היטב גם במילי דעלמא, וכששבת בבנילא אצל בנו והעמידו יין לכבודו כל אחד בשמו, קרא בשם כל אחד כשחילק אח״כ את היין. הרבו לפנות אליו לקבל סמיכה, ואת כל אחד בחן ביסודיות. לא נתן קבלה לשו״ב אא״כ ידע בע״פ דיני שו״ב שבתבואות שור, ובטריפות גם את ההוספות מהלבושי שרד. עודד את אסיפת הרבנים בקראקא תרס״ג. כשהיהודים ברחו מפני הרוסים בתחילת מלה״ע א׳ אמר שהמלחמה אינה נוגעת לו, והסתגר בעליה ללמוד בלי הפרעות. פעם כיון חייל רוסי את רובהו מול פניו, ומשהחל לבכות הניח לו. דחה הצעות רבנות של קהילות גדולות, כגון בטרנוב אחרי ר״מ ארק. בתרצ״ד נתמנה כראש ישיבת יח״ל. נסע לשם בל״ג בעומר ושהה עד אלול, אך לבסוף החליט לחזור.

בשנותיו האחרונות נחלש, ונסע למקומות מרפא. בתרצ״ח שהה כמה שבועות בבי״ח רוטשילד בווינא, ואח״כ נפש בקרלסבד. כשתלמידיו גורשו לסיביר בתחילת המלחמה, שלח אליהם חבילות מזון ומכתבי עידוד. כשנכנסו הנאצים לקחו את נכבדי העיר, וציוום לשיר ולרקוד סביב שריפת ס״ת וזקנו של הרב. כששוחררו אמר שיהא זה לכפרה ליהודי המקום, ואכן בעודו בחיים לא פגעה בהם הרעה. כששמע מהזוועות בצורטקוב נחלש, ונפטר ביום ט״ו אלול תש״ב. נספד ע״י חתניו ותלמידו ר׳ יעקב רינגל אב״ד הוסיאטין. כעבור שבועיים נשלחה כל משפחתו לבלזיץ הי״ד. ספריו וחידושיו הוחרמו ונשלחו לגרמניה.

ילדיו מזוגתו הראשונה: א. ר׳ מרדכי אריה בנו יחידו אב״ד מאלד־בנילא; ב. רבקה זו׳ ר׳ אליעזר ליפא שליטא אב״ד יזירנה; ג. סערקי זו׳ ר׳ אליהו קליך מבילקא בנו של האב״ד ר׳ ליבוש. מהשניה: ד. גיטל זו׳ ר׳ דוד שלום לנדוי נכד הנו״ב והאריה דבי עילאה; ה. מלכה זו׳ ר׳ משה הורביץ בנו של האדמו״ר מבייטש; ו. פרידה זו׳ הרב יהושע ברוך זלטנרייך. כולן נשלחו להריגה בבלזיץ עם ילדיהם הי״ד.

כל חייו העמיד תלמידים, ואף בתקופת הכיבוש הרוסי במלה״ע הראשונה היתה לו עליהם השפעה רבה, ובלב רחום התענין בכל צורכיהם. שם לב להדרכתם החסידית, והרחקתם מעיתונים פסולים. שיטת לימודו לא היתה בדרך הפלפול, ואת הדגש שם על ליבון השיטות להגיע הלכה למעשה. על תלמידיו נמנו גם: ר׳ חיים צבי גרינשפן חתן ר״י וידרקר. היה בנו של חייט, ורבו גידלו כאב וחיתנו; ר׳ חיים יוסף הורביץ בן הרבי מבייטש; הרב וגנר בניו־יורק; ר׳ משה וייגלר מסאסוב; ר׳ שמעון חודרובר תלמיד יח״ל בברוקלין (אליו: צור יעקב, ח״א, שארית יעקב, ב בתרצ״ד).

התנגד בצעירותו להדפסת ספרים באומרו שהיו

גדולים שאח״כ חזרו בהם, וכיון שספרם כבר נדפס נאלצו להחזיק בדבריהם הראשונים, אבל הוא אינו רוצה להתחרט ממה שיודפס. בגלל התמדתו לא רשם רק חלק קטן מחידושיו, ובכ״ז התקבצו אצלו

ב״ה

לאחינו בני ישראל!

היות ת״ל בכל זמן מרבים לבוא תלמידי ישיבתנו בחורים חריפום יגעים בתורה יומם ולילה ובע״ה גדיים נעשו תיישום ויוצאים מהישיבה ת״ח בקיאים למדו ושנו הרבה והרבה מהם הגיעו להוראה אבל אין לכסף מוצא להספיק למו עכ״פ קצת צרכיהם הרבים ועי״ז סובלים זלעפות רעב ע״כ הננו בזה לעורר לב אח״כי בימים הטובים הבאים שינדר כל איש בעת עליות לתורה כדי לחזק ידים הרפות תלמידי הישיבה שיוכלו לשקוד על התורה בחזקה ובזכות זה יתברכו בכל טוב כנאמר ,,עץ חיים למחזיקים בה״ ובקרב נזכה להתבשר כל טוב מכל ישראל ויתרומם קרן התורה וקרן ישראל למעלה למעלה

מנהלי הישיבה פה פראבוזנא

קריאת ישיבת פרוביזנא לתמיכה

משנת תר״ן כמה קבצים גדולים בכתב ידו: על סוגיות, ח״א עה״ת, הספדים על גאוני וצדיקי הדור, דרשות, מאמרים לשבתות ולמועדים. גליונות ספריו היו מלאים מחידושיו, ובנו העתיק מהם שתי מחברות על או״ח בלבד. הכל אבד בשואה. בין שתי המלחמות נטרד בביקורים של רבנים וצורבים, וכיון שלא ביטל משיעוריו, דחה ללילה את כתיבת תשובותיו, בתחילה לא העתיקן וסירב להדפיסן, ורק לבסוף נענה להפצרות תלמידיו.

שו״ת **צור יעקב** על ד״ח שו״ע, בילגורייא, דפוס ר׳ נטע קראנענבערג, תרצ״ב, קיג ד׳, קצה סי׳. הקדמתו הקצרה כתובה בענוה רבה, ואחריה פתיחה באגדה. יש שערערו על שם הספר שהוא שמו של הקב״ה, וענה להם שבעלי המגינים לא חששו לזה. הספר אזל במהירות, כי התחבב גם על רבני ליטא. חלק שני נמסר לדפוס בקיץ תרצ״ט, אבל הקונטרסים אבדו. מהדורה שניה מסודרת מחדש בהגהות ותיקונים, עם קונ׳ **שארית יעקב**, ובו גם הערות בענינים שבספר מכת״י המחבר, ופלפולים בדבריו מבנו המהדיר הרב מרדכי אריה בקונ׳ בשם מרדכי, ירושלים, בסיוע מעין החכמה, תשט״ז, 10, רעא עמ׳, בתוספת טו סימנים. הבן הקדים לספר תודה למסייעיו, הקדמה ובה תולדות אביו, ושלשלת יוחסין. בעמוד האחרון זכרון לקדושי המשפחה.

צור יעקב ח״ב, תשובות ופלפולים בסוגיות הש״ס, תשכ״א, 24, עב עמ׳, כז סי׳, ובס״ה רל״ו שחלקם

מבנו. רוב התשובות נשלחו בתרצ״ג לתלמידו ר׳ ישי הכט, והוא שיגרם מברוקלין לבן המחבר שהעתיקם מכתב היד, סידרם עם ציונים הגהות והערות בשם מרדכי, והביאם לדפוס עם הקדמותיו. בשניה כלל את ההספד שנשא על חורבן יהדות אירופה בי״ח תמוז תש״ד בשובם מטרנסניסטריה. אחרי ההקדמות פתיחת אגדה. מעמ׳ 17 קונ׳ **קול יעקב**, דברי דרוש מהמחבר שרשמו תלמידיו ושנשארו בזכרון בנו, וההספד על מהרי״ד מבלז. מעמ׳ מג בשער מיוחד: קונ׳ **הגה דעות**, הגהות וביאורים שנעתקו מגליוני ספריו, מסכתות סדר קדשים, גיטין ויו״ד ח״א. בסוף מלואים ותקונים לח״א ומפתחות.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אובר־ויקוב־בוקובינה; אפטא; בורשא**־הגר — ר׳ שלמה ליב (ח״א, קפה בתרס״ח); **בילקא־צ׳כיה; בנילא**־בוקובינה; **ברוקלין; ברסלוי; גרוסוורדיין; דברצין** — הרב שלמה שטרסר (ח״ב, יד בתרצ״ט); **דרישקיפולי**־וולין — הרב מרדכי שלמה (ח״א, צ בתרפ״ז); **ווארשא** — רמ״מ רוזנצוייג דומ״ץ (ח״א, ל בתר״ץ) **וילנא** — הגרח״ע (ח״א, קכח, נגד קונ׳ שפוטשניק מלונדון); **וינא** — ר׳ מאיר מאירזון ראב״ד (ח״א, קלח בתרפ״ט); **זסטובנה**־בוקובינה; **טשרנוביץ; ירושלים** — הרב אליהו קלצקין מלובלין (ח״א, קסב); **לובלין; לונדון** — ר׳ יחיאל נתן שוימר (ח״א, שארית יעקב, טו, ח״ב, ב בתרצ״ז); **מונקאטש** (ח״א, קסד); **מיץ־צרפת** — הרב משה תלמידו (ח״א, קמ, קנא בתרפ״ט); **סקמור**־הגר — ר׳ משה שלמה (ח״א, כט); **פריז** — ר׳ יוסף שטייכל תלמידו, כיום בויליאמסבורג (ח״א, שארית יעקב, ח); **פפד״מ** — לראשי קהל יראים (ח״א, מז בתרפ״ט); **קוצמן; קרעשוב** — הרב מ״מ רוטמן (ח״א, קנ); **ראקוב־פולין** — הרב יהושע הלוי אפשטיין (ח״א, א, ב בתרפ״ה); **שימסק־** וולין — הרב מרדכי מיכאל (ח״א, קנח). במהדורה הראשונה אין סי׳ קסז, ולכן במהדו״ב התשובות שאח״ז קבלו מספר אחד יותר נמוך, ולפי מהדורה זו ציינתי.

תשובות אליו: אביר יעקב, יח, יט, ובהערות (על צור יעקב); אמרי דוד, צג, רטז (על ספרו) בתרפ״ז — תרצ״ג; אמרי יושר, ח״ב, פ; אמרי כהן, ח בתרצ״ה; זיו הלבנון, ח, טז, נא; חידושי מהרי״ו, דפים מד ע״ב — מה ע״א; מחזה אברהם, ח״ב, חו״מ, ה בתרע״ט; מנחת יחיאל, ח״ב, ז, קסו; שו״ת מהרש״ם, ח״א, כו, קסג, ח״ג, פה, ח״ד, יא (לסאסוב בגיל י״ח!), יב בתרמ״ב. תשובות וד״ת ממנו: אהבת וסגולת ישראל, קיא; אור תורה, לבוב תרפ״ו, חו׳ א, סי׳ ב השני; בית ועד לחכמים (סטמר), כרך א, תרפ״ב, סי׳ קסו, שפח, תיד, תטז, כרך ג, תרפ״ז, קכב; כרם שלמה, אייר תש״ם, כו-כח מתרצ״ג; מחזיקי הדת, אב תרס״א (קו״ק לחיזוק הדת), שבט תרס״ג (קריאה ליסוד חברת תפארת בחורים וכתב עת לעניני תורה), ה׳ סיון תרס״ה, 6 (הכשר); המסילה, ניו יורק ת״ש, חו׳ ט-י (מכתב חיזוק להשגחת השחיטה, כשתיקנו שכל עוף יחתמו בפלומבה); מראה יחזקאל, ב בתרפ״ז, והערות בסי׳ מא ומב; שאילת משה, יו״ד, טז, אה״ע, ה בתרצ״ה; ש״ם הכהן; התשבי, עת״ר, עמ׳ 12-13 (הסכמה והערות). ד״ת בכת״י להרב אליקים גצל ברגר רב ביהמ״ד מגן דוד בלונדון, ולהרב אלכסנדר משה וייס רב במיאמי־ביטש.

אהלי שם, 276; אנשי שם, 13; בנו הרב מרדכי אריה, אלה אזכרה, א, 34-39; גדולי חסידי בעלז, א, קפז-רכ.

ר׳ אברהם יעקב יוקל ב״ר אלעזר **הורביץ**

בנו של ר׳ אלעזר ב״ר איציקל מאה״ו. ראב״ד בלבוב, ובתקנ״ט הסכים ממנה על מנחת יצחק תקס״ה. אחרי פטירת אביו בתקע״ג מילא את מקומו ברבנות זלוזיץ.

לתולדות, 302.

ר׳ אברהם יצחק ב״ר יעקב עזריאל **הורביץ**

בנו של ר׳ יעקב עזריאל רב בברדיטשוב, בראל״ה הראשון מסטניסלב. רבה של ציעשינוב. אח״כ אב״ד הולשיץ, ושם נטמן. נקרא בטעות ר׳ אברהם ישכר. נפטר לפני תרכ״ט בלי ילדים. בן אחיו הדפיס ממנו דרוש אחד בסוף ספרו עת ספוד, דף כד.-כח.

ר׳ אברהם צבי הירש (הערשעלע) ב״ר אהרן **הורביץ**

מבייטש בניו־יורק (תרמ״ז — תשכ״א)

נולד בדזיקוב בשנת תרמ״ז לאביו רבי אהרן מבייטש. התיחס גם לשושלות קמינקא, אפטא ועוד. התחנך בביהמ״ד הגדול בצאנז. נשא את בילא בת רבי אריה ליבלי רוקח מבוקובסק. זמן מה רב בטורנא. היגר בתרע״ג לארה״ב, ונעשה האדמו״ר מבייטש בניו־יורק. נפטר בברוקלין ביום י״ז אדר תשכ״א, ונטמן כעבור יומיים בקרית צאנז נתניה. בניו: א. ר׳ שלום האדמו״ר מבייטש בניו־יורק. נשא נכדת קשאנוב־צאנז, טויבא בת ר׳ יחזקאל ב״ר חיים יעקב ב״ר שלום רוזנפלד מקמינקא, ולהם 5 ילדים;

הרב אברהם צבי הירש הורביץ מבייטש בניו־יורק

ב. ר׳ משה, נולד תרס״ז. למד בישיבת בובוב עץ חיים, ובגיל עשרים נסמך להוראה. נשא את מלכה בת הרב מפרוביזנה. נספו עם בניהם הי״ד; ג. ר׳ חיים יוסף (תר״ע), תלמיד ישיבת עץ חיים דבאבוב, חתן דודו ר׳ אליהו אייכנשטיין אב״ד זקופנה. נספה בטבת תש״ב בגיטו צורטקוב הי״ד; ד. הב׳ אהרן, נפטר ח׳ חשון (תש״ב). נזכר בסוף צור יעקב, ח״א, תשט״ו.

תולדות אנשי שם, 29.

ר׳ אברהם שמואל מבוזנוב ראה לפי: **הלר, ר׳ אברהם שמואל**

ר׳ אברהם שמחה ב״ר ישראל **הורביץ**

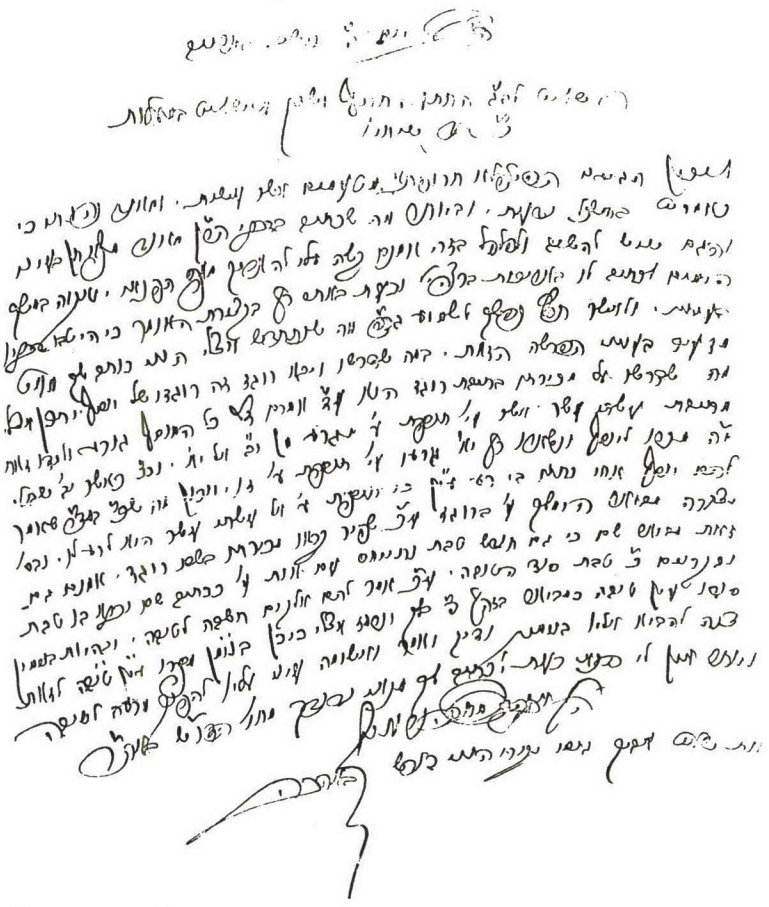
מברנוב (תר״ו — תרע״ו)

נולד בברכת רצ״ה מרימנוב באב או באלול תר״ו (ולא תר״ח), כבנו יחידו של רבי ישראל מבארנוב מזיווגו השני. מנעוריו נודע כמצוין בתורה ובחסידות. נשא את בתו של ש״ב ר׳ מרדכי צבי הירש ויינברגר מדוקלא, והוסיף קדושה על קדושתו. היא היתה בקיאה בתנ״ך ובתושבע״פ, והיתה מתערבת בויכוחים למדניים. בזיוו״ש נשא לפני תרנ״א את החכמנית פיגא, בת רצ״ה שטיין דודו של ר״מ ארק, ואחות אמו של הרב דוד פתחיה ויינשטוק. נפטרה ביום י״א תמוז תרע״ו, ונטמנה בהר הזיתים. בתה הינדה יועדה לרד״פ, ונפטרה כמה ימים לפני החתונה.

בסוף ספר קול דוד תנינא תולדותיו, וחליפת ט׳ מכתבים מתרנ״א — תרנ״ג בהלכה ובאגדה לקיטוב, עם תלמידו המחבר רד״פ שהיה אמור להיות חתנו־חורגו. ילדיו: א. ר׳ יצחק בכורו, ממלא מקומו בבארנוב; ב. ר׳ אלטר אליעזר אב״ד ריגליץ וסטשוב; ג. חיה הינדה (ולא ברכה) זו׳ ר׳ מרדכי שפירא אב״ד ברטש.

בצעירותו ביקר אצל גאוני וצדיקי דורו, ובמיוחד אצל רבי חיים מצאנז ורבי יהושע מבלז. הדב״ח אמר עליו שנמצא בו דם מדמו של רבו מרופשיץ. כמו״כ נסע אל דודיו מרוזוודוב ומדזיקוב, ואל ר״ד מטולנא ורד״מ מצורטקוב. כשנפטר אביו בתר״ל עלה על כס הרבנות בבארנוב, והוא אך בן כ״ד. כיהן שם כארבעים שנה, נקרא על שמה, והוא ר׳ אברהם הרשום בפאלקסקאלענדער כאב״ד עד תרע״ב! תקופתו היא תקופת הזוהר של ברנוב, ובחכמה ניצח על חבורות הלומדים בני עליה. אירגן משמרות ללימוד כל הלילה, לבל ייפסק לרגע קול התורה בעיר. גרו בה חסידים מכיתות שונות שהיו צהובות זו לזו: שינאווא, דזיקוב, רוזוודוב, צורטקוב, טריסק.

בר״ח אלול תרס״ט נפרד מעירו, ונדד כמה חודשים ברחבי אירופה תורכיה וסוריה עד שהגיע לא״י. בירושלים התלקטו סביבו סגל חבורה של יקירי העיר, ולפניהם דרש בפרשת השבוע ע״ד פרד״ס. נעשה מנהיג לחסידי רופשיץ־צאנז, ואיש אמונו של

מכתב מרבי אברהם שמחה הורביץ מברנוב לב״ג החתן בעל ״קול דוד״

נשיא הכולל בדרוהוביטש. היה בקשרי ידידות עם רבי דוד׳ל בידרמן מלעלוב, והמקובל רבי חיים שאול הכהן דוויק ובני חבורתו. לרשותו הועמדו שתי דירות: למגורים ולבימ״ד, ע״י ר׳ הענך צוקר שגדל על ברכיו אחרי שהתיתם בילדותו, ולבסוף התעשר בבודפשט. מאוחר יותר נענה לר׳ לייבלי סוכטשבסקי, ועבר לבית ישראל להתפלל בביהכ״נ שעל שמו. נקרא ״הירושלמי״, ובין משמשיו בעיר: הסופר ר׳ יוסף ב״ר משה אייזנבך. בצילו הסתופף גם ר׳ משה יהושע אייזנבך (נפטר ט״ו חשון תשי״ז), בנו של רבי שלום ליב, ואביו של ר׳ יצחק אליהו חותנו של רש״א מרגליות. נפטר בליל שבת ט״ו אד״א תרע״ו, ונטמן במוצש״ק בהר הזיתים ליד קרובו רבו וידידו הצדיק הפלאי. לפי צוואתו לא נרשם שום תואר על מצבתו.

דודו רבי מאיר מדזיקוב החשיבו מאד, ומסר לו להדפסה את כתב היד של ברית כהונת עולם ח״ג. רק כעבור שנים עלה הדבר בידו, משמסרו עם הקדמה למו״ל ר׳ אברהם שכטר מרדומישל, ונדפס במונקאטש תרנ״ב.

מגדיל ישועות מלכו, ירושלים, דפוס יהודה עמרם איתאח, תשט״ו, מח עמ׳. המחבר הרב יקותיאל זלמן ב״ר חיים יהושע השל למברגר, ישב שלושים שנה באוסטרובה שליד לובלין. בעלותו לארץ התקרב לרא״ש, ובמוצש״ק היה רושם את סיפורי המעשיות ששמע ממנו. נפטר ביום ג׳ תמוז תרפ״ח, וזו׳ שרה בת ר׳ יעקב נחמן ביום כ״ד שבט תרצ״ג. בהקדמתו כותב שחילק את הסיפורים לג׳ מדורים: א. ששמע מפי רבו, ובהם רבים על אבותיו; ב. ששמע מר׳ ליב שו״ב דיוזפוף בירושלים; ג. ששמע מזקני החסידים והמקובלים. הרב ישעיה אשר זליג בן מעני רעכיל מרגליות, תלמיד רא״ש אותו שימש בשנים תרע״א—תרע״ה, מעיד על המחבר שהתאבק בעפר רגלי צדיקים בפולין, ומביע שמחה על מציאת הסיפורים אחרי עשרות שנים. בקראו בהם הוא נזכר כאילו שמעם עתה מפי רבו. אחר כך שמות ע״ח הצדיקים מתלמידי הבעש״ט שעליהם מסופר. סיפורים רבים ממנו כינס הרב צבי מאשקאוויטש בחוברות ״אוצר הסיפורים״.

חמרא טבא, א. פירוש עה״ת, התרגומים, הפירושים והמסורה; (מעמ׳ קיח): ב. לקוטי אמרים — דרושים למועדים בדרך החסידות, ירושלים, (הרב צבי מאשקאוויטש), תשכ״ה, טז, קנב עמ׳. בהתחלה: תמונות דירתו ובית מדרשו; הסכמת תלמידו הרב ישראל יצחק הלוי בן נחמה רייזמן בה כותב שהספר ניצל ונתגלה אשתקד באורח פלאי ע״י ש״ב הרב שלמה אליעזר מרגליות חתן נכד חמיו הרב שלום ליב אייזנבך, שטרח לסדרו עם מראי מקומות (הרי ספרא קדישא שהוא יין ישן דמעלי לכל גופא); אגרת תלמידו ריא״ז מרגליות המעלה זכרונות מעת שיקירי ירושלים נקהלו לשמוע מדברותיו בשבתות ובמועדים. נהג לומר על פסוק או שנים מהפרשה את מאמרי חז״ל שעליהם, פירשם היטב, הביא הקדמות מספרי קבלה ומקדמונים, והראה שהכל מפורש בפסוקים ובגימטריאות שלהם. עוד הוא מוסר, כי בבוא המחבר לירושלים הביא עמו ארגז גדול של דרשותיו מחו״ל, ורצה שבניו ידפיסום אחרי פטירתו דוקא. ביירר בעצמו אלו דפים להניח, ואת היתר השליך לאח באומרו שדברי דרוש ומוסר אינו רוצה להדפיס, כי בשמים ישאלוהו אם בעצמו קיימם. לקח סופרים לביתו שיעתיקו את המבורר, וזהו הכרך הראשון שקבע לו שם זה. עוד היו לו שני כרכים גדולים: בית אברהם עה״ת, ומועדים לשמחה על המועדים שכתב ריא״ז. הכתבים אבדו

בזמן מלה״ע א׳ למגינת לב בניו וחסידיו, ורק כמה גרגירים נשתמרו בזכרונם. הוא מביע תקוה שעוד יימצאו יתר שני הכרכים (וחיבורו עץ חיים); הקדמת המסדר בה כותב שהספר מכת״י אביו והרב יקותיאל זלמן למברגר, והגיע לידו ע״י נכד המחבר ר׳ אליעזר הורביץ; תולדות המחבר.

אורה ושמחה, דרושים לל״ג בעומר, חנוכה ופורים וקונ׳ נאות דשא, ירושלים, הרב יצחק אייזיק אייכנשטיין אב״ד קיוויאשד, דפוס מנחם ראטה, תשל״ה, קמ עמ׳. עם הקדמות מהמחבר, ומהמדיר רש״א מרגליות שכתב היד נתגלגל לידיו ועיטר את הספר בציוניו. נלוו הסכמת רי״י רייזמן והקדמת אביו ריא״ז מהספר הקודם. קונ׳ אהל שמחה המלוקט מדבריו, נדפס בסוף הגדש״פ מנחה חדשה מהדר׳ רביעית.

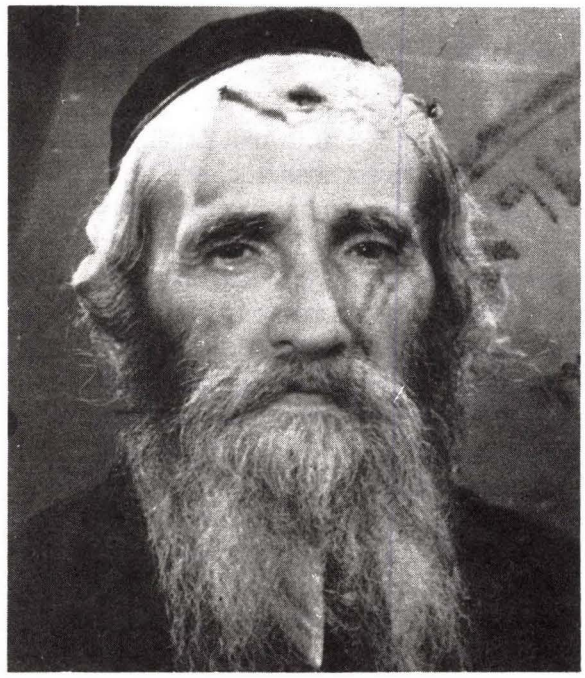
תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, קט; (אמרי נועם, מונקאטש תרנ״ו, תשובות א-ב בסוף, לרב אחד, והיינו אליו, כפי שהוכיח בקול דוד תנינא, עמ׳ תקנב-ג); יד שלום, יט; כוכב מיעקב, יד בתרמ״ט; בן דודו, עטרת ישועה, כ, מא (תפילין דר״מ סופר) בתרל״ו; שו״ת מהר״ש, ח״ב, נו, סח, ח״ד, נא בתרס״ב—תרס״ז. ממעודדי אסיפת הרבנים בקראקא בשנת תרס״ג.

ספר בארנוב, 63, 69-70, 109; תפארת שבמלכות, 84; יעקב גליס, מגדולי ירושלים, צז-קד, אנציקלופדיה לחכמי א״י, ח״א, סד.

ר׳ **אברהם שמחה** ב״ר ישראל **הורביץ**

ממעליץ וירושלים (תר״ץ*—תשל״ג)

נולד במעליץ לאביו ר׳ ישראל ממעליץ־דזיקוב.

רבי אברהם שמחה הורביץ ממעליץ־דזיקוב בירושלים

שיכל את זו׳ וכל משפחתו בשואה. בתו שינדל שרה נספתה עם בעלה ר׳ אברהם אביש ב״ר אלימלך הורביץ מקראקא, וילדיהם מאיר ורעכיל הי״ד. ניצל בגפו, והיה האדמו״ר ממעליץ בירושלים. נפטר בעש״ק ד׳ ניסן תשל״ג, ונטמן בהר המנוחות בלי צאצאים. בנוסח מצבתו: רוב ימיו מדוכא ביסורין ועובד בוראו בטהרה. חייו התעטפו ביגון מהאבידות והרציחות, והצדיק עליו את הדין באמונה תמימה.

בספר רישא, 440, תמונתו מסב לשולחן עם ר׳ יצחק האדמו״ר ממליץ, ר׳ שמחה רובין ור׳ אברהם דוד האדמו״ר מלנצוט.

ר׳ **אהרן הורביץ**

אב״ד בלוזוב. י״א שהיה בנו של ר״נ מרופשיץ, וכנראה טעות בידם.

תשובה אליו: שו״מ, קמא, ח״ב, יח.

ר׳ **אהרן** (ארה׳לה) ב״ר מאיר **הורביץ**

מבייטש (תר״י—תרצ״א)

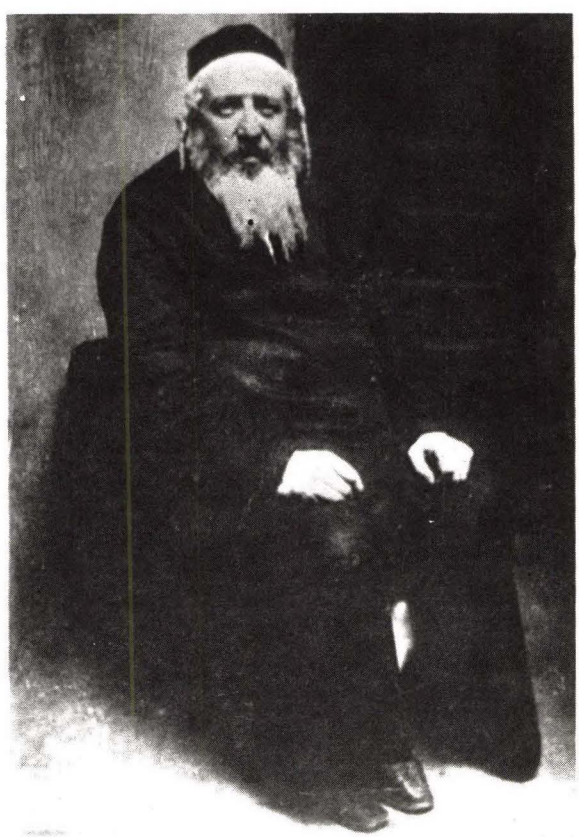
נולד בשנת תר״י כבנו החמישי של רבי מאיר מדזיקוב. נשא את טילא בת הדב״ח, נפטרה י״ט כסלו תרנ״ה. אביו לא נסע עמו לחתונתו בצאנז, כי בזמן המחלוקת חשש שקנאים יפגעו בו על שאינו מתערב לצד צאנז. במקומו שלח את האופה ר׳ משה קנובלר, והורה לו בדיוק איך להתנהג. שניהם יצאו בעגלה לדמביץ בשירה ובזמרה, ובקושי עלה החתן לרכבת כי מעולם לא ראה עגלה הנוסעת בלי סוסים. בזיוו״ש נשא את פרימט בת אחיו ר׳ נפתלי חיים.

מתרמ״ו לפחות רב בעירה הקטנה בייטש שמנתה אז כחמישים משפחות. עיצב את צביונה של עיירתו להרגשת חיות ביהדות ובחסידות. בעל השפעה עצומה על התושבים, ובמיוחד על בני הנוער. גבה קומה, בעל גוף מוצק וחסון, פנים מאירות ויפות להפליא, וקול אדיר ונעים. היה בבואה של זקנו ר״נ מרופשיץ בהארת פניו לכל אדם, ובדברי בדיחה וחכמה שבהם תיבל את שיחותיו. דמותו היתה לאנשי קהילתו כשלימות במצוות ובמידות. בחודשי הקיץ שהה בדזיקוב אצל אחיו רבי יהושע, ובשובו לימים הנוראים הביא עמו את הניגונים החדשים. בדזיקוב התאכסן בבית ר׳ שמואל שוחט, וערך שולחנות. קהל רב שכלל נכרים הקיף את ביתו בבייטש עד חצות הלילה, להקשיב לחזרות על הניגונים. בימים הנוראים הצטופפו סביבו מוקסמים לראות את עבודת הקודש שלו. באמירת העבודה ביום כיפור לבש את הקיטל של חמיו הדב״ח. בהקפות רקד ושר ניגוני רופשיץ בהתפשטות הגשמיות עד כלות הכוחות. התנגד

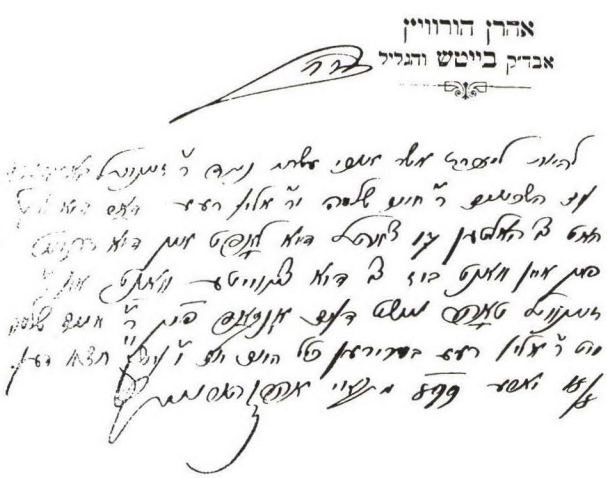
לציונות, אבל השתדל לשכנע בויכוח ובדרכי נועם.

כשפרצה מלה״ע א׳ ברח בתרע״ה כפליט לקאשוי. התחבט בזמן הראשון בפרנסתו, ואעפ״כ לא קיבל עליו להיות משגיח בבית חרושת ״פרנק קפה״ שגיסו הרבי משינאווא התנגד לו. האב״ד ר׳ שאול בראך תמך בידיו, וכמה פעמים הלך עם תלמידיו בליל שבת לשולחנותיו. אמר עליו שפניו המאירות מעידות שחי בקדושה ובטהרה, וזכה להיות שומר הברית. היה שרוי תמיד בשמחה, ומשום כך אהבו התושבים מכל החוגים להיכנס אליו ולהתברך ממנו. נפטר ביום י״א אד״א תרצ״א (וי״א י״ב אד״א תרפ״ו, תרפ״ז כעדות נכדו, או תרפ״ט), ואוהל הוקם על קברו.

ילדיו: א. רבי אלטר אליעזר מבייטש; ב. רבי אברהם צבי הירש האדמו״ר מבייטש בניו־יורק; ג. תרצה הבכירה זו׳ ר׳ חיים סג״ל ליברמן אב״ד דאברי; ד. רעכיל נישאה בסרדהלי לאדמו״ר שיינברגר מפרימישלן. גרו בנייטרא, ונספו בשואה בלי ילדים הי״ד; ה. בילא זו׳ ר׳ יקותיאל יהודה גרוס אב״ד בערבעשט, ומתרפ״ז ראב״ד סיגט, עד שנספה באושוויץ ביום ב׳ סיון תש״ד הי״ד. נפטרה בחיי אביה בלי בנים, ובתרפ״ח הוא כתב ס״ת על שמה. אולי היא שנישאה בתרס״ג להרב ישראל

רבי אהרן הורביץ מבייטש

מכתב מר״א הורביץ מבייטש מתרנ״ט

יצחק גולדמן ממשפחת אדמור״י אלכסנדר. בעל ידיעות רחבות, מנגן וכנר נפלא. כעבור זמן עזב את בייטש מסיבות משפחתיות; ו. דבורה זו׳ ר׳ ישכר בריש הלפרין שמילא את מקומו ברבנות בייטש; ז. צפורה זו׳ הרב משה הורביץ ב״ר יוסלי מקראס נכד ר״נ מרופשיץ. נספו עם ילדיהם הי״ד.

תשובות אליו: מחזה אברהם, ח״ב, חו״מ, יג בתרע״ג; אחיו, עטרת ישועה, כט; שו״ת מהר״ש, ח״א, ה, ח״ב, מ, ח״ר, לג, ח״ה, א בתרנ״ה—תרע״ד. ממשתתפי ועידת סנדובה וישניה, וחותמי נגד תנאי בנישואין.

אהלי שם, 390; עיירתנו בייטש, 31-37, 59; ספר טרנובז׳ג־דזיקוב, 85, 113-115, 118; רבה״ק מצאנז, ח״ב, תנג-תנה; שאול בחיר ה׳, נ-נא (עם מכתב משלוח מנות לפורים לר״ש בראך שנדפס בראש דברי ישכר דוב), ודברי ימי קאשוי, טו.

ר׳ אלטר אליעזר ב״ר אברהם שמחה הורביץ

מריגליץ (תר״ל׳—תש״ג)

בנו של ר׳ אברהם שמחה אב״ד ברנוב. נקרא גם ר׳ אלעזר אלתר. נשא את מרים בת ר׳ משה אפשטיין ב״ר קלונימוס קלמן בנו של היהודי הטוב מניישטט, נפטרה י״א אלול. כשאביו עלה לארץ בתרס״ט רצה למלא את מקומו בבארנוב, ופרצה על כך מחלוקת עם אחיו ר׳ יצחק. לבסוף עבר לפני תרפ״ב לרבנות ריגליץ. נתקבל אח״כ כרבה של סטאשוב, ובין תלמידיו שם הרב אברהם יצחק ויסבלום מסטשוב בניו־יורק. נספה בשואה הי״ד, וכיום השנה נקבע כ״ט חשון תש״ג. ילדיו: א. ר׳ יעקב יצחק חתן הרב ירוחם מאלטשטט; ב. ר׳ ישראל יוסף אב״ד ריגליץ; ג. רבי רפאל מקולומיאה; ד—ז. בנות הי״ד.

אהלי שם, 445; ספר בארנוב, 72, 109.

ר׳ אלטר אליעזר ב״ר אהרן הורביץ

מבייטש (תר״ן׳—תרצ״ז)

בנו של רבי אהרן מבייטש. מילא את מקומו

בקאשוי, ושם נפטר ביום י״ב אדר תרצ״ז. נשא את יוטא בת רמי״ל שפירא מסטריזוב. ממנה נולד לו: א. ר׳ חיים שלמה האדמו״ר מסטריזוב בניו־יורק. אחרי גירושיה נשא את לאה הורביץ, ובנותיו: ב. חיה זו׳ ר׳ דוד קלינברגר בצאנז. נספו הי״ד עם שני ילדיהם; ג. רבקה זו׳ ר׳ שמחה ב״ר מאיר גרוס; ד. הב׳ בילא ריזל הי״ד.

ר׳ אלטר (אלתר׳ל) **זאב** ב״ר אברהם אבא **הורביץ**
מסטריזוב (תר״י — תר״ץ)

בכורו של ר׳ אברהם אבא אב״ד שנדישוב. בגיל י״ג קיבל עליו שלא למלא שחוק פיו בעוה״ז, ושמר על כך כל ימיו. נשא את יהודית בת ר׳ סנדר רדימישלר ממעליץ. כיובל שנים כיהן ברבנות סטריזוב, ועל שמה נקרא. נקרא לשם אחרי שבתרמ״ב עזבה הרב שלמה שפירא ועבר למונקטש, מבלי להיענות להפצרות שיחזור או שישלח את בנו הרב משה יהודה ליב. רק אחרי שנתקבל רא״ז, בא ר״ש להכתיר את בנו רמי״ל. מחלוקות הסעירו את העיר בין מחנות תומכי שני הרבנים, ונמשכו לסירוגין עד השואה. דיני תורה ממושכים התקיימו לפני רבני גליציה. לטובת רא״ז פסקו העומד מצידו הרב משה אפטר מטרנוב, עם הבורר רד״כ רפפורט מראווא, והסכימו עמם המהרש״ם ור״י שמלקיס. דומ״ץ ברגסאז שעמד מצד רמי״ל סירב לחתום על פסק הדין, ויצא בפס״ד נפרד לטובת שולחו רמי״ל. כך פסקו גם כמה מרבני הונגריה, ובראשם רח״א שפירא ממונקטש שהתיצב לצד דודו. בתומכי רא״ז גם הרבי משינאווא, שאמר עליו שהיה ראוי להיות רבי לפני שני דורות. התקרב לאדמור״י בלז שהיו במסייעיו. רבי יהושע הראה עליו לבנו המהרי״ד: בוא וראה ירא שמים באמת! השלטונות הכירו רק בו כרבה הרשמי של סטריזוב.

בבואו לעיר קנה בית, ואח״כ הרס אותו ובנה בנין בן ג׳ קומות, הראשון במקום. היה שקוע בתורה ובעבודה, ולא הירבה לעסוק בצורכי ציבור. הידר במצוות ופיזר לצדקה. תפילתו נמשכה כל יום עד שלוש אחה״צ. בעל תפילה מעולה, ומלחין ניגונים. כבר בצעירותו חיבר כל שבת ניגון חדש לברוך קל עליון. היה עונג רוחני לשמוע את תפילותיו וניגוניו. לחגים אירגן עוזרים לשורר את ניגוניו החדשים. לפני מלה״ע א׳ היו בין מסייעיו במקהלת הימים הנוראים: ר׳ חיים לויפר חתן ר׳ מאיר דויטשר מקראקא דודו של הסנטור, והשו״ב ר׳ תנחום קלב ובניו. מיעט בנשיאת דרשות. התנגד לציונות. נהג את נשיאותו ברמה מבלי להכנע לתכתיבי תקיפי הקהילה, ומה גם שזכה לתמיכת השלטונות. נערץ על בני הקהילה, ויהודים ונכרים נתמלאו יראת הכבוד בראותם את דמותו האצילית, וזקנו הארוך והרחב שהכסיף בזקנותו. בזמן מלה״ע א׳ שהה בווינא. נפטר בערב פסח תר״ץ, והוא הרב הראשון שסיים בעיר את רבנותו ונטמן בה. שבי סיביר בתש״ו הכירו את מקום קבורתו, לפי גל האבנים של האוהל שחרב.

בנו: א. ר׳ חיים יהודה גר ברישא. כמה מבנותיו וחתניו נספו בשואה הי״ד; ב. חנה זו׳ הרב יוסף חיים פרנקל משנדישוב ב״ר אברהם ברש״ז מויליפולי; ג. צפורה זו׳ הרב חיים יוסף אייכנשטיין מקליווא; ד. ברכה גיטל זו׳ רבי יהושע השל אייכנשטיין מחודרוב בשיקגו; ה. רחמה מירל זו׳ הרב נפתלי אונגר מניימרקט. בזיוו״ש נישאה להרב מאיר לייפר מלוס אנג׳לס; ו. מלכה זו׳ ר׳ נפתלי חיים ה״ש ב״ר אלישע מגורליץ; ז. רחל זו׳ ר׳ יעקב ה״ש ב״ר יחיאל נתן מברדיוב; ח. פריידא זו׳ ר׳ חיים ב״ר מנשה הורביץ מרוזוודוב ורישא; ט. תרצה זו׳ ר׳ יחיאל אפשטיין בנו של הרבי מאוזרוב.

בית יצחק, יו״ד, ח״ב, טז בתרמ״ח: ש״ב, הרי בשמים, תליתאה, צה, בתרס״א; גיסו, שו״ת מהר״ש, ח״א, לא, ח״ה, י בתרנ״ו — תרס״ו; שו״ת מהרש״ם, ח״א, מט, ח״ג, קיד, ח״ו, פח, ח״ז, קי, בתרנ״ה — תרנ״ח. מכתבו בתשובה כהלכה, עח. אהלי שם, 426 (ר׳ אלטר דוב!); ספר סטריזוב, 18-21, 27-28, 75-77, 264-265, 268, 302-304, 389.

ר׳ אלטר(ל) יחזקאל אליהו ב״ר יהושע **הורביץ**
מדזיקוב (תרמ״ה — תש״ג)

נולד לשמונה חודשים לאביו רבי יהושע מדזיקוב; ביום ג׳ חשון תרמ״ה (ולא תרל״ט), כבן יחיד אחרי ד׳ בנות, בברכת רבי אלעזר וייסבלום מרישא. לפני הברית נתקבל מכתב מדודו הצדיק הפלאי בירושלים שיהיה בן קיימא. בילדותו היה חלש וחולה מאד בנשימתו, ואביו הוסיף לו שם אלטר בו נקרא. בניתוח קשה בגרונו הוכנס לו צינור, ומאז היה צרוד כל ימיו. בעל כשרונות כאבותיו, אבל בגלל מחלותיו נאלץ להאט את קצב לימודיו. בכל הזדמנות לא הסתיר האב את חביבותו לבנו. זקני החסידים אמרו כי הוא דומה לגמרי לזקנו רבי מאיר. בשנת תר״ס נשא בויזניץ את חוה בת דודו רבי ישראל הגר. לא נשאר שם זמן רב כי אביו התגעגע אליו, ובשנת תרס״ט העמיס עליו את רבנותה של דזיקוב. בגלל היותו בעל מזג טוב אהבוהו כל בני העיר, לרבות אלו שאינם חסידים, ולא היתה שום מחלוקת נגדו. בשנה האחרונה לחיי אביו שלח אליו חסידים עם פתקאות, וכך החל להנהיג את אדמורו״ת דזיקוב. בפרוץ מלה״ע א׳ ברח אל חמיו לויזניץ, ומשם לגרוסווארדיין. בדרך מפרכת זו שיכל את בנו יהושע׳לה בן השנתיים. בשובו השתקע בטרנוב, ואת רבנות דזיקוב מילא כמה שנים בפועל הדומ״ץ ר׳ שמעון הרץ.

בתקופה הסוערת שבין שתי המלחמות היתה חצרו מיבצר עוז ליהדות. נמנה על חשובי הרבנים והאדמורי״ם בפולין. בהנהגתו הוסיפה חסידות דזיקוב להתרחב, ונעשתה מהחסידויות המרכזיות בגליציה. השתייכו אליה חסידים חשובים מכל הרמות, ונהרו אליו גם מארצות מערב אירופה.

מימין לשמאל: פלוני, רבי אלטר הורביץ מדזיקוב, בנו הרב חיים מנדל, רבי ישראל הגר מויזניץ, הרב שמחה פ״ת אב״ד סקאווין, ובנו ר׳ מרדכי דוב פ״ת אב״ד יבורוזנה

בקלויז שלו מלא הספרים גדלו ת״ח מובהקים. התקיימה בו ישיבת ״בית דזיקוב״, ובה אמר שיעורי גפ״ת הלמדן ר׳ משה אהרן ברנד. עבד את ה׳ בנגלה, ותפילתו באש להבה. בעל בכי, ודרשותיו לפני התקיעות פתחו מעינות דמעות. אף כי לא היה מנגן, היתה לו מקהלת משוררים, וניגוניו התפשטו בכל גליציה. בעלי תפילה אצלו היו ר׳ אביש פאוסט, ר׳ שמואל עדער ור׳ שמואל קורן. את שולחנותיו ערך בליל שבת עד הבוקר. לימי השנה היה נוסע לדזיקוב, והמונים נקהלו שם מכל הסביבה. שונה מאביו בתכונות נפשו, אבל פיקח כמותו. הדור צורה, בקי בהויות העולם, ידיד לכל אדם, ורבים נהנו מעצותיו. תמך בפעולות אגודת ישראל.

בשנת תר״ץ שאף לעלות לארץ, אלא שחמיו התנגד לכך. אח״כ הועלה רעיון שיעתיק את חצרו חזרה לדזיקוב, אלא שאליה הגיע בנסיבות אחרות. בחורף תרצ״ז ביקר את חסידיו באנגליה ובבלגיה, והנסיעה הותירה שם רשמים עזים ביותר. מלך אנגליה שיגר אליו מברק תודה על ברכתו, והוא היה שמור בידי ר׳ אלישע הורביץ מחסידיו בלונדון. אחרי עלית הנאצים היו מקריאים לו עיתונים פולניים, וחזה

את מהלכי המלחמה שתפרוץ. המליץ לחסידיו להגר או לברוח. מהר״א מבלז שיבח את פקחותו, ואמר שצדק בהזהירו מהחורבן המתקרב. בקיץ תרצ״ט שהה בקרעניץ להתרפא, והודיע את דעתו לאדמורי״ם אחרים שסברו כי שלום יהיה. ויכוח היה לו על כך גם עם רבי יצחק מסטוטשין. כשפרצה המלחמה ברח לדזיקוב ולפוקשיבניצה, ובדרכי נדודים שב לטרנוב. כשנודע שהנאצים מחפשים אותו כאחד ממנהיגי היהדות, הוברח לגיטו קראקא בו התחבא עם רבי משהניו פרידמן מבויאן (ולא עם מהר״א). סבל עינויים רבים, ממחסור בתרופות למחלותיו, ומגזיזת זקנו ופיאותיו. כשלא יכלו עוד להסתירו, סידרוהו כפועל בבית־חרושת למברשות. עבר בסיכון רב ניתוח בעינו שקיבלה מכה מתנופת ציצית הטלית. בשעת סלקציה שנערכה בגיטו בשבת, הושאר עם הזקנים והילדים. כשהמרצחים הבחינו בו שאינו רואה ללכת לבד העבירוהו לגיטו ב׳, ולמחרת למחנה פלשוב. נורה שם והומת ביום א׳ ז׳ אד״ב תש״ג, עם ר׳ אברהמעלע פייבלס ויזנפלד הי״ד. הרבנית נשלחה מפלשוב למחנה סקרזיסק, בו נפטרה מטיפוס בשנת תש״ד.

ילדיו: א. דבורה׳לה (דבורטשה) הבכירה נישאה בטרנוב. ניצלה ממוראות השואה, ומצאה את בנה ישראל שהיה בן שלוש כשנפרדו, ובנה בית בישראל. את תלאותיה תיארה בתשי״ב בעתון ״טאג״ הניו־יורקי. נשואה לר׳ משה ארנון (אברמוביץ) מטרנוב ברמת גן; ב. ר׳ חיים מנדל דוד שמילא את מקום אביו בדזיקוב; ג. ר׳ יהודה׳לה בירושלים; ד. ר׳ מאיר ברישא, איש עסקים, בעל הופעה מרשימה, עסקן ונואם מצוין, וממנהיגי צעירי אגו״י. נשא את ברכה בת הגביר ר׳ עבער ענגלנדר מקרוסנא. נפטרה בא״י, ונטמנה באוהל אדמור״י ויזניץ ונשותיהם. בכיבוש הנאצי סידר לאשתו לבנו ולבתו דרכון בו ניצלו, אבל הוא עצמו נספה בתש״ג בגיטו לבוב הי״ד. ילדיו: 1. ר׳ יהושע, האדמו״ר מדזיקוב בבורו־פרק. נשא בתשי״ט את גננדל בת ר׳ יצחק פיליפ מירושלים; 2. טויבע. נישאה לר׳ יהושע לנדא, מחשובי חסידי בובוב בניו־יורק; ה. ר׳ יעקב בטרנוב, חלוש הגוף וחריף השכל. נשא את פריידל בת ר׳ מנדל הרציג מטורנא. נספו בלי ילדים באקציה הראשונה בטרנוב הי״ד.

זכרון יחזקאל, גרגירים ששרדו מתורותיו, ירושלים, כולל דזיקוב עטרת ישועה, תשל״ו, בתוך: עטרת ישועה — לקוטי תשובות והסכמות, עמ׳ קסג-רח. בהתחלה שתים מהסכמותיו. התורות הן מהשנים תרפ״ח-תר״ץ, נשלחו ע״י ר׳ מאיר אופן אל ר׳ משה חיים גלדציילר, ונמסרו ע״י נכרו ראי״ מקווינס.

בסוף תולדותיו ותולדות בנו מאת ר׳ יעקב יהושע פליישר.

אלה אזכרה, ג, 137-140; אדמורי״ם שניספו בשואה, 44-47; גוטוין, 66-68, 72-73; ספר טרנובז׳ג־דזיקוב, 96-106, 121, 316-318; ספר טרנוב, ח״א, 194, 213-214, 219, ח״ב, 72-73, 222-227; ספר לאנצוט, 71; פנקס קאלבושאוו, תמונה מביקורו בעיר, 394; קדוש ישראל, ח״ב, תקפ-תקפא.

ר׳ **אלטר ישעיה** ב״ר ראובן **הורביץ**
מדמביץ (תר״ז — תרנ״ה)

נולד בשנת תר״ז לאביו ר׳ ראובן אב״ד דמביץ, כבן יחיד מזיווגו הראשון. מילא שם את מקומו בהצלחה, וכל בני המקום קיבלו את מרותו באהבה ללא עוררין. הצטיין בעמודי התורה העבודה וגמ״ח, בעל מידות נעלות ואוהב שלום. בקי ממולח בעניני מסחר, והרבו להתיעץ עמו אפילו בעסקי סוסים. היתה לו הכנסה יפה, וסייע בממון לחסידיו. סיפרו מופתים על הצלחתם כשנהגו לפי עצותיו. עזב את בית אביו ליד ביהכ״נ, ובנה חצר מרווחת שכללה בימ״ד מיוחד מוקף עצי פרי, חדרי שינה ומטבח, סוכה גדולה עם גג מיטלטל, ואורוות לסוסים ולמרכבות. היו לו ד׳ גבאים: ר׳ אשר אפל שישן עמו בחדר, כותב הפתקאות, העומד ליד הדלת, ועליהם יועצו הפרטי ר׳ ישראל ריינר. (מילא כבר תפקיד זה אצל האב ר׳ ראובן שהיה בן דוד של אמו. נישאה לרבי מברנוב, ונתאלמנה אחרי לידת ר׳ ישראל. רבי ראובן השיאה לגביר ר׳ קלמן פפר, וחינך את הילד אצלו, עד שהשיאו לבת השו״ב מריגליץ שנמנה על חסידיו. המשיך להיות גבאי גם אצל רבי שמואל). נשא את רייצא, ולא היו לו בנים. בריאותו היתה רופפת, תמיד צנום וחלוש, ולא האריך ימים על ממלכתו. נפטר בן מ״ח ביום ד׳ כ״ז טבת תרנ״ה, ונטמן באוהל אביו לשמאלו. הרבנות עברה לאחיו ר׳ שמואל אחרי מחלוקת קשה בעיירה.

תשובות אליו: בית יצחק, יו״ד, ח״א, קלו בתרמ״ב; בן דודו, עטרת ישועה, ו.
יעקב שינאגעל, המגיד לישראל, כ׳ שבט תרנ״ה, 56; ספר דמביץ, 30-31.

ר׳ **אלטר מאיר הורביץ**

אב״ד סטוטשין. במנויי כוס הישועות תרס״ד.

ר׳ **אלטר משה אליעזר** ראה לפי: **הורביץ, ר׳ משה אליעזר**

ר׳ **אלטר שלום** ראה לפי: **הורביץ, ר׳ שלום אלטר**

ר׳ **אליהו** הלוי **הורביץ**

רב בלאבאווא. חתנו של ר׳ יעקב פרייא, ועמו חתם על תוצאות חיים תרנ״ט.

תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ב, נט בתרנ״ח. ממשתתפי אהל מועד תרנ״ח.

ר׳ **אליהו** ב״ר דוד **הורביץ**

בנו של ר׳ דוד אב״ד סטניסלב. רבה של חודרוב. אחרי תרצ״ד נשא את לאה. נספו בשואה הי״ד. אביו מזכירו בשו״ת אמרי דוד, מח.

ר׳ **אליהו** ב״ר נפתלי חיים **הורביץ**
מזלין (תר״ך* — תר״ף*)

בנו של ר׳ נפתלי חיים הצדיק הפלאי. בתרמ״ב בבלוזוב. תחילת רבנותו בגאראיעץ שליד ציעשינוב. בתרמ״ו כבר חתום כאב״ד זלין בה כיהן עד מלה״ע א׳. בסוף ימיו גר ברישא. ילדיו: א. ר׳ מנשה (ולא ר׳ ברוך) ממלא מקומו כאב״ד זלין; ב. ר׳ אברהם מדמביץ; ג. ר׳ אריה מאיר אב״ד בלוזוב; ד. רחל זו׳ רבי יואל הלפרין מברזאן בניו־יורק. בת אחת היתה זו׳ הראשונה של ר׳ יצחק הורביץ אב״ד טשען.

תשובות אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ג, סב, ח״ז, קיא. מכתבו בתשובה כהלכה, מו.

ר׳ **אלימלך** ב״ר נפתלי **הורביץ**
ממעליץ וקראקא (תרמ״א — תש״ב*)

נולד בשנת תרמ״א כבכור לאביו ר׳ נפתלי אב״ד מעליץ. מנעוריו שקד בלימודי תורה וחסידות. נשא את בתו של רצ״ה הורביץ מרוזוודוב. מתר״ע רב צעיר במעליץ בחיי אביו, ואח״כ אדמו״ר מנחלת אבותיו. טענו עליו שמסרק את שערו ומצחצח נעליו, אך כשראה שאביו הביא את אחיו רמ״מ לכהן במעליץ, החל לערוך שולחנות בחוג בעלי הבתים שלו פשוטי עם. בין תומכיו היה ר׳ הרש מנדל האופה, ששלח לביתו דברי מאפה כשפרנסתו לא היתה מצויה. אחרי מלה״ע א׳ הניח את משפחתו ויצא לבדו לארה״ב. הצליח שם מאד בהדרת פניו ובקולו הערב. רבים נהרו לשולחנותיו, ונתנו לו פידיונות כבעל מופת. חלק מזה הפריש לאמרגניו שהכינו את בואו במודעות ענק לעשות לו שם, אבל נשאר לו הרבה. הוציא גם תקליט של ניגוניו שנמכר יפה. בשובו למעליץ פרע את חובותיו, חיסל ענייניו והתפטר מהרבנות. עבר עליו משבר בראותו את המרחק שבין החסידות העיונית הבעשטי״ת ומצב החסידות בימינו, ומשום כך החליט לפרוש מרבנות ומאדמורו״ת, ולחיות כאחד הבעלי בתים. נסע שוב לארה״ב עם בנו שסייע לו בתפילותיו, ובשובו השתקע בקראקא.

בתקופה הראשונה לא היתה לו משרה רשמית בעיר. השקיע את הונו בנכסים נושאי רווחים, אבל האנשים שהאמין בהם כשלוחיו ניצלו זאת לרעה. כבעל לב טוב הירבה לפזר לצדקה. התפלל בביהכ״נ דנציגר שבבית מגוריו, וערך בו רק סעודה שלישית. בליל שבת נכנסו אליו יחידי סגולה לקבל ממנו את הניגונים שחיבר במשך השבוע, ובאמצעותם הופצו בציבור. אחרי המשבר הכלכלי התרושש מנכסיו, ובתרצ״א הרגיש בדוחק הפרנסה. בעצת ידידיו עבר לדירה יותר מרווחת, פתח בה ביכ״נ משלו, ושב להיות אדמו״ר. עבר לפני התיבה בניגוניו היפים, וערך שולחנות. רבים צבאו על דלתותיו כמעריצים וידידים, אך לא כחסידים. בליל שבת אכל את סעודת השבת עם משפחתו, ואח״כ יצא לביהכ״נ לשולחן השני. ניצח בעמידה על השירה והניגונים, והמונים הצטופפו בכיכר שלפני הבית. במיוחד נקהלו רבים לחזות בריקודיו הנלהבים בשמחת תורה. השמיע ניגונים גם בס״ג, ואמר ד״ת מהפרשה ומספר תהילים. את יצירותיו חיבר בהתבודדות. פיזם את רעיונותיו, ורשמם בעפרון במחברת תוים אותם למד לקרוא ולכתוב בשטף. אחרי שזיקק וצירף את ניגוניו ליצירה מעולה, השתמש בפסולת לניגוני שולחן קלים. אז רשמם בספר התוים שלו, ולימדם לבניו ואח״כ למקורביו. כשהיה בטוח בעזרת משורריו, החל לשיר בשבת את הניגונים החדשים. מאות יצירות רשם בחמישה ספרים גדולים של תוים, בצורה נאה כאילו מודפסת. התענין ביצירותיהם של חזנים ומוסיקאים, אבל לרוב שר רק מניגוני עצמו, והם הגיעו גם לאמריקה ולארץ. היה לו גם פירוש בכתובים על תהילים.

בכיבוש הנאצי גלה לרדומישל שליד מעליץ. באין שם קו רכבת לא נשלחו היהודים לבלזיץ, אלא נורו בשטח בית הקברות. כחסד אחרון ביקש שיביאו לחם, וישב עם חסידיו לסעודה האחרונה ליד הקבר הפתוח. אחרי המוציא אמר תורה בהתלהבות, שר עם חסידיו נשמת בניגון חדש, ויצא עמם בריקוד סוער. כשסיימו אמר למרצחים: אנו עשינו את שלנו, עכשו תעשו אתם את שלכם. מכונת יריה קצרה בהם והפילתם לבור, וכך נספה כשצלילי שירה על שפתיו. בנו ר׳ נפתלי נספה באמבטיה רותחת במחנה פוסטקוב שליד טרנוב (זכור, 111). בנו ר׳ אברהם אביש נשא את בת ש״ב ר׳ אברהם שמחה הורביץ הי״ד.

תשובה אליו: דרכי שלום, כו.

מ.ש. גשורי, ספר קראקא, 172-174; מעליצער יידן, 69-70, 73-76, 137-138.

ר׳ אליעזר נקראים גם: **ר׳ אלעזר**

רבה של בוזנוב. יתכן שאביו היה רבה של יאנוב או רוהאטין.

תשובות אליו: בית שלמה, יו״ד, ח״א, צה-צו, קלה, חו״מ, ל; דב״ח, ח״ב, יו״ד, נב בתרכ״ב; טוט״ד, תליתאה, ח״א, קה, ח״ב, קלה (אלעזר!).

ר׳ אליעזר ב״ר יעקב **הורביץ**
מטרניגרד (ת״ק* — תקס״ו)

בנו של ר׳ יעקב אב־בית־דין שינאווא. רבה של טרניגרד. תלמיד המגיד מקוזניץ, ובנסעו לשם נפטר ונטמן בשנת תקס״ו בשנות העמידה. בזיווג״ש נשא את אלמנת רבי שמואל מפודהייץ, רוזא מרים בת ר׳ ישראל משולם זלמן אשכנזי בן בנו של החכם צבי.

נועם מגדים וכבוד התורה עה״ת בדרך החסידות, לעמברג, דפוס ר׳ אהרן ב״ר חיים דוד סג״ל, תקס״ז, ד, קב; ב-עח ד׳. בהדפסת הספר טרח רבה של קוליקוב, ר׳ שלום ב״ר אהרן מלבוב ב״ר מאיר תאומים, ובהקדמתו כותב שהכתבים נעתקו אות באות מכת״י המחבר. המו״ל העיקרי היה ר׳ צדוק מסמבור ב״ר יצחק טוביה ז״ל, שסובב לקבץ את ההסכמות והסכומים הדרושים להציב שם למחבר. בשער נזכר עמו כמלבה״ד גם ר׳ יעקב מטרניגרד. המסכימים: ר׳ יעקב אורנשטיין (זה רבות בשנים בהיותי בק״ק יערסלב היה סמוך ונראה אלי, וכמה פעמים היה לו פתחון פה לפני בכמה ענינים. כל דבריו בחזקת בדוקים הם, מתוק לחיך ותאוה לעינים); ר׳ מאיר מבראד (דברים נחמדים חכו ממתקים); ראי״ז מרגליות (והא קא חזו ליה רבנן דקיימי גוואי קדישי עליונין, המה יתנו צדקותיו וגודל חסידותיו ופרישותיו עד להפליא, וקרו עליו טובייגא דחכימא... ונוכח פני היו קצת קונטרסים); רבי ישראל מקוזניץ ביום ג׳ אלול תקס״ו (וכל דברי הספר מיוסדים להורות דרך לקדושה ולענוה אמיתית); החוזה מלובלין (ידעתי גם ידעתי את בעל הכתבים... בוצינא קדישא אשר כל דרכיו היו לשמים ולעשות נחת רוח לפניו יתברך, והיה מופלג גדול אשר לא נמצא כמוהו הן בהלכות והן באגדות שהיה דרשן גדול... אני בעצמי שמעתי הרבה מפיו הקדוש); ראי״ה מאפטא (רבים שתו מבארו במ״ח אשר לא יכזבו, ונודע בשערים קדושתו ופרישתו); ראי״ח מזלוטשוב בעברו בסקלט; ר׳ מרדכי ב״ר פנחס אב״ד קארעץ בבואו ללובלין (ראיתי בהם דברי חכמה, וצניעותו ומחשבתו ניכרת מתוך מעשיו שרצונו להיטיב לבריותיו, לקרבן לתורה ולעבודה בדברים המושכים את הלב); ר׳ שמעון אודרברג שנצטווה מהחוזה לסייע למו״ל (כל דבריו הנעימים היו לאמיתה של תורה, ואם אמנם לא

ראיתיו ולא זכיתי לשיחתו, רבים אמרו לנפשי משבחו, ותחיינה עצמות מאמריו הנעימים); היש"מ משינאווא (חכמתו וחסידותו ופרישותו נודע ונתפרסם בשער בת רבים, והיה דורש טוב לעמו מדי שבת בשבתו... ודבריו מלהיבים הלבבות כלפידי אש בוערות מעוררים לאהבת השי"ת, ומי כמוהו מורה דרך להבאים לטהר); ר' משה בערין שלוס אב"ד קאסנטין (פשטים נאים ומוסרים חמודים). ח"ב על במדבר דברים. מדף עב: דרושים לר"ה ויו"כ, הספד על ר"ש מניקלשבורג, וליקוטי סוגיות. בסוף רשימת מנויים מפולין ומגליציה.

פעם שניה הובא לדפוס ע"י ר' אברהם יוסף מדפיס, לעמברג, דפוס חיה טאבה מדפיס, תר"י לערך, ג, קכ ד'. שוב הובא ע"י ר' אברהם ניסן זיס סג"ל, לעמבערג, דפוס ר' דוד צבי שרענצל, תרי"ט, פו ד'. הוצאה נאה בדפוס פעסיל באלאבאן, תרל"ג, קצו ד'. בימ"ס השותפים ר' אהרן גינצבורג ור' משה זאב ראזענבערג, מונקאטש, דפוס כהנא־פריעד, תרס"ה, קנ ד'. אח"כ בבארדיוב, ר' מנשה יחזקאל הורוויץ, תרפ"ו, קנו ד', עם הסכמת האב"ד ר' יחיאל נתן הלברשטם. השותפים ר' יהודה אריה ב"ר חיים יעקב קליין ממונקאטש וגיסו ר' יעקב ויינברג ב"ר ישכר בריש מסטמר, מונקאטש, דפוס ר' אליעזר יחיאל קאליש, תש"א, רנב עמ', בתוספת מפתחות בהתחלה, ומעמ' רמב לקט מספרו על תהילים. הוצאה זו צולמה ע"י משה האפפמאן לע"נ יקיריו, ניו־יורק, בטחון, דפוס אופסט סיני, תשכ"א, בתוספת שער. הוצאת בארדיוב צולמה בפערנוואלד (תש"ו) ע"י תלמידי ישיבת עץ חיים חסידי באבוב, וגם בירושלם תשכ"ה.

תהלים עם פירש"י ופירוש **אמרות טהורות**, וח"ב בשם אתוון גלופין על תמניא אפי, לקשר סמיכות הכתובים זה לזה בדרך חריפות, ווארשא, דפוס ר' דוד ב"ר אריה ליב שקלאווער חתן ר' יוסף מייא מדיהרנפורט, תקצ"ט, ב, סט; נט ד'. יצא לאור מכת"י המחבר ע"י ר' יהודה ליבוש הלוי הורביץ, ב"ר יצחק יעקב סג"ל ז"ל, בראב"ד ראב"ד ירוסלב אחי המחבר. בהקדמתו כותב שיגע חמש שנים בהעתקה ובסידור לדפוס, מקוה להדפיס את יתר חידושי המחבר בגפ"ת, ומוסר את יחוס המשפחה לר' יעקב אחי השל"ה. המסכימים: ר' שלמה זלמן מפוזנן אב"ד ווארשא (גודל יקרת ערך הגאון הנ"ל נשמע כבר בעולם); הישועות יעקב (עודני בימי עלומי מכיר הייתי... ושמעתי אמריו כי נעמו... וגם הגדיל תושיה בעמקי ההלכות), ושנית (ידידי מנוער ואהבת עולם אהבתיו... אשר נודע ומפורסם כי היה גדול בתורה ומופלג בחסידות); בתקצ"ז ראב"ל ליפשיץ מיערסליב אב"ד ווישניצע, בריגל וקרייז באכניע (משבח נעורים הוא לי אשר זכיתי ליהנות מאורו, ומכירו הייתי אז בימי הנעורים, הוא הגבר אשר הקים עול התורה היראה והמוסר... וכולו מחמדים וחריפות של אמת, ונוסף ע"ז פרישתו לקדושה עד להפליא, מתבודד תמיד בינו לבין קונו הצנע לכת... כל רואיו הכירו גודל אור קדושתו ופרישתו); ר' משולם זלמן אב"ד לובלין; ומתקצ"ד ראב"מ טויבש מסניאטין (חיבר חידושים נחמדים על סוגיות הש"ס, כל רואיהם יכירום כי מימי המקדש יצאו... ויותר שהיה המחבר חכם גדול בשרשי ההלכות, עוד לימד דעת את העם במתק אמרי נועם בחידושי אגדות); ר' ישראל אשכנזי אב"ד טיסמניץ בהיותו בלבוב; רצ"ה כ"ץ גלנץ אב"ד שינאווא. היו לו עוד הסכמות, ולא הדפיסם. הפסוקים מנוקדים, ואחרי כל אחד הפירוש. בסוף: השמטות, דרוש לר"ה, ושיר תודה במקום רשימת המנויים. מהדורה נוספת מוגהת ע"פ המסורה, וצורף לה בשער מיוחד סדר המעמדות ע"פ ראי"ה מאפטא, זיטאמיר, השותפים ר' חנינא ליפא ורי"ה שפירא נכדי הרב מסלאוויטא, תרט"ו, ג, ריג; לא ד'. הוצאה שלישית במ. סיגעט, ר' משה בלומענפעלד וחתנו יחיאל מיכל דאוויד, תר"ס (בשער הנוסף: תר"ע), בתוספת פירוש המצודות, מעמדות ושימוש תהילים, עם מראי מקומות וציונים, בהידורים רבים ובדקדוק הכתיב והטעמים, ע"י ר' אליעזר אלימלך הורביץ מדולינא, עם הקדמתו. בדפים תלג-תלד מכתבו של רמ"מ מרימנוב מתקע"ב לר' חיים ממאדא, ומכתבי מהרי"א מזידיטשוב ובניו אל ר' שלמה הסופר מדולינא ויתר המתפללים בקלויז שם. להסכמות הראשונות קודמו חדשות: בתרנ"ד רד"מ מצורטקוב ע"י רצ"ה ר"פ ובנו ר' ישראל ע"י ר' אהרן דאהל; ר' חיים מאטיניא ע"י ר' פנחס טסליר; בתרנ"ה ר' ישראל מס"ג ע"י ר' יחזקאל דוב בריש שפירא; בתר"ס ש"ב ר' ישראל מויזניצא ע"י ר' אפרים מאהלער. ממהדורה זו צולמה ההוצאה הרביעית, ברוקלין, תורה אור פערלאג, תש"ו, ב, תלד ד', 8 עמ', ע"י ר' אליעזר ליפא גרטנהויז אב"ד מיקוליב בניו־יורק.

ר' **אליעזר** ב"ר יצחק **הורביץ**

מטרנוב (ת"ק* — תק"ע*)

בנו של ר' יצחק. יש ונקרא אלעזר. רבה של טרנוב סביב השנים תק"ן — תק"ע. הסכמותיו בספרים לשון הזהב מתקנ"ה לערך, משניות דיהרנפורט תקס"ג, ונתיבות עולם תקס"ז. במנויי ספר יראים תקס"ד. יש לשער שהוא שכיהן לפני כן כרבה של שנדישוב, והסכים ממנה בתקל"ג על ספר העיקרים. אולי התיחס לרבי שמלקא שאף הוא היה אב"ד שנדישוב וטרנוב.

ר׳ אליעזר(ל) ב״ר נפתלי צבי **הורביץ**
מדזיקוב (תק״ץ — תרכ״א)

נולד בדוקלא כבנו השלישי של רבי נפתלי מרופשיץ. למד תורה מפי אביו, ואצל רבי אריה ליבוש ליפשיץ מוישניצה. מילדותו לקחו אביו עמו פעמים רבות בנסיעותיו לחצרות צדיקים. במיוחד שהו זמן רב אצל החוזה מלובלין שכיבדו לעבור לפני התיבה באמרו שיודע טוב להתפלל. את רוב ניגוניו חיבר שם בבית כנסת המהרש״ל. נשא את בתו של הגביר ר׳ יחיאל איכל רוזנפלד מרווה־רוסקה אחיו של ר׳ שלום מקמינקא, ועבר לשם להיות סמוך על שולחנו. גיסו היה ר׳ אברהם יעקב הורשובסקי אב־בית־דין דרוהוביטש. כשחמיו ירד מנכסיו, נאלץ לעסוק במסחר יינות. כעבור זמן עבר לגור אצל אביו ברופשיץ. בהיותו בעל קול ערב ונפלא חשב שיוכל להתפרנס מחזנות ברופשיץ ובדזיקוב, ומיאן לקבל עליו עול רבנות. לבסוף לא עמד בפני הפצרות זקני הצדיקים, ונאלץ מחמת דוחק הפרנסה לקבל את רבנותה של דזיקוב. כיהן שם אז הרב הישיש אליהו שפיגל המתנגד, ויש אומרים שהיה מתלמידי החוזה מלובלין. הוא לא ראה בעין יפה את קנית רבנות המקום עבור הרב החדש, יחד עם הסוכנות למכירת מלח. בהשתדלותו של ראש הקהל ר׳ אלכסנדר זיסל שליסל הסכים לבסוף מפאת חולשתו, ומפני שלא היה לו בן שימלא את מקומו.

כשבא ר״א לדזיקוב קיבל דירה בעלית ביהמ״ד, ואחרי השריפה הגדולה עבר לגור באותו רחוב. הנהיג את עדתו בדרכי אביו, ממנו ירש את תכונותיו הנעלות, ועבודתו בתפילה ובנגינה. נהג את רבנותו ביד חזקה, הטיל מורא על סביביו, ולא הניח לסטות אף במשהו מדרכי היהדות בדזיקוב ובכל הסביבה. אעפ״כ העריצוהו כל בני הקהילה, ולא היתה עליו כל מחלוקת. בסעודות השבת ובתפילות הימים הנוראים היו לו ניגונים קבועים שקיבל מאביו, ואותם הנחיל לצאצאיו בדייקנות. רוב האורחים שבאו אליו לשבתות ולמועדים השפיעו טובה וברכה לפרנסתם של בני העיר. הוא עצמו לא רצה הרבה חסידים, ובשנותיו האחרונות ערך את שולחנותיו רק עם יחידי סגולה. על חסידיו נמנה רבי משהלי מרדומישל קטן תלמיד הנו״א, שאמר לו כי עבודתו היא מעין זו של רבי אלימלך. נודע כבעל מופת ורוח הקודש נגלית, אך לא סבל כשדיברו על כך.

הירבה לנסוע אל צדיקי דורו, ובמיוחד אל רצ״ה מזידיטשוב, רצ״ה מרימנוב, הסבא מרדושיץ, ר״מ מפרימישלן (הכיר במדרגותיו של ר״א), ומח׳ רבי חיים מצאנז (וגם לא בוש לשאלו בעניני הלכה אף־על־פי שהיה צעיר ממנו). הדב״ח בא לבקרו מדי שנה, בתפילתו החלים ר״א כשחלה בשנת תרט״ו, אחרי שבדרך כלל היה בריא וחסון. בסוכות תר״ך באו אליו המונים לשמוע מה בפיו על השמועה שנפוצה אז, כי השנה יבוא משיח. הוא קם ונשבע שמשיח לא יבוא באותה שנה. נפטר ביום ג׳ חשון תרכ״א, והיה הראשון שנטמן באוהל צדיקי דזיקוב. ילדיו: א. רבי מאיר ממלא מקומו בדזיקוב; ב. רבי ישראל מבארנוב; ג. רבי ראובן מדמביץ; ד. רבי משה מרוזוודוב; ה. זו׳ רבי מאיר נתן ה״ש בנו של הדב״ח; ו. זו׳ רבי חנינא מאולינוב בן אחיו רבי יעקב ממעליץ.

לא הרשה להדפיס את תורותיו, באומרו שאינו רוצה שיהודים ילכו עם ספרו למיטה לישון. ספרו דמשק אליעזר עה״ת אבד בשואה. **קדושת אליעזר** ביידיש, סיפורים שאירעו אצלו ותולדות ר׳ זלמן וולוזינר, וואַרשא, אברהם כהנא, תר״ץ, 36 עמ׳.

תשובות אליו: ש״ב ומח׳, רב״ח, ח״א, אה״ע, לב; שו״מ, חמישאה, פג בתרי״ג.

דור דעה, צדיקים, שכו־שכט; מליצי אש, ב, חשון, קיא; ספר טורנע, ח״ב, 222-224; יעקב פליישר, קהילת טרנובז׳ג־דזיקוב, 66-74, 110-111, 116-118, 207.

ר׳ אליעזר אלטר ראה לפי: **הורביץ, ר׳ אלטר אליעזר**

ר׳ אליעזר אלימלך (מיילעך) ב״ר משה מנחם **הורביץ**
מדולינא (תר״י — תרע״ה)

נולד במיידן שבמרמורוש־הונגריה לאמו בלימה, בת ר׳ אהרן מתתיהו ממיידן־הגר שגידלו וחינכו עם זו׳ גולדא, ולאביו ר׳ משה מנחם הלוי סג״ל (נפטר שם לפני תרמ״ד על פני אביו הישיש ר׳ יעקב (וזו׳ פיגא יוטא), ב״ר חיים צבי שיחוסו הגיע לשל״ה. נטמן בברוזדוביץ. נשא את פרימציא אחות ר׳ ישכר מו״ץ קלוש, בני ר׳ יהושע הורביץ אב״ד פודקמין, דור ג׳ לפני יהושע). נשא את בלימה בת ר׳ משה בנימין הלוי וזו׳ פיגא עטיא, ועבר לגור עשרות שנים בדולינא. בתו היחידה גאלדי נישאה לר׳ נחום דוב ב״ר ראובן בבורשטין, ולהם ילדים. נתפרסם בשלושת הספרים שהביא לדפוס:

כנפי יונה לרמ״ע מפאנו, לעמבערג, ע״י המלבה״ד י.מ. ניק, דפוס ראז״ו סאלאט, תרמ״ד, א, צו, ה ד׳. נדפס פעם אחת בלבד בקארעץ תקמ״ה, וכעת שנית בהידור, מוגהת ע״י רמ״מ הרטמן. בסוף רשימת מנויים מהונגריה ומגליציה. צולם מחדש בירושלים תשל״ה. תהלים עם פירוש **אמרות טהורות**, מארמאראשסיגעט תר״ס, עם הקדמתו.

לקוטי אמרים, ח״א ד״ת וחסידות מרמ״מ מויטבסק,

ובשער מיוחד ח״ב, אגרת הקודש מר׳ אברהם כ״ץ מקליסק, מכתבי רמ״מ ונספחים, לעמבערג, ר׳ שלום צוועריינג, דפוס ס. קובלר, תרע״א, א, נח; מח ד׳, ד׳ עמ׳. סודר והוגה עם ציונים, הקדמת אגדה, נפש מנחם לתולדות המחבר, והשוואה עם מכתבים ששלח לו הדרכי תשובה, ע״י ר׳ בנימין שמרלר מסטניסלב. הספר נכתב ע״י ר׳ אליעזר ספרא כפי ששמע בא״י מרבו המחבר, וממנו עבר לחסיד ר׳ משה חיים מסדיגורה בצפת. הוא נטלו עמו לגליציה בנסיעתו אל רבי בצלאל יהושע מושקוביץ מגלינא, ומסר לו להעתיקו ולסדרו לדפוס. משנפטר רמ״ח קנה רב״י את הכתבים מהאלמנה שינדל ובנה ר׳ אלטר בצפת. על שטר הקנין חתמו בתרנ״ה ב״ד כולל האשכנזים בצפת: ר׳ מנחם מנדל מרידניק בהרב מוילקוטש ז״ל, ר׳ ברוך ריכמן בהרב מנוביטנץ, ור׳ משה בער שפירא. נוסח השטר וסיפור הדברים בהקדמת רב״י לספר שנדפס אחרי שמכרו לרא״א לשם כך. רא״א מסר את הכתבים לסידור לר״ב שמרלר, והדפיס את הספר בסיוע חתנו ובצירוף הקדמה. המסכימים: ר׳ יצחק מבויאן ע״י ר׳ ישראל מרגליות; ר׳ ישראל מצורטקוב ע״י רצ״ה רפפורט; ר׳ ישראל מהוסיאטין ע״י ר׳ דוד שוואגיר; ר׳ ישראל מויזניצא ע״י ש״ב ר׳ אפרים מאהלער (נכד ר׳ ישכר מו״ץ קליש זקנו); ר״ח מאטיניא ע״י ר׳ שמעון זעלצער בתרס״ז; רי״מ מקופיטשיניץ ע״י ר׳ ישראל מרדכי טייטלבוים; ג׳ מהאדמו״ר מסדיגורה ע״י ר׳ מרדכי דוד רחמן, ר׳ אברהם ויינשטוק ור׳ אהרן אברמוביץ; האדמו״ר מסאסוב (מח׳ של רב״י) ע״י חתנו ר׳ אברהם מרדכי שלום טויב אב״ד פמורן, ש״ב רמ״מ מאלעסק ובנו רח״ה; ש״ב רבי יהודה צבי אייכנשטיין מדולינא בתרס״ז (כי הוא בר אורין ובר אבהן וכו׳, כבר אתמחי גברא ההוא להיות נאמן בשליחותו), וחתנו ר׳ יהושע הלברשטם; המהרש״ם בתרס״ט; ש״ב ראל״ה מסטניסלב בתרס״ז; ר׳ משה גרינולד מחוסט; רצ״ה שפירא ממונקטש; ר׳ דוד הורביץ מסטניסלב. בסוף רשימת המנויים, ובה רבים מקרובי המו״ל. צולם מחדש בניו־יורק תשכ״ב.

ר׳ **אליעזר ליפא** ב״ר ישראל אברהם **הורביץ**
מסטניסלב (תקפ״ה׳ — תרס״ה׳)

מראשי הקהל בסטניסלב כמה דורות. נשא את בילא בת ר׳ מנחם מנדל ויינברגר מדוקלא, ובתרס״ג בחיים. ילדיו: א. ר׳ ישראל אברהם חתן דודו ר׳ מרדכי צבי ויינברגר; ב. ר׳ יעקב בסטניסלב. נשא את לאה בת ר׳ מאיר הורביץ בפיעטרקוב, ב״ר משולם, ב״ר אברהם אריה ליב; ג. ר׳ יצחק מאיר בסטניסלב חתן ר׳ ברוך ברודסקי משפולה; ד. מרים זו׳ ר׳ בנימין לוי הורביץ בפיעטרקוב, ב״ר פנחס, ב״ר צבי הירש מקטלבורג. אחרי פטירתה נשא את אחותה: ה. הינדה; ו. שינדל (נפטרה בת ל״ח ביום א׳ דחוהמ״פ תרמ״ח), אשת ר׳ משה שמחה כהנא ב״ר קלונימוס קלמן (סיגט, עיו״כ תרי״א — וויען, י״ג אדר תרנ״ג). בנם ר׳ שמואל זנויל כהנא מקראקא רשם את יחוסו הרחב בספר ענף עץ אבות, קראקא, דפוס יוסף פישער, תרס״ג. (על משפחתו הקרובה, עמ׳ 1-5, א); ז. רוזה זו׳ ר׳ יואל הורנשטיין מרדומישל.

רא״ל היה בנו של ר׳ ישראל אברהם (נפטר צעיר ביום ה׳ כ׳ אב תקפ״ח. זו׳ חנה בת ר׳ יואל הלפרין בנתה ביכ״נ גדול, והניחה סכום רב לקרן קיימת. נפטרה בשבת י״ד סיון תרל״ח. ילדיהם גם: ר׳ יקותיאל זיסקינד ור׳ פנחס בסטניסלב, פיגא זו׳ ר׳ דוד לנדא), ב״ר אליעזר (נפטר י״ד סיון תק״ף. זו׳ טויבא בת ר׳ אליעזר ליפא הלפרין נפטרה ביום ג׳ כ״ח אדר תר״ז. בנם גם ר׳ משה בסטניסלב), ב״ר יקותיאל זיסקינד (נשא את רבקה בת ר׳ כתריאל. נפטר י״ח חשון תקפ״א. ילדיו גם: ר׳ מרדכי בסטניסלב חתן ר׳ יעקב כהנא, זו׳ ר׳ שאלתיאל איזיק הירש שטרנהל, זו׳ ר׳ משה יעקב שוורשדורף, זו׳ ר׳ יעקב שור אב״ד קיטוב), ב״ר משה אליעזר אב״ד סקלט (מח״ס דמשק אליעזר כת״י. בנו גם: ר׳ שמריה שמריל בסטניסלב), ב״ר שמריה שמריל ר״מ ראב״ד ומ״מ בלבוב (נפטר ביום א׳ כ״ט טבת תצ״ט), ב״ר ישעיה מ״מ וראב״ד לבוב, ב״ר אברהם דיין ומנהיג בפוזנא, בנו של ר׳ ישעיה מפוזנא, בנו של ווי העמודים, בן השל״ה.

ר׳ **אליעזר ניסן** ב״ר נפתלי חיים **הורביץ**
מצפת (תר״ל׳ — תרע״ו)

בנו של ר׳ נפתלי חיים הצדיק הפלאי. גר בצפת, וסרב לנהוג ברבנות. משום כך הדיר רגליו מבימ״ד צאנז בו שחרוהו להיות רבם, והתפלל בבימ״ד קרלין. בתרע״ג לערך בא לירושלים לנישואי בתו הבכירה. נפטר ביום ב׳ תמוז תרע״ו, ונטמן ליד האריז״ל. נשא את מרים בת ר׳ יעקב כהנא אב״ד חצי עמר, נכד רמ״ד אשכנזי אב״ד טולטשווא. אחרי פטירתו נסעה בגלל הרעב בארץ להאלמין שברומניה אל ש״ב רבי יהושע ה״ש אב״ד דולינא. שם נישאה באלול תרפ״ב לבעל אהבת ישראל בזיווגו השני, ועברה עמו לגרוסווארדיין. בנותיה: א. צירל נישאה בתרע״ג לרבי מרדכי יהודה אדלר מירושלים, ב״ר אברהם שלמה חתנו של רבי דוד׳ל בידרמן, ומצאצאי רבי נתן אדלר, החוזה מלובלין והיהודי הקדוש. בנם רבי נפתלי חיים מקים מוטדות אהל נפתלי בנתניה. רמ״י נפטר ביום י״ט תשרי

תרע״ח, ונטמן בהר הזיתים. זו׳ נישאה שוב לרבי ברוך הגר מסרט בזיווגו השני. נפטרה בשבת ה׳ אייר תשל״ד, ונטמנה ליד בעלה בב״ב; ב. מישקיט תחי׳ זו׳ הרב אברהם משה באב״ד אב״ד גורא הומורא וגבעת עליה ביפו, ובסוף ימיו בירושלים. החתונה היתה ביאקאבען ביום י״ד אלול תרצ״ב; ג. חיה זו׳ רבי רפאל הורביץ בקולומיאה. נספו עם בנותיהם יוכבד וראצי הי״ד.

דוד חיים זילברשלג, קול ברמה, ב, תמוז תשל״ח.

ר׳ אלישע הורביץ

ת״ח בקורטשין. ממשתתפי אהל מועד תרנ״ט.

ר׳ אלעזר נקראים גם: **ר׳ אליעזר**

ר׳ אלעזר הורביץ

אברך ת״ח בבוזנוב. במנויי תפארת למשה תרכ״ג. בין משתתפי אספת הרבנים בקראקא תרס״ג נמצא ר׳ אלעזר הורביץ אב״ד ראדלוב (ר׳ חיים אליעזר אונגר?).

ר׳ אלעזר ב״ר אברהם חיים **הורביץ**
מגרודזיסק וטרנוב (תרמ״א — תש״ג)

נולד בשנת תרמ״א (ולא תרל״ו), לאביו רבי אברהם חיים מפלנטש ב״ר משה מרוזוודוב. נקרא גם אליעזר. בגיל ט״ז נשא את בתו של רבי מאיר יהודה שפירא מבוקובסק. עבר אל חמיו, ולמד אצלו הוראה מעשית וקבלה. בתרס״ט (ולא בתרע״ג) עבר לכהן כרבה של גרודזיסק, ועל שמה נקרא. כתב הרבנות של העיירה נמסר להרב יהודה ליבוש זילברברג מקראקא שגר במקום אצל חמיו. הוא סירב ליהנות ממנו, ומסרו לרבי מפלנטש עבור בנו

רבי אלעזר הורביץ מגרודזיסק בטורנא

ר״א (ספר ליזנסק, 183). בני העיירה לא הטרידוהו הרבה, ורוב שעות היום עסק בתורה ובעבודת השם. פרנסתו היתה מצומצמת ביותר. בתקופות החגים נסע אל אביו, וקיבל ממנו הדרכה בעניני רבנות וחסידות. בפרוץ מלה״ע א׳ עבר לטרנוב,

מצבת רבי אלעזר הורביץ מגרודזיסק

וכיהן בה כדומ״ץ. יסד שם בימ״ד, והתלקטו סביבו כמה חסידים. אחרי פטירת אביו בתרע״ט מילא את מקומו כאדמו״ר, בשכונה המרוחקת קצת ממרכז העיר. תפס מקום נכבד בין אדמור״י טרנוב, והיה מקובל גם על חסידים אחרים. נהרו אליו גם מפולין הקונגרסאית לחזות בעבודת השם המופלאה שלו. החזיק ישיבה בבית מדרשו, ובעצמו אמר בה שיעורים. ניגן בעריבות את ניגוני רופשיץ, אך לא הלחין ניגונים חדשים. שימר את אורח החיים הישן, והתנגד למפלגות ולבתי ספר דתיים. בשנים שלפני השואה לא התחשב בגלי האנטישמיות, ונסע למרות הסכנות לכפרים ולעיירות, לעודד את רוחם של יושביהם.

כשנכנסו הנאצים וחיפשו את מנהיגי היהודים, התחבא בבונקר עם בן דודו רבי אליעזר אונגר. עד ראיה מספר, כי כשנתגלה המחבוא ונזרקה לתוכו פצצת גז נאלץ לצאת, ונתפס כשהוא עטור זקנו ופיאותיו. בקשתו האחרונה היתה להביא לו את הטלית והחלוק של אביו, ובזעקת שמע ישראל אדירה נורה ונרצח ביום ו׳ (וי״א י׳) כסלו תש״ג הי״ד. חסיד אחד שטיפל בגויותיהם של 3500 הרוגי אותו יום, טרח להביאו לקבר ישראל. לפי גירסא אחת אילצוהו השוטרים הנאצים לנשק צלב, ואמר שלא יעשה זאת אף אם יהרגוהו. לפי נוסח אחר שאינו נכון, נספה אחרי שדרש בפני המובלים לתאי הגזים באחד ממחנות השמדה, קרא שמע ישראל בקול גדול, ויצא עם כולם בשירת אני מאמין.

ילדיו: א. ר׳ משה אב״ד פלנטש; ב. ר׳ דוד אב״ד גרודזיסק; ג. הענע זו׳ ר׳ משה ט״ב מלימנוב

בקראקא; ד. אלטע חיה זו׳ רבי משה הורביץ מרוזוודוב; ה. רבקה זו׳ הרב דוב בר פירשטמן עורך דאס יידישע ווארט בזמושץ־וורשא.

אנשי שם, 11; אלה אזכרה, ו, 110-114; אדמורי״ם שניספו בשואה, 33-35; ספר טרנוב, א, 216, ב, 74, 219-222 (מאונגר), 233; ספר רדומישל, 127-130 (מאונגר).

ר׳ אלעזר ב״ר דוד יהושע השל הורביץ

מוינא (תקס״ד — תרכ״ח)

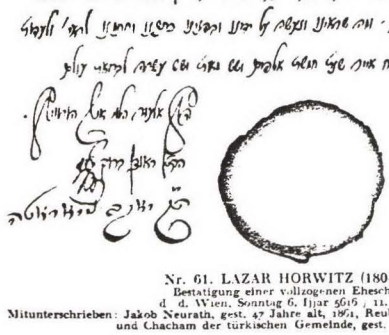
נולד בשנת תקס״ד בפלאס שבבווריה לאביו האב״ד ר׳ דוד יהושע השל ברצ״ה בעל מחנה לוי, ולאמו בתו של ר׳ אלעזר קאלין בעל אור חדש. האבא הוציא לאור מפלאס קונ׳ מחידושיו בסוף הספרי שהביא לדפוס בתקס״ב. אח״כ עבר לרבנות פרוינקירכן שבהונגריה, וחתנו שם הדומ״ץ ר׳ יהודה פרידמן. נפטר ביום ב׳ כסלו תקפ״ו. בנו ר״א למד בפרשבורג בישיבת החת״ס. נשא את בתו של ר׳ שמואל שפיגל מצעהלים. נתקבל כרבה של פרוינקירכן על מקום אביו. בעצת רבו קיבל עליו בתקפ״ח את רבנות וינא. כיהן שם ארבעים שנה, והשתדל להעמיד השלום בין כל החוגים בעיר. בעל עמדה מרכזית כרבה של עיר המטרופולין, ומחשובי הרבנים בזמנו. יסד שם בתקצ״ג חברת ש״ס, ונשא דרשות. הקים ת״ת מפואר, והעמיד תלמידים רבים. בתקצ״ח הוציא שם לאור ספר חקר הלכה מזקנו, עם מבוא. בתרכ״ד היה לו ריב אודות נצחיות עם ישראל. כשיצאו לחרפו בספר נשק בר, השיב להם בעלה נדף. גם רא״ה וייס סינגר עליו בספר נצח ישראל. נפטר בן ס״ד ביום כ״א סיון תרכ״ח, והניח

הרב אלעזר הורביץ אב״ד וויען

בכתובים חידושים רבים. בנו ר׳ דוד בברודי במנוי תפארת למשה תרכ״ג.

יד אלעזר, שו״ת להלכה ולפלפולא, ווין, דפוס יעקב הכהן שלאסבערג, תר״ל, ב, ע, ב ד׳, קלא סי׳. יצא

Nr. 61. LAZAR HORWITZ (1804—1868)
Bestatigung einer vollzogenen Ehescheidung
d. d. Wien, Sonntag 6. Ijjar 5616, 11. Mai 1856
Mitunterschrieben: Jakob Neurath, gest. 47 Jahre alt, 1851, Reuben Baruch, Mitglied des Rabbinates und Chacham der türkischen Gemeinde, gest. 68 Jahre alt, 1875

חתימת ר״א הורביץ מויען בתרט״ז עם חברי בית דינו: ר׳ ראובן ברוך ור׳ יעקב ניאראטה

לאור ע״י בניו, ובהקדמתם מוסרים פרטים לתולדות אביהם, ושהוא עצמו נקב בשם ספרו. ד״צ בירושלים תשל״ז לערך, בלי לוח הסימנים והטעות שבשני הדפים האחרונים.

תשובות אליו: ש״ב בר ליואי, ח״ב, אה״ע, נט; שו״ת מהר״ץ חיות, יג. תשובתו מתרט״ז במשכנות הרועים, דף לז ע״א, ובדף יח ע״ב. נספד בתרכ״ט בספר נחלה לישראל, טו, ונזכר שם, יח. השתתף במגד ירחים (תרט״ו), כוכבי יצחק (תרי״ח), ואוצר חכמה (תר״ך).

ר׳ אלעזר ב״ר יעקב עזריאל הורביץ

מזלוזיץ (תק״ע* — תר״ם*)

בנו של ר׳ יעקב עזריאל רב בברדיטשוב (ולא של ר׳ יעקב יוקיל דומ״ץ ברודי), ברא״ל הראשון מסטניסלב. דומ״ץ ראב״ד ואב״ד זלוזיץ. כנראה נפטר בשנת תר״ם לערך, ועל כסאו עלה בנו ר׳ זאב. בנו ר׳ אברהם מזלישטשיק טבע בתרל״א, והוא שהיה אמור למלא את מקומו.

תשובה אליו: דודו, בר ליואי, ח״א, או״ח, ה; ב״ד, דבר הלכה, סב.

לתולדות, 221.

ר׳ אלעזר ב״ר יצחק הורביץ

מזלוזיץ (ת״ק — תקע״ג)

בנו של ר׳ איציקל אב״ד אה״ו. נקרא גם אליעזר. נשא בתקט״ו את בתו של ר׳ שאול מאמשטרדם בעל בנין אריאל, ב״ר אריה ליב אב״ד רישא גלוגא לבוב ואמשטרדם, חתנו של החכם צבי ובנו של ר׳ שאול אב״ד בריסק וקראקא, בנו של הרבי ר׳ השל אב״ד לובלין וקראקא. אחרי נישואיו נתקבל כרבה של שטרזיץ, ומתקל״ז אב״ד זלוזיץ. בתקמ״ד רצו לבוחרו לרבנות סטניסלב, אבל כשבאו גדולי ישראל לביתו ולא מצאוהו, קיבלו את בנו רא״ל. היה גביר גדול, אבל בשריפת העיירה בתקנ״ו נשרף כל

רכושו, עם הרבה חידושים שהיו לו בכתובים. נפטר ונטמן שם ביום ט׳ אדר תקע״ג.

ילדיו: א. ר׳ אריה ליב הראשון אב״ד סטניסלב; ב. ר׳ שאול, נפטר על פני אביו; ג. ר׳ אברהם יעקב יוקיל ממלא מקומו בזלוזיץ; ד. רייצא זו׳ ר׳ אברהם, בנו של הגביר הגדול בליטא ר׳ חיים ב״ר יהושע מסלונים. ילדה בן ובת, ונפטרה צעירה. אחריה נשא את נכדת ר׳ ישראל הורביץ, ב״ר יעקב יוקיל אב״ד גלוגא; ה. זו׳ ר׳ יהושע אבי משפחת ליבס.

מובא בשו״ת תפארת צבי, אה״ע, ג. גרגיר מחידושיו היה בידי נכדו רצ״ה הורביץ מדרזדן.

כלילת יופי, ח״ב, עז ע״ב; כתבי הגאונים, 118-119, עם נוסח מצבתו; מליצי אש, ג, אדר, 28; לתולדות, 220, 302.

ר׳ **אלעזר** ב״ר משולם ישכר **הורביץ**

מרוהטין (תקפ״ד — תרכ״ו)

נולד בזלוזיץ בשנת תקפ״ד (או תקפ״ז), כבכור לאביו הרב משולם ישכר מסטניסלב. נשא את אסתר רבקה בת ר׳ אפרים פישל הורביץ אב״ד מונקאטש. בשנת תרי״א נתקבל לרבנות מריאמפול. היו לו שם שונאים שרצו רב אחר, והעלילו עליו שאשת איש נתעברה ממנו. כשנסע אל אביו בבכיות בא עמו למריאמפול, וכינס את כל יהודי המקום לביהכ״נ. בדבריו המאוימים נתגלתה האמת ממי נתעברה, ומעליליו יצאו בעונשים קשים. בשנת תרי״ב (וי״א תרי״ז) עבר לרבנות רוהאטין. נסע כחסיד אל רבי יהודה צבי אייכנשטיין מראזלא, ואביו המתנגד לא כיהה בו. מהלומה קשה היתה פטירתו הפתאומית בגיל מ״ב, ביום ז׳ סיון תרכ״ו (ולא תרכ״ט). נטמן באסרו חג בלויה רבת משתתפים מכל הסביבה. במצבתו נחקק שכיהן כאן י״ד שנה. אביו הצדיק עליו את הדין והשיר דמעה אחת על לחיו, אלא שזכרונו תשש במשך כשנה.

ילדיו: א. ר׳ שלום אלתר אב״ד טויסט; ב. ר׳ אפרים פישל אב״ד מריאמפול; ג. ר׳ דוד אב״ד סטניסלב; ד. בילה הבכירה זו׳ ר׳ יהושע השל פ״ת אב״ד נריוב ולובטשוב; ה. שרה; ו. חיה.

סידר לדפוס את חידושי זקנו רא״ל הראשון מסטניסלב, ובסוף הספר פני אריה, פשעמישל תרל״ו, נדפסו הגהותיו **עטרת זקנים**. נתפרסם בספר שהדפיס בחייו: **דבר הלכה** על ד״ח שו״ע, פ״ז הלכות המיוסדות על אדני הפלפול בסברה ישרה, למברג, דפוס זלמן ליב פלעקיר ושותפיו, תרכ״ג, ה, צה ד׳, בהשתדלות ר׳ זיסקינד פעלזין מו״ס ברוזוודוב. ש״ב השו״מ כותב בהסכמתו: כבר היה לו פתחון פה לפני בכמה תשובות, וידעתיו כי הולך משרים... ושם יסודותיו על אדני אמת, וגם שמעתי מפיו בעת היותו בקיץ העבר אצלי איזה גרגרים מספרו, והוטב בעיני למאד. בהתחלה פתחא זעירא באגדה. בסוף מפתחות ולוח הטעות.

בספר השיב לש״ב הב׳ אברהם הלוי (סט); גיסו ר׳ שלמה (מא); לת״ח בברזאן (נז); לסניאטין אחרי תרי״ג בדבר השו״ב (מה).

תשובות אליו: אביו, בר ליואי, ח״ב, אה״ע, מב; שו״מ, תליתאה, ח״ב, קה, ח״ג, ח, יב בתרי״ג — תרכ״ו.

פ. צימעלס מבראדי, המגיד, ר״ח תמוז תרכ״ו, 179; כתבי הגאונים, 92, עם נוסח מצבתו; מליצי אש, ח״א, סיון, עמ׳ א; ספר רוהאטין, 55.

ר׳ **אלעזר** (לוזרל) ב״ר נפתלי **הורביץ**

מבארווע (תרמ״ב׳ — תש״ג׳)

בנו של רבי נפתלי ממעליץ. נקרא גם אליעזר. נשא את בת הגביר ר׳ משה קנר, וגר אצלו בסאנוק. בהשפעתו נתקבל כרבה של בארווע, כפי שכתב לי בן בתו רבי נפתלי מושקוביטש האדמו״ר ממעליץ באשדוד. בזיוו״ש נשא את יוטא ויינשטוק אחותו של בעל ״קול דוד״. נאבק באחיו הצעיר רמ״מ על רבנות מעליץ, ובא להתישב שם. תמכו בו חסידי אחיו ר׳ אלימלך שויתר על הרבנות, וחוג של בעלי בתים פשוטי עם שהסבו לשולחנותיו. מנאמניו: ר׳ שמעון גולדברג, ור׳ דוד חתן ר׳ אליהו השוחט. רבני דומברובה ורדומישל נהגו בו כבוד. סבל מרדיפות הנאצים, ונאנח עמוקות כשחזה בשריפת ביהכ״נ במעליץ. נספה הי״ד עם זו׳ וילדיו: א. ר׳ אברהם אביש אב״ד ידלובה; ב. ר׳ יעקב. נשא את רחל בת ר׳ אריה ליביש מרדכי ה״ש משינאווא. תשובה אליו בספר מנחת אברהם; ג. זו׳ רמ״מ ה״ש (ב״א רא״א קנר מחיפה בספרו אהל קדושים); ד. חיה הינדה זו׳ ש״ב ר׳ צבי חיים הורביץ אב״ד רימנוב. שרדה ה. זו׳ רבי מושקוביץ האדמו״ר משאץ בניו־יורק.

תשובות אליו: מנחת שי, ח״ב, כז; שו״ת מהר״ש, ח״ג, נח בתרס״ה.

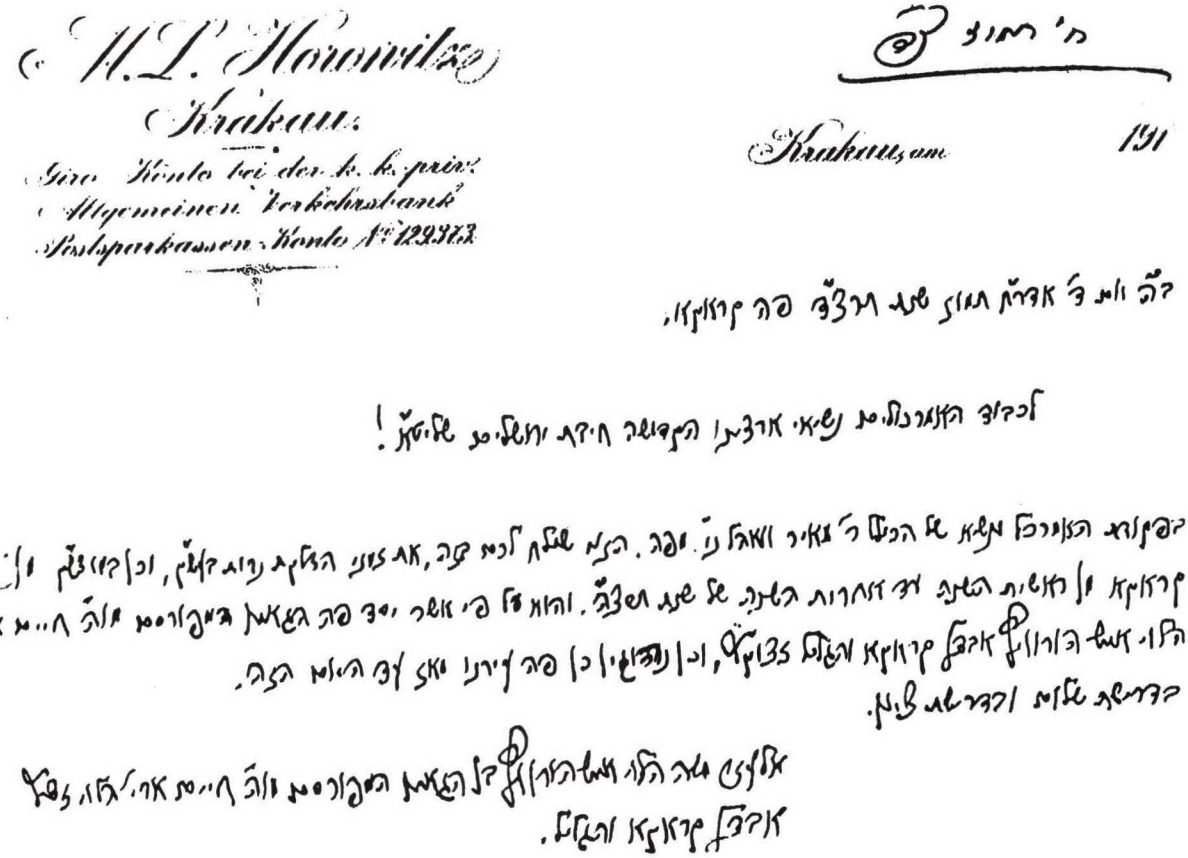
מעליצער יידן, 69-71, 86-87, 93-95, 219.

ר׳ **אלעזר משה** ב״ר חיים אריה ליב **הורביץ**

מקראקא (תרכ״ח׳ — תש״ג׳)

בנו הגדול של רחא״ל אב״ד קראקא. נשא את הלנה בת ר׳ מרדכי צבי, בנו של הראב״ד ראנ״ה יענער. ת״ח מופלג ואיש עסקים בעיר. נספה בשואה הי״ד עם זו׳, בתו וג׳ מבניו. שרד רק ר׳ הרשל, גר בלונדון עם זו׳ וילדיו.

טוב עין ח״א, על ירושלמי יבמות הפרקים הראשונים, קראקא, דפוס מ. לנקוביץ, תרצ״ה, יב, צו ד׳, 84 עמ׳, ולא הופיע יותר. המסכימים: ש״ב רצ״י מיכלזון בתרצ״ג (מעלה זכרונות על אישי המשפחה, מעת השתעשע עמם בנעימים בשנות התר״ם); ר׳ משהניו מבויאן בתרצ״ד (מכירו אני מלשעבר. מעת שבתי פה יש לו בכל פעם פתחון

מכתב מר׳ אלעזר משה הורביץ מקראקא לאמרכלי הכולל בירושלים בתרצ״ד

פה לפני בדברי תורה, ומצאתיו אוצר בלום, ובכל מקצועות התורה ידו הדה, וגם לב נכון להסבירה); ר׳ דוד הורביץ מסטניסלב עם ד״ת; ראי״י קוק מירושלים (ראיתי שדבריו הנם ישרים). בהקדמתו כותב שרשם רק מעט ממה שלמד בצעירותו ועם תלמידים. אחיו רצ״ה צירף לספר אחרי ההסכמות והמפתחות: מבוא ע״ד סידור ועריכת התלמוד ירושלמי, ובסוף חלק מספרו תולדות משפחת הורוויץ בדורות הראשונים, בתוספת דף חידושים.

תשובות אליו: דובב מישרים, ח״א, צט, ק בתרצ״ב (לר׳ אליעזר משה, ואולי הוא אחר); אחיו, זכרון צבי, ח״א, י׳ בתרנ״ז; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, רכב, רעד, רעה, ח״ז, לח, מד, צג בתרנ״ד. תשובה ממנו: חיי אריה, סא.

ר׳ אלתר ראה לפי: **הורביץ, ר׳ אלטר**

ר׳ אפרים הורביץ

אב״ד אוסציא בשנים תרנ״ט—תרע״ב לפחות לפי פאלקסקאלענדער.

תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ב, כד בתרנ״ח.

ר׳ אפרים ב״ר משה **הורביץ**
מצורטקוב (תק״ס׳—תר״ל׳)

בנו של ר׳ משה הלוי אב״ד וולוטשיסק. רבה של צורטקוב. בחורף תקצ״ד חיבר שם את הספר הר אפרים בחכמת התכונה, ולא נדפס. בסוף ארצות החיים להמלבי״ם מכתבו על מהלך החמה. בסוף תקצ״ד עבר למלא את מקום אביו ברבנות וולוטשיסק. טירדות הרבנות שם לא איפשרו לו לעסוק בתורה בשלוה. בזמן מה התפרנס מחנות שמסחרה פרץ גם עם מדינות רחוקות. בשנת תר״ו נקרא לרבנות פולטושאן, והחלה לו תקופת מנוחה להגות בתורה בשקידה.

מדרש שוחר טוב על ספר ראשון בתהלים (עד מזמור מא), עם תיקוני טעויות, מראי מקומות, ופירוש **יבקש רצון**, הובא לדפוס ע״י בניו רמ״מ מהורודנקה ור׳ יהודה מפאלטשען, לבוב, דפוס מיחל פ׳ פארעמבא, תרי״א, ו, צז, כ ד׳. המסכימים בתר״ט: השו״מ עם ד״ת (ראיתי שכוונתו לשם שמים, לבאר הדברים ע״פ פשטיותן ולפעמים בדברי השכל, לאשר ידו הדה בכמה ספרי מחקר עקרים ועקדה, ובקצת מקומות גם בספרי

המקובלים); רבני יאס ראס״מ טויבש (נכבדות מדובר בביאורו), ור׳ יוסף לנדא (ראיתי שכולו נעים אף יפה, ודבריו מנוקים וברורים); ר׳ יעקב מאיר פאדווא אב״ד בריסק (ראיתי בו דברים נכוחים בדרך הפשט והדרוש). בהקדמתו מפרט גלגולי החיבור, מוסר כללי הפירוש ופרטים ביוגרפיים, ומסיים בדבר אגדה, שאלה שהפנה לשו״מ בתר״ז, והתשובה שקיבל. על תולדות פירושו הוא מספר, כי בילדותו למד את המדרש אצל אביו בהיותו בן עשרים, ומשראה שקשה להבינו התחיל לרשום לו פירושים, והמשיך בכך גם בהיותו סוחר. בתקצ״ח שיכלל את ספרו על המדרש מהדו״ב. בינתיים חיפש בעזבון אביו, ומצא כמה ספרים שהניח בכתב יד, ומה שהשיב לו רא״ז מרגליות. ידיו רפו מלהדפיס, עד שבשנת תר״ח התארח אצלו רבי מנחם מנדל (נפטר לפני תרי״א) בנו של רבי חיים מסטנוב, וכששמע על הפירוש, הביע את התלהבותו שיודפס, בספרו על כך, כי כששבת אצל רבי שמואל קמינקר, שמע ממנו שמדרש שוח״ט משובש מיתר המדרשים, ומי יתן ויימצא לו מפרש הולם. ר׳ יהודה בן המחבר עזר לו להעתיק את הכתבים, תוך כדי שיבוץ פירושים משל עצמו. מסיון תר״ח עד חשון תר״ט כתב את הפירוש על ספר שני בתהילים, ושב לעבור ולשפץ את ח״א.

תשובות אליו: בר ליואי, ח״ב, אה״ע, יט בתרכ״ב; ברכת יוסף, לז; טוט״ד, תנינא, קלב לצורטקוב; מהריא״ז, סו, פה; תועפות ראם, אה״ע, ז.

שם הגדולים השלישי כתב־יד.

ר׳ **אפרים**(ל) ב״ר צבי הירש **הורביץ**

מרוזוודוב (תר״לי — תרצ״ב)

בכורו של ר׳ צבי הירש אב״ד רוזוודוב. נשא את בתו הי״ד של דודו ר׳ אברהם חיים הורביץ מפלנטש. השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. מתרע״ט מילא את מקום אביו ברוזוודוב, מתוך מחלוקת קשה עם אחיו ר׳ מנשה. התלבט קשות בפרנסתו, ונדד לשם כך בארצות אירופה המערבית. בתר״ץ שב לרוזוודוב, ונפטר בתרצ״ב באופן פתאומי, לא בשיבה ולא בטובה. מילאו את מקומו בניו: א-ב. ר׳ נפתלי ור׳ משה. בנותיו: ג. זו׳ בן דודה ר׳ אליעזר ב״ר יהושע שפירא מריבטיטש; ד. זו׳ רמ״מ ב״ר אברהם חיים אייכנשטיין מזידיטשוב. כולם נספו עם משפחותיהם הי״ד.

ספר רוזוודוב, 23, 30, 147, 151 (תמונת בתו חנה׳לה).

רבי אפרים הורביץ מרוזוודוב

ר׳ **אפרים פישל** ב״ר אלעזר **הורביץ**

ממריאמפול (תרכ״ג — תרס״ג)

נולד ברוהטין ביום ז׳ אדר תרכ״ג לאביו האב״ד ר׳ אלעזר. מתרנ״א רבה של מריאמפול בה למד תורה מתוך הדחק. חריף ובקי, בעל מזג טוב, ומעולם לא ציער איש. אחרי מחלה ממושכת ממנה סבל יותר משנה נסע לדרוש ברופאים בוינא, ושם נפטר צעיר בטבת תרס״ג. בפאלקסקאלענדער ממשיכים לרושמו כרב עד תרע״ב, אף כי את מקומו במריאמפול מילא חתנו ר׳ משה הורביץ, בן אחיו ר׳ דוד אב״ד סטניסלב. הניח חידושים רבים בכל מקצועות התורה.

תשובות אליו: בן דודו, הרי בשמים, תנינא, פח בתרנ״ד למריאמפול; שו״ת מהרש״ם, ח״ד, עח, ח״ז, פו בתרמ״ד. ממשתתפי אהל מועד תרנ״ח. במנויי ארץ החיים תהלים תרס״ד.

ב״א אפרים פישל שראטט מקורטשין, מחז״ה, ט״ז שבט תרס״ג, 4.

ר׳ **אפרים פישל** ב״ר דוד **הורביץ**

מליסיעץ (תר״ן* — תש״ג)

בנו של ר׳ דוד אב״ד סטניסלב שהשיב לו באמרי דוד, רכח. נשא את לאה רחל הי״ד בת ראי״ה השל מקופישטיניץ. עונה עד מות בידי הנאצים בשמיני עצרת תש״ג הי״ד.

ר׳ **אפרים פישל** ב״ר יעקב יוקל **הורביץ**

ממונקטש (תק״ן — תרכ״א)

נולד בשנת תק״ן (וי״א תקס״ב) לאביו ר׳ (ישראל) יעקב יוקל אב״ד בוליחוב, וסייע לו שם ברבנות. נשא את בת ר׳ דוד (הורביץ) אב״ד לעשנוב. שימש בנעוריו ח׳ שנים כרבה של מריאמפול. אח״כ מיאן ליהנות מכתרה של תורה כי היה עשיר מופלג, ושלח ידו במסחר. כשירד מנכסיו אחרי תק״ץ, נאלץ לקבל עליו משרת ראב״ד בלינסק. לא מצא שם מנוחה יותר משנה, כי כמתנגד לחם בחסידי העיר.

בהשתדלות דודו המתנגד מהריא״ז נתקבל כראב״ד מונקטש, אחרי פטירת הרב עזריאל גרין בתר״א. בזמנו סודרו שם המוסדות הדתיים, והוקם בי״ח יהודי. בא לבקר את מהר״ם א״ש לפני פטירתו (זכרון יהודה). את שאלותיו הפנה לגדולי גליציה. כיהן בעיר כי״ח שנה (ולא ל׳), עד לפטירתו ביום י״ח כסלו תרכ״א.

ילדיו: א. ר׳ יהושע אב״ד רוהאטין; ב. ר׳ מאיר. נשא את אידל נכדת המגלה עמוקות וגיסת מהריא״ז. בנם ר׳ שמואל נטע נשא את רבקה, ונולדה להם יוכבד זו׳ רמ״מ הגר מוישובה מו״ל אבן שתיה; ג. אסתר רבקה זו׳ ר׳ אלעזר הורביץ אב״ד רוהאטין. מנכדי ראי״פ גם ר׳ אליהו פ״ת אב״ד פשוורסק.

תשובות אליו: מהריא״ז, נז; קול אריה, קלד, קלה.

שה״ג מארץ הגר, ח״א, כח ע״א, ח״ב, קו״א, ז ע״א; לתולדות, 381; שמואל הכהן וינגרטן, ערים ואמהות בישראל, א, 351-352.

ר׳ אריה יהודה ליבוש ב״ר שלום הורביץ

מוולוטשיסק (ת״ק׳ — תקע״ג)

נולד בזברז׳ לאביו ר׳ שלום שהיה נכד השל״ה בן אחר בן, ונכד רבי יהודה החסיד. מגדולי תלמידיו של המגיד ממזריטש. רבה של וולוטשיסק, ועל שמה נקרא. גאון בתורה, ואותו שלחו בני החבורה להתעצם בהלכה עם ר׳ אלכסנדר סנדר מרגליות מסטנוב. תשובתו מתקס״ב בהיתר עגונה, בספר עגונת ישראל של המגיד מקוזניץ. ענו בטבעו ורב חסד. בתקנ״ב הסכים מדורוהוי על ספר אהבת דודים. בסוף ימיו עלה לארץ, ובדרך נסיעתו היה זמן מה רב ביאסי, והסכים בתקס״ו על ספר טהרת הקודש. גר בצפת עד לפטירתו ביום כ״ז ניסן תקע״ו, ונכון יותר: כ״ג תמוז תקע״ג. היה הראשון שנטמן במערה שנפתחה ונמצאה קודם הסתלקותו כשפתחה לדרום, בין ציוני האר״י והב״י. אחריו נטמנו בה הלבושי שרד, הרב מאוורוטש, בנו ר״פ, זוגתו ובנם. על מצבתו נכתב לפי בקשתו: אוהב תורה. בית מדרשו נשרף ונשדד בביזת תקצ״ד. נשא את שרה בת ר׳ יוסף יוסקא מאליק, נכד ר׳ אברהם חיים שור אב״ד סטנוב קרמניץ ובלז, מח״ס תורת חיים וצאן קדשים, נפטר ט׳ טבת שצ״ב. בזיווג שני נשא את אמו של המלבי״ם.

ילדיו: א. ר׳ יוסף יוסקא אב״ד יאס; ב. ר׳ **חיים פייביש**, נשא את חיה פיגא בת רבי יעקב שמשון משפיטיבקה, ואח״כ ייבם את גיסתו בת ר״נ מברסלב. רשום במיפקד צפת תקצ״ט כנשוי, בן נ״ה, ל״ז שנה בעיר, תורתו אומנותו, ועבר עליו סבל הרעש והפרעות (ספונות, ו, תסב). בנו ר׳ **אברהם אלתר יוסף** מחכמי ורבני טבריה, ממונה על חלוקת הכספים שהגיעו מחו״ל, נזכר במכתבו של בעל בית אהרן, ובתרכ״ה יצא כשד״ר. נפטר ונטמן בטבריה ביום ט׳ שבט תרמ״ד (גליס, ג, קפז). היה חתן ר׳ נפתלי צבי נכד הבעש״ט, ובתו גיטל היא אם שרה סאשיא זו׳ רבי פנחס דוד הורביץ מבוסטון; ג. ר׳ משה אב״ד וולוטשיסק, בן פרומה בת ר׳ נתן אב״ד בורשטשוב, נפטרה לפני תקע״ט; ד. ר׳ פנחס. נשא בחשון תקס״ה את מרים בת ר׳ נחמן מברסלב, ועלה עם אביו לארץ. זו׳ נשארה בחו״ל, ועלתה בקיץ תקס״ט עם גיסיה בני ראי״ל. אחרי פטירת בעלה נתיבמה לאחיו ר׳ פייביש; ה. זו׳ רצ״ה בן החוזה מלובלין, שהורה לקרוא למחותנו: מרא דארעא דישראל; ו. זו׳ ר׳ דוד קופל, ב״ר ישראל, בן החוזה מלובלין שעמו השתדך פעמיים. כמו״כ היה ראי״ל מחותנו של רבי לוי יצחק מברדיטשוב; ז. זו׳ ר׳ ישעיה ליב ב״ר משה ב״ר חיים מקראסני. מצאצאיהם: לאה זו׳ ר׳ משולם פיבוש ורמן מיאסי, והרב יצחק גרינשפן; ח.צירל זו׳ ר׳ אהרן ב״ר יחיאל מיכל לנדא.

עדן ציון, קל; אור הגליל, ח״ג, קצו-ר, ריב, רפה; אנציקלופדיה לחכמי א״י, ח״א, רל; החוזה מלובלין, קצה, קצח.

ר׳ אריה ליב הורביץ

רבה של זלוזיץ. תשובה אליו: עטרת ישועה, א בתרל״ד.

ר׳ אריה ליב הורביץ

דומ״ץ כנראה בקראקא. תשובה אליו: ובחרת בחיים, חו״מ, לב.

ר׳ אריה ליבש הורביץ

מלנצוט (תקפ״ח — תרס״ג)

נולד בשנת תקפ״ח לאביו שהיה נכד ר׳ יעקב אחי השל״ה. כפי הנראה הוא ר׳ חיים דוב מרודניק שנפטר בתרמ״ד. אחותו גיטל נישאה לר׳ שמאי שמיד, אבי פיגא רבקה אשת ר׳ יוסף אשר בומבך מזלין בנו של הפני אפרים. רא״ל היה תלמיד מובהק לר״ש מקמינקא. מורה הוראה מובהק, ור׳ שמחה שפירא אב״ד לנצוט קרא לו לבוא מרודניק, ולכהן כדומ״ץ ואח״כ כראב״ד לנצוט. מחשובי חסידיו של הדב״ח שהיה קם מפניו. נודע בכל הסביבה כמצוין בתורתו ובחסידותו. באחרית ימיו איבד את מאור עיניו, וג׳ דייני העיר השתוממו פעם איך הרגיש במישוש, שמדובר בשאלת אווז ולא בתרנגולת. בשנתיים האחרונות לחייו סבל יסורים קשים, ובכ״ז לימודו היה צלול. נפטר בליל שבת וישב כ׳ כסלו תרס״ג, והלויתו נערכה ביום א׳. לדברי נכדו הישיש נפטר ביום י״ג כסלו תרס״ב בן

ע״ז, וא״כ נולד תקפ״ה, ואולי זכרונו כיזב לו. כדיין בלנצוט נתמנה על מקומו בנו ר׳ יעקב אב״ד דיסלדורף.

תשובות אליו: בית יצחק, אה״ע, ח״א, ס׳ בתרמ״ג; שו״ת מהרי״א הלוי, ח״ב, קבא, קמ בתרמ״א-תרמ״ז; שו״ת מהר״ש, ח״א, נו, ח״ד, סא, פא, ח״ה, יט בתרמ״ב-תר״ס.

בנימין שטייניגער, קמחז״ה, כ״ו כסלו תרס״ג, 5.

ר׳ אריה ליב(וש) ב״ר אלעזר הורביץ

מסטניסלב (תק״ך — תר״ד)

נולד בשנת תק״ך לאביו ר׳ אלעזר אב״ד זלוזיץ ב״ר איציקל מאה״ו. זקנו הופתע לראותו בגיל חמש בקי בעל־פה בחמישה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס, ובירכו שיהיה מורה הוראה בישראל. למד אצל אביו, ואצל ר׳ יצחק חריף שחיבבו כנפשו, וקרא לו תלמיד המחכים את רבותיו. למד גם אצל דודו ר׳ משולם איגרא, ובגיל עשרים נסמך ממנו, כאחד מהשלושה שזכו לכך, עם החוו״ד ור׳ נתן נטע גליצר מפודהייץ.

כשהתפנה כס הרבנות בסטניסלב, נתנו בני הקהילה את עיניהם באביו ר׳ אלעזר אב״ד זלוזיץ. במשלחת שנסעה אליו היה גם החוו״ד שגר אז בסטניסלב. מכיון שלא מצאו את הרב בבית, נכנסו לשיחה של תורה עם בנו, ובראותם את גודלו בתורה, קבלוהו עליהם בהיותו רך בשנים. החוו״ד הפסיד אצלו פעם בדין תורה, ומאז נתעצמה ידידותם. כדי לכהן כרב הגליל בסטניסלב, הוצרך לפי החוק להביא אישור מרב המדינה. כשנסע ללבוב אל רא״ל ברנשטיין שכיהן בתפקיד זה, נתקל בסירוב בטענה שעדין צעיר, כי נטר לו את איבת זקנו ר׳ יוקל, שאסר את אשת רב המדינה. אז הלך רא״ל אל רבה הישיש של לבוב בעל מרכבת המשנה שנדהם מגאונותו, ונתן בידו מכתב אל רב המדינה שבדעתו לצאת בגלוי נגדו, אם לא יתן תעודה לאברך שקטנו עבה ממתניו. רק אז נתן לו רב המדינה את התעודה.

כיהן כרבה של סטניסלב כשישים שנה (או 63), מר״ח שבט תקמ״ד (וי״א תקמ״א). כך נתקיימה נבואת רא״ל אוירבך אב״ד סטניסלב, שרק מי שיהיה שמו כשמו יאריך ימים, ואילו יתר הרבנים שלפני כן נפטרו בקיצור ימים. בתקופת רא״ל עלתה חשיבותה של סטניסלב, שהיתה עד אז כרוכה לקהילת טיסמניץ. כל החוגים בעיר נזהרו בצוואתו שעל כסאו לא ישב זר, והחל ממנו היתה רבנות סטניסלב, מוחזקת במשפחה מדור לדור למעלה ממאה וחמישים שנה עד החורבן. היה מתנגד חריף לחסידות, ולא נתן לה להשתרש בעירו. מאידך התיחס אל אישיה בכבוד ובסבלנות. בגלל מזגו הנוח לא רדף גם את המשכילים באף ובחימה.

בלילות לא ישן יותר משעה ברציפות, אלא קם ליטול ידיו וחזר למיטתו.

נחשב כאחד מגאוני הדור וצדיק מופלג, איש אלוקים קדוש שפניו כפני שרף. הגר״א מוילנא כיבדו מאד. החוזה מלובלין הרכין לפניו את ראשו לבקש ברכתו. כשביקר פעם בשבת במזבוז אצל רבי ברוך, עשה ר״ב סעודה לכבודו, והוריד מהשולחן מאכלי אורז שאורחו לא נהג לאכול. כשנסעו מסטניסלב אל ר״מ מפרימישלן, אמר להם: למה באתם אלי כשיש לכם בעירכם א לייב אין הימעל (אריה בשמים), ומסר לו ד״ש בחיבה ובהכנעה. סיפורים ואגדות הילכו אודותיו. משמשו ר׳ דוד׳ל סופר זכה מברכתו לאריכות ימים, חן ועושר. בתקצ״ו התערב לטובת מדפיסי סלאוויטא.

כתב בתקצ״ד צוואה. כשהספיד את ר׳ ישראל אשכנזי אב״ד טיסמניץ שנפטר בשנת ת״ר, איחל לעצמו לויה כזו ושייטמן לידו, וכן היה. בשנת תר״ב או תר״ג עבר לגור בטיסמניץ שהיתה במחוז רבנותו. היה זה אחרי שאיש אחד לא כיבדו בסנדקאות כנהוג, וחשב שכבר מתביישים בישיש כמוהו. אמר שישוב אם יחלו את פניו תוך ג׳ ימים, אבל איחרו את המועד. נפטר ונטמן שם ביום כ״ט כסלו תר״ד, וראו אז עמודא דנורא.

הוצעה לו בת הגביר ר׳ איציק ביזנובר מכפר הסמוך לטרנופול, ושמח על שהדבר לא יצא אל הפועל (אהל נפתלי, רלו). נשא בתקל״ז את מרים, בתו הבכירה של דודו ר׳ ישכר שטרן (חתן ר׳ שאול מאמשטרדם), ב״ר עזריאל, פרנסי יריטשוב. ילדה לו ג׳ בנים ושש בנות, ונפטרה בשנת תקע״ה לערך. נשא בזיוו״ש את גיטל בת רצ״ה מאה״ו בעל תפארת צבי, אלמנת ר׳ אליעזר ליפמן ב״ר שמשון מליסא אב־בית־דין צילץ, נפטרה בשנת תר״ו בטיסמניץ.

ילדיו: א. ר׳ צבי הירש, נקרא ר׳ הירש מילכיגער על כי לא אכל בשר ארבעים שנה. נשא את בת בתו של השר ר׳ יהושע צייטלין מאוסציא, והדפיס סמ״ק עם הגהות חו״ז בשם עמודי גולה. בניו: 1. ר׳ אלעזר משה אב״ד פינסק (ב׳ תשרי תקע״ח — ו׳ אב תר״ן), מח״ס אהל משה והגהות בש״ס וילנא, חמיו של בעל תורה תמימה; 2. ר׳ יהושע אב״ד שקלוב עד לפטירתו בן ס״ז ביום ח׳ אדר תר״ן. מילא שם את מקומו חתנו ר׳ מאיר שוורץ, נפטר ל׳ כסלו תרפ״ח; ב. ר׳ יעקב עזריאל רב בברדיטשוב (נקרא בטעות ר׳ יעקב יוקיל רב בברודי); ג. ר׳ משולם ישכר ממלא מקומו בטיסמניץ ובסטניסלב; ד. זו׳ ר׳ יעקבקא לנדא; ה. רוזא זו׳ ר׳ מרדכי רבה של אוסציא זילונא; ו. הינדה זו׳ ר׳ חיים הלברשטם (זקנו של

העתק ד״ת מהרב אריה ליב הורביץ הראשון מסטניסלב בחתימתו

שזח״ה), בן בנו של ר׳ שמחה מדעסוי; ז. טמריל האגדית זו׳ הנגיד ר׳ מיכאל יוסף ברקסון (ב״ר ברקי ב״ר שמואל זביטקובר) מוורשא. בשובו מחתונתה בפולין ביקר רא״ל בקוזמיר, אצל דודתו זו׳ ר׳ משולם איגרא שהיתה שם אצל בתה. לפי הצעתה עשה שידוך לבנו רמ״י שהיה אז בן תשע עם נכדתה, אחרי שהתיעץ על כך עם ידידו ר׳ גצל הלפרין מלובלין; ח-ט. דינה ושפרינצא. נספו בזולקיב במגיפת תקצ״א.

הניח כתבים רבים של חידושים, שו״ת ודרושים. רובם נגנבו או אבדו, ויש כאלו שנטלו מהם והדפיסו על שמם. פסקיו הובאו בספרי האחרונים. מספריו נדפס רק חיבורו עה״ת שגמרו בשנת תקפ״ב: **פני אריה**, פשעמישל, דפוס זאפניק עט קנאללער, תרל״ז, ד, מב; מב ד׳. אותיות מוקפות מפנות בספר אל הגהות ״עטרת זקנים״ בסוף, מאת נכדו ר׳ אלעזר אב״ד רוהטין. לספר הקדמות מהמחבר (באגדה), בנו רמ״י (רק זה שרד מכתבי אביו שנגנבו. חידושי בראשית נאמנים מכת״י המחבר, ואילו אח״כ נוסף מפי השמועה), נכדו המפרש ר״א (הוסיף גם נופך משלו), ונינו ר׳ שלום אלטר בר״א שהעתיק את הכתבים לבקשת זקנו רמ״י (שיקע מחידושיו בעט״ז בציון אמר המעתיק או א״ה, וכן ממה ששמע מזקנו רמ״י).

מדף לח. דרשה שנשא בזולוזיץ בשביעי של פסח, יום השנה לאבי אבי אמו ר׳ אריה ליב אב״ד לבוב, אמשטרדם, רישא וטרנופול. מדף לט: דרשת שבועות ביארטשוב, עם חידושי הלכה בפסחים ושבועות. שו״ת פני אריה נדפסו בראש בר ליואי תנינא, ותולדותיו שם בקונ׳ רועי ישראל עם נוסח מצבתו.

תשובותיו בספרים: בר ליואי, ח״ב, אה״ע, סח למהרש״ק (היחידה שהיתה בידי בנו רמ״י); יד יוסף, צט בתקצ״ד; עת ספוד, דפים כא-כג: אל הישועות יעקב (נכדו שמע ממנו שתמה על אב״ד לבוב שלא הבין את כוונתו, ומדוע הדפיסה באה״ע סי׳ קכט); פני יצחק, או״ח, א; שבעה עינים, דף יז ע״א, שנים בתק״ץ. ד״ת ממנו בספרים בר ליואי של בנו, ודבר הלכה של נכדו. ד״ת ששמע מחו״ז, שם דרך, דף ח ע״א. מכתב ששלח לדודו ר׳ יעקב משה לונשטם ב״ר שאול כשנתקבל לרבנות אמשטרדם, כתבי הגאונים, 81-83, כולל תולדותיו עד עמ׳ 96.

תשובות אליו: מח׳, בית אפרים, אה״ע, קכט; בית שלמה, חו״מ, קיח, אה״ע, לא, וממנו, לב בתקצ״ח; ישועות יעקב, אה״ע, קסט, ותשובה עמו, כ; מח׳ ר׳ משולם איגרא, יו״ד, ל; נטע שעשועים, אה״ע, מב, עב-עד, פה.

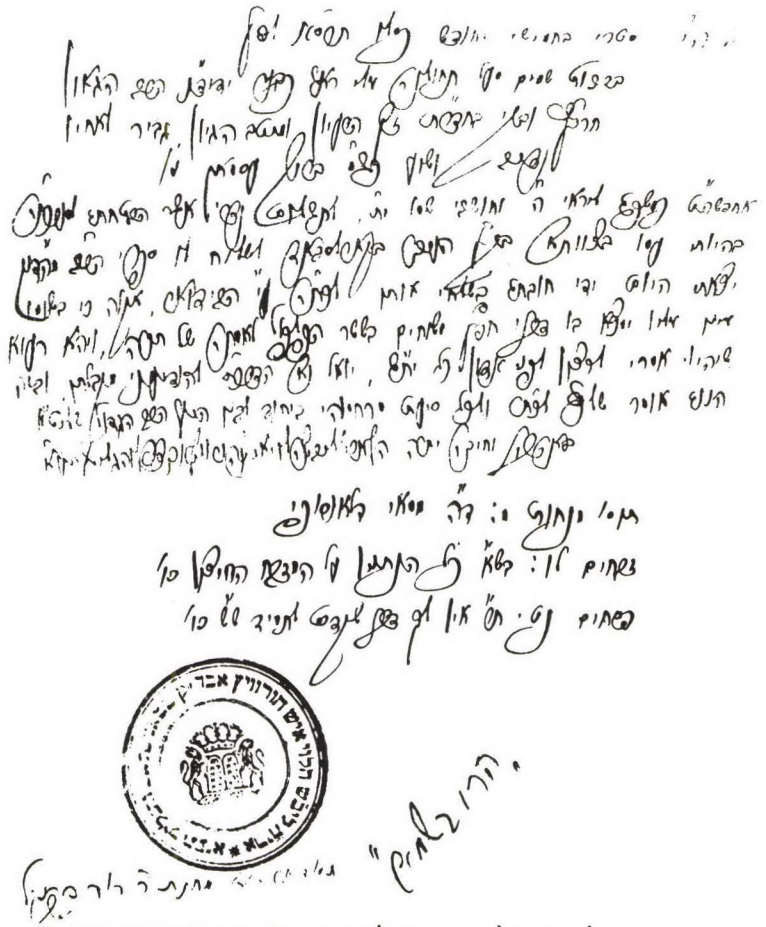
אהל נפתלי, בסוף; מליצי אש, ג, כסלו, 62; לתולדות, 341; ספר סטניסלב, 25-26, א 64, 68-74.

ר׳ **אריה ליב** ב״ר יצחק **הורביץ**

מסטרי וסטניסלב (תר״ז—תרס״ט)

נולד בקריסנפולי ביום ט״ו אב תר״ז, כבן יחיד לאביו ר׳ יצחק אב״ד אטיניא זורובנא וסטניסלב. היה חולני, ועד גיל ארבע לא עמד על רגליו. אמו נסעה עמו אל רבי שלום מבלז, למורת רוח בני משפחתה המתנגדית. הוא מישש אותו, וכששבו לאכסניתם התחיל ללכת. למד אצל אביו, וכל הרבנים שביקרו בזורובנא בדרכם אל מהרי״א מזידיטשוב התפעלו מידיעותיו. התמחה במיוחד בסדר קדשים. משלא נמצא לו מלמד בזורובנא שיוכל לעמוד בקושיותיו החריפות, נסע בגיל י״א לסטניסלב ללמוד אצל זקנו. נסמך בבחרותו מהשו״מ ומהדב״ח. השו״מ כתב לזקנו רמ״י, שנשמת בעל חוו״ד חזרה בנכדו לאכסניה שלה. כשאמרו זאת לרא״ל, הגיב בביטול שלא הגיע לקרסוליו. נסע כמה פעמים לצאנז, והושפע רבות מדרך החסידות. מאוחר יותר נסע מפעם לפעם אל רד״מ מצורטקוב.

בגיל י״ח נשא את זלטא רחל בת הגביר ר׳ משה

גלויית רא״ל הורביץ אל הרב ברוך עסמאן מקיוב מיום ה׳ כסלו תרס״א על ספר הרי בשמים קמא ששלח אליו, ודוגמת חותמתו

וקס מסרט, וישב אצלו כמה שנים ללמוד בהתמדה רבה עם גיסיו הגאונים. חידושיו מאותה התקופה נדפסו בספרו של אביו עם ההקדמה שכתב לספר. חמיו הוסיף לתמוך בו גם אחרי שנפטרה רעיתו ביום י״ד כסלו תרמ״ג. נשא את אחותה פעסל, אלמנת ר׳ שלמה בהגאון מלובלין בעל תורת חסד, וגידל את בנה תלמידו ר׳ אליעזר לאדיער. אחרי פטירתה ביום י׳ אדר תרמ״ז, נשא בתרנ״א את שרה בת ר׳ שאלתיאל איזיק שטרנהל מקולומיאה. מכולן היו לו ילדים.

בחודש אב תרל״א (ולא תרל״ב) נתקבל לרבנות זלוזיץ, אך לא מצא שם מנוחה בגלל התנגדתם של חסידי רוזין. רוב הזמן ישב אצל חמיו בסרט, כי רעיתו בת נגידים לא הסכינה לחיי עיירה קטנה. לפני פורים תרל״ח (ולא תרל״ט) נתקבל לרבנות סטרי אחרי מאבק סוער. מול מועמדותו התיצב בנו של הרב הקודם ר׳ אליהו רוזנבלום, ולכן נרדף בתקופה הראשונה ע״י משפחת יריבו ואוהדיהם. רוב בני הקהילה העדיפו אותו בגלל סגולות אישיותו, היותו נכד החוו״ד שהיה רב בעיר, ועל כי חמיו נענה לתנאי שהציגו, לתת רבבה כסף לבנית בית המרחץ שנחרב. תחילת דרכו לא היתה סוגה בשושנים, ומול עינים בוחנות היה עליו ללטש את דרשותיו, מכתביו ומנהגיו. כשפרץ ויכוח אודות כשרות גט שסידר, בא לעיר בצינעה הרבי משינאווא לפסוק בענין ולהשקיט הסער. חרדי העיר הסתייגו ממנו כי חשבוהו כמשכיל, ושינו את דעתם עקב התערבותו של ר׳ ישראל רפפורט אב״ד טרנוב שהחליף עמו שו״ת, והיו לו בעיר קרובים בעלי השפעה שפעלו לפי המלצתו. רק במרוצת השנים רכש את לב כל התושבים לאהבה, והתחבב על בני כל החוגים. גם החסידים העריצוהו על אף היותו מתנגד. כשנבחר רה״ק חרדי, נרדף על תמיכתו בהקמת ״חדר״ כללי, וזמן מה לא שולמה לו משכורת, אבל בלחץ בני הקהילה שאהבוהו, נאלץ הלה לחזור בו ולשלם כרגיל. סבל מאד בחייו המשפחתיים, ותוך כמה שנים נפטרו שתי נשותיו וחתנו העילוי. בשריפת העיר בתרמ״ו נשרף ספרו ארי נועם, דברי תורה שהשמיע בס״ג ע״ס הפרשיות.

ברבנות סטרי כיהן כ״ו שנים, וממנה יצא שמו לתהילה בעולם היהודי. יגע בתורה יומם ולילה, למרות יסוריו שקיבלם באהבה. תורתו אומנותו, ודיקדק בקהל כבחמורה. התרחק משיחות בטלות ומכינוסי רבנים. נודע כגאון בעל שכל ישר, משנתו קב ונקי, ופלפוליו משמחי לב. דרשותיו שנמשכו שעות הצטיינו בהגיונם הפנימי. התאחדו בו הכשרונות של חריפות גג על גג, עם בקיאות בתלמודים ובספרי הראשונים והאחרונים. חתר

לשורשי הדברים בש״ס, למצוא שם מקורות לסברות והלכות. השתמש בספרי האחרונים אם מצא להם יסודות נאמנים בש״ס ופוסקים, שלא כזקנו שתמך יתידותיו רק על סברות התוספות. בנסעו למרחץ ראנק שליד קאשוי פגש יהודי הלומד בעיון בקול רם, ואמרו לו שזהו ר׳ אלטר יצחק איזיק פרידריך אב״ד הומנא. ברצותו לעמוד על טיבו שאלהו קושיא במסכת מנחות, ומשענה לו שיש לו שם כמה קושיות, החלו לפלפל במשך שעות. מכיון שרא״ל היה בעל בשר ביקש מהרב פרידריך רשות לשבת, ואמר שלא היה מאמין שיש בהונגריה גדולים כאלה (הקדמת אוצר הגיוני יצחק, כד).

תפילתו היתה בהשתפכות נפש ובהתלהבות רבה. כל הליכותיו כמו זקנו בצדקות ובענוה. בימי שני וחמישי לא אכל בשר. רודף שלום ומתרחק ממחלוקת. משך ידו ממפלגות ומפוליטיקה, לבל ייכשל באיסורי דיבור. בעל לב פתוח ויד נדיבה. הירבה בפעולות צדקה וחסד, והתנדב ראשון כאחד הנגידים. פעמים רבות סבב בין העגלות ביריד להתרים לצדקה, ועניים ידעו שאצלו יקבלו נדבה הגונה. נשא הספד תמרורים כשנפטר בעיר רש״י אייכנשטיין מזידיטשוב והניח אלמנה וששה יתומים, ובמשך כמה שבועות קיבץ 1600 כתרים והוסיף 400 משלו, כדי שיהיה לאלמנה מקור לפרנסתה. מוכתר בנימוסים, ובעל גינוני הליכות אציליים. הסביר פנים נוהרות בלבביות לכל אדם. איש שיחה נעים עם בני כל חוג. נשא נאומים מלאי תוכן באשכנזית צחה שלא היתה שפתו היומית, והפליא בכך את פקידי הרשות. ייצג את עדתו בכבוד לפני השלטונות. ספרא רבה בכתיבתו ובסגנונו.

כשנפטר אביו בתרס״ד נקרא לשבת על כסאו בסטניסלב, ובאי רצון עזב את סטרי. הדרוש שאמר בשק״פ נשא בהלכה ובאגדה בביהכ״נ הגדול לרגל מינויו, נדפס בספר **הגה אריה**, דראהאביטש, דפוס א.ה. זופניק, תרס״ד, עד עמ׳. רבבות קיבלוהו בבואו בכבוד מלכים, ועם זאת אמר שסטרי חביבה עליו יותר, כי שם אהבוהו כולם ונכנסו בידידות לביתו גם בני הנעורים, ואילו כאן רוחשים לו אמנם כבוד רב, אך שומרים על מרחק. את ההתלהבות לקראתו ניצל להרבות כבוד שמים, בקראו ליסד ישיבה בעיר, ואמנם נפתחה ישיבת אור תורה בראשותו של ריי״א קמלהר. השקיע בה מאמצים רבים, ואמר שיעורים בכיתה הגבוהה. פעמיים בשנה חיזר על פתחי נדיבים להתרימם לצורכי הישיבה. דאג אישית לכל תלמיד, ונפשם נקשרה לאהבתו. בזקנותו נסע לעיירה בהונגריה לנישואי הרב אלטר שאול פפר, בן עניים מתלמידיו. התפלל בשטיבל של רבני המשפחה שמימינו ביהמ״ד הישן, ומשמאלו ביכ״נ של חסידי ויזניץ. בבית דינו ישבו הדיינים ר׳ אלטר יחיאל נבנצאל, ר׳ אברהם שלום קנר ור׳ מאיר זאב וולף זוסלאק. ר׳ משה היה שליח ב״ד יותר מיובל שנים. הקשיב במתינות לדברי המתדיינים, ואחרי הפסק הסביר להם את הנימוקים. לא אחז משיטת הציונות, ואעפ״כ דובר שיספיד את הרצל, אלא שלבסוף הוחלט שינאם העסקן הציוני ד״ר שמואל שור. בתרס״ז הוצעה לו רבנות לבוב, ודחה אותה מכיון שלא נתקבל התנאי שלו, שבעניני שמים ויהדות יהיה עצמאי ולא תלוי בדעת ראשי הקהל. בתרס״ח נתיקר לעיני העמים, כשקיבל כרב ראשון בגליציה ללא כל השתדלות מצידו, את אות ההצטיינות ״צלב האבירים של מיסדר פראנץ יוסף״.

בקיץ תרס״ח נפטרה זו׳ השלישית, ומאז דעכה בריאותו, וסבל יסורים איומים מהמחלה הנוראה שתקפתו. עכ״ז עסק בתורה, והתאמץ לבוא לביה״ד ולישיבה. ממיטת חוליו קרא לראשי הקהל, לבקשם שיחתמו על מחאה נגד חוק הרבנות לפיו על הרבנים להיות בעלי תעודה. הדיבור האחרון ששמע ממנו ריי״א קמלהר היה, שיכול אדם להיות בקי בש״ס ובד״ח שו״ע, אבל כדי לפסוק לאמיתה של תורה צריך להיות ירא שמים. עוד אמר: ב״ה אין אני בוש בתלמידי. נפטר ביום ה׳ בערב כ״א סיון תרס״ט, ובלויתו ביום ו׳ הספידו ר״ש יולס אב״ד סטרי. נספד כהלכה בכל רחבי גליציה בע״פ ובכתב. תלמידו ר״ח בלוך הדפיס עליו קונ׳ הספד: זעקת שבר. ההספד זכרון אריה של ר׳ ישראל הורניק אבד.

מפי אריה, כולל, א. זכרון דברים — ד״ת ממנו באגדה; ב. גויעת ארי — ההספד שנשא עליו ריי״א קמלהר בקלויז ס״ג בסטניסלב ביום ב׳ תמוז; ג. גבורת ארי — לתולדותיו, נערך ע״י תלמידו ר׳ מיכאל הכהן בראוער. נדפס בלבוב, דפוס ר׳ יהושע וילף (א. סלט), תרס״ט, ע״י תלמידי ישיבת אור תורה: צבי נתן מאנעל מדרוהוביטש ויוסף שוואב מזבורוב. את ההכנסות מהספר הקדישו לטובת הישיבה ותלמידיה, ובהקדמתם עומדים על גודל האהבה לרבם שהשפיע עליהם בחומר וברוח.

מזיווגו הראשון נולדו לו בנים קטנים שנפטרו על פניו. נותרו שנים שמיאנו לקבל עליהם עול רבנות: א. ר׳ שאול בקומרנא; ב. ר׳ פנחס בביסטריץ. משום כך נתקבל על מקומו בסטניסלב ר׳ דוד אב״ד קוזלוב, בן דודו ר׳ אלעזר אב״ד רוהטין. מזיווג״ר גם: ג. חיה, השיא להרב שמעון סוסניצר. היה זה אז לאות ולמופת להעדיף ת״ח עילוי על פני בן נגידים. חתנו נפטר על פניו, והניח את בתו מרים שתחיה, זו׳ ר׳ יחזקאל פולק באנטורפן. בתם גיטצא פעסיא

נישאה להרב יולס מפילדלפיה. יתכן שהאלמנה היא זו שנישאה להרב שלום מאירסון, שהיה בזיווגו הראשון חתן רצ"ה רפפורט אב"ד דובנא (ספר היחס לבית עליאש, 5); ד. צפורה זו' ר' אפרים פישל שראטט, בנו של ר' מנדל מקורטשין חתן דודו ר' אלעזר מרוהטין בעל דבר הלכה. חמיו השיב לו בתרנ"ז כמל"ח: הרי בשמים, ח"ג, יח. מזיווג שני: ה. בילא (בלטשא), נולדה ביו"כ תרמ"ז, ונפטרה בעשי"ת תשל"ז. נישאה בתרע"ד בגרמניה למרצה ומחבר ר' יוסף עקיבא פרייס נכד החת"ס, נפטר תשי"ז בבזל. בניהם: 1. ר' אריה ליבוש פרופ' במינכן, ומחבר עבודות שונות. גר בלונדון עם ילדיו הנשואים; 2. ר' ישכר דוב אבי הרב משה בבני־ברק. מזיווג שלישי: ו. רבקה (רבציה) ילידת תרנ"ז. נספתה בשואה הי"ד.

נודע על שם ספריו שו"ת **הרי בשמים**, שקנו להם מקום בכותל מזרח של הספרות הרבנית. היו לו תקע"ה תשובות כמנין שמו בגימטריא. נסע מסטרי ללבוב להשגיח על הדפסת ח"א, לעמבערג, דפוס ר' יעקב משולם ניק, תרמ"ג, ז, קכו, ו ד', קכט סי'. המסכימים: זקנו ר' משולם ישכר (עיינתי ומצאתי את שאהבה נפשי, דברים בנוים על אדני השכל הישר, חכמי לב יראו את ספרך ויהללוהו); ש"ב רצ"ה אורנשטיין (דובר בשפה ברורה דברים נכוחים וישרים, וגם ערבים לאוזן שומעת); ש"ב רי"א איטינגא (כל הוגה בו יראה אור כי יהל בחריפות עצום ובקיאות נפלא); אביו ר' יצחק (ראיתיך עולה הררי הפלפול, יורד עמקי תהום ההלכה בכח אמיץ

הרב אריה ליבוש הורביץ בעל "הרי בשמים"

ונשגב, קולע אל מטרת האמת על הדרך אשר סללו לפנינו אבותינו הקדושים מאורי הדורות). רוב העותקים נחטפו מיד, ויתרם כלו בשריפה שפרצה בשבת הגדול תרמ"ו.

מהדורא תנינא, שם ע"י רי"מ ניק בדפוס חיים רוהטין, תרנ"ז, ד, קסו ד', רנג סי'. לכל חלק הקדמת "ראש ההר" באגדה, ובסוף מפתחות ע"ס המסכתות, משובצים בהגהות. אברך אחד בא אליו לבקש הורמנא, ונענה שיחזור על לימודיו ואז יסמכהו בחפץ לב. הוא לבש קנאה, והדפיס בלבוב תרנ"ח קונ' **הרי גבנונים** שאינו מצוי כלל, לסתור את דברי הרי בשמים, ולהוכיח כביכול שחלק נשאב ממקורות אחרים. את הספר שלח חינם לרבנים, וגרם צער רב לרא"ל שלא הגיב. בתרס"ו חיבר ר"ח בלוך תשובה על השגותיו, אך רא"ל לא היה שבע רצון שמטפל בכך. לימים נעשה המשיג רב בגליציה המזרחית, והתחרט על מעשהו.

ד"צ ח"א, ניו־יארק, גראסמאן, דפוס אברהם יצחק פריעדמאן, (תשכ"ד), טז, קכט ד', ח"ב, ו, קסו ד'. צולמו ע"י נכדו הרב אפרים אליעזר הכהן יאלעס מסטרי ופילדלפיה, הכותב כי הופעת הספרים גרמה בגליציה ללמוד בשיטת עיון והתבוננות בציר המרכזי של הסוגיא, ובמיוחד בקדשים. בהקדמתו לח"א (נדפסה שוב בזכרונות המאור, ח"ב, רלה-רלז), עומד על יגיעתו בתורה של זקנו המחבר, שיטת לימודו ותולדותיו. אח"כ שני דפי קונ' בירורי הלכה משל עצמו "קצה ההר", והבעת תקוה להדפיס עוד כרך תשובות שניצל מהשואה והובא אליו. בתחילת ח"ב תשובות המהדיר מתשכ"ב לר' שמואל פסח תלמיד ישיבת ליובאוויטש, ומתשכ"ד לרחי"ל דייטש מהעלמץ. כמו"כ שתי תשובות מהמחבר מתרנ"א, ולר"ש יולס אב"ד מושציסק מתרס"ב.

המחבר עצמו כינס בפינקסים מיוחדים את יתר תשובותיו, אך הצטער שלא הספיק לעבור עליהם בעיון כמו שנהג בחלקים הקודמים, לבל תפול בהם אף טעות. את הכתבים נתן לבתו רבקה שמסרתם לאחיה ר' פנחס. הוא העתיקם והכינם לדפוס, אלא שבגלל פרוץ מלה"ע שבתה העבודה, ואח"כ שוב לא עלה בידו. הכתבים עברו ממנו אל בנו, ונחשבו כאבודים משנעלמו בעת שריפת ביסטריץ במלה"ע ב'. מעריצי המחבר השתדלו שיחפרו תחת ביתו של הבן בביסטריץ, ומצאו שני כרכים מכתב היד. טיפל בכך הרב יוסף נפתלי שטרן שהעלם במסירות נפש לארץ, והעבירם לידי רא"א יולס בארה"ב. הוקם ועד ציבורי להוצאת הכתבים, ובו השתתפו: תלמידו הרב צבי נתן מנואל (העתיק במשך יותר משנתים את הכתבים שלא היו ראויים לדפוס. הקדיש את עיתותיו שלא על מנת לקבל פרס

להכנת הספר לדפוס, פיענוח המקורות, ר"ת ומפתחות, עד שנחלה); תלמידו רמח"א בלוך (כשישב בכלא נגלה אליו רבו, ואמר לו שלא יתירא כי יינצל, אך עליו להשתדל שספרו האחרון יראה אור. סייע לרצ"נ מנואל בהעתקת הספר. חיבר קונ' נגד פדרבוש שהוליך שולל באופן ההדפסה); נכדו ראי"א יולס (חיבר הערותיו "קצה ההר"); הרב שמעון פדרבוש (טיפל בצד הכספי והאירגוני. כתב הקדמה לתולדות המחבר, ובסופה פקסימיל מכתבו אל ר' שלום יאליש אב"ד מושציסק).

שו"ת **הרי בשמים** מהדורה שלישית ורביעית, ירושלים, מוסד הרב קוק ומוריה ניו־יורק, תשי"ח, 12, ה־שפב עמ'. בתליתאה קטז תשובות מהשנים שעד תרס"ב, ברביעאה סימנים קיז־קסה מהשנתיים שאחרי כן, והיה גם חמישאה. בס"ה נדפסו תק"ן תשובות. מעמ' רעט חידושים ופלפולים, ודרשות לשבתות דריגלא. מעמ' שעג הוספות, קצה ההר ומפתחות.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוברווישא**־הגר — הרב שמואל גינצלר (ח"ב, נח, ח"ג, לז בתרנ"ד—תרנ"ח); **אורזשווינץ**־רוסיה - הרב יצחק ראוויטש (ח"ג, נא בתרנ"ט); **בויאן** — ר' ירוחם פישל הראב"ד (ח"ג, יא בתרנ"ז); **בוצ'צ'**; **בוקרשט**; **בורגאפרונד־זיבנבירגן** — ר' דוד מושקוביץ השו"ב (ח"ב, מ בתרנ"ב); **בורדוזען**־מולדביה — הרב נפתלי הירץ (ח"א, לג, פג בתרמ"א—תרמ"ב); **ביטשקוב**־הגר; **ביסטריץ־ז"ב**; **בלטא**־רוסיה — ר' פנחס מו"ץ (ח"ג, קז בתרס"א); **בראילוב**־רומניה — ש"ב הרב אפרים זלמן מרגליות (ח"ב, קס, קסא בתרמ"ו); **ברגסז**־הגר — רצ"ה פרידמן הראב"ד (ח"א, צב בתרמ"ב); **ברזנא**־הגר — הרב שלום סופר (ח"ב, עה בתרנ"ד); **ברעמען**־אשכנז — הרב מרדכי יהודה רוזענאק (ח"ג, קמח בתרס"ג); **דיהאלאר**־מולדביה — הרב יהושע (ח"א, ב בתר"ם); **דימינשט**־מולדביה — ש"ב תלמידי הרב יצחק איזיק (ח"א, יח בתר"ם); **האג** — ש"ב הישיש הרב ישכר בריש ברנשטיין (ח"ב, ריב בתרמ"ז); **הוש**־מולדביה — הרב לוי יצחק הלוי (ח"א, פט בתרל"ז); **הלברשטט**־פרוסיה — הרב שלמה כהן (ח"ב, קץ, ח"ג, כב בתרנ"ו—תרנ"ח); **המבורג**; **הראבניץ**־הגר — הרב שמואל דוד פרידמן, ומתרמ"ד דומ"ץ חוסט (ח"א, נב, סה, סח, ח"ב, רמד־רמו בתרל"ט—תרמ"ה); **ווסלוביץ**; **ויזניץ** — ר' אורי בלום דומ"ץ (ח"ב, קיג בתרנ"ד); **ויען**; **ויקנא**־בוקובינה; חצר **זאמעך**־רוסיה; **חוסט** ראה: הראבניץ; **טרניגראד**; **יאסי** ראה: קומפלונג; **לובלין** — מל"ג ר' שלמה ב"ר שניאור זלמן לדיער (ח"א, סד בתרל"א); **לודאש**־הגר — הרב גרשון שטרן (ח"ב, ריד בתרנ"ג); **ליפקן**־בסרביה — הרב שלום שכנא (ח"א, קכ בתרמ"ב); **מאד**־הגר — הרב נפתלי הכהן שוורץ (ח"ב, רכו בתרנ"ז); **ניאמץ**־מולדביה — הרב יהודה ליב אתרוג (ח"א, יד בתר"ם); **סורוקה**־בסרביה — הרב יעקבקא נוסטוסקין (ח"ג, קג בתרס"א); **סיגט** — תלמידי ר' נפתלי וינקלר דומ"ץ הספרדים (ח"ג, לא, צג בתנ"ח—תרס"א), הרב חיים אריה כהנא דומ"ץ (ח"ב, רמ בתרמ"ט); **סוואליווע**־הגר — הרב שלום סג"ל גולדברג (ח"ב, רמט בתר"ן), הרב יוסף סגל רוטנברג (ח"א, כ בתרמ"א); **סטאוויטש** ליד קיוב — ר' מאיר מעהרזאהן (ח"א, קיב בתרמ"א); **סטרוזינץ**; **סינאוואץ**־מולדביה; **סמילא**־רוסיה; **ספינקא**־הגר — הרב נחמן כהנא (ח"ב, קמ, קמא בתרנ"ה); **פביאניץ**־רו"פ; **פולטושען**־מולדביה — ר' פנחס שפירא (ח"א, לו, נח בתרכ"ח—תרל"ט); **פיטשיוב**־רוסיה; **פנזשט**—רומניה; **קומפלונג** — הרב נפתלי גוטליב, מלפני תרמ"ג דומ"ץ יאסי (ח"א, ס, ח"ב, קצד בתר"ם—תרמ"ז); **קורימא**־הגר — הרב יעקב וייס (ח"ג, נז בתרנ"ט); **קמינשט**־בוקובינה — השו"ב ר' דוב ברייל (ח"א, לד בתרמ"א); **קניגספלד**־הגר — הרב (ח"ב, קכו בתרמ"ז); **קסניטין חדש**־רוסיה — הרב אלכסנדר סנדר יעקב (ח"ב, כג בתרנ"א); **קרלסרוה** מחוז באדען באשכנז — הרב סיני שיפר (ח"ב, ריט בתרנ"ז); **קרסטור**־הגר — הרב משה גינז (ח"ב, עג בתרנ"ו); **קרסניבירד**־רו"פ — מח' הרב צבי יחזקאל מיכלזון (ח"ב, קלט בתרמ"ד); **רדומסק**־רו"פ — הרב יעקב יוסף הכהן רבינוביץ (ח"ב, מח־נ בתרנ"ה); **רדיוויץ**־בוקובינה; **שאץ**־רומניה — ר' שמואל דארש הראב"ד (ח"ב, פב, רכא בתר"ן—תרנ"ב); **שדה לבן**־רוסיה. רבים מתלמידיו נזכרים בשו"ת. ביניהם רד"צ זהמן, אף כי לא נכתב תלמידי. התשובה הראשונה היא מתרכ"ה למולדביה בענין פאה נכרית (ח"א, לו). בענין ירושת ראי' מס"ג לא נדפס.

תשובות אליו: אבן יקרה, קמא, אה"ע, כח, ל (ממנו), כט, לא בתרמ"ח; לב"ג, ארץ צבי, או"ח, כז, מה; בית יצחק, אה"ע, ח"א, יז, ח"ב, לט בתרמ"ד—תרנ"א; זקנו, בר ליואי, ח"ב, אה"ע, סט, ח"ג, או"ח, י, יו"ד, א, יח בתרכ"ז—תרל"ח; לבן אחותי, דבר משה, תנינא, עז, ק; ש"ב, דברי יחזקאל החדש מהד' תשל"ה, עמ' נ בתרנ"ד, ומכתבי קודש, ח"א, נד בתרנ"ה; שו"ת הד"ר, ח"ב, כז בתרנ"ד; לבדו"ז, זכרון צבי, יד בתרס"ב; חדותא דשמעתא, א; מח', חיים של שלום, ח"ב, לו; לנ"א, חסל"א, תנינא, או"ח, סד, עט, יו"ד, א, עב בתרכ"ו—תרכ"ז; כוכב מיעקב, קסז; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קלה בתרמ"ד; גיסו, מחזה אברהם, ח"א, פד, ח"ב, או"ח, א בתרנ"ז; מצפה אריה, תנינא, אה"ע, כג; משנת אליעזר, קמא, כ; ש"ב עטרת ישועה, א, יב, כז השניה בתרל"ד; שדה יצחק, יג (הערות על הרי בשמים); בן דודו רנ"ה תאומים מוילקוטש, שער נפתלי, ה, י בסוף אוריין תליתאי.

ד"ת ממנו, עת ספור, תרכ"ט, דפים טז. — יח ע"ב; תשובתו מסרט, בתרל"ב, קול יעקב מבוצצי, דף יט ע"ב; מכתבו בפרשת המחלוקת בסיגט בספר אוהב משפט. אמנם אח"כ חזר בו, ונזהר מלהתערב בריב קהילות רחוקות; תשובתו מתרנ"ב, שדה יהושע, מו; תשובתו מתרס"ד לר' משה ברגר בסטניסלב, בשו"ת בר ליואי תנינא שר"מ הוציא לאור; תשובתו בסוף גאון צבי קדשים, ושם שנים ממכתביו: לר' יעקב קופל כ"ץ לאירוסי בנו רב"צ, ולתלמידו הבן ביום י"ז אדר תרס"ט כמכתבו האחרון; מכתב ברכתו לא.ה. זופניק שברכו בדפוס בגליון הקודם לרגל היבחרו לסטניסלב, דראהאביטשער צייטונג, ג' אב תרס"ד, 7. מכתב נכאים על פטירת אשתו, שם, י"ט חשון תרס"ט, 7. על פטירתו, שם, כ"ט סיון תרס"ט, 1; מכתבו למען ישיבות סרט וסטניסלב, מחז"ה, ה' חשון תרס"ו, 1; מכתבו השלילי אל רבני צרפת, אין תנאי בנישואין, יב ע"א; מכתבו על יחוס משפחת ליפא, תשובותי להוטיקן, 89-90; מכתביו המזויפים נגד הציונות, דובב שפתי ישנים, ח"א, קסז-קצה. פלפול ממנו, כרם שלמה, טבת תשל"ט, יג-טז.

ספר זכרון האסיף, תרמ"ט, 31; דור ודורשיו, תרמ"ט, 61-64; תלמידו מיכאל הכהן בראוורע, המצפה, כ"ב סיון תרס"ט, 1-2; חיים בלאך, סיני, כה, עמ' קפו-קצג; זכרונות אב ובנו, 146-152; ספר סטניסלב, 27, 91-93; ספר סטרי, 40, 115-116; תמונתו בספר טיסמניץ, 49.

ר' אריה ליב ב"ר שלום ראה לפי: **הורביץ, ר' אריה יהודה ליב**

ר׳ אריה ליבוש ב״ר מאיר **הורביץ**
מברודי (תק״ן — תר״ך)

מחכמי ברודי. בנו של ר׳ מאיר (נפטר לפני תקצ״ד. אחיו של ר׳ יצחק יעקב, אבי ר׳ יהודה ליבוש מו״ל אמרות טהורות), ב״ר אריה ליבוש ראב״ד ירוסלב (אחיהם של ר׳ אלעזר מטרניגרד בעל נועם מגדים, ור׳ יחיאל מיכל אב״ד פרוכניק), ב״ר יעקב אב״ד שינאווא, ב״ר יוסף יוזפא מהרובשוב, ב״ר ברוך חריף, ב״ר יוסף יוזפא, ב״ר משה שנתקבל כנשיא א״י ושם נטמן, ב״ר פנחס (צ״ל ר׳ יעקב) סג״ל הורביץ אחי השל״ה

ספרו **בית אריה** כולל את חיבוריו: **חות יאיר** — ט״ו שו״ת בעניני או״ח; מדף ט ע״א: **אוריין תליתאי** — חידושי גפ״ת בסדרים נשים נזיקין וקדשים, מהדורה תנינא ותליתאה. זאלקווא, דפוס ר׳ שאול דוב מאיר האפער, תקצ״ד, ב, קיג ד׳. המסכימים בתקצ״ב: הישועות יעקב (מעט אשר ראיתי בחידושי תורתו כי היה נחוץ לדרכו, עכ״ז מכיר אני את האיש ואת שיחו כי הוא מלא דבר ה׳ זו הלכה, ידיו רב לו לפלפל בחריפות ובקיאות); החוות דעת (ידידיי הרבו לספר בשבח המחבר... אשר הוא רב ועצום בתורה, ודרך ישר ונחמד לו לפלפל לפרוק ולטעון בסוגית הש״ס והפוסקים... דבריו ישרים ונכוחים דורך בנתיבות החכמה); החתם סופר (אקלע לאתרן... היה לי אתו שעשועים וטיולים בכמה הלכות ועניינים, ומצאתי לבבו נאמן בש״ס ופוסקים, ידיו רב לו בפלפול וסברא קולע אל השערה); רבו בעל שמן רקח אב״ד מיקלאש בתקפ״ח (זכרתי ימים מקדם כאשר למד בבית מדרשנו, היה מחודד ומפולפל בסברא ישרה...ומאז ועד עתה הוסיף מיא והוסיף קמחא, ואריה נעשה שואל כענין ומשיב כהלכה אשרי שלו ככה, ובהיותי בק״ק בראד פלפלתי עמו בחכמה, ומצאתיו מלא ברכת ה׳... על כן נעניתי לו, והנני מצרף עצמי עם הגאונים שקדמוני). בסוף הקדמתו ״בית לוי״ באגדה רושם יחוסו, ומודה לר׳ ישראל כהנא ור׳ מאיר ואחטיל מזולקווא שסייעו לו בהדפסת הספר. בדף האחרון לוח הטעות.

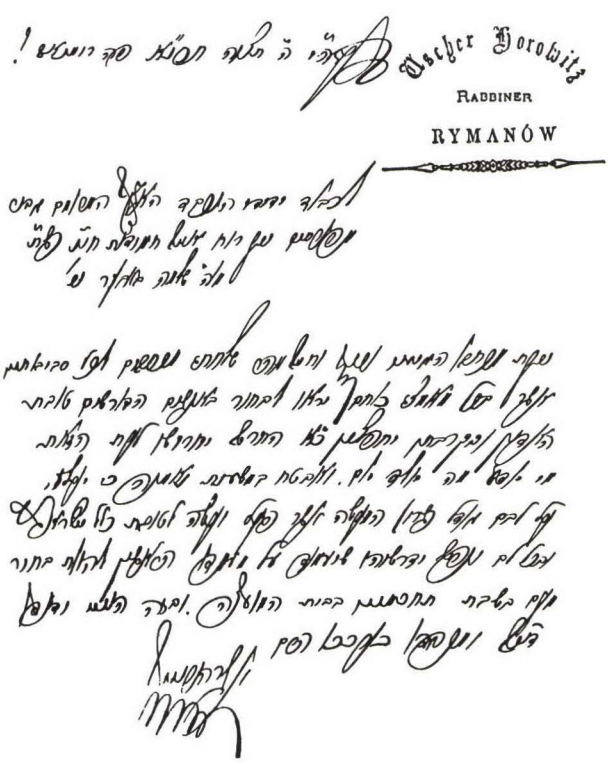
עבודת הלוי עה״ת וההפטרות, תרי״א, לו ד׳. בסוף הקדמתו הקצרה בהלכה מתנצל על שאינו פנוי ליטול הסכמות מגאוני הדור, ומקוה להציג באוריין תליתאי ח״ב, הסכמות נוספות שטרם נדפסו. מדף כה: תשובת מהרא״ל טז-כא על השו״ת שנשמטו מספרו הראשון ונקראו בשער תשובה מאהבה, כולל חליפת שו״ת עם החת״ס מעת שהמחבר שהה במרחצאות הרפואה (טז-יט).
מחברת הקודש, ח״ב מספר אוריין תליתאי, ביאורים וחידושים על שו״ע אה״ע, למברג, דפוס מ.י. פורמבא, תרי״ב, פ ד׳. קיוה להדפיס גם על שו״ע יו״ד וחו״מ, שהיו עמו בכתובים מלפני תקצ״ד. השגותיו על תשובת ר׳ מאיר קריסטינפולר אב״ד גלינא, בסוף אחרי לוח הטעות לשני ספריו האחרונים.

ר׳ אריה מאיר ב״ר אליהו **הורביץ**

בנו של ר׳ אליהו אב״ד זלין. אב״ד בלוזוב, ושם נספה בביהכ״נ הי״ד.

ר׳ אשר ישעיה ב״ר מאיר **הורביץ**
מרימנוב (תר״ך — תרצ״ה)

צעיר בניו של רבי מאיר מדזיקוב. אביו נפטר בעודנו רך בשנים, ועל כן התחנך אצל אחיו רבי יהושע, שהשיא לו את מלכה׳לה בת רבי יוסף פרידמן מרימנוב. עבר לגור שם, אך לא שפרה עליו נחלתו, כי חמיו החל לקנטרו, משראה שהחסידים עוזבים את שולחנותיו, והולכים לשמוע את ניגוני חתנו. היה למדן, פיקח ומלחין ככל בני דזיקוב, אבל לבושו יותר מודרני. מילא ברימנוב את מקום חמיו כרב ואדמו״ר, מתרנ״ו לפי פאלקסקאלענדער. לפני תרס״ה עבר לגור בקרקאקא, ובזמן מלה״ע הראשונה קבע את מושבו בוינא. ממנה ערך מסעות

Rabbiner
Rymanów

מכתב הרב אשר הורביץ מרימנוב בתרנ״א אל ר״ש בובר שנענה לו וקרא לנאמניו לבחור בו

אחרי המלחמה אל חסידיו בגליציה ובפולין, ותמיד הביא עמו ניגונים חדשים מפרי יצירתו. כל שנה ביקר בדזיקוב ביום השנה של אביו. ניגוניו הראשונים עוררו הפתעה במיקצב המלבב שלהם, ושירי הלכת שלו היו מלאי רוח עלומים. התרכז במארשים וולאכים, והכניס באמצעותם ממוסיקת המערב המעודנת. היה קולט ניגונים עממיים במרחצאות הקיץ, ומכניסם לקודש. בגלל כוח זכרונו הטוב לא היה זקוק לידיעת רישום תוים. כשהתישב בקראקא כאדמו"ר מרימנוב, הקים ביכ"נ מול היכל הנאורים. רבים נקהלו לשומעו עם מקהלה. הוא והאדמו"ר מבובוב נחשבו לעמודי התווך של הנגינה החסידית בגליציה, וברכבות יום ראשון הדהדו הניגונים שהביאו החסידים מחצרות אדמו"ריהם. ניגוניו מושרים עד היום בבתי חסידים. בנסיעתו לדרוש ברופאים בוינא נפטר ביום כ"ד או כ"ז חשון תרצ"ה, והובא למנוחות בקראקא. מילא את מקומו בנו ר' צבי חיים. בתו שרה דבורה נישאה לרבי יצחק פרידמן מסדיגורה.

מעדני מלך על התורה, דברי חסידות בדרך הפשט והמוסר, בארטפעלד, דפוס ר' יוסף מאיר בלייער. תחילה נדפס בתרע"ג החלק השני על ויקרא-דברים, מא ד', ובסופו לוח התיקון לשני החלקים, ואח"כ בתרע"ד, ח"א על בראשית ושמות, ב, עא ד'. בהקדמתו הקצרה כותב שלהפצרת חסידיו מדפיס חיבורו זה, אף כי יש לו חיבור על טריפות הריאה ושו"ת. **מעדני מלך** על הגדה של פסח עם הפנים, וינה, דפוס האחים אפפעל, תרצ"ד, פה עמ'. בהקדמתו הקצרה מודה לה' על שקם מחוליו, וכותב שליקט את חידושיו על ההגדה מתוך כתביו הרבים על תנ"ך ומועדים. אח"כ מודה לר' אברהם ברוך בראפמאן ב"ר שמואל זנויל ז"ל, שסידר והעתיק את החידושים.

תשובות אליו: בית יצחק, אה"ע, ח"ב, ז בתר"ן; ש"ב הרי בשמים, תנינא, קו, קז, תליתאה, סג בתרנ"ד — תרנ"ט; כוכב מיעקב, רה, רו בתר"ן; שו"ת מהרש"ם, ח"א, קז, ח"ז, עא בתרנ"ב. מכתבו בהמגיד לישראל, כ"ד אב תרנ"ז, 271.
מליצי אש, ג, אחרי אדר, פז; מ"ש גשורי, ספר קראקא, 350 — 351; ספר טרנובזג־דזיקוב, 85.

ר' אשר למיל ב"ר טוביה הורביץ
משנדישוב (תרמ"ו — תרצ"ג)

בנו של ר' טוביה אב"ד שנדישוב, וממלא מקומו שם אחרי מלה"ע הראשונה. נשא את פרידא הי"ד בת רבי נפתלי ממעליץ, וסמך לשולחן חמיו. חריף ומפולפל, ושמו נתפרסם כשהדפיס את חיבורו בהלכה. נפטר ביום י' סיון תרצ"ג לערך, ואת מקומו בשנדישוב מילא בנו ר' מנחם מנדל.

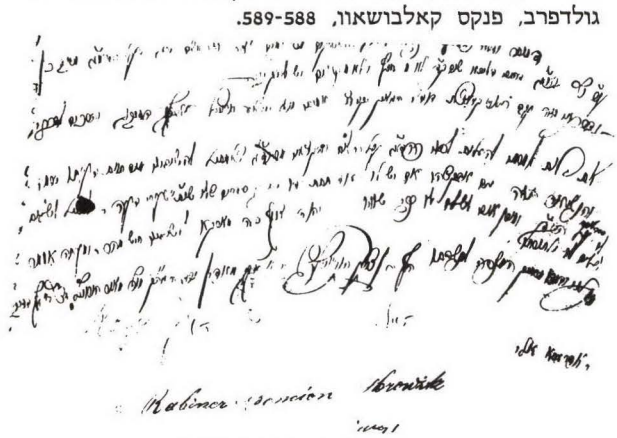
שערי חיים, שו"ת פלפוליים השייכים לשו"ע או"ח, מונקאטש, דפוס ר' שמואל זנויל כהנא וחתנו ר' עוזר הכהן פריעד, תרע"ב, ח, פז ד', י"ג סימנים. מח' רמ"י מאוסטרובצה כותב בהסכמתו: ראיתי כי ידיו רב לו לפלפל במעמקי ים התלמוד והפוסקים. בסוף הקדמתו באגדה כותב כי זהו ח"א מחיבורו שו"ת מהרא"ל על ד"ח שו"ע, ויתר החלקים: שערי דעה יו"ד, שערי עזרה אה"ע, שערי משפט חו"מ. בתרס"א כתב משנדישוב, אך רוב הפלפולים מהשנים תרס"ד — תרס"ז ממעליץ. מדף סט: הגהות ומפתחות. בדפים פג-פה: חליפת ד"ת עם גיסו ר' יחזקאל הלשטוק אב"ד אונאוולאדז. סי' ב' מתרס"ז אל הרב עזריאל יחיאל רובין דומ"ץ מיהלוביץ, הערות על ספרו.

תשובות אליו: גבעת הלבונה, ב, ג בתרס"ט; שו"ת מהר"ש, ח"ד, פז בתרס"ה. כתב בקובץ דרושים, ג.

ר' בן־ציון ב"ר טוביה הורביץ
ממידן (תרכ"ה — ת"ש)

נולד בשנת תרכ"ה לאביו ר' טוביה אב"ד מיידאן, בנו הרביעי של ר' מאיר מדזיקוב. נתיתם בגיל רך, ונתגדל בבית דודו רבי יהושע מדזיקוב. נשא את גולדה לאה בת ר' פנחס רבינוביץ מקינצק, ב"ר צמח משידלובצה, נכד היהודי מפשיסחה. רבה של מיידאן על מקום אביו, ובפאלקסקאלענדער רשום כבר מתרנ"ט. ממעודדי אספת הרבנים בקראקא תרס"ג. כשפרצה מלה"ע א', נשא דרשת גימטריאות לנצחון אוסטריה-גרמניה. בשנות המלחמה עשה בוינא עם בנו ר' טוביה אב"ד סאנוק. נסע ממיידן לעתים תכופות לדזיקוב, וערך בה את שולחנותיו. אכסניתו היתה בבית ר' מוטי יוסט הי"ד ב"ר שמואל שוחט. נספה בשנת ת"ש בבי"ח ברישא הי"ד. כמו"כ בתו דבורה פערל, ובעלה ר' יהודה יצחק (או יהושע) שפירא ב"ר מרדכי אב"ד ברטש. שנים מנכדיו גרים בברוקלין.

תשובה אליו: יד שלום, ט. ממשתתפי אהל מועד תרנ"ט.
אהלי שם, 417; ספר טרנובז'ג-דזיקוב, 85; שלמה דוד גולדפרב, פנקס קאלבושאוו, 588-589.

סיום מכתבו של הרב בן־ציון הורביץ ממאדין

ר׳ בצלאל ב״ר נפתלי חיים **הורביץ**
מפילזנא (תרכ״ה — תר״ס)

בנו השני של ר׳ נפתלי חיים הצדיק הפלאי. חתנו של רבי ראובן מדמביץ. חתום על בית ועד לחכמים תרמ״ד כאב״ד המקום. כשנפטר בתרנ״ה גיסו ר׳ אלטר ישעיה אב״ד דמביץ בלי בנים, טען שם ג׳ שנים לכס הרבנות, מתוך מחלוקת חריפה עם גיסו השני ר׳ שמואל ב״ר ראובן. לבסוף פסק הרבי משינאווא שרבנות דמביץ שייכת לר״ש, אלא שעליו לתת לגיסו 3000 זהובים כדי לקנות את רבנות פילזנא. עבר לשם, וחתם על תוצאות חיים תרנ״ט. זמן מה אחרי שזכה שם ברבנות נפטר בקוצר שנים, וגיסו ר״ש לא נתן להביאו לקבורה בדמביץ במקום שיעד לעצמו ליד אביו ר׳ ראובן. בתו נישאה לר׳ ברוך אברהם בלויגרונד.
ספר דמביץ, 31.

ר׳ ברוך הורביץ

אב״ד זגורז׳ שליד סנוק. גבאי א״י.

ר׳ ברוך(ל) ב״ר נפתלי **הורביץ**
מליזנסק (תר״ס — תשט״ו)

בנו של רבי נפתלי ממעליץ. נשא את חיה שרה בת רבי חנה ר׳ מלכ׳ס וייסבלום מליזנסק. עבר לשם, ומתרפ״ג מילא את מקום חמיו בביהכ״נ שלו. בפרוץ מלה״ע ב׳ הוגלה ע״י הרוסים לסיביר. באורח פלא הצליח לצאת לארה״ב. נפטר ביום כ״ד כסלו תשט״ו. שני בניו נספו בשואה, ובהם אלחנן הי״ד. שרדו: הרב אברהם אביש חתן הרב אשר יונה ויינברגר, רב בימ״ד מעליץ ור״מ בישיבת תורה ויראה דסטמר; ר׳ יעקב וילדיו.
ספר ליזנסק, 207, 371.

ר׳ דוד הורביץ

ת״ח בדוקלא ואח״כ בקריסנפולי. נסמך להוראה בתרצ״ב.
ד״ת ממנו באהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ט, חו׳ ב-ד, קלו, תר״ץ, חו׳ ג-ד, קצט.

ר׳ דוד ב״ר אברהם חיים **הורביץ**
מפשצלוב (תרמ״ב — תש״ב)

בנו של ר׳ אברהם חיים מפלנטש. נשא את רוחמה בת הרב שמעון אלטר פ״ת מפודגורזע. רבה של פשצלוב. אחרי פטירת אביו נעשה אדמו״ר ברישא. נספה בסוקולוב הי״ד. ילדיו: א. ר׳ משה ממלא מקומו ברבנות פשצלוב; ב. לאה זו׳ רבי יוסף דוד אפשטיין נכד המאור ושמש. גרו בסוקולוב ונספו הי״ד; ג. מרים זו׳ הרב אלכסנדר שמואל טייטלבוים מקולבסוב בניו־יורק.
תשובה אליו: אהל יהושע, ח״ב, סח בתר״ע.
ספר רדומישל, 826.

ר׳ דוד ב״ר אלעזר **הורביץ**

בנו של ר׳ אלעזר אב״ד גרודזיסק. כשאביו נעשה בתרע״ט אדמו״ר בטרנוב, מילא את מקומו ברבנות גרודזיסק. היה חתנו של הרב מרדכי זאב הלברשטם מצאנז.

ר׳ דוד ב״ר אלעזר **הורביץ**
מקוחלוב וסטניסלב (תרכ״א — תרצ״ד)

נולד ברוהטין בער״ח כסלו תרכ״א, כבנו השלישי של האב״ד ר׳ אלעזר ב״ר משולם ישכר מסטניסלב. בגיל חמש התיתם מאביו, והתחנך על ברכי זקנו. כיהן כאב״ד קוזלוב משנת תרמ״ח, והוא חתום משם על כנפי יונה תרמ״ד. נודע כת״ח גדול שכל התלמודים וחלקי השו״ע עם מפרשיהם פתוחים מול עיניו. היה בקי גם בתנ״ך ומפרשיו, והשפה העברית היתה רהוטה אצלו. מנעוריו הצטיין בזכרונו הנדיר, ואת השפה הגרמנית למד ע״י שינון מילון גדול בשלימות. פרנסתו היתה מצויה בקוזלוב. נקרא תכופות לבוררויות, ופעם אף הוזמן לבלגיה. נסע באלול תרס״ז לועידת סנדובה וישנה, וחתם נגד תנאי בנישואין.
אחרי פטירת בעל הרי בשמים בתרס״ט וסירובם של בניו למלא את מקומו, פורסם מיכרז לרבנות סטניסלב. בתרע״א זכתה מועמדותו על פני בן דודו ר׳ פנחס הורביץ אב״ד ברודשין. שניהם היו שקולים וראויים, וההבדל ביניהם היה רק ענין של טעם אישי. קיבל רשיון לרבנות, אף כי בידיעות כלליות לא עמד בדרישות המלכות. אחרי בואו נדפס **דברי דוד הראשונים**, דרוש באגדה מחקר והלכה שנשא בביהכ״נ הגדול בשק״פ ויקו״פ כ״ה אדר בעת עלותו על כס הרבנות, דראהאביטש, דפוס א.ה. זופניק, תרע״א, לא עמ׳. היה אהוד ונכבד בעירו. חיבר ספר שירים על סבלות הגולים במלה״ע א׳, והצטער רבות על אובדנו. בחסותו התקיימה ישיבת אור תורה שנפתחה מחדש בתרפ״ד. אהד את הציונות, והשתתף באסיפה הראשונה של המזרחי אחרי המלחמה. נאם בבית הכנסת הגדול לכבוד פתיחת האוניברסיטה העברית. בועידת רבני גליציה שהתקיימה בלבוב בתרפ״ח, ייצג הופעה יהודית גאה, והתנגד לפעול תמיד בהתרפסות לפי תכתיבים של השלטונות. בתרפ״ט נסע לקונגרס הציוני בציריך, ונבחר מטעם הלא ציונים למועצת הסוכנות היהודית המורחבת. בדרכו חזרה השתתף

תמונה נדירה שצולמה במרחץ טריסקוביץ. משמאל לימין: רב בדרוהוביטש נכד בלז (רוקח?); הרב יוסף ורטהיים אב״ד הרובשוב; הרב דוד הורביץ אב״ד סטניסלב; הרב אליעזר מישל אב״ד טורקא; הרב יעקב אביגדור אב״ד דרוהוביטש; שני יהודים. ליד הדלת הפתוחה הב׳ אפרים פישל הורביץ שנתקבל אח״כ כרב בקוזלוב

בוינא בכנסיה הגדולה של אגודת ישראל. בכלל היה מתון, ולא קנאי בהליכותיו. נפטר בשנת תרצ״ד.

נשא את בת הרב באב״ד ממיקוליניץ, נכדת ר׳ משה אב־בית־דין פשוורסק ור׳ חיים אב״ד מיקוליניץ. ילדיו: א. ר׳ משה בכורו שמילא את מקומו בקוזלוב ובסטניסלב; ב. ר׳ נחמן אב״ד קוזלוב, ליסעץ והליטש; ג. ר׳ אפרים פישל אב״ד ליסעץ; ד. ר׳ אליהו אב״ד חודרוב; ה. בת נשואה, גרה בארה״ב.

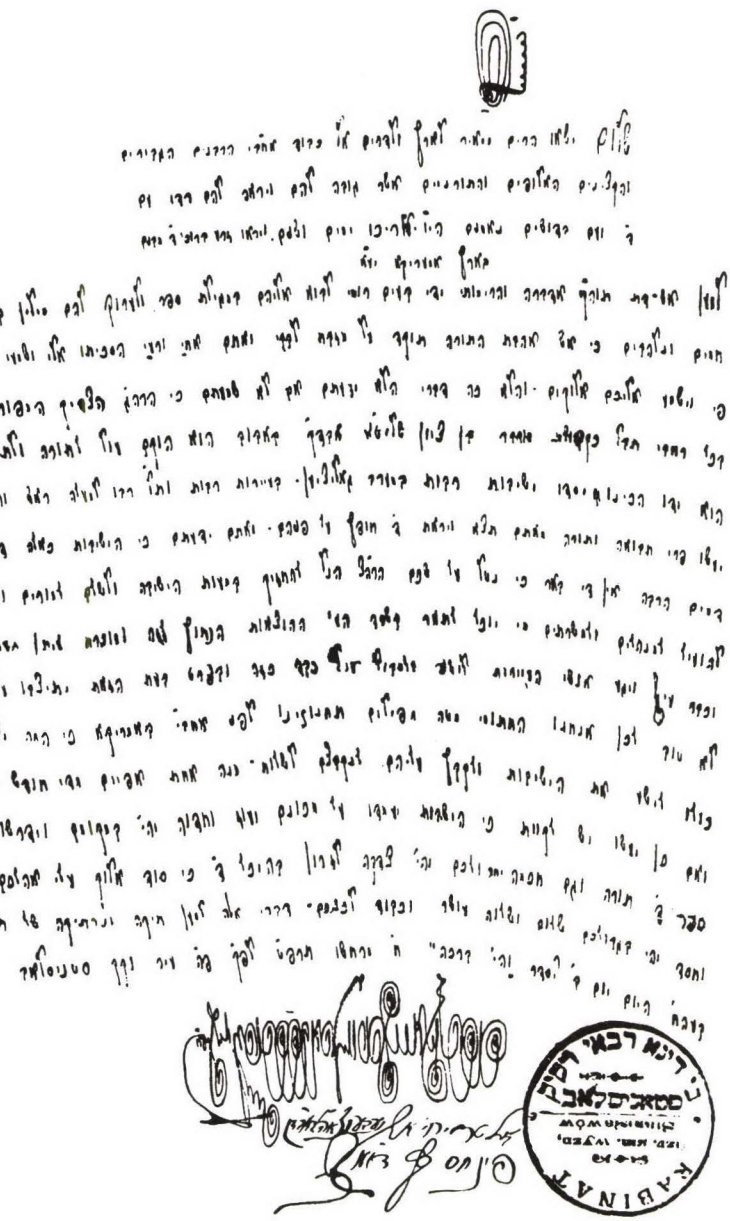
שפת אמת, תשובותיו בענין הסכסוך בקהילת מחז״ה באנטורפן, בין הגבאים ששכרו ביכ״נ לחמש שנים, ובין רה״ק החדשים בתמיכת הרב מרדכי רוטנברג שרצו לבטל את החוזה באמצע הזמן, אנטווערפען, דפוס יוסף פלעסנר. קונ׳ א, תרצ״ב, 12 עמ׳ (ששכירותם קיימת, ושאין ממש בטענת הסירוב שהוציא הרב על הגבאים); קונ׳ ב, תרצ״ג, 8 עמ׳ (על פי ההלכה אין ממש במחאת הרב בעתון יידישע בלעטער).

שו״ת **אמרי דוד** על ד״ח שו״ע, בילגורייא, סודר בדפוס ר׳ נטע קראנענבערג ונדפס אצל מ. ברברמן בסטניסלבוב, תרצ״ד, ח, קח ד׳, רכט סי׳. ד״צ ניו־יארק, גראסמאן, תשכ״ו. אחרי ראש דבר הקדמת אגדה, ובה כותב על הקץ המר שיגיע לראש פתנים שקם בגרמניה, ושסיבת צרות ישראל זניחת המצוות.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אנטורפן** — ר׳ אברהם יעקב מרזל רב ״עדת יצחק״, על ריב ביהכ״נ עם האב״ד (סח, קכז-קכט בתרצ״א—תרצ״ג); **בוקרשט**; **בנדין** — הרב חנוך צבי לוין (כג בתרפ״ז); **דרזדן**; **וין**; **וישיגרודק** — הרב משה אלטר (קה בתרפ״ה); **זאדאווא**; **זאלאטאניץ**; **זשארוב** — הרב יעקב ליפפא (ק, קצב בתרצ״ב); **טרעסיף**—צכיה; **טשרנוביץ** — ר׳ יעקב הכהן דומ״ץ (ריא בתרפ״ג); **לודז**— הרב יעקב יהושע פרומן (צא בתר״ץ); **ליפציג** — ר׳ אברהם יהודה שמוקלר דומ״ץ (יז בתרפ״ח); **לנטשין** — הרב צבי הירש קלינברג (ע בתרצ״ב); **סוכוטשין** — הרב טוביה יהודה גוטנטג (קלו, קלז בתרצ״א); **סיטשעל**־רומניה — הרב יחזקאל ויידמן (ס׳ בתר״ץ); **קוטנא** — הרב יצחק יהודה טרונק (רכב בתרצ״ג); **קוצמן** — השו״ב ר׳ דוד זוסיא בילגרייא (סא בתרע״א); **קטוביץ**.

תשובות אליו: אביר יעקב, כב; נ (הערות על אמרי דוד); בית דוד, ח״ב, צו; בית פינחס, ח״ב, יז בתרפ״ח (וממנו); ב״ד, הרי בשמים, ח״א, ע בתרמ״א; זיו הלבנון, לט, ס; לבדו״ז, זכרון צבי, כד בתרצ״א; מקור מים חיים (שכטר) דף ט ע״א; לדודי, נחלת אבי, לא-לט בתרצ״ד; פורת יוסף, יט בתרע״ט; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, רנו לקוזלוב.

השתתף באהל מועד תרס״א. הערותיו על ספר ארץ החיים וארץ ישראל תהלים, בספר בני אהרן (הולר). תשובתו על נישואין אזרחיים, מחז״ה, ו׳ תמוז תרע״ב. ד״ת ממנו, אהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ח, חו׳ ד-ו, עמ׳ לו-מ. מכתב ד״ת

קריאת ב״ד סטניסלב מתרפ״ט לתמיכה בישיבות באבוב. חתומים הרבנים: דוד הורביץ, אלטר יחיאל נבנצאל ופנחס כץ

מתרפ״ח בראש חלק יעקב (אביגדור), ח״ב. מכתבו המזויף, דובב שפתי ישנים, ח״א, רמ-רמז.
אהלי שם, 278-279; ספר סטניסלב, 27, 93-95, 248, 258, 314; מנחם גלרנטר, אנציקלופדיה של הציונית הדתית, ב, 40-41.

ר׳ זאב ב״ר אלעזר **הורביץ**

בנו של ר׳ אלעזר אב״ד זלוזיץ. מילא שם את מקומו מתר״ם לערך. נישא כנראה לסקלט, ולשם השיב לו ש״ב, הרי בשמים, קמא, י, מב בתרל״ז—תרמ״א.

ר׳ זאב וולף הורביץ

דומ״ץ טרמבובלה. אולי בנו של האב״ד ר׳ חיים אריה.
תשובות אליו: טוט״ד, קמא, יד, עד.

ר׳ חיים ב״ר יוסף אשר **הורביץ**

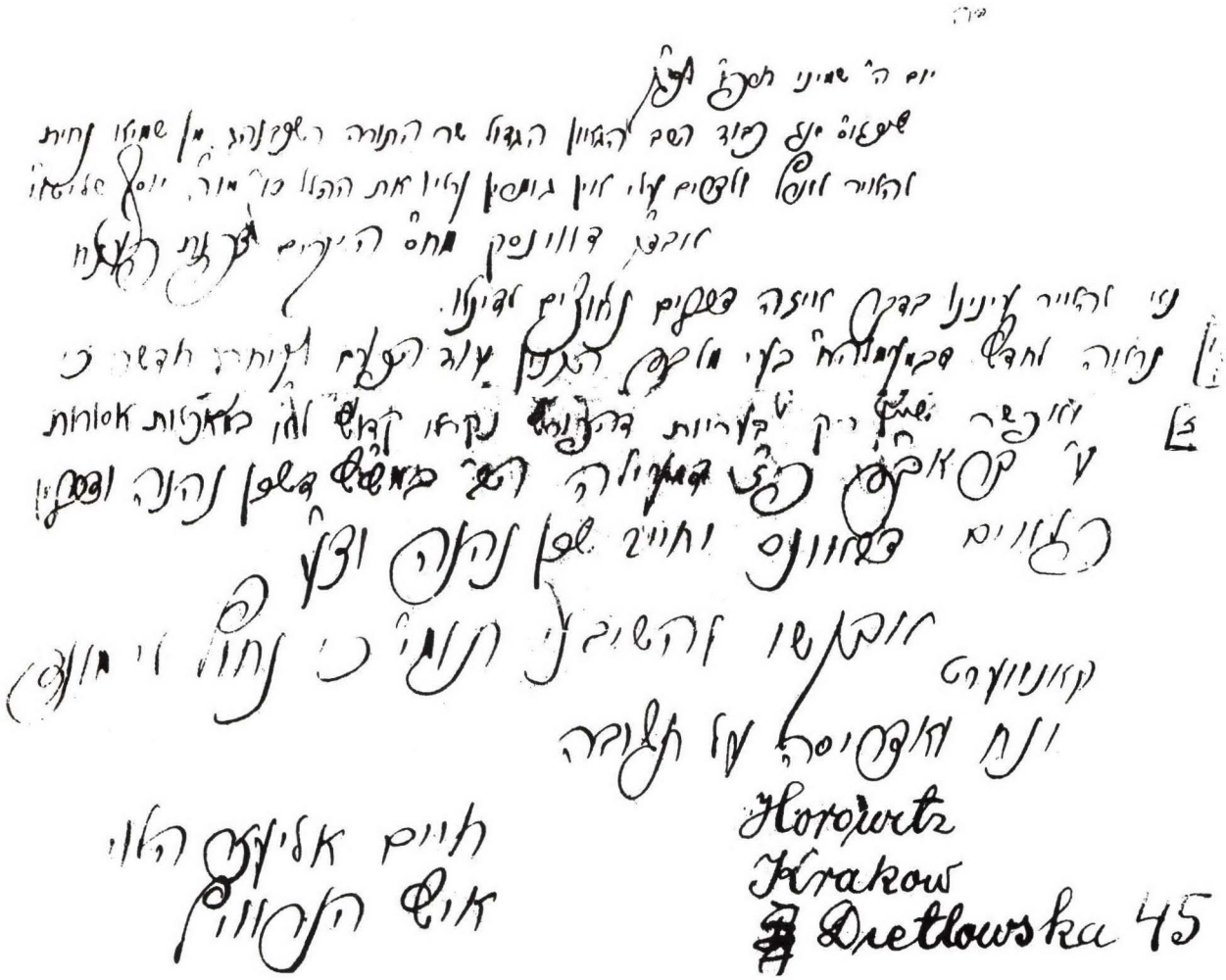
תלמידו של רד״צ זהמן מדוקלא. הביא לדפוס את תשובת הרב יוסף אשר ארנברג, עם הערות משלו ומשל אחיו ר׳ בצלאל, בסוף שו״ת קב זהב של רבו.

ר׳ חיים איסר הורביץ

רבה של ויטקוב סביב תרנ״ה.

ר׳ חיים אליעזר ב״ר מרדכי צבי הירש **הורביץ**
מקראקא ובעלכטוב (תרס״ח—תש״ב)

נולד בקראקא בשנת תרס״ח לאביו ר׳ מרדכי צבי הירש הלוי (נכד ר׳ איציקל מאה״ו, מחשובי חסידי אלכסנדר, פעיל באגו״י), ולאמו פרומעט לבית ברון. נספו בטרנוב ביום כ״ו סיון תש״ב הי״ד. מלבד א. רח״א נולדו להם: ב. הב׳ ישראל יצחק מחסידי רדומסק. בזמן המלחמה למד בישיבות ברנוביץ וקלצק, ונספה עם יתר תלמידיהן; ג. הב׳ אברהם ליב, מפרחי חסידי גור בקראקא. בכיבוש הנאצי היה בגיטו וורשא. נספה במחנה שעבניא שליד יאסלו באלול תש״ג; ד. מרים ניחא. נספתה תש״ב בגיטו ורשא; ה. חנה דבורה. הועברה ביום ג׳ אלול תש״ב מגיטו טרנוב לאושוויץ, ושם נספתה הי״ד. שרדו רק: ו. רבקה אלמנת ר׳ ליבל פנקסוביץ באנטורפן; ז. רחל הרן בפתח־תקוה; ח. ר׳ שלום דוד באנטורפן. יו״ר אגו״י בבלגיה. בשואה נספו חמיו ר׳ יצחק אריה הלוי הורביץ מפביאניץ (ת״ח מופלג, אכל מזונות י״ח שנה, ושנים רבות אמר שיעור בדף היומי), וחמותו צירל פייגל לבית גולדסאבעל. בתו של רש״ד נישאה להרב ישעיהו פנחס ב״ר אליעזר רוטנברג, מח״ס מנחת פרי על הלכות נדה, ירושלם תש״ם.
מנערותו התבלט רח״א כעילוי צעיר. דרשת הפלפול שחיבר לעצמו לבר מצוה, היתה שיחת היום בעיר. בגיל י״ד חיבר קונ׳ ארבעים לבינה, לתרץ בארבעים אופנים את קושית ר׳ יוסף אנגל. הגהותיו על הש״ס נר למאה נדפסו בלונדון. את כל כשרונותיו השקיע בתורה, והצטיין בחריפות ובבקיאות מופלגת. למד אצל ר׳ יוסף שטיינהרט, הרב מקוזיגלוב ור״מ אריק. בהיותו בגיל ט״ו, כשמהר״ם שפירא הציג את מועמדותו לרבנות קראקא, ידע לחזור בדייקנות עם התנועות, את כל דרשתו הארוכה, ומאז היו בידידות רבה. בגיל י״ח

מכתב מהרב חיים אליעזר הורביץ מקראקא מיום ה׳ שמיני תרפ״ו אל הרוגצ׳ובר בחדו״ת

החליף שו״ת עם הרוגצ׳ובר בסגנונו של הגאון. הצליח בהליכתו לאסוף כספים, כי אנשים חיבבוהו. כשהאדמו״ר מגור שהה בקרעניץ והקשה ג׳ קושיות חמורות, ידע לתרצן לו והוא אך בן ט״ז. הרבי התפעל, והועיד אותו כחתן לרבי מנדלי אלטר אב״ד פבריאניץ. נשא שם את אשתו רבקה בילה, והמשיך בלימודיו. בתרח״ץ נבחר כרבה של בעלכיטוב שליד פיעטרקוב. כשנכנסו הנאצים עבר ללודז ולוורשא, והמשיך לומר שיעורי תורה בבונקרים. נשלח לטרבלינקה ביום כ׳ אב תש״ב, עם חמיו, זו׳ וג׳ ילדיו: שרה יוכבד, משה ליב ופייגה, ושם נספו הי״ד.

קונ׳ **נפש לחיים**, יד עמ׳, שרידי חדו״ת, כולל מכתביו לרוגצ׳ובר מתרפ״ו, ולש״ב ר׳ מרדכי גורפינקל מתרפ״ד, בסוף ספר מנחת פרי של חתן אחיו.

תשובות אליו: מחזה אברהם, ח״א, קמב לטרנוב (אלעזר ז׳); משיב שלום, קמט, שכח לקראקא.

ר׳ חיים אריה ב״ר שאול **הורביץ**
מטרמבובלה (ת״ק׳ — תקנ״ח)

בנם של הנגיד ר׳ שאול ב״ר זאב וולף אב״ד הרובשוב, ושל זו׳ טויבא בת ר׳ איציקל מאה״ו. נפטרה בברודי ביום ד׳ ז׳ ניסן תקנ״ו, ואחריה שם בעלה ביום ה׳ כסלו תקס״ו. האב נשא בזיווג״ש את יארא בת רח״כ, אלמנת ר׳ יואל קצנלבויגן אב״ד יריטשוב ושינאווא. רח״א אימץ את שם המשפחה הורביץ של זקנו אף כי לא היה לוי, כפי שעשו גם ענפים אחרים. רבה של טרמבובלה עד לפטירתו בברודי בשבת י״ב אייר תקנ״ח. אחיותיו: זו׳ ר׳ יעקב מברודי. בנם ר׳ יהושע יצחק יאיר אב״ד דוקלא לבוב וזורובנא. בתם אידל רבקה זו׳ ר׳ ברוך סג״ל לנדא אב״ד צאנז; זו׳ ר׳ יעקב מזולקווא, ב״ר ליבש ר׳ זיסלש חתן ר׳ יהושע הורביץ. הניח את בנו ר׳ יעקב יצחק אב״ד ציעשינוב וירוסלב, ואולי גם ר׳ זאב וולף דומ״ץ טרמבובלה.

רצ״ה הורביץ, הצופה לחכמת ישראל, טו, 96.

ר׳ חיים אריה ליב ב״ר שאול הורביץ

מקראקא (תרי״א — תרס״ה)

נולד בברודי ביום ח׳ סיון תרי״א (או תר״י), לאביו ר׳ שאול אב״ד אוסציא וטיסמניץ, והתחנך על ברכי זקנו ר׳ משולם ישכר אב״ד סטניסלב. נשא בתרכ״ז את צפורה מגזע היחס (ראה: הוכגלרנטר), בת הנגיד ר׳ מיכאל ציפרס מקראקא, ועבר אליו. היתה

הרב חיים אריה ליב הורביץ מקראקא

אם בית היתומים חמישים שנה, ונפטרה בשבת ל׳ כסלו תרפ״ח. ילדיו: א. ר׳ מיכאל; ב. ר׳ אלעזר משה, שניהם בקראקא; ג. ר׳ צבי הירש אב״ד דרזדן; ד. רעלא זו׳ ר׳ קלמן ברגלס מבוכניה. נספו הי״ד עם בנם העילוי ר׳ חיים אריה ליבוש תלמיד יח״ל.

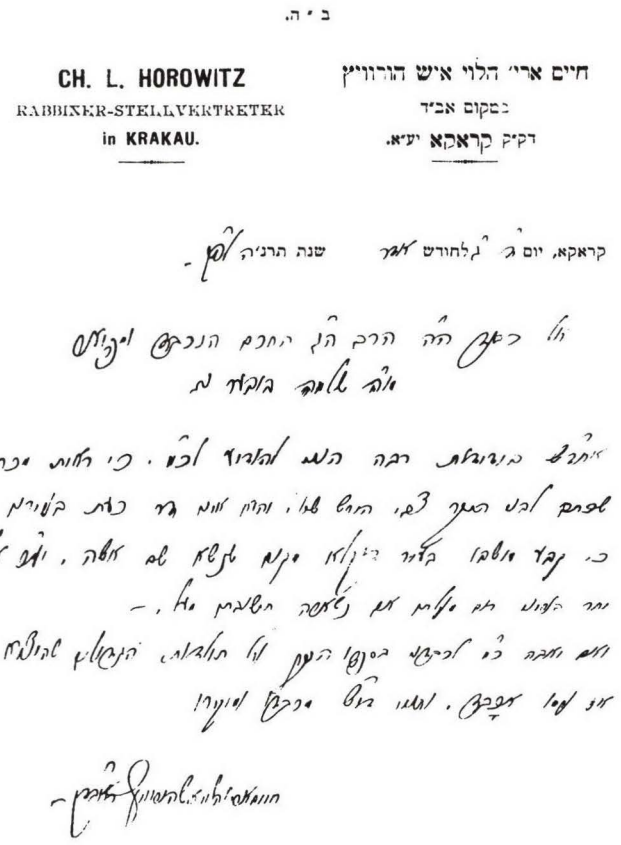
גדול בתורה, בקי בש״ס ופוסקים, ובמוחו אצר תוכנם של מאות ספרים. רכש גם ידיעות בלשונות, פילוסופיה, וספרות העולם. בתרל״ז יסד וניהל ת״ת כללי בקראקא, כדי למנוע יהודים מללכת לבתי ספר פולנים. למרות התנגדות החרדים הכניס בו גם לימודי חול, ותיקונים שהיו בידו ממה שהנהיג החת״ס. שכר הלימוד היה גבוה, והתלמידים היו בעיקר בני נגידים שרצו שילדיהם ידעו גם ידיעות כלליות. כמנהל פדגוגי קיבל את מרקוס וינטר תלמיד החת״ס, שבא מהונגריה עם תעודות מתאימות, התפרנס מהוראת גרמנית בבתי עשירים,

והמהרש״ס לקחו כמזכירו הפרטי. המוסד נסגר משעזב רחא״ל את העיר.

נבחר כרבה של זולקיב על מקום הרב שמשון הורביץ-מיזלש שנפטר בתרל״ט, מול מועמדותם של בנו של רצ״ה חיות, ור׳ אברהם בנימין קלוגר בו תמכו חסידי בלז. בעיר פרצו הפגנות עקב בחירתו, והצבא והמשטרה נאלצו להשליט סדר. למרות הכל אושרה בחירתו רשמית, בתמיכתם של ראשי הקהילה המתונים והנאורים. סילק את ג׳ השוחטים שבחשו בענין, והביא שו״ב מבחוץ למרות האזהרות שפורסמו בעתון מחז״ה. שימש ברבנות עד תרמ״ה, והקים בעיר מוסדות ותקנות, כגון חברת פועלי צדק.

מאבק עז ניטש סביב בחירתו כרבה של קראקא על מקום רבי שמעון סופר. החסידים לחמו בו בגלל פרשת התלמוד תורה, ולכן נתמנה בתרמ״ח או תרמ״ט כדומ״ץ בלבד אחרי פטירתו של רצ״ה רפפורט. רק בתרנ״ט נתמנה כרבה הרשמי של העיר, שעה שהחסידים קיבלו את רבי עקיבא קורניצר חתן מהרש״ס. עסק בצורכי העיר, והשתדל לתקן כמה ענינים בכוחא דהיתירא נועז. נכבד מאד בעיני השלטונות, ובכל ענין דתי בקשו את חוות דעתו. פעמיים הוזמן לשיחה אצל הקיסר לטובת היהודים. השתדל למען הפליטים שברחו מהפוגרומים ברוסיה. מראשוני חובבי ציון. התנגד לאספת הרבנים שהתקיימה בעיר בתרס״ג. נבחר כנשיא האסיפה בתור מרא דאתרא, אבל האשימוהו שהסתייגויותיו והיסוסיו גרמו לכשלונה, וחיבלו בהצלחתה. מתלמידיו בעיר הראב״ד ר׳ משה שמואל בלייכר.

כמה שנים לפני פטירתו לקה במחלה קשה, אבל גוו החסון התגבר עליה. בשנתו האחרונה סבל מחולשת הלב. בימיו האחרונים נתקף בדלקת הריאות, ונערכו תפילות לשלומו. נפטר בשלוש בלילה במוצאי שבת י״ב כסלו תרס״ה. אבל כללי הוכרז בעיר, והתיאטרון העירוני שבת באותו היום. העיריה רצתה להדליק את פנסי הרחובות בשעת ההלויה, אבל הדיינים התנגדו משום חוקות הגוי. הנהלת הקהילה דנה בסדרי ההלויה, שנערכה ביום ב׳ בהשתתפות רבבות. ההספדים נמשכו עד 5 בערב: בביתו ע״י מ. עהרנפרייז סגן נשיא הקהילה, ובנו ר׳ אלעזר משה. ליד ביהכ״נ הישן והרמ״א אחיו ר׳ פנחס אב״ד ברודשין, ובניו ר׳ מיכאל ור׳ צבי הירש, ר׳ מרדכי טרעלער ר״מ בישיבה המקומית, והדיינים רא״מ, ר״פ ורמ״מ דמשק, ור׳ פנחס דמביצר. בבית החיים ספדו: ראמ״מ שטיינברג מסניאטין, רא״א שנור מטרנוב, ר׳ אשר ישעיה הורביץ מרימנוב, רי״פ בומבך מאושפיצין, ור״ש פירר ממילווקא. בגלל זקנתם לא באו אביו

ב״ה.

חיים ארי׳ הלוי איש הורוויץ
בשקום אביד
דקיק קראקא יע״א.

CH. L. HOROWITZ
RABBINER-STELLVERTRETER
in KRAKAU.

קראקא, יום ג׳ לחודש שנת תרנ״ה לפק.

אחד ממכתבי רחא״ל הורביץ אל ר״ש בובר מיום ג׳ אדר תרנ״ה

מטיסמניץ ור״י שמלקיש מלבוב. שנים רבות אח״כ לא נמצא מועמד מתאים לרבנות העיר.

רוב חיבוריו נותרו בכתובים, ובהם עוד שו״ת חיי אריה, וחידושים בד״ח שו״ע, אגדות ודרושים. נדפסו רק: **זכרון משה**, הספד שנשא במלאת שלושים לפטירתו של משה מונטיפיורי ביום ט״ז אב תרמ״ה, קראקא, י. פישר, תרמ״ו, 25 עמ׳. הובא לדפוס ע״י גיסו ר׳ ישראל קראסוצקי ותלמידו רמ״מ פאם, כדי שההכנסות יהיו ל״חברת מונטיפיורי״ שתייסד מושבות בא״י. בהקדמתם כותבים ששמעו מהמחבר דברי תרעומת, על כי לא נעשה דבר בעיר לטובת ישוב א״י. הספדו על זקנו נדפס בספר עין דמעה.

כאשר השלטונות עקרו את עמודי העירוב בקראקא, התאמץ להוכיח שאין צורך בהם, ואפשר לסמוך על הנהרות, גדרות, ביצורים, ותיקוני צורת הפתח. **תקון עירובין**, קראקא, ראשי הקהל בדפוס יוסף פישער, תרמ״ח, ג, לג ד׳. להקדמתו מצרף את מפת העיר, עם ביאורי הסימנים. בספר בירור היתר הטלטול בשבת בעיר, בתשובות א, ג, ד, ט, י, יא. ביתר התשובות מכתבי הרבנים שהסכימו עמו, בעיקר מבני משפחתו, ודיונים עם המהססים.

תשובה ח׳ להיתר מרח״א וקס מפיעטרקוב בתרמ״ז. בדף האחרון תיקונים, השמטות ומפתחות. רבים מדייניי העיר לא הסכימו להיתר, וגם החסידים נלחמו בו, אף כי בכמה מקומות הוא נתקבל הלכה למעשה. רמ״מ קרנגיל השיג נגדו חתימות רבנים, והפיצם בקונ׳ תורת עירוב. בכדי שלא יאמרו שהחולקים צודקים, יצא רחא״ל לחזק את הפסק הקודם, ולסתור אחת לאחת את כל טענות המשיג בדברים חריפים ביותר.

מודעה רבה, תרנ״ב, ג׳ עמ׳, בחתימת חברי ביה״ד שהתיר: רחא״ל, רח״ן דמביצר, ר׳ יוסף לדרברגר, ר׳ קלונימוס קלמן הכהן גוטוירטה, ועמם היה לפני ד׳ שנים רצ״ה רפפורט ז״ל. מצורף מכתבו של ר׳ שמואל זנויל קלפפיש דומ״ץ וורשא על ההיתר בעירו. רמ״מ קרנגיל חידש את מאבקו, והדפיס שם באותה שנה את ספרו שו״ת תורת עירובין. בראשי הדפים ובפי המחבר: תורת עירוב, וכנראה זוהי מהדורה מורחבת של הספר הקודם. הספר נועד לסתור את ההיתר המבואר בספר תקון עירובין, וכולל קונ׳ ביטול מודעה על המודעה רבה של ביה״ד. בהקדמתו כותב שהיראים לא קבלו עליהם את ההיתר הבנוי מגיבוב קולות רבות, ותוקף את רחא״ל בביטויים חריפים. לדעתו קל להשיג רשיון מהשלטונות למתוח מחדש עמודי עירוב נאים.

רבני וישניצה ודזיקוב כתבו לרמ״מ שלא רצו להשיב לרחא״ל, וגם לא קרובו ראל״ה מסטרי, מח׳ של רמ״מ וש״ב של ר״י ניימן דומ״ץ ק״ק מח״ס מחנה ישראל שלא הסכים להיתר. מדף כג. ביטול מודעה מתרנ״ב, ובו מונה את רבני ודייני ק״ק שהסכימו עמו: ר׳ עקיבא קורניצר, ר׳ חיים גולד, ר׳ יוסף דמשק, ר׳ מאיר רפפורט מליקובה, ור׳ יוסף יהודה צוקר מאפטא. מדף כז. תשובות מרבנים שהסכימו עמו לאסור: מח׳ ר׳ חיים יהודה סוסניצר מסמורגון בתרמ״ט, ויתרם מתרנ״ב: ר׳ עקיבא קורניצר; ר׳ יעקב ויידנפלד (מנוע מלצאת נגד רחא״ל אחרי שהסכים עמו זקנו רבו של ר״י, ולכן בחר בשתיקה); ר״י שמלקיש (הרב מוהרח״ל הפריז על המדה, והרהיב עוז בנפשו יותר מדאי), אבל מכיון שלא ענה לו אז, לא יתערב גם עתה (והאמת כי לא חשבתי להשיב, כי שמעתי שהיראים לא ישגיחו על דבריו כלל זולת זה); רי״ש משינאווא בחריפות רבה; המהרש״ם (מפלפל בדברי שני הצדדים, ואינו מסכים להיתר); רי״א ספקטור מקובנא (והנכון עם מעכת״ה, והלכה בעירובין כמותו בזה); הרב ישראל איסר שפירא אב״ד מזריטש.

קול נהי על מות יורש העצר רודולף שנשא ביום הקבורה ד׳ אד״א בביהכ״נ הישן, תרמ״ט, 15 עמ׳. מזכיר את ביקור המנוח בביכ״נ זה עם רעיתו,

וששנתיים אחרי שנולד בתרי״ח, הוחל לתת זכויות גם ליהודים.

חיי אריה ח״א, שו״ת בד״ח שו״ע, חידושי הלכות וביאורי סוגיות בש״ס, תר״ן, ב, צא; לז ד׳, סז סי׳. אחרי הקדמתו מוסר פרטים לתולדות משפחתו. מדף פא. מפתחות והשמטות, כולל תשובה סז. בשער מיוחד: ח״ב, עשרים דרושים שנשא בערי רבנותו בנושאים שונים, על המקראות ואגדות חז״ל, מועדי השנה וכבוד המלכות. בסוף מפתחות ותוכן.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **גאלאץ** — הרב אברהם מרגליות (כח בתרמ״ז); **קרסניבּרד** — ש״ב ומח׳ הרב צבי יחזקאל מיכלזון כשהתמנה (א); **רייגראד-ליטא** — הרב יהודה זלקינד מח״ס בית יואל (לב); **שענלענקע** מחוז פוזן בפרוסיה — הרב שלמה ליפמן וועלדלער (מא בתרמ״ח).

עזרת נדחים, פאדגורזע, דפוס שאול חנניה דייטשער, (תרס״ד), ח׳ ד׳ (לפי פרידברג: לב!), בלי שער. ברקע לחיבורו הוא מוסר, כי 62 ילדים יהודים אסופים ושתוקים הועברו מוינא, למוסד של מטרונה אחת בכפר בוברקא שליד קשאנוב בו מתחנכים 500 ילדים גילאי 4—12, ובהגיעם לגיל 14 יכולים להמירם, ויש חשש שיאבדו מישראל. קהילת קשאנוב הוציאה משם שני ילדים לגדלם כיהודים. גוף שיתארגן לקליטתם, תועבר אליו תמיכת הממשלה. ר׳ מאיר רפפורט אב״ד ליקובה נכנס לעובי הקורה, כי נכמרו רחמיו בשמעו את סיפורי גב׳ גיטל ברונר מקשאנוב והינדה גולדשטוף מקראקא, עד כמה הילדים רוצים לחיות כיהודים. הוא עורר את הענין באספת הרבנים בתרס״ג, אלא שבגלל השעה המאוחרת לא דנו בכך. רח״ז רוזנבלום אב״ד יבורוזנה חשב תחילה שאין לפדותם כדי שלא להרבות ממזרים בישראל, וחזר בו כי רחא״ל ור״מ ר״פ סתרו את דבריו, הסכימו להכשירם לבוא בקהל, ומצוה לפדותם. ר״מ בתשובתו כותב שגם אב״ד טולטשווא מסכים עמו, וכן גם המהרש״ם בתשובתו מתרס״ד שמצוה לחלצם. רחא״ל השתדל להוציאם משם, אלא שנטרפה לו השעה.

תשובות אליו: אבן יקרה, תליתאה, ב; אהל יהושע, ח״ב, לה בתרס״ג; בית יצחק, אה״ע, ח״א, מ, ח״ב, סז בתרנ״ב—תרנ״ז; זקנו, בר ליואי, ח״ב, חו״מ, ט, ח״ג, או״ח, יב, יח; ברכת שלום (שטרנברג); אביו, בשמים ראש, יז, כ, מא, מב, מח, נ—נב, נט, ותשובה נג ממנו: ב״ד, הרי בשמים, ח״א, יט בתר״ם; בנו, זכרון צבי, ז, יא בתרנ״ו—תרנ״ז; כוכב מיעקב, ג (אינו מסכים להיתר העירובין); שו״ת מהרש״ם, ח״א, לז; שו״ת הריב״ם, יא (מסכים להיתר העירובין); שערי דעה. ח״ב, רו.

ד״ת ממנו, יגדיל תורה (אקרמן), א, 40, 58, 74. ממשתתפי אהל מועד תרנ״ט. מכתבו לאסור הרב שמשון אהרן מבוהושי, ואלו האיסורים, מונקאטש תרס״ד, עמ׳ 12. מכתבו המזויף נגד הציונות, דובב שפתי ישנים, ח״א, רפה—רפט.

ספר זכרון האסיף, תרמ״ט, 31; המצפה, י״ז כסלו תרס״ה, 1—3, ובאותו יום מחז״ה, 6, קמחז״ה (יהונתן בר״י הלוי בירנבוים), 8; שה״ג השלם, א, 258; מליצי אש, ג, כסלו, 28—29; ג. באדער, מיינע זכרונות, 91—95; נכדו ר׳ משולם ישכר הורביץ מאנטורפן—ניו־יורק, תולדות אנשי שם, 29; ספר קראקא, 108; ספר זולקיב, 174—175; משה צינוביץ, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 41—45.

ר׳ חיים יהודה הורביץ

ת״ח בפמורן. תשובה אליו: אור המאיר, י׳ בתרפ״ב.

ר׳ חיים יהודה ב״ר אלטר זאב הורביץ

מרישא (תר״ס׳—תש״ג׳)

בנו של ר׳ אלטר זאב אב״ד סטריזוב. מיאן לשמש ברבנות. מסור מאד לעסקנות ציבורית, ומקורב לגדולי המדינה שהאמינו בכוח השפעתו על היהודים. נקרא שר החוץ של בלז, וציוני עירו התנגדו לו. נשא את נכדת המאור ושמש, ובניו: ר׳ קלונימוס קלמן רב בסטריזוב ור׳ משה. נספה בשואה ברישא, כשהוא ובני משפחתו הי״ד גוועו מרעב במרתף בו הסתתרו.

ספר סטריזוב, 28.

ר׳ חיים יעקב הורביץ

אב״ד אלטשטט בקיץ תרפ״א. אולי אח״כ אב״ד טרווא הי״ד (אוצר הרבנים, 6394).

ר׳ חיים יעקב ב״ר חנינא הורביץ

מאולינוב (תרי״א—תרע״ה׳)

נולד בשנת תרי״א לאביו ר׳ חנינא אב״ד אולינוב. נשא בגיל רך את רחמה בת ר׳ משה אונגר חתן הדב״ח (וי״א ר׳ משה אליקים מדומברובה), ונולד לו בתרכ״ו בנו: א. ר׳ מרדכי דוד אב״ד אלפין ואולינוב. אחרי פטירת אביו בתרמ״ב מילא את מקומו ברבנות אולינוב עד מלה״ע הראשונה. בנותיו: ב. שפרה זו׳ ר׳ פנחס רוקח; ג. זו׳ ר׳ מרדכי דוד ב״ר נחום צבי ט״ב מדרוהוביטש; ד. זו׳ רבי אלעזר רוזנפלד מאושפיצין.

מכתבו בקמחז״ה, כ״ג תמוז תרנ״ג, 3.

אהלי שם, 384.

ר׳ חיים יצחק הורביץ

בחור ת״ח בזלין.

תשובה אליו: מנחת סולת, ח״ב, בסוף, יג, בתרצ״ה לערך.

ר׳ חיים יצחק סג״ל איש הורביץ

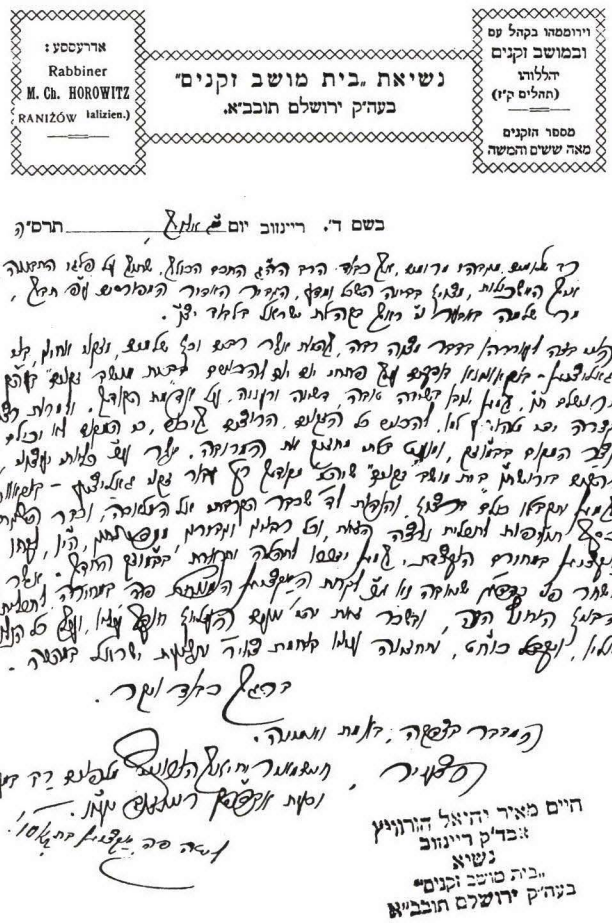
אב״ד רדומישל קטן בתרמ״ב.

ר' חיים מאיר הורביץ

ת"ח בויליפולי. ממשתתפי אהל מועד תרנ"ט—תרס"א.

ר' חיים מאיר יחיאל ב"ר ישראל **הורביץ**
מרינזוב (תרל"ט—תש"ב)

נולד בשנת תרל"ט לאביו ר' ישראל ממעליץ־דזיקוב. נקרא בכל צירופי שלושת שמותיו. היה רב במעליץ, ובחשון תרס"ה הוכתר כאב"ד ריינזוב. חבר אגודת הרבנים לאסיפת קראקא תרס"ג, וגם בתרע"ד. נשיא מושב זקנים בירושלים. נשא את בת הקדושת יו"ט מסיגט. נהג אדמורו"ת בסעליש. נספה ד' אלול תש"ב. בתו שפרה נישאה לר' משה שפירא

ווירופמהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו (תהלים ק"ז)

מספר הזקנים מאה ששים והמשה

נשיאת „בית מושב זקנים"
בעה"ק ירושלם תובב"א.

ארדרעסע:
Rabbiner
M. Ch. HOROWITZ
(RANIZÓW lalizien.)

בשם ד'. ריינזוב יום ... תרס"ה

חיים מאיר יחיאל הורוויץ
אב"ד ריינזוב
נשיא
„בית מושב זקנים"
בעה"ק ירושלם תובב"א

מכתב רחמ"י הורביץ מריינזוב מיום ב' אלול תרס"ה אל ר"ש בובר בענין תמיכה בבית מושב זקנים בירושלים

ב"ר מרדכי אב"ד ברטש. נספו בתש"ב עם בתם מלכה הי"ד.

תשובות אליו: זקנו(?), אמרי נועם, ח"ב בהשמטות; פורת יוסף, כב, כג. ממשתתפי אהל מועד תרנ"ח.
אהלי שם, 288.

ר' חיים מנדל מנדל (מנדלה) ב"ר אלטר יחזקאל אליהו **הורביץ**
מדזיקוב (תרס"ד—תש"ה)

נולד בדזיקוב בשנת תרס"ד לאביו רבי אלטר, והתחנך על ברכי סבו רבי יהושע. בזמן מלה"ע א' ברח לגרוסוורדיין אל זקנו רבי ישראל מויזניץ. אח"כ למד בטורנא אצל ר"מ ארק, ונסמך ממנו. בטרם היותו בן עשרים הוכתר בתרפ"ד כרבה האחרון של דזיקוב, וכל אדמור"י המשפחה באו לשבת. על כתב הרבנות חתמו כל תושבי הכפרים הסמוכים, והיתה זו תופעה בלתי שכיחה. גילה כושר מנהיגות, וניהל את עדתו לשביעות רצונם של יהודי המקום. התפעלו בעיר מחכמתו, ונהנו מדרשותיו. התברכו ברב כה צעיר, ולא המרו את פיו. השפעתו היתה ניכרת על צביונה של הקהילה. בליל שבת התכנסו נכבדי המקום לשולחנות שערך. גבה קומה, ובעל פנים מחייכות עטורות זקן שחור ופיאות מסולסלות. היה פעיל בהנהלת הקהילה והתלמוד תורה, ובאירגון החיים הדתיים. חברי הנהלת הקהילה היו מאנשי אמונו, וכך היתה לו השפעה על ההחלטות. גרם לפריחה רוחנית בעיר, ואמר שיעורי תורה רבים לצעירים שכמעט כולם היו מתלמידיו. ערך שולחנות עד שעה מאוחרת לפנות בוקר, ואירגן את ביה"ד והת"ת. לא ידע פולנית, אבל בימי גנוסיא לאומיים שינן את נאומיו, ואמרו שנשאם ללא שגיאות. עזר כנגדו היתה הרבנית רבקה'לע, בת דודו רבי עמנואל וולטפרייד מפביאניץ ורוספשע. היתה פעילה במוסדות צדקה ובית יעקב, אהודה בעיר, ובגלל שליטתה בשפת המדינה התיצבה במשלחות שונות אל השלטונות. מנאמני אגו"י, ונשקף לו עתיד מבטיח. הוצע לו להיות דיין בלודז, וכן רבנות בכמה קהילות, אבל סירב לעזוב את דזיקוב. העתיק וסידר לדפוס את שו"ת עטרת ישועה חלק א' מזקנו, וצירף לו מחידושיו.

בפרוץ המלחמה שתה את כוס התרעלה במלואו. בחצרו שבדזיקוב הוקם מחנה עבודה, והושמדו אחרוני היהודים שהיו בו. גלה ממקום למקום, והיה עם אביו בקראקא. במחנה פלשוב עבד ביום ולמד בלילה. נשלח עם בנו למחנה מאוטהאוזן. עבד שם קשה, עודד את הנדכאים, וגוו נחלש. אחרי סבל רב נפטר מטיפוס בבי"ח שבמחנה מעלק (מטהאוזן), בשמחת תורה תש"ה (ולא תש"ד). הרבנית נספתה

הרב חיים מנחם מנדל הורביץ מדזיקוב

במחנה הנשים שטוטהוף שליד דנציג, וי״א שהוטבעה בנהר ליד דנציג עם עוד מאות יהודיות. ילדיהם ניצלו והקימו בתים בישראל: א. ר׳ יהושע (שיקו), נהנה מיגיע כפיו בירושלים. למד אצל סבו בטורנא. עבר את מוראות השואה כנער. ממחנות איטליה עלה באנית מעפילים דרך קפריסין, ולמד בישיבת טשעבין. נשא את אלטע רעכיל בת הרב יואל משה לנדא אב־בית־דין ליזנסק; ב. פערעלה (פאלא), התגלגלה כילדה בגיטאות ובמחנות ריכוז. בעלותה ארצה נישאה להרב משה הגר ראש ישיבת ויזניץ בחיפה.

קובץ חדו״ת **חמדה גנוזה** לזכרו, מחידושי אברכי כולל עטרת ישועה שנוסד בקיץ תשל״ד, חו׳ א׳, מסכת נדרים, ירושלים, דפוס מאור, תמוז תשל״ה, מד עמ׳. בהקדמת ראש הכולל כותב, כי שם זה קבע רחמ״ד לספר חידושיו שהכין לדפוס. בהתחלה תשובות שלא נדפסו: מר׳ יהושע מדזיקוב לר׳ אברהם הכהן הולנדר מברנוב ברידניק, ומרחמ״ד. אח״כ ד״ת מראש הכולל ומהאברכים; ד״ת באגדה מאדמור״י השושלת; תמונות ופקסימיל מהעטרת ישועה. אותם המדורים גם בחו׳ ב, מסכת סוכה, תשל״ח, נב, מ עמ׳, עם קונ׳ שארית יעקב לזכר ר׳ יעקב יהושע פליישר. בעטיפה האחורית פקסימילים מהאדמורי״ם מבלז ומבלזוב.

תשובה אליו: חזון נחום, כח בתר״ץ.
גוטוין, 68—73 (עם תמונתו); ספר לאנצוט, 71; ספר דזיקוב, 106, 109, 121-122, 313-316 (עם תמונות רבות, גם של הרבנית).

ר׳ חיים שלמה ב״ר אלטר אליעזר **הורביץ**
מסטריזוב בניו־יורק (תרס״ה—תשכ״ט)

נולד בסטריזוב לאביו ר׳ אלטער אליעזר ב״ר אהרן מבייטש, ולאמו בת ר׳ משה יהודה ליב שפירא מסטריזוב. היה אב״ד זלישא. אחרי יסורים ותלאות ניצל מהשואה, וקבע את בית מדרשו בברוקלין כאדמו״ר מסטריזוב. למדן מופלג, ונחשב מגדולי האדמורי״ם בארה״ב. נפטר שם ביום ג׳ דחנוכה כ״ז כסלו תשכ״ט, ונטמן בהר המנוחות בירושלים. הניח את אלמנתו מלכה, בת ר׳ רפאל גרוס אב״ד בערבעשט.

ילדיו: א. ר׳ רפאל בכורו. נספה ביום י״א כסלו תש״ז בנפול המטוס בו טס מרומניה לפרג, וניצל בנו ר׳ יעקב צבי הירש חתן ר׳ שלמה יעקב וייס מסיגט. יתר ג׳ בניו ממלאים מקום אביהם בניו־יורק. ב. ר׳ משה יהודה ליב. נשא את פריל בת ר׳ משה גרינצווייג אב״ד ליפשא שליד חוסט. נפטרה ביום י״ז תשרי תשכ״ג בברוקלין, וחתנם הוא ר׳ חיים אלעזר עסטרייכר מו״ל נחלת עזריאל (גרין). נשא עוד אשה, ויש לו ילדים משתיהן; ג. ר׳ צבי הירש. נשא את רעכל בת ראש״ל רובין מטומשוב, ולהם ט׳ ילדים. אחד מהם חתן הרב ירמיה ט״ב חתן האדמו״ר מטעמעשוואר. הבת נחמה פרידא נישאה לבן דודה ר׳ חיים יעקב מאיר רובין־ה״ש בנו של האדמו״ר מציעשינוב; ד. ר׳ יעקב יוקיל עם זו׳ בת אב״ד גמזו וילדיו בברוקלין; ה. חנה זו׳ ר׳ אליהו ט״ב ב״ר זלמן ב״ר משה; ו. בילא זו׳ הרב מנחם אדלר ר״מ בטורונטו; ז. ריזא בלומה זו׳ ר׳ משה גרוס, ב״ר נפתלי האדמו״ר מקרסטיר בא״י. (אולי גם ר׳ יהושע השל, אבי דבורה פרל זו׳ ר׳ יהושע גליקמן ב״ר יצחק רובין וילדיהם). הניח כתבים רבים בהלכה ובאגדה. ההדיר את ספר חידושי רמ״ל עם הוספות רבות. פירסם מתשובותיו בהמאור. הדפיס את ספרו **דרכי נועם** א-ב, חי׳ עה״ת ותשובות להלכה.
זכרונות המאור, ח״ב, תרנב, תשי.

ר׳ חנינא ב״ר יעקב **הורביץ**
מאולינוב (תקפ״ב׳—תרמ״ב)

בנו של רבי יעקב ממעליץ, וחתנו של רבי אליעזר מדזיקוב. מתרל״ב אב״ד אולינוב, עד לפטירתו ביום ב׳ חשון תרמ״ב. ילדיו: א. ר׳ חיים יעקב ממלא מקומו באולינוב; ב. ר׳ אשר נשא את חנה גולדה בת רבי אלעזר רוזנפלד מאושפיצין. בתם שינדל זו׳ ראש״ל ה״ש, נספו עם בנם חיים אשר הי״ד; ג. זו׳ ר׳ יהושע פרנקל־הורביץ; ד. זו׳ ר׳ יחיאל וגשל אב״ד פריסטיק; ה. זו׳ הרב מרדכי דוד טייטלבוים; ו. אסתר זו׳ הדרכי תשובה; ז. פרידה זו׳ ר׳ אפרים זלמן רוקח מהרובשוב ב״ר זינדל מאוחאן.

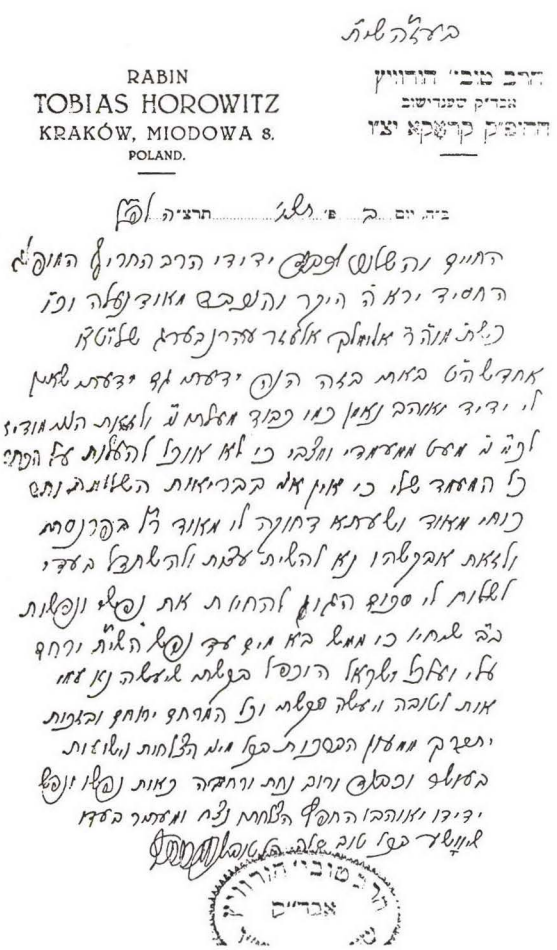
ר׳ **טוביה** ב״ר אברהם אבא **הורביץ**

משנדישוב (תרל״ח — תרפ״ג)

נולד בשנת תרל״ח לאביו ר׳ אברהם אבא אב״ד שנדישוב, ואחרי פטירתו בתרס״ה מילא שם את מקומו. בפאלקסקאלענדער רשום כרב כבר מתרס״ד. בסוף ימיו אחרי מלה״ע א׳ קבע את מושבו בקראקא, והעריצוהו שם כאחד מל״ו צדיקים שבדור. ביקר גם בניו־יורק. נפטר ביום י׳ ניסן תרפ״ג (טעות!). נשא את טשארנע בת ר׳ אשר משה למל דים. ילדיו: א. ר׳ אברהם. נשא את יוכבד בת ר׳ אלימלך פ״ת; ב. ר׳ ישראל דוד האדמו״ר משאץ בניו־יורק; ג. ר׳ נפתלי חתן רבי יצחק מסטוטשין; ד. ר׳ אשר למל ממלא מקומו בשנדישוב; ה. רב״צ חתן רבי אלעזר רובין מסאסוב; ו. ר׳ חיים יעקב חתן ר׳ חיים פינטר מבוקובסק; ז. חנה זו׳ בן דודה ר׳ שלמה יעקב זיידא ב״ר יצחק אייזיק מנחם אייכנשטיין; ח. צפורה זו׳

הרב טוביה הורביץ אב״ד שנדישוב (יורד במדרגות). אחריו: רבי יהודה הורביץ מסטוטשין, ולידו הרב שמעון פ״ת

RABIN
TOBIAS HOROWITZ
KRAKÓW, MIODOWA 8.
POLAND.

מכתב הרב טוביה הורביץ משנדישוב מיום ב׳ תצוה תרצ״ה בבקשת תמיכה מהרב אלימלך אלעזר ארנברג

הראשונה של ר׳ אלימלך ריינמן; ט. בילא, התגרשה; י. הב׳ רחל הי״ד.

תשובות אליו: ש״ב, הרי בשמים, תנינא, צ, רביעאה, קמט בתרנ״ה — תרס״ג; גיסו, שו״ת מהר״ש, ח״א, טז-יז, ח״ד, קו בתרס״ג — תרס״ד. מכתבו מתרע״ב בתשובה כהלכה, קיד.
אהלי שם, 446; ארזי לבנון, רפא — רפג, עם פקסימיל בקשת תמיכה מתרצ״ה!

ר׳ **טוביה**(לה) ב״ר בן־ציון **הורביץ**

מסאנוק (תרנ״ג — תש״ג)

נולד במיידן בשנת תרנ״ג לאביו האב״ד ר׳ בן־ציון. התיחס גם לשל״ה ולר״ש מניקלשבורג. מילדותו ניבא לו רבי יהושע מדזיקוב גדולות. גדל בויזניץ אצל דודו רבי ישראל הגר, ועמו ברח לבודפשט. בחצרו למד להתענין בבעיות הכלל. בסוף המלחמה שב לוינא, והתחמם לאורם של גדולי ישראל ששהו

שם. נשא בתרע״ח את בתו של ר׳ יהושע שפירא אב״ד ריבטיטש ברצ״א מבלוזוב.
בתר״ף שב לגליציה, ותרם תרומה חשובה לגיבוש ההכרה אצל הצעירים, בשנות המבוכה שאחרי מלה״ע א׳. ממקורביו של ד״ר נתן בירנבוים בתהליך חיפושי הדרך שלו, והיה לו חלק בחזרתו בתשובה. פעיל באגו״י החל מועידת קטוביץ, ועשה לה נפשות בין אדמור״י מערב גליציה שהתנגדו לה. עבר מתפקיד לתפקיד באגו״י, ונקרא לכל מקום בו הוצרכו להתגבר על תפקיד קשה. נדד ממדינה למדינה בשליחויות רגישות וחשאיות שהצריכו מידה רבה של אמון. סוד הצלחתו היה קסמו האישי. כשהגרח״ע גרודזנסקי נבחר כנשיא מועצת גדולי התורה, הציג תנאי שר׳ טוביה יהיה מזכירו

הרב טוביה הורביץ אב״ד סאנוק

האישי. בן בית בחצרות האדמורי״ם, ואיש רעים להתרועע. בכנסיה הגדולה הראשונה כבר נבחר לועה״פ העולמי. ביקר תכופות בוורשא בה היה מרכז אגו״י, ונבחר לסגן נשיא התנועה בפולין. נואם מחונן, אך לא מקצועי. הצליח יותר בדיבורו הפשטני בטוב טעם מלב אל לב. נמנה על מיסדי

בית יעקב. בתרפ״ד יצא בשליחותה לארצות מערב אירופה לרבות אנגליה, ושנתיים שהה בארה״ב. בתרפ״ז שוב יצא לארצות המערב, ופעל גם בצרפת. מסעותיו הוכתרו בהצלחה להקמת והשלמת בנין הסמינר, והשיג תרומות גם מנדבנים שאינם דתיים. נעשה שגרירה של יהדות המזרח במערב אירופה, ונאמנם של ר״י רוזנהיים ורש״ז ברויאר.
סופר מוכשר והוגה דעות. לא הופיעה כמעט חוברת בעברית או ביידיש שלא השתתף בה. ערך את הדרך בוינא, וכתב גם בגרמנית. פירסם מאמרים לרוב בכתבי העת: דגלנו, דרכנו, דער יוד, דאס אידישע טאגבלאט, ארטאדאקסישע יוגנטבלעטער (וורשא), בית יעקב (לאדז), אונזער וועג (שעדלעץ), ועוד.
בגלל מצבה החומרי הרעוע של משפחתו, נאלץ לקבל עליו עול רבנות. זמן קצר כיהן כרב בזלוצוב, לפי הזמנת החרדים על אפם של הציונים. בתרצ״ג נבחר כרבה האחרון של סאנוק, על מקומו של מהר״ם שפירא שהיה פנוי עשר שנים. זכה להערכה כללית מצד כל החוגים בעיר, על היותו זך המידות ועדין הנפש, בעל קומה תמירה וקלסתר חינני, ובעל יופי פנימי וחיצוני. בגלל הרבנות נאלץ לכבוש את עסקנותו הציבורית הפעילה, וגם בשל התקפת לב שלקה בה בתרצ״ד. מכל מקום השתתף בכנסיה הגדולה השלישית כמו בקודמותיה. צידד שם בהצעת הרב צירלסון, לתמוך בהקמת מדינה יהודית ולו גם במחצית א״י.
עם הקמת גיטו סאנוק הועבר למחנה הריכוז שבזסלב הסמוכה. ידידיו השיגו לו ולרעיתו תעודות ישיבה בהונגריה. בליל חורף ברח מהמחנה כדי לגנוב את הגבול, אך בדרך נקעה אשתו את רגלה, ולמרות הפצרותיה שיציל את עצמו, נשא אותה חזרה למחנה. זמן קצר אחרי כן הובלו כל יושבי למחנה ההשמדה בלזיץ, ושם נספה ביום י׳ שבט תש״ג הי״ד. שתי בנותיו וחתנו מר מיירנץ ניצלו, והיגרו לארה״ב.
וואס וועט פארט זיין מיט די כנסת ישראל? [כנסת ישראל מה תהא עליה?], א וועגדונג צום יודישען פאלק [פניה לעם היהודי]. ווארשא, פערלאג ארלעאן בערלינער, תרפ״ו, 32 עמ׳. בשער מקדים שם הסדרה: צענטראלע אגודה=ביבליאטעק, בעריכת י.ל. אוריאן ונטע יעקב ברלינר. בהקדמת העורך השני עומד על רעיון אגו״י, ועל מטרות הספריה האגודאית שתוציא מדי שבועיים חוברת תעמולה, וזו הראשונה.

הלל זיידמן, אלה אזכרה, ג, 278-283, אישים שהכרתי, 184-190; שבתי שנפלד, תקופות ואישים, 37-40; לעקסיקאן, ח״ג, 67; ספר סאנוק, 112-114; פנקס קאלבושאוו, 590.

ר׳ טוביה ב״ר מאיר **הורביץ**
ממאדין (תר״ה׳ — תרע״ח׳)

בנו של רבי מאיר מדזיקוב. רבה של מאדין, ומתר״ף מילא שם את מקומו בנו ר׳ בן־ציון. בזמן מלה״ע א׳ ברח לוינא, ואח״כ נפטר (לא בתרמ״ז כפי שכתב בשה״ג השלישי).
ספר דזיקוב, 85.

ר׳ טודרוס זונדל ב״ר יעקב **הורביץ**
מברודי ובוסק (תק״ס׳ — תרכ״ו׳)

נולד בברודי כבן יחיד לאביו ר׳ יעקב (מחכמי קלויז ברודי, נפטר בצעירותו, ידידו ראז״מ אמר לבנו רט״ז שהיה נכד השל״ה בן אחר בן), ולאמו שרה בת רבי טודרוס רמר״ז, מגדולי חכמי הקלויז בברודי. שמו נכתב גם טודרס זינדל, ומצויה חתימתו: טודריס יהודא זינדיל. כל ימיו למד תורה מתוך יסורי הגוף וצער גידול בנים. תלמיד רצ״ה מזידיטשוב בחכמת הנסתר. נהג בדרכי הקבלה, והניח תפילין דשימושא רבא. לפי זכרונות נכדו אב״ד בנילא בכת״י היה דומ״ץ בבוסק עד שנת תרי״ג, ואז נעשה שנה וחצי דומ״ץ בברודי. הניח את הרבנות, והתישב כאדם פרטי בבוסק. בתרכ״ה היה שם, וסמוך לאחר מכן נפטר. אשתו פתחה בעיירה חנות לפרנסתם. היא היתה בת ר׳ יצחק מבילקמין, מגדולי תלמידי השרף מסטרליסק, נכדו של רבי בנימין מזלוזיץ, וחתנו של הגביר ר׳ אברהם צייטליס מבילקמין. עליו כתב לי נכדו רא״י בומבך, שהיה מחסידי החוזה מלובלין והשרף מסטרליסק, ורבי שלום מבלז אמר לו, שלעולם לא ישכח לו את גמילות החסד שעשה עמו בנעוריו, כשבא לבילקמין ואיבד שם את מעותיו. כשנפטר פתאומית, סיפרו זאת החסידים שנסעו לשבת אל השרף מסטרליסק, ואמר שמת מיתת נשיקה. לעת ס״ג אמר שכבר נמצא בגן עדן העליון. בני רט״ז: א. ר׳ שמואל אבי ר׳ אברהם יעקב אב״ד פרובזנא; ב. ר׳ יצחק בבוסק.
בחייו הדפיס ג״ח מספרו שורש מיעקב, רק על יו״ד, ונותרו עוד תשעה חלקים על יתר ג׳ חלקי השו״ע. כמו״כ הניח חיבורים עה״ת, מדרשים, ש״ס, משניות, כתבי האריז״ל, ספרי עץ חיים ופרי עץ חיים, ויו״ד מהדו״ב. כתב בצוואתו שלא יחלקו את ירושתו עד שידפיסו את ספריו, אבל לא איסתייעא מילתא. חלק מספריתו העשירה עבר בירושה לנכדו מפרובזנא, ובתרמ״ז עלה הכל באש עם כתביו בנגלה ובנסתר. כך עלה גם לספרים שנותרו אצל בנו ר׳ יצחק בבוסק. שרד רק ספרו על הש״ס, שנמסר ע״י בנו ר׳ יעקב מבוסק לרא״י מפרובזנא. הוא רצה להדפיסו לפני השואה, אבל הכל אבד במלחמה.

שורש מיעקב (השני) על יו״ד (מסי׳ קנט עד סי׳ רנח), למברג, דפוס מיכאל י. פורמבה, תרי״ח, ג, פו ד׳. המסכימים: בתרט״ז ר׳ יחיאל מיכל קריסטיאנופולר אב״ד בראדי (פלפלתי אתו בחכמה, ומצאתי אותו מלא בדבר ה׳ זו הלכה... ושמתי עיני בו דברים נאים וישרים); בתרי״ב ר׳ יעקב אריה המבורגר דומ״ץ בראדי (בדברי עמו פה אל פה, וראיתי כי מלא כרסו בגפ״ת... נפשי יודעת בו מנעוריו כי גדל על ברכי התורה, ואנכי מחזיק אותו בודאי כי כל דבריו היטב בכור שכלו נבחנו, והמה ערבים לכל מעיין... וגם זה כבר שלח לי איזה עלין מספרו, והוטבו בעיני... וחריף הוא ושנון בפלפולא חריפתא). היו עמו עוד הסכמות, ולא הדפיסן בגלל הוצאות הדפוס. בהקדמתו מלאת הענוה כותב שמזה עשרים שנה כתב את החידושים לעצמו, וניגש להדפיסם רק בעצת גדולי הדור שעמם החליף שו״ת. יש וחזר על החידושים ד׳ וה׳ פעמים, ונשא ונתן אודותם עם חכמים אחרים כגון המהרש״ק. מתנצל על שכתב את חידושיו בבוסק בה היו ספרים מעטים: ש״ס בבלי, טושו״ע, רי״ף, רמב״ם וקצת ספרי מפרשים, ואח״כ בבואו לברודי מלאת הספרים, מצא שבכמה דברים כבר קדמוהו. כמו״כ מצטדק על שלא היה יכול להשגיח בעצמו על ההדפסה, ואת רובי השיבושים תיקן בלוחות הטעות. חליפת שו״ת מתר״ב עם המהרש״ק בדפים סו׳-עג׳: מדף עה נדפס בזולקווא, וכן גם **שורש מיעקב השלישי**, מסי׳ רס עד סוף יו״ד. מדף עג׳: קונ׳ הספדים שנשא בבוסק בשנת תר״ב. מדף עו׳: מהדו״ת מתרי״ט על שורש מיעקב השני. מדף פד. ענין אחד משורש מיעקב הראשון, עם חליפת שו״ת מתרי״ד עם ר׳ יחיאל מיכל אב״ד בראד. **שורש מיעקב** הראשון על יו״ד ח״א עד סוס״י קכא, נדפס אחרון בלבוב תרכ״ה, מה, סא ד׳. בהקדמתו כותב שאינו חוזר להדפיס את ההקדמות וההסכמות שהציג בשני החלקים שכבר הופיעו, ושוב מביע את תקותו להדפיס גם את שאר ספריו.
תשובות אליו: חסל״א, קמא, יו״ד, א, צד בתרי״א לבוסק. נדפס גם בשורש מיעקב השלישי, דף כה.-כט. עם תשובתו; נדרי זרזין, ח״ב.

ר׳ יהודה(לה) ב״ר אלטר יחזקאל אליהו **הורביץ**

בנו השני של ר׳ אלתר׳ל האדמו״ר מדזיקוב. התחנך על ברכי זקנו רבי ישראל הגר מויזניץ, ולמד אצל ר״מ אריק. נשא בתרע״ח את מרים בת רבי חיים מאיר הגר, וגר עמו בגרוסוורדיין. כיהן כדומ״ץ בקלויזנבורג. בזמן המלחמה ברח לרומניה, ועלה לארץ. שימש כר״מ בישיבת תרביצא בירושלים, וסירב בתוקף לנהוג אדמורו״ת כממשיך שושלת

דזיקוב. משלא זכה לבנים התגרש, וחי בפרישות בירושלים.

ספר דזיקוב, 105-106.

ר׳ יהודה(לע) ב״ר יעקב הורביץ

ממעליץ (תק״ף—תרל״ט)

נולד בשנת תק״ף לאביו רבי יעקב ממעליץ, ואחרי פטירתו בתקצ״ט מילא שם את מקומו כרב ואדמו״ר. תלמיד הדב״ח ודודו ר״א מדזיקוב. נשא את בת רחמ״י השרף ממוגילניצה, בנו של ר׳ אבי עזרא זליג מגרעניץ בנו של המגיד מקוזניץ, וחתנו של רבי אלעזר וייסבלום בנו של הנו״א. האירוסין התקיימו בביתו של המאור ושמש (מפי נכדו הרב משה הלברשטם). בשריפת מעליץ נשרף ביתו. מגדולי תלמידיו ר׳ נפתלי גולדברג מנכבדי מעליץ, שרבי הרשלה רובין הי״ד נשא את בתו רחל (זכרונות מעיר מולדתי מייליץ, 28). נפטר ביום ט׳ טבת תרל״ט. ילדיו: א. ר׳ נפתלי ממלא מקומו במעליץ; ב. ר׳ ישראל ממעליץ־דזיקוב חתן האמרי נועם; ג. פרידה זו׳ רצ״א שפירא מברטש.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, חו״מ, ה, ליקוטים, יח.

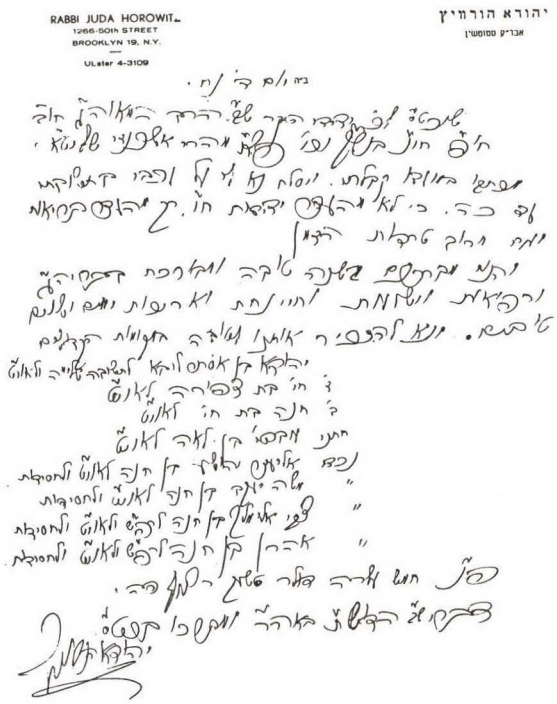
ר׳ יהודה ב״ר יצחק הורביץ

מסטוטשין (נו׳ תרנ״ה׳)

בנו של רבי יצחק מסטוטשין. נשא את חיה בת דודו ר׳ יהושע שפירא אב״ד ריבטיטש. שרד בניסים

רבי יהודה הורביץ מסטוטשין־ניו יורק עונד את התפילין לנער בר־מצוה

יהודא הורמיץ
אבר״ם מסוטשין

RABBI JUDA HOROWITZ
1266-50th STREET
BROOKLYN 19, N.Y.
UL ster 4-3109

קוויטל ששלח רבי יהודה הורביץ מסטוטשין בניו־יורק אל ש״ב הרב יואל אשכנזי בטבריה

מהשואה, והיגר לארה״ב. האדמו״ר מסטוטשין בניו־יורק, והממשיך היחיד לבית רופשיץ־דזיקוב־רזוודוב. מזקני האדמורי״ם בדורנו, ובעל השפעה רבה. ביקר פעמיים בארץ, ורצה להתישב בה. סגן נשיא כולל גליציה בארה״ב. בתו חנה נישאה לר׳ עובדיה יודקובסקי, ובניהם: אליעזר יהושע, משה יעקב, צבי אלימלך ואהרן.

ממשתתפי אספת חכמים (בירברייער) בתרע״ב. תשובה אל ר׳ יהודה ליבוש דומ״ץ סטוטשין: שו״ת מהר״ש, ח״ד, פד בתר״ס.

ר׳ יהודה אהרן ב״ר יעקב יוקל הורביץ

בנו של ר׳ יעקב יוקל אב״ד בוליחוב. רבה של סלאטווינא ובוליחוב. בתרי״ט לערך עבר לסאניווא היא מיהאלען שבבוקובינה, ואת מקומו שם מילא בנו ר׳ נפתלי.

תשובות אליו: מח׳, חסל״א, תנינא, או״ח, לט, אה״ע, סה, חו״מ, ה בתרכ״א—תרכ״ו (ר׳ יהודה אריה!); מאמר מרדכי, מה בתר״י; שו״מ, קמא, ח״א, רצט, שא, ח״ג, קכז, תנינא, ח״ב, לד, ח״ד, י, רביעאה, ח״ג, קיג בתרט״ז—תר״ך.

ר׳ יהודה צבי ב״ר יוסף הורביץ

נולד לאביו ר׳ יוסף ב״ר שמעון ב״ר אברהם חיים השני מלינסק, ולאמו טאבא רחל בת רבי יוסלה אייכנשטיין מטרנופול. בשואה נספו: אחיו הבכור ר׳ נפתלי צבי וזו׳ מינטשע בת ר׳ אברהם אייזן אב״ד

פודהייצה; אחיו הב׳ יצחק איזיק; אחותו שינדל הי״ד. עלה לארץ, וגר בגבעת שאול בירושלים. הוציא לאור בתשי״ד ובתשל״א את ספר זרע קודש של זקנו ר״נ מרופשיץ.

ר׳ יהושע הורביץ

אב״ד סוקולוב. חתן ר׳ אברהם אב״ד קורטשין, ב״ר מאיר שטרום אב״ד חירוב.

ר׳ יהושע הורביץ

בנו של אב״ד זורובנא (ר׳ פנחס?). ממשתתפי ועד חכמים (ציטרון), גל׳ י׳, סי׳ רנא.

ר׳ יהושע ב״ר יהודה **הורביץ**
ממעליץ־טורנא (תר״ע׳ — תש״ב׳)

האדמו״ר ממעליץ־דזיקוב בטורנא, על מקום אביו ר׳ יהודה שמילא את מקום אביו ר׳ יעקב הי״ד (חתן ר׳ יהושע פרנקל־הורביץ, חתנו של ר׳ חנינא הורביץ אב״ד אולינוב ובנו של ר׳ אברהם איש פרנקל, שהיה נכד ר׳ שלמה זלמן מויליפולי וחתן ר׳ יעקב הראשון ממעליץ), ב״ר ישראל חתן האמרי נועם ובנו של ר׳ יהודה הראשון ממעליץ. נשא את בתו של הגביר ר׳ יעקב ארנברג הי״ד. נספה בשואה הי״ד, והיא״צ נקבע ליום ג׳ חשון בו נפטר רבי אלעזר מדזיקוב. צאצאיו גרים בארה״ב.

ר׳ יהושע(לה) ב״ר מאיר **הורביץ**
מדזיקוב (תר״ח — תרע״ג)

נולד בשושן פורים תר״ח (או תר״ז) בדזיקוב, כבן שלישי לאביו רבי מאיר. עלה על אחיו בחריפותו השנונה ובזכרונו הנדיר, ומצעירותו ניכר כוחו הגדול בתורה. התכתב עם גאוני דורו, כגון רבני לבוב וסטניסלב. אביו העיד עליו, כי בגיל עשרים כבר עבר פעמיים על הזוה״ק. בגיל רך נשא את בתו של הגביר ר׳ לייביש (בנו של ר׳ אליהו ואחיו של ר׳ שמעון) רייך מריישא, ששודכה לו ע״י אביו. התחיל לכהן כרבה של דזיקוב בחיי אביו האדמו״ר. נהג את נשיאותו ביד רמה, והרגיל את ראשי הקהל להתיעץ עמו בכל דבר. כשנפטר אביו בתרל״ז קיבל לידיו את ההנהגה, והרחיב וביסס עוד יותר את אדמורו״ת דזיקוב. אלפים נוספו על חסידיו בגלל למדנותו הרבה, צדקותו, מנהיגותו, וכוחו בנגינה. קלויזים רבים נפתחו ע״י חסידיו ברחבי גליציה. היה מראשי המדברים בועידת מחזיקי הדת בלבוב בשנת תרל״ט, ורבי יהושע מבלז הושיבו לידו. כבעל קול ערב נתכבד לעבור לפני התיבה בשבת פרשת שקלים במעמד כל הצדיקים. יש והיה מתפלל מוקדם, וכשהתפללו הציבור ישב עמם מהורהר.

רבי יהושע הורביץ מדזיקוב (במרכז) משוחח עם רבי ישראל מצורטקוב. מימין: בנו רבי אלטר׳ל

פעם כששבת בברזסטוק, קיבל מכתב מידי דוור נוצרי צעיר. הרבי ביקשו שיפתחהו ואז יברך אותו, אך כשיצא לעג לברכת הרבי, והיהודים אמרו לו כי מרה תהיה אחריתו. כעבור זמן קצר מת, והעלילו כי יד יהודים בדבר כשהשקוהו יי״ש עם סם. שקרם התברר בניתוח שלאחר המות, בו נמצא שמת מדלקת מעיים (משה שוואַרץ, המגיד, כ״ט תמוז תר״ס, 353).

שר את ניגוני אביו וזקנו, חיבר הרבה מנגינות משלו וניגונים קבועים לקטעי התפילות, ושירי הלכת שלו מושרים עד היום. כששמע פעם תזמורת עירונית הרגיש שהחסירו קטע, לתדהמתם הרבה של חסידיו שבירורו שאכן כך הדבר. אמרו שידע לנגן בכינור. גם בין חסידיו היו מנגנים מפורסמים. בעל התפילה שלו ר׳ שמחה טוביה עדער התפלל עוד אצל זקנו רבי אליעזר. כמו״כ עברו אצלו לפני התיבה ר׳ ניסן יוסט שעבר אח״כ לויזניץ, ואחריו ר׳ פיניע קירשנבוים חסיד סטוטשין. החזן העולמי ר׳ זיידל רובנר בא פעם לשמוע את שירתו, ונשאר אצלו כמה שבועות. היה ער לרוחות הזמן, וציוה שיקריאו לו את החדשות מהעתון נויע פרייע פרעסע. בתרע״ב ניבא כי מלחמה גדולה עומדת לפרוץ, וחזה בדיוק את מהלכיה ותוצאותיה. לא התנגד להגירה לא״י ולאמריקה, ולכן לא הסכימו

לדרכו בחצרות צאנז ושינאווא. בשנותיו האחרונות נחלש, ויש שלא היה יכול לערוך את שולחנותיו. למרות התערערות בריאותו סירב לנסוע למעינות המרפא. אחרי מחלת כמה ימים נפטר בשבת י"א טבת תרע"ג. נטמן באוהל אבותיו שנהרס בשואה ושוקם אח"כ מחדש. מילא את מקומו בן הזקונים יחידו: א. רבי אלטר יחזקאל אליהו.

בנותיו: ב. שרה'לה זו' רבי מנשה אייכנשטיין; ג. פערל'ה זו' רבי עמנואל וולטפרייד, נכד רבי ישעיה מפשדבורז, ואדמו"ר מפביאניץ ורוספשה בלודז עד לפטירתו בתרצ"ט. ילדיו: 1. ר' חיים. נשא את מלכה חנה בת ר' ישראל יוסף. נספו עם ילדיהם: משה יוסף, אליעזר דוד ויהושע מנחם הי"ד. שרדה רק פרל זו' ר' פנחס הורביץ בת"א; 2. ר' יצחק מאיר. נשא את בילא בת ר' אלימלך אב"ד סטשוב. נספו עם ילדיהם: ישראל נפתלי ואברהם משה יחזקאל הי"ד. שרד רק ר' שמואל בב"ב; 3. רבקה זו' רחמ"ד אב"ד דזיקוב; 4. הדסה זו' ר' משולם ב"ר אלעזר יוסף הלוי הורביץ, שיחוסו הגיע גם לחידושי הרי"ם. ילדיהם: ר' יהושע מאיר. נספה בתש"ג עם זו' אסתר, בת דודו אחי אביו ר' זלמן מוילון־פיעטרקוב הי"ד; דבורה גרה באנטורפן עם בעלה ר' טוביה זילברמן, בנם של ר' אברהם אליעזר ב"ר נחמן יהודה וזו' גיטל חיה בת ר' מרדכי יעקב רוזנטרוב; ד. יהודית זו' רבי פנחס נתן ספרין מרידיק; ה. בינה זו' ר' דוד שפירא ב"ר מאיר יהודה מבוקובסק; ו. זו' ר' חיים מאיר יחיאל הורביץ מריינזוב.

בגיל י"ח חיבר את ספרו הראשון, ועל ידו נודע לתהילה בעוצם חריפותו. **עמק הלכה** על שיטות הש"ס וכמה שו"ת, לעמבערג, דפוס רא"ז סאלאט, תר"ל, ז, נד ד'. בשער הזכיר רק את זקניו מרופשיץ ומאה"ו, ולא את אביו וזקנו, וכבר תמה על כך בשו"מ. ר' יוסף שאול כתב לו הסכמה עם ד"ת, אחרי ששוחח עמו בע"פ בעילום שמו והתכתב עמו (ולא אכחד קושט דברי אמת אשר הוא צעיר לימים, ולפי מעט השנים הרבה מקנתו, וראיתי איל מנגח ימה וצפונה על הדרך הנהוג לפנים, כמו ספר דורש לציון להגאון בעל נו"ב). בפתיחה דברי אגדה על סדר אותיות הא"ב, וג' דברי פליאה. צולם מחדש בתשכ"ה לערך עם קונ' קדושה משולשת, על־ידי ר' אפרים נוסבוים מטורונטו ב"ר ברוך וגנגדל מדזיקוב.

קונ' **תוספת מצוה** על סוגיא דבל תוסיף, בתוך זכרון יהושע מר' יהושע ניסבוים דומ"ץ דזיקוב, פרעמישלא תרל"ב, דפים א-יא. בהסכמתו קורא לו: תוספות מצוה.

קונ' **דרך מלכים**, י"ב סעיפים בענין כדרך שהמלכים אוכלים. שלחו לר' מרדכי נחמן שטיגליץ ממעליץ שכללו בספרו דרך ים, מונקאטש תר"ס, דפים מז.-נח ע"א. בדף נז: מזכיר את קונטרסו פתח האהל.

קונ' **קדושה משולשת** על עניני קדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, בתוך תורת האשם של חתנו ר' מנשה אייכנשטיין, פאדגורזע תרס"ה, 132-188. בסוף שתי תשובות, מפתחות, והתנצלות על שאע"פ שחיברו לפני שנים, בכ"ז כעת לחולשתו לא העביר עליו עין הביקורת. בשער ד"צ ירושלים תשל"ג נזכר שהקונטרס נספח, אך למעשה לא סיפחוהו.

תורותיו בחסידות בדרך גימטריות כאבותיו, כונסו בספר **עטרת ישועה**, הוצאה מהודרת ע"י בנו רבי אלטר, קראקא, דפוס ר' משה לענקאוויטש. עה"ת, ח"א, תרע"ט, ב, צד ד', בראשית—שמות: ח"ב, תרפ"ה, ב, צב ד', ויקרא—דברים. לכל חלק הקדמת המו"ל, ובשני מודה לר' מאיר בן פיגע אפפען (ממקורביו ברישא, אבי ר' אהרן) שטרח בהעתקת הכתבים. בסוף כל חלק ליקוטים עם ד"ת שחלם, ובשני היהי רצון שאמר בערב פסח תרס"ט בעת שריפת ספרים חיצוניים; למועדים, ח"ג, ניסן—אלול, תר"ץ, ב, צו ד'. בהקדמתו מודה לר' שמואל בן פיגא מרים עדער מקראקא שתרם להדפסה; ח"ד, תשרי—אדר וליקוטים, תרצ"ו, ב, קכז ד'. בהתחלה תודה לר' יהודה בן רחל ממעליץ, ולעזבון ר' שמחה ב"ר מתתיהו ממעליץ, ובעמוד האחרון התנצלות המהדיר על שגיאות שנפלו. מהדורת צילום הופיעה בירושלים, דפוס אופסט האמנים, ע"י נכדיו ר' מנחם דוד ב"ר משה הגר ור' יחזקאל אליהו ב"ר יהושע הורביץ. חלקים א-ב עה"ת בתש"ל, ב, צד; ב, צב, ב ד', עם מכתב עידוד מרבי חיים מאיר מויזניץ, ובסוף רשימת המסייעים לזכרון קרוביהם. חלקים ג-ד על המועדים בתשל"א, ג, צו; ב, קכז, ח ד'. בהקדמת המולי"ם מזכירים את עידודו של האדמו"ר מאוזרוב, חתן דודם רבי עמנואל וולטפרייד מפביאניץ. בהסכמת דודם האדמו"ר מויזניץ הציגו בסוף את תולדות המחבר מאת ר' יעקב יהושע פליישר.

שו"ת **עטרת ישועה** ח"א, קראקא, דפוס מ. לענקאוויטש, תרצ"ב, 8, סב ד', מו סי'. יצא לאור ע"י בנו רבי אלטר המקוה בהקדמתו להדפיס גם את יתר הכתבים שהניח אביו, ומודה לתורם ר' צבי בן שרה איזראל מרופשיץ בלונדון בה ייסד קלויז דזיקוב בתר"ס. את הכתבים ערך וסידר בתוספת הערותיו נכדו הרב חיים מנחם דוד, וסיפח להם פתיחת אגדה מחידושיו ע"ס א"ב. בסופה מביא ד"ת מחסידו של המחבר, ר' מאיר בן יוטא עקשטיין

מרישא. ד״צ בירושלים תשל״ב עם הקונ׳ דרך מלכים.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוסטרובצה** — הרב יחזקאל הלשטוק (ד); **זאוויכווסט** — הרב (ט, י, כא); **סאכאוויץ־מולדביה**; **סטשוב־פולין** — ר׳ מאיר אלעזר ור׳ יוסף נחמיה המוצי״ם (יג); **סערדהעלי** — הרב אהרן שמואל אסאד (לו); **ראחוב־פולין** — הרב נחמן הכהן (ג).

עטרת ישועה, ליקוטי תשובות והסכמות, קונטרס תוספת מצוה, ואגרות שנותרו ממנו, ירושלים, כולל דזיקוב עטרת ישועה, תשל״ו, רח עמ׳. בהתחלה מכתבו של רח״מ מויזניץ מתש״ל, ומכתב הסכמתו של בנו רבי משה יהושע מתשל״ו, למולי״ם האחים ר׳ יחזקאל אליהו מירושלים ור׳ מנחם דוד זאב הורביץ מב״ב. בהקדמת המולי״ם כותבים שהוסיפו מפתחות ומראי מקומות, וכן מספרים על הכולל שנוסד על שמו בתשל״ד, ומודים למסייעיהם. רוב

אחד ממכתבי רבי יהושע מדזיקוב אל חסידו ר׳ משה חיים געלדצייגלער ע״י המשב״ק ר׳ רפאל סופר עם הוספת הרבי בחתימתו

האגרות מתרס״ד לבני גיסו ר׳ משה חיים גלדציילר ואחיו ר׳ ברוך, אחדות בחתימת המשב״ק ר׳ רפאל סופר.

תשובות אליו: ש״ב, הרי בשמים, קמא, כג, כד, ק בתרל״ד — תרל״ה; חסל״א, תנינא, או״ח, נה, יו״ד, יח בתרכ״ו — תרכ״ז; שו״מ, קמא, ח״ג, מה, מו, צח, צט, קמד, תנינא, ח״ד, לז, קסז, קסח, קפד, קפה, תליתאה, ח״א, צט, רצו, תלד, ח״ג, קמב בתרכ״ו; שם עולם, ח״א, לג בתרט״ז; תפארת יוסף, יו״ד, ה. תשובתו בענין מינוי רבנות בספר אלפי מנשה של חתנו, דפים כ.-כט ע״א. מכתביו בספרים: הדרת קודש (היבנר), דף מה ע״א; זכרון בספר בהכשר הציקוריה; פאלקסקאלענדער תרנ״ו בסופו [המלצתו לטובת המסג׳יסט משה איסר פריליך מלבוב, שריפא משבר בלי ניתוח את מחותנו ר׳ מרדכי גורליצר הגביר מרדומישלא]; דובב שפתי ישנים, ח״א, שג-שו (מזויף). ד״ת ממנו: חומת ירושלים, א, תש״ם, כב-כג, מספר שערי מזרח; בסוף ההקדמה לספרו של ש״ב חומר בקודש.

אהלי שם, 229, 396; י.ל. ויינרעב, המצפה, י״ז טבת תרע״ג, 4; יצחק גוטויין, א זכר פון מיין שטעטל דזשיקיוו, 63-66; ספר לאנצוט, 70; יעקב פליישר, קהילת טרנובז׳ג־דזיקוב, 85 (תמונת האהל) — 96, 120, 207-210.

ר׳ יהושע ב״ר שמואל הורביץ

בנו של ר׳ שמואל אב״ד דמביץ וראב״ד פריסטיק. נשא את בתו של ר׳ שמואל מנדל רוס מיאסלו, ועבר לגור שם. בקי בש״ס ופוסקים, ובעל שכל חריף. ידען בתנ״ך ובלשון, ובעל זכרון. הגה בתורה יומם ולילה, והצטנע בפינתו בביהמ״ד. דחה הצעות רבנות מקהילות גדולות בפולין, ולהפצרת משפחת זו׳ היגר לארה״ב. רב באחת הקהילות בברוקלין סביב תש״י.

ספר יאסלו, קנב.

ר׳ יהושע השל ב״ר אפרים פישל הורביץ

בנו של ר׳ אפרים פישל אב״ד מונקטש. רבה של מריאמפול בה כיהן אביו. אח״כ עבר לרבנות רוהאטין.

תשובה אליו: ש״ב, בר ליואי, חו״מ, לד.

ר׳ יהושע השל ב״ר מנחם מנדל הורביץ

מיאנוב (תקכ״ה׳ — תקפ״ה)

בנו של ר׳ מנחם מנדל רובין אב״ד ליסקא. נשא את ציפורה גולדה בתו של ר׳ אברהם דוד ב״ר משה ב״ר אברהם רבני סטנוב. רבה של יאנוב. מתנגד. עבר לברודי, ושם נפטר ביום ל׳ תשרי תקפ״ה (י״א תקפ״ח).

מליצי אש, ב, תשרי, קג.

ר׳ יהושע יצחק יאיר ב״ר יעקב הורביץ

מדוקלא, לבוב וזורובנא (תק״ס׳ — תרי״א)

בנו של ר׳ יעקב מברודי, ב״ר שאול חתן ר׳ איציקל מאה״ו, ב״ר זאב וולף אב״ד הרובשוב. בצעירותו שימש כאב״ד דוקלא. עבר לכהן כאב״ד ומ״מ לבוב תוך העיר, ובסוף ימיו רבה של זורובנה. שם נפטר ביום ה׳ ט״ז כסלו תרי״א. חיבורו: מסכת **אמונות ודיעות**, ביאור כל המצוות שהן עיקרי ויסודות הדת, עם השריגים והסעיפים היוצאים מהם לפי הש״ס והפוסקים, (לבוב) תרי״ח, (פה) ד׳. בהקדמה נמנות עשר מצוות עשה וי״ז מצוות לא תעשה המתבארות בספר.

תשובות אליו: חת״ס, יו״ד, רכח לדוקלא; עדות ביוסף, הל׳ פסח, דף קה, עמ׳ ד; שו״מ, תנינא, ח״ב, סב, ח״ג, א.

אנשי שם, 86 עם נוסח מצבתו; ספר לבוב, 416; לתולדות, 226.

ר׳ יוסף הורביץ

דומ״ץ חירוב. תשובה אליו: שו״מ, תנינא, ח״א, סה בתרכ״ב.

ר׳ יוסף הורביץ

דומ״ץ פלנטש. תשובה אליו: דובב מישרים, ח״א, עו בתרצ״ג.

ר׳ יוסף הורביץ

ת״ח בקרוס. ממשתתפי אהל מועד תרנ״ח.

ר׳ יוסף (יוסלה) הורביץ

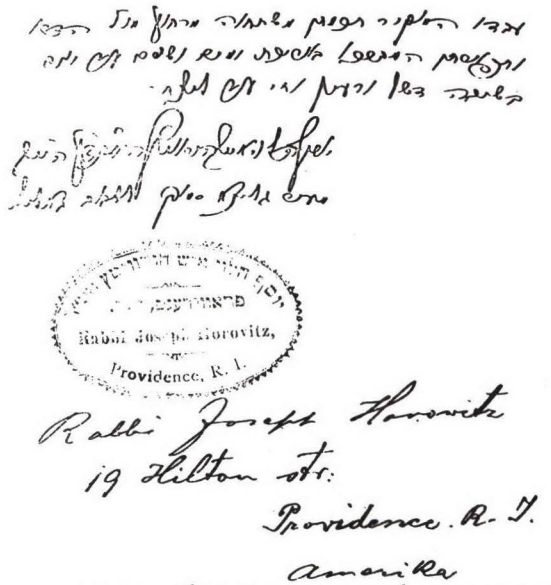
רב בבוליחוב. אולי בנו של ר׳ מנחם מנדל ב״ר לוי יצחק. נספה עם הרב מנדלי לנדוי, ביום ד׳ ח׳ חשון תש״ב בו היתה האקציה הראשונה. המרצחים הכריחו את שני הישישים לעלות על הבמה, באולם המקומי בו כונסו היהודים להתעללות לפני צאתם לדרכם האחרונה, ולהטיף כי מפני חטאינו הענישנו ה׳ כה קשה. אח״כ דקרו את עיניהם, ועינום קשות עד שיצאה נשמתם הי״ד.

ספר בוליחוב, 125 — 126.

ר׳ יוסף (יוסל) הורביץ

מגלינא (תר״י׳ — תרע״ה)

נכד הרב מזלוזיץ, ות״ח מופלג. בתחילת שנות התר״ל נשא את אלטע בתו היחידה של הגביר ר׳ אפרים מגלינא, ועבר לגור שם. נכנס לעסקי חמיו, ולא חפץ ברבנות. אחז בעט סופרים, ושלח בתרל״ח מאמרים ד״ת ושירים לעברי אנכי (ברודי) והיהודי (פרשבורג). התפלל ולמד בקלויז, אבל בסתר הגה בספרים חיצונים ובעתונים. כשנפטר חמיו הפסיד את כספי המזומנים, ומכר את ביתו לשלם חובותיו. עבר לגור בכפר הסמוך פארנויוב, בו השאיר לו

סיום מכתבו של הרב יוסף הורביץ מגלינא־פרובידנס מתרס״א אל ר״ש בובר

חמיו חצר גדולה עם בית ומחסנים לתבואה ובית מרזח. חוכרי השדות לא שלמו לו, האכרים השתיינים לא פרעו חובם, וסבלו גבר בחוסר מנין וחינוך לילדים. נאלץ למכור את הכל ולשוב לגלינא, כשאשתו המפרנסת בדוחק ממכולת. השתדל להתקרב לחסידים שמיאנו בו. לבסוף היגר בעזרת קרובי אשתו לארה״ב. כיהן כרב בברונזוויל, בפרובידנס ובחברה 99 בניו־יורק, עד לפטירתו בתרע״ה. את שארית ימיו חי שם במנוחה, בכבוד ובפרנסה בריוח. בתרס״א חשב להדפיס מפרובידנס את ספר דרשותיו לשבתות ולמועדים.

אשר כורך, קהילת גלינא, פא, בגולה ובמולדת, נ-נב.

ר׳ **יוסף** (יוסלה) ב״ר יחיאל **הורביץ**

מזרשין וסנוק (תר״ל׳ — תש״ב׳)

בנו של ר׳ יחיאל מרישא מזיווגו הראשון. מילדותו ניכר בכשרונותיו, ונסמך מרבו ר״י שמלקיש. נשא את רבקה, בת גביר מזארשין שליד סאנוק. גר שם רוב שנותיו שקוע בתורה ובעבודה, ולימד שיעורים קבועים. שימש בהתנדבות כרב ורועה רוחני לכפרי הסביבה. התפרנס מחנות סיטונית של קמח ומלח. דבק באדמור״י בית רוזין סדיגורה וצורטקוב, אך בעיקר היה חסיד בויאן, וחזר בנאמנות על תורותיו של הרבי. בקי נפלא בספרות הפוסקים המחקר והחסידות לענפיה השונים. במלה״ע א׳ נס מביתו, ובתרע״ח לא שב לזרשין מפחד הסביבה העוינת. התישב בסאנוק כ״בורר״, וכעבור שנתיים נתקבל כדומ״ץ לב״ד של מהר״ם שפירא. כל התושבים נהנו מפקחותו, ומאמרי השפר שלו בתורה

ובחסידות. התפלל בקלויז סדיגורה, והעניק לו משקל נכבד. איש רעים להתרועע, וביתו פתוח לכל. נספה עם זו׳, בנו ר׳ ראובן (השתתף באספת חכמים, תרע״ב, סי׳ קא), וחתנו ר׳ יעקב פיסטויל מקומרנא הי״ד.

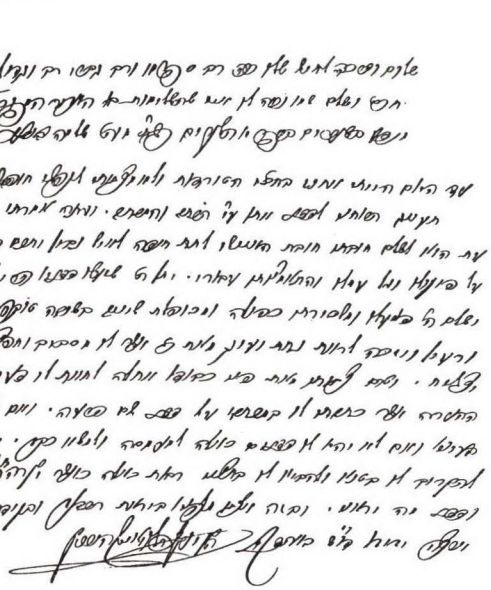
תשובות אליו: רבו, בית יצחק, יו״ד, ח״ב, קכח, חו״מ, ח בתרמ״ט; לבן אחי, פתחא זוטא, יו״ד, ג, יב בתרנ״ו — תרנ״ז. נזכר בספרים: אבן ישראל, עמ׳ כה; תולדות אהרן; תפארת מנחם, ח״ב, רנז.

ספר סאנוק, 51, 96, 569, 571, 575.

ר׳ **יוסף** ב״ר משולם ישכר **הורביץ**

מאוסציא וסטניסלב (ת״ר — תרנ״ח)

נולד בסטניסלב בשנת ת״ר לאביו האב״ד ר׳ משולם ישכר. מתרמ״ב (או תרמ״ד) אב״ד אוסציא ג׳ שנים. שב לסטניסלב, ובסוף ימיו ראב״ד שם עד לפטירתו ביום ט״ז אדר תרנ״ח. חיבר **אלון בכות**, הספד על אביו שנשא ביום ו׳ כסלו בביהכ״נ הגדול בסטניסלב, דראהאביטש, דפוס אהרן צבי זופניק, תרמ״ח, 23 עמ׳. מוסר בו גם פרטים מחיי אביו, ומזכיר בסוף את פטירת ר״מ תאומים מהורודנקה. ספרו תפארת יוסף אבד במלה״ע הראשונה. נשא את חיה בת ר׳ דוד ויטלש אב״ד בוברקא, ונולדו לו ד׳ בנות. נישא בשנית, ונולדו לו שני בנים ובת. מילדיו: א. ר׳ צבי (תרמ״א — תש״ג). נציג הציונים בקהילת ביליץ. עלה לקרית ביאליק בה נפטר. בנו יוסף חבר קיבוץ מזרע נפל ביום י״ט אייר

מכתב תודה מהרב יוסף הורביץ מאוסציא וסטניסלב מתרס״ו אל ר״ש בובר

תש"א; ב. ר' ישעיה הצעיר, מתנגד בן מתנגד. נישא לקוסוב, ועבר לגור בה. בספר קוסוב מאמרו בעמ' 155 - 156, ותמונתו, 103. בספר סטניסלב מאמרו על תולדות רבני העיר, 68 - 97. עסקן ציוני בגליציה ובוינא. נפטר ברמת יוחנן; ג. זו' ר' צבי מאקופ; ד. קלעריל זו' הרב משה ברגר שמילא את מקומו כראב"ד סטניסלב.

תשובות אליו: אביו, בר ליואי, ח"א, או"ח, דף לג; לדודי, הרי בשמים, ח"א, עח, קיד בתרל"ט — תר"ם; ש"ב, זכרון צבי, ד בתרנ"ה; כוכב מיעקב, קיא.

רצ"ה הורביץ, אשכול, א, 1013, לתולדות, צ'; ספר סטניסלב, 64 א; אשל הגדולים, קעט.

ר' יוסף יוסקא ב"ר אריה יהודה ליבוש הורביץ

בנו של ר' אריה יהודה ליבוש אב"ד וולוטשיסק. רבה של יאס, ור' לוי יצחק מברדיטשוב מחותנו של אביו בא להכתרתו. לא נכון שנשא את בתו של ר' יוסף משה בנו של האוהב ישראל. בנו: ר' פנחס, אבי שינדל זו' ר' משה רוקח מקארוב (מגד ארץ, לו).

ר' יחזקאל ב"ר אלישע הורביץ

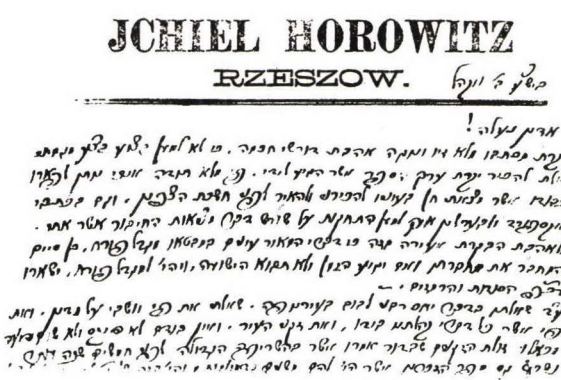
בנו של ר' אלישע, ב"ר נפתלי צבי (חתן רבי משה פנט מדעש), ב"ר יוסף, ב"ר נפתלי צבי, ב"ר מנחם מנדל הראשון מלינסק. שרד מהשואה והיגר לארה"ב. נשא את מרים בת ר' דוד ה"ש האדמו"ר מקשאנוב בניו־יורק. אב"ד קהילת צאנז במאנסי. בתו שינדל נישאה להרב דניאל ב"ר אליהו יהושע געלדצעלער, וילדיהם: מנחם שלום, משה חיים אהרן, אלישע יצחק, בלומה.

ר' יחיאל ב"ר אברהם זאב וולף הורביץ

מרישא (ת"ר' — תרפ"ה')

בנו של ר' אברהם זאב וולף דומ"ץ פשוורסק. ת"ח מופלג וסופר מומחה. גר ברישא, והתפרנס מהכנת ספרים לדפוס. מזיווגו הראשון נולד לו בנו ר' יוסף מזרשין דומ"ץ סאנוק. כשנתאלמן ממנה בצעירותו נשא את רוזא בת חנה, וחי עמה יותר משישים שנה בלי בנים.

ועבד הלוי, חשבון ישר ופשוט של חיבור אותיות השורשיות לאותיות המילוי למציאות ששים רבוא אותיות בתורה בדיוק, על יסוד דברי הרמ"ע מפאנו בספרו מאמר הנפש, אחרי שהחת"ס יגע בזה בחיבורו עמ"ס חולין, מונקאטש, דפוס קאהן עט פריעד, תר"ע, כא ד', ושער בגרמנית. בהקדמתו הצחה מרמז על מר גורלו. במבואו כותב שכבר אביו החל לעסוק בחישובים כאלו. צולם מחדש בתוך ספר עץ חיים בדקדוק מאחי המהר"ל, עם

JCHIEL HOROWITZ
RZESZOW.

גלויית הרב יחיאל הורביץ אל ר"ש בובר

פירוש שרגא המאיר מהמהדיר ר' שרגא פיביש שניבלג רו"מ בוונדון, ירושלים תשל"ג. העתיק את הספרים פרי חיים על אבות והגדש"פ להדפסתם בתרל"ג. סידר לדפוס ספר יושר דברי אמת מזבריז'. השתתף באספת חכמים (בירברייער) תרע"א.

ר' יחיאל ב"ר מאיר הורביץ

מפקשיבניצה וטרנוב (תר"י — תרפ"ח)

נולד בשנת תר"י לאביו רבי מאיר מדזיקוב. נשא את מרים בתו של רבי דוד הלברשטם מקשאנוב. בתר"ם לערך הושיבו אביו כרב בפקשיבניצה שמעבר לויסלה מול דזיקוב, בה היו לו חסידים רבים. כיהן שם כעשר שנים, ועל שמה נקרא. נאלץ לשוב לגליציה בתרנ"ב לערך בעת גזירת הגירוש על נתיני חוץ, והתישב בטרנוב. ותיק האדמורי"ם שקבעו בעיר את משכנם. אוהב ישראל, ואהוב בעיר על כל החוגים. נהרו אליו מקרוב ומרחוק, גם מפולין הקונגרסאית. בעל פנים אציליות וזקן שיבה לא ארוך, עינים מפיקות רוך אהבה ופקחות. לא התבלט כשני אחיו הגדולים, ונודע כאיש תם עובד ה' ביראה ובענוה. ליום השנה היה בא לדזיקוב, ומתאכסן בבית חסידו ר' חיים יחיאל ליכטמן. היו באים גם יתר אדמור"י המשפחה, אבל אצלו היה הדוחק הרב ביותר. נפטר ביום י' (או י"ד) שבט תרפ"ח. נטמן באוהל אבותיו בדזיקוב בקבר שכרו לו שם חסידיו, אע"פ שבדין תורה זכה ר' אלטר'ל שהמקום מיועד רק לרבני דזיקוב ממש. ילדיו: א. ר' נפתלי ממלא מקומו כאדמו"ר מפקשיבניצה; ב. ר' אלתר'ל רבה האחרון של פקשביץ. נספה בשואה עם אחיו הצעיר: ג. ר' אברהם הי"ד מקפשיבניצה; ד. דבורה לאה זו' ר' שלמה ב"ר אברהם חיים מפלנטש שנפטר בצעירותו. נישאה בזיוו"ש לר' יש"י הגר מאטיניא בזיווגו השני; ה. בת.

מכתבו מתרפ"ב בראש תיקון עולם ח"ב.

מליצי אש, ג, שבט, 20; ספר טרנוב, ח"א, 194, ח"ב, 74 — 75; ספר דזיקוב, 84-85; רבה"ק מצאנז, ח"ב, רנח-רנט.

ר׳ יחיאל מאיר ראה לפי: **הורביץ, ר׳ חיים מאיר יחיאל**

ר׳ יחיאל מיכל הורביץ

עבר ממעליץ להיות רב בפולין, ולשם השיב לו בתרל״ט ש״ב, הרי בשמים, ח״א, עט.

ר׳ יחיאל מיכל דוד סג״ל הורביץ

דומ״ץ בקראקא. נשא את בתו של ר׳ יוקל הורביץ, ב״ר אברהם אריה ליב מברודי, ב״ר איציקל מאה״ו. בנו ר׳ פנחס זלמן חיבר ספר אהבת תורה.

ר׳ יעקב (יעקעלע) הורביץ

דומ״ץ ואב״ד דלטין. לשם השיב לו בתר״ם: ברכת רצ״ה, קא. עבר לגור בטרנוב, ונמנה שם על כוס הישועות תרס״ד.

תשובה אל ר׳ יעקב שמקומו לא פורש: אמרי דוד, עב בתר״ץ.
ספר טרנוב, א, 196.

עמ״י בעזהשי״ת קראקא יצ״ו עשיו

עוד ישמע בערי יהודא ובחוצות ירושלים

קול ששון קול חתן | למזל טוב | וקול שמחה וקול כלה

שנת בטח יבוא גואל לחיותינו כהיום הזה לפ״ק

בשפתי רננות ובקול מצהלות אודה לד׳ בכל לבב שהחיינו וקיימנו להגיד כלילת נכדתי הוקרה בת בתי הצ׳ מרת הינדא שיינדיל תחי׳ אשת הבחור ההי״ב מוהר״ר אהרן דוד הלוי זיל בן אחי ההי״צ הספורסים בוצ״ק חרים מוהר״ר שלו׳ הלוי אבד״ק מאמינקא וצללהי״ה

ה״ה הכלה הבתולה המהוללה

מרת **רבקה הענא** תחי׳

עב״נ הבחור החתן המופלג והנעלה

כמר **אלימלך** יחי׳

בן הה״צ הספורסים המאהי״ג חרים בנש״ס כש״ת מוהר״ר יעקב הורוויץ שליט״א ראבד״ק ליסקא יצ״ו

השמחה תהי׳ אי״ה ביום ג׳ פרשת יתרו ח״י ימים לחודש שבט הבע״ל שנה זו יהי׳ ברוכה בכל טוב א״כ״ס בבעוני פח קראקא פאדרזיבזיג 4

לכן אבקש בזה מאת כל ידידינו וקרובינו ואנ״ש לכתת חבל בשמחתנו ולשוש אתנו משוש וזכות אבותינו הקדושים יצללי״ה תגן עליכם כל המהוקים אותנו להושע בכל נשאלות לבבכם לטובה ובתת ה׳ שמחה במעונכם אמוה להשיב נמולכם.

מלכה דבורה אייכענשטיין
הרבנית מיארטשוב

בת הה״צ הקדוש מוהרי״י מסאמינקא זצללה״ה אשת הה״צ מוהר״ר אלטר מיארטשוב זצ״ל נכד להחה״ק מזידיטשוב זצוקללה״ה.

Druk. Lenkowicza Kraków, Meiselsa 4.

הזמנה לנישואי ר׳ אלימלך הורביץ ב״ר יעקב ראב״ד ליסקא

ר׳ יעקב (יענקלה) ב״ר אברהם חיים הורביץ מלינסק (תר״ל׳ — תש״ג)

בנו של ר׳ אברהם חיים השני אב״ד לינסק. דומ״ץ, ראב״ד ואדמו״ר בליסקא, כשאחיו ר׳ מאיר האב״ד. למד אצל רשי״ב מציעשינוב. נשא את אידל בת רבי אלימלך רובין מיברוב. נספה עם בני קהילתו במוצאי יו״כ תש״ג הי״ד. בנו ר׳ אלימלך נשא בתרצ״ו בקראקא את רבקה הענא בת רבי אלטר אייכנשטיין מיארטשוב.

תשובות אליו: דובב מישרים, ח״א, נג בתרצ״ד; חזון נחום, צז בתרצ״ד; מנחת יחיאל, ח״ג, כה, קיג.

ר׳ יעקב ב״ר אריה ליב הורביץ מלנצוט (תרל״ה׳ — תש״ה)

נולד בלנצוט לאביו הראב״ד ר׳ אריה ליב, ומילא שם את מקומו כדומ״ץ. גדל באוירת חסידות צאנז, ונסע אל הרבי משינאווא ובנו מציעשינוב. הדב״ח בירך את אמו בזמן עיבורה, שבנה יהיה מורה הוראה בישראל. היגר לגרמניה, וכיהן כאב״ד דיסלדורף. לפני פרוץ מלה״ע השניה עלה לארץ. רב בת״א עד לפטירתו ביום כ״ט כסלו תש״ה.
ילדיו: א. ר׳ יהושע, נפטר במלה״ע א׳; ב. ר׳ קלונימוס קלמן בפ״ת. נפטר באלול תשל״ו; ג. ר׳ ישראל בירושלים, אבי ר׳ אריה דיין בת״א, ור׳ ישראל בב״ב מחבר ספר היחוד ודבר הלכה; ד. ר׳ אריה יוסף ליביש בפ״ת; ה. שיינדלה זו׳ ר׳ שמואל יוסף וברר, אבי ר׳ זלמן יעקב שנפטר צעיר בירושלים (שמעון סירוקה, המודיע, כ״ט אדר תש״ם, 3); ו. ר׳ חיים בריש בבני־ברק.
ספר לאנצוט, 74.

ר׳ יעקב (יענקלה) ב״ר נפתלי צבי הורביץ ממעליץ (תקנ״ב׳ — תקצ״ט)

בנו השני של רבי נפתלי מרופשיץ. אביו הושיבו ברבנות קולבסוב (י״א בתקס״ד, וא״כ נולד כעשרים שנה קודם לכן). התחבב על בני המקום שלא נתנו לו לעזוב. כשנתקבל בשנת תק״ע לרבנות מעליץ, הוצרכו להבריחו באמצע הלילה. כיהן שם כרב ואדמו״ר, וייסד בה שושלת חסידית המתחילה ממנו. נודע כצדיק תמים מצניע לכת. חסידים ואנשי מעשה קראו לו על שם מופתיו: בעל שם טוב קטן. נשא את בתו של רבי אברהם מרדכי מפינטשוב (ולא של ר׳ פישל מפינטשוב מתלמידי החוזה). עצר מגיפה בנשיקת המזוזה, ונפטר ביום י״ט טבת תקצ״ט.
ילדיו: א. ר׳ יהודה ממלא מקומו במעליץ; ב. ר׳ חנינא אב״ד אולינוב; ג. ר׳ אברהם אבא אב״ד שנדישוב; ד. זו׳ ר׳ אלעזר ב״ר משה ב״ר יצחק

מקוזניץ; ה. זו׳ ר׳ אברהם אביש פרנקל נכד רש״ז מויליפולי; ו. זו׳ ר׳ יהושע השל אב״ד אלפין; ז. זו׳ ר׳ נפתלי אונגר אב״ד זבנא. י״א שגם ר׳ מרדכי חתן ר׳ משה הרציג אב״ד טשיטש. לאה אלטע פרידמן נכדת ר״י, היתה אם אמו של ר׳ יחיאל מיכל הולנדר דומ״ץ טרנוב.

מליצי אש, ג, טבת, קב; פנקס קאלבושאוו, 43, 650.

ר׳ יעקב יהושע ב״ר צבי הירש הורביץ

מזלוזיץ וברודי (תק״ל* — תר״ב)

בנו של ר׳ צבי הירש בנו של ההפלאה. גדל על ברכי זקנו, ולמד עמו ז׳ מסכתות עד היותו בן ט״ו. כל ימיו סיפר מה שראה אצל אביו וזקנו. ראי״ז מרגליות הפריז מאד בנדוניה להתחתן עמו, והשיא לו את בתו סימה. ישב בברודי אצל חמיו על התורה ועל העבודה. כיהן כרבה של זלוזיץ, ולפני תקצ״ח שב לברודי. נפטר שם ביום כ״ז טבת תר״ב. חיבר ה׳ חיבורים גדולים על תנ״ך מדרשים ואגדות בדרך רמז.

ילדיו: א. ר׳ צבי הירש מלמדני ברודי; ב. ר׳ מנחם פנחס בקומרנא חתן המהריא״ז, אבי ר׳ יוסף אשר בדוקלא חתן הגביר ר׳ מרדכי צבי הירש ויינברגר, אבי ר׳ יעקב יהושע בסטניסלב; ג. ר׳ אלכסנדר בסטניסלב, אבי ר׳ יואל באנטורפן שחידושיו נדפסו בחידושי ההפלאה תר״ס; ד. יארעט, זו׳ בן דודה ר׳ אברהם אבא צבי זוסמן, נפטר תרמ״ד באוסטראהא; ה. דרייזל זו׳ בן דודה ר׳ שלמה זלמן הכהן זוסמן מאוסטרהא.

תשובות אליו: חמיו, בית אפרים, או״ח, נ, נח, נט, סג בתקע״ו; שערי בנימין, יג.

מליצי אש, ג, טבת, קטז.

ר׳ יעקב יוקל ב״ר אריה ליב ראה לפי: הורביץ, ר׳ יעקב עזריאל

ר׳ (ישראל) יעקב יוקל ב״ר מנחם מנדל הורביץ

מבוליחוב (תקל״ג — תקצ״ב)

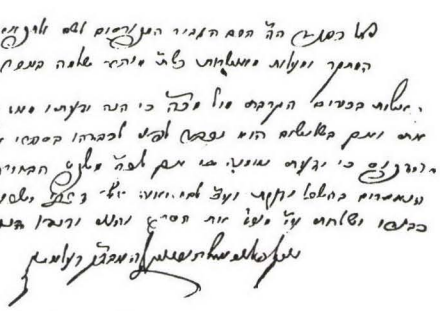
נולד בשנת תקל״ג לאביו ר׳ מנחם מנדל רובין אב״ד לינסק, ולאמו בילא בת ר׳ יצחק אב״ד אה״ו. שמו המלא: ר׳ ישראל יעקב יוקל. יש מספרים שנשא אשה מברדיטשוב, והתחבר למשכילים. אביו נסע אל המגיד מזלוטשוב לבקש עליו, ואח״כ חזר ר׳ יוקל בעל תשובה, גירש את אשתו, ונשא את בת ר׳ נחום מצוזמיר. למד בשקידה והוסמך לרבנות. מתקפ״ד אב״ד בוליחוב. מתנגד. נזכר במכתבו של רצ״ה מזידיטשוב אל אחיו ר״נ מרופשיץ, נדפס בסוף דב״ח גיטין מקואות, ברוקלין תשי״ח. נפטר ביום ו׳ כ״ה אייר תקצ״ב יום אחרי החוו״ד, והמהרש״ק הספידם בספרו עין דמעה. חיבור שהניח היה בברודי אצל אחד מנכדיו. נשיו: א. בת ר׳ מנחם נחום צוזמיר מסטרי אבי מהריא״ז. ילדה לו את ר׳ אפרים פישל אב״ד מונקטש; ב. בת הנגיד ר׳ אברהם ב״ר ישעיה ב״ר אהרן הלוי מבראד, שהיה חתן ר׳ נחום אב״ד קוזלוב. ילדה לו ג׳ רבנים יושבי על מדין, וקלעריל אשת ר׳ חיים ויטלש אב״ד בוברקא; ג. הינדא בת ר׳ יהודה אהרן פרנקל מברודי. ממנה נולדו לו: ר׳ מנחם מנדל ממלא מקומו בבוליחוב; ר׳ צבי הירש אב״ד בקשביץ; ר׳ יהודה אהרן אב״ד סאניוואץ. אמנם יש הרושמים אחרת סדר הנשים, וממי היו הבנים.

מליצי אש, א, אייר, רצה; לתולדות, 107-110.

ר׳ יעקב יוקל ב״ר משולם ישכר הורביץ

מדלטין (תקצ״ד — תרע״ה)

נולד בזלוזיץ בשנת תקצ״ד לאביו ר׳ משולם ישכר אב״ד סטניסלב. בצעירותו היה מתרכ״א רבה של דלטין. עבר לגור בסטניסלב, לפני תר״ם. בסוף ימיו נתקבל שם כדומ״ץ, לפני תרס״ח. הרביץ תורה לתלמידים. שלט במכמני הלשון. במנוסתו מפני הרוסים נפטר בתחילת תרע״ה בסטרי (ולא בתרע״ד). בנו ר׳ אריה ליבש (ד״ת ממנו בשו״ת הריב״ם, לד), הוא אבי ר׳ מרדכי זאב ראש קהילת קולומיאה, שהתאבד כדי שלא לעמוד בדרישות הנאצים.

מכתב מהרב יעקב הורביץ מדלטין אל ר״ש בובר במצורף לספר ששולח לו

אבני השהם, חידושי גפ״ת בלולים באגדה ומחקר, חקירות ופלפולים בהלכות ומדות, לבוב, דפוס ר׳ יעקב עהרענפרייז, תר״מ, ו, ע, ד ד׳, עם הקדמה מליצית קצרה. נקרא גם: **ספר הנפשות**, מו״מ בעניני פקו״נ, רפואה, קדושת ותכונת הנפש.

קול בכיות, הספד על אביו, סטניסלאו, דפוס י. דאנקעוויטש, שבט תרמ״ח, ב, כב עמ׳. מעבר לשער כותב שלא סידר והוסיף על הספדו. ההתחלה מחורזת, ובה מוסר שלפני י״ז שנה עשה רצון אביו לקבל עליו טורח רבנות. מעמ׳ יא ההספד שנשא

במלאת השבעה, ומעמ׳ יח ליום השלושים. לא נכון שהדפיס גם הספד בשם מקור דמעה.

שירות דודים, פירוש על שיר השירים, טארנא, דפוס א. רושינאווסקי ושותפו, תרנ״ד, לג ד׳. בהקדמתו כותב שנהג לרשום את חידושיו לבל ישכחם: בהלכה, עה״ת ואבות. הביאור הוא קצר על דרך הפשט, בסגנון צח, ובאותיות מרובעות בשולי הפנים. מפענח בו את רעיונות המוסר אשר במגילה שהיא על טהרת הקודש, ומשום כך יש לקרותה בשבת.

תרגום הבבלי מסכת ברכות, סיכום פירושי רש״י תוספות והמפרשים, בהבלעה בקיצור בתוך הטקסט, לתועלת הזכרון ולימוד עצמי לצעירי התלמידים, למברג, א. סלט, תרס״ז, 10, 112 עמ׳. בהקדמתו מנחת זכרון מבאר כי זהו צורך הזמן, ומקוה להדפיס על מסכתות נוספות.

שו״ת הריב״ם על או״ח (32) ויו״ד (16), מונקאטש, דפוס ר׳ שמואל זנויל כהנא וחתנו ר׳ עוזר הכהן פריעד, תרס״ח, ב, עד ד׳, מח תשובות. בשער נמנים יתר חיבוריו: תמים דעים על יו״ד, תורת גיטין על אה״ע, באר התורה עה״ת. נדפס בהשתדלות הרב משה ברגר מסטניסלב חתן אחיו, עם הקדמת אגדה. רבות מהתשובות לתלמידיו, וביניהם: ר׳ זאב אביגדור, ר׳ יוסף זילברשטיין, ר׳ אריה יהודה ור׳ פנחס יעקובוביץ, ר׳ זאב וולף פונק ור׳ ישראל שלמה שמרלר. כמו־כן לראשי קהל טורנא (ד, מב), לדייני טלומטש (לח), ולר׳ זוסמן, שלימוד מורה נבוכים נקרא לימוד תורה (מח).

תשובות אליו: אביו, בר ליואי, ח״א, יו״ד, ב (נזכר גם באה״ע, ס״ו); נזכר בשו״מ, שתיתאה, סוף מח בתרי״ח; בן אחיו, תקון ערובין, ב, במענה לתשובתו.

ספר סטניסלב, 64 א.

ר׳ יעקב יצחק ראה גם לפי: **הורביץ, ר׳ יצחק, ר׳ יצחק יעקב**

ר׳ יעקב יצחק סג״ל ב״ר אברהם אבא **הורביץ**

מריגליץ (תרמ״ז — ת״ש)

נולד בריגליץ בשנת תרמ״ז, לאביו האב״ד ר׳ אברהם אבא ב״ר נחום צבי טנצר. מצעירותו נודע כת״ח עילוי, ובגיל כ״א כבר היה מוסמך מרי״פ בומבך אב״ד אושפיצין. גם בעל הרי בשמים כתב עליו גדולות. בגיל ט״ז נשא את חנה אידל בת הרב חיים יצחק ירוחם, נפטרה ז׳ ניסן תשל״ז בארה״ב ונטמנה בהר הזיתים. כשחמיו עבר לרבנות אלטשטט, הניח אותו בלימנוב לסייע בניהול הרבנות של חו״ז הסגי נהור הרב נתן גולדברג. כשנפטר אביו ירש את רבנות ריגליץ, אבל סירב לעזוב את לימנוב ולעבור לעיירה קטנה, והיה נוסע לשם רק למועדים ולימים הנוראים. השכים כל יום ללמוד תורה, עניו וירא שמים בצורה מופלגת, כל יום ציפה לשבת בה עסק בספרי יראים, פיזר לצדקה, והשריש יראת שמים בילדיו. בפרוץ המלחמה גלה לוינא, עבר לאטורפן, ונדד רבות כשהוא מוסר נפשו לשמור את כתבי חותנו. לבסוף הגיע בבריחתו לצרפת הדרומית, ושם נפטר במחנה ההסגר ציפריען ביום כ׳ תמוז ת״ש. הובל לקבורה על תנאי בפרפיניאן, עד שהועלה להר המנוחות. ילדיו: א. רבקה מלכה (תרע״א) זו׳ ר׳ אברהם מרדכי אנגלשטיין מקראקא. נספו עם ילדיהם הי״ד; יתר הילדים ניצלו, וגרים בארה״ב עם ילדיהם: ב. ר׳ נתן ממונסי. הדפיס בתש״ד ספר מאורות נתן, ובו הפלפול היחיד ששרד מאביו (ח״ב, כא); ג. ר׳ מנשה; ד. ר׳ פיבל. בתו שרה נישאה לר׳ דוד ב״ר מאיר ב״ר ישכר בר רובין מדומברובה; ה. ר׳ נחום צבי. נשא את רחל פיגא בת ר׳ יקותיאל יהודה ה״ש מברדיוב. בנו ר׳ אברהם יצחק חתן ר׳ יצחק באב״ד בהרב מטרטקוב. בתו פעסל ברכה זו׳ ר׳ אשר אנשיל אשכנזי (ב״ר חנוך הניך דוב) ב״ר אלימלך.

לא נותקה, 603.

ר׳ יעקב יצחק (יאנצי) ב״ר חיים דוב **הורביץ**

מרדומישלא וקנטשוגה (ת״ר — תר״ס*)

בנו של ר׳ חיים דוב, ב״ר יעקב, ב״ר יחיאל מיכל אב״ד פרוכניק. גר ברודניק, ושם למד אצלו רמ״מ ויכסלבוים בן המקום. אח״כ עבר בתרכ״ד לרבנות רדומישלא. בתרמ״ג נפטר חמיו ר׳ יוסף יוסקא וסטרייך אב״ד קנטשוגה, ונקרא למלא את מקומו. נפטר לפני תרס״ד. בנו: ר׳ משה אהרן אב״ד ריינזוב.

תשובות אליו: אורין תליתאי, צג, צד לרדומישלא; ברכת רצ״ה, ז לרדומישל; הרי בשמים, קמא, מד, תנינא, טז, לז, לח, סז, סח, עז, צט, קא, קצז, קצט, ריז, רלז בתרמ״א — תרנ״ב; ש״ב שו״ת מהרי״א, ח״א, קסג בתרכ״ד; שו״ת מהרש״ם, ח״א, כב, קצד, ח״ג, רמ, רסב לקנטשוגה; שו״מ, קמא, ח״ג, עט, תליתאה, ח״ב, נו, קפו, ח״ג, מה, נד — נז, רביעאה, ח״א, נד, ח״ג, עה, עו, פ, פה, צג, צד, בתרכ״ד; שערי דעה, ח״א, כו, קנד, קפט, ח״ב, מו, סז, סט, קלז, רג, רכז, רסט בתרל״ט.

ר׳ יעקב מאיר ב״ר פנחס **הורביץ**

נולד בשנת תקט״ז לאביו ההפלאה. יש ונקרא ר׳ מאיר יעקב. נשא את נחמה בת ר׳ שאול אב״ד אמשטרדם בעל בנין אריאל (וזו׳ חיה), שהיתה לפני כן זו׳ ר׳ יעקב חיים הלפרין אב״ד ירוסלב ולובלין. נפטר בשנת תקמ״ב בגיל כ״ו. מחידושיו בסוף ההפלאה.

ר׳ יעקב עזריאל ב״ר אריה ליב **הורביץ**

בנו של ר׳ אריה ליב הראשון אב״ד סטניסלב. במקורות רבים נאמר שנקרא ר׳ יעקב יוקל, היה

מגדולי הדיינים בברודי, וכמה שנים רבה של חבורת מוכרי הקמח בעיר (דער מיצ׳ניקר רב). שמו הנכון מופיע בספר עת ספוד, וכן שהיה רב בברדיטשוב. ילדיו: א. ר׳ אברהם יצחק אב״ד ציעשינוב והולשיץ; ב. ר׳ ברוך אב״ד שברשין. תשובות אליו: דודו לב״א, בר ליואי, ח״א, יו״ד, דף נט ע״ב; ח״ב, אה״ע, נז; נפש חיה, יו״ד, טו; ג. ר׳ אלעזר אב״ד זלוזיץ; ד. אסתר, גבירה גדולה.

ספר ברודי, 60.

ר׳ יעקב שרגא הורביץ

בנו של אב״ד יריטשוב. גר בניו־יורק.

ד״ת ממנו בעץ חיים, א, עמ׳ קלה-קמ.

ר׳ יצחק הורביץ

ת״ח בסאסוב. תשובה אליו: תפארת יוסף, או״ח, ל.

ר׳ יצחק הורביץ

רבה של בילקמין שנים רבות. בשנים תרע״ד—תרע״ח היה בוינא עם משפחתו בת ג׳ נפשות.

תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ו, ב בתרנ״ו. מכתבו בתשובה כהלכה, 58. ד״ת ממנו באהל מועד (הרבסט), שנה ג, תרפ״ח, חו׳ ג-ד, עמ׳ כז.

ר׳ יצחק (איטשאלע, איצל) ב״ר אברהם שמחה הורביץ

מבארנוב (תרכ״ד—תרצ״ד*)

נולד בשנת תרכ״ד כבכור לאביו ר׳ אברהם שמחה אב״ד בארנוב. במקום אחד נקרא ר׳ יעקב יצחק. נסמך ע״י רד״כ מראווא ור״ש ענגיל. מתר״ן רב ודומ״ץ בברנוב. כשנפטר אביו פרצה מחלוקת על הירושה, בינו ובין אחיו הצעיר ר׳ אלטר אליעזר. לבסוף התפשרו שיתן כל חודש ז׳ כתרים לאחיו שיעבור לריגליץ. בית העץ שלו שכן בסימטת ביהכ״נ, ובשבתות ובחגים המה מרוב החסידים. נשא את חנה בת דו״ז ר׳ ראובן מדמביץ. ממנה נולד לו בנו יחידו ר׳ אביגדור שמילא את מקומו בברנוב. בזיוו״ש נשא את מירל(ה), בת דודו רצ״ה מרוזוודוב. נודעה כצדקת שידעה ללמוד גמרא בחדרה, ועל פניה נסוך אושר שמימי. נפטרה ברוזוודוב בת שבעים, ביום כ״ו ניסן תרצ״ז בלי ילדים. לשולחנו סמך גם חתנו ר׳ ראובן הורביץ ב״ר מרדכי דוד אב״ד אלפין ואולינוב. משנשא את בתו יוכבד (חבד״ל) שהכירה את הספרות העברית, הפולנית והגרמנית. בסוף ימיו אחרי תרפ״ב ויתר על הרבנות לטובת בנו, ועבר לרבנות זאוויכווסט שליד צוזמיר, שם נפטר בשביעי של פסח.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, קטו, קכו, קכז בתרס״ט; אמרי יושר, ח״ב, קעו, קפב; שו״ת מהר״ש, ח״א, עח, ח״ג, ו בתרס״ד—תרס״ו; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, ריח בתר״ס.

אהלי שם, 388; ספר בארנוב, 69, 72, 97, 109.

ר׳ יצחק ב״ר מרדכי הורביץ

מטשען (תר״ם*—תש״ב*)

בכור לאביו ר׳ מרדכי, וממלא מקומו כאב״ד טשען. חתן רבי אליהו הורביץ מזילין, ובזיוו״ש חתן רבי נפתלי הורביץ מדמביץ.

תשובה אליו: חזון נחום, מב בתרצ״ב.

ר׳ יצחק ב״ר משה הורביץ

בנו הצעיר של ר׳ משה אב״ד הוסיאטין. כשנפטר האבא היה לו ריב עם אחיו הגדול על ירושת הרבנות. ר״י ווידנפלד פסק (כוכב מיעקב, כט) שישתוו, והגדול יסלק בדמים את הצעיר. אם לא — אזי שישמשו שניהם, והגדול יקבל 5 ר״כ והצעיר 3.

תשובה אליו: ארץ צבי, יו״ד, טו.

ר׳ יצחק ב״ר משה הורביץ

מסטוטשין (תרכ״ב—ת״ש)

נולד בשנת תרכ״ב לאביו רבי משה מרוזוודוב. מתרמ״ד רבה של סטוטשין, ועל שמה נקרא. אדמו״ר מהטיפוס הישן, למדן וצדיק. חי שנים רבות בפרישות מהעולם, שקוע בתורה ובעבודה. בעל כוח הנגינה, והמונים נמשכו לשמוע את תפילותיו הערבות מלוות בניגוני רוזוודוב. מתרנ״ד אדמו״ר אחרי פטירת אביו, ואת חצרו קבע בטרנוב. חסידיו בנו לו בית גדול ובימ״ד מול ביהכ״נ הגדול, ואלפים הסתופפו בצילו. שפך אש וגפרית על הציונות, ומנע הקמת קולוניה של בני מעלין בארץ. בשנותיו

רבי יצחק הורביץ מסטוטשין. עומד לידו: בנו רבי יהודה

רבי יצחק מסטוטשין (באמצע לפנים) בביקור ברוזוודוב. ברקע בין שני החלונות ש״ב האב״ד. מאחור שוטרים פולנים לשמירה על הסדר

האחרונות הירבה לדרוש רמזי גאולה ועניני משיח. זקן אדמור״י גליציה, ומזקני האדמורי״ם בדור. נשא את אסתר ליבא בת רמ״מ אייכנשטיין מזידיטשוב, אם בנו יחידו ר׳ יהודה האדמו״ר מסטוטשין בניו־יורק. בזיוו״ש היה חתן הגביר ר׳ יואל הירשפלד (אהלי שם, 426). בתו רבקה נישאה לר׳ ישראל יוסף הורביץ אב״ד ריגליץ. עוד בת נישאה לר׳ נפתלי הורביץ ב״ר טוביה משנדישוב, ונספו בשואה. בפרוץ המלחמה סבל מהכיבוש הנאצי. ברח בדרכי נוד לעבר הגבול הרוסי, ובדרך נפטר בסאנוק ביום כ״ד אדר ת״ש.

מכתבו בתשובה כהלכה, 152.

אנשי שם, 29; ספר טורנע, ח״א, 212-213, ח״ב, 75; ספר טרנובז׳ג-דזיקוב, 111; תמונותיו בספרים: רישא, 114, רוזוודוב, 29, 199, 290, פנקס קאלבושאוו, 393 (מביקורו בעיר); מעליצער יידן, 120-127, 230-231 (ותמונתו עם ר׳ יושע ליפשיץ).

ר׳ יצחק ב״ר משולם ישכר הורביץ

מסטניסלב (תקפ״ח — תרס״ד)

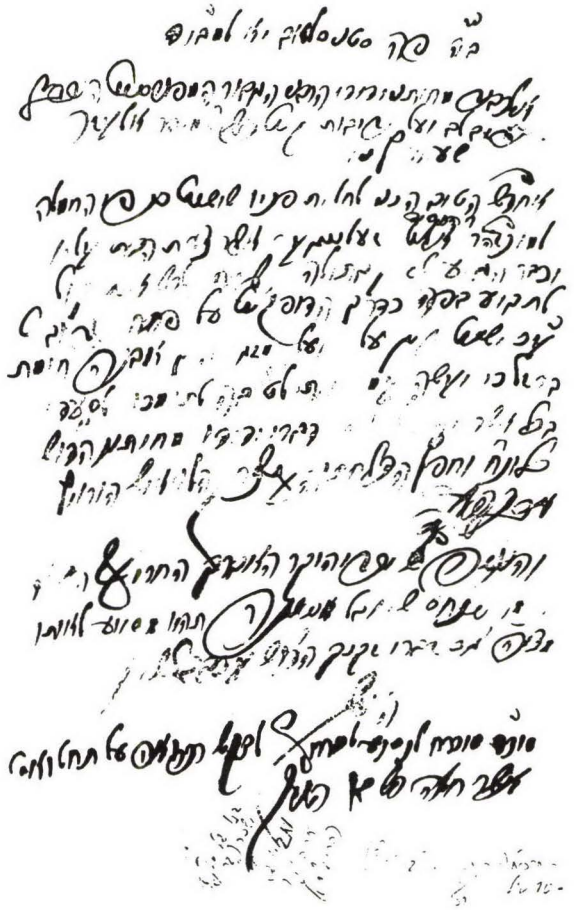
נולד בזלוזיץ בשנת תקפ״ו (וי״א תקפ״ח), לאביו ר׳ משולם ישכר אב״ד סטניסלב, וכמוהו היה בילדותו ילד שובב ועירני. נשא את טאבא מירל בת ר׳ אפרים תאומים אב״ד קריסנאפולי, ונולד לו בנו יחידו ר׳ אריה ליבוש. אשתו לא ילדה יותר ז׳ שנים, וגם בנו היה חולה ולא ידע ללכת. נסע עם פתקא אל רבי שלום מבלז, ואחרי ברכתו ומישושו נתרפא הילד. כמו־כן בירכו חמש פעמים שיהיו לו ילדות, ואכן נולדו לו אח״כ בדיוק כמספר הזה.

בצעירותו רצה להתפרנס ממשלח ידיו, וחכר לו אחוזה בשותפות עם אחיו ר׳ שאול. הם לא הצליחו בניהול העסק, ואז נתקבל לרבנות אטיניא. כיהן שם כמה שנים, והיה גם בברודשין. לפני תרכ״ב נתקבל כאב״ד זורובנא בה כיהן שנים רבות, והיה אהוב על הכל. כשנפטר אביו בתרמ״ח, התעוררה בסטניסלב השאלה מי מהבנים ימלא את מקומו. הבכור כבר נפטר, צוואה לא היתה, ורבים צידדו באחיו ר׳ שאול שהיה גדול ממנו בתורה. לבסוף נבחר בקלפי ברוב קולות, והובא אחר כבוד מזורובנא.

הרגיש עצמו כרב של כל הקהילה, ולא הרחיק אף חלק ממנה. דרשן מעולה, ובעל תפילה מחונן. העמיד תלמידים רבים. בעל מזג נוח, וחיבב במיוחד ילדים. בעיר הכירו את היהודי שגידפו אחרי שהפסיד בדין תורה, ולקה בשיתוק. אשתו ניהלה את הבית, ותמיד היתה שקועה בחובות. היה בידידות עם אדמור״י זמנו, והם היו משגרים אליו דרישות שלום. נסע פעם לשבת אל רבי חיים מצאנז שחיבבו מאד, והזכיר לו עובדת היותם נכדי החכם צבי. מדי שנה נסע ללשקוביץ להכשיר לפסח טחנה גדולה, וכיוון את נסיעתו כך שיוכל לשבות אצל רד״מ מצורטקוב שכיבדו מאד. סערה גדולה

עורר בפולין המשפט שלו, על שאסר שמרים ממפעל של רוזן פולני לו היה שותף יהודי. לבסוף זוכו הוא ואחיו ר׳ שאול מכל אשמה. לא הצטרף לתנועה הציונית, אבל גם לא לחם בה. בימיו הרימו הריפורמים ראש, והקימו טמפל עם רב ומטיף משלהם, בידעם שאופיו נוח ומתון, ואינו תקיף כמו אביו שהיה בודאי מכשיל את יוזמתם. הלך לחגיגת אבן הפינה, ועורר עליו את זעם החרדים. לדברי מרדכי זאב ברודא (בזכרונותיו, עמ׳ 164) לא היתה לו השפעה רבה בעיר. לא נס ליחו עד יומו האחרון. נפטר פתאומית ביום ה׳ א׳ חשון תרס״ד, בגיל ע״ח (או ע״ו). נספד ע״י בנו רא״ל, ונטמן ליד אביו.

ילדיו: א. ר׳ אריה ליבוש אב״ד סטרי וממלא מקומו בסטניסלב; ב. שרה זו׳ ר׳ פנחס הורביץ ממלא מקומו בזורובנא; ג. מרים. ד-ה. בנות. נישאו: לר׳ שלום מאירזון מדובנא; לר׳ נחמיה וינטרוב. גר בחצר זאמעך שברוסיה. לשם השיב לו בתרל״ט גיסו, הרי בשמים, ח״א, יג, וכן נזכר במאה שערים, שער נו; לר׳ לוי לעמבערסקי אב״ד סמילא ברוסיה.

מכתב הרב יצחק הורביץ מסטניסלב

גיסו השיב לו לשם בשנים תרמ״ב—תרנ״ט, הרי בשמים, ח״א, צה, ח״ב, קלד, קפד, ח״ג, נח, וכן נזכר במאה שערים, ט, לט. במנויי ארץ החיים, תהלים תרס״ד, ממריאמפול; ו. לאה הצעירה, נפטרה בתרמ״ד בלי בנים.

תולדות יצחק, לעמברג, דפוס ר׳ אברהם יוסף ב״ר אהרן מדפיס סג״ל, תרכ״ו, ד, פ ד׳. כ״ג שו״ת ע״ס ד״ח השו״ע, בלי שמות השואלים כמעט. בהקדמתו מקוה להדפיס גם את יתר חידושיו. בנו רא״ל כתב הקדמה בהלכה ובאגדה, וד״ת ממנו פזורים בספר. לא החשיב כ״כ את ספרו זה שחיבר בנעוריו בזורובנא. התכבד בעיקר בספרו השני: **מאה שערים** ח״א, פלפולים בנ״ט סוגיות הש״ס (מתוך מאה), לעמבערג, דפוס ראז״ו סאלאט, תרמ״ז, ב, עח ד׳. המסכימים: ש״ב רצ״ה אורנשטיין (מהקונטרסים אשר הראה לי ראיתי רב חילו בפילפולא, וכי מחדדן שמעתיה); ש״ב רי״א איטינגא (מלאים חריפות ובקיאות עד להפליא, מפרק הרים ומשבר סלעים). כמה מהסימנים תשובות להלכה. בעמוד האחרון ד״ת מאביו.

בספר הראשון משיב למהרי״ץ בתרכ״ב (דף ט.-י.); לב״ד טשרנוביץ בתרכ״ה (דף עא.-עב.); לסעריד (דף מה:-מו.); לר׳ ליזר ליב ענצער בסרט בתרכ״ב (דף עו:-עח.). בספר השני משיב לר׳ יצחק אב״ד אסטרא ליד קיוב (נא); לר׳ יהושע מדיהאלאר שבמולדביה (נד); לר׳ נפתלי גוטליב מו״ץ יאסי (מו); לר׳ שמואל הלוי הורביץ ביאלסיווטע חתן מחותנו האב״ד (כ).

תשובות אליו: גיסו, ארץ צבי, יו״ד, כג, נא; אביו, בר ליואי, ח״א, יו״ד, דף סב ע״ב, חו״מ, יג, לא, ח״ג, יו״ד, יז; ברכת רצ״ה, סז בתרל״ח; אחיו, בשמים ראש, לו (בלכתנו בדרך רוזדול נשאלנו מהאב״ד שם); גיסו, דבר משה, ח״א, מב; לבושי מכלול, טו לסטניסלב. הכשר שנתן, קמחז״ה, ד׳, אייר תרנ״ד, 7. מכתבו המזויף לרי״ש בלוך נגד הציונות, דובב שפתי ישנים, ח״ב, קמ-קמד. חבר אגודת הרבנים לאספת קראקא תרס״ג, ומכתבו: יד ראי״ם, יב. מכתב ד״ת מתרנ״ג לנכדו ר׳ פנחס, כרם שלמה, חשון תשמ״א, יד-יז.

ספר זכרון האסיף, תרמ״ט, 32; ר׳ מרדכי דרוקר מסטרי, קמחז״ה, ט׳ חשון תרס״ד, 6; מליצי אש, ב, חשון, קט; ספר סטניסלב, 27, 51, 84-91.

ר׳ יצחק ב״ר נפתלי הורביץ

ממעליץ בניו־יורק (תרס״ב—תשל״ח)

בנו של רבי נפתלי ממעליץ. נשא את חוה פעריל בת רבו ר׳ שמואל הורביץ אב״ד דמביץ. רב באזעריאן וקיפוטשוב שבווהלין. אחרי מלה״ע א׳ היגר לארה״ב, ושימש ברבנות בניו־יורק ובקליבלנד. חזר והשתקע במנהטן שבניו יורק כאדמו״ר ממעליץ. ניגוניו מושרים בחוגים רחבים, ותקליטיו זכו לתפוצה רבה. בביקוריו בא״י נקהלו רבים לקבל את פניו. נפטר בניו יורק ביום כ״ב תמוז תשל״ח. ילדיו: א. ר׳ שמואל אהרן, נולד בתרפ״ג. נשא את

חנה הכט בת שו"ב מהונגריה. לו ח' ילדים ובהם: חיה גיטל, רחל, מנשה, נפתלי, ראובן. שנים כבר נישאו; ב. ריזל שרה זו' ר' ישראל חיים פרומוביץ. בתם רבקה גיטל נספתה עם בן בתשכ"ו, ובעלה נישא בשנית; ג. בילא זו' ר' שמחה אליעזר ב"ר אברהם דוד רובין האדמו"ר מלנצוט בקווינס וילדיהם; ד-ה. רעכיל ועטיל לא נישאו.

כבוד שבת, ניו יארק, שולזינגר ברידער, תש"ב, סג עמ'. דינים ומנהגים לשבת על פי מקורות ראשונים ואחרונים, עם תרגום ליידיש בתחתיו. בהקדמתו כותב שחיבר זאת בראותו גודל חילול השבת, ומקוה להדפיס קונטרסים נוספים בענינים אלו. את מפתחות הסימנים חיבר בר"ת של שב"ת. לפני השער צורף מכתב, שהכנסות הספר קודש להדפסת ספרו נתיבות חכמה עה"ת.

בתש"י ההדיר את ספרו של אביו קדושת נפתלי, עם ספרו **ברכת יצחק** ח"א על בראשית ושמות, בסיועו של ר' יעקב פייגנבוים. ח"ב על ויקרא-דברים, ליקוטים נאים על הכתובים ומאמרי חז"ל, עם השמטות לשני החלקים, נויארק, דפוס הדר של ר' נפתלי ה"ש נכד אחותו, תשט"ז, 4, 288 עמ'. בהקדמתו כותב שדרש מאמרים אלו בפני רבים, בלשון צחה. מדף קב ע"א מחזור שני עה"ת ביידיש. בסוף רשימת רוכשי ח"א, ובראשם רבנים ואדמורי"ם. בסוף כל חלק תודה למסייעים לזכרון יקיריהם.

ר' יצחק איזיק הלוי איש הורביץ

אב"ד פוטיק וראב"ד זלישטשיק. חתן הרב מרדכי קאוולער, ב"ר זלמן אב"ד בורשטשוב וקמניץ. הניח בכתובים ספר שערי יצחק בחידושי ש"ס. צוטט ע"י נכדו ר' ישעיה לנדמן אב"ד אזיפולי, בהשמטות שבסוף ספרו תבנא לדיננא. כמו"כ חיבר ספר בכורי ענבים.

ר' יצחק אריה הורביץ

אב"ד סקלט.

תשובות אליו: אמרי דוד, קלד בתרפ"ה; צור יעקב, ח"א, קעג בתרס"ה.

ר' יצחק יעקב ב"ר חיים אריה הורביץ

מצישינוב וירוסלב (תק"ל—תרכ"ד)

נולד בשנת תק"ל לאביו ר' חיים אריה אב"ד טרמבובלה. יש ונקרא: ר' יעקב יצחק. בצעירותו כיהן ברבנות ציעשינוב. אח"כ עסק בתורה בברודי. בתקצ"ד נתקבל כאב"ד ור"מ ירוסלב, ושם נפטר אור ליום ב' כ"ד שבט תרכ"ד. בעשור האחרון לחייו היה סגי נהור. בנו ר' חיים חנינא ליפא נפטר כמה שנים אחריו, והניח את בנו ר' זאב מאשיל מזמושץ. הנכד טיפל בהדפסת הספר היחידי שהניח זקנו מוכן לדפוס, על ידי דודתו שינדל מציעשינוב בת המחבר, שהתאמצה להדפיס את כתבי אביה על הש"ס והמדרשים.

באר יצחק, פירוש על פירש"י עה"ת, כולל שלימות של ביאורי לשון, מקורות ממדרשי חז"ל וישובים לקושיות הרמב"ן, בכל דיבור של רש"י, ובכל התורה, למברג, ר' אברהם ניסן זיס סג"ל, תרל"ג, ב, קעח ד'. המסכימים: רא"ל נתנזון מברזאן (ידעתי את ידידי הרהמ"ח עוד בימי חרפי בעת היה שבתי בבראדי, ורבות פלפלתי עמו בסוגיות הש"ס והפוסקים, כי היה לבו לב חריף משכיל ובקי בכל סוגיות הש"ס); בנו השו"מ עם ד"ת, תודה לנכד המלבה"ד ולמדפיס תלמידו הנושא בהוצאות, וקריאת שם הספר (היה לו יד ושם גדול בתורה ובחכמה בעומק הלשון ובחוקי המליצה... והנה כבר יצא אבי... ויקרא אריה על המצפה והגדיל המחברת הלז, ומי כמוהו יודע ומבין מעלת החיבור ומהותו); ש"ב ומח' ר' יצחק שמשון הורביץ־מיזלש מטשרנוביץ (זכור אני ימים מקדם, אהבה רבה אשר היתה בינותינו בימי נעורים, בעת שהיה הגהמ"ח אב"ד טשעשינאב... איש צדיק תמים בדורותיו... עד זקנה ושיבה שקד על התורה ועל העבודה והיראה... וכל ימי היותו בחיים לא חפץ להשתמש בכתרה של תורה, וכל מכתביו וחידושיו בתורה היו צפונים באהלו... נשארו ממנו חדו"ת בכתב... אשר היו למראה עיני... ועוד דברים חמודים חדושי תלמוד בבלי ומדרשים, וידפיס תחילה עה"ת שהוא כבר מסודר). בספר ניכר ששלט בלשון הקודש, במכמני הדקדוק, ובסגנון מליצי נאה. מהדורה שניה בשני חלקים, בסידור חדש ובאותיות מרובעות, ירושלים, קריה נאמנה, תשכ"ז, 12, רעד; רכח עמ'. הרב יהודה ב"ר אברהם שמחה קופרמן מנהל המכללה לבנות בבית וגן, כתב לספר הקדמה שנדפסה קודם בהמעין תשכ"ה. הוא מנתח בה את שיטת המחבר בפירושו, ויתרונו על פני פרשנים אחרים. מורים ותלמידים משתמשים בספר להבנת דברי רש"י. צילום הוצאה זו ע"י מפעלי ספרים ליצוא, תשל"ז לערך.

תשובות אליו: ש"ב בר ליואי, ח"ב, אה"ע, טו, כג; תפארת יוסף, או"ח, ו, יו"ד, כד, חו"מ, כ.
משה סטארע, עברי אנכי, ב, 115; כתבי הגאונים, 117, לתולדות, 372, עם נוסח מצבתו; ספר ציעשינוב, 24 (כיהן עד תרכ"א, אחרי ירוסלב!).

ר׳ ישעיה ב״ר אשר יחזקאל **הורביץ**
מצפת וויניפג (תרמ״ג—תשל״ח)

נולד בצפת ביום י״א אלול תרמ״ג, לאביו ר׳ אשר יחזקאל הלוי (נפטר בירושלים ביום כ״ד אלול תר״ף מפחד הפרעות. כמה צדיקים רצו לסומכו כאדמו״ר ולא הסכים), ב״ר ישעיה (נכד השל״ה בן אחר בן. נשא את כלת אחותו של בעל צמח צדק מליובאוויטש, בת בתו של ר׳ אהרן הגדול מקרלין, וקרובתו של ר׳ חיים חייקא מאמדורא), ולאמו עלקא בת ר׳ ישראל דוב יפה, ב״ר אפרים מגדולי חסידי חב״ד, ב״ר ישראל מדפיס דקאפוסט, ש״ב ומקורבו של בעל התניא ונכד הלבוש. נשא בתרס״ג את פיגא בת ר׳ יצחק לוברבוים מליסא (נכד ר״ש מירוסלב וחתן ר״ש הלר), בן בנו של ר׳ מרדכי יהודה ליבוש בנו של החוות דעת.

למד אצל רבי דובריש זימאן מוורשא תלמידו של האבני נזר, ובישיבות הרידב״ז והחת״ס בצפת. רבו מוורשא הסמיכו בתרס״ג, וכן ראי״ה רובין אב״ד יאסלו בצפת. מתרס״ח רב לעדת חב״ד בצפת. בתרס״ט מינהו רבו הרידב״ז כחבר ביה״ד הקבוע שהקים, יחד עם ר׳ יצחק רובין מגליציה ור׳ שמואל לוריא מהונגריה, וכתב בהסמכתו: כי רב מובהק הוא... שוקד יום ולילה על התורה... אין דוגמתו בזמננו בתורה וביראה בכל ארץ הגליל. את הסמיכות קיימו ר׳ נחמן בטיטו מירושלים ממלא מקום הראשון לציון, ובתר״ע ר׳ חיים נחום ראש הרבנים בתוגרמה קושטא.

בזמן מלה״ע הראשונה סבל תלאות רבות. עשרה מבני משפחתו נספו בצפת בשלהי המלחמה מרעב וממחלות: 1. חמותו דבורה בת ר״ש הלר; 2. דודתו שינא רחל בת רבי אלטר יוסף מגזע הבעש״ט, אשת הרב שלום שכנא הלוי הורביץ (נפטר אחרי תרפ״ו), 3. ובנה יחידה ר׳ ישעיה, 4. וזוגתו שרה; 5. הב׳ אברהם ב״ר נחום חיימזון נכד דודו הנ״ל והבמ״ח; 6. מלכה בת דודו ר׳ מרדכי דוב הלוי הורביץ אב״ד ויטבסק, 7. ובעלה ר׳ נח שלמה נכד הסמיכת חכמים; 8. אחיו ר׳ ישראל דוב; 9. אחותו היחידה דבורה; 10. אמו.

בגלל המצב נאלץ לעקור לארה״ב, ומניסן תרפ״ב רב לקהילת חב״ד בניו־יורק. מתמוז תרפ״ג אב״ד ויניפג עשרות שנים, וראש הרבנים במערב קנדה. פעיל במזרחי. באלול תשי״ג עלה לארץ, וגר בבת גלים שבחיפה. עבר לרחובות, ושם נפטר ביום כ״ב טבת תשל״ח. הניח משפחה מסועפת בארץ ובחוץ לארץ.

יבא שילה א-ב, ח״א שו״ת בהלכה: א. מנחם ציון — בהלכות א״י (5), קול יעקב — בשאר ההלכות

(13); ח״ב דרושי אגדה: א. בני אהרן — של א״י, ב. יפה לבשמים — שנשא בגולה, סט. לואיס, מוינעשטער פרינטינג קאמפאני, תרפ״ו, רפג עמ׳, עם מפתחות בסוף החלקים. בפתיחת הספר זכרונותיו מצפת ותולדות הישוב האשכנזי בעיר, עם פרטים ביוגרפיים וכתב הסמיכה שקיבל מהרידב״ז. הסכמת ראי״ה קוק מתרפ״ב: זה מכבר ידעתי את חיליה דההיא אילנא רברבא. בסוף הספר רושם את מסייעיו בערי וכפרי קנדה המערבית, מספרי היהודים בהם, ומצב הקהילה ומוסדותיה בכל מקום. בין היתר סייעו לו אחיו ר׳ מנחם מנדל ור׳ אהרן משה.

פרד״ס הארץ, כולל ד׳ חלקים: א. בית יצחק ובית מאיר — שו״ת בהלכה; ב. פאר מרדכי — דרושים ע״ס הפרשיות; ג. לחם שלמה — דרושים למועדים; ד. משא יחזקאל — דרושים בהלכה ובאגדה עה״ת והמועדים לפי חסידות חב״ד. ירושלם, דפוס ציון של האחים רוהלר, תרצ״ג, תרל עמ׳. מעבר לשער מזכיר את התמוטטות פרנסתו בעירו ע״י אינשי דלא מעלי. בהקדמתו כותב כי את רוב השמות קבע על שם הגביר ר׳ יצחק מאיר ב״ר מרדכי קאליף (וזו׳ דאבא בת ר׳ שלמה זסלבסקי), שנתן לו בתר״ץ את הכסף כזבולון להדפסת הספר, ואח״כ נעשו מחותנים עי״ז שבנו שניאור זלמן נשא את שינדל בת הגביר. הקדמת הנדיב ביידיש בה משרטט תולדותיו נכתבה ע״י המחבר, ואח״כ באנגלית. בהתחלה קונ׳ ילקוט הרואים, חליפת שו״ת עם הרבנים שהשיגו על ספרי יבא שילה, ומילואים לאותו ספר.

בין הכותבים בתרפ״ז: ראי״ה קוק (בכלל עושה הספר החשוב הזה רושם טוב); ר׳ אברהם ורנר אב״ד ראש פנה (ספרו ענין אותי, ואני אוכלו על ראשו על כרעיו ועל קרבו... ואפילו השיחות שבו מענינות ומפיצות אור על החיים באר״י); ר׳ אפרים שרגא וינגוט דומ״ץ צפת (מאד נהניתי בו); ר׳ יונתן בנימין הורביץ מירושלים (אף כי כאיש אגו״י מסתייג מדרכו); שנים מר׳ ישראל מודובסקע מארה״ב וצפת, נכד הבעש״ט ואח מאמא לצדיק ר׳ נפתלי חנה׳לס; ר׳ נחום אתרוג מצפת; ר׳ אורי פעלשין רב ושו״ב מתולה בניו יורק; ועוד רבנים רבים מא״י ומחו״ל, בארצות פולין, ליטא, גרמניה, ובעיקר ארה״ב וקנדה. בין היתר מר״ח הירשנזון מהובאקען המבקש עוד פרטים איך מתיחס לר׳ אהרן מקרלין; ר׳ יוסף תאומים מדטרויט; ר׳ יצחק דוד אתרוג מלוס אנג׳לס; ר׳ אברהם הורביץ נכד ר״נ מרופשיץ שו״ב בטורונטו.

עדן ציון על מקומות הקדושים שבארץ ישראל, לפי סדר א״ב של שמות החכמים שנטמנו בה, ובעמ׳ קא-קכ סדר יחוסו עם תולדות השל״ה, ירושלים, המסורה, תשט״ז, רסה עמ׳. בששת העמודים האחרונים לוח תיקונים והשמטות, וטובות זכרונות למסייעים. ד״צ ניו יורק תשל״ד, ולמעשה בסין. נדפס ולא נכרך גם ח״ב: **יחוס הגדולים**, (ובעמ׳

שמו-שמז סיפורי ר״ש מירוסלב שאינם ידועים), אך אינו מצוי כלל וכלל.

תולדות אנשי שם, 30.

ר׳ ישראל(יש) ב״ר אליעזר **הורביץ**
מברנוב (תקע״ד — תר״ל)

נולד בשנת תקע״ד לאביו רבי אליעזר מדזיקוב. נתקבל כרבה הראשון של ברנוב בה היו הרבה בני תורה. לימד בחורים מופלגים בקלויז שיסד גיסו ר׳ יעקב, ושמם יצא לתהילה כלמדנים. בעיירה ראוהו כמתנגד המנהיג אמירת פילפול בתורנות מדי שבת. שמו יצא כמקובל קדוש עושה נפלאות, אבל סירב לנהוג אדמורו״ת, ודחה את המשחרים פניו ונותנים לו פתקאות. נפטר צעיר בר״ח ניסן תר״ל. בתקפ״ח נשא את יוכבד בת ר׳ דוד הגר מזבלטוב, ומוסרים שהרגיש כי זקנו ר״נ מרופשיץ שם ידיו עליו ומברכו. אח״כ נשא את בילא בת דודו ר׳ אברהם חיים הורביץ הראשון מלינסק. ממנה נולד לו בנו ר׳ אברהם שמחה שמילא את מקומו בברנוב. בתו נישאה לרצ״ה ה״ש מרודניק, שחתם עמו בתר״ל מברנוב. נשא בשלישית את אלמנת ר׳ דוד לעזער מטרנוב.

ספר בארנוב, 69, 70, 109.

ר׳ ישראל ב״ר יהודה **הורביץ**
ממעליץ-דזיקוב (תר״י — תר״ס)

בנו של ר׳ יהודה אב״ד מעליץ. נשא את מלכה בת רבי מאיר מדזיקוב, נפטרה אחרי תרס״ה. אחרי פטירת אביו טען לרבנות מעליץ ללא הצלחה, כי זכה בה אחיו ר׳ נפתלי. פתח בימ״ד משלו, ואחריו החזיק בו ר׳ אלעזר מלכהלעס. כשחסידי דזיקוב רצו להתפלל בביהמ״ד, הסכים בתנאי שייקרא שם הרב, וימשיך לערוך ס״ג באמירת תורה (מעליצער יידן, 166). רשום כאב״ד מעליץ במנויי זכרון שמואל (הלר) תרמ״ב. נפטר מצער בגיל צעיר לפני תרס״ה. בניו: א. ר׳ חיים מאיר יחיאל אב״ד ריינזוב; ב. ר׳ יעקב ממעליץ-דזיקוב בטורנא. אולי חתנו של הרבי משינאווא, ותשובה אליו: מנחת אברהם, ח״א, יד בתרצ״ב; ג. ר׳ אברהם שמחה ממעליץ בירושלים.

ר׳ ישראל דוד ב״ר טוביה **הורביץ**
משנדישוב-שאץ (תרנ״ט — תשכ״ז)

נולד בשנדישוב בשנת תרנ״ט לאביו האב״ד ר׳ טוביה. נשא בתרפ״א את יענטל בת רבי מאיר מושקוביץ משאץ. נפטרה בדמי ימיה בהניחה ב׳ בנים וב׳ בנות. מתרצ״ב האדמו״ר משאץ בארה״ב בה ייסד בימ״ד, עד לפטירתו בתשכ״ז. ביתו היה

רבי ישראל דוד הורביץ משנדישוב-שאץ בניו-יורק

פתוח לאורחים במאור פנים, וידו הושטה לעזרה לכל. פעל בועד העזרה ובמוסדות תורה. ילדיו: א. ר׳ מאיר (תרפ״ז) ממלא מקום אביו. נשא את סימה בת הרב אשר יונה ויינברגר, ולהם ו׳ ילדים; ב. ר׳ אברהם (תרצ״ב). נשא את בלומה בת ר׳ שמואל שכטר, ה׳ ילדים; ג. שרה בניו-יורק, התגרשה; ד. רחל זו׳ ר׳ שלמה ב״ר משה שמואל רוטנברג.

תולדות אנשי שם, 30.

ר׳ ישראל יוסף (יוסלה) ב״ר אלטר אליעזר **הורביץ**
מריגליץ (תר״ץ — תשכ״ב)

בנו של ר׳ אלטר אליעזר אב״ד ריגליץ וסטאשוב ב״ר אברהם שמחה מברנוב. מילא את מקום אביו כאב״ד ריגליץ. נשא את רבקה בת רבי יצחק הורביץ מסטוטשין, נפטרה בברוקלין אדר תשל״ח. אדמו״ר באריק. גר בטורנא. בתרצ״ב לערך היגר לארה״ב, וכיהן כאב״ד קהל באנווא. כל זמנו הקדיש לתורה ולעבודה בהצנע לכת. נפטר אחרי מחלה קשה ביום י״ז אב תשכ״ב (צ״ל תשכ״ח). ילדיו: ר׳ נפתלי רב בבורו-פרק; ב. אסתר זו׳ ר׳ משה ב״ר

שמואל הורביץ. להם בן, ובנות נוסבוים וגלמא; ג. ר׳ אברהם שמחה, גר בניו יורק עם זו׳ וילדיו. בנו ר׳ אלטר אליעזר נשא את רחל לאה בת ר׳ מנשה ב״ר יעקב יצחק הורביץ-פנצר.

זכרונות המאור, ח״ב, תר״ס (ר׳ צבי יוסף!).

ר׳ ישראל יעקב יוקל ראה לפי: **הורביץ, ר׳ יעקב יוקל** ב״ר מנחם מנדל

ר׳ ישראל שלמה ב״ר צבי הירש **הורביץ**

מברודי ולבוב (תקצ״ח — תרס״ח*)

נולד בברודי בשנת תקצ״ח, לאביו הגביר ר׳ צבי הירש (נשא את שרה רבקה בת ר׳ שלמה נפתלי רייכנברג אב״ד צורטקוב חתן ר׳ שמחה ויטלס מבוברקא), ב״ר יעקב יוסף אב״ד אלקסניץ, ב״ר איציקל מאה״ו. מנעוריו התמיד בתורה. שלט ברוב שפות אירופה, ולמד גם ידיעות כלליות. נשא בצעירותו אשה מיוחסת מברודי, והתפרנס ממסחר. מתורגמן מושבע בעיר לרוסית מטעם הממשלה. בזמן משבר בעסקיו נדד בארצות שונות. לבסוף השתקע בלמברג, ופתח בית מסחר מצליח. נפטר אחרי תרס״ה.

תהלוכות עולם, י״ז דרושים מיוסדים על דברי חז״ל מחד והנסיון היומיומי בהליכות העולם מאידך, לעמבערג, דפוס ח. רוהטין, תרס״ב, ד, נב ד׳. בהתחלה מכתב מרא״ב קלוגר: למען גודל אהבתך פניתי את עצמי מכל עסקי, ועיינתי מעט בספרך פעם כה ופעם כה, ומצאתי בו דברים יקרים ראוים לחכם לב כמותך, וראיתי כי ככוחך אז כוחך עתה, בידו האחת אוחז בעקב המסחר, וידך השנית אוחזת בעט סופר לכתוב חידושיך בגפ״ת ואגדתא, אשר ידעתיך מאז כי שכלך ישר קולע אל השערה. בהקדמת המחבר כותב על נסיונו האישי, שנתקל בחייו באנשים מכל הסוגים, מגדולי הגבירים עד פחותי העניים, קרא ספרות בשפות רבות, וראה שאין טוב אלא תורה. אח״כ מאמר יקרא דשכבי לתולדות המשפחות הורביץ, באב״ד, רוקח, רייכנברג ועוד, מאת ר׳ אברהם סג״ל איטינגא. בכל דרוש ביאורי מקראות ומאמרי חז״ל. בספר ד״ת מבנו ר׳ צבי הירש. בכתובים נותרו החלק השני, וכן עבד המלך על כל חלקי הרמב״ם, מנחה חדשה לחידושים בהלכה ובאגדה, ועוד סיפורים וחוברות בעברית ובגרמנית.

דור רבניו וסופריו, ו, 26.

ר׳ לוי יצחק ב״ר מנחם מנדל **הורביץ**

מבוליחוב (תקפ״ב — תרס״ב)

נולד בשנת תקפ״ב (וי״א תקפ״ד), כבן יחיד לאביו ר׳ מנחם מנדל אב״ד בוליחוב. כמה מחידושיו בספר

שושנת יעקב של אביו. היו רגילים לקרוא לו ר׳ לוי בלבד, ונמצא רישום שנקרא בעל ״מטה לוי״. נשא את בת הנגיד ר׳ יוסף ארנשטיין מקריווטש, והיה עתיר נכסים. כשנפטר אביו בתרכ״ד סירב למלא את מקומו, ונבחר הרב אהרן מאיר פרידלנדר. במנויי נזיר השם תרכ״ט. רק אח״כ בתרל״ט עלה על כס הרבנות שלא על מנת לקבל פרס. חתימתו מצויה כבר בתר״ל, וכן במנויי חידושי מהר״פ תרמ״ו עם חתנו ר׳ יעקב עטינגר. נפטר בליל שבת ט״ז סיון תרס״ב, וזמן רב אחריו לא בחרו שם רב. בפאלקסקאלענדער נרשם עד תרס״ד. נספד ע״י רא״ל הורביץ אב״ד סטרי, בנו יחידו ר׳ מנחם מנדל, וחתניו ר׳ יעקב איטינגא בן המהר״יא, ור׳ חיים קרעמער. הם ציינו את דמותו כאחד משרידי רבני הדור הישן, גדול בתורה ביראה ובצדקה.

תשובות אליו: בית יצחק, יו״ד, ח״ב, קג, חו״מ, נ בתרל״ה — תר״ן; ש״ב הרי בשמים, תנינא, ל בתרנ״ד; שו״ת מהרי״א הלוי, ח״א, ה, מב בתרכ״ט — תרל״א; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, מ; ש״ב שו״ת הריב״ם, יב.

אברהם רוזען מבוליחוב, המגיד, כ״א סיון תרס״ב, 287; נכדו יעקב צבי קרעמער, מחז״ה, כ״ב סיון תרס״ב, 5.

ר׳ לוי יצחק ב״ר פנחס דוד **הורביץ**

מבוסטון (נו׳ תרפ״א)

נולד בבוסטון בשנת תרפ״א לאביו רבי פנחס דוד.

רבי לוי יצחק הורביץ האדמו״ר מבוסטון

למד בירושלים ובישיבת תורה ודעת. נשא בתש״ג את רייכל בת ר׳ נפתלי אונגר אב״ד ניימרקט. בתש״ד נענה להפצרות חוג הקשישים שנותר בבוסטון אחרי עזיבת אביו, ועבר להתישב שם כממלא מקומו. תחילה בדורצ׳סטר, ומתשכ״ב בברוקליין. הקים ועומד בראש המרכז החסידי הגדול בניו אינגלנד ״בית פנחס״. האדמו״ר החסידי הראשון שאנגלית היא שפת האם שלו, ומשמיע בה דברי תורה. משום כך מצא מסילות לליבם של הסטודנטים הרבים הלומדים בבוסטון עיר המכללות, והוא מקרב את מושגי החסידות להבנתם של בני ימינו בעולם המערבי. קירב רבים ליהדות, ועורר תנועה של בעלי תשובה, במיוחד מבין המרצים והסטודנטים הכרוכים אחריו לכל מוצא פיו. ריכז סביבו קהילה גדולה של משפחות צעירות, והקים סמינר לצעירות בניהולו של בנו הרב מאיר. ביתו תל תלפיות פתוח לרווחה להכנסת אורחים בקנה מידה נרחב, ולהושטת סיוע לחולים הרבים הבאים להתרפא בבתי החולים שבעיר. הבית הומה כל היום מהבאים ליהנות ממנו עצה ותושיה. מלבד בעניני הדרכה ורוחניות, מרבים להתיעץ עמו גם בענינים אישיים, מסחר ורפואה. צילם את סידור ברדיטשוב שהוא נוסח בוסטון, כולל מנהגי אביו, וכן הופיע תקליט מניגוניו. ממנהיגיה הבולטים של אגודת ישראל, ובעל השפעה רבה. ביקר פעמים רבות בארץ, ומתכנן הקמתה של קריה חסידית.

ילדיו: א. הרב פנחס דוד (תש״ד). נשא את שרה בילא בת ר׳ יהושע גרינולד אב״ד חוסט. משמש כאדמו״ר מחוסט בניו־יורק. ילדיו: משה שמעון, ישראל אהרן, הנטשע, יהושע, יחיאל מיכל; ב. הרב מאיר אלתר (תש״ו) בבוסטון. נשא את סימה מוסברג, ולהם בת (תש״ם); ג. שינה גיטל (תש״ז) זו׳ ר׳ יוסף חיים פרנקל. ילדיהם: פנחס דוד, חנה הינדה, מאטיל פיגא, שלמה אברהם צבי; ד. ר׳ נפתלי יהודה (תשי״ב); ה. טויבא לאה זו׳ ר׳ משה חיים בכורו של הרב אליהו יהושע געלדצעהלער. ילדיהם: שרה סאשע, אליעזר, רחמה מירל, בלומה פעשע.

אברהם פרבר, דגלנו, תשרי תשל״ו, יד-טו; ישראל שפיגל, המודיע, כ״ח שבט תשל״ו; בית יעקב, תשל״ח, 200, עמ׳ 8-9, 20-21.

ר׳ ליב ראה לפי: **הורביץ, ר׳ אריה ליב**

ר׳ מאיר הלוי הורביץ

ת״ח בבוצץ. אולי בנו של ר׳ פנחס אב״ד זורובנא.

תשובות אליו: לבן אחותי, הרי בשמים, תליתאה, עג, קכ בתר״ס—תרס״ב. ממשתתפי אהל מועד תרס״א.

ר׳ מאיר(ל) ב״ר אברהם חיים הורביץ

מלינסק (תר״ך׳—תרפ״ג)

בנו של ר׳ אברהם חיים השני אב״ד לינסק, ונכדו של רבי שמעון מירוסלב. י״א שנולד בשנת תר״ג. נשא את הינדא רחמה בת ר׳ נפתלי צבי הורביץ (ולא פרנס) מצאנז, חורגו של הדב״ח. אחרי פטירת אביו בתרס״ה, מילא את מקומו ברבנות לינסק. הקהילה שילמה לו משכורת דלה. התפלל בקלויז צאנז, אבל לשבתות החורף ובימות החול היה לו מנין קבוע בביתו. נפטר בשנת תרפ״ג.

ילדיו: א. ר׳ מנחם מנדל ממלא מקומו בלינסק; ב. ר׳ יעקב. נשא את אידל בת ר׳ אלימלך, ב״ר ישכר, ב״ר אלימלך רובין. נספו עם ה׳ ילדיהם. שרד רק ר׳ אלימלך יליד תרע״א. נשא את רבקה בת ר׳ אהרן דוד ב״ר שלום רוזנפלד. מתש״ז בארה״ב, וילדיהם: יעקב, נשא את לאה בת ר׳ אברהם ויינפלד וילדיהם: בילא זו׳ הר״מ ר׳ שמעון זיסהולץ וילדיהם; ג. חנה זו׳ ר׳ אביגדור הורביץ אב״ד ברנוב; ד. פרידה זו׳ רצ״ה ה״ש האדמו״ר מסטמר נכד הרבי משינאווא; ה. רבקה זו׳ ר׳ יחזקאל שרגא פ״ת ב״ר שמואל שמלקא עזריאל אב״ד קלסני ויליצ׳קה; ו. הענטשא זו׳ בן דודה ר׳ נפתלי ב״ר קופל ב״ר נפתלי צבי פרנס. נספו הי״ד; ז. בילא זו׳ ר׳ אלימלך ב״ר יצחק מיכאל ב״ר יחזקאל פנט.

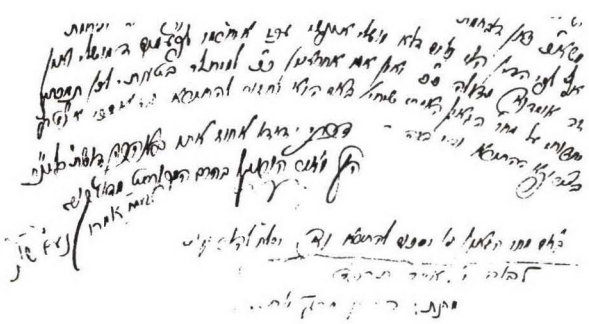
תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, קעח; שו״ת מהר״ש, ח״ד, צג, צה בתרע״ד—תרע״ח.

ספר ליבא״י, 22, 60, 64, 86.

ר׳ מאיר(ל) ב״ר אליעזר הורביץ

מדזיקוב (תקע״ט—תרל״ז)

בנו הרביעי והמפורסם ביותר של רבי אליעזר מדזיקוב. נולד ברוה־רוסקה בשנת תקע״ט. התחנך כמה שנים על ברכי זקנו הגדול ברופשיץ, ואח״כ אצל דודו רבי אשר ישעיה ואצל רצ״ה מרימנוב. אביו קרא לו בצעירותו: הגאון שלי. כמנהג המשפחה לא נשא בת אדמורי״ם, אלא את דבורה בת הגביר ר׳ קלמן פיצליס מקראקא (וזו׳ שרה)

חתימת רבי מאיר מדזיקוב בסוף תשובתו להיתר עגונה

מחסידי רופשיץ. בכך נתקיימה בהם ברכת רבי נפתלי או בנו רבי אליעזר שבעתיד עוד ישתדכו, בשכר מסירות נפשם ופזרנותם להשיג אתרוג לסוכות. נתמנה כרבה של דזיקוב כבר בחיי אביו, ונהג נשיאותו ברמה. לא סבל תקיפים, ועסקנים העושים הכל לשם כבוד. משום כך חלקו עליו כמה מבני הקהילה, ונסעו אל אחיו רבי משה לרוזוודוב. אחרי פטירת אביו מילא את מקומו גם כאדמו״ר, ובימיו התרחבה והתעצמה חסידות דזיקוב. בגלל ריבוי הבאים הוכרח לבנות חצר גדולה ומפוארת רחוק מביהמ״ד העירוני, עם מקוה, סוכה, גינה, ובית מיוחד לערב פסח שנסגר בחג. נחשב כאדמו״ר עשיר, גאון בתורה וערום ביראה כאביו וכזקנו. בני עירו ראו בחוש את פקחותו ומופתיו. נמנע מלהתערב במחלוקת, ומשום כך נתחדדו היחסים בינו ובין רבי חיים מצאנז שהיה מחותנו שלוש פעמים. לנישואי בנו ר׳ אהרן שלח לצאנז כמחותן העומד מצידו במקומו, את האופה של דזיקוב ר׳ משה אריסש ב״ר אהרן קנובלר, ובירכו באריכות ימים (נפטר בשנת תרצ״ו בגיל צ״ד).

אחרי פטירת הדב״ח אמר שזמנו קרוב. בשנתו האחרונה סובב בחנוכה את הסביבון עם ילדיו, וכאשר נפל לו ג״פ על האות נ׳, ראה בכך רמז שיהיה נפטר השנה. י״א שהסביבון נפל על ג׳, ואמר הנה יום ג׳ מתקרב, מבלי שמקורביו יבינו אז את כוונתו. סבל שנים ממחלת מעיים כרונית, וכל שנה נסע לקרלסבד. גם בשנה זו לחצו עליו מקורביו שיסע לשם להתרפא. בלי רצון נענה להם, אלא שביקש לחזור אחרי שבצאתו מדזיקוב עם פמליתו, נתקלו בלויה נוצרית שבראשה צועד כומר וצלב בידו, ומקובל מרמ״מ מרימנוב שאין זה סימן טוב לצאת לדרך. אחרי בואם לקרלסבד נפטר שם ביום ג׳ ח׳ תמוז תרל״ז, כשהוא יושב בכסאו מעשן את מקטרתו ואומר: הנשמה לך והגוף פעלך חוסה על עמלך. אלפיים זהובים שולמו לרופאים כדי שיסכימו שיועבר לדזיקוב. בניו הביאוהו ברכבת לדמביץ, וממנה בעגלות לדזיקוב. הספיקו לקברו ליד אביו עוד לפני כניסת השבת, כשהתושבים רואים בחוש נס מעין שמש בגבעון דום. זעקת יהודי העיר עלתה השמימה, ואף נכרים, שופטים וראש העיר הזילו דמעות. כארבעת אלפים איש השתתפו בהלויה שנערכה בשעה השמינית.

ילדיו: א. חנה זו׳ ר׳ יעקב יצחק אונגר מזבנא; ב. ר׳ נפתלי חיים מירושלים; ג. ר׳ טוביה ממאדין; ד. ר׳ יהושע ממלא מקומו בדזיקוב; ה. ר׳ יחיאל מפוקשיבניצה; ו. מלכה זו׳ ר׳ ישראל ממעליץ־דזיקוב; ז. לאה זו׳ ר׳ שלום ה״ש ראב״ד צאנז ב״ר אהרן רב הקרייז; ח. ר׳ אהרן מבייטש; ט. הינדה זו׳ רבי ישראל הגר מויזניץ; י. ר׳ אשר ישעיה מרימנוב.

אמרי נועם עה״ת, פרעמישלא, דפוס רח״א זופניק עט קנאללער, תחילת תרל״ח. ח״א, ב, קכ ד׳, בראשית שמות, השמטות וליקוטים, ח״ב, פח, ה ד׳, ויקרא־דברים וליקוטים. בספר רמזי קבלה וחסידות, עם חשבונות של גימטריאות בדרכו של ספר ברית כהונת עולם. יצא לאור ע״י בנו רבי יהושע הכותב בהקדמתו הקצרה לח״א, שאביו רצה להדפיס את הספר וקבע את שמו. את חשבון הגימטריאות יש לעשות בנחת, ולבדוק בלוח התיקון. מתנצל על שהסופר לא דייק בלשון השמועה, וייחס למשל לאריז״ל דברים שאביו הוסיף על דבריו. לח״ב צירף הקדמה בהלכה ובקבלה, ובסוף שתי תשובות לבן אחותו רש״ד אונגר מזבנא, בפירוש דברי אביו המחבר בפרשת תרומה. זהו הספר היחידי שנראה על שולחנו של רבי אברהם המגיד מטריסק.

אמרי נועם למועדי השנה, ח״ב, קראקא תרמ״ו, ח״ג, מונקאטש תרנ״ו, קא ד׳. בח״ב מדף פז: שו״ת מהמחבר על מנהגים ומעט פלפול א-ד; מדף פט. שתי תשובות בנו מתרמ״א. בח״ג מדף ע״א ע״ב י״ג תשובות מבנו באגדה, ולישב דברי אביו. תשובה ג׳ לבנו של הה״צ ר״פ. בקולופון זכר ר׳ שמואל שכנא מרוזוודוב, שמעזבונו נדפס חצי הספר.

מהדורה שניה עה״ת, יערוסלב, דפוס ל. סטירני של ר׳ מאיר וויעזען, תרס״ז. ח״א, בראשית-שמות וליקוטים, ב, קיז, ג ד׳; ח״ב, ויקרא-דברים, קב ד׳. נכדו המהדיר רבי אלטר כותב בהקדמתו שמדפיס בהידור, כשכל ההשמטות בפנים על מקומם. בהסכמת אביו רבי יהושע כותב שדברי אביו המחבר נאמרים בחריפות, הם דברים העומדים ברומו של עולם ומצוה לפרסמם ברבים, ומצרף כמה מתשובותיו שלו שאינן בעניני הלכה להדפיסם יחד. הן נדפסו בסוף ח״ב: שתים לחתנו ר׳ פנחס נתן ספרין מרידיק עם תשובה ממנו; בתרנ״ח לר׳ מאטיש עקשטיין מרישא; בתרס״ה לרב אחד. בהסכמת ר׳ ישראל מויזניץ כותב: ויקחו ברכה ושמירה לתוך בתיהם... מאיר עיני חכמים בדבריו הקדושים, להבות אש בקול בחצבו, כולו ממתקים וכולו מחמדים. מהוצאה זו צולמו המהדורות הבאות, לרבות השלישית בברוקלין תש״ך, ע״י נכדו רבי אברהם צבי הירש הורביץ.

נכדו הרב אברהם יהושע השל ליברמן הוציא לאור ד״צ של מועדים ח״ב בניו־יורק תשי״ח, וח״ג בתל־אביב, דפוס אי״ל, תש״ך, ג, קא ד׳. בהקדמתו ובסוף מודה למסייעיו, ובהם: אחיו ר׳ אלתר ישכר דוב ליברמן וזו׳ רבקה; ש״ב ר׳ יהושע פרישווסר; ר׳ גצל ברגר מלונדון, ועוד. בסופו: אמרי חיים — לקט חדו״ת ששרדו מר׳ חיים הלוי ליברמן אב״ד דאברא אבי המהדירים, עם הקדמת חתנו הרב אברהם

אנגלרד המשרטט קוים לדמותו, דפוס המרכז, טז עמ׳. בעמוד האחרון רשימת חלק מקדושי דאברא.

נכדו הרב חיים משה הורביץ מב״ב הוציא לאור בד״צ מהדורה רביעית עה״ת, בני־ברק תשל״א, ב, קכ; קג ד׳, וכן מועדים ח״ג, ב, צט ד׳. מועדים ח״ב הופיע בתשל״ג, צו ד׳. בכל הקדמה מודה לש״ב רבי חיים מאיר מויזניץ שעודדו להוציא את הספרים לאור, וכותב שזו מהדורה מוגהת ומתוקנת. בהקדמתו לח״ב כותב שתיקן בפנים כל מה שהיה בלוח התיקון שבסוף, בתוספת עוד תיקונים והגהות.

שו״ת **אמרי נועם** ח״א, קראקא, דפוס ר׳ יוסף פישער, תרמ״ח, ב, מז ד׳, מח תשובות; ח״ב, יראסלויא, דפוס ל. סטירני של ר׳ מאיר וויעזען, תרס״ו, ו, סט ד׳. בח״א הקדמת המו״ל עלום השם (נכדו ר׳ שלום דוד אונגר מזבנא) שצירף הגהות חידושיו. גם בח״ב הקדמת המגיה (נכדו ר׳ יהודה אונגר מסוקולוב), בה מספר כיצד הספר ניצל בנס משריפה. הציג מחידושיו בשולי הדפים, וגם במפתחות שבסוף שיבץ מהוספותיו. בע״א של הדף האחרון תשובה שנשמטה, ובע״ב לוח הטעות והתיקון.
מהדורת צילום, ת״א תשכ״ט, ב, מז; ב, עג ד׳, ע״י נכדיו האחים ראי״ה ור׳ אלתר ישכר דוב ליברמן. הראשון כותב בהקדמתו שגדל על ברכי זקנו רבי אהרן מבייטש, ומודה לאדמו״ר רח״מ מויזניץ שהשאיל לו את הספר לצילום. צולם גם בברוקלין ע״י נכדו רבי שלום הורביץ.
תשובה לאב״ד טארלא (ח״א, יט); לאחיו (ח״ב, יא); למח׳ (ח״ב, יג); לגיסו וממנו על גזירת גילוח לחתנים (ח״ב, טז); תשובתו למח׳ רש״נ הלוי גסנבויאר בספרו מגדל השן, צ בתרט״ז.

תשובות אליו: **האלף לך שלמה**, אה״ע, ז, מג; **ברכת רצ״ה**, צז בתרל״ג; מח׳, דב״ח, (ח״א, אה״ע, ט), ח״ב, חו״מ, לה; **מהר״י הכהן**, חו״מ, שער הענינים, טז; שו״מ, קמא, ח״א, י, יג, כג, ח״ב, נג, נד, ח״ג, מד, קמט, רה בתר״י — תרט״ז; **שירי טהרה**, דף נא ע״א.
שמחה לעבאוויטץ מברנוב, העברי, כ״ה תמוז תרל״ז, שלג; מליצי אש, א, תמוז, 20-21; יעקב פליישר, קהילת טרנובז׳ג־דזיקוב, 74-80, 112-115, 118-119.

ר׳ מאיר ב״ר שמואל שמלקא **הורביץ**
מלברטוב ולבוב (תק״ן׳ — תר״א)

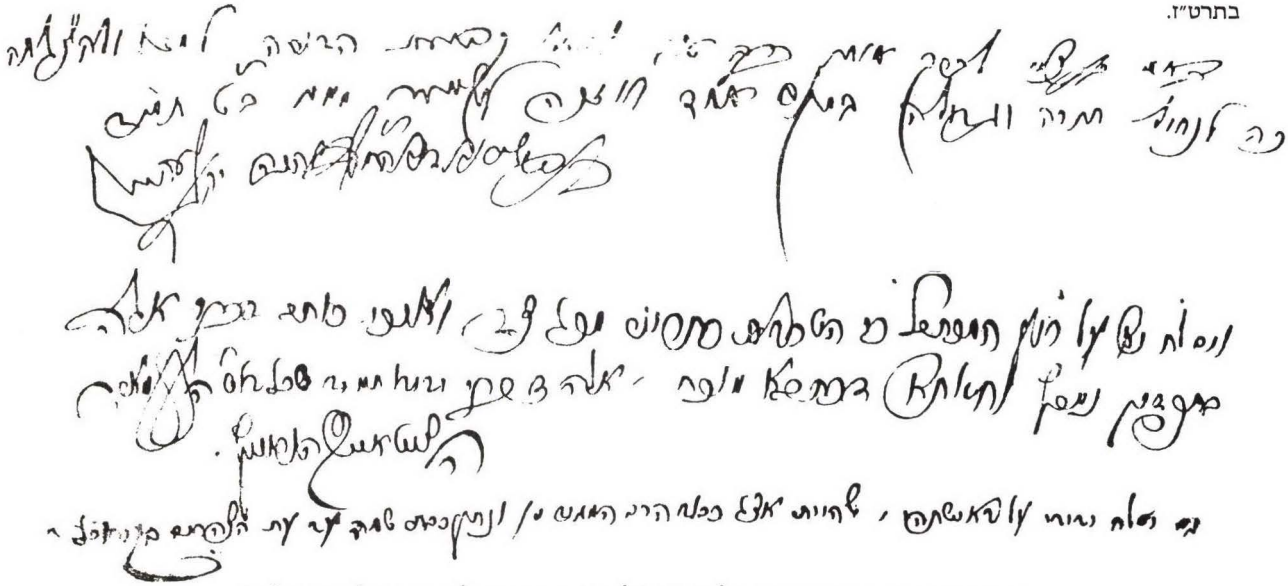
בנו של ר׳ שמואל שמלקא, ברצ״ה בעל מחנה לוי. נשא את רחל בת ר׳ סנדר סוליצר מוורשא. בצעירותו אב״ד לברטוב, ואח״כ תורתו אומנותו בלבוב. נפטר ביום ט״ו אלול תר״א, ונספד בערים הגדולות בגליציה. לא זכה לבנים. בתו נישאה לר׳ מנחם מאניס מדובנא, המו״ל הראשון של פנים יפות בתקפ״ה.
תשובות אליו: **לנ״ד**, בית אפרים, אה״ע, ח״ב, סב, קיז, קיח, חו״מ, יח.

ר׳ מאיר יחיאל ראה לפי: **הורביץ, ר׳ חיים מאיר יחיאל**

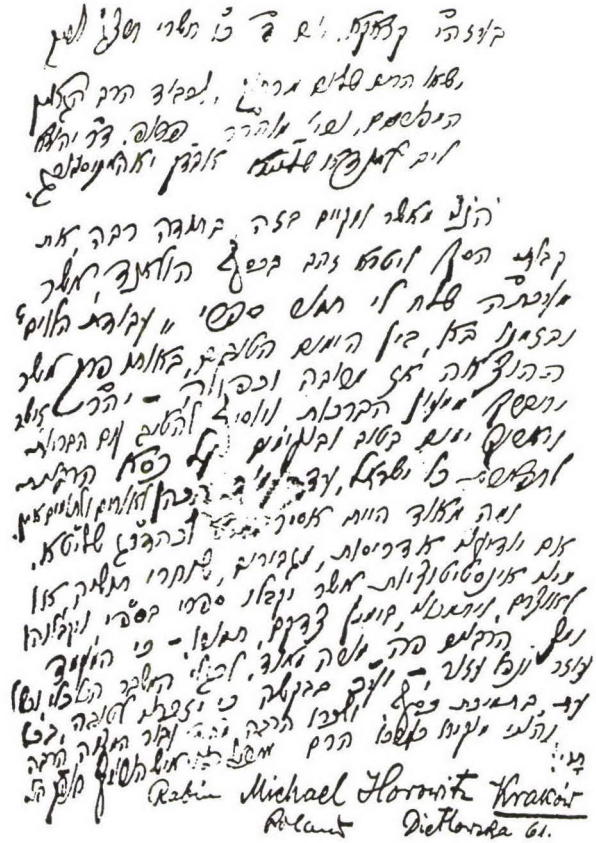
ר׳ מאיר יעקב ראה לפי: **הורביץ, ר׳ יעקב מאיר**

ר׳ מיכאל ב״ר חיים אריה ליב **הורביץ**
מקראקא (תר״ל — ת״ש)

נולד בשנת תר״ל לאביו ר׳ חיים אריה ליב אב״ד קראקא. למד גמרא בת״ת הכללי של אביו אצל ר׳ מרדכי ריפס, והיה התלמיד הטוב ביותר בכתה (מיינע זכרונות, 95). מראשי המזרחי ות״ת תחכמוני

חתימת הרב מאיר הורביץ מלברטוב על מכתב ד״ת אל רש״נ אלנברג מלבוב

גלוית תודה מר׳ מיכאל הורביץ מקראקא מיום כ״ו תשרי תרצ״ג אל פרופ׳ יהודה ליב לנדא אב״ד יוהניסבורג על שרכש את ספרו

בקראקא. הצטיין בלשונות ובדרשנות. אחרי פטירת אביו חשב למלא את מקומו, אבל כשראה שזה גורם מחלוקת בקהילה הסיר את מועמדותו, ונעשה סוחר יהלומים באנטורפן לזמן מה. עסק במסחר בירה ויין. נפטר תחת הכיבוש הנאצי ביום ט׳ כסלו ת״ש.

נשא את טויבא חיה לבית גרושקביץ. ילדיו מזיוו״ר: א. ר׳ משולם ישכר. נולד תרנ״א בקראקא, סחר ביהלומים, נשא את מינה גלדציילר. אחרי פטירתה בתשכ״ד עלה לארץ, ונפטר בתשכ״ח. ילדיו: 1. דוד. נולד תרע״ד באנטורפן, התישב בלונדון, נשא את אירנה וולש, וילדיו: עו״ד מיכאל (תש״ד), זו׳ מוריץ וואהל (תש״ה); 2. טויבא. נולדה תרפ״א באנטורפן, נישאה בתש״ה בהוונה שבקובה לשלום קרויטהמר, שני בניהם רופאים; ב. הינדה (קראקא, תר״ס לערך — שווייץ, תשי״ז). נישאה לר׳ אברהם יצחק אונגר מזאלין, וילדיהם: 1. חיים יהושע (תרפ״ו — תשכ״ו); 2. שאול (תרפ״ח). נשא את פלורה לוי, וילדיהם יצחק ודוד; 3. טויבא (תרצ״א) נישאה בתשי״ט לדוב טפר. מאותה שנה בארה״ב עם ילדיהם: אברהם יצחק, נפתלי הרץ ושרל הינדה.

הדפיס עם אחיו בתרנ״ז שו״ת הלכות קטנות עם הערותיהם, ובעצמו בתרפ״ז מהדו״ב של אמרי בנימין על בראשית.

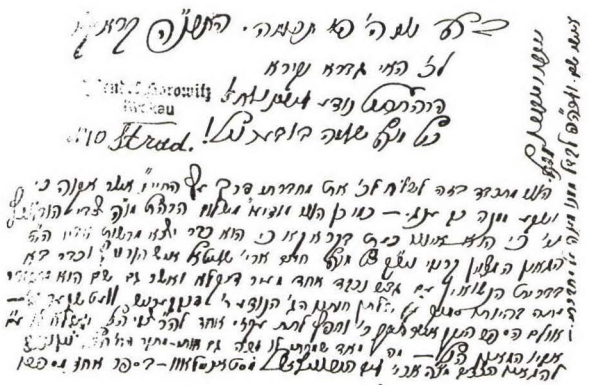
עבודת הלוים, שם משותף לשני ספרים שחיברו לויים, ביאורים חידושים והערות לחמש מגילות: מגילת ספר ממנו, וגשמי ברכה מר׳ ברוך הלוי עפשטיין בעל ״תורה תמימה״ עם הקדמת ר״מ, קראקא, דפוס ס. סיקורא וי. מילנר בוורשא, תר״ץ, ג, יג; יד; יז; יב; יז; ז; ט; יט; י; יח; יב ד׳. בהקדמתו כותב כי בשלהי תרפ״ח התכוין להוציא קובץ לפירושי חמש המגילות, אבל רק ר״ב עפשטיין נענה לקריאתו ושלח את ספרו. אח״כ שערים רבים נפרדים: **מגלת ספר** על כל מגילה לחוד בסדר זה: רות (עם מכתב ש״ב בדו״ז ר׳ דוד אב״ד סטניסלב שצירף הערותיו), קהלת, שה״ש, איכה ואסתר; קונ׳ **פשיטי דספרא**, הערות ע״ז שנתחדשו לו בזמן ההדפסה; גשמי ברכה באותו סדר של המגילות; **תוספת ברכה** (או: תוספות), הערות והארות על מגילת ספר מאת ר״ב עפשטיין.

תשובות אליו: אחיו, זכרון צבי, א בתרנ״ה; אביו, חיי אריה, ח לפינטשוב; צל״ח, נו בתרצ״ז. ד״ת ממנו באהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ח, חו׳ ב-ג, כו-כז; הפרדס (גוטוין), חו׳ א, אדר-ניסן תרצ״א; פרח לבנון, מהד׳ קמא ותנינא, עמ׳ 106. מכתבו בד״ת, פרדס הארץ, עמ׳ נ.

ר׳ מיכאל דוד ראה לפי: **הורביץ, ר׳ יחיאל מיכל דוד**

ר׳ מנדל ראה לפי: **הורביץ, ר׳ מנחם מנדל**

דרך ״עץ החיים״, תמונה מחיי בני הישיבה הק׳ ״עץ חיים״ בוואלאזשין, מאת מנחם מענדיל הלוי איש הורוויץ. קראקא, דפוס יוסף פישער, תרנ״ה, 112 עמ׳.

גלוית רמ״מ הורביץ מקראקא נכד רא״ל מסטניסלב מיום ה׳ תרומה תרנ״ה אל ר״ש בובר במצורף לחיבור דרך עץ החיים שהוציא לאור ושולח לו

ר׳ מנחם מנדל הורביץ

ת״ח בעיר ישן. ממשתתפי ועד חכמים (ציטרון), גל׳ י׳, סי׳ רסד.

ר' מנחם מנדל הורביץ

אב"ד דמביץ. ברח ממחבואו בעירו לגיטו בוכניה, והיה שם עד הגירוש ביום י"ב אלול תש"ג (זכרונות המאור, ח"ב, קכג).

ר' מנחם מנדל ב"ר אברהם חיים **הורביץ**
מלינסק (תקס"ה׳ — תרכ"ה)

בנו יחידו של ר' אברהם חיים הראשון אב"ד לינסק. נסע אל החוזה מלובלין. חתן רבי נחום ענגלרד מפארשיווע, והנכון: ר' נתן דוד רבינוביץ מפרציב. כשנפטר אביו בתקצ"א, לא חפצו בו בני הקהילה כממלא מקומו, עד שהשתדל עבורו רצ"ה מרימנוב, ואלו שהתנגדו נענשו. רבה של לינסק עד לפטירתו ביום כ"ח טבת תרכ"ה (או תרכ"ח). ילדיו: א. ר' אברהם חיים השני ממלא מקומו בלינסק; ב. ר' נפתלי צבי בלינסק, אביהם של ר' יוסף, אבי ר' נפתלי צבי חתן ר' משה פנט מדעש, אבי ר' אלישע, אבי הרב יחזקאל ממונסי, ושל ר' אברהם חיים בלנצוט, אבי ר' נפתלי צבי בצאנז חמיו של הרב יעקב אביגדור; ג. ר' ישראל אב"ד וייסליץ; ד. זו' ר' אברהם ישכר בר אביגדור אב"ד טרווה. אולי גם: ה. טויבא זו' ר' אהרן זליג ליברמן, נכד רח"ה מאלסק. מנכדי רמ"מ: ר' אליהו הורביץ בסיגט.

התשובה שהשיב לו רא"מ רימלט מדוברומיל נדפסה באחיאסף, תרפ"ט, חו' א, סי' ו'.
מליצי אש, ג, טבת, קיז.

ר' מנחם מנדל ב"ר אשר למל **הורביץ**
משנדישוב (תר"ץ — תש"ג׳)

בנו של ר' אשר למל אב"ד שנדישוב. אחרי פטירת אביו בתרצ"ג מילא את מקומו כרבה האחרון. גבאי א"י בעיירה. נשא את חיה בת גיטל. נספו בשואה הי"ד.

מכתבו בסוף ספר ברוך מתיר אסורים.

ר' מנחם מנדל (מנדלה) ב"ר יעקב (יוקל)
מלינסק (ת"ק׳ — תקס"ד)

נולד בשנת ת"ק לערך לאביו ר' יעקב יוקל אב"ד ליסקא, ב"ר צבי הירש שנטמן בבליגרד, ב"ר משה. האבא ר' יעקב נולד בשנת תנ"ה לערך, ובגיל י"ח נתמנה כאב"ד בליגרד. בתע"ח נקרא לרבנות ליסקא על מקומו של הפני יהושע שעבר ללבוב, ובזמן קדום כיהן בה ר' מרדכי הורביץ, שהחליף שו"ת בכתובים עם ר' יצחק ב"ר מרדכי ראב"ד לבוב. הסכים בתקכ"ז על אהל יוסף מפודקמין ומענה אליהו, והובא בשארית נתן סי' ט. נפטר שם בתקמ"א או תקמ"ב, ועל מצבתו נרשמו תארים נכבדים. לא נכון שנקרא שלום החייט. מלבד בנו

רמ"מ נולד לו גם ר' יהושע אב"ד רימנוב, אבי ר' ליבש אב"ד סאנוק.

גיסו של ר' יעקב היה ר' נפתלי הירץ, ב"ר זליג משברשין מנהיג מדינה שבתו שינדל נישאה לר' יוחנן, אבי ר' נח צבי אב"ד ווינילוב ודרשן גליל לבוב, מח"ס עטרת צבי עה"ת, זאלקווא תקכ"ז. ר' יוחנן היה בנו של ר' מאיר (אחיו של ר' אברהם אבלי מהורחוב, אבי ר' נחמן אב"ד סקול, אחיו של ר' יצחק אב"ד חומסק), ב"ר צבי הירש קשובקר מקאוולי וזו' קריינדל בת ר' קלמן מקובלי, דודו של ר' מיכל (הלפרין) אב"ד ברזאן, ונכד ר' סיני אחי המהר"ל. בנו ר' נח צבי נקרא בפי כל ר' הירש ליבש מטרנופול. מתקכ"א דרשן בטיסמניץ שש שנים עד שנשרף הונו. נשא את רוטה בת ליבה בת ר' חיים פרעגר מטרנופול, ב"ר שמעון ברנדס, ב"ר שמואל, ב"ר שמעון חתן המהר"ל אחיו של ר' סיני. בזיוו"ש נשא את בילה, בת ר' אייזיק שהיה בנו של ר' מרדכי ראש מדינה מטיסמניץ, אחיהם של אבי ר' בנימין וולף ושל ר' אברהם חמיו של ר' שמלקא מניקלשבורג, וחתנו של ר' איצק קריבש (ב"ר יוסף מלבוב) וזו' הינדא נכדת ר' אברהם רפפורט ממשפחת שרנצלס, ונכדת ר' שמואל בענדמישלר אבי זקנו של הפני יהושע מפרנקפורט.

רמ"מ נשא את החכמנית ביילא (ביילש) בת ר' איציקל מאה"ז. על שם זקנם אימצו בניו את שם המשפחה הורביץ אף כי לא היו לוויים, ושם משפחת אביהם היה רובין. בצעירותו כיהן ברבנות לעשנוב, ואחרי תקל"ג עבר להורודנקה. בתקמ"ב אחרי פטירת אביו נקרא ללינסק למלא את מקומו, ועל שמה נקרא. נענה לכך רק אחרי שנתקבל התנאי שהציג, שיקימו לו ישיבה. למדו בה רק מעטים, אבל כולם היו צורבים מופלגים, בקיאים בש"ס ופוסקים, אומרי שיעורים בעיון, ולא ישנו יותר מג' שעות במעת לעת. גם תושבי העיר היו בעלי תריסים אדירי תורה, והרב ניצח על כולם. במשך כמה שנים יצאו מהקלויז שלו ט"ו מורי הוראה גדולים, וביניהם ר' אברהם זאב וולף פרנקל מפשוורסק ור' יחזקאל פנט מקרלסבורג.

היה מתנגד מובהק, אבל אח"כ נעשה חסיד של הנו"א והמגיד מזלוטשוב (י"א בהשפעת בנו רנ"צ). גיסו ר' משולם איגרא לא היה יכול למחול לו על שנעשה חסיד. נפטר ביום כ"ג תשרי תקס"ד. בבית העלמין הישן נשתמרה מצבתו עליה היה חקוק רק: מנדל. מעליה צמח עץ אגסים גבוה ועבה. כל הרוחות לא יכלו לו במשך השנים, כשסביבו נשברו ענפים של עצים אחרים. בקיץ תש"ב נרצחו בבית הקברות כשבעים יהודים מנכבדי המקום, ובאותו ערב השתוללה שם סופה עזה שעקרה את העץ עם המצבה, ודם הקדושים נתכסה.

ילדיו: א. ר׳ נפתלי צבי מרופשיץ; ב. ר׳ (ישראל) יעקב יוקיל אב״ד בוליחוב; ג. ר׳ שמואל שמלקא אב״ד רומן ובאר; ד. ר׳ יהושע השל אב״ד יאנוב; ה. רחל זו׳ ר׳ צבי הירש רימלט מ״מ דחירוב. בקונ׳ **לקוטי מהר״ם** תורותיו עה״ת מבראשית עד פרשת תרומה שאמר בשנים תקנ״ט—תקס״ג. נדפסו בסוף ספרי בנו זרע קודש ואילה שלוחה.

תשובות אליו: השיב משה, אה״ע, ס; נוב״ת, אה״ע, יז, קג; פני יצחק (חריף), חו״מ, ג בתקנ״ד; תפארת צבי, אה״ע, נד, נה. ד״ת ממנו בספרים חומת אריאל, שפתי קדושים, שם דרך מנכדו (דפים ט: כג:). הסכמותיו בדגל מחנה אפרים וכתר שם טוב.

מליצי אש, ב, תשרי, פב; ספר ליבא״ר, 116-117, 396-398.

ר׳ **מנחם מנדל** ב״ר יעקב יוקל **הורביץ**

מבוליחוב (תקס״ד—תרכ״ד)

נולד בסטרי בשנת תקס״ד לאביו ר׳ ישראל יעקב יוקל אב״ד בוליחוב וסטרי מזוגתו השלישית (וי״א הראשונה). נשא את בתו של ר׳ יעקב צבי (או יחיאל מיכל) קנר ממהלוב (או טיסמניץ). אחרי פטירת אביו בתקצ״ב מילא את מקומו ברבנות בוליחוב. הטיל חרם על חוכרי מס הבשר והנרות, כיון שלא שמעו לו להפחית את נטל המיסים. בפקודת השלטונות נאלץ מהריא״ז לבטל את החרם בשנת ת״ר. אז גורש מבוליחוב והתישב בסטרי, ורק בתר״ח שב לרבנות בוליחוב. נפטר ביום א׳ אחה״צ י״ב אדר תרכ״ד. נספד ע״י בנו יחידו ותלמידו ר׳ לוי יצחק שמילא את מקומו בבוליחוב (בענין אבדת אביו ואבדת רבו, בשילוב הספד על רמ״ז איטינגא ור׳ גרשון אשכנזי), וע״י אב״ד דולינא.

שושנת יעקב על ש״ע חושן משפט, לבוב, דפוס חיה גרושמאן, תקצ״ט, ח״א עד סי׳ ע״א, א, עח ד׳, במצות ובהתעסקות ר׳ אשר לעמיל ב״ר מאיר דוד שרענציל. בהסכמת הישועות יעקב כותב: בא חכם לגבולי... והצצתי בין החרכים ומצאתי בהם דברים טובים. בהקדמתו הקצרה והמחורזת מזכיר את מצוקותיו, וישיבתו בדד עם בנו ובלי ספרים רבים. ח״ב מסי׳ צ״ז עד רכ״ו, לבוב, דפוס ר׳ דוד צבי שרענציל חתן ר׳ דוד זאב מודלינגער, תרי״ט, א, קכב ד׳. בהקדמתו הקצרה כותב, שההרפתקאות שעברו עליו ויסוריו עיכבו את ההדפסה עד כה. שילב בספר מחידושי בנו, וקיוה להשלים גם ח״ג וספר דרך תשובה שהיה עמו בכתובים על ד״ח שו״ע. תקוה זו חזר והביע בהקדמתו הקצרה לח״ג, מסי׳ רכ״ז עד סוף חו״מ, זאלקוויא, דפוס ר׳ שמואל פינחס שטיללער, תרכ״ג, א, צג, א ד׳. בסוף כל חלק לוח הטעות. כולל ביאורים חריפים ופילפולים בשו״ע ונושאי כליו, תומים קצוה״ח ועוד.

תשובות אליו: ישועות יעקב, אה״ע, כג, כד בתקצ״ה; נ״ד מהריא״ז, כו בתר״ג.

ב. ע. המבשר, כ״ד אד״ב תרכ״ד, 105; ספר סטרי, 34, 48; לקורות, 113, לתולדות, 110.

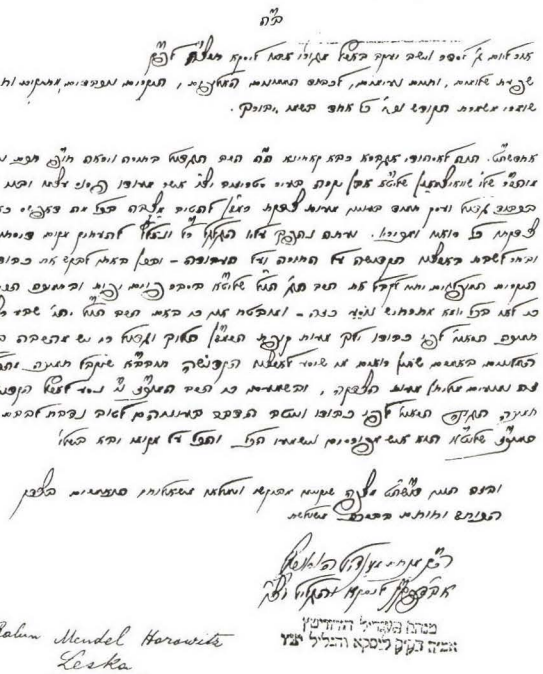
ר׳ **מנחם מנדל** (מנדלי) ב״ר מאיר **הורביץ**

מלינסק (תר״ץ—תש״ג)

בנו של ר׳ מאיר אב״ד לינסק. מילא את מקומו כרבה האחרון, וחותם שלשלת הרבנות שנמשכה שם 170 שנה. למד כנראה אצל רא״ל הורביץ אב״ד סטרי וסטניסלב. כל הנהגותיו בדרך רופשיץ כאבותיו. נשא את חיה בת רבי אברהם שלום הלברשטם מסטרופקוב. שתה את כוס התרעלה בימי השואה. על התקופה הראשונה סיפר הרב פנחס הירשפרונג בספרו פון נאצישן יאמערטאל, 133-134. נורה בזסלב ביום י״א תשרי תש״ג. כמו״כ נספו הי״ד זו׳ וילדיו: א. ר׳ יחזקאל שרגא; ב. ר׳ שמואל אריה; ג. ר׳ נפתלי צבי; ד. ר׳ מאיר יעקב; ה. פיגא בילא. נישאה בטבת תרצ״ו לרב״צ ב״ר אביגדור צבי ה״ש אב״ד ברדיוב; ו. רבקה; ז. מרים יוכבד.

תשובות אליו: רבו ש״ב הרי בשמים, רביעאה, קסה בתרס״ז; חבצלת השרון, ח״ב, חו״מ, ג; חזון נחום, צז בתרצ״ד; צור יעקב, ח״א, קמו, קמז בתרפ״ט; שו״ת מהר״ש, ח״ג, נה, ח״ה, לח, ח״ו, סח, ח״ז, כא, צ, קכט, ח״ח, כז בתרע״ז-תרפ״ו.

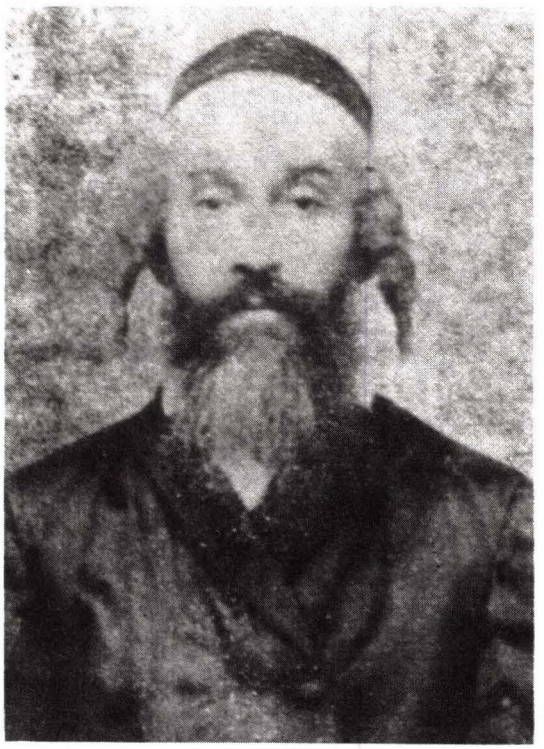
ספר ליבאי, 48, 397.

מכתב המלצה מרמ״מ הורביץ אב״ד לינסק מיום ג׳ וישב תרצ״ה אל ממוני הכולל בירושלים, עבור הרב שלום שורצמן מסטריזוב העולה לארץ, וכשיוודע שתומכים בו יגדלו התרומות לכולל

ר׳ מנחם מנדל ב״ר נפתלי **הורביץ**
ממעליץ (תרמ״ג* — תש״ג)

בנו של ר׳ נפתלי אב״ד מעליץ. נשא את פרומט בילא בת הרב שמואל שמלקא עזריאל פ״ת אב״ד קלסני, ואכל מזונות על שולחנו בויליצ׳קה. בגלל היותו מתמיד ויר״ש מופלג, הביאו אביו חזרה למעליץ לסייע לו כרב ואדמו״ר צעיר. אחיו הגדול

רמ״מ הורביץ אב״ד מעליץ

יותר ר׳ אלעזר אב״ד בארווע טען לכס הרבנות, אבל רוב החסידים והבע״ב תמכו ברמ״מ שכיהן כרב בלתי רשמי, וסיפרו עליו נפלאות. בשובו אחרי מלה״ע א׳ החל להנהיג ממש כאביו. בקשיים רבים קיבל אישור מהשלטונות לכהן ברבנות, אף כי לא ידע פולנית. בכורו ר׳ חיים פנחס הי״ד גר ברומניה. כששאל את אביו אם ללמוד כתב ולשון המדינה, הפנהו אל הרבי מקולשיץ (בסוף דברי חנה). גבאי א״י במעליץ.

בכניסת הנאצים המשיך בעבודתו בקודש בשברון לב. האמין בכל לבו בדברי האדמו״ר מבלז, שלא תפרוץ עוד מלחמה רק מלחמת גוג ומגוג. לא היה יכול לשאת את צערו על שריפת ביהכ״נ במעליץ, ורץ במסירות נפש להציל ספרי תורה מן הדליקה. בעת הגירוש להריגה וההעמסה למשלוח בקרונות המות, מיאנה אשתו הצנועה בכל תוקף להתפשט לרחיצה, והנאצים נאלצו להפעיל כוח. בער״ה תש״ג שרפו את ביתו, וכששמע שהרוצחים מחפשים אחריו, נדד מדי פעם לבית יהודי אחר. בליל חורף ברח לגיטו רדומישל, בו היו תנאים יותר משופרים. שם סידרו לו חדר בבית משפחה חסידית אצלה למד וישן, ובכל שבת סודר לו מנין. כשנתפס המנין, הובלו משתתפיו עם הרב בטליתו ל״עבודה״ מחוץ לעיר. שם נצטוו לחפור בורות, וכשסיימו ירו בהם והרגום. כך נספה כשתפילת נשמת על לשונו (ספר רוזוודוב, 224).

ד״ת ממנו בקדושת נפתלי, 85. גיסן השיב לו לויליצ׳קה, שערי חיים, ה.
מעליצער יידן, 69-77, 86-88, 197, 224-226, 262, 265-266.

ר׳ מנחם מנדל דוד ראה לפי: **הורביץ, ר׳ חיים מנדל דוד**

ר׳ מנחם מנלי ב״ר שמואל שמלקא **הורביץ**
מקראקא (תק״ם* — תר״ז)

בנו של הדומ״ץ ר׳ שמואל שמלקא, ב״ר משה יהושע מירוסלב והורודנא. תלמידו של רבי ליבר חריף. נקרא בפי כל ר׳ מנלי פינק. דומ״ץ בקראקא, וחתימתו בקנאת ציון דף טו. נפטר ביום ד׳ י״ד ניסן תר״ז. כמה שבועות אח״כ נולד ש״ב רמ״מ קרנגיל, ונקרא על שמו.
לוחות זכרון, תרס״ד, 113, עם נוסח מצבתו.

ר׳ מנחם נחום ב״ר צבי הירש **הורביץ**

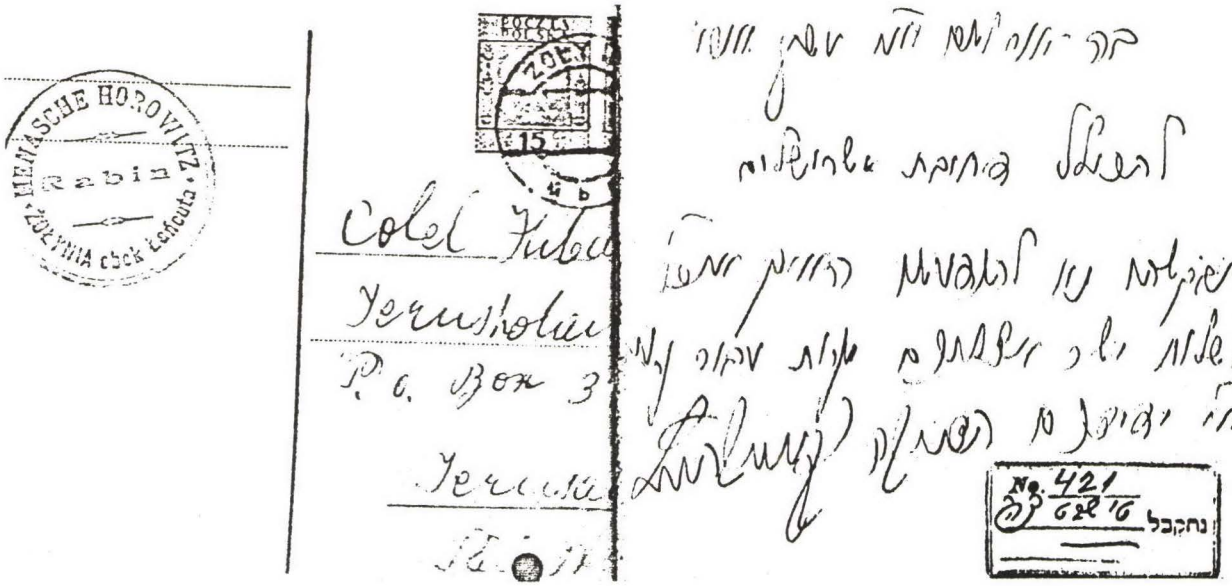
בנו של ר׳ צבי הירש אב״ד צורטקוב. נקרא גם ר׳ נחום בלבד. אב״ד זברז׳. הסכים על ספר יסוד יוסף, זולקווא תק״ע, ותורת האדם מאלעסק בתקע״ט. אחיו הצעיר ר׳ פנחס למד מפיו תורה. יש ונרשם כאב״ד פרוסקורוב, ובטעות אף כרבה של לאנצוט. בסוף ההפלאה ד״ת ממנו ומאביו.
במגילת יוחסין שסידר רב״צ מרגליות אב״ד סקלט נאמר, כי היה בנו של הנגיד ר׳ אהרן הלוי, ב״ר שמואל שמלקא ימפולה, ב״ר מרדכי, ב״ר שמואל שמלקא אב״ד בריסק דליטא, ב״ר יהושע אריה, ב״ר פנחס אחי השל״ה. אמנם רצ״ה הורביץ מפקפק בזה, בספרו תולדות משפחת הורוויץ, 76.

תשובה אליו: מח׳ ספר יהושע, סח בתקע״ד.
לתולדות, 298.

ר׳ מנשה ב״ר אליהו **הורביץ**
מזילין (תר״ם* — תש״ב*)

בנו של ר׳ אליהו אב״ד זילין, בנו של הצדיק הפלאי. מתרפ״ב לפחות ממלא מקום אביו בזילין עד שנספה הי״ד. נשא את בתו של הרב יהודה אונגר. בתו פרידה נישאה לר׳ אברהם אבלי ב״ר אליהו פ״ת אב״ד פשוורסק.

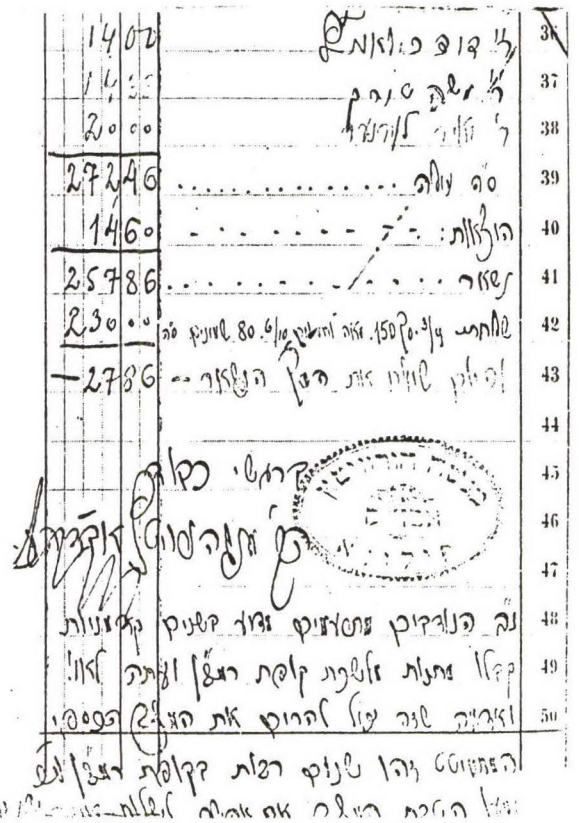
תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, קלג בתרס״ו; מח׳ חבצלת השרון, ח״ב, אה״ע, ס״ו בתרפ״ז.

מכתב רבי מנשה הורביץ מזלין אל הכולל בירושלים עם חותמתו

ר׳ מנשה ב״ר בצלאל הורביץ

כנראה בנו של ר׳ בצלאל אב״ד פילזנא. שימש שם ברבנות בשנים תרפ״ב—תרצ״ו לפחות. גבאי מעות א״י במקום.

חתימת הרב מנשה הורביץ מפילזנא על גליון חשבון התרומות לעניי א״י

ר׳ מנשה(לי) ב״ר צבי הירש הורביץ

מרוזוודוב (תר״ם—תש״ב)

בנו של רבי צבי הירש מרוזוודוב. נשא את בתו של הרב שפירא אב״ד בלוזוב, וגר שם (מחז״ה, כ״א אדר תרס״ב). מילא את מקום אביו ברוזוודוב,

רבי מנשה הורביץ מרוזוודוב (עם בנו?)

ואח"כ עבר לרישא. בתר"ץ השתקע בליזנסק, ופתח קלויז משלו בו התפללו כחמישה מנינים. התחבב על התושבים בתפילותיו שהיו ברגש רב, ובניגוניו הערבים. בעל הדרת פנים, וגישה לבבית לכל אדם. כשנכנסו הנאצים עבר ללבוב, ושם נספה עם משפחתו הי"ד. בנו ר' חיים נשא את פריידה בת ר' אלטר זאב הורביץ אב"ד סטריזוב.

ספר ליזנסק, 138-139, 144, 207.

ר' מרדכי ב"ר דוד **(הורביץ)**
מאוסציא־זילונה (תק"ל* — ת"ר)

נולד לאביו ר' דוד בנו של ר' משה משדה לבן שהיה גיסו של רבי מרדכי מנשכיז, ולאמו שרה בת ר' שאול חלפן, שבזקנותו נסע לא"י עם זו' אסתר ושניהם נפטרו בצפת. אביו ר' דוד היה בצעירותו אב"ד לעשנוב, וממנה הסכים בתקפ"א על באר מים חיים. שנה לאחר מכן עבר להיות דומ"ץ אצל המהרש"ק בברודי, ושם נפטר ונטמן ביום ל' אב תקפ"ו (ולא תקפ"ב). חתנו היה ר' אפרים פישל הורביץ אב"ד מונקאטש. ר' מרדכי נקרא לופטינר, כנראה על שם מקומו. מתק"ץ לערך רבה של אוסציא־זילונא כעשר שנים. נשא את רוזה בת ראי"ל הראשון מסטניסלב, נפטרה שם ביום כ"ט אדר תרמ"א. בנו ר' יצחק שאול אפטייקר גר בצאנז, משנשא את בת ראי"ל סגל לנדא ב"ר ברוך רב הגליל.

תשובה אליו: ספר החיים, סי' תריב. אל אביו: מח', בית אפרים, תנינא, אה"ע, ח"א, לח; טוט"ד, קמא, נד; מח' פני אריה, א, ג, בראש בר ליואי תנינא בתקפ"ב ללשנוב; שבעה עינים, דף צה ע"א.

ר' מרדכי ב"ר חנינא **הורביץ**
מטשען (תרי"ב* — תרצ"ב*)

בנו של רבי חנינא מאולינוב. אב"ד טשרנא דונאיץ, ושנים רבות אב"ד טשען. נפטר באב תרצ"ב לערך. חתן רבי משה אונגר מצאנז, ומשלא נפקד השיאו רבי שלמה מבאבוב בן דודו, לבתו של ר' יונה צינגוט מחסידי באבוב. ילדיו: א. ר' יצחק ממלא מקומו בטשען; ב. זו' הרב טייטלבוים שהיה ג"כ רב בטשען (מפי הרב שלמה קליינמן).

ר' מרדכי איזיק הלוי **הורביץ**

ת"ח בבראד. חתנו של ר' יוסף המרלינג אב"ד שטרוויץ.

תשובה אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"ז, קמו.

ר' מרדכי אריה ב"ר אברהם יעקב **הורביץ**
ממאלד־באנילא (תרמ"ב — תשכ"ח)

נולד בסאסוב ביום י"א כסלו תרמ"ב, כבן יחיד לאביו הרב אברהם יעקב מפרוביזנא. אביו לקח לו חבר טוב, ושכר לשניהם מלמד מיוחד. למד בשקידה רבה, וסיים בנעוריו כמה פעמים את הש"ס וד"ח שו"ע. נסמך בסטניסלב מבעל הרי בשמים, אחרי שבחן אותו כמה ימים בכל מסכת חולין עם התוספות, בטוש"ע, ומשא ומתן של הלכה. בצעירותו דבק ברד"מ מצורטקוב. נשא בתרס"ה בקוסוב את שרה טרנא, בת ר' חיים קצנלבויגן ב"ר אברהם יהושע השל אב"ד טלוסט, חתן ר' ישראל חתן התורת חיים, נפטרה ביום י"ז סיון תשל"ב. עשה שם שנה אחת בחצר חמותו זקנתו בו היה בימ"ד, והחל ללמד תלמידים. בתרס"ו נתקבל כרבה של מאלד־באנילא על נהר סירט בבוקובינה, ועל שמה נקרא. המליץ עליו רבי ישראל מויזניץ שרקד הרבה בחתונתו, ועתה ליוהו לתוך עיר רבנותו. נהג נשיאותו ברמה, וחיזק בדקי היהדות בעיר. בני המקום אהבוהו מתוך יראת הכבוד, בראותם אותו מתמיד חסיד ועניו, ומנעו ממנו לקבל משרת ר"מ בעיר גדולה. מעולם לא עבר איש ברחובו גלוי ראש, ובמקום שעבר בחול המועד שבתה המלאכה מפניו. כשפרצה מלה"ע א' והרוסים נכנסו לעיר, סירב לעזבה אע"פ שרוב התושבים ברחו. רק כעבור שנה נס ברכבת פליטים לבוהמיה, וכשבגלל השבת ירד לעיר וועפעלט שבהונגריה, רצו התושבים להרכיבו אלוף לראשם. בדרכו חזרה לבנילא שבת בראצפערד אצל מהרי"ד מבלז שקרבו מאד. בשובו חידש גדרי העיר, והקים ישיבה לבחורים. חסיד מובהק של אדמור"י ויזניץ, וכשבא לשם נתכבד לדרוש בביהמ"ד. ממיסדי אגו"י, ומשתתפי הכנסיה הגדולה השלישית במרינבאד.

כשהנאצים פשטו על בנילא, הגלו את כל בני הקהילה למאהלוב שבטרנסניסטרה. הפליטים הגיעו לשם בעירום ובחוסר כל, אחרי הליכה רגלי כמה שבועות. סבל שם נוראות, ואעפ"כ שקד על לימודיו. אסף ספרים שהניחו יהודי המקום, ורשם את חידושיו. חתם על חלוקת הכספים ששלח רבי אליעזר מויזניץ מבלי לדאוג לעצמו, וטיפל בצרכים הדתיים. אחרי המלחמה לא נענה להפצרות בני משפחתו להגר לארה"ב, ובתש"ח עלה לארץ. גר בת"א מבלי לקבל עליו עול רבנות, ושקד עשרים שנה על התורה והעבודה בהצנע לכת. התפלל ודרש בביהכ"נ יבנה. ממקורבי האדמו"ר מבלז ששלח לקרוא לו כשערך שולחן באמצע השבוע, וכיבדו לסיים את המשניות. גם האדמו"ר מסדיגורה החשיבו מאד, וראה בו את ה"רב" שלו. בשנותיו

האחרונות סבל פעמיים משטף דם במוח, ולמרות פקודת הרופאים שב ללימודיו למעלה מיכולתו. נפטר אור ליום ד' כ"ב שבט תשכ"ח מהצטננות ודלקת הריאות, ונטמן באוהל אדמור"י ויזניץ בזכרון מאיר.

הערותיו נדפסו בשולי ספר **התשבי** מרבי אליהו בחור, עם הגהות רגלי מבשר מהרב אליעזר ב"ר מנחם שמואל הרשטיק, מארמאראשסיגעט עת"ר. כמו"כ צורפו הערות ר' חיים גלרנטר אב"ד קיטוב בעמ' 7-11, הסכמה והערות אביו מפרוביזנא בעמ' 12-13. צולם מחדש בבני־ברק תשל"ו ע"י נכדו הרב אברהם יעקב בומבך, בתוספת הגהות "עזר אור" מהיעב"ץ, לראשונה מכתב ידו. בסוף רשימת קדושי באנילא, ותודה למסייעים.

זכרון ישראל, הספד שנשא על ש"ב רבי ישראל מויזניץ, קלוז, דפוס איפורון, תרצ"ז, כז ד', עם הקדמה קצרה ומפתח לאמרות הנספד. קצתו הלכה, ורובו מוסר ושבחים. בסוף מבקש שישלחו אליו עוד ד"ת מהנספד, על מנת להדפיסם בספר. מהדורה נוספת בשנה שלאחריה. ד"צ בסוף בשם מרדכי, כח ד', בתוספת קונ' זכרון אליעזר, ההספד שאמר על רבי אליעזר מויזניץ, יד עמ', עם מאמרו בענין יחוס אבות, וקוים לתולדותיו מאת נכדיו רא"י בומבך ור' חיים משה הורביץ.

קונ' **אור ישראל**, מאמרי רבי ישראל מויזניץ שנסדרו על ידו, עם הספדו זכרון ישראל, נדפס מחדש בשינויים קלים ע"י ש"ב ר' חיים דחנר מגרוסוורדיין היא אראדעא, דפוס ר' אברהם יצחק פריעדמאנן, תרח"ץ, 72 עמ'. 2 העמ' האחרונים הוספות לאור ישראל. ד"צ בסוף בשם מרדכי, 18 עמ'.

ילדיו: א. ר' יהושע השל בכורו. נולד בשנת תרס"ו. בזמן מלה"ע א' למד בפרוביזנא אצל זקנו שכתב עליו: פניו מאירים בתורה וביראה כאחד הגדולים. נפטר שם ביום כ"ו תשרי תר"ף; ב. ר' שמואל. למד שבע שנים אצל זקנו, וכיהן כאב"ד בורדוזען

הרב מרדכי אריה הורביץ מבנילא (מימין) בשמחת הבר מצוה של נכדו. משמאל: בנו הרב שמואל

ברומניה, ותל חנן שליד חיפה עד צאתו לגימלאות. אביו השיב לו בתש"ט בצור יעקב, ח"ב, כה. נשא את חיה שרה בת ר' חיים ברמ"מ דכנר אב"ד בהראמעט, נכד ר"ח מקוסוב; ג. ר' משה, עסקן לתורה וליהדות. למד אצל רמ"מ הגר בוישובה, ואמר שיעורים בישיבה בבנילא. נשא את בתו של רח"ה פרנקל האדמו"ר מדורוהוי ונכד הרבי מבוצ'צ'י. נפטר במהלוב שבטרנסניסטרה ביום ה' ניסן תש"א (ולא י' ניסן תש"ב). יתומיו ניצלו והקימו משפחות בבני־ברק: ריזל זו' ר' אריה גורא, ור' יוסף יחיאל מיכל. ד"ת ממנו: צור יעקב, ח"א, שארית יעקב, סי' ו; ד. ר' פנחס בב"ב, מראשי אגו"ר. נשא את פערל בת ר' חיים וולטפריד ב"ר עמנואל האדמו"ר מפביאניץ; ה. ר' נחמיה בת"א. נשא את לאה בת רבי ישכר בר ליפשיץ מאונגוואר; ו. ריזל זו' ר' יוסף אשר בומבך בת"א; ז. חנה גיטל זו' רמ"מ פולק, ב"ר נתן, ראש ביהכ"נ המרכזי בהר הכרמל חיפה, נכד ר' משה פנחס אלחנן וקסלר אב"ד הירברג, ונין המנהיג ר' מנדל רוזנבאום מגזע רש"ר; ח. סוסי זו' ר' יעקב פרגר בירושלים, ב"ר אשר אנשיל הי"ד, נכד המהר"ם שיק ומנוחת אשר.

רשם את חידושיו בהלכה ובאגדה, ודרשותיו לשבתות דריגלא. כמו"כ את התשובות שהחליף עם גיסו אב"ד יזירנה, דו"ז ר' פנחס חודרוב אב"ד טלוסט, ועוד גאוני הזמן. הכל נשרף בשנות השואה, ונותרו רק החידושים בגפ"ת ועה"ת שרשם בארץ, וזכרונות על המשפחה ורד"מ מצורטקוב שטרם נדפסו. ההדיר את שו"ת צור יעקב ח"א של אביו, ופלפל בדבריו בקונ' בשם מרדכי שבסופו. ערך את פירוש דמשק אליעזר על תהילים.

בשם מרדכי עה"ת והמועדים, הובא לדפוס ע"י שלושת בניו, ראשון לציון, דפוס ינקלביץ, תשל"ב, ו, רצג עמ'. בהקדמת בנו ר' שמואל כותב, שהספר מיוסד על מה שאמר ורשם בעשרים שנותיו האחרונות בארץ. כתב גם פתיחה, ותודה לארבעת נכדי המחבר שסייעו להדפסה. בסופו ד"צ של אור ישראל וזכרון ישראל.

אביו השיב לו בצור יעקב, ח"א, כ, כב, לט, פז, צו, קעד (לקוסוב), ח"ב, ג, יא, יז בתרס"ז — תרצ"ט. תשובותיו מהשנים תרפ"ד — תש"ך בצור יעקב, ח"א, כא (לדו"ז אב"ד טלוסט), ח"ב, טז, יז, כא, כה-כז. חידושיו באהל מועד תרנ"ח-תרס"א, בית ועד לחכמים, א, תרפ"ב, סי' קכא, שעו.

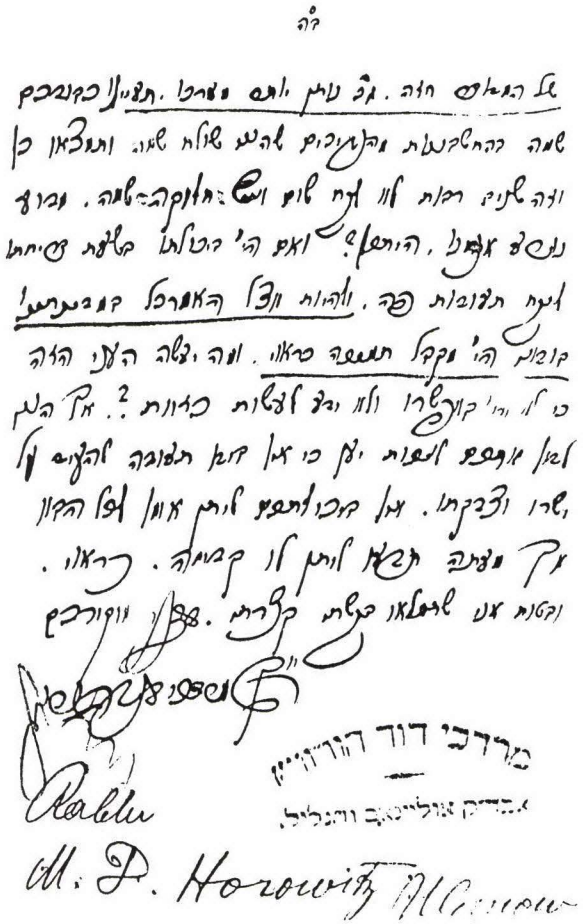
מאיר עינים, ב, 923; ש. שבדרון, שערים, ו', כ"ו אדר תשכ"ח, עמ' ג; ש.י. גרוס, המודיע, כ"ו שבט תשכ"ט, ב.

ר' **מרדכי דוד** ב"ר חיים יעקב **הורביץ**

מאלפין ואולינוב (תרכ"ו — תש"ב)

נולד בשנת תרכ"ו לאביו ר' חיים יעקב אב"ד אולינוב. נשא בזיוו"ר את שרה בת רבי אליעזר

ירוחם ברון. בליל הסדר שאלה את זקנה הדב"ח מיהו שנכנס כעת. י"א שנשא את פרימט בת יוכבד רבקה בת הצדיק הפלאי או את בת רבי נחום צבי טייטלבוים מדרוהוביטש. מתרמ"ו אב"ד אלפין שליד טרנוב. ממנה נסע לועידת סנדובה וישניה, וחתם

סיום מכתבו של הרב מרדכי דוד הורביץ אב"ד אולינוב מיום א' וישב תרפ"ז אל מנהלי כולל גליציה

נגד תנאי בנישואין. אחרי מלה"ע א' עלה על כס אביו באולינוב, והיה שם גבאי א"י. אדם גדול, ונפלאות יסופר על התמדתו ועבודתו יותר מיובל שנים. אחרי חצות קם ולמד את שיעוריו שעות רבות ברציפות, עד התפילה שהיתה באש קודש, וכשאמר הודו קפץ באויר. אח"כ למד שיעורים עם תלמידים, וביניהם ש"ב הרב שלמה קליינמן, ובאמצע הביאו לפניו שאלות לפסיקה. נח ביום חצי שעה, ובעש"ק למד כרגיל. מר"ח אלול התבודד בחדרו הסגור, ולא הרשה לאיש להכנס. השוחטים התיצבו לפניו כל חודש. הדור צורה, תקיף גדול, ולא נשא פני איש. חיבר ספר על הפמ"ג, והיתה לו הסכמה מהמהרש"ם בשבחים רבים. נספה עם משפחתו הי"ד.

ילדיו: א. ר' אשר. נשא את חנה גולדה בת רבי אלעזר מאושפיצין. נפטר אחרי מלה"ע א', כשהתאמץ להיפטר מהצבא והוזק בבריאותו. נותרה בתו שינדל מרים זו' ר' ליביש ה"ש נכד רמ"מ מפריסטיק; ב. ר' ראובן שהיה רב צעיר באולינוב. נשא את יוכבד בת ר' יצחק הורביץ אב"ד ברנוב. נספה עם זו' ובתו היחידה חנה, כלת האדמו"ר רוטנברג מוילון שבפולין נכד האור לשמים; ג. ייטלא זו' ר' מאיר אונגר אב"ד ראדלוב. נספו עם בנם יחידם חיים יעקב הי"ד.

תשובות אליו: א. ש"ב אמרי דוד, פז בתרצ"ב; ב. חזון נחום, ז; מנחת יחיאל, ח"א, יג, לג, ח"ב, כג, מד בתר"ץ; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, עב, רי, ח"ז, קעא בתרנ"ט—תר"ס. מכתבו בתשובה כהלכה, 46.
אהלי שם, 215.

ר' מרדכי יצחק הורביץ

דומ"ץ בקראקא בבית דינו של רד"ב מייזלש. נפטר ביום כ' טבת תרי"ח. ההספד שנישא עליו בבימ"ד ר' מאיר דיין בו התפלל, נדפס בסוף ספר מימי הדעת.
לוחות זכרון, 116.

ר' מרדכי צבי סג"ל הורביץ

ת"ח במונקטש.
תשובה אליו: שם עולם, ח"א, סה בתרכ"ג.

ר' מרדכי צבי הירש ב"ר יצחק הורביץ

מהורחוב וברודי (תצ"ח* — תק"ע)

בנו של ר' איציקל מאה"ו מזיווגו הראשון. רבה של הורחוב, ובתקנ"ו שם. בתקנ"ח גר כבר בברודי כרב, ושם נפטר ביום ד' כ"ה כסלו תק"ע. רבו של המגיד מקוזניץ. נדפס ממנו ספר לחם מצה, עם ספר מטעמי יצחק של אביו. שו"ת לחם מצ"ה נותר בכתובים. נשא את דינה בת ר' יוסף ב"ר יחזקאל הלוי לנדא מאפטא. בזיוו"ש נשא את טויבא אלמנת ר' מנדל אב"ד לנטשנא, בת ר' משה אב"ד סטנוב ברנ"ה מדובנא ברצ"ה מהלברשטט (וי"א שהיא היתה הראשונה). נולדו לו רק ה' בנות: א. יוטה דבורה (א' חשון תקפ"ג), זו' ר' משולם זלמן בוילנא המכונה ר' זלמן אוריס (נפטר ישיש ביום ב' אב תקצ"ו), ובנם ר' יצחק ישראל איסר; ב. בריינדל זו' הגביר הדובנאי ר' (מרדכי) צדוק מרשלקוביץ, ב"ר דוד פרנס ב"ר משה ב"ר דוד ב"ר משה ב"ר אברהם פרנס, ב"ר זאב וולף אב"ד אליק חתן ר' שלמה ר' ליבש"ס אב"ד לובלין רבו של השל"ה. נולדו להם ו' בנים, ובהם החלה הסתעפות משפחת בר"ץ (בני ר' צדוק). חתניו: ר' יצחק אליהו לנדא מ"מ בוילנא,

ורצ״ה רפפורט אב״ד דובנא; ג. רייצה (ולא רייזל) זו׳ ר׳ יואל נתן ב״ר ישכר בריש ב״ר אלעזר אב״ד אמשטרדם; ד. העסע זו׳ ר׳ יונה יהושע ב״ר שמואל מלעווערטוב; ה. שרה זו׳ דודה ר׳ יצחק נפתלי הירץ ב״ר משה אב״ד סטנוב.

תשובות אליו: לנ״ד, גבעת פנחס, ל; נו״ב, תנינא, אה״ע, קיב.

ר׳ משהע(לה) ב״ר אליעזר **הורביץ**

מרוזוודוב (תקפ״ד* — תרנ״ד)

בנו של רבי אליעזר מדזיקוב וחתנו של הייטב לב. רב ואדמו״ר ברוזוודוב בה ייסד שושלת חסידית שנמשכה עד החורבן, ועל שמה נקרא. ראש הקהילה בזמנו: ר׳ מושקה הרשפלד. בניגוד לאביו טוב המזג היה לו אופי חריף וסוער, קנאי למנהגי רופשיץ, ומלא תקיפות דקדושה. הצדיק את דרך פשיסחה־קוצק, שלא כאביו וזקנו. סטה גם מאבותיו בנוסח תפילת הימים הנוראים. נחשב מגדולי התורה והחסידות בזמנו, ונהרו אליו אלפי חסידים. כוחו היה גדול בתפילה ובנגינה בנוסח רוזוודובי מתוק ומושך. בני עירו יודעים לספר על רוח הקודש ומופתים שנראו אצלו כבר בחיי אביו. הם מצביעים על שמות של אישים ממתנגדיו שהתרכזו בקלויז שרוב מתפלליו היו חסידי קוצק וגור, ומה שאירע לכל אחד מהם. לחם בפתיחת בי״ס של הברון הירש במקום. אחרי שריפת העיר בימי הסליחות עבר עם המון חסידיו לברנוב, וניהל שם עד אחרי סוכות בבית האב״ד ר׳ אברהם שמחה. נסע לצאנז אל הדב״ח שנסע גם אליו. נאלץ להפסיק את נסיעותיו לצאנז בגלל הקנטותיו של רבי ברוך מגורליץ, וכסא שבור שהוגש לו באיחור. סבל כמה שנים ממחלה ממושכת, ובחג שבועות האחרון שכב במיטתו. בשבת שאח״כ הוטב לו, וחגגו זאת במלוה דמלכה. נפטר למחרת ביום י׳ סיון תרנ״ד. נספד בשו״ת הד״ר, ח״ב, כח. ככלות השבעה נתחלקו חפציו בגורל לבניו, ע״י הדומ״ץ ר׳ אלעזר רוזן. ארגון יוצאי רוזוודוב בארה״ב נקרא על שמו ״חברת בני משה הורביץ״.

ילדיו: א. ר׳ צבי הירש בכורו ממלא מקומו ברוזוודוב. זכה בחאלאט ממורשת המגיד מקוזניץ; ב. ר׳ אברהם חיים מפלנטש. זכה במנורת הזהב של חנוכה; ג. ר׳ יצחק מסטוטשין; ד. שרה הבכירה זו׳ רצ״א שפירא מבלוזוב; ה. בלומה חנה זו׳ ר׳ שלום דוד אונגר מזבנא; ו. זו׳ ר׳ אריה ליבוש ה״ש אב״ד גריבוב וצאנז בזיווגו הראשון; ז. רוזלה זו׳ ר׳ אלימלך אהרן שניאור זלמן טברסקי מקרוסנו; ח. מירל זו׳ ר׳ יצחק הורביץ אב״ד ברנוב.

מחז״ה, י״ז סיון תרנ״ד, 2; ספר טרנובז׳ג־דזיקוב, 74, 111-112; ספר רוזוודוב, 23, 24, 30, 44-45, 48-54.

ר׳ משה ב״ר אלעזר **הורביץ**

בנו של ר׳ אלעזר מגרודזיסק ב״ר אברהם חיים מפלנטש. חתן ר׳ יוסף הורביץ מקראס. רב בפלנטש. נפטר בצעירותו. בנו: ר׳ אברהם חיים.

הרב משה הורביץ אב״ד פלנטש

ר׳ משהע(לה) ב״ר אפרים **הורביץ**

מרוזוודוב (תר״ס* — תש״ב*)

בנו הצעיר של ר׳ אפרים אב״ד רוזוודוב. כשנפטר האב בתרצ״ב, פרץ על ירושת הרבנות סכסוך חריף בינו ובין ר׳ נפתלי אחיו הגדול, ולא הלכו יחדו לשמחות אצל בני הקהילה רק בזה אחר זה. כשני שליש מהתושבים נהו אחריו בהעריכם את פיקחותו, הדרת פניו, יראת שמים שלו, והיותו למדן יותר גדול. נשא את אלטע חיה בת רבי אלעזר מגרודזיסק בטרנוב, ונולדו לו רבקה וצבי הירש (הרשלה). כולם נספו הי״ד. ברח מפני הנאצים עד לודמיר־וולינסק, ושם נתפס. ביקש להעלותו על המוקד, וקידש את השם בקפצו לתוך הלהבות עטוף בטלית.

ספר רוזוודוב, 80, 136-137, 151 (תמונת זו׳ ובתו), 279, 318.

הרב משה הורביץ מרוזוודוב ובנו הבחור אברהם חיים הי״ד

ר׳ משה ב״ר אריה יהודה ליבוש **הורביץ**
מוולוטשיסק (תק״לי״ — תקצ״ד)

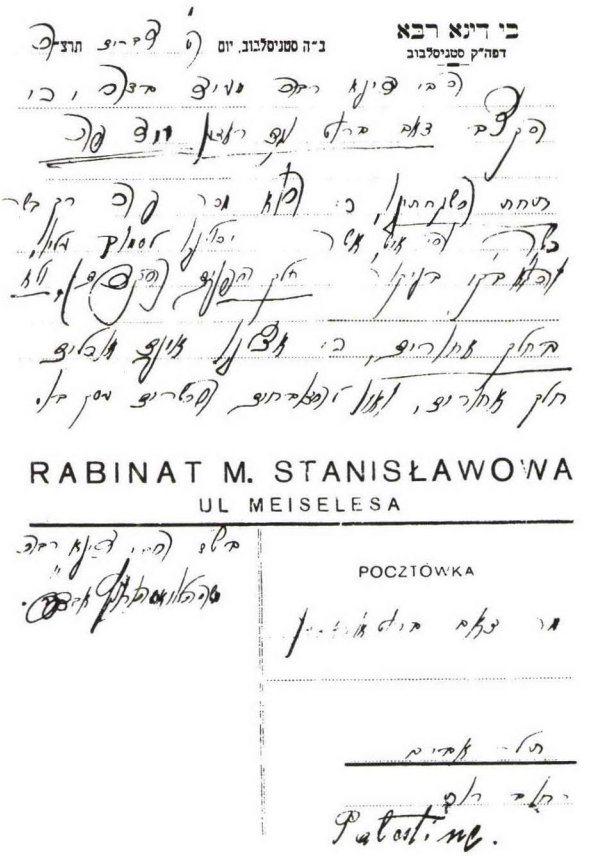
נולד בצורטקוב לאביו ר׳ אריה יהודה ליבוש הלוי, ולאמו פרומה (נפטרה לפני תקע״ט), בת ר׳ נתן אב״ד בורשטשוב שהניח חיבור גדול על שיטות הש״ס, נכד המגלה עמוקות. נשא את חיה בת בת בתו של הקיקיון דיונה. לימד תורה לתלמידים עד שנבחר בתקע״ג לרבנות וולוטשיסק, ולא היה פנוי כמקודם. משום כך רצה לקבוע את חידושיו בדפוס, כדי שייחשב על ידי זה כמלמד תורה. נפטר ביום י״ז סיון תקצ״ד, ועל כסאו בוולוטשיסק עלה בנו ר׳ אפרים.

לחיבוריו קרא בשם הכולל **שושנת העמקים**, ומתוכם נדפס רק **עמק השידים**, קארעץ תקע״ט, קסב ד׳. בספר עשר דרשות מוסר משובצות בהלכה, מחמש שנות רבנותו הראשונות בוולוציסק. לכל דרוש קרא בשם שונה, ויש בו כמה חלקים. בהקדמתו מונה את יתר חיבוריו: עמק ברכה — על שו״ע או״ח הל׳ ברכות, עמק שוה — על דיני שהיה והטמנה, עמק המלך — על מגילת אסתר, עמק חברון — חי׳ גפ״ת וקבוץ עוד כמה ענינים, עמק רפאים — על הל׳ טריפות, עמק יהושפט — שו״ת, ועוד קונטרסים שחשב לסדר ולהדפיס. בסוף ההקדמה מודה לקרוביו שסייעו בידיו: ר׳ משה יצחק אב״ד צורטקוב בן דו״ז ר׳ אליעזר אב״ד טויסט, בנו וחתניו; מח׳ ר׳ שאול ברמ״מ בנו של ר״א מטויסט, ואחיו ר׳ דוד שלמה; ש״ב ר׳ פרץ ב״ר יעקב; גיסו ר׳ אהרן לנדא. בדף כט: ד״ת מר׳ ישראל אברהם מטשרני אוסטרהא. מדף קנו. ד״ת מזקנו ר׳ נתן אב״ד בורשטשוב. מדף קנז. דברי בד״ז רמ״י אב״ד צורטקוב.

ר׳ משה ב״ר דוד **הורביץ**
מסטניסלב (תרמ״א — תש״ג)

נולד בשנת תרמ״א כבכור לאביו ר׳ דוד אב״ד סטניסלב. נסמך מהמהרש״ם ומר״ב וייס אב״ד טשרנוביץ. נשא את בת דודו אחי אביו ר׳ אפרים פישל אב״ד מריאמפול, ואחרי פטירתו בתרס״ג מילא את מקומו. באדר תרע״ב עבר לקוזלוב, למלא את מקום אביו שנתקבל לסטניסלב. בתרע״ד ברח עם זו׳ ללא ילדים לוינא, וגר שם עשרים שנה. התלבט שם בפרנסתו, ונאלץ לשאת דרשות בשכר במקומות שונים, עד שנתקבל כרב ביהכ״נ הגדול בקשלגאסה במחוז העשרים. בתרצ״ד נקרא לסטניסלב למלא את מקום אביו, ובאי רצון נפרד מידידיו הרבים בוינא. התפלל בשטיבל של רבני המשפחה שמימינו ביהמ״ד הישן, ומשמאלו ביכ״נ של חסידי ויזניץ. בעל זכרון נפלא כאביו, ובקי במדעים, במיוחד בפילוסופיה והיסטוריה. בעל תעודת השכלה גבוהה של מורי בתיה״ס הגבוהים במדינה. פשטותו ורחמנותו היו למופת. פעיל במוסדות צדקה וחסד. תמך בציונות, ונקרא לנאום

למענה. ביום 4.8.41 נעצר, הופשט וגולח זקנו. בבנין הגסטאפו התעללו בו בצורה מחפירה עד אובדן

בי דינא רבא
דפה"ק סטניסלבוב
RABINAT M. STANISŁAWOWA
UL MEISELESA
POCZTÓWKA
Palestine.

תעודת ב"ד סטניסלב בחתימת הרב משה הורביץ מיום ה' דברים תרצ"ה על נאמנות קצב

הכרתו. בשבט תש"ג עוד הספיד את רבי אליעזר ברנדויין, ואח"כ נספה הי"ד. נחתמה בו שושלת רבנות המשפחה בסטניסלב, שנמשכה יותר ממאה ושישים שנה.

אביו השיב לו באמרי דוד, קעב. מכתב המלצתו עבור רמח"א בלוך, ודע מה שתשיב, 55.

אהלי שם, 253; ספר סטניסלב, 27, 95-97, 230, 360; אברהם ליבסמן, עם יהודי סטאניסלאבוב בימי כליה, בית לוחמי הגיטאות תשמ"א, 14-15, 26.

ר' משה ב"ר דוד הורביץ

רבה של פשצלוב בשנות התר"ץ, על מקום ר' דוד שהיה כנראה אביו.

ר' משה ב"ר נפתלי הורביץ

נולד בשנת תרכ"ב לאביו ר' נפתלי אב"ד סאניוואץ. בשנת תר"ם נבחר כרבה של ראדיוואץ. היה גם רב ביבלונוב. מילא את מקום אביו ברבנות סאניוואץ־מיהאעלן. בתרס"ט לערך בתומכי ישיבת ברודשין.

תשובות אליו: מח' אבן יקרה, קמא, או"ח, מג, תנינא, פא, תליתאה, קיג, קיד; בית יצחק, יו"ד, ח"ב, צ בתרל"ח; שדה יצחק, מד; שו"ת מהרש"ם, ח"ז, צ.

ר' משה ב"ר פנחס הורביץ

מהוסיאטין (תק"ף* — תרנ"א*)

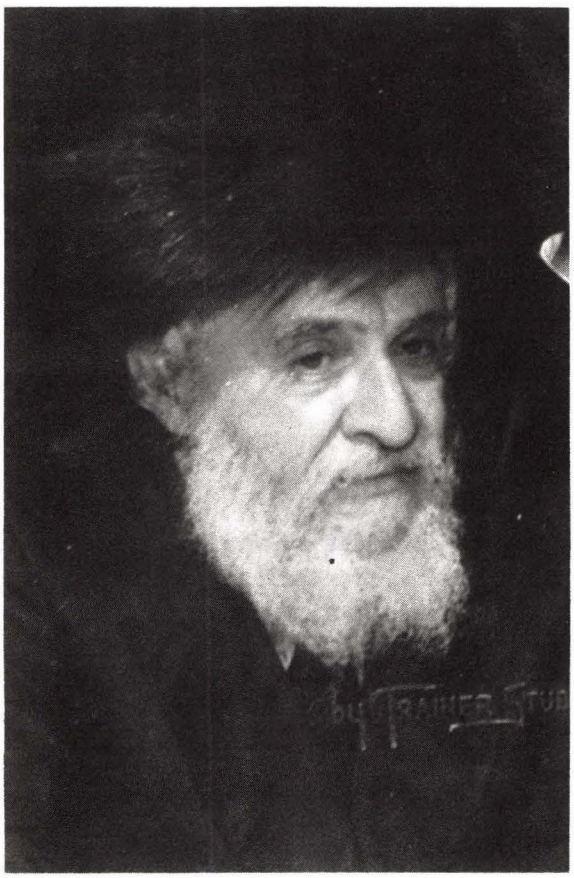
בנו הגדול של ר' פנחס אב"ד הוסיאטין. דומ"ץ שם ואח"כ אב"ד על מקום אביו. בשנים תרכ"ט — תרמ"ו חתם כאב"ד עם חתנו ר' מרדכי הורביץ. נפטר ישיש סמוך לשנת תרנ"ב. בנו הצעיר ר' יצחק.

תשובות אליו: אורין תליתאי, סד, קלג, קלד; בית יצחק, או"ח, סח בתרל"ז; (דב"ח, ח"ב, יו"ד, לז); כוכב מיעקב, כט (במחלוקת הירושה); שו"ת מהרש"ם, ח"ג, שה.

ר' משה(לה) ב"ר פנחס דוד הורביץ

מבוסטון בניו־יורק (נו' עת"ר)

נולד בירושלים בשנת תר"ע לאביו רבי פנחס דוד. התחנך בא"י, למד אצל ר"מ קלירס, וג' שנים בישיבת הרב אשר למיל שפיצר אב"ד קירכדורף בצ'כיה. הסתופף בצל אביו בבוסטון ובניו־יורק,

רבי משה הורביץ האדמו"ר מבוסטון בניו־יורק

ואחרי פטירתו ממלא את מקומו כאדמו"ר מבוסטון בניו־יורק. בהנהגתו החסידית מחצרו שבבורו־פרק

מתבטאת המסורת הירושלמית בתוכן ובלבוש. ממנהיגי היהדות החרדית וראשי אגודת ישראל. בזמן השואה פעל רבות בועד העזרה. מחבר ומלחין ניגונים חסידיים נהדרים, ובתשכ״ב הופיע ממנו תקליט בניצוחו של בנו הגדול.
נשא בתרפ״ד את לאה פריידל בת ר׳ אברהם חיים ב״ר מנחם מנדל אייכנשטיין מזידיטשוב. בניו: א. ר׳ חיים אברהם (תרצ״ג). נשא את מרים בת רבי אלעזר אדלר מלוס אנג׳לס, ובנם יעקב יצחק. בתשכ״א נשא בשנית את שושנה רוחמה בת ר׳ יונה הלוי האס, וילדיהם: רבקה ריבה, ישראל יונה, מלכה גיטל, אסתר ליבא, יהודית פוריה; ב. ר׳ פנחס דוד (תש״ה). נשא את עלקא אסתר מרים בת ר׳ מאיר לנדא נכד הנו״ב, וילדיהם: מרדכי זיסקינד וחיים אברהם.

ר׳ משה אהרן ב״ר יעקב יצחק **הורביץ**
מרינזוב (תרל״ה — תרס״ד)

נולד בר״ח שבט תרל״ה לאביו ר׳ יעקב יצחק הלוי אב״ד רדומישלא וקנטשוגה. בגיל כ״ב נסמך מרבי יהושע מדזיקוב ומהמהרש״ם. נשא את שרה פרידל בת רב״צ יצחק וסטריך אב״ד קנטשוגה. כשנתאלמנה נישאה לפני תר״ע לר׳ ישראל ברגר אב״ד בוקרשט. מתרנ״ז אב״ד ריינזוב. נהג עדתו במישור ז׳ שנים כרועה נאמן. בעל שכל חריף, ונשקף לו עתיד. נמנה בין גדולי הרבנים למרות גילו הצעיר. החל לכתוב חיבור להדפסה, אך לא הספיק להשלימו. נסע ביום ג׳ דרך רישא לקנטשוגה, בה נועדה להתקיים למחרת חתונת אחיו הצעיר. בקומו בבוקר יום ד׳ א׳ אדר תרס״ד להתפלל, אך יצא כמה צעדים אחזהו השבץ, ונפטר מבלי שהרופאים יוכלו להושיעו. המונים השתתפו בלויתו ביום ה׳ ברישא. נספד בביהכ״נ החדש ע״י רבי מנשה אייכנשטיין, הרב בריש שטיינברג, והדומ״ץ ר׳ מיכל צינמון.
ישראל ליפמן הורביץ מרישא, קמחז״ה, י׳ אדר תרס״ד, 4.

ר׳ משה אליעזר ב״ר צבי חיים **הורביץ**
מרימנוב (תר״ס — תש״ד)

בנו של ר׳ צבי חיים אב״ד רימנוב. שמו המלא: ר׳ אלתר משה אליעזר. נשא את חיה הינדה בת ש״ב רבי נפתלי ממעליץ. אחרי פטירת אביו בתרצ״ט, מילא את מקומו כרבה האחרון של רימנוב. בתקופת השואה נמלט לגרוסווארדיין, ומשם נלקח בתש״ד עם משפחתו לאושוויץ הי״ד.

ר׳ משה חיים אפרים הורביץ

רב בוליע־מיכובה ואח״כ במיהלוביץ. אולי בנו של ר׳ פנחס הלוי. נספה בתש״ד הי״ד.

ר׳ משה משולם ב״ר פנחס **הורביץ**
מקראקא (תק״ף׳ — תר״ן׳)

נולד בקראקא לאביו ר׳ פנחס הלוי, ב״ר יצחק אהרן אחיו של רבי אייזיק גלדעס ונכדו של השל״ה ההפלאה והרב מרדכי גומפל אב״ד שנאטוך, ולאמו הענא בת ר׳ משה רבינוביץ, חתן ר׳ אלעזר אב״ד ווידיסלב נכד הרבי ר׳ השל. הוריו נפטרו אחרי תרכ״ג. נשא את שרה חנה שטרחה בפרנסת הבית, ובגידול ילדיהם אלעזר וזלאטה. היה מחותנו של ר׳ יצחק הוכגלרנטר מזמושץ, וקרובו של ר׳ אברהם תאומים מזלישטשיק. כיהן כרב במארזען שליד ברלד במולדביה, ואח״כ כדרשן ומ״מ בלבוב, אושפיצין (בתרמ״א — תרמ״ו), לונדון וקראקא. נדד לקבץ כספים באוסטריה הונגריה ובאשכנז, ובכל מקום נשא דרשות.
אבל רב, הספד שדרש ברבים על מחותנו מהריא״ז, לבוב, דפוס ר׳ ישכר ב״ק, תרי״ח, יב ד׳. בדף ד: מזכיר את היעדרם של רא״מ טויבש מיאסי ומהר״ם א״ש מאונגוואר. מדף ט: קטעים מחידושיו בהלכה ובאגדה.
תפארת למשה, כולל: א. ביאורים על בראשית ושמות, והם דרושים שנשא כל שבת כשהיה מ״מ באחד מבתיהמ״ד בלבוב; ב. ג׳ דרושים למועדים; ג. חידושי הלכה בגפ״ת ושו״ת. לבוב, דפוס ר׳ ישראל אלימלך שטאנד, תרכ״ב, מא ד׳, בסיוע אחיו ר׳ יהודה זאב וולף מקראקא. המסכימים: ר׳ שמואל שמלקא טויבש מיאסי (ידעתיו מכבר, וחזיתיה לרישיה ביני עמודי דגירסא הויות דאביי ורבא, בשו״ת אשר ערך אלי); רצ״ה אורנשטיין מלבוב; ר׳ מנחם א״ש מאונגוואר (עובר פה עירנו); ר׳ ישראל רפפורט מטורנא (מצאתיו לגבר חכם בעוז, וכמה ענינים נכוחים ונכונים ראו עיני בספרו); רחי״ל מיזלש מפרמישלא (מצאתי דבריו על אדני השכל הוטבעו מזוקקות שבעתיים, ואף כי השבתי אליו תשובה על דבריו לבנות ולסתור כדרך התורה, עכ״ז ראיתי כי לבו לב חכמה, ולן בעומק של הלכה); ר׳ יצחק שמשון מיזלש־הורביץ מטשרנוביץ (אדם גדול בתורה ובמעשים הוא); ר׳ יואל אשכנזי מזלוטשוב (זה משה האיש גברא יקירא, לפנינו היום נקרה...וראיתי שדעתו יפה, משנתו פסולת מנופה); ר״י שמלקיס מברזן (עבר דרך עירנו... וכאשר ששתי להקשיב ממנו חדו״ת... אכירהו לאיש יקר ונעלה לתפארת אבותיו, אשר נשמת רוחם הטהור עליו

תתנוסס); ר׳ שמואל ולדברג מזולקיב (משה שפיר קאמר ונאה דורש); ר׳ ישעיה מאיר כהנא־שפירא מצורטקוב (כבר שמעו שוחרי מוסר דבריו כי טוב, וחכמי פלפול אמריו כי נעמו, וכולם כאחד מעבירים הלולו); ב״ד דקראקא: רח״ן דמביצר, ר׳ יהושע דרזנר ור׳ יודל גרייווער (גם פלפלנו עמו פא״פ, ומצאנו ראינוהו כי פי שנים ברוחו, ידיו רב לו בהלכה ואגדה ושכל ישר לו, ועודנו באבו הטה שכמו לסבול עול התורה והיראה, ושקד על דלתות בית מדרשנו פה בשקידה נפלאה, בחברת שאר חברים ותלמידים הצמאים לדבר ה׳ זו הלכה, ועתה ראינו כי חפץ בה׳ בידו הצליח, ועשה פרי למעלה, ועלה ונתעלה עד כי נעשה לאיש אשכולות, פריו מתוק ודבריו ערבים לאוזן שומעת... מעודו לא מש מאוהל של תורה, ומשנתו סדורה לו). בהקדמתו מזכיר את שקידתו למרות תלאות הזמן שפגעו בו, וכי מזה שנה וחצי הוא משתדל להשיג להוצאות הדפוס. רשימת המנויים מגליציה, וכמה קהילות בהונגריה. מדף כב. דרוש לצדקה שנשא בהונגריה, וליקוטי תורה. מדף כה. ח״ב: דרשות למועדים שנשא בבתי מדרש בלבוב, בברזאן וברוהאטין; מדף לג. ח״ג: חידושים בסוגית עשה דוחה לא תעשה. מדף לז. שו״ת: על נפילת ס״ת פסול בזלוזיץ, הסגת גבול בחכירת מזיגה, בסוגיות מסכת קידושין.

זכרון משה, ט׳ דרושים ושני הספדים על רצ״ה אורנשטיין מלבוב ור׳ אשר יעקב שטרן אב״ד המבורג שנפטר כ״ח אדר, קראקא, דפוס ר׳ יוסף פישער, תרמ״ח, ג, לג ד׳. מעבר לשער רשימת המנויים מגליציה, פולין והגר. בהקדמתו הקצרה כותב ששערו הפך לבן, ספרו הראשון נחטף, ומקוה להדפיס את יתר חידושיו. המסכימים: רצ״ה אורנשטיין בתרמ״א; ר׳ זלמן שפיצר ראב״ד וין; בתרמ״ו ר׳ אליקים געטשלוג מקלויז המבורג (דרש ג״כ ברב עם בבית מדרשנו דקלויז ישן, וחדש דברים נחמדים בדרך היראה, ואומר לעונג שומע, וכל יראי ה׳ נתבסמו ג״כ מדרשתו), ור׳ ישכר בריש ברינהיים אב״ד האג; ר׳ יעקב טננבוים אב״ד פוטנאק־הגר בתרמ״ב; ר׳ אורי שרגא פיבל טויבש מיאסי (בא חכם לגבולי... מצאתי בו דברים נכוחים); ר׳ שמואל זלמן(!) קלפפיש אב״ד וורשא בתרמ״ד (בא בצל קורתי). הדרושים: א. במארזען. ב. בלונדון בביכ״נ אנשי קראקא. ג. באושפיצין. ד. בביכ״נ המהר״ם בלובלין. ה. ההספדים. ו. בקלויז ישן בהמבורג. ז. בבימ״ד גבוה בקראקא. ח. בביהמ״ד הגדול באויהעל. ט. בביהכ״נ הגדול דאנשי פולין בווין.

ר׳ משה שמואל שמלקא הורביץ

דומ״ץ קראקא בבית דינו של ר׳ שאול לנדא.

ר׳ משולם הורביץ

אב״ד מוסט סביב תרס״ט—תרע״ב (פאלקסק־אלענדער).

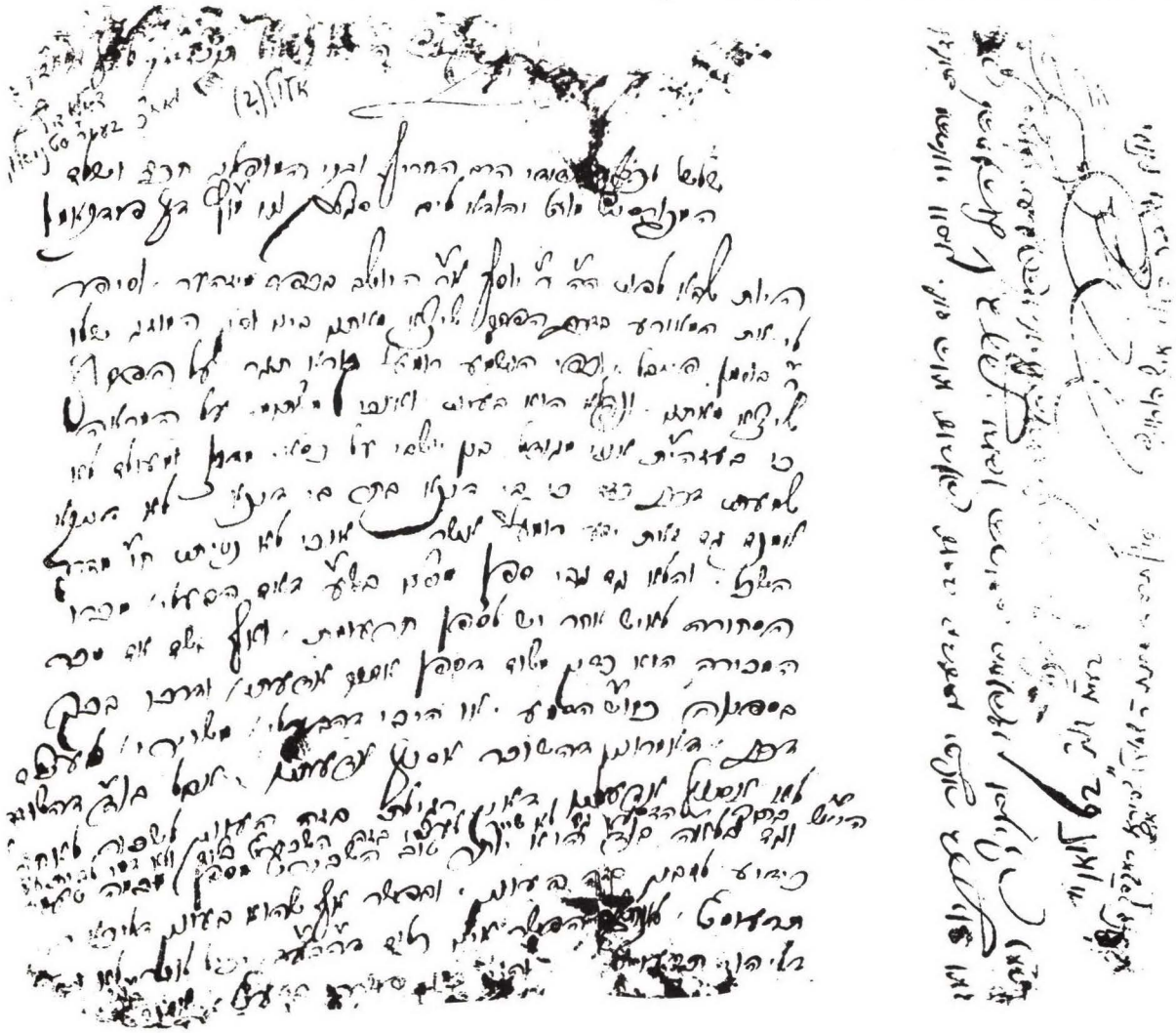
ר׳ משולם ישכר ב״ר אריה ליב הורביץ

מסטניסלב (תקס״ה—תרמ״ח)

נולד בסטניסלב בשנת תקס״ה (או תקס״ח), כבן שלישי לאביו האב״ד רא״ל הראשון. מילדותו הכירו בו לפי שובבותו, שהוא ילד עירני וחריף. בנעוריו לא היה מתמיד, ורק מאוחר יותר נעשה שקדן עד שלא יכלו למוצאו ישן. נשא את ש״ב רייזל בת הנגיד ר׳ צבי הירש מנדלסבורג מקוזמיר שבפולין, שנשא את חוואליש בתו היחידה של ר׳ משולם איגרא. בשנתו הראשונה על שולחן חמיו הסתגר בביהמ״ד הישן שבעיר מבלי לצאת החוצה כלל, ובמשך שמונה חודשים השלים מסכת כתובות עם כל הסוגיות בש״ס השייכים לה. כששב אל אביו וראה את חריפותו ובקיאותו נהנה מאד, ואמר שבגילו לא הגיע לפלגות לימודיו. נשאר ללמוד ג׳ שנים בביהמ״ד הישן ט״ז שעות ביממה, ואף החל להרביץ תורה לתלמידים. חי בדחקות רבה, כי ג׳ השקלים שאביו הפריש לו כל שבוע ממשכורתו לא הספיקו לפרנסת המשפחה. אשתו ניסתה בהתחלה לפרנסו מבית משרפות יי״ש שהחזיקה, ואח״כ מסחר יהלומים ובנין בתים לשכירות. עכ״ז היה שקוע בלימוד, חי בצימצום, לא הכיר בצורת מטבע, וסירב לשמוע על משרה רבנית עד שישלים ש״ס ופוסקים. כשאביו ראה את דוחקו נסע בסתר לזלוזיץ, הביא לו משם כתב רבנות, וסמכו להוראה. בגיל י״ח נסמך גם מהחוו״ד ועוד גדולי הדור. נתרצה לקבל את רבנות זלוזיץ רק כעבור ג׳ חודשים בהם גמר את שני חלקי שו״ע יו״ד. הדרשה שנשא בבואו לשם בתקפ״ז הפתיעה את כולם, ודומ״ץ זקן שניסהו בהוראה השתומם מאד לשמוע את בקיאותו בהלכה למעשה. אחרי שכיהן שם כחמש עשרה שנה, נקרא בשנת ת״ר לערך לסייע לאביו הישיש ברבנות סטניסלב. בשנת תר״ב נתקבל לטיסמניץ, אחרי שהתחייב לכהן שם עשר שנים לפחות. המהרש״ק פנה אליו לשם בשאלה. אביו שהתישב אצלו בטיסמניץ בשנתיים האחרונות לחייו נפטר בשנת תר״ד, ואז נאלץ לעבור לסטניסלב למלא את מקומו. בני טיסמניץ מחלו לו על התחייבותו, וקיבלו במקומו את בנו ר׳ שאול. מאז נקשר שמו בשמה של סטניסלב בה כיהן מ״ג שנה.

נערץ ואהוב בקהילתו, והכל הכירו בגאונותו וצדקתו, תכונותיו וישרותו. אמרו כי בגללו זכתה

להתברך, ונעשתה מטרופולין. בני עירו טוו סביבו רשת של אגדות פלא, והיו עדים למאורעות פליאים שאירעו לאלו שלא שמעו בקולו. ביו״כ תרכ״ח הרעיש עולמות לתשובה כי אש מלהטת על המקום, ובמוצאי יו״כ הכין את ספריו על הארץ לפנותם. כעבור יום פרצה שריפה בעיר, ולמרות העשן הסמיך שעמד באויר לא הוזק איש. בעל צורה והדרת פנים שהרשימה את רואיו, ובהצלחה מנע שיציירוהו או יצלמוהו. למד בדביקות נפלאה לעומק ההלכה, וחידש כל הזמן. השתמש רק במקורות מש״ס ופוסקים, וכמעט שלא עיין באחרונים. כל שנותיו תפס ישיבה, והעמיד תלמידים רבים. למד רוב שעות היום, והתמדתו לא עזבתו עד סוף ימיו. תפילתו היתה בהתרגשות ובהשתפכות הנפש, וכל מה שהתפלל בקול רם אמר בקול צלול ובנעימה מיוחדת. כשהיה בתרמ״ג באזיפולי לשמחה משפחתית, התקבצו בעש״ק כל יהודי המקום מתחת לחלונות להאזין לתפילתו הנרגשת. השתתף בצערו של כל אדם. לא החניף ונשא פנים אפילו לבני משפחתו. צנוע ומסתפק במועט, ודחה את הפצרות ראשי הקהילה שיעבור מדירה צרה לדירה מרווחת. התנגד לחסידות, ואף כי לא רדף אותה, לא נתן לה השפעה בחיי הקהילה. אדמורי״ם שבתו ליד העיר, אך לא בעיר עצמה. ר״מ מפרימישלן שלח אליו חולים עם פדיון נפש שיתפלל בעדם. הדב״ח ביקר אצלו בדרך נסיעתו לרבי מרוזין. בתחילת המחלוקת כתב רמ״י למענו, אבל בראותו לאיזו חריפות הגיעה, משך את ידו ועמד מן הצד. סמוך לשנת תר״ל החרים את אברהם פיינזילבר, חזן ביהכ״נ הגדול שעבר לכהן בהיכל הרפורמי. לא נראו לו הדרכים המדיניות של הנהגת מחזיקי הדת בנוסח בלז. בכנס תר״ם נדחתה תביעתו לכתוב את התקנות בלשון הקודש. ידיעות כלליות רכש בכוחות עצמו.

מכתב ד״ת מהרב משולם ישכר הורביץ אל הרב יהודה ליב סג״ל דומ״ץ פודקמין

כשנתיים וחצי לפני פטירתו כהו עיניו, והרופאים אמרו על כי לומד בהתמדה לאור נרות חלב, עכ״ז המשיך לשקוד על לימודיו, ולפסוק שאלות מתוך צלילות הדעת עד ליומו האחרון. יום לפני פטירתו אמר לבנו שמתפלל שיזומן לעוה״ב בלי דין ויסורים, ופסק בענין עשית שלום בין איש לאשתו. נפטר ביום שני כ׳ חשון תרמ״ח בגיל פ״ד או פחות, אחרי ששימש שישים שנה ברבנות. אבל כבד הוכרז בעיר על פטירת ״הרב הזקן״ כפי שקראו לו. בהלויה השתתפו כחמשת אלפים איש מכל ערי הסביבה. ליד שער ביהכ״נ נספד ע״י בכורו אב״ד זורובנא ומשנהו אב״ד טיסמניץ, ובבית העלמין בו הוקם אח״כ אוהל על קברו, ע״י בניו רבני דלטין (הדפיסו אח״כ בספר קול בכיות), אוסציא (הדפיסו אח״כ בספר אלון בכות), ור׳ פנחס הורביץ אב־בית־דין זורובנא.

נדפסו עליו כמה ספרי הספד, וכן גם בשו״ת הד״ר, תרנ״ד, ח״ב, יא. **זעקת לב משברון גו׳**, דראהאביטש, דפוס אהרן צבי זופניק, תרמ״ח, 8 עמ׳. קינה מחורזת ומנוקדת מאת משה איצי בן אבאלי ברעטטהאלץ, ובה מתואר עוצם היגון והמספד, כפי שכבר עשה ברשימתו, העברי, ב׳ כסלו תרמ״ח, נז. **עין דמעה**, ג׳ הספדים מאת: בנו ר׳ שאול מטיסמניץ, ונכדיו רחא״ל מקראקא ור׳ פנחס מסקול. קראקא, דפוס יוסף פישער, תרמ״ח, פז ד׳. הובא לדפוס ע״י המספיד השלישי וגיסו בעל אחותו ר׳ יצחק נטע מיכלזון מטיסמניץ, עם הקדמותיהם. הראשון מוסר את תאריכי ההספדים: אביו ביום א׳ י׳ טבת, הוא ואחיו ביום ד׳ א׳ כסלו, כולם בביהמ״ד בטיסמניץ, ואחיו שוב בקראקא בביהכ״נ הישן ביום ה׳ כ״ב כסלו. דברי פתיחה מהאבא ר׳ שאול. בהספדו מציין את המשמעת שהיתה לנפטר בסטניסלב להשיב רבים מעוון ולמנוע חילול שבת, וכעת יתרופפו המוסרות. מדף לח. הספדו של רחא״ל. מדף סב: הספדו של ר׳ פנחס המסיים בדבר הלכה, וד״ת מהנספד.

ילדיו: א. ר׳ אלעזר הבכור אב״ד רוהטין; ב. ר׳ יצחק אב״ד אטיניא זורובנא וסטניסלב; ג. ר׳ שאול אב״ד אוסציא וטיסמניץ; ד. ר׳ יעקב יוקל אב״ד דלטין; ה. ר׳ יוסף אב״ד אוסציא; ו. דינה זו׳ ר׳ יצחק יהושע קליגר אב״ד גריידונג; ז. לאה זו׳ ר׳ שלמה אוסטרזצר בן הנגידה חיינה מאודיסה, אחותו וחמותו של ר׳ יעקב אביגדור ראב״ד ברודי. חתום על דרש משה, לבוב תרל״ט. נפטר בצעירותו, ואחרי שנות אלמנות רבות נישאה בשנית לר׳ משה תאומים אב״ד הורודנקה, ובשלישית לר׳ פנחס בורשטין אב״ד סרט; ח־ט. שרה והינדה. אחת מהן נישאה לר׳ אשר דישע מברודי, ב״ר שמשון שותפו של רא״ז מרגליות.

מתלמידיו בטיסמניץ: רבי אברהם יוסף איגרא בן גיסו, והמורה הלל כהנא בבוטושאן. בסטניסלב: בני משפחתו, רא״ש הלפרין מגליגור, ר״י ויידנפלד מהרימלוב, ר״ב וייס מטשרנוביץ, ר׳ פנחס רימלט מחירוב וזולקיב, ר׳ אהרן צבי וייסהויז מסטניסלב, ר׳ ישעיהו גלבהויז מוינא, ר׳ קרפל ליפא מיאסי. הקדיח תבשילו משה הלוי הורביץ מסטניסלב (תר״ד — תר״ע. לעקסיקאן, תרפ״ו, 822 — 844).

הניח כתבים רבים בחידושי ש״ס, רמב״ם, פלפולים, שו״ת ועוד. היחיד בשושלת שהדפיס ג׳ ספרים בחייו. נקרא על שם ספרו שו״ת **בר ליואי**. ח״א על או״ח (35) ויו״ד (43), לעמבערג תרכ״א, ב, ע ד׳. כולל פלפולים שנונים מימי צעירותו, ובהקדמתו כותב כי זהו חלק קטן מתשובותיו. מרובן לא שמר העתק, כי לא חשב להדפיס. בקולופון כותב כי המדפיס עשה מלאכתו רמיה בכמה ענינים, וגם לא הגיה משיבושים (הדבר ניכר יפה בספר, וסימני התשובות מעורבבים וחסרים). לכן נאלץ להדפיס שער מיוחד אצל המדפיס ר׳ זלמן ליב פלעקיר ושותפיו. בירורי הלכה במתינות מימי העמידה בתוך ח״ב, על אה״ע (71) וחו״מ (37), לבוב, דפוס ר׳ אורי זאב סאלאט, תרל״ב, ב, סב; כ ד׳. מהדו״ת על או״ח (22) ויו״ד (26), שו״ת שהשיב מחתימת ספרו ועד לפטירתו (ובס״ה 234), מונקאטש, דפוס קאהן עט פריעד, תרס״ט, ו, כא ד׳. הובא לדפוס בהידור ע״י חתן בנו הרב משה ברגר, שערך את התשובות עם הגהותיו וכתב הקדמה. המסכימים: המהרש״ם (ישמח משה במתנת חלקו, שזכה להיות נאחז בסבך קרני מאורי אור); רב״א וייס מטשרנוביץ (אשר זכיתי להיות יוצק מים על ידו בימי נעורי... ואשריו כי זכה להסתפח לנחלת הקדושים האדירים גאוני ישורון האלה, ואורם יהל גם עליו). נלוה בהתחלה קונ׳ שו״ת פני אריה מאבי המחבר, וקונ׳ רועי ישראל לתולדות המשפחה מאת המו״ל, ובו נוסח מצבת המחבר, סיפורי נפלאותיו, ודבריו לשמע קולנו שאמר בשמו ר׳ אייזיק קנר. נוספו הערות מר׳ שבח קנעביל, ובסוף תודת המו״ל לאלו שסייעו לו לחבר את הקונ׳: רצ״י מיכלזון, רי״א קמלהר ובנו ר׳ ישראל.

בתשובותיו אוסר מצות מכונה (ח״א, או״ח, יט־כ), ומזכיר שנסע לקרלסבד (ח״ב, אה״ע, יט). לקרוביו משיב: לב״ג, ר׳ חיים יעקב פלדפוגל בפולין ע״י אחיו תלמידי ר׳ אברהם יוסף (ח״ב, חו״מ, ד); לנכד אחי, ר׳ שאול יעקב ישראל הורביץ בליטא (ח״ג, או״ח, יא, יז).

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אודסה** — ש״ב ר׳ שאול אליעזר רבינוביץ דומ״ץ (ח״ב, אה״ע, יח בתרכ״ט); **אומין־רוסיה** — הרב משולם יעקב פרנקל (ח״ב, אה״ע, לו); **בויאן** — הרב דוד ברל אורנשטיין (ח״ג, יו״ד, כב); **בוקרשט; בראילוב־רומניה**; **ברלד־מולדביה** (ח״ב, אה״ע, כז); **ברדיטשוב** — הרב ישראל אייזנשטיין (ח״ב, אה״ע, ז); **ויזניץ; וויזרהאדיג**

— הרב פסח צבי (ח"ב, חו"מ, יט); **חאטין** — גב"ע בתרכ"ב מהרב משה ב"ר מרדכי שור, והדיינים ר' יוסף שבתי ב"ר בן־ציון ור' שמריל ב"ר ישראל הלפרין (ח"ב, אה"ע, יט); **טשרנוביץ** — ולשוחטים ר' משה ור' שלמה (ח"ג, יו"ד, ז); **יאסי** ראה: קומפלונג; **ליטא; לעספיטץ** — הרב חיים (ח"ג, יו"ד, ג); **מזריטש** — ר' שאול הראב"ד (ח"ב, אה"ע, ס); **נוביסליץ** — ר' אליהו מו"ץ (ח"ג, יו"ד, כו); **סרט** — ר' בן־ציון דומ"ץ (ח"ג, יו"ד, א בתרכ"ז); **פולטושאן; פולין** — ולח"א (ח"ב, אה"ע, ה); **פלונסק** — רצ"י מיכלזון מזמושץ בתרמ"ג על תפילין בחוה"מ (ח"ג, או"ח, כ, ודף כא. אחרי יו"ד); **פקשן־רומניה** — הרב משה אהרן (ח"ג, או"ח, טו בתרל"ג); **קאהאל** — הרב חיים יוסף (ח"ג, יו"ד, ה בתר"ם); **קומפלונג** — הרב נפתלי גוטליב ואח"כ ביאסי (ח"ב, אה"ע, ט, כט); **קמניץ** — ר' יהושע בלכמן מו"ץ (ח"ב, אה"ע, לז); **קראיובה־זולכיה** — ר' יוסף הילר (ח"ב, אה"ע, כו); **קרטשינוב־הגר; קשינוב** — גב"ע בתרי"ז־תרי"ט מר' בריל נגיל דומ"ץ ור' עזרא השו"ב (ח"ב, אה"ע, טז); **רומן־מולדביה** (ח"א, יו"ד, דף סד:); **רוסיה** — רצ"ה הלפרין בהיותו באומין, עם גב"ע מב"ד אחרימוע (ח"ב, אה"ע, כב); **שאדין** — הרב לוי יצחק (ח"ב, אה"ע, ח); **שאץ** — הרב הישיש חיים (ח"ב, אה"ע, נו); **שברשין.**

הגדה של פסח עם פירוש **שבחא דמרא.** ראיתי הגדה חסרת שער וסיום, כג ד', וכנראה זוהי שנדפסה בתרכ"ו, יערי רשמה (946) לפי וינר 567, ואזלה סמוך להופעתה. הופיעה עם הפנים והקדמה בהלכה ובאגדה, וכך גם המהדורה השניה ע"י בנו הרב יוסף שחתם בקולופון, לעמבערג, דפוס ראז"ו סאלאט, תר"ם, כח ד' (1170). פעם נוספת אחרי ה' דפים של **הלכות** קביעות (צ"ל **קבועות**) **במכירת חמץ** מרבי משולם איגרא, עם הגהות מנכדו המו"ל ר' משולם מענדעלסבורג והקדמתו, ווארשא, דפוס ר' יוסף לעבענזאהן, תר"ן, מב ד' (1344). נדפסה כך שוב ע"י ר' אברהם יעלין מוועגראב באטוואצק, ווארשא, דפוס ב. טורש, תרע"ג (1818).

כלי חמדה עה"ת, ד"ת השוים לכל נפש, פרעמישלא, דפוס זופניק קנאללער עט האמערשמידט, תרמ"ה, ב, צד ד', והקדמה. ד"צ בניו יארק, דפוס יצחק אייזיק גראס, תשכ"ט, ג, צד, ג ד', ובסוף תודה למסייעים. נכדו המהדיר הרב אורי אשכנזי ברבי משולם ישכר מלונדון, מביע בהקדמתו תקוה להדפיס גם את חלקי השו"ת.

תשובות אליו: מח' דבר משה, ח"א, מט בתרי"ט; חסל"א, קמא, יו"ד, ה, טו בתרי"ג; ישועות יעקב, אה"ע, ל; נחלה לישראל, לח בתרל"ב; רב טובך, ו; שו"מ, רביעאה, ח"א, מו. מכתביו בהכשר הציקוריה בספר זכרון בספר. ד"ת ממנו בסוף מאה שערים של בנו. תשובתו לנכדו שמסכים להיתר, תקון עירובין, ה.

גרם המעלות, 61-66; שה"ג מארץ הגר, ח"ב, 30; מליצי אש, ב, חשון, 140-141; ספר סטניסלב, 26-27, 37, 74-84; ספר טיסמניץ, 32, 50-51, 174-175; לתולדות, 341-342; הדרום, ה-ו, 7-13 (כולל תשובתו לר' אליהו מדרוהוביטש על עופות קפריסין).

ר' **משולם ישכר** ב"ר פנחס **הורביץ**

בנו של ר' פנחס אב"ד ברודשין. גר בטרנוב.

תשובה אליו: בית דוד, ח"ב, עא. ממשתתפי אספת חכמים (בירברייער), תרע"ב, סי' קה מברודשין.

ר' **נחום** מזברז ראה לפי: **הורביץ, ר' מנחם נחום**

ר' **נחום הורביץ**

דומ"ץ ור"מ ניימרקט. ביום הראשון לפרוץ המלחמה בתרצ"ט נאסר ונשלח למחנה ריכוז בגרמניה, ושם נספה הי"ד.

תשובות אליו: חזון נחום, קטו בתרצ"ז; מנחת יחיאל, ח"ג, קכב. הערותיו על ספר חלק יעקב של ב"א, בשו"ת אביר יעקב, נח.

ספר נוביטארג, 191, 419.

ר' **נחמן** ב"ר דוד **הורביץ**

מליסיעץ והליטש (תרמ"ג־תש"ג)

בנו של ר' דוד אב"ד סטניסלב. נשא את ראצא בת ר' יהושע השל באב"ד אב"ד פודוולוטשיסק. בתרפ"ב אב"ד קוזלוב. כיהן כרב בליסיעץ ואח"כ בהליטש. נספה בתש"ג הי"ד.

תשובות אליו: אביו, אמרי דוד, (מח), קנא בתרפ"ד; גיסו, חבצלת השרון, ח"א, ה; צל"ח, קכא בתרפ"ז להליטש.

ר' **נפתלי הורביץ**

דומ"ץ ריבטיטש.

תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, ח"ב, ע, קח בתרמ"ג—תרמ"ז. לר' נפתלי בקראסנא חתן ר' משה פאנעט מדעש: זכרון צבי, ו' בתרנ"ה.

ר' **נפתלי** ב"ר אהרן **הורביץ**

בנו של ר' אהרן ז"ל נכד ר' איציקל מאה"ו. דומ"ץ זבלטוב. סביב תר"ץ גר בפרעמישלא, וסידר לדפוס את ספר שארית יעקב של ר' יעקב פריינד, עם הקדמתו.

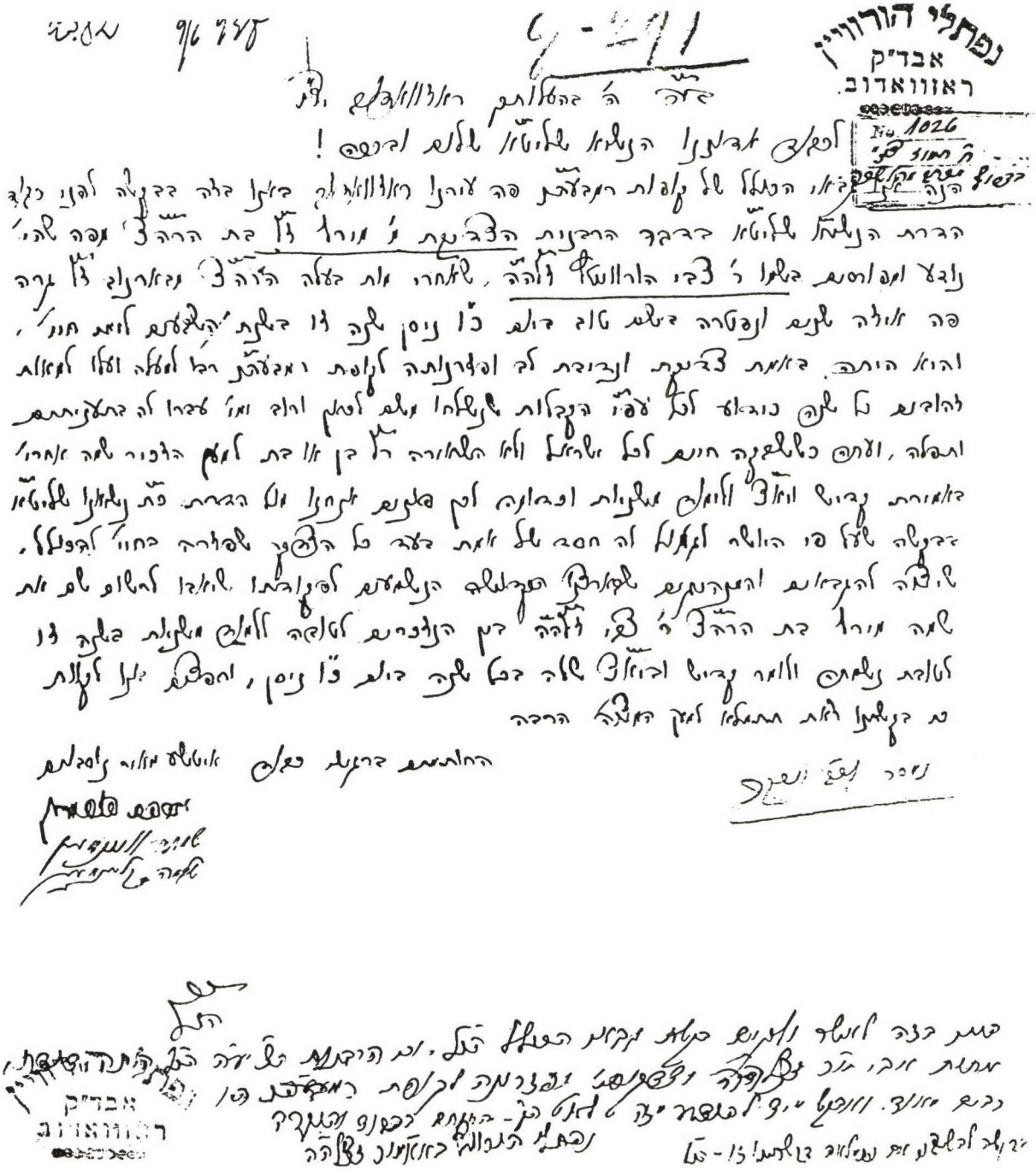
ר' **נפתלי** (נפתלטשע) ב"ר אפרים **הורביץ**

מרוזוודוב (תר"ן*—תש"ב*)

בנו של ר' אפרים אב"ד רוזוודוב. כשנפטר אביו בתרצ"ב ניהל מאבק מר על ירושת הרבנות עם אחיו הצעיר ר' משה, ורק בפורים היו שולחים מנות זה לזה. בדין תורה נפסקו לו שני שליש, ולאחיו שליש. היה הראשון שהוכר גם רשמית, אחרי שלמד באורח פרטי מעט ידיעות כלליות ופולנית.

לפני כן מילא ר' נפתלצ'י כרגלז את התפקידים הרבניים הרשמיים כלפי השלטונות. ניחן בקול חזק בו שר את ניגוני אביו בדבקות רבה. היהודים הסבו בעונג לשולחנותיו עד שתים אחרי חצות, והאזינו לדברי התורה המובנים לכל. השתתף באספת חכמים (בירברייער) בתרע"א. בתקופת השואה שהה בגיטו קרוסנו עם גיסו האדמו"ר רבי משה טברסקי. כל בוקר צעדו עם יתר היהודים לעבודת כפיה במכבסה לכיבוס בגדי הנאצים, כשהם מגולחי זקן ופיאות, קסקט בראשם, ולבושם קצר כשהמכנסים במגפים כדרך האכרים. נספה בלבוב עם זו' מרימ'צה, בתו יהודית ובנו צבי הירש הי"ד.

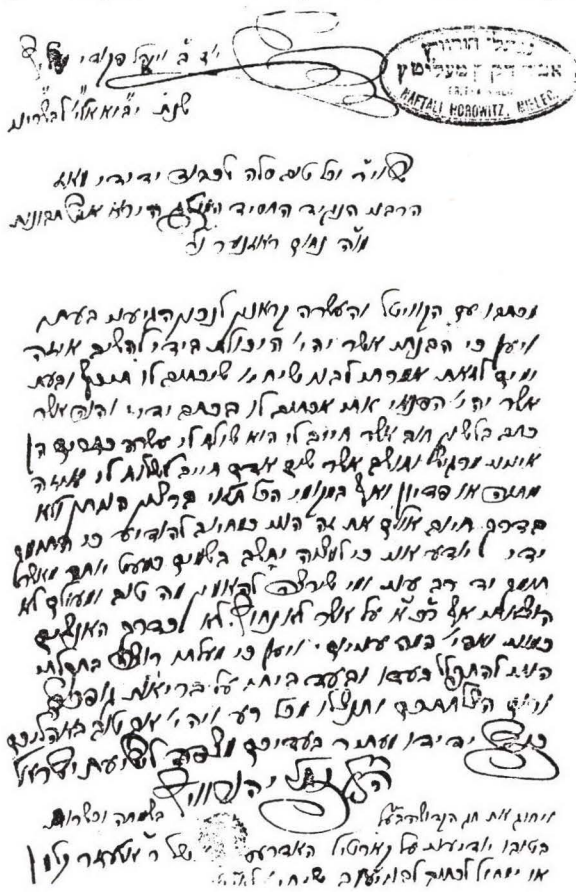
ספר רוזוודוב, 24, 102, 136-137, 150 (תמונת בתו) — 153, 318; ספר קארטשין, 124.

המלצת הרב נפתלי הורביץ מרוזוודוב מיום ה' בהעלותך תרצ"ז אל נשיא כולל גליציה להיענות לבקשת גבאי הכולל בעירו שישמרו את יום השנה של הצדקת מירל בת רצ"ה מרוזוודוב

ר׳ נפתלי ב״ר יהודה הורביץ
ממעליץ (תר״ה — תרע״ו)

נולד ביום ד׳ טבת תר״ה לאביו ר׳ יהודה אב״ד ואדמו״ר מעליץ. נרשם בטעות במנויי תוצאות חיים תרנ״ט בשם ר׳ נפתלי צבי. תלמיד הדב״ח והיהודי הטוב מניישטט. אכל על שולחנו של ר״א מדזיקוב יחד עם רצ״א שפירא מבלוזוב. אחרי פטירת אביו בתרל״ט מילא את מקומו כרב ואדמו״ר במעליץ. בפאלקסקאלענדער רשום כרב המקום בשנים תרנ״ו—תרע״ב, פרט לתרס״ג בה נרשם ר׳ חיים מאיר הורביץ. תורה וגדולה נתאחדו אצלו. בעיו״כ באו אליו כל בני המקום להתברך בגמר חתימה טובה (זכרונות מעיר מולדתי מייליץ, 10). כשפרצה מלה״ע א׳ גלה לוינא, ונתלקטו לבית מדרשו רבים מפליטי גליציה. נפטר שם ביום י״ח תשרי ב׳ דחוהמ״ס תרע״ו (ולא כי״א שנפטר באושפיזא דמשה תרע״ה, או ביום ה׳ תשרי תרע״ז), והובל לקברי אבותיו במעליץ. סיפר ר׳ יחזקאל רייך

מכתב הרב נפתלי הורביץ אב״ד מעליץ מיום ב׳ ויקו״פ תרנ״ח לחסיד ר׳ נחום ראזנער ששלח אליו קוויטל ופדיון. בתוך המכתב נאמר: התומך ידי יודע אני כי למצוה יחשב בשמים כמעט יותר מאשר תומך יד רב עני ומי שירצה להאמין מה טוב (מגנזי נכדו הרב משה הלברשטאם)

מותיקי חסידיו כעד ראיה, כי ביום פטירתו נכנס בשעה מוקדמת בבוקר לבית מדרשו לתפילת שחרית אחרי ש״י טבילות במקוה. בהגיעו לברייתא של רבי ישמעאל אומר, הפך אל הקהל את פניו שהאירו כלפיד אש, ואמר שהצדיק נקרא דבר שהיה בתוך הכלל, וכשמגיע זמנו לצאת מן הכלל לעולם שכולו טוב, ללמד על הכלל כולו יצא, ללמד מהעולם הבא זכות על כלל ישראל.

נשא את בתו של רבי מאיר נתן ה״ש מצאנז, ובתם שפרינצה נישאה לר׳ חיים אלעזר אונגר אב״ד רדלוב. אחרי פטירתה בגיל צעיר, נשא את רעכיל בת הגביר ר׳ אביש קנר מסאנוק, ונכדת ר׳ יעקבקא לנדא בנו של הנו״ב וחתנו של ר״י מאה״ו. ממנה נולדו לו: א. ר׳ אלימלך ממעליץ בקראקא; ב. ר׳ אלעזר מבארווע ומעליץ; ג. ר׳ מנחם מנדל ממלא מקומו במעליץ; ד. ר׳ אברהם אביש מספינקא וקרולי; ה. ר׳ דוד. נשא באלול תרס״ז את בת ר׳ צבי יוסף רובין אב״ד יאסלו. נפטר בארה״ב י״א סיון תשי״ז; ו. חיה הינדה זו׳ ש״ב ר׳ משה אליעזר הורביץ אב״ד רימנוב; ז. צפורה זו׳ ר׳ פנחס שמעיה בראל ה״ש מגריבוב וצאנז; ח. רחמה זו׳ ר׳ סיני ה״ש מזמיגרוד; ט. תרצה זו׳ רב״צ מבובוב. נישאה בת ט״ז, ופרשת גירושיהם הסעירה את שני המחנות. נפטרה צעירה מעגמת נפש, וי״א שהניחה ילד. י״א שנישאה לר׳ יחיאל (רינמן?) מקרעטשינף ב״ר יוסף מבורשא, מאדמור״י נדבורנה. רוב ימיו אדמו״ר במאראש־וואשערהעלי עד לפטירתו בתרפ״ט. בתם רוזה בלומה נישאה לוורשא (לבורשא?); י. ר׳ יצחק האדמו״ר ממעליץ בארה״ב; יא. ר׳ ברוך מליזנסק; יב. בילא מירל זו׳ רבי יחזקאל הלשטיק מאוסטרובצה. ד״ת ממנו בקדושת נפתלי, 84; יג. פרידא זו׳ ר׳ אשר למיל הורביץ אב״ד שנדישוב; יד. ברכה זו׳ ר׳ דוד ט״ב האדמו״ר בפרעמישלא; טו. שאשא זו׳ רבי יוסף דוד רובין האדמו״ר מסאסוב בניו־יורק.

קדושת נפתלי, חידושים ואימרות ששרדו ממנו על סדר הפרשיות, עם ספר **ברכת יצחק** עה״ת מבנו המו״ל ר׳ יצחק, ניו־יורק, דפוס שאולזון, תש״י, 5 ד׳, 85 עמ׳; — 9,243 עמ׳. בנו המהדיר כותב בהקדמתו שרובי התורות אבדו בשואה, ושרד רק המעט שהביא עמו לארה״ב. אביו אמר תדיר כל שנות הנהגתו ד״ת בשבתות ובמועדים לעורר לב השומעים לעבודת ה׳. בסוף ההקדמה היחוס.

תשובות אליו: בית יצחק, יו״ד, ח״ב, קז, אה״ע, ח״א, עו בתרמ״ב—תרמ״ה. ד״ת ממנו מתרנ״ד לבר מצוה של בנו, ברכת יצחק, ח״ב, סד-סה, ועוד. בסוף פאלקסקאלענדער תרנ״ו מכתב המלצתו למען המסג׳יסט ר׳ משה איסר פריילינ מלבוב. עודד בתרס״ג ובתרע״ב את אגוה״ר מיסודו של הרב הכהן ממצרים. מכתבו בתשובה כהלכה, 138.
אהלי שם, 255, 420; ארזי לבנון, נח-נט.

ר׳ **נפתלי** ב״ר יהודה אהרן **הורביץ**

רבה של סאניוואץ־מיהאלען שבבוקובינה אחרי אביו ר׳ יהודה אהרן. אחריו מילא שם את מקומו בנו ר׳ משה.

תשובות אליו: אבן יקרה, קמא, חו״מ, טו; הרי בשמים, ח״א, קכט בתרל״ח; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, פ, ח״ד, נג בתרמ״ג. לאב״ד סאכאוויץ־מולדביה: עטרת ישועה, ח בתרל״ה.

ר׳ **נפתלי**(ש) ב״ר יחיאל **הורביץ**

מפקשיבניצה (תר״לי — תרצ״ב)

נולד בפקשיבניצה כבכור לאביו האב״ד ר׳ יחיאל. בעת גזירת גירוש נתיני חוץ, עבר עם אביו לגור בטרנוב. בתרס״ט התישב בפקשיבניצה כרב המקום מכח חזקה, ותמכו בו חסידי אביו. לעומתם סברו חסידי גור קוזמיר ודזיקוב שאינו ראוי לכך, והכתירו את המורה הוראה. המחלוקת הנוראה שפרצה בשל כך פילגה את הקהילה לשנים, כשבני צד אחד אינם אוכלים אצל בני המחנה השני. גם גויים היו מעורבים באותו חילול השם. רק בזמן מלה״ע א׳ נסע המו״ץ אל אביו האדמו״ר, ור״נ נשאר הרב ללא ערעור. בבואו לדזיקוב לימי השנה, לא באו אליו חסידים כה רבים כמו לאביו. נפטר ביום י׳ (?) מרחשון תרצ״ב, ונטמן בטרנוב. בתו חנה שרה נישאה לר׳ משהניו השל ב״ר יצחק מאיר האדמו״ר מקופיטשיניץ בזיווגו השני, נפטרה ביום כ״ט ניסן תשל״ד.

תשובה אליו: דובב מישרים, ח״א, פ לטרנוב. תמונת מצבתו בספר טורנא, ח״א, 212.

שמואל קאזינסקי, ווי איך געדענק מיין שטעטעלע פאקשיוועניצע, ניו יארק תשכ״ו, 61-66.

ר׳ **נפתלי** ב״ר ישראל יוסף **הורביץ**

מניו־יורק (תר״ע — תשכ״ה)

נולד בשנת תר״ע (וי״א ביום ג׳ אד״א תרס״ח) לאביו ר׳ ישראל יוסף אב״ד ואדמו״ר ריגליץ־ברנוב בניו־יורק. מנעוריו התבלט בגליציה בכשרונותיו כמנהיג בצא״י, ספרא רבה בעיתונים מקומיים, ונואם מקסים. נשא את ריזל תחי׳ בת הרב דוב בריש ריינמן מנארול. בזמן מלה״ע השניה עשה ברוסיה, ודרך שנחאי הגיע בתש״ו לארה״ב. כיהן כרב בביכ״נ אוהל אברהם משכן יוסף בבורו־פרק. התפרסם כת״ח מופלג, ודרשן לוקח לבבות. נפטר אחרי מחלה קצרה ביום כ״א תמוז תשכ״ה, ובלויתו השתתפו מאות רבנים ואדמורי״ם. נספד ע״י גיסו הרב חיים מאיר שפירא אב״ד נארול, מח׳ רא״ז טייץ, הרב פנחס מנחם טייץ מאליזבט בשם אגודת הרבנים, הרב אליעזר קירשנר מביכ״נ בני יהודה בבורו־פרק, והאדמו״ר מציעשינוב.

הרב נפתלי הורביץ מריגליץ בניו־יורק

ילדיו: א. ר׳ יצחק דוב בכורו, חתן ר׳ אלחנן זאב טייץ מרבני ברוקלין, מחנך בטשערי־היל, ניו ג׳רסי; ב. ר׳ אלטר אליעזר ממלא מקום אביו בקהילתו, ור״מ ראשי בישיבת בעלי־בתים של אגו״י בבורו־פרק. תלמיד ישיבות בימ״ד עליון בספרינג־וואלי ובלז בירושלים. נסמך מדודו הרב מנארול, ומר׳ גדליה שור ראש ישיבת ״תורה ודעת״. נשא את רויזא בת הרב אהרן אריה כ״ץ חתן ר׳ אלעזר טברסקי האדמו״ר מפולטושאן־סקווירא, ולהם ה׳ ילדים. מושך קהל רב לשיעוריו ולדרשותיו, ונחשב כוכב עולה בשמי הרבנות החרדית והחסידית; ג. רייזא זו׳ ר׳ גדליה בצל בקווינס.

פון ארץ ישראל אוצר, ניו יורק, בימ״ס ״פרדס״, תש״ט, 192 עמ׳. אוסף מאמרי חז״ל וזוהר, דברי תורה וחסידות, רעיונות מעשיות ואגדות, בדיחות וחידודים שנכתבו ונאמרו על א״י במשך הדורות עד ימינו. בהקדמתו כותב שסידר לקט זה בגלל מרכזיותה של א״י בחיי היהדות כיום, ללא כיוון וצביון של איזו מפלגה.

עטיק און חסידות, ועוד חיבורים על החסידות שנותרו בכתב־יד. מאמריו נדפסו בבמות שונות, כגון אידישער אלמאנאך בכארבין, המאור

וארטאדאקסישע טריבונע בניו יורק, ועוד. חתם בפסיבדונימים: נפתלי ראפשיצער; א בנן של קדושים; הרב בן הרב.

לעקסיקאן, ג, 68, עם ביבליוגרפיה; מכתבו של ש״ב הרב דוב בריש שפירא מניו־יורק.

ר׳ נפתלי (נפתל׳טשע) ב״ר ראובן **הורביץ**
מדמביץ (תרל״ג — תש״ג)

בנו הצעיר של רבי ראובן מדמביץ. חתן הגביר ר׳ מוטלה וינברג מדוקלא מחסידי אביו, וזמן רב סמך לשולחנו. בצעירותו היה נעים זמירות, ופעם כשהיתה חתונה אצל דודו בדזיקוב, רצה לשמח בקולו ולנסוע לשם עם משפחתו. אחיו האב״ד ר׳ אלטר ישעיה מנע בעדו, בגלל מחלוקת עם חצר דזיקוב. מכיון שבכל זאת רצה לנסוע נצטרד לכל ימי חייו, ולא היה אפילו בעל תפילה. אחרי פטירת חמיו ניהל את עסקיו ללא הצלחה יתירה, ושב לדמביץ. לחם בציונות, וערך סעודת הודאה כשהרצל מת. בשנים תרפ״ד — תרצ״ד עשה בארה״ב, וגייס בהצלחה כספים רבים. איבד אותם בגלל עסקיו של בנו ר׳ ראוב׳לה, שפשט את הרגל בגלל טוב ליבו ואי התמצאותו במסחר. בשובו ביקש להתמנות כראב״ד דמביץ ולא עלתה בידו, בגלל התנגדות האב״ד רצ״א בן אחיו על שבבחירות תמך בציונים. ישב בדמביץ כרב בלתי מוכר רשמית. נספה בשואה עם משפחתו הי״ד.

ילדיו: א. ר׳ ראובן. נשא את ריזל בת ר׳ שמחה ב״ר שמעון אלטר פ״ת מפודגורזע. בתם שרה נישאה לרצ״א קורנרייך בברוקלין, וילדיהם: נפתלי ראובן, יהודה וולף, שמחה אברהם, רייזל ומרים; ב. בילה זו׳ ר׳ שמואל לנר, ב״ר משה מחשובי חסידי בלז, ב״ר מנחם מנלי מדינוב. נספו בתש״ג עם בתם הינדא הי״ד; ג. זו׳ השניה של ר׳ יצחק הורביץ אב״ד טשען.

ספר דמביץ, 32-33.

ר׳ נפתלי חיים ב״ר מאיר **הורביץ**
מדזיקוב בירושלים (ת״ר׳ — תרנ״ה)

בכורו של רבי מאיר מדזיקוב. נועד למלא את מקומו, ולהיות מנהיג חסידי בדורו, אלא שבחר לו דרך של הסתגרות ופרישות. היה שקוע בתורה בבדידות מוחלטת, והצטיין במידותיו עד הקצה האחרון. כשרונותיו ומעלותיו ניכרו מילדותו, וזקנו רבי אליעזר העיד עליו שלא טעם טעם חטא מימיו. אביו התפאר בו יותר מבניו האחרים, וסיפר האדמו״ר מאוזרוב כי כשנדחקו פעם החסידים בשולחנו, הרעים עליהם בקולו: דרך ארץ בפני אביו של רנ״ח! בגיל צעיר נשא את יוכבד רבקה בת ר׳ משה אונגר חתן הדב״ח. נפטרה בצפת ביום כ״ג אלול תרפ״ב, ונטמנה ליד אביה. עבר לצאנז, ויצק מים על ידיו של חמיו זקנו. יצא מביתו רק לתפילה ולטבילה, ולא סח עם אנשים אפילו בד״ת וחסידות. מקהילות רבות פנו אליו בהצעות רבנות, אך הוא דחה את כולן, ושב לדזיקוב אל אביו. האב החולני רצה להכתירו שם כרב, ונדהם לשמוע את סירובו המוחלט. ברח לגור בשכונת רולקיס, התבודד שם בחדר סגור שגם אור היום לא חדר לתוכו, ולא הרשה לאיש להיכנס אליו פרט למשמשיו. משראה שמטרידים את מנוחתו בבקשת ברכות, החליט לעלות לארץ. במשך שנה אחרי החלטתו שם מסוה שחור על פניו, לבל יראה עוד את טומאת ארץ העמים.

התישב בצפת אך לא מצא מנוחה, כי הוטרד ע״י חסידי צאנז שהכירוהו וידעו את ערכו. משום כך עקר לירושלים, והתגורר במרתף חשוך במקום הסמוך ביותר לחומת המקדש, ליד השרשרת שתלה הרדב״ז לסימן כי מכאן ואילך גבול הר הבית. את הדלת נעל אחריו כדי שלא יפריעוהו מוקיריו הרבים. כשהתחולל הסער של כשרות עופות קפריסין, שלח לו הדב״ח מאה זהובים, וציוהו להביא לו אחדים מהם. בכך קיוה שישוב אל אשתו וארבעת ילדיו שגרו בצאנז. הוא מילא את שליחות חו״ז, וגרם עי״ז להכשר העופות. ביקר בעילום שם אצל צדיקי הדור, וחזר כעבור שנה לירושלים. כאן נודע בתור ״הצדיק הפלאי״, עובד השם בצורה הנשגבה מבינת אנוש, ונפלאות מסופר על עיזוז תורתו, הנהגותיו בקודש ומופתיו הרבים. שחרית היה מתפלל כל יום עד קרוב לחצות על גגו של ביהכ״נ תפארת ישראל, ולמנחה ירד לכותל המערבי. סיים שם מאוחר מאד את תפילת ערבית שהיתה בקול דומיה נעים החודר ללב השומע, וגם הערבים יצאו מבתיהם לשומעה, ומנעו מילדיהם לעבור שם, כדי שלא להפריע לו ולבלבלו. בשובו לביתו אכל את סעודת הערב, ומשמשו הביא לו שק מכתבים שנתקבלו במשך היום. בתפיסתו המהירה עבר עליהם בזריזות, ולאחדים השיב במקום. הריח את הכסף שבמעטפות, ומה שנראה לו לקח להוצאות ביתו. את השאר חילק לעניים נסתרים, ומה שלא מצא חן בעיניו ככשר השליך לבור השופכין. אח״כ שרף את המכתבים, ועלה על יצועו כשהלהבות מתחתיה. שנתו היתה קצרה, ומימיו לא החסיר תיקון חצות. היה אומרו בקביעות ליד הכותל, ואח״כ שב להתבודדותו עד הבוקר. יש והיה מעביר את בקשותיו ותחינותיהם של אחרים אל רבי דוד לובינר בצפת, ממקורבי רבי ישראל מרוזין שליוהו עד שערי החצר כשעלה לארץ. רנ״ח נודע כגלוי עינים, ומא״י צפה בפטירת אביו ושריפת

רוזוודוב ודזיקוב. חזה את הסתלקותו בשעת סדר העבודה של יום הכיפורים תרנ״ה. שליח בא לביהכ״נ תפארת ישראל להודיע שהוא גוסס. הקהל יצא להיות עמו בשעת יציאת נשמה, ובשובם פתח הש״ץ באמירת והכהנים. אז הבינו מדוע היה תמיד חוזר ואומר ״והכהנים״ בניגון של העבודה. במוצאי יו״כ יצאו ללוותו בבגדי לבן להר הזיתים.

בניו: א. רבי אליהו מזילין; ב. רבי בצלאל מפילזנא; ג. רבי אליעזר ניסן מצפת; ד. פרימט בתו היחידה, אשת אחיו רבי אהרן מבייטש בזיווגו השני. י״א שגם יוכבד רבקה חמותו של ר׳ מרדכי דוד הורביץ מאלפין ואולינוב.

מנחה חדשה (בר״ת ממני נפתלי חיים הורביץ), פירוש חדש על הגדה של פסח עם הפנים, וגם דרושים שחיבר בארץ, ירושלם, (דפוס אליהו ומשה חי ששון, תרל״ט), א, כ ד׳. הסכימו בתרכ״ז: חו״ז הדב״ח על כתב ידו בחידושי גפ״ת (ולדעתי שתמתין בהדפסה כי צעיר אתה לימים, ותלמוד מוטב ש״ע הרבה ודיני הוראה שכל העולם נצרכים לו, ושאל אביך ויגדך הוא מחו׳ הגאון החסיד נ״י... והנני שולח לך מאה כסף עבור העופות, ותודיענו היכן קנית באיזה מקום, ומה אומרים באה״ק עליהם... ואקוה כי תשמע לי); ש״ב השו״מ (ראיתי בהם דברים נחמדים ויקרים... ודברי חמיך ראיתי... והצדק אתו). פעם נוספת בלי הפנים בירושלם תרמ״ג, ב, ו ד׳. השער ומעברו ההסכמות נדפס אצל יצחק גאשצינני, עם איסור להוציא הספר מבית המדרש. יתר הדפים בדפוס ניסן ב״ק, לפי ש. הלוי, 324, 427. שיבושי שתי ההוצאות תוקנו במהדורה החדשה, בתבנית קטנה עם הפנים, מעובדת עם הוספות, תיקונים, מראי מקומות ותולדות המחבר מאת הרב חיים שלום פרוש, ירושלים, בימ״ס משה שרייבר, דפוס התחיה, תשכ״ב, צו עמ׳. בהקדמת נכדו המהדיר הרב נפתלי חיים אדלר, מביע את צערו על שאבד בשואה לקט שרשם מסיפורי זקני החסידים על המחבר. סדר הגדש״פ עם פירוש מנחה חדשה, מהד׳ ד׳ עם הוספות ותיקונים, נתניה, מוסדות אהל נפתלי, תש״ם, קלח עמ׳. במהדורה זו נוסף ניקוד ההגדה, נוסח ומנהגי אדמור״י דזיקוב, עריכה מחודשת של תולדות המחבר, עם פקסימיל כתב ידו. נלוה לו בשער מיוחד: קונ׳ אור שמחה, לקט אמרים לפסח שנערך מספרי רבי אברהם שמחה הורביץ מברנוב ע״י ר׳ שלמה אליעזר מרגליות, ח, ל עמ׳.

מנחה חדשה, ביאורים וחידושים על מסכתות בבלי וירושלמי: ברכות, שקלים, סוטה, סנהדרין, מכות ודרוש יע״ל קג״ם, ירושלם, דפוס יצחק גאשצינני וחבריו, תר״ם. נדפס לסירוגין ובאופן מבולבל גם בדפוס ב״ק (ש. הלוי, 348). בהקדמתו מזכיר את יתר ספריו: הגהות להוריות ושקלים, וספר דרוש, שכנראה נותרו בכתובים. בספר מזכיר ד״ת מח״א, ואמר רד״ב מטשבין שהכוונה לאביו מהרימלוב. בקולופון אוסר להוציא הספרים מבתי המדרש, או ללגלג על הדברים, ומודיע בסוף כי בכתבו לא היה אף ספר לנגד עיניו זולת משנה וגמרא. מהדורת צילום משופרת ומצומצמת ע״י נכדו הרב נפתלי חיים אדלר, נתניה, מוסדות אהל נפתלי, תשל״ג, קיא עמ׳. בהתחלה: צילומי שערים והסכמות מההוצאות הראשונות; הקדמת המהדיר (תוקנו יותר מאלף שגיאות בעבודת הרב אברהם דוד שטוקהמר, הקטעים נדפסו בסדר נכון כל אחד במקומו בחלוקה לפיסקאות, תודה לר׳ אברהם ורנר אב״ד נתניה שמסר עותק נדיר לצורך ההדפסה; צילום תולדותיו מההגדה; הערות האדמו״ר מקלויזנבורג מתשכ״ב על ההגדש״פ, ע״י ר׳ שלום הכהן וייס.

תשובות אליו: כוכב מיעקב, נו לירושלים (הערות על ספרו. בתרצו קושיתו מחל לו הולכת כליו לבי מסותא, באומרו שרנ״ח היה מסוגל לבוא בגלל כך מא״י!); שו״מ, קמא, ח״ב, קנג, קנו (נזכר גם: ח״ג, צו); שם עולם (רובין), ח״א, לא בתרט״ז לדזיקוב. ד״ת ממנו בספרים שונים.

ספר בארנוב, 109; יעקב פליישר, קהילת טרנובז׳ג־דזיקוב, 80-84, 112; מגדולי ירושלים, פז-צז; רבה״ק מצאנז, ח״ב, תלג-תלז.

ר׳ **נפתלי צבי** ב״ר ישראל **הורביץ**

בנו של ר׳ יעקב מוייסלוביץ לבית לינסק. היגר מקראקא לטורונטו. היה שם האדמו״ר הראשון, ואוהל הוקם על קברו.

החסידות 134.

ר׳ **נפתלי צבי** ב״ר מנחם מנדל **הורביץ**
מרופשיץ (תק״ך — תקפ״ז)

נולד לאביו רמ״מ רובין מלינסק ביום פטירת הבעש״ט חג השבועות תק״ך, וחסידים קראו עליו את הפסוק וזרח השמש ובא השמש. נקרא הורביץ על שם ר׳ איציקל מאה״ו אבי אמו. הדב״ח אמר שנקרא נפתלי, על שם הצדיק ר׳ נפתלי שהיה בא בהקיץ אחרי פטירתו אל המהר״ם מטיקטין ללמוד עמו. למד אצל זקנו ר׳ איציקל, היה היחיד שהבין את שיעוריו, והחוו״ד ביקשו שיחזור עמו עליהם. כמו״כ למד אצל דודו ר׳ משולם איגרא עם ר״מ בנט והחוו״ד, וסיים שם את הש״ס ג׳ פעמים. בכל פעם שפגשו הישועות יעקב שאלו, מאין בא לגאון כמותו לידבק בחסידים.

לקראת הבר־מצוה לקחו אביו אל הנו״א להניח לו את התפילין ואמר אח״כ שקישרו אז בכל העולמות. י״א שזה היה אצל המגיד מזלוטשוב.

מגיל ט"ו התחמם לאורו של רבי אלימלך, שבתחילה לא רצה לקרבו בגלל יחוסו הרם. רבו אמר עליו שיש לו גילוי אליהו בכל עת שירצה, והמגיד מקוזניץ אמר שאחרי שנפטר ר"א בא ללמדו את ספרו נועם אלימלך. שנה שלימה היה בבית רבי מרדכי מנשכיז. התראה עם רמ"פ הלר מזבריז', ראי"ה מאפטא ור"י מרוזין. נסע אל ר"ב צדיקי דורו כמנין עשה לך רב. למד אצל המגיד מקוזניץ ורמ"מ מרימנוב, אך בעיקר דבק בחוזה מלובלין שחיבב אותו יותר מכל תלמידיו, והחזיק אותו כתלמיד חבר. עשה אצל החוזה את רוב זמנו, ועקב אחר תנועותיו. כרבו היה שרוי תמיד בשמחה שהיתה יסוד חשוב בעבודתו. ממנו קיבל לשיר כל ליל שבת את א־ל אדון בניגון הנקרא "זמר המלאכים", וכך נוהגים כל צאצאיו. גם הנגינה היתה יסוד מוסד בעבודתו, ובנסיעותיו ללובלין היה מחבר את ניגוני רופשיץ הנפלאים. נודע כבעל תפילה יוצא מגדר הרגיל, מלחין ומנגן, ורבים מניגוניו נשתמרו לדורות הבאים.

נשא את שינדל בת ר' וועלוול סטוקר מעשירי ברודי, אך דרכיה לא נראו לו. בעצת רבי מיכלה מזלוטשוב גירשה, וי"א בעצת החוזה מלובלין שישב אז בלנצוט. ישב שנה תמימה בזלוטשוב, ורבו המגיד רי"מ שידך לו את רבקה בת ר' צבי הירש(קא) גולדהמר, סוחר יינות עשיר בדוקלא. עבר לגור אצלו, וסייע לו קצת במסחריו. בנוסף לכך התפרנס מבדחנות ושדכנות, ושנינותיו מהלכות עד ימינו. בכל דבריו ושיחותיו היו יחודים וצירופי שמות, וצדיקי דורו העידו עליו שיש לו משקל זהב בפיו בו שוקל כל דיבוריו. נודע כחכם מחוכם פיקח שבדור, וכך קראוהו הרב החכם.

בהמלצת רבו רמ"מ מרימנוב נתקבל לרבנות העיירה רופשיץ, ועל שמה נקרא לתהילת עולמים. להכתרתו נסעו עמו גם גיסו רצ"ה מחירוב, אחיו רי"ה מיאנוב והמגיד מברוד. מכתב ברכה לרגל קבלת הרבנות שלח אליו בעל דגל מחנה אפרים "תלמידו הצמא לשתות דבריו", נדפס באגרת הקודש קליינוורדיין תרצ"ה, ושוב בסיגעט. כשנפטר אביו בתקס"ד התנגדו נכבדי לינסק שימלא שם את מקומו, ורבי יחזקאל פנט השתדל בדבר מתוך סערת רוחות עזה. לבסוף הוסכם שיכהן יום בשבוע כרבה של לינסק, סטריזוב וכל גליל סנוק. בהסכמתו מתקס"ז על אוצר הכבוד חותם: אב"ד לינסק וקרייז סאניק.

לגדלות עבודתו אין חקר, והדב"ח תלמידו המובהק לא קרא לו רבי רק הרב הזקן, באומרו שאי אפשר היה להשיגו. בחר במשמשיו אנשים פשוטים, כדי שלא יבינו את עומק דרכיו. לא עבר יום שלא עסק במצות סוכה. נהג ללמוד הרבה בספר המרדכי, ופעם נגלה לו המחבר עצמו. בפעם אחרת נגלה לו השל"ה בשמחת תורה. תלמידו רבי אלימלך מרודניק אמר עליו, שמימי המגיד ממזריטש לא היה עוד אחד כמוהו לעורר לב ישראל לאביהם שבשמים. הרבי משינאווא אמר עליו שבכוחו היה להביא משיח אף קודם זמנו, אלא שמן השמים עכבוהו. נמנה על מתנגדי נצחונו של נפוליאון. מילא את מקום רבו מרימנוב כנשיא "קופת מעות א"י של כולל גליציה וכל ארץ הגר", ככתוב במכתבו של היש"מ אל החת"ס. בין הנהגותיו לעמוד בס"ג באמירת ה' מלך, לקדש על יי"ש גם בלי שיעור, ולברך שהכל על תפוחי אדמה כדין פטריות. קרא לנהוג בדרך השו"ע והפוסקים, והושיב רבנים ודיינים בעיירות.

בין תלמידיו גם: ר' אברהם איזנברג אב"ד אולינוב, ר' שלום מקמינקא, המאור ושמש, רצ"ה מרימנוב, ר' מאיר מאפטא, ר' ישראל בר גלרנטר בעל רביד הזהב שהיה חתן ברימנוב וידיד נפשו ר' יאטשי ב"ר בריש ב"ר אברהם אלחנן מפלנטש, ר' משה לינסקר בסאנוק שרצה לסומכו כרבי, ר' ברוך בעל אחותו של רבי אייזיק מלנטשנא, ר' נטע מוישניצא שלא דיבר בשבת ויו"ט רק בלה"ק, ר' פנחס מדמביץ, ר' פייביש מהובניב, ר' שמעון אשכנזי מדוברומיל, ר' וולביש אוסטר דומ"ץ לנצוט שנטמן לידו. התנגד לדרך פשיסחא, והתרעם על הבני"ש שתמך ברבי שלמה ליב מלנטשנא. בפקודת אמו קיבל יפה את היהודי הקדוש שביקר ברופשיץ בדרכו לרימנוב. רצ"ה מזידיטשוב החליף עמו מכתבים בידידות רבה. כששבת בתקפ"ז בראווא שלח רבי שלום מבלז את בניו אל רנ"צ, ואח"כ בא לבקרו.

בנסעו פעם דרך לאנצוט, אמר שהדר שם מריח לו. לפני פטירתו חלה וסירב לדבר, בהסבירו לבנו רא"ח, שמכיון שנחלש, אינו יכול עוד לעשות יחודים בכל דיבוריו כפי שנהג כל ימיו. כשנודע שבבית החולים הצבאי בלנצוט יש רופא מומחה נסע לשם, אך בדרך נפטר במרכבה. י"א שנסע ללנצוט לפני פסח לדרוש ברופאים, ולא אבה לחזור ממנה. כל הצדיקים נתכנסו אליו לפני פטירתו. כשנפטר ביום י"א אייר תקפ"ז ישב רצ"א מדינוב כמה שעות ליד מיטתו כשהוא קורא שיר השירים. לנצוט טרם ראתה לויה כה המונית כמו זו שנערכה לו, ואליה נהרו מקרוב ומרחוק. ההלויה נשתרכה עד הערב, לקברו שבמרומי הגבעה בבית העלמין הישן. על מצבתו נחרת: יחיד בדורו בחכמת אלוקות, וביתר שבחים אין לנו רשות כי כן נצטוינו מפיו. השפעתו היתה עצומה על יהודי העיר. לקראת יום השנה נקהלו אליה רבבות יהודים, ואף נכרים פקדו את הציון. הדרך שקקה רוכלים ודוכנים, יהודים היו גומרים עסקים ושידוכים,

והמקום נראה כיריד גדול. אלפי נרות וערימות פתקאות גדשו את אהלו, אדמורי"ם ערכו בעיר את שולחנותיהם, והיום הטביע יפה את רישומו. השואה שמה קץ להתכנסויות אלו, והנאצים הרסו את האוהל. הוא שוקם מחדש, ורבים פוקדים אותו גם כיום.

את שושלת האדמורו"ת ברופשיץ המשיך חתנו רבי אשר ישעיה רובין. בניו: א. ר' אברהם חיים בכורו, יורש כס רבנותו בלינסק; ב. ר' יעקב אב"ד קולבסוב ומעליץ; ג. ר' אליעזר הנודע ביותר מן האחים, מיסד שושלת דזיקוב. י"א שגם ר' אהרן אב"ד בלוזוב.

תורותיו נשתמרו בכתובים, ובניו עשו מהם העתקות רבות. הם סירבו להדפיסם, כי שמעו מאביהם שהתנגד לכך. פעם הזכיר את מאמר חז"ל בשבת לג. סימן לעבירה הדרוקן, פירש"י שם חולי הוא, והדרוקן ביידיש משמעו הדפסה. סיבה נוספת היותו נכד הרבי ר' השיל, שרבו המהרש"א הקפיד עליו בשל כך. עוד מוסרים שאמר, כי אדמו"ר ניכר בילדיו, בתלמידיו ובספריו, וכיון שבניו ותלמידיו עומדים במדרגה גבוהה, אינו זקוק לספרים. ד"ת ממנו מובאים בספרים שונים, כמפורט בספר טל אורות, ח"א, עמ' 310. כתב קונ' בהלכה לישב קושיות הנו"ב סי' ע"ז על זקנו ר"י מאה"ו. היה בידי הרב מאיר כהנא אב"ד טשאטשאוויץ שהתכונן להדפיסו, אלא שנשרף בשנת תרי"א.

אילה שלוחה, למברג, דפוס ל. מדפיס, תרכ"ג, א, יז ד'. ד"ת עה"ת מבראשית עד פרשת תרומה, שרשם ר' נתן יהודה טורם ברמ"מ מרימנוב לפי מה ששמע ממח' המחבר. היו בגנזיו עם עוד כתבים מאביו, האוהב ישראל ועוד, ונתנם במתנה לרש"ז פרנקל אב"ד ויליפולי (מח' של המו"ל). הכתבים עברו ממנו אל חתנו ר' משה טורם בנו של הכותב, ובעת היותו בסדיגורה בתרכ"ב מכרם לר' חיים אריה ליב פאנג ב"ר יצחק יעקב ז"ל מסדיגורה. הוא הביא את הספר לדפוס עם הקדמתו, והציג בסוף את הסכמת השו"מ, ואישור מוכר הכתבים על המקח. בלי רשותו נדפס שוב ע"י ר' פייוויל מאלדאווסקי, זיטאמיר, דפוס ר' יצחק משה באקשט, תרל"ז, כה ד'. הוא הניח את ההקדמה כמות שהיא, ורק השמיט את החתימה! משום כך נרשם בשער ההוצאה הבאה: נדפס שנית! פאדגורזע, דפוס רש"ח דייטשער, תרס"ג, מד ד'. יצא לאור ע"י בימ"ס בטארנא של ר' יהושע רובין בנו של ר' מנחם מנדל אב"ד בליגראד, עם הקדמתו והסכמת ש"ב ר"ש מבאבוב. מדף כח. לקוטי מהר"ם מאבי המחבר שנדפסו בסוף זרע קודש. הוצאה מהודרת ע"י ר' הלל גרינפעלד מוואיטצען, עם ליקוטי מהר"ם ותשובת המראה יחזקאל, בודאפעסט, דפוס ר' משולם זלמן כ"ץ קאטצבורג, תש"ג, ו, צ"ו עמ'. בשער המצויר: נדפס כבר פעם אחת!, ומעבר לו שמות המשתדלים בהדפסה, וזכרון לקרובי המסייעים. הסכמה מש"ב המחבר ר' דוד דוב בריש מייזליש אב"ד אויהעל. בסוף תודה לעוזריו. מהדורה זו צולמה בת"א, דפוס "מגן", תשי"ט, עם הסכמות רבני באבוב ווייצען. צילום מהדורת פאדגורזע, בני ברק, ר' משה הלוי נכד המחבר, תשל"ב, ב, פח עמ'. בעמ' האחרון ד"ת מספר עשר צחצחות. צולם עמו גם אמרי שפר.

זרע קודש, ח"א עה"ת, ח"ב דרושים על החודשים, המועדים והגדש"פ עם ליקוטים, לעמברג, ר' אשר שטרום מטורנא ור' אורי זאב סאלאט בדפוסו, תרכ"ח, ב, ק; א, קכ ד'. בהודעת המלבה"ד מוסר, שביטל רצונו לקרוא לספר אור הנר מפני רצון הדב"ח. ההדפסה נעשתה מעותק משובש, והמולי"ם לא לקחו מגיה כראוי, מיראתם פן יוודע הדבר לנכדי המחבר ויעכבום. השו"מ כותב בהסכמתו, שאת כתב היד קנו מר' עוזר חיים ראזין ז"ל מרופשיץ. בהסכמת הדב"ח כותב, שאם כי בימי קדם לא ציוה להדפיס את חידושי תורתו של אדמו"ר הקדוש כי ידע שבחיים חיותו לא הסכים לכך, אמנם אח"ז עלה בדעתו שיפה עשו המדפיסים, כי גם רח"ו נמנע להוציא את חידושי האריז"ל ומנע מתלמידיו, ואעפ"כ עשו צדיקי הדור כמה תחבולות להעתיקם, לכותבם ולהוציאם לאורה, והארץ האירה מכבודו. מדף קא: לקוטי מהר"ם מאביו רמ"מ מליסקא. ח"א עה"ת נדפס שוב, פשעמישל, דפוס חיים קנאללער ובנו, תרס"ו, ב, מה; א, מד; א, טו ד'. לכל חומש שער מיוחד. הובא לדפוס ע"י ר' אברהם ארים מטרווע, ב"ר גדליה מפרמיסלא שטרח לאסוף מנויים. מכיון שלא זכה לבן זכר, טרח כמה שנים ללמוד ולהבין את הדברים העמוקים, לתקן ולהגיה את ריבוי השיבושים, ולהוסיף השמטות, ציוני מקראות ונקודות הפסק, עד שכמעט כהו עיניו. בשער מודה לר' נפתלי הגר מסאניק, נכד המחבר ורמ"מ מקוסוב, אותו החזיק ג' שנים לעסוק בעבודה זו. לשם כך בטל מעסקיו, ושקע בהוצאות וחובות רבים. בהביאו את עבודתו אל רצ"ה מרוזוודוב עיין בה יום שלם, וטפח על שכמו בשמחה על שהאיר בהגהותיו את הספר. נוספו ההסכמות: רי"ש משינאווא בתרנ"ה (המדפיסים הקדמונים לא יהיה להם פתחון פה לערער על השגת גבול, כי כבר עברו עשרים שנה מההדפסה הראשונה); ר' מאיר יהודה שפירא מבוקובסק בתרס"א (מייעץ לו לפנות לנכדים ר"י מדזיקוב, רא"ח מפלנטש ורצ"ה מרוזוודוב); ר"י מדזיקוב בתרס"ה לבקשת חתנו ר"ד שפירא מבוקובסק. שני החלקים סודרו מחדש, ח"ב

בלי הגהות, ירושלם, דפוס "המסורה", תשי"ד, ד, קנב; קמ ד'. יצא לאור ע"י הרב יהודה צבי ב"ר יוסף הורביץ נכד המחבר. בהקדמתו כותב שפעמיים חלם על כך מדוע אינו מדפיס את הספר שאינו מצוי, ומזכיר את רשימת קרוביו. צילום הוצאה זו, ירושלים, דפוס אופסט האמנים, תשל"א.

אמרי שפר עה"ת, לעמבערג, דפוס אנה ווידוביץ, תרמ"ד, א, יז ד'. הובא לדפוס ע"י ר' עקיבא הכהן ליבר מישיניצה, שהעתיקו מכתב יד שהיה אצל ר' נתן ליב טורם מרימנוב. מדף ו. ליקוטים. מדף ח. השמטה לספרו שפתי צדיקים. מדף ט. מאמר קדישין: ד"ת מר"ש מירוסלב ועוד צדיקים, שהעתיק מכתבים שהיו אצל ר' דוב בריש שו"ב דרישא. אח"כ איגרות מצדיקי החסידות, ובסוף צוואת ר' משה סופר מפשוורסק. ד"צ בברוקלין, דפוס קונאט, תשכ"ב לערך, ג, יז ד'. המו"ל: ר' יעקב יצחק צימענט ב"ר פנחס מטערצאל, הכותב בהקדמתו שהכנסות הספר לישיבות ות"ת. צולם בסופו עוד ספר שר"ע ליבר הדפיס בתרמ"ד: אמת ליעקב מבעל מלוא הרועים. ד"צ גם בבני ברק תשל"ב, יח ד', בסוף אילה שלוחה. בדף האחרון תודה למסייעים.

אהל נפתלי, לקוטי חדו"ת, שיחות, סיפורים, הנהגות ותולדות, מאת ש"ב המלקט ר' אברהם חיים שמחה בונם מיכלזון מזגירז', עם זכרון יצחק לתולדות זקנו ר' איציקל מאה"ו, לעמבערג, בימ"ס השותפים רב"צ זיידמאן עט יצחק צבי אויסשניט, תרע"א, עד ד'. בהקדמתו מביא הערות מאביו רצ"י מיכלזון, ומודה לש"ב ר' אברהם סג"ל איטינגא מדוקלא שסייע לו. יש מהדורה סטריאוטיפית מאוחרת יותר, בלי ציון העיר והמו"ל. מהדורות צילום בגרמניה תש"ח לערך, וניו יורק תש"ך לערך. אותם השותפים מלמברג הוציאו גם מהדורה מקוצרת ביידיש, של הסיפורים בלבד. **אהל נפתלי**, ווינדערליכע מעשות, (בילגורייא), דפוס ר' נתן נטע קראנענבערג, תרע"ב, לב ד'. בשנתיים שעד לפרוץ המלחמה, חזר ונדפס סטריאוטיפית בוויען ע"י הערש זיגלהיים, אולי יותר מפעם אחת. מהדורת צילום, ברוקלין, אמונה, תשכ"ט, 8 בסדרת אין ליכט פון תורה. עשרת הדפים הראשונים בלבד צולמו בירושלים תשל"ה ע"י ישיבת "קודש הילולים", אחרי סמיכת נופלים, ולפני שיחות חיים ושבחי רמ"ל. תולדות רנ"צ הקדימו להופיע בספר עשר צחצחות, מערכה ו, עמ' 83-100, עם נוסח מצבתו. שיחותיו גם באהל אלימלך.

סדר **הקרבנות והקפות** לקריאה בי"ג מדות והקפות לשמיני עצרת ושמחת תורה. הוצאה חמישית ע"י הרב מנדל הורביץ מדזיקוב. קראקא, דפוס משה דייטשער, תרצ"א, טז ד'.

צדקת החכם, קורות חייו ותורתו, ערוכים כסיפורים מרתקים ע"י אביעזר בורשטין. ציורים: עמנואל סלע. חיפה, אהל, תשכ"ו, 206 עמ'. בעמ' 187 שער מיוחד: אמרי שפר, ד"ת שנלקטו מספריו ע"י רבי אליעזר הגר האדמו"ר מויזניץ.

תשובה אליו: מח' אריה דבי עילאי, אה"ע, יג.

גרם המעלות, 14; דור דעה, צדיקים, רלו-רמג; מליצי אש, א, אייר, רלו-רלח; מוצל מהאש, כג-כד; ישראל סבא, חו' לב; טל אורות, ח"א, קנג. — קסא ע"א; ספר לאנצוט, 24, 49-52, 69; ספר סטריזוב, 12-13; פנקס קאלבושאוו, 42, 649; קהילת טרנובז'ג-דזיקוב, 61-65.

ר' נתן ב"ר יעקב יצחק הורביץ

נולד בשנת תרע"ה לאביו ר' יעקב יצחק סג"ל הורביץ אב"ד ריגליץ. גר בוינא ליד זקנו הרב חיים ירוחם מאלטשטט, ולידו נמסרו כתבי הסבא לסדרם לדפוס. עם כניסת הנאצים החלה פרשת נדודיו בארצות בלגיה צרפת וספרד. לבסוף ניצל, והגיע בתש"ב לארה"ב. בתש"ד הדפיס שם את כתבי זקנו בספר מאורות נתן, עם הקדמה לתולדות המשפחה. נשא את רחל פיגה בת רבי ישכר בריש רובין מדולינא, וגר במונסי עם ילדיו כרב קהל בית ישראל. בנו ר' חיים יעקב נשא בתשכ"ד את נחמה בת האדמו"ר מציעשינוב.

תשובתו בכרם שלמה, חשון תשמ"א, כא-כג.

ר' סנדר הורביץ

ת"ח בסטניסלב. תשובה אליו: טוט"ד, תנינא, מט, נ. יתכן שלפני כן גר בדולינא, ותשובה לשם אליו ואל גיסו ר' אברהם הלפרין: שו"מ, קמא, ח"א, נג בתרי"ג.

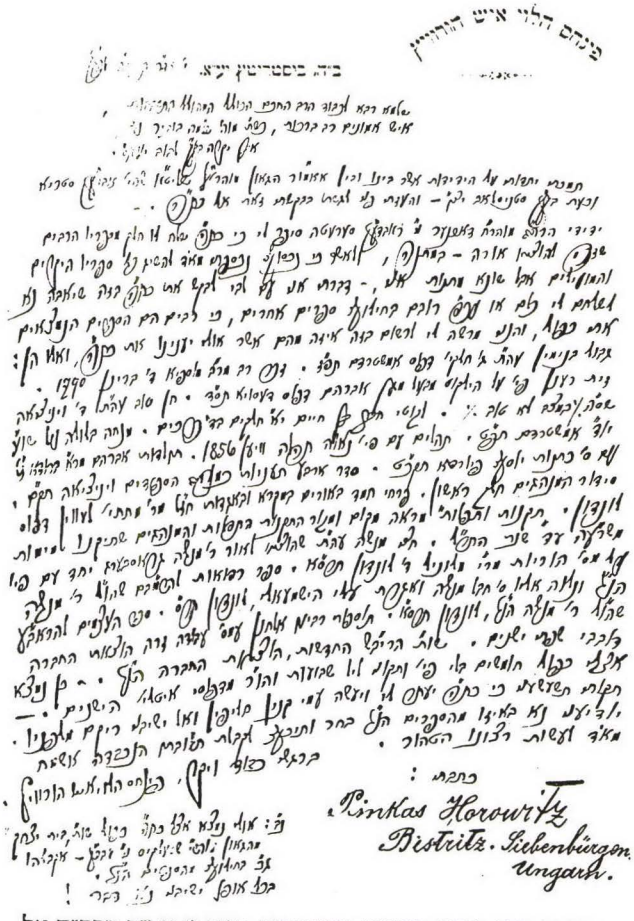
ר' פנחס הורביץ

ת"ח בליזנסק. תשובה אליו: הרי בשמים, ח"א, סו בתרמ"ב.

ר' פנחס ב"ר אריה ליב הורביץ

בנו של רא"ל אב"ד סטרי וסטניסלב. דמה לאביו בתורתו וביראתו, והיה יכול להתמנות על מקומו אלא שסירב. גר בביסטריץ שבהונגריה, ופיזר לצדקה. ביבליוגרף ובעל ספריה עשירה. בנו ר' משולם ישכר נספה בשואה הי"ד.

תשובה אליו: אביו, הרי בשמים, ח"ב, קלח בתרנ"ו.

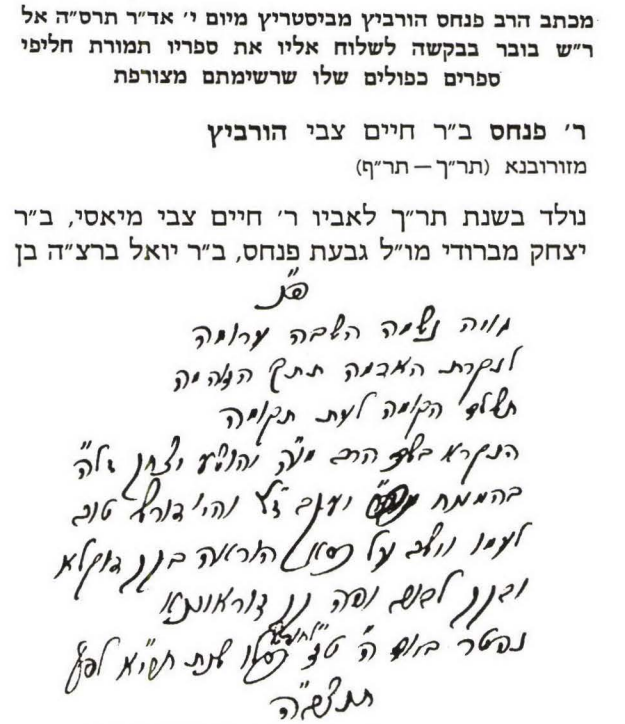

מכתב הרב פנחס הורביץ מביסטריץ מיום ו' אד"ר תרס"ה אל ר"ש בובר בבקשה לשלוח אליו את ספריו תמורת חליפי ספרים כפולים שלו שרשימתם מצורפת

ר' פנחס ב"ר חיים צבי הורביץ

מזורובנא (תר"ך – תר"ף)

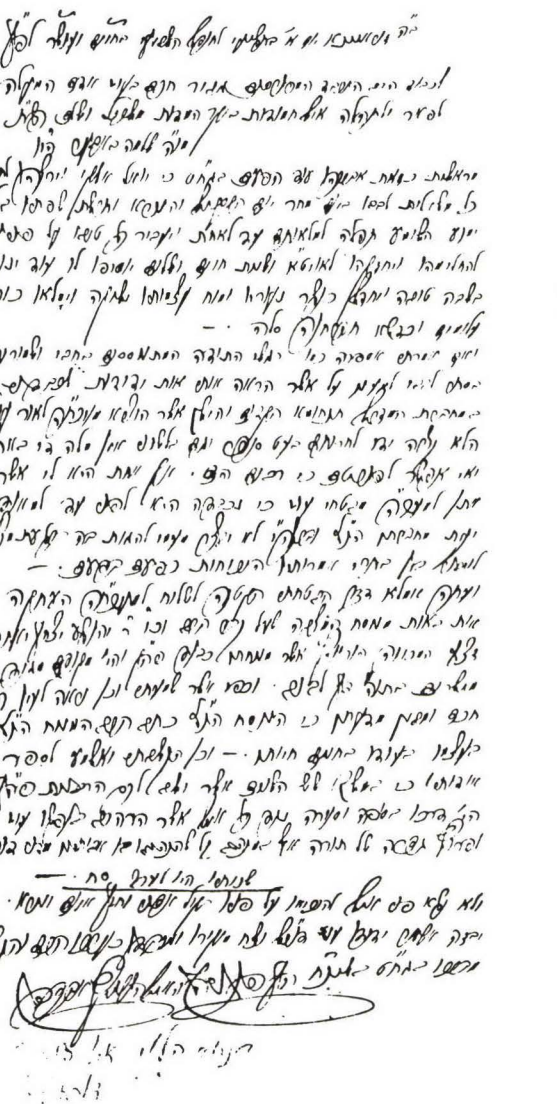
נולד בשנת תר"ך לאביו ר' חיים צבי מיאסי, ב"ר יצחק מברודי מו"ל גבעת פנחס, ב"ר יואל ברצ"ה בן

מכתב הרב פנחס הורביץ אב"ד זורובנא מיום ט' תשרי תרנ"ב, ובו ממציא לר"ש בובר פרטים על הרב יהושע יצחק יאיר הורביץ שכיהן שם ונוסח מצבתו

ההפלאה. נשא את שרה בת ר' יצחק הורביץ אב"ד זורובנא. כשחמיו עבר בתרמ"ח לרבנות סטניסלב, נתקבל למלא את מקומו בזורובנא. נפטר בשנת תר"ף, ואולי קודם לכן. ילדיו: א. ר' מאיר בכורו, ממלא מקומו בזורובנא. בהיותו בוינא למד רפואה, ועסק במקצוע זה. רופא־מוהל בת"א; ב. ר' ישעיה (ולא יהושע) בקלוש, נזכר בשו"ת הרי בשמים, תליתאה, כה. נשא את חנה בת תעשיין הבירה ר' זליג מילשטיין. נספו בשואה הי"ד. ילדיהם: 1. הסופר יעקב מעורכי הארץ וממיסדי כתובים בת"א (תדהר, ג, 1240); 2. טובה (טוני) מרים זו' ד"ר שמעון פדרבוש. בניהם אוריאל ועמנואל, ונכדם דניאל צבי.

תשובות אליו: גיסו, הרי בשמים, ח"א, עב, ח"ב, קכז-קכט, קמז-קנ, ח"ג, כה בתרל"ד – תרנ"ח.

ר׳ פנחס ב״ר יעקב יהושע **הורביץ**

בנו של ר׳ יעקב יהושע אב״ד זלוזיץ. רב בקומרנא.
תשובות אליו: האלף לך שלמה, אה״ע, מט; דב״ח, ח״ב, חו״מ, לו (גם אל ר׳ מרדכי ור׳ אבלי); טוט״ד, קמא, יג.

ר׳ פנחס ב״ר מניס **הורביץ**

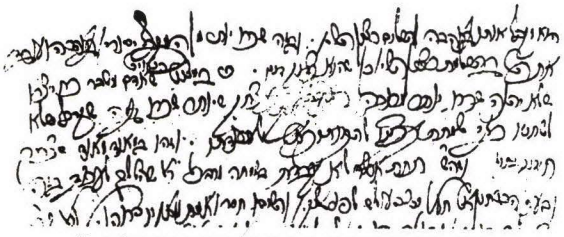
בנו של ר׳ מאניס מרימנוב, ב״ר אברהם אריה ליב מברודי, ב״ר איציקל מאה״ו. אב״ד וואלע, ובנו כנראה הרב משה חיים אפרים שכיהן שם אחריו. במנויי תוצאות חיים תרנ״ט, ובתרס״ה בחיים.

ר׳ פנחס ב״ר משה **הורביץ**
מהוסיאטין (ת״ר — תרע״ה׳)

נולד בשנת ת״ר לאביו ר׳ משה אב״ד הוסיאטין. מתרכ״ו רבה של סוכוסטוב. בתר״ל נקרא לרבנות הוסיאטין הרוסית, ואחרי פטירת אביו בתרנ״ב לערך, עלה על כסאו בהוסיאטין הגליצאית. רשום בפאלקסקאלענדער מתרנ״ט עד מלה״ע הראשונה.
אהלי שם, 233.

ר׳ פנחס ב״ר צבי הירש **הורביץ**
מפפד״מ (תפ״א — תקס״ה)

נולד בשנת תפ״א לאביו רצ״ה אב״ד צורטקוב. נשא את רחל דבורה בת ר׳ יואל הלפרין אב״ד לעשנוב, ב״ר ישראל חריף אב״ד זסלב ואוסטרהא. נפטרה ביום כ״ב תשרי תקנ״ב. בצעירותו היה דחוק מאד, ורמ״ז אב״ד לבוב נתן לו מחצית ממשכורתו. למד כמה שנים עם אחיו ר׳ שמלקא בהתמדה ובאהבת נפש, וי״א גם אצל הגר״א. נתפס עם אחיו לחסידות, ויחדיו נעשו תלמידי המגיד ממזריטש. שם למד אצלו בעל התניא. תחילת רבנותו בויטקוב, וממנה עבר ללכוביץ שבליטא. הרביץ תורה לתלמידים, ולא נענה להצעות רבנות אחרות. היה שם גביר אלים, שדרש ממנו שיעשה משהו שלא כד״ת. כשראה שאינו מצליח בכך, מסרו לדוכס שפסק לו מלקות, ועל כן במשך שנים לא פסקו משוגעים מזרעו של הגביר. הפקיד שבא לבצע את המלקות יבשה ידו, ולכן נאלץ ר״פ לברוח לימפולי בה שהה ג׳ רבעי שנה. אח״כ נדד בגלל המלחמות, ופעמיים ניצל בנס.
בתקל״ב נערכו בחירות לרבנות פרנקפורט, והוצגו רק מועמדים שלא היו מעורבים בפרשת הגט מקליווא. בהצבעה הועדף ר״פ על פני אחיו ומהר״ם ברבי, וקיבל עליו את הרבנות בהסכמת רבו ממזריטש. בדרכו לאשכנז שהה אצל ש״ב אב״ד פפד״א, המוסר בהקדמה לספרו מנורת זכריה מה ששמע מאורחו, כי הוא נכד ר׳ זכריה שנקרא הנביא, ובידי המשפחה מגילת יחוס עד המהרש״ל רש״י ותוספות.
היה אהוב בקהילתו בגלל עניוותו וחדות תפיסתו, וכבר בשנה הראשונה הוסיפו לו מעשרה לעשרים זהובים בשבוע. פיזר כל אשר לו לצדקה וחסד, ונדבנים ציוו מרכושם כמתנה לרב לחלק כראות עיניו. נערץ בשל כך גם על גויי העיר. כומר אחד מרדלהיים פנה אליו בתק״ן — תקנ״ב בבקשה לאסוף כספים לפרנסת כומר חולה. הרביץ תורה בעיר ל״ג שנה, והחת״ס הוא מגדולי תלמידיו. בין תלמידיו גם: בני משפחתו, ר׳ גבריאל כ״ץ אדלר אב״ד מידינגן־שורצלנד, ור׳ אברהם לוונשטם אב״ד עמדן. הגיע לעיר אחרי שהחל הנגף של זילזול בחומות הדת, ולא עלה בידו לעצור את ההתדרדרות. נזהר במאבקיו הציבוריים, ולעתים נדירות יצא ביד רמה. החת״ס העיד, כי בדרשותיו לא הזכיר מעולם את הזוה״ק וספרי קבלה. בבית מדרשו התפללו בנוסח ספרד, אבל עם פטירתו נאלץ בנו רצ״ה להתפלל אשכנז בביהמ״ד המקומי. היה בידידות רבה עם רבי נתן אדלר. ר׳ וולף היידנהיים נמנה על באי ביתו, והתיעץ עמו בעניני דקדוק. נחשב פייטן, וכתב תפילות ושירים. הקהילה מסרה מודפס למלכים ליאופולד השני ופרנץ השני, את מה שחיבר הרב לכבוד הכתרתם בפפד״מ. כמו״כ מזמור שיר מתקס״ב לכבוד נפוליאון שפפד״מ היתה בגבול ממשלתו, הדפיס נכדו ר״א אב״ד ויען בכוכבי יצחק תרי״ח. בסוף ימיו היה סגי נהור. נפטר בן ע״ד ביום ב׳ ד׳ תמוז תקס״ה. נספד ע״י בנו רצ״ה ושני ראשי בתי הדין. הופיעה בגרמנית חוברת לזכרו.
ילדיו: א. ר׳ צבי הירש ממלא מקומו בפרנקפורט; ב. ר׳ מאיר יעקב שנפטר בצעירותו; ג. מלכה נפטרה על פניו; ד. זו׳ רבי אברהם חיים מזלוטשוב; ד. זו׳ ר׳ צבי יהושע בן אחיו.
מספריו הופיע בדפוס ראשונה **תוכחת מוסר**, דרשתו נגד תרגום התורה לגרמנית ע״י מנדלסון, פפד״מ תקמ״ב. נודע ביותר ונקרא על שם ספרו הפלאה, בו סלל את דרך ההגיון בלימוד. הנו״ב כתב בהקדמתו: וש״ב נפלאות עשה בספרו ההפלאה. מחבר שו״ת ברית אברהם כותב בהקדמתו, שאת דרך הלימוד בחר לו מההפלאה והמקנה.

Nr. 1. PINCHAS HOROWITZ, Verf. d. „Haflaha" (ca. 1731—1805)
כתב ידו של בעל ההפלאה בחידושיו

הספר **כתובה** והוא ח״א מספר **הפלאה**, חידושי הלכות ואגדות עמ״ס כתובות, אופיבאך, דפוס רצ״ה סג״ל שפיץ מפרשבורג, תקמ״ז, פז, קפ, ו, א ד׳. בהקדמתו מוסר פרטים ביוגרפיים. מתחיל להדפיס על מסכת זו שבעניניה עסק לפני בואו לפפד״מ, וכאן החל ללמדה מחדש. מבאר את השם הכללי הפלאה מלשון פירוש, ואינו נוטל הסכמות. בהתחלה פתחא זעירא באגדה. לקו״א על הלכות כתובות קרא שבת אחים, וכתב לו הקדמה מיוחדת. באו בו גם חידושים על הש״ס מבניו רצ״ה ורמ״י, וד״ת משני חתניו. מהדורה נוספת בלבוב תקע״ו, ד, א, קסח ד׳, עם הסכמת הישועות יעקב לש״ב ר׳ שלמה ב״ר מרדכי רבינשטיין מזולקווא. הסכמת ר׳ חיים כהן רפפורט אב״ד אוסטרהא מופיעה במהדורת סדילקאב תקצ״ג, 169 ד׳, שהובאה לדפוס ע״י ר׳ חנינא ליפא ב״ר שמואל אברהם אבא ב״ר משה שפירא אב״ד סלאוויטא. הוצאה מהודרת ע״י ר׳ אברהם ניסן זיס סג״ל, לבוב, דפוס ר׳ זלמן ליב פלעקיר ושות׳ פ. גלינסקי, תר״ך, ד, עא, נ, סד ד׳. בשער נאמר כי בתקמ״ו נדפסו באופיבאך רק כחמש־שש מאות עותקים, ורובם נמכרו באשכנז מבלי שהגיעו למדינות אחרות. השו״מ כותב בהסכמתו לתלמידו המו״ל: הגאון החריף בחריפות ועמקות עמוק עמוק מי ימצאנו, נוקב ויורד עד התהום הלכות ושיטות, קדוש בעשרה קדושות וחסיד... מי עוור אשר לא ראה מאורות שמשו שואף זורח כל כנפות התבל והארץ האירה מכבודו, ארץ פולין הרה וגם ילדה השושנה הנחמדה, וארץ אשכנז גדלה שעשועיה, כי שם העמיק הרחיב עם בני ישיבתו הגדולה. ואבותינו ספרו לנו, כי גביר אחד התנדב לתת לו חצר גדולה על פני השדה שושני כרם נטועה, למען השתעשע נפשו ולבבו ברוח בשמי הגן, למען יוכל להעמיק בהלכה, והיה העלים לתרופה כי כהו מראות עיניו, והרופאים פקדו עליו לשאוף רוח צח. ואני הכרתי אחד מתלמידיו, זקן גדול אשר הוליך והביא העלים לביה״ד דק״ק אופיבאך... פעם נוספת בלעמבערג, דפוס ראז״ו סאלאט, עם הסכמת ר״י שמלקיס. ח״א, תרנ״ז, א, צא ד׳; ח״ב, תרנ״ח, א, מט ד׳. בדף האחרון חידושים עמ״ס שבועות מספר שפת אמת של בעל מחנה לוי, נמסרו למו״ל ע״י הגביר נכד המחבר ר׳ שמואל שמלקא רוקח מלבוב. קדמה למהדורה זו הוצאת ווארשא תרכ״א שצולמה בברוקלין תש״ד, ושוב: ירושלים, הפלאה, תשכ״א; ניו יארק, ישראל זאב, תשכ״ד; ברוקלין, זונדל ברמן, תשל״ו, ועוד.

חידושי **הפלא״ה** עמ״ס ברכות, יו״ד, חו״מ, או״ח, מונקאטש, דפוס בלייער עט קאהן, תרנ״ה, ב, מא ד׳. יצא לאור ע״י ר׳ סנדר חיים פרנצוז ב״ר שמואל שמלקא מקוזובא, לפי כתב־ידו של המחבר שקיבל מש״ב ר׳ אפרים זלמן הורביץ מקומרנא נכד המחבר. בהקדמתו מפרט את יחוסו, גם אל ר״ש מניקלשבורג והתבואות שור. בקולופון מצטדק על שאינו מדפיס את רשימת המנויים, ומקוה לעשות זאת בספר הבא על ב״ק. המסכימים: המהרש״ם עם ד״ת; הדרכי תשובה; רא״ל הורביץ מסטרי; ר׳ יצחק חיות מברודי; ר׳ משה גרינולד מחוסט; ר׳ נפתלי הירצקא מרצפרט ובניו; ר׳ ישכר בריש אייכנשטיין מוורצקי; ר׳ יוסף רוטנברג מדרבצין; ר׳ קאפיל ויינפלד בשם הרבי מקומרנא ובניו; ש״ב ר׳ לייביש הלפרין מברזאן.

הפלא״ה ג׳ חלקים, חידושים וביאורים על מסכת ברכות, שבת, פסחים, יומא, סוכה, ביצה (ואו״ח), חולין (ובב״ח ונדה); יבמות, גיטין, נדרים; בבות, סנהדרין וחו״מ, ווילנא, דפוס רא״צ ראזענקראנץ ורמ״מ שריפטזעטצער, תר״ס, א, סג; ד, לח; ד, נט ד׳. כתב היד היה תשעים שנה בידי הגביר ר׳ אפרים זלמן הורביץ מקומרנא נכד המחבר. כשרצה בתרנ״ח להוציאו לאור נתנו לו הסכמות ר״י שמלקיס, ורא״ל הורביץ מסטרי ש״ב ומחותנו. בהקדמת ר׳ שמואל מאיר רבינוביץ מוועליז ממשפחת המחבר, כותב שקיבל את כתב־היד מדו״ז ר׳ אפרים זלמן. המדפיסים כותבים בהקדמתם שבתרנ״ח קנו את כה״י מרש״מ רבינוביץ, ומסרוהו לרב להשגיח על ההדפסה ולהוסיף ציונים, אחרי שקבלו בתר״ס מכתב מר׳ יואל הורביץ מאנטורפן (הערותיו בסוף ח״א) שהוא היורש מאביו ר׳ אלכסנדר ז״ל מסטניסלב, ב״ר יעקב יהושע אב״ד זלוזיץ בן בנו של המחבר. בהתחלה פתיחת אגדה. ד״צ בירושלים, הפלאה, תש״ך, וברוקלין, דפוס מוריה, תשל״ה. חידושי ההפלאה נכללו גם בתוך מהדורות השו״ע.

פתחא זעירא לספרי ההפלאה והמקנה, סוואליווע, ר׳ חיים יהודה גאלדענבערג ור׳ יוסף העכט, תער״ב, ב, כז ד׳, עם הסכמת האב״ד ר׳ שלום גולדנברג אבי המו״ל־המדפיס הראשון.

המקנה, והוא ח״ב מספר הפלאה, חידושי הלכות ואגדות עמ״ס קידושין, אופיבאך, דפוס ר׳ צבי הירש סג״ל שפיץ מפרשבורג, תקס״א, ה, רנו ד׳. עם הקדמה קצרה, פתחא זעירא באגדה, וקו״א על הלכות קידושין. פעם שניה בהידור ע״י ר׳ אברהם ניסן זיס סג״ל, למברג, דפוס מיכאל וולף, חורף תרכ״א, ד, צו, מג; נה ד׳, עם הסכמת השו״מ. שוב ע״י ר׳ שמעון בצלאל ניימאן מו״ס בטארנאוו, לעמבערג, דפוס ראז״ו סאלאט, תרנ״ה, ג, קלז ד׳. ר״י שמלקיס כותב בהסכמתו למו״ל האברך ר׳ ישראל עקיבא ב״ש מסאניק ע״י ראז״ו סלט: מי לא

שמע את שמע האדם הגדול בענקים, אשר ככוכב מזהיר מתנוסס בשמי התורה, וקרנים מידו לנו רובי תורותיו וחידושיו. מהדורות צילום מהוצאת תרנ"ה בברוקלין תש"ד; ניו יארק, ישראל זאב, תשכ"ב; תל אביב, דפוס ליטו אופסט ליאון, (תשכ"ג); ברוקלין, זונדל ברמן, דפוס האחים גרויס, תשל"ה; וד"צ תר"ך בירושלים תשל"ה.

פסקים, אודות מכירת בית הכנסת בכפר גריסהיים סמוך לק"ק פ"פ דמיין, באסיל, דפוס ווילהעלם האאס, תקס"ד. שאלה שנשאלה ע"י ר' יצחק איצק ב"ר ליב ב"ר בער קן מבינגא, ותשובות ההפלאה ובית דינו, ור' דוד זינצהיים משטרסבורג. הובא לדפוס מחדש ע"י ר' יצחק בן משה מיינץ, רדלהיים, דפוס מ. לרברגר, תרס"ז, 22 עמ'.

פנים יפות עה"ת, והוא ח"ג מספר הפלאה, ביאור על פי פרד"ס, ובו ביאורים מאחיו ר"ש ובנו רצ"ה. לכל חלק שער קודם: **חמשה חומשי תורה** עם תרגום אונקלוס, פירש"י, ופירוש פנים יפות, אוסטרהא, דפוס השותפים ר' אברהם קלאהר פין ור' דוד ב"ר יצחק מרדכי, תקפ"ה. נדפס עם המגילות, ופירוש שם אפרים על החומש בלבד בסוף כל אחד, מאת רא"ז מרגליות מברודי. ח"א, בראשית, ד, קנה; ז ד', עם הסכמת ראי"ה מאפטא. ח"ב, שמות, ג, קעב; לד ד', עם הסכמות רעק"א, החוו"ד, החת"ס והברוך טעם לבקשת ראז"מ. ח"ג, ויקרא, ב, קלב; יג ד'. ח"ד, במדבר, ב, קמו, ה, ד'. ח"ה, דברים, ב, קנג; כ ד'. בשער נאמר שהמחבר לא הספיק לסדרו לדפוס, אבל בהקדמת לחמי תודה כותב רצ"ה שאביו המחבר הספיק לסדרו רק עד פרשת חיי שרה. ראז"מ שכנראה מימן ההדפסה, מוסר בהקדמתו לח"א על גלגולי כתב היד. חתנו ר' יעקב יהושע עם אחיו רש"ש מלבוב קנוהו מאחיהם רדי"ה אב"ד פעלס. הברוך טעם חתן ר' צבי יהושע טרח בהעברת הכתבים מפפד"מ אליו, ומלייפניק לברודי. בהעתקתם השתדל הנכד ר' יצחק ב"ר יואל, וכשנתנם לראז"מ לעיין בהם, קבע את השם והחליט להדפיסם יחד עם החומשים. הנכד ר' מאיר אב"ד לברטוב רצה להתעסק בהם, ומשנבצר ממנו החזירם לראז"מ, עד שקם חתנו ר' מנחם מאניס מדובנא שיחוסו מפורט אל גדולי עולם, והוא גמר את ההוצאה לאור. הדב"ח התרעם על שבהוצאה זו הושמטו ד"ת בשם המגיד ממזריטש ע"י המעתיק הראשון. הפירוש בלבד נדפס בתרי"א (בלבוב), ק; קסז ד', ע"י ר' צדוק רייך מבוטשאטש ור' משה איסר ב"ר אברהם אבלי שו"ב בלבוב, עם הסכמות ש"ב ר' מרדכי וולף אייטינגר והשו"מ. (תורה) א-ה, עם מלא העומר וקומץ המנחה מרא"ל צינץ מפלאצק, בנוסף לתרגום, רש"י, שפתי חכמים, בעל הטורים, פנים יפות, שם אפרים (על הדף), ופירושי הפטרות וחמש מגילות (והתפילות בסוף), ווארשא, דפוס ר' חיים בר"א קעלטער סג"ל, תרל"ו. נוספו הסכמות לספרי רא"ל צינץ מר' חיים דוידזון, השרף ממוגילניצה, ר' ישעיה מושקט, רמי"ל מקוטנא בעל זית רענן, וכעת להוצאה זו מרי"ד מסלוצק, רח"א וקס מקליש, ר' יעקב שמחה רעהפיש מקמפנא ודייני וורשא. מהדורה סטריאוטיפית שם בתרס"ג ע"י בימ"ס של ר' ישראל וועלטשער בלאדז, וד"צ בת"א תשכ"ח. מהדורת סידור חדשה של הפירוש בדפוס משובח ובהגהה מדויקת, קליינווארדיין, דפוס ר' אברהם יצחק קליין. ח"א, בראשית, תרצ"ז, נד ד', עם הסכמת החת"ס מתקפ"ה. ח"ב, שמות, תש"א, קו ד'. יצאה לאור ע"י ר' צבי אריה רייך מניר טאש, עם הקדמתו בראש כל חלק. ד"צ ע"י הרבנים שמואל וואקסמאן ואריה ליב ריינמאן, ניו יארק, מפיצי תורה, דפוס מופ פרס. כרך א חלקים א-ב, תשי"ג, ד"צ קליינווארדיין, כרך ב, תשי"ד, ד"צ למברג תרי"א. כך צולם גם בירושלים תשל"א, שכ; שלו עמ'. הערות ופלפולים על הספר מאת הרב אברהם גוטסמן, בספרו פנים מסבירות, ניו יארק תשכ"ו.

פנים יפות על איזה פסוקי תהלים, ווארשא, ר' צבי דובעריש ב"ר יואל יוסף, תרע"ב, יד ד'. נכלל גם בתוך תהלים עם לקוטי אורות ממנו ומאחיו ר"ש, תרפ"ד.

נתיבות לשבת, חידושים על שו"ע אה"ע, והוא חלק אחד מספר **שבת אחים** הנלוה לספר הפלאה, למברג, דפוס ר' יהודה ליב באלבאן, תקצ"ח, ג, מח ד', עם הסכמות מח' הישועות יעקב והחתם סופר. הכתבים הגיעו לידי ראז"מ, והוא ביקש מר' מאיר אב"ד לברטוב נכד המחבר שיוציאם בדפוס. גם הישועות יעקב ביקש זאת ממנו, אבל מכיון שהיה טרוד בגירסא ללא פנאי לסדרם, מסרם לבן דודו ר' יצחק ב"ר יואל, שתיקנם וסידרם והכינם לדפוס מסי' א' עד הל' קידושין וגם השו"ת. ר"מ כותב בשם אביו רש"ש, כי המחבר בענותנותו לא סיפח את חידושיו לשו"ע, אלא רק כקונ' אחרון ושבת אחים עם חיבורו העיקרי. ד"צ מוקטן, ירושלים, מ. פינקלשטיין, תשכ"ט.

ההסכמות וההקדמה נדפסו שוב בשו"ת **גבעת פנחס,** למברג, דפוס ר' יהודא ליב באלבאן, תקצ"ח, א, מז ד'. הובא לדפוס ע"י נכדו ר' יצחק מבראד ב"ר יואל בן המחנה לוי. בקולופון מודה לקרוביו שסייעוהו: דודתו מרים בלבוב שהחזיקתו בזמן ההדפסה סמוך על שולחנה, ובניה: ר' מאיר מלברטוב, ור' ישעיה אריה שהלוה לו כסף להדפסה; דודו ר' יעקב יהושע מזלוזיץ בבראד; נד"ז ר' יוסף נטנזון בבראד וזו' שרה. נדפס שנית ע"י ר' משה חתן הרב מבילגורייא, יוזעפאף, דפוס ר' ברוך

זעצער, תרמ"ו, לו ד'. מהדורה זו צולמה עם שו"ת ישועות יעקב בברוקלין, הרב בן ציון הכהן, תש"ך לערך, לו ד', ושוב שם כמה שנים אחרי כן.

הגדה של פסח עם פירושו בנגלה ובנסתר, מכת"י שהיה אצל נכדו רצ"ה הורביץ בברודי והגיהו בשקידה. בהתחלה נוסח שטר מכירת חמץ מרא"ז מרגליות שרשם לעצמו בתקע"ו. לבוב, דפוס מ.י. פורמבא, תרכ"א, כב ד'. יוצאת לאור ע"י ר' משה קאללער מרודניק ור' אברהם ניסן זיס שרכשו את כתה"י מהנכד, עם הקדמתו בהלכה. ש"ב השו"מ כותב בהסכמתו: האיש הלז כבר נודע בקהל רב מעשה תקפו וגבורתו בש"ס ופוסקים, וגם פה בהגדות יגיד נפלאות כדרכו הטוב. בקולופון ד"ת מהמחבר. ד"צ בקאשיצע, בוכדרוקערייי וויקא, תש"ז, 3-45 עמ', וכן (ירושלים) תשכ"ט, (כב) ד'. ר' שלמה ארליך קיוה בתרצ"ב להדפיס את ספרו בית פנחס.

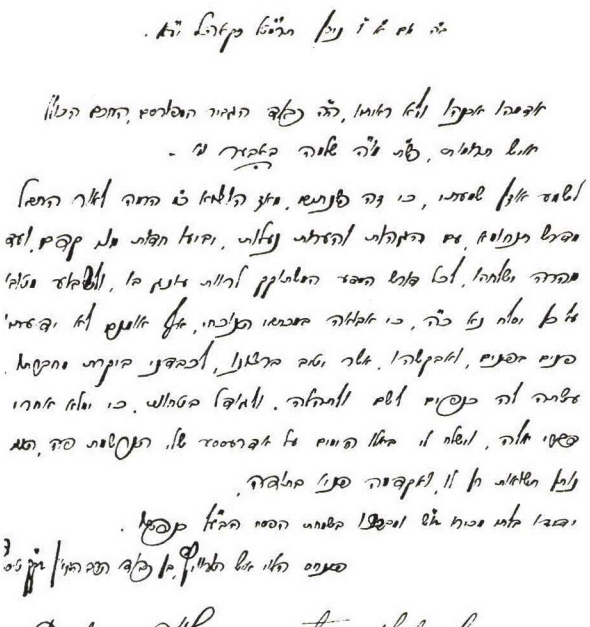
נזכר בספרים: בגדי כהונה, אה"ע, יג, כ; מח' בית אפרים, אה"ע, ח"ד, קלא בתקנ"ב; כרם שלמה, טבת תש"ם, ו-ח, פס"ד ממנו עם בית דינו בפפד"מ; כתר כהונה, עו למגיד מקוזניץ; מח' מטעמי יצחק, יג, יח ממנו ואליו; שו"ת רח"כ, אה"ע, יא, יב; תשובה מאהבה, ח"ב, ריד. ד"ת ממנו, ספר הזכרון לר"ח שמואלביץ, של-שלא; תשובתו במוריה, כסלו תשמ"א, כ.

שמן הטוב, 84-100, וסיפורים ממנו ומאחיו בסוף ספר בית פנחס (גיס הרמ"א); דעת קדושים, 68, 71, 72, 74, 76, ותשובתו בצידו, ר' יוסף כהן צדק, האשכול, ד, 217-219; רבני פרנקפורט, 144-151, 158-178; דור דעה, א, צדיקים, קלח-קמא; מליצי אש, א, תמוז, יג-יד; אברהם רובינשטיין, אנציקלופדיה עברית, יג, 947; כתב זאת זכרון, תמונת מצבתו בסוף.

ר' **פנחס** ב"ר שאול **הורביץ**

מברודשין (תרכ"ה-תר"ף)

נולד באוסציא בשנת תרכ"ה לאביו ר' שאול אב"ד טיסמניץ. למד אצל אביו, אחיו וזקנו. נשא בתרמ"ב את בת הגביר ר' משה קונסטנטין מסקול, ועבר אליו. למד שם בהתמדה, ונסמך לרבנות מרד"כ, מהרש"ם ור"ב וייס. הרביץ תורה ברבים, וריכז סביבו בחורים. מכסלו תרנ"ט אב"ד ברודשין על מקום רש"פ שרייער. בתרס"ה ייסד שם את ישיבת "תורת חיים", הראשונה בגליציה. תורה וגדולה התאחדו על שולחנו. בתרע"ט היה מועמד לסטניסלב, ולא נבחר. כשגלה במלה"ע לוינא, הכירה בו הממשלה כאחד מעשרת הרבנים הרשאים להנפיק תעודות רבנות. בתרע"ט השתתף בציריך בועידה העולמית של אירגונים יהודיים, ודיבר על המצב בגליציה. בתר"ף עמדו לבחור בו כרבה של קראקא על מקום אחיו, אלא שפתאום חלה ונפטר שם משבץ הלב ביום ח' ניסן תר"ף.

מכתב בקשת הרב פנחס הורביץ מברודשין בעודו בסקול ביום ו' ניסן תרמ"ט מר"ש בובר, שישלח לו מדרש תנחומא שהוציא לאור

הניח בכתובים: שו"ת בד"ח שו"ע; חידושים על הש"ס; קובץ האגדות שבתוספתות ופירוש עליהן; חיבור עה"ת; ספר דרוש.

ילדיו: א. ר' משולם ישכר בטרנוב; ב. מירל זו' ר' שלמה זלמן ב"ר יוסף גולדשטוף בקראקא; ג. רייזל זו' ר' גרשון בן הגביר ר' שלמה זלמן פרייליך בקראקא, נכד רבי זוסיא מאניפולי ור' גרשון מקיטוב גיס הבעש"ט. כולם נספו בשואה הי"ד. שרדו ועלו לארץ: ד. אסתר תמיר וילדיה, ובהם פנחס ממשרד החקלאות. נישאה בשנית לד"ר נפתלי הרץ לנדוי; ה. מרים אנגלהרד וילדיה, נישאה בשנית ליוסף פולגר.

מצוי עותק נדיר חסר שער וסיום של ספר (**תקנות** ישיבת ברודשין), תרס"ט לערך, ג-מח עמ'. בהקדמת האב"ד ר"פ (עמ' ג-ז) מבכה את ירידת הדורות בגליציה שהיתה מבצר עוז לתורה. תרופה לכך רואה בהקמת ישיבות ובתי אולפנא, כפי שכתב כבר בתרנ"ח מסקול בהסכמת ספר אהל מועד, ובתרס"א בענין אסיפת הרבנים, בכנסת הגדולה, ח"א, סי' סח, אות ז'. לשמחתו נוסדה בקיץ תרס"ה ברשיון הממשלה, הישיבה הראשונה במזרח גליציה. תורה מחזרת על אכסניה שלה, כי כבר לפני 150 שנה בימי האב"ד ש"ב ר' מאיר הלר, היתה שם ישיבה בה למדו 80 תלמידים. הופתע מהתלהבות תושבי ברודשין שסיפקו מזון ואכסניה

חינם, עד שצר המקום ופתחו בית תבשיל בעידוד נדיבי עם. תלמידים נהרו לכאן מקרוב ומרחוק, ואף מרומניה ומהונגריה. בעיתונות נדפסו בד' השנים האחרונות מכתבי המלצה מרבנים ומהורים שביקרו בישיבה. נשיא הישיבה מהיווסדה הוא ר' אהרן ב"ר יעקב קופל געללער, וביזמתו נדפס ספר תקנות הישיבה בו נרשמו שמות ידידיה.

בהקדמת הנהלת הישיבה (עמ' ח-יח) נאמר, כי בקיץ תרס"ט למדו בה מאה בחורים בני עשירים ועניים. הלימודים הם גפ"ת, תנ"ך, כתב וחשבון, ומוסר מתוך פיקוח על הליכות התלמידים בדרך ארץ. הגדולים בדגל עץ חיים לומדים שיעור בגפ"ת אצל האב"ד, והצעירים בדגלי מים חיים ודרך חיים אצל ר' יצחק איזיק רוטשטיין ור' יוסף אריה קרא. האב"ד מבקר מדי יום בישיבה, ובכל מוצאי שבת בוחן כל אחד מהתלמידים. (מתענין בכל תלמיד בחיבה אבהית, והם משיבים לו אהבה). הלימודים על טהרת הקודש, בלי לימודי חול. נאלצו להוציא מספר תלמידים ששרכו דרכם, אף כי הביאו המלצות מרבני מקומותיהם. בעקבות הישיבה נוסדה כמותה בסטניסלב ע"י ההרי בשמים, בברזאן ע"י המהרש"ם, בויזניץ ע"י האהבת ישראל, ובעוד מקומות בגליציה, בוקובינה ורומניה. לאחרונה גברה המצוקה הכספית, כי להספקת ג' ארוחות ביום ולריפוי לא מספיקים 200 כתרים לשבוע, ויש להרחיב את חוג המסייעים כספית או השולחים ספרים. חותמים על ההקדמה: הנשיא, סגנו ר' מנדל שומער, הסוכן ר' נחום ב"ר צבי הלוי לאנטשנער, רואה החשבון ר' ישראל משה ב"ר פנחס הלוי שרייער, והמזכיר ר' יהושע יואל ב"ר יהודה דיקמאן. אח"כ (בעמ' יט-כג) מבחר מתוך מכתבי ההמלצה שהיו עמם מרבנים ואדמורי"ם. ר"ח הגר מאטיניא כתב אחרי ששבת שם: הכל ע"ד לימוד האמת בתוה"ק. בעמ' כד שמות חברי ההנהלה, סגניהם ומבקרי הפנקסאות. בעמ' כה-כט התקנות, סדר היום וסדרי ההכנסות. בין היתר שהכל יתנהל ע"פ האב"ד, נקיון הבגדים ורחצה בים בקיץ, איסור עישון, חובת קבלת אישור מההנהלה שהספר שבידו אינו פסול, חובת כתיבת החידושים והישיבה תדפיס הכל מדי שנה, בשבת ישבו יחד לזמירות וסיפורי מוסר, יצוין יום השנה של המהרש"א ורש"פ שרייער, וכן של התוי"ט והב"ח. בעמ' ל-לב שמות הרבנים התומכים, ובעמ' לג-מח שמות נדיבי עם בסדר א"ב של שמותיהם הפרטיים.

בין תלמידיו בישיבה: ר' שמואל היבנר; ר' אריה יהודה ליבוש רוטשטיין מקוזובה מח"ס יהודה לקרא.

תשובות אליו: בית דוד, ח"א, נז, ח"ב, צח בתרע"ט-תר"ף; ב"ד, הרי בשמים, ח"ג, סט, פב בתרנ"ט — תר"ס; לדודי, זכרון צבי, ח בתרנ"ו; אחיו, חיי אריה, ו בתרמ"ד; שו"ת מהרש"ם, ח"ז, ה. הספדו על אביו בספר עין דמעה. חידושיו בספרים: חיי אריה (בעמ' האחרון), דרכי ציון, ומאסף אהל מועד תרנ"ח. ממשתתפי אספת הרבנים קראקא תרס"ג, חבר באגודת הרבנים המכינה, ומכתבו ביד רא"ם, יד-טו. חתם בתרס"ז נגד תנאי בנישואין, בספר אין תנאי ובמחז"ה. תשובותיו להרב בירברייער עורך אספת חכמים, נדפסו שם בתר"ע — תרע"א.

אהלי שם, 223-224; דור רבניו וסופריו, ו, 27; מליצי אש, א, מלואים אחרי סיון, קמ; ספר סטניסלב, 64 א; הרב משה סולם (לייטר), הדרום, טז, 56-66 ופקסימיל, כולל הסכמה לתלמידו שלא נדפסה ואחת שנדפסה, ותשובתו מתר"ף לרז"ו לייטר על ספרו בית דוד.

ר' **פנחס אליהו** ב"ר מאיר **הורביץ**

מקראקא (תקכ"ה — תקפ"א)

נולד ביום ב' אייר תקכ"ה לאביו ר' מאיר ולאמו יענטע ילידי וילנה, כשהיו בלבוב בדרכם להשתקע בבוטשאטש. שם ישב כמה שנים, וחיבר את ספר הברית שפירסם את שמו בעולם. בשנת תק"ן השלים את ח"א, ונטל לו הסכמות בגליציה. עקב התאמצותו לקה במחלת עינים, וכשעבר לשבת בלבוב להתרפא, גר בבית מעריצו העשיר ר' נחמן רייס. נסע להאג שבהולנד, נדד לאובן־הגר, והתישב בפרשבורג. כאן גר אצל ידידו הרב בער אופנהיימר, שתירגם לו חומר משפות לועזיות מכיון שלא שלט בהן. השלים את כתיבת שני חלקי הספר ביידיש, ותירגמו ללה"ק. הספר נדפס לראשונה בברין תקנ"ז, ובעילום שמו, לקיים את מה שנדר בלבוב אם יתרפא. הופעת הספר עשתה רושם כביר, ורבים חשבו כי מחברו הוא הגר"א מוילנא. נדד במדינות רבות במערב אירופה למכירת ספריו, ועד מהרה נחטפו אלפיים עותקי המהדורה הראשונה בהצלחה מסחרית. המחבר מתואר כ"יפה עינים וטוב רואי, דבריו בנחת נשמעים, והכרת פניו תעיד חכמתו". בשנותיו האחרונות גר בקראקא, וצאצאיו שגרו בעיר נקראו: אוטור, כנראה על שם אביהם המחבר. נפטר בשבת י"ט ניסן (ולא אד"ב) תקפ"א.

ספר הברית, ח"א הנקרא כתב יושר, כולל כל החכמות והידיעות שבעולם, רצוף חדו"ת ומוסר השכל, ח"ב: דברי אמת, עניני קבלה על רוממות האדם כיצד יגיע לרוח הקודש (מבוססים על דברי האריז"ל ורח"ו), ויש בו ידיעות על חיי היהודים בפולין בזמנו. בספר עושר של ידיעות בתחומי הגיאוגרפיה, טבע ופיסיקה מתוך עידכון כל התגליות שעד זמנו, ולכן נחשב מעין אנציקלופדיה עברית למדעי החול. במשך כמה דורות היה מספרי היסוד של ההשכלה העברית, ומקור למידע על כל המדעים. אמנם מחברו לא נמנה עם המשכילים, אלא בין יראי השם ושומרי מצוותיו. בשל סגנונו

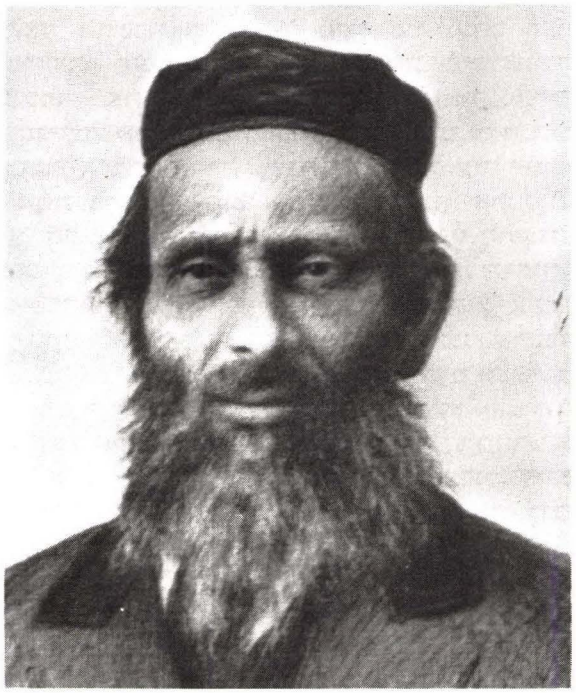
הבהיר והעממי זכה למהדורות רבות, נפוץ גם בארצות המזרח, ואף תורגם ללאדינו. ח״א נועד להיות מבוא לח״ב, אך הוא נתחבב יותר. בהקדמה מבאר המחבר את תועלת הספר ודרך חיבורו, ומציג פתיחה מחקרית. חזר והדפיס את הספר עם הוספות ותיקונים בברין תקס״א, זולקווא תקס״ז ווילנא תקע״ח. שתי המהדורות האחרונות נקראות השלם, על כי כפולות עם ש״נ הוספות, אותן סידר ביושבו בבית ר׳ משה ל״ד וזו׳ בלומה. הפעם חתם בשמו מחמת שתי סיבות: אחרים לקחו מספרו ושמו בכליהם; מדפיס נוצרי הוציא לאור את ח״א בפראג תקנ״ט, בלי רשות ובשיבושים רבים. החל מתקע״ט מרשה להדפיס את הספר, ובלבד שיעמדו בתנאים שהציג. מהדורות נוספות: לבוב תרי״ט ותרכ״ה, ווארשא תרכ״ט, תרל״א, תרל״ב, תרל״ג, תרל״ו, תרמ״ז, תרמ״ט, תרנ״ג, וילנא תרנ״ז, תר״ס, תרס״ה, תרע״א, פיעטרקוב תרע״ג ווארשא תר״ף לערך, בני־ברק תש״ך, ברוקלין תשל״ז. קיצור הספר תורגם ליידיש ע״י יוסף מאיר יעבץ, ונדפס בווארשע תרנ״ח (ותרנ״ט), וד״צ בברוקלין תשכ״ט. בלאדינו הופיע הספר לראשונה בסאלוניקי תר״ז. המהדורה שנדפסה שם בתרמ״א ובקונסטנטינופלה תר״ס, נקראת בשם ברכה המשולשת. מהדורות שונות הופיעו מתרגומו של ר׳ יצחק בכור אמרג׳י את פרק אהבת רעים שבחלק ב׳, בשם דרכי האדם.

משנת חסידים מרבי עמנואל חי ריקי עם פירוש **טעם עצו**, קראקא, דפוס ר׳ יוסף פישער, תרמ״ט, ד, ק ד׳, בצירוף לוח מקופל של הספירות. המלבה״ד הוא החסיד הישיש ר׳ אברהם ליינצייג מקשאנוב, המודיע מעבר לשער שקנה את כתב היד בשטר מהנגידה שפרה אייכהורן, וכן את ספרו של המחבר בכתב־יד: מצות טובים על טעמי המצוות. המסכימים: ר׳ דוד ה״ש מקשאנוב; ר׳ עקיבא קורניצר מקראקא (מאשר יחוס הפירוש למחבר); ר׳ שלמה ה״ש מווישניצא (מו״ה אברהם משתדל זה איזה שנים להוציא לאור ספרים יקרים ישנים וחדשים, וגם כעת הוא מו״ל פירוש על שש מסכתות מספר משנת חסידים, והמחבר היה אדם גדול ומפורסם בק״ק קראקא, ואנשים אשר הכירו אותו מהללים ומפליגים בשבחו, וביחוד בחכמת הנסתר). ההקדמות מאת: המחבר; המפרש (מרשה להדפיס הספר בצורה נאה, ולא כאותו שהדפיס כה גרוע את ספר הברית, ובכל יום ״מברך״ אותו ואוסר לקנות מאותו הדפוס); המלבה״ד (שמע מרבו ר׳ יוסקי דומ״ץ קראקא, עד כמה שאף מחבר הפירוש להדפיס ספר זה. השתדל רבות בהעתקה ובהגהה, ומקוה להדפיס גם את הספר השני שקנה. מודה לידיד נעוריו ר׳ ליבש ב״ר אהרן צבי שהיה דומ״ץ קראקא, ולר׳ אברהם שטול שעודדוהו להדפיס את הספר). בסוף רשימת המנויים מקראקא. בכתובים נותרו גם ספריו: מטמוני מסתרים בסוד צירוף האותיות, ובית היוצר — פירוש ספר יצירה. בספריה הלאומית כתב יד של ספרו **חיי העולם הבא**, והוא פירש שם המפורש חברו ר׳ אברהם הרואה (אבולעפיה), 23 ד׳, מלא לוחות וצירופים. בכותרת הפירוש נכתב שהוא מר׳ פז״א (פנחס זה אליהו).

עיר הצדק, 189 (נוסח מצבתו), וגם בתוך: לוחות זכרון, תרס״ד, 93-95; מדינה וחכמיה, 80-81; נ״מ גלבר, ספר קראקא, 77, ספר בוטשאטש, 55, ספר לבוב, 194-195; קרסל, לכסיקון, א, 589-590, עם ביבליוגרפיה; רבנות חסידות השכלה, ב, 148-150; מהלר, ד, 45-52; צינברג, ג, 317-324, 367, ה, 137; א״ע, יג, 948; דב סדן, ירושלימער אלמאנאך, 2-3, 1974, 187-194.

ר׳ פנחס דוד (פיניע׳לה) ב״ר שמואל שמלקא **הורביץ**
מירושלים ובוסטון (תרל״ו — תש״ב)

אביו **ר׳ שמואל שמלקא** נודע כצדיק נסתר בירושלים, ונפטר צעיר. צדיקי חו״ל שלחו אליו פתקאות עבור חסידיהם שהוצרכו לישועה. נשא את שיינע עלקע בת רבי אלעזר מנחם מנדל בידרמן שהיה בנם של רבי משה ב״ר דוד מלעלוב ושל רבקה בת היהודי מפשיסחא, ונשא את מאטיל פיגא בתו של רצ״ה בן החוזה מלובלין ונכדתו של ר׳ נטע מחעלם. היה בנו של ר׳ אלכסנדר יצחק (נשא את

רבי פנחס דוד הורביץ מירושלים האדמו״ר מבוסטון

הרב
פינחס דוד הלוי הורוויץ
רבי
דבאסטאן והגליל
כרם אברהם
ירושלים

GRAND RABBI
P. D. HOROWITZ
KEREM ABRAHAM
JERUSALEM

RABBI P. D HORWITZ
St. Boston, Mass.
הרב פ. ד. האראוויטץ

חותמו וחתימותיו של רפ״ד הורביץ מבוסטון

טויבע חיה נכדת ר׳ ישכר דוב מזלוטשוב מגזע צבי, החכם צבי והתבואות שור), ב״ר פנחס׳ל ממגרוב ומבראד (שעלה לארץ), ב״ר יעקב דוד, ב״ר צבי יהושע, בנו של ר״ש מניקלשבורג וחתנו של ההפלאה.

רפ״ד נולד בתחילת אלול תרל״ו בעיר העתיקה בירושלים. בהיותו כבן עשרים נשא את בתו של רבי אהרן ברנדויין מפעלשטין, נפטרה אחרי שילדה בתרנ״ו את הבת פריידל (נישאה בתר״ף בבוסטון לבן דודה ר׳ שמואל שמלקא ברנדווין). חמיו השתדל שיישאר במשפחה, וכעבור ד׳ שנים השיא לו את נכדתו שגדלה בינתים, שרה סאשיא בת רבי יחיאל מיכל ברנדויין מטורקא. השלים עצמו אצל סבו ודודו, ושמע תורה גם מבעל ״תורת חסד״. למד בצפת בהתמדה רבה, והצדיק רבי מרדכי מסלונים היה מבני חבורתו. החברותא שלו הרב משה קלירס היה מזכירו שנים בגעגועים, ומפליג את כוח זכרונו. הרב שמואל סלנט קרא לו תמיד שישמיע לו ממה שחידש. בתרע״ג נסע לחו״ל כשד״ר של כוללי ירושלים, וחבר הבי״ד מצידם בפרשת סכסוכי הכוללים. טיפל בהדפסת הספר תשובה כהלכה, בו כונסו המכתבים לטובת כולל דרוהוביטש. בשהותו בבלז למד כמה חודשים בצוותא עם רבי אהרן רוקח. כשפרצה מלה״ע הראשונה רצה לשוב לא״י דרך יון, אבל משזו הצטרפה לצד בריטניה, נשקפה לו סכנה כנתין אוסטרי אויב. הרב חיים נחום חילצו בעמל רב, והושיבו באניה האחרונה שיצאה לארה״ב. בכך נתקיים מה שאמר לו דודו לפני שנים. הגיע לניו־יורק בסיון תרע״ה, וגר בברונזוויל בה ייסד מרכז חסידי בביכ״נ רעים אהובים. בתחילת תרע״ו קבע את משכנו בבוסטון, כמיסד שושלת הנקראת על שם העיר. שם זה בחר מתוך ענוה, בהסבירו כי מה כבר יצפו אנשים מאדמו״ר של עיר אמריקאית. נעשה מנהיג חסידי לגלי המהגרים ממזרח אירופה, בהיותו גדול בנגלה ובנסתר, ומיזוג של המסורת החסידית המובהקת עם אופיה של היהדות האמריקנית. עם זאת סירב להשתמש במילים מהשפה האנגלית, כדי שלא להתאקלם. אחז במנהגי ירושלים, והשפיע בסביבה תורה וחסידות.

בשנת תרפ״ו ביקר בארץ, מיראה שמא יחמיץ את ברכת החמה. בתרפ״ט נסע שוב, אבל בשהותו

בקרלסבד לרפואה נודע על הפרעות, ואמו גזרה עליו להימנע מהנסיעה. בתרצ״ד עלה שנית לבר מצוה של בנו שלמד בישיבות ירושלים. רכש קרקעות ליד סנהדריה בשאיפתו לבנות קריה חסידית, והיה מלא צער כשמן השמים עיכבו בעדו.

בעל ידיעות גם במתימטיקה ובארכיטקטורה, ובמאה שערים החלו לבנות בתי שתי קומות לפי תוכניותיו. אחרי מחצית היובל בבוסטון, כשנידלדלו שם שורות הלמדנים, עבר לויליאמסבורג בניו־יורק, ופעל לביסוס המקום כאיזור חסידי ותורני. ניהל

מכתב עז

כאות דרב הגאון מוסת הדור דמאיר לארץ זלדרים בחיבורין היקרים ה״ה אדבחר מ׳ יוסף ישאול הלוי נאמהנזאהן אבדיק לבוב והגליל :

הרבנים הקדידים הוסיקים ומוי צבי הירש ״שעדלינג׳ ויחוי דוב בערים לוריא : פל לקוטי נלקוט נפסוק ספר יקר הכרך לקוט השבעוני : נאלני לסדר תסר יקרא ומדיקים צדקה דב. מחנו עליו בצא כי׳ יכול להגדו קר וני סדוס הקדם מרים ביו׳ ומה נפ דב כבודות ודב הלימות והלמדות דב. כרי דנו : עיב יפר כסם ומיכם : שהביאלו עוד נאלכם הלסוס : וכל המקייע נזה יחצוך מלקיס מייס :

הרב
ר׳ פנחם דוד הלוי
הורוויטין
4 מילמאן סטריט
קאר. ספרינג סט. - באסטאן, מאסס.

בעזהי״ת יום ....לסר׳ .....שנת תר״ע.....

GRAND RABBI
P. D. HOROWITZ
4 MILTON STREET
BOSTON, MASS.

חתימת רפ״ד על ספר ילקוט שמעוני שקיבל במתנה בתרנ״ד כשנעשה חתן רבי אהרן ברבי צבי אריה מאליק, עם חתימת חמיו

דברי אגדה שכתב רבי פנחס דוד הורביץ בדירתו הראשונה בבוסטון

מאבקים בעניני שבת וכשרות, ונודע כפוסק מובהק בדיני מקואות. כשפרצה מלה״ע השניה פעל בעניני הצלה. בשנתו האחרונה נחלש, ושכב במיטה. ירד לביהמ״ד לתפילת נעילה בשאגת ארי. ביומו האחרון טבל, התפלל מנחה ומעריב בציבור, וקידש את הלבנה. כעבור כמה שעות נפטר, ביום ה׳ ז׳ כסלו תש״ב. רק בתש״ו נתאפשר להעלותו להר הזיתים, למנוחה בקבר שקנה ליד אביו. הניח כתבי יד רבים במכמני התורה. ילדיו מזיוו״ש: רבי משה מניו־יורק; רבי לוי יצחק מבוסטון; מאטיל פיגא זו׳ הרב יעקב תאומים בניו־יורק.

ישראל שורין, עולמנו; דאס אידישע ווארט, תשרי תשל״ח, 35-37; מאיר יזרעאלי, משפחתנו, 173, 193, 290-307, 360, 365, 370-376 (משובש).

ר׳ פנחס זלמן ב״ר יחיאל מיכל דוד **הורביץ**
מקראקא (ת״ר׳ — תרס״ו)

בנו של ר׳ יחיאל מיכל דוד סג״ל שהיה דומ״ץ בקראקא. נפטר ביום י״ח תמוז תרס״ו. חיבר ספר **אהבת תורה**, פאדגורזע, דפוס רש״ח דייטשער, תרס״ה, כ; כז ד׳. כולל ליקוטי ביאורים בדרך הרמז והגימטריה, לרבות מנין התיבות והאותיות בפרשיות התורה ובחמש המגילות. בחלק השני ביאורים ופשטים על סדר הפרשיות. מעבר לשער הודעתו: הסכמתי בלבבי שלא ליקח הסכמות מגדולי ישראל, ואמרתי לספרי מעשיך ירחקוך ומעשיך יקרבוך.

ר׳ פנחס חיים ב״ר אברהם זאב וולף **הורביץ**
מקוסוב (תרי״ח — תרח״ץ)

נולד בפשוורסק ביום י״ח תמוז תרי״ח לאביו הדומ״ץ ר׳ אברהם זאב וולף. בגיל תשע נסע לשינאווא הסמוכה, ללמוד כמה שנים אצל הרב דוב בריש רפפורט בעל דרך המלך. הוריו מסרו נפשם להחזיקו שם, ולכן התאמץ ללמוד בשקידה מבלי להינפש, כדי שלא יהא יגיעם לריק. כשחלה בטיפוס טיפלה בו הרבנית, ורבו התפלל עליו עד שהבריא. התחזיקו כאחד מבניו, והסמיכו להוראה. כשהמנ״ח בא ללבוב להתרפא, נסע עם רבו לבקרו, והכיר שם את השו״מ שבא לבקר את האורח. אע״פ שהתפלל אשכנז נסע בגיל ט״ז עם רבו לצאנז, ונעשה חסידו של הדב״ח, ואח״כ של בנו ר״ב מגורליץ. התידד שם עם מהר״ש ענגיל ועוד גאונים. בתחילת תרל״ו נשא את רוזה (נספתה תש״ד באושוויץ), ופנה למסחר. גר בליזנסק כחמש עשרה שנה, ולכן נקרא ר׳ פנחס ליזנסקר. אחרי תרנ״א עבר לגור ברישא, ורבי אלעזר וייסבלום חיבבו מאד. כאן גר אחיו ר׳ יחיאל שהיה חסיד רוזין,

הרב פנחס חיים הורביץ

ושניהם הסכימו ביניהם שלא לדבר בעניני חסידות.

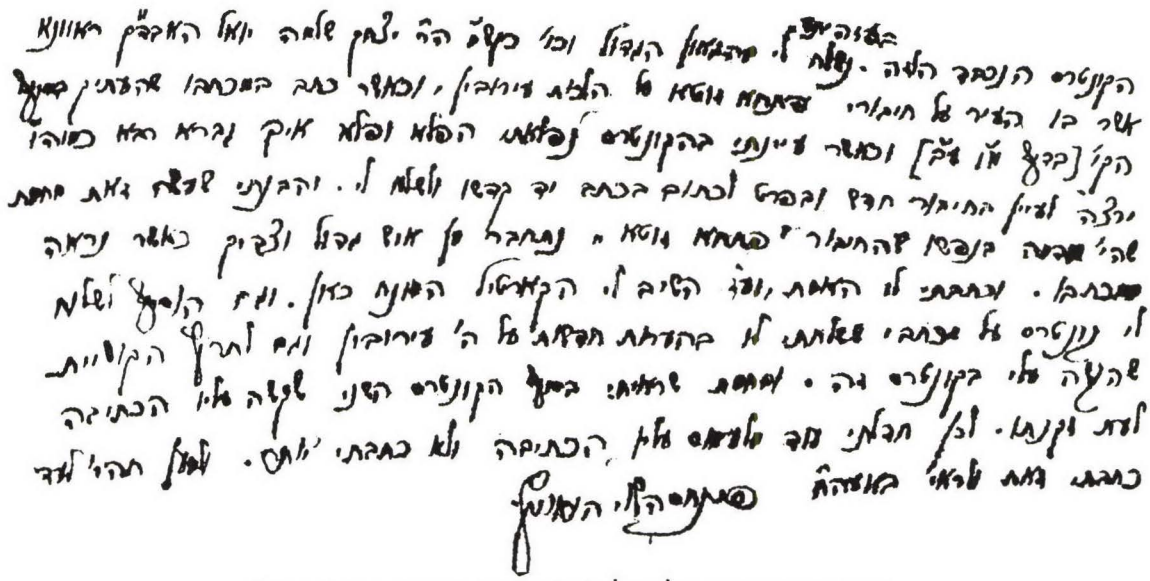
שקד על לימודיו, וחידש פלפולי אורייתא בסוגיות שונות. מגיל י״ז החל לכתוב את חידושיו. התרחק מפלפולים ועבר ללמוד לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא, משנתקבל כדומ״ץ בקוסוב אחרי נישואי בתו הבכירה. היה זה אחרי שרי״י שטרזברג הראב״ד הקודם עלה לארץ, וניטשה מחלוקת בעיר מי ימלא את מקומו. רבי משה הגר היה מעונין בלמדן ממערב גליציה, וכתב על כך לקרובו הרב חודרוב חתנו של ר״ב מגורליץ. חמיו המליץ על רפ״ח, ובתרנ״ו כבר היה בקוסוב. הרבי כיבדו מאד, קבע שהסנדקאות בעיר שייכת לו, ואף נתן לו להיות סנדק אצל בנו שלו. החליף שו״ת עם גאוני הזמן, והמהרש״ם היה משיב לו תמיד באותו יום, באמרו ששאלותיו הן יותר מחצי תשובה.

בזמן המלחמה ברח להונגריה. אחרי גילגולים רבים הגיע לגרוסווארדיין, ולמד מתוך הדחק. רק בשנותיו האחרונות נתקבל כדומ״ץ בעיר. רבי ישראל הגר שהקים שם את חצרו חיבבו מאד, והמתיק סוד עמו. היה מלא שמחה, ומקטין עצמו לפני כל. בליל שבת למד נו״א ודב״ח, ובשבת אחה״צ שאר ספרי חסידות. בימים טובים ראו עליו שמחה של מצוה לאין שיעור. בעיו״כ זלגו עיניו דמעות לצלחתו, עד שהיו אולי יותר מהמרק. נפטר ביום ט״ז אלול תרח״ץ.

נולדו לו רק בנות: א. הענטשא סערקא הבכורה זו׳

הרב שלמה יהודה זלמן ליב פרידלנדר, אבי הרב אברהם דוד משטרסבורג בירושלים; ב. ראשא זו׳ הרב יצחק איזיק פרידלנדר; ג. יוכבד זו׳ הרב אריה ליב גוטליב אב״ד זביא. (חוצי נספתה עם משפחתה).
זכה לראות נכדים בעלי הוראה: הרב יחיאל הלר ב״ר שלמה מסיגט שנשא את נכדתו; הרב מנחם מנדל ברי״א פרידלנדר; ר׳ משה יעקב ור׳ ברוך גוטליב. מנכדיו שרדו אחרי השואה רק שרה בבציא שנייבלג בת רי״א פרידלנדר, רא״ד משטרסבורג, ור׳ יצחק איזיק גוטליב.

פתחא זוטא הוא השם הכללי של ספריו. חיברם לתועלת מורי הוראה, על ההלכות שבהן מצויות שאלות רבות. ליקט מספרי השו״ת והפוסקים מעין המשך לפתחי תשובה על אותן ההלכות, אך לא העתיק סתם, רק שקל וצירף כל מה שהביא, ובחידושיו שלו התיעץ עם ת״ח מובהקים. עשה לשם כך לילות כימים, ובקוסוב ראוהו ביום א׳ בבוקר מעיין וכותב בבגדי שבת.
פתחא זוטא על הלכות נדה וטבילה (מדף נז.), פתיחה לסימנים קצו, קצח וקו״א, מונקאטש, דפוס ר׳ שמואל זנוויל כהנא וחתנו ר׳ עוזר הכהן פריעד, תרס״ב, ב, פו ד׳. רבו רד״כ כתב בהסכמתו: ידעתיך מאז כי ידיו רב לו לסלסל ולפלפל בפלפולא דאורייתא בטוב טעם ודעת... ובעזה״י יהיה זה לתועלת רב. בהקדמת המחבר רושם את יחוסו. היה אומר שהספר זכה להתקבל על כי הניחו שנתיים אצלו, ובקושי נתרצה להפצרות המדפיס דומ״ץ מונקאטש שטובה לעולם שיודפס. אעפ״כ לא הציג את שמו בשער ספריו, בחושבו שלא יאבו להסתכל בו. ר״מ אריק אמר לו שמוקיר את חידושיו בהלכות נדה, ומביא מהם בספרו.
פתחא זוטא השלם על הלכות נדה וטבילה, כולל שתי המהדורות של המחבר והוספות מכתב ידו. נדפס מחדש ע״י נכדיו האחים שניבלג, ר׳ מנחם מנדל אב״ד לנדסברג וכעת בעיר פרעסטוויטש, מנצ׳סטר, ור׳ שרגא פייוויש רב ביהמ״ד עדת ישראל בלונדון, לונדון, דפוס החינוך, תשי״ח, ר עמ׳. המולי״ם כותבים בהקדמתם שאת הערותיהם ציינו: אמנ״ה, א״ש. בהתחלה מכתב מאביהם ר׳ דוד, ובו פרטים אודות המחבר. עוד מכתב עם פרטים לתולדותיו מנכדו רא״ד משטרסבורג, הכותב שהמחבר השתוקק להוציא מהדורה שניה מאוחדת, ואמר כי מקובל שספר ששוכח להידפס פעם שניה, זה אות שמהשמים הסכימו עליו. אח״כ מציג בירור הלכה — אחת מתשובותיו. בסוף תודה למסייעים, וזכרון לנספים מבני המשפחה.
פתחא זוטא על תיקוני עירובין בשו״ע או״ח סי׳ שסא-שסה, בתוספת ספר עבודת הקודש להרשב״א, שערים א-ב בתיקוני מבואות, עם הערות ומקורים עבודת הלוי, וי״ג כללים עיקריים כמבוא להלכות אלו. מונקאטש, דפוס השותפים קאהן עט פריעד, תרס״ז, ד, נו ד׳. בהקמת המחבר מביא ד״ת ממח׳ ר׳ אהרן מאיר פרידלנדר אב״ד בוליחוב. אח״כ כמה מחידושיו ע״ד החידוד. **פתחי שערים**, הערות וחידושים על ספר זה, מאת הרב יצחק שלמה יואל ב״ר שמואל שערמאן חבירו של החפץ חיים, אב״ד ור״מ בכמה קהילות ולבסוף ברובנה. יצא לאור מכתב ידו בחליפת שו״ת עם המחבר, עם הערות רפ״ח על השגותיו, ע״י רש״פ שנעבאלג, לונדון תש״ך, קכ עמ׳, עם הסכמת רד״ב ויידנפלד.

כתב ידו וחתימתו של בעל פתחא זוטא בראש קונטרס שקיבל

בהקדמת המהדיר פרטים לתולדות המחבר. מעמ׳ קב קונ׳ ב, השגותיו על פתחא זוטא סוכה.

פתחא זוטא על שו״ע או״ח הלכות סוכה, וקונ׳ סוכת שלם מהפמ״ג על דיני הכשר סוכה באופן היותר טוב, עם הערות ומקורים. מדף סז ע״א קונ׳ **דרושי חפץ**, ביאורים על פסוקי תנ״ך ואגדות הש״ס, עת״ר, ב, עז (צ״ל עו) ד׳. בהקדמה מזכיר שקיבל מכתבים רבים מגדולי הדור. בדף האחרון הוספות שונות.

פתחא זוטא עם ספר **ברכת הפסח** על הלכות פסח, כולל עיקרי ההלכות בקצרה. מדף כה ע״א ביאורים והערות על כל דף ממסכת חגיגה, בהוצאת בימ״ס ר׳ משה הערשקאוויטש במונקאטש, תער״ב, מז ד׳. בהקדמה כותב שחיברו לפני כמה שנים. מהדורה חדשה של **ברכת הפסח** עם פתחא זוטא על הלכות פסח, נדפסה מחדש ע״י נכדיו שנעבאלג, עם הוספות, תיקונים והקדמתם, לונדון, דפוס החינוך, תש״ך, צ״ו עמ׳. בעמוד האחרון תודה למסייעים.

פתחא זוטא על או״ח הלכות נטילת ידים סי׳ קנח-קסה, תרע״ד, ב, נב ד׳. בהתחלה קו״א להלכות נט״י. מדף לג ע״א מהדו״ת על הלכות נדה וטבילה ביו״ד סי׳ קפג-ר. מדף נ ע״א קו״א להלכות נדה ויו״ד הלכות בשר בחלב. מהדורה חדשה של הלכות נטילת ידים, נדפסה מחדש עם הוספות ותיקונים, ובשער מיוחד קונ׳ קיצור ותמצית שרגא המאיר, ע״י נכדו הרב שרגא פייוויש שנעבאלג רו״מ בלונדון, תל־אביב, דפוס ליפא פרידמן, תשכ״ט, ב, עד; כ עמ׳. בראש הקונ׳ מכתבי רבנים (ר׳ שמעון ישראל פוזן משופרון, ר׳ יוסף גרינולד מפאפא, ש״ב רא״ד משטרסבורג, ר׳ שמואל וואזנר), והספד על אביו.

פתחא זוטא על הלכות חלה בשו״ע יו״ד סי׳ שכב-של, עם ח׳ כללים לביאור השיטות. גראסווארדיין, דפוס בנימין זאב רובינשטיין, תרפ״ח, ב, נו ד׳. עם הגהות מכוכבות מהמו״ל הרב יעקב ליימזיעדער מגרוו״ד. ד״ת מנכדיו בדף ההשמטות שבהתחלה.

בית פינחס על התורה ופירש״י וליקוטים למועדים ולפרקי השנה, גראסווארדיין ת״ש. זהו הספר הראשון שיצא לאור אחרי פטירתו, מתוך חיבורים רבים שהניח. בצוואתו כתב שנכדו רא״ד הורביץ יסדר כתביו, וסומך עליו שיודע מה לקרב. הנכד כותב בהקדמתו, שאת הערותיו שלו ציין בר״ת אא״ד. המחבר הביע את רצונו במכתב, שחתנו ר׳ יצחק אייזיק פרידלנדר יתעסק בהדפסת הספרים ובמכירתם. הוא אכן הוציא את הספר לאור, ובהקדמתו מדבר בשבחי חמיו. מהדורה חדשה עם הוספות ותיקונים, ד״ת רבים מר״ש מבלז מכתב יד ומעוד צדיקים, קונ׳ דרושי דברי חפץ מהמחבר שנדפס כבר בסוף ספרו על סוכה, ונופך מהמהדיר

פרי הארז

ממנו יסתעפו פארותיו
ענפיו, עֲלֵין ואותיותיו
והם
פלפלא טבא על חגא רעצרתא

עתיסדו ע״י

זעירא רמן חבריא

פינחס חיים הלוי

בלאמו״ד הרב וכו׳ מוהר״ר **ר׳ אברהם זאב הורוויטץ**

שילט״א, דשננים ורעננים, **כארז בלבנון ישגה**, נס״ו

בירח תמוז

תר״מב לק

שער כתב־יד לספר פרי הארז

ר׳ שרגא פיוויש שנעבאלג, לונדון, דפוס החינוך, תשכ״ג, 12, קמד עמ׳, עם הסכמת רד״ב ויידנפלד. הקדמת המהדיר נכתבה אחרי שהיה חולה ד׳ חודשים.

שו״ת **פתחא זוטא**, לונדון דפוס החינוך. ח״א, תשי״ז, או״ח, 45, יו״ד, 78, ח, קלו עמ׳; ח״ב, תשי״ט, אה״ע, 21, חו״מ, 46, ד, קח עמ׳, ובס״ה 190 תשובות. אחרי פטירת המחבר החל נכדו ר׳ אברהם דוד לסדר את כתביו, אלא שבינתים פרצה המלחמה. בשואה אבדו רוב הכתבים, ובתוכם קונ׳ על תקנת עגונות. אחרי המלחמה מצא הרב דוד שניבלג חלק מהם, כגון חידושי סוגיות מצעירותו ע״ד חידוד ופלפול, ספר פרי הארז על כבשי עצרת שחיבר בגיל כ״ד ושלחו לאביו דורון לשבועות, וחיבורים על הלכות יין נסך ומקואות. ר׳ דוד מסרם לבנו ר׳ שרגא פיביש רב ביהמ״ד אהבת ישראל בלונדון, לסדרם ולהוציאם לאור עם הערותיו. מעט מעט שלחם אל רא״ד לשטרסבורג לעבור עליהם ולהוסיף: הג״ה מנכה״מ. בראש הספר מכתבי עידוד שקיבל המהדיר מרח״מ מויזניץ ומרבו רד״ב ויידנפלד, וכן מאביו. הקדמת רא״ד משטרסבורג בהלכה, ובה פרטים לתולדות זקנו המחבר. בהקדמת המהדיר מוסר על גלגולי הכתבים, ומצרף ד״ת מאת ולזכר אחיו אהרן מאיר. גם בח״ב הקדמת

המו״ל, ותודה למסייעים. בעמ׳ קג-קה קונ׳ שרגא המאיר לתורה, לזכר האח אהרן מאיר. בין התשובות אחת לסאמאש איוואר (או״ח, כג), ולר׳ יהוסף שוורץ (יו״ד, סו בתרפ״ו).

בית פינחס, חידושים על הש״ס, סודרו מכתב ידו ע״י רש״פ שנעבאלג עם הערותיו. ח״א, עמ״ס ברכות ומועד, תשכ״ב, קצו עמ׳; ח״ב, עמ״ס נשים-נזיקין, לרבות חידושים על כל מסכת סוטה שחיבר בתרמ״ב בליזנסק, תשכ״ה, ב, קעד עמ׳. בח״א הסכמת רבו רד״ב ויידנפלד עם ד״ת (הגאון המחבר ידוע ומפורסם בגדלו וידו החזקה). המו״ל כותב בהקדמתו שהערותיו צוינו א״ש, והערות ראי״ד משטרסבורג אא״ד או אד״ה. בסוף תודה למסייעים. בהקדמת ח״ב מביע המו״ל תקוה להדפיס ח״ג על קדשים.

תשובות אליו: הרי בשמים, תליתאה, מא בתרנ״ח; לבושי מכלול, ט, וקו״א בתרס״ג. תשובתו במכללתא ומלבשתא, דף ה ע״א; שו״ת מהר״ש, ח״א, נב, ח״ב, ט, סד, ח״ד, כא, פב, פט, צד, ח״ה, פ, ח״ז, פג בתרנ״ו—תרפ״ב; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, סג, רסה, ח״ג, רנב, שכב, ח״ו, פד בתרנ״ח—תרס״ז; מחזה אברהם, ח״ב, חו״מ, יא בתר״ע; מנחת הקומץ, לב, נח, פא בתרס״ב—תרס״ט; צור יעקב, ח״א, קע; מח׳ שבט סופר; שערי דעה, ח״א, מט, ח״ב, קו. השתתף באהל מועד תרנ״ח. מכתבו בסוף ספר ועבד הלוי של אחיו. מכתבו המזויף מתרס״ט לרי״ש בלוך, דובב שפתי ישנים, ח״ב, רעב-רעה. מכתבו מתרפ״ט בראש תקנת רבים, 54-55.

דורות האחרונים, ספר א, תרע״ג, 114; אהלי שם, 439.

ר׳ צבי הורביץ

אב״ד אטיניא. תשובה אליו: לח״א, חסל״א, קמא, יו״ד, עד בתרי״ז.

ר׳ צבי אלימלך (הירשלה) ב״ר שמואל הורביץ

מדמביץ (תר״ס׳—תש״ג׳)

בנו של ר׳ שמואל אב״ד ואדמו״ר בדמביץ. כשנפטר אביו בתרפ״ג עדיין לא היה לו היתר הוראה, ומשום כך געשה מחלוקת בקהילה אם הוא יכהן על מקום אביו, או הרב שלמה זלמן פרנקל אב״ד ידלובה. לבסוף נכונה הרבנות בידו, אך כיון שהכנסות הקהילה לא הספיקו לשני רבנים, נמצאה לו פרנסתו מתמיכת חסידיו. נשא את הינדה בת ר׳ יהושע שפירא אב״ד דינוב. אחרי י״ח שנות נישואין נולדו לו ד׳ בנות, ולכל אחת העמיד משרתת. לחם בציונות. בכניסת הנאצים שותקו מוסדות הקהילה, ונשבתה הכנסתו. קשה היה לו להסתגל ממצב של אמידות לתנאי רעב, קור ולכלוך. לא נמצאו לו עצים לחימום או סבון לרחצה, ורעיתו כיבסה את הבגדים במים קרים. באקציה הראשונה הצליחו להסתתר, אבל כשהרבנית יצאה אח״כ מהמחבוא תפסה נאצי אחד. לעיניה ירה בבנות התאומות בנות חמש, אחת בת שלוש ואחת בת שתים, ולבסוף נענה לבקשתה לירות גם בה. הרב נשרף במעליץ הי״ד.

ספר דמביץ, 32-33, 163.

ר׳ צבי הירש ב״ר אהרן מבייטש ראה לפי: **הורביץ, ר׳ אברהם צבי הירש**

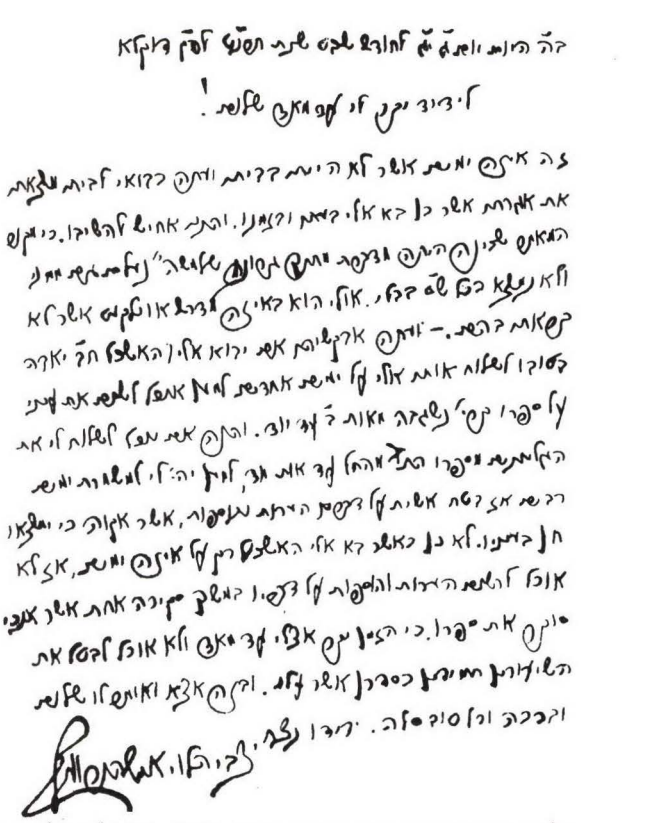
ר׳ צבי הירש ב״ר חיים אריה ליב הורביץ

מדרזדן (תרל״ב—תש״ה)

נולד בשנת תרל״ב בקראקא לאביו האב״ד ר׳ חיים אריה ליב. מנעוריו השקיע מעיניו בתורה, ושלח מחידושיו לקבצים תורניים. התעניין גם ביחוסים וחקרי קדמוניות, ולימים נעשה מראשי המדברים במקצוע זה. עזר לרח״ן דמביצר בסידור ספרו כלילת יופי, ולר״פ פעסיס מחבר עטרת הלויים. שלח הערות ומילואים לספריהם של ר״ש בובר אנשי שם, תרנ״ה; רח״צ תאומים, זכרון לראשונים, תרע״ד; ר״י ברוידא, נאם יהודה, ברלין תרפ״ד; רצ״י מיכלזון, פינות הבית, פיעטרקוב תרפ״ד; גדולת יונתן ח״ב; דור דעה, פרק בספר מבוסס על חומר שלו. התמסר במיוחד לחקר משפחתו, והכין

הרב צבי הירש הורביץ מדרזדן

גלוית רצ"ה הורביץ מיום י"ג שבט תרנ"ט בדוקלא אל ר"ש בובר שהעריך מאד את ידיעותיו על אף גילו הצעיר. בסוף נאמר: כי הזמן יקר אצלי עד מאד, ולא אוכל לבטל את השיעורין תמידין כסדרן אשר עלי

חיבור גדול: תולדות משפחת הורוויץ. קונ' על זקנו ר' איציקל מאה"ו בסוף ספר ברכה משולשת. נשא את פיגה בת הגביר ר' יצחק ברל ויעטשנער מדוקלא, ושקד שם על התורה ועל העבודה. למד בעיון תלמוד ירושלמי, והתכוין לברר גירסאותיו. ליקט פירושי ראשונים בהם מובאים דברי הירושלמי, כפי שכתב מאוחר יותר במבואו: על דבר סידור ועריכת התלמוד ירושלמי. נדפס בקראקא תרצ"ה עם ספר טוב עין של אחיו ר' אלעזר משה, ותולדות משפחת הורוויץ כקטע ודוגמא מחיבורו הגדול. בבואו בתרע"ג לטיסמניץ להספיד את זקנו נתבקש למלא את מקומו ברבנות, ולא נעתר לכך כי היה צעיר ועשיר.

בפרוץ מלה"ע א' גלה לצ'כיה, ובשנים תרע"ה-תרע"ו כיהן כרבה של קהילת מחז"ה לפליטי גליציה בברין. פיקח על סדרי הכשרות, והקים ת"ת לילדים. עבר לרבנות שוינינגן שבהולנד, וגם שם עסק בצורכי ציבור והקים ישיבה. התידד עם קרוביו נכדי הרב ישכר בריש ברנשטיין אב"ד האג, וקיבל מהם את ארכיונו בו היו מקורות רבים לתולדות המשפחה. חלק מהכתבים נמסר להדפסה

לפני יובל שנים ואבד, וחלק הוצע למכירה בתרנ"ד. עסק בפיענוח האוצר שנמסר לו, והשתדל שיודפס. מתרע"ט רב לקהילת שומרי הדת של החרדים בדרזדן. טיפל במסירות בכל צורכי הקהילה, וזכה להערכה כללית בעיר. בתרפ"ו נבחר גם כרבה של הקהילה הכללית, ומכלול עניני הכשרות נמסר לפיקוחו. עם זאת מצא זמן לעבודותיו הספרותיות.

כתבי הגאונים, קבוצת איגרות ומכתבים מגאוני הדורות האחרונים, יוצא לאור בפעם הראשונה מעצם כתב ידם, עם תולדותיהם והערות בתוספת מרובה על העיקר, בהוצאת ר' אברהם יוסף קליימאן מו"ס בוואַרשא. פיעטרקוב, דפוס ר' חנוך העניך פאלמאן, תרפ"ח, 142 עמ'. הוא כותב שזהו ח"א, ומצפה לנדיבי עם שיאבו להדפיס ספרי שו"ת, חידושים, הלכה ואגדה מהגאונים הנזכרים בספר. הכין לדפוס ח"ב בשם גנזי נסתרות, הושמד במלחמה ע"י הנאצים. מהדורת צילום מצומצמת, ניו יורק, "מנורה" מכון למחקר ולהוצאת כתבי־יד וספרים עתיקים, תשי"ט. בשני הדפים שנוספו בהתחלה דבר הרב נפתלי הלברשטם נשיא המכון על מטרותיו ותוכניותיו, ורשימת 40 הספרים שכבר הופיעו ע"י ההוצאה. צורפו בסוף קונ' **כתבי ישנים** שפירסם המחבר בהצופה לחכמת ישראל בענין ר' שאול ברלין וספרו בשמים ראש, 3-24 עמ'; קונ' אבן מאיר, תולדות והעתקות מצבות רבני הגר, מחברת א, יצאה לאור ע"י הרב מאיר שטיין במונקאטש תרס"ז, יג עמ'.

לקורות הקהלות בפולניא, דברי הימים לבני ישראל בקהילות שונות בפולניה ורבניהן במשך כל התקופות, וכן שאר גאונים ושושלות יוחסין. לודז, המסורה של ר' אברהם משה גרובשטיין, תרצ"ח, 80 עמ'. נשתמר עותק אחד בלבד (עם צילום השער) שנשלח אל המחבר להגהה. נכללו בו רק הקהילות אפטא ובלז מתוך חיבורו הגדול. בשנות המלחמה התקשה המחבר לערוך ולהשלים את הספר עקב אובדן ספריתו. יורשיו מסרו בארה"ב את הכתבים להדפסה, והופיע ספר על י"א קהילות מהאותיות א-ו. **לקורות הקהלות בפולניה**, ניו־יורק, המכון לחקר בעיות היהדות החרדית, תשכ"ט, 221 עמ'. בהתחלה תמונתו ומצבתו, והקדמות מאת: הרב ד"ר יצחק לוין יו"ר המכון; ר' טוביה פרשל המלבה"ד; המחבר. יורשיו מסרו את ארכיונו למוסד הרב קוק בירושלים, ובו החיבור השלם, כרכי שו"ת בד"ח שו"ע, חידושי בבלי וירושלמי, דרשות למועדים ולהזדמנויות. כמו"כ היו בו כתבי זקניו, כמה תשובות מהחכם צבי והגהותיו על ט"ז חו"מ, וספר שו"ת מחתנו רבי אריה ליב לוונשטם.

המוסד הדפיס בתשל״ח **לתולדות הקהילות בפולין**, כ, 560 עמ׳, על כל הקהילות מא-ת. להקדמת רצ״ה נוספה הקדמת יצחק רפאל לתולדות המחבר.
זכרון צבי, שו״ת וביאורי הלכה, ח״א, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשל״ג, שטז עמ׳, כ״ז שו״ת, והקדמה קצרה לתולדותיו. התקין והביא לדפוס: הרב ישכר דוב רוזנטל. בתשובותיו סוקר בסגנון מובן את הענין הנידון לכל רוחבו והיקפו, ויש ומשלב בו מפלפוליו. ח״ב תחת מכבש הדפוס.

תשובות גם אל: ר׳ שלמה נתן קוטלר אב״ד לוקניק-ליטא ודטרויט-ארה״ב בתר״ץ-תרצ״א (כא-כג, כו-כז); ר׳ חיים ישכר גראס ר״מ ומו״ץ במונקאטש בתר״ץ (יח); ר׳ אליעזר יהודה רבינוביץ אב״ד ממל-ליטא בתר״ץ (יז, יט).

כשהנאצים אסרו בתרצ״ט את נתיני פולין, שולחה רעיתו לזבונשיין שעה שהוא הצליח להתחבא. בהשתדלות ר׳ משולם ישכר בן אחיו והרב הראשי לבלגיה וינר, הצליח לעבור לאנטורפן עם ספריתו הגדולה, ואשתו הצטרפה אליו. בפלישת הגרמנים ברח עם זרם הפליטים כשהוא נושא עמו את כתביו, והגיע עד ניצה שבדרום צרפת. גר שם עם חלק ממשפחתו, וסבל מאד ממוראות המלחמה. בתחילת הגירושים בתש״ב נאסר בנו השני ר׳ חיים אריה, ובתש״ג נשלח גם בכורו ר׳ אברהם למחנות המות. שניהם לא היו נשואים. בתש״ג נפטרה זוגתו, ונודע לו כי בתו אסתר ובעלה ר׳ אפרים אב״ד בידגושץ נספו בגיטו וורשא עם ג׳ ילדיהם. כשנה אחרי שחרור ניצה נפטר פתאומית ביום י׳ אייר תש״ה. נטמן שם לפי צוואתו בבית העלמין העתיק, בהפסק מחיצה גבוהה המפרידה מיתר קברי הנכרים במקום. שרדו רק: בנו השלישי משולם ישכר שהיה גר באמשטרדם, ברח מהנאצים לסורינאם והיגר לארה״ב, גר בקרולינה הצפונית, ובנו רוברט בקונטיקוט. את האב סעדו בתו רוזה (תרנ״ז-תשל״ב) ובעלה ר׳ יהודה אריה נוימרקט שהיגרו לניו יורק. בתם שרה רות נישאה למרדכי בן יוסף, והם גרים בשרלוט שבקרולינה הצפונית בלי ילדים.

תשובות אליו: אמרי דוד, רב בתרצ״א; שו״ת מהרש״ם, ח״ז, קמג בתרנ״ה. ד״ת ממנו בספרו של אביו חיי אריה, תר״ן, דף נא ע״ב, סוס״י לו, ובספרו של אחיו עבודת הלויים. שלח ד״ת גם לאהל מועד, תרנ״ח; אהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ט, חו׳ ח-י, קנא-קנב, תר״ץ, חו׳ ה-ו, ריא-ריב; אוצר החיים; שערי ציון (ירושלים). השתתף וכתב מאמרים באנציקלופדיה יודאיקה בגרמנית, אשכול, מונטסריפט, סיני, ספר היובל לב.מ. לוין, העברי (ניו-יורק), הצופה לחכמת ישראל, צייטשריפט פיר גשיכטע דער יודן אין דר צ׳כוסלובאקיי, ועוד. מכתביו מצעירותו בארכיון בובר.

ספר קראקא, 108; טוביה פרשל, אלה אזכרה, ה, 148-156, עם ביבליוגרפיה ותיאור כתביו.

ר׳ צבי הירש ב״ר יעקב **הורביץ**
מוישניצא (תק״ך — תק״ץ)

בנו של ר׳ יעקב אב״ד קטלבורג-קרלסבורג, חתנו של רבי שמלקא הורביץ מניקלשבורג. התחנך על ברכי סבו, ששמו הורביץ אומץ ע״י חתנו. נשא את בת ר׳ שמואל פלקנפלד אב״ד פוזנא. כיהן כרב בוישניצא עד לפטירתו בתק״ץ לערך, ושם נטמן.
ילדיו: א. ר׳ אברהם אבלי חתנו של ר׳ יצחק חריף מסמבור, ועבר לגור אצלו; ב. ר׳ פנחס מפיעטרקוב, בעלה השני של מלכה דבורה אלמנת רצ״ה ברלינר; ג. אשת הנגיד ר׳ יונה מירוסלב, ב״ר יהודה ליבוש מזאוויכוואסט, ב״ר שאול פייבל ת״פ אב״ד אוסטרובצה. בתם נישאה לר׳ דב ברייש ת״פ אב״ד ציעשינוב ב״ר יהושע השל מקומרנא.
לקורות, 217, לתולדות, 270.

ר׳ צבי הירש ב״ר יעקב יהושע **הורביץ**
מברודי (תק״ע — תרל״ג)

בנם של ר׳ יעקב יהושע אב״ד זלוזיץ וזו׳ בת רא״ז מרגליות. כ״ז שנה תלמיד חביב למהרש״ק. כמו״כ למד אצל השו״מ. התיגע בתורה מתוך דחק ויסורים. נודע בברודי כת״ח מובהק. בתרי״ד היה בסטניסלב. נפטר ביום א׳ ר״ח אלול תרל״ג בלי ילדים. ההספד שנשא עליו ידידו רא״ב קלוגר נדפס בספרו אותות למועדים. ההגדה של פסח עם פירוש ההפלאה, נדפסה בלבוב תרכ״א לפי מה שהעתיק מכתב יד זקנו המחבר. השתדל גם שיודפס שו״ת חומר בקודש של זקנו, עם הערותיו.
לקוטי צבי, לקוטי דינים הלכה למעשה בד״ח שו״ע, ודינים מחודשים מזקניו המחנה לוי, ההפלאה, הבית אפרים, וממנו עצמו אחרי שנו״נ בהם עם המהרש״ק, זאלקוויא, דפוס ר׳ שמואל פינחס שטיללער, תרכ״ב, יא, ח, קה, ח-י ד׳. המסכימים: מהרש״ק (והוא בן עירי, וביודעו ומכירו קאמינא כי ראוי הוא לאותה אצטלא, לזה הנני מסמיך ידי על ספרו... כי כהוגן הוא מדבר...אינו מכוין לכבוד ולתפארת, כי רוח ענוה בקרבו וכוונתו לשמים); ש״ב רמ״ז איטינגא (דרכי תורתו ראיתי ואחקרהו, והנה על אדני סברות ישרות נבנו יסודותיו... חכם ומבין מדעתו, מפלפל ומסלסל כדת של תורה... אמנם לאשר אהבת עולם אהבתיו, ומכותלי מכתבו הכרתיו כי לא למען הרבות כבודו... כי אם לבו לשמים, להיות לו למזכרת אחרי כי מנע ממנו פרי בטן, זאת תהיה לו למשמרת לשום לו שארית... המכתב הנוכחי יהיה לו לעדה כי ישרו דבריו בעיני... בן ינתן לו בעבור הזכר שמו); בן דודו ר׳ אלעזר הורביץ אב״ד וויען (ע״ד ההסכמה אשר שאל מאתי, הנה הלא כבר שלחתי לו על חיבורו

(הגדול) עמ"ס סנהדרין, ובדיבור אחד נאמרים). אחרי לוח הטעות הקדמה בה כלל את חידושיו מהשנים תר"ט ותרכ"ב, כתב שרשם את חידושיו בקיצור בהיותו בגיל כ"ב, והסכים עמו מהרש"ק הלכה למעשה. כל ימיו התייסר בבני חיי ומזוני. חידושי אה"ע כתב בילדותו ממש, ומסי' קכ"ז כתב בכפר קארסוב בלי ספרים, כשנסע בפקודת הרופאים למרחצאות. אח"כ פתיחת אגדה, ומכתב ד"ת מידידו רא"ב קלוגר שטרח רבות בהדפסה. בראש הספר קונ' השלמה ממהרש"ק לספרי תשובותיו, בעיקר לאלו ששלחו לו הערות על ספריו טוט"ד וקנאת סופרים.

בספרו משובצות רבות מתשובות מהמהרש"ק. כמו"כ מביא ד"ת מש"ב הרב מקניהניטש (יא), תשובת בן דודו ר"א מוויען מתר"ט (מה:), תשובה מרא"ז מרגליות (מב), ומצדיק דבריו בראש אפרים מהשגות ר"ש גנצפריד בתורת הזבח שהציגם כפנים (צו.-קה.). מכתבו לבן א' ר' זלמן אפרים בתר"ך (יט.), ב"א מסטניסלב (כא:), ותשובתו לר' חיים כהן באוסטרהא (סה:). דרשתו בהלכה מתר"י (יח.), ודרשותיו מלפני פסח תר"ו, תר"ז, תרי"ב, תרט"ו, תרי"ז, תרכ"ב, בלקוטי צבי מספר הזמנים שהיה בדעתו לחבר ממה שדרש לפסח ולסוכות (מדף עט:). בסוף ד"ת מילדותו ומפתחות.

שארית צבי, חידושים על כל הלכות יו"ט, תרכ"ד, ג, טז, לט, כא, ד ד', עם פנים השו"ע. בהתחלה: הקדמתו (גמר את החיבור בד' חודשים בשנת תרי"ז), פתיחת אגדה, השמטות, קונ' מהמהרש"ק על סי' תקי"ג מתוך חיבורו הגדול עמ"ס ביצה והל'

מכתב חדו"ת מרצ"ה הורביץ מברודי מיום כ"ז סיון תרכ"ו אל ידידו הרב אברהם בנימין קלגר

יו"ט. למד פעם נוספת הל' יו"ט מט"ו חשון עד חנוכה תרכ"ג. בספר רבות מתשובותיו אל גדולי ישראל, ובסוף לאלו שכתבו לו על ספרו לקוטי צבי. בראש סי' תצח תשובותיו מתרכ"ג לש"ב רמ"ז וריי"א איטינגא. מזכיר שעשה הספד "אבל מרדכי" על רמ"ז, ולא נדפס. עוד תשובות לר' ליפא (שם, סעי' ח), ובסוף לאחיו ר' מנחם פנחס (א), ר"ש גנצפריד מאונגוואר בתרכ"ג (ב). בסי' תקכ"ד דף יג. מזכיר את תלמידו ר' אברהם צלר ב"א של ראי"ס מרגליות מסטנוב.

מקנה וקנין, בירור עניני ז' הקנינים השייכים במכירת חמץ, תרכ"ה, ב, לב ד'. חיברו חודש אחד, לפני פסח. בהקדמתו כותב שמוציא לפועל את מחשבת זקנו ראז"מ, שכתב פעמיים שברצונו לחבר קונ' על מכירת חמץ. מדף כה ע"א תוספת קונ' שכתב זקנו ראז"מ לבעל חוו"ד, לישב מה שסתר באו"ח סי' תמ"ח דברי זקנו התבו"ש. בהתחלה דף השמטות לקונ' זה.

מגנזי זקנו ראז"מ העתיק והביא לדפוס **יד רמ"א**, הגהות הרמ"א על ספר איסור והיתר שנדפס פררה שט"ו, למברג, ש.ל. קוגל-לוין, תרכ"ו, יב ד'. ש"ב השו"מ נתן לספר את שמו, והוסיף ד"ת. בהסכמתו כותב שמצא רמזים להגהות אלו בש"ך ובט"ז, ויפה כתב. גם המהדיר כותב בהקדמתו הקצרה, שבהגהות אלו מתורצות כמה מקושיות האחרונים. מדף ט ע"ב תשובותיו לר' דוד א"ש מסיגט נכד המהר"ם א"ש. בדף האחרון תשובתו לש"ב ר' יעקב מרגליות אב"ד בריולוב.

עטרת צבי עמ"ס סנהדרין, זולקווא, תרכ"ח, ד, מ ד', מבלי שהוגה מטעיות. בהקדמתו כותב, שאחרי השריפה בברודי נתעורר להדפיס את הספר שחיבר בילדותו. היה שנה אצל בן דודו אב"ד וינא שנהנה ממנו, וכשביקר שם כתב לו הסכמה שאבדה. מקוה להדפיס את יתר חידושיו על רוב סוגיות הש"ס ושו"ת בד"ח שו"ע. בפתיחתו ליקוטי אגדה, כמנהג זקנו ההפלאה. חידושי פרק חלק אבדו. בסוף השמטות וליקוטים. בקולופון מתרכ"ה כותב שחיבר את הספר בשנת תר"ח כשלמד יחידי בעיון, מבלי לשמוע לרופאים שהזהירוהו להימנע מללמוד.

כרם שלמה וגדולי צבי, כנראה בזולקווא, תרכ"ט, יח ד'. הקדמה א' בד"ת. בסוף הקדמתו השניה כותב, כי אחרי פטירת המהרש"ק "אמרתי להדפיס איזה הלכות ופלפולים נאים עבורו, כי ידעתי שנהנה מתורתי, ויה"ר שיעורר אהבתו אלי, וימליץ טובה בעדי". בהתחלה כותב שהספדו נדפס בספר אבל יחיד "ואני תלמידו ומאוהביו ונאמן ביתו בערך כ"ז שנים, וכמלאך ד"צ יחשב אצלי, והייתי חביב עליו כבנו... ובע"פ אמר לי בלשונו הקדושה: כאשר אני מניח תפילין בכל יום, כן אני מזכיר אתכם ערב ובוקר בתפילתי, כאשר ידוע לעירנו שהייתי חביב עליו ביותר". רוב החידושים בהלכות ציצית. אח"כ מה שהשיב לשואליו בענינים שונים. הספד על המהרש"ק, ובסוף תשובה לרש"פ שטילר מזולקווא, לרד"ב פ"ת אב"ד ציעשינוב בתרכ"ד ודברי מהרש"ק המסכים לה, לר' יעקב אהרן(!) אב"ד סוקוליבקה בתרכ"ט, ולר' שמואל ק"פ חתן רעק"א.

חמדת צבי עה"ת, לעמבערג, דפוס ר' יעקב עהרענפרייז, תרל"ו, א, קא ד'. הביאה לדפוס אלמנתו דבורה פייגא לפי צוואתו. בהקדמתו הקצרה שכתב כשסיים את החיבור בתרל"ג מדוכא ביסורים, אומר שמיוסד בעיקר על דברי זקנו בפנים יפות, ומצרף פתיחת אגדה. משוקעים בספר ד"ת מזקנו ראז"מ ועוד גדולים.

תשובות אליו (יש שכתבו ב"ר ישראל שלמה!): האלף לך שלמה, אה"ע, קמו; (מח' בית אפרים, או"ח, נה, יו"ד, סג בתק"ס); בית יצחק, או"ח, ד, יו"ד, ח"א, יט, קלד, קלה, ח"ב, ו, קנז, אה"ע, ח"א, ה, ח"ב, יג בתרכ"ז-תר"ל; דב"ח, ח"ב, אה"ע, קסו; ובחרת בחיים, קכט-קלא; טוט"ד, קמא, סד, פ, פא, קיד, קמז, ובהשמטות, י, טז, קצב, תליתאה, ח"א, קפח (בתרי"ד לסטניסלב); בן דודו, יד אלעזר, סא, סז, עד, קכז בתרי"א-תרכ"ז; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, טו, כ, נז, ח"ב, קה, קנה בתרכ"ג-תרל"ב; ש"ב עטרת ישועה, יח; קול אריה, לא; שו"מ, קמא, ח"ג, כז, קד, תנינא, ח"א, לט, תליתאה, ח"א, כו; שירי טהרה, דפים קמה ע"א, קמז ע"א; שערי בנימין, יב בתרכ"ט.

שה"ג השלישי כת"י, דף קט.

ר' **צבי הירש** ב"ר יעקב יוקל **הורביץ**

מבקשביץ (תק"ע–תר"ם)

בנו של ר' יעקב יוקל אב"ד בוליחוב מזו' השלישית (או השניה). תלמיד דודו ר"נ מרופשיץ. בגיל י"ח נשא את בת הנגיד ר' אלכסנדר סנדר סג"ל לנדא מברודי. דומ"ץ ברודי, ואח"כ אב"ד בקשביץ עשרות שנים, משנת תקס"ט (צ"ל תקצ"ט?) לפחות. נפטר ביום י"א חשון תר"ם, ונטמן בזורובנא הסמוכה. הניח בכתובים חידושים רבים.

שם דרך, צוואתו מליאת החידושים שנכתבה בשנת תרכ"ג, בילגורייא, דפוס ר' שלמה ויינבערג, תרצ"ז, כח ד'. בהסכמת ר' אליהו ת"פ אב"ד פשוורסק (נכד ר' אפרים פישל אב"ד מונקאטש אחי המחבר) כותב: דבריהם של צדיקים המה זכרונם, וכל המעיין בו יראה רוב צדקתו. סיום הצוואה לא נמצא. בסוף: נוסח מצבת המחבר, וימי הזכרון של בני משפחתו. בכתיבת וסידור הספר סייעו הבחורים ליב גלבר, שמחה שטרויך וחיים יעקב באסעבעש.

בניו: א. ר' יהושע, נפטר ט' סיון ונטמן בדרוהוביטש. ילדיו: 1. נפתלי (כ"ד תמוז); 2. אפרים פישל (ה' אלול); 3. ר' דוד ברישא שבידו היתה צוואת זקנו;

4. לאה זו׳ ר׳ אברהם ישעיה פלדשטיין מפשוורסק שהביא לדפוס את צוואת חו״ז; ב. בן שנולד בברודי בתקצ״ג, והיה שם דומ״ץ אצל המהרש״ק. י״א שהוא היה חתן רא״ס לנדא ולא אביו. נפטר בסטרי ביום כ״ב אלול תרנ״ח, כפי שמוסר בנו ר׳ אליהו בסיגט (אהל נפתלי, שלח).

ר׳ **צבי הירש** ב״ר מאיר **הורביץ**

מצורטקוב (ת״ס׳ — תקי״ד)

בנו של רבי מאיר מטיקטין. היה רב בזבורוב, ואח״כ משנת תפ״ו בצורטקוב, עד לפטירתו ביום ב׳ ט״ו חשון תקי״ד. נחשב בין גאוני הזמן, והנו״ב (אה״ע, כ״ט וס״ט) אינו מתיר אלא בתנאי שיסכימו עמו ג׳ עמודי עולם: רבני לבוב צורטקוב וסטניסלב. התנגד לחסידות, ונסע לטלוסט כרב הגליל בכוונה לגרש את הבעש״ט. אחרי פגישה עמו הכיר בקדושתו, ולא נתן לפגוע בו. פעם גרם לכך שהבעש״ט ישבות בצורטקוב, ושניהם התיחדו בחדר לשיחה שנמשכה י״ב שעות. אח״כ התידדו מאד, וכשהבעש״ט עבר לרוסיה אמר שמניח כאן גברא דכוותי.

הטביע את רישומו בעיר כמאתים שנה, ועד לחורבן התהלכו במקום סיפורים אודותיו. לפני שהסתלק מן העולם בירך את אנשי קהילתו, שלעולם לא יישרפו שם יותר מג׳ בתים אפילו בשעת דליקה. בני העיר מוסרים כי הדבר נתקיים, ולא נשרפו שם יותר משני בתים, גם במלה״ע א׳ כשעיירות שלימות בסביבה עלו באש. בית מדרשו התקיים עד לשואה. אסר לעשות תיקונים ולחדש בו, ואחד שתיקן את הדלת מתה בתו. לא שופץ מעולם, ורק תמכו את הקירות לבל ימוטו. מנינים ושיעורים התקיימו בו בכל שעות היום, מגידים נשאו בו את דרשותיהם, תפילות נערכו בו עבור הזקוקים לישועה, והיתה בו ספריה עשירה ו״גניזה״. לפני קריאת שמע נהגו לומר תפילה מיוחדת שהתקין, ובליל שבת אמרו במה מדליקין אע״פ שהתפללו ספרד. כמו״כ נשתמרה מצבתו, ולידה מצבת בנו רי״ה.

עוד אמר לפני פטירתו, שבכל עת צרה לצאצאיו שיבואו על קברו, ויענה להם כמו בחייו. י״א עד ה׳ דורות, י״א עד עשרה, וי״א לדורי דורות. כשביקר רצ״ה מרימנוב בסאנוק, סיפר לו ר׳ פנחס הלוי הורביץ ממגרוב (זקנם של אדמור״י בוסטון), כי בילדותו עלתה מכה בלחיו, וכשאמו נסעה עמו לד״ר רפפורט בלבוב, ייאש אותם שאין מה לעשות. האמא נסעה עמו לבלז, וכשסיפרה לרבי את הבטחת רצ״ה לנכדיו, אמר לה לנסוע אל ציונו ובודאי יתרפא. מיד בשובם מבית העלמין החל הפצע להתיבש עד שנעלם. גם הנכד ר׳ שמואל שמלקא הורביץ שנבצר ממנו ללכת, נושע כך ע״י שליח שבא אל הציון בזמן מסוים. בדקו ומצאו, כי בדיוק באותה שעה החלו כאביו להיעלם (הקדמת סמיכת משה סוגיות). אגדות התהלכו כיצד התעשר אבי משפחת רוטשילד ע״י החכם צבי ועל ידו (דובר שלום, לד-לה, מקור חיים, 89, אות שלא, ועוד).

נשא את מלכה אחות רצ״ה אב״ד מונסטרישטש, בני ר׳ מרדכי אב״ד לוצק (חתן ר׳ שמחה כהן רפפורט אב״ד הורודנא ולובלין אבי רח״כ), ב״ר צבי הירש אב״ד לבוב ולובלין, ב״ר זכריה מנדל הנביא נשיא ירושלים (נכד ר׳ ווישל חתן המהרש״ל), ב״ר משה קצנלבויגן אב״ד חעלמא, שהיה בנו של ר׳ מאיר אב״ד בריסק ב״ר שאול וואהל וחתנו של ר׳ בנימין בינוש מפוזנא חתן הרמ״א, ב״ר חיים אב״ד פרידבורג אחי המהר״ל, בני ר׳ בצלאל ב״ר חיים מווירמייזא, ב״ר יהודה ליוואי הזקן מפרג שנפטר בשנת ר׳, ויחוסו מקובל איש מפי איש לרב האי גאון. בזיוו״ש נשא את אחות רח״כ.

ילדיו: א. ר׳ נחום אב״ד זברז׳ או פרוסקורוב (ולא לאנצוט); ב. ר׳ שמואל שמלקא מניקלשבורג; ג. ר׳ פנחס ההפלאה; ד. ר׳ יהושע השל. נפטר בן ט״ו בנשיקה, עש״ק ז׳ ניסן תצ״א; ה. ר׳ אברהם הנזכר בהפלאה כתובות דף לג ע״ב; ו. אידל זו׳ ר׳ משה יהושע אב״ד שטרים; ז. לאה אם ר׳ שמחה אב״ד לודמיר, חתן ר׳ מרדיש אב״ד פוריצק בעל הביאור; ח. זו׳ ר׳ יחיאל מיכל הלפרין, ברנ״ה אב״ד שריגרד, חתן הפנ״ר; ט. מרים במוהילוב־פודוליה, אם ר׳ מאירל חסיד, אבי ר׳ נחום מטשאהן, חמיו של ר׳ שמחה אב״ד פרמפול, אבי ר׳ שמואל הכהן בורשטיין אב״ד שיטאווא. היתה זקנתו של ר׳ פנחס נימינסקי שסייע להדפסת נזיר השם. אולי היא שנישאה אחרי פטירת אביה לר׳ ישראל ממלא מקום חמיו ברבנות צורטקוב; י. זו׳ ר׳ אליעזר הורביץ בעל נועם מגדים (קנת סופרים, דף מה:), ואין זה נכון; יא. פעסיל זו׳ ר׳ יוסף אב״ד סיגט (מספרות ישראל באונגאריה, 86), אם ג׳ האחים שעברו לקרפטים בהונגריה בפקודת דודם ר״ש מניקלשבורג: ר׳ שלמה פרוכטר, ר׳ מרדכי שטרן, ר׳ אברהם אדלר, ואחיהם גם ר׳ שמואל שמלקא קליין אב״ד סעליש. את יחוס צאצאיהם כתב נכדם ר׳ שלמה פרוכטר בספר **אגרת שלמה**, ירושלים תש״ך. בח״א על יחוסו של רצ״ה וצאצאיו, עמ׳ טו-יט, כג-כד, לח, ובח״ב פירוט יחוסם של נכדי ג׳ האחים. אמנם המסורת על בת זו מפוקפקת, ולדעת יודעי דבר אין לה כל ביסוס אמיתי.

שמן הטוב, 101-110; ספר צורטקוב, 42-44 (עם מצבתו, מצבת בנו ותמונת בית מדרשו), 171.

רצ"ה הורביץ מרוזוודוב צועד בראש חסידיו להשתטח על קבר אבות

ר' צבי הירש (הרשלה) ב"ר משה **הורביץ**
מרוזוודוב (תר"ט – תרע"ט)

נולד בשנת תר"ט לערך לאביו רבי משה מרזוודוב, ואחרי פטירתו בתרנ"ד מילא שם את מקומו. נמנה בין חשובי האדמורי"ם, ורבה היתה השפעתו על חיי הרוח במקום. התושבים נקהלו אליו בשבתות ובמועדים לשולחנותיו ולתפילותיו. חי בצניעות, ובחודשי הקיץ נסע פעם־פעמיים לעיירות הסביבה בגליציה ובפולין כדי לבקר את חסידיו. לא ראה בעין יפה את אלו שנסעו אל בן דודו רבי יהושע מדזיקוב. במלה"ע א' גלה לווינא, וכששב בתרע"ו ומצא את עירו הרוסה, השתקע ברישא. נפטר בחשון תרע"ט, והובל למנוחות ברוזוודוב.
נשא את בתו של ר' יחיאל וגשל אב"ד פריסטיק, ובזיוו"ש את חוה'לה בת ר' משה זילברפרב חתן רח"ה מאלסק. ילדיו: א. ר' אפרים בכורו ממלא מקומו ברוזוודוב; ב. ר' מנשה אדמו"ר ברישא; ג. ר' שלמה חתן רבי אלעזר ויסבלום מרישא; ד. ר' שמחה מווישנא; ה. גננדל זו' ר' יעקב ב"ר ליבוש אפשטין האדמו"ר מאוזרוב. נישאה בזיוו"ש לרבי חיים הגר מאטיניא בזיווגו השלישי; ו. בינה'לה זו' ר' אלימלך הורביץ ממעליץ. שתיהן מזיוו"ר; ז. מירל זו' ר' יצחק הורביץ אב"ד ברנוב בזיווגו השלישי.

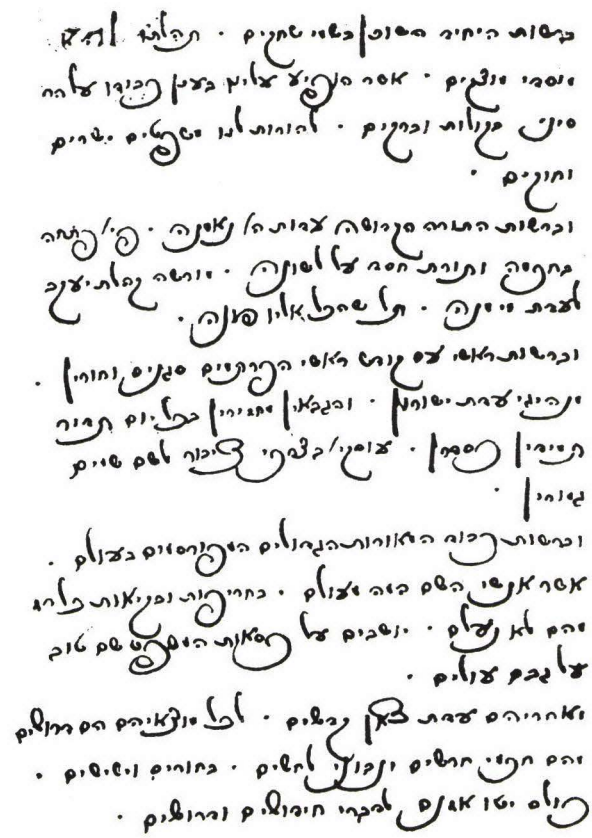
תשובות אליו: מהרש"ם, ח"ב, קלז בתר"ס; תפארת יוסף, או"ח, יח, יו"ד, יג, יד (גם לאחיו רא"ח). מכתבו בתשובה כהלכה, 218.

אהלי שם, 443; ספר רוזוודוב, 23 (תמונתו), 24 (תמונת זו'), 31-32, 36-39, 63, 80, 102, 204 (ציורו).

ר' צבי הירש ב"ר פנחס **הורביץ**
מפפד"מ (תק"ו – תקע"ז)

בנו של ר' פנחס בעל ההפלאה. נתגדל בפולין, ואביו קרא לו אחרי תקל"ז לבוא לפרנקפורט לעזור לו בהנהגת הישיבה. אחרי פטירת אביו בתקס"ה,

נתמנה על מקומו כאב"ד פפד"מ. ראה בצער את שקיעת היהדות בעיר בצעדי ענק, ובספר תוכחותיו ניתן לכך ביטוי ברור. נפטר בכפר בוקנהיים במוצש"ק כ"ז אלול תקע"ז, והושג רשיון להביאו למחרת. בלויתו ביום ב' נספד ע"י ראשי בתי הדין, ואב"ד הענא הנזכר בתשובותיו. נשא את שרה בת

"רשות" בכתב ידו של רצ"ה הורביץ בנו של ההפלאה עם כתב עדותו של ר' שאול חיות מתרפ"ג

הרב אברהם יקותיאל זלמן רפפורט אם ילדיו. אחרי פטירתה בתקנ״ו נשא את טויבא לנדא. בניו: א. ר׳ יעקב יהושע אב״ד זלוזיץ; ב. ר׳ שמואל שמלקא בלבוב שנתקבל לבריסק; ג. ר׳ דוד יהושע השל אב״ד פלאס ופרוינקירכן; ד. ר׳ יואל (נפטר לפני תקצ״ח), אבי ר׳ יצחק מבראד מו״ל גבעת פנחס. בתו ה. נישאה לר׳ משה ב״ר שמחה כ״ץ רפפורט אב״ד פודהייץ.

מחנה לוי, חידושים על סדר מסכתות הש״ס (סודרו לדפוס בחיי אביו עם ספרו המקנה). אפיבאך, המדפיסים רצ״ה ובנו ר׳ אברהם סג״ל שפיץ, תקע״א (צ״ל תקס״א), צט ד׳. בדף צג ע״א שיר שחיבר וחתם עליו ישר והפוך. מדף צד. חידושי גיסו ר׳ צבי יהושע. מדף צו. חידושי אחיו ר׳ יעקב מאיר. בסוף התנצלות המגיה והערות. נדפס שנית ע״י ר׳ אברהם ניסן זיס סג״ל בוכהענדלר, לבוב, דפוס מיכאל וולף, תרכ״א, עג ד׳. חידושי מסכת ב״ק צולמו בתוך קובץ מפרשים על מסכת זו, ירושלים תשל״ד.

לחמי תודה, ח״ב מספר מחנה לוי, חידושי הלכות ואגדות, אפענבאך, דפוס ר׳ אברהם ברצ״ה שפיץ סג״ל, תקע״ו, רנח ד׳. בהקדמתו כותב שתודה בר״ת: תוכחה, דרוש הלכה, שנשא בביהכ״נ הגדול בפפד״מ בשנים תקס״ו-תקע״ו, כולל הספדים. הוא מונה את חיבוריו שעמו בכתובים: שפת אמת עמ״ס שבועות, עם קו״א מקצוע בתורה על עניני שבועות בחו״מ; הילכתא רבתי על כמה הלכות; ברכת התורה על פסוקי התנ״ך. כמו״כ מביע תקוה להדפיס את ספרו של אביו עה״ת, חידושי אה״ע הלכות אישות ושו״ת. אחרי פתיחת שערים באגדה, חידושי ההלכה מאלו שאמר בישיבתו. בקולופון התנצלות המגיה. ד״צ בברוקלין, דפוס בלשן ע״י ר׳ מרדכי שוסטערמאן ושלום דובער פויזנער, (תשי״ז).

חומר בקודש, (זולקווא) תרל״ו, ח, נב ד׳, כ״ח שו״ת מהשנים תקס״ד-תקע״ח! הובא לדפוס ע״י ר׳ חיים מייזליש מויטקוב, ב״ר ברוך בנדיט ז״ל נכד ר״ש מניקלשבורג. צורפו הגהות רצ״ה הורביץ מברודי נכד המחבר, שמסר למו״ל את כתב־היד בתרל״א בשטר מתנה, מכיון שהבטיח לחזר על פתחי נדיבים להדפיסו. המסכימים: בתרל״ד השו״מ; ש״ב רא״ב קלוגר; בתרל״ה ש״ב הדב״ח (הוא הגבר הוקם על, והופיע את פני תבל בחכמתו ובתורתו); רצ״ה אורנשטיין (מופת דורו, מזה בן מזה); מהרש״ס. בהקדמת הנכד רצ״ה כותב, שהעתיק תשובה אחת לרבו השו״מ אב״ד לבוב, וכיון שטעם בה דבש, התפלא על שאינו מדפיס את התשובות. גם ראז״מ בהקדמתו לפנים יפות הביע תקותו שיודפסו. בהקדמת המלבה״ד מצרף כמה ד״ת משלו וליקוטים מר״ש מניקלשבורג שקיבל מש״ב ר׳ משה פנחס הורביץ מליטוביסק, ומודה לר׳ יחיאל מונד אב״ד מוסט שטרח בהעתקת הכתבים. בסוף תשובת השו״מ מתרכ״ה לרצ״ה נכד המחבר, ורשימת המנויים בה רבים מקרובי המלבה״ד. כמה מביאוריו בפנים יפות.

ר׳ צבי חיים ב״ר אשר ישעיה הורביץ

מרימנוב (תר״ס׳ — תרצ״ט)

בנו של ר׳ אשר ישעיה אב״ד רימנוב. כשאביו עבר אחרי מלה״ע א׳ לקראקא, מילא את מקומו ברבנות רימנוב (כבר בתרפ״ב). נשא את שרה בת רבי ישראל הגר מויזניץ. היה אדם חלוש, וכשחלה אנושות בשנת תרפ״ד, בא חמיו לבקרו. בעת ריקוד ליל השבת נכנס לחדר חוליו, והושיט לו יד. כשבתו בכתה שבעלה יבריא, אמר לה אביה שכל עוד הוא חי גם הוא יחיה. מתרצ״ה גם אדמו״ר על מקום אביו. ימים אחדים אחרי פטירת חמיו הורע מצבו, וכעבור שנתיים נפטר ביום ה׳ סיון תרצ״ט. זו׳ נספתה ביום כ״ג מנ״א, וארונם הועלה ביום ה׳ אב תשכ״ו לאוהל חמיו בב״ב.

ילדיו: א. ר׳ אלתר משה אליעזר ממלא מקומו ברימנוב; ב. רבקה מרים וייסברוד מידליטש; ג. אלטע הינדא; ד. דבורה רחל לאה. נספו בשואה הי״ד, ושרדה רק: ה. חוה זו׳ הרב יהודה פרנקל. בנם ר׳ ישראל אשר בב״ב. בזיווש״ש נישאה לר׳ דוד קושיצקי בברוקלין, ובנם ר׳ צבי אליעזר.

תשובות אליו: חבצלת השרון, ח״א, י; חזון נחום, קטז. תפארת שבמלכות, 298; קדוש ישראל, ח״ב, תקפא-תקפב.

ר׳ צבי יהושע ב״ר שמואל שמלקא הורביץ

מטרנוב (תק״י׳ — תקע״ז)

בנו של רבי שמלקא מניקלשבורג. בטעות הוסיפו לו שם ליבוש. נשא את מרים בת דודו ההפלאה. בזמן הנישואין אמר ר״ש לאחיו ר״פ: הבה נתקוטט — דליכא כתובה דלית בה תיגרא, ובכו כל אחד שהשני גדול יותר בתורה וביראה, ויצאו בזה. כפי הנראה היה מתקמ״א אב״ד יעמניץ, מתקמ״ז אב״ד טרייביטש, ומתק״ס רבה של פרוסניץ, כולם במעהרין. בתקע״ה היה עדיין שם, ואח״כ נתקבל כאב״ד טרנוב, עד לפטירתו ביום כ״ה חשון תקע״ז. היה בא לרישא ומתאכסן חודש אצל קרובו, אביו של ר׳ דוב בריש מייזלש שהיה אז בן י״ב ויצק מים על ידו. כששאל את הילד למה עושה זאת, והשיב כדי שיוכל לספר שהכיר איש קדוש בן איש קדוש ונורא, ענה לו מיד: ראוי אתה שאברכך, ושם שתי ידיו עליו ובירכו. רד״ב זכר שרבי נפתלי צבי בא אליו פעמיים מרופשיץ לרישא, ונהג בו כבוד כאחד

מרבותיו. הדב"ח כותב בהסכמתו לספר נזיר השם: הגאון הקדוש היה ניכר לי היטב, וידעתי גדולתו וקדושתו. ר"מ תאומים מהורודנקה כותב שם: מעז יצא מתוק בנו, גם הוא בישראל גדול שמו, בנגלות ובנסתרות ה' לו עשר ידות.

ילדיו: א. ר' אברהם יואל. נפטר בצעירותו לפני תקע"ד, ובתו נתגדלה אצל דודה הברוך טעם. נשא את גיטל בת ר' בנימין פרנקל מלינסק. ילדיו: 1. ר' שמואל שמלקא בסוקולוב; 2. ר' יצחק; 3. מלכה דבורה זו' רצ"ה בר"ל הורביץ מפיעטרקוב, ור' פנחס לו ילדה את ר' בנימין לוי הורביץ. כשנתאלמנה נישאה לרצ"ה ברלינר בזיווגו השני (או לאביו ר' אריה ליבוש, ב"ר טעבלי, ברצ"ה לוין אב"ד ברלין, נכד החכם צבי והרבי ר' השל), חמיו של ר' יעקב יחיאל מיכל מפיעטרקוב, אבי ר' אברהם חיים, אבי רצ"י מיכלזון מפלונסק; ב. ר' שמואל שמלקא הלמדן ברישא. נשא את צביה בת שרה בת רצ"ה אב"ד רימנוב, שהיה בנו של ר' אפרים בן החכם צבי, וחתנו של ר' נפתלי הירץ אב"ד סנוק נכד הלבוש שנקרא דער סאניקער קדוש, כי נהרג על קידוש השם ויצאה נשמתו באחד. ילדי רש"ש: 1. ר' משולם זלמן אבי המו"ל ר' שמואל שמלקא; 2. זו' ר' משה ב"ר זלמן פרלס; ג. ר' יעקב דוד. אבי ר' נח פנחס בברודי שנשא את עכסה ריבה בת ר' יוסף הכהן ממגרוב, וכשעלה לצפת נקרא האדמו"ר ממגרוב. נפטר מ"ב לעומר תרל"ה, ונטמן בטבריה (ולא בצפת). הניח בא"י משפחה ענפה, ומבנו ר' אלכסנדר יצחק הסתעפה משפחת אדמור"י בוסטון. בתו מרים נישאה לרבי דוד צבי שלמה בידרמן ב"ר אלעזר מנדל מלעלוב; ד. זו' בן דודה ר' פנחס הורביץ; ה. זו' השניה של הברוך טעם, המזכיר את אביה ואת בעלה הראשון ר' משה ברז"פ מבראד (עטרת חכמים, אה"ע, טז). הותיר ד' חיבורים גדולים בני אלפי גליונות. בתרכ"ט נדפס ספרו **סמיכת משה** בסוף ספר נזיר השם של אביו, ושם בסוף מכתב אליו מחמיו מתקנ"א, ובנו רצ"ה המשיא בנו "ויהיה אח"כ קרוב אליכם ויוכל לשאוב מבארכם". בספרו דרשות וחדו"ת לז' אדר, גם מתקנ"ד. מדף יט. קונ' מוסר ראשית השנה לימים הנוראים. מדף כא. מילי דהספידא שנשא בתקס"ז בטריביטש על ד' גדולי ישראל: ר' שמואל, ר' וולף ל"ש, ר' לוי ח"י, ור' משה ליב אפטא. מדף כו: חדו"ת לפרשיות בחוקותי, עקב וראה. בדף לב. צוואת זקנו רבי מאיר מטיקטין, ולחש מאביו ר"ש. בספר כלולים ד"ת מאביו ומחמיו.

חידושי הריב"ש חלק א' לרבנו יהושע **ברבנו** שמואל, דרושי חריפות שדרש במועדים, חלקם מהשנים תקנ"ד-תקנ"ה בטרייביטש, ובהם ד"ת מאביו ומחמיו, פרעמישלא, דפוס רח"א זאפניק עט

קנאללער, תרל"ח, ב, לו ד'. המסכימים: ר"י שמלקיס שבסוף ד"ת ממנו (מלא על כל גדותיו בפלפולים עמוקים... והוא כאחד מצבא המרום הרבנים הגאונים אשר היו בדורות שלפנינו, וזה שמו אשר נקרא מאנשי דורו ר' יהושעלי חריף, לרוב חריפתו ורוח בינתו); ר"א איטינגא (האדם הגדול הזה כבר יצא טבעו בעולם... אורו עיני כאשר טעמתי מנופת צוף חידושיו בהקונ' הנשלח לידי... וכל עין רואה ספרו יחזה כוחו וחילו לאורייתא). בהקדמת נכדו המלבה"ד רש"ש הורביץ כותב שבגלל הוצאות הדפוס מדפיס עתה רק חלק קטן, ומקוה להמשיך להדפיס גם את יתר החלקים, וכן חידושי אבי אביו רש"ש בן המחבר שד"ת ממנו פזורים בספר, גם מגיל בר מצוה.

סמיכת משה על סוגיות הש"ס, פשעמישל, דפוס זופניק, קנאללער עט האמערשמיד, תרמ"ז, ח, לב ד'. מעבר לשער מודה רש"ש הנכד המלבה"ד, לש"ב ר' גדליה ב"ר מרדכי שמלקיס שטרח בהוצאת הספר. עם ההסכמות הקודמות מר"י שמלקיס, רי"א איטינגא, השו"מ, מהרש"ק ור"א מווין, ונוספות: בתרכ"ז מרא"י מס"ג ע"י ר' משה דוד גוטמן, ורד"מ מצורטקוב ע"י ר' אהרן דאהל. בתרכ"ו מר' יעקב שמשון הגר מקוסוב ורמ"מ מויזניצא. בתרכ"ז מרא"ל נטנזון מברזאן; ש"ב ר' יצחק שמשון הורביץ-מייזלש אב"ד טשרנוביץ; ר' יואל אשכנזי מזלוטשוב; בתרכ"ו ר' מנחם א"ש אב"ד אונגוואר; רצ"ה אב"ד ליסקא. בהקדמת המלבה"ד כותב שזו כבר הוצאה שלישית, וכנראה כוונתו שזהו הספר השלישי שזכה להדפיס מהמחבר. לפני עשרים שנה סיפר לו הישיש ר' אפרים מיכל מנאמסק-מולדביה, שהיה נוכח בעת שהרב מאפטא ביקר במאהלוב-רוסיה את הצדקת אחות ר"ש וההפלאה, וסיפרה לו על גילוי אליהו שהיה לאחיה בניקלשבורג כשכבה נרו ושלחוהו משמים להדליק לו. חוזר על סדר יחוסו ששופר לפי הערות ששלח לו רצ"י מיכלזון מפיעטרקוב. אח"כ פתיחה במילי דאגדתא מר"ש. החידושים מתקנ"ו ומתקס"ג, שונים מאלו שבמהדו"ק, והם עתה חי' גפ"ת! גם כאן כלולים בהם חדו"ת מבנו ר' שמלקא. בשני הדפים האחרונים חידושים מחתן המלבה"ד, ר' יעקב צבי באב"ד ב"ר ישעיה אב"ד זברז' אחי המנ"ח. צולם מחדש בברוקלין תשכ"ה לערך בסוף נזיר השם וסמיכת משה, כשבהתחלה נוסף דף זכרון לגיטל רבקה בת רבי יעקב אם ש"ב רבי יחזקאל'ע מערץ (נפטרה כ"ו תמוז תשכ"ד), ועוד.

תשובות אליו: ב"ד וגיסו, חומר בקודש, ז בתקע"ה; נו"ב, תנינא, או"ח, טו. קונ' מחידושיו בספר אמרי בינה כתובות לר"מ א"ש.

שמן הטוב, 83-84; ספר רישא, 79; ספר טרנוב, ח"א, 202.

ר׳ קלונימוס קלמן ב״ר חיים יהודה **הורביץ**
מסטריזוב (תר״ס׳ — תש״ג׳)

בנו של ר׳ חיים יהודה ב״ר אלטר זאב אב״ד סטריזוב. נשא את צביה בת דודו ר׳ יוסף חיים פרנקל משנדישוב. רב לחצי העיר סטריזוב, על מקום זקנו שכבר בחייו רצה להושיבו. מחלוקת נתעוררה בשל כך, כי רבים מהבעה״ב מיאנו בו, ונהו אחרי ר׳ נחמיה ברמי״ל שפירא. נבחר רשמית והוכר ע״י השלטונות, ואעפ״כ היו שערערו על כך. רבה האחרון של סטריזוב. מתמיד וירא שמים, ענו ונוח לבריות. השתתף בעסקנות ציבורית למען האומללים. בברחו ללבוב קיבל פספורט סובייטי, ועבר לרוהטין. משם אירגן משלוח חבילות לבני עירו בסיביר. נספה בשואה הי״ד.

ספר סטריזוב, 21, 28, 269.

ר׳ ראובן הורביץ

ת״ח מוסמך להוראה. מעורכי אור תורה, לבוב תרפ״ו, עם חביריו יוסף שאול צוקר ור׳ חיים דוב מודלינגר.

ר׳ ראובן ב״ר אליעזר **הורביץ**
מדמביץ (תק״פ׳ — תרמ״ה׳)

בנו הצעיר של רבי אליעזר מדזיקוב. בגיל צעיר נתקבל כרבה של דמביץ, יסד בה שושלת, ועל שמה נקרא. פעם ביקר שם רבי נפתלי מרופשיץ, וכשחילק בעצמו יין לילדים שנעשו אח״כ ראשי הקהל, אמר להם: כיון שנהניתם ממני, לא תוכלו להרע לאחד מנכדי שיהיה רב כאן. בואו לכהן בדמביץ נתקל בהתנגדות חריפה של חסידי ויליפולי, ותומכי רבנים מקומיים אחרים. ראשוני רבני דמביץ הידועים לנו היו ר׳ שמואל ור׳ אליעזר הורביץ (נפטר תק״ן), שלא ממשפחת ר״נ מרופשיץ. אח״כ כיהן שם הרב שמואל העניך גווירץ, ואת מקומו מילא בנו העשיר ר׳ אליהו הדיין. בנו ר׳ דניאל ראש הקהילה לא הסכים לקבל את ר׳ ראובן כל עוד אביו חי, ורק כמה שנים אחרי פטירתו נתקבל שם כרב ואדמו״ר. כמו״כ ויתר למענו הרב חנוך הניך שטמלר, גביר מקומי מחסידי דזיקוב וזקנו של ר׳ שמואל רייך, שנועד להיות הרב. ר׳ ראובן חתם כאב״ד עם בנו ר״א על נזיר השם תרכ״ט, ועל דרש משה תרל״ט (ז״ל!). נפטר בין תרמ״ד לתרמ״ז, ואולי קודם לכן. במנויי זכרון שמואל (הלר) תרמ״ב: הה״צ ז״ל ובנו ר׳ ליפא הורביץ. ר״ש מרדומסק שבת אצלו. מגיל י״ב לא היה ישן בשבתות אלא רוקד כל היום, והחסידים הכינו ארבע משמרות לרקוד עמו כל השבת. גם בשבוע שנפטרה אמו נהג כך, ואמר שאם לא כן תהיה זו אבלות בפרהסיא. באותה שבת לך תרל״ב, שבת אצלו ר״י לוינשטיין מסרוצק.

נשא את בת בנו של ר׳ איסר אב״ד רוזוודוב. ממנה נולד לו: א. ר׳ אלטר ישעיה בכורו וממלא מקומו. כשנפטרה בצעירותה נשא את דבורה׳לה, בתו המאומצת של אחי אביה, שהיה עשיר מופלג ולא נתברך בבנים. אמר לרבי שאם ישאנה יתן לו את כל רכושו, וכן היה. היא ניהלה את כל עניני החצר בחוש מסחרי, כשהרב ישב שקוע בתורה ובעבודה. הוסיפה לקנות נכסים דלא ניידי מעבר לנהר, ובכל פעם שהוצרכה להשיא אחד מילדיה, מכרה איזה מגרש. ממנה נולדו לו: ב. ר׳ שמואל ממלא מקום אביו בדמביץ; ג. ר׳ נפתלי רב בדמביץ; ד. גיטלה הבכורה זו׳ ר׳ בצלאל הורביץ אב״ד פילזנא; ה. ברכה זו׳ ר׳ ישראל יוסלי אונגר מטרנוב; ו. חנה זו׳ ר׳ יצחק הורביץ אב״ד ברנוב.

תשובות אליו: אמרי נועם, ח״ב, בהשמטות (ד״ץ דמביץ!); שם עולם, ח״א, סא בתרכ״ג, כשבא לשבות אצלו בדמביץ. לפי אהל נפתלי, שצד, היה חתן ר׳ מנשה רובין מרופשיץ, ולא נולדו לו ממנה בנים.

ספר דמביץ, 14, 27-29, 57, 186.

ר׳ ראובן ב״ר ליבל **הורביץ**
מטרנופול (תרנ״ט — תש״ג)

נולד בטרנופול בשנת תרנ״ט לאביו ר׳ ליבל נכד השל״ה, ולאמו נכדת ר׳ ראובן זידר ר״מ בלבוב. למד אצל בעל ״חבצלת השרון״, שנה בישיבת לומזה, ושנתיים במתיבתא שבוורשא בה הוסמך לרבנות. בשנים תרפ״ד — תרצ״ג היה עסקן אגודאי פעיל. השתתף בירחון ״יבנה״ שבלבוב, ובקובץ התורני ״בית שמואל״. מראשי צא״ר, וציר לכנסיה הגדולה השניה בווינא. נשא את בתו של הרב קולינר מאוליק שבווהלין, ונתמנה שם כרב. בשל יחסה של אגו״י לישוב א״י עבר לשורות המזרחי, ונעשה מראשי ״תורה ועבודה״. נטש את הרבנות, ועבר לעבוד במרכז המזרחי בוורשא. נתפרסם כנואם מזהיר, וערך מסעי תעמולה רבים. הירבה לפרסם מאמרים בנושאי חינוך והגות. המשיך בפעילות גם בכיבוש הנאצי, במיוחד בתחום התורני־תרבותי. נמנה בין לוחמי גיטו וורשא, והזהיר שלא להתפתות לצאת ל״עבודה״ מחוץ לגיטו. השתתף בסדר פסח האחרון בתש״ג, ונספה בתוך קבוצה של בני ישיבות שלחמה באחד הבונקרים הי״ד.

מאיר שמעון גשורי, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 61-63.

ר׳ **רפאל** ב״ר אלתר אליעזר **הורביץ**
מקולומיאה (תרנ״ו — תשל״א)

נולד בשנת תרנ״ו לאביו רבי אלתר אליעזר ב״ר אברהם שמחה מברנוב. רבי ישראל הגר מויזניץ השיא לו את בתה של זוגתו השניה מבעלה הראשון רבי אליעזר ניסן הורביץ מצפת. בתם: חיה מרים הורביץ. היגר לארה״ב, והיה האדמו״ר מקולומיאה בבורו־פרק. נפטר שם ביום י׳ כסלו תשל״א.

ר׳ **שאול** ב״ר אריה ליב **הורביץ**

בנו של רא״ל מסטרי וסטניסלב. נשא את בתו של ר׳ שמעון רפפורט ברז״פ מטרנוב, בנו של הרב משה מליזנסק. סירב לקבל רבנות, וישב בקומרנא שקוע בתורה ובעבודה, רחוק מהויות העולם. אביו מביא ממנו ד״ת בהרי בשמים, ח״א, נט, ומשיב לו לטרנוב: ח״ב, לג-לה, ח״ג, ב בתרמ״ח-תרנ״ד.

ר׳ **שאול** ב״ר משולם ישכר **הורביץ**
מטיסמניץ (תקצ״א — תרע״ג)

נולד בזלוזיץ בשנת תקצ״א (וי״א תקפ״ט), לאביו ורבו ר׳ משולם ישכר אב״ד סטניסלב. בגיל י״ח נשא את רבקה, בת הגביר ר׳ יעקב נפתלי הירץ לונדון מנכבדי בראד, מזוגתו השניה הינדה נכדת רא״ס מרגליות. אחרי פטירתה נשא את שינדל בת רבי יעקב הגר מזבלטוב. עם אחיו ר׳ יצחק חכר אחוזה לפרנסת משפחותיהם. משלא הצליחו בעסק, נאלצו לקבל עליהם עול רבנות. בשנת תרט״ו (או תרי״ג) נתקבל כרבה של אוסציא־זילונא בה כיהן כשלושים שנה. בשנת תרמ״ד (או תרמ״ב) עבר לרבנות טיסמניץ, וגם בה כיהן כשלושים שנה עד לפטירתו. נחשב מראשי רבני גליציה, ומשרידי הדור הישן. מכל עברים פנו אליו בשאלות הלכה, וסמכו על פסקיו. התפלל בבית המדרש הקטן שבבית ר׳ זלמן ברנפלד. את הסליחות אמר בקול בוכים שנחרת עד יובל שנים אח״כ בלב רצ״י מיכלזון ששמע אותו. למד בהתמדה, עסק בצורכי קהילתו, והשיב לשואליו עד ליומו האחרון. נפטר פתאומית משבץ לב, ביום ד׳ כ״ח תשרי תרע״ג. נספד בביהכ״נ הגדול ע״י בנו ר׳ פנחס במשך שעתיים, ואח״כ ע״י הראב״ד ר׳ יוסף הגר. בבית העלמין ספדו לו נכדיו ר׳ מיכאל ורצ״ה מקראקא. אלפים מכל הסביבה נהרו להלויתו, והחנויות היו סגורות כל היום. בתרפ״ו ויתר נכדו רצ״ה על חזקת הרבנות בעיר.

ילדיו: א. ר׳ חיים אריה ליבוש אב״ד זולקווא וקראקא; ב. ר׳ פנחס אב״ד ור״מ ברודשין; ג. שרה (נפטרה תרצ״ד). נישאה לר׳ שמואל ב״ר חיים גולדברג מרוה־רוסקה, וילדה לו ששה ילדים. נישאה שנית לר׳ בריש ויינברג מירוסלב, ונולדה להם רבקה אשת אמיל לנגזם מפשמישל (נפטר תשל״ה). גרו במנטשסטר, ושם בניהם דוב ואלכסנדר; ד. אסתר. נישאה בתרמ״ג באזיפולי לר׳ יצחק נתן נטע מיכלזון, אחיו של ר׳ צבי יחזקאל, בני ר׳ אברהם חיים מפיעטרקוב. נפטר בקייפטאון ביום כ׳ שבט תרע״ו. אחרי גירושיה עברה לקראקא, ונפטרה שם בתרס״ח. ילדיהם היגרו לארה״ב, והקימו שם משפחה ענפה. אולי היא שנישאה אח״כ לר׳ שמואל קליינמן.

באחת השריפות עלו באש כל חידושיו, ובתוכם ספר גבעת שאול עמ״ס פסחים. במשך שנה אחת חיבר תוך זמן ההדפסה את ספרו **בשמים ראש** (החדשות, להבדילו מספרו של ר״ש ברלין), לבוב, ר׳ יעקב עהרענפרייז, תרל״ה, ז, נח ד׳, סב שו״ת, מפתחות ולוח הטעות. בהקדמתו בעלת התוכן והסגנון חידושי אגדה. בעצת רבים ובתוכם אביו לא נטל הסכמות, מכיון שכיום במקום שיציגו את ערך הספר, הן ניתנות גם לדברי בורות וגניבה כאילו היו ספרים טובים. תשובה כט לר׳ טוביה חתן הרב מבנדין. ההספד שנשא על אביו נדפס בספר עין דמעה. היו ממו בכתובים עוד שו״ת, חידושים על הש״ס, עה״ת ודרשות, ולא נדפסו.

תשובות אליו: אביו, בר ליואי, ח״א, או״ח, יב, יו״ד, (ד), י׳ השניה, ח״ב, אה״ע, לא; נכדו, זכרון צבי, ב-ג בתרנ״ה (וממנו); בנו, חיי אריה, לז; יד מאיר, נז. מכתבו לרי״מ היבנר לאסור הרב שמשון אהרן מבוצ׳ע״י, לבושי מכלול, תרס״ג, יב, ואלו האיסורים, תרס״ד, 12 (כרבה של ניזנוב!). הכשר שלו בקמחז״ה, ד׳, אייר תרנ״ד, 7. בתשובתו לבנו מסכים להיתר ומתוכח עם ר״י ויידנפלד. תיקון עירובין, ו.

שק״ל (שבח קנביל), מחז״ה, ז׳ חשון תרע״ג, 7; נ״ז ר׳ משולם ישכר הורביץ, המצפה, אותו יום, 3; דראהאביטשער צייטונג, י״ד חשון תרע״ג, 4; ספר זכרון האסיף, תרמ״ט, 32; אהלי שם, 245; אשכול, א, 1013; מליצי אש, ב, תשרי, צט; ספר טיסמניץ, 28, 51-52, 54, 175-176; לתולדות, 343; לא נותקה, 455, עם פרטים רבים על צאצאי בתו שרה.

ר׳ **שלום אלטר** ב״ר אלעזר **הורביץ**
מטויסט (תרי״ח — תרמ״ו)

נולד ברוהטין בר״ח אלול תרי״ח כבכור לאביו האב״ד ר׳ אלעזר. נקרא גם ר׳ אלטר. למד אצל אבי אביו ר׳ משולם ישכר אב״ד סטניסלב, שביקשו לסדר לדפוס את הספר פני אריה של אביו עם הפירוש עטרת זקנים. בתרמ״א נתקבל כרבה של טויסט (ולא טלוסט), ונפטר שם בתרמ״ו. הניח בכתובים ספר שו״ת.

תשובות אליו: לבן אחי, בשמים ראש, סב: בן דודו, הרי בשמים, קמא, כא, מט, תנינא, קצג בתרל״ו — תרמ״ג; מח׳ כוכב מיעקב, סב, קעג בתרל״ט.

ר׳ שלמה הורביץ

ת״ח בקרליפקה. תשובה אליו: בית שלמה, חו״מ, קז בתרכ״ו. אולי אליו גם תשובת המהרש״ק בלקוטי צבי (הורביץ), דף ח ע״א.

ר׳ שלמה הורביץ

חובב ציון בסטריופקע שליד זברז׳. כלפי המתנגדים לישוב א״י חיבר פרודיה הכתובה בסגנון הלכות שחיטה וטרפות: **כחה דהתירא** לתקון ישוב א״י, אשר העליתי ממעמקי ים התלמוד בדיני הסרכות והנקור, טרנופול, דפוס מולערא, תר״ן לערך, י׳ ד׳.

ר׳ שלמה(לה) ב״ר צבי הירש הורביץ

מרישא (תר״ס — תש״ג*)

בנו של ר׳ צבי הירש אב״ד רוזוודוב. נשא את קריינדל פינקל בתו היחידה של רבי אלעזר וייסבלום מרישא. מילא את מקום חמיו כאחד האדמורי״ם החשובים. זו׳ נספתה במרתף בו התחבאה ברישא, בהושענא רבה תש״ג. נספה עם ילדיו: שינדל, גיטל, אלעזר ובילא הי״ד.

תשובה אליו: מנחת יחיאל, ח״ב, טז.

ר׳ שלמה זלמן הורביץ

רבה של גלינה ואח״כ של סווירז.

תשובות אליו: טוט״ד, תליתאה, ח״א, קנא בתרט״ו — תרכ״ב לגלינה; מהריא״ז, עו בתר״ה; שו״מ, קמא, ח״ג, קלח, תנינא, ח״א, צד, ח״ג פד, ח״ד, י.

ר׳ שלמה זלמן ב״ר אהרן הורביץ

נולד ביאנוב שליד טרמבובלה לאביו ר׳ אהרן שהיה שם שו״ב בברכת רבו רד״מ מצורטקוב וקבלה לשחיטה נתן לו ר״מ ארק. רב בפאטיק שבגליציה. אחרי מלה״ע ב׳ מחשובי חסידי באבוב בניו־יורק, ובנו ר׳ שמואל גבאי אצל האדמו״ר. אחותו שרה נפטרה ביום ה׳ אדר תש״ם.

חידושי אגדה ממנו: עץ חיים, א, עמ׳ פז-צ.

ר׳ שמואל ב״ר ראובן הורביץ

מדמביץ (תרכ״ט — תרפ״ג)

נולד בשנת תרכ״ט (או תרכ״ה), לאביו ר׳ ראובן אב״ד דמביץ. אחרי פטירת אחיו ר׳ אלטר עלה על כס אביו בדמביץ, מתוך מחלוקת קשה עם גיסו ר׳ בצלאל הורביץ, שעבר להיות אב״ד פילזנא לפי פסקו של הרבי משינאווא. חלק מהחסידים נשארו קשורים בגיסו, ונסעו אליו לפילזנא. סילק את המרכבות והסוסים שנהג אביו בפאר, וחי בצימצום ובצניעות מחלקו בקרן שהקימה הקהילה. בזמנו ירדה הילת דמביץ מגדולתה מסיבות שונות. נשא את גיטלה בת רבי יחיאל וגשל מפריסטיק, וזמן מה היה רב שם. רשום שם בתרנ״ט בפאלקס־קאלענדער, ובתרס״ד-תרס״ט בדמביץ. כמו״כ מנוי כאב״ד דמביץ על ספר התמונה תרנ״ב, ותוצאות חיים תרנ״ט. נפטר בן נ״ד בתרפ״ג (וי״א תרפ״א), ונטמן באוהל אביו לימינו. אחריו שוב געשה דמביץ מי ימלא את מקומו. בתקופת השואה נגלה בחלום ליהודי פאוסט בן המקום, אמר לו שבעוד חודש יינצל, וכן היה.

ילדיו: א. ר׳ צבי אלימלך ממלא מקומו בדמביץ; ב. ר׳ חיים יעקב מדמביץ. נשא את שרה בת הרב מפריסטיק. נספו בשואה, וכן חמותו וארבעת ילדיהם הי״ד; ג. נחמה הי״ד, זו׳ ר׳ משה ה״ש ברא״ל אב״ד גריבוב וצאנז; ד. עטל. נישאה בתרע״א לר׳ שלמה אייכנשטיין אב״ד חודרוב ושדליסק; ה. מירל׳ה זו׳ ר״א וגשל. שרד מהמחנות, והוא הרב מרדומישל בארה״ב. נורתה ראשונה, ואח״כ ששת ילדיה הי״ד; ו. בילא זו׳ ר׳ אברהם הורביץ ב״ר אליהו אב״ד זלין; ז. חוה פעריל זו׳ ר׳ יצחק האדמו״ר ממעליץ בארה״ב; ח. ר׳ יהושע אב״ד דמביץ בברוקלין.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, טז; שו״ת מהר״ש, ח״א, כז, נז, צח, ח״ב, מב, נ, ח״ג, כו, עו, ח״ד, עא, ח״ה, טו, ק, ח״ו, צו בתרנ״ח-תר״ע; מחזה אברהם, ח״ב, יו״ד, יד בתרע״ז, כנראה אליו ואל הדומ״ץ.

אהלי שם, 231, 397; ספר דמביץ, 31-32, 163, 174, 186.

ר׳ שמואל שמלקא ב״ר מנחם מנדל הורביץ

מרומאן ובאר (תקל״ז* — תק״ע*)

בנו של ר׳ מנחם מנדל רובין אב״ד ליסקא. היה חסיד, והבמ״ח השיא לו את בתו, אחרי שהפריז בנדוניתו אלף אדומים. תחילת רבנותו ברומאן שבמולדביה. עבר לכהן בבאר, ועל שמה נקרא. כשהרגיש שהגיע זמנו נסע ללינסק, ושם נפטר בן ל״ג, ונטמן באוהל אביו.

ילדיו: א. ר׳ מנחם מנדל. מגדולי חסידיו של רבי משה צבי מסאוואראן. בעל בית דפוס ביאסי. הדפיס את ש״ס טשרנוביץ, וספר שער התפלה מזקנו. גם הוא נסע ללינסק בבוא זמנו, ונתרווח לו שם המקום; ב. זו׳ בן אחיו ר׳ אברהם חיים אב״ד לינסק; ג. זו׳ ר׳ אהרן שמילא את מקומו ברומאן, ונפטר בצעירותו. נסע פעם ללונדון אל השר משה מונטיפיורי, בשליחותו של רבי ישראל מרוזין; ד. עטל זו׳ ר׳ הירש ארליך. בתם פרל נישאה לר׳ יצחק ב״ר חיים פרידלנדר, אבי שרה זו׳ הרב דוד שניבלג.

לתולדות, 97.

ר׳ שמואל שמלקא ב״ר משולם זלמן הורביץ

נולד כבן יחיד לאביו ר׳ משולם זלמן (נפטר לפני תרכ״ט), ב״ר שמואל שמלקא, ב״ר צבי יהושע אב״ד טרייביטש וטורנא, ולאמו מרים צפורה (נפטרה בין תרכ״ט לתרמ״ז), בת ר׳ יוסף הרציג אב״ד קרייז סנוק, ב״ר צבי הירש אב״ד סלאטנוב, ב״ר אברהם אחי הפני יהושע, ב״ר צבי הירש חתן המגיני שלמה. רש״ש עבר לגור בסנוק, משנשא את סערל בת ר׳ זאב וולף וואהל, ב״ר יצחק איזיק מפרמיסלא חמיו של רא״מ טויבש מיאס. גיסיו: ר׳ מנדל וואהל ור׳ יצחק טירק בפרמישלא, רנ״ה לנדא ור׳ אייזיק וואהל בגריידינג, ור׳ יהודה יוסף גולדברג בראווא. אחרי נישואיו חלה ברגלו השמאלית, וסבל ג׳ חודשים יסורי תופת מבלי שיוכל לזוז, וליאושם של הרופאים. רצ״ה מרימנוב ביקרו בסנוק בדרכו ללינסק, שנית בשבת שעשה שם בדרך חזירתו, ושלישית ביום ג׳ לפני שובו לרימנוב. באותה שבת היה שם גם ש״ב ר׳ פנחס הורביץ ממגרוב, ששאל על דברי רצ״ה מצורטקוב שאמר כי עד כמה דורות מיוצאי חלציו שיבואו לקברו הוא יענה, וא״כ מה יעשה מי שאינו יכול ללכת. אמר הרבי מרימנוב שישלחו לשם שליח, ובדקו ומצאו שבדיוק באותו יום שהגיעו אל הציון סרו כאביו, ואז רחצוהו וישב במיטה. נסע למרחץ בפעסט, והתרפא לגמרי מבלי לדעת עוד כאבים ברגליו. אחרי תרכ״ט עבר לגור בפשמישל. היה לו בן. בתו נישאה לר׳ יעקב צבי באב״ד ב״ר ישעיה אב״ד זברז׳ אחי המנ״ח. טרח רבות בהדפסת ספרי זקניו, ונדד לשם כך גם בהונגריה וברומניה. ראשונה ראה אור בתרכ״ט ספר נזיר משה וסמיכת משה דרוש. בהסכמת המהרש״ק נאמר עליו שהוא צורבא מרבנן ואדם יקר. אח״כ הדפיס גם חידושי הריב״ש, וסמיכת משה סוגיות.

ר׳ שמואל שמלקא ב״ר צבי הירש הורביץ

מלבוב (תקכ״ה* — תקצ״ה*)

בנו של ר׳ צבי הירש אב״ד דפד״מ בעל ״מחנה לוי״. רב בפפד״מ. עבר ללבוב. נבחר לרבנות בריסק. נפטר לפני תקצ״ח (ולא בתר״א), וזו׳ מרים אז בחיים. ילדיו: א. ר׳ מאיר אב״ד לברטוב; ב. ר׳ ישעיה אריה ליב. נולד בשנת תקע״ב, זכה לתורה וגדולה בלבוב, נפטר בשבת ו׳ אב תרל״ה. נשא את רבקה אשכנזי נכדת החכ״צ, בת ר׳ אברהם אבוש מבראד, גיסם של בעל ישועות יעקב וים התלמוד ודודם של מפרשי הים. בנו הגביר ר׳ שמואל שמלקא נולד בלבוב ביום כ״ז אייר תר״א, והשתלם בתורה ובחכמות. נשא את ש״ב מינה אשכנזי, וכשהתאלמן את בת דודתו בריינדל הורביץ. כשנפטרה נשא את אולגה פריסלנד, וילדה לו את ד״ר מרטין. בפיקחותו

עשה חיל בחרושת ובמסחר, ונקרא המלך הבלתי מוכתר של היהודים בגליציה המזרחית. בין תפקידיו: חבר מועצת העיר, נשיא הקהילה (תרמ״ז-תרנ״ז), יועץ לשכת המסחר ונשיאה עד תרע״ח. נתעטר מהקיסר באותות כבוד רמים. שלח ידו בפעולות צדקה וחסד שונות, גם למען עניי א״י, עד לפטירתו ביום ה׳ חשון תרפ״ה; ג. ר׳ שמחה בפלונסק, חתן ר׳ יוסף פרנקל בנו של הברוך טעם; ד. ר׳ ירחמיאל חתן ר׳ יוסף צבי מיזס. פזרן לצדקה, ובנה בלבוב ביכ״נ לזכר בתו שנפטרה בילדותה. נפטר כ״ה תמוז תרל״ז. בתו נישאה לר׳ שאול רוקח. י״א שגם: ה. זו׳ ר׳ משה רפפורט ב״ר שמחה כ״ץ אב״ד פודהייץ.

ר׳ שמואל שמלקא ב״ר צבי הירש הורביץ

מניקלשבורג (תפ״ו — תקל״ח)

נולד בשנת תפ״ו לאביו ר׳ צבי הירש אב״ד צורטקוב. חריף עצום, ולמד אצל ר׳ יצחק חריף (?). י״א שלמד עם אחיו ההפלאה אצל הגר״א, שאמר אח״כ: לכולהו (חסידים) אית לי פירכא לבר משמואל, ופנחס זה אליהו. ראי״ה מאפטא אמר עליו שהיה גדול בתורה כרבנו תם, אך אם גם ביראת שמים — מתירא לקבוע. נתפס לחסידות בהשפעת רבי אברהם מקליסק, ונעשה תלמיד מובהק למגיד ממזריטש. רבו אמר עליו שהיה יכול להיות כשמואל הרמתי, וכיון שקראוהו שמלקא הקטינו מערכו. נשא את בתו של ר׳ יהושע מנהיג ברישא, ב״ר מרדכי ראש מדינה בטיסמניץ. בשנת תקי״ד היה כבר רב בריטשוואל, לה היו כפופות ר״פ עיירות עד ווארשא. נתקבל לשם בהמלצת הרב הקודם ר׳ אברהם אביש שעבר לרבנות פפד״מ. במשך הזמן נפרדו לעצמן קהילות קוזניץ וזליחוב, וכיון שלא הספיקה לו פרנסתו, עבר לפני תקכ״ו לרבנות שינאווא. לריטשוואל נתקבל במקומו ר׳ עוזר בנו של ר׳ אברהם אביש, ובזמנו נפרדו עוד קהילות. אין זה נכון שר״ש עזב את המקום על שמררו את חייו, ונתקיימה ״ברכתו״ שהויסלה עלה ושטף חלק גדול מהעיר.

בתקל״ב היה מועמד לפפד״מ, ונתקבל לניקלשבורג בהסכמת רבו. ביאתו עשתה רושם, כי ביום בואו ירדו גשמי ברכה רבים, אחרי עצירת גשמים קשה במשך כמה שבועות. כששמע שרוצים להטיל חרם על החסידות, כתב משם באותה שנה לפרנסי ברודי. בעוז רוחו החסידית לחם ברוחות שנשבו מהמערב. בדרשותיו שיבץ עניני מדע למען יתקבלו דבריו. היו לו מתנגדים שהציקו לו, ויש שאף עיכבו את שכרו. תפס שם ישיבה, והעמיד תלמידים מפורסמים. עסקן גדול במצות מילה וסנדקאות.

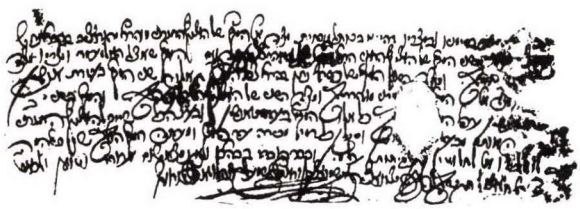
לפרסום רב זכה ה״קבלה שטיבל״ שלו בביהמ״ד, בו עסק בקבלה. בתקל״ה נבחר גם כרב מדינת מורביה, ואף אושר ע״י המלכה מריה תרזיה, בגלל חסידותו הרבה כפי שהעירה, למרות התנגדות הרב אברהם ישעיהו אושפיץ וסיעתו, שטענו שהרב אינו יודע את שפת המדינה.

ביום ג׳ א׳ אייר תקל״ח היו לו שתי סנדקאויות. אח״כ ישב על כסאו, קרא לתלמידיו, וגילה להם לקול בכיתם הרבה, כי היום יום פטירתו. עוד אמר להם ששמו ונשמתו כשמואל הרמתי, לוי וחי נ״ב שנים כמותו, אלא שהנביא היה שמואל בקוראי שמו, ואילו הוא נקרא וידוע בשם שמלקא, ואם היו קוראים אותו שמואל, היה שמואל הנביא ממש. הורה לתלמידיו לצאת, וכשיראו מהחלון שספר הזוהר אינו פתוח לפניו, ידעו שיצאה נשמתו ביושבו כך על כסאו. נספד בסוף נועם מגדים ועץ הדעת טוב כתובות.

בין גדולי תלמידיו: ר׳ מרדכי בנט, ר׳ מאיר קריסטינפולר מברודי, ב״א ר׳ זכריה מנדל מירוסלב ואחיו ר׳ נתן נטע בהריר מליטומירסק, ר׳ לוי יצחק מברדיטשוב, ר׳ משה ליב מססוב, ג׳ הרועים מלובלין, קוזניץ ורימנוב, רא״ח מזלוטשוב, הישׂ״מ, ר׳ שמעון דייטש מזליחוב, ריׂ״א מקאלוב, ר׳ שלמה בוכנר מקשאנוב, הגביר ר׳ יוזפ קוזמירר מחותנו של ר״מ איגרא, ר׳ יצחק ב״ר יוסף מקראקא מח״ס שיח יצחק, פיורדא תקמ״א. גם הנו״א ואחיו ר׳ זושא הסתופפו בצילו.

ילדיו: א. ר׳ צבי יהושע אב״ד טרייביטש וטרנוב; ב. ר׳ יעקב ראש משפחת הורביץ־מרגרטן שעבר להונגריה. יעקב בן יצחק בנו היגר לארה״ב, והכה שם שורש וענף; ג. טויבא זו׳ ר׳ יעקב הורביץ אב״ד קטלבורג־קרלסבורג. ילדיו: 1. רצ״ה אב״ד וישניצה; 2. זו׳ ה״משיב כהלכה״; 3. זו׳ ר׳ מרדכי פרנצוז ב״ר סנדר חיים מבראד. על נכדי ר״ש נמנים אב״ד ויטקוב, ורבי אלטר פרלוב מנובומינסק. חיבר עם אחיו ההפלאה ספר שבת אחים על אה״ע.

דרכי ישרים, (ס״ז) הנהגות טובות לתיקון פגם ברית קודש, רו״פ תק״ף לערך, ח׳ ד׳. מנוקד. לה״ק באותיות גדולות, ואחרי כל הנהגה תרגומה לעברי־טייטש. פעם נוספת עם צוואת רבי אליעזר הגדול, אולי בלמברג ת״ר לערך, יא ד׳. נ״ד הנהגות נדפסו בראש ספרו דברי שמואל, ובשמן הטוב, 50-52, למהדורותיהם. בלה״ק בלבד, בארטפעלד, דפוס ר׳ יוסף מאיר בלייער, תר״ע, ח ד׳, עם הקדמת המו״ל ר׳ שלום קארוואן מברודי. בסוף מודה לרבי ישעיה מליטיוויטץ נכד השר שלום שהשאיל לו את הספר, וכן לר׳ יעקב ב״ר שבתי מרדיכוב שנתן לו את השמירה מהרוקח והאריז״ל להדפסה בעמוד האחרון. נדפס שוב בעמ׳ מה-נד של ספר נהר יוצא

כתב ידו וחתימתו של רבי שמואל שמלקא הורביץ מניקלשבורג (מ״משפחתנו״)

מעדן, מאת ר׳ יצחק מאיר ב״ר אברהם ב״ר צדוק הלוי געלרנאט מוורשא־לודז, עם פירושו נחל מאיר, לודז, דפוס ליבסקינד, תרצ״ד, בתוספת ״ברכות מים״ עד הנהגה צ״א.

דברי שמואל עה״ת, (למברג) תרכ״ב, ג-נח ד׳. בספר הנהגות טובות, דרשות שאמר בשבתות וימים טובים בשנים תקל״ה-תקל״ט!, ליקוטים, חידושי סוגיות, שאלה ותשובה, וקצת על או״ח הלכות יום טוב. הובאו לדפוס ע״י ר׳ משה הכהן אונגר חתן רבי ישכר, נכדו של המגיד מקוזניץ שלמד אצל המחבר בריטשוואל. הוא מצא את הכתבים בתקצ״ו בבית מוח״ז בקוזניץ, עם חתימת ר׳ צבי יהושע בן המחבר ששייכים לר׳ פנחס מפולין תלמיד אביו. בהקדמתו כותב שבשנה האחרונה העתיק בעמל רב את הכתבים שבלו מיושן, ומקוה להדפיס עוד כתבים שרכש מגנזי המגיד מקוזניץ, כגון קונטרסים על פרקי אבות מר׳ לוי יצחק מברדיטשוב. המסכימים: ר׳ ישעיה מושקט מפראגא; השו״מ (מי עוור אשר לא ראה מאורת שמשו זורח עד קצוי ארץ). פעם נוספת בלמברג, ראז״ו סלט, תרכ״ט, ג-נ ד׳. מדף מה ע״ב נוסף קדושת לוי אבות. הספר סודר מחדש באותיות מרובעות, בתוספת ציונים לפסוקים ולמאמרי חז״ל ומפתחות ענינים בהתחלה, ירושלים, המוסד להוצאת ספרי מוסר וחסידות, דפוס התחיה, תשי״ד, ד, לב, קעז עמ׳. נלוית הסכמת רבי יעקב פרידמן מהוסיאטין לספרי המוסד, ורשימת הספרים שהוציאו לאור. מהדורות צילום: מתרכ״ב, מוגדלת, ניו יורק, ר׳ יעקב דב אביגדר מילר, דפוס גרוס, תשכ״ה, ג-נח ד׳, ובסוף רשימת המסייעים; מתרכ״ט, אחרי סוד יכין ובועז, (ירושלים) תשכ״ו לערך; מתשי״ד, ירושלים, מכון אור הספר שע״י אגודת פועלי צדק, תשל״ד, ד, לב, קפ עמ׳.

נזיר השם, נקרא ח״א, חידושים על אה״ע, למברג, דפוס ראז״ו סאלאט, תרכ״ט, ו, כג; לב, ד ד׳. הובא לדפוס ע״י נכדו ר׳ שמואל שמלקא הורביץ מסאנוק, שמסרו לסידור לנכד אחר ר׳ פנחס פ״ת אב״ד בוקובסק. בהקדמת ר׳ צבי יהושע בן המחבר כותב, שמצרף את ספרו סמיכות (!) משה ממה שדרש במשך עשרים שנה. המסכימים: ש״ב השו״מ, בנוסף להסכמה שנתן בתחילת ההדפסה לפני שנתיים, עם

ד״ת ובקשה מכל מי שיש בידו עוד תורות שימסרם למלבה״ד הטורח בהם הרבה (וקראתי בשם נזיר השם ע״ש האמור נזיר היה שמואל, ואבותינו ספרו לנו גודל קדושתו ופרישתו וכל מעשי תקפו וגבורתו בסיגופים נוראים, והעמיד תלמידים רבים גדולים צדיקים וחסידים, המה ראו כן תמהו כמה היה כוחו גדול, ועינה את נפשו בצום ובתפילה ובתורה, יומם ולילה לא שבת מעבודתו עבודת הקודש); בתרכ״ח הדב״ח (איקלע לאתרין... גלוי וידוע לכל עוצם קדושתם ותפארת גדולתם... ועל מי לא יהל אוריהם... ואם אמנם כי מעט המה כתבי קודש של מרן אדמו״ר מהר״ש ז״ל, כי נשלח בהם יד ומעט אשר נשאר בידו, אך עכ״ז רבי איכות המה); המהרש״ק (כאשר בא הלום... השקפנו על פני החידושים, וראינו כי הדברים ראויים למי שאמרם... דבריהם הטהורים בוערים כגחלי אש), ובנו רא״ב; ר׳ אלעזר הורביץ אב״ד ווין בתרכ״ה (איקלע לאתרין ש״ב נכד דו״ז); ש״ב ר׳ משה תאומים מהורודנקה הכותב, כי כששבת אצלו המלבה״ד מסר לו בע״פ ד״ת באגדה מזקנם המחבר, וכיון שברצונו להדפיס קונ׳ אמרות ממנו, על כן שולח אליו עוד בכתב ממה ששמע במושב זקנים ת״ח חסידים ואנשי מעשה, ומייעצו א. שיסדרם כהקדמה לספר נזיר השם; ב. שיבדוק אם לא נכללו בספר דברי שמואל או בספרי תלמידיו.

בהקדמת המלבה״ד מציג פסק דין מתקי״ד בחתימת הב״ד: ר׳ יעקב ב״ר ניסן הלוי שור, ר׳ יצחק ב״ר חיים כ״ץ, ר׳ צבי ב״ר מרדכי הכהן, ר׳ משה ב״ר מרדכי תלמיד מובהק למחבר שהיה אז אב״ד ריטשוואל ועל דעתו, שתתרפא בינה בת חיה ויהיה לה בן מבעלה יעקב בן עטיל. פס״ד שני שיתרפא הבן שמואל יוסף חיים, בחתימת ר׳ יצחק ב״ר חיים כ״ץ, ר׳ שלמה זלמן ב״ר יעקב כ״ץ, ור׳ מרדכי ב״ר חיים. הוא כותב כי רוב חידושי ר״ש נשרפו, אבל מבנו ישנם בידו עוד ד׳ חיבורים על הש״ס שמקוה להדפיסם, ולכן נדד במדינות שונות לקבץ מנויים שרשימתם בסוף. כמו״כ מוסר סדר פטירת המחבר, יחוס משפחתו, וד״ת באגדה משמו, בעיקר אלו ששמע מר״מ תאומים, ומר׳ דוד מאיר פדר ראב״ד ברזאן בשם ש״ב הרב מאיר ליבש ששמעם מהמחבר. אח״כ עדות מתרכ״ז על אמיתות כתבי היד, מאת הישיש ר׳ דוב בריש מייזליש מטיסמניץ ביאסי. הישיש למד לפני נישואיו בישיבה אצל רש״ש סבו של המלבה״ד, ונשא את דודת המו״ל יוטא בת רבי וולף באטשעס מרישא. הוא זכר שהיו שם ה׳ כרכים מרצ״י, כרך קטן מאביו ר״ש, וכבר אז נחסרו מהם על כמה סוגיות. כשנפטר רבו לקח אליו את הכתבים לשומרם, עד שיתנם לר׳ משולם זלמן בן רבו בבואו לרישא. את העדות קיים למלבה״ד, ש״ב חתן דודו: ר׳ אורי שרגא פיבל ב״ר שמואל שמלקא טויבש אב״ד יאס. אח״כ דברי תודה למסייעו: ש״ב ר׳ פנחס נימינסקי, ב״ר יעקב יוסף בנה של עטיל בת מרים בת רצ״ה אב״ד צורטקוב, ולוח הטעות.

מהדורת צילום בברוקלין תשכ״ה לערך ע״י ר׳ צבי לאוב, ובסופה גם סמיכת משה על סוגיות הש״ס. בדף ההקדמה שהוסיף כותב, שבזמן השואה נדר שאם ייצל יזכה את הרבים בהדפסת ספר מרבותינו, ובעצת האדמו״ר מסטמר נתעודד להדפיס גם ספר זה. מזכיר את הקדושים: אביו ר׳ נתן נטע ב״ר מרדכי (נפטר כ״ח אב תש״ג בגרוו״ד), ואמו גולדה בת ר׳ יוסף גרינבוים מח״ס הכרמל על המלבי״ם (נספתה י״ג סיון תש״ד באושוויץ עם בני משפחתה). חידושי ר״ש עמ״ס כתובות מכת״י בנו רצ״י, יצאו לאור ע״י ר׳ אפרים צבי אמזל בתוך ספר אמרי בינה למהר״ם א״ש, ירושלים, מכון חתם סופר, תש״ל.

שמן הטוב, חדו״ת וסיפורים מר״ש, וגם מאחיו ר״פ ומאבותיהם, ליקט וערך ר׳ אברהם שמחה בונם חיים מיכלזון. בהוצאת בימ״ס ר׳ חנוך העניך זילבערשאץ מבנדין. פיעטרקוב, דפוס ר׳ נתן נטע קראנענבערג, תרס״ה, ב, עז ד׳. בהקדמת המלקט מפרט יחוסו לצדיקים הנזכרים בספר. במודעת המו״ל רושם ח׳ ספרים שעוסק בהדפסתם. בח״א ד״ת, ובסוף רשימת המקורים. מדף ל ע״א ח״ב: סיפורים. מעמ׳ 172 קונ׳ צפחת השמן, הערות והוספות מאביו ר׳ צבי יחזקאל. ד״צ בירושלים תשכ״ב. סיפורים מר״ש בסוף ספר בית פנחס, ושיחותיו באהל אלימלך. ביאוריו משוקעים בפנים יפות עה״ת.

תהלים עם שני פירושים: **לקוטי אורות** מקדושי עליון ובמיוחד מר״ש, **פנים יפות** מאחיו ר״פ. מלוקט ומסודר עם הגהות ביאורים וציונים ״מראה הפנים״ ע״י הרב פנחס בר״א פינקלשטיין אב״ד פאלעניצא, בסיוע נכד ההפלאה רבי משה יחיאל הלוי עפשטיין אב״ד אוזרוב בניו יורק. פיעטרקוב, דפוס ר׳ העניך פאלמאן, תרפ״ד, ח, שפ עמ׳. בסוף נועד להיות קונטרסו זיו הפנים (גימטריא פנחס) לתולדות ההפלאה, עם הערות רצ״י מיכלזון, ולא נדפס. המסכימים: בתרע״ג רבי ישראל ממודזיץ ברש״א מזוולין, אבי הרב יעקב דוד טאוב חמיו של המו״ל; ובתרע״ד רצ״י מיכלזון מפלונסק (וסדרם בסדר נפלא ויפה); ר׳ יעקב חיים זליג גולדשלג אב״ד לוברנץ, בוורשא. המלקט מזכיר בהקדמתו את חיבוריו האחרים. כפי הנראה לא השתוה הרב פינקלשטיין עם הרב מאוזרוב, שעשה למעשה את עיקר העבודה בהיותו באוטבוצק הסמוכה לפולעניצא. ראיה לכך המהדורה המקבילה שנדפסה כנראה

באותה שנה, ווארשא, דפוס י. וואגמייסטער, ב, שפ עמ׳. נשמט בה כליל שמו של ר״פ פינקלשטיין והקדמתו, ולעותקים שקיבל שותפו הדפיס שער מיוחד בו נאמר: המאסף המסדר והמו״ל רמ״י עפשטיין אב״ד אוזרוב. בדף הבא הוא כותב שמזה כבר חשב על ליקוט כזה בתור נכד מצד האב והאם, אלא שנרתע עד שפגש את רבה של פולעניצא. מהדורת צילום מוקטנת ע״י אורצל עם שער חדש וכל ההקדמות, ירושלים, מעין החכמה, תשי״ח.

נפלאות הרבי ר׳ שמעלקא ז״ל, ווינדערליכע מעשיות איבערגיזעצט אויף זשארגאן, פשעמישל, בימ״ס אמקרויט ופריינד, תרפ״ד, טז ד׳, ושוב בתרפ״ח לערך. שם נדפס גם **נפלאות אחים**, זייער ווינדערליכע מעשיות פון די צוויי ברידער ר״ש ור״פ ועוד ששה צדיקים, תרפ״ד, כ ד׳.

רי״ז כהנא, ערים ואמהות בישראל, ד, 279-280; אברהם רובינשטין, אנציקלופדיה עברית, יג, 950-951; אגרת שלמה, לט-סד, עם דרכי ישרים.

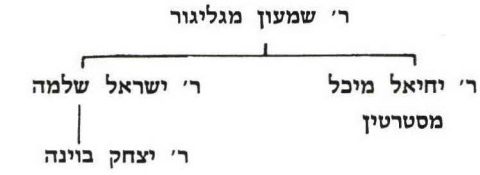
ר׳ שמחה ב״ר צבי הירש הורביץ

מוישנא (תרנ״ג* — תש״ג*)

בנו של רבי צבי הירש מרוזוודוב. יש שהוסיפו לשמו חיים. נשא בתרע״ג את חנה שרה בת רבי יעקב משה ספרין מקומרנא. אדמו״ר בוישנא בשנות התר״ץ. נספה בשואה הי״ד.

הורביץ־מיזליש ראה לפי: **מיזלש־הורביץ**

הוֹרוֹדֶנֶר

ר׳ יחיאל מיכל ב״ר שמעון הורודנר

מסטרטין (תר״ך* — תר״ץ*)

בנו של ר׳ שמעון שו״ב בגליגור, נין ונכד לרבי אורי פיבוש הכהן מבלשביץ. למד אצל האב״ד ר״א מישל, ומילא כרסו בתורה ובחסידות. נשא את בתו של רבי יהודה צבי לנגנר אב״ד ואדמו״ר בסטרטין. כשנפטר חמיו בתרס״ז נתמנה על מקומו כרבה של העיירה, וגיסו ר׳ יצחק איזיק נעשה האדמו״ר. סייע לבן אחיו להדהיר את דרושי מחצית השקל. בתרע״ד חבר אגודת הרבנים מיסודו של הרב הכהן מאלכסנדריה. בשובו מהגלות בזמן מלה״ע הראשונה השתקע בסטרי.

מילדיו: א. ר׳ שלמה. נשא את רבקה העני בת רבי יצחק ויליצ׳קר־אשכנזי מסטניסלב. נספו עם ילדיהם מלכה פרידא ויחיאל מיכל הי״ד; ב. פרומה זו׳ בן דודה ר׳ אורי הלוי אייזן אב״ד סוירז.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, קסג; בית דוד, ח״ב, ק בתרס״ט; הרי בשמים, תליתאה, י בתרנ״ז; מנחת יהודה (פיקהולץ), טז, מה, מו, מט, בתרנ״א-תרנ״ט (וואהל!); מנחת שי, ח״ב, צ; רבו, משנת אליעזר, קמא, ז, לב, לג בתרנ״א-תרנ״ז. ד״ת ממנו בהקדמת קונ׳ מכירת חמץ (גסנבויאר). מכתבו עם רבי אליעזר לנגנר בתשובה כהלכה, 156. ד״ת ממנו בלבושי מכלול, בהשמטות, ומכתבו במיכלא דאסוותא, טו. ממשתתפי ועד חכמים (ציטרון), גל׳ י׳, סי׳ רמז. אהלי שם, 426.

ר׳ יצחק ב״ר ישראל שלמה הורודנר

נולד לאביו ר׳ ישראל שלמה שנפטר לפני תרס״ו, ולאמו נכדת ר׳ אביגדור כ״ץ אב״ד זבורוב. למד בצעירותו בין חכמים ש״ס ופוסקים. כשמטה ידו בתר״ס לערך, נדד למחיתו בארצות נכר. שינה את שמו מאורנדר להורודנר. גר בוינא. בהיותו בניקלשבורג קיבל מהאב״ד דשם, את חידושיו של רבי שמואל הלוי קעלין אב״ד בוסקוביץ עמ״ס ב״ק, ע״ז, ועה״ת. הדפיס תחילה **מחצית השקל**, דרושים למועדים, קראקא, דפוס יוסף פישער, תרס״ו, ה, כא ד׳, עם מכתב ששלח המחבר בתקמ״ח אל רבי נתן אדלר בבקשה שימליץ עליו לקהילת פיורדא. המסכימים: ראש״ש הלפרין מלבוב בתר״ס (ירא וחרד שלשלת היוחסין... בר אבהן ובר אורין); המהרש״ם בתרס״ב; בתרס״א ראש״ל הורביץ מסטניסלב ור״א מישל; דודו ר׳ יחיאל מיכל הורודנר אב״ד סטרטין שיגע בציון מראי המקומות. בראש הספר התנצלות מעתיק הכתבים, הת״ח ר׳ חיים הלוי (איזן?) שו״ב נריוב, והקדמת המהדיר על תלאותיו במסעיו בהונגריה לקבץ מנויים. רשימתם בסוף הספר. בפתק הנלוה לספר מבקש לסייע לו להוציא לאור את יתר הכתבים שעמו.

הוֹרֶן

ר׳ אברהם

חמיו של ר׳ חיים רוזנברג אב״ד קרליפקה. בתרפ״ז השיב לו חתנו, פרי החיים, חו״מ, יג.

הוֹרְנְבֶּרְג

ר׳ שמואל

דומ״ץ חרסקוב. בסוף ימיו עלה לארץ, ושימש כדומ״ץ בצפת סביב תר״ן.

תשובות אליו: ארץ צבי, או״ח, יב, יו״ד, יט, לג; בית שלמה, יו״ד, ח״א, קסו, ח״ב, קלב בתרי״ג-תרי״ח; חסל״א, קמא, חו״מ, כג בתרי״ג; שו״ת מהרש״ם, ח״ה, סא (הרינברג!)

הוֹרְנִיק

ר׳ ישראל ב״ר אפרים פישל **הורניק**
מזלישטשיק (תרל״ט — ת״ש׳)

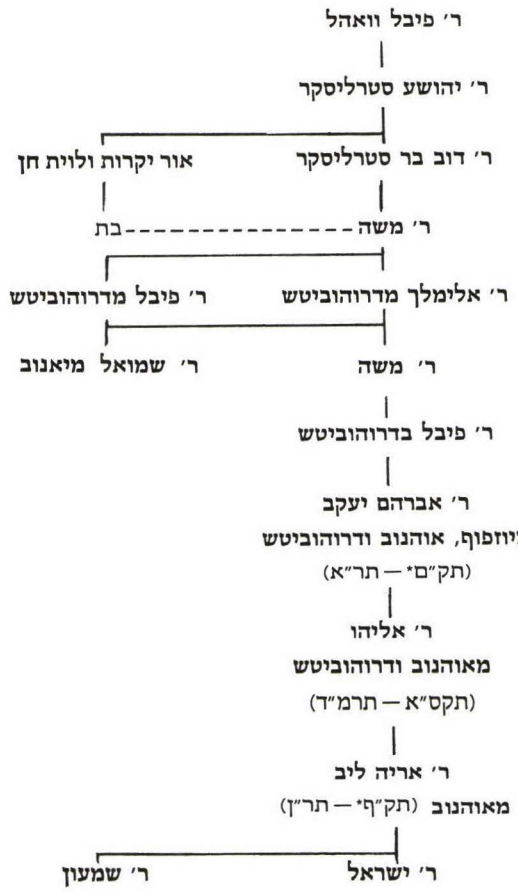
נולד בזלישטשיק בשנת תרל״ט לאביו הרב אפרים פישל (בנו השיב לו בתרס״ו בסי׳ כח), ב״ר שמשון דוד שידע סדר יחוסו לרח״כ רפפורט ולמהר״ם מלובלין, ולאמו אסתר, והיו לו אחים ואחיות. למד שמונה שנים אצל הראב״ד רא״ל ברנפלד, והחשיבו כרבו המובהק. נסמך ממנו, וכן ממהר״י שמלקיס, רא״ל הורביץ מסטרי, ור״ב וייס מטשרנוביץ. פלפלן עצום בדרך הישנה גג על גג, אבל דרך גם בחקר הלכה בנוסח הישיבתי. נשא את בתו של ר׳ אהרן טיילער, וילדיו: שמשון דוד (ר״ח כסלו תרס״ב-ז׳ תשרי תרפ״ט, בלי בנים), ופרימא ריזיא. מתרס״ב אב״ד אוברוויקוב שבבוקובינה. נתקבל לרבנות רדוביץ, אחרי מלה״ע א׳ כנראה.

פירסם מחידושיו בקבצים תורניים, כגון באהל יצחק. היו עמו בכתובים: עדות לישראל עמ״ס עדויות, זכרון אריה — הספד על רא״ל הורביץ מסטניסלב, קונ׳ שבעה עינים על השב שמעתתא (סי׳ יב). כשגלה בזמן המלחמה הטמינם באדמה, ולדאבונו הרב לא מצאם בשובו. **דמעות ישראל**, הספד על רד״מ מצורטקוב ודרושים במאמר הר קשה וכו׳, סאטמאר, דפוס נתן מנחם איסטרייכער, תרס״ד, ד, פ עמ׳, ופלפול בסופו. ההקדמות הן מהמלבה״ד ר׳ יצחק קליין דומ״ץ סטמר (אומן נפלא... כל תלמודא דבבלאי כמונח בכיסו), ומהמחבר (נשא את ההספד ברבים, ואת הספרים מצטט מזכרונו).

שו״ת **פאר ישראל**, טשערנאוויץ, דפוס ש״ב אברהם הארניק, תרצ״ה, סב עמ׳. בגלל חסרון כיס הדפיס רק ח״א, ובו כ״ח סימנים. בפתיחתו כותב שמקוה להדפיס ספר על קושיות העולם (נקראים כך כי חובה על ת״ח לדעתם), ומבקש שכל מי שיש לו איזה תירוץ ישר ופשוט שישלח אליו. סי׳ יג-כה הם **קונטרס בני רב פפא**, פלפול חריף בביאור הזכרתם בסיומי מסכתות, כפי שדרש בבר מצוה של בנו, וכתבו בתרע״ה לר׳ משה רינג מפליטי המלחמה בעירו.

כן השיב לר׳ יחיאל ברמ״מ קסטנברג מראדום בתרס״ה (א-ג), ולרמ״מ שו״ב אוברוויקוב בתרס״ו (ח-יב). מזכיר תשובתו לר׳ משה וכסלר רב ״ברית שלום״ בניו־יורק (טו).
תשובה אליו: צור יעקב, ח״א, סט בתרס״ז.
אהלי שם, 211; דורות האחרונים, א, 121-122.

הוֹרְשׁוֹבְסְקִי

ר׳ אברהם יעקב ב״ר פיבל **הורשובסקי**
מדרוהוביטש (תק״ם׳ — תר״א)

נולד בדרוהוביטש לאביו ר׳ פיבל. חתנו של הגביר ר׳ יחיאל איכל רוזנפלד מרוה־רוסקה, וגיסו של רבי אליעזר מדזיקוב. תחילת רבנותו ביוזפוף ובאוהניב. בשנת תקפ״ה נתקבל לדרוהוביטש על מקומו של הרב יוסף צבי הירש. פיו לא פסק מגירסא. תרם רבות לעיצוב מוסדות הקהילה. בדרכי נועם בלם זעזועים וסכסוכים בין הזרמים השונים ביהדות, והם לא נתגלעו כאן כמו בקהילות אחרות. ביחסו הלבבי לכל אחד רכש את הערצת בני קהילתו. נפטר ביום כ״ז טבת תר״א. ד״ת ממנו משוקעים בספרי בנו הרב אליהו, שמאוחר יותר מילא את מקומו.

עליו הספד ח בספר מנחת ערב (לויטרבך). ההספד שנשא עליו בנו בתר״א בביהמ״ד בדרוהוביטש, בספרו פני אליהו, דף עג.-עה׳; ובו מזכיר את פטירת רבני דלטין, דינוב וטיסמניץ.
נ״מ גלבר, ספר דרוהוביץ, 27; לתולדות הקהילות בפולניה, 230.

ר׳ **אליהו** ב״ר אברהם יעקב **הורשובסקי**
מדרוהוביטש (תקס״א — תרמ״ד)

נולד בשנת תקס״א לאביו ר׳ אברהם יעקב. כבר בילדותו נתגלו בו כשרונות בלתי מצויים. נשא בת גביר מזולקווא. בהיותו בן י״א היה שם תלמיד מובהק לרבי יוזפא שטרן, שהקנה לו חריפות ודרך בלימוד. רבו העריכו מאד, ואמר שיש לו כוח בהוראה כחד מקמאי. בהקדמת ספרו יד יוסף הוא מודה לתלמידו שעזר לו לסדר את הספר לדפוס. בזקנותו לא כתב אף תשובה מבלי שמסרה לתלמידו לעיין בה. כמו״כ טיפל ר״א בהדפסת ספרי ישועות יעקב בזולקווא, ובחלק אהע״ז קורא לו המחבר האברך החריף המופלג, כשהוא אך בן י״ג. פעם בעברו בלבוב, קרא הישועות יעקב את בנו רמ״ז לחלון, ואמר לו: ראה רב זה שתורתו מאירה פניו. השואל ומשיב הפליג מאד בשבח הוראתו בקדושה.

כשאביו עבר לרבנות דרוהוביטש בתקפ״ה, נתמנה על מקומו באוהנוב, ובה ישב ל״ב שנים. היה איש שלום, וסירב להכנס למחלוקת. משום כך מיאן ברבנות דרוהוביטש אחרי פטירת אביו, ונבחר הרב אלעזר ניסן טייטלבוים. כשרא״נ נפטר בתרט״ז, שוב נתלקחה המחלוקת בכל עוז. רבי חיים מצאנז הטיל את כובד משקלו למען הייטב לב בנו של רא״נ, אבל המשכילים ששלטו בהנהלת הקהילה היטו את הכף לטובת ר׳ אליהו מכיון שנודע כאישיות בלתי מפלגתית מתונה ומציאותית, ומקובלת על הכל. הוא נתרצה לבוא רק משמע שבטלה מועמדות הייטב לב, וכאשר אח״כ בכל זאת הופיע, הציעו את עצומותיהם לפני רבי יוסף שאול נתנזון. הוא סקר את השתלשלות הדברים, ופסק בתרט״ז לטובת ר״א, בשו״מ, קמא, ח״ב, יט. מ״מ המשיכה הקהילה לשלם לשניהם במשך כשלוש שנים עד תרי״ח. כל ימיו ישב באהלה של תורה, והעמיד תלמידים שרבים מהם נעשו מורי הוראה בקהילות השונות. אהוב לבריות ומקרבן לתורה. כל החוגים בעיר אהבוהו והוקירוהו.

נסע אל רבים מצדיקי דורו. הכיר את רבי יהודה צבי מסטרטין, והשתעשע עמו בד״ת. בעת לימודיו בזולקווא בא לשם המהרי״ץ, ורמז לו להמתין. כשטיילו אל מחוץ לעיר, סיפר לו שנשלח ע״י רבו השרף מסטרליסק להשתדל שיבוא אליו. ר״א ענה שעליו להימלך ברבו, והוא מנע זאת ממנו. נמנה אח״כ על חסידי השר שלום מבלז שחלק לו כבוד רב. כשבתו חלתה ונסע לבלז לבקש עליה, רצה רבי שלום ללמדו ביחידות איך לקבל פתקאות. באמצע נתמלא אימה ופחד, ולא היה יכול להמשיך. כשנתעצם רבי שלום עם הרבנית מלכה ואמר

שאינו רוצה להיות רבי, החליטו לקבל את ר״א כפוסק. הוא החליט שעל רבי שלום להמשיך להנהיג, וקיבל ככר לחם בדמי הפסק. בדרך נסיעתו חזרה, חילק באוהנוב פרוסות מככר זו. השר הושיבו בב״ד עם הדב״ח ור״ש מקמינקא, לסידור חליצת בכורו ר׳ אלעזר לאלמנת בנו ר׳ שמעלקא. אח״כ נסע אל המהרי״א מזידיטשוב.

אחרי כהונת כ״ח שנים בדרוהוביטש, נפטר לפנות בוקר בשבת ג׳ חשון תרמ״ד. יחד עם תקופת אוהנוב כיהן שישים שנה ברבנות, בתוספת ח׳ שנים שעשה שם כרב צעיר ליד אביו. בהלויתו שהתקיימה ביום א׳ השתתפו יותר מרבבה, מהם אלף שהגיעו ברכבת. הספידוהו לפני ביהכ״נ הגדול: בנו יחידו רא״ל אב״ד אוהנוב, רא״ל הורביץ אב״ד סטרי, רז״ו המר אב״ד בלשביץ, ורבני בוריסלב: ר׳ משולם רוקח שנשא אחת משבע בנותיו, רצ״ה לוסטמן ומהריל״ס. העתון דראהאביטשער צייטונג מיום ט׳ חשון תרמ״ד, הקדיש לאבלו את שני עמודיו הראשונים במסגרת שחורה.

בנעוריו כתב את חידושיו עלי ספר, אך בגלל צניעותו סרב להדפיסו. ר׳ אהרן מדפיס מלבוב פנה אליו על דעת הישועות יעקב, שימסור את חידושיו להדפסה בגליונות שו״ע חו״מ. אז כתב כבר על כל סימן עד הלכות הלואה, אלא שהחליט למשוך ידו מלפרסמם. רק משעבר לדרוהוביטש שינה את דעתו, אחרי שנגנבו ממנו רוב חידושיו. הוא בכה עליהם מאד, והצטער על שלא הדפיסם בצעירותו. לבסוף הוחזרו לו כמאה גליונות על רוב סוגיות הש״ס, מהדו״ק על יו״ד הלכות נדה, טריפות וליקוטים, אבל לא חיבורו המסודר על שו״ע יו״ד, שכלל חידושים והלכה למעשה. כבר בחייו ביקש מנכדו ר׳ ישראל להדפיס את ספריו ולצרף להם מחידושי אביו, אלא שלא היו לו האמצעים לכך. רק אחרי פטירת הסב הדפיס הנכד שנים מספריו, בתקוה להדפיס גם את היתר עה״ת והמועדים, על רוב סוגיות הש״ס (200 דף), שו״ע ושו״ת.

פני אליהו ח״א, דרשות לשבת הגדול ושבת שובה בפלפול ובאגדה, דראהאביטש, דפוס אהרן צבי זופניק, תרמ״ה, ה, צט ד׳. בהקדמת בנו רא״ל מוסר על השינוי שחל בעמדתו ביחס להדפסת ספריו, משראה שידי זרים שולטים בכתביו ושמים בכליהם. הנכד המו״ל מודיע בהקדמתו, שאת ההסכמות שברשותו ידפיס בח״ב. סייע לו ש״ב ר׳ נפתלי הערץ לויטרבך נכד המחבר.

בדף נד.-נז. הדרשה שנשא בפני אביו כשנתקבל לאוהנוב בשנת תק״ץ(!). בדף פה.-צה. פלפול בסוגיא דרבוצה שנשא שם אותה שנה. בדף צה:-צט: בסוגיא דלמפרע גובה מתקצ״ה. בראש הספר רשימת המנויים, ובהם רבים ממחותני המו״ל וקרובי המחבר, בסדר זה של המקומות: **אוהניב** — מחותניו:

ר' יצחק ברי, ר' יעקב שלום שטרויס, ור' יהודה יוסף הכהן קנר נכד המחבר; ש"ב ר' אלקנה הורשובסקי; **בלז** — ר' יוסף כ"ץ נכד המחבר; **בוצץ** — מח' ר' איזיק ור' מאיר שטרן; **ברודי** — מחותניו: ר' זלמן רוקח ואחיו ר' מנשה; ר' משה חיים הלברטל; **דרוהוביטש** — מחותניו: ר' יהושע משה שטרנבך, ר' יוסף שרייער, ר' צבי חיות, ר' יוסלה לויטרבך; חתן המחבר ר' אברהם אהרן לויטרבך ובניו רנ"ה, ר' שמואל ור' יוסף; **זלוטשוב** — מחותניו: ר' יוסף קוטן ובנו ר' אליעזר שמואל נכד המחבר, ר' יוסף מישנה ובנו ר' משה; **חוליוב** — מחותניו: ר' אברהם שעדעל ובנו, ר' וולף, ר' יעקב מנחם ור' שמואל שפריצר; **יברוב** — מח' ר' יוסף בומבך; נכד המחבר ר' משה הורשובסקי חתן הרב יואל משה לנדא; **מדניץ** — מח' הרב צבי לורברוים עם בניו וחתנו; **סוקל** — מח' ר' אפרים זלמן ויליצ'קר; **סטרי** — ר' חיים שטרן נכד המחבר; **סטרליסק** — ש"ב ר' שלום הורשובסקי; **פשמישל** — מחותניו ר' וולף ור' יהודה צבי בומבך; **צורטקוב** — מח' ר' מאיר רוקח; **צישינוב** — ש"ב ר' פנחס הורשובסקי.

לפי האמור ניתן להרכיב את רשימת ז' חתניו: א. ר' משולם רוקח אב"ד בוריסלב; ב. ר' אברהם אהרן ב"ר אשר זליג הכהן לויטרבך. מזו' שרה נולדו לו ששה ילדים, ובלידה השביעית בתרכ"ז נפטרה (פרטים בספר תולדות משפחת לויטרבך באנגלית, 34-35, 96); ג. קנר מאוהנוב; ד. כ"ץ מבלז; ה. קוטן מזלוטשוב; ו. שטרן מסטרי; ז. ר' יעקב ב"ר ישעיה (וילף?) מדרוהוביטש. טען לחזקת הרבנות על מקום חמיו, והיו לו תעודות מגאוני ארץ. פירסם מודעה להזהיר מועמדים אחרים, ובה כתב שאחד שלא ציית שקל למטרפסיה כידוע (מחז"ה, י"ד ניסן תרנ"ז, 7). מנכדי ר"א גם ר' יחיאל מיכל הולנדר דומ"ץ טרנוב, ור' שרגא פיבל ז"ק מחותנו של מהר"א מבלז ונטמן לידו.

אזור אליהו עה"ת, לעמבערג, דפוס ר' יעקב משולם עהרינפרייז, תרמ"ט, ג, רמב ד'. בנו רא"ל כותב בהקדמתו, שאביו היה עמוס מילדותו בשיעורי ש"ס ופוסקים, ובהצנע למד בכתבי האריז"ל. בגלל ריבוי ההוצאות מדפיסים תחילה ספר באגדה דמשכא. בהקדמת הנכד המו"ל מצטדק על שאינו מדפיס את ההסכמות שעמו מחוסר כסף. מזכיר לטובה את המסייעות להדפסה, דודותיו בנות המחבר: חיה, ופראדיל עם בעלה ר' משה הויפטמן מבוליחוב. הדוד רשם את התורות שנאמרו בלילות שבת ובסעודה ג', וכשהראה אותם לחמיו שמח מאד. רק תורות אלו שרשם נכללו כאן, ולא ד"ת אחרים עה"ת שנרשמו ע"י אחרים. בראש הספר סדר היחס. ד"צ של הספרים בתשמ"א ע"י הנכד הרב יוסף באב"ד, עם הקדמתי לתולדות המשפחה.

תשובות אליו: אבני צדק (ט"ב), יו"ד, צז; מהרי"א הלוי, ח"א, צא; שו"מ, תנינא, ח"ד, פז, קכד, תליתאה, ח"א, רעט, רביעאה, ח"ג, יח, קיח. בסערת תרכ"ט כתב למען הדב"ח. תשובת בעל בר ליואי אליו בהכשר עופות קפריסין, הדרום, ה-ו, 7-13.

הספדים עליו: דובב שפתי ישנים דף ה: שבסוף שו"ת הד"ר ח"ב בתרנ"ח; חידושי הגרשוני תרנ"א, בסוף; הספד י' במנחת ערב של ש"ב ומח' ר' אשר זליג הכהן לויטרבך.
זה"ל, החבצלת, כ"ה חשון תרמ"ד, 34-35; אייזיק חיות, העברי, כ, עמ' לד; ספר דרוהוביץ, 28; ר' יהודה רובינשטין והנכד ר' דובריש צוקרמן, הדרום, ה, 5-6.

ר' אריה ליב ב"ר אליהו הורשובסקי

מאוהניב (תק"ף — תר"ן)

בנו יחידו של ר' אליהו אב"ד אוהניב ודרוהוביטש. רבה של אוהניב עד לפטירתו בשנת תר"ן. מחותנו של הדב"ח. נשא את רעכיל בת ר' משה אלבוים מליזנסק, נכד ר' קופל ליקובר. ילדיו: א. ר' ישראל בדרוהוביטש; ב. ר' שמעון ממלא מקומו באוהניב; ג. זלטא זו' רי"פ בומבך מאושפיצין; ד. סאשי בריינא זו' בן דודה ר' אלעזר רוקח מבוריסלב; ה. הינדה זו' ר' ישראל דרליך מטיטשין; ו. זו' ר' אברהם יעקב זילברשטיין מהולשיץ; ז. ר' משה ביברוב חתן האב"ד רי"מ לנדא.

תשובות אליו: שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, סט, קנט בתרל"ב-תרמ"ז; שו"מ, תליתאה, ח"א, עו. גייר את נכדו של השר רודצקי, שנחבש בכלא צבאי בפשמישל. מכתב בקשתו לשלוח אישור על הגיור, עברי אנכי, ו, 147. מכתב רא"ל מיום י"א אד"ב תר"ל, אל מח' ר' נחום פרידמן בפשמישל לשלוח אליו טופס מתאים, שם, 196-197.

ר' דוב בר הורשובסקי

אב"ד לובטשוב, ובתרכ"ט במנויי נזיר השם. מילא את מקומו מתרמ"ב חתנו הרב יקותיאל שור.

תשובה אליו: מאמר מרדכי, יד בתרי"ב לראווא.

ר' ישראל ב"ר אריה ליב הורשובסקי

מדרוהוביטש (ת"ר — תר"ס)

בנו של ר' אריה ליב אב"ד אוהניב. הוציא לאור את ספרי זקנו ר' אליהו אב"ד דרוהוביטש. במנויי פני אליהו רושם מקריסנפולי: חותני נכד בעל המחבר הרב אפרים חמיידס (אב"ד בקשביץ). רצה לשבת על כס זקנו בדרוהוביטש, אבל בעיר סברו שאינו ראוי לכך. ביום י"ז כסלו תרמ"ד חתמו על התנגדותם נציגי בתי הכנסת בעיר: עושה חסד, מתעסקים, נר תמיד, פועלי צדק, קלויזים דסדיגורה, זידיטשוב, קומרנא, ובימ"ד ר' אלעזר ניסן (דראהאביטשער צייטונג, כ"ב כסלו תרמ"ד).

ר' מנחם מנדל הורשובסקי

ת"ח בהולשיץ. תשובה לנ"ג: חבצלת השרון, ח"א, לט.

ר׳ **פיבל** ב״ר משה **הורשובסקי**

מנכבדי דרוהוביטש. בנו של ר׳ משה, ב״ר אלימלך מ״מ בדרוהוביטש (מלבד ר׳ משה נולדו לו ר׳ שמואל אב״ד יאנוב, ר׳ צבי סגי נהור, צפורה דבורה אשת בעל צמח ה׳ לצבי), ב״ר משה חתן בעל אור יקרות ולוית חן ונכד הט״ז והב״ח (מלבד: 1. ר׳ אלימלך נולדו לו: 2. ר׳ פיבל מ״מ בדרוהוביטש; 3. ר׳ ליב; 4. ר׳ יהושע הרישעווער, חמיהם של: א. אב״ד זמיגרוד; ב. אב״ד דוברומיל בנו של ר׳ אלכסנדר סנדר מרגליות מסטנוב; ג. ר׳ אייזיק אב״ד סניאטין; ד. הפרנס ר׳ משה ציפיס מדרוהוביטש), ב״ר דוב בר סטרליסקר, ב״ר יהושע סטרליסקר, נכד ר׳ פיבל וואהל שמחותנו בעל סמיכת חכמים העיד עליו שהיתה לו נשמת אאע״ה, נכד ר׳ שאול וואהל, מצאצאי רש״י ודהע״ה.

ר׳ **שמעון** ב״ר אריה ליב **הורשובסקי**

מאוהניב (תר״ה׳ — תרס״ה׳)

בנו של ר׳ אריה ליב אב״ד אוהניב. אב״ד שם בשנים תר״ס — תרס״ד (פאלקסקאלענדער).

ר׳ **שרגא פיבל הורשובסקי**

נכדם של הרב אברהם יעקב מדרוהוביטש, והרב המקובל אורי יצחק איזיק קדיש מירושלים. תמך מניו־יורק בישיבות ובמוסדות צדקה וחסד. נפטר בלי בנים בשנות התש״ל.
זקנו הדפיס בעילום שמו ספר **פתורא דאבא**, לקט מנהגי האריז״ל ונוסחאות תפילה, מועתקים אות באות משמונה שערים, ובשוליו: בני אבא, ליקוטים, הערות, מראי מקומות ושבחי האריז״ל, ירושלם, דפוס רי״ד פרומקין, תרס״ה, ב, מח; כו ד׳. המהרש״ם כותב בהסכמתו: העיד לפני בני הרב יצחק... על מעלת הרב המחבר ויראתו הקודמת לחכמתו. בהתנצלותו ספוגת הענוה כותב שאינו בקי בספרים רק נעזר בספרי הציון, ושמשתדל לקיים הדברים. חלק נוסף בתרע״א: **מאורי ציון**, ליקוטים מספרי קבלה ע״ס הא״ב, ג, נז ד׳, עם התנצלות על שאינו נוטל עוד הסכמה. צולם מחדש בניו יורק תשכ״ב לערך, ע״י נכדו רש״פ הכותב בהקדמתו שהספר אזל, וברשותו ״מכתב נאמן המעיד על אמיתת שייכותי לספר הזה״. צולם שוב בירושלים תשל״ה.

הוּשְׁפַּל

ר׳ **מנחם מנלי**

ת״ח בדולינא. תשובות אליו: אבן יקרה, קמא, אה״ע, יז, תנינא, לה.

הַזְנְלוּיף

ר׳ **צבי הירש** ב״ר שרגא פיבל **הזנלויף**

מפודגורזע (ת״ר׳ — תר״ס׳)

בנו של ר׳ שרגא פיבל שנפטר לפני תרמ״ב. דומ״ץ דומברובה, ובתרמ״ב היה כבר דומ״ץ בפודגורזע. נפטר לפני תרס״א.

ספריו: **חידושי מהר״ץ** על סוגיות הש״ס, קראקא, דפוס השותפים יוסף פישער ושאול דייטשער, תרמ״ב, ב, מד ד׳, עם הקדמה. המסכימים: מהרש״ס; ר׳ יעקב ויידנפלד מהרימלוב עם ד״ת, והיו לו עוד. לא הדפיס את רשימת המנויים, רק את שמות הרבנים שהבטיחו לקנות ממנו ספר: ר״י ר״פ מטרנוב; ר״ש ר״פ מדומברובה; ר״ד ה״ש מקשאנוב; ר״א ה״ש מצאנז; ר״ש ה״ש מוישניצא; ר׳ יעקב יצחק אונגר מזבנא; ר׳ עקיבא קורניצר מק״ק; ר׳ יחזקאל פיבל פ״ת מקלסני; ר׳ שמעון אלטר פ״ת מפודגורזע; ר׳ נתן גולדברג מלימנוב; ר׳ דוד צבי הכהן מרדומישלא. בדפים ט: ויא. חידושי בנו ר׳ זאב וולף.

אור לישרים, פירוש עה״ת בדרך החסידות, באותיות מרובעות. ח״א, בראשית, פאדגורזע, דפוס שאול חנניה דייטשער, תרס״א, ג, מא ד׳. ח״ב, שמות, קראקא, דפוס יוסף פישער, תרס״ח, ב, יח ד׳. הספרים ראו אור בסיוע ש״ב ר׳ פייבל אפטרגוט מקראקא. הופעת ח״ב נתאפשרה ע״י עזבונו של ר׳ שמעון יוסף ב״ר שלמה. בספר כמה מאמרים מבנו המו״ל ר׳ זאב וולף, המביע בשער ח״ב את התקוה להדפיס גם ח״ג מהכתבים שברשותו. הוא גם כתב הקדמות לשני החלקים, ובהן פירש את שם הספר, על כי רובו עוסק באורו של משיח ובעניני ענוה. בראש ח״ב מביע את התקוה שתרע״ב תהיה שנת הגאולה. מהסכמות שקיבל הדפיס בשני החלקים רק את אלו של: מהרש״ס; מהר״ש מבובוב (ראה הספר בכת״י ואמר להדפיסו); ר׳ יעקלי מהרימלוב (ידיד נפשי מנוער); ר׳ ישראל ניימן דומ״ץ קראקא (לשני ספריו).

הִיבְּנֶר

ר' יחיאל מיכל ב"ר ישראל משה **היבנר**
מניזנוב (תקצ"ד — תרס"ז)

נולד בניזנוב בחשון תקצ"ד כבן יחיד לאביו ר' ישראל משה ב"ר משולם פיבוש מקולומיאה, נכדם של רבי משולם פיבוש הלר מזבריז', ושל ר' ישראל משה שנקרא הירושלמי, ברח לטיסמניץ בה נתקבל לרב, ושם נטמן. זקנתו הענציא אשת רמ"פ מקולומיאה נפטרה בצפת אחרי תרל"ה. אחותה יהודית האריכה ימים עד אחרי תרס"ה. היתה אשת ר"מ ב"ר נחמן מרדוביל גיסו של המגיד מזלוטשוב. אחרי פטירתו היתה בבית רמ"מ מקוסוב ראש המשפחה, וכל הנכדים היו חסידי צאצאיו. רק לה היה קורא בשמה יהודית, והסכים שתשא את ר' יצחק איזיק מניזנוב זקנו של ר"מ, ונולדה לה ממנו רק בתה ריבלה. כמו"כ התיחס ר"מ לר' צבי שפירא, רבה של יגולניצה בזמן הבעש"ט.

בגיל רך נפטר עליו אביו ביום ג' שבט, ולא זכר איך נראה. אמו רבקה מלכה (נפטרה ה' אלול תרט"ו), בת ר' יצחק ויהודית ונכדת המהרש"ל, נישאה בשנית לדודו ר' יצחק גדליה הכהן כ"ץ, נפטר ב' אייר בין תרל"ו לתרנ"ד. מגיל שש־שבע נתגדל על ברכי אביו חורגו, והוא שהשיא לו בתר"י את בתו וויטשא רבקה, נפטרה בשבת ח' שבט תרס"ה. למד זמן מה בבוצץ לפני רב מובהק (נחלה לישראל, יז). בתר"ח למד אצל ר' זושא פאליק שנסע אותה שנה לר"מ מפרימישלן (הקדמה לשו"ת הד"ר, תרנ"ד, ח"ב).

משנת תרי"ב מילא בפועל את תפקיד הרב בניזנוב באורח בלתי רשמי, והחליף שו"ת עם גאוני הדור בענינים חמורים. בתרט"ז חתמו למענו רוב יהודי העיירה, למעלה מחמישים, ומשבת נחמו נהג את נשיאותו בביהמ"ד המקומי מיסודו של רה"ק ר' מאיר ב"ר צבי הרמן. תקיפי העיירה מיאנו בו, אבל הסכימו לקבל את בוררותו של רבי אברהם מסטרטין שבא למקום ופסק לטובתו. גם המהרש"ק התערב למענו, וכתב בתרט"ז המלצה וסמיכה (אני רואה בו שהוא בקי בהוראה ושכלו ישר להורות כהלכה, וכדאי הוא לסמוך על הוראתו כאחד המורים, ולהורות אפילו בעיר גדולה שבגדולות). במכתב שני כתב שהוראות מורה אחר מלבדו יהיו כחתיכה דאיסורא. מכתב שלישי הריץ ליחידים בעיירה, ובו הזכיר שעל פי הרוב, החולק על הרב אינו יוצא נקי. כמו"כ כתב לקהילה מפוארת שיקבלוהו כרב. גם השו"מ כתב אז עבורו המלצה וסמיכה (נחל"י, סוף טו). רק בתחילת תרי"ט השלימו עמו אנשי ריבו. כולם קיבלו את מרותו, ואף בעלי הבנק נתרצו להחזיק בו. את דרשת שבת שובה דרש כבר בביהכ"נ הגדול, והיא נדפסה במשכנות הרועים, ח"ב, בסוף קונ' עת שלום, מדף טו: חיזק את מוסדות הדת, ותיקן תקנות מועילות (שם, קונ' עת דודים, דפים כא, כה). עבר לפני התיבה בתפילת נעילה.

נחשב מגדולי הרבנים בעלי ההוראה, והתכתב עם גדולי הדור שהשיבו לו בחיבה. נסע כחסיד אל גדולי הצדיקים בימיו, אך בעיקר היה אדוק באדמור"י בית סטרטין. זכה להדפיס בחייו ספרים רבים שנתקבלו בחיבה ובהערצה בעולם התורה. שפוכה עליהם ענוות חן ותום נעורים, ורק חוסר הסדר שבהם מונע הפיכתם למקור חשוב בענינים רבים. אילו היו מטפלים בההדרתם בסדר מתוקן ועם מפתחות, היו מוצאים אוצרות בלומים. באחרית ימיו נתערערה בריאותו. בתרמ"ט שכב חודש בבי"ח בקולומיאה בגלל מחלת עינים. בתחילת תרנ"ט חלה אנושות, ובשבט בירך הגומל. באדר תרס"ד נחלה מאד, וצדיקי הדור ביקשו עליו רחמים (לבושי מכלול, סוף כו). נפטר בשנת תרס"ז אחרי שכיהן בניזנוב יותר מיובל שנים.

בספריו מרבה להזכיר את הצדיקים שהסתופף בצילם ונסע להכירם, ורבים מהם נספדו על ידו. רשימה חלקית מסר בשו"ת הד"ר, תנינא, דף כט: בהיותו תינוק לקחתו אמו אל הדע"ק שנתן בו את עיניו לטובה. בילדותו בא המהרי"ץ מסטרטין לבקר בניזנוב, ואז רמז לו זקנו שיבקש להתברך. כשעשה כדבריו הניח הצדיק את ידו על ראשו, ואמר בבדיחותא: הנה ברכתיך ברוך. משבועות תרי"ד חסה בצל רבי אברהם מסטרטין. רבו ציוהו בתרט"ז לענות בענין חמור של אברך מחודורוב (משכה"ר, ח"א, לז, והמכתב שקיבל ממנו, שם, דף טו:). לשבת שקלים תרי"ח נסע ר"א בקור עז לניזנוב, ושהה שם ח' ימים כדי להשקיט את המחלוקת שהתעוררה

נגד רי״מ. נסע גם אל האח רבי אליעזר מאזיפולי. הוא שבת בניזנוב בשנה שלפני פטירתו, והיה הסנדק של ישראל משה בנו יחידו של רי״מ. כמו״כ נסע אל האח השלישי רבי שמואל זנויל מסטרטין. אח״כ דבק ברבי אורי לנגנר מרוהטין, ועשרים שנה ברציפות נסע אליו לשלוש שבתות בשנה. בתרל״ה נידה את מי שברכו (נחל״י, נ). כל שנה נסע לרוהטין, והיה מקבל שם לברך בתורה על עשרת הדיברות. גם בתרמ״ט יצא לדרך, ובבואו לבוזנוב נודע לו מפטירת רבו. בל״ג בעומר נתכבד שם בסנדקאות לילד שנקרא בשם אורי, ודרש שם הספד. המשיך בדרכו לשבועות לנחם את הבנים, ובשבת שובה הספיד את רבו, והדפיס את ההספד בשם הלולא דרבי. אחריו נסע אל בנו ר׳ יהודה צבי לנגנר מסטרטין, והכיר גם את הבן השני ר׳ יצחק אהרן מרוהטין.

בצעירותו נסע פעם לר״י מרוזין בעת שהיה בבורשטשוב, יחד עם אשתו ואמו שנתנה פתקא ופדיון נפש. אל בניו נסע פעמים אין ספור. בפאטיק היה בפעם הראשונה אצל רבי אברהם יעקב לר״ה תרי״ב (משכה״ר, קונ׳ עת מצוא, דף כג: ושער בת רבים, דף ג השלישי), ואח״כ פעמים רבות. בבואו פעם לשבות בסדיגורה, שלחו רא״י להכשיר את המקוה בטשרנוביץ (נחל״י, לה). אצלו הכיר גם את בניו הקדושים. נסע גם אל ר׳ דוד משה מצורטקוב, והכיר את בנו ר׳ ישראל. בשולחנו של ר׳ מרדכי שרגא מהוסיאטין ראה עוצם עבודתו (שו״ת הד״ר, תנינא, כח), והכיר את בנו ר׳ ישראל. נסע לפורים אל רבי יצחק מבוהוש, שהסכים לשידוך של בתו עם בנו של אב״ד בוהוש, וקרא את התנאים. נסע אל רבי שלום מבלז לר״ה האחרון בחייו בתרט״ו, ופעמים רבות אל בנו רבי יהושע. ליארצייט הראשון שלו בתרנ״ה, נסע לבלז אל בנו המהרי״ד. כמו״כ הרבה לנסוע אל רח״ה מאלסק, ועמד מקרוב על עבודתו בקודש של בנו וממלא מקומו ר׳ יצחק. היה אצל הבן גם לשבת שלפני ל״ג בעומר תרס״ג, וקיבל באותה שנה את מכתב איחוליו לרפואה שלימה.

בראש לבושי מכלול כותב על זקניו חסידי רמ״מ מקוסוב: ״ועד היום אנו משועבדים לזרעו״. היה פעמיים לר״ה אצל ר״ח מקוסוב, כנראה בתרי״ג—תרי״ד (שער בת רבים, בתחילת הקונ׳ השלישי שבראש נחל״י). שבת לפני פסח תרכ״ג אצל הגיס ר׳ גרשון אשכנזי אב״ד קולומיאה. התענג מאד משולחנותיו ומתפילותיו, והשתעשע עמו כמה פעמים בענינים רמים. באותה שנה פקד ר׳ יעקב שמשון מקוסוב להקריב אל רי״מ את המחלוקת עם השו״ב בסטאפעשט (משכה״ר, ח״א, כט). פעמים רבות מאד שבת בויזניצא אצל רמ״מ, משבועות תרי״ז ועד פרשת תזריע תרמ״ד. מסר לו את ספרו נחלה לישראל, ושמע ששבחו ברבים. נסע גם אל בנו רבי ברוך, והדפיס את ההספד שנשא עליו בשו״ת הד״ר ובקונ׳ זכר רב. המשיך לנסוע אל בנו רבי ישראל, ופגש אצלו את הגיס רבי יהושע מדזיקוב, ששלח לו את הספר אמרי נועם ח״ג על המועדים (הדרת קודש, מה.). בשבת תולדות תרנ״ו היה באטיניא אצל רבי חיים, ובעונג תיאר את הריקודים שם בשמחה רבה.

נסע אל ארבעת חתני רבי מאיר מפרימישלאן. שתי שבתות עשה אצל רבי יחיאל מיכל מושקוביץ מגלינא. אל רבי אברהם חיים רדליך ממיקולייב נסע לכמה שבתות, והיה אצלו גם כששבת בטלומטש בשנה שלפני פטירתו. כמו״כ נסע אל חתנו ש״ב רבי יוסף יוסקא הלר־גוטסמן מלשקוביץ, ואל בנו ממלא מקומו ר׳ אהרן אריה. אליו נסע במיוחד לשבתות שלפני הילולת דו״ז רבי שמשון מאוזירן שנטמן בלשקוביץ.

הכיר גם את צדיקי רוסיה, ובשבת שלפני סליחות תרכ״ז היה אצל רבי יצחק מנשכיז (נחל״י, דף יד). ביקר גם את נכדי ראי״ה מאפטא בזינקוב ובמזבוז. השתטח שם על קברי צדיקים בבית העלמין (שם, טו.), ופקד עוד בתי קברות במקומות רבים. בר״ח אלול שבת אצל רבי אהרן מטשרנובל, וכשהתפלל שם באה לו התעוררות בכיה גדולה בתפילתו. נתברך מהרבי, וקיבל מיני מתיקה שהיה מחלק בר״ח. את פני רבי אהרן מקרלין קיבל אצל חתנו רא״י מס״ג, ור״א נתן לו קוויטל עבור הרבי מסטרטין. ראה שהתפלל בזקנותו יותר מכוחו (שער בת רבים, בתחילת קונ׳ ג׳ שבראש נחל״י; לבושי מכלול, כו). אצל רבי אברהם מטריסק היה לשבת בימי השובבים, והיה מצוה להתענות בעש״ק.

בשבת כשאמר הרחמן הוא ישלח לנו את אליהו הנביא סמך ראשו לכותל, נתעלף כחצי שעה, ואמרו שיש לו אז גילוי אליהו. ההספד שאמר עליו בשבת שובה תר״ן נדפס בהלולא דרבי, דף י: כמו״כ נסע אל רבי דוד מטולנא, ובן אחיו רבי משה ממקרוב.

שבת אצל רבי דוד מדינוב, וראה שהיו לו אלפי חסידים יראי השם. נסע גם אל בניו רבי ישעיה נפתלי הירץ מדינוב, רבי צבי אלימלך מבלוזוב ורבי מאיר יהודה מבוקובסק, וכן אל רבי שלמה שפירא ממונקטש. כמה פעמים שבת אצל מהרי״א מזידיטשוב, ואח״כ אצל בניו ר׳ אלכסנדר סנדר יום טוב ליפא, ר׳ שלמה יעקב מסטרי, ר׳ ישכר בריש מדולינא, ר׳ אליהו ור׳ מנחם מנדל מזידיטשוב. בשנת תרנ״ז היה בדולינא, בנישואי בתו היחידה

של מח׳ ר׳ יהודה צבי ב״ר ישכר בריש אייכנשטיין. ראה את מהרי״א מקומרנא בשבתו יחד עם בן דודו מזידיטשוב בשבת ההילולא של דודם העטרת צבי, והתענג במחיצתם (שער בת רבים, דף יא: השלישי). הספיד את בנו רבי אליעזר צבי. נסע גם אל רבי אורי יולס מסמבור.

היה כמה פעמים אצל הדב״ח בצאנז, ובשבת שקלים תרל״ה (הלכה למשה, הל׳ נג בראש נחל״י). ראה שהניח אמה נגד הפתח (משכה״ר, ח״א, דף צ.). נסע גם אל רבי יחזקאל שרגא משינאווא, וכשהתפלל עמו בדרך, הורה לו ריי״ש בשם השר שלום, לעשות קשר של ראש קבוע (הדרת קודש, ב:). כמו״כ נסיע אל יתר האחים רבי דוד מקשאנוב, רבי אהרן מצאנז, ורבי ברוך מגורליץ, ושבת גם אצל רבי שלמה מבובוב. החליף מכתבים עם הייטב לב, והיה אצלו בשבת האחרונה לפני פטירתו. בגלל הקפדת הייט״ל חזר בו מהסכמתו על ספר המדריך, ולבקשתו השיב לו ריי״י שנמחל לו. הכיר שם גם את בנו הקדושת יום טוב. בדרכו הספיד בבורשא את האב״ד ר׳ יעקב צבי ולדמן, בנוכחות בני המנוח. החליף שו״ת רבות עם המהרש״ק החל מתרי״ג, וזכה לקבל פניו (משכה״ר, ח״ב, קונ׳ עת דודים, דף ח:). כמו״כ קיבל את פני השו״מ והמנ״ח. עם מהריא״ז צוזמיר נפגש אצל חתנו הגביר בסטניסלב, והתווכח עמו בדינה של האשה מחודרוב (משכה״ר, ח״א, סוף תשו׳ לז). התכתב עם ר״א הורביץ אב״ד וינא, והכיר את ריי״ש שמלקיס. ר׳ יצחק חיות אב״ד ברודי ור׳ יוסף פנצר ראב״ד דרוהוביטש נתנו לו את ספריהם (הדרת קודש, מה.). את כל אלו הזכיר בספריו, ואין ספק כי הכיר עוד רבים אחרים.

היו לו רק בנות, עד שנולד בתרכ״ד בנו יחידו א. ר׳ ישראל משה; ב. לאה יהודית נישאה בתרכ״ט לר׳ שמואל מרדכי כ״ץ, ב״ר אורי גיסו של רבי אברהם מסטרטין. אחרי שנתאלמנה בתרמ״ט נישאה בשנית לר׳ שמעון צבי וייגר אב״ד קרופיטש; ג. בילא דבורה זו׳ ש״ב ר׳ משולם פיביש הלוי הלר מסניאטין; ד. יענטי זו׳ ר׳ משה ראובן גינצבורג אב״ד חודרוב; ה. זו׳ הרב חיים ברוך הוכברג ממלא מקומו בניזנוב (זיווגה השני?); ו. זו׳ רב״צ הכהן מעט מברוזדוביץ, ב״ר יצחק גיסו של ר״א מסטרטין; ז. הדסה מלכה זו׳ ר׳ יוסף הלוי סג״ל, בנו יחידו של ר׳ שבתי אב״ד בוהוש (נפטר ביום ג׳ כ״ח סיון תרס״ג), בנו של ר׳ יצחק דוד וחתנו של רבי משה מקיטוב. ריי״מ החליף שו״ת עם מחותנו ובנו המפולפל, נחלה לישראל, כט, ל, לט בתרל״ד (כשהבן מיול״ח); שו״ת הד״ר, תנינא, לא, מז ודף מד; הדרת קודש, דפים לא.-לז. בתר״ס. נולדו להם: 1. יצחק דוד. נולד בשושן פורים תרמ״א, והבריא אחרי שנואשו ממנו (הד״ר, ח״א, ד:); 2. אשת העילוי רב״צ רולר, בנו של ר׳ יצחק איזיק אב״ד פנזשט ואחיו של רח״מ אב״ד ניאמץ. נולדה ביום כ״ד אד״א תרמ״ג, והתארסה בתר״ס. בעלה קנה את רבנות בוהוש מחו״ז ר׳ שבתי, והוסכם שם על הכל. אז בא הרב שמשון אהרן להסיג גבולו, וחו״ז נחלץ בזקנתו בתרס״ג למערכה עבורו. קיבל תשובות רבות מרבנים לטובת נכדו, והדפיסם בספרו לבושי מכלול, דף יא השני, ובקונטרס מיוחד הנקרא ואלו האיסורים... מונקאטש תרס״ד.

בספריו אוצר בלום של ידיעות מגדולי דורו, ודברי תורה ששמע מהם. נהג לערוך רשימות של דברים נאים ששמע, וכללם בספריו. בגלל מצבו הכספי היה מדפיס ומפיץ קונטרסים, ולבסוף איחדם כספרים. ספרו הראשון הוא **משכנות הרועים**, למברג, דפוס ש.ל. קוגל־לוין, תרכ״ה, ג, פט; ב, כה, כז, כא ד׳. שער מיוחד לכל חלק: בח״א נ׳ שו״ת וחידושים, בח״ב ההספדים שנשא בניזנוב: **עת דודים** — על רמ״ז איטינגא מלבוב, ר״ג אשכנזי מקולומיאה וריי״מ קריסטינפולר מברודי שנפטרו בחודש אחד; **עת מצוא** — על ר׳ אברהם מסטרטין, ואחיו ר׳ אליעזר מאזיפולי (ד׳ הדפים האחרונים); **עת שלום** — על השר שלום מבלז. בהקדמתו מודה לר׳ יהודה ב״ר צבי הרמן שסייע לו בהדפסה, ובקולופון לתלמידו ר׳ יהודה צבי שטרח בהעתקה. המסכימים: השו״מ עם ד״ת (יעץ לו לקרוא לספר מיכל המים); מהרש״ק (דבריו חביבין עלי פעם בפעם); ר׳ אלעזר הורביץ מויען (נגלה אלי במכתב כפעם בפעם, שאל כענין ופלפל בחכמה בדברים של טעם... הנהו נודע למשגב בין גאוני וחכמי הדור לאדם ביקר). את שלושת הקונטרסים הדפיס בנפרד, ובהקדמה לח״ב מצטדק על שקבעם כאן בסדר זה, כי הראשון נדפס בתוך שנה לאבל, השני עדיין בתוך השנה, והשלישי אבלות ישנה. עוד מצטדק בתום לב, כלפי הטוענים שנגע בכבוד ר״א מאזיפולי. דף מילואים על הקונטרסים הדפיס בסוף ח״א. את הספר הדפיס בכמה מאות עותקים, ותוך כמה שנים אזל כליל. מכיון שהיתה לו דרישה רבה החל בתרמ״ב להדפיסו מחדש, ואף נטל הסכמות חדשות. בלבושי מכלול סוס״י כו הוא מספר שהוסיף על כל דף מה שנתחדש לו בינתים, וקרא למהדורה זו משכנות מבטחים. לשער האגדה קרא פתח המשכן, וכלל בו כמה הספדים. בין היתר ספד לרח״ה מאלסק, וכתב שהשתמש בקבלה מעשית. מאה עותקים שלח אל בנו רבי יצחק מאלסק, והוא התמרמר והחזירם באמרו שראויים להישרף, כי כל מה שפעל אביו היה רק ע״י תפילה. ההדפסה נתמשכה עד תרמ״ז, ואז פרצה שריפה שכילתה את כל הקונטרסים שבביתו, וגם את מה שהיה בדפוס לא זכה לגמור. רק כעבור זמן הדפיס את ההספדים

כקונטרס דובב שפתי ישנים, ושינה בו את השורות שעוררו את הביקורת.

נחלה לישראל, שו״ת ודרושים, לעמבערג, י.מ.ניק וא.ו. סלט, תרל״ו, ב, יג, י, לא; נב ועוד ד׳. בהסכמת הייטב לב כותב: כבר ת״ל יצא טבעו בעולם בספרו הקדום, ושבחוהו רבנן. השו״מ אמר לו, שאין צורך לתת לו עוד הסכמה. בהקדמתו מביע את שמחתו על שספרו הראשון נתקבל בבתי מדרש ומצוטט בספרים, מוסר שמדפיס כעת אלף עותקים, ומתרעם על שבגלל חסרון כיס יצא הדפוס הפוך ומשובש. את כתב ידו העתיק לדפוס ר׳ גדליה יצחק ארוך מלבוב (ש״ב?), ותשובה אליו: מ. בראש הספר: **שער בת רבים** — דברי אגדה שדרש במקהלות. בדף ו. מזכיר שהשיא כמה מבנותיו, ומשבח תקנות הקיסר ביחס ליהודים. בדף טו מתמרמר על מחלוקת תרכ״ט. כמו״כ דרשות לכמה חתונות בתרכ״ט (ט), לשבת הגדול תרכ״ז (לב), ולשבת שובה תרל״ב (כז). מדף [טז:] **הלכה למשה**, קובץ הלכות וחידושי דינים שנשאל הלכה למעשה. בספר נ״ז שו״ת (כח כפולה). סי׳ מא לבוני קלויז קרלין בצפת. שלח להם 25 רו״כ מהגביר ר׳ איצי ב״ר מאיר הרמן. הקונטרס שער בת רבים נדפס בנפרד בזאלקווי, שטילער, תרל״ו, יד, י, כט ד׳. בספרית הרמב״ם עותק עם שער בכתב־יד. בתרמ״ה לערך הדפיס קונטרס דובב שפתי ישנים. נועד להיספח למהדורה השניה של משכנות הרועים, ומכיון שנשרף נדפס שוב בסוף הלולא דרבי.

כשנפטר בתרמ״ט רבי אורי מרוהטין רצה להדפיס ג׳ קונטרסים של הספד, הלכה ודרוש. הסתבך בעסקי ההדפסה בקולומיאה, והמשיך בלבוב. **הלולא דרבי**, ההספד, קאלאמעא, דפוס אלטער טייכער (בילוס), תר״ן, ג, כב ד׳. מעבר לשער מודה לברון הירש מפריז שתרם לו 150 רו״כ אחרי שריפת ביתו, באמצעות ר׳ שמואל קלרמן מלבוב. בראשו הקדמה, ובסופו לוח התיקון והשמטות. ח״ב של ספר זה הוא **שו״ת הד״ר**, לעמבערג, דפוס חיים ראהאטין, תרנ״ד, ב, כ; יד, ז; יב ד׳. בדפים הראשונים כ״ה שו״ת. בסי׳ יא דרשת שבת שובה תרנ״ב. סי׳ יז-יח הוא הספד על רבי ברוך מויזניצא שנשא ביום ה׳ לפרשת ויחי תרנ״ג. מזכיר בו את פעולות הנספד למען ישוב א״י, פורט רשימת בניו, מגדירם, ומונה מעלותיהם. אח״כ חידושי חתן בתו, וקונטרס כרמי שלי מחתנו ר׳ משה ראובן גינצבורג. מאוחר יותר הדפיס שם באותה שנה אצל י.מ. ניק דפוס פ. בנדרסקי, יד, יב ד׳, את ההספד שבסי׳ יז-יח כקונטרס נפרד **זכר רב**, ובראשי הדפים: שו״ת הד״ר. בהקדמתו מספר שעבר להדפיס בלבוב, בגלל הקשיים שנתגלעו בקולומיאה. גם כאן נספח כרמי שלי. **שו״ת הד״ר** תנינא, פרעמישלא, דפוס זופניק-קנאללער, תחילת תרנ״ט, א, צב; יב, ב, ד ד׳. להדפסה סייעה אסתר אחותו מאמו, בת דודו אביו חורגו והמיו ר׳ יצחק גדליה הכהן, לע״נ בנה יחידה שנפטר בשליש ימיו מבלי שהשיאתו: מנחם יוסף בן יעקב. כשמסר ספרו לרבי משינאווא, הקפיד על קריאת שם הד״ר (דף נא.). בדף נד. הדפיס מתוך ההסכמות שברשותו, את הסכמת ר׳ יואל אשכנזי אב״ד זלוטשוב מתרמ״ב (ואנכי הרואה שהוא ת״ח ממולח טהור קודש, בקי באחרונים ומפולפל), ור׳ משה תאומים אב״ד הורודנקה מתרמ״ז. בדפים לג, מד, מט, תשובות מתרנ״ב-תרנ״ח ששלח לו השד״ח בידידות רבה מקרסובזר ומחברון, והאחרון בחתימת ר׳ אברהם ניסן אשכנזי. נספח בסופו קונטרס הספדים מתרמ״ה שכבר נדפס פעם אחת ונשרף, **דובב שפתי ישנים**, לעמבערג, דפוס חיים ראהאטין, תרנ״ח, יב, ו ד׳. בדפים שבסוף ״הוד והדר״, ובהם רשימת מסייעיו: ש״ב רבי מאיר מושקוביץ משאץ, בנו של מהריל״ס בדרוהוביטש, ר׳ שמואל שטרויס מקרלסרוה, רצ״א שפירא מבלוזוב, ר׳ שלמה מסאסוב, ר׳ חיים אריה ליב הורביץ מקראקא, הדרכי תשובה ע״י בנו, הברון ר׳ שמעון זאב וולף רוטשילד מפפד״מ, ומכתב מהשד״ח בתרנ״ט. ההספד הלולא דרבי צולם מחדש בניו יארק תשל״ד, כאחרון בשלושה ספרי סטרעטין, אחרי אמרי ברכה ולקוטי תורה מהר״י. נספח גם דובב שפתי ישנים, אבל מדפי הוד והדר צולמו רק שלושה עמודים וחצי, וחסרים עוד ארבעה שלא צולמו.

הדרת קודש, ההספד שנשא על רבי יחזקאל שרגא משינאווא, מונקאטש, דפוס קאהן עט קליין, תר״ס, מו ד׳. רוב הספר עניני הלכה בדברים הנוגעים לספריו, ובדף האחרון דרשה לרגל מלאת לקיסר שבעים שנה.

בדפים יא:-כז: הערות על ספר ארחות חיים מר׳ נחמן כהנא מספינקא, בדרך כלל מתוך ספריו. בדף ל: תשובת ר״נ כהנא מתר״ס. בדף לד:-לה. תשובת רח״מ רולר מניאמץ מאותה שנה.

לבושי מכלול, מונקאטש, דפוס קאהן עט פריעד, תרס״ה, ב, מב; ז ד׳. בספר כ״ח שו״ת, ובעיקרו חידושים ומילואים לחיבוריו הקודמים. בהקדמתו מוסר שושלת רבני יגולניצה, ואח״כ עמוד השמטות. בסופו קו״א **מכללתא ומלבשתא.**

בסי׳ א דרשת שבת שובה תרס״ג. בסי׳ ב העתק המקומות שנזכר בשד״ח, ובקו״א דף ב. תשובתו מחברון בתרס״ג. בסי׳ ג מכתב מר׳ יהוסף רוטנברג מקאסאן שבהונגריה, עם שני מכתבי האדר״ת מירושלים בתרס״א-תרס״ב. בסי׳ ד, יט, ובקו״א דף ב: הערות על ספר לקוטי מהרי״ח, וחילופי שו״ת עם מחברו ר׳ ישראל חיים פרידמן אב״ד ראחוב בתרס״ד.

שלשה ספרים נפתחים: א. **מעשה יחיאל** עה״ת; ב. **מיכל המים** על תהילים; ג. **מיכלא דאסווותא**,

הערות ותיקונים לחיבוריו הקודמים, לרבות מה שהעירוהו ת״ח שונים, ובמיוחד ר׳ חיים ישכר גראס אב״ד פעטריווא בהערותיו ״ישמח חיים״ (בדפים כא., כב:-כה., כז:-ל., לז:-לח:, סאטמאר, דפוס נתן מנחם איסטרייכער, תרס״ז, ב, נב (בלי מג-מד); יב; מ ד׳. בהקדמתו כותב שאת השם מיכל המים הציע לו השו״מ לספרו משכנות הרועים, ובו גם רמז לשם משפחתו. בראש שני הספרים האחרונים מודה למסייעיו ר׳ ישראל מאיר מרגליות מטשרנוב שליד סטניסלב, וש״ב ר׳ משה ב״ר נפתלי פרידלר מרוזניאטוב שהדע״ק היה דודו.

בדף א: הספד על השד״ח. בדף ב מכתב מתרס״ג לבעל תבואות השדה. בדף ז: תשובה לבחור אלקנה קורנבלוט ב״ר צבי שו״ב רדוביץ בתרס״ה. בדפים טו., יט:-כ. מכתבים לר׳ יצחק קליין דומ״ץ סטמר, ובדף כב לר׳ צבי יחזקאל מיכלזון מפלונסק.

תשובות אליו: אבן יקרה, תנינא, לב; אבני צדק (ט״ב), או״ח, כט, יו״ד, קח, קמד; ארץ צבי, יו״ד, א; בית דוד, ח״ב, פז בתרס״ה; בית יצחק, אה״ע, ח״א, פא בתרנ״ב; בית נאמן, יא; בית שלמה, או״ח, נה, סט, יו״ד, ח״א, כב, לט, ע, צא, ח״ב, סח, סט, פב, צ, קצח, אה״ע, ח-י, עז, חו״מ, קד בתרט״ו-תר״ל; דבר משה, ח״א, ז, נח, נט, תנינא, צא, צב; דברי חיים, ח״ב, יו״ד, נח, צט בתרכ״ב; דובב מישרים, ח״ג, קט בתרנ״ב מר״י מהרימלוב; הרי בשמים, תנינא, סה, קצה, תליתאה, מז (שם העיר בגט) בתרנ״ב-תרנ״ח; ובחרת בחיים, חו״מ, כ, כב; חסד לאברהם, קמא, או״ח, כג, לח, יו״ד, לו, עה, קיב, קיג, אה״ע, לח, נא, חו״מ, יד, תנינא, או״ח, כא בתרי״ג-תרכ״א; טוט״ד, תנינא, קנב, רד, ובסוף: ב, לג, תליתאה, ח״א, קעח, קפא, רלח, ח״ב, קצט, רמד; יד אלעזר, צח, ק בתרט״ז-תרי״ד; יד יוסף, כה, לז; מהריא״ז, עג בתרי״ג; שו״ת מהרש״ם, ח״ב מה בתרנ״ה; מנחת שי, ח״ב, יד; קול יהודה, ב; שו״מ, קמא, ח״א, מח, נה, קער, ח״ג, קע, תנינא, ח״א, פב, ח״ג, קכ, קלא, ח״ד, י, כט, מב, קלה, תליתאה, ח״א, תעא, רביעאה, ח״ג, קמז, שתיתאה, מח בתרי״ג-תרכ״ג. שני מכתביו נגד הציונות זויפו בדובב שפתי ישנים, ח״ב, קיא-קיז, בתרנ״ח לר׳ יעקב צבי פלייסיג, ובתרס״ג לד״ר משה גידמן.

ר׳ ישראל משה ב״ר יחיאל מיכל היבנר

נולד בניזנוב בשבת י״ח חשון תרכ״ד, כבן יחיד לאביו האב״ד ר׳ יחיאל מיכל. אביו מל אותו בעצמו בזמנו, והסנדק היה רבי אליעזר ברנדויין מאזיפולי. אביו מביא בספריו את הדרשה שנשא במילתו (בסוף קונ׳ עת שלום), כשהתחיל ללמוד תושב״כ ושבע״פ (שער בת רבים, דף ה.), וההספד על אשתו (הד״ר, דף ז:). בתרס״ה בחיים עם בנים ובנות.

ד״ת ממנו בספרי אביו: שער בת רבים, דף ח. השני, בראש נחלה לישראל, תרל״ו; דובב שפתי ישנים, ד.

ר׳ שמואל היבנר

מנדבורנה (נו׳ תרנ״ח)

נולד בנדבורנה ביום כ״א כסלו תרנ״ח, לאביו בנו של ר׳ יוסל היבנר נכד הדרך אמת, התוי״ט

הרב שמואל היבנר

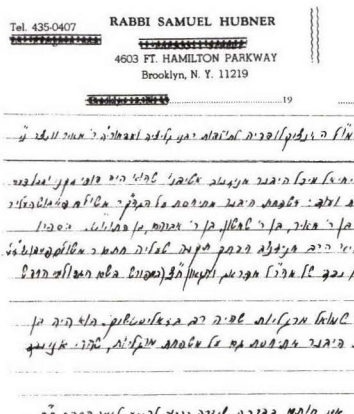
והמהרש״ל. ר״ש מתיחס אליהם גם מצד אמו, בתו של ר׳ משה טבק חתנו של ר׳ דוד מאיר באב״ד מסניאטין וצפת. זקנו ר׳ יוסל נסע אל ר״ח מקוסוב, רמ״מ ור״ב מויזניץ, ור״ח מאטיניא. היה מחשובי קלויז אטיניא בנדבורנה, עד לפטירתו בכסלו תרע״ג. באיגרתו אלי כתב ר״ש שנקרא על שם זקנו ר׳ שמואל מרגליות אב״ד זלישטשיק, בן אחיו של המאיר נתיבים. ר׳ יחיאל מיכל אב״ד ניזנוב היה דו״ז, וכשבא לנדבורנה התאכסן בביתם.

היה השני מבני נדבורנה שנסע לישיבות. מילא כרסו בש״ס ופוסקים אצל הרב פנחס הורביץ בישיבת ברודשין. במלה״ע הראשונה ברח לווינא, והשתלם שם ובברלין. אחרי המלחמה השתקעו הוריו בסטניסלב. נסע לפרקים לנדבורנה להרצות בנושאי פילוסופיה. בן דודו שם היה מאיר היבנר (תרל״ח-תרפ״ו), מייסד ביה״ס שפה ברורה והוצאת הספרים פאמיליענבלאט. הדפיס שם ובווינא בשנים תר״ע-תר״ץ לערך, ספרונים של שירי ציון בעברית, יידיש וגרמנית, קורות היהודים, ומדינת היהודים עם פרטי מידע רבים ומפה מקופלת, 48 עמ׳. במלה״ע השניה מסר את בנו יחידו יקותיאל זלמן חיים בן הארבע לטיפול במשפחה נוצרית, וירד למחתרת אצל ספר בלגי. אשתו יאכעט סיכנה

עצמה למענו להשיג לחם. במחבואו עסק בתירגום כמה ממסכתות מהש״ס ליידיש, ניקוד הטקסט ותוספת סימני פיסוק, ללא כל ספרי עזר. העבודה נשאה חן בעיני ר׳ נתנאל לעווקאוויטש נין המהר״ל, מראשי הציבור היהודי בבלגיה, ובדיוניהם השתתף לפרקים גם הרב המאירי־פוירוורגר. בתש״ח היגר לניו־יורק, ושימש כרב ביהכ״נ לינת הצדק, ואח״כ עין יעקב. בנו נשא את חיה, וילדיהם: לאה, מרים, שרה, משה, ויצחק אהרן.

בתרפ״ז החל לפרסם ב״הארץ״. אחרי המלחמה השתתף בכתבי העת ביידיש: אונזער וועג בפריז, די אידישע שטימע בלונדון, ועוד. בארה״ב מפרסם באור המזרח, הדרום והדואר. כתב הקדמה לספר נדבורנה, ומאמר על רבניה ואדמורי״ה. את עבודתו משנות השואה בתירגום מסכתות מן **תלמוד בבלי** ליידיש, הוציא לאור ר״נ לבקוביץ עם הקדמותיו ואיזכור הקדושים בני משפחתו. ח״א, מסכת ב״ק, פריז ובריסל, תשי״ב, ולה בלבד נלוה פירש״י בצידי העמודים. המסכימים: רש״ד כהנא מירושלים, ר׳ ישראל שפירא אב״ד אנטורפן, ר׳ מרדכי לבוביץ אב״ד בריסל. ח״ב, מסכת ב״מ, בריסל תשכ״א, בהידור רב יותר. הסכמה ישנה מרש״ד, וחדשות מרבני בריסל: ר״מ לבוביץ ור׳ חיים מרדכי ב״ר משה קלנברג. ח״ג, מסכת ברכות, תשכ״ז, עם הסכמה חדשה מרח״מ קלנברג. אחרי פטירת המו״ל בתש״ל, רצתה אשתו רות־רודא להדפיס בת״א את מסכת ב״ב, ונותרה עוד מסכת שבת.

נימוקי שמואל, שו״ת בענינים שהזמן גרמן שצולמו ממאמריו בכתבי העת ובעיקר בהדרום, ירושלים תשל״ט, 335 עמ׳, עם הקדמתו. המסכימים: ר״מ פיינשטיין (אין הכרח שדעתי כדעתו... אבל הרב הגאון והמחבר הוא גדול בתורה); רש״ז אוירבך (אף שבחלק מהדברים כבר נדפסו ממני אחרת מדעתו... נוכחתי שידיו רב לו, וכוחו גדול בבירורי הלכה).

שמואל היבנר
רב בברוקלין
RABBI SAMUEL HUBNER
4603 FT. HAMILTON PARKWAY
Brooklyn, N. Y. 11219
Tel. 435-0407

מכתב מהרב שמואל היבנר מיום י׳ תמוז תשל״ט אל המחבר בתשובה לשאלותיו על המשפחה

מביע תודתו לר׳ שלמה לוי שתרם לזכר הוריו מנדבורנה, ר׳ יוסף ב״ר אברהם וזו׳ לאה בת ר׳ שלמה לנגסנר שנרצחו שם ביום ט״ו תשרי תש״ב, ומוסר בסוף את רשימת קרובי משפחתם. המחבר רצה להדפיס מהדורה משופרת בניו־יורק, אלא שמשך את ידו מזה.

לעקסיקאן, ח״ג, 120, עם ביבליוגרפיה; ספר נדבורנה, 3-6, 23-27, 55, 122-127, 188-189.

ר׳ שמשון היבנר

ת״ח בנדבורנה, אחי אביו של ר׳ יחיאל מיכל מניזנוב. בתו נישאה לר׳ משה ליב שד״ת ממנו במשכנות הרועים, ח״א, דף יח ע״ב, ואליו התשובה, כב.

הַיזְלְבֶּק

ר׳ יעקב נפתלי ראה לפי: **איזנברג, ר׳ יעקב נפתלי**

הַיזְלְבֶּרְג

ר׳ יצחק (איטשע) ב״ר יוסף משה **היזלברג**
מיברוב (תר״י׳ — תר״ע׳)

בנם של ר׳ יוסף משה אב״ד נמירוב צעיר בניו של רבי יצחק חריף מסמבור, ושל ריינטשע שנפטרה אחרי תרס״ח. בגלל טבעו הצנוע ברח מרבנות, ושלא כאבותיו יושבי על מדין שלח ידו במסחר ביברוב בה גר. מזוגתו גיטל נולדה לו הבת מינדל, אך לא בנים. מילדותו נודע כחריף מופלג, ובעירו קראוהו ר׳ איטשע למדן. נשא ונתן עם גדולי הדור, כגון השו״מ ועוד. חיבר בצעירותו ספר **הלכתא למשיחא** על עניני קדשים וטהרות, מכיון שלא רצה לתקוע עצמו בעניני הלכה למעשה. חלק ממנו, על הלכות קרבן פסח, הדפיס ביערוסלב, דפוס ל. סטירני, תרס״ח, ו, קב ד׳. בשולי ההלכות הפירוש **תולדות יצחק**, שהוא שמו השני של הספר. בראשו התנצלות המסדר והמגיה נח ב״ר חיים שטרן מלבוב, והקדמת אגדה מהמחבר. המסכימים: המהרש״ם; ראש״ל הורביץ מסטניסלב; ר׳ דוד מנחם מוניש באב״ד אב״ד יברוב (איש אשר יגע ומצא, והרבה מלא כריסו בש״ס ותוס׳... והיה לו פתחון פה ומו״מ של הלכה לפני גדולי הדור אשר לפנינו... ושמו עליו חן תפארה, ועכ״ז קיים בנפשו תמיד פת במלח וכו׳, ולא נהנה מכבוד התורה). מדף צה. מה שחידש בתרס״ה בסוגית קדושה ראשונה, ובילדותו בסוגית קידושי קטן וקטנה. בכמה עותקים נוסף לוח הטעות והתיקון.

תשובה אליו: שו״ת רמ״ץ, ח״ב, השמטות, י׳ בתרל״ב.

שמואל דרוק, יודענשטאדט יאווראוו, 52.

הַיזְלֶר

ר׳ יוסף שמחה

בנו של ר׳ יצחק. איש קוסוב. חיבר קונטרס מנוקד **משירי יוסף**, ובו ששה שירים ״בשבח הדת הצרופה ועבודת הלאם השלמה״. נדפס בסוף ספר התקנות של מנין המזרחי בקאסוב, בילגוריי תרצ״ב. מוקדש למלאת שבעים שנה לש״ב העסקן הציוני הותיק שמואל אברהם הייזלר.

הַיטְנֶר

ר׳ מרדכי זאב וולף

מחשובי חסידי בויאן בקראקא. נפטר בתחילת שנות התר״ף. ר׳ משה בקראקא נמנה על חסידי גור.

הִיטֶר

ר׳ אהרן

ת״ח בסטרי. הדפיס ספר **משה ואהרן**, לקט מפירושי הרמב״ם על התורה.

ממכתב ידידי החפץ בעילום שמו לפי מודעה שראה.

הֵילִיג

ר׳ שמואל

דומ״ץ בפשמישל. תשובה אליו: השיב משה, עו בתקמ״ט.

הילפרין, הילפרן ראה לפי: **הלפרין**

הַילְפּוּר

ר׳ אברהם

דיין בברודי. במנויי נועם מגדים תקס״ז.

הִילֶר

ר׳ זאב שמואל

מהתלמידים המובחרים של ישיבת בובוב בוישניצא.

תשובות אליו: בית פינחס, ח״ב, לב, לג בתרצ״א; מנחת יחיאל, ח״א, טו בתרפ״ט, ופרי העץ, יו״ד, בסוף.

ר׳ יצחק

ת״ח בסטריסוב. תשובה אליו: אמרי דוד, רי בתרצ״א.

הַימַן

ר׳ אברהם יהודה ב״ר מרדכי **הימן**
מטרנוב (תקצ״ב-תרע״ב)

נולד בטרנוב ביום כ״ט ניסן תקצ״ב לאביו ר׳ מרדכי. משנות התר״ך כתב בהמבשר, המגיד, האשכול והמצפה. יסד בעירו חברות לצורכי ציבור, כגון הבטחת נדוניה לנערות, ויגע בהן כל ימיו. חינך את בניו בדרכו, ובני עירו הוקירוהו על פעולותיו. נפטר ביום כ״ו תמוז תרע״ב. הדפיס שני ספרים אצל יוסף פישר בקראקא. **הזכרון והשכחה**, ספר פסיכולוגי המבוסס גם על חכמי העמים, תרמ״ז, 88 עמ׳. בהקדמה כותב שהוא ״מתוך ילקוטי הכמוס עמדי״. **סדרים והתרכזות** או דרכי ישועה, תרס״ד, 58 עמ׳. בספר רעיונות מקוריים לצדק ומוסר, איך להקים אגודה לפתרון בעית העוני בגליציה, ולהיטיב את מצבם החומרי של היהודים. מעבר לשער תודה לגביר הלל (היינריך) היימן. מעמ׳ 50: שם ושארית, על אמונת השארת הנפש.

המצפה, ה׳ אב תרע״ב, 3-4; מדינה וחכמיה, 81; ספר טארנע, ח״א, 204, 328; קרסל, לכסיקון, א, 600.

הִיסְטֶר

ר׳ שלמה ב״ר מיכאל **היסטר**
מפשמישל (תר״ן׳—תש״ב׳)

בנו של ר׳ מיכל שו״ב דפשמישל, ונמנה כנראה על משפחת חסידי הוסיאטין. תלמידם של רבני העיר ר״מ מייזלש ור״ג שמלקיס. מנהיג רוחני של צא״י בעיר. בין שתי המלחמות חבר בית דינו של רחצ״ה גלזר. נספה בשואה עם זו׳ אסתר מלכה בת ר׳ דוד משה ורמן מלבוב ושני ילדיהם הי״ד.

ספר פשמישל, 205, 287.

הִירְש

ר׳ יוסף ב״ר זאב צבי **הירש**
מקראקא (תרס״א-תשכ״ד)

נולד בקראקא בשנת תרס״א לאביו ר׳ זאב צבי (בנם של ר׳ שמעון וריזל, וילדיהם: חנה אשת ר׳ אלימלך יוסף הכהן מילר, נפתלי, מעכא יוטל), ולאמו חנה בת רבי ישכר דב ברנדס, שנקרא רבי בריש רדומסקר ונמנה על גאוני העיר. למד אצל זקנו

הרב יוסף הירש בצעירותו ובזקנותו

ששינן לו תמיד לזכור, כי הוא החוליה הט״ו בשלשלת לומדים מפורסמים. נודע כת״ח מובהק, והלומדים אהבו להשתעשע עמו. מו״ץ בקראקא לפני המלחמה. נשא את ריזל בת ר׳ שמחה פ״ת אב״ד סקאווין. נספתה בשואה עם בנם הקטן שמעון ישכר דב הי״ד. שתה את כוס המרורים, והתענה שלוש שנים במחנות ההשמדה. כשהשתחרר שב לפולין, וכיהן כרבה של טרנוב. נשא את רחל בת ר׳ אהרן יהודה הלוי קארטגענער מקראקא. התיר מאות עגונות, ולפני כל תשובה ירד לטבול במקוה. בעבודתו זו המשיך כשנתקבל כחבר בית הדין בפריז. כעבור כמה שנים היגר לארה״ב, ונודע שם כאחד מחשובי הרבנים. סירב לקבל עליו אחריות השגחה, והתפרנס בצימצום. נקי כפים בעניני ממונות, ובורח מן הכבוד והפרסום. למד תורה בהתמדה מתוך דוחק וכאבים. היה בידידות רבה עם האדמו״ר מבובוב. ביום ששי ער״ח שבט תשכ״ו ניכר עליו שמתכונן ליום אחרון. טבל למרות שהרופאים אסרו עליו בשל מצב בריאותו ויסוריו, לקח סם המשלשל לנקיון, וגזר ציפורני ידיו ורגליו כאחד. עיין בספרים כדרכו, והחידושים האחרונים שכתב היו במשנת שוב יום אחד לפני מיתתך. אחרי סעודת השבת בר״ח שב ללימודיו, ובשעה אחת עשרה פרחה נשמתו. לויתו היתה רבת משתתפים.

בשנת תרפ״ד הדפיס את ספר דברי ישכר של זקנו, וההדירו בארה״ב. לפני השואה היה מוכן עמו שו״ת חדות יוסף על ד״ח השו״ע. הגהותיו נדפסו בספרו של רש״י רובינשטיין, שארית מנחם ח״ב, פריש תשי״ד, ובספרי רדומסק שבחי כהן כתר תורה שהוהדרו בניו־יורק תשי״ג. **דברי יוסף**, על סוגיות הש״ס, ניו־יארק תש״ך לערך, עם הסכמות מגאוני הדור הקודם. **אר״ץ צב״י**, ביאורי ענינים בהלכה ובאגדה על סדר הגדה של פסח, ברוקלין, דפוס בלשן, תשכ״ה, קצג עמ׳. בהקדמתו מתנצל על כתיבתו בקיצור, מכיון שמזה כמה שנים חלה במחלה קשה, אושפז כמה פעמים בבית־חולים, וכוחו אין עמו. בסוף מזכיר נשמות קרוביו, ומודה למסייעיו.

ד״ת ממנו בעץ חיים, א, לד-לח (מבנו יחידו ר׳ יהודה צבי, נולד שבט תש״ט), שם, קמ-קמב; כרם שלמה, אלול תשל״ח, טו-יח (תשובה לרא״ד הורביץ על תיקון עירובין בשטרסבורג). ד״ת שהכין לספרו ארץ צבי ח״ב, סיון תש״ם, כ-כב.
זכרונות המאור, ח״ב, תרטז-תריז.

ר׳ יעקב יוקל ב״ר מרדכי זאב וולף הירש

מגורליץ וניימרקט (תק״ע — תר״ם)

נולד בלבוב לאביו ר׳ מרדכי זאב וולף, ולאמו לאה מלכה בת ר׳ יואל משה לנדא אב״ד גליגורי. אביו שהיה מיוחס גדול, היה בנו של רמ״מ (וזו׳ חוה), שנשא בזיוו״ר את נכדת המגיני שלמה (זקנתו של ר׳ יוקיל), ובזיוו״ש את בתו של רח״כ, היה נכד ר׳ ברוך ב״ר מנדל ב״ר הירץ, ואמו אסתר היתה בת ר׳ שלמה הכהן רפפורט אב״ד חלם אחי רח״כ.

בחיר תלמידי ר׳ נפתלי הירץ סוכוסטוב ראב״ד ומ״מ תוך העיר לבוב, ורבו חיבבו יותר מכל תלמידיו. אח״כ למד אצל בעל ישועות יעקב ובנו ר׳ מרדכי זאב. סיפר ר׳ מנדל ברכפלד מניו־יורק, כי פעם בא החוו״ד לבקר אצל הישועות יעקב, ולא מצאו כי נסע לקבץ מעות לדבר מצוה חשוב. ביקש מתלמידיו שיאמרו חדו״ת משמו, וליגלג ר׳ יוקיל שרבם עוסק בקושיא גדולה מאד: כסף מנלן? הקפיד החוו״ד ואמר: מה הבעיה, לוקחים תרמיל דרכים ומחזרים על הפתחים! מאז פגעה בו לטותא זו, דעתו התערבבה, וכל ימיו היה פושט ידו לנדבות, שלא בהתאם למעמדו כרב. חתם מלבוב על ספר גאון צבי חו״מ, ת״ר. נשא את נכדת ר׳ בריש יעקעלעס, אחיו של ר׳ שמואל יעקעלעס. עשה עושר במסחר, אבל בשהתרושש קיבל עליו את עול הרבנות של מחוז גורליץ. אחרי תרכ״ב עבר לרבנות ניימרקט שבגבול גליציה־הונגריה. שם נפטר ונטמן, והיו עולים לקברו ביום השנה. מחסידי צאנז, וש״ב הדב״ח קירבו מאד, והתפלפל עמו בכל פעם שבא אליו. פעם הטיל עליו לברר את ההלכה בענין חמור, ולכתוב על כך למהרש״ק (אהע״ז, טו).

בזיווג שני נשא את בת הגביר ר׳ יצחק וייס מגורליץ, חמיו של הכת״ס וזקנו של רצ״ה מדומברובה. ילדיו: א. ר׳ שלמה (מזיוו״ר, נזכר בחו״מ, יב); ב. ר׳ מאיר שו״ב בקלויזנבורג (חתן הרב שם?). אביו השיב לו ביו״ד, ג, ח; ג. ר׳ יצחק בן הזקונים; ד. לאה מלכה אשת ר׳ חנוך הניך פריי וילדיהם, בנו של מחותנו ר׳ חיים פרייא שאיפשר את הופעת ספרו; ה. מירל מרים. נפטרה כ״ח תמוז

תרל״א שנתיים אחרי נישואיה, ובתוך שלושים נפטרה ילדתה היחידה; ו. הב׳ גיטל, נפטרה ז׳ ניסן תרל״ג. בספרו משיב למחותניו ר׳ איסר (יו״ד, טז), ור׳ אפרים פישל לאהר עם ידידו ר׳ אשר זאב וולף (או״ח, יא, יו״ד, יד, יז). כמו״כ לר׳ נחום נכד דודו בתרל״ט (חו״מ, כב).

בעידודו של הדב״ח כתב את חידושיו, והדפיסם בספרו שו״ת **ברכת יעקב**, לעמבערג, א.ו. סלט וי.מ. ניק, תרל״ט, ד, ע ד׳. כולל ע״ד שו״ת (ט״ו או״ח, י״ז יו״ד, י״ט אה״ע, כ״ג חו״מ), וחידושי סוגיות. המסכימים: בתרל״א מחותנו מהרש״ס ומהר״י רפפורט מטרנוב (ידידי אהובי מאז); בתרל״ד הדב״ח (נקרה לשבות פה בש״ק העבר); בתרל״ט רצ״ה אורנשטין (מכירו הייתי מאז, ועוד בימי עלומיו החל רוח ד׳ לפעמו... דברי אלה לכבוד תוה״ק, ולכבוד תיקה ונרתיקה הרב הה״ג המחבר). בהקדמתו כותב יחוסו, משרטט קוים אוטוביוגרפיים, ומודה לתומכיו המחזיקים בידו תמיד: ר׳ שמואל גליקסמן מטשרנא־דונייץ, ר׳ יעקב גולדפינגר, ר׳ אהרן מנדל, ר׳ אליעזר הרץ, ור׳ אליעזר סירוף מניימרקט. אח״כ ליקוטי אגדה, ודרשה שנשא בתרל״ט במלאת כ״ה שנה לנישואי הקיסר.

בין היתר השיב למקומות: **אלטנדורף** — ר׳ רפאל סג״ל מו״ץ (יו״ד, יג); **זלושיץ** — ר׳ שמואל הכהן מו״ץ (או״ח, י); **פרשבורג** — החת״ס (אה״ע, בסוף יא); **קלויזנבורג** — ר׳ יהונתן בנימין (יו״ד, טו).

תשובות אליו: אורי וישעי, עד; דב״ח, ח״ב, אה״ע, לב, חו״מ, א, לקוטים והשמטות, יד בתרכ״ב, וש״ם הכהן, י׳ (מכת״י שהיה אצל בנו ר׳ מאיר בקלויזנבורג); ישועות יעקב, אה״ע, סוס״י קטו; מהר״י הכהן, יו״ד, מד, אה״ע, ו, יט בתרי״ז; מצפה אריה, קמא, מט; שו״מ, קמא, ח״א, קפז, רא, תליתאה, ח״א, תס בתרי״ח-תרכ״ג.

ספר נוביטארג, 46, 150-152.

ר׳ **שאול ליב** ב״ר יואל משה **הירש**

בנו של ר׳ יואל משה אחיו היחיד של ר׳ יעקב יוקיל. דודו השיב לו בברכת יעקב, חו״מ, ה, ולש״ב מחותנו של ר׳ שאול ליב, ר׳ יהודה מנחם הלוי לנדא, חו״מ, כ בתרל״ט.

שרה הירש היתה כנראה קרובתו של מעלים שמו מהחוברות שהדפיס בעברית וביידיש בקאלאמעא, דפוס שמעון טייכער, תרע״ב, טז עמ׳ כל אחת, והודיע שאפשר להשיגם אצלה. **הוראת שעה**, לברר חובת המתנת שש שעות בין בשר לחלב, וחולים וחלושים המקילים להמתין שעה אחת בלבד, אל יחשבו שיצאו מן הדת בגלל זה. בהקדמתו מוסר שכתב החוברת להודאה על הניתוח שעבר אשתקד בהצלחה בוינא, ושרבנים עודדוהו להדפיס הדברים. **צייט-לעהרע**, איבערזעצט פין ספר הוראת שעה, צו פערהיעטען יודישע קינדער אין דער יעצטיגער צייט, זייא זאללען בלייבען פרים אונד נישט פערדארבען וועלען אין יודישקייט.

הִירְשְׁהוֹרְן

ר׳ **צבי** ב״ר שמואל **הירשהורן**

מיבורזנה (תר״ס — תש״ג)

נולד בשנת תר״ס (או תרנ״ט) בקמינקא שעל שמה נקרא, לאביו ר׳ שמואל ולאמו רבקה. למד אצל האב״ד ר׳ שלום רוזנפלד. משפחתו החסידית היתה אמידה, והתפרנסה ממסחר בבגדי גברים. כשעקרה ללבוב בפרוץ מלה״ע א׳, היה מצבה הכלכלי גרוע מאד. האבא למד שם תפירת מכנסים, וחסך מפתו לחינוך בנו ובתו. הבן למד בישיבת מחזיקי לומדי תורה, עד שעברה כליל להשפעת חסידי בלז. אז יצא ממסגרתו להפיץ תורה בחוג צעירי אגודת ישראל, ואמר שיעורים בקלויז זידיטשוב בלבוב, לבחורים שנמנו לרוב על חסידי רוזין. המשיך ללמוד בהתמדה, ואף רכש השכלה כללית. התבלט באופיו האצילי העדין, חולמני ורב שאיפות. הילוכו

הרב צבי הירשהורן

איטי ואריסטוקרטי, שקוע במחשבות ובחקירה, ותובעני כלפי עצמו.
בהשפעת מהר"ם שפירא מלובלין נרתם לפעילות אגודאית, ודבק באדמו"ר מצורטקוב. נסע אליו בכל פעם שבא מוינא לבקר בגליציה, ואמר שאצלו שורש נשמתו. קנה את עולמו בדרשה שנשא עד אור הבוקר בזלוצוב קיץ תרפ"ד, בכנס איזורי של מסיימי מסכת עירובין מהדף היומי. השיב כיאות לחורפיו, והקסים את שומעיו בטיעוניו ובנימוסיו. מאז יצא לרשות הרבים. עבר לקראקא משנשא את בתו של ר' נחום פלוהר מחסידי הוסיאטין. מכאן היה קרוב יותר למוקדי הפעילות בעיר ובוורשא. בעצת הרבי מצורטקוב פרש ללימודים והשקיע כל כולו בתורה, כשאשתו המפרנסת מחנות ומקרן נושאת רווחים. למד בקוברין אצל רבי פסח פרוסקין, ונסמך ממנו ומגדולים אחרים. בתר"ץ נבחר לרבנות יבורוזנה, וסבל שם מקינטוריהם של חסידי בלז וצאנז. במכתביו לידידיו בארץ, ביקש שישיגו לו איזו משרה. כשקם לו מתחרה בעיירתו סלד ממחלוקת, ונבחר בתרצ"ח לרבנות ביאלה פודלסקה. המלחמה פרצה בטרם הספיק לעבור אליה. בתרפ"ט ובתרצ"ב נבחר ליו"ר ונשיא צא"י בפולין, ונאומיו המלהיבים היו הציר המרכזי בועידותיה. היה ממכווני דרכה של התנועה, השתדל להגביר בה את היסוד התורתי, וביזמתו פתחה כמה ישיבות קטנות. עשה למען הגברת הפעילות לטובת א"י והעליה אליה. ברוח זו נאם בכנסיה הגדולה השלישית במרינבאד תרצ"ז. כמו"כ הביע את רעיונותיו בכתב, במאמרים שפירסם בעתונות האגודאית: דאס אידישע טאגבלאט, ארטאדאקסישע יוגנט בלעטער, דרכנו בוורשא, בית יעקב זשורנאל בלאדז, ועוד. ערך את הירחונים הנצח והצעיר החרדי של מרכז צא"י בלבוב. בכניסת הנאצים ברח ללבוב, כי הם חיפשוהו בשל הכרזתו חרם על תוצרת גרמנית. עשה שם בשלטון הסובייטי, ואחרי הכיבוש הנאצי היה חבר היודנראט. הסתתר בבית רבי נחום מוניא מהוסיאטין והאדמו"ר מבויאן, ולכן ניצל מהגירושים הראשונים. נספה בעת פינוי הגיטו באייר תש"ג, או במחנה ינובסקה הי"ד.

תשובה אליו: חזון נחום, מו בתרצ"ג.

הלל זידמן, אלה אזכרה, ב, 203-207; ידידו זאב פישר שיין, בסוד ישרים ועדה, שכד-שלא; לעקסיקאן, ח"ג, 158-159.

הִירְשְׁטַל

ר' ישראל

ת"ח בקראקא. תשובה אליו: מחזה אברהם, ח"א, קמט.

ר' שלמה

ת"ח בוליצ'קה. ממשתתפי אהל מועד תרנ"ט בחתימת הרשטל.

הִירְשְׁמַן

ר' חיים ב"ר שמואל **הירשמן**
מרישא (תרל"ז — תשכ"ד)

נולד ברישא בשנת תרל"ז לאביו ר' שמואל, ועל שמה נקרא כל ימיו. אביו היה חביב מאד בעיני רבי חיים מצאנז. בפורים תרל"ו ברכו שיזכה לבן, וכשנולד קרא לו חיים. מחשובי חסידיו של רבי ברוך מגורליץ. השתדך עם יהודי מירושלים, ולפני עלותו בתרנ"ג נתן לו רבו מכתב המלצה חם. מעמודי התווך של חסידי צאנז בירושלים. עשרות שנים הרביץ תורה בישיבת חיי עולם. בשנותיו האחרונות דבק באדמו"ר מקלויזנבורג, ונתכבד על ידו להיות הבעל מקריא בר"ה. ר"ב מגורליץ אמר לו פעם שאותו יטמינו יחד עם החמין, ואכן כך היה כשנפטר בעש"ק ג' שבט תשכ"ד בשעה שלוש אחה"צ, ונטמן עוד לפני כניסת השבת.

רבנו הקדוש מצאנז, ח"ב, שלא, שלז-שלח.

הרב חיים הירשמן

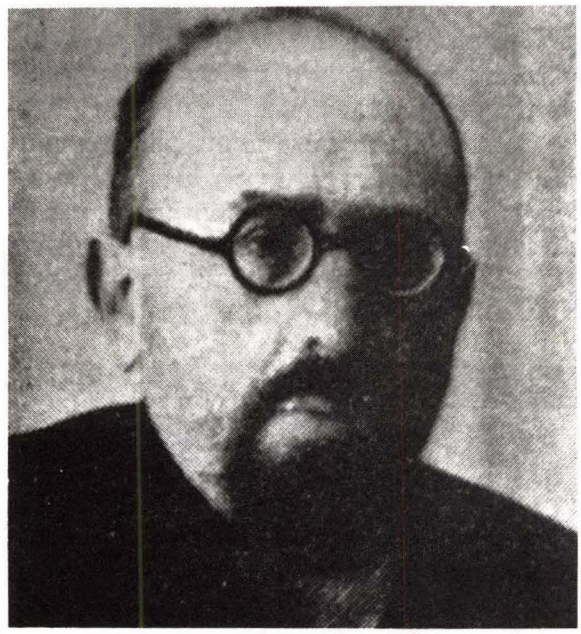
הִירְשְׁפֶלְד

ר׳ שלמה

תשובה לב״ג: מנחת אברהם, ח״א, לה.

ר׳ שמואל צבי ב״ר יעקב **הירשפלד**
מבילויץ (תרנ״ב — תש״ב)

נולד בפשמישל בשנת תרנ״ב, כבן יחיד לאביו ר׳ יעקב, ולאמו טילא לבית סאחאר. האבא היה סוחר קמח, ת״ח למדן ועסקן ציבורי. ביזמתו נבנה ביהכ״נ הגדול ברחוב ולובה, בו אמר כל ערב שיעור משניות. נבחר מטעם אגו״י לנשיאות הקהילה.

הרב שמואל צבי הירשפלד מבילויץ

פעיל למען יח״ל, ובשובו מאחד ממסעותיו למען הישיבה כרע ונפל. כשזכה לבן אחרי כמה שנות נישואין, החליט שחייו יהיו קודש לתורה. הכניסו ללמוד אצל ר׳ דוד אורי בישיבת פשמישל, ובתרס״ד הוא חתום על ספר ארץ החיים תהילים. יחד עם זאת שכר לו מורים פרטיים שיכינוהו לבחינות הבגרות. שלט בגרמנית פולנית ולטינית, ובבחינות הגמר של הגימנסיה הופתעו לראות, בחור חרדי בעל פיאות וזקנקן המשיב בהצטיינות לשאלות. נשא את אסתר בת ר׳ אליהו צבי פרידמן מויליץ׳קה, והיה גיסו של ר׳ אהרן לוין. עבר אל חמיו, וסייע בעסקי היערות והתעשיה של משפחתו העשירה. כשהרוסים כבשו את המקום במלה״ע א׳ ברח לוינא. למד בבית המדרש לרבנים ובאוניברסיטה, וקיבל תואר ד״ר לפילוסופיה בשל עבודתו על יוסף אוזופוביץ, דמות בולטת בתולדות יהודי פולין. נסמך מגדולי הדור, ושב עם משפחתו לויליץ׳קה. לא רצה לקבל עליו עול רבנות, ורק לאחר היסוסים רבים נענה בתרפ״ו להצעת קהילת ביאלא־בילין. יצק תוכן חדש למשרתו, והיה מעורה בבעיות הקהילה. חידש את מוסדות הדת, ונעשה עסקן ופטרון לצורכיהם. טיפל בבעיות המתישבים החדשים בעיר, ודאג עבורם לדיור, תעסוקה וחינוך ילדיהם. פיתח פעילות ענפה ליהדות ולציונות, עסק בשתדלנות אצל השלטונות. היה סגן יו״ר הועה״פ הציוני, יו״ר המזרחי בעירו, נשיא התנועה במערב גליציה ובשלזיה, ומועמד לסיים הפולני. חלם לעלות לארץ, וכשביקר בה בתרצ״ז נורו על מכוניתו כדורים מידי פורעים ערבים. בתרצ״ט יצא לקונגרס הציוני בשווייץ. חזר דרך רומא במטוס שכור ערב ההפצצה הגרמנית הראשונה, כדי להיות עם בני קהילתו. בכניסת הנאצים ברח רגלי עם אשתו ושתי בנותיו לפשמישל. בתור בעל תעודת מורה נתמנה ע״י הרוסים כמנהל בי״ס בדוברומיל, אך כשנדרש להפעילו גם בשבת, התפטר ועבר ללבוב. מחלת לב קשה מנעה ממנו לברוח לוילנא. עם הכיבוש הנאצי בקיץ תש״א, הצטרף אל משפחתו בטרנוב. נודע לו שהגיסטפו מתחקה אחריו, וביום י״א אייר תש״ב אחזהו השבץ, כששמע את צעדיהם בבואם לאוסרו (זכור, 139). הובא לקבר ישראל ע״י אשתו ובנותיו, שנספו אח״כ בעת חיסול הגיטו הי״ד.

בנו, ספר פשמישל, 335 — 336; ספר בילין — ביאלא, 79, 90, 93-94; יצחק גולדשלאג, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 103-104; אלה אזכרה, ז, 271-275.

הִירְשְׁפְּרוּנְג

ר׳ אברהם צבי ב״ר זאב וולף **הירשפרונג**
מבאבוב (תר״ע׳ — תרצ״ד)

נולד בשנת תר״ע לערך לאביו ר׳ זאב וולף מפודגורזע, ב״ר אברהם צבי, ב״ר ישראל בצלאל, ב״ר זאב וולף, חתן ר׳ יוסף אביו של בעל מחנה ישראל, ולאמו חיה רחל בת ר׳ משה מלנצוט, חתן ר׳ יואל וינדלינג מלנצוט, חתן ר׳ יחזקאל הלוי לנדא נין הנו״ב. למד בישיבת בובוב כאחיו ר׳ מאיר יצחק (תרס״ח), ר׳ יואל, ור׳ משה בקראקא שעסק באמצאה לניצול אנרגית השמש על הגגות. נשא את בתו של ר׳ חיים שיף ב״ר יהודה אב״ד באבוב, ועבר לגור שם. נפטר בצעירותו ביום י״ח טבת תרצ״ד, ומצבתו קיימת בבאבוב. הופתעו שהניח צוואה.

לפרסום רב זכה כשחיבר **מגילת יוחסין** של אדמור״י באבוב, אותה הגיש בתרפ״ח כשי לרבי בן־

ציון הלברשטם, ובה מפורט היחוס עד דהע״ה. בהקדמה שבגליל הארוך כותב שלבקשת רבים נעתר להדפיסה, ומניח מקום בצד למען יוכל כל אחד לרשום בו את יחוסו. דפוס צילום בניו־יורק תש״ם.

שם עולם, דרושים עה״ת מר׳ דניאל טירני אב״ד פירנצי, יוצאים לאור לראשונה מכתב־יד נושן בכתב ספרדי של המחבר, שהיה בגנזי רב״צ מבאבוב, הועתק לכתב שלנו ע״י ראי״צ ונדפס במימון חמיו, פיעטרקוב, דפוס ר׳ חנוך העניך ב״ר ישעיה זאב פאלמאן, תרפ״ט, יב, צח ד׳. בהתחלה: מכתב תעודה מרב״צ לש״ב המו״ל; הסכמת ר״ש פירר מקראס; הקדמת המו״ל; הקדמת המעתיק והמסדר בה מפרט את תולדות המחבר והחיבור ומאריך בדרוש אגדה; הקדמת המחבר באומר ובחרוז. מדף פה מפתחות שונים: שם המספר, שם המצטרף, שם היחס. בקולופון מזכיר המסדר את אחיו הצעיר בצלאל שנפטר בליל שבת ד׳ כסלו תרפ״ט.

נזכר בהגהות שארית ציון (קרענגיל), עמ׳ קכו, אות קיט.

ר׳ זאב וולף הירשפרונג

חתנו של ר׳ אברהם יוסף יעקב גלרנטר אב״ד ישיניצה. מוסמך מר׳ חיים אריה ליב הורביץ אב״ד קראקא, מהמהרש״ם ועוד. בנו ר׳ מרדכי למד אצל זקנו, ובישיבות אירופה. כשהיגר לארה״ב היה מהתלמידים הראשונים בישיבת רבי יצחק אלחנן, ואמר בה שיעור. נסמך מהרב ד״ר הלל קליין, רש״א יפה, רמ״ז מרגליות, ר״א קוטלר, ור״א יפהן. נשא את בתו של ר׳ אליקים חנוך אלפנביין (מבוצץ?), נכד הגאון המקובל בעל ״שארית יהודה״. בבחרותו כיהן כרב בקהילת ״תפארת מזרחי״. בשנים תרפ״ה-תרפ״ט רב בסאבאנא גא, בתרפ״ט-תרצ״א ראב״ד בקנטון שבאוהיו, בתרצ״ב-תש״ט בקהילת אגודת אחים בקולומבוס, ומתש״י רב דמאין-איובה. מראשי המזרחי בארה״ב, מרצה במכללות, ומחבר ספרים ומאמרים.

תולדות אנשי שם, 33, עם תמונתו.

ר׳ חיים הירשפרונג

ת״ח בדוקלא. נשא את לאה בת הראב״ד רד״צ זהמן, וילדיו הרב פנחס וחיה גולדה. הוציא לאור ספר **מעשה רוקח** של רבי אליעזר ממגנצא נכדו של רבי יהודה החסיד, סאניק, דפוס רמ״מ מושעל, תרע״ב, ב, סד עמ׳. כתב היד היה אצל ראי״ז מרגליות, שכתב לו הקדמה ומסרו כבר לדפוס בקארעץ, אלא שהדבר לא יצא לפועל. כתב היד הגיע אל מח״ס קול הרמ״ז, חו״ז של רד״צ זהמן שכתב הסכמה לחתנו. תלמידי רד״צ הכינוהו לדפוס: יהודה לנדא העתיקו, וחיים צבי וויטשנר הגיהו. בראש הספר ד״ת מהמו״ל, וברכה לאמו קראסא יוכבד.

ר׳ יואל ב״ר זאב וולף הירשפרונג

נולד בשנת תרע״ב לערך, ולמד בישיבת בובוב. מחסידי בובוב בפודגורזע. שרד מהשואה וגר בתל־אביב.

תשובה אליו: מנחת יחיאל, ח״א, מו בתר״ץ.

ר׳ משה הירשפרונג

נולד בשנת תרל״ח בלבוב לאביו הסוחר היחסן והלמדן. קיבל חינוך תורני מובהק, ובצד השתלמותו בש״ס ופוסקים הרחיב אופקיו בתנ״ך ובספרי מחקר, ושלט היטב בשפה הפולנית. אחרי נישואיו פתח חנות תכשיטים, והצליח בה מאד כיון שנתפרסם ביושרו. במלה״ע הראשונה נשאר בעירו מדולדל מרכושו, ובנס ניצל מפרעות הפולנים בתרע״ח. את

ר׳ משה הירשפרונג מלבוב

רוב זמנו הקדיש לעסקנות ציבורית ולעזרה לזולת. ממיסדי אגודת ישראל בגליציה המזרחית, ובתרפ״ח נבחר מטעמה להנהלת הקהילה. ניצל את מעמדו לחיזוק חיי הדת בעיר, ולצורכי מוסדות החינוך החרדיים. בתו קמילה עמדה בראש בנות אגו״י. נשיא וראש חברת ״בני לויה״, ומכל העיר והמדינה פנו אליו לגונן על נפטרים מניתוחים. כמו״כ פעל בחברת ״עזרה לחולים בבתי חולים״, ובחברות נוספות של צדקה וחסד. בימי השלטון הנאצי שימש כמזכיר הרבנות וראש המחלקה לדת, והשתדל ככל יכולתו לסייע ולעזור במצוקת שעת החרום (יומן גיטו לבוב, 59). נספה בקיץ תש״ב עם זוגתו ובנותיו הי״ד. אחת מהן התארסה בתרצ״ב.

הלל זידמן, אלה אזכרה, ד, 322-326, אישים שהכרתי, 406-410.

ר׳ פנחס ב״ר חיים **הירשפרונג**
מדוקלא (נו׳ תרע״ב)

נולד בדוקלא בשנת תרע״ב לאביו ר׳ חיים חתנו של הראב״ד ר׳ דוד צבי זהמן. למד אצל סבו, ומתר״ץ ביח״ל. רבו המהר״ם שפירא חיבבו מאד, ואמר עליו שיודע 2200 דפי גמרא בעל־פה. אחרי פטירת רבו נעשה בוחן לתלמידים החדשים, ונסע לשם כך בערי פולין. בראשית ימי השלטון הנאצי בדוקלא, ייצג בפניהם את זקנו הרב. נעצר ונשלח למחנה ריכוז, אך נמלט, ובחצותו את הסאן ברגל כמעט שטבע. מהשטח הסובייטי ניסה פעמים רבות לגנוב את הגבול לליטא, עד שהצליח. בוילנא פגש כמה מתלמידי יח״ל, ויחדו הקימו שם את הישיבה. כשהרוסים כבשו את ליטא נסע דרך סיביר לקובה שביפן, גורש לשנחאי בסין, ובתש״א הגיע לקנדה. את פרשת תלאותיו תיאר בספרו פון נאצישן יאמערטאל, זכרונות פון א פליט, מאנטרעאל, איגל, כסלו תש״ה, 253 עמ׳, עם הקדמות מישראל ראבינאוויטש עורך ״קנעדער אדלער״ ומהמחבר. (בעמ׳ 78 תמונת אחותו חיה, ובעמ׳ 246 תמונתו מצעירותו עם פרופ׳ קצוזו). נתקבל כרב ביכ״נ עדת ישורון במונטריאול, וראש ישיבת מרכז התורה. מאוחר יותר נעשה רב ראשי לכל הקהילה, וראש ישיבת ליובאוויטש המקומית. נשא את אלטע חיה בת ר׳ ראובן שטרן מפולין, שו״ב במונטריאול. נודע כבקי מופלג בתחומים רבים, בור סיד שאינו מאבד טיפה. אומר שיעורים רבים, וכותב פסקי דינים. טרוד במילי דמתא, ללא פנאי לכתיבת חידושיו. אהוב לכל, ובעל חסד, עניו ורודף שלום. לבניו חיים טעבל, יעקב ויצחק ערך טכס בר־מצוה צנוע.

התכתב עם גדולי תורה רבים, וחידושיו הובאו

הרב פנחס הירשפרונג ממונטריאול בסוד שיח עם הראשון לציון הרב עובדיה יוסף

בספריהם. בגיל בר מצוה הדפיס בתרפ״ה את ספרו **פרי פנחס** בהלכה. בשנים תרפ״ח-תרצ״ב ערך יחד עם המו״ל ר׳ יוסף יצחק גוזיק מדוקלא, את **אהל תורה**, ירחון תורני ספרותי, קובץ חידושים וביאורים בדברי רבותינו ז״ל, ופלפול חברים של ת״ח הנוחים זל״ז בהלכה. נדפס אצל מ.. דייטשער בקראקא. בחוברות הרבה ד״ת ממנו. בראשי החוברות הסכמות מרי״ל צירלסון; ר׳ יוסף שפוטשניק מלונדון; רצ״י מיכלזון; ר״ח הירשנזון. כמו״כ מכתבים מר׳ ישעיה יוסף מרגולין מברונזוויל-ניו־יורק; רצ״ה פרבר מלונדון; ריא״ה הרצוג מדבלין. ד״ת ממנו בסוף ספרו של זקנו מנחת סולת, ח״ב. בהיותו באמריקה ההדיר את שני חלקי הספר. קונ׳ **פני שלמה**, מונטריאול, איגל, תשכ״ז, 64 עמ׳. נכללו בו מאמרים וחדו״ת (ובסוף שתי תשובות) שאמר בסיומי מסכתות לפני לומדי הדף היומי של אגו״ר, בימי היארצייט של הגביר ממסייעי ישיבת מרכז התורה ר׳ ישראל שלמה דרייזין שנפטר כ״ז טבת תשכ״א. יצא לאור ע״י זו׳ גיטל ובניו אברהם יצחק, ר׳ יוסף שלום ואריה ליב, עם הקדמת תולדותיו וחדו״ת מאחיו ר׳ נחום דרייזין מבלטימור.

תשובות אליו: אמרי דוד, קסג בתרפ״ח; דובב מישרים, ח״ג, ח בתשי״ח; משיב שלום, ע, רצז בתרפ״ח. השתתף בקבצים רבים, כגון: אהל מועד (הרבסט), שנה א, תרפ״ו; אור תורה, לבוב תרפ״ו, חו׳ א, סי׳ י״ד; בית ועד לחכמים; כרם שלמה, שבט-אדר תשל״ט, כד-כז, אייר תש״ם, כח-לא.

טוביה פרשל, הצפה, ד׳ תמוז תשל״ו, 5.

מכתב הרב פנחס הירשפרונג אב״ד דוקלא אל ר״ל צירלזון אב״ד קישינוב בענין חילופי ספרים

הָכְט

ר׳ ישי ב״ר אריה הכט

מבלז (תרס״ט — תשכ״ב)

נולד בבלז בשנת תרס״ט, לאביו המלמד ר׳ אריה ב״ר הערש שקליובר, ולאמו ביילא. תלמיד מובהק לרא״י הורביץ מפרוביזנא שהזכירו תמיד בחיבה. התשובות שקיבל מרבו שימשו יסוד להדפסת ספר צור יעקב ח״ב. נודע כבקי ומתמיד, ולפני מלה״ע ב׳ נלקח כחתן לרבי אליעזר פיש מביקסאד שגר בסטמאר. בימי השואה התחבא בבודפשט וניצל בניסים, אבל אשתו וילדיו נספו הי״ד. שימש כדומ״ץ סטמאר, ועבר לאוסטריה כרב בעיר האהנעמס־ברעגענץ הסמוכה לוינא. נשא בשנית בסטמר את חיה דור ז׳ לנו״ב, בת ר׳ נחום עזריאל מילר מקאלין שבצ׳כיה, שהיה סוחר ת״ח וחסיד נכבד. בתשי״ב היגר לארה״ב, ושימש כרבו של

הרב ישי הכט

שטיבל בלז בויליאמסבורג. נקרא תכופות לדיני תורה. נפטר ביום כ״ב ניסן תשכ״ב, ונטמן כעבור שנה בהר המנוחות. הניח ג׳ בנים וג׳ בנות, ובהם ר׳ יהודה אריה מקרית מטרסדורף.

תשובות אליו: רבו, צור יעקב, ח״ב, א, ה, י, יג בתרצ״א-תרצ״ד.

ר׳ נתן ב״ר שמואל **הכט**
מירוסלב (תק״ך׳ — תק״ף׳)

בכורו של ר׳ שמואל שיינדלינגר אב״ד סאהל וראב״ד לבוב. לפי צוואת אביו טיפל בהדפסת ספריו שם משמואל, ובתקע״ו נסע לוינא לקבל את רשיון הצנזורה. בהסכמות מזכירים אותו כ״אחד מנדיבי ונגידי עם״. בתעודה משנת תקנ״ו הוא חתום כאחד מחברי בית הדין בירוסלב. מנוי בתקס״ד על ספר יראים.

מאיר וונדר, סיני, עג, עמ׳ פז.

הַלְבֶּרְטַל

ר׳ דוב בריש הלברטל

ת״ח בברודי, אולי בנו של ר׳ יוסף. ממשתתפי אהל מועד בתרנ״ח.

ר׳ דוב בריש ב״ר יהושע יהודה **הלברטל**
מלנצוט (תק״ס׳ — תר״ט)

בנו של ר׳ יהושע יהודה אב״ד ברסטיצקה. רבה של לאנצוט עד לפטירתו ביום י״ג אלול תר״ט. את מקומו מילא בנו ר׳ משה.

מליצי אש, ב, אלול, פב.

ר׳ זאב וולף ב״ר יהושע יהודה **הלברטל**
מברודי (תקל״ה׳ — תר״ה׳)

ת״ח יחסן בברודי, אביו של ר׳ יוסף שרשם את יחוס המשפחה בראש הספר מגן דוד. אחיו: ר׳ דוב בריש אב״ד לנצוט; ר׳ משה חיים אב״ד חרסקוב; ר׳ יוסף בטיסמניץ חתן ר׳ ארציא קליסער ברוסיה; אסתר זו׳ ר׳ אפרים תאומים אב״ד קרסניפולי; חיה שרה זו׳ מהריא״ז צוזמיר.

אביהם ר׳ יהושע יהודה אב״ד ברסטיצקה חתם בברודי על נועם מגדים תקס״ד. נשא את רבקה בת ר׳ חיים מרגליות מלבוב, ב״ר גצל מראקובה, בנו של החכם צבי. אחיו: רבה של קסנטין, חתנו של ר׳ מאיר אב״ד קסנטין, בנו של היעב״ץ; ר׳ שמחה אביו של הדב״ח, חתן ר׳ ישעיה ב״ר מאיר מטיקטין; אשת הרב מוולודובה מח״ס בית יהודה, ב״ר יוסף אב״ד פוזנא; אשת ר׳ מרדכי צבי אב״ד הורחוב, ב״ר איציקל הורביץ מאה״ו.

אביהם ר׳ משה אב״ד סטנוב זקנו של הדב״ח, נשא את בתו של ר׳ יצחק סג״ל אב״ד קראקא. היה הבן השני אחרי הבכור ר׳ זאב וולף אב״ד דובנא, ולפני ר׳ דוב בריש אב״ד טיטשין; ר׳ יהושע השיל אב״ד זמיגרוד; ר׳ יעקב הירש אב״ד פודקמין.

אביהם ר׳ נפתלי הירץ אב״ד קאוולי ודובנא, נשא את פראדיל בת ר׳ יעקב יעקיל באב״ד מברודי. אחיו: ר׳ שמחה אב״ד דעסוי; ר׳ דוב בריש אב״ד גלוגא חתן הפנ״י; ר׳ ליביש אב״ד דובנקא; ר׳ יוסף ר״מ ליסא. מרנ״ה נסתעפו שמות המשפחה: הלברשטט, הלברשטם והלברטל.

אביהם ר׳ צבי הירש חריף אב״ד הלברשטט נכד הרמ״א ומגלה עמוקות, היה חתנו של ר׳ שמחה הכהן רפפורט אב״ד לובלין אבי רח״כ, ובנו של הרבי ר׳ נפתלי הירץ אב״ד לבוב מגולי וינא, בנו של ר׳ ישראל אשכנזי, בנו של ר׳ זאב וולף (ב״ר דוד) אב״ד הילדסהיים, (ולא של ר׳ אליעזר יליד וירמייזא שבאשכנז), ולמעלה בקודש עוד כ״ב דורות של רבנים מפורסמים שהתיחסו לדהע״ה.

ר׳ זלמן הלברטל

ת״ח בברודי. שמו המלא כנראה: אפרים זלמן. מח׳ רי״ש נתנזון השיב לו בשו״מ, קמא, ח״ב, קעח.

תשובות לזלוטשוב אליו ואל גיסו ר׳ חיים שלמה בורנשטיין: חסד לאברהם, קמא, או״ח, טז, סו, חו״מ, ד בתר״א-תר״ח. חתום מזלוטשוב על תפארת למשה תרכ״ג, ועם חתנו ר׳ אברהם ליב על נזיר השם תרכ״ט.

ר׳ יוסף ב״ר זאב וולף הלברטל

מברודי (תקע״ה׳—תרמ״ה׳)

נולד בברודי לאביו ר׳ זאב וולף, ולאמו שרה לאה בת ר׳ דוב בריש מאנדיל מרישא. ההדיר את ספר מגן דוד לרבי דוד מטולנא ב״ר מרדכי מטשרנובל, לבוב, דפוס יעקב עהרענפרייז, תר״ם, קה ד׳, ושער נוסף. מעבר לשער הראשון הרשאת המחבר מתרל״ט, ומעבר לשער השני הסכמתו. את יחוסו הוא מפרט בהקדמתו, והיא מקור חשוב ליחוסי גאונים.

ר׳ מנחם מוניש הלברטל

מו״ץ ריינזוב בשנות התר״ץ.

ר׳ מנחם צבי ב״ר משה חיים הלברטל

מלבוב ואנטורפן (תרל״ח — תשי״ח)

נולד בברודי בשנת תרל״ח לאביו ר׳ משה חיים, ולאמו מלכה בת ר׳ אפרים זלמן רוקח אב״ד בוריסלב. ניהל אחוזה ממורשת אבותיו, ואחרי מלה״ע א׳ גר בזלוטשוב ובברודי. בתרפ״ח עבר ללבוב, ושם עברו עליו מוראות השואה. הסתתר עם עוד כמה יהודים במרתף של נכרי אחד, ואך בנס לא נתגלה המקום כשהנאצים חיפשו שם נשק והרגו את בעל הבית. אחרי השחרור פעל לשיקום החיים היהודיים בעיר ובקראקא, ובתש״ו עבר לגור באנטורפן. מחשובי חסידי בלז, ופעמיים בשנה נסע אל ש״ב המהר״א. נפטר ביום י״ט חשון תשי״ח באנטורפן, ונטמן בהר המנוחות ליד רבו.

ההדיר את ספר **מעשה רוקח** של זקנו ר׳ אלעזר רוקח אב״ד בראד אמשטרדם וצפת, ובו דרושים עה״ת, קונ׳ מעשה המשכן, ופירושים על קצת משניות. יצא לאור בברכת מהר״א מבלז ע״י ר׳ שלום פויגל בפתק מודפס שצורף לספר, במהדורה מתוקנת ומהודרת על פי הוצאת למברג תרנ״ב, עם הקדמת תולדות המחבר לפי הוצאת מונקאטש, ירושלים, מעין החכמה, תשט״ז, 12, רמ עמ׳. בהקדמתו מודה על נס הצלתו בשואה, ובסוף מציג את שלשלת היחס של משפחתו, וזכרון נצח לקדושים.

ר׳ מנחם צבי הלברטל מלבוב ואנטורפן

נשא את יוטא בת ר׳ אברהם וינר (נשלח להשמדה בתמוז תש״ג. זו׳ אסתר פיגא בת ר׳ יוסף נתנזון מברודי נפטרה ביום כ״ד אדר, וגם בנם ר׳ השל נספה), ב״ר יחיאל חיים זאב שחיבר ספר על המשניות ונשרף בתרע״ו, נכדו של רבי שמשון וינר. מסרה נפשה לבשל ולהחיות רעבים בגיטו לבוב. בליל פסח תש״ג באו מפקדים לקחתה למאסר, ובהתחננה שיניחו לה תחילה לאכול כזית מצה, הכוה באכזריות עד שנפטרה ביום ב׳ אייר. ילדיהם: א. ר׳ אפרים זלמן בירושלים וזו׳ עטיל בת ר׳ שלום וקס. בנם שלום נמסר למשפחה נכרית, ואחרי המלחמה אמרו שנהרג כשנתגלה שהוא נימול. הם מסרו לי פרטים רבים על המשפחה; ב. בריינדל זו׳ בן דודה ר׳ יואל אשכנזי. בניהם זאב ומשה חיים נספו; ג. ר׳ זאב באנטורפן עם זו׳ חנה, בת ר׳ דוד ב״ר משה שנספה בזולקיב ער״ח אלול. ילדיו: 1. פריידא זו׳ ר׳ אליעזר לנדא מצירין; 2. פייגא זו׳ ר׳ אריה רלב״ג דומ״ץ אנטוורפן; 3. ר׳ ישראל איסר נשא פרל לבית וולף. לכולם צאצאים; ד. חיה זו׳ ר׳ יצחק פלוטשניק באנטורפן, ב״ר שמואל יוסף מקראקא (נפטר בברוקלין י״ג כסלו תשי״א), ב״ר אליהו נכד הרבי ממזבוז, ומצד אמו נכד התוי״ט והרמ״א. ילדיהם: 1. ר׳ משה חיים. נשא חיה יענטע פלדמן נכדת המהר״ם שיק; 2. מירל יוטא זו׳ ר׳ יצחק מאיר שטרן, נכד אב״ד פריז, ר׳ יואל שרייבר

מקראקא והחת"ס; 3. ר' שמואל יוסף. נשא אדל בת ר' נתן אייז נכד ר' חיים ישראל מציריך. לכולם צאצאים; ה. פערל ראשי זו' ר' אפרים פישל וולף ז"ל מזולקיב. ילדיהם: 1. ר' משה חיים; 2. ר' דוד. נשא פערל ברנד מציריך; ו. הב' שלמה דוב, נספה י' טבת בלבוב בן י"ז. אחרי המלחמה נשא רמ"צ את דבורה בת ר' שמואל קירשנבוים מקראקא.

תשובה אליו: מח' דובב מישרים, ח"ג, ט בתשי"ח.

ר' משה ב"ר דוב בריש הלברטל

מלנצוט (תק"ס* — תרט"ז)

רבה של לאנצוט על מקום אביו ר' דוב בריש, עד לפטירתו ביום כ"ב סיון תרט"ז.

תשובות אליו: מאמר מרדכי, מד בתרי"ב; דודו לב"ג, מהריא"ז, לד.

מליצי אש, ב, השמטות אחרי אלול, 120.

ר' משה חיים ב"ר יהושע יהודה הלברטל

מחורוסטקוב (תקמ"ה* — תרט"ו*)

בנו של ר' יהושע יהודה אב"ד ברסטיצקה לפי כמה מקורות, והנכון כנראה כמו שנמסר בסוף מעשה רוקח, שהיה בנו של אב"ד פרוסקורוב בנו של אב"ד ברסטיצקה. רבה של חורוסטקוב. בנו ר' שלמה דוב בריש מחשובי חסידי בלז בברודי.

תשובה אליו: יד יוסף, פר.

לקורות, 134-140, לתולדות, 162-164.

ר' נפתלי הלברטל

ת"ח באולינוב. תשובה אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"ה, לב בתרל"ז.

ר' שלמה דוב בריש ב"ר משה חיים הלברטל

מברודי (ת"ר* — תרע"א*)

בנו של ר' משה חיים אב"ד חורוסטקוב. מחשובי חסידי בלז בברודי. סוחר נכבד. במנויי נזיר השם תרכ"ט. נפטר בשנת תר"ע או תרע"ב. ילדיו: א. ר' משה חיים. מהיושבים ראשונה בבלז, סוחר ת"ח, בעל תפילה. נפטר בברודי ביום אדר"ח אייר תרפ"ט. נשא את מלכה בת ר' אפרים זלמן רוקח אב"ד בוריסלב, נפטרה ביום ז' אב. ילדיו: 1. ר' מנחם צבי מלבוב ואנטורפן; 2. ברריגדל זו' ר' שלמה אשכנזי; 3. ר' ישראל. נשא את מרים בתו של אב"ד איסטריק. נספו עם חמש בנותיהם הי"ד; 4. ר' אברהם בלינסק. נספה עם משפחתו; 5. ר' אפרים זלמן בברודי. נספה עם זו' לאה בת דודו ר' יהושע יהודה הלברטל, בניו ובנותיו; 6. ר' נפתלי הירץ. נספה עם זו' העסי בת ר' משה טננבוים מזלוטשוב; ב. זו' ר' אהרן רייך אבי רצ"ה במנטשסטר; ג. ר' צעקעלי; ד. זו' אדלר הכהן בברודי; ה. ר' יהושע יהודה.

הַלְבְּרַיִךְ

ר' שלמה צבי ב"ר שמואל הלבריך

מסוקוליבקה (תק"ץ* — תרס"ה*)

בנו של ר' שמואל, ואחיו של ר' ברוך חתן הרבי מאלסק. בעל בית מסחר בסוקוליבקה, וראש הקהל במשך נ"ב שנים. נודע כת"ח פיקח, ונקרא תכופות לבוררויות ולדיני תורה. מחשובי חסידי בלז, ומהר"א הלך בבודפשט עד הדלת ללוות את נכדו. נפטר ביום ח' אדר, בתרס"ה לערך. נשא את אסתר חנה בתו היחידה של המהרש"ק. י"ח שנה לא היו להם ילדים, וכשהתחננה אל אביה אמר לה שאין בידו להושיע. אמה אמרה לה שאם לא אושיעך בנעלי, אושיעך בודאי בפוזמקאותי, ואכן מיד כשנפטרה נולדה לה הבת היחידה פרידה. נישאה לתלמיד אביה ר' משה אליהו הכהן שטרן, שנולד בתרל"ו בלודמיר לאביו ר' אברהם בעל ביח"ר לעורות בעיר (נפ' תרע"ז). השתלשלה מהם משפחה ענפה של בנים ונכדים. בתרמ"ד חתם ר' צדוק הלברייך מסוקוליבקה על ספר כנפי יונה.

תשובות אליו: ובחרת בחיים, נ; תפארת יוסף, חו"מ, יז.

זכרונות המאור, ח"ב, שלו-שלט.

הַלְבֶּרְשְׁטַם

ר' אביגדור ב"ר אריה ליבוש הלברשטם

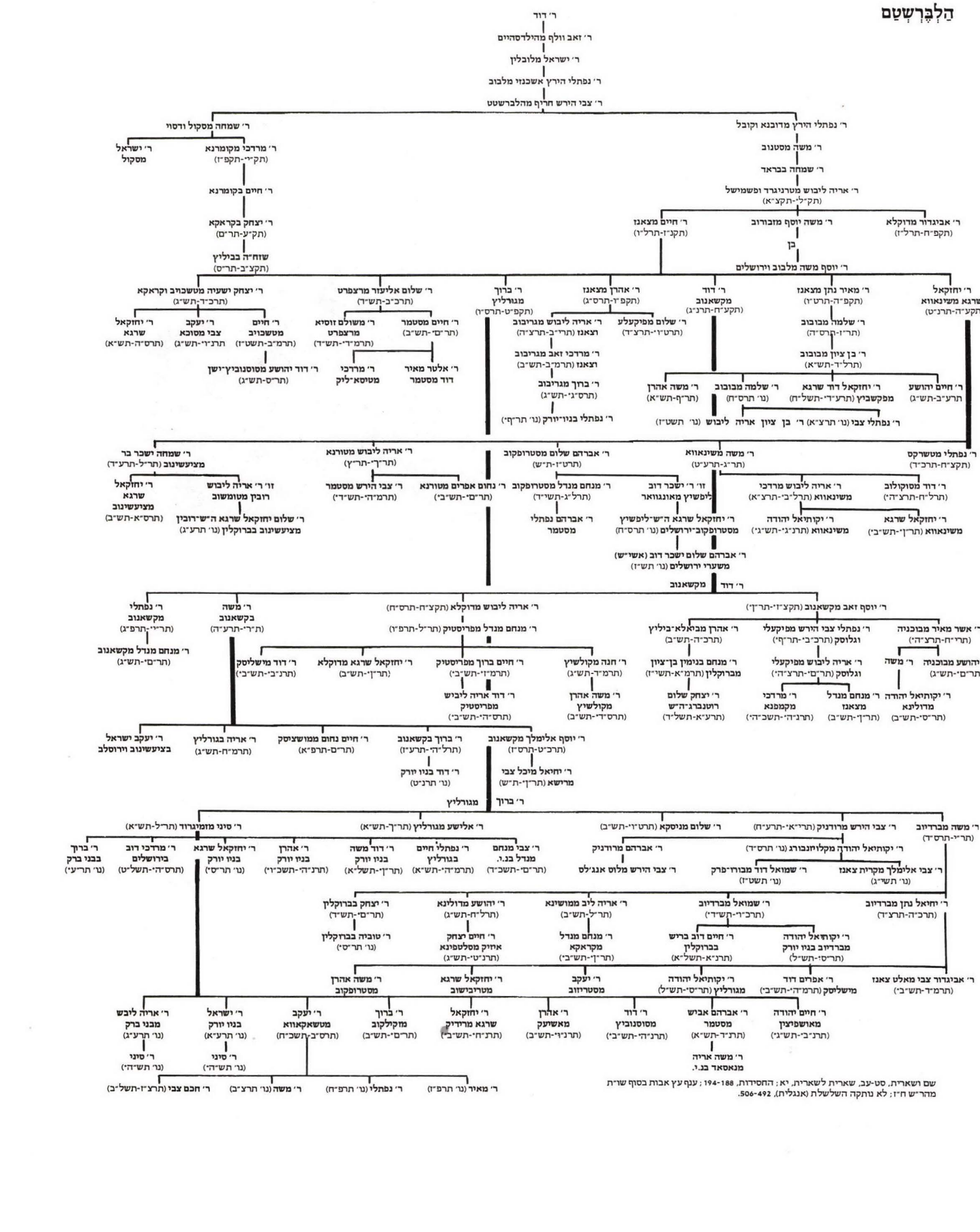
מדוקלא (תקפ"ח — תרל"ז)

נולד בשנת תקפ"ח כבן זקונים לאביו ר' אריה ליבוש דיין בפשמישל, ובגיל שלוש נתיתם ממנו. גדל בצאנז אצל אחיו רבי חיים. נשא את חנה בת רבי אברהם חיים הורביץ הראשון אב"ד לינסק. תחילת רבנותו בבובוב. כשעבר הרב נתן יהודה ליב אשכנזי מרבנות דוקלא לטיסמניץ, רצו בני הקהילה לקבל את ר' בנימין זאב אב"ד זמיגרוד, אבל לא המרו את פי הדב"ח שהורה להם לקבל את אחיו, והוא עצמו בא עמו להכתרתו. סיפרו עליו דברים מופלאים. ביום שסידר גט לא היה יכול לישון בלילה שאח"ז מרוב אימה ופחד. נפטר ביום כ"א אדר תרל"ז, ועל כסאו עלה ר' אריה ליבוש הלברשטם, בעלה של מרים בתו היחידה.

תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, קמח, חו"מ, סז, אה"ע, ח"א, ע בתרל"ה — תרל"ז; אחיו, דב"ח, ח"א, אה"ע, לז, ע, עא, עו, עז, ח"ב, יו"ד, מג, סה, קלו, אה"ע, קיא, קטו, קלו, קלט, קמא, קנ, קנט, קעה, חו"מ, יב בתרי"ח — תרכ"ג; ש"ב, חסל"א, תנינא, או"ח, כז בתרכ"ד.

לקורות, 204, לתולדות, 228; רבנו הקדוש מצאנז, ח"א, טז-יח.

הַלְבֶּרְשְׁטַם

שם ושארית, סט-עב, שארית לשארית, יא; החסידות, 188-194; ענף עץ אבות בסוף שו"ת מהר"ש ח"ז; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 492-506.

הרב אביגדור צבי הלברשטם מברדיוב

ר׳ אביגדור צבי ב״ר יחיאל נתן **הלברשטם**
מצאנז ישן וברדיוב (תרמ״ד — תש״ב)

נולד בשנת תרמ״ד כבכור לאביו ר׳ יחיאל נתן אב״ד צאנז ישן וברדיוב. מנעוריו שקד בתורה והצטיין בלימודיו. נשא את בת דודו ר׳ אריה ליבוש ה״ש אב״ד גריבוב וצאנז. מתרס״ד אב״ד צאנז ישן על מקום אביו שעבר לברדיוב. גר בפיקעלי, ופעמיים בשבוע בא לצאנז ישן. כשנפטר אביו בתרצ״ג, נקרא למלא את מקומו בברדיוב. הרים את קרן התורה והיראה בעיר, ופעל לריבוי שיעורי תורה. בעל נימוסין ובורח מכבוד. אף כי לא נהג אדמורו״ת, שימש רועה רוחני לבני קהילתו שהעריכוהו באהבת נפש, וראו בו דוגמא של אדם שלם. בפרוץ המלחמה עבר עם משפחתו לצאנז, וגר בגיטו פיקעלי שנחשב כבטוח יותר, על כי גרו בו בעלי מלאכה. ראה את המצב בעינים פקוחות, וכשמל פעם בן של רופא יהודי, קרא לו בשמו של אביו, להדגשת חומרת הענינים. עם יתר יהודי הגיטו נשלח למחנה בלזיץ הי״ד. בנו ר׳ בן־ציון נשא בטבת תרצ״ו את פיגא בילא בת ר׳ מנחם מנדל הורביץ אב״ד ליסקא.

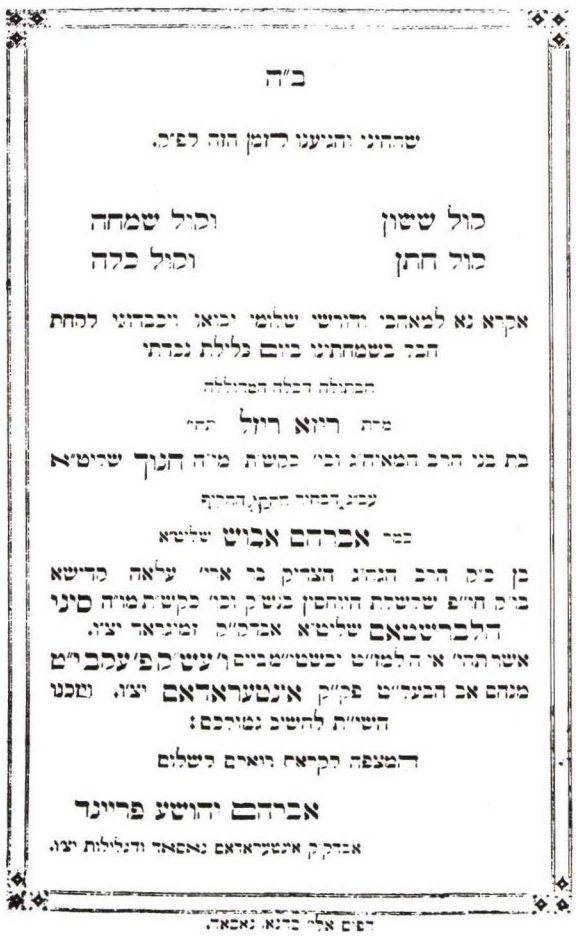
אלה אזכרה, ו, 31-33.

ר׳ אברהם ב״ר צבי הירש **הלברשטם**

נקרא על שם זקנו הרב אברהם איזנברג מאולינוב. רב ואדמו״ר ברודניק, מקום אביו רבי צבי הירש. חתן הרב טייטלבוים אב״ד טעטש. נספה בשואה הי״ד. בנו יחידו רצ״ה רב בלוס אנג׳לס.

ר׳ אברהם אביש ב״ר סיני **הלברשטם**
מסטמר (תרנ״ד — תש״א)

נולד בשנת תרנ״ד לאביו רבי סיני מזמיגרוד. נשא את ריזא רחל בתו של ר׳ חנוך הניך פריינד אב״ד אינטרדם בנו של הרב מנאסאד. נפטרה ביום י״ז חשון תרצ״ח, ונטמנה ליד זקנה. גר בסטמר. נספה באוקראינה בתש״א, וכמעט כל בני משפחתו אח״כ בתש״ד. ילדיו: א. ר׳ חיים עם זו׳ הינדא בת ר׳ משה יהודה ערנרייך אב״ד שארמשאג ב״ר שלמה זלמן משאמלוי, וילדיהם: ריזשא רחל, קראסעל ורחמה; ב. יטל זו׳ ר׳ שמואל אליעזר מאטיאש; ג. אלימלך נספה עם אביו; ד. ברוך; ה. גיטל; ו. פעסיל. שרד רק: ז. הרב משה אריה מנאסאד בניו־יורק.

ב״ה

שהחיני והגיענו לזמן הזה לשמ״ח.

כול ששון וכול שמחה
כול חתן וכול כלה

אקרא נא למאהבי ידידי שלומי יבואו ויכבדוני להחת הבר בשמחתינו ביום גלילת נפדתי

הבתולה רבקה המהוללה

מרת ריזא ריזל תחי׳

בת בני הרב המאיה״ג וכי׳ במשת׳ מ״ה חנוך שליט״א

עטר״ד בחור חכמן הנדיק

בחי׳ **אברהם אביש** שליט״א

בן כ״ה הרב הגה״ג הצדיק כו׳ אריי׳ עלאה מדישא בי״ח ח״ש שרשרת החסדן בעש״ק וכי׳ בקשת מ״ה **סיני הלברשטאם** שליט״א אבדמ״ק זמיגראד יצ״ו.

אשר תהי׳ א׳ ה למ״ש ישטש״ביים ו׳עש״ק פ׳עקב׳ר״ט מהם אב הבעד״ט **אינטעראדאם** יצ״ו. ושכנו השי״ת לחשיב נמוכתם:

דמצפה הקראם ויראים לשלום

אברהם יהושע פריינד

אבדק״ק אינטעראדאם נאסאד ודגלילות יצ״ו.

רח״ם אלי׳ בדנא נאסאד.

הזמנת הרב מנאסאד לנישואי נכדתו עם הרב אברהם אביש הלברשטם מסטמר

ר׳ אברהם נפתלי ב״ר מנחם מנדל **הלברשטם**

בנו של רמ״מ מסטרופקוב בעל ״דברי מנחם״. דומ״ץ בסטמר משנשא את בת הראב״ד ר׳ חיים ה״ש. ההדיר בתש״א בשלישית את ספר דברי יחזקאל. נספה בתש״ד באושוויץ עם משפחתו הי״ד.

ר׳ אברהם שלום ב״ר יחזקאל שרגא **הלברשטם**
מסטרופקוב (תרט״ז — ת״ש)

נולד בשינאווא בעשי״ת תרט״ז (נראה יותר בתרי״ז), לאביו ר׳ יחזקאל שרגא מזוגתו הרביעית. זקנו הדב״ח אמר עליו שיהיה שופע שמחה, ותהיה אצלו רחבות. אביו הפליג את קדושת נשמתו אותה

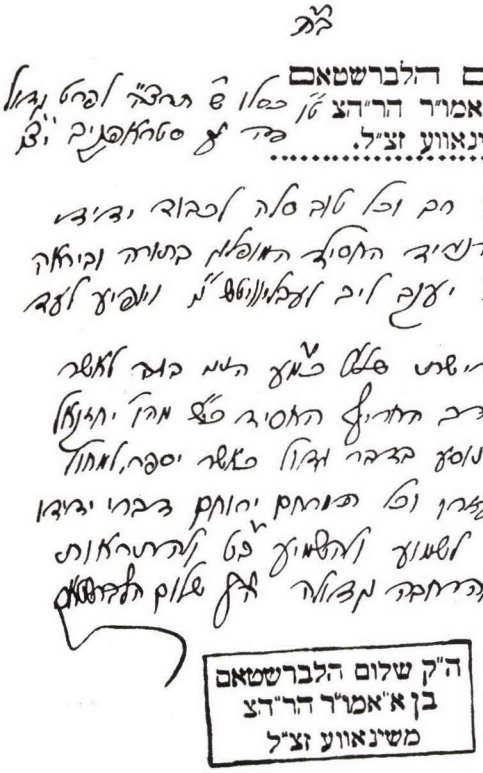

רבי אברהם שלום הלברשטם מסטרופקוב

המשיך מגובהי מרומים, באמרו שנשא את אמו לשם שמים. שבחו כמתמיד, קרא לו גברא דמאריה סייעה, וניבא לו גדולות ונצורות שישועות יימשכו על ידו, ובמיוחד לחשוכי בנים. פעמים רבות התבטא ר׳ שלום שאביו החשיבו על פני שאר בניו, שכן מסר לו הוראות מיוחדות. בילדותו למד שנה בצאנז אצל המורה הוראה ר׳ ישראל מאיר פרידמן. אח״כ החזיקו אצלו בסטרופקוב יותר משלושים שנה, והתיעץ עמו בעניני הלכה.

בשנת תרנ״ח נתקבל לרבנות סטרופקוב בה כיהן אביו, ושנה לאחר מכן נעשה אדמו״ר. עשרות שנים נשא שם את דגל התורה והחסידות כמופת חי הממשיך את דרך צאנז־שינאווא, ועל שמה נקרא. היתה עיירה קטנה, ותכופות היה עורך מסעות בכל הסביבה. חצרו המתה אלפי יהודים שדבקו בו בכל לב ונפש, ושאבו ממנו עידוד ותושיה, מחשובי הרבנים ועד פשוטי העם. אגדות הילכו על מעשי נפלאותיו, וממדינות קרובות ורחוקות נהרו להיוושע על ידו.

לפנות בוקר היה מתעורר אחרי תנומה קלה, טובל, שותה קפה, נכנס לביהמ״ד לאמירת עשרות פרקי תהילים בהשתפכות הנפש, ופונה לביתו להניח טלית ותפילין כשפניו פני להבים. התפלל מתוך סידור גם בחזרת הש״ץ, ותפילתו מלאת הגעגועים בקול ערב ומתון ירדה לחדרי בטן. זמן רב היה הש״ץ שלו ר׳ שלמה העניק. הלחין ניגונים, ודייק מאד בקריאת התורה. אח״כ למד את שיעוריו הקבועים בש״ס ופוסקים, והיו לו כ״ד במעת לעת. הירבה ללמוד שעות רצופות עשרות דפי גמרא,

בקשת רבי שלום מסטרופקוב מיום ט״ו כסלו תרצ״ה מר׳ יעקב ליב לעבליוויטש לסייע לנכדו הרב יחזקאל שרגא

והתחזק להתמיד גם בהיותו עייף. יש והיה אומר ביום רביעי: הבה ניטול ידים למלוה דמלכה. אחרי ארוחת הבוקר קיבל אנשים שבאו לבקש עצתו וברכותיו. בין מנחה למעריב למד ספרי מוסר ומפרשי התורה, ישן שעה וחצי, ובקומו חזר לשיעוריו בשלושים ספרים בכל מקצועות התורה. נהג בקדושה ופרישות, ולא הסתכל חוץ לד׳ אמותיו. כל הנהגותיו בפשטות ובענוות חן. הצטיין במידת האמת, ובמעשי צדקה וחסד כאבותיו. המעיט בדרשות, ודברי תורה אמר בשולחנותיו ללא הכנה כשהביאו לו חומש. לא רשם את תורותיו שיכלו להתקבץ לחיבור גדול. כשנשאל אם כותב איזה חיבור, ענה שרושם את הערותיו בגליונות ספרי האחרונים.

בזמן מלה״ע א׳ שהה בבודפשט, וסירב להצטלם. בהשתדלות האב״ד ר׳ קופל רייך שוחרר מזה. בתום המלחמה כששהה במיהלוביץ, נכנס הצבא הצ׳כוסלובקי לכבוש את העיר. קצין אחד נורה, ועל כן נאסרו בני ערובה רבים עד שיימצא הרוצח. כשנודע לו שראשי הקהילה נאסרו, התנדב ג״כ להיות בן ערובה למרות כל ההפצרות להניאו מכך. בתרע״ט התישב באונגוואר, אך כשראה שמרבים לבוא אליו, שב אחרי כמה שנים לסטרופקוב. אחרי שמינה את בנו רמ״מ כרב שני, עבר בתרפ״ט או בתרצ״א לקאשוי. היה בידידות רבה עם האב״ד ר״ש בראך והראב״ד ר״ש ענגיל. שאף לעלות לא״י, ובתרצ״ג כבר מכר את חפציו ונסע לפרשבורג בציפיה לתעודות. משאלו בוששו לבוא חזר לקאשוי, ואח״כ חלה וכבר לא איסתייעא מילתא. בתרצ״ט עברה קאשוי לשלטון הונגריה, וגברו רדיפות היהודים. נפטר בשבועות ו׳ סיון ת״ש, ורבבות יהודים השתתפו בלויתו. מאוחר יותר הוקם אוהל על קברו.

נשא את חיה יהודית בת רבי אברהם חיים הורביץ השני מלינסק. בזיווג שני נשא את גיטל בת יוכבד וייצמן־קרישר. אחרי פטירתה בתרצ״ב נשא בשלישית את חיה בת ר׳ דוד שליכטר דומ״ץ קומרנא, ונולד לו בזקנותו הילד יוסף יום טוב. השתעשע מאד בילד פלאים זה שלגדולות נוצר. בתש״ד הובל עם אמו לאשוויץ הי״ד. מלבד בן הזקונים היו ילדיו: א. ר׳ מנחם מנדל בכורו וממלא מקומו; ב. הענא זו׳ ר׳ חיים פרנס מיאשיניצה; ג. חיה זו׳ רמ״מ הורביץ אב״ד לינסק; ד. בילא זו׳ רבי ישכר דוב ליפשיץ דומ״ץ ואדמו״ר באונגוואר.

דברי שלום, ח״א עה״ת ומועדים ואגדות הש״ס, מישקאלץ, דפוס בנימין פריעדמאן, תש״ד, ח, כו-נו ד׳ בהיקטע ההדפסה. בראש הספר תודה למסייעים, ובמיוחד לר׳ רפאל שטרן רה״ק באונגוואר ומחסידי המחבר. המסכימים: בנו רמ״מ המספר כמה ממדרגותיו, וחתנו רי״ב ליפשיץ מאונגוואר בתש״א עם ד״ת ושבחי חמיו (ומי יוכל לתאר התמדתו בתורה ועבודה, אשר שם לילות כימים ולא פסק פומיה מגירסא, טהר גברא וטהר יומא דיליה, כאשר עיני ראו ולא זר בהיותי מאוכלי שולחנו יותר משמונה שנים). בהקדמת נכדו המהדיר רבי יחזקאל שרגא ליפשיץ־ה״ש כותב, שבשנים שהסתופף בצל זקנו רשם את התורות ששמע ממנו, והעתיק מגליונות ספריו. פעמיים ראה שהדבר ניחא לו, אח״כ עבר עליהם דודו רמ״מ, ואחיו ר׳ ברוך אברהם הוסיף ממה שהוא שמע. כמו״כ צירף הקדמות לשני החלקים הנוספים שרצה להדפיס: על שו״ע ותולדות זקנו.

שלושת החלקים נדפסו רק במהדורת ירושלם, דפוס י. ע. איתאח, תשט״ו, רד עמ׳, בסדר חדש על המועדים, התורה ואגדה. בהקדמה נוספת למהדורה זו מודה הנכד־המו״ל על הצלתו בניסים גלויים ממחנות ההשמדה, כשכבר היה כמה פעמים חולה בחום גבוה, ומושלך בקור עז. השואה השביתה את ההדפסה במישקולץ, כתבים רבים אבדו, ובתוכם הקדמה ארוכה מדודו רמ״מ. במחנות השתמש בדברי העידוד שבספר, לאמץ ברכים כושלות. גם כעת היו כל הכתבים בניו־יורק למראה עיני רמ״מ שהסכים להדפסתם, ומכתבו מתשי״ב בעמ׳ קפב-קפג. בראש החלקים תודה למסייעים. מעמ׳ פה בדפוס המסורה, ח״ב, הגהות המחבר על ספרי הלכה: חיי אדם עם תוספות חיים, מעדני שמואל ומנחת שבת. בשואה אבד ספר שלם שהעתיק מגליונות ספרי המחבר, והיו למראה עיניו. רשימתם החלקית בעמ׳ קלג. מעמ׳ קכט ח״ג, ענינים שיחות והנהגות המחבר. בקולופון מביע המהדיר תקוה, להמשיך ולהדפיס עוד כתבים מאדמור״י המשפחה.

תשובות אליו: שו״ת מהר״ש, ח״ג, מח, ח״ד, צז, ח״ה, סט בתרס״ו — תרפ״ג. מכתבו אל הרוגצ׳ובר בכרם שלמה, אלול תשל״ח, טו.

אנשי שם, 5 (נולד תרי״ח); תולדות אנשי שם, 34; אלה אזכרה, ו, 9-13; רבה״ק מצאנז, ח״ב, קצ-קצח.

ר׳ אהרן ב״ר אלישע הלברשטם

נולד בגורליץ בשנת תרנ״ה לערך לאביו הרב אלישע. אחרי השואה התישב בארה״ב כאדמו״ר מגורליץ־ויליצ׳קה עד לפטירתו. נשא את טויבא רחל בת ר׳ שמואל שמלקא פ״ת אב״ד קלאסני־ויליצ׳קה. ילדיו: א. שרה זו׳ ר׳ נפתלי פרנקל, ובנותיהם סלאווא ויוכבד; ב. ר׳ שמואל שמלקא, נולד תרצ״ב, נשא את רבקה לבית הולצר, וילדיהם: שלמה, שרה, דוד, לאה.

ר׳ אהרן ב״ר חיים הלברשטם

מצאנז (תקפ״ו — תרס״ג)

נולד ברודניק בשנת תקפ״ו לאביו רבי חיים. נשא את חנה עלקא בת הגביר ר׳ יעקב ויינברגר מדוקלא, וסמך לשולחנו. בהיותו אצל חמיו התקרב לרצ״ה מרימנוב, וראה עצמו כתלמידו המובהק. נסע עם אחיו ר׳ דוד אל רבי דוד מטולנא. כמו״כ נסע אל השר שלום מבלז, וקיבל את פני רבי אברהם מטריסק. בתרי״ז נתמנה ע״י אביו כרב הקרייז (מחוז) צאנז, וסייע לו בניהול עניני הרבנות. היה המוציא והמביא בבית אביו שקרא לו ״הסוחר״, או הבעל־הבית הקדוש. בפרוץ המרד הפולני בתרכ״ג תרם לו 6 גילדן אוסטריים, ואביו 120. אחרי פטירת האב, ישב בצאנז כשנה בנו ר׳ יחזקאל שרגא בתקוה שיתמנה כרב על מקומו, אבל בני הקהילה העדיפו את ר׳ אהרן, באמרם שמי ששימש את אביו בחייו ימלא את מקומו. לבסוף ויתר לו אחיו, וחזר לסטרופקוב. יחיד מכל הבנים בסירובו לנהוג אדמורו״ת, ואת החסידים שילח מעל פניו. עבד את השם בהצנע לכת, והסתיר את מדרגותיו גם מבני ביתו. ניהל את עניני הרבנות בכשרון רב, וסכסוכים רבים יישב בפקחות. בתרל״ו ישב בכלא כמה שבועות, בגלל חרם שהטיל על סרבן לדין תורה. פעל לחיזוק הדת בעירו, ובמסגרת מחז״ה הארצית. בסיון תרנ״ח התחולל פוגרום ביהודי צאנז ואז קרא לתענית, תשובה ותיקון המעשים. במיוחד התריע על שנשים מגדלות שערותיהן.

נפטר בשבת ר״ח אב תרס״ג בגיל ע״ז, ונטמן באהל אביו. על פטירתו המופלאה נמסר, כי בתמוז נסע לוינא בגלל מחלת הקרעפס (סרטן) שסבל בגרונו, אלא שהרופאים אמרו נואש. בכל גליציה ובא״י נאמרו תפילות לשלומו, אך מחלתו התגברה. בערב שבת האחרון למד בזוה״ק על סדר פטירת אהרן הכהן ביום ר״ח אב. כשהחלה הגסיסה ועמדו סביבו בני ביתו, צעק ודרש שיוליכוהו לטבול. כשעלה מהמקוה אחז בו משמשו לתומכו, ולכן ירד וטבל שנית. אח״כ הלך לבית בו גר אביו, נשק את קירותיו, ואמר לאחותו נחמה: שלחי עמי פריסת שלום לאבינו. שב לביתו, הניח תפילין, ולפנות ערב התפלל מנחה וקבלת שבת על כסאו בהתלהבות רבה. קידש במיטתו, ישן כשעה וחצי, קם והתהלך בחדר, שב למיטה ומיד נפטר. זעקות שבר נשמעו בכל קצוי העיר. אחרי שהטבילוהו הביאוהו לביהכ״נ הגדול, הניחוהו במקום בו עמד בעת הקריאה ליד ארון הקודש, ג׳ בניו הספידוהו, וכל בני העיר יצאו ללוותו בבכי רב.

ילדיו: א. בכורו ר׳ שמואל שמלקא מצאנז בדוקלא. זקנו מזכירו בתשובותיו. נשא באדר תרכ״א את בתו של רבי קלונימוס קלמן אפשטין, בנו של היהודי הטוב מניישטט בנו של המאור ושמש; ב. ר׳ שלום אב״ד פיקעלי וצאנז; ג. ר׳ אריה ליבוש אב״ד גריבוב וצאנז; ד. בתו היחידה נישאה לבן דודה ר׳ משה מברדיוב, וכנראה היא זוגתו השניה של ר׳ ישראל יעקב יוקל ט״ב מוולובה.

בתחילה רשם את תורותיו, אך לפני פטירתו שרפם. קטעים פזורים בספרים שונים, כגון קונ׳ בסוף מגד ארץ, ד״ת בספר עמודי אש לבית יוסף, דף ק: (מדודי), ועוד. נותרו ממנו כמה הסכמות, וכן מכתבים, כגון במלחמת מצוה; תשובה כהלכה, 56;

גלוית רבי אהרן ה״ש מצאנז אל ש״ב ר׳ משה ה״ש בירושלים להתפלל עליו ועל בנו (מספר עיר חנוך)

עיר חנוך, ח"א, תשל"ח, קנו-קנז, עם פקסימיל, בקשה מר' משה ה"ש בירושלים להתפלל עליו ועל חתנו מברדיוב.

תשובות אליו: מח' אבני צדק (ט"ב), אה"ע, כה; בית יצחק, אה"ע, ח"ב, עג בתרנ"א.

דוב זאב קינסטלינגער, קמחז"ה, ז' אב תרס"ג, 5; מליצי אש, ב, אב, ח:-ט ע"א; ספר סאנץ, 199, 243, 542-543; רבה"ק מצאנז, ח"ב, שטז-שכב.

ר' אהרן ב"ר יוסף זאב הלברשטם

מביאלא-בילין (תרכ"ה — תש"ב)

נולד בצאנז בשנת תרכ"ה לאביו ר' יוסף זאב ב"ר דוד מקשאנוב. מילדותו צמא דעת, ובורח ממשחקי ילדים. שהה בבית המלמד מלפנות בוקר עד שבע בערב. אהב חברת לומדים וחסידים, ומנערותו שקד לשנן את פסקי השו"ע. ילד שעשועים לזקנו הדב"ח שנהג לבוחנו בדינים והלכות, נטל ממנו בעודו ילד את הכוח לראות אמוראים, אמר לבנו ר' דוד: לנכדך יש נשמה של אחד הגדולים מלפני ג' מאות שנה, וניבא כי יהיה מורה הוראה בישראל. בנערותו קרא לו הדב"ח "פסוק זאגער", כי לכל אחד קרא פסוק המתחיל ומסיים באותיות שמו, ומתאים לתכונות נפשו. בגיל בר מצוה סיים את הש"ס, ואח"כ עוד י"ח פעמים. המדרשים היו שגורים על לשונו, וידע בעל-פה את הפיוטים. הדב"ח קרא לו גם חזן, כי היה מנגן נפלא ומלחין. התחקה אחרי הנהגות והליכות זקנו, ובני גילו קראו לו בשובבות "הרב הפעוט". בזכרונו הנפלא זכר עד ימי זקנותו, כיצד הורה הדב"ח בהלכה זו או אחרת.

למד אצל הדיין ר' משה גולדיש בצאנז. אחרי פטירת הדב"ח למד אצל זקנו ר"ד מקשאנוב בהתמדה רבה, ונסמך ממנו. בגיל י"ז נסע ללמברג לקבל סמיכה ממהרי"א איטינגא. כעבור חודשיים שב אליו מזוין גם בהלכות מקואות, ומהרי"א אמר שבעצמו יבוא לאכסניתו לתת לו את ההורמנא. בן כ"ג נסמך מר' דוב בריש כ"ץ רפפורט אב"ד ראווא. כשנפטר סבו נסע לשינאווא, וסיגל לעצמו את דרך העבודה של חסידות צאנז בהתלהבות דקדושה. נסע כמה פעמים אל מהר"י מבלז ובנו המהרי"ד. כמו"כ אל דודיו בני הדב"ח, ר"ש מבובוב, ושאר צדיקים שכיבדוהו מאד.

בתרל"ט נשא את קרובתו רבקה רחל בת רבי אלטר מאיר דוד הלוי רוטנברג האדמו"ר מוולברום. נסע עם חמיו אל רבי אברהם מטריסק שנהג בו כבוד. כעבור ג' שנים נפטרה זוגתו ביום כ"ג ניסן תרמ"א, בלדתה את בנו א. ר' מנחם בנימין בן-ציון מווידיסלב וברוקלין. נשא בשנית את דבורה בת ר' יהושע יצחק קליגר אב"ד גריידינג חתן ה"בר

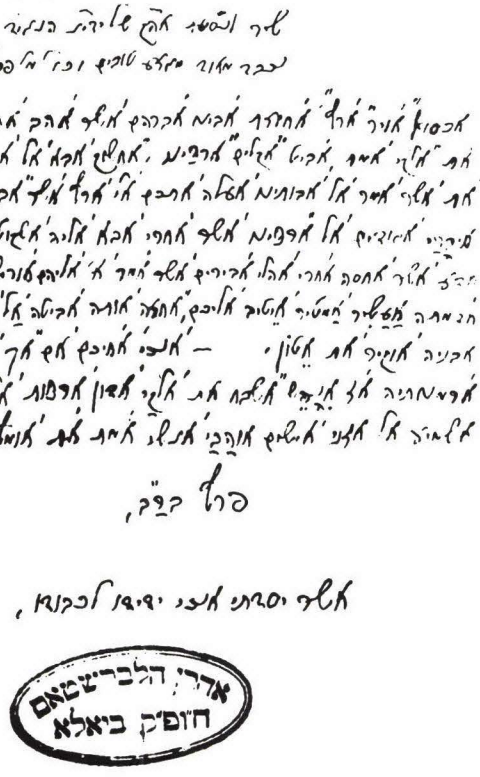
רבי אהרן ה"ש מביאלא-בילין

ליואי", ולמד אצלו בהתמדה רבה. ממנה נולדו לו: ב. זו' ר' יואל משה פינטר בברוקלין; ג. ר' יעקב וזו' רוזא בת ר' שמחה מסאנוק; ד. רוזא זו' ר' נפתלי ב"ר צבי הירש יוסף בינדיגר מפרעמישלא וילדיהם; ה. אסתר זו' ר' יעקב ציגלר מבילין; ו. רייזל; ז. גיטל זו' ר' ישראל לעווערטוב רב בבילין, בנו של רבי אייזיק מזלישיץ-קראקא וילדיהם; ח-ט. ר' דוד ור' משולם ומשפחותיהם; י. ר' חיים. נפטר בלי בנים בגיל ל"ב, כשקרא ק"ש והגיע לתיבת אמת, במנחה בשבת ט' אלול תרצ"ב; יא. הב' חוה.

בתרמ"ט נבחר לרבנות ביאלא הסמוכה לבילין, ושימש בה למעלה מיובל שנים עד לחורבנה. זקנו ר"ד מקשאנוב הושיבו שם, ומשום כך סרב כל ימיו להיענות להצעת רבנות אחרת. היתה זו קהילה חסידית בנוסח הישן, עם ביכ"נ מרכזי שבנו החרדים. השגיח בהקפדה יתירה על צביונה, למרות קירבתה לגבול אשכנז. שלל חידושים ברוח הזמן, והתנגד למפלגות חדשות. נאבק בציונות, אף כי הקים לו בכך יריבים עזים. נחשב מגדולי בעלי ההוראה בגליציה, מהיר כתיבה, ועונה לכל שאלה מיד עם קבלתה. יסד ישיבה בה כיהן חתנו הרב פינטר. בשנות רבנותו הראשונות אמר כל יום

שיעור קבוע, בשיטת תלמידי החת"ס, דהיינו לימוד דף גמרא עם המפרשים, ומיד לימוד סעיפי השו"ע הנוגעים לסוגיא, מתוך עיקוב אחרי דרך פסיקתם של הפוסקים מן הגמרא. בין תלמידיו בעיר: בן ביתו ר' יוסף פרנקל אבי ר' שבתי, ור' שבתי בודנר הי"ד. החמיר עם עצמו בהוראה, אבל לאחרים אחז בשביל הממוצע. נהג בפרישות רבה, ותפילתו היתה בלבת אש. לא נהג אדמורו"ת. מיד פעם נשא דרשות חוצבות אש בהלכה ובאגדה, והתריע על פירצות שונות מבלי להחניף ולשאת פני איש. בעל נפש אצילית, בורח מהכבוד, סבלן וארך רוח. ביום הראשון לפרוץ המלחמה נטל את טליתו ותפיליו, וברח עם בני משפחתו לצאנז. בראותו שהגרמנים כבר הגיעו לשם, עבר לגור בטרנוב. לבו נשבר מצרות ישראל, ותפילותיו בקעו שחקים. מחלה אנושה תקפתו, וסבל יסורים מבלי שיוכלו להשיג לו תרופות. המשיך שם בסדרי לימודו ועבודתו, עד שנספה ביום כ"ו סיון תש"ב הי"ד.

מגד ארץ, קיצור ותמצית מכל חידושי הדינים שבפמ"ג או"ח, מונקאטש, דפוס קאהן ופריעד, תרס"ז, ח, קלו ד'. המסכימים: מח' המהרש"ם (להגיד שבחו שלא שינה); רא"ל הורביץ מסטניסלב לחתן דודו (ואשימה עיני עליו, ואראה כי ברכה בו).

מכתב מרבי אהרן ה"ש מביאלא-בוילין מיום ט' אלול תרצ"ו אל ראשי קהילתו לכבוד עליתו של ר' פרץ בר"ב לארץ, בצירוף שיר לכבודו שכל מילותיו פותחות באות אל"ף

בהקדמתו כותב שנתעורר לחבר את ספרו, בראותו כי אין מרבים לעיין בפמ"ג בגלל אריכותו. יגע הרבה בשיטות הפוסקים בכל סימן, והביא גם מדברי אחרים. הסביר לרבו בן דודו ר"ש מבובוב מדוע מדפיס ספריו בעילום שם, ומבקש שכנכד ראי"י מרופשיץ ור"ח מצאנז יחוסו עליו בביקורת. מונה את חיבוריו: כמה מהדורות באריכות עה"ת; על זוה"ק בראשית; על תרגום שה"ש וקוהלת; קיבוץ כל מאמרי רבי יוחנן כדי לאפשר עריכת לשיטתו; על פמ"ג יו"ד (פרי נאה); כרך גדול של דרשותיו, ושנים על המועדים; על המצוות; על רשימת פסוקי תנ"ך, מעין קיצור קונקורדנציה (אבן הראשה); חידושי אגדה ופלפול באריכות. (רובם אבדו בשנות החורבן. כל ימיו הוסיף לכתוב). מודה למסייעיו ר' שמחה בונם הכהן ור' יהושע השל ב"ר שמואל יהודה, ולבני קהילתו. בהתחלה דברי שבח על הספר פמ"ג או"ח, ד"ת נאה שאמר לגאונים רד"ב מראווא ור' אברהם מסוכטשוב וקלסוהו, חידושי פלפול מחיבורו הגדול מלקט באמרים, עם קושיא שראה בחלום בתרנ"ה. מדף קכח: קונ' ד"ת ששמע מדו"ז ר' אהרן אב"ד צאנז כשהיה אצלו בתרמ"ב; חדו"ת מתלמידו ר' שבתי הכהן רפפורט (אב"ד פינטשוב); ליקוטים.

מהדורת צילום ע"י בנו בברוקלין, דפוס בלשן,

תשי״ז, ז, קלז; טז דפים. הושמטו מההתחלה שבח הפמ״ג, ד״ת ופלפול, ומהסוף הדפים קלד:—קלו. בסוף בעמ׳ קלה-קמ הגהות ותיקונים להוצאה הראשונה, ובשער מיוחד: השלמה לספר מוצל מהאש (להלן), לקונ׳ נהרא דאפרסמונא מאביו, לקונ׳ בן יכבד אב ממנו בחדו״ת, ולקובץ ד״ת ממהרי״ד מבלז, הגהות ותיקונים למוצל מהאש, וזכרון לקדושים. בהקדמת המהדיר כותב כי כשאביו הביא בזמנו את הספר למהרי״ד, אמר לו: ״יישר כח גדול לכם, כאשר כ״ק א״א זצ״ל היה מחכה כל ימיו שיתחבר ספר כזה בעולם״. כמו״כ הוא מודה למסייעיו, ובהם משפחות גיסיו, קרוביו וידידיו. בנו ר׳ יצחק שלום ה״ש סייע לו בהעתקת הניירות, הוא מוסר את תולדות אביו המהדיר.

פרי נאה, קיצור ותמצית מכל הדינים, החידושים והכללים שבפמ״ג יו״ד, בילגורייא, דפוס ר׳ ישראל חיים ויינברג, תרצ״ט, עא ד׳. יצא לאור ע״י נכדו ר׳ יצחק משה ציגלר, בסיוע ר׳ משה יוסף גולדברג ממילובקע. בהקדמתו הקצרה כותב שמתכונת הספר כמו קודמו, ויועיל לרבנים לחזרה. אח״כ דברי קילוס לספר פמ״ג יו״ד.

הספר נדפס חודש אחד לפני פרוץ המלחמה, ורוב עותקיו נשמדו. בנו צילמו מחדש לפי עותק ששרד, ברוקלין, דפוס בלשן, תשי״ז, ה, עב ד׳, בתוספת דף של הגהות ותיקונים מהמחבר. בראש הספר תודה למסייעים, ובראשם לבנו ר׳ יצחק שלום שטרח בהעתקה והשלים ההדפסה, ולעוד קרובים ונגידים מוקירי זכר אביו. הקדמה קצרה מהמהדיר, ותולדותיו ע״י בנו זהים לאלו שבראש מהדורת מגד ארץ. נספח לו ספר **אמת ליעקב חסד לאברהם**, ע׳ עמ׳, פלפולים במסכת ביצה, וחידושים באו״ח הלכות יו״ט, ותשובות להלכה, שנשתמרו אצלו מעת למד בצוותא עם חמיו ר׳ אברהם חיים ראובן רוטנברג אב״ד ווידיסלב. בהתחלה הקדמת תולדות חמיו המחבר, ומכתב עם פקסימיל שקיבל בתרס״ה מש״ב ר׳ פנחס מנחם יוסטמן מפילץ. בסוף שתי תשובותיו מתרס״ג לר׳ משה נחום ירושלימסקי אב״ד קיעלץ, ולחתנו המהדיר, ודפי זכרון לקדושים.

מוצל מהאש, שרידי כתביו בפלפולי הלכה, דרושי אגדה ורמזי חסידות עה״ת ש״ס ושו״ת, ניו־יורק, ש״ב ר׳ נפתלי ה״ש בעל הדר ליינאטייפינג, תשט״ו, רסב עמ׳. הספר כולל: א. קונ׳ נהרא דאפרסמונא, חידושים ופירושים על פרשיות התורה, מתוך ספרו עה״ת בדרך פרד״ס י״ג מהדורות שהיה מוכן לדפוס; ב. קונ׳ גדולה תשובה, דרשות לשבת הגדול ושבת שובה בשנים תר״ן—תרס״ו, מתוך כאלפיים גליונות שהיו; ג. קונ׳ למועד מועדים, דרשות לחגים, מתוך ספר בשם זה וספר מועד לכל חי; ד. קונ׳ מלקט באמרים, על ענינים מוקשים בש״ס מדרשים ופוסקים, מתוך חיבור גדול; ה. קונ׳ מאירת עינים, לפרש כיצד כל התרי״ג מצוות מרומזות בר״ת ואלה המשפטים. כאלף דיניהם של קכ״ד מצוות מתוך חיבורו הכללי; ו. קונ׳ בן יכבד אב, חדו״ת ולקוטים מבנו המו״ל וקרוביו, עם תשובתו מתשי״ג לאדמו״ר מציעשינוב; ז. קובץ מקרא קודש, ס״ו מאמרים למועדים ועה״ת ששמע המו״ל ממהרי״ד מבלז כשהסתופף בצילו בשנים תרס״ד—תרפ״ב, מתוך מאה מאמרים שתחת ידו. אחרי ששמעם חזר עליהם לפני ש״ב וידידו ר׳ יהודה זינדל ליפשיץ אב״ד אוחאן שהיה הכותב בבית מהרי״ד, ורשמם אחרי שהסכים לו שהכל בדייקנות גמורה. כשנתעורר ספק בהבנת הדברים סרו לשאול את פי בנו המהר״א. הכתבים נשתמרו שנים רבות, מהר״א ביקש העתק מהם, אך אמר שבבלז אין מדפיסים. בסוף עוד ה׳ מאמרי מהרי״ד ששמע מפיו ר׳ שלמה ביגלאייזן בתרפ״ג—תרפ״ה, ושלחם לאחיו לארה״ב. כמו״כ ד״ת מגיס המחבר, רבי יצחק גליקמן מסוסנוביץ, מחמיו הראשון ובנו ממלא מקומו. בהקדמת הבן המו״ל כותב שלאביו היו בגיל ל״ג כ״א ספרים המכילים כשלושת אלפים דפים, ומציג את הצוואה שקיבל ממנו בתרנ״ט במכתב סגור. אח״כ סדר היוחסין של המו״ל: בית אהרן מצד אביו עם הערותיו בגדי אהרן, ובית רחל מצד האם עם הוספותיו אם הבנים. בסוף הספר מפתחות, רשימת הרבנים שנזכרו בסדר היחס, וזכרון לקדושים. מילואים לספר במהדורת מגד ארץ, תשי״ז.

מכתבו בראש תיקון עולם ח״ב.

אהלי שם, 390; אלה אזכרה, ו, 52-54; ספר ביליץ־ביאלה, 54, 90; רבה״ק מצאנז, ח״ב, רלב-רלז.

ר׳ **אהרן** ב״ר סיני **הלברשטם**
מאשיעק (תרנ״ו—תש״ב)

בנו של ר׳ סיני מזמיגרוד. נשא את רחל מרים בת ר׳ חיים ברוך רובין אב״ד וישניצה. מתרצ״ו לפחות רבה של אשיעק. נספה עם משפחתו ביער ליד זמיגרוד, ביום כ״ב תמוז תש״ב הי״ד.

ר׳ **אלחנן** ראה לפי: **הלברשטם, ר׳ חנה**

ר׳ **אלישע** ב״ר ברוך **הלברשטם**
מגורליץ (תר״ך—תש״א)

נולד בשנת תר״ך לאביו רבי ברוך מגורליץ. נשא בתרמ״ו את יוכבד בת דודו רבי מרדכי דוב מהורנוסטייפל. היתה מלומדת מאד, והדב״ח

רבי אלישע ה״ש מגורליץ

במכתבו לאביה הוסיף פ״ש לנכדתי החכמנית. ישב בבית חמיו ט״ו שנים על התורה ועל העבודה, ומהן י״א שנה שלא ראה את אביו. חמיו מסר לו את הפיקוח על השחיטה והמקואות בגליל הורנוסטייפל. נסמך בתרנ״ה מר׳ חיים איסר הורביץ אב״ד ויטקוב, בתרנ״ו מרנ״צ גולדברג מטורנא, בתרנ״ט מר׳ נתן גולדברג מלימנוב, ובתרס״ד מר״ש ענגיל. מתרס״א אב״ד קרוסנו, בה סבל מתקיפי העיירה. חלקם היו מחסידי רבי יוסף מרימנוב, ונאלץ להזהירם לבל ישחקו עם נכד הדב״ח. אחרי פטירת אביו בתרס״ו נתקבל לגורליץ כראב״ד, ורק אחרי עזיבת הרוסים במלה״ע א׳, נתמנה כרב העיר ויו״ר ועד הקהילה.

בני קהילתו העריצוהו על היותו איש אמת, ת״ח וצדיק. בעל הדרת פנים, וזקני הדור אמרו שצורתו כצורת פני זקנו הדב״ח. נהג רבנותו ברמה, ועמד על משמר עניני היהדות ללא מורא. ביתו המה תמיד מאנשים שבאו אליו בשאלותיהם, או בעניניהם הפרטיים. ידיד ורע לכל אדם, ואהוב בעירו על הכל. בזמנו שקטה המחלוקת שגעשה שם לפני־כן. לא נהג אדמורו״ת, ולא היתה דעתו נוחה מכך שאנשים נותנים לו פתקאות ומספרים עליו מופתים. מכל מקום באו רבים לשולחנותיו בשבתות ובמועדים, וביקשו ברכותיו בערב יום כיפור. משמשו ר׳ יענקלה שיפר שימש עוד אצל אביו ר׳ ברוך. נסע פעמים רבות אל דודו משינאווא. היה פעם בשבועות בגור אצל השפת אמת, ובידידות אמיצה היה עם בנו רבי אברהם מרדכי. בתרצ״ב שהה ז׳ חודשים בביקור בארה״ב.

בפרוץ מלה״ע ב׳ ברח לסמבור. בשבת כ״ג סיון ת״ש הועבר לסיביר ברכבת צפופה עם עוד שישים

יהודים, ובדרך עודד את רוחם. המסע ארך 92 יום. זו׳ נפטרה שם ביום י״ט תשרי תש״א, וכמה חודשים אחריה נפטר בליל הסדר ביערות שבמחוז יאקוטסק. מקום קבורתם צוין בענפים שננעצו בקרקע. במסעם הארוך דאב מאד על אובדן ספרו כתב־יד: אמרי נעם (בגימטריא אלישע), חדו״ת על פי פרד״ס.

ילדיו שנולדו בהורנוסטייפל: א. ר׳ **צבי מנחם מנדל**, האדמו״ר מגורליץ־רופשיץ בארה״ב; ב. ר׳ נפתלי חיים מגורליץ; ג. ר׳ דוד משה האדמו״ר מדינוב בארה״ב; ד. ר׳ אהרן האדמו״ר מגורליץ־ויליצ׳קה בארה״ב. בגורליץ נולדו: ה. ר׳ יחזקאל שרגא שליט״א, האדמו״ר מגורליץ בארה״ב; ו. ר׳ מרדכי דוב מירושלים; ז. ר׳ ברוך מבני־ברק; ח. רחל פייגא הצעירה זו׳ ר׳ יצחק ב״ר אלימלך שפירא־קטן האדמו״ר מטיסמניץ ולנצוט בארה״ב, ולהם בת; ט. ברכה זו׳ ר׳ ברוך משה פרנס בניו־יורק; י. מרים לאה (ספרין הי״ד) זו׳ ר׳ זלמן הלברשטם ב״ר חיים נחום ממושציסק; יא. נחמה, נפטרה ה׳ שבט בארה״ב.

תשובות אליו: חבצלת השרון, ח״א, סז, ח״ב, אה״ע, השמטות, א בתרצ״א; שו״ת מהר״ש, ח״א, פז, ח״ו, פט בתרס״ה — תרס״ו. בן־דודו רשי״ב כתב אליו בתרס״ז, דברי שמחה, ח״ב, מז.

אהלי שם, 394; ספר גורליצה, 13, 68 (תמונת הרבנית), 153, 158-159; ארזי לבנון, סב; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שנח-שסב.

ר׳ **אפרים דוד** ב״ר יחיאל נתן **הלברשטם**

מישליסק ומישלניץ (תרמ״ה׳ — תש״ב׳)

בנו של ר׳ יחיאל נתן אב״ד ברדיוב. נשא את חנה מרים בת דודו רמ״מ ה״ש מפריסטיק. אב״ד ישליסק ואדמו״ר במישלניץ. בעל צורה בלונדית נאה. בתרפ״ד לערך חתם נגד קופסאות יח״ל שיש בהם השגת גבול עניי א״י. נספה בשואה עם זו׳ ותשעת ילדיהם הי״ד, ובהם: יחזקאל שרגא, משה ליבוש, מנחם מנדל, הענא, רחל.

ר׳ אריה ליב, ר׳ אריה ליבוש ראה לפי: **ר׳ אריה ליבוש**

ר׳ **אריה ליבוש** ב״ר אהרן **הלברשטם**

מגריבוב וצאנז (תרי״ב — תרצ״ה)

נולד בשנת תרי״ב לאביו ר׳ אהרן רב הקרייז. בצעירותו למד עמו זקנו הדב״ח שיעור גפ״ת. הוא התפעל מחידושיו, ואמר עליו שמוחו כמוח הישועות יעקב. נשא את בתו של רבי משה הורביץ מרוזוודוב, ובזיוו״ש היה חתן ר׳ יצחק קנר. נתקבל לרבנות גריבוב בתרמ״ו (באהלי שם: בתרמ״א), ועל שמה נקרא. אחרי פטירת אביו בתרס״ג, מילא את מקומו כאב״ד צאנז חדש. בפאלקסקאלענדער

המשיכו לרשמו כאב״ד גריבוב עד תרע״ב. נודע כאבותיו בתור לוחם מלחמות ה׳ בכל עניני חיזוק הדת, ועם זאת עניו ושפל רוח בפני כל אדם. גדולי הדור החשיבו את דעתו, והמונים נהרו אליו לשאוב מצדקתו. ר׳ שמעון אנגל־הורביץ זליחובר משגיח דיח״ל, היה עמו בידידות אמיצה. פעם בתרצ״ה אמר למקורביו שנוסע להיפגש עם צדיק אמת. נסע לצאנז, והתיחד כמה שעות עם רא״ל. זמן קצר אח״ז נפטר, ביום כ״א אדר בו רצה להסתלק מן העולם, ונטמן בכניסה לאוהל זקנו הדב״ח.

ילדיו: א. ר׳ מרדכי זאב ממלא מקומו בגריבוב וצאנז; ב. ר׳ משה. נשא את נחמה (נחמטשען) בת ר׳ שמואל הורביץ אב״ד דמביץ. הובלו לעקידה עם חמשת ילדיהם הי״ד; ג. ר׳ אפרים. נשא את חיה בת ר׳ משה אב״ד ברדיוב; ד. ר׳ צבי הירש חתן רד״צ זהמן ראב״ד דוקלא (וי״א חתן הרבי מטיטשין). שני אלו נתפסו עם הרב משה אייכנשטיין ועוד שבעה יהודים חסידיים, ונשלחו להריגה באושוויץ באלול תש״א. קראו לזה אקצית הרבנים, כעונש על התפוצצות קרון מיכל בתחנת הרכבת (ספר סאנץ, 772), וכדי שלא יוכלו לעודד את הנשארים (לזכר קהילת צאנץ, 142); ה. ר׳ פנחס שמעיה. נשא את צפורה בת ר׳ נפתלי הורביץ אב״ד מעליץ; ו. זו׳ ר׳ אברהם חיים טייטלבוים אב״ד קרעניץ; ז. זו׳ ר׳ אביגדור צבי ה״ש אב״ד צאנז ישן וברדיוב; ח. זו׳ ר׳ ישראל אונגר ב״ר שלום דוד מזבנא.

תשובות אליו: מח׳ אהל יהושע, ח״ב, כב בתרע״ח; בית יצחק, אה״ע, ח״א, כד בתרמ״ט; שו״ת מהר״ש, ח״ב, ע, ח״ג, סז, ח״ד, מב בתרס״ד—תרס״ז; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, קלב. שני מכתביו בתשובה כהלכה, פה:-פו. שני מכתביו נגד קופות יח״ל, בלוח זכרון של כולל רמבעה״נ, תרצ״ז. מכתביו נגד הציונות, דובב שפתי ישנים, ח״ג, קנח-קסא. כרוז מתרפ״ט בעברית וביידיש בחתימתו לבחור לקהילה ברשימת נאמניו, ספר סאנץ, 512. שם, 232, תמונתו מתרפ״ט, מקדם בס״ת פני הנשיא מושציצקי, ולידו ראשי הקהילה ור׳ אליש קלפהולץ הנושא דברי ברכה.

אהלי שם, 277-278; מליצי אש, ג, אדר, ס׳; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שכג-של.

ר׳ אריה ליבוש ב״ר דוד הלברשטם

מדוקלא (תקצ״ח—תרס״ח)

נולד בשנת תקצ״ח לאביו ר׳ דוד מקשאנוב. נשא את מרים בתו היחידה של ר׳ אביגדור ה״ש אב״ד דוקלא אחי הדב״ח. כשנפטר חמיו בתרל״ז, ירש ממנו את כס הרבנות בדוקלא בפקודת הרבי משינאווא. בני הקהילה סברו שעדיין אינו ראוי לכך, והביאו כראב״ד את ר׳ שמואל ענגיל מבילגוריי, ואחריו את רד״צ זהמן. נפטר באד״א תרס״ח, ועל פטירתו: מחז״ה, כ״ו אד״א תרס״ח. בנו רמ״מ מילא את מקומו בדוקלא עד שעבר

לפריסטיק. בתו ברכה רעכל ברריינדל נישאה בצאנז בחיי הדב״ח לר׳ יחיאל נתן ה״ש מברדיוב (ולא לר׳ משה דוד ט״ב אב״ד מדיאר־לאפוש).

תשובות אליו: בית יצחק, יו״ד, ח״ב, קו״א, טו, אה״ע, ח״ב, ג, עה, פח בתר״ן—תרנ״א; ש״ב, הרי בשמים, תנינא, ס, תליתאה, נב, עט, פג, צט, קלב בתרנ״ה—תרס״ב; שו״ת מהר״ש, ח״א, נה, ח״ד, לא בתרמ״ה—תרס״ג.

ר׳ אריה ליבוש (לייבישל) ב״ר יחזקאל שרגא הלברשטם

מטורנא (תר״ך*—תר״ץ)

בנו של ר׳ יחזקאל שרגא משינאווא. חתנו של אחיו ר׳ משה משינאווא בזיווגו הראשון. עשרות שנים מנהיג חסידי צאנז ושינאווא בטורנא, ועל שמה נקרא. ראש חבורה של בני עליה ואנשי שם בקלויז צאנז, ומיסד מנין של מתפללי ותיקין. חסידים רבים דבקו בו, אבל הוא שם דגש על לימוד התורה, ולא על עריכת שולחנות ונטילת פתקאות. אביו אמר עליו שהוא בקי מתוק, למדן מתוק, בעל הוראה ותיק, ושיבח את בקיאותו המופלגת אפילו בספרי אגדה כתנא דבי אליהו. הקפיד על כל תג בשו״ע, והיה תקיף ועקבי בדעותיו. יצא נגד המזרחי עם

מצבת רבי אריה ליבוש הלברשטם בטורנא

האב״ד רא״א שנור (הפלס, ה, 149). בשנותיו האחרונות הגיב בסערה על כל תופעה, ואנשים שהוכיחם נכוו ברותחין. נפטר בשנת תר״ץ.
ילדיו מזיווגו השני: א. ר׳ חיים ברוך; ב. ר׳ נחום אפרים ממלא מקומו כאדמו״ר בטרנוב; ג. ר׳ צבי הירש, אדמו״ר בסטמר; ד. חנה זו׳ ר׳ שלמה בלויגרונד; ה. דינה זו׳ ר׳ שלמה ט״ב אב״ד בליגרד ודוברומיל; ו. רבקה הענא זו׳ ר׳ יוסף חיים לאם מ״מ ומו״ץ בטורנא; ז. מרים הי״ד. לפי ארזי לבנון גם ר׳ יחזקאל שרגא, אדמו״ר בפרעמישלא.

מכתבו מתר״ע בקונ׳ מלחמת חובה כתב יושר דברי אמת, ומתרע״ב בתשובה כהלכה, 106. בשו״ת מאור יהושע, א, הסכים לאחד מפסקיו.

ספר טרנוב, א, 194, 215, ב, 69-70, 139 (תמונה מטושטשת של מצבתו); רבה״ק מצאנז, ח״ב, קצח-רב.

ר׳ אריה ליב ב״ר משה הלברשטם

ממושינא (תר״ל — תש״ב)

נולד בשנת תר״ל לאביו רבי משה מברדיוב. נשא את בתו של ר׳ שמואל רוקח אב״ד סקול, וסייע לו שם כדומ״ץ. עמו חתם בתרנ״ב על ספר התמונה, ובתרס״ד על ארץ החיים. מתרס״ד אב״ד ואדמו״ר במושינא עד שנספה בשואה הי״ד. בנו רמ״מ אדמו״ר בקראקא.

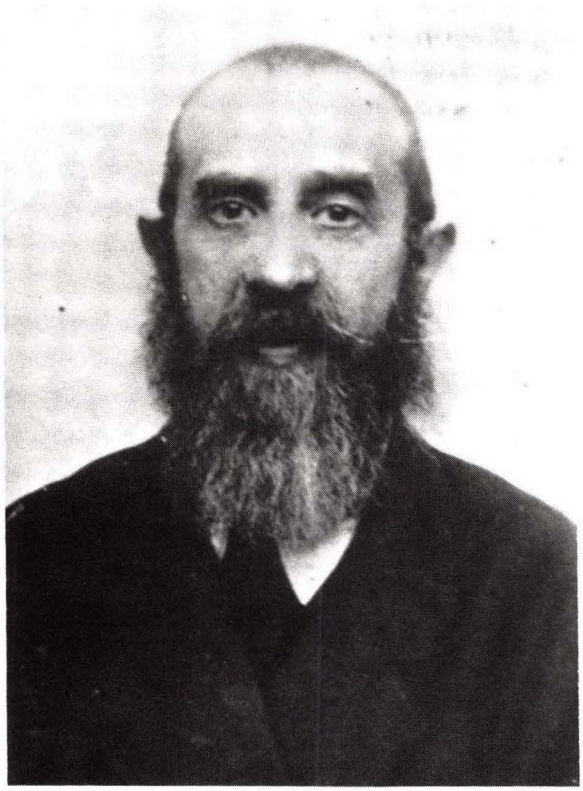
תשובות אליו: חבצלת השרון, ח״ב, אה״ע, מב, נ בתרפ״ה. מכתבו בתשובה כהלכה, סז.

אהלי שם, 418; רבה״ק, ח״ב, שנ.

ר׳ אריה ב״ר משה הלברשטם

מגורליץ (תרמ״ח — תש״ג)

נולד בשנת תרמ״ח לאביו ר׳ משה ב״ר דוד מקשאנוב. תלמיד ר׳ יהושע פינחס בומבך אב״ד אושפיצין. ת״ח מופלג, ובנעוריו דחה הצעות רבנות שונות. נשא את הענטשא בת רמ״מ פרנס מגורליץ בן הרבנית מצאנז, נכדת רמ״מ מרימנוב, ר״ש מירוסלב ור״נ מרופשיץ. נשיא קהילת גורליץ ואגודת ישראל המקומית. יד ימינו של האב״ד במלחמתו ברוחות הזמן. בביתו התאכסנו גדולי התורה שביקרו בעיר כגון מהר״ם שפירא, וכן אדמורי״ם, ובמיוחד מבני משפחתו. נספה בשואה הי״ד, ביום ח׳ אלול תש״ג, אחרי ששילח לפי הרגשתו את בתו רבקה אל בעלה בבוכניה. בעת שהסתתרו בבונקר הטעום אנשי עבודת הכפיה (ארדנונגדינסט) לעבור למקום אחר, ואז נתפסו ונשלחו לקרונות המות. זו׳ שכבה משותקת בביה״ח, עד שהגרמנים חיסלוהו ביום כ״ז אלול.
ניצלו ילדיו: א. רבקה תחי׳, זו׳ הרב שמואל אברהם זלטנרייך אב״ד טשקובה בניו־יורק; ב. פערל זו׳ בן דודה הרב מרדכי (מרקוס) ה״ש אב״ד קמפנא

הרב אריה הלברשטם מגורליץ

בברוקלין; ג. ר׳ דוד וזו׳ פערל במונטריאול. נולד בתרע״א ולמד בישיבת בובוב. בנותיו מרים ושרה נולדו בתש״י ותשי״א.

נזכר בשו״ת דברי שמחה, ח״ב, מ (רא״ל בטעות).

ספר גורליצה, 13, 23, 25; מכתבי נכדו הרב יצחק חיים זלטנרייך מניו־יורק.

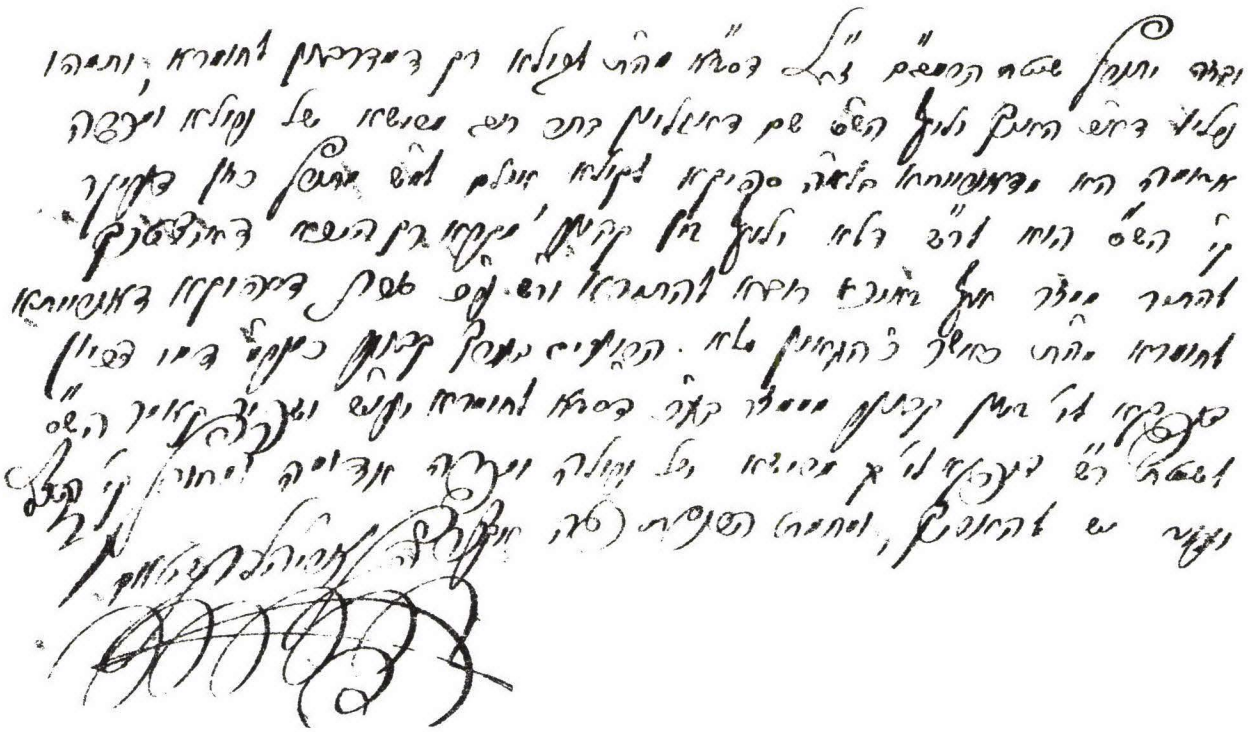
ר׳ אריה ליבוש (ליבלה) ב״ר נפתלי צבי הירש הלברשטם

מגלוסק ופיקעלי (תר״ס — תרצ״ה)

בנו של ר׳ נפתלי צבי הירש אב״ד גלוסק ופיקעלי, ואחרי פטירתו מילא שם את מקומו. נשא את דבורה בת דודו אחי זקנו ר׳ משה ב״ר דוד מקשאנוב. נפטר ביום א׳ חשון, תרצ״ה לערך. בניו: א. ר׳ מנחם מנדל ממלא מקומו בצאנז; ב. ר׳ מרדכי אב״ד קעמפען בניו־יורק.

ר׳ אריה ליבש ב״ר סיני הלברשטם

נולד בשנת תרע״ג (לדברי בנו בתרס״ט), לאביו רבי סיני מזמיגרוד. מבחירי תלמידי יח״ל, וחביב לרבותיו מהר״ם שפירא ור״ש זליחובר. נסמך מבעל משמרת שלום, רד״ב מטשבין, ועוד. בפרוץ המלחמה ברח לסיביר. למד שם יומם ולילה במסירות נפש מבלי לעבוד, וטבל בקרח. בעלותו

חדו״ת בכת״י של ר׳ אריה ה״ש מגורליץ עם חתימתו

לארץ סבל חבלי קליטה בפתח תקוה ויפו, עד שקבע את בית מדרשו שנים רבות בבני־ברק. גר כיום בארה״ב. גדול בתורה וביראת שמים עמוקה. נשא את אסתר מרים הדסה בת רבי יהודה צבי ברנדויין, נכד סטרטין ואליק, ברדיטשוב וזלוטשוב, המלאך והמגיד ממזריטש. אמה מתה בלדתה אותה, ועל כן נתגדלה על ברכי זקנה המקובל רבי שלמה וקסלר (עלה מגרמניה, גר בבתי מחסה בעיר העתיקה, ונודע כאחד מל״ו צדיקים). ממנה נולד: א. ר׳ סיני בעל ״חידושי סיני״. כשנפטרה אחרי עשר שנים, נשא בשנית את בת הרב מנחם מנדל בורנשטיין נכד האבני נזר. ממנה נולדו לו: ב. ר׳ חיים נפתלי אהרן; ג. ר׳ אברהם יחזקאל שרגאי; ד. ר׳ צבי יעקב יהושע; ה. לאה רחמה זו׳ הרב חנניה יום־טוב ליפא הלברשטם־רייך, רב בבימ״ד בבורו־פרק.

אריה שאג, דרושים פלפולים ותוכחת מוסר לר״ה שבת תשובה ויו״כ, תל־אביב, דפוס ליפא פרידמן, תש״ל לערך, ו, קג עמ׳, עם הקדמתו. בשער מביע תקוה להדפיס גם על כל המועדים, עה״ת ומסכתות הש״ס. נדפס ע״י בניו רחנ״א וראי״ש, ובשולים הערותיהם. מעבר לשער הראשון זכרון נשמות. בסוף: ד״ת בהלכה מבניו המולי״ם ואחיהם הצעיר; תודה למסייעים ולמנויים מא״י, בלגיה, אנגליה וארה״ב.

אריה שאג ח״א, דברי מוסר שנשא בבית מדרשו על מבוא האמונה, היראה, התשובה, האמת (מתוך מבוא המידות), בני־ברק, דפוס ליפא פרידמן, תשל״ד, שנד עמ׳. מעבר לשער רשימת נושאי המוסר של החלקים הבאים. באמצע הקדמתו כותב כי כל זקניו גאוני ישראל השתדלו להדפיס את דבריהם, ומקדים להדפיס ספר זה דוקא לתועלת חינוך בניו. בעמ׳ רטו שער נפרד: **אריה שאג**, תשובות ופלפולים, עם הקדמה קצרה, והערות בניו בשוליים. בסוף: תשובה לאברך ר׳ יעקב שרגאי פייוויל ב״ר משה יצחק אויסדויטשער; התוכן; הגהות לספרו על עשי״ת; תודה למסייעים ולמנויים מא״י. פלפולו לחנוכה בספר חידושי סיני, תשכ״ה, עמ׳ נג-נז, עם ד״ת בהקדמה. עמו בכתובים חיבורים נוספים על סוגיות הש״ס, עה״ת מועדים וקבלה.

ר׳ אריה ליבוש ב״ר שמחה **הלברשטם**
מטרניגרד ופשמישל (תק״לי״—תקצ״א)

בנו של ר׳ שמחה מבראד, ב״ר משה אב״ד סטנוב, ב״ר נפתלי הירץ אב״ד דובנא וקובל, ב״ר צבי הירש חריף אב״ד הלברשטט, ב״ר נפתלי הירץ אשכנזי אב״ד לבוב מגולי וינא, ב״ר ישראל פו״מ בלובלין, ב״ר זאב וולף מהילדסהיים, ב״ר דוד שהיה דור כ״ב לשלשלת רבנים מפוארת. יחוס המשפחה הגיע לתוספות, רש״י, והגאונים עד דהע״ה. נשא את מרים בת ר׳ דוד מטרניגרד, ב״ר שמואל אב״ד

פודהייץ, חתן ר' ישראל משולם זלמן מקוניץ אב"ד דינוביץ, ב"ר דוד אב"ד ירישטוב בנו של החכם צבי. מובא בשינויים במליצי אש, א, תמוז, לג, ובאשל הגדולים, רמב.

תורה וגדולה התאחדו על שולחנו. ספג תורה בין חכמי בראד, ומסחריו פרצו למקומות רחוקים. בצעירותו היה מתנגד, אבל אח"כ נסע אל רבי משה סופר מפשוורסק. בשריפת ברודי בתק"ס לערך, עבר עם משפחתו לסאסוב הסמוכה בה גר הצדיק רבי משה ליב, וכעבור זמן התישבו בטרניגרד. אחרי פטירת זוגתו, עבר לכהן כדיין בפרעמיסלא אצל האב"ד ר' יוסף אשר ארנברג, עליו אמרו שלא קיבל לבית דינו רק מי שידע בו שהוא בעל רוח הקודש. נפטר ביום ט"ו תמוז תקצ"א, ונטמן בבית העלמין הישן.

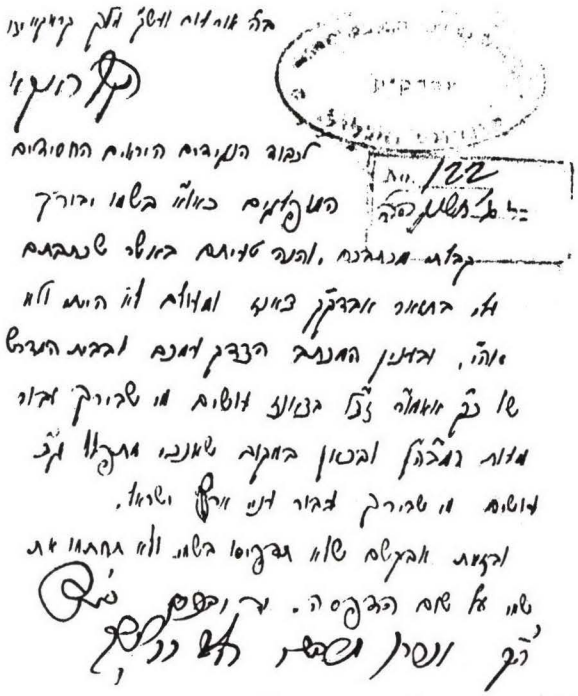
ילדיו: א. ר' משה יוסף אב"ד זבורוב. בתו בלימה נישאה לרבי חיים אלעזר וקס; ב. ר' חיים אב"ד צאנז; ג. ר' אביגדור אב"ד דוקלא; ד. זו' המנחת חינוך; ה. יוטיש או יטה זו' ר' ברוך נבנצאל מוישניצא.

רבה"ק מצאנז, ח"א, ד-יט, עם פירוט יחוסו.

ר' אריה ליבוש מרדכי ב"ר משה הלברשטם

משינאווא (תרל"ב — תרצ"א)

בנו של ר' משה אב"ד שינאווא וצאנז ב"ר יחזקאל שרגא. גר בשינאווא, ואלפי חסידים הסתופפו

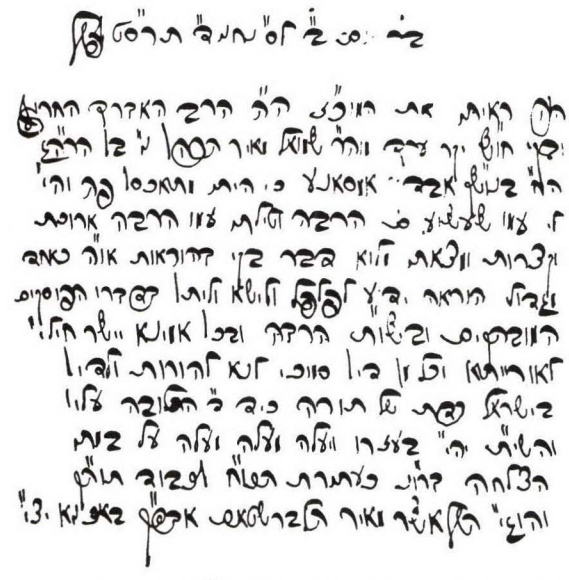

גלויית רבי אריה ליבוש מרדכי הלברשטם משינאווא בקראקא מתרפ"ה

בצילו. נודע בתמימותו ובצדקתו, בגדריו ובענותנותו. אחרי תרפ"ב השתקע בקראקא. בכל פעם שביקר בצאנז נזהר לא ללון בה, באומרו שאביו קורא לו לבוא אליו. פעם כשחלה קצת והוצרך ללון, נפטר פתאומית ביום כ"ז חשון תרצ"א (ולא כ"ג או כ"ו בתרצ"ב), ונטמן ליד אביו. נשא את דבורה בת ר' ישראל יעקב יוקל ט"ב אב"ד וולובה. ילדיו. א. ר' יקותיאל יהודה ממלא מקומו כאדמו"ר משינאווא בצאנז; ב. ריווע זו' רבי יצחק מושקוביץ משאץ-לונדון. נספתה עם ד' ילדיה הי"ד; ג. ר' משה בשינאווא. נספה עם זו' ושמת ילדיו הי"ד; ד. ר' יחזקאל שרגא ממלא מקומו כאדמו"ר משינאווא; ה. רחל זו' ר' יעקב הורביץ ב"ר אלעזר ממעליץ.

תשובות אליו: שו"ת מהר"ש, ח"א, לו, ח"ב, סג, ח"ה, מ בתר"ס — תרע"א. בשבט תרס"ח חתם נגד תנאי בנישואין.

רבה"ק מצאנז, ח"ב, קפד-קפו.

תעודת סמיכה מהרב אשר מאיר הלברשטם אב"ד בוכניה מיום ב' נח תרס"ט להרב שמואל מאיר הולנדר מאמסנא

ר' אשר מאיר ב"ר יוסף זאב הלברשטם

מבוכניה (תרי"ח — תרצ"ה)

נולד בשנת תרי"ח לאביו ר' יוסף זאב ב"ר דוד מקשאנוב. במקום אחד נקרא ר' שלום אשר מאיר. כשנולד אמר הדב"ח שעיניו מאירות כעיני ר' מאיר מפרימישלאן, והורה לקוראו על שמו. היה גדול ניניו, ובעודו אברך למד עמו שיעור בקבלה. ר"מ ארק אמר עליו שהוא גאון בנגלה ובנסתר. כשנפטר הדב"ח והטבילוהו באיסור להיכנס, הסתתר בפנים ושמע שהדרכי תשובה אומר לדב"ח שיטביל עצמו וטבל ג' פעמים. מתרל"ו רבה של צאנז ישן בחיי הדב"ח. כשנפטר בתרמ"ג ר' ברוך מנדל וולף אב"ד

בוכניה, הביאוהו לשם החסידים לכהן כרבם, ונהג שם גם אדמורו"ת. כל ימיו סבל ממחלת לב מסוכנת. פעם נתקף כששבת אצל רבי ישעיה מקרסטיר, ואמר דו"ז ריו"ש משינאווא כי משום כך איננו מודאג. נפטר בשנת תרצ"ה לערך.

ילדיו: א. ר' משה. נשא את פעסיל בת רצ"ה ה"ש מרודניק מזיווגו הראשון. נפטר שנתיים לאחר מכן ממחלת מיעיים, ביום כ' תמוז תרס"ז. הניח את בנו ר' יקותיאל יהודה אב"ד דולינא, ובתו הדס בילא; ב. ר' יהושע ממלא מקומו ברבנות בוכניה; ג. נחמה זו' רבי שאול ידידיה טויב האדמו"ר ממודזיץ בזיוו"ש. נפטרה בשנת תרצ"ג, והועלתה בתש"ם להר הזיתים; ד. זו' רבי ישראל רוקח אב"ד ראבקא; ה. שרה זו' ר' אברהם פינטר אב"ד בוקובסק; ו. זו' הרב אברהם פרנקל. בת אחת חיה היתה זו' ר' חיים שמעון פרנס, שחתם בתרנ"ט עם חמיו על תוצאות חיים.

תשובות אליו: מח' אבני צדק (ט"ב), או"ח, סו לאלטשטט; מח' אהל יהושע, ח"ב, כא בתרע"ג. מכתבו מתרע"ב בתשובה כהלכה, כה, ומתרפ"ב בתיקון עולם ח"ב.

אהלי שם, 388; רבה"ק מצאנז, ח"ב, רכח-רלא.

ר' בנימין הלברשטם ראה לפי: **טיטלבוים, ר' בנימין**

ר' בן ציון ב"ר שלמה הלברשטם

מבובוב (תרל"ד — תש"א)

נולד בבוקובסק ביום י' אייר (ולא כ"ג ניסן) תרל"ד, כבן יחיד לאביו רבי שלמה מיסד בית בובוב. נקרא בשם שהוא סגולה לאריכות ימים, מכיון שהילודים לפניו לא התקיימו. נשא את תרצה בת רבי נפתלי הורביץ ממעליץ, ובשנית בתרנ"ט את חיה פראדל בת רבי שלום אליעזר ה"ש, נפטרה ט"ז אדר תשל"ד בברוקלין. בשנות רבנותו של אביו בוישניצה תר"ם-תרנ"ג שימש שם כראש הישיבה, וכשעברו לבובוב נתמנה בתור הרב הצעיר. נסע בצעירותו אל

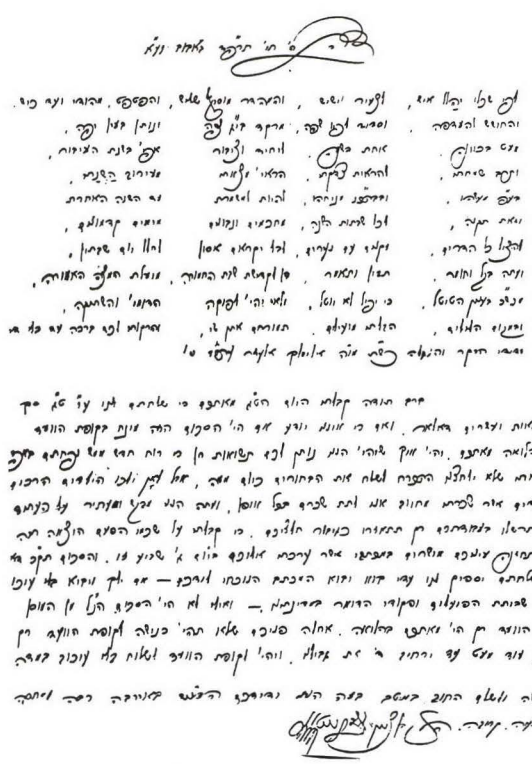
רבי בן־ציון ה"ש מבובוב (במרכז). מימין: חתנו הרב משה סטמפל, ובנו הרב חיים יהושע. משמאל: חתנו הרב יחזקאל

באסיפת גדולי ישראל בוורשא לסיכול גזירת השלטונות נראים בין היתר יושבים מימין לשמאל: הרב מנחם זמבה, ר' אליהו מזור, רבי דוד בורנשטין מסוכטשוב, רבי בן ציון ה"ש מבאבוב, הרב שפירא מקראקא. עומדים: ר' משה אונגר מצאנז, רבי שלמה ה"ש מבאבוב

צדיקי הדור שהשתעשעו עמו מאד. חיבה יתירה נודעה לו במיוחד מדודיו הצדיקים משינאווא ומרוזוודוב, וממהר"י מבעלזא. כשנפטר אביו בתרס"ה מילא את מקומו כמנהיג חסידות בובוב. כונן שם מחדש את ישיבת וישניצה, והחזיקה ברמה גבוהה. במלה"ע א' ברח ליפשטיאן, וינא ומרינבד. בשובו בתרע"ט התישב ארעית בקראקא, ופתח בה את ישיבת "עץ חיים". בתרפ"א העבירה עמו לבובוב, וכשצר המקום מהכיל, פתח רשת של כחמישים סניפים בכל רחבי גליציה המערבית והתיכונית.

רשת ישיבות "עץ חיים" חוללה מהפכה בקרב הדור הצעיר שהיה שרוי במבוכה אחרי המלחמה. במרץ רב טיפל בקירוב צעירים לתורה, יהדות וחסידות, והקים לגיונות של אברכים מצוינים זקנים ונערים. גדולי הדור הפליגו את זכויותיו בהצלת רוח החסידות המקורית. רבים נדלקו מקסם אישיותו, ומשכו אחריהם את קרוביהם וידידיהם. בחורים קלים ורחוקים נהפך לבבם לטובה באורח פלא, ונעשו תלמידי חכמים יראי שמים. בבקיאותו בהויות העולם היה יועץ נאמן לתלמידיו שראו בו את אפוטרופסם. טיפל אישית בהדרכת כל תלמיד, להזריח בו את אור הקדושה. השתדל שהאברכים ומשפחותיהם יתפרנסו בכבוד, אך לא המליץ להגר למדינות בהן מצב הדת ירוד. היה שקוע בדאגות למימון החובות העצומים של ישיבותיו. תמך בלבוש ומזון לבחורים עניים, ולשאר נצרכים ויורדים מנכסיהם. בכל ישיבה פעלה חברת "תומכי אורייתא", לסיפוק צורכיהם הגשמיים של התלמידים. תלמידי ישיבות עץ חיים היו לומדים מופלגים מחדשי חידושים בחריפות, ומהם שחיברו חיבורים שלמים על סוגיות הש"ס. מקצת מהחידושים נדפס עתה מדי חודש בקובצי "כרם שלמה". כתשע מאות תלמידים נמנו ברשימה מתרפ"ט שנדפסה בארזי לבנון, קלז-קנה. העניק

מכתב פיתוחי חותם מרבי בן־ציון הלברשטם מבאבוב

השפעה לקשת רחבה של יהודים מסוגים שונים, ולשולחנו ישבו גאוני ישראל יחד עם פשוטי עם.

בעל כשרונות רב צדדיים שהכשירוהו להיות מנהיג בישראל. ניחן בגינוני מלכות, הופעה מרשימה, צורה הדורה, ולבוש ללא רבב. פניו הפיקו חן וחסד וחכמה, והעומד לפניו חש יראת הכבוד לדמות של מנהיג השופע אליו חיבה וידידות. בעל השפעה בחוגי השלטונות, ובכל מקום התחשבו בדעותיו. בפיקחותו הרבה חילץ יהודים מן המיצר, וסופרו עליו מופתים ונפלאות. התערב בענינים ציבוריים, והתכתב עם גדולי הדור. לא הצטרף לאגודת ישראל. הקים בתרפ״ח את ארגון רבני מערב גליציה, ורוב חבריו סרו למשמעתו.

בעל תפילה בהשתפכות הנפש בקול המעורר כוונה, וכוחו היה רב בנגינה והלחנה. ניגוניו מפורסמים כמלאי געגועים והשתפכות על גלות השכינה והרמת קרן ישראל, ומוסיקאים נודעים התפעלו מהם. על חסידיו נמנה החזן הידוע יוסלה רוזנבלט. היה גם סופר אומן, ובעל כתב יד ברור ונאה בדייקנות מופתית ובמליצת לשון להפליא.

בהגיעו לשנותיו של אביו גלה מבובוב, והתישב בטשבין בשנים תרצ״ב—תרצ״ז. גר בבית ר׳ שלמה חיים מלר הי״ד, ותרם רבות לפריחתה החסידית של העיר. אלפי חסידים נהרו אליו במיוחד למועדים, ועל כולם השרה אוירה חמה ועילאית. קשרי ידידות אמיצים נקשרו בינו לבין רב העיר.

שלושה ימים לפני פרוץ המלחמה נשכר אוטובוס להבריחו מבובוב, כי ידעו שבגלל פירסומו יתנכלו לו הנאצים תחילה. בטרנוב מצאו בקושי רב מכונית ללבוב, אבל היא הוחרמה בקולבסוב. כאן הצטרפו אליו בני משפחתו, והמשיכו בעגלה מזרחה עם זרם הפליטים, ותחת הפצצות הגרמנים המתקדמים. בקרעשוב עברו את הסאן מספר דקות לפני פיצוץ הגשר, והמשיכו לבילגוריי, זמושץ, פוריצק והורוכוב עד לוצק. בסוכות נסע ללמברג, והתגורר בבית הנגיד הלמדן רח״ה אשכנזי, שהפליג במעשי חסד למאות אנשים במסירות נפש רבה. עם כניסת הנאצים עבר לבית חסידו ר׳ אביגדור ברינר. חתניו הסתתרו בבית סמוך אצל ר׳ איטשע לייזר. בנו רבי שלמה היה אצל ר׳ יהושע גרסטל, וביום צרה לא ידע מהנעשה אתם. ביום שישי השחור ר״ח אב תש״א הרשו הגרמנים לאוקראינים לנקום את רצח פטלורה מידי יהודים, ואסרו 12,000 יהודים. כל המאמצים בחו״ל להצילו היו לשוא, ובערב שבת לפני השקיעה נלקח מביתו לבוש בגדי שבת. כשהתכופף בדרך להרים את כיפתו, הוכה על כך באכזריות. מהכלא הובלו האסורים במשאיות לחורשה ליד יאנוב, וכרו לעצמם את קבריהם. שם נספה ביום שני ד׳ אב תש״א עם צעיר בניו משה אהרן, ושלושת חתניו: ר׳ יחזקאל שרגא ה״ש, ר׳ משה סטמפל, ור׳ שלמה רובין הי״ד. פנקסים רבים של תורותיו נרשמו ע״י תלמידיו, נטמנו בפולין ואבדו בשואה. כמו״כ אבדו פנקסיו בנגלה ובנסתר, שירים שחיבר ע״ד הסוד, וספר שלם של תורותיו שנטל עמו בנו רבי שלמה בבריחתו לצ׳כיה. מצבות בית העלמין בבובוב נעקרו ע״י הנאצים, ובבית האדמו״ר מצוי בי״ס מקצועי עם פנימיה.

ילדיו: א. רבי שלמה ממלא מקומו כאדמו״ר מבובוב; ב. ר׳ חיים יהושע שנפטר בסיביר; ג. ר׳ יחזקאל דוד האדמו״ר מפקשיבניצה; ד. הב׳ משה אהרן שנספה עם אביו; ה. דבורה לאה זו׳ האדמו״ר ממילווקי רבי יעקב ישראל טברסקי ב״ר בן־ציון יהודה ליב מהורנוסטייפל; ו. רבקה בילא זו׳ ר׳ יחזקאל שרגא ה״ש ב״ר ישעיה מטשכוב; ז. נחמה גולדה זו׳ ר׳ משה סטמפל, בנו של ציר הסיים ר׳ שרגא פיבל מקראקא; ח. ברכה זו׳ ר׳ שלמה רובין ברצ״ה ממישלניץ; ט. שיינדל רייצא זו׳ ר׳ ישראל דוב וייץ; י. גיטשא זו׳ ר׳ מרדכי צבי ליפשיץ; יא. מלכה זו׳ ר׳ ישראל יעקובר.

אגרת הקודש, קראקא, ישיבת ״עץ חיים״, דפוס מ. לנקוביטש, תרצ״ט, 4 עמ׳. דברי עידוד במצוקת

הזמן, וקריאה לסייע לנפגעים. נכתבה כשיוצאי פולין בגרמניה גורשו לגבול בזבונשיין. נדפסה שוב בסוף דב״ח עה״ת, ברוקלין, במכתבי קודש, ח״ב, א, ובעוד מקומות.

קדושת ציון, ח״א עה״ת, ברוקלין, דפוס דייטש, תשכ״ז, רנד עמ׳. יצא לאור ע״י בנו רבי שלמה, ובהקדמתו כתב כי התורות לוקטו משרידי רשימות תלמידיו ששמעו מפיו. הוא משרטט מעט מגודל פעולותיו של אביו, עם כמה מדברי תורתו. רמ״מ ב״ר יוסף הלל ברכפלד העתיק וסידר הכתבים, ור׳ שאול הוטרר מימן את ההדפסה.

ח״ב, על המועדים, נ״ך, אגדות הש״ס, ליקוטים, והשמטות עה״ת, דפוס סענטרי פרעס, תשל״ו, רב עמ׳, עם הקדמה נוספת מהבן המו״ל. למעתיק הראשון סייע ר׳ שמריה ציטראנענבוים. בעמ׳ קנה שער נוסף: **עטרת שלמה**, ליקוטי תורות מרבי שלמה מבאבוב, עה״ת, נ״ך, ש״ס ומפתחות כלליים. את תולדותיו כתב חסידו ר׳ אלימלך אלעזר ארנברג בספר ארזי לבנון, ח״ג כי מציון תצא תורה, קה־רב.

תשובות אליו: יד רמה (פוכס); שו״ת מהר״ש, ח״ג, לח, ח״ד, לט בתרס״ה. השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. נ״ז ממכתביו נדפסו בח״ב של ספר מכתבי קודש. בספר מכתביו בעניני ציבור: ממהרי״ד מבלז ואליו בתרע״ב (ב-ג); להגרח״ע גרודזנסקי וממנו בתרח״ץ (ה-ו); ממהרי״ץ שניאורסון ואליו בתרח״ץ (ז-ח); נגד ביה״ס שרצה לפתוח רמ״צ יונג (לב); במחלוקת כוללי דרוהוביטש־ויזניץ (לא, מתשובה כהלכה); בבחירות תרצ״א — תרצ״ט (לד-לה). כמו״כ הסכמות (מז-מח); מכתמים וחידות (מט-נז).

לקהילות בגליציה: **אושפיצין** בתרפ״ה (מב); **בובוב** (כד); **יאסלו** בתרצ״ד (לג); **צאנז** (י); **קשאנוב** בתרפ״ו, לרה״ק הגיסים נכדי רבי שלמה בוכנר ר׳ שלמה אריה ליב שנברג ור׳ אליהו רויכוורגר (יז). כמו״כ לש״ב ר׳ שמואל יעקלי ברגר מברטש בתרצ״ט (יב), מארזי לבנון, קסב, ושם גם המכתב לר׳ שלמה דוב לונדון מאנטורפן ובסוף ימיו בירושלים, שהשתדל רבות בהצלת רבו.

בין גדולי חסידיו: ר׳ איטשע בארבער (פיווניטשער) זקנו של ר׳ שלמה מבת־ים. נסע עוד אל הדב״ח ומהר״ש, נפטר תרצ״ב; ר׳ כתריאל בלומנפלד מגורליץ; ר׳ יעקב הירש ור׳ ישראל יצחק מאס מקראקא; ר׳ שרגא פיביש פלאקס מוישניצא; ר׳ שלום יצחק פרידמן מצאנז ישן; ר׳ יחיאל מיכל קלווריער; ר׳ אברהם קליינהנדלר מבוכניה; ר׳ קלמן רוטנברג (קלסנר). המשב״ק היה ר׳ ישעיה ניימן הי״ד. כמו״כ ר׳ יחזקאל רוטנברג המלחין של בית באבוב.

אנשי שם, 16; דוד יוסיפון, הצפה, י״ח טבת תש״ז, 6; תולדות אנשי שם, 34; ספר כזשאנאוו, 187, עם תמונתו מביקורו שם, עם רה״ק ר׳ אהרן בארבער; ספר גורליצה, 189-194; קהילת טשבין, ה-ו; אדמורי״ם שנספו בשואה, 54-59; ר׳ נפתלי ארנברג, אלה אזכרה, א, 135-141; זכרונות המאור, ח״ב, פא-ק; רבה״ק מצאנז, ח״ב, רצד-שח.

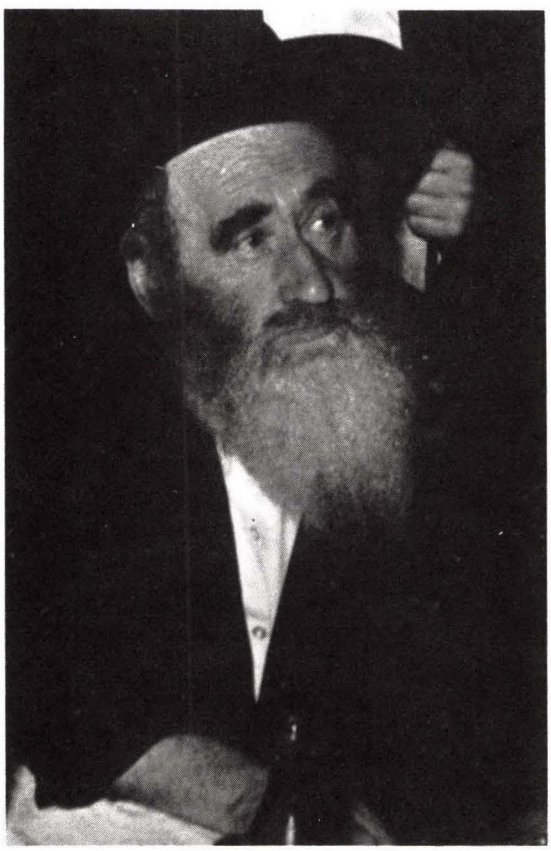
ר׳ בן ציון אריה ליבוש ב״ר שלמה הלברשטם

נולד באדר תשט״ז לאביו רבי שלמה. ר״מ במתיבתא בני ציון דבאבוב. נשא בתשל״ח את רויזא ריקל בת ר׳ משה צבי וקסמן, ובתשל״ט נולד לו בנו חיים שלום.

ר׳ ברוך ב״ר אלישע הלברשטם

בנו של ר׳ אלישע אב״ד גורליץ. את שנות השואה עשה בסיביר, ואח״כ עלה ארצה. חיה פקיד בעירית בני ברק, ונהנה מיגיע כפיו. סירב לנהוג אדמורו״ת, אבל שרידי חסידי גורליץ דבקים בו, ובנו לו בשיכון ה׳ בימ״ד ע״ש קדושי גורליץ. נשא את גיטל בת ר׳ ישכר שלמה טייכטל אב״ד פישטיאן, ולהם י״א ילדים.

מילדיו: א. ר׳ ישכר שלמה, נולד שבט תשט״ז; ב. ר׳ אלישע חתן ר׳ יהודה דייטש בירושלים; ג. חתנו של מינצברג; ד. זו׳ הרב זלמנוביץ; ה. ר׳ יצחק דוד. נשא בתש״ם את לאה ברכה בת הרב מנחם נחום טברסקי מירושלים.

הרב ברוך הלברשטם מגורליץ בבני־ברק

ר׳ ברוך ב״ר חיים הלברשטם

מגורליץ (תקפ״ט — תרס״ו)

נולד ברודניק בשנת תקפ״ט (או תק״ץ) כבנו החמישי של רבי חיים, ונקרא על שם זקנו הברוך טעם שנפטר שנה לפני כן. ילד שעשועיו ויד ימינו של אביו שקרא לו ״חסיד קדוש״. עוד אמר עליו

שצורתו כזקנו הברוך טעם, ויש לו מוח כמוהו. נתיתם מאמו בגיל צעיר. נסע אם אביו אל השר שלום ור״מ מפרימישלאן. בתר״ט נשא את פעסיל בת הייטב לב, וסמך כמה שנים לשולחנו בגורליץ. כשנפטרה בתרמ״ד נשא את בת ר׳ שמואל שפירא מלנצוט בנו של הבני״ש.

בתרט״ז בהיותו עדיין צעיר, נתקבל לרבנותו הראשונה בגורליץ. כשסוחרי העיר טענו שהעיר צריכה רב בעל נסיון, הורה לו אביו לוותר לטובת הרב שמואל טייטלבוים. בתר״ך לערך עלה על כס הרבנות ברודניק. אחיו ואביו באו לשבת הכתרתו, ואביו נשאר עמו שם שבועיים.

חסיד צאנז אמיתי הקשור לאביו בלב ונפש, מלוהו בנסיעותיו ומתחקה אחר הליכותיו. אביו החזיר לו חיבה יתירה, והתחשב בחוות דעתו. אמר עליו שמזה 300 שנה לא היתה נשמה גבוהה כזו בעולם, והשתבח בכך שיש לו בן כזה שמסתיר את עבודתו להשם עד להפליא, עד שרק יחידי סגולה יכולים להבחין בערכו. אמן בהסתרת דרכיו המופלאים, אחז במנהגים שלא תמיד הובנו כהלכה, ורק גדולים וטובים הבחינו כי מבעד להסתר זה, עושה עבודתו בלבת אש. חכם ופיקח שמעטים דוגמתו, ולאימרותיו וחידודיו היו מהלכים. רבי יהושע מבלז קרא לו חכם העולם. נקרא לבוררויות רבות, ומפורסמת במיוחד פרשת מחלוקת סיגט, בה כיהן כ״רב החמש״ ובורר מוסכם. בתרכ״ד הביא לדפוס בלמברג את ספר דב״ח גיטין־מקואות של אביו, ולשבתות נסע לקמינקא אל רבי יהושע רוזנפלד. שלושים שנה לא בא לפיו טעם בשר. רשי״ב מציעשינוב אמר עליו, שמי שעדיין מרגיש טעם בלחם וחמאה, אין לו מה לחפש אצלו. מופתים רבים סופרו עליו. כיבד את אחיו, ובמיוחד את הרבי משינאווא שאמר עליו שהוא בעל מוח חד בדרא. העריך את אדמור״י בלז, ואת רבי אברהם מטריסק. בעל מזג סוער, חריף ועומד על דעתו, ובחמת זעם לחם ברוחות זרות. היה בבאדען בזמן הקונגרס הציוני הראשון. כשבירכו את החודש צעק: הוא יגאל אותנו בקרוב אבל לא ע״י הרצל וחבריו, ונאלץ לברוח מזעם הנוכחים. תלמידו מהר״ש ענגיל אמר עליו, איני יודע מה הבעש״ט יכול להיות יותר ממנו. קרא לו א שטיק בעש״ט, כי חזה את חילופי הצארים ברוסיה. בין תלמידיו גם ר׳ פנחס הוריץ בעל פתחא זוטא, ר׳ רפאל צימטבוים בעל אור לפארו, ור׳ נתן דוד הולנדר מאמסנא.

בשנת תרנ״ב (ולא בתרמ״ז) הפריחו חסידיו שמועות שהוא חוזר לגורליץ, כי למעשה הרבנות שייכת לו, ורק בזמנו הסכים לוותר בפקודת אביו. בעיר פרצה מחלוקת עזה בין מצדדיו, ובין הטוענים שברבנות

זכה כבר ר׳ יוקיל ט״ב מבערבעשט, בנו של ר׳ שמואל הרב הקודם. לשני הצדדים קראו רודניקאים ובעשטאים. בעל ערוגות הבושם מחוסט פסק לטובת ר׳ יוקיל (כת״י של רי״א קמלהאר). בינתים התישב ר׳ ברוך בעיר, וכעבור שנתיים-שלוש נערכה בטרנוב בוררות לפני מהר״ש ענגיל. הוא פסק שעל הקהילה להחליט במי רוצה, ומכיון שלא החליטה נשארו שני הרבנים בעיר, וחסידיהם סיפקו צרכיהם. לבסוף גברה ידו של ר׳ ברוך, ור׳ יוקיל חזר לבערבעשט.

בשבת האחרונה לחייו הרגיש שימיו ספורים, ורמז זאת לאחותו נחמה ששבתה אצלו. נפטר בן ע״ו בליל יום שני בדר״ח אדר תרס״ו, וידיעה על פטירתו בקמחז״ה, ה׳ אדר, 7. הסכמותיו וד״ת ממנו פזורים בספרים שונים. נכדיו ליקטו את תורותיו, והכינו לדפוס ספר דברי ברוך. חלקו הארי היה בידי נכדו רבי יעקב מטשקובה, ונכלל בתוך ספר עטרת חיים. כשיצא לאור ספר דעת תורה מהמהרש״ם, ניעור בלילות לכתוב עליו את השגותיו.

ילדיו: א. ר׳ משה מברדיוב; ב. ר׳ **צבי הירש** מרודניק; ג. ר׳ שלום מניסקא; ד. ר׳ **אלישע ממלא מקומו** בגורליץ; ה. ר׳ סיני מזמיגרוד; ו. ריזל זו׳ ר׳ משה אייכנשטיין, ר׳ פנחס חודרוב וה״שפת אמת״ מגור. בהיותה בת שש קרא לה זקנה הדב״ח: אלמנה׳לי; ז. חנה זו׳ ר׳ משה יהודה ליב **שפירא** מסטריזוב; ח. יוכבד רבקה זו׳ ר׳ אריה ליבוש טייטלבוים אב״ד קרעשוב ורודניק.

תשובות אליו: חמיו, אבני צדק, או״ח, ג, ומזכירו גם באה״ע, מז; בית יצחק, יו״ד, קמד, אה״ע, ח״ב, סו בתרל״ז—תרנ״ד לרודניק; אביו, דב״ח, ח״ב, או״ח, מג, יו״ד, קכד, אה״ע, קלח, חו״מ, סב בתרכ״ה; שו״ת מהר״ש, ח״א, ט בתרס״ג. מכתבי המלצתו בחוברות חינוך צאנז, ב-ג. מכתבו נגד הציונות בדובב שפתי ישנים, ח״א, רח-רט.

מליצי אש, א, אחרי סיון, קסא (א׳ אייר!); ספר גורליצה, 13, 156-158; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שלא-שמג; כרם שלמה, ד, אדרים תשל״ח, מז-מח, עם נוסח מצבתו.

ר׳ **ברוך** ב״ר מרדכי זאב **הלברשטם**

מגריבוב (תרס״ג—תש״ג)

בנו של ר׳ מרדכי זאב אב״ד גריבוב. כשאביו עבר בתרצ״ה לרבנות צאנז מילא את מקומו כרבה האחרון של גריבוב. הובל לבלזיץ, ונספה בצום גדליה תש״ג הי״ד. נשא את ריזל שרה בת רבי סיני מזמיגרוד.

שרדו ילדיו: א. ר׳ נפתלי האדמו״ר מגריבוב־צאנז בניו־יורק; ב. טויבא זו׳ ראי״ה טברסקי האדמו״ר ממאלין בשיקגו, וילדיהם: ר׳ ברוך אריה ליביש. נשא את יוכבד בת ר׳ אלתר ה״ש ב״ר נפתלי חיים ב״ר אלישע מגורליץ, יוסף, רוחמה, דבורה; ג. רעכל זו׳ ר׳ שמחה פלזנבורג נכד החת״ס בניו־יורק,

מכתב אישור מהרב ברוך הלברשטם אב״ד גריבוב אל מנהלי כולל גליציה בירושלים בתרצ״ט

מראשוני תלמידי ישיבת פוניבז׳ בב״ב. בכורו ברוך לומד בה כיום. השני נטע ניסן אברהם; ד. ר׳ חיים אהרן, גר בניו־יורק עם זו׳ רבקה וילדיו: ברוך, אברהם, אריה ליביש, דוד, מרדכי זאב ורחל דבורה.

תשובה אליו: מח׳ דובב מישרים, ח״א, לז בתרצ״ד.

רבה״ק מצאנז, ח״ב, שכו־של.

ר׳ **ברוך** ב״ר משה **הלברשטם**

מקשאנוב (תרל״ה׳ — תרע״ז)

בנו של ר׳ משה ב״ר דוד מקשאנוב מזיווגו הראשון. נפטר ביום י״א תשרי תרע״ז. נשא את רעכל בריינדל בת ר׳ אברהם חיים הורביץ אב״ד לינסק, נספתה באושוויץ ביום י״ד אד״א תש״ג.

ילדיו: א. פרידא זו׳ ר׳ שמואל ז״ל ב״ר יצחק יחיאל מיכהלי מדעש. נספתה י״ז סיון תש״ד באושוויץ, עם בנותיה מרים יוכבד ומלכה. בנה ברוך דוד נהרג אייר תש״ה במטהאוזן; ב. מישקיט הי״ד, זו׳ ר׳ מרדכי בנו של ר׳ חיים פינטר אב״ד בוקובסק; ג. ר׳ אברהם חיים, נפטר במאסר בטשקנט שברוסיה, ביום כ״ו אלול תש״ג הי״ד; שרדו: ד. ר׳ דוד האדמו״ר מקשאנוב בארה״ב; ה. לאה אלמנת ר׳ חיים יהושע ה״ש ב״ר בן־ציון מבובוב; ו. מאטל זו׳ הרב אלחנן יוסף הרצמן. שתיהן גרות בברוקלין, ואחת מהן דואגת להחזקתו התקינה של ה״אהל״ בקשאנוב עד היום.

ר׳ **ברוך** ב״ר סיני **הלברשטם**

מזקליקוב (תר״ס׳ — תש״ב׳)

בנו של רבי סיני מזמיגרוד. תלמידו של רד״ב ויידנפלד בטשעבין, ובאדר תרצ״ד נשא שם את בתו לאה. בעודו חתן נתקבל לרבנות זקליקוב שבפולין. אביו וחמיו באו עמו בניסן תרצ״ה להכתרתו, ושבתו שם יחדיו. שהה בפסח תש״ג במחנה ינובסקי בלבוב (יומן גיטו לבוב, 132), ואח״כ נספה הי״ד.

ד״ת ממנו בירחונים בית ועד לחכמים ותלפיות. תשובת חמיו אליו מתרצ״ה: דובב מישרים, ח״א, קד.

ר׳ **דוד** ב״ר ברוך **הלברשטם**

מקשאנוב בניו־יורק (נו׳ תרנ״ט)

נולד בשנת תרנ״ט לאביו ר׳ ברוך, ב״ר משה, ב״ר דוד מקשאנוב. גר בווינא, ומתש״א האדמו״ר מקשאנוב בארה״ב. בתשי״ח הוציא לאור מחדש את דב״ח גיטין־מקואות. נשא את ריבה בת ר׳ חיים ירוחם, וילדיהם: א. ר׳ ברוך נתן, זו׳ חיה, ילדיהם: פיבל; טויבא רחל זו׳ ר׳ חיים דוד בלום; ר׳ אברהם חתן ר׳ אשר ישעיה באב״ד; ב. ר׳ משה, נשא את הינדה בת ר׳ אליעזר ב״ר מרדכי ברצ״א שפירא וילדיהם; ג. ר׳ שרגא פיבל. נשא את מטל לאה בת ר׳ שמואל חיים פנט, וילדיהם: חיים שמואל; ברוך אברהם; רחל בריינדל; פריידא זו׳ רב״צ ב״ר יחזקאל דוד ה״ש מפקשביץ; רחל זו׳ ר׳ יוסף מרדכי אייכנשטיין; ד. מרים זו׳ ר׳ יחזקאל ב״ר אלישע הורביץ במונסי וילדיהם.

ר׳ **דוד** ב״ר חיים **הלברשטם**

מקשאנוב (תקע״ח — תרנ״ג)

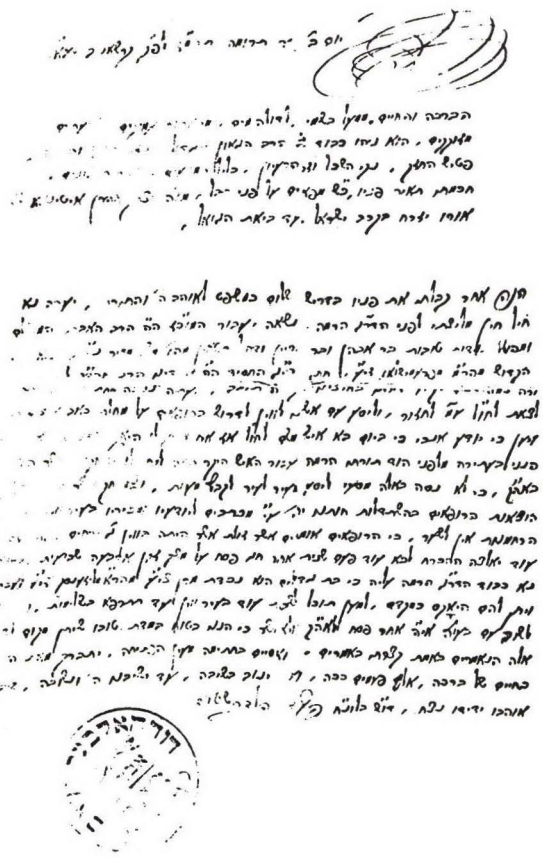
נולד ברודניק בשנת תקע״ח כבנו השני של רבי חיים. נשא את עכסה גיטל בת ר׳ יוסף זאב מטרניגרד, אשר למעלה מראשותיו היתה טבלת זהב בה פורט יחוסו: דור שישי לעכסה בת האריז״ל שבאה מא״י לפולין. זו׳ נפטרה אחרי לידת שני בנים, ואז נשא בשנית את אם יתר ילדיו, לאה זיסל לבית צינץ נכדת בעל ״יד הקטנה״. נסע אל רצ״ה מרימנוב, הסבא מרדושיץ ועוד. היה בידידות עם בעל ״תפארת שלמה״ מרדומסק.

בהשתדלותו של הרב יוסף שפירא מחסידי הדב״ח בקשאנוב, נתקבל לשם כרב בשנת תרי״א, ועל שמה נקרא. אביו בא עמו להכתרתו, והיה קורא לו ״הרב הקדוש״. בניגוד לרבי שלמה בוכנר, רבה הראשון של העיר שכיהן שם כעשרים שנה לפניו, לא היתה תקופתו שקטה ממחלוקת. יש שטענו כי גרמה לכך עניוותו היתירה, וחוסר התקיפות שאיפיינה את אביו. לעומתם יש מציינים את פעולותיו התקיפות ללא פשרות. מחלוקת עזה היתה לו עם חסידי רדומסק בעיר. אחרי בואו העביר ש״ץ שנמנה על קהלם וריננו אחריו. משום כך רדפוהו, עד שנאלץ להתחמק מהעיר לתקופה

ארוכה מאימת השלטונות. כעבור שנים הטיל בתרל״ו חרם על הת״ח הנכבד ר׳ העשע גרוס שתמך בצד סדיגורה, והלה נאלץ לקבל נזיפה מתוך בזיונות רבים. בהשתדלויות רבות פעלו מוקיריו שלא ייאסר, ולכן לא הוצרך לברוח. בפעם אחרת האשימוהו בעבירות על תקנות רישום נישואין, אך בברכת אביו לא נאסר. התפלל שמתנגדיו לא ייענשו על ידו, אך ידוע כי מידת הדין פגעה בהם.

מנעוריו שקד בתורה ללא הפסק, עד שאמרו עליו שלומד כ״ה שעות ביממה. למד בהתלהבות רבה בכל רמ״ח איבריו. לחופת צאצאיו יצא רק כאשר נשלמו כל הסידורים, לבל יצטרך להמתין. סירב לנהל עדת חסידים, כדי שלא יופרע מהתמדתו. דחה את הפצרותיהם של רבים מחסידי צאנז שביקשו לבוא אליו, ובקושי הרשה לאחדים מסביבות קשאנוב וקראקא לבוא לפרקים. בין הנוסעים אליו רבי אהרן עפשטיין מקראקא בנו של המאור ושמש. תפילתו היתה בהשתפכות הנפש ובדביקות עילאית. חי במידת ההסתפקות להפליא, ובפרישות מתענוגי העוה״ז. משום כך לא לעס את מאכליו, ולא הוסיף סוכר לתה שלו. התנהג בפשטות וענוה, והסתיר את מעשיו לבל יספרו עליו מופתים. השקיע מאמצים רבים בחינוך צאצאיו ליר״ש ומידות טובות. בן אחיו רבי סיני מזמיגרוד אמר עליו, שלא חסר לו כלום מצלם אלוקים כמו שהיה לאדם הראשון. אחיו משינאווא העריכו מאד, קרא לו צדיק הדור, ואמר שכשנוסע אליו מקיים עשה לך רב. בכל פעם בא לקשאנוב לשתי שבתות, כשבראשונה הוא עורך את השולחן, ובשניה ר׳ דוד. כשנפטר אביהם אמר ר׳ דוד, שהיה מן הדין שיסע לסטרופקוב אל אחיו הגדול ר׳ יחזקאל, אך הוא פטור מזה, כיון שהוא בן נ״ח וזקנו לבן (בסוף דברי חנה).

בשובו ממקום נופש נתקף בדלקת הריאות. ר״ש מבובוב היה אצלו בשבת האחרונה. נפטר אור ליום רביעי כ״ה (ולא ח׳) אלול תרנ״ג (ולא תרנ״ד). כמה פרטים נמסרים בקמחז״ה, כ״ו אלול תרנ״ג, 5. ילדיו מנישואיו הראשונים: א. ר׳ יוסף זאב דומ״ץ קשאנוב; ב. ר׳ אריה ליבוש אב״ד דוקלא. מזיווגו השני: ג. ר׳ משה מקשאנוב; ד. ר׳ נפתלי מקשאנוב; ה. בריינדל זו׳ רבי אלעזר וייסבלום מרישא; ו. מרים זו׳ רבי יחיאל הורביץ מפקשיבניצה; ז. הינדה זו׳ ר׳ משה יוסף ט״ב אב״ד אויהעל; ח. זו׳ רבי שלום שפירא מפשיטיק, ברבי יעקב יצחק מבלנדוב, ברבי חיים מאיר יחיאל השרף ממוגילניצה. נכדתו פיגא נישאה לאדמו״ר מסטמר; ט. שרה גיטל זו׳ ר׳ שמעון אלטר פ״ת אב״ד פודגורזע.

מכתב המלצה מרבי דוד הלברשטם מקשאנוב מיום ב׳ תרומה תרמ״ד אל מהרי״א איטינגא עבור הרב משה מאיר נכד מהר״מ מפרעמישלאן לתמוך בידו בעלותו ארצה (כרם שלמה, תמוז־אב תשל״ט)

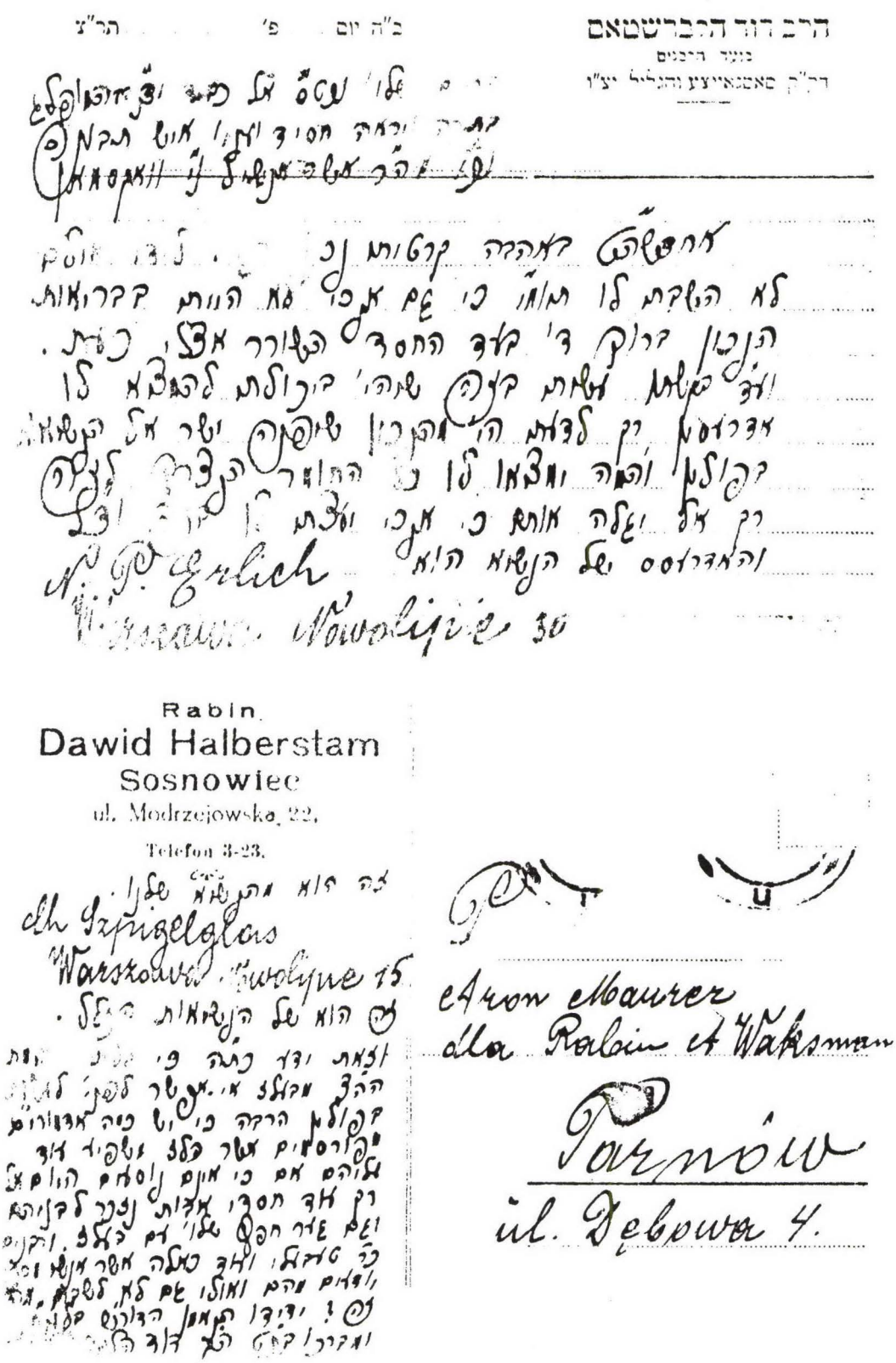
תשובות אליו: בית יצחק, אה״ע, ח״ב, קנ בתרל״ט; אביו, דב״ח, ח״ב, או״ח, מז, יו״ד, ע, חו״מ, מו. תשובות ממנו: כנף רננה, או״ח, כז; מקוה ישראל (פריינד), ה, אות מב. נזכר בשו״ת בית היוצר, כא; מאור יהושע, יא; אחיו הדברי יחזקאל בתשובתו שנדפסה בוילקט יוסף, תרע״ב, גליון קב. מכתבו מתרמ״ח אודות מחלוקת סיגט נדפס במלחמת מצוה. מכתב המלצתו לרמ״מ שמרלר, כרם שלמה, תמוז-אב תשל״ט, כ, נח.

ספר כזשאנאוו, 23-24, 37-42, 176 (בעמ׳ 40 תמונה מטושטשת של מצבתו); רבה״ק מצאנז, ח״ב, ריב-רכז.

ר׳ דוד ב״ר מנחם מנדל הלברשטם

מישליסק (תרנ״ב—תש״ב*)

בנו של רבי מנחם מנדל מדוקלא ופריסטיק. אדמו״ר בטשעבין, ואב״ד ישליסק. נשא את שרה מלכה דבורה בת רבי אלעזר רוזנפלד מאושפיצין. נספו הי״ד עם עשרת ילדיהם: חיים, יחזקאל, מנחם מנדל, יהושע, חנה רחל, יוכבד, רבקה, מרים, **שיינדל, פראדיל.**

הרב דוד הלברשטאם
בוזער הרבנים
דר"ק סאסנאוויץ (פולין יצ"ו)

ב"ה יום פ' הר"ת

Rabin
Dawid Halberstam
Sosnowiec
ul. Modrzejowska 22.
Telefon 3-23.

Herrn Aron Maurer
alla Rabbiner et Vaksmann
Warszawa
ul. Dębowa 4.

ר׳ דוד ב״ר משה **הלברשטם**
מסוקולוב (תרל״ח — תרצ״ה׳)

נולד בשנת תרל״ח לאביו רבי משה אב״ד שינאווא וצאנז. נשא את רעכל בת ר׳ אברהם אבלי אינגבר מרישא. שניהם חתמו בפשענדזעל שליד אולינוב על תוצאות חיים תרנ״ט. בשנות התר״ס נתקבל כרבה של סוקולוב. בפרוץ מלה״ע א׳ ברח לוינא עם משפחתו שמנתה ח׳ נפשות, ובתרפ״ב היה עדיין שם. נפטר בשנת תרצ״ה לערך. זו׳ נספתה בשואה עם צאצאיה הי״ד. ביניהם: א. ר׳ יחיאל מיכל, זו׳ בילה בת ר׳ שלמה, וילדיהם שלמה וליפטשי׳; ב. הינדה מירל. נספתה כ״ד אד״ב תש״ג, כשלא רצתה להיפרד מבנה יחידה בן העשר; ג. הב׳ אברהם אבא.

תשובות אליו: ש״ב הרי בשמים, תליתאה, קכח בתרס״ב; שו״ת מהר״ש, ח״ב, ב, ח״ג, קב, ח״ד, סו, ח״ח, קכט בתרס״א — תרצ״ב. מכתבו בתשובה כהלכה, עד.
אהלי שם, 425.

ר׳ דוד ב״ר סיני **הלברשטם**
מסוסנוביץ (תרנ״ה׳ — תש״ב׳)

בנו של רבי סיני מזמיגרוד. נשא בסוסנוביץ בסיון תרע״ח את גיטל בתו של בעל כנסת יחזקאל מרדומסק. אביה כבר לא היה בחיים, ועמד מצידה אחיה רבי שלמה חנוך הכהן רבינוביץ. כיהן כדומ״ץ בסוסנוביץ. קושיתו נזכרת בדובב מישרים, ח״ב, ט. נספה במיידנק עם זו׳ ובנו הי״ד.

ר׳ דוד אריה ליביש ב״ר חיים ברוך **הלברשטם**
מפריסטיק (תרס״ה׳ — תש״ב׳)

בנו של ר׳ חיים ברוך אב״ד פריסטיק. אחרי שאביו נעשה אדמו״ר בתרפ״ו, מילא את מקומו כרבה האחרון של הקהילה. נשא את האדיס בת רבי יוסף אריה ליביש פרישרמן האדמו״ר מטומשוב. נספו עם יו״ח יוסף מנדל ויוכבד הי״ד.

ר׳ דוד יהושע ב״ר חיים **הלברשטם**
מסוסנוביץ־ישן (תר״ס — תש״ג)

נולד בשנת תר״ס לאביו ר׳ חיים ב״ר יצחק ישעיה מטשכוב. נשא בתרפ״ב את פיגל יוכבד בת רבי יצחק רובין אב״ד סוסנוביץ ישן, שהסב את שם משפחתו לגליקמן. רב בסוסנוביץ־ישן עד שנספה בתש״ג באושוויץ הי״ד. ילדיו: א. אשר, נפטר בצעירותו; ב־ג. יחיאל בן הי״ג, ושפרה חנה הניה בת התשע, נספו בתש״ג; שרד רק: ד. הרב מנחם מנדל. נולד בשנת תרפ״ו, ונשא בתש״י את מינה (מינדל) בת רצ״א רוקח אב״ד ברטש. גרים בניו־יורק עם ילדיהם: דוד, פייגל יוכבד וברכה, ילידי תשי״א, תשי״ד ותשכ״ד.

ר׳ דוד משה ב״ר אלישע **הלברשטם**
מדינוב (תר״ן׳ — תשל״א)

נולד בשנת תר״ן לערך לאביו ר׳ אלישע אב״ד גורליץ. נשא את בילא בת ר׳ יוסף שפירא אב״ד דינוב, וכיהן שם כדומ״ץ לפני החורבן. ניצל והיגר לארה״ב כאדמו״ר מדינוב. נפטר בתשל״א בלי ילדים. ההדיר בניו יורק את ספר הנותן אמרי שפר של חו״ז רינ״ה שפירא מדינוב.

ר׳ זוסיא ראה לפי: **הלברשטם, ר׳ משולם זוסיא**

ר׳ זלמן ליב ראה לפי: **הלברשטם, ר׳ יקותיאל יהודה**

ר׳ חיים ב״ר אריה ליבוש **הלברשטם**
מצאנז (תקנ״ז — תרל״ו)

נולד בטרניגרד בשנת תקנ״ז לאביו ר׳ אריה ליבוש. נקרא על שם סב סבו, ר׳ חיים סג״ל לנדא אב״ד פודקמין וראש הקלויז בברודי שנפטר בפורים אותה שנה. י״א שנולד ביום י״ז אייר תקנ״ג, והוכח שאין זה נכון. בזקנו החכם צבי ראה דמות מופת, ועל מצבתו ציוה לחרות שהוא נכדו. פעם כתב עליו שכל זרעו מושלים. כשהוריו עברו בגלל שריפה מברודי לסאסוב, קיבל בילדותו את פני רבי משה ליב. הצדיק הפליג במעלת הילד, ואמר שיש לו את נשמת רבי לוי יצחק מברדיטשוב. הוריו התישבו בטרניגרד, ורבותיו היו רבני העיר. בגיל בר מצוה נסמך מרבו האב״ד ר׳ משה יהושע השל אורנשטיין בעל הים התלמוד. כמו״כ למד אצל הרב יוסף הורביץ (אחיו או בנו של החוזה) שהשפיע עליו להתקרב לחסידות, ואצל רש״ז הלר אב״ד פרמישלא. לפרדס החסידות נכנס בעודו ילד, בנסיעותיו עם אביו אל החוזה מלובלין. כשנזדמן לטרניגרד ר׳ יהושע השל פרנקל־תאומים לרגל מסחרו, נתן בו את עיניו עבור אחותו. השידוך לא התבטל גם אחרי שנודע דבר רגלו הצולעת. בגיל י״ז נשאה לאשה, ועבר אל חמיו ר׳ ברוך אב״ד לייפניק. כשנה ישב אצלו, ועבר עמו כמעט על כל הש״ס עם הראשונים. חמיו הורה לו את דרך הלימוד, והסמיכו להוראה. גם בשנים הבאות בא לבקר אצלו. כשנה אחרי שובו לפולין גר בפלונסק, ליד גיסו ראש הישיבה ר׳ יוסף חתן ר׳ חיים הלוי צמח. גיסו רצה שיכהן שם כרב, ולא נסתייע בידו.

בתקע״ז נתקבל לרבנות רודניק, בהמלצת ר״נ

תמונות המיוחסות לרבי חיים מצאנז

מרופשיץ שנעשה רבו המובהק בחסידות. מבארו של רבו זה שאב תריסר שנים מלוא חופניים תורה ועבודה, וכל ימיו קרא לו הרב סתם, או הרב הזקן. אצלו התידד עם רבי שלום מקמינקא, ונסע אל כל צדיקי הדור כמעט, ובמיוחד אל האור לשמים, ראי"ה מאפטא, רצ"ה מזידיטשוב, ר"מ מפרימישלן, ר"י מרוזין, רצ"ה מרימנוב, ר"ש מירוסלב, רצ"א מדינוב ור"ש מבלז. ברודניק חי בדחקות רבה, ולהשלמת פרנסתו נמסרה לו סוכנות למכירת מלח שנוהלה ע"י זוגתו. היא סייעה לו ע"י מכירת כלים ביריד הסמוך. נסע מכאן לברודי אל רא"ז מרגליות שהסמיכו. נתקבל לרבנות זלין, אך לא נשאר שם זמן רב. השתדל לקבל את רבנות קאלוב שבהונגריה, ולא עלתה בידו. בתקפ"ח נבחר כרב מורה הוראה בצאנז, אצל רב הקרייז ר' ברוך ב"ר משה דוד הלוי לנדא. בשנת תק"ץ עבר לצאנז, ייסד בה שושלת חסידית, ושמו נקשר במקום לדורות עולם. מכאן דרך כוכבו כגאון אדיר, ועובד השם כאחד משרפי מעלה. רק בשנים הראשונות רבו שם הקמים עליו, והם נענשו מהשמים.

שימש דוגמא ומופת של שלמות אישית בג' עמודי העולם: תורה עבודה וגמילות חסדים. ללימוד התורה מקום עיקרי במשנתו, ולעצמו קבע הרבה שיעורים במשך שעות היום והלילה. הירבה באמירת פלפולים ומשלוח תשובות לשואליו. הקים בצאנז ישיבה לצעירים, ומלבדו הגידו בה שיעורים הרב משה שמואל, ור' פישל ראקער מגורליץ אבי הסופר יהושע. עבודת השם שלו בהתלהבות ובכלות הנפש הגיעה לשיאים של ממש. ביטל את גופו כליל בשעת התפילה, ורקע ברגלו החולה עד שזבה דם מבלי שהרגיש בכך. סדר יומו היה עמוס מאד. אחרי תפילת ערבית חילק צדקה, קיבל את הצובאים על דלתותיו, ולמד את שיעוריו עד חצי הלילה. טבל לתיקון חצות, ולמד זוהר ומשניות. אחרי ארוחת ערב דלה קרא ק"ש, ושכב לישון כשעתיים. ניעור בחרדה, אמר את הברכות, למד ספרי חסידות, טבל, והכין עצמו לתפילה. אח"כ הקשיב למשאלות הבאים, נתן צדקה, וסעד שחרית באמירת ד"ת וסיפורי צדיקים. הכתיב את תשובותיו, למד שיעור עיון קבוע, נח קימעא וקם למנחה, ואחריה למד שו"ע או"ח וחוק לישראל. עבודה עצומה היתה אצלו כל סדר השבת והמועדים, ובספרים מיוחדים נרשמו כל הליכותיו. יחיד בדורו במידת הצדקה, בחלקו מידי יום סכומי עתק לאלפי פונים. מדי שנה חילק יותר מ-150,000 גילדן, ומחצית מיהודי המקום התפרנסו על חשבונו בכבוד. היה חכם מחוכם בעניני מתן בסתר ותמיכת יורדים, שעה שהוא ובני ביתו חיו בצימצום ובהסתפקות. תבע סכומים גבוהים מחסידיו העשירים, ומישכן את חפציו לצורכי צדקה. עשה רבות למען עניי א"י, ונשלח לו משם כתב נשיאות. השפעתו היתה עצומה בגליציה, פולין, הונגריה ורומניה, והרבו להתייעץ עמו בעניני הכלל. שנא את הרוסים, ותמך במרד הפולני. אין קץ למופתים שסופרו עליו. רבבות נהרו לקבל את פניו, מי להתחמם בתורה ויר"ש, ומי להיוושע ע"י עצותיו וברכותיו. נתפרסם כצופה למרחוק, וסייע בכך להתרת עגונות, שיחרורים מהצבא, והחזרה בתשובה של רחוקים. בשנותיו האחרונות ניטשה מחלוקת חריפה ביותר בין חסידי צאנז וסדיגורה, שהטביעה את חותמה המר על חיי היהדות עשרות שנים עד למלה"ע הראשונה.

משנת תרכ"ז נתרופפה בריאותו, והפסיק לנסוע למרחצאות מרוחקים כהרגלו. בתרל"ו העכיר את רוחו המשפט של חברי ביה"ד בצאנז, בגלל חרם שהטילו על סרבן חצוף. רמזים שונים נשמעו ממנו שקיצו קרב, ובמיוחד גברה חולשתו לקראת הפסח. משמשו רשם בפרוטרוט את הליכותיו בשבועות האחרונים, ואת סדר עבודתו עד יומו האחרון כ"ה

ניסן תרל״ו. תפילות נישאו ברחבי צאנז וכל המדינה, ומברקים נשלחו לתפוצות ישראל ובמיוחד לא״י. אחרי חצות הלילה השיב את נשמתו ליוצרה, בנוכחות בניו ומקורביו שאמרו את השירה ונשמת כל חי. קרוב למאה רבנים מיוצאי חלציו הלכו אחרי מיטתו. הספדים רבים נקשרו עליו ברחבי הגולה, העתונות היהודית מלאה תהילתו, ובספרי הדרוש מצויים ההספדים שנישאו עליו. רבבות נהרו מדי שנה אל ציונו שחודש אחרי השואה, ועוד היום מרבים לפקוד אותו.

זוגתו רחל פיגא, נולדה בתק״ס לערך לאביה הברוך טעם, ונפטרה כ׳ ניסן תר״ה (יהודית, חו׳ ו׳, עמ׳ י-טו). ממנה נולדו לו: א. ר׳ יחזקאל שרגא משינאווא; ב. ר׳ דוד מקשאנוב; ג. ר׳ מאיר נתן מצאנז; ד. ר׳ אהרן מצאנז; ה. ר׳ ברוך מגורליץ. אחרי פטירתה נשא את אחותה, וישב עמה עשר שנים. זו׳ השלישית היתה רעכיל דבורה בתו של ר׳ צבי הירשלה אונגר מטורנא ב״ר מרדכי דוד מדומברובה. ממנה נולדו לו: ו. אריה ליבוש, נפטר בילדותו בן שמונה; ז. ר׳ שלום אליעזר מרצפרט; ח. ר׳ יצחק ישעיה מטשכויב־קראקא. נשא ברביעית את רבקה מגורליץ, ב״ר אלימלך טורם ב״ר נתן ליב ברמ״מ מרימנוב, אמם של ר׳ מנדל ור׳ קופל פרנס. בנותיו: ט. מרים זו׳ ר׳ משה אונגר ב״ר מרדכי דוד מדומברובה; י. יוטא זו׳ ר׳ אליעזר ירוחם ברון מרדושיץ; יא. רייצא זו׳ ר׳ מרדכי דוב טברסקי מהורנוסטייפל; יב. טילא זו׳ ר׳ אהרן הורביץ מבייטש; יג. נחמה זו׳ ר׳ יצחק טוביה רובין ב״ר מאיר מגלוגוב; יד. גיטשא זו׳ ר׳ בצלאל יהושע מושקוביץ מגלינא; טו. פראדל זו׳ ר׳ אלעזר רוזנפלד מאושפיצין.

העתיק את כתבי חמיו, והוציא לאור בשנת תר״א את הספר ברוך טעם עם הגהותיו והקדמתו. מאז חזר ונדפס פעמים רבות.

דברי חיים שחיבר אחד מהתלמידים, ח״א על דיני גיטין ושמות אנשים ונשים, ח״ב על הלכות ומסכת מקואות, זאלקווא, דפוס ר׳ שמואל פנחס שטילער, תרכ״ד, ג, מד, כז; כה ד׳. הקדמה קצרה מהמחבר שאינו מפרש שמו, ואזהרת רצ״ה בן המדפיס שלא להסיג גבול. בח״א: שער האותיות והנקודות; על סדר שמות מהבית שמואל; שער שינוי השמות והמקומות; תשובות מקדמונים בענינים אלו, ובירורים בדבריהם. לח״ב שער מיוחד. המחבר שמח מאד בהופעת הספר, ואמר שלא יבוש להתיצב אתו כשיבוא המשיח. מהדורה שניה, מונקאטש, דפוס השותפים ר׳ דוב בער בלייער וגיסו ר׳ צבי יעקב קאהן, תרנ״ב, ג, צב ד׳. הוציאה לאור רבי ברוך מגורליץ ע״י בניו. בהקדמתו מעבר לשער כותב שקיבל את הספר במתנה בחיי אביו להפיצו

בישראל, והוציאו לאור בפעם הקודמת. שמע מאביו שאמר לפני פטירתו בחבורת אנשים: ב״ה שבחיבור זה כיוונתי להלכה. החלק על מקואות בלבד נדפס בירושלם תשי״ז, ד, צ; נ; יב עמ׳, ע״י נכדו רי״ש ליפשיץ־ה״ש האדמו״ר מסטרופקוב. בהקדמתו כותב שהגיה היטב, אך התירא לתקן והניח בסוגריים. מודה למסייעיו לזכרון קרוביהם. בתשי״ח הוסיף בשער מיוחד תשובות מלוקטות מהמחבר ובניו, ואח״כ תשובות ביאורים והגהות מהמהדיר שנעשו מתוך לימוד עיון ודיבוק חברים ת״ח, ובראשם הרב משה ה״ש דומ״ץ בירושלים נכד המחבר. נלוה בסוף קונ׳ פקסימילים מאדמור״י המשפחה. הספר בשלמות צולם לפי הוצאת מונקאטש, ברוקלין, שרגא, תשי״ח, ג, ע; כה ד׳, ע״י נכדו הרב דוד ה״ש. בסוף זכרון לקדושים, פקסימיל ממכתב רצ״ה מזידיטשוב, ואיגרת ממהרי״א מזידיטשוב, המופנים אל ר״נ מרופשיץ. פתיחת הדב״ח בלבד עם הגהות דברי חנה, נדפסה ע״י נכדו רבי חנה ה״ש מקולושיץ בספרו תורת מקוה, רישא תרצ״ז, וצולמה בראש אספת זקנים על כללי מקואות, ראל״צ תשל״ו, 8 עמ׳.

שו״ת **דברי חיים** א-ב, לבוב, דפוס ר׳ אברהם יצחק מענקיש, תרל״ה, ב, קלד; ד, קכ ד׳, עם דברים קצרים מהמחבר ומהמגיהים נכדיו. הכוונה לרבי משה מברדיוב ורבי שלמה מבובוב שהתיראו לשלוח יד בדברי זקנם, והתיעצו על כך עם השו״מ. מנין התשובות: 37, 65, 105, 49 = 256; 48, 137, 180, 68, 42 = 575, ובס״ה 831 לערך. עריכתן היתה לו עבודה של ממש בטבילות רבות, עד שלעתים הספיק רק חצי תשובה בלילה. הכתיב אותן למשמשו ר׳ זנויל בלובשטיין. השו״מ התפעל כיצד כה יכול להתרכז בין תפילותיו הנלהבות, עריכת שולחנותיו ומעשי צדקותיו. היה מיראי הוראה, ובזקנותו נמנע מלפסוק בכלל. פעמים רבות אחז בלשון תקיפה וחריפה. נקט עמדה בנושאים מרכזיים שעמדו אז בחיים התורניים, כגון היתר מכירה לשבת, ציצית ומצות מכונה, עופות קפריסין, פירוד הקהילות בהונגריה ועוד. פעם שניה נדפס בבארדיאב, דפוס ר׳ יוסף מאיר בלייער ב״ר פנחס ממונקאטש, תרס״ב, ב, קלט; ב, קל ד׳, עם הוספות ותיקונים מר׳ שמואל ב״ר משה אב״ד ברדיוב וגיסו ר׳ נפתלי צבי אונגר. מעבר לשער אזהרת המו״ל ר׳ שמואל שקיבל בכתב את זכות ההוצאה מבני המחבר, והתנצלות אביו על שהגיה כעת שנית במקומות הנחוצים. פעם שלישית בבילגורייא, נטע קראנענבערג, דפוס סיקורא בוורשא, תרפ״ט, קמ; קלב ד׳. מעבר לשער אזהרת המו״ל בנו ר׳ יצחק ישעיה מקראקא, שקיבל את הזכות בכתב מבני המחבר. צילום הוצאה זו בניו־

יורק תש"ז לערך, בתוספת אזהרת המו"ל ר' חיים ה"ש ב"ר יצחק ישעיה. היא נכללה גם בצילומי ניו יורק תשכ"ז, וירושלים תשל"ח לערך.

מחוץ לגליציה השיב לשואלים: **אבויאר** קומיטט — הרב קלמן (ח"ב, לקוטים, לה); **אדא-הגר** — הרב מרדכי אליעזר ובר בתרכ"ה (ח"ב, יו"ד, קי, אה"ע, ד); **אובין** — ר' נחום ד"ץ (ח"א, יו"ד, מה); **אוהעל** — הרב ירמיה ב"ר בנימין, והדיינים ר' ישראל זאב הלוי, ר' דוד ליב בוניהרד בתרי"ד (ח"א, אה"ע, לו-לז); ר' אבלי כ"ץ רפפורט בתרכ"ב (ח"ב, יו"ד, לט); **אונטרדם-**זיבנבירגן — הרב מרדכי יהודה לעוו (ח"ב, או"ח, מא, ח"ב, אה"ע, לה, חו"מ, יח); **אונסדורף** — ר' יצחק גרוס בתרי"ח (ח"א, אה"ע, ח); **איקאהן-**איטליה — הרב בתרי"ח (ח"א, אה"ע, עה); **באזא-**וולכיה — הרב אייזיק שור (ח"ב, אה"ע, קלא); **בוטושאן** — הרב שלום טויבש בתרכ"ד (ח"ב, אה"ע, קלה); **בוניהאד** — הרב (ח"ב, אה"ע, יג); **בוצ'צ'י** — ר' אבנר כתבן מו"ץ (ח"ב, יו"ד, נג, אה"ע, קח); **בורשא** — הרב יעקב צבי ולדמן בתרכ"ד (ח"ב, יו"ד, פט, צא, אה"ע, קעח); **בייערן** — ר' שלמה אנסבכר (ח"ב, לקוטים, טו); **בילגוריי** — לב"ד בתרכ"ה (ח"ב, אה"ע, יז); **ברדיוב** — הרב חיים אברהם ארנשטיין בתרכ"א—תרכ"ז (ח"ב, או"ח, י, ח"ב, אה"ע, קל, חו"מ, יא, נח); **ברדיטשוב** — לב"ד (ח"ב, לקוטים, מב); **ברלד-**מולדביה — הרב יעקב מאיר אשכנזי בתרכ"א (ח"ב, אה"ע, קנג); **גורא-הומורא-**בוקובינה — הרב משולם גבירר בתרכ"ה (ח"ב, או"ח, מב), גב"ע מב"ד בתרכ"ב: ר' ישכר ב"ר אהרן מוישניצה, ר' דוד ברי"ל הכהן, ר יהודה ב"ר נפתלי הירץ (ח"א, אה"ע, קעג); **דאאנד** — הרב שמואל (ח"ב, או"ח, כ); **דיורא** — ר' משה שמעון ראטה מו"ץ (ח"ב, יו"ד, סב); **דינוביץ-**רוסיה — הרב אליעזר זוסיא בתרכ"ח ובית דינו: רמ"מ ב"ר יעקב צבי, ר' צבי דוב ב"ר משה, ר' יצחק ב"ר משה (ח"ב, אה"ע, פא); **דעש** — הרב מנחם מנדל פנט בתרכ"א—תר"ל (ח"ב, אה"ע, לו, צח, קנא, לקוטים, ב); **הורודניצה-**רוסיה — הרב ישראל בתר"ל (ח"ב, יו"ד, כא, ח"ב, אה"ע, לז); **הידלמש; הרובשוב** — הרב יקותיאל (ח"ב, או"ח, יד), **וולברם** — הרב שלמה בתרכ"ט (ח"ב, או"ח, ז, מו), וגם (ח"ב, אה"ע, קד בתרכ"א); **וולשצווע** — הרב שמואל צבי (ח"ב, או"ח, מ); **יורהאל** וגליל סטמר — הרב מיכאל צבי (ח"ב, או"ח, לא); **יוראנוב** — הרב אברהם שפירא (ח"ב, אה"ע, קס, קסא); **ויזניץ** — ר' יוסף קסטינברון מו"ץ (ח"ב, אה"ע, קיט); **וסילקוביץ-**רוסיה — רמ"מ שרפברג מו"ץ (ח"ב, אה"ע, קסט, קע); **חוסט** — הרב שמלקא בתרי"ח—תרכ"א (ח"ב, אה"ע, נא, קעא, חו"מ, כז); **חמלניק** — הרב (ח"ב, אה"ע, עו); **טאפאלא-**הגר; **טריסק-**רוסיה — לש"ב חתן ההי"צ בתרכ"ז (ח"ב, אה"ע, כז); **טרניגרד** — ח"א הרב חיים אלעזר וקס בתרי"ט—תרכ"ח גם לקליש (ח"ב, יו"ד, פח, קד, קטו, קטז, אה"ע, קכד, קמו, חו"מ, מב, לקוטים, מ); **ירושלים** — גב"ע בב"ד מתר"ח: ר' נחמן שלמה אב"ד זמושץ מח"ס "עטרת שלמה", ר' אשר למיל אב"ד גאלין, ר' בנימין דוב ב"ר שמואל מוילנא (ח"א, אה"ע, מב); **ירמוט** — הרב אהרן דוד דייטש בתרכ"ב (ח"ב, יו"ד, מו, מז, אה"ע, א); **לובלין** — מח' הרב יהושע השל אשכנזי והמו"ץ ר' אביגדור (ח"ב, אה"ע, קיב); **לודז** — (ח"ב, חו"מ, נו); **לודמיר** — ר' דוב בר גולד מו"ץ בתרכ"ב—תרכ"ח (ח"ב, או"ח, ט, אה"ע, כה, ע, חו"מ, נה, סא); **ליפניק** — ר' איצק טויבר תלמיד הברוך טעם בתרי"ט (ח"ב, אה"ע, עג); **ללוב** — רבי יצחק מנדל (ח"ב, יו"ד, יט); **לנטשנה** — הרב חיים ברוך בתר"ל (ח"ב, יו"ד, קיח); **מאדא** — הרב נתן פייטל רייניץ בתר"ך (ח"ב, יו"ד, קו); **מונקטש** — ר' משה פרידמן מו"ץ (ח"ב, חו"מ, מא); **מזריטש** — ר' שמואל הראב"ד (ח"ב, אה"ע, קמ); **מירהראד-**רוסיה — ר' מרדכי מו"ץ בתרכ"א—תרכ"ג (ח"ב, אה"ע, נג); **מישקולץ** אחרי תרכ"ד (ח"ב, או"ח, יח); **מרמורוש-**קהילה — הרב יעקב (ח"ב, יו"ד, פז); **נדיפולא** — הרב מרדכי הירש שלזינגר בתר"ל (ח"ב, אה"ע, סד); **נידרשטטן-**דייטשלנד — הרב יעקב (ח"א, יו"ד, פז); **נירמאדע** — הרב יחזקאל טלר (ח"א, יו"ד, ה); **ננש** — הרב ישראל אפרים פישל שרייבר בתרכ"ב—תרכ"ד (ח"ב, או"ח, יב, יו"ד, (צג), קכא); **סטבניץ-**פולין — מח' הרב מנדל רוטנברג (ח"ב, אה"ע, ו); **סטרוזיניץ** ליד טשרנוביץ — ר' אליעזר כ"ץ בתרכ"ז (ח"ב, או"ח, לג); **סטשוב** — הרב נתן נטע פרנקל (ח"ב, או"ח, יא, יו"ד, סא, אה"ע, עו), ר' מאיר אליעזר רוזנברג מו"ץ (ח"ב, אה"ע, קכה); **סיגט** — ר' יודלי כ"ץ (ח"א, או"ח, כ); **סליש** — הרב שמואל שמלקא קליין בתרכ"ג (ח"ב, אה"ע, נד); **סניוואץ-**וולכיה — בתרי"ח .(ח"ב, אה"ע, קכב); **סרדהל** — ר' יצחק זקל סג"ל בתרל"ב (ח"ב, אה"ע, קעט); **סרט** — ר' יהודה ליב דומ"ץ (ח"ב, אה"ע, קיד); **סרנטש** — הרב עמרם ישי ביליצר (ח"ב, או"ח, ה); **פאדטארק-**וולכיה — הרב יחיאל בתרי"ט (ח"ב, יו"ד, פד); **פאטיק** — הרב שמעון שאטין בתרי"ט (ח"ב, יו"ד, פה, לקוטים, כ); **פולטושאן-**בוקובינה — הרב פנחס שפירא (ח"ב, יו"ד, נט); **פטשניידורף** — הרב שבתי דיאמנט (ח"ב, אה"ע, פט, צ); **פילדש-**הגר — ר' יחיאל מיכל מו"ץ (ח"ב, אה"ע, ב, ג); **פלוצק** — הרב אלעזר (ח"א, או"ח, כב); **פלנטש** — הרב שמחה כהנא-שפירא בתרכ"ד (ח"ב, אה"ע, ז); **פלסקיף-**רוסיה — ר' אברהם מו"ץ (ח"ב, אה"ע, קז); **פנזשט-**וולכיה — הרב מתתיהו לנדא (ח"א, חו"מ, מט — שם העיר בגט); **פערקאפ; צפת** — גב"ע של ב"ד בתר"ח: ר' ישכר בער הלוי, ר' שלום צבי ב"ר חיים, ר' לוי יצחק ב"ר דוב הכהן (ח"א, אה"ע, מב), ב"ד בתרכ"ט: ר' מרדכי מאומן, ר' משה קלר מרודניק (ח"ב, אה"ע, קמז); **קורימא; קליש** ראה לפי: טרניגרד; **קמינשט** ליד טשרנוביץ — הרב משה פרידמן (ח"ב, יו"ד, ח, צ); **קמניץ-**רוסיה — לב"ד בתרכ"ח (ח"ב, אה"ע, צה); **קרימלוב-**פולין — (ח"ב, אה"ע, י); **קשונז** — הרב שמחה בתרכ"א (ח"ב, יו"ד, ד); **קשינוב** — ר' חיים מנחם מנדל מו"ץ (ח"ב, יו"ד, כד); **רדיוויץ-**בוקובינה — ר' שמואל חיים מו"ץ בתרכ"ד (ח"ב, יו"ד, עח); **ראווא-**פולין — הרב ישראל האחט בתרכ"ד (ח"ב, אה"ע, נט); **שמלוי-**זיבנבירגן — הרב בנימין זאב הרטמן בתרכ"ז (ח"ב, או"ח, כט, ל); **שפולה-**רוסיה — הרב יצחק יעקב בתרכ"ח (ח"ב, אה"ע, פב); **שצקצין** — מח' הרב אפרים פישל בתרכ"ח (ח"ב, אה"ע, צב, לקוטים, כב).

כמו"כ השיב לאלו שלא נתפרש מקומם: ר' אברהם (ח"ב, אה"ע, צט); ר' דוד נד"ז (ח"א, או"ח, כה); ר' יוסף יהודה כ"ץ (ח"א, יו"ד, מג); ר' יוסקא (ח"א, יו"ד, מב, חו"מ, כג); ר' יחיאל מאיר קמינר גיסו (ח"א, חו"מ, יא); ר' ישראל (ח"א, חו"מ, לט); ר' ישראל בער (ח"א, אה"ע, קא); ר' משה (ח"א, או"ח, יד); ר' שלום כ"ץ בתרי"ג (ח"א, או"ח, לב); ר' שלמה זלמן (ח"א, יו"ד, כא); ר' שמואל בתרכ"א (ח"ב; או"ח, כב).

דברי חיים, ח"א עה"ת, ח"ב על מועדים ומסכת ב"מ אותה לימד יותר מעשרים שנה, מונקאטש, דפוס ר' פנחס בלייער, תרל"ז—תרל"ח, פד, ה; ב, עב; מח ד'. בהקדמת בני המחבר מדברים במעלת אביהם, רבים מכתביו אבדו, וכאן רק אפס קצהו ממה שאמר בשבתות. שמעו מפיו שגם בפילפול ההלכות לא אמר דבר שלא יוצדק גם על פי הקבלה, ובעת חוליו ציוה להדפיס חיבור זה, ולקרוא לו ג"כ דב"ח. המדפיס מסביר סיבות השיבושים שחלקם תיקן

בפנים, ולח"א בלבד הציג בסוף לוח התיקון. כת"י המחבר היה קשה לקריאה, ומעתיק אחר מעתיק שלא הבינו את התוכן, שיבשו מאד והשמיטו קטעים. בסוף ח"ב ד"ת ותשובה שהיו בידי נכדו רבי משה מברדיוב. הספר עמוק מאד, ובעל אבני נזר הפליג במעלתו יותר מספר תשובותיו. משוקעים בו זרמי מחשבה שונים מתחומי המחקר, הקבלה והחסידות. נדפס שנית בקראקא, דפוס יוסף פישער, תרנ"ב, ב, פב; ב, קטז ד'. בהקדמת המו"ל ר' יצחק ישעיה בן המחבר כותב שמדפיס בהסכמת אחיו, מוגה היטב כשכל התיקונים משובצים בפנים (אך לא ההשמטות).

ר' עקיבא הכהן ליבר מישיניצא חיבר **תוצאות חיים**, הגהות ותיקונים ומראי מקומות לספר דב"ח עה"ת ומועדים, פאדגורזע, דפוס רש"ח דייטשער, תרנ"ט, ד, מא ד'. קיבל הסכמות רבות לעבודתו. בתרנ"ד מר' שלמה מבאבוב שסייע לו חומרית, וקרא להדפיס תמיד את הדב"ח באותו פורמט, כדי לכרוך עמו את התוצאו"ח (מהחל ועד כלה לא הניח דבר אחד אשר לא תיקן כראוי); בני ר"ש משינאווא: ר' שלום מסטרופקוב (מוסר דברי אביו, שא"צ לזה הסכמה בכתב ומספיק בע"פ), ר' אריה ליבוש מטורנא (הראה לאביו והוטב בעיניו), חתנו רמ"מ מפריסטיק (שמע מחמיו שיוכל להדפיס, וכל אחד יספחו לדב"ח שלו); ר' משה יוסף ט"ב מאויהעל (הוא איש נאמן). בתרנ"ה ר' אהרן מצאנז (נהניתי מאד, ואומר לו יישר כוחו וחילו); ר' ברוך מגורליץ (והוטב בעיני); ר' יצחק ישעיה מטשחוף בק"ק; ר' שלום אליעזר בטרנוב; ר' אלעזר וייסבלום מרישא; ר' בונם במהרש"ס ממגורשי פולין בק"ק; ר' מאיר הכהן רפפורט מליקובה בק"ק; ר' יעקב שפירא אב"ד טערצאל (זכה לכוין האמת); ר' ישראל אפרים פישל שרייבר אב"ד נאנאש; ר' משה הלוי יונגרייז אב"ד קאשוי. בתרנ"ו ר' משה מברדיוב (טובה גדולה עשה בזה); ר"ש ענגיל; ר' משה גרינולד אב"ד חוסט. בתרנ"ז רשי"ב מציעשינוב. בתרנ"ח רחי"ל ט"ב מסיגוט (מחויבים אנחנו להחזיק טובה לו); ר' משה פנט מדעש (הוא מפליא לעשות... וגברא דאסכים מאריה על ידו). בתרנ"ט ר' שמעון אלטר פ"ת אב"ד פודגורזע. בסוף הספר אוסר להכניס בהדפסות הבאות את הגהותיו לגוף הספר.

פעם שלישית בסוואליווע, דפוס השותפים ר' חיים יהודה גאלדענבערג ור' יוסף העכט, תרע"ג, פג; ב, קטז ד'. בשער הראשון בטעות: ח"א על מועדים וב"מ! יצא לאור ע"י רבי שלום אליעזר בן המחבר. ברביעית בירושלם, ישיבת דברי חיים, תש"ו, הוצאה חמישית, ולמעשה רביעית. צולמה בברוקלין לפי ק"ק תרנ"ב ע"י רבי יעקב מטשקובה נשיא הישיבה. צילום נוסף בברוקלין, ישיבת באבוב בני ציון, דפוס סענטרי פרעס, תשכ"ב, ג, פב; קטז ד'. בהתחלה פקסימיל מכתבו של רבי שלמה מבאבוב, בו מורה לצרף את הספר תוצאות חיים. המולי"ם כותבים בהקדמתם, שציינו כוכב בדב"ח במקום שיש עליו תוצאו"ח. נספח בסוף צילום ספר תוצאו"ח, ד, מב ד', ואגרת הקודש, תרצ"ט, ג ד'. אחרי דף ל"ו בא דף זכרון לקדושים, ובהם בני משפחת ר' עקיבא מילר נכד המחבר, שנתן רשות להדפיס מחדש את התוצאו"ח מזקנו. הישיבה הדפיסה מחדש בתשכ"ד את חידושי מסכת ב"מ וקצת עה"ת, ב, ע-קיב; עא-פא ד', ושוב בפעם השביעית בתשל"ו כמו בתשכ"ב.

סדר נוסח הקרבנות והקפות הנאמרים בבית מדרשו של הדב"ח, נדפס לראשונה בלבוב תרל"ה בחיי הדב"ח, ע"י ר' מנחם אליעזר מאהלער מצאנז. בהקדמתו כותב שזמן רב השתדל לקבל רשות להדפסה, אבל כל הפצרותיו באמצעות ר"ב מגורליץ לא עלו יפה. רק באלול תרל"ה מצא עת רצון בהיכנסו עם המשב"ק ר' משה יהושע צימר. כשאמר שכבד עליו לסדר העתקות ביד לשלוח לאנ"ש בק"ק קשאנוב ופולין, ורבים המבקשים שהכל יודפס, הסכים הדב"ח לכך, ואז שלח במהירות להדפיס בלבוב. בגלל החפזון להמציא את העותקים חזרה עוד לפני ר"ה, חלו שיבושים רבים. הדב"ח עצמו השתמש בשמחת תורה האחרון בעותק מהספר. עותקי מהדורה זו אינם מצויים, ולמדים עליה מהמהדורה השניה שנדפסה בהשתדלות רמ"א מהלר, ע"י ר' שלמה זלמן הכהן משב"ק אצל ר' יחזקאל שרגא אב"ד סטרופקוב: סדר נוסח הקרבנות ותשליך ואושפיזין והקפות, למברג, דפוס קרל בודווייזר, תרל"ח, ב, לא ד'. בהקדמה נוספת למהדורה זו כותב רמ"א המו"ל, כי תיקן כאן את כל השיבושים, והוסיף ניקוד, טעמים, וסדר תשליך ואושפיזין. מהדורה שלישית **אשכלות הגפן**, עם פירש"י ור"י עמדן בצד הפנים, וליקוטי "אשכלות הגפן" בשוליו ממגיד עלום שם בטעמי קריאת סדר הקרבנות והקפות, לבוב תר"ם לערך, נ' ד'. בהתחלה מובאים דבריו מההוצאה הראשונה, הקדמה לביאור מהות החיבור, והקדמה שניה עם ד"ת. רצ"ה אורנשטין כותב בהסכמתו מתרל"ט, שאשכלות הגפן מגדול אחד שבענוותו הסתיר שמו. ההסכמה נדפסה במהדורה הבאה: סדר נוסח הקרבנות ותשליך ואושפיזין והקפות, עם ספר אשכלות הגפן, וענבי הגפן — רמזי הקרבנות והקטורת, ע"י רמ"א מהלר עם הוספותיו, לבוב, דפוס א. ווידוביץ, תרמ"ו, מח ד'. מובאות ההקדמות הקודמות, והוא מזכיר שקמו מקנאים למה שמדפיס. בשער: פעם שלישית, וכנראה שהיא

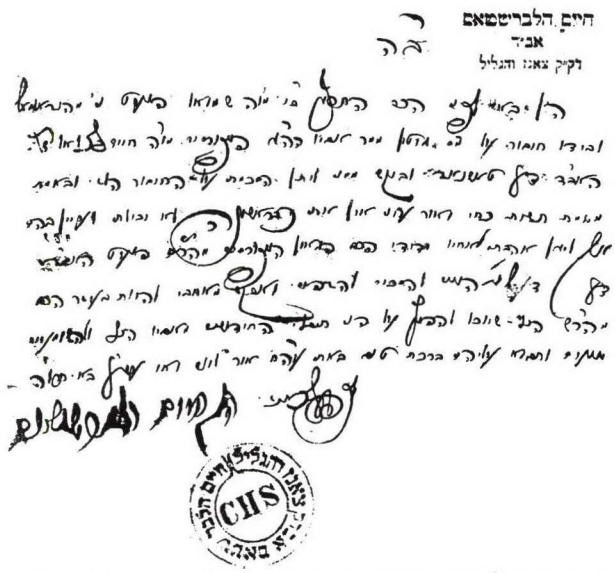
הקודמת. מהדורות נוספות הופיעו בווארשא בשם **סוכת שלום**, נוסחי האושפיזין וההקפות של המגיד מקוזניץ והדב״ח, עם אשכלות הגפן. יצאו לאור ע״י בימ״ס ר׳ אברהם כהנא, בתרנ״א לפי הוצאת תרמ״ב, פד ד׳. הוצאה זהה נדפסה שם אצל מאיר יחיאל האלטער, מסודרת ע״י ר׳ יצחק ליפיעץ. עוד מהדורות בתרס״ט, תר״ף לערך, ועוד. מהדורה נוספת של סדר נוסח, עם אשכלות וענבי הגפן והקדמותיו, הדפיס רמ״א בקראקא, דפוס יוסף פישער, תרנ״ב, נו ד׳. ר׳ אהרן ה״ש מקרייז צאנז כותב בהסכמתו אזהרה שלא ידפיסו הספר והאשכלות, כי כידוע רמ״א טרח בזה בחיי אביו, וקיבל הסכמת רצ״ה אורנשטיין. **סדר אושפיזין**, שמחת בית השואבה והקפות מהמגיד מקוזניץ החיד״א והדב״ח, עם ליקוטים, ע״י המלבה״ד ר׳ מאיר בארענשטיין מראדום, ווארשא, דפוס ר׳ מאיר יחיאל האלטער ושותפו, תר״ס, כ ד׳. קדמו לה מהדורות שהוציא לאור במונקאטש בתרנ״ו ובתרנ״ח ר׳ רפאל צימטבוים, המשב״ק אצל הדב״ח. בכך מילא את מבוקשם של אלו שלא שבעו רצון מהוספות רמ״א וזכותו הבלעדית. הדין ודברים ביניהם נסתיים בפשרה, ועל כך אנו שומעים במהדורות הבאות: סדר נוסח הקרבנות ואושפיזין והקפות, ע״י ר׳ רפאל מניי-צאנז וכעת בגורליץ (״מחמת שבנדפסים יש דברים שאין להם שייכות ואינם מסודרים היטב, ושמעתי מר״ב מגורליץ שאמר מי יתן ויודפס מחדש״), מארמאראשסיגעט, דפוס ר׳ אברהם קויפמאן ובניו, תרס״ה, כא ד׳. המסכימים: ר״ב מגורליץ בתרנ״ט (נגד אשכלות הגפן של מהלר ששינה בכמה מקומות והוסיף מדיליה, וגם היהי רצון אביו לא נהג לומר. ראה שבשמחת תורה האחרון הניחו לפניו עותק מהנדפסים, ודחהו ולקח סידור); ר׳ שלמה מבובוב בתרנ״ח (ר׳ רפאל הדפיס כבר אשתקד, ורצונו להדפיס שנית, בלי שום שינוי תוספת וגרעון ממה שנהג הדב״ח). מהדורה זהה עם שתי ההסכמות, פאדגורזע, דפוס רש״ח דייטשער, עת״ר. המהדיר מבקש מהסוחרים שלא ימכרו מהוצאה זו לצאנז גופא, כי בתנאי כפול זה בלבד התפשר עם רמ״א מהלר שמכר לו את זכות הדפסת ההקפות, וכפי שמציג את נוסח הפשר מתרנ״ח. אשתקד (בפעם הראשונה) לא נזהרו הסוחרים בכך, ולכן הדפיס עליו רמ״א מודעות ותלה בבתיהכ״נ בצאנז, שעבר על הפשר. מהדורה נוספת ע״י ר׳ מנשה יחזקאל הורוויץ, בארדיאב תרפ״ז, כה ד׳. שוב בצאנז, בימ״ס ר׳ יעקב יצחק קרישער, תר״צ, כד ד׳, עם הסכמת ר׳ יצחק ישעיה מתרפ״ד, בה יצאה כנראה מהדורה קודמת ע״י בית המסחר. סדר הקפות הקרבנות ואושפיזין ע״פ נוסח צאנז, ברוקלין, ביהמ״ד צאנזער קלויז, דפוס האחים שולזינגר, תש״ד, כד ד׳. מעבר לשער כמה מהנהגות הדב״ח, ואח״כ הסכמת הרב דוד ה״ש. מהדורות צילום בירושלים תשכ״א, ותשל״ח בסוף אוצר החיים. סדר הקרבנות ואושפיזין והקפות ע״י הרב אלחנן היילפרין והקדמותיו, לונדון, החיים, תש״ך ותש״ם. סוכת שלום צולם שוב ע״י ר׳ אהרן וידר אב״ד לינץ ור׳ שמואל פרידמן אב״ד אולם נכד ספינקא, זידיטשוב וברזאן, ברוקלין, דפוס ספרוגרף, תש״י לערך, ושנית בתשי״ד, פד ד׳. מעבר לשער זכרון לקדושים בני משפחות המהדירים. דפוסי צילום בירושלים תשכ״ד לערך ותשכ״ח. מהדורת האדמו״ר מסטרופקוב בירושלים תש״ך לערך, כד ד׳, ושנית בתשכ״ו. מעבר לשער מקצת הנהגות הדב״ח מר״ח אלול עד אחרי סוכות. מהדורת רא״ב וינקלר עם לקט שושנים מהאדמו״ר מקלויזנבורג, קרית צאנז תשל״א. הוצאה עם הוספות, ירושלים, ישיבה וביהמ״ד דברי חיים, תשל״ו, במלאת מאה שנים להולדתו.

הגדה של פסח עם פירוש דב״ח גם על ספירת העומר ושה״ש, ופנינים מבנו משינאווא, מלוקט ומסודר ע״י ר׳ ישראל יהודה הלוי ציטרין מטומשוב לובלסקי, בילגורייא, דפוס ר׳ שלמה ווינבערג, תרצ״ג, 70 עמ׳. המלקט היה למעשה ר׳ מאיר רובין בנו של רא״ל אב״ד טומשוב. האב כותב בהסכמתו כי הדברים והמנהגים אמיתיים ונאמנים ״ואינני רואה בזה שום דעת של התנגדות״. מעבר לשער הודעה כי זכות ההדפסה לאב״ד, וכן שהיהי רצון והתחינות שבהגדה הציג המו״ל מדעתו, שכן לא ידוע שהדב״ח אמר בסדר תחינות כלשהן. המהדיר כותב בהקדמתו שחלק ליקט מספרי הדב״ח, וחלק שמע בע״פ מהאב״ד ומאשר עמו בכתובים. מהדורה שניה זהה לקודמתה נדפסה ע״י ר׳ מיכל ווינטרויבענבלאט, לובלין, דפוס רמ״מ שניידמעסער, תרצ״ו, לו ד׳. הוצאה זו חזרה ונדפסה בארדעא, דפוס ר׳ אברהם יצחק פריעדמאן, תרצ״ט, לז ד׳, ושוב ע״י ר׳ משה לאזאר ה״ש מקלויזנבורג נכד הרבי משינאווא, גרויסווארדיין, דפוס רא״י פרידמן, ת״ש. יורשי רא״ל רובין מטומשוב מסרו אחרי השואה את זכות ההדפסה לר׳ חכם צבי ה״ש מבני־ברק. הוא צילם את הוצאת לובלין בתל־אביב, דפוס איל, תשכ״ב, מ ד׳, בתוספת מכתב מר״ש אוסטרופולי, דפי זכרון לקדושים, ופקסימילים. כעבור שנה הדפיס שוב בתוספת בב״ב תשכ״ג. הוצאה שביעית מצולמת מתשכ״ב, ברוקלין, בימ״ס והוצאת ספרים ר׳ משה חנוך גרינפעלד, תשל״ג, עם רשימת התורמים וזכרון לנספים.

אוצר החיים, מנהגי הדב״ח, עם ביאור וילקט יוסף,

ובו מקורות, פירושים וסיפורים, מאת ר' יוסף שיינברגר ור' יוסף דוד וייסברג, ירושלים, דפוס התחיה, תשכ"ג, טז, כד, שס עמ'. בראש הספר: מבוא מהמוציאים לאור על תולדות הדב"ח, בסידורו השתתף ר' אהרן סורסקי; תודה למסייעים; תשובת האדמו"ר מסטמר מתשט"ז לר"י שינברגר, בפירוש דברי הדב"ח שיש מקום בראש להניח שני תפילין אפילו ברוחב. מהדורה חדשה ומתוקנת, מפעל "קסת שלמה", תשל"ח, 24, כב, תב עמ'. יצאה לאור ע"י ר' יוסף דוד ויסברג, עם הקדמתו למהדורה זו. מעמ' שנא הוספות ותיקונים למהדורה הראשונה. מעמ' שנז צילום מהדורת תש"ד של סדר ההקפות, בתוספת ברכת המזון.

עטרת חיים, ליקוטי ד"ת מהדב"ח ובניו, ע"י הרב משה חנוך גרינפעלד ב"ר שלום סופר סת"ם, ברוקלין, דפוס "נחמד", תשל"ח, כד, קיב עמ'. בהתחלה י"ד הסכמות מרבני ארה"ב וא"י, והקדמה עם ראשי פרקים לתולדות הדב"ח ובניו. נכלל בספר: קונ' דברי ברוך שכתב רבי סיני מזמיגרוד

הסכמת בעל "דברי חיים" בחתימתו מעש"ק בא תרל"ה על חיבורו של הרב חיים בצלאל פנעט אב"ד טאשנאד על מסכת גיטין

מחדו"ת של אביו וזקנו. בסוף רשימת המקורות, וזכרון לקדושי משפחת המהדיר. ח"ב בתש"ם, ובו ליקוטי מכתבים עם הערות מהדב"ח ובניו.

אחרי פטירת הדב"ח נרשמו והוכנו לדפוס כמה גליונות מתהלוכותיו, ע"י סופרו הנאמן ר' משה נוסבוים מרישא שמ"כ בא"י. כאשר בשריפה עלה הכל באש, רקד ר"ב מגורליץ משמחה, באומרו שלאביו לא היתה נחת רוח מזה. לתולדותיו כדמות מופת בין ארזי התורה והחסידות, נכתבו ערכים רבים באנציקלופדיות השונות. החל לספר ממנו

בתר"ע הרב ישראל ברגר בספרו זכות ישראל, עשר צחצחות, מערכה ט'. משם הועתקו הדברים לספרים עטרת תפארת מאת הרב יהודה אריה פרנקיל, ווארשא תרע"א, מערכה ה'; הדרת קודש מאת הרב משה חיים קליינמן מבריסק, פיעטרקוב תרפ"ו, מערכה ד', ולמקור חיים.

מקור חיים, תורות ושיחות, סיפורים והנהגות מהדב"ח, מלוקטים ע"י ר' אברהם חיים שמחה בונם מיכלזון, בילגורייא, דפוס ר' נתן נטע קראנענבערג, תרע"ב, 157 עמ', וד"צ בא"י תש"ל. בהקדמת המלקט מבאר סדר קירבתו לדב"ח, ומודה למסייעיו: אביו ר' צבי יחזקאל אב"ד פלונסק, וש"ב ר' אברהם איטינגא מדוקלא. בעמ' 113-129 קונ' זכירה לחיים, הוספות ר' חיים דוב גרוס אב"ד פעטריווא. בעמ' 69-82, 129-141, קונ' זכרון יחזקאל לתולדות בנו ריי"ש משינאווא. בשם בני המשפחה פירסם ר' משה רובין מצאנז מחאה במחז"ה תרע"ב נגד הספר שאינו אמין, וכן היתה גם דעת הרב מנאסאד. מהדורה מקוצרת של חלק מהסיפורים, ביידיש, ווינדעריליכע מעשות מהדב"ח ובנו משינאווא, לעמבערג, דפוס ראטה, תרע"ב, 88 עמ'. ד"צ בברוקלין, חברת מעורר ישנים, תשל"א.

דרכי חיים, אמרות ושיחות מהדב"ח ששמע ממנו משמשו ר' רפאל צימעטבוים, קראקא, דפוס משה דייטשער, תרפ"ג, יא, לו ד'. מעבר לשער מודה לאברכים ר' אהרן שמואל ליכטיג ור' יעקב דוד בורנפריינד מאושפיצין, שטרחו בכתיבת וסידור הספר. בהקדמתו כותב סדר התקרבותו אצל הדב"ח, ואח"כ את הנהגותיו. כפי הנראה ראו בני הדב"ח את הספר בכת"י, שכן ר"ב מגורליץ אמר עליו שאינו דרכי חיים אלא דרכי רפאל, ואמנם ר"ש מבובוב ורא"ש מסטרופקוב אמרו שהם דרכי חיים לפי דרכי רפאל כפי הבנתו. הוצאה נאה שבסופה שינויים קלים, לבוב, דפוס עבנער, תרצ"א, לד ד'. פעם שנית(!) עם הוספות בדף האחרון מהמו"ל ר' יעקב יצחק ה"ש ב"ר חיים דומ"ץ סטמר, סאטו־מארע, דפוס השותפים יחזקאל שרגא היימליך עט צבי קליינמאנן, ת"ש, נ' ד'. ממהדורה זו צולמו ההוצאות הבאות: גרמניה תש"ח לערך, וניו־יורק תשכ"א בהשתדלות ר' יחזקאל מנחם קיש ע"י ר' ישראל פרנס.

מהדורה מורחבת ומסודרת מחדש בשם **כל הכתוב לחיים**, ירושלים, ר' צבי מאשקאוויטש, תשכ"ב, ח, יז־רמח עמ'. בהסכמת האדמו"ר מסטרופקוב כותב שבכוונתו היה להוציא ספר כזה, ושמח שעושה זאת המהדיר. לרגל ריבוי החומר שאצלו יוציא לאור בנפרד את ספרו דרכי יחזקאל על זקנו. בהקדמת המהדיר מודה למסייעיו. בספר דרכי חיים עצמו הערות והוספות שונות: אלו של האדמו"ר

מסטרופקוב בפנים, באותיות קטנות, ובציון הג״ה; אלו של הרב משה ה״ש בהערות שולים, בציון המ״ה; יתרם או החתומים א״ה הם מהמהדיר. בשערים מיוחדים: בעמ׳ קטו — הוספה לספר דרכי חיים, סיפורים נוספים מהדב״ח שרשם ריא״ז מרגליות מפי רא״ש הורביץ מברנוב בהוסיפו להם ציונים למקורות קבליים; בעמ׳ קכט: — קונ׳ דברי יחזקאל שרגא מהאדמו״ר מסטרופקוב, בתוספת קונ׳ סיפורים שנתקבלו מר״א הלפרין מלונדון, ר״י לייזר מאנטוורפן, ר״נ ה״ש ורב״ש שניאורסון מירושלים; מעמ׳ קצז: — הוספות של ד״ת וסיפורים ע״י המו״ל; רשימת ספרי הדב״ח, בניו ותלמידיו; בעמ׳ רלג: — קונ׳ **הקריאה והקדושה** מהאדמו״ר מציעשינוב בברוקלין, בירור הלכה בענין המנהג לקרוא פרשת הנשיאים בימי ניסן מתוך ס״ת ברבים, ותשובה על כך בהלכה מהאדמו״ר מסטמר. דרכי חיים צולם שוב בת״א תשכ״ח, ובשמינית ממהדורת ת״ש, ברוקלין, ר׳ משה הניך גרינפעלד, תשל״ו, כשבסופה צילום הספר תפארת חיים.

דער סאנזער צדיק ביידיש, מאת יהושע ראקער עורך ״דער אידישע וועלט״ בקליבלנד. יצא לאור ע״י ר׳ חיים צבי הירש קופטייל, ווין, דפוס ״אוניאן״ בוכדרוקעריי, תרפ״ז, 226 עמ׳; מעמ׳ 107 ח״ב, לתיאור פרשת המחלוקת. צולם מחדש בא״י תש״ל.

דברי חיים, סיפורים ביידיש, ווארשא, ר׳ אברהם כהנא, תר״צ. דפוס צילום, ברוקלין, בימ״ס משה ליב לעווין, תשי״ז לערך, כחוברת ח׳ בסדרת ביוגרפיות ומעשיות של צדיקים, ושוב בתשל״ו ע״י בימ״ס רמ״ח גרינפלד.

צאנזער חסידות מאת ר׳ שמואל רוטשטיין, בשמו הספרותי ש. ניסנזאהן. הופיע בהמשכים ב״אידישע טאגבלאט״, ובספר בפני עצמו, ווארשא, חסידות פערלאג, תרצ״ח, 255 עמ׳, וד״צ בברוקלין, חברת מעורר ישנים, תשל״ה. בספר נ׳ פרקים, ז׳ האחרונים על בנו משינאווא. בסוף גם ד״ת ושיחות.

זכרנו לחיים, ח״א, סיפורים מופתים חדו״ת ושיחות מהדב״ח ובניו, מגדולת ה״מנחת אלעזר״ ולויתו, מאת ר׳ דוב בר עהרמאן הי״ד מקישוורדא בהונגריה, מונקאטש, דפוס גרפיא, תרח״ץ, סד עמ׳. בפתיחה בעמ׳ כט כותב, שעבר על הסיפורים רמי״ל שפירא מסטריזוב חתן ר״ב מגורליץ. בקולופון מביע תקוה להדפיס את רשימת המנויים בחלק השני. מהדורת צילום בברוקלין, דפוס האחים גרויס, תשל״א, ושוב עם שאר ספריו בתוך דברים ערבים השלם, אחרי פאר וכבוד, א״י, ארמן — אל־עם, תשל״ג, 303-350 עמ׳, עם מדור ההוספות הכולל מפתחות לשמות הצדיקים, ראשי תיבות וביאורי מילים, ע״י המהדיר ר׳ נתן אליהו רוט מבני־ברק.

תפארת חיים, תולדות והנהגות, סיפורים ופנינים מהדב״ח ובנו משינאווא, כולל לראשונה חומר מקורי וסידורי חשוב, מאת ר׳ חנניה יו״ט ליפא ברוין, גראסווארדיין, ר׳ אברהם יצחק פריעדמאן, תש״א, יז ד׳. בהקדמת המדפיס־המו״ל כותב שזקנו ר׳ מרדכי נסע מדי שנה אל הדב״ח. כולל רשימות של ספרים, הסכמות, יחוס, צאצאים, תלמידים, והנהגות שנשמטו מדרכי חיים. צולם כנספח לספר דרכי חיים, ברוקלין, בימ״ס והוצאת ספרים של ר׳ משה הניך גרינפעלד, תשל״ו, יז, ט ד׳. בסוף צילומי הפרקים על הדב״ח בדור דעה, ארזי לבנון, וכתב עת הפרדס (צאנז).

מגדולי החסידות, ספר א על הדב״ח, מאת הרב אברהם יצחק ברומברג, ירושלים, המכון לחסידות, תש״ט. מהדורה שניה מתוקנת ומורחבת, דפוס התחיה, תשי״ד, קס עמ׳. בהקדמתו כותב שהשמיט כאן את הפרק על הרבי משינאווא, כי רוצה לייחד ספר לבני הדב״ח. לעומת זאת הוסיף חומר רב, ובמיוחד לפרק פוסק ומשיב. ספר ט, האדמורי״ם לבית צאנז, דפוס המערב, תשט״ו, קצב עמ׳. ר׳ ישראל יעקב קלפהולץ מבני־ברק פירסם סדרת גדולי ישראל בילדותם. בראש ח״ג על הדב״ח, ישראל תשכ״ז.

רבנו הקדוש מצאנז בעל ״דברי חיים״, מאת הרב יוסף דוד ויסברג. ח״א: תולדותיו, ירושלים, מפעל ״קסת שלמה״, תשל״ו, 8, שפד עמ׳, ח״ב: צאצאיו, תשל״ז, 6, תפב עמ׳. בהקדמתו מבאר מניעיו בחיבור אנציקלופדיה לחסידות צאנז, ומודה למסייעיו ר׳ מאיר וונדר ור׳ שמעון אופמן. בסוף ח״א רשימת תלמידי הדב״ח והרבנים שנסעו אליו, עליהם מסופר בפרוטרוט בחלקים ג-ד. בחלק השני מפורטים בהרחבה תולדותיו של בנו הרבי משינאווא, ואח״כ של יתר בניו, חתניו וצאצאיו, משובצים בתמונות ופקסימילים רבים, ובסוף מפתח השמות. ח״ג, תש״ם, ו, שב עמ׳, אנציקלופדיה של תלמידיו וגדולי דורו, אותיות א-ע של שמות המשפחה. ח״ד ובו השלמת האותיות, תיקונים ומילואים, נמצא תחת מכבש הדפוס.

עד עתה נמנו ברשימות תלמידיו: 22 (מקו״ח עמ׳ 41); 46 (שם, 117); 55 (ספר החסידות, 235-237); 68 (בהקדמת מוצל מהאש); כמאה (כל הכתוב לחיים); מאות (רבה״ק מצאנז חלקים ג-ד).

תשובות אליו: מח׳ אריה דבי עילאי, אה״ע, לב; ש״ב ברכת יעקב, אה״ע, יד-יז (ממנו ואליו); זרע יצחק, א; חסל״א, תנינא, יו״ד, כד בתרכ״ו; שו״מ, קמא, ח״א, קעט, תנינא, ח״א, כד, כה, תליתאה, ח״א, תכב בתרי״ז-תרל״ג; תפארת יוסף, אה״ע, ח ובסוף הספר.

תשובות ממנו: שם עולם, ח״א, לט, פח; נחלה לישראל, לה. מתרכ״ט; קול יעקב מבוצ׳צ׳ו, דף כב ע״א בתרל״ב ע״י הגבאי ר׳ זנויל בלוזנשטיין. מכתבו אל הברון רוטשילד בתוך ספר

אהל אברהם מפפד״מ. שנים ממכתביו בכרם שלמה, תשרי תש״ם: לקהילת קשאנוב, ולר׳ מנשה רובין אב״ד רופשיץ, המלצה עבור השו״ב שם ר׳ נפתלי ב״ר שמואל זנויל בירנבוים.

א. מרקוס, החסידות, 265-277; ספר סאנץ, 185-186, 196-199, 247-348, 411, 590, 699-704.

ר׳ **חיים** ב״ר יחזקאל שרגא **הלברשטם**

רבה של רידיק סביב תרצ״ו. כנראה בנו של האדמו״ר שם, ר׳ יחזקאל שרגא ב״ר סיני מזמיגרוד.

ר׳ **חיים** ב״ר יצחק ישעיה **הלברשטם**

מטשכוב (תרמ״ב — תשט״ז)

נולד בבלז בשנת תרמ״ב לאביו ר׳ יצחק ישעיה מטשכוב, כבן יחיד מזיווגו הראשון. התחנך בבית סבו מהר״י מבלז, ולמד יחד עם מהר״א. חסיד בלז בלב ונפש. נשא בתרנ״ט את מירל בת ר׳ מנשה מרילוס אב״ד דובצק ורופשיץ. היגר לארה״ב בתרפ״ד, וכיהן בניו יורק כאדמו״ר מטשכוב עד לפטירתו בתשט״ז. גדול בתורה וביראה, והתמחה במיוחד בעניני מקואות. עסקן ציבורי רודף חסד, וביתו פתוח לאורחים. פעיל באגודת האדמורי״ם ובועד העזרה. הוציא לאור בתש״ז את שו״ת דב״ח לסייע לבני המשפחה. ילדיו: א. ר׳ דוד יהושע רב בסוסנוביץ ישן; ב. ר׳ שמעון ברופשיץ. נשא את חנה אסנת בת ר׳ שלום רוקח ב״ר ישכר דוב ב״ר משה האדמו״ר מקארוב. נספו עם ילדיהם: לאה, דבורה ומנשה הי״ד; ג-ז. עוד חמישה ילדים נספו הי״ד.

תולדות אנשי שם, 35; רבה״ק מצאנז, ח״ב, תיט-תכ, עם תמונתו.

ר׳ **חיים** ב״ר שלום אליעזר **הלברשטם**

מסטמר (תרמ״ה — תש״ב)

נולד בשנת תרמ״ה כבכור לאביו רבי שלום אליעזר מרצפרט. דומ״ץ וראב״ד בסטמר. נשא את שפרה צפורה בת רבי אברהם שלום פנחס הלוי רוטנברג מוולברום האדמו״ר בטשנסטוכוב, נכד האוהב ישראל והשר שלום. בזיוו״ש נשא את חוה בת רבי ברוך רובין מברוזדוביץ. זקנו מהורנוסטייפל חיבב את חריפותו, והתשובות שהחליף עמו נדפסו בסוף שושנת העמקים. שרדו ממנו רק חילופי מכתבים אלו, ותשובה מתרע״ד מסטמר אל ר״ש בראך (עץ חיים, ב, תש״ל, יד-טז). נפטר בסטמר אחרי מחלה קצרה ביום י״ט כסלו תש״ב. באושוויץ נספו זו׳ ועשרת בניו, ששה מהם מנישואיו הראשונים. ביניהם: א. ר׳ אלטר מאיר דוד דומ״ץ סטמר, חתן ר׳ יוסף ב״ר משה פאנעט הי״ד אב״ד אליאנדא ודעש;

הרב חיים הלברשטם מסטמר

ב. ר׳ מרדכי אב״ד טיסא־ליק. גר במישקולץ; ג. דבורה זו׳ ר׳ חיים ברוך ב״ר יעקב אלימלך ראב״ד דעש. עיקבותיו נעלמו באוקריינה; ד. ר׳ יעקב יצחק מהדיר דרכי חיים בשנת ת״ש, ודברי יחזקאל בתש״א; ה. זו׳ ר׳ אברהם נפתלי ב״ר מנחם מנדל ה״ש מסטרופקוב.

תשובה אליו: שו״ת מהר״ש, ח״ז, מח בתרע״ד. ד״ת ממנו מתרע״ד, עץ חיים, חו׳ ב, יד-טז; כרם שלמה, שנה א, קונ׳ ד׳, עמ׳ לב, שנה ג, קונ׳ ג׳, יז-יח.
רבה״ק מצאנז, ח״ב, שצז-שצח.

ר׳ **חיים ברוך** ב״ר מנחם מנדל **הלברשטם**

מפריסטיק (תרמ״ז — תש״ב)

בנו של רבי מנחם מנדל מפריסטיק. אב״ד שם לפחות מתרצ״ו. נשא את ריזל בת ר׳ יעקב קופל פרנס. נספה בשואה עם משפחתו הי״ד. ילדיו: א. ר׳ דוד אריה ליבש אב״ד פריסטיק; ב. רבקה זו׳ ר׳ שלום ב״ר חנה מקולושיץ; ג. יעקב קאפיל; ד. יוכבד; ה. צפורה.

ר׳ **חיים דוב בריש** ב״ר שמואל **הלברשטם**

מברדיוב בברוקלין (תרנ״א — תשל״א)

נולד בשנת תרנ״א לאביו ר׳ שמואל ב״ר משה אב״ד ברדיוב. בבואו לארה״ב אדמו״ר מברדיוב בברוקלין עד לפטירתו בתשל״א. נשא את שרה בת ר׳ יוסף ברצ״א שפירא מברטש, וילדיו: א. חיה פרידה זו׳ ר׳ יחזקאל שרגא ב״ר ישכר דוב הלפרין מבייטש; ב. ר׳ צבי אלימלך הי״ד; ג. ר׳ ישראל מאיר. גר בא״י עם ילדיו.

ר׳ **חיים יהודה** (יודל) ב״ר סיני **הלברשטם**

מאושפיצין (תרנ״ב* — תש״ג*)

בנו של רבי סיני מזמיגרוד. נשא את רינטשא בת

רבו ר׳ יהושע פינחס בומבך אב״ד אושפיצין, ונעשה ראב״ד שם. היה לו בימ״ד צנוע בבית שהיה פעם ״תלמוד תורה הקטן״, וגם אחרי שעקר משם עם אנשי שלומו, נשאר השם: רבי חיים יודל׳ס שטיבל. עבר להיות רב ומנהיג של קהילת ״חברה משניות״, אחרי שנסע ממנה לקומרנא רבי יעקלה טויב מפמורן חתנו של הרבי מסאסוב. באישיותו האצילה ובפיקחותו הרבה הביא לפיתוח מהיר של הקהילה, בסיוע הגבאים ר׳ יקיר זינגר, ר׳ אלתר נייברג ור׳ אברהם רינגר. נספה בשואה עם זו׳, בנו יוסף ובתו רחל הי״ד.

ספר אושפיצין, 201-202.

ר׳ חיים יהושע ב״ר בן־ציון **הלברשטם**
מבובוב (תרע״ב — תש״ג)

נולד בשנת תרע״ב לאביו רב״צ מבובוב. נשא את לאה תחי׳ ילידת תרס״ח, בת ר׳ ברוך ה״ש מקשאנוב. בפרוץ המלחמה ברח ללבוב, וגורש ע״י הרוסים לסיביר. עבד שם ביערות ביסורי קור ורעב. שימש כרב לפליטים בקסיל־אורדה שבקזקסטן. בליל פסח עבר לפני התיבה, וכשאמר עם הקהל בהתלהבות לשנה הבאה בירושלים, הלשינו עליו שהוא ציוני. נחבש לזמן ממושך בכלא טשקנט, ונפטר מטיפוס ביום ג׳ כסלו תש״ג (ולא תש״ד). זו׳ היגרה בתש״ו לארה״ב עם ילדיה: א. ר׳ ברוך דוד ילידת תרצ״ו, מנהל ישיבת באבוב. נשא את עכסה בת הרב דוד מייזלס, וילדיהם: משה יהושע, בן־ציון דוב, ורחל בריינדל, ילידי תשי״ט, תשכ״ב ותשכ״ה; ב. ר׳ יעקב יוסף (תרח״ץ). ר״מ ומשגיח בישיבת קדושת ציון בבת־ים, ואח״כ בישיבת בני ציון דבובוב. מתשל״ה רב בימ״ד שהקים בבורו־פרק. נשא את שרה בת הרב אהרן טייטלבוים. בנו יחידו ר׳ חיים יהושע (תש״ך), נשא בתשל״ח את בתו של רבי משה טייטלבוים אב״ד סיגט־סטמאר.

רבה״ק מצאנז, ח״ב, שז.

ר׳ חיים יצחק איזיק ב״ר יהושע **הלברשטם**
מסלטפינה (תרנ״ט׳ — תש״ג)

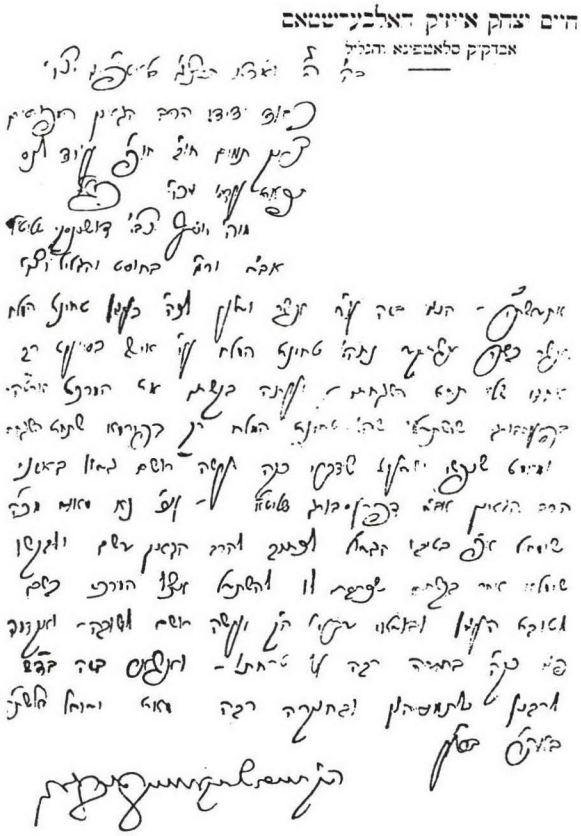
נולד בשנת תרנ״ט לערך לאביו ר׳ יהושע אב״ד דולינא. בבחרותו נסע פעם למהרי״ד מבלז שקירבו מאד. במלה״ע א׳ ברחה המשפחה להאלמין שבהונגריה, ושם למד מפיו של האב״ד ר׳ אליהו קליין. עבר ללמוד אצל בעל ״עצי חיים״ אב״ד סיגט שהירבה לחבבו, ונתן לו את בתו דבורה לאשה. סמך כמה שנים לשולחן חמיו. זו׳ נפטרה בלידתה הראשונה את בנה חנניה יום טוב ליפא שנפטר בן

הרב חיים יצחק אייזיק ה״ש מסלטוינה (מספר הישיבות בהונגריה)

י״ג, ואז נשא את אחותה הצעירה העסי בהיותה בת ט״ז. סידר לדפוס את ספרי חמיו עה״ת ושו״ת. חותנו מסר לו בתרפ״ה את רבנותה של קהילת סלטפינה הסמוכה, ובא עמו להכתרתו. לפני המלחמה השתייכה קהילה זו לסיגט, אבל אח״כ עבר הגבול בין רומניה לסלובקיה בנהר טיסא שהפריד ביניהן, והיה צורך לארגן את הקהילה מחדש. למרות גילו הצעיר נתחבב עד מהרה על בני קהילתו באצילות הליכותיו, ונועם תפילותיו בנוסח זידיטשוב. ביו״כ לבש קפטן מיוחד של המהרי״א. ברח מכל מיני מחלוקת, אבל בעניני הדת עמד כצור איתן, ומנע פרצות בסדרי החינוך. מקרוב ומרחוק פנו אליו לדיני תורה, וקיבלו בשביעות רצון את הכרעותיו. ייסד ישיבת מחנה חיים בה למדו כמאה וחמישים בחורים. בימים א-ד אמר בה שיעורים, וביום ה׳ ערך בחינות. בישיבה שררה רוח חסידית. נהג כלפי תלמידיו במקל נועם ובמקל חובלים לפי הצורך. דאג לקיומם הכלכלי של תלמידיו, ופנה לעזרת מוסדות בחו״ל.

בתש״ג שמע על אובדן אביו ובני משפחתו. בז׳ אדר תש״ד נסע להשתטח על ציון הרבי מקאלוב, ובשבת מברכין ניסן הסתופף בצל רש״א מרצפרט. בפסח

מכתב מהרב חיים יצחק אייזיק הלברשטם אב״ד סלאטפינא מיום ה׳ וארא תרצ״ג אל הרב יוסף צבי דושינסקי אב״ד חוסט בענין טחינת מלח בהכשר

כשהיהודים רוכזו בגיטו, התפרצו ההונגרים לביתו. במכות אכזריות דרשו ממנו שיגלה היכן הטמינו העשירים את אוצרותיהם, ואת הכל סבל באהבה. ברכבת לאושוויץ ישב בפינה, וחזר על לימודיו מתוך ריכוז רב. נוסעיה הגיעו לשם ביום ב׳ סיון, ועלו על המוקד. כמו״כ נספו בניו: יהודה צבי, משה, ישכר דוב, אהרן ברוך מרדכי, אברהם (חתן רבי ברוך רובין מברוזדוביץ), ובנותיו: ליבא, רחל פיגא, פראדיל, ריצא, שהיו חמש פעמים נכדי הדב״ח. שרדו רק: חנה זו׳ הרב יואל טייטלבוים אב״ד קירלהאז בניו־יורק; סימא ברכה זו׳ רצ״ה הלברשטם האדמו״ר מרודניק בלוס אנג׳לס. כתביו בהלכה ובאגדה אבדו במלחמה, ושרד רק מעט מזעיר.

תשובות אליו: שו״ת מהר״ש, ח״ה, כט, ח״ח, קכא בתר״ץ—תרצ״ד. חילופי שו״ת שלו עם הגרי״ז וויס בתרפ״ב נדפסו במקדשי השם, ובמנחת יצחק, ח״ב, קכח, קכט. תשובה אחת ממנו נדפסה בירושת פליטה. החליף שו״ת עם הגרי״ץ דושינסקי, והם בבית גנזיו.

רבה״ק מצאנז, ח״ב, שנ-שנא; הישיבות בהונגריה, 552-553, עם תמונתו ותמונת ישיבתו; עיר חנוך, ח״א, תשל״ח, קלה-קמ.

ר׳ חיים משה הלברשטם

רבה של דולינא בתרע״ב לפי פאלקסקאלענדער, וצ״ל שזו טעות.

ר׳ חיים נחום ב״ר משה הלברשטם

ממושציסק (תר״ם—תרפ״א)

נולד בשנת תר״ם לאביו ר׳ משה ב״ר דוד מקשאנוב, מזיווגו השני. נסמך ממהר״י שמלקיס, המהרש״ם, ובעל הרי בשמים. נשא את גיטל בתו של רבי יעקב משה ספרין מקומרנא. מתרס״ה אב״ד מושציסק, אחרי עזיבת ר״מ מייזלש ור״ש יולס, וסירובם של ראשי הקהל להכיר בהרב רוזנפלד. בין תלמידיו שם נפתלי זיגל (ספר סאנץ, 366). נפטר מטיפוס ביום י״ב ניסן תרפ״א. אלמנתו נישאה לרבי אהרן מנדל גוטרמן האדמו״ר מרדזימין. מבניו: א. ר׳ מנחם מנדל חתן רבי יצחק מנחם דנציגר האדמו״ר מאלכסנדר. תשובה ממנו בשו״ת מקדשי השם. ד״ת ממנו, דברי נועם (נשלסק), חו׳ א׳, עמ׳ כ. נספה עם בנו הב׳ שמואל צבי הי״ד; ב. ר׳ זלמן. נשא את מרים לאה בת הרב אלישע ה״ש מגורליץ. נפטרה בסיביר אחרי פטירת הוריה בתש״א.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, ס, עט, ח״ב, קמה; בית דוד, ח״ב, קלז בתרע״א; בן פורת, ח״א, יא בתר״ס לקשאנוב; שו״ת מהר״ש, ח״א, צ, ח״ד, טז בתרנ״ז—תרע״ג. ממשתתפי אהל מועד בתרנ״ט. ממשתתפי ועידת וישנה, וחותמי נגד תנאי בנישואין. מכתבו בתשובה כהלכה, 132.

אהלי שם, 253-254; מליצי אש, ג, אחרי שבט, 62.

ר׳ חכם צבי ב״ר יעקב הלברשטם

מבני־ברק (תרצ״ז—תשל״ב)

נולד בירושלים ביום י״ג סיון תרצ״ז כבן זקוניו של רבי יעקב מטשקובה. בגיל עשר נתיתם מאמו. לפני הבר מצוה נבחן על מסכת שבת בע״פ אצל הרב מטשעבין, שכתב לו על כך תעודה יפה בכתב ידו. למד בב״ב בישיבת תפארת ציון, וביח״ל אצל הר״ש ווזנר. החזון איש קירב אותו, וסידר לו אכסניה בבית הרב בינוש פינקל. זכה להתקרבות גם אצל מהר״א מבלז. מוהל מומחה, פיקח ושנון, גומל חסד בגופו ובממונו, ואהוד על הבריות. נשא את בלימה בת ר׳ הרצקא קנופ שו״ב בצפת. בזיווי״ש זו׳ ר׳ אהרן רוזנפלד ראש ישיבת ערד. ילדיו: א. שמואל, נולד תש״ך; ב. ר׳ סיני חתן ר׳ בנימין יוסף לוי אב״ד שיכון ג׳ בב״ב; ג. מלכה אידל; ד. נפתלי אלימלך. ביום ה׳ ניסן תשל״ב נסע עם בכורו שמואל במונית לאפות מצות בירושלים, ובדרך הסביר לו מתוך מגילה את שושלת יחוס צאנז. בתאונת דרכים ליד מוצא במבואות ירושלים נקפדו חייהם, ונטמנו בחלקת כולל גליציה בהר הזיתים.

משמאל לימין: הרב חכם צבי הלברשטם ז״ל, יבלח״ט אחיו הרב משה, רבי יצחק הורביץ האדמו״ר ממעליץ בניו־יורק, הרב מאיר הלברשטם, אחיו רבי נפתלי, הרב יקותיאל יהודה (זלמן ליב) מושקוביץ ז״ל מזכיר המועצה הדתית בחיפה, הרב שלום אייזיקוביץ מנהל רשת ת״ת סאטמר בויליאמסבורג

הוציא לאור בב״ב תשכ״ה בהידור רב את ספר **עבודת ישראל**, עם ההסכמות שנדפסו בחלק מעותקי המהדורה הראשונה, ועם הקדמתו. בסופו הקונטרס שהופיע גם בנפרד: **תולדות המגיד מקאז׳ניץ** ויוצאי חלציו, ת״א, דפוס זהר, תשכ״ו, נו עמ׳. בפרק ד׳ רשימה ביבליוגרפית של ספרי המגיד ומהדורותיהם, בפרק ה׳ רשימת תלמידיו בסדר א״ב, ובפרק ו׳ צאצאיו. בשנים הבאות רשם את הערותיו בגליון, והתכוין להדפיס שנית. המשפחה הדפיסה מהדורה שניה עם הקדמה, בני ברק תשל״ג, סד עמ׳. ההדיר בתשכ״ב ובתשכ״ג הגדש״פ דב״ח, ובתש״ל את שו״ת חכם צבי בצורה מפוארת.

בן אחותו חיים מלוביצקי, בית יעקב, 147, עמ׳ 30; אברהם א. גרוביס, המודיע, י״ג ניסן תשל״ב, ג, צבי ג. ז׳ אייר, ה; ש. ברח״ד (שלום ב״ר חנוך דוב זילברפרב), הצפה, כ״ה ניסן תשל״ב, 5; ר׳ נתן אורטנר, שערים, ב׳ אייר תשל״ב, ב.

ר׳ **חנה** ב״ר מנחם מנדל **הלברשטם**

מקולשיץ (תרמ״ד — תש״ג)

נולד ביום ו׳ תמוז תרמ״ד (ולא תר״ם) לאביו רמ״מ אב״ד פריסטיק ודוקלא. הרבי משינאווא אבי אמו היה אז במרחץ קרעניץ, והוא שנתן לו את השם חנה. נקרא גם אלחנן. אמו שסבלה לפני כן מצער גידול בנים ביקשה מאביה לזכות לזש״ק, ואמר לה בהיותה מעוברת שלא תדאג, כי בנה יהיה צדיק וגדול בישראל. הוא חיבבו מאד, ופעם כשפתח את סידור האר״י ברפאנו, וביקש מנכדו להתפלל עבורו, ראו בזה החסידים שמסמיך אותו. כשהיה אצל דו״ז בגורליץ, המתין עליו רבי ברוך עד שיסיים את השמונה עשרה. גם מהרי״ד מבלז אמר שהיר״ש שלו מפורסמת בעולם. רבי ישעיה מטשחויב אמר עליו, שיש לו הרבה ממידותיו של הדב״ח.

מגיל צעיר רב בקולשיץ, ועל שמה נקרא. ר׳ שמואל גרטנהויז שהיה ממקורביו, ראהו בשנת תרע״ד שוכב על ציונו של הנו״א וזועק: הלואי שאזכה למות על קידוש השם. משם נסעו לשבות אצל רצ״ה מרודניק. בשבת לפני שהנהיג אדמורו״ת שבת בציעשינוב אצל דודו רשי״ב, ואחרי שדודו נפטר עברו אליו רבים מחסידי הדוד, וביניהם רבי איציקל מפשוורסק. בזמן מלה״ע א׳ גר שבע שנים בקאשוי, והנהיג בה מנין למרות גילו הצעיר. תלמידי החכמים ויראי השם כבדוהו מאד, בראותם את

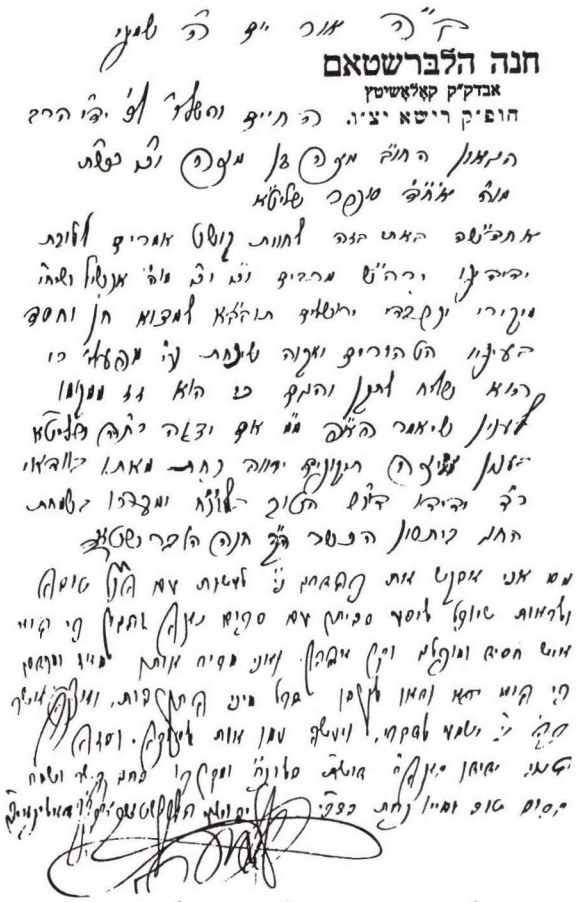
רבי חנה ה"ש מקולשיץ

עבודתו באש שלהבת. קירב והדריך את הנוער לתוי"ש. לא נשא פנים לאיש, ואת תוכחתו הביע בגלוי (דברי ימי קאשוי, טז).

בשובו לגליציה בתרפ"ג קבע את מושבו ברישא. ייסד ישיבת "זרע קודש" לצעירים, והשקיע הרבה מאמצים בהדרכתם לתורה ולחסידות. בראש הישיבה העמיד את הרב שמחה פודרבייטל מקולשיץ. במימון סייעו לו הגביר ר' וולף לנדרר מקראקא, חתן ר' נפתלי הורביץ ממישלניץ. ממקורביו גם ר' משה יהושע צאנגער מפריסטיק. נמנה על חשובי האדמורי"ם בזמנו במוחו החריף, ביראתו העמוקה, ובריבוי מעשי החסד שלו. בעל מזג סוער, ולחם ללא פשרות בציונות, בהשכלה, ואף באגודת ישראל. מסייע נלהב לעניי א"י, ומשום כך התנגד להצבת קופות למען יח"ל. אהבת ישראל שלו היתה לשם דבר. הלך לקבץ מעות לצדקה, ואף מישכן נכסיו למען יהודי שהתמוטטו עסקיו. היו לו חסידים רבים, וכל אדם שבור ונדכה שבא אליו וראה את קדושתו, שמחתו וידידותו, יצא משם מעודד ושמח.

בפרוץ מלה"ע ב' ברח עם אמו לפריסטיק, בתקוה ששם אין הגזרות כה נוראות, ויוכל לעבוד את ה' כהרגלו. בניו נהרגו על פניו, ובהצדיקו עליו דין שמים אמר לרבי מרדכי רוקח מבילגוריי: ה' רוצה שנעבדנו כמו מלאכים שאין להם בנים! התחבא בבונקר בשדה תפוחי אדמה מחוץ לעיירה, עד שנתגלה המסתור. נחבש כמה חודשים בבית הסוהר ביאסלו, ונורה ביום ב' דחוהמ"ס י"ח תשרי תש"ג הי"ד. כמו"כ נספו זו' פסיל בת רבי משה ה"ש מברדיוב, וצאצאיהם: א. ר' משה אהרן אב"ד קולישיץ; ב. ר' דוד אריה ליבוש מפריסטיק. נשא את מיריש בת דודו ר' אביגדור אחי אביו. נספה ביום ו' אייר תש"ד באושוויץ עם זו' וארבעת ילדיו: חיים אביגדור, יוכבד מרים, ברוך מנדל ושרה; ג. ר' ברוך. נשא בטבת תרצ"ו את שאשא בת ר' חיים ברוך רובין אב"ד וישניצא. נספו עם בנותיהם יוכבד ושרה; ד. ר' שלום. נשא במנ"א תרצ"ז את רבקה בת דודו ר' חיים ברוך ה"ש אב"ד פריסטיק. נספו עם ילדיהם; ה. הב' יקותיאל יהודה; ו. שרה; ז. מרים ברכה.

את ספריו הדפיס בעילום שמו: קונ' **בינה ודעת** להבחין בין יום ובין לילה, והוא קונ' **דבי שמשא** מהפר"ח, ונלוה אליו בהוצאה זו מדף יג. קונ' **נהר פרת**, והוא קונ' **בין השמשות**, להוכיח כי שבעים פוסקים מכריעים כמו פ' ר"ת בסוגית בין השמשות, קראקא, ר' עזריאל בירנבאך ובנו ר' משה אהרן ה"ש מרישא, עם ר' יונה ברון מיאסלו, דפוס מ. לענקאוויטש, תרפ"ז, לב ד'. בסופו מפתחות ע"ס האותיות, תשובת החת"ס בנידון, ותיקון טעויות. קונ' **תורת מקוה**, לברר בהלכות מקואות ששיעור

חנה הלברשטאם
אבדק"ק קאלאשטן

מכתב המלצה עבור ר' אנשיל וקסמן אל הרב אח"ד סופר נשיא הכולל בדרוהוביטש, מאת הרב חנה הלברשטם מקולושיץ ברישא והרב יהושע הלברשטם אב"ד דולינא

ארבעים סאה לאדם מן התורה, ושזחילה פוסלת מן התורה, רישא, בנו ר׳ ברוך ה״ש, דפוס טעכנאדרוק, תרצ״ז, 4, 47 עמ׳. בראשו י״ג כללים בהלכות מקואות, ופתיחת הדב״ח לספרו עם קצת הגהות. בסופו מפתחות, ותשובת הצמח צדק מליובאוויטש, יו״ד, קעג.

דברי חנה, כולל צילום שני הספרים הקודמים, ובשער מיוחד קונ׳ **דברי תורה** ממה שנשאר בזכרון תלמידיו ומעריציו ע״י המהדיר תלמידו הרב יחזקאל שרגא וגשל מלאנצוט, ניו־יורק, הדר ליינאטייפינג של ר׳ נפתלי ה״ש, תשי״ב, ד, לב; יח; יב ד׳, עם הקדמת המו״ל. בספר פרטים רבים לתולדות המחבר ומשפחתו. חלק מהספר דברי חנה עם קונ׳ תורת מקוה, צולם בסוף אספת זקנים על כללי מקואות, ראשון לציון תשל״ו, ז׳ ד׳. המהדיר כותב בהקדמתו לדברי תורה, שאם כי הציל רק מעט, ראה לעשות זכר למחבר ולאביו, על כי לא נותר להם שריד מעשרות צאצאיהם. רוב הדברים נשלחו אליו ע״י רבי יעקב לייזער מישליסק־אנטוורפן תלמיד המחבר. בסוף תודה למסייעיו להנצחת יקיריהם, ופקסימיל המחבר. להדפסת הספר סייעו גם ר׳ אהרן נח ור׳ משה הורביץ מקראקא, בני ר׳ יוסף ב״ר נפתלי ממישלניץ וזו׳ בילא הי״ד בת ר׳ שמעיה הכהן באלקען.

תשובות אליו: שו״ת מהר״ש, ח״ד, נו, ח״ו, יג, ח״ז, מ, מה, ח״ח, א בתר״ע-תרפ״ו. השתתף בועידת וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. תשובתו מתר״ע בעניני שו״ב, בספר כתב יושר דברי אמת. מכתבו בתשובה כהלכה, פט. שתים מתשובותיו בשו״ת מקדשי השם, לו-לז. פקסימיל מכתבו אל ריא״ז מרגליות, בסוף מדות דרשב״י מהדורת תשל״ט.

תולדות אנשי שם, 35; ספר רישא, 115; אדמורי״ם שנספו בשואה, 95-98; רבה״ק מצאנז, ח״ב, רמג-רנב.

ר׳ **טוביה** ב״ר יצחק **הלברשטם**

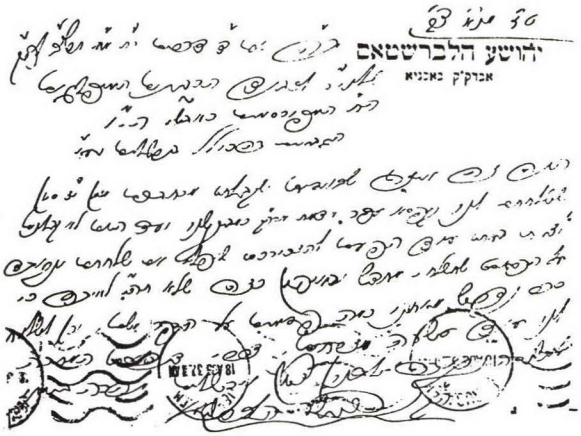
נולד בשנת תר״ע לערך לאביו ר׳ יצחק ב״ר משה מברדיוב. ניצל והיגר לברוקלין. מנהל משרד כולל גליציה עשרות שנים במסירות ובנאמנות. שנים רבות עורך תוכנית שבועית קבועה של ד״ת וחסידות ברשת הרדיו של ניו־יורק. נשא את חנה אסנת, בתם של רצ״א וחיה הינדא רוקח. ילדיו: א. רבקה רחל זו׳ הרב יהושע אברמסון ובתם שרה־עלקא; ב. יצחק יהושע; ג. מרים ברכה.

כנכד רצ״א מדינוב ערך והדפיס את הספר **תורת בני יששכר**, ילקוט מאמרים וחדו״ת ע״ד הדרוש והחסידות מלוקטים מספרי הבני״ש, ברוקלין, דפוס סענדר דייטש, תשל״ד, תטז עמ׳, עם הסכמת דודו רבי ישראל שפירא האדמו״ר מבלוזוב. ח״א ע״ס פרשיות התורה כמתכונת אגרא דכלה. מעמ׳ שכט ח״ב ע״ס המועדים כמתכונת הבני״ש, עם מדור טעמי דינים ומנהגים לפי הבני״ש, ליקוטים, הנהגות אדם מהבני״ש, ומפתח הענינים. בהקדמתו כותב שהעדיף להציע הדברים בסגנון מקוצר לבני תורה כדי שלא יצטרך להסתבך בעניני קבלה, ושילב מראי מקומות לפסוקים ומאחז״ל. הוא מודה לחמותו שסייעה להדפסת הספר לע״נ בעלה, ולר׳ חיים יהודה ברל שטרח בשיפור הספר.

ר׳ **יהושע** ב״ר אשר מאיר **הלברשטם**

מבוכניה (תר״ם* — תש״ג)

רבה של בוכניה על מקום אביו ר׳ אשר מאיר. נשא את רחל מרים בת ר׳ ישכר בלויגרונד אב״ד קלווריה. אחת מבנותיו נישאה לר׳ יחזקאל שרגא

יהושע הלברשטאם
אבוך׳ק באכניא

מכתב מהרב יהושע הלברשטם אב״ד בוכניה מיום ד׳ דברים תרצ״ב אל מנהלי הכולל בירושלים בדבר משלוח עפר א״י ולוחות מזרח

ב״ר אריה ליבוש מרדכי משינאווא. נספה בתש״ג בעת הגירוש מבוכניה הי״ד.

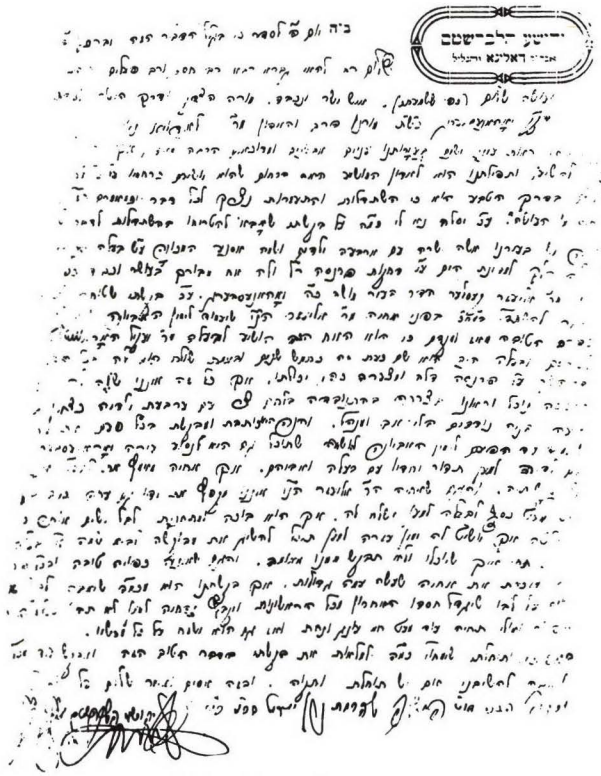
תשובות אליו: רבו ומח׳ אהל יהושע, ח״ב, צז בתרע״ז; חבצלת השרון, תנינא, סב; מחזה אברהם, ח״א, קנה בתרפ״ו.

זכרונות המאור, ח״ב, קכד-קכה.

ר׳ **יהושע** ב״ר משה **הלברשטם**

מדולינא (תרל״ח — תש״ג)

נולד בשנת תרל״ח לאביו רבי משה מברדיוב. נשא את רבקה בתו היחידה של רבי יהודה צבי הירש אייכנשטיין אב״ד דולינא, ואחרי פטירתו בתרס״ט מילא שם את מקומו כרב ואדמו״ר. רי״י וייס גאב״ד ירושלים מרבה לספר דברים נפלאים שראה ושמע ממנו. מכתבו בתשובה כהלכה, 70. במלה״ע א׳ ברח עם משפחתו להאלמין שבהונגריה, ובתרפ״ב שב לדולינא. מידת הכנסת אורחים שלו היתה להפליא, ואף בימי המחסור של מלה״ע ב׳. השתדל בתחבולות ובשוחד להעביר את בני משפחתו

מכתב מהרב יהושע ה״ש מדולינא אל רי״ל לנדא רב הכולל בדרום אפריקה

להונגריה, אבל כשהגיעו חלק מהם לגבול, נרצחו ע״י הנאצים. כשנתפס להריגה על היותו אדמו״ר, ביקש מהתלין שיניחו לו לומר נשמת, התעטף בטליתו, אמר נשמת בנוסח זידיטשוב בהשתפכות הנפש, וכשסיים האיץ בתליין: נו, נו... גם משפחתו נספתה הי״ד, ובהם מילדיו: א. ר׳ חיים יצחק איזיק אב״ד סלטפינה; ב. ר׳ אברהם; ג. לאה זו׳ ר׳ זאב (וולוולי) ב״ר פנחס טברסקי מאוסטילה־פשמישל; ד. חנה עלקא; ה. זו׳ ר׳ יקותיאל יהודה ה״ש שסייע לו ברבנות דולינא.

אהלי שם, 228; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שמט-שנ; עיר חנוך, ח״א, תשל״ח, קלח, קמא-קמב.

ר׳ יוסף הלברשטם

רב בבוכניה סביב תרס״ט-תרע״ב לפי פאלקסקאלענדער. כנראה זו טעות, וצ״ל ר׳ אשר מאיר.

ר׳ יוסף אלימלך ב״ר משה הלברשטם

מקשאנוב (תרכ״ט — תרס״ז)

נולד בשנת תרכ״ט לאביו ר׳ משה ב״ר דוד מקשאנוב, מזיווגו הראשון. נשא את אטל בת ר׳ אברהם אבא אינגבר. חביבו של סבו שקרא לו מורה מורנו, ורצה להכתירו כרב ביבורוזנה. נסע אתו לשם לשבת לצורך זה, אבל בני הקהילה העדיפו לבחור את הרב זאב וולף (וואווע) רוזנבלום. כשנפטר סבו הציג את מועמדותו לרבנות קשאנוב מול דודו ר׳ נפתלי, ופרצה בשל כך מחלוקת עזה בקהילה. רבים תמכו בו כי היה נואם מובהק, בעל תפילה נפלא, גביר גדול, בעל צורה נאה, רצוי לשלטונות ולחסידי רדומסק. לבסוף נבחר בתור הרב הרשמי, אבל כיון שתומכי דודו לא הרפו, הוסכם שיכהנו שניהם בשכר. בפאלקסקאלענדער נרשם ר׳ נפתלי כרב בתרנ״ו, ומתרנ״ט רי״א.

רבי יעקב לייזער מאנטוורפן מספר, כי הרבי משינאווא התנגד בתוקף שרי״א יכהן בקשאנוב. ביום אישור הרבנות ע״י השלטונות השתטח על קבר זקנו, ובחזרו משם חלה בשיתוק עד לפטירתו. ערך את הסעודה השלישית בביתו, וחסידיו תקפו את חסידי ר״נ שערכו ס״ג בביהמ״ד. כשהגבאי התלונן, נאסרו רבים ונשפטו בקראקא. האב״ד רחא״ל הורביץ וד״ר לנדא העידו שאין ס״ג מצוה דתית, ולכן יצאו בעונש קל של פגיעה בכבוד חברו, ולא כמבזה דת שעונשו מאסר שנה (יק״ר, המגיד לישראל, ד׳ אב תרנ״ה, 231).

נסע לבלז ולא לשינאווא. השתתף בתרס״ג באספת הרבנים בקראקא. המהרש״ם השיב לו בח״ג, קלה. במרוצת השנים התחבב גם על המחנה השני, וכולם בכו עליו כשנפטר בן ל״ח ביום ח׳ טבת תרס״ז. ידיעה על כך במחז״ה, י״א טבת, 4.

ילדיו: א. ר׳ יחיאל מיכל צבי דומ״ץ רישא; ב. הבכור ר׳ אריה ליב (ליבלה). בפטירת אביו היה בן י״ח, ואמו רצתה שיכהן על מקומו בהגיעו לגיל כ״ד. ידידי המשפחה רצו להחתים על כך את טובי הקהל כבר בעת ההספד של ר׳ חיים נחום ממושציסק, ולא עלתה בידם כי עדיין היה טרי זכרון המחלוקת הקודמת. כעבור זמן קצר נפטר; ג. הינדה זו׳ בן דודה ר׳ יוסף ב״ר יעקב ישראל ה״ש; ד. פיגא זו׳ דודה ר׳ שמואל ב״ר אבא אינגבר; ה. זו׳ ר׳ קופל פרנס, ובנם ר׳ חיים דוד בגורליץ.

המצפה, כ״ד שבט תרס״ז, 4; ספר כזשאנאוו, 41-45.

ר׳ יוסף זאב ב״ר דוד הלברשטם

מקשאנוב (תקצ״ז — תר״ן)

בנו של ר׳ דוד מקשאנוב. נפטר ביום כ״ג אלול, ועל מצבתו נחקק שהדב״ח אמר עליו שהוא יחיד במינו במידת ההשתוות. נשא את צפורה בת רמ״מ רובין מגלוגוב, בנו של רבי אשר ישעיה מרופשיץ וחתנו של האור לשמים. מסרה נפשה לחינוך בניה,

ומישכנה תכשיטיה לשכור להם מלמדים נוספים. כשהדב״ח נתן לה את ההקצבה השבועית, הזכיר לה את שם הנותן ושם אמו. ילדיו: א. ר׳ אשר מאיר אב״ד בוכניה; ב. ר׳ נפתלי צבי הירש אב״ד גלוסק ופיקעלי; ג. ר׳ אהרן אב״ד ביאלא־בילין.

ר׳ יוסף משה הלברשטם

נכדו של ר׳ משה יוסף אב״ד זבורוב אחי הדב״ח, ונקרא על שמו. מחשובי חסידי שינאווא בלבוב. נסע פעם אל רבי יצחק מסקווירא. עלה כנראה לירושלים עם בנו חורגו ר׳ אריה מרדכי וקסלשטיין.

תשובות אליו: מח׳ דבר משה, תנינא, כד, נה-נז, פו; לנ״ד, דברי יחזקאל החדש, תשל״ה, עמ׳ צב, לפי גנזי כתבים, לז, וכן מכתבי קודש, ח״א, כז מתרנ״ט.

ר׳ יחזקאל דוד (שרגא) ב״ר בן־ציון הלברשטם

מפקשביץ בניו־יורק (תרע״ד׳ — תשל״ח)

בנו של רבי בן ציון מבובוב. נשא את רבקה בת רבי אברהם ב״ר יחיאל הורביץ מפקשיבניצה. שרד בניסים מהשואה, גר בא״י, והיגר לארה״ב. האדמו״ר מפאקשעוויץ בניו־יורק, עד לפטירתו ביום כ״ה אד״ב תשל״ח.

ילדיו: א. הרב יחיאל במונסי ממלא מקומו בניו־יורק. נשא את יענטע בת הרב אהרן ט״ב, ולהם ט׳ ילדים. בא״י נולדו: ב. הרב חיים. נשא בתשכ״ה את עדינה (אידל בינה) בת ר׳ יצחק איזיק ליבעס, וילדיהם: משולם ישכר יוסף, בן ציון אברהם יעקב, צפורה לאה; ג. הרב בן ציון אברהם. נשא את פריידא בת ר׳ שרגא פיבל ב״ר דוד מקשאנוב, ולהם שני ילדים: ד. הרב שלמה, נולד בארה״ב, חתן הרב פסח אברהם שנפלד.

מכתב אליו מאביו בתר״ץ, מכתבי קודש, ח״ב, יד.

ר׳ יחזקאל שרגא ב״ר אלישע הלברשטם

בנו של ר׳ אלישע אב״ד גורליץ, וחתנו של ר׳ שמואל שפירא אב״ד רעדים. האדמו״ר מגורליץ שליט״א בארה״ב. בתו אלטא צפורה הי״ד.

ר׳ יחזקאל שרגא ב״ר אריה ליבוש מרדכי הלברשטם

משינאווא (תר״ן׳ — תש״ב׳)

בנו של ר׳ אריה ליבוש מרדכי משינאווא, וחתנו של ר׳ יהושע ה״ש אב״ד בוכניה. רב ואדמו״ר בשינאווא (או בפרעמישלא) בעת שאביו גר בקראקא. נספה בשואה הי״ד.

ר׳ יחזקאל שרגא ב״ר חיים הלברשטם

משינאווא (תקע״ה — תרנ״ט)

נולד בטרניגרד בשנת תקע״ה כבכור לאביו רבי חיים מצאנז. נקרא ע״ש ר׳ יחזקאל יהושע פיבל אב״ד פרעמיסלא זקנו של הברוך טעם, ואביו אמר עליו שאין פלא אם הוא כה קדוש, אחרי שנקרא ע״ש גדול כזה. כשאמו המעוברת נכנסה אל החוזה מלובלין קיבּ מפניה, בנימוק שהעובר שבמעיה יאיר את העולם. בעודו ילד קטן ברודניק עברה עליו עגלה טעונה והסתכן. בתפילת ר״נ מרופשיץ החלים, ולכן פקד רבות את ציונו בלאנצוט. יסד והקים שם את ביהכ״נ הגדול שנבנה ליד ביהכ״נ העירוני ושימש מרכז חסידי גדול, וגם בניו הרבו לבקר בעיר. אביו מישש את איבריו הפגועים ליישר את עצמותיו, ועד ימיו האחרונים היה גוו ישר וזקוף. אלו שראוהו תיארוהו כבעל קומה בינונית, אישיות רבת חן האומרת כבוד, מפיקת פיקחות וענוה, ובעלת אופי מוצק והחלטי. נסע אל צדיקים רבים, וביקר בהיכליהם של ק״נ מהם. כרבותיו המובהקים ראה את רצ״ה מרימנוב, ודיבר עליו בהערצה רבה; ר״ש מבלז, אותו החשיב כמורהו העיקרי בחסידות, ואחז ברבות מהנהגותיו; רבי אשר ישעיה מרופשיץ, ממנו סיפר ענינים גלויים. העריץ גם את ר״ש מירוסלב, ר״מ מפרימישלן והסבא מרדושיץ.

על פי הצעת ר״נ מרופשיץ נשא בתק״ץ לערך את

ציור של רבי יחזקאל שרגא הלברשטם משינאווא מורכב מכתיבת פסוקים על רקע המקומות הקדושים בא״י

טאבע בת ה״אריה דבי עילאי״, והחתונה התקיימה באויהעל בה גר הסבא הישׂ״מ. אכל שם מזונות כעשר שנים, ושאב מבארו של חו״ז. הישׂ״מ העריכו מאד, ושלח את מהרש״ס להשתעשע עמו בד״ת ולהתברך ממנו, כשאביו החת״ס שלחו לפני חתונתו להתברך מהישׂ״מ. זוגתו ילדה לו את: א. ר׳ נפתלי בעל אילה שלוחה; ב. דרעזיל זו׳ ר׳ פנחס פ״ת אב״ד בוקובסק וציעשינוב. אחרי שנפטרה בתקצ״ט הצטער חו״ז על פרידתו, והציע לו לשאת נכדה אחרת שלו. בתחילת ת״ר נשא את **דבורה** בת ר׳ מרדכי זילברשטיין אב״ד הולשיץ חתן האריה דבי עילאי, ונפסקו לו ג׳ שנים מזונות. ממנה נולדו לו: ג. ר׳ משה ממלא מקומו בשינאווא וצאנז; ד. חיה שרה זו׳ רבי אלעזר בינדיגר. אחרי פטירתה בתר״ד לערך, נשא בשלישית בתחילת תר״ז את **ברוינדל**, בתו השלישית של רבי יהודה צבי הירש אייכנשטיין מרוזדול, אלמנת שני תלמידי חכמים חסידים מסטניסלב. לא נפקד ממנה, וכשנפטרה כתב ס״ת לזכרה. רצה אז לעלות לא״י, ולא להינשא עוד. רבי שלום מבלז הציע לו את בת גיסו אחי אשתו, רצ״ה רמרז אב״ד לעשנוב, **חנה רחל** אלמנת בכורו ר׳ אלעזר. השר נפטר בטרם סילק את הנדוניה שהבטיח, ובכ״ז נשאה רי״ש לשם שמים וזכה ממנה לבנים צדיקים: ה. ר׳ אברהם שלום מסטרופקוב; ו. ר׳ אריה ליבוש מטורנא; ז. ר׳ שמחה ישכר בר מציעשינוב; ח. חנה מלכה זו׳ ר׳ נפתלי רובין אב״ד קלווריה ווישניצא; ט. פיגא בילא זו׳ רמ״מ ה״ש מפריסטיק. את זו׳ זו הספיד כנראה רי״מ היבנר בדובב שפתי ישנים, דף ו׳ ע״ב. על נכדיו נמנה גם ר׳ אליעזר ליבר ה״ש אדמו״ר במטה־סלקה, חתן ר׳ שלמה יהודה ויינברגר אב״ד באגאד (החסידות, 194). בחמישית נשא את **שינדל** בת ר׳ אברהם גווירצמן מגורליץ, נכד הנו״א וזקנו של רבי איציקל מפשוורסק. בזיוו״ר היתה זו׳ ר׳ דוד ב״ר חיים שיף מטורנא, וממנו נולדו לה שני בנים ושתי בנות.

זמן מה היה רב ברודניק לפי מסורת האדמו״ר מקלויזנבורג. כשנפטר חמיו השלישי נתקבל בתר״ט על מקומו כאב״ד רוזדול, בהסכמתם של אביו ור״י מרוזין, ובברכת ר״ש מבלז. הדפיס את ספרי חמיו דעת קדושים ועמוד התורה. בתחילת תרט״ז נתקבל לשינאווא, ושמו נקשר בשמה לדורות. בתרכ״ח נתקבל לסטרופקוב על מקום רבי חיים יוסף גוטליב, והתקנות שסידר שם היו שרירות עד החורבן. כשנפטר אביו בתרל״ו ישב שנה בצאנז כאב״ד, בטענת ירושה כבן בכור. לבסוף ויתר בעצת רבים לטובת אחיו ר׳ אהרן, ושב לסטרופקוב. כל אותן השנים כיהן בשינאווא רבי דוב בריש הכהן רפפורט, ורק כשעבר בתרמ״א לערך לרבנות רוה־רוסקה, נעתר רי״ש להפצרות בני הקהילה, ושב לשינאווא לצמיתות.

משנתקבל לשינאווא אחרי פטירת השר שלום, נהג אדמורו״ת בחיי אביו. גאון גדול בנגלה בהתמדה וביגיעה רבה. פלפל עם גאוני זמנו בעניני הלכה. תפילתו היתה בהלתהבות עזה ובסערת כל הגוף, גם בשנותיו האחרונות. מהרי״ץ מסטרטין אמר שביגיעה כשלו יכול גם בן סנדלר להגיע למדרגות, וכל שכן בן הרב מצאנז. ר״ש מבלז כינהו א שטיק פייער (חתיכת אש). הדרכי תשובה אמר עליו שנקרא רבי לרביים, וזה היה כינויו ״הרבי הקדוש״. המונים נהרו אליו לספוג ממנו קדושה ויראה, וחרדו להאזין לתפילותיו. השפעתו היתה מכרעת על רבבות, ובקהילות גליציה והונגריה כמעט שלא נעשה דבר בלי לשאול בעצתו. התפרסם כפועל ישועות וזך הראות, ולפתחו שחרו נדכאים, חולים ועקרות. נודע כאיש השו״ע המקפיד על קיום כל סעיף, ובענינים רבים חלק על הנהגותיו של אביו בדרך עצמאית משלו. איש האמת עד קצה אחרון. התפרסם בשתיקתו מדברי תורה בשולחנותיו, ולא הירבה לדרוש ברבים. מנהיג ציבורי למלחמה בזרמים החדשים, ובשל כך נעשה מטרה לחיצי המשכילים. הם לעגו לד״ר בלוך שבא לבקש את ברכתו לפני הבחירות לפרלמנט. ממיסדי ארגון מחז״ה, ומהמשתתפים הראשיים בועידת היסוד בלבוב. התנגד בתוקף לציונות, ולשוא תלו בשמו דברי תמיכה. התערב באופן פעיל במחלוקת סיגט. פעל נמרצות לחיזוק התמיכה ביושבי א״י. עודד את איסוף התרומות, ויישר הדורים בין הממונים. בסוף תרכ״ט עלה לארץ, ושהה בה בצפת בה ייסד את קלויז צאנז, ואח״כ בירושלים עד תחילת תרל״א. התרועע עם חכמי הארץ, וגאל כמה כתבי יד עתיקים בקבלה על מנת להדפיסם בשובו.

בגיל שבעים נעשה לו נס של נר מצוה שדלק כל הלילה, וראה בכך סימן שיאריך ימים. עד זקנה ושיבה המשיך בעבודתו בקודש ובהנהגת הכלל. ראה רמזים לבוא הגאולה בשנת תרס״ו, והאמין בכך בבטחון גמור. בחודשים האחרונים לחייו נחלש, וחלה בשיתוק צד אחד של גופו. נפטר ביום ב׳ ו׳ טבת תרנ״ט, ומספדים כבדים נקשרו עליו בקהילות גליציה וברחבי העולם היהודי. נמסר למשל בקמחז״ה, כ״ד טבת תרנ״ט, 5, שרבה של לבוב הספידו בביהכ״נ הגדול, ור׳ אלעזר לנדא נכד בעל ״יד המלך״ הספידו בבימ״ד יולס בברודי. גם במחנה הירוב העריכו את אישיותו הסגולית. ״ציוני אדוק״ כתב על רושם האבידה בהמגיד לישראל, ט׳ טבת תרנ״ט, 399, ש״היה קנאי ועל כן איש ריב ומדון, אבל גם מתנגדיו הודו בטוהר כוונותיו לשם שמים. פעל רבות לחיזוק הדת, ונודע בענוותנותו

ובהסתפקותו. התנגד לציונות, אבל בסוף ימיו הודה לרעיון ישוב א"י (!). נדפסו עליו הספדים רבים בספרים ובכתבי העת, ואף בספרים מיוחדים: הדרת קודש מאת ר"מ היבנר מניזנוב; עת ספוד מאת ר"מ הויזר מגלינא וברודי.

הסכמותיו פזורות בספרים רבים, וכן גם תיאור תולדותיו. בספר מקור חיים מצוי הקונ' זכרון יחזקאל. בסדרת מגדולי החסידות של רא"י ברומברג, נכתב עליו בספר א' מהד' תש"ט, ובספר ט'. שיחות וסיפורים עליו בתוך אהל קדושים של נכדו רבי אברהם אביש קנר מחיפה, ושם גם תשובותיו עם פקסימילים, כד-כה, וכן גם בספר דברי ישכר דוב. סיכום מפורט בספרו של רי"ד ויסברג, רבנו הקדוש מצאנז, ח"ב, א-קעז.

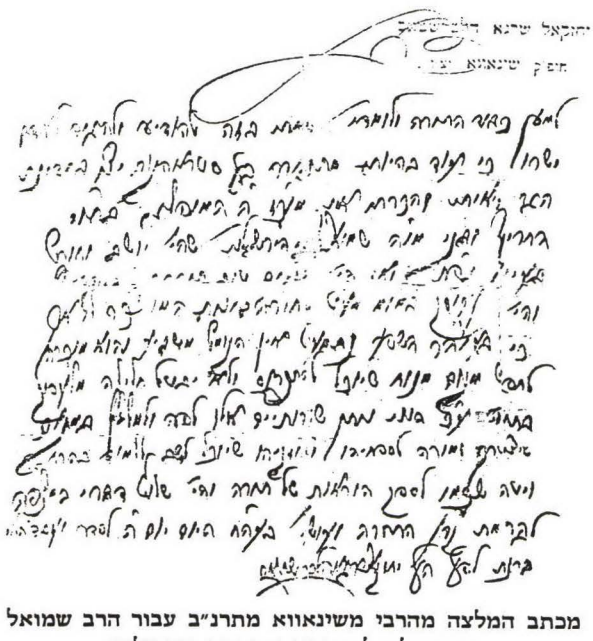
כתוצאה מביקורו בא"י, ההדיר כמה כתבי יד בקבלה. ספר **הגלגולים** של האריז"ל, פרעמישלא, דפוס רח"א זופניק עט קנאללער, תרל"ה, ב, ק ד'. בהקדמתו כותב שמדפיס מכת"י של רח"ו שנזדמן לו בא"י. אינו נוטל הסכמות לענינים רמים כאלו, מה גם שכתב היד כבר נזכר בשה"ג. ח"א נדפס בעבר, ואעפ"כ חוזר ומדפיסו כי בכה"י מתוקן יותר, כפי שנוכח לדעת כשעבר עם סופר אחד להשוות את כתה"י עם הנדפס, כדי להתרגל בכתב ספרדי.

אור החמה עה"ת מאת הרב אברהם אזולאי, כח"ב מספר קרית ארבע. החלקים א-ג נדפסו בירושלם תרל"ו-תרל"ט ע"י ר' יצחק בעהם דומ"ץ קראלי, המודה בהקדמתו לרבי משינאווא שאיפשר זאת. גם הדב"ח כותב בהסכמתו מתרכ"ו, שנדפס בהשתדלות בנו. רי"ש הביאו לדפוס בשנית בפרעמישלא, ח"א, בראשית, תרנ"ו, ח"ב, שמות, וח"ג, ויקרא, תרנ"ז, ח"ד, במדבר-דברים, תרנ"ח. בהקדמת ח"ד הוא כותב, שבעת עסקו בהדפסת ח"ג, נזדמן לו כת"י מהרמ"ק ורח"ו על במדבר ודברים שנקרא אף הוא אור החמה ואין ספק באמיתותו, ולכן מצרפו לכאן. היה בגנזי מח' מהר"י מבלז, והוגה ע"י בנו רשי"ב מציעשינוב.

זהרי חמה, פי' הזוה"ק מר"א אזולאי, ח"א נדפס בויניציאה תי"ח, וכעת בשנית על ידו, מונקאטש תרמ"א, ח"ב, פרעמיסלא תרמ"ב. בהקדמתו כותב שמדפיס מחדש את בראשית שאינו מצוי, ומוסיף חלקים חדשים. אינו נוטל הסכמה, כי את ח"ב שלו מכת"י יוכל לאסור לחמישים שנה, ובכ"ז אינו אוסר רק לעשרים.

נקרא על שם ספרו **דברי יחזקאל**, עה"ת והמועדים, ליקוטים, הגהות שרשם בגליונות כמה מספריו, פאדגורזע, דפוס רש"ח דייטשער, תרס"א, מד ד'. בהקדמת הבנים כותבים, שהמו"ל הוא סופרו ר' עקיבא הכהן ליבר מישיניצה מח"ס תוצאות חיים על הדב"ח, שישב אצלו בתרל"ח שנה, כדי להעתיק לדפוס את הספרים אור החמה וזהרי חמה. נהג לרשום את מעט דברי התורה הקצרים שאמר רי"ש לפרקים, וכשהיו למראה עיני אביהם הוטבו בעיניו. אמר שרובם נכתבו היטב, ורק בכמה מקומות צריכים תיקון. הבנים הגיהו מזכרונם, ומסרו לר"ע מה שהיה ברשותם. מהשו"ת שהשיב לא השאיר העתקה, רק בודדות מאלו שבגלל טעות נכתבו שנית. בסוף י"ג תשובות, ובהם מברר שכוהנים לא ילכו על קברי צדיקים (א), שמות גיטין (ו), ושיעור מקוה בטבילה. אחת מתרמ"ו לר' אליעזר רב בישוב קומרניק (ז).

מהדורה שניה בקראקא, דפוס מ. לענקאוויטש, תרפ"ב, מט ד'. המסכימים: בנו רא"ש מסטרופקוב לבנו המו"ל רמ"מ ושותפיו; חתנו רמ"מ מפריסטיק לבנו ר' יחזקאל שרגא ושותפו גיסו ר' חיים ברוך רובין. נוספו תורות ושיחות שנמסרו ע"י הרב מנאסאד בתנאי ששמו לא יוזכר (מקוה ישראל, לז), כמה גרגירים מבנו רשי"ב, וז' תשובות חדשות. דן בהכשר מצות ופדיון הבן (ד-ה), ופונה לרה"ק בקלאסני (ב), ולשו"ב ר' מנשה עם ר' דוד כ"ץ בתרנ"ז נגד ישוב חקלאי בא"י שלא על פי התורה. מהדורה זהה בסינערוואראהל, דפוס ר' יעקב ווידער, תש"א, מט ד'. הסכמה נוספת מרמ"מ מסטרופקוב, לבנו המו"ל ר' אברהם נפתלי וגיסו ר' יעקב יצחק ה"ש. צילום מהדורת תרפ"ב, ברוקלין, אגודת חסידי שינאווא, תש"ו, עם הקדמה נאה מהמו"ל הרב אהרן ירוחם. בסוף פקסימיל המחבר מתרנ"ז בהיתר עגונה, אל ר' יעקב אליהו לעזר.

מכתב המלצה מהרבי משינאווא מתרנ"ב עבור הרב שמואל הירש לקבלת רבנות באחת הקהילות

פעם נוספת בגרמניה תש"ח, ועוד שני ד"צ ע"י האדמו"ר מסטרופקוב. מהדורה שמינית משוכללת בסידור אותיות חדש ע"י נכדו ר יחזקאל שרגא פרנקל בהשתדלות אביו ר' יוסף שמואל, ירושלים תשט"ז, קכח, סח עמ'. ניתנות רק שתי ההסכמות הראשונות, ובפנים במרובעים כמה תיקונים הכרחיים. נספח בסופו **דברי יחזקאל החדש**, עם הסכמת האדמו"ר מקלויזנבורג והקדמת המו"ל. כולל תוספת מרובה של תורות, שיחות, הלכות, הנהגות, סיפורים, הסכמות, מכתבים ותשובות שנלקטו ממקורות שונים ע"י הרב שלמה אליעזר מרגליות עם הקדמתו, ומפתח הענינים בסוף. מהדורה נוספת בתשכ"ב, ובשלישית, מורחבת, רמת גן תשל"ה, ב, קמח; ל, קו עמ', עם הקדמה נוספת מהמו"ל. מובאות הוספות רבות בהן טרח ר' שמעון אופמן מב"ב: עוד תורות ומכתבים, מפתחות מפורטים בסוף החלקים, תולדות המחבר בסוף די"ח החדש שסודר מחדש, וצילום מצבתו. ד"צ מהדורת פאדגורזע, ברוקלין, יוסף וייס, דפוס מוריה, תשל"ז, מט ד'.

הגהותיו על המשניות אינן מובנות בגלל קיצורן המופלג. נכדו הרב שלום דוב ליפשיץ-הלברשטם אב"ד שערי ירושלים הכין לדפוס ספר בו מפענח עומק כוונתו, בתוספת ענינים מפי זקני חסידי שינאווא, ועם הסכמת אביו האדמו"ר מסטרופקוב.

בעמודי די"ח החדש מכתבים ותשובות גם אל: ר' אברהם יהודה כ"ץ שורץ אב"ד מאד בתרמ"ב (סד, חותם עם יתר אחיו); ר' אליעזר דייטש אב"ד הנושביץ בתרמ"ה (נד, נח); ר' אלכסנדר זישא בעק בתרנ"ח (פו); ר' דוד יחיאל מיכל בתרמ"א (מח); ר' יהודה ליב בעל "שפת אמת", מקרעניץ בתרנ"ד (מו); ש"ב ר' יעקב אליהו יוקל בתרנ"ז (נז), פקסימיל בסוף מהדורת תשל"ז; ר' מרדכי יהודה לעוו אב"ד אינטרדם בתרנ"ו (ס'); ר' משה פנט אב"ד דעש בתרנ"ו (נו), במהדורת תרפ"ב, סי' ו' בתר"ן, ואהל קדושים, כו מתרנ"ד; ר' צבי אלימלך ב"ר יעקב נחמיה בתרמ"ה (מו); ר' שמואל דוד הכהן פרידמן דומ"ץ חוסט בתר"ם (פב).

תשובות אליו: אבני צדק (ט"ב), יו"ד, ח; אביו, דב"ח, ח"א, יו"ד, ג, חו"מ, כה, ח"ב, יו"ד, ה, קז, קח, אה"ע, יט, קכט בתרע"ז-תרכ"א; מח' תועפות ראם, חו"מ, ו' לרוזדול. תשובתו מתרנ"ב נגד ההיתר, תורת עירובין, ה. ד"ת ממנו על וישמע יתרו, אור לישרים, ח"ב, דף ט ע"א. מכתביו נגד הציונות ופקסימיל, דובב שפתי ישנים, ח"א, שלו-שלח. מכתבו אל הקדושת יו"ט בענין כוללי א"י, כרם שלמה, שבט-אדר תשל"ט, יז-יח, ופקסימיל בסוף החוברת. פקסימילים רבים בספרים דב"ח מקואות תשט"ז, דברי שלום ודברי מנחם.

שה"ג מארץ הגר, ח"א, דף מד; ספר לאנצוט, 72-73; ארזי לבנון, מה-נה.

ר' יחזקאל שרגא ב"ר יצחק ישעיה הלברשטם

מקראקא (תרס"ה — תש"א)

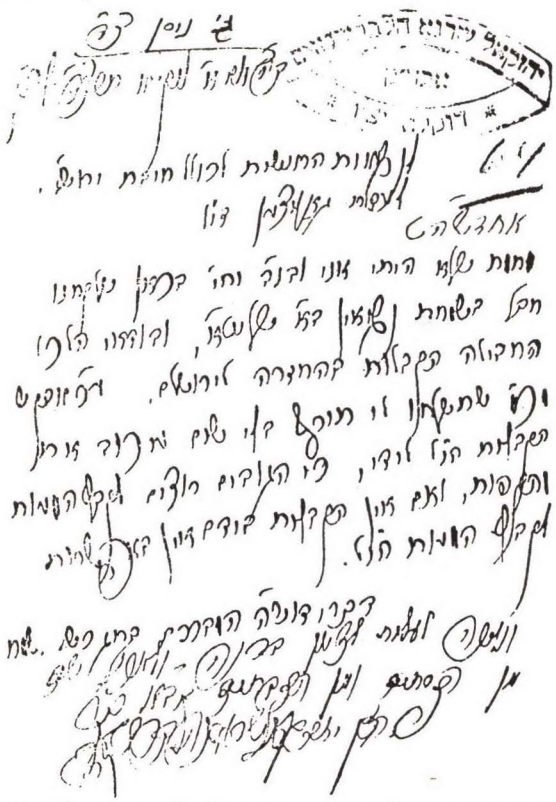
נולד בשנת תרס"ה לאביו ר' יצחק ישעיה מטשכויב-קראקא, והיה הצעיר ביותר מבני בניו של הדב"ח. נשא בתרפ"ג את רבקה בילא בת רב"צ מבובוב, ובחתונתו אמר בדחנות המשמש ר' רפאל צימטבוים כברכת הדב"ח. היה אישיות בעלת סגולות, וכמה שנים לפני מלה"ע ב' צורף לבית הדין בקראקא. נספה ביום ד' אב תש"א בלמברג עם חמיו וגיסיו. זו' ניצלה, ונישאה בשנית לר' חיים פרלמן בניו-יורק. ילדיו: א. ר' יעקב ישראל, גר בלונדון עם משפחתו; ב. שלמה, נפטר בצעירותו; ג. אסתר. נישאה בתשי"א לר' אהרן נוסבוים בטורונטו, וילדיהם: ריזל, שרה, יחזקאל.

רבה"ק מצאנז, ח"ב, תכא.

ר' יחזקאל שרגא ב"ר מנחם מנדל הלברשטם

מדוקלא (תר"ן* — תש"ב)

בנו של רמ"מ מדוקלא ופריסטיק, וממלא מקומו כרבה האחרון של דוקלא. ת"ח ומנגן נפלא. נספה עם זו' רחל מרים בת ר' יצחק רובין אב"ד צפת ובתו חיה מלכה הי"ד. על קיצו מספר יוסף גוזיק (הדאר, י"א ניסן תשט"ז, 419): הנאצי לובר ראהו פעם מהחלון, דרש ממנו לגלח את זקנו, ורק משקיבל מתת ויתר והניח לו. בפעם אחרת כשהשתכר הכריח את הרב לבוא אל הספר

מכתב הרב יחזקאל שרגא ה"ש מדוקלא לנשיאות כולל חיבת ירושלים בתרצ"ד

שיגלחו, ובראותו ששערותיו מסודרות הבטיח לנקום בו. בשבת י״ז אדר תש״ב התפרץ עם בריונים לביתו, והם השליכו על הרב את הרהיטים והתבשילים. הנאצי גזר עליו להוציא את ספריו והס״ת לחצר להדלקה, ואחרי שסירב וראה שעושים זאת בעצמם נאבק עמם למונעם. קולות זעקותיו הלכו ונחלשו, ובעזבם את המקום אמרו שהרגוהו על שהתנגד להם. כשנכנסו השכנים ראו שלא נותר בו אבר שלא נפגע מהחבטות, ודמו נזל על השלג הלבן כל הדרך עד לבית העלמין. כל היום והלילה דלקה האש שאחזה בספרים. בתרפ״ב הוציא לאור מהדורה שניה של דברי יחזקאל.

תשובה אליו: דובב מישרים, ח״א, פו בתרצ״ב. תשובתו במקדשי השם, לח.

רבה״ק מצאנז, ח״ב, רמא-רמב.

ר׳ יחזקאל שרגא ב״ר סיני הלברשטם

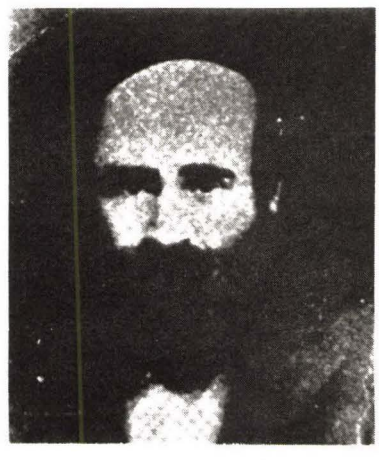
מרידיק (תרנ״ח — תש״ב*)

בנו של רבי סיני מזמיגרוד, וחתנו של רבי פנחס נתן ספרין מרידיק. אדמו״ר ברידיק על מקום חמיו, עד שנספה עם משפחתו הי״ד. כנראה בנו הוא ר׳ חיים רבה האחרון של רידיק.

ר׳ יחזקאל שרגא ב״ר שמחה ישכר דוב הלברשטם

מציעשינוב (תרס״א — תש״ב)

נולד בציעשינוב בשנת תרס״א כבן יחיד לאב״ד ר׳ שמחה ישכר בר. אביו נפטר בתרע״ד לפני היכנסו למצוות, ולכן נתמנה גיסו ראב״ל רובין כרבה של ציעשינוב. במלה״ע א׳ נדד עם דודו מהרי״ד מבלז לרצפרט ולמונקטש. דודו השגיח עליו כבבת עינו,

רבי יחזקאל שרגא ה״ש מציעשינוב

שכר לו מלמדים טובים, וקבע עמו שיעורים. נשא בתרע״ז את רוזא בלימא בת העצי חיים שהשתדכה לו בחיי אביו. סמך שש שנים לשולחן חותנו,

בס״ד

קול מבשר לפיק כ״ט אדר תש״א.

קול ששון — שמחה׳
קול חתן — קול כלה

רחש לבי ורוב שרעפי בקרבי — ידיד מבטן חוטר מנוע איתנים
ואומ״ר לא הרועה אותי מעודי — דגים הם בגן עדן מלפנים
זה היום קוינו החיינו וקימנו — זרעם מברכה לחיים ולשלום
אל שמחת בתי השולמית הניעו — כולי אקרא אליכם לכות ישרים
אהבת אבות הזכרו לבנים
בשעי״ת בת רבים אבינה ההלה — לעת מצ״ת הנצנים
לנורא עלילה אקדם ברננה — שרניא בי״רא חתן תמים
דודיי אוהביי רעים נכבדים — רעיותי העדינה קרואה בשושנים
מה יקרו לי בראית פנים — נפן בנפנים נטעי נאמנים
אהלי יכונו נא צעדכם ואשוריכם — אבפו אלי כורתי בריתי

התקוששו וקושו לבא לקחת חבל בשמחתי היא יום כלילת

בתי הבלה הבתולה המהוללה
מרת **רוזא בלימא** תחי׳

עב״ג הבחור ההתן התריף בנישק
מויה **יחזקאל שרגא** ניי

בן הרב הגדיק המפורסם בקשית מויה שמחה ישכר הגלבערשטאם
וצללהיה אבדיק צעשענים

אשר תהי׳ בעהי״ת למויט בשעטרט יום **ד׳ ביזלח** הבעל״ט ר׳ ימים לחדש שב
בקיק **סיגוט** יע״א

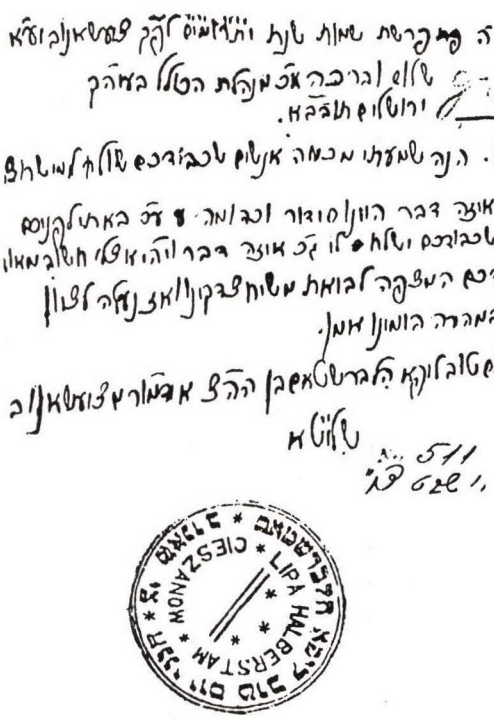
הייחבו: לקראה פניכם ומעחיר בער שלומכם ושוב הצלחתכם כל הימים
מצפה לישעה להרמת קרן ישראל במהרה

חיים צבי טייטלבוים
אבדיק סיגוט והגליל

הזמנת בעל עצי חיים מסיגעט לנישואי בתו עם הרב יחזקאל שרגא הלברשטם מציעשינוב

והירבה מקנתו בש״ס, פוסקים וחסידות. למד בצוותא עם חמיו, ועשה אצלו שימוש הוראה. שם נתגבשה אישיותו, והוכר כעדין נפש, מצניע לכת, וגומל חסדים אהוב לבריות. היתה בו מזיגה של מוח חריף ולב רגיש. בשבועות תרפ״ג (או תרפ״ו) הוכתר ע״י זקני החסידים כממלא מקום אביו. כל גדולי ישראל הוקירוהו, וכששבת בטרנוב יצאו לקראתו חברי ביה״ד ובראשם ר״מ אריק. במיוחד נתכבד בביקוריו בבלז לשבת בראש השולחן, ולהתפלל בנוסח צאנז־שינאווא. חסידים רבים נהרו אליו גם מהונגריה, ונהנו להסב לשולחנותיו, לשמוע ממנו תורות וסיפורי צדיקים, ולהאזין לנועם תפילותיו וניגוניו. בתפילותיו הגיע להתפשטות הגשמיות, ובחסידיו הפיח אמונה ובטחון. נשא את משא העם בעת הגזרות הכלכליות של ממשלת פולין, וחזה שחורות מהאשמדאי. רבים נמשכו אליו בעבותות אהבה, וסיפרו עליו מופתים. פיקח על צורכי העיר ללא ויתור כלשהו מדרך היהדות הצרופה, כפי שנהג אביו.

בפרוץ המלחמה ברח לבלז, וערך שם בנפרד את התפילות והשולחנות. בסוכות היה בסקול, וכל החורף בליביטשוב. בשלטון הרוסי השתדלו חסידיו

מכתב בנו רחי״ל בתרצ״ו אל הנהלת הכולל בירושלים

שלא ישולח לסיביר, והתישב בזבורוב. כשהנאצים כבשו את המקום חזר לליביטשוב עם משפחתו, וחיזק את היהודים שלא יתיאשו. יחידים שניצלו מספרים גדולות על התנהגותו בזמנים הקשים. בסוף טבת תש״ב נשלחו לבלזיץ רעיתו עם ילדיהם: החתן חנניה יום טוב ליפא, יהושע, חיים צבי הירש ופרידא. ביום ג׳ שבט נלקח לכפר דאחנוב הסמוך לציעשינוב, ושם נרצח עם ר׳ לוי יצחק שור אב״ד ליביטשוב ור׳ שלום (או ישכר בר) רוקח האדמו״ר מליביטשוב הי״ד.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, קנה; דובב מישרים, ח״א, קה בתרצ״ו; שו״ת מהר״ש, ח״ז, קלד בתרפ״ג.

אלה אזכרה, ז, 28-35; ספר ציעשינוב, 23-25, 36-37; רבה״ק מצאנז, ח״ב, רה.

ר׳ יחיאל מיכל צבי ב״ר יוסף אלימלך **הלברשטם**
מרישא (תר״ן־ת״ש)

בנו של ר׳ יוסף אלימלך אב״ד קשאנוב. בא מטורנא לגור ברישא, ובשנים האחרונות לפני החורבן נתקבל שם כדומ״ץ. נספה ביום י׳ תמוז ת״ש. זו׳ מרים בת ר׳ אברהם חנוך הניך זילביגר מציעשינוב, נספתה ביום כ״ה סיון תש״ב עם ששה מילדיה הי״ד. שרד רק בנם ר׳ חיים דוד יליד תרפ״ח. נשא את ראכיל גולדה עהרמן, וילדיו: 1. ר׳ יחיאל מיכל דוב. נשא את יוכבד מרים בת ר׳ מרדכי דוב ב״ר אלישע מגורליץ, וילדיהם: דבורה לאה, אברהם

חנוך העניך, ריזל, מרים; 2. מרים זו׳ ר׳ שלמה זלמן ב״ר ישראל ירחמיאל שאהן, וילדיהם: מרדכי צבי, שרה, יוסף אלימלך משה, יחיאל מיכל אהרן; 3. ישראל מאיר. נשא את יהודית איטה בת ר׳ צבי מילר, ובנם: אברהם אבא.

תשובות אליו: מח׳ חזון נחום, צ, קיח.

ר׳ יחיאל נתן ב״ר משה **הלברשטם**
מצאנז ישן וברדיוב (תרכ״ה — תרצ״ד)

נולד בשנת תרכ״ה לאביו ר׳ משה מברדיוב בהיותו בן ט״ו. זכה להכיר את זקנו הדב״ח, ולספוג מניצוצי אורו. נשא את ברכה רעכל בריינדל בת דודו ר׳ אריה ליבוש מדוקלא ב״ר דוד מקשאנוב. מתרמ״ה אב״ד צאנז ישן (י״א שעבר אח״כ למושינא), ומתרס״ד על כס אביו ברבנות ברדיוב. נפטר ביום ז׳ ניסן תרצ״ד (או תרצ״ג), ואז נתגלה כמה משפחות ועניים נותרו ללא תומך.

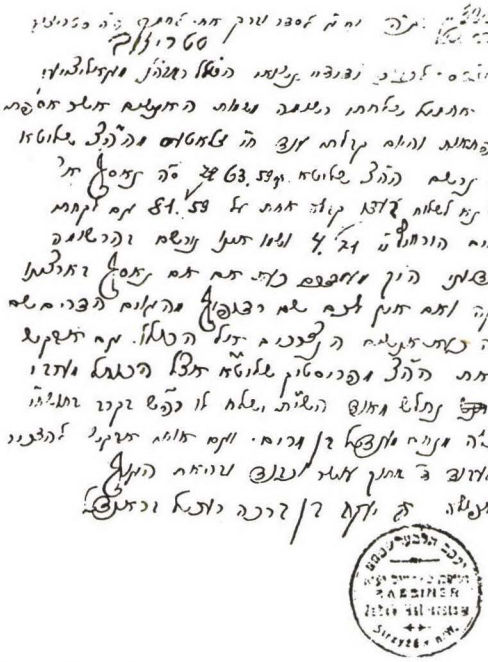
ילדיו: א. ר׳ אביגדור צבי בכורו וממלא מקומו; ב. ר׳ אפרים דוד אב״ד ישליסק; ג. ר׳ יקותיאל יהודה אדמו״ר בגורליץ; ד. ר׳ יעקב מסטריזוב; ה. ר׳ יחזקאל שרגא, רב בטריבישוב־סלובקיה; ו. ר׳ משה אהרן דומ״ץ בסטרופקוב; ז. עכסה זו׳ ר׳ חנה צבי הירש רובין האדמו״ר מסטמר בצאנז; ח. יוכבד זו׳ ר׳ זלמן ליב ה״ש אדמו״ר בניטרא ואב״ד ברדיוב בברוקלין; ט. אסתר זו׳ בן דודה ר׳ חיים יוסף ב״ר יקותיאל יהודה ב״ר משה מברדיוב. בזיוו״ש נישאה לרבי ישכר דוב ליפשיץ האדמו״ר מאונגוואר. נספתה עם בתה פעסיל מרים הי״ד; י. חיה (או מרים) זו׳ ר׳ ישראל משה סילמן־הלשטוק דומ״ץ ברדיוב ב״ר דוד סילמן אב״ד גסטינין, חתן רמ״י האדמו״ר מאוסטרובצה שכתב למחותנו על החתונה בכרם שלמה, כסלו תש״ם, טז.

תשובות אליו: כנף רננה, יו״ד, ח״ב, ז, מין כנף, לז בתרמ״ז-תרנ״ד; שו״ת מהר״ש, ח״א, נח, ח״ג, יד, ח״ד, כ, ח״ה, לג, ח״ו, קכג, ח״ז, עא, קיד, קנ, קצ-קצב, קצט, ח״ח, כה, צו, רכו בתרס״א-תרצ״ב. ממשתתפי ועידת וישניה, וחותמי נגד תנאי בנישואין. מכתבו מתרע״ב בתשובה כהלכה, יב ע״ב, ומתרפ״ט בספר שפת אמת (במחלוקת סטמר). ד״ת ממנו בראש גן דוד (שליסל), דף כד ע״ב, ובקובץ החיים, שנה ב, חו׳ ב, סי׳ יב.

רבה״ק מצאנז, ח״ב, שמה-שמח.

ר׳ יעקב ב״ר יחיאל נתן **הלברשטם**

בנו של ר׳ יחיאל נתן אב״ד ברדיוב. רב וגבאי כולל א״י בסטריזוב, בה גר אחרי נישואיו לרחל בת האב״ד ר׳ אלתר זאב הורביץ. נספו בשואה עם בנם בן־ציון ושתי בנותיהם הי״ד.

מכתב הרב יעקב ה״ש מסטריזוב מתרפ״ו אל מנהלי כולל גליציה

ר׳ יעקב ב״ר סיני **הלברשטם**
מטשקובה (תרס״ב — תשכ״ח)

נולד בשנת תרס״ב לאביו רבי סיני מזמיגרוד. נסע אל דודו רא״ש מסטרופקוב שכיבדו מאד. זמן מה גר באונגוואר. נסמך מר״מ אריק. נשא את אידל דינה בת רבי שלום מושקוביץ האדמו״ר משאץ־לונדן. נפטרה ביום י״ב חשון תש״י, ונטמנה בבית העלמין שייך באדר בירושלים. אכל מזונות על שולחן חמיו שגר אז בטורנא, ועבר עמו לקלן. נעשה שם אמרכל וגבאי לכולל גליציה, ואסף עבורו סכומים רבים. מתרפ״ג אב״ד טשקובה שהיתה עיירת גבול עם מחנות צבא, ובכלל תפקידיו הוטל עליו להשגיח ולדאוג לחיי הדת של החיילים היהודים. בגלל גילו הצעיר שלח עמו אביו לשנתיים לשימוש רבנות, את הת״ח הישיש הותיק בהוראה ר׳ אלימלך זמושטצר, מחשובי חסידי הדב״ח, ר״ב מגורליץ ור׳ סיני. לא הניח לר׳ יעקב לקרוא לו רבי, רק ר׳ מיילעכיל.

ניבא שחורות לעתידם של יהודי אירופה, ובאדר תרצ״ה עלה לירושלים עם ילדיו הרכים. הקים את ישיבת דברי חיים, ונודע לשם בתורתו ובתפילותיו הנלהבות. בפרוס מלה״ע ב׳ נסע לארה״ב לביסוס ישיבתו, ולפני כן למד להיות מוהל ושו״ב. בגלל המצב לא היה יכול לחזור, ועסק בניו־יורק עם גדולי ארה״ב בפעולות הצלה, ומשלוח סיוע רב בחבילות מזון והלבשה. הדפיס **תפלה**...צו בעטען אין א עת צרה, ביידיש, עם מכתבו בלה״ק ובאנגלית, ניו־יורק, אלול תש״ג, ד׳ ד׳. בתש״ו ההדיר את ספר דב״ח עה״ת והמועדים. כתב והניח הרבה בעניני הדב״ח, וחלק נכלל בספר עטרת חיים. אחרי המלחמה גר לסירוגין בארה״ב בה הקים בימ״ד תפארת יעקב באיסט סייד, ובא״י בה גרה משפחתו. שאף להשתקע בארץ, ולהקים בה שיכונים חרדיים. נודע כחובב עתיקות וכתבי יד — אותם הוריש לבניו. נפטר בניו יורק ביום ד׳ חשון תשכ״ח. בצוואתו ביקש לזרז את קבורתו סמוך לפטירתו, ולכן התקיימה ההלויה בחצות הלילה (תופעה נדירה בארה״ב), בהשתתפות גדולי האדמורי״ם וקהל רב. ביזמת בניו שבאו שבוע לפני כן מא״י נהגו בכל לפי מנהגי ירושלים, בהסכמת ידידו האדמו״ר מסטמר שאף ביקרו בביה״ח כמה ימים לפני פטירתו.

רוב ילדיו נולדו בגליציה: א. פיגא זו׳ ר׳ יהושע מלביצקי, נכד לאדמור״י סלונים, לכוביץ וקרלין. גרים בירושלים עם ששת ילדיהם; ב. ר׳ מאיר מנתניה וב״ב; ג. רבי נפתלי בירושלים; ד. רעכיל זו׳ הרב שלום הלוי אייזיקוביץ נכד הבני״ש. גר בברוקלין כמנהל ת״ת סטמאר עם י״ד ילדיו; ה. מרים זו׳ הרב משה הלוי סג״ל דייטש ר״מ בלונדון, ולו י״א ילדים שנולדו בארץ; ו. הרב משה בירושלים; ז. חיה זו׳ ר׳ יהושע וגשל האדמו״ר מלנצוט בניו־יורק; ח. ר׳ חכם צבי מב״ב.

תפלה צו בעטען פאר געזונד, פאר אריכת ימים טובים, איבערהויפט ספעשיל צו בעטען פאר א קראנקען, ניו יארק תשי״א, 10, 10 עמ׳ צהובים מהודרים, יידיש ואנגלית. מעבר לשער השני הודעת הגבאי איך מתקשרים עם האדמו״ר מטשקובה, ואח״כ דברי האדמו״ר בענין התפילה.

תשובה אליו: דובב מישרים, ח״א, פח לירושלים בתרפ״ה (צ״ל בתרצ״ה).

מאיר וונדר, מאיר עינים, ב, 924.

ר׳ יעקב צבי ב״ר יצחק ישעיה **הלברשטם**
מסוכא (תרנ״ו — תש״ג)

נולד בשנת תרנ״ו לערך לאביו רבי יצחק ישעיה מטשכוב־קראקא. יד ימינו של אביו, בעל כשרונות, וניבאו לו עתידות. ייסד ישיבות ״דברי חיים״ בנשיאות אביו בקראקא סוכא וקשאנוב. נשא בתרע״ד את חיה שרה בת רבי אלעזר רוזנפלד מאושפיצין. מתרפ״ג רבה של סוכא על מקומו של הרב אלתר חיים קוזרניק. בהשפעת אביו גבר על המועמד השני ר׳ שלמה חתן הרב גולדברג מלימנוב, שהיה מרוצה בעיר ומקובל גם על חסידי בובוב. לחם בכל פעילות ציונית בעיירה. נסע רבות ללמוד בקראקא, וחשב להתקבל שם כדיין. משפחתו בת ז׳ נפשות נספתה בתש״ג הי״ד.

הנה בטח הגיע לאזני כת"ה שהו' אסיפה קטנה ביום ב' שבוע העברה בעיר טארנא, ועפ"י החלטה שהו' שם הסכימו יחד הגה"צ שליט"א ליסד וועד רבני מערב גאליציע וליקח חבל אח"כ בהאסיפה שתהי' בעיר לבוב לסייע במה דאפשר. ולאשר האסיפה הזאת היתה פתאומית בלי הכנה ולא הי' פנאי להודיע להרבה רבנים חשובים מגלילותינו ולבקשם שיבואו אל האסיפה.

ע"כ מבקשים אנחנו את כהדר"ג בשם הגה"צ שליט"א דגלילותינו שהיו באסיפה, לבא אל האסיפה הגדולה שתהי' אי"ה ביום ד' שבוע זה פ' וישב בעיר קראקא בשעה 5 בערב, אז נדברו יראו ד' איש אל רעהו ע"ד תקנות הוועד ובחירת מנהלי הוועד ובדבר תיקוו הרעפרעט בעניני הקהלות ובענינים שונים הנוגעים לחיזוק הדת.

הק' משה ליפשיץ הק' אשר אנשיל יצחק זעלטענרייך הק' יעקב צבי הלבערשטאם
אבד"ק בריגל אבד"ק וואדאוויץ אבד"ק סוכא

שליש הוצאה יהי' הנחה מז הבאהנדירעמציע ושני שלישים יחזור הוועד לכל הנקראים לקראקא ברצוא ושוב.

מי שאין לו אכסניא יודיעה נא להודיע להבית לפניו אכסניא.

היות שלפי השמועה לא ינעם למנגדי היראים אסיפות הרבנים הז בקראקא והז בלבוב ויש לחשוש שלא יעשו איזו ערמה להרוס האסיפות כאשר כבר נזרק מפי אחד מהם שיוכלו להרוס האסיפות ע"י פאשקעוויל או ע"י תחבולה אחרת, ט"כ איז להשגיח על שום דבר כי בעזה"י לא ישונה. והשי"ת יגמור בעדינו ובעד כל אחינו בני ישראל לטובה.

Nakładem Rabina Lipschütza w Brzesku. — Drukarnia M. Lenkowicza w Krakowie.

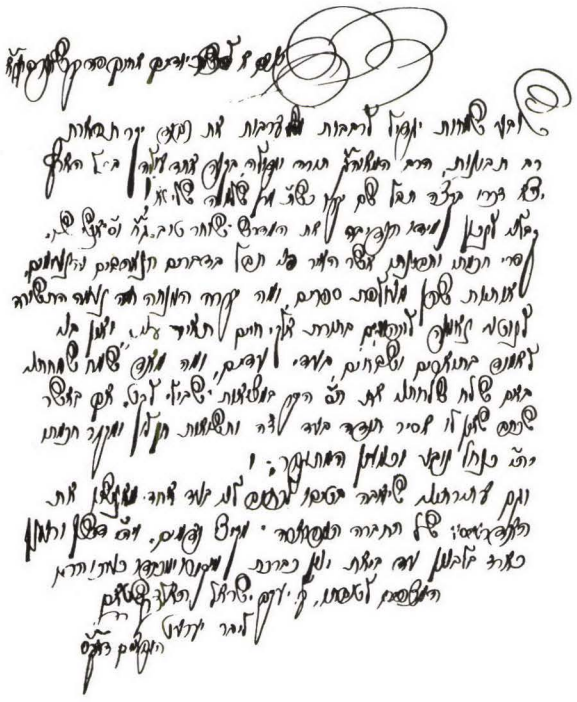
הזמנה מודפסת לאספת רבנים ליסוד ועד רבני מערב גליציה שנועדה לקראקא ביום ד' וישב (תרפ"ח?), בחתימת הרב משה ליפשיץ מבריגל, ראא"ז זלטנרייך מוואדאוויץ, והרב יעקב צבי ה"ש מסוכא

ילדיו: א. ר׳ חיים הי״ד. אירס את בתו של רבי חנה מקולושיץ; ב. דבורה ילידת תרפ״ג. מתש״ו בארה״ב. נישאה לרצ״א שפירא; ג. סימא ילידת תרצ״א. באה עם אחותה לארה״ב, ונישאה בתשי״ד לר׳ יעקב פרייסער. ילדיהם: יונתן צבי, אוריאל, חיה מלכה; ד. ברוך הי״ד, נולד בתרצ״ד עם תאומו: ה. ר׳ אשר. נשא בתשכ״ז את רינה אנגל, וילדיהם יעקב צבי, משה ברוך, חיים יצחק, מנחם; ו. ר׳ יחזקאל דוד, נולד בתרצ״ה.

ספר ורוביצה, 434-436; רבה״ק מצאנז, ח״ב, תכ-תכא, עם תמונתו.

ר׳ יעקב ישראל ב״ר משה **הלברשטם**

בנו של ר׳ משה מקשאנוב. השתתף משם עם אחיו ר׳ חיים נחום באהל מועד תרנ״ט. עבר לגור בציעשינוב משנשא את בת ר׳ אברהם העניך זילביגר, ואח״כ התישב בירוסלב. ילדיו: א. ר׳

כתב־יד וחתימת ר׳ יעקב ישראל ה״ש ור׳ ליבר יערעט גבאי קנין ספרים בקשאנוב בבקשה מר״ש בובר לשלוח לשם את ספריו

ליביש הי״ד חתן ר׳ פיביש הלפרין מברזן; ב. ר׳ יוסף. נשא את הינדה בת דודו ר׳ יוסף אלימלך ה״ש, נשיאת ויצ״ו בישראל; ג. ר׳ דוד חתן הנגיד ר׳ יוחנן וולף בקראקא; ד. הלה זו׳ עו״ד יוסף טרצ׳בסקי בגרמניה ובתם; ה. פרל זו׳ ר׳ משה בנק

בניו יורק וילדיהם; ו. לוטקה זו׳ ר׳ אלכסנדר זילברמן, בישראל עם שתי בנותיהם.

תשובה אליו: אבן יקרה, תנינא, קכה.

ר׳ יצחק ב״ר חיים **הלברשטם**

מקראקא (תק״ע—תר״ם)

נולד בברודי בשנת תק״ע (וי״א תקס״ח) לאביו ר׳ חיים מקומרנא. נשא את ייטל בת הגביר ר׳ זלמן בורנשטיין מויליצ׳קה, ועבר לגור שם. למד אצלו עם דייני קראקא ר׳ משה חריף גולד״ס בוקסבוים ור׳ יוסקי צנזר. התישב בקראקא, והתפרנס בעושר מניהול הבנק של המשפחה, יחד עם גיסו רד״ב מייזלש, ור׳ ישראל אהרן בורנשטיין, עמו למד שיעורי עיון כל יום במשך הרבה שעות רצופות. שלט בלשונות גרמנית, צרפתית, לטינית ופולנית. בעל ידיעות כלליות, נעים המידות, ומנכבדי הקהילה. למרות מסחריו הרבים היה שקוע בעולמה של תורה, ובמיוחד בשנותיו האחרונות. הירבה במעשי צדקה, חסד, והכנסת אורחים. נפטר ביום ג׳ כ״ז אדר תר״ם. בהלויתו למחרת הספידוהו דייני העיר. הניח בנים ובנות, ובכורו הוא ר׳ שלמה זלמן חיים (שזח״ה).

חדושי הריטב״א עמ״ס נדה, ווין, דפוס אלברט דעלא טורה, תרכ״ח, ד, נז ד׳. ההדיר את הספר לפי כת״י נושן, אותו קנה בנו ותלמידו שזח״ה מר׳ נחמן נתן קורוניל יחד עם עוד כתבי יד של ראשונים, והתכוין להוציא גם אותם לאור. הבן כותב בהקדמתו, שכתב היד נמסר לר׳ זלמן כ״ט (כוכב־טוב, שטרן) להעתיקו בסדר נאות מתוך הבנת הענין, וכן לר׳ יחיאל מיכל הלוי שנגוט דומ״ץ ביליץ לצירוף הגהותיו (נא:—נב:). המהדיר קיבל הסכמות מקרוביו: ש״ב השו״מ, עם ד״ת להוכיח שהחידושים מהריטב״א; דודו של שזח״ה רד״ב מייזלש אב״ד ווארשא לב״ג; מח׳ מהררש״ס (אני מכירו ביותר... כי הוא משלומי אמוני קריתנו, וידעתי צדקתו ויראתו כי כל כונתו לשמים); בד״צ דקראקא: ר׳ אברהם נ״ה יענער, ר׳ אברהם מאיר גרייווער, ור׳ אלעזר צבי ראבין. נספח בסוף — ספר הזכרון מהריטב״א, עם הקדמת שזח״ה.

שיח יצחק, פלפולים על פרשיות התורה, לעמבערג, בנו שזח״ה, דפוס ראז״ו סאלאט, תרמ״ב, ד, מח ד׳. הסכמה מרמ״י הורביץ מסטניסלב אחי אמו של המחבר: ראיתי כי יש בהם דברים של טעם, וגם ידעתי את כבוד אביו, כי היה לו ארבע ידות בלימוד בפלפול וסברא מכפי אשר מעיד עליו המחברת הלז. המדפיס בהקדמתו החתומה בר״ת: אזובי, מספר בשבחי המחבר, ומוסר כי יתר כתביו היו מפוזרים, ורק כרך זה היה מוכן לדפוס.

מ.מ. קראנען, עברי אנכי, ו׳ ניסן תר״ם, רג; פיבל הירש וטשטיין, המגיד, כ״ד אייר תר״ם, 146; ספר קראקא, 99.

ר׳ יצחק ב״ר משה הלברשטם

מברוקלין (תר״ס׳ — תש״ד)

בנו של רבי משה מברדיוב. היגר לברוקלין, ונפטר ער״ה תש״ד. נשא את חנה בת ר׳ יהושע שפירא אב״ד ריבטיטש, נפטרה ד׳ אייר תש״י. ילדיו: א. ר׳ חיים משה. בנו ר׳ ברוך אריה נספה בשואה. נשא בזיוו״ש את מירל בת ר׳ אברהם דוד רובין; ב. ר׳ ברוך, נפטר בברוקלין י׳ חשון תשל״ד. נשא את הענא בת ר׳ דוד ב״ר יוסף שפירא אב״ד דינוב, ולהם נכדים מבניהם ר׳ דוד, ור׳ יצחק בקליפורניה; ג. ר׳ יוסף. נשא את בילה פרידמן, וילדיהם: 1. חנה זו׳ ר׳ אריה גרף; 2. ר׳ דוד וילדיו; 3. לאה; ד. ר׳ טוביה מו״ל תורת בני ישששכר; ה. מרים רבקה. נספתה עם בתה ראצע ראכל ובנה יהושע הי״ד. בעלה רצ״א ב״ר חיים יוסף ט״ב נפטר בסמרקנד י״ח אדר תש״ב; ו. פעשע. בעלה ר׳ שמעון טננבוים ובנם יחיאל נספו הי״ד.

ר׳ יצחק ישעיה ב״ר חיים הלברשטם

מטשחויב וקראקא (תרכ״ד — תש״ג)

נולד בשנת תרכ״ד כבן זקונים לרבי חיים מצאנז. אביו אמר שחתר בכל העולמות בחיפושיו להמשיך לו נשמה קדושה ונישאה, מוסר לו את כוחו לפעול ישועות, ואם יזכה לגדלו, יהיה ראוי למלא את מקומו. מל אותו בעצמו אחרי תכונה רבה ומיוחדת, וקרא לו ע״ש רבי איציקל הורביץ מאה״ו ורבי ישעיה מפשדבורז. כשעמד פעם בחלון מול הדב״ח בעת עריכת השולחן בתוך מאה נכדים ונינים, שאל האב מיהו הילד הזה שפניו מאירות כל כך. לבקשת הדב״ח נטלו עמו פעם רבי דוד מדינוב לקרעניץ, ושניהם העידו עליו שיהיה בעל מופת.

מגיל שש נתחנך אצל אחיו ר״ד מקשאנוב, רי״ש משינאווא, ור״ב מגורליץ. בגיל רך אירס את פרידה בת רבי יחיאל השל האדמו״ר מקריליביץ, חתנו של מהר״י מבלז ונכדו של האוהב ישראל. המהר״י בא לצאנז לאירוסין, והחתונה היתה בבלז אחרי פטירת הדב״ח. סמך שם לשולחן חו״ז, ולמד ביחד עם בנו המהרי״ד. חו״ז אמר עליו כי טרם ראה בן שידמה לאביו בצורה כה מושלמת, ומאז נהגו בו שם כולם כבוד רב. עוד אמר המהר״י שאין לנו מושג באיזו קדושה הוליד הדב״ח את בניו, ובמיוחד את אלו שנולדו בזקנותו. גם בעל ״בית אהרן״ מקרלין הפליג בחשיבותם.

זוגתו נפטרה בדמי ימיה בהניחה בן ושתי בנות: א. רעכל דבורה זו׳ רבי חיים יצחק טברסקי בראי״ה האדמו״ר מלויעב; ב. ר׳ חיים מטשכויב בניו־יורק; ג. הענא זו׳ רמ״מ ה״ש ב״ר אריה ליבוש ממושינא. נשא בשנית את אסתר בת רבי יעקב צבי האדמו״ר מפוריסוב בעל ״עטרה לראש צדיק״, אחרי שנתאלמנה מבעלה ר׳ ירחמיאל ב״ר משה יוסף ט״ב אב״ד אויהעל. במעמד החליצה ישבו הרבי משינאווא ור׳ דוד מקשאנוב חותן הנפטר, והיא הביעה את הסכמתה לשידוך. גם מהר״י מבלז נתן את הסכמתו. ממנה נולדו לו: ד. ר׳ יעקב צבי אב״ד סוכא; ה. ר׳ יחזקאל שרגא חתן רב״צ מבובוב. בשלישית נשא את הינדה בינדיגר (או פרנס).

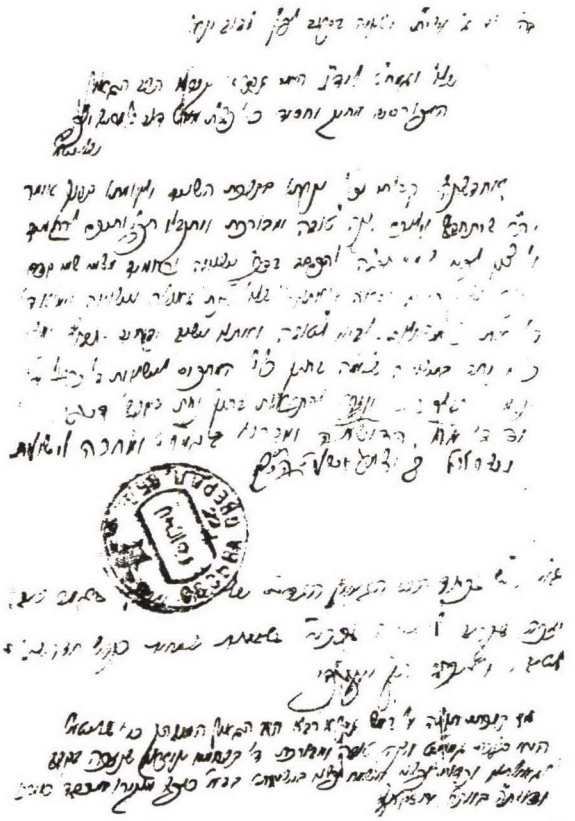

רבי יצחק ישעיה ה״ש עם נכדו רבי משולם זישא טברסקי והרב ברוינפלד מקראקא

מגיל י״ט אב״ד טשכויב, ועל שמה נקרא. אחיו הרבי משינאווא נסע עמו להכתרתו. סבל שם מתיגרת יד תקיפים, בגלל עמידתו על קודשי הדת. בניסן תרנ״ג עזב לסטמר, ואח״כ קבע את מושבו בקראקא, וגם על שמה נקרא. בטשכויב נתקבל על מקומו ש״ב רבי יעקב שמשון קנר מחשובי חסידיו. בקראקא פתח בימ״ד משלו, חסידי צאנז־שינאווא התפללו אצלו, והיה אהוד בכל שדרות הציבור. כל החסידים בעיר כיבדוהו ונכנסו אליו לפחות אחת בשנה, לרבות חסידי גור ורדומסק. כל ימיו היה חלוש, ואעפ״כ לא ויתר על שיעוריו הקבועים, עריכת שולחנותיו, וריבוי פעולות צדקה וחסד. סדר יומו היה גדוש שיעורי תורה, ורק לעתים נדירות התפנה לשיחות קודש וסיפורי צדיקים. לא הרבה לומר דברי תורה,

ובסעודה השלישית לא אמר כלל. פעל רבות למען עניי א״י, והשתדל כי הרב משה שרייבר ייבחר על מקום אביו הרב אברהם חיים דוד. כל ימיו היתה לו זיקה לאביו, ראהו בחלומות, ואמר שילך אליו להתפלל. גר ליד בית־חולים, וכמעט לפני כל ניתוח באו לבקש את ברכתו, והוא האציל מכוחו של אביו. בעיר צומת עסקים כקראקא, אין מספר ליהודים שבאו לבקש ממנו ברכה לעיסקותיהם. מופתים רבים סופרו עליו. אורחים רבים סעדו לשולחנו. בשנת תר״ץ יצא נגד אפית מצות מכונה בעיר בה היתה גדולה השפעת אביו. מהר״ש ענגיל עודדו בכך, ואף כתב בענין זה לאב״ד בשו״ת מהר״ש, ח״ז, קיח-קיט. בעלי המכונה שעמדו במרים, יצאו בסוף בהפסדים עצומים.

בידידות רבה היה עם האב״ד ר׳ עקיבא קורניצר. גדולי ישראל שנזדמנו לעיר הלכו לבקרו, וביניהם ר׳ שמעון ז׳ליחובר משגיח דיח״ל. בידידות נפש היה עם רבי ישראל הגר מויזניץ. רבי חנה מקולשיץ נסע אליו כל שנה לשבת שירה. בשבת נוספת שעשה בקראקא השתדל לכוין לקבל ממנו שיריים, באומרו כי בפנימיות דפנימיות הוא עולה על יתר אחיו.

גלויתו האחרונה של רבי יצחק ישעיה הלברשטם מיום ג׳ עשי״ת תש״א אל רד״ב ווידנפלד אב״ד טשעבין בברכת השנים. בשולי הגלויה מוסיפים דברים בניו הרבנים יעקב צבי ויחזקאל שרגא

לכבוד רב זכה אצלו רבי יואל ט״ב האדמו״ר מסטמר. פעם ביקרו האדמו״ר מחנטשין, וכשיצא אמר כי נראה, שלו מסר הדב״ח את הנהגת הפשטות.

בתחילת שנת ת״ש עבר ללמברג עם משפחתו בתוך זרם הפליטים. המשיך כאן בעבודתו בקודש, ועודד את הגולים. כל ימי השלטון הסוביטי נעשו השתדלויות רבות שלא ישולח לסיביר. בעת הכיבוש הנאצי נדד ממקום למקום, עד שהגיע לגיטו בוכניה בו היה ריכוז גדול של אדמורי״ם. סירב שיצילוהו לבדו בלי בני משפחתו. האדמו״ר מסטמר השתדל בהצלתו והוכיח לו שעל פי ההלכה מותר לו להתחפש לגוי, אלא שבינתים נעשה מאוחר לבצע את התוכנית. הסתתר בבונקר גדול, וכאשר נתגלה הוציאו הנאצים את כל יושביו להורג ביום ג׳ אלול תש״ג. יש מוסרים בטעות כי היה זה בכ״ו תמוז, והנאצים הוציאוהו לשריפה בככר השוק כשהוא עטוף בטליתו של אביו, יחד עם רבי יצחק פרנקל האדמו״ר מוליפולי, ר׳ חיים ברוך רובין אב״ד וישניצא, ועוד. לפנות ערב יצאו יהודי הגיטו ללקט את עפר הקדושים, והביאום לקבר ישראל. האסון נודע בהונגריה, ועורר אבל כבד. בשואה אבד גם קובץ של תורותיו שנרשם ע״י מקורביו ממה שאמר בשבתות, ומדי פעם היה מעיין בו. הסכמותיו פזורות בספרים רבים.

מכתביו בתשובה כהלכה, קד ע״א, ובתיקון עולם, ח״ב. חתם נגד ייסוד בתי ספר לצעירים. שנים ממכתביו בתר״ץ נגד קופסאות יח״ל, בלוח זכרון תרצ״ז.

אלה אזכרה, ד, 162-166; אדמורי״ם שניספו בשואה, 161-163; ארזי לבנון, סה-סו; רבה״ק מצאנז, ח״ב, תא-תכג.

ר׳ יצחק שלום ב״ר מנחם בנימין בן־ציון רוטנברג — **הלברשטם**

מברוקלין (תרע״א — תשל״ד)

נולד בשנת תרע״א לאביו ר׳ מנחם בנימין בן־ציון אב״ד ווידיסלב בברוקלין. סייע לאביו בהדפסת ספריו, וכתב את תולדותיו. רב בברוקלין עד לפטירתו בתשל״ד. ילדיו: אהרן וצפורה איטה.

ר׳ יקותיאל יהודה. כל בעלי שם זה נקראו גם בשם ר׳ זלמן ליב, כמו הייטב לב.

ר׳ יקותיאל יהודה ב״ר אריה ליבוש מרדכי **הלברשטם**

משינאווא (תרנ״ג* — תש״ג*)

בנו של ר׳ אריה ליבוש מרדכי ב״ר משה ב״ר יחזקאל שרגא משינאווא. נשא בתרע״ב את בתו של ר׳ שמואל שפירא אב״ד רעדים. מתרצ״ב ממלא

מקום אביו כאדמו״ר משינאווא. גר בצאנז. נספה בשואה עם משפחתו הי״ד.

ר׳ יקותיאל יהודה ב״ר משה **הלברשטם**
מדולינא (תר״ס׳ — תש״ב)

בנו של ר׳ משה שנפטר בצעירותו על פני אביו ר׳ אשר מאיר אב״ד בוכניה. חתן ר׳ יהושע ה״ש אב״ד ואדמו״ר בדולינא, וסייע לו שם ברבנות. נספה בביתו הי״ד. נודע כת״ח מובהק, ומתר״ץ פירסם מאמרים רבים בהלכה ובאגדה בירחון בית ועד לחכמים (סטמר). שלושה ספרים הדפיס אצל ר׳ נטע קרוננברג בבילגוריי:
שומר שבת, הלכות שבת בקיצור שחיבר ר׳ דוד לידא אב״ד אמשטרדם, נדפס שם בתס״ז, וצורף כעת בשוליו מרי״י **מנחת שבת**, לקט דינים מהפוסקים ראשונים ואחרונים עם הערות, תרצ״ג, 64 עמ׳. בראש הספר: הסכמת המגיד מקוזניץ שבגנזיו היה עותק נדיר של הספר, ומסרו להדפסה לאחים ר׳ אברהם יצחק ור׳ ראובן ליב מ״ס מזולקווא; הקדמות מהמחבר בהיותו אב״ד מגנצא, ומחתנו ר׳ ירוחם ב״ר מנחם המודה לעוד חתן: ר׳ אברהם ב״ר אהרן שמימן את ההדפסה. בסוף: מפתח אלפביתי של ההלכות, וקונ׳ שיורי מנחה — השמטות והוספות של דינים נחוצים.
קיצור שלחן ערוך על הלכות שבת, וסביבו **מנוחת שבת**, לקוטי דינים שכיחים, ובסימן פ׳ מעט לקוטים מרי״י ה״ש מדולינא, תרצ״ד, ב, עב ד׳. המסכימים: ר׳ מרדכי רוקח אב״ד בילגוריי (נלקטו ע״י אברך אחד מופלג בתורה ויראה החפץ בעילום שמו); ר׳ חיים אב״ד קרעשיב, ומעת שנשרף הונו ורכושו גר בבילגורייא (מעיד אנכי אשר האברך אשר ליקט את החיבור הקטן מנוחת שבת הוא בקי בטיב הוראה, ויש לו סמיכה מאת רבנים גדולים ומובהקים אשר העידו שראוי לסמוך עליו, ואינו רוצה לפרסם שמו). כתב על כך הרב שלמה יעקובוביץ, תגים, א, 100-102.
הנהגות אדם, דיני ומנהגי האדם מבוקר עד ערב ובכל השנה עפ״י שו״ע, האר״י והשל״ה, מאת הרב יהודה ליב ליפשיץ. היה בגנזי רבי דוד אופנהיים מפרג, ונוסף כעת בשוליו **אורחות אדם**, לקט מהפוסקים, זוה״ק, גורי האריז״ל ותלמידי הבעש״ט, תרצ״ו, 192 עמ׳. מדף צב. קונ׳ יאר נתיב, השמטות והוספות לאורחות אדם.

ר׳ יקותיאל יהודה ב״ר צבי הירש **הלברשטם**
מקלויזנבורג (נו׳ תרס״ד)

נולד ברודניק בשנת תרס״ד לאביו רבי צבי הירש. למד מפי רד״צ זהמן ראב״ד דוקלא, נחשב כתלמידו המובהק, ונסמך ממנו. הסתופף בצל הרבי מאוסטרובצה שחיבבו מאד, והסמיכו להוראה.

קהל רב נאסף ברוזוודוב בשנת תר״ץ לערך לקבל את פני רבי יקותיאל יהודה הלברשטם אב״ד קלויזנבורג (באמצע עם המגבעת הרחבה)

ברכו שיזכה לכתוב תשובות להלכה, וביקשו שישאר אצלו לסדר לדפוס את כתביו המרובים. כמו״כ נסמך מר״מ אריק שהשתעשע אמו בד״ת, ומר״ש ענגיל שהתפעל מידיעותיו. בידידות נפש היה עם רא״י פריינד אב״ד נאסאד, ואהבתם היתה כמים הפנים אל פנים. נשא בתרפ״א את חנה בת העצי חיים מסיגט, והשתלם אצלו כמה שנים בתורה ובעבודה. מתרפ״ו אב״ד היראים בקלויזנבורג, ועל שמה נקרא. על פעולותיו לביצור חומות הדת בעיר כתב ר׳ ירמיה טסלר בספרו זכור ואל תשכח. נתקבל לרודניק על מקום אביו, אבל בגלל המצב באירופה לא עבר לשם. כל שנה היה נוסע לרודניק לקיים מצות כיבוד אם.

בשנות השואה עבר ז׳ מדורי גיהינום, ואיבד את זו׳ וי״א ילדיו הי״ד. בגיטו שבעירו לא ויתר על אף דקדוק קל, למרות התנאים הקשים. בהגיעו לאושוויץ התענה בעבודות פרך, ויהודים השתדלו להיות בעזרתו. נשלח עם עוד יהודים לגיטו וורשא, לפנות את הריסותיו אחרי המרד. משם נשלח למחנות מילדורף ופלדפינג שבגרמניה, ושם שוחרר. כל אותה התקופה לא חילל שבת, לא טעם מאכלות אסורות, והניח תפילין בקביעות.

שבור ורצוץ חש לשיקום ההריסות הרוחניות. אסף וגידל יתומים ונערים, ייסד רשת ישיבות שארית הפליטה, והעמיד דור של אברכים שומרי תורה ומצוות. עבודתו ההירואית בין יושבי המחנות בגרמניה הפיחה רוח חיים בניצולים האומללים, וזכתה להערכה רבה מאת השלטונות האמריקאים. בתחילת תש״ז היגר לארה״ב, ושלח סכומים עצומים להחזקת הישיבות. השתדל להביא את אברכיו לארה״ב, והקים שם מחדש מוסדות תפארה בויליאמסבורג, ומחורף תשכ״ח ביוניון־סיטי שבניו־ג׳רסי.

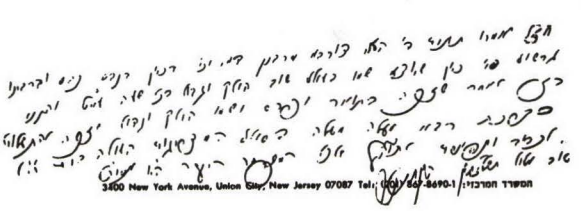
מצודתו היתה פרוסה להקמת מוסדות חינוך גם במקומות שונים בא״י. בתשט״ו בא לביקור בארץ, ושנה לאחר מכן הקים את קרית צאנז בנתניה. בתש״ך עלה לגור בקריתו החסידית, עתירת מוסדות התורה והחסד. גולת הכותרת שלהם היא ישיבת צאנז והמתיבתא, בה אמר מדי יום שיעורים לתלמידים, והעמיד לגיון של חסידים ת״ח שרבים מהם בעלי הוראה, וגם בדור הקודם היו חידוש. כמו״כ הקים כולל, ישיבה קטנה, ת״ת לבנים, ובתי״ס לבנות מכל הגילים. פתח בית אבות לקשישים, מוסד ליתומים, ושאר מוסדות הציבור הדרושים לתושבי הקריה. במאמצים רבים עלתה לו הקמת ביה״ח ע״ש לניאדו, המשמש כדוגמא ומופת ברמתו הרפואית, אוירתו החרדית מתוך שמירה קפדנית על קיום ההלכה, ורוח חסד השפוכה בין כתליו. עוד הקים את קרית צאנז בירושלים, ותיכנן גם בטבריה ובבאר שבע. מרכזים של חסידיו פעילים גם בב״ב, פ״ת, ת״א, חיפה, צפת ובאירופה.

אבן שואבת לכל מבקשי השם הרואים בו דמות של גאון וצדיק מהדורות הקודמים, ובבואת עבודתו של זקנו הדב״ח. לן בעומקה של הלכה יומם ולילה, משיב לשאלות הלכה מכל עברים, ומרבה בפלפולי אורייתא בישיבתו, בשבתות, ובכל מאורע ציבורי. תפילותיו ועבודתו נמשכות שעות רצופות בתחנונים כבן המתחטא לפני אביו, ובלימודי זכות על ישראל עם קרובו. עמוד החסד בצורות ובאופנים שונים, ורבות פעולותיו להשבת לב ישראל לאביהם שבשמים.

מילדיו בזיוו״ר: א. ליפא׳לי בכורו, למדן חריף, ומחדש באורייתא בעמקות; ב. חיים צבי; ג. משה. על שמו הוקמה ״קרן תורת משה״ להענקת פרסים, מכשירים רפואיים ועזרה לחתנים. אחרי המלחמה נשא את חיה נחמה בת ר׳ שמואל דוד אונגר אב״ד ור״מ ניטרא. ילדיו: א. ר׳ צבי אלימלך אב״ד קרית צאנז; ב. ר׳ שמואל דוד, רב ור״מ קהל חצר הקודש בבורו־פרק; ג. לאה. נישאה בתשכ״ז להרב שלמה גולדמן, בנו של ר׳ מרדכי האדמו״ר מזוויהל וראש ישיבת צאנז ביוניון־סיטי, ארה״ב. דברי תורה ממנו בקובצי ישראל סבא מחוברת מ״ב; ד. חיה מינדל. נישאה בתשכ״ט להרב דוב ברל ב״ר משה וייס, ראש הכולל ביוניון־סיטי ורב קרית צאנז בירושלים, ולהם ב׳ בנים וג׳ בנות. ד״ת ממנו בישראל סבא (מח׳ מ׳); ה. הינדא חנה. נישאה בתשל״ח לר׳ אפרים פישל ב״ר יוסף זונדל מוטצען, מצאצאי הזרע יצחק, ר״מ בישיבה ביוניון סיטי, ולהם בן: אהרן; ו.יהודית, נולדה באייר תשכ״ד ונקראה ע״ש אמו של רש״ד אונגר; ז. שרה אסתר באשא, נולדה בתמוז תשכ״ח.

רק מעט נרשם ממעינות חידושיו של פה המתגבר בתורה. רובי כתביו מלפני החורבן אבדו בשואה. פה ושם נעשו נסיונות לרשום את תורותיו, בעיקר בבטאוני צאנז. תשובותיו להלכה דברי יציב מסודרות לדפוס.

דברי תורה שנאמרו בר״ה שבת תשובה ויו״כ תשט״ז, בשכפול, ע״י ביהמ״ד דחסידי צאנז בירושלים, כח עמ׳. נרשמו ע״י אחד השומעים,

כתב ידו וחתימתו של האדמו״ר מקלויזנבורג

וכשהראם לאדמו״ר אמר שקרובים למרכז הכוונה, אך לא ממש כהוויתם. **קובץ דברי תורה** לימים הנוראים שנאמרו בשנתיים האחרונות, ב״ב, שכפול רי״מ שטאובר, מנ״א תשי״ט, ב, ס׳ עמ׳. ״תלמידי ישיבת צאנז״ המוציאים לאור, כותבים בהקדמתם שזהו המשך לחוברת תשט״ז.

דעת תורה, בענינים הנוגעים ליהדות החרדית (שיחה שנתפרסמה בדגלנו), ברוקלין, ועד שארית הפליטה, תשי״ז לערך, 7 עמ׳.

קובץ אגרות קודש, תלמידי ישיבת צאנז, שכפול שטויבר בב״ב. קובץ א, ניסן תשי״ח, ב, כז עמ׳, אגרות א-טו; קובץ ב, אד״ר תשי״ט, כח עמ׳, אגרות טז-כב מהשנתיים האחרונות, הקדמה; קובץ ג, כסלו תש״ך, ב, לב עמ׳, אגרות כג-כט. לפי ההקדמה יוצא לאור לכבוד עלית האדמו״ר לארץ. כל האגרות במהדורה שניה משוכפלת, בפורמט גדול ועם פתח דבר, קרית צאנז תש״ל, ג, מח ד׳. מהד׳ ד׳ מתוקנת בתשל״ב ע״י התאחדות התלמידים.

תוכן דִבְּר התורה שהשמיע במעמד רבבות ישראל שנקהלו בר״ח אד״ב תשכ״ב לרגל יובלה החמישי של קרית צאנז, 14 עמודי שכפול. משא על מצב היהדות והדרכים לחיזוקה. יו״ל ע״י ועד המכינה להקמת ועדת ביצוע להחלטות הכנס!

ישראל סבא, ירחון מוקדש לתורה ולירא׳ת ד׳ טהורה ברוח ישראל סבא, קרית צאנז, מערכת ועד החינוך שע״י ועד שארית הפליטה העולמי, דפוס אשל או זהר בת״א, בכל חוברת לב עמ׳. בראש חוברת א׳, אייר תשכ״ב, מכתב התחזקות מהאדמו״ר להופעת הירחון. בהקדמה נאמר שזהו המשך לירחון בשם זה שיצא לאור ע״י ישיבת שארית הפליטה בברוקלין. עיקרה של כל חוברת דברי תורה מהאדמו״ר בפלפול, הלכה, אגדה והדרכה, תשובות וילקוט שושנים. אח״כ חידושי הרמי״ם ורבנים, ותלמידי הישיבה במדור תפארת בחורים. כמו״כ מדורים לחדשות ממוסדות החינוך, קרית צאנז, שארית הפליטה, חסידי צאנז בעולם וברכות. אחרי חו׳ כח במנ״א תשכ״ד, חלה הפסקה עד חו׳ כט בשבט תשכ״ח. המערכת הודיעה כי מעתה ישולב כאן גם החומר של ירחוני חינוך צאנז ונתיב ניטרא שפסקה הופעתם. החל מכרך ו׳ מפתחות שנתיים. בגליון המאה מכתב ברכה מהאדמו״ר. בהקדמת המערכת סוקרים מפעלי צאנז הספרותיים. בתוכניתם להוציא לאור הגדה של פסח עם לקט שושנים מהאדמו״ר, ותשובות ופלפולים ממנו לפסח בקונ׳ פסח כהלכתו. הופיעה חוברת קח-קט אב-אלול תשל״ד, ולא יסף.

בתשכ״ד היתה התעוררות להופעת כמה בטאונים, בדפוס אשל וזהר ת״א, כל חוברת בת טז עמ׳: **חנוך צאנז** ע״י מוסדות חנוך צאנז, חוברות א-ח, בחודשים טבת-אב תשכ״ד. בהקדמת המערכת מבוארות מגמות הירחון, שיעסוק בעניני חינוך והדרכה בדרך חסידות צאנז. כלולים בו ד״ת וילקוט שושנים מהאדמו״ר, עניני אמונת חכמים, תולדות צדיקים ומכתביהם, וחדשות צאנז. בחוברת ג׳ דברים לדמותו של ר׳ ברוך יצחק פריינד, מזקני חסידי צאנז בירושלים.

נתיב ניטרא, בטאון תלמידי ישיבת ניטרא, קרית צאנז. חוברות א-ח בחודשים טבת-אב תשכ״ד, חוברות ט-י בחודשים אדרים ומנ״א תשכ״ה, חו׳ י״א בחנוכה תשכ״ו. בהקדמת המערכת נאמר שהירחון הוא יוזמת תלמידי הרב שמואל דוד אונגר הי״ד אב״ד קרומפך טירנוי וניטרא, שהחליטו להקים בקרית צאנז את ישיבת מהרש״ד על שם רבם. עיקרה של כל חוברת ד״ת מרש״ד, תולדותיו, צוואתו, תמונותיו, ד״ת מתלמידיו השונים, ומחתנו האדמו״ר. כמו״כ חדשות ישיבת מהרש״ד וקרית צאנז, ותולדות גדולי ישראל. נכללו תולדותיהם של: ר׳ דוד דייטש בעל ״אהל דוד״ (חו׳ ה-ו), ר׳ שמואל רוזנברג מאונסדורף (ו-ט), ור׳ נתן אדלר (ט-י).

עדות המזרח, בעריכת הרב יעקב בן שושן ר״מ בישיבת מהרש״ד, חוברת אחת, ניסן תשכ״ד, ח׳ עמ׳. כולל הקדמה קצרה מהמערכת, דברי האדמו״ר וראש הישיבה על שילוב עדות המזרח וקירובם לתורה, דברי המדריך ר׳ חיים חנינא והתלמיד משה בוזגלי.

יהודית, ירחון מוקדש לחנוך הבנות ברוח היהדות הנאמנה, קרית צאנז וברוקלין, ועד ״נשי שארית הפליטה״. הופיעו חוברות א-ז בחודשים שבט-אב תשכ״ד. בראשונה הקדמת המערכת. המדורים הקבועים: מכתבי הדרכה מהאדמו״ר (בחו׳ ב׳ ראיון שהעניק ל״דבר״), סיפורי חסידים, נשים צדקניות (מאמהות המשפחה), דברי התלמידות, התכתבות עם ארה״ב ביידיש, וחדשות מהמוסדות.

השקפת ישראל סבא, מורה לנבוכי הזמן הדרך ילכו בה והמעשה אשר יעשון ברוח ישראל סבא, קרית צאנז, מערכת ״ישראל סבא״, תמוז תשכ״ט, ח׳ עמ׳. הקדמת המערכת על מטרות במה זו. כולל: א. בירור שיטת ר״ת בענין בין השמשות; ב. שנאת עולם לעם עולם. התקוה להמשך נתגשמה בהופעת ״יהדות״.

יהדות, בטאון היהדות הנאמנה, (קרית צאנז), מכון ״ישראל סבא״, דפוס זהר בת״א. החל להופיע כירחון בתמוז תשל״א, ואח״כ ללא ציון חודש ההופעה. 1-2 בתשל״א, 3-9 בתשל״ב, 10-11 בתשל״ג. בכל חוברת 16 עמ׳ והקדמת המערכת. מובע בהן יעוד הבטאון כבמה רעיונית לחיזוק

האדמו״ר מקלויזנבורג בארה״ב. מימין יושב האדמו״ר מרימניץ

האמונה והמאור שבתורה, לפזר מהשקפה תורנית את הערפל והטישטוש של כלי התקשורת, להחדיר הכרה צרופה, גאון ועוז יהודי, וידיעה איך להשיב למינים. כולל את הרצאות האדמו״ר בעניני השעה, פרקי חינוך והדרכה, אמונת חכמים, ממקור ישראל, תגובות ומכתבים וחדשות צאנז.

סדר הקרבנות, האושפיזין וההקפות ע״פ נוסח צאנז, עם לקט שושנים מהאדמו״ר, לוקט וסודר ע״י ר׳ אברהם ברוך וינקלר, קרית צאנז, התאחדות התלמידים, דפוס זהר בת״א, תשל״א, קצב עמ׳. בהקדמת המסדר כותב שהנוסח הוא כמנהג חסידי צאנז בצפת, ונדפס עתה לראשונה. לבני חו״ל צוין בכוכב מה ששייך לשמיני עצרת בלבד. ד״ת מהאדמו״ר גם בראש **המדרש והמעשה**, א, תשל״א, ז-כט, ובקובץ **שבת בשבתו** (תשובה, פלפול, הדרכה), תשל״ג, ה-כז, קנד-קסה.

יהי אור, קובץ ד״ת בהלכה ואגדה ליומין דחנוכה שנאמרו בהאי שתא במתיבתא צאנז ביוניאן סיטי, (קרית צאנז), מכון ״ישראל סבא״, תשל״ג, ק׳ עמ׳, עם פתיחה קצרה. בסוף: התוכן ותפלה לחנוכה מהבני״ש.

בדיבוק חברים, קובץ פלפולים והערות במסכת ב״ק שנאמרו בחבורה בדיבוק חברים מקשיבים ע״י תלמידי ישיבת צאנז בזמן החורף תשל״ה. ערכו וסידרו לאור יחיאל בוים ושלום שטמר, בהוצאת אוצה״ס שליד הישיבה, צג עמ׳. נאמרו ע״י תלמידים בני טו-טז, במסגרת מה שהונהג בישיבה שמדי שבוע יאמר בחור אחד דברי חידוש.

צאנז, תורה עבודה וגמילות חסדים, בטאון איגוד חסידי צאנז בארה״ק, גליון א׳ תמוז תשל״ו. נועד להיות שבועון בן 4 עמודים, אך במשך השנים מופיע לפרקים מדי כמה שבועות, במספר עמודים שונה. מגל׳ ח׳ בעריכת בן־ציון פלא (מאיר וונדר), בדפוס הד בירושלים. גל׳ פה-פו הופיע בער״ה תש״ם. כולל חדשות צאנז וביה״ח בשלל תצלומים,

ד״ת מהאדמו״ר, תקנות, עלים לתרופה, ממעין רבותינו, ומדורי קוראים כותבים, בראי העתונות וברכות.

מנחת יהודה וירושלים, קובץ ד״ת בהלכה ודרושי אגדה וחסידות שנשא בביקורו בא״י בשלהי קיץ תשל״ח, נתניה, מכון ״ישראל סבא״, תשל״ט, רפח עמ׳. בתוכן: ז׳ תשובות להלכה בדבר עשית תפילין, נשלחו בתשכ״ג-תשל״ו לרא״ש שמרלר ראש ישיבת צאנז; דרושי הלכה ע״ס הפרשיות בלק-תצא; מילי דחסידותא שאמר בסעודות רעוא דרעוין; שיעורי חומש ורש״י. הקדמות מהמכון ומבנו הרב צבי אלימלך, ותודה לתלמידים שרשמו מה ששמעו, ולאלו שהכינו לדפוס. בסוף רשימת המסייעים להדפסה. בהכנה ח״ב, מדברי האדמו״ר בביקורו בא״י בקיץ תש״ם.

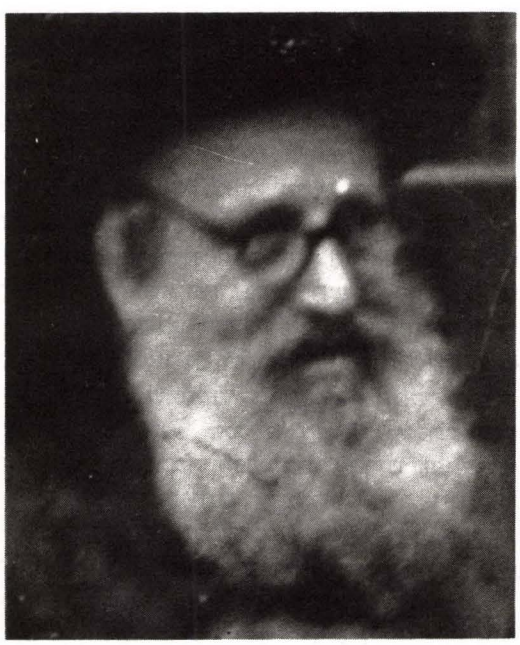
שפע חיים, קובץ ד״ת בהלכה ודרוש אגדה וחסידות שנשא האדמו״ר בירח האיתנים השנה, ובראשו ז׳ תשובות להלכה בענינים שונים מתוך שו״ת דברי יצי״ב. יוניאן סיטי, התאחדות התלמידים, דפוס האחים גרויס, תש״ם, ד, רפד עמ׳. המשב״ק רב״צ רייך מודה בשם המערכת, לאלו שעסקו בעריכת וברישום הדברים: הגרא״ש שמרלר, ר׳ אברהם אלעזר העסקל, ור׳ שלום שטמר.

רבה״ק מצאנז, ח״ב, שנד-שנז.

ר׳ יקותיאל יהודה ב״ר שמואל **הלברשטם**

מברדיוב־ניו־יורק (תר״ס* — תש״ל)

בנו של ר׳ שמואל מברדיוב. רב שם על מקום אבותיו, ואדמו״ר בניטרא. נשא את יוכבד בת דודו

הרב יקותיאל יהודה הלברשטם מברדיוב בניו־יורק

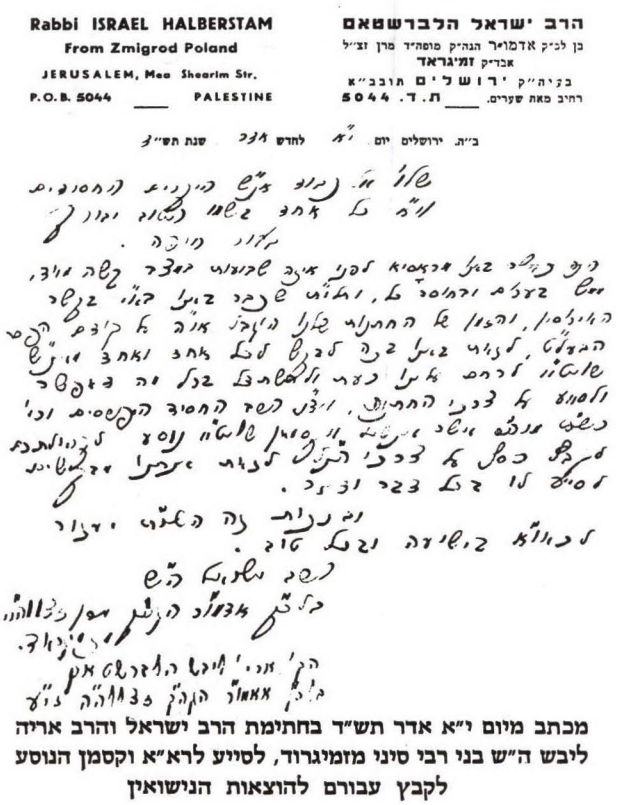
ר׳ יחיאל נתן אב״ד ברדיוב. אחרי המלחמה היגר לארה״ב. ייסד בית הכנסת אורחים מסודר ביותר. האדמו״ר מסטמר כיבדו מאד. נפטר בניו־יורק בליל שבת שובה תש״ל (המאור, קפו, 21). בשואה נספו ילדיו הב׳: א. ברוך; ב. חנה עלקא; ג. משה דוד; ו. ישראל מאיר; ח. חיים אהרן הי״ד. שרדו: ד. חיה שרה זו׳ ר׳ שלמה גרינולד ז״ל מפרשבורג, וכעת זו׳ רז״ו פריינד מסטמר־ברוקלין; ה. פרידא מרים זו׳ ר׳ יעקב וינמן מטורונטו. בתם פעסל ברכה נישאה לר׳ דוד לדרברגר בפריז; ז. רחל פיגא זו׳ ר׳ נחום צבי ב״ר יעקב יצחק אב״ד ריגליץ; ט. ר׳ פינחס בחיפה. נשא את מרגלית ב״ר שלמה אליעזר לנדא נכד הנו״ב.

ישיבות הונגריה, 164-165.

ר׳ ישעיה ראה לפי: **הלברשטם, ר׳ יצחק ישעיה**

ר׳ ישראל ב״ר סיני **הלברשטם**

נולד בשנת תרע״א לאביו רבי סיני מזמיגרוד. ברח מפני הנאצים, ומגולת סיביר עלה לארץ. נשא את נכדת ר׳ שמואל אהרן פולונסקי אב״ד טעפליק בירושלים. היגר לארה״ב בה יסד את בית מדרשו, ומכהן כאדמו״ר מזמיגרוד בניו־יורק. שני בניו: א. ר׳ סיני רב בימ״ד דברי חיים. תלמיד מובהק לר׳ משה פיינשטיין, ומחבר שבעה ספרים תורניים; ב. ר׳ ברוך שמשון.

הרב ישראל הלברשטאם
בן לכ״ק אדמו״ר הגה״ק פומה״ד מרן זצ״ל
אבד״ק זמיגראד
בק״ק ירושלים תובב״א
רחוב מאה שערים. ___ ת.ד. 5044

Rabbi ISRAEL HALBERSTAM
From Zmigrod Poland
JERUSALEM, Mea Shearim Str.
P.O.B. 5044 ___ PALESTINE

מכתב מיום י״א אדר תש״ד בחתימת הרב ישראל והרב אריה ליבש ה״ש בני רבי סיני מזמיגרוד, לסייע לרא״א וקסמן הנוסע לקבץ עבורם להוצאות הנישואין

ר׳ ליבוש מרדכי ראה לפי: **הלברשטם, ר׳ אריה ליבוש מרדכי**

ר׳ מאיר ב״ר יעקב **הלברשטם**

נולד בטשקובה ביום ה׳ חשון תרפ״ז לאביו האב״ד רבי יעקב. עלה לארץ בתרצ״ה, והתחנך בתלמודי תורה בירושלים. נשלח בתרצ״ט לקראקא להסתופף בצל סבו רבי סיני מזמיגרוד כאשר אביו נסע לארה״ב, ולמד שם בישיבת כתר תורה דרדומסק. בפרוץ המלחמה נטל מקל הנדודים מזרחה עם המשפחה, והגיע ללבוב ולסיביר. כשפליטי פולין שוחררו שם ממעצר במחנות, עבר עם שני דודיו לסמרקנד שבאזור בוכרה. בהשתדלות אביו מארה״ב ובתשלום גבוה, נכלל במשלוח הילדים שהוצאו ע״י הצלב האדום הפולני מרוסיה הקרה לבומבי שבהודו החמה. ראשי ועד ההצלה בארץ השתדלו להעלותו דרך עירק, וזקנו בלונדון השיג שיוקצה לו מקום במטוס צבאי בריטי שחנה במיוחד לשם כך ליד חופי ים המלח. עם הגיעו ביום ב׳ אב תש״ב נכנס ללמוד בישיבת ״בית אברהם״ סלונים בירושלים, ושמע גם לקח מפי רבי מאטל סלונימער (נפטר י״ב טבת תשי״ד). נשא בתש״ה את מורת בית יעקב בטבריה, רחל בת רבי אהרן יוסף לוריא מח״ס עבודת פנים, וזו׳ היחסנית חוה לבית שור, נכדת המהרש״ל, רבי ברוך ממזבוז, רז״ו קיצעס מתלמידי הבעש״ט, המנ״ח ועוד. חמיו דחה הפצרות לכהן כאדמו״ר מסלונים, וזכה לפטירה נפלאה. בליל שק״פ שקלים תשל״ב? נכנס לבימ״ד אור תורה שבשכנותו בו הסב האדמו״ר תולדות אהרן לשולחן עם חסידיו, וקרא לקהל לבוא אליו. השכיב עצמו על הרצפה, קרא ק״ש ווידוי, ויצאה נשמתו בטהרה מתוך הכנה דרבה. עבר אל חמיו לטבריה, למד עמו כמה שנים בישיבת אור תורה, והשתלם בהוראה אצל הרב אשר זאב ורנר, גיסו שהיה נשוי לאחות אשתו. זמן מה גר בירושלים, ופתח בימ״ס לספרים ״נהורא״ במאה שערים, עד שנהרס בהפגזות הלגיון הערבי. בשובו לטבריה נכנס בהשפעת דודו האדמו״ר מסלונים לעסקנות ופעילות ציבורית. בימי העליה הגדולה מסר נפשו להצלת ילדי ישראל לחינוך תורני, ובשבתות סבב בבתי הכנסת של עדות המזרח, ונשא בפניהם דרשות נלהבות לחיזוק הדת. ניהל את המאבקים בחילולי שבת, חיטוטי קברים ומזימות המיסיון. ביתו היה פתוח לאורחים הרבים שפקדו את העיר. בתשט״ו עבר לנתניה לפי בקשת ש״ב האדמו״ר מקלויזנבורג, לסייע לו בשלבי הקמתה של קרית צאנז וישיבתה. מעבודה מאומצת זו פרש עקב פציעתו בתאונת דרכים בדרך מירושלים. נתמנה כנציג פא״י בלשכת העבודה בנתניה, וסייע לרבים בהשגת עבודה בתקופות

מחסור. ניצל את קשריו עם אבות העיר להישגים דתיים בתחומי החקיקה, תקציב ובינוי מוסדות דת. בתשל״ח עבר לבני־ברק, וגם בה פעיל בלשכת העבודה ובשדה החיים הדתיים בעיר. מכובד אצל רבני ואדמור״י העיר, ומסרב בתוקף לשאת איצטלא של כהונה רבנית. רב חסד בגופו ובממונו, ורבים נעזרים על ידו בפתרון בעיותיהם.

ילדיו: א. רוחמה (תש״ו), זו׳ הרב פנחס שטרן בר״י אב״ד ביליץ, ולהם ז׳ ילדים; ב. ר׳ חיים ברוך (ג׳ חשון תש״ח). תלמיד ישיבות צאנז ותומכי תמימים בלוד ובניו־יורק. נשא את מינדל לבית וולגמוט חניכת גייטסהעד, ולהם ד׳ ילדים. פעיל ונכבד בעדת חב״ד, ואחראי על שידורי האדמו״ר ותקשורת החוץ; ג. ר׳ שמואל (כ״ט תמוז תש״ט), מחשובי חסידי צאנז־קלויזנבורג בב״ב. נשא בתשל״א את שפרינצה בת ר׳ נפתלי הרץ שפירא מאנטוורפן ב״ר דוד בערצי ב״ר אלתר אב״ד ויקנא וראב״ד טשרנוביץ, ולהם ב׳ ילדים; ד. ר׳ חנניה סיני דוד המכונה חס״ד (כ״ג אב תשי״א). ממקורביו של האדמו״ר מליובאוויטש בביתו הפרטי. נשא את דבורה בת הרב פרץ הכט ממשפחת רבני חב״ד בארה״ב, ולהם ב׳ ילדים; ה. שלומצה אידל דינה (ח׳ כסלו תשי״ח), זו׳ ר׳ חיים פריד תלמיד ישיבת בעלזא, בהנגיד ר׳ אלכסנדר סנדר, ב״ר אברהם מגזע רב עמרם חסידא מצפת, ולהם ד׳ ילדים; ו. מלכה דבורה (תשכ״ה); ז. חנה רבקה (תשל״א).

ר׳ מאיר נתן ב״ר חיים הלברשטם

מצאנז ודזיקוב (תקפ״ה — תרט״ו)

נולד בשנת תקפ״ה לערך כבן שלישי לדב״ח. נקרא ע״ש שני זקניו: ר׳ מאיר מטיקטין ור׳ נתן שפירא המגלה עמוקות. נשא את בילא בת רבי אליעזר מדזיקוב, שבזקנותה נתנו לה פתקאות. סמך שנתיים לשולחן חמיו, ואח״כ שב אל אביו. שימש כיד ימינו ורב הקרייז. שיקע עצמו כליל בלימוד התורה, וליכד סביבו אברכים מופלגים שעמם למד כל הלילה. כשפרצה מגפה בצאנז עזב אביו את המקום עם משפחתו, ולו ציוה להישאר כדי להגן על העיר. נפטר אז ביום ט״ו אב תרט״ו. אביו בכה והתאבל עליו מאד, באמרו שאם היה נשאר בחיים היה נעשה גדול כאחד מתלמידי הבעש״ט. נולדה לו בת תחילה, זו׳ הראשונה של רבי נפתלי הורביץ ממעליץ. בנו רבי שלמה מבובוב נולד בשנת תר״ז. הניח כתבי יד רבים בנגלה ובנסתר, והם אבדו במרוצת השנים.

ארזי לבנון, נז-נט; זכרונות המאור, ח״ב, קטו; רבה״ק מצאנז, ח״ב, רעד-רעו; עטרת תפארת צבי, נה.

ר׳ מנחם בנימין בן־ציון ב״ר אהרן הלברשטם

מווידיסלב בברוקלין (תרמ״א — תשי״ז)

נולד בוולברום בשנת תרמ״א לאביו ר׳ אהרן אב״ד ביאלא־ביליץ מזיווגו הראשון. אמו רבקה רחל היתה בת רבי אלטר מאיר דוד האדמו״ר מוולברום, ב״ר יצחק מנדל (חתן רבי משה ב״ר דוד מלעלוב, חתן היהודי הקדוש מפשיסחא), ב״ר פנחס מאפטא בנו של בעל אור לשמים. מגיל י״ב היתה ידועה בזהירותה מלשון הרע. כשעמדה ללדת התברר, כי רק היא או תינוקה יוכלו לחיות. ב״ד שהעמידו לכך פסק שעליה להחליט בדבר, ומשאמרה שחפצה בילד, נפטרה בלדתה אותו. נתחנך על ברכי סבו,

הרב מנחם בן־ציון רוטנברג־ה״ש

ונסמך ממנו לאדמורו״ת. כמו״כ למד בילדותו אצל ר׳ הירש ליב אב״ד קשונז ואח״כ מו״ץ בוולברום, שאביו נסע אל החוזה מלובלין. זכר בע״פ את כל המהר״ם שיף, והדב״ח רבו המובהק קרא לו ה״למדן הפולני שלי״. אוהל הוקם על קברו בוולברום. נשא בתרנ״ט את ברכה בת רבי מרדכי זאב הלוי שטרנפלד־הורביץ, חתן רבי יעקב צבי מפוריסוב. אחרי פטירתה ביום ט׳ אייר תרס״א שהה (כאדמו״ר) בוולברום ובביליץ. זמן מה עשה כרב בצאנז. בתרס״ג נשא בשנית את הענא רעכיל בת ר׳ אברהם חיים ראובן רוטנברג אב״ד ווידיסלב, ב״ר יעקב יוסף אחיו של בעל חידושי הרי״מ, ב״ר ישראל אב״ד מגנישוב וגור, ב״ר מרדכי דור ג׳ לבעל מהר״ם רוטנברג אחרונים, בנו של בעל מהר״ם זיסקינד. השתלם אצל חמיו בתורה ובהוראה, ונסמך ממנו ומאביו.

סיגל לעצמו את הליכות חסידות צאנז, נסע אל בני הדב״ח, ושאף לקרבו מזכרונות זקני החסידים שעמם התרועע. נסע אל מהר״י מבלז, ודבק בבנו מהרי״ד בכל נימי נפשו. כן הסתופף בצל רבי מאיר שלום מקאלושין מח״ס נהר שלום. כך התלכדו בו יחוסים והדרכות של שושלות שונות בפולין ובגליציה, והצטרפו לשלימות רחבה שעזרה לו ללכת עם רוחו של כל אחד. בעל כשרון, מתמיד, ירא שמים מצניע לכת, עובד ה׳ בתמימות ובהתלהבות, בקי וידען בכל המקצועות, נעים הליכות, בעל זכרון וכושר סיפור בצבעים חיים.

רב ואדמו״ר בווידיסלב, ומתרפ״ב בארה״ב בביהמ״ד דב״ח. מראשי אגו״י ואגודת האדמורי״ם, ונכבד מאד אצל צדיקי הדור. מופתים סופרו עליו. בשנותיו האחרונות עבר ניתוח קשה, ורבו מכאוביו. עם זאת לא ביטל את שיעוריו הקבועים, והמשיך לסדר לדפוס את כתבי אביו וחמיו. אחרי שסיים את הגליון האחרון, נפטר במוצאי פסח כ״ג ניסן תשי״ז. ההדיר את ספרי אביו מגד ארץ ופרי נאה, והדפיס ממנו את הספר מוצל מהאש. הניח בכתובים חידושים בכל מקצועות התורה.

ילדיו: א. ר׳ יעקב משה ה״ש, נפטר תשל״ה, בנו אברהם; ב. ר׳ יצחק שלום רוטנברג־ה״ש; ג־ד. אברהם (טוני) קצין תעופה גבוה, ואלטר (ארתור) רוטנברג בגרמניה; ה. רבקה (רגינה) זו׳ ר׳ אלימלך טרוקנהיים בברוקלין. ילדיהם: אברהם וג׳ ילדיו; ויויאן זו׳ שי אוסטרוב וילדיהם; ו. גולדה זו׳ יעקב (ג׳ק) לונדון; ז. ר׳ מאיר דוד. נפטר בן ל״ז בברוקלין ביום כ״ה חשון תש״י, והניח את בנו אברהם יצחק.

תולדות אנשי שם, 126.

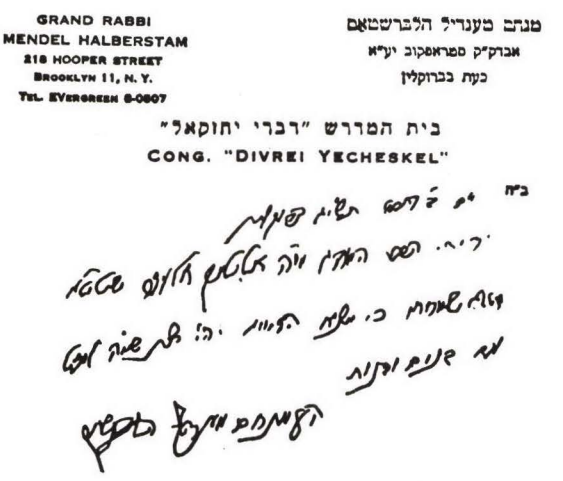
ר׳ מנחם מנדל ב״ר אברהם שלום **הלברשטם**
מסטרופקוב (תרל״ג — תשי״ד)

נולד בשנת תרל״ג לאביו רבי אברהם שלום האדמו״ר מסטרופקוב. נסמך ממהר״ש ענגיל ששיבח ברבים את ידיעותיו. ראש ישיבה ורב בסטרופקוב בחיי אביו, ופעיל לחיזוק בדקי הדת. אחרי פטירת אביו נהיה שם אדמו״ר על מקומו. שרד בניסים מהשואה, עם נכדה אחת חנה שינדל. ברח בזמן המלחמה לבודפשט, ועבר לפרשבורג. רצה להסתתר שם בבונקר אחד, אבל יושביו לא רצו לצרפו אליהם עד שהבטיח להם בכתב שבודאי יינצלו. כשראו שם את גודל קדושתו, השתדלו למענו בכל עניני היהדות. בליל הסדר הובריחו ע״י איש גסטפו לשוייץ, ואת כל הסדר ערך בעשר דקות. כשבועיים ארכה הדרך ברכבת דרך וינא וקרומוי, וכל הזמן פחדו מהרוצחים ומהפצצות

רבי מנחם מנדל ה״ש מסטרופקוב

בנות הברית, עד שהגיעו בשלום לשוייץ. הזהירו אותם מראש שלא לקחת חפצים שעל פיהם יוכלו להכיר כי הם יהודים, ואעפ״כ לקח עמו תשמישי קדושה ממורשת אבותיו. בתום המלחמה שהה בבאטינבערג שבשוייץ, והשתדל לעלות לארץ. רבות היו מבוכותיו לאן יפנה, עד שלבסוף חזקו עליו הפצרות ר׳ ישראל זופניק, שהכין לו בימ״ד דברי יחזקאל בברוקלין והחזיקו בכבוד. בחנוכה תש״ז הגיע לארה״ב, ונודע שם כפועל ישועות. המונים נהרו אליו, ורבים השיב מעון. גדולי הרבנים והאדמורי״ם החשיבוהו מאד, והחזיקוהו כאוד מוצל זקן משיירי כנסת הגדולה בדור הקודם. בשנתיים האחרונות לחייו חלה, ועדיין קיוה שיחלים ויעלה לארץ. האדמורי״ם מסקווירא ומסטמאר שהו לבסוף ליד מיטתו, והורו להעבירו לבית חולים. נפטר בעת רעוא דרעוין במוצ״ש ו׳ אייר תשי״ד, מיד אחרי ההבדלה. ארונו הועלה

מכתב מרמ״מ מסטרופקוב בברוקלין תשי״ג אל הרב אלימלך אלעזר ארנברג

לארץ, ונטמן ביום ג׳ ח׳ אייר בהר המנוחות, לפי הוראת הרבי מסטמר, ובהוצאות ר״י זופניק. מכסף עזבונו נוסד במאה שערים בימ״ד, ישיבה וכולל דברי מנחם על שמו, בהנהגת ממלא מקומו רבי יחזקאל שרגא ליפשיץ־הלברשטם.

נשא את אסתר בת ר׳ יעקב קופל פרנס, ובזיוו״ש את בריינדל תחי׳ בת הרב שלמה ברוך פראגער אב״ד פעטראוועסלא, בן בתו של המהר״ם שיק. כשנתאלמנה נישאה לרבי לוי יצחק גרינוולד אב״ד צעהלים זקן הרבנים בארה״ב. ילדיו: א. ר׳ דוד אב״ד דאברא, חתנו של אב״ד יאסלו; ב. ר׳ יחזקאל שרגא, חתנו של אב״ד וישניצה; ג. ר׳ חיים. נשא את רבקה בת רבי אריה ליבוש רוזנפלד אב״ד מושציסק; ד. ר׳ אברהם נפתלי דומ״ץ סטמר; ה. החתן אריה ליבוש; ו. הב׳ יעקב קאפל; ז. רייצא זו׳ ר׳ חיים אלעזר ב״ר אלימלך בינדיגר האדמו״ר משינאווא־דעש; ח. חנה רחל זו׳ ר׳ משה אהרן ב״ר יחיאל נתן ה״ש אב״ד ברדיוב.

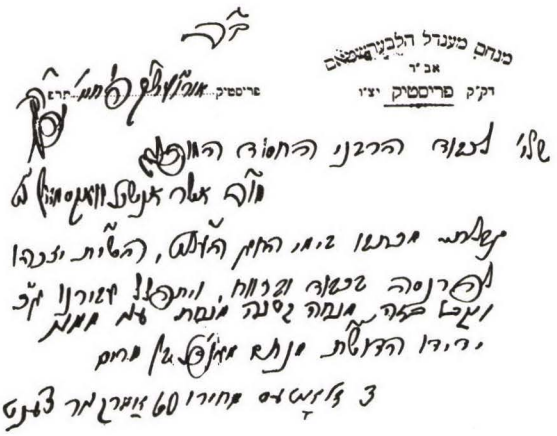
הוציא לאור בשנית בתרפ״ב את ספר דברי יחזקאל. רוב כתביו בהלכה ובאגדה אבדו. חלק מתורותיו בארה״ב נרשמו, ונשלחו לירושלים ע״י ר׳ ישראל פרנס בן אחותו ובן ביתו. **דברי מנחם**, ירושלים תשי״ז, ד, כג-קסח עמ׳. יצא לאור ע״י המלקט והמסדר ריי״ש ה״ש־ליפשיץ בן אחותו וממלא מקומו, שלמד בישיבתו בסטרופקוב בין תר״ף לתרפ״ב. בהקדמתו מוסר את תולדות המחבר, דברים ממנו ומר״י זופניק בפתיחת בימ״ד דברי מנחם בירושלים על שם המחבר, וזכרון לקדושים. מעמ׳ לג ח״א: ד״ת ע״ס הפרשיות, ותשובה מתש״א לרחי״ל דומ״ץ דאבשינא. מעמ׳ קלג ח״ב: שיחות ענינים והנהגות מהמחבר, אביו וזקנו, ד״ת והגהות לספר דברי שלום, אגרות פרטיות מהמחבר ומאביו, ופקסימילים מהרבי משינאווא.

תשובות אליו: חלקת יעקב, ח״א, י-יא; ערוגות הבושם; שו״ת מהר״ש, ח״ג, יג, ח״ה, צט בתר״ע-תרפ״ד. ד״ת ממנו בטהרת יום טוב, או״ח.

רבה״ק מצאנז, ח״ב, קצד-קצה.

ר׳ **מנחם מנדל** ב״ר אריה ליבוש **הלברשטם**
מדוקלא ופריסטיק (תר״ל—תרפ״ו)

נולד בשנת תר״ל לאביו ר׳ אריה ליבוש מדוקלא ב״ר דוד מקשאנוב. נשא בברכת הדב״ח את פיגא בילא בת הרבי משינאווא, נספתה בפריסטיק ביום י״ח תמוז תש״ב הי״ד. בשנת תרנ״ה נתקבל כאב״ד פריסטיק, ועל שמה נקרא. מתרס״ח אב״ד דוקלא על מקום אביו, אמנם המשיך לגור בפריסטיק ולחתום ממנה. לא נהג אדמורו״ת. ענותן ושפל ברך למופת, בורח מפרסום, ורץ ברחוב לעזור לזקנים לשאת את חפציהם. גומל חסד בגופו ובממונו, ומסביר פנים

מכתב מהרב מנחם מנדל הלברשטם אב״ד פריסטיק מעש״ק חיי תרפ״ה אל רא״א וקסמן

לכל אדם. צדיקי הדור העידו עליו שהוא ״צדיק יסוד עולם״. נסע רבות אל מהר״י ובנו מהרי״ד מבלז. נפטר ביום כ״א אד״ב תרפ״ו.

ילדיו: א. ר׳ חנה מקולושיץ; ב. ר׳ דוד הי״ד, אדמו״ר בטשבין ואב״ד ישליסק; ג. ר׳ חיים ברוך אב״ד פריסטיק; ד. ר׳ יחזקאל שרגא אב״ד דוקלא; ה. ר׳ אביגדור. נשא את חנה רחל בת ר׳ נפתלי רובין אב״ד וישניצא. נפטר ביום ה׳ כסלו תרע״ה. צאצאיו נספו בשואה הי״ד: 1. זו׳ ר׳ דוד אריה ליב ב״ר חנה מקולושיץ; 2. ר׳ אריה ליבוש וזו׳ שינדל מרים וילדיהם; 3. ר׳ יחזקאל שרגא, זו׳ יוכבד רבקה, ובנם נפתלי מנחם; ו. חנה מרים זו׳ בן דודה ר׳ אפרים דוד ממישלניץ וישליסק.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, צג; שו״ת מהר״ש, ח״ו, קג, ח״ז, לט בתרס״ט—תר״ף. ממשתתפי ועידת וישניה בתרס״ז. מכתביו מפריסטיק בתרע״ב בתשובה כהלכה, 162, ומתרפ״ב בתיקון עולם ח״ב.

אהלי שם, 229; רבה״ק מצאנז, ח״ב, רלח-רמא.

ר׳ **מנחם מנדל** ב״ר אריה ליבוש **הלברשטם**
מקראקא (תר״ן׳—תש״ב׳)

בנו של ר׳ אריה ליב ב״ר משה מברדיוב. נשא בתר״ע את הענא בת ר׳ יצחק ישעיה מטשכויב. גר בקראקא בה היה לו בימ״ד משלו. נודע כצדיק יר״ש, ומהר״א מבלז ביקר אצלו כשהיה בקראקא. משפחתו נספתה בשואה, וכן משפחת בנו ר׳ אהרן ישעיה הי״ד

רבה״ק מצאנז, ח״ב, תכג.

ר׳ **מנחם מנדל** ב״ר נפתלי **הלברשטם**
מקשאנוב (תר״ס׳—תש״ג)

בנו של ר׳ נפתלי אב״ד קשאנוב. בחיי אביו נבחר לרבנות המקום, ובתרפ״א חתם כאב״ד הצעיר.

מתרפ״ג רבה האחרון של קשאנוב. בפיקחותו ובאצילותו ידע להלוך עם הבריות, ובימיו הצטננה אש המחלוקת שבין החסידים בעיר. נעקד עם בני עדתו באושוויץ, ביום י״ג אד״א תש״ג, וכן בתו הגדולה א. גיטלה זו׳ ר׳ מוטל זילבר העילוי מקראקא, ובן הזקונים הילד ב. נפתלי הי״ד. יתר בנותיו ניצלו, והן גרות בברוקלין עם בעליהן: ג. רבקה זו׳ ר׳ בנימין שכנר; ד. חנה זו׳ ר׳ יהודה ריינר; ה. רחל זו׳ ר׳ שמעון שפירא נכד צאנז; ו. מרים זו׳ ר׳ משה בילט; ז. צפורה זו׳ קליקשטיין.

ספר כזשאנאוו, 46, 206.

ר׳ **מרדכי** ב״ר אריה ליב **הלברשטם**

מקמפנא (תרנ״ה׳ — תשכ״ה׳)

בנו של ר׳ אריה ליב אב״ד פיקעלי וגלוסק. נשא את פערל בת דודו ר׳ אריה ה״ש רה״ק בגורליץ. רבה של קמפנא בפרוסיה. ילדיו: א. ר׳ נפתלי צבי; ב. הענטשע זו׳ ר׳ יעקב משה פופקו; ג. מלכה זו׳ ר׳ זאב גוגנהיים.

תשובות אליו: דובב מישרים, ח״א, נה בתרצ״א; מנחת יחיאל, ח״ב, קמט, קסח, ח״ג, קלב. אל ר׳ מרדכי וולף מקמפנא: שו״מ, תנינא, ח״ג, צא בתרכ״ב.

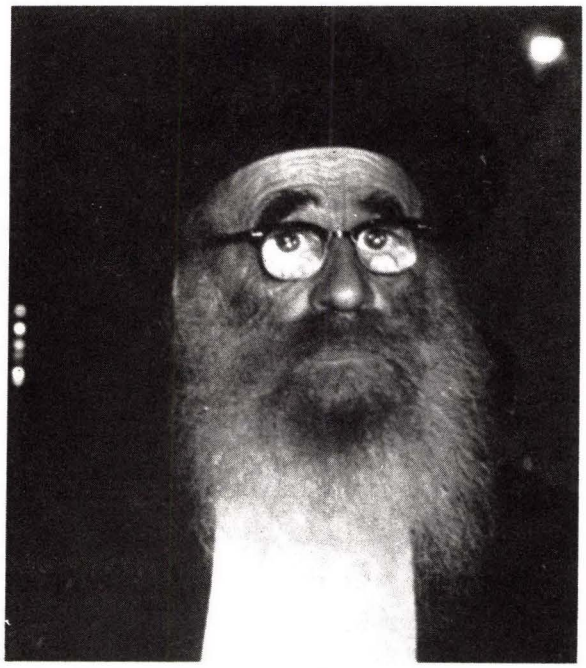
ר׳ **מרדכי** ב״ר שמחה **הלברשטם**

מקומרנא (תק״י׳ — תקפ״ז)

בנו של ר׳ שמחה אב״ד דעסוי, וחתנו של רא״ל ברנשטין רב המדינה. רבה של קומרנא. עבר לברודי, ושם נפטר ביום ו׳ טבת תקפ״ז. בנו ר׳ חיים מקומרנא (חתנו של רא״ל הורביץ הראשון מסטניסלב), היה אביו של ר׳ יצחק מק״ק אבי שזח״ה.

אביו ר׳ **שמחה** בנו הצעיר של רצ״ה חריף אב״ד הלברשטט (חתן ר׳ שמחה רפפורט גיסו של רח״כ), אחרי אחיו רנ״ה אב״ד דובנא ור׳ שלמה דוב אב״ד לוביטש וגלוגא. נשא את בתם של ר׳ משה אשכנזי מברודי, וזו׳ מרים בתם השלישית של ר׳ יעקב באב״ד מברודי. אחי אשתו היה רנ״ה אב״ד ראווא שנקרא ר׳ הירץ ר׳ איסרס. בימי חורפו היה אב״ד סקול, ובנו ר׳ ישראל מילא שם את מקומו, וחתם בתקמ״ו על ספר מים יחזקאל. אח״כ עבר לרבנות לענטשני, ומתקט״ו בדעסוי עד תקל״ב לפחות.

כלילת יופי, ח״ב, דף ו; כתבי הגאונים, 40-41, לתולדות, 498, 545-546; ספר ברודי, 78; בית קומרנא, 20.

הרב מרדכי דוב הלברשטם מגורליץ בירושלים

ר׳ **מרדכי דוב** ב״ר אלישע **הלברשטם**

מגורליץ (תרס״ה׳ — תשל״ט)

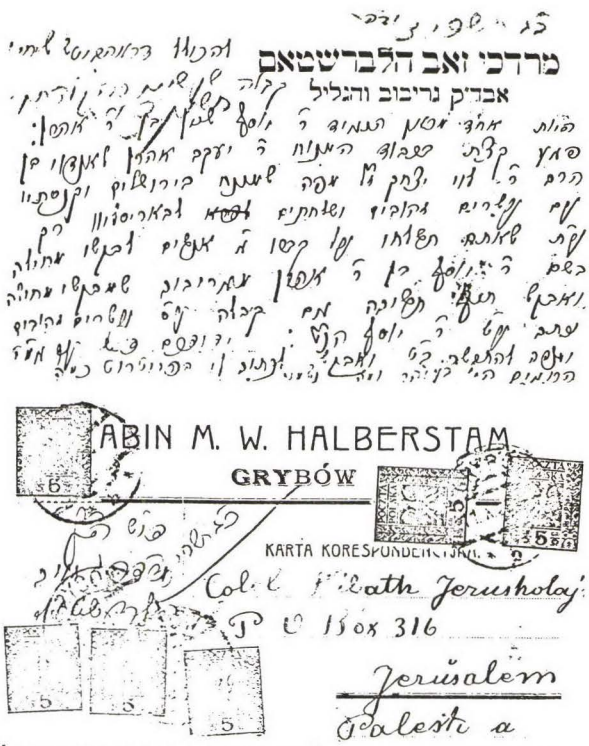
בנו של ר׳ אלישע מגורליץ. ניצל מהשואה ועלה לארץ. פקיד במשרד המסחר והתעשיה בירושלים. ממקורבי רד״ב מטשבין, ובעל קורא בשבתות וימים טובים. הוציא לאור את ספרי זקניו: ברוך שאמר על הש״ס מהברוך טעם; חיבור לטהרה על נטילת ידים ומקואות ושו״ת עמק שאלה מרמ״ד מהורנוסטייפל. נפטר בניו־יורק ביום כ׳ תשרי תשל״ט, ונטמן למחרת בהר הזיתים. בתו היחידה יוכבד רבקה זו׳ ר׳ יחיאל מיכאל דוב ב״ר חיים דוד ה״ש, ולהם ה׳ ילדים.

ר׳ **מרדכי זאב** ב״ר אריה ליבוש **הלברשטם**

מגריבוב וצאנז (תרמ״ב — תש״ב)

נולד בשנת תרמ״ב לאביו ר׳ אריה ליבוש ב״ר אהרן רב הקרייז. נשא את בתו של רבי חיים מאיר הלוי אפשטין ב״ר קלונימוס קלמן מניישטט. מתרס״ד רבה של גריבוב, ומתרצ״ה אב״ד צאנז, בשתיהן על כסאו של אביו. על מקומו בגריבוב נתקבל בנו ר׳ ברוך. נהרג עם עוד רבבה יהודים ביער ליד טרנוב, ביום כ״ו סיון תש״ב הי״ד. בתו נישאה לר׳ דוד הורביץ ב״ר אליעזר מגרודזיסק.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, קכג, ח״ב, קסח; ש״ב הרי בשמים, תליתאה, קסב; חבצלת השרון, תנינא, סד בתרצ״ג

מרדכי זאב הלברשטאם
אבד״ק נריבוב והגליל
ABIN M. W. HALBERSTAM
GRYBÓW
KARTA KORESPONDENCYJNA.
Jerusalem
Palestine

מכתב מהרב מרדכי זאב הלברשטם אב״ד גריבוב מתרצ״ו אל מנהלי הכולל בירושלים בדבר בקשת מחילה על קברו של נפטר

לצאנז; שו״ת מהר״ש, ח״ב, נד, ח״ג, קח, קכד, ח״ז, קסה, ח״ח, רו בתרס״ה-תרפ״ז; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, כה, ח״ד, קמג בתרס״ה. ממשתתפי אהל מועד תרס״א. שני מכתביו בתשובה כהלכה, 64, לג. מכתבו בהצעת תקנה נחוצה של ראע״מ איגר מלובלין.

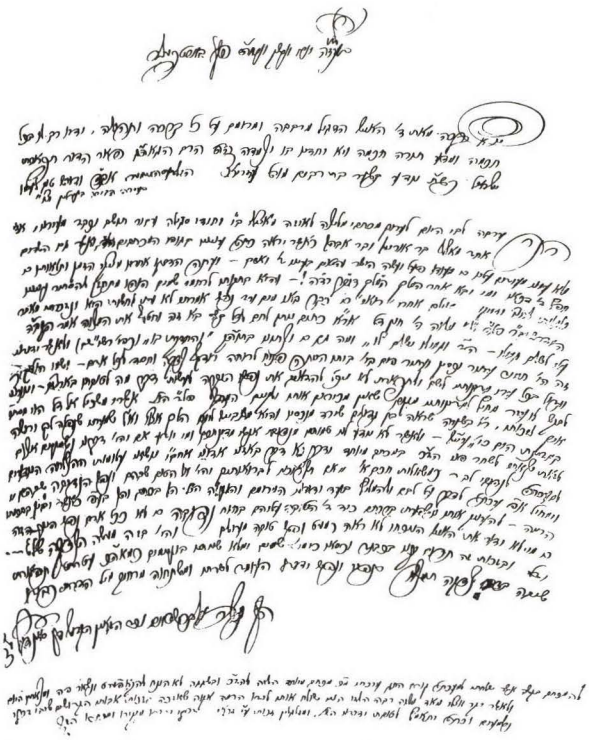
אהלי שם, 227; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שכו-שכז.

ר׳ משה מלבוב וירושלים ראה לפי: **הלברשטם, ר׳ יוסף משה**

ר׳ משה ב״ר ברוך הלברשטם

מברדיוב (תר״י — תרס״ד)

נולד בשנת תר״י (ולא תרי״ב) כבן בכור לאביו רבי ברוך מגורליץ. עילוי מופלג וחריף מפולפל, כבן דודו רבי שלמה מבובוב שהיה לו רע דבוק מאח. זקנם הדב״ח חיבבם מאד, וזמן רב למד אתם בקביעות שיעורי גפ״ת. לשניהם מסר לסדר לדפוס את ספר תשובותיו. נשא את בת דודו ר׳ אהרן רב הקרייז, ונולדו להם כ״א ילדים. בעודו אברך שלחו אביו להיבחן בהלכות נדה אצל ר״ש ענגיל. הוא התפעל מיושר וחריפות שכלו, ואמר שכיוון לכל דברי הסדרי טהרה מבלי שראה כלל ספר זה. בתרל״ד הושיבו הדב״ח ברבנות ברדיוב־ברטפלד, על מקומו של הרב חיים אברהם ארנשטיין שנפטר

מכתב מהרב משה הלברשטם אב״ד ברדיוב אל הרב עזריאל הילדסהיימר להשתדל בברלין עבור יורד מנכסיו

בתרל״א. נהג שם נשיאותו שלושים שנה, וחסידים רבים נהרו אליו. בחודש סיון תרס״ג חלה בשיתוק בצידו השמאלי, ונישאו עליו תפילות רבות. נפטר בחוהמ״ס (ולא באי אלול) תרס״ד בחיי אביו, ורשימה על כך במחז״ה, ב׳ חשון תרס״ד, 7. נספד בערוגות הבושם פרשת תצוה. חיבר קונ׳ בענין כבדי כבשים שנמצאו בהם תולעים, וקונ׳ ישוב משפט בפרשת המחלוקת דסיגט, להצדיק את פסק אביו. החל לכתוב נגד ספר אהלי שם של ר״ש גנצפריד.

מילדיו: א. ר׳ יחיאל נתן בכורו (אף כי במשפחתו מפקפקים בכך) וממלא מקומו; ב. ר׳ שמואל מברדיוב; ג. ר׳ אריה ליב אב״ד מושינא; ד. ר׳ יהושע אב״ד דולינא; ה. ר׳ יצחק בארה״ב; ו. ר׳ יקותיאל (יהודה) אבי ר׳ חיים יוסף; ז. פעסל זו׳ ר׳ חנה מקולושיץ; ח. חיה זו׳ ר׳ אפרים ברא״ל מגריבוב וצאנז; ט. שרה זו׳ ר׳ נפתלי צבי אונגר מברדיוב.

תשובות אליו: זקנו, אבני צדק (ט״ב), או״ח, כב, לג, יו״ד, ח, ט, קלא, קלב, חו״מ, יא; לב״א, דברי יחזקאל החדש מהד׳ תשל״ה, עמ׳ צז מתרל״ח. שם, עמ׳ נה, תשובתו לסבו הייטב לב; עמק שאלה, יו״ד, ז, חו״מ, א; ש״ב, הרי בשמים, תנינא, קכא, תליתאה, סד בתרנ״ה-תרנ״ט; כנף רננה, יו״ד, ח״א, יא;

לב"ג, מהר"ם שיק, חו"מ, לח; שו"ת מהר"ש, ח"א, ז בתרנ"ט.
שה"ג הגר, ח"ב, ט ע"ב (משובש); רבה"ק מצאנז, ח"ב, שמג-שמה.

ר' **משה** ב"ר דוד **הלברשטם**

מקשאנוב (ת"ר"י — תרע"ה)

בנו של רבי דוד מקשאנוב. נתגדל אצל זקנו הדב"ח, והיה סמוך לשולחנו. תורה וגדולה התאחדו על שולחנו. נשא את מישקיט בתו של ר' ישראל אלימלך אונגר אב"ד זבנא, וממנה שני בניו הראשונים. בזיוו"ש נשא את שרה שינא בת ר' מרדכי שניאור זלמן שניאורסון אב"ד זיטומיר, והיה גיסו של אחד העם. חמיו היה בנו של ר' יוסף יצחק האדמו"ר מאוורוטש (חתנו של רבי יעקב ישראל מטשרקס, ב"ר מרדכי, ב"ר נחום מטשרנובל), וחתנו של הרבי מוועליז' שהיה נכדו של רבי לוי יצחק מברדיטשוב וחתנו של הצמח צדק נכד בעל התניא. מזו' השניה נולדו יתר בניו. נפטר ביום ה' אדר תרע"ה.

ילדיו: א. ר' ברוך בקשאנוב; ב. ר' יוסף אלימלך אב"ד קשאנוב; ג. ר' חיים נחום אב"ד מושציסק; ד. ר' יעקב ישראל בציעשינוב וירוסלב; ה. ר' אריה בגורליץ; ו. דבורה זו' רא"ל ב"ר נפתלי צבי הירש ה"ש אב"ד פיקעלי; ז. פיגל זו' רמ"מ זלטנרייך; ח. שמחה מזוו"ר, זו' הנגיד ר' זאב וולף קלוגר מפודגורזע־קראקא; ט. חנה זו' ר' דוד מאיר מאיי ז"ל. גרה בא"י עם צאצאיה. במגפה שפרצה בתום מלה"ע א' נפטרה האמא, בנה אב"ד מושציסק, בתה: י. מרים שהיתה משודכת לרמ"מ זלטנרייך, ובנה הצעיר: יא. דוד"ל, למדן בעל מזג טוב שטיפל בחולים.

רמ"מ עהרנרייך, מליצי אש, ג, אדר, כ.

ר' **משה**(לי) ב"ר יחזקאל שרגא **הלברשטם**

משינאווא וצאנז (תר"ג — תרע"ט)

נולד בשנת תר"ג לאביו ר' יחזקאל שרגא משינאווא. נתיתם מאמו בגיל פעוט, ונתגדל בצאנז בבית דודו ר' משה אונגר. בהיותו בגיל ארבע התבונן זקנו הדב"ח בעריסתו, ואמר שהוא עוד יהיה זקן ושבע ימים, וישברו את הדלת בביתו כדי להיכנס אליו. כשהחל להנהיג בתרנ"ט ונתקיימה שבירת הדלת, ידע שתתקיים המחצית השניה. ואמנם האריך ימים ע"ו שנה למרות שהיה כל ימיו חלוש וידוע חולי, ושהה זמן ממושך בבי"ח בווינא מבלי יכולת לעכל מאכלים אותם הקיא מיד. קדוש ופרוש, ומעולם לא ישן חצי שעה ברציפות. אביו אמר עליו שנולד כולו רוחניות ללא שמץ גשמיות, וסיפר בשבחו כעובד ה'

הרב משה ה"ש משינאווא ובנו רבי דוד מסוקולוב

באמת. נשא את בת הגביר ר' מאיר צבי הירש טננבוים מבריגל. הדב"ח שמח במחותנו, ואמר שהוא קרוב ממנו בדור אחד לרבי ר' השל. מילא את מקום אביו כאב"ד ואדמו"ר בשינאווא, ובפאלקסקאלענדער רשום שם עד תרע"ב. הנכון שבחורף תרס"ד עבר לצאנז, בנה בה את בית מדרשו, וחתם כאב"ד, בהשאירו בשינאווא את חתנו ר' אלימלך בינדיגר. היה טוען שרבנות צאנז שייכת לאביו, והוא מחל עליו בשעתו רק לאחיו ר' אהרן רב הקרייז, ולא לדורות. צדיקי דורו חרדו לקראתו, ונהגו בו כבוד רב. השתתף באסיפות בעניני הכלל, ובפעילות למען עניי א"י. ממעודדי אספת הרבנים בקראקא תרס"ג. ממשתתפי ועידת סנדובה־וישניה, וחותמי נגד תנאי בנישואין (ר"ש!). השתתף באספת רבנים בווינא בה נדונה בקשת ממשלת אוסטריה, שהרבנים יביעו התנגדות להצהרת בלפור. נפטר בעש"ק י"ב חשון תרע"ט (ולא תשרי תר"ף). נכדו רבי אביש קנר מספר, כי כבר מיום חמישי אחה"צ התכונן בייחודים לפרידתו, ולא נתן לאיש להסתכל בפניו. הרב מנאסאד הסתתר בפינת החדר מולו, אבל הוא הרגיש בזה וציוהו לצאת. בעל "מנחת אלעזר" הטביל את גופו במקוה טהרה. נטמן באוהל בצאנז ליד זקנו הדב"ח.

ילדיו: א. ר' אריה ליבוש מרדכי שמילא את מקומו בשינאווא; ב. ר' דוד אב"ד סוקולוב; ג. מרים זו' ר' יעקב יצחק בידרמן האדמו"ר משידלובצה. בתם היחידה נספתה הי"ד; ד. יוטא זו' ר' יעקב פ"ת אב"ד קולשיץ ופודגורזע; ה. פיגא זו' בן דודה ר' אלימלך בינדיגר משינאווא; ו. חיה חנה זו' ר' יעקב שמשון קנר מטשכויב־קלויזנבורג; ז. בילא כלת ר' מרדכי דוד אונגר מצאנז. משלא היו להם ילדים, נישאה בזיוו"ש לנכד השרף מסטרליסק; ח. זו' דודה ר' אריה ליבוש ה"ש אחי אביה.

תשובות אליו: בית יצחק, חו״מ, לה, אה״ע, ח״א, לב בתרמ״ו-תרנ״ה; שו״ת מהר״ש, ח״א, נ, ח״ד, לז בתרס״ב. נדפסו ממנו כמה הסכמות ומכתבים, וכן בתשובה כהלכה, פה.

אהלי שם, 435; רבה״ק מצאנז, ח״ב, קעח-קפד.

ר׳ **משה** ב״ר יעקב **הלברשטם**

נולד בטשאקאווא בשנת תרצ״ב לאביו רבי יעקב, ובגיל שלוש עלה עמו ארצה. למד בת״ת עץ חיים ובישיבת סלונים בירושלים, וכן בישיבת חכמי לובלין בב״ב. חיבה יתירה נודעת לו מרבו הרב שמואל ווזנר שהסמיכו להוראה בעודנו צעיר. נשא בתשי״ב את ליבה בת הרב הלל שלזינגר מנהל ישיבת הרב דושינסקי ומראשי העדה החרדית, נכדת בעל לב העיברי, ר׳ הלל ליכטנשטיין, אריה דבי עילאי, ישמח משה, רח״ה מאלעסק, ר״ש מבלז ועוד. אחרי נישואיו השתלם בלימוד הוראה הלכה למעשה בכולל תרביצא בירושלים, ונסמך מהגר״פ עפשטיין כמורה הוראה מובהק. זכה לקירבתם והערכתם של גדולי ישראל כהחזון איש ורד״ב ויידנפלד, והתקשר במיוחד לאדמורי״ם מבלז (כבר בבחרותו כיבדהו כמה פעמים בברכת המזון בשולחנותיו), סטמאר ואוזרוב. לבקשת אביו נעתר לעמוד בראש ישיבת דברי חיים וכולל לאברכים מצוינים, ומתשכ״ב מרצה שיעורים קבועים ומנחה את התלמידים בדרכי ההוראה. העמיד תלמידים לתפארת, ומהם המכהנים כרבנים חשובים. מתשכ״ז רב ומו״ץ מטעם העדה החרדית, ומרבניה הבולטים בעיר. התמחה בניהול דיני תורה בדיני ממונות ואישות, ובקשריו עם רופאים מומחים. מקובל על פוסקי הזמן, ומכל הארץ פונים אליו בכתב ובע״פ בשאלות הלכה בכל מקצועות התורה. עומד לימינו של הגאב״ד רי״י וייס בכל הענינים. מתשל״ב חבר בכיר בהנהלת כולל חיבת ירושלים לעדת גליציה, וממשיך בכך מסורת אבות לבית צאנז ובעלז מייסדי הכולל לפני כמאה וחמישים שנה. עומד בראש הנהלת החברא קדישא שליד הכולל, ונמנה עם ראשי כולל בית יצחק שלידו. עושה רבות למען הכלל והפרט במסגרת פעילותו הציבורית, ומכהן כחבר הנהלה בהרבה מוסדות תורה וחסד בא״י, כגון הנהלת ישיבת רב אחא, חברת גמ״ח חסדי שלמה ועוד. ביתו משמש כתל תלפיות לעצה ותושיה. מוסדות ויחידים פונים אליו לקבל מכתבי המלצה, מחברים מבקשים את הסכמותיו והערותיו, וכבר נדפסו עשרות ספרים כאלו. רבנים משחרים לפתחו לשימוש בהוראה וקבלת היתר הוראה, או סמיכה לשחיטה. פה מפיק מרגליות, ובקשב מאזינים לדבריו במעמדים וכנסים פומביים תורניים. דמות בולטת ואהודה בין פוסקי ההלכה ומרביצי התורה, ובגלל קסם אישיותו ומיגוון תפקידיו, מרובה השפעתו בחוגים רחבים של הציבור החרדי.

ילדיו: א. הרב יקותיאל זלמן יו״ט ליפא, כעת בברוקלין. ת״ח מובהק נעים הליכות, מבחירי אברכי באבוב. נשא את הינדא בת הרב חיים רוזנברגר אב״ד דיעריש, ובניהם: אברהם מאיר, שלום אלימלך ויואל; ב. שלומצא אידל דינה נישאה להרב מתתיהו ב״ר יהודה דייטש ראש כולל לב יהודה. עמו בכתובים חיבור של חידושים וביאורים על מסכתות הש״ס, בהסכמת רבותיו מהם שמע לקח בישיבת טשבין; ג. חיה רוזא זו׳ ר׳ יצחק ב״ר אהרן מרדכי רוטנר חתן רבי נחמן כהנא מספינקא; ד. מרים כלת ר׳ יוסף ב״ר דוב בריש פנט; ה. יעקב דוד; ו. שמעון שמואל.

פירסם עשרות מאמרים ומחקרים תורניים בספרים ובכתבי עת בארץ ובחו״ל. בין היתר: הגהות והוספות ממנו ומזקנו רבי שלום מאשקאוויטש מלונדון על ספר רבנו בחיי עה״ת, ירושלים, מעין החכמה, תשי״ח; קונ׳ פאת קדמה על ספר מדבר קדמות להחיד״א, תשכ״א וד״צ בתשל״ח; מקורות והערות למנהגי זקנו הדב״ח, בספר כל הכתוב לחיים תשכ״ב. תשובותיו בספרים ישראל עושה חיל וסוגה בשושנים. ד״ת ממנו בספרים הר הקודש ומשנה כסף, ובכתבי העת: אוצרות ירושלים, אסיא, יגדיל תורה (לונדון), כרם שלמה (ניו־יורק), עטרת ישראל, פאר ישראל, רב אחא. הערותיו בד״צ מליצי אש ועוד. תשובות אליו בחלקי שבט הלוי.

ר׳ **משה אהרן** ב״ר בן־ציון **הלברשטם**

מבאבוב (תר״ף — תש״א)

נולד בס״ג שק״פ לך תר״ף כבנו הצעיר של רב״צ מבובוב. הבר־מצוה נערכה בטשבין בהשתתפות האב״ד ורבני קשאנוב. מילדותו ניכר לטובה על פני בני גילו. סופר מחונן, בעל לב טוב וקול ערב. כשלמד בתרצ״ו בבובוב אצל אחיו רבי שלמה, שאל את אביו אם להריץ מכתבים אל גדולי הדור. משנענה בחיוב (מכתבי קודש, ח״ב, טז, מארזי לבנון, קסה), התכתב עם ר״ש פירר מקראס. תכונותיו הנעלות נתגלו במיוחד בזמן המלחמה, כשהיה עם אביו בלבוב. כשפרצו הנאצים לביתם הצליח להתחבא מאחורי ארגז גדול, אך בראותו שאביו נאסר הצטרף אליו ויחדיו הוצאו להריגה ביום ד׳ אב תש״א ביער ליד לבוב. אחיו רבי שלמה השתדל להציל את שני קונטרסיו נר למאה: ח״א חי׳ גפ״ת, וח״ב בדרך דרוש על תנ״ך ואגדות הש״ס, אך בדרכי בריחתו הם ניטלו ממנו עם עוד מפנקסי אביו. ביהמ״ד של חסידי בובוב בב״ב נקרא על שמו

בית משה אהרן. תולדותיו וד״ת ממנו, כרם שלמה, כסלו תשל״ח, יט-כב. מכתבו ופקסימיל, ארזי לבנון, ריב.

ר׳ משה אהרן ב״ר חנה **הלברשטם**
מקולושיץ (תרס״ד׳ — תש״ב)

בנו של רבי חנה מקולושיץ. בעודנו בחור פירסם ד״ת בבית ועד לחכמים, תרפ״ב. נשא את חיה

הזמנת רבי חנה ה״ש מקולשיץ לנישואי בנו הרב משה אהרן

יענטא בת ר׳ דוד דוב מייזלש אב״ד אויהעל. רבה של קולושיץ לפחות מתרצ״ו. בזמן הכיבוש גר בפודגורזע. נספה עם זו׳ ובניו הבחורים: חיים יוסף, יחזקאל שרגא, מנחם מנדל, זלמן ליב, חנה רחל ושלום הי״ד.

ר׳ משה אהרן ב״ר יחיאל נתן **הלברשטם**

בנו של ר׳ יחיאל נתן אב״ד ברדיוב. נשא את חנה רחל בת רמ״מ ה״ש בעל ״דברי מנחם״. כיהן ליד חמיו כדומ״ץ בסטרופקוב.

ר׳ משה אריה ב״ר אברהם אביש **הלברשטם**

בנו של רבי אברהם אביש מסטמר ב״ר סיני מזמיגרוד. שרד בניסים מהשואה אחרי בריחתו ממחנה עבודה. היגר לארה״ב אחרי המלחמה, ומכהן שם כאב״ד נאסאד. הוציא לאור עם הערותיו את ספרו של זקנו רבי אברהם יהושע פריינד אב״ד נאסאד, שו״ת מאור יהושע, ירושלם, דפוס התחיה, תשכ״ז, צב עמ׳. החל להידפס בשנות הזעם בשם דברי יהושע, עם הסכמת האדמו״ר מסטמר מתש״ג לר׳ אשר שטיינמץ אב״ד ברגסז. בהתחלה שתי הקדמות, וזכרון לנספים בני משפחתו. באחת מהן עומד על גלגולי כתב־היד שניצל באורח פלא. מילדיו: א. גננדל זו׳ ר׳ שלום אליעזר טייטלבוים בנו של גאב״ד סיגט־סטמר; ב. ר׳ סיני ב״ר אריה ליבש ה״ש מזמיגרוד.

ר׳ משה יוסף ראה לפי: **הלברשטם, ר׳ יוסף משה**

ר׳ משולם זושא (זוסיא) **יצחק** ב״ר שלום אליעזר **הלברשטם**
מרצפרט (תרמ״ד׳ — תש״ד)

בנו של רבי שלום אליעזר, ויד ימינו ברצפרט. בקיץ תרע״א נשא בקילץ את רחל בת ר׳ נפתלי ט״ב אב״ד ניר באטור. בזיווש״ש היה חתנו של רבי יהודה ארליך. ד״ת ממנו בבית ועד לחכמים. נספה באושוויץ ביום כ״ג אייר תש״ד הי״ד, וכן בנו יחידו א. ר׳ חיים, ובנותיו: ב. הינדא זו׳ ר׳ יצחק ט״ב ב״ר אהרן אב״ד וולובוה; ג. גיטל זו׳ ר׳ יקותיאל יהודה ט״ב אב״ד סיגט. שרדו רק בנותיו: ד. ראצא זו׳ ר׳ יואל בער אב״ד סן־פאולו בברזיל, ולו ט׳ ילדים: 1. לאה רחל זו׳ רבי מנחם מנדל אליעזר זאב רוזנבוים האדמו״ר מקרעטשניף ברחובות, וילדיהם: מלכה, הינדה, דוד משה, איתמר, אסתר, חיים מרדכי; 2. שרה מרים; 3. חיה פעריל; 4. אדל; 5. חנה גיטל; 6. יוכבד; 7. מלכה; 8. פייגה בינה; 9. משולם זושיא; ה. סימה זו׳ ר׳ יוסף כ״ץ בניו־יורק, ולהם עשרה ילדים; ו. יוכבד רבקה זו׳ ר׳ מלך רינמן. בתם שרה לאה נישאה לר׳ יעקב אשר ב״ר משה אוסטר.
רבה״ק מצאנז, ח״ב, שצח-שצט.

ר׳ נחום אפרים ב״ר אריה ליבוש **הלברשטם**
מטורנא (תר״ם׳ — תש״ב׳)

בנו של ר׳ אריה ליבוש ב״ר יחזקאל שרגא משינאווא. אדמו״ר בטורנא על מקום אביו. נשא את ראצא בת דודו ר׳ נפתלי רובין אב״ד וישניצא. נספו בשואה הי״ד. בתו רחל מרים נישאה בתרצ״ג לר׳ ישראל יוסף הורביץ ב״ר אביגדור אב״ד ברנוב. בתו פיגא גרה בניו־יורק עם בעלה ר׳ חנניה יו״ט ליפא ט״ב אב״ד ניר־באטור.

ר׳ נפתלי ב״ר ברוך **הלברשטם**

בנו של ר׳ ברוך אב״ד גריבוב. שרד בניסים

מהשואה, ובאמצע המלחמה הגיע לניו־יורק. למד בישיבות ליובאוויטש, ונסמך להוראה. בשנות התש"י בעל בית דפוס הדר, והוצאת ספרים מנורה. האדמו"ר מגריבוב־צאנז בברוקלין. ילדיו: א. ר' ברוך חתן ר' יחיאל מיכל רוטנברג, בנו של האדמו"ר מקאסאני־בני ברק וחתנו של האדמו"ר מקוזלוב בניו יורק. בתו: רייצא רחל; ב. ייטל זו' ר' יוסף יצחק מאיר ב"ר יחיאל מנחם זינגר, נכד האדמורי"ם מאלכסנדר ואמשינוב. בתם: דבורה פעסיל; ג. ר' מרדכי זאב חתן ר' אליהו בצלאל ט"ב, בנו של ר' זלמן ליב אב"ד טעטש וחתנו של האדמו"ר מסטריזוב. בנו: יואל; ד. ר' מנחם צבי חתן ר' מאיר רוזנבוים, בנו של האדמו"ר מסטרוזיניץ וחתנו של האדמו"ר מעטשעד; ה. סיני; ו. אשר; ז. רחמה; ח. רבקה; ט. חיים מאיר; י. אהרן; יא. הינדא רחל דבורה; יב. חנה עלקא גולדה; יג. מרים לאה; יד. קלונימוס קלמן.

ר' נפתלי ב"ר דוד **הלברשטם**
מקשאנוב (תר"י — תרפ"ג)

בנו של רבי דוד מקשאנוב. חתנו של ראי"ה קצנלבויגן אב"ד טלוסט, ואח"כ של רבי משה הגר מרדוביץ. אכל מזונות בצאנז על שולחן הדב"ח. במנויי בית ועד לחכמים תרמ"ד רשום כאב"ד קשאנוב, אבל למעשה נתכהן שם אחרי פטירת אביו בתרנ"ג ועל פי רצונו. בקהילה פרצה אז מחלוקת קשה בשל כך. תמכו בו חסידי צאנז, וכן הרבי משינאווא שהפליג מאד ביקרתו ואמר שהוא בעל הוראה ותיק, וראוי לכהן בכל עיר ואם בישראל. לעומתו ניצב ר' יוסף אלימלך בן אחיו ר' משה, ובו תמכו חסידי רדומסק, וכן השלטונות. לבסוף כיהנו שניהם בשכר, ואחרי פטירת ריי"א בתרס"ז נשאר הרב היחיד. נהג רבנותו ברמה, ובמיוחד פיקח על כשרות האיטליזים. נפטר ביום כ"ט תמוז תרפ"ג (וי"א תרפ"ה).

ילדיו: א. ר' מנחם מנדל רבה האחרון של קשאנוב; ב. ר' דוד ברישא. נשא את רחל חנה בת ר' יצחק ט"ב נכד הייטב לב. בנותיהם: 1. שרה; 2. לאה זו' ר' אברהם אליעזר וואהל מאנטורפן. בנם ר' דוד חתן ר' זלמן ליב אונגר נכד הדב"ח, וילדיהם: אברהם אליעזר, יעקב יצחק, רפאל; חיה פיגא זו' ר' יוסף שולדינר, וילדיהם: אליעזר, נחמיה, שרה בילא; רחל חנה זו' ר' יוסף מרגלית, ובניהם: אברהם אליעזר, רפאל, ישראל אריה יצחק; 3. הענדל; 4. מרים; 5. בילא; 6. חיה; ג. לאה זו' הנגיד ר' חיים בן־ציון ה"ש בקראקא ב"ר שלום מניסקא; ד. רייזל זו' הרב יוסף קנר; ה. חיה זו' ר' חיים יעקב רוזנפלד ב"ר שלום הלוי אב"ד קמינקא;

ו. מרים זו' ר' שמחה פ"ת אב"ד סקאווין; ז. איטה זו' ר' זלמן ליב ב"ר מרדכי דוד ט"ב אב"ד לאפוש. בזיווי"ש נישאה להרב שמואל שמלקא פ"ת, ובשלישית לר' שמחה אב"ד סקאווין, אחרי פטירת אחותה אשתו הראשונה.

תשובה אליו: ש"ב הרי בשמים, תנינא, קיז בתרנ"ה. ממשתתפי ועידת וישניה, וחותמי נגד תנאי בנישואין. מכתביו בתשובה כהלכה, 210, ותיקון עולם ח"ב.

מליצי אש, ג, אחרי שבט, עט; ספר כושאנאוו, 42-45, 206; רבה"ק מצאנז, ח"ב, רנד-רנה.

ר' נפתלי ב"ר יחזקאל שרגא **הלברשטם**
מטשרקאס (תקצ"ח — תרכ"ד)

נולד באויהעל ביום י"ד חשון תקצ"ח כבכור לאביו רבי יחזקאל שרגא. בגיל שנה התיתם מאמו. נשא את בתו של רבי אהרן ב"ר אשר ישעיה מרופשיץ, אך משהה עמה כמה שנים בלי ילדים, גירשה בהוראת זקנו הדב"ח. נשא בשנית את בתו של רבי נח שמעיה שניאורסון (ר' נחום ניעמדזשיבר), בנו של ר' דובר האדמו"ר האמצעי, וחתנו של רבי יעקב ישראל מטשרקס ב"ר מרדכי מטשרנובל. סמך לשולחן חו"ז, ולמד שם בצוותא חדא ובאהבת נפש עם נכד אחר: דודו רבי מרדכי דוב טברסקי מהורנוסטייפל. נודע כגאון חריף, ונמסר לו כתב רבנות לקהילת ברדיטשוב. בשש שנותיו האחרונות למד אצלו ר' משה רוטמן אב"ד הורודישץ, ובסוף הקדמתו לספרו שו"ת ברוך השם הוא מפליג בהערכת רבו המובהק, ומתאר את פטירתו הפתאומית אור ליום ד' כ"א כסלו תרכ"ד. י"א שנפטר בעת אמירת וידוי בק"ש שעל המיטה, וי"א בעת נפילת אפים במנחה. אחיו ר' משה נסע לרוסיה עם אביו, כדי לחלוץ לאלמנה. הסתלקותו בגיל כ"ו כשנכונו לו עתידות, היתה מהלומה כבדה לאבא. כעבור שנים מסר לבנו רשי"ב לסדר לדפוס את הכתבים שנותרו מר"נ.

אילה שלוחה, ל"ו סימנים של חידושי סוגיות והלכות, להם צירף מחידושי חמיו רא"ל ליפשיץ זקנו של המנוח: **עטרת זקנים**, על כללי אות א', פשעמיש, דפוס זופניק, קנאללער והאמערשמיד, תרנ"ה, ב, מח; ל ד'. צולם בתש"ך ע"י ר יחזקאל שרגא פרנקל מרמת־גן, כשבסופו שני דפים: דברי המו"ל, ותודה למסייעיו לזכרון קרוביהם. בהקדמת האב המו"ל מבכה את בנו הגדול, ומביא מכתב שקיבל מגיסו ר' מרדכי דוב, לבל ישמיט את תשובת ר"נ בעניני עגונה שמחברה היסס לשולחה כי היה מיראי הוראה. הגיס כותב גם: כל דרכו בהלכה היה עמוק עמוק מי ימצאנה, ובודאי לבד החריפות שיש בדבריו, הנה עבודתו ויראת ד' אשר

היתה קודמת לחכמתו, לא נטה מדרך האמת והורה כתורה וכהלכה.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, אה״ע, קכח, לקוטים, יז בתרכ״א. בספרו פוסק גם לאסור בר אוזות גדולות שהובאו בזמן האחרון למדינה. הוא משיב גם: לר׳ מרדכי שניאור זלמן בתר״ך (יז); לר׳ מנדל מו״ץ קיוב בתרכ״ב (טז); לר׳ מנחם יודא מו״ץ טשהערין (לא).

רבה״ק מצאנז, ח״ב, יט-כה.

ר׳ נפתלי ב״ר יעקב הלברשטם

נולד בטשקאווא בשנת תרפ״ח לאביו רבי יעקב. בעלותו ארצה בתרצ״ה למד בישיבת סלונים ״בית אברהם״. מקורב וחביב מאד לאדמורי״ם מבלז, סטמר ופשוורסק, ולרבנים בנגיס וסולובייציק מבריסק. נשא את חיה שרה בת הרב חיים שמואל שמעלקא גינסברג אב״ד אוריענעש־מעדיעש. נסמך מר׳ פנחס עפשטיין ראב״ד ירושלים ובית דינו. ראש מערכת הכשרות של בד״צ העדה החרדית בירושלים מתשי״ב. מוסר נפשו לטהרת השולחן ומניעת מכשולות, בפרט בהלכות התלויות בארץ ושמיטה. נושא זה טבוע בדמו מזקנו רבי שלום מושקוביץ האדמו״ר משאץ בלונדון, ומדודו אב״ד ווידיסלב יו״ר התאחדות הרבנים בברוקלין. בענינים אלו משתתף בישיבות הבד״צ, ועומד בקשר עם גדולי הרבנים בארץ ובחו״ל המוקירים את פעולותיו. אחרי פטירת אביו בתשכ״ז הוכתר כאדמו״ר מטשקובה־צאנז, ונשיא ישיבה ובימ״ד דברי חיים וכולל להוראה לאברכים מצוינים. נואם בחסד ומפיץ תורה וחסידות. נעים הליכות ומעורב בדעת עם הבריות מכל החוגים, ומרבים להתייעץ עמו ולשמוע לחוות דעתו. פעיל בעניני ציבור ומוסדות תורה וחסד. מראשוני העסקנים למען מוסדות בית לפליטות, בנות ירושלים, ועדה ציבורית למניעת ניתוחי מתים, גמחי״ם שונים, ומוסדות הקהילה החרדית בבאר שבע. בנותיו: א. אידל דינה זו׳ הרב שלמה ב״ר נתן גשטטנר, מצאצאי הפנים מאירות, הכת״ס ועוד. עמו בכתובים חידושים על שו״ע יו״ד והלכות שבת. ילדיו: 1. מלכה ברינדל; 2. יהודה חיים שמואל; ב. ברינדל לאה; ג. רחמה.

בצעירותו כתב מאמרי תורה וחסידות בבטאונים חרדיים, וחתם: יעקבזאהן, אידלזון. ערך והו״ל את קובצי מדריך הכשרות ודבר השמיטה (לפי שעה א-כה) להלכות, הליכות, מידע לכשרות ומצוות התלויות בארץ. מסר קונ׳ לספר כל הכתוב לחיים. תורותיו עה״ת והמועדים בספר דברי נפתלי המוכן לדפוס, עם הסכמות נלהבות מהגאב״ד רי״י וייס, ר״י גרינוולד אב״ד פאפא ועוד.

תשובות אליו: הר הקודש (שפירא); להורות נתן, ח״א ממחותנו; מנחת יצחק, ח״ו, קו; משנת יוסף, יח.

ר׳ נפתלי חיים ב״ר אלישע הלברשטם

מגורליץ (תרמ״ה׳ — תש״א)

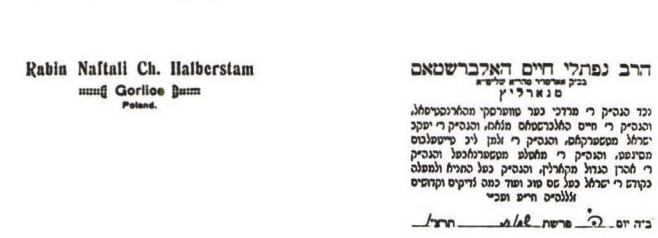
בנו של ר׳ אלישע אב״ד גורליץ. גבאי כולל חיבת ירושלים בעיר. נשא את מלכה בת ר׳ אלטר זאב הורביץ אב״ד סטריזוב. נפטר בערבות סיביר אחרי

הרב נפתלי חיים ה״ש מגורליץ

פטירת הוריו בתש״א. זו׳ ניצלה וגרה בארה״ב. ילדיו: א. ראצא זו׳ ר׳ טוביה ב״ר נפתלי ט״ב מטורנא (או מוולובה); ב. פעסל זו׳ ר׳ שמואל ט״ב רב בגורליץ; ג. זו׳ ר׳ אברהם גן־צבי. גרים בקווינס עם ילדיהם; ד. יהודית זו׳ ר׳ ישראל ליבר. גרים בברוקלין עם ילדיהם. הגדולה פרידא ריזל זו׳ ר׳ אברהם משה מושקוביץ; ה. ר׳ אלטר מגבאי הכולל בניו־יורק. בתו יוכבד זו׳ ר׳ ברוך טברסקי נכד רבי סיני מזמיגרוד. עוד בן תלמיד ישיבה.

ספר גורליצה, 25; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שס-שסא.

הרב נפתלי חיים האלבערשטאם
בעל אפשטיר מרדיים בפר פוטרסקי והאלעקסיטשלי,
והבחיר כי מרדכי בפר פוטרסקי והאלעקסיטשלי,
מסיגעט, והבחיר כי מתתיהו ומשפערהאכעל והבחיר
ר׳ אהרן בענדל מקארליץ, והבחיר כעל החכיה ומעמלה
בקודש ר׳ ישראל בעל שם טוב ושאר כמה נדיקים וקדושים
עלעלעס חייט ומכי
Rabin Naftali Ch. Halberstam
Gorlice
Poland.

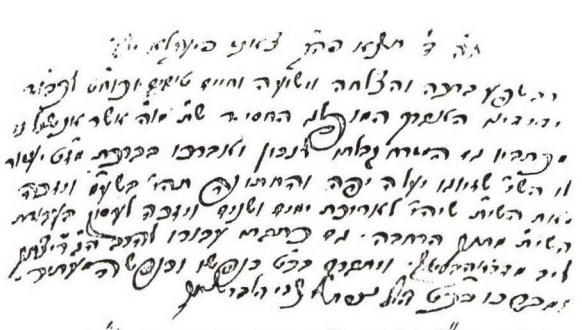
מכתב הרב נפתלי חיים הלברשטם מגורליץ מיום ה׳ שמות תרצ״ו אל ממוני הכולל בירושלים

ר׳ נפתלי צבי (נפתולטשע) ב״ר שלמה **הלברשטם**
מבאבוב (נו׳ תרצ״א)

נולד בשנת תרצ״א לאביו רבי שלמה מבובוב מזיווגו הראשון. בשלטון הנאצים נתחשל אופיו כאשר עבר מיבחנים חמורים כאדם מבוגר. גנב גבולות בניסים עם אביו, ואת הבר מצוה עשה בבונקר בגרוסווארדיין. אביו שלחו מבוקרשט לא״י באנית מעפילים שהגיעה בנס. למד בישיבת סלונים בירושלים. בתש״ז עבר אל אביו לארה״ב. אמר שיעורים בישיבת באבוב, והעמיד תלמידים רבים. יד ימינו של אביו, ורוח החיים בניהול מוסדות באבוב. נשא את העסא בת ר׳ יוסף פאנעט אב״ד ואדמו״ר דעש. בנותיו: א. רחל שרה זו׳ ר׳ יהושע ב״ר יחזקאל רובין; ב. רבקה שינדל זו׳ ר׳ מרדכי דוד אונגר, ב״ר יעקב יצחק האדמו״ר מדומברובה בברוקלין.

ר׳ נפתלי צבי הירש ב״ר יוסף זאב **הלברשטם**
מגלוסק ופיקעלי (תרכ״ב — תר״ף)

בנו של ר׳ יוסף זאב ב״ר דוד מקשאנוב, וחתנו של רבי משה רוקח מקארוב. אב״ד גליסק, ואח״כ גר

ברכת מזל־טוב לרא״א וקסמן לנישואיו בתרנ״א מאת הרב נפתלי צבי הירש ה״ש אב״ד פיקעלע־צאנז ובנו הרב אריה ליבוש

בפיקעלע פרברה של צאנז. נפטר ביום כ״ט אייר. בנו ר׳ אריה ליבש מילא את מקומו בפיקעלי. בנו ר׳ דוד (אב״ד רידיק?), חתן ר׳ מאיר רוקח מקוזלוב־טרנופול מו״ל גנזי יוסף.

ר׳ סיני ב״ר אריה ליבש **הלברשטם**

נולד בשנת תש״ה לערך לאביו ר׳ אריה ליבוש האדמו״ר מצאנז־זמיגרוד בבני־ברק. בגיל שנה נתיתם מאמו. נשא את בתו של ר׳ משה אריה ה״ש אב״ד נאסאד בברוקלין. גר בברוקלין עם ילדיו: א. פעסיל רוחמה; ב. חיים שלמה; ג. פראדל הדסה; ד. ברוך אברהם.

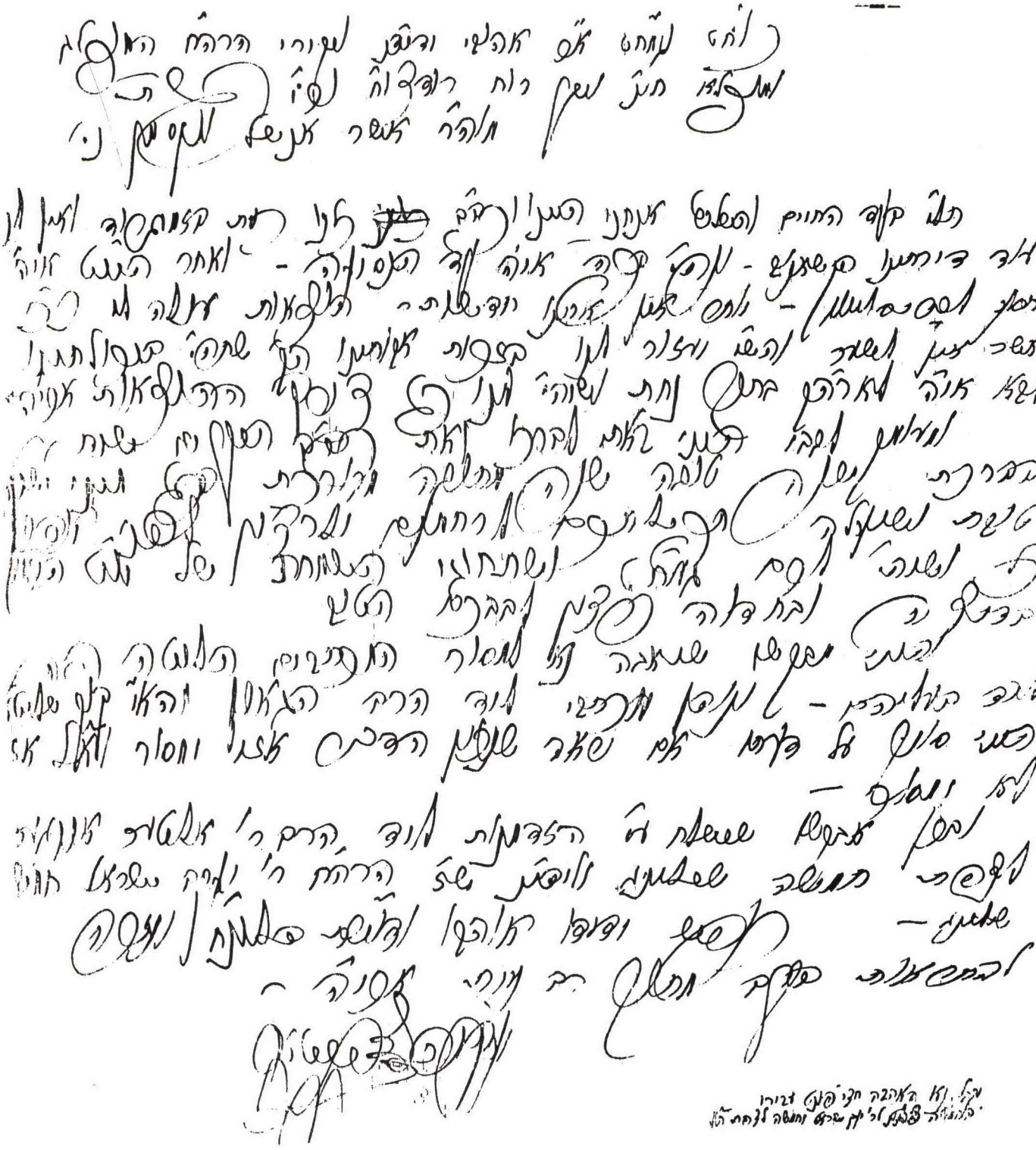
נדפס ממנו רק קונ׳ מח״א של ספר **חידושי סיני**, חידושי מסכת חולין עד תחילת פרק ג׳, לישב קושיות על הראשונים והרמב״ם בסוגיות עמוקות, ת״א, דפוס ליפא פרידמן, תשכ״ה, קכט עמ׳, בלי ההסכמות שמקוה להדפיס בגמר הספר. בפתיחת אגדה כותב ששלח את החידושים מהישיבה לאביו, ואח״כ נצטווה על ידו לכותבם. משבץ ד״ת מאביו, זקניו, ר׳ יוסף דוד קליין רב במונטריאול ר״מ בישיבת תורת חיים, והאדמו״ר מסטמר. כמו״כ מוסר כמה פרטים על משפחתו.

ר׳ סיני (סינאלע) ב״ר ברוך **הלברשטם**
מזמיגרוד (תר״ל — תש״א)

נולד בשנת תר״ל לאביו רבי ברוך מגורליץ, ולשאלתו ענה לו אביו הדב״ח, שיקרא לילד ע״ש רבי אליעזר ניסן ט״ב מדרוהוביטש. כשהעיר רב אחד מהנוכחים, כי נוהגים שלא לקרוא ע״ש מי שנפטר בקיצור שנים, אמר: א״כ קרא לו סיני שהוא אותיות ניסן, ויגדל לסיני ועוקר הרים. בגיל שנה וחצי אירסו לו את רוחמה בתו של רבי נפתלי הורביץ ממעליץ, ואחרי נישואיו עבר אל חמיו.

סיני הלברשטאם
אבד"ק זמיגראד
והגליל יצ"ו

ב"ה זמיגראד. יום ... לפ"ק תרצ"

מכתב מרבי סיני הלברשטם אב"ד זמיגרוד מער"ה תרצ"ה אל רא"א וקסמן

נפלאות סופרו שם על הנהגתו בקדושה יתירה. זמן מה רב צעיר בגורליץ ליד אביו, ואח"כ כמה שנים אב"ד קולשיץ. מתרס"ז רבה של זמיגרוד, ועל שמה נקרא. אביו חזה את רבנותו שם, כבר עשרים שנה לפני כן.

עובד השם מופלא, ומעין המתגבר בתורה. קם כל לילה בחצות, ולמד זוה"ק עד התפילה. לפני תפילותיו כל בוקר הרגישו בביתו שמרעיש עולמות.

מימין לשמאל: הגבאי משב"ק, רבי ליבוש, רבי ישראל, רבי סיני ה"ש מזמיגרוד אביהם אוחז כוס משקה במעינות הרפואה, רבי יעקב ובתו (הרבנית מלוביצקי), רבי ברוך אב"ד זקליקוב

עבודת ה' שלו במסירות נפש ובהידורי מצוה. ריכז סביבו קבוצת חסידים בני עליה, ובעיר בילגוריי היה שטיבל של חסידי זמיגרוד. דרשן ומנגן נפלא, פעיל למען עניי א"י, בעל מידות ושפל בעיני עצמו, אף כי כלפי חוץ התנהג ברבנות. בעל קסם אישי, ומוקף מעריצים רבים. גלוי עינים, ובהיותו בתחילת המלחמה בבוברקא קראו לו החוזה.

בסוף מלה"ע א' סבלה זמיגרוד מפוגרומים רבים, ולבן עבר ליאסלו, וגר בדירה שהעמיד לרשותו ר' איזיק דינטנפס. שנתיים לפני מלה"ע ב' גר בקראקא כי הוצרך לדרוש ברופאים, ותהום כל העיר כשאילם נתרפא על פי דברו. בפלישה הנאצית ברח ללמברג, וזוגתו נפטרה בבוברקא. דאג שם לגורלו של כרך עבה מחידושיו שהיה מוכן לדפוס, וחשש שלא יחרימוהו הרוסים. הפקידו ביד שכנו ר' אהרן קמינקר מחסידי בלז, מתוך מחשבה שבשובו מהגולה ימצאהו, או שבניו ידפיסוהו. הספר אבד בשואה, ונותר רק כרך דרשותיו למועדים שרשם מפיו בנו רבי יעקב, והעבירם לבניו. הוגלה לסיביר ברכבת צפופה, ונפטר שם ביערות אומסק ביום כ"ו תמוז תש"א. באורח פלא נזדמן לבני משפחתו בד לבן לתכריכים. בניו טיפלו בכריית הקבר ובקבורתו, ואף מצבה הקימו לו.

ילדיו: א. ר' חיים יהודה בכורו ראב"ד אושפיצין; ב. ר' אברהם אביש דומ"ץ סטמר; ג. ר' דוד דומ"ץ סוסנוביץ; ד. ר' אהרן אב"ד אשיעק; ה. ר' יחזקאל שרגא מרידיק; ו. ר' ברוך אב"ד זקילקוב; ז. ר' יעקב אב"ד טשאקאווא; ח. ר' ישראל האדמו"ר מזמיגרוד בניו־יורק; ט. ר' אריה ליבש האדמו"ר מזמיגרוד בפ"ת, יפו וב"ב; י. פעסל (הגדולה) זו' ר' יעקב מושקוביץ האדמו"ר משאץ בחיפה; יא. ריזל שרה זו' ר' ברוך ה"ש אב"ד גריבוב.

תשובות אליו: שו"ת מהר"ש, ח"א, לד, ח"ב, נה, סז, ח"ג, מא, ח"ד, ק, ח"ה, עד, ח"ו, מו בתרס"ד (לקולושיץ), עד תרפ"ב. מכתבו בתשובה כהלכה, מט.-נ: פלפול לחנוכה בספר חידושי סיני של נכדו, תשכ"ה, נז-ס.

אהלי שם, 242; ספר יאסלו, 62; אלה אזכרה, ה, 109-115; רבה"ק מצאנז, ח"ב, שסב-שסט; ספר רמזי מאיר.

ר' **צבי אלימלך** ב"ר יקותיאל יהודה **הלברשטם**

מקרית צאנז (נו' תשי"ג)

נולד בברוקלין ביום ב' חשון תשי"ג לאביו רבי

חלק משולחן חנשיאות בחגיגת „יומא טבא לרבנן". מימין לשמאל: הרב יצחק שמואל שכטר ראש כולל ש"ס בת"א; הר"ר ישראל חיים ברקוביץ סגן ראש עירית צפת; הרב חיים יעקב שוורץ דומ"ץ בקרית צאנז; הר"ר נחמיה קורן רה"ק בקרית צאנז; הרה"ג ר' אליהו שמואל שמרלר ראש ישיבת צאנז ויו"ר ועדת הבוחנים; הרה"ג ר' צבי אלימלך הלברשטם רבה של קרית צאנז (נואם); הרב אלתר אלי' רובינשטיין רב ביהמ"ד היכל צבי וראש כולל ש"ס בירושלים; הרב יהונתן בנימין וייס רב ביהמ"ד דחסידי צאנז וראש כולל ש"ס בבני ברק; הרב אשר וייס ר"מ בישיבה; הרב צבי יהודה וולנר ראש כולל צאנז בבני ברק.

יקותיאל יהודה. התחנך על ברכיו בישיבת צאנז באַרץ, וקיבל תואר מורנו. נסמך מהרב אברהם צבי וייס אב״ד נוה אחיעזר, מב״ד שארית הפליטה, ועוד. מתשל״ד רב ור״מ דקרית צאנז נתניה, ויו״ר ועד ההלכה של ביה״ח ע״ש לניאדו. נשא בתש״ל את חיה שרה בת הרב שמואל אלכסנדר אונדסדורפר ממונטריאול, וילדיו: יחזקאל שרגא ברוך (תשל״ב) ויוסף משה דוב (תשל״ד). מנהיג עדתו בכשרון ובנועם הליכות בדרכו של אביו שליט״א. מרבה באמירת שיעורים בביהמ״ד הגדול, בישיבה ובכולל, ובבחינות לתלמידי הת״ת והישיבה הקטנה.

ד״ת ממנו בקובצי ישראל סבא מגליון ל״ב, ובקובץ שבת בשבתו, תשל״ג, כד-כח.

ר׳ צבי הירש ב״ר אברהם הלברשטם

בנו של ר׳ אברהם מרודניק. בפרוץ מלה״ע ב׳ ברח מזרחה, ודרך סיביר ופרס עלה לארץ בתש״ג עם ילדי טהרן. בתש״ו היגר לארה״ב. האדמו״ר מרודניק בלוס אנג׳לס. חתן רבי חיים יצחק איזיק הלברשטם אב״ד סלטפינא. בתו העסע נישאה לר׳ חיים יעקב ב״ר מנשה הורביץ. עמו גרים בן ובת נשואים.

ר׳ צבי הירש ב״ר אריה ליבוש הלברשטם

מסטמר (תרמ״ה׳ — תש״ד׳)

בנו של ר׳ אריה ליבוש מטורנא ב״ר יחזקאל שרגא משינאווא. אדמו״ר בסטמר (ולא בסמבור). נספה עם זו׳ פרידה בת ר׳ מאיר ברמ״מ הורביץ הי״ד.

ר׳ צבי הירש(לי) ב״ר ברוך הלברשטם

מרודניק (תרי״א׳ — תרע״ח)

נולד בשנת תרי״א לערך לאביו רבי ברוך מגורליץ. נשא בתרכ״ה את בתו של רבי ישראל הורביץ מברנוב ב״ר אליעזר מדזיקוב, והיו לו חפצים רבים מאדמור״י בית רופשיץ. מתרכ״ח עשה בצאנז בשיעורו של זקנו הדב״ח, וכיון שלא נתמך על ידו חי בדוחק רב. בעצת הדב״ח נסע בתרל״ה ללמוד בסיגט אצל זקנו הייטב לב, ובתרל״ו נסמך ממנו להוראה. הדב״ח שמח בבשורה זו, וכשבחנו הסמיכו בע״פ באומרו שהוא בעל הוראה טוב. קיבל הרבה מדו״ז ר׳ אביגדור אב״ד דוקלא, שהתאכסן אצלו בכל פעם שבא לצאנז. נסע אל צדיקי דורו, ובתיק מיוחד שמר את מכתביהם. אחרי פטירת הדב״ח שב לסיגט, והוצעה לו רבנות קרעטשינעף הסמוכה. בעודו מתכונן לשבות שם, הגיע מברק שנתקבל לרבנות ניסקא. העדיף אותה כדי להיות ליד אביו, ושירת בה עשר שנים. הפליגו שם את עריכת תיקון חצות שלו. בשנת תרמ״ז קרא לו אביו להיות דומ״ץ אצלו ברודניק חצי שנה, וכשעבר לגורליץ נתמנה רצ״ה על מקומו ברודניק, ונקרא על שמה. לבני ניסקא היתה קשה הפרידה ממנו, ובמקומו קיבלו את אחיו רבי שלום.

עמד על משמר חומות הדת ביד רמה, ולא נתן לפרוץ בהם. מתמיד גדול ומצניע לכת. מימיו לא ישן בזמן שיום ולילה מתחלפים. בקי בהלכה, ומשיב בבהירות על אתר. לא הירבה לומר ד״ת בשולחנותיו, והסתיר את ידיעותיו בקבלה. התפלל בנחת כמונה מעות, ובתפילת שמו״ע העביר במוחו את זכרונם של הקשורים בו. דלתו פתוחה לכל אדם במאור פנים, והשתדל לסייע לכל אחד. חי בהסתפקות ונאבק במותרות. נזהר להפליא בכבוד השבת והמועדים. פיזר רק לצדקה, ולהידור מצוה יותר מכוחו.

בתרס״ב לערך נשא בשנית את חיה מינדל בת ר׳ מאיר משולם שפירא מלנצוט נכד הבני״ש. מתרס״ו אדמו״ר לחסידי גורליץ על מקום אביו, והיו לו חסידים מופלגים בעלי מוח יראי שמים. סיפרו רבות על כוח נפלאותיו. בפרוץ מלה״ע א׳ ברח להונגריה, ובחנוכה הגיע לקליינוורדיין. בדרך אבדו החידושים שהיו עמו בכתובים על יו״ד. בסוף קיץ תרע״ו נחלה, ונסע לדרוש ברופאים בניירעדהאז ובוינא. הרופאים התיאשו בראותם את מצבו, וביום ט״ו אב תרע״ח נפטר. בקשיים רבים עלה בידי בנו רבי יקותיאל יהודה שהיה אז בן י״ד, להביאו למנוחות בגורליץ ליד אביו, וההספד שנשא שם עליו במשך כמה שעות הרעיש את כל המדינה. על שמו ביהמ״ד דחסידי צאנז ״היכל צבי״ בירושלים.

ילדיו הראשונים לא נתקיימו. מזיוו״ר: א. ר׳ נפתלי היה חלוש ביותר בילדותו, ונרפא בברכת דודו ר׳ דוד מקשאנוב. נשא את בת ר׳ ישעיה צבי הלר אב״ד פרמפול. כל צאצאיו נספו בשואה; ב. פעסיל זו׳ ר׳ משה ב״ר אשר מאיר ה״ש אב״ד בוכניה. כשנפטר שנתיים אחרי הנישואין, נישאה בשנית לבנו של ר׳ שלום מפשיטיק חתן ר׳ דוד מקשאנוב, באחוזה בכפר הסמוך לרודניק שהשתייכה לר׳ שמעיה קושארניער מותיקי חסידי צאנז. מזיוו״ש: ג. ר׳ אברהם מרודניק; ד. רבי יקותיאל יהודה האדמו״ר מצאנז־קלויזנבורג; ה. זו׳ ר׳ סילברמן, ובנם ר׳ משה בניו־יורק.

רבים מחסידי אביו בני העליה עברו אליו, ועליהם נוספו רבים, וגם כמה גבירים. ביניהם: ר׳ חיים אב״ד קרעשוב ובילגוריי; ר׳ מרדכי שוחט דקרעשוב; ר׳ בנימין (ימיש) שו״ב בטורנא ובברלין; הישיש ר׳ משה ברלי; ר׳ אליהו שטיינר ראב״ד פרמישלא; ר׳ אברהמ׳צי גרונר מברדיוב אבי ר׳ אלימלך מקראקא; ר׳ אייזיק מנפולומיץ; ר׳ מוטלה גורייר; ר׳ זלקא מפולין; ר׳ שכנא טרבינר; ר׳ יצחק אריה ליב ב״ר

שמואל דוד ערנברג; ר׳ חנה בר מקארוס שליד קליינווארדיין אבי ר׳ גרשון; ר׳ יוסף מטרניגרד, וגם ר׳ יהודה מרצר.
עטרת תפארת צבי, קונ׳ ט״ו באב ליומא דהילולא שלו, בני ברק, מוסדות חסידי צאנז, דפוס ליפא פרידמן, תשל״ט, ס׳ עמ׳. הקדמת ר׳ פסח גולדשטיין בשם מערכת ״לקט שושנים״ בב״ב, ותודה לעורך שלום שטמר תלמיד ישיבת צאנז בנתניה. מעמ׳ לג: **הצבי והצדק**, לקט דברי תורתו שנשמעו מפי בנו, מכתב מאביו אליו, מכתבו לרח״ד סופר הנדפס בתשובה כהלכה, קי ע״א, לקט ליום ט״ו באב, ורשימת המסייעים.
תשובות אליו: זקנו, אבני צדק, יו״ד, עא, וממנו התשובה שם, או״ח, קי לר׳ יהודה הארניק מדעש; ש״ב הרי בשמים, תנינא, קיא בתרנ״ה; שו״ת מהר״ש, ח״א, ד בתרמ״א.
חינוך צאנז, ב, אב תשל״ז, ט-יד; ישראל סבא, חו׳ לה-מח, נג, ס, סו; צאנז, גל׳ ה-ז; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שנב-שנד.

ר׳ **צבי מנחם מנדל** ב״ר אלישע **הלברשטם**
מגורליץ (תר״ם׳ — תשכ״ז)

בכורו של ר׳ אלישע אב״ד גורליץ. נשא את חנה מינדל בת ר׳ מנשה מרילוס אב״ד דובצק ורופשיץ. שרד מהשואה והיגר לארה״ב. האדמו״ר מגורליץ־רופשיץ בניו־יורק עד לפטירתו בתשכ״ז (וי״א בתשכ״ד). בתו לאה זו׳ ר׳ משולם זלמן ברבי משה טברסקי האדמו״ר מטולנא בפילדלפיה.

ר׳ **שלום** ב״ר יחזקאל שרגא ראה לפי: **הלברשטם, ר׳ אברהם שלום**

ר׳ **שלום** ב״ר אהרן **הלברשטם**
מפיקעלע (תרט״ו׳ — תרצ״ד)

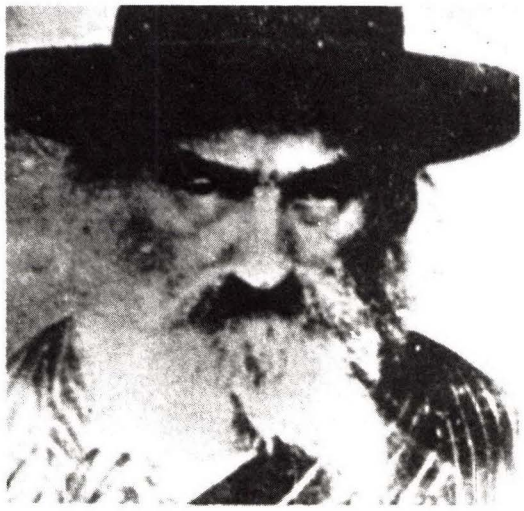
בנו של רבי אהרן רב הקרייז, וחתנו של רבי מאיר הורביץ מדזיקוב. רב בפיקעלע וראב״ד בצאנז. נפטר בתרצ״ד כבן שמונים, ונטמן ליד הכניסה לאהל הדב״ח, מכיון שאחיו האב״ד ראי״ל התנגד שיקברוהו בפנים. רבים חשבו שהסיבה היא מכיון שרוצה לשמור את המקום לעצמו, ואז הראה להם שכבר לפני עשרים שנה כתב צוואה, ובה ביקש שיקברוהו ג״כ שם, כדי שלא לחסר מקום לבאים להשתטח. זו׳ לאה בחיים בתרס״ה. בת־שבע אחת מג׳ בנותיו נישאה לר׳ ברוך קנר־ה״ש ב״ר יעקב שמשון מטשחוב וצאנז, נטמן בטבריה בחלקת תלמידי הבעש״ט.

ר׳ **שלום** ב״ר ברוך **הלברשטם**
מניסקא (תרט״ו׳ — תש״ב)

בנו של רבי ברוך מגורליץ, וחתנו של ר׳ משה יוסף ט״ב אב״ד אויהעל. כשאחיו רצ״ה עבר מרבנות ניסקא לרודניק, נתמנה שם על מקומו. כיהן בניסקא מתר״ן לערך כחמישים שנה, עד שנספה בשואה הי״ד. קושיא משמו בישראל סבא, חו׳ ח. ילדיו: א. ר׳ חיים בן־ציון גר בפודגורזע־קראקא. נשא את בת ר׳ נפתלי ה״ש אב״ד קשאנוב, וילדיו תלמידי ישיבת בובוב: ר׳ מנחם (תרס״ט), ור׳ יושיע (תרע״א); ב. זו׳ ר׳ מנשה יחזקאל פרנקל מלימנוב.
רבה״ק מצאנז, ח״ב, שנח.

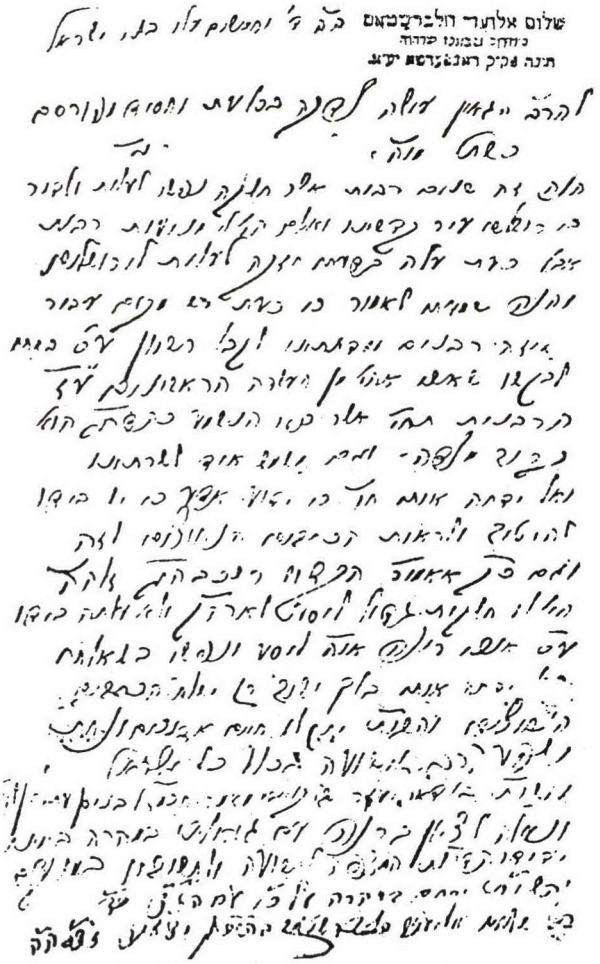
ר׳ **שלום אליעזר** ב״ר חיים **הלברשטם**
מרצפרט (תרכ״ב — תש״ד)

נולד בחוהמ״פ תרכ״ב (או תרכ״א) לאביו רבי חיים מצאנז בהיותו בן ס״ה. האבא קרא לו ע״ש שני ידידיו ר״ש מבלז ור״א מדזיקוב. בגיל צעיר אירס את מרים שרה בת גיסו רבי מרדכי דוד טברסקי מהורנוסטייפל. באלול תרל״ו נשאה, וקיבל בירושה את טליתו של אביו. על אף שהיה בן י״ד בפטירת אביו, הירבה לספר ממנו עובדות והנהגות כל ימיו. דרך בעקבותיו בכל עניני ההלכות והמנהגים, ובפרטים רבים נהג כאחיו משינאווא. כל ספר שו״ת דב״ח היה שגור על פיו, וישישים העידו שעבודתו כעין עבודת אביו. עשר שנים אכל מזונות בהורנוסטייפל. חמיו נתן לו ת״ח מופלג מתלמידי הצ״צ מליובאוויטש שלמד עמו בשקידה, ותוך שנה נבחן על כל הלכות נדה ומקואות וחלק גדול מחו״מ. כשהרוסים אילצוהו לשוב לגליציה, גר זמן מה בשינאווא אצל אחיו, ואח״כ התישב בטרנוב. בתרנ״ח נפטר רבי נפתלי הירצקא זילברמן מרצפרט שבהונגריה, מגדולי חסידי אביו. אז עבר לשם בתר״ס, אחרי שעשה חצי שנה בישוב טעגלאש הסמוך. נעשה מנהיגם של חסידי צאנז בהונגריה, ובעשרות השנים שגר בה, היתה אליו נהירה

רבי שלום אליעזר ה״ש מרצפרט בשנותיו האחרונות

עצומה. רבנים שיחרו את פניו, והסבו לשולחנו. המוני עם בקשו את ברכותיו ועצותיו, והשפעתו קרנה על כל ערי הסביבה והמדינה כולה. במיוחד הרבו לפקוד את חצרו בעשור האחרון שלפני החורבן. המוני אורחים באו אליו לשבת שלפני ז׳ אדר, ואח״כ יצאו לציון הרבי מקאלוב.
הנהגתו היתה בפשטנות רבה. בליל שבת ערך שולחן, ולרוב אמר תורה מספר זרע קודש. יש והיה נשאר בליל שבת ליד שולחנו עד הבוקר, ומספר מעשיות מצדיקים. בשנים הבאות עברו החסידים אחרי השולחן לבית בנו ר׳ זושא, וישבו בצוותא עד

מכתב רש״א מרצפרט על רצונו לגור בא״י

הבוקר. יחידי סגולה בין החסידים מסרו פתקאות לרבנית, והקשיבו לסיפוריה על מה שראתה בבית אביה, אצל צדיקים אחרים, ובמיוחד אצל הרבי משינאווא. הצניע את גדלותו בתורה בנגלה ובנסתר, ואת הערותיו רשם בגליונות ספריו. נודע בהתלהבותו בתפילה, ובמסירות נפשו לעזור לכל יהודי. נשאר בסוכה כל ימי הסוכות, גם כאשר ירדו גשמי זעף. פרוש מעניני העוה״ז, ולא התענין במדיניות ובמפלגות. סיפורי נפלאותיו רבו עד מאד, והשתדל להצניעם. גם גויים ידעו כי איש קדוש הוא, אישי השלטון התחשבו בו, וע״ד נוצרי מדברצין סירב לקבל סניגוריה מיהודים אם לא התיעצו תחילה עם רש״א. כל שנה נסע בקיץ למקומות מרפא, ובכל מקום ששהה לשבת, התקבצו אליו המונים. מהרי״ד מבלז נהג בו כבוד רב כששהה ברצפרט בזמן מלה״ע א׳, וגם לחסידיו ציוה לנהוג כן. בידידות נאמנה היה עם ר״ש רוזנברג מאונסדורף, רח״א שפירא ממונקטש, ושאר צדיקים.

רבה היתה תרומתו לעידוד רוחם של היהודים בשנות המלחמה. כבר בתרצ״ט השתדל לעלות לארץ, ובשנים שאח״כ השתדלו למענו קרוביו ומוקיריו. רבי משולם זושא טברסקי מטשרנובל העמיד לרשותו את הסרטיפיקט שהשיג עבור זקנו ר׳ ישעיהלה הי״ד, אבל חזקו עליו הפצרות רבנים ואישים מכל המדינה לבל יעזבם בשעה כה קשה. החביא בביתו פליטים יהודים רבים. תפילותיו בימים הנוראים תש״ד המסו לבבות. בסוכות היה אצלו אחד משלושת האתרוגים הכשרים שבמדינה. באסרו חג פסח כינסו הנאצים את יהודי העיר, ושלחום לנירעדהאז הסמוכה. לשוא השתדלו יהודי המקום שישוחרר, ועם משפחתו הועבר למחנה הריכוז ווארי־לאפאש. תחילה נהגו בו בהקלות מסוימות, אלא ששוטר הונגרי אחד אילצו לגזוז את זקנו. בהשתדלות נכבדי דברצין בא משם קצין גבוה לשחררו, אבל הוא סירב ואמר שילך עם כל היהודים. שלוה פנימית היתה נסוכה על פניו, וכל הזמן שקע במחשבותיו. אח״כ הועבר למחנה שימא־פוסטא בו נפטרה הרבנית בגיל פ״ה, ואחרי המלחמה הועברו עצמותיה לנירעדהאז. גם משם סירב להשתחרר, אף כי השיגו זאת בשתדלנות מבודפשט. בגלל חולשתו הועבר לבי״ח בנירעדהאז, ויחד עם האב״ד ויהודי העיר נשלח לאושוויץ, אחרי שאביו נגלה אליו בחלום, ולבש קיטל ותכריכים. הגיע לשם ביום ט״ז סיון תש״ד, ובו ביום נעקד. שעה קלה לפני־כן הבטיח שינצל מי שישיג לו מים לנטילת ידים (כיפה וטלית קטן), ואמנם כך היה. אותו יהודי ניצל בניסים וגר כיום בארה״ב. יש מוסרים כי בגלל אצילותו והכבוד שרחשו לו מלויו הפרידוהו המרצחים מיתר היהודים, ובגלל שפתיו המרחשות תפילה ותשובתו האמיצה, ירו בו במקום לתוך בור מלא גויות הי״ד.

ילדיו: א. ר׳ חיים ראב״ד סטמר; ב. ר׳ משולם זושא יצחק מרצפרט; ג. חנה הבכירה נישאה לנכד המגיד מטריסק, ובשנית לרמ״מ הלוי רוזנפלד ב״ר שלום מקמינקא; ד. סימא ברכה זו׳ העצי חיים מסיגט; ה.

חיה פראדל זו׳ רב״צ מבובוב בזיווגו השני; ו. אדל זו׳ ר׳ חיים ב״ר בצלאל יהושע מושקוביץ מגלינא. בזיוו״ש אשת ר׳ ישראל צבי רוטנברג האדמו״ר מקאסאני בעל ״אור מלא״. נספו בתש״ד באושוויץ עם ג׳ בנותיהם הי״ד.

הסכמותיו פזורות בספרים שונים. שנים ממכתביו בתר״ע לימין הרב מנאסאד, בקונ׳ כתב יושר דברי אמת. מכתבו על מחלוקת הרבנות בסטמר, בקונ׳ שפת אמת. מכתבו אל המנחת אלעזר מתרצ״ו נגד אגו״י, בספר תיקון עולם, מונקאטש תרח״ץ. מכתבו לר׳ עוזר פריד מקליינוורדיין, כרם שלמה, אלול תשל״ח, יד. מכתבו מעשי״ת תש״ד לר׳ יודא ליבוש שלא לזלזל באיסור נבלה, עיר חנוך, ח״א, תשל״ח, קנד-קנה.

אנשי שם, 36; ספר טרנוב, ח״א, 193; אדמורי״ם שניספו בשואה, 256-260; אלה אזכרה, ה, 180-186; ארזי לבנון, סד, רעט; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שעג-ת.

ר׳ שלמה ב״ר בן־ציון הלברשטם

מבובוב בברוקלין (נו׳ תרס״ח)

נולד בבובוב בר״ח כסלו תרס״ח לאביו רבי בן־ציון. למד שם בילדותו אצל אחד מראשי הישיבה, ר׳ חיים הכהן פרידמן דומ״ץ פריסטיק. בזמן מלה״ע א׳ שהה במחיצת אביו בוינא ובמרינבד. בתרפ״ה נשא את בלומא רחל בת דודו ר׳ חיים יעקב ט״ב אב״ד לימנוב, נספתה באושוויץ עם אמה וילדיה ביום ח׳ תמוז תש״ד הי״ד. נסמך מר׳ שמואל פירר, ר׳ אלטר נבנצאל ועוד. בתרצ״א נתקבל כרבה של בובוב לפי הפצרת בני הקהילה, אחרי שאביו עבר לטשעבין. עמד בראש הישיבה המקומית, והרצה בה שיעורים מדי יום ביומו. עמד במרכז הפעילות של חסידות בובוב ורשת ישיבותיה, ובניצוחו והכוונתו עלו ופרחו. נודע בפקחותו הרבה, ומרחוק שלחו בעלי סכסוכים להתפשר אצלו. פעל בוורשא לביטול גזירת השחיטה, והיה שם מראשי המדברים. בפרוץ המלחמה ברח עם אביו ללבוב. חזר לבובוב, ונמלט לבוכניה. סייע שם לקיומה של ישיבת המחתרת בראשות ר׳ ברוך קננגיסר הי״ד. בעזרת תעודות הונגריות מזויפות עבר לגור בצד הארי. ילדיו מרדכי דוד והענטשא נספו הי״ד.

בבוא עת הגירוש יזם קשרים לברוח אל מעבר לגבול, והגיע לפרעשוב, קאשוי ובודפשט. אחרי הכיבוש הנאצי עבר לגרוסווארדיין, ושם נתפסה זוגתו ואמה הרבנית מלימנוב למשלוח לאושוויץ. גנב את הגבול לרומניה, ובא לאראד. מחופש כגוי טס לבוקרשט, ופעל שם בעניני הצלה, סעד, וקימום החיים הדתיים. שלח את בנו רנ״צ לא״י, ובכספים שגייס מחו״ל השתדל להציל את אמו, אחיו ואחיותיו. במזון שהביא החיה נפש נדכאים, וכן

רבי שלמה הלברשטם מבאבוב בניו־יורק נואם במסיבה לכבוד כולל גליציה שהתקיימה בתשל״ט במלון המרכז בירושלים. משמאל לימין: הרב ישראל משה דושינסקי, הרב ישראל יעקב פישר, הרב משה הלברשטם, הרב טייטלבוים־ה״ש מלימנוב, הרב נפתלי צבי בן האדמו״ר, הרב אליעזר ברון מקמינקא, הרב אליהו שמואל וינד

חילק כספים לקבור את המתים שהתגוללו בראש חוצות. קיבץ רבנים וניצולים מבני משפחתו, ונטלם עמו חזרה לרומניה. בתום המלחמה נסע לבלגרד, וממנה לבארי שבאיטליה. בהשתדלות רבה קיבל בית בעיר, ונקבצו אליו שרידי חסידי באבוב. היגר לניו־יורק להקמת ועד פדיון שבויים שיטפל ביציאתם של השרידים מהמחנות לארצות החופש. שיקם מחדש את חצר באבוב במנהטן, קראון הייטס, ומתשכ״ז בבורו־פרק. ההתחלה היתה מבימ״ד בובוב שערי ציון, ויסוד ישיבה בני ציון ומתיבתא עץ חיים. במשך השנים הסתעפו המוסדות והתעצמו, וקם דור חדש של חסידים יראים ושלמים. בניצוחו פורחת שוב חסידות באבוב על אדמת אמריקה, ואלפים כרוכים אחריו בעבותות אהבה.

סניף חזק של חסידות באבוב קיים בלונדון עם ישיבה, וכן מרכזים בבני־ברק ובירושלים, באנטורפן, טורונטו ומונטריאול. בחשון תשי״ט נסע לארץ, ויסד בה את קרית באבוב בבת־ים עם ישיבת ״קדושת ציון״. קונ׳ **ויהי בנסוע** לתיאור המסע וכל מה שעבר בדרך, ד״ת ודרשות שהשמיע, הליכותיו, שיחותיו וביקוריו אצל גדולי ישראל, נרשמו ונסדרו ע״י ר׳ משה חנוך גרינפעלד, ברוקלין, דפוס דויטש, (סיון תשכ״ב), קלה עמ׳ והקדמה. בסופו ז׳ מאגרותיו מהשנים תש״ו — תשכ״ב. מאז נסע עוד כמה פעמים לארץ, כגון בתשכ״ד לחנוכת ביהמ״ד הגדול בקריה.

מפולין ניצל בנו: א. הרב נפתלי צבי יד ימינו. אחרי המלחמה נשא את פריידא בת רבי אריה ליבוש רובין מציעשינוב. ילדיהם: ב. מרים נחמה. נישאה בתשכ״ז לר׳ חיים יעקב יוסף ב״ר צבי טויבער, דיין דקהל באבוב בבארא־פארק. ד״ת ממנו בעץ חיים; ג. דבורה לאה זו׳ ר׳ יונתן בנימין גולדברגר ראש כולל עץ חיים דבאבוב בברוקלין. ד״ת ממנו בכרם שלמה; טבת תש״ם, כד-כז; ד. שרה הענא זו׳ הרב יעקב ישראל ישורון מייזליש אב״ד קרית באבוב בבת־ים; ה. הרב בן־ציון אריה ליבוש; ו. מלכה זו׳ רב״צ בלום ר״מ במתיבתא עץ חיים. ד״ת ממנו **בכרם שלמה**; ז. אסתר שינדל זו׳ ר׳ ברוך אברהם צבי הורביץ ב״ר יחזקאל רב דחסידי צאנז במונסי. ד״ת ממנו בכרם שלמה, תמוז-אב תשל״ט, כד-כז, כסלו תש״ם, יח-כד.

שערי ציון, ירחון תורני חדשי, ברוקלין, ישיבת באבוב בני ציון, דייטש פרינטינג. הופיע מדי חודש בו׳ השנים תש״ך — תשכ״ה, מחו׳ א (טבת) תש״ך, עד חו׳ מד באייר־סיון תשכ״ה, עם מאמרים ביידיש נשיא המערכת הנגיד ר׳ לייביש שארף. בחוברות תוכן מגוון: ד״ת מאדמור״י באבוב, סיפורים ותולדות גדולי ישראל, מעון התלמידים, פרפראות לחכמה, חידות והיכי תימצי, זכרון להולכים, חדשות באבוב, ברכות ומודעות.

עץ חיים, קובץ לחידושי תורה ופלפולי דאורייתא בהשתתפות רבנים גאונים ותלמידי ישיבתנו, ברוקלין, איגוד תלמידי וחניכי ישיבות באבוב, בעריכת תלמידי מתיבתא וכולל עץ חיים. חוברת א, ניסן תשכ״ה, דפוס סענדר דייטש, בסיוע ר׳ משה עליאס. חוברת ב, אלול תש״ל, דפוס בלשן, ח, קצב עמ׳, בסיוע ר׳ משה דוד מנדלבוים. בסופן תודה למסייעים להנצחת יקיריהם. בהקדמת חו׳ א׳ ברכת האדמו״ר, והקדמת המערכת שיוצא לאור כי שערי ציון צר מהכיל את רוב החידושים של צעירי הצאן שגדלו. כוללת ד״ת מגאוני הדור הקודם ורבני זמננו. בסופה סקירה על ישיבת באבוב בבת־ים. בהקדמת המערכת לחו׳ ב׳ מתנצלים על ההפסקה בגלל חוסר תקציב, וכותבים שבמשך זמן זה יצאו מהישיבה יותר ממאה אברכים מופלגים. המדורים המתוכננים: שפתי ישנים, דברי חיים (לישב דבריו), חדו״ת מרבנים, רמי״ם, אברכים ובחורים.

קובץ **כרם שלמה** ע״ש מהר״ש, מוקדש לפלפול, הלכה, אגדה, מילי דחסידותא, אגרות קודש ועניינים שונים מגאוני וצדיקי קשישאי ז״ל, וכן מרבנים, ת״ח ובחורי חמד. יו״ל מדי חודש ע״י תלמידי האדמו״ר שליט״א, בדפוס שמחה גרפיק בברוקלין, מ׳ עד ע׳ עמודים, בטוב טעם וברמה גבוהה כאחד מטובי כתבי העת המובחרים, עם פקסימילים, מכתבים למערכת ומודעות. קונ׳ א׳ בכסלו תשל״ח עם ברכת האדמו״ר. בהקדמת המערכת נאמר שנועד לשמש כלי מבטא לחסידות באבוב, ועזרת הציבור מתבקשת במשלוח חומר גנוז. שמות המדורים: אמרי קודש מהאדמו״ר; זכרון לראשונים; אגרות קודש; פארי הדור — ד״ת מגאוני הדור הקודם; פלפול והלכה — מרבנים ורמי״ם; תפארת בחורים; עולת שבת בשבתו — לקוטים עה״ת ואגדות הש״ס מכת״י ומפי השמועה; זכור ימות עולם — קורות צדיקים ואנשי שם; מצוה לישב — דברי פליאה בספרים שונים, תמיהות וישובים. מחו׳ חשון תשל״ט מדור הנאהבים והנעימים, לד״ת מתלמידי ישיבות בובוב שנספו בשואה. בסוף שנה ב׳ מפתח כללי לעשרת חוברות השנה.

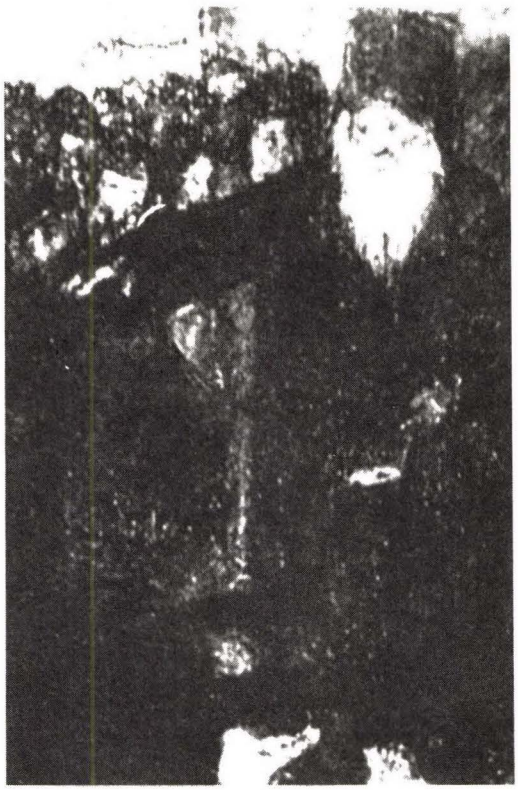
שתי איגרותיו מתרצ״ט ותש״ו, ארזי לבנון, רה-רז.

תולדות אנשי שם, 35-36; א.ב. ידור, פנים אל פנים, 559, תש״ל, 1, 10-11, 18; זכרונות המאור, ח״ב, קיז-קסד; רבה״ק מצאנז, ח״ב, שח-שטו

ר׳ שלמה ב״ר מאיר נתן **הלברשטם**

מבאבוב (תר״ז — תרס״ה)

נולד בדזיקוב בשנת תר״ז לאביו רבי מאיר נתן ב״ר חיים מצאנז, בברכת רצ״ה מרימנוב שאמר ליולדת

רבי שלמה ה״ש מבאבוב

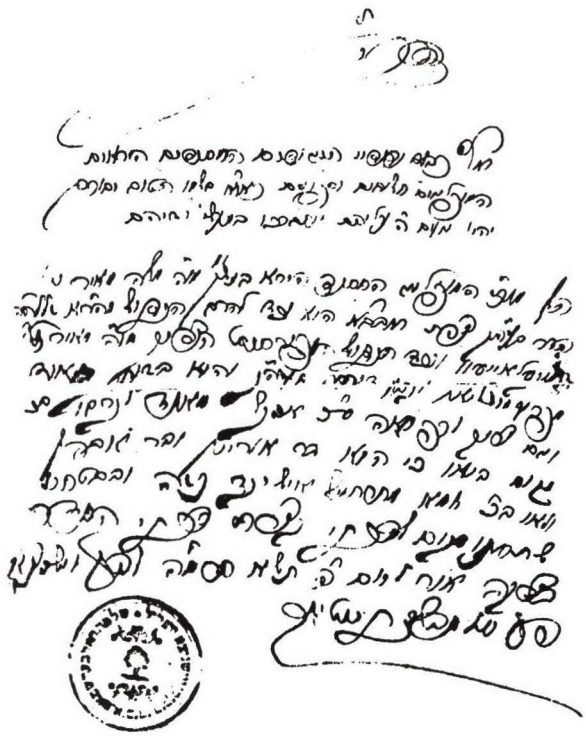
כי עוד יאיר את העולם בתורתו ובצדקתו. בגיל שמונה נתיתם מאביו, ונתחנך בצאנז על ברכי זקנו הדב״ח שהשקיע בו כוחות רבים. בעודו פעוט אמר לאב״ד מישלניץ שהחזיקו על ידיו, כי הרוצה לראות צדיק בילדותו — יתבונן בו! חריף מוח, בעל זכרון, ומתמיד גדול. למד בצוותא עם בן דודו רבי משה מברדיוב, ועליהם הטיל אח״כ הסבא את הוצאת ספר תשובותיו דב״ח. כמו״כ ספג לתוכו מרוחה ונגינתה של חסידות דזיקוב, ויצר בנפשו מזיגה מרהיבה של שני הגוונים. זקנו רבי אליעזר מדזיקוב השתעשע בו מאד, ואמר שצורתו דומה לצורת אביו מרופשיץ.

בהיותו בגיל י״ד בסוף תרכ״א, נשא בדזיקוב בהשתתפות הדב״ח, את זו׳ רבקה הענא בת רבי יהושע הלוי רוזנפלד ב״ר שלום מקמינקא. בצעירותו לא נתקיימו ילדיו, עד שקרא לבנו ממלא מקומו ר׳ בן־ציון, שם שהוא סגולה לאריכות ימים. עוד בת חיה שינדל נישאה לר׳ חיים יעקב ט״ב אב״ד לימנוב. זו׳ נפטרה ביום ט״ו אב תרס״ב, ואח״כ נשא בשנית את רעכיל בריינדל בת ר׳ מנשה ט״ב נכד הישׁ״מ. ישב בקמינקא כשנתיים סמוך לשולחן חמיו. נסע עמו פעם אל רבו מהרי״א מזידיטשוב, שתמה מדוע לא הביאו יותר. בשנת תרכ״ג שב לצאנז אל סבו, וקיבל ממנו רבות בנגלה, י׳ כללים בנסתר, וכיצד לקרוא פתקאות.

בתרכ״ד מינהו הדב״ח לרבנותו הראשונה בבוקובסק, ונסע עמו להכתרתו. בא לעתים תכופות לצאנז. חתום מבוקובסק במנויי תולדות אברהם תרמ״ב. מתרל״ט רב חסידי באושפיצין על גבול אשכנז, בה נשבו רוחות המערב. עמל בהשפעתו המבורכת על דמות הקהילה, עד שקיבלה ברבות הימים צביון חסידי ביותר. בתר״ם עבר לרבנות וישניצא, והחל לנהוג בה אדמורו״ת. ייסד כצורך השעה את הישיבה הראשונה בגליציה, אע״פ שדודו ר״ב מגורליץ לא ראה זאת בעין יפה לפי תשובת אביו (ח״ב, יו״ד, מז). אמר יום יום שיעורים לפני מאות תלמידים, ובהם כאלו שבאו מחו״ל. למד עם תלמידיו כל ליל ששי עד הבוקר. בין גדולי תלמידיו: ר׳ דוד דוב מייזליש מאויהעל, ר׳ מרדכי רוטנברג מאנטורפן, ר׳ שמואל אהרן מילר מלאבאווא, ר׳ חיים דוב שטרוך מניימרקט, ר׳ ישראל שרייבר מיורדנוב, רש״מ הכהן הולנדר דומ״ץ טשרנוביץ, ועוד.

ביום כ״ה תשרי תרמ״ט עלה ביתו באש, עם ספריתו העשירה, כלי כסף ממורשת אבותיו, וכתביו שהכילו כארבע מאות תשובות בד״ח שו״ע, והתורות שאמר בשבתות ובמועדים. השריפה גרמה לו צער רב זמן זמן ממושך. לפני מלה״ע רצה בנו רב״צ להדפיס ספר ״עשר דרשות״, דברי פלפול ודרוש שאמר בפתיחות לכל זמן, אבל כשהרוסים פרצו לבאבוב בתחילת מלה״ע א׳ הלך הכל לאיבוד. בספר קדושת ציון של רב״צ מובאים ד״ת מאביו, ונספח לו קונ׳ עטרת שלמה משרידי חידושיו.

בגלל השאיפה לפתוח בי״ס של הברון הירש, ובגלל מחלת לבו, עבר בסוף תרנ״ב לבובוב שאוירה היה יפה לו. ייסד בה שושלת חסידית שנקראה על שם המקום, ונודע כאדמו״ר מובהק המנהל עדתו בכשרון ובמסירות, ומנהיג החסידות בגליציה המערבית. פעל בצורכי הכלל, בחיזוק ארגון מחז״ה, ובמלחמה בציונות ובזרמים החדשים. חכם מחוכם בעניני העולם. נפלאות סיפרו עליו, וחולים נושעו על ידו. גם גאוני הונגריה העריכוהו ונסעו אליו, וכששהה שם רבות לרגל מצב בריאותו, דבקו בו הרבה תלמידים. נפטר בליל יום ג׳ א׳ תמוז תרס״ה במרחץ נויהיים שבגרמניה, וביום ה׳ הובא מפפד״מ לבובוב. כתבה וקינה על פטירתו מר׳ חיים נחום ה״ש אב״ד מושציסק, בקמחז״ה, ד׳-י״א תמוז, 6. נספד במיכלא דאסוותא, ב. תיאור מפורט עם נוסח המצבה, כרם שלמה, ח, תמוז-אב תשל״ח, מה-מט.

מכתב המלצה מרבי שלמה הלברשטם מבאבוב מיום ד' תשא תרמ"ה להרב משה מאיר שמרלר מצפת

מכתבי הדרכה והלכה ממנו נדפסו בספר **מכתבי קודש** מאדמור"י באבוב, נסדר ונלקט עם הערות וציונים ע"י הרב שמריה ציטראנענבוים, ברוקלין, כולל אברכים דבאבוב, דפוס נאבל, תשל"ג, קסח עמ'. בהתחלה פקסימיל הסכמת האדמו"ר שליט"א, והקדמת המהדיר. בח"א נ"ד מכתביו החל מתרמ"ט, עם רשימת הסכמותיו. בעמ' צט-ק, פקסימיל ממנו ומבנו. בח"ב נ"ז מכתבי בנו רב"צ, ובראשם ד"צ של אגרת הקודש.

בספר מכתביו לקהילות גליציה, בעיקר בענין מחז"ה: **בוכניה** (יז); **בריגל** בתרס"ה (כו); כפר **ויסוקע** לר' גרשון (כט); **טורנא** (טז); **לבוב** (יג-טו, יח); קראקא (ד). כמו"כ לר' ישראל (יב), ובענין ציקוריה בתרמ"ד (לג). מחוץ לגליציה: **בוניהאד** — הרב אליעזר דייטש בתרס"ג, ממיכלא דאסוותא (ז, כג), ואליו גם בקונ' יענה בקול, תרס"ג, סי' כט; **חוסט** — הרב משה גרינוולד בתרס"ג (יט); **ירושלים** — המלצה לשד"ר בתרנ"ח עם דודו ר' אהרן מצאנז (כ, כא); **מאד** — הרב אברהם יהודה שוורץ בתרמ"ב, עם דודיו (לד); **סיגט** (ח-ט, ממלחמת מצוה); **סרדהעלי** — הרב אהרן שמואל אסאד בתרנ"א (ב); **ראגנא** — הרב אברהם יהושע פריינד בתרמ"ז (ג), ותשובה אליו מתרמ"ז בספרו מקוה ישראל. בסוף הסכמותיו (לה-נב), עם רשימה אלפביתית לספרים שעם הסכמתו.

תשובות אליו: בית יצחק, יו"ד, בסוף בתרמ"ו; זקנו, דב"ח, ח"ב, יו"ד, לב בתרל"א; כנף רננה, ו בתרמ"ב; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, קכה, קמג בתרמ"ה—תרמ"ז (על מרור פחות מכזית). מכתבו מתרמ"ז למהרי"א עם פקסימיל, כרם שלמה, תמוז-אב תשל"ט, יח-יט, נז; שו"ת מהר"ש, ח"ד, ב בתרמ"ו (על מרור). נזכר גם בח"א, לג. קטע מדרשתו הראשונה בוישניצא בשיחת חולין של ת"ח החדש, ל-לא. קול קורא במחז"ה, ב' אדר תרמ"ה. הכשר שלו, שם, י"ד טבת תרמ"ז, 8. מכתבו המזויף נגד הציונות, דובב שפתי ישנים, ח"ב, שא-שג. מכתבו בכרם שלמה, תמוז-אב תש"ם, כא.

המצפה, ד' תמוז תרס"ה, 5; מגדולי החסידות, ט, עמ' קעה-קפה; זכרונות המאור, ח"ב, קא-קטו; ארזי לבנון, ח"ב: מלכות שלמה, ע-קג, ר, עם תשובתו; ספר אושפיצין, 97, 102; רבה"ק מצאנז, ח"ב, רעו-רצג.

ר' שלמה זלמן חיים ב"ר יצחק הלברשטם

מבילין (תקצ"ב — תר"ס)

נולד בקראקא ביום כ"ב אדר תקצ"ב, כבכור לאביו ר' יצחק שחינכו לתורה ולחכמת ישראל, ולימדו גם שפות אירופה וידיעות כלליות. תלמיד הראב"ד ראנ"ה ינר. בשנת תר"ך השתקע בביאלא-בילין. שלח ידו במסחר והתעשר. נמנה על ראשי הקהילה. מחשובי החוקרים בחכמת ישראל, וממיסדי חברת מקיצי נרדמים וראשיה. עמד בחליפת מכתבים מסועפת עם חכמי דורו. בעל ספריה עשירה, ממנה השאיל ספרים וכתבי־יד. רשימתם נדפסה בספר **קהלת שלמה**, והיא רשימת הספרים כ"י הנמצאים ביד שזח"ה בביעליטץ, וויען, דפוס אברהם פאנטא, תר"ן, 160 עמ', 411 ערכים. נפטר ביום כ"ג אד"ב תר"ס. אחרי פטירתו נמכרו רוב כתבי היד לקולג' מונטיפיורי ברמסגייט, ורוב הספרים לסמינר בניו־יורק ולקהילת וינא.

מהפוריים בחכמי ישראל, ומאמריו נדפסו ברוב ספרי הזכרון וכתבי העת שהופיעו בימיו, כגון: אוצר טוב, בית תלמוד, היהודי, ישורון (קבק), הכרמל, הלבנון, המבשר והנשר, המגיד, המזכיר, המליץ, המסדרונה, עברי אנכי והצפירה. חלק ממאמריו כתב בגרמנית, כגון ביארביכער של בריל, ובמאגאזין של ברלינר.

כתב מבואות מדעיים והערות לספרים שההדיר, ולספרי חוקרים אחרים, כגון: תשובות הגאונים (מוספיה), ליק תרכ"ד, הערות ותיקונים להם בתרכ"ו; ספר זכרון לריטב"א, תרכ"ח; תגמולי הנפש לר' הלל מוירונא וספר העיבור לראב"ע בתרל"ד; מלחמת הדת, קבוצת מכתבים בעניני המחלוקת על ספר המורה והמדע, באמבערג תרל"ה, 116 עמ' (מישורון וגנזי נסתרות), ד"צ בחיפה, המכון האוניברסיטאי, תשל"ג; אגרת בקורת לספר קונ' תרי"ג של ילינק, תרל"ח (מהמגיד), מפתחות לספרות ישראל (ילינק), ד"צ ירושלים תשל"ב; טל אורות (שד"ל), תרמ"א; פירוש ספר יצירה (ברצלוני), ברלין תרמ"ה; הלכות פסוקות או הלכות ראו לרב יהודאי גאון, וירסייליס תרמ"ו; תחנוני בני ישראל, תרמ"ח; כל שירי רב האי גאון, למברג תרמ"ט; פליטת סופרים (גירונדי),

תר״ן; אור החיים (מיכל), פפד״א תרנ״א; תולדות הרמב״ן (רפפורט), קראקא תרנ״ח; ספר השטרות (ברצלוני), ברלין, קינה על רבנו אברהם בן הרמב״ם ועוד שתי קינות (בתוך קבץ על יד, שנה ט״ו), פירוש עזרא ונחמיה (מהד׳ גרינהוט), מדרש עשר גליות ונוספות בתוך ספר הלִקוטים, ג, תרנ״ט; תודות שי״ר (וטשטין), קראקא תר״ס; פירושים שונים על ספר ישעיה ממפרשים קדמונים (תדפיס).

מדינה וחכמיה, 75-76; ספר קראקא, 101; קרסל, לכסיקון, א, 608, עם ביבליוגרפיה; ישראל יעקב דינסטג, סיני, סז, ריט-רכג (כחוקר הרמב״ם); א.מ. הברמן, א״ע, יד, 445-446, עם תמונתו וביבליוגרפיה.

ר׳ **שמואל** ב״ר משה **הלברשטם**

מברדיוב (תרכ״ו — תש״ד)

בנו של ר׳ משה אב״ד ברדיוב. נשא את פעסיל בת רבי מאיר ליפשיץ מיאנוב הי״ד. בתרס״ב הביא לדפוס את שו״ת דב״ח. גבאי למעות א״י בעירו. נספה בשואה הי״ד. ילדיו: א. ר׳ חיים דוב בריש האדמו״ר מברדיוב בברוקלין; ב. ר׳ יקותיאל יהודה הרב מברדיוב בניו־יורק; ג. יוכבד זו׳ ר׳ דוד משה ה״ש שליט״א ב״ר יצחק ב״ר משה מברדיוב. בנם ברוך הי״ד.

רבה״ק, ח״ב, שמח.

ר׳ **שמואל דוד** ב״ר יקותיאל יהודה **הלברשטם**

מבורו־פרק (נר׳ תשט״ז)

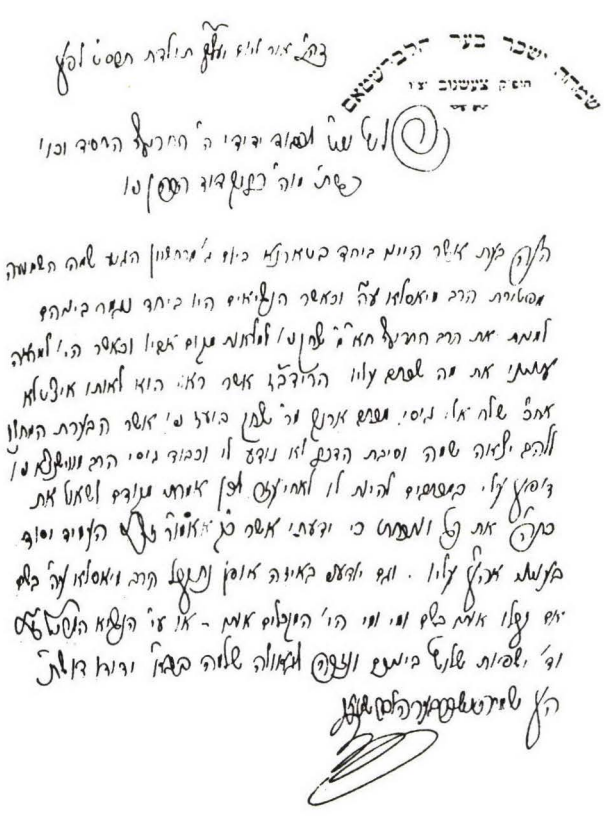
נולד בניו יורק ביום י׳ כסלו תשט״ז לאביו רבי יקותיאל יהודה. התחנך בארץ, ונסמך מרבני ארה״ב וב״ד שארית הפליטה. נשא בתשל״ג את צפורה בת ר׳ אהרן ווידר אב״ד לינץ ודומ״ץ קהל יסודי התורה בברוקלין. רב ור״מ דקהל חצר הקודש בבורו־פרק, ואומר שיעורים לבעלי בתים.

ד״ת ממנו בישראל סבא. דרשת הבר־מצוה בחו׳ לט.

ר׳ **שמחה ישכר בר** ב״ר יחזקאל שרגא **הלברשטם**

מציעשינוב (תר״ל — תרע״ד)

נולב בסטרופקוב בשנת תר״ל, לאביו רבי יחזקאל שרגא שהיה אז בא״י. נתגדל על ברכי אביו ושאב מבארו. בעודו פעוט נסעה אתו אמו אל הדב״ח, והבטיחה לה שעוד יאיר את העולם בעתיד. אביו מנה שבחו כבעל מוח, ואמר שהוא כל החיות שלו. בהקדמת שו״ת משנה שכיר מעיד שקלסתרו דמה לשל אביו. ברשי״ב התנחם האב על פטירת בכורו ר׳ נפתלי, ולו מסר לסדר את הכתבים שנותרו ונדפסו בספר אילה שלוחה. חסידים החזיקום לנשמה אחת, כי ביחד חיו שבעים שנה. שקד על דלתי תורה בהתמדה, ולא הופרע ע״י רוב

מכתב רשי״ב ה״ש מציעשינוב בתרס״ט אל ר׳ ברוך דוד כהנא מצפת אודות מינוי ר׳ יצחק בנו של הרב מיאסלו ז״ל

המבקרים בבית אביו. כבר בגיל צעיר התפעל האדמו״ר מאוסטרובצה מידיעותיו בתורה. גם בעל בית יצחק פילפל עמו, ואמר שלא ראה עדיין אברך בנש״ק שיהיה למדן כמוהו. בגיל צעיר נתארסה לו פרידא בת רבי יהושע מבלז, ובתרמ״ו נשאה בבלז. חמיו הדריכו בדרכי התורה והעבודה והנהגת כלל ישראל, ואמר עליו שמה שרואים אצלו עולה על הכל, ואשרי המתחממים לאורו. גיסו המהרי״ד, המהרש״ם ורד״כ אב״ד ראווא האזינו לעצותיו. בתרנ״ג נבחר כרבה של ציעשינוב, ועל שמה נקרא. בני קהילתו העריצוהו, בראותם בו אישיות מורמת מעם. בזכותו היתה ציעשינוב קהילה נאה וחסודה, ולא נתן לפרוץ בה פרצות. בחנוכה תרנ״ט הורה לו אביו להדליק נרות במנורה שלו, וראו בכך שהסמיכו על מקומו. ואכן חסידי אביו נהרו אליו באלפיהם, והסתופפו בצילו. כשביקר באיזו עיר דיבר עם הצעירים בד״ת, וגרם בכך להרחבת חוג הלומדים. גאון בתורה, וגדולי דורו התחשבו בדעתו. עובד השם ברשפי קודש, ויקדה בו קנאת השם. בחרדת קודש התכונן לומר את תורותיו, ואמירתם בלבת אש חדרה ללבבות, והציתה בהם שאיפה להתעלות. מסר נפשו למען עניי א״י, והחזקת הישוב הישן בצביונו המיוחד. בשל

מלחמתו העקיבה בציונות ללא רתיעה וללא פשרות, ספג קיתונות של עלבונות בעתונות הזמן. אמרו עליו כי אילו האריך ימים, היה נעשה מגדולי האדמורי״ם בדור.

חסו בצילו גם רבנים מובהקים ואדמורי״ם מנהיגי עדות. ביניהם: ר׳ יהושע בוקסבוים אב״ד ור״מ גלנטא, ר׳ משה בלום דומ״ץ מיעליץ, ר׳ שמלקא גבירצמן האדמו״ר מפרמישלא, ר׳ איציקל גבירצמן מפשוורסק־אנטוורפן, ר׳ יעקב הורביץ ראב״ד לינסק, ר׳ יעקב הורביץ אב״ד דיסלדורף, ר׳ חנה ה״ש מקולשיץ, ר׳ חיים יצחק ירוחם אב״ד אלטשטט, ר׳ שלום נח לנדוי אב״ד וורצקי ואחיו ר׳ פיניא, ר׳ שמואל אהרן מילר אב״ד לאבאווא, ר׳ מרדכי יוסף סאפיר ראב״ד צאנז, ר׳ אלימלך פרנקל־תאומים אב״ד יברוב, ר׳ חיים ברוך רובין אב״ד וישניצא, ור׳ חנה הירש רובין האדמו״ר מסטמר בצאנז.

בשנת תר״ע חלה במחלה אנושה שממנה לא קם, ובכ״ז לא חדל מעבודתו בקודש. בתרע״ב אמר לחסידיו שתפרוץ מלחמה עקובה מדם, וגיסו המהרי״ד רק דחה אותה בשנתיים. בשבת האחרונה לחייו נטל בסעודת רעוא דרעוין על ברכיו את בנו הפעוט, והחדיר בו דברי מוסר ותוכחה שהסעירו את לב כל הנוכחים. אחרי שקיבל שיתוק והתקפת לב, נפטר ביום כ׳ טבת תרע״ד. אמר אז גיסו מהרי״ד, כי גם הוא התחמם מדוד רותח כזה, ואיגרותיו מונחות אצלו יחד עם כתבי הקודש. ר׳ נפתלי הורביץ ממעליץ אמר, כי בפטירתו ירדה לעולם חשכות סמיכה.

ילדיו: א. חנה רחל זו׳ רבי אריה ליבוש רובין, שמילא מתרע״ז את מקומו בציעשינוב במשך כמה שנים; ב. רבקה מרים זו׳ רבי משולם זוסיא טברסקי אב״ד לוהין בווהלין; ג. ר׳ יחזקאל שרגא רבה האחרון של ציעשינוב.

דברי שמחה, ח״א, תורותיו עה״ת והמועדים, ח״ב, מכתביו ותשובותיו בעניני הכלל, נדפס לראשונה בקראקא תרצ״ב, ושנית בהוספות ושיפורים רבים, ניו יארק, סגולה, דפוס א-ה, תש״ך, עב עמ׳. ההדיר את הספר נכדו האדמו״ר מציעשינוב, בהמרצת רבי איציקל גווירצמן תלמיד המחבר. המהדיר עומד בהקדמתו על השכלולים שנוספו עתה.

בספר תורות מהשנים תרס״ב-תרע״ד. נמסרו ע״י: ר׳ יוסף מנחם באלקען מאשפצין; ר׳ משה יצחק גווירצמן מציעשינוב; ר׳ מאיר אריה דאנקעל מקראסנא בשם ר׳ יעקב קלגסבלד שו״ב דשם; ר׳ מרדכי דילר מרישא; ר׳ יהושע ב״ר יצחק משה ציגלער מציעשינוב; ר׳ זכריה ראטוואקס מצאנז. בן המחבר כותב בהקדמתו, שרוב חידושי אביו על סוגיות הש״ס נשרפו בתרע״ד בפרוץ המלחמה. לא היה אומר תורה כל שבת וגם לא רשם את דבריו, רק חסידיו העלו מעט מזעיר מזכרונם. רשם אותן ר׳ נתן בוקסבוים (הובל מצאנז לבלזיץ ביום ט״ז-י״ז אלול תש״ב הי״ד), ונתבקרו ברובן ע״י המחבר. מודה לש״ב ר׳ אברהם צבי הכהן באלקען מקראקא, שהעתיק וסידר לדפוס את הכתבים שהוא ושאר אנ״ש שלחו אליו.

בסוף ח״א כמה מתשובותיו. בח״ב ע״ב מכתבים, והאחרון פקסימיל. בסוף: מפתחות; מכתב מרצ״ה מרימנוב; מהרבי משינאווא; נגד טוית ציצית ע״י נכרי, בחתימת מהרש״ס, רי״ש משינאווא ורא״ל הלוי רוזנפלד ממושציסק; מהרבי משינאווא בתרמ״ה לר׳ אליעזר דייטש אב״ד הנושבין; תודה למסייעים לזכרון יקיריהם.

מחוץ לגליציה כתב לקהילות: **אינטרדם** — ר׳ יוסף אריה גאנז ור׳ אפרים מונטער בתר״ע (בסוף ח״א); **דירקהיים** — הרב יעקב אריה ד״ר סלפנדרי בתרס״ז (כג); **ווייצען** — הרב ישעיה זילברשטיין בתרס״ד (ז); **וורצקי** — ר׳ שלום לנדא דומ״ץ בתרע״ב (בסוף ח״א, ע״י חתנו); **חוסט** — הרב משה גרינולד בתרס״ג (לג); **ירושלים** — לרבנים בתרס״ח (סה); **נירמאדע** — הרב שאול בראך בתרס״ג (לב); **קובנא** — לרש״ז לנדא ור׳ יעקב הלוי ליפמן ליפשיץ בתרס״ד-תרס״ו (א, ד, ו, ט, י); **רעקלין** — הרב משה בתר״ע (לז). בגליציה: **בריגל** — לרה״ק עם פקסימיל (יח); **גורליץ** — ר׳ אהרן סת״ם בתרס״ז (בסוף ח״א); **דרוהוביטש** — ר׳ יעקב יוסף פרידמן סופר הכולל בתרס״ז (נט); **מעליץ** — ר יוסף גמינדר ור׳ מאיר בלסם בתרס״ז (לה, ע״י המשב״ק ר׳ אלטר גבירץ); **צאנז** — ר׳ אברהם אביש הכהן קלינברגר בתר״ס (בסוף ח״א); **קולבסוב** — לרה״ק (יח); **קראס** — ר׳ אהרן הכהן בתרס״ו-תרס״ז (כה, כז). כמו״כ לפרטיים: האחים ר׳ גימפלש ור׳ ישעיהו בתרס״ט (לו); ר׳ דב בריש מינץ בתרס״ה (יג); ר׳ יצחק בתרס״ט (יב); ר׳ מרדכי ליב ור׳ ליביש דערשאוויץ בתרס״ז (מא, מברדיוב); ר׳ משה הכהן בתרס״ג (לא); ר׳ שלום בתרס״ח (סד).

קול קורא נגד הציונות והמזרחי (ח״ב, ב, ועוד). שלא לבחור נגד הממשלה, מחז״ה, ד׳ סיון תרס״ז, 8. ממשתתפי ועידת סנדובה וישניה, וחותמי נגד תנאי בנישואין. מכתבו בתשובה כהלכה, 172, וח״ב, סט.

תשובות אליו: שו״ת מהר״ש, ח״א, פ, ח״ב, כז, מג, ח״ג, לב, קיט, ח״ד, ז, כג, מז, ח״ה, כז, ח״ו, פ בתרס״ב-תרע״א.

אהלי שם, 436; רבה״ק מצאנז, ח״ב, רב-רה.

הַלְבֶּרְשְׁטַם־לִיפְשִׁיץ

ר׳ אברהם שלום ישכר דוב (אשי״ש) ב״ר יחזקאל שרגא **ליפשיץ־הלברשטם**

מירושלים (נו׳ תש״ז)

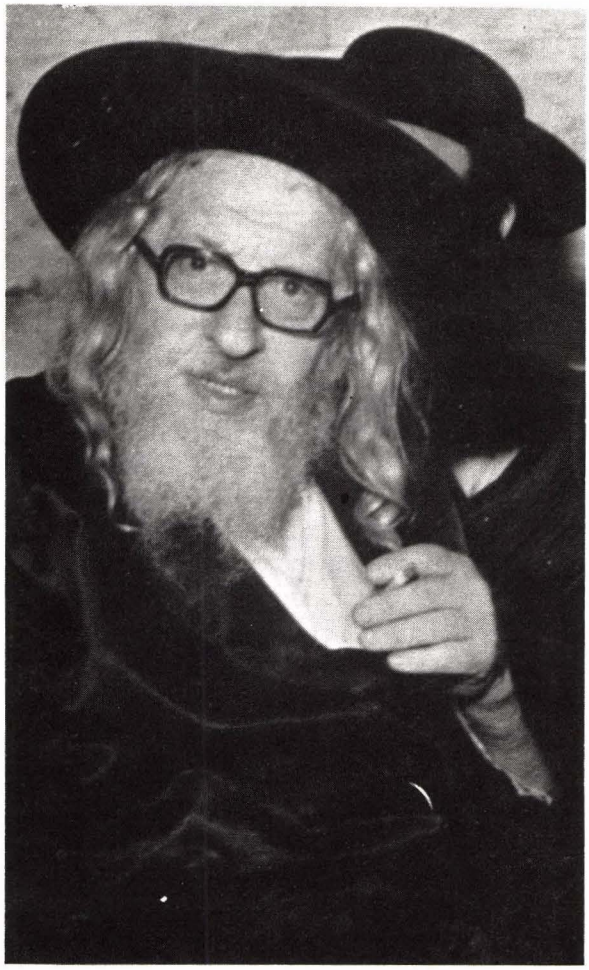
נולד ביום ד׳ תשרי תש״ז לאביו רבי יחזקאל שרגא. תלמיד יח״ל בב״ב, ומוסמך מהר״ש ווזנר ובד״צ ירושלים. ר״מ בישיבת ״דברי יחזקאל״ בירושלים ואב״ד קהל ״שערי ירושלים״ בשכונת קרית משה, שהוא מרכז גדול להרבצת תורה ויהדות. פה מפיק מרגליות בשיעוריו ובדרשותיו לנוער ולמבוגרים. איש סגולה לקרב רחוקים, ועושה רבות להרמת קרן

הדת בסביבתו. רבים מתלמידיו נתגדלו בישיבות להיות ת״ח מובהקים. נשא את שרה הינדא בת הרב מנחם מנדל שנייבלג אב״ד מנטשסטר. ילדיהם: א. פיגא בילא; ב. חיים יחיאל מיכל; ג. רבקה הענטשע סערקא; ד. גיטלה הדסה; ה. פערל; ו. מרים שפרה; ז. דוד צבי.

עמו בכתובים ספר דברי אשי״ש בהלכה ובאגדה. ההדיר את ספרו של זקנו רבי אריה ליבוש ליפשיץ מאפטא **יסוד לקר״א** (בר״ת לימוד קבר רחל אמנו), עם **אהל רחל אמנו**, על כל עניני רחל אמנו ומצבת קבורתה, ירושלם, דפוס רש״ז וייספיש, תשכ״ז, תסד עמ׳. הספר כולל: תוכן הענינים; הסכמות מאביו ומרבו; נוסח מצבת המחבר; הקדמת המהדיר; זכרון לקדושי משפחתו; סדר תפלות ובקשות להתפלל אצל הציון; קונ׳ יסוד לקרא מהמחבר; קונ׳ דברי יחזקאל שרגא, חידושים ורעיונות מענין רחל אמנו ומצבתה מאת אביו; קונ׳ ילקוט המאמרים, פסוקי תנ״ך ומאחז״ל על רחל אמנו; קונ׳ שו״ת בנוגע לקבר רחל בתוספת הערות המהדיר, ותשובתו אם יש שם חיוב מזוזה; תולדות רחל אמנו, מקורות ענינים וסיפורים, כולל ביבליוגרפיה; לקט שירים ופיוטים, ועוד תפילות ובקשות; לקט ד״ת מהמחבר, מבניו רי״ב ורב״א מרצפרט, התעוררות לאלול מהאדמו״ר מסטרופקוב, וחדו״ת להלכה מבנו המהדיר; תולדות וסיפורים מהמחבר ובנו כפי שנדפס כבר, וסיפורי המחבר על זקנו היש״מ; סדר היחוס של המחבר ומשפחתו, עם רשימת המקורות; תודה למסייעים; תמונות קבר רחל ועוד מתקופות שונות; כתבי יד קודש מהמחבר ובנו, ושערי ספריו.

ר׳ יחזקאל שרגא ב״ר ישכר דוב **ליפשיץ־הלברשטם**
מסטרופקוב (נו׳ תרס״ח)

נולד בסטרופקוב ביום ד׳ ניסן תרס״ח לאביו רבי ישכר דוב ליפשיץ. נתחנך באונגוואר על ברכי אביו ובת״ת. למד שם בישיבה אצל רבני העיר ר׳ אברהם יוסף גרינולד, ואח״כ אצל ר׳ יוסף אלימלך כהנא. נסמך ממנו, מר״ש פירר מקראס, ומעוד רבנים. במלה״ע א׳ נפטרה אמו בעסקנותה לטובת חולי טיפוס, ונתגדל בסטרופקוב על ברכי זקנו רבי אברהם שלום מסטרופקוב. ספג ממנו תורה וחסידות כנכד ותלמיד חביב, וזקנו סמכו ואמר שתהיה טובה לעיר שידור בה. כמו״כ למד בישיבת דודו הדברי מנחם. נשא בתר״ץ לערך את מרים לאה בת דודו ר׳ יצחק ראובן ליפשיץ אב״ד טשרני־דונייץ, ועבר לגור שם. נולדו לו: הינדא בילא, צבי אריה, חיה סאשא אסתר, חנה רחל, פיגא ריקל, ויוכבד פרידא הי״ד.

רבי יחזקאל שרגא ליפשיץ־ה״ש מסטרופקוב

מתרצ״ב לערך אב״ד יבלונקה־יאבלאנקא הסמוכה. בתרצ״ג הוצעה לו רבנות ריגליץ, אבל בעצת זקנו מסטרופקוב עבר לברגסאז בה נתקבל כדומ״ץ, וניהל בימ״ד ועדה. אחרי פרוץ המלחמה נאלץ להתחבא כנתין פולני, והסתתר באונגוואר. בתש״ד הועבר עם יהודי העיר וכל משפחתו לאושוויץ. הפיח רוח חיים ואמונה במדוכאים, ורבים תולים את הצלתם בזכותו. שרד בניסים ממחנות אושוויץ, דכאו, גרוסרוזן, מילדורף ועוד. בכל מקום קיים מצוות במסירות נפש, ופעל לעידוד החיים הרוחניים.

כיהן כרבה של באמבערק וגלילות פרנקוניא, והיה יד ימינם של ועד הרבנים במינכן להפיץ תורה ולאמץ ברכים כושלות אחרי השחרור. עלה לארץ בתש״ט, והתישב ברמלה כאדמו״ר. הקים בה מקוה וביכ״נ דב״ח הקיים עד היום. כל שבת דרש בס״ג בבית המדרש המרכזי לרומם מצב התורה והדת. פעל רבות לשמירת שבת, עירובין וכדומה, והשפיע

יראת ה׳ בכל מקום בו היתה מצודתו פרוסה. מל מאות ילדים כמוהל מומחה בגרמניה וברמלה. קירב את עדות המזרח לתורה ועבודת ה׳, ובנסיעותיו בערים ובמושבות נשא דרשות חוצבי להבות לחיזוק הדת. מתשי״ד גר בירושלים, ואחרי פטירת דודו בעל דברי מנחם הוכתר כאדמו״ר מסטרופקוב על מקומו. ייסד את מוסדות סטרופקוב שמרכזם במאה שערים, והם כוללים ישיבה, כולל אברכים, ומוסדות צדקה וחסד. כמו״כ בית צאנז בשערי ירושלים, וביהמ״ד חסידי סטרופקוב בב״ב. חבר ביה״ד של העדה החרדית הספרדית, ופעיל בשטחים שונים של כשרות ובדקי הדת. נשיא אגודת משמרת הצניעות.

אחרי המלחמה נשא בשנית בפעסט את מרים טאבא בת הרב יחיאל מיכל שלאגער אב״ד בוקשביץ. ילדיו: א. הרב אברהם שלום ישכר דוב (אשי״ש); ב. גיטל פעריל זו׳ הרב יעקב מאסקאוויטש ברבי יחיאל מיכל האדמו״ר משאץ־מעליץ בארה״ב; ג. הדסה זו׳ הרב יעקב יצחק ב״ר ישראל מאשקאוויטש משגיח רוחני בישבת בובוב בבת־ים; ד. עלקא זו׳ הרב יעקב ישראל שמרלר ב״ר אליהו שמואל ראש ישיבת צאנז; ה. נחמה שרה זו׳ הרב אהרן רוזנברגר בירושלים, בנו של ר׳ אברהם ברוך אב״ד גמזו.

פירסם בכתבי העת: האהל, אוצרות ירושלים, המאור, המעין (פרשבורג), הפרדס ועוד. כבר באונגוואר היה עמו בכתובים ספר עצה לקרב הישועה. הוציא לאור במישקאלץ תש״ד את ספר דברי שלום של זקנו, ומהדורה מחודשת בירושלים תשי״ד. ספר שלם מכת״י האדמו״ר מסטרופקוב היה באונגוואר בין אלפי ספרי חתנו רי״ד ליפשיץ. הספרים אבדו בידי ההונגרים, אבל הערל שדר באותו בית נטל לו ספר אחד למזכרת, ובאורח פלא דוקא כת״י זה. אחרי השואה פגשה בטבריה לאה הורביץ בת רי״ד אשה אחת מאונגוואר, וביקשה ממנה לפנות אל אחיה באונגוואר, שינסה להשיג איזו שהיא מזכרת מבית ליפשיץ. כשנתן לו הערל את הספר שבידו והובא לארץ, התברר שמכל המון הספרים ניצל רק כת״י זה, ומכינים את הוצאתו לאור.

בגרמניה הדפיס בתש״ז ספר **טהרת המשפחה**, קיצור ההלכות בהונגרית, 64 עמ׳. קונ׳ **דברי יחזקאל** בענין א״י או שאר ארצות, באמבערק תש״ח, 16 עמ׳. משיב לשאלת תלמידו ר׳ שמואל וואלער שיש להעדיף נסיעה לא״י על הגירה לאמריקה, ומסביר מדוע לא קיימים עתה טעמי גדולי ישראל שהתנגדו לפני השואה לעליה לא״י. בסוף נאמר כי המשך יבוא בקונטרסים הבאים, מתוך ספרו הגדול שלא נדפס.

דברי יחזקאל שרגא, ירושלם, ועד חסידי שינאווא־סטראפקוב בא״י, ניסן תשט״ז, ו, קח עמ׳. בהקדמתו כותב שכל כתביו בהלכה ובאגדה אבדו בשואה, וכעת ליקט שו״ת ח״א שפלפל עם רבנים בעניני הפסח, ועניני חיזוק שדרש אחרי השחרור, ומקוה להדפיס ח״ב בענינים נוספים. כולל מפתחות מפורטים. נכללים בספר בסי׳ ה׳ הנהגות אפית מצה בכשרות, וקונ׳ **אריה דבי עילאי** על הלכות פסח מזקנו ראב״ל ליפשיץ מוישניצה, כפי שנדפס בספר ברכה משולשת, בילגורייא תרצ״ה. נדפס גם בצורה מוקטנת **לפי כת״י המחבר שהועתק ע״י ר׳ מנשה** ט״ב אב״ד וישניצה, והועבר על ידו להדפסה לר׳ חיים ט״ב ראב״ד בריגל. שניהם נספו הי״ד, אך כתה״י ניצל. חלק עיקרי בספר לברר איסורם של ציצית ומצות מכונה (סי׳ ה, יב, יט, כ). מעמ׳ עט בירורים נוספים לאסור, וקונ׳ **אחרי הרעש**, תוצאות הויכוח עם חכמי ירושלים על איסור מצות מכונה. בעמ׳ צג־ק הקונ׳ הראשון מהספר דברי ישכר דוב עה״ת, עד פרשת וירא. בסוף פקסימילים מהרבי משינאווא, בנו ראש ושנים מבנו רשי״ב. בעמ׳ האחרון תיקונים והוספות.

בספר תשובות אל ר׳ משה הילר (א); ר׳ אברהם יודא הכהן ויינפלד בירושלים (ח); ר׳ הלל פוסק בת״א (ט). כותב נגד חידוש הסנהדרין (י), ובתש״ט לר׳ יהודה ב״ר משה שפיגל מאונגוואר (ג). גם האדמו״ר מליובאוויטש ור״פ עפשטיין כתבו נגד (כא). נגד ציצית ובעיקר מצות מכונה כתבו: ש״ב ומח׳ ר׳ נפתלי הירצקא העניק אב״ד שארמאש, וואלדשטט ופוקינג בתש״ח (ד), ר׳ שמואל אהרן יודלביץ (יא), והגרז״ר בנגיס (יח). כמו״כ דן באיסור בלורית ופריעת ראש בנשים (ו־ז), חיבוק ונישוק בתו גדולה (יג), מקואות (יד), צורות בולטות (טו), והלכות התלויות בארץ (טז, יז). אחרי סי׳ י״ח סדר הפרשת תרו״מ ע״פ פסקי החזו״א, ושאר הלכות התלויות בארץ. תשובות אליו: דובב מישרים, ח״ג, י; ש״ם הכהן, כד.

חלקים מהספר פירסם בשינויים בקונטרסים נפרדים. **דברי יחזקאל שרגא**, הלכות התלויות בארץ עפ״י פסקי החזו״א, תשט״ז, ד, סד עמ׳. כולל תשובה בענין חיוב תרו״מ בפירות שנתמרחו בא״י ויצאו לחו״ל (עמ׳ מג־נ), ובירור איסורן של מצות מכונה (עמ׳ י־לב, נא־סב). בדף האחרון שתי התשובות שקיבל נגד חידוש הסנהדרין.

קונ׳ **דברי יחזקאל שרגא**, הלכות ד׳ מינים שבלולב, מלוקט מספר אלף המגן ועוד, אלול תשט״ז, יד, לב עמ׳. בסופו קונ׳ אחרי הרעש. חזר והדפיס את הדברים בסוף תשובותיו ח״א, ובסוף ספר דברי ישכר דוב.

הגדה של פסח, ירושלם, ועד חסידי שינאווא־סטראפקוב, תשט״ז, סד, לב, לב עמ׳. בהתחלה תשובות נגד מצות מכונה, ד״ת מספר דברי יחזקאל שרגא, והלכות התלויות בארץ. בשער מיוחד מתשט״ו: קונ׳ אריה דבי עילאי. בסוף נוסח ההגדה

מנוקדת ומצוירת בהוצאת אשכול. מהדורה נוספת עם דברי יחזקאל שרגא בתשכ״ג, צג, לב עמ׳. כוללת ד״ת ע״ד החסידות, ואח״כ הדפסה שונה של הגדה מנוקדת ומצוירת. קונ׳ על ההגדה ונגד מצות מכונה נדפס גם בסוף דברי ישכר דוב תשכ״ד.

מתנה לעם, קטעים ופנינים מהרמב״ם הלכות תשובה, ירושלים, מרכז האורטודוקסיא העולמית של יהודי הונגריה הישנה, תשי״ז, 16 עמ׳. בשנה זו ההדיר דב״ח מקואות, והוציא לאור את ספר דברי מנחם של דודו. בתש״ך לערך ההדיר סדר הקפות הקרבנות ואושפיזין על פי נוסח צאנז, ושנית בתשכ״ו.

דברי יחזקאל שרגא על הלכות שמיטה והלכות התלויות בארץ, סד עמ׳, ירושלם, תנועה למשמרת מצוות התלויות בארץ שע״י הועד, תשי״ט. כולל הקדמתו והתעוררות לשמירת שמיטה; צילום דפי החכמת אדם עם פירושי הרב אלחנן יעקובויץ, ודפי מאורי אור מר׳ יצחק איזיק שור אב״ד בוקרשט; הלכות שמיטה ותרומות ומעשרות עם פסקי החזון איש. מהדורה נוספת בתשכ״ה עם: **אגרת הקודש** להתעוררות לחיזוק היהדות, ירושלם, ועדי חסידי צאנז־שינאווא־סטראפקוב בא״י, עמ׳ סה־פ. כתבה לקהילה באירופה לגדור פירצות שראה בנסיעתו לשם. בעמ׳ עג שער מיוחד: בקשה נחוצה — להכניס לתוכניות הלימודים שינון סדר הפרשת תרומות ומעשרות; שאלה ותשובה בדבר חיוב תרו״מ בפירות שנגמר בישולם בארץ ונשלחו לחו״ל.

בתשכ״ב נדפס קונ׳ דברי יחזקאל שרגא והערות בתוך ספר כל הכתוב לחיים. בתשכ״ד הוציא לאור את ספר דברי ישכר דוב מאביו. קונ׳ דברי יחזקאל שרגא בעניני רחל אמנו ומצבתה, בתוך יסוד לקרא שההדיר בנו בתשכ״ז. התכוין להדפיס ספר דרכי יחזקאל מהנהגות זקנו הרבי משינאווא.

נמתיק סוד, בביאור מאמר מספר הגלגולים המרמז על הדב״ח ובנו משינאווא, בענין בן שנתקוטט עם אביו אין ראוי ללכת למירון וליונתן בן עוזיאל טוב מאד. מוכיח שלפי אופיים וקורותיהם, אליהם ירמזו דברי ר׳ חיים ויטאל. ירושלם תשל״ג, לב עמ׳, בסוף לקוטי יעקב עה״ת, מחסידו ר׳ יעקב יהודה לעבלאוויטש מקראקא־אנטורפן, בו נכללו גם ד״ת ששמע ממנו, וסודרו לדפוס ע״י בנו הרב אשי״ש. דברי חיזוק והתעוררות לזמני השנה נדפסו מפעם לפעם במודעות, מכתבים ופרסומים שונים, והופצו בין החסידים ובבתי מדרשות.

הַלְבְּרְשְׁטַם־רוּבִּין

ר׳ שלום יחזקאל שרגא ב״ר אריה ליבוש **רובין־הלברשטם**

מציעשינוב בברוקלין (נו׳ תרע״ג)

נולד בשנת תרע״ג לאביו רבי אריה ליבוש רובין אב״ד ציעשינוב וטומשוב. למד בישיבות צאנז וטורנא, ונסמך מהרב שמואל אהרן מילר מלאבאווא. נודע מנעוריו בשערים המצוינים בהלכה, והירבה להתכתב עם גדולי הדור. רב בטומשוב, ור״מ בישיבת נצח ישראל. בפרוץ מלה״ע ב׳ גורש מטומשוב לסיביר. כשנתפס בבריחתו את הגבול לוילנא נידון לחמש שנות מאסר, אבל כעבור זמן שוחרר. הפיח במחנות בסיביר רוח אמונה ובטחון בלב הגולים, ועם השחרור התישב בדזמבול שבקזחסטן בה היה ריכוז גדול של פליטים יהודים. אחרי פטירת אביו הוכתר כממלא מקומו, וטרח במסירות נפש עם עוד רבנים לקיום חיי תורה ודת. בתש״ו שב לפולין, ודחה את הצעות הרבנות של חלם ושטטין. התישב בלודז, ועשה למען הרבנים החוזרים. עבר לפרג, וכעבור זמן קצר היגר לארה״ב. זקני חסידי ציעשינוב קבלוהו כאדמו״ר על מקום אביו וזקנו, פתחו לו בימ״ד וחצר בבורו־פרק, ושמו נודע לתהילה כאדמו״ר מציעשינוב. נחשב מגדולי האדמורי״ם בארה״ב, וחבר ההנהלה של ארגוני רבנים ואדמורי״ם. המוני הפונים אליו מתקבלים בלבביות ובסבר פנים יפות, ורבה השפעתו על קרובים ורחוקים.

חיבר תשובות ובירורי הלכה רבים, והם פזורים בבמות רבות. אין עוד בדורנו מי שתשובותיו פזורות במאות ספרי הלכה ושו״ת מארבע כנפות הארץ. מאמריו התורניים התפרסמו בהאהל, אוצרות ירושלים, המאור, הפרדס ועוד. גם הסכמותיו

רבי שלום יחזקאל שרגא רובין־הלברשטם בשמחת נישואי בנו. מימין: גיסו האדמו״ר מבאבוב

מצויות בספרים רבים. ראש מכון ״סגולה״ להוצאת ספרים בחקר החסידות, ומעטים כמותו ידענים מופלגים ובקיאים גם בדברי ימי החסידות, תולדות קהילות וגדולי ישראל, טיבם של ספרים ומחברים וכדומה.

נשא את שרה בת הרב ישראל יעקב טאפאלא אב״ד סאדאוונא, נפטר שם ביום ער״ח אדר תרצ״ב. ילדיו: א. הרב אריה ליביש ישראל בן־ציון, תלמיד ישיבת טשעבין, חתן הרב שמואל ט״ב אב״ד טשעשקאוויץ; ב. הרב חיים יעקב מאיר חתן דודו הרב צבי הורוויץ אב״ד סטריזוב. תלמיד כולל עץ חיים דבאבוב, וד״ת ממנו בכרם שלמה, תמוז-אב תשל״ט, לא-לד; ג. הרב יצחק טוביה ממצויני ישיבת וכולל עץ חיים דבאבוב, חתן ה״ר בלום. בנו יואל נולד בתש״ם; ד. הענא נחמה הבכורה זו׳ הרב חיים יעקב הלוי הורביץ, ר״מ בישיבת קמניץ ״תורת אמת״; ה. חיה שרה זו׳ הרב משה אהרן אייזנבך מירושלים בברוקלין, נכד ריא״ז מרגליות ות״ח מובהק.

ההדיר בתש״ך את ספר דברי שמחה מזקנו רשי״ב מציעשינוב. סידר לדפוס ספר ניצוץ דרבי מאיר, תולדות וליקוטי תורות מהרבי מאוסטרובצה, עם קונ׳ רמזי מאיר שליקט עליו הרב נפתלי ה״ש מגריבוב, ניו־יורק, מנורה, תשכ״א. בתוך כל הכתוב לחיים תשכ״ב, נכלל קונ׳ הקריאה והקדושה, בירור הלכה בענין המנהג לקרוא בימי ניסן פרשת הנשיאים מתוך ס״ת ברבים.

פנת יקרת, דברי ימי קהילת טאמאשוב לובעלסקי ואישיה, שלום לבי״א, ברוקלין, מפעל הסגולה, דפוס בלשן, תשכ״ח, 320 עמ׳. המסכימים: הרב משה פיינשטיין והרב יוסף אליהו הענקין. בהקדמת המחבר עומד על הקשיים בסידור עבודה מעין זו בהיקף כה מפורט, על מנת שתשמש אבן פינה לתיאור קלסתרה הרוחני של הקהילה.

מן הענין לצטט מהסכמת ר״מ פיינשטיין: והוא אדם גדול בתורה ובהוראה וביראת ד׳ טהורה, מצא לנחוץ לכתוב בספר תולדות ומאורעות עירו טאמאשאוו... ותועלת גדולה היא, שידעו דור יתמא הזה ודורות הבאים שבחם של ישראל קדושים, שלא רק שמסרו נפשם על קדושת השם במיתתם הי״ד, אלא גם מסרו נפשם ומאודם בחיי יום יום על כל פרט ופרט קלה כבחמורה, וכל מה שנוגע לקיום התורה והמצות, וקבעו עתים לתורה ומעשה הצדקה שלהם אף מתוך עוני, ואיך שחינכו בניהם לתורה ויראת שמים, ועי״ז יתעורר לבנו לתורה ולמעשים טובים ללכת בדרכיהם...

לבד שהוא מיחידי סגולה בדורנו, ולפעמים קרובות יש לנו מו״מ בפלפולא דאורייתא ולהלכה בכתב ובע״פ, וידוע לי לעוסק באורייתא תדירא, ומ״מ לא מנע את עצמו למצוא עת, בכדי לעשות יד ושם לקדושים אשר בארץ המה בעמל ויגיעה רבה, וקיים דברי חז״ל שדרשו כבד את ה׳ מהונך, שהוא מחונך מכל מה שחננך, גם במעלות אחרות שחננו השי״ת שהוא ספרא רבא וחוקר קדמוניות, ויודע לסדר דבר דבור על אופניו, שבשביל זה שאדם גדול כמוהו עסק בדבר כזה, הרי נראה שהוא דבר טוב מאד. הרי ראיתי בעצמי הקארעקטין (הגליונות), ועברתי עליהם מהחל ועד כלה, וראיתי כמה עמל ויגיעה היה לו בזה, וגם בקיאות גדולה והבנה יתירה בכשרונות גדולות ובסידור נכון.

מן התשובות אליו: דובב מישרים, ח״ב, טו, ח״ג, פב בתש״ב—תשי״ט; דעת סופר; זקן אהרן; חזון נחום, ח, צח בתרצ״ג—תרצ״ו; חלקת יעקב, ח״ג, יא, סו, עט, צז, קלח, קמד, קסד; טהרת יו״ט; לב יהודה (צירלסון); מהרי״ץ דושינסקי; מוצל מהאש, קונ׳ בן יכבד אב בתשי״ג; מנחת יחיאל; מנחת יצחק, ח״ב, יט, מג-מז, פד, פו, צג, ק, קט, קיז, ח״ד, א-ד, ל, נו, עח, קב, ח״ז, י, פט, קכ בתשכ״ג—תשל״ו, ועוד. תשובותיו בעץ חיים א-ב.

ר׳ נפתלי ברוינפלד, פנת יקרת, 141-145; רבה״ק מצאנז, ח״ב, תסה-תסו.

הֶלֶד

ר׳ שמואל יוסף

דומ״ץ פשמישל.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, חו״מ, לז בתרכ״ה-תרכ״ח (במקום אחד: פעלד!); מהרי״א הלוי, ח״א, קל, קנד, קנח בתרכ״ז (ישראל יוסף!); תפארת יוסף, אה״ע, ז.

הֶלְמַן

ר׳ אריה ליפא

דומ״ץ זלין. תשובה אליו: בית יצחק, חו״מ, ס בתרמ״ט.

ר׳ משה

נולד בנמירוב, ומנעוריו נודע כעילוי. בגיל צעיר נסמך מהמהרש״ם. ר״מ באושפיצין אצל רי״פ בומבך, ואח״כ ר״מ בשאץ. מהר״ם שפירא נמנה שם על תלמידיו. דומ״ץ קריסנפולי בין שתי המלחמות. הנאצים הרגוהו בהולשיץ, אליה ברח אל בתו ומשפחתה הי״ד.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, ח-ט בתרע״ח; אמרי יושר, ח״ב, מג; צור יעקב, ח״א, לח בתרפ״ז.

ב״א שמואל אדלר, ספר רוה רוסקה, 120.

הֶלְפְּנְבִּין

ר׳ מרדכי אריה ליב ב״ר יצחק **הלפנבין**

מטרנופול (תק״י—ת״ר)

איש טרנופול, בנם של ר׳ יצחק וחיה העלפין ביין. זמן מה ישב בברודי, ועשה ציצים ופרחים לתורה.

קשה יום, והיה נושא דרשות בנדודיו למרחקים. בספרו **מתת אלדים** חידושים וגימטריאות על ספר בראשית. המהדורה הראשונה נמכרה וכיסתה את ההוצאות, ולכן הדפיס שנית ושלישית בזולקווא. לפי פרידברג הספר נדפס תחילה בלבוב תקפ״ה ובזולקווא תק״ץ. מהדורה רביעית בזולקיב, דפוס שאול מאירהופר, תקצ״ה, ב, לח ד׳. המחבר כותב בשער, שאם ימכור את המהדורה בלי הפסדים ידפיס על כל התורה, בהקדמה שמקוה להוציא את יתר חיבוריו, ובקולופון שהיה בעל יסורים גדול. דרשותיו מתקפ״ט בביהכ״נ הגדול בלבוב, בדפים יג: כה. לב. המסכימים: ר׳ יהושע באב״ד אב״ד טרנופול בתקפ״ז (הישיש... ירא ד׳ מנעוריו, והולך בדרך אמת); ר׳ אלעזר לנדא מבראד (התגורר פה בביהמ״ד של הגביר איצק נאטן זאן, והיה הולך לתומו לעשות ספורות וגימטריאות); מהרש״ק (והוטבו מאד בעיני); ר׳ יעקב מליסא בזקנותו בתק״ץ (אני מכירו מכבר זה שנים רבות שהוא ירא שמים); הישמח משה.

הַלְפֶּרִין

בני המשפחה השתמשו בצורות כתיב רבות: הילפרון, הילפרין, הילפרן, הלפרן. יש שדקדקו לכתוב היילפרין כסימן מיהו מהמשפחה. בשם זה נקראו על כי מוצאם מהעיר הילברון בוירטמברג שבאשכנז (או באלזס הצרפתית, או באוסטריה), ובה היה מעין מי רפואה.

אבי המשפחה והראשון שחתם בשם זה, וי״א שהוא ששינה מהילברון להיילפרין, היה רבי **אלחנן** מבעלי התוספות, ב״ר יצחק הזקן הנקרא ר״י, ב״ר שמואל מויטרי, בנו של ר׳ שמחה ב״ר שמואל מחבר מחזור ויטרי, וחתנו של ר׳ מאיר מרומרוג אבי הרשב״ם הריב״ם ור״ת, חתן רש״י, דור ל״ג לרבי יוחנן הסנדלר, דור ד׳ לרבן גמליאל הזקן, ב״ר שמעון, בנו של הלל הזקן שהיה מצד אביו משבט בנימין, ומצד אמו נכד שפטיה בן אביטל אשת דוד המלך.

מענינו בעיקר שושלת רבני ברזאן, שהחזיקה שם ברבנות כ״ב (או י״ח) דורות עד לשואה לפי מסורת המשפחה. רישום מדויק מצביע רק על מחצית ממספר זה, אבל מהר״א הלפרין מלונדון משער, כי לפעמים כיהנו יחדיו ג׳ מבני המשפחה, אחד כאב״ד העיר, אחד כרב הגליל, ואחד כתופס ישיבה. הרב מטשבין סיפר, שהדב״ח אמר על בני המשפחה שכולם מגידים ברוח הקודש.

ידוע על ספר יחוס מפורט בן כמה דפים בשם קונ׳ זכרון בספר, ממקור מחצב המשפחה עד הכותב ר׳ שלמה יצחק הלפרין אב״ד טרנופול ובאר, לפי מה ששמע מאביו ר׳ יעקב אב״ד זוואניץ. פורטו בו סדר הדורות, שמות הנשים והצאצאים, ומעשים מופלאים שאירעו לבני המשפחה, עד שהיו נוהגים לומר עליהם שהם מורגלים בניסים. הספר נספח לשו״ת בית יעקב של האב, היה בידי ר׳ יחיאל מיכל צבי הירש הלפרין אב״ד אודסה, ועבר אל נכדו ר׳ יוסף ישראל הראב״ד שם. הנכד שלחו לש״ב ר׳ יוסף לוינשטין מסרוצק, והרשהו להשתמש בו בהגורן ח״א, והפלס ח״ב. רינ״ה ברנשטין מלבוב קרובו של אב״ד אודסה, השתדל להשיג את הספר, ומשלא עלה בידו סידר את היחוס בעצמו. נסיון אחר להשיג את הספר מאודסה, עשה בד״ז ר׳ יעקב שלמה הלפרין אב״ד דוניוב ופרימישלן. משנכזבה תוחלתו העלה על הכתב קונ׳ יפה ענף ממה שידע וזכר מסיפורי אביו, וממה שסיפר לו בן דודו ר׳ מרדכי שראה את הספר בזורובנא, והיה גם בגנזי הגבירה חנה בת ר׳ חנניה יוסף אב״ד ברזן. מגילת יוחסין דומה נדפסה גם בראש ספר מנחם משיב נפש ח״א, עם הערות והוספות מר׳ אברהם איטינגא. מגילת היחוס המקורית נדפסה בקובץ שלמי אמוני ישראל ח״ב. קטע צולם בספר בז׳ז׳ני, 169, מקובץ אוסט אונד ווסט, תרע״א. עדיין יש סיבוכים רבים ברישום נכון של סדר דורות המשפחה, ויש מקום לחקור יותר ולעמוד על דיוקם ובירורם של פרטים רבים.

בדורות האחרונים מסתנפת המשפחה מהשר רבי **שמשון ורטהיימר**, או כפי שנקרא וינר על שם העיר בה גר. נולד ביום א׳ י״ג שבט תי״ח, לאביו הקצין ר׳ יוסף יוזל ב״ר יצחק פו״מ בוירמייזא. בא לוינא בחנוכה תמ״ה, ונעשה יועץ הקיסר. על כך מסופר באריכות, כי עקב הגזירות והנדודים איבד את אשת נעוריו, ונשא גבירה בוינא בהיתר מאה רבנים. כעבור זמן מצאתו אשתו, ואז זנח את כל עושרו ושב אליה. השניה בראותה את יושרו נתנה לו את כל רווחיו, ותהום כל העיר. כשנודע הדבר לקיסר, קרא לו ומינהו כיועצו. עלילת המעשה מתוארת ע״י ר׳ שלמה בן־דוד (שפיצר) בספרו בנתיב היסורים, ירושלים, אורה, תש״ם. לפי מסורת המשפחה זכה בשל כך לשלשלת גאוני ארץ בברזאן ובשאר קהילות, ובנו שגלה בשנת ת״ל בגירוש וינא לפולין — החל את השושלת. צריך ליישב זאת עם סדר השנים, ונמסר כי בתו של ר׳ נפתלי הירץ הלפרין היתה דור ששי לשר.

רבי שמשון היה אב״ד ור״מ במדינת הגר, וירמייזא ואייזנשטט, מצודתו פרושה לפרג חברון וצפת, וסביב שנת תע״ג נתקבל לקראקא. נפטר בוינא ביום י״ז אב תפ״ד. הניח בכתובים חידושי תנ״ך, דרשות ופלפולים בש״ס. בניו וחתניו גדולים בתורה בחכמה

בעושר ובנדיבות: א. ר׳ וולף בכורו, חתן הגביר ר׳ מנחם אופנהיימר; ב. ר׳ אריה ליב חתן הגביר ר׳ ישכר ברמן מהלברשטט, ב״ר יהודה לימא סג״ל שהיה מ״מ שם; ג. ר׳ יוסף חתן אחיו ר׳ וולף, היה הבן הצעיר מנישואיו השניים של השר לבת הגביר ר׳ ליב ברלין; ד. זו׳ ר׳ משה קן אב״ד בקלויז פפד״מ ובדרמשטט והמדינה; ה. זו׳ ר׳ בריש עשקליס אב״ד ניקלשבורג ב״ר גבריאל אב״ד מיץ; ו. זו׳ ר׳ יוסף אופנהיים אב״ד הלישוי ומדינת ביהם ומעהרין, בנו של ר׳ דוד אב״ד פראג.

הראשון לבני משפחת הלפרין הידוע לנו בפולין, הוא **ר׳ משה אשכנזי־הלפרין**. נולד לאביו הגביר ר׳ זבולון אליעזר שהיה זהיר במעשר כספים, ונטמן בהר הזיתים. למד אצל המהרש״ל, וי״א גם אצל הרמ״א ור׳ שכנא. גר בבריסק, ונפטר בשנת שס״ג. י״א שהיה חמיו של המהרש״א, אך מוסכם יותר שהיה גיסו בנשאם שתי אחיות. זוגתו איידל בת (ר׳ אליעזר) ב״ר משה ב״ר יצחק ליפשיץ אב״ד בריסק, ואולי נשאה בזיוו״ש. נדיר ביותר הוא ספרו **זכרון משה**, לובלין שע״א, ס׳ ד׳. הוא מתרץ בו קושיות הרא״ם על פירש״י עה״ת וחמש מגילות, עם ליקוטי דינים ושמות גיטין. עותק שלם מצוי באוקספורד, והעותק שבמוזיאון הבריטי חסר בסופו (צדנר, 595). ממנו התפצלו שני ענפים ראשיים אשר נסדרם אחד אחד: מבנו ר׳ אברהם אב״ד ור״מ לבוב, ומר׳ אליעזר ליפמן אב״ד טיקטין אשר י״א שהיה ג״כ בנו.

הענף הראשון מסתעף מבנו **ר׳ אברהם** שנולד לו בשנת של״ח, והיה אב״ד ור״מ לבוב. נפטר ביום י״ט טבת ת״ט, ונספד באיתן האזרחי. נשא את בת דודו ר׳ שמואל יהודה קצנלבויגן, ונולדו לו: א. ר׳ אליעזר ליפמן ממשיך השושלת; ב. ר׳ בן־ציון שנפטר אברך. על שמו קרא האבא את ספרו **אהבת ציון**, ביאור ע״ס התורה וחמש מגילות, פירש״י ומדרשים, נדפס בסיוע ר׳ ברוך ב״ר שלמה מכב״י, לובלין, דפוס ר׳ צבי ב״ר אברהם קלונימוס יפה, שצ״ט, צו ד׳, עם הקדמה קצרה והסכמות רבות.

ר׳ אליעזר ליפמן היה בנו של ר׳ אברהם אב״ד ור״מ לבוב. יש שכתבו שהיה אחיו, ויש שהחליפו עם הדוד, בנו של ר׳ משה. הוא ור׳ משה חריף אב״ד פולנאה היו חתניו של ר׳ נתן נטע כהנא אב״ד אוסטרהא (ופרמישלא), ב״ר משה מרדכי אב״ד ברזן ור״מ לבוב שחיבר צאן קדשים עם חברו התו״ח, ב״ר נתן נטע כהנא. בניו: א. ר׳ ישראל אב״ד קרוטושין; ב. ר׳ יצחק איזיק אב״ד טיקטין; ג. ר׳ משה יהודה זלקי דרשן בפוזנא. אחריו מילא שם את מקומו בנו ר׳ אברהם. על תלמידיו נמנה ר׳ מנחם מנדל ב״ר צבי ר״מ פוזנא, רבה של וונגרוב ומח״ס לחם מנחם.

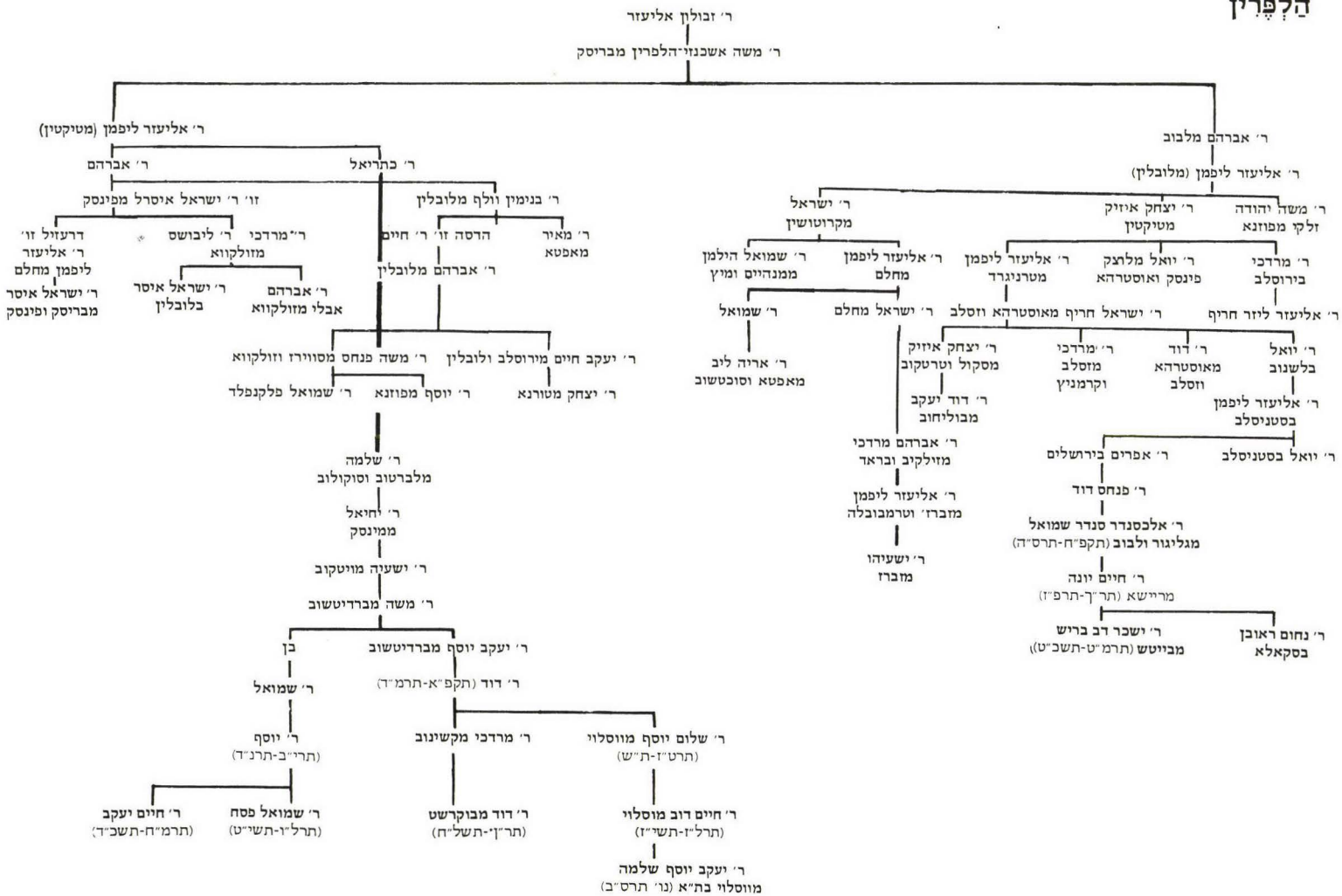
ר׳ ישראל אב״ד קרוטושין בנו של ר׳ אליעזר ליפמן, היה חתנו של המגלה עמוקות ולכן נקרא מהר״י חרנ״ש. בניו: א. ר׳ אליעזר ליפמן אב״ד חעלמא. נשא את דרעזיל בת ר׳ ישראל איסרל אב״ד פינסק שיבוא בענף השני. ילדיו: 1. ר׳ ישראל שמילא מקומו בחעלמא, אבי ר׳ אברהם מרדכי אב״ד ווראניק זולקיב ובראד שיופיע בערך מיוחד (וי״א שהוא גם אבי ר׳ יצחק איזיק אב״ד סקול וטרטקוב, ואבי זוגתו של ר׳ דוד לידא); 2. ר׳ יצחק שפירא מח״ס אלף המגן, חידושים על ד״ח שו״ע בקצרה, זאלקווי תצ״ב (בן יעקב); 3. ר׳ שמואל אבי ר׳ אריה ליב אב״ד אפטא וסוכטשוב מח״ס חידושי מהר״א רבו של היהודי הקדוש; 4. דינה זו׳ רצ״ה ז״ק; ב. ר׳ שמואל הילמן אב״ד מנהיים ומיץ. נפטר ישיש בתקכ״ו. ילדיו: 1. ר׳ משה מגלוגא חמיו של ר׳ מיכל הלוי אב״ד אייזנשטט, ב״ר אשר למיל אב״ד אייזנשטט וראב״ד גלוגא, אבי ר׳ משה הלוי אב״ד ליבנא חתן האור חדש; 2. ר׳ אורי פייביש אב״ד ליסא, הענא, בונא וקולוניא, נפטר במיץ ביום ז׳ אלול תק״ל. בתו הינדכה נישאה לר׳ שמואל לנדא בן הנו״ב; 3. זו׳ ר׳ אליעזר קצנלבויגן אב״ד במברג ועלזס; 4. בילא זו׳ ר׳ יהודה ליב ב״ר דוד בעל קרבן העדה.

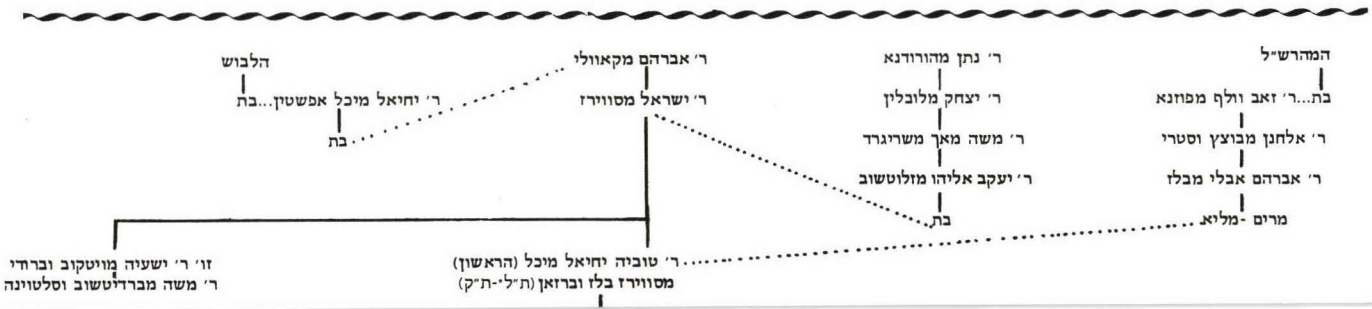
ר׳ יצחק איזיק ״הזקן״ אב״ד טיקטין בנו של ר׳ אליעזר ליפמן, הסכים בתל״ג על סידור שערי שמים. נשא את בילא בת הקדוש ר׳ מרדכי סג״ל הי״ד מלבוב בן הט״ז, (וי״א שנשא את בת הסמיכת חכמים). ילדיו: א. ר׳ אליעזר ליפמן אב״ד טרניגרד; ב. ר׳ מרדכי בירוסלב; ג. ר׳ יואל אב״ד לוצק פינסק אוסטרהא ולבוב; ד. זו׳ ר׳ יעקב ב״ר שמואל ב״ר תנחום מבריסק. רבה של צוזמיר, ומח״ס בית יעקב. בתו נישאה לר׳ יהושע השל אב״ד אפטא, ב״ר מאיר אב״ד קרמניץ מגזע רש״י. י״א שבנו גם: ה. ר׳ יחזקאל באפטא, מו״ל שו״ת מהר״י הלוי, נאייוויט תצ״ט. נפרט את בניו אחד לאחד.

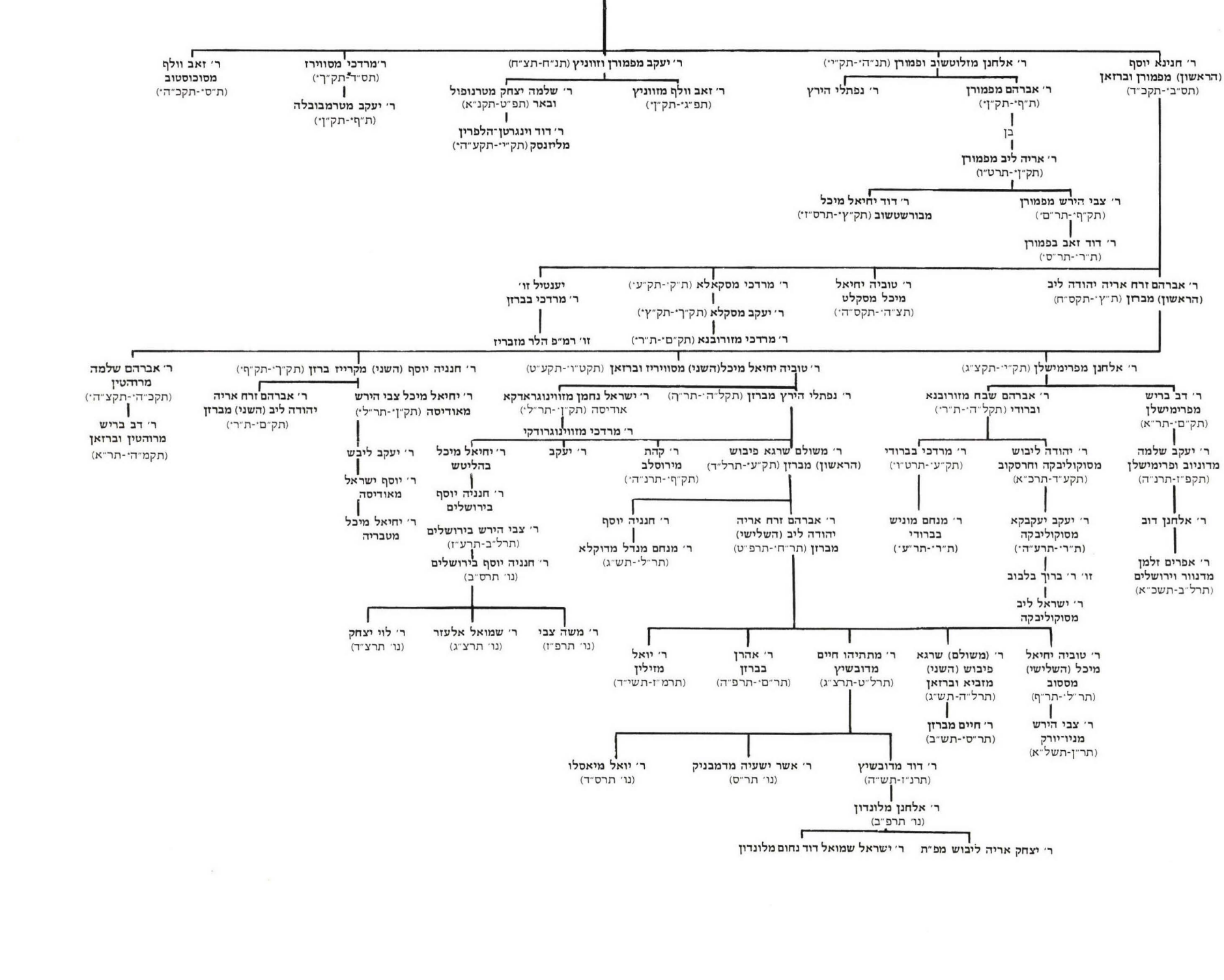
ר׳ אליעזר ליפמן אב״ד טרניגרד ב״ר יצחק איזיק מטיקטין, מובא בספר לחם הפנים, יו״ד, סי׳ לה, ס״ק מ. חתן ר׳ יעקב שור אב״ד לוצק ובריסק, ב״ר אפרים זלמן אב״ד בריסק ולובלין, שנשא את חנה בת ר׳ שאול וואהל. בניו: א. ר׳ ישראל חריף אב״ד אוסטרהא וזסלב שיבוא בערך מיוחד; ב. ר׳ ישעיה אב״ד שברשין; ג. ר׳ יעקב אב״ד קרעשיב; ד. ר׳ צבי הירש בימפולי; ה. ר׳ שמעון מזביערז; ו. זו׳ ר׳ אברהם מטיקטין אבי ר׳ אליעזר ליפמן אבי הנועם אלימלך.

ר׳ מרדכי בירוסלב ב״ר יצחק איזיק מטיקטין, נפטר ביום ג׳ תשרי ת״ע. י״א שנשא את בילא בת ר׳ ליב

הַלְפֶּרִין

ר' זבולון אליעזר
ר' משה אשכנזי־הלפרין מבריסק
ר' אברהם מלבוב
ר' אליעזר ליפמן (מלובלין)
ר' משה יהודה זלקי מפוזנא
ר' יצחק איזיק מטיקטין
ר' ישראל מקרוטושין
ר' מרדכי בירוסלב
ר' יואל מלרצק פינסק ואוסטרהא
ר' אליעזר ליפמן מטרניגרד
ר' אליעזר ליפמן מחלם
ר' שמואל הילמן ממנהיים ומיץ
ר' אליעזר לזר חריף
ר' ישראל חריף מאוסטרהא וזסלב
ר' ישראל מחלם
ר' שמואל
ר' אריה ליב מאפטא וסובטשוב
ר' יואל בלשנוב
ר' דוד מאוסטרהא וזסלב
ר' מרדכי מזסלב וקרמניץ
ר' יצחק איזיק מסקול וטרטקוב
ר' דוד יעקב מבוליחוב
ר' אליעזר ליפמן בסטניסלב
ר' יואל בסטניסלב
ר' אפרים בירושלים
ר' פנחס דוד
ר' אלכסנדר סנדר שמואל מגליגור ולבוב (תקפ"ח-תרס"ה)
ר' חיים יונה מריישא (תר"ך-תרפ"ז)
ר' נחום ראובן בסקאלא
ר' ישכר דב בריש מבייטש (תרמ"ט-תשכ"ט)
ר' אברהם מרדכי מזילקיב ובראד
ר' אליעזר ליפמן מזברז' וטרמבובלה
ר' ישעיהו מזברז
ר' זאב וולף מלובלין
ר' בנימין וולף מלובלין
ר' מאיר מאפטא
הדסה זו' ר' חיים
ר' אברהם מלובלין
ר' יעקב חיים מירוסלב ולובלין
ר' יצחק מטורנא
ר' משה פנחס מסווירז וזולקווא
ר' יוסף מפוזנא
ר' שמואל פלקנפלד
ר' שלמה מלברטוב וסוקולוב
ר' יחיאל ממינסק
ר' ישעיה מויטקוב
ר' משה מברדיטשוב
ר' יעקב יוסף מברדיטשוב
ר' דוד (תקפ"א-תרמ"ד)
ר' שלום יוסף מווסלוי (תרט"ז-ת"ש)
ר' מרדכי מקשינוב
ר' חיים דוב מוסלוי (תרל"ז-תשי"ז)
ר' יעקב יוסף שלמה מווסלוי בת"א (נר' תרס"ב)
ר' דוד מבוקרשט (תר"ן-תשל"ח)
בן
ר' שמואל
ר' יוסף (תרי"ב-תרנ"ד)
ר' חיים יעקב (תרמ"ח-תשכ"ד)
ר' שמואל פסח (תרל"ו-תשי"ט)
ר' אברהם אבלי מזולקווא
ר' ישראל איסר בלובלין
ר' ליבושס מזולקווא
ר' מרדכי
זו' ר' ישראל איסרל מפינסק
ר' אברהם
דרעזיל זו' ר' אליעזר ליפמן מחלם
ר' ישראל איסר מבריסק ופינסק

המהרש"ל
בת...ר' זאב וולף מפוזנא
ר' אלחנן מבוצץ וסטרי
ר' אברהם אבלי מבלז
מרים -מליא
ר' נתן מהורודנא
ר' יצחק מלובלין
ר' משה מאר משריגרד
ר' יעקב אליהו מזלוטשוב
בת
ר' אברהם מקאוולי
ר' ישראל מסווירז
הלבוש
ר' יחיאל מיכל אפשטין...בת
בת
ר' טוביה יחיאל מיכל (הראשון) מסווירז בלז ובורזאן (ת"לי-ת"ק)
זו' ר' ישעיה מויטקוב וברחי
ר' משה מברדיטשוב וסלטווינה

ר' חנינא יוסף (הראשון) מפמורן וברזאן (תס"ב-תקכ"ד)
ר' אלחנן מזלוטשוב ופמורן (תנ"ה-תק"י)
ר' יעקב מפמורן וזוניץ (תנ"ח-תצ"ח)
ר' מרדכי מסווירז (תס"ד-תק"ך)
ר' זאב וולף מסוכוסטוב (ת"ס-תקכ"ה)
ר' אברהם מפמורן (ת"ף-תק"ך)
ר' נפתלי הירץ
ר' זאב וולף מזווניץ (תפ"ג-תק"ן)
ר' שלמה יצחק מטרנופול ובאר (תפ"ט-תקנ"א)
ר' יעקב מטרמבובלה (ת"ף-תק"ך)
בן
ר' אריה ליב מפמורן (תק"ן-תרט"ו)
ר' דוד וינגרטן-הלפרין מליזנסק (תק"י-תקע"הי)
ר' צבי הירש מפמורן (תק"ף-תר"ם)
ר' דוד יחיאל מיכל מבורשטשוב (תק"ץ-תרס"ז)
ר' דוד זאב בפמורן (ת"ר-תר"ס)
ר' אברהם זרח אריה יהודה ליב (הראשון) מברזן (ת"ץ-תקס"ח)
ר' טוביה יחיאל מיכל מסקלט (תצ"ה-תקס"הי)
ר' מרדכי מסקאלא (ת"ק-תק"ע)
יענטיל זו' ר' מרדכי בברזן
ר' יעקב מסקלא (תק"ך-תק"ץ)
זו' רמ"פ הלר מזבריז
ר' מרדכי מזורובנא (תק"ס-ת"ר)
ר' אלחנן מפרימישלן (תק"י-תקצ"ג)
ר' טוביה יחיאל מיכל(השני) מסווירז וברזאן (תקט"ו-תקע"ט)
ר' חנניה יוסף (השני) מקרייז ברזן (תק"ך-תק"ף)
ר' אברהם שלמה מרוהטין (תקכ"ה-תקצ"הי)
ר' דב בריש מרוהטין וברזאן (תקמ"הי-תר"א)
ר' אברהם זרח אריה יהודה ליב (השני) מברזן (תק"ם-ת"ר)
ר' יחיאל מיכל צבי הירש מאודיסה (תק"ן-תר"לי)
ר' ישראל נחמן מזווינוגראדקא אודיסה (תק"ן-תר"ל)
ר' נפתלי הירץ מברזן (תקל"ה-תר"ה)
ר' מרדכי מזווינוגרודקי
ר' אברהם שבח מזורובנא וברודי (תקל"ה-ת"ר)
ר' דב בריש מפרימישלן (תק"ס-תר"א)
ר' יעקב ליבש
ר' יוסף ישראל מאודיסה
ר' יחיאל מיכל מטבריה
ר' יחיאל מיכל בהליטש
ר' חנניה יוסף בירושלים
ר' צבי הירש בירושלים (תרל"ב-תרע"ז)
ר' חנניה יוסף בירושלים (נו' תרס"ב)
ר' יעקב
ר' קהת מירוסלב (תק"ף-תרנ"ה)
ר' משולם שרגא פיבוש (הראשון) מברזן (תק"ע-תרל"ד)
ר' חנניה יוסף
ר' מנחם מנדל מדוקלא (תר"ל-תש"ג)
ר' אברהם זרח אריה יהודה ליב (השלישי) מברזן (תר"ח-תרפ"ט)
ר' מרדכי בברודי (תק"ע-תרט"ו)
ר' מנחם מוניש בברודי (ת"ר-תר"ע)
ר' יהודה ליבוש מסוקוליבקה וחרסקוב (תקע"ד-תרכ"א)
ר' יעקב יעקבקא מסוקוליבקה (ת"ר-תרע"ה)
זו' ר' ברוך בלבוב
ר' ישראל ליב מסוקוליבקה
ר' יעקב שלמה מדוניוב ופרימישלן (תקפ"ז-תרנ"ה)
ר' אלחנן דוב
ר' אפרים זלמן מדנוור וירושלים (תרל"ב-תשכ"א)
ר' משה צבי (נו' תרפ"ז)
ר' שמואל אלעזר (נו' תרצ"ג)
ר' לוי יצחק (נו' תרצ"ד)
ר' יואל מזילין (תרמ"ז-תשי"ד)
ר' אהרן בברזן (תר"ס-תרפ"ה)
ר' מתתיהו חיים מדובשיץ (תרל"ט-תרצ"ג)
ר' (משולם) שרגא פיבוש (השני) מזביא וברזאן (תרל"ה-תש"ג)
ר' חיים מברזן (תר"ס-תש"ב)
ר' טוביה יחיאל מיכל (השלישי) מססוב (תר"ל-תר"ף)
ר' צבי הירש מניו-יורק (תר"ן-תשל"א)
ר' דוד מדובשיץ (תרנ"ז-תש"ה)
ר' אשר ישעיה מדמבניק (נו' תר"ס)
ר' יואל מיאסלו (נו' תרס"ד)
ר' אלחנן מלונדון (נו' תרפ"ב)
ר' יצחק אריה ליבוש מפ"ת
ר' ישראל שמואל דוד נחום מלונדון

מפרמיסלא. בנו ר׳ **אליעזר ליזר** שנקרא חריף, תלמיד מחותנו ר׳ שאול קצנלבויגן אב״ד פינטשוב, וחברו של הסמיכת חכמים. רבה של מזריטש וטומשוב, ובשנת ת״ס נתקבל לפיורדא. שם נפטר בן נ״ב בשבת חוהמ״ס, ונטמן למחרת כ׳ תשרי תס״א. הניח כת״י רבים בכל מקצועות התורה, וביניהם שיח הסעודה על סיומי מסכתות התלמוד, וספר תשובות, פסקים דרושים והספדים, חי׳ ש״ס ועה״ת בדרך פלפול. נשא את נחמה בת רבי הירש בוסקר (בוקסר) מסטנוב. בתם יאכט נישאה לר׳ משה ב״ר שאול קצנלבויגן אב״ד פודהייץ ומדינת שוואבך (ת״ל—תצ״ג), אבי ר׳ פנחס לקא״ב מח״ס יש מנחילין כת״י (אור החיים, 209-210; פנת יקרת, 53-54).

ר׳ יואל ״הגדול״ בנו של ר׳ יצחק איזיק מטיקטין מזיווגו השני. מראשי ועד ארבע הארצות, ובתנ״ט חתם בירוסלב (פנקס, 214, הע׳ 7). אב״ד בראד, לוצק פינסק ואוסטרהא. שם נפטר ביום ד׳ (או ג׳) תשרי תע״ג (או ת״ע), בטרם עבר ללבוב אליה נתקבל. נשא את בתו של ר׳ יהושע חזקיה תאומים אב״ד פרמישלא. ילדיו: א. ר׳ מרדכי, נפטר ביום כ״ג כסלו תקט״ו. בניו: 1. ר׳ יצחק איזיק, נפטר ביום ז׳ כסלו תקכ״ג, ונטמן ליד אביו באוסטרהא; 2. ר׳ יעקב אהרן אב״ד סטפן ולוצק, אבי ר׳ יוסף יואל אב״ד סטפן, תלמיד הבעש״ט, נפטר בשנת תק״ל לערך, וחתניו: ר׳ אהרן שמואל כ״ץ, אב״ד סטפן וקלויז אוסטרהא, נפטר בתקע״ד, חיבר ספר אבן הראשה שאבד, קורא מראש — פירוש על המדרש רבה, ברדיטשוב תקע״א, וצוה הכהן, שדה לבן תקפ״ג; רצ״ה ב״ר אברהם משולם זלמן אשכנזי אב״ד אוסטרהא (וברדיטשוב), מדפיס ספר דברי רב משולם של אביו; ב. זו׳ ר׳ נתן נטע אב״ד פולנאה ב״ר שמואל הלוי אב״ד מזריטש; ג. נוחה זו׳ ר׳ בצלאל כהן צדק אב״ד אוסטרהא על מקום אבי אמו, אביו ר׳ נפתלי וחמיו; ד. חוה זו׳ רמ״מ מרגליות אב״ד קרוטושין.

אין להחליפו עם **ר׳ יואל הלפרין** הבעל שם מזמושץ, מח״ס נפלאות אלוקים, זולקיב תק״י. נשא את בתו של ר׳ שמשון הכהן, וזו׳ בתו של הרבי ר׳ השל. בנו ר׳ אורי הוא אבי ר׳ יואל, אבי ר׳ ישעיה, אבי רצ״ה מזמושץ שנשא את בת ר׳ אלכסנדר גינצבורג, ובנם רז״ו שיח שבתו גיטל נישאה לר׳ שלמה רובינשטיין.

הענף השני מסתעף מר׳ **אליעזר ליפמן** אב״ד טיקטין, שאומרים כי היה בנו של ר׳ משה ב״ר זבולון אליעזר. היו לו בנים משתי נשותיו. הראשונה בת המהרש״ל, והשניה י״א שהיתה מרגלא בת ר׳ נפתלי הירש שור ב״ר אברהם חיים התו״ח. בניו: א. ר׳ כתריאל מזיווי״ר, אבי ר׳ שלמה אב״ד לברטוב וסוקולוב בפולין וחתן ר׳ אברהם לוריא, אבי ר׳ יחיאל ממינסק בעל סדר הדורות, אביו של ר׳ משה וחמיו של ר׳ מנחם מנדל אב״ד דוברובנה, אבי ר׳ משה, חמיו של ר׳ עקיבא אב״ד פוריסוב; ב. ר׳ יעקב בלובלין. נפטר בשנת שצ״ו, ונספד באיתן האזרחי; ג. ר׳ יצחק זליג; ד. ר׳ אברהם. מצאצאי בעל סדר הדורות גם ר׳ משה סלטווינר אב״ד ברדיטשוב שנפטר תקי״ג, ב״ר ישעיה ויטקוב. פרטים עליהם בח״א, 30.

ר׳ אברהם בנו של ר׳ אליעזר ליפמן מזיוו״ש, היה חתן המהר״ם מלובלין (י״א שהיה גבאי בלובלין). ילדיו: א. ר׳ יחיאל מיכל בלובלין; ב. ר׳ בנימין וולף פו״מ בלובלין; ג. זו׳ ר׳ ישראל איסרל אב״ד פינסק. שני האחרונים יש לפרט בנפרד.

ר׳ בנימין וולף ב״ר אברהם היה אביהם של: א. ר׳ מאיר אב״ד חעלמא אפטא ולובלין. חתנו של הט״ז, ובזיוו״ש נשא את העסע שנולדה לרבי ר׳ השיל אחרי פטירתו. ילדיו: 1. ר׳ דוד בלובלין חתן רצ״ה הלברשטט, אבי ר׳ מאיר מ״מ ומ״ץ במוהילב־רוסיה, אבי ר׳ יעקב, ר׳ מרדכי ור׳ אליעזר במוהילב; 2. דאבריש זו׳ ר׳ משה דוברושס פרנס ד״א בלובלין; מהזיוו״ש: ר׳ משה פרנס. ילדיו: א. בת שבע אמו של האוהב ישראל; ב. ויטל זו׳ ר׳ שמואל ב״ר אליעזר ליפמן אב״ד חעלמא; ג. ר׳ זאב וולף אב״ד פיאסק, חתן ר׳ איציק הקטן, חמיו של ר׳ זלמן מזסלב; ד. ר׳ ישכר בריש אב״ד לובמלא; ה. ר׳ עוזר אב״ד במברג; ו. זו׳ ר׳ יוסף אב״ד לבוב, נפטר ביום ג׳ ט״ז תשרי תי״ב ונספד באיתן האזרחי, אחי ר׳ יעקב ר״מ בלבוב, בני ר׳ אליקים געץ הלפרין, ב״ר יוסף אשכנזי־הלפרין, נפטר בפדובה ביום ה׳ ב׳ ניסן שפ״ב, ב״ר יעקב הלפרין מאפטא וראב״ד פדובה. היה בנו של ר׳ אלחנן, נדד בכמה מדינות והורה לתלמידים. התישב בפדובה, ורשם שם את פנקסי הקהילה בשנים שע״ב-שפ״ג. הדפיס שם בשפ״ג בהיותו כבן שבעים, שו״ת נחלת יעקב, נג ד׳, עם הסכמת השל״ה משפ״א, הקדמה, ובסוף תשובה מהלבוש. בתשובה אחת חתם יהושע יעקב. ד״צ ע״י הרב מורגנשטרן מקוצק, בני־ברק תש״ל, נו ד׳; 3. י״א שגם הדסה היתה בתו ולא אחותו;

ב. ר׳ אברהם באפטא; ג. ר׳ משה גבאי בלובלין, נפטר ה׳ שבט תק״א, אבי ר׳ דוד מלובלין החתום בלוחות עדות; ד. ר׳ פנחס גבאי בלובלין, אבי ר׳ שאול בזלקווי החתום בלוחות עדות; ה. ר׳ צבי הירש, נפטר כ״ו טבת תקי״א בלובלין; ו. הדסה זו׳ ר׳ חיים ב״ר שמואל דרשן, בנו של ר׳ בנימין זאב וולף ב״ר שמואל מח״ס עיר בנימין נכד המג״ש. ר׳ חיים נפטר בשבת י׳ שבט (או טבת) תס״ז. י״א שזו׳ הדסה היתה בת ולא אחות ר׳ מאיר אב״ד אפטא ולובלין. ילדיהם: 1. ר׳ אברהם ר׳ חיימש שידובר בו

להלן; 2. ר׳ שמואל מקוצק; 3. ר׳ יעקב; 4. ר׳ שאול בלובלין, נפטר ר״ח אלול תקכ״ח, חתן ר׳ יהושע השל אב״ד טרנופול וגיסו של ר׳ זלמן פורטיז חזק; 5. בריינדל; 6. שיינדל זו׳ הרב מזליחוב, נפטרה תקי״ז; 7. שרה, נפטרה ת״ק; 8. הינדה זו׳ ר׳ פנחס מקורוב, נפטרה תק״ל; 9. י״א שגם רוזא זו׳ ר׳ דוד הלפרין אב״ד זליחוב ואוסטרהא.

ר׳ ישראל איסר אב״ד פינסק חתנו של ר׳ אברהם הלפרין, היה בנו של ר׳ משה אב״ד בריסק ולובלין. חתן המהרש״א ומחבר מהדורא בתרא, נפטר בלובלין ביום כ״א כסלו תכ״ט, אחי ר׳ שמעון וולף מוילנא שהיה חמיו של הש״ך, ושניהם בני ר׳ יצחק ר׳ בונימס מקראקא, חתן ר׳ בונים ממשפחת מייזלש המפוארת, חתן הרמ״א. ילדיו: א. ר׳ מרדכי ר׳ ליבושס בזולקווא שידובר בו להלן; ב. ר׳ אברהם אבלי פרנס ד״א בלובלין, נפטר ביום ד׳ דחוהמ״פ תק״ז, ובנו ר׳ ישראל איסר בתק״ם; ג. דרעזיל זו׳ ר׳ אליעזר ליפא אב״ד חעלם. בזיוו״ש נישאה לר׳ אברהם אבא מארי, רב בכמה קהילות בליטא ובנובהרדוק, בנו של ר׳ יעקב אב״ד וינא, חותן חותנו של ר׳ יעקב הלפרין אב״ד זוואניץ ופמורן, ובזיווגו הראשון היה חתן ר׳ שלמה אב״ד זמושץ.

לדרעזיל נולדו: גנגדל (אולי היא זו׳ ר׳ עוזר אב״ד מזריטש וריטשוואל, אבי ר׳ ישראל איסר אב״ד ריטשוואל חתן ר׳ משה מלברטוב), ובזיוו״ש את **ר׳ ישראל איסר** אב״ד בריסק ופינסק. נשא את שרה אחות הפנים מאירות, וילדיו: א. ר׳ אשר אב״ד אליק ונרול. חתן ר׳ מאיר הלוי הורביץ אב״ד טיקטין, וילדיו: 1. ר׳ הירץ אב״ד נובהרדוק; 2. ר׳ שלמה בפינסק; 3. זו׳ ר׳ אברהם הורביץ אב״ד לוצק, אבי ר׳ אביגדור אב״ד קמינקא; ב. ר׳ אברהם שמואל אב״ד טשאווס, מאהליב וטשערקוב, נפטר בתקמ״ג. ילדיו: 1. ר׳ יום־טוב ליפמן אב״ד קפוליע מח״ס קדושת יו״ט וספר תוספת קדושה על הש״ס והאלפסי. נשא את שרה בת ר׳ בצלאל דרשן מסלוצק, ובנם ר׳ בצלאל. נכדו ר׳ יום טוב ליפמן אב״ד מיר מח״ס עונג יום־טוב; 2-4. ר׳ יוסף, ר׳ יצחק ור׳ שמשון במאהליב; 5. זו׳ ר׳ אייזיק רפפורט אב״ד ביאלי ב״ר אהרן משינאווי; ג. ר׳ יעקב אהרן; ד. ר׳ יקותיאל זלמן בפלוצק, אבי ר׳ יצחק איזיק אב״ד קפוליע ומו״ץ מוהילב, חבר ספר באר יצחק על תקו״ז, עולת יצחק על המד״ר ושו״ת תולדות יצחק, נשא את גנגדל, ובנו רצ״ה מ״מ ומ״ץ בשומיאץ; ה. זו׳ ר׳ משולם זלמן גינצבורג אב״ד מדינת רוסיה.

ר׳ מרדכי ר׳ ליבושס מזולקווא נקרא כך על שם חמיו ר׳ אריה ליב הכהן, נפטר ביום ב׳ טבת תס״ח, אבי ר׳ משה מנדל אב״ד דרוהוביטש ובלז, אבי ר׳ דוד בוכנר, עיין בספרנו, ח״א, 441. ילדיו: א. ר׳ אברהם אבלי אב״ד זולקווא, חמיו של ר׳ אביגדור שנפטר בירושלים, ב״ר דוד מדובנא בן בתו של הט״ז; ב. ר׳ ישראל איסר פרנס ד״א בלובלין. ילדיו: 1. ר׳ מאיר בלובלין, נפטר תק״ס; 2. זו׳ רנ״ה ב״ר משה מבראד ראב״ד זולקווא. בניו ר׳ משה ור׳ צבי יעקב חתמו מברודי בתקמ״ד; 3. רבקה זו׳ בן דודה ר׳ משה פנחס אב״ד סווירז; ג. זו׳ ר׳ אלכסנדר סנדר בעל תבו״ש; ד. זו׳ ר׳ יצחק הכהן רפפורט אב״ד אוסטרהא.

ר׳ אברהם ר׳ חיימש נולד בשנת ת״ן לערך לאביו ר׳ חיים. נתיתם ממנו בילדותו, ונתגדל אצל אביו חורגו ר׳ אברהם איסרלש פרנס הועד. שם משפחתו היה ראך, ורק מצד אמו התיחס למשפחת הלפרין. נשא את פיגלה בת ר׳ יוסף אב״ד אופוטשני, נפטרה ביום י״ז טבת תק״ך. נפטר ביום ב׳ ט״ו חשון תקכ״ג. ילדיו: א. ר׳ יעקב חיים אב״ד ירוסלב ולובלין, ראה להלן; ב. ר׳ משה פנחס אב״ד סוירז וזולקווא, אבי ר׳ יוסף אב״ד פוזנא ור׳ שמואל פלקנפלד אב״ד טרנופול ופשוורסק, עיין שם; ג. ר׳ צבי הירש אב״ד ליקובה בלובלין, נפטר ביום א׳ ר״ח טבת תקכ״ו. בתו רחל הדסה נישאה לבן דודה ר׳ שמואל פלקנפלד; ד. ר׳ מאיר בלובלין אב״ד גריידינג; ה. ר׳ אריה ליב חתן ר׳ יעקב אב״ד פוזנא. בתם שינדל נישאה לר׳ יהושע השל הורביץ אב״ד דומברובה; ו. ר׳ אפרים פישל אב״ד רוזדול; ז. הענדל זו׳ ר׳ משה לבוב אב״ד ניקלשבורג, נפטרה בתקי״ט; ח. בינה זו׳ ר׳ יעקב יצחק הוכגלרנטר אב״ד זמושץ; ט. י״א שגם רעלע זו׳ ר׳ יצחק באב״ד, אבי ר׳ יהושע השל השני אב״ד טרנופול.

בנו **ר׳ יעקב חיים** נולד בתקס״ד. נשא בתפ״ד בזלוזיץ את חיה בת ר׳ אברהם יצחק חזק פורטיז דוקטור, ואותה ביכר על פני בתו של רבי יונתן איבשיץ. נפטרה ביום ט״ו אייר תקי״ב, ונשא בזיוו״ש את חיה בת גיסו ר׳ יעקב יצחק הוכגלרנטר מזמושץ. אחרי נישואיו נסע לפראג ללמוד כמה שנים בישיבת ר״י איבשיץ. משנת ת״ץ לערך אב״ד ירוסלב, ומתצ״ז רבה של לובלין עד לפטירתו ביום א׳ ח׳ (ולא ר״ח) אלול תקכ״ט בגיל 65 (ולא 50). התיצב עם אביו לימין רבו ר״י איבשיץ בהטילו חרם בלובלין על תומכי ר״י עמדין, ושניהם שימשו מטרה לחיציו המורעלים של היעב״ץ. ילדיו: א. ר׳ יצחק אב״ד טורנא, חתן דודו ר׳ משה לבוב אב״ד ניקלשבורג. בנותיו: 1. פיגלא זו׳ ר׳ חיים ב״ר יוסף הוכגלרנטר; 2. מרים זו׳ ר׳ יוסף ב״ר יעקב רובין אב״ד ליסקא; ב. צפורה זו׳ בן דודה ר׳ יוסף הוכגלרנטר מזמושץ.

ר׳ יוסף לוינשטין, תולדות הפני יהושע, הפלס, ב, רפט-רצב, תפא; רצ״ה הורביץ, כתבי הגאונים, 37, 50, 69, לתולדות,

192-186; מרק וישניצר, האשכול, א, 392-393; גדולת יהונתן, ב, 218-219, 247; פנקס ועד ארבע הארצות, 293-294.

☆

מגילת יוחסין בראש ספר זכרון יהודה (ברודא); ר׳ יוסף לוינשטין, תולדות מהר״ם מלובלין, הגרן, א, 47-53 (משובש); דעת קדושים, 57-73, ושוברו בצידו, יוסף כהן צדק, ונצדק קודש, האשכול, ד, 212-219; ענף עץ אבות, שרשים, 6-8, עם נוסחי מצבות, ענפים, אותיות יח-כה, רסח-רסט, במפתח ובהוספות; אשל הגדולים, עג-פד, קיב-קיד; ענף עץ אבות בסוף שו״ת מהר״ש ח״ז; לא נותקה השלשלת, 265.

ר׳ אברהם הלפרין

ת״ח בדולינא עם גיסו ר׳ סנדר הורביץ.
תשובה אליהם: שו״מ, קמא, ח״א, נג בתרי״ג.

ר׳ **אברהם** ב״ר אלחנן **הלפרין**

מפומורן (ת״פ* — תק״ן*)

רבה של פמורן על מקום אביו ר׳ אלחנן אב״ד זלוטשוב ופמורן. נשא את בתו של ר׳ אריה ליבש אב״ד דובענקי ב״ר צבי הירש אב״ד הלברשטט. כנראה נכדו הוא ר׳ אריה ליב אב״ד פמורן.

ר׳ **אברהם זרח אריה יהודה ליב** (ליבישׁ, הראשון) ב״ר חנינא יוסף **הלפרין**

מברזאן (ת״ץ* — תקס״ח)

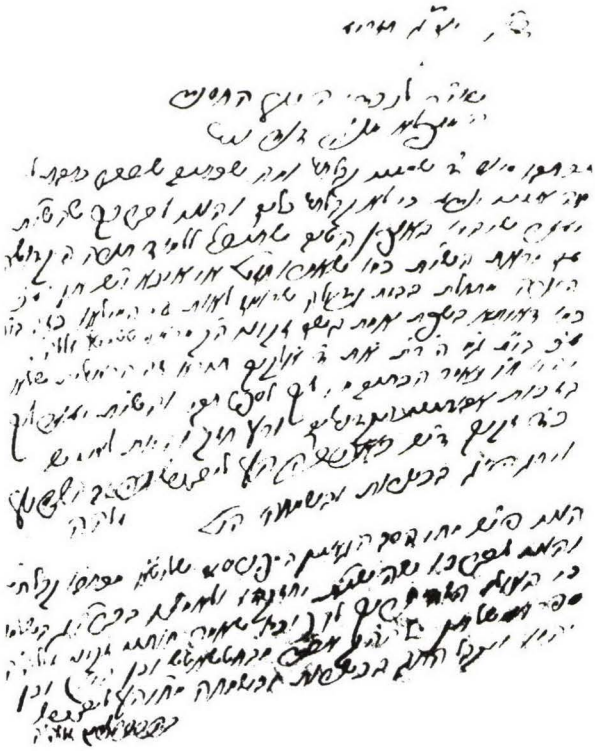
רבה של ברזאן על מקום אביו ר׳ חנינא יוסף הראשון. נפטר בשבת ט״ז טבת תקס״ח. תשובה אליו ואל בית דינו בתקמ״ד: בת עיני, ד. הסכמותיו: בתקס״א לאהבת דוד ויונתן, בתקס״ז לנחל אשכול (ד״ת ממנו בפרשת תבוא), בתק״ע! לאור פני משה. בניו: א. ר׳ אלחנן אב״ד פרימישלן; ב. ר׳ טוביה יחיאל מיכל השני אב״ד ברזאן; ג. ר׳ חנניה יוסף השני אב״ד קרייז ברזאן; ד. ר׳ אברהם שלמה אב״ד רוהטין, אבל בסדרי היוחסין נזכר כאחיו. בית המדרש ע״ש ר׳ יודל היה מרכז רוחני בברזאן, ועד לשואה שמרו בו את יום השנה של ראזאי״ל בעליה לציונו ובסעודת מצוה (ספר בז׳ז׳ני, 232-241).

מ.א. בלינסון מפי ר׳ יחיאל צבי הלפרין אב״ד אודיסה, עלי הדס, אדעסא תרכ״ה, ושלמי אמוני ישראל, ב, 66-67; לתולדות, 155.

ר׳ **אברהם זרח אריה יהודה ליב** (ליבוש, השלישי) ב״ר משולם שרגא פיביש **הלפרין**

מברזאן (תר״ח* — תרפ״ט)

נולד בברזאן בשנת תר״ח לערך לאביו ר׳ משולם שרגא פיביש. חסיד מובהק של הדב״ח. כשנפטר אביו האדמו״ר בתרל״ד סירב למלא את מקומו, אא״כ יביא לצאנז את כל הפתקאות. הדב״ח עודדו לאדמורו״ת, ואמר שיהיה בעז״ה פועל ישועות.

מכתב ראזאי״ל הלפרין מברזאן לנכדו הרב דוד אב״ד דובשיץ

כששמעה זאת זוגתו אמרה שעדיין לא שמעה מבעלה סמיכה כזו, ושלחה בדואר דחוף פתקא מצאנז לברזאן. גם הרבי משינאווא שמע מאביו הדב״ח שר׳ ליבוש הוא אדם גדול. בבואו אל המהר״י מבלז, נתכבד לעבור שם לפני התיבה בשאגת אריה והתלהבות רבה. המהרש״ם נמלך בו בענייני העיר כתיקוני מקוה וקבלת שו״ב, כאילו היה האב״ד. בזמן מלה״ע הראשונה ברח לפראג, ובשובו השתקע בלבוב. נפטר שם ביום י׳ אד״א תרפ״ט, והובא למנוחות בברזאן.

בתר״ל נשא את שלאמצי בת רבי יואל מושקוביץ משאץ, נכדת רי״מ מזלוטשוב ור״מ מפרימישלן. היא אם בניו, וכשנפטרה נשא שניה. מילדותו קידש עיניו, ואמו אמרה לו שלפי התנהגותו יהיו לו רק בנים, וכן היה. בניו: א. ר׳ טוביה יחיאל מיכל מסאסוב; ב. ר׳ (משולם) שרגא פיביש מזביא וברזאן; ג. ר׳ מתתיהו חיים מדובשיץ; ד. ר׳ אהרן בברזאן; ה. ר׳ יואל מזילין ורישא בניו־יורק.

חלק מהתורות שאמר בשבתות כונס בספר **אמרי יהודה** עה״ת, מונקאטש, דפוס קאהן עט פריעד, תרס״ח, ב, קיט, ג ד׳. בהקדמתו מצטדק שלא רצה להדפיס, ובקושי נעתר להפצרות בניו וחסידיו, בהסתמכו על כך שאביו אמר לו כמה פעמים לפני פטירתו: רצוני לשמוע ממך חידושים בתורת ה׳, כי מה תעשה כשעם ה׳ ירצו לשמוע ממך דברי תורה.

בניו רש״פ ור׳ אהרן כותבים בהקדמתם שנעתרו להפצרות החסידים, וליקטו ד״ת ע״ס הפרשיות ממה שכתב אביהם במחזורי השנים. בראש הספר ז׳ אופנים על ב׳ רבתי דבראשית. בסופו לוח התיקון והוספות. מהדורת צילום משופרת הופיעה בלונדון תשכ״ח. נוספו בה ד׳ דפים בהתחלה הכוללים את תולדות המחבר ופקסימילים ממנו ואליו, וד׳ דפים בסוף הכוללים: מפתחות, יזכור לקדושים ותודה לתורמים. המהדירים הם נכדיו ר׳ אשר ישעיה מדמבניק־קראקא בניו־יורק, ור׳ יצחק אריה ליבוש מלונדון־פתח־תקוה. בהקדמתם הם מביעים תקוה להוציא את יתר כתבי תורותיו ששרדו, והם בידי נכדו הרב אלחנן בלונדון.

גיסו מביא ממנו ד״ת בהקדמת ספרו ברכת יעקב. מכתבו מתרס״ד לרד״ב רייטר נגד הציונות בדובב שפתי ישנים, ח״ג, קסא-קסד. מכתבו מתרפ״ג בשם משמואל (אנגל), נדפס גם בסוף שו״ת מהר״ש, ח״ז, עמ׳ כח. מצויה בו ברכתו שהתקיימה שהמהר״ש יאריך ימים, אחרי שמסתמך על עובדת ברכת ר״מ מפרימישלן לדע״ק, ומסיים: וכן היה וכן יהיה.
לתולדות, 155-156; לא נותקה, 614-615.

ר׳ **אברהם מרדכי** ב״ר ישראל **הלפרין**
מזולקיב וברודי (תנ״ה׳ — תקמ״א)

בנו של ר׳ ישראל אב״ד חעלמא, ויש שכתבו שהיה בנו של ר׳ ישראל חריף אב״ד זסלב ואוסטרהא. לדעת אחרים היה בנו של ר׳ ליפא פרנס מזולקווא, ב״ר יעקב שור מבריסק, ב״ר זלמן חתנו של ר׳ שאול וואהל. החל את רבנותו בווראניק. בשנת תע״ה הסכים על ספר שם יעקב של גיסו ר׳ יעקב הלוי מזלאטווי. משנת תקכ״ג רבה של זולקיב. בתקל״ב פרש וגר בברודי, עד לפטירתו שם ביום י״ז תמוז תקמ״א. הסכמותיו פזורות בספרים שונים. בנו ר׳ אליעזר ליפמן היה אב״ד זברז׳ וטרמבובלה. בתו נישאה לר׳ יוסף ב״ר יהודה ליב אב״ד פינטשוב.
ספר ברודי, 76-77, עם נוסח מצבתו החסר; ספר זולקיב, 77; לתולדות 299.

ר׳ **אברהם שבח** ב״ר אלחנן **הלפרין**
מזורובנא וברודי (תקל״ה׳ — ת״ר׳)

בנו של ר׳ אלחנן אב״ד פרימישלן. תלמיד החוות דעת והחוזה מלובלין. נשא את סאסיא בת ר׳ יצחק כ״ץ מזורובנא שנקרא ר׳ איצק סימעס, היה נכד הסמיכת חכמים, ולפני פטירתו אמר שעמד בנסיון כיוסף הצדיק. עבר לגור בזורובנא, וכשהתעוררה שם מחלוקת עליו בעלילות, שב לברודי בה נתגדל, כפי שגילה לו מראש רבו רמ״ל מסאסוב. ילדיו: א. ר׳ מרדכי בברודי אבי בעל מנחם משיב נפש; ב. ר׳ יהודה ליבוש אב״ד סוקוליבקה פמורן וחרסקוב; ג. אם ר׳ שלמה בפמורן.

ר׳ **אברהם שלמה** ב״ר אברהם זרח אריה יהודה ליב (הראשון) **הלפרין**
מרוהטין (תקכ״ה׳ — תקצ״ה׳)

בנו (ולא אחיו!) של ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב הראשון מברזאן. רבה של רוהטין. לפני פטירתו נתקבל להמבורג. הסכים על יסוד יצחק, זולקווא תק״ע. נכדו השו״מ מזכירו בהסכמתו לתפארת ישראל. נשא את בתו של ר׳ יעקב מבורשטין, חתנו של רצ״ה אב״ד ליסקא ברודי וברזאן. ילדיו: א. ר׳ ישכר דוב בריש אב״ד רוהטין וברזאן; ב. זו׳ ר׳ שמעון אב״ד נדבורנה ב״ר זלמן אב״ד סטניסלב; ג. זו׳ ר׳ יצחק ב״ר צבי הירש אב״ד מזריטש.
לתולדות, 510.

ר׳ **אהרן** ב״ר אברהם זרח אריה יהודה ליב **הלפרין**
מברזאן (תר״ס׳ — תרפ״ה)

בנו של ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב (השלישי) האדמו״ר מברזאן, ושם גר. נפטר בלבוב בפורים תרפ״ה. נשא את שרה בת דודו רבי מאיר מושקוביץ משאץ־לונדון. בניו נספו בשואה הי״ד: א. ר׳ יואל, זו׳ סימא בת ר׳ יצחק באב״ד אב״ד טרטקוב, וילדיהם: אהרן, בילא, יצחק, חיה; ב. אשר ישעיה; ג. מאיר. שרדה רק: ד. שלאמצי זו׳ ר׳ משה רוקח האדמו״ר מקוזלוב בניו־יורק.

רבי אהרן הלפרין מברזאן

ר׳ אהרן ב״ר נתן נטע **הלפרין**
מטרמבובלה (ת״ס׳ — תק״ל׳)

בילדותו נתיתם מאביו ר׳ נתן נטע נכד הלבוש, ונתחנך על ברכי הישיש ר׳ ליבוש. אמו היתה נכדת רז״ו אב״ד אליק חתן המהרש״ל. אם אביו היתה בת ר׳ יצחק אב״ד סטנוב אחי ר׳ נטע אב״ד אסטרי, ניני בעל תשובת רש״ך. את רובי תורתו למד בווישנאוויץ אצל גיסו ר׳ אלחנן הכהן בעל אחותו, בבית אולפן שבנה שם אביו ר׳ מנחם. נשא את רחל בת הנגיד רמ״מ מנרול, מחותנו של רמ״מ מרגליות. עסק בתורה בטרמבובלה, וזו׳ אשת החיל פרקה מעליו את דאגות הפרנסה. מכיון שלא זכה לבנים שמע לעצת אשתו, ובנה מכספו בימ״ד שהכיל ספריה תורנית עשירה. פעמיים הביע את התקוה שיזכה לעלות לא״י.

נדפסו ממנו שלושה ספרים יקרי המציאות: **שם אהרן**, זאלקווא, דפוס ר׳ גרשון ב״ר חיים דוד הלוי, וחתן אחיו ר׳ דוד ב״ר מנחם מן, וגיסו ר׳ חיים דוד ב״ר אהרן סג״ל, תקט״ו, סב ד׳. בספר חי׳ גפ״ת על כל המסכתות, ליקוטי ש״ס, חיבור עה״ת **נתיבות לשבת** ע״ס הפרשיות, חיבור שיבולי לקט מחידושי מסכתות של גיסו ר׳ אלחנן מוישנוביץ, ובעמוד האחרון חידושי ר׳ מרדכי ב״ר ניסן מוישנוביץ תלמיד גיסו. בהקדמה מוסר פרטים אוטוביוגרפיים. המסכימים: רח״כ מלבוב בתקי״ד (יגע ומצא אין טוב אלא תורה, ועסק בה לשמה, וכל מגמותיו בחיבור הזה לשם שמים. גם אנכי שמתי עיוני בקצת חידושיו, ונראין לי דבריו ראויין לקבען בדפוס); מח׳ המאיר נתיבים מלבוב בברודי (שמעתי מפיו הטהור כמה חידושים נחמדים ויקרים, וגם ידעתיו מכבר שייף עייל שייף נפיק ועייל באורייתא); ר׳ נפתלי הערץ הלוי הורביץ אב״ד זולקווא (לשמע אוזן שמעתי שמקדר בהרים תילי תילין של הלכות); ר׳ שאול ברא״ל אב״ד דובנא ומצ״פ לאמ״ד (הדברים שמחים כנתינתן מסיני... ידעתי כוונתו לא להנאת ממון ח״ו... כי אם לזכות אחרים); רא״ל כהן רפפורט אב״ד לבוב; ר׳ יעקב לנדא אב״ד טרנופול וגליל פודוליה; ר׳ אברהם יחיאל פישל ברז״ו אב״ד טרמבובלה.

מחנה ארון, חידושי מסכתות ברכות ומועד, אלעקסניץ, דפוס רצ״ה ברא״ל, תקכ״ח, נב ד׳. בהקדמתו כותב שנעתר לבקשת רבים, ומביא לדפוס במיוחד את פירושו עמ״ס שקלים שאין עליה אחרונים. המסכימים: בתקכ״ז ש״ב ר׳ יעקב הלפרין אב״ד טרמבובלה (וראיתי כי כל דבריו כולם אהובים כולם ברורים, ואנכי מבפנים יודע כל כונת המחבר); מח׳ המאיר נתיבים (חיבור מופלא ונחמד אף נעים, ישר הולך נכחו בכל דרכיו משכיל, כאשר עמדתי על דבריו שהם קרובים לאמת); בתקכ״ח ר׳ יוסף שצקי אב״ד בראד (ורבים יעידון ויגידון כי הוא זה תמים דעים במעלות, ברכוהו במקהלות. ועיינתי בחיבורו בכמה קונטרסין, ומצאתי ראיתי דברים ערבים לשומעיהן); ש״ב ר׳ שלמה יצחק הלפרין אב״ד טרנופול וגליל פודוליא בבראד (ואמת אמת דפסיה להאי גברא, וכל הדברים כולם אהובים וברורים למבין); ר׳ מרדכי כהנא רפפורט אב״ד אלקסניץ (והראה לפני איזה דפין ומצאתי דברים ערבים, ותורה מחזרת על אכסניא שלה, להיות לחבר חידושים נחמדים כאלו מסיני נחקקים).

מקלו של אהרן, שם, כה ד׳. בהקדמתו הקצרה כותב כי בספר חידושים בסוגיות הש״ס מעניני פרשיות התורה, לתועלת הלומדים בעיון המחפשים סוג זה של חידושים. שתי הסכמות מהספר הקודם: ר׳ יעקב הלפרין אב״ד טרמבובלה (בתוספת איזכור ספר זה), ר׳ שלמה יצחק הלפרין אב״ד טרנופול (מקוצרת). הספר נתחבב על הלומדים, ור׳ שלמה שמעון העכט מו״ס בלאדז, הדפיסו שנית בפיעטרקוב, דפוס ר׳ אברהם ראזענגארטען, תרס״ה, לט ד׳.

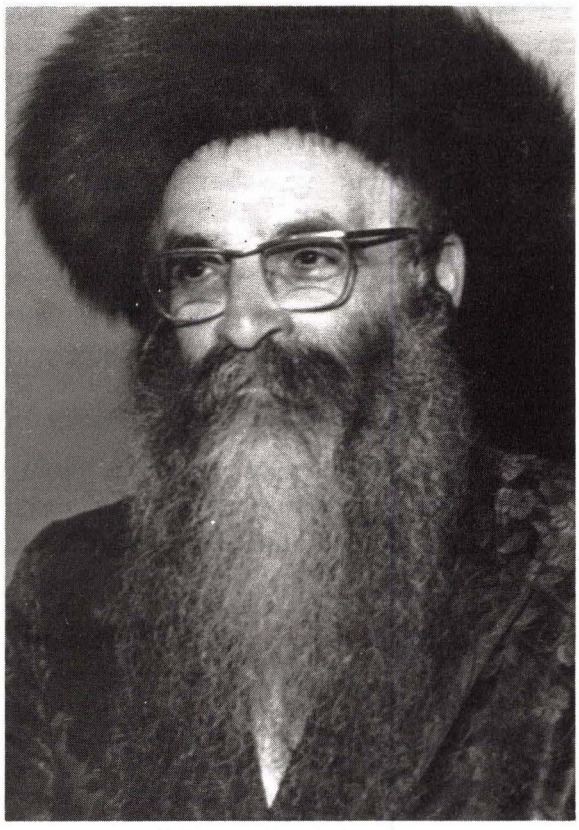
מאיר וונדר, ספר טרמבובלה, 70-73.

ר׳ אלחנן ב״ר אברהם זרח אריה יהודה ליב **הלפרין**
מפרימישלן (תק״י׳ — תקצ״ג)

בנו של ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב הראשון אב״ד ברזאן (יפה ענף, 8, ולא כמו שסותר עצמו וכותב בעמ׳ 11, שהיה בנו של ר׳ מרדכי אב״ד סווירז. הכותב שנשא את ריזל בת ר׳ יצחק אב״ד דוברומיל בנו של המגיני שלמה, קיצר כמה דורות). נשא את מרים בת ר׳ יעקב הלפרין אב״ד טרמבובלה, נפטרה ח׳ חשון תקפ״ט. רבה של פרימישלן. היה מועמד לרבנות פפד״מ כאשר נתקבל לשם ההפלאה. קיבל כתב רבנות מאמשטרדם ביום פטירתו ר״ח טבת תקצ״ג. בניו: ר׳ דוב בריש שמילא את מקומו בפרימישלן, ור׳ אברהם שבח מזורובנא וברודי. בן בנו ר׳ יעקב שלמה אב״ד דוניוב ופרימישלן, הכירו בילדותו כבעל הוראה מובהק, אף כי לא חריף ביותר. התבודד מחברת בני אדם, בתמימות, בכי, צום ועבודת השם. בני קהילתו רחקוהו, וכמה פעמים נעשו לו ניסים, ונתגלגלה פרנסתו בדרך מופת.

ר׳ אלחנן ב״ר דוד **הלפרין**
מלונדון (נו׳ תרפ״ב)

נולד בקאשוי ביום כ״ה כסלו תרפ״ב לאביו ר׳ דוד אב״ד דובשיץ. תלמיד חביב לרבי שמואל ענגיל אבי אמו. היגר ללונדון בניסן תרצ״ט, והוא מחשובי

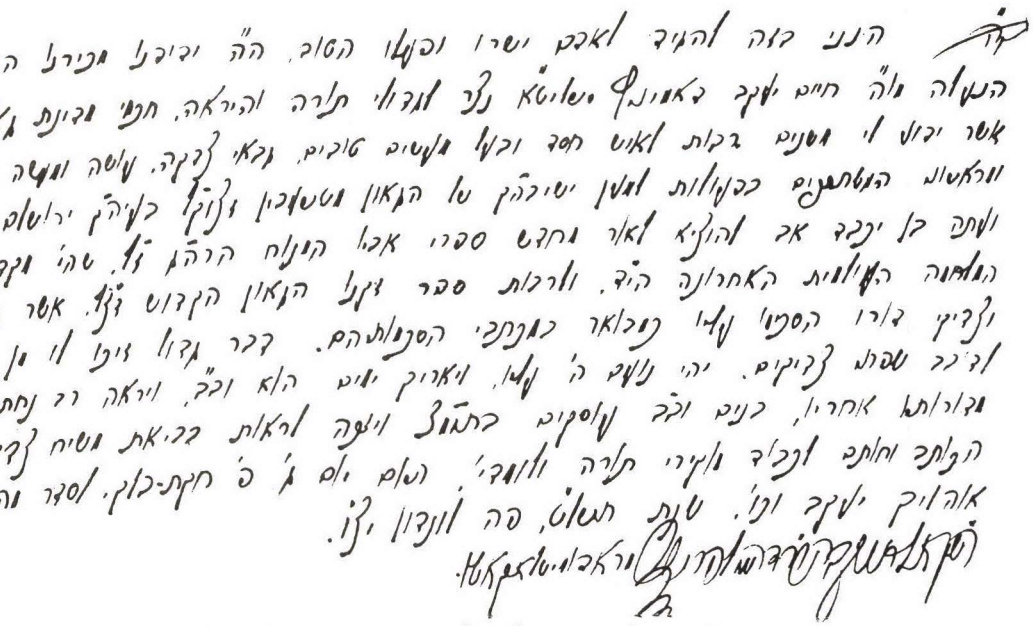
הרב אלחנן הלפרין מלונדון

הרבנים באירופה. רב ביכ״נ בית שמואל בגולדס גרין, חבר ביה״ד, ונשיא התאחדות קהילות החרדים. בתשל״א ייסד בירושלים ישיבה וכולל אברכים מהר״ש ענגיל בנשיאות בנו ריא״ל.

נשא את הענא חיה בת ר׳ נחום ב״ר משה לידזברסקי משעריץ גליל לודז וממשפחת חסידי אלכסנדר, חתן ר׳ דוד יהודה וולך (חתן ר׳ יחיאל מיכל מטשיטש, חתן ר׳ ברוך פעסטער נכד רצ״ה בן הבעש״ט), ב״ר חיים יחזקאל דוד, ברמ״מ וואלאך שהדב״ח אמר עליו שיש לו שר מיוחד בשמים ממעשי צדקותיו הרבים. ילדיו: א. נחמה מרים זו׳ ר׳ מנחם נחום טברסקי בנו של האדמו״ר מטשרנובל בב״ב; ב. ר׳ יצחק אריה ליבוש מפתח־תקוה; ג. חנה שפרינצא זו׳ ר׳ שמעון למברגר בנו של אב״ד מאקאווא בקרית אתא; ד. לאה מינדל זו׳ ר׳ חיים אלטר דוד לייפר בן האדמו״ר מנדבורנה־צפת ורב לחסידי צאנז בחיפה; ה. ר׳ ישראל שמואל דוד נחום מלונדון; ו. רבקה שלומצי זו׳ ר׳ יוסף משה בהגרב״ש שניאורסון בירושלים; ז. ר׳ שלום יוסף חתן ר׳ ברוך אברהם אונגר־הלברשטם האדמו״ר מדומברובה בניו־יורק; ח. ר׳ חיים אהרן צבי חתן רמ״מ שנייבלג אב״ד מחז״ה במנצ׳סטר. לומד שם בכולל, וד״ת ממנו בכרם שלמה, שבט־אדר תש״ם, כה־כט; ט. הב׳ משה יהודה דוב בישיבה בלונדון. לחיבוריו קרא בשם הכולל קרית חנה דוד על שם

אלחנן בהר״ר דוד ז״ל הייילפרין
מרדומישלא־קאשוי
רב ור״מ בלונדון נ.ח.
חבר הרבנות דהתאחדות קהלות החרדים

Rabbi ELCHONON HALPERN
189, GOLDERS GREEN ROAD,
LONDON, N.W.11.
Phone: 01-455 6298

הסכמת ר״א הלפרין מלונדון בתשל״ט לרח״י דומיניץ המדפיס ספרי אבותיו

אביו, והראשון הופיע מיד אחרי השואה. כלולים בהם החלקים: שדה אלחנן — חידושי סוגיות, ישועות חן — תשובות להלכה, אמרי חן — לשבתות ומועדים, שועת חנונים — על תהילים, וקונטרסים: ואשד הנחלים, שריגי הגפן. עמו אוסף גדול של סיפורים ושיחות עפי״ד זקנו הרב מתתיהו חיים, בשם שיחתן של עבדי אבות. ההדיר את ספרי זקנו, ובמיוחד את שו״ת מהר״ש ח״ז וח״ח, וד״צ כל החלקים. צירף להם ולשפתי מהר״ש עה״ת את קונטרסיו עטרת זקנים. כמו״כ ההדיר את ספרי הברוך טעם עם מח׳ רב״ש שניאורסון, וסדר נוסח הקרבנות ואושפיזין והקפות של הדב״ח בלונדון תש״ך ותש״ם. פירסם מחידושיו בכתבי עת תורניים, כגון יגדיל תורה שבעריכתו, כרם שלמה, טבת תשל״ט, כ-כג, ניסן תש״ם, ל-לב, ועוד.

תשובות אליו: דובב מישרים, ח״ג, מב, סה בתשי״ג-תשי״ט; מנחת יצחק, ח״א, יט, נ, נד, עב, ח״ב, צד בתשי״ב; זקנו, שו״ת מהר״ש, ח״ה, סז, ועוד.

ר׳ אלחנן ב״ר טוביה יחיאל מיכל **הלפרין**
מזלוטשוב ופמורן (תנ״ה׳ — תק״י׳)

בנו של ר׳ טוביה יחיאל מיכל הראשון אב״ד סוירז וברזאן. י״א שנקרא משה אלחנן. רב בכמה קהילות, ושלושים שנה בזלוטשוב. אח״כ עבר לפמורן, וי״א לשריגראד. מפורסם בחסידות, בקי בקבלה אמיתית, והתנהג בתשובת ״הקנה״ י״ד שנים רצופות. סיפר מח׳ רבי דוד לייקס, כי כשבא הבעש״ט לשאריגראד לבקרו לפנות בוקר ומצאו ישן, לא הניח לבני הבית לעוררו, באמרו כי על בני הקהילה להיזהר בכבודו שלא לצערו, כי שנתו כשינת יעקב אבינו, ושכינה למעלה מראשותיו. עוד אמר עליו, שהיחודים שעושה בשעת לבישה, גדולים יותר מהיחודים שלו בשעת התפילה. ר׳ ברוך בעל מצות השם נמנה על נכדיו.

נשא את בתו של ר׳ נתן נטע אב״ד פולנאה, בנו של ר׳ שמואל הלוי אב״ד מזריטש ורישא וחתנו של ר׳ יואל הלפרין אב״ד אוסטרהא. ממנה נולד לו: א. ר׳ נתן אב״ד ירמלינץ חתן ר׳ מיכל אב״ד מיקולינץ, וילדיו: ר׳ ישראל יואל אב״ד פיקוב וסעריל. כשנתאלמן נשא את בת הפרנס ר׳ נתן מזולקיב שהיה אב״ד יריטשוב, ונולדו לו: ב. הרב נפתלי הירץ חתן הפנ״י, אבי ר׳ יחיאל מיכל חתן רצ״ה הורביץ אב״ד צורטקוב; ג. ר׳ אברהם אב״ד פמורן; ד. זו׳ רמ״מ זולקוור אב״ד ויטקוב ובלזיץ, אבי ר׳ יחיאל מיכל אב״ד קוזמיר; ה. בריינדל זו׳ ר׳ שמאי באוסטרהא בנו של אב״ד רובנא; ו. רחל זו׳ ר׳ אליעזר בנו של ר׳ צבי מאוסציא־זילוני אב״ד טויסט ופרימישלן. אמנם לפי מקור אחר היתה זו׳ ר׳ אפרים אליעזר אב״ד פרימישלן ומ״כ בברודי, ב״ר צבי הירש אב״ד גליגור ומו״ץ ברודי מח״ס אור צבי, נפטרה בברודי ביום כ״ו שבט תקנ״ה. באותו מקור מונים כבנותיו מלבד רחל את: ז. סעריל, נפטרה בברודי ביום ז׳ ניסן תקמ״ב; ח. רייזל זו׳ הנגיד ר׳ שרגא פיבל מירוסלב, ב״ר אריה ליבוש הלפרין אב״ד ירוסלב ובילגורייא אבי ר׳ אברהם דוד (חתנו של ר׳ נתן לוינשטין אב״ד לוורטוב בנו החמישי של ר׳ ישכר בריש אב״ד הנובר, בנו של הפני אריה ואביו של ר׳ ישכר בריש מטורבין); ט. דרעזיל זו׳ הרב יוסף אשר ארנברג אב״ד פרמיסלא.

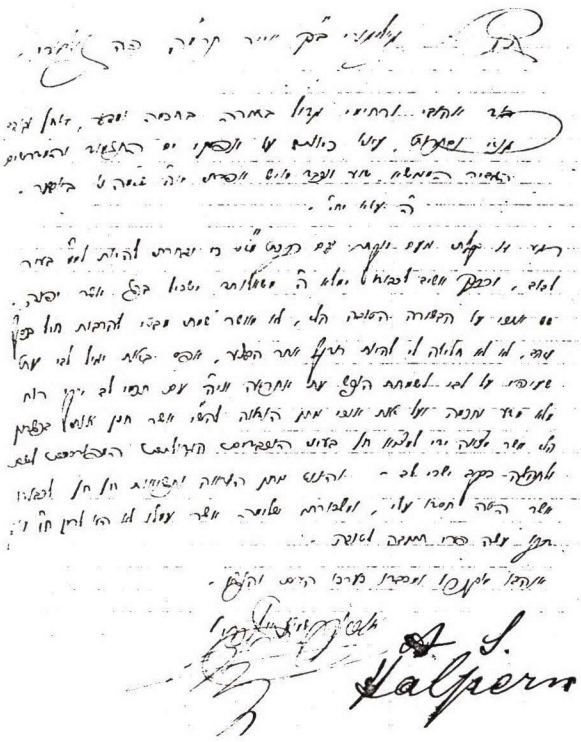
ר׳ אליעזר ליפמן ב״ר אברהם מרדכי **הלפרין**

בנו של ר׳ אברהם מרדכי אב״ד ווראניק, זולקיב וברודי. רבה של זברז׳, וממנה הסכים בתקנ״א על ספר גנזי יוסף. אח״כ אב״ד טרמבובלה (מג״י בראש שפתי צדיקים, דף ג ע״א).

ר׳ אלכסנדר (סנדר) **שמואל** ב״ר פנחס דוד **הלפרין**
מגליגור ולבוב (תקפ״ח — תרס״ה)

נולד בברודי ביום כ״ב כסלו תקפ״ח לאביו ר׳ פנחס דוד, ב״ר אפרים שנטמן בירושלים, ב״ר אליעזר ליפמן מסטניסלב, ב״ר יואל מלעשנוב, ב״ר ישראל חריף אב״ד אוסטרהא וזסלב, ולאמו חיה בת ר׳ מרדכי ביק (ב״ר מנחם מנדל אב״ד רובנה, ב״ר משולם פיבש אב״ד לנטשנא, חתן ר׳ שמואל אב״ד פשדבורז, ב״ר אלעזר אב״ד דובנא, ב״ר ישכר ברוש, בן הרבי ר׳ השל), וזוגתו ריזל בת רצ״ה מרגליות (זו׳ זלדה אחות אשתו של ראז״מ, בנות ר׳ ליב אשכנזי שנקרא ר׳ ליב רומלובר, ואחיהם היה חתן רמ״ז אב״ד לבוב), ב״ר אלכסנדר סנדר מסטנוב מגזע היחס.

למד מפי ר׳ משולם ישכר הורביץ אב״ד סטניסלב, יחד עם ר׳ יעקב ויידנפלד מהרימלוב. בעודו צעיר לימים הסתופף בצל רבי מאיר מפרימישלן שחיבבו. פעם נסע אל רבי ישראל מרוזין שקירבו למרות גילו הצעיר. נשא את אסתר בילא בת ר׳ אליעזר זאב יער מברודי, ב״ר יוקל חתן ר׳ זאב אב״ד הרובשוב, חתן ר׳ איציקל הורביץ אב״ד אה״ו. לחמיו כבר היו שני חתנים גדולי תורה: ר׳ שבתי הכהן רפפורט אב״ד דומברובה וה״חסד לאברהם״. עבר לברודי, ושימש בהוראה אצל המהרש״ק. בשנת תרי״ב נתקבל לרבנות גוליגורי, ונתפרסם כגדול בתורה. מהרי״א איטינגא הכשיר גט רק בתנאי שיסכים עמו (מהרא״ש, כה). הוצעו לו הרבנויות של ירוסלב ויאסי ולא נענה, לפי עצת רבי מאיר מפרימישלן שמוכנה עבורו רבנות בעיר גדולה מאד. כשלבוב חיפשה ראב״ד הציע עצמו בגלויה, ובחשון תרמ״ט

תודת הרב אלכסנדר שמואל הלפרין לר"ש בובר מיום כ"ב אייר תרמ"ה על שמבשרו שנבחר ללבוב

נתקבל פה אחד כמ"מ, ר"מ, מו"ץ ואח"כ ראב"ד תוך העיר. באותה שנה כתבו תולדותיו: דור ודורשיו, 59; ספר זכרון, 33.

מאס בקניני העוה"ז, ושאף אך ורק לחיי רוחניות. מתמיד נפלא, וגם בזקנותו התישב בחורף אחרי מעריב ליד נר, ולמד שש ושבע שעות ברציפות. כשביקר אצל בנו ברישא, נתכנסו אצלו בני העיר וביקשוהו לומר דברי תורה. לגודל ענותנותו סירב, ורק להפצרות בנו נענה להם, וכל הלילה עמד ודרש לפניהם להתפעלותם הרבה. תפילתו היתה בדבקות ובדמעות. רבים השיב מעוון בדרשותיו. בעל תואר פנים וצורה אצילה. שתדלן אצל השרים ומקורביהם להיטיב לישראל. בלילה שלפני פטירתו ישב שקוע ברעיונותיו, וכשקם אמר כי כשמגיע זמנו של אדם גדול להסתלק, ואין הקב"ה חפץ שבתפילת רבים יפדוהו בתחנונים, הוא לוקחו פתאום. בבוקר יום ג' כ"ו טבת תרס"ה נפטר פתאומית בדעה צלולה (המצפה, כ"ט טבת תרס"ה, 6). בגוליגור קשר עליו הרב מישל מספד במשך יותר משעתיים (שלום וואסערמיהל), מחז"ה, י"ד שבט תרס"ה, 5. ר' יוסף יצחק הלוי הלר מוסר שם, כי בלבוב נבחר על מקומו פה אחד גיסו נכד הנפטר, ר' יוסף באב"ד מקאלוש).

ילדיו: א. ר' חיים יונה ראב"ד רישא; ב. ר' מרדכי

שנפטר בצעירותו, אבי חיה שרה הארליג, אמו של ר' מרדכי תלמיד דודו מהר"ם שפירא מלובלין, רב בקראון הייטס, סייע להוציא מחדש את ראש המזבח; ג. לאה זו' ר' יעקב באב"ד ב"ר יצחק אב"ד קלוש, אבי ר' יוסף אב"ד וינא.

הניח בכתובים חידושים על רוב מסכתות הש"ס וד"ח השו"ע. היו בוינא אצל נכדו ר' יוסף, ואבדו בברחו לאמשטרדם ולמנצסטר. חיבוריו עה"ת בדרך פלפול ואגדה וכן השו"ת, היו בידי נכדו ר' ישכר בריש ואבדו בשואה.

ראש המזבח עמ"ס זבחים עד פרק ששי, לעמבערג, אברהם ניסן זיס סג"ל, תרמ"ג, ב, עד ד'. בהקדמת אגדה כותב, שכיון שמתיחס לרש"י טורח לישב את קושיות התוס' עליו, מוסר חדו"ת ששמע מאביו ומחו"ז הראס"מ, ומפרט את יחוסו שלא ניקה משגיאות. ד"צ בניו-יורק תשי"ט, ו, עד ד', ע"י נכדו ר' ישכר בריש מבייטש. בראש הספר: פקסימילים ממכתבי ש"ב רד"ב ויידנפלד (1. וכי ספר זה צריך להסכמה, הלא כבר נודע לתהילה ומפורסם לרבים עוד מזה עידן ועידנים, בין מצד עצמו ובין מצד מחברו. 2. מתפלא אני על אשר אינו מוצא לנכון להדפיס מחדש את הספר שו"ת מהרא"ש, אשר מאז ידוע ומפורסם כי יש בו דברים יקרים ומופלאים מאירים כספירים); הקדמת המחבר בה כותב שבמחנה ההשמדה החליט להדפיס את הספר אם יינצל, ומצרף תולדות זקנו המחבר; זכרון לבני משפחתו הקדושים; דברי אגדה מהמהדיר; ברכות לבני משפחתו; תודה למסייעים.

שו"ת מהרא"ש, לעמבערג, דפוס ראז"ו סאלאט, תרנ"ו, ו, קו ד', פו סי', עם הקדמת אגדה שבסופה יחוסו. בסוף ההקדמה דבר אגדה מזקנו רצ"ה מזברז חמיו של ראס"מ, ובסי' ו' פלפול ממנו שקיבל מר' יוסף לופטינר מברזאן. בספר דרושי הלכה למועדים (לח), לשבת הגדול (לא), ליום הנץ ט"ז ניסן (סג), לשבועות (ה), לשבת שובה (ח), לסוכות (עט), לחנוכה (סו). בסי' מב מיישב פקפוקו של הדע"ק על טלית קטן שלנו.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אקנא**-בוקובינה — הרב אלטר שפירא (ד, יז); **בוטושאן** — הרב חיים טויבש (י); **גורא-הומורא**-בוקובינה — תלמידו ש"ב רמ"מ באב"ד (פד); **הרלוי**-מולדביה — הרב ישראל (ג, לג, לט, נה, סא, סב); **הרץ**-רומניה — הרב יואל דוידזון (לה); **לנצקרוניא**-רוסיה — הרב צבי הכהן ברוינשטיין (טז); **סטנוב**-רוסיה — הרב משולם הירשהורן (כב); **פרוסקורוב** — הרב יהודה ור' עוזר ראבין דומ"ץ (נג).

תשובות אליו: האלף לך שלמה, אה"ע, כא בתרי"ט; בנימין זאב אחרון, ח"א, ע; רבו, בר ליואי, ח"ב, חו"מ, טז; דבר משה, ח"א, עו; חסל"א, קמא, או"ח, לו, מה, יו"ד, פא, צח, קיא, חו"מ, א, ב, י בתר"ז-תר"י לסטנוסלב ולברודי; חסדי אבות (פישלר), כב; טוט"ד, תנינא, עז; מח' מנחת שי, ח"א,

כט, פז בתרמ״ב; שו״מ, קמא, ח״א, ל, קנה, תנינא, ח״ד, ט, לט, תליתאה, ח״א, רצט בתר״י-תרי״ז; תועפות ראי״ם, או״ח, יא, כא, יו״ד, ג, מו, אה״ע, ע בתר״ט-תרי״ב לברודי.
הערותיו בסוף ספר אוצר נחמד (גרייזמן). ד״ת ממנו בבנין מנחם (גלרנטר), קו׳ תקע שופר, סי׳ ה. מכתב מזויף נגד הציונות בדובב שפתי ישנים, ח״א, קסא-קסד. מכתבים רבים בארכיון בובר.

ר׳ אפרים זלמן ב״ר אלחנן דוב הלפרין

מדנוור וירושלים (תרל״ב—תשכ״א)

נולד ביום י״ג טבת תרל״ב בפרימישלן (או בבודזאנוב), לאביו ר׳ אלחנן דוב ב״ר יעקב שלמה אב״ד דוניוב ופרימישלן, ולאמו הינדא בילא נכדת ר׳ איציקל אב״ד אה״ו. כמו־כן התיחס למשפחות באב״ד ורפפורט. למד בברודי אצל הרב יצחק חיות. נשא את פרומה בת מאלא המר, והאריכה ימים אחריו. בתרס״ו היגר לארה״ב, ונתקבל כרב בדנוור. פעל רבות להפצת תורה בין המהגרים. בשנת תרצ״ח עלה לארץ וגר בירושלים. גבאי ראשי בישיבת חיי עולם, ונשיא המרכז לטהרת המשפחה.

גאב״ד טשעבין זצ״ל נשיא המרכז | רבי א. ז. היילפרן זצ״ל מיסד המרכז | הגר״י אברמסקי זצ״ל נשיא המרכז

הרב אפרים זלמן הלפרין מיסד המרכז לטהרת המשפחה עם שני נשיאיו

מעסקני אגודת ישראל. נפטר ביום ב׳ ד׳ אדר תשכ״א, ונספד ע״י הרב שלמה שרייבר ראש ישיבת חיי עולם (המודיע למחרת, א. תמונתו בספר בודזנוב, 294). ברשותו היו חידושים שכתב בימי חורפו עד הגיעו לשלושים, אבל לחידושיו משנות עסקנותו לא היה לו פנאי לכותבם. בקונ׳ יפה ענף, 17-19, מכתבו אל א.מ. הברמן שמצא את מגילת היחוס שכתב זקנו של ראי״ז, ואותה הדפיס לרגל הבר־מצוה של כמה מצאצאיו. בנותיו: א. פראדיל זו׳ ר׳ נתן סיטנר; ב. אסתר הדס (באבטשי) זו׳ ר׳ פתחיה מענקיש; ג. לאה זו׳ ר׳ יהודה דוב גאלינסקי. אחרי פטירתו לפני תשי״ט נישאה לרב מנחם מנדל מרכוס; ד. פעשי זו׳ ר׳ ירוחם פישל סימונוביץ. יחד עם ידידו ר׳ מרדכי יצחק אקס, תרם סכומים גבוהים להדפסת חוברות הסברה בשפות שונות בעניני טהרת המשפחה ונטירת אמן; ה. קילא זו׳ ר׳ בן־ציון בוקסר.

עמד בראש ארגון נוטרי אמן או שומרי אמנים, והפיץ מודעות בבתי הכנסת על חשיבות הדבר. קונ׳ **שומר אמנים**, לקט מחז״ל ראשונים ואחרונים במעלתם של עוני אמן, ניו יורק, דפוס סאפראגראף קא., תשי״ג, 80 עמ׳. בהקדמתו כותב שקיבל הסכמה בע״פ מרבי ישראל האדמו״ר מגור, ומוציא הקונטרס לרגל הגיעו לשמונים, דבר שאבותיו לא זכו לו. מודה לרב״צ פריימן חתן ר׳ מִשה ברז״ל, שסייע לו בליקוט ובהוצאה לאור. רוצה להדפיס כמה אלפי קונטרסים לחלקם בין התלמידים, ומרשה להדפיס אך בלי שינויים.

מעמ׳ 22, ס״א מכתבי עידוד שקיבל מרבני הארץ: ריא״ה הרצוג, רבצמ״ח עוזיאל, רצ״פ פרנק, רז״ר בנגיס, רד״ב ויידנפלד, רא״י אונטרמן ורי״מ טולידנו מת״א, ר״ב מרכוס ורנ״ב אוחנה מחיפה, ר״ר כץ מפ״ת, ר׳ עקיבא סופר־שרייבר מפרשבורג, רש״ד כהנא, רא״י פינקל, ר׳ שבתי יגל מסלונים — רמת־גן, ריז״ז מינצברג, ר״י סרנא, ר״ד שפרבר, ר׳ עזרא עטיה, רי״מ טוקצינסקי, ר׳ חיים יצחק קארב משיקגו־ירושלים, ר״א לופיאן, ר׳ יוחנן טברסקי מרחמיסטריבקה, האדמו״ר מבלז ע״י ר׳ שלום פויגל, רח״מ הגר מויזניץ, ר׳ יעקב פרידמן מהוסיאטין ע״י ר׳ קלמן שאול וילנר; רא״י פרידמן מסדיגורה, ר׳ שלמה פרידמן מצורטקוב, ר׳ יוסף צבי קליש מסקרנביץ־בני־ברק, ר׳ צבי אריה טברסקי מזלטופולי, ר׳ משה מרדכי בידרמן מלעלוב־תל־אביב, ר׳ יהודה משה טהיברג מאלכסנדר־ירושלים, ר׳ יחיאל יהושע רבינוביץ מביאלא־אוזרוב בת״א, ר׳ אברהם אביש קנר סג״ל מטשחוב בחליסה־חיפה, ר׳ מרדכי גולדמן מזוויהל־ירושלים, רש״ז אוירבך, מח׳ ר׳ שמעון אפרתי, ר׳ משה ברנשטין מקמניץ־ירושלים, ר׳ מרדכי גימפל בארג ר״מ שער השמים, ר׳ חיים אליעזר בן־ציון ברוק ר״מ בית יוסף נובהרדוק, ר׳ שלום נח ברזובסקי ר״מ בית אברהם סלונים, ר׳ עובדיה הדאיה מפ״ת, ר׳ ישעיה זאב וינוגרד ר״מ עץ חיים, רא״ז ורנר מטבריה, ר׳ יצחק יעקב וכטפוגל ר״מ מאה שערים, רא״י ולדינברג, ר׳ שמואל ברוך ורנר מת״א, ר׳ מרדכי דוד לוין ר״מ עץ חיים, ר׳ יצחק יוסף ויסוקין ר״מ תפארת צבי יבנה, ר׳ זלמן זלזניק ר״מ עץ חיים, רמי״ל זק״ש ר״מ בית זבול, ר׳ דוד הלוי יונגרייז, ר׳ גרשון לפידות דומ״ץ בית ישראל, רא״ח נאה, ר׳ שלמה צימבליסט ר״מ תפארת צבי, רצ״י קוק ר״מ מרכז הרב, ר׳ רפאל קוק מטבריה, ר״א שמחה הכהן קפלן מצפת, ר׳ ישראל יצחק הלוי רייזמן מב״ד העדה החרדית, ר׳ שלום נתן רענן־קוק ר״מ מרכז הרב, ר׳ משה אריה ליב שפירא ר״מ תורת אמת ודומ״ץ בית ישראל.

ר׳ אריה ליבוש הלפרין

רבה של פמורן. תשובה אליו: חסל״א, קמא, אה״ע, כה בתר״ט. לא ידוע אם היה בן בנו של ר׳ אברהם אב״ד פמורן, ואם בניו היו רצ״ה אב״ד פמורן ור׳ דוד יחיאל מיכל שעבר משם לרבנות בורשטשוב.

ר׳ אשר ישעיה ב״ר מתתיהו חיים הלפרין

מדמבניק (נו׳ תר״ס)

נולד בשנת תר״ס לאביו ר׳ מתתיהו חיים אב״ד דובשיץ. נשא את חנה בת דודו ר׳ יעקב פ״ת אב״ד

הרב אשר ישעיה הלפרין מדמבניק (משמאל) בנישואי הרב יוסף משה בהג״ר ברוך שמעון שניאורסון. נואם: הרב חנוך הניך פדווה אב״ד לונדון

פודגורזע. רב בסקאלא, ואח״כ בדעמבניק־קראקא. בעל השפעה רבה בקירוב נוער לתורה ולחסידות. בזמן המלחמה היה בבוכרה, ופעל במסירות לקיים בימ״ד ולעזור לנדכאים. אח״כ היגר לניו־יורק. בניו: א. ר׳ יחזקאל שרגא פרופ׳ לבקטריולוגיה; ב. ר׳ יעקב.

ר׳ ברוך ב״ר צבי הירש הלפרין

בנו של ר׳ צבי הירש, ונכדו של ר׳ אלחנן אב״ד זלוטשוב ופמורן. גר בסקול, ונקרא שם ר׳ ברוך געבענשטר. בחיי אביו הדפיס את ספרו הפופולרי שזכה למהדורות רבות.

מצות השם, לבוב תקנ״ג, קעא ד׳, עם הקדמת המחבר. כולל: לקוט תרי״ג מצוות על סדר התורה **לפי דעת הפוסקים**: רמב״ם, רמב״ן, סמ״ג, סמ״ק, חרדים, מצוות דרבנן ודבני נח, כללי כל מצוה ומראי מקומות לש״ס ופוסקים תקוני תשובה לעבירות, המנין של הבה״ג, וסדר עבודת תמידין ומוספין שנכון לומר כיום. המסכימים: רבני לבוב רצ״ה רוזניש, ר׳ שמואל שיינדלעס ור׳ יצחק אשכנזי בתקנ״א (הרבני המופלג בתורה וירא ה׳ מו״ה ברוך נ״י לא מש מתוך האהל, ולילה כיום יאיר לו, עד אשר קיבץ ועשה פעלים לטובה); רמצ״ה מייזלש אב״ד זולקווא (קריתי ושניתי וראיתי יופי מלאכתו שאין בו דלס). בסוף הספר הגהות ופירושים בשו״ע או״ח ונושאי כליו מבנו ר׳ יוסף אבלי.

הוא ואביו לא היו בחיים כשנדפסה המהדורה השניה בלבוב, דפוס שלמה יאריש רפפורט, תקס״ו, ד, קמח ד׳. בשער נאמר על המחבר: איש חכם וחבר, צדיק תמים וגבר, דבר דברי אמת את הבר, כבוד הרב הגדול בתורה, צדיק תמים ועניו צנא מלא ספרא... וכל ראהו הכירהו פי שנים, שהיה נקרא תהלתו כשמו מו״ה ברוך בענטשיר. המהדיר ר׳ אהרן כהן צדק בנו של ר׳ משולם מ״מ ומו״ץ בלבוב, כותב בהקדמתו שהיו הסכמות גם מר׳ ישכר בער מזלוטשוב, ר׳ יעקב יוסף מ״מ באוסטרהא, ויבל״ח ר׳ מאיר אב״ד בראד, ר׳ ישראל אב״ד סיקאהל, ור׳ אשר צבי מ״מ באוסטרהא. שוב נדפס בלבוב תק״ף לערך, קסז ד׳, עם הסכמת ר׳ ישכר בר מגזע צבי מזלוטשוב מתקנ״ג. מהדורת וילנא תקצ״ז עם הקדמת המהדיר האנונימי, וחידושי או״ח בהתחלה. מהדורה נוספת בלמברג תר״ו, ובאותה שנה בפרסבורג ע״י ר׳ יוסף ב״ר בונם גינז, עם הגהות המהר״ם שיק בצידי המצוות. ההגהות נכללו במהדורות זולקיב תר״ח ותרט״ו ובהוצאות הבאות. שוב בלבוב, דפוס ר׳ ישכר ב״ק, תרי״ח, ובתרכ״ב לערך בדפוס ר׳ ישראל אלימלך שטאנד עם הקדמתו. מאז רבות המהדורות הסטריאוטיפיות והמצולמות. ר׳ בן ציון דייטש סיפחו בסוף כל חומש התורה והמצוה, ירושלים תש״י לערך.

ר׳ דב בריש הלפרין

ת״ח עובד השם בסטניסלב. זקנו של ר׳ יהושע הלר דומ״ץ סטרי. בזיוו״ש נשא את קרובת אשתו, רייצה בת רבי משולם שרגא פיבוש הלפרין האדמו״ר מברזאן. עלו לארץ ונפטרו בצפת. בתו חיה נישאה למקובל ר׳ בנימין וולף ליפא מסטניסלב.

ר׳ דב בריש ב״ר אברהם שלמה הלפרין

מרוהטין וברזאן (תקמ״ה׳—תר״א)

בנו של ר׳ אברהם שלמה אב״ד רוהאטין. נשא את מרים בתו של ר׳ מרדכי זאב אב״ד לבוב, ואחרי פטירתה נשא את בתו של ר׳ יהודה יודל ברודא הזכרון יהודה. אב״ד רוהאטין ואח״כ ברזאן. בהסכמתו מתק״ע על אור פני משה נקרא ר׳ ישכר דוב, ויש והוסיפו לו גם בריש. נפטר ביום י״ג אדר תר״א. בנותיו נישאו לר׳ אריה ליב נתנזון אבי השו״מ, ולר׳ מאיר יהודה רפפורט.

נכדו השיב לו בשו״מ, תנינא, ח״א, מג, ח״ד, קעז, רביעאה, ח״ג, מד, פא, שתיתאה, נז.
לתולדות, 155.

ר׳ דב בריש ב״ר אלחנן הלפרין

מפרימישלן (תק״ם׳—תר״א)

בנו של ר׳ אלחנן אב״ד פרימישלן. נהג שם רבנות כבר בחיי אביו, ובני הקהילה חלקו על שניהם, כי היו עובדי השם רחוקים מחנופה ומשקר. כשנפטר אביו לא רצו לקבלו רשמית, והחולקים עליו נענשו בידי שמים. נפטר ביום ו׳ טבת תר״א, ואת מקומו מילא בנו ר׳ יעקב שלמה אב״ד דוניוב ופרימישלן. אשתו היתה צארטיל רייזל, נפטרה כ״א אד״א תרי״א, אחותו של ר׳ בנימין בינוש בדרוהוביטש,

בני רנ״ה אב״ד נרול (נשא נכדת ר׳ בנימין בושקא אב״ד זמושץ), ב״ר יעקב אב״ד דרוהוביטש.

ר׳ דוד ב״ר יעקב יוסף הלפרין

נולד בשנת תקפ״א לאביו ר׳ יעקב יוסף מברדיטשוב, נכדו של בעל סדר הדורות. נשא את לאה בתו של רבי ישראל מרוזין. נפטר בשנת תרמ״ד. ילדיו: א. ר׳ שלום יוסף (תרט״ז—ת״ש), אדמו״ר בווסלוי. נשא את לאה בת רבי יצחק פרידמן מבוהוש. בנם ר׳ חיים דוב האדמו״ר מווסלוי־בוקרשט נולד בשנת תרל״ז. נשא את חיה בת ציון בת ר׳ דוד ב״ר שמעון שלמה האדמו״ר מסוואראן, נפטרה ביום כ״ב טבת תרצ״א. עלה לארץ בתש״י, והתישב בחיפה. נפטר ביום כ״ב סיון תשי״ז, ונטמן בטבריה. ילדיו: 1. ר׳ יעקב יוסף שלמה האדמו״ר מווסלוי. נולד בתרס״ב, ועלה לארץ בתש״י. נשא את בתו של רבי יעקב שמשון קנר מטשחוב. שתי בנותיו נשואות, אחת לר׳ יהודה לנדא בת״א; 2. ר׳ רפאל ישראל חתן הרב ברוך גלנץ מבוקרסט. עבד ברבנות בחיפה, נפטר כ״ו טבת תשל״ח, ונטמן בהר הזיתים; 3. מלכה זוגתו השניה של ר״י וייס גאב״ד ירושלים; 4. זו׳ ר׳ ישראל ב״ר משה יהודה ליב פרידמן האדמו״ר מפשקן בת״א; 5. זו׳ ר׳ שאול אדלשטיין בת״א; ב. ר׳ מרדכי. נשא את בת ר׳ שבתי פולנאואר מקשינוב. בנו ר׳ דוד חתן רבי משולם פיביש ווהרמן מפולטושאן ויאסי, רב בבוקרשט, עלה תש״י לערך לת״א, משגיח ראשי ברמלה, היגר לפילדלפיה, משגיח שם ובשנתיים האחרונות בסט. לואיס. נפטר שם ביום ט״ז כסלו תשל״ח, ונטמן בנחלת יצחק; ג. פיגא זו׳ בן דודה ר׳ שלמה ב״ר אברהם יעקב מסדיגורה.

לא נותקה, 525-526 (ועיי״ש 472, על שושלת האדמורי״ם מברזנא). תמונות להלן עמ׳ 633-634.

ר׳ דוד ב״ר מתתיהו חיים הלפרין

מדובשיץ (תרנ״ז—תש״ה)

נולד בפודגורזע ביום ז׳ סיון (ולא ניסן) תרנ״ז לאביו ר׳ מתתיהו חיים אב״ד דובשיץ, ואחרי פטירתו בתרצ״ג מילא שם את מקומו. נשא בתר״ץ בקאשוי את מינדל בת רבי שמואל ענגיל, גר מאז יחד עם חמיו, והוציא לאור את ספריו. נפטר ביום ג׳ תמוז תש״ה במחנה העבודה דורנאו. בניו: א. ר׳ אלחנן מלונדון; ב. ר׳ שרגא פיביש; ג. ר׳ שמעון צבי; ד. ר׳ שמואל חיים, נספה באושוויץ י״ג סיון תש״ד הי״ד.

ר׳ דוד ב״ר שלמה יצחק הלפרין

מליזנסק (תק״י—תקע״ה?)

בנו של ר׳ שלמה יצחק אב״ד טרנופול ובאר. נקרא בשמות וינגרטן־הלפרין. רבה של ליזנסק. הסכים בתק״ע על אור פני משה. מכתבו מתקע״א בפנקס הלואת חן.

תשובות אליו: השיב משה, מד, מה בתקמ״ח—תקנ״ז. לתולדות, 152.

ר׳ דוד זאב הלפרין

ת״ח בפמורן ובסקול, אולי בנו של רצ״ה אב״ד פמורן.

תשובות אליו: דבר משה, ח״א, מב, עב.

ר׳ דוד יחיאל מיכל הלפרין

מבורשטשוב (תק״ץ—תרס״ז)

תלמיד קרובו ר׳ יהודה ליבוש הלפרין אב״ד סוקוליבקה וחורוסטקוב. רב בפמורן, ומתרי״ב אב״ד בורשטשוב על מקומו של ר׳ משולם יעקב הלפרין לבית מרגליות. יתכן שהוא היה אביו, ואולי ר׳ אריה ליב אב״ד פמורן. איך שלא יהיה תמוה, מדוע במקור אחד נזכר שהיה כהן. בבורשטשוב כיהן יותר מיובל שנים, ונקרא שם הרב הזקן. גדול בתורה, פיקח, שונא בצע, אינו נושא פנים, ומכל הסביבה הקריבו אליו שאלות ובוררויות. למד בהתמדה יומם ולילה, ועל תמימותו אמרו שלא ידע צורת מטבע. שנים רבות אח״כ עוד דיברו בו בהערצה. מכתבו מתר״ל במחלוקת בוצ׳צ׳י, נדפס בספר קול יעקב דף יט. עודד את כינוס אספת הרבנים שהתקיימה בקראקא תרס״ג. בפאלקסקאלענדער רשום כרב המקום עד תרס״ז, וכנראה שאז נפטר. מצבתו לא נמצאה בבית העלמין, אולי מפני שנפטר בעיר אחרת.

תשובות אליו: בית יצחק, חו״מ, נג בתרכ״ה; בית שלמה, יו״ד, ח״ב, קד, קה, אה״ע, צג, צד, צו, קח בתרי״ב—תרכ״ח; דבר משה, תנינא, פב, אורין תליתאי, לד, צו; דברי חיים, ח״ב, אה״ע, קכ בתרכ״ז; לפמורן: ובחרת בחיים, סט; חסל״א, קמא, יו״ד, מו, נה בתרי״א—תרי״ב; טוט״ד, תנינא, בסוף, לט, תליתאה, ח״א, קיג, קלד; שוב לבורשטשוב, מהרש״ם, ח״ג, ל; פרי החיים, חו״מ, א בתרנ״ב; רבו, קול יהודה, יז, כ, כה, לא, לג, לה בתרי״ט; שו״מ, תליתאה, ח״א, נו, ולפומורן: תנינא, ח״ד, נא, תליתאה, ח״ג, סב. במנויי תפארת למשה תרכ״ג מפמורן!

נחמן בלומענטאל, ספר בארשטשיוו, 61-62, צוריקבליקן, 114-124.

ר׳ דוד יעקב ב״ר יצחק איזיק הלפרין

בנו של ר׳ יצחק איזיק אב״ד סקול וטרטקוב. רבה של בוליחוב. בתקס״ו הסכים ממנה על בעל הטורים, ובתקס״ז על נועם מגדים. בתו חיה ריזל נישאה לר׳ מנחם אריה צוזמיר־רייכנברג. חתנו זה עבר בתקצ״ב לרבנות זלישטשיק, והסיר את מועמדותו בבוליחוב על מקום חמיו, לטובת גיסו בן הרב הנפטר.

ר׳ זאב וולף ב״ר טוביה יחיאל מיכל **הלפרין**
מסוכוסטוב (ת״ס׳ — תקכ״ה׳)

בנו השלישי של ר׳ טוביה יחיאל מיכל הראשון אב״ד ברזאן. רבה של סוכוסטוב. נשא את בת הפרנס רצ״ה מיזלוביץ (ליקוטים בשמו בסוף מאיר נתיבים. קורא למהרש״ל ומהרש״א זקניו, ולר׳ דוד אופנהיים בן דודתי), חתן מהר״ז בנו של הבית הלל, או של בנו ר׳ משה אב״ד קעמפנא. ילדיו: א. ר׳ שלמה מיזיש פרנס בלבוב, אבי משפחה ענפה בעיר; ב. ר׳ אברהם אב״ד ווינקאוויץ. נהרג הי״ד עם זו׳ בת ר׳ זכריה ב״ר משה פרנס דינוביץ.

ר׳ זאב וולף ב״ר יעקב **הלפרין**
מזווניץ (תפ״ג — תק״ם׳)

נולד בשנת תפ״ג כבכור לאביו ר׳ יעקב אב״ד זוואניץ, ומילא שם את מקומו. חתן הנגיד ר׳ אליעזר מקמניץ. נפטר בשנת תק״ם לערך בלי בנים. כתב הקדמה לספרו של אביו על התרי״ג מצוות. הוא מזכיר בה את ספר הזכרון שלו על הטוש״ע שחיבר בגיל צעיר. אביו מביא מה שחידש בגיל חמש.
שלמי אמוני ישראל, ב, 40-42, 62.

ר׳ זידא ראה לפי: **הלפרין, ר׳ משולם שרגא פיבוש** (השני)

ר׳ חיים ב״ר מנחם נחום(**הלפרין**) ראה לפי: **ר׳ חיים** ב״ר מנחם נחום (צנזר)

הרב חיים הלפרין מברזאן

ר׳ חיים ב״ר משולם שרגא פיבוש **הלפרין**
מברזאן (תר״ס׳ — תש״ב)

בנו של ר׳ משולם שרגא פיבוש השני מברזאן. כיהן שם מתרפ״ט כרבה האחרון בחיי אביו האדמו״ר. נשא את אידל בת רבי נחום רוקח ממגרוב. פעיל בחברת פרנסת עניים ובשאר מוסדות חסד. עדין נפש. נספה כמה ימים אחרי יו״כ תש״ב עם רבים מבני העיר, במחצבות שבסביבת כפר אולכוביץ הסמוך. כמו״כ נספו אשתו, בניו ובנותיו, וביניהן ינטע הי״ד.
ספר בז׳ז׳ני, 132, 165, 389.

ר׳ חיים יונה ב״ר אלכסנדר שמואל **הלפרין**
מרישא (תר״ך — תרפ״ז)

נולד בשנת תר״ך לאביו ר׳ אלכסנדר סנדר שמואל שהיה אז אב״ד גליגור. נסמך מהשו״מ, הבית יצחק, ור׳ יואל אשכנזי מזלוטשוב. נשא את לאה בת ר׳ נחום ראובן פלסקר ראב״ד רישא, נפטרה שם ביום ט״ו אב ת״ש. מתרנ״ג דומ״ץ וראב״ד רישא, עד לפטירתו ביום כ״ט שבט תרפ״ז. ילדיו: א. ר׳ נחום ראובן בסקאלא; ב. ר׳ ישכר דוב בריש מבייטש; ג. אולי גם ר׳ פנחס דוד, שזקנו השיב לו בשו״ת מהרא״ש, פא; ד. דבורה זו׳ ר׳ אריה ליבוש טייטלבוים אב״ד קולבסוב; ה. חיה הצעירה זו׳ רבי אלעזר וייסבלום מרישא.
אביו השיב לו בשו״ת מהרא״ש, לז, פה. נזכר בשו״מ, תנינא, ח״ד, ט.
אהלי שם, 288.

ר׳ חיים יעקב ב״ר יוסף **הלפרין**
מזכרון מאיר (תרמ״ח — תשכ״ד)

נולד בשבת י״ג אדר תרמ״ח, ובגיל שש נתיתם מאביו. אמו עקרה לדלטין, והתפרנסה בדוחק מתמיכה שקיבלה מהברון גינצבורג. למד אצל אחיו ר׳ שמואל, ומגיל צעיר עמל במסחר עצים לפרנסתו. נשא בתרס״ח את חיה בת ר׳ אברהם אהרן דלמן, מחשובי חסידי זידיטשוב בנדבורנה. בתרע״ד נמלט דרך הונגריה ואוסטריה לאמשטרדם. עסק ביצוא מזון, ונחשב מלך הבורסה. טיפל בעניני הצלה ושיקום. כשהפסיד את רכושו עבר לוינא, ופתח בנק משגשג. כשפרש מהבנק ייסד חברה לחיפושי נפט שלא הצליחה. נעשה שותף לר׳ ליפא שווגר במסחר ספרים עתיקים, כבעל המוח הפיננסי. לשם כך נדדו בארצות צפון אפריקה ספרד ואיטליה, רכשו ספרים וכתבי יד, ומכרום לספריות ולמוזיאונים גדולים בעולם. בקיץ תרפ״ז חלה, ושלח את בניו יוסף ונחום יואל לטורקיה ולתימן לביצוע רכישות מוצלחות. בתר״ץ נסע לארה״ב,

ר׳ חיים יעקב הלפרין מייסד זכרון מאיר

ומהכסף שהרויח שם ממכירותיו, רכש בנסיעתו לא״י את אדמות זכרון מאיר בב״ב. כשדעך המסחר בספרים, עסק בהוצאת מדריך טלפון מסווג של וינא. לקראת הבחירות לקהילת וינא הועמד בראש הרשימה החרדית, ונשא נאומים מלהיבים למענה. בגלל הסתייגותם של גורמים שונים מהקהילה לא נבחר אף נציג, והיא שגרמה לו לעלות לארץ בתרצ״ג. גר תחילה בת״א, וטיפל בהקמת שכונה חרדית ע״ש ידידו מהר״ם שפירא. הציב את יסודותיה בקדושה, כמופת ודגם לאחרים בשנים הבאות. החתים בחוזים על שמירת המצוות, מנע פועלים לבנות בחוה״מ, והציב שערים הננעלים בשבת. הקים בה מוסדות תורה, ודאג לרווחתה הכללית. ניהל מאבקים נגד חברות ומפעלים מחללי שבת, נתן ידו להקמת וביצור מוסדות חינוך תורניים, והחזיק בידי עניים ות״ח בצורת שותפות ישששכר וזבולון. ממקורביו של החזון איש, ולפי הדרכתו פעל. מידידי העדה החרדית. תרם את הגבעה להקמת ישיבת פוניבז׳, והיה ממיסדי יח״ל. פתח בית חיים לשומרי שבת בלבד, הקים בזכרון מאיר בית יתומות ע״ש החזו״א, גמ״ח גדול, כולל הלפרין, וישיבה הנקראת אהל יעקב על שמו. בתש״ז גר בירושלים, ובתש״ח סידר העברת מזון לחלוקת חינם לרעבים. הקפיד בשמירת המצוות לפרטיהן, והיה בעל המצאות לחדש בהן חידושים. החזו״א אמר עליו שהוא ״סוחר טוב״ בזה. קבע בנוקשות עתים לתורה, שעתיים בבוקר ושעתיים בערב. הקפיד מאד שלא ישוחחו בביהכ״נ באמצע התפילה. הירבה במתן בסתר וזיכוי הרבים, והכל בפשטות ובחסכנות על כספי הכלל. בעשרים שנותיו האחרונות פרש כליל מעיסוקיו, והתמסר רק לרוחניות. באחרית ימיו תכפו מחלותיו, ובתשכ״א הוסיפו לו את השם חיים. בליל הסדר תשכ״ד התפלל ערבית בכוונה, וכעבור כמה רגעים נפטר מהתקפת לב. נטמן בבית העלמין שלו ליד החזון איש, וכפי מנהגי ירושלים בהתאם לצוואתו.

הניח ז׳ בנים ובנות, נכדים ונינים רבים הממשיכים בדרך הקודש כרוחו-וכרצונו: א. ר׳ יוסף. ניצל בניסים בפרוץ המלחמה, והגיע לארץ; ב. ר׳ נחום יואל, מחשובי העסקנים והנדיבים ביהדות החרדית. נשלח עם אחיו ללמוד בלייפציג, אצל הרב דוד פלדמן מחבר ההוספות לקש״ע. חיבר **אבא זכרונו לברכה**, תל-אביב, דפוס ״אשל״, תשכ״ה, 84 עמ׳. בהקדמתו כותב שהדפיס תולדות אביו לבני המשפחה בלבד, לזכרון פעולות אביהם ומקור מחצבתו. בסוף הספר רשימת צאצאיו עד תשכ״ה, צוואתו, וההספדים שנאמרו עליו ביום השלושים ע״י חתנו ר׳ שלמה כהן, ר״ש ווזנר, ר׳ דוד צבי זילברשטיין ור׳ הלל שלזינגר; ג. שרה, נישאה להרב שלמה כהן מוילנא בתיווכו של החזו״א; ד. ברטה זו׳ ר׳ אלכסנדר יהודה פוזנרזון מזגירז׳. עזבו את פולין ביום פרוץ המלחמה; ה. פרידה בת-ציון זו׳ ר׳ משה שטוב בירושלים; ו. אטקה זו׳ ר׳ אלחנן ראובן גרוכובסקי בת״א. תלמידת הסמינר בקרקא. היתה עצורה כשנה בידי הגסטפו, וחזרה בנס במסגרת חילופי אוכלוסין; ז. ר׳ רפאל, תלמיד ישיבות לומזה וחברון, מחבר כרכי **אטלס עץ חיים**. נעדרו על פניו: ח. בתו הגדולה חנה זו׳ ר׳ ישראל בונם זילברברג. נספו עם ד׳ ילדיהם במיידנק באייר תש״ב הי״ד; ט. משה. נפטר ביום ג׳ אדר תרצ״ד, ונטמן בהר הזיתים.

ר׳ חנניה יוסף (השני) ב״ר אברהם זרח אריה יהודה ליב **הלפרין**

מברזאן (תק״ך* — תק״ף)

בנו של ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב הראשון אב״ד ברזאן, וממלא מקומו כרב המחוז. בתקס״ה הסכים על ספר מנחת יצחק, ובתקס״ז בברודי על נועם מגדים. נטמן בלברטוב. נשא את יענטא בת הגביר ר׳ יחזקאל טרכטנברג מברודי.

ילדיו: א. ר׳ יחיאל מיכל צבי הירש אב״ד אודסה; ב. חנה זו׳ הגביר ר׳ זליג מזורובנה. ברשותה היה

ספר היחוס של המשפחה; ג. רחל זו׳ הגביר משה מוזס ליכטנשטין בברדיטשוב; ד. שיינדל זו׳ הגביר ר׳ ישעיה בנו של אב״ד וינקוביץ; ה. שרה זו׳ הגביר ר׳ אבלי מזורובנה; ו. לאה; ז. מליא זו׳ הנגיד ר׳ חיים שמואל ברדומישלא. י״א כי גם ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב השני אב״ד ברזאן, וכנראה אין זה נכון.

תשובות אליו: בית אפרים, אה״ע, ח״ד, קמד, קמה, חו״מ, עח, עט.

ר׳ חנינא יוסף (הראשון) ב״ר טוביה יחיאל מיכל **הלפרין**

מפמורן וברזאן (תס״ב׳ — תקכ״ד)

בנו הרביעי של ר׳ טוביה יחיאל מיכל הראשון אב״ד ברזאן. שאלה ששלח בר״ח סיון תפ״ד כאב״ד פמורן, מובאת בשו״ת בית יעקב כת״י של אחיו, סי׳ ל׳. אח״כ מילא את מקום אביו כאב״ד ברזאן וגליל פודוליה. בדורות הראשונים קראו חנינא שהפך להיות אח״כ חנניה, והכל על שם זקנם ר׳ אלחנן מבעלי התוספות. נשא את גיטל בת ר׳ נתן נטע אב״ד אלעסק ראב״ד ור״מ לבוב, ב״ר יקותיאל זלמן סג״ל חריף אב״ד דרוהוביטש מגזע היחס. בתצ״ט הסכים על דברי חכמים, זאלקווא תקי״ז. נפטר ביום כ״ב אייר תקכ״ד. חיבורו עה״ת היה בידי נכדו ר׳ יעקב דוד הכהן מאוזיראן, מסדר המג״י שבראש זכרון יהודה. ילדיו: א. ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב הראשון ממלא מקומו בברזאן; ב. ר׳ (טוביה) יחיאל מיכל אב״ד סקלט. נשא את בת רנ״ה בלבוב, חתן ר׳ שלמה כ״ץ רפפורט אב״ד חלמא ופוזנא; ג. ר׳ מרדכי (ולא ר׳ יעקב) אב״ד סקאלא; ד. זו׳ ר׳ מרדכי מברזאן. בתם נישאה לרבי משולם פיביש הלר מזבריז׳.

לתולדות, 155; ספר בז׳ז׳ני, 162 (משובש).

ר׳ חנניה יוסף ב״ר צבי הירש **הלפרין**

בירושלים (נו׳ תרס״ב)

נולד בירושלים ביום ז׳ חשון תרס״ב לאביו ר׳ צבי הירש, ולמד בישיבות העיר. נשא בתר״ף את פרל בת רמ״מ שטרנברג. אחרי פטירתה ביום כ״ד תמוז תר״ץ נשא את ברוינה בת ר׳ שמואל אלעזר ווארטמן. מתרפ״ד שנתיים בארה״ב. לא הצליח במסחר, ושקע באהלה של תורה בישיבת חיי עולם. רב ודומ״ץ שכונת בית ישראל, ורבו של ביכ״נ חב״ד. מפיו שמעתי פרטים על המשפחה.

ילדיו: א. ר׳ משה צבי. נולד י״ט טבת תרפ״ז. למד בחיי עולם, והוסמך מריא״ה הרצוג. נשא את רחל בת הרב חיים שאול ברוק, ולהם ח׳ ילדים. ראש ישיבת אחי תמימים בראשון לציון על מקום חמיו; ב. ר׳ שמשון יהודה ליב. נולד אסרו חג פסח תרפ״ח. תלמיד ישיבת חב״ד בירושלים. מחנך בישיבת פוניבז׳, וכיום פקיד במשרד הסעד. נשא את מרים בת הרב יצחק דוד שאג, ד׳ ילדים; ג. ר׳ זאב דוב. נולד י״ד חשון תר״ץ. סגן נציב מס הכנסה. זו׳ זהבה

הרב חנניה יוסף הלפרין (שלישי משמאל) בשמחת נישואי נכדו. בניו מימין לשמאל: הרב זאב דוב, הרב שמשון, הרב לוי יצחק, הרב שמואל אלעזר. אחריו: הרב א. רוזנבוים

בת ר׳ צבי הכהן שכטר מילדי טהרן, ו׳ ילדים; ד. ר׳ שמואל אלעזר. נולד ט״ו תשרי תרצ״ג. ממיסדי צעירי אגודת חב״ד. מתשי״ז ראש ישיבת תורת אמת כממלא מקום רבו רמי״ל שפירא. מתשל״ה רב שכונת בית ישראל, ומתשל״ו ראש בימ״ד להוראה בקרית היובל. ממשתתפי האנציקלופדיה התלמודית. ממיסדי איגוד צאצאי בעל התניא, ומחבר ספר **הצאצאים**, ירושלים תש״ם. נשא בתשי״ז את חסא יוכבד בת הרב יהודה זונדל הגר מגזע היחס, ה׳ ילדים; ה. ר׳ לוי יצחק. נולד ו׳ חשון תרצ״ד. למד בישיבות חיי עולם, סלבודקה, ותורת אמת בה מכהן כר״מ. ראש מדור ההלכה במכון המדעי טכנולוגי לבעיות הלכה, ומחבר ספרי הלכה כגון: **חימום מים בשבת**, ירושלים תשל״ד, 146 עמ׳; **בעית הכהנים בבתי חולים**, תשל״ו, 91 עמ׳, ועוד. נשא את יפה בת ר׳ אברהם משה קירשנבוים נכדת החיד״א, ז׳ ילדים. תשובות אליו: מנחת יצחק, ח״ז, טו בתשל״ז, ועוד; ו. סלאווה רבקה. נפטרה בת י״ז ביום ה׳ ניסן תרח״ץ; ז. אסתר לאה. נולדה שושן פורים תרפ״ג. נישאה לרבי אברהם מנחם דנציגר האדמו״ר מאלכסנדר, ז׳ ילדים; ח. מרים זו׳ הרב שמחה ב״ר שלמה ראם בפ״ת נכד היהודי הקדוש, ו׳ ילדים; ט. שרה מלכה נחמה זו׳ הרב יצחק רודרמן בפ״ת, ה׳ ילדים.

ספר הצאצאים, 242 (תמונת רצ״ה) - 246, 279-302 (עם סדר היחוס), 389-396, 428-430, 456-457 (בפירוט רב של כל הילדים).

ר׳ טוביה יחיאל מיכל (השני) ב״ר אברהם זרח אריה יהודה ליב (הראשון) **הלפרין**

מסווירז וברזאן (תקט״ו — תקע״ט)

בנו של ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב הראשון אב״ד ברזאן. חתנו של ר׳ שלמה יצחק הלפרין אב״ד טרנופול ובאר. רבה של סווירז (ולא סקיוויסק, וי״א גם של בלז), ואח״כ מילא את מקום אביו בברזאן. נפטר ביום כ׳ שבט תקע״ט. בניו: א. ר׳ נפתלי הירץ שמילא את מקומו בברזאן; ב. ר׳ ישראל נחמן אב״ד זווינוגראדקא ברוסיה, חתן הרבי מקלאבורט, חתנו של רבי פנחס מקוריץ. ילדיו: ר׳ מרדכי שמילא שם את מקומו, ר׳ שמואל ליבש, זו׳ ר׳ יעקב שמשון בזוינוגרודקי. י״א שגם ר׳ יעקב אב״ד סקאלא היה בנו של רטי״מ.

לתולדות, 152, 156.

ר׳ טוביה יחיאל מיכל (השלישי) ב״ר אברהם זרח אריה יהודה ליב (השני) **הלפרין**

מסאסוב (תר״לי — תר״ף)

בנו של ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב השני מברזאן. נשא את מרים בת רבי שלמה מייער מסאסוב, נספתה בסוף אב תש״ב הי״ד. עבר לגור אצל חמיו, והיה מכובד על כל בני העיירה. גבוה ובעל קומה, ולכן נקרא ר׳ מיכל הארוך. פיקח וממולח, ואימרות הכנף שלו נישאו בפי כל. גם עורכי־דין פנו אליו לבקש עצתו. התפרנס בכבוד מזכיון שקיבל מהשלטונות האוסטרים להפצת שטרי הגרלה נושאי פרסים. נפטר צעיר בלבוב, בצום גדליה תר״ף. ילדיו: א. ר׳ צבי הירש האדמו״ר מסאסוב בניו־יורק; ב. שרה שלאמצי זו׳ השניה של ר׳ ישכר דוב בריש הלפרין מבייטש; ג. זו׳ ר׳ מנחם מנדל רובין ב״ר צבי יוסף אב״ד יאסלו.

תמימי דרך, 31, 36-37.

ר׳ טוביה יחיאל מיכל (הראשון) ב״ר ישראל **הלפרין**

מסווירז בלז וברזאן (ת״לי — ת״ק)

בנו של ר׳ ישראל אב״ד סווירז. מילא שם את מקומו, ובתע״א הסכים על ספר מכתב אלי׳ עמ״ס אבות, המבורג תע״ה. עבר לרבנות בלז, ובשנת תע״ז הופנתה אליו שאלה מנריוב. הוצעה לו רבנות לבוב, וכיון שסירב לקבלה לרוב עניוותו, בחר למשרה זו את ר׳ ליב אב״ד יריטשוב שנמנה על תלמידיו. מקובל גדול בהצנע לכת, וכל לילה קם בחצות ללמוד קבלה בחדר מוצנע בקור גדול. נתקבל לרבנות ברזאן, בה נפטר ביום א׳ כ״א אדר ת״ק (לא נכון שכיהן בה נ״ב שנים מתמ״ח). הניח כתבים רבים. ד״ת ממנו שכתב אבי חמיו מובא באשל הגדולים, עט. נ״מ גלבר השתבש רבות בספר בז׳ז׳ני, 21.

ר׳ אברהם אבלי חמיו אבי אשתו מרים (או מאליא), היה אב״ד בלז (וי״א גם בוצץ, חוליוב ושוויניציאן שבליטא. יש שטעו וכתבו שנישאה לאביו ר׳ ישראל), בנו של ר׳ אלחנן אב״ד בוצץ וסטרי, וחתנו של רצ״ה מייזלש מבלז פו״מ בלבוב והמדינה ובועד ארבע הארצות, ב״ר שמשון זקנו של ר׳ שמשון מיזלש הורביץ אב״ד זולקווא.

ר׳ אלחנן אב״ד בוצץ וסטרי נקרא על שם זקנו רבי אלחנן מבעלי התוספות. אביו ר׳ זאב וולף אב״ד אליק, ב״ר זאב וולף ר״מ בלובלין בזמן קרובו המהר״ם, חתן המהרש״ל. יש מוסרים על רז״ו שהיה אב״ד פוזנא, וכשחמיו של התוי״ט רצה להעבירו מהכהונה לטובת חתנו, אירע מעשה פלא. אחיו של ר׳ אלחנן היה ר׳ אברהם הפרנס חתן הט״ז, נפטר כ׳ אדר תנ״ט. בניו: ר׳ משה פרנס בוילנא; ר׳ דוד פרנס בדובנא, אביהם של: א. ר׳ משה, פרנס דמחוז ווהלין בדובנא; ב. ר׳ אביגדור שנטמן בא״י, חתן ר׳ אברהם אבלי אב״ד זולקווא גיסו של התבו״ש, ב״ר מרדכי ר׳ ליבוש׳ס מזולקווא.

אחות ר׳ אלחנן נישאה לר׳ אהרן אב״ד זלוטשוב שרוה״ק שרתה עליו, וחיבר ספר על כל סדר קדשים. ר׳ אלחנן נשא את בתו של ר׳ יצחק זולקוור, וילדיו: א. ר׳ אברהם אבלי הנזכר; ב. ר׳ שלמה חריף אב״ד סלוצק ולבוב, אבי ר׳ אברהם אבלי אב״ד ור״מ בקלויז בריסק, אבי ר׳ שלמה שנשא את דרעזיל אחות אמו של ר׳ שלמה יצחק הלפרין אב״ד טרנופול ובאר; ג. זו׳ ר׳ צבי הירש מפינסק מח״ס נתיבות יושר, שביל הישר ונתיב הישר.

ר׳ יצחק זולקוור השר היה בנו של ר׳ יהודה ליב מוינא (ולא ר׳ יעקב, ולא ר׳ שכנא אב״ד ווין נכד רבי שכנא) אשר נפטר שם ביום ו׳ כ״ד אלול שפ״א, בנו של המקובל רבי יעקב תמרלש. נתעשר מהחזקת ההכנסות של זולקווא, זלוטשוב, זבורוב ופומורן, וכן היתה לו חנות סחורות. אשתו ניהלה את עסקיו עם שותף, והוא הגה בתורה יומם ולילה. ביתו בזולקווא נודע לתהילה, וסביבו לא הציב ספסלים כדי שלא ידברו שם דברי שטות. השר יוהן סוביצקי היה מאוכלי שולחנו, ופעם גילה לו אליהו עליו שמעותד להיות מלך, ונתקיימו דבריו כעבור ג׳ שנים. ילדי ר׳ יצחק: א. זו׳ ר׳ אלחנן הנזכר; ב. זו׳ ר׳ מרדכי גינצבורג אב״ד בריסק; ג. זו׳ ר׳ יקותיאל זלמן הלוי אב״ד דרוהוביטש; ד. זו׳ ר׳ צבי הירש אב״ד מזריטש, אבי ר׳ מרדכי אב״ד ליסא ור׳ אברהם אביש אב״ד פפד״מ; ה. זו׳ ר׳ אברהם אבלי אב״ד זולקווא. אולי בתו היא אם רצ״ה מיזלוביץ, על שם דודו רצ״ה ממזריטש, אבי המאיר נתיבים; ו. ר׳ שמואל זנויל מזולקווא חתן הסמיכת חכמים; ז. ר׳ מרדכי גומפרט (גומפריך) בזולקווא; ח. ר׳ (יעקב) אברהם אביש (ולא רבישו) פרנס ד״א בבראד, חתן ר׳ יעקב שור אב״ד בראד ובריסק, ב״ר זלמן חתן השר ליום אחד. בנו ר׳ ליפמן גיסו של הרב אברהם כהנא מדובנא, הוא אביהם של ר׳ שכנא, וזלאטי אם ר׳ אברהם רב בטרנופול ור׳ נפתלי הירץ אב״ד מיקוליניץ.

ר׳ יעקב תמרלש מלובלין ר״מ בקרמניץ ואב״ד וינא, נכדו של המהר״ם מרוטנבורג. נודע על שם ספרו הקבלי עה״ת ספרא דצניעותא דיעקב. ארבעים שנה ישב בתענית. נפטר בוינא ביום א׳ ו׳ ניסן תכ״ו. היה חתנו של ר׳ אברהם חיים מאפטא אב״ד ניקלשבורג ווינא שנפטר ביום כ׳ אלול שפ״ג (וי״א של ר׳ מרדכי גומפרכט אב״ד וינא), ובנו של ר׳ אליעזר ליפמן מוירמייזא, ב״ר מאיר אשכנזי מדנהויזין שבאשכנז, ועיין בספרנו, ח״א, 679.

ילדי ר׳ טוביה יחיאל מיכל הראשון: א. ר׳ אלחנן אב״ד זלוטשוב, פמורן ושריגרד; ב. ר׳ יעקב אב״ד זוואניץ; ג. ר׳ זאב וולף אב״ד סוכוסטוב; ד. ר׳ חנניה יוסף אב״ד ברזאן וגליל פודוליה; ה. ר׳ מרדכי אב״ד סווירז; ו. שרה זו׳ ר׳ יואל משה לנדא אב״ד זוולין שבמחוז ראדום בפולין (ולא זוולוב בגליציה), ב״ר נפתלי הירץ רוכל מבראד. היה בקי בד״ח שו״ע בע״פ ממש. נפטר ביום כ״ח כסלו תקל״ב. נזכר בהקדמת שו״ת בית יעקב לנכדו; ז. חנה זו׳ ר׳ ישראל אב״ד קולומיאה; ח. בילא זו׳ ר׳ שמואל רוהטינר ב״ר צבי אב״ד ברזאן; ט. רחל זו׳ ר׳ אריה ליב בן הפנ״י. י״א שגם ר׳ אברהם שלמה אב״ד רוהאטין, ואין זה נכון.

ר׳ יהודה ליב ראה לפי: **הלפרין, ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב**

ר׳ יהודה ליבוש ב״ר אברהם שבח הלפרין

מסוקוליבקה, פמורן וחרסקוב (תקע״ד—תרכ״א)

נולד בברודי בשנת תקע״ד לאביו ר׳ אברהם שבח. חתם ליבש או ליבישו, ובנו כתב גם: ליבוש. בהיותו בתקפ״ז בגיל י״ג נטלו אביו ללמוד לפני החוות דעת. כל ימיו שקדן בתורה, למרות חולשת גופו. נשא את חנה אסתר בת רבי יהושע השל אפרתי מחוליוב. בהשפעת חמיו נסע ללמוד תורה וחסידות אצל הבני יששכר, שכתב עליו בהסמכתו: יודע אנכי בבירור שיודע לכוין הלכה לאמיתה של תורה. רב בסוקוליבקה פמורן, ומתרי״ד בחורוסטקוב בה נפטר ביום ג׳ אייר תרכ״א. העמיד תלמידים רבים, ובניהם: המהרש״ם, ר׳ צבי ראב״ד פמורן, ר׳ נחום בורשטין, ור׳ מנחם נחום (ט).

שו״ת **קול יהודה**, למברג תרנ״ה, ד, לד ד׳, מג (צ״ל מו) סי׳. בגלל חוסר כסף לא נדפס יותר מרובי כתביו שנותרו, כגון חידושים עמ״ס ברכות ופסחים וסוגית רבי חנינא סגן הכהנים, הלכות פסח, מליחה, גיטין, טריפות הריאה, שבירת עצמות ועוד. בנו ר׳ יעקב יעקבקא ממלא מקומו בסוקוליבקה הביא את הספר לדפוס, בסיוע אחותו שבע ואחיו ר׳ יהושע השל. בראש הספר הקדמתו המליצית בה מביע תקוה להדפיס את יתר חידושי אביו, ובסופו קונ׳ ויאמר יעקב מחידושיו שלו. הסכמת תלמידו המהרש״ם עם ד״ת (בהיותי צעיר לימים בימי בחרותי, גם אנכי הייתי שואב ממי בארו, מים חיים נוזלים מן לבנון מפיו ומפי כתביו, והיה חריף ועמקן ויר״ש גדול).

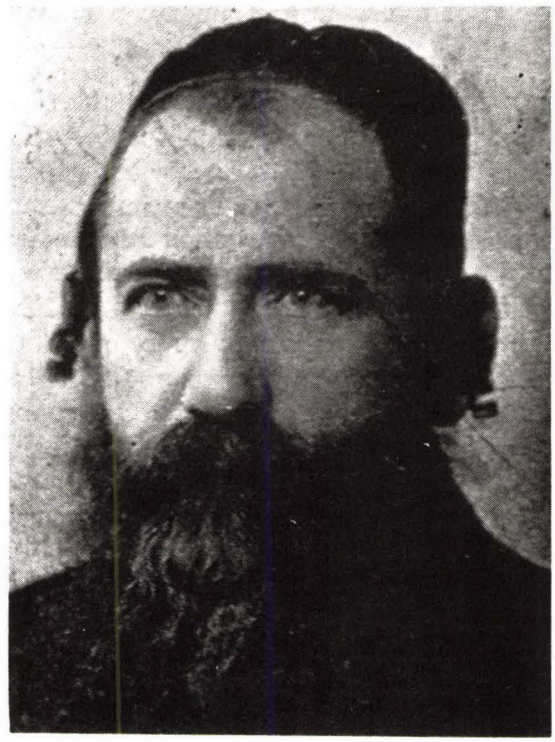
תשובה לר׳ עזריאל בבוקרשט (כג). לבן אחותו ר׳ שלמה ז״ל בפמורן (כז, כח). בסימני התשובות חלו שינויים בשעת ההדפסה, ויש להשוות עם המפתח ״עת לכל חפץ״ שבהתחלה.

תשובות אליו: בית שלמה, או״ח, לד בתרכ״ד (צ״ל תרי״ד); שו״ת הד״ר, ח״ב, כט, אות שמ״ה; ש״ב השו״מ, תנינא, ח״ג, קכ, תליתאה, ח״א, צו, חמישאה, סו בתר״ט.

אהל שמעון, נה.

ר׳ יואל ב״ר אברהם זרח אריה יהודה ליב **הלפרין**
מזילין (תרמ״ז — תשי״ד)

נולד בברזאן בשנת תרמ״ז לאביו רבי אברהם זרח אריה יהודה ליב השלישי. נשא בתרס״ה את רחל תחי׳ בת רבי אליהו הורביץ מזילין בנו של הצדיק הפלאי, נשיאת הסתדרות נשי הרבנים הפליטים בארה״ב. אחרי מלה״ע הראשונה התישב ברישא, ובתר״ץ היגר לארה״ב. אדמו״ר בניו־יורק, ועסקן ועד ההצלה. נפטר בהושענא רבה תשי״ד.
ילדיו נספו בשואה הי״ד עם ילדיהם: א. ר׳ חנניה יוסף, רב בזבנא אחרי שנשא את גיטל בת האב״ד ר׳ ישראל אונגר; ב. טויבא זו׳ ר׳ מאיר זיכלינסקי

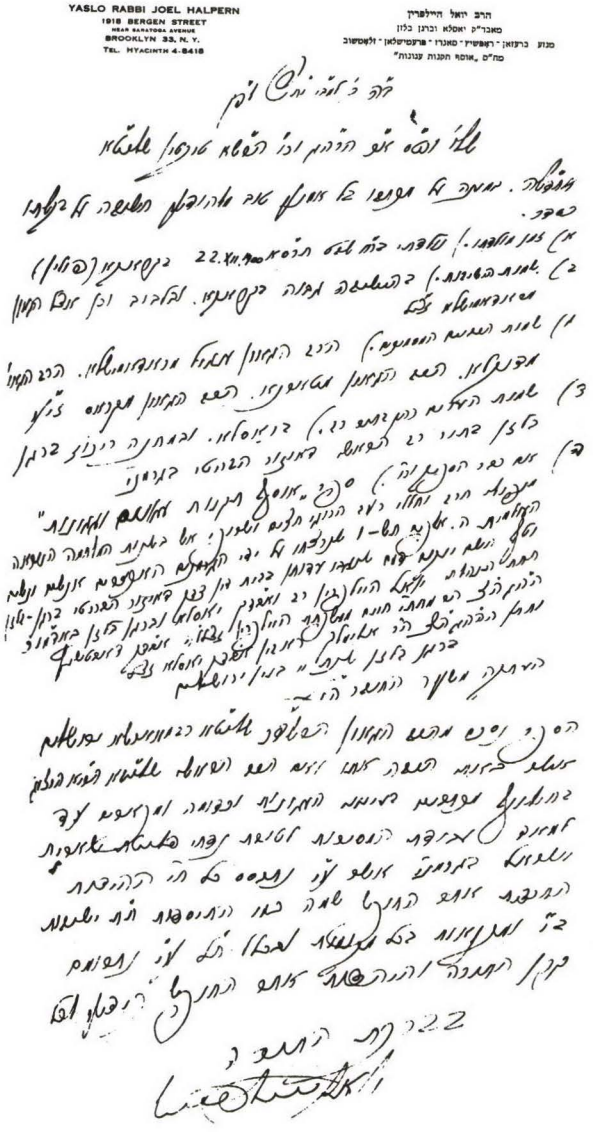
הרב יואל הלפרין מברזאן

מסטריקוב־לודז. שרדו ונישאו בשנית: ג. שלאמצע זו׳ ר׳ יצחק קלנג; ד. יוכבד זו׳ ר׳ משה אנגלנדר. גרים בניו־יורק עם ילדיהם (לא נותקה).
תולדות אנשי שם, 31.

ר׳ יואל ב״ר מתתיהו חיים **הלפרין**
מיאסלו (נו׳ תרס״ד)

נולד בקראקא בר״ח שבט תרס״א (צ״ל תרס״ד), לאביו ר׳ מתתיהו חיים אב״ד דובשיץ. למד שם ובלבוב, ואצל מהר״ש ענגיל. נסמך ממנו, ומרבני דוקלא, טורנא וקראס. נשא את דינה׳צי בת ר׳

אלימלך רובין אב״ד יאסלו, ובשואה נספו ילדיו: שרה, חנה וחיים הי״ד. סייע לחמיו ברבנות יאסלו, ופעל בשדה החינוך ביסוד ישיבה ובית יעקב. נמלט יחידי מהתופת הנאצית, ושתה את כוס היגונים. נאסר ע״י הרוסים כשגנב את הגבול, וכששוחרר טרח רבות למען הפליטים בבוכרה. מתש״ה רב מחנה ברגן בלזן וכל מחנות האיזור הבריטי. שקד שם על שיקום חיי הדת והקמת מוסדות חינוך. טיפל בגרמניה רבות באיחוד משפחות, ובהתרת עגונות יחד עם רש״ד כהנא. מל יותר מ-1500 ילדים, והשיא 1760 זוגות. בתש״ח היגר לארה״ב, ונעשה רב בברונזוויל. דרשן מופלג ואהוד בציבור.

YASLO RABBI JOEL HALPERN
1918 BERGEN STREET
NEAR SARATOGA AVENUE
BROOKLYN 33, N. Y.
TEL. HYACINTH 4-8418

הרב יואל הילפרין
מאב״ד יאסלו וברגן בלזן
מנוי ברבנות - ראפשיץ - מאנרו - פרעסישאן - לאפשוב
מח״ס „אוסף תקנות עגונות"

מכתב הרב יואל הלפרין מיאסלו, ברגן בלזן וניו יורק מיום כ׳ לספירה תש״י אל רש״א טיקטין למילוי בקשתו להמציא לו פרטים ביוגרפיים (מארכיון גנזים)

נשא בשנית נכדת צדיקים. חיבורו **אוסף תקנות עגונות** אינו מצוי.

תשובה אליו: חזון נחום, קיז בתרצ״ו.

תולדות אנשי שם, 32; תולדות יהודי יאסלו, 32-32 (עם תמונת זו׳ הראשונה ותינוקה).

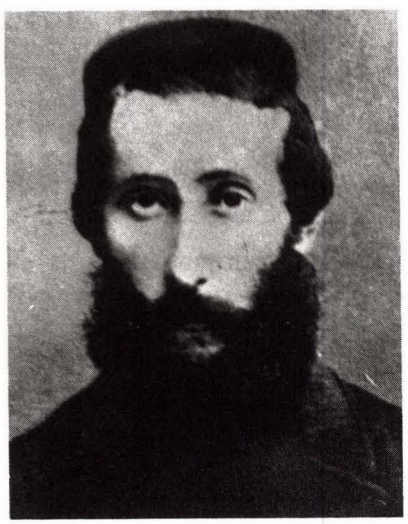
תמונת ר׳ יואל עם ר״א בן אחיו. להלן 633

ר׳ יוסף ראה גם לפי: **הלפרין, ר׳ חנניה יוסף**

ר׳ יוסף ב״ר שמואל **הלפרין**

מטיסמניץ (תרי״ב — תרנ״ד)

נולד בבורשטשוב בשנת תרי״ב לערך לאביו ר׳ שמואל, בן אחיו של ר׳ יעקב יוסף מברדיטשוב מחותנו של ר״י מרוזין, בני ר׳ משה אב״ד ברדיטשוב שר״י מרוזין העיד עליו שהוא דור י״ג לרבנו אלחנן בעל התוספות (הקדמת חסדי אבות מפרימישלן), נכד בעל סדר הדורות, נכד המהרש״ל. מסורת במשפחה לרשום במצבות: מגזע מהרש״ל. מצד האמא הגיע היחוס לר׳ מאיר בן או חתן הש״ך, ועיין בספרנו, ח״א, 30.

הרב יוסף הלפרין

נתיתם בילדותו מאביו, והתחנך בבית דודו בעל ״בית שלמה״ בסקאלא. הסתופף בנעוריו בצל רא״י מסדיגורה שהציע לו את בת רבי יואל דינין מחשובי חסידי חב״ד, בעל תפילה בליובאוויטש שנים רבות, ובסוף ימיו נסע לסדיגורה. אחרי פטירת אמו אידל אירס בבית רא״י את כלתו ששמה כשמה. החתונה התקיימה בניסן תרל״ג בחמלניק ישן. קרובו הברון השתדלן דוד גינצבורג מפטרבורג סידר לו פרנסה, כמפקח על הריחיים בבית שהיה לו בכפר חשצ׳באטה הסמוך למזבוז׳. נודע כת״ח יר״ש, שקדן בלימודים, ובעל לשון מליצית. כשנגזר בתר״ן גירוש על נתיני חוץ, נסע לפטרבורג להשתדל שיוכל להישאר. הצטייד בפספורט ע״ש קובלר, ומאז שרדה תמונתו. כעבור שנתיים נודע לו שועדה משפטית בפטרבורג דנה אותו לגירוש לסיביר, וע״כ גנב באישון לילה את הגבול עם משפחתו, ובא לצורטקוב אל רבי דוד משה. נמנה על מקורבי הרבי שקרא לו: יוסלה שלי. בעצת רבו שהרגיעו שלא יחשוש לחינוך ילדיו, נסע לכהן כרב באחוזת דודתו הברונית גוטמן ליד פריז. כמה ימים אחרי בואו לשם נתקף במחלה קשה, ושב לגליציה. גר בטיסמניץ, וחי בעוני וביסורים. כשהחריפה מחלתו נפגע בדלקת קרום המוח, ונסע לדרוש ברופאים בוינא. בדרך בטרופוי שבצ׳כיה נפטר בגיל מ״ב, ביום י״ט תמוז תרנ״ד, ובקושי נמצא מנין יהודים לטפל בקבורתו. בתש״ח הובא ארונו לקבורה בזכרון מאיר, והחזון איש ביקש להיכנס לחדר הטהרה. ביוצאו אמר שאם עדיין הגופה שלימה, סימן שהיה צדיק. זו׳ נפטרה באמשטרדם ביום ח׳ שבט תרפ״ז, והועלתה אף היא לקבורה לידו.

נולדו להם ד׳ בנים וג׳ בנות, וביניהם: א. ר׳ שמואל פסח רב בקהילות שונות; ב. ר׳ יואל. נפטר כ״ה ניסן תרצ״ד, ונטמן בדלטין; ג. אסתר, נפטרה בפריז ער״ח ניסן תרנ״ה; ד. העני לאה, נפטרה שם ט׳ אדר תרנ״ט; ה. חנה מינקע הצעירה, נפטרה בברלין ב׳ תשרי תרפ״ה; ו. ר׳ חיים יעקב, מייסד שכונת זכרון מאיר בבני־ברק.

ר׳ יוסף ישראל ב״ר יעקב ליבש **הלפרין**

בנו של ר׳ יעקב ליבש ב״ר יחיאל מיכל צבי הירש ראב״ד אודיסה מזו׳ הראשונה. דומ״ץ וראב״ד אודיסה על מקום זקנו. נשא את חנה בת ר׳ אברהם דוב רדינובסקי מסמילא, נכדת התולדות יעקב יוסף. ילדיו: א. רחל זו׳ ר׳ יהודה ליב הכהן צרנובילסקי ממאטסוב פלך קיוב, ב״ר יעקב יוסף שבידו היה כתב יחוס לעלי הכהן, חתן הגביר ר׳ מרדכי מקוניב, גיסו של הנגיד ר׳ יונה זייצוב מקייב; ב. ר׳ שלום יהודה. נשא את רבקה רחל בת הנגיד ר׳ שמעון ב״ר יצחק מולצדקסקי בחרסון; ג. חיה הינדה זו׳ הנגיד ר׳ יעקב ב״ר מרדכי גילשטיין בזיטומיר; ד. ר׳ שלמה יצחקי. נשא את גיטל בת הנגיד ר׳ שמואל טרטישוק בטולטשין; ה. ר׳ זאב וולף. נשא את פיגא בת ר׳ ישכר בטלרמן בקסנטין ישן; ו. מרים ציפה זו׳ ר׳ יהושע פלק ב״ר דובר פילשטיין דומ״ץ אודיסה, וילדיהם שמחה ויעקב אריה. כשנתאלמנה נישאה לר׳ אהרן ב״ר יעקב גולדנשטיין מבלטא. בתרנ״ט היו בחורים: ז. ר׳ ישעיה; ח. ר׳ יחיאל מיכל צבי שנעשה ראב״ד החסידים בטבריה, ובנו ר׳ אהרן יוסף מארגנטינה בירושלים; ט. ר׳ ניסן.

שלמי אמוני ישראל, ב, 67-69.

בס׳ אג. הרב י. ל. צירלסון בתפקיד יו״ר ועדת הרבנים מטעם הפיניספריון לעניני
ציונים, שנת שטרבורג 1910
(ברשותה האדיבה של הנהלת הספריה ע״ש הרמב״ם, תל-אביב)
בימין לשכאל, יושבים: יצחק שנ׳אורסון, זאב טיומקין, הרב יעקב מזא״ה, הבארון
דוד ג׳נצבורג, הרב י. ל. צירלסון, הרב יצחק פיק, ליאון ספיר, קלמן פרנקל, הרב
שפריה לייב בדלא, הרב חיים־יעקב לנדא; עומדים: עוה״ד ה. ב. סליוזברג, קצרן,
אליעזר ברושטין (בורשטין ז׳), הרב חיים־לייב אוסקין, הרב ש. פולינקובסקי,
עוה״ד כ. מאזור, הרב יוסף־ישראל האלפרין, שמש, הרב ברוך־מנחם מארכוב,
קצרן, הרב משה־נחום ירושלינסקי (קיאלץ), הרב משה מאדיובסקי, הרב אליעזר חריף.

הרב יוסף ישראל הלפרין מאודיסה באסיפת רבנים בפטרבורג בשנת תר״ע

ר׳ יחיאל דוד, ר׳ **יחיאל מיכל** מפמורן ובורשטשוב, ראה לפי: **הלפרין, ר׳ דוד יחיאל מיכל**

ר׳ יחיאל מיכל ראה גם לפי: **הלפרין, ר׳ טוביה יחיאל מיכל**

ר׳ יחיאל מיכל ב״ר נפתלי הירץ **הלפרין**

בנו של ר׳ נפתלי הירץ מברזאן. חתנו של הגביר ר׳ צבי ר׳ ישעיה מהליטש, נכדו של רבי יצחק מרדיוֹיל. כל יום חמישי שחט בהמה, וחילק את בשרה ועורה לעניים. ילדיו: א. ר׳ חנניה יוסף. נשא את שרה מלכה בתו של ר׳ יהודה ליבוש אורנשטין אב״ד בלשביץ, פודהייץ, חורוסטקוב, פולטושאן, וראב״ד החסידים בירושלים. חמיו בא פעמיים מא״י להליטש להביאו ארצה. באניה שידך רח״י את בנו עם בתו של הרב רבינוביץ נכד היהודי הקדוש מפשיסחא, שכן בגלל ניתוקם חשבו שאם לא עכשו, היכן ישיגו עוד להשיאם. היה רגיל בתיקון חצות, ומעולם לא עבר עליו חצות הלילה בשינה. נמנה על חסידי רוזין, והתפלל בביהכ״נ תפארת ישראל. זכה לנסוע אל רבי ישראל מרוזין, ר״מ מפרימישלן ור״ש מבלז. בניו: א. ר׳ צבי הירש מעסקני הציבור בירושלים; ב. ר׳ נפתלי הירץ בדלטין; ג. פיגא זו׳ ר׳ ארון אריה רדליך ב״ר אברהם חיים ממיקולייב חתן ר״מ מפרימישלן; ד. אסתר זו׳ רבי בנימין פרנקל, אף הוא חתן חתנו של ר״מ מפרימישלן. שתיהן גרו בפרימישלן.

ר׳ יחיאל מיכל צבי הירש ב״ר חנניה יוסף **הלפרין**
מאודיסה (תק״ן׳ — תר״ל׳)

בנו של ר׳ חנניה יוסף השני אב״ד קרייז ברזאן. יחוסו הגיע לר׳ ברוך בענטשער מח״ס מצות השם. אב״ד אודיסה שנים רבות. ברשותו היו ספרים שחיברו אבותיו, ואת כתב יחוס המשפחה העמיד לרשות המעונינים. בתרכ״ה כתב דברים חמים על מעלת סידור ספרי יוחסין, בהסכמתו להדפסת מג״י של בלינסון, שלומי אמוני ישראל, ג, 178. הוציא לאור על חשבונו ועם הקדמתו, ספר **ראשון לציון** על שבע מסכתות מבעל אור החיים. נדפס רק על ברכות באדעסא, דפוס ר׳ משה אליעזר בעלינסאן, תרכ״ז, כו ד׳.

נשא את שרה טאבא מאוסטרהא, ונולד לו ממנה בנו: א. ר׳ יעקב ליבש. נשא את חנה הינדא בת ר׳ ישראל שרוגרודסקי מברדיטשוב, נכדת ר׳ אברהם דוב אוירבך אב״ד חמלניק ופולנאה מגזע רש״י, חתן התולדות יעקב יוסף. ממנה נולדו לו: 1. ר׳ יוסף

ישראל דומ״ץ אודיסה; 2. ר׳ חיים שלום בברידטשוב, אביהם של ר׳ יצחק משם חתן הנגיד ר׳ גצל רכטמן מבלטא, ושל חיה פריידא זו׳ ר׳ יחיאל הרשמן בברדיטשוב. בזיוו״ש נשא את רבקה בת הגביר ר׳ ברוך זילברשטיין מברדיטשוב, ונולד לו ממנה: 3. ר׳ לוי יצחק. אחרי שרה טאבא נשא את לאה בת ר׳ ראובן הרטנשטיין אב״ד זיטומיר אודיסה וקסנטין ישן, ב״ר יוסף אב״ד קסנטין ישן (וזו׳ רבקה רחל בת ר׳ שמואל שמלקא מקסנטין ישן), ב״ר משה חריף המפורסם בליטא נכד התוי״ט. ממנה נולדו לו: ב. ר׳ שלמה יצחקי, חתן הנגיד ר׳ פנחס, בהגביר ר׳ יעקב מלכה׳ס, חתן ר׳ נפתלי הירץ אב״ד פמורן; ג. גיטל זו׳ ר׳ אלחנן, בהנגיד ר׳ יעקב אוגמן באודיסה; ד. חנה זו׳ ר׳ מנחם הורנשטיין, בהנגיד ר׳ חיים נכד ר׳ יוסקי ממזבוז, נכד ר׳ זכריה מנדל בעל באר היטב.

ר׳ יעקב ב״ר טוביה יחיאל מיכל **הלפרין**
מפמורן וזוואניץ (תנ״ח — תצ״ח)

נולד בשנת תנ״ח לאביו ר׳ טוביה יחיאל מיכל הראשון אב״ד סווירז וברזאן. רבה של פמורן, ואח״כ בזוואניץ שבמחוז קמניץ בפודוליה, וחכם הספרדים מחאטין עד בנדר. יגע וכתב חידושים גם בסדרים קדשים וטהרות, ונקרא חריף. הבעש״ט עשה שאלת חלום, והראו לו עליו שנשמתו היא של הרב אלפסי, וכיון שלא חיבר על קדשים וטהרות, בא עתה בגלגול לתקן זאת. זמן קצר לפני פטירתו ביום כ״ט ניסן תצ״ח, קיבל כתבי רבנות מברלין ומקונסטנטינופול.

ר׳ זאב וולף הכהן חמיו, היה אב״ד לומזא בילדותו ואח״כ בבריסק. נשא את רחל בת הרב אבא מארי. אחיו היה ר׳ משה מנחם מנדל (בוכנר) אב״ד דרוהוביטש בלז וסלוצק. שניהם בני הנגיד ר׳ אריה ליב, ב״ר משה כ״ץ אב״ד ויסוקי הסמוכה לבריסק ואח״כ אב״ד ור״מ בלוצק, מחבר שו״ת וחידושי מהר״ם ותשובתו בשו״ת גאוני בתראי, לו, חתן ר׳ יהודה ק״ב ב״ר מאיר ב״ר שאול וואהל. ילדיו: א. ר׳ מרדכי צבי הירש אב״ד ווסלויץ, חתן הפרנס ר׳ משה דובריששש מחעלם, גיסו של ר׳ איציק אב״ד בראד. ילדיו: 1. ר׳ זאב וולף אב״ד מאדלי באזיש, חתן ר׳ מרדכי מזברז׳, בנו של בעל לקט יוסף; 2-3. בנים מופלגי תורה בקראשנין; 4. כונה בלעווערטוב זו׳ רא״ל מפוליאה אב״ד דובענקי, ב״ר צבי הירש אב״ד הלברשטט; ב. מראדיל זו׳ ר׳ יעקב מפמורן וזוואניץ (ולא פראדיל, פרידל); ג. דרעזיל זו׳ ר׳ שלמה ב״ר אברהם אבלי אב״ד קלויז בריסק, ב״ר שלמה חריף אב״ד סלוצק ולבוב.

ר׳ אבא מארי בנם של ר׳ יעקב אב״ד וינא, וזו׳ מראדיל ששמה נפוץ בין צאצאיה. כשאביו חלה את חוליו האחרון, נזדמנו לוינא הרבי ר׳ השל ור׳ שפטל בעל ווי העמודים, וביקש מהם שישגיחו על בנו היניק. כך נתגדל בבית הרבי ר׳ השל, עד שהיה בקי בש״ס טורים ואשר״י בע״פ. כשגדול אחר סידר ספר שו״ת שלו לדפוס בוינא, ביקש מרבי השל שישלח לו תלמיד חריף לפלפל בדבריו ולהכינם לדפוס, ושלח לו את ר׳ אבא מארי. בשהותו שם פרצה שריפה שכילתה את ספרי הסמ״ע בהם היו הגהות רבו על כל דף. רבי השל התאבל על כך מאד, והתנחם בזאת שתלמידו ישוב ויוכל לשחזר הכל מזכרונו, וכן היה. אח״כ הסמיכו להוראה עם רבי שפטל בכבוד רב, והתעודה היתה בטרנופול אצל נכדו ר׳ נחום ב״ר ישראל איסר אב״ד בריסק ופינסק. נמנה על מגורשי וינא, עם בן דודו ר׳ נפתלי הירץ אב״ד לבוב. כיהן כרב בכמה קהילות בליטא ובנובהרדוק. נשא את בתו של ר׳ שלמה אב״ד זמושץ. משנפטרה נשא את בת ר׳ ישראל איסר אב״ד לובלין, בנו של בעל מהדו״ב חתן המהרש״א ונכד הרמ״א. ילדיו: א. ר׳ שלמה אב״ד קוברין. ילדיו: 1. ר׳ ליב חתן ר׳ נחמן כ״ץ אב״ד באר, ב״ר שמחה רפפורט; 2. זו׳ ר׳ חיים שמחה בזולקווא, ב״ר נחמן הנזכר אב״ד באר; ב. ר׳ שמשון מזולקווא, פרנס בגליל לבוב ואב״ד פלוצק; ג. ר׳ אליהו אב״ד צורטקוב, נפטר בצעירותו; ד. ר׳ ישראל איסר אב״ד בריסק ופינסק שבניו וחתניו רבנים מפורסמים; ה. כלת ר׳ איציק ר׳ אליהו ראליש (או יאלוש) אב״ד ליסא. בניהם יעקב, איציק ושלמה, אימצו את שם העיר כשם משפחתם, וגרו בברעסלא; ו. זו׳ ר׳ צבי אב״ד בראד; ז. רחל הנזכרת, זו׳ הראשונה של רז״ו כ״ץ מלומזא; ח. זו׳ ר׳ זאב, אחיו של ר׳ איציק לנדש, ואביו של ר׳ בריש חתן ר׳ ליפמן מבראד.

לר׳ יעקב נולדו: א. ר׳ זאב וולף שמילא את מקומו בזוואניץ; ב. ר׳ שלמה יצחק אב״ד טרנופול ובאר; ג. ר׳ ישראל חתן הנגיד היחסן מנהיג מדינה ר׳ דניאל בנארול, אחיו של ר׳ סנדר אב״ד זמברוב.

הניח חיבורים רבים, ובהם: **בית יעקב**, חיבור גדול הכולל שו״ת, חידושי סדר קדשים בו עסק עם תלמידיו: הלכות קרבן פסח, בנין מזבח ועבודת יו״כ, ופלפולים בסוגיות הש״ס, רמב״ם ופוסקים. הועתק מכתב ידו וסודר ע״י בנו רש״י לפני תקמ״ד, בתוספת הרבה שו״ת וחידושים משלו. נעתק שנית בצורה נאה אך בשיבושים בסטרי בשנת ת״ר, ע״י רנ״ה הלפרין נכד אחי המחבר. בספריו קורא למהרש״ל וללבוש זקני, ומוח״ז לרמ״א ולר׳ יעקב טמרלש. הוא מזכיר את ספריו הנוספים: על יו״ד,

על חו"מ, קונ' התערובות, חידושי כתובות, על ספרי, עמ"ס תמיד, לחם הפנים, על ד' טורים, וספר כללים שחיבר בצעירותו. ספר תרי"ג מצוות ע"ד הרמב"ם חיבר במצות אביו, והכל אבד. רוב השואלים פנו אליו בתארים מופלגים. ביניהם: מח' רבני לבוב, מח' רצ"ה הורביץ אב"ד צורטקוב בתפ"ב, מח' הפנ"י, מחכמי בוצץ, למח' ר' אברהם טריויש אב"ד רוהטין בתפ"ח, לתלמידו ר' ליבש ר' נחמן מפודהייץ בתצ"ג בקבלה. ידי זרים שלטו בכתביו, ואחד מתלמידיו הדפיס ספר מחידושיו מלה במלה על שם עצמו. אצל נכדו ר' יחיאל מיכל צבי הירש ראב"ד אודיסה היו בכתובים ששת ספריו על תרי"ג מצוות, שו"ת בית יעקב וחידושי ש"ס, ובמיוחד על קדשים וטהרות. ד"ת ממנו נדפס בספר אמרי נועם פרשת שלח.

שלמי אמוני ישראל, ב, 32-37, 54, 59-62; לא נותקה, 150-151.

ר' יעקב ב"ר יוסף ראה לפי: **הלפרין, ר' חיים יעקב**

ר' יעקב ב"ר מרדכי הלפרין

מסקאלא (תק"ך* — תק"ץ*)

רבה של סקאלא על מקום אביו ר' מרדכי. יש מקדימים אותו כבנו של ר' חנינא יוסף הראשון מברזאן, ויש המאחרים כבנו של ר' טוביה יחיאל מיכל השני מברזאן. נשא את בת קרובו הנגיד ר' איציק, חתן ר' נתן נטע אב"ד אלעסק וראב"ד לבוב. בנו: ר' מרדכי אב"ד זורובנא.

ר' יעקב ב"ר מרדכי הלפרין

מטרמבובלה (ת"ף* — תק"ז*)

בנו של ר' מרדכי אב"ד סווירז. רבה של טרמבובלה, ובתקכ"ז' הסכים משם על ספרי ש"ב ר' אהרן הלפרין. בשנת תק"ל לערך עבר ללבוב, ועל כל הסכמותיו משם חתם: אב"ד דק"ק טרעבאוולע, ולע"ע ראב"ד ודרשן ומ"ץ לבוב. בהסכמתו מתקל"ב על פמ"ג יו"ד שנדפס אותה שנה בברלין, הוא קורא למחבר: עמיתי ורעי דבוק מאח. בהסכמות הבאות חתם עם רבני לבוב מיד אחרי האב"ד רמ"ז. הסכמתו האחרונה מתקמ"ח, על סידורו הקבלי של ר' אשר ב"ר שלמה זלמן מרגליות ממזבוז מחכמי הקלויז בברודי. חתימתו מופיעה בראש רבני לבוב, מיד אחרי רבי אברהם משה מפשוורסק. בתו מרים נישאה לר' אלחנן הלפרין אב"ד פרימישלאן.

אנשי שם, 110-111; מאיר וונדר, ספר טרמבובלה, 73-75.

ר' יעקבקא ב"ר יהודה ליביש הלפרין

מסוקוליבקה (ת"ר* — תרע"ה*)

בנו של ר' יהודה ליביש אב"ד סוקוליבקה, פמורן וחורוסטקוב. רבה של סוקוליבקה מתרכ"ג יובל שנים. נשא את טשארני בראנא בת רבי משולם פיבוש הלפרין מברזאן. נפטרה ביום ה' אייר תרס"א, יומיים אחרי השריפה בסוקוליבקה.

חמש מתשובותיו הדפיס בקונ' **ויאמר יעקב** בסוף שו"ת קול יהודה מאביו שהוציא לאור בשנת תרנ"ה. ספר תהלים עם פירוש **ברכת יעקב** בדרך פרד"ס, לבוב, ח. ראהאטין, תרנ"ט, ח, ס ד'. בראש הספר: הקדמה; כט אזהרות לפסח ולשבת; ליקוטי אגדה (מוזכרת שאלת ר' שלום באלקען מגלוגוב). בסופו תפילה לחולים ועל קברי צדיקים. באותה שנה הדפיס שם מודעה **זכרון לראשונים**, זה השולחן אשר לפני ה', לקט מתנ"ך, ש"ס וזוהר, לומר בשעת הסעודה.

בשריפת סוקוליבקה ניצל רק ספר **יעקב לחק**, פירוש על חק לישראל, לעמבערג, דפוס א. גולדמן, תרס"ג, מח ד'. ראב"ד קלוגר כותב בהסכמתו: מכירו אנכי לשעבר ועכשיו ביותר... וסלל לו דרך חדש לבנות יסודו על החק לישראל, וחורז מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים, ומחבר אותם יחד בדברים ערבים. בהקדמתו המליצית כדרכו כותב, שבנה את יסודותיו על חידושי המהרש"ק ושאר ספרים. הוא מקונן על שריפת ביתו וכל רכושו, ובמיוחד על ספריתו העשירה, כתבי היד של אביו על הש"ס והשו"ע שהיו מוכנים לדפוס, וספר שה יצחק מרבי יצחק ציון (לפני ק"ס שנים) שהיה מסודר לדפוס על ש"ס ותנ"ך, מדרשי פליאה ומוסר, עם הסכמות גדולי הדור.

ויקרא יעקב, פירושי מדרשים פליאים ע"ס הפרשיות, למברג, דפוס א. סלט, תרס"ח, סד ד'. נדפס בסיוע הרבנית רבקה בת רמ"מ, אחותו שבע ובעלה ר' ישראל זאמער, ותמיכות הברון בנימין רוטשילד מפריז. המסכימים: ראב"ד קלוגר; ר' ישראל רפפורט אב"ד צורטקוב (ועיינתי באיזה גרגרי אמרים... ומאוד הוטבו בעיני); ר' משולם ראטה אב"ד חורוסטקוב (הוא תלמיד חכם בתורה ובחסידות). בהקדמתו כותב שרשם מדי פעם את חידושיו, על יסוד דבריהם של ר' לוי יצחק מברדיטשוב, ר"ש מבלז, ר"ש קלוגר ורד"מ מצורטקוב, ומקוה להדפיס עוד מהחיבורים שעמו. מזכיר את ילדיו: א. ר' יהודה ליבש; ב. ר' אשר ישעיה; ג. רבקה; ד. בינה ברכה. לחתנו ר' ברוך מלבוב נולד רבי ישראל ליב הלפרין מסוקוליבקה. ברשימת המנויים שבסוף לא פורשו המקומות.

תשובות אליו: הרי בשמים, תנינא, רז בתרנ"ב; קול יהודה, ג

מאביו; שערי דעה, ח״ב, קצז. מכתבו מתרע״ב בתשובה כהלכה, עה.
אהלי שם, 425; אהל שמעון, נה.

ר׳ יעקב שלמה ב״ר דב בריש הלפרין
מדוניוב ופרימישלן (תקפ״ז — תרנ״ה)

נולד בשנת תקפ״ז לאביו ר׳ דוב בריש אב״ד פרימישלן. בהיותו בגיל חמש-שש נפטר זקנו ר׳ אלחנן אב״ד פרימישלן, ואח״כ אביו. רבה של דוניוב, ומתרי״ז בפרימישלן. נפטר ביום כ״ח טבת תרנ״ה. בנו ר׳ חנינה יוסף נפטר על פניו, ביום ה׳ אדר תרמ״ז. הניח חיבורים בהלכה ובדרוש, שמנו כעשרת אלפים גליונות. הם היו בידי נכדו ר׳ אפרים זלמן בן בנו ר׳ אלחנן דוב. כששאלהו הנכד מדוע אינו רוצה להדפיסם, ענה לו שמה שיש בו צורך לדורות מגלגלים משמים שיידפס. בשנת תרכ״ב כתב את שלשלת היוחסין של משפחת היילפרן, **יפה ענף**, ירושלים תשי״ט, 34 עמ׳. הובא לדפוס ע״י א.מ. הברמן עם הערותיו, לפי כתב יחוס שהועתק מכת״י המחבר ע״י בנו ר׳ מרדכי או חתנו ר׳ יצחק דגן. כתה״י היה בלבוב אצל מינדלי בומבך נכדת המחבר, ואצלה העתיקו המהדיר, חתן אחותה אלטה זו׳ ר׳ יצחק הברמן הי״ד. ר׳ אפרים זלמן הלפרין לו הוקדש הקונטרס, כותב לצאצאיו להחזיק במורשת אבותיהם גדולי ארץ.

תשובות אליו: בית יצחק, אה״ע, ח״א, כח, לג, נז בתרל״ה-תרמ״ד; דב״ח, ח״ב, חו״מ, יג, (לח); חסל״א, קמא, או״ח, יט, יו״ד, ז בתר״י; מנחת שי, ח״א, פו, קב; ש״ב השו״מ, קמא, ח״א, קה, קעב, קעג, רנ, תנינא, ח״ב, סז, ח״ג, פב, ח״ד, י, נ, תליתאה, ח״ב, כא, קסו, רביעאה, ח״ג, קטז בתרי״ב-תרי״ז, דברי שאול, הל׳ קריעה, סי׳ שס״ד, סעיף א, הל׳ אבלות, בסוף סי׳ שצ״ו. החליף גם שו״ת עם המהרש״ק.

ר׳ יצחק (איצק) הלפרין

בנו של מוהר״י או מהר״ם. רבה של קוזלוב.

תשובות אליו: שו״מ, תנינא, ח״ד, ה, קפח, רביעאה, ח״א, לג, ח״ג, ד, י בתרט״ז-תרי״ז.

ר׳ יצחק איזיק ב״ר ישראל חריף הלפרין

בנו של ר׳ ישראל חריף אב״ד זסלב ואוסטרהא. רבו של רצ״ה מזידיטשוב. רבה של סקול, ואח״כ בטרטקוב ממנה הסכים בתקמ״ו על ספר מים יחזקאל. בניו: א. ר׳ ישראל ממלא מקומו בסקול; ב. ר׳ דוד יעקב אב״ד בוליחוב.
לתולדות, 406.

ר׳ יצחק אליהו ב״ר יהושע הלפרין

רבה של זלוזיץ. בנו של ר׳ יהושע אב״ד צורטקוב, ב״ר משה אב״ד צורטקוב, חתנו של ר׳ איציקל אב״ד אה״ו (לתולדות, 302).

ר׳ יצחק אריה ליבוש ב״ר אלחנן הלפרין

נולד בלידז בשנת תש״ה לאביו ר׳ אלחנן מלונדון. למד שם בישיבה הרמה, בבעלזער שטיבל, ובכולל דברי שיר (וסרמן) ע״ש רש״י רבינוב. תלמיד רד״ב

הרב יצחק אריה ליבוש הלפרין מפ״ת

ויידנפלד בישיבת טשבין ומוסמך ממנו, וכן מרח״ה פדווא ומאביו. למד אצל האדמו״ר מקלויזנבורג בישיבת צאנז, ולפי הוראתו התישב בתשל״א בפתח־תקוה, ונעשה רב לחסידי צאנז וראש כולל צאנז. נשיא ישיבת וכולל אברכים מהר״ש ענגיל בירושלים. חבר ועד ההלכה של בית החולים קרית צאנז ע״ש לניאדו בנתניה. ההדיר בשנית את ספרי זקניו שפת אמת ואמרי יהודה, והוציא לאור את ח״ח שו״ת מהר״ש עם מפתחות פתחי מהר״ש. בתשכ״ג נשא את ליבא פראדל בת הרב שמואל אלכסנדר (ב״ר שלמה זלמן הי״ד) אונסדורפר ר״מ ישיבת ראשית חכמה במונטריאול, וזו׳ מרים נכדת המגיד מזלוזיץ. ילדיו: א. שבע נחמה; ב. יחזקאל שרגא דוד; ג. יעקב מאיר שמחה; ד. נפתלי צבי; ה. מרדכי יוסף משה; ו. מינדל צירל; ז. אברהם שלמה זלמן; ח. חיים מתתיהו.

עורך יגדיל תורה עם אביו. ד״ת ממנו ואליו בישראל סבא. תשובות אליו בשו״ת משנה הלכות.

ר׳ ישכר דב מרוהטין ראה לפי: **הלפרין, ר׳ דב בריש** ב״ר אברהם שלמה

ר׳ ישכר דב בריש ב״ר חיים יונה **הלפרין**
מבייטש (תרמ״ט — תשכ״ט)

נולד ברישא בשנת תרמ״ט לאביו הראב״ד ר׳ חיים יונה. נסמך בצעירותו מר״מ אריק, ר׳ דוד הורביץ מסטניסלב, ורבו האב״ד ר׳ נתן לוין. בשנת תרע״ה נתקבל לרבנות אלפין. נשא את דבורה בתו הצעירה

הרב ישכר בריש הלפרין מבייטש

של ר׳ אהרן הורביץ אב״ד בייטש חתנו של הדב״ח. כשחמיו עבר לקאשוי עקב מלה״ע הראשונה, מילא מתרע״ז את מקומו בבייטש, והיה רבה האחרון של העיר. מראשי אגודת ישראל ואגודת הרבנים בפולין. פעל בקרן הישוב, ולמען יסוד קופות גמ״ח בערי גליציה. בפלישה הנאצית הוגדשה סאת יסוריו הנוראים, ובניסים רבים עבר את מוראות השואה. תחילה היה בבייטש, וכשנפטרה אשתו ביום ו׳ תשרי תש״ב, יצאו כל יהודי המקום והפליטים ללוותה מבלי לשים לב לסכנות, אף כי עד אז לא הירבו לצאת מהבית. ברח מגיטו בייטש עם כמה יהודים ליער הסמוך לאלפין, וגוי אחד היה מביא להם בלילה מעט אוכל. בכ״ז אלול תש״ב חמק לגיטו פודגורז, ועם חיסול הגיטו בי״ג אדר תש״ג, הוכנס למחנה ירוזלימסקו־פלשוב בקראקא. בכ״ד אייר תש״ד הועבר למחנה מטהויזן שבאוסטריה בו סבלו מאד, ומשם למחנות מעלק ועבענזעה. בכ״ג אייר תש״ה שוחרר ע״י צבא ארה״ב. נתקבל כרב לקהילת האשכנזים ברומא. נסע ללונדון להשתתף בועידת אגו״י, ושהה שם ט׳ חודשים. בתחילת תש״ז היגר לארה״ב. רב ביכ״נ זכרון אלעזר בברונקס ע״ש גיסו. נפטר בתשכ״ט.

בתרפ״ד הוציא לאור את הספר נחלת ראובן של זקנו ר׳ נחום ראובן פלסקר ראב״ד רישא. בעידודו של האדמו״ר מציעשינוב ההדיר בתשי״ב את ספר משנה למלך של גיסו, ובסופו רשם את תולדותיו. בתשי״ט ההדיר את ספר ראש המזבח של זקנו ר״ש הלפרין מגליגור ולבוב. לספרים הוסיף הקדמה ותולדות המחבר.

בזיוו״ש נשא את שרה שלמצי בת רבי טוביה יחיאל מיכל השלישי הלפרין מסאסוב, נפטרה ג׳ שבט תשכ״ט בניו־יורק. ארבעה מבניו נספו בשואה הי״ד: א. אהרן חיים, נספה בבייטש א׳ אלול תש״ב בן י״ג; ב. נחום ראובן, נשרף בבית יתומים בקראקא עם 500 ילדים בט״ז חשון תש״ג; ג-ד. נפתלי ומנחם מנדל ילידי תרפ״ה ותרפ״ו, נשלחו ביום א׳ טבת תש״ד למחנות טשנסטוכוב ובוכנוולד, ושם נספו בכ״ד אייר תש״ה. שרדו: ה. חיה טילא זו׳ ר׳ יואל תאומים בלונדון ב״ר יונה אב״ד וילקוטש; ז. ר׳ אלעזר יליד תרע״ז. נשא את רייצא בת דודו ר׳ אריה טייטלבוים אב״ד קולבסוב, וגר בבורו־פרק. ילדיו: 1. לאה זו׳ ר׳ יצחק מאיר קלאהר בפיטסבורג, וילדיהם דבורה וחיים יונה; 2. יחיאל ליביש. נשא את רבקה ריזיל בת ר׳ יעקב הכהן גזנג; 3. שרה רבקה רחל; ו. ר׳ יחזקאל שרגא יליד תרע״ה. נשא את חיה פרידא בת ש״ב ר׳ חיים דוב הלברשטם האדמו״ר מברדיוב. גר בברוקלין. ילדיו: 1. ר׳ שמואל יוסף יליד תש״ח, נשא את אסתר בת ר׳ יעקב פרסטר, ובנם ישכר מנחם; 2. ר׳ אהרן יונה. נשא את פיגל בת ר׳ שלמה לויפר; ח. ר׳ אלכסנדר שמואל יליד תרפ״ג. נשא את מירל בת רצ״ה שוק הי״ד. ילדיו: 1. דבורה זו׳ ר׳ יוסף לשקוביץ; 2. ר׳ הירשל אליעזר ליפא; 3. חיה רוזא; ט. מרים בילא זו׳ ר׳ אברהם חיים ב״ר דוד זוסמן שנפלד. ילדיו: 1. דוד; 2. אהרן יונה; 3. דבורה דינה.

תשובות אליו: אמרי דוד, קט בתרפ״ג; חזון נחום, לו, לז בתרפ״ז.

תולדות אנשי שם, 31; ספר בייטש, 11-14, 171 (כולל רשימתו על קורותיו בשואה, ותמונותיו מיום השחרור ומארה״ב); תמונתו בספר רישא, 100; לא נותקה, 589-590.

ר׳ ישעיה הלפרין

דור י״ב לרבי אלחנן בעל התוספות, ואולי הוא בנו של ר׳ יחיאל בעל סדר הדורות. בצעירותו היה אב״ד ויטקוב, ואח״כ גר בברודי, או בברודשין בה היה ראב״ד מבלי ליהנות מהזולת. נפטר ביום י״א כסלו תפ״ד. אמר שבכל עת צרה בקהילה, שיבואו לקברו להודיעו. החברא קדישא התענו ביום פטירתו, והלכו אל הציון. נשא את קרובתו בת ר׳ ישראל הלפרין אב״ד סווירז.

בנו ר׳ משה ידיד הבעש״ט היה אב״ד ברדיטשוב וסלטווינה, ופרטים עליו בספרנו, ח״א, 30-31. על בנו: א. ר׳ (יעקב) יוסף אב״ד ברידטשוב הנזכר שם, יש להוסיף: ב. ר׳ שמואל; ג. ר׳ שאול אב״ד לושטשי, אבי הצדיק המחודד רבי יחיאל מיכל מראחאוו, והגביר ר׳ שמחה יואל אבי אם אמה של חיה׳לה, זו׳ הגביר ר׳ ישראל ברודסקי בקיוב שהיה לה סדר יוחסין כתב־יד. בהקדמת מנחת משה, וורשא תרמ״א, מתיחס אל ר׳ שאול ע״י אמו דאבריש, זו׳ ר׳ משה הנקרא ר׳ משה דאבריששש השני; ד. ר׳ ישראל פינלש מלבוב; ה. רייזל (או ראדיל) זוגתו השניה של ר׳ יצחק איזיק מהורודנקה, חמיו של ר׳ שלמה יצחק הלפרין אב״ד טרנופול ובאר. בזקנותם עלו לארץ, ונטמנו בצפת.

ר׳ ישעיהו ב״ר אליעזר ליפמן **הלפרין**

בנו של ר׳ אליעזר ליפמן אב״ד זברז׳ וטרמבובלה, ב״ר אברהם מרדכי מזולקיב וברודי (ולא ר׳ אפרים זלמן). ישב על כס אביו בזברז׳. נפטר בשנת תקנ״ח בברודי.

ספר ברודי, 77.

ר׳ ישראל ב״ר אברהם **הלפרין**

בנו של ר׳ אברהם (אבלי) אב״ד קאווּלי (בה היו לו אחים שלא השתמשו ברבנות. חתם לפני המהרש״א בשו״ב תקוני הזבח, לובלין שס״ד), חתן ר׳ יחיאל מיכל אפשטין מגזע הרא״ה, חתן הלבוש. נכדו של השר ר׳ שמשון ורטהיימר־וינר. מגיל י״ח דרשן ברישא. אח״כ רבה של סוירז, ועל שמה נקרא. נקרא גם אב״ד חצי גליל לבוב ורישא, מכיון שהיה רב על כל מדינת רייסן שנקראה גליל לבוב יחד עם האב״ד הט״ז, ושניהם היו הרבנים הכוללים למדינה באותה התקופה. ציוה לבנו שיפסוק תמיד כמו הט״ז, כי הולך בדרך הישר בפסקיו. י״א כי אצלו היה המעשה הנמסר במשפחה, שאליהו הנביא היה רגיל אצלו בכל לילה, ואמר לו שבשמים קוראים לו רבי ר׳ ישראל. הדבר נודע לרבנית מפי המשרתת שהגישה שתי כוסות קפה אחרי חצות הלילה, כי שמעה מהחדר קולות שני אנשים. סיפור המעשה נכתב גם במגילת קלף שכתב ר׳ דוד הלפרין אב״ד דובשיץ מאחד מבני המשפחה בברדיטשוב. כשהרב גילה לאשתו את זהות האורח, הפצירה בו שיבקש ממנו להיפקד בבן, ומכיון שעל ידו נפקד בזש״ק קרא לילד אליהו, אבל מי שקרא אחריו אליהו לא עלה לו בטוב, והוסכם במשפחה לא לתת יותר שם זה. פעם הרגו רוצחי יהודי אחד, אחרי שהנרצח בא אליו להתיר חרם, וגילה לו את שמותיהם. בנו הנודע הוא ר׳ טוביה יחיאל מיכל הראשון אב״ד סווירז ובזאן. בתו נישאה לר׳ ישעיה הלפרין אב״ד ויטקוב.

ר׳ יעקב אליהו (ולא אלחנן) חמיו, היה בנו של ר׳ משה מאך אב״ד שריגרד שאחותו נישאה לבעל מגיני שלמה, בנו של הנגיד ר׳ שמואל מבריסק דליטא שנקרא ר׳ שמואל ר׳ משה ר׳ הלל׳ש אבי הבית הלל, וחתנו של ר׳ נתן נטע שפירא דרשן בלובלין (חתן ר׳ ישראל איסרל לוריא אב״ד לובלין, ב״ר יחיאל האב״ד שם, בן המהרש״ל), ב״ר יצחק שפירא אב״ד קאווּלי ולובלין בה נפטר בשנת שפ״ג, ב״ר נתן אב״ד הורודנא מח״ס מבוא שערים. ר׳ יעקב אליהו נולד אחרי שלאביו לא היו בנים כעבור עשרים שנה מנישואיו. אליהו הנביא למד כל יום עם האבא, ופעם כשהבחין שהמשרתת זכתה לראות אותו, השיא לה אחד מחשובי תלמידיו. כשנודע הדבר לרבנית, הפצירה בבעלה שיבקש גם עליהם. בברכת אליהו נולד להם ר״א, והוא עצמו היה הסנדק. מגיל ט״ו למד בישיבת דודו המג״ש שנה וחצי (וי״א שלוש שנים חכמת הנסתר). רבו הסמיכו במכתב נדיר ששיגר לאביו, ובו נאמר: בהליכות התלמוד לבו פתוח כפתחו של אולם, ובחכמת הקבלה כמוהו כמוני. על סמך זה קבלוהו בני שריגרד למלא את מקום אביו. בפרעות ת״ח ברח משם, ונתקבל לרבנות בוצץ, סטרי, טיסמניץ, ובסוף ימיו לזלוטשוב בה נפטר ונטמן. החליף שו״ת עם ידידו ומח׳ הש״ך, ונודע בכוחא דהיתירא שלו. בשנת תל״ח חיבר ספר אהלי יעקב על ארבעת הטורים, ואדרת אליהו — דרושים עה״ת. שניהם בכתובים בספרית אוקספורד. היה חתנו של ר׳ אליעזר (או אלעזר) ר׳ טודרס מפראג, חתנו (ולא בנו) של ר׳ חיים אב״ד ור״מ קעלין ומדינת ביהם (ולפי נו״א היה חתן חמיו של ר׳ חיים:) ר׳ סיני ר״מ בפראג ואב״ד פוזנא וניקולשבורג, אחי המהר״ל, ר׳ חיים אב״ד פרידבורג, ר׳ שמשון אב״ד קרמניץ זקנו של רבי שמשון מאוסטרופולי, בני ר׳ בצלאל מפוזנא אחי ר׳ יעקב אב״ד וורמייזא וכל מדינות הקיסר אשכנז ופולין, בני ר׳ חיים מוורמייזא ב״ר יהודה ליואי הזקן מפרג, נכד רב האי גאון מצאצאי

דהע״ה. בתו של ר׳ יעקב אליהו נישאה למהר״ם (ר׳ מאיר או ר׳ מרדכי) מרגליות. ילדיהם: א. בת שנישאה לבן הש״ך. ילדה לו שני בנים, אך נישואיהם ידעו מעלות ומורדות; ב. ר׳ משה הינדש מקרמניץ, ובנו יחידו ר׳ יוסף אב״ד קרעשוב חתן פרנס ד״א ר׳ זליג מחעלם.

שלמי אמוני ישראל, ב, 47-52; לתולדות, 140-142, 149.

ר׳ **ישראל** ב״ר אליעזר ליפמן **הלפרין**

בנו של ר׳ אליעזר ליפמן אב״ד טרנוגרד. אירס את בת הש״ך, ונשא את רייזא בת ר׳ יצחק באב״ד מברודי ב״ר ישכר ברוש בנו של הרבי ר׳ השל. נתקבל לרבנות זסלב, וממנה הסכים בתפ״ח על ספר חוקי דרך. באותה שנה נתקבל לאוסטרהא, ושם נפטר ביום כ״ט טבת תצ״א.

ילדיו: א. **ר׳ יואל** פו״מ לעשנוב, חתן ר׳ יהושע הורביץ אב״ד בוסק, ב״ר מאיר אב״ד טיקטין. בתו רחל דבורה נישאה לבעל ההפלאה (אחות ההפלאה נישאה לר׳ יחיאל מיכל הלפרין אב״ד שריגרד). בנו **ר׳ אליעזר ליפמן** גר בסטניסלב, ונפטר ביום ג׳ כ״ז אייר תקע״ח. כל שנה עשה בשמחת תורה סיום הש״ס. נשא את מרים בת ר׳ אפרים אב״ד סטאפעשט וקיטוב (נפטר בר״ח שבט תקמ״ד, ונוסח מצבתו בקיטוב בסוף ענף עץ אבות), בנו של ר׳ חיים אב״ד שדה לבן וחתנו של ר׳ משה אב״ד קיטוב, רבו של הבעש״ט ומגלהו לעולם. (כבר כתב ר״ח גלרנטר בראש ספרו עונג חיים לשבת, כי טעה רא״ש הלפרין שכתב בתחילת ספרו ראש המזבח, שמרים היתה בת ר׳ חיים אב״ד קיטוב, ב״ר משה אב״ד קיטוב מבני החבריא של הבעש״ט. כמו״כ טעות מש״כ שם, שר׳ אליעזר ליפמן היה חמיו של ההפלאה). בני רא״ל: 1. ר׳ יואל הגביר בסטניסלב, נפטר בליל שבת ט׳ טבת תקצ״ח. נשא את פיגא (נפטרה כ״ו תשרי תקע״ב), בת ר׳ יעקב רובינזון, ב״ר אברהם משה אב״ד סקלט זורובנא וקלוש. ילדיהם גרו בסטניסלב: ר׳ יעקב; ר׳ אברהם (אבי ר׳ יואל, ר׳ הירש, ר׳ ליפא שנשא את מינה בת רינ״ה ברנשטין, ר׳ מיכל, ר׳ מנדל, טויבע זו׳ ר׳ ליבוש ברנשטין, זו׳ ר׳ יוסף לנדא, זו׳ ר׳ מאיר נח מרגולין, זו׳ ר׳ מרדכי אשכנזי, זו׳ ר׳ לוריא); חנה זו׳ ר׳ ישראל אברהם הורביץ; 2. ר׳ אפרים, נפטר בירושלים, אבי ר׳ פנחס דוד, אבי ר׳ אלכסנדר שמואל מגוליגור ולבוב; 3. טובה זו׳ ר׳ אליעזר הורביץ בסטניסלב;

ב. ר׳ דוד חתן רבי חיים בנו של מח״ס עיר בנימין. מתצ״ז ממלא מקום אביו ברבנות אוסטרהא, ומתק״ו ברבנות זסלב עד לפטירתו ביום ו׳ ט״ז תמוז תקכ״ה. תלמידו של הבעש״ט, שנהג להתאכסן בביתו בכל פעם שבא לזסלב. נזכר בדגל מחנה אפרים ראש פרשת אמור. צוואתו נדפסה ע״י בניו בשם **דרכי ציון** בפולנאה תקנ״ח, ושנית בבארטפעלד תרס״ט, ושתי המהדורות נדירות מאד. בצוואה הוראות איך לחלק את עושרו, ליקוטי תורה, ותוכחה להקמת חברה קדישא בכל עיר. ילדיו: 1. ר׳ ישכר בריש (חתן ר׳ יחיאל אב״ד קאוולי והורודנה), אף הוא תלמיד הבעש״ט; 2. ר׳ יצחק איזיק. נפטר תק״ל, ונטמן ליד אבותיו; 3. ר׳ חיים; 4. רוזא־רייצא, נפטרה בצעירותה. היא או אחותה זו׳ ר׳ מנדל מקוריב שבפולין, אבי ר׳ ליבוש, אבי רמ״מ מקוצק. חתנים נוספים: ר׳ הירש; ר׳ אלעזר לנדא בזיווגו הראשון (בנימין מינץ, שבחי הבעש״ט, מבוא, 29-34);

ג. ר׳ מרדכי אב״ד זסלב וקרמניץ. בתקס״ו הסכים על ספר שפת אמת — פירוש למשלי. נפטר בא״י. אשתו ואשת הנו״ב היו בנות ר׳ יעקבקא הגדול. ילדיו: 1. ר׳ ישראל רב דחייטים בזסלב; 2. ר׳ זלמן; 3. ר׳ יעקבקא בימפולי; 4. ר׳ ליבוש אב״ד קרמניץ; 5. דבורה זו׳ ר׳ הירש; 6-9. בילא, עלקא, יאריס, אסתר; ד. ר׳ יצחק איזיק אב״ד סקול וטרטקוב; ה. ר׳ זלמן הגביר בזסלב, חתן ר׳ זאב וולף אב״ד פיאסק; ו. ר׳ אליעזר ליפמן הגביר במזבוז; ז. זו׳ ר׳ יעקב ב״ר יוסף יוזפא מאוסטרהא; ח. זו׳ ר׳ שאול אב״ד ברסטיצקי. י״א שגם: ר׳ יעקב אב״ד לודמיר; זו׳ ר׳ דוד ב״ר פתחיה לידא (כלילת יופי, ח״ב, ע); זו׳ ר׳ אפרים זלמן אב״ד ברסטיצקי, ב״ר יעקב אב״ד לודמיר (לתולדות, 406-407); ר׳ אברהם מרדכי אב״ד ווראניק, זולקיב וברודי.

ר׳ **ישראל** ב״ר יוסף **הלפרין**

בנו של ר׳ יוסף קרעסילס מבראד, וגיסו של רבי חיים צנזר. מחכמי הקלויז ומו״ץ בברודי. הסכים על כמה ספרים. נפטר ביום י״א תשרי תקנ״ד.

תולדות יהודי ברודי, 333; מטל השמים בראש נאדר בקודש, ברוקלין, ג-ד.

ר׳ **ישראל** ב״ר יצחק איזיק **הלפרין**

בנו של ר׳ יצחק איזיק אב״ד סקול. כשאביו עבר לרבנות טרטקוב, נתמנה על מקומו בסקול. בתקמ״ו הסכים משם על ספר מים יחזקאל (לתולדות, 407).

ר׳ **ישראל אריה ליב** ב״ר ברוך **הלפרין**

נולד בסוקוליבקה לאביו ר׳ ברוך שעבר אח״כ ללבוב (ב״ר ישראל אריה האדמו״ר מפרימישלאן, ב״ר צבי נכד הדגל והבעש״ט שנפטר בצעירותו אחרי נישואיו לבתו של ר״מ מפרימישלן), ולאמו בתו של ר׳ יעקב יעקבקא אב״ד סוקוליבקה. כמו״כ

הרב ישראל אריה הלפרין מסוקוליבקה

התיחס לרבי שמלקא מניקלשבורג ולרבי נפתלי מרופשיץ. אדמו״ר בלבוב, ומתרצ״א בניו־יורק בביכ״נ ישמח ישראל. נואם מבריק ומחשובי האדמורי״ם. נשא את שבע בת ר׳ ליבוש שטיקלר אב״ד קוליקוב, ונכדת ר׳ שלמה לוצקר בעל דברת שלמה. ילדיו: א. בן; ב. זו׳ בנו של ר׳ דוד פרנקל אב״ד הוסיאטין; ג. זו׳ ר׳ יצחק זינגר רב ביהכ״נ ביאליסטוק בניו־יורק.

תולדות אנשי שם, 31.

ר׳ ישראל שמואל דוד נחום ב״ר אלחנן הלפרין

בנו השני של הרב אלחנן מלונדון. למד בישיבת טשעבין בירושלים. נשא את בתו של רצ״ה מייזלש אב״ד ווייצען, ברגן בלזן ושיקאגא. מנהל רוחני בת״ת פרדס בלונדון. הקים בימ״ד במחוז הענדן, ומרביץ בהצלחה תורה ויראת שמים.

תמונתו בעמ׳ 634.

ר׳ מנחם מוניש ב״ר מרדכי הלפרין

מברודי (ת״ר — תר״ע)

נולד בברודי לאביו ר׳ מרדכי ב״ר אברהם שבח מזורובנא וברודי, ובילדותו נתיתם ממנו. על פי מעשה נעשה חתנו של ר׳ אברהם מאיר שו״ב בסקאלי. לחמיו היה חיבור על טריפות הריאה, והיה מגיהו כל שנה בימי תעניות שובבי״ם ת״ת

שאותן התענה כל ימיו. מעולם לא עבר עליו חצות הלילה בשינה. שידך את בן בתו ר׳ דוד אריה ב״ר אברהם זאב לבתו של אב״ד נדבורנה ונפטר. נכדו שהיה בן ביתו נסע אחרי פורים לבית חמיו בנדבורנה, ונטל עמו את החיבור. בשנה שלאחריה נפטר בט׳ אד״א, וכתה״י נשאר אצל חמיו האב״ד. ר׳ מנחם מוניש ניסה לשוא לקבלו ממנו, ולא הועילו הפצרות ר׳ יהודה צבי אב״ד סקאלי. בינתים נתקבל לסקאלי כשו״ב גיסו הישיש ר׳ צבי יוסף שפירא, וכיון שהיה חשוב אצל רבי מרדכי מנדבורנה, הצליח בהשפעתו להוציא את הספר מהרב. כשנשרף בסקאלי ביתו וכל רכושו של רמ״מ, כילתה האש גם את כתב־היד.

כשחמיו ראה שלא יוכל עוד להחזיק את חתנו, אמר לו ללמוד שחיטה, והסכימו לכך צדיקי הדור. נתקבל כשו״ב בסקאלי, ואח״כ בברודי. ביום עבד ובלילה למד. נסע לשבות אצל בני הרבי מרוזין, האדמורי״ם מצורטקוב ומהוסיאטין. בתו נישאה לר׳ שלמה יעקב קוטן אב״ד לעשנוב.

מנחם משיב נפש, ח״א, ליקוטים וחידושים עמ״ס ברכות־שקלים, לעמבערג, דפוס ח. רוהטין, תר״ס, ו, קכב ד׳; ח״ב, עמ״ס יומא־סוכה, בראדי, נ.א. פיטש וי. ויינשטאק, תרס״ו, ב, ס ד׳; עמ״ס ביצה־חגיגה בשער מיוחד, תרס״ז, עב ד׳. ד״צ מוקטן בבני־ברק תשכ״ט, כשבעמוד האחרון של ח״א ההשמטות של ח״ב. נוספו שני דפים: תצלום ליקוטים של חידושים מגדולי האחרונים. ד״צ בכרך אחד בניו יארק, אברהם יצחק פריעדמאן, תשל״ג. מעבר לשער מודה לבנו הב׳ יצחק שטרח בהעתקה ובהגהה וסידר את לוח התיקון, ולר׳ אבא ישעיה טריט שהלוה לו את מחצית ההוצאות ללא רווחים. בראש הספר הקדמה בה נותן סימנים להבחין אם מעתיק מאחרים, או מקצר או מחדש מעצמו. ש״ב רבי אליעזר צבי מקומרנא אמר לו להוסיף לשם הספר גם את המלים **עיניו כיונים**. לסדר היחוס צורפו ״הערות והוספות״ מר׳ אברהם סג״ל איטינגא. המסכימים: רד״מ מצורטקוב ע״י רצ״ה רפפורט בתרנ״ד, ובנו ר׳ ישראל ע״י ר׳ אהרן דאהל; ר׳ ישראל מהוסיאטין בתרנ״ה ע״י ר׳ דוד שוואגער וש״ב ר׳ ישראל מרדכי טייטלבוים; ש״ב ר׳ מנחם מוניש ספרין מקומרנא (ויען שאבי מכירו מכבר לת״ח גדול וירא אלוקים), אביו ר׳ אליעזר צבי, ואבי אביו מהרי״א מקומרנא (מכיר אני ידידי מכמה שנים שהוא ירא שמים מרבים במידות טובות ת״ח, והוא אהוב וחביב בעיני כל יראי השם באופן מופלא, וירא ה׳ מרבים באמת); בתר״ס מר׳ יצחק חיות אב״ד ברודי; רא״ב קלוגר; המהרש״ם בתרנ״ד; ר׳ יחזקאל פרנקל אב״ד הוסיאטין; ר׳ פנחס הורביץ אב״ד הוסיאטין בתרנ״ו (עם ד״ת); הרידב״ז בתרס״ו

לר׳ נחום אתרוג (חידושיו ישרו בעיני, ונאמר בהם כי טוב), ור׳ שמואל לוריא. בראש הספר הקדמת אגדה, ובה כותב שאת החידושים רשם לעצמו דרך לימודו. מוסר פרטים רבים על אבותיו, ומבכה את אובדן כתביהם הרבים בשריפת סקאלי בעת שגר בה. בין היתר מאבי אמו ר׳ שמואל, מאביו ר׳ יצחק מדרוהוביטש, ומאביו ר׳ אפרים פישל אב״ד רימנוב, חידושים על חו״מ וסוגיות הש״ס, ודרשות מרא״פ.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר חנניה יוסף **הלפרין**
מדוקלא (תר״לי — תש״ג)

בנו של ר׳ (חנניה יוסף), ב״ר משולם שרגא פיבוש הראשון מברזאן. גר בצעירותו בעיר זו. העתיק את חצרו לדוקלא, עשה בה שנים רבות, ועל שמה

רבי מנחם מנדל הלפרין מדוקלא

נקרא. בגלל מצבו הכלכלי בא פעמיים בשנה לברזאן לביהכ״נ שלו. חסידיו היו צהובים לחסידי ר׳ ליבוש. בשנת תר״ץ לערך התישב ביאסלו. בנה בית מגורים ובו בית מדרש, על מגרש שקנה ליד ביהכ״נ הגדול. רבה היתה השפעתו על בני המקום, ובמיוחד על הנוער. תפילתו היתה בדביקות רבה, קרן באהבת ישראל, ושפע מעינות חסידות. בעל אופי שקט ונוח לבריות. תמיר קומה וצנום, עינים חולמות, וזקן שיבה ארוך ירד על אבנטו. הצדיק את הדין כשנפטר בנו יחידו אברך מושלם. כנראה הוא ר׳ שרגא פיבל שכתב בקובץ דרושים, ח״ג. בת רמ״מ נישאה לר׳ ישעיה נפתלי הירץ שפירא דומ״ץ דוקלא. בפרוץ המלחמה חזר לברזאן. הרוסים רצו לשלחו לסיביר, אך כשהובילוהו לתחנת הרכבת נעתרו לבקשת מאות מעריציו שנקהלו ובאו אחריו, וביקשו להשאירו אתם. בית מדרשו נשרף מהפצצה נאצית בחודש מנ״א תש״א. כשהחלו ימי הפרעות עבר לקווזובה, ושם השיגתו יד המרצחים אחרי עברו את גיל השבעים. עדת ראיה מספרת, כי גררוהו עם עשרות מבני משפחתו אל ככר השוק, והעלום על המוקד הי״ד כשהם קוראים בקול שמע ישראל.

משה נתן אבן־חיים, תולדות יהודי יאסלו, 76; יעקב הרציג, נדודי במלחמה ויסלו עירי, 67-68; ספר בז׳ז׳ני, 167, 251.

ר׳ מרדכי סג״ל הלפרין

אב״ד בורשטין. תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ד, לט בתרמ״ג.

ר׳ מרדכי ב״ר אברהם שבח **הלפרין**
מברודי (תק״ע׳ — תרט״ו׳)

בנו של ר׳ אברהם שבח מזורובנא וברודי. נסע בצעירותו לפרקים אל רצ״ה מזידיטשוב, ושמע ממנו ד״ת. הדע״ק ורבי יהודה צבי מרוזלא סמכו ידיהם עליו, ואמרו שבני ישראל יוושעו בתפילתו. נשא את רייכל בת ר׳ שמואל מדרוהוביטש. כשהציעו את השידוך לחמיו, נסע אל רצ״ה מזידיטשוב שאמר לו: אני יכול להעיד שהחתן הוא ירא שמים.

חמיו שנפטר בגיל ל״ו נקרא **ר׳ שמואל ר׳ איציקלס**, על שם אביו ר׳ איציקל מדרוהוביטש, חתן הגביר ר׳ אבא משם. הבעש״ט היה אצלו כמה שבועות וכתב אליו מכתבים, לפי מסורת המשפחה וכמוזכר בנתיב מצוותיך. חמיו נשא את אדיל בתו היחידה של הצדיק ר׳ מנחם מאניש מלבוב בדרוהוביטש נכד הט״ז. נינו ר׳ מוניש מברודי שמע נפלאות על שקידת תורתו ועבודתו, מזקני דרוהוביטש ומרבי שלמה מדולינא. כשהיתה פעם מגיפה בדרוהוביטש, הלכה פעם נכדתו רייכל מפוחדת אל הצדיק ר׳ משה אליעזר שבסוף ימיו גר בדרוהוביטש, ואמר לה שבני רבי מאניש אין להם להתירא משום דבר, כי הם מוקפים מתורה ועבודה ויראת שמים. הגאון ר׳ מיכל בנו יחידו של ר׳ מאניש, נפטר במבחר שנותיו בתוך שנה לפטירת אביו, ורצ״ה מזידיטשוב הספידו. בתו היחידה נולדה כבר אחרי פטירתו, ונקראה אדיל על שם זקנתה אדיל תושבת דרוהוביטש שנטמנה בלבוב. היתה בת רבי משה קיקניש, מלשון קיקיון על היותו מצאצאי יונה

הנביא, ובעת עלילת דם נטלה עליה את האשמה, כדי שישחררו את יתר היהודים שנתפסו. בינתים הודתה השפחה ששקר העידה, ואעפ"כ לא פטרוה מכיון שסירבה להמיר את דתה. היה זה ביום ו' כ"ז אלול ת"ע בהיותה צעירה. לבשה בגדי שבת, הדליקה נרות, ועלתה על המוקד בשמחה כשידיה פרושות לשמים.
ממשפחתה של רייכל נותרו רק בנות שלא ידעו בבירור את פרטי יחוסם, רק דברים כלליים על זקנם.

ר' מרדכי ב"ר חנינא יוסף **הלפרין**
מסקאלא (ת"ק – תק"ע)

בנו של ר' חנינא יוסף הראשון אב"ד ברזאן. רבה של סקאלא, ואת מקומו שם מילא בנו ר' יעקב.

ר' מרדכי ב"ר טוביה יחיאל מיכל **הלפרין**
מסווירז (תס"ד – תק"ר)

בנו של ר' טוביה יחיאל מיכל הראשון אב"ד סווירז וברזאן. רבה של סווירז. נפטר לפני תקכ"ז. לפי ממ"נ ושא"י נשא את רייזל בת ר' יצחק (איציק) אב"ד דוברומיל, ב"ר יהושע אב"ד טשכנובצי (או סמיאטיטש), ב"ר דוב בריש אב"ד ונגרוב, בנו של הרבי ר' השל. אמנם זה לא יתכן, כי ר' דוב בריש הנזכר היה פו"מ קראקא בה נפטר בשנת תנ"א, והיו לו ג' בנים, אך לא היה ביניהם ר' יהושע. הנכון הוא שנשא את בתו של ר' ישכר בריש סג"ל אב"ד טשכנובצי, ב"ר יהושע אב"ד דוברומיל (או סמייטיש), ב"ר שמואל אב"ד מזריטש ורישא, חתנו של ר' יצחק אב"ד וילנא ופוזנא, ובנו של הפו"מ ר' אברהם סג"ל מקראקא, חתן המגיני שלמה. בנו: ר' יעקב אב"ד טרמבובלה.

ר' מרדכי (מוטיק) ב"ר יחזקאל הלוי **הלפרין**
מגלינא (תרמ"ג – תשל"א)

נולד בגלינא ביום ז' אד"ב תרמ"ג, לאביו ר' יחזקאל (נכד בעל סדר הדורות, רוכל ומנקה פשתן, בעל זקן צהוב, נפטר תרס"ב), ולאמו חנצ'ה בת ר' יעקב קנולר. למד בהתמדה בחדר של ר' שמחה, בקלויז, ובביהמ"ד אצל ר' ברוך בסכס, ר' בעריל גולדברג הדיין, והרב אשר זליג מרפלד חתנו של ר' אבלי השוחט. לפי כשרונותיו קיוו שיהיה רב. בעל בריאות רופפת, ולא נשא אשה. כשנפתח בי"ס כללי בגלינא, הושפע מהמורים: מאיר בלבן (אותו לימד עברית ותלמוד), וד"ר חיים דוד ליפא. עיין בספרים כלליים, ועמד בבחינות בגרות בכוחות עצמו. המשיך בלימודים בלבוב, התפרנס מהוראה, והמשיך במחקריו. החל לפרסם חקרי חסידות בהשלוח תרס"ח, בשם הספרותי מרדכי בן יחזקאל. בשנים תרס"ט – תרע"א למד פילוסופיה באוניברסיטת ברן, וכן בברלין ובוינא בה שהה בתרע"ד. בזמן המלחמה שהה בגלינא. ספריו נשרפו, וביניהם חיבורו על הנו"א. בזמן הכיבוש הרוסי היה חבר ועד העזרה ליהודי גליציה. בתרע"ח – תר"ף מורה לעברית בגימנסיה הפולנית־יהודית בלבוב, ובתרפ"א-תרפ"ב מורה בבימ"ד למורות וגננות ביפו־תל אביב. בתרפ"ג יצא לברלין, ונענה להצעת הוצאת דביר להדפיס את **ספר המעשיות** סיפורי צדיקים מעובדים. בתרפ"ד-תרפ"ח הופיעו ד' כרכים, ומהדורה שניה בתשי"ב בששה כרכים. המהדורות חזרו ונדפסו כמה פעמים. מתרפ"ח מורה בביהמ"ד למורים מזרחי בירושלים, עד צאתו לגימלאות בתש"ד. נפטר ביום כ"ט כסלו תשל"א. פירסם מפרי עטו בכתבי עת רבים: השלוח, הארץ, היום (הוורשאי והירושלמי), הצופה, מאזנים, כנסת ו', ספר השנה של א"י תרצ"ה, הדואר, הדים, ההד, שי, למועד, האשה, עולם הילדים, מולדת, התור.

מדינה וחכמיה, 76-77; ספר האישים, 91; אשיר כורך, בגולה ובמולדת, לו-מד, קהילת גלינא, עז-פ; אחיו, מגילת גלינע, 89; תדהר, אנציקלופדיה, ד, 1769; קרסל, לכסיקון, א, 280, ואוטוביוגרפיה שלו פירסם בהדואר, כ"ה טבת תשל"א, 185; ידע עם, 37-38, 136; פורטרט ואוטוגרפים באוסף שבדרון.

חנוך הניך אחיו נולד בגלינא ביום ב' חשון תרנ"ה, ולמד שם בחדר ובביה"ס של הברון הירש. עלה לארץ בעליה השניה בתרס"ו, ובגלל חולשת גופו לא התאקלם ושב לגליציה. בתרס"ט היגר לארה"ב, ובתש"ך גר בברוקלין עם אשתו יהודית. התפרנס מיגיע כפיו כחייט, ועסקן ב"פועלי ציון". כתב מאמרים ל-15 עתונים ביידיש. חיבר: **חורבן גליניאני**, ניו יורק תש"ו, 307 עמ'; **מגילת גלינע**, תש"י, 307 עמ'. ערך את חוברת היובל למלאת 40 שנה לארגון יוצאי גלינא.

מגילת גלינע, 91; לעקסיקאן, ג, 25.

ר' מרדכי ב"ר יעקב **הלפרין**
מזורובנא (תק"ס – ת"ר)

בנו של ר' יעקב אב"ד סקאלא. רבה של זורובנא. חתנו של רא"ל ברודא אב"ד קריווטש. חמיו של ר' יודל הכהן באוזיראן, אבי ר' יעקב דוד מסדר מגילת היוחסין שבראש זכרון יהודה (ברודא), חתנו של הנגיד ר' יוסף אורנשטיין מקריווטש, חתנו של ר' אברהם אריה ליב באב"ד אב"ד מיקולינץ.

ר׳ משה ב״ר שלמה דובריש **הלפרין**
מצורטקוב (ת״ק* — תקס״ט)

בנו של ר׳ שלמה דובריש אב״ד גלוגא, שהיה בנו של רצ״ה מהלברשטט וחתנו של הפנ״י. נשא את פעסיל בת ר׳ איציקל מאה״ו. רבה של צורטקוב, ושם נפטר ביום ד׳ תמוז תקס״ט.

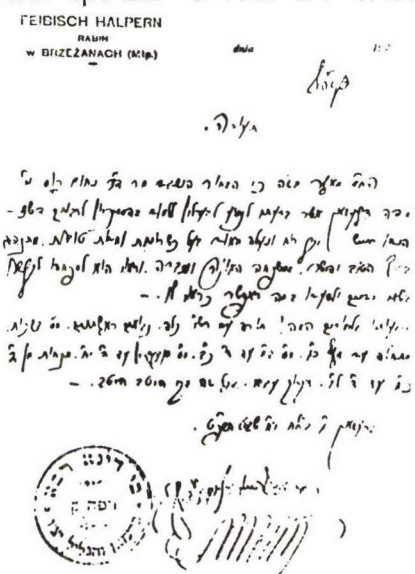
ר׳ משולם יעקב ב״ר אברהם מרדכי **הלפרין**
מבורשטשוב (תק״ץ* — תרי״ב*)

בנו של ר׳ אברהם מרדכי אב״ד אוסטיטשקי, ב״ר יעקב אב״ד טויסט, ב״ר דובריש מרגליות אב״ד יזלוביץ אחי המאיר נתיבים. בן אחר בן למשפחת מרגליות, ומשום סיבה שינה שמו להלפרין. רבה של בורשטשוב, עד שנת תרי״ב בה נתמנה ר׳ יחיאל מיכל הלפרין שהיה אולי בנו. אחיו היה ר׳ זלמן בריש רוטנברג מברודשין, נכד ר׳ אברהם ברודא וש״ב ר׳ אפרים זלמן מרגליות, נשא את גיטל אחותו של ר׳ שאול אדלרסברג ובתו של ר׳ גרשון מנדל כץ, נפטרה ביום י״ג אד״ב תרכ״ב (שמרלר, מגן אבות, 9).

תשובות אליו: בגד ללבוש (זידמן), דף כו ע״ב, וד״ת ממנו בדפים לד ע״ב, נו ע״א; בית שלמה, חו״מ, סז, קלה, קלו בתרי״ב; טוט״ד, קמא, רצח; שירי טהרה, דף יד ע״א; תועפות ראם, אה״ע, עד, עה.

ר׳ (משולם) שרגא פיבוש (השני, זיידא) ב״ר אברהם זרח יהודה אריה ליב (השלישי) **הלפרין**
מזביא וברזאן (תרל״ה — תש״ג)

נולד בברזאן בשנת תרל״ה לאביו ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליב השלישי מברזאן. המהרש״ם

FEIBISCH HALPERN
RABIN
w BRZEŻANACH (Kr.)

מכתב המלצה מהרב שרגא פיבוש הלפרין בתרפ״ט מברזאן לד״ר נחום רוס

רבי שרגא פיבוש הלפרין מברזאן

הפליא את בקיאותו בלשון המחבר והרמ״א בד״ח שו״ע, וכנראה אליו השיב בתשובותיו. נשא את בתו של ר׳ פנחס חודרוב אב״ד זביא, חתנו של רבי ברוך מגורליץ, ומילא שם את מקומו מתר״ס לערך. אחרי פטירת המהרש״ם בתרע״א, נקרא לרבנות ברזאן בחיי אביו האדמו״ר, ובכך נתקיימה ברכת הדב״ח שרבנות ברזאן תשוב למשפחה. מתרפ״ט אדמו״ר על מקום אביו. בתחילת תש״ג ברח לקוזובה הסמוכה, ושם נספה עם רוב בני ביתו הי״ד. י״א כי בזיוו״ש נשא את חיה מרים בת רמ״מ אייכנשטיין מזידיטשוב, או את רוזא לבית שליטא. ילדיו: א. ר׳ חיים ממלא מקומו ברבנות ברזאן; ב. ר׳ מאיר הי״ד, אבי אהרן בלונג־איילנד ויעקב בא״י; ג. נפתלי, נפטר תשל״ב בניו יורק והניח ילדים; ד. שלאמצא זו׳ ר׳ ליבל ב״ר יצחק אלטר מגור. נספו עם ג׳ בניהם; ה. יענטע זו׳ ר׳ ליבל הלברשטם מירוסלב, נספו עם בניהם; ו. רבקה זו׳ דוב אורט בברוקלין וילדיהם. (י״א שחתנו גם בעל פתחא זוטא).

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, קכ; ש״ב, הרי בשמים, תליתאה, קיב בתרס״ב; חבצלת השרון, ח״ב, אה״ע, סט בתרפ״ח; מח׳ מהר״ש ענגיל, ח״ג, מז בתרפ״ג; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, קכד, ח״ג, צה, שנג, ח״ז, קפב (לר׳ זיידא, בזביא־בוקובינה!).
אהלי שם, 404; ספר בז׳ז׳ני, 143, 165, 389.

ר׳ משולם שרגא פיבוש (הראשון) ב״ר נפתלי הירץ **הלפרין**
מברזאן (תק״ע׳ — תרל״ד)

בנו של ר׳ נפתלי הירץ אב״ד ברזאן. תלמידם של האריה דבי עילאי והדע״ק. נסע אל צדיקים רבים, וגם אל רבי שמעון מירוסלב חמיו של אחיו. נשא את בתו של ר׳ שמחה או של בנו ר׳ חיים אב״ד בוברקא. כשנפטרה ונותר עם ילדים, נשא בשנית את חנה, בתו היחידה של רבי אשר ישעיה מרופשיץ. חמיו הסמיכו בעודו צעיר, עודדו לכתוב את חידושיו, וקרא לו איש אמת שתוכו כברו. כמו־כן נתן לו את התפילין שקיבל מחותנו ר״נ מרופשיץ כשחנה היתה בת תשע על מנת לתת לחתנה, ולא נתנם לבעלה הראשון. כשאבדו לו תפילין אלו, נתן לו השר שלום את התפילין שלו, והם עתה בידי נכדו הרב אלחנן בלונדון (אדמור״י בלז, ח״א, רמה). זו׳ חנה האריכה ימים אחריו, והשתתפה בנישואי נכדה ר׳ מתתיהו חיים מדובשיץ. סיפר מהר״ש ענגיל, שראה כי הרבי משינאווא קרא לה יום אחרי החתונה, ואמר שבלילה נגלה לו אחד ממשמשי אביה לבקשו שישתדל שתמחול לו. היא זכרה שבילדותה כשלמדה אצלו סידור סטר לה, וכשרצה בבכיה אל אביה, אמר לה שלא תמחול לו. כעת נתרצתה אחרי שר׳ יחזקאל שרגא אמר לה, שלא היתה כוונת אביה גם כאשר הוא נמצא בעולם האמת. (לא יתכן מה שי״א, כי בזיווג שלישי נשא את חיה לאה בזיווגה הראשון, בתו החמישית של ר׳ אריש ליפשיץ מוישניצא. ר׳ משולם פיביש אחר נשא כנראה את בתו של רבי אהרן אריה ליב גוטסמן מלשקוביץ).

אחרי פטירת אביו בתר״ה, לא נכונה בידו רבנות ברזאן. גדולי הצדיקים התערבו למענו ללא הועיל. המתנגדים בעיר לא ראו עין יפה אדמו״ר חסידי שלא הגיע למעלת אבותיו בהוראה, ולעומתם היו שבכל זאת חפצו בו כדי שלא להעביר הנחלה מהמשפחה. המהרש״ק הוזמן לכס הרבנות, אך כשהגיע נחלה ופרש, כי תלה זאת בהקפדתם של ר״מ מפרימישלן ושאר הצדיקים. בשנים הבאות כיהן שם כראב״ד ר׳ דוד מאיר פדר בעל שו״ת הרד״ם, ובתרי״ח נבחר הרב יצחק שמלקיס. רבי ליבוש הלפרין הסכים שיתמנה אחריו המהרש״ם, ואחרי שנפטר בתרע״א שבה הרבנות אל בנו רבי משולם שרגא פיבוש. בכך נתקיימו דברי הדב״ח שאמר: ר׳ פיבוש הוא הרב, ור׳ פיבוש יהיה הרב. כמו״כ נדפס מכתבו אל ר״ש מקמינקא, בו מבקשו לנסוע לברזאן להשתדל בדבר.

נהג אדמו״רותו בברזאן בצניעות ובענוה, ולא סבל כשדיברו בשבחיו. החזיר אנשים למוטב בדרכי נועם ובמתיקות תפילותיו. נפטר ביום י״ט אלול תרל״ד. ציוה שלא ינעלו את אהלו, כשם שביתו היה פתוח בחייו. פעם סיפר בנו, שאביו נגלה אליו בלילה בתרעומת מדוע נעלו את הדלת, ונתעלף אחד השומעים. כשהשיבו את רוחו סיפר, שאמש רצה להדליק שם נרות, וראה שהשומר שם מנעול בלי רשות. ילדיו: א. ר׳ חנניה יוסף בכורו, כנראה אביו של רבי מנחם מנדל מדוקלא; ב. ר׳ אברהם זרח אריה יהודה ליבוש השלישי ממלא מקומו בברזאן; ג. אשר ישעיה, נפטר בן י״ז ביום ח׳ טבת תרכ״ז, ואביו חזה זאת אחרי כל נדרי. שניהם מזיווגו השני; ד. זו׳ ר׳ מרדכי ברנדויין ב״ר אליעזר״ל מאזיפולי בסטניסלב; ה. טשארני בראנא מזיווגו הראשון, זו׳ ר׳ יעקב יעקבקא הלפרין אב״ד סוקוליבקה; ו. רייצא, נישאה בזיוו״ש לר׳ דוב בריש הלפרין מסטניסלב.

שפת אמת, עשרה אופנים על סוף התורה נעוץ בתחילתה, כ״ו אופנים על ב׳ רבתי דבראשית, ל״ב אופנים על תיבת בראשית, ועל כל התורה, למברג, ר׳ אליעזר מרגושיס, דפוס קרל בודוייזר, תרל״ט, ד, קמד ד׳. המסכימים: רא״י מסדיגורה ע״י רצ״ה ליב ביליג; רצ״ה אורנשטין מלבוב (וראיתי בו דברים ערבים מיוסדים עה״ת ועל העבודה); מהרש״ס; ר׳ דוד מטולנא בברודי (ראיתי את החיבור, והוטב בעיני); ר׳ העניך מאלעסק (והרבה ראיתי בו כי טוב הוא, וראוי להתגלות לעורר לבות בני ישראל להשם); רמ״מ מויזניצא (עיינתי בו השקפה לטובה, וראיתי כי טוב הוא); מח׳ הייטב לב (עברתי בין בתרי אמריו, וראיתי כי הנה הנם מיוסדים על פי חכמת אמת... ובהם דברי תוכחות ומוסרים להלהיב נפשות ישראל). בהקדמתו הרהוטה של בנו המו״ל ר׳ ליבוש, כותב שבגלל חוסר אמצעים מדפיס עתה רק חלק מהכתבים מעצם כתב יד קדשו. בספר קשת רחבה של דברים מקוריים מגדולי החסידות. בסופו דרוש לר״ה ולסוכות, ולקט קצר. בקולופון מודה לר׳ יהודה בנימין אב״ד זאריב ידיד אביו שטרח בהעתקת הספר, ולמדפיס ר״א מרגושיס. מהדורת צילום משופרת יצאה לאור ב(לונדון) — ניו יורק תשל״א, ע״י נכדיו רצ״ה מסאסוב בניו יורק ור׳ יצחק אריה ליבוש מלונדון־פ״ת שכתבו הקדמה. נוספו בהתחלה ג׳ דפים עם פקסימילים, ובסוף ב׳ דפי מפתחות, ואיזכור נספים ותורמים.

ד״ת ממנו בראש ספר ברכת יעקב של חתנו.

אהל שמעון, נג־נו.

ר' מתתיהו חיים ב"ר אברהם זרח אריה יהודה ליב **הלפרין**
מדובשיץ (תרל"ט — תרצ"ג)

נולד בשנת תרל"ט (ולא תרל"ב), לאביו ר' אברהם זרח אריה יהודה ליבוש השלישי מברזאן (מליצי אש, ג, אחרי שבט, סט.), ונקרא ע"ש הדב"ח. נהגו לקרוא לו בשם חיים בלבד. רבה של דובשיץ שלושים שנה, עד לפטירתו בפודגורזע ביום כ"א אייר תרצ"ג, ושם נטמן. הספד עליו בסוף שו"ת מהר"ש ח"ז. מכתבו מתרע"ב בתשובה כהלכה, לה. נשא את חיה בת ר' שמעון אלטר פרנקל־תאומים אב"ד פודגורזע, נפטרה כ"ז אב תרצ"ח. החתונה היתה בקולשיץ בה כיהן גיסו ר' יעקב פ"ת, והשתתפו בה הרבי משינאווא, ר"ש ענגיל, ושתי הסבתות: חנה מברזאן, וחיה משאץ בת ר"מ מפרימישלן. ילדיו: א. ר' דוד ממלא מקומו בדובשיץ; ב. ר' אשר ישעיה אב"ד דמבניק; ג. ר' יואל מיאסלו; ד. שלמצי זו' ר' משה יהודה קירשנבוים ב"ר יוסף חיים ראב"ד טורנא; ה. מרים'צי זו' ר' נתן אהרן זלטנרייך בראא"י אב"ד וודוביץ. שתיהן נספו עם משפחותיהן הי"ד.

ר' **נחום ראובן** ב"ר חיים יונה **הלפרין**

בנו של ר' חיים יונה ראב"ד רישא, וחתנו של הגביר ר' זאב שטוק מסקאלא. זקנו השיב לו בשו"ת מהרא"ש, מא, עד.

ר' **נפתלי הירץ** ב"ר טוביה יחיאל מיכל **הלפרין**
מברזאן (תקל"הי — תר"ה)

בנו של ר' טוביה יחיאל מיכל השני אב"ד ברזאן, ואחרי פטירתו מילא שם את מקומו. ייסד שם את חברא קדישא "נושאי המטה" (ספר בז'ז'ני, 143, 163). מחשובי תלמידי החוזה מלובלין. היה אמור להיות בין אלו שהתעצמו בתקע"ה להביא משיח, אלא שהעלימו ממנו שהמגיד מקוזניץ לא בחיים. בשמחת תורה ידע מחוליו של החוזה, ועשה מה שעשה. פרצה שריפה בבית מדרשו באמצע הריקודים, שפחה נכרית נשרפה, כמה אנשים ברחו, והוא היה שקוע בשירים ושבחות לפי כוונות האריז"ל. נפטר ביום א' טבת תר"ה, ומחלוקת נתגעשה בעיר עקב אי מינויו של בנו על מקומו. י"א שהיה חתנו של רבי אהרן אריה ליב גוטסמן האדמו"ר מלשקוביץ, ואי"ז מתישב עם סדר הזמנים. מהר"א הלפרין מלונדון משער שנשא אשה ממשפחת ר' משולם פיביש הלר מזבריז', ומאז נתחדש במשפחה שם זה. בזמנו גר בברזאן ש"ב ר' ישכר דוב ב"ר אהרן ליב אחיו של ר' מאיר מפרימישלן. נפטר ביום כ"ו טבת ת"ר (זכרון צדיקים).

ילדיו: א. ר' משולם שרגא פיבוש הראשון, האדמו"ר מברזאן; ב. ר' קהת מירוסלב; ג. ר' יעקב חתנו של האריה דבי עילאי; ד. ר' יחיאל מיכל בהליטש. הרב מאיר גלאז אב"ד רוהאטין נשא את חיה מליא בת רנ"ה הלפרין, נכדת רבני ברזאן, דור י"ב למהרש"ל, י' לרמ"א, ט' ללבוש, ו' לר' שאול וואהל ור' שמשון וינר.

תשובות אליו: שו"מ, תליתאה, ח"ב, קעח, קפה.
אהל שמעון, נב-נג.

ר' צבי הירש הלפרין

דומ"ץ בוצץ. תשובה אליו: יד יוסף, קכא בתקפ"ח.

ר' צבי הירש הלפרין

אב"ד ברזן. מתלמידי החוזה מלובלין (תפארת בית דוד, רי). נפטר ביום כ"ז ניסן תקפ"ח.

ר' צבי הירש הלפרין

רבה של פמורן, ואולי הוא בנו של רא"ל שהיה שם אב"ד. יתכן שבנו הוא ר' דוד זאב מפמורן וסקול.

תשובות אליו: ובחרת בחיים, סט; טוט"ד, תליתאה, ח"א, קיג, קלד; שו"מ, תנינא, ח"ד, לו, ואולי גם תליתאה, ח"א, שט בתרט"ז.

ר' **צבי הירש** ב"ר חנניה יוסף **הלפרין**
מפודהייץ וירושלים (תרל"ב — תרע"ז)

נולד בפודהייץ בשנת תרל"ב לאביו ר' חנניה יוסף ב"ר יחיאל מיכל ב"ר נפתלי הירץ מברזאן. בגיל שנתיים עלה לארץ עם הוריו, וגרו בעיר העתיקה. למד אצל אבי אמו רי"ל הורנשטיין אב"ד החסידים, ועם רבי שמעון בידרמן, ר' שאול יצחק פריינד והגרי"ז מינצברג. ידע בעל־פה את הש"ך חו"מ, שלושים שנה אחרי שלמד אותו. נשא את פעשע הדסה בת הרב זאב דוב סלונים מחברון, נכד האדמו"ר האמצעי. נפטרה ביום כ"א טבת תשי"ט, ונטמנה ליד שערי צדק בירושלים. התפלל בביכ"נ תפארת ישראל עם חסידי רוזין, אבל התקרב הרבה לחב"ד. עסק במסחר יצוא ויבוא. נשא ונתן בצורכי ציבור באמונה. ממיסדי בית היתומות הכללי, ממנהלי כולל חיבת ירושלים לעדת גליציה, חברה קדישא, מושב זקנים וזקנות המאוחד ועוד. גומל חסדים בגופו ובממונו. סירב בשום אופן לעזוב את הארץ. בר"ה תרע"ו חלה אנושות, ואירעו בהבראתו מעשים פליאים. נפטר ביום כ"ח חשון תרע"ז, ונטמן בהר הזיתים.

ילדיו: א. ר׳ אליהו מיכל, נולד ז׳ תשרי תרנ״ב. יצא לגליציה בתרע״ב, והכיר את גדולי הצדיקים. פורעים ערבים פגעו בראשו ליד שער יפו, ונפטר ביום י׳ אב ת״ש. נשא את שרה ערמן, ילידת תר״ן בברודי. עלתה תרס״א, ומיד התארסה. נפטרה ביום ו׳ שבט תש״ז. ילדיהם: 1. ר׳ ישראל יצחק זליג (תר״ע-תשי״ט); 2. דבורה רינה זו׳ ר׳ שלום הבלין, ובזיווג״ש זו׳ הרב שמואל הומינר; 3. חיה זו׳ ר׳ שלמה כהן בארה״ב; ב. ר׳ חנניה יוסף; ג. ר׳ זאב דוב (כ״ד טבת תרס״ד — ר״ח אד״א תשל״ג). נשא את בריינדל בת ר׳ משה גדליה אייזן. ילדיו: 1. ר׳ צבי החזן במונטריאול; 2. ר׳ חיים משה גדליה בב״ב; 3-4. ר׳ חנניה יוסף ור׳ יהושע בירושלים; 5. ר׳ אברהם מיכל אב״ד עתלית והגבעה הצרפתית; ד. שיינה ליבה סלאווה זו׳ דודה ר׳ יהודה ליב סלונים; ה. חנה רעכיל זו׳ ר׳ שמעון בן־ציון אייזנבך; ו. אסתר צ׳רנה זו׳ ר׳ אברהם דוד ליכטנשטיין ב״ר אשר אנשיל חתנו ובן אחיו של רבי הלל מקולומיאה, נפטר כ״ו תמוז תשכ״ו.

ר׳ צבי הירש ב״ר טוביה יחיאל מיכל **הלפרין**
מסאסוב (תר״ן — תשל״א)

נולד בשנת תר״ן לאביו ר׳ טוביה יחיאל מיכל השלישי מסאסוב. התחנך אצל סבו רבי שלמה מייער מסאסוב. יחוסו הגיע גם לשושלות אליק,

הרב צבי הירש הלפרין

זלוטשוב, טשרנובל, פרובישטש ומזריטש. כל ימיו יסורים. אדמו״ר מברזאן בסאסוב, לבוב וניו־יורק. בימיו האחרונים השתדל בהוצאתו מחדש של הספר שפת אמת. נפטר ביום ב׳ כ״ד ניסן תשל״א, ונטמן בביה״ח בית דוד, חלקת חברת שארית עדת ישראל 99. נשא את חנה בת ר׳ יעקב שלמה, נפטרה י״ט אלול תר״ף בלבוב. ילדיה רבקה חיה, יצחק ומאיר, נספו בגיטו בתמוז תש״ג. בזיווג״ש נשא את רחל בת ר׳ יהודה זינדל. בניה טוביה יחיאל מיכל ושלמה נספו בגיטו הי״ד.
תולדות אנשי שם, 32.

ר׳ קהת ב״ר נפתלי הירץ **הלפרין**
מירוסלב (תק״פ׳ — תר״ס׳)

בנו של רנ״ה מברזאן. נשא את שינדל ריזל בת רבי שמעון מירוסלב. עבר לגור ליד חמיו, ולא זזה ידו מידו. חמיו השתבח ביראתו הרבה, אף כי לא היה חריף השכל. התפרנס מחנות גלנטריה שחציה שימש למגורים. לא ידע פולנית, וזו׳ ניהלה את החנות. לא זכו לילדים, וכשהפצירה באביה שרוצה לטעום טעם לידה, התעברה והפילה. רשם את תורות חמיו, והם שימשו יסוד לספרו תורת שמעון. נסע גם אל הדב״ח. בתרנ״ט במנויי תוצאות חיים (ליבר), ואח״כ נפטר. נטמן עם זו׳ באוהל אביה. עד לחורבן היה קלויז רבי קהת מרכז לחיי הרוח בעיר.
אהל שמעון, פט-צ.

ר׳ שבח ראה לפי: **הלפרין, ר׳ אברהם שבח**

ר׳ שלמה יצחק ב״ר יעקב **הלפרין**
מטרנופול (תפ״ט — תקנ״ב)

נולד בשנת תפ״ט בפמורן לאביו ר׳ יעקב אב״ד זוואניץ ופמורן. יש הקוראים לו שלמה יצחקי. בגיל תשע נתיתם מאביו, ונתחנך על ברכי זקנו ר׳ טוביה יחיאל מיכל הראשון אב״ד ברזאן. בצעירותו כיהן כאב״ד ברודשין (ולא בורשטין), ומשם נמנה בין הרבנים שהשתתפו בשנת תקי״ט בויכוח שהתנהל בלבוב לפני הרשות עם כת הפרנקיסטים, ובו השתתף הבעש״ט. משיצא טבעו בעולם נתקבל לרבנות טרנופול, ובתקכ״ז הסכים ממנה על ספרי ש״ב ר׳ אהרן ב״ר נתן נטע אב״ד טרמבובלה. אח״כ נתקבל לבאר, והסכים ממנה על תקו״ז עם פירוש באר יצחק, זולקווא תקל״ח — תקל״ט, מאת ש״ב ר׳ יצחק איזיק ב״ר יקותיאל זלמן מפלוצק ״נכד דודי ר׳ איסרל אב״ד בריסק ופינסק, ב״ר אברהם הנקרא אבא מורי״. לבסוף שימש מאחרי תקמ״ד ברבנות חורוסטקוב (ולא קארסטשוב או קריסטיש), ושם נפטר ביום ד׳ חשון תקנ״ב (ולא תקנ״ד).

נשא את בתו של ר׳ יעקב סג״ל לנדא הנקרא חריף אב״ד טרנופול, ב״ר יצחק אב״ד קראקא. (י״א שהיה חתן ר׳ אברהם אריה ליב באב״ד אב״ד מיקולינץ). אם ילדיו היא סעריל בת ר׳ איציק הורודנקר, אחיו של רבי נחמן משם. ילדיו: א. ר׳ דוד וינגרטן־הלפרין אב״ד ליזנסק; ב. ר׳ יחיאל מיכל אב״ד ראחיווע; ג. ר׳ יעקב, תלמיד ש״ב ר׳ יעקב מבוצץ שגר בברודי; ד. זו׳ ר׳ טוביה יחיאל מיכל השני אב״ד ברזאן.

בכתב יד נותרו ספריו: יריעות שלמה על שו״ע אה״ע; מרכבת המשנה על הרמב״ם; חידושים על הש״ס, וביאורים לסמ״ג. מגילת יוחסין שסידר בשם זכרון בספר, נדפסה בראש ספר זכרון יהודה. בחידושיו מזכיר את מהר״ם מינץ ור׳ ישראל כזקניו, המהרש״א מוח״ז, מח׳ ר׳ יוסף מח״ס צפנת פענח, ידידו ר׳ חייקל אב״ד זמברוב, ור׳ שלמה מיזלוביץ ב״ר שמואל קרקויער שהיה ר״מ בפראג — בעל אחות אמו. בסוף ספרו הספדיו על רח״ב, ר׳ יוסף אב״ד בראד, ר׳ שמשון אב״ד זולקווא והתבו״ש. הוא כותב מרורות על הפרנקיסטים שיצאו מן הדת, ואינו חוסך שבטו מן החסידים בדברים בוטים.

תשובות ממנו: אדני פז; בית יעקב כת״י של אביו; מאיר נתיבים, עד; קונ׳ שאלת חכם בסוף שו״ת רח״ב.

שלמי אמוני ישראל, ב, 37-40; ר׳ יוסף לוינשטין, תולדות מהר״ם לובלין, הגרן, ח״א, 39-54; לתולדות, 95-97, 151-152; מליצי אש, ב, חשון, קיב ע״א.

ר׳ שמואל הלפרין

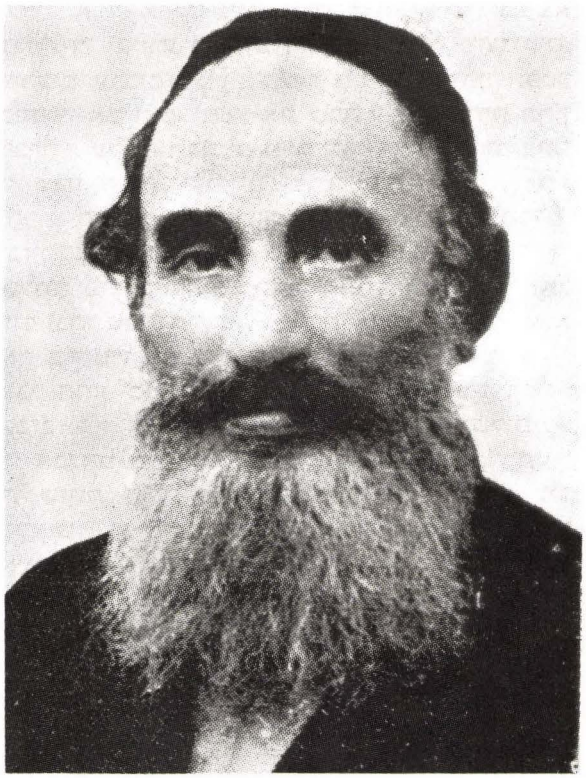
ת״ח בזלישטשיק. תשובה אליו: טוט״ד, קמא, בהקדמה, דף ג ע״א.

ר׳ שמואל אהרן הלפרין ראה בתוך: **ר׳ חיים** ב״ר מנחם נחום (צנזר)

ר׳ שמואל פסח ב״ר יוסף הלפרין

מזלוזיץ (תרל״ו — תשי״ט)

נולד בזלוזיץ בשנת תרל״ו לאביו ר׳ יוסף. מילדותו ניכר בכשרונותיו. נסמך מהמהרש״ם, ר׳ פנחס בורשטין מסרט, ור״ב וייס מטשרנוביץ. רבה של גייטסהעד באנגליה לפני מלה״ע הראשונה. היו עמו חידושים רבים ושו״ת עם גאוני הדור, ובתרע״ב התכונן להדפיס ח״א בשם: שם משמואל. חתנו (או חותנו) ר׳ משה וינטר אב״ד חורוסטקוב(!). אחרי המלחמה ייסד קהילות מחזיקי הדת בלייפציג, ברלין, ובתרפ״ה כבר באמשטרדם. עלה לארץ, ובתרצ״ד רב לאגודת ישראל בת״א. כשאחיו ר׳ יעקב ייסד אז את שכונת זכרון מאיר בב״ב עבר לכהן כרבה הראשון, וגר עם בתו ובעלה ד״ר שאול

הרב שמואל הלפרין אב״ד זכרון מאיר

ונקרט. נפטר ביום ד׳ כסלו תשי״ט, ונוסח מצבתו בראש ששה ספרים נפתחים מבוטשאטש.

ההדיר את ספרי הרב יוסף יעבץ הדורש ממגורשי ספרד. **חסדי ה׳** לפי כתבי יד בניו־יורק לונדון ואיטליה, עם תיקונים ומראי מקומות, ירושלים, דפוס ר׳ חיים בר״ש הלוי צוקרמן, תרצ״ד, נז עמ׳. מומן ע״י אחיו ר׳ יעקב, והוקדש לבי״ס לבנות בית יעקב בת״א. בהקדמת המהדיר מדבר במעלת המחבר, ומודה לבניו ר׳ יוסף ור׳ ישראל יואל שסייעו לו בעבודתו.

כמו״כ ההדיר **תהלים** עם פירוש היעבץ, דרוש למזמור א׳ מספרו חסדי ה׳, ובסופו במקום הפירוש על המזמורים האחרונים שנגנבו מהמחבר — פירוש רבי עובדיה ספורנו, ובשערים מיוחדים: דרשות וליקוטים מהמחבר הנמצאים בספר תורת חסד של נינו ר׳ יצחק יעבץ, ליקוטי אמרים מהמהדיר, עם ביאורים, הערות ומראי מקומות, לונדון, דפוס ״המדפיס״, תשי״ב, כד, 552 עמ׳. בהקדמתו מספר שהיה לו עותק מהדפוס הראשון שאלוניקי של״א, וגדולי ישראל המסכימים עודדוהו להדפיסו מחדש עם פירוש קצר. בנו ר׳ יוסף ממנצ׳סטר מימן את ההדפסה, ור׳ דוד משה בן בנו שקד על שיכלולה בהארותיו המחכימות. ההסכמות מתרפ״ה: רבו רבי ישראל מצורטקוב ע״י ר׳ יוסף

לעמ׳ 587

רבי חיים דוב הלפרין האדמו״ר מווסלוי בחיפה

רבי יעקב יוסף הלפרין האדמו״ר מווסלוי בתל-אביב

לעמ׳ 601

הרב יואל הלפרין מיאסלו בהישרדו מהמחנות,
עם הרב אלחנן בן אחיו

לעמ׳ 617

הרב ישראל שמואל דוד נחום הלפרין

שטרנברג בבאד רייכנהאל שליד וינא (ויגע ועמל הרבה בתיקון השיבושים הרבים שנפלו בדפוס הקודם); רבי מאיר שפירא מפיעטרקוב בהיותו באמשטרדם.

תשובות אליו: אבן יקרה, תליתאה, קח למנצסטר; בית דוד, ח״ב, קיט, צל״ח, נ בתרע״ו לגייטסהעד.
אהלי שם, 450 (ב״ר שמשון!).

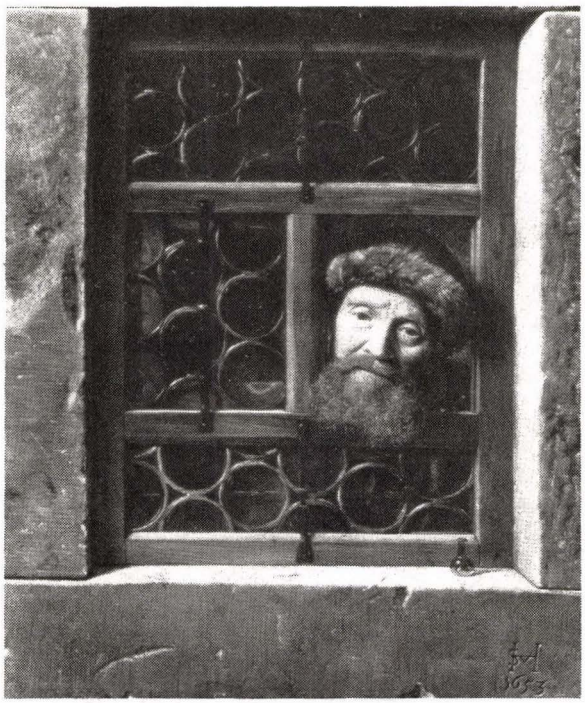
ר׳ שרגא פיביש ראה לפי: **הלפרין, ר׳ משולם שרגא פיבוש**

הֶלֶר

יחוס המשפחה מגיע בן אחר בן אל רבי **יום טוב ליפמן** הלר בעל ״תוספות יום טוב״, מגדולי התורה בזמנו ואיש אשכולות בכל המקצועות. נולד בשנת של״ט בולרשטין שבבוריה, כשנה אחרי אחיו ר׳ יוסף שהיה דיין ור״מ בלבוב ונפטר בפראג בשנת תי״ט, ואחותו פערל זקנתו של ר׳ שמשון הלר מקולומיאה. אביו ר׳ נתן נפטר לפני לידתו בגיל י״ח, ועל כן התחנך על ברכי אבי אביו: ר׳ משה אב״ד ולרשטין וכל מדינות אשכנז שיחוסו הגיע לשבט לוי משפחת הקהתי, בנו של ר׳ אברהם הלוי נכד הערוך משבט יהודה משפחת התפוחים. למד

ציור עממי של רבי יום טוב ליפמן הלר בעל תוספות יום טוב

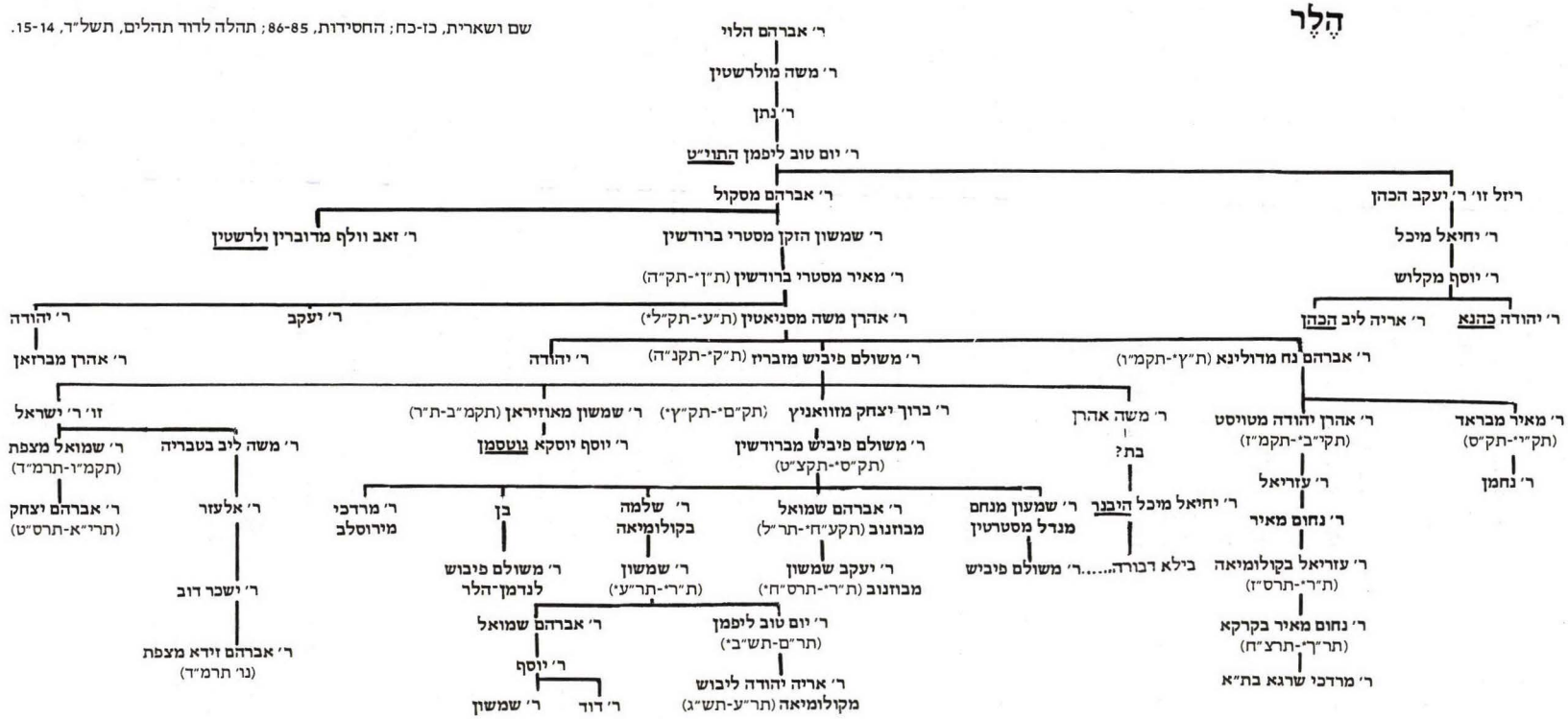
תמונה שצייר אמן נכרי בראותו את ראשו של התוי״ט מגיח מלא צער מחלון חדר מעצרו והיא נמצאת עתה במוזיאון בווינא

בפראג אצל המהר״ל (ורבי שלמה אפרים מלונטשיץ), ובפרידבורג־פרידלנד בישיבת רבי יעקב גינצבורג. היה בעל מוח חריף ושכל ישר, נוח לבריות ותקיף בעניני שמים. ה׳ נתן לו לשון לימודים לדעת לדבר עם שרים ורוזנים. י״א שהיה גיבן ולא יפה תואר.

משנת שנ״ז בהיותו בגיל י״ח שימש כדיין בפראג, ובב״ח שנות כהונתו הרחיב את ידיעותיו בתחומים רבים, כגון קבלה, פילוסופיה, דקדוק, מתימטיקה, אסטרונומיה ומדעי הטבע. מחשון שפ״ה אב״ד ניקלשבורג, ומחודש אדר רבה של וינא בה תיקן תיקונים רבים. בטבת שפ״ז נבחר כאב״ד ור״מ פראג. עקב מלחמת שלושים השנים נאלץ לסדר את חלוקת נטל המיסים, ולכן הלשינו עליו הגבירים הבלתי מרוצים לפני המלך פרידננד השני, שבספריו כתב נגד הדת הנוצרית. ביום ה׳ תמוז שפ״ט הובא לתפיסה בווינא, ובגלל העלילה עליו היו צפויים כל יהודי המדינה לגירוש. בהשתדלות מקורביו (ושגריר צרפת שאשתו ניצלה ע״י בנו של התוי״ט), שוחרר ביום כ״ח אב ממאסרו, והוטלו עליו דמי פדיון בסך עשרת אלפים ריינישׁ־טלר, החרמת ספריו, וגזירת גירוש מהמדינה. בהשתדלות יהודי פראג הומתקו כמה מהגזירות. לזכר המאורע כתב את מגילת איבה, ובנו שת עליו נוספות, אך סבורים כי זהו זיוף ספרותי מאוחר. במגילה קורא לצאצאיו לקבוע צום

הֶלֶר

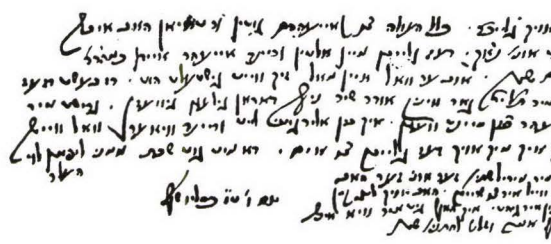
שם ושארית, כז-כח; החסידות, 85-86; תהלה לדוד תהלים, תשל"ד, 14-15.

ביום ה׳ בתמוז, ומשתה בר״ח אדר בו הוכתר על קראקא. במשפחות רבות שומרים על כך עד היום, כגון הלר, קצנלבויגן, שור, ריבלין, לוריא ועוד. בסוף שנת שצ״א נסע ללובלין לנישואי בנו, ונבחר כרבה של נמירוב בפודוליה. מאייר שצ״ד אב״ד לודמיר שבווהלין, ובחשון שצ״ה לא נענה לקריאת פרמישלא. גם בלודמיר קמו נגדו בגלל מלחמתו בתופעת רכישת רבנות בכסף, ובעטים נגזר עליו גירוש מהמחוז. בחורף ת״ד נבחר להיות אב״ד ור״מ קראקא על מקום הב״ח. היה פעיל בכינוסי ועד ארבע הארצות. התיר רבות מעגונות ת״ח ות״ט. אנשים נתנו לו אלפים ורבבות, ואת הכל חילק לצדקה. כשחלה הוסיפו לו את השמות גרשון שאול. נפטר ביום כ״ו (או ו׳) אלול תי״ד, בלא שהניח פרוטה לצאצאיו.

נשא את רעכלי (וי״א רחל) בת ר׳ אהרן משה אשכנזי ראש בית החולים בפרג, וזו׳ נעכלי בת ר׳ אהרן משה תאומים מפרג, חתן ר׳ ישראל הלוי הורביץ משם ואביו של ר׳ פנחס מקראקא גיס הרמ״א (הקדמת כרם יהושע, ולא נראה מש״כ בהקדמת זריזותא דאברהם שנשא שתי נשים. מהראשונה נולדה לו הבת רחל, ומהשניה כל יתר בניו). ילדיו: א. בכורו ר׳ משה מפראג, חתן ר׳ אברהם חיים מאפטאף רב בווין; ב. ר׳ שמואל מבריסק גר בנמירוב. נשא את דבורה בת ר׳ אברשקה קצנלבויגן אב״ד בריסק ווראניק ב״ר שאול וואהל. למד במיץ, ובשובו רגלי לביתו אירע הנס עליו הוא מספר בהוספה לספר מגילת איבה שהוציא לאור; ג. ר׳ אברהם ר״מ בסקולא גליל לודמיר. נולד בשנת שע״ה, הגיה בילדותו את ספר מעדני יום טוב, וחיבר פירוש לירושלמי. נשא בסוף שצ״א את אסתר בת ר׳ יחיאל לוריא (חתן ר׳ חיים כהן ב״ר נפתלי אב״ד ווהלין ב״ר יצחק ב״ר שמשון חתן המהר״ל), ב״ר שלמה הרופא מלובלין, נכד המהרש״ל וחתן ר׳ משה ר׳ ליזרש מבריסק; ד. ר׳ ליוואי (אלכסנדר) מבריסק (או ברסט־ליטובסק). נפטר על פני אביו; ה. ר׳ יהודה ליב. נשלח ללמוד בנמירוב אצל רבי יחיאל מיכל, ובשנת ת״ח נשבה לטורקיה. אחרי שפדאוהו נדד במקומות שונים, עד

כתב ידו של התוי״ט באשכנזית וחתימתו

שהגיע לאובן ישן. שם מחה על שעשו מי שברך לצבי שבור, ועל כן הוכה למות ביום ט״ו תשרי תכ״ז; ו. רחל זו׳ ר׳ אהרן סג״ל ב״ר קופל הלוי מירלש בווינא; ז. ניסל (נעכא) זו׳ ר׳ זאב וולף סג״ל סלאווטס. בנם ר׳ נתן נשא את חנה בת ר׳ משה קצנלבויגן אב״ד חעלמא ב״ר מאיר מבריסק ב״ר שאול וואהל; ח. רייזל זו׳ ר׳ יעקב יוסף כ״ץ ר״מ בטריסק גליל לודמיר. בנם ר׳ יחיאל מיכל (או ר׳ יהודה אבי ר׳ יחיאל מיכל) הוא אביו של בעל קצות החושן, וי״א ששמו היה חיים; ט. רבקה זו׳ ר׳ צבי הירש ב״ר שלום מעליש שנפטר בצעירותו בקראקא, וממנו כנראה הסתעפה משפחת איכנשטין־ספרין; י. דאבריש זו׳ ר׳ שמואל ב״ר אברהם ב״ש (או : ב״ר יעקב בת־שבע) מפראג, נפטרה ג׳ אב ת״ג, ובנותיה ריזל וניסל התחנכו אצל התוי״ט; יא. זו׳ ר׳ יואל מבריסק נכד הב״ח, ואבי ר׳ שלמה זלמן חמיו של ר׳ יחזקאל ק״ב מאה״ו בעל ״כנסתיחזקאל״. אמנם יתכן כי היא אחת מהמנויות קודם; יב. גרונא זו׳ ר׳ אהרן צבי הירש כ״ץ נאמן וד״א, נכד הרבי ר׳ השיל ב״ר יעקב מקראקא. בנם ר׳ משה מו״ץ בקראקא חיבר ספר אסיפת הכהן עה״ת, אמשטרדם תצ״ב, ובהקדמתו מזכיר את אמו ובנו ר׳ יהושע השל.

היתה לו ספריה גדולה שעברה אח״כ לרבי דוד אופנהיים. בשולי הספרים רשומות הערותיו. חיבר יותר מחמישים ספרים, ורק חלק מהם נדפס. הם ראו אור בדפוס בסדר זה בערך: **ביאור** לספר **צורת הבית**, שס״ב, ובמהדורות הבאות: צורת בית המקדש; **הגהות** על ספר גבעת המורה, שע״ב; **תוספות יום טוב** על המשניות נתחבר בשנים שע״ד-שע״ז, ועל שמו נקרא. נדפס לראשונה בפראג שע״ז, ושוב ע״י המחבר בצורה מורחבת בקראקא ת״ג-ת״ד. תורגם גם לרומית. ר׳ משולם ב״ר יואל כ״ץ קיצרו בספר עיקר תוספות יום טוב שנדפס לראשונה בלמברג תק״ן; **מעדני מלך ופלפלא חריפתא** על הלכות הרא״ש לש״ס, ח״ד, שע״ט, ח״א, שפ״ח, ח״ב וח״ג נותרו בכת״י, **מעדני מלך ולחם חמודות**, בגלל העלילה הוסב שמו למעדני יום טוב ודברי חמודות; **דרשה** שדרש בפרשת חיי שרה אחרי היעצר מגיפת החלירע בווינא, שפ״ו, ושוב כשההדיר את ארחות חיים להרא״ש מנוקד בז׳רגון, שפ״ו; **ברית מלח**, דיני מליחה והדחה באשכנזית לנשים; **מי שברך** למי שאינו מדבר בתפילה; **הגהות** על שו״ע אה״ע, מיץ תקכ״ה, ועל כל הטורים, וואר שא תרכ״ב; **מגילת איבה** (או כוס ישועות), שקלוב תק״ן וברעסלויא תקע״ח. תורגם גם לגרמנית, יידיש וערבית; דרוש **חידושי הלבנה**, וילנא תרכ״ו; **מלבושי יום טוב**,

הגהות על ספר הלבוש, ווארשא תרנ״ה-תרנ״ז; **פרשת החודש** על הלכות קידוש החודש להרמב״ם, נדפס בתוך לכבוד יום טוב; **תורת האשם**, פירוש על ספר תורת חטאת לרמ״א, ירושלים תשל״ז, מכתב־יד בבודליאנה, ע״י האחים ר׳ דוד מלוגאנו ור׳ שמשון הלר מירושלים. נותרו בכתובים: טוב טעם, פירוש על רבנו בחיי עה״ת על פי פרדס רמונים לרמ״ק; דרכי (או כללי) הוראה; פיוטי סליחות; שו״ת (רק אחדות נדפסו); **ביאור** על פירוש אבן עזרא לתורה (נדפס ע״י נפתלי בן־מנחם בקובץ לכבוד יום טוב, על בראשית־ויצא); **הגהות** על הספרים אמרי שפר לר׳ נתן שפירא, כפתור ופרח ועוד; סדר שאלת גיטין; קובץ דרשות; לקט שושנים על ספר ערוגת הבושם בדקדוק ומכתבים פרטיים. רשימת חיבוריו וכתביו סודרה ע״י ישראל היילפרין, קרית ספר, ז, 140-148, 482.

לכבוד יום טוב, מאמרים ומחקרים למלאת 300 שנה לפטירתו, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשט״ז, רל עמ׳. העורך רי״ל הכהן מימון כתב בראשו את תולדותיו ורשימת ספריו. קונ׳ **תולדות רבינו יו״ט** מלוקט ע״י המדפיס ר׳ יהושע שפירא (עם הוספות מרצ״י מיכלזון), בראש מגילת איבה שהוציא לאור בלאדז תרפ״ח. גם נכדו ר׳ אברהם גרינוולד רשם את תולדותיו בראש מגילת איבה שהוציא לאור בלונדון תשט״ו, 48 עמ׳. **רבי יום־טוב ליפמן העלר**, ישראל דוד בית הלוי, תל־אביב תשי״ד, מ עמ׳.

יהושע הורביץ, אנציקלופדיה עברית, יד, 721-724, עם ביבליוגרפיה; אשל הגדולים, קמח-קנא.

ר׳ **אברהם זידא** ב״ר זאב **הלר**

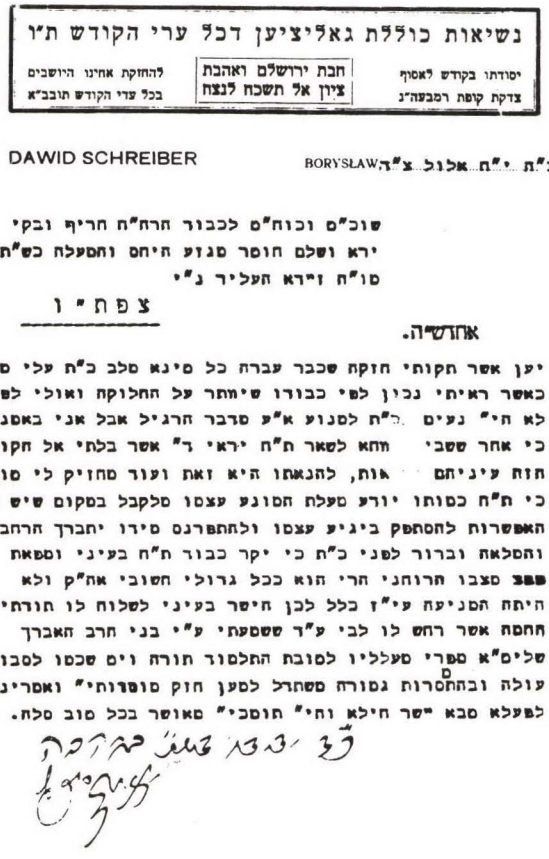
מצפת (נו׳ תרנ״ד)

נולד בצפת בשנת תרנ״ד לאביו ר׳ זאב ב״ר ישכר דוב, נפטר כ״ט אייר תרע״ח, ולאמו צפורה בת ר׳ אלעזר נחום, נפטרה א׳ ניסן תרפ״ה. שמו המלא: משה, יעקב אברהם זידא. למד בישיבת תורת א״י אצל הרידב״ז, שכיבדהו בתרס״ט לדרוש ברבים את פלפולו בהיכל הישיבה. כעבור כמה שנים נאלץ אביו לצאת לוינא לדרוש ברופאים עבור זוגתו, וכיון שהטיפול התמשך, נמסר רא״ז להיות מהישבים בבלז אצל מהרי״ד שהאב היה ממקוריביו. בשבתות וימים טובים סעד על שולחן מהר״א, ובסוכות אצל המהרי״ד שקרבהו מאד, ואמר על זקנו, ר׳ אלעזר הלר מחסידי רבי אהרן מטשרנובל, שהוא תכשיט. בקיץ תרע״ד שב לצפת עם הוריו. בחודש תמוז נשא את חיה פרידא, נפטרה י״ד שבט תשל״ד, בתם של ר׳ חיים (ד׳ שבט תש״ח) ב״ר פנחס ברזל, וזו׳ שרה (כ״ב חשון תרע״ח) בת ר׳ ראובן הכהן. בעת המלחמה סבל מרעב ומחסור, וחלה בטיפוס הבהרות. אח״כ כשנפטר אביו, נתמנה להיות ר״מ ומנהל הישיבה והת״ת בית חתם סופר. כאשר הישוב בצפת נידלדל עקב מלה״ע השניה התאחדו שני המוסדות, ונעשה ר״מ ומנהל שלהם. בקיץ תר״ץ ניצל בנס כשערבים מזוינים עצרו את המונית בה נסע מחיפה לצפת, ושוב ביום כ״ח אדר תרצ״ח כשהפורעים הרגו ביריות את נוסעי המונית בה נסע. פרטי הדברים ומקצת תולדותיו רשם בהקדמה לספרו שו״ת **דברי אברהם** שהחליף עם גאוני א״י בעיקר, ח״א, ירושלים תשל״ט, קד עמ׳, סב סי׳, בסוף ספר שם משמואל שהוציא לאור מזקנו אב״ד צפת. המסכימים: רד״ב ויידנפלד בתשכ״א; רש״ז אוירבך בתשל״ט (כת״ר אינו צריך כלל לדידי ולדכוותי).

תשובות אליו מאת בעל חזון נחום בתרצ״ה-תרצ״ז: דובב מישרים, ח״ג, קכו, קכז.

ר׳ **אברהם יחיאל הלר**

ת״ח בזלישטשיק. תשובה אליו: טוט״ד, תנינא, בסוף, ג.

נשיאות כוללת גאליציען דכל ערי הקודש ת״ו

יסודתו בקודש לאסוף צדקת קופת רמבעה״נ

חבת ירושלם ואהבת ציון אל תשכח לנצח

להחזקת אחינו היושבים בכל ערי הקודש תובב״א

DAWID SCHREIBER BORYSŁAW

ב״ת י״ח אלול צ״ה

שוכ״ס וכוח״ס לכבוד חרח״ח חריף ובקי ירא ושלם חוסר סגנע היחס והסעלה כש״ת סו״ח זירא העליר נ״י

צפת״ו

אחוש״ה.

יען אשר תקותי חזקה שכבר עברת כל סינא סלב כ״ח עלי סאז כאשר ראיתי נכון לפי כבודו שיחתר על החלוקה ואולי לפיש לא חי״ נעים ה״ח לסנוע א״ע סדבר הרגיל אבל אני באסנה כי אחר ששבי מחא לשאר ח״ח יראי ד׳ אשר בלתי אל חקופץ חזק עיניהם אות, להנאחו היא זאת ועוד סחזיק לי סובה כי ח״ח כסותו יורע סעלה הסונע עצסו סלקבל בסקום שיש אך האשרות להסחפק ביגיע עצסו ולהתחרנס סידו יחברך הרחבה והסלאה וברור לפני כ״ח כי יקר כבור ח״ח בעיני וספאת סצבו הרוחני הרי הוא ככל גדולי חסובי אח״ק ולא היתה הסניעה עי״ז כלל לכן חישר בעיני לשלוח לו חורתי מחסת אשר רחש לו לבי ע״ר ששסעתי ע״י בני חרב האברך שליט״א ספרי סעלליו לסובת התלסוד תורה וים שכסו לסבול עולה ובהתחסרות גסורה ששחרל לסען חוק סופרותי״ ואסרינא לפעלא סבא ״שר חילא וחי׳ תוסכי״ סאושר בכל סוב סלה.

מכתב מנשיא כולל דרוהוביטש הרב אח״ד סופר בחתימתו מיום י״ח אלול תרצ״ד אל הרב אברהם זידא הלר מצפת

ר׳ אברהם יצחק ב״ר שמואל **הלר**
מצפת (תרי״א — תקס״ט)

נולד באלול תרי״א לאביו ר׳ שמואל אב״ד צפת. כל ימיו למד נגלה ונסתר בהתבודדות, וסירב לקבל עול רבנות אף כי רצו להכתירו אחרי פטירת אביו. מדוכא ביסורים ועני מרוד. בסוף ימיו סגי נהור, וראו אצלו רוח הקודש. נפטר בצפת ביום כ״ג תמוז תרס״ט, אמנם יש לאחר השנה לפי מה שמוסר ר׳ אברהם ליב זילברמן אב״ד צפת, כי בל״ג בעומר תרע״א אמר למקורביו בצפת שרואה אסון וחשכות גדולה במירון, וכעבור שעתיים הגיעו משם הפליטים הראשונים שמסרו על המפולת בה נהרגו י״א אנשים ונפצעו רבים. נשא את חנה יוטא (נפטרה כ״ד טבת תרע״ו), בת שפרה לאה, בת מרים, בת חנה יוטא אחותו של ר״י מרוזין וזו׳ של ר׳ יצחק מגראניב, ב״ר מרדכי מקרמניץ, בנו של המגיד מזלוטשוב. ילדיו: א. ר׳ שמואל מו״ל ספר רפואות וסגולות, אבי ר׳ שלום שהו״ל כבוד מלכים בשנית; ב. שפרה לאה זו׳ ר׳ משה דייטש ב״ר דוד נתן אב״ד קרטשינוב, הורי ר׳ מרדכי מו״ל דרך נשר בשנית.

ר׳ אברהם נח ב״ר אהרן משה **הלר**
מדולינא (ת״ץ — תקמ״ו)

בכורו של ר׳ אהרן משה אב״ד ומ״מ סניאטין. נמנה על חכמי הקלויז בברודי, ונסמך מרח״כ רפפורט מלבוב. עבר לבוליחוב משנשא את בת הנגיד היחסן ר׳ נחמן ליסוויטשער, נכד ר׳ נחמן אב״ד סלוצק, ממשפחת בעל גבול בנימין תלמיד הרמ״ז בקבלה, וחמיהם של ר׳ ישעיה באסאן ור׳ מנשה פדובה. במגילת יוחסין שבראש שפתי צדיקים נמנים צאצאי חמיו: א. ר׳ יוסף ישראל אשכנזי. ילדיו: 1. ר׳ אברהם מפררה מח״ס דבר המלך; 2. ר׳ מאיר מסמילע חתן ר׳ יוסיל הוליש אב״ד טיסמניץ; 3. ר׳ יהושע השל חתן ר׳ צבי הירש אב״ד סלטוינה, נכד ר׳ יעקב מרישא אחיו של בעל פני יהושע; ב. אשת ר׳ דוב בר הכהן. ילדיהם: 1. ר׳ דוד; 2. ר׳ חיים כהנא בגליגור; 3. ר׳ אליהו כ״ץ; 4. ר׳ מאיר; 5. ר׳ שמואל אריה; 6. ר׳ ביניש; 7. ר׳ משה בפרימישלן; 8. ר׳ עבר; ג. אסתר זו׳ ר׳ אברהם נח; ד. זו׳ ר׳ נתן ב״ר יוסקי מזולקווא שנקרא ר׳ יוסקי ר׳ הניכש, אחי ר׳ משה ר׳ יוסקש אבי רמ״ז אב״ד לבוב.
בבוליחוב ישב בשלוה על התורה ועל העבודה, והקים ספריה מפוארת שעלתה לו 4000 זהובים פוליש. בשלוש מאות דפים גדולים רשם את חידושיו שנחלקו לג׳ חיבורים: א. דרושי גפ״ת, לישב קושיות המהרש״א על המהרש״ל; ב. שו״ת, כולל עם רבו רח״כ ור׳ נתן הכהן אב״ד בוליחוב; ג. חידושי אגדה ומוסר. מתחילה לא התכוין להדפיס את חידושיו, עד שנתרגשו ובאו הפרעות המתוארות בזכרונות ר׳ דוב מבוליחוב. ביום א׳ י״ג תמוז תקי״ט התנפלו שודדים על העיירה, הרגו כמה נפשות, ושילחו אש בבתים. הוא ניצל בנס מחרבם כשהתחבא תחת המיטה, אך בדליקת ביתו איבד את כל רכושו וספריתו העשירה, וכמעט שנשרף אף הוא. מכל כתביו שרד רק מעט, ושוב הוצרך לכתוב מחדש את הגיגיו בספר כולל **זריזותא דאברהם**,

הנחלק לג׳ מדורים: א. שער משיבת נפש — חידושי גפ״ת; ב. שער משמחי לב — שו״ת; ג. שער יראת ד׳ — מוסר. בשנת תקכ״ח נתעורר להדפיס את ג׳ ספריו, ונדד בגליציה, פולין והונגריה, לקבץ מעות והסכמות. לא שפר מזלו של הספר, והיה עליו להמתין עוד 130 שנה עד שיודפס חלקו.
אחרי שובו מוצאים אותו שנים רבות של דולינא ומרביץ תורה לתלמידים. בשנותיו האחרונות מ״מ בברודשין, ושם נפטר ביום י״ח אלול תקמ״ו. כמה ימים לפני פטירתו הכין לעצמו את התכריכים. ביומו האחרון טבל שנית אחרי התפילה, התעטף בתכריכיו ובקיטל, בטלית ובתפילין דרבנו תם, שלח לקרוא לגבאי החברה קדישא לצוות כיצד יתנהגו עמו, אמר קריאת שמע בקול רם, ויצאה נשמתו באחד. בין תלמידיו: ר׳ שמואל ב״ר שלום אסטרר מברודי מח״ס תורת אדם וכתב יושר.

ילדיו: א. ר׳ מאיר מ״מ בבראד; ב. ר׳ אהרן יהודה אב״ד טויסט; ג. ר׳ שלמה צבי בבראד; ד. וועכנא זו׳ ר׳ צבי הירש ב״ר שלמה זלמן בבראד (נפטרה י״ד אייר). בתם צירל (נפטרה בער״ה), נישאה לר׳ אפרים פישל צאהלער (נפטר לפני תר״ס), אבי ר׳ אברהם מו״ל ספרו של זקנו.
נכד זה, ר׳ אברהם צלר מבילקמין יליד ברודי, קיבל בויזניצא את כתב היד הנושן של ספר זריזותא דאברהם, מאת ש״ב המשב״ק ר׳ אפרים מעליר. הוא העתיק את החלק הראשון על בראשית ושמות, וניגש להדפיסו בסיוע קרוביו הגיסים ר׳ עזריאל ור׳ שמשון הלר מקולומיאה, ור׳ יוסף יצחק הלר מלבוב. כוונתו היתה להדפיס גם את חלק הפלפול והשו״ת, וכפי שנאמר בהסכמות. הספר הופיע בלבוב, דפוס ח. רוהטין, תר״ס, ט, מד ד׳, עם הסכמות ישנות שניתנו למחבר, וחדשות שקיבל המו״ל.
רוב המסכימים נוקבים בשמו אברהם בלבד: אחיו ר׳ משולם פיביש מזבריז המוסר פרטים על החיבור (דברי חסד ואמת לאמתה של תורה); רח״כ מלבוב (ידעתיו והכרתיו לאיש אמונים מאז ומקדם);

בתקל"ח בעל פמ"ג, וש"ב רמ"ז אב"ד לבוב; בתקכ"ט מח' ש"ב ר' אלעזר אב"ד רעכניץ בעל "אור חדש" נכד התוי"ט (בא לצל קורתי, בו ובתורתו שעשעתי), מח' ר' יעקב מבראד אב"ד שלאגלאנק בפולין (צדיק זה בא לבית מלוני, וברכתי עליו ברכת הנהנין במאורי אור התורה), ור' לעמיל הלוי סג"ל מגלאגיל אב"ד אייזנשטט (נטה ללון פה קהילתנו... מעולם לא ניסה באלה מסעי, כי היה עתיר נכסין בהיותו יושב על כסא ההוראה), ורק כשעדו עליו פגעי הזמן יצא לקבץ כסף להדפסה.

למו"ל נתנו הסכמותיהם בסדר כרונולוגי: בתרמ"ז רד"מ מצורטקוב ע"י רצ"ה שטרנברג, ובנו ר' ישראל ע"י ר' אהרן דאהל; ר' מרדכי שרגא מהוסיאטין ע"י ר' דוד שוואגער, בנו ר' ישראל ע"י ר' ישעיה דוב פרידמן, חתנו ר' יצחק מאיר השל ע"י ר' ישראל מרדכי טייטלבוים; בתרמ"ט ר' יצחק מבויאן ע"י רצ"ה ביליג; ש"ב הרבי מיזירנה (שחו"ז היה רמ"פ מזבריז) ע"י רצ"ה גוטליב; ר' ישראל מסדיגורה ע"י ר' יחזקאל דוב שפירא אב"ד נוביסליץ; ר' יחזקאל רבינוביץ מרדומסק; בתרנ"ב ריי"ש ה"ש משינאווא; בתרנ"ד ר' יצחק חיות מברודי (שהיה אב"ד דולינא בתקל"ז); בתרנ"ט ר' שלמה ה"ש מבאבוב (מפורסם היה המחבר לגאון מובהק וקדוש בזמן הקדוש האלקי הבעש"ט).

בראש הספר צוואתו והקדמתו המפורטת של המחבר. הוא מתאר בה את הנס שהתרחש לו בתקי"ט, וכותב שקיבל עליו אז לחזור בתשובה להתמדת התורה ולהדפיס ספר. בהקדמת המו"ל מודה לתומכיו מבני המשפחה, ולש"ב המדפיס ר' פייביש עבנער. לא עלה בידו להדפיס יותר, ואת כתב היד המיושן קנה ר' נחום מאיר הלר נכד המחבר. הוא טרח רבות להעתיק את החלק השני על ויקרא־דברים ואף מסרו להדפסה. כל העותקים נשמדו בשואה, ורק עותק אחד, ממנו אבדו שני עמודים בלבד, ניצל במסירות נפש ע"י בנו ר' מרדכי שרגא, שברח בשנת ת"ש מגיא ההריגה לא"י. הוא הדפיס את הספר מחדש בברוקלין, חברת זכרון יוסף, דפוס סאפראגראף קא., תשי"ב, י, מד, ב־קלב, ב ד'. נכללו בו צילום בראשית־שמות מהמהדורה הראשונה, וויקרא־דברים מהעותק שניצל, עם פירוש ברית אבות על ג' הפרקים הראשונים ממסכת אבות. המהדיר מספר בהקדמתו על גילגולי הספר, ומנציח בסופו את נשמות קרוביו.

נכדו ר"א צלר, שם הגדולים החדש, אות א, ס"ק צד; מליצי אש, ג, שבט, השמטות, 84; לקורות, 110 (לא נכון מש"כ שנהרג בבוליחוב בפרעות י"ג תמוז תקי"ט, ושאביו היה ב"ר אלחנן מטרנופול); בימי צמיחת החסידות, 39-41; ספר ברודי, 64.

ר' אברהם שמואל ב"ר משולם פיביש **הלר**
מבוזנוב (תקע"ח – תר"ל)

בנו של ר' משולם פיביש אב"ד ברודשין. חתנו של ר' פנחס שפירא, ב"ר יהודה מאיר, ב"ר פנחס מקוריץ. אב"ד בוזנוב שנים רבות, ונודע בזמנו כרב מובהק. מילא את מקומו בנו ר' יעקב שמשון. בתו נישאה לר' יהושע השל אוירבך, אחיו של ר' ישראל מתתיהו המביא מחידושיו בספרו אלפי ישראל על חו"מ.

בין תלמידיו נמנה בן אחיו, **ר' משולם פיבוש** לנדמן־הלר מכפר ליד ברזאן. היה גם נכד ר' נחמן, ב"ר מאיר מ"מ בברודי, ב"ר אברהם נח מדולינא. אחותו נישאה לר' שמעון צבי וייגר מקריפטש. נשא את מלכה (נפטרה כ"ז אדר תרצ"ד), בת המקובל ר' בנימין וולף ליפא מסטניסלב. נפטר ביום ד' אב תרס"ג. בתו גולדה נישאה לר' משה חיים אפרים בלוך מוינא־ניו יורק.

אולי מצאצאיו הוא הרב **אברהם שמואל אלתר** ב"ר יעקב הלר ז"ל, שלמד בישיבת תורת חיים בירושלים. חיבר קונטרס **קרבן ראשית** על מצות שתי הלחם בהלכה ובאגדה, ירושלם, דפוס חורב, תרצ"ז, ח ד'. עם הסכמות ריי"מ חרל"פ, ור' שמעון צבי הורביץ ר"מ ישיבת המקובלים.

תשובות אליו: ארץ צבי, או"ח, לה; בית שלמה, או"ח, ה, יו"ד, ח"ב, עז, פא, אה"ע, עח, חו"מ, לו, פב, צא, צב, קח, קט, קכג-קכה בתריי"ט-תר"ל; דב"ח, ח"ב, יו"ד, סג; חסל"א, קמא, יו"ד, נד, תנינא, או"ח, ג, חו"מ, כז בתריי"ד-תרכ"ח; טוט"ד, קמא, רסה, תליתאה, ח"א, רנט (הורביץ!); שו"מ, קמא, ח"א, מא, ח"ב, ג, סח, תנינא, ח"א, פג, ח"ג, קיט, חמישאה, פה בתרי"ג-תרי"ז.
ספר בודזאנוב, 81.

ר' אהרן יהודה ב"ר אברהם נח **הלר**
מטויסט (תקי"ב – תקמ"ז)

בנו של ר' אברהם נח מדולינא. בהקדמת שפתי צדיקים נקרא ר' אריה ליב. רבה של טויסט. עלה לצפת, ונפטר ביום ג' ח' ניסן תקמ"ז.

ר' אהרן משה ב"ר מאיר **הלר**
מסניאטין (ת"ע – תק"ל)

בנו של ר' מאיר אב"ד סטרי ברודשין. נשא את וועכנא בת ר' ישראל משה הי"ד אב"ד טיסמניץ, שנקרא ה"ירושלמי" על כי בא מהספרדים שבירושלים, נכד ר"י החסיד. אב"ד או מ"מ בסניאטין. ילדיו: א. ר' אברהם נח מדולינא; ב. ר' משולם פיביש מזבריז; ג. ר' יהורה שנקרא החסיד ונטמן בקלוש; ד. הדסה זו' רבי ישכר דוב מטשורטקוב, זקנתו של ר' אפרים מעלער משב"ק בויזניצא.

ר׳ אהרן נתן ב״ר שמואל זנויל **הלר**
מפרמפול וקרעשוב (תקע״ז — תרט״ו)

נולד בשנת תקע״ז לאביו ר׳ שמואל זנויל מפרמישלא. בצעירותו הסתיר את מעשיו והליכותיו, כדי שלא יבחינו בגדלותו המופלגת בתורה. כשנתגלה הדבר, ערך אביו סעודה לאנשי העיר. נשא את ריקלי בת ר׳ ישעיה שיף, בנו של רז״ו מזמושץ וחתנו של הברוך טעם. רבה של פראמפול, ואח״כ מ״מ אביו בקרעשוב. נפטר בגיל ל״ח, ביום כ״ז אדר תרט״ו. הניח כתבים רבים: חידושים על רוב מסכתות הש״ס מהדורה קמא ותנינא, קונ׳ אותות למועדים על דרושי הלכה ותוספות לרגלים, קונ׳ נר מצוה הכולל כשבעים דרושים על סוגיא דכבתה זקוק לה, חיבור גדול על חו״מ ושו״ת. בניו: א. ר׳ ישעיה צבי אב״ד פרמפול. קיוה להדפיס חלק מהכתבים; בתו: ב. יוכבד רבקה, זו׳ ר׳ שמואל הכהן וייצמן מקרעשוב. אחרי פטירתו בתרנ״ב, נישאה לר׳ בנימין קרישר מצאנז. נפטרה בתרע״ו בירושלים. בנותיה: 1. גיטל זו׳ רבי אברהם שלום ה״ש מסטרופקוב; 2. הענא זו׳ הרב דוד שליכטר מקומרנא.

לא נותקה השלשלת, 314.

ר׳ אליעזר ב״ר גודל **הלר**
מטבריה (תרכ״ה — תשי״ג)

נולד בקולומיאה בשנת תרכ״ה לאביו רבי גודל, שהתיחס בן אחר בן לרבי משולם פיבוש מזבריז׳. בילדותו עלה עם אביו לטבריה, וזמן קצר לאחר מכן נתיתם ממנו. מהרש״א אלפנדרי נהג לקום מפניו פעמיים, באומרו: פעם אחת לכבודך, ופעם אחת לכבוד אביך הגדול שלא זכית להכירו היטב. חזר לקולומיאה, ונתגדל בתורה עד שהיו ש״ס ורמב״ם שגורים על לשונו. בשובו לטבריה הוכר ע״י זקני החסידים וגדולי התורה כבן עליה מופלג בתורה, וזכה לקירבתם המיוחדת. אחרי תקופה קצרה נעשה מנהיגם הרוחני של החסידים בעיר, ובמיוחד לחסידי קרלין. ישב בראש בכל ההתועדויות, ובכל דבר שאלו לחוות דעתו. משומעי לקחו היה האדמו״ר מלעלוב שליט״א. נסע מדי פעם לגליציה לבקר את משפחתו הענפה בקולומיאה. ביקר אצל כל גדולי האדמורי״ם בפולין, גליציה וליטא שחיבבוהו מאד, ובמיוחד היה מקורב לאדמורי״ם מצורטקוב וקרלין.

היה קם כל יום לפנות בוקר, ויוצא להשגיח על חליבת הערבים בכפרי הסביבה. הרבנית היתה מוכרת את החלב לפרנסתם, כי לא רצה להתפרנס מהחסידים. בדרך היה משנן תמיד דפי ש״ס ופרקי רמב״ם, ואף הערבים כינוהו בשפתם ״הצדיק

הרב אליעזר הלר מטבריה

המתפלל״, ובאו להתברך ממנו. בשובו מהכפרים לביתו טעם משהו, והלך להתפלל שחרית. שהה בביהכ״נ כל היום על התורה ועל העבודה, וחזר לביתו רק בערב אחרי מעריב. אחז במנהג אביו לטבול כל יום בכנרת בין בקיץ בין בחורף, ואפילו כשהיה מצונן, ומעולם לא ניזוק בשל כך. לא ביטל ממנהגו גם בימי המאורעות, ואף כשהבריטים הטילו עוצר, נאלצו לתת לו רשיון מיוחד, כי לא עלה בדעתו לוותר על נוהגו. בנה לעצמו סוכה קטנה כי חשש משכנו המופתי הגדול של טבריה, אבל המופתי עצמו ביקשו שיבנה סוכה גדולה, אע״פ שבשל כך נאלץ לסגור את חלונות אחד החדרים למשך כל הסוכות. עוד סיפורים מופלאים מהלכים אודותיו עד היום. נפטר ביום כ״ב אב תשי״ג, ונערכה לו לויה רבת משתתפים. חתניו: א. הרב בנימין דרוק שהיה רב בארה״ב ובסוף ימיו בביהכ״נ הגדול בחיפה, אחיו של ר׳ אברהם אב״ד צורטקוב. ילדיו: 1. ר׳ חיים בכורו, ראש כולל בגבעה הצרפתית ומח״ס אורות חיים ג׳ מהדורות; 2. אשת ר׳ יחיאל שור נכד התבו״ש. בתם נישאה לר׳ יעקב נחום אפשטיין נכד איזביצא רדזין וקוברין, ר״מ בישיבת זוהר התורה בירושלים. בנם ר׳ משה

שלום נשא בתש״ם את בתו של ר׳ שמואל מרדכי מינץ מזכיר אגו״י בא״י; ב. הרב צבי שוורץ מראש פינה; ג. הרב אשר מאיר שולמן מטבריה.
כנראה אליו התשובה: אבן יקרה, קמא, יו״ד, כג.

ר׳ אריה ב״ר פנחס משה **הלר**
מבוסק (תר״ך׳ — ת״ש׳)

נולד בציעשינוב לאביו ר׳ פנחס משה (נפטר לפני תרנ״ח), ב״ר חיים (אחיהם של רצ״ה חריף מבוניהאד ור׳ שמואל זנויל מפשמישל נכדי התוי״ט), חתן זקנו של ר׳ יעקב לרר, המו״ל של קונטרס הגאון ר׳ צבי חריף. דומ״ץ בוסק עשרות שנים. למדן ומפולפל כאחד הגדולים. התחבט מאד בפרנסתו, ובתרנ״ו ערך מסע להונגריה. בימות החורף מכר דגים מלוחים, ובלילות ובחודשי הקיץ עסק בתורה בעיון ובהתמדה. בגלל דחקותו לא היה יכול להדפיס את כל חיבוריו שהיו עמו בכתובים שנים רבות.

שקלי גולה עמ״ס שקלים, נחלק לארבעה: א. שקלי גולה — שקלא וטריא במשניות המסכת, ב. תרומת הלשכה — פירוש ומראי מקומות, ג. שירי לשכה — פלפולים בעניני המסכת, ד. ח״ב מתוך פירושו הגדול על הירושלמי. לעמבערג, דפוס ר׳ חיים ראהאטין, תרנ״ח (בשער: תרמ״ח!), ב, לד ד׳. המסכימים: ר״י שמלקיש בתרנ״ז (דברים ישרים למוצאי דעת); בתרנ״ד ר׳ יצחק חיות מברודי (איקלא לאתרין ובא בצל קורתי האי גברא רבא ויקירא, מלא וגדוש בתלמוד ופוסקים... ותהיתי על קנקנו, ומצאתיו מלא ישן); ש״ב ראי״ב קלוגר (חריף ובקי בכל חדרי תורה, מלא תורה כרימון נשמע כפעמון); ר׳ משה ריינהולד ראב״ד ברודי (עיינתי בקצתו ומצאתי בו דברים טובים וראויין למי שאמרן, כל מן דין סמוכו לנא); ר׳ שמעון באב״ד אב״ד טרנופול; בתרנ״ו ר׳ יעקב תאומים ראב״ד קאלאמע (הנני מכירו מנעוריו); ר׳ משה בן עמרם גרינוולד אב״ד חוסט; רח״א שפירא בשם אביו רצ״ה אב״ד מונקאטש (וכנראה שהוא ת״ח מופלג, והלחץ זו הדחק הציקהו לעקור מביתו, ולכתת רגליו לדלג על הערים לבקש תמיכה מאחב״י... בכבוד הראוי לת״ח נכבד כמותו); ר׳ שלמה סופר אב״ד בערגסאס; רבי בצלאל יהושע מושקוביץ מגלינא בתרנ״ד ע״י המשב״ק ר׳ משולם גרידינגר. היו לו הסכמות נוספות מאב״ד זלוטשוב ועוד, וקיוה להדפיסם בספרו עמ״ס עדויות: **עדות לישראל** עם פירוש עדות ביהוסף. ספר זה היה גדול יותר בכמות ובאיכות, וחלק מההסכמות מוסב על שני הספרים. בהקדמתו כותב שאב״ד לבוב ציוהו להדפיס על עדויות תחילה, אבל של שקלים היה כבר תחת

מכבש הדפוס. בדף כו. תאריך הכתיבה: ער״ה תרנ״ב.

חידוד הלכה על יו״ד הלכות מליחה, ביצים, בשר בחלב ותערובות, בילגורייא, דפוס נטע קראנענבערג, תר״ץ, עה ד׳. בהקדמתו מבאר מהות החיבור, שליקט בו בלשון מובנת את חידושי החוו״ד והפמ״ג, ובמדור העיקרי חידוד הלכה הציג את הדינים ומקוריהם מש״ס, ראשונים ואחרונים. במדור השני קונטרס אחרון חיזק את הדברים בפלפולים שאינם מהסוגיות השייכות לענין. סיים לחבר את הספר בתרפ״ט, וקיבץ את כל הונו להדפיסו. בהתחלה ג׳ ההסכמות הראשונות מספרו הקודם וה׳ חתימות, עם שתי חדשות: מהר״ם שפירא מפיעטרקוב (מאז ידעתי את כת״ה לגדול בתורה שוקד בלימודים... ודבריו בנויים על יסודות נאמנים, לחדד לומדי למד בהלכות אלו בפלפולים שונים); רצ״י מיכלזון מוורשא (ונתנו עידיהן גאוני הדור קשישאי, כי הוא מבני עליה והנם מועטים... ותורתו הכריזה עליו מבחוץ).

נמוקי הרא״ה על ששה סדרי משנה, לבוב, דפוס יחזקאל זייץ וזעליג לאנגשטיין, תרצ״ד, נב ד׳. נדפס רק ח״א על זרעים, ובו תירוצים לקושיות שהניחו התוי״ט והכס״מ בתימה. בהקדמתו מצטדק על שמחדש פירושים מקוריים ליישוב קושיות, ובעיקר במסכתות שאין עליהן גמרא. תאריכי הכתיבה שבספר: תרפ״ח. נכלל ברשימת המפרשים שבשער קבוצת מפרשי המשנה, אבל רק קטעים בודדים צולמו בפנים. היו עמו מאות דפים על כל הסדרים, כתובים כעין תוי״ט חדש.

סתרי בראשית, בילגוריי, דפוס נטע קרוננברג, תרצ״ח, כ ד׳. מאמרים ודרושים עה״ת, וגילוי נסתרות בסדר ששת ימי בראשית, שהבריאה היתה הרבה קודם, אלא שחרבה וחזרה לתיקונה בששה ימים. בהקדמתו בה מתגלות ידיעותיו במדעים בָּהֶם, שלדרכו יתורצו קושיות המפרשים, ולא תהא סתירה מתגליות חכמי המדע. נותרו בכתובים: קן מפורשת עמ״ס קנים (חיברו בתרפ״ו); ביאור (או נמוקי) הגרא״ה על תוספתא טהרות, ביאור הגרא״ה (ואח״כ: ביאורי הרא״ה) על כל תלמוד ירושלמי (חיברו בתר״ן); סדר למשנה על סדרי המסכתות, וח״ב לוח לכל הדינים הנמצאים בששת הסדרים; שו״ת הרא״ה; פלפולא חריפתא על סוגיות הש״ס (מימי חורפו); שאגת אריה על יו״ד; פירוש קצר על כל הירושלמי; תכשיטי כלה (או נמוקי הרא״ה) עמ״ס כלה; מטעמי מלך — הגהות ותיקונים על הרמב״ם והראב״ד ונושאי כליהם.

ר׳ אריה יהודה (ליבוש) ב״ר יום טוב ליפמן **הלר**
מקולומיאה (תר״ע — תש״ג)

נולד בקולומיאה בשנת תר״ע, לאביו התעשיין ר׳ יום טוב ליפמן (ליפא). מילדותו הירבה מקנתו בש״ס ופוסקים, והרחיב התעניינותו לספרי חקירה ושירה. שלט בפולנית, רכש גם השכלה כללית, והיה בקי בספרות העולמית. נשא את בתו של ר׳ שבתי הכהן רפפורט מפינטשוב, ועבר ללבוב. נעשה סוכן בית החרושת לאריגים של אבי חותנו, ר׳ אבלי מביליץ ובניו. מקושר לרבי מבויאן־לבוב, אצלו התפלל ולתורותיו האזין. קשר קשרים עם לומדים וסופרים, ביקר בספריות, וביתו נעשה בית ועד לחכמים. מגיל צעיר חבר בצא״י, ועסקן פעיל בחיים הציבוריים. אם כי השתייך רעיונית לאגודת ישראל, סלד לפעמים מטכסיסיה האירגוניים הרעשניים, והיה יותר תיאורטיקן והוגה דעות. נמשך אחרי ד״ר נתן בירנבוים, ורעיון ״העולים״ שלו. מיעט בדיבור ובכתיבה, בבחינת מועט המחזיק את המרובה. חונן בעין חדה, שכל ישר ועדינות נפש, וכל אלו מצאו מבע בכתיבתו. סיגל לעצמו סגנון של כתיבה מעולה, וידע לצקת רעיונות בצורה נאה ומסודרת. פירסם לעתים בעתון דאס אידישע טאגבלאט, אבל בעיקר בבטאוני ספרות שערכם מעבר לשעה ולמקום. את רשימותיו ביידיש שלח לבית יעקב זשורנאל הלודזאי, ובעברית לדגלנו הוורשאי, בחתימת א.י. ליפמאנאוויטש על שמו ושם אביו. התבלט בחבורת הסופרים החרדים הצעירים בפולין בין שתי המלחמות.

בשל הבדלי אופי גירש את אשתו בשנת תר״ץ, ובגלל מזגו הרגיש עבר זמן רב עד שחזר לשיווי משקלו הנפשי. נשא בשנית את בת הרבי קוטן מקולומיאה, ומנישואיו המאושרים נולדו לו בן ובת. בקיץ תש״ב נלקחו מלבוב אשתו ובתו לבלזיץ. את בנו מסר למשפחה נכרית, אך כיון שחלה נאלץ לקחתו חזרה, ועמו גורש לבלזיץ בקיץ תש״ג הי״ד.

הלל זידמן, אלה אזכרה, ו, 130-133, אישים שהכרתי, 90-93; יעקב כהן, לעקסיקאן, ח״ה, 197, לפי מפתח ספרו של משה פראגער, אנטאלאגיע פון רעליגיעזע לידער און דערציילונגען, נ.י. 1955.

ר׳ אריה ליב ב״ר יוסף בעל קצוה״ח, ראה לפי: **הכהן, ר׳ אריה ליב**

ר׳ אריה ליבש הכהן הלר
מסטרי (תקע״ז — תרל״ט)

נולד בשנת תקע״ז לאביו רבה של סטרי. עסק במסחר, עד שנפטר אביו ונקרא למלא את מקומו. ת״ח מופלג, מרביץ תורה ורודף שלום. ירא שמים, בעל מידות ויועץ נאמן. בשנותיו האחרונות איבד את מאור עיניו. נפטר בליל ד׳ (י״ב או י״ז) אב תרל״ט, ונספד ע״י הראב״ד רז״ו המר.

תלמידו ר׳ דוב יואל הכהן פרידלענדער מסטרי, עברי אנכי, טו, שסז.

ר׳ ברוך יצחק (איציק) ב״ר משולם פיביש **הלר**
מזוואניץ (תק״ס׳ — תק״ץ׳)

בנו של ר׳ משולם פיביש מזבריז. אב״ד זוואניץ, וי״א שרק נטמן שם. היו לו ד׳ בנות, ובן: ר׳ משולם פיביש מברודשין מח״ס שפת אמת.

ר׳ דוד זאב הלר

ת״ח בפמורן ובסקול. תשובות אליו: חסל״א, קמא, או״ח, נח, חו״מ, יג, בתר״ב לפמורן.

ר׳ זאב דוב ב״ר שמואל זנויל **הלר**

בנו השני של ר׳ שמואל זנויל אב״ד פרעמישלא. בתרמ״ה הביא שם לדפוס את ספר מנחם ציון, פירוש על האידרא זוטא, שיוחס בטעות לרמ״מ מויטבסק והוא לרמ״מ משקלוב.

ר׳ זידא ראה לפי: **הלר, ר׳ אברהם זידא**

ר׳ יהודה הלר

ת״ח באוסציא. תשובה אליו: טוט״ד, קמא, כח.

ר׳ יהושע הלר

נכד המקובל ר׳ בנימין וולף ליפא מסטניסלב. רבה של בלשביץ, ועל שמה נקרא גם כאשר עבר בתרמ״א לכהן שנים רבות כראב״ד סטרי. במנויי לקוטי אמרים תרע״א. אינו זה שחתם בתרס״ט כרבה של זברז׳.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, ע בתרס״ז; אור המאיר, מג, נז בתרע״ב־תרע״ג; אמרי יושר, ח״א, לה, פו; הרי בשמים, קמא, (טו), מח, פב בתר״ם־תרמ״ב; זיו הלבנון, נד; שו״ת מהר״ש, ח״ג, קכב, ח״ד, לב, ח״ו, ב; שו״ת מהרש״ם, ח״א, לט, נט, פא, קלד, ח״ב, יג, סט, צח, קמט, רס־רסב, ח״ג, ח, שכד, שלד, ח״ו, לב, לג, סא, ח״ז, צד, קסו, קסט בתרנ״ו־תרס״ו.

ר׳ יום טוב ליפמן (ליפא) ב״ר שמשון **הלר**
מקולומיאה (תר״ס׳ — תש״ב׳)

נולד בקולומיאה לאביו ר׳ שמשון. ניהל עם אחיו ר׳ שלמה ור׳ דוד את בית החרושת לטליתות שירשו מאביהם. מחשובי חסידי בויאן, מפרנסי קהילת קולומיאה, נשיא אגו״י בעיר מעת היווסדה, למדן

בש״ס ויודע תנ״ך, בעל מידות והופעה נאה, נדבן מופלג, עסקן להרבצת תורה ופיתוח מוסדות צדקה וחסד. בנו: הסופר ר׳ אריה יהודה ליבוש.

תשובה אליו: מח׳ שפתי כהנים, ז בתרפ״ט.

ר׳ יעקב שמשון ב״ר אברהם שמואל הלר

מבחזנוב (ת״ר׳ — תרס״ח׳)

בנו של ר׳ אברהם שמואל אב״ד בוזנוב. עשרות שנים מילא שם את מקומו, מתר״ל לפחות, עד לפטירתו בשנת תרס״ח לערך. נודע בסביבתו כרב גדול פועל ישועות. ימים ולילות עסק בתורה בדירתו הצמודה לביהמ״ד, והיו מתושבי המקום שלא הכירוהו. כשיצא פעם בלילה לשאוף אויר, פחדו הנשים וצעקו שמע ישראל, כי היה נדמה להם כמלאך. היה בקי בתולדות משפחתו, ובמכתביו לבן דודו רמ״פ לנדמן־הלר חמיו של רמח״א בלוך, כתב פרטים רבים בלתי ידועים, שמות האמהות, תאריכי פטירה, נוסחי מצבות, וסיפורים בלתי ידועים מהתוי״ט. בלוך הדפיס מהם בקונ׳ אבני חיים שנספח לספרו אוצר חיים, אבל עם כניסת הנאצים לוינא הכל הלך לאיבוד (תשובותי להוטיקן, 88).

תשובות אליו: בית שלמה, יו״ד, ח״א, קלג, קלד, ח״ב, קע, קעא בתרל״א־תרל״ב; מהרי״א הלוי, ח״א, סז בתרל״ז; שו״ת מהרש״ם, ח״א, צה, קכח, ח״ב, א, ח״ג, כד, שח, ח״ד, יח, כג, כד, סו, ח״ה, כ, כא, כו, עט בתרל״ח־תרמ״ה; שו״מ, רביעאה, ח״ב, קמו.

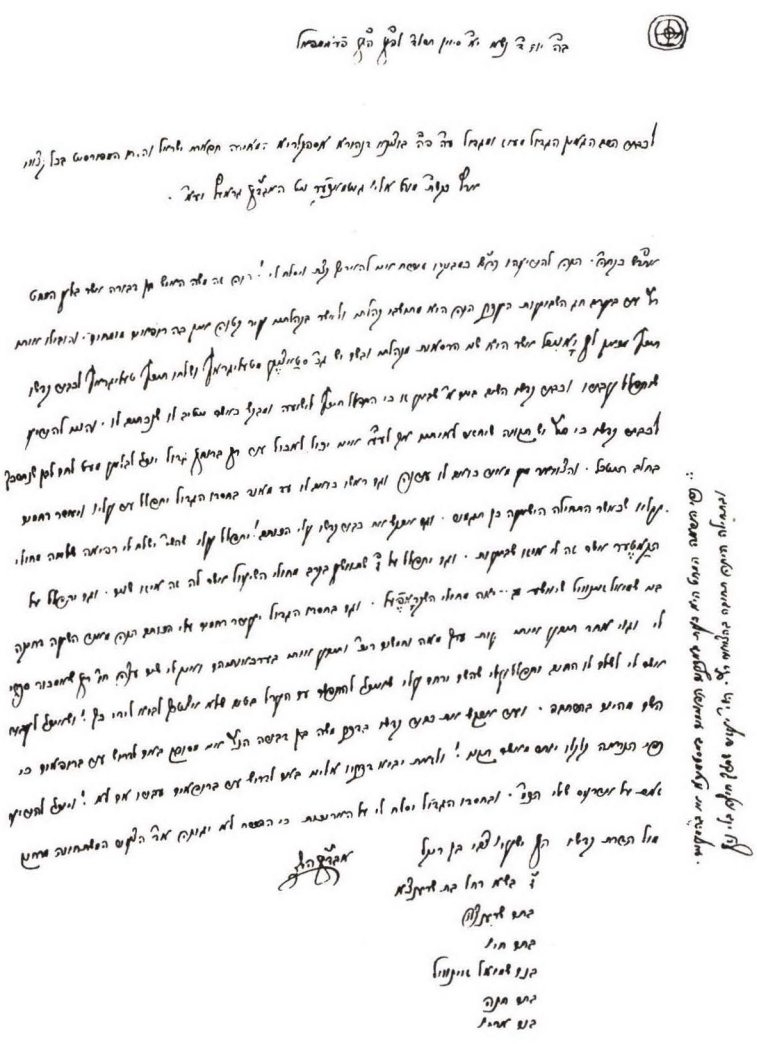
ספר בודזאנוב, 69, 82.

ר׳ ישעיה צבי (הירש) ב״ר אהרן נתן הלר

מפרמפול (ת״ר׳ — תרס״ה)

בנו של ר׳ אהרן נתן אב״ד קרעשוב ופרמפול וזו׳ ריקל. תלמידו של רבי חיים מצאנז. רבה של גוריי בפולין, ומתרכ״ו לפחות על כסא אביו בפרמפול. נשא את בשא רחל בת שרענצא. רכש נסיון בעניני הדפסה, אחרי שהוציא לאור כמה ספרים. משום כך נתבקש ע״י נכדי הברוך טעם להוציא לאור את ספרו שו״ת עטרת חכמים א־ב, יוזעפאף תרכ״ו, עם הסכמת הדב״ח. בהקדמתו כותב שמקוה להוציא לאור את כתבי אביו. כמו־כן הדפיס את ספר זקנו זכרון שמואל (ועטרת זקנים). נפטר בשנת תרס״ה. ילדיו: שרענצה, חיה, שמואל זינויל, חנה, ור׳ אריה שגר בטומשוב־לובלסק, ונספה עם זו׳ חנה שרה בת ר׳ דוד הכהן וילדיהם הי״ד. שרד רק ר׳ יצחק איזיק, אבי הנגידים ר׳ יהושע ור׳ דוד הלר מבני־ברק. בתו של ר״צ נישאה לר׳ נפתלי ה״ש, בנו של רצ״ה מרודניק מזיווגו הראשון. נכדתו יוטא נישאה לרמ״מ הרטמן מבוריסלב, הכותב בסוף ספרו עתרת שלום, כי חו״ז חיבר ספר תוחלת הצדיקים, ובהקדמה מזכיר את יחוסו עד המגלה עמוקות.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, יו״ד, י, אה״ע, קעד בתרל״א; שו״מ, תליתאה, ח״א, רלב.

מכתב ופתקא מהרב ישעיה צבי הלר מפראמפול מיום י״א סיון תרל״ד אל הרב אליהו גוטמכר מגריידיץ

ר׳ ישכר בריש הלר

דומ״ץ דוברומיל וסנוק. נפטר בצפת. בנו ר׳ זאב וולף ההדיר אחרי פטירתו, את ספר **פירוש על רות** מהגאון רבי עובדיה המון מברטנורה, עם סוד המלבוש וליקוטים שונים. נדפס לראשונה בויניציאה שמ״ה ע״י הרב יחיאל ב״ר שלמה דימינטיליץ תלמיד מהר״ם גלאנטי, ושנית בלמברג, דפוס פסיל בלבן, תרמ״ט, יט ד׳. בהקדמת המהדיר הראשון כותב שמדפיס את הספר לרגל מצוקות גלותו ודלותו. השני כותב שגם לו קרה כזאת, ולכן מחדש הדר זיו הספר עם נוספות.

ר׳ מאיר הלוי הלר

רבה של שטערוויץ עד לפטירתו סמוך לשנת תרי״ד.
תשובות אליו בספרי המהרש״ק: האלף לך שלמה, קא; טוט״ד, תנינא, כד, כה, עט, קכ, קמט, קנד, ר, תליתאה, ח״א, קמא, קצב, קצה, ח״ב, קטו, קלב, קפה; שיירי טהרה, דפים לב: קלד.

ר׳ מאיר ב״ר אברהם נח הלר

מברודי (תק״י׳ — תק״ס)

בנו של ר׳ אברהם נח מדולינא. מ״מ בברודי עד לפטירתו ביום כ״ה אייר תק״ס. בניו: א. ר׳ נחמן, זקנו של ר׳ משולם פיבוש לנדמן־הלר חמיו של רמח״א בלוך (תשובותי להוטיקן, 88); ב. ר׳ עזריאל, זקנו של ר׳ נחום מאיר מהדיר זריזותא דאברהם.

ר׳ מאיר ב״ר שמשון הלר

מברודשין (ת״ן׳ — תק״ה)

בנו יחידו וממלא מקומו של אביו ר׳ שמשון הזקן אב״ד סטרי ברודשין, ב״ר אברהם מסקולא בן התוי״ט. נשא את הדסה (נפטרה י״ט תשרי תצ״ב), בת ר׳ יעקב משה תלמיד הרבי ר׳ השיל (בספרו ידי משה על המדרש רבה מביא מה ששמע ממנו), בנו של ר׳ אברהם העלין אשכנזי נכד המהרש״ל, וחתנו של ר׳ יהודה ליב הי״ד ר״מ בסטנוב גליל לבוב שנקרא ר׳ ליב ר׳ שמעיה סג״ל הלר, והיה מצאצאי רבי יצחק זולקוור ורבי יצחק חיות נכד האפי רברבי. קדוש עליון, והבעש״ט נסע אליו לקיים מצות שימוש חכמים. נפטר בער״ח אד״א תק״ה.
בניו: א. ר׳ אהרן משה אב״ד סניאטין; ב. ר׳ יעקב אבי רבי יהושע מכפר קאמין, ובסוף ימיו בקלוש בה נטמן, אבי האדי זו׳ ר׳ הירש ריקיווער הכהן, ב״ר מאיר מדרוהוביטש, ב״ר גצל מדרוהוביטש שהתענה י״ד שנים רצופות משבת לשבת, חתן ר׳ יחיאל קרא, אביהם של רצ״ה בעל נטע שעשועים ור׳ ארון חסיד מסקאלע; ג. ר׳ יהודה, מ״מ באלקסניץ, מחכמי הקלויז בברודי, אבי ר׳ אהרן מברזאן מח״ס חסדי אבות ותורת האדם. י״א שגם: ד. ר׳ נתן נטע ברודשינר בבראד (לתולדות, 151), ואולי גם ר׳ יוסף אבי ר׳ משה צבי הירש אב״ד בקשביץ.

ר׳ מנחם מנדל דוב ב״ר צבי הירש הלר

מאלמשאד ובלז (תק״ס׳ — תרי״ח)

בנו של ר׳ צבי הירש אב״ד אונגוואר, בוניהאד ואובן ישן. כשנפטר אביו היה צעיר לימים. רב בקהילת אלמשאד בהונגריה, ואח״כ גר בבלז. ממנה הדפיס בתקצ״ט בזולקווא את ספר חידושי טיב גיטין של אביו, וצירף בסופו ד׳ דפים של תשובתו קונ׳ **חיבת הקודש**, בענין עור שנעבד לס״ת ותפילין אם יכול לשנותו למזוזה. יתר כתבי אביו שהיו אצלו, חלקם עברו ממנו אל בנו חורגו ר׳ חיים שנפטר לפני תרכ״ה, וחלקם עלו באש כששריפה פרצה בבלז, בטרם הספיק להכינם לדפוס על פי הפצרות גדולי ישראל. נפטר בשנת תרי״ח או תרי״ט.
תשובה אליו: שו״מ, שתיתאה, לג.
שה״ג מארץ הגר, ח״ב, דף ד.

ר׳ מרדכי ב״ר משולם פיביש הלר

בנו של רבי משולם פיביש מברודשין, וחתנו של רבי שמעון מירוסלב. גר בירוסלב, ואח״כ עבר ללבוב בה נודע כנגיד ת״ח. נפטר לפני תר״ס. בניו: א. ר׳ משולם פיביש בקמניץ; ב. ר׳ יחזקאל יהודה, נפטר על פניו ונטמן בברודי. בניו: 1. ר׳ יוסף יצחק בלבוב, חתן השו״ב ר׳ חיים שמואל דרזנר; 2. ר׳ יהושע בוויניק; 3. ר׳ יחזקאל בקולומיאה.
תשובה אליו: שו״מ, קמא, ח״א, קמ.
אהל שמעון, צ״ו.

ר׳ משה אהרן ראה לפי: הלר, ר׳ אהרן משה

ר׳ משה צבי הירש ב״ר יוסף הלר

מבקשביץ (ת״ץ׳ — תקכ״ז)

נולד בשנת ת״ץ לערך לאביו ר׳ יוסף הלוי. נכד ר׳ יהודה ליב הלוי הלר אב״ד סטנוב, ר׳ איצק זאלקווייר ור׳ יצחק חיות נכד האפי רברבי, כר׳ מאיר הלר אב״ד ברודשין (זקנו?). על אף היותו צעיר לימים נמנה בין גאוני הזמן שחרדו לקראתו. כיהן ברבנות בקשביץ. הרביץ תורה לתלמידים, והעמיד גדולי הוראה. בין תלמידיו: רצ״ה קרא מבוטשאטש, רמ״פ הלר מזברז׳, ורד״ש אייבשיץ. כוח עיונו, התמדתו ושפיעתו, היו למעלה מהשגת אנוש. שלט במכמני הקבלה, ופעם כשבלכתו לסוכה פרץ בבכי גדול, נענה להפצרות תלמידיו, והסביר שהיתה אז

עת רצון לגאולה, אלא שגרמו עוונות הדור. נפטר כבן ארבעים, ביום י״ח תמוז תקכ״ז. נכדו ר׳ צבי הירש היה כנראה אב״ד פמורן.
בגלל חולשת גוו הפצירו בו מקורביו שיצא למקום נופש. הוא נטל עמו ארגז מלא דפי נייר, ובשובו היו הדפים כתובים משני עבריהם ממה שחידש שם. הניח אלפי דפי חידושים, אבל בניו נפטרו בטרם הספיקו לסדרם ולהדפיסם, ובינתים אבדו או נגנבו חלקם. גם בנו ר׳ זליג, עסקן במצוות בסטניסלב ותלמיד האב״ד ראב״ל הורביץ, לא עלה בידו לטפל בכתבים. רק כעבור שבעים שנה הדפיס ספר אחד בן בתו ר׳ צבי יוסף סג״ל מבורשטיין. בהיותו חולה אנוש בלבוב בתקצ״ד, נדר שאם יבריא ידפיס מספרי זקנו. בשובו לביתו חשב לסדר ו׳ חלקים: ארבעה על הסדרים מועד, נשים, נזיקין וקדשים, אחד על חו״מ, ואחד עה״ת ואבות. מלבד זאת היו כתבים נוספים על הרמב״ם, ג״ח השו״ע ושו״ת.

גאון צבי, חידושי דינים ופלפולים על כל טור ושו״ע חו״מ, למברג, דפוס ר׳ יהודה ליב באלבאן, ת״ר, ב, פח, ט ד׳. בהקדמת המו״ל כותב שאת הספר הכין בשלוה ובבריאות במשך שש שנים. המסכימים: ר״י אורנשטין בתקצ״ח (לכשישיג רשיון הצנזור); ראב״ל הורביץ מסטניסלב בתקצ״ז (וגם פק״ק היו מתלמידיו מופלגים אשר הכרתי אותם, ותהלתו בפי רבים כאחד מגדולי הדור שהיו בימיו); ר׳ אהרן משה טויבש מסניאטין בתקצ״ט, אחרי שראה קונ׳ מחידושי קדשים; בשנת ת״ר ר׳ יחיאל מיכל קריסטינפולר מברודי, והמהרש״ק (לא די בדורנו בלבד, כי גם בדורו אשר לפנים, מעט אשר היו אז דכוותיה להיות איש שהכל בו, חריף ובקי כמוהו ועמקן גדול, ודבריו מסולאים מפז); מפרשי הים (ולא לבו הלך לבנות בית לתלפיות על קו תוהו, כי אם על אדני אמת שם יסודותיו... וביותר נפלא חיבורו עה״ת... לבאר תושב״כ עם תושבע״פ... ובכל זאת לא נטה מני דרך הישר... העמיד לאלפים ולמאות תלמידים, כאשר זקנים שבדור יעידון ויגידון... ראינו כי דרך במעגלי יושר והצדק בעקבות רבותינו הקדושים), וחשיבות לחידושיו אף כי בינתים נתחברו ספרים על הש״ך כגון התומים וקצוה״ח; רצ״ה חיות מזולקיב (ראיתי חריפתו ובקיאתו עד להפליא... בפלפול של אמת כחד מקדמאי). ברשימת המנויים שבהתחלה נכדיו בבורשטין: ר׳ אברהם ור׳ ליפא, והבחורים פנחס ואהרן. בסוף הספר תשובה להלכה באו״ח סי׳ תס״ט, בענין האומר בשר זה לפסח שלא נאסר בדיעבד. בחיבוריו משובצות הגהות רבות שכתב כמהדורה בתרא.
גאון צבי קדשים, עם פירוש מתקלן דקשוט להבנת דבריו מאת נכדו המו״ל ר׳ בן־ציון כ״ץ אב״ד בורשטשוב, פשעמישל, דפוס קנאללער ובנו, תרפ״ג, ג, צב ד׳. בספר חידושי מסכת זבחים (פרט לפ״א שאבד), כריתות, ומנחות (רק על פ״א בגלל זירוז המדפיס). הכתבים היו אצל ר׳ אליעזר דעלמאן מסטניסלב בן נכדת המחבר, שטרח בהם הרבה. בהקדמתו הנאה של המהדיר מספר עובדות על רוח הקודש שראו אצל המחבר, ובסופה ז׳ כללי הגאון צבי. שתי הסכמות ישנות מרא״ל הורביץ וממהרש״ק, ושתי חדשות מרא״מ שטיינברג בתרע״א ור״מ ארק בתרע״ב. את הערותיהם שיבץ בקונטרס אחרון: החרש והמסגר. מופלאים דברי ר״מ ארק על המחבר: ובעודו בחיים חיותו רעשה תבל מחכמתו... כל מעיין בו יראה נוראות ונפלאות ופלאי פלאות מעוצם חריפותו ובקיאותו, ורעם גבורת שכלו ועומק לבו עמוק עמוק מי ימצאנו, ועל כל אלה אחז צדיק דרכו דרך האמת, וכל דבריו בנויים על יתידות חזקים כראי מוצקים חיים וקיימים, ואם מצא לפעמים איזו סתירה קלה... האמת אהוב לו... ואך למותר להאריך בשבח המחבר והחיבור, וגם לא בי הוא לספר גדלו, ומדי הביטי בספרו, ידי וכל גופאי מירתתן ממתניתא ופלפולא דיליה, מרגניתא דלית לה טימא.
מליצי אש, ב, אֱלול, השמטות, 121.

ר׳ משולם פיבוש הלר

דומ״ץ רוהטין. תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ז, קכב בתרנ״ה.

ר׳ משולם פיבוש לנדמן־הלר ראה לעיל בערכו של דודו ר׳ אברהם שמואל

ר׳ משולם פיביש ב״ר אהרן משה הלר
מזבריז׳ (ת״קי — תקנ״ה)

בנו של ר׳ אהרן משה אב״ד סניאטין. יחוסו הגיע גם אל המהרש״א, המהר״ל, ר׳ שמשון מאוסטרופולי והחכם צבי. למד נגלה בבקשביץ אצל האב״ד ר׳ משה צבי הלר שהיה כנראה קרובו. רבו הרגיש כשנסע לפני תקכ״ז אל המגיד מזלוטשוב (הקדמת גאון צבי קדשים). נסע לשבת אל המגיד ממזריטש, וכתביו היו אח״כ ברשות רמ״פ. קיבל כמה פעמים מרמ״מ מפרימישלן, אבל רבו המובהק היה המגיד מזלוטשוב. בספרו מזכיר מה ששמע ממנו כששבת אצלו בבראד בשבועות תקל״ז.
נודע על שם עיירתו זבריז שבגבול רוסיה, ובה נטמן. אין להחליפה עם זברז׳ הסמוכה לטרנופול. נחשב בין גדולי צדיקי דורו, וספרו דרך אמת הוא

מספרי היסוד של החסידות. חיפש את האמת בכל מעשיו ללא פניות, וסיפר כי בצעירותו דחה את הצעת הבעל־דבר לכבדו במדרגת רוח הקודש. היתה לו אמונת חכמים עזה ברבותיו, ואמר על עצמו שמה שכותב הוא מדבריהם. העמיד תלמידים רבים, וביניהם: רד"ש איבשיץ (המזכירו בלבושי שרד, או"ח, סי' קסח, יו"ד, סי' צד, ס"ק רה), ובעל צמח ה' לצבי. הבמ"ח שהיה לו רע דבוק מאח, הביאו בספרו סידורו של שבת, ח"ב, דרוש ג', אות ג'. כשהתאכסן בזלישטשיק אצל האב"ד ר' שמואל מרגליות בן אחיו של המאיר נתיבים, הזהיר המארח את בתו להגיש לאורח כל פעם מיני מאכל להשיב את נפשו, כי גופו חלוש ואינו יכול לסבול את עומס נשמתו הקדושה. בהיותו בקניהניטש אצל חמיו הראשון, ערך עם חבריו ביום י"ג כסלו תק"ם, כתב התקשרות לעבודת ה'. נדפס ע"י נכדו רי"מ היבנר בספרו שו"ת הד"ר, ח"ב, דף מו ע"א, לפי העתק ששלח אליו רמ"פ גוטסמן מסניאטין. כמו"כ הדפיס נכדו בנחלה לישראל, טז, את מכתבו מתקנ"ז לתלמידיו (ובהם רצ"ה מנדבורנה), לפי כתב־יד שהיה ברשותו. ד"ת מזקנו הוא מביא גם בקונ' עת שלום, דף ז ע"ב, ובשער בת רבים, קונ' השלישי, דף ג ע"ב.

נשא את בת ר' מרדכי הלפרין אב"ד ברזאן (חברו של התורת חיים(?)). נולד לו בנו ר' משה אהרן, זקנם של רי"מ היבנר ור' שלום בוימוולד מפשמישל. בזיוו"ש נשא את יענטיל בת הצאן קדשים שהתעוורה באחרית ימיה. נודעה כצדקת מפורסמת, ורבים באו להתברך ממנה ולכוף ראשם בפניה, ובתוכם האוהב ישראל (מהרש"ם הכהן עה"ת, 14) ממנה נולדו לו ר' ברוך יצחק מזוואניץ, ור' שמשון מאוזיראן. נפטר ביום כ' כסלו תקנ"ה, בו נפטר ר' פייביש מקרמניץ מח"ס משנת חכמים. (וי"א ב' או כ"ב כסלו — מליצי אש, ג, כסלו, ט. שיבושים גם בספר ודע מה שתשיב תשובותי להוטיקן, 87-88). הניח חיבור על התורה ומאמרים רבים שאבדו.

בספרו **דרך אמת** דברי הדרכה חסידיים שכתב למסתופפים בצילו. נדפס פעמים רבות בפני עצמו, לפי פרידברג החל מלבוב תק"ץ, וגם יחד עם דרכי צדק של רז"מ מירוסלב (החל ממהדורת לבוב תרי"ז), דרכי ישרים של רמ"מ מפרימישלאן (לראשונה בפרעמישלא תר"ן), ובספרים נוספים. המהדורות הראשונות הן למעשה ח"ב בעל אופי קבלי, ורק מאוחר יותר הופיע ח"א שתוכנו מוסר והדרכה. הספר הראשון שנדפס לחוד וראיתיו, הוא כנראה מסדילקוב תקצ"ה לערך, יא ד'. המדפיס כותב בהקדמתו, שעד עתה היו ההעתקות הרבות שבכתב משובשות, ועתה הוגה כראוי. פעם נוספת נדפס בשנת ת"ר בתוך הר ה' זוהר רות, כשבסופו הנהגות המגיד מזלוטשוב, ושוב באודיסה תרל"ב. אח"כ בזיטומיר תרט"ו, ובטשערנאוויץ, ע"י השותפים ר' ישעיה אשר ב"ר יצחק שמשון הורוויץ־מייזלש וגיסו ר' משה יהודה ליב הלוי הורוויץ, תרט"ו, ו ד'. באותה שנה נדפסו שם שתי מהדורות (פתחי שערים, 97), ושוב בתרי"ט ע"י אותם השותפים, כפי שצולם בירושלים תשל"ד בסוף דרכי ישרים. זיטאמיר, דפוס ר' אריה ליב שפירא, תרכ"ד, 21 עמ'. הדפסה ראשונה של ח"א בוואַרשא, דפוס בוימריטטער וחתנו גאנשאר, תרמ"ט, כג ד'. בשער: והנה נדפס מכבר אך אפס קצהו, וכעת נדפס בשלימות הגמור. יתכן שקנה מבעל קנת סופרים שכתב על המחבר בדף צב ע"ב, והודיע שבידו דרך אמת כת"י כפלים מהנדפס. סטריאוטיפ מהדורה זו ע"י ר' משה מנדל בר"א ולדן מקעלץ בתרע"ד, ופעם נוספת בתר"ף לערך ללא תאריך.

בהונגריה הובא לדפוס ע"י ר' שמעון צבי ב"ר אברהם שלום כוכב־שטרן מפעסט, מונקאטש, דפוס קאהן עט קליין, תרס"א, מ ד', שני החלקים, ובסופם הצעטיל קטן. ח"ב בלבד עם ההנהגות מזלוטשוב, סאקועני, דפוס שבתי קאהן, תר"ץ לערך, יט עמ'. בשער: בראשונה הובא לדפוס ע"י ר' עוזר חיים ראזין מרופשיץ. חלק זה הביא לדפוס בצורה נאה ובאותיות מרובעות ר' יחזקאל שרגא פרידמן, כתודה על הינצלו מהשואה, ירושלם, דפוס ש. גרינפעלד, תש"ה, כד עמ'. מהדורת וואַרשא צולמה בסוף נועם אלימלך, שנגהאי, ועד הדפסה "מפיצי אור" אצל יח"ל, תש"ו, 205-228, ושימשה יסוד להדפסה המחודשת ע"י בימ"ס אלתר את ברגמן בת"א, ירושלם, דפוס הרב הרשקוביץ, (תש"י), פד עמ', וד"צ בתש"ל לערך, פד עמ'. מהדורת תש"ה צולמה בהשמטת שם מוציאה לאור, ברוקלין, דפוס מודרן של מ. ל. בערנבלאט, תש"ך לערך, ובסוף דף זכרון לנספים. חזר ר' מענדל ליב בערנבלאט והוציא לאור בסידור חדש, מהדורה משוכללת ונאה של דרך אמת יושר דברי אמת, ברוקלין תשכ"ג, צא עמ', עם הקדמתו, והודעה שההכנסות קודש לפדיון שבויים. עד עמ' פג שני החלקים, ואח"כ קטע מספר יושר דברי אמת, לרבות שתים מאיגרות המחבר, ותפילה שחיבר לעצמו ונמצאה בכתב ידו. מהדורה מורחבת עם אגרת אחת נדפסה בשם **כתבי קודש**, ע"י ר' אברהם דוב בער ב"ר אלימלך אב"ד באגאד־הונגריה, דעש, דפוס אריענט, תרצ"ג, כח ד'.

יושר דברי אמת עה"ת נ"ך ומאחז"ל, מלוקט מספרים שונים ומכתבי יד, מונקאטש, תרס"ה, ח,

עב ד'. בהקדמות השונות מפורטים גילגולי הספר. המו"ל ר' שמואל זנויל כהנא נכד התוי"ט, כותב שטרח להוציא את הספר בהידור (בדפוס חתנו ר' עוזר הכהן פריעד). יש בו נוספות על דרך אמת ולקוטי יקרים, ועיקרו הוא כתב־יד שהיה בידי ר' יוסף יוסקא גוטסמן מלשקוביץ נכד המחבר, ואותו עיבד עם ח"ב שנקרא תרופה וישע לנפש. בנו ר' אהרן אריה ליב עמד להדפיס בטשרנוביץ את ג' הספרים (כנראה עם דרך אמת), וקיבל בתרי"א הסכמות ממחותניו רבני יאסי ר' יוסף ברמ"מ לנדא, ור' אהרן משה טויבש (שם המחבר נודע בשערים, ואחריו כל אדם ימשוך, ומי פתן חרש לא שמע שמעו הטוב בתורה וחכמת התלמוד, ומחזה ש־די אשר חזה אור בהיר בשחקים). כעת נוספה הסכמת האב"ד רצ"ה שפירא.

המו"ל ר' שמשון הלר מקולומיאה נכד המחבר כותב בהקדמתו, שטרח לרכוש ולקבץ כתבים מתורות זקנו, וקיבל גם כת"י מא"י מש"ב רבי דוד מאנציס ז"ל, בן בתה של יענטל זו' המחבר. את הכל מסר לר' יחיאל הורביץ מרישא לעריכה ולהעתקה לדפוס, ושלח אל ש"ב במונקאטש להדפסה. אח"כ מציג את שלשלת יחוסו. המעתיק והמסדר עומד בהקדמתו על דרך עבודתו בסידור הקטעים, תיקונם, ותוספת מראי המקומות. בהקדמת המחבר מיום כ"ו טבת תקל"ה כותב, שהחל לרשום את הדברים משראה שמתחיל לשוכחם.

אחרי כתב ההתקשרות וליקוטי תורה ונ"ך, מובא ספר דרך אמת ח"א בשני קונטרסים בנוסח מלא ומתוקן יותר. קונ' א' כתב ביום ג' י"ט סיון תקל"ז, וקונ' ב' אחרי פטירת רבו מזלוטשוב בתקמ"א, ח"ב, שתים מאיגרות המחבר בדרכי העבודה, ותפילה שסידר לעצמו. בספר הוא מביא ד"ת מרצ"ה מנדבורנה כעת מ"מ בדולינא, ר' בר מחודרוב תלמיד הרב המגיד, חברו ר' ישכר בר ז"ל מקהילתו תלמיד רמ"מ מפרימישלן, ר' שלמה וילנר, ור' דוד ממיקוליב תלמיד הבעש"ט ששבת עמו אצל רז"ו מטשרני־אוסטרהא מחותנו. לספר נספח קונ' נזירת שמשון מבנו.

בסוף נוסח לשם יחוד שנהג רמ"פ לאומרו לפני עיבוד הקלף ולפני כתיבת סת"ם, באופן שהשאריות יוכלו לשמש לחול ולא יתקדשו. בעל נטע שעשועים עירער עליו שאסור, אבל ר"מ איגרא, רא"ל מוולוטשיסק, ורא"ל הורביץ מסטניסלב, הסכימו עמו והצדיקוהו. לבסוף חזר בו הנט"ש ופייס את רמ"פ. נכדו ר' אברהם שמואל הלר אב"ד בוזנוב שלח תשובה ארוכה אל ר' שלום רוזנפלד מקמינקא ויריטשוב להסיר את תלונות הנט"ש, והמשיך לכתוב בתקצ"ז מברודשין אל ר' שמואל נחום גסנבויאר אב"ד וההנילוב אחרי שנפגשו בליסיעץ (ועיין בספרו שו"ת מגדל השן, פה), לבקש את חוות דעתו. הוא מספר כי רא"ל הורביץ מסטניסלב השיב לו עתה שזוכר את כל הפרשה, והתפלא שהנט"ש הכניס את הענין לספרו, אחרי שר"מ איגרא הסכים עם רמ"פ. רא"ש כותב כי יש לו על הכל גבית עדות בכתב, ובה נאמר עוד שצדיקים שידעו מהערעור עלו לס"ת שכתב רמ"פ, כגון המגיד מזלוטשוב, רא"ל מוולוטשיסק, רבי ישעיה מדינוביץ, רבי אהרן קליוואניר ועוד. רמ"פ העמיד סופרים מובהקים כר' אליהו מסמוטריטש, ר' נתנאל מדינוביץ ועוד, ויש אלפי ספרי תורה כאלה, כמו בזמננו מר' מיכל מרוהטין, חמיו ר' יחזקאל ועוד, וכן נוהגים עד היום בערים שונות. המו"ל רש"ז צרף קונ' זכרון שמואל לפלפל בתשובה זו, ולאשש נוסח רמ"פ. גם רי"מ היבנר כתב לדחות טענות המערערים, בספרו משכנות הרועים, ח"ב, קונ' עת דודים, דף יט. מהדורות צילום של הוצאה זו, (ירושלים תשכ"ו), וברוקלין, בית הספר, דפוס האחים גרויס, תשל"ד.

אין זה נכון שרמ"פ השתתף בעריכת והדפסת ליקוטים מתורת רבו המגיד מזלוטשוב, ובמהדורות הראשונות אין זכר לזה. ראה פירוטם אצל פרידברג. **ליקוטים יקרים** מהבעש"ט, הה"מ, רמ"מ מפרימישלן ורי"מ מימפולי, לעמבערג, דפוס יהודא שלמה יאריש רפאפורט, תקנ"ב, מא ד'. אחרי הקדמה בלתי חתומה, הודעה שאת הספר אפשר לקנות אצל ר' משה שוחט דתוך העיר לבוב. המסכימים: ר' יוסף הוכגלרנטר מזמושץ (שלא להשיג גבול המדפיס ר' שמואל ברי"ל סג"ל בודק); ר' ישששכר בער מגזע צבי מזלוטשוב (להנ"ל), וחתנו ר' אברהם חיים ב"ר גדליה מזבאריב. בהוצאה נוספת בלי הדפוסת (זולקווא תק"ס), עם קטעים מרמ"פ, והודעה שיש תח"י הסכמות לשש שנים, מב ד'. הוצאת למברג תר"י היא עם ההסכמות ובלי איזכור רמ"פ, והוא נזכר במהדורה הבאה שהביא שם לדפוס ראי"ה דרוקר אצל ל. מדפיס, תרכ"ג, מ ד'. בשער: ועתה הקרה ה' לידינו כתבי יד קדשו של רמ"פ שהיו גנוזים אצל חד מן חבריא, וצרפנו לכאן. אחרי מהדורה זו נמשכו בהוצאות הבאות.

מהדורה משוכללת בירושלם דפוס מנחם ראטה, תשל"ד, טז, רח ד', ע"י רבי אברהם יצחק קאהן האדמו"ר "תולדות אהרן". בהקדמתו מוכיח לפי כתבי יד שהגיעו לידיו, שרוב הספר הוא מתורות הה"מ ועל שמו יש לקרוא את הספר, ובתוכו גם מאמרים מהבעש"ט ומהמגיד מזלוטשוב. הוא מונה את מעלות המהדורה: תיקון שגיאות, הבלטת אותיות, הגהות וציונים, חלוקה לקטעים, ליקוט

מספרים מקבילים, סדר פדיון נפש; ספר יושר דברי אמת השלם כהוצאת תרס״ה (קי.—קמד:), עם מראי מקומות, סידור נאות ותיקון השגיאות במקומן; דרך אמת (קמה.—קנ.); תוכן ענינים לספר, ויושר דברי אמת (קסט.—קעח:), מפתחות, הנהגות ישרות מהה״מ, ליקוטים חדשים, מפתח למקומם של מאמרי הה״מ שבצוואת הריב״ש, אגרת מרמ״פ.

ר׳ משולם פיביש ב״ר ברוך יצחק **הלר**
מברודשין (תק״סי—תקצ״ט)

בנו של ר׳ ברוך יצחק מזוואניץ. רב או אדמו״ר בברודשין, ושם נטמן. נפטר ביום י״ח חשון תקצ״ט, אמנם בתשובת בנו ראי״ש מתקצ״ז כותב עליו ז״ל. חיבר ספר **שפת אמת**, ליקוטי חסידות על סדר הפרשיות, קאלאמיא, דפוס ר׳ יוסף פרידמאן (מ. בילוס), תרמ״א, ח ד׳. בהתחלה מכתב מבן המחבר, ר׳ שמעון מנחם מנדל מסטרטין תלמיד הרב מאיר הכהן רפפורט, אל המדפיס שהוא למעשה המלקט. נמסר בו על אביו, שמחותנו בעל דעת קדושים קרא לו: ר׳ פה אש מבראטשין, וכן שראה עצמו כמגלם דמותו של סבו מזבריז שעל שמו נקרא.
בניו: א. ר׳ ברוך איציק; ב. ר׳ אברהם שמואל אב״ד בוזנוב; ג. ר׳ מאיר אב״ד בויאן; ד. ר׳ יום טוב ליפמן בסטניסלב, חתן ר׳ משה מיכל בנו של בעל צמח ה׳ לצבי. בנו: ר׳ משה מיכל בפאלינע־הגר; ה. ר׳ שלמה בקולומיאה. בניו: 1. ר׳ הירש וולף בבוזנוב; 2. ר׳ יוסף בנדבורנה; 3. ר׳ שמשון בקולומיאה; 4. ר׳ מאיר; 5. ר׳ אברהם. חתניו בקולומיאה: 6. ר׳ עזריאל הלר; 7. ר׳ שלום רובינזון; 8. ר׳ יהושע השל; ו. ר׳ מרדכי בירוסלב; ז. ר׳ שמעון מנחם מנדל בסטרטין, חתן בתו של רבי יהודה צבי מסטרטין, ואבי ר׳ משולם פיביש חתנו של רי״מ היבנר. מחותנו השיב לו בנחלה לישראל, נא ע״א.

ר׳ משולם פיביש ב״ר שמעון מנחם מנדל **הלר**

בנו של ר׳ שמעון מנחם מנדל ב״ר משולם פיביש מברודשין. ד״ת ממנו בקונ׳ שער בת רבים, דף יג השלישי, בראש נחלה לישראל. נשא את בילא דבורה בת רי״מ היבנר, שנתרפאה בקטנותה בברכת רבי אברהם מסטרטין (שם, דף ט. השלישי). בנם יחידם יצחק גדליה נולד ביום ט״ז ניסן תרל״ו, ונפטר ביום י״ח תמוז תר״ן (הד״ר תר״ן).

ר׳ נח אברהם ראה לפי: **הלר, ר׳ אברהם נח**

ר׳ נחום מאיר ב״ר עזריאל **הלר**

נולד בקולומיאה כבכור לאביו ר׳ עזריאל. נשא את מרים בת ר׳ יצחק לנגסם מלינסק, נספתה בלבוב ביום כ״ח אייר תש״ג. העתיק מכתב יד את ספר זריזותא דאברהם ח״ב, וסידרו לדפוס. גר בקראקא בה נפטר ביום ט״ז אייר תרצ״ח, ונספד ע״י רבי משהניו פרידמן.
ילדיו: א. חוה גולדה (נפטרה י״ד ניסן תש״ט), זו׳ ר׳ משולם פיביש הלר דודה אחי אביה (נפטר ביום ט׳ שבט תש״ה). ילדיהם: עזריאל, יום טוב ליפא ויצחק הביאום למנוחות בארץ. ר׳ יום טוב ליפמן נפטר ביום י״ז אדר תשל״א, והובל להר הזיתים. זו׳ פינקל ויוצאי חלציהם רשומים בראש ספר תורת האשם; ב. ר׳ יוסף עם זו׳ טויבא ובתם חנה, נספו בקראקא ביום כ״ג אד״ב תש״ג הי״ד. שרד רק בנם היחיד ר׳ עזריאל בלונדון, וילדיו: יוסף (זו׳ נעמי), מאיר ודניאל; ג. ר׳ מרדכי שרגא מהדיר זריזותא דאברהם. נשא את הצדקת המופלאה בחסד, מינדל בת ר׳ דוד קלוגר מטשבין. גוועה מרעב בברגן בלזן ביום י״ז אדר תש״ה, בסרבה להתגעל במאכלות אסורות. ברח בשנת ת״ש לארץ, והגיע בניסים לת״א, בהצילו עמו את כתב היד של זריזותא דאברהם, שלדבריו ״נשא את נושאיו״; ד. חנה שרה זו׳ ר׳ זאב אהרן ויינרב מלמברג. ת״ח ופיקח, רב חסד לכלל ולפרט, נשיא כולל גליציה בארה״ב. כל משפחתו ניצלה בדרכים מופלאות בשנות השואה. ילדיו: 1. רבקה לאה זו׳ ר׳ ליביש שרף; 2. ר׳ ליביש וזו׳ שינדל וולקן; ה. בתיה זו׳ ר׳ בנימין אליעזר שרייבר מלבוב בוינא. נספתה ביום כ״א חשון תש״ג בלבוב, עם בתה גולדה ובנה שמואל יצחק הי״ד; ו. אסתר זו׳ ר׳ יהושע יחזקאל שרגא גולדשטוף בקראקא (אנטורפן). נספתה במחנה ריכוז בגרמניה הי״ד; ז. בלימה זו׳ ר׳ אהרן יוסף דומב בבלגיה (נפטרה כ״ה שבט תשל״ט), ובתם חוה זו׳ ר׳ משה פישהוף, בארה״ב עם שתי בנותיהם.

ר׳ עזריאל ב״ר נחום מאיר **הלר**
מקולומיאה (ת״רי—תרס״ז)

בנו של ר׳ נחום מאיר בברודי, ב״ר עזריאל, ב״ר מאיר מ״מ בברודי, ב״ר אברהם נח מדולינא. נשא את בת ש״ב ר׳ יום טוב ליפמן הלר בסטניסלב, בנו של רמ״פ בעל שפת אמת מברודשין. מנכבדי קולומיאה, ומעמודי התווך של חסידות בויאן. נפטר ביום ו׳ אדר תרס״ז.
ילדיו: א. ר׳ נחום מאיר בכורו, מסדר זריזותא דאברהם ח״ב; ב. ר׳ שמשון. נפטר במלה״ע א׳, ושרד בנו אייזיק בוינא; ג. בת־שבע זו׳ ר׳ צבי קמפף בקולומיאה; ד. מינדל זו׳ ר׳ דוד נייבויער בסטרי; ה. ר׳ אברהם יעקב וזו׳ יוטא בקולומיאה; ו. ר׳ משה

וזו׳ רודא בלבוב; 3. לובא זו׳ ר׳ משה רובין בקולומיאה; ח. ר׳ ברוך יצחק בקראקא. נשא את לאה דבורה בת ר׳ אברהם יצחק גלזר חתן רמ״מ הולס ממושציסק, הובלה מקראקא בטרנספורט ההשמדה הראשון באסרו חג השבועות תש״ב. נהרג בקולומיאה בעשי״ת תש״ג הי״ד, וניצל ממוראות השואה בנו ר׳ מנחם מנדל מבית וגן בירושלים. נשא את רעכל דבורה אביבה בת ר׳ זכריה ליברמן מקאשוי, נפטרה ביום כ״ח כסלו תשכ״ד. ילדיו עוסקים בחינוך: 1. ברוך יצחק באבן שמואל, עם זו׳ חנה בת ר׳ משה קליינמן, וילדיהם: אריאל נפתלי, אביבה רעכל דבורה, מילכה ומוריה; 2. יקותיאל יאיר בקרני שומרון, עם זו׳ שולמית בת ר׳ משה מנחם מילרד, וילדיהם: יעקב, אברהם יצחק ורחל דבורה; 3. לאה אורה בכפר אליהו, עם בעלה אהרן ב״ר זאב מייזליק, ובניהם מרדכי שלמה ויצחק; 4. פרחיה בלומה בבאר שבע; 5. זכריה בישיבה; ט. ר׳ שלמה עם זו׳ בילא צפורה וילדיהם בטורקא. איש האשכולות בעל שאר רוח, טהר נפש ובר לבב. כולם נספו בשואה הי״ד; י. ר׳ משולם פיביש וזו׳ חוה גולדה בת דודו ר׳ נחום מאיר; יא. יענטיל.

ר׳ צבי אלימלך ב״ר שמואל זנויל **הלר**

נתיתם בשנת תרי״ט מאביו ר׳ שמואל זנויל אב״ד פשמישל, סמוך להיותו בר מצוה. הוציא לאור בתרל״ד את ספר תפוחי זהב של דודו, ובתרמ״ב את ספר זכרון שמואל של אביו. חשב להדפיס גם את יתר חידושיו בהלכה.

ר׳ צבי הירש הלר

אב״ד באריש סביב תרנ״ו (פאלקס קאלענדער).

ר׳ צבי הירש הלר

רבה של פמורן עשרות שנים, ובפאלקס קאלענדער רשום עד תרע״ב לפחות. נכדו כנראה של ר׳ משה צבי הירש הלר בעל גאון צבי.

תשובות אליו: בית יצחק, יו״ד, מח, מט, אה״ע, ח״ב, לח בתרכ״ז; חסל״א, קמא, יו״ד, כד, לא בתרי״ד — תרט״ז; שו״ת מהרש״ם, ח״א, רטז, ריז; שו״מ, קמא, ח״ב, סט, ע, תנינא, ח״ג, קו בתרט״ו — תרט״ז.

ר׳ צבי הירש (הירשעלע חריף) ב״ר אריה ליבוש **הלר**

מבריגל וברודי (תקל״ו — תקצ״ה)

נולד בזמושץ בשנת תקל״ו לאביו האב״ד ר׳ אריה ליבוש ולאמו הינדל. אחיו היו ר׳ שמואל זנויל אב״ד פרעמישלא, ור׳ חיים בציעשינוב, אבי ר׳ פנחס משה, אבי ר׳ אריה ב״ר פנחס משה מבוסק. פעמים רבות בא לציעשינוב לבקר את אחיו שגר אצל חמיו. נשא את ליבא מליא בת הגביר ר׳ חיים ויינרב מראווא. למד שם עם הגאונים קרוביו: המהרש״ק, ר׳ מרדכי מרדוש ויינרב ור׳ משה יצחק,

הרב צבי הירש הלר־חריף

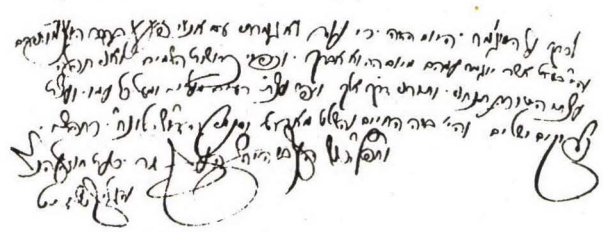
וכן עם רבי שלום מקמינקא. בהסכמתו לספר יהודה (לוין) כותב שתפס ישיבה בראווא. בהקדמת ספר המדות נמסר, כי תקופה מסוימת למד בירוסלב עם הישועות יעקב שהפליג במעלתו כגאון וקדוש. היה חלוש הגוף, אבל בעל רוח איתנה ומוח מבריק. למד בזמושץ אצל ר׳ זאב וולף בר שיף מח״ס מנחת זכרון עמ״ס ערובין. כשרבו נסע לוישניצה אל מחותנו בעל ברוך טעם, לקח עמו את תלמידו. שלושתם הלכו רגלי לבריגל בה היה כס הרבנות פנוי, ובהשפעתם נתקבל שם כרב בעודנו צעיר לימים. תלמידים רבים ששמעו על עוצם חריפותו נהרו ללמוד אצלו, וביניהם ר׳ משה יוקיל שרף ור׳ ישראל הלל וסטריך אב״ד גריבוב ובריגל. מאוחר יותר נסעו אליו לבוניהאד, ללמוד אצלו כמה שנים. בהיותו בבריגל ציער את חסידי רופשיץ, וכשהם התלוננו לפני רבי נפתלי, השיב להם שאינו יכול לעשות דבר, כי כוח התורה עומד לו כעמוד ברזל.

בשנת תקע״ז נתקבל כראש הישיבה הגבוהה שנפתחה בברודי, כמשקל נגדי לביה״ס הריאלי שרצו המשכילים לפתוח שם. תלמידים מופלגים התקבצו לשמוע לקח מפיו, וביניהם ר׳ אהרן משה טויבש, ר׳ צבי הירש חיות ור׳ מאיר צבי ויטמאיר.

נחל כבוד רב בין בני הקהילה, ועוד יותר בקרב תופשי התורה. מפרשי הים הציעו לפניו את ספקותיהם, ובסוף ספר הים התלמוד כתבו אליו בשבחים מופלגים. זמן לא רב ישב בברודי, כי קפץ עליו רוגזם של עשירי ומשכילי העיר. מכיון שלחם בהקמת ביה״ס שיזמו, העלילו עליו לבית המשפט שמלמד בישיבה שפתח ללא רשיון לפי ספרים אסורים, ונגזר עליו בתקע״ח גירוש מהעיר. יש אגדות ששנים מנכבדי הקהילה הזהירוהו באישון לילה כי סכנה מרחפת על ראשו, ומיד ברח לעבר גבול הונגריה. היה זה כשפסק ביום איך לחלק רכוש שהונח בביתו, והתברר שהוא גנוב, והשוטרים כשיחפשו בבוקר ימצאוהו אצלו.

בדרכו עבר בדוקלא, והתפעל מידיעותיו של ר׳ אברהם יצחק ויינברגר. הוא לקחו עמו להונגריה כחתן לבתו, ומאוחר יותר נודע כרבה של קליינווארדיין. החת״ס כתב לקהילות בהונגריה על רצ״ה: ארי עלה מפולין, ואשרי הקהילה שתבחר בו. קהילת אונגוואר בה נפש בעברו את הגבול, טענה שזכתה בו, והקציבה לו סכום גבוה ״כדמי שבוע״. לראשונה בתולדות העיר ייסד בה ישיבה שהתקיימה עד לשואה. למד אצלו שם ר׳ שלמה גנצפריד, נכדו של הראב״ד ר׳ שמואל צבי הירש. אע״פ שהיה שם פחות משנה נתן לקהילה צביון חדש, והשריש בה אהבת תורה ויראת שמים.

אחרי שנפטר בתקע״ח ר׳ וולף בוסקוביץ אב״ד בוניהאד, עבר לשם בהמלצת החת״ס למלא את מקומו. כיהן שם י״ג שנה מתוך סבל רב מהמתבוללים שהמרו את פיו. גם שם תפס ישיבה, והורה לתלמידיו דרכי הפילפול. רצ״ה מליסקא למד שם אצלו. בס״ה העמיד בהונגריה מאות ואלפי תלמידים. לחם מלחמות השם נגד מהרסי הדת, והתחרט על שעזב קהילה נאה וחסודה כאונגוואר מבלי לשעות להפצרותיהם. לבסוף נתרצה לחזור אליהם אחרי שימצא ממלא מקום לבוניהאד, והם אף הוציאו על כך סכום עתק של 2500 גולדן. כס הרבנות בבוניהאד נותר פנוי עד תר״א, כי לא נמצא לו מחליף מתאים. רק חודשיים ישב בתקצ״ד באונגוואר, ובהמלצת החת״ס נענה לקריאת אובן־ישן ששילמה את החוב לקהילת אונגוואר. באותה שנה התערב במחלוקת טשאבא, וחיזק ידי בני הקהילה שקמו נגד רבם שפרץ בחומת ישראל. לא ארכו לו הימים באלט־אופן, וכעבור כמה חודשים נפטר ביום ג׳ כ״ה תשרי תקצ״ה ונטמן למחרת (ר׳ יוסף צבי מילר מיונקרס, הדרום, יד, 316-317). החת״ס היה המום מפטירתו, ובאותה שנה נשא את אלמנתו הצדקת לנחמה. בתשובותיו כתב עליו: הגאון הגדול שכל ספרי צדיקים פתוחים לפניו, ורוחב לבו כפתחו של אולם בסברות עמוקות וישרות. גם עם המהר״ם שיק היה בידידות רבה. א.ה. קוהן המורה לעברית באפען חיבר עליו הספד אלון בכות. נרשם ע״י פרידברג, אבל לא ע״י ווכשטיין בשונצינו בלעטער, ח״ג, 220-242. המשורר יהודה ליב וינקלר כלל את קינתו עין בוכים, בספרו בית יהודה, וויען תרט״ז, 80-82.

כתב ידו וחתימתו של רצ״ה הלר

מגיל ט״ו כתב את חידושיו. תחילה הופיע ספר **חידושי טיב גיטין** על כל מסכת גיטין, זאלקווא, דפוס ר׳ שאול דוב מאירהאפער, תקצ״ט, עט, ד ד׳. הספר הוא רק חלק קטן מחיבורו המקיף על המסכת. בסופו קונ׳ חיבת הקודש, תשובת בנו ר׳ מנחם מנדל דוב אב״ד אלמשאד. מהדורה שניה אחרי הראשונה שנדפסה לפני ל״ג(!) שנה, פרעמישלא, זופניק עט קנאללער, תרל״ו, צט ד׳. מעבר לשער התנצלות המו״ל ר׳ יעקב ב״ר וולף בער שענקיל מטארנא על שאינו נוטל הסכמות כי המחבר מפורסם דיו, ולהשגת גבולו אינו חושש, כי מכיון שקנה את הזכויות מיורשי המחבר, יש על כך עונש מהמלכות. הוא מביע תקוה להדפיס גם את תשובות המחבר, וחידושיו על סוגיות רבות. כמו־כן נדפסה התנצלות המגיה ר׳ מתתיה שוועבער, שלמעשה ערך את הספר. הוסיף לו מראי מקומות, ושיבץ את התיקונים במקומם. מהדורה נאה זו צולמה בירושלים תשכ״ד.

תפוחי זהב, דרושים על בראשית ושמות, אונגוואר, דפוס קארל יעגער, תחילת תרכ״ה, צח ד׳. לוקט מכתבים שהניח המחבר, ויצא לאור ע״י ר׳ יוסף צבי חיים ב״ר משה כהנא־הלר מגרוסוורדיין. את הכתבים קיבל מר׳ אברהם יצחק ויינברגר אב״ד קליינווארדיין חתן המחבר, המצרף הקדמת אגדה משלו. בהקדמת המסדר מספר על גילגולי כתב היד. שם הספר נקבע ע״י המחבר, ואח״כ עבר אל בנו, וממנו אל בנו חורגו ר׳ חיים. לפני פטירת האחרון ביקש כמה פעמים מהמסדר להעתיק את כתבי המחבר, ולספח להם כמה ד״ת מבנו רמ״ד. הוא עשה כן בתרכ״ב בעידודו של רבו ר׳ הלל ליכטנשטיין אב״ד מרגרטן, ואת מה שתיקן מעצמו הציג במוקפים. אחרי הקדמה זו פתיחת אגדה, דרשות בראשית ושמות, שש דרשות ששתים מהן מתקצ״ד, ליקוטים וחידושי בנו. בסוף: הסכמת ר׳

מנחם א״ש מאונגוואר בה כותב שאלו רק שרידים מהמון כתבי המחבר; ד״ת ממנו שהביא תלמידו ר״ש גנצפריד בספרו אפריון, רשימת המנויים; ד״ת מהמסדר. מהדורת צילום הופיעה בברוקלין תשל״ד, קב ד׳, ע״י ר׳ משה אפרים וועבער, ועם מראי מקומות שנכתבו ע״י המהדיר בדיו בשולי הספר המקורי. בהקדמת המו״ל מודה למסייעיו, מציג בסוף את רשימת מנוייו, ובהתחלה את הסכמת רבו ר׳ יוסף גרינולד אב״ד פאפא.

דף אחד של חידושים לפרשת ויגש נשמט מהספר, ונדפס בראש ספר שאגת אריה, דברי מוסר מר׳ יהודה אריה הלוי ב״ר מרדכי לוינגר (יליד בוניהאד, תלמיד המחבר והחת״ס, גר בביא), וויען, דפוס יאזעף האלצווארטה, תרכ״ח, כח דפים, עם הקדמתו והסכמת ר׳ ירמיה אב״ד אויהעל מתרכ״ה. נדפס שנית ע״י בנו הרב אייזיק שלום לוינגר מיפו ונכדו ר׳ שמואל לוינגר, ירושלים, דפוס ר׳ צבי מאשקאוויטש, תשי״ב, סד, י עמ׳. בסוף הסכמת ר׳ יחיאל יהושע רבינוביץ האדמו״ר מביאלא־אוזרוב מתשי״ג, ורשימת קדושים מבני המשפחה. ששת הדרושים שבסוף ספר **תפוחי זהב**, נדפסו בנפרד בפרזעמישל, דפוס זופניק־קנאללער, תרל״ד, מ ד׳. המו״ל ר׳ צבי אלימלך הלר הוסיף מדף לח: דרשה שביעית מאביו ר׳ שמואל זנויל אחי המחבר. בהקדמתו מביע תקוה להדפיס גם את הספר עה״ת, ואת חידושי אביו בהלכה ובאגדה.

שאלות ותשובות מבעל המחבר טיב גיטין על ד״ח השו״ע. חתנו השתדל בהדפסתם לפי כתב היד שהיה מונח יותר מחמישים שנה. תחילה נדפס על יו״ד, ע״י המו״ל ר׳ יעקב שענקיל והמלבה״ד ר׳ צבי הירש רייטער מטארנא, קראקא, דפוס פישר־וינדלינג, תר״מ, כ ד׳, ח׳ תשובות. מעבר לשער התנצלות על שאין מבקשים הסכמות. חלק או״ח ואהע״ז יצא לאור בסיקול השגיאות ע״י ר׳ אליעזר שענקיל מטארנא שקיבלו מחתן המחבר, קראקא, דפוס יוסף פישער, תרמ״ט, כח ד׳, ז׳ תשובות. תאריכי התשובות תק״ף־תק״ץ, פרט לאחת מתקנ״ח מראווא שהיתה למראה עיני רא״ז מרגליות. שני החלקים צולמו בהיפוך הסדר, בסוף שו״ת חדות יעקב מר׳ צבי אריה יהודה יעקב מייזלש אב״ד לאסק, ברוקלין, דפוס אברהם יצחק פריעדמאן, תשל״ד. צילום נוסף בתוך ספר באר מנחם של נכדו ר׳ מנחם מבראדי אב״ד קאלוב, ע״י תלמידו ומשמשו ר׳ אריה ליביש גראס, ברוקלין, דפוס האחים גרויס, תשל״ו.

רבני הקהילות בהונגריה מקבלי התשובות הם: **בייא** — הרב אליקים געץ כ״ץ שוערין (או״ח, ו, יו״ד, ג בתקפ״א־תקפ״ט); **דאהרע** — ר׳ ישראל (יו״ד, ו); **טאפאגארע** וגליל שאמאדע — הרב טוביה (או״ח, ה, יו״ד, ה בתקפ״ב־תקפ״ד); **טמשוואר** — הרב צבי הירש (או״ח, ד בתק״ף); **מטרסדורף** — הרב בונם נינזמאש (או״ח, ב בתקפ״ה); **סאבאטקע** — ר׳ אברהם אולמן (יו״ד, ב בתקפ״ה).

קונטרס הגאון ר׳ צבי חריף זצ״ל, יאראסלוי, דפוס ל׳ סטירני ע״י ר׳ מאיר וויעזען, ח״א פלפול חריף על סוגית שיקול הדעת, תרס״ו, ו, לח ד׳, ח״ב חידושים על סוגיות הש״ס והפוסקים בעשר מסכתות, מונקאטש, דפוס קאהן עט פריעד, תרס״ז, ח, מח ד׳. החידושים נרשמו ע״י המחבר שחזר עליהם תמיד לצרפם, והיו טמונים כמאה שנה לפני שראו אור. גדולי עולם ובראשם רבי שלום מקמינקא הפצירו בבנו שידפיסם, ובמיוחד את חיבוריו על הש״ס וד׳ טורים, ואלפי תשובותיו. הבן התחיל לטפל בהם כשישב בבלז, אבל בשריפת העיירה נאכלו כל הכתבים פרט לח״א. השרידים הגיעו אל המו״ל ר׳ יעקב לעהרער מציעשינוב, ח״א מר׳ יחיאל מנחם מענטש דומ״ץ בלז, וח״ב מר׳ זלקא דומ״ץ בוסק, ע״י בן דודו ר׳ אריה הלר הדומ״ץ שם. המו״ל טרח להעתיקם בתר״ם, וסייע לו האב״ד ר׳ ישראל מתתיהו אוירבך, במיוחד במסכת חולין. בפנים לא הגיה כלל, גם לא ע״י הקפה בסוגריים. המסכימים: ש״ב ר׳ עקיבא גוטליב מזאלקווא כתב אליו את ברכת מהרי״ד מבלז; ר׳ ישראל מצורטקוב ע״י רצ״ה שטרנברג (דברי הגאון הזה אין צריכים לשום הסכמה, כי עוצם חריפותו נודע על כל פני תבל); ר׳ שמחה ישכר בער ה״ש מציעשינוב (וביקש מאתי להעיד שראיתי הכת״י בעצמו, ובחי׳ על הש״ס נכתב שזה למד בק״ק אונגוואהר, והכת״י על שיקול הדעת דומה ממש לאותו כתב); ר׳ יהושע מדזיקוב (כבר שבחוהו רבנן לדצבי); המהרש״ם בתרס״ה (אורו עיני מדי הביטי בהם, וידעתי נאמנה כי מבטן הגאון האדיר הנזכר יצאו הדברים); רא״ל הורביץ מסטניסלב (ומי מתופשי התורה אשר לא ידע תפארת גדולתו); רא״ב קלוגר; רד״כ רפפורט מראווא בתר״ס, לר׳ ישראל מתתיהו אוירבך אב״ד ציעשינוב שרצה להדפיסם; רי״פ בומבך מאושפיצין בתרס״ה (על שיטה דשיקול הדעת כבר עיינתי בהם זה כמה, וכבודו שלח עוד תוספת מרובה, חידושים וליקוטים והגהות על הש״ס, ורוצה להדפיסם). אח״כ מוכיח שהחידושים מרצ״ה, שכן אחד מהם נזכר בספרו חידושי טיב גיטין; ר׳ משה בן עמרם גרינולד מחוסט; ר׳ אליעזר דייטש מבוניהאד (היה מתקיפי קדמאי גאוני עולם מצוקי תבל... נהירין ליה שבילי החכמה והמדע כאחד מהגאונים לפני הרבה מאות שנים, ומפה הבריק ענן אורו, ויפץ קרניים על פני תבל). בהקדמת המו״ל משרטט קוים לתולדות המחבר, ומוסר סדר היחוס של עצמו. מדף כט. תשובות ששלחו אליו גאוני הזמן.

בתחילת ח״ב: ד׳ ההסכמות הראשונות; הסכמת

המהרש"ם מתרס"ז עם ד"ת והערות חתן המו"ל; מכתב מר' משה מינץ מברודי אב"ד אובן מתקפ"ה אל המחבר, שיבטל את הסכמתו לקבל את רבנות וישניצה ובריגל, ויחדש בריתו עם קהילת בוניהאד; ד"ת מהחת"ס מתקנ"ה בדרעדזין; תשובת המחבר מאונגוואר בתקע"ג אל ר' נתן שפירא אב"ד טשעטשאוויץ; הקדמה נוספת מהמו"ל בה מודה לחתנו שטרח כעת בהעתקה השניה לתקן את הגליונות הבלים. את החידושים אמר באונגוואר בשנים תקס"ט-תקע"ב. בדפים יח: כ: חידושים מאביו ר' אריה נ"י. בדף כז.-לח: תשובתו למפרשי הים (מהים התלמוד). בסוף נועד להיות לוח הטעות והתיקון מהמו"ל.

תשובות אליו: חת"ס, אה"ע, ח"א, צד, ח"ב, ל; מהר"ם שיק, חו"מ, קונ' דרך ימה, ב.

ר' פנחס זליג שוורץ לפי מה ששלח לו ר' אברהם איטינגא, מלל לאברהם, בהקדמה, אות ד; ר' יוסף שוורץ, קונ' זכור ימות עולם בסוף ספרו צפנת פענח; רי"י גרינולד, אפריון, ה, 102-106, עם מכתבו מתקצ"ד לחת"ס ונוסח מצבתו; שה"ג מארץ הגר, ח"ב, 63-64; מליצי אש, ב, תשרי, 87-88; ערים ואמהות בישראל, ד, יהודה שפיגל, אונגוואר, 6-8, 33, ו', נ"מ גלבר, תולדות יהודי ברודי, 79, 240-241; ספר רוה־רוסקה, 68-69; אברהם פוקס, ישיבות הונגריה, 209.

ר' **שמואל** ב"ר ישראל **הלר**

מצפת (תק"ס' — תרמ"ד)

נולד בשנת תקמ"ו(?) בווארשא (וי"א בסביבות לובלין או בגליציה). אביו ר' ישראל, לא לוי, היה סוחר יפה תואר, ועמד בנסיון גדול כיוסף הצדיק. כשברח ובא לפני רבו החוזה מלובלין, אמר לו שרואה עליו אור גדול, ויזכה לבן חכם. אבי אביו ר' אברהם פרץ היה אדם גדול ובעל מדרגה. פעם למד בזוה"ק פרשת ואתה תחזה, וראה מה שיהיה עם זרעו עד ביאת המשיח. ממקורבי החוזה מלובלין, ובעל תוקע אצלו. הבל פיו של החוזה המקריא היה כה חם, עד שנאלץ לעמוד יחף במים קרים, ועכ"ז כמעט שנשרף. אבי רא"פ היה אחי אביו של ר' ישכר בר מזלוטשוב, נכד בעל סמיכת חכמים. יחוס ר"ש הגיע לסמיכת חכמים גם מצד אמו, בתו של רבי משולם פיביש הלר מזבריז'. נזכר שהיה נכד רבי אלעזר הלר, ואינו ידוע.

בקטנותו זכה להיות אצל החוזה מלובלין, שחנכו במצות תפילין. כשהרבי שכח את קופסת הטבק בביתו מיהר להביא לו, ואז לחש החוזה באוזניו עשרים מילים. בזקנותו אמר שבמילים אלו גילה לו החוזה את כל תולדות חייו עד תומם, וכיון שעדיין אינו מבין כמה מילים, סימן שנותרו לו עוד שנות חיים, וי"א שכמה ימים אחרי כן נפטר. כמו"כ העתיר החוזה ברכות על הילד, וניבא לו עתידות גדולות בא"י. בהיותו בגיל רך עלה בתקע"ז לצפת עם אביו, אחיו ר' משה ליב שהיה שו"ב בטבריה ונשותיהם. האמא שהיתה נתינת אוסטריה נסעה עם שתי בנותיה, ובים נשבו ע"י היוונים. הגדולה בת ט"ו נפדתה ברודוס, ואת הקטנה בת שש לא הסכימו השובים למכור. בפקודת הקיסר נשלחו מאיזמיר חיילים בספינות תותחים לשחררה, ולפי הוראתו הובאה לוינא ללמוד על חשבון המדינה. האבא חשש שבתו תתבולל, ולכן נסע לוינא לחלצה, והשיאה ליהודי כשר. אז אימץ את שם המשפחה הלר.

לפי מסורת המשפחה היתה עילת נסיעתו, כשלון כוחם של האשכנזים מנגישות הערבים ומלחץ הספרדים. הוא התראה עם הקיסר פרנץ יוזף, ובהשתדלותו החלה אוסטריה להתענין בשלום נתיניה בצפת ולגונן עליהם. בשובו מנסיעה קודמת בא עמו הגביר ר' אשר שמשון מלונדון שקנה לו בית, והתחייב להחזיקו כל שנה בסך 50 ריאלים. בימי הרעש נהרס הבית, ופסקה תמיכת העשיר. אחרי פטירת ר' ישראל ביום ד' תשרי (א"ז הלר, סיני, נו, עמ' רעא), נותרה אשתו השניה שרה ושני ילדיה ללא משענת, כי הקצבת הכולל נוכתה לפרעון ההלואות שנטל בעלה לצורך נסיעתו. כל זאת היא מגוללת במכתבה אל השר משה מונטיפיורי (ספונות, ז, רפג, שטז-שיז). לפי מפקד צפת תקצ"ט היה ר' ישראל בן 50, תורתו אומנותו, בתו צפורה בת שש, ובנו אברהם ברוך בן ארבע (ספונות, ו, תס).

מנעוריו למד ר"ש תורה מתוך הדחק, התענה הרבה, ועשה גילגולי שלג וקוצים. קיבל תורה וחכמה מרבו רבי אברהם דוב מאברוטש אב"ד זיטומיר מח"ס בת עין, שסמך מהודו עליו. אח"כ מילא את מקומו כראש העדה האשכנזית בצפת, נשיא, פרנס וראב"ד הקהילה וכל ארץ הגליל, וכך זכה לגדולה אחרי שקיים את התורה מעוני. גאון בתורה, והחליף שו"ת עם גדולי דורו כמפרשי הים, הצמח צדק, ועוד. בקי בכמה חכמות ובתכונה, והיו לו מדרגות של שו"ת מן השמים, גילוי נשמות והאר"י הקדוש. בין כתביו נותרו חיבורים בקבלה מעשית, שאלות חלומות, וגילוי נשמות. הכיר את הצדיקים הראשונים, והיה חביב וחשוב בעיניהם. קנה את לב הכל באישיותו הרמה, בפיקחותו, במידותיו התרומיות כחסיד וענו, וברפואות שהעניק. היה ננס קומה, אבל פניו קרנו כמלאך. זכה לגילוי אליהו. כשהתקשה בדבר מה, היה הולך לקבר הבית יוסף, ובעש"ק הלך לקבר האריז"ל. חולל נפלאות ונערץ על הכל, גם על הספרדים שרחשו לו כבוד. הרים קרן עדתו אותה ניהל מתר"א עשרות שנים. כל יום סבב להשגיח על

צורכי העיר בבית המטבחים ובבית החולים, ולא נרתע מקור ושלג. במקוה שבביתו טבל כל לילה, וכשגופו במים וכובע לראשו אמר את כל התהילים, וארכובותיו נקשו מקור.
ניסים נעשו לו בזמן מרד הדרוזים ובעת הרעש. בהיותו ביום כ״ד טבת תקצ״ז בביהמ״ד הגדול לתפילת מנחה ומעריב, נפלו עליו כותלי ביהמ״ד, הזכיר את הכוונות שקיבל מהחוזה, ורק נשברו לו שתי אצבעות בידו השמאלית. כל הלילה עמד בין ההרוגים ובין גלי אבנים עד חוטמו, ורק בבוקר חולץ פצוע וכואב. אחרי הרעש נרתם להציב גבול אלמנה, ולשקם החורבות. בין ההרוגים היו אשתו וילדיו, ונשא בשנית את מלכה ממשפחת ברב״ש העשירה מאודיסה. אביה ר׳ אשר זליג היה ממקורבי ותומכי ר׳ לוי יצחק מברדיטשוב, ועשה לו ספל כסף לנטילת ידים. אשתו הכניסה לו הון רב, ומכרה את תכשיטיה כדי שיוכל לקנות ספרים. היה חובב ספרים מובהק, ולא היתה בא״י ספריה עשירה כשלו, בה היו כתבי יד מהאריז״ל ומרח״ו. אחדים מהם שלח במתנה למחותניו האדמורי״ם מליובביטש, קרלין, טשרנובל, סדיגורה ועוד, והם החזירו לו תשובות יקרות. יומם ולילה ישב ולמד בהתמדה בספריתו שהיתה בית ועד לחכמים, והעמיד תלמידים הרבה. סירב למכור את ספריתו לחו״ל גם תמורת הון רב, והשאירה בביתו בצפת קודש לישיבת מדרש שמואל. יהודים מחו״ל החזיקוהו שבעים שנה, וגם מונטיפיורי ונדיבים אחרים שלחו דרכו סכומים עצומים אותם פיזר לצדקה. לא יצא מהארץ, ואפילו לא נסע לעכו, מאז נחלק עם הרבי מרוזין בענין הפרדת כולל וורשא מכולל רוסיה ווהלין, ור״י אמר עליו: איני יכול לו כי הוא בא״י. אצל נכדו היה מכתב שכתב לו רבי אהרן מטשרנובל, ובו מבקשו שיתפלל בבימ״ד טשרנובל בצפת.

לא קלה היתה דרכו הציבורית של ר״ש, והטלת מרות על כ״ו כוללים בהם התאגדו כששת אלפים נפשות. פעמים הטילו בו דופי בסבכי המחלוקות הרבות שפשטו בישוב הישן, או הממורמרים מבין מקבלי התמיכות בתנאי העוני והדוחק שהיו אז. ראשי פקידים ואמרכלים באמשטרדם יצאו ברבים להכריז על אמונם המלא בו. כמו״כ התנגד לשינויים בסדרי החינוך, ובתרכ״א חתם על איסור פתיחת בי״ס לבנות. בתרכ״ט ראה בצער את הפירצות של חברת כי״ח מפריז. עודד הקמת אגודות לישוב א״י, בעין זיתים ובראש פינה.
בגיל קרוב למאה חלה ונחלש, וגופו רזה מאד. עשרה חודשים לפני פטירתו הפסיק את סיבוביו היומיים. נפטר ביום כ״ב טבת תרמ״ד, ונעשה לו אבל כבד. בביכ״נ האר״י בו התפלל ספד לו רב הספרדים. נדפס עליו ההספד שם משמואל, ובו פרטים רבים ונאמנים לתולדותיו. ההספד נכלל בדפים ט-ד של ספר אבל משה, הספד על ר׳ משה סלופקוביצר מיאס, שנשא הרב ישעיה ראובן קלינגר אב״ד סיוועז. הספר סודר ע״י ר׳ נחום אתרוג מצפת, ונדפס בפקודת ממוני כולל רומניה בעיר: ר׳ בנימין זאב סג״ל, ר׳ דוד נכד הרב מרומן, ור׳ יוסף ב״ר אפרים מיאס, ירושלם, דפוס ר׳ ישראל דוב פרומקין, תרמ״ד. בראשו תשובת דודו ר׳ ליב אתרוג אב״ד ניאמץ לר׳ יהושע פלק אב״ד פולטושאן, בענין הספד בשוק. לפי אלעזר ריזז (עברי אנכי, כ, קצה) רעה עדתו שישים שנה, ועל מקומו לא רצו את הדומ״ץ ר׳ רפאל זילברמן, אלא בחרו בר׳ שמשון בהר״פ, שהיה רב 36 שנה בעיירות רוסיה, בקופין ובקשינוב. נדפס גם בהמליץ, כ, 373/4. אמנם כך כתבו המשכילים שמיאנו בר׳ רפאל בגלל קנאותו, אבל ר״ש עצמו הועידו למלא מקומו, והושיבו בביה״ד לחתום מיד אחריו, אע״פ שהיו דיינים קשישים ממנו. בנו רא״י כתב כן לפקוא״מ באמשטרדם, ומיסמכים רבים מעידים על כך.
ילדיו: א. ר׳ אברהם יצחק; ב. שרה זו׳ ר׳ יוסף משה ב״ר ישעיה הלוי הורביץ. נפטר בתרפ״ו בחיפה, וזו׳ בשבועות; ג. זו׳ בן אחיו ר׳ אלעזר הלר ב״ר משה ליב מטבריה. בנם ר׳ ישכר דוב הוא אבי ר׳ אברהם זידא, מו״ל ספר שם משמואל של זקנו; ד. דבורה זו׳ ר׳ יצחק לורברבוים. בנם ר׳ אבנר היה רבו של רבי ארה״לה ראטה. בתם שינדל זו׳ ר׳ אברהם ליב זילברמן, שכיהן כרבה של צפת אחרי פטירת אביו ר׳ רפאל ביום כ״ו טבת תרע״ח. בעת השידוך סיפר האב שר״ש הלר חזה זאת, שכן פעם בסעודת פורים אמר לו לחיים מחותן על שם העתיד. רא״ל נפטר ביום ט״ז חשון תש״ח. מילדיו: א. ר׳ מרדכי דוב (ברל) בכורו. ת״ח מובהק, וזמן מה מילא את מקום אביו ברבנות צפת. מסר נפשו לשמירת המקומות הקדושים בגליל, עד שהוכש בכורזים ביום כ״ד אב תשי״ז; ב. ר׳ רפאל, הוסיף לי פרטים על המשפחה. נשא את איטה, וילדיהם נעמה ומרדכי דוב בירושלים. הוא ואחיו: ג. ר׳ שמואל מיסדי ישיבת צפת, ומשקמי מוסדות החינוך התורני בעיר; ד. הדסה זו׳ ר׳ אברהם שמחה הכהן קפלן רבה הנוכחי של צפת.
מחיבוריו הופיעו בדפוס: **טהרת הקודש**, פסק דין לאיסור צורות בביהכ״נ, צפת, דפוס ר׳ דוב בער ב״ר שמואל קרא מסקאלא, תרכ״ד, יג ד׳. ניצב לימין ת״ח יראי ה׳ שערערו לאסור לעומת אחרים המתירים, כשנדיבים תרמו לרומם ביכ״נ האר״י, והבעל מלאכה הכין צורות חיות בולטות בשלימות. מאמר **שברי לוחות**, העשירי מהעשרה מאמרות

תעודת בית הדין דצפת מיום ז׳ שבט תרל״ט מקוימת ע״י הרב שמואל העליר. על החתום: הרב רפאל זילברמן, הרב משה קלר מרודניק, הרב זאב וולף מהערלוי

לרמ"ע מפאנו כנגד המערערים על ספר הזוה"ק, ופס"ד שלו ימין ה' רוממה ימין ה' עושה חיל בענין כל פינות שאתה פונה, ודרוש מר"ש אלקבץ, תרכ"ד, כא ד'. הוציאו לאור מכת"י ספרדי ישן, עם הקדמתו בה דן בפסק ההלכה (דפים יב-טו). בקולופון התנצלות המגיה. המסכימים: רבני הספרדים בטבריה (ושמואל בדורו הרב הגדול מבצר עוז ומגדול, עוקר הרים וטוחנן חד מינן... גדול מרבן שמו בשמו ובמעשיו ובמקומו, כל פריו קודש הלולים), ובצפת (תהלתו בקהל חסידים, וחסון הוא כאלונים... נאמן שמואל ירחינאה כירח יכון עולם... בית שמואל המלאה לה אמיר מתורתן של ראשונים, שם נקבצו ובאו גנזי מלכים כתבי הקודש לראשונים...ויצא הראשון).

דרך נשר, פס"ד שהשיב בענין כשרות העופות שנתחדשו ובאו במדינות רוסיה ואוסטריה, ולא ראה אותם מעולם (סיני, לד, רמב), תרכ"ה, יד ד'. כולל תשובת ר"א תאומים החסל"א להתיר, ותשובה אליו מתמוז תרכ"ד לאסור. נדפס שנית ע"י נכדו ר' מרדכי דייטש מסיגעט, עם הקדמתו וסיכום הענין בסוף, סעיני, דפוס ר' יעקב ווידער, תרפ"ט, יג ד'.

דברי משפט, ירושלם, דפוס ישראל ב"ק, תר"ל, ח ד'. תשובה לר"מ אוירבך מירושלים, להצדיק פעולת אנשי כולל עסטרייך וגאליציען שבד' ערי הקודש נגד כולל הונגריה. בחותמים ממוני כולל צפת: ר' יונה ב"ר יעקב (פודהורצר), ר' משה ב"ר יעקב יוסף חר"ג, ר' יהודה ליב ב"ר אפרים פישל.

שער הפרישה, על האיסור לאכול כבד מתולע שנהגו בו בירושלם, טבריה וצפת, ודלא כשו"מ שהתיר, ירושלם תרל"ב (ולא תרמ"ג). בסוף הסכימו עמו הראל"צ ר' אברהם אשכנזי ור' מאיר אוירבך מירושלים.

קונ' **כבוד מלכים**, פס"ד בענין ששורפים בגדים יקרים בהלולא דרשב"י, ירושלם, דפוס ר' יואל משה בהר"ם, תרל"ד, ט ד'. לת"ח מירושלים שעירער על כך משום בל תשחית, השיב ביום י"ז אלול תרל"ג שאין בזה איסור, והפליג במעלת רשב"י ומקום מנוחתו. בסוף: פסקו של הראל"צ ר' אברהם אשכנזי המסכים עמו.
מהדורה שניה בירושלם, דפוס לעווי ושותפיו, תרע"ד, כ עמ'. נכדו המו"ל ר' שלום הלר כותב בהקדמתו, שמקוה למצוא את יתר חידושי זקנו שנגנבו ושאבדו במשך הזמן: חידושים על שיטות הש"ס ושו"ת בד"ח השו"ע, ומונה את הקונטרסים שנדפסו ממנו. להסכמה הישנה נלוו חדשות מבתי הדין בירושלים: של החסידים בהרכב ר' ליפמן דוד בר"י (שובקס), ר' מאיר איזראעל ור' ירוחם פישל ברמ"י (ברנשטיין), הכותבים על האברך המו"ל ש"אין לו כל עסק מעסקי העולם רק תורתו אומנתו, ועניו ומחסורו נורא הוא", ושל הפרושים בהרכב רמ"נ ולנשטיין, רא"ל ברא"ד ורצ"פ פרנק.

ספר הכונות ומעשה נסים, שבחי האר"י, מנהגיו כוונותיו ופשטיו, הובא לדפוס על חשבונו כפי שנדפס בקושטא, צפת תרל"ו, עח (צ"ל עו) ד', עם הסכמות הראל"צ ר' אברהם אשכנזי ור"מ אוירבך מירושלים, ורבני הספרדים בטבריה ובצפת.

רפואות וסגולות, ירושלם תרס"ז, ו, קו עמ'. יצא לאור בפעם הראשונה מכתב ידו ע"י נכדו ר' שמואל ב"ר אברהם יצחק, ובהקדמתו כותב שמצא את הספר בידי אחרים, ובינתים מדפיס רק שליש ממנו. המסכימים בתי הדין בירושלים, של החסידים בהרכב ר' ליפמן דוד בר"י, ר' יוסף יהודה בר"ד הלוי, ור' אברהם ב"ר דוד הכהן (היה לו יד ושם גם בחכמת הרפואה, וריפא כמה נפשות מישראל בלי שום קבלת פרס), ושל האשכנזים בהרכב ר' משה נחום ולנשטין, ר' שלמה זלמן בהר"ן לעווי וריי"ח זוננפלד. את יתר ההסכמות שעמו קיוה להדפיס בשני החלקים הבאים.
שו"ת **שם משמואל** ושרידי חידושים מכתב ידו, ובתוכם קונטרסי תשובותיו טהרת הקודש, דרך נשר, שער הפרישה וכבוד מלכים, ירושלם תשל"ט, צ עמ', כ סי', עם הסכמת רד"ב ויידנפלד מתשכ"א. הוציאו לאור נכדו ר' אברהם זידא הלר רב ור"מ בצפת, וסיפח לו את ספרו שו"ת דברי אברהם ח"א. בהקדמתו רושם קוים לתולדות המחבר, ומקוה להדפיס את הספר השלם אשר עמו על תולדותיו, לרבות מקצת ממאתיים השו"ת מן השמים שענו לו כשערך שאלות חלום.

נזכר ותשובות אליו: אורי וישעי; אמרי בינה; בית שלמה, יו"ד, ח"א, קצח בתרכ"ג; דבר משה, ח"א, יז, לז, לח, אוריין תליתאי, נב; דב"ח, ח"ב, יו"ד, קב בתרל"א; זית רענן (בלי ציון שם השואל); זכרון דברים; חוקי חיים (גאגין); חסל"א, יו"ד, כג, לט בתרכ"ד; ישועות מלכו; כפי אהרן (עזריאל); מאמר מרדכי; מורה לצדקה; נדיב לב (חזן); נפש חיה; שירי טהרה, דף מד ע"ב; שמן משה (פארדו); שערי צדק (פנט). תשובתו על יו"ט שחל בשבת בצידון, בספר דבר יוסף (שוורץ). מהרי"א מקומרנא מזכירו בהיכל הברכה, שמות, כ, כ, וכן נזכר בשד"ח, ובשו"ת מהרי"א הלוי.
החבצלת, תרמ"ד, 102; משה אהרן פרלמן, ההד, ט, טבת תרצ"ד, חו' ד, עמ' ה; נכדו, עדן ציון, קיח-קכ; מליצי אש, ג, שבט, השמטות, צט; החוזה מלובלין, רמב-רמג (בכתבו ר' אברהם ב"ר פרץ הלוי העליר השתבש בשלוש); נפתלי בן-מנחם, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 116-122, עם ביבליוגרפיה; גליס, אנציקלופדיה, ח"ג, קלה.

ר׳ **שמואל זנויל** ב״ר אריה ליב **הלר**
מפשמישל (תק״ן׳ — תרי״ט)

בנו של ר׳ אריה ליב אב״ד זמושץ ואחיו של רצ״ה חריף. התחנך בילדותו בברודי, ותפס שם מקום בולט בין למדני העיר. ראי״ז מרגליות החשיבו מאד, וכשהובאה פעם להכרעתו שאלת עגונה מסובכת וחכמי העיר חיוו את דעתם עליה, אמר: לכולהו איית לי פירכא לבר מדשמואל. זמן קצר שימש כדומ״ץ בברודי עם המהרש״ק. עבר לרבנות קרעשוב־פולין, ונשתמרו הדרשות שנשא שם בשנים תקצ״ב-תקצ״ו. רבה של פשמישל משנת תר״ב לפחות, אבל בנו רצ״א כותב בשער דרשות תפוחי זהב ששימש כאן שלושים שנה. ניהל בפועל את ענייני הקהילה, כשמהריא״ז הרב הרשמי בא מסטרי לביקור אחת לשנה. כמו־כן תפס שם ישיבה (וי״א שבה למד הדב״ח בצעירותו!). נפטר ביום י״ח אד״א תרי״ט. על מצבתו נחקק שהעמיד שני תלמידים חשובים, והכוונה לדב״ח ולרח״א ווקס מקאליש. בניו: א. ר׳ אהרן נתן אב״ד פרמפול וקרשוב; ב. ר׳ צבי אלימלך מו״ל ספרו; ג. ר׳ זאב דוב מלבה״ד מנחם ציון; ד. מינדל אשתו השניה של ר׳ מנחם אריה צוזמיר אב״ד זלישטשיק בקראקא. מצד אמה נכדת ר׳ שכנא חותן הרמ״א והויכער ר׳ ליב.

בנו רצ״א חשב להדפיס תחילה את כתבי ההלכה של אביו, אך כיון שלא היו מסודרים, הדפיס בתמיכת אחותו את דרשותיו עה״ת **זכרון שמואל**, פרעמיסלא, דפוס ח.א. זופניק וח. קנאללער, תרמ״ב, ד, סב ד׳. המסכימים: בתרל״ח רש״ס מקראקא (מיליו מתוקין מדבש ונופת צופים); רי״ש ה״ש משינאווא (וגם היה ידוע צדקת המחבר); בתר״ם רמ״מ מוויזניצא ע״י ר׳ אפרים מהלער ובנו ר׳ ברוך; הייטב לב; בתרל״ז ר״י שמלקיס (והיה נאה דורש ונאה מקיים, כאשר שמעתי והקשבתי מרבים דפק״ק מהללים דרשותיו עד להפליא... ועוד בימי חורפו היה חריף גדול, ויצאו לו מוניטין לשם ולתפארת בכל המדינה לגאון וגדול הדור, ומי כמוהו מורה קולע אל השערה... וקריתי כמה דרשות ושמחתי בדבריו... ה׳ יחזיק בימינו להוציא לאור חיבוריו בהלכה), ור״י רפפורט מטארנא (ידעתיו מאז לגדול נשגב וחריף עצום, ודברי שכל יצאו מפיו); ר׳ אברהם יצחק ויינברגר מקליינווארדיין בתרל״ח. לספר הקדמות מהמו״ל, ומבן אחיו ר׳ ישעיה צבי הלר אב״ד פרמפול המוסר פרטים מתולדות זקנו המחבר. בפרשת ויקרא מובא ד״ת מהחוזה מלובלין, ובפרשת תזריע מראז״מ ומההפלאה. בסוף רשימת מנויים מגליציה ומהונגריה. דרשה אחת הדפיס רצ״א בתרל״ד בסוף ספר הדרשות תפוחי זהב.

תשובות אליו: ברכת יעקב, יו״ד, א; מח׳ דבר משה, ח״א, סג, סד; דב״ח, ח״א, אה״ע, יד (לפי מקו״ח, אות שפד); מאמר מרדכי, סה, עד בתר״ט-תר״י; שו״ת מהר״ץ חיות, י׳; שו״ת רמ״ץ, ח״ב, אה״ע, א-ג, טו בתר״ט; שו״מ, קמא, ח״א, כה, כו, תליתאה, ח״ג, לח בתרי״ז-תרי״ט; תועפות רא״ם, אה״ע, מט, נ. כמו״כ החליף שו״ת עם החסל״א ומהרש״ק.
הקדמת מלל לאברהם, אות ה; ספר פשמישל, 63, 141; רבנו הקדוש מצאנז, ח״א, כב-כג.

ר׳ **שמשון** ב״ר משולם פיביש **הלר**
מאוזיראן (תקמ״ב — ת״ר)

נולד בשנת תקמ״ב לאביו רבי משולם פיביש מזבריז. נשא את שינדל לאה, בת ר׳ יוסף יוסקא הלוי הורביץ אב״ד יאסי ברא״ל מוולוטשיסק. אדמו״ר באוזיראן, ועל שמה נקרא. נפטר ביום י״ט חשון ת״ר (או תר״ח), ונטמן בלשקוביץ בה המשיך את השושלת בנו רבי יוסף יוסקא גוטסמן, חתנו של רבי מאיר מפרימישלן. רי״מ היבנר היה נוסע לשם לשבת הסמוכה ליא״צ של דו״ז.
קונטרס **נזירת שמשון**, ליקוטי חסידות על תורה נ״ך וש״ס, בתוך ספרו של אביו יושר דברי אמת, דפים מא.-נא: בשער מסופר כי פעם שבת במזבוז אצל ראי״ה מאפטא, וציוהו לערוך שולחנו במלונו כפי שנוהג בביתו. בסעודת השחרית גילה ראי״ה, כי בב״ד של מעלה נדחה צדיק אחד, על כי נכדו בדור הי״ג המיר את דתו. כשחיפשו את מי יקראו למלא את מקומו, אמר המגיד מזלוטשוב שר׳ שמשון ראוי לאיצטלא זו. עניתי שאמנם כן הוא, אבל צריכים אותו כאן בעוה״ז, והוריתיו לערוך שולחן ולהמשיך טוב לישראל. עוד נמסר עד כמה היה נכבד בעיני הרב מאפטא שקרא לו הרופא שלי, ואף הצליח להסיר את הקפדתו מעל ר״מ מפרימישלן בשל גילוייו המופלאים.
מליצי אש, ב, חשון, קלח.

ר׳ **שמשון** ב״ר שלמה **הלר**
מקולומיאה (ת״ר׳ — תר״ע׳)

בנם של ר׳ שלמה ב״ר משולם פיביש מברודשין, ושל חנצי בת ר׳ הירש וולף, ב״ר אברהם (חתן ר׳ אייזיק ב״ר מן ב״ר אדם בעל שם), ב״ר שאול, חתן ר׳ אליעזר, חתן ר׳ פישל, ב״ר אריה ליב הנקרא הויכר ר׳ ליב, חתן ר׳ אפרים פישל אב״ד לבוב, ב״ר צבי, ב״ר ווישל חתן המהרש״ל.
זקנו ר׳ הירש וולף נשא את גיטל טובא בת ר׳ אליעזר, ב״ר יהודה ליב (נשא בת נגידים חיה בילא בת ר׳ אייזיק מקליש, ב״ר הירשל אפטר פו״מ שם, ב״ר יעקב הקדוש, ב״ר שאול מפינטשוב, ב״ר משה

אב״ד חעלמא, ב״ר מאיר אב״ד בריסק חתן ר׳ פנחס הורביץ גיס הרמ״א, ב״ר שאול וואהל), ב״ר משה (אחי אמו של רמ״מ מקוסוב וגיסו של ר׳ קופל חסיד. נשא את חנה אחות ר׳ ישראל זקנו של היש״מ), ב״ר זלמן (חתן בן הט״ז שנהרג בתכ״ד בלבוב), ב״ר קאפיל, בנה של פערל אחות התוי״ט.

בעל בית חרושת לטליתות בקולומיאה, ואצלו נערכה השביתה הראשונה של פועלים יהודים. הוציא לאור במונקאטש תרס״ה את ספר יושר דברי אמת של זקנו, והציג בראשו את יחוסו. בניו: א. ר׳ אברהם שמואל הי״ד. נשיא הת״ת בקולומיאה. אבי ר׳ יוסף בקרלסרוה שנפטר ביום י״ט שבט תרצ״ה, והניח את אלמנתו רחל לאה תחי׳ בת ר׳ דוד כ״ץ זופניק (נפטר כ׳ אלול בפפד״מ לפני מלה״ע א׳), וילדיו: ר׳ דוד ור׳ שמשון מהדירי ספר תורת האשם מהתוי״ט, וחיה זו׳ ר׳ יחזקאל רנד במונטרי. לכולם צאצאים הממשיכים בדרך אבות; ב. ר׳ יוסף צבי; ג. ר׳ יום טוב ליפמן אבי הסופר ר׳ אריה יהודה ליביש.

הלר־ולרשטין, ר׳ יהודה ליב ראה לפי: **ולרשטין, ר׳ יהודה ליב**

הַמְבוּרְגֶר

ר׳ יעקב אריה

אב״ד זבורוב, פשוורסק, יאס, רובנה, ובסוף ימיו ראב״ד מו״ץ ומ״מ בברודי. הסכים שם בתר״ג על ספר תורת הרמ״ה, ובתרי״ב על ספר שורש מיעקב (השני), ובכותרת הפרטים עליו.

ר׳ יצחק (איטשע) ב״ר אפרים פישל **המבורגר**
מקראקא (תק״ץ* — תר״ס*)

נולד בקראקא לאביו ר׳ אפרים פישל, והתיחס לר׳ איציקל הורביץ מאה״ו. גר בקראקא, למברג, פשמישל וברודי. בעיר זו נלכד ברשת ההשכלה, אבל חזר בתשובה ליראה עמוקה. ראה יעוד בתירגום ספרי מוסר ליידיש, לתועלת ההמון. כיהן כדומ״ץ פודגורזע.
למהדורות רבות זכה תרגומו לספר **חיי אדם** של רבי אברהם דנציג. ח״א נדפס בלמברג, דפוס שמעון אלעזר קאגעל־לוין, תרכ״ז. הובא לדפוס ע״י רצ״ה צוקר, הכותב בהקדמתו מתרכ״ה בעברית וביידיש, שת״ח גדול טרח בתרגום בשבילו, ומכר לו את כתב היד בשטר מכירה. במהדורה שנדפסה שם אצל א.ו. סלט נזכר בשער תרכ״ה, אבל היא מאוחרת יותר. יש גם מהדורת וואַרשא תרכ״ז עם חכמת אדם. צוואת החיי אדם **בית אברהם** ניתרגמה אף היא, (למברג, תרל״ה, 84) עמ׳.

ספרו **שיח יצחק** הוא תרגום ספר **פלא יועץ**, עם ליקוטים מספרים אחרים. ח״א אותיות א-ז, נדפס כנראה בלמברג תרל״ג עם הסכמת מהרש״ס. נמסר כי בהקדמתו כתב שתירגם גם את שבט מוסר, עת לעשות, ועיבד מחדש את קב הישר. חיבר גם חשבון האדם עם נפשו, ותירגם ארחות חיים להרא״ש (וויען תרס״ח).

בח״ב האותיות ח-ל, פרעמיסלא, זאפניק עט קנאללער, תרל״ו, סז ד׳. המסכימים: מהרש״ס (הקודמת, וחדשה בתרל״ה ממרינבאד); חברי ב״ד דקראקא ר׳ אברהם נ״ה יענר, ר׳ אברהם מאיר גרייוור ורח״ן דמביצר (אנחנו מכירים את האיש הזה ואת שיחו שיח יצחק, כי מעודו ועד היום הזה הוא ירא וחרד לדבר ה׳ וכל כונתו לשמים, וגם הוא מעתיק נאמן ויקר רוח). המחבר מודה לר׳ משה באליצער מקראקא, שסייע לו להדפיס את הספר. בתחילתו הלכות יסודי התורה, בדפים נב.-נט. הלכות נדה, ובסופו יסוד התשובה לרבנו יונה. בח״ג האותיות מ-פ, קראקא, דפוס פישר־דייטשר, תרמ״ב, א, נה ד׳, עם הסכמת רש״ס לח״ב, ודברי תודה לר׳ שמעון סופר מערלוי שהלוה כסף להוצאת חלק זה. ראיתי צילום חלק זה, ברוקלין, אמונה, תשכ״ט, כפרסום 12 בסדרת אין ליכט פון תורה, בתוספת אגרת הרמב״ן, עם תרגום ע״ט בשוליו. יש מהדורות בשם פלא יועץ בלבד. ראיתי ח״ב, וואַרשא תרנ״ח, 159 עמ׳, ווילנא, האלמנה והאחים ראם, תרנ״ט, א-ב, פא ד׳. ר׳ אברהם שטראם מבריגל קנה את זכויות ההוצאה מהמתרגם, והדפיס יחד ח״א, מא׳ עד אמצע ה׳ (מח ד׳), עם ח״ב עד סוף אות ח׳, קראקא, דפוס יוסף פישער, תרנ״ו, פ ד׳, עם הסכמת רש״ס הראשונה מתרל״ג. ד״צ ע״י ר׳ פאוויש רויזענבערג בברוקלין תשכ״ח, בתוספת דף מודעות, ושני קונטרסים של תרגומי פלא יועץ ליידיש שהדפיס ר׳ יהודה כהן קרויס בפאקש תר״ס, השני בשם מנחה חדשה.

סדר ברכות, דרך החיים דינים מרבי יעקב מליסא, עם הוספות וליקוטי מוסר בע״ט, כנראה בתרמ״א עם הקדמת המעתיק. המסכימים: מהרש״ס בתרמ״א (והנני להגיד לאדם ישרו כי הוא ירא ה׳ ומעתיק נאמן, וזה דרכו בקודש להעתיק ולהוציא לאור ספרים יקרים בלשון אשכנז); ר׳ עקיבא קורניצר; ר׳ שמעון סופר מערלוי (גם אנכי הייתי מסייע לו). ד״צ בברוקלין, עטרת, תשכ״ט, עם חלקים מהסידור בניקוד.

סדר **הגדה של פסח** עם סיפורי נפלאות מר׳ משה מזאלשין בתרגום ליידיש, קראקא, דפוס יוסף פישער, תרנ״א, א, לב ד׳ (יערי, 1383).
חיים ליב פוקס, לעקסיקאן, ח״ג, 43-44, עם ביבליוגרפיה.

הַמֶּר

ר׳ זאב וולף (וואווי) **המר**
מבלשביץ וסטרי (תק״ף׳ — תרנ״ג)

מגזע משפחת באב״ד. נסמך ממח׳ המנחת חינוך. רבה של בלשביץ, ועל שמה נקרא. במנויי חומר בקודש תרל״ו. מתרכ״ה לערך דומ״ץ וראב״ד סטרי כשלושים שנה. מגדולי בעלי ההוראה בדורו, ואך בגלל צניעותו לא נודע כמעט מחוץ לעירו. גאוני זמנו קילסוהו כמי שדן דין אמת לאמיתו, וההלכה ברורה לו כשמלה. השו״מ הפליג בשבחו כחריף ובקי בלתי רגיל. כל ג׳ שנים עשה סיום הש״ס שהיה שגור על פיו עם התוספות. לא ביטל כלל מלימודו, גם בפורים ובמוצאי יום כיפור. יראת שמים עמוקה חפפה עליו, ולא מילא שחוק פיו. בעל מזג טוב להפליא, רודף שלום, לא כעס כלל, ודיבורו בנחת ללא כל התנצחות. בין תלמידיו רד״צ זהמן מדוקלא. חיבר כמה ספרים בחידושי גפ״ת. הדפיס כבר כמה קונטרסים מספרו דרישת הזאב עמ״ס ב״ק, אך בשריפת העיר עלו באש כל כתבי היד שלו עם הגליונות הנדפסים. נותרו ממנו רק החידושים שכתב מחדש מזכרונו. בעת מחלתו הוסיפו לו שם חיים. נשמתו יצאה בטהרה ביום ט״ו תמוז תרנ״ג, כששפתיו מרחשות אין זה טריפה. האב״ד רא״ל הורביץ הספידו במשך כשעתיים, והתריע על שאין בונים את המקוה שחרב. תלמידו ר״מ דרוקר נשא עליו הספד בבית מדרשו, והצביע על פירצת השבת. בתו שרה׳לה עסקנית באגודת ״עזרת נשים״ לטיפול בחולות (ספר סטרי, 103).

תשובות אליו: בית יצחק, או״ח, לה, ח, חו״מ, מ, אה״ע, ח״א, ד, ח״ב, מ בתרכ״ה-תרמ״ד; בר ליואי, ח״ב, אה״ע, כד, מז, ח״ג, יו״ד, כג, כד; חסל״א, תנינא, אה״ע, מה בתרכ״ג; שו״מ, תליתאה, ח״ג, קטו.
בתומכי ישיבת ברודשין בתרס״ט: ר׳ משה המר בנו של אב״ד קומפלונג.
מרדכי דרוקער, קמחז״ה, כ״ג תמוז תרנ״ג, 3.

ר׳ יעקב יוסף ב״ר שמואל **המר**
מסניאטין (תרי״ז — תרע״ז)

נולד בשנת תרי״ז לאביו ר׳ שמואל (אחיו של ר׳ זאב וולף מבלשביץ ראב״ד סטרי?). נשא את בתו של ר׳ דוד מאיר באב״ד אב״ד פרוביזנא בנו של המנחת חינוך. סייע שם לחמיו כרב צעיר, ולכן נקרא על שמה. כשחמיו נתקבל לרבנות סניאטין, הצטרף אליו, ואחרי עליתו לארץ בתרמ״ג נתקבל שם על מקומו כראב״ד. שנים רבות שימש שם בתפקיד זה, בבית דינו של האב״ד רא״מ שטיינברג. כשהרב עבר לברודי, נעשה רבה של סניאטין בפועל. היה מורה הוראה מובהק, וירא שמים מרבים. בסוף ימיו סייע לו ברבנות בנו ר׳ חיים הי״ד. בזיווג שני נשא את חייקה, בתו של ר׳ משה וייס אב״ד מדיאר־לאפוש. מילדיו שרדה רק מרים ובעלה רמ״מ גולדשמיד בא״י. בזמן מלה״ע א׳ ברח עם בני עירו מפני הרוסים, וכנראה נפטר בגלותו. מתלמידיו רד״צ זהמן מדוקלה.

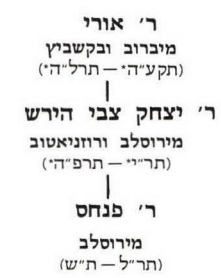
תשובות אליו: מח׳ אורי וישעי, מ בתרמ״ג; אורין תליתאי, קסה, קסט, ושער נפתלי, ד, מגיסו רנ״ה מוילקוטש; אמרי יושר, ח״א, קמה; בית יצחק, או״ח, לה, חו״מ, מ, אה״ע, ח״א, ד, ח״ב, מ בתרכ״ה(!)-תרמ״ד; נזכר בהרי בשמים, תנינא, קכח בתרמ״ח; שו״ת מהרש״ם, ח״א, עו, ח״ב, קמב-קמד, ח״ד, נ בתרמ״ג-תר״ס; מחזה אברהם, ח״ב, יו״ד, כד, כה, אה״ע, נג בתר״ע-תרע״ד.
אהלי שם, 265.

ר׳ ישעיה ב״ר שאול **המר**
ממישלניץ וקראקא (תק״ף׳ — תר״ס׳)

בנו של הרב הצדיק ר׳ שאול. למדן ודרשן בקראקא. מלמד במישלניץ, אך שם לעגו לו, ומשום כך לא הזכיר את מקומו.
ענף אבות, פירוש על פרקי אבות בדרך המוסר, קראקא, דפוס יוסף פישער, תרמ״ט, ג, כד ד׳, עם הקדמה. בראשי הדפים טקסט מנוקד, ובשוליו הפירוש בלשון קולעת וברורה. המסכימים: פרידברג כתב כי זיוף משׂ״כ המהרש״ס בתרמ״ב (הרב המופלג בתורה... עושה הרבה ספרים... והוא בן איש חיל רב פעלים, הרב הצדיק וישר... אשר למד התורה בפרישות יתירה... גם בחוצות וגם בהיכלו... ידעתי חפצו ומגמתו ברובי תורתו, למען ישב שקט לעת זקנתו, ויוכל לעבוד ולהתפלל להקב״ה באמת לאמיתו); רצ״ה הכהן רפפורט ראב״ד קראקא; רח״ן דמביצר (ידעתי את האיש הזה ואת שיחו, כי מעודו לא מש מאהל התורה, למד הרבה ושנה הרבה ומשנתו סדורה לו); מכתב מר׳ שלמה יוסף רוזנצוייג מח״ס כרם שלמה לדודו המחבר, עם ד״ת על המשנה הראשונה. בקולופון מביע תקוה להדפיס את ספרו השני שהחל לכתוב עה״ת.
פני ישעיה עה״ת, פאדגורזע, דפוס שאול חנניה דייטשער, תרנ״ז, ב, מה ד׳. המסכימים: ר׳ ישראל יהושע טרונק אב״ד קוטנא בתרנ״ד (רדף אחר החכמה והשיגה ידו, ויש לו יד גדולה באורייתא ולדרוש טוב ונעים); מהרש״ס בתרמ״ב (לספריו עה״ת, חמש מגילות וכל היתר, בשינוי לשון

מהקודמת); ר׳ עקיבא קורניצר מקראקא בתר״ן (לבו ראה הרבה חכמה והשכיל בתורה); ר׳ שמחה בונם סופר מפרשבורג (לקיים דברי ש״ב רע״ק מק״ק). בהקדמתו מביע את תקותו, כי למרות זקנתו יעלה בידו לסיים את החיבור שהחל לכתוב על התנ״ך, וכן קיצור על ד״ח השו״ע: אה״ע, ש״ך וט״ז, מג״א, יו״ד. לפי חתימתו כבר נדפס חיבורו על הגדה של פסח, אלא שלא נרשם בביבליוגרפיות. המשיך להדפיס שם **פירוש על חמש מגילות**, ב, - עא ד׳, עם שער מיוחד וההסכמות הקודמות. הפירוש לכל מגילה נקרא בשם אחר: שבח ויקר על שה״ש, דברי ישעי׳ על רות, בונה ירושלים על איכה, טוב טעם על קהלת, אמרי ישעי׳ על אסתר.

הֶמֶרְלִינְג

ר׳ אורי המרלינג

דומ״ץ יברוב מתרכ״ג על מקומו של ר׳ מרדכי שטרויזברג, ואח״כ אב״ד בקשביץ. תלמידו של ר״י שמלקיס. אולי אחיו של ר׳ עקיבא אב״ד שטרוויץ. נפטר אחרי תרל״ב. ברשימת קדושי השואה: ר׳ אירע, אשתו ובנו (ספר יבורוב, 245).

תשובות אליו: אהל משה, א; בית יצחק, יו״ד, ח״א, מו, ח״ב, קו״א, א; שו״מ, תליתאה, ח״ב, קעט; תפארת יוסף, אה״ע, כא. נזכר בדב״ח, ח״ב, אה״ע, נה.

ר׳ חיים יהודה ליבוש ב״ר יוסף המרלינג

מלופאטין (תר״ל — תש״ב)

נולד בשנת תר״ל לאביו ר׳ יוסף אב״ד שטרוויץ. נשא את בתו של ר׳ אשר זליג אפטוביצר אב״ד יזירנה. בשנת תרנ״ח הובא לעיירה לופאטין כרב לחסידי בלז. מחלוקת עזה פרצה אז בינם, לבין הרוב שהיו חסידי הוסיאטין, והחזיקו רבנים ממשפחת לשצובר. בני העיירה סרבו לשוחח על תקופת המחלוקת בה נתקפחו חיי אדם. לבסוף הוחלט שחסידי בלז יכולים להשאיר אותו כרבם שלא על חשבון הקהילה, ולפיכך פתחה אשתו חנות לפרנסתם. אחרי תרע״ד נשאר הרב היחידי ופעם אחת נסע להוסיאטין. לחם ברוחות הי׳ שהחלו לנשוב בעיירה. בחן בגפ״ת את חנוך ילון, ואת אחיו מנדל ליב ואלעזר דב דיסטנפלד. השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. אחרי הצהרת בלפור נשא דרשה אוהדת לרגל המאורע. בניו מופלגי תורה: עקיבא, פיבל, ליפא, נתן, וכן גם חתניו, ובהם ר׳ שמשון וייסמן שסייע לו ברבנות. בתקופת השואה בה נספה עם משפחתו הי״ד, היה עליו לפסוק בדיני נפשות. עד ראיה מוסר, כי משומד בן העיירה הכהו למות בהיותו זקן וחולה, בעת האקציה השניה בקיץ (יוני) תש״ב. עד אחר מספר שנרצח ע״י אוקראיני בתשרי תש״ג לערך, בזמן גירוש יהודי לופאטין, באמצע הדרך לרדיכוב.

תשובה אליו: צל״ח, קיט בתרע״א.

אהלי שם, 249; ספר ראדיחוב, 11, 31-32, 183, 197/8, 220-223, 260, 312-315, 334, 507, 640.

ר׳ יוסף ב״ר עקיבא המרלינג

משטרוויץ (תר״ו — תרע״ו׳)

נולד בשנת תר״ו לאביו ר׳ עקיבא אב״ד שטרוויץ. מתרכ״ה מילא שם את מקומו יובל שנים עד למלה״ע הראשונה. מחשובי חסידי בלז, וממשתתפי אספת היסוד של מחזיקי הדת בלבוב בתרמ״ב. בשבט תרס״ח צירף חתימתו לרבנים שחתמו נגד תנאי בנישואין. מכתבו בתשובה כהלכה, 226. קירב רחוקים בדרכי נועם. ילדיו: א. ר׳ משה מרדכי. חתם עם אביו בתרל״ט על דרש משה. נשא את פינע בת ר׳ זלקא ויינרב דומ״ץ בוסק, ולהם ג׳ בנים וג׳ בנות. בתם דינה שכטר אם ר׳ יוסף בבני־ברק.

הרב יוסף המרלינג משטרוויץ

ור׳ ליבל בניו־יורק. אחד מבניו נשא את בת ר׳ שמואל ברבי יעקב קמנצקי. בן אחר נשא בתשל״ט את בת הרב שמריהו יוסף קרליץ, בן אחיו של החזון איש; ב. ר׳ חיים יהודה ליבוש אב״ד לופאטין; ג. ר׳ אנשל, גר בבלז. בהיותו בגיל שבעים נתברך ממהר״א שיזכה לבנים, ונולד לו עקיבא פרידמן, כיום בחיפה; ד. אשת ר׳ מרדכי איזיק הלוי הורביץ מברודי.

אהלי שם, 290; מאיר וונדר, ספר ראדיחוב, 461-462, 467-468, 475-478.

ר׳ יצחק צבי הירש ב״ר אורי המרלינג

מירוסלב ורוזניאטוב (תר״ל — תרפ״ה)

בנו של ר׳ אורי מיברוב ובקשביץ. למד בפשמישל אצל ר״י שמלקיס, וערך את המפתחות לספרו ח״א, וכן לשו״ת רמ״ץ ח״א. רבו כתב עליו: מעת הכרתיך נכבדת בעיני, לרוב התמדתך בלימוד רובי ד׳ חלקי הטורים והש״ע, וביותר נהניתי עתה ממכתבך, שראיתי שד׳ נותן לך לב לדעת ולפלפל בהלכה בהשכל. בהיותו בפשמישל בתרל״ד נדפסו שם ממנו דברי תורה בדף האחרון של ספר הלכה למשה (ניימינץ). בתרמ״ב נסע כרבה של בקשביץ לאספת היסוד של מחז״ה בלבוב, יחד עם ר׳ משה המרלינג מזולקיב. נתקבל כראב״ד ירוסלב, והיה בה בין השנים תרמ״ט — תרנ״ג לפחות. על תלמידיו בעיר נמנה הרב יעקב יצחק קלכהיים מרמת יצחק. בעודו שם קפצה עליו צרתה של אשתו שברחה עם גיסתה לניו־יורק, ומכיון ששרכה דרכיה קיבל היתר ממאה רבנים (בית יצחק, אה״ע, ח״א, מג בתרנ״א). נשא בזיוו״ש את ציפה הינדה בת רבי אליעזר צבי ספרין, שהיתה לפני כן אשתו של רבי יהודה צבי טויב מרוזדול (בית קומרנא, 93). עבר לרבנות רוזניאטוב, ומוצאים אותו שם בשנים תרנ״ט — תרפ״ב. השתתף בתרס״ז בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. בנו ר׳ פנחס מילא את מקומו בירוסלב.

תשובות אליו: בית יצחק, או״ח, במפתחות, נב, אה״ע, ח״א, מג, ח״ב, מב (גם אל בנו ר׳ פנחס) בתרנ״א — תרנ״ג; בנימין זאב אחרון, ח״א, מה, מח, מט, ס-סב, סה, סו, סט, עא-עג; שו״ת רמ״ץ, ח״א, יו״ד, פג בתרל״ב; שאילת שלום, קמא, עב. מכתבו נדפס בתשובה כהלכה, קט.

ר׳ עקיבא המרלינג

רבה של שטרוויץ עד לפטירתו בתרכ״ה. מילא שם את מקומו בנו ר׳ יוסף.

ר׳ פנחס ב״ר יצחק צבי הירש המרלינג

מירוסלב (תר״ל — ת״ש)

נולד בשנת תר״ל לאביו ר׳ יצחק צבי הירש מירוסלב ורוזניאטוב. מילא עשרות שנים את מקום אביו כראב״ד ירוסלב. נמנה על חסידי בלז. כיבדוהו בעיר בגלל גדלותו בתורה ונועם הליכותיו. היה ממונה על רישום הנישואין, ובתו עזרה לו בזה אף כי ידע פולנית בעצמו. בביתו התקיים מנין קבוע, בו אמר דברי תורה בסעודה השלישית. בפרוץ מלה״ע השניה גירשו הנאצים את יהודי ירוסלב מזרחה אל מעבר לסאן, ונאלץ ליטול את מקל הנדודים. כמה גירסאות על הירצחו בתחילת ת״ש עם חתנו ר׳ שמואל דב, בכפר סטרי דזיקוב שליד הולשיץ. דודי ר׳ משה זוננבליק שמע, כי בלכתם ברחוב לא שמעו שחייל גרמני קורא להם לעצור, והוא ירה בהם והרגם. י״א שהנאצים הופיעו בעת תפילת כל נדרי, וכשניסו לברוח דרך החלון נורו ונהרגו, והובאו שם למנוחות למחרת יום כיפור. ילדיו: א. ר׳ מיכל, ת״ח מופלג, נפטר בצעירותו בתר״ץ לערך; ב. ר׳ שלמה; ג. אשת ר׳ מאיר ב״ר פנחס שפירא, בן דודו של מהר״ם מלובלין, בעל חנות טקסטיל; ד. אשת ר׳ שמואל דוב מייזלש מראשי צא״י שסייע לו כדומ״ץ בירוסלב; ה. בת שנישאה מחוץ לירוסלב.

אהלי שם, 414; ספר ירוסלב, 184.

הֶנְדְלֶר

ר׳ יעקב

ת״ח בדוקלא. ד״ת ממנו באהל תורה (הישפרונג), תרפ״ט, חו׳ ב-ד, קכ.

ר׳ שלום ב״ר משה הנדלר

ממישלניץ (תרע״ה — תש״ג)

נולד במישלניץ בשנת תרע״ה לאביו ר׳ משה. למד שם בישיבת באבוב, והיה עמוס בתורה וביראת שמים. נספה בפלשוב ביום י״ט אלול תש״ג הי״ד. ד״ת ממנו ופרטים אודותיו, כרם שלמה, אייר תש״ם, מב-מג.

הַס

ר׳ אברהם

נאמן ביתו וממקורביו של רבי משהניו פרידמן בקראקא. נספה בשואה הי״ד.

ר׳ משה

בעל תפילה מעולה בירוסלב. ממנו ירשו את כוח הנגינה ג׳ בניו. בשנות השואה היו בסיביר וניצלו. הגדול ר׳ יעקב למד ביח״ל, והוציא תקליט של ניגוניה. מהר״ם שפירא הירבה לחבבו, ויש שנטל אותו עמו במסעותיו למען הישיבה. חזן בארה״ב עד

לפטירתו בתשל"ח. הוציא תקליטי נגינה שונים עם מקהלת חמשת בנותיו. השני ר' אברהם חזן בלונדון בביהכ"נ היוקרתי במרכז העיר. השלישי ר' דוד חזן בבת־ים.

הַסְטִן

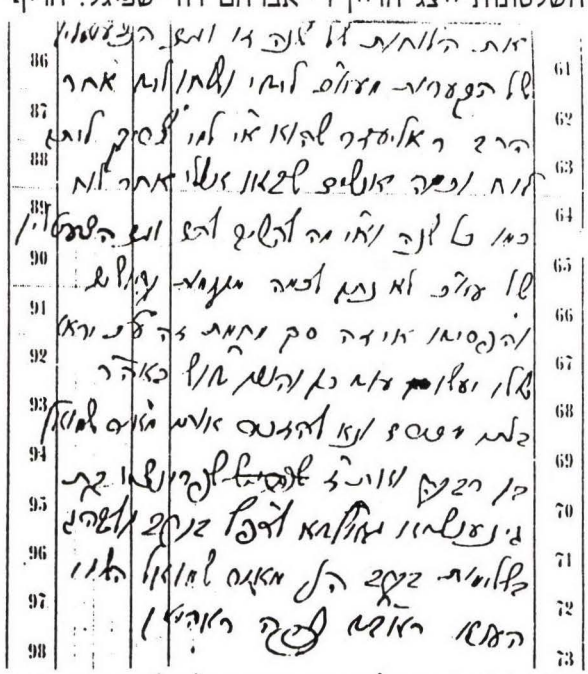
ר' משה ב"ר יוסף **הסטן**
מניזנוב (תק"ץ — תרל"ה)

ת"ח חסיד בניזנוב, בנו של ר' יוסף מחודרוב. ילדיו נפטרו בחייו, ונותר לו בן יחיד. זכרו בספרי ידידו האב"ד רי"מ היבנר, שהשיב לו בספריו משכנות הרועים, ח"א, כו, נחלה לישראל, דף ה־ו, והספידו בשער בת רבים, תרל"ו, דף ו: השני, בראש נחלה לישראל. ד"ת ממנו בקונ' עת שלום, יג ע"א שבסוף משכנות הרועים, ח"ב, ובנחלה לישראל, דף כד ע"א.

הֶעְנָע

ר' מאיר שמואל ב"ר משולם זלמן הלוי **הענע**
מרוהטין (תר"י — תרצ"ג)

בנו של ר' משולם זלמן הלוי מסטרליסק. עבר לרוהטין בה כיהן עשרות שנים כדומ"ץ וראב"ד, ונקרא "הדיין הזקן". חסיד סטרטין, משרידי הדור הישן. לא שלט באף שפה זרה, ולכן כלפי השלטונות ייצג הדיין ר' אברהם דוד שפיגל. חריף

כתב ידו וחתימתו של הרב מאיר שמואל הלוי הענא ראב"ד רוהטין

ובקי, מדקדק במעשיו, צנוע וענותן. לימד תלמידים מבני עירו. מכתבו בתשובה כהלכה, 216. גבאי למעות א"י, וחתם בתרפ"א למען כולל גליציה. נפטר ביום י' חשון לפני תרצ"ד. בנו יהושע גר בארה"ב.

תשובות אליו: אמרי דוד, קיט בתרפ"ד; מחזה אברהם, ח"ב, אה"ע, לח בתרע"ט.
ספר רוהטין, 61, 109, 114.

הַפְּטָר

ר' זאב וולף

ת"ח בלינסק. תשובה אליו: דובב מישרים, ח"א, קכח בתר"ץ.

הַפָּנָר ראה לפי: **הופנר**

הָרְבְּסְט

ר' יצחק

ת"ח בקרעניץ. תשובה אליו: מח' מנחת אברהם, ח"א, טז, כט בתרצ"ב.

ר' עוזיאל ב"ר שלמה **הרבסט**

נולד בצאנז למשפחה ותיקה של חסידים ונכבדים בעיר. אבי המשפחה הוא **ר' שלמה** שביזמתו הובא הדב"ח לכהן כרב בצאנז, בביתו שהה שנה ורבע, ואמר שקורות ביתו יעידו שלמד תורה לשמה. קנה טלית חדשה לדב"ח שהבטיחו טלית נאה בגן־עדן. שימשו בכל עת מחלתו, וכשהדב"ח הבריא וערכו סעודת הודיה בה השתתפו רבנים רבים גם מהונגריה, אמר שיביאו עוד כסא להושיב את ר' שלמה לידו, וגם בעוה"ב יהיו שכנים. העמיד את האוהל על קברו של הדב"ח, ושם נטמן וגם בנו. נפטר ביום ו' אדר עשר שנים אחרי הדב"ח.

משני בניו נודע **ר' חנוך הניך**. שנתיים אחרי נישואיו לא היו לו ילדים, ופעם אמר לו אחד, א"כ מה מועיל לך שאתה מסתובב כה הרבה אצל הרב מצאנז. בדיוק באותו ערב בא לפני הדב"ח, שבירכו כי יפקד השנה בבן זכר. נסע י"א פעמים אל רבי אלעזר וייסבלום מרישא. נפטר ביום י"ז אדר תרפ"ט, והניח צוואה שלא להספידו ולא להקיף קברו, מכיון שהוא אדם פשוט.

בנו **ר' שמואל** היה חתנו של הרב רוזנווסר. נפטר ונטמן בסיביר עם בנו **ר' שלמה**, שנשא את ריזל בת ר' שמעיה שטינברג אב"ד פרימישלן. ר' משה ור' זאב וולף בני ר' שלמה נספו הי"ד, ושרד רק **ר' עוזיאל** מחשובי חסידי בובוב בלונדון. חתן רבי

מרגליות האדמו״ר מפרימישלן. בנו ר׳ שלמה בן־ציון מוסמך מישיבת טשעבין, רב דקהל פרעמישלן בפלטבוש, ומזכיר איגוד הרבנים בארה״ב. ד״ת ממנו: כרם שלמה, אלול תש״ם, כז-לב.

הֶרְבְּסְטְמַן

ר׳ אליעזר

סופר בבריגל.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, סד, צד; מחזה אברהם, ח״א, י, יא בתרע״ב.

הַרוֹשׁוֹבְסְקִי ראה לפי: הורשובסקי

הַרְטְמַן

ר׳ יואל ב״ר ישראל איסר **הרטמן**

נתיתם בגיל רך מאביו ר׳ ישראל איסר ב״ר יואל, ונתגדל על ברכי רמ״מ מלינסק. ממנו שמע שבלי ספק הוא מגזע הב״ח בן אחר בן, שכן עד אליו היו אבותיו נקראים ר׳ יואל ב״ר ישראל איסר, וחוזר חלילה. עוד שמע ממנו על אביו ר׳ איסר, שספרי עץ חיים ופרי עץ חיים היו שגורים בפיו כאשרי. ר״י היה תלמידו המובהק של ר׳ יצחק, אבי רבי שמואל זנויל בר מליטוביסק. הרביץ תורה בישראל, ובמיוחד אהב לזכות בני עניים. נשא את ריזל, ובנו ר׳ מנחם מנדל מסלטוינה ובוריסלב מביא מחידושיו בספרו סמוכים לעולם, דפים מג:—מד.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר יואל **הרטמן**
מסלטוינה ובוריסלב (תקפ״ה׳—תרס״ה׳)

נולד בשנת תקפ״ה לערך לאביו ר׳ יואל. מחסידיו של רבי שמעון מירוסלב ומאוכלי שולחנו, ושנה תמימה נתברך ממנו כל ליל שבת. נסע אליו שמונה שנים, מתר״א עד לפטירתו בתר״י. אחר כך דבק באדמור״י קומרנא: רבי יצחק אייזיק יהודה יחיאל, בנו רבי אליעזר צבי ונכדו רבי יעקב משה. נודע כגאון בנגלה ובנסתר. זמן מה כיהן כרבה של סלטוינה. שנים רבות, ולפחות מתרמ״ו, גר בבוריסלב, וזכה לאריכות ימים. נשא את יוטא נכדת ר׳ ישעיה הלר אב״ד פרמפול, וראה נכדים מילדיו: א. ריזל אשת אריה בן פרל; ב. שרה אשת יצחק אשר בן בילא; ג. שמעון וזו׳ עלקא בילא בת בראנא רחל, בלי ילדים; ד. יוכבד אשת דוד בן חיה. בעתון מחז״ה מיום בדר״ח טבת תרס״ה עמ׳ 7, פירסם מודעה שביאר והגיה את הספר מגלה עמוקות, ואין לו כח לחזר בעיירות למצוא מי שייאות להדפיס את הספר. בעתון קמחז״ה מיום כ׳ סיון תרס״ה, עמ׳ 4, פירסם מכתב תודה לגביר ר׳ דניאל שטרן התומך בפנימית הישיבה, על שטיפל במסירות בנכדו ר׳ ישראל איסר שינפלד. הדפיס בחייו ארבעה ספרים, ומלבדם היו עמו בתרמ״ו בכתובים: תורת לקח עה״ת; נועם זמירות על תהילים; סוד ירחים על י״ב חודש; עמק שוה על מגלה עמוקות; זיו הכהונה על ספר ברית כהונת עולם; ראש פנה על י״ג עיקרים וי״ג מידות; דורשי יחודו על יחוד עליון ותחתון; חלק נשמה על עשר ספירות, שמות וכללי קבלה; קציר תבואה על שחיטות ובדיקות והלכות טריפות הריאה; ברכות חשבון על יחודים גימטריאות ופרפראות; כח עתים או מאמר העתים על מדרש תמורה.

בשנת תרל״ה גמר בכתב ידו כרך של ספרו **דרך חקיק**, רכט ד׳, ובו דרושי קבלה טעמים ופירושים על תרי״ג מצוות דאורייתא וז׳ דרבנן. משולב בתוכו קונטרס **מעדני חקים**, החורז בדרך שיר רמזי תרי״ג המצוות באותיות עשרת הדברות. כתב היד היה בבית מושב זקנים וזקנות המאוחד בירושלים, ונמכר לספריה הלאומית. בראשו הסכמות מתרמ״ז בכתב ידם וחותמם של ר׳ יהושע פלק זאב וולפזון מפולטושאן, ר׳ ליב אתרוג מניאמץ, ר׳ שבתי סג״ל מבוהוש, ר׳ גדליה ממוינשט ור׳ משה זאב קיטאי מפיאטרא, ובעמוד האחרון פקסימיל המחבר. זוהי כנראה מהדורה קמא, שכן הספר נדפס בשינויים בולטים בדראהאביטש, דפוס אהרן צבי זופניק, תרמ״ז, ב, קיב ד׳.

המחבר קיבל בתר״ם במרחץ טריסקוביץ את הסכמותיהם של רמ״מ מויזניצא ע״י ר׳ משה ברומר סג״ל, ובנו ר׳ ברוך ע״י ר׳ ברל שטיק. כמו״כ הסכים ר׳ אליעזר צבי ספרין מקומרנא הכותב: ומכיר אני בעל המחבר הזה בהיותו מסתופף מנעוריו אצל אאמו״ר הק׳ זלה״ה שהוא ירא שמים מנעוריו, ושמעתי כמה פעמים מפי אאמו״ר הק׳ שהיה משבח אותו לפני... לאו כל אדם זוכה לשתי שולחנות נגלה ונסתר. בהוצאת הספר טיפל ש״ב ר׳ אליקים לנדא מבוטושאן, שחיזר בערי רומניה לקבץ מנויים והסכמות. בתרמ״ו קיבל מר׳ שלום טויבש מבוטושאן; ר׳ דוב בר רבינוביץ מיאסי; מרבני האשכנזים והספרדים בבוקרשט: ר׳ יעקב מאיר שפילמן (האירו עיני מאורו אשר הבהיק אור צח ומצוחצח, דבש וחלב תחת לשונו), ר׳ יצחק איזיק שור (בתרמ״ז), ור׳ מתתיהו אברהם צורמאני; ר׳ אלטר אהרן אר״י ב״ר יואל מפודילאי; רבני גאלאץ: ר׳ אברהם מרגליות ור׳ משה דוד שפירא. כמו״כ חתמו לו החתומים בכתב־היד; ר׳ יוסף אהרן מבוצצי ובנו ר׳ אליעזר זאב מרילוס; ר׳ אשר אנשל

אשכנזי מסטניסלב; ר' נפתלי הורביץ מסאניוואץ; ר' אשר ישעיה טייטלבוים מדרבן; ר' דוב בר דרימר מהרץ; ר' נחום וואליצער מטאלטשי; ר' שלמה מעהר ור' אפרים זלמן מרגליות מבראיולוב; ר' יהושע השיל באב"ד מסוליצה; ר' ישראל מהרלוי; ר' משה אהרן הלוי גולדרינג מפקשן; ר' אבנר כתבן מרימניק-סרט; ר' ישראל ב"ר חיים איצק מהרלוב; ר' נפתלי הרץ מאקנא; ר' יהושע מדיהאלאר; ר' חיים טויבש מדורוהוי; ר' נחום ברומברג מסיוועץ; ר' יהודה אריה ברש"ד מפלוישט; ר' דוד מרומן; ר' יצחק מרדואץ; ר' חיים זאב משטפנשט. בראש הספר השמטות, הקדמה ופתיחה. בסופו בשער מיוחד קונ' מעדני חקים, טז ד', הגהות ותיקונים, ורשימת מנויים מרומניה. בקול תודה שבקולופון מספר המו"ל על תלאותיו בהוצאת הספר. בעיר דיהאלאר חמסו ממנו שני יהודים בבזיון את הכתובים, והם הושבו לו רק בהשתדלות ר' אברהם ריסישער אצל שר העיר.

יונה תמה, הגהות וביאורים על ספר כנפי יונה לרמ"ע מפאנו, דראהאביטש, א.צ. זופניק, תחילת תרמ"ח, כד ד'. בהקדמתו כותב שנתבקש להגיה את ד"ח הספר כנפי יונה שנדפס מחדש בלמברג תרמ"ד, וכיון שמצא בו חשבונות לא מכוונים אמר לתקנם כהרשאת המחבר, בתוספת ציונים באותיות מרובעות. חכמי הנסתר קבעו, כי בלא הגהותיו זהו ספר החתום. המסכימים: רמ"מ מויזניצא ובנו ר'

ה ק ד מ ה

כתב ידו וחתימתו של הרב מנחם מנדל הרטמן

הסכמות על ספרו של רמ״מ הרטמן. בין החותמים: הרב יהושע פלק זאב וולפזון אב״ד פולטושאן, הרב ליב אתרוג אב״ד ניאמץ, הרב שבתי סג״ל אב״ד בוהוש

ברוך ע"י ר' יצחק שפירא מטריסקוביץ בתרמ"ד; ר' אליעזר צבי מקומרנא בתרמ"ה (ומכיר אני את המחבר הזה מנעוריו מדי הסתופף בצל קדושת אאמו"ר זלה"ה אשר בימין צדקו היה מקרבו ומחבבו תמיד, וגם ראיתי אצלו איזה חיבורים בהשכל ודעת תורה, והוא נחבא אל הכלים ומלא וגדוש בחדרי תורה). בסופו מפתח לענינים המובאים בספר.

עתרת שלום, דרושים ורמזים טעמים וסודות על עניני תפילות ותהילות לחול שבת ומועדים, לבוב, י.מ. ניק המלבה"ד בדפוס ח. ראהאטין, תרנ"ג, א, קיד ד'. המסכימים: רא"צ מקומרנא בתרנ"ב (וכל זמן שמזקינים דעתן מתיישבת, כי הוא שוקד על התורה ועל העבודה), ובניו ר' מנחם מאניש, ר' אברהם מרדכי, ר' יעקב משה ור' פנחס נתן; ר' יהושע הורביץ מדזיקוב (וביחוד כי כבר העיד עליו מח' הרה"צ המפורסם מקאמארנא); בתרנ"ג מר' יוסף מאיר וייס מספינקא עם ד"ת, ומר' יוסף רוטנברג אב"ד מאדא (נעתרתי לבקשתו כדי לקיים והלכת בדרכיו, מה הוא רצון יראיו יעשה, ואעשה כן גם אני). בהקדמה כותב המחבר שמהרי"א מקומרנא ציוה עליו כמה פעמים לעיין בכתבי האריז"ל, והורה לו דרכי הלימוד. בראש הספר פתיחה, ותודה לגביר ר' אלכסנדר סנדר בן שרה וילף מבוריסלב שסייע לו בהדפסה. בסוף הספר הודאה (עם שמות חיבוריו, מקצת מתולדותיו, ופרטים על אביו), תיקונים והשמטות. בספריה הלאומית נמצא כתב ידו מתרמ"ו בשינויים מהנדפס, צ"ד דפי פוליו, ובו נוספו עניני מילה ופדיון הבן.

סמוכים לעולם, הדרנים לששה סדרי משנה ע"ד פרד"ס, בהשתדלות ר' פייבש עבנער, למברג, דפוס ח. ראהאטין, תרס"א, א, מח, ג ד'. בראש הספר הקדמה ופתיחה, תודה למסייעיו, וביניהם קרוביו מניו־יורק בני אחותו שינדל ברקוביץ: יואל וסימה גינצבורג עם בניה שמואל ברוך ויואל, וכמו"כ יואל ויוסף שכטר בני שרה בת אחיו. המסכימים: ר"ש מבובוב בתרנ"ו מטריסקוביץ לחיבור זה ולעמק שוה; בתרס"א מר' יהושע מדזיקוב עם ד"ת; ר' מאיר יהודה שפירא מבוקובסק (ובפרט אשר מאד הוטב בעיני רמזי חיבורו); ר' יוסף מאיר ויס מספינקא ובנו ר' יצחק איזיק; ר' יעקב משה ספרין מקומרנא (נפלאות עשה להדר ולקשט תואר כלה תושבע"פ... היה לו ס"ד מהשוכן את דכא לחדש חידושי תורה עפ"י הקדמות אמיתיות... ובאתי להעיד שהוא שוקד עה"ת בשברון לבב ובשפלות רוח, והוא עומד כעת בחבל השלישי למשפחתנו), וחתניו ר' אלעזר הלוי עפשטיין, ר' נפתלי צבי זילברשטיין, ור' חיים נחום הלברשטם; ר' פנחס נתן ספרין מרידיק (ועתה נקשר אתנו בחוט המשולש). מדף מ. **לקוטי לקח** בענינים שונים בנגלה ובנסתר, וביאור הזמירות אודה לקל לבב חוקר, אור הגנוז ובר יוחאי.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח"א, מה; שו"מ, קמא, ח"ב, צ, תנינא, ח"ג, ו' בתרט"ז לסלטוינה.
מאיר וונדר, אהל שמעון, ס-סא.

הַרִינְבֶּרְג ראה לפי: הורנברג

הַרְמֶלִין

משפחה נכבדה בברודי, חלוצת המסחר מגליציה בקנה מידה חובק זרועות עולם. בניה עסקו בסחר פרוות, ושם משפחתם משמעו בגרמנית חולד הרים שממנו נעשית הפרוה. הדורות האחרונים התישבו בלייפציג בה מכרו את סחורתם: ר' חיים (תר"ג—תרפ"ב), ב"ר מרדכי (תקנ"ה—תרל"ג), ב"ר יעקב (תק"ל—תקפ"ה), ב"ר יוסף, ב"ר דוד.
נ"מ גלבר, תולדות יהודי ברודי, 154-155.

ר' ברוך דוד ב"ר יוסף דוב **הרמלין**
מלבוב (תר"ך—תר"ץ)

בנם של ר' יוסף דוד (צ"ל דוב? נפטר לפני תרע"ב. אולי בנו של ר' משה אריה ליב), ומינדל נכדת ר' נתן נטע אשכנזי אב"ד ראזלא. עוד בן: אחיו יעקב. גר תחילה בזולקווא, ואח"כ עבר ללבוב. סוחר עשיר ומנכבדי הקהילה. בד בבד עסק בתורה בעומק העיון, וחידש באורייתא. נשותיו וילדיו: א. רבקה בלימא בת ר' יהושע מינץ, נכדת המהריא"ז והמעשה רוקח. ילדיהם: 1. נחום הבכור; 2. אליהו מאיר; 3. פעריל אשת הגביר ר' קלמן פרידנהיים מפשמישל שנפטר ביום ט"ז אב תר"ע, והניחה עם יתומים; 4-5. חיה ונעמי ומשפחותיהם; 6. עלטשא; ב. פיגא זוסל בת ר' מרדכי זאב, נכדת המהר"ל מצד אביה, והתבואות שור מצד אמה; ג. חיה לאה נכדת המגלה עמוקות, אם בת הזקונים סימא.
עורר תדהמה כשהוציא לאור ספר הלכתי גדול. **אפוד בד**, או השגות על ספר שו"ת מצפה אריה, מונקאטש, דפוס קאהן־פריעד, תרע"ב, קנד ד'. בסוף הקדמתו באגדה מגולל השתלשלות חיבור הספר, וטוען שאין לראותו כחיבור השגות בלבד, שכן חידושיו עומדים גם בפני עצמם. למרות הודעתו שאין לו טינה אישית נגד רא"ל ברודא, ניכר שלא השלים עם בחירתו כרבה של לבוב. לדבריו כתב תחילה את השגותיו אל רא"ל שהודה לו בע"פ כי הצדק עמו, אך לא יעשה בעצמו דבר לפרסם זאת, שכן אין אדם מחבל כבודו בידו. משום כך הכביר

עליו רב"ד דברים, שרק משום היכרותו עם כמה גבירים נבחר לאיצטלה שאין הוא ראוי לה, ועד עתה לא יצא איש נגדו רק משום שחנופה בין תלמידי חכמים. בסוף הספר השגות גם על מלחמות אריה, וחליפת שו"ת עם כמה רבנים, וביניהם עם ר' פנחס זליג הכהן שורץ, מזולקווא בתרס"ה (דפים קלא:—קלב:). פדרבוש מספר בהקדמת שו"ת הרי בשמים (ח"ג, 7), שזוכרהו זקן הדור פנים, שסבב עם ספרו הגדול בכמותו מהספר המושג. חשב שיזכה לקירבת הרבי מבלז על שדחה כל עמוד מספרו של המתנגד ואף את דברי האגדה, אבל דעת הרבי לא היתה נוחה מניצול ידיעת התורה לחיבור ספר שלם של קינטור.

תשובות אליו: משנת אליעזר, קמא, יא, יב לזולקווא.

ר' לוי יצחק הרמלין

מאלסק ופודקמין (תרנ"ה—תש"ג)

יליד ברודי בה השתלם בתורה. באדר תרע"ד נתארסה לו בתו של ר' דוד קליינהנדלר אב"ד זבורוב (המצפה). אחרי מלה"ע הראשונה ראב"ד אלעסק. מתר"ץ לערך רבה של פודקמין.

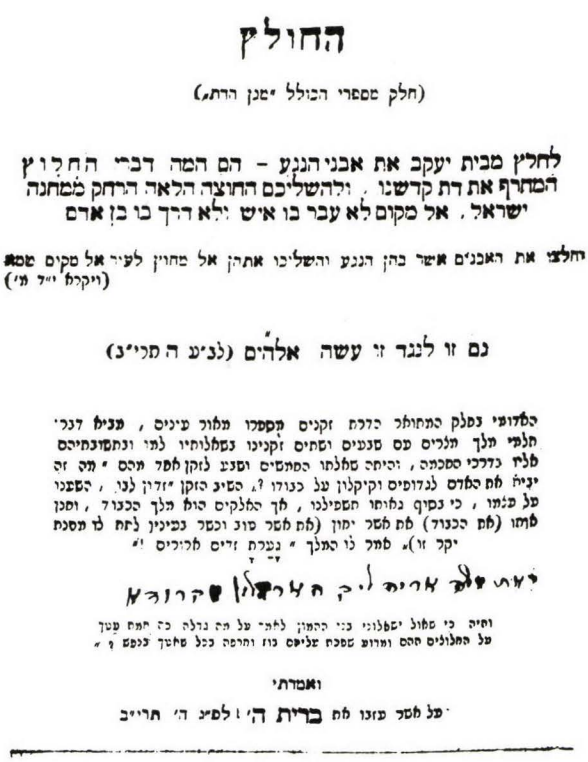
תשובות אליו: אמרי דוד, כה בתרצ"א; חבצלת השרון, ח"א, עח לאלעסק; צל"ח, קטז בתרצ"ד.

ר' משה אריה ליב ב"ר מאיר הרמלין

מברודי (תקפ"ו—תרנ"ג)

נולד בברודי ביום כ"ז אד"א תקפ"ו, לאביו ר' מאיר ממשפחת הסוחרים הותיקה בעיר. נודע כלמדן ובעל נטיות ספרותיות. כתב בהמבשר שירים ומאמרים חדורי אמונה. כשהופיע החלוץ של האפיקורס יהושע השל שור (יה"ש) ובו התקפות ארסיות על התורה והאמונה, פירסם נגדו מתוך חיבורו מגן הדת, את ח"ב שהוא ספר **החולץ** שכתב בתרי"ב, לבוב, דפוס ש.ל. קוגל-לוין, תחילת תרכ"ב, ח ריד, ד עמ', בעידודו ובהמלצתו של המהרש"ק הכותב עליו: הרבני המופלג המושלם במעלות ובמדות ירא ד'... אשר עבר עליו רוח טהרה לקנא קנאת ה"צ מאת המתפקרים הבוערים בעם. בהקדמתו כותב שחשב להדפיס תחילה את ח"א קנאת סופרים, אך לפי הוראת גדול הדור מדפיס קודם ספר זה הכולל שביעית מהחומר שתחת ידו; אך המנופה והעיקרי ביותר לביטול טענות המחרפים.

זמן מה עסק בהוראה, ועל מה שחזה מבשרו חיבר **חזון מורה**, על דמות המורה הישראלי בערי גליציה בדרך שיר, בראדי, דפוס ברוך וערבער, תרכ"ו, 1, 53 עמ'. השתתף גם בעברי אנכי, אך משך ידיו אחרי שהותקף בשל כך ע"י ר' יוסף כהן צדק מלבוב. אז

החולץ

(חלק שפסרי הכולל יסגן הדת)

לחלץ מבית יעקב את אבני הנגע - הם המה דברי החלוץ המחרף את דת קדשנו , ולהשליכם החוצה הלאה הרחק ממחנה ישראל . אל מקום לא עבר בו איש ולא דרך בו בן אדם

וחלצו את האבנים אשר בתן הנגע והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר אל מקום טמא (ויקרא י"ד מ')

גם זו לנגד זו עשה אלהים (קהלת ז' י"ד)

Hacholéts.

Truck bei S. L. Kugel, Lewin. et Comp 1861.

חתימת ר' משה אריה ליב הרמלין מברודי בשער ספר החולץ

התרחק מהמשכילים, והתקרב לחוגי מחזיקי הדת. היה מהעורכים הראשונים של העתון מחז"ה, וכתב בו מאות מאמרים ברוח היהדות הנאמנה, עד לאחרון ביום ט' אלול תרנ"ב. חתם גם בראשי התיבות מאל"ה או מא"ה. נפטר ביום ט' תמוז תרנ"ג, ובנו ר' יוסף דוד פירסם את שירו מזכרת ירושלים במחז"ה, תרס"ז, גליון 37, עמ' 4-6.

תשובה אליו: אורח חיים למעלה בסוף עונג חיים לשבת, ו. מדינה וחכמיה, 77-78; ספר ברודי, 216-217; קרסל, לכסיקון, א, 632.

הֶרְמֶלַע

ר' בנימין

תלמיד-חכם במעליץ. ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ח-תרנ"ט. בנו: ר' חיים. בתו אולי בריינדל אשת ר' אלעזר שור (מעליצער יידן, 154).

תשובות אליו: שו"ת מהר"ש, ח"ו, פא בתרמ"ט; עטרת ישועה, ל; פלפול הלכה, ח"א, דף לד ע"ב. ד"ת ממנו בספר מקור חכמה (גולדברג), דף עא, עח ע"ב; דרך ים, דף ו' ע"ד.

ר' חיים

נולד במעליץ לאביו ר' בנימין. הגה בתורה בעומק הלכה. בתו נישאה לר' שמריה פינסטרבוש, תלמיד

יח"ל שנתקבל לרבנות ראחוב הסמוכה ללובלין.

תשובה אליו: יד שלום, טז בתר"ס.

הֶרְמַן

ר' עזריאל למל

נולד בסווירז בשנת תר"ך לאביו ר' יוסף אליעזר. בצעירותו נסמך להוראה. בתרנ"ז היגר לארה"ב. רב בימ"ד היראים "רעים אהובים" בברונזוויל, בנשיאות מיסדו ר' צבי אלימלך ב"ר פנחס העבט.

דורות האחרונים, ספר ב, ח"א, תרצ"ז, 67-68.

ר' צבי

מנכבדי ניזנוב. בניו: א. ר' מאיר ראש הקהל. בנה בית מדרש, ובתר"ך מסרו לציבור. דרשה לכבוד המאורע נשא ר"מ היבנר בספרו משכנות הרועים, ח"א, ג, ושם בדף יג: הדרשה שנשא לחנוכת ביתו של ר"צ בתרכ"ב; ב. ר' יהודה שסייע להדפסת משכנות הרועים.

ר' שמואל ב"ר יואל הרמן

מסניאטין (תרס"ח — תשל"ג)

נולד בסניאטין ביום כ"ח אד"א תרס"ח לאביו ר' יואל. סבתו היתה בת ר' משה תאומים מהורודנקה. בתרע"ד שהה עם משפחתו כפליט בצורטקוב. שקד על לימודיו, ונודע בעיירתו כעילוי. במלה"ע השניה הוגלה לסיביר, וגר באוזבקיסטן. בשובו לפולין הורה לתלמידים לימודי קודש, בשצ'צ'ין גלייוויץ ועוד. זמן מה גר בטשרנוביץ, ונתאלמן מאשתו. עלה לארץ בתשט"ז לערך, ועסק בחינוך במושבות הדרום. עבר לירושלים כחוקר בכיר במפעל הביבליוגרפיה העברית. תרם למפעל מכשרונותיו כבן בית בתרבות היהודית והכללית, שולט בכמה שפות, ובקי בתולדות קהילות ייי"עים. יחדו הגינו אבלוח"ט ברעיון של הוצאת אנציקלופדיה לחכמי גליציה, אלא שלא זכה לכך. בישבו ליד שולחן עבודתו צנח חסר הכרה, וביום ד' תמוז תשל"ג נפטר ונטמן בהר המנוחות. העבודות היחידות שפירסם: אזכרה למחברים שנפטרו בשנים תשכ"א-תשכ"ה, ארשת, ד, 546-571; שלמה ארמון: ר' ישראל מ"ש מנ"ש בעל "מלין דרבנן", תגים, א, 88-93.

בנימין קלוגר, המודיע, י"ב תמוז תשל"ג, ג.

ר' שמואל הרמן (במרכז) במסיבת סיום של קורס לספרנים בספריות תורניות בבני־ברק

הַרְנִיק ראה לפי: הורניק

הֶרְץ

ר' אברהם ב"ר אלעזר הרץ

מגורליץ (תר"ך — תר"ף)

דומ"ץ בגורליץ לפני מלה"ע הראשונה.

ד"ת ממנו בבנין מנחם (גלרנטר), קונ' צלצלי תרועה, אות יג.

ר' יהושע הרץ

מנדבורנה (תר"ך — תרפ"ה)

נולד בנדבורנה. למד שש שנים אצל הייטב לב בסיגט. נודע כת"ח מובהק בכל המקצועות. נשא את רחל בת גביר מקיטוב, ונולדו לו חמישה ילדים. סמך כמה שנים לשולחן חמיו, ועיין גם בספרי מחקר. בשובו לנדבורנה התפרנס מהוראת תנ"ך ותלמוד, דקדוק וגרמנית. התפלל בקלויז אטיניא. בזמן מלחמת העולם א' ברח אל בנו לברלין. בתום המלחמה שב לנדבורנה, וכעבור כמה שנים נפטר.

בכורו בנימין יצחק נולד ביום ד' תשרי תרל"ט, ונשא בתרס"ב את מרים לבית זינגר מויזניץ. פתח בנדבורנה חנות למכשירי כתיבה. בתרס"ז היגר ללונדון, וכיון שאשתו לא התאקלמה שם עבר לברלין. פתח חנות ספרים מצליחה, ועסק במולו"ת של כמאתיים ספרים בתחומים שונים. בין היתר

ציור של ר׳ יהושע הרץ

הוציא לאור את התלמוד בתרגום לגרמנית של פרופ׳ לזרוס גולדשמיד, 8 כרכי פוליו, מילונו של יעקב לוי לתלמודים ומדרשים, א-ד, ומילונים לשוניים. בתרצ״ח ברח לוינא בה היה לו סניף. בעמל רב שוחרר ממאסר, ועלה לארץ בתרצ״ט. שב לפולין לרגל עסקיו, וכשפרצה המלחמה נבצר ממנו לשוב. חבר היודנראט בנדבורנה, ובחצר בית הגיסטפו נרצח ביום ח׳ ניסן תש״ב הי״ד. ילדיו: א. משה בחיפה, אבי יהודית דישון מרצה למקרא בבר־אילן; ב. שמואל; ג. אסתר.

לעקסיקאן, תרפ״ו, ח״א, 884; ספר נדבורנה, 25, 51-52.

ר׳ יצחק הרץ

מגיד מישרים בגלוגוב. בנו ר׳ אלעזר הוא אבי האחים ר׳ שמעון דומ״ץ דזיקוב, ר׳ שרגא פיבל מגלוגוב ראב״ד סטרי, ר׳ אברהם דומ״ץ גורליץ, ור׳ יצחק אב״ד פולטישני בהונגריה. זקנתם היתה נכדת הרמ״א, הש״ך והאור לשמים. תשובה אליו לטרנוב בשו״ת חיים של שלום, ח״א, כא.

ר׳ מאיר הרץ

דומ״ץ דזיקוב. מכתבו מתרע״ב בתוך ״מכתב״ של ר״ח גלרנטר.

ר׳ מנחם מנדל הרץ

אב״ד בקשביץ. חסיד מהרי״א מזידיטשוב (פאר יצחק, כ:).

תשובה אליו: מהרי״א הלוי, ח״א, קסה בתרכ״ד.

ר׳ קלמן ב״ר שמעון הרץ

מרישא (תרמ״ט — תש״ב׳)

נולד ברישא בשנת תרמ״ט לאביו ר׳ שמעון דומ״ץ דזיקוב. מילא כרסו בש״ס ופוסקים, ונסמך מהמהרש״ם, מהר״י שמלקיס ועוד. למד תנ״ך בעצמו, והתענין בבלשנות. המשיך בלימודיו גם כאשר ברח במלה״ע א׳ לבוהמיה ולבודפשט. אחרי פטירת אמו ישב בבית השחיטה הקר לגבות את ההכנסות מהעופות, וכל ימיו היה חולה ריאות. נשא בתרע״ט את בתו של ר׳ משה ליכט מרישא.

הרב קלמן הרץ מרישא

הצליח במסחר, ופנה לעסקנות ציבורית. מראשי המזרחי בגליציה, יו״ר הסניף המקומי, וחבר נשיאות הקהילה. כשירד מנכסיו נתקבל כדומ״ץ רישא בשכר. אחרי כניסת הנאצים התגלגל במחנות עבודה שונים, ונספה בתש״ב לערך הי״ד.

אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 140.

ר׳ **שלום** ב״ר שמעון **הרץ**

משנדישוב (תר״ם׳ — תש״ב׳)

בכורו של ר׳ שמעון דומ״ץ דזיקוב. אחרי נסיעת אביו לא״י בתרפ״ט, התישב בעיר כדי למלא את מקומו. כשראה שהרב והתושבים אינם חפצים בו, נתקבל כדומ״ץ שנדישוב. נספה בשואה הי״ד.

ר׳ **שלמה דוד** ב״ר שרגא פיבל **הרץ**

מבורשטשוב (תר״ן׳ — תש״ב׳)

בנו יחידו של ר׳ שרגא פיבל ראב״ד סטרי. נשא בתרע״ב את גולדה בת הרב אליעזר מישל. מצעירותו נודע בעילוי. לימד יהדות סטודנטים יהודים, ושמע מפיהם לימודים כלליים. מתרצ״ג

הרב שלמה הרץ אב״ד בורשטשוב (במרכז) עם תלמידי התלמוד תורה והעסקנים

רבה האחרון של בורשצ׳וב. שקד על תקנת חיי הדת, והיה נשיא התלמוד תורה. בתקופת השואה היה חבר היודנראט עם בנו ר׳ מאיר. נספו עם משפחתם הי״ד.

תשובה אליו: צל״ח, עו בתרפ״ד.

ספר סטרי, 116; ספר בארשטשיוו, 65, 163.

ר׳ **שמעון** ב״ר אלעזר **הרץ**

מדזיקוב (תר״י — תרצ״ה)

נולד בגלוגוב בשנת תר״י (או ת״ר) לאביו ר׳ אלעזר. עד גיל י״א לא חשקה נפשו בלימודים. אביו הנגיד סוחר העצים בכה לפניו, שאין לו חפץ בעושר אם יש לו בן עם הארץ. מאז החל לשקוד על דלתי תורה, ולא פסק כל ימיו. נשא את מרים בת ר׳ דוב בריש (ולא דוד) ברייל, שו״ב עשיר ברישא. חמיו לקחו עמו בנסיעותיו אל רבי חיים מצאנז. למד את אומנות השחיטה, ונתקבל כשו״ב בבוקובסק. חזר לרישא כדומ״ץ בעיר. כשחיפש רבי יהושע הורביץ מורה הוראה למדן לדזיקוב, נתן בו עיניו למינוי זה. בראשית כהונתו הכריז עליו ברבים: אם המורה הוראה שלי יאמר שחזיר כשר לאכילה הריני אוכל,

הרב שמעון הרץ מדזיקוב

שכן אפשר לסמוך עליו לחלוטין. מתר״ן שימש שם כארבעים שנה, ונתכנה ״מורה ההוראה הזקן״. הכנסתו היתה מחלקי עוף שקיבל מכל עוף ששחט. אשתו ישבה קיץ וחורף בבית השחיטה הפרוץ לגבות את החלקים, עד שלקתה בשחפת ונפטרה. מאוחר יותר קיבל מהקהילה הכנסה דלה של 12 כתרים אוסטריים לחודש, וחי בצימצום רב. היה זהיר במצוה קלה כבחמורה, ומימיו לא אכל לפני תפילת מנחה גדולה, כדי שייחשב לו כיום תענית. היה בעל תוקע בביהכ״נ ובביהמ״ד. אהוב בעירו, ולא התערב בפוליטיקה. ידעו שבסתר לבו הוא חובב ציון. בתרפ״ה לערך נפטרה אשתו השניה, ובחורי ביהמ״ד אירגנו תורנות להיות עמו. בשנת תרפ״ט עלה לארץ, וגר בעיר העתיקה. הרב קוק מינהו שם כדומ״ץ, ואמר בהספדו שהיה אחד מגדולי הדור. נפטר ביום ד׳ אב תרצ״ה, ונטמן בהר הזיתים. את חידושיו כתב בגליונות גמרותיו, והיה מעונין שבנו הצעיר יסדרם לדפוס. בפרוץ המלחמה עלה הכורת על הכל. ילדיו: א. ר׳ שלום בכורו דומ״ץ שנדישוב; ב. ר׳ קלמן דומ״ץ רישא; ג. חיה חורב, עלתה לארץ בצעירותה ונפטרה בתשכ״ח. בעלה הוציא לאור ספרים מכתבי יד ישנים.

תשובות אליו: שו״ת מהר״ש, ח״ג, פה, ח״ז, מו, ח״ח, צ בתרע״א-תרע״ג; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, קסג, רנח, ח״ג, קמח בתר״ס; שדה יהושע, ד, כא בתרנ״ט. מכתבו בתשובה כהלכה, לח.

דוד יוסט ויעקב פליישר, קהילת טרנובז׳ג־דזיקוב, 127-130.

ר׳ שרגא פיבל ב״ר אלעזר **הרץ**
מגלוגוב וסטרי (תרי״ח—תרפ״ב)

נולד בגלוגוב בשנת תרי״ח לאביו ר׳ אלעזר. תחילת רבנותו בסטבניץ שבפולין. אח״כ דומ״ץ ואב״ד בגלוגוב, ועל שמה נקרא. אחרי שרא״ל הורביץ עבר בתרס״ד מסטרי לסטניסלב, התקשו בני הקהילה למצוא יורש מתאים. משום כך הביאו את רש״פ כראב״ד, וכן את ר׳ שלום יולס אב״ד מושציסק. המחלוקת החריפה שנתגלעה ביניהם פסקה בתרע״ז, משנתקבל כרב ר׳ אליעזר לאדיער. נודע כגאון בתורה, וממדינות שונות פנו אליו בשאלות הלכה. חכם ופיקח, ומעורה בבעיות השעה. אמר שיעורי עיון בהסברה מעולה, ומצא בכל סוגיא גוון

הנאצים גוזזים בסטרי את זקנו של ר׳ מאיר גלרנטר חתן הרב שרגא פיבל הרץ

אקטואלי. משום כך נתחבב על תלמידי החכמים שבעיר, ועל תלמידיו שרבים מהם נתפסו לרעיון התחיה. עליהם נמנו: ר׳ משה גלזר שנסמך ממנו, ר׳ משה גלרנטר ור׳ אלתר מאיר. נפטר ביום ו׳ סיון תרפ״ב. הניח ספר שו״ת גדול על ד״ח השו״ע. ילדיו: א. ר׳ שלמה בנו יחידו אב״ד בורשטשוב; ב. בתו שנישאה באלול תרס״ב לר׳ מאיר גלרנטר ב״ר אברהם יוסף יעקב אב״ד ישיניצה. עונה ע״י הנאצים שגזזו את זקנו.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, קכט בתרע״ב; שו״ת מהר״ש, ח״א, ח, י בתרס״ג לגלוגוב ולסטרי; שו״ת מהרש״ם, ח״א, לה, מו, ח״ב, נד, קמא, ח״ג, עא, ריז בתרנ״ח—תר״ס; מחזה אברהם, ח״ב, אה״ע, יב בתרע״ג. מכתבו בתשובה כהלכה, 154. חתם בתרפ״א למען עניי א״י.
אהלי שם, 426; מליצי אש, א, סיון, לג; אליהו כץ, ספר סטרי, 116.

הֶרְצְבֶּרְג

משפחה חסידית מיוחסת בליביטשוב. בניה דבקו באדמור״י בלז, וטיפלו בההדרת ספרים. מקור מחצבתם מבן אחותם של הרב עזריאל גרין אב״ד מונקאטש, רבי יוסף גרין־פרישרמן מיאריטשוב וטומשוב, ועוד חמישה אחים. כשרצו לתופסו לעבודת הצבא כאחד הקנטוניסטים, הוברח ע״י דודו מרוסיה אל ידידו הרב מנארול. הוא גידלו כבן, והשיא לו אשה מלובטשוב (פנת יקרת, 84). מבני המשפחה גם ר׳ אהרן שמואל בצירין, ב״ר ישכר ברייש, שו״ב בזגורז׳ על מקום אביו ר׳ חיים שמחה שהיה שם שו״ב וש״ץ.

ר׳ שמעון
ר׳ ירחמיאל
ר׳ אברהם
ר׳ צבי אלימלך

ר׳ יוסף
ר׳ מאיר דוד

ר׳ אברהם ב״ר ירחמיאל **הרצברג**

נולד בליביטשוב לאביו ר׳ ירחמיאל. בעודו אברך הביא לדפוס בלובאטשוב, דפוס זיידא תאומים, תרנ״ט, ב, מו ד׳, את הספר שפת אמת של רמ״ע מפאנו, עם הסכמות הרבי משינאווא ור״י שמלקיס. המו״ל כותב בהקדמתו שהספר היה בגנזי מהר״י מבלז בכתב ספרדי, ונתן להעתיקו לכתב שלנו. בנו המהרי״ד מסר לו את כתב־היד להדפסה עם הסכמתו בכתב, אבל לא הרשהו לפרסמה כמנהג אביו שלא הדפיס את מכתביו. הספר צולם מחדש בתשל״ו, ע״י אוצר הספרים של ישיבת בעלזא בירושלים.
נפטר בליביטשוב בשנת תרע״ה ממחלת טיפוס, בשנות הארבעים לחייו. אשתו נכדת האדמורי״ם מליזנסק ודינוב, ובנו: הרב צבי אלימלך.

ר׳ ירחמיאל ב״ר שמעון **הרצברג**

נולד בליביטשוב לאביו ר׳ שמעון. הביא לדפוס בלבוב תרמ״ט, את ספר חידושי מהר״פ של רבי פסח גוטליב מנמירוב. בנו: ר׳ אברהם.

ר׳ מאיר דוד ב״ר יוסף הרצברג

מחסידי בלז בפשמישל. אביו ר׳ יוסף שנפטר לפני תרפ״ד, היה גבאי תיקון ספרים בליביטשוב, ובתרנ״א חתם על חפץ חיים (יוזפסברג). בתרפ״ד היו עמו שני חלקי הספר עיר דוד לתולדות גדולי פרעמישלא, וספר שם הגדולים הישר שהוא ספר שם הגדולים מהחיד״א בסידור מחודש.
אור החמה, דיני ומנהגי קידוש החמה, עם ביאורים והערות **מאורי אור**, פרעמישלא, בימ״ס אמקרויט ופריינד, תרפ״ד, כד ד׳, עם הסכמת ר״מ אריק והקדמה. בסוף הספר ד״ת בעניני משיח, וסדר ברכת החמה. בתר״ץ לערך הוציא לאור אצל שמחה פריינד בפשמישל, מהדורה חדשה ומתוקנת בשני

חלקים, של סדר **תפלה ישרה וכתר נהורא השלם**, מאת ר' אהרן הכהן מו"ץ זליחוב וראב"ד בילגוריי מח"ס אור הגנוז לצדיקים, נוסח ספרד האר"י כמו סידור ראדוויל כמו שנדפס בברדיטשוב, עם הוספות רבות הכוללות את שלוש הקדמות המחבר, וקונטרסו נתיב מצותיך בשער מיוחד. בקונטרס: שיר על תרי"ג מצוות שכל מילותיו מתחילות באות מ', ועליו ביאור חדש **מאיר נתיב**, עם ג' ההסכמות המקוריות מאבות החסידות, והקדמת המסדר והמגיה רמ"ד. בתרפ"ט קיבל הסכמה בע"פ ממהר"א מבלז בנוכחות חתנו ר' ישעיה משולם זוסיא, ובכתב מגיסו ר' פנחס טברסקי מאוסטילא עם ד"ת ממנו. מתוכו נדפס בירושלים תר"ץ לערך הדף: **קבלה** מהתנא ריב"ז לכסות הראש כל זמן התפילה. הסידור נדפס מחדש ע"י רחי"ל טייטלבוים בסאטמארנעמטי, דפוס מאיר ליב הירש, תש"ב, עם הסכמת רבי יואל טייטלבוים. כמו־כן צולם ע"י ר' אברהם נתן בערנאטה מבני־ברק בתש"ך, ושוב בירושלים תשכ"ט לערך.

ד"ת ממנו בראש הספר פני צבי (גוטפריד), אותו הגיה בתרע"ב לערך.

ר' מרדכי חיים הלוי **הרצברג**

מפיסטין, ברזן וירוסלב (תר"י — תרצ"ו)

נולד בווהלין בשנת תר"י לערך. רב בחרסון וקריוורוג. נשא בזיוו"ר את חוה לבית האדמורי"ם שניאורסון. בתרמ"ח נולד להם בקורימה שבאוקראינה בנם יצחק, תלמיד ישיבת מיר. בפרעות תרס"ה אירגן הבן את הנוער בקריוורוג להגנה עצמית. כנראה משום כך נאלצה המשפחה לברוח לגליציה, ובתרס"ו השתקעה בסטניסלב. כל ימיו נדודים ופעילות להרבצת תורה והקמת ישיבות. נסע כמשולח מטעם ישיבת אור תורה בסטניסלב. נודע כפידגוג מומחה, ונתמנה כריש מתיבתא בישיבת דעת תורה בברזאן. בתרס"ט הוסמך שם להוראה ע"י המהרש"ם הכותב: זה כמה שנים מעת בואו לפה"ק לשנות לפני הרבה פעמים בעניני הוראה, וראיתי שלמד ושנה הרבה, וידיו רב לו בכל עניני הוראה, וגם יודע לפלפל בסברות ישרות, ולאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא, ומה גם כי הלא היה רב כמה שנים במדינת רוסיא... הוא ראוי לאותה איצטלא, ולהתעטר בעטרת הוראה יורה יורה ידין ידין, וכדאי לסמוך על הוראתו. אחרי פטירת המהרש"ם נעשה ר"מ בישיבת בית ישראל בויזניץ. במלה"ע א' גלה לוינא. בשובו שימש רבה של פיסטין, ומתרפ"ג ראש ישיבת אילת השחר בירוסלב לבוגרי התלמוד תורה המקומי. אחרי תרפ"ד עבר ללובלין כמנהל בישיבה, ושם נפטר בתחילת תרצ"ו.

הדפיס כמה ספרים לנוער ולהמון העם בענינים שכיחים כברכות ותפילות, וחלקם בשפת ז'רגון המדוברת. **תמכין דאורייתא** ח"א, ליקוטים במעלת לימוד התורה והחזקתה ע"ס המסכתות ופרשיות התורה, וויזניץ, דפוס שמעלקא נאגלער וישראל מאהלער, תרע"ב, ד, סח עמ'. מעבר לשער תודה לר' ישעיה שו"ב מהאדעס מח"ס תקוני זבח שעודדו להדפיס הספר, וברכה לאשתו השניה פיגא, בת ר' אריה ליב לבוב וזו' ריבא שטערנא בת ר' שאול בנימין. אחרי תעודת המהרש"ם הסכמות: ר"מ אריק בתרע"ב (ידעתי את האיש ושיחו נאה, כי חננו ה', לב חם ופה ממלל רברבן, ובכל מקום עברו ונשמע קולו בבואו אל הקודש, עשו דבריו פרי ורושם עז על לבות השומעים, ועשה פעלים לתורה); בתרע"א ר' אלימלך אשכנזי מהורודנקה (ידעתי את האיש ואת פעלו רבות בשנים, שכל מגמתו אך להלהיב צעירי בני עמנו ברשפי אש אהבת תורת אמת), רז"ו תאומים מזלישטשיק (ובכל יום ויום מרדכי מתהלך לדרוש דרשות, מדלג על הערים להקהיל קהלות, וירם קולי קולות בדברים החצובים להבת אש דת להרים קרן התורה והיהדות), וראי"ה הורביץ מפרוביזנא (וכבר נתיסדו על ידו כמה ישיבות במדינתנו, וכעת הוא בוויזניץ ויסד ישיבה גדולה ומשגיח הישיבה, ומאז שמעתי שמו הטוב הנודף למרחוק, אבל כעת אשר בא חכם לגבולי... שמח לבי בראותי איש כמוהו). אחרי ההקדמה — פתקא דמן שמיא לר"מ בנט מניקלשבורג בתק"ף.

כללים שבברכות, ח"א מתוך י"ב, ביידיש, וויזניץ, דפוס ש. נאגלער וזרח עהרליך, תרע"ג, ח, טז, 74 עמ'. מעבר לשער מודה לאחיו ר' זאב בבאקוי שמימן חלוקת ספרו הראשון, ולתושבי קיטוב בה גר שסייעו להוצאת ספר זה: ר' גרשון ויינשטוק, ר' בנימין קלטיר, ר' שלמה גרבלר, ר' שמואל יעקב ב"ר אפרים הכהן, ר' ישראל ב"ר מרדכי הכהן, ר' זאב צבי ב"ר יצחק בנדר. המסכימים בתרע"ג: ר"מ אריק; ר"ח גלרנטר עם ד"ת (מברכותיו של אדם זה ניכר שת"ח הוא); ר' בצלאל זאב שפרן מבאקוי; ר' דוד תאומים מקולומיאה בתרע"ב (והלהיב לבות בני ישראל לתורה ולתעודה, לשלח צעירי בנ"י להיות גולים למקום תורה). אחרי שתי הקדמות מוסר, נ"ז פרקים של כללי הברכות עם מפתחות. בכלל ל"ז דינים פרטיים של ברכת מצרכים שונים בסדר א"ב. ח"ב נדפס בפשמישל תרפ"ב, ופרידברג רשמו.

שערי התפלה, לקט מספרי הפוסקים והמקובלים על

נוסחאות התפילה ומקורותיה, לובלין, דפוס רמ"מ שניידמעסער, תרפ"ג, 13, 35 עמ'. בספריו הבאים קורא המחבר לספר: שער התפלה. אחרי תעודת המהרש"ם ההסכמות: בתרע"ח מרא"מ שטיינברג; בתר"ף מיברוב: הרב אליהו פרנקל (ואיתמחי גברא בדרשותיו המטיפים מלמטה חן מלמעלה), ורבי פייביש רובין; בתרפ"ג ר"מ אריק (והוטב הספר הלז בעיני עד מאד), ר' אליהו קלצקין מלובלין (המצוין ביראת ד' שכונתו לשם שמים), דייני קראקא רמ"מ דמשק ור' נחמיה מאיר לוין, ור' יצחק הלוי שטיינברג אב"ד ירוסלב. הקדמת הספר ביידיש, ובסופו רשימת מנויים מגליציה ומפולין.

הספר הוא חלקו הראשון של משנהו: **אילת השחר** שנקרא ח"ב, ובו לקט הלכות הנהגת היום מהשחר עד הערב, עם חידושי דינים, לובלין, האחים פעדער, תרפ"ה, 12, 54 עמ'. מעבר לשער מודה לבניו המטופלים במשפחות: א. ר' דן; ב. ר' יצחק (נשא בתרע"ג את רבקה בת אריה. במלה"ע א' גלה לוינא, והיה פעיל שם בשדה העברית והציונות. משעלה לארץ בתרצ"ט כתב ספרים ומאמרים, שירים ומחזות. נפטר בת"א ביום ד' כסלו תשי"ח. ילדיו: 1. סגן אלוף ארי נפטר בן ארבעים; 2. הלה וילנר); ג. דבורה אשת הרב אליעזר קיטיגורודסקי;

ד. אשת ר' בנימין. הסכמות קודמות מהמהרש"ם, רא"מ שטיינברג ור"א קלצקין, ואחרות מר"מ אריק בוינא תרע"ח (כי הוא ת"ח גדול), ומר' יצחק שטיינברג בתרפ"ד. הקדמת המחבר ביידיש זהה לקודמתה. נדפסו רק י"ט כללים עד הלכות נפילת אפים, וההמשך כנראה בח"ב שראה את אור הדפוס, לפי הרשום בשער ספרו הבא.

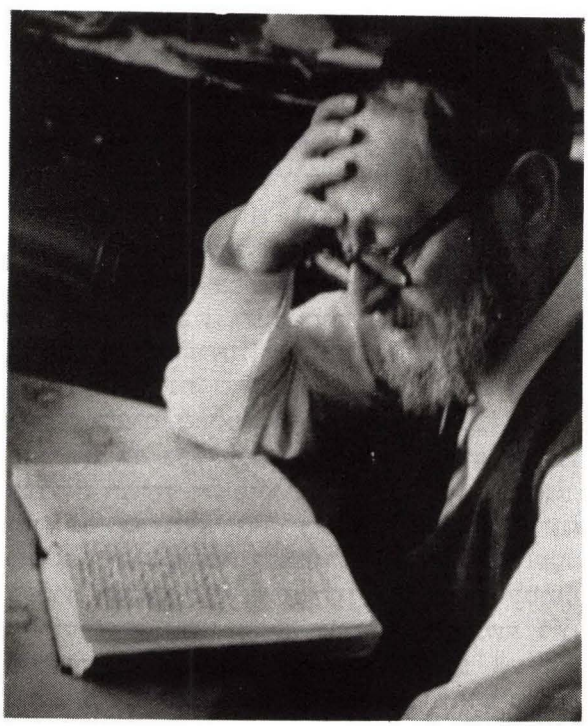
ברכת הנהנין של מצרכים שונים, בסדר א"ב של שמם ביידיש, עם חידושי הלכות בלשון הקודש, לובלין, דפוס שלמון של ר' עוזר צוועקין, תרצ"ב, ב, טז עמ'.

ברכות מרדכי, פרטי ברכות הנהנין ביידיש כתרגום לקודם, אותיות ו-נ, עם שער בלה"ק, לובלין, דפוס מ. שניידמסר, תרצ"ה, ח עמ'. הובא לדפוס ע"י אלמנתו פיגה אחרי פטירתו. מעבר לשער ג' מנויים. בראשי העמודים: דינים ומנהגים.
מהדורה נוספת נדפסה שם, דפוס מ. שניידמסר, תרצ"ז, ב, ו עמ', ובה רק חלק מהנכלל בספרו ברכת הנהנין. מעבר לשער ג' מנויים. אלמנתו החלה לטפל בהדפסת ספריו המאוחרים כבר בשנות חייו האחרונות.

לעקסיקאן, ח"ג, 217; תדהר, אנציקלופדיה, יא, 3772.

ר' צבי אלימלך (הרש מלך) ב"ר אברהם **הרצברג**
מלובטשוב ובלטימור (תרנ"ד — תשל"א)

נולד בדינוב בשנת תרנ"ד לאביו ר' אברהם. למד באושפיצין אצל הרב יהושע פנחס בומבך ונסמך ממנו. בתרפ"ג היגר לניו־יורק, ומשפחתו הגיעה בתרפ"ו. גדול בתורה, במידות ובמעשים טובים, והכל בהצנע לכת מרובה. בתרפ"ט השתקע בבלטימור, והקים את ביהכנ"ס בית אברהם לקהל החסידים בעיר. הצטיין בהכנסת אורחים וגמילות חסדים, ועסק במפעלי סעד והצלה. נפטר ביום כ"ז ניסן תשל"א. אשתו נחמה שפרה בת ר' משולם אלטשטט הי"ד (בצעירותו השו"ב של הרבי מבלז. אחרי כמה שנים בליביטשוב נתמנה כראש השוחטים בלבוב), נפטרה ביום י"א טבת תשכ"ח. בניו רבנים בזרמים שונים, ורק הבכור נולד בליביטשוב בגליציה. האחרים ילידי ארה"ב, מוסמכים מישיבת ר' יצחק אלחנן. א. ר' אברהם (ארתור) באנגלווד, ניו ג'רסי. פרופ' להיסטוריה יהודית באוניברסיטת קולומביה, ומחבר כמה ספרים. סגן נשיא הקונגרס היהודי העולמי כיום, ובעבר חבר הנהלת הסוכנות וראש מועדון הנשיאים. בנותיו: 1. שינדל ברכה, רופאה בניו־יורק; 2. זיסל רבקה, סיימה בי"ס למינהל עסקים בתחום עיסוקה; ב. ר' ישעיה אינג'ינר בטינק, ניו־ג'רסי; ג. ר' יהושע רב בי סייד, לונג איילנד; ד. חוה

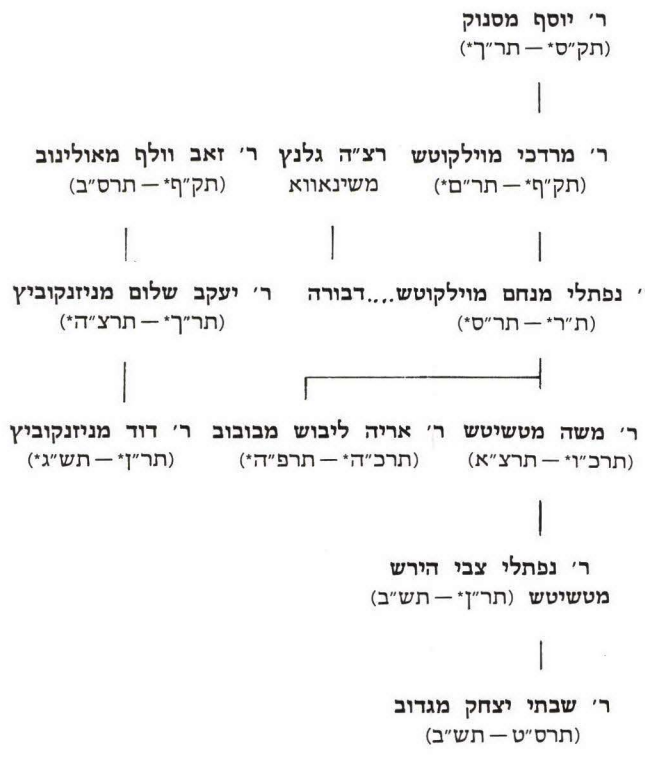

הרב צבי אלימלך הרצברג מבלטימור

זו' ר' עזריאל רוזנפלד פרופ' למתמטיקה; ה. זלדה מורנו וילדיהם, בנהריה.
הניח כתבים רבים בכל מקצועות התורה, ומטפלים בירושלים בהוצאתם לאור. בהגיעו לניו יורק פירסם מאמרים על החסידות בעתונים מארגען זשורנאל וטאגבלאט.
תשובה אליו: דובב מישרים, ח"ג, נד בתשט"ז.
הדואר, נ (תשל"א), 522.

הֶרְצוֹג

כולל גם: הרציג

ר' אריה ליבוש ב"ר נפתלי מנחם **הרצוג**
מבאבוב (תרכ"ה* — תרפ"ה)

נכדו של רצ"ה גלנץ, וכנראה בנו של ר' נפתלי מנחם אב"ד וילקוטש. עשרות שנים דומ"ץ באבוב עד אחרי תרפ"ב. מזקני חסידי שינאווא. נהג להצטרף למרכבתו של רבי שלמה הלברשטם, בטיוליו מחוץ לעיר עם בנו רבי בן־ציון וחתנו רבי

חיים יעקב. ביום ו' תמוז תרנ"ד ירדו הבן והחתן מהמרכבה לרחוץ באגם שליד הנהר ביאלא הסמוך לבובוב, וכשחזרו לא מצאום. רא"ל שידע לשחות והיה גבור כוח קפץ למים, חילץ את רח"י, וכשראה שערות ארוכות של פיאות רב"צ אחז בהם, גררו לחוף, והשיב את נפשו להצילו. גזירתו של ר"ש שלא יעברו יותר מים באגם זה נתקיימה, ובני המקום הצביעו מאז על אותו גלעד יבש כזכר לנס (ספר גורליץ, 189, ובשינויים קלים, זכרונות המאור, ח"ב, פב). חתניו: ר' יהושע השל ברוינפלד מקרעניץ, ור' ישראל הלוי קרנקרויט מצאנז דומ"ץ באבוב.

תשובות אליו: שו"ת מהר"ש, ח"א, עו, ח"ג, קא, ח"ד, קג בתרנ"ז — תרס"א; שו"ת מהרש"ם, ח"ב, כא, ח"ג, שנא בתרנ"ח; קול יהודה, ל, לט בתר"ן — תרנ"ח. ד"ת ממנו בכתבי העת, כגון הפרדס (צאנז).

ר' דוד ב"ר יעקב שלום **הרצוג**
מניזנקוביץ (תר"ן* — תש"ג*)

בנו יחידו של ר' יעקב שלום אב"ד ניזנקוביץ, ואחריו מילא שם את מקומו.

ר' זאב וולף (וולביש) **הרצוג**
מאולינוב (תק"ץ* — תרס"ב)

דומ"ץ ואח"כ ראב"ד אולינוב. משרידי הדור הישן. ישב לשולחנו של השר שלום מבלז עם הדב"ח ור"ש מקמינקא (דובר שלום, כב). נפטר ביום ב' ג' חשון תרס"ב, ומכל הסביבה נקהלו להלויתו. נספד בביהכ"נ ע"י בנו ר' יעקב שלום ראב"ד ניזנקוביץ ואחיו, ואח"כ ע"י הרב צבי שטיינר ור' אליהו.
תשובות אליו: ברכת רצ"ה, כה, לא, סד, סה, צו בתרל"ה — תרל"ט; הרי בשמים, תליתאה, ב, מו, פ בתרנ"ז — תר"ס; שו"ת מהרי"א הלוי, ח"ב, ז, כה בתרל"ח — תרל"ט; שו"ת מהר"ש, ח"ה, כח בתרמ"ג; מצפה אריה, א, ה, כב, מד.
משה קאלב, מחז"ה, י"ב חשון תרס"ב, 3-4.

ר' חיים הרצוג

ת"ח בליביטשוב. ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ח.

ר' יוסף הרציג
מסאנוק (תק"ס* — תר"ך*)

אב"ד קרייז סאנוק כנזכר בהקדמת "סמיכת משה". מצאצאיו משפחת פינטר. בנו ר' מרדכי אב"ד וילקוטש.

ר׳ **יעקב שלום** ב״ר זאב וולף **הרצוג**

מניזנקוביץ (תר״ך׳ — תרצ״ה׳)

בנו של ר׳ זאב וולף ראב״ד אולינוב. נשא את פייגא פעסיל בת ר׳ דוד גלר אב״ד ניזנקוביץ, ואחריו מילא שם את מקומו מתרנ״ו. ילדיו: א. ר׳ דוד בנו יחידו ממלא מקומו בניזנקוביץ; ב. יוטא רחל אשת ר׳ יחיאל צבי בער אב״ד הוסאקוב.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, פט, קלח, ח״ב, קלה; בית יצחק, חו״מ, נב בתרנ״ד; הרי בשמים תנינא, יז, יח, קמו, רב, רביעאה, קמו בתרמ״ט — תרס״ג; חבצלת השרון, ח״ב, חו״מ, ה; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, פו, קנה, קנו, קפ, שט, ח״ז, לט בתרנ״ד — תרס״ב; צבי לצדיק, יז; צור יעקב, ח״א, לא בתר״ץ. בתרס״ד חתם כראב״ד ניזנקוביץ על ארץ החיים ועקבי הצאן. מכתבו מתרע״ב בתשובה כהלכה, 140. בראש ספר אביר יעקב של ש״ב, הסכמתו מיום י״א ניסן תרצ״ד.

ר׳ **יצחק** ב״ר צבי הירש **הרצוג**

מדוברומיל (תק״ך׳ — תק״ף׳)

בנו של ר׳ צבי הירש. נקרא ר׳ איציקל קניהניטשער. רבה של דוברומיל בה הסכים בתקע״ה לספר נחלת שמעון של ר״ש אשכנזי, ולגיסו בעל שפתי צדיקים. מכתבו בפנקס הלואת חן.

לקורות, 174, לתולדות, 197.

ר׳ **מרדכי** ב״ר יוסף **הרצוג**

מוילקוטש (תק״ף׳ — תר״ס׳)

בנו של ר׳ יוסף אב״ד קרייז סאנוק. נכד אחיו של הפני יהושע, המגני שלמה, המהרש״ל ורש״י. נשא את בתו של ר׳ משה אלבוים מליזנסק אחיו של רבי שמעון מירוסלב. רבה של וילקוטש, ואחריו מילא שם את מקומו בנו ר׳ נפתלי מנחם.

ר׳ **משה** ב״ר נפתלי מנחם **הרצוג**

מטשיטש (תרכ״ו׳ — תרצ״א)

בנו של ר׳ נפתלי מנחם אב״ד וילקוטש. נכד הסמיכת חכמים והמהר״ל. תלמיד מובהק לר׳ נתן גולדברג מלימנוב ולרמ״מ שלמה אבנד מנמירוב. נסמך ממהר״ש אנגל. נסע אל הדברי חיים ורבי אלעזר וייסבלום מרישא. נשא את בתו של ר׳ אריה מאיר לנדא אב״ד טשיטש, ואחרי שחמיו עלה לארץ בתרמ״ט, מילא שם את מקומו. כל השנים גבאי למעות א״י, עד לפטירתו ביום כ״ג חשון תרצ״א. ילדיו: א. ר׳ נפתלי צבי הרש ממלא מקומו בטשיטש; ב. אשת ר׳ מרדכי הורביץ ב״ר יעקב ממעליץ.

תשובות אליו: מח׳ הרי בשמים, תנינא, א בתרמ״ח; שו״ת מהר״ש, ח״ה, לד בתרנ״ה; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, קנא־קנג, ח״ג, קעא בתר״ס; שדה יהושע, נא בתר״ס. תשובתו לרה״ק בקראס: קול יהודה, כז.

אהלי שם, 246; ממכתב נכדו הרב נפתלי צבי הורביץ בירושלים.

ר׳ **משה דוד הרצוג**

ת״ח בדוקלא.

תשובות אליו: כנף רננה, יו״ד, ח״א, נו; שו״ת מהר״ש, ח״ו, פח בתרמ״ט.

ר׳ **משה שמואל** ב״ר שבתי **הרצוג**

בנו של ר׳ שבתי דומ״ץ סקול. בשנים תרנ״ט — תרס״א השתתף מבלז באהל מועד.

ר׳ **נפתלי מנחם** ב״ר מרדכי **הרציג**

מוילקוטש (ת״ר׳ — תר״ס׳)

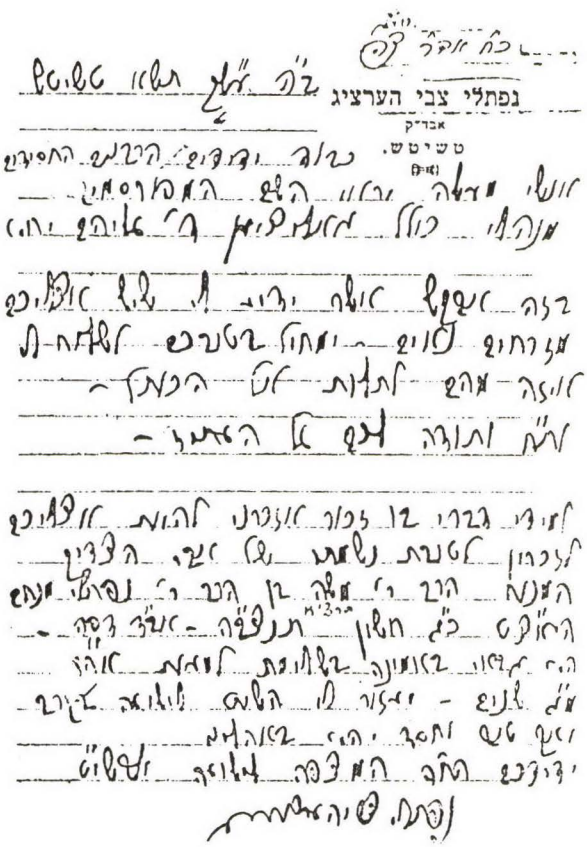
בנו וממלא מקומו של ר׳ מרדכי אב״ד וילקוטש. נשא את דבורה בת רצ״ה הכהן גלנץ אב״ד שיניבה. נפטר לפני תרע״ב. ילדיו: א. ר׳ משה אב״ד טשיטש; ב. שרה ברינדל אשת ר׳ משה ברומר בסאנוק.

תשובה לא״ח, דבר משה, תנינא, סא־סג.

ר׳ **נפתלי צבי** (הרש) ב״ר משה **הרציג**

מטשיטש (תר״ן׳ — תש״ב)

בנו של ר׳ משה אב״ד טשיטש, ואחרי פטירתו בתרצ״א מילא שם את מקומו כרבה האחרון של

גלוית הרב נפתלי צבי הרציג אב״ד טשיטש מעש״ק תשא תרצ״ה אל מנהלי כולל גליציה בירושלים

העיירה. נשא נכדת בלז, מלכה בת ר׳ אריה ליבוש רוקח מבוקובסק. בפנקס כולל גליציה נרשמה עדותו של ר׳ שמואל יעקב יפה, שנספה ביום כ״ב תמוז תש״ב הי״ד. בניו: א. ר׳ שבתי יצחק אב״ד גדוב; ב. נישא לאושפיצין; ג. הב׳ שלום.

ר׳ עזריאל צבי הרצוג

מקראקא (תקצ״ג — תרע״ג)

איש קראקא, וחמישים שנה הרביץ בה תורה חינם לבני הנעורים. כל שבת ומועד קיבץ אליו סטודנטים ושוליות סוחרים, ודרש לפניהם בתורה ובתולדות ישראל. כך גידל דור של יהודים נאמנים, במסגרת חברת ״מחזיקי למוד״ לנערים עובדים. התפרנס בדוחק כמוכר ספרים, ובזקנתו ידע מחסור. בחודש כסלו תרע״ג נשרפה אשתו חיים כשהדליקה מכונת ספירט, ומאז נתערערה בריאותו. בחודש אד״א נפל ברחוב, ונפטר בבית החולים.

המצפה, כ״א אד״א תרע״ג, 6.

ר׳ שבתי הרצוג

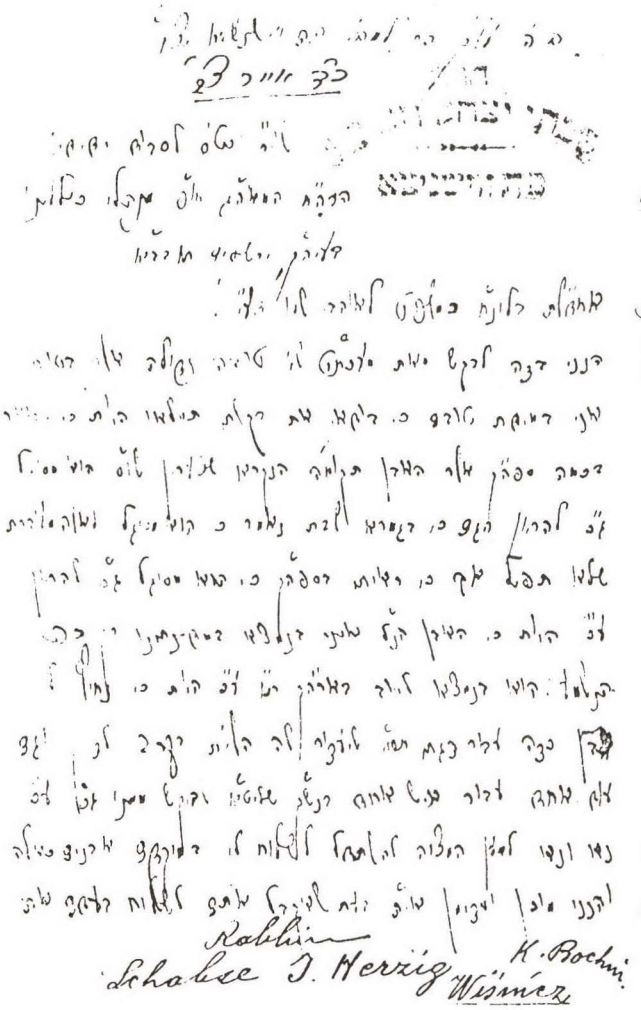
דומ״ץ סקול. רבו של רמ״י ברייש מציריך. בתרפ״א חתם למען כולל גליציה. בנו ר׳ משה שמואל ת״ח חסיד בלז.

תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ב, קפו בתר״ס.

ר׳ שבתי יצחק ב״ר נפתלי צבי הרציג

מגדוב (תרס״ט — תש״ב)

נולד בשנת תרס״ט לאביו ר׳ נפתלי צבי אב״ד טשיטש. למד אצל אבי אביו רב העיירה. נשא את בילא בתו של ר׳ יצחק׳ל רובין מצפת חתנו של רבי נפתלי רובין מוישניצא, והיה סמוך לשולחן חו״ז. בסוף תרצ״ו הועדף על פני מועמדים אחרים

מכתב מהרב שבתי יצחק הרציג מוישניצא מיום כ״ח לספירה תרצ״ב אל מנהלי הכולל בירושלים

לרבנות גדוב, בגלל יכולתו בהלכה ובדרוש והדרת פניו האצילה. חו״ז המליץ עליו, ובא להכתרתו. נסע אל רבי חנה מקולושיץ. סיפר לי מר מינצר מניו־יורק בן העיירה, כי נספה בקיץ תש״ב הי״ד במחנה עבודה בכפר שעבנע הסמוך ליאסלו, בלי ילדים.

תשובה אליו: דובב מישרים, ח״א, קט בתרצ״ג. פירסם מחידושיו באהל מועד (הרבסט), שנה ב׳, תרפ״ז, חו׳ ג־ד, עמ׳ קלב.

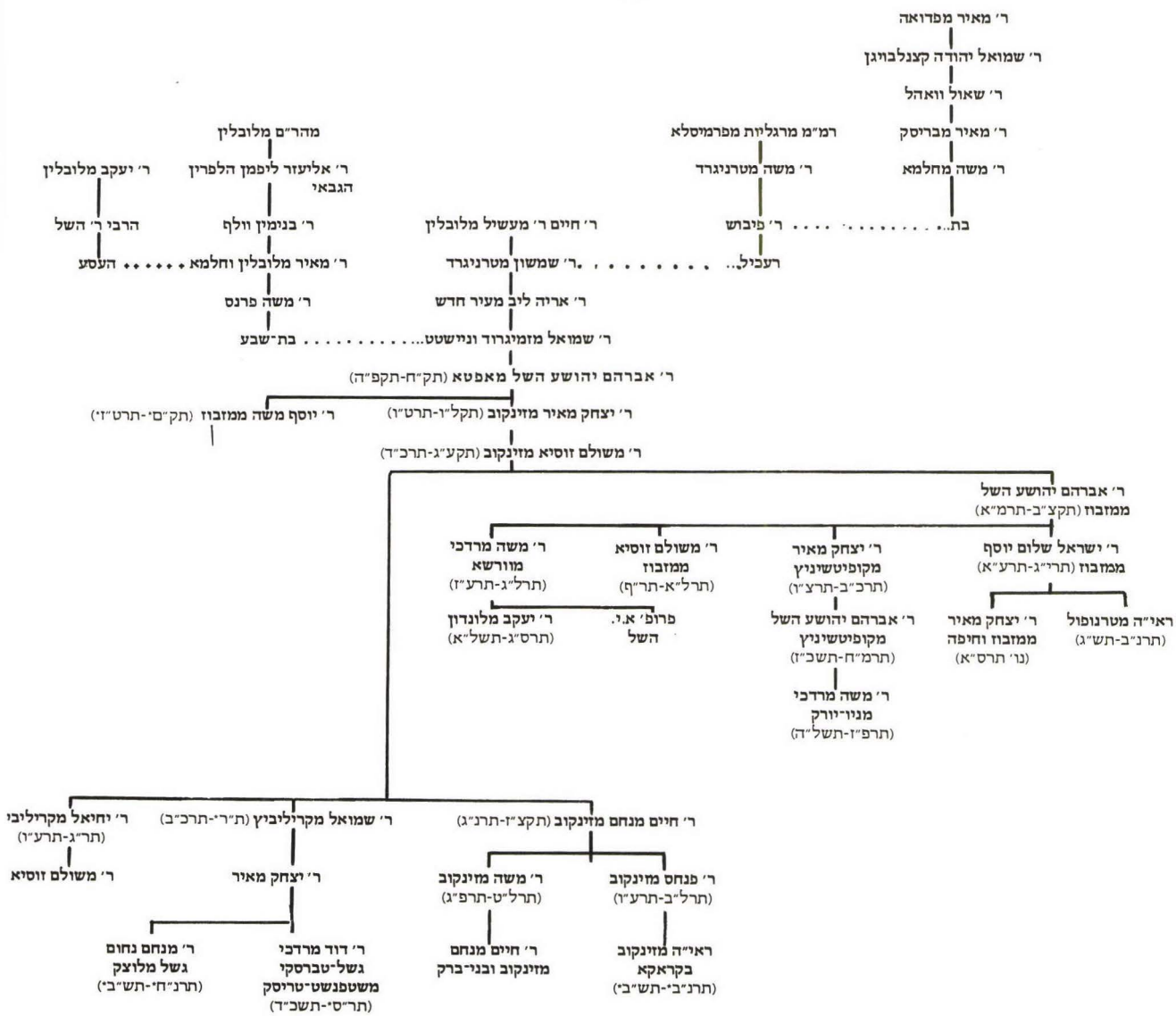
הֶרְשְׁטַל ראה לפי: הירשטל

הֶרְשְׁקוֹבִיץ

ר׳ יהודה ב״ר שלום **הרשקוביץ** נולד במעליץ לאביו ר׳ שלום. חתום בתר״ס על אמרות טהורות כדומ״ץ. בגיל צעיר היגר לארה״ב בתרע״ג. למד בישיבת רבי יצחק אלחנן ונסמך בה. נתקבל כרב ודרשן בביהכ״נ ״ישיבת רבנו מאיר שמחה הכהן״. ד״ת ממנו בפרח לבנון, מהדורת תרע״ח.

דורות האחרונים, ספר ב, ח״א, תרצ״ז, 59.

הֶשֶׁל

ר׳ יוסף לוינשטין, תולדות מהר״ם מלובלין, הגרן, א, 48-49; שם ושארית, יד-יז, שארית לשארית, ב; החסידות, 105-107; לא נותקה השלשלת, 530-541; מטה אהרן, 41-44, 64-67, 79.

ר׳ אברהם יהושע השל (אברהמניו) ב״ר יצחק מאיר **השל**

מקופיטשיניץ (תרמ״ח — תשכ״ז)

נולד בקופיטשיניץ ביום ד׳ אייר תרמ״ח (ולא תרמ״ט) לאביו רבי יצחק מאיר. נשא בוורשא באלול תרס״ט את שרה ברכה בת דודו רבי משה מרדכי פרלוב מנובומינסק, נפטרה כ׳ תמוז תשי״ד. בתקופת מגוריו אצל חמיו התוודע אל גדולי וצדיקי פולין, ואח״כ שב לקופיטשיניץ. בפרוץ מלה״ע א׳ ברח לוינא, והתמסר לפעולות צדקה ופדיון שבויים. מתרצ״ו ממלא מקום אביו כאדמו״ר מקופיטשיניץ בוינא. בכניסת הנאצים נאסר ועונה, ובנס שוחרר והיגר בתרצ״ט לארה״ב. יסד באיסט סייד בימ״ד בית אברהם, ובתשכ״ה עבר לבורו־פרק. נמנה בין גדולי האדמורי״ם, ורבים התחממו לאורו. ענק במעשי צדקה וחסד, ואין מספר ליחידים ולמוסדות שנתמכו על ידו. אמרו שהשתרכו אצלו שני תורים: של נותנים ושל מקבלים, והשני היה ארוך יותר. בביקוריו בארץ הקים בפתח תקוה מוסד חינוכי בית אברהם, המתנוסס כיום לתפארת בכפר סבא. נפטר ביום ב׳ ט״ז תמוז תשכ״ז (ולא תשכ״ט), והובא למנוחות בטבריה.

ילדיו: א. ר׳ ישראל הבכור, גר בניו יורק עם זו׳ חיה לבית פרייברג; ב. ר׳ משה מרדכי ממלא מקומו; ג. ר׳ משולם זוסיא יליד תר״ץ. נשא את רחל לבית לוסטיג, וילדיהם: שושנה, אסתר, שרה ברכה, מרים, דינה; ד. לאה רחל זו׳ הרב אפרים פישל הורביץ הי״ד ב״ר דוד אב״ד סטניסלב; ה. חוה זו׳ ר׳ שניאור זלמן ב״ר נתן גור אריה בניו־יורק, וילדיהם: 1. ר׳ יצחק מאיר וזו׳ במונטריאול; 2. אסתר זו׳ ר׳ נחום שטיינברג בברוקלין; 3. ר׳ נתן וזו׳ בבופאלו; ו. בת שבע זו׳ ר׳ אהרן דוד ב״ר ישראל מנחם פלינטנשטיין. ילדיהם: 1. הרב יצחק מאיר ראש כולל ומכון אוהב ישראל, ורב ביהמ״ד אביר יעקב בשכונת עזרת תורה בירושלים. נשא את מלכה שרה בת היחסן ר׳ נפתלי הירץ פוגל מירושלים, וילדיו: רבקה לאה, אברהם יעקב, בנימין, ברכה דינה, נפתלי הירץ, בלומה רייזל; 2. גיטל זו׳ ר׳ שלמה ב״ר אברהם קליין מנהל ת״ת ר׳ חיים ברלין בבורו־פרק וילדיהם; ז. מירל זו׳ הרב אהרן אריה יהודה ליב גרטנהויז; ח. מרים זו׳ ר׳ יוסף מרדכי ב״ר יואל פינק. בנותיו: 1. גיטל זו׳ הרב פרקובסקי; 2. אסתר זו׳ הרב טרענק; ט. מלכה, נפטרה כ״ג אדר תשל״א. גרה בת״א עם בעלה ר׳ אהרן למברגר ב״ר מנחם מנדל אב״ד פולגאר, נפטר י״א טבת תשכ״ח. להם צאצאים מד׳ בנותיהם: 1. גיטה זו׳ הרב מרדכי ב״ר שלמה זלמן אוירבך, רב בימ״ד וראש כולל אביר יעקב בת״א; 2. מרים יוטא זו׳ ר׳ יחיאל גטר; 3. שושנה ריזל זו׳ ר׳ שלמה חיים גינויער; 4. לאה רחל נחמה זו׳ ר׳ יהושע השל בק. שלושתם בבני־ברק; י. חיה פרל זו׳ ר׳ יעקב יוסף טברסקי, ב״ר מרדכי ישראל מחאטין, ב״ר ברוך מאיר מאוזרניץ, ב״ר מנחם נחום שנפטר תרל״א, חתן ר׳ אהרן מטשרנובל או מטיטיוב ב״ר צבי בן הבעש״ט, ולהם ילדים.

רבי אברהם יהושע השל האדמו״ר מקופיטשיניץ בניו יורק

אנשי שם, 7 (עם תמונה מצעירותו); תולדות אנשי שם, 39; מאיר עינים, ב, 773; הרב מאפטא, 205-214.

ר׳ אברהם יהושע השל ב״ר ישראל שלום יוסף **השל**

מטרנופול (תרנ״ב — תש״ג)

נולד בשנת תרנ״ב לאביו ר׳ ישראל שלום יוסף האדמו״ר ממזבוז. מתרע״א מילא שם את מקומו למרות רדיפות הבולשביקים. נשא באדר תרע״ב את מרים בת דודו רבי יצחק מאיר מקופיטשיניץ. כשגברו רדיפות הדת ברח בתרפ״ה (ולא בתרפ״ב) לגליציה, וקבע את חצרו בטרנופול. נתפרסם שם בלמדנותו, פיקחותו, ומסירות נפשו באהבת ישראל. חיבה יתירה נודעה לו מהאב״ד בעל חבצלת השרון. נאסר ע״י הנאצים, וסירב להשתחרר אם בגלל כך ייתפסו 25 יהודים אחרים. נספה ביום ד׳ ניסן תש״ג בעיירה פיטרקוב שליד טרנופול. לפני ההוצאה להורג פנה אל היהודים בדברי חיזוק על גודל מעלת קידוש השם. זו׳ ובתו היחידה ברכה דינה נספו אחריו ביום כ׳ תמוז הי״ד.

אדמורי״ם שנספו בשואה, 12-13 (בשיבושים); הרב מאפטא, 199-200.

ראי״ה השל מטרנופול (מימין) מקדם בתחנת הרכבת את פני רבי ישראל מהוסיאטין (במרכז). לפנים: הרב מונזון

ר׳ אברהם יהושע השל ב״ר משולם זוסיא השל
ממזבוז (תקצ״ב — תרמ״א)

נולד בשנת תקצ״ב לאביו ר׳ משולם זוסיא מזינקוב. נשא באדר תר״ט את לאה רחל (ולא להיפך) בת רבי שלום יוסף מסדיגורה בחיי אביו ר״י מרוזין. כשנתאלמנה נישאה לרד״מ מצורטקוב. היה בסדיגורה מאוכלי שולחנו של ר״י מרוזין. אדמו״ר מבזבוז מתרכ״ד, עד לפטירתו בקמינקא שבאוקראינה ביום י״ט תשרי תרמ״א (ולא תרמ״ח). נשאר ממנו כתב־יד על סדר פרשיות התורה והמועדים.

ילדיו: א. ר׳ ישראל שלום יוסף ממזבוז; ב. ר׳ יצחק מאיר מקופיטשיניץ; ג. ר׳ משולם זוסיא ממזבוז; ד. ר׳ משה מרדכי מוורשה; ה. גיטלה זו׳ ר׳ שלמה זלמינא צוקרמן מרשקוב (נפטר כ׳ חשון תרפ״א, ולא כ״ו חשון תרע״א), ב״ר יחיאל יוסף (אחי ר׳ משה אברהם — זו׳ מלכה — חמיו של ר׳ ישראל שלום יוסף), ב״ר שבתי׳ל מרשקוב, ב״ר שלמה זלמינא, ב״ר יוסף מרשקוב (תלמיד הבעש״ט, נפטר ב׳ אדר), ב״ר שבתי מרשקוב בעל הסידור. ילדיהם: 1. ר׳ יצחק מאיר מרשקוב, חתן ר׳ מרדכי טברסקי מלויעב (וי״א שלפני כן נשא את בת ר׳ מרדכי בידרמן מלעלוב); 2. ר׳ מרדכי מרעזינא. נשא את חיה בת ר׳ משה דן מסקווירא, ב״ר אברהם יהושע השל; 3. ר׳ שלום חתן ר׳ יצחק מברעזנא; 4. ר׳ יעקב; 5. חיה שרה (נפטרה ב׳ תמוז תש״ב), זו׳ ר׳ ברוך דוד טברסקי מקלינקוביץ ב״ר מרדכי דוב מהורנוסטייפל. זו הפעם הראשונה שהשתדכו בתי צאנז ורוזין, בהסכמת רד״מ מצורטקוב; 6. בלומה ריזל זו׳ ר׳ יעקב ישראל רבינוביץ מחרסון מח״ס שארית יעקב, נפטר ט״ז חשון תש״ב; 7. חוה זו׳ ר׳ דוד מרדכי טברסקי בארה״ב; 8. סימא זו׳ ר׳ משה דוד טברסקי משפיקוב; 9. זו׳ רבי חיים הגר משאץ־חיפה; 10. חוה זו׳ רבי משה הגר משאץ; 11. דבורה זו׳ רבי דוד פרידמן ב״ר יצחק מבוהוש.

הרב מאפטא, 169-171, 189-190.

ר׳ אברהם יהושע השל ב״ר שמואל השל
מאפטא (תק״ח — תקפ״ה)

נולד בזמיגרוד לאביו ר׳ שמואל, והתיחס לט״ז וגדולי ישראל. מגילת היחס שכתב נדפסה בראש ספר גזע ישי. שנת לידתו תק״ח לפי מסורת המשפחה שחי ע״ז שנים, אבל רושמי הקורות כתבו תק״ה, תק״ט, תקי״א, ורובם תקט״ו. נשא את חיה שרה (נפטרה י״ב אלול), בת ר׳ יעקב מטיטשין (ולא מטורטשין שנפטר ביום י״ט סיון תקמ״ח), ב״ר יהושע, ב״ר יעקב בעל ברכת יעקב. למד תורה אצל גאון בשם ר׳ מנדלי, ונתפרסם כגדול בנגלה ובנסתר. כיהן ברבנות קולבסוב, אפטא, יאסי ומזבוז, ודורשי רשומות מצאו להן רמז בלשון התרגום: ה׳ מלכותיה קאי״ם.

התקרבותו לחסידות היתה מעת ששימש את המגיד מזלוטשוב, רבי משה ליב מססוב ורבי לוי יצחק מברדיטשוב בביקוריהם בקולבסוב. בהשפעתם נסע אל רבי אלימלך לליזנסק. כשבא אליו ר׳ יקותיאל שמלקא מסאסוב כיבדו מאד, ואמר שבזכות אביו רמ״ל נתקרב לדרך האמת. י״א כי בהשפעת חמיו נסע כבר מגיל י״ז אל הנועם אלימלך. פעם כשקבל בפני רבו על שהעכברים אינם מניחים לו לישון בבקשם תיקון, אמר רבי אלימלך לבנו שכן הוא הדבר בלי הגזמה. רבו העריכו מאד, ואמר לרמ״צ מסוורן שעמד על טיבו, שכשמו כן תהילתו: יש לו מעלת אהבת ישראל כאברהם, מראה נסיכי כיהושע, וראש חריף כזקנו הרבי ר׳ השיל. אם לא בא פעם עם החוזה מלובלין לליזנסק, לא מצא הנו״א מרגוע לנפשו, באמרו שבתפילותיו בונה את ביהמ״ק העליון, והם מכניסים לתוכו את הארון והלוחות.

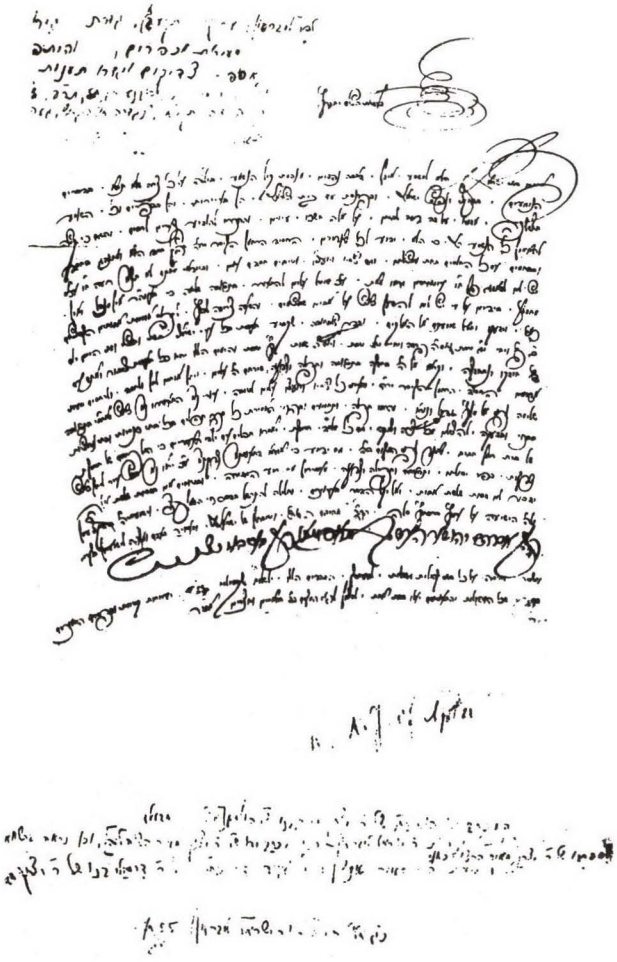
החוזה מלובלין קרא לעיניו את המקרא: את הברכה אשר תשמעון (היכל הברכה, ראה). פעם הלך ראי״ה לליזנסק עם ידידו רמ״מ מרימנוב. ידם היתה בכך שהברוך טעם נאלץ לעזוב את וישניצא ולעבור לליפניק. פעם נאסרו שניהם ברריישא, וכעבור זמן שוחררו. רבי ישראל מרוזין שהיה עמו בקשרי ידידות אמיצים סיפר מה ששמע ממנו, וגם תלמידיו מסרו זאת משמו, שכבר בנערותו התחילו איבריו לומר לו עתידות, והתפלל לה׳ שיטול ממנו מעלה זו. רבי משה צבי מסוורן כתב אליו כששידך את בנו עם נכדתו של רבי אהרן מפבלוביטש, וכן בענין חסידי ברסלב. להערכה מיוחדת זכה מרבי ברוך ממזבוז שנהג לבטל צדיקים אחרים. אמר עליו

שיש לו מאזני זהב בלשונו, ומדבר דברי חכמות יקרים. כיבדו שימלא אחריו את מקומו במזבוז.

בקולבסוב שימש ברבנות לפחות מתקמ״ה (ולא מתקמ״ח), וחמש עיירות היו כפופות לו. לפי התקנה שהיתה שם נאלץ להיבחן אצל הפרנס, ולהשיב לשאלותיו העם־ארציות. חי בדחקות רבה מאד, ואשתו נשארה בחוסר כל בשהיותיו המרובות והממושכות בליזנסק. משכורתו היתה ד׳ פרציגר לחודש, אבל שילמו לו רק על השבוע שהיה במקום, ולא על השלושה שעשה בליזנסק. בשנת תקנ״א/ב הסכים מקולבסוב על ספרי בעל מאיר נתיבים. לשם נסע אליו הישמח משה כפי שכותב בספרו השיב משה, יו״ד כט. היו לו בעיר נסיונות גדולים, ועל ידם נודע כאוהב ישראל. לבסוף נאלץ לעזוב את הרבנות בשנת תק״ס לערך, ואחרים התיראו לשבת על כסאו. עד ימינו ביכרו תלמידי חכמים חסידים בעיר ללמוד בבית מדרשו, וצדיקים באו במיוחד לטבול במקוה שלו הקר כקרח. בשמחת תורה נהגו להוביל בשירה ובריקודים, את הדגל הכחול שנשאר ממנו עם מגן דוד מוכסף. לשמש שעודדו בדברים העניק ברכה שהמשרה תוחזק במשפחתו כמה דורות, וכן היה.

לאפטא עבר בשנת תק״ס לערך, ולרוב חיבתה הבטיח שתמיד ייקרא על שמה. לפני בואו לעיר היתה שם חבורת חסידים בהנהגת רבי משה ליב, לפני עברו לסאסוב. הם התפללו בנוסח ספרד בשטיבל מלא ספרים. כשהגיע הרב החדש נמנו כולם לחסות בצילו ולבטל את השטיבל, מבלי לשעות להפצרת המנדב שלא יניחו את הבית ריקם. כשנפטר אותו מנדב טענו יורשיו שהחדר יצא לחולין, ורא״י נמנע לדון בדבר, כפי ההלכה שאין דנים בדייני אותה העיר. משום כך שאלו ר׳ אהרן ור׳ שלום הכהן דייני אפטא את ר׳ דובר הכהן רפפורט אב״ד צוזמיר, והוא פסק להיתר שאין במקום שום נדנוד קדושה. לעומתו פסק ר׳ יוסף הוכגלרנטר אב״ד זמושץ בתקס״ג להחמיר בדבר. כעבור שנתיים שוב ביקש ראי״ה שיעיינו בדבר, ואז פסקו ר׳ דובר הנ״ל מצוזמיר ורבה של אוזרוב להתיר, מתוך סתירת תשובתו של ר״י הוכגלרנטר. כנראה עשו בסופו של דבר כדבריהם, ונתבטל המנין הישן של החסידים. סיבות שונות גרמו לכך שבתקס״ח נענה להצעת הרבנות של יאס. בדרכו לשם שהה בסטרי, וקידש את הלבנה בליל י״ז לחודש. בעל קצות החושן ותלמידו מהריא״ז רצו להחרימו, אלא שיצא לישעו ר׳ יעקב הלפרין אב״ד בוליחוב.

ליאסי נבחר בשנת תקס״ח בהשתדלות הבנקאי הנודע רבי יחיאל מיכל ב״ר דניאל הצדיק, שהיה לו בארמונו חדר מצופה זהב שנקרא ״משיח שטוב״. בחליפת המכתבים שהיו לראי״ה עם ראשי הקהילה, דרש שיבנו לו דירות לפי תוכנית שמסר, אך לבסוף נאלץ לעזוב את אפטא בטרם היו הדירות מוכנות, והגיע ליאס אחרי פסח תקע״ט. לא קל היה להנהיג בעיר מרכולת זו, אליה נקבלו יהודים מגוונים שונים. את נשיאותו נהג ברמה, וכל עניני הדת היו תחת השגחתו. על פיו נחתכו מינויי השוחטים בכל מדינת מולדביה. נהג בתקיפות רבה, וקומם נגדו את קציני העיר. הם גם לא סבלו את עוצם חסידותו ומנהגיו המוזרים, להרבות באכילה ולדבר גוזמאות בהם הוטמנו רמזים נעלים. נהג לומר שהוא כעת פעם עשירית בגלגול, והיה כבר כהן גדול, נשיא, מלך וריש גלותא. משום כך אמר בתפילת יום כיפור: וכך הייתי אומר. לבסוף נאלץ בשנת תקע״ג לברוח במהירות מן העיר בעגלת אשפה.

מכתב מבעל אוהב ישראל מאפטא לקהילות ישראל לקבוע יום צום על הגזירות

במזבוז כיהן כאדמו״ר י״ב שנים, כמו קודמיו ברבנות ר׳ משה חיים אפרים ור׳ ברוך. נחשב זקן צדיקי החסידות בדורו, אחרי הסתלקות שלושת הרועים בשנת תקע״ה. המחלוקת עם חסידי פולין הובאה להכרעתו בחתונה הגדולה באוסטילה. אמר שם לבעל חידושי הרי״מ לנהוג בפשטות לפי השו״ע והפוסקים, ולא לחפש דרך עקלתון. היה אומר שכל עניניו הרוחניים ערוכים לפי ספר מסילת ישרים שאין בו קבלה וסודות, ולאורו התחנך. לא סבל שבזמנו דבקו חסידים אך ורק באדמו״ר מסוים, ולא קיבלו מצדיקים אחרים. שלח סכומים עצומים לעניי א״י, וכבר בתקנ״ו כתב למענם. בתקע״ב קיבל את נשיאות כולל ווהלין, כנדפס בספר חיבת הארץ ועוד.

בין תלמידיו ורואי פניו בתקופות שונות: ר״נ מרופשיץ, המאור ושמש ובניו, ר״ד מללוב, ר״מ מאפטא, רא״מ מפינטשוב, ריי״צ יולס ורצ״א מדינוב, רש״ב מפשיסחה, הסבא מרדושיץ, השרף ממוגילניצה, ר״י מושקט, ר״מ מפרימישלן, ר״ש מבלז, ר״ח מקוסוב, ר׳ ישעיה שור, ר׳ שמשון הלר מאוזיראן, רצ״ה וריי״א מזידיטשוב, ריי״א מקומרנא, ר׳ יצחק מנשכיז, ר׳ אהרן מקרלין, ר׳ אשר מסטולין, ר׳ שמואל מקמינקא, ר׳ משולם נתן מרגליות מברדיטשוב, ר׳ אברהם דוב מאוורוטש, ר׳ יהושע השל אפרתי מחוליוב תלמידו המובהק, ועוד.

היה בריא אולם עד ר״ח ניסן שלפני הסתלקותו. יום קודם לכן זעק על התמשכות הגלות מדוע עדיין לא בא בן ישי, וביקש מהקב״ה שיוציא את כל רשעי ישראל מהגיהינום לפני שיכניסוהו לשם. נפטר ביום ה׳ ניסן תקפ״ה, וביקש שעל מצבתו יחרתו רק את השבח שהיה אוהב ישראל. זהו נוטריקון של שמו, ובגימטריא תקנ״ה, על שזו תקנה לכל יהודי, תמצית דרכו בעבודת הבורא, ובמידה זו יבוא לעולם העליון.

ילדיו: א. ר׳ יצחק מאיר מזינקוב; ב. ר׳ יוסף משה ממזבוז; ג. יוכבד. נתגרשה מר׳ קלמן בן הבמ״ח, ונישאה לר׳ דן יונגרליב (נפטר ביום כ״ה ניסן תקצ״ח), ב״ר יצחק מרדיויל בהמגיד מזלוטשוב. ילדיו: 1. ר׳ שמואל יחיאל מבוטושאן, מהאדמורי״ם הראשונים שהתישבו ברומניה הפנימית, בעיר בה ישב זמן מה זקנו ר״י מרדיויל. נשא את בלומה בת ר׳ יוסף מאוסטילה, וחתונתם מפורסמת בתולדות החסידות. בזיוו״ש נשא את בתו של רבי יוסף מטורטשין בן החוזה מלובלין. נפטר ביום ו׳ סיון תרכ״ב. בתו שרה טריינא זו׳ רבי מרדכי מסטאביכוב, ב״ר ישראל משם, ב״ר יעקב אריה מקובלא משושלת נשכיז. את מקומו בסטאביכוב מילא בנו רבי יעקב ליב; 2. ר׳ לוי מרדיויל, סניוואץ ואזיפולי. נפטר ביום ב׳ סיון, והניח בימ״ד שנקרא על שמו. בנו ממלא מקומו: ר׳ דן השני מרדיויל, ולו צאצאים. אחד מהם: ר׳ מרדכי אדמו״ר בברודי, נפטר ביום ג׳ טבת תרס״ה. מרים ריזל בת ר׳ לוי נישאה לבן דודה ראי״ה מלוטשינעץ; 3. בלומה ריזל זו׳ ר׳ שלום יוסף מסדיגורה; 4. זו׳ רבי יצחק מיסד שושלת סקווירא, ב״ר מרדכי מטשרנובל. בשו״ת פרי יהושע טעה במנותו גם את חיה שרה זו׳ ראי״ה מלוטשינעץ, ובכתבו שלהם נולדה מרים ריזל זו׳ ר׳ ברוך מאיר טברסקי מאוזרניץ; ד. דינה זו׳ ר׳ ישראל מליטשינעץ נכד ר׳ יוסף מימפולי והמגיד מזלוטשוב, נפטר ביום כ״ח שבט. ילדיו: 1. ראי״ה ממלא מקומו בלוטשיניץ, נפטר בתרל״א. נשא את בת דודו מרים ריזל (ראה לעיל), ונולד לו ר׳ ישראל; 2. ר׳ יוסף מטופרוב (טיבעלעס), חסיד רוזין נלהב, חמיו של ר׳ משה צבי הגר אב״ד סטנוביץ בבוקובינה; 3. גיטל זו׳ ר׳ מנחם נחום (ב״ר אהרן) טברסקי מטשרנובל האדמו״ר מלויעב; 4. ר׳ מרדכי מוורשליבקא, חתן רבי יוסף דוד מאליק ואבי ר׳ יצחק מאיר; 5. שבע זו׳ רמ״מ הגר מדמיטש; ה. רחל זו׳ ר׳ מרדכי אורנשטין, אבי ר׳ יעקב יואל שהיה חתן ר׳ משה אליקים בריעה בהמגיד מקוזניץ ואבי ר׳ ישראל שלמה, אביהם של ראי״ה ממוגילניצה (נפטר י״ג טבת תרפ״א, ובניו ר׳ אלעזר דוד ור׳ ישראל שלמה), ושל הנגיד ר׳ משה אליקום בריעה מקוזניץ, חמיו של ר׳ שמואל יעקב קופל הכהן, חמיו של ר׳ יעקב יצחק הכהן קליסברג אב״ד בוברובניק, המוסר זאת בהקדמת הספר נחמד מזהב שהביא לדפוס. מיו״ח ר׳ יעקב יואל משפחת רנד המפורסמת.

תורות קצרות ונוחות להבנה ששמע מפיו, רשם תלמידו המובהק רבי ישכר בר מפשדבורז׳ הסבא מרדושיץ. ממנו עברו אל רבי שלמה מרדומסק, שמסרם לר׳ יצחק משה בר״א זילברשטיין, על מנת שיעתיקם ויוציאם לאור בספר. **תורת אמת**, למברג, דפוס מ.פ. פורמבא, תרי״ד, א, לט ד׳, עם הסכמת התפארת שלמה מתרי״ח, וכן הקדמה וקולופון מהמלבה״ד. מהדורה שניה בלמברג, דפוס קוגל־לוין, תרכ״ד, מ ד׳. בדף האחרון הנהגות ישרות מספר מגיד משרים. מהדורה נוספת באותו דפוס ע״י ראי״ה דרוקר בתרכ״ה, לב ד׳. דפוס צילום המהדורה הראשונה נכלל בתוך ארבעה ספרים יקרי המציאות, אחרי גליא רזיא ולפני שיחות מלאכי השרת ולבושי צדק, ירושלים תשכ״ו לערך. ליקוטים מתורות ראי״ה משוקעים גם בספר שפתי צדיקים של ר׳ פנחס אב״ד ומו״ץ דינוביץ, שנדפס במהדורות רבות החל משנת תרכ״ב. דברי תורה רבים כלולים בספר שפתי צדיקים, שהדפיס ר׳ יהושע השל לויטמן מרימנוב בתרמ״ד.

אוהב ישראל, זיטאמיר, דפוס ר׳ חנינא ליפא ור׳ יהושע העשיל שפירא, תרכ״ג, א, קיז ד׳. הנכד המו״ל ר׳ משולם זוסיא קיבל בתרכ״א הסכמות ממחותניו רבי אהרן מטשרנובל (דבריו אינם צריכים להסכמה, כי הלא שיחת חולין שלו צריכים לימוד, מי יתן מאורי אור זרוע לעיני כל ישראל... כל הרואה אומר ברקאי מבריק כברק, להאיר ולהלהיב לבבות ישראל לאבינו שבשמים), ורבי אברהם יעקב מסדיגורה (לזכות את הרבים באור מתוק ונערב הלז). בהקדמת המו״ל מתרכ״א כותב שזקנו לא רשם כלל את תורותיו. כבר בקולבסוב רשם מישהו בידיעתו את מה שאמר, וגם ביאס היה יהודי שרשם מעט. בראות בנו ר׳ יצחק מאיר שרבים המעתיקים, וחשש ממכשול ותלית בוקי סריקי באביו, מינה איש מיוחד שיכתוב בקביעות. אחרי כל שבת ומועד העביר את הדברים לפני אביו, שלפעמים תיקנם. משנפטר ראי״ה רצה בנו רי״מ להדפיס את התורות שלוקטו ממה שרשמו חסידים שונים, ולא עלתה בידו. שנתיים לפני פטירתו פקד על בנו המו״ל, לקבל אדם מוכשר לסידור הכתבים. דברים מוקשים הקריבו אליו, והוא החליט בהם מזכרונו ״כנודע שהיתה נפשו קשורה בנפש אביו, כמעט לא זזה ידו מתוך ידו יומם וליל״. משהלך רי״מ לעולמו ואח״כ גם אחיו ר׳ יוסף משה, קנה רמ״ז את הזכות מהיורשים, ובגשתו להדפסת הספר הציב לחוד את הדברים שאביו וזקנו לא עברו עליהם. כתב היד שממנו הדפיסו נמצא כיום בספריה הלאומית.

מהדורה שניה יצאה לאור ע״י ר׳ יוסף קרייטנר מקולומיאה נכדו של הצדיק מסטרטין, יחד עם ר׳ אברהם דרוקר מלבוב. למברג, דפוס ש.ל. קוגל-לוין, תחילת תרל״ג, א, קיז ד׳. בהסכמתו כתב רי״ש נתנזון ש״ב של המחבר, באשר שניהם נכדי הרבי ר׳ השיל: הכי קרא שמו אוהב ישראל, כי כשמו כן הוא, היה אוהב בכל לבבו ונפשו כל ישראל, ובפרט להת״ח היה מקרבם בכל עוז, ואבותינו ספרו לנו בעת שהיה כאן, היו הכל כל גדולי ישראל שבעירנו, והיו משכימים ובאים אצלו, וראו נפלאות מתורתו. המו״ל ר׳ יוסף מצטדק על שאינו נוטל רשות מנכד המחבר, מכיון שכבר עברו עשר שנים מעת שאסר.

מהדורה שלישית בלי ההסכמות בווארשא, דפוס ר׳ נתנאל דוד ב״ר משה צבי זיסבערג, תרל״ו, ק ד׳. נדפסה מחדש סטריאוטיפית בתרמ״א, ושוב בתר״ן לערך. מהדורה נוספת בהוצאת בימ״ס מאיר יהודה קטינא בחוסט, מונקאטש, דפוס קאהן עט פריעד, תרנ״ט, קכד ד׳. בסופה ליקוטים מספרי תורת אמת ושפתי צדיקים. הסכמת ר׳ יחיאל נתן הלברשטם למהדורה שנדפסה בעירו בארדיאב, ר׳ מנשה יחזקאל הורוויץ, תרפ״ז, קלד ד׳. הוצאה זו צולמה מחדש בגרמניה תש״ח לערך. מהדורה משוכללת באותיות מרובעות הופיעה בירושלים, המוסד להוצאת ספרי מוסר וחסידות, תשכ״ב, ח, שט עמ׳. בהקדמת המו״ל מפרט שבמהדורה זו נוספו מראי מקומות, וחבר ת״ח שקד על השלמות מהספרים תורת אמת ושפתי צדיקים. ההוצאות הבאות הן דפוסי צילום של המהדורה הראשונה בזיטומיר, וכן ניו־יורק, ישראל זאב, תשט״ז. כמו״כ ירושלים, תשכ״ה, ושוב מוגדל בתשל״ג (מעבר לשער: כל הזכויות שמורות למחבר!), ברוקלין תשל״ו (בסופו ט׳ דפים של צילומי ליקוטים ומערכת המחבר בעשר אורות).

מהדורת פאר העולה על כל קודמותיה: **אוהב ישראל השלם**, בסידור חדש מאיר עינים, עם תיקונים רבים, השמטות הצנזורה, ציוני מראי מקומות, מפתחות, ועוד שיכלולים המפורטים בהקדמת המו״ל נכדו הרב יצחק מאיר פלינטנשטיין, ירושלים, מכון שפתי צדיקים שע״י מרכז תורני אוהב ישראל, תש״ם, שצב עמ׳.

המכון הוציא לאור את ספרו של יצחק אלפסי: **הרב מאפטא** בעל ״אוהב ישראל״, תולדותיו, אימרותיו, בניו וצאצאיו, תשמ״א, 4, 227 עמ׳. כמו״כ ספר נוסף: אגרות האוהב ישראל ובניו, עם הערות רבות בעלות חשיבות לתולדות החסידות.

עשר סיפורות גסנבויאר, י׳ (סיפור ממנו); אהל אלימלך, קכא, קנה; עשר אורות, מערכה ז, 111-125; דור דעה, רכט-רלד; מרקוס, החסידות, 133-135; 162-166, ובמפתח; מליצי אש, א, ניסן, כד-כו; רמ״י גוטמן, מגבורי החסידות, קעב-רלג, רלח-רלט, עם כמה מאיגרותיו; שו״ת פרי יהושע, בסוף, אות יז; לקורות, 80-87, לתולדות, 80-89; פנקס קאלבושאוו, 41, 134-161 (מאמר רח״י ברל עם ביבליוגרפיה), 389-390, 645-648.

ר׳ **חיים מנחם** ב״ר משולם זוסיא **השל**

מזינקוב (תקצ״ז-תרנ״ג)

נולד בשנת תקצ״ז לאביו רבי משולם זוסיא מזינקוב, ואחרי פטירתו בתרכ״ד מילא שם את מקומו. כשגר בווסילקוב נשא את בתו של רבי דוד מטולנא. בזיוו״ש נשא את אסתר דינה בת ר׳ יחיאל מיכל (ובלומה) מקאשיבקה, שהיה גם חותנו של רבי יצחק מנשכיז. נפטר ביום כ״ד סיון תרנ״ג (ולא תרנ״ד) בספירת גבורה שבגבורה, ואז הבינו מה שאמר עליו כך רבי אהרן מקרלין. נספד בשו״ת הד״ר, תרנ״ד, יח, קונ׳ זכר רב, דף יג ע״ב. כמה מתורותיו נותרו בכתב יד. ילדיו: א-ב. ר׳ פנחס ור׳ משה מזינקוב; ג. חיה שרה (נפטרה ל׳ שבט תר״ף),

זו, ר' ישעיה ב"ר יעקב יצחק טברסקי ממקארוב. נפטר בקיוב ביום כ"ב חשון תר"ף; ד. דבורה (ולא רבקה) גרושתו של רבי שרגא פיביש הגר מזלישטשיק.
הרב מאפטא, 171-172, 191-192.

ר' יוסף משה ב"ר אברהם יהושע השל **השל**
ממזבוז (תק"ס – תרט"ז)

בנו השני של ראי"ה מאפטא. גר במזבוז עם צאצאיו, וכנראה לא נהג שם אדמורו"ת. הסתופף בצל צדיקי דורו, ונסע אל ר"י מרוזין. מובא בשו"ת ברכת יוסף (לנדא), יו"ד, מח. נפטר ביום ט"ו חשון אחרי תרט"ו (וי"א בתרי"ב). חתן נכדו של רבי משה מפשוורסק, וילדיו: א. ר' ישראל אהרן, נפטר בתר"ן. בנו ראי"ה אבי ר' ליפא שזו' נפטרה לאחרונה בירושלים; ב. ר' דוד אבי ר' יוסף משה שו"ב במזבוז הי"ד; ג. ר' אליעזר; ד. חיה חנה זו' רמ"מ ב"ר חיים מסטנוב בהמגיד מזלוטשוב. בנם ר' מרדכי מקונסטנטין־ישן, חותנם של ר' מאיר חיים אוירבך ב"ר נחמן זאב אב"ד מנוסטרישץ, ושל ר' משה אליעזר ב"ר יעקב שמעון ברונפמן ממזבוז (נשא את בת שבע, ומיו"ח הרב חיים ביק אב"ד מזבוז בניו־יורק). שיבוש הוא שבתו של ר' יוסף משה נישאה לר' יוסף יוסקא הורביץ אב"ד יאס בראי"ל מוולוטשיסק.

ר' יחיאל ב"ר משולם זוסיא **השל**
מקריליביץ (תר"ג – תרע"ו)

נולד בשנת תר"ג לאביו ר' משולם זוסיא מזינקוב. נשא את מערל בת ש"ב רבי יהושע מבלז, ובזיוו"ש חתן רבי דוד מסטעפין. שבת פעם אצל הדב"ח בצאנז. אחרי פטירת אחיו ר' שמואל מילא את מקומו כאדמו"ר במורבה־קרילוביץ שבפודוליה. מחשובי האדמורי"ם ברוסיה, נעים הליכות, יודע נגן, ורבים נמשכו אחריו. סייר רבות בעיירות פודוליה ובסרביה. בצאתו לבקר את חסידיו נפטר בקישינוב ביום ט' תמוז תרע"ו, ושם נטמן. בבוקר אותו יום השכים ואמר שלא יניח תפילין, כי קבלה בידו מסבו ראי"ה מאפטא, שביום הפטירה פטורים מתפילין. נספד ע"י ר"י צירלסון בספרו הגיון לב, סי' כט.
בנו יחידו א. ר' משולם זוסיא. נשא את יוכבד בת רבי אליהו מזידיטשוב, וסמך לשולחן זקנו רבי יהושע מבלז. למד עם מהר"א שהפליג בשבחו. נפטר כבן כ"ב על פני אביו, שמאז הסתגר ומיעט בשירה ובנגינה. הניח את בתו רבקה מרים זו' ר' משה צבי טברסקי האדמו"ר מטולטשין וסורוקה בבסרביה, ואח"כ בפילדלפיה. בנותיו: ב. פרומט זו' ר' אשר ישעיה אייכנשטיין מפרוכניק; ג. פרידא זו' ר' יצחק ישעיה ה"ש מטשחויב־קראקא בזיווגו הראשון; ד. חיה שרה זו' ר' משה טברסקי ב"ר מרדכי מרחמיסטריבקה; ה. מלכה דבורה זו' ר' צבי אריה טברסקי (אדמו"ר בברדיטשוב, נפטר כ"א אייר תרצ"ח), ב"ר משה מרדכי ממקארוב; ו. לאה זו' ר' מנשה מרילוס מרופשיץ.
תשובות אליו: ויעתר יצחק (הלר); שערי בנימין, לד.
רבנו הקדוש מצאנז, ח"ב, תה-תו; הרב מאפטא, 172, 195.

ר' יעקב ב"ר משה מרדכי **השל**
מלונדון (תרס"ג – תשל"א)

נולד בשנת תרס"ג לאביו רבי משה מרדכי מוורשא. נשא את שרה בת רבי נחום מרדכי פרידמן מצורטקוב. רב דקהל "עדת ישראל" באדג'ווד שבלונדון. נפטר ביום ג' טבת תשל"א (ולא תשכ"ט). בתו פיגא נישאה לד"ר מיכאל קנדל.
תשובה אליו: מח' אמרי דוד, קנז לויען בתרצ"ג.

ר' יצחק מאיר ב"ר אברהם יהושע השל **השל**
מזינקוב (תקל"ו – תרט"ו)

נולד בשנת תקל"ו (ולא תקל"ה) לאביו רבי אברהם יהושע השל מאפטא. יד ימינו של אביו, וכל הנהגת החצר עברה דרכו. בחסידות קיבל גם מהמגיד מקוזניץ. חביבם של צדיקי הדור, ובמיוחד העריכוהו רבי ישראל מרוזין ובעל חידושי הרי"מ. נשא את מירל בת ר' חיים יעקב שטרום אב"ד דוקלא, נפטרה ביום י"ג אב תר"ד. מתק"ס לערך כיהן כרבה של קולבסוב אחרי אביו, והוסיף לה נופך חסידי. ייסד בה את החברה קדישא והיה בה החבר הראשון, כפי שנכתב בפנקס הח"ק שנשתמר עד ימינו. עבר לרבנות זמיגרוד בה כיהן זקנו. מילא את מקום אביו במזבוז ובנשיאות כולל א"י. הירבה במעשי צדקה וחסד, אע"פ שחי שנים רבות בדחקות גדולה. עוד בהיות אביו במזבוז קיבל כתב מגידות מזינקוב הסמוכה. קבע בה את מושבו, ועל שמה נקרא. ישיבתו בתוכה ערבה לו, כי היתה היחידה בסביבה בלי אף כנסיה נוצרית. במשך השנים נעשתה מרכז חסידי הומה, ומעריציו פתחו בתי חסידים רבים בפודוליה, ווהלין ובסרביה. נפטר ביום א' אדר תרט"ו. שאף להדפיס את הספר אוהב ישראל, ושיר ממנו נדפס בהתחלה. ילדיו: א. ר' משולם זוסיא ממלא מקומו בזינקוב; ב. ר' מנדל נשא את חיה מלכה בת ר"י מרוזין, וכשנפטר חלץ לאלמנתו אחיו רמ"ז; ג. רחלה זו' ר' שמואל אשכנזי ב"ר זלמן ב"ר משה אפרים אב"ד קלוש.
פנקס קאלבושאוו, 390; הרב מאפטא, 155-158.

ר' יצחק מאיר ב"ר אברהם יהושע השל
מקופיטשיניץ (תרכ"ב – תרצ"ו)

נולד במזבוז ביום כ"א כסלו תרכ"ב לאביו רבי אברהם יהושע השל. השתדך בשבט תרל"ו, ונשא בא־"א תרמ"א את גיטל בת רבי מרדכי שרגא מהיסיאטין. כשסמך על שולחן חמיו קיבל ממנו את הנהגות רוזין, שלא כהנהגת בית אביו מזינקוב. לפי הוראת דודו רד"מ מצורטקוב התישב בתרנ"ד

משמאל לימין: הרב שמחה פ"ת מסקאווין, רבי ישראל מויזניץ ובנו רבי חיים מאיר, רבי יצחק מאיר השל מקופיטשיניץ

בקופטשיניץ, וייסד בה שושלת אדמורו"ת. היו לו חסידים מכל שדרות העם שראו בו בעל מופת, אישיות חביבה, ומנהיג מחוכם מתוך שילוב דרכי הצדיקים משתי השושלות. כחותנו לא השמיע תורה ברבים, רק בשיחות עם חסידיו עודדם לעבודת ה' ותיקון המידות. נאמן ביתו היה החסיד המקובל ר' ישראל מרדכי טייטלבוים, שהוציא לאור בתרס"ח קונ' שלשלת היוחסין לכבוד רבו. בפרוץ מלה"ע הראשונה ברח דרך ויזניץ לווינא, ועמו בני משפחתו וכמה מנגידי עיירתו. כשהרוסים נכנסו לקופיטשיניץ אסרו כבני ערובה את האב"ד, העשיר בסוחרים, ור' יוסף לוביאניקר, הגלום לאגם ביקל שבגבול רוסיה־סין, ולא החזירום עד שנת תרע"ו. ביתו בווינא היה מרכז לפעילות ציבורית ענפה של עזרה וסיוע. כל שנה נסע בקיץ לבקר את חסידיו בגליציה ובבוקובינה, ולאחרונה בתרצ"ה. בדרכו חזרה לקה בדלקת הריאות, ונפטר בווינא ביום א' תשרי תרצ"ו (ולא תרצ"ב).

ילדיו: א. ר' אברהם יהושע השל ממלא מקומו; ב. ר' משהניו. נשא את בת ר' פנחס הגר מבורשא, ואחרי גירושיה את חנה שרה בת רבי נפתלי הורביץ מפוקשיבניצה אם ילדיו. נאסר בכניסת הנאצים לווינא, והומת בדכאו ביום י' חשון ת"ש.

אחרי חודש קיבלה המשפחה בדואר את אפרו, ואף נאלצה לשלם עבור המשלוח. ילדיו: 1. ר' אליעזר באנטורפן, חתן ר' אברהם אשר מאירוביץ. בתו ריזל זו' ר' בצלאל הלפרין במנצסטר, ב"ר יוסף בהרב שמואל; 2. רחל זו' ר' שלמה גור־אריה בירושלים עם ילדיהם; ג. ר' שלום יוסף. נולד ביום ה' חשון תרנ"ד, וגר בת"א עד לפטירתו ביום י"ד טבת תשל"ו. נשא את ביילה בת רבי ברוך דוד טברסקי מקלינקוביץ, נפטרה ביום כ"ג אד"א תש"ה. בתו רייצה זו' ר' מרדכי שרגא בוימינגר ב"ר יעקב יהושע חתן רבי ישראל מהוסיאטין; ד. ר' מרדכי שרגא (מוטילי) חביבו של אביו שקרא לו מתנה שלי, ומכאן שם החיבה שלו תוניה. נשא את חוה חיה בת רבי ישראל פרידמן מלייפציג־בויאן, ולא נפקדו. בעלותו ארצה עסק בעבודת כפים בנאמנות, והיה פקיד במחלקת המיסים של עירית ת"א. בעל קורא בבית דודו האדמו"ר מהוסיאטין. אמו נפטרה מתוך דאגה מי יטפל בבן זקוניה, ואמרה לה בתה רייזלה אשת האדמו"ר מסדיגורה, שהיא תטפל בו. ג' חודשים אחרי שנפטרה, חלה במשך ז' שבועות עד שנפטר ביום כ"ד תמוז תשי"ח (אברהם יצחק אביטוב, מבית אבא, 97-98, ספר הוסיאטין, 114-115); ה. בלומה ריזל זו' רבי אברהם יעקב פרידמן מסדיגורה; ו. חוה זו' רבי אליעזר הגר מויזניץ; ז. מרים זו' בן דודה ראי"ה השל מטרנופול.

מכתבו לחיזוק מחזיקי הדת נדפס בגליון י"ז כסלו תרס"ה, 2. אהלי שם, 281; א. בירנבוים, ספר הוסיאטין, 112-113; אברהם בקר, קהילתיים, 80-81; הרב מאפטא, 180-186.

ר' יצחק מאיר ב"ר ישראל שלום יוסף **השל**
ממזבוז וחיפה (נו' תרס"א)

נולד במזבוז ביום י"א אב תרס"א לאביו רבי ישראל שלום יוסף. יחוסו הגיע לשושלות טשרנובל, קוריץ,

רבי יצחק מאיר השל ממזבוז בחיפה בסוד שיח עם רבי שלמה'ניו פרידמן מסדיגורה בת"א

זלוטשוב, רוזין, סוורן ועוד. נשא בתרפ״ט את שרה (נפטרה תשל״ב), בת רבי נחום (יואל) רבינוביץ מקנטיקוזובה, ב״ר פנחס נכד רבי גדליה מליניץ. מילא מתרפ״ט את מקום אביו במזבוז, ומתרצ״א חמש שנים באודיסה במחתרת, כשאחד הפקידים סידר לו אישור עבודה. בתרצ״ו עלה לארץ, וכיהן כרב בחיפה. משנת תש״א רבו של ביהמ״ד כנסת ישראל חסידי מזבוז בניו־יורק. פעיל באגודות ובמוסדות שונים. בגלל חיבתו העזה לארץ עלה בתשכ״ח שוב לחיפה, והקים בה בימ״ד מפואר אוהב ישראל. רואה בארץ צאצאים מבנותיו: א. חיה זו׳ ר׳ אליהו מרכוס בירושלים; ב. בת־שבע זו׳ ר׳ דניאל שפר; ג. לאה זו׳ ר׳ נחמיה גליקמן.

תולדות אנשי שם, 39; הרב מאפטא, 200

ר׳ ישראל שלום יוסף ב״ר אברהם יהושע **השל**

ממזבוז (תרי״ג — תרע״א)

נולד בחשון תרי״ג (ולא תרי״ב) לאביו רבי אברהם יהושע השל. מתרמ״א מילא את מקומו שלושים

רבי ישראל שלום יוסף השל ממזבוז

שנה כאדמו״ר ממזבוז. נודע בפיקחותו, ענותנותו, ופעילותו בשטחי צדקה וחסד. נשא באלול תרכ״ו את שרה רבקה בת דודו רבי אברהם יעקב מסדיגורה, נפטרה ביום כ״ה סיון תרמ״ז בלי בנים. נשא בזיוו״ש את בת־שבע טרינא (נספתה בתש״א הי״ד), בת ר׳ יעקב שמשון חודרוב (ולא שפירא) אב״ד באהופולי באוקראינה (ולא בברדיטשוב), חתן רבי גדליה אהרן רבינוביץ מליניץ. נפטר ביום כ״ט אב תרע״א (ולא תרע״ב) בכפר דוויעזנקה שליד ויזניץ, ונטמן באוהל הצמח צדיק בו נותר רק מקום אחד, ורבי ישראל הגר ויתר למענו. קטעים מדברי תורתו וסיפורים ממנו, בהספד שנשא עליו הרב שמואל זוסיא בלאך מאוהרינין, והדפיסו בשם שרש ישי. בכורו פנחס ובתו בלומא ריזל נפטרו בצעירותם. נתקיימו ילדיו: א. ר׳ אברהם יהושע השל ממלא מקומו; ב. ר׳ יצחק מאיר ממזבוז וחיפה; ג. ר׳ משה בטרנופול חתן האדמו״ר מקינוב. נספה ביום ד׳ ניסן תש״ג הי״ד; ד. חוה שרה זו׳ רבי מרדכי שלמה פרידמן מבויאן; ה. מירל זו׳ רבי מרדכי שלום יוסף פרידמן מפשמישל־סדיגורה; ו. לאה רחל זו׳ ר׳ שמואל פיינר בקראקא. נספתה הי״ד, ובתה שהוסתרה אצל גוי וניצלה נישאה להרב אסף; ז. חיה מרים סימא.

הרב מאפטא, 178-180.

ר׳ משה ב״ר חיים מנחם **השל**

מזינקוב (תרל״ט — תרפ״ג)

בנו של רבי חיים מנחם מזינקוב. נשא באלול תרנ״ד את פיגא ריקל בת ר׳ מרדכי ב״ר משה מקורוסטשוב. לפני נישואיו נתברך מדודו רד״מ מצורטקוב שהסמיכו לקבל פתקאות. אחרי נישואיו נסמך מזקן האדמורי״ם רבי יוחנן מרחמיסטריבקה. בעל השפעה עצומה, ונפלאות סופרו עליו. תיארוהו: גבה קומה, יפה תואר והדור צורה. נהג אדמורות״ו בזינקוב עד לפטירתו ביום י״ג טבת תרפ״ג.

ילדיו: א. ר׳ חיים מנחם, אדמו״ר בזינקוב ובבני־ברק, חתן ר׳ יעקב ישראל שפירא מלובני; ב. ר׳ אברהם יהושע השל חתן הרב ממאזור; ג. ר׳ דוד שמואל חתן ר׳ מרדכי ברבש מסלאוויטא; ד. ר׳ יחיאל משולם זוסיא חתן רבי דוד ליב טברסקי מקינטין־סקווירא; ה. חנה זו׳ הרב אליעזר לוין בזיווגה השני; ו. בת־שבע; ז. אסתר דינה. ח. זו׳ בן אחיו ר׳ חיים יצחק ברבי פנחס מזינקוב.

ר׳ משה מרדכי ב״ר אברהם יהושע **השל**

מוורשא (תרל״ג — תרע״ז)

נולד בשנת תרל״ג לאביו רבי אברהם יהושע השל ממזבוז. נתיתם בגיל צעיר מאביו, וגודל ע״י רד״מ

מצורטקוב שנשא את אמו. נשא את רבקה ריזל בת רבי יעקב פרלוב מנובומינסק, נפטרה כ״ד אלול, וישב בביתו עשר שנים. החל שם לעסוק בעניני ציבור, ומאות חיילים יהודים הסבו לשולחנו

רבי משה מרדכי השל ממזבוז

בחגים. מתר״ס אדמו״ר, תחילה בפעלצאוויזנע, ואחרי כמה שנים בוורשא. בפיקחותו ושנינותו התחבב על הציבור היהודי ועל אדמור״י פולין. נפטר ביום כ״ז חשון תרע״ז (ולא תרע״ח).

ילדיו: א. שרה ברכה זו׳ בן דודה ראי״ה השל מקופיטשיניץ; ב-ג. אסתר סימה וגיטל הי״ד; ד. דבורה מרים זו׳ ר׳ אריה ליב דרמר הי״ד; ה. רבי יעקב מלונדון; ו. פרופ׳ אברהם יהושע השל. נולד בוורשא בשנת תרס״ז. למד בישיבות ובאוניברסיטת ברלין בה קיבל תואר דוקטור. בשנים תרצ״ז-תרצ״ח מרצה בפפד״מ, בתרצ״ח-תרצ״ט בוורשא. בשנים תרצ״ט-ת״ש עשה בלונדון, ומניסן ת״ש בארה״ב. גר תחילה ולימד בסינסינטי, ומתש״ה בניו־יורק. פעיל בארגונים ייווא, אזע ועוד. מחבר ספרים ומאמרים רבים בפילוסופיה, חסידות, מוסר, קבלה, ותולדות ישראל. נשא בתש״ו את צביה (סילביה) לבית שטראוס, ובתשי״ב נולדה בתו חוה שושנה. נפטר ביום י״ח טבת תשל״ג.

חיים ליב פוקס, לעקסיקאן, ח״ג, 234-236, עם ביבליוגרפיה; הרב מאפטא, 187-189.

ר׳ משה מרדכי ב״ר אברהם יהושע השל **השל**
מקופיטשיניץ בניו־יורק (תרפ״ז — תשל״ה)

נולד בוינא ביום י״ז סיון תרפ״ז לאביו רבי אברהם יהושע השל מקופיטשיניץ. מתשכ״ט מילא את מקומו כאדמו״ר בניו־יורק, אחרי הפצרות רבות של

רבי משה מרדכי השל מקופיטשיניץ בניו־יורק

החסידים. נפטר פתאומית בשבת י״ז ניסן תשל״ה, ונטמן בטבריה. נשא את חנה בת ר׳ צבי הירש ברנדלר, וילדיו: יצחק מאיר, משולם יקותיאל זוסיא, שרה ברכה, אברהם יהושע השל.

המודיע, ט״ז תמוז תשל״ה, ג; הרב מאפטא, 225-227.

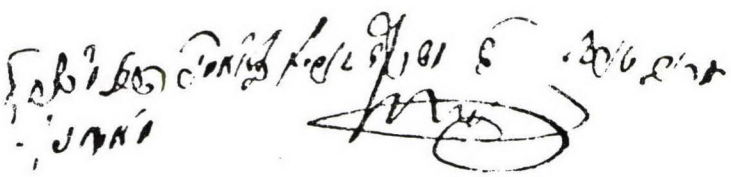
ר׳ משולם זוסיא ב״ר אברהם יהושע השל **השל**
ממזבוז (תרל״א — תר״ף)

נולד בשנת תרל״א לאביו ראי״ה ממזבוז. לחלקו נפלה דירת האוהב ישראל, ובה נהג אדמורות״ו.

רבי משולם זוסיא השל ממזבוז

נשא את בת ר׳ צבי נכד רבי דוד לאה׳קס תלמיד הבעש״ט. בתו היחידה ברכה נישאה להרב שמואל

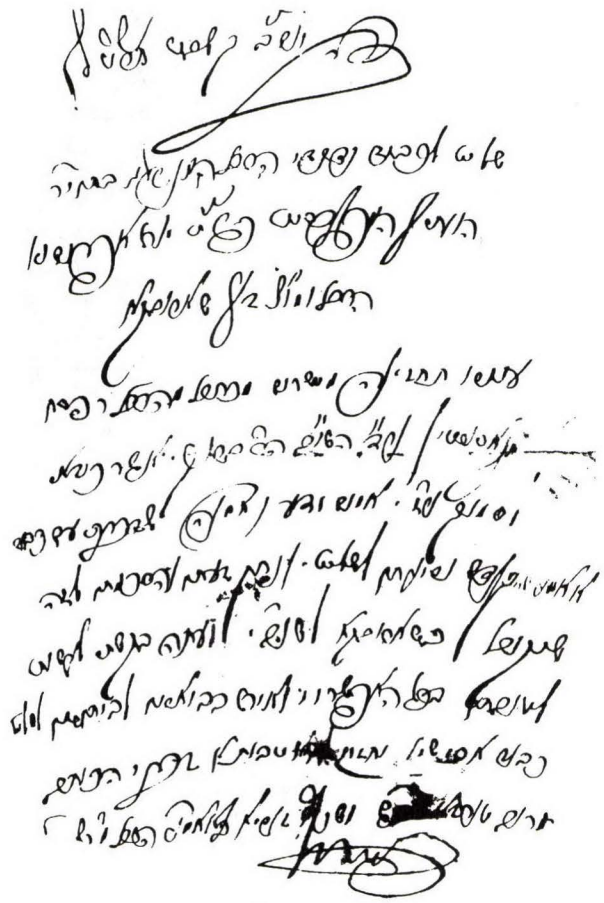
חתימת רבי משולם זוסיא ברא״י השל ממזבוז

הלוי יוזפוב. בזמן הפרעות ברוסיה הוכה קשות, ומכאביו נפטר ביום י׳ אדר תר״ף ונטמן במזבוז.

ר׳ משולם זוסיא ב״ר יצחק מאיר **השל**
מזינקוב (תקע״ג — תרכ״ד)

נולד בשנת תקע״ג (ולא תקע״ד) לאביו רבי יצחק מאיר מזינקוב. זקנו הזכירו בספר אוהב ישראל בעודו רך בשנים. חביבו של אביו וממלא מקומו בזינקוב. שישים קהילות מסרו לו כתבי מגידות, וקיבלו את מרותו. מפני ריבוי הבאים אליו החל לבנות בימ״ד חדש, אבל רק בידי בנו עלה להשלימו. נשא את סימא בת ר׳ ישראל וזו׳ פיגא וויטא בת רבי משה צבי מסוורן, ותקופה מסוימת גר אצל רמ״צ חו״ז. נפטר ביום ג׳ אלול תרכ״ד (ולא תרכ״ו). הביא לדפוס בתרכ״ג את ספר אוהב

ישראל, עם הקדמתו ודברי שיר ומליצה. הערותיו נוספו בציון א״ה (אמר המגיה). באותה שנה הוציא לאור גם את הספר נשמת אדם מר׳ אהרן שמואל מקרמניץ, ובהקדמתו הקצרה מספר שכבר אביו השתוקק להדפיסו. גרגירים מדברי תורתו בספר שמועות טובות, וורשא תרנ״ו, עמ׳ 86. חיבר

מכתב מרבי משולם זוסיא השל מזינקוב בתר״ט אל הרב אפרים מו״ץ בק׳ שארובקא

אקדמות לר״ה הכוללות כל עניני ר״ה ושופר בדרך שיר, וכן שירים לפורים ולשבועות.

ילדיו: א. ר׳ אברהם יהושע השל ממזבוז; ב. ר׳ חיים מנחם מזינקוב; ג. ר׳ שמואל מקריליביץ; ד. ר׳ יחיאל מקריליביץ; ה. חיה שרה (שמחת תורה תקצ״ט — ט״ו בשבט תרס״ו) זו׳ רבי יצחק יואל רבינוביץ מקנטיקוזבה; ו. סאסיא בילה זו׳ ר׳ משה שפירא ב״ר פנחס יוסף מסלאוויטא, הורי ר׳ יצחק מאיר שגר באומן, ובחלקו נפל כתב היד המקורי של האוהב ישראל; ז. צפורה, נפטרה ט״ז ניסן, זו׳ ר׳ אהרן ליב ברונפמן ב״ר יוסף משיטאווא. ילדיהם: 1. ר׳ משולם זוסיא חתן הרב שניאורסון מהומל; 2. זו׳ ר׳ אלתר נכד הרב מסטעפין. נספו בשואה הי״ד.

הרב מאפטא, 162-165, 173.

ר׳ פנחס ב״ר חיים מנחם **השל**
מזינקוב (תרל״ב — תרע״ו)

נולד בשנת תרל״ב לאביו ר׳ חיים מנחם מזינקוב. אחרי פטירת אביו בתרנ״ג מילא שם את מקומו בבימ״ד חדש שפתח, ורוב חסידי אביו עברו אליו. נשא את מלכה בת ש״ב רבי יצחק מבוהוש. נפטר באודיסה ביום ז׳ שבט תרע״ו. ילדיו: א. ראי״ה מזינקוב חתן רבי ישראל מויזניץ. התפרנס ממסחר, ורק אחרי הפצרות מרובות נענה לחסידים להנהיג. נפטר בשנות השואה בקראקא ממחלת טיפוס עם זו׳ ושתי בנותיהם הי״ד; ב. ר׳ חיים יצחק חתן דודו ר׳ משה מזינקוב; ג. זו׳ רבי יעקב אריה טברסקי מטריסק־בני ברק; ד. זו׳ רבי יעקב דוד פרידמן מפשקן.

ר׳ שמואל ב״ר אריה ליב **(השל)**

בנו של ר׳ אריה ליב אב״ד ור״מ עיר חדש (נפטר בן ל״ד ביום כ״ו כסלו תצ״ד), ב״ר שמשון אב״ד טרניגרד (״מופלא שבדיינים פאר החכמים״), ב״ר חיים ר׳ מעשיל מלובלין (״רשכבה״ג בדורותיו״). ר׳ שמשון נשא את רעכיל בת ר׳ פייבוש, ב״ר משה אב״ד ור״מ טרניגרד, ב״ר מנחם מנדל מרגליות אב״ד פרמיסלא. ר׳ פייבוש היה חתנו של ר׳ משה אב״ד חלמא ומאהלוב בליטא, ב״ר מאיר אב״ד בריסק, ב״ר שאול וואהל, ב״ר יהודה קצנלבויגן, ב״ר מאיר מפדואה. ר׳ יצחק מקונסטנטין אחיו של ר׳ שמואל, היה חתנו של ר׳ צבי הירש קרא בעל נטע שעשועים.
נשא את בת־שבע בת ר׳ משה דוברושיש מחעלמא (פרנס ט׳ קהילות וגיסו של ר׳ יצחק באב״ד מברודי), ב״ר מאיר אב״ד לובלין חלמא ואפטא (מזוגתו השניה העסע בת הרבי ר׳ השיל ב״ר יעקב אב״ד לובלין), ב״ר בנימין וולף, ב״ר אליעזר ליפמן הלפרין הנקרא גבאי, ב״ר מאיר בעל שו״ת מהר״ם לובלין.

גר בזמיגרוד, ואח״כ עבר להיות ראב״ד ור״מ בעיר חדש. ביום א׳ ר״ח אלול תצ״ז כתב את יחוסו בגליון שו״ת הריב״ש שלו, ובנו הוסיף אח״כ את יחוסו מצד אמו. היו לו י״א בנים, ובהם: א. בכורו רבי אברהם יהושע השל מאפטא; ב. ר׳ מודיל זקנו של ר׳ נפתלי וייסבלום מבוליחוב וחמיו של הרבי מרדיויל; ג. ר׳ קלמן שנהרג בעש״ק בלכתו לפדיון שבויים. רצו לקוברו בפשצלוב, אבל הסוס התעקש ולא רצה לזוז. על כן נקבר במקום, ואח״כ קנו את המקום והכשירוהו לבית קברות דקולבסוב בו היה הקבר הראשון.

ר׳ שמואל ב״ר משולם זוסיא **השל**
מקריליביץ (ת״ר׳ — תרכ״ב)

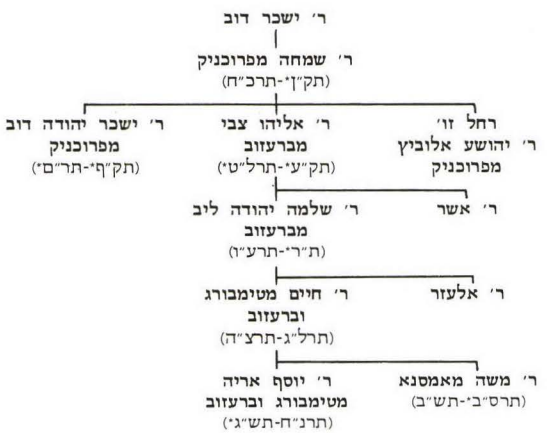
בנו של רבי משולם זוסיא מזינקוב. החל אדמורו״ת בחיי אביו במורבה־קרילביץ שבפודוליה, לפי הזמנת פריץ העיירה שקיוה שתיהפך למרכז חסידי וירבו הכנסותיו. נשא את מינטשא בת רבי אברהם מטריסק. נפטר צעיר ביום י״ב ניסן תרכ״ב, ואת מקומו בקרילביץ בה בנה בימ״ד מילא אחיו הצעיר ר׳ יחיאל. בנו ר׳ יצחק מאיר נשא את פיגא מינטשא בת דודו ר׳ אפרים זלמן מרגליות ממציוב, ונולדו לו: 1. ר׳ מנחם נחום גשל (השל) אדמו״ר בלוצק, חתן רבי חיים לארבער; 2. ר׳ דוד מרדכי גשל־טברסקי משטפנשט־טריסק. נשא את גרושת חתן רבי פנחס הגר מבורשא. שנים רבות אדמו״ר בארה״ב. נפטר ביום כ״ב טבת תשכ״ד, ונטמן באוהל אדמור״י ויזניץ בבני־ברק.

בחתונה הראשונה של אדמורי״ם בלונדון בשנת תר״ץ. משמאל לימין: השלישי רבי דוד השל האדמו״ר מאפטא, החתן ר׳ שמחה רובין האדמו״ר מסאסוב שנשא את בתו, רבי חיים אייכנשטיין האדמו״ר מאוקליבה דוד החתן, ר׳ דוד סולימן ששון (העתון די צייט מיום 29.7.1930).

ו

וֶבֶּר

ר׳ **אליהו צבי** ב״ר שמחה **ובר**

מברעזוב (תק״ע-תרל״ט)

בנו של ר׳ שמחה אב״ד פרוכניק, וחתנו של רבי שמעון מירוסלב. נכד בעל ברית כהונת עולם ור׳ נפתלי הכהן. חסיד מובהק של רבי הירש מרימנוב. אח״כ נסע לצאנז, וחתם למען הדב״ח באסרו חג השבועות תרכ״ט. רבה של ברעזוב בין השנים תרט״ז—תרכ״ט לפחות. בניו: א. ר׳ שלמה יהודה ליב ממלא מקומו בברעזוב; ב. ר׳ אשר שהביא לדפוס בלבוב תרמ״ז בפעם השניה, את הגדה של פסח עם פירוש מעשה ידי יוצר למהרש״ק. בתו היא אמו של ר׳ יצחק זאב קרניול, אבי ר׳ חנוך באנטורפן, שקרא לבנו שמעון על שם זקנו מירוסלב.

תשובות אליו: בית יצחק, חו״מ, לד בתרכ״ח; שואל ומשיב, תנינא, ח״ג, קיב, תליתאה, ח״א, כא, צג בתרט״ז.

מאיר וונדר, אהל שמעון, צג.

ר׳ **חיים** ב״ר שלמה יהודה ליב **ובר**

מטימבורג וברעזוב (תרל״ג—תרצ״ה)

נולד בשנת תרל״ג לאביו ר׳ שלמה יהודה ליב אב״ד ברעזוב. רבה של טימבורג עד תרפ״ב, ואח״כ עלה על כס אביו בברעזוב. עלה לארץ לגור בירושלים, ושבועיים אחרי הגיעו נפטר ביום ח׳ אד״ב תרצ״ה. בגיל ט״ו נשא את נחמה בת רבי נתן נטע דב ליפשיץ מויליפולי. גרה בעיר העתיקה עד לפטירתה ביום י״ז אייר תרצ״ט. כל הכתבים שהיו בביתה אבדו בשנת תש״ח.

ילדיו: א. ר׳ יוסף אריה בכורו וממלא מקומו; ב. מנוחה אשת ר׳ נפתלי שיפמן אב״ד ציצעוו שליד לובלין; ג. מלכה אשת ר׳ שלמה זלמן ליפשיץ, בן גיסו וממלא מקומו בטימבורג; ד. ר׳ משה דומ״ץ אמסנא; ה. מרים אשת רש״א גולדבוים דומ״ץ דוקלא. יבלח״ט: ו. שפרה פרידלר ברמת הדר; ז. יהודית אשת ר׳ יצחק אייזנבך במאה שערים; ח. צפורה אשת ר׳ מרדכי טכובר בבני־ברק; ט. הינדה אשת הרב אברהם ליס בירושלים. לכולם משפחות מסועפות בארץ.

ר׳ **יוסף אריה** (ליבוש) ב״ר חיים **ובר**

מטימבורג וברעזוב (תרנ״ח—תש״ג׳)

נולד בשנת תרנ״ח כבכור לאביו ר׳ חיים אב״ד טימבורג וברעזוב, ומילא שם את מקומו. בתרע״ה נשא את רבקה מרוה־רוסקה, שנתיתמה בילדותה

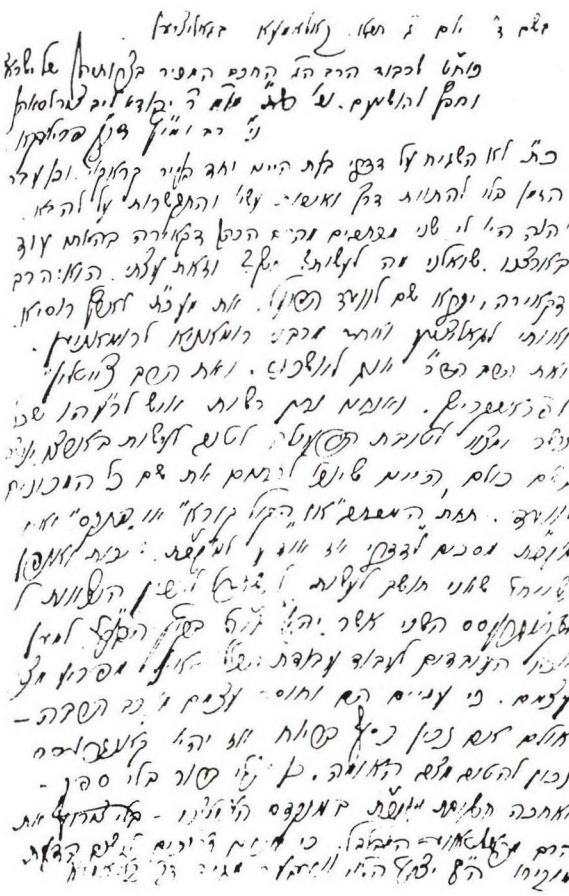
תמונה אחרונה מתקופת הכיבוש הנאצי, בעת חובת ענידת הטלאי "יודע" על הזרוע. הגבוה במרכז: הרב יוסף אריה ליבוש וובר אב״ד ברעזוב

ונתגדלה על ברכי זקנה הרב לנדמן אב״ד פוטוליטש. נולדו להם ז׳ בנים, ובהם: שלמה יהודה, מנדל, פייביש ואורי, והבת פריידא. כולם נספו בשואה הי״ד.

ר׳ **יצחק** ב״ר אלעזר הלוי **ובר**

קולומיאה (תר״ך—ת״ש)

בנו של ר׳ אלעזר לוקטשר, ונכד השל״ה. שימש את חסידי חב״ד ארבע שנים בליטא וברייסן. עבר לפולין, ושימש כמגיד בקראקא. בתחילת שנות התר״ם השתקע בקולומיאה, ושימש כששים שנה מגיד דמתא, כשמשכורתו משולמת מקופת הקהל ומתמיכת יחידים. ת״ח ודרשן מצוין כל שבת ויום טוב, בעל תפילה ומלחין, בעל הדרת פנים וחוש הומור, אהוב לבריות, וקהל רב בא לדרשותיו ולתפילותיו. חסיד צורטקוב, והרבי יעץ לו לכתוב כל מה שמחדש. בתרס״ג נסע לאספת הרבנים בקראקא. היה חבר הועדה המכינה, ומכתבו נדפס ביד רא״ם, ז-ח. עודד את הנסיון החדש בתרע״ב.

מכתב מרבי יצחק וובר אל הרב יהודה ליב צירלסון מפרילוקי אחרי אסיפת הרבנים בקרקאקא תרס״ג, בדבר המשך הפעולות להכנת אסיפה שניה

ניהל תעמולה בכתב ובעל־פה למען ארץ ישראל, ועורר נגדו את חסידי בויאן וויזניץ. בתרנ״ג הצטרף לאגודת חובבי ציון בקולומיאה. אחרי כשלון מסעו של ר׳ אהרן מרקוס אצל הרבנים והאדמורי״ם למען הציונות, נסע אחריו כדי לכנס את רבני גליציה להתיעצות בדבר הרמת קרן הדת ושפת קדשנו. השפיע על הרבי מצורטקוב שלא יצא נגד הציונות. אירגן עם נפתלי גלרנטר מקולומיאה 278 משפחות שיעלו ארצה, אך הרעיון נכשל משלא הצליח להשיג עבורם חוות הכשרה חקלאית לפני עליתם. בבחירות תרס״ז לפרלמנט האוסטרי סובב בערי גליציה המזרחית, והלהיב את ההמונים. השתתף בועידות ארציות של ההסתדרות הציונית בגליציה, והיה ציר לקונגרס העשירי. נבחר באד״א תרע״ג לנשיאות ועידת היסוד של המזרחי בגליציה, ונסע עם ר׳ מאיר ברלין שבא לארגון סניפים לתנועה. הציע לארגן אגודה של מניות למתן תעסוקה ביתית לתושבי א״י. בסוף תרע״ג פרש מכל פעולה ציונית, בשובו מאוכזב מביקור בא״י ומהקונגרס בשווייץ.

בשנת תרצ״ה נחלה, ודרש ברופאים. נפטר בלי בנים ביום כ״ו שבט ת״ש (ב״א ר׳ יוסף צבי בובר בהקדמת ספרו ילקוט יוסף).

ספריו: חיבור **צדק ומשפט**, קונטרס אחד מחיבורו אלף המגן, קראקא, דפוס יוסף פישער, תרנ״א, עב ד׳. זהו דרוש בדרך פרד״ס, לתרץ עפ״י הש״ס ושכל הפשוט, משפט אלוקינו בקושית צדיק ורע לו רשע וטוב לו, ולבאר שהתפילה זמנה תמיד, ומועילה אפילו אחרי הגזירה. בראש הספר הקדמה ופתיחה כוללת להערות הספקות, והסכמת ש״ב המהרש״ם עם הערותיו.

מאמר **קידוש החמה**, פירוש וביאור הענין והברכה לפי המקורות, עם דברים ביידיש וסדר היהי רצון והמזמורים שסידר החיד״א, קולומיאה, ויקטור טייכר, תרנ״ז, ט״ו ד׳.

מאמר **נשמת כל חי**, קאלאמעא, דפוס וילהלם ברוינר, תרס״ד, 16 עמ׳. יצא לאור ע״י ר׳ יעקב סופר מדוברומיל שקנה את המהדורה הראשונה. זהו הספד מר שאמר בביהכ״נ הגדול בקולומיאה ביום ג׳ ער״ח חשון תרס״ד, על רבו המובהק אליו נסע מילדותו רבי דוד משה מטשורטקוב, ובו מספר ממנו

משלוח מנות

כתב מפורש

ברכות דורש

לְמחות עמלק מדמו מושיעים. ולשכם נשתה לחיים בנביעים.

נוסדין נא הפעם ידידי וחביבי
לסעודת פורים מראשי בית לוי
ונשתה עמהם כוס ל׳חיים אהובים״
וכוס שני נשתה ל׳חיים ברוכים״
עפ״ר חז״ל שבתוך ״איש יהודי״
הופיע ״נואד הראשון״ וגוסף יחידי.

תניא דסכויע, תמהו דורשי רשומות
על הצירוף היוצא מראשי השמות
של הגואל ואבי׳ וזקנו ואביו
שהנו לא רק שם שאינו חביב
כ״א יסח שמו משוקין ונבזה
ולמה ניתן לו כל שהיא אחיזה

ותרצו להבים בסופי התיבות
של שם הגואל ושלשת האבות
רומז שראשית גוים רע שבאומות
לא לו בכורה רק כשהוסף למות
ואוסיף לתרץ בזיוג אב ואם
של הגואל הראשון הנקובים בשם

שזיוג כ׳יצא בו נאסר ל׳דורות
וכאן היה צורך הענין להודות
שקודם למכה הוכנה רפואה
ולרמז שם צר קדם שם לישועה
ישר והפוך באבי הגואל ואמו
ותראה שם המושיע ״מרדכי בעמי״

נוסף ע״ז נתברך ונתחזק בנינו
מחיי אבי הגואל ומחיי זקנו
כ״א מהם מברך ב״כל טוב בחיים״
ובמרדכי הברכה כפולה פעמים
ואולי עקב זאת האחיזה הקבנה
לא לחם משה מלחמה הראשונה

אבל יעד שכשינתן נם ״מחר״
ליהודים, ״אנכי״ אנצח ולא אחר
כי ״מרדכי בעמו״ מאבותי עיוך
לא לו אני, ״איש יהודי״ ברוך
ונוסף היהידי הוא המכה בידי
להשפיע חיים בזוכים לכל יהודי

פתרון

חשבונות וצירופים להבין קלים
להביא **כל טוב** לחיים ארוכים
לדרוש ניתנו ולקבל שכר מועילים
ואריכות ימים לחיים ברוכים.

יצחק הלוי וועבער מניד
דפה קאלאמיי.

לפורים תרפ״ח.

דפוס שמעון טייכער קאלאמיא.

חידה ופתרונה כמשלוח מנות מהמגיד מקולומיאה

עובדות ומימרות רבות, גדולת מעלותיו וסדר פטירתו.

ברכה מעין שלש, קאלאמיא, דפוס מאיר אורהעבער, תרצ"ו, 66 עמ'. ג' מדוריו: לברכה — מהות השבת; לשלום — מחלוקות בית שמאי ובית הלל שנהגו חיבה ורעות זה בזה (אמר זאת במישקולץ ונהנו); לשמחה — חידות שסידר לפורים בשנים תר"ף—תרצ"ו, וכמה פתרונות מר' אברהם יעקב שפירא מגוואזדיץ. בהקדמתו מוסר בכמה טורח בא לו המעט שכותב, מבקש שיקנו חידושיו שהם קנין הקהילה (בסוף הספר קריאה ביידיש), וחותם: גבר שלא הצליח בשום ענין ומוכרח להתפרנס מן הצדקה מכונה "מגיד".

תלמידו משה ראט, פנקס קאלאמיי, 124; נ"מ גלבר, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 191-192.

ר' ישכר יהודה דוב ב"ר שמחה ובר

מפרוכניק (תק"ף* — תר"ם*)

בנו של ר' שמחה אב"ד פרוכניק. ראב"ד העיירה אחרי פטירת אביו בתרכ"ח. נשא את פרידא בתו או נכדתו של ר' מנחם מנדל אהרנברג, ב"ר יוסף אשר מפרעמישלא. נסמך מרבה של פשמישל, והדב"ח כתב (בתרט"ז!) אל ראשי קהילת פרוכניק שיקבלוהו על מקום אביו, וכן את גיסו ר' יהושע אלוביץ, כנדפס בספר רבנו הקדוש מצאנז, ח"ג.

ר' משה ב"ר חיים ובר

מאמסנא (תרס"ב* — תש"ב)

בנו של ר' חיים אב"ד טימבורג וברעזוב. נשא את רחל פרידא בת ר' נתן דוד הולנדר אב"ד אמסנא, ונעשה דומ"ץ שם. נספה ביום ו' אלול תש"ב יחד עם כאלף בני העיירה הי"ד.

תשובה אליו: גיסו, ש"ם הכהן, ה.

ר' שלמה יהודה ליב ב"ר אליהו צבי ובר

מברעזוב (ת"ר* — תרע"ו)

בנו וממלא מקומו של ר' אליהו צבי אב"ד ברעזוב, מתר"ל לפחות. בתרס"ז אסף כספים לשיקום עיירתו שנפגעה בשריפה. באלול נסע לועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. מכתבו מתרע"ב בתשובה כהלכה, 62. נפטר באלול תרע"ו, ונטמן בברעזוב. מזוגתו בת רבי אלעזר רוקח בן השר שלום נולדו לו: א. ר' שמעון. נשא נכדת הרבי מקומרנא וגר בטרנוב; ב. ר' אהרן בקורטשין; ג. ר' חיים אב"ד טימבורג וברעזוב; ד. ר' אלעזר. נשא בתרס"ז את אלטא בת ר' פנחס רובין מרופשיץ, וגר שם. בזיוו"ש נשא את בת ר' שלמה לנגרמן מסרט חתן רבי יהושע אפרתי מחולויוב, ונולד לו ר' שמחה שנפטר ביום ו' סיון תשי"ז, אבי ר' יהושע מנחם מנדל וובר; ה. ר' משה מרדכי שו"ב בסווידניק-הגר. נשא אשה מצאנז; ו. מלכה וינפלד בסטמאר.

אהלי שם, 393; ש"ב ר"א גרטנהויז, שה"ג השלם במהדורתו, תחילת ח"ב.

ר' שמחה ב"ר ישכר דב ובר

מפרוכניק (תק"ן* — תרכ"ח)

בנו של ר' ישכר דב, ותלמידו של ה"ישועות יעקב". נשא את פיגא בת הגביר השתדלן ר' יוסף מרגושיס מלבוב, שהיה בנו של ר' אליעזר ב"ר יהודה נאמן ד' ארצות, ונכדו של ר' אפרים פישל ב"ר צבי אב"ד ומנהיג ד' ארצות ונשיא א"י שנפטר בשנת תי"ג. כשחמיו ביטל גזירה בגלל עלילה על בני קהילת קרקוביץ, הם קבלו עליהם לאות הוקרה את חתנו לרב. כעבור זמן קצר נאלץ לברוח משם בתקע"ח, בלחץ קרוביו של שו"ב שאסר את שחיטתו. נתקבל כרבה של פרוכניק, ובה כיהן חמישים שנה עד לפטירתו ביום י"א שבט תרכ"ח. נודע כגאון צדיק, והתחתן עם גדולי דורו. התרחק מהנאת אכילה, ובמאכליו הטובים שם חומר שיש בו כדי לפגום את טעמם. ילדיו: א. ר' אליהו צבי אב"ד ברעזוב; ב. רחל אשת הרב יהושע אלוביץ שמלא את מקומו ברבנות פרוכניק; ג. ר' ישכר יהודה דב ראב"ד פרוכניק.

תשובה אליו בתרט"ו: שו"מ, קמא, ח"א, מ.
אשל הגדולים, קפג—קפז.

וְג

ר' אברהם אליעזר ב"ר חיים וג

מצאנז (תרס"ג — תש"ג)

נולד בשנת תרס"ג לאביו ר' חיים. עבר עמו לירוסלב, וייסד שם סניף של צעירי אגודת ישראל. מגיל י"ג החל לדרוש ברבים, ושימש כדמות של בן עליה שכל מעשיו לשם שמים. נתפס להריגה ברישא בשנת תש"ב או תש"ג, עם אשתו עלקא ילידת העיר הי"ד. הדרשות ששלח לאביו לארה"ב, נכללות במדור מיוחד בספר זכור לאברהם אליעזר שאביו הוציא לזכרו. ד"ת ממנו ב"הדלי" הנספח ל"הבאר".

ר׳ אברהם אליעזר וזצ״ל

ר׳ חיים ב״ר נח **וג**
מצאנז (תר״ם — תשכ״ה)

נולד בצאנז בשנת תר״ם לאביו ר׳ נח ב״ר שמעון, ולאמו טשארנא בת ר׳ אהרן וחנה גיטל, אחות ר׳ נתן אשכנזי אב״ד פוטיק ודוקלא. הדב״ח קרא למשפחת אמו קרובים שלי, על כי הם נכדי החכם צבי. למד בדרוהוביטש אצל הרב יהושע פנחס בומבך, ונסמך ממנו. תשובות שקיבל ממנו נדפסו באהל יהושע, ח״א, ז—יא. תעודת סמיכה וכשרות שנתן לו רבו נדפסה בראש מהדורת צילום של אהל יהושע ח״ב. נסמך גם מר״ש פירר, בן דודו מצד אביו ומצד אמו. אחרי נישואיו נתקבל כרב בקיש־שבן שבהונגריה, בהמלצת דודו שהיה ראש הקהילה. כשהמינוי שימש עילה למחלוקת עבר לתעשית גבינות, וקיבל הכשר מעולה מהרב דקרייז צאנז ובנו ר׳ אריה ליבוש. בעברו לירוסלב שלח ידו במסחר ברזל, והתלבט בפרנסתו. פעמים שימש כטוען או כדיין, כפי שהיה אצל רבו בדרוהוביטש. הרבי מטיטשין אמר לו לעסוק במלמדות. לימד גפ״ת ברמה גבוהה, ורבים מבני העיר הם תלמידיו. היה פעיל בגיבוש החיים הדתיים, והקים את חברת תומכי הדת, ואח״כ את סניף אגודת ישראל. בתרפ״ד נתקבל כרב בית־כנסת באר״ב, וכשהיגר לשם נעשה שוחט, והביא לשם מאוחר יותר את משפחתו. אחרי צאתו לגימלאות בשנת תשט״ז עלה לארץ, וגר בקרית צאנז נתניה. במלחמת סיני תבעו ממנו בניו לשוב לאר״ב ולא שמע להם, אחרי ששאל את הרבי מבלז שאמר לו כי שומר ישראל ישמור את ארץ ישראל. נפטר ביום י״ד אד״א תשכ״ה, ונטמן בהר המנוחות.

כשהציעו לו שידוך בגיל י״ט, אמר רבי אהרן רב הקרייז לאביו: אמנם אתה אינך מיוחס, אבל הוא מיוחס. נשא את פיגא בת המוהל הנגיד ר׳ צבי הערש ב״ר אליעזר קורן מגורליץ, ונולדו לו: א. ר׳ אברהם אליעזר הי״ד; ב. ר׳ אהרן. נספה בפרימישלן אחרי השחרור מידי הפולנים, עם אשתו חנה בת ר׳ אהרן ויינבך מרעדים, בנו ר׳ צבי אלימלך, ובתו פעשי פינקל הי״ד. יבלח״ט: ג. ר׳ ברוך, אשתו רעכקא (בת ר׳ אברהם ב״ר אליהו ומאטיל בת ר׳ שלמה שנספו בטרנוב הי״ד), ובנם שלמה; ד. ר׳ יהושע, אשתו יענטא בת ר׳ משה אברהם חיים הלפגוט מבסרביה נכד ר״מ

ר׳ חיים וזצ״ל

מפרימישלן, וילדיהם: שמשון ז״ל, צפורה מלכה, נח, אהרן; ה. טשרנא זו׳ ר׳ יצחק קולודני מחסידי חב״ד, ובניהם: נח הערש, שלום דוב, אברהם אליעזר, יוסף, שמעון, אהרן, פילא.

את כאבו על אבדן יקיריו בשואה הנציח בסיוע בנו ר׳ ברוך בספר **זכר לאברהם אליעזר**, ברוקלין, פוסטר פרעס, תשי״ג, נו ד׳. נפתחו בו שלושה ספרים: רזין דאורייתא — מאמרי חסידות מט״ו צדיקים קודמים, וחלק מספר הויכוח דברי נועם: דברי אברהם אליעזר — דרשות בנו; דרך חיים — דברי אגדה ופלפול הלכה משלו. בראש הספר שמות אחיו וגיסיו הקדושים, וקטע ממגילת ספר לדור״ז היעב״ץ. בחידושיו תשובה לר׳ מיכל לנגר (בדף נב.). בנו ר׳ יהושע צילם את הספר מחדש, ירושלים, דפוס הד, תשל״ט, יחד עם הספר מאורות נתן מדו״ז ר״נ אשכנזי, והקדמה לתולדות המחברים.

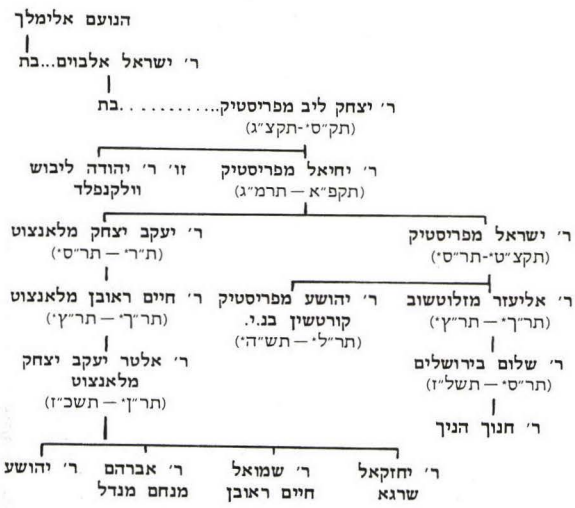
וַגְנֶר

ר׳ משולם ב״ר חיים **וגנר**
מהורודנקה (תקפ״ה׳ — תרס״ה׳)

בנו של ר׳ חיים (וגנר), שהיה בנו של בע״ב פשוט מקיטוב, ומלמד בבית רבי חיים מקוסוב לבניו. במצות רבו קיבל את רבנות שאץ בבוקובינה (תשובותי לוטיקן, 81). מילדותו נודע ר׳ משולם בכשרונותיו, ובגיל י״ג נלקח כחתן לחייקה, בת הגביר ר׳ שמחה וייך מהורודנקה. חמיו קצב לו מזונות עשר שנים, ובימות הגשמים לא הניח לו ללכת רגלי, והרכיבו על כתפיו לביהמ״ד. יצק מים על ידי ר׳ ישעיה שור שהיה אז רב העיר, ונסמך ממנו. כשנפטר אביו דחה את קריאת קהילת שאץ, וויתר שם על חזקת הרבנות שלו. גם כשעברו עשר השנים המשיך בלימודיו, והתענין מעט מאד בעסקים שניהלה אשתו. נתקיימה בו ברכת רבי מאיר מפרימישלאן, שלא יחסר לו דבר כאחד מבני שבט לוי. כן ביקר אצל ה״דעת קדושים״, והגיסים ״מפרשי הים״ בלבוב שהתפעלו מידיעותיו של בן ״ארץ הנגב״. כשנתפנה כס הרבנות בהורודנקה, נתבקש לנסוע ליברוב לתהות על קנקנו של הרב משה תאומים, ולפי המלצתו קבלוהו לרב. הרב השיב לו בדבר משה, ח״א, כב, עט. לימים גבה טורא ביניהם, כשלא הסכים עם הרב בהיתר עגונה אחת, אך ביום פטירתו בכה מאד. בתו הבכירה נישאה לר׳ יודל פאסוויג מראשי המתנגדים בעיר שהיה לו מנין בביתו, והצעירה לר׳ מרדכי זאב הלוי שניצר מקיטוב.

יעקב ב״ר חיים הלוי שניצר, ספר הורודנקה, 67-68, 97-98, 345, 400.

וַגְשַל

ר׳ אלטר יעקב יצחק ב״ר חיים ראובן **וגשל**
מלאנצוט (תר״ן׳ — תשכ״ז)

בנו וממלא מקומו של ר׳ חיים ראובן ראב״ד לאנצוט. עבר את תלאות המלחמה בנדודים ובמחסור, מבלי לשנות דבר ממנהגי הדורות הקודמים. נשא את דינה בת הרב יצחק רובין מצפת ב״ר אברהם יהושע השל אב״ד יאסלו. היגר לארה״ב וגר בברוקלין. נפטר ביום ב׳ כ״ו אייר תשכ״ז, כשסיים שיחה טלפונית לשאול בשלום אחותו בירושלים עם פרוץ מלחמת ששת הימים. הרבי מסטמאר הספידו תמרורים, ואמר שהוא קרבן שלום בארץ.

ילדיו: א. ר׳ יחזקאל שרגא. ההדיר ספר דברי חנה, ניו יורק תשי״ב, והציג בראשו ד״ת מאביו. נשא את חנה מלכה בת דודו ר׳ יחיאל ב״ר אשר זליג גרינצווייג אב״ד דלהא, וזו׳ רחל מרים בת ר׳ חיים שטיינמן ממיהלוביץ שנשרפו בתש״ד באושוויץ עם שמונה מילדיהם. ילדיו: 1. רחל מרים זו׳ ר׳ ליב קליין וילדיהם; 2. ר׳ יחיאל חתן ר׳ שמואל צבי הורביץ האדמו״ר מספינקא וילדיהם; 3. אשר זליג; 4. יוכבד מינדל; 5. רבקה נחמה; 6. נפתלי חיים; ב. ר׳ שמואל חיים ראובן וילדיו במאנסי. ההדיר אור ישע ולחם שמנה, ניו סקווער תשכ״ב; ג. ר׳ אברהם מנחם מנדל האדמו״ר משינאווא בבורו־פרק ומונסי. נשא את שפרה נחמה בת ר׳ ישכר דוב רוטנברג אב״ד ווידיסלב, ולהם ילדים; ד. ר׳ יהושע האדמו״ר מלנצוט בוויליאמסבורג. נשא את חיה בת רבי יעקב הלברשטם מטשקובה, וילדיהם: 1. איידל זו׳ ר׳ משה ב״ר נפתלי צבי לאבין מגזע זידיטשוב

וילדיהם; 2. מינדי זו׳ ר׳ חיים יצחק ב״ר מנחם מנדל כהנא האדמו״ר מספינקא בבני־ברק; 3. חנה שלאמצא אשתו השניה של האדמו״ר מפשוורסק בניו־יורק, רבי חיים אריה לייביש בנו של רבי יעקלי לייזער מאנטוורפן, ולהם בת; 4. ר׳ חיים ראובן שלום חתן ר׳ חיים שנייבלג; 5. ר׳ סיני חתן רבי יוסף דוד רובין מסאסוב מח״ס עצי לבנון; 6. נפתלי אלימלך; 7. ברוך יהודה; 8. בילא; 9. רוחמה; 10. דינה; ה. מלכה מינדל חנה אשתו הראשונה של רבי ליבוש לייזר מפשוורסק. אחרי פטירתה ביום י״א ניסן תשל״ה נשא את בת גיסו ר׳ יהושע וכדלעיל.

זכרונות המאור, ח״ב, תר״ס; לא נותקה השלשלת, 656-657.

ר׳ חיים ראובן ב״ר יעקב יצחק וגשל

מלאנצוט (תר״ך — תר״ץ)

בנו יחידו של ר׳ יעקב יצחק ראב״ד לנצוט. דומ״ץ ואח״כ ראב״ד בעיר. חתום בתרס״ד על ארץ החיים תהילים. השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. בתרפ״ב עדיין בלנצוט, ובנו ר׳ אלטר יעקב יצחק מילא שם את מקומו. בתו חנה נישאה לר׳ מרדכי אלעזר ב״ר אשר רובין אב״ד קורטשין.

תשובות אליו: שו״ת מהר״ש, ח״ג, מ, ח״ד, כב, מה, ח״ה, כ, ח״ו, מג בתרנ״ג — תרס״ח; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, לו, סד, ח״ז, קצ.

ר׳ יהושע ב״ר ישראל וגשל

מפריסטיק־קורטשין בנ״י. (תר״ל* — תש״ה*)

בנו של רבי ישראל מפריסטיק. היגר לארה״ב, ושימש כאדמו״ר מפריסטיק־קורטשין בויליאמסבורג. הביא לדפוס בהידור את ספרי זקנו: נועם אלימלך בתש״ב וברכות צדיק בתש״ד. נפטר בתש״ה לערך.

ר׳ חנוך הניך וגשל

אדמו״ר באלעסק. נספה בשואה הי״ד (אוצר הרבנים, 5335).

ר׳ יחיאל ב״ר יצחק ליב וגשל

מפריסטיק (תקפ״א — תרמ״ג)

נולד בשנת תקפ״א לאביו ר׳ יצחק אב״ד פריסטיק. בהיותו בגיל י״ב נתמנה שם על מקום אביו, וכיהן 50 שנה עד לפטירתו ביום כ״ז אב תרמ״ג. נשא את בתו של ר׳ יעקב אב״ד מעליץ בנו של ר״נ מרופשיץ. ילדיו: א. ר׳ יעקב יצחק ראב״ד לאנצוט; ב. ר׳ שלום (תר״ל — תרח״ץ). נשא את לאה בת ר׳ נפתלי ויינברגר ב״ר מנחם מנדל מדוקלא. בנו ר׳ אשר נולד בתרס״ז לערך, ניצל מהשואה, והיגר לניו־יורק בה שיקם משפחתו. זוגתו מירל בת ר׳ שמואל הורביץ מדמביץ נספתה עם חמשת ילדיהם ומשפחותיהם. שרד רק ר׳ אריה שמואל שנולד בתש״ז וגר במאנסי; ג. גיטלה זו׳ ר׳ שמואל הורביץ אב״ד דעמביץ.

תשובה אליו: רב״ח, ח״ב, יו״ד, עט.

אהל אלימלך, אות שמח; מליצי אש, ח״ב, אב, נא; אוצר הרבנים, 9155/6 (משובש).

ר׳ יעקב יצחק ב״ר יחיאל וגשל

מלאנצוט (ת״ר* — תר״ס*)

בנו של ר׳ יחיאל אב״ד פריסטיק. נתקבל כראב״ד בלאנצוט, ומילא שם את מקומו בנו יחידו ר׳ חיים ראובן.

ר׳ יצחק ליב וגשל

מפריסטיק (תק״ס* — תקצ״ג)

נכדו של בעל ״שפתי כהן״ מוילנא. נשא את בתו של ר׳ ישראל אלבוים־וגשל מליזנסק, שהיה נכדו של רבי קופל ליקובר ונשא את עטיל בת הנועם אלימלך. רבה של פריסטיק עד לפטירתו בשנת תקצ״ג. מילא שם את מקומו בנו ר׳ יחיאל.

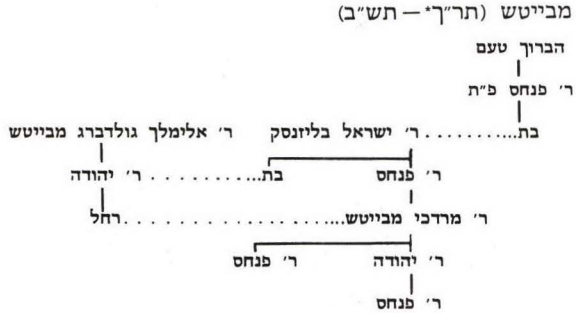
ר׳ ישראל ב״ר יחיאל וגשל

מפריסטיק (תקצ״ט* — תר״ס*)

בכורו של ר׳ יחיאל אב״ד פריסטיק, וממלא מקומו שם. נשא בזיווי״ש את בת ר׳ שמואל אהרן רובין אב״ד קורטשין, וממנה נולדו ילדיו: א. ר׳ אליעזר בכורו האדמו״ר מזלוטשוב, חתן ר׳ צבי רוקח חתנו של רח״ה מאלעסק. בנו ר׳ שלום עלה בילדותו לירושלים, נשא את בתו של ר׳ מנדל רובין בעל ״מסע מירון״, ונפטר ביום י״א אב תשל״ז. הניח את בנו ר׳ חנוך העניך המוציא לאור ספרים שונים בעברית ובאנגלית, ובעיקר כרכי ״מעם לועז״. להוצאת הספרים שלו קרא מאזנים (וגשל); ב. ר׳ יהושע האדמו״ר מפריסטיק־קורטשין בניו־יורק; ג. זו׳ ר׳ צבי ב״ר שלום ריינמן אב״ד נרול.

ר׳ מרדכי (מאטיע) ב״ר פנחס וגשל

מבייטש (תר״ך — תש״ב)

נולד בבייטש בשנת תר״ך לערך לאביו ר׳ פנחס, ב״ר ישראל מליזנסק שהתיחס אל ר׳ יצחק חריף מדרוהוביטש והרמ״א, והיה חתנו של ר׳ פנחס פרנקל־תאומים בנו של ה״ברוך טעם״. אחיו של ר׳ ישראל, המתנגד ר׳ הלל, גר ג״כ בליזנסק, ועשה קפנדריה מסביב כדי שלא להיפגש ברחוב עם רבי אלימלך.

בחיר ארבעת הבנים ושלושת הבנות של אביו, ומילדותו הרבה מקנתו בש״ס ופוסקים. כבר בבחרותו נתקבל כדומ״ץ בייטש שלא על מנת לקבל פרס, וחודשים רבים מילא את מקומו של האב״ד ר׳ אהרן הורביץ בשהותו מחוץ למקום. נקרא תכופות לגורליץ השכנה, לשבת בסכסוכי ממונות כחבר בית־הדין, והצדדים קיבלו את הכרעותיו ברוח טובה. התפרנס מעסקי מסחר וקבלנות, ומבית חרושת לגזוז. שלט בפולנית, ורחשו לו אמון במשרדי הממשלה השונים. יובל שנים עסק בצורכי ציבור באמונה, ונחשב מנהיג רוחני בעירו. חבר ועד הקהילה ומועצת העיר, ובהשתדלותו הושג אישור להקים עירוב אע״פ שעבר ליד כנסיה. ידיד נפשו היה הדומ״ץ הקשיש ממנו ר׳ חיים שלמה איצינגר, ושניהם היו מוהלים ובעלי שחרית בימים הנוראים. יצא במסירות לכפרים לערוך בריתות, ולעניים היה נוטל עמו את צורכי הסעודה. כשהיה חוזר יגע מהדרך, המתינו לו בתחנת הרכבת בשאלות איסור והיתר, ופעמים הלך מיד לעיין כמה שעות בשאלה לפני שיאכל. היה חובב ציון, וסייע למוסדות שונים בארץ. נפטר בחנוכה תש״ב, וזכה לבוא לקבר ישראל.

נשא את קרובתו רחל בת ר׳ יהודה (וחוה גיטל)

הרב מרדכי וגשל

ר׳ פנחס וגשל

גולדברג, בנו של ר׳ אלימלך שהיה רבה הראשון של בייטש וחתנו של זקנו ר׳ ישראל וגשל. נפטרה ביום י״ג תשרי תרצ״ט. רוב צאצאיהם נספו בשואה הי״ד: א. ר׳ יהודה שנפטר חודש אחרי אביו, ונשא את הענע בת ר׳ אליעזר ורבקה גולדברג. בנם הצולע ר׳ פנחס היה מבחירי תלמידיו של ר׳ מאיר שפירא בסאנוק ובלובלין, למדן מופלג, חזן מפואר, וכימאי מזון. נספה עם אשתו וארבעת ילדיו בשבת ד׳ אדר תש״ב, ומאוחר יותר אחיו ר׳ מאיר ומשפחתו; ב. ינטה חגית אשת ר׳ שמואל שלום רייך, ובנותיהם חוה גיטל ומלכה; ג. צפורה ובנה שמואל זיינביל. שרד רק: ד. ר׳ פנחס. נשא בתרע״א את מרגולה בת ר׳ נפתלי בינדיגר נכדת הנו״א. בעל בית דפוס בברלין, ובתרצ״ג העבירו לרמת־גן, והוא מנוהל ע״י בניו: עזריאל, ישראל ומשה שאול. ערך והוציא לאור את ספר בייטש, ונפטר ביום י״ט אדר תשל״ב (תדהר, אנציקלופדיה, יב, 3989; יוסף זבידוביץ, הצפה, כ״ו אייר תשל״ב, 5).

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, קפ; הרי בשמים, תליתאה, לד בתרנ״ח; חזון נחום, ל, לו, לז בתרפ״ז — תרצ״ו; כנף רננה, יו״ד, ח״א, ט, מא, נט, ס, ח״ב, טז, כז, לז, מין כנף, ז בתרל״ח — תרמ״ז; מהרש״ם, ח״ב, רכא. ד״ת ממנו באהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ח, חו׳ ב-ג, כה, חו׳ ד-ו, מז.

בנו פנחס, ספר בייטש, 24, 39-48, 253-258, 287, ספר גורליצה, 181-182.

ר׳ משה וגשל

דומ״ץ ריגליץ. תשובת אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ב, כז.

תשובות אל ר׳ שאול וגשל, ללונדון: חלקת יעקב, ח״ג, קיא בתשכ״ב, ולגייטסהעד: מנחת יצחק, ח״א, יז, יח, עד-פא

בתשי״א. מוצאו מליטא. מחבר קיצורי ספרי הלכה בלשון הקודש ובאנגלית.

וויִדְנִיק

ר׳ פישל

נתקבל מרדומישל לכהן כדומ״ץ בטרנוב, ונקרא על שם מקומו הראשון.

תשובה אליו: אמרי יושר, ח״א, לח.

וולְגְלֶרְנֶטֶר

ר׳ חיים יצחק

תלמיד ישיבה בקראקא.

תשובה אליו: משיב שלום, סו. ד״ת ממנו בכתבי עת שונים.

וולוֹבִיץ

ר׳ בנימין

רב בסקלט. נספה בשואה הי״ד.

וולוֹסְקִי

ר׳ אברהם ירוחם פישל

בנו של ר׳ נפתלי הירץ וולוסקר, חתן ר׳ יעקב שלמה רוטנברג אב״ד לינסק, מגזע מהר״ם מרוטנבורג. דומ״ץ בלינסק לפני מלה״ע הראשונה, ונודע בכל הסביבה כמומחה לדיני תורה מסובבים. גבה קומה והדור צורה. הרביץ תורה לתלמידים באש קודש. בתו אסתר רחל נישאה לר׳ יצחק יהודה בעער מרעדים.

תשובות אליו: הרי בשמים, רביעאה, קמז בתרס״ג; שו״מ, רביעאה, ח״ג, פג לטורקא.

ספר ליבא״י, 16, 24, 64.

ר׳ ליבוש

רב בסמבור. היגר לארה״ב בתרמ״ח. רב לאגודת הקהילות הגליציאיות בנויארק. עניו, צנוע ומתמיד. נפטר כבן ע״ב בשבת כ״ו בניסן, ונטמן למחרת בבית העלמין של ביכ״נ אחים אהובים אנשי רישא בניו יורק.

דורות האחרונים, ספר א, תרע״ג, 121-122.

וולְטֵיך

ר׳ איציק פישל

ת״ח בסניאטין. תשובה אליו: ובחרת בחיים, כ.

ר׳ שמעון ראה לפי: ולטוך

וולָך

ר׳ אברהם

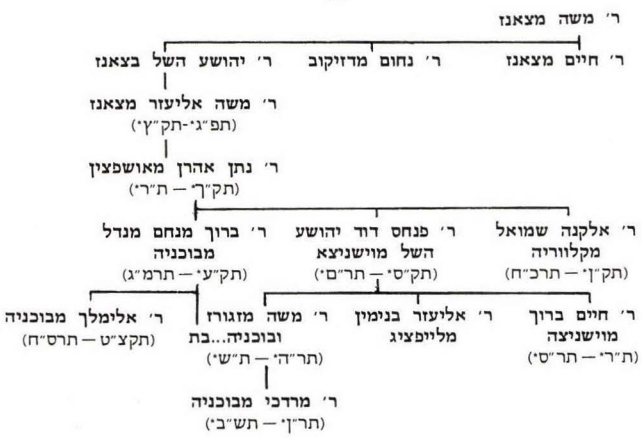
ת״ח בכפר זאלעשיץ שליד ברוזדוביץ. בתרע״ג השיב לו במחזה אברהם, ח״א, עב.

וולְמוּט

ר׳ בן ציון

ת״ח בבוברקא. בתרמ״ב השיב לו רבו, הרי בשמים, קמא, צז.

וולְף

ר׳ אלימלך ב״ר ברוך מנחם מנדל וולף מבוכניה (תקצ״ט — תרס״ח)

נולד בשנת תקצ״ט לאביו ר׳ ברוך מנחם מנדל אב״ד בוכניה. אחרי פטירת אביו בתרמ״ג פרצה מחלוקת בקהילה מי ימלא את מקומו. החסידים בקשו להביא את נכדו של הרב מקשאנוב, הבעלי בתים וראשי העדה תמכו בר׳ אלימלך שהיה למדן ובקי בהוויות העולם, והמתנגדים היו מעונינים בר׳ אליעזר בנו הצעיר של הרב הנפטר, שהיה פאר הבית בתורה. שתי איגרות לטובתו מאת רש״ס באיגרות סופרים, 95-98. לבסוף גברה ידם של ראשי העדה שנמנו כנראה על חסידי הוסיאטין, ור׳ אלימלך נבחר כרב המקום. החסידים הביאו בכל זאת את הרב אשר מאיר הלברשטם, וכאשר פסל את המקוה שהכשיר ר׳ אלימלך, קראו לדומ״ץ קראקא ר׳ יוסף לדרברגר שיפסוק בענין. בשהותו בבית מר שאנצער ראש הקהילה אחרי שפסק להכשיר, סבו אנשים על הבית, ולא ניאותו להתפזר

רק כשנקראה המשטרה. הרב החסידי נצטוה לעזוב את העיר, ורק כעבור זמן הורשה לו לשוב. הדברים מתוארים ע״י י׳. דרעזנער, המגיד לישראל, י״ח-כ״ה אדר תרנ״ה, 87, 95.

תשובות אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ג, קמ, ח״ז, עה בתרנ״ד. ידיעה על פטירתו: מחז״ה, י׳ אד״ב תרס״ח, 6.

ר׳ **אלקנה שמואל** ב״ר נתן אהרן **וולף**

מקלווריה (תק״ן* — תרכ״ח)

בנו של ר׳ נתן אהרן אב״ד אושפצין. תלמידו של רבי יוסלה אונגר מדומברובה. גר בוישניצא, ובתר״ג הוכתר כרבה הראשון של קלווריה. גאון בתורה ואהוב לבריות. נפטר בשנת תרכ״ח. בנו ר׳ משה אליעזר גר בודוביצה, והצטיין בידיעותיו בנגלה ובנסתר. עובד ה׳, מרביץ תורה ברבים, צנוע וענו, בעל קורא קבוע. הוא וכל משפחתו חסידי הוסיאטין. נשא את אסתר לבית וימר מרימנוב. חתנו ר׳ שלמה לוי נודע בודוביצה כת״ח יר״ש, ובנו ר׳ זאב בקשאנוב נספה עם אשתו הי״ד.

בן נכדתו, אברהם אביש צייניורט, ספר ודוביצה, 155, 330.

ר׳ **ברוך מנחם מנדל** ב״ר נתן אהרן **וולף**

מאושפיצין (תרמ״ה* — תש״ב)

נולד לאביו ר׳ נתן אהרן, ולאמו שינדל בת ר׳ שאול קאראל מקראקא. גר באושפיצין. נספה בתש״ב הי״ד, וכן אחיו ר׳ אליקים גצל עם זו׳ הנדל בת ר׳ אלימלך ריינהולד מטורנא. נשא את בתו של ר׳ נחמיה בראדט ב״ר צבי יעקב, נפטר בירושלים י״ז חשון תשכ״ז. ילדיו: א. ר׳ חיים בצאנז. נפטר י״ב ניסן תש״ב בדזמבול־רוסיה. בניו: ר׳ נתן אהרן, ר׳ צבי יעקב ור׳ שאול גרים בברוקלין; ב. ר׳ נתן אהרן באושפיצין (ספר אושפיצין, 159). סייע מניו יורק להדפסת דובב מישרים בירושלים, לע״נ אביו וחמיו ר׳ משה דוד ב״ר יוסף שנברג מטשבין, נפטר כ״ז סיון תשכ״ב. בניו: 1. ר׳ חיים. נספה בתש״ד עם זו׳ ברריגדל בת ר׳ ישראל שנברג הי״ד. חתניהם: ר׳ אלתר יצחק גרוס ור׳ משה נתן טננבוים בניו־יורק; 2. ר׳ ישראל זאב המו״ל בברוקלין; ג. ר׳ יוסף מאושפיצין בסן־פאולו שבברזיל, חתן ר׳ טודרוס ב״ר צבי היימן, נפטר כ״ה ניסן; ד. רבקה, נפטרה י״ב תמוז תשכ״ח ונטמנה בירושלים.

ר׳ **ברוך מנחם מנדל** ב״ר נתן אהרן **וולף**

מבוכניה (תק״ע* — תרמ״ג)

בנו שׁל ר׳ נתן אהרן אב״ד אושפיצין. מנכבדי העדה בקראקא, והיה הששי בין החותמים על הקריאה למהרש״ס לבוא ולכהן כרב העיר. כך מובא באיגרות סופרים, מערכת רש״ס, עמ׳ 37, ושם גם מכתב ששיגר אליו רב״מ, וכמו״כ מכתבי המלצה של רש״ס לבוכניה אודותיו בסי׳ מו, מז. בידי הגרי״י שטרן אב״ד בילין בב״ב נמצא מכתב ששיגר רש״ס בתר״ם אל זקנו רב״מ בשבחים רמים, ובחתימה כפולה: פעם כבן החת״ס, ופעם בהזכרת שם אמו.

מתרכ״ו רבה הראשון של בוכניה, אחרי שהותר ליהודים בתרכ״ב להתישב בה. לפני כן הותר לסוחרים להיכנס אליה רק בשעות היום, אבל אחרי שריפת וישניצא הוסר האיסור בהשתדלות הארכידוכס אלברכט. אט אט נתארגנה שם קהילה יהודית, נפתח בית כנסת, ונתקבל רב שכיהן עד לפטירתו בתרמ״ג. כולם העריצו וכיבדו את חכמתו ותכונותיו. נשיא מחז״ה בעיר. מילא את מקומו בנו ר׳ אלימלך שהועדף על פני ר׳ אליעזר אחיו הצעיר. עוד בן ר׳ נתן אהרן היה גביר למדן, וסברו שיקבל את רבנות אושפיצין. הבת נישאה לר׳ משה דומ״ץ זגורז׳, בן אחיו ר׳ פנחס.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, יו״ד, צב, אה״ע, סח; מהר״י הכהן, תנינא, כט; עטרת ישועה, כד בער״ה תרמ״א; שו״מ, תליתאה, ח״א, קטו.

ר׳ **דב ברוש** ב״ר משה **וולף**

בנו של ר׳ משה גולד״ס בוקסבוים המכונה חריף. מילא מקומו כדומ״ץ בצאנז בזמן הדב״ח. נשא את שם המשפחה של זקנו מצד אמו.

ר׳ **חיים ברוך** ב״ר פנחס **וולף**

מוישניצא (ת״ר* — תר״ס*)

בנו וממלא מקומו של ר׳ פנחס דוד יהושע השל ראב״ד וישניצא, כיהן בזמנו של האב״ד רבי שלמה הלברשטם. גאון חריף וחכם עתיק. נזכר בשו״ת בית יצחק. נסע למהר״י מבלז. בנו ר׳ ישראל נועד למלא את מקומו בוישניצא, אבל עזב מפני המחלוקת. עבר לטורנא בה היה מנכבדי העיר ומחשובי חסידי בלז. בתו הדס נישאה לר׳ צבי אלימלך בלייך אב״ד לאבאווא, זקנו של הרב חיים ברוך פינק מברוקלין שמסר לי פרטים רבים ונאמנים על המשפחה.

ר׳ **יהודה ליב** ראה לפי: **וולף, ר׳ ניסן יהודה ליב**

ר׳ **יוסף וולף**

דומ״ץ לנצוט. תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ג, סד.

ר׳ **ישראל זאב** ב״ר נתן אהרן **וולף**

בנו של ר׳ נתן אהרן מאושפיצין. ניצל בנס מהשואה

והיגר לברוקלין. הקים עולה של תורה וחסידות בספרים שהוציא לאור. נשא את ליבא זלטנרייך בת אחותו. נפטר ביום כ״ה שבט תש״ל.

ר׳ משה ב״ר פנחס **וולף**
מזגורז׳ ובוכניה (תר״ה׳—ת״ש׳)

בנו של ר׳ פנחס דומ״ץ וישניצא. גאון ומקובל. כיהן כדומ״ץ זגורז׳, ואח״כ עבר למלא את מקום דודו־חמיו ר׳ ברוך מנחם מנדל כדומ״ץ וראב״ד בוכניה. האריך ימים עד קרוב לגיל מאה, נפטר תחת השלטון הנאצי, וזכה לקבר ישראל. אחריו מילא שם את מקומו בנו ר׳ מרדכי הי״ד.
חיבר ספר פלפולים וחידושי דינים על ספר חכמת אדם הלכות שחיטה וכיסוי הדם, וקיוה להדפיס גם ח״ב על הלכות טריפות. **נפש אדם**, ח״א, הוצאת ר׳ דוד שמואל ראטה, דפוס ח. רוהאטין, תרנ״ו, צד ד׳, הפנים למעלה, הפירוש בשוליו. המסכימים: ר״י שמלקיס; רא״ל הורביץ מסטרי (משה שפיר קאמר); המהרש״ם בתרנ״ד (ידעתיו מני אז מפי כתביו ששלח לפני בכמה ענינים שונים, ראה ראיתי כי ידיו רב לו בתורה, נחית לעומקא דדינא, מתון ומסיק שמעתא אליבא דהלכתא); רא״ב קלוגר (ושלח אלי כמה עלים לדוגמא, ועיינתי בהם ומצאתי מלוא כף נחת); מח׳ רנ״נ יעקב דים מסאנוק בתרנ״ה (שוקד הנהו על דלתי התורה מעודו, למד ושנה הרבה, וידיו רב לו לדלות מים מבארות עמוקים אליבא דהלכתא כאחד מחכמי הזמן). הקדמתו מלאת ענוה, מתנצל שאין לו ספרים רבים ואולי כמה מחידושיו כבר נדפסו, ומוסר כללי החיבור.
תשובה אליו: דובב מישרים, ח״א, קכ בתרצ״ו.

ר׳ משה אליעזר ב״ר יהושע השל **וולף**
מצאנז (תפ״ג׳—תק״ץ׳)

נולד בצאנז בשנת תפ״ג לערך לאביו ר׳ יהושע השל, בנו של ר׳ משה רבה הראשון של צאנז סביב שנת תס״ז, חתנו של ר׳ יהודה ליב בכורו של הרבי ר׳ השיל, ונכדו של הב״ח. אמנם י״א שלרבי ר׳ השל לא היה בן ר׳ יהודה ליב, ולא היה מחותן הב״ח. בני ר׳ משה היו גם: ר׳ חיים ממלא מקומו בצאנז שחתם עמו בתס״ז, ואח״כ בשנת תע״ה (ספר סאנץ, 97), ור׳ נחום אב״ד דזיקוב.
רבה של צאנז על כסאו של זקנו ודודו, בזמן אחד עם ר׳ ברוך לנדא רב הגליל. לא נטל פרס, כי היה גביר מופלג. מקובל גדול ועושה פלא. חי מאה ושבע שנים, ונפטר בשנת תק״ץ לערך. בנו ר׳ נתן אהרן היה רבה הראשון של אושפיצין.

ר׳ ניסן יהודה ליב ב״ר יהושע פנחס **וולף**

נולד בקראקא בשנת תש״ז לאביו ר׳ יהושע פנחס, ב״ר ניסן ליב ב״ר שאול, שהיה בנו של ר׳ ניסן ליב ונשא את שפרה בת ר׳ משה חריף גולדס רבו של הדב״ח בצעירותו. מגיל שנתיים באוסטרליה. תלמיד ישיבת חברון, ומוסמך מהרבנים עזרן וגץ. חניך חב״ד, ומנהל ״הלל״ באוניברסיטאות מדינות ויקטוריה. נשא את לאה בת ר׳ דב אריה קסל בבית וגן, ב״ר משה אבא רב בוילנא. ילדיו: עולמית, יעקב יונה, דבורה חוה ומשה אבא.

ר׳ נתן אהרן ב״ר משה אליעזר **וולף**
מאושפיצין (תק״ך׳—ת״ר׳)

בנו של ר׳ משה אליעזר אב״ד צאנז. רבה הראשון של אושפיצין, אך לא נטל שכר כי היה עשיר, יחסן וראש הקהילה. נפטר בשנת ת״ר לערך. בניו: א. ר׳ אלקנה שמואל אב״ד קלווריה; ב. ר׳ ברוך מנחם מנדל ראב״ד בוכניה; ג. ר׳ פנחס ראב״ד וישניצא; ד. אשת ר׳ יחזקאל פרנקל אב״ד הוסיאטין.
תשובה אליו: כנף רננה, יו״ד, ח״א, יח.

ר׳ פנחס דוד יהושע השל ב״ר נתן אהרן **וולף**
מוישניצא (תק״ס׳—תר״ם׳)

בנו של ר׳ נתן אהרן אב״ד אושפיצין. ראב״ד וישניצא עוד מימיו של האריה דבי עילאי עד לפטירתו בשנת תר״ם לערך. בזיוו״ש נשא את בתו של ר׳ איציקל ב״ר אביש ציינוירט מוישניצא, ואכל מזונות על שולחן חו״ז רבי שמעון מירוסלב. בניו: א. ר׳ חיים ברוך ראב״ד וישניצא; ב. ר׳ אליעזר בנימין דומ״ץ לייפציג; ג. ר׳ משה דומ״ץ זגורז׳ ובוכניה. בספרו הוא מזכיר את אביו בשם פנחס בלבד, אבל מצויה החתימה של האבא בשם המלא בשער ספר מחנה אפרים שלו.
תשובות אליו: האלף לך שלמה; דב״ח, ח״ב, יו״ד, קיב, אה״ע, קסב, חו״מ, מג, ליקוטים והשמטות, טז, כד, (מא) בתרי״ט—תרכ״ה; שו״מ, תליתאה, ח״ג, קז.

ר׳ ראובן ב״ר יעקב ישראל זאב הכהן **וולף**

מנכבדי הקהילה בדמביץ. בנו של ר׳ יעקב ישראל זאב (חתן ר׳ יחזקאל ב״ר דוד רייך מחשובי חסידי צאנז), וזו׳ מליא ריזל בת רב״צ הכהן. נספו בשואה הי״ד. שרד בנם הנגיד ר׳ יצחק (איטשע) מתמכין דאורייתא בדורנו, מחשובי חסידי קלויזנבורג, ויו״ר ועד ידידי ביה״ח קרית צאנז ע״ש לניאדו. נשא את בת ר׳ ניסן ב״ר שמואל מרמורשטיין.

ר׳ שרגא פיבוש ב״ר משה **וולף**
מצאנז (תר״י* — תר״ף*)

בנו של ר׳ משה גולד׳ס בוקסבוים דומ״ץ צאנז שנקרא חריף, והיה רבו של הדב״ח בצעירותו (כנזכר בתשובותיו). היה חתן הג״ר נתן (ליינגוט?) שהיה דומ״ץ בצאנז אצל הדב״ח, ואחריו מילא את מקומו בנו ר׳ משה דיין. על כן לא היה יכול ר׳ משה גולד׳ס החתן להתמנות, בתור גיס־קרוב שפסול. מבניו: זו׳ ר׳ ברישל דיין בוקסבוים (ממכתב נכדו ר׳ יצחק בוקסבוים־מילר לרש״ז לרר).
דומ״ץ צאנז על מקום אביו כארבעים שנה, בין השנים תרמ״ג — תרע״ט לפחות. היה גבה קומה ובעל בשר, ולכן בשאלות טריפה בהן נאמר רוחב שתי אצבעות שלח לר׳ בריש הצנום שיכשיר. בתו נישאה לר׳ נפתלי עבנהולץ מרדומישל (ספר רדומישל, 107). נכדו ר׳ וולף לנדמן מנכבדי הקהילה בבריסל.

תשובות אליו: אביר יעקב, כד, כה; אהל יהושע, ח״ב, קלז בתרס״ה; אמרי יושר, ח״א, קכ, ח״ב, קא; בית יצחק, אה״ע, ח״ב, לה, נ, נג בתרנ״ג — תרנ״ז; שו״ת מהר״ש, ח״א, יט, סא, ח״ב, לד, נט, סט, ח״ג, נ, פ, ח״ד, לה, ח״ה, יד, ח״ו, לא, מא, ח״ז, א, מב; שו״ת מהרש״ם, ח״א, רכ, רכא.

וולְפְגַנְג

ר׳ אהרן צבי הירש ב״ר זאב וולף **וולפגנג**
מקראקא (תק״ן* — תר״ז)

חבר בית דינו של רד״ב מייזלס בקראקא. נפטר ביום כ״ד אדר תר״ז.
שה״ג השלם, ח״א, [257].

ר׳ יהודה ליבוש וולפגנג

נבחר בתחילת תרמ״א כדומ״ץ בקראקא, אחרי פטירת הדיין ר׳ נפתלי מאיר שרנציל (הקול, ג׳ חשון תרמ״א, 573). נפטר ביום י״ט שבט תרנ״א (אוצר הרבנים, 7264).

ר׳ משה וולפגנג

תלמיד ר׳ דוד מוניש באב״ד אב״ד טרנופול. דומ״ץ ציעשינוב, ורבו השיב לו לשם בחבצלת השרון, ח״ב, אה״ע, נב, סה. כן היה דומ״ץ דמביץ, ותשובות לשם: אמרי יושר, ח״ב, לו; חזון נחום, יז בתרפ״ו.

וולְפִיש

ר׳ ישכר בריש וולפיש
משינאווא (תקע״ד — תרמ״ו)

משכיל תורני מתושבי שינאווא. עיקר עיסוקו היה גפ״ת, ופעמיים סיים ש״ס. הלך בדרך ישראל סבא בשלימות, בלבושו בדעותיו ובהליכותיו. כמה שנים אחרי נישואיו למד גרמנית, ובהיותו כבן 50 גם צרפתית. בעל דקדוק ולשון, ומחבר כמה ספרים בעניני שפה והגות. התבודד ולמד בחדרו, ובגלל צניעותו הטבעית לא התכתב עם חכמי דורו, ולא פירסם בכתבי העת. נפטר בגיל 76 בשבת ד׳ ניסן (?) תרמ״ו, והובא למנוחות במוצש״ק. נדפסו ממנו בפרמישלא תרמ״א: ספר **קול נגידים** שירים לחתונה, **מנחת מרחשת** שיר לכבוד השר מונטיפיורי, לפי מה שנרשם ע״י פרידברג.
א.ב.ר.ך., העברי, כב, י״א ניסן תרמ״ו, עמ׳ רמא/ב (ישראל!).

ר׳ שמחה בונם וולפיש

ת״ח בפמורן. תשובות אליו: משנת אליעזר, קמא, טו, טז; שו״ת מהרש״ם, ח״ו, יא.

וולְפְסְבֶּרְג

ר׳ ישראל יהודה ליב

רב בויניק, ואח״כ ראב״ד לבוב חוץ לעיר. מילא את תפקידי הרבנות תחת השלטון הנאצי, עד שנפטר מטיפוס הבהרות בקיץ תש״ב הי״ד.
תשובה אליו: מצפה אריה, ח״ב, סח.
יומן גיטו לבוב, 44, 45, 63, 103.

וולְקָן ראה לפי: **וולקנפלד**

וולְקַנְפֶלְד

ר׳ יהודה ליבוש מברזסטוק (תקצ״ו — תרע״ה*)
|
ר׳ אלימלך (תר״ך* — תרס״ג*)
|
ר׳ חיים מברזסטוק (תר״ם* — ת״ש*)

ר׳ חיים ב״ר אלימלך **וולקנפלד**
מברזסטוק (תר״ם* — ת״ש*)

נולד לאביו ר׳ אלימלך (נפטר על פני אביו ר׳ יהודה ליבוש אב״ד ברזסטוק, אמנם בפאלקס קאלענדער הוא רשום שם כרב בין תרנ״ט לתרס״ג), ולאמו בת ר׳ מאיר יחיאל שפירא אב״ד רדיכוב. מתרע״ב סייע לזקנו כרב שני בברזסטוק, ואח״כ היה רב המקום בין שתי המלחמות. אולי בנו הוא ר׳ בן־ציון שפירסם ד״ת בפרח לבנון, תרע״ח, מדור ב.
תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, קה; שו״ת מהר״ש, ח״ד, יג, ח״ה, סא בתרע״א — תרע״ג.

ר׳ יהודה ליבוש ב״ר שמואל **וולקנפלד**
מברזסטוק (תקצ״ו — תרע״ה*)

נולד בשנת תקצ״ו לאביו ר׳ שמואל וולקן נכדו של

ר׳ שמואל אב״ד דינוב, והתיחס אל הב״ח, הט״ז והתוי״ט. למד אצל אביו ור׳ יצחק הבנשטרייט אב״ד סוקולוב. נסמך מהדב״ח וממהר״י רפפורט אב״ד טורנא. מתר״ך מו״ץ פריסטיק, אחרי שנשא את בתו של האב״ד ר׳ יצחק ליב וגשל. חתם משם בתרכ״ט למען הדב״ח. מתרל״ג רבה של ברזסטוק. בנו ר׳ אלימלך נפטר על פניו, והניח את בנו ר׳ חיים שמילא את מקום זקנו בברזסטוק. היה בידו חיבור בהלכה ובאגדה, עם הסכמות המהרש״ם, ר״י מדזיקוב ור״ש ענגיל. השתתף באסיפת הרבנים בקראקא תרס״ג. בפאלקסקאלענדער רשום כרב עד תרע״ב לפחות.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, אה״ע, קמט בתר״ל; שו״ת מהר״י הכהן, תנינא, יב, יו״ד, נה; שו״ת מהר״ש, ח״א, יג, מא, ח״ב, יג, ח״ג, קטו, ח״ד, סח בתרנ״ד — תרס״ט; שו״ת מהרש״ם, ח״ז, לה בתרנ״ד; שם עולם, ח״א, צח בתר״ל; תפארת יוסף, אה״ע, א לסוקולוב. מכתבו מתרס״ג לאסור את הרב שמשון אהרן מבוהושי, ואלו האיסורים, עמ׳ 10.

אהלי שם, 392—393.

וולֶר

ר׳ דוד

רבה של זורובנא.

תשובות אליו: שו״מ, קמא, ח״א, קו, קז בתרי״ז.

ר׳ יצחק דוד

ת״ח בדוקלא. ממשתתפי אהל מועד תרנ״ח.

וונדֶר

בני המשפחה היו פזורים בערים ובעיירות שונות בגליציה, ומשם היגרו לבוקובינה, הונגריה, גרמניה, ארה״ב וא״י. אין ידיעות ברורות על המשפחה, ולכן נרשמים כאן בסדר א״ב כל אלו שנמצא זכרם. בספר טלומץ, 32, נמסר על המסגריה (לאכטומאכר) של וונדר.

ר׳ אברהם חיים ראה בתוך: **ר׳ יחיאל מיכל.**

ר׳ אברהם יעקב בלאנצוט. במנויי הספרים היכלי שן תרמ״ט, ארץ החיים וכוס הישועות בתרס״ד. אולי הוא אבי ר׳ שמואל.

ר׳ אליהו בפרעמיסלא. במנויי ספר חידושי מהר״פ תרמ״ט.

ר׳ אליהו משה בזלוזיץ. נתברך לאירוסיו ע״י ש״ב ליב פרידמן מפלאטיטשע (המצפה, ג׳ כסלו תרע״ב, גל׳ 47, עמ׳ 7).

גיטל מטרנוב נישאה לר׳ דוד זילבער ממעליץ (המצפה, ז׳ תשרי תרס״ט, 39: 7), ואחרת למרדכי שאהר מסטרי (שם, כ׳ כסלו תר״ע, 49: 6).

ר׳ דוב בליזנסק. במנויי היכלי שן תרמ״ט.

ר׳ דוד אליהו ב״ר שלמה ישראל. גבאי כולל חיבת ירושלים במינכן. נפטר ג׳ אדר לפני תרצ״ו, כנזכר בלוח ירושלמי תרצ״ו של הכולל.

ר׳ הירש ראה לפי: **ר׳ צבי הירש,** ובתוך: **ר׳ משה אהרן.**

ר׳ זוסיא ב״ר ישראל אהרן ושושנה ונדר מרידיק. נולד תש״י בפולין, עלה עם משפחתו לת״א, ומתשי״ב בחיפה. התחנך בת״ת, בי״ס יבנה, וישיבת קרית שמואל. בשרתו בנח״ל דתי עלה בערבה על מוקש, ונפטר ביום כ״ב אלול תשכ״ט הי״ד (ספר רודקי, 338, עם תמונתו). בשואה נספו ברידיק: מאיר ונדר, אשתו פריידה קארפ, וילדיו: לאה ומשפחתה, ציפה, שמעון, יחזקאל. שרדה פנינה הוניג לבית פייר (ונדר). כמו״כ נספה ישראל וונדר, זו׳ רבקה וילדיהם הי״ד (שם, 352). ידוע לי כי ברידיק גר אח סבי, ר׳ שמעון המלמד.

ר׳ חיים שלמה בכפר מידאבאנעוויטץ שליד דוברומיל.

ר׳ יונה מזוואהר. חתם מסמבור על ספר חפץ חיים (יוזפסברג) תרנ״א.

ר׳ יוסף ב״ר אברהם צבי. נולד תרס״ג, מתרצ״ג בהכשרה בקוסוב, עלה לארץ בתרח״ץ, נשא את חביבה, חבר כפר עציון בו נפל ביום ד׳ אייר תש״ח (אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 177-178, עם תמונתו).

ר׳ יחיאל מיכל. נולד בשנת תרכ״ג לאביו ר׳ חיים אברהם, בנו של רבי הירש יאשע ונדר האדמו״ר מקרילוב. חסיד בלז, גבאי למעות א״י, ועסקן במצוות ברווה־רוסקה. בנסעו ברכבת ללבוב אבדו לו טירקיש טלית ושני זוגות תפילין (מחז״ה, כ״ו מנ״א תרנ״ה, 7). בהיותו חשוך בנים, גידל את ר׳ חיים בן אחותו. ישב בביהכ״נ במערב, טיפל בחולים, והעניק רפואות (ספר רוה־רוסקה, 104-105). נפטר ביום ד׳ ויקהל תרצ״ו, ונספד ע״י אב״ד ראווא (מתוך מכתב לב״א בא״י). אחיותיו: א. מירל זו׳ ר׳ אברהם בובר, אבי ר׳ יוסף צבי הרושם זאת בהקדמת ספרו ילקוט יוסף; ב. יוכבד זו׳ ר׳ יודל בתחנת דוברזין שליד זולקיב, אבי ר׳ נפתלי השען ור׳ זיידא הי״ד בלבוב; ג. ריזל זו׳ ר׳ ישראל מרדכי הוכברג בזולקווא. נפטר צעיר בהניחו ששה ילדים, ובהם ר׳ אברהם חיים ונדר שאימץ את שם המשפחה של דודו אצלו נתגדל. עלה בתרפ״ה לירושלים. בשנות מלה״ע השניה היה שד״ר ורב בדרום אפריקה ובאוסטרליה, מנותק מאשתו ובניו בא״י.

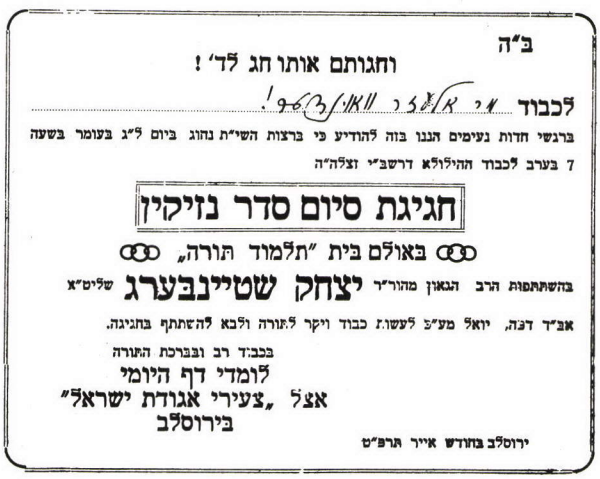
ר׳ ליבוש ברישא. בעל מפעל גזוז. בתו פיגא (ספר רישא, 590).

ר׳ **מנדל** בטרנוב. נספה בשואה עם משפחתו הי״ד (ספר טארנא, ח״ב, 351).
ר׳ **מרדכי** בקראקא. התארס עם שרה צימרמן מפשמישל (המצפה, תרס״ט, גל׳ 21, עמ׳ 7). עוד אחד מרידיק, להלן.
ר׳ **משה** בסרעדנא וויזני שליד לינסק. ברכה לו ולכלתו בת הרה״ג צבי אלימלך בוכענבוים, מאת ידידיו שמעון פעננער ושמחה קעסעלמאן (המצפה, ט״ו כסלו תרע״א, 47: 7).
ר׳ **נחמן** חתנו של ר׳ נתן צבי הירש הלוי שטרן אב״ד ראווא, ב״ר יוזפא אב״ד זולקווא. בתו נישאה לר׳ משולם זלמן לורברבוים ראב״ד זולקווא.
ר׳ **צבי** (הירש) ב״ר מרדכי ממשפחה חשובה ברידיק. נעלם בגיל כ״ב בלכתו לכפר דיבאנעוויטש שליד דוברומיל לרגל מסחרו עם 30 רו״כ (יהושע האהן, מחז״ה, ז׳ אד״א תרס״ב, 5). נמצא הרוג ברפת נכרי, אחרי שפרה שנמכרה התעקשה שלא לזוז, וכך נאסר בעליה והועמד למשפט (אליעזר זבאר, שם, י״ט אד״ב, 6). שוב הודיעו מרישא על היעלמו של הצעיר הירש וואנדער מבודיקא, בלכתו לכפר הסמוך שלומוניץ (שם, כ״ג אייר, 8). הרוצח נתפס כמה שנים אחרי כן ונידון למות (המצפה, ג׳ כסלו תרס״ו, 48: 5).
ר׳ **שלמה יצחק** בבלוזוב. חתם בסמבור על חפץ חיים (יוזפסברג) תרנ״א, ומפלשטין על ארץ החיים תהילים בתרס״ד.
ר׳ **שמואל** בלאנצוט, אולי בנו של ר׳ אברהם יעקב. התנדב בתרפ״ז להדפסת הספר הכנת לב לתפלה של הרבי מטיטשין. היה גם ר׳ שמואל בויזניצא שרצה לקנות בית בברהומט (קדוש ישראל, ח״ב, תס).

ר׳ **אלעזר** ב״ר דב בריש **וונדר**

מירוסלב (תרס״ב — תשל״ז)

נולד בכפר קאשיצע שליד ירוסלב ביום י״ט אלול א׳ דסליחות תרס״ב. אביו ר׳ דב בריש ב״ר מנחם, היה ידוע ביושרו בין הכפריים עמם סחר בתוצרת חקלאית. נולד בתרל״ט, ונפטר ביום ט״ו סיון תרס״ה. נטמן בפשמישל בחלקת המיוחסים, ליד השו״ב מלינסק והאדמו״ר המקומי מהשכונה גרבז׳. הניח אלמנה את האמא פראדל־פרידה לבית זילברמן שעברה לירוסלב, משנישאה בשנית לר׳ אליעזר גלר ממשפחת בעל ״בני ישששכר״. בזמן המלחמה ברחה כל המשפחה לצ׳כיה, והבר־מצוה נערכה ליד פראג. שקד על לימודיו, ובכח זכרונו סייע לרבים למצוא מבוקשם בש״ס ובספרות השו״ת. נסע אל רבי ישכר דב מבלז, וכל ימיו סיפר ממה שראה ושמע שם. בשנת תרפ״ו עלה לארץ כחלוץ, ועבד בבנין בתים וסלילת כבישים בירושלים, זכרון יעקב וחיפה. חלה בקדחת, ולמרות רצונו שב בפקודת הגרי״ח זוננפלד אל אמו המודאגת. בירוסלב החלים והתפרנס למחיתו. בר״ח אדר תרצ״ג נשא את רבקה בת ר׳ צדוק פרינץ מנכבדי הקהילה, ועלה עמה לארץ. גר בחיפה בשכונות נשר, הרצליה, הדר וקרית שמואל. עבד עשרות שנים כפועל בבית החרושת ״נשר״ למלט, עד צאתו לגימלאות בתשט״ז בגלל התערערות בריאותו. עשרים השנים האחרונות לחייו הקדיש לתורה ולחסד. למד ואירגן שיעורים רבי משתתפים בכל המקצועות. תרם והתרים סכומים גבוהים לישיבות ולמוסדות שונים. בשנתו האחרונה רפו חושיו, וניטלטל מבית חולים אחד למשנהו. נפטר בצהרי יום ד׳ תשרי תשל״ז, ובו בלילה נטמן בהר המנוחות בירושלים לפי בקשתו. נספד ליד ביהכ״נ הגדול בקרית שמואל ובמלאת השלושים ע״י האב״ד הרב עקיבא הכרמי, מר דב פרומר יו״ר הקריה, ובנו הגדול שהוציא לזכרו בשנת האבל את הספר צרורה לאלעזר.
ילדיו: א. מאיר בן־ציון מחבר הספר. נולד ביום ז׳ אדר תרצ״ד, ונקרא ע״ש מהר״ם שפירא מלובלין. תלמיד ישיבת חפץ חיים בכפר סבא, ישיבת פוניבז בבני־ברק והכולל שלידה. נסמך ע״י רבותיו ראש הישיבה ר׳ שמואל רוזובסקי, ר׳ שמואל הלוי ווזנר אב״ד זכרון מאיר, רבני חיפה ר׳ יהושע קניאל ור׳ נסים בנימין אוחנה, ר׳ יצחק שטיינברג אב״ד ירוסלב בריסל ויפו, והדיינים ר׳ מרדכי אילן ור׳ שלמה קצין. עמד בבחינות לקבלת רשיון של פרקליט רבני. השתלם במקצועות כלליים ופדגוגיים, ונעשה מורה מוסמך. הורה 8 שנים בבתי״ס של החינוך העצמאי ברמת השרון, ראש העין, רמת גן ותל אביב. תלמידים רבים עברו

ב״ה
וחגותם אותו חג לד׳ !
לכבוד [illegible]
ברגשי חדות נעימים הננו בזה להודיע פי ברצות השי״ת נהוג ביום ל״ג בעומר בשעה 7 בערב לכבוד ההילולא דרשב״י זצ״ל
חגיגת סיום סדר נזיקין
באולם בית ״תלמוד תורה״
בהשתתפות הרב הגאון מהור״ר יצחק שטיינבערג שליט״א
אב״ד דפה, יואל מע״כ לעשות כבוד ויקר לתורה ולבא להשתתף בחגיגה.
בכבוד רב ובברכת התורה
לומדי דף היומי
אצל ״צעירי אגודת ישראל״
בירוסלב
ירוסלב בחודש אייר תרפ״ט

הזמנה לחגיגת סיום סדר נזיקין של לומדי הדף היומי אצל צא״י בירוסלב בתרפ״ט

ר׳ אלעזר וונדר ביום חופתו

לישיבות בהשפעתו. הוסמך לספרנות משסיים בהצטיינות יתירה את ביה״ס לספרנות שליד האוניברסיטה העברית בירושלים. ניהל שנים רבות את הספריות של ישיבת פוניבז׳ בת עשרות אלפי כרכים, המועצה הדתית ברמת גן שהיא פאר הספריות התורניות בארץ בשיכלולה ובסדריה, הסתדרות המורים בת״א, והספריה האיזורית שק״ל (שפיר, קרית גת, לכיש) המשרתת עשרות סניפים בישובי הסביבה. כיום ספרן בכיר בספריה הלאומית בירושלים. ממיסדי המרכז לספריות תורניות ומזכירו הכללי. מטפל בעניניהם של הספרנים התורניים, ומייצגם במוסדות ארגון ספרני ישראל. בשנת תש״ל ערך סיור השתלמות בספריות של 15 ארצות באירופה ובאמריקה, ושוב בתשמ״א.

נשא בתשי״ח את רות לבית קימל מפתח תקוה, וילדיו: 1. שרה חיה אשת ר׳ אברהם אהרן ב״ר רפאל ולדשן, ממצויני ישיבת בריסק, ולהם תאומים: שמואל וחנה; 2. אברהם ישעיה מבחירי ישיבת גרודנא באשדוד; 3. דוד דוב תלמיד ישיבת סלבודקה בב״ב. בתשל״א נשא בזוו״ש את ברכה רבקה בת ר׳ מרדכי ופעסא לאה ליכטנשטין מבלטימור, וילדיה: 4. גילה אסתר אשת יוסף שנדלמן ממונסי; 5. צפורה פיגה; 6. רפאל תלמיד ישיבת טלז בקרית יערים, ולונג ביטש בארה״ב. בתם: 7. ברוריה חנה.

פרסם מאמרים רבים בעשרות כתבי עת החל משנת תש״ו. ספריו: **רשימת הספרים על שביעית** לסקירת תולדות פולמוס השמיטה, ירושלים, המעין, תשכ״ו עם מילואים, וחלק שני בהמעין, תמוז תש״ם; מפתחות מוארים לכתבי עת תורניים: **מאיר עינים** א-ג, ב״ב, המרכז לספריות תורניות, תשכ״ז—תש״ל, וחלק נוסף ע״ס ד״ח שו״ע: **מאיר לציון**, ירושלים, המכון לחקר בעיות היהדות החרדית, תשל״ב, עם הסכמות הגר״ע יוסף והאדמו״ר מציעשינוב. ההדיר את ספר תורת שמעון השלם של רבי שמעון מרילוס מירוסלב, וכתב את תולדותיו **אהל שמעון**, ירושלים תשל״ד. הוציא לאור לזכר אביו קובץ 8 ספרי תפילות לחולים ולבית העלמין בשם **צרורה לאלעזר**, ירושלים תשל״ז, ומהדורה שניה מורחבת בתש״ם, עם קונטרס נר מצוה. בתשל״ח ייסד את המכון להנצחת יהדות גליציה, והדפיס את החלק הראשון של **מאורי גליציה**, אנציקלופדיה לחכמי גליציה, אותיות א-ד. השתתף בעריכת ספרים נוספים, וקובץ תגים א׳ לחקר הספר התורני, ב״ב תשכ״ט.

תדהר, אנציקלופדיה, יב, 4001/2.

ב. עקיבא, נולד ביום כ״ח תמוז תרצ״ה. למד בחיפה ובישיבות באר יעקב, תפארת ציון ופוניבז׳ בב״ב. בוגר מדעי גאוגרפיה והיסטוריה, ומוסמך לחינוך מהאוניברסיטה העברית בירושלים. מורה בבתי״ס שונים בירושלים, כגון לדוגמא וישיבת נתיב מאיר. מחבר תוכניות לימודים במשרד החינוך, ומרצה בהשתלמויות. מטעם מחלקת ירושלים והתפוצות בעירית ירושלים ערך את הקובץ: ירושלים בשיר בספרות ובאמנות. נשא בתשכ״ג את חנה בת נתן ומרים אנגל, וילדיהם: אביטל, עפרה, תמר, אבינועם זאב ואביעד אלעזר; ג. חדוה, מרפאת בעיסוק בירושלים.

ר׳ יצחק איזיק ב״ר יוסף **וונדר**
מירושלים (תקנ״א—תרל״ג)

מגדולי חכמי ירושלים, ובין ראשוני החותמים על הכרוזים שהופיעו בה. לפני עליתו בתרכ״ג היה רבה של אקמיאן-ליטא, ובארץ היה בכולל וילנא. אשתו ראשא בת ר׳ יעקב נפטרה ביום י״ח אד״ב תרל״ב. ר״י גליס העתיק לי מפנקס ח״ק של הפרושים מה שנכתב עליו: הרבני המפורסם (שהיה שבח גדול) כמו״ה אייזיק בה״ר יוסף וואנדער, נפטר בן פ״ב ביום ט״ו שבט תרל״ג, ומונח אצל ה״ר יעקב צבי מסלוצק.

חתימותיו נזכרות בספרה של שושנה הלוי לפי המפתח. ביום ה׳ אייר תרכ״ה חתם על איסור בית לימוד נערות בעיר, בספר מעשה אבות, ירושלים תרס״א, עמ׳ עו, ושוב בתרל״ד בספר כנסיה לשם שמים. בתר״ל חתם למען משלוח תרומות לכולל הו״ד, החבצלת, הלבנון כרך ז׳ עמ׳ 49 לפי המפתח, והמגיד, י״ד, תר״ל, הוספה לגליון 7, עמ׳ 5-6, וגליון

14, עמ׳ 12. החתימה המקורית בכתב היד ״קול מדבר״ שבגנזי מוסד הרב קוק, תיק 46/5.

מיפקד תרכ״ו; חלקת מחוקק, חוברת ז, דף מו. (חלקה ח, שורה 1, קבר טז).

ר׳ מאיר יצחק ב״ר צבי הירש **וונדר**

מלבוב (תר״לי — ת״שי)

כנראה בנו של ר׳ צבי הירש מראשי קהילת מושציסק (מחז״ה, ג׳ אב תרס״ד, 7). יתכן שאליו התשובה בכוכב מיעקב, קב, והוא שחתם בתרנ״א ממושציסק על חפץ חיים (יוזפסברג). גר בלבוב, והיה בה ממיסדי אגודת ישראל בתרע״ד (אלה אזכרה, א, 280), וממנהיגיה בעיר (בסוד ישרים ועדה, קסה). ת״ח וחוקר, שלט בשפות וברחבי הספרות, בעל חוש לשפה ולשירה. ההדיר את הספר **דרך חיים**, שירים בחכמה מוסר ומדות עם פירוש משובץ בהלכה ובאגדה, מהפייטן המקובל רבי מנחם די לונזאנו מירושלים, לבוב, דפוס שאקה, הוצאת בימ״ס דוד פרענקיל בוינא, תרצ״א, 36, 156 עמ׳. ר״מ לונזאנו חיבר את הספר בבחרותו בשנת של״ג, ונדפס בספרו שתי ידות, ויניציאה שע״ח. כעת טרח ר׳ מאיר לסדרו לפי הדפוס הישן, עם מבוא לתולדות המחבר. בסוף הספר הערות בהלכה על סדר עבודת יום הכיפורים שבו, ע״י הרב דב בריש צוקרמן מלבוב.

ר׳ משה אהרן וונדר

גר בפשמישל עם אחיו הסוחר ר׳ נח. גבאי של רבי מאיר יהודה שפירא האדמו״ר מבוקובסק. באסרו חג הסוכות תרמ״ד השיב לו לכאן בשערי דעה, ח״ב, רסו. יתכן שלפני כן גר בכפר שירסלוביץ שליד בוכניה, והוא החותם משם על שו״ת אריה דבי עילאה עם ר׳ הירש וונדר מבוכניה. בניו: א. ר׳ יוסף מרדכי השו״ב, היגר למינכן שבגרמניה; ב. ר׳ ישעיה נפתלי הת״ח. אחיו ממינכן ברכו לנישואיו עם טויבע (המצפה, תרס״ט, גל׳ 23, עמ׳ 7); ג. ר׳ ראובן.

וורמְבְּרַנְד

ר׳ אברהם יוסף

ת״ח בזלישטשיק. תשובה אליו: טוט״ד, קמא, בסוף, ח.

ר׳ מאיר

ת״ח בזלישטשיק, אולי בנו של ר׳ אברהם יוסף. בתרנ״ד השיבו לו: הרי בשמים, תנינא, צו; מהרש״ם, ח״ג, רסג, ח״ז, מו.

וורְצֶל

ר׳ ברוך

דומ״ץ זלין, ולשם השיב לו בתרמ״ט בבית יצחק, יו״ד, ח״א, ע, חו״מ, ס. אח״כ דומ״ץ בסוקולוב, ובתרנ״ט השיב לו לשם, בשדה יהושע, נג. תשובות נוספות באהל יהושע, ח״ב, ב, מא, קיח, קיט בתרע״א — תרע״ו.

וֶטְשטַין

ידוע על משפחת רבנים שהחזיקה ששה דורות ברבנות ברוסילוב שבפלך קיוב כדומצי״ם. ר׳ יהודה ליב ור׳ ישראל פסח בני ר׳ שלום שכנא, ב״ר יהושע זליג ב״ר יהודה ליב ב״ר יונה ב״ר ישעיה.

אוצר הרבנים, 7153, 7260, 7742, 7965, 11654, 12298, 18271.

ר׳ פיבל הירש וטשטין

מקראקא (תרי״ח — תרפ״ד)

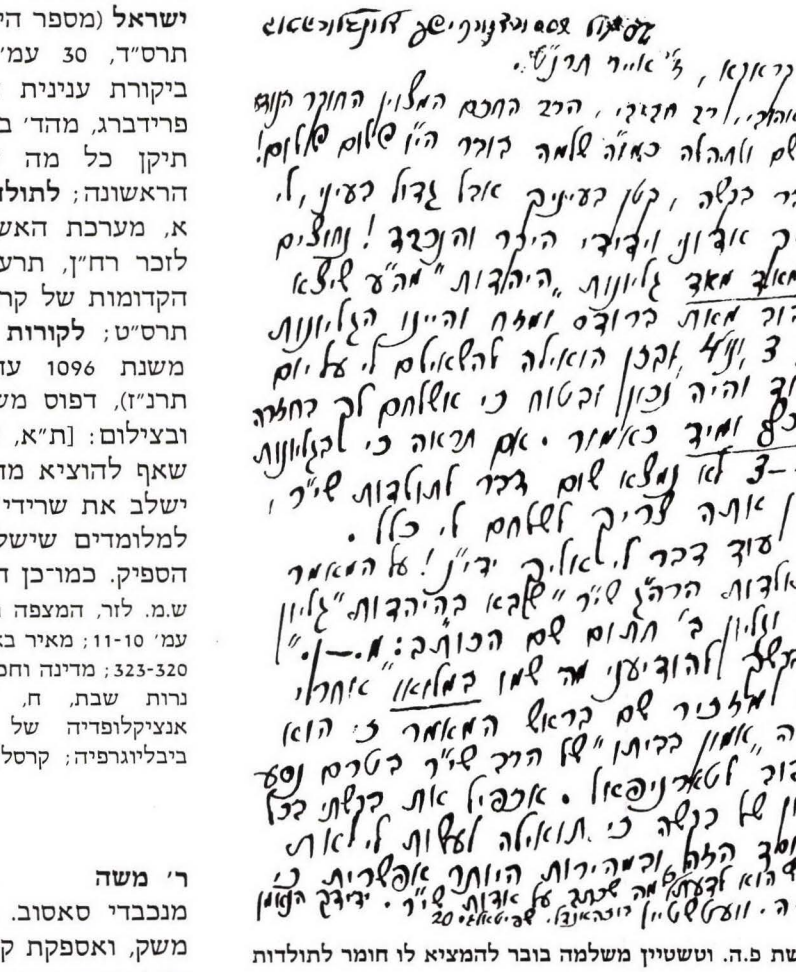
נולד בקראקא ביום י״ד אדר תרי״ח. רח״ן דמביצר היה הסנדק שלו, ואח״כ רבו המובהק. ממנו הושפע לעסוק בחקר קדמוניות, ולדלות פרטים מספרות השו״ת ומפנקסים ישנים. בלבן כותב על ההבדל ביניהם, שרבו היה חריף ובעל תפיסה כוללת, ואילו התלמיד ר׳ פיבוש בקי, זהיר, ומצרף פרט לפרט.

ר׳ פיבל הירש וטשטין

השתדל לפענח את פנקסי הקהילה וחברת ביקור חולים שמצא בבית רבו. למד גם אצל הרב מרדכי דושאק. כשרח״ן נתבקש ע״י ד״ר גידמן מוינא למסור לו מקורות לתולדות לימוד התורה בפולין, הטיל על תלמידו לערוך את התשובה. מאז השקיע עצמו בחקירות כאלו, ובתרל״ה החל לפרסמן ב״המגיד״. היתה לו חנות ספרים בעיר, ובין קונה לקונה עסק במחקריו, גם בשנות מלה״ע הראשונה, עד לפטירתו ביום כ״א סיון תרפ״ד. היה חובב ציון ומקורב למזרחי.

פירסם בכתבי העת ובקונטרסים מיוחדים את התעודות שמצא, עם הערותיו. לא בנה מהם בנין שיטתי, והניחם כחומר ולבנים לשימושם של החוקרים שנעזרו בהם מלוא חופניים. בעמל נמלים שקד ללקט פרטים רבים מארכיונים ומנוסחי מצבות, והעמידם לרשות ההיסטוריונים. האיר פינות אפלות בתולדות יהודי פולין, ובמיוחד היה קנאי לדברי ימי עירו. כארבעים שנה נחשב מהיושבים ראשונה בין חוקרי חכמת ישראל,

בקשת פ.ה. וטשטיין משלמה בובר להמציא לו חומר לתולדות שי״ר

והשתתף כמעט בכל הקבצים וכתבי העת שבזמנו, כגון אוצר הספרות, האשכול, המגיד, המצפה, הפלס, הקול, השלוח ועוד. חיבוריו נדפסו בקראקא בסדר הבא, בדרך כלל בדפוס יוסף פישער.

קדמוניות מפנקסאות ישנים (מאוצר הספרות), תרנ״ב; **תולדות מהרח״ן** (מהמגיד), תרנ״ג, 38 עמ׳; **לתולדות שי״ר**, תר״ס, 44 עמ׳, הוספות והשגות על ספרו של שמעון ברנפלד, עם 4 מכתבי שזח״ה; **חליפת מכתבים** בין ר׳ אברהם יעקב וייצנפלד מקראקא ומשכילי דורו, תר״ס, 104 עמ׳. בראש הספר תולדות רא״י בהן מגולל פרק בתולדות ההשכלה בעיר; **דברים עתיקים** מפנקסי הקהל בקראקא, מהשנים רמ״ה—ת״ו, (מהאשכול תרנ״ח—תרנ״ט), תרס״א, 36 עמ׳. במבוא מפרט החשיבות שבתעודות לתולדות ישראל וחכמיו בפולניה בכלל; **מפנקסי הקהל בקראקא** (מאוצר הספרות, בתוך תהלה לדוד לכבוד קויפמן, ברעסלוי תרס״א); **דברי חפץ** (מהמאסף), פטרבורג תרס״ב; **התורה והחיים** (מהשלוח), תרס״ב, ביקורת על שיטת רב צעיר בתולדות ההלכה; **לתולדות גדולי ישראל** (מספר היובל לסוקולוב), ווארשא, שולדברג, תרס״ד, 30 עמ׳; **שברי לוחות**, תרס״ה, 7 עמ׳. ביקורת ענינית חריפה על ספר לוחות זכרון של פרידברג, מהד׳ ב׳. מתרעם גם על שלא הזכירו, ולא תיקן כל מה שהעיר בביקורתו על המהדורה הראשונה; **לתולדות ישראל וחכמיו בפולין**, מחברת א, מערכת האשכול, תרס״ט, 27 עמ׳, מחברת ב לזכר רח״ן, תרע״ג, 56 עמ׳. בעיקר על התקופות הקדומות של קראקא; **תולדות אנשי שם בקראקא**, תרס״ט; **לקורות היהודים בפולין** וביחוד בקראקא משנת 1096 עד שנת 1587 (מהמגיד תרנ״ה—תרנ״ז), דפוס משה לענקאוויטש, תרע״ח, 84 עמ׳, ובצילום: [ת״א, ציון], תשכ״ח. בשנותיו האחרונות שאף להוציא מהדורה חדשה של כלילת יופי, בה ישלב את שרידי כתביו של רבו שעברו אליו. כתב למלומדים שישלחו אליו את הערותיהם, אך לא הספיק. כמו־כן הניח עבודות נוספות בלתי גמורות.

ש.מ. לזר, המצפה תרפ״ד, הדואר, ג, א׳ אב תרפ״ד, גל׳ לג, עמ׳ 10-11; מאיר באלאבאן, יידן אין פוילן, ווילנע 1930, עמ׳ 320-323; מדינה וחכמיה, 93; ספר קראקא, 124; אברהם צוך, נרות שבת, ח, תשי״א, קצד; מאיר שמעון גשורי, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 195-197, עם ביבליוגרפיה; קרסל, לכסיקון, א, 642-643.

ויגלר

ר׳ משה

מנכבדי סאסוב. פירנס משפחתו בכבוד מחכירות משק, ואספקת קמח לכל הסביבה, גם לעניים שלא היה בטוח אם יוכלו לפרוע לו. לבש בגדים נאים,

וקיבל כל אדם בסבר פנים יפות. ראש הקהל עד לפטירתו לפני תרצ״ב, ולבקשת אלמנתו נעתר ר׳ שמואל ורפל למלא את מקומו. היו לו שני בנים ותשע בנות. בכורו גר באורגווי. שתים מבנותיו בישראל: בלה ובת־שבע.

תשובות אליו: רבו, צור יעקב, ח״א, קכה, קנד, קסז בתר״ע. משה רפאל, מיין שטעטל סאסאוו, 45-46.

וִיגֶר

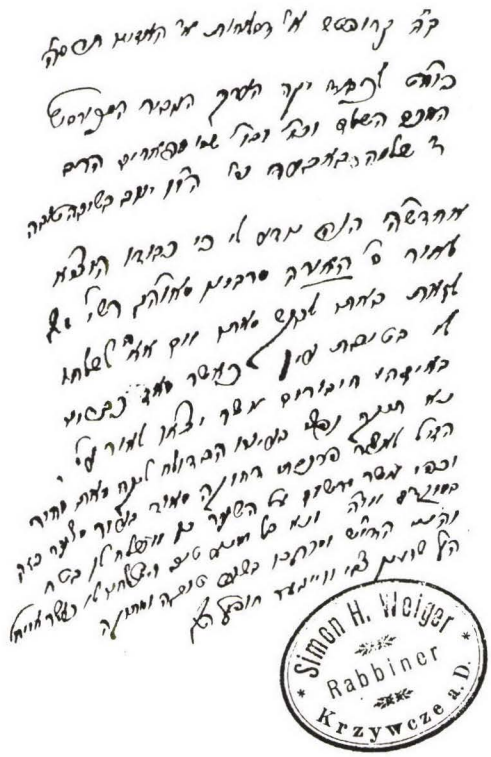
ר׳ מנחם מנדל

דומ״ץ אטיניא. במלה״ע הראשונה שהה בוינא עם משפחתו בת 4 נפשות. ממשתתפי אספת חכמים שיצא לאור בעיירתו (בתר״ע). אין להחליפו עם ר׳ מנחם מנדל מרגליות שכיהן ג׳כ באטיניא בזמנו, ועבר להונגריה.

ר׳ שמעון צבי הירש

מקרופיטש (ת״ר — תרע״ה)

גר בבוזנוב. נשא את אחותו של ר׳ משולם פיבוש הלר־לנדמן מכפר בראטשין שליד נריוב וברזאן. חמיו הגביר רצה לעלות לארץ בתרכ״ח, ולהפסיק

בקשת הרב שמעון צבי וייגער משלמה בובר לשלוח אליו ספר האורה במחיר מוזל ״לאשר פרנסתי דחוקה מאד בעיר מצער כזה״

את מזונותיו. חסיד רבי אברהם מסטרטין וממשיכי השושלת. נסע גם אל רד״מ מצורטקוב. בתרכ״ג נתקבל כאב״ד קריפטש שליד סטניסלב. למדן מופלג, והחליף שו״ת עם רבים מגאוני זמנו. בתרמ״ב נסע לאספת מחז״ה בלבוב. בתרס״ג חבר אגודת הרבנים לאספת קראקא, וכן בתרע״ב. בזיווש״ נשא אחרי תרמ״ט את לאה יהודית בתו של הרב יחיאל מיכל היבנר מניזנוב שהעיד עליו שיש לו זכרון נפלא (בתחילת מכללתא ומלבשתא), ובתרע״ב בחיים עמה.

תשובות אליו: אבן יקרה, קמא, יו״ד, ז, חו״מ, יז; בית יצחק, יו״ד, ח״ב, ו בתרמ״ח (לר׳ מנחם מנדל!); בית שלמה, או״ח, עד, עה, יו״ד, ח״א, עה — עז, קב — קד, קנ — קנג, קסז, ח״ב, כא — כג, לז, צד, צה, קמו — קמח, חו״מ, כז, ל בתרי״ט — תרכ״ח; בר ליואי, ח״א, או״ח, כא, ח״ב, אה״ע, ב; דב״ח, ח״ב, אה״ע, ל; ממנו לחמיו, שו״ת הד״ר, ח״ב, כט, אות שלג, לט (ד״ת ממנו), מא, ובסוף, בתרנ״ט, הדרת קודש, דפים כח, לז ע״ב, לח. מ: (מזכיר את שב״ז הרב מבוזנוב), מכללתא ומלבשתא, ה: — ו ע״א, מיכלא דאסוותא, יז: לא. לה ע״א; הרי בשמים, תנינא, עח, רלב בתרנ״ו; וישב משה, יז; חסל״א, תנינא, חו״מ, כג, לד בתר״ך — תרכ״ב; טוט״ד, תליתאה, ח״א, קפ לבראטשין, וכן בלקוטי צבי (הורביץ), דף ב. מהמהרש״ק לבוזנוב; כוכב מיעקב, קעז; לבושי מכלול, יא, טו, יח וקו״א בתרס״ג; מהרש״ם, ח״א, צח, קסה, קפח, קפט, ח״ב, רז, ח״ג, יט, כ, קנד, שלא, ח״ז, קט בתרמ״ה — תרנ״ה; נחלה לישראל, לג; קול יהודה, יב, יד; קנאת סופרים, עמ׳ פה מהמהרש״ק, וכן: ליקוטי צבי, דף ב ע״א; שו״מ, קמא, ח״ב, לא, עג, ח״ג, קמ, תנינא, ח״ב, סה, ח״ג, צט, תליתאה, ח״א, קצב בתרט״ז — תרכ״ב (ויינר! מרימלוב! לכפר ראטשין!); שנות חיים, קונ׳ פרט ועוללות, דף פה. ממשתתפי אהל מועד בתרנ״ח — תרס״א, ואסיפת חכמים בתר״ע — תרע״ד. מכתבו לרב״צ רולר חתן גיסו לאסור את הרב שמשון אהרן מבוהושי, ואלו האיסורים, מונקטש תרס״ד, 7-8. שיחה נאה בשמו על ר״נ מרופשיץ, אהל אלימלך, 55, אהל נפתלי, 26. אהלי שם, 442; ספר בודזנוב, 82.

וִידָבְסְקִי

ר׳ צבי יעקב ב״ר אברהם וידבסקי

מקשאנוב (תר״ך — תרצ״ד)

נולד בקשאנוב לאביו ר׳ אברהם. תלמיד מובהק לבעל ״נפש חיה״. הסתופף בצל האדמו״ר מזלושיץ, ונסע אליו לכל הרגלים. רבו העיד עליו שהוא בקי בכל כתבי האריז״ל, וכשביקר אצלו בקשאנוב שאל אם יוכל לבקר בקודש הקדשים או בגן עדן שטיבל, הוא החדר בו למד קבלה. רבי דוד מקשאנוב העריכו מאד, ורמז לו שיקרא לאחד מבניו על שמו. נשא את רייזל בת ר׳ משה, נפטרה על מיטתה בקשאנוב ביום שהנאצים הוציאו את יושבי העיר להריגה, י״ג אדר תש״ג. מחנות שניהלה פירנסה את המשפחה, וחיתנה את שמונת ילדיהם. חלקו בחנות

הרב צבי יעקב וידבסקי

היה בדיקת המשקלות, ופיזור אפר על השלג לפני הכניסה, שלא יתחלקו בו עוברי דרכים. יומם ולילה הגה בתורת הנגלה והנסתר בצניעות ובענוה. היה חובב ספרים, ובעל ספריה עשירה. כל לילה אמר תיקון חצות, והלך פעמיים לטבול גם כאשר היה חולה. נפטר ביום ד׳ ו׳ אדר תרצ״ד, ונטמן ליד נכדי הדב״ח. כמעט כל משפחתו נספתה בשואה הי״ד. ילדיו: א. ר׳ חיים יוסף ומשפחתו בצאנז חדש; ב. ר׳ דוד שו״ב במושינא ומשפחתו; ג. ר׳ אברהם ומשפחתו בקשאנוב; ד. ר׳ שאול ומשפחתו בקראקא; ה. ליבא עם בעלה ר׳ שמואל פטרזייל ובתם גינענדיל בקשאנוב; ו. בילע אשת ר׳ ברוך הכהן הולנדר בקשאנוב ומשפחתם; ז. מלכה אשת ר׳ דוב גרסטנר ומשפחתם בקשאנוב; ח. חנה אשת ר׳ יוסף שאול צימר בקשאנוב.

חיבורו היחיד שניצל בנס מכל כתבי היד שהניח: **תפארת צבי יעקב** על התורה נ״ך ומועדים, חלקו בדרך הנסתר. יצא לאור בירושלים תשל״ג ע״י נכדו שריד השואה, ר׳ משה יהושע ב״ר יוסף שאול צימר מאנטורפן, ובנו ר׳ יוסף שאול. הוכן לדפוס ע״י ר׳ נחמן למברגר מקשאנוב בחיפה. בראש הספר: פקסימיל הסכמת רד״ב ויידנפלד מתשי״ח (הרב המחבר היה נודע ומפורסם לתהילה כאיש מורם מעם); הקדמת המו״ל עם פרטים ביוגרפיים; תצלום מצבת המחבר. בסוף הספר מאמרים מהשנים תרס״ג ותרפ״ו.

וַיְדְבֶּרְג

ר׳ צבי

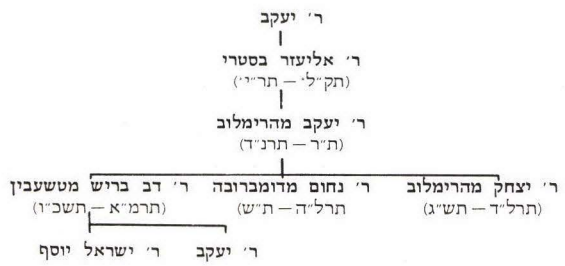
ת״ח בסקאלא. תשובה אליו: שו״ת מהר״י הכהן, תנינא, לא.

וַיְדְן

ר׳ שלמה זלמן

דומ״ץ בריגל בזמן רא״ל ליפשיץ.

וַיְדְנְפֶלְד

ר׳ אברהם וידנפלד

ת״ח נגיד בסטניסלב ממשפחה מיוחסת. עם זו׳ שרה רבקה מימן את הדפסת דעת קדושים, למברג תרל״א ותר״ם, בשותפות עם פעסיל באלאבאן מלבוב.

ר׳ אליעזר ב״ר יעקב וידנפלד

מסטרי (תק״ל׳ — תר״י)

בנו של ר׳ יעקב, ונקרא ר׳ ליזר ר׳ יעקבס. הסתופף בצל רבי משה ליב מסאסוב והחוזה מלובלין, והיה מחשובי חסידיו של רבי ישראל מרוזין. כאשר בעל חידושי הרי״מ בא לבקר את רבי ישראל בסדיגורה, קרא לו הרבי לבוא אליו, ואף היה יחד עם השנים בעת שהסתגרו בחדר. נשא את לאה מסטרי, וגר שם. למד אצל החוות דעת, והתמחה ביחוד בחלק חו״מ. אחרי שהפסיק ללמוד אצל רבו מכיון שהחוו״ד לא נמנה על עדת החסידים ולא רצה להתווכח עמו, אמר החוו״ד שחסר לו אותו הטעם

בלימוד שהיה לו כאשר ר״א למד אצלו. נודע כגאון קדוש, ולילות שלמים למד בהתמדה מבלי לנוח כלל. פעמים כשהיה מתעמק בלימודו היה קורא בנעימה: לב טהור ברא לי אלוקים. בשנת תק״ן לערך נולד לו בן אחד, וכשנתאלמן נשא אחרת, וכעבור חמישים שנה נולד לו בנו ר׳ יעקב אב״ד הרימלוב.

ר׳ דב בריש ב״ר יעקב וידנפלד
מטשבין (תרמ״א — תשכ״ו)

נולד בהרימלוב ביום ה׳ שבט תרמ״א לאביו האב״ד ר׳ יעקב. כשנתיתם מאביו מיד לאחר הגיעו למצוות, התגדל בבית אמו, ולמד מפי אחיו הגדולים. בתר״ס נשא את יאכט בת הגביר ר׳ ישראל יוסף קלוגר מטשעבין, ועבר לשם. נכנס לעולם המסחר, וסייע לאשתו בניהול סוכנות הפחם שקבלו בנדוניא, ואח״כ בניהול בית מסחר לאריגים בקרקא. לעסק הלך בשעות אחה״צ, כי מהבוקר שקד על שיעוריו לתלמידים ולבעלי בתים. מתמיד גדול עד אין לשער, ולילות שלמים ישב לאורו של נר דלוק שקוע בהתלהבות באהבת התורה. פעמים לא הרגיש שכבר הגיע זמן ק״ש של שחרית.
כבר באותה תקופה החליף שו״ת עם גאוני דורו בענינים מסובכים. הם העריכו את כוחו הגדול בתורה, והיותו בעל הגיון ישר ובריא וזכרון נפלא. רא״מ שטיינברג קם מפניו, באמרו שאברך זה בקי אפילו בפירוש ר״ש על טהרות. המהרש״ם ור׳ יוסף אנגל הסכימו לדבריו. ר״מ אריק התנה הוראתו בכך

רד״ב ויידנפלד בצעירותו

שיסכים עמו ״הגאון מטשבין״ כשלא היה שם עדיין הרב. ר״מ זמבה לא רצה לפסוק בנוכחותו. האדמו״ר מרדומסק שלח אליו מדי פעם את חתנו היחיד ר׳ משה ראש ישיבות ״כתר תורה״. הגר״א וסרמן שנפגש עמו בקרעניץ נהנה מהערותיו בדברי תורה, וכן האדמו״ר מרדזין. הגרי״ץ דושינסקי אמר שה״סוחר״ עולה על שני אחיו הרבנים. רבי משהניו מקראקא אמר שהרב מדומברובה הוא בחינת תורה שבכתב על כי התבודד בחדרו, ואחיו מטשבין בחינת תורה שבעל פה על היותו איש רעים להתרועע. מאוחר יותר נבחר כחבר הנהלת ישיבת חכמי לובלין, והוכר כאחד מגדולי הדור.
היה חסיד הוסיאטין כאביו, ושלוש פעמים נסע אל רד״מ מצורטקוב. בידידות רבה היה עם אדמור״י בית צאנז, והתחתן עמם. בהסכמתו קבע האדמו״ר מבובוב את מושבו כמה שנים בטשבין. אדמור״י גור ובלז הוקירוהו והתרועעו עמו. מהר״א מבלז שלח אליו שאלות, באמרו שהוא ״גדול בתורה ומתנהג בחסידות״.

מאן לקבל עול רבנות למרות כל ההפצרות, ונאלץ לעשות כן רק משנתקיימה ברכתו של ר״מ אריק שיפסיד את ממונו. מתרע״ח דומ״ץ בטשבין, ואח״כ מתרפ״ג רב העיר ועל שמה נקרא. נהג נשיאותו ברמה, ובעניני יהדות היה קשה כחלמיש. בקי בהוויות העולם, ורחשו לו אהדה בחוגי השלטונות. השפעתו בעיר היתה מכרעת, ויהודיה נתיקרו בו. דחה את הצעות הרבנות של זמושץ, קראקא ועוד. נקרא תכופות לדיני תורה שונים. כל הנהגותיו בפשטות ובצניעות. לא האריך בסדר פסח ובשמונה עשרה, ורק ביחידות התפלל בדבקות. לא ביטל טבילה מעולם. נודע כאמן בסיפורי צדיקים. כל הנהגותיו וחינוך ילדיו בדרכי נועם.

בתרפ״ג פתח רשמית ישיבה גבוהה ״כוכב מיעקב״ ע״ש אביו. היא היתה מהמפורסמות בפולין, ולמדו בה בדרך הפשט. כבר קודם לכן הרביץ תורה לתלמידים שנהרו אליו מכל עברים. במיוחד הורה לתלמידים מבני העיר, כגון ר׳ אהרן זלמן (נזכר בח״א, ב), ר׳ בן ציון גוטקובר, ר׳ איטשע וינר, ר׳ ליבוש רייך ור׳ נתן שנברג הי״ד, וכן ר׳ יעקב גולדוסר ור׳ עקיבא גרוס.
בפרוס מלה״ע השניה ידע את הסכנה הנשקפת לו מהנאצים שבקשוהו, אחרי שבעתונם שטירמר תואר כ״גדול התלמודיים בעולם״. עוד לפני כניסתם לפולין מיהר לברוח ללבוב, וגר בבית האדמו״ר מהוסיאטין בו הרביץ תורה לתלמידים. בחודש סיון ת״ש גורש לסיביר ליער סברדלובסק. כאן הציג עצמו כמורה, ועסק בע״פ בתורה מתוך תנאי דוחק וקור, כשהוא רושם את חידושיו על

פיסות נייר או גזרי עץ. כשהוטבו התנאים בתש״ב, עבר לבוכרה שאקלימה נוח יותר, והמשיך ללמד תורה. כשהוזהר על כך ע״י הבולשת, מסר את השיעורים לחתנו הגרב״ש שניאורסון. בתש״ד הגיע

הרב מטשעבין בירושלים

לארץ חתנו רש״ז גולדשטוף, והוא השתדל להשיג סרטפיקט לחמיו, בסיועו הנמרץ של הרב הרצוג. לבסוף עלה הדבר בידם, ובאורח פלא יצא מרוסיה, ועלה דרך טהרן ארצה בפרוס הפסח תש״ו.

בשנות הנדודים נתערערה בריאותה של רעיתו שהתענתה עמו בגולת סיביר, וכל השנים פרקה מעליו עול הטירדות שיוכל ללמוד במנוחה. שנה לאחר עליתם נפטרה בש״ק ד׳ שבט תש״ז. שנים רבות ביכה את חורבן בית ישראל והרג יקיריו, תלמידיו ובני עדתו. במיוחד את בניו ר׳ יעקב (יעקלי) ור׳ ישראל יוסף שהיו רמי״ם בישיבתו, ובנותיו לאה אשת ר׳ ברוך הלברשטם אב״ד זקילקוב, ויוטא אשת ר׳ חיים ב״ר יצחק מאיר טננבוים מחסידי גור הי״ד. שרדו רק מינדל (מינה) גולדשטוף ורייזל שניאורסון. בזוו״ש נשא את רייזל שנולדה בתרנ״ב לר׳ משה ליברמן פו״מ קהילת קאשוי, והיתה נכדת שמחה ליהמן בתו של החת״ס. עברה את מוראות המלחמה בטרזינשטט, ונישאה אחרי עליתה בתש״ט. עמדה בראש ״בית אסתר״, ועסקה במעשי צדקה וחסד עד לפטירתה (המודיע, י״ד אייר תשכ״ט, ה).

בירושלים נתקבל כר״מ ראשי בישיבת חיי עולם, וכעבור זמן יסד מחדש את ישיבתו ״כוכב מיעקב״ המתנוססת לתפארה בראשות חתנו. גר בשכונת שערי חסד, ומכאן הפציעו קרני אורו לעולם. זכה

להערכתם של כל גדולי א״י, ומכל תפוצות ישראל שחרו למוצא פיו. נתן חסותו כנשיא המרכז לטהרת המשפחה, ונטל חלק פעיל במערכות היהדות. חבר מועצת גדולי התורה של אגודת ישראל, אך מיעט להשתתף בישיבותיה. טען שאחרי מחלה קשה הוסיפו לו שנות חיים אך ורק לעסוק בתורה. בשבוע האחרון לחייו החלים מדלקת ריאות קשה, אבל גילה שקיצו קרב. ברך שהכל על חלב, ובעת ששפתיו מללו ״נשמת״ נפטר בעש״ק לפני הדלקת הנרות י׳ חשון תשכ״ו, ונטמן בהר המנוחות. בהלויתו במוצש״ק השתתפו כחמש רבבות מכל הארץ, אך לא נישאו הספדים לפי בקשתו. בשבוע האבל נערכו לו עצרות אזכרה במקומות רבים בארץ ובעולם.

בשנת האבל פרסם עליו ר׳ בצלאל לנדוי ספר מעוטר בתמונות ובפקסימילים רבים: **הגאון מטשעבין,** ירושלים, אושא, תשכ״ז, קמד עמ׳. פרקי תולדותיו מלוקטים משמועות בע״פ וממאמרים שהופיעו עליו בעתונות אותה שנה, במיוחד

הרב מטשעבין במיטת חוליו. לידו חתנו ר׳ שלמה זלמן גולדשטוף

בהמודיע ושערים מאת תלמידו ר"ש יהושע לוי, ור' יוסף בוקסבוים שיצק מים על ידיו. בראש הספר: הקדמה, אגרת מחתנו הגרב"ש על התועלת בכתיבת ספר לתולדותיו, אגרת הרב מתש"ו אל ר' יואל פינק ממקורביו הנאמנים על יסוד ישיבתו, דבריו בחגיגת ירית אבן הפינה לישיבה, תשובתו לחתן ב"ח ר"מ בישיבתו הרב אברהם גניחובסקי, (וראה דובב מישרים, ח"ג, קמא), הספד על גדול אחד משנת תש"ז, ומכתבי תלמידיו אליו לסיביר. בסוף נוסח מצבתו.

כמו"כ נכתב עליו בין ארבעת הגדולים שבספר **רבותינו**, בעריכת הרב יוסף אברהם וולף, בני־ברק, סמינר למורות וגננות "בית יעקב", תשל"ה, עמ' ריג—רפב. מהדורה ג' בתשל"ז בלי שינויים רבים. ניתנו כאן בקיצור תולדות חייו לפי הספר הקודם, קטעים משם ומספרים אחרים, דברים עליו מר' משה שטרנבוך ור' חיים שמואלביץ, ההספדים שנשאו עליו בישיבת פוניבז' חתנו הגרב"ש ור' שלמה זלמן אוירבך (מדגלנו, קצג, עמ' ג), כמה מהכרעותיו מפי העורך, ונוספות.

לשם עולם זכה בספריו שו"ת **דובב מישרים** שהם מאבני היסוד של הפסיקה בדורנו. ח"א הדפיס בטשעבין, דפוס מנחם זילבערבערג, תרצ"ז, קב ד'. כלולות בו 144 תשובות, ובסידורם עזר לו תלמידו ר' אברהם רבינוביץ הי"ד. בראשו דברי תודה קצרים, ובסופו מפתחות לד"ח שו"ע. ח"ב כבר היה מסודר לדפוס, ונטמן לשמירה בוורשא בה אבד. במלה"ע הראשונה אבדו כל כתביו בשריפה, ובהם עשרה כרכים של תשובות וחידושים. בברחו מפני הנאצים הניח בחדרו בטשבין ארגזים מלאים כתבי־יד. בעלותו לארץ הדפיס בסידור חדש את ח"א במהדו"ב עם הוספות, יחד עם ח"ב, ירושלים, דפוס בית יתומים דיסקין, תשי"א, ג, קיז ד', 145, 46 תשובות. בראש ח"ב חידושיו מגולת רוסיה, והשיעור הראשון שאמר בארץ. סידר לדפוס תלמידו ר' יהודה ידלר־רבינוביץ, וסייעו במימון התלמידים: ר' מנדל הוס, ר' פנחס פרידמן, ר' ברוך גלס ור' ליב טייטלבוים. בראש הספר הקדמות, תודה למסייעים וזכרון לנספים. ח"ג נדפס בדפוס התחיה תשכ"ב, 4 קמח עמ'. נכללו בו 108 תשובות ממנו, ועוד מאביו ומאחיו ר' נחום. בסידור הספר טרח מח' ר' אליהו שמחה קרויטוירט, ואליו מופנית תשובה כה.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוסטרובצה** — ר' נפתלי הלשטוק ואביו הרב יחזקאל בתרצ"ד (ח"א, קיא, קיב); **אלכסנדר** — ר' שמחה בינם עסטרייך ר"מ בישיבת בית ישראל בתרצ"ג (ח"א, נז); ר' מנחם מנדל הלברשטם (ח"א, ע); **אלקוש** — ר' אלתר יחיאל ניימן דומ"ץ בתרצ"ה (ח"א, מ);

אמשטרדם — הרב יעקב צבי כ"ץ בתשי"ג (ח"ג, מא); **אנטורפן** — לבד"צ בתשי"ב־תשי"ד (ח"ג, כו, לה, מה); הרב יעקב יצחק ניימן מפאפא בתש"ט (ח"ב, לא); ר' שמואל זאב הלוי ראטה בתשט"ז (ח"ג, נג); **בנדין** — ר' מנחם מנדל שפירא ז"ל, בתרפ"ט (ח"א, סח); ר' צבי הירש לופטיג בתרע"ז (ח"א, קו); **בני־ברק** — ר' אברהם חיים דוד סופר (ח"ג, דף קמו:); **ויען** — הרב יצחק צבי דייטש מסונדרא (ח"א, מ); ר' ישראל שלמה זילברשטיין בתרפ"ט (ח"א, צב); **וישנובה־גורע** — הרב משה יהודה קירשנבוים בתרצ"ד (ח"א, ג); **זלצבורג** — הרב יצחק שטרנהל בתש"ז (ח"ג, כג); **חיפה** — הרב משה פינדלינג בתש"ז (ח"ג, ד); הרב בן־ציון רחלזון (ח"ג, מז); **חרשניצה** — הרב שלמה זלמן ברין בתרצ"ד—תרצ"ה (ח"א, נו, קלח); **טורונטו** — הרב אברהם אהרן פרייס (ח"ג, יט); **ירושלים** — הרב מאיר חיים אונגר מלקנבך בתשי"ז (ח"ג, לב); הרב אהרן ברנשטין בתש"י—תשי"ט (ח"ב, לה, ח"ג, ע); הרב ישכר דב גולדשטין בתש"ט (ח"ב, כד, כה); הרב נתן גשטטנר בתשי"א—תשכ"ב (ח"ג, יח, נז, סד, קמ); הרב ישראל וולץ בתשט"ז — תש"ך (ח"ג, א, יא, צב); הרב יעקב יצחק וכטפוגל בתש"ז—תשי"ז (ח"ב, מ, הערותיו על כוכב מיעקב, ח"ג, לא); הרב אליעזר יהודה ולדינברג בתשי"ז (ח"ג, נה); הרב יעקב משה חרל"פ בתשי"א (ח"ג, מח); הרב ישראל פנסטר בתש"ך (ח"ג, פא); הרב שמואל רוזנגרטן בתש"ך (ח"ג, עו, עז); **כפר חב"ד** — הרב שניאור זלמן גרליק בתשי"ג—תשכ"ב (ח"ג, נ, צד); **לודז** — ר' משה ויס חבר ועד הרבנים (ח"א, צו); ר' יחזקאל באטשא בתרצ"א (ח"א, קטז); **לונדון** — מח' רבי שלום מוסקוביץ בתרצ"ה (ח"א, קל), לבנו ר' ישראל יעקב בתש"י (ח"ג, נא); ר' שלום פרידמן בתשי"ט (ח"ג, עא); ר' יחיאל נתן שוויסער בתש"ח (ח"ב, כ); הרב שרגא פייביש שנייבלג בתש"ט (ח"ב, לב); **מיעכוב** — הרב חנוך הניך שיינפרוכט בתרפ"ט (ח"א, יט); ר' יוסף אפרים פישל בורנשטין דומ"ץ בתרצ"א—תרצ"ה (ח"א, מג, מד, סא, פז, קכד); **מנטשסטר** — הרב גדליה רבינוביץ (ח"ג, מד); ר' דוד שנייבלג הראב"ד בתשי"ב (ח"ג, נח); **מקוב** — הרב יצחק צבי אידלברג בתרצ"ה (ח"א, מה); **ניו־יורק** — הרב משה צבי אריה ביק בתשי"ד (ח"ג, מו, פג); הרב אברהם גוטסמן בתש"ז (ח"ב, מג); הרב אברהם וינפלד בתשי"ב (ח"ג, סב); הרב אברהם שלמה כ"ץ מריסקווא בתשי"ג (ח"ג, לג); הרב שלום ריבקין בתשכ"א (ח"ג, פו); **פיטסבורג** — הרב אברהם בנימין זילברברג בתשי"ט (ח"ג, כח, סח); **פלנטש** — ר' יוסף הורביץ דומ"ץ בתרצ"ג (ח"א, עו); **צירינ** — ר' שלמה זלמן אולמן בתשט"ו (ח"ג, פד); **קוזיגלוב** — הרב אריה צבי פרומר (ח"ב, דף קיז.); **קטוביץ** — ר' יוסף כאהן בתרצ"ו (ח"א, מז); **קליינוורדיין** — ר' פנחס זליג הכהן שורץ בתרצ"ה (ח"א, סב); **קרילוב** — הרב אריה יהודה שניצר בתרצ"א (ח"א, קכו); **קרשוב** — הרב (חיים) מנחם מנדל רויטמן בתרצ"ד—תרצ"ה (ח"א, מב, צ); **קרשניק** — הרב דוד יוסף וייסברויט בתרצ"ג (ח"א, ט); **רעננה** — הרב יצחק הכהן הוברמן בתשי"ג (ח"ג, לט); **רקוב** — הרב אלעזר יהושע עפשטיין בתרצ"ג (ח"א, ע"א, קיט); **שברשין** — הרב אברהם יחיאל בלנקמן (ח"ב, לח); **שטרסבורג** — הרב אברהם דוד הורביץ בתש"ך (ח"ג, עח); **תל־אביב** — הרב אברהם יעקב ניימרק (ח"ג, כד); הרב יונה שטנצל בתש"ז (ח"ב, כח).

כמו"כ השיב לר' משה סג"ל דייטש בתשי"א (ח"ג, נב); לחב"א ר' נפתלי קפלן (ח"ג, פט); לר' אלטר רבינוביץ בתשי"ג להערותיו על הכוכב מיעקב (ח"ג, מג), ולר' יהושע רובינפלד שסייע לו בהדפסת הספר, בתשי"ט (ח"ג, עד).

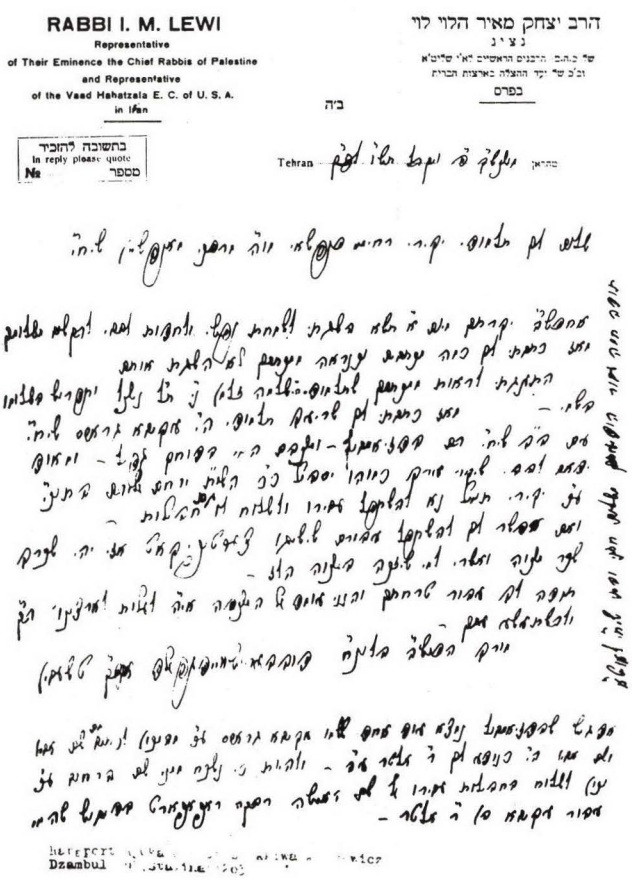
כמו"כ השיב לתלמידיו: ר' ישראל אברהם וינפלד (ח"ב, ו); ר'

משה יעקובוביץ מסוסנוביץ בתרצ"ג (ח"א, קא); ר' פרץ מזלושין (נזכר בח"א, ב); ר' שלמה שו"ב קליינמן (ח"ג, צ); ר' יחזקאל שטייניץ מסוסנוביץ בתרפ"ז—תרצ"ד (ח"א, ז, פה, קטו); ר' אברהם יוסף שפירא (ח"ג, סז).

תשובות אליו: אהל יהושע, ח"ב, קלא, קמו בתרע"ח; אמרי יושר, ח"א, נז, ע, ח"ב, מד, מה, קל, קלז; אמרי כהן, מ, בתרצ"ה; אמרי שפר, יב בתרצ"א; ש"ב, הרי בשמים, תליתאה, ז, ט בתרנ"ו; חזון נחום, ו בתרצ"ב, וגם בדובב מישרים, בתרא, ח"א, צט; שו"ת מהר"ש, ח"ב, טו בתרס"ו (כאב"ד טשעבין!); מחזה אברהם, ח"א, נד, ח"ב, יו"ד, כג בתרע"ג—תרע"ד; מנחת יחיאל, ח"א, נה בתרפ"ד; מראה יחזקאל, דף צו ע"א; נחלת אבי, מז—סא בתרצ"ה; סופר המלך, ח"א, ב בתשי"ג; קדושה משולשת מר"י מדזיקוב, בסוף.

תשובתו מתש"ז ופקסימיל הסכמתו מתשכ"ה בגן אברהם שבסוף פנים מסבירות (גוטסמן), ה, וכן בדובב מישרים, ח"ב, מג. תשובותיו במנחת יצחק, ח"א, קכג, וח"ב סו"ס לח. תשובתו מתשי"ב בשו"ת פתחא זוטא, או"ח, מד. הסכמותיו פזורות בספרים רבים.

קהילת טשבין, ד-ו, יד-טז; מאיר עינים, ב, 775; בתו מינה, פנים אל פנים, 391, עמ' 13, 16.

מכתב ממוצשק"פ ויקהל תש"ו, על נייר מכתבים של הרב יצחק מאיר הלוי לוי בפרס, אל תלמידו ר' מרדכי מאנדשיין, בבקשת עזרה עבור תלמידו הרב עקיבא גרוס הנמצא בדזיאמבול

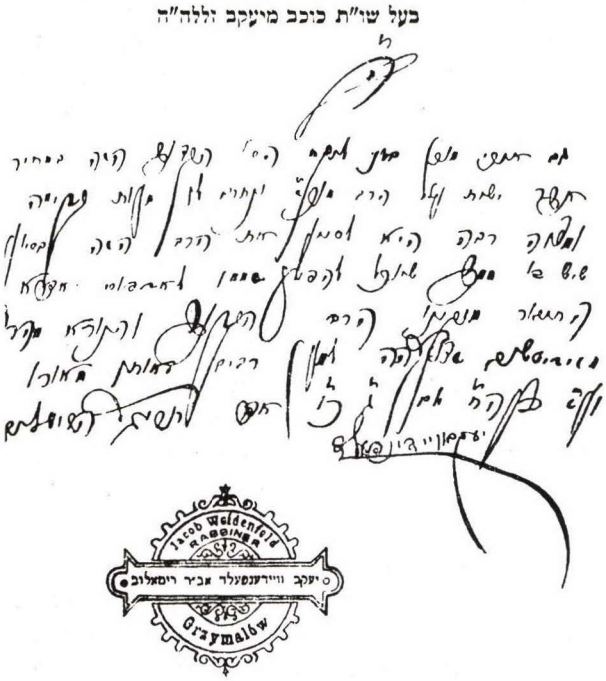
ר' דוד וידנפלד

אב"ד רוזניאטוב. תשובה אליו: שו"ת מהרש"ם, ח"ו, סה בתרנ"ז.

ר' יעקב ב"ר אליעזר וידנפלד

מהרימלוב (ת"ר — תרנ"ד)

נולד בסטניסלב בשנת ת"ר לאביו ר' אליעזר. צעיר תלמידי האב"ד בעל בר ליואי, ממנו נסמך בהיותו

הסכמת רבי יעקב מהרימלוב על "צבי לצדיק" מזידיטשוב

בגיל י"ד. התלמידים המבוגרים קיפחוהו שם בדקדוק כיון שלא יכלו לקפחו בהלכה, ולכן למד בלילה אחד כללי חכמה זו. בגיל ט"ז נשא את רחל בת הרב שבתי רפפורט אב"ד דומברובה, נפטרה ד' דחוהמ"ס תרע"ה. נסע אל האדמורי"ם מדזיקוב, ניישטט, זידיטשוב וצאנז שחיבבוהו. בגיל 8 נסע עם אביו אל רבי ישראל מרוזין, וכשגדל הסתופף בצל בניו, ובעיקר אצל רבי מרדכי פיבוש מהוסיאטין.

גדולי הדור התפעלו מכשרונותיו בהיותו עדיין בגיל רך. המנחת חינוך שישב עמו בדין תורה, קרא עליו דרך כוכב מיעקב. גם הבית שלמה ישב עמו בדיני תורה, ואמר עליו שהוא כדמות דיוקנו של רבי יונתן איבשיץ. רבי חיים מצאנז פלפל עמו פעם לילה שלם עד עלות השחר. רמ"ז איטינגא תמה, ניחא מה שכל מה שלמד פעם אחת שוב לא שכח כל ימיו, אבל מתי הספיק ללמוד כה הרבה, ושלח אליו

את בנו מהרי"א להשתעשע עמו באורייתא. ביטויי התפעלות השמיעו גם רש"ס, השו"מ, ומהר"י הכהן אחי חמיו. בחתונת גיסו ר' יצחק אב"ד אוסטרובה התידד עם מחותנו האבני נזר, והתפלפל עם ר"ח ברלין.

מחורף תרכ"ה רבה של הרימלוב, ועל שמה נקרא. גם המועמד השני ר' אהרן ליב ארק, הודה כי לו יאה. היה מועמד לרבנות בוצץ אחרי החסד לאברהם, אך למדני העיר לא רצו רב חסיד (עיר ומלואה, 553). התמדתו היתה למופת, ולילות שלמים למד עם בניו. לא ביזבז זמנו כבר מילדותו, וכשהקיסר בא לעירו לא ביטל הרבה כדי לראותו. בשעה שרקדו, היה חוזר על לימודיו. עובד ה' מובהק, והיה בוכה באמירת התהילים. עדין נפש ואציל הרוח, בעל מידות תרומיות, ואהוב על הכל. ברח מן הכבוד שרדף אחריו בפסיעות גדולות. נהג נשיאותו ברמה, ואחרי דבריו לא שינו. סבל ממחלת עינים לפחות מתר"ן. בחורף תרנ"ד לקה בדלקת הריאות, והרופאים הרגיעו שאין כל סכנה. חזר במיטתו על כל הש"ס, ונפטר ביום א' כ"א שבט תרנ"ד. רבנים רבים מכל הסביבה השתתפו בהלויתו, והקשיבו להספדי חתנו אב"ד טויסט ורש"פ רוהטין מזלוטשוב. גם המהרש"ם הספידו תמרורים.

ילדיו: א. ר' יצחק (חיים) ממלא מקומו בהרימלוב; ב. ר' נחום אב"ד דומברובה; ג. ר' דב בריש אב"ד טשעבין; ד. חנה מאטיל אשת ר' יעקב מנדל רובין אב"ד טויסט; ה. יוטא אשת ר' אלעזר ויינברגר. נפטר לפני תרצ"ט, וזוגתו בשואה ביום י"ב חשון תש"ג הי"ד; ו. לאה אשת ר' שרגא פיבל טירקל הי"ד.

בין תלמידיו: ר' מאיר אריק (אמר על רבו שהיה עוצר כח גם נגד רבי משולם איגרא), אחיו ר' פישל ובן דודם ר' ליבוש ארק; ר' ישראל רפפורט אב"ד צורטקוב; ר' יוסף אב"ד קנזישא ברוסיה; ר' מרדכי איינלגיר בטרנופול; ר' אהרן ברטפלד בפרוביזנא; ר' יוסף מילגרום בסקלט; ר' אברהם ראט.

השיב רבבות תשובות, אך כתבי היד שלו נשרפו בהרימלוב בתחילת מלה"ע הראשונה. חלק קטן נשתמר בדומברובה, ולזה הוסיפו ג' בניו לקבץ מהעתקות שנשתיירו בידי תלמידיו. כך הוציאו לאור שו"ת **כוכב מיעקב**, בילגורייא, נטע קראנענבערג, תרצ"ג, ק' ד'. כולל רי"א תשובות, לרבות דרשות פלפול לשבת הגדול ושבת שובה. בהקדמתם הקצרה של הבנים מבקשים לשלוח אליהם תשובות נוספות, כי בדעתם להדפיס ח"ב. היה כבר בידם כדי כרך נוסף, אך הוא אבד במלה"ע השניה. מהדורת צילום הופיעה ע"י הרב משה

אהרן קעמפלער בניו יארק תשי"ח. בראש הספר תולדות המחבר מפי בנו רד"ב, וד"ת ששמע בשמו. בסוף הספר תצלום הגהותיו למשניות סדר טהרות ולירושלמי, שנדפסו ע"י האלמנה והאחים ראם בווילנא. נקראו בשם הגהות דחד יומא, על כי נתחברו ביום בו קיבל את הבקשה מווילנא בהיותו בן שלושים. לבסוף דברי תורה למנדבים, ובהם מנכדי המחבר: האחים ר' אשר ור' יעקב רובין; ר' מנדל ב"ר צבי רובין; ר' מנדל ב"ר ישראל רובין; ר' שמעון גלדוורט ואמו צירל; אשת ר' אפרים ברנדמן; אשת ר' חיים איינהורן.

בספרו השיב אל: ר' אליעזר בורשטין (לג); ר' ברוך דיאמנט (לב); הנגיד ר' צבי הירש דיאמנד (לא); ר' חיים שמואל (נט); ר' יוסף בזברז (קכט); ר' מרדכי לוריא (נספח, ה בתרמ"ט); ידידו מנוער ר' צבי הירש (נספח, ד בתרמ"ב); ר' אלטר קעלעמען (לז).

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוזרקוב** — הרב שלמה אברהם רזעכטע (כז, בתרנ"ד, הערות על ספרו בכורי שלמה); **אומן**-רוסיה — ר' יצחק זאב קרימסקי (דובב מישרים, ח"ג, קז, בתרמ"ז); **אקרמן**-רוסיה — הרב צדוק (יג), ר' אליהו חיים הורביץ (קט); **באזיליע**-רוסיה — הרב דוד ברנדריס (א-ב); **ביאליק**-רוסיה — הרב ישראל אברהם (שם העיר בגט); **בלטא**- רוסיה — הרב אהרן אברמוביץ חתן הרב (יז), הדיינים ר' דוד ורא"ל (נב, שם העיר בגט); **גרודזיסק** — הרב משה בנש"ק (מז); **גראוואלין** — הרב רפאל הלוי בורנשטיין (לח); **דובנא** — ר' משה נתן הלוי רובינשטיין ראב"ד (מא, בתרמ"ז); **הרובשוב** — ר' משה קליג מו"ץ (ה, בתרס"ח); **חברון** — השד"ח (מח, הערות על ספרו); **טירספול** ליד חרסון — הרב ישראל אברהם לרנר (נספח, ג בתרל"ח); **טשאדין** —הרב לוי יצחק (קעא); **ירמיליניץ** — ר' אליעזר צבי מו"ץ (קע); **ירע** ליד מאהליב — ר' ישראל מו"ץ (קכג); **ניאמץ** — הרב ליב אתרוג (דובב מישרים, ח"ג, קטז-קיח בתר"ם — תרמ"ז); **סטידוניצא** — הרב יוסף לרנר (קצה); **סיוועז** — הרב נחום ברומברג (כג, כד); **סרוצק** — הרב יוסף לוינשטין (נספח, ז); **פולטושאן**; **פראבישץ**-רוסיה — הרב שמואל (מב); **פראסקרוב** — ר' משה גרינברג בן הרב (קו); **צפת** — הרב נחום אתרוג ר"מ חבורת מחזיקי תורה (דובב מישרים, ח"ג, קיט בתרמ"ט); **קוצמאן** — הרב שמואל שכטר (צג); **קמינקא** — הרב משה נחום ירושלימסקי (ל, עו בתרמ"ה, הערות על ספרו); **קמניץ** — הרב (רב), ר' גדליה השו"ב (סה-סט, קיג), פרבר פילאריק — ר' צבי הירש מו"ץ (נג בתרכ"ט, השם בגט); **רדומסק** — ר' מיכאל השו"ב (דובב מישרים, ח"ג, קכ בתרמ"ג); **שריגראד** — ר' אברהם שו"ב (קסה).

תשובות אליו: ארץ צבי, חו"מ, ו; בית יצחק, יו"ד, ח"ב, לח, לט בתרנ"א; רבו, בר ליואי, ח"ב, אה"ע, סב; דב"ח, ח"ב, או"ח, טז; שו"ת הד"ר, ח"ב, דף מח בתרנ"ב; מהר"י הכהן, או"ח, לט, תנינא, מא, מו, אה"ע, כז; מהרי"א הלוי, ח"ב, פח; מחזה אברהם, ח"ב, יו"ד, לא, לב בתרמ"ב; מנחת שי, ח"א, עז; עדות ביוסף, ח"ב, דף ל"ג ע"ג; עמק הלכה, תר"ל, דף כד.-כו ע"א; פרי החיים, חו"מ, ב; שדה יהושע, לב, מה בתרמ"ו — תרנ"ב (ממנו); שו"מ, קמא, ח"ג, סוס"י קטו, תנינא, ח"ד, עו, קמב, תליתאה, ח"א, קלה בתרכ"א; תורת עירובין, ג בתרנ"ב.

תשובות ממנו: לר' שמואל מודלינגר מלבוב בתרנ"ב, אור תורה, לבוב תרפ"ו, חו' א, סי' א; דובב מישרים, ח"ב, מה לר'

ליב ראזע, ובסוף ח״ג, קז-קכ; דעת חכמים, סי׳ יב בדיני שו״ב; שו״ת הד״ר, תנינא, מח בתרנ״ב; בקונ׳ הלכות חלה של ר׳ ישראל מודובסקי, ירושלים תרפ״ט, לר׳ נחום אתרוג; כתר תורה, סיון תרצ״ט, לר׳ אברהם שוורץ; קול יעקב מבוצ׳צ׳ו, דף יב:-יג ע״א. תשובתו מתרמ״ו לרחא״ל שירא להצטרף להיתר, תקון עירובין, ז, ולרמ״מ קרנגיל, תורת עירובין. ממנו ואליו בשו״ת פלפול הלכה דף טו ע״א, ובספר רצון ישראל (ברגר), מונקאטש תרנ״ט, דפים טז-יז, בענין תפילין דשמושא רבה. פקסימיל תשובתו שאינה בספרו: הגאון מטשעבין, כד. פקסימיל הסכמתו בראש הספר צבי לצדיק (מרגליות), תשי״ט. הספד מכתב ידו על המהרש״ק, בקונ׳ עת ספוד, תרכ״ט, דף כ ע״א. ד״ת מח״א במנחה חדשה ש״ס, והוא ממנו.

מענדיל בלייך, המגיד החדש, ג, 40, 64-65; מחז״ה, ב׳ אד״א תרנ״ד, 4; יחידי סגולה, 54-56; מגדולי התורה והחסידות, כא, עמ׳ פט-קיא; הגאון מטשעבין, ל-לו; יצחק מתתיהו טננבוים, קול ישראל, שבט-אדר תש״ם, ד-ה.

ר׳ יעקב (יעקלי) ב״ר דב בר וידנפלד

מטשבין (תרס״ב — תש״ב)

בכורו של רד״ב אב״ד טשבין. אביו שיבח את למדנותו המופלגת ויושר שכלו, ואמר עליו שמסוגל לכוין לדעתו של בעל לבושי שרד. שימש כר״מ

ר׳ יעקב ווידנפלד ר״מ בטשעבין

בישיבת ״כוכב מיעקב״ שיסד אביו. נשא את רחל בת ר׳ חיים קנר נכדת ר׳ משה קנר בארה״ב. נספה בשואה הי״ד. אביו מביא מחידושיו בדובב מישרים, ח״א, צה. כמו״כ נדפסו בכתר תורה מרדומסק.

ר׳ יצחק ב״ר יעקב וידנפלד

מהרימלוב (תרל״ד — תש״ג)

נולד בשנת תרל״ד לאביו ר׳ יעקב. נשא בתרנ״ד את בתו של ר״י בוימינגר מקראקא, וישב באהלה של תורה. אחרי פטירת אביו נתקבל על מקומו כרבה של הרימלוב. גאון בתורה ובמידות, בעל הדרת פנים אצילות, צנוע ומתרחק מפירסום. השתתף בתרס״ז בועידת סנדובה־וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. כח עסקנותו נתגלה בעת הכיבוש הרוסי בתרע״ד, כשהשתדל למען הפליטים הרבים מכל

הרב יצחק ווידנפלד מהרימלוב

הסביבה שמילאו את העיר. כשהודיעו לו שתוך שעה יעלו באש את העיר, רץ להזעיק את התושבים להינצל מבלי לחשוב על עצמו, וכך נשרפו בביתו כל כתבי אביו. במסירות נפש העז להתלונן על מפקד העיר העריץ, וגרם להחלפתו באחר. שנה שלימה ישב במאסר על חשד ריגול, ושוחרר לפי עדותו של מפקד האיזור שלא יתכן שיבגוד במלכות. משפחתו בת 6 הנפשות שהתה אז בווינא. בכניסת הנאצים ראה בעני עמו, ונפטר ביום ד׳ אדר תש״ג. משפחתו נספתה הי״ד. ילדיו: א. ר׳ יוסף בכורו נפטר חודש אחריו; ב. ר׳ יעקב הוגלה לרוסיה ונפטר שם; ג. שרדה רק פרומט אשת ר׳ אפרים זלמן אשכנזי, נפטר כ״א שבט תשל״ז בניו־יורק, וילדיהם מלכה ויעקב. סייעה להדפיס מחדש את שו״ת כוכב מיעקב. מתלמידיו שרד ר׳ דוד כהנא רבה של בואנוס איירס.

תשובות אליו: בית יצחק, יו״ד, ח״ב, לז בתר״ן; הרי בשמים, רביעאה, קלד בתרס״ב; כוכב מיעקב, רט בתרנ״א; קול יהודה, מב, מג [צ״ל מו]; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, יד.

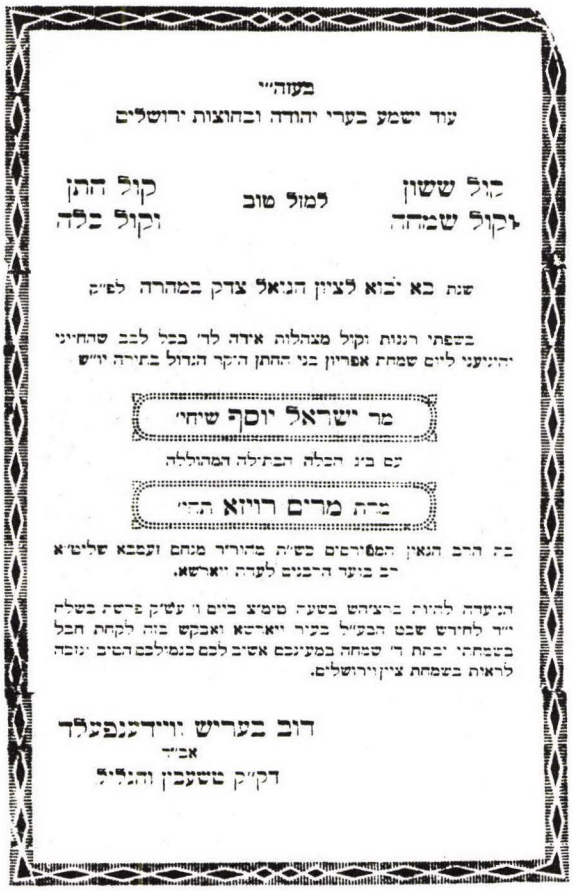
אהלי שם, 445; יעקב גליס, אלה אזכרה, ז, 68-71.

ר׳ ישראל יוסף ב״ר דב בריש וידנפלד

מטשבין (תרס״ג* — תש״ג*)

בנו השני של רד״ב אב״ד טשבין. נסמך אחרי בחינה יסודית ע״י ר׳ יוסף נחמיה קורניצר אב״ד קראקא. ר״מ בישיבת ״כוכב מיעקב״ שיסד אביו. נשא בוורשא את מרים בת הרב מנחם זמבה שהתפעל מהתמדתו ומידיעותיו. נספה בשואה הי״ד.

בתרצ״ז השיב לו דודו בחזון נחום, קה. אביו מביא ממנו ד״ת בקונ׳ שכתב באוצר הפוסקים, ח״א, בהערות, עמ׳ יג.

בעזה״י

עוד ישמע בערי יהודה ובחוצות ירושלים

קול ששון למול טוב קול החתן
וקול שמחה וקול כלה

שנת בא יבוא לציון הגואל צדק במהרה לימ״ש

בשפתי רננות וקול מצהלות אידה לד׳ בכל לבב שהחזיני
יהיעני ליום שמחת אפריון בני החתן היקר הנדול בתורה וי״ש

מר ישראל יוסף שיחי׳

עם בנו הכלה הבתולה המהוללה

מרת מרים רויזא תהי׳

בת הרב הגאון המפורסם בש״ת מחורר מוהר מנחם עקיבא שליט״א
רב בעיר הקדוש לעדה יאראשא.

הנידונה להיות בריצהט בשעה סימן ב׳ים ו׳ עשיק פרשת בשלח
י״ד לחדש שבט הבעל״ט בעיר יאראשא ואבקש בזה לקחת חבל
בשבחתי יבחת ד׳ שמחה במעיניכם אשיב לכם בשמילבם השיב יזכה
לראות בשמחת ציון וירושלים.

דוב בעריש ווידענפעלד
אב״ד
דק״ק טשעבין והגליל

הזמנה לנישואי ר׳ ישראל יוסף ווידנפלד

ר׳ נחום ב״ר יעקב **וידנפלד**
מדומברובה (תרל״ה — ת״ש)

נולד בהרימלוב בשנת תרל״ה לאביו האב״ד ר׳ יעקב. מילדותו נתפרסם כעילוי, ומגיל י״ב כבר התבדרו חידושיו החריפים. בהיותו בן ט״ו השתבח בו אביו בכוכב מיעקב, קעח. גם גדולי תורה אחרים התפעלו אז ממנו, אחרי שכתב להכשיר ס״ת ישן בהרימלוב, מכתיבת יד רבי ארון ליב ובנו רבי מאיר מפרימישלן. בגיל עשרים נסמך בשבחים מופלגים מר״י שמלקיס, אחרי שישב אצלו ג׳ ימים בשעשועי אורייתא. בתרנ״ו נשא את טאבא בת ר׳ אברהם פוקר מיאס, מחותנם של רבי יוסף דב סולובייציק מבריסק ובעל ״דורות הראשונים״. בתרנ״ז נתקבל כרבה של דומברובה, על מקום הרב שבתי הכהן רפפורט אבי אמו. כיהן שם מ״ג שנה עד החורבן, ודחה הצעות רבנות של קהילות אחרות. בעבותות אהבה נקשר אל בני קהילתו, ואף הם גמלו לו באותה מטבע. בשנת רבנותו הראשונה הפנה אליו הרבי משניבה שאלה מסובכת של היתר נישואין לאיש על אשתו, ובכל פעם כשנסע אח״כ לשניבה נתקבל באותות חיבה מופלגת. בתרס״ח יסד ישיבה ללימוד גפ״ת ברמה גבוהה, ובתרע״ב למדו בה כששים תלמידים. השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. הועידה בחרה בו כחבר המשלחת שתסע לא״י, ותשליט שם סדר בסבכי המחלוקות של כולל גליציה. בתמוז תרס״ח ביקר בארץ, ובפקחותו הצליח במשימתו. הרידב״ז התידד עמו מאד, ובהשפעתו כתב ר״נ נגד היתר המכירה לשנת השמיטה. בשובו נעשה כתובת מרכזית לגיוס כספים עבור שומרי שביעית כהילכתה, וגדולי הדור

הרב נחום ווידנפלד מדומברובה

תמכו בידיו. מאז נתפרסם ביותר כאחד מגדולי המנהיגים בין רבני גליציה, ותכופות נקרא להתערב בסכסוכים שונים. בתרע״ב נמנה על מיסדי אגודת ישראל בועידת קטוביץ. בתרע״ה נאלץ לברוח מפני הרוסים, ודרשתו לשבת הגדול בספרו סי׳ נ. כשכבשו הנאצים את דומברובה, לקח כלי גולה לעבור את הסאן לשניבה שבצד הרוסי. בעת ביקורת הגבול השליכו הנאצים את תפיליו לארץ, וכשהרימם ונשקם זרקום שוב. הדבר נגע ללבו, וביום ב׳ כסלו ת״ש נפטר בשניבה ונטמן ליד ה״דברי יחזקאל״. נספד ע״י הראב״ד הרב חיים אהרן צוקר.

כל צאצאיו נספו בשואה הי״ד. מילדיו: א. בכורו ר׳ יעקב שנולד בתרנ״ח, נשא ליפשא לבית אינגבר, נפטר באנטורפן ביום כ״ח חשון תר״ץ. פטירתו בגיל ל״ב גרמה לאב שברון לב, כנזכר בתשובותיו, יב. את יתומיו אסף לביתו, ומהם אבלי הנזכר בסי׳ כג; ב. ר׳ אברהם חתן ר׳ אלכסנדר קטן אב״ד זלוזיץ. אביו מזכירו ומביא מחידושיו בדפים קו. קיג. קטו.; ג. ר׳ שבתי חתן ר׳ ליפא טירקל. נזכר בתרפ״ג בסי׳

צב-צג עם גיסו ר׳ יעקלי טירקל; ד. הב׳ יצחק; ה. בת.

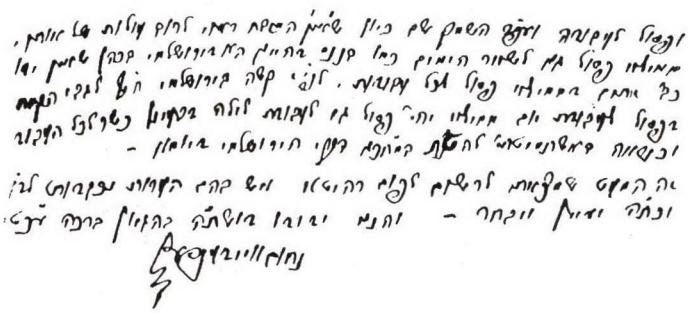
ספריו: קונטרס **תוספת שביעית** שהוא תוספת לקונטרס השמיטה של הרידב״ז, ירושלם, תרס״ט, יא ד׳. בהקדמתו מתאר עד כמה השפיעו עליו דברי הרידב״ז ובכיו כאשר ביקר אצלו בצפת, וקורא לשלוח אליו כספים לחזק ידי השומרים שביעית כהילכתה. קול מהיכל ה׳ של הרידב״ז תומך בקריאה זו. בקונטרס בירור נגד היתר המכירה, ובו הערות מהרידב״ז ור׳ נחום אתרוג. הספרים הועברו אליו לדומברובה, וכששלחם לגדולי הדור קיבל מכתבי עידוד ותמיכה. פרסום רב נתן להם בצורת מודעות קיר גדולות שהודבקו בבתי הכנסת בתפוצות ישראל:

קול קורא לשנת השמטה, לעמבערג, חיים ראהאטין, תרס״ט. במודעה זו נתפרסמה קריאתו, ומכתבי הגדולים שקיבל עד עתה: המהרש״ם, ר׳ ישראל מהוסיאטין, ר׳ ישראל מצורטקוב, ר׳ חיים מאטיניא, ר׳ שמחה ישכר בר מציעשינוב, ר׳ משה גרינולד מחוסט, ר׳ משה באב״ד מלבוב, רא״מ שטיינברג מברודי, דודו ר׳ מאיר הכהן רפפורט מקראקא, ר״ש אנגיל, ר״מ אריק, ואחיו ר׳ יצחק מהרימלוב.

קול קורא, מונקאטש, קאהן ופריד, תר״ע. על המכתבים הקודמים נוספו עוד: ר׳ יוסף פרידמן מרימנוב, רא״א שנור מטרנוב, ר׳ עקיבא סופר מפרשבורג, ר׳ דב אריה ריטר מרוטרדם, ר׳ אליעזר דייטש מבוניהאד, ר׳ ישעיה זילברשטיין מווייצען, ר׳ יוסף ליב סופר מפאקש, ר׳ ישראל הגר מויזניץ ע״י ר׳ אפרים מאהלער, ר׳ חים צבי טייטלבוים מסיגט, ר׳ יחזקאל הכהן רבינוביץ מרדומסק, ר׳ יצחק דנציג מפרשבורג, ר׳ בנימין אריה הכהן ויס מטשרנוביץ, ר׳ אברהם בורנשטין מסוכטשוב, ר׳ שמואל רוזנברג מאונסדורף. שני מכתבים מהרידב״ז לעודדו (בסוף כתב שספר הלכות א״י אינו להטור, והוא מכיר את המו״ל הזייפן).

כל המכתבים חזרו ונדפסו בראש ספר פאת השלחן עם בית רידב״ז, ירושלם, רי״ד פרומקין, תער״ב. נוספו עליהם מר׳ חיים ברלין, ור׳ שלמה הכהן משוואבאך־בייערן. בסוף הספר בשער מיוחד: קונטרס אחרון **משמרת להבית,** ירושלם תער״ב, מא ד׳. בקונטרס מפלפל בדברי הרידב״ז המשיב לו בהערותיו, וכן הערות רא״מ הלוי אייזן, ומכתבי רא״מ שטיינברג להעיר על קונטרס תוספת שביעית. לבסוף נדפס שוב הקונטרס תוספת שביעית, כולל מכתב לר׳ אביש אייזן, פלפול בענין אתרוגי א״י, תקונים וביאורים מהנ״ל ומר׳ שלום ליב אייזנבך מירושלים. דפוס צילום מוקטן של הספר בירושלים תשכ״ה, עם קונטרס קדושת שביעית של רא״מ שטיינברג מתרס״ט, וחליפת מכתביו עם ר׳ אביש אייזן.

שבועיים לפני פרוץ מלה״ע השניה נשלמה הדפסת ספר תשובותיו שעל שמו נקרא, אך כמעט כל העותקים נשמדו בשואה. כך עלה גם ליתר הכתבים שהיו מסודרים אצלו, ונשלחו אל חתנו בקולבסוב להטמנה: שו״ת או״ח ויו״ד מהדו״ת, אה״ע וחו״מ, הגהות על בבלי וירושלמי, מאות דרושי פלפול לשבתות דריגלא, וספר גדול באגדה.

חדו״ת וחתימת הרב מדומברובה

שו״ת **חזון נחום,** או״ח ויו״ד מהדו״ק, בילגורייא, נטע קראנענבערג, תרצ״ט, קכג ד׳. בראש הספר הקדמה קצרה בה כותב שאין להמנע מהדפסת ספר תורני חדש גם כאשר בשער מלחמה עולמית שניה, עם מאמרי אגדה בענין תשובה ובענין מצוקת הזמן, בהם כתב שעוד נשקף עתיד טוב לעם ישראל הצפוי לנסיונות ולעקידה. אחרי 120 התשובות, בסי׳ קכא — קלט חידושים ודרושים מימי חורפו לשבתות דריגלא להם קרא חזון למועד. קונטרס **דברתי בחזון** — נוספות לחידושיו, ומפתחות ע״ס ד״ח שו״ע. צילום מוקטן בניו יארק, דפוס ספראגראף קאמפאני, תשי״א, קכג ד׳. בראש הספר הקדמת תולדות המחבר, הסכמת אחיו רד״ב עם פקסימיל. הוא מודה בה לר׳ עזרא זיס תלמיד המחבר, ולר׳ משה אהרן קעמפלער תלמידו המו״ל. בסוף דף שלמי תודה לאדמורי״ם, רבנים, מוסדות ויחידים שסייעו להדפסה, וביניהם ר׳ שמעון געלדווארטה ש״ב המחבר.

מחוץ לגליציה השיב למקומות: **אוזרוב** — הרב יחיאל צבי אפשטין (דף קיג.); **אוסטרובצה** — הרב יחזקאל הלשטוק (מח); **בנדין** — ר׳ אלימלך שפירא בתרצ״ז (לא); **דווהרט** — הרב מאיר דן פלוצקי בתרע״א על הירושלמי קדשים (נב); **ולדימיר** — מח׳ הרב שלמה יעקב קטן בתרצ״ז (צד); **זלושיץ** — ר׳ אברהם קחמר דומ״ץ בתרצ״ג (כד); **זשרוב** — הרב יעקב ליפפא, הערות על ספרו משכנ״י (ק); **טומשוב** — ר׳ דוד וייצמן בתרצ״ג (ט); **טארפא־הגר** — הרב צבי לוסטיג (ס); **טשאפ־הגר** — הרב יצחק צבי לעבאוויטש בתרצ״ב, הערות על ספרו שלחן העזר (פא); **ירושלים** — ר׳ שלום ליב איזנבך

(דובב מישרים, ח״ג, קכא); הרב פנחס אפשטין (שם, קלז); **ליקובה** — ר׳ פסח רויזן דומ״ץ (צה); **מנדרזוב** — הרב אברהם יצחק הלשטוק בן הרב מאוסטרובצה בתרצ״ז (מז, עג); **סלומניק** — ר׳ אליהו יהושע הוברבנד דומ״ץ בתרצ״ה (נז); **קוטנא** — מח׳ הרב יצחק יהודה טרונק (צט); **קומרוב** — הרב (דף קי:); **קטוביץ** — ר׳ יוסף יצחק כ״ץ קאהן בתרצ״ו (נו); **קינצק** — הרב יואב יהושע ויינגרטן על שמיטה (קיא); **קרשוב** — הרב מנדל רויטמן בתרצ״ד (ע״א); **רקוב** — הרב אליעזר יהושע הלוי אפשטין בתרצ״ג (סח).

תשובות אליו: אביר יעקב, נא (הערות על כוכב מיעקב); אבני נזר, אה״ע (בהיות ר״נ בן י״ג); אמרי יושר, ח״ב, קעט; אמרי כהן, ה, כז, כח, לא, לט, מה (הערות על כוכב מיעקב) בתרצ״ד; בית נאמן, ה; גבעת הלבונה, יג; דברי אברהם (הלר), ל בתרצ״ז; שו״ת מהר״ש, ח״א, ו, ח״ב, ז, ח״ד, טו, ח״ו, קז, ח״ח, ס בתרנ״ח—תרפ״ח; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, קיז, קיח, ח״ג, יח, ח״ד, יג, צא, קה, ח״ה, מג בתרנ״ט; נחלת אבי, יב-יד, מז-סא בתרצ״ג—תרצ״ה. לתלמידיו: ר׳ יחזקאל נכד האור לשמים והרופשיצר — משיב שלום, רל בתרפ״ו; ר׳ יעקב — משיב שלום, שטז בתרפ״ד.

תשובות ומכתבים ממנו: בית פינחס (גרהר), ח״ב, לו; הגאון מטשעבין, עמ׳ כה-כט עם פקסימיל; בסוף דובב מישרים, ח״ג; ב׳ תשובותיו לרז״ו לייטר הערות על ב״ח בית דוד, הדרום, יד, 246—250; החזיון והתיקון, יג, ושוב בחלקת יעקב, ח״א, רד מתרצ״ג; חלק יעקב ראש ח״ב, ושוב בדובב מישרים, ח״ג, קלב לר״י אביגדור מתרפ״ט; ירושת פליטה, יב, ושוב בגן אברהם (גוטסמן ממונקטש) שבסוף פנים מסבירות, ד מתרצ״ו; כתר תורה, סיון תרצ״ט, לר׳ משה שמחה טייטלבוים; פסקי אליהו (הוברבנד) בתרצ״ה, דפים י:—יב ע״א, ובתוך ספרו דברי יהושע, קראקא תרצ״ו; תלפיות, טרנוב, אד״א תרח״ץ, סי׳ ב׳; תצא תורה (רצ״א שפירא), תרצ״א, לר׳ מרדכי צבי רדליך מתרפ״ז; תקנת תשובה כהלכה, דף ח ע״א. ד״ת ממנו בכתר תורה (רדומסק). הסכים לרבים מספרי זמנו.

אהלי שם, 229; אלה אזכרה, ב, 140-148.

וִידֶרְמַן

ר׳ בצלאל ב״ר יוסף **וידרמן**
מבילקמין (תק״ו—תר״ך)

בנו של הצדיק רבי יוסף (יוסלה), תלמידו של השרף מסטרליסק. בטעות נכתב שנשא את דובריש בתו היחידה של רבו. גר בבילקמין, ועל שמה נקרא. כאן נולדו לו בנו ר׳ בצלאל שהחל לשאת את שם המשפחה וידרמן, ובתו שרה אשת רבי אליעזר ברנדוין מאזיפולי ב״ר יהודה צבי מסטרטין.

היה ת״ח מצניע לכת, ממקורביו של רבי יהודה צבי מסטרטין. אחרי פטירתו הסתופף בצל רבי אברהם מסטרטין, ודחה בתוקף את הפצרות חלק מהחסידים שינהל עדה. ילדיו: א. ר׳ אורי בכורו נישא למונקטש, ומצאצאיו רבנים ודיינים בקרפטורוס; ב. ר׳ מרדכי גר בזבורוב בדוחק ובעוני; ג. ר׳ יצחק איזיק בן זקוניו השתקע בחורוסטקוב, משנשא בשנת ת״ר לערך את סלובי, בת ר׳ חיים בער כ״ץ מתלמידי ה״לבושי שרד״, ונכדת ר׳ יעקב (יוקף) פפר ממיסדי הקהילה ומנהיגיה; ד. האדיל אשת רבי אורי ברנדויין מאזיפולי נכדו של רי״צ.

אהרן ב״ר בצלאל ב״ר יצחק איזיק וידרמן, תולדות משפחה אחת, ספר חורוסטקוב, 202—219, בשיבושים רבים.

וִידֶרְקֶר

ר׳ יהושע ב״ר יעקב **וידרקר**
מפשמישל (תרל״א—תש״ב)

נולד בברזאן בשנת תרל״א לאביו ר׳ יעקב ולאמו רוזא. תלמיד מובהק של האב״ד המהרש״ם שסמכו להוראה. כל ימיו ציטט מחידושי רבו, ובספרו פלפל

הרב יהושע וידרקר

בהם רבות. בהיותו בגיל ט״ו נבחן ע״י ר״י שמלקיס, שמסר בכתב את התרשמותו העמוקה. נשא את אסתר ברינא בת ר׳ אלעזר ליפא מילשטוק דומ״ץ נריוב, נכדת רבי צבי [מזידיטשוב?], נפטרה ביום ה׳ ניסן. המשיך ללמוד בהתמדה, וכל לילה קם בשעה אחת, ולמד בקלויז צורטקוב עד הבוקר. בעל מח חריף, צנוע ונחבא אל הכלים. פתח לפרנסתו חנות קמח קטנה, וישב בה תמיד ליד גמרא פתוחה. כשהמהרש״ם טייל ליער הסמוך, עזב את החנות ונלוה אליו. אחרי פטירת רבו נענה להצעת הרבנות של קהילת ניישטט, ועל שמה נקרא. בבואו לשם בכסלו תרע״ב, יצאו כל בני העיירה לקבל את פניו בתחנת הרכבת, וליווהו בנרות אל מעונו הצמוד לדירת ביהמ״ד. יסד שם ישיבה, ואמר בה שני שיעורי גפ״ת כל יום. לפני מלה״ע הראשונה למדו בה בחורים רבים. בזמן המלחמה גר בסמבור, והרב אהרן לוין צירפו לבית דינו. גם שם אמר שיעורים,

הישיבה הגבוהה בפשמישל

ובמיוחד במסכת ב״מ בה היה בקי בעל־פה. בתרע״ט נתקבל כדומ״ץ פשמישל בבית דינו של רח״צ גלזר, ואח״כ כראב״ד. נקרא לדיני תורה מסובכים, והשיב לשאלות. מראשי הועד למען הישיבה הגדולה שנוסדה בעיר בתרפ״ד ע״י הרב מאיר שפירא, לפי החלטת מועצת גדולי התורה. נספה בשואה ביום י״ז אב עם ילדיו וצאצאיהם הי״ד: א. רחל ובעלה ר׳ חיים צבי גרינשפן; ב. שרה גולדה ובעלה ר׳ יעקב גודל; ג. רבקה (נפטרה כ״ו סיון) ובעלה ר׳ דב ברל; ד. ר׳ אליעזר ואשתו גיטל לבית פרידמן; ה. שרד רק ר׳ ישראל מראשי צא״י בפשמישל ומהעסקנים החרדים באנטורפן, נפטר בתשכ״ט, זוגתו מלכה.

הניח ספרים בכתב־יד, חידושים על מסכתות ועל ד״ח שו״ע, ובהם חלקת יהושע עמ״ס ב״מ. מכולם נדפס רק **חידושי מהרי״ו**, על סדר סימני שו״ע אורח חיים, ובו משוקעים כמה מתשובותיו, בילגורייא, נטע קראנענבערג, תרצ״ו, פ ד׳. המסכימים: ר׳ נחום מרדכי ור׳ דובער בני רבי ישראל פרידמן מטשורטקוב בווין (חסה מעודו בצל אאמו״ר זצ״ל וגם בצל אאזמו״ר זצ״ל באמת ובאמונה, וכל ימיו יגע ועמל בתורה); ר״נ ויידנפלד מדומברובה (כי באמונה הפתיע אותי בספרו הנעלה, בו הפיץ אור חדש מבהיק נגה החריפות ובקיאות בגבורת שני התלמודים... ובל אפון שיהיה הספר לשמוש ורב תועלת לחכמים); ראי״ הורביץ מפרוביזנא (מאז ידעתיו לת״ח גדול, ראיתי כי הוסיף על השמועה, והיה לי לנחת בראותי כי עוד מצאה התורה קן לה). ענוות המחבר מתבטאת בהקדמה קצרה שכתב. בסוף הספר קו״א והשמטות, הערות על ספרו מר״נ ויידנפלד וראי״ מפרוביזנא, ודבר תורה מחיבורו עמ״ס זבחים. נכדיו מאנטורפן צילמו בתש״ל את הספר לפי צוואת אביהם ר׳ ישראל, והוסיפו שני דפים לתולדותיו מ״אלה אזכרה״, ללא ציון המקור.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, רב; בית דוד, ח״א, לט בתר״ע; צור יעקב, ח״א, כד, קצ בתר״ץ; ציון לנפש חיה, מט בתרע״ד לניישטט. תשובותיו בראש שו״ת אביר יעקב, ובחזון נחום, דף קיב:

יונה ציפר, ספר דוברומיל, 122; ספר פשמישל, 205, 225; יצחק לוין, אלה אזכרה, ז, 9-12.

וִיזְלְבֶּרְג

ר׳ **משה דב** ב״ר צבי **ויזלברג**

מקולומיאה (תק״ף* — תר״ס*)

בנו של ר׳ צבי, ותלמידו של רבי אברהם דוד וואהרמן מבוטשאטשט בעל ״דעת קדושים״. רשם את מה ששמע מרבו מתקצ״ח לפחות, ואחז במנהגיו. עבד את ה׳ כל ימיו, ונפטר בקוצר ימים לפני תרמ״ח. בנו ר׳ צבי הירש מסר לעורך את רשימות אביו מדברי רבו, ובסוגרים הוסיף נופך מדברי האב. בתרמ״ח הדפיס בקולומיאה ספר ברכת אברהם של ר״ד מבוטשאטש, והציג בו בדפים יט-כא. קונטרס **זכרון משה** המלוקט מדברי צדיקים על מעלת השמחה, וביניהם רבני רוזדול (רי״צ איכנשטין?) והליטש (ר״ש וילנר?). בסוף הקונטרס ליקוטי הבן המו״ל מתוך ספר אשל אברהם.

וַיזֶר

ר׳ **ליבוש**

ת״ח בסניאטין. תשובה אליו: אורין תליתאי, נג.

וִיטֶלֶש

לתולדות הקהילות בפולין, 99.

ר׳ אלעזר ב״ר שמחה **ויטלש**
מקומרנא (תק״לי־ת״ר׳)

בנו של ר׳ שמחה מבוברקא, וחתנו של ר׳ יוסף אב״ד פוזנא חתן הנו״ב. סיפר נינו ר׳ מרדכי יצחק לנגנויער, כי היה עשיר מופלג, ובעל חנות לאריגים. פעם כשפרצה דליקה בשבת בחנותו ובמחסן שלו, זרק את מפתחות רכושו לבאר עמוקה מחשש שהשבת תתחלל, והלך לביהמ״ד ללמוד. משנתרושש עקב כך, קיבל עליו את רבנות קומרנא אחרי פטירת הרב מרדכי הלברשטם בתקפ״ז, בעצת השר שלום שאף כתב על כך לחסידיו בעיר. מילא שם את מקומו חתנו ר׳ מרדכי יצחק גלנץ.
בית קומרנא, 20-21.

ר׳ דוד ב״ר חיים **ויטלש**
מבוברקא (תק״ס׳ — תר״ס׳)

בנו של ר׳ חיים אב״ד בוברקא. מילא שם את מקומו, ובתרי״ב השיב לו במאמר מרדכי, יט, לג. עלה לארץ, וגר בצפת. בתרל״ה הסתכסך שם עם ממונה הכולל, כנדפס באגרת בקורת (גולדנשטרן), עמ׳ 6. על כסאו בבוברקא עלה בנו ר׳ חיים שמחה. בתו חיה נישאה לר׳ יוסף הורביץ אב״ד אוסציא. בתרמ״ה נמנה על ספר פני אליהו — הרב יהושע השל אב״ד בוברקא ב״ר חיים.

ר׳ חיים ב״ר שמחה **ויטלש**
מבוברקא (תק״ך׳-תק״ץ׳)

בנו וממלא מקומו של ר׳ שמחה אב״ד בוברקא. נשא את קלעריל בת ר׳ יעקב יוקיל הורביץ מלינסק אב״ד בוליחוב מזיווגו השני. תשובה אליו: ישועות יעקב, יו״ד, כז. המשיך אחריו ברבנות בוברקא בנו ר׳ דוד.

ר׳ חיים שמחה ב״ר דוד **ויטלש**
מבוברקא (תר״י — תרס״ה)

בנו של ר׳ דוד אב״ד בוברקא. מילא שם את מקומו עשרות שנים. חתם על הספרים מדרש משה, לבוב תרל״ט, נזיר השם, תרכ״ט, עם בניו ר׳ ישראל ור׳ דוד, ובתרמ״ב הסכים לספר לקוטים של רמ״מ בנו של המהרי״א מזידיטשוב. אחרי פטירתו בתרס״ה התחוללה מחלוקת חריפה מי ימלא את מקומו. בנו ר׳ יעקב מכר את חזקתו ועבר ללבוב (המצפה, ה׳ אב תרס״ו, 3). בתו נישאה לר׳ אריה ליבוש רוקח־אפטייקר.

ר׳ יעקב ב״ר דוב בריש **(ויטלש)**
מטרמבובלה ולבוב (ת״ע׳ — תקל״ו)

בנו של ר׳ דוב בריש אב״ד ור״מ בלבוב, ב״ר אריה ליב אב״ד זמושץ. אמנם נכדו כתב בספר מענה אלי׳ שר׳ בריש היה בנו של ר׳ צבי הירש אב״ד יברוב, ב״ר משה חריף אב״ד לבוב, ב״ר ישראל חריף, ב״ר משה חריף הזקן, חתן ר׳ שמעון, ב״ר אברהם בעל איתן האזרחי. היה אב״ד טרמבובלה וראב״ד לבוב, והאב״ד ר׳ חיים כהן רפפורט מזכירו כמה פעמים בתשובותיו. נפטר בלבוב ביום ג׳ אייר תקל״ו. חידושיו נדפסו בסוף ספר פורת יוסף לבעל פמ״ג, ונזכר גם בפמ״ג יו״ד. בנו: ר׳ שמחה אב״ד בוברקא. אשל הגדולים, קעט.

ר׳ יעקב ב״ר חיים שמחה **ויטלש**
מלבוב (תרל״ט-תש״ב)

נולד בבוברקא בשנת תרל״ט לאביו האב״ד ר׳ חיים שמחה (ולא ר׳ משה). מילא כרסו בש״ס ופוסקים, ובגיל צעיר נסמך להוראה. כשנפטר אביו בתרס״ה חשב שיתמנה על מקומו, אך ראשי הקהל מאנו בו כי לא היה למדן כאביו. מכר את חזקתו לרבי יצחק איזיק לנגנר מסטרטין, ולבסוף נבחר שם הרב בנימין זאב גלר. נשא את בתו של בעל אחוזה, ובעברו לגור שם המשיך לשקוד על לימודיו. עם זאת השתלם בידיעות כלליות, והתענין בהויות העולם. מחמת הגייסות הרוסיים ברח בתרע״ד ללבוב, ונכנס לעסקנות ציבורית. חמיו נפטר והוריש לו את האחוזה, אך את ניהולה הפקיד בידי בנו וחתנו. חלקים ממנה נאלץ למכור לאיכרים חסרי שדה.

ר׳ יעקב ויטלס

היה בעל דמות אצילה כשל פרנס מימי קדם. הדור צורה, זקנו מגודל, לבושו רבני, הליכותיו מדודות, דיבורו בנחת, נאמן למצפונו. קבע תפילתו עם האריסטוקרטיה בביהכ״נ בנוסח אשכנז שברחוב סיקסטוסקה. עם זאת היה מעורב בדעת עם הבריות, והצטרף ל״מזרחי״. באספת היסוד נבחר כסגן יו״ר, ואח״כ ראש הסניף הלבובי, ונשיא התנועה בגליציה המזרחית. היה מועמד בתרפ״ב לסינאט הפולני, אך לא נבחר. הבליג על כך והמשיך בפעילותו, אבל חילוקי דעות נתגלעו בינו ליתר חביריו בהנהגה, עד שלבסוף פרש בגלל דעותיו העקביות הימניות. בתרפ״ה הצטרף לאגודת ישראל, ובתרפ״ו נבחר כנשיאה בגליציה המזרחית. השתתף בכנסיות הגדולות בתרפ״ט ובתרצ״ז, ובועידות הארציות בוורשא. פעל במרץ בכל השטחים, אירגן סניפים, משך עסקנים פעילים, והתמסר למוסדות החינוך. דעתו התקיפה קבעה בויכוחיו עם הצעירים הדינמיים. בתרפ״ח נבחר כסגן יו״ר הקהילה, ולחם לענינים הדתיים. שאף להביא כאב״ד את הרב אהרן לוין, ולא הצליח. לא הגשים משאת נפשו לעלות לארץ, כי בגלל חוקי פולין לא היה יכול למכור את אחוזתו ממנה התפרנס. בפרוץ המלחמה סרב לצאת לנדודים. כשהרוסים החרימו את אחוזתו, נותר בחוסר כל. בכיבוש הנאצי התחבא במרתפים, עד שעבר לגיטו הלבובי בפרבר זמרסטינוב. גר בחדר אחד עם אשתו, בנותיו, חתניו ונכדיו, ומרוב סבל חלה ונפטר בשנת תש״ב הי״ד.

זיידמן, אלה אזכרה, א, 278-282, אישים שהכרתי, 258-265; גאולה בת יהודה, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 200-202; בסוד ישרים ועדה, רפ-רפב.

ר׳ **שמחה** ב״ר יעקב **ויטלש**

מבוברקא (ת״ק — תק״ף)

בנו של ר׳ יעקב דומ״ץ לבוב. תלמיד חבר דבוק מאח לבעל פמ״ג, המזכירו בספרו על יו״ד. במשך כמה שנים הלך אליו כל יום אחרי עלות השחר ללמוד עמו. בחסידות היה תלמידו של רבי זושא מאניפולי, וי״א גם של אחיו רבי אלימלך. אחרי שנתרפא בליזנסק נסע לאניפולי (אהל אלימלך, קצה). נשא את בתו של הגביר ר׳ חיים רובינשטין מנכבדי זולקווא, נכד ר׳ הניך מזולקווא (אבי אמו של רנ״ה מזולקווא הנזכר באור יקרות, חמיהם של אור יקרות ובשם בצלאל), ב״ר יוסף יוסקא אב״ד שידלוב. חמיו היה בנו של ר׳ אורי מסלופקוביץ (בן אחותו של ר׳ יצחק הלוי, אבי הקדושים ר׳ חיים ור׳ יהושע רייצס מלבוב), וחתנו של רא״ל אוירבך אב״ד סטניסלב.

כיהן שנים רבות כרבה של בוברקא, ועל שמה נקרא. נודע כגאון בנגלה ובנסתר. הניח חמישה ארגזי כתבים שנשרפו. חיבר הגהות על ספר מבוא שערים. בתקס״ט הסכים על ספר אור פני משה. רצ״ה מזידיטשוב כתב אליו ביום י״ד תשרי תקע״ט בכבוד ובהערצה, אגרת הנדפסת בסוף ספרו קונטרס השמות, ובעטרת צבי מהדורת ניו־יורק. נפטר בקומרנא ביום ט״ז אדר, ונטמן שם. נינתו פנינה מאנטל כתבה שהיה ממשפחת רבי נפתלי מרופשיץ ונקרא בשם לייטר, ודבריה מעורבבים. ילדיו: א. ר׳ חיים ממלא מקומו בבוברקא; ב. ר׳ אלעזר אב״ד קומרנא; ג. זו׳ הגביר ר׳ יוסף אביגדור שפירא ב״ר דוד אב״ד ברסט-ליטובסק, ובנם ר׳ מרדכי צבי בבוברקא; ד. הינדא זו׳ ר׳ שלמה נפתלי צוזמיר־רייכנברג אב״ד צורטקוב; ה. זו׳ בנש״ק ר׳ יחיאל ברצ״ה ז״ל. עליהם כתב לו בתקנ״ח רבי זושא מאניפולי (בראש מענה אלי׳) שיעשה שלום או פירוד ביניהם.

תשובות אליו: מח׳ בית אפרים, חו״מ, סג; מח׳ נטע שעשועים, מז. תשובתו מתקס״ג על העגונה מסטאשוב בראש ספר מענה אלי׳ של נכדו, ובספר עגונות ישראל של ידידו המגיד מקוזניץ. הדע״ק מביא ממנו ד״ת בתהלה לדוד, פרק קיט, פסוק יח.

קונ׳ יקרא דשכבי בראש תהלוכות עולם, אות ב; מליצי אש, ג, אדר, מה; לקורות, 113; נ״מ גלבר ורי״י וייסבלום, ספר בוברקא, 14-15, 20, 33, 60, 125-126.

ויטְמאִיר

ר׳ **מאיר צבי הירש** ב״ר גבריאל **ויטמאיר**

מסמבור (תקנ״ח-תרל״ג)

נולד בקלוש בשנת תקנ״ח, לאביו ר׳ גבריאל רחים ומוקיר רבנן. התיחס אל המהר״ל הב״ח והט״ז, ולכן השתדל לישב דבריהם כשלמד בצעירותו טושו״ע חו״מ ויו״ד. נשא את בתו של ר׳ לוי פרנצוז מברודי, ולמד שם מפי רצ״ה הלר ראש הישיבה (הקדמת מלל לאברהם). כמו-כן למד אצל רבי אפרים זלמן מרגליות שהסמיכו, והכתירו בחורף תקפ״ד לרבנות טרמבובלה. בהשתדלות המהרש״ק נתקבל בקיץ תקפ״ה לרבנות סמבור, ושימש בה כיובל שנים. היה רב המחוז, אך כעבור זמן הסתלק ממשרה זו, כי היה אמיד בעל נכסים. אסף לביתו תלמידים מוכשרים, ולימדם גפ״ת. נודע כבקי בכל חדרי תורה, מברר הלכה ביסודות מוצקים, ובעל דקדוק ולשון. השו״מ העריכו מאד (קמא, ח״ג, קכה), ובתשובתו לרא״ל הוליש אב״ד סמבור והגליל בענין עגונה אחת, כותב לו לצרף את רמ״ץ: ״אם גם הוא יצרף עמנו, אזי אי״ה בנקל להתיר״. נזהר בבני עניים אלמנות ויתומים, ותמך בידם. השיב בנתיבות שלום למבקשי לקחו. עניו ובורח ממחלוקת, נכבד

בעיני הקהילה והשלטונות. כמה שנים לפני פטירתו ישב כמה חודשים בפשמישל לרחוץ בנהר, ולמד עם מבקריו בעיון את תשובותיו. בריא אולם עד יומו האחרון, ולא נזקק למשקפים. נפטר מחלי-רע במוצשק״פ עקב כ״ד אב תרל״ג, וההלויה נערכה למחרת בבוקר. נספד בביהכ״נ ע״י הרב ליבוש הוליש מסמבור, ותלמידיו ר׳ יהודה זונדל אב״ד עיר ישן ור׳ דוד קלטר דומ״ץ סמבור. רנ״י ויניג הספידו בחרוזים: את הזקן ספית הוא הראש, ארז אדיר אזרח רענן כברוש, גאון צבי מאיר עיני ישראל בתורה, שריד מדור גדולים חקרי לב ותבונה, יודעי דת ודין ברור באין תפונה, בהגותם בם תמיד כחשכה כאורה (משפיל גאים, 15). הניח בנות. צאצאיו לא הלכו בדרכיו, ולכן קרא לו מהרי״ד מבלז בשם משפחתו, ולא כנהוג על שם אביו. בין תלמידיו גם נכדו ר׳ גבריאל מנקיס; הרב יצחק טראה; ר׳ אהרן (ח״א, יו״ד, טו בתקצ״ב); ר׳ יוסף שמואל בלוך שלמד עם נכדו, ובשיחותיו בזקנותו סיפר מרשמיו, ושהעריץ את רבו על טוב לבו (זכרונות מימי חיי, 9). בחייו הדפיס אצל חיים אהרן זופניק ושותפיו בפרעמישלא ח״א של **שו״ת רמ״ץ**, והכין לדפוס את השני. ח״א נדפס מתר״ל עד תרל״ב, ע; צב ד׳, ובו השו״ת על או״ח (נו) ויו״ד (צ). בהקדמתו הכתובה בענוה רבה מסביר מדוע רשם את חידושיו הקולעים אל מטרת האמת, ומתנצל על השמטת שמות חלק מהשואלים בגלל מהירות המעתיקים. בראש הספר ג׳ דרושים לימים הנוראים, בסוף או״ח תודה לממפתחים, ובסוף יו״ד לר׳ זליג ב״ר דוב בארדאך הסדר מלבוב. ח״ב נדפס עם מפתחות בתרמ״ה, ודפיו ז; לד; [ח]. נכללו בו התשובות על אהע״ז (לו), חו״מ (ה), עניני חזקות (לה), השמטות לאו״ח ויו״ד (יב), ובס״ה 234. התשובה האחרונה באהע״ז קטועה באמצעיתה. המסכימים: רצ״ה אורנשטיין (מכיר הייתי את הרב הג׳ המחבר ז״ל, כי היה חכם בדורו ובין חכמי זמנו היה נמנה); ר״י שמלקיס (ונתקבלו דבריו אצל גדולי הדור); ר׳ משה תאומים מהורודנקה (איתמחי גברא ואיתמחי קמיע, ופרשת גדולת המחבר נודע בשערים המצוינים, כשמו כן הוא מאיר עיני חכמים בהלכה, ושם לו כשם הגדולים אשר בארץ); ר׳ בנימין אריה הכהן וייס מטשרנוביץ (שמו מתנוסס מאז ומקדם כאבן ספיר, בין שמות רועי ישראל אנשי השם גדולי הדור שלפנינו, החקוקים על לוח לבות תופשי התורה למזכרת נצח והוד לכבוד ולתפארת.

מחוץ לגליציה השיב למדינות: **בוקובינה** לראשי קהל **קומפלונג** בתרל״ג (ח״ב, השמטות, ו); **וולכיה**-הרב משולם קאוולער (ח״א, או״ח, מג); **ליטא**-מוהר״ש ק״ז בתר״ז (ח״א, יו״ד, יד). הוא מזכיר את אחיו ר׳ משה, מחלת זוגתו ונכדו בתרכ״ה (ח״ב, חזקות, יח), ומחותנו ר׳ יעקב יוטעש (שם, כח). עורך מלחמה של תורה עם המהרש״ק ורא״מ טויבש (בראש אהע״ז), ומשיב לשאלותיהם של הישועות יעקב ורש״ז הלר מפרמישלא.

דרושי רמ״ץ, פרעמישלא, זופניק, קנאללער עט האמערשמיד, תרמ״ז י, קו ד׳, עם הגהות והוספות פרי חיים מהמו״ל ר׳ חיים קנולר, כהוספה לספרו פרי חיים שנדפס בתרמ״ג. המסכימים: מהר״י שמלקיס; מהר״יא איטינגא (ידידי מנוער... שר וגדול בישראל); רי״ש משינאווא (מתרמ״ג, על ספר פרי חיים); ר׳ דוד מקשאנוב; האחים ר׳ צבי אלימלך מבלוזוב ור׳ מאיר יהודה שפירא מבוקובסק; ר׳ משה תאומים מהורודנקה (הגאון המובהק המנוח מוהרמ״צ ז״ל היה נמנה בין גדולי דורו, וידוע ומפורסם כי היה איש אשכולות איש שהכל בו, מקרא משנה הלכות ואגדות... עוד לימד דעת את העם בחכמה ומוסר השכל); ר׳ בנימין וייס מטשרנוביץ (שם המחבר נודע למשגב לאדם גדול בהלכה והגדה); ר׳ ישעיה נפתלי הירץ שפירא מדינוב (מתרמ״ד, על פרי חיים); ר׳ שלמה מבובוב; ר׳ אליעזר צבי ספרין מקומרנא (הייתי מכיר את הרב החריף הגאון... שהיה איש חכם ומשכיל, והיה יושב על התורה הקדושה... כפי ששמעתי ששו״ת של הרמ״ץ ז״ל נתקבלים על כל פני תבל בסברות ישרות שלו, עבור זה מוכרח אני להסכים על דבריו דכאן ג״כ, כדי להשתתף עם ישראל הקדושים); ר׳ יהושע הורביץ מדזיקוב (עם ד״ת); ראי״ב קלוגר. בראש הספר הקדמת המחבר מח״א של תשובותיו, והקדמת המו״ל עם פרטים ביוגרפיים (בגלל המשלים שבדרושיו קראו עליו: משמת רבי מאיר בטלו מושלי משלים). בדפים פד: - צד. ביאור אגדת רבה בר בר חנה. בסוף הספר תוכן ענינים מפורט ומפתחות.

תשובות אליו: האלף לך שלמה, אה״ע, ע״ב; דב״ח, ח״ב, אה״ע, קיג; חת״ס; יד אלעזר, קיד בתרכ״ב; ספר יהושע, מח לטרמבובלה; ישועות יעקב, יו״ד, ב, ג, ט; משפיל גאים (ויניג), 21-22 בתרכ״ח; רבו רצ״ה חריף בשו״ת שלו, או״ח, ג; שו״מ, תנינא, ח״ד, פב. בהסכמתו לספר הדרוש אות לטובה, פרעמישלא תר״ל, כותב שיש לו טעם לחרוג ממנהגו שלא להעניק הסכמות.

אחד ממשפחתו, העברי, ט, כ״ט אב תרל״ג, עמ׳ שן; תלמידו העשיל בן זאב בערגנער, המגיד, יז, י״א אלול תרל״ג, 319-320; נחלת אבות, א, 36.

וִיטְקוֹבֶר

ר׳ אליהו

ת״ח בברודי, וכנראה בא מויטקוב הסמוכה. תשובה אליו: בית אפרים, יו״ד, נט.

וַיכְּסֶלְבּוֹים

ר׳ מנחם מוניש ב״ר ליבוש מרדכי הלוי **ויכסלבוים**
מרודניק (תר״י-תר״ף*)

נולד ברודניק ביום ד׳ תמוז תר״י, לאביו הת״ח ר׳ ליבוש מרדכי דור חמישי ליש״מ, ולאמו נכדת ר׳ איסר חריף מרוזוודוב. משנפטר אביו בהיותו בגיל י״ד, למד אצל ר׳ יעקב יצחק הלוי הורביץ אב״ד קנטשוגה. השתלם גם במדעים, ושלט בפולנית ובגרמנית. בתרמ״ז היגר לניו-יורק, ובראותו כי העולים מארה״ב לא״י מקופחים שם בחלוקה, ייסד את כולל אמריקה בהסכמת גדולי ישראל. הענין נדון בספרי השו״ת של גאוני ישראל באותה התקופה.

דורות אחרונים, א, תרע״ג, 125-126, עם ציונים הלכתיים.

ר׳ שלמה אריה ליב ראה לפי: **וינשלבוים, ר׳ שלמה אריה ליב**

וִילִיג

ר׳ שרגא פיבל הלוי **ויליג**
מבוצץ (תר״ל-תש״ב)

נולד בשנת תר״ל בעירה דרהאוה שליד קניהניטש, לאביו הלמדן מחסידי בלז. למד ש״ס ופוסקים על טהרת הקודש בהתמדה ובעיון. נסמך בפשמישל ממהר״י שמלקיס, אחרי שבחנו כמה ימים בכל המקצועות. סביב שנת תר״ס נתקבל כדומ״ץ בדלטין בה היו ת״ח מובהקים, ורכש לעצמו נסיון של שימוש ברבנות. מתרס״ג דיין בבוצץ בב״ד של ר״מ אריק. בזמן המלחמה ברח לבודפשט, והרבנים שנאספו שם השתאו מגודל בקיאותו. נמנה על ראשוני החוזרים לעירו בתרע״ח, וניגש במרץ לשיקום מוסדות הקהילה. נתמנה כראב״ד, ואח״כ כאב״ד מתרצ״ה. נודע כבקי בכל מכמני התורה, בעל הגיון ישר ועמוק, פוסק הלכות ללא היסוס, דרשן מחונן, ומקובל על הכל. נקרא תכופות לבוררויות ולדיני תורה מסובכים, ואף מהערכאות היו שולחים אליו לדון ולפשר. קשור בלב ונפש לאדמו״רי בלז, אליהם נסע לשבתות ולמועדים. תפס ישיבה גבוהה בעיר עוד לפני מלה״ע הראשונה, ואחרי המלחמה הצליח לחדשה למרות כל המעצורים. כראש הישיבה הביא את הרב חיים אפרים זייציק, והיא השתלבה במסגרת ישיבות ״בית יוסף״ נובהרדוק. בצד דאגתו לביסוס מעמדה החומרי של הישיבה השגיח גם על התלמוד תורה, ופתח לבנות בי״ס ״בית יעקב״. בן ובת נפטרו עליו בחייו. חתנו הרב חיים יוסף איילנברג דומ״ץ

הרב שרגא פיבל ויליג

זלוטשוב נרצח עם כניסת הנאצים בקיץ תש״א. מעוצר רעה ויגון חלה אז אנושות, ונפטר ביום ד׳ תשרי תש״ב. כך נחתמה השושלת המפוארה של רבנים דגולים שישבו על כס הקהילה, אשר נודעה בלמדניה ובאווירתה התורתית. שני בניו ובנותיו עם משפחותיהם נספו ביום הרג רב בקהילת בוצץ הי״ד. שרדה רק בתו רבקה זו׳ הרב וגנר בארה״ב, ובניהם תלמידי ישיבות.

תשובות אליו: איתן אריה, יב בתרפ״ה; אמרי דוד, לו, לז בתרפ״ח; אמרי יושר, ח״א, טו; בית יצחק, חו״מ סא בתרס״ד לבוצץ; בר ליואי, ח״ב, אה״ע, כ, חו״מ, א, כה; צור יעקב, ח״א, צג בתרפ״ו; ציון לנפש חיה, קטו בתרפ״ג. מכתבו במיכלא דאסוותא, דף טז.

הלל זידמן, אלה אזכרה, ה, 321-326, אישים שהכרתי, 502-508.

וִילִיצְ׳קֶר

ר׳ יצחק ראה לפי: **אשכנזי, ר׳ יצחק** ב״ר יעקב הירש צבי

וִילְנֶר

ר׳ אריה ליבוש ב״ר שמואל **וילנר**

רב בטלומטש, ואח״כ שנים רבות בהליטש על מקום

אביו ר׳ שמואל. בתו נישאה לר׳ שמואל שפירא דומ״ץ זלוטשוב.

תשובות אליו: טוט״ד, תנינא, קצא לטלומטש; משכנות הרועים, ח״א, ו; שו״מ, קמא, ח״א, רעה, תליתאה, ח״ב, קיט.

ר׳ זאב וולף ב״ר שמואל **וילנר**

בנו של ר׳ שמואל אב״ד הליטש. רבה של בקשביץ. בנו ר׳ יצחק ליב היה חתנו של רא״ח רדליך ממיקוליב, וחותנו של ר׳ אשר יונה קוויטנר זקנו של הרב אשר יונה ויינברגר בירושלים.

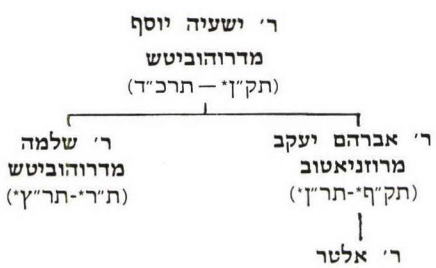
ר׳ קלמן וילנר

רב בטרנוב. נספה בשואה הי״ד.

ר׳ שמואל וילנר

רבה של הליטש. גאון מקובל, ממקורבי רצ״ה מזידיטשוב. נפטר ביום ד׳ כ״ו אייר מ״א לספירה תרי״ד. ילדיו: א. ר׳ אריה ליבוש אב״ד טלומטש וממלא מקומו בהליטש; ב. ר׳ זאב וולף אב״ד בקשביץ; ג. חיה דרעזיא אשת ר׳ צבי הירש רוטנברג מטלוסט ב״ר יוסף אב״ד קוזובה; ד. אשת ר׳ יוסף בנימין רייך אב״ד הליטש. סיפר על חמיו שהתענה משבת לשבת (אהבת וסגולת ישראל, צב).

וִילְף

ר׳ אברהם יעקב ב״ר ישעיה יוסף **וילף**

מרוזניאטוב (תק״ף׳-תר״ן׳)

בנו של הצדיק ר׳ ישעיה יוסף מדרוהוביטש, וחתנו של רא״ל קנביל אב״ד רוזניאטוב. שימש שם כדומ״ץ על מקומו.

בנו ר׳ אלטר כתב בדראהאביטשער צייטונג: המאמר אגודת ישראל, שלא לקנות מאתרוגי קורפו רק ״פרי עץ הדר״ מיפו (י״ט מנ״א תרס״ו, 4), וההספד על ה״שבט סופר״ מפרשבורג (כ״ז כסלו תרס״ז, 3).

ר׳ דוד נתן וילף

בא מסטרי לגור בסיגט, ובתר״ך השיב לו לשם בשו״מ, קמא, ח״א, קנט, תנינא, ח״ג, קב.

ר׳ יהושע וילף

סוחר אמיד וממולח בלבוב. חתנו של ר׳ פייביש עבנער, ואחרי פטירתו הפתאומית של חמיו נטל לידיו את בית הדפוס שלו, הוצאת ספרי הרומ״ל, ועריכת קול מחזיקי הדת. חסיד בלז מובהק, וממאן בחדשות.

תשובות אליו: דברי שמחה, ח״ב, יא; מנחת הקומץ, יב בתרפ״ג; משנת אליעזר, תנינא, ט בתרפ״ב.

יחיאל שנייד, ייווא בלעטער, 40, עמ׳ 182.

ר׳ ישעיה יוסף וילף

מדרוהוביטש (תק״ן׳-תרכ״ד)

דמות מופת של גאון בתורה, צדיק מקובל, וגביר בעל חסד בדרוהוביטש. מימי עלומיו החשיבוהו צדיקי הדור מאד. רבי מאיר מפרימישלאן לא זז מחבבו, ואמר עליו שכל דיבור שיוצא מפיו נאמר ברוח הקודש. נהג אדמורו״ת, והיה לו קלויז משלו בו אמר דברי תורה לעורר הלבבות לתשובה. גבאי הקלויז היה ר׳ מיכל ליברמן. נפטר ביום ד׳ תשרי תרכ״ד, והניח כתבי יד רבים. נשא את טויבא אסתר, ונולדו לו: א. ר׳ אברהם יעקב ו׳ומ״ץ רוזניאטוב; ב. ר׳ שלמה שו״ב בדרוהוביטש; ג. אשת רצ״ה לוסטמן אב״ד בוריסלב; ד. אשת ר׳ נפתלי גוטליב רב ביאס.

בנו ר׳ שלמה העתיק וסידר מכתביו, ובהשתדלות בימ״ס רצ״ה שפרלינג בלבוב הדפיס שם בתרכ״ז בדפוס ראז״ו סאלאט, ספר **חזון ישעיהו**, נקרא בפי המחבר **תפלה לעני** וכך מופיע בראשי העמודים, ב, נד ד׳, ובו חידושים עה״ת, נ״ך, ש״ס ועוד, ע״ד המוסר והקבלה. בראש הספר הקדמת הבן המו״ל, תפילת תשובה מהמחבר, וצירופי בראשית. בשער מתואר המחבר בנוסח זה: הרב הצדיק הקדוש המפורסם הבקי בנגלה ובנסתר, בוצינא קדישא חסידא ופרישא, חכם הרזים אוהב ישראל באמת, בעל הבטחון, רבים הלכו לאורו ורבים השיב מעון, החסיד המפורסם. גם המסכימים אינם חוסכים בשבחים: השו״מ (והיה מלהיב אחב״י לעבודתו ית״ש, ואני הכרתי אותו בעת הייתי יושב בטריסקאוויץ, ונהג נסיעתו במכוין אלי ודברתי עמו קצת, ופיו יוכיח עליו שאף שהיה בעושר ובכבוד היה מצמצם באכילתו, ורבים וכן שלמים העידו עליו שהיה מילדותו עמוס בתורה, והיתה לו ידיעה רבה בספרי קבלה); הרב אליהו הרושובסקי (ונודע

בשערים חסידתו ופרישתו מימים ימימה בתורת ד׳, והיה מופלג בנגלה ובנסתר, ורבים מישראל אשר הלכו לאורו שתו בצמא דבריו היקרים). בעמוד האחרון של הספר רמזי תיבות ע״פ א״ב.
נכדתו ליבא נישאה לר׳ משה וולפזון, בנו של הרב יהושע פלק זאב ב״ר יוסף צבי שנולד בתקצ״ה במוינשט שברומניה, כיהן כרבה של אקנא, ומתרל״ה אב״ד פולטושאן שנים רבות. נסע לאספת הרבנים בקראקא תרס״ג, וחי בתרע״ב. הבן סייע לאביו להדפיס את ספרו **פליאות חכמה** על אותיות הא״ב, עם לשון זהב ושרשרות זהב, א-ב, דראהאביטש, א.ה. זופניק, תרמ״ט-תרנ״ה. נסע לקבץ לספר הסכמות, וקיבל בלבוב בתרנ״ד מרא״ש הלפרין ורא״ל ברודא, ובתרנ״ה ממהריל״ס ומר״ב וייס אב״ד טשרנוביץ.
מהאב נדפסו ז׳ ספרים בסדר זה: נהורא דאורייתא יקר אורייתא, על הל׳ ת״ת להרמב״ם עפ״י שו״ע הרב, עם הסכמת השו״מ מתרל״ג, למברג תרל״ד. ד״צ בניו יארק תשל״א עם תולדות רעק״א, וירושלם תש״ם עם צוואה מבעל יוש״ה ואגרת הגר״א; אניה בלב ים, הספד על כרמיה, פאלטישען תר״ם; מזכרת משה וירושלים, ח״א, לכבוד משה מונטיפיורי, טשרנוביץ תרמ״ד; מעיני הישועה, ח״א, דרושים, למברג תרמ״ז, עם הסכמות רצ״ה אורנשטיין מתרמ״ג, ור׳ שלמה ור׳ יצחק מייער בני רח״ה מאלעסק בשם אביהם; פליאות חכמה דלעיל; מלון אורחים, ח״א, על הכנסת אורחים ומדת החסד, דראהאביטש תרנ״ו; תורת האדם, א-ד, מוסר, מונקאטש ועוד, תרס״ד-תרע״ג.

בין המשיבים לריפ״ז: אבן יקרה, קמא, או״ח, כד; דב״ח, ח״ב, יו״ד, ק בתרכ״ט; הרי בשמים, קמא, צג, תנינא, מב בתרל״ז-תרמ״ז; כוכב מיעקב, ו, קכא, קפב, קצו; שו״ת רב״ז, ח״ג, יא.

עליו: אהלי שם, 325-326; רי״י כהן, קרית ספר, מד, 302-304.

ר שלמה ב״ר ישעיה יוסף **וילף**
מדרוהוביטש (ת״ר-תר״ץ)

בנו של הצדיק רבי ישעיה יוסף, ומוציא לאור של ספרו. שו״ב בדרוהוביטש עשרות שנים. חיבר ספרים פופולריים שזכו למהדורות רבות. נפטר ישיש לפני השואה.
מבוא המדרש על התורה וחמש מגילות, כולל פסקים מאמרים מעשיות ומשלים הנמצאים במדרש רבה, מסודרים כסדר הפרשיות בלשון צח עם מפתח, ליקוטים יקרים מאביו בשם שפתי נועם (בתחילתו), לבוב, יעקב עהרענפרייז, תרל״ז, ט; נה ד׳. נוסף שער מעטפת מתרל״ח בנוסח שונה, ומעברו רשימת ספרים ומחירים מבית המסחר של מיכל וולף. לספר הסכמה מר׳ אליהו הערשובסקי אב״ד דרוהוביטש. בהקדמת המחבר מבאר צורת עבודתו, מודה לאחיו ולגיסיו, ומביע תקוה להדפיס את ספרו על האגדות. בראש הספר מפתח לפי הפרשיות והמגילות, ורשימת המנויים מקומרנא, דרוהוביטש, בוריסלב, סטעבניק וסטרי, שבה כמה מבני משפחתו. בסוף הספר לוח הטעות, ורשימת ספרים ומחירים מבית המסחר של עהרענפרייז.

אמרות שלמה, לבוב, יעקב עהרענפרייז, תרמ״ד, ס ד׳. כולל כ״ה פרקים מלוקטים מספרי הלכה ומוסר על עניני אישות ונישואין, קדושת הזיווג, דיני נדה, תיקונים למקרה, סגולות ורפואות למעוברות יולדות ומניקות, וסדר חינוך הילדים. לספר קרא **חופת חתנים החדש**, כי יש בו הרבה יותר מהמקורי. בראש הספר: הסכמות מר״י שמלקיס ומש״ב המהריל״ס; הקדמה הכוללת רשימה חלקית של המקורות; תודה לקרוביו, ורשימת המנויים כמו בספרו הקודם. בשנת תרס״ו הדפיס אצל יוסף פישער בקראקא שתי מהדורות: בלשון הקודש בלבד, סא ד׳, ועם עברי טייטש בשוליו, צ״ו ד׳. המהדורה הראשונה חזרה וצולמה בירושלים, דפוס בטחון, תש״ל, קיח עמ׳, בהשמטת רשימת המנויים, ובשלמות בברוקלין, בית הספר, תשל״ג לערך, ס ד׳.

מעשי הגדולים, תקכ״ט מעשיות מלוקטות מתלמוד בבלי ומסדר זרעים בירושלמי, ומסודרות בלשון צח על סדר המסכתות, לעמבערג, דפוס ישראל דוד זיס הלוי סג״ל, תרמ״ו, ו, פז ד׳. ההסכמות הן מתרמ״ז: ר״י שמלקיס; מהריל״ס (להבינם גם להמוני עם אשר דרכי לשון חז״ל באגדתם מוזר להם... יודע אני ומכיר היטב את ידידי הרב הנ״ל, אשר יושב פה קהלתנו על התורה ועבודה ותורתו אומנתו, ואין עיקר כוונתו להרבות בצע כסף ע״י חיבורו); גיסו רצ״ה לוסטמן אב״ד בוריסלב (וגם העלה הרבה ענינים מחמי). בראש הספר הקדמה, שמות המתנדבים ובהם רבי מנחם מנדל מזידיטשוב, סדר המסכתות בש״ס ולוח הטעות. זיס חזר והדפיס בתרמ״ט את הספר בדפוס זופניק ושותפיו בפרמישלא, פד ד׳. שתי הוצאות זהות לזו נדפסו בלבוב, רא״ו סאלאט, תרמ״ט-תר״ן, ובפרעמישלא תרנ״ד. בימ״ס דוד ראטה בלבוב הדפיס את הספר מחדש בדפוס מ. צעדערבוים בפיעטרקוב תרס״ג, עד ד׳. אחרי השואה צולם הספר מחדש בתוך שלשה ספרים נפתחים: מעשי הגדולים, סיפורים-מלוקטים לפי סדר א״ב ורובם מספר דרך אמונה ומעשה רב, ואורחות חיים מהגר״א שלא נדפס, ברוקלין, בימ״ס ירושלים, תשי״ג, ג-פג ד׳, בלי ההסכמות והפתיחה, וספר ב׳ בלי מיספור. הוצאה זו צולמה מחדש ע״י

יוסף ווייס בברוקלין תשל״ג לערך, והפעם עם כתר ראש-אורחות חיים ואגרת מהגר״א, מהדורת נכדו ר׳ אליהו לנדא שהופיעה בירושלים. הוצאה מהודרת בסידור חדש, תל-אביב, מסורה, תשכ״ג, ר עמ׳, עם מפתח הענינים לפי סדר המסכתות וסימון האות, מעובד ע״י י. הורוביץ-הלר, ורשימת מסייעים. ח״א של הספר תורגם לערבית, ונדפס באותיות עבריות בג׳רבה. ראיתי שני עותקים שונים. באחד מופיע שם המחבר בשער, דפוס חי חדאד ע״י המו״ל מאיר בן מרדכי כהן ס״ט מחארה כבירה, תש״ה, סא ד׳. בספר הסכמות רבני ג׳רבה מתש״ח גם לח״ב שעמד להוציא לאור. בעותק השני נשמט שם המחבר, דפוס בועז חדאד, התש״ח לפ״ג (צ״ל לפ״ק), סב; כח ד׳, עם אותן ההסכמות. נלוה לספר גם תרגומו של שושנת העמקים אותו סיים הרב מקיקץ שלי בתש״ו לפי הקולופון, ותרגום ספר טוביה הרופא.

התנהגות הדרך, לקט עניני ודיני הדרך מש״ס שו״ע וספרים, בז׳ מאמרים: דרך ישרים, תיקון הדרך, לימוד בדרך, לויה, כבוד הצדיקים, נסיעותיהם ואליהם, ע״י שוב״ק דראהביטש. פיעטרקוב, העניך פאלמאן, תרפ״ז, קצד עמ׳. המסכימים: רא״מ שטיינברג בברודי בתרפ״ה (כונתו רצויה לזכות הרבים); רא״י הורביץ מפרוביזנא בתרפ״ד (וראיתי כי טוב עשה); ר״מ שפירא מפיעטרקוב בתרפ״ו; רח״צ הכהן לוין מבנדין בטרוסקביץ. בגמר ההדפסה הגיעה הסכמת האדמו״ר מצורטקוב ע״י ר׳ יוסף שטרנברג, והודבקה בפתק נפרד. בראש הספר: הקדמה ופתיחה, אגרת הרמב״ן ותפילת הדרך. מעמ׳ קסז: אמרי ספר מר׳ אברהם ב״ר ישראל הלוי מבראד, שנדפס בעבר בתקנ״ז ובתר״ם. מהדורה מורחבת עם מלואים להתנהגות הדרך, לנסיעות לצדיקים, תפילה ודינים לעוברי ימים, לובלין, עוזר צווקין, תרצ״ד, קצא, [לב] עמ׳. מהדורת צילום מהראשונה בירושלים [תשל״א], עם כל ההסכמות, ופגינציות רבות. צולם רק עד עמ׳ קסה, ואח״כ תוספות מעניני נסיעות לצדיקים, שירי דבקות ושמחה, צעטיל קטן, תרי״ג מצוות, קונטרס ברכת הנהנין, ואורחות חיים להרא״ש. הוצאה מהודרת בצילום השניה, [ירושלים], תשל״ד, [ח], קצא, [ז] עמ׳, הסכמות נוספות למו״ל ר׳ אברהם קליין מקרית ויזניץ בני-ברק, מבד״צ ירושלים, האדמו״ר רמ״י מויזניץ, ופקסימילים של הרב מרדכי יפה-שלזינגר והרב נתן גשטטנר. בסוף: מעשה ושמות המסייעים.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״ב, רב ללבוב; עטרת ישועה, לג; צור יעקב ח״א, ט, סח, פב בתרפ״ה לדרוהוביטש.

וִילֶק

ר׳ יעקב

ת״ח בזבנא, ממשתתפי אהל מועד בתרנ״ח.

ר׳ משה

ת״ח באושפיצין, מחסידי בובוב.

ד״ת ממנו בכתר תורה, סיון תרצ״ט, 18.

וִילֶר

ר׳ בנימין זאב וולף (וולביש) ב״ר חיים שמחה **וילר** מירוסלב (תק״ף-תרס״ז)

נולד בלבוב ביום ג׳ אב תק״ף, לאביו ר׳ חיים שמחה שהיה מצאצאי המהר״ל והמגיני שלמה ונקרא על שם זקניו ר׳ שמחה ובנו ר׳ חיים כהן רפפורט מלבוב, ולאמו בילא. מנעוריו ניכר בכשרונותיו, ולמד גפ״ת בהתמדה. מגיל ט״ז למד אצל קרובו הרב יוקל הירש. בהיותו בן י״ח הלך מדי פעם אל הישועות יעקב לפלפל עמו, וזכה אצלו להתקרבות יתירה. באדר ת״ר נשא את חייקה בת הגביר ר׳ יצחק זנדבנק מציעשינוב (נפטר תרכ״ב), ועבר אליו. נרדף ע״י משנאי חמיו, וחלה בחזהו. מאז היה ידוע

הרב בנימין זאב וילר

חולי, רזה וצנום. החל להתענין בשפות ובמדעים עם שני רעיו בציעשינוב: ר׳ ישעיהו מאיר כהנא-שפירא, ור׳ מרדכי הלר בן אחיו של רצ״ה הלר. עסק במסחר עד שאבד בתרי״ד את רכושו בעת שריפת העיירה, וטביעת סחורותיו בדנציג במי הוויסלה. עקר לירוסלב, ושיקע עצמו בהיכלי החכמה. ברבות הימים גם מסחריו חזרו והאירו לו פנים, ושב אליו ששון רוחו. מתרכ״ב החליף שו״ת עם גדולי הרבנים. בשנים תרל״ב-תרמ״ט השתתף בכתבי העת של זמנו, במאמרים רבים בעניני תורה פילוסופיה ומדע. פירסם בהמגיד, מגיד משנה, העברי, השחר (על נחל מצרים, נדפס מחדש ע״י לונץ בהמעמר), ועוד. כתב גם דרמה הסוחר והפילוסוף, וחשב לכנס את כתביו בספר.

נתפרסם בפרשת קביעות השבת במזרח הרחוק. כשחז״ס עורר את השאלה כיצד ינהגו המפליגים מאמריקה לאוסטרליה, יצא ר׳ ישעיה מאיר כהנא-שפירא בדעה בה החזיק אחרי-כן החזון איש. רב״ז הגיב בחריפות נגד ידידו מנוער(סי׳ ע״ה בספרו מהמגיד), והסכימו עמו השו״מ, ר״ש מוהליבר ועוד, וכן הוסכם בזמנו. גם בשאלת גט שבוטל (ח״א, ז) הסכימו עמו גדולי הדור: המהרש״ק, ר״א תאומים והשו״מ. היה בעל זכרון וסברא ישרה, מנסה להיות איפכא מסתברא אך מודה על האמת, בעל חסד האוהב חכמים ילדים וקרובים, ושונא גאים וחנפים. נרדף ע״י החרדים בשל השכלתו. החסידים בירוסלב הראו את המקום בביהמ״ד בו למד ועישן מקטרתו, והוסיפו שתורתו אינה שוה יותר מאפר הסיגרים שלו, כי חשדוהו כאפיקורס והפיצו עליו שמועות שונות. סח לי הישיש הרב קלכהיים ז״ל שהכירו היטב, כי שמר תורה ומצוות בקפדנות, ובסעודה שלישית היה יושב חבוש בשטריימל.

בסיון תרמ״ח ענה במאמר למבקר מפורסם אחד: ואנחנו תורנים משכילים נחזיק בדברי חז״ל, ובשם התנ״ך וחז״ל נדגול עד העולם (אוצר הספרות, ב, 95-103). בזקנותו הקדיש את כל עיתותיו לתורה. נפטר ביום א׳ שבט תרס״ז. בוינא גרו בניו א. עמנואל העו״ד, ב. אוסקר הסוחר (שני בנים לכל אחד), ג. שרה, נישאה בתרכ״ה לסוחר שם. ד. רחל, נישאה בתרכ״א למרדכי לנגבנק אחי הסופר אלכסנדר, וגרו ברומניה. בירוסלב גרו: ה. בת אשת פקיד הממשלה פומרנץ, ו-ז. שני בנים.

ספריו **בנימין זאב אחרון** נדפסו אצל זופניק וקנולר בפרעמישלא. ח״א, תרנ״ט, פח ד׳, חידושי הלכות ושו״ת, ע״ז סימנים וקונטרס אחרון. מאמר אגדה בהתחלה, וכן סי׳ ע״ז. תשובה מתרל״ה לר׳ שמשון נחמן (לט). ח״ב, תר״ס, פז ד׳, דרשות עה״ת שאמר בשנים תרנ״ה—תרנ״ט, חידושי אגדה ע״ס הפרשיות וליקוטים. בהקדמת ח״א מבקש שישלחו אליו דברי שבח או ביקורת. בהקדמת ח״ב כותב שחילק את ח״א בין גדולים וחכמים, ונתקבל לרצון.

תשובות אליו: אבן יקרה, תנינא, לט; ש״ב ברכת יעקב, יו״ד, ב; חסל״א, תנינא, אהע״ז, עד בתרכ״ג; מהר״י הכהן, או״ח, יט, יו״ד, מו, חו״מ, ד, שער הענינים, כ; שו״מ, קמא, ח״א, רסז, תנינא, ח״ב, סה, תליתאה, ח״א, תה, תיח, חמישאה, מא, (לציעשינוב) בתרכ״ג.

תשובות אל אחיו ר׳ יעקב יוסף: בנימין זאב אחרון, ח״א, כד-כו, לח, נג-נה, נז-נט, סד, סז-סח, עג, עד; רבו בשו״מ, קמא, ח״א, רכח, תנינא, ח״ב, עב, פ (עם חמיו), ח״ד, ו, לח, תליתאה, ח״ב, פא, פט, קג, ח״ג, סא, סז, שתיתאה, לח בתרט״ו-תרל״ח, עדות ביוסף, דף קסג ע״ג.

גיסו שאלתיאל אייזיק גראבער, מו״ל אוצר הספרות, ח״ג, מדור אנשי שם, 63-67; הבראישע פובליציסטיק אין ווין, ח״ג, 91, לפי מידע מבתו; מדינה וחכמיה, 92; קרסל, לכסיקון, א, 655.

וין

ר׳ אהרן ב״ר דב בריש **וין**
מחודרוב (תרס״ג-תרח״ץ)

נולד בלמברג בשנת תרס״ג לאביו הסוחר ר׳ דב בריש, ולאמו ילידת בוברקא. מחשובי תלמידי ישיבת ״מחזיקי לומדי תורה״ של חסידי בלז בלבוב,

הרב אהרן וין

העתק כתב ההורמנא שקיבל הרב אהרן וין בתרפ״ח בלבוב ושלח לזקנו בירושלים

ואחד ממגידי השיעורים בה. מראשוני המוסמכים מרא״מ שטיינברג. נשא את בתו של דומ״ץ חודרוב, ונתמנה על מקומו. בזמן גזרת השחיטה בתרח״ץ גזר תענית ג׳ ימים, ובסופה ירד לטבול ולא עלה. אשתו וילדיו נספו בשואה הי״ד. פטירתו הפתאומית בגיל כה צעיר קטעה את הדפסת חיבורו בלמברג: שו״ת דבר אהרן.

גדולי חסידי בלז, ח״ב, תכה (בטעות: וינר!).

ר׳ אליהו שמואל ב״ר אליעזר וין

מבוברקא (תרכ״ט-תרצ״ו)

נולד בראזלא בשנת תרכ״ט, כבן יחיד לאביו הגביר ר׳ אליעזר. היה במשפחה כתב יחוס עד הב״ח. נשא את חנה בת ר׳ מאיר הכהן וינד. חסיד סטרטין. ולפעמים נסע לבלז. נתפרסם כת״ח מופלג, ונתקבל כמו״ץ בנריוב. שלוש שנים עשה בשאץ, כמדריכו של רבי שלום מושקוביץ שעבר אח״כ ללונדון. כשנפטר רבה של בוברקא בתרס״ו, ובני הקהילה מיאנו בבנו ר׳ יעקב ויטלש, קבלו את רא״ש כמו״ץ וראב״ד. בזמן המלחמה ברח לוינא, ובתרפ״ד לערך עלה לארץ. גר בעיר העתיקה, וכל יום התפלל ליד הכותל המערבי או עם חסידי קרלין. התפרנס כמגיד שיעור בישיבת ״חיי עולם״. מאוחר יותר גר בבתי ראנד. קיבל בחיבה את החלוצים מבני עירו שבאו לבקרו (ספר בוברקא, 27, 86). חתם בין רבני ירושלים על חובת היציאה מהועד הלאומי (לשעה

הרב אליהו שמואל וין

ולדורות, ח״ג, 90). נפטר ביום י״ג אדר תרצ״ו, ונטמן בהר הזיתים. חידושיו לא נדפסו, ונותרו בכתובים. ילדיו: א. ר׳ דב בריש אבי ר׳ אהרן דומ״ץ חודרוב; ב. ר׳ יצחק יהודה ליב. עבר לדרוהוביטש משנשא את בת השו״ב ר׳ אלחנן סג״ל מחשובי חסידי בלז. ילדיו: 1. אסתר אשת ר׳ משה באק מסטרי; 2. ר׳ מרדכי דוד שו״ב ומוהל בגלוגוב; 3. ר׳ חיים בדרוהוביטש; 4. ר׳ הלל וינד בירושלים; 5. ר׳ אליעזר בת״א חתן רא״ח נאה; 6. סובל; 7. הב׳ אלחנן; ג. פרל אשת רבי אברהם לנדמן האדמו״ר מבילקמין; ד. אידל נפטרה בירושלים בת פ״ה, ביום י״ט שבט תשל״ט, זו ר׳ יעקב ישראל שמרלר בויען וירושלים, ובנם ר׳ אליהו שמואל ראש ישיבת צאנז בקרית צאנז נתניה; ה. זיסל תחי׳ זו׳ הרב ישראל הפטלר ז״ל מבוברקא. היה שו״ב בויען ומשגיח בשיפשול, והיגר לארה״ב. בניהם: ר׳ אברהם מרמ״י ישיבת בובוב, ור׳ אליהו שמואל רבה של קהילת ״מגן אברהם״; ו. חיה זו׳ ר׳ אברהם הימל, שו״ב בארגנטינה בעיר סרס שליד בואנוס איירס.

ר׳ יצחק יהודה ליב וינד

ר׳ **הלל** ראה לפי: **וינד, ר׳ הלל**

וַינְבֶּרְגֶ

ראה גם: **וינברגר**

ר׳ אברהם וינברג

ת״ח בסטרי. תשובה אליו: מהר״י הכהן, חו״מ, שער העינים, כא.

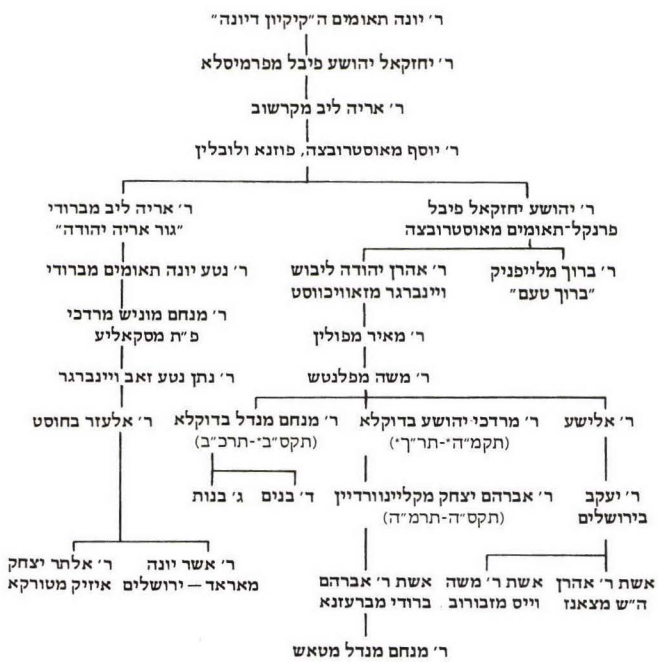
ר׳ אברהם וינברג

מורה מומחה בטרנוב ובחיפה למקרא ולשון. אשתו: טובה. עלה לארץ לפני מלה״ע השניה. בתרצ״א הדפיס בטרנוב מחזה מנוקד לילדים: **דמי חנכה**, 17 עמ׳; בחיפה הדפיס: **תורת הכתב האחיד**, תשי״ג, 40 עמ׳. נועד ליפוי הכתיבה, והומלץ ע״י מומחים; עורך **החוט המשולש**, ניב מנין הנוער ליד ביה״ס הריאלי בחיפה, עם תמונותיו, 1: תש״ך, 2: תשכ״ב, 3: תשכ״ז; **מלכי יהודה וישראל**, תמונות ממקורות עתיקים ורפרודוקציות של אמני העולם, מהדורה ששית משופרת, בתוספת רשימות הנביאים והכהנים, גליון שו״ת ומקורות, [תשכ״ה], 8 עמ׳; **קצור טעמי המקרא, טעמים ונקודות**, תשכ״ה לערך, בשכפול, ע״י ביהמ״ד הממלכתי למורות ולגננות בחיפה, שתי הוצאות. מהדורה שלישית מחודשת: **טעמים ונקוד**, קיצור טעמי המקרא ותמצית חוקי הניקוד הקשורים בהם, תל-אביב, יזרעאל, תשכ״ט, 127 עמ׳, עם תוים, ביבליוגרפיה וחו״ד על ההוצאה הקודמת.

ר׳ דוב בריש וינברג

ת״ח בויליצ׳קה. תשובות אליו: הרי בשמים, תנינא, יא בתרנ״ד; מהרש״ם, ח״ג, קצ; שדה יצחק, יד; שו״ת מהרא״ש, ט. נזכר בספר טוב עין, דף נב ע״ב.

וַינְבֶּרְגֶ

רבנו הקדוש מצאנז, ח״א, ל, מא.

ר׳ אברהם יצחק ב״ר מרדכי יהושע **וינברגר**

מדוקלא וקליינווארדיין (תקס״ה-תרמ״ה)

נולד בדוקלא בעיו״כ תקס״ה לאביו ר׳ מרדכי יהושע. מילדותו התנכר בכשרונותיו, ורצ״ה הלר חריף שעבר בעירו התענג עליו, וחפץ בו כחתן לבתו סערל (שרה). התנאים נערכו בדוקלא, ומשם נסע עם חמיו לעיר רבנותו בוניהאד, ואכל מזונות על שולחנו. כשחמיו נפטר ואלמנתו נישאה לחת״ס, עבר עמה לפרשבורג וזכה שם להתקרבות רבה. מתק״ץ נתקבל לרבנותו הראשונה בפריישטטל. על תלמידיו שם נמנו ר׳ חיים צבי מנהיימר אב״ד אונגוואר ור׳ פייש סג״ל מטאש. כשנפרצו שם גדרי הצניעות ונשים החלו לחבוש פאה נכרית, עבר בתר״ד לרבנות קליינווארדיין בה כיהן יותר מארבעים שנה, עד לפטירתו ביום י״ב חשון תרמ״ה. יסד בעיר ישיבה גדולה, וביזמתו נוסדו במקום חברות רבות של צדקה וחסד. היה מיודד עם גדולי דורו. נמנה על מעריציו של רבי חיים מצאנז, והכשיר לו את הדרך להונגריה. בנו של הדומ״ץ הקודם שעורר עליו מדנים מבלי לשעות לאזהרת הדב״ח, נקטף בטרם עת (שה״ג מארץ הגר, מע׳ ל,

אות יט). בתרל״ה כתב צוואה בה ביקש בין היתר שימהרו לקבל רב אחר, ואל יפרסמו את הלויתו לבל יטריחו אנשים. בצוואה נזכרת בתו צביה. בתו חיה נפטרה בצעירותה, וכן בנו ר׳ משה מרדכי (בין השנים תרל״א-תרל״ו). בתו אסתר נישאה לר׳ אברהם ברודי אב״ד ברעזנא שנפטר על פניו בתרמ״ב, ונדפסו ממנו הספרים פרי החג, אונגוואר תרל״א, וכן מ. סיגעט תרל״ו, עם הסכמה וד״ת מהחותן בראש הספר.

פני יצחק, פלפולים בסוגיות על סדר מסכתות הש״ס, מונקאטש, דוב בער בלייער וגיסו צבי יעקב קאהן, תרנ״ב. הספר יצא לאור ע״י נכדו ר׳ מנחם מנדל ב״ר אברהם ברודי אב״ד טאש, הכותב בהקדמתו על חמיו שהקדיש כל ימותיו ולילותיו לעסק התורה, והעמיד תלמידים רבים כל שנותיו. הרב משה ב״ר עמרם גרינוולד רבה החדש של קליינוורדיין, כותב בהסכמתו שהמחבר בענוותו לא כתב את חידושיו, ורק תלמידו המובהק ר׳ פנחס זליג שטיינר צירפם וסידרם, ונסע עם המו״ל לאסוף מנויים. בתחילת הספר כמה דרושים, ההספד שאמר בז׳ אדר, וד״ת (גם בסוף) מנכדו ר׳ מרדכי שוורץ ז״ל מקליינוורדיין. בסוף הספר חידושים מחמיו רצ״ה, מנכדו המו״ל, ומנכדו ר׳ מנחם מנדל שליט״א אב״ד גליל דראגמירעשט, בנו של ר׳ משה ישעיה שורץ ז״ל מעטשעד חתן המחבר (נולד בלינסק לאביו ר׳ שמואל, חיבר מאזני צדק והין צדק). רשימת הפרנומרנטין מהונגריה, ובה כמה מתלמידיו.

מלל לאברהם על התורה, מונקאטש, קאהן עט פריעד, תרע״ג, מח ד׳. המסכימים: ר׳ מוזס חיים ליטש סג״ל רוזנבוים אב״ד קליינוורדיין; ר׳ אליעזר דייטש אב״ד בוניהאד עם ד״ת (ובימי בחרותי זכיתי לראות פניו הקדושים כאור פני מלך חיים דומה למלאך ד׳ צבקות); ר׳ מנחם ברודי אב״ד קאלוב; מוסר הכתבים ר׳ מנחם מנדל מדראגמירעשט ב״ר משה ישעיה בן צביה בת המחבר (מאד היה משתוקק שיאמרו דבר בשמו, ודואג ע״ז איך יאבדו הרבה דברים טובים ומוסרים אשר אמר בעולם, ומפני כי לא הניח בן אחריו ר״ל, ע״כ יהיה זה לו לבן). סידר את הכתבים המו״ל ר׳ פנחס זליג הכהן שוורץ, ובהקדמה תולדות המחבר ומשפחתו שקיבל מר׳ אברהם איטינגא. בספר ד״ת מהשנים תקצ״ב-תר״ם, בשילוב קטעים מהספר הגיד מרדכי של נכדו. בסוף הספר כמה דרשות והספדים, חידושים על אבות, הגדה של פסח וליקוטים, וד׳ דרושי מטה נפתלי מר׳ נפתלי אב״ד מאד אבי המסדר.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, או״ח, ח, יו״ד, נו, קכט, חו״מ, טו, לקוטים והשמטות, לט בתרכ״א-תרכ״ד; מח׳ דברי יחזקאל מהד׳ תרפ״ב, א׳ בתרמ״ג; חת״ס; שירי טהרה, דף סא. הספד עליו: לקוטי חבר בן חיים, ח״ו, דף פד.

רבנו הקדוש מצאנז, ח״ג; ספר יזכור לקהילת קליינוארדיין, ת״א תש״ם, יב-יג, לג.

ר׳ אברהם ליב וינברגר

גר כנראה בלבוב, ותשובה אליו: אבן יקרה, קמא, אה״ע, ד.

ר׳ אלתר יצחק איזיק וינברגר

ב״ר אלעזר

מטורקה (תרס״ה-תשל״ד)

אביו ר׳ אלעזר מסיניווער ברוסיה הקרפטית גר בחוסט, בה נפטר במוצאי יום כיפור תרצ״ז. היה בנו של ר׳ נתן נטע זאב ויינברגר פרנקל-תאומים, ב״ר מנחם מוניש פ״ת מסקאליע נכד ה״זרע יצחק״, ב״ר נטע יונה, ב״ר אריה ליב בעל ״גור אריה יהודה״ ולמעלה בקודש. יחוסו נדפס בסוף הספרים אמרי ברכה (מהדורת ניו-יורק תשל״ג) ומנחת חן, והגיע אל הקיקיון דיונה, ר׳ איציקל המבורגר, ר׳ בריש מסקוליע, ר׳ בריש המגיד מלובלין, ר׳ משה שהם מדולינא, והשר ר׳ מאיר ברודסקי מאודיסה. **אמו** חיה שפרינצא שנשרפה ביום ד׳ סיון תש״ד הי״ד, היתה בת ר׳ אשר יונה קרייטנר (או קוויטנר) נכד ר׳ מאיר הגדול מפרימישלאן, בנו של ר׳ חיים שנשא את רייזלי בת רבי יהודה צבי מסטרטין, וחתנו של ר׳ יצחק ליב וילנר שהיה בנו של ר׳ זאב וולף אב״ד בקשביץ וחתנו של ר׳ חיים אברהם רדליך ממיקוליב. כמו-כן היתה דור ששי לשרף

הרב אלתר יצחק איזיק וינברגר בצעירותו

ישיבת דגל התורה בטורקה

מסטרליסק, ונכדת ר׳ יעקב קופל חסיד תלמיד הבעש״ט.

בגיל צעיר למד בישיבת חוסט אצל רבי יוסף צבי דושינסקי. ואח״כ בוישובה אצל רבי מנחם מנדל הגר. נסמך מרבותיו, ומרבי ישעיה שלום רוקח אב״ד ווינוויטש. נמנה על מייסדי רשת ישיבות ״נצח ישראל״ בפולין, והתישב בטורקא בה הקים את ישיבת ״דגל התורה״. בישיבה למדו 120 בחורים, 80% מהם מבני המקום, ותמכו בהם מבחינה כספית. גדולי התורה והחסידות שבאו לבקר בישיבה ולעמוד על ידיעות התלמידים, התפעלו משקידתם והצלחתם. את הבוגרים שלחו לישיבת חכמי לובלין, לישיבת ״כתר תורה״ בסוסנוביץ ולבלז. בידי ראש הישיבה סייעו תושבי המקום: ר׳ הרשלה ב״ר יחיאל נגלר סגן המנהל הרוחני הי״ד, ר׳ שלמה הלר, ר׳ שמעון הירש ור׳ יהושע נחמן מיינער. הם נזכרים לטובה במאמר שכתב ראש הישיבה (ספר טורקה, 82-90) על חיי התורה התפילה והחסד בעיירה, ועל דמויות הרבנים, האדמורי״ם, חסידים ואנשי מעשה שפעלו בה.

בהקדמה לספרו הציב קונטרס עיני עיני יורדה מים, בו הוא מתאר בפרוטרוט את תקופתה האחרונה של טורקה היהודית, ואת שרשרת ניסי הצלתו בשנות הזעם. בעודו בעיירה עברו על ראשו כל הצרות והסבל תחת שלטון הרוסים האוקראינים והגרמנים. היה כמעט היחידי ששמר על צורה יהודית, עד שנתפס ביום ו׳ טבת תש״א. כשהתיר אכילת טריפות לצורך הצלת נפשות, התרעם עליו רבי אברהם יעקב יולס, האדמו״ר מסמבור בטורקא, וכשצלצל להרב ירוחם מאלטשטט, הסכים עמו שיפה הורה. הבריח את הגבול עם משפחתו להונגריה. נתפס ועונה בחשד שהוא מרגל רוסי, אבל ה׳ נתן חינו בעיני שוביו ראשי הנאצים. הם הזמינוהו לויכוחים דתיים, וכיון שתשובותיו נשאו חן בעיניהם פקדוהו לטובה. כששוחרר עבר לבודפשט בתעודות פולניות, והיה במחיצת האדמו״ר מבלז. בעת כניסת הנאצים ברח לסטמר ולקלויזנבורג, וכשניסה להבריח את הגבול לרומניה, נתפס והובל לבודפשט עם הרב דוד שפירא מקראקא ור׳ משה אהרן קמפלר. שוב החלה פרשת מאסרים, חקירות ועינויים, עד שהעמיסו אותם על רכבת. בדרך פרצו דלת, וקפצו החוצה על אדמת סלובקיה. כאן החלה פרשת נדודיהם בעירות ובבונקרים, בקוי החזית שבין הגרמנים והרוסים, ובסכנה מתמדת גם מפני הפרטיזנים. עידוד רב שאבו מהרב מאיר גרינבורג אב״ד סט. מיקולאש שסייע רבות לבורחים ולפליטים. ראי״א נחשב כרבם של יושבי העיירות, אירגן את חיי הדת בתנאי המחתרת, ועודד לבבות נשברים לאמונה ולתקוה, עד בוא יום השחרור. פעל רבות בעניני הצלה בהונגריה ובסלובקיה, ובשנת תש״ו נסע לארה״ב כציר לועידת אגודת ישראל. נודע כאיש אשכולות חביב לבריות ונואם מצוין. כיהן כרב ור״מ קהל חרדים תפארת אלעזר וישיבת דגל התורה בקיו גרדנס שבניו-יורק. נפטר בעש״ק י״ג ניסן תשל״ד.

בשואה נספו רבים מבני משפחתו הענפה הי״ד. ביניהם אשתו הראשנה טויבא, בת דודו ר׳ דוד ויינברגר וזו׳ פייגי (נספו עם בנם יוסף מתלמידי ישיבת בובוב), וכן חמשת ילדיו: נתן נטע, אשר יונה, אברהם, אליעזר ורייזיל. כמו־כן נספו: אחותו אלטע רחל אשת ר׳ ישראל מרגליות; אחותו־חמותו חוה לאה אשת ר׳ אלימלך מילר (ב״ר נחום עזריאל מגדולי תלמידי הייטב לב, ב״ר משה, ב״ר אייזיק מתלמידי העטרת צבי ונכד הנו״ב) ובנם ר׳ נתן נטע; גיסתו רייזל בת רבי מאיר שו״ב ומו״ץ וישובה, אשת אחי ר׳ בריש המגיד דשם ובנה ר׳ מאיר; אחיו ר׳ אפרים פישל עם זו׳ מלכה וי״א ילדיהם. שרדו: אחותו רייזלי אשת ר׳ זאב אריה וולף ליב מטעטש ר״מ בסאבאטקי הי״ד. נישאה בארה״ב בשנית לרבי שלמה זיידא אייכנשטיין האדמו״ר מפודהייץ, ובשלישית לר׳ ישכר בר רוזנבוים האדמו״ר מסטרוזיניץ.

אחיו הרב **אשר יונה** הצעיר ממנו בכמה שנים, למד בחוסט אצל הרב יוסף צבי דושינסקי, בגלנטא אצל הרב יהושע בוקסבוים, ובוישובה אצל רמ״מ הגר. מחשובי חסידי ויזניץ, ומהמקושרים לשלושת אדמור״י השושלת: אהבת ישראל, אמרי חיים ובנו רמ״י. כיהן כראש ישיבה בטמשוואר. בזמן המלחמה עשה ברומניה, ושנתיים אח״כ בצ׳כיה

הרב אי״י ווינברגר במשתה נישואין. יושב מימין: אחיו הרב אשר יונה מירושלים

בפראג ובמרינבאד, עד שסודרו ניירותיו. היגר לניו־יורק, ופתח בה בימ״ד. בתש״ל עלה לארץ, ובביתו בקרית מטרסדורף בירושלים מתקיים מנין בנוסח ויזניץ, וכולל בקר וערב ״אהל פנחס״ על שם בנו ז״ל. כמו״כ יש לו מפעל ״אורך ימים״ לתמיכה במאות אברכים לפני החגים. תשובה אליו: משנת יוסף, מא.

בזיווג שני נשא את פינה גיטל בת אחותו חוה לאה. ילדיהם: א. חיה שפרינצא אשת הרב נח אייזיק אלבוים, וילדיהם מרים קילא, חוה לאה רחל, זאב משה, אביגיל חנה. בעלה רב קהל נחלת יצחק בקיו גרדנס הילס, ומחשובי הלמדנים. נודע בספרו מנחת חן, חידושי סוגיות, ח״א, לונדון, תי״ל האניג ובניו, תשל״ה, שי עמ׳, עם הסכמות מאביו ר׳ יצחק מטורונטו, רבו ר״ש ארנפלד, ר״מ פיינשטיין, ר׳ דוד הלוי יונגרייז, רש״ז אוירבך, רי״י וייס, רמ״י ברייש, והיה עמו מכתב מרא״מ שך. בהקדמה מביא את יחוסו, וחוזר על כך שזקנו נכד רבי שמעון מירוסלב כפי שאביו כותב בספריו, אך לא ע״י הבן ר׳ שלמה. בספר מד סימנים, וג׳ האחרונים מאביו. חמיו מביא בספרו כמה מתשובותיו, כגון בעמ׳ ער—ערב; ב. חוה לאה פייגא אשת הרב בן ציון שלום אליעזר פרישווסר, וילדיהם: רפאל אלעזר, צביה, חיים אלימלך; ג. מרים רחל אשת ר׳ יעקב רובין ב״ר אברהם יהושע השל מלוס אנג׳לס; ד. נחום עזריאל אלימלך; ה. דוד מנחם; ו. ישכר דוב ברייש; ז. חיינצי יהודית; ח. דבורה ברכה; ט. אפרים פישל ישראל.

לפני השואה היה לו ספר חידושי ״זקן יצחק״ על סוגיות הש״ס, עם הסכמת הרב ירוחם מאלטשטט ועוד. כן היו לו שו״ת, דרשות ומאמרים. חידושיו נדפסו ב״הבאר״.

בית יצחק עה״ת והמועדים, ניו־יורק, דפוס דויטש, תשל״ב, תלד עמ׳. המסכימים: רמ״י הגר ואביו רח״מ האדמורי״ם מויזניץ; מח׳ הרב שמואל ערנפלד ממטרסדורף בתשכ״ה; הרב משה פיינשטיין בתשכ״ח; רבי שלמה מבובוב בתשל״א; [הרב פנחס הירשפרונג בתשכ״ו (ואני זוכר עוד איך כבודו לפני המלחמה הזו הרביץ תורה בגליציא... דברי תורתו היו חביבים על ת״ח).] כמו־כן מכתבי: רבי ישראל הגר מויזניץ בתרצ״ו (המלצה לישיבה); ובתרצ״ד רבי פנחס טברסקי מאוסטילה (ג״כ לישיבה); רבי מנחם נחום פרידמן מבויאן־טשרנוביץ בהיותו בעיר ישן, אליה בה המחבר לשבות אצלו עם תלמידיו (קריאה לתמוך בבנין פנימיה לתלמידים שאינם בני טורקא); רבי אברהם יעקב פרידמן מבויאן־לבוב (הן בהיותי בקיץ הלז בעיר טורקא ע״נ סטרי, שם חמותי ראיתי אור שהדליק האברך הרב הגדול חוב״ק צמ״ס שלשלת היוחסין כו׳ ראש הישיבה... ומאד התענגתי ונתבסמתי מקול ומראה וריח מהתלמידים הלומדים בישיבה); רבי משה׳ניו פרידמן מקראקא; האחים רבי נחום מרדכי ורבי דובער מטשורטקוב; הרב ישעיה אשר יולס מסטרי; רבי מרדכי שלום יוסף מפשמישל (המלצה לישיבה). בראש הספר הקונטרס עיני עיני יורדה מים הכולל את ויכוחיו עם הנאצים. מעמ׳ קז חידושיו עה״ת ע״ס הפרשיות, מתובל באימרות מגדולי החסידות ומאביו. מעמ׳ רכא תפארת אלעזר, חידושים עמ״ס ברכות בהלכה ובאגדה ועל סוגיות הש״ס (בעמ׳ רפג תשובה לר׳ פרץ שטיינברג). מעמ׳ רצג דרשות ומאמרים. מעמ׳ שכג באורי ברכות ותפילות, מעמ׳ שמה ביאור י״ג העיקרים, מעמ׳ שסא שיח אבות — דברי תורה וחסידות מלוקטים מרבותינו, וכן ד״ת מאחיו ומגיסו ר׳ ישכר בר רוזנבוים האדמו״ר מסטרוזיניץ. בסוף הספר שני מכתבים מתש״ו בעניני הצלה מרח״י מישקובסקי.

תולדות אנשי שם, 42.

ר׳ **אפרים פישל** ב״ר יעקב **וינברגר**

מזלישטשיק ויד אליהו (תרע״ב—תשכ״ד)

נולד בפשמישל בשנת תרע״ב לאביו ר׳ יעקב שהיה מחשובי חסידי דינוב־בלוזוב, ומצאצאי הבני״ש, הנו״א ור״ש אוסטרופולי. מילדותו נודע כעילוי, וזמן מה למד גם אצל הרב גדליה שמלקיס. בשנת תר״ף נשלח לגלינא, ללמוד אצל רבי מאיר שפירא. במחיצתו למד שבע שנים, ואף נקבע לו שיעור ללמוד עם רבו ביחידות. כל ימיו היה מזכיר דברי

הרב אפרים פישל וינברגר

תורה מרבו בכל הופעותיו. בתרפ״ח עבר ללמוד בישיבת הרב יעקב דוד הופמן אב״ד פפד״מ, ובגיל י״ח נסמך מגדולי גליציה. בתר״ץ נתקבל כרב ומורה בקלן בתור עוזרו של הרב קלמן בק, ובתרצ״א כאב״ד העיר בויטן שבשלזיה. נשא את חנה בתו של ר׳ זאב וולף תאומים אב״ד זלישטשיק, ובתרצ״ג נתמנה שם על מקומו. פעל רבות בחיי הקהילה, ונתחבב על התושבים בשל אבהותו וידידותו. בשנות הזעם נספתה כל משפחתו הי״ד. הוא עצמו ניצל ע״י הכומר המקומי שהעריצו בגלל אישיותו, ידיעותיו הכלליות ושליטתו בלשונות. טרח למצוא לו מחבוא במרתף שמתחת לכנסיה, ושילם על כך בחייו. בבור החשוך סיים ר״א את הש״ס פעמיים. אחרי נדודים רבים במחנות שונים הגיע בשנת תש״ד לארץ. הרב הראשי הרצוג התרשם ממנו, וקיבלו לעבודה באוצר הפוסקים. בתש״ו נשא בשנית את רבקה, בת ר׳ אברהם מרדכי קליערס ב״ר משה אב״ד טבריה. בהשפעת השר דוד צבי פנקס קיבל באותה שנה את רבנות יד אליהו הסמוכה לתל־אביב. התמסר שם להקמת בית כנסת מרכזי ומוסדות חינוך וטהרה, ולקליטת העולים החדשים. הוזמן לדרוש בביהכ״נ הגדול בבני־ברק בשבת חנוכה תשכ״ד, והתאכסן אצל אחיו ר׳ שמואל שנפטר י״ג חשון תשל״ה. בו ביום נפטר באופן פתאומי, נספד ע״י רא״י אונטרמן אב״ד ת״א־יפו, ונטמן בנחלת יצחק. אשתו נפטרה ביום כ״ט אדר תשכ״ט.

בצעירותו השתתף בקבצים תורניים, כגון אהל מועד (הרבסט), שנה א׳, תרפ״ו, חו׳ ב-ג, עמ׳ נז, ושנה ב, חו׳ ה-ו, עמ׳ קכח. בארץ זירז את ר׳ הלל גרינפלד להוציא לאור במהדורת פאר כדרכו, את ספר ארחות חיים להרב נחמן כהנא אב״ד ספינקא, ירושלים תשל״ב. לאות תודה הדפיס המו״ל בסוף ח״ב, עמ׳ טו—לב, את הקונטרס שלו **אמרי אפרים**, הערות וחידושים בשו״ע או״ח, עם תוכן הענינים.

יד אפרים; בירורי הלכה, חקרי משפט, שאלות ותשובות בבעיות שעלו על הפרק בחיי הציבור הכלל והפרט, תל־אביב, דפוס ניב, תשל״ו, רלח עמ׳. נלוים: מכתב תעודה של רא״ז מלצר מתש״ו (והוא גדול מאד בתורה בין במקצוע הבקיאות בש״ס ופוסקים, בין בסברא ישרה ובחידושי תורה), והסכמות: רש״י זוין בתשל״ב (ועשה רושם כביר על כל רואיו, בין מבחינת גדלו בתורה ובחכמה); רש״ז אוירבך בתשל״ג (היה חנון מאת ד׳ בזכרון נעלה, גם דבריו היו בהגיון ישר, ומוסברים יפה בטוב טעם ודעת); רבי משה יהושע מויזניץ בתשל״ה (וביודעי ומכירי קאמינא, הכרתי את הגאון זצ״ל מעת בואו בכל פעם להסתופף בצל כ״ק מרן אאמו״ר זצלה״ה). תולדות המחבר נכתבו ע״י מחותנו הרב אברהם הלל גולדברג מכפר פינס, שערך את הספר לפי מאמרים שנתפרסמו בקבצים שונים. המוציאים לאור הם בני המחבר: ר׳ יעקב שכתב את ההקדמה, ר׳ משה בבני־ברק, דבורה (בת אשתו) זוגתו של ר׳ שלום מרדכי הכהן שבדרון מניו־יורק, חנה אשת ר׳ יצחק גולדברג. בסופו הציבו קונטרס אוהל רבקה לזכר אמם, עם דברי תורה משלהם.

ד״ת ממנו מפרמישלא: גפן פוריה, סיון תרפ״ז, עמ׳ כג-כד.
מאיר וונדר, מאיר עינים, ח״ב, מס׳ 780.

ר׳ יהושע ב״ר מרדכי וינברגר

מבלז (תרנ״ד—תשכ״ו)

נולד ביום כ״ז שבט תרנ״ד לאביו ר׳ מרדכי ראב״ד בלז, ארבעה ימים אחרי פטירת רבי יהושע מבלז, ונקרא על שמו. היגר לארה״ב, ושימש כאדמו״ר מדינוב בברונכס. נפטר ביום כ׳ חשון תשכ״ו. בניו: א. ר׳ שלמה בכורו רב בפאסעיק, ניו־ג׳רסי; ב. ר׳ דוב זאב, רב ישראל הצעיר בוויליאמסבורג; ג. ר׳ פתחיה מאיר מניו ראשעל.

זכרונות המאור, ח״ב, תרפד.

ר׳ יעקב ב״ר אלישע וינברגר

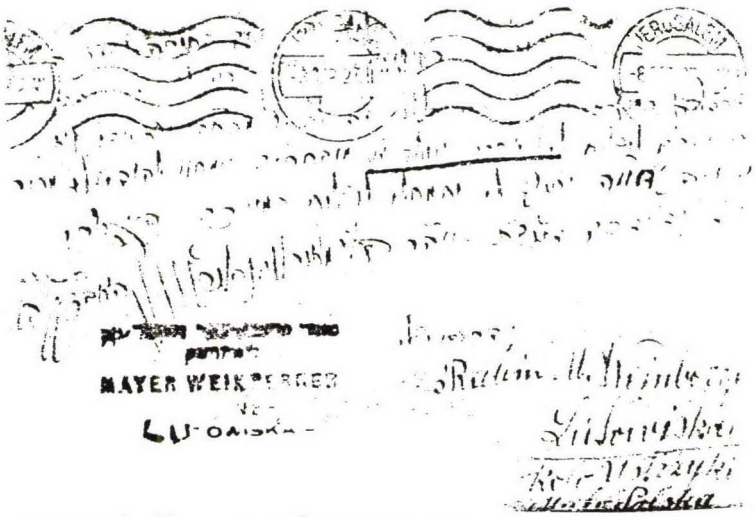
בנו של ר׳ אלישע ב״ר משה פלנטש, ואחיו של ר׳

בצלאל בגורליץ חמיו של רא״ח הורביץ מפלנטש. נגיד בדוקלא. עלה לירושלים, ונטמן בהר הזיתים. ילדיו: א. ר׳ יחזקאל; ב. ר׳ משה שאול; ג. ר׳ יהודה, עבר לוורשא אל חמיו ר׳ משה אולריך; ד. זו׳ ר׳ פנחס ליינר ב״ר יצחק איזיק פו״מ בדוברומיל; ה. זו׳ ר׳ אהרן הלברשטם אב״ד קרייז צאנז; ו. זו׳ ר׳ שלמה זלמן ברצ״ה קנריק מרישא, חמיו של ר׳ אברהם פינטר; ז. רוזה זו׳ ר׳ משה ברצ״ה וייס אב״ד זבורוב.

ר׳ מאיר וינברגר

רבה של ליטוביסק מתרפ״ב לפחות, על מקום חמיו הרב פנחס אלימלך בער. גבאי א״י.

תשובה אליו: חבצלת השרון, ח״ב, חו״מ, יב.

בקשת הרב מאיר וויינברגר מליטוביסק מכולל גליציה בא״י לשלוח לו לולב ואתרוג

ר׳ מנחם מנדל ב״ר משה וינברגר

מדוקלא (תקס״ב — תרכ״ב)

נולד בפלנטש לאביו ר׳ משה, וגר בדוקלא עד לפטירתו ביו״כ תרכ״ב. נשא את חייקה בת ר׳ אברהם אריה ליב הורביץ בנו של ר׳ איציקל מהמבורג. ילדיו: א. ר׳ משה חתן דודו ר׳ נפתלי ב״ר אברהם אריה ליב הורביץ. י״א שלא נפקדו. בניו: 1. ר׳ מרדכי. 2. ר׳ זאב וולף אבי ר׳ ישראל ור׳ מנדל ברימנוב; ב. ר׳ מרדכי צבי הירש חתן ר׳ וולף מלבוב. ילדיו: 1. אשת ר׳ אברהם שמחה הורביץ מברנוב; 2. אשת ר׳ ישראל אברהם ב״ר אליעזר ליפא הורביץ; 3. אשת ר׳ שמואל זנויל ב״ר קלונימוס קלמן כהנא מסיגט; 4. אשת ר׳ יוסף אשר ב״ר פנחס ב״ר יעקב יהושע הורביץ מדוקלא; 5. ר׳ שמואל. נשא את ליבא בת ר׳ אליעזר אשר ב״ר יצחק לנדא אב״ד וולודובה; ג. ר׳ נפתלי חתן ר׳ משולם מפיעטרקוב ב״ר אברהם אריה ליב הורביץ. ילדיו: 1. לאה אשת ר׳ שלום ב״ר יחיאל וגשל מפריסטיק. חמשת בניהם נספו עם משפחותיהם הי״ד, ושרד רק אחד; 2. ר׳ פנחס; 3. ר׳ יהודה ליב ומשפחתו הי״ד; 4. בנות; ד. ר׳ מאיר חתן ר׳ שאול לנדא אב״ד קראקא. ילדיו: 1. ר׳ שלום שכנא חתן ר׳ הירש נתנזון דוד השו״מ, נפטר תרע״ז בפריז; 2. ר׳ יצחק חתן ר׳ נפתלי ב״ר אברהם אריה ליב הורביץ. בנות ר׳ שלום שכנא: 1. רחל אשת ר׳ שמואל אלעזר גולדבוים דומ״ץ דוקלא; 2. חייקה (תרכ״ז — תש״א). בזיוו״ש אשת ר׳ שלמה ב״ר אשר קורן אבי ר׳ חיים צבי ילידי תרע״ב, מתש״ו בניו־יורק בה נשא את רוזה בת ר׳ גדליה ב״ר אהרן זליג ליברמן חתן רמ״מ ברא״ח הורביץ מלינסק, ונולדו לו: 1. ר׳ גדליה יחזקאל בתש״ז. נשא בתשכ״ח את רחל בת יחזקאל צבי שורצבוים, וילדיהם יצחק יוסף ויעקב שמואל; 2. ר׳ שלמה אברהם בתש״י. נשא בתשל״ב את גיטל בת ר׳ בנימין שכנא חתן רבי מנדל הלברשטם; 3. ר׳ שלום שכנא זידא; ה. ריזא אשת ר׳ אברהם אב״ד שנדישוב; ו. ריקל אשת ר׳ מרדכי צבי הירש הורביץ ב״ר יצחק מברודי; ז. בילא אשת ר׳ אליעזר ליפא ב״ר ישראל אברהם הורביץ מסטניסלב זקנו של מחבר ״ענף עץ אבות״. להם צאצאים רבים.

ענף עץ אבות, 5 — 6, עם נוסחי מצבות; לא נותקה השלשלת, 573/4.

ר׳ מרדכי וינברגר

מדינוב ובלז (תר״ל׳ — תש״ב׳)

נולד בדינוב ועל שמה נקרא. נכד הבני ישששכר. נשא את בתו של ר׳ וולף וינברגר המשב״ק אצל השר שלום, והסב אז כנראה את שם משפחתו לוינברגר. עבר לבלז, ושימש שם כדומ״ץ ואח״כ כראב״ד בימי שלושת אדמור״י השושלת. בשבט תרנ״ד נדחק להיפרד מרבי יהושע בנסיעתו האחרונה לוינה. הרבי ביקשו ביחידות שיקרא לבנו העומד להיוולד לו יהושע. כשנודע הדבר לרבי ישכר דוב מבלז, שכר מרכבה בנסיון לעצור את הרכבת ולמנוע בעד אביו מלנסוע, אך איחר את המועד כי הרכבת כבר יצאה. נספה בשואה הי״ד. בניו: א. רבי יהושע האדמו״ר מדינוב בברונכס; ב. ר׳ אלעזר. אברך משי בבלז, התפרנס מחנותו, גלה לסיביר, עלה לארץ וסבל יסורי קליטה, התפלל בביהכנ״ס של חסידי סקרנביץ בת״א, ואמר בו שיעור. בצאתו מחנות התכשיטים בה עבד, נרצח במוט ברזל ע״י נער פושע, ויעקב וינברגר בן אחיו הכניס לביהכ״נ שלו ס״ת על שמו.

תשובה אליו: צבי לצדיק, יא (וינברג!). תשובה לר׳ מוטל

הרב מרדכי וינברגר

וינברג, רבו, רנ״צ גולדברג מטורנא, בית לוי סוגיות, דף יא: בתרכ״ח.
ספר בלז, 378—380, 398—399.

ר׳ מרדכי יהושע ב״ר משה **וינברגר**
מדוקלא (תקמ״ה*—תר״ך)

אביו ר׳ משה מפלנטש שנפטר ביום כ׳ אד״א תר״ה, היה בנו של ר׳ מאיר (פרנקל־תאומים) מחשובי מדינת פולין, ב״ר אריה (אהרן) יהודה ליבוש אב״ד זאוויכווסט ששינה שמו מפ״ת לויינברג, ב״ר יהושע פיבל יחזקאל אב״ד אוסטרובצה אבי הברוך טעם. אמו חנה היתה בתו של ר׳ צבי הירש גולדהמר מנכבדי דוקלא, נפטרה ביום י״ד אב תר״ט, ואחותה רבקה נישאה לרבי נפתלי מרופשיץ. ילדיהם: א. ר׳ מנחם מנדל מדוקלא; ב. ר׳ אלישע; ג. ר׳ זאב אבי ר׳ ישראל ברימנוב; ד. ר׳ מרדכי יהושע.
רמ״י היה חסיד של רמ״מ מרימנוב והחוזה מלובלין. נשא את חיה גנדל בת ר׳ חיים יעקב שטורם אב״ד דוקלא, ועבר לגור שם. ילדיו: א. ר׳ אברהם יצחק אב״ד קליינוורדיין; ב. אשת ר׳ דוד ריינמן אב״ד פוטוליטש ב״ר יעקב מנרול; ג. אשת הרב מבליגרוד.

ר׳ שמואל וינברגר

ת״ח ברישא. תשובה לבן דודתי בתרי״ח, שם עולם, ח״א, לח.

וַינְגַרְטֶן

ר׳ דוד

דומ״ץ ירוסלב בבית דינו של הרב שמואל ולדברג. מתמיד, ענו וירא שמים, שרוי תמיד בשמחה אע״פ שחי חיי צער. לא נשא פנים בדין. נפטר ישיש ביום א׳ י״ד אייר תרנ״ד. נישאו עליו ג׳ הספדים, בלויתו בה השתתפו כמעט כל יהודי העיר.
אברהם שטראסבערג, קמחז״ה ומחז״ה, י״ח אייר תרנ״ד, 4—5.

ר׳ זאב וולף

ת״ח בסמבור. תשובה אליו: שו״מ, קמא, ח״א, כא.

וַינְגַרְטֶן־הַלְפֶּרִין

ר׳ דוד ראה לפי: **הלפרין, ר׳ דוד** ב״ר יצחק

וִינְד

ר׳ אהרן ראה לפי: **וין, ר׳ אהרן**

ר׳ ברוך וינד

סוחר ביצים ברדומישל. דומ״ץ שם כל תקופת האב״ד ר״ש אנגל.
תשובות אליו: שו״ת מהר״ש, ח״א, לח, מד, ח״ב, נא, עא, ח״ד, צב, בתרנ״ט—תרס״ז.

ר׳ הלל ב״ר יצחק יהודה ליב **וינד**

נולד בדרוהוביטש לאביו ר׳ יצחק יהודה ליב מחשובי חסידי בלז. נסמך מרז״ו נוסנבוים, רש״ש

מימין לשמאל: הרב מבילגוריי, האדמו״ר מבלז, ר׳ הלל וינד, יוסף אייכלר

טשרניאק ממאציוב ורש"א פולונסקי מטעפליק. בתרח"ץ הורשה ע"י האדמו"ר מבלז לעלות לארץ, ובלבד שיגור בירושלים, לא יתערב בפוליטיקה, ולא יעסוק בעבודה חקלאית. נתקבל כרב ביהכ"נ בית מאיר ואהלי יצחק בעיר העתיקה. אח"כ רבו של השטיבל הראשון לחסידי בלז שייסד בירושלים. גבאי של האדמו"ר זצ"ל בעלותו לארץ.

נשא את אסתר נחמה בת הרב פנחס עפשטיין ראב"ד העדה החרדית, וילדיו: א. ר' ברוך; ב. ר' ישראל; ג. ר' אליהו שמואל מו"ץ העדה החרדית, ואח"כ בקהל מחז"ה דבלז. מח"ס **סוגה בשושנים**, דיני נדה והרחקות עם ביאור באר אליהו, וקונטרסים חופת נדה וקיצור דיני טהרה, ירושלים, דפוס הרשקוביץ, תשל"ח, תכו, סג עמ', עם הקדמה ומבוא. המסכימים: האדמו"ר מבעלזא, רי"י וייס ראב"ד העדה החרדית ובית דינו, ר"מ פיינשטיין, ר' יוסף גרינולד ורח"ד פאדווא. כולם מדגישים את חשיבות הספר הראוי להיות בבית כל אברך החרד לדבר ה'. תשובה אליו: מנחת יצחק, ח"ז, סט בתשל"ז; ד. ר' אליעזר גבאי האדמו"ר שליט"א; ה. לאה אשת ר' אליהו אריה ליבוביץ מחיפה בבני־ברק; ו. ר' יצחק יהודה; ז. רייזל גיטל אשת ר' נחום יהודה ב"ר ח"כ שלמה יעקב גרוס בבני־ברק. ממשפחתם גם ר' **שלמה** וינד, מרצה בישיבה יוניברסיטי בניו־יורק. חיבר ספר לימוד בהיסטוריה מכנסת עד כנסת, ניו־יורק תשי"ב, וספר רבי יחזקאל לנדוי, ירושלים תשכ"א.

ר' שרגא הכהן וינד

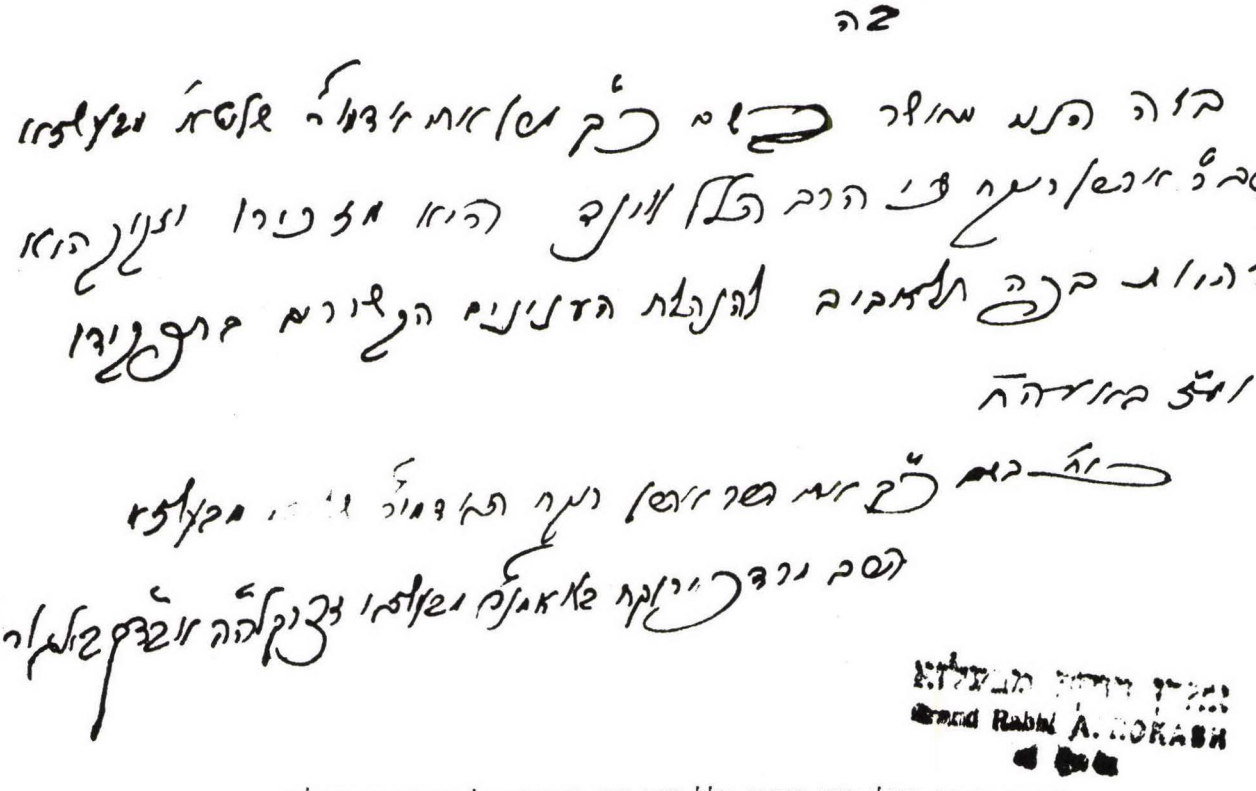
ת"ח בטרנוב. תשובה אליו: מנחת יחיאל, ח"ב, קיז.

וִינְדְלִינְג

ר' מרדכי צבי

איש קראקא. נולד בתרכ"א ונפטר בתרפ"ט. שנה לפני כן חתם בפודגורזע על ספר הכנת לב לתפלה. חיבר ספר **תולדות מרדכי**, ואינו רשום בספרי הביבליוגרפיה. בנו ר' אליהו (ת"ר—כ"ה כסלו תרפ"א) נטמן בבית העלמין פוט שבהולנד. כנראה בנם של ר' יואל (חמיהם של ר' משה אדולף מלנצוט ור' מרדכי שטרן מקראקא), ב"ר מרדכי צבי חתנו של ר' יקותיאל זלמן דמביצר הראשון, ושל זו' בת ר' יחזקאל הלוי לנדא מטורנא ב"ר יעקב, ב"ר שמואל בן הנו"ב (מגילת יוחסין, בסוף שער ההכנה, קראקא תרצ"ה).

ספר קראקא, 108.

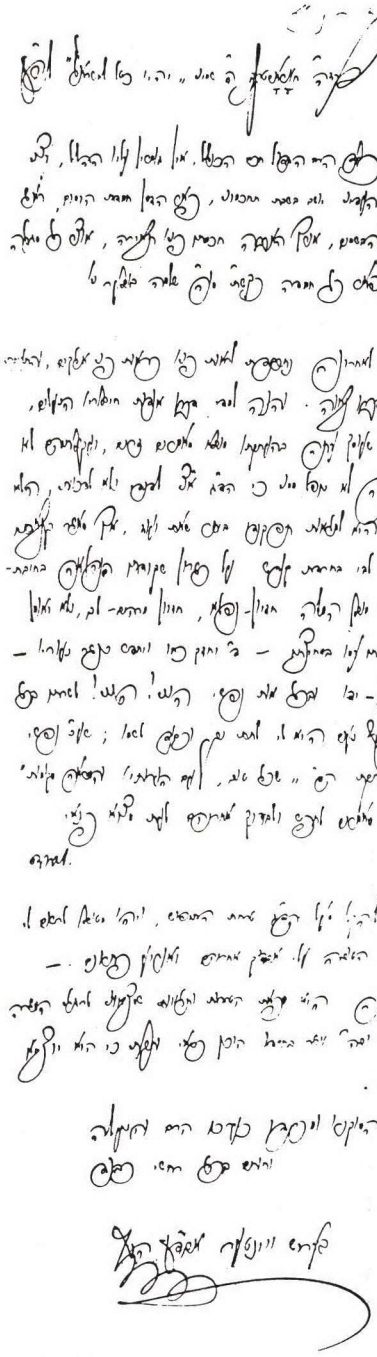
אישור מהרב מבילגורייא שהרב הלל וינד הוא מזכירו של האדמו"ר מבעלזא

וִינְטֶר

ר׳ דוב בריש ב״ר יוסף וינטר

מחורוסטקוב (תרכ״ט — תרצ״ט*)

נולד בשנת תרכ״ט לאביו הת״ח ר׳ יוסף שהניח חדו״ת בהלכה ובאגדה, ב״ר חיים יהודה ליב

מכתב מרד״ב וינטר אב״ד חורוסטקוב מתרס״א אל שלמה בובר, בהצעת עזרה למצוא מקור מאמרים עלומים במדרש שכל טוב

(תשובה אליו: זכרון משה, או״ח, ו), ב״ר מרדכי, ברבי יצחק מטיסמניץ שהיה תלמידו של רבי פיבוש הלר מזבריז, ונכדם של (הבעש״ט), בעל ״מים עמוקים״, רבי גבריאל יוחיוטוב, רבי שאול וואהל ועוד.

נסמך מר״י שמלקיס, רא״ל הורביץ מסטניסלב, מהרש״ם ור״ב וייס מטשרנוביץ. מחשובי חסידי הוסיאטין בחרסקוב, והם הכתירוהו כרב בתרנ״ח למרות היותו גרוש. רשמית נבחר על מקומו של הרב יעקב ברבש, הרב משולם ראטה מועמדם של חסידי צורטקוב שהיו הרוב בעיר (שתים ערים, מב; ספר חורוסטקוב,18). משום כך צר לו המקום בעירו, וחיפש רבנות אחרת. חבר אגודת הרבנים לאספת קראקא תרס״ג. בתרס״ו היה מועמד בבורשצוב (נחמן בלומענטאל, צוריקבליקן, 89). מכסלו תרס״ח מו״ץ בקהל יראים יוצאי גליציה בווינה, ורב בתי הכנסת עושה טוב וקובע עתים לתורה. אחרי מלחמת העולם הראשונה שב לבקר בחרסקוב, ובתרצ״ב חתם משם. נודע כלמדן ודרשן מצוין, עסקן למען יהודים ויהדות, ובמיוחד בשדה שמירת השבת. ייסד בווינה חברת שומרי שבת, וכתב בגרמנית מאמר נכבד בנושא זה בעתון עסטרייכישע וואכענשריפט. בתרע״ב היו עמו מסודרים לדפוס הספרים: כורת דבש — על ד״ח השו״ע; צפיחת בדבש — חידושים על כמה מסכתות וסוגיות; מי דבש — שו״ת.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, קלג, קלה; יד שלום, נא; שו״ת מהרש״ם, סוף ח״ב, עמ׳ [50], ח״ג, עח, קב, קלז, קנז—קנט, ח״ד, מח, פה, ח״ו, ו, ז, ח״ז, נז, נח בתרמ״ג—תרמ״ד. הערותיו נדפסו בספר גילוי דעת מהמהרש״ם. תשובותיו במחז״ה, כ׳ סיון תרס״ד, 2, ונגד תנאי בנישואין, שם תרס״ז, ובספר אין תנאי בנישואין, יג. השתתף בקבצים אהל יצחק, אהל מועד, בית ועד לחכמים, וילקט יוסף, תל תלפיות, פרח לבנון (תרע״ח, מדור ב). בארכיון בובר מכתבים רבים ממנו. אהלי שם, 236-237.

ר׳ משה

ת״ח בחרסקוב. תשובה אליו: אור המאיר, כ בתרס״ז.

וַינְטְרוֹב

ר׳ שלמה

סופר בהורודנקה. תשובות אליו: אורין תליתאי, יא, יב, פא; שו״ת מהרש״ם, ח״ה, עה. מרבני סדיגורה ר׳ יצחק וינטרויב, ששהה בווינא במלה״ע הראשונה עם משפחתו שמנתה 4 נפשות.

וֵויניג

ר׳ חיים

אב״ד יבלונוב. תשובות אליו: שו״ת מהר״י הכהן, תנינא, חו״מ, כג, כד.

ר׳ נפתלי יעקב ב״ר דוד **וויניג**
מפשמישל (תק״ץ — תרמ״ו)

נולד ביום ט׳ שבט תק״ץ לאביו ר׳ דוד דומ״ץ פשמישל. מיוחס מצד אביו ואמו. בילדותו גדל בליזנסק, ולמד שם דקדוק אצל ר׳ אריה ליביש דוד פילץ. חריף שכל, וכל הזמן לא פסק פומיה מגירסא. בעל מידות נוחות, ואהוב לבריות. קרא בספרי מחקר חכמה ודעת, והיה בקי בהויות העולם. שפת עבר היתה שעשועיו, וחרז בה חרוזים. שימש כדיין בפשמישל על מקום אביו, אף כי לא הוכר רשמית בגלל השכלתו. חי בדוחק רב מהכנסותיו הדלות כמלמד, שדכן וסוחר, ואעפ״כ היה תמיד שמח בחלקו. נפטר ביום ט׳ אד״ב תרמ״ו, אחרי ששכב י״א יום בגלל התקפת לב. המונים השתתפו בלויתו, והקשיבו למספידיו בביהמ״ד הקטן בו למד ולימד. מוקיריו ר׳ יצחק חיים בלומנפלד ואוירבך אספו כספים, לתמיכת אלמנתו ושבעת יתומיו הרכים.

את ספריו הדפיס בפשמישל אצל זופניק ושותפיו. **משפיל גאים** או בוז לגאיונים, אלול? תרל״ג, 63 עמ׳. מליץ בעד שד״ל מהשגותיו של המגיד ר׳ ישראל משה סאבעל בספרו אות לטובה, מתוך ביקורת חריפה ביותר על המשיג. תוכן הספר: הקדמה; שיר לכבוד מונטיפיורי בשובו ממרוקו, ותשובת השר בה העניק לו ג׳ לי״ש; עוד שיר לכבוד זה שהושיב עשרה בטלנים על חשבונו; קינה על ד׳ גדולי ישראל שנפטרו מחולי־רע בתרל״ג וביניהם ר׳ אשר מקרלין; דבר תורה; חליפת שו״ת עם השו״מ בתר״ך; תשובת השגה מתרכ״ח על רמ״ץ ויטמאיר בענין אם אפשר למול בבית, ובה מזכיר תקנת רבני פשמישל הקודמים; ד״ת באגדה ובמחקר; שיר מבנו זאב עם ברכות האב; דברים אודות הצבעה בבחירות למען רי״ד לוינשטיין לפי קריאת ר״י שמלקיס; **שיר האלף**, תרל״ט, קורות ישראל בסיפורים; **דברי אמת**, תרמ״ג, 25 עמ׳. אוסף 5 מכתבי פולמוס מאותה שנה בענין שידוך שגמר אצל עשיר אנונימי ולא שילם דמי השדכנות, שיר־משל, וד״ת לפורים; **שיר הכבוד** ליום הולדת המאה של משה מונטיפיורי, תרמ״ד, יג עמ׳, במוזיאון הבריטי.

אליקים געציל פפעפער ממאשציסקא, עברי אנכי, כב, ריד; אברהם קריז, המגיד, כ״ה אד״ב תרמ״ו, 108; מדינה וחכמיה 88; קרסל, לכסיקון, א, 662 (שני האחרונים: נפתלי צבי!).

וַינְלֶז

ר׳ דוד

מנכבדי קהילת רדיכוב, וזמן מה סביב תרמ״ה שימש שם בתפקיד הדומ״ץ. סוחר משכיל מתלמידי השו״מ, והתכתב עם מלומדי דורו. בתר״ן לערך עבר לגור בברודי. אחרי מלה״ע א׳ השתקע בלבוב, ובתרפ״ד שם. העתיק וסידר לדפוס את כתבי המהרש״ק, כגון עבודת עבודה, ח״ב. תשובה אליו: שדה יצחק, ל. כתב פירוש לקטע במד״ר (ציון, א, דרוהוביטש תרנ״ז). בתרל״ז נולד לו בנו ישראל. למד בברודי אצל רא״ב קלוגר, ואח״כ השתלם בכלכלה ובהיסטוריה. גר ברוהטין, ומתרס״ד בלבוב. ממנהיגי הציונות, חוקר פרל, מיסד שבועון, עורך כתבי עת, ומפרסם מאמרים. בתרצ״ח ביקר בארץ. נרצח בלבוב הי״ד (מדינה וחכמיה, 89, עם תמונתו; קרסל, לכסיקון, א, 662).

ספר ראדיחוב, 23.

וַינְמַן

ר׳ יחיאל ב״ר יהושע **וינמן**
מקולבסוב (תרכ״ה׳ — תרצ״ה׳)

נולד בקולבסוב לאביו ר׳ יהושע, ונקרא חיאל שועס. למד אצל ר״י שמלקיס בפשמישל, ונסמך ממנו. נשא את פרומעט בת ר׳ פנחס ב״ר שמרל דומ״ץ ברנוב, עמה התארס בהיותו בגיל תשע. בשובו לקולבסוב נתגלה כאברך בעל חזות אצילית ונעים הליכות, עינים כחולות ומאירות, ולב שופע טוב וחסד. היה הראשון לבקר חולה ולסייע לו בגופו, לגמול חסדים, ולתווך השלום במריבות שונות. נעשה דיין החביב על הכל ללא התמנות רשמית, שלחו לו מנות, ומכרו אצלו החמץ. מוהל מומחה, ומשגיח על סדרי הספרים בביהמ״ד. בין תלמידיו: רא״ל טייטלבוים האב״ד לעתיד, והאחים ר׳ אליעזר דוד ור׳ חיים יעקב ברל. במלה״ע הראשונה גלה למחוז טשעסקי בודעוויצע שבצ׳כיה, וטיפל בצורכי הגולים. בשובו בתרע״ו נתמנה רשמית כדיין. בתרע״ט התישב בקראקא, ונפטר בה כמה שנים לפני מלה״ע השניה. בניו: ר׳ פנחס, ר׳ מנדל ור׳ אלטר. בתו ליבא נישאה לפשצלוב, ומשבעת בניה נותר רק ר׳ מנדל וינמן בלונדון.

תשובה אל ר׳ נפתלי חיים איינמן! דומ״ץ קולבסוב, אבן יקרה, תליתאה, יח.
פנקס קאלבושאוו, 91-95.

וַינְפֶלְד

משפחת לויים

ר׳ דוד יואל ב״ר שמואל צבי **וינפלד**

מסאנוק (תרל״ה — תש״ה)

נולד בשנת תרל״ה לאביו ר׳ שמואל צבי סג״ל ראב״ד סטרופקוב. עבר לגור בסאנוק משנשא את בת הראב״ד ר׳ יהודה כ״ץ, נפטרה שם ז׳ אייר תרפ״ב. בעל כשרונות רבים, ולא פסק פומיה מגירסא. נסע להסתופף בצל האדמורי״ם משינאווא ובלז תקופות קצרות או ממושכות. עסק במסחר, ופתח בית דפוס משגשג. בימות השבוע נסע לערים שונות לרגל עסקיו, ובשובו לביתו הכין את רשימת הנצרכים, אליהם שלח מתן בסתר ע״י אחד מעובדיו. כלפי חוץ היה נראה כדמות נוקשה ומסויגת, אבל בקרבו פעם לב יהודי חם הנכון בכל

ר׳ דוד יואל וינפלד

עת לעזור בצורה ממשית לזולת. כמה שנים לפני פרוץ מלחמת העולם השניה העביר את בית דפוסו לירושלים, ועוד הרחיבו ושכללו. בניו ר׳ שרגא פיבל ור׳ יעקב שאול פיתחוהו עוד יותר, והקימו את הוצאת ״אשכול״ הנודעת במיגוון ספריה המפוארים. הלך כל יום במסירות נפש לכותל המערבי. כשכבדה עליו מחלתו, סידר לו ללימוד איצטבה מיוחדת על שולחנו. הספיק ליסד גמ״ח לע״נ בתו רכיל שנספתה עם שתי בנותיה הי״ד. נפטר ביום י״ב טבת תש״ה, ונטמן ליד אביו.

ספר סאנוק, 427-428.

ר׳ יחזקאל וינפלד

דומ״ץ זמיגרוד. תשובה אליו: אבני צדק (ט״ב), יו״ד, נב בתר״ם.

ר׳ יעקב יצחק וינפלד

תלמיד רבי שלמה מבובוב. בא מקראקא להיות דומ״ץ בקמינקא. מכתבו בתשובה כהלכה, צא. נפטר בצעירותו לפני מלה״ע השניה. אחיו ר׳ ידידיה בקראקא הוא אבי ר׳ אברהם חיים קלגסברון מארה״ב.

ר׳ יעקב שאול ב״ר דוד יואל **וינפלד**

נולד בסאנוק ביום י״ד תשרי תרס״ז לאביו המדפיס ר׳ דוד יואל. עלה לארץ בתרצ״ו, סמוך לאחר נישואיו לרחל בת ר׳ צבי גולדברג. בעל דפוס והוצאת ״אשכול״ בירושלים. בלשן ובעל דקדוק, והוציא לאור את ספר החינוך, מדרשים וספרי מוסר בניקוד עם הערותיו.

משנת יעקב, פירושים, חידושים וביאורי קרי וכתיב בתלמוד, ירושלים, אשכול, תשל״ח, קס עמ׳. המסכימים: הראב״ד ריי״ו וייס (ובו גם חלק נכבד בדרכי הלשון והדקדוק אשר איתמחי גברא בהם); ר״מ הלברשטם דומ״ץ העדה החרדית, שלפי עצתו הובא הספר לדפוס לדברי המחבר בהקדמתו. בספר ד״ת מרבו מהר״ם שפירא, ובסופו קונטרס **אודים מוצלים** מחידושי אביו וזקנו, שנדפסו כבר בתש״ו כספר בית שמואל ודוד.

צאצאים רבים לו מילדיו: א. ר׳ שמואל יהודה חתן ר׳ משה דויטש, נולד כ״ח חשון תרצ״ז. חיבר דניאל איש חמודות, מפת הטהרה, טעמי המקרא ועוד; ב. ר׳ יוסף שלום חתן ר׳ משה ברינר מטשען חסיד בובוב. חיבר חוג המצוות, ברכותיו של אדם, מעשה הקרבנות, טבלת בנין הסוגיא ועוד. בכתובים שבילי התערובות, ומחקרים ביבליוגרפיים על ספרים שהופיעו בהוצאת אשכול; ג. חדוה אשת ר׳ דוד

אריה ב״ר יצחק גליק; ד. שרה אשת ר׳ יחיאל ב״ר משה לודמיר.

ממשתתפי אוצרות ירושלים. מכתבו בקונ׳ ו׳ של ברכות החיים (קרויס).

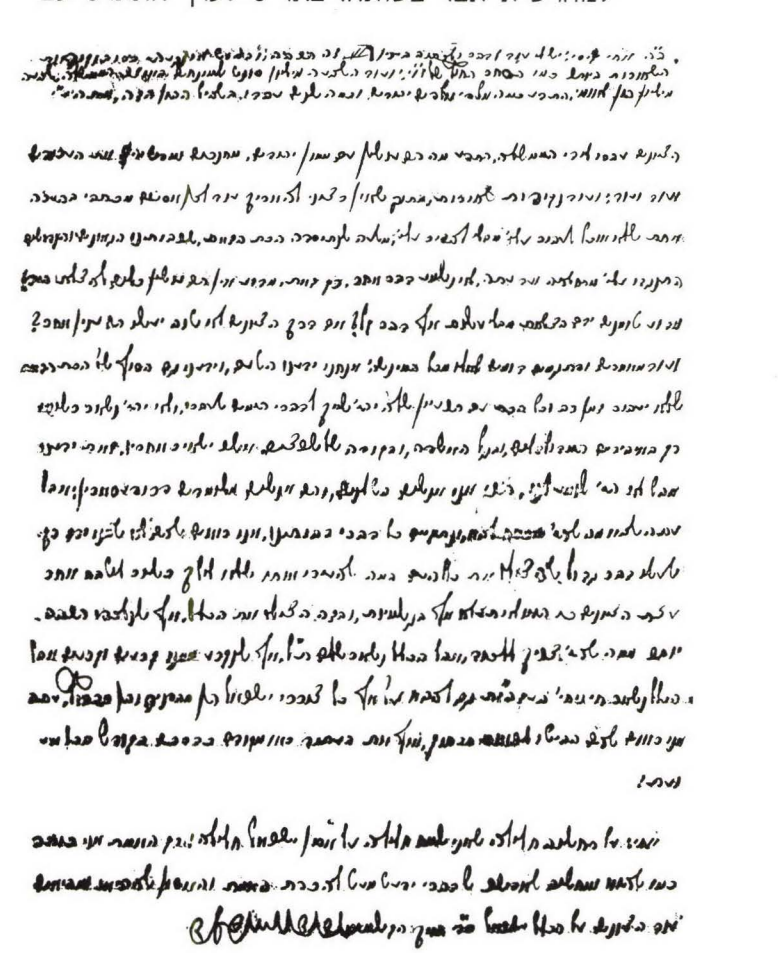
ר׳ נפתלי וינפלד

נכד ר״נ מרופשיץ. סופר סת״ם בקראקא. ש״ב רב״צ מבובוב כתב אליו בתרע״ג (מכתבי קודש, יח).

ר׳ שמואל דוד ב״ר אשר ישעיה **וינפלד**

מגורליץ וקאשוי (תר״ם׳ — תש״ג)

נולד בגורליץ בשנת תר״ם לערך כבן זקונים, לאביו ר׳ אשר ישעיה שהיה בנו של ר׳ יוסף חיים, נמנה על חסידי צאנז וגורליץ, וכתב היחוס שהיה בידו עד למהרש״א אבד בשואה. בתר״ס לערך התארס עם

מכתב מר׳ שמואל יהודה וינפלד לאחיו וגיסו על מעללי הציונים

בתו של ר׳ יוסף רובין מקירעמא שליד ברטפלד בצ׳כיה, ונתיתם אז מאביו. אחרי נישואיו גר ליד חמיו, ועבר לשאלגא־טאריאן שבהונגריה. שהה שם עד אחרי מלה״ע הראשונה, ולמד בהתמדה רבה. לפרנסתו פתח חנות מכולת, ואשתו ניהלה אותה. כשהחלו אחרי המלחמה הרדיפות נגד אזרחים פולנים, ברח לקאשוי בה היו לאביו קשרים מסחריים, ובה גר גיסו הדיין ר׳ חנוך הניך פאק. התפרנס בכבוד מבית מלאכה שפתח לצורפות זהב. נמנה על ראשי הקלויז החסידי בעיר, והתידד שם עם מהר״ש ענגיל. נסע אל רבי ברוך מגורליץ, ובעיקר דבק באדמור״י מונקטש רצ״ה ובנו רח״א. בתרצ״ג החליט לעלות לא״י, ובנסיעתו לירושלים שהה בה שלוש שנים, ללמוד את אופני החיים ברוחניות ובגשמיות. בעל מנחת אלעזר שהעריך את כשרונותיו ותכונותיו המוצקות השתדל להשיג לו סטרפיקט, למרות התנגדותו לעליה בדרך כלל. במכתב שנשתמר בירושלים כותב בין היתר מזכירו הרב משה גולדשטיין לרבי אשר זליג מרגליות: אחד המיוחד מאנ״ש של מרן... איש אמונים גדול דעה רב פעלים בתורה ובחסידות... יתאים לכת״ה במלחמות מצוה להגביר חיילים, כי הוא איש מצוין ובעל כשרונות מועילות וטובות, ופה אביר ואמיץ כח להמשיך אליו אנשי שם בחכמה תבונה ודעת של תורה ויר״ש, ועל נוסח מונקאטש. בשהותו בירושלים הצטרף לקנאים במלחמתם בציונות וברבנות הראשית, ועזר להם בעצה ובממון. בשובו בתרצ״ו לקאשוי, הלך מביכ״נ לביכ״נ לדרוש נגד הציונים והנגררים אחריהם. כרבו התנגד גם לאגודת ישראל. אחרי פלישת הנאצים לצ׳כיה הוגלה לפולין, ושם נספה ביום ד׳ חשון תש״ג הי״ד. כמו״כ נספו שלושה מילדיו, ושרדו שתים מבנותיו הגרות כיום בירושלים. ר׳ דוד יואל וייס בנה של אחת מהן כתב לי את הפרטים על זקנו. השניה ניחה זו׳ ר׳ אברהם יודא הכהן מאנדל ויינפלד, גבאי בימ״ד דברי מנחם בירושלים. רשימת בניהם וקרוביהם בראש ספר דברי מנחם מסטרופקוב.

מאמרי מדע וחקירה בדברי ימי ישראל ובתורתו, ח״א, מונקאטש, דפוס גראפיא, תרצ״ג, 255 עמ׳. בהקדמתו כותב שלמד מרבותיו לאהוב האמת, לבקשה וללחום בעדה, ורכש לו חוש הריח להבחין בין אמת אמיתית לזו שהיא מסוה לשקר. בספר י״ב מחקרים לסתור את דעותיהם של החוקרים המשכילים, שסילפו בתולדות ישראל כאדם העושה בתוך שלו. היו עמו בכתובים עוד מאמרים, כגון פירושים על ספרי דניאל ועזרא ומגילת תענית הנמצאים כיום בירושלים, וכן חידושים עה״ת, סוגיות הש״ס ועוד.

ר׳ שמואל צבי ב״ר יוסף חיים וינפלד

מגורליץ וסטרופקוב (תרט״ו — תש״ב)

נולד בגורליץ בשנת תרט״ו לערך לאביו ר׳ יוסף חיים, שיחוסו הגיע לרבי שמואל חריף והמהרש״א. נשא את שרה. נסמך מהרבי משינאווא שהביאו להיות דומ״ץ ואח״כ ראב״ד בסטרופקוב. במלה״ע א׳ עבר לסטמר. בזקנותו עלה לירושלים, וישב על התורה ועל העבודה. נפטר ביום כ״ה כסלו תש״ב, ונטמן בהר הזיתים.

נהג לרשום את חידושיו בגליונות ספריו, או לשים בהם ניירות. אוסף קטן של ליקוטי תורה ודינים הועתק ע״י ר׳ נח וינטרוב מספריו שו״ע הרב, חיי אדם, קיצור שו״ע, דרכי תשובה ועוד, ונדפס בצירוף חידושי בנו ר׳ דוד יואל ע״י הנכדים בספר **בית שמואל ודוד**, ירושלם, דפוס אשכול, תש״ו, 12, לו עמ׳. הרב ישראל יצחק הלוי ריזמן יצא מגדרו, וכתב לספר הסכמה (ביודעי ומכירי כי גם לעת זקנתו עד רגע האחרון לא מש מהתמדת התורה באופן מבהיל, ושימש כמה מצדיקי דורו, וכן בנו ר׳ דוד יואל אחרי כל טרדתו יגע הרבה בתורה ויר״ש, ולהבדיל לחיים טובים למדנו ביחד כמה זמנים, וכן בניו שיחיו עוסקים בתורה ומצות). לספר הקדמת הנכד ר׳ יעקב שאול, המביא בסוף חדו״ת בשם אביו שלא נהג לכתוב את חידושיו, וכמה ד״ת משל עצמו. בתשל״ח הדפיס את הספר מחדש בתוך ספרו משנת יעקב, עם פקסימילים של חותמות זקניו. בתו שינדל חיה לנישאה לר׳ אריה ליבוש ב״ר ישעיה יקותיאל מאנדל־ויינפלד מסטריזוב. נספו ביום י״ב תשרי תש״ג הי״ד. רשימת בני משפחתם בראש ספר דברי מְנחם מסטרופקוב.

תשובה אליו: שערי דעה, ח״ב, רמה.

ר׳ שרגא פיבל ב״ר דוד יואל וינפלד

נולד בסאנוק בשנת תרס״ה לערך לאביו ר׳ דוד יואל. למד שם בישיבת מהר״ם שפירא, ואצל דודו הראב״ד ר׳ אלעזר ברומר. עלה לארץ בתרפ״ז, והיה חבר קיבוץ ידי משה בעין גנים שליד פתח־תקוה. עלה בשנית בתרצ״ח עם זו׳ דבורה לבית סמואל מבייטש, נכדת ר׳ אפרים ארליך רב בפודגורזע, מחנך בחצר האדמו״ר מבובוב שגר בקראקא. כארבעים שנה עוסק בירושלים בהדפסת ספרי יסוד תורניים: השאילתות עם העמק שאלה, הזוהר מהדורת ר״ר מרגליות, הרמב״ם המנוקד, שסי״ם, ז׳ הכרכים הראשונים של סידור הגאונים והמקובלים, ועוד. ילדיו: איילה אשת יצחק קופלמן בגבעתיים; צביה אשת נפתלי פדה־צור בבית־מאיר.

וִינְקְלֶר

ר׳ מיכאל שלום

נולד בשנת תרכ״ה בירושלים להורים יוצאי קלוש (זכרונות אב ובנו, בהתחלה). למד אצל רבי יוסף חיים זוננפלד, ונודע כת״ח ירא שמים. בצעירותו נסע לחו״ל, והשתלם גם במדעים. מתרנ״ב רב בקהילת מואביט בברלין, מתרס״ז בשרלוטנבורג, מתרס״ט רב בימ״ד היראים במגנצא, מתרע״א בוויסבאדן, ומתרע״ד אב״ד מחזיקי הדת בקופנהגן. בהיותו בשליחות בניו־יורק נפטר ביום ב׳ כ״א תמוז

הרב מרדכי שלום וינקלר אב״ד קופנהגן

תרצ״ב. אשתו אסתר הצטיינה במעשי חסד. חיבר ספרים בכמה שפות.

טוב טעם על סוגית טעם כעיקר בדרך ״בקורי־מדעי״. חיבר בברלין תרנ״ח, ונדפס בפפד״מ, קאופמן, תרס״ח, עם הסכמת הרב מאיר לרנר מאלטונה. **משברי ים** עמ״ס סוטה, ח״ג ב, גאלאנטא, הוצאת יוסף שלזינגר מוינא, תרפ״ט, ועמ״ס סנהדרין, ירושלים תשל״ו, ע״י נכדיו ר׳ יצחק כהן ור׳ אביעזר שפירא.

שערי ציון, תרצ״ב, י״ב, עמ׳ מב.

וִינֶר

ר׳ אברהם וינר

יליד לנצוט בה נודע כאחד מבני העליה שיראתו קודמת לחכמתו. נתקבל כרבה של יזלוביץ, ומתרצ״ו לערך אב״ד צורטקוב. נספה בשואה הי״ד.

תשובות אליו: אמרי דוד, י, ריב בתרצ״ג; חבצלת השרון, ח״א, כד; חזון נחום, ד בתרצ״ז; מנחת סולת, ח״ב, בסוף, ח. פרסם מחידושיו באהל מועד (הרבסט), תרפ״ח, חו׳ ה־ו, באהל תורה (הירשפרונג), תר״ץ, חו׳ ג־ד, קצג־קצד, תרצ״ב, חו׳ א, רנג־רנד, אסיפת חכמים (אושפיצין), תרצ״ט, חו׳ ב, סי׳ לו.
הרב צבי דומב, ספר לאנצוט, 50.

ר׳ יוסף מרדכי וינר

דומ״ץ סטריזוב מלפני תרל״ט עד מלה״ע הראשונה. חסיד מובהק של רבי חיים מצאנז, ובהשפעתו נכרך אחריו גם האב״ד רבי שלמה שפירא. למדן מופלג וצדיק תמים. רוב צאצאיו נספו בשואה הי״ד. ילדיו: א. ר׳ דוד, איש חמודות שנרצח כשניגון הגמרא בפיו (88). אחד מבניו שרד. הבת שרה נישאה לאלימלך ולדמן, והיו להם שני ילדים; ב. ר׳ ישכר דב בברזוב, בלי ילדים; ג. נחמה אשת ר׳ ליבלי פרידמן שו״ב בסטריזוב, ובניהם: אברהם, דוד, חיים ופנחס; ד. ברכת אשת ר׳ יעקב שיף. מלמד חסיד בלז, קדוש בעל מדרגה, נפטר לפני השואה (94-95); ה. בת, בתשי״ג בצרפת.
ספר סטריזוב, 16, 22, 389.

ר׳ משה וינר

למדן מופלג, ובעל ידיעות כלליות. לפני מלה״ע א׳ מורה ומזכיר אצל הגביר מרדכי קורן בשופיניץ שליד צרנוביץ. אחרי המלחמה התישב בברזן, והיה מחשובי המתפללים בביהמ״ד ר׳ יודלי. הרביץ שיעורי תורה שלא על מנת לקבל פרס. התפרנס מעסקי תיווך, ולא נהנה מהציבור. העריכוהו בגלל כנותו ויושרו, ומנער ועד זקן רחשו לו כבוד, כשפגשו את דמותו הנמוכה בעל זקן לבן ותנועות איטיות ומחושבות. בתחילת שנות התר״ץ צורף כדיין לביה״ד. מאנשי המזרחי. נספה ביו״כ תש״ב הי״ד.
תשובה אליו: חידושי מהרי״ו, דפים מז:־מח:
ספר בז׳ז׳ני, 70, 167, 235.

ר׳ **שמעון** ראה לפי: **אברשטרק, ר׳ שמעון**

וַינְרֵב

ר׳ אהרן זאב וינרב

דומ״ץ דולינא, ואולי בנו של ר׳ יעקיל דלהלן.
תשובה אליו: שו״מ, תליתאה, ח״ג, קטז.

ר׳ **אריה ליב** ראה בתוך: **וינרב, ר׳ חיים זאב וולף**

ר׳ אשר ענזיל וינרב

אב״ד סוכוסטוב בתרל״ג.

ר׳ ברוך שלמה זלקא ב״ר מרדכי מרדוש וינרב

מבוסק (תק״ס־תר״ם)

בנו של ר׳ מרדכי מרדוש מראווא ואונגוואר. למד כנראה בזולקווא אצל ר׳ יוסף יוזפא שטרן בעל ״יד יוסף״. בילדותו נסע אל החוזה מלובלין והמגיד מקוזניץ. הכיר גם את ר׳ יעקב חתן ר׳ שמלקא מניקלשבורג, ואח״כ דבק ברבי שלום מבלז. דומ״ץ ומ״מ בבוסק. בין תלמידיו שם: רא״י הורביץ אב״ד פרוביזנא.
ילדיו: א. ר׳ ליבל דומ״ץ סאסוב; ב. ר׳ סנדר המלמד; ג. ר׳ יוסף אב״ד טורונטו; ד. בן; ה. טשיפע זו׳ ר׳ יחיאל בריש מייזלש. מד׳ בנותיהם: 1. גיטל זו׳ ר׳ חיים משה אקסלער, הגבאי של הרבי מבלז; 2. גולדא זו׳ ר׳ סנדר בוידל בן השו״ב דסקול; ו. פינע זו׳ ר׳ משה מרדכי המרלינג משטרוויץ.
אולי אליו התשובה בשו״ת מהרא״ש, לו.

ר׳ **זלקא** ראה לפי: **וינרב, ר׳ ברוך שלמה זלקא**

ר׳ חיים זאב וולף ב״ר אריה ליב וינרב

מסאסוב וקמינקא (תר״ם־תש״ג)

אביו ר׳ ליבלה ב״ר זלקא דומ״ץ בוסק, היה אחד משלושת הגבאים של רבי שלמה מייער, ת״ח מובהק בנגלה ובנסתר, בוחן בחורים שהוצעו לבנות האדמו״ר, בודק ספרים שמחבריהם בקשו הסכמה, ואז היה כותב הנוסח והאדמו״ר חותם. כל שנה חגג בי״ג כסלו את התקשרות החברים לעבודת ה׳ שאירגן ר׳ משולם פיביש הלר מזבריז׳ בתק״ם, ובה השתתף סבו. נמוך קומה כחוש וחלוש, וזקנו הסמיך כיסה את כל פניו. עיניו פקחות וצוחקות, דיבורו מחושב, הליכותיו נעימות, וזכרונו מופלא. בעל קול ערב, ובסעודה השלישית נתכבד לזמר דרור יקרא. בני המקום האמינו כי יצליחו בעסקיהם כשפגשוהו בדרך. זכה לשיבה טובה, ולבנים תלמידי חכמים.

בנו ר׳ חיים זאב סירב לקבל משרות רבנות שהוצעו לו. למד בהתמדה יומם ולילה ללא דאגות פרנסה, אחרי שנשא בת נגידים מקמינקא. ענו מופלג, וכשחיבר ספרים ושו״ת עבור אחרים, לא הזכיר אפילו ברמז מי המחבר. אחרי מלה״ע א׳ שימש כדומ״ץ בסאסוב אחרי פטירת רבי שלמה מייער, ולפני כניסת חתנו לתפקידו. רק משירד מנכסיו נעתר להיות דומ״ץ בקמינקא, והוא עודנו צעיר לימים. בתרפ״ה פירסם משם את חידושיו ב״הבאר״. נזכר בסוף ספר תקנת רבים. תשובה אליו בתר״ץ: משיב שלום, שיז. אחיו הצעיר ר׳ זלמן שלח ידו במסחר, ואעפ״כ לא פסק פומיה מגירסא. נספו עם בני משפחותיהם הי״ד.
אורי הניס, תמימי דרך, 24-25.

ר׳ יהודה ליב (ליביש) ב״ר פישל **וינרב**
מברנוב (תר״ן — תש״ג)

נולד בברנוב בשנת תר״ן, כבכור לאביו ר׳ פישל ולאמו פיגה. נשלח ל״חדר״ עם שבעת אחיו הצעירים ממנו, ואח״כ המשיך בביהמ״ד המקומי עם בחורים מבוגרים. שאף להרחיב את אופקיו, והשיג בסתר ספרים ועתונים, עליהם היה רכון שעות רבות. בתרע״ד החל לכתוב בעתונים קול מחזיקי הדת, המצפה, הצפירה, טאגבלאט הלבובי, פאלקסצייטונג הסאנוקאי, ועוד. מאמריו היו בנושאי מדיניות וכלכלה, בכותרת לרוח העת והזמן. בתרע״ה עבר לפרנקפורט, וכתב בגרמנית בעתונים איזראליט, פרנקפורטר צייטונג ופרנקפורטר פאמיליענבלאט. בתרע״ז גויס לצבא האוסטרי. נשא בתרע״ט את שרה לבית נוסבוים מפשמישל, ונולדו לו שתי בנות. קבע מושבו בפפד״מ, ובעלות הנאצים לשלטון סבל מאד. נאסר על ידם, והואשם בהאשמות חמורות. בנס הצליח להימלט לבלגיה. בינואר 1943 נתפס ע״י אנשי הגסטפו, ונשלח לאושוויץ בה נספה הי״ד.

אחיו משה וייניריב, ספר באריניב, 174, עם תמונתו.

ר׳ יהושע וינרב

ת״ח ברוה־רוסקה.

תשובה אליו: דבר משה, תנינא, קיב.

ר׳ יוסף ב״ר ברוך שלמה זלקא **וינרב**
מבוסק וטורונטו (תר״ך* — תש״ג)

נולד בבוסק לאביו הדומ״ץ ר׳ ברוך שלמה זלקא. נסמך בתרמ״ג או תרמ״ו ממהרי״ד מבלז, וכן מהמהרש״ם. בתר״ס או תרס״א היגר לקנדה, ונתמנה כרבה הראשון של טורונטו. לוחם מלחמות ה׳ בלי פשרות. הצטיין בנועם מידותיו ונימוסיו האציליים, וזכה להערצה רבה אצל כל יודעיו. נפטר ביום ד׳ חשון תש״ג.

ילדיו: א. מלכה זו׳ ר׳ פסח עדעל, ולהם בנים ובנות בארה״ב ובקנדה; ב. רות זו׳ מארי פריד, ולהם בן, בת ונכדים בטורונטו; ג. לאה זו׳ ר׳ מנחם מנדל פאר, רב בקווינס ניו־יורק. ילדיהם: 1. הרב יחיאל יצחק ראש ישיבת ״דרך איתן״ בראקוויי שטרח להמציא לי פרטים רבים ומדויקים על המשפחה, ותצלום המכתב ששלח אליו בנושא זה רז״ו לייטר מפיטסבורג; 2. ר׳ אליעזר פאר מחנך בארה״ב; 3. אסתר זו׳ הרב יוסף טנדלר, ר״מ בישיבת נר ישראל בבלטימור; ד. ר׳ ברוך שלמה זלקא, מוסמך להוראה, דר שנים רבות בלייקווד, ולו בן ובת ונכדים.

תשובות אליו: בית דוד, ח״ב, עג; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, שמג. וראה: יסודי ישורון, ח״ג וח״ד.

ר׳ יעקיל וינרב

דומ״ץ דולינא. תשובה אליו: טוט״ד, תליתאה, ח״א, לה. אחריון כהן שם ר׳ אהרן זאב, שהיה כנראה בנו.

ר׳ יעקב דוב וינרב

תשובה אליו: בית יצחק, יו״ד, ח״ב, יט. בתרנ״ג משיב שם, לא, לנ״א ר׳ אלכסנדר ור׳ יואל וייניב.

ר׳ ישראל בן־ציון וינרב

ת״ח בבורשטין. תשובה אליו: הרי בשמים, קמא, קיח בתר״ם.

ר׳ מנדל וינרב

ת״ח ברוה־רוסקה. תשובה אליו: שו״מ, תליתאה, ח״א, שא.

ר׳ מרדכי מרדוש מאונגוואר
(תק״ל* — תקצ״ג*)
|
ר׳ ברוך שלמה זלקא מבוסק
(תק״ס* — תר״ם*)

ר׳ אריה ליב מסאסוב (תק״ץ* — תר״ס*) | **ר׳ יוסף מבוסק וטורונטו** (תר״ך* — תש״ג)

|
ר׳ חיים זאב וולף מסאסוב וקמינקא
(תר״ם* — תש״ג*)

Name Rabbi J. Wenreb
Address 26 Henry St
Denomination Hebron

נאום

חתימת הרב יוסף וינרב מטורונטו בלה״ק ובלועזית

ר׳ מרדכי מרדיש ב״ר חיים **וינרב**
מראווא ואונגוואר (תק״לי״ — תקצ״ג׳)

בנו של הגביר ר׳ חיים מראווא (זוגתו חיה), מצאצאי בעל אבן העוזר, תבואות שור והמהרש״ל, שהשיא את בנותיו לגאוני ישראל: רצ״ה הלר מזמושץ והמהרש״ק. שלושת הגיסים למדו יחד בביהמ״ד בראווא. כשראה רמ״מ שכל מה שהוא מחדש סותר המהרש״ק, סטר פעם על לחיו. אמר לו המהרש״ק שלבסוף עוד יזדקק לו לבוא אליו לעשות לו טובה, וכן היה (הקדמת מלל לאברהם, אות ד). לבסוף הדפיס ממנו המהרש״ק קונטרס בסוגיא דהואיל, בסוף ספר החיים שלו. נודע כגאון בתורה וגדול ביראה. שימש כאב״ד גרבוביץ, ומשם נתקבל לאונגוואר בי״ג השנים שרצ״ה חריף עזבה ועבר לבוניהארד בשנות התק״ף. בתקפ״ה ביקר בלבוב אצל הישועות יעקב. בין תלמידיו המובהקים באונגוואר נמנה רבי שלמה גנצפריד, המזכירו בספר פני שלמה עמ״ס ב״ב דף קמא: ובספר אפריון עה״ת פרשת תולדות. בסוף ימיו עזב את רבנות אונגוואר ורצה לשוב לפולין, מכיון שבבואו לחתונה אחת מחה על ריקוד מעורב של בחורים ובתולות. אחד הוציא אקדח ורצה להורגו, ונעשה חולה מרוב פחד (ממכתבו של רז״ו לייטר). ראה״ד מבוטשאטש נשא את בתו בזיווגו השלישי, והוא מזכירו בחיבה בדעת קדושים, הלכות ס״ת, ריש סימן ע״ר, ובספר ברכת דוד, דף צא. תשובה אליו: חת״ס, יו״ד, רנ. מחותנו: רצ״ה מזידיטשוב. בנו הוא ר׳ ברוך שלמה זלקא ויינרב דומ״ץ בוסק. עוד בן היה אב״ד לובוטש(?), וכמה בנות נשואות שהעמידו משפחות מסונפות בגליציה. אחת מנכדותיו היתה אמו של רז״ו לייטר מפיטסבורג.

שה״ג מארץ הגר, ח״ב, 14-15; יהודה שפיגל, ערים ואמהות בישראל, ד, 8-9 (משובש); ספר רוה־רוסקה, 66-68; טל אורות, ח״א, 364.

אין להחליפו עם הגאון הצדיק **ר׳ מרדכי מרדוש** ב״ר הלל מילידי זולקווא. בנעוריו רצה לנסוע ללמוד אצל רבי יונתן איבשיץ עם חבריו ר׳ מאיר מברוד ור׳ יוסף שטרן, ולא עלתה בידם (ספר סופר וסיפור, שכג). הרביץ תורה לתלמידים בברודי. שימש שבעים שנה כאב״ד ור״מ, ולא נהנה ממעות הציבור. כהן ברבנות פוריצק, ונערץ על גדולי ישראל. פעם נזדמן עם החוזה מלובלין, וחלשה דעתו לנוכח תוקף עבודתו וקדושתו. הרהר בלבו במה יזכה לבוא אל הקודש, והוא זקן ורפה כח. אמר לו החוזה שתנוח דעתו, אור תורתו זורח בכל העולמות בזה ובבא. פעם נסע אל רבי מרדכי מנשכיז, ודיבר עמו בעניני חסידות. אמר לו הרבי מנשכיז: יתנהג מעלתו על פי דרכו בקודש עד הנה

(זכרון טוב). החל לפעול כמדפיס בפוריצק, בהשפעת מחותנו המדפיס המקומי ר׳ חנינא ב״ר פתחיה יהודה, שפעל שם בין תקנ״ט לתק״ע עם אשתו בילא, בניו ר׳ שלמה ור׳ מנחם מנדל ליב, וחתניו ר׳ יעקב ב״ר עזריאל ור׳ שמואל ב״ר צבי הירש בורשטין. שם רמ״מ נזכר בספר שנדפס שם בתקס״ה, והסכמתו מופיעה בספר מחצית השקל שנדפס בתקע״ו (א. יערי, קרית ספר, כ, 101-115). נפטר בתחילת תקע״ח, וביום ט״ו כסלו נערך לו בפוריצק מספד רב, ע״י אב״ד הארחוב ובעל ״אפיקי יהודה״. כמו״כ הספיד ר׳ יצחק ב״ר יצק מייזליש מ״מ דקרמניץ, והוא כלל את ההספד בספרו לקוטי שושנים שנדפס שם אותה שנה. כמה מבניו מתו על פניו. בנו ר׳ משה מנחם היה אב״ד ליפנא ולוביטש, תלמיד רש״ב מפשיסחא ורמ״מ מקוצק, נפטר בתר״ב (שארית לשארית, כא), וי״א שחי בתר״ל. בתו נישאה לר׳ שמואל יוסף ראש מדינה, ב״ר יעקב יוקיל, רב בבוטשאטש, זקנו של עגנון. בנותיו של ר׳ מרדוש נישאו לר׳ שמחה אב״ד לודמיר בן אחותו של רבי שמלקא מניקלשבורג, ולר׳ אברהם ב״ר יוסף ישראל אשכנזי מברוד מח״ס ״דבר המלך״.

לשם עולם זכה בביאורו על ספר חידושי המהר״ם שיף. **חדושי הלכות** מר׳ מאיר ב״ר יוקב שיף אב״ד פולדא, עם **הגהות וביאור** רמ״מ, פאריצק, שלמה בן חנינא, תק״ע. ח״א עמ״ס ביצה, כתובות, גיטין ב״מ וחולין, סב, צד ד׳, וח״ב עמ״ס שבת, מגילה, ב״ק, ב״ב, סנהדרין וזבחים, כד, כד ד׳. המסכימים: מח׳ ר׳ אריה ליב ב״ר יוסף קצנלבויגן מבריסק דליטא בתק״ע; בתקס״ט ר׳ לוי יצחק מברדיטשוב (ידענו בו שהוא גדול בתורה), ור׳ שלמה ב״ר אברהם מינץ מקוברין; ר׳ יהודה ליב מוישניוביץ בתקס״ח; בתקס״ט ר׳ אברהם אריה מלויצק, ר׳ מרדכי יפה מבראד אב״ד הארחוב, ור׳ מאיר ברצ״ה מבראד (חכם מופלג בסברא ופלפול להיות יורד לתכלית המכוון של המחבר הגאון, וגם מכיר אני אותו שמעודו הוא איש ירא אלוקים ותמים במעשיו, ולא יחרוך צידו רמיה לעשות הגהות הנ״ל דרך העברה בעלמא, אך נפשו עמלה בהן ללמוד מקודם המסכתות עם פירש״י ותוספות); בתקס״ח הישועות יעקב (איש בריתי ידיד ה׳); המגיד מקוזניץ; מח׳ ר׳ יוסף יוזפא סג״ל שטרן בתק״ע (ראוי לסמוך עליו, כי אני מכיר אותו שכל ימיו היה עוסק בפלפול של אמת); בתקס״ח ר׳ משולם כ״ץ מלבוב (פרשת גדולת מרדכי אשר נתגדל בשם טוב משמן, מעודו ירא את ה׳ ובתורתו יהגה יומם ולילה, והעמיד צבאות תלמידים גדולי ישראל אשר מפיו המה חיים, זכה וזיכה את הרבים בדרכי של תורה); מח׳ ר׳ אברהם חיים מזלוטשוב.

אחרי ההסכמות הודעת המסדר, והקדמת ר׳ יחיאל מיכל ב״ר וולף שטרן כ״ץ נכד המחבר. גלגולי הספר מתוארים בהקדמת המבאר. בימי תוקפו הזניח את הטיפול בכתב היד, ונתעורר לזה בזקנותו אחרי שרק הוא בלבד ניצל משריפת פוריצק שכילתה את כל רכושו באייר תקס״ח. בלימוד יחדו את המסכתות עם ר׳ נח מלודמיר יליד קרמניץ הסירו מהחיבור את כל הקמשונים, ומחותנו הלוה לו הון רב להדפיסם. בסוף הספר הציג כמה מחידושיו כפי שרשמום תלמידיו. הספר נדפס שוב באוסטרהא תקע״ט, והזכות נמכרה בשלושים אדומים למדפיסי [סדילקוב תק״ף?]. במהדורה זו הסכמות חדשות לנכדי המבאר, חלקן מהמסכימים הקודמים, וביניהן מר׳ נתן אב״ד טורטשין בעל נכדתו. כעבור כמה שנים נדפס בזולקווא תקפ״ו בלי ההסכמות, ומאז במהדורות רבות, לרוב כנספח לשסי״ם אחרי המהרש״א והמהר״ם.

קריה נשבה, 56-57; נכדו ש״י עגנון, עלי עין, 371-374, קורות בתינו, 136, 184-188.

ר׳ משה מרדכי וינרב

דומ״ץ סוקולוב, גם בתרפ״ב.

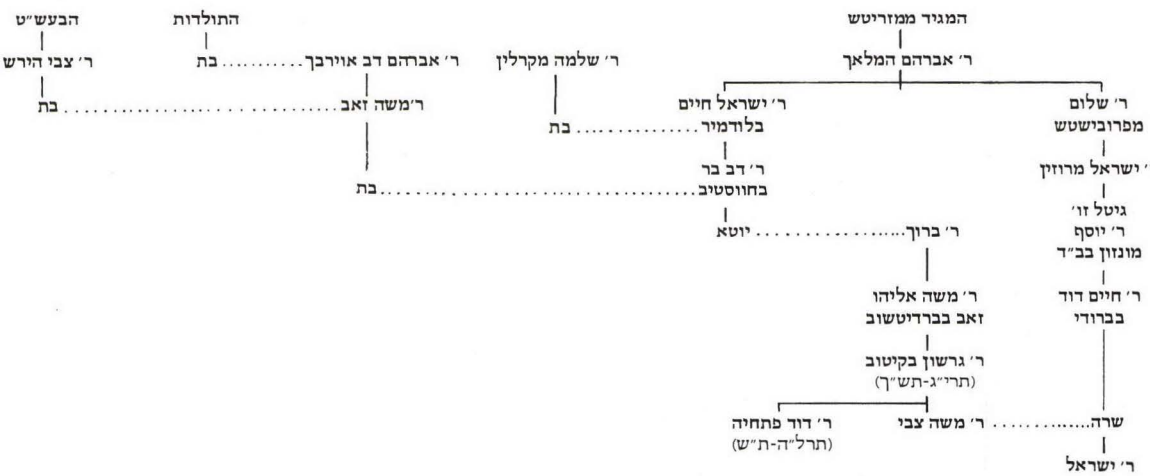
תשובה אליו: אהל יהושע, ח״ב, ב בתרע״ו.

וַינְרַיך

ר׳ יוסף צבי

מחסידי בובוב במישלניץ. רבי שלמה ה״ש כתב אליו בתרמ״ה, מכתבי קודש, ח״א, ל. בנו כנראה ר׳ שרגא ברוך (פיבוש), שאליו כתב רבי בן־ציון מבובוב בתרע״ב, שם, ח״ב, מה.

וַינְשְׁטוֹק

ר׳ אריה ליב וינשטוק

ת״ח בסמבור. תשובה אליו בראש שו״ת גבעת הלבונה.

ר׳ גרשון ב״ר משה אליהו זאב וינשטוק

מקיטוב (תרי״ח — תש״א)

מנכבדי קהילת קיטוב. סוחר באבנים טובות כאבותיו כמה דורות. תמונתו בח״א, עמ׳ 313. נולד בפרוסקורוב בשנת תרי״ח, ולדעת כמה מבני המשפחה בתרי״ז או תרי״ח. אביו ר׳ משה אליהו זאב (נפטר צעיר) גר בברדיטשוב עם זו׳ גיסא לבית פייגנהולץ (נפטרה בת צ״ג). היה בנם של ר׳ ברוך וזו׳ יוטא בת ר׳ דב בר מחווסטיב (חתן ר׳ משה זאב שהיה בנו של ר׳ אברהם דב בר אוירבך אב״ד פולנאה וחמלניק חתנו של ה״תולדות״, וחתנו של רצ״ה בן הבעש״ט), ב״ר ישראל חיים מלודמיר (חתן רבי שלמה מקרלין), בנו של רבי אברהם המלאך, בנו של המגיד ממזריטש.

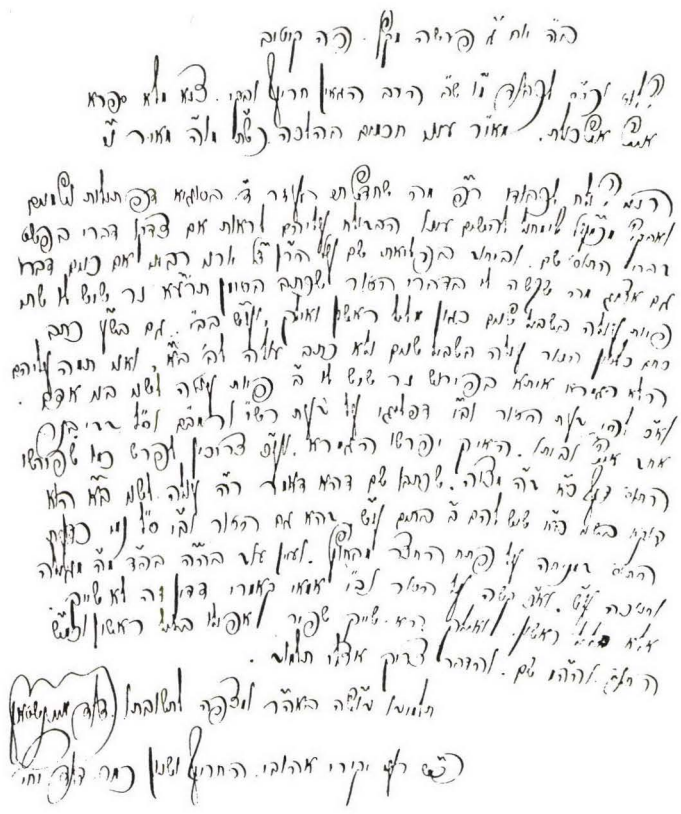
אחיו ואחותו נספו ברוסיה בפרעות פטלורה בתר״ף. עוד אח נחום חי ברוסיה בתרצ״ח. לאח נוסף היה בית מרקחת. בהיותו כבן ט״ז נשא את מאטיל בת רצ״ה שטיין מקיטוב דודו של ר״מ אריק. במלה״ע גלה לווינא. נפטר ביום ב׳ חשון תש״א.

ילדיו: א. ר׳ דוד פתחיה; ב. ר׳ משה צבי; ג. ר׳ ישכר דוב שי׳ בלונדון; ד. יוטא אשת ר׳ אלעזר הורביץ ממעליץ הי״ד; ה. פרימא שרייבר מטשרנוביץ, נפטרה סיון תשל״ח בת״א; ה. חנה הינדא אשת ר׳ אשר ישעיה הורביץ אב״ד רימנוב, ונתגרשו. בתש״ו נישאה בשנית לרי״מ חרל״פ בזיווגו הרביעי, וכעבור כמה שבועות נפטרה; ו. פרימא לאה אשת ר׳ שמעון שרייבר מסרט־טשרנוביץ, ב״ר שלמה אלכסנדרי נכד החת״ס. נפטרה בת״א בת פ״ד ביום כ״ז אייר תשל״ח. בתם

שרה ובנם צבי נספו בשואה הי״ד; ז. גיטל תחי׳, אשת ר׳ פנחס יוסף מוזל בירושלים.

ר׳ דוד פתחיה ב״ר גרשון **וינשטוק**
מקיטוב (תרל״ה — ת״ש)

נולד בקיטוב ביום כ׳ ניסן תרל״ה, כבכור לאביו הגביר ר׳ גרשון. מילדותו נודע כמתמיד נפלא. נסע

מכתב חדו״ת מקיטוב אל רבו רבי מאיר ארק

ללמוד אצל ש״ב ר״מ אריק, והחליף עמו מכתבי תורה. ארס את הינדה, בתה מזוו״ר של דודתו פיגה אחות אמו שנישאה בזיווגה השני לר׳ אברהם שמחה הורביץ אב״ד ברנוב, אך הכלה נפטרה כמה ימים לפני החתונה. בתר״ס לערך נשא את גיטל עטיא בת רבקה, ושהה עמה 20 שנה בלי ילדים. בתרפ״א לערך נשא את חיה יהודית (חייצי) בת רבי בריש בר מליטוביסק, נספתה בשנת תש״ב ע״י קרואטים במחנה סאבאטש ביוגוסלביה הי״ד. ילדיו גרים בלונדון (ולבנותיו צאצאים): א. פייגא אשת ר׳ נפתלי קורנבליט; ב. שרה אשת ר׳ חיים שרייבר; ג. נפתלי; ד. צבי הי״ד, נפל בן כ״ב בירושלים ביום ד׳ ניסן תש״ח; ה. אסתר אשת ר׳ פנחס מאיר קאלמס.

מתרס״ג לערך גר בפודהייץ. פתח בנק לפרנסתו, אבל את רוב עיתותיו הקדיש לתורה ולחיבור ספריו. ברח מפני הרוסים לווינא עם כל משפחתו, והחל לעסוק באבנים טובות. רוב שעות היום עסק בתורה בהלכה, ובמיוחד בעניני אגדה, גימטריא וקבלה. נותר ממנו מאותה תקופה ארגז מלא כתבים. חלק שנשלח בקיץ תרצ״ט לאנטוורפן אבד, ורק מה שנשלח אז ללונדון נשתמר. היה תמים וצנוע, שתקן ופרוש, ורק יחידי סגולה הבחינו במעלותיו. היה בעל קורא בקלויז בלז, בעל תוקע בקלויז סדיגורה, ובקי בדקדוק. אחרי שהנאצים כבשו את אוסטריה, נלקח עם אלפים מאחיו למחנה בוכנוולד באלול תרצ״ט. כעבור כמה שבועות נפטר שם ביום ג׳ חשון ת״ש. אפרו הושב לבני משפחתו שקברוהו בווינא, ומצבתו קיימת שם כיום.

קול דוד, ח״א, פירוש עה״ת ע״ד פרד״ס, ובסופו כמה דרושים למועדים, ירושלים, דפוס מרכז, תש״ך, תרסח עמ׳. הספר נכתב בין תרס״ג לתר״ע בשנות השלושים לחייו, ובבואו לווינא כבר היה מסודר לדפוס. נדפס בהוצאות בתו וחתנו ר׳ חיים מלונדון, עם הקדמת בן אחיו ר׳ ישראל וינשטוק, תולדותיו ושלשלת היחס. בתרע״ח ובתרפ״ה הסכימו בויען ש״ב ר״מ אריק (ומכיר אני אותו כי הוא גבר דחיל חטאין ענוותן ושפל ברך), ור׳ חיים גלרנטר אב״ד קיטוב (הדברים נאמרו מת״ח גדול... והפחתי בו רוח התשוקה להעלותם על מזבח הדפוס). ר׳ יעקב משה חרל״פ כתב בתש״ו:

ר׳ דוד פתחיה וינשטוק

התפעלתי מאד מרוחב הידיעות בש״ס ומדרשים, בזוה״ק ובספרי הקבלה, וניכר שהיה צדיק נפלא טמיר ונעלם דרזין דיטמרין ליה גליא, ולא היה דורו ראוי לכך שיהיה מפורסם כפי ערך גדלו בתורה ובקדושה.

קול דוד תנינא, דרושים ע״ד הקבלה במחשבת האלוקות ומעשה בראשית ונושאי אמונה מכבשונו של עולם, מוסד הרב קוק, תשל״ז, תקעט עמ׳. בהקדמת המו״ל ר׳ ישראל בן אחיו כותב, שאת הספר כתב בוינא (בשנים תרצ״ג—תרצ״ט), וסדרו לדפוס בחמשה כרכים. על הספר עבר המקובל הרב משה יאיר וינשטוק שאינו קרובו, והתקין לו פיסוק וחלוקה לפרקים. למעלה ממחצית החיבור על הפסוק הראשון של בראשית. בסוף הספר הביא לדפוס נכדו ר׳ שרגא פיבל קורנבליט את חליפת אגרותיו בקבלה ודרוש מתרנ״א—תרנ״ג עם רבו ר׳ אברהם שמחה הורביץ אב״ד ברנוב, עם הקדמתו. הוא גם שערך את חליפת מכתביו עם ר״מ אריק, שנדפסה בספר הזכרון להגר״י אברמסקי, ירושלים, מוריה, תשל״ח, עמ׳ קצז—ריז. נותרו ממנו עוד הרבה מחברות, וביחוד על ספר תהילים. נזכר פעמיים בספר מנחת פתים, בהוספות לאו״ח שנדפסו בסוף אה״ע סי׳ תקל״ט (כחכם אחד), ובחו״מ סי׳ רמ״א סעי׳ ה׳.

ר׳ ישראל המו״ל היה רב ביכ״נ בלונדון מתרצ״ט. משנת תש״י בא״י, מנהל מחלקת החרדים בקק״ל. חיבר ספר במעגלי הנגלה והנסתר, וערך קובץ טמירין א׳. נפטר ביום י״ד חשון תשמ״א.

ר׳ יהודה ליב נח (ליבל) ב״ר ישראל צבי הלוי **וינשטוק**
מניו יורק (תרצ״ו—תשל״ט)

נולד בניו יורק בשנת תרצ״ו לאביו ר׳ ישראל צבי הלוי. אמו חיה בת ר׳ יהודה ליב נח דיר מסטרליסק הגיעה לארה״ב לפני מלה״ע ב׳. גרו בויליאמסבורג, ואח״כ במיאמי ביטש שבפלורידה. למד בישיבת תורה ודעת בברוקלין ובעלזא בירושלים. נשא את בתו של ר׳ אברהם אברומזון, ומבניהם גם: ר׳ אהרן ור׳ ברוך יוסף. מלמד מוכשר בתתי״ם, עד שנפל למשכב בשנותיו האחרונות. הפיץ קסטות חינוכיות ביידיש על יונה במעי הדגה, עקידת יצחק וניסי חנוכה ופורים.

א.ב. האניג, המחנה החרדי, 23, עמ׳ 27.

וַינְשְׁטַיִן

ר׳ דב ברל וינשטין

ת״ח בקרליפקה. תשובות אליו: אורין תליתאי, סד; ארץ צבי, יו״ד, מג.

ר׳ צבי אריה (הירש ליב) **וינשטין**

מו״ץ ואח״כ אב״ד סלטוינה.

תשובות אליו: ארץ צבי, יו״ד, ז, טז, חו״מ, טז; בית שלמה, יו״ד, ח״א, קלח, ח״ב, יא, פז, פח, קצד, חו״מ, ב בתר״ג—תרכ״ד; בר ליואי, ח״ב, אה״ע, נה; דבר משה, תנינא, עח, אורין תליתאי, קמא; הרי בשמים, קמא, סז בתרל״א; מהרי״א הלוי, ח״א, לח בתרמ״ג; שאילת שלום, תנינא, ק; שואל ומשיב, קמא, ח״א, קסה, תנינא, ח״ד, א, רביעאה, ח״ב, קמט בתרי״ז; שערי דעה, ח״ב, פד בתרל״ט.

וַינְשְׁלְבּוּם

ר׳ זאב וולף וינשלבוים

נולד בשנת תק״ץ לאחיו של רבי שלמה יהודה ליב אב״ד בוקובסק ולנטשנא. בפרשת מקץ תר״ח נשא את מירל ילידת תקפ״ח, נפטרה ביום י״ז ניסן תרס״ב. גר ברישא, והיה גבאי נאמן לתלמוד תורה ולמעות א״י. בתרמ״ג קיבל על כך מכתב קילוסין מהרבי משינאווא. נפטר ביום ב׳ ניסן תרס״ה, ובנו הצדיק רבי שלמה אריה ליב כתב על מצבתו שהיה ״ערליכער יוד״. פרטים עליו בראש ספר ברכה שלמה.

ר׳ שלמה אריה ליב ב״ר זאב וולף **וינשלבוים**
מטיטשין (תר״ט—תרפ״ז)

דמות פלאית של צדיק עממי ללא שושלת, עובד השם ומתפלל במסירות נפש, אוהבם של ישראל בלב ונפש ומעודדם בעתות מצוקה, ומשום כך אהוב ונערץ על ההמונים שצבאו על דלתותיו. נולד ביום ד׳ ר״ח חשון תר״ט, ולילה לפני המילה בא אל אביו בחלום הדוד רש״ל, וציוהו לקרוא לילד שלמה ליב. מילדותו ניכר עליו שהוא קדוש מרחם, ועובד השם בהתלהבות. הרבה להתבודד, ואף ברח לכפרים וליערות. למד אצל הצדיק רבי חיים אורי מרישא, שהעיד עליו שכל מחשבתו רק לקיים ולדבקה בו. על רבו זה אמר שביום שהוא רואה אותו בחלום, הוא מוחזק להתבשר בשורה טובה. כמו״כ למד אצל תלמידי בלזא וקמינקא, ר׳ יעקב משה מקומרנא (שושלת הקודש, צה), ובעיקר שימש בכל כוחו את רבי חיים מצאנז ובניו. החשיב את עצמו כאחד מתלמידי הדב״ח, ואמר שנטל ממנו את עבודת הלב זו התפילה במסירות נפש. י״א

רבי שלמה ליב וינשלבוים בביקור באיוואניטש

שנים נסע לצאנז, ושש שנים ישב אצלו ברציפות. ואכן כמוהו היה קם כארי לתפילה, ורקע ברגליו גם כאשר שנתיים לפני פטירתו שכב לפי פקודת הרופאים, בגלל מחלה קשה שפגעה ברגליו. דבק במיוחד ברבי משינאווא שהסמיכו כאדמו״ר, וחסידי שינאווא נסעו אליו אחרי פטירת רבם. נשא את חוה אלטע בת ר׳ חיים יהודה גינצבורג.

שימש כמלמד תינוקות בכפר בלנדובה, וקבע מושבו בטיטשין, כי בה גרו ונטמנו הורי הנו״א. עד תרס״ז גר בבית בו התפלל הנו״א, וברחוב עליו הבטיח שבו לא תשלוט האש. למד עם תלמידים שיעורים שונים. נודע בקנאותו והקפדתו על גדרי היהדות והצניעות. הכניס אורחים בעין יפה, וחילק להם משלו ללא הגבלה. בעל מח והגיון, ולב רחום ורגיש לצרות ישראל. ראו אצלו מופתים בחוש. בעלי עגלה רבים באו אליו, יהודים מפולין, גרמניה וארה״ב, ואף גויים. ככל שהמצב הכלכלי בפולין החמיר, כן גבר אצלו הדוחק מרוב הבאים לבקש עצות וברכות. כמה ימים נאלצו להמתין אצלו עד שהצליחו להכנס. בזמן המלחמה לא עזב את עיירתו כפי שנהגו יתר הגאונים והצדיקים, ונשאר במקומו עם הזקנים והחולים ללא מורא. קלל את ממשלת רוסיה, והיה בטוח במפלתה. המגיד בקמייסטר מספר על ביקורו אצלו, בספרו אהבת ישראל עמ׳ שיג, שיח. בתרס״ו ענה לו בשו״ת מהר״ש, ח״ה, מד, בענין תיקוני תשובה לשב מאמריקה. ד״ת ממנו בבנין מנחם (גלרנטר), קונ׳ צלצלי תרועה, טז.

נפטר מדלקת ריאות קצרה, ביום י׳ תמוז תרפ״ז. יום לפני כן נראה זעוף, אבל באותו יום הניח להכנס אליו, וקיבל כולם בפנים שוחקות. רבנים רבים באו ללוויתו, וביניהם ר׳ אהרן לוין שהספידו. ציוה שלא להעמיד אהל על קברו. אחריו ירדה טיטשין מגדולתה, ורבים מתושביה נשבר מטה לחמם, ונאלצו לחפש פרנסה אחרת.

בן אחותו הרב אבא וקס אב״ד לובובה ופרושוביץ, הדפיס בקראקא תרפ״ח את הספר ברכה שלמה, תולדות והנהגות, שיחות וחדו״ת בסדר א״ב, שראה ושמע מדודו בשם עצמו ובשם רבותיו, עם הערות ממנו. נוסח המצבה בדף ב: בסכומים שקיוה לקבל רצה להדפיס עוד קונטרסים על דודו, הנהגותיו בכל השנה וחליפת מכתבים עמו, וכן את ההספדים שנשא עליו: לפני מיטתו, בפרשת מסעי בקראקא בביהכ״נ ר׳ איזיק ר׳ יעקליש, וביום השלושים בקשאנוב. בדף כה: הדפיס את הסכמת חמיו הרב שמואל אהרן מילר אב״ד לובובה (למען ידעו דור אחרון השפל הזה, כי גם בזמננו גדול ונורא כח התורה והתפלה... ועליו נאמר ותגזור אומר ויקם לך, ודבריו לא שבו ריקם... מאס בהבלי הזמן, וכל מגמתו היתה לקדש השם, ולהשפיע חסדים טובים לישראל). מאוחר יותר הדפיס שם באותה שנה ברכה שלמה החדש ביידיש, מעובד בקצרה לפי סדר ערכי הא״ב. בסופו מכתב המלצה לר׳ בן ציון בלייכברג מוילקוטש, שימסרו לו תרומות לגדור את בית העלמין.

בשנת תרע״ד ההדיר את הספר קול בוכים קינת סתרים לר׳ אברהם גלאנטי, ואינו מצוי. בשנים האחרונות לחייו ליקט מחז״ל ומתלמידי הבעש״ט דברים במעלת התפילה, סידרם על סדר הפרשיות השבתות והמועדים, כתב הקדמה בתרפ״ב, ואמר שהדפסתם בספר תהא טובה לעולם. משנפטר נעשה מאמץ להדפיס את הספר לקראת יום השנה, ואמנם עמדו בכך, אלא שבגלל דין תורה עוכבה המכירה, ורק כעבור כמה שבועות התיר ב״ד דריישא למוכרם. **הכנת לב לתפלה**, ר״ת הלל ור״ת הרופא לשבורי לב, ח״א עה״ת, בילגורייא, האחים ויינבערג, דפוס ג. פימנט בוורשא, תרפ״ז, קיב ד׳. בהדפסה השתדל חתנו רבי אברהם זאב מאנד מטיטשין בקראקא, ובהקדמתו מוסר שחמיו שאף שיספחו את הספר לחומשים, וילמדו כל יום איזה מאמר לפני התפילה. הקדמה נוספת לו עם המו״ל השני ר׳ אברהם ויקסלבוים בן המחבר, ובה כותבים על המחבר שאין בספר חידושים ממנו, אבל היה במדרגת הדברים שהעתיק. כמו״כ סייעו להדפסה ר׳ מאיר וייקסלבוים בן המחבר עם בנו ר׳ יהושע וחתנו ר׳ חיים שמואל, וגיס המחבר ר׳ ישראל צבי גינצברג מניימרקט. אחי המחבר היו גם ר׳ דוד ור׳ טוביה ויינשלבוים. בראש הספר הסכמת ר׳ אהרן לוין מרישא מיום י׳ אב תרפ״ח (אשר כל ימיו עסק בתורה ועבודה במס״נ עד להפליא, ומי ימלל גודל צעקתו וחסידותו ופרישותו, אליו רבים דרשו, ומכל עברים נהרו אליו לשאול בעצתו כאשר ישאל איש בדבר אלקים, אוהב את המקום, אוהב את הבריות

ומקרבן לתורה). מעבר לשער ספר שמות, הסכמת ר׳ יהודה ליבוש הלוי פוטאשער ראב״ד טיטשין. שערים נוספים זהים לויקרא ובמדבר. בסוף רשימת המתנדבים, רובם מקהילות גליציה, ומיעוטם מא״י, מערב אירופה וארה״ב.

בתחילת תרצ״ב נדפס אצל מ. לנקוביץ בקראקא ח״ב, יז ד׳, ליקוטי מועדים והמגילות. חתנו המלבה״ד מביע בהקדמתו תקוה להדפיס את חידושיו, ובפרט את סידור התפילה עם ליקוטים מספרים וממה ששמע מחמיו. בסוף הספר הודה לבנו שמשון שטיפל בהגהה, וצירף מכתב מהרבי משינאווא מתרמ״א אל ר׳ יחיאל דוד מיכל. נותרו בכתב־יד ספריו על השם הנכבד, ועל אמונה ובטחון.

מליצי אש, ח״ג, סוף שבט, דפים ס., עו.; ספר רישא, 481.

ויס

ר׳ אליהו ויס

מנימרקט (תר״ם – תש״ב)

חתנו השלישי של הרב דוב בריש שטרוך אב״ד ניימרקט. ואחרי פטירתו בתרצ״ב מילא שם את מקומו כרבה האחרון. ביום כ״ג סיון תש״ב נלקח שם להריגה ליד קבר אחים עם עוד 50 יהודים חרדים. על אף ההשפלות וההתעללויות עודד את הרוחות בעמידתו הגאה עד שנורו הי״ד.

ספר נוביטארג, 162, 180, 200, 419.

ר׳ חיים צבי מיאנוב

ר׳ בנימין אריה מטשרנוביץ **ר׳ יוסף יצחק מיאנוב**

ר׳ בנימין אריה ב״ר חיים צבי הכהן **ויס**

מקניהניטש וטשרנוביץ (תר״ג – תרע״ג)

נולד ביאנוב שליד לבוב ביום ג׳ שבט תר״ב (וי״א תר״ג) לאביו האב״ד ר׳ חיים צבי. מילדותו ניכר

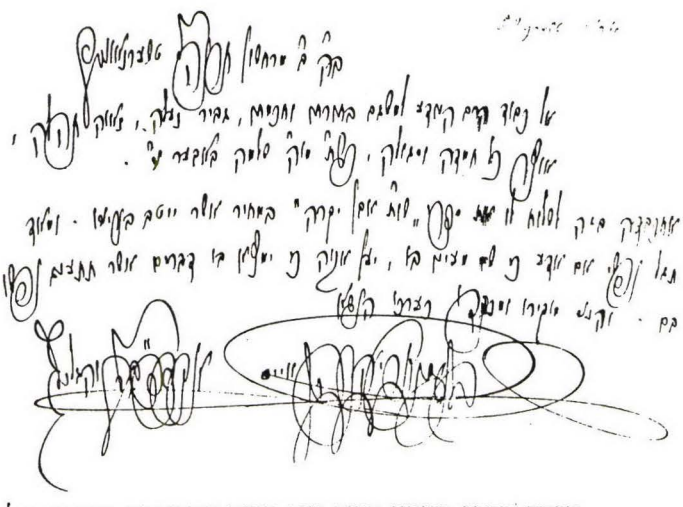
הרב בנימין אריה וייס אב״ד טשרנוביץ

בכשרונותיו, ובגיל תשע התפעל השו״מ מחדות שכלו. יצק מים על ידי מפרשי הים ור׳ משולם ישכר אב״ד סטניסלב, ונסמך מהם. נשא בת הגביר ר׳ עקיבא ג״ש מסטניסלב. מתרכ״ד רבה של קניהניטש שמונה שנים, וכבר שם הרביץ תורה לתלמידים. נסע אל מהרי״א מזידיטשוב, ונכנס לשולחנו גם כאשר ילד נפטר שם (פאר יצחק, כא.). בתרל״ב נתקבל כרב לחרדים בטשרנוביץ, כשקבלו אישור מהשלטונות להקים קהילה נפרדת. הוקצבה לו משכורת של 800 פלורין לשנה. עד מהרה עמדו כל החוגים על אישיותו המזהירה: גדול בתורה וביראה, משנתו קב ונקי, חכם הכולל במדעים שונים, דרשן שחן יצוק בשפתותיו, נואם בשפת המדינה, בקי בהויות העולם, ובעל מידות אצילות. משום כך הוכר ע״י כל החוגים בעיר, ובתיווכו של הראב״ד ברנר, שבו שתי הקהילות והתאחדו בתרל״ה לקהילה אחת. סוכם כי יקראו להרב איגל של המתקדמים הרב הראשי, ולרב החרדים אב״ד העיר. הנהיג עדתו במקל נועם, וידע להלוך בין הקצוות השונות. עטרת תפארת הרבנים בבוקובינה, ומכל עברים פנו אליו בשאלות הלכה למעשה. קיבל אזרחות כבוד של העיר, והיה נכבד מאד על השלטונות. את קשריו ניצל לשתדלנות למען היהודים.

חיבר שיר חזיון בשלוש מערכות לכבוד הקיסר פרנץ יוזף הראשון לרגל שהותו בעירו בימים י-י״ג תשרי, **מלכי צדק**, טשרנוביץ, ר. אקהרד, תר״ם, 68

עמ', עם שער לועזי. הנפשות הפועלות במחזה: לאום, מדינה, מלוכה, צדק, אמת, עצה, גבורה, ועוד. הקיסר העניק לו אותות זהב על שרותו המצוין. המלכה ויקטוריה מאנגליה שלחה לו מכתב תודה, בגלל הספדו על משה מונטיפיורי. חובב ארץ ישראל, ומתנגד לאתרוגי קורפו. ציוני עירו העריכוהו. עודד את אספת הרבנים בקראקא תרס"ג. היה דמות מרכזית בועידת טשרנוביץ בתרע"ב. סיפר חתנו ר' סנדריל כי יום לפני פטירתו תירץ קושית הרשב"א, כשכבר לא האמינו שעדיין חי. נפטר אור ליום ד' ח' (ולא י"ב) טבת תרע"ג. טשרנוביץ לא ראתה ביום ה' לויה כה גדולה כפי שהיתה לו, ובה השתתפו מכל חוגי היהדות ואומות העולם. רבנים הספידוהו בבית הכנסת ובבית העלמין, וביניהם הרב בסכס מסלקא והרב הופמן מרדיוויץ. ר' מאיר שטוקמן הספידו בספר אלון בכות הכולל את תולדותיו. הניח בכתובים חידושים והגהות על הש"ס, ועוד כתבי יד רבים שהיו בידי בנו בוינא ואבדו בשואה.

שם עולם קנה לו בשלושת כרכי ספר תשובותיו **אבן יקרה.** בשולי הדפים הציג הערות מלואת אבן, על ענינים צדדיים שבאו בדרך אגב. **קמא,** לעמבערג, אליעזר מארגאשיש, דפוס פ. בנדרסקי, תרנ"ד, מב, קי ד'. רק הוא לפי סדר חלקי השו"ע, ובו 43, 61, 48, 18 תשובות. בראשו הקדמה מלאת תוכן וסגנון, ותודה לבני קהילתו. **תנינא,** פרעמישלא, זופניק־קנולר, תרס"ב, קיא ד', 145 תשובות, עם הקדמת אבן הראשה ושיר שחיבר. **תליתאה,** דראהאביטש, א.ה. זופניק (כתב בקורת בעתונו ביום ג' טבת, 4), תרע"ג, עם הקדמה קצרה, קז ד', 178 תשובות, ובס"ה 493. את רוב התשובות בחלק זה כתב אחרי הופעת מהדו"ת, ותכופות הוא מזכיר בו את מחלותיו האנושות, ונסיעותיו למקומות מרפא שונים. בתשובותיו הוא מתגלה בשנינותו ומקוריותו, סמכותו לפסוק מן הראשונים ולחלוק על גדולי האחרונים. נושאים עדינים ביהדות הוא מסביר בטוב טעם, להנחת דעתם של חכמי אומות העולם שקלסום (קמא, חו"מ, כ, תנינא, קמה). שליטתו בתחומי מדע מתבטאת בתשובה לר' הלל כהנא מבוטושאן בעניני גאוגרפיה (קמא, או"ח, יא), ובשאלת החשמל בשבת ויום טוב (תליתאה, קסח).

מכתב מהרב בנימין אריה וויס אב"ד טשרנוביץ בתרנ"ה אל שלמה בובר שהוא שולח אליו שו"ת אבן יקרה

השיב לקשת רחבה של שואלים במדינות רומניה והונגריה, רוסיה ופולין, אוסטריה, גרמניה וארה"ב. מזכיר פעם את נישואי בנו (תנינא, צ), ופעם את בתו שנפטרה לפני תרנ"ד (קמא, אה"ע, א).

בין הרבנים הידועים שהשיב להם מחוץ לגליציה: **אודסה** — ר' חיים טשרנוביץ (תנינא, נח); **אויהעל** — ר' קלונימוס וייס (קמא, אה"ע, יט, מח, תנינא, כז); **אייווראשא** — ר' נתנאל פריד (תנינא, פג); **אייזנשטט** — ר' שלום קוטנא (תנינא, לט); **בוניהאד** — ר' יוסף הכהן שורץ חתן הרב (תנינא, ח (למאקאווא), לד, לח, תליתאה, כט; **הלברשטט** — ר' שלמה הכהן (תנינא, לז); **ויען** — רב"ז שפיצר, חליפת שו"ת בתרמ"ו (קמא, או"ח, יז-כ); **טיסא דאדא** — ר' מרדכי בריסק (תליתאה, ו, יט); **טירספול** — ר' ישראל אברהם לרנר (קמא, אה"ע, כא, לב, תנינא, קיט); **טשרנוביץ** — ר' אליעזר אליהו הלוי איגל (קמא, אה"ע, ט); **מאנדאק** — ר' פנחס זליג הכהן שורץ (תליתאה, סב); **מיר** — האדר"ת, להערותיו על אבן יקרה (תנינא, נד-נו); **ניקוליב** — ר' ישראל איזנשטין (תנינא, י); **סאניוואץ; סדיגורה** — ר' יהודה ליב לנדא, חליפת שו"ת בענין שיחתם כשנפגשו בויזניץ על ריב הכוללים במעות א"י (קמא, יו"ד, מט-נ); **סט. לואיס** — ר' זכריה יוסף רוזנפלד (תליתאה, קלז); **סטמר** — ר' יצחק קליין דומ"ץ (תנינא, קכא, קכג, תליתאה, פד); **סינער ווארהאל** — ר' יחזקאל בנעט (תנינא, יח, עח, תליתאה, קטז, קנב, קנג); **סרט** — ר' יוסף נפתלי שטרן (תליתאה, קעא); **ערלוי** — ר' שמעון סופר (תליתאה, כח, פב, פג, ולבנו ר' משה, מ); **קזימירוב** — ר' שלמה יוסף זוין (תליתאה, קעו); **קיעלץ** — ר' משה נחום ירושלימסקי (תליתאה, קעח); **קלן** — ר' מנחם קרלבך (תליתאה, קמז); **קרלבורג** — ר' יצחק וייס (תליתאה, כה); **רדיוויץ.**

תשובות אליו: אורין תליתאי, נ; בנימין זאב אחרון, נו, סג (הערות על אבן יקרה); בר ליואי, (ח"א, יו"ד, דף נה:), ח"ב, אה"ע, סג; מח' חיים של שלום, ח"ב, ז, ח; חסדי אבות (פישלר), כה בתר"ם; מהרי"א הלוי, ח"א, קכו, קלב, לקניגניטש, תרל"א—תרל"ח; מהרש"ם, ח"ז, קצב; מחזה אברהם, ח"ב, יו"ד, כ; מנחת שי, ח"א, כז; נחלה לישראל, דף נ; עמק הלכה, ח"א, יד, טז בתרס"ו, וממנו, טו; שדה יהושע, מז תשובתו מתרנ"ב; שו"מ, קמא, ח"ג, כא, ח"ד, קעד, תליתאה, ח"א, מו, ח"ב, יז, רביעאה, ח"ב, ה, ח"ג, ה, סג בתרי"ד. מכתבו לטובת ישיבת סרט במחז"ה, ה' חשון תרס"ו, ו, קמחז"ה, ל' תשרי תרס"ז, 7. בספר אין תנאי בנישואין חתימתו משבט תרס"ח. מכתבו המזויף נגד הציונות, בדובב שפתי ישנים, ח"א, קצח-רג. תיקון תשובה למי שחרף צדיק אחרי מותו, בסוף הלכה למשה שבתחילת נחלה לישראל (היבנר). תשובותיו שם בנחלה לישראל, נ, בשו"ת הד"ר, ח"ב, כז בתרנ"ד, מיכלא דאסותא, דף לב: בתרס"ז.

אפרים דופלער, המצפה, ד' תמוז תרס"ד, 5, י"ז טבת תרע"ג, 4, ובירידיש, דראהאביטשער צייטונג, י' טבת תרע"ג, 5, י"ז טבת, 2; אהלי שם, 247; דורות אחרונים, א, 126; מדינה וחכמיה, 89; חנוך שכטר, שתים ערים, קכז-קל; א. זהבי־גולדהמר, ערים ואמהות בישראל, ד, 158-161; ר"מ לייטר, ספר ההשלמה על מנ"ח השלם, 19.

ר' ברוך ויס

ת"ח מדולינא, מחשובי תלמידי יח"ל. חתן הרב מוונוליץ שליד לובלין, בה קראו את המגילה יומיים, לא בגלל ספק מוקפת חומה, אלא כנראה בגלל נס שאירע שם. סייע לחמיו כרב צעיר עד שנספה הי"ד.

ר' דוד ויס

תלמידו של הרב מטשעבין, שהשיב לו למוסט בדובב מישרים, ח"ג, קא. יתכן שהוא רבה האחרון של ויטקוב הי"ד, בנו של ר' מנחם מנדל אב"ד מילניצה.

ר' חיים צבי הכהן **ויס**

רבה של יאנוב הסמוכה ללבוב. חוטר מגזע גאוני וגדולי ישראל. נפטר לפני תרנ"ד (תרל"ח?), ואת מקומו מילא בנו? ר' יוסף יצחק. בנו השני ר' בנימין אריה היה אב"ד קניהניטש וטשרנוביץ. החליף שו"ת עם אביו בספרו אבן יקרה, קמא, או"ח, לז-לח, ויש שם עוד תשובה מהאב (תנינא, צא). בין תלמידיו ביאנוב: ר' אלכסנדר יעקב שנעשה כנראה אב"ד קונסטנטין חדש ברוסיה, ותשובות אליו: אבן יקרה, קמא, או"ח, א, יו"ד, מ, תנינא, קיז.

תשובות אליו: שו"ת מהרי"א הלוי, ח"א, ט בתרל"ד; שואל ומשיב, קמא, ח"ב, קסז, קפב, תנינא, ח"א, נד, ח"ב, ד, ח"ג, קיט, תליתאה, ח"א, רמח, ח"ב, קלב, רביעאה, ח"ב, רח, רט, ח"ג, קיב, קמח, חמישאה, סד, פט, שתיתאה, יג, נב בתרט"ו.

ר' יהודה משה הכהן **ויס**

תשובה אליו: דבר משה, ח"א, סח.

ר' יונה יהודה ויס

מגזע המאור והחינוך. בן אחותו של המאור ושמש. חתנו של רבי שלמה פישר מיורדנוב, ועבר לגור אצלו. גדול בתורה ובחסידות. נפטר ביום כ"ט טבת.

מליצי אש, ח"ג, אחרי שבט, 99.

ר' יוסף ב"ר משה **ויס**

מטשיסנא (תר"ם* — תרפ"ו)

בכורו של ר' משה אב"ד זבורוב, וחתנו של ר' שאלתיאל איזיק שטרנהל מקולומיאה. רבו של הכפר טשיסנא שליד קרענץ בגליציה. בתרס"ט תמך משם בישיבת ברודשין. כשאביו נפטר באמצע מלה"ע הראשונה, לא היה יכול לבוא לשבת על כסאו, ובינתים נקבע גבול בין צ'כיה לפולניה. לבסוף בא לכהן ברבנות זבורוב, כאשר בינתים נתקבל לשם ר' יצחק צבי אמסעל. נפטר ביום ט"ו חשון תרפ"ו או תרפ"ז, ונטמן בזבורוב. אביו השיב לו בעמודי אש, כא.

בניו: א. ר' יעקב יצחק איזיק במונקטש, חתן הרב פרידמן, אב"ד אלט פעסט. נפטר בבודפשט ביום כ"ב תמוז תש"ב, וזו' רבקה בת ר' יחיאל נספתה באושוויץ עם ילדיה הי"ד. בתו ריזל אשת ר' משה יעקב וייס בב"ב, נפטרה ט"ו סיון תשל"ז; ב. ר' מאיר בסעליש אביו של ר' משה מקרית צאנז נתניה; ג. ר' צבי הירש אב"ד שולעלמעט בזיבנבירגן; ד. ר' דוד ממלא מקום אביו ברבנות זבורוב עד לפטירתו בתש"ב לערך.

ר' יוסף יצחק ויס

רבה של יאנוב מתרל"ח לערך עד מלה"ע הראשונה, אחרי ר' חיים צבי הכהן שהיה כנראה אביו. לפני כן רבה של זבירטוב בפולין.

תשובות אליו: ברכת רצ"ה, כא, קכב בתרל"ו-תרל"ח; מצפה אריה, תנינא, אה"ע, ה, ציון לנפש חיה, ל בתרע"א; מכתבו בתשובה כהלכה, נט.

ר' יעקב ויס

דומ"ץ שנדישוב. תשובה אליו: שו"ת מהר"ש, ח"ג, עט בתר"ס.

ר' יצחק יעקב ב"ר יוסף יהודה **ויס**

מדולינה, מנצ'סטר וירושלים (נו' תרס"ה*)

נולד בדולינה לאביו ר' יוסף יהודה ב"ר מרדכי (תרל"ח — ר"ח ניסן תש"ג. בנו החליף עמו שו"ת בתר"ץ, מנחת יצחק, ח"ב, א, לא), ולאמו יוכבד בבטשי בת ר' ישראל מייזלס בדולינה. נספתה בר"ח סיון? תש"ד באושוויץ, עם ילדיה: גיטל ובתה, בנימין ביניש ומשפחתו, אליהו מאיר הי"ד.

בצעירותו עשה חיל בלימודיו בדולינא, ונסמך מגדולי ישראל. הרביץ תורה במונקאטש. נשא את אלטא רבקה לאה בת ר' פנחס סג"ל צימטבוים ראב"ד גרוסוורדיין, נפטרה י' כסלו תש"ה בבוקרסט. בנם יחידם ר' ישכר דב נשא את מחלה חיה בת רמ"י ברייש מציריך מחבר שו"ת חלקת יעקב, וילדיהם: ר' יוסף יהודה (ח"ז, עב) ומשפחתו; טויבא רבקה לאה אשת ר' עקיבא מנחם ב"ר יוחנן סופר מערלוי (ח"ז, צח בתשל"ז); ליפשא; יוכבד בבטשי; שרה עטיא. אביו השיב לו במנחת יצחק, ח"א, כ,

הרב יצחק יעקב וויס גאב״ד ירושלים (במרכז).
מימין המחבר, ומשמאל הרב מתתיהו דייטש

כא, מד, פו, ח״ב, כה, ל. בזיווג שני נשא את מלכה בת רבי חיים דוב הלפרין האדמו״ר מווסלוי, נפטרה י״ז תמוז תשל״ג, ובזיווג שלישי את חנה מרים סימה בת רבי חיים מאיר הגר האדמו״ר מויזניץ. תשובה לנכדו מנחם מאיר: ח״ז, מג בתשל״ה.

מתרפ״ט שימש כדומ״ץ בגרוסווארדיין כעשרים שנה, עם חמיו, בעל פתחא זוטא, ור׳ משה נחום בלום בנו של בעל ״בית שערים״. בעת גירוש יהודי הונגריה לאושוויץ התחבא בבונקרים בעירו, הבריח את הגבול לרומניה, והסתתר שם בתקוה לעלות לא״י. אחרי המלחמה שיקם מעט את חורבות קהילת גרוסווארדיין. התיר מאות עגונות ועגונים, ועמו בכתובים מאות דיונים בשאלות כגון אחות אשתו וחדר״ג, ורק חלקן נדפס בספרו ח״א. מתש״ח ראב״ד מנטשסטר כ״ב שנה. הנהיג ברמה את הקהילה בתקנות מועילות, וקומם את מוסדות הדת. מתש״ל ראב״ד העדה החרדית בירושלים, ומקובל על כל החוגים. כיום גאב״ד העיר על כס הרבי מסטמר.

פירסם חדו״ת בקבצים, הבאר: בית ועד לחכמים, גפן פוריה (סיון תרפ״ז, עמ׳ כה-כז), לקט ששנה, תל תלפיות ועוד, ומהם שנדפסו שוב בספריו. **דברי יצחק** על או״ח ויו״ד, קונטרסים מחיבורו הגדול שו״ת ופלפולים, ח״א, גראסווארדיין, דפוס בנימין זאב רובינשטיין, תש״ג, 2, מ ד׳, כה סימנים. המסכימים: ר׳ אהרן וולקין מפינסק בתרצ״ז (מכיר אנכי מכבר... כאשר היה לי עמו כמה פעמים מו״מ של הלכה בענינים הנוגעים להלכה ולמעשה, ותמיד הוטבו דבריו בעיני); רד״ב ויידנפלד בתרח״ץ. שאר ההסכמות לא נדפסו. בהקדמתו כותב שאין העת מוכשר עתה להדפיס יותר. תשובות ה-ז החליף בתר״ץ עם הרוגצ׳ובר, ונדפסו שוב בראש מנחת יצחק ח״ב.

שו״ת **מנחת יצחק** הוא מספרי היסוד של הפסיקה בימינו, במיוחד בשאלות שהזמן גרמן. ד׳ החלקים הראשונים נדפסו בלונדון, בדפוס החינוך של רחי״ל האניג ובניו. ח״א בתשט״ו, ח, רפ, ח עמ׳, 150 תשובות, עם שתי ההסכמות הקודמות, ועוד אחת מרד״ב ויידנפלד מתשי״ד. בראשו דברי אגדה מאביו והקדמה, ובסופו מסי׳ קלט קונטרס מקוה טהרה בעניני מקואות, ואחריו קונטרס פרסומי ניסא לסיפור ניסי הצלתו בשואה. מהדו״ב עם הוספות תיקונים ומפתחות יצאה לאור בירושלים, דפוס כפר חב״ד, תשכ״ט. ח״ב בתשי״ח, ומהדו״ב מתוקנת בירושלים, אופסט פאר, תשל״ב, ד, רעו עמ׳, 135 תשו׳. ח״ג בתשכ״ב, ד, רפ עמ׳, 147 תשו׳. ח״ד בתשכ״ז, ד, רפח עמ׳, 124 תשו׳, עם הקדמה. בסוף החלקים ג-ד קונטרס דברי חפץ לפרשיות השבוע, לוקט ע״י בנו. החל מח״ה הופיע בירושלים, דפוס אשל בת״א, תשל״ב, ח, רעט עמ׳, 135 תשו׳. בהקדמתו כותב בשבח העדה החרדית, וקצת מתולדותיו. ח״ו, בירורי הלכות אקטואליות בד״ח שו״ע, דפוס עקיבא יוסף, תשל״ו, ח, רצ עמ׳, 171 תשו׳. בסוף הקדמתו מודה לר׳ שלום משולם ויינברגר שטרח בסידור הספר (וח״ז). בסוף תוכן ענינים לפי א״ב, בנוסף למפתח הסימנים. ששת החלקים צולמו בהקטנה ע״י מכון חתם סופר, ירושלים, אופסט אסתר, תשל״ו. 100 מתוך 850 התשובות הן בעניני רפואה, ותומצתו ע״י ד״ר אברהם שטיינברג בחוברת אסיא, יח. ח״ז, תש״ם, ח, רפו עמ׳, ובתחילתו הספד על האדמו״ר מסטמר. העדה החרדית הוציאה בחוברת מפתח החלקים הראשונים.

מנחת יצחק עה״ת ודרשות, ירושלים, דפוס בהר״ן, תשל״ה, תעט עמ׳. המחבר מודה לרמ״מ משי זהב שעזר לו בסידור הספר

בספרים רבים תשובות אליו, כגון לחם שלמה, אה״ע, י׳ בתש״ב.

ר׳ מאיר ב״ר משה **ויס**

בנו של ר׳ משה אב״ד זבורוב. רבה של מילניצה. נספה בשואה הי״ד.

תשובה אליו: פרי החיים, אה״ע, יד בתרע״ד. חידושיו נדפסו בקונטרס מיוחד ובספריו של הרב דוד שליסל.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר מאיר **ויס**

בנו של ר׳ מאיר, וממלא מקומו כרבה של מילניצה. חתנו של הרב ישכר בר באב״ד אב״ד בוסק. אביו

של ר' דוד אב"ד ויטקוב. נספה עם כל משפחתו הי"ד.

ר' משה ב"ר אברהם יעקב ויס

מגרידינג (ת"ר' — תרע"ה)

בנו של ר' אברהם יעקב. דומ"ץ גרידינג, דרשן בביהכ"נ חבורה רש"ר, ולימד באויבן שולהכל. נשא את רבקה בת ר' משה הלוי קורפ. נפטר בתרע"ה ממגיפה, וכל התושבים הלכו ללויתו. מוינא הגיע בנו ר' שמואל צבי למלא את מקומו. עוד בן: ר' יהושע הבעל קורא.

אולי אליו התשובה: בר ליואי, ח"ב, חו"מ, ג.

ספר גריידינג, 24, 30, 48.

ר' משה ב"ר צבי הירש ויס

מזבורוב־הגר (תר"י — תרע"ו)

נולד בשנת תר"י לאביו ר' צבי הירש מדומברובה. תלמידו של השו"מ, ומוסמך ממנו. רבה של מאדיאר לאפוש שבזיבנבירגן על מקום אביו רצ"ה, אחרי שעבר בתרי"ט לזבורוב. מתר"ן רבה של זבורוב, עד לפטירתו ביום כ"ז אב תרע"ו. זוגתו רוזא בת ר' יעקב וינברגר שעלה לירושלים, נפטרה ביום כ"ב שבט תרמ"ג. נשא בזיוו"ש את אלמנת ר' יצחק איזיק פרידמן אב"ד בויאם ונירעדהאז.

ילדיו: א. ר' מאיר אב"ד מילניצה; ב. ר' יוסף אב"ד טשיסנא; ג. ר' יעקב. רבה של קורימא מתרס"ו על מקום חמיו ר' פסח אברהם שנפלד, עד לפטירתו ביום י"ז שבט תרצ"ו. תשובה אליו: פרי השדה, ח"ב, קיז בתרס"ב; ד. ר' מנחם הי"ד בן הזקונים. דומ"ץ מונקטש על מקום חמיו הראב"ד ר' אהרן וייס אב"ד בנדקוביץ, אחיו של האמרי יוסף מספינקא. הוציא לאור שו"ת עמודי אש לבית יוסף מזקניו, ובו כמה שו"ת וד"ת מאביו. תשובה ממנו בשו"ת שארית יהודה (בלום); ה. יוטא מרים זו' ר' יצחק מרדכי שורץ אב"ד לאפוש. בסוף ימיו גר בברגסאז; ו. חייקה הי"ד אלמנת ר' יעקב יוסף המר ראב"ד סניאטין; ז. שרה הי"ד אלמנת ר' עזריאל מאיר הכהן רפפורט אב"ד מילניצה.

תשובות אליו: אבני צדק (ט"ב), יו"ד, קלג; בית יצחק, אה"ע, ח"א, צ לזבורוב; מחנה חיים, אה"ע, ח"ג, כא; משפט צדק, ט; פרי השדה, ח"א, קח בתרס"ב; שערי צדק, או"ח, קכו, יו"ד, עד, קפה-קפז. תשובה ממנו בשו"ת שארית יהודה (בלום), יו"ד.

אהלי שם, 241; שה"ג מארץ הגר, ח"ב, יח.

ר' צבי הירש ב"ר אליקים ויס

מדומברובה (תקע"ח — תרנ"ז)

נולד בשנת תקע"ח בזבורוב שבהונגריה לאביו הגביר ר' אליקים, ב"ר יצחק מגורליץ חמיו של הכת"ס ושל ר' יוקיל הירש מניימרקט בזיווגו השני, ולאמו שפרינצא בתו של הגאון רבי יוסף חריף ליכטג. למד אצל סבו, ובגיל ט"ז-י"ז כבר היה בקי בע"פ בספר אורים ותומים. בשנת תקצ"ז נשא את שרה בתו של ה"אמרי אש", ולמד אצלו באונגוואר שש שנים בהתמדה רבה, פרוש מכל עניני העוה"ז. כל הלילה למד בעמידה, ולא פשט את בגדיו משבת לשבת. בשנת תרכ"ז הדפיס שם גיסו האב"ד ר' מנחם את הספר זכרון יהודה, עם הסכמות הדיינים ר' שלמה גנצפריד ור' שמואל בר"מ מושקוביץ. כלולים בו תולדות, הנהגות ותורות האב המהר"ם א"ש, והבן ר' יהודה אב"ד סאבראנץ שנפטר בן נ"ב ביום ר"ח שבט תרכ"ז. הספר נחטף מיד, וכעבור ג' חודשים יצא במהדורה שניה. רצ"ה גיס המחבר כותב על חמיו בסוף הקדמתו: מעיד אני עלי שמים וארץ, כי רבות בשנים יצקתי מים ע"י קדשו והביאני חדריו, ואהי מתהלך יום יום בבית נכותה, כמעט בכל יום אשר זכנו ה' לראות פניו פני אור המאיר, חדשים לבקרים ראו עיני פרישות נפלא וטהרה יתירה, אשר כמעט אין מספר לעוצם הדרת קדושתו, ואף כי ילדות היתה בי אז, ולא זכיתי למצות מדותיו כאשר עתה. בדפים נט.־סא צורפו כמה מחידושיו, ותשובתו מתרכ"ג אל גיסו ר' יהודה. מהדורה חדשה יצאה לאור במונקאטש תר"ס ע"י ר' מאיר בר"י גרינולד מנאטאפאלווא נכד המחבר, עם הסכמת ר' יהודה גרינולד אב"ד סטמר, (מהדורה נוספת בתרס"ז), וצילום ממנה בירושלים תשכ"ז.

בשנת תר"ה נתקבל לרבנות סערעדנא, על מקום גיסו ר' מנחם א"ש שעבר לחוסט. הרביץ תורה לתלמידים, ונתפרסם שם כאיש קדוש ובעל מופת. בגלל מחלוקת נאלץ להרחיק נדוד עד מאדיאר לאפוש שבזיבנבירגן, ויהודי המקום קבלוהו בחיבה רבה כאלוף לראשם. רצה להדפיס ספר בית יוסף מחידושי זקנו, אבל ידי זרים שלטו בהם ורובם אבדו. המעט שנותר עבר לידי בנו ר' יהודה מסוברנץ דומ"ץ אונגוואר חתן ר' הלל ליכטנשטיין מקולומיאה, ונתפזר עוד יותר. בשנת תרי"ט נתקבל לרבנות זבורוב שבהונגריה, ורבים דפקו שם על דלתותיו ושחרו פניו בהערצה. כשנפטרו שלושת בני המהר"ם א"ש, נאלץ לקבל את רבנות סאבראנץ, כדי לתמוך באלמנות וביתומים. בזיווג שני היה גיסו של בעל "קול אריה", ובזיווג שלישי חתנו של ה"כתב סופר". בסוף ימיו משצומצמה פרנסתו נאלץ לעקור מסאבראנץ, ולקבל את רבנות דומברובה שהיתה שמורה לו בגליציה מזקנו. כאן יצא טבעו בכל המדינה, ופנו אליו בשאלות גם

מרוסיה ופולין. המוני העם בקשו עצותיו וברכותיו כאחד האדמורי״ם. נפטר ונטמן במוצש״ק פקודי כ״ו אד״א תרנ״ז.

שו״ת **עמודי אש לבית יוסף**, ח״א, כרך א׳ שו״ת, כרך ב׳ על בראשית ושמות, מונקאטש, דפוס אליעזר יחיאל קאליש גרפיא, תרצ״ט, קכב ד׳. המסכימים בשנת ת״ש: ר׳ יוסף אלימלך כהנא מאונגוואר ור׳ ברוך רבינוביץ ממונקטש. בספר דברי תורה משלושת הדורות: רבי יוסף חריף ליכטג, נכדו רצ״ה ויס, בנו ר׳ משה. הוציאו לאור ר׳ מנחם דומ״ץ מונקטש בנו של ר׳ משה, עם הערותיו. בהקדמתו משנת ת״ש מוסר על גלגולי הכתבים, ותולדות שני הראשונים, פרט לתולדות אביו שקיוה להדפיס בהזדמנות אחרת. דודו ר׳ שמעון סופר מערלוי גיס אביו ענה לו בתרצ״ה שיקדים להדפיס את השו״ת, אבל בלחץ התורמים נאלץ לצרף חידושי אגדה.

בכרך הראשון כ״ה סימנים של שו״ת וחידושי סוגיות, שמצא והעתיק בן המו״ל ר׳ חיים משה יהושע השל. שו״ת א-ט מהסבא ר׳ יוסף, י-יט מרצ״ה, כ-כב מר׳ משה (כ בתרל״ז מלאפאש). רצ״ה השיב למקומות: **אונגוואר** — בתרל״ב מסאבראנץ לר׳ חיים צבי מנהיימר (יח), ולר׳ שלמה גנצפריד (טו); **ב״ס** — לר׳ צבי הדומ״ץ בתרמ״ג מסברנץ (יא); **דעש** — לרמ״מ פנט בתר״ם (טז), ותשובתו בשערי צדק, או״ח, סח; **ערלוי** — לר׳ שמעון סופר בתרמ״ג מסברנץ (יט); **שאמקוט** — לר׳ עזריאל קלר (י — כמהר״ם שיק, חו״מ, כז, ובענין מכירה לשבת בתרכ״ח ממ. לאפאש, יג-יד); לר׳ יקותיאל זלמן (יב); בענין סוכה (יז — כמהרי״א הלוי, ח״ב, קטו). תשובות לרצ״ה: אמרי אש, יו״ד, כב, כג, אה״ע קי, קיא (ממנו); דב״ח, ח״ב, אה״ע, קיג; כת״ס, יו״ד, יז, צא; וילקט יוסף, חי״ג, פב, צו, קט, קפו, רז, ריח.

בכרך השני מדור האגדה, ובו מסודרים בזא״ז בכל פרשה עמודי אש מרצ״ה, אבני אש מר׳ משה, וצמח אש מהמו״ל. את השם עמודי אש נתן בעל ״מנחת אלעזר״. הקדמת המו״ל נחתמה בשנת תש״א, ובה כותב שרצ״ה לא היה כותב את דרשותיו, באמרו שהמגידות תועלתה למקומה ולשעתה ולא לימים הבאים, פרט למפרשים הקדמונים ותלמידי הבעש״ט. נמצאו ממנו קצת ד״ת מסרדנא בתר״ט, וכמה הספדים בכתב ידו. חלקם נשלחו ע״י ר׳ מאיר אייזנשטטר בנו של ר׳ יהודה אב״ד סברנץ, מעת שלמד בתרל״ח בישיבת רצ״ה. ד״ת מר׳ משה שלח אליו ש״ב רמ״מ זלטנרייך מקשאנוב, אותם שמע בלמדו אצלו בזבורוב. בראש הספר תודה לתורמים ולג׳ המעתיקים, ובסופו מפתחות ע״ס ד״ח השו״ע.

תשובה אליו: דב״ח, ח״ב, אה״ע, קיג לזבורוב.
שה״ג מארץ הגר, ח״ב, לב:

ר׳ **שמואל צבי** ב״ר משה **ויס**

מגרידינג (תרמ״ו — תש״ט)

נולד בגרייד׳נג לאביו הדומ״ץ ר׳ משה ביום ט״ו טבת תרמ״ו, ולמד שם בחדר ובביהמ״ד אצל האב״ד הרב יוסף קלוגר. מאביו ירש את החיבה לאגדה, ובגיל י״ג כבר ידע את התנ״ך בע״פ. במלה״ע הראשונה שהה בווינא. נסמך לרבנות, ונתמנה על מקום אביו. בעברו ללבוב נעשה מטיף בבתי הכנסת הגדולים: תקות ציון, קבע עתים לתורה ובית עולם. השכלה כללית רכש בכוחות עצמו. הסתופף בצל האדמו״ר מבויאן־לבוב. בתרס״ז נשא את חיה שרה בת ר׳ צבי חיים הלוי מנדיל, וזוגתו בלומה בת ר׳ דוד׳ל אוסטר, בנו של הצדיק ר׳ וולביש מנכדי הנו״א. נפטרה בשנת תש״ם (הצפה, ד׳ סיון 3). ילדיהם: אסתר אשת אברהם פרידלנדר ודינה אשת צבי ציפין בחיפה, רחל אשת יוסף זורבין ורבקה בת״א, משה מנהל בי״ס ות״ת בירושלים.

מגיל י״ז נמשך לציונות, והקדיש לה את כשרונותיו. פרסם מאמרים בהמצפה (קראקא), דאס יודישע טאגבלאט (לבוב) ודער פריינד (פשמישל). יצא למסעי דרשות בקהילות השונות למען הקרן הקיימת. מראשי המזרחי, חבר הועד הפועל בגליציה, וציר בועידות העולמיות. מתרצ״ב במשך שנתיים רב ומטיף בביכ״נ קאמרשול־רוד בלונדון. עזב את תפקידו, ונדד בשליחות המזרחי ביותר מאלף קהילות ברחבי אירופה. בתרצ״ה עלה לירושלים, ושוב יצא בשליחות לארה״ב ולקנדה עד תום מלה״ע השניה. חזר משם חולה לב וסוכר, ונאלץ לצמצם את פעילותו הציבורית. נפטר ביום ו׳ כ״א אייר תש״ט.

הרב שמואל צבי וויס

פרי לבנון, ירושלים, דפוס ארץ ישראל, תש״ט, יא, רח עמ׳. לקט הטפות בסגנון צח לפרשיות השבוע ולמועדים, חידושי אגדה בביאור שבע השאילתות במה הארכת ימים, והספד מר על ר׳ מאיר בר־אילן בשער מיוחד. בראש הספר הספדו של רש״י זוין, המציין שהספר נשלם בדפוס יום לפני פטירת המחבר. בהקדמת הבן תולדות אביו, ודברי תודה לגיסיו. בהקדמת המחבר כותב שהכין לדפוס את דרשותיו, אבל בעת המלחמה הם נגנבו במלון יחד עם יתר חפציו, ולכן שיחזר את מה שזכר.

תדהר, אנציקלופדיה, ד, 1687/8, עם תמונתו; אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 221/2.

וַיסְבּוּרְג

ר׳ טוביה יחיאל

ת״ח בליסקא. תשובה אליו: שו״מ, רביעאה, ח״ג, סב בתרכ״ה.

וַיסְבֶּך

ר׳ בצלאל דוב

מקוזובה (תק״ף — תר״ם)

רבה של קוזובה יותר מעשר שנים. בתרכ״ח בא לבורדוזן עם מכתב המלצה ממהרי״א מזידיטשוב, וקיוה שיזכה שם ברבנות. תוחלתו נכזבה, כי בעיר כהנו שנים שהתחלקו ביניהם לפי פסק השו״מ ובתמיכת הדב״ח: ר׳ נפתלי הערץ ב״ר יהודה נכד הרב המגיד ר׳ שמריל מווערחיבקה (מזה למעלה מל״ג שנה), ור׳ אברהם אמוניא ״הישיש המטופל״. אז עבר לבוצ׳צ׳י שבמולדביה, כדומ״ץ ומלמד בבית האב״ד רבי יוסף אהרן מרילוס. בסוף תשרי תרכ״ט מכר את ביתו בקוזובה, והביא לכאן את אשתו וילדיו. סכסוך חריף נתגלע בינו ובין האב״ד, שטען כי הוא חותר תחתיו ומזניח את הוראת ילדיו. כשפוטר ממשרתו תבע את הרב לדין תורה, בפני בית־דין שבראשו עמד ר׳ נפתלי ב״ר יהודה הורביץ אב״ד סאניוואץ, וחבריו שני דייני בורדוזן ור׳ שמואל בר״ש דומ״ץ שאץ. ביה״ד גבה עדויות, ואישר כי יפה עשה רבי יוסף אהרן שדחהו מהדיינות, לפי פסק מחותנו מהר״י אשכנזי מזלוטשוב. בשנים הבאות ניסה כל צד לגייס תמיכה אצל רבני גליציה ורומניה, והעלה את הדברים בדפוס. רב״ד שטח את טענותיו ופרסם את פסקי העומדים לצידו, ביניהם השו״מ ור׳ שלום טויבש אב״ד בוטושאן מחותנו של בעל דבביה, בספר **מאמר בצדק** ב״ח: ח״א אי כבוד וח״ב פרי צדיק, יאסי, דפוס מודרנה, תרל״ב. כח עמ׳ בח״ב.

לעומתו הופיע **קול יעקב**, טשערנאוויץ, ר. אקהרדט, תרל״ב, כב ד׳. הדף האחרון נדפס כנראה ביאס. הספר יצא ע״י קהל עדת ישורון בבוצ׳צ׳י להגן על רבם, ובו סקירת תולדות הפרשה בלשון חריפה ביותר, ומכתביהם של כ״ב רבנים התומכים בתרל״ב ברי״א: מהרי״א מזלוטשוב (ו:-ח.); שנים ממחותנו הבית שלמה (ח.-י. ובית שלמה, חו״מ, יז); השו״מ שהסתלק מפסקו הקודם (י.); הייטב לב, ודייניו בסיגט: ר׳ חיים אריה ליב כהנא ור׳ שלמה ליב טבק (י.-יא:); ר׳ ישראל רפפורט אב״ד טורנא (יא:-יב:); ר׳ משה תאומים מהורודנקה (יב:); ר׳ יעקב ויידנפלד מהרימלוב (יב:-יג.); ר׳ יונה אשכנזי מסניאטין (יג); ר׳ אהרן לנדא מיבלונוב; ר׳ שמעון מליר מפודהייץ (יג:); רנ״ה מבורדוזן (יג:-יז:); ר׳ שמואל ד״ץ שאץ (יז:-יח.); ר׳ יחיאל איכל טויבש ראב״ד סדיגורה (יח); ר׳ אברהם דרימר מפרוביזנא (יח:-יט.); ר׳ יחיאל מיכל הלפרין מבורשטשוב (יט); ר׳ אריה ליב הורביץ מסרט (יט: והרי בשמים, ח״א, קכה); ר׳ שמואל מרגליות מקרליפקא (יט:-כ.); ר׳ שמחה גינצבורג מסטרוזיניץ (כ); רצ״ה תאומים בן הדבר משה וחתן ר׳ שלום טויבש מבוטושאן (כ:); חתימות נכבדי הקהל בבוצ׳צ׳י (כא:-כב.); הדב״ח ע״י הגבאי ר׳ זנויל בלוזנשטיין — לשמוע בקול מח׳ ר׳ יעקב טויבש אב״ד יאסי (כב.); ר״י טויבש מיאסי (כב:). כשרי״מ היבנר קיבל את הספר בתרל״ב השיב לרנ״ה ראב״ד בורדוזען ג״כ לטובת רי״א, בספרו נחלה לישראל, כה.

תשובות אליו: אורין תליתאי, קלא; בית יצחק, אה״ע, ח״א, נג בתרכ״ו; שו״מ, קמא, ח״ב, קנ, ח״ג, קסד, קסח, תנינא, ח״ב, עח, תליתאה, ח״א, קץ, שסו, רביעאה, ח״ב, קלו בתרי״ז — תרכ״א.

וַיסְבְּלוּם

מוצא המשפחה מגדולי ישראל צאצאי רש״י ודהע״ה. הסבא **ר׳ אברהם** ב״ר בנימין זאב, תלמיד ר׳ שבתי שפטל סג״ל, היה דרשן ודומ״ץ בכמה קהילות. גר בבריסק דליטא עיר מגורי חמיו ר׳ אליהו ליפשיץ. ספרו זרע אברהם עה״ת נדפס בזולצבאך תמ״ה, עם הסכמות גדולי הדור ובהם השל״ה. בנו **ר׳ משה** היה אבי: א. ר׳ יעקב קופל ממזריטש מחבר סידור ר׳ קופל, ממקורבי הבעש״ט ואבי שושלת קוסוב(?); ב. ר׳ אברהם מטיקטין, חתן ר׳ אליעזר ליפמן הלפרין אב״ד טרניגרד ב״ר יצחק איזיק אב״ד טיקטין. לר׳ אברהם נולדו: א. ר׳ אלימלך פילט מלאנצקרון משמשו של המגיד ממזריטש, אבי ר׳ אריה ליבש הלפרין, אבי ר׳ יעקב קופל מח״ס עקבי הצאן על אבות; ב. ר׳ אליעזר ליפא (ליפמן) אבי רבי אלימלך.

אהל אלימלך, קנ-קנא.

ר׳ אברהם יצחק ב״ר אלעזר **ויסבלום**
מסטאשוב (תרס״ב — תש״ל*)

נולד בשנת תרס״ב בסטאשוב לאביו האדמו״ר ר׳ אלעזר (עמו בכתובים הספרים יד אלעזר ומכתב אלעזר), ב״ר אברהם יצחק מסטאשוב שהיה נכדם של הנו״א בן אחר בן ושל היהודי הטוב מניישטט, ואביהם של ר׳ נפתלי אב״ד שנדישוב ואשת ר׳

הרב אברהם יצחק וייסבלום

אליעזר דוד האדמו״ר מרדושיץ. אמו התיחסה אל רבי משה מלעלוב, היהודי מפשיסחא, רבי שמעון מירוסלב, בעל אור לשמים, מגלה עמוקות ותוי״ט. אחותו נישאה לרבי שמואל אבא זיכלינסקי.

למד אצל הרבי מאוסטרובצה ונסמך ממנו בתר״ף, וכן אצל ר׳ אלטר אליעזר הורביץ אב״ד ריגליץ. בתר״ף ייסד ישיבה בסטאשוב. בתרפ״ב נשא את יהודית בת ר׳ יוסף ויינשטיין, נספתה בריגה עם ג׳ בנותיה הי״ד. באותה שנה עבר לרבנות במיץ שבצרפת. מתרפ״ח בוינא כרב ביכ״נ חסידי באבוב ומנהל ישיבת בית אברהם. בתרצ״ט נמלט בנס, ושנה לאחר מכן הגיע לארה״ב. נתקבל כרב קהילת בני משה יוסף אנשי זאוויכוואסט בניו־יורק. עמו בכתובים חידושים על כל הש״ס.

תולדות אנשי שם, 43.

ר׳ אהרן זאב וולף הלוי **ויסבלום**

נשא את נכדת ר׳ מנחם מנדלי מאטקיווער דומ״ץ טורקא, ומלא שם את מקומו. במלה״ע הראשונה גלה למעהרין, ובהיותו שם דומ״ץ גיע, השיב לו בתרע״ו במשנת אליעזר, תנינא, לא, לב.

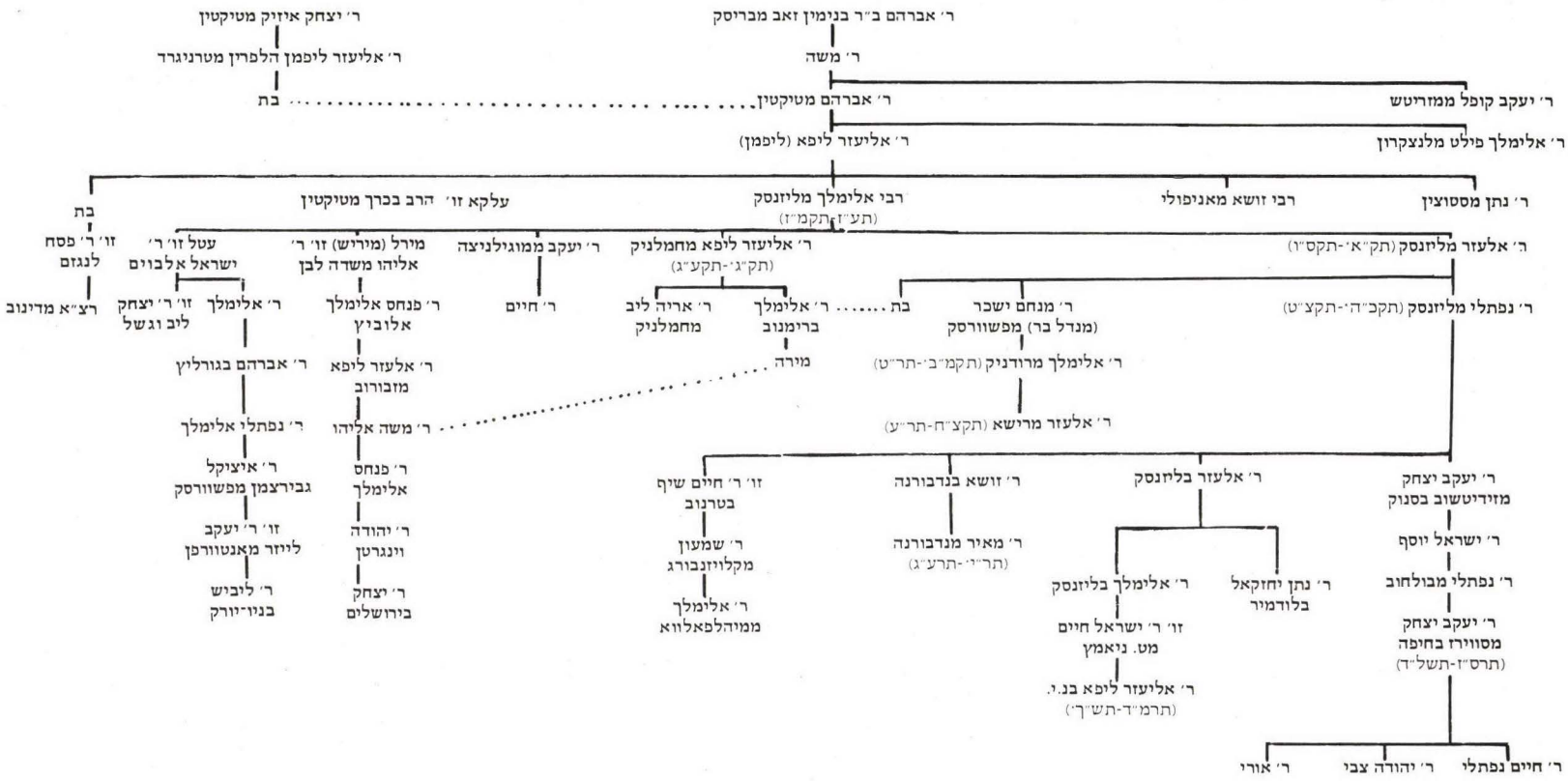
ר׳ אלימלך (מלך) ב״ר אליעזר ליפא (ליפמן) **(ויסבלום)**
מליזנסק (תע״ז — תקמ״ז)

נולד בשנת תע״ז לאביו ר׳ אליעזר ליפא (ליפמן). למד בטיקטין, וי״א כי שם התידד עם רבי שמואל שמלקא הורביץ. מאוחר יותר עבר אליו לשינאווא, ואף נסע לעיר רבנותו ניקלשבורג, לסייע לו נגד מתנגדיו. גם ר״ש היה מבקר אצלו בגליציה. אחיו רבי זושא התקרב תחילה לחסידות, משנסע אל דודו ר׳ אלימלך פילט מלאנצקרון משמשו של המגיד ממזריטש. משם בא לבקר אצל אחיו בשינאווא כשהוא קרוע ובלוי. המשפחה שאצלה שהה סרבה להמשיך לאכסנו כי הפריע לה בתפילותיו ובלימודיו, ואז אספו אחיו אל ביתו, ולמד להכיר את הליכותיו בקודש. עמו נסע אל הרב המגיד, ונעשה תלמידו המובהק. שם התידד עם בני החבריא קדישא, ובמיוחד עם רבי לוי יצחק מברדיטשוב. כמו״כ הערין את המגיד מזלוטשוב ורבי פנחס מקוריץ.

בשינאווא נשא את שפרינצה שהיה לה כתב יחוס באותיות זהב עד דהע״ה ונשרף, בת ר׳ אהרן רוקח אחיו של ר׳ אלעזר אב״ד אמשטרדם. שני אחיה היו: ר׳ יהושע, ור׳ משה אב״ד בנדין אבי ר׳ יעקב בנימין זאב אב״ד וולברום, אבי ר׳ אברהם מרדכי מפינטשוב חמיו של הרבי מקומרנא. י״א שנשא את בתו של ר׳ יעקב מרגלית, וכנראה זו גיטל אשתו השניה. בשינאווא הרביץ תורה לתלמידים, אך בגלל מחלוקת ורדיפות עבר לליזנסק בה קבע את מושבו, ועל שמה נקרא לתהילת עולמים. אין ביסוס לדעה, שלפני ליזנסק היה רב בקולבסוב ובלנצוט.

הרבה בסיגופים בתור תשובה על עוונותיו. התענה תש״ב הפסקות משבת לשבת במשך י״ד שנים ברציפות. נהג לשבת בין נמלים וקוצים עוקצניים. ליד ליזנסק היו מראים את ההר עליו ערך את גלגולי השלג שלו. יצא עם אחיו לשנות גלות ונדודים, וסבל בהם חרפות ובזיונות. בבלזיץ היה מוצב עד לאחרונה השולחן עליו הוכה, וחובשי ביהמ״ד היו מהדרים ללמוד עליו. במסעיו סובב בווהלין ובפולין, והגיע עד לאושפיצין. הוא תואר אז כגבה קומה, לבוש קצרות, עם חגורת תבן ושתי מקלעות המשתלשלות מזקנו. ראה בעני עמו, והשתדל לקרבם לחסידות מבלי שיוכיח אותם אלא את עצמו. בביקורו עם אחיו אצל רמ״מ מלינסק הכירם, ובשנה שאחרי כן בא זמן התגלותם.

וַיִּסְבְּלוּם

מגילת יוחסין בסו״ס מים רבים, עמ׳ ג-ד; שם ושארית, נא-נב, קב, שארית לשארית, ח; אשל הגדולים, קי-קיב; אלפסי, החסידות, 75-76;
לא נותקה השלשלת (אנגלית), 655-658; מכתבו של רבי יעקב לייזער מיום א׳ כסלו תש״ך אל ש״ב ר׳ אלעזר שיף בירושלים

אחרי פטירת המגיד ממזריטש בתקל"ג, נעשה מנהיגם של חסידי גליציה, ורוב תלמידי רבו היו אצלו. סחף את גליציה להשפעת החסידות. החדיר בלבות ישראל לשוב בתשובה שלמה, והוציא נפשותם מעומק שפלותם להזדכך בקדושה. רחץ לבות הבאים אליו, ושם בהם לב חדש לעבודת השם. לשומעי לקחו הטיף תדיר בענין לימוד תורה לשמה וטהרת המידות, והורה להימנע מסיגופים. פיתח את דמות הצדיק ומעמדו בתורת החסידות. אוהב ישראל בצורה מופלגת, רודף צדקה וחסד, ולא לנה אצלו פרוטה. ספג את בליסטראות המתנגדים ויכול להם, אף כי במכתביו קובל על כך. בין החולקים עליו ר' חיים כהן רפפורט מלבוב, וי"א ר' מרדכי זאב או ר' אהרן איטינגא.

גדולי דורו והבאים אחריו העריצוהו במידה מופלגת. המגיד מזלוטשוב קרא בחום לעומת המדברים עליו סרה, הרי עליו ובזכותו תולין כל העולמות. בעל התניא אמר למי שישב על הספר נו"א, שגם אם היה יושב על המחבר עצמו — היה שותק לגודל עניוותו ושפלותו (בית רבי, סג.). ה"ישמח משה" ראה בילדותו כיצד בעת שרופא ניתח אותו, היו פניו פני להבים מרוב חדות היסורים. ה"מאור ושמש" השווהו לבעש"ט (פרשת אמור) — ואמנם קראו לו הבעש"ט השני —, ואמר שהיו לו מדרגות שלא היו בעולם מימות הנביאים (מגילת רות). כן אמר גם המהרי"א מזידיטשוב לתלמידו בעל אמרי יוסף מספינקא. ר' זאב וולף אב"ד ליזנסק הלך עמו לתשליך, ואמר אראה היכן הרבי משליך את עבירותיו ואקחם לעצמי. החוזה מלובלין אמר שצריך ללמוד ממנו יראת חטא, ובכל פעם שמזכיר בספריו מורי — מתכוין אליו. רמ"מ מרימנוב אמר עליו לבעל דגל מחנה אפרים, כי כל יום כשהיה מתבונן ביראת ה', היה רועד כל גופו ועצמותיו דא לדא נקשן, גידיו ועורקיו נעשו כצינורות, ופניו השתנו. בנו רא"ל אמר בשמו: הלואי שתהא לבני אדם נשמה מזוככת כמו הגוף שלי (אורח לצדיק, תזריע). ר"נ מרופשיץ אמר, כי בכל יום רביעי רגיל יש לו גילוי אליהו. החת"ס אמר בשם רבו ר"נ אדלר, שבכל פעם שיש לו עלית נשמה לגן עדן מוצא שם כבר את האחים הקדושים. המגיד מקוזניץ אמר עליו, שעמד כחומת הרים נגד המקטרגים על ישראל, וביטל מעליהם גזירות רעות (עבודת ישראל, וישלח), ואף חבלי משיח, כפי שאמר הרבי מקומרנא בשם חמיו רא"מ מפינטשוב, שאמר לו רבו הנו"א, שאם יניחו שנתיים מלחלוק עליו, יכול להביא משיח (נתיב מצוותיך, יד). וכן אמר מהר"א מבלז לרא"ז מלצר שביקר אצלו, כי השואה לא היתה חבלי משיח שכן כבר ביטלם הנו"א, אלא היתה זו גזירה אחרת. ר' משה אליקים בריעה מקוזניץ כתב על חו"ז הנו"א, שנאלץ לאטום אזניו בכניסת השבת מכח קדושת השבת שנקשה בהם (דעת משה, ואתחנן). רמ"מ מקוסוב שמע עליו מפי ר' זכריה מנדל משנדישוב, שבבואו מטבילה במקוה בעש"ק הניח עצמו על מיטתו, וקרא מאן יכיל למיסבל ריחין דבוסמין דגן עדן (אהבת שלום, ויצא). רבי יהושע מאוסטרובה סיפר עליו, כי כשהיה מביט על איש שבא אליו, מיד היה נהפך לאיש אחר (תולדות אדם, שלח, וע"ע מצורע). הרבי מרוזין אמר בסוף ימיו, שאף כי קשה לו לנסוע לצדיקים, אבל אם הנו"א היה חי היה נוסע אליו, שכן שתי ידיו שני לוחות הברית, ועשר אצבעותיו עשרת הדברות. רבי ארה'לה ראטה אמר, שעד היום השפע עבורנו הוא משורשי צינור נשמתו הקדושה. רבי אברהם מטשכנוב לא הניח לעשות שינויים בביהכ"נ במלאווה, מפני שמקובל כי האחים הקדושים התפללו בו בגלותם.

באחרית ימיו עלה במדרגותיו, והיו לו התפרצויות חוסר סבלנות כלפי הסובבים אותו. הקפיד על תלמידו החוזה שהחל להנהיג בלנצוט, וגרר אחריו כמה מאנשיו. כשתלמידו ר' דוד מזלין לא כיחד ממנו שנסע ללנצוט — אמר לו צו לביתך, ובאותה שנה נפטר. רצה לעלות לארץ, ואף הגיע עד עיר הסמוכה לברודי (אהל, רנב).

נפטר ביום כ"א אדר. כותבים רבים תפסו על פי האמור בספר לשון הזהב שהיתה זו שנת תקמ"ו המעוברת, אך מסתבר שהנכון כחשבון שבמצבתו שנפטר בשנת תקמ"ז הפשוטה, ולכן נסעו אל ציונו תמיד בשני האדרים. ראיה לכך מהדפסת הנועם אלימלך סמוך לאחר מכן בלבוב תקמ"ח, ובו כותב בנו בר"ת הכ"מ. נהירה המונית היתה כל שנה אל הציון מכל רחבי גליציה והמדינות הסמוכות, באשר מקובל שהבטיח כי כל מי שישתטח על קברו יושע בכל הישועות כמו בחיים חיותו, ולא ימות בלא תשובה. רמ"מ מרימנוב אמר, שלבוא לשם זו סגולה להתעוררות תשובה. עמו נטמנו בניו ר' אלעזר ור' אליעזר ליפא, נכדו ר' נפתלי, ור' נתן יחזקיה ב"ר צבי. כשנחרב פעם הציון בנאו התפארת שלמה מחדש, ובכל שנה היה בא להשתטח עליו.

השפעת הנו"א היתה מכרעת על צביונה של ליזנסק בתהפוכות הזמנים, והיא שמרה על אופיה החרדי החסידי. בן המקום מספר כי התושבים היו יהודים פשוטים שלא הצמיחו גאונים, ורבים מהם לא היו חסידים. לא זו הסיבה שבליזנסק לא נמשך מרכז חסידי גדול, אלא מפני עניוותם של צאצאי הנו"א שירשו ממנו צניעות וענוית. בני העיר התפרנסו מהאורחים שבאו לפקוד את הציון, והקימו עבורם

אכסניות ומסעדות. לפני יום השנה המתה העיר ככוורת, ואלפים נתרכזו בה. לאורך כל הדרך עד הציון הוקמו דוכנים לממכר אוכל, שתיה וספרים, ורבו המתרימים. חיכו לרבנים ולאדמורי״ם מפורסמים שבאו עם קהלם. בפנים שררה צפיפות וחום איום מרוב הנרות, אך בנס לא אירע אף פעם דבר. כשפרצה פעם שריפה בליזנסק, ברחו היהודים לבית העלמין. אמרו שהסיבה היא מפני ששכחו להדליק בציון נר תמיד שבער בו כל השנה, וכשנזכרו להדליק חדלה השריפה. לפני שהנאצים גרשו את היהודים מעבר לסאן, הלכו רבים להיפרד מהציון. בזמן השואה ברחו לשם יהודים. הנאצים נתצו את המצבה, וכשפתחו את הקבר וראו את הצדיק שלם בתכריכין, נסו בבהלה והניחו את היהודים. גנבים מבני המקום שרצו לחטט שם אחרי כסף נפגעו, ראשו של מנהיגם הותז בעת קטטה ביניהם, ויהי לנס. השבים מסיביר נדהמו לראות את חורבן הציון, ונכדו ר׳ ישראל צבי ויסבלום השתדל בשיחזורו, עד ששקמו בתש״ך הרב פרידמן מוינא. כיום שוב נוהרים אליו מארצות שונות, ויש בו ערימות גבוהות של פתקאות.

ר״א אמר שילדיו לא יהיו רבנים ועשירים, בהוציאו מכלל זה את בתו מיריש לפי בקשתה. כוונתו היתה כדי שישארו בצדקתם, ובירך את כל המסייעים להם. ילדיו: א. ר׳ אלעזר ממלא מקומו בליזנסק; ב. ר׳ אליעזר ליפא (ליפמן) מחמלניק; ג. ר׳ יעקב ממוגילניצה; ד. מירל (מיריש) אשת הצדיק ר׳ אליהו משדה לבן ב״ר יעקב מלנצוט. אביה התענה פעמיים תשובת הקנה לפני שנולדה. נודעה כבעלת השגה, וגדולי ישראל הלכו לשמוע ממנה דברים מאביה. גרה בזבורוב ואח״כ ברימנוב, ושם נטמנה. קראה לבנה אלימלך ולא האריך ימים, ובא אליה ר״פ מקוריץ ואמר לה שאם תתן את השם פנחס אלימלך יחיה (דברים ערבים, תשל״ג, 47). בנה ר׳ פנחס אלימלך נפטר ביום כ״ו אייר תקצ״ט, ובנו ר׳ אלעזר ליפא מזבורוב שבהונגריה נפטר בכ״ד אדר, והוא אבי: 1) אשת ר׳ נפתלי בער מליטוביסק, 2) ר׳ משה אליהו שנשא את מירה בת ר׳ אלימלך מרימנוב, ב״ר אליעזר ליפא מחמלניק בן הנו״א. בנו הנגיד ר׳ פנחס אלימלך אלוביץ מזבורוב ודברצין הוא אפוא נכד הנו״א מבן ומבת. נשא את ברכה בת ר׳ ברוך מרדכי פרנקל (מחסידי אשוואר, הרבי מקאלוב היה הסנדק שלו, נסע אל השר שלום, נפטר בתרט״ו בקליינוורדיין כשפרצה מגפה), ב״ר אליהו, ב״ר ישראל איסר מבאכטא נכד ר׳ קופל ליקובר. בריינדל בת ר׳ פנחס אלימלך נישאה לשו״ב ר׳ אהרן זאב כ״ץ מח״ס שערי ישועה, מונקטש תרצ״ב, תלמיד הייטב לב ונכד רח״כ. מינדל בת ר׳ פנחס אלימלך נישאה לר׳ יהודה

וינגרטן עובד ה׳ המופלא, תלמידו של ערוגת הבושם, נפטר ב׳ חשון תשל״ד ונטמן בהר הזיתים, ואחריו שם זוגתו ביום ה׳ אדר תשל״ה. פרטי היחוס מביא בנם ר׳ יצחק, חתנו של ר׳ ירוחם פישל יהושע ברנשטין ראב״ד החסידים בירושלים, וגיסו של האדמו״ר מטאש בקנדה, בראש ספרו אוצר המדות בית יהודה, ירושלים תשל״ז; ה. עטיל בפריסטיק אשת ר׳ ישראל אלבוים מליזנסק, כנראה בנו של ר׳ משה ב״ר שלמה ב״ר קופל ליקובר (אהל שמעון, ה, י). היה חמיו של ר׳ יצחק ליב וגשל אב״ד פריסטיק, ואביו של ר׳ אלימלך חתן דודו רבי אלעזר ואבי ר׳ אברהם מגורליץ זקנו של רבי איציקל מפשוורסק. בסוף ימיו עלה לא״י, ושם נטמן.

תלמידיו התפזרו לערים שונות בכמה ארצות, והפיצו את מורשתו הרוחנית. עד היום נזכר בפי העם בסילודין. בין הנוסעים אליו: הגאון ר׳ הירץ ר׳ איסרס אב״ד ראווא, ורמ״מ רובין מלינסק. לפני פטירתו חילק לארבעת בחירי תלמידיו: מאור עיניו לחוזה מלובלין, כוחו שבלב למגיד מקוזניץ, נשמה שבמוחו לרמ״מ מרימנוב, וכוחו שבפיו לרבי מאפטא.

על גדולי תלמידיו נמנים עוד בסדר א״ב: ר׳ אברהם מרדכי מפינטשוב, ר׳ אברהם משה מפשוורסק, ר׳ אהרן ליב מפרימישלן, ר׳ אורי מסטרליסק, ר׳ אליעזר הלוי הורביץ מטרניגרד, ר׳ אפרים יצחק מפרמישלא, ר׳ אפרים פישל מסטריקוב, ר׳ דוד מלעלוב, ר׳ זכריה מנדל מירוסלב, ר׳ זלקא מצאנז, ר׳ חיים מטשרנוביץ, ר׳ יהודה ליבוש מזקליקוב, ר׳ יצחק איזיק מקאלוב, ר׳ ישכר בר מרדושיץ, ר׳ מרדכי מנשכיז, ר׳ משה אליקים בריעה מקוזניץ, ר׳ משה ליב מססוב, ר׳ משה סופר מפשוורסק, ר׳ נטע מחלם, ר׳ נפתלי מרופשיץ, ר׳ עוזיאל מייזליש, ר׳ פייביש מבלשביץ, ר׳ צבי אריה מאליק, ר׳ קלונימוס קלמיש מקראקא, ר׳ ראובן מזרנובצה, ר׳ שלמה מקשאנוב, ר׳ שמעון מירוסלב.

תורותיו נדפסו בספר **נועם אלימלך** עה״ת, שהוא מספרי היסוד של החסידות. בחייו לא רצה להדפיסו מטעם הכמוס, למרות כל ההפצרות הרבות. בנו כתב את תורותיו ביום א׳, וכשהניחם על שולחן אביו שיעבור עליהם לתקנם, לא האמין שהוא עצמו אמרם אתמול, ואמר שבודאי מלאכים ושרפים אמרום. לספר כמה נספחים שנדפסו במשך הדורות ביחד או בנפרד. **ליקוטי שושנה**, נקרא גם ליקוטי שושנים כגימטריא של המחבר, ונתחבר מאוחר יותר. **אגרת הקודש** של בנו ר׳ אלעזר. נכתבה כנראה בהוראת אביו, בתשובה לשאלות שהציג הרב אברהם קצנלבויגן לרבי לוי יצחק מברדיטשוב בעת ויכוחם בזעליחוב בתקמ״א. מצורף לה אגרתו של ר׳ זכריה מנדל לדודו מלפני

תקל״ח. זו הפעם הראשונה שדוברי החסידות השיבו כלפי חורפיה. כמו־כן צורפו במהדורות השונות צעטיל קטן, הנהגות ישרות, תפלה קודם התפלה ועוד. בכמה מהדורות ראשונות נוספו טעמי מצוות וסודות לר׳ יוסף גיקטיליא.

צדיקים הפליגו בחרדת קודש יקרת ערך הספר, ואמרו שהוא מתאים לגדולי ישראל ולפשוטי עם. נזכיר מדבריהם: בנו ר׳ אלעזר בתשובה לר׳ משה מסמבור (יש לראות הספר כצוואתו הקדושה); רש״ז מלאדי (כתב לשואלו שראה לחבר ספר התניא וקרא לו ספרן של בינונים, מכיון שהנו״א הוא ספרן של צדיקים גמורים ולא כל מוחא סביל דא); ר׳ נחמן מברסלב (קדושת המחבר גדולה ממה שמושג בספרו — חיי מוהר״ן); המגיד מקוזניץ (בנו העיד עליו שלא נכנס לקדושת השבת בטרם הביט בספר, ורמא״ב בעצמו העלימם מבודקי הממשלה שבאו לבער ספרי חסידות); רמ״מ מרימנוב (יכול להבינו היטב רק בעש״ק אחרי המקוה); ר׳ חיים מקוסוב (יכול להבינו רק מי שיכול להחיות מתים); רי״א מקאלוב (כתב פירוש בן ש עמ׳, ונרתע בגלל בת־קול משמים); רי״צ מראזלא (במאמר אחד שבו — יש דף שלם ״פרי עץ חיים״); רי״א מקומרנא (הוא עמוק עמוק עד למאד); ר״ח מצאנז (לא חיבר לו פירוש ארוך כמו הב״י לטור, פן לא יכוין לדבריו); ר׳ ישעיה מפשדבורז (שיכול לחבר פירוש שלם, כשבאמצע העמוד רק שורה אחת מהנו״א); ר״א מדזיקוב (ראה ספר מבריק בין ספרים שהם פירושים לו); רי״ל אלתר מגור (כתב דברים נפלאים, וגילה לנו רזי דרזין — שפת אמת, ליקוטי וארא); ר׳ שלמה מאוזרוב (הורה לבנו להחזיק הספר בתוך הטלית ותפילין, ולא נסע בלעדיו); מהר״ם א״ש (קבל פתקאות משהראו לו בספר); ר׳ יהודה גרינולד (נתקרב לחסידות ע״י עיון בספר).

לדעת חסידים נקרא הספר על שם שני האחים: נועם — זוסיא ואלימלך. אמרו שהכוכבים המופיעים בו בדפוס הראשון מורים את המקום בו היתה לו עלית נשמה או גילוי אליהו. מחזיקים דפוס זה כסגולה למקשה לילד, ואף שמים דפים בודדים במיטת היולדת, כיון שהפועלים שהדפיסוהו בקדושה ובטהרה היו יראי ה׳ בסתר ובגלוי. המחבר אמר בחלום לרבי יהושע מבעלזא, שכל ההוגה בספר נקרא תלמידו.

הספר נדפס לראשונה בלבוב, דפוס ר׳ יהודה שלמה ברנ״ה ור׳ שלמה יארוש רפאפורט, תקמ״ח, ב, קיב ד׳. בשער נזכרים כמלבהדי״ם: בניו ר״א ורא״ל ור׳ יעקב הלוי ב״ר שמואל רייס מלבוב, אמנם ההסכמות ניתנו לר׳ אלעזר ולר׳ זכריה מנדל מירוסלב. המסכימים: ר׳ זאב וולף ב״ר אלעזר מליזנסק (מכירו הייתי לשעבר... אשר רבים שתו וחיו, לשכנו דרשו מקצה ארץ עד קצהו... ואמרתי שגם מזה נודע גודל צדקתו וענותנותו שלא רצה להתגלות את עצמו כל כך בחייו, כאשר היה דרכו תמיד להקטין א״ע); ר׳ שמואל פילכנפלד מפשוורסק (כבר נודע בישראל גודל צדקתו וחסידותו, ורבים השיב מעון... המדבר לכבוד הרב המנוח... אשר כל ימיו עסק בתורה ובמצות); ר׳ ישכר בער מגזע צבי מזלוטשוב (וכולם מלא עול מלכות שמים ודביקות הבורא ית״ש, לעבדו עבודה שלימה ביראה ובאהבה, למען ידעו התועים בינה... וזחלתי ואירא לשלוח ידי לאחוז ולתמוך את ארון הקודש); ר׳ אליעזר הלוי הורביץ מטרניגרד (מחצב של סנפירין אשר חצב באמרי פיו ואשר דבר בקדשו... מדי שבת בשבתו... ואיני כדאי להעיד על דברים שנאמרו מסיני); מח׳ ר׳ אברהם משה מפשוורסק (מיום אשר נתן לי אלקים לב לדעת ועינים לראות חסידתו ופרישתו של אדמ״ו — לא זזתי מכותלי בית מדרשו, ותמיד הייתי מסתופף בצל החכמה והיראה... ומיום אשר נלקח ממנו ארון אלקים מאנה הנחם נפשי, כי חשכו הרואות בארובות); ר׳ יעקב יוסף ברי״ל מאוסטרהא (וטעמתי טעם והיו מתוקים בפי כדבש למתוק). לספר נספח לקוטי שושנה ואגרת הקודש, וכנראה נחטף ואזל עם הופעתו.

בנו ר׳ אליעזר ליפמן לא השיגה ידו להדפיס את כל הספר מחדש, ולכן הדפיס שם רק את ליקוטי שושנה בלי שער, ובמיספור דפים סידורי חדש. בדפים יז-כח שבסופו הדפיס את אותיות דרבי עקיבא, כשבתחילתו תוספת שלא נדפסה בעבר בויניציאה. בהקדמתו כותב שהדבר מתאים לאביו שמסר נפשו בעבודת הבורא כרבי עקיבא וחביריו, וחיבב מאד את דברי הקדמונים. אחיו ר׳ אלעזר כתב בהקדמתו לנו״א, שאביו היה רגיל למסור נפשו עבור ישראל, ולבטל מהם גזרות רעות בתפילתו הנאמנה. רבי שלמה מרדומסק התרעם על שהשמיטו הקדמה יקרה זו במהדורות הבאות.

כשהספר נאסר ע״י השלטונות בגלל מלשינות המשכילים, הדפיסוהו מחדש ברוסיה, בשקלוב תק״ן, ואח״כ בסלאוויטא תקנ״ד, ע״י ר׳ ישראל אברהם ב״ר משולם זוסמן, ור׳ שמואל ב״ר נתן נטע מזסלב. הסכמות כלליות לכל דפוסי סלאוויטא נתנו: האב״ד ר׳ יעקב שמשון ב״ר יצחק אשר מצ״פ לקהילות שיפטיפקא באר ואומן (למח׳ המדפיס ר׳ משה ב״ר פנחס שפירא), ור׳ אריה ליב ב״ר שלום הלוי מזברז׳ אב״ד וולוטשיסק. לספר הסכמת אחי המחבר (והיות מחמת שכל העולם תאבים ומשתוקקים, כלו כבר הספרים שנדפסו בק״ק לעמבריג). במהדורת פולנאה תקס״ד הסכימו: ר׳ אברהם דב אוירבך אב״ד פולנאה וחמלניק (נתן

מרוב בינתו על כל איש להבין ולהכיר חסרונו, ואיך יוכל להבין גדולת הבורא ית"ש ואיך לעבוד אותו באמת, וכבר חמדו יפיו וטובו של זה הנועם); ר' בצלאל אב"ד אוסטרהא ב"ר מאיר מרגליות (מודעת זאת בכל הארץ, את יקר תפארת גדולת הדרת שפעת יקרת אור תורתו ויראתו).

ממהדורת לבוב תרכ"ג נוספו בסוף אגרות הנו"א. לציון מיוחד ראויה מהדורת דבורה אלמנת ר' אשר שטראם מטארנא, שנדפסה ללא כל שינוי או תיקון בקראקא, יוסף פישער, תרנ"ו, עם הסכמת הרבי משינאווא: אמרתי לה שטוב הדבר רק באופן שיהיה ביופי והידור, לא כאותן שבאו בדפוס מטושטשים, אמרה שתדפיסו כתמונת הראשון שהדפיס בנו של המחבר. מהדורה זו נדפסה שוב ע"י ר' ישראל שטראם מו"ס בטארנא, פאדגורזע, ש.ח. דייטשער, תרס"ד. מהדורה משוכללת ביותר לפי הוצאות אלו הדפיס רבי יהושע וגשל בניו יארק, האחים שולזינגר, תש"ב, יד, רלב עמ', באותיות מרובעות, ועם ציוני הכוכבים כמו במהדורה הראשונה. בתש"א הסכימו: ר' יוסף יצחק שניאורסון מליובאוויטש (בודאי הוא דבר נעלה במאד... הקונים להיות להם למשמרת הצלחה... וראוי הדבר לעשות מבוא הדור כתוב תולדות הרה"ק המחבר, רבותיו, בניו ותלמידיו הק', ואיזה לקוטי ספורים וכדומה שהם עיטור ספרים); ריא"ה הרצוג; ר' יהודה ליב זלצר מזכיר אגודת הרבנים.

כחמישים מהדורות לפחות נדפסו מהנו"א, ורשימתם הבלתי גמורה כאן, מתוקנת ממה שכתבתי בתגים, א, 45-48: 1. לבוב תקמ"ח; 2. שקלאוו תק"ן; 3. סלאוויטא תקנ"ד; 4-5. פולנאה תקס"ד, תקע"ד; 6-7. הרובשוב תקע"ז, תקע"ח?; 8-15. לבוב תר"ט, תר"י, תרט"ז (בספריה הציבורית בניו־יורק), תרי"ח, תרי"ט, תר"ך?, תרכ"א, תרכ"ב, תרכ"ג, תרכ"ד, תרכ"ו, תר"ל, תרל"א (מכאן בשער: לעמבערג), תרל"ה, תרל"ו; 16-18. וואַרשא תר"ם (בסינסינטי), תרמ"א, תרמ"ב? (בהיכל שלמה); 19. קראקא תרנ"ו; 20. וואַרשא תרס"ב (סינסינטי וה"ש); 21. טארנא־פודגורזע תרס"ד; 22-23. וואַרשא תרס"ח, תר"ף?; 24. לובלין תרפ"ז; 25. מונקאטש ת"ש; 26. ניו־יארק תש"ב; 27. ירושלים תש"ה?; 28. שנגהאי תש"ו; 29. פערנוואלד תש"ז; 30. ירושלים תשי"ד?; 31. ניו יארק תשט"ז; 32. ירושלים תש"ך; 33. תל־אביב תשכ"ג; 34. ירושלים תשכ"ז; 35-36. ניו יארק תשכ"ז ותשכ"ח; 37. ראשון־לציון תשל"ג; 38-40. ברוקלין תשל"ד, תשל"ה, תשל"ז; 41. ירושלים תשל"ז, עם פיסוק ומראי מקומות ע"י רח"ש רייפען; 42. תשל"ח, דפוס צילום המהדורה הראשונה; 43. מהדורת גדליה נגאל בשני כרכים ע"י מוסד הרב קוק, עם מבוא מדעי לתולדותיו ולמשנתו, פיסוק, מראי מקומות, הערות ומפתחות.

הנהגות אדם נדפסו לראשונה באגרת הקודש זולקווא תקנ"ט, ובנו"א תקס"ד. הרבי משינאווא מסרן להדפסה בספר בית מלך, מונקאטש תרנ"ד. מהדורה נדירה של הנהות הנו"א והבני"ש נדפסה בירושלים או בצפת בין תרכ"ג לתרכ"ו, ע"י ר' מרדכי ב"ר שלמה מצפת.

צעטיל קטן נדפס לראשונה בספר ארבעה חרשים, לבוב תר"ט, בכותרת: הנהגות טובות. מתרכ"ה נכלל במהדורות הספר רחמי אב, ומתרל"ו בנועם אלימלך. ההנהגות והצעטיל זכו למהדורות אין ספור בצורות שונות במקומות רבים.

ג' אגרות נשתמרו מהנו"א, ונדפסו במקומות רבים. בסוף מהדורת לבוב תרכ"ג אגרת אל ר' משה בענין תפילה בנוסח ספרד, ואגרת אל ר' יהודה בה מזכיר את רדיפותיו ומבקשו שלא יקרא לו רבי. המלצתו מתקמ"א עבור בן אחותו רצ"ה מטיקטין נדפסה בסוף מאמר קדישין, מונקטש תר"ן.

תפלה קודם התפלה נתחברה ברוח הקודש (סדר הדורות החדש), והסבא מרדושיץ אמר שר"א חיבר אותה בהסכמת אנשי כנסת הגדולה. רבי משה מזלושין הכניסה בשינויי נוסח מעטים בראש ספר תהילים עם פירושו משפט צדק. משם נכנסה בנוסחתו לסידורים ולמחזורים בראש התפילה, ולפחות מסדר תפלת נהורא השלם מנהג ספרד, הרובשוב תקפ"א. תירגמו את התפילה ליידיש, והיא אף נפוצה בין הספרדים. את הנוסחה המקורית ביתר אריכות מסר המחבר לחוזה מלובלין, שמסרה לרבי שמעון דייטש מזליחוב. ממנו הגיעה לרבי יהושע מאוסטרובה, שהורישה לחתנו רבי יצחק יעקב ב"ר נתן דוד רבינוביץ האדמו"ר מביאלא. הוא מסרה להדפסה בשם יהי רצון האמיתי, כשלמעלה הנוסח בלה"ק ובשוליו תרגום ליידיש, לובלין, אברהם פעדער וברוך זעצער, תרנ"ז, ח ד'. בהקדמת המדפיס הראשון גלגולי הנוסחה. בתשכ"ב נדפסה האגרת מחדש בירושלים, בראש הגדה של פסח דברי בינה מביאלא, ושוב בשלישית בשם תפילת הצדיקים, ע"י ר' דוד מתתיהו רבינוביץ מב"ב בן האדמו"ר מביאלא, ירושלים, דפוס מגן בת"א, תשכ"ה, צד עמ'. בראש הספר הקדמת אבי המלבה"ד עם כללים וענינים ממנו בעניני תפילה. בסופו תולדות הנו"א ע"י רח"ש פרוש.

הנוסחה הרגילה נדפסה בשם ברכות צדיק בניו יארק תש"ד, 64 עמ', ע"י ר' יהושע וגשל האדמו"ר מפריסטיק־קורטשין, עם מכתב ברכה מהרב מצעהלים, והקדמה בעברית וביידיש. התפילה הקדושה בלה"ק ואחריה א הייליגע תפילה ביידיש, צעטיל קטן במקור ובשוליו התרגום, האגרות, פנינים יקרים, ולקט שבחי הנו"א ביידיש.

סדר **נוסח הקפות** הנאמרים בבית מדרשו של הנו"א, קלוזש, דפוס ויינשטיין ופריעדמאנן, תרפ"ו, ל' ד', ע"י ר' שמעון שיף מליזנסק בקלויזנבורג ב"ר חיים ז"ל. ד"צ בברוקלין, דפוס האחים גרויס, תשכ"ב, לז עמ', ע"י ר' אברהם יהושע השל רוקח מליזנסק נכד הנו"א, בתוספת אגרת הקודש. המו"ל כותב

בהקדמתו שקבל מאבי אמו את נוסח ההקפות שנאמרו בביהמ״ד של ר׳ נפתלי מליזנסק, כפי שקיבל מאבי אביו.

ערכי הקדש, יסודות תורת החסידות יוצאים ממעין רבי אלימלך מליזענסק, ערוכים לפי סדר א״ב ע״י ר׳ שלמה אליעזר בריא״ז מרגליות, ירושלם, דפוס א.ב., תש״ל, קסד עמ׳, עם רשימת הנושאים והקדמה.

משנת החסידות בכתבי ר׳ אלימלך מליז׳נסק ובית מדרשו, דיסרטציה של גדליה נגאל לאוניברסיטה העברית, ירושלים תשל״ב. ח״א לתולדותיו, בניו ותלמידיו, ח״ב למשנתו החסידית בנושאים שונים, ח״ג למשנתם החסידית של תלמידיו. בסופו רשימת כינויי הצדיק בנו״א, רשימת אישים וספרים בנו״א, ומפתח הפסוקים. נדפס בשינויים כמבוא למהדורת נו״א שלו.

לתולדותיו נתחברו ספרים ומאמרים רבים. **אהל אלימלך**, ליקוטי תורות שיחות הנהגות וסיפורים, מאת ש״ב ר׳ צבי יחזקאל אב״ד פלונסק, פרעמישלא, אמקרויט ופרוינד, עת״ר, 144 עמ׳, עם הקדמה והאיגרות. הספר צולם ע״י ר׳ יצחק מאיר יוסקוביץ מלודז ור׳ יצחק שרגא פרלמן מקליש, לנדסברג, יצחקי, תש״ח, עב ד׳, ושוב בניו יורק תש״ך, ובישראל תשכ״ח בתוספת 6 עמ׳ צעטיל קטן וספר אהל אברהם. **נפלאות אלימלך**, סיפורי נפלאות ביידיש ע״י המו״ל ר׳ אברהם יוסף קליימאן מו״ס בווארשא, פיעטרקוב, חנוך העניך פאלמאן, עת״ר, 52 עמ׳. בראשו תרגום 20 הסעיפים של קונטרס התנהגות האדם. צולם בברוקלין, חברת מעורר ישנים, תשכ״ח.

אהרן מרקוס הקדיש לו פרק בספרו בגרמנית על החסידות שהופיע בתרס״א. כלול בו תרגום לגרמנית של הנהגות אדם, אך מעטים בו הפרטים הביוגרפיים. תורגם לעברית, החסידות, ת״א, נצח, תשי״ד, עמ׳ 106-110. פרק ב׳ בספר דברים ערבים, מונקאטש תרס״ג/ד, הוא סיפורים נפלאים משני האחים. במהדורת תשל״ג עמ׳ 41-60, ולפי המפתח. על הנו״א מערכת א׳ בספר עשר צחצחות של ר׳ ישראל ברגר, פיעטרקוב תר״ע, עמ׳ 17-41. כמו״כ מערכת דברי אלימלך, בתוך ספר אהבת שלום תנינא של בנו ר׳ משה ברגר, דף טו:-יט. בספר לישרים תהלה של ר׳ משה חיים קליינמן מבריסק, מערכת מקדש מלך על הנו״א, עמ׳ 45-108. כמעט כל המלקטים חוזרים על דברים זהים בשינויי צורה. פרק על הנו״א בספר דור דעה, צדיקים, עמ׳ קכא-קכז.

החיבור המסכם והמקיף ביותר הוא של ר׳ בצלאל ב״ר לוי יצחק לנדוי: **הרבי ר׳ אלימלך מליזענסק**,

דרך חייו ופעלו לדורו ולדורות, ירושלם, אור החסידות, תשכ״ג, של עמ׳. כתוב בהערצה חסידית ממקורות פנים ומשמועות בע״פ, והיא תהילתו אע״פ שביקרוהו שאינו ״מדעי״ די הצורך. בהקדמתו מודה ליוזם ר׳ חנוך אליעזר וגשל, ולעזרתם של ר׳ משה הלברשטאם ור׳ אהרן סורסקי. אחריו כתב ר׳ מאיר איידלבוים ב״ר יחיאל שו״ב מזריטש: **רבי אלימלך מליזענסק**, האיש פעלו וזמנו, תל-אביב, עם עולם, תש״ל לערך, 219 עמ׳. משתמש במקורות חוץ ובכתבי המתנגדים, עם פתיחה ממנו ונספחים שונים בסוף. ביקורת רא״י גולדראט במבוע, ט, 270-272.

אשכול, ב, 562; צ. מ. רבינוביץ, אנציקלופדיה עברית, ג, 570-571, בשניהם עם ביבליוגרפיה; ספר ליזנסק, 1, 28, 102, 113, 117, 119, 137-138, 145-146, 151, 156-169, 209, 355-359, 372-374, 386.

ר׳ **אלימלך** ב״ר אלעזר **ויסבלום**

בנו של ר׳ אלעזר שבנסיעותיו אל השר שלום הראה לו השר חיבה יתירה בתור קרוב, בנו של ר׳ נפתלי ב״ר אלעזר בן הנו״א. הנהיג עד תר״ס לערך עדה קטנה של חסידים בליזנסק, ונקרא ר׳ מלך דובצ׳יס. היה לו קלויז מול חורבת ביהכ״נ של הנו״א, וכשנאלץ למוכרו סידרה לו הקהילה קלויז משלו ברחוב הפחחים. בתו נישאה לר׳ ישראל חיים אב״ד טרג-ניאמץ שברומניה, אבי הרב אליעזר ליפא ויסבלום מניו-יורק.

ספר ליזנסק, 145, 372.

ר׳ **אלימלך** ב״ר מנחם ישכר **ויסבלום**

מרודניק (תקמ״ח׳ — תר״ט)

בנו של ר׳ מנחם ישכר (מנדל בר) מפשוורסק (אינו בנו של ר׳ יעקב ליב ב״ר נפתלי, ובשם ושארית חזר בו בעמ׳ קב). בילדותו נסע עם אביו אל רמ״מ מרימנוב שקרבו מאד, וקרא לו הבן החכם. בחתונת רבי אברהם מאולינוב אמר בדחנות, ורבו המובהק ר״נ מרופשיץ אמר שלא ילעגו לו, כי אברך זה זוכה לגילוי אליהו בלי כל הכנות מוקדמות. נסע מאוחר יותר אל חתנו רבי אשר ישעיה מרופשיץ. גר ברודניק, ועל שמה נקרא. בזמנו היה שם האב״ד רבי חיים הלברשטם ואח״כ רבי צבי יוסף מתושבי המקום, ושלושתם הרבו לעסוק יחדיו בפדיון שבויים ובפרנסת עניים. כשנעשה שם אדמו״ר, יצא כל יום חמישי לשוק עם גיסו האב״ד ר׳ צבי יוסף בעל אחותו, להשגיח על המידות והמשקלות. נתפרסם כבעל לב רחום מלא אהבת ישראל, ועד מהרה נעשה בגיל צעיר כאחד מגדולי האדמורי״ם במרכז גליציה. צדיקי דורו החשיבוהו מאד כאיש

קדוש. נדד ברחבי גליציה והונגריה, ורבים השיב מעון. שר מניגוני זקנו הנו״א, וקרב בהם לבבות. מרודניק עבר ללנצוט, וגר בככר השוק. בפי בני העיר היו שגורים מאורעות מופלאים על ישיבתו שם, מופתיו ומעשי החסד שלו, עד כדי מציצת פצעו של יהודי לרפואתו. היתה אליו נהירה גדולה. מדי פעם נסע לליזנסק. נפטר בסוקולוב ביום י״ט טבת תר״ט, ושם נטמן. אמנם בני רודניק מוסרים שנטמן אצלם, באהל אחד עם גיסו וחמיהם הגביר הצדיק ר׳ איציקל. כמה מדברי תורתו נכללו בספר משנה למלך של בנו רבי אלעזר מרישא, ובספר דבש השדה. בתו הדס נישאה לר׳ אברהם שמואל לאם ראב״ד זולקווא.

משנה למלך, ניו יורק תשי״ב, בסוף, עמ׳ 5; ספר לאנצוט, 52-53; ישראל סבא, סוף חו׳ לו.

ר׳ אליעזר ליפא (ליפמן) ב״ר אברהם **(ויסבלום)**

בנו של ר׳ אברהם מטיקטין, ואחיו של ר׳ אלימלך פילט משמשו של המגיד ממזריטש. שוכר בית מזיגה (אוראנדער) בכפר לאפאחאי שליד טיקטין. עשיר וצדיק, מרא דחושבנא, ונפלאות מסופר על מעשי חסדיו ועוז אמונתו. לפי מסורת אחת זכה לראות את הבעש״ט בתקופה שלפני התגלותו. נפטר ביום י״א אדר. אשתו מירל (מיריש) נסעה העירה בהצנע כל יום חמישי לחלק צדקה לעניים, וגוי לא ראה אותה מעולם. בהקדמת ספר מנורת זהב נאמר עליו שהיה עתיר נכסין סמוך לטרנוב או רישא, וביתר דיוק בכפר ליד טיטשין. אין להטיל בכך ספק, באשר עד ימינו נשתמרו מצבותיהם בטיטשין, והנוסח נדפס בספר ברכה שלמה דף יא: (אלעזר ליפא!).

ילדיו: א. ר׳ נתן אב״ד סטוצין. התקרב לחסידות, ונכדו רבי ברוך מטשיזיבה בן חתנו הרב יוסף שפירא, היה תלמיד רש״ב מפשיסחא ורמ״מ מקוצק. ר״נ היה זקנם של ר׳ אברהם ב״ר אליעזר ליפמן ליכטשטיין אב״ד פראשניץ מח״ס כנפי נשרים עה״ת, וילנא תרנ״ד ותרע״ג, ושל ר׳ נתן דומ״ץ ווארשא שנקרא ר׳ נתקי ליטוואק, אבי ר׳ לייזר חסיד ממקאווי חמיו של ר׳ אייזיק לנדא; ב. רבי זושא מאניפולי שנולד ט״ו שנה לפני הנו״א, ונפטר אחריו בשנת תק״ס. י״א שהיה רק אחיו מאמו שכן באחת מהסכמותיו חותם ב״ר אברהם, אך כבר כתבו שלמעשה חתם ברא״ל וטעו בפיענוח; ג. רבי אלימלך מליזנסק; ד. ר׳ אברהם, רופא בצבא פרוסיה בקניגסברג. ארבעתם חילקו את ירושת אביהם: המזומן לרופא, השדות לאב״ד סטוצין, התכשיטים לנו״א, וגבית החובות לר׳ זושא; ה. עלקא אשת הרב בכרך מטיקטין, ואחיה הנו״א כתב המלצה לבנה רצ״ה; ו. אמה של אשת ר׳ פסח לנגזם אבי ה״בני יששכר״. בדינוב היו מראים קברו של צדיק נסתר, ואמרו שהוא זקנו של רבי אלימלך.

ר׳ נתן היה גם אבי ר׳ אליהו, חותנו של ר׳ טוביה, אבי ר׳ נתן נטע מרימנוב, אבי ר׳ אלימלך צבי הלוי שפירא, אבי רחל אם הרב יוסף דוד וייסברג מירושלים, שמצד אמה היתה נכדת רבי עקיבקא מרימנוב שנטמן באוהל בקליינוורדיין, בעלה התיחס לראי״ה מאפטא, והיה להם כתב יחוס למהר״ל מפראג.

ר׳ אליעזר ליפא (ליפמן) ב״ר אלימלך **(ויסבלום)**
מחמלניק (תק״ג — תקע״ג)

בנו של הנועם אלימלך. נקרא ר׳ ליפא השני, להבדילו מהראשון תלמיד הבעש״ט. נשא את בתו של ר׳ שמואל המלמד בשינאווא, ואין עליו או על יחוסו כל ידיעות (ש״ב רבי אלימלך וייסבלום מליזנסק, בסוף ספר מים רבים). התישב בחמלניק, ועל שמה נקרא. סירב לנהוג אדמורו״ת, ונהג רבנות רק שעתיים בשנה בשושן פורים. אח״כ הסיר את האיצטלה, וסירב לקבל פדיונות. החוזה מלובלין אמר עליו שלגודל התלהבותו בתפילה, הוא צריך תשעה מלאכים למנין שלו. בעל דגל מחנה אפרים מזכירו בפרשת בשלח. בשנתו האחרונה עשה סעודה לחסידיו בשושן פורים, ונפרד מהם. לקח עמו קיטל ותכריכים שהכין, ונסע לליזנסק. שם נפטר ביום כ״ו אדר תקע״ג, ונטמן ליד אביו. ילדיו: א. ר׳ אריה ליב מחמלניק, חתנו של ר׳ פישל מציצלניק, וחמיו של ר׳ שמואל אבא שפירא מסלאוויטא; ב. ר׳ אלימלך שגר ברימנוב. נשא את בת דודו ר׳ אלעזר מליזנסק, וי״א שהוא זקנו של רבי איציקל גבירצמן מפשוורסק. בתו מירה נישאה לר׳ משה אליהו ב״ר אלעזר ליפא ב״ר פנחס אליהו בן מיריש בת הנו״א; ג. אשת ר׳ יחיאל אבנר זילברשטיין מקינצק, אך יתכן שהוא בנו.

כתבי היד של תורותיו בחסידות עברו אל בנו, אך מכיון שהיה טרוד בפרנסתו התקשה לסדרם כפי הפצרת רבי דוד מטולנא, כי היו מטושטשים מרוב ימים. הם עברו אל הנכד ר׳ אלימלך זילברשטיין, וכשפגעו בו פגעי הזמן תלה בהתרשלותו, ובעצת צדיקי דורו הטה שכמו לסבול טורח הוצאת הספר לאור.

אורח לצדיק, אמרי קדש עה״ת, ווארשא, אפרים בוימריטטער, תרנ״ג, סד ד׳. המסכימים: רבי יחיאל ב״ר שרגא פיבל מאלכסנדר, ורבי מאיר יחיאל הלוי מאוסטרובצה. בהקדמת המלבה״ד מספר על גלגולי הספר, ומקוה להדפיס גם את הכתבים על פרקי אבות. בסוף הספר השמטות ורשימת מנויים, בהם רבים מאדמור״י פולין. הוצאה זהה יצאה שם מאוחר יותר ע״י אחיו הצעיר ר׳ דוד יהושע השל

מעיר חדש, ובה סג, ג ד׳, עם רשימת מנויים מגליציה ומהונגריה. הוא הוסיף לה ג׳ הסכמות שקבל בתרנ״ו מאת: הרבי משינאווא (והם דברים קדושים ברמזי פסוקי התורה); ר׳ משה פאנעט מדעש בהיותו בשיניבה; בעל דרכי תשובה (והנה לפלאי לכל זמן ועת, כי הספר הקדוש הנ״ל היה ספון וטמון עד הנה). הקדמת המלבה״ד מקוצרת מזו של אחיו, ובה כותב שהספר הוא בכתב יד המחבר, ושהמגיד מטריסק אמר לאביו שימהר להדפיס את הספר. הוצאה מהודרת ומוגהת יצאה לאור ע״י ר׳ צבי אריה רייך מנירטאש, קליינוואַרדיין, דפוס אברהם יצחק קליין, ת״ש, קלו עמ׳, עם ג׳ ההסכמות הקודמות, ועוד אחת מר׳ אלימלך סג״ל לאווי אב״ד נירטאש. בהקדמת המו״ל אוסר להדפיס עשר שנים. חסר בסוף קטע ההשמטה לפרשת דברים. מהדורה מסודרת מחדש באותיות מרובעות יצאה לאור בירושלים תשי״ד ע״י המוסד להוצאת ספרי מוסר וחסידות, לב, קמח עמ׳, לפי ההוצאה המאוחרת של ר׳ דוד יהושע השל. נוספו בה תולדות המחבר ואביו לפי ספר דור דעה, ומפתחות לפסוקים ולמאמרי חז״ל. בראש הספר רשימת ספרי המוסד, ומכתב עידוד שקיבל לפעילותו מרבי יעקב פרידמן האדמו״ר מהוסיאטין. מהדורה זו צולמה מחדש, ירושלים, אור הספר, תשל״ה, לד, קנ עמ׳.

ר׳ אליעזר ליפא ב״ר ישראל חיים **ויסבלום**
מליזנסק בניו־יורק (תרמ״ד — תש״ך)

נולד בליזנסק ביום ד׳ אב תרמ״ד לאביו ר׳ ישראל חיים, ב״ר אהרן אב״ד אטשקוב שברוסיה מח״ס בית אהרן, ב״ר מאיר אקרמן מצאצאי רש״י, ולאמו שיינדל בתו של ר׳ אלימלך ב״ר אלעזר ב״ר נפתלי ב״ר אלעזר בן הנו״א. האבא היה רבה של טרג־ניאמץ ברומניה, עורך ומו״ל הירחון יגדיל תורה בברלין שאינו ידוע. נותרו ממנו הספרים מי השלוח, מנוחת השלום ועוד.

מגיל בר מצוה עד היותו בן עשרים למד אצל ר׳ משה ברז״פ אב״ד ליזנסק, ונסמך ממנו. אולי בהשפעתו היגר בתרס״ז (!) (צ״ל בתרע״א) לארה״ב, ונתקבל כרב קהילת ״אנשי ליזנסק״ בניו־יורק. מסר שיעורי תורה בקהילתו ובביכ״נ בחורי חמד, ונודע כדרשן מפואר. אחרי מלה״ע הראשונה נתקבל גם בקהילות אנשי מעליץ ובני ר׳ יצחק חריף אנשי סוקולוב. נשא בתרס״ג את דבורה בת דודו ר׳ נפתלי וייסבלום מליזנסק, ובזוו״ש את רחל בת ר׳ יעקב שרייבר מפרימישלן־לבוב נכדת הנו״א והעט״צ, עסקנית למען המזרחי וישיבת מהרש״ק. ילדיו: ר׳ נפתלי הבכור (כמה מחידושיו בספרי אביו), אלימלך ופנחס (השתתף בהלבנון).

הרב אליעזר ליפא וייסבלום

הדפיס כמה ספרי דרוש, והיו עמו עוד כמה ספרים בכתובים. **דברי אליעזר**, ניו יארק, דפוס עוזר י. יוסט, תרע״א, ח, צב עמ׳. בספר ג׳ דרשות: עמוד התורה, דרך צדקה ועמוד השלום, ברוח מוסר ובלשון צחה. המסכימים: אביו; ר׳ שלום אלחנן יפה רב ביהמ״ד הגדול בניו־יורק (המדובר הוא רב וגדול בישראל, חריף ובקי טובא); ר׳ הלל הכהן ד״ר קליין; ר׳ שלמה זאלקי קאנארעק אב״ד עסטרייך אונגארן אנשי ספרד בניו־יורק. בהקדמת המחבר כותב שחיבר את הספר בשבועיים, ומהכנסותיו מקוה להדפיס גם שני חיבוריו הגדולים: על סוגיות הש״ס, ודרשות על תורה ונביאים. מזכיר את התלאות העוברות על ראשו, ומברך את אחיותיו העני, דבורה ונעסי עם משפחותיהם. אח״כ מציג את ההורמנא שקיבל בתרס״ט בלבוב מר׳ משה ברז״פ.

פרח לבנון, דרשות לשבתות למועדים ולהזדמנויות, מלוקטות מספרים ומחכמי דורנו, ניו יארק, דפוס פיליפ פובלישינג קא., תרע״ח. בספר שני מדורים ושני שערים. בכל אחד ד׳ חלקים, 32 עמ׳ כל חלק. בהקדמתו למדור א׳ מודה לתורמים, ומודיע שמתכנן הוצאת קובץ אחת לג׳ חודשים. חלקים ניכרים הם ממנו עצמו בחתימת אלוף בישראל. כמו״כ מביא מרבני ניו־יורק יוצאי גליציה: ר׳ חיים

אלטר פרידמן רב קהילת בני מוהר״ש שפירא, ר׳ יוחנן דייטש ור׳ יהודה הרשקוביץ ממעליץ, ר׳ שמעון הוזיגער מרופשיץ, רש״ז קנרק, ר׳ שלום פייט, ר׳ שלום פוסמן ור׳ אברהם הולנדר מליזנסק. בסופו מפתחות. מהדורה שניה עם הוספות רבות יצאה לאור ע״י הרב שלום יצחק לעוויטאן אב״ד אוסלו שבנורבגיה, ורשה, בימ״ס הדומ״ץ ר׳ יהודה ליב הוטנער, תרפ״ח, 14, 323 עמ׳, ובראשה המפתחות. ניכרת הקפדה בבחירת קטעים מספרי הדרוש היסודיים, והושמטו רוב דבריהם של יוצאי גליציה המנויים לעיל.

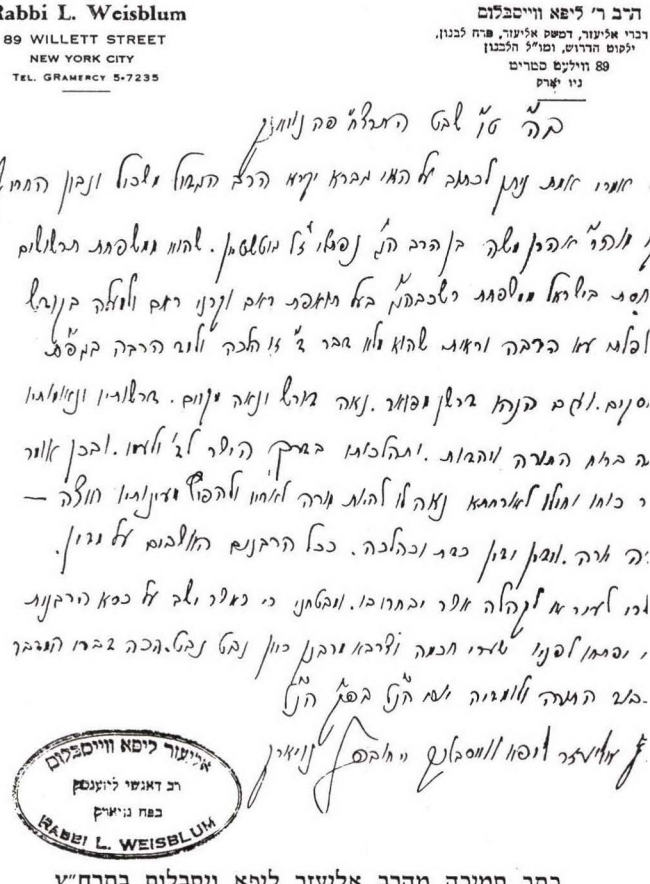
ילקוט הדרוש במתכונת הספר הקודם, על סדר הפרשיות, בשיתוף עם רש״י לויטן אב״ד קריסטיאניא שבנורבגיה שחתם על חידושיו: מנחת ש״י. ספר ראשון, ח״א על בראשית בניו־יורק תר״פ, 6, 226 עמ׳, וח״ב על הפרשיות שמות־בשלח, ווארשא, דפוס וועגמייסטער ע״י רי״ל הוטנר, תרפ״ה, 200 עמ׳, בהשתדלות רצ״י מיכלזון שטרח בהדפסת הספר. לשני החלקים הקדמות העורכים. בח״א קודם רא״ל שעשה עיקר העבודה, ולהיפך בח״ב. בהקדמת ח״א מונה רא״ל את שמות הרבנים שהבטיחו את עזרתם. מיוצאי גליציה מביא מר׳ משה פינק מליזנסק (חיי שרה), ומר׳ חיים אלטר פרידמן (בא). בסוף הספר רשימת הספרים המוצעים למכירה בבימ״ס רי״ל הוטנר. ספר ב, ח״ב על הפרשיות יתרו־פקודי, תרפ״ז, 180-351 עמ׳, עם ל׳ עמ׳ דרושי רי״ל הוטנער: וזאת ליהודה.

מדרש פליאה עם פירוש **דמשק אליעזר**, ח״א על בראשית ושמות, פרמיסלא, קנולער ובנו, תרפ״ב, ו, מג ד׳, שער כפול. לוקט מספרים שונים עם חידושיו, ורובו נדפס כבר בספריו הקודמים. בהקדמתו מבכה את אמו, ואחותו דבורה שנפטרה בצעירותה. קיוה להוציא ח״ב על ויקרא־דברים, וח״ג על נ״ך וחמש מגילות. בראש הספר תודה לתומכיו וביניהם גיסו ר׳ מרדכי יהושע טוגנדהפט, וכן לתלמידו ר׳ יצחק הבנשטרייט מריישא שערך והביא את הספר לדפוס.

הלבנון, קובץ לדרוש ואגדה, א, סיגהעט, דפוס אברהם קויפמאן ובניו, תרפ״ו, 72 עמ׳; ב, סאטומארע, דפוס מאיר ליב הירש, תרפ״ח, 60 עמ׳. בהקדמתו מונה את מדורי הקובץ: א. דרשות שלמות לשבתות ולמועדים; ב. דרשות להזדמנויות; ג. מאמרים ופירושים לפסוקים ומאחז״ל; ד. הרהורים ורעיונות; ה. מדרשי פליאה. בקבצים משתתפים רבנים ממדינות שונות.

ממשתתפי המאסף (ירושלים) יגדיל תורה (ניו יורק) ואוצר ישראל.

לתולדות ישראל באמריקה, תרע״ז, א, 19-21; תולדות אנשי שם, 43.

כתב סמיכה מהרב אליעזר ליפא ויסבלום בתרח״ץ להרב אהרן משה גוטשטיין

ר׳ אלעזר (לאזשע) ב״ר אלימלך **ויסבלום** מליזנסק (תק״א־תקס״ו)

בכור בניו של רבי אלימלך מליזנסק. נקרא ע״ש דו״ז בעל מעשה רוקח, כפי שביקש לפני שעלה לא״י (אהל אלימלך, רלט). בילדותו לא רצה ללמוד, אבל מגיל בר מצוה נהפך לאיש אחר, אחרי שאביו נתן לחייט לתפור לו מלבוש שכולו עשוי בכוונה לה׳. עובד השם בצניעות ובעל מדרגה, ואביו אמר שכל חיותו היא בזכות מה שמפרנס את בנו זה ובני ביתו. שימש כסופרו של אביו ועורך דבריו. הביא לדפוס את הספר נועם אלימלך, וכתב לו הקדמה. בסופו נדפסה אגרת הקודש שלו, והיא בעלת חשיבות רבה להבנת יסודות החסידות. אגרת נוספת אל ר׳ יעקב בהסבר ענין הנסיעה לצדיקים, נמסרה ע״י הרבי משינאווא להדפסה בסו״ס בית מלך, מונקאטש תרנ״ד. אגרת נוספת אל מח׳ רמ״מ מרימנוב נדפסה בסוף אמרי שפר, לבוב תרמ״ד. הוא מספר בה בעברית וביידיש על הדיבוק שהוצא ע״י המגיד מקוזניץ ואביו מבתו של ר׳ ראובן מגרודזיסק

שליד ורשא (אחיו ר׳ שלמה), מחותנו של אחיו ר׳ יעקב ממוגילניצה.
אחרי פטירת אביו נסע אל רבי מרדכי מנשכיז (אהל אלימלך, קלה), ואל המגיד מקוזניץ. בחיי אביו נסע פעם בפקודתו אל ר״פ מקוריץ. רוב חסידי אביו עברו אל תלמידיו הגדולים, ורק ציבור קטן התלכד סביבו בליזנסק. בגודל עניוותו סרב להנהיג עדה, וסבל מדוחק רב. ר״נ מרופשיץ יעץ לו שיסבב עמו בעיירות לקבוע לו מעמדות, אבל באמצע הדרך חזר לליזנסק, באמרו שמכיון שאינו מגיע לקרסולי אביו, חושש משום גזל והתקשטות בנוצות זרים. נפטר ביום כ״ח תמוז תקס״ו, ונטמן בחדר הקדמי שלפני ציון אביו.
נשא את בתו של רבי ישראל צבי הירש ליפינר מגרודזיסק, ולא היו להם ילדים. כשבאו אל הנו״א, אמר להם שנשמת בן תוכל לרדת לעולם לי״ג שנה בלבד, והאם תמות בלידתה. אשתו הסכימה לכך, ואכן היא נפטרה בלידתה, ובנה בהיותו בן י״ג.
אח״כ נשא בשנית בת נגיד משינאווא. בניו: א. ר׳ נפתלי ממלא מקומו בליזנסק; ב. ר׳ מנחם ישכר (מנדל בר) חתנו של רבי אברהם משה מפשוורסק. עבר לשם ונפטר בקיצור ימים בהניחו את בנו רבי אלימלך מרודניק. רמ״מ מרימנוב אמר עליו, שלא היה העולם ראוי להשתמש לאורו. בנותיו: ג. חיה שרה, אשתו בזיוו״ש של רבי משה אליקים בריעה בנו של המגיד מקוזניץ. בזיווגו הראשון נשא את לאה בת רבי יהודה ליב הכהן מאניפולי מח״ס אור הגנוז שנפטר באב. בנו ממלא מקומו רבי אלעזר מקוזניץ היה חתן רבי יעקב הורביץ ממעליץ; ד. פיגא אשת השרף ממוגילניצה רבי חיים מאיר שפירא, ב״ר אביעזר זליג חתן המגיד מקוזניץ. נפטרה בליל שבת, אחרון של פסח; ה. אשת ר׳ שמואל זנויל בינדיגר מברדיוב ב״ר ברוך אברהם אב״ד הנושביץ. בזיוו״ש נשא את בת רבי משה אליקים בריעה מקוזניץ. בנו רבי אלעזר גר בשינאווא; ו. אשת בן דודה ר׳ אלימלך מרימנוב, ב״ר אליעזר ליפא בן הנו״א; ז. אשת בן דודה ר׳ אלימלך בן עטיל בת הנו״א, אבי ר׳ אברהם מגורליץ.

תולדות המגיד מקוזניץ, לו-לח, מט.

ר׳ אלעזר (לוזרל) ב״ר אלימלך **ויסבלום**
מרישא (תקצ״ח — תר״ע)

נולד בשנת תקצ״ח כבן יחיד לאביו רבי אלימלך מרודניק. סיפר מלמדו ר׳ שמחה (בוך) שפירא נכד הבני״ש, כי אבי ר״א אמר עליו שנשמתו גבוהה, מצמרת עולם הנשמות. כשהתיתם בגיל י״א, התחנך פחות משנה אצל רבי דוד מדינוב. אח״כ נתגדל אצל רבי חיים מצאנז ותחת השגחתו כאחד מצאצאיו. הדב״ח כיבדו מאד, ולפני ששלח היתר עגונה הראהו לו. נסמך מגאוני הזמן, וביניהם מרבי חיים אלעזר וקס. כשהגיע לפרקו השיא לו הדב״ח את נכדתו בריינדל, בת בנו רבי דוד מקשאנוב. בשנת תרל״ו נתקבל כרבה של בוקובסק, וכנראה בגלל מחלוקות בין החסידים עבר בתרל״ח לפשוורסק. לבסוף תקע אהלו ברישא, ועל שמה נקרא.
כאן נתפרסם כגאון קדוש, ואלפים רבים נהרו אליו גם מהונגריה. כל לילה קם בשלוש אחר חצות לשיעוריו בנגלה ובנסתר. כשהאיר היום הניח תפילין דרש״י ודרבנו תם ביחד, למד בספרי חסידות, התפלל בציבור, למד שיעור בנ״ך, ואח״כ קיבל בסבר פנים יפות את מבקשי הדרכתו. בחורף למד שיעור עיון בגפ״ת מראשית הלילה עד קרוב לחצות, והתפלל ערבית ביחידות, במתיקות, בהשתפכות הנפש ובשברון לב. לא ישן יותר משתים שלוש שעות ביממה, ובכל רבע שעה התעורר ונטל ידיו. תפילתו בימים הנוראים היתה בגילה וברעדה, והיא עשתה רושם רב על כל הנוכחים, מה גם שחונן בקול נעים. הרבה במעשי חסד ביד נדיבה, שלח מתן בסתר לנצרכים, ועשרות אכלו בקביעות על שולחנו. תמיד שפעה ממנו עליצות, שהדביקה את כל מבקריו. רבי יוסף מרימנוב העיד, שבביקורו אצלו הרגיש שמחה וחדוה בכל פינה בביתו. אהבו להימצא בקירבתו, כי היה אהוב למקום ולבריות. הצטיין במיוחד בידיעותיו המקיפות בחכמת הרפואה, ובבתי מרקחת הכינו רפואות לפי מתכונים שלו. הקפיד שלא ידברו על ישועותיו, ויצניעו הדברים. הרבי משינאווא שלח אליו חולים שהרופאים התיאשו מהם, ואחרי שנושעו אמר עליו שבששה זה מינו אותו מהשמים למשפיע ומאציל. בכל פעם שהזכיר את הדב״ח צהלו פניו, ובכל חודש אלול נסע לצאנז להשתטח על קברו. בסעודות הצהרים היה מספר ממנו, ולפני ברכת המזון היה מעיין תמיד בספרים נו״א ודב״ח, שהיו אצלו מקור המחשבה וההתגלות. כמו״כ הרבה לבקר בלאנצוט למשך כמה ימים, ובכל פעם היה זה שם מעין חג.
משלא נפקד בזרע של קיימא גרש את אשתו, ובעצת הרבי משינאווא כתב אצלו תנאים, ונשא בתר״ס לערך בחתונה רבת פאר את חיה הי״ד, בתו הצעירה של הרב חיים יונה הלפרין ראב״ד ריישא. חסידי כיתות אחרות פצחו בקולות זלזולים, אבל כשבתרס״ה נולדה לו בתו היחידה קריינדל פינקל יצאו חסידיו במצהלות שמחה רבים. הבת נישאה לרבי שלמה הורביץ ב״ר צבי הירש מרוזוודוב, וחסידי אביה קבלוהו עליהם כממלא מקום חמיו.

בנסיעתו לכפר באגאכוואלא שליד רישא נפטר שם בערב שבת ט״ו תמוז תר״ע. כמה שעות לפני פטירתו התעורר מדי פעם וקרא ברוך הבא אבא מורי, וכך מנה הלאה את נשמות הצדיקים היוצאים לקראתו. נטמן סמוך לכניסת השבת בקברי אבותיו בסוקולוב. מספד כבד נעשה לו בגליציה, בה העריצוהו כדמות מופת מיוחדת במינה. זו׳ נספתה בשואה, והיארצייט נקבע ליום כיפור.

בסעודת היום בשבת היה פותח חומש ומתעמק במחשבתו. אם הבריק לו איזה רעיון נעשה כמעין המתגבר, ואם לאו סגר את החומש ולא אמר תורה, בנימוק שאינו אומר מן המוכן. בעצמו רשם את תורותיו עה״ת, והדפיסם מטעם הכמוס בעילום שם: **משנה למלך**, פרעמישלא, זופניק וקנאללער, תרס״ב, ק, קיד ד׳. בדברי המוסר והחסידות שבספר כלולים ד״ת מצדיקים קודמים, ובסופו לקוטי מועדים ואבות. גיסו הרב ישכר בריש היילפרין אב״ד בייטש וברונקס, עבר את אימי השואה במחנות בגיא צלמות. שם התעודד מדברי גיסו במעלת הבטחון, והחליט להדפיס את הספר כשיזכה לחיים. בתשי״ב צילמו מחדש בניו־יורק, בתוספת קונטרס בן 16 עמודים לתולדות המחבר עם נוסח מצבתו, תולדות עצמו, זכרון לנספים ותודה לתורמים.

מכתב אליו: דברי שמחה, ח״ב, ח בתרס״ז.

מליצי אש, ח״א, כ״ח תמוז, סב; ספר סאנוק, 583; מאיר שמעון גשורי, ספר לאנצוט, 54-55, ספר רישא, 112-113, 115, 216, 236-237, 439-441; רבנו הקדוש מצאנז, ח״ב, רנו-רנח.

ר׳ **אלעזר** ב״ר נפתלי **ויסבלום**

נולד בשנת תרנ״ב לאביו ר׳ נפתלי וייסבלום. נפטר באנטוורפן ביום ט״ז אייר תרפ״ט, ונטמן בבית העלמין הסמוך בהולנד. הרב אורי וייסבלום העתיק לי את נוסח מצבתו.

ר׳ **חנה ויסבלום**

אדמו״ר בליזנסק בה הנהיג עדה קטנה של חסידים בביהמ״ד של הנו״א. רק אחרי שריפת העיירה, בנה בימ״ד משלו שנקרא ע״ש סבו רבי חנה (אלחנן) רבי מלכ׳ס, וחרב בשואה. בתו חיה שרה נישאה לר׳ ברוכל הורביץ ב״ר נפתלי ממעליץ, וכשחידשו את ביהמ״ד קראוהו על שמו. התפללו בו חסידי רוזוודוב. נפטר בתרפ״ג לערך.

ספר ליזנסק, 113, 144-145, 371; החסידות, 76.

ר׳ **יוסף ויסבלום**

חסיד ברישא. ד״ת ממנו בספר פרח לבנון, תרע״ח, מדור ב.

ר׳ **יעקב** ב״ר אלימלך **ויסבלום**

בנו השלישי של רבי אלימלך מליזנסק. אב״ד ואדמו״ר במוגילניצה. הוגדר כצדיק נסתר, והמגיד מקוזניץ הכריז עליו שהוא גדול וגבוה וממרחק ידע. נפטר ביום כ׳ ניסן, ונטמן בעיירתו. ד״ת ממנו בספר יסוד אמונה ומדת ענוה, ובספר בית אהרן עמ׳ 196. בנו ר׳ חיים היה אולי חתן ש״ב רבי אלעזר מקוזניץ (תולדות המגיד מקוזניץ, נז).

הרבי ר׳ אלימלך מליזענסק, רצז-רצט.

ר׳ **יעקב יצחק** ב״ר נפתלי **ויסבלום**

מסוירז וחיפה (תרס״ז — תשל״ד)

נולד בזידיטשוב ביום כ״ג ניסן תרס״ז, לאביו ר׳ נפתלי מבולחוב ב״ר ישראל יוסף ב״ר יעקב יצחק ב״ר נפתלי מליזנסק. בגיל י״א נתיתם מאביו, וכעבור זמן קצר גם מאמו. גדל בסטניסלב בבית דודתו אשת רבי נפתלי אשכנזי האדמו״ר מאלסק. תקופה מסוימת למד בטרנוב אצל ר״מ אריק. נסמך מר׳ דוד הורביץ אב״ד סטניסלב. ר׳ שמעיה שטיינברג אב״ד פרימישלן הפליג בשבחו.

נשא בתרפ״ח את חנה ריזל בת ר׳ חיים הלוי אייזן אב״ד סוירז, ומתרפ״ט מילא שם את מקומו. התחבב על הבריות בנועם הליכותיו, אף כי לא נשא פני איש. חובב א״י מובהק, וכדי לקבל סרטיפיקט סובב מטעם אגודת ישראל בהרבה ערים ועיירות בפולין ובגליציה לניהול תעמולה לחיבת הארץ. עלה בגפו בתרצ״ה, כדי להכשיר את הקרקע לעלית אשתו וילדיו. במכתביו סיפר בשבחי הארץ, והסתיר את חבלי הקליטה הקשים. לבסוף נתקבל כרב בחיפה, ויסד ביכ״נ עטרת צבי ע״ש זקנו מזידיטשוב. רבים באו להאזין לתפילתו הערבה בנוסח זידיטשוב ואלעסק. נודע כבקי בתורה ובחסידות, מקורי ועצמאי בהגיגיו ובהנהגתו ללא חקיינות, ולא זוהה עם חוג מסוים. ער למתרחש בארץ, ופעמים יצא יחידי להפגין למען קדושת השבת. דלתו היתה פתוחה לכל אדם, תלמידי חכמים כפשוטי עם

חתימתו וחותמתו של ר״י וייסבלום

הרב יעקב יצחק וייסבלום

נסתייעו בעצתו בכל תחום. כתב מאמרים לספרי הזכרון על רבני קהילות שונות. אחרי מחלה ממושכת וכמה ניתוחים קשים, נפטר ביום י״ט אלול תשל״ד. קהל רב השתתף בלויתו בחיפה, ובירושלים במסע להר הזיתים. לידו נטמנה גם זוגתו שנפטרה ביום י׳ חשון תשל״ז.

זכה לנכדים רבים מילדיו: א. ר׳ חיים נפתלי, רב בשדה יעקב, וכיום בשכונת נוה שאנן בחיפה. נשא את גיטל טובה בת הרב יהודה צבי ברנדויין רב ההסתדרות. הכין לדפוס והקדים מבוא לספר סוגיות בקדשים מאת הרב שמואל יום טוב הלוי ברוט, ירושלים תשכ״ט. כמו״כ ערך את ספר יד ראי״ם ג״ח, ת״א, דפוס מל״ן, תש״ך, שחיבר הרב אהרן מנדל ב״ר נתן הכהן אב״ד אשכנזים בקהיר, ויוזם אספת הרבנים העולמית בקראקא תרס״ג. לספר הסכמות ר״י נסים ורא״י אונטרמן, והקדמה גדולה מהעורך לתולדות המחבר ותיאור פרשת אותה אסיפה; ב. ר׳ יהודה צבי, מחנך, גר בבני־ברק. נשא בתיה לבית כתבן; ג. ר׳ אורי בבני־ברק, משגיח בישיבת גרודנא־אשדוד, וכיום ר״מ בישיבת באר יעקב לצעירים. נשא דבורה לבית בנדיקט; ד. רחל פרל אשת ר׳ משה סלונים מצאצאי האדמו״ר האמצעי, מנהל מוסדות החינוך בכפר חב״ד; ה. מרים רבקה אשת ר׳ יצחק מנחם וינברג, ב״ר ישראל צבי חתן האדמו״ר מטולנא בבית וגן.

רבי יוחנן טברסקי האדמו״ר מטולנא, המודיע, כ״ג אלול תשל״ד, ג.

ר׳ מאיר ויסבלום

מנדבורנה (תר״י׳ — תרע״ג)

בנו של ר׳ זושא ב״ר נפתלי ב״ר אלעזר בן הנו״א. האבא נשא את צפורה דבורה נכדת רבי לוי יצחק מברדיטשוב, והשתקע בנדבורנה. ישב על התורה ועל העבודה, ומעולם לא עלה על יצועו בלי תיקון חצות כאביו וכזקנו. אשתו פרנסה את הבית משכר דירה של 30 חנויות שירשה מהוריה, או שרכשו במרכז העיירה. עסקה תמיד בפעולות צדקה וחסד, וכמה פעמים בשנה משכנה את השביס שלה לצורכי הכנסת כלה. בשנת תרל״ז ראה ר״ז פעמיים בחלום שעליו לעלות לארץ, ובעצת רבו האדמו״ר מקוסוב החליט לעשות כן. מכר את כל חנויותיו, וחילק את הכסף לתריסר בניו הנשואים, ולעוד ג׳ בנות ובן זקונים לא נשואים. קנה עגלה וסוס, ונסע עם משפחתו כאלף ק״מ עד קונסטנצה. משם הפליגו באניה ליפו ובאחרת לחיפה, ובמסע על חמורים הגיעו לצפת. בסדר האחרון לחייו הסב עם 127 נכדים ונינים.

מילדיו: א. אסתר רחל, הבכורה, גרה בירושלים; ב. בתיה, השניה, גרה בצפת, והניחה משפחה ענפה בארץ. בשובה בתרצ״ז מחתונה בחיפה, נורתה ע״י פורעים ערבים עם בתה צפורה, ורק הנכדה ניצלה; ג. חנה, השלישית, זקנתו של הרב יהודה צבי ברנדויין רב ההסתדרות שנשא את חנה בת ר׳ משולם א. וייסבלום; ד. מירלי זקנתו של יצחק וילנר; ה. ר׳ נפתלי בן הזקונים יצא בתרע״ד בשליחות לגליציה, ונתעכב כל שנות המלחמה אצל קרוביו. אוהב א״י מובהק, בה הניח משפחה מסועפת בעיקר בירושלים. מבניו רופא שינים מפורסם בעיר.

שימש כדומ״ץ בנדבורנה, בעל קורא ובעל תפילה בביהמ״ד בעלי בתים. בעברו מוסף לפני התיבה, כרע ונפל בר״ה תרע״ג.

ספר נדבורנה, 26, 40-45, 73-75.

ר׳ נפתלי ב״ר אברהם יצחק **ויסבלום**

משנדישוב (תר״ך׳ — תרע״ט׳)

בנו של ר׳ אברהם יצחק האדמו״ר מסטאשוב. נשא את בתו של רבי חיים מאיר מפינטשוב, ב״ר יצחק חתנו של הסבא הקדוש מרדושיץ. בילדותה היתה חולנית, ובאורח נס נתרפאה אחרי שהסבא מרדושיץ נגלה אליה בחלום. רב בקושיץ, ואח״כ בשנדישוב. נפטר בשנת תרע״ט לערך, ואת מקומו מילא בנו ר׳ ברל. בתו נישאה לרבי משה מקינצק נכד רבי פנחס מקינצק.

הסבא הקדוש מראדושיץ, 121, 145.

ר׳ **נפתלי** ב״ר אלעזר **ויסבלום**

מליזנסק (תקכ״ה׳ — תקצ״ט)

בנו של ר׳ אלעזר בן הנו״א, וממלא מקומו בליזנסק. ידידו של ר״נ מרופשיץ, ונסע פעם אל הרבי מרוזין. נמנה על תלמידי רמ״מ מקוסוב. התפרסם במופתיו ובצניעותו, ובסרבו לנהוג אדמורו״ת גרש את החסידים ממש בכוח. כשגבר דוחקו נסע לחזר בעיירות, עם הדב״ח ור״ש מקמינקא ששימשו כגבאים. נפטר ביום כ״ה חשון תקצ״ט (או תקצ״ח, ולא בתר״ט). לא מצאו עבורו מקום ע״י הנו״א, עד שגער רבי אלימלך מרודניק: פנו מקום, ונתרווח שם מקום עבורו.

ילדיו: א. ר׳ יעקב יצחק (איציקל) חתן רבי יעקב נפתלי הירצל לאבין, חתן רצ״ה מזידיטשוב. גר בזידיטשוב, ואח״כ שנים רבות בסאנוק. מפורסם בשנינותו, ומימרות שלו נשתמרו בקרב צאצאיו. במסעותיו להונגריה רכש אוהדים וחסידים שהתקשרו אליו. נסע אל הדב״ח (בסוף לקוטי מהרי״א השלם); ב. ר׳ אלעזר סגי נהור. ילדיו: 1. ר׳ נתן יחזקאל אב״ד לודמיר; 2. ר׳ אלימלך בליזנסק שנשא את מלכה, ובתם שינדל אשת ר׳ ישראל חיים אב״ד טרג־ניאמץ נפטרה כ״ב טבת תרע״ח. יוכבד בתו נישאה לרבי שמואל רובין מקורטשין (לא נותקה, 603); ג. ר׳ זושא מנדבורנה שעלה לארץ, אבי הדומ״ץ ר׳ מאיר; ד. זו׳ רבי חיים שיף מטורנא, אבי רבי שמעון שהיה אדמו״ר בקלויזנבורג הי״ד; ה. זו׳ ר׳ צבי יוסף אב״ד רודניק (שם ושארית, ושמא השתבש גם בזה); ו. מירל זו׳ ר׳ יעקב קופל ב״ר יצחק לנדמן אב״ד וישניצה. בנם רצ״ה לנדמן בקירלי־בבה שליד דרנא־ווטרא, אבי רבקה אשת ר׳ צבי יהודה וולך בצרנוביץ, אבי ר׳ אלימלך בקלוז׳, אבי ר׳ יצחק בירושלים מח״ס נועם יצחק.

דברים ערבים, תשל״ג, 47-50, 54; מליצי אש, ב, חשון, 148.

ר׳ **נפתלי** ב״ר ישראל יוסף **ויסבלום**

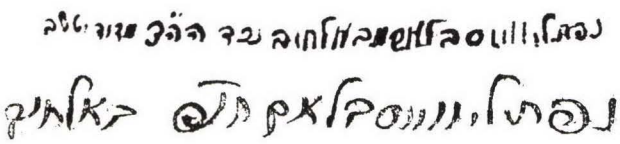
מבולחוב (תרכ״ב — תרע״ח)

נולד בשנת תרכ״ב לאביו ר׳ ישראל יוסף שנפטר בצעירותו כשהעגלה בה נסע התהפכה במורד, ב״ר יעקב יצחק, ב״ר נפתלי מליזנסק. אמו גולדא היתה בת ר׳ מודיל (נכדו של ר׳ מודיל אחי ראי״ה מאפטא), וזו׳ דבורה פרל נכדת רבי משה שוהם מדולינא. גר בבולחוב ועל שמה נקרא. התקשרו אליו חסידים שנהנו ממנו עצה ותושיה. היה בקי ברפואות, וסייע לחולים שהרופאים התיאשו מהם. נדד בהרבה עיירות ברחבי גליציה אוסטריה והונגריה, לקבץ הסכמות ומנויים להדפסת כת״י זקנו בעל עטרת צבי על תיקוני הזוהר (נדפס בימינו

הרב נפתלי וייסבלום מבוליחוב

ע״י ריא״ז מרגליות). גבאי למעות א״י, והתכתב עם גדולי ירושלים. כל ימיו נחרתו בו הרשמים של ביקורו אצל הדב״ח בילדותו. אחרי שטבל בנהר מכוסה קרח חלה בדלקת הריאות, ונפטר בזידיטשוב בה גר בשנותיו האחרונות ביום י״ב ניסן תרע״ח. מזו׳ רחל פרל בת ר׳ הרשלי לאבין בן בתו של המהרי״א מזידיטשוב היו לו ד׳ בנים ובת. שלושה נפטרו על פניו, ואחד מהם נעלם בבחרותו מבלי

חתימת הרב נפתלי וייסבלום מבוליחוב

להשאיר עקבות. שרד רק בנו ר׳ יעקב יצחק אב״ד סוירז וחיפה. בתו דבורה היתה אשתו הראשונה של ר׳ אליעזר ליפא וייסבלום מניו־יורק.

ר׳ **נתן יחזקאל** ב״ר אלעזר **ויסבלום**

בנו של ר׳ אלעזר סגי נהור ב״ר נפתלי מליזנסק. רבה של לודמיר בהונגריה ואח״כ סלובקיה, על מקום חמיו הרב צבי טוכמאן. נספה בתש״ד הי״ד, וכן גם נכדו ר׳ נפתלי מאיר מאויהעל שזכה כנכד הנו״א להתקרבות רבה אצל הרבי מסטרופקוב (דברי שלום, תשט״ו, קלו, קנא, קסד). ילדיו: א. ר׳ אלעזר. נפטר בשאמלוי, ונספד בדרשות לחם שלמה, דף רסז, אות קלד; ב. חנה זו׳ ר׳ אברהם ברוך בעלז ממאקאווע, אבי ר׳ אלימלך הי״ד, אבי ר׳ גדליה בארה״ב שכתב לי זאת.

וַיסְבֶּרְג

ר׳ שמואל

ת״ח באיסטריק. ממשתתפי אספת חכמים (בירברייער) בתרע״א—תרע״ד. באותו זמן היה אביו ר׳ שלמה אב״ד פרובישטש שברוסיה.

וַיסְבֶּרְגֶר

ר׳ אלטר חיים

ת״ח בפודגורזע. תשובה אליו: מנחת יחיאל, ח״ב, קכו.

וַיסְבְּרוֹט

ר׳ יצחק

רבה של ידליטש לפני השואה. בכמה מקומות נקרא ויסברט.

תשובות אליו: אמרי דוד, קמב בתרצ״ג; דובב מישרים, ח״א, קכט בתרצ״ב; חזון נחום, מ, מא, בתרצ״ה (לר׳ יעקב ויסברויט!); מנחת יחיאל, ח״ב, כד, קלה.

וַיסְהוֹיז

ר׳ אהרן צבי ב״ר משה ניסן ויסהויז

מסטניסלב (תקצ״ז—תרס״ז)

נולד בסטניסלב ביום ה׳ כ״ח טבת תקצ״ז, לאביו ר׳ משה ניסן (נפטר כ״ד טבת), ולאמו מלכה טויבא (נפטרה ו׳ תמוז). למד אצל האב״ד בעל ״בר ליואי״ יחד עם רבי יעקב ויידנפלד. רבו ניבא לו עתידות, אך הוא העדיף ליהנות מיגיע כפיו כהוריו. הצליח בעסקיו, וקבע עתים ללימוד התורה בעיון. התהלך בתומו בתורה ומצוות, אך כיון שלצורכי מסחריו הגה בספרות כללית, רחקו ממנו החסידים והיראים. מנכבדי הקהילה, חבר ההנהלה ומועצת העיר, ועסקן למען הציבור. הצטיין בג׳ עמודי העולם תורה עבודה וגמילות חסדים. פתח בימ״ד מפואר בביתו, והגיד בו שיעורים. בשנת תרס״ו יסד בו עם אחרים את ישיבת ״אור תורה״. בנה בית מושב זקנים, והתמסר לצורכיהם. תמך בנצרכים ובמחברים ביד רחבה, והכניס אורחים. אשתו רחלי נפטרה בי״ט חשון. נשא בזיווג״ש את שרה לאה בת ראב״ב קלוגר, אך ילדים לא היו לו כלל. נפטר בעש״ק כ״ז כסלו תרס״ז (י״א: תרס״ט). בהלויתו ביום א׳ הספידוהו בבית מדרשו האב״ד וחמיו, לפני ביתו ר׳ יונה מלר אב״ד פודהייץ, ובבית העלמין ר׳ אלטר יחיאל נבנצאל הדומ״ץ, רי״א קמלהאר ראש הישיבה, וגיסו ר׳ שלמה קליגר.

את חידושיו קיוה להדפיס אחיו ר׳ יוסף (י״ט טבת תר״ב—ז׳ אייר תרע״ב), שהיה גביר תורני כאחיו, והיו לו צאצאים. מכיון שנפטר בטרם הספיק לסדרם לדפוס, מסרה אותם אלמנתו קלרה למסדר אנונימי, והדפיסה את הספר לחלוקה חינם: **אוצר בלום**, לבוב, א. סאלאט, תרע״ג, לב עמ׳, לד ד׳. בספר ביאורי אגדות חז״ל במסכת ברכות וסדר מועד, אותם רשם לעצמו בגליונות עין יעקב ח״א מדי למדו בו. ח״ב של סדר נשים־קדשים אבד. המסדר מודיע בהקדמתו שקרא לספר אוצ״ר לפי הר״ת של המחבר. בראשו הציב מהאח ר׳ יוסף ו׳ שירים, שנותרו אחרי אבידת ספר שיריו כתם פז. כמו־כן כתב הקדמה לתולדות המחבר, ובסופה נוסח צוואתו בה מחלק סכומי עתק למוסדות התורה והחסד בעיר, וכן נוסחי המצבות שלו ושל אחיו.

דבר תורה ממנו נדפס בספר בית יהודה (גלברד), עמ׳ כג-כה.
תלמידי הישיבה, קמחז״ה, ד׳ טבת תרס״ז, 6-7.

וַיסְמַן

ר׳ יצחק איזיק ב״ר יעקב הלוי ויסמן

מדוקלא (ת״ק׳—תקס״ד)

בנו של ר׳ יעקב הלוי ברייטברט אב״ד מיץ, תלמיד דודו ר׳ משה חריף הלוי ברנדס אב״ד מגנצא, ב״ר יעקב ברנדס אב״ד זאריק בפולין, ב״ר שמואל שהיה פרימוס בפרג ונשא את גיטל בת המהר״ל. נשא את בת ר׳ בנימין זאב הכהן מאפטא, חתן ר׳ נתן נטע שפירא נכד ה״מגלה עמוקות״, ובניו אימצו להם את שם המשפחה שלה לנדא. שימש כרב נ״ז שנים, ולאחרונה כרבה של דוקלא. ביום ז׳ שבט תקמ״ב הסכים משם על ספר נעימה קדושה שנדפס בלבוב תק״ס. הסכמות נוספות מתקנ״ה, לספרים פני יצחק ולשון הזהב מליזנסק. נפטר ביום כ״ח תשרי תקס״ד, ונטמן בדוקלא. בנו ר׳ שלמה דוד היה אב״ד צאנז 40 שנה, ושם נטמן.

לתולדות הקהילות בפולין, 17, 226.

ר׳ ישראל אריה ויסמן

דומ״ץ צורטקוב סביב שנת תר״י לערך. נפטר בא״י.

ר׳ שלמה זלמן ויסמן

בנו של ר׳ בן־ציון שו״ב בירוסלב. תלמיד יח״ל. נפטר לפני השואה. אחיו ר׳ ישעיה מחסידי בלז בבני־ברק, וכן גיסו השו״ב ומוהל ר׳ נפתלי חיים איגל.

ר׳ שמשון ב״ר ענזיל **ויסמן**
מלופאטין (תרס״ז — תש״ב׳)

נולד בכפר ליד טרנופול בשנת תרס״ז לערך לאביו ר׳ ענזיל. למד אצל בעל ״חבצלת השרון״. נשא את בתו של ר׳ חיים ליבוש המרלינג אב״ד לופטין, וסייע לו כרב צעיר. נספה בשואה עם משפחתו הי״ד. אחיו הגדול ר׳ משה בארה״ב, וכן ר׳ יצחק הצעיר.

וַיסְמַן־חַיוּת

ר׳ יצחק יהודה ליב

ר׳ מרדכי — ר׳ אפרים פישל — ר׳ משה יעקב

ר׳ שמואל

ר׳ מרדכי ב״ר יצחק יהודה ליב **ויסמן־חיות**
מטרנוב (תקצ״א — תרע״ד)

נולד בטרנוב ביום ג׳ שבט תקצ״א לאביו ר׳ יצחק יהודה ליב, שכתב הגהות לתלמוד ירושלמי. הצטיין בלימודיו אצל האב״ד ר׳ ישראל רפפורט, שהשיב לו בשו״ת מהר״י הכהן, יו״ד, טו. בגיל רך למד בעצמו

ר׳ מרדכי ויסמן־חיות

את התנ״ך, וחידש בו חידושים. נמשך לאהבת לשון הקודש, וכתב בה שירים ומאמרים מתוך שליטה בספרות התלמודים והמדרשים. היה מהיר כתיבה, ופרסם לאלפים מפרי עטו ברוב ככל של כתבי העת בתקופתו בעברית וביידיש, בנושאי מקרא ותלמוד, לשון ופולקלור. חתם בדרך כלל מו״ח או חומ״ה, להזכיר את מוצאו ממשפחת חיות. ברשותו היו כתבים מזקנו ר׳ אליעזר ב״ר יצחק חיות בעל ״זרע יצחק״, וגדולים אחרים. בגיל ט״ו חיבר את שירו הראשון מפלת המתקשרים, על כשלון המרד הפולני. התמחה בכתיבת מסות שאלפי המלים בהן מתחילות באות אחת. כמו״כ פייט חרוזים על מאורעות הזמן, במאות שורות שכל אחת עולה בגימטריא כמספר השנה. ביטוי ספרותי עז נתן לפטירת בנו היניק משה אליעזר בתרי״ג. עוד כתב על כך לרש״ז גולדשטוף, ותשובת תנחומיו בספר נטע שעשועים כת״י מאת נפתלי קעללער. אח״כ נולדו לו חיים יוסף שאול ואסתר לאה. עסק במסחר בעירו, בברודי ובלמברג, ותמיד קבע עתים לתורה. בתרל״ג עבר לוינא והתפרנס ממלאכות שונות, ובעיקר מבית מלון שפתח בו היתה מסעדה כשרה ששימשה כבית ועד לחכמים. הרביץ שיעורי תורה בביכ״נ יוצאי פולין, והיה חבר ועד אהבת ציון בעיר. נדרס ע״י חשמלית, ונפטר בבי״ח ביום ה׳ אדר תרע״ד. מספידיו בין הסופרים העריכוהו כמסוגל לתרום יותר למחקר ולספרות לפי הכשרתו וזמנו הפנוי, אלא שהוא החשיב רק את לימוד התורה, ובספרות ראה סוג של שעשועים. בשנות זקנתו חלשה דעתו מכך, שהעתונות סרבה להדפיס מפרי עטו הכתוב בטעם הימים הקודמים.
חיבר ספרים בנושאים שונים, וחלקם לא נדפסו. רובם בעניני משלים, מכתבים ושיחות נאות בהם טיפל כל ימיו, ולהם שיוה צורה חרוזית עברית, בעיקר לאלו שליקט ממקורות בעל־פה.
בתר״ח חיבר ספר שדה בוכים, הספד על רבי זאב פרנקל אב״ד פשוורסק. קונטרס אגרא דהספדא חיבר בתרט״ז על ש״ב רצ״ה חיות. **אלון בכות** על רמ״ז איטינגא, למברג, י. מ. שטאנד, תרכ״ג. בהסכמת רבו אב״ד טרנוב משבח את הדרך בה הטמין כוונותיו בסתרי מאחז״ל בש״ס ובמדרשים. בספר שני הספדים באומר ובחרוז עם פירוש, והספד נוסף על מח׳ ר׳ יעקב הכהן גוטוירט אב״ד דוקלא. בסוף קינת נטע סאמועלי על אביו אברהם.

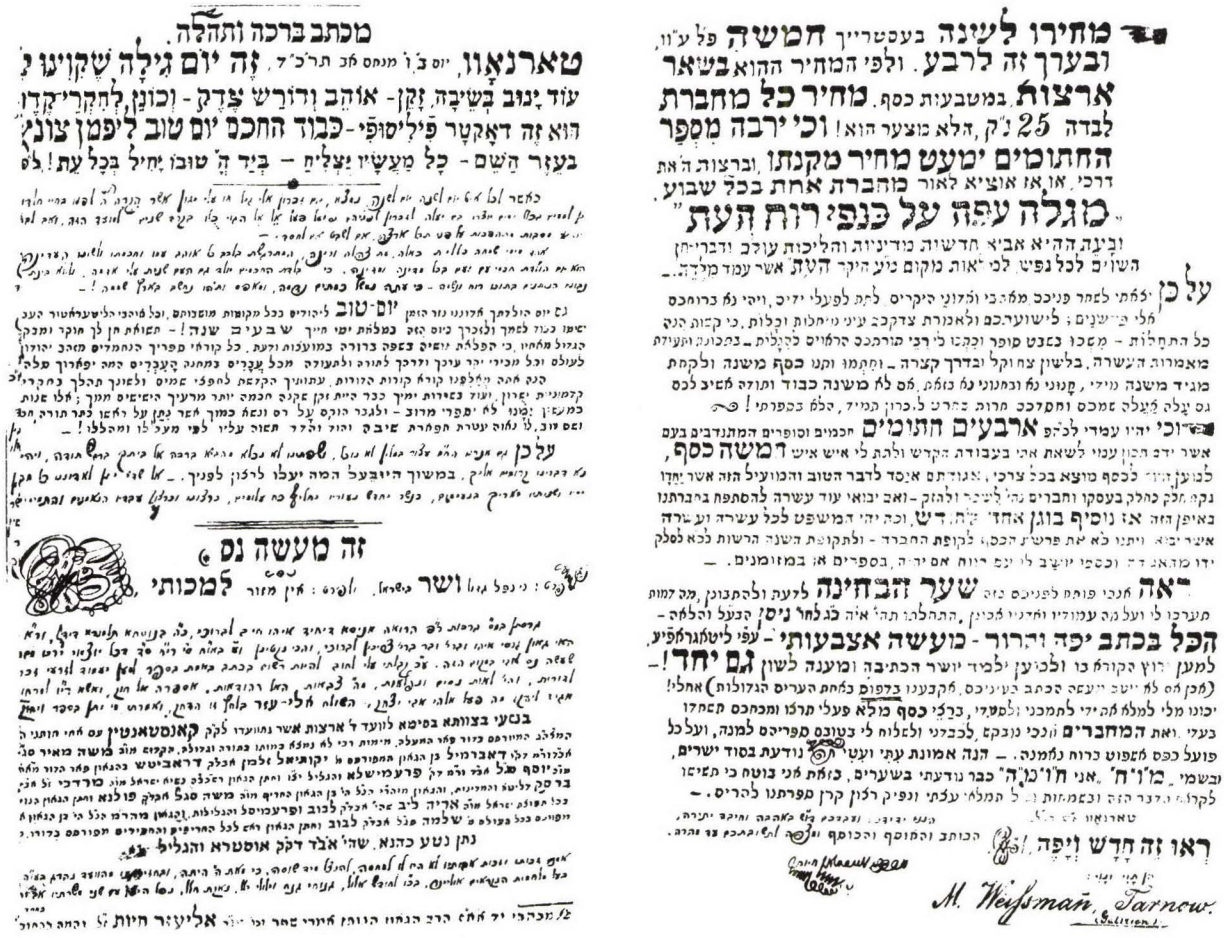
מהדיר הירושלמי בכרך אחד ללא פירושים (קראטאשין, דוב בער מאנאש, תרכ״ו). ביקש להשלים עבודת אביו וחכמים אחרים, ב״מראה מקום והגהות״ בשולי הדפים מסדר מועד עד גמירא. בעמ׳ 50-56 שבסוף **שער העין**, תיקונים

והשמטות על סדר זרעים, כולל הערות חכמים אחרים ורבו, נכללו במהדורות הבאות של הירושלמי.

בשנת תרי״א חיבר ספר כליל תפארת על כללי התלמוד, ולא נדפס. כעבור שנתיים חיבר ספר גדול נר מצוה על תרי״ג המצוות, ואבד בשריפה. שרד ממנו רק הפרק המוכיח בדרך נוטריקון, שבמלה בראשית רמוזות ע״ס מנין הרמב״ם כל תרי״ג המצוות דאורייתא וז׳ דרבנן, ונדפס בשם **אגרת בראשית** בבראדי תרכ״ב. מהדורה שניה בויען, מוריץ קנפלמכר, תרמ״ג, 6, 60 עמ׳, בשם **חתן בראשית** (למעלה) **וחתן תורה**, עם הערות בשולי העמודים וחידת האותיות ופתרונן בסוף. את הכנסות החיבור הקדיש למושבה ראש פנה בא״י. כשהתאכסן רבי שמעון סופר במלונו נתן לו הסכמה, ובפנים ד״ת ממנו (עמ׳ 31) ומבנו ר׳ עקיבא (עמ׳ 39). כמו־כן הסכים הרב בנימין זלמן סג״ל שפיצר, עם ד״ת. את יתר ההסכמות לא הדפיס. בהקדמת מגיד מראשית כותב המחבר, שמטרתו בחיבור היתה להראות את גודל כח שפת קדשנו עד להפליא, שדבר כזה אפשרי בה.

משל ומליצה, קובץ משלי מוסר ומשלים המוניים מהתלמודים ומהמדרשים, ערוכים בסדר א״ב ומפורשים ע״ד שיר עם הערות. היה בידו על כל הא״ב, ועתה הדפיס רק על חמשת האותיות הראשונות. אות א מחברת א-ב בטרנוב, דפוס אנסטס רוסינובסקי, תר״ך, 28, 27 עמ׳. אות א מחברת ג בויען, ח. בנדינר, תרכ״ב, 36 עמ׳. בראשה שני מכתבי אברהם (אלברט) כהן מפריז. החוברות הבאות בלמברג, דפוס י.מ. שטנד. אות ב מחברת ד, תרכ״ג, 27 עמ׳ (בהתחלה שיר לכבוד רבו), ואות ג מחברת ה, 35 עמ׳. אות ד-ה מחברת ו, תרכ״ד, 48 עמ׳. בראשה מכתב מר׳ אברהם נ״ה ינר מקראקא, ובסופה ליקוטים מידידיו ומגיסו שאול אייזנברג.

חכמה ומוסר, משלים בחרוזים קצרים, וויען, דפוס שפיצר והולצווארט, תרל״ה, כד עמ׳, במוזיאון

מחירו לשנה בעסטריך חמשה פל ע״ו,
ובערך זה לרבע. ולפי המחיר ההוא בשאר
ארצות במטבעות כסף. מחיר כל מחברת
לבדה 25 נ״ק, הלא מוצער הוא! וכי ירבה מספר
החתומים ימעט מחיר מקנתו, וברצות את
דרכי, אז אוציא לאור מחברת אחת בכל שבוע.
מגלה עפה על כנפי רוח העת״
ובעת ההיא אביא חדשות מדיניות והליכות עולם ודברי־חן
השוים לכל נפש לכי ראות מקום ניע היקר העת אשר עמד מלדתה.
על כן יצמתי לצחר פניכם מאהבי ומקוני היקרים לחת לפעלי יקיר, ויהי נא ברוחכם
מלי בי־שנים; לישועתכם ולאמרת צדקכם עיני מיחלות וקלות, כי קטות הנה
כל התחלות – משכו נשבו סופר וקהלו כי רבי מורהכם הרמויס להקלות – בתכונת העתות
מאמרות הערשה, בלשון צח וקל ובדרך קצרה – וחתמו ותנו כסף משנה ולקחת
מוגיד משנה מילי, תנוני נא ונחמוני נא בזמן. סם לא משנה כבוד ותוזה תשיב לכם
גם עלה תעלה שמכם ותסלכם מרוח בחרט לזכרון תמיד, הלא כספרתי! ס״ב
וכי יהיו עמדי לכף ארבעים חתומים חכמים וסופרים המתנדבים בעם
אשר ידם הטן עמי לשאת אתי בעבודה הקדש ולחת לי איש איש דמשה כסף,
לכונן אתי לכסף מוצא בכל צרכי, אגודתם אגיד לדבר הטוב והמועיל הזה אשר יחדו
נקח חלק כהלך בעסקו וחברים נהי לשכר ולחזק – ואם יבואו עוד עשרה להסתפח ביחדתנו
באיפן הזה אז נוסיף בונן אחד. דש. וכח יהי המשפט לכל עשרה ועשרה
אשר יבוא. ויתן לא את פרשת הכסף לקופת החברה – ולתקופת השנה הראשת לכא לסלק
ידו מהאגד הזה וכספו יושב לו עם ריוח אם ירצה, בספרים או במזומנים. –
ראה מהני פותח לפניכם הזה שער זבחינה לדעה ולהתבונן, מה קמת
תערכו לי ועל מה עמודיו ומדניו מכונן, התהלתו תהי איה כגלחר ניסן הבעל והלפה –
הכל בכתב יפה וברור – כועשה אצבעותי – עפי ליטאגרמפיע,
למען יהיו הקוראים כו ולכותבן ילמד ישור הכתיבה ומוענה לשון גם יחד! –
(מכן אם לא יהיה יעשה הכתב בעיניכם, תקבענו בדפוס כאחת העריס הגדולות) אחלי!
יכונו מלי למלא מה בידי לתמכני ולסעדני, כרבי כסף מלא פעלי תרמו ומכתכם תשמחו
בעני. ואת המחברים ונכי נזקק לכתבני ולשלוח לי בעונם ספריכם למנה, ועל כל
פועל כפף משפוט כרוח נאמנה. – הנה אמונת עתי ועתי נודעת בסוד ישרים,
ובשמי מ״ו״ח״ אני ח״ו״כ״ה כבר נודעתי בשערים, בזאת מי בוטח כי תמיכו
לקרוא הדבר הזה ובשמחות
ראו זה חדש ויפה
הכותב והמוסף והכוסף
M. Weissman, Tarnow.

הבריטי. מהדורה ששית עם הוספות, בדפוס מוריץ קנפלמכר, תרמ״ב, 36 עמ׳.
מילי דבדיחותא חוברת א, ויען, מ. קנפלמכר, תרמ״ד, 36 עמ׳. מכתמים והלצות, בעיקר על צביעות, סכלות, כיליות ועצלות.

דברי חכמים וחידותם, קובץ אגדות סתומות ומאמרים פליאים, משלים ומכתמים מפורשים על דרך שיר, ויען, מ. קנפלמכר, תרנ״ב, ג״ח בכרך אחד, כ״א 80 עמ׳. בהקדמתו כותב שזהו עיבוד של מבחר מהכלול במשל ומליצה, וכעת על כל הא״ב. תוכנן לעשרה כרכים. בסופו כמה ממכתבי יצחק בן דוד מרעלי ס״ט. בשער נזכרים חיבוריו הנוספים שנתפרסמו בכתבי העת: משלים הרבה בהמגיד, פניני ים התלמוד בהצפירה, וגודר פרץ במחזיקי הדת. כמו־כן חיבר: משפט הירושה, דברים נכחים, וכ״י חל״ז(?). חלק מהספר תורגם על ידו ליידיש, ונדפס בעתונו הוינאי.
משלים בחרוזים בסדר א״ב, הוצאת מהחבצלת, ירושלם, דפוס פרומקין, תר״ע לערך, מב עמ׳.
אסם בשם, מכתמים וחרוזים ע״ס א״ב, מילי דבדיחותא ושיחות חולין, הוצאה שמינית עם הוספות, ויען, יוסף שלזינגר, תרע״ג, 88 עמ׳. כשר׳ חיים ברלין התארח אצלו בתרנ״ג, העניק לו הסכמה בה כתב: וכנכנס לחנותו של בושם, מאד נהניתי מריחו ושיחתו של הרב ההוא, ומספריו המחוכמים והנחמדים המלאים חכמה ומוסר והנהגות ישרות, ומשובצים בלשון למודים מליצה ושיר המשמחים אלקים ואנשים. הוצאה זו צולמה בא״י תשכ״ח בתור מהד׳ ט׳ ״מתוקנת ומשוכללת״, 88 עמ׳.
עסק גם בהוצאת כתבי עת. בתרכ״ח פרסם פרוספקט **מגלת ספר** בליטוגרפיה מכתב ידו, 4 ד׳, איך ייראה כתב העת **מגיד משנה** המתוכנן כדו־שבועון, במיספור רץ לאפשר כריכתו בסוף השנה. עשרת מדוריו: כתב ולשון — מכתבים ואגרות; נעים זמירות — משלים ושירים; בינה ודעת — חכמה ומחקר, ביאורי מקראות ומאחז״ל; שפתי ישנים — מכתב יד; דברי הימים — לבני ישראל בעבר ובהווה וחדשות כלליות; חברים כל ישראל — שמות האגודות בקהילות השונות; תולדות אנשי שם; בורא ניב שפתים — סיפורים בדויים; בשורת ובקורת ספרים; עובר לסוחר — ידיעות מסחריות ונוסח מכתבים. בין היתר מוסר בחוברת זו: קטע מסיפור הנס של זקנו ר׳ אליעזר חיות; ד״ת מר״י אייבשיץ מתוך כת״י ישן של ר׳ ברוך ליברמן אב״ד העלישוי תלמיד גאוני אשכנז; דוגמת המצוה הראשונה מספרו ״נר מצוה״ על המצוות.
מכיון שצילום כתב ידו לא עלה יפה, הדפיס גליון א׳ בניסן (צ״ל אייר) תרל״ב אצל קוגל־לוין בלמברג. סמוך אחריו גליון ב׳, ביחד 32 עמ׳. לא נכון שיצאו עוד שתי חוברות. בכותרת העתון: חדשות ומועילות, תורה וחכמה, מליצות ושירים. ערוך מעין התכנית שהתווה מראש, ונדפסים בו מכתבים של כמה מחביריו. בין היתר בגליון ב: ביאור אגדה במדעי הטבע ממשה רינר מטרנוב; מכתב ר׳ חיים יוסף פולק מטרעביטש; מכתב תהילה מהמו״ל להמלבי״ם; בקורת אהרן דורנצווייג מלבוב על ספר של קוהוט.
בוינא ערך בתחילת תרל״ד אחרי פטירת מנדל שטרן, את החוברת האחרונה ל״ז של כוכבי יצחק, וקיוה להוציא גם ל״ח. בשנים תרל״ה—תרל״ו הוציא לאור את העתון וויענער יידישע צייטונג. אחיו ר׳ משה יעקב מיקירי צאנז נפטר בניסן תרמ״ז בגיל מ״ז. ידיעה על פטירתו מאת אחיהם ר׳ אפרים פישל, המגיד, לא, 153.

המצפה, י״ט אייר תרע״ד, 6; לעקסיקאן, תרע״ד, 237, תרפ״ט, 966, ח״ג, תש״ך, 411-412; מדינה וחכמיה, 91-92; קרסל, לכסיקון, א, 677-678; ספר טארנע, ח״א, 197, 204, 327.

ר׳ שמואל ב״ר אפרים פישל ויסמן־חיות

מדינוב (תר״ל — תרס״ד)

נולד ביום ג׳ אייר תר״ל לאביו ר׳ אפרים פישל שהיה מפרסם מרשימותיו בכתבי העת. כשנתיתם בעודו ילד קטן נישאה אמו לאב״ד קורימא שבהונגריה, ושם הרבה בלימוד התורה. נשא את דבורה בת ר׳ יהודה ליבוש שוועבער מפשמישל. היתה ידועת חולי, ונפטרה ביום כ״ג סיון תרס״ד. ידעה היטב לשון הקודש, ופרסמה בהמגיד. גר בדינוב ושלח ידו במסחר, אך איבד את כספו. הושפע מפטירת גיסו־מיטיבו ר׳ שמואל שוועבער, ונפטר ביום ח׳ תמוז תרס״ד בהניחו יתומים. רוח השירה פעמתו כדודו מו״ח, ואת חרוזיו על הפרשיות הדפיס בהמגיד. כמו״כ פרסם בציון (דראהאביטש), ה-ו בתרנ״ז, ושיר בהמצפה שנה א. את חרוזיו הדפיס בספרון **לסדר הפרשיות** ״שירים קצרים ומכתמים לאומים מדותים ומוסרים״ לכל פרשיות התורה, קראקא, יוסף פישער, תרנ״ז, יב ד׳, ושער לועזי.

המצפה, י״ח תמוז תרס״ד, 3; מדינה וחכמיה, 92; קרסל, לכסיקון, א, 678.

ממשפחתם גם ר׳ אשר שמחה שנולד ביום י״ח ניסן ת״ר בזלין. הצטיין בנעוריו בלימודי גפ״ת. הסתכסך שם עם הרב בענין פגימת סכין של שחיטה, וברח לרישא. בגיל ט״ז נשא אשה מסוסניצה שליד פשמישל, ובהשפעת מישו״ב החל לקרוא ספרות ומחקר. למד בכוחות עצמו על בורין את השפות:

יונית, רומית, גרמנית וצרפתית. נדד כמורה עברי בטיסמניץ, וברומניה בבוהוש ובגלץ. לבסוף התישב בוינא בשם ארטור, וחי בדוחק. בלכתו ברחוב בשבת י״ז אייר תרנ״ב נפל ומת מרעב. פרסם מאמרים רבים בכתבי עת שונים. אחדים מהם הדפיס כקונטרסים. הוציא לאור עתון ביידיש עם מוסף בעברית, ואחרי כן ירחון מדעי בגרמנית. זמן מה עבר משבר באמונה, והיו לכך הדים בכתיבתו. בשנותיו האחרונות שב והתחזק, ולחם מלחמות ה׳. תשובות ומענות נמרצות הדפיס בקראקא תרנ״ב, נגד דור דור ודורשיו של אייזיק הירש וייס. בתרמ״ח הדפיס בוינה חוברת בגרמנית נגד המומר פרנץ דליטש, וההוצאה הראשונה נאסרה ע״י הממשלה, על כי תקף את הנצרות בלשון חריפה. בתרנ״א הוציא לאור בפרסבורג מכת״י של ילינק, את ג׳ חלקי הספר הקבלי שם עולם מר׳ יונתן אייבשיץ, וכתב לו מבוא — לתולדות המחלוקת שקרא עליו ר״י עמדן.

בן דודו יצחק ווייסמאן מלאנצוט (כ׳ טבת תר״ו — כ״ב חשון תרס״ה), המגיד, לו, ה׳ סיון תרנ״ב, 144; האסיף, ו, תרנ״ד, 152; מדינה וחכמיה, 90-91; קרסל, לכסיקון, א, 676/7; חיים ליב פוקס, לעקסיקאן, ח״ג, 409-410, עם ביבליוגרפיה.

וַיסֶר

ר׳ דוב ברל

ת״ח בצורטקוב. תשובות אליו: בית שלמה, חו״מ, עז, עח בתרכ״ח; טוט״ד, תליתאה, ח״ב, סח, ע.

וַיסְשַׁטַין

ר׳ משה שמואל ב״ר עזריאל הלוי **ויסשטין**
מטרנופול (תקס״ב — תרמ״ב)

נולד בטרנופול ביום כ״ב סיון תקס״ב לאביו ר׳ עזריאל הלוי. למדן מופלג ומפרנסי הקהילה. תלמיד חביב לש״ב בעל ספר יהושע המזכירו בתשובותיו, קל. עסק במסחר, וקבע עיתים לתורה. בעל ידיעות כלליות, ובתקצ״ח התיצב לימין שי״ר. פירסם בכתבי העת העבריים בחתימת משו״ש. נפטר ביום ו׳ י״ב חשון תרמ״ב. בנו יוסף הוציא לאור את הספר שאביו חיבר בתרכ״ח: **דרך אמונה**, לברר איך נפלגה התורה לתושב״כ ותושבע״פ, דראהאביטש, א. ה. זופניק, תרנ״ז, 8, 344 עמ׳. בהקדמתו כותב אל מי כיון ממחרפי מערכות ה׳. הבן צירף בסוף מכתבים שקיבל בילדותו משי״ר ומשד״ל, ותוכן מפורט. את הכנסות הספר הקדיש להלבשת בני עניים.

מרדכי יהודה רעכעלעס, עברי אנכי, יח, כ׳ חשון תרמ״ב, סז; מדינה וחכמיה, 92; ספר טרנופול, 93.

ר׳ צבי הירש ב״ר משה **ויסשטין**
מבילקמין ולבוב (ת״ץ* — תקנ״ג)

רבה של בילקמין, ואח״כ ראב״ד לבוב עד לפטירתו ביום י״ט אב תקנ״ג. בנו ותלמידו הוא ר׳ מאיר קריסטיאנופולר אב״ד ברודי. הניח בכתובים ספר מאורות צבי. חתם עם חברי בית דינו בסוף שו״ת זכרון כהונה. הסכים בתקמ״ח על סידורו הקבלי של ר׳ אשר מרגליות, ובתק״ן על ספר נפש דוד.

אנשי שם, 197-198 (בטעות: אייזנשטיין), עם נוסח מצבתו.

וַיץ

ר׳ חיים יצחק דוד ב״ר דב **ויץ**
מטרנופול (ת״ר* — תרס״ז)

נולד בטרנופול לאביו ר׳ דב. מבחירי תלמידיו של המנ״ח, אבל ידע להסתיר את גדלותו. בתרמ״ח עלה לארץ, וישב בשקידה באהלה של תורה. מקום נתבצר לו בין גדולי הלומדים בירושלים, ורבים באו לשיעוריו שניתנו שלא על מנת לקבל פרס. כשלא היו מספיק ספרי שו״ע, היה אומר בע״פ את הלשון עם נושאי הכלים. בין תלמידיו בירושלים: ר׳ נפתלי אדלר, ר׳ יצחק ב״ר מנחם נחום אוירבך, ר׳ בן ציון ב״ר הירש מיכל שפירא, ר׳ יונה לפקוביץ. תלמידיו היו כותבים את חידושיו, ובראשם ר׳ משה אייזנבך (פעסטער) שכתב כדי כרך שלם. היו לו שיעורים עם גדולי ירושלים, ובמיוחד עם בעל ״לב העיברי״. יגע מאד בכל מקצועות התורה, ואף כתב פירושים על פיוטי פסח. נודע כעובד ה׳ בכל לבו, מהראשונים לתפילת ותיקין, ומהאחרונים לצאת מבית הכנסת. לא טעם כל ימיו רק מה שנתבשל בביתו. נפטר ביום כ״ו תמוז תרס״ז (בספר בטעות: תרנ״ז). זוגתו שפרה בת ר׳ אברהם חיים נפטרה ביום ד׳ אדר ת״ש. בנו ר׳ אפרים נפטר ביום כ״ט כסלו תשכ״ו, ואשתו נחמה ריזל בת ר׳ מאיר ב״ר יצחק זאב סופר, ביום כ״ד תשרי תשי״ט.

לקוטי חיים עה״ת בדרך הפשט והדרוש, ירושלים, תשכ״ז, ח, רסד עמ׳. המסכימים: בתשכ״ו ר׳ ישראל יצחק הלוי רייזמן שנכנס אליו כמעט מדי יום ביומו (וביודעי ומכירי קאמינא, כי היה תלמיד מרן בעל מנחת חינוך זצ״ל, ונשא ונתן עמו הרבה בפלפולא דאורייתא, וגם פה באה״ק היה מפורסם לגדול בתורה, והעמיד תלמידים הרבה מגדולי ישראל); ר׳ שלמה זלמן אויערבך. הספר יצא לאור ע״י נכדי המחבר, ובהקדמתם כותבים תולדותיו. ברשותם עוד כתבים על ש״ס ושו״ע. המחבר כותב בהקדמתו, שבזקנתו החל לכתוב את חידושיו. קיבצם נכדו ר׳ דב וייץ, בן בנו ר׳ יצחק וזו׳ בילא גיטל בת ר׳ הלל יהודה. הסידור לדפוס ע״י רמ״מ גרליץ.

וַיצְמַן

ר׳ יעקב

נולד בשנת תר״ך בימפולי. בקי בש״ס ופוסקים. רבה של גרודק. נפטר ביום כ״ד חשון תרפ״א. הניח חידושי ש״ס פוסקים ושו״ת.
מליצי אש, ח״ג, אחרי שבט, צד.

וַיצְן

ר׳ שמואל יוסף

דומ״ץ זלין לפני מלה״ע הראשונה. בירושלים גר נינו העו״ד ר׳ טוביה ב״ר שמואל יוסף ב״ר טוביה בנו.

וַיצְנְבְּלוּם

ר׳ יצחק (איטשעלע) ב״ר אברהם צבי **ויצנבלום**
מקשאנוב (תרל״ט — תש״ב)

נולד בשנת תרל״ט לאביו ר׳ אברהם צבי (יליד תר״ט. נסע לצאנז אל הדב״ח. נשא את בת ר׳ צבי זוננשיין מקשאנוב. שבעים שנה מלמד דרדקי בעיר, עד שכמעט כל יהודיה היו תלמידיו. נפטר ביום כ״ז תמוז תרצ״ט), ב״ר שמעון מרדכי, ב״ר משה בקשאנוב. נשא את אידל בת ר׳ שלמה גלזר, נפטרה כ״ו אד״א תרח״ץ. נסע אל בני הדב״ח והרבי מטיטשין. תלמיד ר׳ נח הולצר, ולבקשת רבו סייע לו כשהזקין באמירת שיעורים בבית מדרשו. אחרי פטירתו הסכים להמשיך ללמד שנה, והשכר יהיה לאלמנה. שיעוריו נמשכו י״ז שנה, ואף חיתן שתים מבנות רבו. בעל תפילה מעולה, גבאי ח״ק, ועסקן ציבורי בכל חברות החסד שבעיר. התפרנס מחנות בגדים. נשלח לאושוויץ בתמוז תש״ב הי״ד.
ילדיו: א. ר׳ שלמה באושפיצין; ב-ג. ר׳ שמעון ור׳ מרדכי בקשאנוב; ד. שפרה זו׳ ר׳ יצחק שלמה זוננשיין בפודגורזע; ה. רבקה זו׳ ר׳ אליעזר פילר בקראקא; ו. חנה זו׳ ר׳ משה דוד שיף נכד הנו״א בצאנז, כולם נספו עם משפחותיהם הי״ד. שרד רק: ז. ר׳ יהושע, תלמיד ישיבת באבוב המקומית ור׳ שמעון זליכובר. התענה בד׳ מחנות בשלזיה התחתית, ושוחרר בולדנבורג. מתש״ה יד ימינו ונאמן ביתו של האדמו״ר מקלויזנבורג בגרמניה, ארה״ב וא״י. נשא את חיה בת ר׳ יהודה לייביש לעזער מטורנא ב״ר דוד בועז מאושפיצין מחסידי באבוב. נפטרה ביום כ״ב מנ״א תש״ם, ונטמנה בקרית צאנז נתניה.

וַיצְנְפֶלְד

ר׳ אברהם יעקב ב״ר שמחה משה **ויצנפלד**
מקראקא (תקפ״ט — תרנ״ח)

נולד בקראקא בשנת תקפ״ט לאביו הסוחר ר׳ שמחה משה. בהיותו בגיל י״ב למד שנתיים אצל רבו המובהק, ר׳ ליבש ר׳ יוסלס בלייכר תלמידו של ר׳ ליבר חריף. מגיל י״ד תלמיד רבו מובהק השני, ר׳ מרדכי בלאטאייז חתנו של הרב שלמה ברטרם. נקרא עילוי. מגיל י״ח השתלם בעצמו בלימודים כלליים ולשונות, בעזרת ר״י הכהן מיזס. כשפגעו בו מקנאים הוזמן לבית הדין, ורד״ב מייזלש דיבר על לבו להתחזק בהתמדת התורה. בשנת תר״ך נשא את יענטי ויילאנד בת ר׳ יוסף ליזר מזגירז׳, ולא היו להם ילדים. עבר לזגירז׳, והתפרנס ממסחר. התידד שם עם האב״ד ר׳ שלום צבי הכהן שהיה תלמידו של רבי בונם מפשיסחא, ותפס ישיבה גדולה בעירו נ״ד שנים עד לפטירתו בתרל״ז. התרועע עם חכמי ישראל ברוסיה. בגלל גזירת הגרוש בתרנ״ג, שב לקראקא לחבורתו הישנה. היה שומר מצוות כל ימיו, ובקי בכל התחומים. נפטר ביום י״א כסלו תרנ״ח. **חליפת מכתבים** שלו הדפיס שם ר׳ פיבל הירש וטשטיין בתר״ס, דפוס יוסף פישער, 4, 100 עמ׳. בראש הספר הקדמת תולדותיו ונוסח מצבתו, ודברי תורה וחכמה מהשנים תרי״ג — תרנ״א.

וַיצְנֶר

ר׳ אהרן צבי ב״ר מתתיהו **ויצנר**
מפשמישל (נו׳ תרס״ו)

נולד בשנת תרס״ו בפשמישל לאביו ר׳ מתתיהו בעל ביח״ר לעץ, ולאמו ברכה. למד אצל ר׳ אשר מייזלש שנקרא בערטשער, מחסידי הוסיאטין. בגיל י״ח סיים פעמיים ש״ס. עשר פעמים נסע לסקאלא אל האדמו״ר מהוסיאטין. נשא את בתו של השו״ב ר׳ חיים כ״ץ, מחשובי חסידי הוסיאטין בפשמישל. שנים רבות אכל מזונות על שולחן חמיו, והרבה מקנתו בש״ס ופוסקים. בשנות השואה איבד את משפחתו הי״ד, וחמיו מסר נפשו להחביאו עמו ג׳ שנים בבונקרים. אחרי השחרור גר בצורטקוב ובברעזוב, והחל לפעול להיתר עגונות. נתקבל כרבה של פשמישל, ועשה שם רבות לחיזוק הדת. התכתב עם גאוני הדור בשאלות הזמן. בתש״ו עבר לבודפשט, וחמיו השיא לו את זיסל בתיה בת ר׳ יוסף דוד טורקלטאוב אב״ד דיורע. נשלח ע״י ב״ד דבודפשט כרב למחנות האזור האמריקאי באוסטריה, בינדמיכל, לינץ ועבסברג. במשך חמש שנים התיר מאות עגונות, ופסק בשאלות רבות.

בתשי״א היגר לארה״ב, וכיהן כר״מ בישיבת ״חסד לאברהם״ של הרב מסקולען. נתמנה כרב בימ״ד באיסט סייד, ואח״כ בקהילת ״בית ישראל״ בבורו־פרק הנקראת ע״ש הרבי מהוסיאטין שציוהו לנסוע לארה״ב. מתבודד בביתו בתורה ובעבודת השם במסירות נפש. עמו בכתובים חידושים רבים. נכדים רבים לו מילדיו: א. ר׳ יוסף דוד בקרית צאנז נתניה, בתשל״ד נסמך להוראה; ב. ברכה פייגא אשת ר׳ יהודה פרוכטר בקרית ויזניץ בני־ברק; ג. פרימא רייזע אשת ר׳ שלמה זלמן אונסדורפר ב״ר שמואל אלכסנדר ר״מ במונטריאול; ד. שיינדל חוה אשת ר׳ יוסף שלמה הרשלר מנכדי זידיטשוב; ה. ר׳ מתתיהו חתן ר׳ נחמן לנדא בניו יורק; ו. הינדא רחל אשת ר׳ צבי שמשון אשכנזי ברבי משולם ישכר מלונדון; ז. שרה רבקה כלת האדמו״ר מנדבורנא בבני־ברק.

ר׳ מנחם יהושע ויצנר

כאב את ירידת הדת בגליציה, והגיש הצעה לתיקון המצב. מכתב א׳ **דברי שלום ואמת** לרבני ונגידי גליציה ובוקובינה, קולומיאה, חברת דורשי שלום ואמת, דפוס ויקטור טייכר ומ. בילוס, תרנ״ח, 31 עמ׳. בשער מופיע שם המחבר: יום, ופרידברג פענח אותו. הצעתו היתה לכנס בלבוב בראשות האב״ד, אספת רבנים מדרג בינוני לחיזוק בדקי הדת, ויסוד קרן של ״אוצר הדת״ ע״י גדולי הנדיבים. אדמורי״ם לא יוזמנו, אף כי יפעלו בתיאום אתם. הלשכה הקבועה שתוקם תטפל בכל הבעיות השוטפות, בהקמת ישיבות מובחרות, ובדאגה לסטודנטים הלומדים בגימנסיות, ולחיילים שיאכלו מזון כשר. כמו״כ יפקחו על עניני כשרות, הדפסת ספרים, מניעת רכישת רבנות בכסף, והשכנת שלום בין רבנים.

ויקסלבוים ראה לפי: **ויכסלבוים**

וִירְט

ר׳ אהרן

עורך קובץ תלמודי־פלפולי **אור תורה** יחד עם זאב נעבענצאהל. חוברת א׳ נדפסה בקולומיאה תר״ץ בהשתדלות ישיבת ״אור תורה״ בסטניסלב, והיא אינה מצויה.

וכסברג, וכסלר, וכסמן ראה לפי: **וקסברג, וקסלר, וקסמן**

וַל

ר׳ אלטר ב״ר יוסף בר **ול**

נולד בברודי ביום י״ז סיון תרי״ז לאביו ר׳ יוסף בער. למד אצל ר׳ חיים יהודה סוסניצר שהשיב לו בשערי דעה. מתרס״ו בארה״ב. רב ומ״מ בביהמ״ד רבי מאיר מפרימישלאן בברונזוויל.

לתולדות ישראל באמריקה, תרע״ז, 19.

ר׳ אלימלך ב״ר משה **ול**

בנו של ר׳ משה, ב״ר פייבל, נינו של רבי שאול וואהל. מגיד בדרוהוביטש. בתו צפורה דבורה שהתיחסה גם לב״ח ולבעל אור יקרות, נישאה לרבי צבי הירש פיליפ מנדבורנה בעל צמח ה׳ לצבי.

ר׳ חיים יצחק ול

ת״ח בסניאטין. תשובה אליו: בר ליואי, ח״ג, יו״ד, ח. תשובה אל ר׳ חיים הלוי: נחלת יהושע (קורצר), או״ח, מז.

ר׳ יחיאל מיכל ראה לפי: **הורודנר, ר׳ יחיאל מיכל**

ר׳ יצחק איזיק ב״ר שמואל **ול**

נגיד למדן בפשמישל. בתו לאה נישאה להרב אהרן משה טויבש מסניאטין ויאסי. בנו של ר׳ שמואל (שזוגתו אחות ר׳ יוסף אשר ארנברג אב״ד פרמישלא), ב״ר יצחק איזיק אב״ד רובנא, חתן ר׳ ליבוש אב״ד קרמניץ, ב״ר שמואל שהיה בנו של ר׳ פישל מלודמיר (חתן ר׳ יעקב מפוזנא, ב״ר יצחק מפוזנא המובא במג״א), ב״ר ליב הנקרא הרבי ר׳ ליב חתן הבית שמואל, וכן היה חתנו של ר׳ מנחם מנדל אב״ד פרמישלא. רמ״מ זה היה בנו של ר׳ שמואל שמלקא, ב״ר ליבוש, ב״ר אייזיק (כולם אב״ד קראקא), ב״ר יהודה ליבוש בן הב״ח, וכן היה חתנו של ר׳ יחיאל מיכל אב״ד פרמישלא (חתן ר׳ אשר אב״ד פינסק, ב״ר שמואל אב״ד שם נכד המשאת בנימין), ב״ר שמואל אב״ד פרעמישלא, ב״ר מנחם מנדל מפאטיק, בנו של הקדוש ר׳ יחיאל מיכל אב״ד נמירוב, נכד המהרש״ל והלבוש.

ר׳ ישראל נטע ול

מברודי (תק״ע׳ — תר״ם)

״דיין הראשון״ בברודי שנים רבות. אהוב וחביב לכל, כי לא נשא פנים. נפטר ביום א׳ כ״א אייר תר״ם, ובלויתו ההמונית הספידו האב״ד.

תשובות אליו: חסד לאברהם, תנינא, אה״ע, לט בתרכ״ב; שואל ומשיב, תליתאה, ח״ב, מז בתרכ״ב.
עברי אנכי, טז, כ״ו אייר תר״ם, רנג.

ר׳ מאיר ול

ת״ח בקראקא. תשובות אליו על ניתוחי מתים: אמרי דוד, קיד, עם ר׳ יהודה פייפר ור׳ יעקב מאיר פרידריך; דובב מישרים, ח״א, נח בתרפ״ד.

ר׳ מאיר יעקב ב״ר יצחק ול

בנו של ר׳ יצחק וואהל מהמבורג במושציסק שנקרא המבורגר ואוהל הוקם על קברו, ב״ר צבי הירש מזמושץ בעל תפארת צבי. בא מפפד״מ לגור בפשמישל. אחיותיו: איידל זו׳ ר׳ פנחס גוטוירט ממושציסק; אסתר כ״ץ, היגרה ללונדון. ילדיו: א. ר׳ ליב; ב. ר׳ יצחק, נשא איטה הלר מבודזנוב. נכדו ד״ר יצחק קיסטר נקרא על שמו, וממנו קבלתי את הפרטים על המשפחה; ג. נפתלי בפשמישל. נשא אסתר תחי׳ לבית גינצבורג, אמם של גדליה גינצבורג וחוה ונדר־ולדה יערי ברחובות. בזיוו״ש נישאה להרב ברוך ישר; ד. מיזה גולדמן בגלוגוב; ה. צבי הירש שהיה חותם נכד התפארת צבי והזרע יצחק. נספה עם כל צאצאיו הי״ד; ו. אליעזר, נפטר בצעירותו.

ר׳ משה ול

ת״ח בדזיקוב, משתתפי יגדיל תורה (אקרמן), א, 102, 144, 204, 252. ר׳ משה הכהן מסטניסלב, ממשתתפי ועד חכמים (ציטרון), גל׳ י׳, סי׳ רנו.

ר׳ מאיר מחעלמא
|
ר׳ פנחס מאשילס מלבוב
(ת״ק׳ — תק״ע)
|
ר׳ משה שאול (מאשיל) יעקב
(תקל״ז — תקפ״ד)
|
ר׳ שמואל
(תק״ס׳ — תר״ך׳)
|
ר׳ משה שאול
(תק״ח׳ — תר״ל׳)

ר׳ משה שאול ב״ר שמואל ול
מלבוב (תק״ח׳ — תר״ל׳)

בנו יחידו של ר׳ שמואל. נשא את ריבה בת הגביר ר׳ סנדר בלוך. חמיו היה בנה של דבורה אחות ר׳ צבי הירש מרגליות, ב״ר אלכסנדר סנדר אב״ד סטנוב ופשוורסק, ונשא את מלכה ריזל בת הנגיד ר׳ איציק זבלודובסקי מביאליסטוק, חתן הרב מסטניסלב. ידוע על חמיו שייסד בביאליסטוק בית־חולים, וכשנפטר לפני תרט״ו המשיכה האלמנה להחזיקו על חשבונה. גיסו הגביר ר׳ אלעזר הלברשטם קרא עליו מספד שנדפס. מלבד ריבה השיאו עוד ג׳ בנות לנכדיהם של המהריא״ז, ר׳ שמואל רפפורט, ור׳ זלמן מאוסטרהא חותן ר׳ יוסף הירש מיזיש מלבוב.
גזע ישי, א. ה.

ר׳ משה שאול (מאשיל) יעקב ב״ר פנחס ול
מלבוב (תקל״ז — תקפ״ד)

נולד בלבוב בשנת תקל״ז כבן יחיד לאביו ר׳ פנחס. מילדותו עילוי ירא שמים. שותף לאביו בסחר עצים עם דנציג. בעל לב טוב וגומל חסדים. פעם בנסיעתו לדנציג פדה איש ואשה, ושילם את כל חובם לשר אחד. נשא את שרה בת ר׳ אברהם צבי ברמן מבוצץ שהיה אב״ד הוסיאטין, נפטרה ו׳ שבט תר״ו. בערב פסח תקס״ד חלה מאד, ואמו פדאתו בחייה. בתקע״ד כששוב חלה, הוסיפו לו שם יעקב, הזמינו רגל מלאכותית יקרה מוינא, ופיזרו לצדקה כחמישים אלף רייניש. נוספו לו עוד עשר שנים, ונפטר בתקפ״ד ביום כ״ד אב בו נפטרה אמו.
ילדיו גרו בלבוב: א. ר׳ שמואל; ב. מרים מירל אשת ר׳ חיים שמואל שמלקיס; ג. צומא יוטא אשת ר׳ יהושע מאיר גולדבוים; ד. ר׳ משולם זלמן מאיר, חתן הגביר ר׳ זלמן בורנשטין מויליצקה חמיו של רד״ב מייזליש. נפטר בחצי ימיו לפני תרט״ו. מחותניו נגידי הדור: ר׳ חיים הלברשטם, ר׳ מאיר נירנשטיין ור׳ זלמן פוזנר מוורשא. בתו נישאה לקרובה ר׳ דוד ב״ר יהושע מאיר גולדבוים; ה. אסתרל אשת ר׳ נפתלי הירץ הוכפלד ב״ר חיים משה משדה לבן. היה בידם כתב יחוס עד עלי הכהן. מבניהם ר׳ חיים; ו. ר׳ אברהם צבי חתן אחיו ר׳ שמואל. מזיווג זה נולדו לו שני בנים ובת, ובהם ר׳ דוד חתן ר׳ מנדל שוטץ, חתן אב״ד קניגסברג וראוויטש, בן בנו של הפני יהושע. בזיוו״ש נשא את הינדאלי בת ר׳ אלעזר לבינטל מטיסמניץ; ז. ריבה׳לי בת הזקונים, אשת ר׳ יהושע נירנשטיין בלבוב, ב״ר מנדל בבראד, בנו של ר׳ מאיר בירוסלב וחתנו של ר׳ הירשלי הלברשטם בבראד. בשנת ת״ר לערך נולד בנם מאיר.
גזע ישי, א:-ב.

ר׳ פנחס (מאשילס) ב״ר מאיר **ול**
מלבוב (ת״ק׳ — תק״ע)

בנו של הרב מאיר מחעלמא שאחותו בת שבע היתה אמו של ה״אוהב ישראל״, ב״ר משה הדרשן שזוגתו אסתר היתה בת ר׳ שמריל חתן ר׳ יואל אב״ד שברשין מחבר ספר מגיני זהב להגן על חמיו הט״ז חתן הב״ח, ב״ר מאיר אב״ד חעלמא אפטא ולובלין, נכדו של המהר״ם מלובלין וחתנו של ר׳ יהושע השל אב״ד קראקא, חתן ר׳ יהודה וואהל, ב״ר שאול השר, ב״ר שמואל יהודה, בנו של המהר״ם מפדואה. כמו״כ היה ממשפחת הגאון ר׳ הירץ ר׳ איסרס.
מנכבדי קהילת לבוב, מופלג בתורה ביראה ובתמימות. רוב ימיו ולילותיו עסק בתורה, ואת סחר העצים שלו עם דנציג ניהלו אשתו, בנו ופקידים. כל הנהגותיו היו לפי זקנו הט״ז. לפני פטירתו אמר שרואה טורי זהב, וכשנפטר ביום י׳ חשון תק״ע נמצא לו מקום באורח פלא ליד הט״ז. אשתו אסתר רחל בת ר׳ משה הלוי מלבוב, היתה נכדת ר׳ מאניש רייצס בעל דמשק אליעזר, נכד רש״י והמגלה עמוקות. כשחלה בנה ר׳ משה שאול פדתה אותו בחייה, ונפטרה ביום כ״ד אב תקס״ד.

ילדיו: א. ר׳ משה שאול; ב. חיה בריינדל אשת ר׳ אליהו אביגדור אב״ד יברוב. בזיוו״ש נישאה לקרובה ר׳ יוסף וולף מטרניגרד. היה לה בן מכל אחד מהם; ג. טובה אשת ר׳ יחיאל מיכל ברנשטין זקנו של ר׳ יעקב נפתלי הירץ; ד. בת־שבע בת הזקונים, אשת ר׳ זלמן אשכנזי מברזאן, ב״ר ליבוש חתנו של ר׳ אבלי מאוסטרהא ובנו של אב״ד פמורן נכד החכם צבי. מבנותיהם רייזל אשת ר׳ ליביש בודק מבראד בלייפציג.
גזע ישי, ב.-ג.

ר׳ צבי אריה (הירש ליב) ב״ר ישראל **ול**
מנדבורנה (ת״ר׳ — תר״ן׳)

בנו של ר׳ ישראל חריף מברודשין. דומ״ץ ואח״כ ראב״ד נדבורנה מתר״ך לערך.
תשובות אליו: בר ליואי, ח״א, יו״ד, י, יא, יז, דף סג: חו״מ, כו, לג; חסד לאברהם, תנינא, חו״מ, כד, כו בתרי״ט — תרכ״ג; יד מאיר (פריש); תולדות יצחק (הורביץ), דיני שותפין, כלל א, דף עה.-עו: בתרכ״ד.

ר׳ צבי הירש (מייטשיס) ב״ר נפתלי הירץ הלוי **ול**

בנו של ר׳ נפתלי הירץ אב״ד טרנוגרד, ב״ר שמואל אב״ד סקול, ב״ר ישראל אב״ד טרניגרד, ב״ר צבי הערש אב״ד הרובשוב, ב״ר פנחס הורביץ, ונכדם של ר׳ הירץ ר׳ איסרס, ר׳ נפתלי הכהן, הרמ״א ור׳ שאול וואהל. נשא את חוה׳לה בת ר׳ משה יהושע הורביץ אב״ד ירוסלב, והיה גיסו של ר׳ אריה ליב הלפרין אב״ד בילגורייא. אחי אביו היה רא״ל אב״ד טרניגרד, ואחות אביו אשת ר׳ יהודה לנדא אב״ד וולודוי, בנו של ר׳ יוסף מפוזנא חתן הנו״ב. אחיו: 1. ר׳ יצחק איצק הלוי מקאריב, אבי חנה זו׳ ר׳ אהרן מירלש אב״ד ווערשנא מח״ס בית אהרן; 2. ר׳ ליב בלבוב; 3. ר׳ שאול אב״ד טורבין, נפטר ונטמן בזמושץ ג׳ אב תקצ״א, אבי ר׳ משה אב״ד זמושץ, ור׳ ישראל איסרל חתן ר׳ יצחק הוכגלרנטר בעל זכרון יצחק. תורה וגדולה התאחדו על שולחנו בירוסלב. בתו שרה נישאה בתקמ״ז לישועות יעקב שסמך כמה שנים על שולחנו. עוד בת נישאה לר׳ ליביש טרניגרדר אב״ד גלינא.
קנת סופרים, פד ע״א; אוצר החיים, 207; כור לזהב, 17; מגילת יוחסין בספר בית אהרן, ברלין תרפ״ט, ושיבושיה תיקן רצ״ה הורביץ, תולדות משפחת הורוויץ, 75-76.

ר׳ שמואל ב״ר משה שאול יעקב **ול**
מלבוב (תק״ס׳ — תר״ך׳)

נולד בלבוב לאביו ר׳ משה שאול (מאשיל) יעקב. עקר לטיסמניץ משנשא את ציפרה בת הגביר ר׳ אברהם יצחק (איזיק) לבינטל. דודו של ר״י שמלקיס שהשיב לו ליאס בבית יצחק, או״ח, דרשות צלעות הבית, ז.
ילדיו: א. ר׳ משה שאול; ב. עטיל אשת ר׳ אברהם צבי וואהל אחי אביה, נפטרה לפני תרט״ו; ג. גישה אשת הנגיד ר׳ העשי כהן ב״ר וולף מיכל מוורשא, נכדם של ר׳ מיכל מנמירוב והש״ך ומחותנם של גדולי הדור; ד. מרים אשת הגביר ר׳ ישראל חיים דניאל ביאס ב״ר יחיאל מיכל ב״ר דניאל קרובו של ר׳ שמואל וואהל מבוטשאטש. בנם ר׳ יהודה ליב חתן ר׳ מאיר קריסטינפולר אב״ד בראד. בתם קרונה פייגע כלת ר׳ ליבוש לוין ב״ר שאול קרלינר מפינסק; ה. ריזל אשת ר׳ אלכסנדר סנדר ביק מבראד; ו. חיה מלכה שנפטרה בגיל י״ז ביום ט״ז אב לפני תרט״ו.
גזע ישי, א.

וַלְד

ר׳ דן ולד

ראש ישיבה בלבוב, ומגיד שיעור בזולקיב בה נשא את בתו של ר׳ אהרן לורברבוים. חסיד בלז מובהק, ונסע לאדמו״ר גם אחרי שנעשה ר״מ בישיבת ״כתר תורה״ דרדומסק בבנדין. ד״ת ממנו בקובצי כתר תורה של רדומסק. בתו רבקה נישאה לר׳ נפתלי ברוינפלד.

ר׳ שמשון זליג ב״ר יהודה אריה ליב **ולד**
מטשען (תרע״א — תש״ד)

נולד בזבורוב ההונגרית ביום ג׳ חשון תרע״א, לאביו ר׳ יהודה אריה ליב ששרד מהשואה, וגר בפתח תקוה עד לפטירתו ביום כ״ח שבט תשל״ד. מגיל עשר הצטיין בלימודיו, והספיק לסיים כמה מסכתות

הרב שמשון זליג ולד

בש״ס. החל לכתוב בצינעה את חידושיו מגיל י״ד-ט״ו. שקדן גדול מהשכם בבוקר עד מאוחר בליל, בור סיד שאינו מאבד טיפה, איש שיחה נעים בהומור עדין, ועל כן חביב ביותר על הכל. יצק מים בקאשוי על ידי מהר״ש ענגיל, וסידר לדפוס את כתביו. הסתופף בצל האדמורי״ם מסטרופקוב ומונקטש. האברכים ראו בו דוגמא חיה מהו תלמיד חכם. ביום בדר״ח תמוז תרצ״ג אירס בטעשען את בתו של ר׳ חיים כ״ץ מקאשוי שגר שם, ועבר לגור אצלו. עסק במסחר לפרנסת משפחתו, והתעמק בלימודים לפחות שש שעות ביום. בכניסת הנאצים הצדיק דין שמים. נספה ביום ד׳ סיון תש״ד עם אשתו וד׳ ילדיו: משה מנחם, רבקה, דוד ויפה הי״ד. כתב מאות דפים של חידושים בכל מקצועות התורה בנגלה ובנסתר. חלקם הגדול נמצא אחרי השואה, והוחזק אצל אביו. קונטרס **עמודי שמשון** מחידושיו עם הקדמת אביו, נדפס בסוף שפתי מהר״ש השלם, לונדון תשל״ג. אחיו ר׳ אשר בת״א כתב לי פרטים אודותיו.

וַלְדְבֶּרְג

ר׳ משה ב״ר יואל **ולדברג**
מלבוב (תקצ״ב — תרס״א)

נולד בשנת תקצ״ב בלבוב לאביו ר׳ יואל שנפטר לפני תרכ״ד, מצאצאי רבי חיים כהן ורבי מאיר פדואה, ולאמו איידל בת ר׳ מרדכי צבי ביק מברודי, נפטרה כ״ב חשון תרכ״ח. למד תורה בעירו עם אחיו הבכור ר׳ שמואל. נשא את חנה בת הגביר הבנקאי ר׳ אריה ליב כהנא מיאסי (נפטר בברלין כ״ו אדר תר״ם), ועבר לגור שם. זו׳ נפטרה בוינא ביום ח׳ כסלו תרנ״ג, ולזכרה ולזכר אביה הקים את ביכ״נ ״כהנא״ ביאסי בו מתפללים עד היום. נתעשר מעסקיו בבנקאות, וקיבל מהקיסר תואר אציל וברון, על פעילותו בתרל״ה למימוש החוזה המסחרי שבין אוסטריה־הונגריה לרומניה (עברי אנכי, כ, ריז). חרדי שומר מצוות. תמך בסופרים עברים. נפטר בסוף תרס״א במעינות המרפא אישל שליד וינא, ומיד אחרי כן התנצרו בניו (תולדות יהודי ירוסלב, 22): היינריך הסופר, ומקס — פרופיסור לשפות שמיות בהידלברג.

לבש קנאה נגד תלמיד רנ״ק צבי מנחם (הירש מנדל) פינלש ״פה נלוז״ מטיסמניץ בגאלאץ המכונה של״ש, שפער פיו בספרו דרכה של תורה ״להגן על המשנה״ ברוח הביקורת, ויען תרכ״א. חיבר לעומתו **כך היא דרכה של תורה**, להראות צדקת חז״ל בכלל ובפרט, וללחום מלחמת ה׳ נגד היוצא מן הכלל, עם מדור עיון כללי — מאמרים מורחבים בהלכה, ח״א, יאסטי, דפוס מינרבי, תרכ״ד, יד, ע ד׳, ח״ב, דפוס גולדנר, תרכ״ח, י, נ ד׳. הספר הוקדש לחמיו. ההקדמה נדפסה בטשרנוביץ, כי בדפוס יאסי לא היו אותיות מרובעות. פינלס שתק כל הזמן, ורק משהדפיס ״רפואה״ בה מחזיק בדעותיו הישנות, יצא נגדו בח״ב. בסופו הוסיף תשובות לשואלים כהלכה: ר׳ אשר בר״א אשכנזי, ר׳ דוד [באב״ד?] אב״ד ראמאן בנו של אב״ד קלוש, המביא את שאלת ר׳ יעקב קורצמן.

תשובות אליו: בית יצחק, יו״ד, צד ליאס; יד אלעזר, סב בתר״ח ללבוב. הספדו את האב״ד רש״ש טויבש נזכר בהמבשר, ה, תרכ״ה, 274/5.
המגיד, ו׳ אלול תרס״א, 330; ספר זולקיב, 213; קרסל, לכסיקון, א, 687.

ר׳ שמואל ב״ר יואל **ולדברג**
מירוסלב (תק״ץ — תרס״ו)

נולד בלבוב לאביו ר׳ יואל ביום ח׳ (ולא ה׳) כסלו תק״ץ, ולמד בה תורה. נשא את אסתר בילא (נפטרה ד׳ שבט תרנ״ו), בתם של ר׳ אברהם ב״ר דוד הלוי בירנבוים מפילץ שבפולין נכד התוי״ט (נפטר בן ע״ז, כ״ז אדר תרמ״ז), וגולדה גיטל בת ר׳ רפאל נפתלי הירץ כהנא־שפירא נכד המגלה עמוקות (נפטרה בת צ״א, ז׳ סיון תרנ״ב).

הרב שמואל ולדברג

בניסן תרי״ז נבחר כרבה של זולקווא, על מקומו של רצ״ה חיות ששימש לו דמות מופת באישיותו ובדרכי לימודו. עשר שנים ישב שם בשלוה, עד שבתרכ״ז עבר לרבנות ירוסלב, בגלל סכסוך עם ראשי הקהילה על קבלת שוחט נגד רצונו (העברי, ג, 234). בירוסלב כיהן כארבעים שנה. הלך על חבל דק בין החרדים והמשכילים, ושני הצדדים לא שבעו ממנו נחת. פיקח להוציא דין אמת, ישר הולך מבלי לשאת פני תקיפים. הפיח רוח חיים במוסדות הקהילה, ודאגתו למחסורם של היתומים עוררה הערכה רבה. לחם במחדשים, ולא נרתע מאיומיהם. בשנים הראשונות היתה דרכו מלאת חתחתים, ואף פוטר בשנת תרל״א, אבל במשך הזמן נתישרו ההדורים, ורחשו כבוד לרב העומד על שלו. לא נהנה מאמונם של הרבנים שחשבוהו כמשכיל בגלל סוג מחקריו, ושליטתו בשפה הגרמנית אותה לימד לבנותיו (קובץ מרדכי זאב ברודא, 185). החסידים בעיר הסתייגו ממנו, כי הרבי משינאווא לא החזיקו כירא שמים אמיתי. קרירותם הופשרה אחרי ביקור נימוסין שערך אצלו כרב העיר, רבי צבי אלימלך שפירא מבלוזוב בשהותו כאן. היה זה בזקנותו בראשית שנות התר״ס, כשנשא אשה שניה מבית חסידי יותר, והתקרב לחוגי מחזיקי הדת. דרשותיו אז היו מלאות חרטה והטפה נגד לימודים כלליים, ובהם הזכיר כיצד נראים בניו. הם כבר עישנו סיגריות בשבת, וטיילו בוינא עם נערות שלובי זרוע. צפה זאת רי״ש נתנזון, שקרא לבנו ר׳ יואל לא ללכת בדרכי אביו (שו״מ, תליתאה, ח״א, רסד). בתו מינה אשת ר׳ פנחס הורביץ, עסקנית ציונית בסטניסלב.

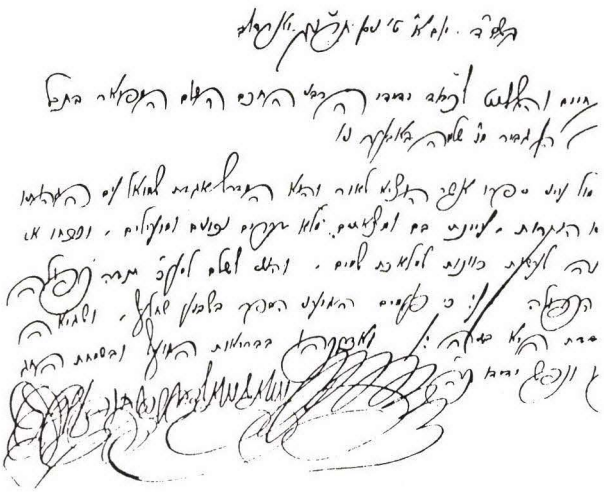
נפטר ביום ט״ז אייר תרס״ו, ושנים רבות לא נבחר אחריו רב בירוסלב. בצוואתו כתב שלא יספידוהו, ובע״פ מוסרים שציוה לעכב ביום את קבורתו. הניח 20.000 כתרים לצדקה. ציוה להעביר לביכ״נ הרמ״א בקראקא את ספר התורה העתיק, פרוכת וקישוטים יקרים שהיו לו בבית מדרשו (המצפה, תרס״ז, גל׳ 16, עמ׳ 4).

עטרת שושנים, לבוב, י. פורמבה, תרי״ד, 32 עמ׳, עם שער בגרמנית. ביאור פסוקי המזמור על שושנים בתהילים מ״ה, המדבר בשבחי המלך. נדפס לרגל נישואי הקיסר פרנץ יוזף הראשון עם עליזבט הערצאגין במדינת ביירען, ובתוכו ברכות לאביו ערצהערצאג פרנץ קרל ולאמו זאפיע.

דבר בעתו, למברג, ב. לוריא, תרכ״ו, טז עמ׳. הדרשה שדרש בביהכ״נ הגדול בזולקווא, ביום הולדת הקיסר פרנץ יוזף הראשון, שבת ז׳ אלול תרכ״ו, ויצאה לאור ע״י תלמידו ר׳ מרדכי רובינשטיין. כלל בה דברי ניחומים על שאוסטריה הפסידה בקרב, נותקה מנסיכי גרמניה, ואיבדה את חבל ונציה בעקבות ברית השלום. הדבר יגרום לחסכון בצבא, והתמסרות יתר למען שאר העמים הנאמנים לקיסרות. לבסוף קריאה לאסוף כסף ובגדים ללוחמים.

דרכי השינויים, למברג, י. א. מנקס, תר״ל, פד ד׳, עם הקדמת המחבר, ודפוס צילום, ירושלים, מקור, תש״ל. זהו מחקר על דרכי מדרש הכתובים בספרות חז״ל, בתלמודים, ובמדרשי ההלכה והאגדה — במקום ששינו המקראות.

ספריו הבאים יצאו לאור בדפוס יוסף פישער בקראקא. **דברי שמואל**, חקירות ועיונים בהרבה כללים לשונות ומאמרים בתלמוד שהובאו ושלא הובאו בספרי הכללים, השגות על מה שהובא

תודת הרב שמואל ולדברג מיום ט׳ ניסן תרנ״ג לשלמה בובר על משלוח מדרש אגדת שמואל

באותם הספרים והערות נוספות, בסדר א״ב, כרך א — כל אות א, תרמ״ט, קפט ד׳. אחרי ההקדמה שני מאמרים דרושיים באגדה: א. להראות יקר תפארת האמת והתורה; ב. על חובת האדם לכוין בכל מעשיו לשם שמים. בסוף מפתחות מפורטים. **אמרי דעת**, ח״א, כולל חקירות (גם מתחומי הפילולוגיה וההיסטוריה): א. על זמן חיבור תרגומי הכתובים; ב. דרכי התרגומים לתנ״ך; ג. סיבות הטעויות שנפלו בתרגומים, ועוד הערות. נדפס בהידור בתרס״ד, נ ד׳, וצולם בתל־אביב, ציון, תש״ל. **כתבי שמואל**, ע״י חתנו ר׳ משה בובר ובנו ר׳ רפאל, תרס״ז, ח, מט ד׳. בראש הספר קטע מצוואתו על כמות העותקים שיש לחלק, תמונתו ונוסח מצבתו, הספד על רעיתו, והנוסחים שחיבר למצבתה ולמצבות הוריה. כולל שני חיבוריו: **לשון חכמים** על תרגום אונקלוס לתורה ותרגומי נ״ך (על התורה נדפס בסוף חומש דברים עם נתינה לגר, ירושלים, עץ חיים, תשכ״ח, טו ד׳); **דברי חכמים** ביאורי אגדות בבבלי, ירושלמי ואבות.

תשובות אליו: חסד לאברהם, תנינא, יו״ד, ב בתרכ״ז; יד אלעזר, סב בתר״ח; שו״מ, קמא, ח״א, מד בתרכ״א (בריב שבין שני מדפיסי ש״ס בלמברג — מצדיק את רא״י מדפיס, ומתריע על פריצת גדרי ההסכמות). חקרי יהדות פרסם בשנותיו הראשונות של המגיד, בחתימת שוב.

דר״ש, המצפה, א׳ סיון תרס״ו, 4; מדינה וחכמיה, 84-85; ספר זולקיב, 174; קרסל, לכסיקון, א, 687/8; תולדות יהודי ירוסלב, 22.

וַלְדְמַן

ר׳ מנחם מנדל שלום ב״ר יעקב צבי **ולדמן**
מקלאסני (תר״ך — תר״ץ)

בנו של ר׳ יעקב צבי אב״ד בורשא חתנו של ר׳ ברוך אברהם בינדיגר אב״ד הנושביץ. נשא את קרובתו בת ר׳ משה בינדיגר מבוקובסק, ב״ר שמואל זנויל ב״ר ברוך אברהם הנ״ל. בא מברדיוב לשמש שנים רבות כדומ״ץ קלסני־וויליצקה. בעל דמות הדורה ועינים מאירות, נמוך קומה וזקנו ארוך ולבן, דיבורו שקט, צנוע וישר, עוזר לזולת. את מקומו שם מילא חתן חתנו ר׳ אורי מעט (או בלוט). בשואה נספו שם: יוסף ויעקב ולדמן הי״ד.

תשובות אליו: שו״ת מהר״ש, ח״א, כג, ח״ב, מא, ח״ד, כד, ח״ה, יח, ח״ו, יד, מח בתר״ן־תרפ״ו; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, טו.

קהילת ויליצ׳קה, 33, 60, 165.

ר׳ מנלי ולדמן

ת״ח בזלישטשיק. תשובה אליו: טוט״ד, קמא, בסוף, ח.

וַלְדֶר

ר׳ אליעזר

ת״ח בנארול. השתתף בעריכת הירחון גפן פוריה.

ד״ת ממנו: עמק הלכה (ווארשא), שנה א, חו׳ א, סי׳ יב, חו׳ ב׳, סי׳ מג.

וַלְטוּך

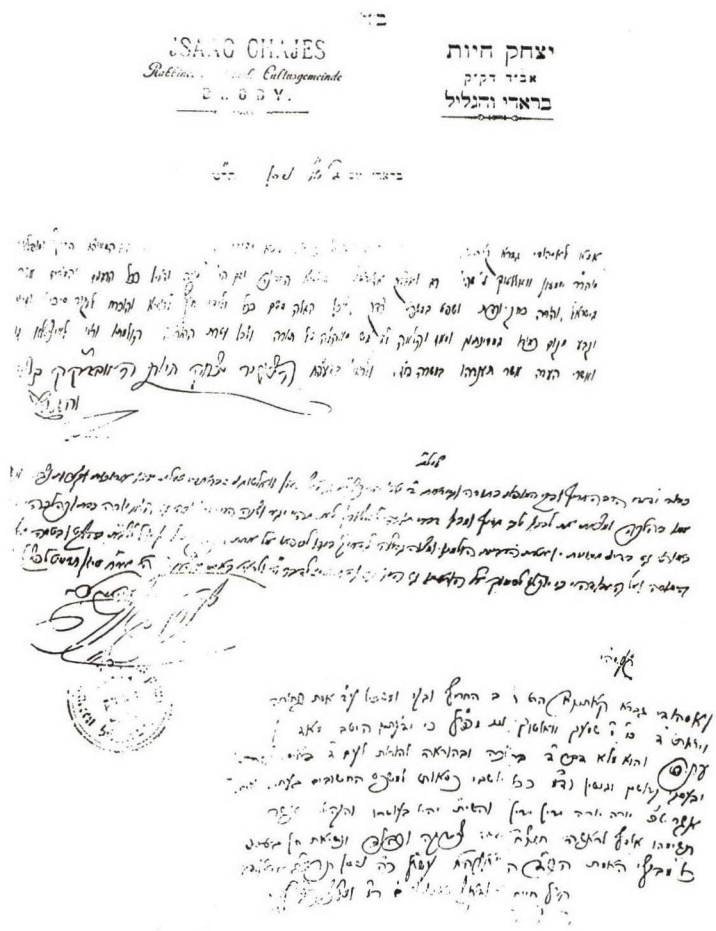
ר׳ שמעון

איש ברודי, ובתרל״ה חתם על ברית אברם. תלמיד המנ״ח. נסמך בתרמ״ב מר׳ חיים יהודה ליב סוסניצר, ובתרמ״ט ממהרי״א איטינגא. נשא בת ברודי ממשפחת רוזנברג. אב״ד אזאראניץ שברוסיה,

הרב שמעון ולטוך

עד שגורש משם על היותו נתין זר. חזר לברודי, ועסק בתורה מתוך הדחק. בתר״ס המליץ עליו האב״ד ר׳ יצחק חיות לקבלת רבנות באחת מקהילות ישראל, והשיב לו בשו״ת שיח יצחק, לט. נתקבל כרבם של יוצאי מזרח אירופה בלייפציג. נינתו חנה חברת רמת יוחנן זוכרת כי היה נערץ במשפחתו, נכבד על הבריות, שתקן, מתמיד, למד כל היום בחדר מלא ספרים, ורבים באו להתיעץ עמו או ללמוד מפיו. נפטר ביום חג בתרע״ח או תרע״ט, כשבתו נשארה ליד מיטתו בעת התפילה, וספר שביקש להביא לו נפל לארץ. על מקומו נתקבל הרב יונתן.

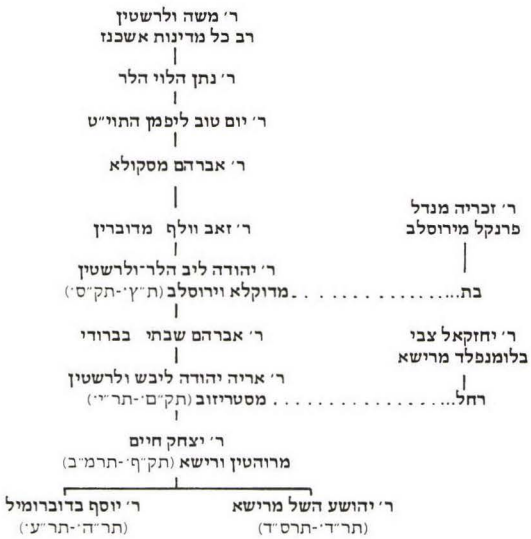

מכתבי סהדותא על הרב שמעון ולטוך מהרב יצחק חיות בתר״ס, מהרי״א איטינגא בתרמ״ט, והרב חיים יהודה סוסניצר מברודי בתרמ״ב

ממשפחתו כנראה יצחק פישל ולטוך מברודי, שהדפיס בויען תרמ״א: ישראל ועם קרובו, לרגל נישואי יורש העצר רודולף עם בת המלך ליאופולד מבלגיה.

ש״י עגנון, בחנותו של מר לובלין, 103-104.

וַלֶרְשְׁטַיִן

ר׳ אריה יהודה ליבש ב״ר אברהם שבתי **ולרשטין**
מסטריזוב (תק״ם׳ — תר״י׳)

בנו של הנגיד ר׳ אברהם שבתי בברודי, ב״ר יהודה ליב אב״ד דוקלא וירוסלב. רבה של סטריזוב, ובתקצ״ח השיב לו לשם מח׳ משיב כהלכה, אה״ע, ח. נשא את רחלי בת ר׳ יחזקאל צבי בלונמפלד אב״ד רישא, ובנם הוא ר׳ יצחק חיים אב״ד רישא.

ר׳ יהודה ליב ב״ר זאב וולף **ולרשטין־הלר**
מדוקלא וירוסלב (ת״ץ׳ — תק״ס׳)

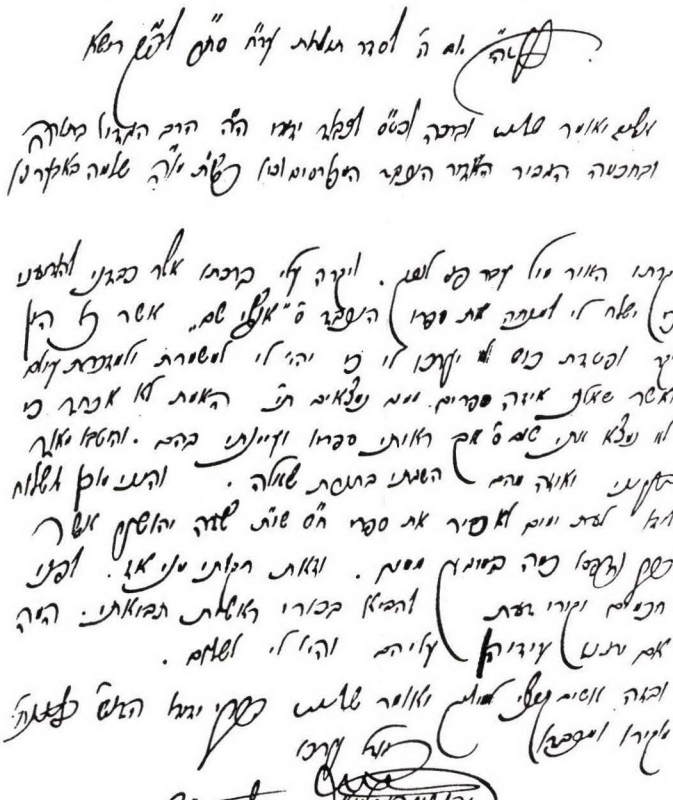
בנו של ר׳ זאב וולף אב״ד דוברין, ב״ר אברהם מסקולא גליל לודמיר, בנו של התוי״ט, ב״ר נתן הלוי הלר, ב״ר משה ולרשטין רב על כל מדינות אשכנז. כמו״כ הגיע יחוס המשפחה לבעל הערוך. היה גיסו של ר׳ הירץ חריף, כי שניהם נשאו את בנותיו של ר׳ זכריה מנדל פרנקל אב״ד ירוסלב (נכד הש״ך, ר׳ פנחס גיס הרמ״א והחינוך), ב״ר מאיר אב״ד מזריטש, ב״ר ליבש, ב״ר יצחק מאיר, בן הקיקיון דיונה, ב״ר ישעיה תאומים ולמעלה בקודש. רבה של דוקלא, ואח״כ בירוסלב בין השנים תקל״ז — תק״ס לפחות. בנו הנגיד ר׳ אברהם שבתי גר בברודי, משנשא את שפרה בת ר׳ ברל צלניקר משם. אחיותיה: כלת הגאון מקרמניץ ואמו של ר׳ לוי יצחק אב״ד ראווא; כלת אב״ד סקול. הניח ו׳ חיבורים בכתב־יד. ג׳ מתשובותיו מתקל״ז לערך, בשו״ת נכד נכדו שדה יהושע, כב־כד.

מאיר וונדר, חכמי ירוסלב, כתב־יד.

ר׳ יהודה ליבש ראה לפי: **ולרשטין, ר׳ אריה יהודה ליבש**

ר׳ יהושע השל ב״ר יצחק חיים **ולרשטין**
מרישא (תר״ד — תרס״ד)

נולד לאביו ר׳ יצחק חיים אב״ד רישא, והיה החוליה העשרים במשפחת רבנים. מצעירותו ניכר בכשרונותיו ובמידותיו. נשא את חנה בת הגביר ר׳ אברהם מרדכי מסרט שבבוקובינה, ואכל כמה שנים מזונות על שולחנו. בשובו לעיר מולדתו ביקר אצל השו״מ. נסע אל רח״ה מאלסק (לב שמח החדש, עז). מתרמ״ב ראב״ד רישא על מקום אביו. מחשובי הרבנים בגליציה, ודבריו נשמעו בכל מקום. גאון בהלכה בפלפול ובפסק, ודרשן מצוין. המוני יהודים ובראשם למדני העיר, מילאו בצפיפות את ביהכ״נ הישן בו נשא את דרשותיו בשבתות דריגלא. עטה לבוש רבני מכובד ולא בגד חסידים, על אף היותו מחסידי צאנז. בעיר רחשו לו כבוד רב, כי ידע להלוך עם רוחו של כל אחד, והתענין בצורכי

מכתב ריי״ה ולרשטין מרישא בתר״ס אל שלמה בובר. מודה על משלוח אנשי שם, ומקוה להמציא לו שו״ת שדה יהושע

הכלל. בעל מידות באופן נעלה ביותר, קשה לכעוס ונוח לרצות, מסביר פנים לכל אדם, אהוב ונעים לפונים אליו, ידו פתוחה לכל נצרך, ומפזר הרבה למתן בסתר. מיעט בדיבור, אבל מה שאמר היה מלא טעם וחכמה. ממשתתפי אספת הרבנים בקראקא תרס״ג, וחבר האגודה המכינה. בין תלמידיו העתונאי משה ויזנפלד (לעקסיקאן, תרפ״ז, 928). נפטר לפני כניסת השבת כ׳ טבת תרס״ד. אלפי יהודים השתתפו בלויתו ביום א׳ (תלמידו אבא אפלבוים, דראהאביטשער צייטונג, כ״ז טבת תרס״א, 5-6). נספד בביהכ״נ הישן ע״י ראב״ל הורביץ מסטרי, ראב״א שנור מטרנוב, ואחיו ר׳ יוסף. בניו הלמדנים מיאנו לקבל רבנות, והיו סוחרי יערות עשירים (?). עסקה בכך גם בתו ליפטשא, ואמדו את רכושה במיליוני קרונות. נחת היתה לו רק מבתו (קרא לה היחידה!) ברריגדל הענא אשת ר׳ יצחק מאיר אינגבר וילדיהם.

הדפיס שנים מחיבוריו, והניח עוד בכתובים. **כרם יהושע**, דרושי אגדה ופלפול לפי סדר אמירתם בשנים תרמ״ה — תרנ״ט, לעמבערג, ר׳ אורי זאב וולף סאלאט, תרנ״ט, סז, ו ד׳. המסכימים: ר״י שמלקיס; מח׳ רד״ב רפפורט מראווא (והנאני כי פלפולו ישר הולך... ורבות פעמים היו לו מהלכים עמדי בהלכה). מההסכמה משתמע שהמחבר קרא לספר ח״ב, ורצה להדפיס תחילה כח״א את השו״ת. בהקדמה כותב שמוציא את הספר כי לא זכה לבן! בראש הספר מגילת יוחסין מפורטת של משפחתו שהיתה עמו מדור דור, בתוספת הערות מחתנו. בסופו מפתחות. הספר צולם ע״י נינו ר׳ פנחס פינטר, בסוף שו״ת שדה יהושע, ברוקלין, האחים גרויס, תשל״ג, סז, ט ד׳.

שו״ת **שדה יהושע**, לעמבערג, אסתר ור׳ אורי וולף סאלאט, תרס״א, ה, צב ד׳. בראש הספר ההסכמות הקודמות, הקדמה בה מסתמך על קדמונים שלא להירתע מהדפסת ספרים חדשים, ופתח השער — הקדמת אגדה. 63 תשובות, ואחריהן מפתחות ע״ס ד״ח השו״ע. צולם שוב בבריקלין תשל״ג.

מחוץ לגליציה השיב לקהילות: **בוטושאן** — ר׳ שלום טויבש בתרמ״ו (לג); **טופולטשאן**־הגר — ר׳ חיים דב פירסט בתר״ס (סב); **ניו־יורק** — גט שנעשה ע״י ר׳ אברהם יוסף א״ש בתרמ״ו (כט); **סרוצק** — ר׳ יוסף לוינשטין בתר״ס (מ); **סרט** — ר׳ בן־ציון לנדא דומ״ץ בתרל״ט (ז); **פייטרערוושער**־הגר — ר׳ ראובן שלייפשטיין שו״ב וש״ץ בתר״ס (לו); **רטיאג**־הגר — ר׳ משה דוד אשכנזי בתרנ״ו (יט).

תשובות אליו: אבן יקרה, קמא, או״ח, כו, אה״ע, לד, מז; מח׳ אורי וישעי, קז בתרמ״ג; בית יצחק, יו״ד, ח״ב, קו״א, יג, ח״ב, לד, מב, צז בתר״ם — תרנ״ג; ברכת רצ״ה, כט בתרל״ז; ש״ב, הרי בשמים, קמא, כט, פ, תנינא, יג בתרל״ז; גיסו חיים של שלום, ח״א, נ — נב; שו״ת מהרא״ש, מז; מח׳ מהר״י אשכנזי, יו״ד, לז בתרמ״א; מהרי״א הלוי, ח״א, עה, קעח בתרל״ח —

תרמ״ו; מהרש״ם, ח״ז, כה בתרנ״ג; מחזה אברהם, ח״ב, יו״ד, כו בתרמ״ה; מח׳ שאילת שלום, תנינא, קלט, קפא, רמד. מכתבו בענין הציונות ברובב שפתי ישנים, ח״ב, עב-עז. מכתבו אל הרב יצחק איזיק רולר אב״ד פנשט אבי ר׳ בן־ציון לאסור את הרב שמשון אהרן מבוהושי, ואלו האיסורים, מונקאטש תרס״ד, עמ׳ 10-11.

מ״ר בן יק״ה, קמחז״ה, כ״ז טבת תרס״ד, 1; ספר רישא, 43, 105, 441-442.

ר׳ **יוסף** ב״ר יצחק חיים **ולרשטין**

מדוברומיל (תר״ה׳ — תר״ע׳)

בנו של ר׳ יצחק חיים אב״ד רוהטין ורישא. גר בדוברומיל. הספיד את אחיו ר׳ יהושע השל ראב״ד ריישא. אחיו השיב לו בשדה יהושע, ו, כז, בתרמ״א — תרמ״ה.

ר׳ **יצחק חיים** ב״ר אריה יהודה ליבש **ולרשטין**

מרוהטין ורישא (תק״ף׳ — תרמ״ב)

בנו של ר׳ אריה יהודה ליבש אב״ד סטריזוב. רבה של רוהטין, ומתרט״ז אב״ד רישא על מקום אבי אמו ר׳ יחזקאל צבי בלומנפלד. על כתב הרבנות חתמו 144 נכבדי העדה, והוא נדפס בלוחות זכרון, 102. ממנהיגי חסידי צאנז ברישא. מכתבו מתרכ״ט עם הראב״ד ר׳ נחום ראובן פלסקר, הצית את אש המחלוקת. נשא את חנה בת ר׳ אברהם גוט מדוברומיל, וזוגתו בריינדל בת ר׳ יצחק אייזיק ליינר, אשר זוגתו היתה נכדת הרופא פורטיז חזק. כמו״כ הגיע היחוס למהר״ל ולעוד גדולי ישראל. נפטר ביום י״א ניסן תרמ״ב, ומילא את מקומו כראב״ד בנו ר׳ יהושע השל.

תשובות אליו: טוט״ד, תליתאה, ח״ב, רנ; שו״מ, תנינא, ח״ג, לא, ח״ד, קכח, תליתאה, ח״א, קא בתרי״ז — תר״ך.

ספר רישא, 43, 79, 109.

ר׳ **מרדכי שמואל ולרשטין**

מטרנופול (תק״ף׳ — תר״ן׳)

בא מסניאטין לגור בטרנופול, כנראה יחד עם רבו בעל ״מנחת חינוך״. תלמיד חכם וסופר נמלץ. כשרבו נפטר כתב עליו ספר תולדות יוסף, ומסרו לדפוס ורבר בברודי, כדי שהכנסות המכירה ישמשו להחזקת האלמנה והיתומים. לבסוף נטרפה השעה, והספר לא נדפס (עברי אנכי, טו, תרל״ט, עמ׳ סט, קג). ביום כ״ג טבת תרי״ג נולד בטרנופול בנו נתן. אמיד ובעל אחוזות, וזמנו היה פנוי לכתיבה. כתב על חיי היהודים בגליציה בכתבי העת השחר, עברי אנכי, המגיד והעת. גר בקוזובה, בה נפטר ביום ד׳ אלול תרע״א (מדינה וחכמיה, 85).

תשובות אליו: ובחרת בחיים, יח, יט; חסד לאברהם, קמא, או״ח, סד בתר״י; יד אלעזר, כט בת״ר; תפארת יוסף, חו״מ, א.

ולרשטין־יפה ראה לפי: **יפה**

ונגר ראה לפי: **וגנר**

וֶנְקֶרְט

ר׳ **צבי הירש**

ראש החברא קדישא בזלישטשיק. תשובה אליו: אמרי דוד, קצו בתרצ״ג, אם לבנות אהל לצדיק ולהניח בו גם את זוגתו.

וֶסְטְרַיך

ר׳ ישראל הלל משנדישוב
|
ר׳ יוסף יוסקא בבריגל
|
ר׳ ישראל הלל מגריבוב ובריגל
(תק״ס׳ — תר״ו)
|
ר׳ יוסף יוסקא מגריבוב וקנטשוגה
(תק״ע׳ — תרמ״ג)
|
ר׳ בן־ציון יצחק מקנטשוגה
(תרכ״ה — תרס״ח)
|
ר׳ יוסף יוסקא מקנטשוגה
(תרמ״ה — תש״ד׳)
|
ר׳ בן־ציון מבילקמין
(תרס״ד׳ — תש״ב׳)

ר׳ **בן־ציון** ב״ר יוסף יוסקא **וסטריך**

מבילקמין (תרס״ד׳ — תש״ב׳)

בנו הכשרוני של ר׳ יוסף יוסקא אב״ד קנטשוגה. למד בטרנופול אצל בעל ״חבצלת השרון״. נסמך ממנו, מר׳ דוד הורביץ מסטניסלב, מר׳ שמואל פירר מקרוסנו, ומאחרים. למד גם בטשבין אצל רד״ב ויידנפלד. נשא את בתו של הרב מרדכי יוסף ספיר ראב״ד צאנז, וכיהן לידו כדומ״ץ. אח״כ נתמנה כרבה של בילקמין. נספה בשואה הי״ד.

אלה אזכרה, ד, 25.

ר׳ **בן־ציון יצחק** ב״ר יוסף יוסקא **וסטריך**

מקנטשוגה (תרכ״ה — תרס״ח)

נולד בשנת תרכ״ה לאביו ר׳ יוסף יאסקי אב״ד גריבוב וקנטשוגה, ומילא שם את מקומו מתרמ״ג. נפטר בן מ״ג ביום ד׳ חשון תרס״ח (יותר נכון: תרס״ט). בנו ר׳ יוסף יוסקא מילא את מקומו

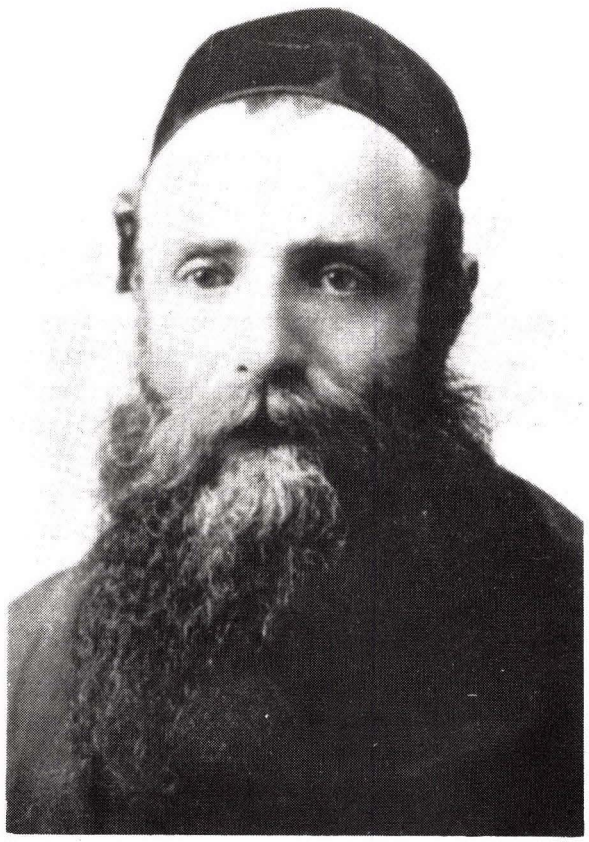
בקנטשוגה. בתו שרה פרידל נישאה לר׳ משה אהרן הורביץ אב״ד ריינזוב. כשנתאלמנה נישאה בשנית לפני תר״ע לר׳ ישראל ברגר אב״ד בוקרשט, המוסר פרטים נאמנים על המשפחה במגילת יוחסין וסדר ההתקשרות, תר״ע.

תשובות אליו: בית יצחק, חו״מ, כט בתרנ״א; צבי לצדיק, י, מח בתרס״ו.

ר׳ יוסף יוסקא ב״ר בן־ציון יצחק וסטריך

מקנטשוגה (תרמ״ה — תש״ד׳)

נולד בקנטשוגה בשנת תרמ״ה (או תרמ״ד), לאביו האב״ד ר׳ בן־ציון יצחק השני. למד אצל אביו ובכוחות עצמו, ונסע אל רצ״א שפירא מבלוזוב. נסמך מהמהרש״ם ומרבי יהושע מדזיקוב. נשא את בתו של ר׳ אלעזר רוקח אב״ד היבנוב. מתרס״ט רבה של קנטשוגה על מקום אביו. במלה״ע הראשונה ברח עם משפחתו להונגריה, וגר בדברצין. נתקבל כרב בבוסרמין הסמוכה. בתום המלחמה חזר לעיירתו, והתמסר לעניני הקהילה. בפקודת רבו ש״ב רבי ישכר דב רוקח מבלז ייסד ישיבה לתלמידים, והתמסר לחינוכם ולצורכיהם. השכים קום ללמוד, והתמיד עד אחרי חצות. עסק בעניני צדקה, תרם ממשכורתו הדלה, והתרים אחרים.

הרב יוסף יוסקא וסטרייך מקנטשוגה

בעל מזג נוח, ומקבל כל אדם במענה רך ובחיבה. יושר שכלו בא לידי ביטוי בדיני התורה הרבים שהיה נקרא אליהם. דרשן בחסד עליון, בדברים המתקבלים על הרגש וההגיון. בעל תפילה מחונן, וסופר מעולה. בעל אופקים רחבים, ובקי בהויות העולם. פעיל באגודת ישראל, וציר לועידותיה הארציות ולשלושת הכנסיות הגדולות. ידידם של ר״א לוין ור״מ שפירא, ופעיל למען יח״ל והבחירות לסיים. יצא שלוש פעמים לחו״ל: א. לארה״ב באניה בתרפ״ג, לגיוס סכומים לבנין ישיבתו. שהה שם חצי שנה, ולא נענה להפצרת בני קהילתו שישאר שם כרבם; ב. לרומא לפגישה שהצליחה עם האפיפיור, כדי שיורה לסרים למשמעתו בגליציה שלא יתנגדו להתקנת עירוב; ג. לאמשטרדם לספריות עץ חיים ורוזנטליאנה, כדי לבדוק כתבי יד ישנים של כנפי יונה ומעשה רוקח, אותם רצה להוציא לאור במהדורה מדעית עם השוואת גירסאות.

בפרוץ מלה״ע השניה ברח ללבוב, ובמשך כל זמן הכיבוש הסוביטי המשיך בלימוד ובהרבצת תורה. עבר לזברז עם אשתו ושנים מבניו, ונתקבצו אליו תלמידים. למן כניסת הנאצים לעיר ביום כ״ח סיון תש״א עבר עליהם סבל רב ככל אחיהם המעונים. תמורת שעון ושרשרת זהב בנו להם בונקר למסתור, ובו התחבאו זמן רב. כמה ימים לפני השיחרור גילו הנאצים באקראי את המחבוא, והרגו את כל היהודים שהסתתרו בו הי״ד. כל ימיו התמסר רבות לחינוכם של ששת בניו ושתי בנותיו. בנו ר׳ בן ציון היה אב״ד בילקמין. מכולם שרד רק בנו ר׳ יהושע, תלמיד ישיבות סטניסלב ״אור תורה״ וטרנוב.

תשובות אליו: דובב מישרים, ח״א, יד, צא בתרצ״ב — תרצ״ד; חזון נחום, פה בתרצ״ג; נחלת אבי, מ בתרצ״ד. התכתב גם עם בעל ״חבצלת השרון״.

אהלי שם, 438; הלל זידמן, אלה אזכרה, ד, 21-27, אישים שהכרתי, 232-239.

ר׳ יוסף יוסקא ב״ר ישראל הלל וסטריך

מגריבוב וקנטשוגה (תק״ע׳ — תרמ״ג)

בנו של ר׳ ישראל הלל אב״ד גריבוב ובריגל. שיבוש מש״כ באוצר הרבנים, 3956, ששם אביו ר׳ בן ציון יצחק שלדבריו נשא את אחות הנו״א, ובתו נישאה לר׳ פסח לנגזם אבי הבני״ש. נשא את בתו של ר׳ יהושע לנדא אב״ד קנטשוגה. מילא את מקום אביו ברבנות גריבוב, ומשנפטר חמיו בתר״ט עבר לכהן כאב״ד קנטשוגה. נפטר ביום כ׳ סיון תרמ״ג, ועל כסאו עלה בנו ר׳ בן־ציון יצחק. בתו נישאה לר׳ יעקב יצחק הורביץ אב״ד רדומישלא שמילא אח״כ את מקומו בקנטשוגה.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, יו״ד, צח בתרכ״ט; שו״מ, קמא,

ח״א, לו, לח, קלה, ח״ב, לד, פג, תנינא, ח״ב, סב, רביעאה, ח״ג, קי, קלז בתרי״ג—תרט״ו.

ר׳ ישראל הלל ב״ר יוסף יוסקא וסטריך

מגריבוב ובריגל (תק״ס׳—תר״ו)

בנו של ר׳ יוסף יוסקא מבריגל, ב״ר ישראל הלל אב״ד שנדישוב שר״נ מרופשיץ נסע לקבל את פניו. גיסו של ר׳ יוסלה חריף ליכטג מזבורוב, ולא ידוע איך. בנגלה תלמידם של רצ״ה חריף הלר והאריה דבי עילאי. בנסתר תלמידו של בעל מאור ושמש, ועל ידו נדפס הספר לראשונה. עם הדב״ח נסע אל ר״נ מרופשיץ. רבה של גריבוב ובריגל. נפטר ברימנוב ביום ב׳ סיון תר״ו, ונטמן ליד אהל רמ״מ. בנו: ר׳ יוסף יוסקא אב״ד גריבוב וקנטשוגה.

תשובות אליו: אריה דבי עילאי; דב״ח, ח״א, יו״ד, כג, אה״ע, קד, חו״מ, י, טו (ח״ב, חו״מ, יט לבית דינו); עטרת חכמים.

וַסֶרְמַן

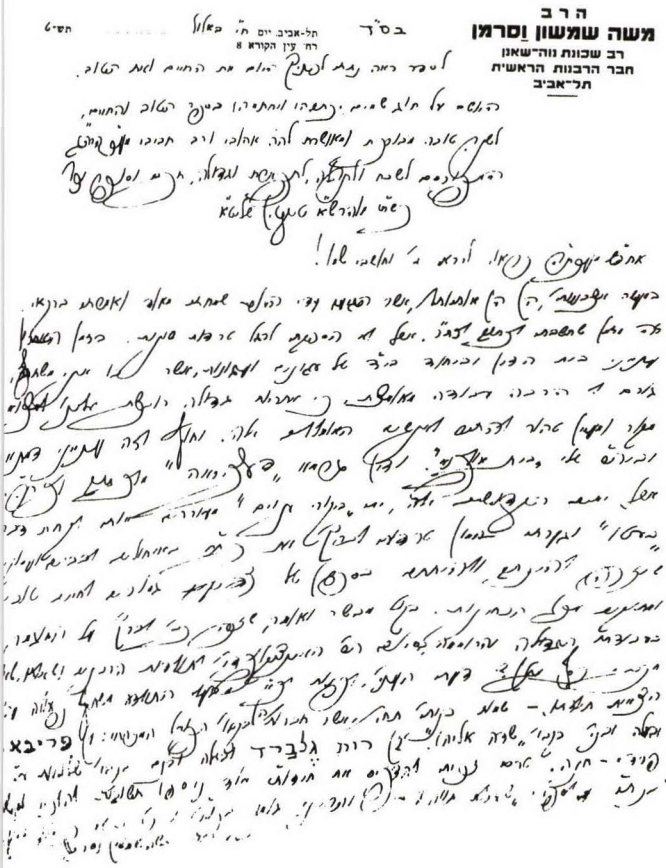
ר׳ משה שמשון ב״ר יהושע השל וסרמן

מברודי (תרנ״א—תשכ״ב)

נולד בברודי ביום ד׳ שבט תרנ״א, לאביו ר׳ יהושע השל הי״ד ב״ר משה שמשון, מצאצאי התוי״ט ור׳ רפאל מייזלש בעל תוספת שבת, ולאמו פרידה בת ר׳ יוסף וסרמן. למד בישיבת ״תומכי אורייתא״ המקומית בהנהגת רבו האב״ד ראמ״מ שטיינברג, וכן אצל ראב״ב קלוגר, ונסמך מהם. בנסעו בתרס״ט עם אביו לאדמו״ר מהוסיאטין, נפל אחרי טרנופול מהרכבת החוצה, וניצל בנס ללא כל נזק כמעט. בתרע״ד חבר ועד הרבנים בברודי. בתרע״ו גויס לצבא האוסטרי לטיפול בפליטי גליציה שבאוסטריה העילית בגליל קירכדורף ושטייער, ושימש כסגנו של ר׳ אברהם אורבך אב״ד שטייער. מתרע״ח עוזרו של ר׳ שלמה קרליבך אב״ד ליבק שבגרמניה, ואחרי

הרב משה שמואל וסרמן בחדר לימודו

ה ר ב
משה שמשון וסרמן
רב שכונת נוה־שאנן
חבר הרבנות הראשית
תל־אביב

בס״ד תל־אביב, יום תי׳ בשלח תש־ו
רח׳ עין הקורא 8

מכתב מרמ״ש וסרמן בתש״ט אל הרב שמואל אפרים טיקטין בהשלמת פרטים ביוגרפיים, ואיחולים שיזכה להוציא לאור את האנציקלופדיה לתולדות הרבנים כתוכניתו

פטירתו נתמנה למלא את מקומו. בתרפ״א נשא את פייגא גיננדל בת ר׳ חיים זויערברג הי״ד מנכדי הנו״א. בשנים הבאות רב בכמה קהילות בגרמניה: בתרפ״ג בקיעל, מתרפ״ד בדרמשטט לה היו כפופות 30 קהילות במדינת הסן, ומתרצ״א דומ״ץ ברסלוי וכעבור ג׳ שנים ראב״ד. עלה לארץ בשנת ת״ש, ונתקבל לרבנות הראשית בת״א כרב שכונת נוה שאנן, ומנהל הת״ת ״בית אולפנא״ בשכונתו. ח׳ שנים חבר ביה״ד עם שני הרבנים הראשיים בעיר. נפטר ביום י״ח ניסן תשכ״ב, ונטמן בזכרון מאיר. ילדיו: יוסף נתן; פרידא (פריבה) אשת משה מרא לוי בשדה אליהו; לאה רות אשת זאב גלברד לשעבר בשלוחות.

הצטיין בג׳ עמודים שהעולם עומד עליהם. שקדן נפלא, ובעל משנה סדורה והגיונית. הרביץ תורה להמוני העם שהרעיפו עליו רגשי אהבה. עדין ואציל בכל הליכותיו. ייסד את ישיבת רוזין, ודאג למימונה. הקים אגודות שונות לחסד, ומוסדות לחינוך נערים.

הכין לדפוס את ספר בית יוסף צבי עמ״ס ביצה, שיצא לאור בברלין תרפ״ח ע״י בני הרב שלמה קרלבך. כמה מדרשותיו נדפסו בילקוט הדרוש ח״ב. בברסלוי היו עמו מוכנים לדפוס הספרים שנותרו בכתובים: שאילת משה על סוגיות הש״ס, לקוטי פירות שהוא לקט דינים שימושיים מתוך פמ״ג יו״ד, ואוסף דרשות לשבתות, מועדים והזדמנויות. הדפיס רק את הספר שו״ת **שאילת משה** בד״ח שו״ע, תל־אביב, דפוס אפרים סטרוד, תשי״ז, 24, שלו עמ׳. רוב 198 התשובות מגרמניה ומא״י, בענינים אקטואליים, וחלקן בענין גזירת השחיטה. המסכימים: ריא״ה הרצוג, ר״י נסים, רד״ב ויידנפלד, רצ״פ פרנק (עם ד״ת), ר״ע הדאיה, רא״י אונטרמן, רי״מ טולידאנו, ור״ר כץ. בראש הספר הקדמה, זכרון לקרוביו שנספו ותודה למנדבים, ובסופו פרפראות ומפתחות.

בין אלו שהתכתב עמם: **אוסלו** — מרש״י לויטן בתרפ״ח (יו״ד, צו); **איוורש** — לר׳ נתנאל פריד בתרע״ג על ספרו פני מבין (יו״ד, צט); **אלטונא והמבורג** — מר׳ יוסף צבי קרלבך בתרפ״ה — תרצ״ג (יו״ד, צא, אה״ע, כח); **בוניהאד** — מר׳ אליעזר דייטש בתרס״ח (יו״ד, ח); לר׳ יוסף הכהן שוורץ בתרע״ח משטיינהוז (יו״ד, יז); **בני־ברק** — מהחזון איש בתש״ח (אה״ע, כד); **ברלין** — רי״י ויינברג בתרצ״ז (אה״ע, י); **וילנא** — עם הגרח״ע בתרצ״ב — תרצ״ג (או״ח, ח, יו״ד, פה, פז, צה); **ורוצלב** — לרי״ל ויינרב ור״י לזר בתש״ח (אה״ע, כג); **טאשנד** — ממהר״ם בריסק תרפ״ח — תרצ״ג (יו״ד לב, פח, צז); **מיר** — עם ר׳ אברהם צ״ה קמאי בתרצ״ז (אה״ע, ו, ז); **ס. ווארהאל** — מר׳ יחזקאל בנעט בתר״ע (יו״ד, צב־צד); **פפד״מ** — לר׳ יונה צבי הלוי הורביץ בתרצ״ג (יו״ד, פד); **פרשבורג** — עם ר״ע סופר בתרע״ז — תרע״ח (יו״ד, ג, ה); **צנסטוכוב** — מר׳ נחום אש בתרצ״ג (יו״ד, ט); **שאוול** — מר׳ אהרן יוסף בקשט בתרצ״ג (יו״ד, צ); **שטרסבורג** — רא״ל שמוקלר על רבנותו ליוצאי פולין (חו״מ, יג).

תשובות אליו: פרי השדה, ח״ב, ב בתרס״ח; צור יעקב, ח״ב, ד, ז בתרצ״ג־תרצ״ה.

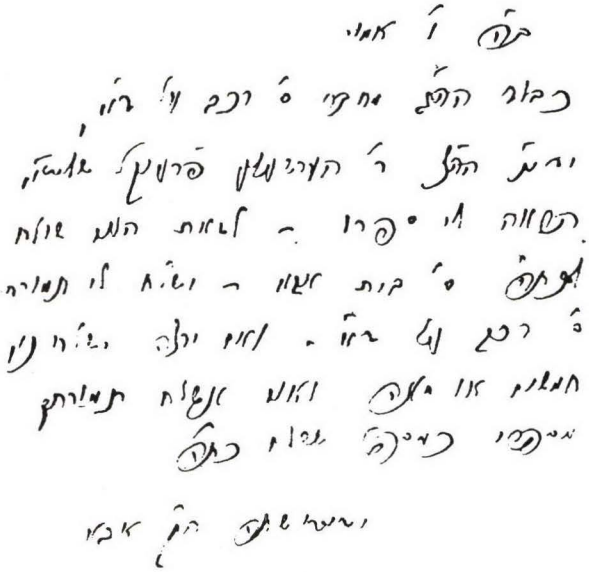
תדהר, אנציקלופדיה, ג, 1235/6; רכ״פ טכורש, התורה והמדינה, יא־יג, עמ׳ תשלו־תשלז.

וַקְס

ר׳ אבא ב״ר שאול **וקס**

מקראקא (תרנ״ג — תש״ג)

נולד בגלוגוב בשנת תרנ״ג לאביו ר׳ שאול ב״ר אהרן, ולאמו שרה אחותו של רבי שלמה יהודה ליב וינשלבוים מטיטשין. חסיד בלז. לפני מלחמת העולם הראשונה למד ברישא. אחרי המלחמה הובא ע״י ר׳ חיים ועג לירוסלב, ולימד את בוגרי התלמוד תורה. כנראה שם נכזבה תוחלתו לקבל את הרבנות, אע״פ שגרו בעיר רבים מחסידי דודו. נשא את בתו של הרב שמואל אהרן מילר אב״ד לאבובה, ובשנים תרע״ט — תרפ״ב סייע לו שם ברבנות. בתרפ״ג כיהן כרבה של פרושוביץ, ומתרפ״ד ולפני כן ראש ישיבה ודומ״ץ בקראקא. בתרצ״ה עבר בקביעות לפרושוביץ. קנאי נלהב כדודו וכחמיו, והטיף בהתלהבות לשמירת גדרי היהדות. דודו מנע ממנו לעלות לארץ, בנימוק ששוררת שם מלחמה (ברכה שלמה, דף יב.). במוראות הכיבוש הנאצי הסתתר והחזיק מעמד עד שנספה בגיטו קראקא ביום י׳ אד״ב תש״ג. כמו־כן ניספו אשתו וילדיו: יהושע, חנה, ברכה, חיה ראשא, שלמה ליב הי״ד. שרדה רק (השלישית) מירל זו׳ ר׳ חיים מאיר אפשטיין בת״א שמסרה לי פרטים על אביה.

כתב ידו של הרב אבא וקס

בכתובים היו עמו שו״ת בלשון קצרה, חידושים וביאורים על ש״ס בבלי וירושלמי, כללי סוגיות מא׳ — ת׳ והוספות על כל ספר מלא הרועים, שו״ת בד״ח שו״ע, חיבור לתרץ קושיא אחת במאתיים אופנים, עם הסכמות גאוני הזמן. לפני השואה עסק בחיבור ספר שרי מאות. ספר אחד כבר נדפס בבילגורייא בתרצ״ט, ולא נשלם. מחיבורו הראשון הדפיס כדוגמא: שו״ת **בית אבא**, ח״א או״ח על הלכות שבת ומועדים, ח״ב בד״ח שו״ע, קראקא, מ. דייטשער, תרפ״ב — תרפ״ד, ח עמ׳ — יב ד׳. ערוך בצורת שאלה ותשובה, עם חידושים מתלמידיו אלעזר, יהושע, יואל ומשה. בסוף ח״א דרוש וביאור על פיוט חד גדיא שדרש בתרפ״א בלאבאווא, ובסוף ח״ב דברי כיבושין והתעוררות לזהירות בהלכות נדה, עם מכתב מחמיו. בראש ח״ב הסכמת ר״מ אריק מתרפ״ד: מכיר אנכי את הרב... ידיו רב לו לירד לעומקה של הלכה בחריפות ובקיאות ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא... ומצוה גדולה

לתמוך בידו... כראוי לת"ח גדול כמוהו. דודו לקח ממנו כמות ספרים למכירה, ושלח לו מחירם. סייע לו בהדפסה דודו ר' טוביה, ואחיו ר' בן־ציון. כשנפטר דודו הדפיס את תולדותיו, הנהגותיו ושיחותיו, בספר **ברכה שלמה**, קראקא, מ. לענקאוויטש, תרפ"ח, לד ד'. בדף כה: הסכמת חמיו רש"א מילר, ובדף כו. מכתבי רבנים על ספרו בית אבא: ר' אליהו פוסק ור' ישראל יצחק ינובסקי מפראגא. מאוחר יותר באותה שנה הדפיס שם **ברכה שלמה החדש** (דער נייער), מח עמ'. כולו ביידיש, ומובאים בו בסדר א"ב שבחים הנהגות ועובדות, מהן שלא נדפסו בספר העיקרי בלשון הקודש. בהתחלה כעין מבוא והקדמה לתולדות דודו, עם מכתב מחמיו. בעמ' ו' מזכיר את דודו ר' פיבל וקס. כמו"כ מזכיר את דודו ר' דוד, ש"ב ר' איזיק וינשלבוים, ואחי זקנתו הישיש ר' יעקב קריניק.

תשובות אליו ושתים ממנו מפרושוביץ בתרצ"ו—תרצ"ז, בספר זכר לאברהם אליעזר (ועג), דפים מו.-נא.

ר' זאב וולף (וועלוויל) וקס

נגיד בעל אחוזות, מחשובי חסידי בלז. נשא את מלכה בת רבי יוסף יוסקא לאם, נכדת ר"ש מבלז ור"ש מירוסלב. נפטר בשנת תרפ"ח לערך. ילדיו: א. ר' שלום, בעל אחוזת דימיטרוב שליד רדיכוב. כשהוחרם רכושו עקב מלה"ע הראשונה התישב בלמברג, ונפטר ביום ד' כסלו תרצ"ב. נשא את רבקה בת ר' מנחם שלמה אבנד אב"ד נמירוב, נפטרה בי"ג סיון ת"ש. כמעט כל צאצאיו נספו בשואה הי"ד: 1. ר' יוסף חיים. חתן ר' שמואל אברט מבלוזוב. גר ברישא. נסע לארה"ב וניצל, משפחתו נכחדה. נודע כת"ח מובהק. מו"ס עד לפטירתו ביום כ"א אדר תשט"ז; 2. רחל שנברג בקאשוי; 3. ר' נפתלי אריה ליביש נישא לסקול; 4. הב' מנחם שלמה בלמברג; 5. חנה צפורה שנברג בקאשוי; 6. אטל תחי' זו' ר' אפרים זלמן הלברטל. מפיהם שמעתי הפרטים על המשפחה; ב. ר' חיים, בעל אחוזות ליד סמבור. נשא בת משפחת טייטלבוים. בתו מרים תחי' נישאה לד"ר אברהם עובדיה־גוטסדינר; ג. ר' יהושע חתן ר' אליעזר וגשל מזלוטשוב; ד. חנה אשת בנו של הרב לנדא אב"ד ליזנסק; ה. ר' שמעון, נישא לציעשינוב.

ר' יהושע הניך וקס

ת"ח בדזיקוב. תשובה אליו: מאה שערים (הורביץ), מו.

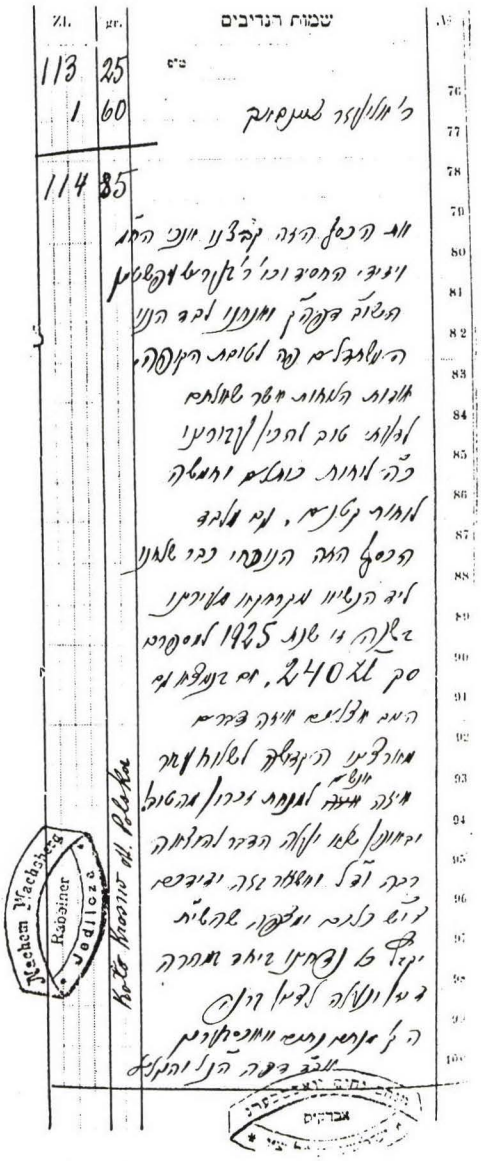
ר' משה וקס

נכדו כנראה של הגביר ר' משה וקס מסרט, שזכה לחתנים גדולי ישראל כגון: ראי"ל הורביץ מסטרי, ר' שלמה אלכסנדרי סופר במהרש"ס, ור' שלמה לדיער בהגאון מלובלין בעל תורת חסד, ונפטר לפני תרנ"ז. למד אצל ראי"מ שטיינברג שהשיב לו במחזה אברהם, ח"א, מפתחות, ל.

וַקְסְבֶּרְג

ר' מנחם נחום

אב"ד ידליטש בשנים שאחרי תום מלה"ע

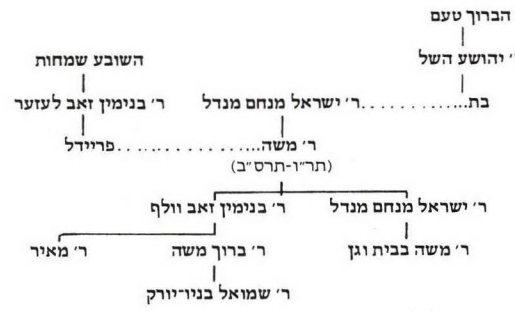

מכתב מרמ"נ ווכסברג אב"ד יעדליטש על משלוח כספים שאסף בתרפ"ה עם השו"ב ר' בעריש עפשטיין עבור כולל חיבת ירושלים

הראשונה. אח״כ דומ״ץ בקראקא. חתנו של הרב שמואל פיהרר מקראס. נספה בשואה הי״ד.

תשובות אליו: מח׳ אמרי כהן, יז; פרי השדה, ח״ב, י׳ בתרס״ד. ד״ת ממנו בכתבי עת שונים, כגון: דברי נועם (נאשעלסק), תרפ״ה, חו׳ א, סי׳ ח.

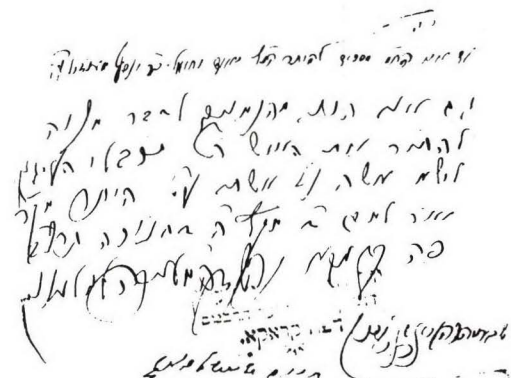
וֶקְסְלֶר
משפחת נגידים בטרנוב

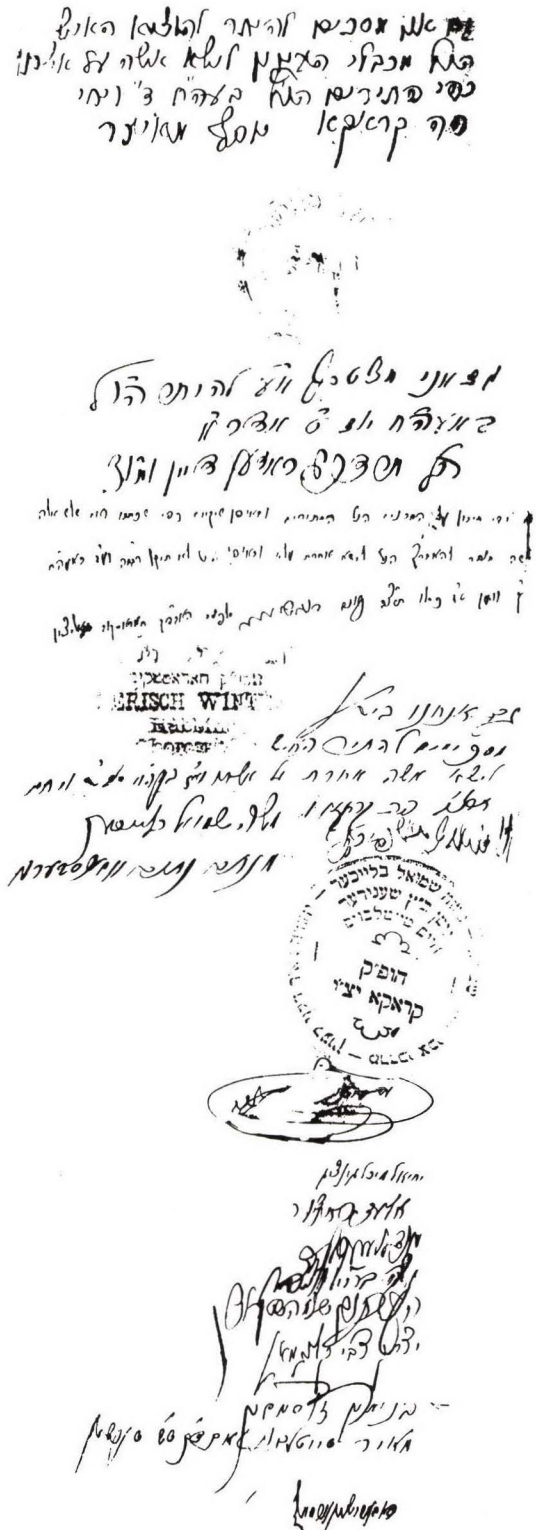

לא נותקה השלשלת (אנגלית), 222-225, 422, 561.

ר׳ ישראל מנחם מנדל וקסלר

מנגידי טרנוב. נכד ר׳ מרדכי זאב אב״ד לבוב נכד החכם צבי. נשא את בתו של רבי יהושע השל פרנקל־תאומים בנו של הברוך טעם. בנו ר׳ משה היה בחיר בניה של טרנוב.

דף חתימות רבנים המצטרפים להיתר מאה רבנים להתיר בתרצ״ב בעל מכבלי עיגון. רוב החותמים מקראקא: ר׳ מאיר יחיאל ב״ר יוסף מענזיל, ר׳ יהודה מאיר לוין, ר׳ חיים טייטלבוים, ר׳ ניסן כ״ץ שנירר, ר׳ יוסף מאיער, ר׳ מרדכי רוזן, רד״ב וינטר, רמ״נ וכסברג, ביה״ד דק״ק בראשות רמ״ש בלייכר, ר׳ יחיאל מיכל גינציג, ר׳ יצחק צבי קלוגמן, ר׳ בנימין זוסמן, ר׳ מאיר טייטלבוים אב״ד טעשין, ר׳ דובריש צוקרמן,

דבורה וקסלר נפטרה בתרמ״ז, ובצוואתה הורישה לקהילה שני בנינים גדולים שהכנסתם קודש להחזקת ביה״ח היהודי, ובאחד מהם שוכנו משרדי הקהילה. פורטרט שלה תלה עד השואה במשרד ביה״ח, וניתן בספר טארנע, ח״ב, 134.

ר׳ **ישראל מנחם מנדל** ב״ר משה **וקסלר**

מטרנוב (תרכ״ד — תרפ״ו)

נולד בשנת תרכ״ד כבן שני לר׳ משה מנכבדי קהילת טרנוב. נשא את פרומט בת ר׳ יחיאל מאיר טננבאום מברנוב, ב״ר שמריה מברנוב, ב״ר יקותיאל זלמן מביאלא, ב״ר יחיאל מביאלא־ליטא חתנו של המהר״ם מטיקטין ובנו של ר׳ אשר אב״ד נדל־אליק ב״ר יחיאל ישראל אייזס אב״ד בריסק ב״ר אברהם הנקרא אבא מורי. נפטר בשנת תרפ״ו.
ילדיו: א. ר׳ אריה ליב, נספה עם זו׳ איטה וג׳ בניהם. שרדה הינדה אשת ד״ר אמיל קסלר בצרפת, אמה של אנט אשת ג׳והן באלאטטרא; ב. ריזל בינדיגר, ובשנית אשת ר׳ וולף אנגל הי״ד; ג. ר׳ בנימין זאב (וולף), נספה עם זו׳ אלישבע (צוקר) ומשפחתם; ד. שינדל אשת אלעזר אינפלד. נספו עם ב׳ ילדיהם; ה. חנטשה אשת ר׳ אברהם מנדלבאום. נספו עם ג׳ ילדיהם; ו. הב׳ יהושע השל, נפטר בתרע״ז; ז. ר׳ אברהם ברוך, נספה עם זו׳ נלי (פרנקל) ומשפחתם; ח. יוכבד אשת ר׳ יצחק גרוס הי״ד; ט. ר׳ משה ילידת תרס״ג. עלה לארץ בתרצ״ד, וגר בבית וגן. ממנהלי הוצאת לוין־אפשטין. ילדיו מאשתו רוני בת ר׳ בנימין זאב אנגל: 1. ישראל מנחם (תרצ״ד), אשתו דינה (ברוודא), בנותיו שרון ויעל; 2. אורה־צפורה (תרצ״ה), אשת מיכאל זק, וילדיהם: דפנה, תמר ויצחק; 3. עוזיאל (תש״ב), אשתו דניאלה (רסין), וילדיו גבריאלה ויונתן; 4. בנימין זאב (תש״ו), אשתו רות אליאב (ליבלינג), וילדיו מישאל ומתיה.

ר׳ **מאיר** ב״ר בנימין זאב וולף **וקסלר**

בנו של ר׳ בנימין זאב וולף. ת״ח בטרנוב. נספה עם משפחתו הי״ד.

תשובה אליו: רבו וגיסו, אמרי כהן, מח. ד״ת ממנו באהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ט, חו׳ ב-ד, קכג-קכד.

ר׳ **מנדל וקסלר**

בא מפולין לקראקא בסוף שנות התר״ף, וכיהן אחרי רב״צ ורובל כר״מ מובהק בישיבת ״בית מאיר״ ע״ש הרב מאיר רפפורט מליקובה. נספה בשואה הי״ד. בנו גר בת״א.

ר׳ **משה** ב״ר ישראל מנחם מנדל **וקסלר**

מטרנוב (תר״ו — תרס״ב)

נולד בשנת תר״ו לאביו ר׳ ישראל מנחם מנדל. מנכבדי קהילת טרנוב, ונקרא בזמנו בחיר בניה. ת״ח מופלג וירא שמים, עמד כל ימיו על משמר חומות היהדות. נודע בעשרו המופלג כגיסו ר׳ זכריה מנדל אברדם, ובפזרנותו לצורכי צדקה ולתמיכת גבירים שירדו. ביתו היה פתוח לכל דורש, ורעבים יצאו שבעים. בכדי שיוכל להתמסר אך ורק לפעולות חסד, מסר בשנותיו האחרונות את ניהול עסקי החלפנות שלו, לאשתו פריידל בת הנגיד ר׳ בנימין זאב לעזער בנו של השובע שמחות. לא חס על בריאותו בריצותיו למען הכלל. נפטר ביום א׳ ה׳ חשון תרס״ב. בלויתו השתתפו המונים מכל חוגי היהדות, ואף נוצרים. נספד בבית העלמין ע״י האב״ד הרב שנור, הדומ״ץ ר׳ יואל אטקס, והצדיק ר׳ ליביש בנו של הרבי משינאווא.
ילדיו: א. שרה אשת ר׳ שמעיה שטיינברג אב״ד פרימישלן; ב. ר׳ ישראל מנחם מנדל; ג-ד. ר׳ יהושע השל ור׳ אברהם ז״ל. משפחותיהם נספו; ה. ר׳ בנימין זאב (וולף לזר) וזו׳ עטיל בת ר׳ מאיר מאנדעל. נשלחו לאושוויץ עם יו״ח ביום ב׳ אלול תש״ג הי״ד. ילדיהם: 1. מעכא הדס אשת ר׳ יחיאל מיכל הולנדר הדומ״ץ; 2. ר׳ מאיר ומשפחתו; 3. הינדא ומשפחתה; 4. ר׳ ברוך משה ומשפחתו; 5. פרידא; ו. יוכבד אשת ר׳ אליעזר דוד ב״ר מרדכי לעזער נכד השובע שמחות. בתה הנדל בארה״ב מתשי״ב, נישאה לר׳ יוסף יהודה וולף, ובנם משה; ז. חנטשה (או הנדל), אשתו השניה של הרב שמעיה שטיינברג אחרי פטירת האחות הגדולה; ח. נייטשה אשת ר׳ פישל שרוט; ט. רבקה אשת ר׳ מנדל הרצוג. כל שלושת המשפחות נספו הי״ד.

אברהם אויסשניטט, קמחז״ה, ה׳ חשון תרס״ב, 4-5; רפאל סופרמן, המגיד, י״ח חשון תרס״ב, 428; ספר רישא, 235-238.

ר׳ **שמואל** ב״ר ברוך משה **וקסלר**

נולד בשנת תרצ״א בטרנוב כבן יחיד לאביו ר׳ ברוך משה ב״ר בנימין זאב (וולף לזר) ב״ר משה, ולאמו לאנא בת ר׳ יוסף הלוי נתנזון מאושפיצין, שנספה ביום כ״ב תמוז תש״ב ביערות סמוך לרישא עם בניו ר׳ שאול ומשפחתו, הב׳ יעקיל, שיינדל רעלא, פעסיל ורייזל הי״ד. האבא נרצח בטרנוב, כשסיים לקבור נפטרים בבית העלמין ביום ד׳ אד״א תש״ג. ברח לסיביר עם אמו ואחותו ריזל, אשת ר׳ משה אפטרגוט. אחרי המלחמה גר באנטורפן, והיגר לארה״ב. נשא את פרידא טויבא בת ר׳ משה הכהן אנגלנדר וזו׳ ריזל לבית באב״ד, וילדיו: ריקל, ברוך

יוסף, עטיל. בתשל״ג ההדיר את שו״ת אמרי כהן של דודו ר׳ יחיאל מיכל הכהן הולנדר דומ״ץ טרנוב.

וַקְסְמַן

ר׳ חיים פנחס וקסמן

ת״ח בבריגל, נכד רבי פנחס מדמביץ.
תשובות אליו: דובב מישרים, ח״א, קיג בתרצ״א; זיו הלבנון, כא. נזכר בספר רביד הזהב, דף כא:

ר׳ משה צבי ב״ר חיים **וקסמן**

בנו של ר׳ חיים הי״ד מחסידי בובוב באושפיצין. למד בבובוב, ובטשבין אצל רד״ב ויידנפלד שהשיב לו בתשכ״ב בדובב מישרים, ח״ג, צח. מחשובי חסידי בובוב בניו־יורק. מכתב ששלח אליו ר׳ משה אהרן הלברשטם הי״ד נדפס בכרם שלמה, חו׳ ז׳. נשא את בת ר׳ משה סנדר לעזער מיורדנוב, וילדיו: א. ר׳ חיים אלקסנדר. ד״ת ממנו בכרם שלמה, סיון תשל״ח, כג-כז; ב. ר׳ בן־ציון אלימלך; ג. ר׳ שמואל יהודה; ד. זו׳ רמ״מ מורגנשטרן נכד רמ״מ מקוצק; ה. זו׳ ר׳ דוד יהושע רוזנגרטן; ו. זו׳ ר׳ יהושע הלוי קרנקרויט; ז. זו׳ הרב בן־ציון הלברשטם בנו של הרבי מבובוב.

ר׳ צדוק צבי וקסמן

בעל הוראה מומחה בכמה עיירות בגליציה. ממקורבי רבי יהושע מדזיקוב שנהג להתיעץ עמו תכופות בעניני הלכה. בתרמ״ה נמנה מהולשיץ על ספר פני אליהו. כיהן כדומ״ץ וראב״ד ברעדים, ריגליץ ואולינוב. נפטר בפרוץ מלה״ע הראשונה בגיל חמישים לערך. בן בתו הוא הרב צדוק צבי דומב רבה של הוד השרון.
תשובות אליו: אמרי יושר, ח״א, קה; הרי בשמים, רביעאה, קלח, קלט בתרס״ג; שו״ת מהר״ש, ח״ב, כו בתרס״ז לאולינוב; שו״ת מהרש״ם, ח״ג, קה, רמט, שסז, ח״ז, קכו, רב בתרס״ג לרעדים; מח׳ מנחת יחיאל, ח״ג, עג, קטו לאולינוב. תשובתו מריגליץ נדפסה באהל מועד תרנ״ח.

וַקְסְקֶרְץ

ר׳ זאב וולף (וועלוועלע) **מנחם** ב״ר אברהם **וקסקרץ**
מאושפצין (תר״ן — תש״ב׳)

בנם של ר׳ אברהם ואסתר מטורנא. נפטרו לפני תרצ״ח, כמו גם אשתו רוזא בת ר׳ משה אליעזר פוזנר. למד אצל הרב משה יהודה אפטר מטורנא, ואצל הרב בנימין רוזנבלום אב״ד יבורוזנה. עסק במסחר באושפצין, ונמנה שם על מתפללי ביהמ״ד החדש דחסידי קשאנוב שהיה בית ועד לחכמים. בתו נעבע נישאה לר׳ נפתלי ב״ר ניסן ענגלהרט. נספו עם ילדיהם משה לייזר, אברהם נתן, הינדא ופריידל הי״ד, ושרדו רק אסתר ברוקס ומינדל ויינר בארה״ב.

הדפיס **אמרי זאב** ח״א, חדושים ופלפולים על כ״ה סוגיות הש״ס והפוסקים, פיעטרקוב, דוד קאפעלמאן, תרצ״ז [!], סח ד׳. המסכימים בתרח״ץ: ר׳ דוד הורביץ אב״ד פשצלוב ברישא (שמח לבי בראותי אשר נמצא בזה״ז איש אשר עוסק במסחר ומקדיש עיתותיו ורגעיו לתורה ועבודה, הגם שאני מכירו עוד משנים קדמוניות בעת שהיה מסתופף בצל קדשו של אאמו״ר זצ״ל... ומאוד היה חביב בעיניו, והרבה פעמים היה מהללו ומשבחו במעלותיו ומידותיו היקרים); ר׳ אלעזר הורביץ אב״ד פלנטש וגרודזיסק בטורנא (דכירנא אשר כבר סמך ידיו עליו מרן אבא זצוק״ל, והשתעשע עמו מאד), עם ד״ת; ר׳ שמואל פירר מקראס (חידושים נחמדים, כולן מתאימות במעגלי היושר ובנתיבות החכמה); ר׳ אליהו בומבך מאושפיצין (אם אמנם מכיר אני את הרב הנ״ל לת״ח מובהק, אולם כעת שראיתי דברים ככתבם הוסיף על השמועה); ר׳ דוד דוב מייזליש מאוהעלי; רד״ב ויידנפלד מטשעבין (במעט עיוני ראיתי כי נכבדות ידבר בהשכל ודעת ובטוב טעם); ר׳ דוד משה הכהן רבינוביץ מסוסנובצה. בהקדמת המחבר עומד על חשיבות הדפסת ספרים, ומצטדק על שלא היו בידו הרבה מספרי האחרונים. בסוף הספר מפתחות על סדר הש״ס, ותשובות להערות ששלחו לו מאושפצין על קונטרסיו, בתרצ״ז ר׳ אשר זליג לנדא, וחתנו ר׳ משה גליק, ובתרח״ץ ר׳ שלום מאיר רייזער.
תשובה אליו: דובב מישרים, ח״א, עד בתרצ״ג (אם יש דין קטלנית לגיסתו).
ספר אושפיצין, 202, 236, 596.

וַרְהַפְטִיג

ר׳ דוד ור׳ חנוך
תלמידי חכמים בחורוסטקוב. ממשתתפי אהל מועד בתרנ״ט.

וְרוּבֶל

ר׳ בן־ציון ב״ר דוד אלימלך **ורובל**
מבלז (תרל״ב — תרפ״ט)

נולד בישיניצה בשנת תרל״ב כבן שלישי לאביו הראב״ד ר׳ דוד אלימלך. בהיותו בגיל שבע נתיתם מאביו, ואמו שלחתו לבית אביה ר׳ אברהם גלר

אב״ד קריפטש. נתחנך על ברכי סבו, ובעודו ילד רך שלחו הסבא לפשמישל אל ידידו הרב יצחק שמלקיס. למד אצלו שנתיים וחצי, ובגיל י״א עבר ללמוד בישיבת טרנוב. למד תורה מתוך הדחק, ונסמך מרא״ל ברוידא מלבוב. התקרב לחסידי סדיגורה, ודחה בשתי ידים את נסיונות המשכילים לקרבו אליהם. דחה הצעות שידוך רבות, ונענה רק לזו שהסכימה לאפשר לו ללמוד כל ימיו. היה זה כשבאחד מביקוריו של זקנו בבלז, הוצעה לו היתומה יוכבד בת הנגיד ר׳ יוסף טויבה, שאמה האלמנה רחל נישאה בשנית לר׳ מרדכי פלץ שר החוץ של רבי יהושע מבלז. החתונה התקיימה בבלז, ושם נשאר לגור ולהסתופף בצל המהר״י שחיבבו מאד. קיבל נדוניא מחמותו העשירה (נפטרה בתרפ״ו), ואשתו פירנסתו במסירות. שעתיים ביום עזר לה בניהול הבנק שפתחה מאוחר יותר, וסייעו לו בכך ידיעותיו בחשבון, גרמנית והנהלת חשבונות. כל בוקר הלך בארבע ללמוד, טבל, התפלל ולמד עד חצות היום בביהמ״ד. הלך לאכול ולנוח, וחזר ללימודיו עד חצות בעמידה כדי שלא להירדם. שימש דוגמא של איש סגולה, הדור מלגו ומלבר, מהדר במצוות, ובעל השגות בעבודת ה׳. רבי ישכר דב קרבו מאד, והציע לו להיות הרושם של חידושיו. היה בעל מוסף בשבתות שלפני החגים. מחשובי הלומדים בבלז, ובמיוחד השתדל בהתרת עגונות. בשנות מלה״ע הראשונה גר בפראג. בשובו בתרע״ו לגליציה ראה באבדן רכושו. רעיתו נפטרה בה׳ אדר תרע״ז, ושוב לא נשא אשה. אסונות נוספים ניתכו עליו כשנפטרו בזה אחר זה ארבעת ילדיו הראשונים. אחריהם נולדו לו: פעסיל, שרה, רעיה, מרים, אברהם ופנחס. שלושת בנותיו שנתפסו לציונות, מררו אף הן את רוחו. נחת ראה מבתו פעסל (נפטרה תרפ״א), ומבניו אברהם (נספה עם משפחתו בקראקא הי״ד), ופנחס העילוי (בגיל בר מצוה ידע אלף דפי גמרא בעל־פה, ואף חיבר ספר על קדושת הכהנים. נפטר באלול תרפ״א לפני מלאת לו ט״ו שנים).

בשנת תרפ״ד עבר לקראקא, לכהן כראש ישיבת ״בית מאיר״ ע״ש הרב מאיר רפפורט. על תלמידיו שם נמנו ר׳ חיים שלמה פרידמן ור׳ אהרן שמואל הרצברג, המוסרים בהתרגשות על אורח לימודו, יראתו ומידותיו הנעלות. בתרפ״ז נתקבל כדומ״ץ בלז, תפקיד שכבר מילא אחרי המלחמה. בתרפ״ח נחלה, וכשגברה מחלתו הועבר לבית חולים בקראקא, בה נפטר ונטמן ביום י׳ חשון תרפ״ט. כרבבה יהודים ליוהו לבית עולמו. רבי אהרן מבלז שלמד עמו זוהר, הספידו ואמר: נפטר הרבי שלי.

בצוואתו ביקש שיטמנוהו בין דלת העם ולא בין הגבירים.

תשובות אליו: בן דודו, אביר יעקב, כג; חבצלת השרון, ח״ב, אה״ע, לה.

בתו מרים אליאש, ספר בלז, 372-377; גדולי חסידי בלז, ח״א, רכו-רלג.

ר׳ דוד אלימלך ב״ר פנחס ורובל

מישיניצה (ת״ר* — תרל״ט)

בנו של ר׳ פנחס מצאצאי המגיני שלמה. לפני תר״ל נתמנה בגיל צעיר כראב״ד ישיניצה. נשא את יהודית בת ר׳ אברהם גלר אב״ד קריפטש. כשנפטר בתרל״ט הניח בת וג׳ בנים, הצעיר ביניהם ר׳ בן־ציון דומ״ץ בלז.

וֶרְטְהַיְמֶר

ר׳ ישראל יעקב ורטהימר

תלמיד ר״ש בובוב בישיבת וישניצא. חסיד סדיגורה. דומ״ץ וישניצא. יש שקראו לו ר׳ יעקב ישראל.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, סד, קה, קלה בתרס״ה-תרס״ו; אמרי יושר, ח״ב, פו; דובב מישרים, ח״א, פט בתרצ״ו; חבצלת השרון, ח״א, כא, תנינא, עה בתרצ״ב.

ר׳ מנשה ורטהימר

דומ״ץ גורליץ לפני מלה״ע הראשונה (ספר גורליץ, 96).

וַרְמַן

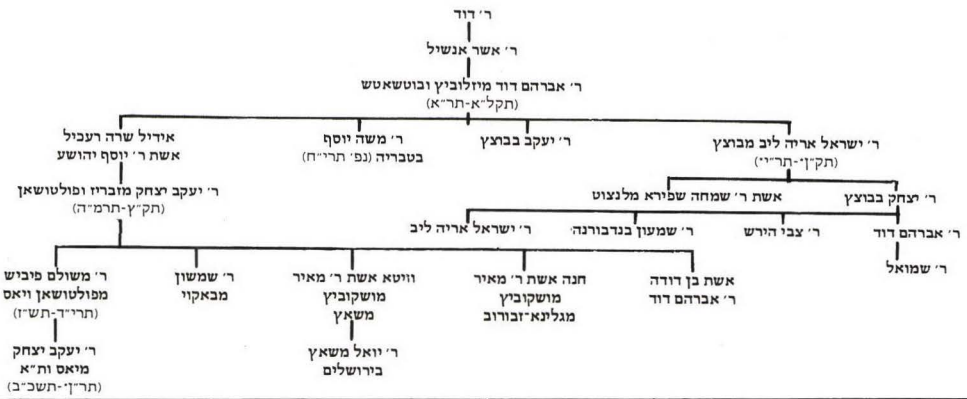
ר׳ אברהם דוד ב״ר אשר אנשל ורמן

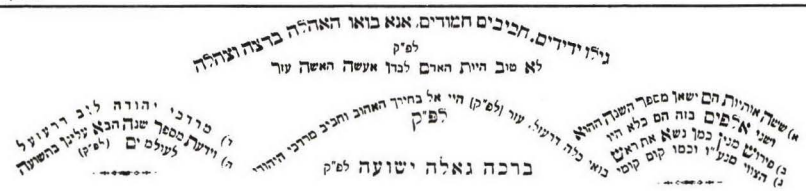
מיזלוביץ ובוטשטש (תקל״א — תר״א)

נולד בנדבורנה ביום ו׳ אדר תקל״א, לאביו ר׳ אשר אנשיל ב״ר דוד מצאצאי המהרש״א והרמ״א, ולאמו רעכיל בת ר׳ אברהם רעכעליס, ונקרא על שם שני זקניו. כשהיתה אמו מעוברת עמו, אמר בעל צמח ה׳ לצבי שהיה אח״כ רבו, כי היא טוענת בקרבה ס״ת, העתיד להיות מאור גדול. לאחיו ר׳ ברוך היתה בת, זקנתו של ר׳ ברוך מסטניסלב (פרטים בח״א, 667).

ראשית לימודו היה אצל אביו לו קרא ״למדן מופלג״, והיה הראשון שהחל להיקרא בשם המשפחה וואהרמן, על כי נודע כאיש אמת. לימד את בנו גם חשבון, והשפות גרמנית ופולנית. כן למד גם אצל דודו ר׳ יהושע חריף, כפי שכותב נכדו של הדוד, ר׳ ראובן ב״ר משה מרגליות בחתימתו על ספר לבושי אור יקרות, לבוב תרמ״א. מגיל

וַרְמַן

שנה: ששׁ כאה (א)זעור אחר לאלף הששי. האוהיות בר בכר הנה ישאו ראש׳ (ב). אחר מספא ואחר מאחר פוסקי (ג). שנה זו בה הבנה בית המשמיש:
שמות חתן וכלה (ד) יהוידע. שנות עולם הבינו. לעמהם ברוך בשמחת בעול והרוח האמונו. ליום הבריאה בו יזכרו
שמות הבנים יחד אחיים . ראשונים שמותם ראשי החדשים. רעים אהובים בחברה מחברים . יעמד זכרנם בחלת הבריאים
קול ששון קול שמחה . קול חתן קול כלה קול מצהלות חתנים מני חפתם ונעדרי מספחתה בנגינתם
קול שירים וקול שירות בשמחת ונילה . בעיר יהודה וחוצות ירושלים. ישמע קום סגלה. בחצרות במצלתים
אבן יאיון שבעת הנרות (לפ״ק ולפ״ג) מספר שנה ההיא יכונא בחשיבו עוד הנרת שחים: שא הנרת הללי המנין והמספר נגמר
שבע ברכות יחולו (על) ראש חתחן והכלה בשמחים . בריים נאמנים יבנו להם בנין עד למלאת מספר שנות עולם (ה)
שבעת ימי משתה יסלא בידו למספר בני ישראל יגלו יבאו לשנות עולם הוא חמשה אלף שש מאה חמשים שבעה
שמח תשמחו אל הרעים האהובים חתן וכלה בחמשה קולות . וחמשה קולות

וכי שורה בא בפה (לפ״ק) (יבאו להשלים מנין פ״ג לפ״ק) (כל אחד לבד פרט הגדול יורה לפ״ק)

האב המניר מראשית ראשית ואחריה יהן טוב בשאירית: ועוד בא בה עשיריה האחרית

„פרט שנה זו" „הלא בה תרות" למגדול ועד קטן די חשבון יבואו לפ״ק

והיא הצרם ליצירה לפ״ק

בראשון בו בן וכת יגוחו
עד וקנה וישיבה כתבר יפרחו

ראשון לציון הנה הנם
נפן פוריה נפנם

חתן מימין מהלל

הלא באם אטור יאמרו השושבינין לפ״ק
החון רואה ה׳כן אבן יהב טוב״ יוצק לרוב
החן יביא לחתן ישׂ״ש כנבור לרוץ אורח טוב לפ״ק
הושיב כנור וענב יושיבו מנגינתם
נעימי שיר קול רנה ירימו לעמהם
מרדכי יהודה ליב החתן ישרה כנפן היין
רעיון כנן הטוב כן ציית עלי עין
דלה. ביריבי. יאיר אורו בשמש בגבורתו
ביום יצי יקר כל היכן התן ברמים יכנה ביתו
יחד ראהל נצץ מסקופו לא יעתק
יעמיר שמם לעולם בקשר אמיץ בריתם יתהק
הא יו רעיה נאמנה והוא לה עמית
ואלה הולדות יצחק איש יהודה ושולמית
דבר יצא מאת ה׳ בת יוסף ליהודה
האשה הוכיח לו ה׳ מקדם לו יערה
נפן פוריה נפנה ייף פריה והירושה
ארץ אכניה והב לה למורשה
ליום נועד האספו להתענג בתעורה ליוחן
דאו על כנפי נשרים לשמחת כלה וחתן
שמחת בשמם יחיש יושב נגוהים

כלה משמאל תהלל

האבן רואת אבן לסוסדות לביה חון לראש פנה
כלה תעדה כליה הובל בגיל לתחה אפריונה
לצפר שמים כלם הידד יקראו
הקבצו שרים ונוגנים לקראתם בשיר הצאו
מרגד דרעזל כלה עריגה השגשג הוד לה כויה לפ״ק
יקים שם כפרין כרחל הבנה לו בית
נונה לו סביב סהר וכוכבי אור
דמהה ואת רעיתו לשמן המוב בכלי טהור
לא יסיעוהו סעה וסער סיהרים בל ינהקו
דבק טוב יאסר ה׳ מוהרותיהם יחוקו
רמונים לפני שמש הצלחתם יחד אגודים
עין יוסף ועין יהודה היו יהיו לאחדים לפ״ק
זאת נחלתו שערה מאת ה׳ אשה משכלת
רשמח במהנת חלקו בהדר החבצלת
לא יעלה הכורת על עצי שדמתם
חרמש לא יניף על קמת חלקתם
זה חרש ר׳ ג׳ ל׳ זיו חפה והוד כלולות
נחרה פניכם יקרים בהפים ומחולות
נקנו נעבור חלוצים בראש הקרואים

והבית הזה יהיה אך עליון (לפ״ק) בית זה ינדל בנין עד (לפ״ק) בברכה רבה מזל והצלחה (לפ״ק)

זרח השמש והלל הסהר
זה הריר וזו הרעיה — אנחנו אבוה אל הבנים (לפ״נ)
5 6 5 7

אח אחי הנני אנכי מבקש לפ״ק
אני יצחק יוסף אחיכם אחיכם אהובכם לפ״ק
אבי נועם הבלה החי׳ לפ״ק
אבא אנכי שרה אבן והב לפ״ק
אב ואם תחן יחי׳, עסו ב׳נ לפ״ק

לשמו

מי בראש וסוף בשני הזויות סזה וכזה הוא חינה
יעמיד לימין, אבין באהיות עליו דך יפצא סעינה
כלם יחד בעוברי אניות בלב יס יסצא דרך נכונה

הראשון, והשני סחציהו. בם נבראו עולמות שהים
השלישי והרביעי, בראשון. הם נסתרים בחבוין
העיע כן להראשון בכללואי. אז המצאנו כפלים
החמישי כמי השני על ראש ההר ישבו עליון

ולשמה

מי בראש. ישנה בכתוב. קה סחציהו. והיה אמצעיתו
באחריתה תגדל. ומרדכי ציה עליה אשר לא תנד והחדל
הנה בא ילד עומד על אבן עזר לפ״ק
זאה רעיה דמהה לסהר יקה עזר
ז׳ חדה פמז חמודה, לכבוד שמות חתן וכלה
על שלחן מחתים ושושבינין העלה לפ״ק

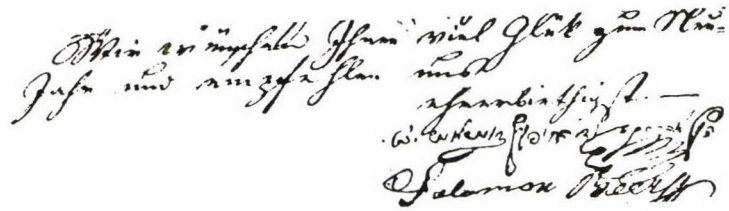
שמחה שׂשון גילה דיצה נעמי לפ״ק
בואו אישים נכבדים שישו שמחו דודים לפ״ק

קול חתן קול כלה במהרה תשמענה יאריכו ימים ויצדקו לפ״ק
שמחת — ברכת — עולם על ראש הזוג יהילו לפ״ק

החתן מרדכי יהודה ליב גאלדשטיין יקח עור הכלה מינדל דרעזל חזן בפה לאוויטש יום ג׳ אלול

נוסח כתב ההזמנה בגימטריאות ובחידות, לנישואי החתן מרדכי יהודה ליב גאלדשטיין, עם מינדל דרעזל חזן מלאוויטש בת ר׳ יצחק יוסף ושרה, ביום י״ד תמוז תרנ״ז (מגנזי ר׳ יוסף מושקוביץ)

שלוש פרש מדרכי נערות, והקדיש עיתותיו לתורה ולעבודת השם. מגיל שש כבר ראוהו חוזר על לימודיו ברגעים שהמתין לאוכל, ובאצבעותיו רשם על הקיר או על השולחן חידושים שעלו במוחו. רבי דוד שלמה איבשיץ שלימד בנדבורנה השתומם על

חתימתו של בעל "דעת קדושים" על מסמך בלועזית מקהילת בוטשאטש מתאריך 149.1831

רוחב שכלו, וכן גם רבי משולם פיביש הלר מזבריז. בגיל תשע כבר נודע כילד פלא, ורבי משולם איגרא שנזדמן לעירו ושוחח עמו בד״ת, ניבא כי יהיה איש אשכולות ומחדש נפלא, מופת לכל רבני הדור. עוד אמר עליו שרק אברך זה מבין את שיעוריו המפולפלים, ובנסעו לפרשבורג ענה לשואליו, שמניח בגליציה מורה הוראה מובהק. ממנו שמע על הילד — רצ״ה קרא אב״ד בוטשאטש, שבא לנדבורנה למצוא חתן לבתו. הוא מיאן בשלמה קובלר שיעץ אח״כ לממשלת אוסטריה להטיל את מס הנרות, ובחר בראי״ד באמרו שיש לו מוח מחודד כמו לרשב״א. הנער בן העשר הוזמן לעשות את החג בבוצץ, ובדרך חזר בע״פ על כל ספר חובת הלבבות מבלי לשים לב לגשם ולברד. חמיו גדלו כאב והעריכו מאד. אחרי נישואיו השתלם בבוצץ בכל מקצועות התורה, ובני המקום הוקירוהו כבעל חסד מצניע לכת. התידד עם רבי חיים טשרנוביץ שהיה מבוגר ממנו, וגר שם באותה התקופה. כמו״כ התרועע עם המקובל ר׳ נטע גליצר מפודהייץ, והחליף עמו מכתבים. פלפל עם הגאון המקומי ר׳ אביש אבלי שהסמיכו להוראה, ובספריו מזכיר אותו ואת ר׳ גצל.

מתקנ״א רבה של יזלוביץ, ובה ישב במנוחה כ״ד שנים על התורה ועל העבודה. התפלל כותיקין, ואחרי פת שחרית למד בבית מדרשו בעיון 14 שעות רצופות. כשבני ביתו בקשוהו שילך לטייל קצת, פתח את ארון ספריו ואמר: הנה אני מטייל בפרדס התורה. החל ללמוד קבלה, והעלה את רמתם הרוחנית של יהודי המקום. כשביקר שם רבי מאיר מפרימישלן, אמר כי זו הסיבה שרחובות העיירה מלאים יראת שמים. כמו״כ הרחיב שם את ידיעותיו בחכמות כלליות כשפחות לחכמת התורה,

וכדי שיוכל להשיב לאפיקורס. לא שתה משקה המשכר, כדי להיות מוכן לכל שואל.
בהיותו ביזלוביץ החלה התקרבותו לחסידות, אחרי הרוח המתנגדת שספג אצל חמיו. כשחלה בנו ר׳ ישראל ליב, הפצירה בו אשתו שיסע אל רבי לוי יצחק שנזדמן אז להרימלוב. רל״י הבטיחו שהבן יבריא, ועוד יזכה לראות ממנו צאצאים יראי ה׳. אח״כ ביקשו שיסע עמו לסקלט ואל יפרד ממנו כה מהר, באמרו שיש לו ניצוץ מנשמת רשב״י. משם נסע עמו רא״ד לברדיטשוב, ובששת השבועות שעשה שם קיבל ממנו סתרי תורה. בדין כתיבת שם שאול בגט הוא מביא את רבו ובנו ר׳ ישראל, בספרו עזר מקודש, סי׳ קכט, סעיף ב. בסי׳ עט מזכיר שנסע אל רל״י לקיים שימוש ת״ח.

מאוחר יותר בא לידי משבר כתוצאה ממאבק פנימי בקרבו בין דרכי הלמדנות והחסידות, ושאיפתו להשוות בין התלמוד והקבלה ולעלות מהרה בסולם המדרגות. אמרו שכחצי שנה עבד את ה׳ בהתגלות ברחובות קריה. י״א שהיה זה כשנסע לשבת לברדיטשוב, ושחק כאשר ראה את תנועותיו של רל״י. אז נסע אל רבי משה ליב מססוב שריפאו בנס, והרגיע את רוחו לשוב למנוחתה. בהקדמת ספרו תפלה לדוד הוא מודה לו על כך, ובספריו מביא ד״ת מרבו זה.
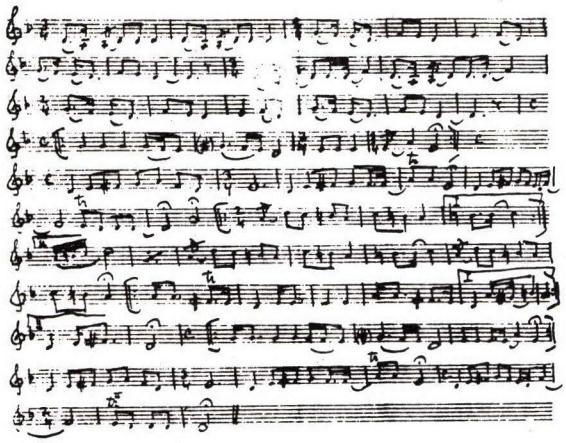
בשנת תקע״ד נפטר חמיו, ובנסעו לבוצץ להספידו נתקבל שם על מקומו. כדי שלא יעכבוהו בני יזלוביץ, נאלצו אנשי בוצץ לבוא בלילה לחוטפו בעת אמירת תיקון חצות שמעולם לא ביטלה. ביתו בעיר הפך תל תלפיות לשואלים מכל הסביבה, ולמבקשי עצה ותושיה. יש שחיכו בפתחו יומיים או שלושה עד שיכלו להכנס, אבל לבני בוצץ שהיה רבם ענה מיד. ממקורביו בעיר: ר׳ אלימלך סופר, ר׳ מיכלה בעל תפילה ובעל קורא, ר׳ שמרל דיין, ור׳ שמואל משמשו. האריך מאד בתפילתו לפי כוונות האריז״ל, והיא נמשכה מחצית היום. התפילה היתה בסערה, וכשיש שתי נוסחאות אמר את שתיהן, ולפחות אחת במחשבה. לא נכון שפסוק שמע אמר כשעה, וכפי שהראני האדמו״ר משאץ באשל אברהם, סי׳ ס״א סעי׳ ו׳, מש״כ בשם מו״ח שיאמר כדי נשימה, והוסיף וכן אני נוהג. חיבר ניגונים לתפילה שהיו ידועים לצאצאיו. בסעודה השלישית אחרי הזמירות נהג לזמר שיר מיוחד בהתפשטות הגשמיות, ולפעמים יותר מחצי שעה. רק אח״כ התחיל לומר תורה במשך ארבע (ולא שש) שעות רצופות. הרבי מרוזין שר ניגון זה ביו״כ, ואמר שיעקב אבינו זימר אותו כשרעה את הצאן. בחודשי הקיץ פרסו את הוילונות, כי בשעה שישבו כבר האיר בוקרו של יום ראשון. אמרו עליו

שאליהו הנביא מתגלה אליו כל מוצש"ק ולומד עמו תורה, ומוסרים שהשיב על כך, ב"ה שרובי תורתי מאליהו. אמר על עצמו שכל חיותו מתורה ותפילה, ולא נהנה מהעוה"ז אפילו באצבע קטנה. מעולם לא הלך לרופא, ומנע גם אחרים מללכת באומרו שהחטא גורם המחלה. השפעתו היתה רבה בעיר ומחוצה לה, ועד ימינו קראו לו שם בסתם "הצדיק". אמנם המתנגדים לא סבלו את התנהגותו, ובראשם עמד הפרנס ר' אביש שטרן שיסד בעיר ביכ"נ על שמו. גם המשכילים שאפו להדיחו מהרבנות, והלשינו עליו לשלטונות שמרפא חולים, מסתיר בביתו עריקים מהצבא וכן מבריחים וגנבים, מתוך רחמנות שלא ייתפסו.

מעמד מיוחד נתבצר לו בין גדולי הדור. בהיותו בגיל י"ח כתב אליו החוו"ד בתארים מופלגים, וביניהם: בקי בכל הש"ס. הישועות יעקב שמח כאשר נתפס לחסידות והתנהג באדמורו"ת, ואמר שלולא זאת לא היה מוצא ידיו ורגליו בביהמ"ד, מכיון שבחריפותו היה מקפח שוקיהם של חכמים בהלכה. בהסכמתו לדע"ק מספר השו"מ על פגישותיו עמו. פעם שאל בלבוב את רא"ד, מדוע נוסע ממקום למקום ואינו לומד במנוחה במקומו, והשיב לו שרוצה להפיץ החסידות ולפרסם חכמת האמת בעולם (ספר סופר וסיפור, רכא). החליף מכתבים עם מחותנו רצ"ה מזידיטשוב, והם נחלקו בדבר כתיבת אות חי"ת בס"ת. כמו"כ התכתב עם מח' ר"ש מירוסלב. רצ"א מדינוב הריץ אליו את שאלותיו, וכן רבני גליל בוצץ. נסע פעם לחתונה אצל רבי שלום מפרובישט אביו של הריז'ינר, ואמר שלמד ממנו סוד הבריאה. על בנו אמר ששמו **ישראל נשמת יעקב** מעין שופריה דאדם קדמאה, **אבל שלום** (מבלז) **על ישראל**.

בין גדולי תלמידיו: ר' משה ברומר מבוזנוב, ר' שמריל ברנדריס מהרימלוב, ר' אפרים אלישע ברנר מטשרנוביץ, ר' דב בר (דוד) מבויאן, ר' שלמה דרימר מסקאלא, ר' חיים ירוחם לנץ מבוצץ מח"ס דברי חיים, ר' אורי שרגא פיבל שרייער מברודשין. בטעות מנו גם את רבי מאיר מפרימישלן מתלמידיו, אך ידוע שרא"ד הוא שציוה עליו להתגלות.

כל שנת ת"ר שמח מאד בתקוה שזו שנת הגאולה לה למצא רמזים בזוה"ק, ובכל ס"ג היה דורש מענינה על הפסוק אם יגאלך טוב יגאל. משנכזבה תוחלתו נפלה עליו קדרות בער"ה תר"א, ובשמיני עצרת נפל למשכב. תפילות רבות נערכו לשלומו, וטובי הרופאים הובהלו אל מיטתו. בס"ג של שבת בראשית בירך חודש חשון כמנהגו, ואמר תורה. למחרת החלה גסיסתו, וכשמישהו הרטיב את שפתיו ביין ישן, קם, ירק, וניגב את שפתיו, שכן כל

תוי הניגון ששר הדע"ק בלי מלים לפני אמירת התורה בסעודה השלישית

ימיו לא שתה יין. נפטר אחרי תפילת ערבית אור ליום ב' ער"ח חשון תר"א. נספד ע"י ר' יונה אב"ד סקלט, ובנו בכורו. טבולי יום נשאוהו רגלי לבית העלמין המרוחק.

אשתו הראשונה נפטרה ביום כ' אדר תקפ"ז. אחריה נשא את אחייניתה, בת בנו של הנטע שעשועים, והיא נפטרה בתקפ"ט. בזיווג שלישי נשא את בת ר' מרדכי מרדיש ויינריב אב"ד אונגוואר, ועמה ישב בשלוה עד סוף ימיו. בספר אוצר יד החיים, אות ת"ס, מובא כי היא היתה אשה צעירה, וכשנתאלמנה לא היו לה ילדים. סיפר אחיה ר' זלקא וינרב דומ"ץ ביסקא, שצדיק אחד רצה לשאתה, אבל השר שלום לא הסכים לכך, באמרו שאין זה כבודה להינשא כאן לשום אדם, רק תסע לא"י, ותנשא שם אפילו למאן דהוא.

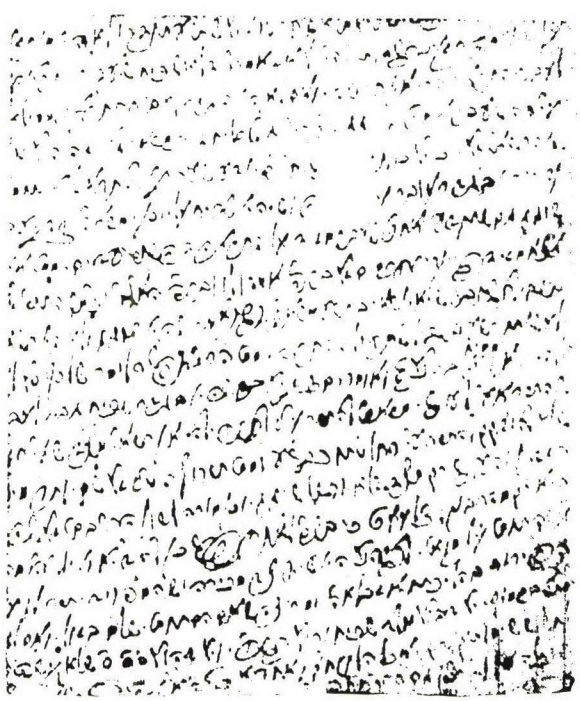
ילדיו: א. ר' ישראל אריה ליב שהמשיך בבוצץ; ב. ר' יעקב הנזכר בתהלה לדוד, פרק כ, אות ה; ג. ר' משה יוסף שעלה לטבריה, ובה נפטר ביום י' כסלו תרי"ח (ספר טבריה, 295); ד. אידל שרה רעכיל אשת רבי יוסף יהושע ששימש כאדמו"ר בבוטשאטש. ר' אהרן ורמן נכד הדע"ק נשא בבוצץ לפני תר"ה את פריידה בת ר' שמעון מירוסלב (תפארת בנים אבות, 384), ונשתמר מכתבו של ר"ש בקשר לחתונה (אהל שמעון, צו-צח).

בשנת האבל כנראה נדפס בדפוס גרשון לטריס בזולקיב או ברוסיה, ספר שהוא נדיר ביותר כיום. **נשמת חיים**, כה ד', דברי הספד ותנחומים על פטירתו, ובתוכו קונ' עץ החיים מדברי תורתו. הכותב הצניע את שמו, ובהקדמתו מצטדק על שלא נטל הסכמות מגדולי ישראל ומהבנים, כדי שלא לגלות את זהותו. נמנה על התלמידים, וכשרשם את חידושי רבו והראם לו, הוטבו בעיניו. יתכן

שהוא ר' חיים ירוחם לנץ שנמנה לעיל. בתוך ההספד ד"ת מרובים מפי רבו ומתוך כתביו, רובם רמזי קבלה. כמו"כ כלל את הרמזים ששמע מרבו על תאריך פטירתו וקבורתו. לקוטים מההספד נכללו בספר ברכת אברהם.

בשנת תר"ן נדפס בלמברג ספר **תולדות הראב"ד**, מאת ר' אליהו צבי שמרלר מברודשין, עם הסכמת אבי אמו האב"ד רש"פ שרייער. בסופו נוסח המצבה שנשלח לזקנתו בילה גוטפריד ע"י נכד ראי"ד.

ראי"ד כתב את חידושיו ברבבות דפים החל משנת תק"ן, והצטער על שלא הכשירם לדפוס. הוא כתבם ללא סדר כפי שעלו ברעיוניו, ובלשון קצרה, כי לעצמו לא הוצרך לפרט. הכתבים היו חביבים עליו מאד, ובעת שריפת בוצץ אמר שיצילום תחילה, שעה שכל רכושו נשרף. י"א שיהודי אחד מצא את התיבה בה היו מונחים, וראו בכך השגחה מן השמים. הוא עצמו אמר בעניוותו, שההצלה באה בגלל מכתב מרמ"ל מסבוב שהיה שם. כל יום חידש י"ח ואח"כ ל"ו הלכות, ובלילה היה עובר עליהם שוב. גם בהיותו בדרך לא ויתר על מנהגו זה, ופעם בנסעו ללבוב להמתיק סוד עם הישועות יעקב, נתעכב בשל כך בדרך באכסניה בעש"ק אחה"צ. כך הצטברו לו רבבות חידושי דינים, וקיוה שמח' ראי"ז מרגליות ידפיסם. בראש תפלה לדוד כתב ששלחם אליו לשם כך לברודי, אלא שבינתים "נגנז הארון". י"א ששם אבדו גם כל התשובות שלו

קטע מחידושי הדע"ק בכתב־ידו

שהשיב לאלפים. בפטירתו מצאו שכתביו שוקלים 50 ק"ג או יותר. הוא מביא בהם ד"ת רבים מרבותיו, חביריו ותלמידיו. הם נותרו בידי נכדיו שהשתדלו בהדפסתם, אך רובם אבדו בנדודים ובשואה. ד"ת רבים ממנו בספרי ריי"מ היבנר.

ברכת דוד עה"ת, למברג תר"ה, ב, קפב ד'. בשער מחמת הצנזורה: דפוס יהודית רוזניס, תקס"ה—1800! יערי קבע את השנה לפי חתימת המלבה"ד (קרית ספר, יז, 107). מעבר לשער מתנצל המלבה"ד תלמיד המחבר שאינו מדפיס את ההסכמות שעמו, ואוסר להדפיס בלי רשות "בעל המדפיס". יתכן שהוא ר' דוד (אב"ד בויאן?) לפי רמז בסוף הספר. בהקדמתו כותב שליקט מהכתבים שהניח רבו, והוסיף בתחילת כל פרשה מה ששמע ממנו בעצמו. זכה עוד להראותם לו, והוטבו בעיניו. לפי שעה מדפיס רק על בראשית בדרך פרד"ס, ומקוה להדפיס גם את יתר החיבורים עה"ת, גפ"ת, שו"ת ועוד. בסוף הספר דרוש פלפולי למסכת פסחים. מהדיר דע"ק כותב בהקדמתו אודות ספר זה, שהוא מונח בקרן זוית לרוב קיצורו.

בשנת תרכ"ד מסר בבוצץ ר' יצחק נכדו של ראי"ד את חידושי זקנו על יו"ד, לתלמידו ר' אורי שרגא פיבל שרייער. כשרש"פ עבר בתרכ"ה לרבנות ברודשין, המשיך לסדרם ביגיעה רבה בשנים הבאות. כשנדפס עשה הספר לו ולרבו שם עולם בשערים המצוינים בהלכה.

דעת קדושים, ח"א מספרו הגדול על שו"ע **קדשי דוד**, דינים והוראות בשחיטה וטריפות שהניח הרב בכתובים, ערוך ומתוקן בתוספת הגהות התלמיד בביאוריו **גידולי הקדש ומקדש מעט**. לבוב, בהוצאות ר' אברהם ויידנפלד מסטניסלב, דפוס אברהם ניסן זיס סג"ל, תרל"א, ב, לג, קמו, לא ד'. ההסכמה היחידה היא מהשו"מ עם ד"ת, ובה מספר שבילדותו כאשר ביקר בברזאן אצל זקנו ר' דב הלפרין, שמע את עוצם בקיאותו וחריפותו של המחבר. כעבור עשר שנים נזדמן ראי"ד ללבוב, ופלפל עמו ע"ד חידושיו במפרשי הים שבסוף הים התלמוד, והתנצחו בהלכה אף כי כבר היה אחר חצי היום בקיץ, והיה מעוטף בטלית ותפילין, ולא אכל עדיין "בכ"ז חביב עליו דברי תורה, והייתי חביב אצלו עד לאחת, ואף כי צעיר לימים הייתי. ובנסעו בחזרה מלבוב והיה בבערזאן, שאל אותו זקני הרב ז"ל האם שם לבו עלי, ואמר לו בזה"ל: רב יוסף סיני ועוקר הרים, והנה מזה נראה עין בעין כמה היה יקר בעיניו צורבא מרבנן". בהקדמת המסדר מפליג בגדולת רבו, הליכותיו ומידותיו בקודש. מתאר את מצבם הגרוע של הכתבים שהיו קשים עד מאד לסידור ולפיענוח, ורומז שכאשר רפו

ידיו נגלה אליו רבו ועודדו להמשיך. מוסר את דרכי עבודתו בריכוז ועיבוד הכתבים אותם הציג סביב השמלה חדשה תבואות שור, ובשוליהם שני ביאוריו: גידולי הקדש באריכות, ומקדש מעט בקיצור. בכתובים נותר חיבור שלם על ד״ח שו״ע, לו נתן את השם הכולל קדשי דוד, על או״ח בשם קודש הלולים וכו׳. בסוף הלכות שחיטה באים כללי הכי רביתייהו והפסד מרובה. בסוף הלכות טריפות דיני תר״ל (תרתי לריעותא) מסודרים ע״פ א״ב. פרידברג רושם גם מהדורת תרל״ד, קצט ד׳.

בשנים הבאות נתבררו השיבושים והחסרונות בגוף הספר ובשני הפירושים, ר׳ שמעון נכד המחבר שלח עוד הוספות, רבנים ושובי״ם שונים שלחו אל המהדיר את השגותיהם או את שאלותיהם לחוות דעתו. משום כך הדפיס **משמרת הקודש**, לעמבערג, אברהם ניסן זיס סג״ל, תרל״ט, נ ד׳. בהקדמתו מודיע ששוקד כעת לסדר את הספר דע״ק על הלכות סת״ם. בספר: השמטות לספר דעת קדושים, כציונים קצרים לפי סדר סימני השו״ע, ופעמים קטעים שלמים להרחבת הביאור; מדף יז. קונטרס התשובות (50) לשואליו. בסי׳ מה ד״ת מרא״ד; מדף מ. קונטרס מעדה בגד, מבנו ר׳ אהרן אב״ד טלוסט שמימן את ההדפסה.

מהדורה שניה של הדעת קדושים נדפסה בלעמבערג, דפוס פעסיל באלאבאן בשותפות עם ר״א ויידנפלד, תר״ם, ר ד׳. במהדורה זו נדפס הפנים באותיות גדולות, וההוספות שבגליון נכללו במקומם הנכון בפנים. ר׳ יעקב יצחק ורמן נכד המחבר ראה מהדורה שסודרה בצורה שונה לחלוטין באותו מקום ושנה. הוא מתפלא על שלא שיבצו במקום את כל ההגהות שבמשמרת הקודש. דע״ק נכלל במהדורות שו״ע לבוב, תרמ״ח ואילך. עוד הוצאה בלמברג תרנ״א. שמלה חדשה תבו״ש בכור שור עם לבו״ש **דעת קדושים** גדולי הקדש ומקדש מעט, ווארשא, האחים ר׳ שרגא פיבל ור׳ יהודה ליב מונק, דפוס ר׳ יעקב זאב בר״י אונטער־הענדלער, תרנ״א.

מהדורה מורחבת נדפסה בשינוי צורה: שמלה חדשה **תבואות שור** בכור שור, ועליו לבושי שרד ודעת קדושים עם הפירושים גדולי הקדש ומקדש מעט, ווארשא, ר׳ יהודה ליבוש מונק, דפוס האחים לעווין־עפשטיין, תרס״ב, קס, צג ד׳. המסכימים: בעל בית הלוי בתרנ״א; ר׳ שמואל זנויל קלפפיש ור׳ יצחק הכהן פייגנבוים מוצ״י ווארשא בתר״ן. רש״ז קלפפיש חזר וכתב בתרנ״א בתשובה לשאלת מהרי״א איטינגא מקיץ תר״ן איך מותר להדפיס את שני הפירושים של רש״פ שרייער, שראה את

מכתבי מחברם אל המו״ל, ובהם כתב שמרשה לו ואין כל מניעה מצידו.
מהדורת צילום של לעמבערג תר״ם נדפסה ע״י יהודי מבני־ברק בישראל תשל״ב, ו, ר; יח ד׳, ביזמת נכד המחבר רבי יואל מושקוביץ משאץ, עם הקדמתו מתשל״ג. לפי עצתו נספח כאן צילום דפי ההשמטות שבראש ספר משמרת הקודש. כמו״כ הובטח שיתוספו כאן דע״ק עם הפירושים על הלכות קטנות ביו״ד סי׳ סא-סח, והלכות שמחות שנדפסו בשו״ע יו״ד לבוב ולא בוילנא. עוד צורף מכתב המפרש מתרכ״ה אל המהרש״ק.
דעת קדושים מספר **רשום בכתב אמת** הכולל כל דיני מצות כתיבה שבתורה, לבוב, יעקב עהרנפרייז, דפוס פ. בנדרסקי, תרנ״ו, ב, נח; יז; מג ד׳. ח״א מהספר כולל ביאור הלכות ס״ת ביו״ד סי׳ ער-רפה, ובו ד׳ ספרים: הפנים הוא ספר בני יונה מר׳ יונה לנדסופר, סביבו הדע״ק, ובשוליו הפירושים מקדש מעט בקיצור וגדולי הקדש באריכות. ח״ב בשער נפרד הוא על הלכות מזוזה, וח״ג בשער נפרד מתרנ״ז על הלכות תפילין. בשניהם נפתחים רק ג׳ ספרים בלי הבני יונה. בראש ח״ג כתב המהדיר בדברי הקדמתו הקצרים, שלא העתיק מהלכות תפילין רק הנוגע לכתיבה, ויתר החידושים על הלכות אלו מקומם באשל אברהם. בסוף ח״ג קונטרס מהלבוש בתמונת האותיות. ח״ד על כתיבת גיטין לא נדפס. בראש הספר הקדמת אגדה מהמסדר, ובה כותב שלקח כיסוד את הבני יונה אף כי רא״ד לא ראהו, סידר עליו את מקדש מעט, אבל בגידולי הקדש מפלפל בשניהם בבני יונה ובדע״ק. עוד כותב כי זהו ח״ד של הדע״ק, ועוד ידפיס תשלום יו״ד שאח״ז עד הלכות שמחות, אשר הם עצמם נדפסו כבר ביו״ד החדשים של בלבן בלבוב. מאחר שכבר נדפס ח״א על שחיטה וטריפות, וכן על הלכות אבר מן החי ומליחה, מקוה להוציא לאור ח״ב וח״ג להשלמת יו״ד עד הלכות ס״ת. מהדורת צילום של הוצאה זו נדפסה בירושלים תשכ״ד, ב, נח; א, טז; מב; נב ד׳. החלק האחרון שנוסף כאן, כללים לדיני סת״ם, צולם מעותק שהוגה ביד.

דעת קדושים על הלכות מליחה, בב״ח, הלכות קטנות בסוף יו״ד והשמטות קדשי דוד, עם הפירושים גדולי הקדש ומקדש מעט, לעמבערג, בימ״ס בן־ציון זיידמאן ויצחק צבי אויסשניטט, דפוס א. סאלאט, תרע״ב, ג, פד ד׳. בהקדמה תולדות רש״פ שרייער בדיוק ובפרוטרוט ע״י נכדו ר׳ זאב לפי מה ששלח לו ר׳ אברהם בנימין שמרלר. המו״ל ר׳ זאב שרייער נכד רש״פ מציין בהקדמתו, שחידושי הרב המחבר בסוגריים עגולים, וחידושי זקנו התלמיד במרובעים. אמהות הספר ניצלו מהשואה,

וכשהובאו לארץ נקנו ע״י ר׳ יעקב יצחק ורמן נכד המחבר. הוא הדפיס מהדורה חדשה עם הוספות בתל־אביב, נתן רוהלד, תשי״ט, ב, צ ד׳. בעריכת הספר לדפוס טיפל ר׳ שמואל זנויל זרסקי מת״א. בראש הספר שמות ילדי המו״ל, וזכרון לקדושים הי״ד. בהקדמתו הוא מבכה את אובדן כתה״י של המחבר בכל המקצועות. לספר הוסיף על הלכות מתנות כהונה ואבלות, כפי שנלקטו מהדע״ק במהדורות שו״ע יו״ד של ראם בוילנא. בסוף הספר: פנינים יקרים; תולדות המחבר שכתב לפי ספרים וסיפורי אביו וזקני החסידים, וביניהם ר׳ דוד זידמן מת״א נכד הנטע שעשועים; תוים ופקסימיל; מגילת יוחסין של המהדיר.

ביאור מספיק על הספר בשם **דברי אברהם** חיבר ר׳ יחזקאל פרנקל אב״ד הוסיאטין. תחילה הדפיס בתרמ״ו ח״ב על הסימנים מ-ס, אח״כ בתרנ״ג **קונטרס תר״ל** עם כללי הכי רביתייהו מהדע״ק, ולבסוף דברי אברהם ח״א על הלכות שחיטה וכללי תר״ל. הטור הפנימי הוא דברי הדע״ק באותיות מרובעות, ובחיצוני פירושו באותיות רש״י. בהקדמתו לח״ב כותב שנתעורר לחבר את הפירוש ע״י בנו אברהם אבוש ז״ל בן העשר. אין לתמוה על סתירות בדברי המחבר, כי פעם הקל ופעם החמיר לפי נסיבות השאלה. מכיון שהדע״ק קיצר מאד ונלאו להבין דבריו, לכן כותב פירוש ושם בתוכו את דברי הדע״ק עם הבחנה מה ממנו ומה ממפרשו, וכשהוצרך להאריך ולפרש יותר, השמיט את דברי הפירושים גדולי הקדש ומקדש מעט.

ספר תהלים עם פירוש **תהלה לדוד**, למברג תרל״ב, ר ד׳. הסכמת השו״מ ניתנה לר׳ אברהם דוד ור׳ צבי הירש נכדי המחבר (נודע על פני תבל צדקתו וקדושתו וגדולתו ותקפו בתורה ובחכמה וביראה). הוא מזכיר בה שנכללו כאן גם פירושים מהנטע שעשועים חמי המחבר. מהספר שרדו בעולם רק ג׳ או ד׳ עותקים. מהדורת פאר בשני חלקים ובסידור חדש הוציא לאור נכדו רבי יואל מושקוביץ משאץ, בירושלים, דפוס המקור, תשל״ד, עם ציונים מ״מ והערות בשם חסדי דוד, והקדמה בה כותב שהתבסס על ההוצאה הראשונה, אך הוסיף גם ממקורות אחרים. בח״א המזמורים א-פט, 24, שס, קכח עמ׳. בראשו הסכמת השו״מ לדע״ק, מכתב רש״פ שרייאר אל המהרש״ק, מגילת יוחסין של המהדיר, השמטות ותיקונים. בסופו מפתח מפורט לפסוקים, מאחז״ל, ספרים ואישים. בין היתר מוזכרים רצ״ה סופר ור׳ שלום ז״ל אב״ד שאץ. בח״ב המזמורים צ-קן, 8, — תשי, קמד עמ׳. בראשו: מכתב המחבר למח׳ ראז״מ. מזכיר בו ששמע מר׳ זאב וולף ב״ר יצחק ישכר מבוצץ שיכול להציע חדו״ת לפניו, וע״כ שולח ע״י אחיו של רז״ו את מה שהשיב לר׳ שמריה מהרימלוב; הקדמתו לתפלה לדוד; קטע מחידושיו. בסופו: פירושו לי״ג עיקרים מתוך סידורו ותפלה לדוד; מפתח ענינים מפורט; ליקוטים ממה שכתבו תלמידיו בשמו; אגרת שמסר לר׳ חיים אייזק דומ״ץ בוטושאן לגדור פירצות שונות בקהילתו; קטע על חמיו; אגרת מתקנ״ה למען פדיון שבויים.

מחזה אברהם עה״ת, **חוזה דוד** על נ״ך, קונטרס **חזון למועד** דרושי אגדה למועדים, למברג, מ. פ. פורמבה בדפוס א. ויידומץ, תרל״ו, ב, סד, מד ד׳, עם הסכמת רצ״ה אורנשטיין. הובא לדפוס ע״י נכדיו האחים הגיסים רצ״ה ור׳ שמעון ורמן. בהקדמת ר׳ שמעון מגולל תולדות זקנו המחבר. הספר לוקט מכתביו, מתקרב לדרך הפשט, בלי עסק בנסתרות. מביא בו ד״ת מרבותיו, וכן מחכמים קודמים ומבני עירו. מהדורת צילום בירושלים, פאר הספר, תשכ״ח.

דברי אבות, ביאור עמ״ס אבות סביב הפנים, לעמבערג, דפוס ניק וסלט, תרל״ט, מו ד׳. הובא לדפוס ע״י האחים־הגיסים, עם השמטות בסוף ״יען שלא הייתי בבית הדפוס״. מהדורה נוספת שם בתר״ם, מ ד׳, עם הקדמת המחבר. הוצאת פאר חדשה עם הוספות ותיקונים ובאותיות מרובעות: **ששה ספרים נפתחים** מספרי הגאון ראב״ד מבוטשאטש: דברי אבות, תפלה לדוד, דברי דוד, ברכת אברהם, מילי דחסידותא, אמרות טהורות, ירושלים, דפוס אלפא, תשכ״ו, ח, שיב עמ׳. המלבה״ד ר׳ גדליה שורץ מברוקלין כותב בהקדמתו הקצרה, שההשמטות שהיו בסוף החיבורים נכללו כעת במקומם, ומציין את השיפורים, במיוחד באמרות טהורות. בהתחלה המכתב לראז״מ, ובסוף קיצור תולדות המחבר מבלי לציין מי כתבם.

קונטרס **אמרות טהורות** ע״י האחים־הגיסים, לעמבערג, דפוס יעקב משולם ניק ואורי וולף סלט, תרל״ט, יב ד׳. המחבר היה נוהג לקבץ מדי פעם קבוצות שונות, ולשאת בפניהם את ההלכות הנוגעות להם. כל שנה לפני הפסח קיבץ את האופים, ודרש לפניהם את דיני הזהירות מחימוץ. גם חתנים היה מכנס ללמדם. בקונטרס זה ההוראות שדרש לפני הנשים המשגיחות על הטבילה. הפנים והביאורים מסביב בלשון הקודש, ותחתיהם תרגום ליידיש. בהקדמת המחבר כותב שהעתקות מקונטרס זה נתפזרו בעיירות הסביבה, וכעת מוסר לר׳ בנימין את זכות ההדפסה. אמנם רח״א שפירא כתב בדרכי תשובה סי׳ קצ״ח ס״ק ל״ב, ששמע מזקנו ר׳ שלמה שלא יפה עשו מדפיסי הקונ׳, ולא בדקו הרבה דברים שרשמם רק לעצמו ולא לרבים

(מביאו רב"צ יעקובוביץ, ציוני טהרה, בהקדמה, עמ' י'). לפי ההקדמה אומרים, שחיבורו זה ועל הלכות מליחה נדפסו כבר בחייו. בהתחלה אזהרות בענינים אחרים. מהדורה נוספת בתר"ם, בתוספת אזהרות בהלכות טבילת כלים ושבת. הוצאה זו נדפסה שוב בהידור ע"י ר' שמואל מרדכי דרזנר מסטמר, סאטו־מארע, מאיר ליב הירש, תר"ץ, כח ד'. כמו־כן היא נכללה בששה ספרים נפתחים, תשכ"ו.

אשל אברהם בפלפול וחידושי דינים על שו"ע או"ח, א-ב, לוקט וסודר מתוך המון כתביו ע"י ר' ישראל אריה ליב בנו הצעיר של ר' יצחק נכד המחבר, לעמבערג, פעסיל באלאבאן, תרמ"ו, לב, יב ד'. מהדורה נוספת באותיות זעירות, תרנ"ג, כב, ח ד'. משנה זו ואילך נדפס הספר במהדורות השונות של שו"ע או"ח בסוף ח"א וח"ב, עם שני שערים. אותו הנכד המלקט הוציא לאור **אשל אברהם** מהדורא תנינא, בוטשאטש, דפוס זאב דראטלער, תרס"ו, ב, צו ד'. המסכימים: המהרש"ם (ומאז בהיותי בבוטשאטש זכיתי לראותם, ומהם אשר העתקתים לי... ואפס קצהו זכור אזכרם מאשר ראו עיני ולא זר בהיותם בידי); ר"מ אריק (מכיר אנכי את נכדו הרב הנ"ל כי הוא אדם יקר מאד נעלה, והוגה בתורת ה' יומם ולילה, ולעומת זאת הוא אדם חלוש בגוו). גם המהרש"ם העיד עליו שהוא חלוש ידוע חולי, דל אמצעים, והליקוט וההעתקה מכתבים ישנים מנושן עלו לו ביגיעה רבה. בהקדמת המו"ל מודיע שמהדורה קמא כתב המחבר באריכות בעת ישבו ביזלוביץ במנוחה, ותנינא כתב בבוצץ בקיצור לרוב טירדותיו. מדף צב. קונטרס הערות וציונים של ר"מ אריק, אותם כתב בעת שהכתבים היו מונחים אצלו לעיון. בחידושי יו"ד כת"י השתמש ר' איצק שו"ב בוצץ (משכנות הרועים, ח"א, דף כה). מהדו"ת צולמה מחדש בא"י, אבן ישראל, תשכ"ד לערך. מהדורה חדשה מאוחדת עם הערות וציונים, נערכת ע"י נכדו רבי יואל מושקוביץ משאץ בירושלים, ועומדת להופיע ע"י בניו.

עזר מקודש על שו"ע אהע"ז, נדפס בגליון השו"ע מתרמ"ו ואילך. כמו־כן נדפס מכתב־יד בתור ספר לעצמו על הלכות גיטין ושמות אנשים ונשים, עם גדולי הקדש ומקדש מעט מתלמידו רש"פ שרייער, בהוצאת בימ"ס ר' משולם הורוויץ מסטניסלב, בילגורייא, ר' נטע קראנענבערג, תרצ"ג, נח ד', עם הקדמת הנכד ר' זאב שרייער שקיוה להוציא גם ח"ב, כללים הנחוצים לחלק זה. בסוף הספר שמות מקומות בגליציה.

תפלה לדוד בעניני ברכות ובנוסחאות התפילה, למברג תרמ"ו. המהדורה אזלה מיד, ונדפסה שוב בקאלאמע, אלטער טייכער, תרמ"ז, מ ד', עם הקדמת המחבר. הקדמת המו"ל ר' שמעון ב"ר יצחק מרשימה מאד. הוא כותב בה על עוניו במעשים ובממון, ועל עוצם התלאות המונעות ממנו להגשים חשקו להדפיס את כתבי זקנו. הוא מזכיר שכמה נסעו לא"י, ולקחו עמם מהכתבים כדי להעתיקם שם. פרידברג רושם בטעות מהדורת תרל"ו, לח ד'. הספר נדפס מחדש בתוך הסידור דעת קדושים, תרנ"ב, וגם בששה ספרים נפתחים, תשכ"ו.

סדר **הגדה של פסח** עם פירוש **אשל אברהם**, ונלוו לו ז' פירושים מגדולי עולם: הרשב"ם, ר' שאול מאמשטרדם, דרך החיים, בית לוי, מטה לוי, ומטה אהרן על חד גדיא, לעמבערג, ישראל דוד זיס, דפוס אורי וולף סלט, תרמ"ז, 24 ד' (יערי, 1291). פעם נוספת עם פירוש **יד רמה**, מלוקט ע"י ר' שמעון ב"ר יצחק, קאלאמעא, אביגדור טייכער, תרנ"ז, לא ד' (יערי, 1537). נכדו רבי יואל מושקוביץ איחד את שתי המהדורות, הוסיף מעוד מקורות, והדפיס הגדה של פסח עם פירוש **אשל אברהם ויד רמה**, בתוספת ציונים מ"מ והערות אשל ברמה בשוליו, ירושלים, דפוס המקור, תש"ל, רמד עמ'. בהקדמת המהדיר כותב שהמחבר כתב הכל מזכרונו בלי לעיין בפנים, ולכן היה קשה למצוא את המקורות. נותן הכל בלשון המחבר, ומציג בנפרד את מקורות הפסוקים. נחפז להשלים, ולא ערך במתינות כפי שרצה. בסוף הספר: תולדות המחבר שנמסרו לו ע"י בן דודו ר' יעקב יצחק ורמן מת"א, ושני סיפורים על זקנם. לפי אחד מהם רצה השר שלום להיוועד עמו באחד הלילות, אך שעה לפני כן ברח, כדי שרא"ד לא ישפיע עליו להניח תפילין בחול המועד כשיטתו.

ברכת אברהם, מנהגים ודברי תורה שרשם מפיו לפחות מתקצ"ח, תלמידו ר' משה דב ויזלברג מקולומיאה. יצא לאור ע"י בנו רצ"ה ויזלברג עם הקדמתו, הוצאת ר' יוסף פרידמן, קאלאמעא, דפוס אלטער טייכער, תרמ"ח, כג ד'. בדפים יז.-יט. דברי התורה שנדפסו בנשמת חיים. בדפים יט.-כא. קונטרס זכרון משה, בו מלוקטים דברי צדיקים על מעלת השמחה, ואחריו לקט מספרו אשל אברהם. הספר נכלל בתוך ששה ספרים נפתחים, תשכ"ו.

נזכר בו מה ששאל אותו רבי פייביש ז"ל מברודשין (ט.); אגרת ששלח אליו ר' מנדל מפודהייץ (יא.); שאלת אב"ד קוזובה מבנו ר' ישראל אריה (טו.); ד"ת בשם ר' ברוך קלאוונער.

מילי דחסידותא, פירוש והגהות על צוואת רבי יהודה החסיד וספר חסידים, קאלאמעא, אלטער טייכער, תר"י, מ ד'. לוקט ע"י הנכד ר' שמעון, עם

הקדמתו באגדה. הספר הגיע לידי ר׳ שמואל דוד הכהן פרידמן דומ״ץ חוסט, ע״י ר׳ אלטר פינקל מקולומיאה שעבר לעסעג. רש״ד יזם הוצאה חדשה של הספר, וקבל הוספות מהנכד ר׳ שמעון מנדבורנה שמכר לו את זכותו בספר. רבות טרח בסידור הכתבים, בסיוע גיסו ותלמידו ר׳ ליבש שנע מסוקל. כמו״כ טרח ויגע בהעתקת הספר ר׳ מנחם מני קראפער מחוסט, לו נמסרה זכות הדפסת הספר במהדורה שניה, עם הוספות מכת״י המחבר והגהות המהרש״ם, מ. סיגעט, ר׳ אברהם קויפמאן ובניו, תר״ע, ב, סב ד׳. בתום המכירה חוזרת הזכות אל רש״ד פרידמן. בתרס״ט הסכימו: המהרש״ם, ור׳ משה ב״ר עמרם גרינולד אב״ד חוסט. רש״ד פרידמן עומד בהקדמתו על חשיבות הספר לבעלי הוראה. בסופו רשימת מנויים מהונגריה. מהדורה זו נכללה בתוך ששה ספרים נפתחים, תשכ״ו. החלק שעל צוואת ר״י החסיד עם הגהות המהרש״ם, נדפס בלבוב (תרפ״ד), בתוך ס״ח עם הערות והגהות מקור החסד מהמו״ל ר׳ ראובן מרגליות, ומהדורה שניה עם הוספות והקדמת תולדות ר״י החסיד וצוואתו בתרפ״ח, כה ד׳. מהדורות נוספות בויליאמסבורג תשכ״ב, וניו־יורק תש״ל.

דברי דוד, נוספות בעניני תפילה על הנדפס בתפלה לדוד, מלוקט ומסודר ע״י נכדו ר׳ שמעון, קאלאמעא, אלטער טייכער, תרנ״ב, מ ד׳. מדף ט: על פרקי אבות. מדף ל: על הגדה של פסח. בדף לה. ד״ת מר׳ ישראל אברהם ב״ר זישא מאניפולי. הספר נכלל בתוך ששה ספרים נפתחים, תשכ״ו.

סדר (סידור) **דעת קדושים**, תפלות כל השנה עם פירוש תפלה לדוד והוספות שונות, פרעמישלא, זופניק קנולר והמרשמיט, תרנ״ב, טז, רלו ד׳. מעבר לשער שטרי המכירה מר׳ שמעון וואהרמן לר״ח קנולר עורך הוצאת סידור זה בתרמ״ט, ממנו לר׳ אברהם יצחק אמקרויט בתרנ״ב, וממנו למוציאה לאור עטיל אמקרויט. המסכימים: הרבי משינאווא (עם ד״ת); ר״י שמלקיס לש״ב ר״א אמקרויט. הקדמת המחבר נדפסה כבר בתפלה לדוד. מדף רב: קונטרס נועם מגדים על דיני תפלה מהפמ״ג. מדף רכא. קונטרס עיון תפלה מרבי שמרל מהרימלוב. אח״כ בשער נפרד: דרך החיים השלם מהחוו״ד, עם מהדו״ת שלו בה נכלל כל מה שנשמט עד עתה, פרעמישלא תרנ״א, נב ד׳.

מהדורת צילום עם שער נוסף בכתב סת״ם יצאה לאור בירושלים־ניו יורק, דעת קדושים, תשי״ח, ע״י הרב מאיר בינדיגר, בנם של ר׳ אליעזר ליפא אב״ד מאלדעוויצא וחנה בת רבי מאיר מושקוביץ משאץ נכד המחבר. נכללו כאן גם הנועם מגדים ועיון תפלה, ונוסף ספר תהלים, כא ד׳.

כסף הקדשים נדפס מכתב־יד בשולי שו״ע חו״מ, במהדורות השונות של השו״ע שהדפיסה פעסיל באלאבאן בלעמבערג מתרנ״ח. תלמידו רש״פ ראה את הספר הארוך, ואמר שהוא כמו האורים ותומים.

תשובות אליו: זכרון משה, בהתחלה, יו״ד, יז בתקפ״ח—תקצ״א; טוט״ד, תליתאה, ח״א, כט; חמיו, נטע שעשועים, יג, יד, ל, נג, פג בתקס״ב; שו״מ, תליתאה, ח״ג, סר.

אשכול, א, 368; שה״ג השלישי כת״י, כז ע״א; דור דעה, גאונים, קצט־רח; נ״מ גלבר, ספר בוטשאטש, 56-58, 65, 74-81 (מדור דעה), 204; ש״י עגנון, עיר ומלואה, 518-542; טל אורות, ח״א, 356-370.

ר׳ דוד משה ורמן

נולד בבוסק בשנת תרי״ח במשפחת הדע״ק. נתגדל בבלז אצל המהר״י, ובו דבק. התרועע שם במו״מ של הלכה עם בנו המהרי״ד, רי״פ בומבך ורא״י מפרוביזנא. נשא את סימה בת ר׳ יהושע מיזלס מטופרוב, ועבר ללבוב. עסק במסחר עם הבנקים, וביתו היה בית ועד לחכמים. גבאי ביכ״נ חדשים של חסידי בלז בעיר. נפטר ביום י״ט סיון תרצ״ח.

ילדיו: א. בכורו ר׳ פסח יצחק, מהראשונים שנתפסו להריגה. כן נספו אשתו שרה בת ר׳ מיכל סגל מליטוביסק וצאצאיהם הי״ד; ב. ר׳ חיים. מכניס אורחים נפלא, וכל שבת היו שלושים איש מסובים לשולחנו. נפטר לפני המלחמה, ומשפחתו אבדה בשואה הי״ד; ג. גיטל אשת ר׳ שמחה דרזנר שו״ב בלבוב; ד. דאכי ע״ה אשת ר׳ שלמה פיש, ובנם יונה אהרן, אשתו וילדיו הי״ד; ה. אסתר מלכה אשת ר׳ שלמה היסטר דומ״ץ פשמישל. שרד רק: ו. שרד רק ר׳ מרדכי צבי מייזלס בניו־יורק. נולד בטופרוב, והתחבר בלבוב ללימודים עם רמ״א אלטר ור׳ אשר שוועבעל ר״מ בנייטרא. עבר לבלז, ויסד שם חבורת מחזיקי תורה. בתרע״ח נשא את ריזל בת הנגיד ר׳ אשר זאב צווערלינג מאושפיצין (נפטרה י׳ שבט תשל״ג), וגר אצלו. ניצל בנס מהשואה, ודרך צרפת הגיע בתשי״ט לארה״ב. ילדיהם בברוקלין: 1. ר׳ יעקב אריה, נשא צירל בת ר׳ משה מושקוביץ; 2. ר׳ יהושע חיים חתן ר׳ מאיר אמסעל; 3. אשת ר׳ אליעזר פילר; 4. אשת ר׳ שמואל פילר.

זכרונות המאור, ח״ב, תצט־תקא.

ר׳ יהודה ב״ר ישראל סג״ל ורמן

מפעסט (תקנ״ג — תרכ״ט)

נולד בפעסט ביום ג׳ שבט תקנ״ג לאביו ר׳ ישראל סג״ל וואהרמן אב״ד קרסטיר, ואח״כ רבה הראשון של פעסט בין תקנ״ט לתקפ״ט, ומייסד ביה״ס העברי הראשון בה. למד בעירו אצל אביו, ובפראג אצל ר׳

זרח אידליץ. בשובו לפעסט השתדך עם יהודי ירוסלבי, ומתקצ״ג גר שם אצל חמיו. עבר למישקולץ לעסוק במסחר, ובתר״ב שב לבודפשט לניהול ביה״ס היהודי באופן. במהפכת תר״ח הפסיד כל הונו, ונתמנה כמורה בגימנסיה של בודפשט. שימש כרבה של קרסטיר, ומתרי״ב דומ״ץ פעסט עד לפטירתו ביום כ״א חשון תרכ״ט. חיבר **מערכת ההעתקות**, אפען תקצ״א, עם הקדמתו. בספר בוחן מושגים ומשמעויות בדקדוק עברי, ובדברי שיר פרוזה והגות. בגרמנית נדפס ממנו בתרכ״א ספר דת יהודה על יסודות הדת, ומהדו״ב בתרכ״ח. פרסם חקרי מקרא באוצר נחמד, כוכבי יצחק, המגיד, המבשר והלבנון. רשימה ביו־ביבליוגרפית כתב א. הוכמוט בנויצייט, 1868, עמ׳ 610-611. אחיו ר׳ יוסף דב (או דוד) היה רב בוישניץ ואח״כ ראב״ד בגרוסווארדיין, עד לפטירתו ביום ז׳ אדר תרי״ב.

שמעון בכרך, המגיד, יב, 49-50; שה״ג מארץ הגר, ח״א, מע׳ י׳, אותיות, יג, צא, ער; מדינה וחכמיה, 83 בשיבושים; מאיר הרשקוביץ, רצ״ה חיות, עמ׳ צ״ו, הע׳ 90; קרסל, לכסיקון, א, 641/2; מאיר וונדר, חכמי ירוסלב, בכתב יד; אנציקלופדיה יודאיקה באנגלית, 12, עמ׳ 457/8.

ר׳ יעקב יצחק ב״ר יוסף יהושע **ורמן**
מזבריז ופולטושאן (תק״ץ — תרמ״ה)

נולד בשנת תק״ץ לאביו ר׳ יוסף יהושע חתנו של הדע״ק ואדמו״ר בבוצץ אחריו, ולאמו אידל שרה רעכיל שר״מ מפרימישלן העיד עליה שהשכינה לא זזה ממנה כל המעת לעת. יחוס האב הגיע אל הרבי ר׳ השיל ומהר״ם פדואה, ולדברי האדמו״ר מקופיטשיניץ היה בנו של ר׳ קלמן אחי האוהב ישראל (וכן: החוזה מלובלין, רלט), שנהרג בדרך בלכתו לפדיון שבויים, וקבורתו היתה היסוד לבית העלמין של קולבסוב. אמנם לפי סדר היחוס שבראש ספר תהלה לדוד היה בנו של ר׳ יצחק מקונסטנטין שהיה חתנו של הנטע שעשועים, ואחיו של ר׳ שמואל מזמיגרוד אבי האוהב ישראל, ומצד אמו נכד החוזה מלובלין.

נתגדל בבית זקנו ראב״ד, ואחז במנהגיו. לפי הוראתו נסע פעם אל השר שלום, לראות מה נקראת עבודת השם. נשא את שרה בת רבי יוסף יוסקא גוטסמן מלשקוביץ, תלמידו וחתנו של רבי מאיר מפרימישלן. אב״ד זבריז עשר שנים על מקום זקנו רבי משולם פיבוש הלר. לבסוף עזב את הרבנות כי היה מיראי הוראה, ועבר לפולטושאן בה כיהן כאדמו״ר לחסידי פרימישלן בעיקר. כל היום היה סגור בחדרו עטוף בטלית ותפילין, ולמד בהתמדה בנגלה ובנסתר. אשתו דאגה לפרנסת המשפחה. בסוף ימיו עבר ליאסי, ושם נפטר ביום י״ב שבט תרמ״ה (או תרמ״ז).

ילדיו: א. ר׳ משולם פיביש מפולטושאן ויאסי; ב. ר׳ שמשון, אדמו״ר מתרמ״ה לעדה קטנה בבאקוי; ג. אשת ר׳ אברהם דוד ב״ר ישראל אריה ליב בן הדע״ק; ד. חנה הי״ד אשת רבי מאיר מושקוביץ מגלינה־זבורוב, ובזוו״ש אשת רבי שלום יולס מסטרי; ה. וויטא אשת רבי מאיר מושקוביץ משאץ, ובנם רבי יואל ממונטריאול־ירושלים.

ר׳ יעקב יצחק ב״ר משולם פיבוש **ורמן**
מיאסי ות״א (תר״ן — תשל״ב)

נולד ביאסי בשנת תר״ן לאביו רבי משולם פיבוש. אחיו ואחיותיו: ב. שרה אשת הרב דב בר בורשטיין אב״ד בוטושאן וראב״ד ת״א, נכד המגיד ממזריטש ומח״ס על הלכות גיטין. בעל חכמה ומוסר, ולו צאצאים; ג. אידל רעכיל אשת הרב דוד הלפרין מקשינוב־ברדיטשוב־ת״א־ארה״ב נכד הריזינר ובנם; ד. אברהם דוד וזו׳ רחל לבית פאקר וילדיהם; ה. העני רבקה אשת רבי חיים ב״ר משה מקוסוב. נספו עם ששת בניהם ובנותיהם הי״ד, ובהם חוה׳לי המאורסת לבנו של רבי ישראל הגר מאטיניא; ו. ברכה רחל אשת ר׳ צבי אריה רובין ראש ישיבת יאס ב״ר אלעזר מסאסוב; ז. שלאמצא אשת רבי אלכסנדר יום־טוב ליפא רובין מדומברובה. נשרפה שם הי״ד.

עלה אחרי מלה״ע השניה לארץ, וגר בת״א עד לפטירתו ביום כ״ט תשרי תשל״ב, יום פטירת זקנו הדע״ק. ההדיר כמה מספרי זקנו. נשא את פייגא בת ר׳ ישכר שאול טייכמן, חתן ר׳ סנדר ליפא בכור המהרי״א מזדיטשוב. אחרי שנספתה הי״ד נשא את מרים רוזה לבית פיקהולץ מרוזדול, נכדת חמיו הראשון. ילדיו: א. ר׳ שמשון רנד, זו׳ בילא ובנם שלום; ב. רחל אשת ר׳ יעקב שטרנברג לנדוי נכד הנו״ב וילדיהם; ג. ארון אריה ליב וזו׳ בתיה.

הצפה, ל׳ תשרי תשל״ב.

ר׳ יצחק ב״ר ישראל אריה ליב **ורמן**
מבוצץ (תק״ץ* — תר״ס*)

בנו של רבי ישראל אריה ליב בנו של הדע״ק. מסר בתרכ״ד לערך את כתבי זקנו לרש״פ שרייאר, שהדפיס מהם בתרל״א את הספר דעת קדושים. בתר״ן המציא חומר לספר תולדות הראב״ד. בתרנ״ז עדיין בחיים.

בניו המשיכו אחריו בהוצאת ספרי זקנם. א. **ר׳ אברהם דוד**, קיבל בתרל״ב את הסכמת השו״מ להדפסת תהלה לדוד. נשא את קרובתו בת רבי יעקב יצחק ורמן מזבריז ופולטושאן, וגר בכפר ליד פודהייץ. בנו ר׳ שמואל נולד שם בתרנ״ט. בתר״ף בא לפפד״מ לבית דודו מ. א. ורמן שהיה פקיד

בבית המסחר של י. קויפמן, וכשדודו פרש בתרפ״א לעסק עצמאי עבר עמו. הדוד הוציא לאור בדפוס צילום ספר חסידים, ספר יוחסין ועוד, ונפטר בתרפ״ג. בן אחיו ניהל את העסק שעבר לבעלותו. בתרצ״ג עלה לירושלים, ופתח חנות של ספרים עתיקים, יחד עם במברגר שעבד אף הוא בחנותו של קויפמן. רכש ספריות חשובות, והעלם ארצה. הדפיס 41 קטלוגים של ספרי יודאיקה נדירים. הוציא לאור ספרים קלאסיים, כגון ביבליוגרפיה של הגדות פסח, צילום הגדות התלמוד ועוד. רכש את לב באי חנותו, שהפכה בית ועד לחכמים ומרכז הספר העברי העתיק. אשתו גינה נספתה בתאונת דרכים ביום י׳ ניסן תשי״ח. נפטר ביום י״ד סיון תשכ״א. בתו נעמי ספרנית בבית הספרים (א. מ. הברמן, אנשי ספר ואנשי מעשה, 82-83); ב. **ר׳ צבי הירש** השתתף בתרל״ב עם אחיו רא״ד בהוצאת תהלה לדוד. בשנים תרל״ו—תר״ם טיפל בהוצאת הספרים מחזה אברהם, דברי אבות ואמרות טהורות; ג. **ר׳ שמעון** גיסו של אחיו רצ״ה גר בנדבורנה. פעל והפעיל להוצאת ספרי זקנו. שלח נוספות על הדע״ק להדפסה במשמרת הקודש תרל״ט. הדפיס את הספרים מחזה אברהם בתרל״ו, דברי אבות בתרל״ט ותר״ם. את זכות אמרות טהורות שהדפיס בתרל״ט, מכר לדומ״ץ חוסט שהדפיס מהדורה שניה במ. סיגעט עת״ר. עוד הדפיס תפלה לדוד בתרמ״ו ותרמ״ז, הגדה של פסח בתרמ״ז ותרנ״ז, מילי דחסידותא בתר״ן, דברי דוד בתרנ״ב, סידור דע״ק בתרנ״ב אחרי שמכר בתרמ״ט את זכותו לר״ח קנולר. בתר״ע עדיין בחיים; ד. **ר׳ ישראל אריה ליב** הצעיר, מלקט ומדפיס אשל אברהם בתרמ״ו—תרס״ו. בתר״ן סיפק חומר לספר תולדות הראב״ד.

ר׳ ישראל ב״ר יונה אהרן הלוי ורמן

רבה של באריש הסמוכה לבוצץ, מתר״ס לערך. חתן הרב חיים ברוך הוכברג, חתנו של הרב יחיאל מיכל היבנר מניזנוב. בנו של ר׳ יונה אהרן שנולד בטשרנוביל לאביו ר׳ מרדכי צבי, ונשא את רבקה רחל בת חסיד בלז מבוסק, שאם אמה מקומרוב היתה אחות המהרש״ק. הסבא רמ״צ היה מגדולי חסידי רבי מרדכי מטשרנוביל, ובעת גזירת הקנטוניסטים יעץ לו הרבי לברוח מרוסיה לאוסטריה. בעצת מהר״י מבלז קנה בית משרפות יי״ש בטופרוב, ונעשה שם גביר גדול עד לפטירתו בתרמ״ב. דבק בחסידות בלז, וחינך ברוחה את ילדיו. נסע ברוסיה לקבל את פני רבי מיכלה מגלינה נכד המגיד מזלוטשוב. בשמחה רבה קיבל את פני המגיד מטריסק בביקורו בקמינקא. בקיץ תש״א נקרא לבחון את תלמידי ישיבת ״בית יוסף״ בבוצץ. נספה ביום י״ב תשרי תש״ב, וכן גם כל משפחתו הי״ד: זו׳ שרה, בנם שלמה (ד׳ אלול תש״א) עם רעיתו לאה ובניהם מאיר ודוד, בנותיהם המורות ב״בית יעקב״ לאה יהודית אשת הרב חיים אפרים זייטשיק ורבקה.

ד״ת ממנו מיזירנה ומסיגט וחילופי שו״ת עם חו״ז רי״מ היבנר כמילח״ב, בסוף דובב שפתי ישנים תרנ״ט, בלבושי מכלול, יא, כה, כח, קו״א, בקונ׳ מכללתא ומלבשתא, דף ו.-ז., מעשה יחיאל, דפים א. ט. יא:
זכרונות המאור, ח״ב, תק.

ר׳ ישראל אריה ליב ב״ר אברהם דוד ורמן
מבוצץ (תק״ן—תר״ז)

בנו של הדע״ק, וכבר בחיי אביו היה דומ״ץ בבוצץ. התמחה במיוחד בדיני ממונות. בעל מידות תרומיות, סבלן ומתון. השתדך במשפחות צדיקים, אך לא נהג אדמורו״ת. סבל מאד מהמשכילים שהלשינו עליו שאינו מוסר את המפתח לאהל אביו רק אחרי נדבה להחזקת האלמנה ולמעות א״י. אביו מזכירו בתהלה לדוד על תהילים פרק ס״א, ואשל אברהם תנינא, סי׳ רעא, סעי׳ יד. תשובה אליו: שו״מ, רביעאה, ח״ג, יב. נשא את בת רבי ישעיה שור מיאסי, וי״א שהיה חתן רבי משה פודהייצר אב״ד הרימלוב. בנו ר׳ יצחק וילדיו טיפלו בהדפסת ספרי הדע״ק. בתו נישאה לרבי שמחה שפירא אב״ד לאנצוט. בת אחרת נישאה לר׳ ברוך לאבין ב״ר נפתלי הירץ מזידיטשוב. רי״מ היבנר מספר בהקדמתו לקונ׳ זכר רב, שפעם בא למרחץ ליד חודרוב להקביל פני ר׳ יהודה יצחק מוובערניפקא חתנו של ר״מ מפרימישלן, ונתן לו ר״מ שלום ואמר: לא הכרתי את אביך, אך עתה אני רואהו בהסתכלי בפניך.

ר׳ משה ליב ורמן

נכד הדע״ק, וראש הקהל בבוטושאן. עסק במסחר באמונה, וקבע עתים לתורה. נשא דרשות בחוגים שונים בעיר. פרסם מאמרים בהמגיד ובכתבי עת נוספים, וכתב קונטרס דורש לציון. נפטר בן נ״ג בעש״ק כ״ב טבת תרמ״ה, ונטמן ביום ראשון. הניח את בנו ר׳ אברהם דוד.
הלל כהנא, המגיד, כט, 41.

ר׳ משולם פיבוש ב״ר יעקב יצחק ורמן
מיאסי (תרי״ד—תש״ז)

נולד בשנת תרי״ד לאביו רבי יעקב יצחק מזבריז. מילא את מקום אביו כאדמו״ר בפולטושאן, ובעברו

ליאסי הקים שם מרכז חסידי גדול. בשנות השואה ניצל בנס מהנאצים. נפטר ביאסי ביום י״ז חשון תש״ז. זוגתו לאה נפטרה בבוקרשט ביום כ״ו כסלו תש״י בדרכה לא״י. היתה בת ר׳ לוי יצחק מניגרשט וזו׳ חיה שרה בת מרגוסיא (אשת ר׳ פנחס מניגרשט ב״ר מתתיהו יחזקאל ב״ר ישראל מפיקוב ב״ר לוי יצחק מברדיטשוב), בת ר׳ ישעיה ליב שהיה חתנו של רא״ל מוולוטשיסק ובנו של ר׳ משה ב״ר חיים מקראסני. ר׳ לוי יצחק מניגרשט היה בנו של ר׳ דוד שמואל, ב״ר אליהו פנחס (חתן ר׳ אריה ליביש מבנדר אחיו של רבי משה צבי מסאווראן וחתנו של ר׳ אברהם מקרעשוב, בנו של רצ״ה שהיה ר״מ שם וחתנו של רבי נחום מטשרנוביל), ב״ר אהרן מקולובולעט, ב״ר שמואל חתן ר״פ מקוריץ. ר׳ דוד שמואל היה חתן ר׳ ליבר מקאדני (חתן ר׳ מושקה ב״ר ישראל מפיקוב ב״ר לוי יצחק מברדיטשוב), נכד ר׳ ליבר הגדול מברדיטשוב ונכד רבי שמשון מאוסטרופולי. מילא את מקומו בנו ר׳ יעקב יצחק מיאס ות״א, עיין ערכו.

ר׳ **נחום** ב״ר ישראל **ורמן**

מפודהייץ (תרנ״ה — תשב״א)

נולד בפודהייץ ביום י״ג אייר תרנ״ה לאביו ר׳ ישראל ממשפחת הדע״ק, ולאמו עטיה בת ר׳ נחום זילבר. בגיל י״ב עבר לצורטקוב, ולמד אצל אביו יחד עם רבי שלמה פרידמן נכד האדמו״ר. בגיל ט״ז נסע אל אחי אביו בפפד״מ, וגמר שם בי״ס ריאלי. שרת בצבא האוסטרי, ובתום המלחמה היה עסקן בצורטקוב. מתרע״ד למד באוניברסיטאות פפד״מ וגיסן, וקיבל תואר ד״ר לפילוסופיה על עבודתו: פרשת סוטה בספרות התנאים. נבחן לפני־כן בשפות שמיות, מקרא והיסטוריה עתיקה. למד ג׳ שנים בביהמד״ר בברסלאו, ונסמך לרבנות. נשא בתרפ״ט את פאולה בת אליעזר שיפטן, ונבחר אז לרבנות אילזה (עלס) והמחוז בשלזיה התחתית עד תרצ״ט. הרב וסרמן השיב לו לשם בתרח״ץ בשו״ת שאילת משה, נב. מתרצ״ד מרצה בביהמד״ר בברסלאו. השתתף בפעילות ציונית, ופרסם מאמרים מדעיים. חיבר בגרמנית: השקאת סוטה בזמן הבית, ברסלוי תרצ״ג; תנאי ואסמכתא במשפט העברי, שם תרצ״ז. עלה באביב תרצ״ט, והורה מדעי היהדות בבתי״ס עממיים ותיכוניים בקרית מוצקין. היה חבר במוסדות שונים, ושלח מפרי רוחו לכתבי העת. חיבר ספרים, בעיקר על המועדים. נפטר בקרית מוצקין ביום כ״ז אב תשכ״א.

קרסל, לכסיקון, א, 642; בתו אסתר, באנציקלופדיה של תדהר, ג, 1347, ומשם בספר פודהייצה, 55, עם תמונתו.

ר׳ **שמואל** ורמן

דומ״ץ בשאץ עם ר׳ ישראל יהודה ליב. ש״ב של ריי״מ היבנר הכותב על התקבלותו בשו״ת הד״ר, ח״ב, לג בתרנ״ז.

תשובה אליהם: אבן יקרה, קמא, אה״ע, ו, (תנינא, כג).

וֶרְפֶּל

ר׳ **צבי הירש** ב״ר משה **ורפל**

ת״ח מובהק, רב ושו״ב במיקוליניץ. בעל זקן לבן ארוך, ועינים פקחיות בולטות. נפטר בניו־יורק עטוף בטליתו ביום הכיפורים בן מאה. אחיו ר׳ יהודה אריה ליב הוא אבי ר׳ שמואל צבי שהיה תעשיין עטרות בסאסוב, נולד בנריוב, נסמך מהמהרש״ם, נשא את אסתר בת ר׳ חיים הלוי הורביץ נכד ר׳ איציקל מאה״ו, חסיד מובהק של אדמור״י סטרעטין וקניהניטש, תמך בהם, התכתב עמם ונסע אליהם לימים הנוראים. מבניו: יצחק רפאל שכתב מזכרונותיו על המשפחה, העיירה ותולדות חייו.

לא זכיתי באור מן ההפקר, 16, 18, 326.

וַרְשׁוֹבֶר

ר׳ **שלמה טבל** ב״ר נח **ורשובר**

נקרא האדמו״ר מבוטושאן. עבר לקרעניץ משנשא את שרה בת האב״ד רא״ל ברוינפלד. נפטר בצעירותו, והאלמנה גידלה את ז׳ היתומים. ביניהם יענטא, נספתה עם בעלה וחמשת ילדיהם הי״ד. שרד הבן ר׳ אהרן מאיר תלמיד יח״ל, שגר בקרית מוצקין עם זו׳ שושנה רבקה, והדפיס ספר **זכרון שלמה**, הכולל עבודת סיום לישיבת פרחי אהרן בקרית שמואל חיפה על **מצוות עשה שהזמן גרמא**, כפר חב״ד, דפוס יד החמשה, תשכ״ח, 166 עמ׳, מאת בנו שלמה טעביל אריה (כ״ז טבת תש״ט — י׳ תשרי תשכ״ז). בראשו הסכמות ומכתבי הערכה לדמות המחבר, מאת הרבנים ברוך אדלשטיין, מרדכי פוגלמן ועקיבא הכרמי. בסופו תשובה מתוך ספר חיים של שלום כתב־יד מאת ר׳ שלמה טעביל אבי המו״ל, ופלפול מזקנו רא״ל ברוינפלד.

ורשיר, ר׳ שאול ראה לפי: **גרינפלד, ר׳ שאול**

ז

ר׳ **זאב וולף** ב״ר אלעזר

מליזנסק (ת״ם — תקנ״ג)

נולד בשנת ת״ם לאביו ר׳ אלעזר, ואחיו ר׳ צבי הירש היה אב״ד ור״מ רישא. אחותם בילא נישאה

לר׳ יצחק אבי ר׳ אליעזר פישל מחבר ספרים מסטריזוב. למד בדוקלא אצל האב״ד רבו המובהק ר׳ יעקב יצחק סג״ל חריף, שהיה אח״כ אב״ד צילץ ופרשבורג (חידושיו לעירובין, עמ׳ 4). רבה של ליזנסק שנים רבות בזמן הנועם אלימלך לו היה חבר דבק מאח, ושם נפטר בשנת תקנ״ג בהיותו בן קי״ג. הוא מתואר כקדוש ה׳, הוגה בתורה יומם ולילה, ומעמיד תלמידים הרבה.

את כתביו הרבים על שיטות הש״ס הכין לדפוס בשנת תק״ט בכתב ידו, ובל״ג בעומר תקנ״ב קיבל הסכמה מר׳ יצחק חיים בלומנפלד אב״ד רישא. אחרי פטירתו השתדל בהדפסה ב״א הרב מטשעכאווי, וקבל הסכמות שאבדו מהגאונים: ר׳ שמעיה וייל אב״ד אויבן־הגר; ר׳ אברהם אב״ד מונקטש; ר׳ יצחק איזיק אב״ד דוקלא; רבני דמביץ ופינטשוב; ר׳ אלעזר אב״ד טארנא; ר׳ יהושע השל הכהן מח״ס בית אברהם; ר׳ אברהם מ״מ דפשיסחא. הכתבים עברו אל נכדי המחבר, האחים יצחק, אליקים גצל, זליג, יעקב ואברהם רבינליכט מוואַרשא, והם מסרום להדפסה לר׳ אברהם יוסף פישר מלודז שגר בפשיסחא. הוא היה מלמד, וכשנחלש קיוה לעשות מהספר לפרנסתו. לסוכות תרנ״ח נסע להסתופף בשינאווא, וקיבל הסכמה בכתב יד מרבי יחזקאל שרגא ששמח מאד, וסיפר לו דברים נפלאים שהיו בין המחבר והנו״א.

לשון הזהב נדפס רק על מסכתות ברכות שבת ועירובין בסדר זה: ברכות, בוארשא, א. בוימריטר, תרנ״ט, מט ד׳, שני שערים. עירובין, פיעטרקוב, ש. פיינסקי, תר״ס, 83 ד׳. שבת, שם, תרס״א, 152 ד׳, עם רשימת מנויים שרובה מפולין, ובה מחותן המו״ל, ר׳ ליבלי גלבלום מוורשא נכד המחבר. דפוס צילום בניו־יורק תש״ל לערך לפי סדר המסכתות, ובהשמטת חלק מההסכמות. לחלק הראשון קיבץ המו״ל את הסכמות: ר׳ אברהם מסוכטשוב; ר׳ פנחס אליהו רוטנברג מפילץ; רבי מרדכי מוולודובקה בקראקא בן הצדיק מטריסק; ר׳ מאיר יחיאל מאוסטרובצה; ר׳ מנחם מאמשינוב; השפת אמת (ספר הזה אינו צריך שום הסכמה, אחרי שהמחבר מפורסם לגאון וצדיק וחסיד), ובני משפחתו: ר׳ פנחס מנחם, ר׳ אברהם מרדכי, ר׳ משה בצלאל, רמ״מ אלטר ור׳ צבי חנוך הניך הכהן; ר׳ יעקב יצחק ב״ר נתן דוד משידלובצה; ר׳ הלל מרדושיץ; ר׳ ישראל מגרודזיסק; ר׳ ירחמיאל ישראל יצחק מאלכסנדר, ובני משפחתו: ר׳ שמואל צבי, ר׳ בצלאל יאיר, ר׳ בצלאל דמבינסקי, ר׳ אלעזר ליפשיץ, ר׳ שרגא פיבל ור׳ יצחק מנחם מנדל; ראי״ח מיזל מלודז; ר״ח סולובייטשיק מבריסק. עוד צדיקים חתמו שיקנו, וביניהם מגליציה: ר׳ ישראל מסדיגורה, מהוסיאטין ומצורטקוב; ר״י מקופיטשיניץ; ר׳ יוסף מרימנוב; ר׳ משה ה״ש משינאווא; ר׳ ישראל ור׳ חיים הגר; ר׳ מאיר ר״פ ור׳ יוסף ענגיל מקראקא. בסוף הספר הסכמת ר״י שמלקיס מתרנ״ח, ואיזכור אשת המו״ל רבקה לאה נכדת המגיד מפשיסחא וב״א רבי בונם, עם ילדיהם.

ישנם עותקים שונים, וכנראה נכרכו בהם דפים מהחלק הבא. נוספו בהם הסכמות: הרבי משינאווא (ראיתי כי החידושים המה חידושים נפלאים ונוראים מאד); ר׳ שלמה ה״ש מבאבוב; האדמורי״ם מהוסיאטין, סדיגורה, רימנוב, גרודזיסק, צורטקוב (המחבר נודע למשגב, ותורת אמת היתה בפיהו), בויאן, רדומסק, פילוב, לובלין, וורקא ור׳ צדוק הכהן. בהקדמת המו״ל מעתיק את נוסח הסכמת המחבר להופעת הנועם אלימלך, ובה כתב: מכירו הייתי לשעבר. בסוף הספר הסכמות נוספות מהאדמו״ר מרדזין (הצדיק המפורסם בדורו מתלמידי הבעש״ט), רש״ז קלפפיש ראב״ד ווארשא, ר׳ מרדכי הורביץ מפיעטרקוב, רחא״ל הורביץ מקראקא, ובתוך רשימת המנויים — מר׳ אברהם מפוריסוב.

בראש מסכת שבת נזכרת שנת תקכ״ח כתאריך התחלת הכתיבה. בדף צ. כותב שלא התפנה לכתוב את מה שחידש בלימודו עם תלמידים, מחמת עול הציבור המוטל עליו ״אמנם עתה בשנת תקו״ם תרחם ציון, כאשר ניטלה הוד תפארת דתה״ק, וידידי אוה״נ צמיד לבי החסיד המנוח מוהר״ר אלימלך זצלה״ה זי״ע ועכי״א נסתלק ועלה למרום״ קבל עליו לרשום כל מה שיחדש בהקיץ או בשינה. את חידושי מסכת עירובין החל לכתוב ביום י״ד אלול תקמ״ז.

בצלאל לנדוי, רבי אלימלך מליזענסק, רנג-רנד.

זגיל ראה לפי: **זגל**

זֶגֶל

ר׳ מנחם מנדל זגל

נולד בלמברג, וגר בברודי ובערים אחרות בגליציה. תירגם ליידיש עממית פרקי משניות קב ונקי הנחוצים לאבלים לפי סדר א״ב, והוציאם עם פירוש הברטנורה (באמצע העמוד) בשם **נר נשמה.** הספר התחבב מאד, וזכה למהדורות ולתפוצה רבה. **משניות אויף אידיש,** לעמבערג תרכ״ט, 80 עמ׳. מהדורה נוספת עם ר׳ מרדכי ראבינשטיין, למברג, דפוס קוגל־לוין, תרל״ב, נא ד׳. בשער: כ״ב ונקי ע״פ אלפא ביתא, יהי רצון קודם הלימוד, תפילות

ממענה לשון, אותיות נשמה שמקובל מרבי שלום מבלז ללמוד ביארצייט. שער נוסף ביידיש. במהדורה הבאה שנדפסה שם בתרל״ו בדפוס סאלאט־ניק נזכר רק הוא כמו״ל, נוספו דיני קדיש יתום מספר מטה אפרים, פירוש הרע״ב מעטר את המשניות מסביב, והעברי טייטש תחתיהם. מהדורה דומה בתרמ״ז ע״י אברהם שפרוך בדפוס אנה ודוביץ, בשם **משניות קב ונקי**, ושוב בדפוס פליקס בנדרסקי בתרנ״א, ופעמים נוספות. מלבד זאת הביא לדפוס את הספר **שפתי צדיקים** בלמברג תרל״ד, וכנראה הוא עצמו ליקט את דברי התורה מתוך ספר שפתי צדיקים שנדפס שם בתרכ״ה.

חיים ליב פוקס, לעקסיקאן פון דער נייער יידישער ליטעראטור, ח״ג, 659.

ר׳ משה זגל

ת״ח יחסן בלאנצוט. תשובה אליו: ש״ב אמרי דוד, נז בתרפ״ח.

זֶגְנֶר

ר׳ שלמה זלמן ב״ר יצחק יונה **זגנר**
מדוקלא (תרי״ג — תרצ״ב)

נולד בשנת תרי״ג בדוקלא לאביו ר׳ יצחק יונה החוקר ומקובל מגזע היחס, נפטר לפני תרנ״ב, ולאמו צינא, נפטרה ח׳ שבט תרנ״ד, בת ר׳ רפאל עזריאל הכהן ב״ר שלמה וואשער מטורנא שנשא את אסתר בת ר׳ שמואל הורביץ מטורנא מגזע השל״ה. דמות נדירה של איש אשכולות, בקי בנגלה ובנסתר, חסיד בלז, שולט בשפות ובספרי החכמות, ונהירים לו שבילי המדעים אסטרונומיה וגאוגרפיה, אלגברה וגאומטריה. עשרות שנים חי חיי צער בסטריזוב, נהנה מיגיע כפיו ומואס ברבנות. בשנת תר״ע לערך שב לדוקלא, ונפטר ביום י״ט שבט תרצ״ב. חידושיו נדפסו באהל מועד תרנ״ח.

רק חלק קטן מספריו נדפס: שו״ת **תל תלפיות**, למברג, ח. רוהטין, תרנ״ב, 16 עמ׳. בספר משיב על פי חכמת ההנדסה לשואל מנעבליץ, איך לבנות את הארון בבית־הכנסת שיהיה מכוון מול ירושלים, מתרץ שיטת הראב״ד בכלאים מקושית התוי״ט, ומביא שני ד״ת עה״ת עפ״י הקבלה. אחרי הקדמתו רשימת הספרים שעמו בכתובים: **ארובות השמים** על הלכות קידוש החודש להרמב״ם, **בינה לעתים** על סוד העיבור, **בקשת הבתי״ן**, תפילה בת 1300 מלים המתחילות באות ב, **גליון מורה על השעות** בכל העולם כאשר בירושלים השעה 12, **דברי שלמה** על המשניות, לברר עניני דקדוק וחשבון שבתוי״ט, **הדרת שלמה**, פירוש על ספר מבחר הפנינים, **יד? שלמה**, פירוש על הלכות יסודי התורה להרמב״ם בדרך הקבלה, **כתר שלמה**, להראות שתרי״ג המצוות מרומזות בפסוק בסוכות תשבו, **מוסדות תבל**, פירוש קוהלת, **עמק הבכא**, הספד, **עמק שלמה** על ספר זבד טוב להרמב״ם, **קול יהודה** על תרי״ג מצוות, **תורת שפת אמת** בדקדוק, **תפארת שלמה** על שמונה פרקים להרמב״ם.

מספד תמרורים בדרך הקבלה על רבי יהושע מבעלזא, קאלאמעא, א. טייכר, תרנ״ד, יא ד׳; **אור החמה**, הלכות ברכת החמה בתקופתה, מונקאטש, בלייער עט קאהן, תרנ״ז, יב ד׳. כולל זמר נאה לחנוכה מהמחבר. הספר מצוי בספריה הציבורית בניו־יורק; **פני שלמה**, למברג, ח. רוהטין, תרנ״ח, 16 עמ׳. בירורים לפי חכמת התשבורת והגאוגרפיה על זמני אורך היום והלילה, עלות השחר והנץ החמה, זריחת ושקיעת השמש, פלג המנחה והדלקת הנרות; זעגנערס **פראקטישער רעכענמייסטער**, בוך 1, פרעמישלא תרס״א; רעכענמייסטער, בוך 2, שם תרס״ב, כ״א 96 עמ׳. היו לו לפחות עוד 4 חלקים. בהקדמתו מסביר את כוונתו בחיבור הספר, להבין את דברי הרמב״ם בדיני סוכה, ערובין ומורה נבוכים. מהדורה שניה מורחבת של ארבעה חלקים, פשעמישל, אמקרויט־פריינד, תרס״ט. וכן גם: **זעגנער׳ס פרקאטישער אלגעברא רעכנער**; **זעגנער׳ס** שנעלל ״קוביק־רעכנער״, פשמישל, אמקרויט ופרוינד, דפוס ח. קנולר, תרס״ח. בנוסף לזה הופיע שם כעזר: **ברעטטער קוביק טאבעללען** אין פוסמאס, בשני שערים, כולו לוחות מספרים; **כתובת הארץ וצל המעלות**, סאניק, מ. מושעל, תרע״א, 52 עמ׳. בספר מוסברים פופולרית בצורת שו״ת, מושגי יסוד בגאוגרפיה כללית: מעלות האורך והרוחב של כדור הארץ, תנועת הארץ והשמש היומית והשנתית, אורך הימים והלילות, חמשת היבשות, עם רשימות הנהרות הגדולים בעולם ומלכי הזמן. בראש הספר מכתב ישן מהרב יעקב שור אב״ד קיטוב, מעת שכהן בדארנא וקיבל קונטרס מהספר ארובות השמים, ובו מבטיח לתת הסכמה כשיותחל בהדפסה, ולמסור גם את הערותיו שלו על הלכות קידוש החודש להרמב״ם. המחבר מעיר שמשך ידו מלהדפיס, אחרי שיחה עם רבי יהושע מבלז שאמר לו כי מעט אנשים לומדים ענינים אלו, וכן בגלל גילו הצעיר.

שש שנים אחרי פטירתו כתב עליו קרובו נתן מארגעל מדוקלא, נכד זקנו של רש״ז, ר׳ זאב יהודה (בן חיה, נפטר ו׳ שבט) ב״ר אברהם אבא זגנר. מלבד כתבי היד הוא מונה ספרים שנדפסו, נמכרו ואין להשיגם: **כתובת הארץ** ב, **אבל כבד**, שו״ת **מדת**

שלמה, קהל שלמה (תרי״ג המצוות ע״פ פרד״ס), **פני שלמה, פרדס שלמה, צל סוכה** (על האושפיזין בנגלה ובנסתר), **פרקי אבות** (עפ״י שזב״י), **שערי בינה** (הגדש״פ).

קרובו נתן מארגעל מדוקלא, הנשר, שנה ו, תרח״ץ, לח-לט, עם ד״ת ממנו; ש״ב הב׳ יחזקאל שטרן מפרשוב, מליצי אש, ח״ג, שבט, לד:-לה.; חיים ליב פוקס, לעקסיקאן, ח״ג, תש״ך, 657; מאיר וונדר, קמחז״ה, ב, אדר-ניסן תשל״ח, 34-35.

זֶהמַן

ר׳ דוד צבי (טבלי) ב״ר אליקים גצל **זהמן**
מדוקלא (תרכ״ד — תש״ב)

נולד בסטרי בשנת תרכ״ד, לאביו ר׳ אליקום גצל שנלקח ממנו בילדותו כאשר טרם הגיע לגיל חמישים (במנויי זכרון שמואל תרמ״ב), ולאמו מיטא בילא. למד בעירו אצל הראב״ד רז״ו המר והאב״ד בעל ״הרי בשמים״. בתרל״ב הוא חתום מבוריסלב על ספר אמרת הצרופה. מנעוריו הוכרו כשרונותיו והתמדתו. למד מאה דפי גמרא כל יום, ובכל שבת סיים את המסכתות שבת ערובין וחגיגה. בשנת תרמ״ב נשא את שאשא בתו של הרב יוסף משה טייכר, נפטרה כ״ז כסלו תרצ״ד, ביום וברגע שנפטר אביה בתרמ״ח. עבר לגור אצל חמיו בפשמישל, והתידד שם עם הרב יצחק שמלקיס שמינהו כחבר בבית דינו. כשנדפסו הספרים ״בית יצחק״ נתבקש ע״י המחבר שיעבור עליהם לפני ההדפסה, ובמיוחד יו״ד ח״א, ובמקומות רבים צוטטו הערותיו. בשנת תרנ״ב נתמנה כראב״ד דוקלא בה כיהן חמישים שנה, ועל שמה נקרא. היה מסור לעניני הקהילה ולתלמידיו הרבים. ניחן במאור פנים ובנפש מקרינה חום על סביבותיה, וזאת על אף עוניו ונדודיו, והרפתקאות שעברו אליו. בספרו הוא כותב דכל מה שמנו חז״ל שחייהם אינם חיים איתנייהו ביה, ורק התורה שעשועיו. שני בנים מתו לו אחרי כמה שנות נישואין, אחד מהם נקרא יוסף משה, ונותרו רק שתי הבנות לאה אשת ר׳ חיים הירשפרונג ומרים. נסע אל צדיקים רבים, ובעיקר היה חסיד של רבי ישראל מצורטקוב. בתרע״ד ברח להונגריה, וזמן מה שהה בבודפשט. בשובו לגליציה הוכר כפוסק ממדרגה ראשונה במיוחד בעניני עגונות, וכאחד מאדירי התורה במדינה. נודע כבעל מח חריף, והיו מרבים לקרוא לו או להביא בפניו דיני תורה מסובכים, כיון שפסקיו נודעו כקולעים אל השערה. רבני העיירות הסמוכות שחרו פניו תמיד בעניניהם הקשים. הוצעה לו רבנות קראקא, וסירב לקבלה. בזמן הפלישה הנאצית עינוהו והתקלסו בו, והתפלל שיזכה למיתה טבעית. נכדו מספר על

הרב דוד צבי זהמן

הנסיון להבריחו בעגלה לרימנוב, בספרו פון נאצישן יאמערטאל, 56-61. ביום הרג רב אדר״ח אלול תש״ב הובל עם אנשי קהילתו לקרוסנו, ובה נספו הי״ד. לפני־כן התעללו בו הנאצים ועד ראיה ראהו מגולח זקנו ופאותיו.

קונטרס העלם דבר הדפיס בתרמ״ט בסוף ספרו של חמיו אמרי יוסף.

ספרו הראשון הוא שו״ת **קב זהב** ח״א, מונקאטש, קאהן־קליין, תרנ״ט, פו ד׳. בהקדמתו מסביר את שם הספר, כי הוא גימטריא של שמו דוד צבי, וזהו רק קב אחד מחידושיו הרבים בהלכה ובאגדה, אך בגלל היוקר מדפיס עתה י״ד סימנים בלבד. המסכימים: ר״י שמלקיס (נודע לי זה ימים כבירים, בהיות עוד מכון שבתו בעיר פרעמשלא יע״א לת״ח מובהק ומוסמך, וכמה פעמים היה לו לפני מהלכים בפלפולא דאורייתא, וראיתי כי הוא גברא דמרא סייעיה לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא); ר׳ יהושע מדזיקוב (כמה וכמה פעמים דברתי עם כת״ה, ומצאתי כי מלא הוא על כל גדותיו בבקיאות נפלא); רא״ל הורביץ מסטרי. בתחילת הספר דן על פירוד בקלויז חסידים בפרמישלא, ואח״כ בסי׳ ב׳ קונטרסו על מצות לא תשנא את אחיך בלבבך, וגדרי תוכחה וקנאות. בסוף הספר כמה מחידושיו,

מפתחות והגהות, ד״ת מחמיו, ושתי תשובות מר׳ יצחק חריף ומרי״א ארנברג. בתרע״ב ההדיר בסאנוק את הספר קול הרמ״ז של חו״ז, והוסיף לו כמה מחידושיו.

מנחת סולת, על ספר החינוך עם הפנים כדוגמת המנחת חינוך. בגלל יוקר ההדפסה הוציא לאור רק חלק ראשון מתוך חיבורו הכולל, על מ״א המצוות הראשונות עד פרשת משפטים, בילגוריי, נטע קראנענבערג, תרצ״ד, 314 עמ׳. הוא מביא בו כמה פעמים מהערותיהם של תלמידיו. חלק שני מפרשת משפטים עד ויקרא, מצוות מב-קיד, נדפס בלובלין, עוזר צוועקין, תרצ״ז, 240 עמ׳. בראשו כמה הערות בעניני אגדה שונים. בסופו ט״ז תשובות לאלו שהעירו לו על ח״א, וביניהם לר׳ יצחק ענגלסברג מתלמידי יח״ל (ז). היו עוד ה׳ חלקים שלא נדפסו. בן בתו הרב פנחס הירשפרונג ממונטריאול, הוציא לאור מחדש בדפוס צילום את שני החלקים. ח״א בניו-יארק ומאנטרעאל, גלעד, תש״י, עם שער נוסף, וח״ב בתשל״א. ליקוטים מהספר נדפסו בסוף מנחת חינוך השלם.

היו עמו בכתובים עוד שו״ת ושלושים ספרים ברוב מקצועות הש״ס, ורובם נשרפו ע״י הנאצים. נינו ר׳ דוד צבי בטורונטו (ב״ר חיים מקומרנא הי״ד, ב״ר יעקב, ב״ר חיים בנו) עומד להדפיס ספר של חידושים ששמע ממנו על התורה.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, כג בתרע״א; אמרי דוד, טו בתרצ״א; אמרי יושר, ח״ב, קעז; אמרי כהן, ז בתרצ״ה (הערות על מנחת סולת); בית יצחק, יו״ד, ח״ב, קי, קיא, אה״ע, ח״ב, ג, עה, פח בתר״ן — תרנ״ב; ברכת חיים, מט בתר״ע; הרי בשמים, קמא, קכח, תנינא, ס, קמג, קמד, תליתאה, ל, נב, עט, פג, צט, קכב, קלב, קמא, קמד בתרמ״ב—תרס״ג; מהר״ש, ח״א, לז, ח״ד, עז, ח״ה, צד, ח״ו, צד בתרס״ג—תרע״ד; מחזה אברהם, ח״ב, אה״ע, ה בתר״ע; מנחת פתים, אה״ע, דף יח ע״ב; פרי השדה, ח״ג, מו בתרס״ח; צור יעקב, ח״א, קעה. מכתבו נדפס בתשובה כהלכה, 72-74. חדו״ת ממנו בהפרדס (גוטוין), א, אדר-ניסן תרצ״א; אספת חכמים (לנדא), תרצ״ד, ה. תשובותיו באהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ח, חו׳ ד-ו, מא-מב, תרפ״ט, חו׳ ב-ד, צה-צו, תרצ״ב, חו׳ א, רמג-רמה.

אהלי שם, 396; תולדות אנשי שם, 50; ר״מ לייטר, החינוך ונושאי כליו, בספר ההשלמה שבסוף מנ״ח השלם, ניו-יורק תשי״ב, 21; הלל זיידמן, אלה אזכרה, ג, 207-212, אישים שהכרתי, 136-142.

ר׳ יוסף משה זהמן

ת״ח בצאנז חדש, בה התישב משנשא בתרפ״ח את בתו של ר׳ נפתלי נאטעל.

ד״ת ממנו באהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ח, חו׳ א, ז-ח, תר״ץ, חו׳ ג-ד, רב, חו׳ ה-ו, רכ.

זוֹבֶרמַן

ר׳ אלקנה ב״ר צבי יהודה **זוברמן**
מיורדנוב (תרס״ג—תשי״ט)

נולד בטרנוב בשנת תרס״ג כבכור לאביו הסוחר הלמדן ר׳ צבי יהודה, ולאמו שרה בת ר׳ חיים ישעיה הכהן הלברסברג בעל מסגרת השולחן (בעת היותו אב״ד ויסאקי). מבחרותו התבלט בכשרונותיו ובכח זכרונו. תלמיד מובהק לר״מ אריק, ומוסמך ממנו. התפרסם כבעל הוראה מומחה. בתרפ״ה נשא את מרים בתו של ר׳ ישראל שרייבר, רבה של יורדנוב ושכנותיה ראבקע ומאקוב. סייע לחמיו ברבנות, ואחרי פטירתו בתרפ״ט מילא את מקומו. למד בהתמדה רבה, והרביץ תורה לתלמידים. מגדולי חסידי בובוב. בפרוץ המלחמה ברח ללמברג, ולבקשת הרב משה אלחנן אלטר כיהן כראש ישיבת מחזיקי לומדי תורה. התפלל בקביעות אצל רב״צ מבובוב, אע״פ שלא בכל פעם הרשו לחסידים להתפלל אצלו. בשבועות ת״ש הוגלה ע״י הרוסים למחנה בסיביר. כששוחרר בתש״א נעשה דומ״ץ לפליטים בעיירה קיזיל-אורדה שליד טשקנט. ביום ד׳ טבת תש״ב נפטרה שם אשתו ממחלה, וכן בת תינוקת. בשובו לפולין בתש״ו שימש כאב״ד העיר וולבזיך שליד גבול גרמניה, ועסק רבות בתקנת עגונות. בתש״ח היגר לארה״ב, ונשא את פיגא רבקה. כיהן כרב לקהל החסידים בברונזוויל, ומאוחר יותר העתיק את דירתו לפנים ברוקלין. חבר ביה״ד של אגודת הרבנים לעניני עגונות עם ר״מ פיינשטיין ועוד. בברונזוויל הגיד שיעורים לבחורים מצוינים, ובין תלמידיו נכדי רב״צ מבובוב שנסמכו ממנו להוראה. טבע ביורדו לטבול

מימין לשמאל: הרב יודקובסקי ז״ל משיקגו המחותן, הרב אלקנה זוברמן, האדמו״ר מסטוטשין רבי יהודה הורביץ אבי הכלה בתו היחידה, והחתן יודקובסקי

במעון הקיץ וייט לייק שבהרי הקייטסקיל, ביום ה' אדר"ח אלול תשי"ט. לויתו נערכה בו ביום בניו־יורק, ובה הספידו הרב חיים צבי קריגר. הניח כתבי יד רבים, ובניו מתכוננים להדפיסם.

ילדיו: א. ר' חיים ישעיה תלמיד הגר"א יפה'ן, מלומדי ישיבת בית יוסף בברוקלין. מבניו ר' יהושע שמסר לי פרטים רבים על המשפחה, ותשובה אליו בתשל"ו, ברכת אברהם ב', חו"מ, נד; ב. ר' משה צבי (מזוו"ש) מבחירי ישיבת וכולל בני ציון ועץ חיים דבאבוב וילדיו. נשא אסתר בת הרב רוזנברגר מגמזו שהשיב לו בספרו ברכת אברהם ב', חו"מ, נב, נג, סא-סג בתשל"ה—תשל"ט. חדו"ת ממנו בכרם שלמה, ניסן תשל"ט, מ-מד; ג. ר' ישראל.

תשובות אליו: אגרות משה, יו"ד, ר; אמרי כהן, יד בתרצ"ו; שו"ת דרכי נועם מסטריזוב, בסוף; דובב מישרים, ח"א, טז בתרפ"ח; חזון נחום, נה ובסוף; מנחת יחיאל, ח"ב, נח; מנחת סולת, ח"ב, בסוף, א; משיב שלום. ד"ת ממנו בקבצים אהל תורה (הירשפרונג), תרפ"ט, חו' ח-י, קנד-קנו, תר"ץ, חו' ג-ד, קפ-קפו; הלבנון, (חו' א, סי' יב), המאור, הפרדס, אסיפת חכמים ועוד; עץ חיים, א, עמ' יט-כא; שו"ת זכרון המאור, דף תקכה; חומת ירושלים, ח"ב, סי' יב. בתשי"ח חתם עם חברי התאחדות הרבנים על איסור הטלביזיה.

המאור, צו, אלול תשי"ט, 30.

זוּכְמַן

ר' מאיר צבי הירש ב"ר נתן **זוכמן**

מקריסנפולי (תר"י—תש"א)

נולד בשנת תר"י בקריסנפולי לאביו ר' נתן ולאמו פיגא בהבטחת השר שלום מבלז, אחרי שלא זכו לילדים חמש שנים אחרי נישואיהם. משום כך לקחתו אמו בהיותו בן שלוש־ארבע כמעט כל חודש לבלז, ורבי שלום שם ידיו עליו כמה פעמים וברכו. מאוחר יותר נסע כמה פעמים בשנה אל בנו רבי יהושע, ובמיוחד לימים הנוראים. ספג הרבה תורה וקדושה, והיה צנוע ודחיל חטאין. במלחמת העולם הראשונה סבל רבות מתלאות הנדודים ושריפת ביתו ורכושו. בתר"ף התגלגל לניו־יורק, וקבע את מושבו באגודת אנשי מעמד ובית ועד לחכמים. נפטר ביום י"ג כסלו תש"א.

חידושי תורה, לקט פירושים ע"ד פרד"ס ומוסר עה"ת, תהלים, מגילת אסתר וליקוטים שונים, מונקאטש, קאהן ופריעד, תרפ"ט, 168 עמ'. בתרפ"ה קיבל הסכמות: הסבא קדישא ר' חיים בר"י קארין מקהילתו, ולפנים אב"ד ירמלוביץ ווערבוביץ ברוסיה; ר' שלום רוקח אב"ד סקול בניו־יורק (ביודעי ומכירא קאמינא, אשר כל ימיו עוסק בתורה ובחסידות); ר' יוסף אליהו הנקין; ר' יאיר לרנר אב"ד לאבין־רוסיה, ב"ר הי"ש נכד בעל אור הגנוז. בהקדמת המחבר מצדיק את הדפסת הספר, אע"פ שיחזר למוכרו גם על פתחי מחללי שבת. נספח לספר: **אמרי ישרה**, שם, תרפ"ח, 80 עמ'. זהו פירוש על הזמר איש חסיד עפ"י מוסר השכל בדרך שאלה ותשובה, לבאר גודל הבטחון והאמונה בהשגחת השי"ת, עם פירוש ביידיש בשער מיוחד. בסופו מעשה משלמה המלך ביידיש ובעברית, ויכוח רבי יעקב שמשון משפיטיבקה עם הנו"ב, צוואת הרב המגיד ופתקא שנתן לבעש"ט (מהגניזה החרסונית — הערת ר"ח ליברמן, ק"ס, כז, 271).

חיים ליב פוקס, לעקסיקאן פון דער יודישער ליטעראטור, ח"ג, תש"ך, 519.

זוֹמֶרשְׁטַיִן

ר' אברהם משה

מיאנוב (תקצ"ז—תרל"ח)

נולד בשנת תקצ"ז ביאנוב הסמוכה לטרמבובלה. כל ימיו התמיד בתורה, ולא נהנה מהעולם הזה. חסיד וענו, בעל מזג טוב, ואהוב על כל בני הקהילה. בשנת תרל"ה נתקבל כרב בעיר מולדתו. חלה שמונה ימים, ונפטר במוצש"ק י"ט אד"ב תרל"ח. הרב יעקב ויידנפלד בא מהרימלוב ביום א' להספידו. נטמן ליד רבו הרב דב בריש הלוי סג"ל. חתום על דרש משה, לבוב תרל"ט.

דניאל עהרליך ותלמידו ב"א יצחק פעפיס, המגיד, כב, 112.

זוֹנֶנְשַׁיִן

ר' יהודה צבי הירש ב"ר מנחם **זוננשין**

מהרימלוב (תר"י—תר"ע)

משכיל תורני בהרימלוב, מבני חוגו של ר' יהודה גלברד. שלח ידו במסחר לפרנסת בני ביתו. חיבר ארבעה ספרים: המקרה וההשגחה (20 גליונות מוכנים לדפוס עם הסכמות), אמונה ובטחון, הדת והדעת, ההשגה וההשגחה. בחורף תרמ"ו חלה בטיפוס, והכיר טובה לש"ב ר' שמואל זאב גוטסמן שביקרו ועודד את רוחו, סיפק לו בקבוקי יין, ושלח אליו גם את חתנו ר' אהרן ליב לוגשטין. משום כך הדפיס לכבודו **שער הקודש** יקרא **מכתב ידידות**, לעמבערג, פ. בנדרסקי, תרמ"ו (הנכון: תרמ"ח), 48 עמ'. בספר שני שערים: מחלקה הראשונה, בה נמצא מכתב דודים וגם שש השמטות ושתי תפלות (שיחלים כליל). מחלקה השנייה, בה נמצא המשל והרמזים, והמה הקדמה להספר המקרה וההשגחה, דרוש לחנוכה, מכתב ערב (מידידו שמשון כהנא מאוזרובקה חתן ר' ברל גנזיר מהרימלוב), ומהות הנשמה.

בראש הספר מסביר המחבר שזהו שער ליתר ספריו

ומההכנסות ישתדל להדפיסם, שלא עיין בספרים לכתיבת פירושיו ומצטט מגירסא דינקותא, ומברך את חברו הירץ בדיאן בנם של וולף ראש עירית הרימלוב ושינדל, בשובו בתרמ״ז מבית חמיו ר׳ סנדר שור מקולומיאה.

ר׳ צבי הירש (העשא) ב״ר יעקב **זוננשין**
מפודגורזע (תר״ע* — תש״ג)

נולד בפודגורזע בשנת תר״ע לערך לאביו ר׳ יעקב, ב״ר אליעזר זיסמן, ב״ר צבי. למד שם בישיבת באבוב, ואח״כ בישיבת רד״ב ויידנפלד בטשעבין. נסמך מהרבה גדולי הדור, והחליף עמם שו״ת. נשא בתרצ״ד את בתו של ר׳ חיים ברייט מלינסק, ועבר לגור אצלו. זמן קצר לפני המלחמה נתקבל כמורה הוראה בבית כנסת אחד בקראקא. הוכנס ע״י הנאצים למחנה העבודה פלאשוב בקראקא, יחד עם חברו ר׳ שלמה ב״ר לייבטשי שפילמן. בשבת י׳ אייר תש״ג השכימו למיסדר הבוקר, וכשהצורר אמן גאטה ימ״ש הבחין בחוורון פניהם, ירה בהם והרגם הי״ד. בכתובים היה עמו ספר מלואת אבן, על ספר ארבעה טורי אבן מזקנו בעל מעשה רוקח.

תשובות אליו: בית פינחס, ח״ב, לט בתרצ״ב; רבו, דובב מישרים, ח״א, סה, קי, קמב בתרצ״א — תרצ״ג; חזון נחום, לח בתרצ״ג; מנחת יחיאל, ח״א, נב, ח״ב, קנ, קעג, ח״ג, יז, סו, קלג בתרפ״ט; משיב שלום, שיח בתר״ץ. מקצת מחידושיו ותולדותיו בכרם שלמה, טבת תשל״ט, לז-לח.

זוּסְלַק

ר׳ מאיר זאב וולף

חבר ביה״ד בסטניסלב עשרות שנים לפני מלה״ע א׳. מוסמך מהמהרש״ק והשו״מ.

זוּסְמַן

ר׳ בנימין ב״ר צבי **זוסמן**
מזלוטשוב (תרמ״ו — תש״ג)

נולד בניסן תרמ״ו בכפר נישטשה שליד זלוטשוב לאביו הזגג ר׳ צבי. למד עד גיל ט״ז בישיבה ובת״ת ״אורח לחיים״ אצל בן דודו הרב חיים משה זילבר־שיץ, ובישיבות גליציה. מאוחר יותר הרחיב ידיעותיו. במלה״ע הראשונה שרת כחייל בצבא האוסטרי. אחרי המלחמה נתקבל כמחנך ומורה לתלמוד תנ״ך ועברית במוסד בו למד. נעים הליכות ואיש חברה. בראשית הפעולה האגודאית בזלוטשוב בתרפ״ג נתמנה כמזכיר כבוד, והשפיע על הפעילות הציבורית בעיר. עבר לנהל את ביה״ס ״יסודי התורה״ בקראקא. שם לימדה גם בתו פיגא בוגרת הסמינר. נספה עם כל בני משפחתו הי״ד בקראקא, ושרד רק בן אחד המתגורר בארה״ב. (לפי הלקסיקון היידישאי עלה לארץ עם ילדיו זמן קצר לפני מלה״ע השניה, ונפטר בחיפה בשנת תשי״ב. נתחלף כנראה התלמיד ברבו).

מתרס״ח כתב מאמרים רבים בעברית וביידיש בכתבי העת: בית יעקב, דגלנו, דרכנו, מחזיקי הדת, יידישע ארבייטער שטימע הלבובי, טאג הקראקאי של קרעפל, ודאס אידישע טאגבלאט הוואַרשאי. לפעמים חתם: בן צבי. חיבר: **אונזער חנוך**, א קורצער איבערבליק אין דער געשיכטע פון דעם אידישען חנוך אמאל און היינט, לעמבערג תרפ״ב, 29 עמ׳; **המדריך** פאר מלמדים און לעהרער, בשיטת ״אלפון חדש לתינוקות של בית רבן״, ספר א: מהתחלת לימוד א״ב עד כדי קריאה נכונה בעברית, לאדז, ״ספר״ דפוס ח. וין, תרפ״ח, נד עמ׳ עברית, 12 עמ׳ יידיש; **ראשית חכמה**, אלף בית מצויר לראשית למוד הקריאה העברית, ערך יחד עם יהודה ליב גירשט, לודז, מסורה, דפוס פרוגרס, תרצ״ד 80 עמ׳; **משנה לפי הטף**, מסכת ברכות ערוכה לתלמידים, עם הקדמה בעברית וביידיש, ביאור וסיכומים ביידיש, ורשה, ב. ליבסקינד, תרצ״ד, 28 עמ׳.

לעקסיקאן פון דער אידישער ליטעראטור, ח״א, תרפ״ז, 1062, ח״ג, תש״ך, 586; יעקב כ״ץ, ספר זלוצ׳וב, 437-440.

ר׳ חיים משה זוסמן

מו״ץ בטרטקוב לפני השואה. נזכר בפתיחת ספר אהבת וסגולת ישראל, עמ׳ ט.

ר׳ מרדכי דוד זוסמן (דומב)

ת״ח בפרימישלן. תלמיד חביב לבעל חבצלת השרון המזכירו בתשובותיו, תנינא, ה. בתחילת מלה״ע ב׳ נשתלח לסיביר, ואף בעבודתו ביערות התמיד ורשם את חידושיו על הנייר. בתום המלחמה עבר לאוסטריה, וישב בעיר הוהנמס שבגבול שוויץ בה היתה הישיבה היחידה. נשא אשה, ובתוך השנה נפטר פתאומית בתש״ז לערך. בנו שנולד אחרי פטירתו נקרא על שמו.

ידידו הרב יצחק שטרנהל, הקדמת שו״ת כוכבי יצחק, ח״ב.

זֶטְלִיר

ר׳ שמואל זנויל

ת״ח בדוקלא. ממשתתפי אהל מועד בתרס״א.

זִיגֶל

ר׳ אהרן

יליד רישא, דומ״ץ טיטשין, חסיד בלוזוב. בתרס״ח

לערך היה בין הנוסעים לרישא, להפרד מר׳ ישראל רייך שעלה לארץ. תשובה אליו לירוסלב בצבי לצדיק, נז, בענין בן ירוסלב שעלה לארץ בלי אשתו ובא כעת לבקר, שחייב לנהוג שני ימים יום טוב. אין ישישי ירוסלב זוכרים שגר בעיר.

זִיגְלֶר

ר׳ דוד

נולד בסאסוב ביום ג׳ ד׳ טבת תרס״ח. בתרפ״ד עבר לקראקא, ועסק במסחר כפקיד־זבן. ממיסדי פועלי אגודת ישראל בפולין, והיה מועמדם לסיים הפולני. פירסם מאמרים על בעיות היהדות והפועל החרדי בפולניה, כגון ביודישע שטימע הקראקאי בו נעשה אח״כ חבר המערכת, וביודישע טאגבלאט הוורשאי. חתם גם: אברמסקי. נפטר לפני מלה״ע השניה, ואין ידוע היכן ומתי.

זיינול דיאמנט, לעקסיקאן פון דער נייער יידישער ליטעראטור, ח״ג, תש״ך, 588-589.

זִיגֶר

ר׳ אברהם

גר בכפר אלביגאווא שבגליציה, בגרודזיסק, ואולי אח״כ בקטוביץ. בתחילת מלה״ע הראשונה שימש רב צבאי בבוסניה.

תשובות אליו: לבושי מרדכי, או״ח, נה; פרי השדה, ח״א, צה, ובתוך ארץ בנימין, טז. ר״א מלאנצוט נזכר בירחון המאסף (קואינקה), שנה י״ח, חו׳ ו׳, עמ׳ סד.

זַיְדְמַן

ר׳ אלתר עזרא זידמן

דומ״ץ בסטריזוב אצל האב״ד ר׳ אלתר זאב הורביץ. חריף וממולח. רוב יוצאי חלציו נספו בשואה הי״ד: א. ר׳ משה מאיר וזו׳ חוה לבית דינסטג; ב. חנה זו׳ ר׳ זאב וולף דייטש; ג. שרה זו׳ ר׳ אלעזר וייס; ד. ליבא זו׳ ר׳ אברהם בלך בלימנוב; ה. מלכה זו׳ ר׳ מנחם מנדל רימר ברישא; ו. טויבא; ז. אסתר זו׳ ר׳ יואל אדלר בפילזנא.

תשובות אליו: הרי בשמים, תנינא, רמז בתרנ״ג; מהר״י הכהן, תנינא, שער הענינים, טז; שו״ת מהר״ש, ח״ד, צא בתרס״ט; שו״ת מהרש״ם, ח״א, מט.

ספר סטריזוב, 22, 389-390.

ר׳ דוד זידמן

מהורודנקה ובוצץ (תרמ״א — תשכ״א)

נולד בהורודנקה בשנת תרמ״א. נודע כת״ח, והשתתף משם בועד חכמים תרנ״ה ואהל מועד

ר׳ דוד זידמן

תרנ״ח. נשא את בתו של ר׳ צבי (יוסף) פרמינגר מבוצץ, ועבר לגור אצלו. מחשובי חסידי טשורטקוב, ובוינא יד ימינו של האדמו״ר רבי ישראל. הוציא לאור את ספרו ישמח ישראל. עלה לתל אביב, והיה עסקן בעיר ומרביץ תורה בביהכ״נ ״יבנה״. נפטר ביום ח׳ טבת תשכ״א, ונטמן בנחלת יצחק.

תשובות אליו לבוצץ: אור המאיר, מד בתרס״ח; דעת משה, יח, יט בתרצ״ב — תרצ״ה; מחזה אברהם, ח״א, קמז בתרפ״ג.

בנתיבי חסד ואמת, תשל״ו, 124.

ר׳ הלל ב״ר אברהם זידמן

נולד בבוצץ (או בסקלט) ביום ז׳ כסלו תרע״ה לאביו ר׳ אברהם ממקורביו של הרבי מהוסיאטין. בצעירותו עשה בטרנופול. סיים אוניברסיטת וורשא, וקיבל תואר ד״ר לפילוסופיה. לחם מלחמות ישראל בעטו, ומתרצ״ד חיבר ספרים בפולנית וביידיש להסברת עניני יהדות אקטואליים. השתתף בעתוני פולין דאס יידישע טאגבלאט ומאמענט, וכן בבטאוני אגודת ישראל השונים. היה פעיל בחוגי הנוער האגודתי. מזכיר חבורת הצירים היהודיים בסיים הפולני, ומזכיר אגודת ישראל בפולין. מתרצ״ז עובד ארכיון קהילת וורשא, וכותב בבטאון שלה. מתרצ״ט חבר מועצת העיריה. בשנות השואה ניצל

ראשי צא״י בגליציה המזרחית (מימין לשמאל). יושבים: א. שפירא (קולומיאה), הלל זידמן (טרנופול), א. מ. קראנגראד (וורשא). ח. ד. מודלינגר (לבוב). עומדים הלמברגאים: א. א. לעזער, י. ש. צוקער, ש. ברוינער, ה. צוקער

כמה פעמים בנס, עד לקיצו המר של גיטו וורשא. בשנים תש״ב—תש״ג ניהל **יומן גיטו ווארשה** שנדפס ביידיש בבואנוס איירס תש״ז, ובעברית בתל־אביב, אומה ומולדת, תש״ו, 348 עמ׳, ודפוס צילום בניו־יורק, ע״י השבועון די אידישע וואך שערך שם, תשי״ז. הצליח להשיג נתינות פרגוואי, ונשלח למחנה וויטל בצרפת בו שוחרר בתחילת תש״ה. שנה אחרי כן היגר לארה״ב. זמן קצר עשה בארץ כפקיד במשרד הסעד. עסקן באגו״י ופא״י, ונשיא ״בית יעקב״ בארה״ב. מתש״ו כותב בעתונים, הבוקר, חרות, המודיע, הצופה, הדואר, טאג, טאג מארגען זשורנאל ועוד, גם באנגלית. סדרת רשימותיו בכרכי אלה אזכרה כינס לספרו **אישים שהכרתי**, דמויות מעבר קרוב במזרח אירופה, ירושלים, מוסד הרב קוק, תש״ל, 508, 8 עמ׳. **ר׳ שרגא פייבל מנדלוביץ**, ניו־יורק, שנגולד, תשל״ו, 128 עמ׳.

נאומו על ספרות חרדית ותמונתו בקובץ אגו״י וצא״י בעווענונג, ווארשא תרצ״א, צו.

קרסל, לכסיקון, א, 730-731; זיינווול דיאמנט, לעקסיקאן, ג, 598/9, עם ביבליוגרפיה.

ר׳ **מרדכי** ב״ר יהודה דב **זידמן**

מאוזיראן (תקס״ד—תר״ן)

נולד בשנת תקס״ד לאביו ר׳ יהודה דב ולאמו שרה. האבא התיחס אל הקדוש רבי יחיאל מיכל מנמירוב, ונודע באוזיראן בלמדנותו, התמדתו וחסידותו היה תלמידו של ש״ב שנתגדל באוזיראן: בעל ״לבושי שרד״, חתן אביו זקנו בעל צילותא דאברהם. ר׳ מרדכי כהן מתקפ״ח לערך כראב״ד ומו״ץ בעיר יותר משמים שנה, עד לפטירתו בתחילת שבט תר״ן. נחשב כאחד משרידי גדולי הרבנים בגליציה המזרחית. לא נסע לאדמורי״ם, אך היה מקורב לחסידות צורטקוב. מלא תפקידו בצורה מעוררת כבוד, חרד ומחמיר לעצמו אבל מקיל לאחרים, ואהוב על כל בני עירו לרבות המתקדמים. פידגוג מומחה, והעמיד תלמידים רבים שהצליחו בלימודים. שנא את הפלפול, וחתר לאמת בדרך הפשט. הסתעפו ממנו משפחות ענפות בכל הסביבה.

אחד מתלמידיו עזר לו לרשום את חידושיו, כי היה קשה כתיבה. בנו ר׳ אליעזר סייע לו להוציא לאור את ספרו **בגד ללבוש**, לעמבערג, הוצאת י. מ. ניק — דפוס א. ו. סאלאט, תרל״ז, 69 ד׳. בהקדמה כותב המחבר שיצא בספרו להגן על ש״ב ה״לבושי שרד״, מהשגותיו של הרב פייבל שרייאר מברודשין בספריו גידולי הקדש ומקדש מעט על הדעת קדושים, ומצרף בסופו כמה מתשובותיו וחידושיו על מסכתות. המהרש״ם כותב בהסכמתו, כי אמנם בתורה יש מקום למחלוקת, אך לא בשפה כה חריפה כפי שעשה המשיג. מסכים בדרך כלל עם המחבר, פרט לכמה מקומות בהם ניכר שהתאמץ לזכות את קרובו שלא כדת. בסוף הספר מובאת קושית ר׳ יהודה דב בן המחבר, ובדף מח. ד״ת מנכדו ר׳ יצחק. בתרל״ט נדפס בלמברג ספר משמרת הקודש מאת רש״פ שרייאר, ובסופו צרף בנו ר׳ אהרן אב״ד טלוסט קונטרס נגדי: מעדה בגד בלשון חריפה ביותר. גם האבא כתב נגד ר׳ מרדכי, שם בקונטרס התשובות, מב.

נכדו **ר׳ ישראל איסר** ב״ר יהודה דב נולד בקולומיאה בתרס״ב, עלה לארץ בתרפ״ו, ונפטר בא׳ תשרי תשכ״ו (הצפה, ג׳ תשרי). תירגם מגרמנית את הספר ששה חדשים באיטליה של אברהם ברלינר, ופירסם בקבצים מאמרים בעניני לשון. חוברותיו על המועדים יצאו לאור בירושלים ע״י בני עקיבא בתש״ו: זאת חנוכה וראש השנה לאילנות, וכן שי לימי הפורים עם פירושו למגילת אסתר. כמו־כן ההדיר כתר מלכות לרשב״ג בתש״ך, וערך ילקוט הרמב״ם בתשט״ז, וילקוט פרקי אבות בתשי״ט.

תשובות אליו: מחותנו, בית שלמה, יו״ד, ח״א, קז, קסח, ח״ב, קלא, אה״ע, קנא, קנב, חו״מ, כד, נ, עה, פג, קי, קיא, קיד בתר״ה—תרכ״ז; ובחרת בחיים, קיט; חסד לאברהם, תנינא, או״ח, יג, מד, אה״ע, מז, חו״מ, יא בתרי״ז—תרכ״ג; טוב טעם ודעת, קמא, צג, קלד, תליתאה, ח״א, רמב; מהרש״ם, ח״ב, עו, עז, עח בתרל״ו—תרנ״ט(!); צור יעקב, ח״א, צז, (קפד), קצב; שירי טהרה, דף מו:

יהודה קאהן, העברי, כו (י׳ שבט תר״ן), קלא; ספר אוזיראן והסביבה, 31, 43-44, 219.

ר׳ **משה זידמן**

ת״ח בבוצץ. ממשתתפי אסיפת חכמים (בירברייער)

בתר"ע—תרע"א. תשובות אליו לוינא: צור יעקב, ח"א, ס-סב, קכד, קמג בתרע"ב—תרע"ג.

ר' משה הירש זידמן

רבה של רוזניאטוב סביב שנת תר"י. תשובות אליו: טוב טעם ודעת, קמא, קכג.

זִידֶר

ר' משה

ת"ח פיקח בלבוב. נקרא בשנות התר"ף לכהן כדומ"ץ בסאסוב.

יצחק רפאל, לא זכיתי באור מן ההפקר, ירושלים תשמ"א, 13.

זִיטְזוֹמֶר

ר' פסח הלוי

נולד והתחנך במוסט גדול. מחשובי ה"יושבים" בבלז אצל המהרי"ד והמהר"א. נשא את בתו של ר' שלמה מסקול, וסמך על שולחנו. בתרצ"ב השיב לו לכאן כאב"ד: צור יעקב, ח"א, קלה. נתקבל בתרצ"ה לאב"ד יארטשוב שליד טומשוב. בתרצ"ח למד עם תלמידיו סדר קדשים. כשפרצה המלחמה והרבנים עברו לאיזור הכיבוש הרוסי, קבע את משכנו בטומשוב, ושימש שם כמורה הוראה. הובל עם בני ביתו לבלזיץ הי"ד.

פנת יקרת, 155.

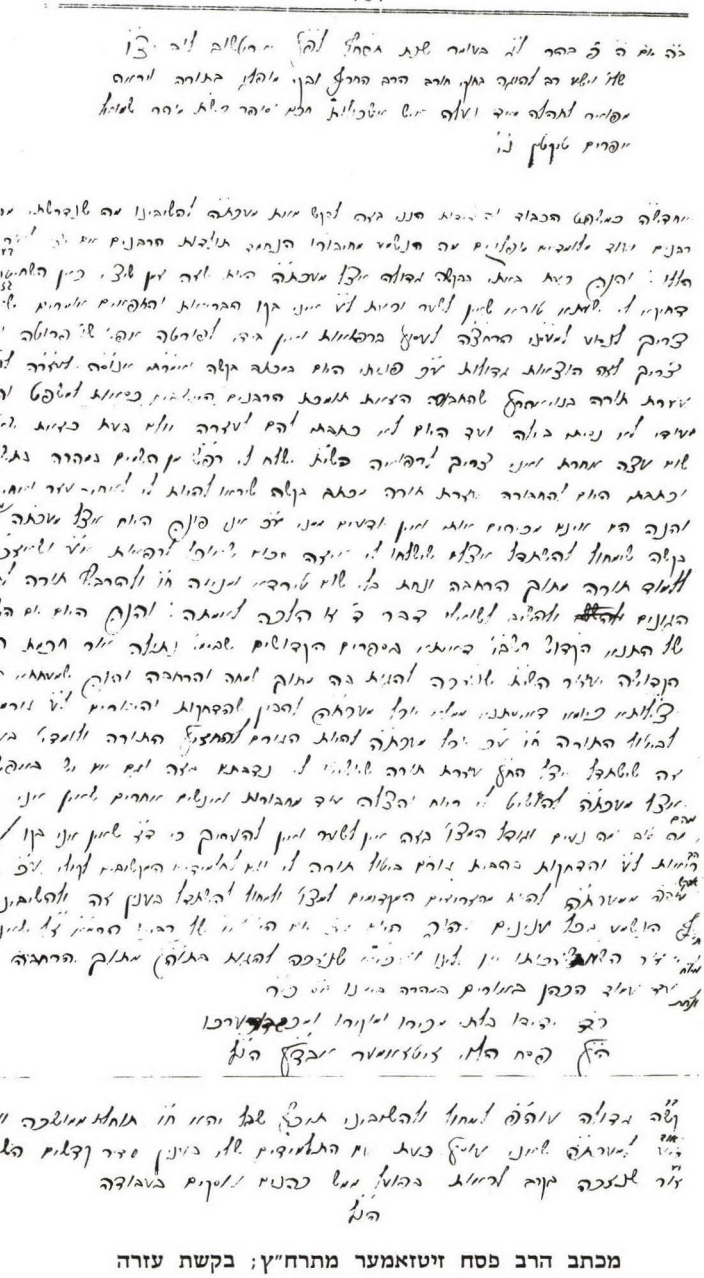
זַיטְשִׁיק

ר' חיים אפרים ב"ר אשר **זיטשיק**

נולד בשנת תרס"ה בפיעטרקוב פלך מינסק, כבן יחיד לאביו ר' אשר ב"ר חיים אפרים שנפטר ט"ו בשבט תר"ף, ולאמו מרים בת ר' אבא רוזנפלד שנפטרה אחרי חצי שנה בער"ח אלול. האמא היתה צדקת בנוסח הישן, בלילות חזרה על מנורת המאור וצאינה־ראינה, והתגברה על רגשות אם לשלחו בעודו רך בשנים בתרע"ט ללמוד בעיירה מאזיר שבפלך מינסק, שהיתה סניף ישיבת הומל המרכזית בזמנו של הסבא מנובהרדוק. בתר"ף עבר עם הישיבה כאשר העתיקה את משכנה לעיירה הסמוכה יורוביטש, וניצל שם בנס מפורעים. אחרי גניבת הגבול בתרפ"א לפולין, תלמיד הגר"א יפה'ן בישיבת ביאליסטוק. כבר בישיבה נתגלה כוחו כמשפיע, ואמר וועדים לבחורים. רבו שלחו ליסד ישיבת "בית יוסף" בבוטשאטש הגליצאית, אחרי שישיבה ראשונה כבר נוסדה בקולומיאה. אח"כ נפתחו גם ישיבות בקוסוב ובהורודנקה, ודבר קיומן נשכח כליל. הישיבה שבהנהלתו רשמה הישגים מרשימים בתורה וביראת שמים. סייעו לו שם: ר' נחמן זלדין, ר' סיני וולקוביסקר, ר' זיידל ישינובקר, ור' יעקב איזביצר הי"ד. בפרוץ המלחמה הם נסעו לוילנה, ומשא הישיבה הוטל על שכמו. נאלץ לומר חמישה שיעורים ביום החל מלפנות בוקר, לאור נרות. סדרי הישיבה נמשכו בכל עוז בהסתר,

RABIN
PEISACH SITSAMER
IARCZÓW
powiat Tomaszów Lub.

פסח הלוי זיטזאמער
אבד"ק יארטשוב־לוב.

מכתב הרב פסח זיטזאמער מתרח"ץ; בקשת עזרה באמצעות הרב שמואל אפרים טיקטין, להבראת גופו החולני

הרב חיים אפרים זייטשיק

להערכתם הרבה של תושבי הקהילה. כשגויס לצבא בקיץ תש"א געו תלמידיו בבכיה, ואמר להם שחמיו יבחן אותם. בנסיונו לברוח לוילנה הגיע ללובוב, ובעמדו כבר בקרון הרכבת נמלך וירד ממנה. נועץ עם הגרד"ב ויידנפלד בקשר ליסוד ישיבה בלבוב. הוגלה לסיביר, ועסק שם בעבודות כפיה. בשואה איבד את משפחתו, ואת זו' לאה יהודית מורה ב"בית יעקב", בת הרב ישראל וואהרמן אב"ד באריש. אחרי המלחמה נשא את גיטל בת ר' אברהם שמואל קסטשעווסקי הי"ד אב"ד פאדבערזע ומיאדזיל בפלך וילנא, שחיתה בשלגי יערות וילנא בצל הפרטיזנים. בנם ר' ברוך תלמיד ישיבות תורה ודעת וטלז, רב בריצ'מונד־וירג'יניה, אח"כ בבימ"ד "תפארת ישראל" ביוהניסבורג שבדרום אפריקה, ובתשל"ח בונקובר־קנדה. נשא את פרומה עטה, ובנותיו מרים, רחל, שרה והדסה.

אחרי המלחמה היגר לארה"ב, והעריכוהו כאחד משרידי בעלי המוסר מהדור הקודם, אף כי לא תפס משרה רשמית באיזו ישיבה. נתפרסם כשהחל להדפיס את ספריו המוסריים. בתש"ך עלה לארץ, ונתקבל כמנהל רוחני של ישיבת תפארת הכרמל בחיפה. בתשכ"ז עבר לירושלים, והוא ראש ישיבת כולל "אור חדש" שייסד. בני ישיבות רבים מתכנסים לביתו בלילות שבת לשמוע לקח מפיו.

המדע והחיים, מאמרים מוסריים על מחקרי מסתרי הנפש, ח"א, נויארק, דפוס עזרא, תשי"ב, שס עמ'. המסכימים בתשי"א: רא"ז מלצר (ראיתי קונטרסים מהמחבר... ולעת עתה הדפיס מאמר "השכל וידע אותי"); ר' אהרן קטלר (שהנני מכירו לשבח מכבר... דברים יקרים וחשובים הראויים להאמר לפני בני תורה... גם ידעתי... שעמל הרבה בזיכוי הרבים... והצליח בעבודת הקודש); ר' משה פיינשטיין (אדם גדול ירא שמים). בסוף הקדמתו מונה את קרוביו החיים, ובסוף הספר את הנספים, וכן את הקדושים מבני בוטשאטש ותלמידי הישיבה. נלוה לספר מאמר לזכור את הנס, ובו פרטים על הצלתו בשנות השואה.

בשנים הבאות הדפיס בניו יארק בדפוס בלשן של שוסטרמן: **המאורות הגדולים**, קוי אור מתמצית עיוניהם, חייהם ופעולותיהם של יוצרי תנועת המוסר, תשי"ג, שצב עמ'. גם בסוף ספר זה מבכה את תלמידיו הי"ד, ומודה למסייעיו. הוצאה שניה עם הוספות בתשכ"ב, שעו עמ'. מהדורה שלישית מושלמת ומשוכללת בדפוס צילום מוקטן, ירושלים תשכ"ז, תיב עמ', וצילום ממנה בתשכ"ט.

אורות החיים, אורות מוסריים ופרקי מחשבות ועיונים בנבכי הנפש, תשי"ד, רכד עמ', הקדמה. **תורת הנפש**, כנ"ל וביאורים והערות עה"ת, תשט"ז, תשסח עמ'. **אור הנפש** א-ב, ג"כ עה"ת, תשי"ח—תשי"ט, 47, תקמד עמ'. בעלותו לארץ הדפיס אצל ליפא פרידמן בת"א, ומתש"ל בבני־ברק: **פרי הארץ** על חגים ומועדים א-ב, חיפה תשכ"ה, 48, תשנח עמ'. **אור חדש** עה"ת א-ג, ח"א מירושלים תשכ"ח על בראשית־שמות, 36, תקפד עמ'. בתשכ"ט ח"ב על ויקרא־במדבר, 36 — תתרו עמ', וח"ג על דברים עם הסכמת הגר"א יפה"ן, 34, תלו עמ'. **ואני תפלה**, אורות מוסריים ופרקי מחשבה לכל תפלות השנה, א-ד. בתשל"א חלקים א-ב, בתשל"ג ח"ג, ובתשל"ד ח"ד, 56, תקלו; 40, תלב; 32, תנד; 32, תג עמ'. **קול צופיך** על ההפטרות, תשל"ו, 36, תקמח עמ'. מחזור שני בתשל"ח, 48, תקכה עמ'.

זִיכְרַמַן

ר' נתן נטע (נוטלה) ב"ר יצחק **זיכרמן**
מבליגרד (תקפ"א — תרס"ז)

נולד בשנת תקפ"א לאביו ר' יצחק (וי"א ר' אברהם מאיר). בגיל רך נתיתם מאביו. עשה חיל בתורה, ונסמך מהשואל ומשיב. חסידו של רצ"א מדינוב, ואח"כ של בנו ר' דוד, ונכדו רצ"א מבלוזוב. דומ"ץ בליגרוד שישים שנה עד לפטירתו בתרס"ז. פאר משפחתו, פיקח, אציל, בעל הופעה נאה, קול ערב,

ידיד לבריות ואהוב לכל. נתמך כישׁשכר ע"י אחיו הצעיר ר' שיע וולף, ואח נוסף ר' צבי אלימלך. ילדיו: א. ר' יעקב וזו' שרה, הורי ישׂראל יצחק ומולי נגלבוש; ב. לייביט שפרינצה מיטמן, אם גצל. מנכדי רנ"נ המלומד שלמה נובל בניו־יורק.

אחיו ר' יהושע וולף מחסידי בוקובסק, סוחר בנפט ונרות, נאמן וישׂר דרך, גבאי הח"ק. נשׂא את רחל, ובזיוו"ש את מלכה רייזל שיף. ילדיו: א. ר' חיים שמואל, חסיד בוקובסק ובלוזוב. נשׂא את בת דודתו דבורה ינטע שבע. עבר כשו"ב לניגרשט שליד סטמר. ג' מאחיותיו גרו בבליגרוד: ב. גיטל זו' ר' שמעון טויב; ג. בילא זו' ר' יצחק זוסויין; ד. חוה זו' ר' אהרן יעקב גראו; ה. שפרינצה זו' ר' פנחס זפרן בדינוב; ו. מלכה זו' ר' מרדכי שמואל שיף בבוריסלב חמיו של אחיה רח"ש; ז. רבקה זו' ר' משה גלוקסמן, נפטרה בחיי הוריה.

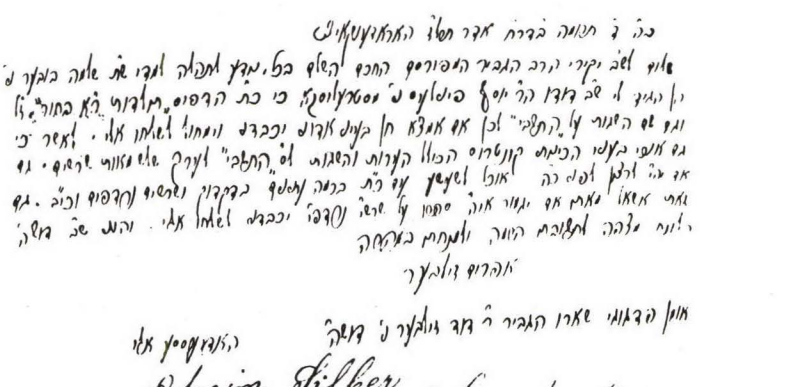
תשובות אליו: ברכת רצ"ה, כג; הרי בשמים, תנינא, קיט, רג, רד, תליתאה, טז, צ, קא, קמה בתרמ"ז — תרס"ג; צבי לצדיק, מה, מו; שו"ת מהרש"ם, ח"ז, צט בתרנ"ה; שו"ת רמ"ץ, ח"ב, אה"ע, ח בתרל"ב.

חוברת משוכפלת באנגלית שהוציא נכדו ר' חיים ספרינג ברחובות.

זִילְבֶּר

ר' אפרים ב"ר פנחס **זילבר**
מהורודנקה (תקצ"ז — תרע"ה)

נולד בהורודנקה בשנת תקצ"ז לאביו ר' פנחס שנפטר ביום י' אדר תרי"ח, ולאמו שפרה רבקה. התיחס אל ר' יוסף דוד הכהן מזוולוב אב"ד יאסי בעל "דרכי האמונה" עה"ת, ר' יהושע חריף מנדבורנה ובעל מעשי ה'. נתחנך כאביו על ברכי דו"ז ר' דוד זילבער, ואחרי פטירתו של הדוד ביום י' אדר תרל"ט עלתה זוגתו פערל לצפת. נשׂא את בתו של האב"ד ר' משה תאומים, ופתח בית־חרושת

מכתב ר' אפרים זילבר מהורודנקה לש"ב שלמה בובר בתרל"ז; בקשה לשלוח לו קונטרס הערותיו על ספר התשבי

לטליתות. ידע אסונות משפחתיים: אחותו היחידה הענא נפטרה ביום ז' טבת תר"ם והניחה שני יתומים; בנו פנחס שלמה הוכה ע"י גוי ונהרג בשובו מבית־הספר ביום י"ט אלול תרמ"ז; בתו הענא פיגא נפטרה כ"ט אב תרנ"ה, ובנו אהרן אחריה ביום י"ט אלול. עם כל עשׂרו קבע עתים לתורה, ונודע כמשכיל תורני, מלומד בביאורי מקראות ובחידושי הש"ס. כתב בנושאים אלו בשמו ובכינוי בן פז"ר, בכתבי העת: עברי אנכי, המגיד ומגיד משׂנה, בית תלמוד. בסערת מלחמת העולם הראשונה נלקח בשבי ע"י הרוסים, והובל לצורטקוב בה נפטר ביום ל' אב תרע"ה. נכדו הוא הביבליוגרף ר' שמואל הרמן.

חיבר ספר מקיף על התרגומים הארצישׂראליים, וספר גדול של חידושיו. מספרו הראשון **שדה ירושלים** הדפיס תחילה תלם אחד, טשערנאוויטץ, אלישע הייפערן, תרמ"ג, 92 ד' (נרשם ע"י ר"י כהן, ארשת, ג, עמ' 340, מס' 203). כלולים בו ביאורים ותיקונים, הערות וציונים על תרגום ירושלמי לחמש המגילות. בראש הספר: הקדמה בה כותב שתיקן השגיאות משיקול דעתו באין לו כתבי־יד ודפוסים ישנים, פתיחה כוללת על התרגומים, ומכתב־הסכמה מחמיו. בדפים מז: — סח. הדפיס דוגמאות לביאורים בש"ס ומדרשים מספרו השני פרי המחשבות. בדפים סח: — עב. נוספות לספרו מגיסו ר' נפתלי הירץ תאומים מוילקוטש, שהעיר לו מדוע לא הדפיס בראשי הדפים את התרגום עצמו.

פרח שושן, עשׂרה מאמרות על מגלת אסתר מתוך ספרו פרי המחשבות, דראהאביטש, א. ה. זופניק, תרנ"ו, לב עמ'. בסופו מאמר "בדד עין יעקב" נגד המתבוללים — עם שיר מחורז ומנוקד, ודרשה שאמר באלול תר"ן לרגל בית תמחוי שיסדה חברה בעירו. הקדמה והערות שכתב לספר אוצר בלום של ר' ישׁעיה פיק־ברלין, נדפסו במהדורות עין יעקב משנת תרמ"ג ואילך.

תשובות אליו: חמיו, אורין תליתאי, קנט; אחי חמיו, ארץ צבי, או"ח, כ, חו"מ, כא; אבן יקרה, קמא, חו"מ, ו.

מדינה וחכמיה, 148; ספר הורודנקה, 38 (רשימת מאמריו); קרסל, לכסיקון, א, 734.

ר' דוד זילבר

דומ"ץ ברזאן לפני ואחרי מלחמת העולם הראשונה. רבו רד"מ פריש בעל "יד מאיר" השיב לו בסימנים, ג, ה, כו, כז.

ר' זכריה מנדל ב"ר אברהם פסח **זילבר**
מקולומיאה (תק"ף — תרנ"ב)

נולד בגוליגור לאביו ר' אברהם פסח. נתקבל

כדומ״ץ ואח״כ כראב״ד קולומיאה בבית דינו של הרב הלל ליכטנשטיין, עד לפטירתו ביום י״ד אייר תרנ״ב. אחריו מלא את מקומו בנו ר׳ יהושע השל. בשנים הבאות שישב בקולומיאה נתפרסם כגדול בתורה, מורה הוראה מופלג, וממקומות רחוקים באו אליו לדין תורה.

תשובות אליו: בית יצחק, אהע״ז, ח״א, כג בתרמ״ד; בית שלמה, או״ח, א, יז, מה, נו, יו״ד, ח״א, א, קכא, קעט, ח״ב, ב, קצה—קצו, רכ, אה״ע, קלא, חו״מ, לא בתרי״ח—תרכ״ט, בר ליאסי, ח״א, או״ח, י, יא, יו״ד, דף נח. סה ע״א, ח״ב, אה״ע, א׳, ו׳, לה, מג, נ, חו״מ, ל, ח״ג, יו״ד, טז (רמ״מ זילברמן!); דבר משה, ח״א, מה, מו, ואורין תליתאי, א, ב, קיד; דברי חיים, ח״ב, או״ח, ב, יו״ד, פ, אה״ע, עט, קיח, ליקוטים והשמטות, לד בתרכ״ז; דברי יעקב, יז; חסד לאברהם, תנינא, או״ח, לו, אה״ע, נז, ע בתרי״ט—תרכ״ג; יד יוסף, קה; קול יהודה, לח; שואל ומשיב, קמא, ח״ג, קט, קיד, תליתאה, ח״א, ג, קי, שי.

פנקס קאלאמיי, 120.

ר׳ יהושע השל ב״ר זכריה מנדל זילבר

מקולומיאה (תר״ך׳—תר״ץ׳)

בנו של ר׳ זכריה מנדל ראב״ד קולומיאה, ושנים רבות מלא שם את מקומו כדומ״ץ. בעל תפיסה נפלאה בענינים מסובכים, והיה מקובל בין הסוחרים כבורר בדיני ממונות. חסיד צורטקוב (שתים ערים, מו), והתפלל בקלויז שלהם בעיר. אח״כ עבר ל״ר׳ איציקלס שולעבן״ בו למד עם ילדים גמרא בלילות החורף. תשובה אליו: מנחת הקומץ, קכה בתרפ״ד.

תלמידו ר׳ משה ראט, פנקס קאלאמיי, 124.

ר׳ שמשון
|
ר׳ יחזקאל
|
ר׳ יעקב

ר׳ יחזקאל זילבר

דומ״ץ אולינוב על מקום ר׳ שמשון שהיה כנראה אביו. אחריו מילא את מקומו ר׳ יעקב שהיה כנראה בנו.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, אה״ע, קכא; הרי בשמים, קמא, סט בתרל״ח; שערי דעה, ח״ב, קטו, קפט.

ר׳ יעקב זילבר

דומ״ץ אולינוב על מקום ר׳ יחזקאל שהיה כנראה אביו.

תשובות אליו: בית יצחק, אה״ע, ח״ב, כט, נו בתרנ״ז; שו״ת מהרש״ם, ח״ב, יט.

ר׳ מרדכי הכהן זילבר

ת״ח בקראקא. חתן רמ״מ הלברשטם אב״ד קשאנוב, וסייע לו שם ברבנות. נספה עם זוגתו הי״ד.

תשובה אליו: מנחת יחיאל, ח״א, יח. פלפול ממנו נדפס בהכוכב (מונקאטש).

ר׳ צבי הירש זילבר

אב״ד סוקולוב. תשובה אליו: תועפות ראם, אה״ע, יד.

ר׳ שמשון (שמאי) זילבר

דומ״ץ אולינוב עד היותו ישיש. נקרא גם שמאי. אחריו מילא שם את מקומו ר׳ יחזקאל שהיה כנראה בנו.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, אה״ע, קכא; תפארת יוסף, חו״מ, ט.

זִילְבֶּרְבֶּרְג

ר׳ אהרן זלמן

תלמיד ישיבת ״כתר תורה״ באושפיצין. ד״ת ממנו בכתר תורה, סיון תרצ״ט, סי׳ טו.

זִילְבֶּרְמַן

ר׳ אליעזר זילברמן

ת״ח בטרנוב. ממשתתפי אהל מועד בתרס״א.

ר׳ יצחק (איטשע) זילברמן

דומ״ץ דמביץ מלפני תר״ל. פעם נתעצם בהלכה עם האב״ד ר׳ ראובן הורביץ, ור״י שמלקיס פסק לטובתו. במנויי זכרון שמואל (הלר) תרמ״ב, ובית ועד לחכמים תרמ״ד עם חתנו ר׳ שלמה זלמן. מילא את מקומו בדמביץ חתנו ר׳ יהודה אריה ליב לויפבן.

ספר דמביץ, 28, 65.

ר׳ יקותיאל זילברמן

הביא לדפוס קונטרס על יחוס משפחת וואהל: **גזע ישי**, למברג, י. פורמבה, תרט״ו, ח ד׳, ודפוס צילום בירושלים תשכ״ג לערך נתעורר לכך אחרי שצבי הירש עדלמן איש חן טוב מלונדון הדפיס בלונדון תרי״ב—תרי״ד ספר גדולת שאול וניר לדוד, לתולדות המלך ליום אחד רבי שאול וואהל מבריסק וצאצאיו, וחסרים בו רבים מהמתגוררים בפולין ובגליציה. כעת השלימם לפי מגילות יוחסין שכתבו ראי״ה מאפטא (סי׳ א-ב), ור׳ צבי הירש ב״ר

אלכסנדר סנדר מרגליות מסטנוב בתקס"ח לאחותו דבורה אמו של ר' סנדר בלוך (סי' ז-טו). בראש הקונטרס הקדמה עם הקדשה לצאצאי רבי שאול, ודברים במעלת היחוס ובשבח הענוה גם בסוף.

ר' מנחם מנדל ראה לפי: **זילבר, ר' מנחם מנדל**

זִילְבֶּרמַן־שְׁטַמֶּרדוֹרף

ר' שמאי

מו"ץ בבוקובסק. תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, קטז, קמד.

זִילְבֶּרפַּרְב

ר' חנוך הניך דב ב"ר משולם זלמן יוסף **זילברפרב**
מקוידנוב ובוטושאן (תרנ"א — תשל"ח)

נולד בקוידנוב ביום כ"ג ניסן תר"ן כבכור לאביו הרב משולם זלמן יוסף. נשא את אידל דינה בתו של רבי מרדכי יוסף משה מושקוביץ מסוליצה שברומניה, ב"ר יואל משאץ, נכד השר שלום, ר"מ מפרימישלן, ר"נ מרופשיץ, המגיד מזלוצוב והב"ח. נפטרה י"ב טבת תשט"ו. התישב בתרע"ו בבוטושאן ליד חמיו, והיה שם האדמו"ר מקוידנוב מתרפ"ט, אחרי כמה

האדמו"ר רבי חנוך הניך דוב זילברפרב מקוידנוב ובנו רבי אהרן ממלא מקומו

שנים שהיה באהריעוו־בסרביה. עלה לארץ מבוקרשט בשנת תש"ח. התישב בת"א בה הקים ביכ"נ "אהל יוסף" לזכר אביו. נודע כבעל התהילים. זקן האדמורי"ם בארץ עד לפטירתו ביום ח' אב תשל"ח. על מקומו נתמנה בנו רבי אהרן. יתר ילדיו: ר' שלום; ר' יואל; אשת הרב מיכאל ארליך.

המודיע, י' אלול תשל"ח, ב; אריה פרנקל, הצפה, ט"ז אלול תשל"ח, 4, והמודיע, ג' אב תשל"ט, ד. תמונתו בספר טעג פון אמאל, ת"א, המנורה, תשל"ט, 368 ג.

ר' משה ב"ר אליעזר **זילברפרב**

בנו של הנגיד ר' אליעזר שינצ'ס שהיה נינו של רבי פנחס מקוריץ, חסידו של רבי אברהם מטריסק, נתברך מרבי יהושע מבלז שיתחתן בצדיקי הדור, ואכן התחתן עם ר"י מרוזין ורמ"צ מסברן. נשא את לאה בתו היחידה של רבי חנוך הניך מאלסק, מגזע משפחת שור ורבי לוי יצחק מברדיטשוב. כמו־כן הגיע היחוס לרבי מאיר קריסטינפולר, החכם צבי והשער אפרים. תורה וגדולה התאחדו על שולחנו ברובנה. חסיד טריסק כאביו, וכמוהו בעל צדקה וגמ"ח, מכניס אורחים בהרחבה ובהצנע לכת. חמיו העריצו על פני כל חסידיו, ובכל ליל ששי הקשיב לו כשגמר ספר תהילים בהשתפכות. בתפילתו היה בוער כאש שלהבת, ובשבת קרנו פניו עד לבלי הכיר. בדרך זו חינך את בנו ר' משולם זלמן יוסף אב"ד טופורוב.

ר' מרדכי שלמה חיים (מוטל) ב"ר משולם זלמן יוסף **זילברפרב**
מטופורוב (תר"ס' — תש"ג)

בנו הצעיר של רבי משולם זלמן יוסף מטופורוב. סייע שם לאביו כרב צעיר. נשא את גיטל בת רבי אלימלך רובין מיברוב. במוצאי יו"כ תש"ג נתפס ביער עם אביו, ונשלח להריגה בבלזיץ הי"ד.

תשובה אליו: חבצלת השרון, תנינא, מג בתרצ"ג.

ר' משולם זלמן יוסף ב"ר משה **זילברפרב**
מטופורוב (תרכ"ט' — תש"ג)

נולד בשנת תרכ"ח או תר"ל ברובנא לאביו ר' משה חתן רח"ה מאלעסק. התחנך על ברכי זקנו, ורבו המובהק היה דודו רבי יצחק מאלעסק. נסמך להוראה מהרבנים שלמה הכהן מוילנא, ר' בצלאל הכהן אב"ד סמילוביץ בפלך מינסק, ר' חיים מבריסק והמהרש"ם. נשא בגיל צעיר את חיה ברכה (נפטרה כ"ה שבט תרצ"ו) בת זקוניו של רבי אהרן פרלוב האדמו"ר מקוידנוב, שהתיחס לרבי אשר הגדול מקרלין. עבר לגור אצל חמיו, והתרועע עם גיסיו: ר' יוסף ממינסק, ר' שלמה חיים מקוידנוב, ור' נחמיה מברנוביץ. חמיו היה בנו של ר' ברוך מרדכי שנפטר בקיצור ימים בראש השנה תרל"א, ב"ר שלמה חיים מייסד השושלת שנפטר ביום י"ז אב תרכ"ב, ואימרותיו כונסו בספר אמרי רח"ש. בתק"ע נשא את בת רבי שלמה מקרלין, ומתקצ"ג החל להנהיג. אביו ר' אהרן שנפטר בצעירותו, היה בנו של רבי מרדכי מלכוביץ מגזע הלבוש.

סמוך לפטירת חמיו בגיל נ"ח ביום כ"ו אלול תרנ"ז, שב לגליציה ונתקבל מתרנ"ו כאב"ד

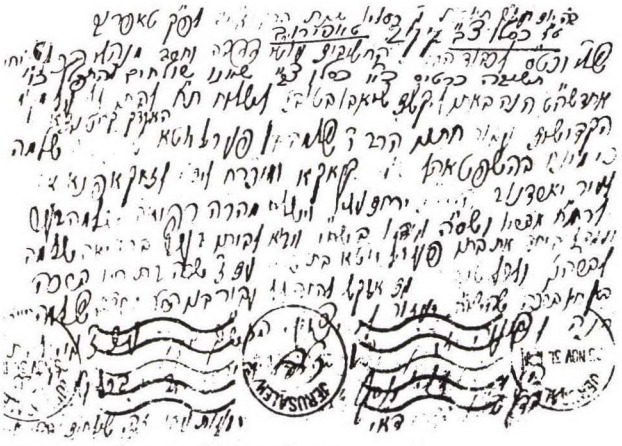

רבי משולם זלמן יוסף זילברפרב מטופורוב

טופורוב. בכך נתקיימו דבריו של הרבי מאלעסק שבא לשם להנחת אבן הפינה לבית הכנסת, ונתן לנכדו בן העשר לירות אבן אחריו, באמרו: זה יהיה פעם רבכם! הנהיג עדתו בדרכי היהדות, ולחם בפריצת חומות הדת. השתתף בועידת סנדובה וישניה בתרס״ז, וחתם נגד תנאי בנישואין. היה גאון בנגלה ובנסתר, והתנהג בקדושה ובטהרה כדרך צדיקי אלעסק. עורר כבוד בצורתו ובדמותו האצילה, והחסידים נמשכו אחריו כבחבלי קסם. מקודנוב הביא עמו סידור ״אור הישר״ אליו צירף את סידור ״לב שמח״, והתפילות בהם שימשו יסוד מוסד אצלו, ומקור עידוד ונחמה. היה פשטן וענותן, רחוק מפניות, ופרוש מעניני העוה״ז. פשט בגדיו רק לשבת, מיעט באכילה והירבה בלימוד, עבד ה׳ בהתלהבות עד כלות הנפש, והצטער בצער כל יהודי מתוך לב תם וחמים. בפנקס קטן רשם את שמות הפונים אליו להתפלל עליהם, ואין פלא שהתחבב על ההמונים, ועל הרמי״ם והתלמידים בישיבות הליטאיות בהן היה מבקר. החפץ חיים חיבבו מאד, ור׳ אליעזר יהודה פינקל אמר שאין זה ביטול תורה כשהולכים מהישיבה לשמוע קריאת שמע שלו. נסע אל ג׳ דורות אדמור״י בלז, ומהר״א הזכיר עצמו לפניו. כל שנה נסע לבלז לשבת שאחרי הפסח (אדמור״י בעלז, ד, צח). נתכבד שם לעבור לפני התיבה, והתפלל באריכות ובמתיקות כדרכו. שלום עליכם היה אומר ג׳ שעות, ונשמת חצי שעה.

בערב יום כיפור תש״ג התפרצו הנאצים לבית מדרשו, והכוהו באכזריות. במוצאי יו״כ נמלט, והסתתר ביער הסמוך. כשחסידיו העלו אש לצלות לו תפוחי אדמה מתוך דאגה לבריאותו, נתגלו ונתפסו. נשלח לבלזיץ עם בנו ר׳ מרדכי שלמה חיים, ושם נספו על קידוש השם הי״ד.

ילדיו: א. ר׳ חנוך הניך דב מבוטושאן ותל־אביב; ב. ר׳ מרדכי שלמה חיים הרב הצעיר בטופורוב; ג. שרה אשת הרב שלמה תאומים מקריניצה; ד. חוה

בקשת רמז״י זילבפרב ממנהלי הכולל בירושלים בתרצ״ב להתפלל לרפואת חתנו הרב מקריניצה

ליבא אשת הרב אביגדור דב רוקח מבילקמין; ה. שינצא מנוחה אשת ר׳ יעקב צבי ולדמן דומ״ץ אונגוואר ב״ר משה עזריאל מבורשא. נספו באושוויץ ביום ו׳ סיון תש״ד, וכן ילדיהם: 1. שרה ובעלה ר׳ אברהם יואל לאופר; 2. חיה ברכה; 3. יצחק; 4. אליעזר; 5. חנה לאה; 6. מלכה ריזל (נרצחה י״ט אב תש״ה בחפשה בגרמניה שארית משפחתה); 7. ברוך אברהם מרדכי; 8. חנוך הניך; 9. משה עזריאל הי״ד; 10. מנחם מנדל (נפטר בתאונת דרכים בא״י); ו. רבקה פרל אשת הרב חיים מאיר יחיאל שפירא אב״ד נרול, וכיום בבני־ברק.

אהלי שם, 243; גדולי חסידי בעלז, א, סט-עז; אהרן סורסקי, אלה אזכרה, ה, 81-86; דגלנו, קצב, ח, דמויות הוד, ג, קח-קכב בנוסח מתוקן ועם תמונות; לא נותקה השלשלת (אנגלית), 639-640; א. דובינסקי ושלום זילברפרב, ספר ראדיחוב, 411-419 (משובש).

ר׳ **שמואל** ב״ר אריה משה ליב **זילברפרב**

מלבוב (תרנ״ד — תשל״ט)

נולד בשנת תרנ״ד לאביו ר׳ אריה משה ליב. למד בישיבות רוסיה, והיה אב״ד שפיקוב ונובהרדוק. נשא את הענצא תחי׳ בתו של הרב מברשד. בזמן

מלה״ע השניה היה בזמרינקה שבאוקראינה. אח״כ גר בלבוב, ובשנים תש״ד—תשכ״ו שימש בה כרב ומוהל בסיכון רב. עלה לארץ בתשכ״ז, וסירב לקבל רבנות. גר בשיכון פג׳ה־יוספטל בפתח־תקוה, עד לפטירתו ביום ד׳ אדר? תשל״ט. אחריו נפטרה אחותו בלה שור שבאה מארה״ב לגור לידו. בנו יחידו ליב גיאולוג בירושלים. בתו נישאה לפרופ׳ יונה קפליבצקי בחיפה, בן הרב מטלנשט־בסרביה. ראה נכדים ונכדות.

שבח (שלום בן חנוך זילברפרב שאינו קרובו), הצפה, ד׳ אדר תש״ם, 3.

זִילְבֶּרְשְׁטֵין

ר׳ מרדכי
|
ר׳ נפתלי צבי הירש
|
ר׳ אברהם יעקב
|
ר׳ נפתלי צבי הירש

ר׳ אברהם יעקב ב״ר נפתלי צבי הירש **זילברשטין**
מהולשיץ (תר״י׳—תרע״ה׳)

אב״ד הולשיץ מתרל״ה לערך על מקום אביו ר׳ נפתלי צבי הירש. חתנו של רא״ל הורשובסקי אב״ד אוהנוב. בתו בינה נישאה בתרס״ד לר׳ מתתיהו ב״ר מנשה אייכנשטיין. בתרס״ו השיב לו מחותנו (גיסו!) בשו״ת אהל יהושע, ח״ב, קלב. מכתבו מתרע״ב בתשובה כהלכה, לט. בסוף ימיו העביר את הרבנות לבנו ר׳ נפתלי צבי הירש.

ר׳ יוסף זילברשטין

תלמיד ר׳ יעקב הורביץ אב״ד דלטין שהשיב לו בשו״ת הריב״ם, ט, ל.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר שמשון **זילברשטין**
מלבוב (תק״ן׳—ת״ר׳)

נולד בלבוב לאביו ר׳ שמשון, ובמסעותיו הגיע לוינא, ברודי וקראקא. חיבר מחזה מחורז ומנוקד **צדק ורשע** בארבע מערכות, והדפיסו בקראקא, בבית ובדפוס הרבנים הגבירים מוהר״ר רפאל נפתלי הירץ ובנו מוהר״ר אהרן שלמה כהנא שפירא, תקפ״ב, סח ד׳. במספר עותקים חסרה הדפוסת, ונזכר רק כש״נ ברעדלהיים תקס״ג! בראש הספר הקדשה לאצילים מ. רוטשילד, ארנשטיין ועשקעלעס בווין, ושירי מליצה לכבוד המחבר מידידיו א. פ. מפראג ואהרן שמואל ויינסבערג. בהקדמה מבואר הרעיון המוסרי של המחזה, על רשע ההורג את חסד האב וצדקה האם, וחוטף את בנם ללמדו שילך בדרכיו, עד בוא עת נקם בה קיבל גמולו בראשו מידי אסון ועונש. המנויים הם מהקהילות: ברודי (וביניהם ר׳ אפרים זלמן ור׳ חיים ליבוש מרגליות, ר׳ אלעזר, ר׳ יעקבקי ובני ר׳ יודעלע לנדא, אב״ד קרסניברד, ובני המשפחות בודק, ביק, ברנשטין, הלברשטם, נתנזון, קלר וקלרפלד), זלוטשוב, למברג, וויען, קראקא (וביניהם האב״ד ר׳ צבי דוד הלוי ובנו ר׳ יעקב השל, ר׳ הירשלי בהגאון מלונדון, ור׳ שלמה ברטרם אב״ד שצ׳קצ׳ין).

ר׳ מרדכי בר״י **זילברשטין**
מהולשיץ (תק״ן׳—תר״ל׳)

רבה של הולשיץ. במנויי נזיר השם תרכ״ט. נסע אל רבי שמעון מירוסלב ורבי נפתלי מרופשיץ. נשא את בתו של ה״אריה דבי עילאי״. רבי יחזקאל שרגא משינאווא היה חתנו בזיווגו השלישי. מלא את מקומו בהולשיץ בנו ר׳ נפתלי צבי הירש.

תשובות אליו: דבר משה, ח״א, לא, לב בתרי״ב; מחותנו, דברי חיים, ח״ב, אה״ע, לג, חו״מ, כו; מאמר מרדכי, הקדמות, ג בתרי״א; מגדל השן, יא, כז-ל, נא-נד גם ממנו; תפארת יוסף, אה״ע, ב.

ר׳ נפתלי זילברשטין

ת״ח בסטניסלב. תשובות אליו: טוט״ד, קמא, קכה, קנט.

ר׳ נפתלי צבי הירש ב״ר אברהם יעקב **זילברשטין**
מהולשיץ (תר״ם—תר״ץ׳)

נולד בשנת תר״ם לאביו ר׳ אברהם יעקב אב״ד הולשיץ, ומילא את מקומו מתרס״ו לפי פאלקס קאלענדער. נשא את בתו של רבי יעקב משה ספרין מקומרנא.

אהלי שם, 398.

ר׳ נפתלי צבי הירש ב״ר מרדכי **זילברשטין**
מהולשיץ (תק״פ׳—תרל״ה׳)

רבה של הולשיץ על מקום אביו ר׳ מרדכי. מלא את מקומו בנו ר׳ אברהם יעקב. שניהם חתמו על דרש משה, לבוב תרל״ט, והאבא: ז״ל.

זִילְבֶּרְשִׁיץ

ר׳ חיים משה ב״ר שמואל **זילברשיץ**
מזלוטשוב (תר״ל—תשי״ד)

נולד בר״ה תר״ל בזלוטשוב לאביו ר׳ שמואל ב״ר יהודה צבי. הגה בתורה, והרב שרגא פיבל רוהטין

ר׳ חיים משה זילברשיץ

העיד עליו שהוא תלמיד־חכם. ענו וצנוע, וחביב לבריות. נשא כנראה אשה מבוברקא, ובתרכ״ה השתתף משם בקובץ ועד חכמים, גל׳ י׳, סי׳ רמג. מנהל בית תלמוד־תורה וישיבת ״אורח לחיים״ בעיר. מחנך בחסד עליון, ונטע בתלמידיו אהבה ללימודים, לציון ולשפה. ידע לבאר ענינים מסובכים בשפה פשוטה. שרת את מערכות היהדות במאמרים הרבים שפרסם במחזה וקול מחזיקי הדת. מראשי אגודת ישראל בעירו וממסבירי דרכה. עלה לארץ בשנת תרצ״ו, והשתקע בחיפה. נפטר כאן זקן ושבע ימים ופעולות, ביום ז׳ שבט תשי״ד. בנו יהודה זילברשיץ (אביאל) עלה בשנות העשרים, ומשחלה בקדחת נאלץ לחזור לזלוצוב. נשא את מלכה בת ר׳ אלקנה, ועלה שוב עם שתי בנותיו ובנו. עבד קשה עד שפתח עסק בת״א. ממיסדי ארגון עולי זלוצוב ופעיליו עד לפטירתו (יעקב כ״ץ, עמ׳ 535/6, ושערים, ח׳ שבט וי״א אד״א תשי״ד).

לתועלת תלמידיו חיבר **משנה ברורה** על המשניות. בספר מודגמת שיטת לימודו: הקדמת רקע, פסוקי המקראות, תפילות ומסקנת ההלכות, פנים המשנה עם פירוש קצר וקל מלוקט מהמפרשים, שאלות לחזרה, ותולדות התנאים הנזכרים. על מסכת ברכות נדפס בזלאטשוב, וו. צוקערקאנדל, תרפ״ב, 130 עמ׳, (ושוב בת״א תשט״ז), ועל מסכת שבת, בירושלים, דפוס א״י, תש״ד, 155 עמ׳. בראש מסכת ברכות: מכתבי ר׳ נפתלי הרץ רב בסטרי ור׳ שלמה פרידמן מח״ס אמרי שפר שהספר הועיל לו בלמדו עם בנו, הסכמות ר׳ ישראל לנדא רב בזלוטשוב ור׳ שמואל שפירא הראב״ד, ושני מאמרים: על דבר סדר הלימוד הנכון; ידיעת מהות תושבע״פ וסדר הקבלה. בסוף הספר: מבוא למסכת שבת.

חמדת ישראל, קובץ מאמרי אגדה ברוח הזמן על מעלת ישראל וסגולתו, תעודתו ופעולתו, גלותו וגאולתו. נדפס כחוברות מדי שנה, בזלאטשוב, וו. צוקערקאנדל, תר״ץ—תרצ״ב, 90 עמ׳. בהקדמת המחבר מתרפ״ט מספר שחלם על רעיון אגודת ישראל, וכתב את הגרעין למאמריו אלו עוד לפני הקמתה. כל מאמר מסתיים בשבחי אגו״י. בראש חוברת א׳ הסכמת ר׳ אהרן לוין אב״ד רישא בהיותו בקיץ תרפ״ט בטרוסקויץ, ובה משבח את תוכנם, ערכם וסגנונם של המאמרים. בראש חוברת ג׳ הסכמות מר׳ ישראל לנדא ראב״ד זלוטשוב, ומר׳ משה חיים לויא אב״ד פרעשוב בהיותו בהרי טטרא. כמו־כן מכתבים מר׳ יעקב רוזנהיים במרכז אגו״י העולמית בפרנקפורט הקורא לסניפים לקנות את החוברות, וממרכז אגו״י בפולין הקורא לעסקנים להשתמש בחוברות אלו להסברה.

עוד פרסם מהגיגיו באהל מועד (הרבסט), שנה ג (תרפ״ח), א-ב, עמ׳ יד-טו.

תלמידו בן־ציון צברדלינג, ספר זלוצ׳וב, 433-436.

זִינְגֶר

ר׳ יעקב יוקל מסטופניץ

ר׳ אליהו מסטוטשין (תרי״ג — תרנ״ג*)

ר׳ שמעון מדומברובה (תר״ך — תרצ״ט)

ר׳ אליהו מסטוטשין (תרנ״ו — תש״ד)

ר׳ דוד מטרנוב בניו־יורק (נו׳ תרע״ז*)

ר׳ בנימין

ר׳ דוד מפילזנא (תרל״ח — תרפ״ב)

ר׳ משה מפילזנא (נו׳ תר״ע)

ר׳ אליהו ב״ר יעקב (יוקלה) **זינגר**
מסטוטשין (תרי״ג — תרנ״ג)

בנו של ר׳ יעקב יוקלה מצאצאי הרבי ר׳ השל, גר בסטופניץ שבפולין ונקרא ויינריב, הוא ובעל אור לשמים היו תלמידי החוזה מלובלין, ובליל שבת התפלל בטלית. כשנאלץ לברוח מהרוסים התישב בסטוטשין שבגליציה, ושינה את שמו לזינגר. אמרו שבחר בשם זה על שם מקצועו כבעל תפילה נאה בעיירה. בנו ר׳ אליהו היה דומ״ץ בסטוטשין. נפטר צעיר לפני תרנ״ד, שכן רבי משה מרוזוודוב קרא עליו כשנפטר: אבד חסיד מן הארץ. מילא שם את מקומו אחיו ר׳ שמעון. בנו ר׳ איצלה סוחר ברישא, זקנו של ר׳ נפתלי באנטוורפן שמסר לי פרטים על המשפחה.

ר׳ אליהו ב״ר שמעון **זינגר**
מסטוטשין (תרנ״ו — תש״ד)

נולד בשנת תרנ״ו בסטוטשין לאביו ר׳ שמעון ראב״ד דומברובה. למד בקראקא, ואח״כ בברזן אצל המהרש״ם. עזר לרבו בסידור תשובותיו, ובתרע״ו נסמך ממנו, וכן מר״מ אריק, ר״ש ענגיל, רד״ט זהמן,

הרב אליהו זינגר

ר״נ ויידנפלד ור״ד זינגר אב״ד פילזנא. השתתף מברזן באסיפת חכמים (בירברייער) בתרע״ב — תרע״ד (ושם: ב״ר שלמה זלמן!). בתרע״ו השיב לו ר״נ ויידנפלד, כנדפס בדובב מישרים, ח״ג, קכה. באותה שנה נשא את ריזל בת ר׳ ברל פאוסט מטורנא חתנו של ר׳ גרשון אדלר אב״ד פילזנא, נפטרה ביום י״א שבט תשל״ג בברוקלין. ישב על שולחן חמיו על התורה ועל העבודה, ובתרע״ט עבר ללודמיר שבצ׳כוסלובקיה, ושימש בה כרב. בתרפ״ג היגר לארה״ב, ונתקבל כרב ביהכ״נ אנשי עסטרייך־אונגארן בנו־ארק, ניו־ג׳רסי. חבר אגודת וכנסת הרבנים, עסקן למוסדות תורה ומכניס אורחים. נודע כגדול בתורה ודרשן מופלג, מסור לכל קודשי היהדות. נפטר ביום י״ח חשון תש״ד. הניח כתבים בהלכה ובאגדה, וחלקם נתפרסמו בקבצים שונים. בניו: א. ר׳ דוד רב ביכ״נ ספרד בבורו־פרק; ב. ר׳ אברהם יעקב; ג. ר׳ יצחק אהרן רב בנוארק, הרטפורד וביהכ״נ הגדול דביאליסטוק בניו־יורק; ד. ר׳ יוסף משה רב ביכ״נ אגודת אחים במולדן־מסז׳וטס, וכעת בניו־יורק.

תשובות אליו: פרי השדה, ח״ד, ה בתרע״ב.
תולדות אנשי שם, 49; זכרונות המאור, ח״ב, שנ-שנא.

ר׳ אליעזר יקותיאל ב״ר יעקב מודיל **זינגר**
מברודי (תקס״ז — תר״ל׳)

נולד בשנת תקס״ז בברודי לאביו ר׳ יעקב מודיל (על שמו נקרא לפעמים מודולס), בנו של ר׳ דוד קיטובר תלמיד רצ״ה מגלוגא בעל ״תפארת צבי״, ונכדו של בעל מגלה עמוקות. למד אצל האב״ד ר׳ אריה ליב תאומים, ואצל ר׳ ישעיה מושקט מפראגא. תורני מובהק, וחידושיו הוטבו בעיני גאוני הזמן. עסק גם בהגות, ובגיל צעיר כתב ספר אנטונינוס ורבי ע״ד הכוזרי, ותוכנו ויכוח בין החוקר והמאמין. התלבט בבעיות פרנסה, וכבר לפני תק״ץ הורה לתלמידים מקרא ותלמוד, אגדה ולשון. כמה מהם נעשו אח״כ רבנים ומורים, חכמים וסופרים, ובהשתדלותם התקבל בשנות התר״י כרב ור״מ בעיר נ״פ [ניקלשפורג?!] שבהונגריה. טעם גם מפרי ההשכלה, אך במסגרת האמונה. בתרי״ח לערך ביקר בווינא, ותמיד השתבח בזה שספריו מקוטלגים שם, ושפיליפזון כתב עליהם אותה שנה בכתב העת שלו ״קורות היהודים״ שיצא לאור בלייפציג.

בשנת תר״ג רצה להדפיס ספר מחידושיו, וקיבל כבר הסכמות. מכיון שהכמות היתה מעטה, שמע לעצת הגביר ר״י הלוי נתנזון לתלות אותם סביב קטעים מספר ״יד רמה״ של רבי מאיר הלוי אבולעפיה עמ״ס בבא־בתרא. זהו ספרו הראשון: **תורת הרמ״ה** עם הגהות שערי תורה, למברג, פרומן, תר״ג, לב ד׳. המסכימים: ר׳ יחיאל מיכל קריסטינפולר מברודי; מהריא״ז; מפרשי הים (וגם אנחנו ידענו אותו אשר לבבו נאמן בד׳, הוגה בתורתו ומצא כדי מידתו); רצ״ה חיות (איש ישר הוא, ולא ישקר באמונתו); רצ״ה אורנשטין; ר׳ יעקב אריה המבורגר (אב״ד מו״ץ ומ״מ ברודי (כתב סמיכה בשבחים רבים), ר׳ משולם ישכר הורביץ

מסטניסלב (ידיד נעורי, הרב הגדול החריף ובקי, חכם וסופר מהיר, כליל בחכמה ומידות נעימות). בדף טז. תשובה שכתב בילדותו כשישב בסטנוב.

בשובו מהונגריה הדפיס בשנים תרי״ז—תרכ״ה ספרונים בחתימת א׳ ברמ״ז מברודי. כלולים בהם מאמרי מחקר בהלכה ובאגדה בדרך הגיון, משלי מוסר מליצה וצחות לרוח הזמן, וליקוטים שונים. כולם נדפסו בלמברג אצל שרנציל, ורק שלושת האחרונים בדפוס קוגל־לוין. סדר הדפסתם: **תולדות אדם**, תרי״ז, 24 עמ׳, והוא סיפור קין והבל בשיר מעובד כמחזה. בראשו מכתב מתלמידו יוסף כהן־צדק שאינו כולל זאת ב״מגד ירחים״ שלו, ומייעץ להדפיס בנפרד. בהקדמה מוסר המחבר שיערוך תרגומים מספר חכמי אשכנז. **אמרות טהורות**, תרי״ח, כג עמ׳. מיוסד כתשובה בעניני אמונה לרח״ש ויטאל אב״ד ב׳ בגליציה, ובסופו מאמר ״חקור דבר״ בביאור כמה שמות לשון הקודש, כתשובה לתלמידו ש׳ פ׳ מ׳ בפולין. **דבר בעתו**, תר״ך, 15 עמ׳. כולל תיאור השירות בספריה הקיסרית בווינא, מכתב לידידו המורה מהר״י גא״ט על טעמי המצות, תרגום סיפור של לטריס, ומענה לתלמידו ר״צ האן אב״ד במעהרין ובהונגריה. **טעם ודעת**, תרכ״א, טו עמ׳ ובו טעמי מצוות אחדות. **נועם מגדים**, תרכ״ג, 15 עמ׳. כולל שו״ת בדבר שנאסר במנין, ותשובות לתלמידו ר״צ האן ולרח״ש ויטאל. **גנת אגוז**, תרכ״ד, 16 עמ׳. כולל ביאור ענינים שונים בהלכות ואגדות, שו״ת בענין יש דיחוי אצל מצוות, וביאור מקראות סתומים בתנ״ך. **שלל צבעים**, תרכ״ה, טז עמ׳, ובו שיר לכבוד מונטיפיורי, וביאור פרק נ״ג בישעיה.

ר׳ דוד ב״ר אליהו **זינגר**
מטרנוב בניו־יורק (נו׳ תרע״ז)

נולד בשנת תרע״ז לערך בטרנוב לאביו ר׳ אליהו. בהיותו כבן שש היגרו הוריו לארה״ב. למד בישיבות תורה ודעת, תפארת ירושלים וחפץ חיים, ונסמך מהן לרבנות. אחרי פטירת אביו מלא את מקומו בביהכ״נ אנשי גליציה בנוארק, ואח״כ עבר לביכ״נ עדת ישראל חברה משניות. י״ב שנה רבו של ביכ״נ תפארת ציון, ומתשכ״ב רב ביהכ״נ אנשי ספרד בבורו־פרק. נודע כדרשן מופלג פה מפיק מרגליות, ומאות נוהרים לשיעוריו ולדרשותיו. פעיל באגודת הרבנים, ונואם מבוקש. חיבר ספר בדרוש ואגדה. כמה מתשובותיו נדפסו בהמאור ובקבצים אחרים.

תשובה אליו: דובב מישרים, ח״ג, יז.
זכרונות המאור, ח״ב, שנא.

ר׳ דוד ב״ר בנימין **זינגר**
מפילזנא (תרל״ח — תרפ״ב)

נולד בשנת תרל״ח לאביו ר׳ בנימין. נכד הנו״ב. חסיד צורטקוב. מתרנ״ח רבה של פילזנא. בתרע״ד חבר אגודת הרבנים מיסודו של הרב הכהן מאלכסנדריה. בתרע״ה גלה לווינא, ואח״כ עבר

ב״ה ווינה יע״א

להרבנים ומורים בכל אתר ואתר יחי׳ ולהאנשים היוצאים לצבא המלחמה שישובו בשלום!

הן בעתים הללו ראוי ונכון וחוב קדוש לכל רב ומורה להתיר עצה עבור האנשים היוצאים לצבא המלחמה אשר מחמת חשש וכו׳ לא יהי׳ נשותיהם צהורות בכתם העינוין ודבר זה נקל לתקן אשר כל איש היוצא לצבא יניח לפני ב׳ עדים ופ׳ בזה הלשון — **אני פב״פ מצוה אתכם שתכתבו ותתנו גט לאשתי פב״פ** — והעדים יכתבו להם זאת הזכיון עדות ויהי׳ מונח בכ״ד והי׳ כאשר יעזור השם ותשקוט המלחמה ובאם לא יבואו לביתו ממיתת אנשי חילו הנעדרים חי׳ או אז העדים והסופ׳ יכתבו ויהתנו גט ויתנו לאשת הנעדר ואז מותרת להנשא בתורת ממ״נ או ע״י מיתה או ע״י גט ותיקון זה יכולים לעשות בכל מקום אף במקום שאין אשתו עמו וזה נקל יותר מלבתוב גט ע״ת כמובן והמעיין בסי׳ קמ״א יבין לאשרו א״ע עצת ההיתר הלז אך במקום חשש זיקת יובם הנה מלבד תיקון הנ״ל תהי׳ צריכה חליצה. ולענין השאשא שאתה מצריכה ברוח לכוונה כמבואר ביבמות תשבע אז עד״ר שלא תנשא לכהן כמבואר בכ״ש ובשעת הדחק יש להקל דברי המצפה ישועה יום א׳ לף העת׳ר לפ״ק

הק׳ **דוד זינגער אבד״ק פילזנא.**

ב״ה כן ראיתי דברי דרה״ג אבד״ק פילזנא וכוונתו הטובה להציל בנות ישראל מעינון והדין דין אמת שבשעת הדחק יש להקל ויכול לומר כתבי ותנו וא׳ כותב וב׳ החתימין כמבואר בש״ע אה״ע ודבר זה בנקל לעשות אף במקום שאין בית־דין גשין בי הגט יכולים לכתוב אח״כ במקום שכותבין ובודאי כשיש פנאי יותר יש לעשות בכוה כפ׳ דמב״ר בס״ג שני שהיא בארכיות יותר וג״כ על מוכן כזה אבל בשעת הדחה שכבר עומדין צפופין די בזה שאומר לשתישה בנ״ר. וכן בענין זקוקה יש לסמוך ע״ז בס״ש הרב הנ״ל בצירוף חליצה והש״י ברחמיו יהם על שארית עמו במהרה בנפש הכותב הצופה לישועה יום ה׳ לף העת׳ר לפ״ק.

הק׳ **מאיר אראַק אבד״ק בוטשאטש.**

ב״ה ב׳ וירא העת׳ר לפ״ק ווינא.
לכבוד הרה״ג וכו׳ מוהר דוד זינגער נ״י אבד״ק פילזנא:
ראיתי דברי כת״ה בענין ההולכים למלחמה שבשעת הדחק די שיאמר כתבו ותנו וזה א״צ לפנים דאף דמבואר הסדר בסדר גט שני בנחפו לכתת ואין יכול להמתין על כתיבת הגט מ״מ ודאי דבדחק גדול בייתר דגם לסדר המבואר שם אין פנאי די באומר כתבו ותנו ואם חלילה לא חזור מן המלחמה ולא יהי׳ לו ידיעה ממנו יוכלי לכתב ולתת הגט ותשתרי לעלמא ממ״נ ומ״ש כ״ת דבמקום זיקת יובם תצרף גם חליצה ולענין השאשא שאתה מצריכה ברוח לכוונה המבואר ביבמות תשבע עד״ר שלא תנשא לכהן הנה לא פירש כוונתו כ״כ ובודאי דבמקום זיקת יובם דתצרף גם חליצה א״צ להשבועה כלל דהא ממ״נ אסורה לכהן באם מת הבעל הרי היא חלוצה ובאם לא מת הרי היא נרושה ובכר ענין אסורה וא״א לה לינשא לכהן וא״צ להשביעה רק להודיעה שאסורה לכהן בככל גט ואף בווגת ב״ת וודאי בזה אשלא במקום זיקת יובם דיש לחוש שמא יתודע אחר הגט ממיתת הבעל ותרצה לינשא לכהן ובזה ודאי דדי שתשבע בנ״ל וכמבואר בב״ש סוף סי׳ קנ״ז דהרא״ש נסתפק בזה ובוודאי דבמקום ענינן ושעת הדחק בזה יש לסמוך להקל בסילתא דרבנן ומה גם דבנידוזין לא מצינו כלל חשש זה בגמרא *)

הק׳ **יוסף ענגעל.**

*) והאריך הרה״ג הנ״ל בפלפול ארוך ואי״ה לאחר שתשקוט המלחמה אבאר בארוכה טעם ההיתר הנ״ל וארפ״ס גם פלפול הרב הנ״ל וגם אציע את הדבר עוד לפני הרה״ג דמדינותינו ומדינת אונגארן ומדינת אשכנז וכעת אסתגר בזה המו״ל.

Rabbiner Singer
d. Z. Wien II. Obere Donaustr. 45.

תקנת עגונות של הרב דוד זינגר בווינא תרע״ה, עם הסכמת ר״מ ארק ור״י אנגל

לקאשוי. היה גדול בהוראה, ור״ש ענגיל צרפו פעמים רבות לבית דינו בענינים מסובכים. נפטר שם בשנת תרפ״ב, ונטמן ליד רבי אהרן הורביץ מבייטש.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, א בתרע״ה; מהרש״ם, ח״ג, ריא. תשובתו מתרע״ה מווינא בש״ם הכהן, יד.
אהלי שם, 275; ישראל ארליך, דברי ימי קאשוי, טז, בסוף שאול בחיר ה׳ (נפטר תרפ״א!).

ר' דוד צבי ב"ר יוסף חנינא ליפא **זינגר**
מבקשביץ (ת"ר* — תר"ס*)

צדיק מיוחס בבקשביץ, אבי ר' זאב מליטוביסק. היה מיוחס גדול. אביו ר' יוסף חנינא ליפא היה בנו של ר' יהודה ליב מפרוסקורוב (נשא את חיה שרה בת ר' יעקב יחיאל, בנו של בעל "דגל מחנה אפרים" וחתנו של ר' ליפא מחמלניק תלמיד הבעש"ט), ב"ר גצל (חתן ר' יוסף מימפולי בן המגיד מזלוצוב), ב"ר שמואל, ב"ר יחיאל מיכל, ב"ר ליבר הגדול מברדיטשוב, ב"ר אברהם, ב"ר שמשון מאוסטרופולי, ב"ר פסח מקוריץ, חתן ר' שמשון אב"ד קרמניץ, אחי המהר"ל שהתיחס לדהע"ה. נשא את יהודית מילכה בת ר' לוי יצחק מריציף (חתן ר' חיים בר מסדילקוב, ב"ר בונם נכד ר' פנחס מזסלב והמהרש"א), ב"ר אלימלך מריציף, ב"ר שמלקא מברדיטשוב (חתן ר' אברהם בר בנו של בעל "אור המאיר" מזיטומיר), ב"ר ישראל מפיקוב, ב"ר לוי יצחק מברדיטשוב.

ר' זאב ב"ר דוד צבי **זינגר**
מליטוביסק (תר"ס* — ת"ש*)

נולד בבקשביץ לאביו רבי דוד צבי. נשא את סימא לאה בת ר' יעקב קופל מרילוס אב"ד ליטוביסק, ועבר אליו. היה מקורב לרבי אורי יולס מסמבור, וכשנפטר נשא עליו הספד מר מתובל בתיאורי עובדות והנהגות. **מספד תמרורים** נדפס בלעמבערג, שלום צווערלינג, תרע"א, מא ד'. 8 הדפים האחרונים: אמרות טהורות — ד"ת של הנספד, ומגילת יוחסין של המספיד. באלול תר"ע כתבו בני הנפטר הסכמות: ר' יהודה צבי מסמבור ע"י ר' שמעון דורנברג, ר' שלום מסטרי ע"י ר' שמואל שוברט, ור' נחום מחירוב ע"י ר' שמואל לצטר.

ר' יוסף ב"ר צבי הלוי **זינגר**
מדרוהוביטש (תקצ"א — תרמ"ז)

משכיל תורני בדרוהוביטש. נולד בשנת תקצ"א לאביו ר' צבי. שקד ללמוד תורה גם כאשר שלח ידו במסחר בימי נעוריו, והתכתב עם השו"מ. כשמטה ידו, החל להורות ילדי בני ישראל לשון וספר. כתב את חידושיו, אך לא הספיק לסדרם עקב פטירתו הפתאומית ביום ה' כסלו תרמ"ז. בנו הבחור מאיר הביא לדפוס את ספרו **שארית יוסף** עה"ת בדרך המחקר, דראהאביטש, אהרן צבי זופניק, תרמ"ט, לג ד', וקיוה להוציא לאור גם את כתביו על הש"ס. בראש הספר מכתבי משכילי העיר: ר' זליג הכהן לויטרבך; ר' שאול קליגר; ר' צבי הירש חיות (בידעי ומכירי עסיקנא... היה איש אמונים יקר רוח ונפש, דובר צחות ומישרים, והוגה בש"ס ופוסקים ובכל ספרי מדע בשכל טוב ובסברא ישרה). בהקדמת הבן המו"ל פרטים ביוגרפיים ושיר, ועוד הקדמה מאברהם יצחק זלינגר. תאריך הפטירה של האב בראש ספרו של הבן: עדות נאמנה, שיר סיפורי להגיד כי הצור תמים פעלו וכל דרכיו משפט, דראהאביטש, א. ה. זופניק, תרנ"ה, 58 עמ', עם הסכמת ר' זליג לויטרבך ומענה מצבי אלעזר הלוי טלר מבוריסלב.

ר' יעקב זינגר

תלמיד ר' נחום ויידנפלד. רבו השיב לו בחזון נחום, קט, ובחדרי תורה (קראקא), חו' ה'.

ר' יצחק (איציק) **זינגר**

ת"ח בפרמיסלא. תשובה אליו: האלף לך שלמה, או"ח, שמז.

ר' משה זינגר

ת"ח באטיניא. רי"מ היבנר כותב לנ"ד, בספרו לבושי מכלול, יד.

ר' משה ב"ר דוד **זינגר**
מפילזנא (נו' תר"ע)

נולד בשנת תר"ע בפילזנא לאביו האב"ד ר' דוד. נתחנך על ברכי אביו ובישיבת טרנוב. נסמך מר"ש

הרב משה זינגר

ענגיל ומרש"א מילר מלבובה. משנת תרח"ץ אב"ד פילזנא, עד שהיגר לארה"ב בתרצ"ט. רב פעלים לתורה.

תולדות אנשי שם, 50.

ר' משה ב"ר פנחס מנחם מנדל הכהן **זינגר**
מדזיקוב ישן (תר"ן – תש"ב)

רבה של דזיקוב ישן בשנות התר"ץ, על מקום אביו ר' פנחס מנחם מנדל הכהן. חי בדוחק גדול, ובני המקום נתנו לו מצרכי מזון בפרנסתו. על יראתו וחסידותו מספר אחיו בספרו שושה. נספה בשואה הי"ד.

ר' פנחס מנחם מנדל ב"ר שמואל הכהן **זינגר**
מדזיקוב ישן (תרל"ב – תש"ב)

נולד בטומשוב לובלסק לאביו הדומ"ץ ר' שמואל, בנו של ר' ישעיה מקינצק ונכדו של ר' משה חריף מוורשא מחבר אגרת הקודש שבסוף ספר דעת משה, ב"ר טוביה אב"ד שצ'קצ'ין, ב"ר משה אב"ד שדה חדש (נייפלד), ב"ר צבי הירש אב"ד זאריק ולמעלה בקודש. האבא היה מגדולי בעלי ההוראה, תמיד ראוהו יושב ולומד, איש אמת, מצניע לכת, וירא שמים גדול. סמך לשולחן חמיו, ומלא כרסו בנגלה ובנסתר. בנו כותב עליו שכל יום מסר נפשו בתפילתו ביראה ובאהבה, ומיד אחר־כך נאלצו להחליף את בגדיו שנתלחלחו מרוב זיעה. הסתופף בצל הרבי מרוזין, השר שלום והדברי חיים. האמא היתה טעמא בלימא שנקראה טעמעריל, בת בתו של ר' דב בריש מייזליש מראווא ב"ר אריה ליב בן בתו של ר' דוד צבי אוירבך מקרמניץ ומוהילוב, והתיחסה אל הש"ך, המגלה עמוקות והרמ"א. נודעה בצדקותה, ולבשה טלית קטן. נשאה עליה את דאגות הפרנסה, ופתחה חנות לאבנים טובות ואח"כ לאריגים. האריכה ימים אחרי בעלה, ונפטרה בראשית מלה"ע הראשונה בת יותר משמונים.

בבית כזה גדל ר' פנחס מנחם. מנעוריו התבודד בלימודיו, ולא היה איש חברה. לא רצה לדעת פולנית ורוסית, ולא הכיר בצורת מטבע, עד שיצא לו שם של בטלן. דיבר בזלזול על אחיו הבכור ישעיה שנישא לרוהטין, ונעשה סוחר עשיר. אח נוסף שמעון נפטר בצעירותו, ושתי אחיות נישאו להונגריה. בצעירותו חיבר "רצוף אהבה" — פירוש על הסידור. נשא את בת־שבע בת ר' יעקב מרדכי זילברמן אב"ד בילגוריי שהיה סגור כמותו. הצטער בהתפקרותם של בניו יהושע ויצחק (ורשבסקי) הסופרים בארה"ב. תלה זאת בחמיו המתנגד, אע"פ שנסע אל המגיד מטריסק. נחת היתה לו רק מבנו הצעיר ר' משה, ממלא מקומו כרבה של דזיקוב־ישן.

בגיל צעיר נתקבל בתרנ"ו כרב בלענטשין שליד ווארשא, וחיבר שם את ספריו על מסכתות ברכות, פסחים, ביצה קידושין וע"ז, צדקת חכמים וצדקת רש"י. הידר במצוות, ופיזר לצדקה. נמוך קומה, יפה תואר, שערות שחורות, זקן אדום, ועיני תכלת. זמן מה היה ר"מ בישיבת רדזימין, וסופרו של האדמו"ר רבי אהרן מנחם מנדל גוטרמן. לפני תר"ע עבר לוורשא אליה נקרא תכופות בגלל פקחותו לדיני תורה מסובכים, ונעשה מו"ץ ברחוב קרוכמלנה. בשותפות עם המו"ס ר' משה ליפשיץ הדפיס שם בתר"ע את ספר נטריקן שכתב הפמ"ג בתקנ"ב בפפד"א, וכעת העתיקו מכתב־יד שמסר לו ר' ישראל הכהן גרוצינסקי מטומשוב, וצירף בסופו את תולדות המחבר שכתב קרובו רצ"י מיכלזון. במהדורת הצילום ירושלים תשכ"ד, נדפסו "תולדות יוסף" בהתחלה. כמו־כן הדפיס אותה שנה בדפוס חנוך העניך פאלמאן בפיעטרקוב, דוגמא מספרו **מגדים חדשים** עמ"ס ע"ז, חידושים וביאורים על כל דף, 57 עמ'. הובא לדפוס ע"י ר' שלמה גבריאל מרגליות מוורשא ב"ר מרדכי זאב אב"ד קאלביעל, ולפי עותק אחד ע"י בימ"ס ר' אברהם יוסף קליימן בוורשא. המסכימים: רבי אהרן מנחם מנדל מרדזימין; חמיו אב"ד בילגוריי; ר' נחמיה אלטר ב"ר שמואל וויסוקינסקי מרדזימין; ר' פתחיה הורנבלס מוורשא בתרס"ט; רצ"י מיכלזון. בראש הספר הקדמה בה רושם את יחוסו, ופתיחה מדיני קריאת שמע, בה מזכיר את ש"ב רמ"ז מח"ס קול הרמ"ז.

אחרי שחמיו נפטר בתרע"ה בלובלין, התישב בבילגוריי ועסק כל היום בתורה. משלא מצא לפרנסתו, קיבל עליו לפני תרפ"ו את רבנות דזיקוב ישן. שם חיבר את ספרו אבני זכרון עמ"ס ברכות שאולי לא נדפס. נפטר ונטמן שם, ובטעות נמסר כי בפרוץ המלחמה גלה לסיביר, ונפטר שם בשנת תש"ב לערך. אשתו נפטרה בתש"ג בדז'מבול.

לעקסיקאן, תרפ"ו, 1084; הצדיק רבי יצחק הכהן הוברמן, חורבן בילגוריי, 188-189; פנת יקרת, 129-132; משה גורזיצ'נסקי, ספר זכרון של טומשוב לוב., 164-165, בנו יצחק באשעוויס (על שם אמו), 180-183, ובכמה מספריו.

ר' שמעון ב"ר יעקב **זינגר**
מדומברובה (תר"ך – תרצ"ט)

נולד בשנת תר"ך בפינטשוב לאביו ר' יעקב יוקלה מסטופניץ. נתחנך בעירו, ונתפרסם כלמדן גדול ובעל הוראה מובהק. גר בסטוטשין בה נולד לו בנו הרב אליהו. בתרס"ט בתומכי ישיבת ברודשין. כשנתגלעה מחלוקת בענין שוחט, עבר לדומברובה

כדומ"ץ וראב"ד אצל החזון נחום. היה גומל חסדים ואהוב בעירו. נפטר בטבת תרצ"ט (וי"א תרצ"ז) בהיותו בן ע"ט, וכששמע על כך אחיו ר' יודל, פרחה נשמתו מרוב צער בו ביום.

תשובה אליו: שו"ת מהר"ש, ח"ו, ה בתרמ"ט.

זכרונות המאור, ח"ב, שנא.

זיס

ר' אברהם אבא (אביש) ב"ר בנימין ירמיהו **זיס**

מקומרנא (נו' תרע"ג*)

נולד בקומרנא לאביו ר' בנימין ירמיהו ב"ר ישעיהו, שהיה סוחר ירא שמים, וחסיד דבוק בשלושת אדמור"י קומרנא האחרונים. כל רגע היה יקר אצלו, וגם בנסיעותיו אמר תהילים. השכים ללמוד, פיזר לצדקה, והכניס אורחים. נפטר ביום ד' טבת תרצ"ט בגיל חמישים. סייעה לידו אשתו מירל לאה, בת הגביר ר' יהודה צבי גוטליב, בן המקובל ר' אברהם אהרן אריה מרוזלה. ניצלה מהשואה, וזכתה לעלות לארץ. נפטרה ביום ט' ניסן תשט"ו, ונטמנה בירושלים.

נשא את חיה שפרה בתם של האבא ר' יעקב, ב"ר משה יצחק, ב"ר נפתלי, ב"ר יעקב בנו של בעל ספר החכמה (נפטר ביום ז' כסלו תרפ"ו ונטמן בבלז), ושל האמא יחד, בת ר' משה חוליבר, ב"ר יצחק איזיק, ב"ר זכריה מראווא תלמיד החוזה מלובלין (נפטרה בסיביר ביום ד' תשרי תש"ב). על שמה קראו לבתם יחד־יפה. בעלותו לארץ אחרי מלה"ע השניה התישב בתל־אביב, ויסד בה את ביהכ"נ "זכרון ברוך". ההדיר מכתב־יד את הספר שלחן הטהור של המהרי"א מקומרנא עם הערותיו זר זהב, א־ב, תל־אביב, תשכ"ג—תשכ"ה, ודפוס צילום מוקטן בלי התולדות בתשל"ז בכרך אחד. חיבר ספר מנהגי קומרנא, ת"א תשכ"ה, קכז עמ'.

ר' אברהם ניסן הלוי **זיס**

מלבוב (תק"ף* — תר"ס*)

איש לבוב. מתלמידיו הקרובים של ר"ש נתנזון, שהשיב לו בשנים תרי"ד—תרי"ח בשו"מ, תנינא, ח"ד, קנה, תליתאה, ח"ב, קפב, ח"ג, לט, שתיתאה, לג. גם כשיצא ביום לעסקים, היו לו הלילות קודש לתורה ולתפילה. נכנס לעסקי הדפוס שפתח ר' דוד צבי הירש שרנציל בתרי"ח. בשנים תרכ"א—תרל"ד היה מנהל המחלקה העברית בבית דפוסו של הגוי מיכל פרנץ פורמבא (תולדות הדפוס העברי בפולניה, 85). קיבל אליו כשותף לדפוס את חתנו ר' יעקב ב"ר מרדכי ארנפרייז (נכדו, מרדכי ארנפרייז, בין מזרח ומערב, 13), והם הדפיסו בו הזמנות לחתונות, ספרי רומ"ל ומעשה ביכלאך (פנקס גאליציע, 239). כמו־כן היה מו"ס של ספרי קודש, ואחרי פטירתו הודיע בתרמ"ה בנו **ר' ישראל דוד** בעתון דראהאביטשער צייטונג, שהוא מחדש את העסק על מקום אביו. דברי פלפול ממנו על תשובת החכם צבי סי' קיח, נכללו במהדורות ספרי מחצית השקל על הלכות מליחה שנדפסו בלבוב מתר"ך.

שיחות וחידושי תורה שלו, הדפיס בנו בספרו **מעשיות ושיחות צדיקים**. בתוספת סגולות ורפואות מקדושי עליון, כשבראשי העמודים: שיחות צדיקים. המהדורות: לעמבערג, דפוס פ. בנדרסקי, תרנ"ה, 48 ד', עם הקדמתו שאינה במהדורות המאוחרות; ווארשא, בימ"ס ר' ליב ב"ר חיים זימל, דפוס יוסף לבנזון, תרנ"ה, 84 עמ' (בלי סגולות ורפואות, בספרית שוקן); ווארשא, ר' פייבל מונק, תרנ"ח, כקודמו 100 עמ'; ווארשא, האחים לוין־אפשטין תרס"ט ותרפ"ד לפי הקודמת, וכן גם בהוצאתם בירושלים, תשט"ו לערך.

זִיסְקִינְד

ר' מניס

ת"ח בפרמישלא ובדובעצק. ממשתתפי אהל מועד בתרנ"ח—תרס"א.

זַיִף

ר' דוד משה

רב בקמינקא. נספָּה בשואה הי"ד.

ר' מנחם מניס ב"ר צבי הירש אלעזר **זיף**

מזולקיב (תר"ע—תש"ג*)

בנו של ר' צבי הרש אלעזר שהיה מגיד שיעור ובעל מוסף בקלויז צורטקוב בלבוב (בסוד ישרים ועדה, ע). אחיו ר' משה הגדול בין ט"ז הילדים, היה ת"ח וחסיד בעל מדרגה. רמ"מ נסמך בגיל עשרים ע"י רבני טרנופול וסטניסלב. נשא את פיגה בת ר' משה באב"ד מזולקווא. מתרצ"ב דומ"ץ שם על מקום חו"ז הרב צשינובר. מחסידי בלז. נספה בשואה, וכן זו' שהוצאה להריגה בר"ח ניסן תש"ג לערך הי"ד.

זַיצִיק ראה לפי: זיטשיק

ר׳ זכריה מנדל ב״ר אריה ליבוש
מפודהייץ (ת״ף* — תקנ״ב)

נולד בבוצץ שעל שמה נקרא, כבכור לאביו ר׳ אריה ליבוש מנהיג לבוב שנקרא ראש מדינה וראש הקהל בעיר, והיה ״חריף ושנון ופלפלן ומקשן ובעל מעשים״. יחוסם הגיע אל המשפחות הרוממות בישראל, אך הפרטים אינם נהירים בדייקנות אצל כותבי התולדות, ומרובים בהם השיבושים. האבא רא״ל היה בנו של ר׳ אליעזר ליפמן (וזו׳ אסתר בת ר׳ אברהם אברשקי וואהל ב״ר מאיר בן השר), ב״ר יצחק בקראקא, ב״ר פנחס גיס הרמ״א. לדעה אחרת היה בנו של ר׳ יצחק מיברוב ב״ר אלעזר ב״ר הויכר ר׳ ליב מקראקא ב״ר זכריה מנדל הנביא נשיא א״י. יחוסו הגיע לרש״י, תוספות, מהר״י ויל, הרמ״א (לדברי קרובו רצ״ה לוין מברלין), ר׳ חיים אחי המהר״ל, משפחת שפירא, הבית שמואל חתן רא״ל ברז״מ נשיא א״י (לדברי קרובו בעל ההפלאה שאף הוא נכד רז״מ), בעל שאגת אריה וקול שחל ועוד. מצד אמו התיחס אל הב״ח, ר״ש יפה, ר״ש לניאדו, מהר״י ומהר״ם פדואה, ר׳ נטע הוליש, ואפי רברבי. נשא את בת ר׳ דוד מזמושץ, ונולדו לו: א. ר׳ זכריה מנדל; ב. ר׳ נפתלי הירץ מנכבדי סטניסלב, חתנו של ר׳ אברהם מגזע ר׳ יצחק הגדול מפוזנא, וחמיו של החות דעת; ג. אשת רצ״ה אב״ד מונסטרישץ; ד. שפרה אשת ר׳ ישכר בר בנו של הפני יהושע. כשברח בעל ״פני יהושע״ מלבוב, שהה אצל מחותנו עד שנבחר לברלין. בנו ר׳ ישכר בריש לא היה בתחילה בן תורה, ונתקשה בשידוך. כשראה רא״ל בצערו אמר לו שיבוא לבוצץ שאוירתה מסוגלת, וילמד עמו תורה. כשהחכים נתן לו את בתו, ואח״כ התקבל כאב״ד פודהייץ.

רז״מ למד בבוצץ אצל אביו ובעל ״פני יהושע״. נשא את בתו של בעל ״מרכבת המשנה״, והתישב בפודהייץ. משום כך קראו לו באשכנז ר׳ מנדל מפידהייץ, או ר׳ זכריה המבין. עבר לפרנקפורט דאודר, ושימש כמ״מ בח״ק תלמוד תורה. נפטר שם ביום ג׳ כ״ד כסלו תקנ״ב. לא הניח בנים, ולשוא התיחסו אליו בדורות הבאים.

הדפיס בחייו שלושה ספרים בפפד״א בדפוס גרילא, ומלבדם הניח כתבים נוספים.

מנורת זכריה, שו״ת וחידושי שו״ע, תקל״ו, פז ד׳. בח״א דיני מוקצה, נולד וביטול הכנה בשבת ויום־טוב. מדף לד: ח״ב אותו כתב בילדותו לפני 30 שנה על שארי הלכות יו״ט ושבת. מדף סה: ח״ג על פרטי הלכות יו״ט. נפסק באמצע חלק זה, בתאריך חשון תקל״ז. הסכמות לא הדפיס מחמת טעמים הכמוסים. בהקדמתו מבקש שתלמידיו יזכירו את חידושיו בשמו, ומודה לר׳ פנחס הכהן שהחזיקו על שולחנו. בסוף הפתיחה יחוסו.

זכריה משלם, תקל״ט—תק״ם, 72 ד׳. עניני שאר המועדים, וקצת על נשים ונזיקין אה״ע וחו״מ, כהשלמה לספר הקודם שהיה על עניני מסכתות שבת פסחים וביצה, והלכות שבת יו״ט ופסח. בהקדמתו חוזר על היחוס והתודה למיטיבו, ומזכיר את תלמידו אפרים שנסע מכאן לפפד״מ עם הרבה מחידושיו, ושם נפטר.

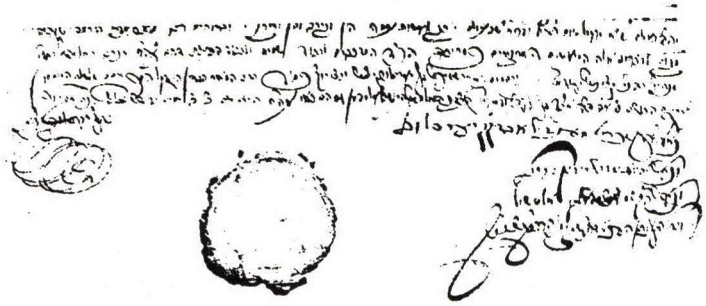
זכריה המבין, ח״א, יסודות הפילוסופיה והקבלה, ותשובות להשגות ראב״ע על הקליר, תקנ״א, לג ד׳. הספר נמצא במוזיאון הבריטי, ונרשם גם בקהלת משה ומנחת שלמה.

אשל הגדולים, רו-רז; עיר ומלואה, 196-197; ספר פודהיצה, 29; 54 (מועתק מלנדסהוט, תולדות אנשי השם ופעולתם, ברלין תרמ״ד, עם נוסח מצבתו); אוצר הרבנים.

ר׳ זכריה מנדל ב״ר משה יהושע
מירוסלב (ת״ף* — תקנ״ה)

נולד לאביו ר׳ משה יהושע אב״ד טוטשין, שטרים, גרידץ וראוויטש, ב״ר יעקב אב״ד לויצק בעל ״ככב יעקב״ שנשא את אידל בתו של רצ״ה הורביץ אב״ד צורטקוב. נקרא זכריה מנדל על שם אחי אביו אב״ד הורודנא, אבי סבו מצד אמו של המהרש״ק (גלבר, ברודי, 56). אחיו ר׳ נתן נטע אב״ד שטרים וליטימירסק הוא אבי משפחת בהריר [=בן הרב ר׳ יהושע ראוויטשער].

תלמיד דודיו אחי אמו רבי שמלקא ורבי פנחס הורביץ, ונסע גם אל רבי יחיאל מיכל המגיד מזלוטשוב. לבסוף דבק ברבי אלימלך מליזנסק, והיה סופרו ותלמידו המובהק. הדפיס את האגרת המצורפת למהדורה הראשונה של הנועם אלימלך, אותה הביא לדפוס בתקמ״ח עם הבן רבי אלעזר. היה ידוע חולי, ועינה עצמו בסיגופים.

חתימת ר׳ זכריה מנדל אב״ד ירוסלב מיום ב׳ אלול תקנ״ה עם עוד ג׳ מנכבדי הקהל

משערים כי הוא הוא רבי זכריה מנדל שכהן כרבה של ירוסלב, מתקי״ד עד תקל״ז לפחות. משם עבר לרבנות שנדישוב, והמשיך לכהן עד תקמ״ח כמגיד

בירוסלב בחברת ״שומרים לבוקר״. שם גם נפטר ונטמן בשנת תקנ״ה, ורבים עלו לפקוד את קברו של ״רבי מנדל חסיד״ ביום ששי בצהרים דוקא. מתלמידיו רבי מנחם מנדל מקוסוב, המזכירו פעמיים בספרו אהבת שלום.
ספרו בהנהגות החסידות **דרכי צדק** נכתב על ידו לפני תקמ״ז. הופקד אצל ידידו רבי מנחם מנדל רובין מליסקא, ולכן טעו זמן רב לחשוב עליו שהוא מחברו. רמ״מ מסרו להדפסה לר׳ יהושע מסמוטריץ שד״ר א״י (בספר טבריה, 285, משוער כי הוא ר׳ יהושע ב״ר נח אלטשולר מעולי תקמ״א שנפטר ונטמן בטבריה). הלה לא הדפיסו ״כי לא היה לי פנאי שלא למעול בשליחותי״, והטיל את טורח ההדפסה על ר׳ מרדכי אשכנזי מטשכויב שליד לובלין. נדפס בלבוב פעמיים בשנת תקנ״ו, ובשער צוין על המחבר שמנוחתו כבוד בירוסלב. מאז נדפסו כשלושים מהדורות עד ימינו.

מאיר וונדר, סיני, עג, תשל״ג, עט-פז.

זֶלְדוֹבִיץ

ר׳ אליהו

ת״ח בסטרי. נכדו של רמ״ז איטינגא.

תשובה אליו בתרצ״ב: אמרי דוד, קז.

זַ׳לֶט

ר׳ בריש

אב״ד טשקובה לפני מלה״ע הראשונה. תמך בישיבת תורת חיים בברודשין.

זֶלְטְנֶרִיך

ר׳ יוסף

ר׳ אשר אנשל יצחק	ר׳ אליקים בקשאנוב	ר׳ מנחם מנדל בקשאנוב	ר׳ אלכסנדר סנדר
מודוביצה (תרמ״א — תש״ג)	(תרמ״ה׳ — תרצ״א)	(תרנ״ג — תש״ג)	**בקרעניץ** (תרנ״ז — תש״ב)

ר׳ יהושע ברוך	ר׳ נתן אהרן	ר׳ אלכסנדר סנדר	ר׳ שמואל אברהם
מפרוביזנא (תר״ס׳ — תש״ג)	**מדובשיץ** (תרס״ה׳ — תש״ג)	**בלבוב** (תרס״ז׳ — תש״ג)	**מטשקובה** (תר״ע׳ — תשמ״א)

ר׳ אליקים ב״ר יוסף **זלטנריך**
מקשאנוב (תרמ״ה׳ — תרצ״א)

נולד בזבורוב בשנת תרמ״ה לערך, לאביו ר׳ יוסף ב״ר צבי יהודה שנקרא על שם זקנו רבי יוסף חריף ליכטג מזבורוב, ולאמו שרה בתו של ר׳ יהושע ברוך רייניץ אב״ד טשעטשוויץ בעל ה״מכתבים״, שהיה חתנו של הצדיק מטשענגער בעל מנוחת אשר, ובנו של ר׳ נתן פייטל אב״ד מאדא שרצ״ה מליסקא אמר בהספדו בפניו, שחלם בלילה להספיד אחד מל״ו הצדיקים. בעודו בחור בזבורוב השיב לו בתרס״ו בפרי השדה, ח״ב, לח.
נשא את לאה בת הגביר ר׳ סיני קורץ מקשאנוב. נמנה עם לומדי ונכבדי העיר. נפטר בשנת תרצ״א, ומצבתו עדיין קיימת בבית העלמין.

ר׳ אלכסנדר סנדר ב״ר אשר אנשל יצחק **זלטנריך**
מלבוב (תרע״א — תש״ב)

נולד בשנת תרע״א לאביו ר׳ אשר אנשל יצחק אב״ד ודוביצה. למד בישיבת בובוב, ובגיל י״ח היה מוסמך להוראה. נשא את רעכיל בתו הבכירה של רבי חיים ב״ר בצלאל יהושע מושקוביץ מגלינא. גר כמה שנים בהונגריה, אצל רבי שלום אליעזר מרצפרט חותנו של חמיו. התישב בלמברג, והיה חביב בעיני דודו האדמו״ר מבובוב. נחטף להריגה ביום כ״ד תשרי תש״ב, ולא נודעו עקבותיו. אשתו ובתו היחידה רייצא נספו ב׳ סיון תש״ג בלבוב הי״ד.

ר׳ אלכסנדר סנדר ב״ר יוסף **זלטנריך**
מקרעניץ (תרנ״ז — תש״ב)

נולד בשנת תרנ״ז לאביו ר׳ יוסף. גר בקרעניץ משנשא בתרפ״ה את רעכיל בת הגביר ר׳ יונה דב הרבסט. נספו בקיץ תש״ב עם יוצאי חלציהם בדוברומיל במשלוח לבלזיץ הי״ד.

תשובות אליו: מח׳ מנחת אברהם, ח״א, כב, מז בתרצ״ב; מנחת יחיאל, ח״ב, קמב; נחלת אבי, סט, ע בתרצ״ה. ידידו הרב נטע שליסל הי״ד כלל את מה שפלפלו ביניהם בספרו נטע שעשועים. ד״ת ממנו באהל תורה (הירשפרונג), תרפ״ט, חו׳ ב-ד, קכו, תר״ץ, חו׳ ג-ד, קפט-קצ, ובתצא תורה.

ר׳ אשר אנשל יצחק ב״ר יוסף **זלטנריך**
מודוביצה (תרמ״א — תש״ג)

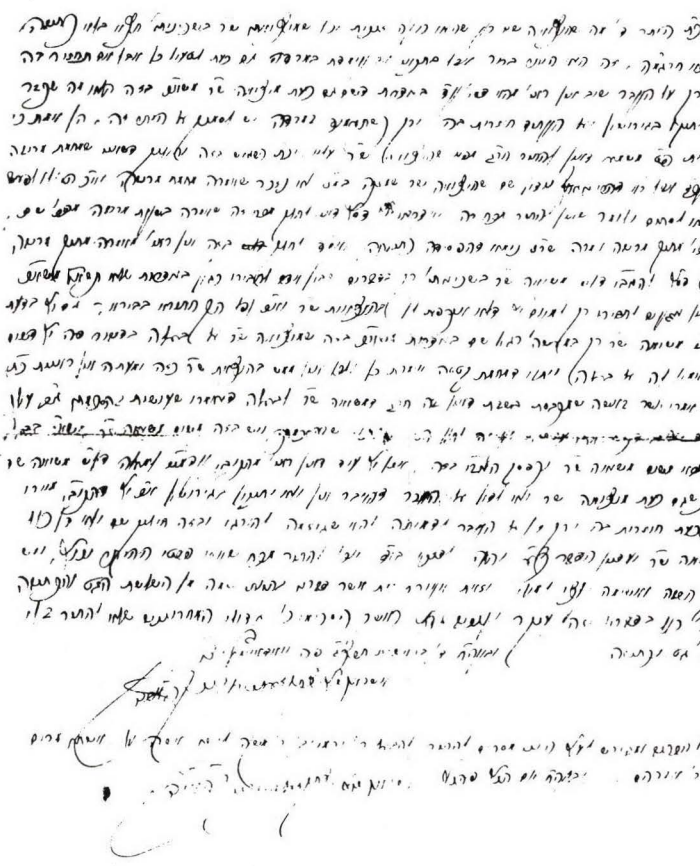
נולד בשנת תרמ״א בזבורוב שבהונגריה לאביו ר׳ יוסף. למד אצל זקנו בטשעטשוויץ, ופירסם חדו״ת

בכמה כתבי עת, ובמיוחד באהל מועד תרנ״ח—תרנ״ט. משפחתו מצד אביו נמנתה על חסידי הדב״ח. הסתופף בצל ר״ש ובנו רב״צ מבובוב. נסע גם לבלז, ובכל מקום חיבבוהו מאד. נשא בתר״ס את חנה בתו של הגביר ר׳ נתן אהרן וולף. עבר אליו לאושפיצין, וסייע לו בעסקיו הגדולים. התידד שם עם הראב״ד רנ״נ לנדא, המזכירו לשבח בהקדמת בחינת עולם עם פירושו שהדפיס בתרס״ג. כשרבי מרדכי רוטנברג אב״ד ודוביצה עבר בתרע״ב לאנטורפן, ניטשה במשך שנה מחלוקת בקהילה בין החסידים והמתקדמים מי ימלא את מקומו. לבסוף עשו החסידים עובדה, והביאו את ראא״י מאושפיצין שלא על מנת לקבל פרס. עד מהרה הוא התחבב על בני המקום בפקחותו ובישרו, עד שלבסוף הוכר רשמית, ואף מתנגדיו הצביעו בעד בחירתו. תרמה לכך התנהגותו בזמן מלה״ע הראשונה, כשידיו היו עמוסות בפעולות צדקה וחסד בקהילתו לחיילים ולפליטים, וארגון מטבח כשר לשבויים היהודים.

ניהל את קהילתו בחכמה וביראת חטא, והתמסר לכל תיקוני הדת. הרים את קרן התורה והחסידות בעירו, ובזמנו נתוספו ישיבות ותלמודי תורה. כשנפטרה זוגתו בכ״ז טבת תרפ״ו, נשא את שפרה פרנצל בתו של רבי שלמה זלמן פרנקל מוילפולי. היה ספרא רבא, והניח חידושי תורה רבים שאבדו בשואה. בתרס״ג הוציא לאור ספר משובב נתיבות, עם קונ׳ מחידושי זקנו ר״י חריף, ותשובה משלו בדף האחרון לאחיו ר׳ אליקים. תשובה אחת מתרצ״ג לראצפערט נמצאה אחרי המלחמה בבית גוי, ונדפסה בשו״ת מקדשי השם, ח״ב, סה. דרשתו בשבת הגדול תרפ״ז נדפסה בסוף קונ׳ דברי מנחם של אחיו.

בפרוץ המלחמה ברח למעליץ, ובער״ה ניצל שם בנס מהריגה. התישב בפינה דחוקה בגיטו קראקא, ועכ״ז הכניס אורחים. לכאן הגיעוהו השמועות הרעות על אובדן בניו ובני משפחתו הי״ד. ביום כ״ד תשרי תש״ב נחטפו להריגה בניו ר׳ אלכסנדר סנדר והב׳ דוד מאיר שנועד לגדולות בדעת וביראה. האחים לא הצליחו לשחררם וזכרם אבד. אביו ואמו הובלו מסלובקיה לפילוב שליד לובלין, ומתו בקיץ תש״ב. אחותו ניחא ריזל שנישאה בתרצ״א לר׳ אהרן סג״ל קנר מאושפיצין, נספתה עמו באושויץ באב תש״ג. כמו״כ נספו בניו ר׳ יהושע ברוך אב״ד פרוביזנא, ור׳ נתן אהרן אב״ד דובשיץ. ביום ד׳ (ולא ז׳) אד״ב תש״ג נערכה סלקציה לאור היום בככר זגודה שבפודגורזע. נספה עם זוגתו כשהוא קורא שמע ישראל, ונקבר בקבר אחים בפודגורזע. שרדו מהשואה רק בנו הרב שמואל אברהם אב״ד שטשקובה בניו־יורק, ובנותיו: ליבא זו׳ דודה אחי אמה ר׳ ישראל זאב וולף; צלאווה תחי׳. בנה הת״ח ר׳ נתן אהרן בברוקלין נשא נכדת החוו״ד ממשפחת ז״ק, ולהם בן ובת; לאצא רומלט באנטורפן.

ספר ודוביצה, 37, בנו רש״א, 142-146.

ד״ת מתרצ״ג בחתימת הרב אשר אנשל יצחק זלטנריך

ר׳ יהושע ברוך ב״ר אשר אנשל יצחק **זלטנריך**
מפרוביזנא (תר״ס׳—תש״ג)

בנו של ר׳ אשר אנשל יצחק אב״ד ודוביצה. נשא את פרידא בת ראי״ הורביץ אב״ד פרוביזנא, ואחרי פטירתו בתש״ב נתקבל על מקומו. בליל ר״ה תש״ג נפצע בקמינקא, והוכנס לבי״ח בזלוטשוב. בשנת תש״ג הובלו אשתו ובתו להריגה. נשלח לכלא לבוב בו נפטר בר״ח חשון מתוך יסורים נוראים, וזכה לקבר ישראל.

תשובות אליו: מנחת יחיאל, ח״ב, קנד, ח״ג, סא.
ספר ודוביצה, 145.

ר׳ מנחם מנדל ב״ר יוסף **זלטנריך**
מקשאנוב (תרנ״ג — תש״ג)

נולד בשנת תרנ״ג בזבורוב ההונגרית לאביו ר׳ יוסף. היה משודך למרים בת רבי משה הלברשטם מקשאנוב, וכשנפטרה בתרע״ח נשא את אחותה פיגל, ועבר בתרע״ט לגור בקשאנוב. הובל עם זוגתו לאושוויץ ביום י״ד אד״א תש״ג הי״ד. שרדו ממחנות העבודה שתי הבנות: דבורה אשת הנגיד ר׳ שלמה טננבוים מטורונטו, ושינא אשת הנגיד ר׳ מרדכי דוד הכהן קאהן ממינכן וטורונטו.
קונטרסו **דברי מנחם**, פלפול בעניני פסח, נדפס בסוף ספר ילקוט הפלאות שראה אור בעידודו בבילגוריי תרח״ץ. בסופו הערות ידידו המחבר ר״ח פוטרניק המפלפל בדבריו, ורשימת מנויי קשאנוב. החליף שו״ת עם מח״ס ילקוט סופר מפקאש, ור׳ דוד שליסל ראב״ד מונקאטש. הספר יצא לאור מחדש בברוקלין תשל״ג בהשתדלות שני חתניו, ע״י המהדיר הרב שמואל אברהם זלטנרייך שקיבל עותק מהאדמו״ר מציעשינוב ומהרב חיים קופרמן. בראש הספר צירף הקדמה, ובסופו פלפול וחידושים מזקנם ר׳ יוסף, וקונטרס זכרון דוד מר׳ פסח דוד רבהון הי״ד מאמסנא.

ר׳ נתן אהרן ב״ר אשר אנשל יצחק **זלטנריך**
מדובשיץ (תרס״ה׳ — תש״ג)

נולד לאביו ר׳ אשר אנשל יצחק מודוביצה, ונתגדל על ברכיו. נודע כבעל זכרון מופלא ופה מפיק מרגליות. נשא את מרים בתו של ר׳ מתתיהו חיים הלפרין אב״ד דובשיץ, ואחרי פטירתו נתקבל שם על מקומו. לבסוף פרש לטובת גיסו ר׳ משה יהודה קירשנבוים, ועבר ללבוב בה עסק במסחר. נספה שם בר״ח סיון תש״ג עם זוגתו ובנו חיים מתתיהו הי״ד.

ר׳ שמואל אברהם ב״ר אשר אנשל יצחק **זלטנריך**
מטשקובה (תר״ע* — תשמ״א)

בנו ותלמידו של ר׳ אשר אנשל יצחק אב״ד ודוביצה. מנעוריו ניכר כבעל מוח חריף, מזג טוב ומידות נעלות. חיבה יתירה נודעה לו מרבו רב״צ מבובוב שהצביע עליו בפני הבחורים כדוגמא לבן עליה. בתרפ״ד קראו ללמוד בבובוב הוראה, בסגל חבורה מצוינת אצל הדומ״ץ ר׳ ליבוש הרצוג. למד בה גם ר׳ אלקנה זוברמן, ואף האדמו״ר הצטרף לפעמים לשיעור. בבובוב אמר שיעור חו״מ לפני בחורי הישיבה, והאדמו״ר הרבה לשלחו לטורנא לשוחח בד״ת עם ר״מ אריק. נסמך להוראה מר״ש פירר מקראס ורש״א מילר מלאבאווא. נשא את רבקה תחי׳ בת ר׳ אריה הלברשטם רה״ק בגורליץ, וסמך על שולחנו. בביתו התוודע אל גדולי ישראל שהתאכסנו אצלו, והמשיך להשתלם בתורה. בשנת תרפ״ח נסע לאספת הרבנים בלבוב. האב״ד ר׳ אלישע הלברשטם שיתפו בעניני דת ודין, וכן השתתף בביה״ד ובבוררויות מכל הסביבה. השתתף בהלבנון, א, תרפ״ח, סי׳ יא. בשבת ויצא תרצ״ד נתקבל לאב״ד טשקובה, וניהל את עדתו החסידית בה היו הרבה ת״ח וגבירים מחסידי רדומסק גור וטשכוב, וישיבת ״כתר תורה״ של רדומסק. הבחורים המבוגרים למדו בישיבת הרב, ופעם בשנה נסע לבחון את התלמידים בקיבוץ הגדול בישיבת סוסנוביץ, והתידד עם ראש הישיבה ר׳ משה׳לי חתן האדמו״ר מרדומסק הי״ד. בידידות היה גם עם רד״ב ווידנפלד אב״ד טשבין הסמוכה, ועם האדמורי״ם הי״ד מקרימילוב, וחנטשין שגר בעלקיש. בגזירות השחיטה בתרצ״ז נקלע לקשיים רבים, ובגלל הצימצום הדרסטי הספיקה ההכנסה לתשלום שכר השוחט בלבד ולא לרב. שימש כרב צבאי להשבעת החיילים היהודיים, וההשגחה על הכשרות עלתה לו במאמצים רבים.

באלול תרצ״ט כשעננים התחשרו באופק, ביקר בקרעניץ בה היו האדמורי״ם מרדומסק ומבובוב. בשובו לטשקובה הסמוכה לגבול הגרמני הזהירוהו התושבים כי חייו בסכנה, כי יש מוסרים ששמעו את דרשותיו לצבא הפולני. במקלו ובתרמילו עזב ברכבת האחרונה יום לפני פרוץ המלחמה. המשיך ללבוב אחרי שנבצר ממנו להגיע לגורליץ אליה ברחה רעיתו. בעת השלטון הרוסי נאלץ להסתתר בגלל שמירת שבת, וכדי שלא להישלח לסיביר. סבל מאד אחרי הכיבוש הנאצי, ובסוכות תש״ב הלך לברך על האתרוג היחיד שאצל ר׳ ישעיה מטשכויב־קראקא. אחרי שנחטפו אחיו להריגה שכר איש גסטפו להסיעו לבוכניה, אבל הוא הורידו בטרנוב. נסע אל משפחתו לגורליץ, אך בגלל היריות שם על יהודים עבר לבובוב, וכשראה שהמצב שם יותר גרוע נמלט לבוכניה. כשחיסלו שם את היהודים ניצל בנס, והצטרף אל משפחתו בויליצ׳קה. בתלאות מרובות הבריחו את הגבול לצ׳כיה, כשהם שוכבים תחת מדף במשאית שהובילה פחמים. מהעיר פרעשוב המשיכו להונגריה. בסכנה רבה עברו דרך קאשוי לאויהעל, ושהו בה כמה חדשים אחרי שנתקבלו ברוב כבוד ע״י האב״ד רד״ד מייזליש ובני קהילתו. משם המשיכו לבודפשט, ועם הכיבוש הנאצי הבריחו בתמוז תש״ד את הגבול הרומני לטעמעשוואר, ודרך גרוסוורדיין ואראד הגיעו לבוקרשט.

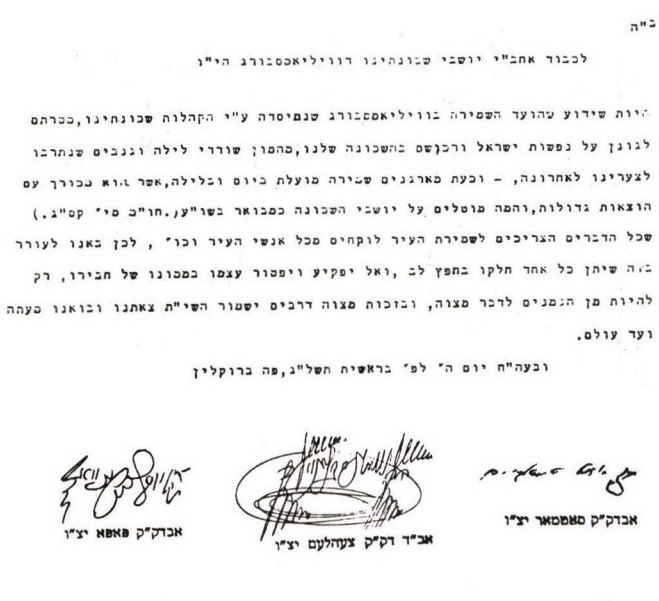
אחרי השחרור נרתם לפעולות הצלה, וסייע גם להרב מסקולען. נמנה על חברי ביה״ד לעניני עגונות

בשורה הראשונה צעירי התלמידים בישיבת מאור הגולה לפליטים בבוקרשט. בשורה השניה יושבים מימין לשמאל: הרב כ״ץ אב״ד ביבולאר, הרב שמואל אברהם זעלטענרייך אב״ד שטשאקאווא, הרב משה יוסף רובין אב״ד קימפלונג, הרב אלכסנדר שאפראן הרב הכולל של בוקרסט, הרב ראבינאוויטש אב״ד הארלוי ולאחרונה במיניאפוליס, ארה״ב, והרב אב״ד הוש. מאחוריו: הב׳ אברהם יוסף שפירא חתן הגאב״ד פרשבורג זצ״ל

מיסודו של רח״מ רולר מניאמץ, מיסדי אגודת הרבנים הפליטים, ומנהלי ישיבת מאור הגולה לפליטים. בתש״ז עבר לפרג, וכשנתברר לו שבשלטון קומוניסטי לא תוכל הישיבה להחזיק מעמד, שהה ג׳ שבועות ברומא להשיג לתלמידים ויזות מעבר. בתש״ט הסכים שם על שו״ת שאילת יצחק קמא, ובסי׳ סח הערותיו על דברי המחבר. באותה שנה היגר לאנטורפן, ייסד שם את בית דינו, והתחבב על כל החוגים החרדיים בעיר. רכש לו שם מעריצים רבים שראו בו את רבם. בתשי״ב ביקר בארץ, והתוודע אל גדולי הדור שבה. למרות כל ההפצרות להשאר באנטורפן היגר בתשי״ג לארה״ב, והתישב בוויליאמסבורג. אחרי פטירת רמ״מ הלברשטם האדמו״ר מסטרופקוב בתשט״ו, נתקבל כרב קהילתו ״דברי יחזקאל״. השמיע שם שיעורי גפ״ת ודרשות אגדה, והתחבב על כל יודעיו. חלק מפלפוליו ותשובותיו נדפס בסוף ספר ילקוט הפלאות שהביא לדפוס בתשל״ג, ובקובצי המאור וכרם שלמה.

עד מהרה תפס מקום נכבד בין רבני המדינה, ומרבים להתייעץ עמו בעניני הלכה וציבור. חבר הנהלת התאחדות הרבנים ויו״ר ועד הכשרות. דחה הצעות רבנות שונות. שמו הטוב הולך לפניו כפוסק מומחה בעניני אהע״ז וחו״מ, ואף שופטי הערכאות מפנים אליו סכסוכים בין יהודים דתיים. ייסד ועד ״תיקון ציונים״ לסימון מצבות צדיקים וגידור בתי

ב״ה

לכבוד אחב״י יושבי שכונתינו בוויליאמסבורג הי״ו

היות שידוע שהועד השמירה בוויליאמסבורג שנמיסדה ע״י הקהלות שכונתינו,כמרהם לגונן על נפשות ישראל וכיוצ״ש בהשכונה שלנו,מהמון שוודרי לילה וגנבים שנתרבו לצערינו לאחרונה, - וכעת מארגנים שמירה מועלת ביום ובלילה,אשר הוא כבורך עם הוצאות גדולות,והמה מוטלים על יושבי השכונה כמבואר בשו״ע.חו״מ סי׳ קס״ג.) שכל הדברים הצריכים לשמירת העיר לוקחים מכל אנשי העיר וכו׳ , לכן באנו לעורר בזה שיתן כל אחד חלקו בחפץ לב ,ואל יפקיע ויפטור עצמו בממונו של חבירו, רק להיות מן הנמנים לדבר מצוה, ובזכות מצוה דרבים ישמור השי״ת צאתנו ובואנו מעתה ועד עולם.

ובעה״ח יום ה׳ לפ׳ בראשית תשל״ג,פה ברוקלין

אבדק״ק סאסמאר יצ״ו

אב״ד דק״ק צעהלעם יצ״ו

אבדק״ק פאפא יצ״ו

אבדק״ק שארסאש יצ״ו

אבד״ק קהל עדת יראים

אבדק״ק שמאקאווא יצ״ו

חתימות רבנים לאירגון שמירה בוויליאמסבורג

עלמין בפולין. פעולות חשובות בתחום זה נעשו ע״י ש״ב מר מ. יעקובאוויטש מקראקא ואחרים, וכן גם שיפוץ ביהכ״נ ע״ש הרמ״א שהיה מט ליפול. האדמו״ר מסקווירה אמר בשם אביו זצ״ל שרואה בו מלבד גדלותו כרב, דוגמא של חסיד אמיתי. נפטר אדר תשמ״א.

גולת הכותרת של פעולותיו הוא מכון להוצאת כרכי **קובץ הפוסקים** על חו״מ, דוגמת אוצר הפוסקים על אהע״ז, והוא המיסד, המארגן, העורך, וכותב ההקדמות. עד עתה הופיעו על הלכות דיינים, כרך א, סי׳ א-יז, דפוס סענדר דייטש, תשכ״ט. מעבר לשער רשימת הרבנים המשתתפים. בסוף מפתחות, רשימת המקורות ותודה למסייעים; כרך ב, סי׳ יח-כד, תשל״ב; כרך ג, סי׳ כה-כז, עם הסכמות רבי יואל טייטלבוים, מח׳ רבי שמואל ערנפלד ממטרסדורף ורבי משה פיינשטיין; כרך ד, סי׳ כח-לג, תשל״ט; כרך ה, הלכות עדות, סי׳ כח-לב, תשל״ח.

ילדיו: א. הילדה חנה, נפטרה ח׳ תשרי תרצ״ד; ב. שינא פיגל זו׳ הרב שמחה בונם ערנפלד, העומד לימין אביו כר״מ בישיבת ״חתז סופר״. חבר מערכת הקובץ עם התורה של צעירי אגו״י. ילדיהם: 1. ר׳ דוד אריה חתן ר׳ שמואל יהודה סטמפל מלונדון; 2. מרים זו׳ ר׳ נפתלי גן־צבי מכולל לייקווד; 3. שרה הענטשא; 4. אשר אנשיל מנחם; 5. עקיבא; ג. הרב יצחק חיים ר״מ בישיבת חתן סופר, חבר מערכת ״קובץ הפוסקים״, ובעל שימוש בבית דינו של אביו.

במסיבה השנתית לטובת כולל חיבת ירושלים לעדת גאליציען בברוקלין תשל״ז. משמאל לימין: האדמו״ר מבלזוב רבי ישראל שפירא, רש״א זלטנרייך מטשאקובה (נואם), האדמו״ר מבאבוב, ר׳ שבתי שטורם

ד״ת ממנו בכרם שלמה, שבט-אדר תשל״ט, לב-לז. בטובו שלח אלי פרטים רבים על המשפחה. נשא בלומא בת רבי ישכר בריש רובין האדמו״ר מקרסטיר, וילדיהם: מאיר יוסף דוד, שרה לייצא, הינדא חנה, אריה יהושע ברוך, ישעיה, אשר אנשיל מנחם, פנחס ישראל.

תשובות אליו: דובב מישרים, ח״א, כט בתרצ״ד, ח״ג, פה בתשכ״א; דברי שלום (קרויז), ח״ד, קסה (שמואל הנקרא שבור מלבא, הלכה כמותו בדינא); מנחת יצחק, ח״ז, קטז, קיח בתשל״ו-תשל״ז.

תשובותיו נדפסו בספר גן אברהם הנספח לספר פנים מסבירות (גוטסמן); בספרי טהרת יום טוב (דייטש); שאילת יצחק, תנינא, קצח. פקסימיל מכתבו בעניני כשרות בקונ׳ מדריך לכשרות, ברוקלין. ד״ת ממנו בהלבנון וכרם חמד (גורליץ).

זְלַטֶס

ר׳ דוד

צדיק נסתר בבוליחוב, דוגמת רבי ליב שרה׳ס (דברי ישכר דב, תשכ״ד, עמ׳ יד). מתלמידיו הצעירים של החוזה מלובלין, ומגדולי תלמידיו של רצ״ה מזידיטשוב. נסע אל צדיקים רבים בדורו, וגם אל השר שלום מבלז (אהל שמעון, לג). לא סבר כרבי מאיר מפרימישלן שיש לינוק מצדיק אחד בלבד (צבי לצדיק, עז). בעל ״דעת קדושים״ כבדו מאד, ולשאלת בנו ר׳ ישראל ליב ענה, מפני ששמו נכתב בספר רזיאל המלאך, ויש לו גילוי אליהו בכל עת שירצה. כששאל על כך ר׳ ישראל ליב את ר׳ דוד עצמו, הסביר לו את כוונת הדברים (פאר וכבוד, כט-ל — דברים ערבים השלם, 264-265). דבר תורה ממנו מובא בסוף ספר ברכת אברהם שנכתב על בעל דע״ק. כשנסע המהרי״א מזידיטשוב לשבת אל רבי מאיר מפרימישלן, סיפר לר״מ ש״הנגיד״ ר׳ דוד זלטיס הבטיח לו להשתדל עבורו שיתמנה כדיין בבוליחוב (אור המאיר, 28). בנו נשא את בתו של ר׳ צבי בנו יחידו של רבי מאיר מפרימישלן, ואחותה נישאה לבנו של רבי בריש מאלסק (תפארת מהר״ם, נו).

זְלַטְקִיס

ר׳ יעקבקי ב״ר ישראל **זלטקיס**

חסיד בדרוהוביטש. בנו של ר׳ ישראל מזלוטשוב שנפטר לפני תרס״ד. הביא לדפוס ספר שנדפס קודם לכן בוורשא תרמ״ד מתוך סדור עבודה ומורה דרך של ר׳ אהרן סג״ל ממכיילשאק, מחבר הפירושים מטה לוי ובית לוי על המחזור. **עקבי הצאן** פירוש על פרקי אבות, מלוקט מספרים ובעיקר מתלמידי הבעש״ט, הוסיאטין, ליפא שוואגער ודוד פרענקל, דפוס פיליפ קאוואלעק, תרס״ד, ד, כח ד׳. בראש הספר הקדמת המלקט משנת תק״ף, והתחלת רשימת מנויים אשר בהם מטרנופול ר׳ ליבוש ור׳ יהושע זלטקיס, והמשכה בסוף הספר לא ניתן. המסכימים: בתרס״ג האדמו״ר רד״מ מצורטקוב (ע״י רצ״ה שטרנברג), בנו ר׳ ישראל (ר׳ אהרן דאהל), ר׳ חיים אהרן (ר׳ מודיל שפירא), ר׳ נחום אהרן (ר׳ ליבוש פיטשניק); בתרס״ב האדמו״ר מהוסיאטין (ר׳ דוד שוואגער), ר׳ יעקב (ר׳ נחום הכהן), ר״נ (ר׳ יחיאל וואליך); האדמו״ר מבויאן (ר׳ ישראל מרגליות), ר׳ נחום (ר׳ יוסף ביליג), ר׳ ישראל (ר׳ אליהו ריזניק), ר׳ דב ברניו (ר׳ זלמן בארער), ר׳ אברהם יעקב (ר׳ לוי יצחק אלפרין), ר׳ משהני (ר׳ אליקים גצל פאסטמאן); האדמו״ר מסדיגורה (ר׳ אברהם ויינשטוק), ר׳ אהרני (ר׳ אלטר משה ברנר), ר׳ שלום יוסף (ר׳ מנדל שלמה ניסנזון); בתרס״ג האדמו״ר מקופיטשיניץ (ר׳ ישראל מרדכי טייטלבוים); ר׳ אבא כהנא מדרוהוביטש; האדמו״ר מרימנוב (ר׳ שלמה זלמן טׄארים); רבי אורי יולס מסמבור (ר׳ שמואל לעצטער); רא״ל הורביץ מסטרי.

ר׳ יצחק

ת״ח בפרימישלן. תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ד, צח.

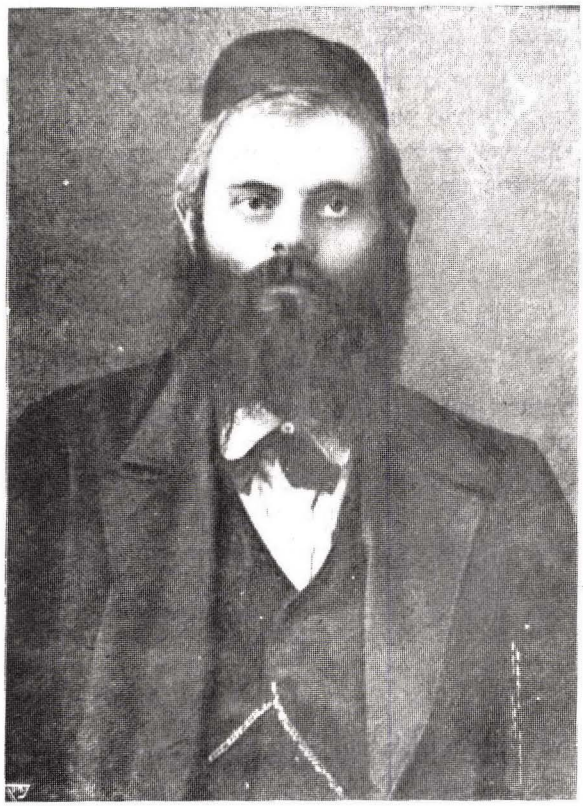
זֵלִיגֶר

ר׳ יוסף ב״ר שמואל הלוי **זליגר**

מסניאטין (תרל״ב — תרע״ט)

נולד בסניאטין ביום כ״א אייר תרל״ב, לאביו ר׳ שמואל תלמידו של המנ״ח, ולאמו היחסנית שפרינצה. משפחתו מרובת הילדים התפרנסה

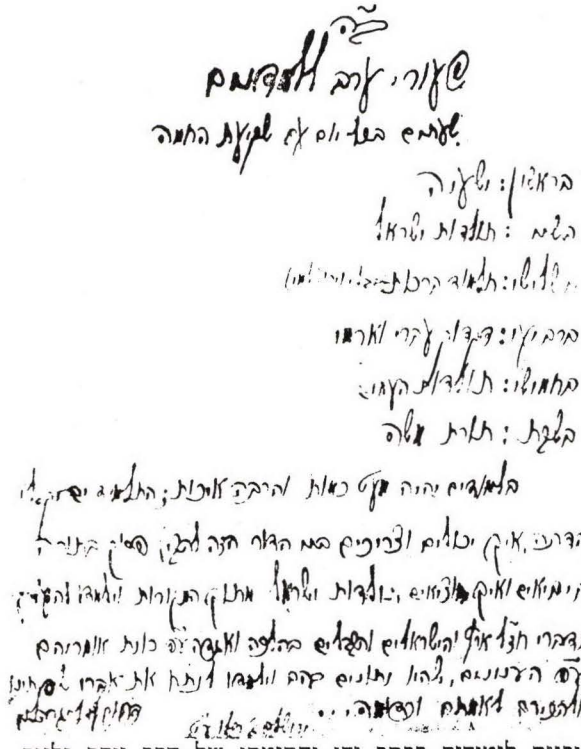
בדוחק רב ממסחר בעצי בנין. התבודד שנים באחד מבתי המדרש, ורק בליל שבת היה שב לביתו לישון במיטתו. בגיל י״ד כבר סיים את הש״ס. התכתב עם המהרש״ם שרחש לו הערכה. התענין גם בחקר ובהגות. אותיות רומיות למד משערי ספרים, ובגיל עשרים הכשיר עצמו במשך כשנתיים לבחינות

הרב יוסף זליגר

הבגרות בגרמנית. נסע ללמוד פילוסופיה ופילולוגיה שמית באוניברסיטת ברן שבשווייץ. שמר שם על צורתו החסידית ותום אמונתו. ייסד לסטודנטים מסעדה כשרה, מרכז תפילה, חברה ש״ס, וחוגים ליהדות, ציונות ועברית. בתרס״ג קיבל תואר דוקטור על עבודתו ״היחס החברותי של האינדיבידיאום האנושי לחברה האנושית״. היא זכתה בפרס לצרוס, ומורהו הדפיסה שם שנית. תורגמה לעברית, אך לא נדפסה. סרב לקבל משרת מרצה, ושב לגליציה. נסמך להוראה מר״ב וייס מטשרנוביץ ור״ג שמלקיס מקולומיאה (הנוסח בעמ׳ 12). סלד מקבלת משרה רבנית בגלל הצורך בתשלום עבורה, ובמילא לא היה מוצא בקלות בגלל תוארו האקדמי. עבר לקראקא, ועבד בשדה החינוך והספרות. ניהל את הגימנסיה הראשונה שנוסדה ע״י ד״ר מאיר צבי יונג מתוך התנגדות קשה של החרדים והמתבוללים. מוקיריו הקימו לו בימ״ד ״יבנה״, ובו נשא הרצאות בתחומים שונים.

נמנה על מייסדי המזרחי ומנהיגיו בגליציה. כתב בהמצפה, החבצלת ועוד. מתרע״ב הוציא לאור עתון יומי **בת קול** לחדשות מדיניות, עם תוספת שבועית **יבנה** לענינים ספרותיים. מטעמי נוחיות עבר עם עתונו ללבוב, ושם הפך לשבועון עד לסגירתו בער״ה תרע״ד. נשא את בת עירו לאה בת ר׳ יוסף רוזנקרנץ, נכדת החכ״צ והבמ״ח (נולדה כ״ה כסלו תרמ״ד, ובגיל י״ד כבר נדפס מאמרה הראשון ב״המגיד״ הקראקאי). בתרס״ז נקרא ליפו לעצב בי״ס חרדי־מודרני לפי תכניותיו. טבע את השם ״תחכמוני״ לסוג זה של בתי״ס ״מזרחי״. יצא לפרנקפורט בחודש אייר לבסס את המוסד מבחינה חומרית, אך לא מצא שם אוזן קשבת לרעיונותיו. שב לקראקא, ורק בתרע״ד עלה שוב לארץ עם אשתו. לימד בבי״ס ״נצח ישראל״ בפ״ת, ועבר לירושלים בה חשב ליסד בימ״ד למדעי היהדות.

תוכנית לימודים בכתב ידו וחתימתו של הרב יוסף זליגר

אחרי עשר שנות נישואין נולדה לו בתרע״ה הבת תקוה, אך לא הספיק לחנכה, כי בגלל תלאות המלחמה חלה, ונפטר ביום כ״ח אד״א תרע״ט. אלמנתו הנציחה את דמותו בספר **כתבי הרב ד״ר יוסף זליגר**, ירושלם, העברי, תר״ץ, 570 עמ׳. כונסו כאן כתביו ומאמריו בעניני תורה מחקר ומדע, ובשאלות החברה הזמן והמדיניות, סיפורים, שירים, לקט תוכניות ושונות. חלק מכתביו אבד כשהרוסים כבשו במלה״ע הראשונה את סניאטין.

בראש הספר הדפיסה אשתו־מעריצתו את תולדותיו, ומאמרי הערכה עליו. הרב קוק כתב: אחד מאנשי הסגולה... המאור הגדול לממשלת התורה והחכמה, הטעם הטוב ורגש הקודש... אשר סגל לנפשו הטהורה רבת האוצרות... ובטח היה מוסיף דברים בעניני קודש הללו. אלמנתו תירגמה בתרפ״ז מגרמנית את הספר גד החוזה של אחיה משה רוזנקרנץ. נפטרה בבית השיטה ביום י״ב תשרי תשי״ד, והניחה את בתה הסופרת תקוה שריג. היא רשמה את זכרונותיה בספר אמא אגדה, ת״א, הקבה״מ, תש״ם.

ספר האישים, 567; תדהר, אנציקלופדיה, ב, 690; ספר קראקא, 257, 329; קרסל, לכסיקון, א, 747-748, עם ביבליוגרפיה; גאולה בת־יהודה, אנציקלופדיה של הציונות הדתית, ב, 323-329, עם ביבליוגרפיה.

זֶלְנְפְרַיְנְד

ר׳ אלכסנדר יעקב ב״ר חיים מאיר זאב הכהן **זלנפרינד**

משיניבה (תקמ״ח — תרל״ד)

נולד בטרלא בשנת תקמ״ח כבכור לאביו האב״ד ר׳ חיים מאיר זאב הכהן, שהיה בנו של ר׳ יצחק אברהם אבלי אב״ד פינטשוב מח״ס כתר כהונה, נפטר בר״ה תקס״ט, ב״ר דב בריש כ״ץ אב״ד אפטא, ב״ר יצחק אב״ד סטבניץ ואפטא מו״ל גבורת אנשים ושו״ת מאבי הש״ך, ב״ר משה ר״מ בפודהייץ, בנו של הש״ך שנשא את יענטא בת ר׳ בנימין זאב וולף נכד הרמ״א. כמו־כן הגיע יחוסו לר׳ יצחק אב״ד פוזנא, ר׳ פיבוש אב״ד קראקא, ר׳ שאול וואהל ולמעלה בקודש. ר״י בנעט מקאלוב ורצ״ה מליסקא כותבים בהסכמות לספרו שערי חיים: וכמעט לא נמצא שלשלת היחוס כמותו במדינתנו. בשנת תקס״ט עבר להונגריה, וכיהן ברבנות ראצפערד, נאדאודווער וסאלאש. היה בידידות עם רבי יצחק איזיק מקאלוב. נפטר בסיגעט בשבת כ״ב אד״ב תקצ״ב. נשא את שרה לאה בת ר׳ שלמה ויענטיל בתו של ר׳ אלכסנדר סנדר הי״ד מזמושץ, ב״ר אברהם אבוש הכהן, ב״ר משה גינצבורג אב״ד ראדניץ ולמעלה בקודש. נולדו להם: א. ר׳ אלכסנדר יעקב; ב. ר׳ שלמה שמואל אב״ד ראסאנאוויץ, חתן השמן רוקח, ואבי ר׳ דב בריש שגר בטורנא; ג. ר׳ אברהם אבלי אב״ד קאשוי וזלושיץ־פולין, מח״ס פרס אבות ופני אברהם; ד. פייגא.

רא״י עבר בתקס״ט עם אביו להונגריה, ונתקבל בגיל צעיר כאב״ד שאמשאן. עזב מסיבה בלתי ידועה, והשתקע בשינאווא. לא מש מאהלה של תורה, אף כי התעשר מאד. הוציא לאור בפרעסבורג תרי״ט את ספר שערי חיים של אביו. כשהתרושש מחמס השלטונות שב להונגריה, והתישב בהאלאס. שקע בלימודי הנגלה והנסתר, נהג בפרישות, והסתפק במועט. נפטר ביום י״ב תשרי תרל״ד. בניו: א. ר׳ אליעזר יעקב בשינאווא; ב. ר׳ יוסף אליהו חתן ר׳ ישעיה בנעט אב״ד קאלוב. נכדו כנראה ר׳ יוסף אליהו שנולד בהאלאס בתרנ״ה לאביו ר׳ דב ולאמו מינדל, ונפטר בפ״ת ביום י״ג תמוז תשל״ט (נכדו, המודיע, י״ג אב תשל״ט, ג); ג. ר׳ דב בריש נח חתן ר׳ נתן נטע מגריידינג. בספרו של אביו מובאים כמה מחידושיו. בדף כ׳ צוינו דברי התורה שהציע לפני ר׳ יוזפא שטרן מזולקווא אשר שיבח את חריפותם.

רי״י גרינולד, סיני, כח, עמ׳ עו-פז.

זַלְץ

ר׳ משה יוסף

תלמיד ר״מ אריק. ר״מ בישיבת עץ חיים דבאבוב בטורנא. אח״כ רבה האחרון של זאטור על מקום חמיו רצ״ה גוטוירט. נספה בשואה הי״ד. תשובה אליו לזאטור בתרצ״א: חזון נחום, עא.

ר׳ משה זלץ מרדומישל פרסם מחידושיו באסיפת חכמים (לנדא), תרצ״ד, יז.

זֶלְצֶר

ר׳ אברהם דב

ת״ח בקראקא. תשובה אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״ב, קפד.

זֶלֶר

ר׳ דוד ב״ר משה מנחם **זלר**

מליסקא (תר״י* — תר״ע*)

נולד לאביו ר׳ משה מנחם שנקרא ר׳ משה ליסקער, ולאמו רבקה. נכד החוזה מלובלין, ר׳ נטע מחלם, היהודי הקדוש מפשיסחא, ר׳ דוד, ר׳ משה ור׳ אלעזר מנדל בידרמן מלעלוב. אביו עבר לווארשא, ושם נולד לו בתרכ״ח בנו ר׳ יצחק שנתפרסם בספריו המועילים. בשנים תרנ״ה—תר״ס הדפיס שם ספר ילקוט יצחק א-ג, שזכה למהדורות רבות. לימד בעיר משניות שנים רבות, ומתרע״ו עד תרפ״א הדפיסם עם ביאורו ילקוט יצחק. כמו־כן חיבר ספר יהדות ביידיש לצעירי הצאן. מרדכי מיירנץ תירגמו לעברית בתוספת כמה פרטים לתולדות המחבר, והדפיסו בבני־ברק, נצח, תשכ״א.

ר׳ דוד היה דרשן נודד וידוע חולי. במקומות שונים הדפיס מספריו לפרנסתו. **קול דוד**, הספד על מהר״י

מבלז, לבוב, יעקב עהרענפרייז, תרנ״ד, שני שערים, [17] ד׳. בסוף הקונטרס כמה מחידושיו עה״ת מספרו דברי דוד, ודברי תודה למסייעים לו מהארצות רוסיה, פולין, אוסטריה ומוריביה. כמו־כן היה עמו בכתובים ספר מכתם לדוד. **מגן דוד** עה״ת ופירש״י, ח״א רק על בראשית, לעמבערג, הוצאת אהרן ב״ר חיים וייסמן מברדיטשוב, דפוס יעקב ערנפרייז או א. ו. סלט, תרנ״ו, כא ד׳. הספר היה עמו כבר בתרנ״ד, וכעת נתאפשרה הדפסתו בסיוע נגידים מאשכנז, כאשר נסע לשם מטעמי בריאות בעת מחלתו האנושה. הוצאה שניה באותיות מרובעות, פראנקפורט דמיין, אלימלך סלאבאטצקי, תרנ״ט, 40 עמ׳. מכאן שם פעמיו לארץ ישראל, והתישב בירושלים בה נפטר באייר תרע״ב. **כנסת דוד**, הלכות שחיטת עופות, ירושלם, שמואל הלוי צוקערמאן, תר״ס, יא ד׳. כולל הקדמה ופתיחה, ליקוט הדינים בששה חדרים ופתחים רבים, הערות ר׳ מנחם נחום אויערבאך, ורשימת המנויים ממדינות שונות על ספרו מגן דוד. **ויאמר דוד**, הספדים על ר׳ שניאור זלמן לדיער מלובלין, הברון ר׳ שמעון זאב רוטשילד, והגביר ר׳ חיים דוב מאזעל מפרוסקורוב שנפטרו בתרס״ב, עם דרשות לשבועות ולשבת תשובה, ירושלם, תרס״ג. מהדורה שניה, שם, תרס״ח, טז עמ׳. בהקדמת המולי״ם כתבו שהדפיסו הספר כדי להחזיק ביד המחבר, ובסוף קוראים לתמוך בהדפסת פירושו על המשניות. יחוס המחבר נרשם בשער הספר.

זֶמִיל

ר׳ צבי

חבר בית דינו של ר״י שמלקיס בזורובנא, ועמו חתם בתרט״ו על גבית עדות, בשו״מ, קמא, ח״א, קמז.

זַפְרִין

ר׳ זלמן

תלמידו של ר״י שמלקיס. רבו השיב לו בבית יצחק, אה״ע, ח״ב, קג.

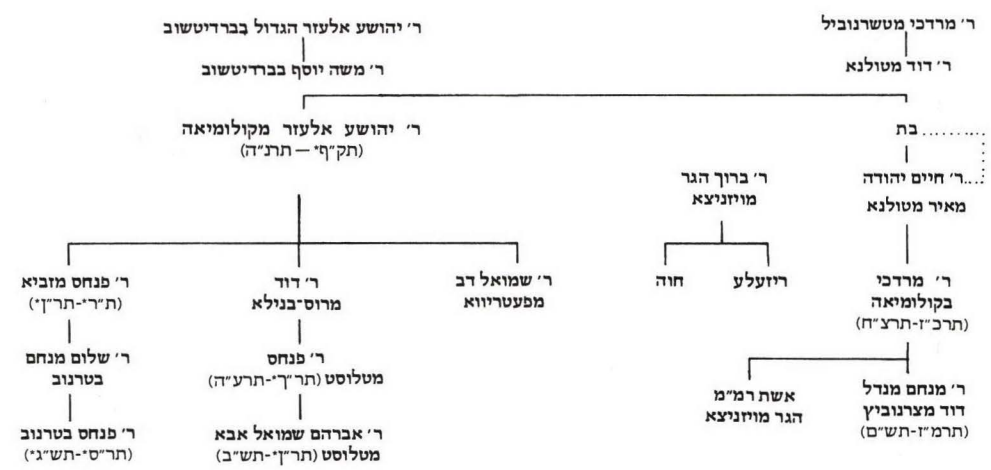
זֶקְלִיר

ר׳ משה יצחק

דומ״ץ קיטוב. תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, אהע״ז, קה בתרכ״ז (שם העיר בגט); חסל״א, תנינא, או״ח, ה, לו בתרי״ט.

ח

חוֹדְרוֹב

ר׳ אברהם שמואל אבא ב״ר פנחס חודרוב

מטלוסט (תר״ך* — תש״ב)

בנו של ר׳ פנחס אב״ד טלוסט. בהיותו בגיל צעיר נתמנה למלא את מקום אביו שנפטר בתרע״ה, והוא רבה האחרון של העיר. נשלח לבלזיץ עם משפחתו, באקציה של אסרו חג הסוכות תש״ב הי״ד.

ספר טלוסטה, 25, 35, 69, 80, 239, 266.

ר׳ יהושע אלעזר ב״ר משה יוסף חודרוב

מקולומיאה (תק״ף* — תרנ״ה)

בנו של הגביר ר׳ משה יוסף מברדיטשוב (חתן ר׳ מרדכי משפיטיבקה ב״ר משה מסלאוויטא), ב״ר יהושע אלעזר הגדול. נפלאות סיפרו על כבוד עושרם וטוב לבם של האבא ושל הסבא ר׳ יהושע אלעזר הראשון. נשא את שינא רחל בת רבי חיים

מקוסוב, נפטרה כ״ב ניסן תרס״ד. כשהוא ואביו ירדו מגדולתם שבו לקוסוב, וגרו בבית הרבי אותו הוריש מכבר לבתו מבלי שתבין מדוע. אחרי שהאב נפטר כעבור שנה וחצי, עבר רי״א לקולומיאה. סירב לנהוג אדמורו״ת ולקבל פתקאות, והיה חבר בית דינו של רבי הלל ליכטנשטיין. נפטר שם ביום י״ז תשרי תרנ״ה, ואוהל הוקם על קברו. ילדיו: א. ר׳ דוד אב״ד רוס בנילא; ב. ר׳ פנחס אב״ד זביא; ג. ר׳ שמואל דוב האדמו״ר מפעטריווא. נשא את חוה בת רבי ברוך מויזניצא. נפטר ביום י״ז תשרי תרפ״ט, וזו׳ בתרפ״ח. בתם מרים נספתה ה׳ סיון תש״ב בטרנסדניסטריה; ד. זו׳ הרב צבי אלימלך שפירא מברטש בזיוו״ש. היתה מלומדת כגבר, וחיברה ספר ביידיש על הלכות נדה. לא זכתה לבנים.

מחז״ה, א חשון תרנ״ה, ט; מליצי אש, ג, י״ז אלול, 88; פנקס קאלאמיי, 120; תפארת שבמלכות, 128-129.

ר׳ מנחם מנדל דוד ב״ר מרדכי **חודרוב**
מצרנוביץ בניו־יורק (תרמ״ז—תש״ם)

נולד בויזניץ ביום י״ז ניסן תרמ״ב, כבן יחיד לאביו ר׳ מרדכי מקולומיאה. התיחס גם לשושלות אפטא ובלז. למד אצל אביו, בישיבות מרמורוש, ובמיוחד אצל ר״י דייטש אב״ד גאניטש. נסמך מאביו ומבעל הרי בשמים, וכן מבד״צ קולומיאה בראשות ר״ד רייס. נשא את הענעלע בת רבי שמואל אברהם אבא הגר מהורודנקה. מתרס״ה רב בצרנוביץ, ובתרע״ב השיב לו לשם: מנחת הקומץ, נט.

הרב מנחם מנדל דוד חודרוב בצעירותו

הרב מנחם מנדל דוד חודרוב

מתרפ״ב בארה״ב בשליחות אגו״י, ומתרצ״ח אדמו״ר מטולנא־ויזניץ על מקום אביו. רב בתי הכנסת מרכז הרב וגדולת מרדכי בברונקס, פעיל באגו״י, ונשיא הסתדרות תלמידי ישיבות אונגארן הישנה בארה״ב. נפטר ביום י״ג אדר תש״ם. בנו ר׳ שמואל אברהם אבא נשא את רבקה ריזל.

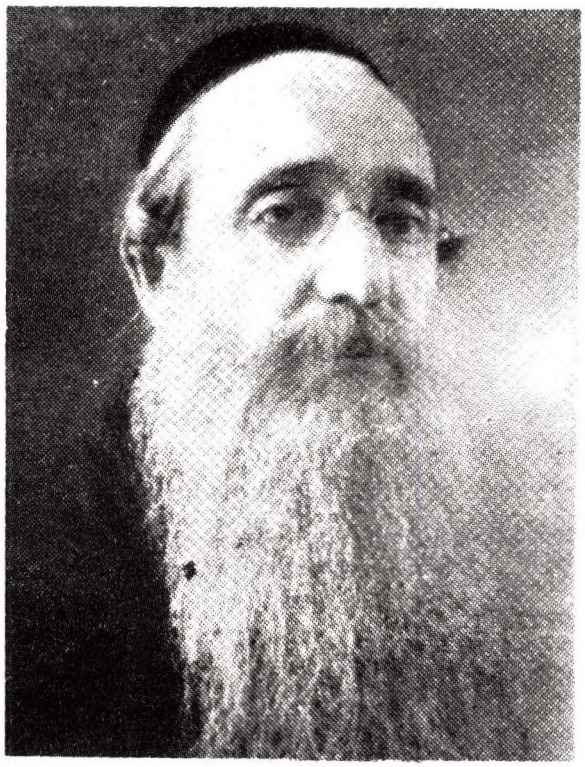
במועדו, ניו יארק, פרדס, תרצ״ז, 160 עמ׳. מאמרים לשבתות שאמר בשנים האחרונות לשומעי לקחו, בצורה פופולרית ובשפה צחה. נדפס לכבוד יובל השבעים של אביו, ובהקדמה מביא את הדרשה שנשא במשתה שנערך לכבוד הוריו במוצאי שבת שירה. בתרע״ב סייע לאביו להוציא לאור את הספר אמרי ברוך מוויזניצא. בזקנותו הוציא לאור את הספר מחדש עם שפתי צדיק של חמיו, וצירף בסופו **ט״ז מאמרים**, דברי תורה לזמנים ומועדים, תל־אביב, ברודי את כץ, תשכ״ו, פו עמ׳.

ד״ת ממנו, קול ברמה, חשון תשל״ב, ל-לא. אוטוביוגרפיה בארכיון גנזים.

אנשי שם, 33; אלפסי, תפארת שבמלכות, 222, החסידות, 114; המודיע, ל׳ ניסן תש״ם, 2.

ר׳ מרדכי (מוטלה) ב״ר חיים יהודה מאיר **חודרוב**
מקולומיאה בניו־יורק (תרכ״ז—תרצ״ח)

נולד בטולנא בשנת תרכ״ז, לאביו ר׳ חיים יהודה מאיר חתנו של רבי דוד מטולנא. נשא את ריזעלע

הרב מרדכי חודרוב

בת רבי ברוך מויזניצא. ילדיו: בנו ממלא מקומו ר' מנחם מנדל דוד, ובתו יענטא מרים זו' רבי מנחם מנדל הגר ב"ר ישראל מויזניצא. מתרנ"ג אדמו"ר בגאניטש־בוקובינה. עבר לקולומיאה ונקרא על שמה. מתרפ"א האדמו"ר מטולנא־ויזניץ בארה"ב. נפטר ביום ב' כסלו תרח"ץ. בתרע"ב הוציא לאור את הספר אמרי ברוך של חמיו, עם הקדמתו בה מוסר בסגנון נאה את שבחי המחבר.

תולדות אנשי שם, 51-52; אלפסי, תפארת שבמלכות, 218, החסידות, 112.

ר' **פנחס** ב"ר דוד **חודרוב**

מטלוסט (תר"ך — תרע"ה)

בנו של ר' דוד אב"ד רוס־בנילא. נכדם של רבי חיים מקוסוב ורבי פנחס מקוריץ שעל שמו נקרא. נשא את שינדל בת ר' אברהם יהושע השל קצנלבויגן אב"ד טלוסט. נורתה ונהרגה על סף ביתה, כשסרבה ללכת באקציה של אסרו חג הסוכות תש"ב. כשנפטר חמיו בתרנ"ד, מלא את מקומו כרבה של טלוסט. נודע כלמדן מופלג ומחשובי הרבנים. כל יום למד בהתמדה עד אחת או שתים אחרי חצות. חסיד ויזניץ, והתנגד בחריפות לציונות. בשבט תרס"ח חתם נגד תנאי בנישואין. נפטר ביום כ"ו אב תרע"ה, ממחלת החלירע שפשטה בקירבת קו חזית בין אוסטריה ורוסיה. נטמן בטלוסט, לא הרחק

מקברה של שרה אמו של הבעש"ט. בניו: א. ר' אברהם שמואל אבא ממלא מקומו בטלוסט; ב. ר' יהושע השל. ברח לסיביר במלה"ע השניה, וגר בטשקנט שנים רבות אחרי המלחמה. בנו עלה לארץ וגר בת"א.

תשובות אליו: אמרי יושר, ח"א, קיד, קמב; ברכת יצחק, יב = ברכת חיים, מה בתר"ע; הרי בשמים, רביעאה, קל בתרס"ב; מהרש"ם, ח"ב, רכ, רנט; מנחת פתים, אה"ע, דפים י. מו ע"ב; מח' צור יעקב, ח"א, יט, כא. ממשתתפי ועד חכמים (ציטרון), גל' י', סי' רמה.

ספר טלוסטה, 25, 35, 44, 69, 80, 239, 266.

ר' **פנחס** ב"ר יהושע אלעזר **חודרוב**

מזביא (ת"ר' — תר"ן*)

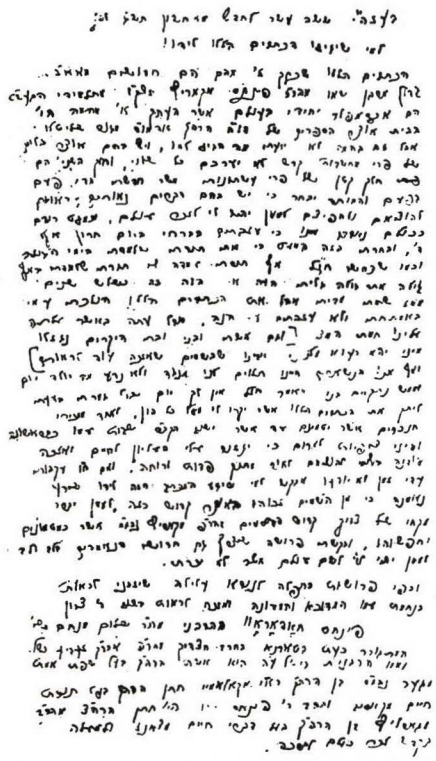
בנו של ר' יהושע אלעזר מקולומיאה, וחתנו של רבי ברוך מגורליץ. אלמנתו רישל נישאה אח"כ ל"שפת אמת". רבה של זביא. בנו ר' שלום מנחם גר בטרנוב. בתו נישאה לר' משולם שרגא פיבוש הלפרין ממלא מקומו בזביא.

תפארת שבמלכות, 135.

ר' **פנחס** ב"ר שלום מנחם **חודרוב**

מטרנוב (תר"ס — תש"ג*)

בנו של ר' שלום מנחם ב"ר פנחס אב"ד זביא. ת"ח יר"ש בטרנוב. נספה עם אמו ואחותו הי"ד. בעת

מכתב שהניח הרב פנחס חודרוב בט"ז חשון תש"ג אצל גוי אודות כתבי רבי פנחס מקוריץ

נדודיו בשנות המלחמה השתדל לשמור על שרידי כתביו, ובעיקר על כתבי זקנו רבי פנחס מקוריץ שהיו עמו מאוצר האדמו״ר ראי״מ מגור. משראה שאפסה תקוה להינצל, כתב ביום ט״ז מרחשון תש״ג מכתב, ומסר הכל לגוי ממכריו בבקשה שיתנהו ליהודי הראשון שיפגוש אחרי המלחמה. אותו גוי מסרם בברסלוי לר׳ פנחס ארנברג, שהוציאם לאור יחד עם ר׳ יחזקאל שרגא פרנקל, בשם אמרי פנחס, תל־אביב, דפוס חדקל, תשל״ד, רכח, כ עמ׳, עם הקדמתו על חשיבות הכתבים ותולדות ר״פ מקוריץ. בסוף נספח קונטרס **זכרון פנחס** משרידי חידושיו של ר״פ חודרוב, והדרשה שאמר ביום א׳ כ״ד שבט תרצ״ט בברית מילה של בנו אהרן זאב.

חוּיז

ר׳ משה

דומ״ץ אוסציא. תשובה אליו: מנחת שי, ח״ב, קו.

חֵיאִל

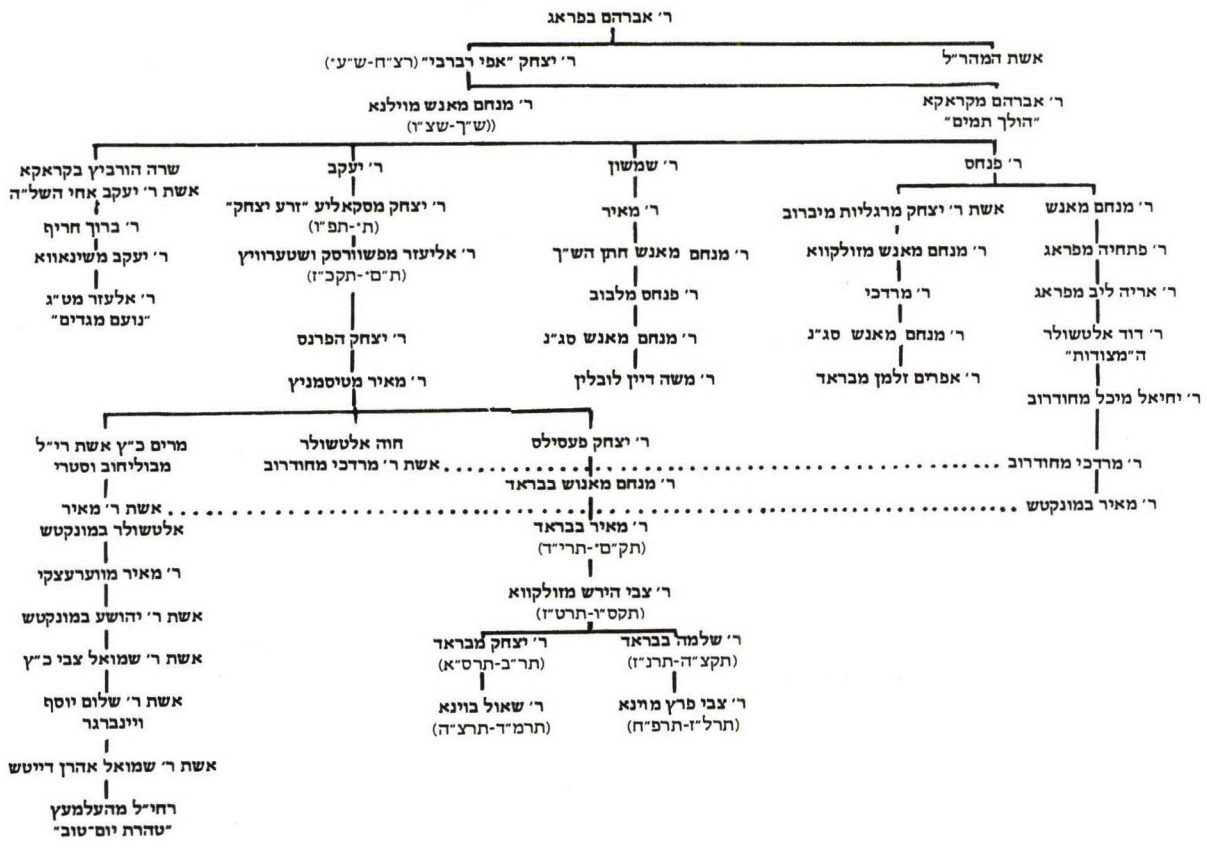
ר׳ אליעזר
|
ר׳ מרדכי
|
ר׳ יצחק נפתלי

ר׳ יצחק נפתלי ב״ר מרדכי **חיאל**
מרימנוב (ת״ר — תרע״ה׳)

נולד בשנת ת״ר לאביו ר׳ מרדכי ב״ר אליעזר. כל שלושת הדורות דומצי״ם ברימנוב בן אחר בן.

תשובות אליו: אבן יקרה, תליתאה, לט; שו״ת מהר״ש, ח״א, מב, ח״ב, כא, מה, ח״ח, רז בתרמ״ה — תרע״א.
אהלי שם, 445.

חַיות

נ״מ גלבר, שלשלת היוחסין, העולם, י״ח אדר תרפ״ח, 188/9, ספר ברודי, 88-89.

משפחת חיות התיחסה לרש״י ולשפטיה בן דוד מלך ישראל. אגף אחד של המשפחה גלה לאיטליה מפורטוגל, ואגף אחר נמנה על חסידי פרובינציא. בגזירת הגירוש מצרפת בשנת ס״ו, יצאה משם משפחה אחת והתישבה בפראג. שם גר **ר׳ אברהם** אבי משפחת חיות באירופה המרכזית והמזרחית. בנו **ר׳ יצחק** נולד בשנת רצ״ח בפוזנא, ואחותו היתה אשת המהר״ל. בשנת שכ״ח רבה של בוסק. משנת שמ״ד אב״ד ור״מ בפראג שלוש שנים וחצי. אח״כ עבר לרבנות פרוסניץ־פרוסטיץ שבמעהרין, עד לפטירתו ביום י״א תמוז בשנת ש״ע לערך. נודע בספריו החשובים: **פחד יצחק**, ביאור מאמרי חז״ל ואגדות ע״ד המחקר וספר העקידה, בעיקר בפרק הנזקין, לובלין של״ג, עם הקדמה שכתב בשכ״ח בבוסק; **שיח יצחק**, ביאור על הש״ס עם פסקי הלכות, פראג שמ״ז, ומהדורה נוספת בלמברג תרס״ה, ע״י ר׳ ישראל אברהם פרנקל מברודי, עם הסכמת רא״ב קלוגר. בהקדמה מזכיר את חיבוריו הנוספים: מטעמי יצחק, קרית ארבע עה״ת, זרע יצחק על תרי״ג המצוות; **דרשה** שדרש ביום א׳ דפסח בעניני היום, פראג [שמ״ט]; **פני יצחק**, דיני שחיטה ואו״ה בחרוזים, קראקא שנ״א. לספר פירוש קצר אפי זוטרי פני יצחק, ופירוש ארוך אפי רברבי פני הבית, בפלפול וסברא כדרך החילוקים של רבי יעקב פולק. ספריו, הראשון והאחרון, לא התפשטו, כי רבי יאיר בכרך יצא נגדם בתשובותיו חות יאיר, קכד.

בניו: א. ר׳ אברהם מקראקא, מח״ס **הולך תמים**, טעמי תרי״ג המצוות ע״ד הקבלה, קראקא שצ״ד; ב. ר׳ אליעזר חיים בקראקא, נפטר שם בעש״ק כ״ז סיון שפ״ג. ילדיו: 1. ר׳ יעקב יצחק הדרשן דומ״ץ פראג, ושם נפטר ביום ו׳ כסלו תמ״ח. נשא את אידל בת ר׳ אברהם קצנלבויגן אב״ד לבוב; 2. שרה אשת ר׳ יעקב הורביץ בן השל״ה; ג. ר׳ מנחם מאנש אב״ד וילנא; ד. ר׳ שמואל שיננא.

לקורות הקהלות בפולניא, 123; מליצי אש, ח״א, תמוז, 22; ספר בוסק, 41; בוסק—תולדות יהודיה, 24-25.

מצאצאי ר׳ יצחק גם **ר׳ אפרים** ב״ר אברהם מתושבי הונגריה. אמו רחל היתה נכדת בעל שו״ת צמח צדק, ואשתו פערלי בת ר׳ יצחק כהנא רפפורט אב״ד ליפניק נכד ר׳ ברוך כהנא רפפורט אב״ד ליפניק נכד ר׳ ברוך כהנא רפפורט אב״ד פירדא. אכל ארבע שנים מזונות על שולחן חמיו, והרביץ תורה שבע שנים. אז קרהו האסון של איבוד הונו ע״י שריפת רכושו, ושודדי לילה שרוקנוהו בתקע״ז. נאלץ ליטול את מקל הנדודים, ובמסעותיו באיטליה תוניס וצרפת שיחר את פני נדיבי העם למען הדפסת חיבוריו הרבים. מהם נדפסו: **אשל אברהם**,

דרושי מוסר עה״ת, ליוורנו תקע״ט, עם הסכמות רבני ליוורנו, תוניס, פריס, מודינה ולוגו; **יום טוב מקרא קדש הזה** שם באותה השנה, והוא סדר הגדה של פסח כמנהג אשכנזים וספרדים, עם הקדמה, תודה למיטיביו, ופירושו להגדה. בתקפ״ב עזב את משפחתו ועלה לירושלים דרך טריאסט, שב לביתו, ומתקפ״ז גר בקושטא; **מקראי קדש**, דברי מוסר, קושטנדינה תקפ״ט, נו ד׳. בהקדמתו מזכיר את ספריו הקודמים: פרי אשל בחידושי הלכות, ואספקלריא המאירה.

בנו **ר׳ מנחם מאנש** נולד בפראג בשנת ש״ך. כהן כרבה של טורבין־טשביניא, ואח״כ של שידלוב. משנת שע״ז מראשוני רבני וילנא, עד לפטירתו ביום ב׳ ח׳ אייר שצ״ו. תשובה אליו בכבוד גדול: חוט השני, ל״א, לא כמיועד להיות מחותנו. נזכר גם בשער אפרים, כט. קינתו על שריפת פוזן ומות אחיו שמואל נדפסה בפראג ש״ן, והיא נלוית לספר פני יצחק של אביו. ספרו **זמירות שבת** נדפס בפראג שפ״א. כת״י דרך תמימים, ביאור לפרשת בלק, נמצא בספרית הבודליאנה, וכן ביאור לחידת הראב״ע עם דוגמאות מתימטיות.

ענף עץ אבות, 48-49, עם נוסח מצבתו, ענפים, קצו, קצז.

ילדיו: א. ר׳ פנחס אביהם של: 1. ר׳ מנחם מאנש, שנפטר בא״י, חמיו של ר׳ יוזפא ב״ר משה ב״ר יעקב הורביץ אחי השל״ה, ואביו של ר׳ פתחיה אב״ד פראג, אבי ר׳ אריה ליב דומ״ץ שם, אבי ר׳ דוד אלטשולר מיברוב בעל ה״מצודות״; 2. אשת ר׳ יצחק מרגליות מיברוב, אבי ר׳ מנחם מאנש, מזולקווא, אבי ר׳ מרדכי, אבי ר׳ מנחם מאנש, אבי ר׳ אפרים זלמן מבראד; ב. ר׳ שמשון, נפטר בבלגרד בשנת תט״ו בדרכו לא״י. בנו ר׳ מאיר הוא אבי ר׳ מנחם מאנש שנשא את אסתר בת הש״ך והוציא לאור את ספרו על חו״מ, אבי ר׳ פנחס אב״ד לבוב, אבי ר׳ מנחם מאנש הסגי־נהור, אבי ר׳ משה דיין לובלין; ג. ר׳ יעקב אבי ר׳ יצחק מסקאליע ה״זרע יצחק״; ד. שרה אשת ר׳ יעקב הורביץ מקראקא אחי השל״ה, אבי ר׳ ברוך חריף, אבי ר׳ יעקב אב״ד שינאווא, אבי ר׳ אלעזר אב״ד טרניגראד בעל ״נועם מגדים״.

לקורות הקהלות בפולניא, 130, לתולדות, 121-122; מליצי אש, ח״א, אייר, ריח; מאיר הרשקוביץ, מהר״ץ חיות, מעמ׳ מג.

נכדו **ר׳ יצחק** נולד בשנת ת לערך לאביו ר׳ יעקב. אשתו חיה בת ר׳ ידידיה גד מקאליש נטלה עליה את עול הפרנסה. כדי שבעלה יתמיד בתורתו ובסיגופיו ללא הפרעות. נתקבל לרב בסקוליע, ונודע

כגאון מקובל ובעל מופת. העמיד תלמידים גדולי הדור, וכבר מתל״ב תפס ישיבה. באחרית ימיו אסר מלחמת חרמה על שבתאי עירו, ומרוב צער נתעוור שש שנים, ובשביעית נפקחו עיניו. עבר לגור בדרוהוביטש בה כהן מחותנו הרב יקותיאל זלמן סג״ל לנדא, עד לפטירתו ביום ב׳ כ״ז אלול תפ״ו. לפני פטירתו הבטיח לעשרה דורות מזרעו, שבכל עת צרה יבואו להשתטח על קברו ויושעו. ילדיו: א. ר׳ יהודה ליב; ב. ר׳ בנימין זאב וולף (ד״ת מהם בספרו של אביהם על המשניות); ג. ר׳ אליעזר אב״ד נמירוב, פשוורסק ושטערוויץ; ד. ר׳ יעקב קופל, למדן מקובל ודרשן בברודי עד לפטירתו ביום ז׳ סיון תקמ״ב (ספר ברודי, 89, עם נוסח מצבתו); ה. ר׳ ישכר בר הצעיר; ו. אשת ר׳ מאיר מיאשינקה זקנו של המהרי״א מזידיטשוב.

ציוה את בניו להדפיס מי״ג חיבוריו: א. דרשות עה״ת; ב. על ההפטרות; ג. על תהלים; ד. על פירש״י עה״ת; ה. על משניות; ו. חידושי גפ״ת; ז. שו״ת; ח. קיצור יו״ד; ט. על תרי״ג מצוות; י. קבלה; יא. קיצור וביאור עץ חיים; יב. מוסר; יג. דקדוק.

זרע יצחק על המשניות, פרנקפורט דאודר תצ״ב, ע״י בנו ר׳ אליעזר שכתב את ההקדמה. המסכימים: ר׳ יעקב יהושע מקראקא החונה בלבוב, ור׳ משה אהרן מלבוב אב״ד פפד״א. אבדו הסכמות ר׳ יצחק סג״ל לנדא אב״ד דוקלא, ואחיו ר׳ מאיר אב״ד דוברומיל. נדפס בסידור אותיות חדש, ברוקלין, תפארת, תש״ך, ע״י נכדו ר׳ חנניה יום־טוב ליפא דייטש אב״ד העלמעץ. המו״ל כתב הקדמה, וצירף בסוף: מכתבים והארות שכתבו אליו בתשי״ט—תש״ך רבני זמננו, מגילת יוחסין מפורטת (בעמ׳ תנד—תנט תולדות המחבר), שמות הנדיבים, הערות ומפתח כללי.

מכתבי הרבנים באו בסדר זה: בד״צ העדה החרדית בירושלים בראשות ר׳ פנחס עפשטיין, האדמו״ר מקופיטשיניץ, ר׳ אברהם שלמה כ״ץ מריסקווע, ר׳ אליעזר זילבר, ר׳ יצחק מאיר הכהן רפפורט רב דפראג, ר׳ אפרים אליעזר יאלעס, ר׳ ברוך צוקרמן מטלנשטי בקליבלנד, רד״ב ויידנפלד, ר׳ יוסף לייפר מפיטסבורג, רי״י וייס ממנשסתר, ר׳ ישראל פורת מקליבלנד, ר׳ ישראל וועלץ, ר׳ לוי יצחק גרינוולד מצעהלים, ר׳ מאיר גרינוולד מטעטש בטורונטו, האדמו״ר מבויאן, ר׳ פנחס הירשפרונג, רצ״ה מייזליש, רח״מ כץ ר״מ טלז בקליבלנד, ר׳ יחזקאל שרגא לנדא מוועריעצקי ראב״ד נייטרא בברוקלין, ר׳ מנחם צבי אייכנשטיין, ר׳ משה פיינשטיין, ר׳ נפתלי הירצקא העניג משארמאש בברוקלין, האדמורי״ם מבאבוב ומציעשינוב.

זרע יצחק על תהלים עבר גלגולים שונים. כתב היד היה ברשות ר׳ חיים יוסף ברוקשטיין אב״ד פיסטין, ב״ר יהושע יצחק חתן ר׳ חיים ראב״ד ברודי, חתן ר׳ אליעזר בן המחבר. אחרי שר׳ חיים יוסף נפטר, חשב נכדו ר׳ פנחס שאלו הם חידושי זקנו, והדפיסם על שמו בשם נשמת חיים. מאוחר יותר הוברר למשפחה שאלו חידושיו של זקנם הקדמון, ור׳ מרדכי אחי המהדיר אמר זאת בבירור לבנו ר׳ ישראל נתן בריקנשטיין. הבן השיב האבידה לבעלים, והדפיס: תהלים עם פי׳ עפ״י פרד״ס, ירושלים, דפוס התחיה, (תש״ה), ערה עמ׳. בהקדמתו מוסר את תולדות המחבר, מזכיר את בנו ר׳ דוד שנפטר ביום ד׳ כ״ז אלול תש״ב יום הפטירה של המחבר, מודה לכלתו עלקי שתמכה בהדפסת הספר, ומברכה עם בנה ובתה. בראש הספר צרף אגרת קץ חי, מעשה נורא מהמחבר שנדפס כבר בתרכ״ד. בסופו: פירוש מהבעש״ט על מזמור קז, ליקוטים מהמגיד מקוזניץ, וכמה השמטות מהמחבר. רחי״ל דייטש מהעלמעץ הביא לדפוס בשלישית בניו־יורק תשל״ב, בשם זרע יצחק על תהלים, בתיקון השגיאות שבהשמטות בגוף הטקסט, ומבלי להזכיר את מהדורת תש״ה שממנה צילם, ואת מהדירה. הסכמות קיבל מהאדמו״ר מסאטמאר, רצ״ה מייזליש ור׳ משה שטרן אב״ד דברצין, עם הערותיהם ומפתחות. מהספר על המשניות הועתקו ההקדמה, מכתבי רבנים, ודברי תודה לנדיבי עם. במהדורה הרביעית שנדפסה שם בתשל״ג, מכתב מהאדמו״ר ר׳ משה יהושע מויזניץ מתשל״א, וקיצור מגילת היוחסין.

זרע יצחק, קיצור דקדוק מספר שיח יצחק שחיבר ר׳ יצחק חיות אב״ד סקאליע, גם תרי״ג מצוות מסודרות לפי הרמב״ם ונרשמו באות אחת מעשרת הדברות, גם תיקון קרי מספר אמתחת בנימין, גם קונטרס שצריך ליקח הציצית בשעת ק״ש בין קמיצה לזרת, גם פירוש על חד גדיא מהרב יצחק אב״ד פוזנא, גם קצת מסידור האריז״ל עד קדיש דהודו. כתב־היד נעתק בשנת ת״פ ע״י ר׳ אריה ליב ב״ר פרץ מבראד תלמיד המחבר, ונמצא בספריה הלאומית בירושלים. כתב־יד **זרע־יצחק** על תרי״ג המצוות נמצא בספרית מוסד הרב קוק.

מליצי אש, ח״ב, אלול, 105-106; ספר ברודי, 75-76, עם נוסח מצבתו; הרשקוביץ, מהר״ץ חיות, מט-נ.

בנו **ר׳ אליעזר** כיהן ברבנות נמירוב, פשוורסק ושטערוויץ. בסוף ימיו גר בברודי בה כיהן חתנו ר׳ חיים ראב״ד לבוב. נפטר ביום י״א אד״ב תקכ״ז. היה חתנו של ר׳ מרדכי סג״ל אב״ד קאצק, ב״ר יקותיאל זלמן הלוי לנדא אב״ד דרוהוביטש. הביא לדפוס את ספרו של אביו, ובהקדמה מישב קושית מוח״ז ר׳

יוסף סג״ל אב״ד פרעמישלא חתן ר׳ ליב חסיד. בנו ר׳ יצחק, פרנס ארבע הארצות בברודי שנפטר בא״י, היה אבי ר׳ מאיר אב״ד טיסמניץ.

ספר ברודי, 89, עם נוסח מצבתו.

נכדו **ר׳ מאיר** ב״ר יצחק היה אב״ד טיסמניץ. הבעש״ט העיד עליו שכאשר אמר את השירה בשעת התפילה, עמדו כל הפמליא של מעלה לשמוע את שירתו. נשא את מלכה בת ר׳ שמואל הלוי אב״ד טיסמניץ, ב״ר מרדכי ראש המדינה שם, ב״ר משה אב״ד טורבין, ב״ר שמואל אב״ד פודהייץ, נכד רבי שלום שכנא מוויען, נכד רבי שלום שכנא מלובלין. ילדיו: א. ר׳ יצחק פעסילס מבראד; ב. חוה אשת ר׳ מרדכי רולר־אלטשולר אב״ד חודרוב; ג. מרים אשת ר׳ יהודה ליב כ״ץ אב״ד בוליחוב וסטרי. הבן של נין נינה הוא רחי״ל דייטש מהעלמעץ.

ספר טיסמניץ, 43, 170.

בנו **ר׳ יצחק** פעסילס נולד לו בטיסמניץ. נשא את בתו של ר׳ נתן נטע אב״ד ברודי (ב״ר אריה ליב אב״ד סלוצק), אביו של ר׳ דוד טעבל אב״ד הורכוב וליסא. נודע כגאון מקובל, מחשובי הקלויז בברודי, וראש הקהילה. נפטר ביום ו׳ תשרי תקס״ח.

מליצי אש, ב, תשרי, דף כא; ספר ברודי, 57; אשל הגדולים, רב; הרשקוביץ, רצ״ה חיות, נ-נב.

בנו **ר׳ מנחם מאנוש** נשא את בתו של ר׳ זאב וולף ברנשטין בראי״ל רב המדינה. סוחר נכבד, מראשי הקהל בברודי. נפטר בשנת תקצ״ב. היהודי הראשון מגליציה שיסד בית מסחר גדול של אלמוגים בפלורנץ ובליוורנו. קרוביו השתתפו עמו בעסקיו, ונסתעפה מהם משפחת חיות ענפה באיטליה. מלך פורטוגל הכתיר את הראשון בהם גוידו בתואר גרף, ועל אף אצילותם שמרו אמונים ליהדות.

בנו **ר׳ מאיר** הוא אבי ר׳ צבי הירש אב״ד זולקווא. במשך ט״ו שנים גר כמה חודשים כל שנה בפלורנץ ובליוורנו לניהול עסקיו. היה לו בנק שנקרא על שמו. שלט בשש שפות, והתענין במדעים. שנים רבות חבר מועצת עירית ברודי. נפטר בשנת תרי״ד. אשתו אסתר חנה שנפטרה ביום ז׳ כסלו תר״ה, היתה בת ר׳ חיים ברנשטיין, ב״ר צבי הירש (ב״ר ישכר בר, ב״ר זאב וולף אב״ד סקלט) אחיו של רב המדינה. חתניו: ר׳ אברהם שלמה הורביץ מוינא, ור׳ חיים רוזנבלט בקראקא. י״א שהיה לו עוד בן, ממנו נסתעפה משפחת מלומדים בלבוב, ת״א ודטרויט (לא נותקה).

ר׳ אריה ליב ב״ר ברוך חיות

נולד בשנת תרל״ד לאביו ר׳ ברוך. דומ״ץ סאנוק משנת תרס״ה.

אהלי שם, 262.

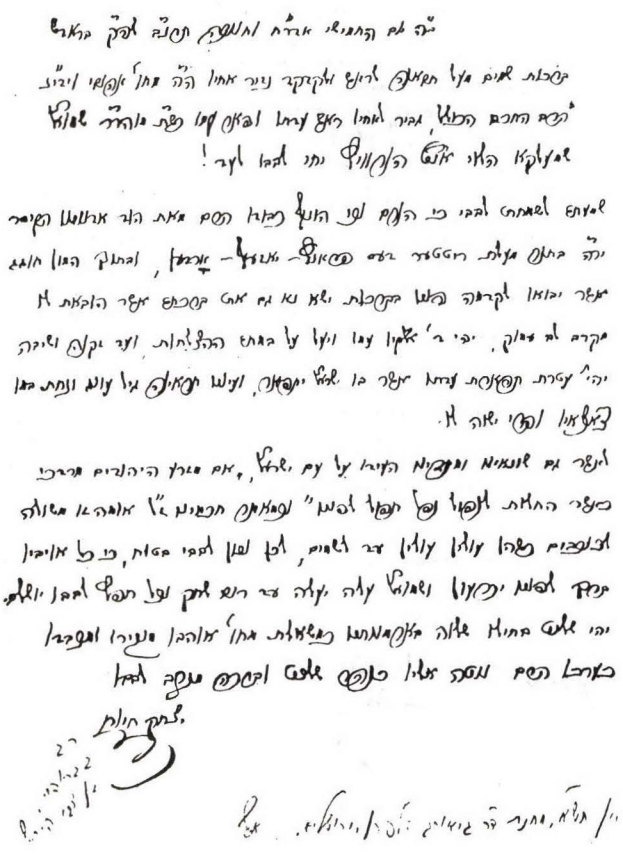
ר׳ אשר שמחה

רבה של זאלין.

ר׳ יצחק ב״ר צבי הירש חיות

ברודי (תר״ב — תרס״א)

נולד בזולקיב ביום כ״ג אלול תר״ב לאביו הרב צבי הירש. יש אומרים כי רבי שלום מבלז השתתף כקרוב בברית שלו. אחרים מוסרים שראהו תינוק בעריסה כשביקר בזולקיב, ואמר לאביו: כי ביצחק יקרא לך זרע, באשר מכל אחיו רק הוא המשיך בשלשלת הרבנות. היה שקוד ללמוד תורה, והצטיין בחריפו שכלו. בגיל י״ג ידע לכוין לקושיות התומים. כבר בילדותו למד עם תלמידים יותר מי״ח שעות כל יום. נסע לקאליש עם אביו בעת שנקרא לכהן שם ברבנות. אביו מסר לו את מפתחותיו לתורה, וגנז את מפתחותיו לאוצרותיו האחרים. נסמך מהמהרש״ק. בתרכ״ב נשא את עטיל מירל נכדת רעק״א, בת הגביר ר׳ פרץ שפירא (תקצ״ה — תרנ״ו) מגזע המגלה עמוקות, שעבר מפודקמין לברודי עם שלושת אחיו: הירש בר, שאול, אברהם. חמיו הניח 20.000 גולדין קרן קימת למוסדות צדקה, ובהם

מכתב ברכה מהרב יצחק חיות בתרנ״ב למח׳ הרב שמואל שמעלקא הלוי איש הורביץ לרגל קבלת מדלית כבוד מהקיסר פרנץ־יוזף

טיפל בנו יחידו העסקן ר׳ אלתר ראש בית היתומים (תר״ט—תרע״ב). מלבד בן זה היו לו חמש בנות שנישאו לר׳ שלמה יודל נתנזון, ר׳ שלמה חיות אבי רצ״פ, ר׳ חיים אליקום גצל בהרב (תשובה אליו בשדה יצחק, נ. בנו העסקן הציוני פרץ בהרב נפטר בתש״ח בבני־ברק), ר׳ יצחק חיות, ר׳ יעקב יהושע הורביץ (בנו ר׳ שמואל תלמיד דודו ר׳ יצחק). עסק במסחר, והחזיק ישיבה על חשבונו בה הרביץ תורה כל יום. העמיד מאות תלמידים, ומהם רבנים גדולים. כשביקר אצלו ר׳ דב בריש סים אב״ד נריוב, שמע ממנו י״ח פלפולים. בחזרו סר אל המהרש״ם, וחזר עליהם בפניו. אח״כ סיפר המהרש״ם לרבי יחיאל מיכל לייטר, שהוא מתפעל מחריפותו של ר׳ יצחק ומזכרונו של ר׳ דב בריש. נמנה על מיסדי מחזיקי הדת. חובב ציון, ועוסק בצורכי ציבור באמונה. ר׳ יוסף נתנזון מינהו על התלמוד תורה, וכאשר נסגר ע״י הממשלה, לא מצא לו מנוח עד שנפתח מחדש (תשובה מט). הצטיין בתכונות נפש

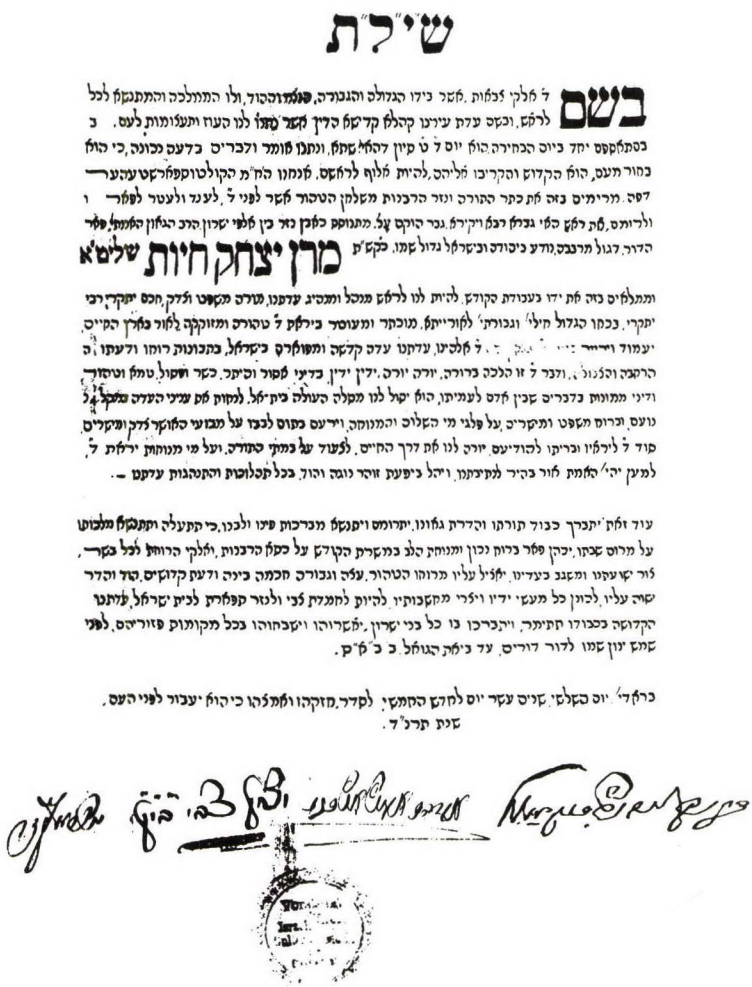
נעלות, ולכן התחבב על כל החוגים בעיר. הדרת פניו עוררה יראת כבוד.

סרב לקבל עול רבנות, ובשנים תר״ל, תרמ״א ותרנ״ד, דחה את הפצרות זולקווא, גם בגלל מחלוקת השוחטים שם. רק בסוף ימיו נעתר בקיץ תרנ״ד לכהן כרבה של ברודי. נבחר ברוב מול ארבעה מועמדים שכולם מבני העיר: ראי״ב קלוגר, ר׳ אלעזר לנדא, ר׳ משה ריינהולד ור׳ נתן לוין. כתב הרבנות שלו על קלף מצוי בבית הספרים. אחרי דרשה שנשא בביהכ״נ, לימוד עם תלמידים, וישיבה בבית־הדין, חלה באופן פתאומי, וכעבור ג׳ ימי תפילה נפטר ביום ד׳ כ״ד שבט תרס״א. רבנים רבים מגליציה נסעו להלויתו. מהר״י שמלקיש אמר בהספדו, שרב היה חילו לאורייתא כהנודע ביהודה. הרב שנור הספיד בטרנוב אותו ואת הברון הצדיק רוטשילד.

הניח בנים, בנות וחתנים, ובהם: א. ר׳ פרץ שנולד בתר״ם לערך. הספיד את אביו במלאת שנה לפטירתו בביכ״נ רזב״צ בברודי, והדפיס את ההספד בראש ספר השו״ת של אביו. אליו התשובה כז. ד״ת ממנו בסוף ספר החלום ברוב ענייניו, תרס״ח; ב. ר׳ צבי הירש, נפטר ביום ו׳ טבת תר״ע בלי בנים; ג. ר׳ שאול; ד. הינדא אשת ר׳ יצחק בוימינגר.

שיח יצחק עמ״ס מכות, פאדגורזע, שאול חנניה דייטשער, תר״ס, סו ד׳. רוב החידושים נאמרו ע״ד הפלפול לחידוד תלמידיו. בהקדמתו הזכיר את חיבוריו שיח יצחק עמ״ס שבועות שחיבר בשנים תרכ״ה—תר״ל, שו״ת שמדפיס, הלכות ועה״ת. דפוס צילום בירושלים, מכון חתם סופר, תש״ל. שו״ת **שיח יצחק**, ח״א, בראדי, פיטש עט ווינשטאק, עת״ר, פב ד׳. ההקדמות הן מהבנים ר׳ פרץ ור׳ שאול, ומתלמידו המו״ל ר׳ ישראל אברהם פרנקל. ר׳ פרץ מוסר תולדות אביו, ומקוה להדפיס עוד חלקים.

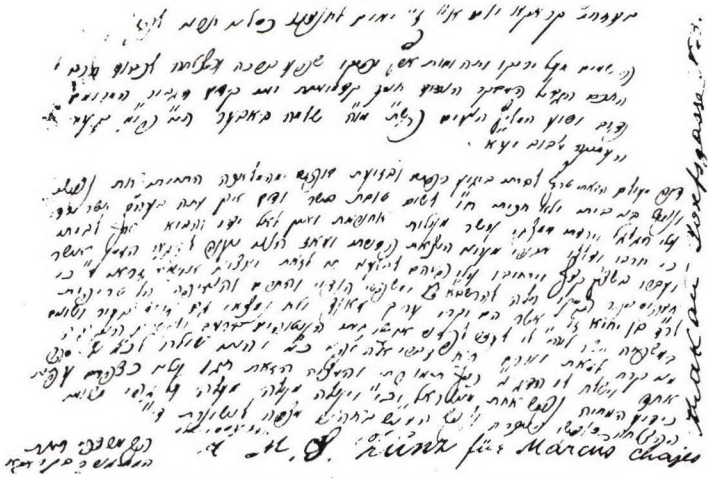
השואלים מחוץ לגליציה: **אודסה** — הרב אברהם אבלזון (עא); **אופאלי־הגר** — האברך ר׳ יעקב דוד בלום נכד הבית שערים (נג); **ביטשקא־הגר** — ר׳ אלעזר הלוי מו״ץ (סה, סו); **ברסטיצקה** — הרב נחמן שפירא (כא); **גאלאץ** — הרב ישעיה שלמה שפירא (מט); **הואש־רומניה** — הרב לוי יצחק סגל (ח); **הורכוב־רוסיה** — הרב אפרים אוירבך (לו); **טריסק־רוסיה** — הרב יהושע גלזר (מ — היתר נישואין לחתן הרב ממילניצה); **לודאש** — הרב גרשון שטרן (כג); **לוצק** — תלמידו ר׳ אהרן מייזלר (נד); **לייפניק** — הרב משה אריה בלוך (יא, נה); **לייפציג; נאנאש־הגר** — הרב בנציון היילפרט (ז); **סטרוזינץ־בוקובינה** — הרב שמחה גינצבורג (יז, רבנות זאדווא הסמוכה); **ספינקא** — רבי יצחק אייזיק וויס (לז); **קאלטוב** — תלמידו ר׳ אברהם לוין (נו); **קאמען** — הרב אלעזר יצחק (כב); **רובנה** — הרב יצחק שלמה יואל (ג); **רחמיק** ליד ברדיטשוב — ר׳ יעקב שפירא מו״ץ (מב); **רימש סמבוט־הגר** — הרב שלמה יהודה זינגר (נח). לר׳ משה רוטנברג (סז).

כתב הרבנות שהוגש לרבי יצחק מברודי בתרנ״ד בחתימת ראשי הקהילה

תשובות אליו: בר ליואי, ח״א, או״ח, יז; זכרון צבי, ה בתרנ״ה; מנחת יהודה (פיקהולץ), כג; שו״מ, תנינא, ח״ב, פב, רביעאה, ח״ב, מו, פ, פז, ח״ג, לב; שערי דעה, ח״א, קכז, קסז, ח״ב, רלה, רלז בתרל״ה. תשובה ממנו בשו״ת זכרון כהונה, לבוב תרכ״ג. מכתבו נגד הציונות ומכתב לרי״י ריינס מתרס״א, בספר דובב שפתי ישנים, ח״ב, עמ׳ תרסא.

המגיד לישראל, ט׳ אדר תרס״א, 103; מליצי אש, ג, שבט, 44-45; ספר ברודי, 283, 382; ר״מ לייטר, מנ״ח השלם, 13.

בקשת ר׳ מרדכי חיות המתלבט בפרנסתו בקראקא בתרנ״ו מאת שלמה בובר, שיעזור לו להוציא לאור את הספרים פסקי חלה להרשב״א, משפטי הנדוי והחרם והנזיפה והלכות טריפות
לר״ד בן יחיא

ר׳ **צבי הירש** (הרשלה) ב״ר דוד **חיות**

מדרוהוביטש (תקצ״ח — תר״ע)

נולד בדרוהוביטש בשנת תקצ״ח (ולא ת״ר), לאביו ר׳ דוד (או טעבל) ממשפחת חיות המפורסמת, ולאמו חנה בת רצ״ה לויטרבך. בטעות נכתב שהיה מצאצאי(!) רצ״ה אב״ד זולקווא. מלומד עשיר, ועם זאת עניו ומתרועע עם הבריות. שלט בספרות העברית, הגרמנית והפולנית. נשא את חיה ברגוורק שפירנסתו ממסחר באלמוגים ויהלומים, ונפטרה בתרע״ב. נפטר ביום י״ד כסלו תר״ע, ונספד ע״י ר׳ אפרים זלמן ור׳ ברוך מרגליות. הניח ז׳ בנים ובנות, ד׳ אלפים קרונות לצורכי הכלל, וכתבים מחידושיו. בצוואתו ביקש מבניו שלא יזניחו אמירת קדיש ולימוד משניות, ושלא יספידוהו כלל ליד ביהכ״נ הגדול או בבית העלמין, כי כל שבחי הספדנים שקר ״ואני מעיד עלי כי חוטא ופושע אני״.

בחייו הדפיס רק **תפארת צבי** או חץ ברור, ביאורי מקראות בתנ״ך ומאמרי אגדה בש״ס ובמדרש, דראהאביטש, אהרן צבי זופניק, (תרמ״ח), קיב ד׳. בהקדמתו כותב שמי שיקנה את הספר ולא ימצא חן בעיניו — יוכל לקבל את כספו בחזרה, ח״ץ הוא ר״ת של שמו, ואינו נוטל הסכמות לדברי אגדה.

דראהאביטשער צייטונג, ב׳ כסלו תר״ע, 2, צוואתו, ט״ז אד״א, 6; חתנו יוסף ב״ר אברהם אהרן הכהן לויטערבאך שנשא את בתו רוזה, המצפה, כ״ז כסלו תר״ע, 4; תולדות משפחת לויטרבך (באנגלית), 68-75, 125-126, עם פרטים רבים על המשפחה.

ר׳ **צבי הירש** ב״ר מאיר **חיות**

מזולקווא (תקס״ו — תרט״ז)

נולד בברודי ביום ד׳ כ״ח חשון תקס״ו, לאביו הגביר ר׳ מאיר. מילדותו ניכר בחריפותו ובכח זכרונו. בגיל חמש ידע בע״פ את התנ״ך. בגיל י״א למד אצל ר׳

רבי צבי הירש חיות

צבי הירש הלר, וכן אצל ר׳ זנויל הלר מפשמישל, ר׳ זאב וולף פרנקל מפשוורסק, ר׳ אפרים זלמן מרגליות שהסמיכו, ור׳ אלעזר לנדא (שני אלו נסעו עמו לזולקווא לפני קבלת הרבנות שם). עם זאת התענין במדעים לפי דוגמתו של אביו, ובגיל י״ג למד אצל ריב״ל. הושפע משי״ר בהיותו בברודי, והיה מקורב למשכילי העיר. שלט בשפות גרמנית, צרפתית, איטלקית ולטינית, והשתלם בהיסטוריה, גאוגרפיה, פילוסופיה ופילולוגיה. נשא את העסי ריבע בת הנגיד ר׳ שלמה פשיבוגרסקי ונכדת המעשה רוקח, נפטרה ביום כיפור תרט״ז.

בהמלצת הישועות יעקב נתקבל לרבנות זולקווא בער״ח אד״ב תקפ״ח. כאן עלה במעלות התורה,

וכתב את חיבוריו הרבים. מיזג תורה והשכלה, התרועע עם רנ״ק ושמשון בלוך, והתכתב עם גדולי החוקרים בזמנו. התענין בשאלות הכלליות של היהדות בזמנו, ושלח לשלטונות תזכיר בדבר שיפור תנאי היהודים. כמו־כן תמך בהעסקתם בעבודות חקלאיות. נענה לצו השלטונות שרבנים יהיו בעלי השכלה, ובתר״ז קיבל מאוניברסיטת לבוב תואר מגיסטר, אחרי שהצטיין בבחינות בפסיכולוגיה, לוגיקה, מטפיזיקה ואתיקה. היה הרב הראשון והיחיד שעשה זאת אז. נסע פעם לפדובה לבקר בספריות, ותירגם לעברית את קטלוג די־רוסי. מקצתו נדפס ע״י בנו ב״המבשר״.

משכורתו מהרבנות לא היתה גדולה, ואביו תמך בו. עם זאת היתה זולקווא קטנה ומצומצמת עבורו, ושאף לעבור לרבנות עיר גדולה במערב. הרגיש גם שבגלל עול הרבנות אינו יכול לתפוס ישיבה. בשנים תקצ״ב ותקצ״ה השתדל לקבל את רבנות אובן־ישן, וכתב על כך לחתם־סופר. בתקצ״ג ניסה להשיג את רבנות פעשט. ידידו השר שלמה רוזנטל השתדל שיקבלוהו בבוניהארד, אך לא השתוה עמם בתנאי השכר. כמו־כן נכזבה תוחלתו לזכות ברבנות לבוב או ניקולשבורג, ובפראג העדיפו על פניו את שי״ר. דחה את הצעת קולומיאה, וכן זו של מטרסדורף, בגלל החשש שבטלטולי הדרך תינזק ספריתו הגדולה. בשנת תר״ח דרש בבית הכנסת הגדול בקאליש שבגבול פולין־גרמניה, בנוכחות הרב אליהו רגולר. כשנפטר שם הרב, נתקבל בתרי״ב על מקומו. כתב הרבנות המקורי נמצא בבית הספרים. שלוש השנים שכיהן שם היו המרות בחייו. סבל מהשלטונות הרוסיים, ומיחסם של החסידים. הם שאלו עליו את רמ״מ מקוצק, שאמר כי אין הוא מספיק לנטירת חומות היהדות בעיר ספר זו. מרוב צער חלה, והרופאים אמרו שהאקלים מזיק לו, ועליו לנסוע למרינבד. השאיר שם את ענייניו בלתי גמורים, ואמר לשוב לזולקווא. בדרכו נפטר בלבוב, ביום ה׳ בערב ל׳ תשרי תרט״ז. רבים מבני משפחתו נפטרו ממחלות לב בטרם הגיעם לחמישים, בגלל עומס עבודה ודאגות. בלויתו שהתקיימה בעש״ק, הספידוהו ליד ביהכ״נ הגדול דחוץ העיר השו״מ ורב״ז בלומנפלד, ובבית העלמין ר׳ יעקב יוטעס. בכתבי עת שונים נדפסו עליו כמה הספדים ושירי קינה. בספרו אלון בכות דף [ו-ז], מזכיר מו״ח שחיבר עליו קונטרס אגרא דהספדא.

היה דמות שנויה במחלוקת, בלכתו על חבל דק בין מחנות הרבנים והמשכילים. עמד בקשרי ידידות עם גדולי הדור, אף כי יש שהסתייגו ממנו. לא נראתה להם הדרך החדשה שסלל בדרך הביקורת, אם כי היתה במסגרת האמונה. בעל ״לב העיברי״ כתב עליו מרורות, ומה שכתב שהמהר״ם א״ש סרב להתכתב עם רצ״ה אינו נכון. מאידך לא נתקבל גם בקהלם של חוקרי חכמת ישראל בדורו, שזלזלו בו והתעלמו ממנו. בעיניהם נשאר רב מהטיפוס הישן שכוחו רב לו בפלפול. מלומדי גרמניה ואיטליה פנו אליו בבקשת נתונים על תנאי ארצו וחיי הרבנות. ש״ב רבי שלום רוקח רבה של בלז סר למרותו כרב הגליל, אך לא העריכו, ולא החזיק מספריו בביתו. הם נפגשו בכנסים של רבני הסביבה שנערכו כמה פעמים. פעם קרא לרבי שלום לבוא להיבחן אצלו, והליכתו של הרבי בליווי אלפי חסידים הפכה מסע נצחון לחסידות, מבלי שהבחינה יצאה לפועל בסופו של דבר. בפעם אחרת נקרא השר בטעות לבוא אל רב הגליל, וכשבא בבוקר לפני התפילה, מצאו נח על הספה וקורא בספר גרמני. בשנת תר״ה תקפו המשכילים את רצ״ה, על שהזמין את השר שלום לזולקווא בכבוד רב, והסכים שיתפללו בביהכ״נ הגדול בנוסח ספרד. שמועה מוסרת שהחזיר אח״כ ביקור בבלז, ואף מסר קוויטל.

ילדיו היו סוחרים משכילים: א. ר׳ ליב־ליאון (זולקיב תקפ״ח — וינא תרנ״א). בנו ד״ר אדולף עו״ד בפודגורזע, חיבר ספר על תורת הדקדוק של שפינוזה, ברסלוי תרכ״ט, והוא חמיו של מוריץ סקלר היועץ המשפטי בסטניסלב; ב. ר׳ חיים־

ר׳ חיים ב״ר צבי הירש חיות

יואכים (זולקיב תק״ץ — למברג תרמ״ו). תלמיד ר׳ שאול הכהן קצנלזון מוילנא. אביו השיב לו בשו״ת מהר״ץ, ח״א, עא, ח״ב, א. ילדיו: 1. חנה אשת מכס בן אחיו שלמה; 2. ד״ר הרמן שנפטר תרפ״ח, רופא ראשי בווינא; 3. מרים אשת ד״ר אדולף שריטר; 4. סופיה אשת פרופ׳ סלומון פרנקפורטר (תרט״ז —

תרפ״ו) מנהל ספרית האוניברסיטה בוינא; ג. ר׳ שלמה בברודי ולבוב; ד. ר׳ יצחק אב״ד ברודי; ה. ר׳ זאב וולף (זולקיב תר״ה — דנציג תרס״א). כתב בכוכבי יצחק, חוברות כט, לא. פרסם בהמבשר־הנשר קטעים מספרו של אביו סדר הדורות החדש. בבית הספרים נמצא כתב־יד ספרו תולדות הראב״ע, לבוב תרכ״ה, עם הקדמת גרץ. בנו ד״ר בנו שימש פרופ׳ להיגינה בביה״ס הטכני הגבוה בברלין־שרלוטנבורג; ו. יטי שפרה (זולקיב תקצ״ז — למברג תרנ״ח), אשת ר׳ יעקב ב״ר מרדכי שפרכר מלבוב, אבי ד״ר מרקוס שפרכר מויען.

כל ספריו נדפסו בזולקווא אצל שאול דוב מאיר־האפער, ובסדר זה: **מספד תמרורים** על הקיסר פרנץ הראשון, תקצ״ה, טז עמ׳. את ההספד אמר בתענית אסתר בביהכ״נ הגדול עם דברי עידוד לעלית הקיסר פרדיננד, והוא נדפס על חשבון הקהילה.

תורת נביאים המכונה אלה המצות, תקצ״ו, 160 עמ׳. ג׳ מאמרי הספר וי״ג פרקיו, להורות כי התורה נצחית ולא תשתנה לעולם, וכן עיקרים ויסודות בתורה שבכתב ובשבעל־פה. ערוך בשיטה מדעית לסתור את דעות המבקרים, ובמיוחד נסתרים דברי יש״ר בספרו בחינת הקבלה. החת״ס קרא אותו בשבת והחשיבו מאד, וכן רח״ן דמביצר. בהקדמת המחבר מזכיר את יחוסו אל הרמ״א, הב״ח, הט״ז, הש״ך, הרבי ר׳ השיל, וכן השתבח בהתיחסותו אל ר׳ ליבוש הלוי איטינגא אב״ד לבוב, ר׳ חיים יונה תאומים אב״ד ברסלא, ור׳ דוד טעבל אב״ד ליסא. בקיץ תקצ״ז לערך הדפיס חוברת בת 26 עמ׳: **הוספות לספרי**, תשובה להשגות החת״ס בתשובתו (או״ח, רח). צורפה בתר״ב לספר דרכי הוראה, עם מכתב הצטדקותו של החת״ס מתקצ״ח, על שר׳ מרדכי ביסליכיס מדפיס את השגותיו על רצ״ה.

עטרת צבי, תר״א, נדפס גם בהמשכים ב״המגיד״ תרט״ז. כולל ששה מאמרים: 1. **דרוש נכבד** על הפסוק כל כלי יוצר עליך לא יוצלח; 2. **משפט ההוראה** על כללי הפסיקה בב״ד הגדול, וכח ב״ד בתקנות וגזרות חז״ל. ר׳ איציק טאנעליס־האנדל הדפיס בוינא תרכ״ב ספר שערי בינה, ובו 9 שערי השגות נגד 9 פרקי ספר זה, ועוד 4 שערים נגד ספר דרכי הוראה. הדיין ר׳ משה כ״ץ מניקולסבורג כתב אליו שיסביר את דבריו שהם כאילו נגד המסורה, ומשלא נענה הדפיס נגדו בוינא תרכ״ג את הספר לחם שערים במימונו של הרב עזריאל הילדסהיימר, להצדיק את המהר״ץ; 3. **תפארת למשה**, להגנת הרמב״ם — אותו העריץ מנעוריו — מקיטרוגי שד״ל ויש״ר, עם הסכמת הישועות יעקב מיום י׳ ניסן תקצ״ט (ובאמת כי הוא נגד כבודו לטפל

בדברים כאלו, אשר אינם כדאי להשיב עליהם... אותם אשר אין חפצים בדברי חז״ל, מה לנו עמהם); 4. **דרכי משה** בענין הקודם, על תועלת ספרי הרמב״ם להשלמת חכמת התורה, הכיתות בישראל, ומאמר תפארת ישראל נגד עלילת הדם. הספר נכלל בראש הקובץ רבנו משה בן מימון, ירושלים תרצ״ה, ח״ב, עמ׳ א־עז, עם הערות המהדיר ר׳ יהודה ליב הכהן פישמן, וכן בהוצאת הרמב״ם, ניו־יורק תשט״ז, כרך א; 5. **אגרת בקרת**, על תולדות התרגומים, הברייתות והמדרשים. נדפס כנראה בנפרד בשנת ת״ר, במספר עותקים מצומצם. תורגם לגרמנית, והופיע בעתון אורינט בהמשכים. מהדורה חדשה נדפסה בפרעסבורג, שמיד, תרי״ג, מג ד׳, ע״י ר׳ יעקב יאקב ברייל אב״ד קאיטיין, בתוספת הגהותיו והערותיו ״מסגרת״. המחבר בהקדמתו מבקש לכלול במקום המתאים כל מה שנוסף בינתים. בסוף הספר מכתב שכתב בתרי״ג מקאליש לאמשטרדם אל ר׳ גבריאל פולק. מהדורה זו צולמה מחדש בירושלים תש״ל. המהר״ץ עצמו חיבר תשובה ״לקיים דברי האגרת״ נגד בקורתו של שי״ר, ולא נדפסה; 6. **מטבע הברכות**, דיונים בשיטות הראשונים בנושא זה, עם מחקרי הלכה נוספים: עטרת צבי.

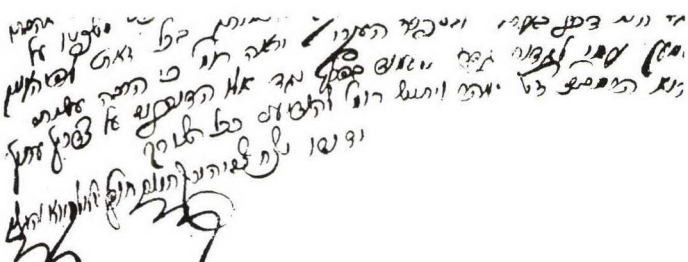
דרכי הוראה, תר״ב, כט, יג עמ׳. דן בהתנהגות החכמים, בהוראות ודינים ובעניני המנהגים, שאלות בהן עסקו משכילי הזמן, וסתר את טענות בקורתם. בהקדמתו עמד על זיקתו לספרי הרמב״ם שעל ברכיהם נתגדל.

הגהות המהר״ץ במסכתות ש״ס וויען, שמיד ובוש, ת״ר — תר״ט. בתר״ג מסר את חידושיו לברכות, עם הקדמתו. בזמנו היה זה חידוש שבש״ס נדפסה גם תמונתו, מעשה ידי הצייר שטעדלער בוינא. השר שלום התרעם על שהדפיסו את חידושיו, ופרסמוהו מחוץ למדינה. גם השו״מ התקיפו במהדורה חמישאה, יוסף דעת, כו. הספדו על המהר״ץ נדפס בדברי שאול, אגדות ברכות, עמ׳ טז. ההגהות נדפסו מכאן בש״ס וילנא ראם מתרנ״ב, אך אין על כל המסכתות. נכדו רצ״פ רצה להוציאן במהדורה חדשה עם הערותיו, וכבר הדפיס בספרי יובל על שלוש מסכתות. אין זה נכון שההגהות לוקטו מספרו מבוא התלמוד. חיבר גם הגהות על הרמב״ם, שו״ע, ושאר ספרים.

מבוא התלמוד, תר״ה, כט ד׳. עוסק בכללי התלמודים בהלכה ובאגדה, בדרכי הלימוד והדרוש, תקנות ומנהגים. חשב להדפיס ח״ב, מעין מילון אנציקלופדי לתלמוד. ר׳ יוסף זכריה שטרן משאוולי דן בדבריו לפי הסדר, בספרו תהלוכות האגדות. מדפיסי ראם בוילנא לקחו מספרו זה את

מבוא האגדות שלו, והדפיסוהו מתרל״ז ואילך במהדורות העין יעקב בשם: חדושי מהר״ץ. מהדורה שניה נדפסה בסידור חדש ובאותיות מרובעות ע״י הרב ראובן מרגליות, בלבוב תר״ץ לערך, 74 עמ׳, עם חלק מספרו שמות וכינויים בתלמוד המתיחס לדברי המהר״ץ, בשער מיוחד. הספר תורגם לאנגלית ע״י הרב יעקב שכטר מבלפסט, ונדפס בשם מדריך התלמוד לתלמיד, לונדון, ספרית מזרח ומערב, תשי״ב.

שו״ת מהר״ץ, תחילה ח״ב, **אמרי בינה**, תר״ט, לו ד׳. מחקרים באגדות, ירושלמי, תרגומים, רש״י תענית וענין בת קול, כהמשך לספרו אגרת בקרת; ח״ג **מנחת קנאות**, תר״ט, כב ד׳. נגד החלטות הריפורמים בועידת ברונשווייג תר״ד, והיה מוכן אצלו כבר בתר״ה. אפשר שזהו הספר שנקרא גם: מגיד חדשות. מזכיר בו את ספרו: שיטת גיטין. מהדורה נוספת נדפסה בדעווא, מארקאוויטש עט פריעדמאנן, תר״ץ, 100 עמ׳; מאוחר יותר ח״א, תר״י, עה ד׳, ע״ו **שו״ת** שרובן בעניני הלכה למעשה, וחלקן בירורים היסטוריים. התשובה האחרונה היא קונטרס **עבודת מקדש** בענין מקריבין אע״פ שאין בית. נגדו כתב ר׳ חיים נתנזון קונטרס אחרון, בספרו עבודה תמה, אלטונא תרל״ב. במהדורת כל כתביו נוסף ביאור ברמב״ם מכתב־יד. תשובות נוספות בשו״ת קבוצת הכסף כת״י, בספרית מונטיפיורי באנגליה. חלק מכתביו הוחרם ע״י הרוסים כשנסע לקאליש, ובתוכם חיבורו: כיצד נכתבה המשנה. חלק אחר אבד או נגנז בארכיונים. כמעט כל כתביו נדפסו בסידור חדש במהדורת **כל ספרי מהר״ץ חיות**, א-ב, ירושלים, דברי חכמים,

כתב ידו וחתימתו של רבי צבי הירש חיות

תשי״ח, תצא; — תתרלו עמ׳. עטרת צבי נדפס שם אחרי מבוא התלמוד. 5 כרכים מכתביו מסרה נכדתו אסתר חיות לספריה. פרסם גם מאמרים בכתבי עת שונים בעברית ובגרמנית, כגון ציון וליטראטורבלאט. כותבי תולדותיו רשמו אותם, וכן גם את הסכמותיו.

מחוץ לגליציה השיב בח״א לר׳ בער אופנהיים מחבר שו״ת מי באר (מז), ולערים: **אובן־ישן** — ר׳ פנחס ליב העלישוי דומ״ץ (ה); **ברעסלוי** — ר׳ מרדכי דב פרידנטל (יז, יח, לג); **האג** — מח׳ הרב ישכר בריש ברנשטין (נ); **וינא** — הרב אלעזר הורביץ (יג); **זמושץ** — ר׳ יעקב [רייפמן] משברשין (ס); **זאקרטשין־פולין** — הרב חיים משה הלוי (מא); **טשנסטוכוב** — הרב ישכר [וינגוט] (סא, סב); **לונדון** — רב הספרדים דוד מילדולה (מו); **ליסא** — ר׳ חיים משה לוונשטם חתן ר׳ ישכר מטשנסטוכוב (ע); **מאר** — ר׳ דוד ליכטמן (ד); **מודינא** — ר׳ דוד זכות (כ); **מזריטש גדול־מעהרין** — הרב יצחק צבי (אייזיק הירש) וייס (ג, מג); **פדובה** — הרב מרדכי שמואל גירונדי (א, יא, יב, לא, סז); **פראג** — ר׳ שמעון אויש (עב); ר׳ צבי הירש כ״ץ טעבעלעס (יד, כב-כד, עד).

תשובות אליו: אהלי יעקב, ו; האלף לך שלמה, או״ח, קלד (והזכירו גם בראש ספריו נדרי זרוזין ושנות חיים, ובספר החיים, עמ׳ נב, פא); חתם סופר, או״ח, נד, עט, קמ, יו״ד, ו, כח, רח, שלח בתקצ״ג; יד אלעזר, לב, לד, לו, עט בת״ר—תר״א; צלותא דאברהם, כא; שואל ומשיב, קמא, ח״א, קיג, רביעאה, ח״ב, עה בתר״י—תרט״ז; שערי בנימין, ו; דברי חן ותורת חן, א-ה, דפים עא.-עג., פח:-צ., צו; בתר״ה—תר״ח. כמו־כן הזכירוהו בספרים: בית שערים, או״ח, כה; מטה אפרים, אלף למטה, שער ד, אות ח, ובעמ׳ 209; מנחת אלעזר, ח״א, כו, ח״ד, מט; קול אריה, יו״ד, נה. איגרתו אל רח״ן בספר זולקיב, 417-420.

כמה ספרים נתחברו לתולדותיו: א. ישראל דוד בית־הלוי, רבי צבי הירש חיות, תל־אביב תשט״ז, 132 עמ׳. מסתמך בין היתר על התולדות כתר תורה שכתב יעקב בודק בכוכבי יצחק, תרי״ב ואילך, וקיצורן ב״המגיד״ תרט״ז; ב. הרב מרדכי רוטנברג יליד תר״ף, דיסרטציה בעברית לישיבה יוניברסיטי, ניו־יורק תשכ״ג, 158 עמ׳. דן באישיותו, שיטתו בחקר התלמוד, וגישתו ההלכתית לרעיון הלאומי; ג. המקיף ביותר הוא ספרו של הרב ד״ר מאיר הרשקוביץ, מהר״ץ חיות, ירושלים, מוסד הרב קוק, תשל״ב, תקל עמ׳. בספר סקירה מפורטת של תולדותיו, משנתו, ותוכן ספריו לפרקיהם. טרם הופיע החלק השני על משפחתו, ונספחים שונים. קדם לזה מאמר להערכת יצירתו ודעותיו, חכמת ישראל באירופה, ג, תשכ״ה, עמ׳ 165-187.

מדינה וחכמיה, 101-102; מליצי אש, ב, תשרי, קג-קד; נ״מ גלבר, ספר ברודי, 201, 254, 287, ספר זולקיב, 144, 156-167; קרסל, לכסיקון, א, 781; צ.מ.ר., אנציקלופדיה עברית, יז, 351; לא נותקה השלשלת, 427-430.

ר׳ שאול ב״ר יצחק חיות

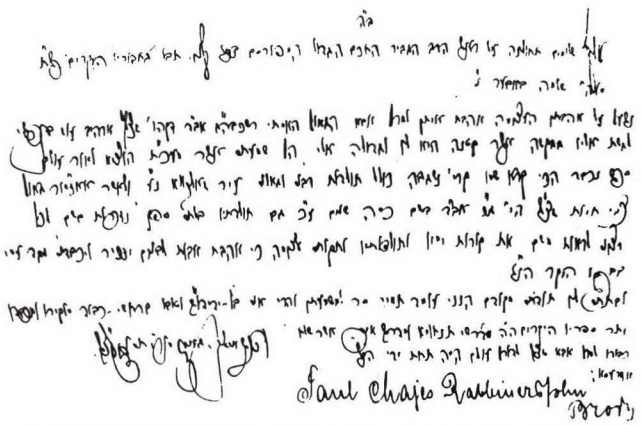
מברודי (תרמ״ד — תרצ״ה)

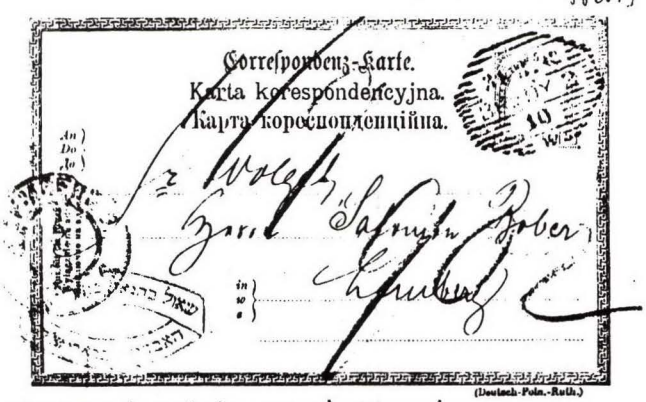
נולד בברודי ביום כ׳ אייר תרמ״ד לאביו הרב יצחק. בפרוץ מלה״ע הראשונה ברח לוינא, ונתקבל כעוזר לספרן וארכיונאי בספרית הקהילה. עזר לספרן הראשי דוב ווכשטיין, ואחרי פטירתו השלים את מפתח הצוואות שלו. נפטר ביום י׳ אד״ב תרצ״ה, ואלמנתו אסתר שמרה בת״א על כתבי המשפחה.

ר׳ שאול חיות

חיבר **אוצר בדויי השם**, וינה, היינריך גלאנץ, תרצ״ג, צולם מחדש בירושלים תשכ״ז. חיבר הקדמה לשו״ת ובחרת בחיים של מהרש״ק.

(Deutsch-Poln.-Ruth.)

בקשת ר׳ שאול חיות משלמה בובר לשלוח אליו את הספר קריה נשגבה

מדינה וחכמיה, 149; לעקסיקאן, ח״ג, 731, עם ביבליוגרפיה; קרסל, לכסיקון, א, 783.

ר׳ **שלמה** ב״ר צבי הירש **חיות**

מברודי (תקצ״ה — תרנ״ז)

נולד בזולקווא ביום ה׳ סיון תקצ״ז לאביו הרב צבי הירש. משכיל ירא אלוקים, תורה וגדולה במקום אחד. נשא את רבקה שפירא מברודי, ועבר לגור שם. מראשי הקהילה, חבר לשכת המסחר ומועצת העיר. טיפל במסירות בפליטים שהגיעו מרוסיה.

ר׳ שלמה חיות

בתרט״ז נבחר לרבנות זולקווא על מקום אביו וסירב. מתרמ״ו אחד מעשרת דייניי ברודי. בשנותיו האחרונות גר בלבוב, ושם נפטר ביום כ״א תשרי תרנ״ז.

תשובות אליו: אביו, שו״ת מהר״ץ, ח״א, עה; שו״מ, תנינא, ח״א, ט, תליתאה, ח״ב, קמב, רביעאה, ח״ב, עה בתרכ״ו. פירסם מאמרים עלומי שם בעברי אנכי, וביאורים להלכות מעשה הקרבנות להרמב״ם בכוכבי יצחק, חוברות יד, יז.

לנדא, המגיד לישראל, א׳ חשון תרנ״ז, 309; ספר ברודי, 296, 299, 302-303; י׳ ד. בית הלוי, רבי צ״ה חיות, 112.

בניו: אדולף, מכס וצבי פרץ הידוע מכולם, שנולד לו בברודי ביום כ״ה תשרי תרל״ז, בו פרצה שריפה בעיר, וכשאמו נמלטה לשדה כרעה שם וילדתו. למד תורה בהתמדה, והיה בא לביהמ״ד כל יום בשעה חמש בבוקר בקיץ ובחורף. בן י״ב נבחן על כל מסכת יבמות עם התוספות. בגיל י״ז עשה את בחינות הבגרות בגימנסיה המקומית. שנה לאחר מכן נסע לוינא, ולמד באוניברסיטה פילוסופיה, פילולוגיה שמית, פסיכולוגיה והיסטוריה. עשה עבודות מחקר בתנ״ך, בלשנות ותולדות ישראל, והרצה בחוגי סטודנטים. קיבל תואר דוקטור לפילוסופיה על מחקרו בספר מרקוס, בו הצביע על

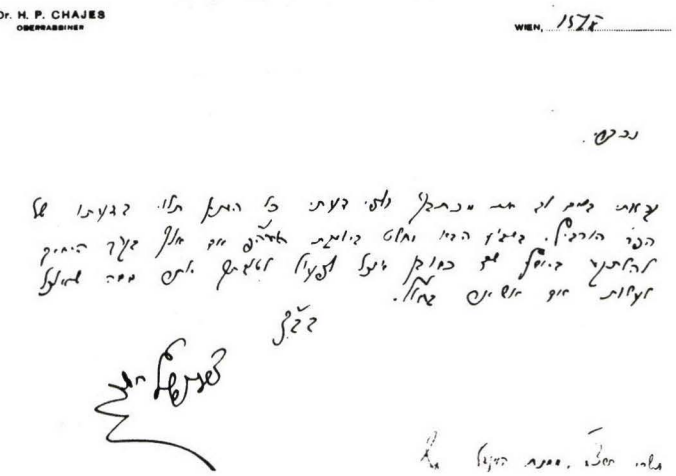
פרופ׳ צבי פרץ חיות

נקודות המוארות לפי הספרות התלמודית. כמו־כן הוסמך ע״י בית המדרש לרבנים בווינא, בו הושפע בעיקר מפרופ׳ דוד הירש מילר. מוריו הפליאו את כח זכרונו, ובכל פעם שנזקקו בשיעור למקור מסוים, היה שולף כלאחר יד את המקום והדף. בתרנ״ח נסמך לרבנות ע״י ר״י שמלקיס, ודודו ר׳ יצחק חיות שהשיב לו בשיח יצחק, לה. הוצעה לו רבנות דרוהוביטש ולא קיבלה, כי סרב ללבוש את גלימת הרבנים המקובלת.

זמן קצר שימש כמורה דת בבי״ס תיכון בלבוב. עבר לוינא לכהן כספרן במכון למזרחנות. נקרא בתרס״ג להורות תנ״ך והיסטוריה בבית המדרש לרבנים בפלורנץ. שנה אחרי־כן נתמנה כפרופ׳ לעברית באוניברסיטה המקומית. על תלמידיו נמנו: מ. ד. קאסוטו, דנטה לאטס, דוד פראטו ויהודה מנחם פציפיצי. שקד על עבודות מדע ומחקר ופירסם ספרים, וכן מאמרים בבמות שונות בעברית, איטלקית, צרפתית וגרמנית. יחד עם פרופ׳ שמואל צבי מרגליות ראש ביהמד״ר, הפיח רוח חדשה ביהדות איטליה בכיוון לעברית ולציונות, והיה חלוץ החיאת התרבות העברית הלאומית באיטליה. בשנים תרע״ב—תרע״ח כיהן כרבה של טריאסט, ועצר בה את מגפת השמד של הנוער. יסד וערך שם עתון באיטלקית, ורבים היו קוראיו ושומעי הרצאותיו.

בשנת תרע״ח הומלץ ע״י הרב גידמן רבה הרשמי של וינא שיקבלוהו כסגנו, וכאשר נפטר הרב כעבור כמה חודשים, נפלה הכהונה על שכמו. וינא היתה אז צומת עצבים של חיי היהדות, וכאן הגיע לשיא פעילותו ופירסומו. חידש את מוסדות החינוך בווינא, לימד וניהל את הפידגוגיון העברי. בעל נפש רגישה לצער הזולת, ואת רוב משכורתו חילק למוסדות

וליחידים נצרכים. נדד בארצות שונות למטרת עריכת מגביות צדקה, וביקר פעמיים בארה״ב. הפעיל את השפעתו לטובת יהודים בארצות שונות. מראשי התנועה הציונית, ונשיא הועד הפועל בשנים תרפ״א—תרפ״ה. נשיא האגודה היהודית הראשונה למען ״חבר הלאומים״, והשתתף בועידת סן־רמו. ראש אגודת ידידי האוניברסיטה העברית בווינא, למרות שנפגע על כי לא קבלוהו כראש הקתדרה לתנ״ך, מפני שלא בחל בדרכי הביקורת. משום כך לא היה מקובל על החרדים, וכן מפני שהיה רווק כל ימיו. ביומו האחרון כ׳ כסלו תרפ״ח, עלה רגלי שש קומות אחרי לילה קשה, למסור שתי הרצאות לתלמידיו. חזר ללשכת הרבנות, ובגלל כאביו נאלץ לנסוע הביתה. אמר: הגיעה השעה, ויצאה נשמתו באמירת שמע ישראל. כשלושים

כתב ידו וחתימתו של צ. פ. חיות

אלף יהודים השתתפו בלויתו ביום קר, והקשיבו להספדיהם של ראשי ביהמד״ר. ממשלת ישראל הביאתו בשנת תש״י לקבורה בבית העלמין הישן בת״א.

היה חוקר פורה בחכמת ישראל. פירושו המדעי על תהלים נדפס בקיוב תרס״ג/ה בתוך התנ״ך שהוציא אברהם כהנא, ומהדו״ב שם תרס״ז. פירוש על עמוס, שם תרס״ז. **פירוש מסכת משקין** לרבנו שלמה בן יתום, הוציא לאור עם מבוא והערות בברלין, מקיצי נרדמים, תר״ע. צולם מחדש בירושלים תשכ״ח, וניו־יורק תשל״ג.

אחרי פטירתו הופיעו הספרים: **מאמרים לזכרון** ר׳ צבי פרץ חיות ז״ל מאת אוהביו ומכבדיו, בעריכת אביגדור אפטוביצר וזכריה שוורץ, וינא, קרן לזכרון אלכסנדר קאהוט, תרצ״ג, ודפוס צילום בירושלים תשל״א; **צבי פרץ חיות; נאומים והרצאות**, בוסטון, בית המדרש למורים, תשי״ג. ההקדמה הביוגרפית

"מבשר ציון", היא עיבוד ספר של ד"ר משה רוזנפלד בגרמנית: צבי פרץ חיות חייו ומפעליו, וינה 1933, עם ביבליוגרפיה ממנו ומשאול חיות; **בסוד עמי**, נאומים, הרצאות, שיעורים, ירושלים, הספריה הציונית, תשכ"ב, 216 עמ'. הקדמה ביוגרפית עם ביבליוגרפיה מאת דב סדן.

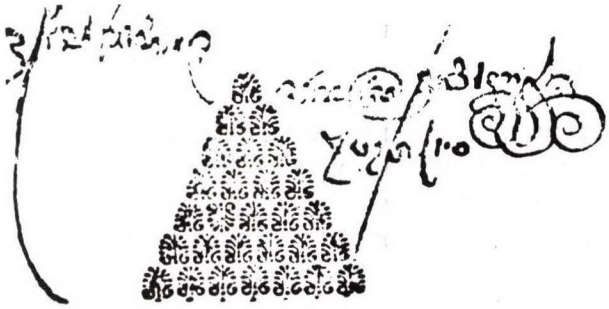
להערכת אישיותו ופעלו נכתבו ספרים ומאמרים רבים: שלום בארון הרצה עליו בתור חוקר ומורה בשנת פטירתו תרפ"ח, והרחיב הדברים במאמרו ב"הדואר" שהופיע כתדפיס; יוסף קלויזנר העריך את פעולתו המדעית עם ביבליוגרפיה מפורטת ב"הסנה", א, תרפ"ט, ובתדפיס; מרדכי גוטפריד פירסם באותה שנה שני ספרוני הערצה; קונו טראו ומיכאל קריין, (ספר) אדם בעולם, תל-אביב, נ. טברסקי, תש"ז, עם תמונות אחדות שלו מגילים שונים שנמסרו ע"י אסתר חיות, וביבליוגרפיה; אריה מנצ'ר, תל-אביב, ההנהלה הישראלית של הקונגרס היהודי העולמי, תשל"ד, סדרת אישים בעם היהודי, 12.

צבי דיזנדרוק, התקופה, כד, 542-547; מדינה וחכמיה, 102-105, עם ביבליוגרפיה לפי קלויזנר; תדהר, אנציקלופדיה, טו, 2649; ש.ו.ב. אנציקלופדיה עברית, יז, 352; קרסל, לכסיקון, א, 782, עם ביבליוגרפיה; ישראל ארליך, פנים אל פנים, 636, 12-13; ישראל יצחק לוין, חכמת ישראל במערב אירופה, א, 241-252 (ניתוח תרומתו במדעים השונים, ובעיקר בתנ"ך, תלמוד ותולדות ישראל).

ר' **חיים** ב"ר מנחם נחום

מצאנז (ת"פ — תקמ"ג)

נולד בשנת ת"פ בצאנז, ולכן נקרא צאנזר. אביו ר' מנחם נחום שנפטר ביום י' אלול תק"ט, היה חתנו של ר' שמואל שמלקא הורביץ אב"ד טרנוב, וגיסו של ר' אלעזר רוקח מאמשטרדם. נשא את בתו של ר' יוסף היילפרין מבראד, אבי גיסו הדומ"ץ שם ר'

חתימת רבי חיים צאנזער מחכמי הקלויז בבראד

ישראל קרעסליס. נודע כגאון בנגלה ובנסתר, צדיק קדוש ובעל מעשים. גדול חכמי קלויז ברודי, ומעצב דמותו, בכיוון הנוטה לקבלה. קנאי נלהב, והתיצב לימינו של ר"י עמדין בריבו עם ר"י אייבשיץ. חלק על רבני פפד"מ בפרשת הגט מקליווא. עסק הרבה בתעניות ובסיגופים בדרך רבי יהודה החסיד, ותפילתו היתה בדביקות רבה מתוך סידור האריז"ל. הכניס לפרדס הקבלה את הנודע ביהודה שהזכירו בתשובותיו, קמא, יו"ד, מה-מו. גמל חסדים עם עניים וחלכאים, ונקרא החסיד לפני החסידות. בעל סמכות עליונה אף שלא כהן בתפקיד רשמי. התנגד לחסידות, והבעש"ט שאף לספחו אל חבורתו, באמרו עליו שנשמתו היא ניצוץ מרבי יוחנן בן זכאי, ובית מדרשו מכוון נגד שער התפילה בשמים. הרב המגיד אמר עליו שיש לו את צורת ריב"ז. מחותנו בעל "תולדות יעקב יוסף" מביא משמו כמה דברי תורה. נפטר ביום ו' שבט תקמ"ג. נספד ע"י תלמידו ר' דוד טבלי אב"ד ליסא בספרו נפש דוד. מגדולי תלמידיו גם: ר' אלעזר רוקח; ר' אשר מרגליות מחבר סידור קבלי; ר' דוד בוכנר; ר' יהודה זונדל רמרז; ר' ישעיה יעקב מאלסק בעל "וחרב פיפיות".

ילדיו: א. ר' שמואל אהרן אב"ד מאציוב שבווהלין, גיסו של ר' משה ראש הישיבה בברדיטשוב, אב"ד בוטושאן וחמיו של הריזינר, ב"ר אליעזר ראש הישיבה בפינסק ואב"ד קרלין. ייסד את קלויז מאציעבער, שהפך אח"כ למרכז חסידי בלז בברודי. נפטר ביום כ"ד אלול תקנ"ד, ונטמן בבראד. בנו ר' מנחם נחום אב"ד קונסטנטין-ישן נפטר ביום ה' אייר תקפ"ב, ונטמן ג"כ בבראד. הניח את בנו ר' חיים יצחק אייזיק היילפרין, תלמיד מהר"י מיאמפולי ורבי ברוך ממזבוז. מתקע"ח עד תרי"ח ראב"ד בוטושאן. עלה אז לצפת, ובה נפטר ביום ב' ט"ו תשרי תרכ"ח. תשובות אליו מרבני יאסי: ברכת יוסף, אה"ע, כא, כד, כה, סח, עד, עה, חו"מ, יח; תועפות ראם, אה"ע, י, סה, סו, חו"מ, יא; ב. העניא אשת ר' נפתלי הירץ לנדא אב"ד ור"מ זעלחוב ווישניצא בזיווגו השני; ג. חיה. על נכדיו נמנה גם ר' אברהם דב קרוכמל, מו"ל מעלות היוחסין של זקנו ראי"ז מרגליות. קבלה במשפחה שכל מי שנמצא במצוקה יזכיר את שם זקנם וינצל. רבי אליעזר פיש מביקסאד שהיה מצאצאיו, עשה פעם כן וניצל.

מסכת אבות עם פירש"י ופירוש **נאדר בקודש**, למברג, ש. ל. קוגל, תרכ"ב, נג ד'. בהקדמתם כותבים המוליי"ם ר' עזריאל לוין ור' שמואל קהת ווערבר המכונה אלטר, שקנו את כתב היד מעזבונו של ראי"ז מרגליות, עם חתימת עדותו על מחבר הפירוש. המסכימים: השו"מ; הדב"ח למחותנו ר' עזריאל; ר' יחיאל מיכל קריסטינפולר (חברי בית דינו בברודי העידו שמכירים שזהו כתב ידו של ר"ח צנזר). מהדורת צילום בניו-יורק, סיני אופסט, (תשכ"א), מ עמ', נ ד', ע"י נכדו רבי נחום צבי פיש

מביקסאד בנו של הצדיק ר׳ אליעזר הי״ד, עם הקדמתו, וקונטרס מטל השמים לתולדות המחבר.

הוד תהלה על עניני חנוכה, רשום שנדפס בוורשא ואינו ידוע. ספר נר תמיד, הגהות על הטור ושו״ע, נשאר בכתב־יד. בעלית הקלויז היו עוד כמה כתבי יד ממנו, אך התיראו לנגוע בהם. נדפסו רק הגהותיו על שו״ע או״ח, 7 עמ׳ בסוף ח״א של הוצאת זיטאמיר, השותפים ר׳ חנינא ליפא ור׳ יהושע העשיל שפירא נכדי הרב מסלאוויטא, תרכ״א. רא״ז מרגליות העתיקם מגליון השו״ע שלו, ותלמידו ר׳ יחיאל צבי יאליש העיד על כתב־יד רבו. המהרש״ק כתב על התלמיד: נאמן עלי הרבני החריף הנ״ל, ועל עדותו כדאי לסמוך עליו כל ישראל. גם לדידי יש סימנין להכיר שהוא כת״י של מהר״ז. ההגהות סודרו מחדש באותיות מרובעות בסוף ח״ד של שו״ע או״ח, ירושלים, אל המקורות, תשט״ז.

ספר ברודי, 63 (עם נוסח מצבתו), 77, 330-334; רבנו הקדוש מצאנז, ח״א, א-ג; בימי צמיחת החסידות, 60-61.

ר׳ **חיים עוזר** ב״ר משה הכהן

מברודי (תק״ך׳ — תק״פ׳)

נולד בקרמניץ לאביו ר׳ משה (נפטר אחרי תקס״ט), ב״ר חיים הכהן מגזע הש״ך, ולאמו מלכה נכדת הב״ח, ורא״ל הנקרא הויכר ר׳ ליב מקראקא חתן המהרש״ל. התיחס גם לר׳ אפרים פישל אב״ד לבוב, בן בנו של ר׳ ווישל הנזכר בסמ״ע סי׳ ס״ט ס״ק כ. למד אצל ש״ב ר׳ הניך אב״ד קאזין (בקראקא), ור׳ זאב מ״מ דרדיויל. עבר לברודי ולמד בביהמ״ד של רבי חיים צנזר. תמיכה כלכלית הושיטו לו ר׳ אברהם מרדכי ב״ר מאיר, וזוגתו רבקה בת ר׳ חיים. שימש כמגיד שיעור ומגיד מישרים בביהמ״ד עיר חדש שהיה מהחשובים בעיר. גלבר לא הזכירו בספר ברודי. אשתו בילא נשאה בעול הפרנסה, ואיפשרה לו להדפיס שנים מספריו, בסיוע אחיו ר׳ יצחק איזיק. גם בנו יחידו ר׳ ישראל ואשתו חנה, הלוו לו להוצאות הדפוס.

נחל אשכל (בהסכמות: אשכול), ברין תקס״ט, ק ד׳. נדפס לפי פרידברג בקרמניץ, אבל ליברמן קבע ב״עלי ספר״ שנדפס בדובנא. המסכימים בתקס״ז: ר׳ מאיר אב״ד בראד (מכיר אני את האיש ואת שיחו שיש לו שכל הישר... מיושבי בהמ״ד ואחד ממגידי שיעור דביהמ״ד דפה); מח׳ ר׳ יהושע השל באב״ד מטרנופול (בזמן היותו פה דרש כמה דרושים נחמדים ראוין לשמעם, ובדא אתחזק גברא שכל דבריו נאמרין בהשכל); ר׳ בנימין הלוי מ״מ דבראד (מנעוריו לא היה מש מתוך אוהל של תורה, והעמיד תלמידים הרבה אשר שנה ופירש להם בפלפול וסברא, בתקס״ח); ר׳ משה ברינבלום מקסנטין ישן; רא״ז מרגליות (להודיע טיבו שהוא מן הותיקים המושלמים בתורה); ר׳ אברהם זרח אריה יהודא ליב היילפרין מברזאן; ר׳ יהודה ליב אב״ד הורודנקה מ״מ ומ״ץ בלבוב תוך העיר (עובר עלינו דרך קהלתנו... ודובר מישרים בפני קהל ועדה בביהכ״נ ובימ״ד דשתי הקהלות, ובאזנינו שמענו דברי תורתו בחידושי גפ״ת ומדרשים פליאים בסברא ישרה); ר׳ משולם הכהן מ״מ ומ״ץ לבוב חוץ לעיר אב״ד קארעץ וזורובנא (תהיתי על קנקנו, מצאתיו מלא דבר ויראת ד׳ קודם לחכמתו, והנה מעודו ירא את ד׳, ועתה מחמת גלגול הסבות דעדו עליו, נודד האיש ממקומו... אדע נאמנה כי האיש הלזה דובר אמת בלבבו, ומכותלי מכתבו ניכר כי הלשון קולמס הלב); ר׳ אריה יהודה ליב סג״ל לירווא מבראד אב״ד פודהייץ (דרש דרש פה כמה פעמים, בלול במקרא ובמשנה ואגדה); ר׳ אריה ליב אב״ד מונסטרישץ (ואף שמעולם דרכי להטמין ידי בצלחת ושלא ליתן כת״י לשום אדם, יצאתי חוץ לגדרי כעת לגודל חביבותא דהאי גברא יקירא הנ״ל, בפרט כשראיתי שהוא מופלג בתורה, ובישר צדק בקהל רב ודרש ברבים); ר׳ אליעזר פישל מסטריזוב בביקורו בבראד; ר׳ ישעיה יעקב מבית לוי אב״ד אלעסק וטשוהאן מח״ס וחרב פיפיות (הגם שמעולם הייתי מן הצנועים... אך מחמת גברא... קיים את התורה מעוני, בתקס״ח); מח׳ ר׳ משה מקולבסוב אב״ד אברטין גיסו של רבי משה ליב מסאסוב (בא לבית מלוני, ונהניתי מאד על אשר זיכני השם עוד לראות אתו עמו... ואילו היה גיסי החסיד בחיים חיותו, בודאי היה ג״כ עולה בהסכמה עמו על ספרו, כי דין רפש מדבית אבא, נין ונכד לרב האי גאון מהר״י מקראקא; ר׳ אליעזר ב״ר ניסן אווערבאך אב״ד קולטשין (מסתמך על הסכמת בעל וחרב פיפיות). בסוף ויקרא הסכמות קרוביו: ר׳ יהושע השל ב״ר יקותיאל אב״ד קארעץ ודומ״ץ בראד (כי הוא דרשן גדול, דורש טוב לעמו בכמה קהילות הקודש הגדולות, בתקס״ח); ר׳ בנימין וולף גאלד האמיר אב״ד גוואזדיץ (מסתמך על ש״ב אב״ד טרנופול ״ודרש דרש פה קהילתנו ג״כ״); ר׳ מנחם מנדל מבראד אב״ד טרמבובלא (והיותי ביודעו ומכירו קא אמינא, ועליו שרי למימר צורבא מרבנן הוא); ר׳ זלמן דב בר ב״ר שמואל אב״ד סוכוסטוב (בעברו פה מקום מושבתי ק״ק זאלזיץ).

מקור החכמה, על מדרשי התורה וחמש המגילות ובעיקר על קהלת, ווארשא, ה. נוסונוביץ, תקע״ה, מב ד׳. המסכימים בתקע״ד: ר׳ מאיר אב״ד בראד (כי הוא תם וישר... וכוונתו לשמים... חבורו הראשון שנתקבל בעיני חכמי הדור ואדאזל אזדבן);

ר' בצלאל מרגליות אב"ד אוסטרהא בעברו בבראד (דבריו נחמדים למראה, וטובים בעיני חכמי הזמן); ר' אברהם חיים מזלוטשוב; ש"ב ר' יהושע השל אב"ד קארעץ בתקע"ה; ר' נפתלי הירץ חריף אב"ד יערסלוב (מסתמך על ר' מאיר מבראד ז"ל שהעיד על המחבר "כי הוא איש אמת וירא אלוקים מרבים, ובתורת ד' חפצו באהבתה ישגה"); ר' משה שלמה זלמן אב"ד קראקא; ר' אריה ליב סג"ל ליווא אב"ד פודהייץ מ"מ ומ"ץ בבראד (אחד המיוחד מחובשי בהמ"ד); רא"ז מרגליות (וישנו בהגדת שיעור מן התורה באחד מיוחד מבתי מדרש דפ"ק, ושבחוהו רבנן כי נאה דורש ונאה מקיים... צורבא מרבנן ופרקו נאה). בהקדמת המחבר מודה לה' על שזכה למכור את כל עותקי נחל אשכול.

בספריו ניכר כי שלט במכמני הספרות הרחבה של דרוש, מוסר, קבלה ומחקר, של ימיו ושל הדורות הקודמים. כמו־כן מביא ד"ת מעשרות גאונים ומגידים בני תקופתו, חלקם אינם ידועים מכל מקור אחר. חן רב לדבריו, ומתובלים בהם מילי דבדיחותא וכמה מעשיות. שאב ממעינותיהם של רועי החסידות, ואין ספק כי נמנה על חשובי בני החבורה. עם זאת נהנה מאמונם המוחלט של כל גדולי ישראל בתקופתו.

בספרו הראשון, וגם בשני, מצטט רבות מרבותיו, קרוביו, רבנים, מגידים, רועי החסידות וידידיו. **מרבותיו:** ש"ב ר' הניך אב"ד קאזין (בקראקא) — (נ"א, יט. נ. ס. סג; מקוה"ח, כו. כז:); ר' זאב מ"מ דרדיויל (ט: סג. עד: פ:). **מקרוביו:** זקנו ר' חיים הכהן (מד:); זקנו ר' ישראל (לט:); מח' ר' דוד בעל "יפה עינים" (כב: מ.); מח' ר' משה מרדכי איטינגא בלבוב (נ"א, סח: מקוה"ח, כג:); מח' ר' מרדכי ז"ל מוישגרודק (נב:); ש"ב ר' יהושע השל אב"ד קאריץ (מה: נז:); **מהרבנים:** ר' מאיר מבראד (נ"א, מח: צא:, מקוה"ח, כג:); ר' משה אוסטרר (מקוה"ח, טז:); אב"ד ברזאן (צ:); הגר"א מוילנא (נ"א, נח:, מקוה"ח, טז. לד.); ר' ליבוש [רוקח] מוישניוביץ (מקוה"ח, כ. לא:); אב"ד זאריץ (ח.); אחד מחכמי ירושלים שדרש בקרמניץ (ט. פו.); אב"ד ניזנוב בנו של ר' דוד צבי אוירבך (לה.); ר' סנדר מרגליות מסטנוב (נ"א, צ: מקוה"ח, ל. לט.); ר' אליעזר פישל מסטריזוב (במקומות רבים); ר' ברוך מפירדא (סז:); ר' משולם איגרא מפרשבורג (סד:); ר' לוי אב"ד קאזין (סג:); אב"ד קאטרינבארג (עד.); ר' השיל מקראקא (מקוה"ח, מא:); ר' נפתלי הירץ [חריף] אב"ד שריגרד (מז. עט:). **מהמגידים:** ר' בנימין מבראד — להלן; מברדיטשוב (מקוה"ח, ל.); ר' שאול מגריידיץ (מט. פ:); מדובנא (פעמים רבות); מהורכוב (יג: עד:); מווידיסלב (ג. יד: צג. צו. צח.); מוולאדאווי (נג.); מזלוזיץ — להלן; מימפולי — להלן; מלוצק (נח. סו: צ: צז:); מצישינוב (צב:); מקומרנא ומ"כ בא"י (עד:); ר' יעקב ישראל מקרמניץ מח"ס שבט מישראל (ח. כח. לד. מח: נז: סא. עה: פו:); מרדיויל — לעיל; מריחניע (ה: ו. פד:); משומסק (ה.); ר' ליב פאליק (טז: **רועי החסידות:** הבעש"ט (יג. כא.); תלמידיו (ג. פב.); הה"מ (נ"א, לג: סו. עז. פג: פד. מקוה"ח, יט:); התולדות (עד.); ר"פ מקוריץ (יד:); ר' ברוך מקוסוב (פא. צב. מקוה"ח, ה: לא.); ר' מנדל מפרימישלן (מקוה"ח, מ.); ר' יחיאל מיכל מימפולי (טז: מקוה"ח, כד: כט: לח:); בנו ר' יוסף (מקוה"ח, יד:); ר' ליב מוכיח (עד:); ר' שמלקא מניקלשבורג (כח. מ: סו. צ: מקוה"ח, יד:); ההפלאה (ה. כב. עח. עח:); הנועם אלימלך (צח.); ר' לוי יצחק מברדיטשוב (יג. סט. צא.); רמ"ל מסאסוב (יג:); רב ייבי (נב: פא:); ר' יעקב שמשון משפיטובקה (פב.); ר' זאב מזיטומיר (נב:); ברית כהונת עולם (מקוה"ח, לח.); ר' בנימין מ"מ דזלוזיץ ובראד (נ"א, לח. מא: מג. מז: פב., מקוה"ח, י. טו. לח:); ר' משה מ"מ דזלוזיץ (ד. סא: עד: פז: פח.). **מידידיו:** ר' אהרן אשכנזי (לז:); זקן אחד מסטאנביל (סו.); ר' זרח מסוקולוב (מקוה"ח, כח: לב:); ר' טודרוס (פז:) ר' יעקב אניפולר (מט.); ר' ליבוש (סב:); הנגיד ר' מאיר ר' יואלס מדובנא (עח.); ר' מיכאל צבי מבראד (ה:); ר' משולם מרוהטין (לט.); ר' שלמה יונה (כב:).

באר מים חיים, תוכחת מוסר ודרשות, [לבוב תקפ"א], 46 ד'. פרידברג כותב שנדפס בסדילקוב. הסכמה חדשה מרא"ל תאומים מבראד, ושתי ישנות מספרו הקודם מרנ"ה חריף מירוסלב ורא"ח מזלוטשוב. כמו"כ חתימות: רא"ז מרגליות; ר' דוד שהיה אב"ד לשנוב; ר' בצלאל מרגליות מאוסטרהא ור' מאיר מגלינא. בראש הספר מביא ד"ת מבנו ר' ישראל, ובדף לה. מר' משה מרדכי איטינגא מלבוב. מדף לה: ספר עשרה למאה, עשרה דרושים מתוך המאה שדרש המגיד מווידיסלב בברלין מסיון תקנ"ו עד תקנ"ח.

חַלְפַּן

ר' דוד הלוי

יליד בוצץ. ספרו **ילקוט דוד** נדפס בפשמישל תרפ"ז, ולא ראיתיו.

חַמַיְדֶס

משפחת לויים. אם המשפחה גיטל בטיסמניץ היתה בת הצדיק ר' מרדכי רולר אב"ד חודרוב שישב בטיסמניץ, ב"ר קלונימוס קלמן מבורשטין וטיסמניץ נכד הקיקיון דיונה, ב"ר בנימין זאב וולף אב"ד סטרי, בנו השני של ר' שמואל אב"ד טיסמניץ, ב"ר מרדכי ראש מדינה.

בני **ר' מרדכי** ראש מדינה: א. ר' יצחק איזיק, חמיו של ר' נח צבי ב"ר יוחנן אב"ד ווינילוב ודרשן בלבוב, המוסר פרטים נאמנים על המשפחה בשער ספרו עטרת צבי עה"ת, זולקווא תקכ"ג-ז; ב. ר' יהושע מרישא חמיו של רבי שמלקא מניקלשבורג; ג. ר' שמואל אב"ד טיסמניץ; ד. ר' אברהם אבי משפחת איטינגא; ה. ר' משה מלבוב אבי משפחת אשכנזי.

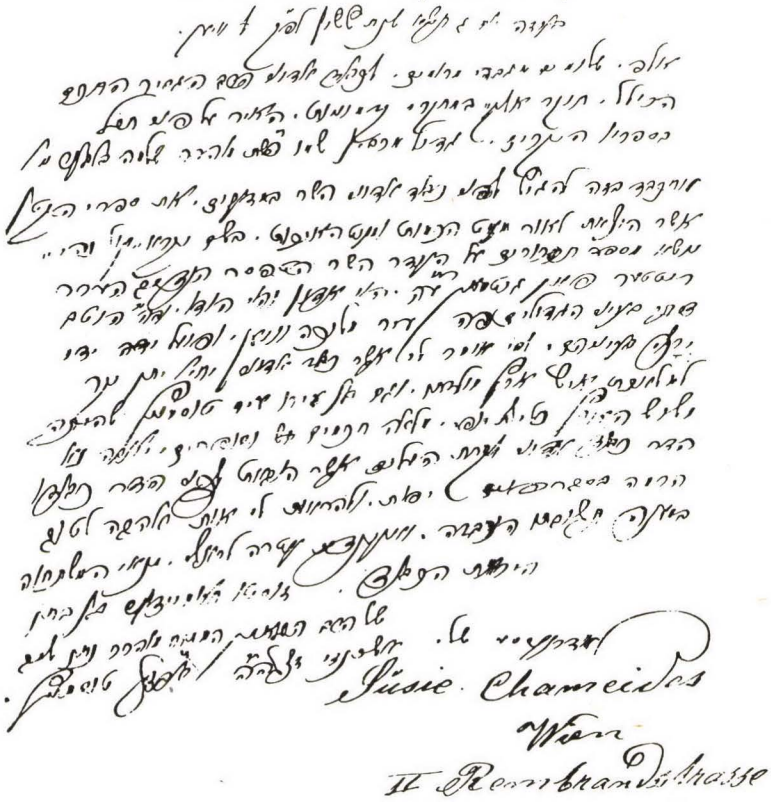
ר' שמואל אב"ד טיסמניץ נפטר ונטמן שם בשנת תקי"א לערך. נשא את זלדה בת ר' אביגדור מרגליות אב"ד חנטשין וקראטשין. ילדיו: א. ר' אלעזר (או אליעזר) אב"ד טיסמניץ; ב. ר' יוסף

"הצדיק" בברודי, אבי ר׳ מרדכי, אבי ר׳ יוסף אלעזר, אבי ר׳ שמעיה לאהר מבראד, זקנו של הרב אברהם מנדל שטיינברג; ג. ר׳ שלמה זלמן סג״ל (גיטלס) פרנס ברישא, חמיו של הרב יצחק חיים בלומנפלד, ואביו של ר׳ שמואל אבי הגביר ר׳ אברהם יצחק איזיק הלוי לבינטל מטיסמניץ. (י״א שרש״ז גם אבי ר׳ אליהו מאיר רוזנבלום אב״ד סטרי); ד. ר׳ בנימין זאב וולף אב״ד סטרי. (בטעות נכתב שהיה בן ר׳ ישראל); ה. בריינדל זו׳ ר׳ שרגא פיבל ברצ״ה מזולקווא מח״ס אור צבי; ו. מלכה זו׳ ר׳ מאיר חיות בברודי; ז. מרים זו׳ ר׳ יהודה ליב כ״ץ מבוליחוב וסטרי. בתם חוה זו׳ ר׳ מרדכי רולר מחודרוב. י״א שזו׳ חוה היתה אלטשולר, בת דודו ר׳ מאיר חיות; ח. אם אמו של ראז״ו פרנקל המשיב כהלכה. י״א שגם: ט. ר׳ שלום אבי משפחת סאמעלע. מקצת הפרטים אך בבילבול רב, בראש ספר הקנה, קראקא תרנ״ד וירושלים תשל״ד. בניה של גיטל: א. ר׳ שמשון הבכור אב״ד זלוזיץ; ב. ר׳ דוב ברל דומ״ץ קולומיאה.

ר׳ אלכסנדר זוסיא (זישע) **חמידס**

תלמיד זקנו אבי אמו ר׳ נתן ליב אשכנזי אב״ד דוקלא וטיסמניץ מגזע החכם צבי. כמו״כ למד אצל רצ״ה תאומים אב״ד חורוסטקוב. בתר״ן לערך עבר לגור בוינא, ושימש כדרשן בבימ״ד יוצאי פולין.

מכתב מר׳ זוסיא חמיידס מויען בתרס״ו אל שלמה בובר בצרוף לספר "קול נהי" ששולח אליו

נדפס ממנו **קול נהי**, מספד תמרורים על העדר השר יצחק זאב המכונה ריטר פון וילהלם גוטמן, פרזעמישל, זופניק, קנאללער עט האמערשמיט, [תרנ״ה], 15 עמ׳. בהספדו מספר בשבחי הנפטר שהסתלק ביום א׳ כ״ה אייר תרנ״ה, ופיזר בחייו מאות אלפים להקמת בית־חולים, סמינר תורני למורים ולרבנים, וקרן פילנטרופית לצדקה. למרות עושרו נהג בפשטות במגעיו עם הבריות, וחשב מחשבות איך להגביר את פעולות החסד. לבסוף דבר הלכה בעניני קנינים. כתב בהמגיד החדש, ה, ז׳ תמוז תרנ״ו, 198, על משתה שערכו בני הרב מנחם מנדל הילפרדינג, לכבוד אביהם נכדו של ר״ל תאומים אב״ד בראד ותלמידו של החידושי הרי״מ, ובדעתם להדפיס שנים מתוך 25 חיבוריו בתורה.

תשובות אליו: רבו, ארץ צבי, או״ח, מ; ש״ב הרי בשמים, תליתאה, ע בתרנ״ט.

ר׳ אפרים חמידס

נכדו של ר׳ משה חמיידס (אולי הוא שחתם מרוהטין בת״ר על גאון צבי חו״מ) חתנו של ר׳ ישראל אשכנזי אב״ד טיסמניץ. נשא את בתו של ר׳ יצחק תאומים אב״ד קריסנפולי. מתרמ״ה אב״ד בקשביץ, כפי שכותב בתרס״ד בהסכמתו לספר ארץ החיים עם ארץ ישראל על תהילים. ש״ב הרבי משינאווא כותב שם עליו בהסכמתו: ידעתיו היטב

לת״ח גדול וירא ה׳ ואיש אמונים. באלול תרס״ז השתתף בועידת סנדובה וישניה, וחתם נגד תנאי בנישואין. מכתבו נדפס בתשובה כהלכה, כו. בתר״ץ לערך מסר את הנהגת הרבנות לחתנו הרב צבי הכהן שורץ. שניהם נספו שם בתש״ב הי״ד.

דור ודורשיו (אפרתי), תרמ״ט, עמ׳ 60; ספר רוהטין, 65, 337 (נספה בגיל 60!).

ר׳ דוב בר (ברל) חמידס

למדן מופלג וכנראה דומ״ץ בקולומיאה. אחיו של ר׳ שמשון אב״ד זלוזיץ. חתנו של ר׳ חיים שמחה וילר מלבוב. עמד בקשרי מכתבים עם גדולי הדור.

תשובות אליו: בית שלמה, אה״ע, כב-כד, חו״מ, ד בתרכ״ח — תרל״ב; מח׳ גיסו, בנימין זאב אחרון, א-ז, י-כג, כז-לה בתרכ״ב — תרכ״ז; בר ליואי, ח״ג, יו״ד, טז; דבר משה, ח״א, סט-עא, ואורין תליתאי, קלה; מח׳ חסל״א, קמא, או״ח, ג, יו״ד, ע, קה, קו, אה״ע, כד, לז, תנינא, יו״ד, לב, עג, אה״ע, ח, יד, לד, מח, עד בתרי״א — תרכ״ד; טוט״ד, קמא, רעט, תנינא, קה, בסוף, ה, תליתאה, ח״א, קנד, ח״ב, רמה; שו״מ, קמא, ח״א, קג, תנינא, ח״ג, קב, תליתאה, ח״א, שיב, תיח, חמישאה, נג, שתיתאה, טז בתרי״ז — תר״ך.

ר׳ יאיר חמידס

ת״ח בבליגרוד. ממשתתפי ועד חכמים (ציטרון), גל׳ י׳, סי׳ רסה.

ר׳ קלמן חמידס

דומ״ץ אלעסק בשנות התר״ס. הרב ד״ר קלונימוס קלמן רבה של קטוביץ לפני השואה. ברח ללבוב, ושימש שם ברבנות בזמן הכיבוש. נפטר מטיפוס הבהרות בזמן האקציה באמצע כסלו תש״ג.

תשובות אליו: אהל יהושע, ח״ב, ג, קלד, בתרס״ד — תרס״ז לאלעסק; לקטוביץ: אמרי דוד, עח בתרצ״א; דובב מישרים, ח״א, קכב בתרצ״ד; משיב שלום, עח בתרצ״א.

יומן גיטו לבוב, 44, 45, 63, 103.

ר׳ שמשון חמידס

מזלוזיץ (תקס״ט — תרל״ב)

נולד בשנת תקס״ט, ולמד אצל החוות דעת. אחיו של ר׳ דוב ברייל דומ״ץ קולומיאה. מנכבדי הקהילה בסטרי, ובשנת ת״ר חתם ממנה על גאון צבי חו״מ. אח״כ נתקבל כרבה של זלוזיץ, וחתם על נזיר השם תרכ״ט. מופלג בתורה ובחכמה. נפטר ביום כ״ה אדר תרל״ב.

תשובות אליו: בר ליואי, ח״א, או״ח, כב; חסל״א, קמא, או״ח, כד, מ, סח, יו״ד, פג, פה, תנינא, אה״ע, כז בתר״י — תרי״ח; ב׳ תשובות מרצ״ה אורנשטיין, ישועות יעקב מהר׳ תרכ״ג, סוף חיו״ד; מנחת שי, ח״א, א, ב, לד, לה, מ-מג, סא, ח״ב, מב; נחלת יהושע, או״ח, יג, חו״מ, י בתרי״ט; שו״מ, תליתאה, ח״א, קסב, ח״ב, קמא בתרל״ג; שירי טהרה, דפים פה ע״ב, קכד: — קכח ע״ב, קלט: קמב לסטרי; תועפות ראם, אה״ע, סא (וברכות לקבלת רבנות זלוזיץ); תפארת יוסף, יו״ד, יט.

תלמידו ראובן דאקס מזלוזיץ, העברי, ח, ד׳ ניסן תרל״ב, קיא.

חַנַלִיש

ר׳ אברהם מנחם מניס חנליש

רבה של פלטשין. בתרמ״ה במנויי פני אליהו (הורשובסקי). אחריו כיהן שם ר׳ יהושע שהיה כנראה בנו.

תשובות אליו: דב״ח, ח״ב, או״ח, כה, לט, (יו״ד, מ) בתרכ״ה; שו״ת רמ״ץ, ח״א, או״ח, ל, לא, יו״ד, לה, ס, ח״ב, חו״מ, ג, חזקות, יד, טז, השמטות, ב בתר״ך — תרל״ב.

ר׳ יהושע חנליש

רבה של פלשטין עשרות שנים. אחרי ר׳ אברהם מנחם מניס שהיה כנראה אביו. בתרפ״ב עדיין כאן.

תשובות אליו: שו״ת מהרש״ם, ח״א, קמא (לפני תרנ״ח), ח״ב, רלז. מכתבו מתרע״ב בתשובה כהלכה, 162.

חַרַג ראה לפי: **חרק**

חָרִיף

ר׳ חיים חריף

רבה של קשאנוב עד לפטירתו בשנת תקמ״ז. נכדו ר׳ חיים מחכמי ווארשא, נפטר בשנת תרל״ג בגיל פ״ו.

נחלת עולמים (יעוונין).

ר׳ **יוסף** ראה לפי: **ליכטג, ר׳ יוסף**

ר׳ **יצחק** ראה לפי: **איזנברג, ר׳ יצחק**

ר׳ ישראל ב״ר מרדכי אריה חריף

מסוקולוב (תק״ם׳ — ת״ר׳)

רבה של סוקולוב, ובתקפ״ב הסכים משם על ספר תולדות אברהם. תשובות אליו: שובע שמחות, דפים ל: מ: אולי הוא נכדו של ר׳ ישראל חריף אב״ד אילינוב, ב״ר משה חריף אב״ד קרמניץ ולבוב, ב״ר ישראל ר״מ בלובלין, ב״ר שלום שכנא מלובלין (אשל הגדולים, קעז — קעח). יתכן שעבר אח״כ לרבנות סאנוק, ושם משפחתו הבנשטריט עיי״ש.

ר׳ נפתלי הירץ ב״ר שאול חריף

מירוסלב (ת״ץ׳ — תק״ף׳)

נולד בברודי לאביו ר׳ שאול חריף אב״ד אלעסק, ב״ר יעקב אב״ד לעשנוב שנשא את פרידא בת החכם צבי, ב״ר משה פנחס חריף אב״ד לבוב. רבה

של שריגרד, ואח״כ עבר לגור בירוסלב. הרבנים שכהנו שם לפני־כן היו קרוביו: חמיו ר׳ זכריה מנדל פרנקל, וגיסו ר׳ יהודה הלר־ולרשטיין שאף הוא נשא בת רז״מ. בזיווגו הראשון נשא את פרידא אחותו של ר׳ מרדכי זאב אב״ד לבוב. כמו״כ היה חתנו של המאיר נתיבים. בשנת תק״ס הגישו נכבדי ירוסלב כתב רבנות לבעל ״ישועות יעקב״, אך הוא ויתר כי לא רצה לצער את דודו הישיש ועבר לזולקיב. תיאור המעשה בהקדמת ספר המדות מדובנא, ויש נוסחאות שונות במקצת. בשנת תקס״ד חתם על ספר יראים כאב״ד ליזנסק, אך הוא ידוע כרבה של ירוסלב בין השנים תק״ס—תק״ף לערך. המשיך לנסוע לברודי, והשתעשע בד״ת עם ראי״ז מרגליות. נחשב כמוהו כאחד מגדולי דור (תולדות הראב״ד (שמערליר), עמ׳ 58). בתקס״ט פרצה בירוסלב שריפה שכילתה את ביהכ״נ הגדול, וביזמתו בנוהו מחדש בתקע״א במתכונתו של הקודם. הסכמותיו פזורות בספרים שונים: בתקס״ח — אוצר הכבוד, בתקע״ה — מקור החכמה ונחלת שמעון, בתקע״ז — שם משמואל, בתק״ף — באר מים חיים מהדורה ראשונה. בתו נישאה לגביר ר׳ יודל נתנזון בברודי.

תשובות אליו: בית אברהם; בית אפרים, אה״ע, עגונות, א, עט, קא, יו״ד, סא, סב בתק״ס; חמיו, מאיר נתיבים, ח״א, פח; ראש אפרים, מו ע״א; שבעה עינים, דף נב ע״ב; שו״ת הרא״ם, ד, ותשובות רא״ם, מה; תועפות ראם, יו״ד, כד.

ר׳ צבי הירש ראה לפי: **הלר, ר׳ צבי הירש** ב״ר אריה ליב

חַרַפּ

ר׳ שלמה חרפ

מיזירנה (תק״ע׳—תר״ם׳)

נולד ביזירנה לאביו החנוני. כשרוני ומתמיד, כבד שמיעה וראיה, שמש ומלמד דרדקי. בעיירתו החזיקוהו כצדיק נסתר אחד מל״ו, ואמרו שכולם ניזונים בזכותו. היה זה מעת שפעם בצעירותו פרצה שריפה בעיירה, והרוח נשבה בחזקה לכיוון המקום בו עמד להתפלל, אך כשהגיעה אליו סבה על עקבותיה חזרה. הוסמך כאדמו״ר מרבי מאיר מפרימישלן, ונודע כחכם ויועץ במילי דעלמא. המונים נהרו אליו גם מהונגריה, רומניה ובסרביה. בזמן הירידים הלך להשקות את הסוסים, והאכרים הנכרים שראו בו איש קדוש תחבו לו מטבעות. נטמן ביזירנה, ואהל הוקם על קברו. נכדו שלמה קוועלער מקוזלוב, היה נשיא גאליציאנער פארבאנד בארגנטינה.

בין מנויי כנפי יונה תרמ״ד מיזירנה: ר׳ יעקב חרפ.
ספר יזירנה, 13-14, 81, 90, 144.

חַרַק

ר׳ חנוך הניך חרק

תשובה אליו בשו״מ, תליתאה, ח״א, רעד.

ר׳ יצחק חרק

דומ״ץ וראב״ד בזלוזיץ. חתן ר׳ שלמה לנגרמן אב״ד טורקה וסרט. במנויי תורת רא״ם תרנ״ח. נפטר ביום כ׳ סיון תר״ס (אוצר הרבנים, 10670).

תשובות אליו: בית יצחק, אהע״ז, ח״ב, לז בתרנ״ד; שו״ת מהרש״ם, ח״א, פז (לפני תרנ״ח), ח״ד, יז. נזכר במנחת פתים, יו״ד, סי׳ נז, סעיף יח (חרג).

ר׳ צבי הירש חרק

דומ״ץ מוסט. ת״ח מופלג, מתמיד יומם ולילה. מכתביו בלשון הקודש היו בסגנון מעולה. נפטר באלול תרצ״ט, יום לפני פרוץ המלחמה. בתו הינדל נישאה לחנוך זינגר בזולקיב.

תשובה אליו: איתן אריה, יד בתרפ״ה.
נכדתו הניה (בת חנוך) גרובערט מבת־ים, ספר מוסט, ח״א, 282, ח״ב, 18.

רשימת הלוחות התמונות והפקסימילים

לוח משפחת הבנשטריט
לוח משפחת הברמן
מכתב הרב מרדכי הברמן
הרב שמחה הברמן
לוח משפחת הגר
תמונת זקנים ונוער מאנשי זבלטוב
מגילת היסוד לשכונת רמת ויזניץ בחיפה
רבי אליעזר הגר מסרט־ויזניץ בחיפה
רבי אליעזר הגר מויזניץ
הרב ברוך הגר מקוצמן וטשרנוביץ
רבי ברוך הגר מסרט־חיפה
מכתב הדרכה של רבי ברוך הגר מסרט־חיפה
הסכם לגבית וחלוקת מעות א״י בין רבי יעקב שמשון הגר
מקוסוב ורבי מנחם מנדל מוויזניצא
הרב ברוך הגר מוישובה
הרב גרשון הגר מטויסט
גלויית דואר ששלח הרב גרשון הגר
רבי חיים הגר מאטיניא במרינבאד עם מלויו
מכתב למנהלי בימ״ד ויזניץ בצפת בתרנ״ג
מכתב בקשה מרבי חיים הגר מזבלטוב
רבי חיים הגר מקוסוב
מכתב מרבי חיים הגר מקוסוב
רבי חיים יהודה מאיר הגר מוישובה
רבי חיים מאיר הגר מויזניץ בצעירותו ובזקנותו
בחגיגת הנחת אבן הפינה לשיכון ויזניץ בבני ברק
מכתב חיזוק והדרכה מרבי חיים מאיר הגר מויזניץ
הרב יוסף הגר מטיסמניץ
רבי יחיאל מיכל הגר מהורודנקה
הסכמת רבי יחיאל מיכל הגר מסטרוזיניץ
רבי יעקב יצחק דוד הגר מסטרוזיניץ וטשודין
רבי ישראל הגר מויזניץ בצעירותו
מכתב מרבי ישראל הגר מויזניץ
רבי ישראל הגר מויזניץ בזקנותו
הרב מנחם מנדל הגר מסוסנוביץ
רבי מנחם מנדל מויזניצא בעל ״צמח צדיק״
מכתב המלצה מרמ״מ מויזניצא
מכתב רמ״מ הגר מזבלטוב
תעודת רמ״מ מקוסוב לאחד מחסידיו
סיום מכתבו וחתימתו של רמ״מ הגר מוישובה
משלחת אדמורי״ם בבית הלבן בפגישה עם הנשיא קארטר
מכתב רבי מרדכי הגר מאראדעא
רבי משה הגר משאץ
רבי משה הגר מקוסוב
גלויה מרבי משה הגר מזבלטוב
הזמנה ששלח רבי משה יהושע הגר מבני־ברק
האדמו״ר מויזניץ בבני־ברק והאדמו״ר מגוואזדיץ בניו־יורק
רבי פנחס הגר מבורשא
רבי שלום הגר מבנילוב
רבי שמואל אבא הגר
רבי שרגא פיבוש הגר מזלישטשיק
לוח משפחת הוכברג
לוח משפחת הולנדר
מכתב מר׳ יחיאל מיכל הכהן הולנדר
הרב נתן דוד הולנדר מאמסנא
הרב שמואל מאיר הולנדר
ר׳ מנחם מנדל הולס ממושציסק
גלויית ר׳ נח הולצר
לוח משפחת הורביץ
הרב אביגדור הורביץ מברנוב
הרב ישראל יוסף הורביץ מברנוב
הרב אברהם אביש הורביץ מקראלי וחותנו בעל ״חקל יצחק״
הב׳ יוסף מאיר הורביץ מקראלי
הרב אברהם דוד הורביץ
רבי אברהם חיים הורביץ מפלנטש
הזמנת ראי״ח מפלנטש לנישואי נכדו הרב משה
הרב אברהם יעקב הורביץ מפרוביזנא
קריאת ישיבת פרוביזנא לתמיכה
הרב אברהם צבי הירש הורביץ מבייטש בניו־יורק
מכתב מרבי אברהם שמחה הורביץ מברנוב
רבי אברהם שמחה הורביץ ממעליץ־דזיקוב בירושלים
רבי אהרן הורביץ מבייטש
מכתב מרבי אהרן הורביץ מבייטש
רבי אלטר הורביץ מדזיקוב בחברת רבנים
רבי אלעזר הורביץ מגרודזיסק בטורנא
מצבת רבי אלעזר הורביץ מגרודזיסק
הרב אלעזר הורביץ אב״ד וויען
חתימת ר״א הורביץ מויען עם חברי בית דינו
מכתב מר׳ אלעזר משה הורביץ מקראקא
רבי אפרים הורביץ מרוזוודוב
ד״ת מהרב אריה ליב הורביץ הראשון מסטניסלב בחתימתו
גלויית רא״ל הורביץ מסטרי וסטניסלב
הרב אריה ליבוש הורביץ בעל ״הרי בשמים״
מכתב הרב אשר הורביץ מרימנוב
סיום מכתבו של הרב בן־ציון הורביץ ממאדין
הרב דוד הורביץ אב״ד סטניסלב בחברת רבנים
קריאת ב״ד סטניסלב מתרפ״ט לתמיכה בישיבות באבוב
מכתב מהרב חיים אליעזר הורביץ מקראקא
הרב חיים אריה ליב הורביץ מקראקא
מכתב רחא״ל הורביץ מקראקא
מכתב רחמ״י הורביץ מרינזוב
הרב חיים מנחם מנדל הורביץ מדזיקוב
הרב טוביה הורביץ אב״ד שנדישוב
מכתב הרב טוביה הורביץ משנדישוב
הרב טוביה הורביץ אב״ד סאנוק
רבי יהודה הורביץ מסטוטשין־ניו יורק
קוויטל ששלח רבי יהודה הורביץ מסטוטשין בניו־יורק
רבי יהושע הורביץ מדזיקוב
מכתב רבי יהושע מדזיקוב
סיום מכתבו של הרב יוסף הורביץ מגלינא־פרובידנס
מכתב תודה מהרב יוסף הורביץ מאוסציא וסטניסלב
גלויית הרב יחיאל הורביץ מרישא
הזמנה לנישואי ר׳ אלימלך הורביץ ב״ר יעקב ראב״ד ליסקא
מכתב מהרב יעקב הורביץ מדלטין
רבי יצחק הורביץ מסטוטשין ובנו רבי יהודה
רבי יצחק מסטוטשין בביקור ברוזוודוב
מכתב הרב יצחק הורביץ מסטניסלב
רבי ישראל דוד הורביץ משנדישוב־שאץ בניו־יורק
רבי לוי יצחק הורביץ האדמו״ר מבוסטון
חתימת רבי מאיר מדזיקוב
חתימת הרב מאיר הורביץ מלברטוב

גלוית תודה מר׳ מיכאל הורביץ מקראקא
גלוית רמ״מ הורביץ מקראקא נכד רא״ל מסטניסלב
מכתב המלצה מרמ״מ הורביץ אב״ד לינסק
רמ״מ הורביץ אב״ד מעליץ
מכתב רבי מנשה הורביץ מזלין
חתימת הרב מנשה הורביץ מפילזנא
רבי מנשה הורביץ מרוזוודוב
הרב מרדכי אריה הורביץ מבנילא ובנו הרב שמואל
סיום מכתבו של הרב מרדכי דוד הורביץ אב״ד אולינוב
הרב משה הורביץ אב״ד פלנטש
הרב משה הורביץ מרוזוודוב ובנו הבחור אברהם חיים הי״ד
תעודת ב״ד סטניסלב בחתימת הרב משה הורביץ
רבי משה הורביץ האדמו״ר מבוסטון בניו־יורק
מכתב ד״ת מהרב משולם ישכר הורביץ
המלצה מהרב נפתלי הורביץ מרוזוודוב
הרב נפתלי הורביץ מריגליץ בניו־יורק
מכתב הרב פנחס הורביץ מביסטריץ
מכתב הרב פנחס הורביץ אב״ד זורובנא
כתב ידו של בעל ההפלאה בחידושיו
מכתב הרב פנחס הורביץ מברודשין
רבי פנחס דוד הורביץ מירושלים האדמו״ר מבוסטון
חותמו וחתימותיו של רפ״ד הורביץ מבוסטון
חתימת רפ״ד וחמיו על ספר ילקוט שמעוני
דברי אגדה שכתב רבי פנחס דוד הורביץ
הרב פנחס חיים הורביץ מקוסוב
כתב ידו וחתימתו של בעל פתחא זוטא
שער כתב־יד לספרו פרי הארז
הרב צבי הירש הורביץ מדרזדן
גלוית רצ״ה הורביץ מדרזדן
מכתב חדו״ת מרצ״ה הורביץ מברודי
רצ״ה הורביץ מרוזוודוב צועד בראש חסידיו
״רשות״ בכתב ידו של רצ״ה הורביץ בנו של ההפלאה
כתב ידו וחתימתו של רבי שמלקא מניקלשבורג
לוח משפחת הורודנר
לוח משפחת הורשובסקי
לוח משפחת היבנר
הרב שמואל היבנר
מכתב מהרב שמואל היבנר
הרב יוסף הירש בצעירותו ובזקנותו
הרב צבי הירשהורן
הרב חיים הירשמן
הרב שמואל צבי הירשפלד מבילין
ר׳ משה הירשפרונג מלבוב
הרב פנחס הירשפרונג ממונטריאול עם הרב עובדיה יוסף
מכתב הרב פנחס הירשפרונג אב״ד דוקלא
הרב ישי הכט
לוח משפחת הלברטל
ר׳ מנחם צבי הלברטל מלבוב ואנטורפן
לוח משפחת הלברשטם
הרב אביגדור צבי הלברשטם מברדיוב
הזמנה לנישואי הרב אברהם אביש הלברשטם מסטמר
רבי אברהם שלום הלברשטם מסטרופקוב
מכתב מרבי שלום מסטרופקוב
גלוית רבי אהרן הלברשטם מצאנז
רבי אהרן הלברשטם מביאלא־בילין
מכתב ושיר מרבי אהרן ה״ש מביאלא־בילין
רבי אלישע הלברשטם מגורליץ
מצבת רבי אריה ליבוש הלברשטם בטורנא
הרב אריה הלברשטם מגורליץ
חדו״ת בכת״י של ר׳ אריה ה״ש מגורליץ עם חתימתו
גלוית רבי אריה ליבוש מרדכי הלברשטם משינאווא בקראק
תעודת סמיכה מהרב אשר מאיר הלברשטם אב״ד בוכניה
רבי בן־ציון ה״ש מבובוב עם חתניו ובנו רח״ש
באסיפת גדולי ישראל בוורשא לסיכול גזירת השלטונות
מכתב פיתוחי חותם מרבי בן־ציון הלברשטם מבאבוב
הרב ברוך הלברשטם מגורליץ בבני־ברק
מכתב הרב ברוך הלברשטם אב״ד גריבוב
מכתב רבי דוד הלברשטם מקשאנוב
מכתב הרב דוד הלברשטם מסוסנוביץ
תמונות המיוחסות לרבי חיים מצאנז
הסכמת בעל ״דברי חיים״ בחתימתו
הרב חיים הלברשטם מסטמאר
הרב חיים יצחק אייזיק הלברשטם מסלטוינה
מכתב הרב חי״א הלברשטם מסלטוינה
בני רבי יעקב ה״ש מטשקובה והאדמו״ר ממעליץ בניו־יורק
רבי חנה הלברשטם מקולשיץ
מכתב הרב יהושע הלברשטם מבוכניה
מכתב הרב יהושע הלברשטם מדולינא
ציור של רבי יחזקאל שרגא משינאווא
מכתב המלצה מהרבי משינאווא
מכתב הרב יחז־אל שרגא ה״ש מדוקלא
רבי יחזקאל שרגא הלברשטם מציעשינוב
הזמנה לנישואי רי״ש ה״ש מציעשינוב
מכתב רחי״ל בנו של רי״ש ה״ש מציעשינוב
מכתב הרב יעקב הלברשטם מסטריזוב
הזמנה לאספת רבני מערב גליציה בקראקא
מכתב ר׳ יעקב ישראל ה״ש ור׳ ליבר יערעט מקשאנוב
רבי יצחק ישעיה הלברשטם מטשכויב־קראקא
גלויתו האחרונה של רבי יצחק ישעיה הלברשטם
רבי יקותיאל יהודה הלברשטם מקלויזנבורג ברוזוודוב
כתב ידו וחתימתו של האדמו״ר מקלויזנבורג
האדמו״ר מקלויזנבורג עם האדמו״ר מרימניץ
הרב יקותיאל יהודה הלברשטם מברדיוב בניו־יורק
הרב מנחם בן־ציון רוטנברג־הלברשטם
רבי מנחם מנדל הלברשטם מסטרופקוב
מכתב מרמ״מ ה״ש מסטרופקוב בברוקלין
מכתב מהרב מנחם מנדל הלברשטם מפריסטיק
הרב מרדכי דוב הלברשטם מגורליץ בירושלים
מכתב מהרב מרדכי זאב הלברשטם מגריבוב
מכתב מהרב משה הלברשטם מברדיוב
הרב משה ה״ש משינאווא ובנו רבי דוד מסוקולוב
הזמנה לנישואי הרב משה אהרן ה״ש ב״ר חנה מקולשיץ
הרב נפתלי חיים הלברשטם מגורליץ
מכתב הרב נפתלי חיים הלברשטם מגורליץ
מכתב הרב נפתלי צבי הירש ה״ש אב״ד פיקעלע־צאנז ובנו רא״ל
מכתב רבי סיני הלברשטם מזמיגרוד
רבי סיני הלברשטם מזמיגרוד ובניו
הרב צבי אלימלך ה״ש מקרית צאנז נואם בחגיגה
רבי שלום אליעזר הלברשטם מרצפרט
מכתב רש״א ה״ש מרצפרט
רבי שלמה הלברשטם מבאבוב בנ״י.
רבי שלמה הלברשטם הראשון מבאבוב
מכתב המלצה מרבי שלמה הלברשטם מבאבוב
מכתב רבי שמחה ישכר בר ה״ש מציעשינוב
רבי יחזקאל שרגא ליפשיץ־ה״ש מסטרופקוב
רבי שלום יחזקאל שרגא רובין־הלברשטם וגיסו
לוחות משפחת הלפרין
מכתב ראזאי״ל הלפרין מברזאן
רבי אהרן הלפרין מברזאן
הרב אלחנן הלפרין מלונדון
הסכמת הרב אלחנן הלפרין מלונדון
מכתב הרב אלכסנדר שמואל הלפרין מלבוב
הרב אפרים זלמן הלפרין ונשיאי המרכז לטהרת המשפחה
הרב אשר ישעיה הלפרין מדמבניק והרב פדווה מלונדון
הרב חיים הלפרין מברזאן
ר׳ חיים יעקב הלפרין מייסד זכרון מאיר

הרב חנניה יוסף הלפרין מירושלים ובניו
הרב יואל הלפרין מברזאן
מכתב הרב יואל הלפרין מיאסלו
הרב יוסף הלפרין
אסיפת רבנים בפטרבורג
הרב יצחק אריה ליבוש הלפרין מפ״ת
הרב ישכר בריש הלפרין מבייטש
הרב ישראל אריה הלפרין מסוקוליבקה
רבי מנחם מנדל הלפרין מדוקלא
הרב צבי הירש הלפרין מסאסוב
מכתב הרב שרגא פיבוש הלפרין מברזאן
רבי שרגא פיבוש הלפרין
הרב שמואל הלפרין מזכרון מאיר
רבי חיים דוב הלפרין מווסלוי
רבי יעקב יוסף הלפרין מווסלוי־ת״א
הרב יואל הלפרין מיאסלו ובן אחיו
הרב ישראל שמואל דוד נחום הלפרין
ציור עממי של התוי״ט
תמונת אמן של ראש התוי״ט בחלון בית הסוהר
לוחות משפחת הלר
כתב ידו של התוי״ט באשכנזית וחתימתו
מכתב ראח״ד סופר לרא״ז הלר מצפת
הרב אליעזר הלר מטבריה
פתקא מהרב ישעיה צבי הלר מפרמפול
הרב צבי הירש הלר־חריף
כתב ידו וחתימתו של רצ״ה הלר
תעודת ב״ד צפת מקוימת ע״י ר״ש הלר
הרב יוסף המרלייג משטרוויץ
כתב ידו וחתימתו של רמ״ש הענא מרוהטין
כתב ידו וחתימתו של הרב מנחם מנדל הרטמן
הסכמות רבנים על ספרו של רמ״מ הרטמן
חתימת ר׳ משה אריה הרמלין
ר׳ שמואל הרנן בסיום קורס לספרנים תורניים
לוח משפחת זהרץ
ציור של ר׳ יהושע הרץ
הרב קלמן הרץ מרישא
הרב שלמה הרץ מבורשטשוב ותלמידי הת״ת
הרב שמעון הרץ מדזיקוב
גזיזת זקנו של ר׳ מאיר גלרנטר ע״י הנאצים
לוח משפחת הרצברג
הרב צבי אלימלך הרצברג מבלטימור
לוח משפחת הרצוג
גלויית הרב נפתלי צבי הרציג מטשיטש
מכתב הרב שבתי יצחק הרציג מוישניצא
לוח משפחת השל
רבי אברהם יהושע השל מקופיטשיניץ בניו יורק
ראי״ה השל מטרנופול ורבי ישראל מהוסיאטין
מכתב מבעל אוהב ישראל מאפטא
רבי יצחק מאיר השל מקופיטשיניץ עם רבנים
רבי ישראל שלום יוסף השל ממזבוז
רבי משה מרדכי השל ממזבוז
רבי משה מרדכי השל מקופיטשיניץ בניו־יורק
רבי יצחק מאיר השל ממזבוז בחיפה ור״ש פרידמן מס״ג
רבי משולם זוסיא השל ממזבוז
חתימת רבי משולם זוסיא בראי״ השל ממזבוז
מכתב רבי משולם זוסיא השל מזינקוב
בחתונה הראשונה של אדמורי״ם בלונדון בשנת תר״ץ
לוח משפחת ובר
הרב יוסף וובר מברעזוב בתקופת הכיבוש הנאצי
מכתב מרבי יצחק וובר
חידה ופתרונה כמשלוח מנות מהמגיד מקולומיאה
ר׳ אברהם אליעזר וג
ר׳ חיים ועג מירוסלב
לוחות משפחת וגשל
הרב מרדכי וגשל מבייטש
ר׳ פנחס וגשל
לוח משפחת וולף
לוח משפחת וולקנפלד
הזמנה לחגיגת סיום של לומדי הדף היומי בירוסלב
ר׳ אלעזר וונדר ביום חופתו
ר׳ פיבל הירש וטשטין מקראקא
גלויות פ.ה. וטשטין
גלוית הרב שמעון צבי ויגר
הרב צבי יעקב וידבסקי מקשאנוב
לוח משפחת וידנפלד
רד״ב וידנפלד בצעירותו
הרב מטשעבין בירושלים
הרב מטשעבין במיטת חוליו עם חתנו רש״ז גולדשטוף
מכתב מהרב מטשעבין מפרס לעזרת תלמידו
הסכמת רבי יעקב וידנפלד מהרימלוב
ר׳ יעקב וידנפלד ר״מ בטשעבין
הרב יצחק וידנפלד מהרימלוב
הזמנה לנישאי ר׳ ישראל יוסף וידנפלד
הרב נחום וידנפלד מדומברובה
חדו״ת וחתימה של הרב מדומברובה
הרב יהושע וידרקר מפשמישל
הישיבה הגבוהה בפשמישל
לוח משפחת ויטלש
ר׳ יעקב ויטלס מלבוב
הרב שרגא פיבל ויליג מבוטשאטש
לוח משפחת וילף
הרב בנימין זאב וילר מירוסלב
לוח משפחת וין־וינד
הרב אהרן וין מחודרוב
העתק כתב ההורמנא שקיבל ר״א וין
הרב אליהו שמואל וין מבוברקא
ר׳ יצחק יהודה ליב וינד שו״ב דרוהוביטש
לוח משפחת וינברגר
הרב אלתר יצחק איזיק וינברגר בצעירותו
ישיבת דגל התורה בטורקה
ראי״י וינברגר עם אחיו הרב אשר יונה מירושלים
הרב אפרים פישל וינברגר מזלישטשיק
מכתב הרב מאיר וינברגר מליטוביסק
הרב מרדכי וינברגר מדינוב ובלז
ר׳ הלל וינד ליד הרב מבילגוריי והאדמו״ר מבלז
אישור מהרב מבילגוריי על הרב הלל וינד
מכתב מרד״ב וינטר מחורוסטקוב
לוח משפחת וינפלד
ר׳ דוד יואל וינפלד מסאנוק
מכתב ר׳ שמואל יהודה וינפלד
הרב מרדכי שלום וינקלר מקופנהגן
חתימות הרב יוסף וינרב מטורונטו
לוח משפחת וינרב
לוח משפחת וינשטוק
ר׳ דוד פתחיה וינשטוק מקיטוב
מכתב חדו״ת מרד״פ וינשטוק
רבי שלמה ליב וינשלבוים בביקור באיוואניטש
לוח משפחת ויס
הרב בנימין אריה ויס מטשרנוביץ
מכתב הרב בנימין אריה ויס
הרב יצחק יעקב ויס מירושלים ומלוויו
הרב שמואל צבי ויס מגרידינג
לוח משפחת ויסבלום
הרב אברהם יצחק ויסבלום
הרב אליעזר ליפא ויסבלום
כתב סמיכה מהרב אליעזר ליפא ויסבלום

הרב יעקב יצחק ויסבלום מחיפה
חתימתו וחותמתו של רי״י ויסבלום
הרב נפתלי ויסבלום מבוליחוב
חתימת ר״נ ויסבלום מבוליחוב
ר׳ מרדכי ויסמן־חיות
פרוספקט של מו״ח בכתב ידו
הרב שמשון זליג ולד מטשען
הרב שמואל ולדברג מירוסלב
מכתב הרב שמואל ולדברג
הרב שמעון ולטוך מברודי ולייפציג
מכתבי המלצה של רבנים על ר״ש ולטוך
מכתב הרב יהושע השל ולרשטין מרישא
הרב יוסף יוסקא וסטריך מקנטשוגה
הרב משה שמואל וסרמן בחדר לימודו
מכתב רמ״ש וסרמן על תולדותיו
כתב ידו של הרב אבא וקס
מכתב רמ״נ וקסברג מיעדליטש
לוח משפחת וקסלר
דף חתימות רבנים המצטרפים להיתר מאה רבנים
לוח משפחת ורמן
כתב הזמנה לנישואין בגימטריאות וחידות
חתימתו של בעל ״דעת קדושים״
קטע מחדו״ת של הדע״ק בכתב־ידו
תוי הניגון ששר הדע״ק בלי מילים בסעודה ג׳
הרב דוד צבי זהמן מדוקלא
הרב אלקנה זוברמן בשמחת נישואי בת האדמו״ר מסטוטשין
ר׳ דוד זידמן
ראשי צא״י בגליציה המזרחית
מכתב הרב פסח זיטזאמער
הרב חיים אפרים זייטשיק
מכתב ר׳ אפרים זילבר מהורודנקה
לוח משפחת זילבר
רבי חנוך זילברפרב מקוידנוב ובנו רבי אהרן
רבי משולם זלמן יוסף זילברפרב מטופרוב
מכתב רמז״י זילברפרב
לוח משפחת זילברשטין
ר׳ חיים משה זילברשיץ מזלוטשוב
לוח משפחת זינגר
הרב אליהו זינגר מסטוטשין
תקנת עגונות של הרב דוד זינגר בוינא
הרב משה זינגר מפילזנא
חתימת הרב זכריה מנדל מירוסלב
לוח משפחת זלטנריך
ד״ת בחתימת הרב אשר אנשל יצחק זלטנריך
צעירי התלמידים בישיבת מאור הגולה לפליטים בבוקרשט
חתימות רבנים לארגון שמירה בויליאמסבורג
רש״א זלטנריך עם האדמורי״ם מבאבוב ומבלחוב
הרב יוסף זליגר
תוכנית לימודים בכתב ידו וחתימתו של ר״י זליגר
לוח משפחת חודרוב
הרב מנחם מנדל דוד חודרוב בצעירותו
הרב מנחם מנדל דוד חודרוב
הרב מרדכי חודרוב
מכתב שהניח הרב פנחס חודרוב אצל גוי
לוח משפחת חיאל
לוח משפחת חיות
כתב הרבנות שהוגש לרבי יצחק חיות מברודי
מכתב ברכה מהרב יצחק חיות
מכתב ר׳ מרדכי חיות מקראקא
רבי צבי הירש חיות
ר׳ חיים ב״ר צבי הירש חיות
כתב־ידו וחתימתו של רצ״ה חיות
ר׳ שאול חיות
מכתב ר׳ שאול חיות
ר׳ שלמה חיות
פרופ׳ צבי פרץ חיות
כתב־ידו וחתימתו של צ.פ. חיות
חתימת רבי חיים צאנזער
לוח משפחת חמידס
מכתב ר׳ זוסיא חמידס מויען

תיקון כמה טעויות הדפוס

80	התמונה היא של הרב שמואל אבא הגר
364	בעל אור יקרות ולוית חן אינו בנו של ר׳ יהושע סטרליסקר
790-789	הכיתובים לשתי התמונות הוחלפו בטעות
863	צריך לומר: מימינו המחבר, ומשמאלו הרב מתתיהו דייטש
1025	הרב חיים יהודה מאיר חודרוב נשא את בתו של רבי דוד מטולנא

מפתח לקהילות גליציה בכרך זה

אוהנוב 364, 365, 368, 369
אוזירן 680, 981
אולינוב 208, 212, 273 — 274, 403, 714, 941, 989, 990, 1062
אוסציא 173, 230, 269, 351, 652, 1031
אושפיצין 82, 282, 462, 544, 558, 759, 760, 762, 812, 941, 990, 1013
אזיפולי 105
אטיניא 28, 53, 242, 331, 775, 1004
איסטיטשקי 81
איסטריק 899
אלטשטט 208, 260
אלסק 699, 753, 1061
אלפין 273
אמסנא 91 — 92, 95, 96, 747
אשיעק 420
בארווע 172
באריש 665, 963
בובוב 91, 392, 404, 431, 435, 463, 520, 527, 539 — 546, 713
בוברקא 99, 758, 799, 801, 815
בוזנוב 160, 167, 646, 653, 775
בוכניה 88, 430, 472, 473, 758, 759, 761
בוליחוב 104, 120, 123, 173, 220, 228, 235, 251, 263, 588, 643, 897, 1019
בוסק 217, 649, 844, 845, 1033
בוצץ 253, 596, 614, 628, 787, 805, 944, 962, 964, 979, 982, 1058
בוקובסק 544, 705, 892, 991
בוריסלב 691
בורשטין 620, 630, 846
בורשצוב 277 — 278, 588, 623, 705, 834
בייטש 145, 150, 152, 611, 754
ביליץ 87, 392, 416, 508, 546
בילקמין 239, 795, 908, 928
בלוזוב 150, 192
בלז 397, 595, 596, 656, 826, 828, 942, 960
בליגרד 986, 1061
בלשביץ 652, 683
בקשביץ 102, 340, 656, 685, 687, 704, 807, 1003, 1060
ברודי 83, 105, 124, 125, 133, 191, 217, 227, 235, 245, 251, 269, 274, 336, 340, 383, 400, 401, 403, 513, 573, 580, 613, 616, 617, 620, 655, 679, 681, 699, 804, 836, 847, 902, 912, 922, 923, 931, 968, 1000, 1036, 1037, 1038, 1048, 1050, 1053, 1054, 1055
ברודשין 242, 315, 613, 630, 644, 655, 663
ברוזדוביץ 758
ברזוב 743, 744, 747, 910
ברזן 571, 572, 574, 586, 589 — 590, 592, 593, 595, 596, 619, 623, 625, 627, 628, 709, 796, 843, 988
ברזסטוק 764, 765
בריגל 665, 691, 778, 931, 941
ברנוב 91, 127, 146, 152, 239, 249, 845
גדוב 718
גוליגור 4, 580
גורליץ 386, 412, 420, 425, 435, 436, 475, 514, 526, 531, 534, 535, 702, 839, 841, 944, 1016
גולוגוב 123 — 124, 703, 707
גלוסק 426, 527
גלינה 83, 85, 228, 353, 621, 916
גרודזיסק 167, 196, 979
גריבוב 422, 438, 514, 522, 930, 931
גרידינג 866, 867, 909
דאברא 257
דובצק 1008
דוברומיל 655, 715, 927
דובשיץ 587, 627, 1015
דולינה 89, 164, 370, 466, 472, 497, 571, 643, 843, 846, 861, 862
דומברובה 370, 791, 866, 1006
דוניוב 609
דוקלה 195, 228, 393, 395, 404, 423, 482, 511, 619, 620, 688, 716, 765, 818, 826, 827, 829, 900, 924, 969, 971, 978
דזיקוב 154, 163, 210, 218, 221, 249, 254, 507, 704, 705, 706, 913, 935
דזיקוב ישן 1005, 1006
דינוב 446, 826, 828, 906
דלטין 233, 236, 590, 805
דמביץ 128, 157, 195, 261, 297, 331, 349, 353, 762, 763, 990
דמבניק 585
דמיטש 11, 54
דרוהוביטש 364, 365, 368, 369, 620, 808, 809, 830, 912, 1003, 1020, 1035, 1041, 1051
הולשיץ 104, 145, 368, 995, 996
הוסיאטין 240, 280, 309, 914
הורודנקה 42, 81, 262, 751, 834, 979, 987
הליטש 55, 290, 603, 806, 807
הרימלוב 786, 789, 976
וואליע־מיכובה 282, 309
ודוביצה 1012
ויטקוב 200, 309, 613, 804, 861
ויליפולי 209
ויליצ׳קה 390, 818
וילקוטש 715, 716
ויניק 764
וישניצה 336, 383, 431, 544, 759, 760, 762, 944, 961
זביא 623, 1030
זבלטוב 11, 26, 33, 44, 59, 74, 290
זבנא 599, 812
זבורוב 341, 362, 681
זברז׳ 266, 353, 580, 613
זבריז 658, 961
זגורז׳ 195, 708, 761
זולקיב 204, 573, 698, 916, 919, 1008, 1040, 1042, 1050
זורובנה 3, 221, 228, 242, 308, 573, 622, 765, 1026
זטור 1024
זידיטשוב 85

זלוזיץ 145, 170 — 171, 178, 184, 199, 235, 284, 609, 631, 1061, 1064
זלוטשוב 96, 120, 216, 401, 579, 597, 614, 977, 996
זלין 158, 208, 266, 447, 558, 599, 772, 909, 1038
זלישטשיק 81, 129, 245, 363, 631, 642, 771, 824, 922, 928
זמיגרוד 123, 426, 505, 528, 732, 742, 838
זרשין 229
חודרוב 84, 158, 814
חוליוב 596
חורוסטקוב 362, 403, 598, 630, 631, 833, 834, 942
חירוב 228
טויסט 23, 277, 352, 646
טופורוב 84, 963, 992
טורקה 820, 874
טיטשין 854, 885, 978
טימבורג 743, 744
טיסמניץ 41, 46, 60, 83, 99, 180, 262, 284, 333 351, 601, 614, 646, 907, 916, 1037, 1058
טלומטש 3, 47, 806
טלוסט 1025, 1029
טרווה 208
טרטקוב 609, 978
טרמבובלה 200, 202, 575, 580, 607, 800, 802
טרנוב 91, 93, 95, 119, 145, 154, 162, 168, 221, 232, 233, 250, 290, 295, 346, 384, 385, 424, 522, 536, 757, 760, 807, 817, 832, 901, 937, 939, 940, 990, 1001, 1024, 1030
טרנופול 262, 350, 558, 630, 631, 722, 907, 908 927, 980
טשבין 433, 442, 779, 789, 790, 1034
טשיטש 715, 716
טשכוב 461, 493
טשיסנה 861
טשען 240, 269, 917
טשקובה 487, 506, 519, 525, 1012, 1015
טשרני־דונאיץ 269
יבורוזנה 389, 474
יבלונוב 279, 835
יבלונקה 552
יברוב 382, 685
ידלובה 130
ידליטש 899, 936
יורדנוב 861, 974
יזירנה 1063
יזלוביץ 842, 944
ינוב־טרמבובלה 353, 976
ינוב־לבוב 227, 861, 862
יסלו 227, 531, 599, 619
ירוסלב 83, 120, 245, 399, 491, 580, 630, 656, 687, 688, 689, 709, 748, 749, 767, 812, 830, 900, 916, 919, 924, 961, 979, 1010, 1062
יריטשוב 239
ישיניצה 944
ישליסק 422, 442
לאבוא 158, 933
לבוב 92, 99, 101, 112, 115, 145, 166, 228, 251, 258, 282, 318, 349, 355, 388, 394, 401, 475, 572, 580, 596, 607, 613, 616, 630, 651, 656, 681, 698, 764, 771, 800, 801, 808, 820, 836, 868, 902, 908, 913, 914, 915, 916, 917, 960, 974, 983, 994, 995, 1007, 1008, 1011, 1022, 1043, 1050, 1061
לוביטש 847
לופטין 685, 901
ליביטשוב 368, 708, 712, 714
ליזנסק 91, 95, 104, 195, 269, 306, 325, 587, 755, 874, 884, 887, 890, 893, 897, 966, 1063
ליטוביסק 827, 1003
לימנוב 237
לינסק 136, 139, 176, 220, 234, 254, 261 — 264, 300, 301, 690, 691, 757, 1024
ליסיעץ 176, 290
לנצוט 178, 234, 266, 400, 403, 752, 753, 754, 760, 869, 874, 877, 885, 969
לשנוב 124, 262, 269
מגרוב 347
מוסט 284, 861, 983, 1064
מושינה 425, 486
מושציסק 100, 466, 771
מידן 194, 217
מילניצה 864
מיקולינץ 966
מישלניץ 91, 422, 684, 688, 850
מעליץ 149, 158, 209, 219, 233, 234, 244, 249, 265, 293, 700, 701, 720
מריאמפול 171, 176, 227, 278
נדבורנה 379, 382, 618, 702 — 703, 896, 915, 963
ניזנוב 84, 86, 371, 379, 689, 701
ניזנקוביץ 714, 715
נימרקט 290, 386, 857
ניסקה 533, 535
נישטט 55, 796
נמירוב 1036
נרול 922
נריוב 796, 815
סוירז 353, 595, 596, 613, 621 701, 894
סוכא 488
סוכוסטוב 309, 589, 843
סוקולוב 1, 2, 221, 445, 850, 990, 1062
סוקוליבקה 404, 598, 608
סטוטשין 157, 219, 240, 999, 1006
סטניסלב 29, 53, 165, 171, 179, 185, 196, 230, 236, 242, 278, 284, 306, 586, 709, 778, 899, 911, 977, 996
סטרטין 361
סטרי 83, 184, 383, 596, 614, 651, 652, 683, 707, 808, 817, 1012, 1061
סטריזוב 100, 153, 212, 301, 349, 486, 843, 924, 969, 979
סטריסוב 384
סטרליסק 3
סלטוינה 220, 691, 854
סמבור 86, 99, 100, 757, 796, 802, 830, 849
סנדובה וישנה 361
סנוק 2, 216, 229, 262, 301, 347, 355, 655, 714, 837, 838, 841, 1037
סניאטין 105, 646, 683, 701, 757, 798, 912, 927, 1020
ססוב 140, 239, 595, 630, 774, 844, 966, 979, 983
סקול 84, 105, 425, 513, 585, 588, 609, 616, 652, 716, 718, 983
סקוליע 99, 618, 1034
סקלא 585, 607, 621, 627, 778
סקלט 115, 166, 245, 757
פודגורזע 3, 370, 394, 681, 899, 977
פודהייץ 2, 628, 851, 962, 965, 1009

פודקמין 699
פוטיק 245, 353
פיטשניזין 26, 78
פילזנה 195, 267, 1002, 1004
פיסטין 709
פיקעלי 407, 426, 527, 535
פלשטין 1062
פמורן 94, 208, 571, 579, 584, 588, 593, 598, 605, 628, 652, 665, 764
פרוביזנא 139, 1014
פרוכניק 747, 748
פרימישלן 576, 583, 586, 609, 978, 1020
פריסטיק 354, 445, 462, 511, 753, 754
פשוורסק 135, 681, 892, 1036
פשמישל 2, 111, 119, 290, 355, 383, 384, 391, 428, 475, 558, 652, 665, 679, 681, 708, 776, 796, 835, 910, 912, 913, 1004, 1008
פשצלוב 195, 279
צאנז 90, 120, 413, 422, 446, 477, 507, 508, 514, 517, 535, 690, 749, 760, 761, 763, 973, 1053
צאנז ישן 407, 430, 486
צורטקוב 174, 277 — 278, 341, 623, 842, 900, 907, 910, 965
צישינוב 145, 158, 245, 483, 491, 547, 556, 763
קוחובה 869, 927
קוזלוב 196, 278, 290, 609
קולבסוב 234, 724, 732, 836, 874
קולומיאה 36, 46, 60, 351, 647, 651, 652, 664, 680, 744, 798, 982, 988, 989, 1026, 1028, 1043, 1061
קולשיץ 467, 521, 531
קומרנה 309, 351, 513, 799, 1007
קוסוב 12, 31 — 36, 46 — 47, 60 — 64, 71 — 74, 326, 383
קופיטשיניץ 721, 733, 738
קורטשין 167, 753
קיטוב 849, 851, 1026
קלוריה 759
קלוש 842
קלסני 921
קמינקא 388, 838, 844, 1008
קנטשוגה 238, 928, 929, 930
קניהניטש 857
קראקא 87, 93, 114, 117, 129, 158, 178, 192, 203, 213, 233, 258, 260, 266, 274, 282, 283, 318, 325, 383, 384, 389, 430, 481, 488, 492, 493, 512, 532, 664, 681, 684, 688, 717, 744, 757, 759, 762, 763, 772, 780, 832, 836, 838, 839, 910, 913, 939, 943, 971, 977, 979, 990, 1021, 1024
קרוסנו 228, 421
קרופיטש 84, 775
קריסנפולי 195, 558, 975
קרליפקה 353, 362, 854
קרניץ 84, 690, 966, 1012
קרשצינקה 2
קשנוב 83, 84, 319, 439, 440, 473, 474, 491, 512, 517, 523, 776, 909, 990, 1011, 1015, 1062
רדומישל 136, 238, 757, 830, 1024
רדומישל קטן 208
רדיכוב 836
רדום 941
רודניק 91, 178, 238, 408, 437, 446, 477, 499, 533, 534, 805, 884
רוה־רוסקה 1, 2, 7, 766, 845, 846, 847
רוהטין 171, 227, 574, 586, 658, 689, 927
רוזדול 477
רוזוודוב 175, 268, 275 — 276, 290, 291, 343
רוזניאטוב 687, 786, 807, 983
רופשיץ 82, 300
ריבטיטש 290
ריגליץ 152, 237, 250, 306, 552, 756, 941
רידיק 461, 483, 766
רימנוב 192, 262, 281, 619, 877, 886, 1039
רינזוב 209, 281, 401
רישא 1, 83, 138, 158, 195, 208, 231, 325, 343, 353, 390, 469, 485, 590, 599, 613, 704, 748, 829, 854, 891, 893, 906, 925, 927
רזנוב 48
שטרוויץ 170, 655, 686, 687, 1036
שיניבה 356, 429, 475, 476, 496, 517, 536, 763, 1023
שנדישוב 119, 130, 162, 193, 213, 249, 261, 705, 896, 1010
שצבניץ 128

מפתח לחיבורי חכמי גליציה בכרך זה

המסומנים בכוכב לא נדפסו

אבא זכרונו לברכה 592
אבל ישראל 53
אבל כבד 970
אבל מרדכי 393*
אבל משה 674
אבל רב 282
אבן יקרה 859
אבן מאיר 334
אבן הראשה 418*
אבן שתיה 8
אבני אש 867
אבני זכרון 1006*
אבני השהם 236
אגדת בראשית 903
אגרא דבי הלולא 13
אגרא דהספדא 902
אגרת בקרת 1046
אגרת הקודש 434, 555, 878
אגרת שלמה 342
האדמורי"ם לבית צאנז 460
אדרת אליהו 614*
אהבת וסגולת ישראל 103
אהבת ישראל 52
אהבת ציון 561
אהבת שלום 63
אהבת תורה 325
אהל אלימלך 883
אהל נפתלי 305
אהל קדושים 479
אהל רחל :זמנו 551
אהל שמעון 770
אהל תורה 396
אהלי יעקב 614*
אודים מוצלים 838
אוהב ישראל 729 — 730
אונזער חנוך 978*
אוסף תקנת עגונות 601
אוצר בדויי השם 1049
אוצר בלום 900
אוצר החיים 456
אור חדש 986
אור החמה 479, 708, 970
אור ישראל 53, 271
אור לישרים 370
אור הנפש 986
אור הנר 304
אור שמחה 299
אור תורה 911
אורה ושמחה 149
אורות החיים 986
אורח לצדיק 886
אורחות אדם 498
אורין תליתאי 191
אות חיים 29*
אותות למועדים 647*
אותיות דרבי עקיבא 880
אותיות מחכימות 24, 25
אזור אליהו 367
אזור האמונה 73
אחרי הרעש 554
אטלס עץ חיים 592
אילה שלוחה 303, 524
אילת השחר 711
אישים שהכרתי 981
אלה המצות 1045
אלון בכות 230, 902
אמונה ובטחון 976*
אמונות ודיעות 228
אמרות טהורות 161, 164, 956, 1001, 1003
אמרות שלמה 810
אמרי בינה 1047
אמרי ברוך 21
אמרי דוד 197
אמרי זאב 942
אמרי חיים 40 — 41, 256
אמרי חן 579*
אמרי יהודה 572
אמרי ישעיה 685
אמרי ישראל 53
אמרי ישרה 976
אמרי כהן 93
אמרי נועם 256 — 258
אמרי נעם 422*
אמרי שפר 305
אמת ליעקב חסד לאברהם 419
אנטונינוס ורבי 1000*
אניה בלב ים 809
אסם בשם 905
אפוד בד 698
ארבעים לבינה 200*
ארחות חיים 682*
ארובות השמים 969*
ארי נועם 184*
אריה דבי עילאי 554
אריה שאג 427 — 428
ארץ החיים 102
ארץ צבי 385
אשכלות הגפן 454 — 455
אשל אברהם 957, 958, 1034
באר יצחק 246
באר מים חיים 1058
בגד ללבוש 982
בדיבוק חברים 503
בונה ירושלים 685
ביאור הגרא"ה 650*
בין השמשות 470
בינה ודעת 470
בינה לעתים 969*
בית אבא 934
בית אברהם 148*, 682
בית אהרן ובית רחל 420
בית אריה 191
בית יוסף צבי 933
בית היוצר 320*
בית יעקב 606 — 607*
בית יצחק 824
בית ישראל 53
בית פינחס 329 — 331
בית פנחס 117, 315*
בית שמואל ודוד 841
בכורי ענבים 245*
במועדו 1028
במעגלי הנגלה והנסתר 853
בן יכבד אב 420
בני אבא 369
בני אהרן 103
בני רב פפא 363
בנימין זאב אחרון 813
בעית הכהנים בבתי חולים 595
בקשת הבתי"ן 969*
בר ליואי 288
ברוך מתיר אסורים 132
ברכה מעין שלש 747
ברכה המשולשת 319
ברכה שלמה 935
ברכות חשבון 692*
ברכות מרדכי 711
ברכות צדיק 882
ברכת אברהם 958
ברכת דוד 952
ברכת יעקב 387, 608
ברכת יצחק 127, 245, 294
ברכת הנהנין 711
ברכת הפסח 329
ברכת התורה 345*
ברעטטער קוביק 970
בשם מרדכי 272
בשמים ראש 352
בת קול 1022
הגאון מטשעבין 782
גאון צבי 657 — 658
גבורת ארי 186
גבעת פנחס 314
גבעת שאול 352*
גד החוזה 1023
גדולה תשובה 419
גדולי ישראל בילדותם 460
גויעת ארי 186
גזע ישי 990
גידולי הקדש 952
גליון מורה על שעות 969*
גנת אגוז 1001
דבי שמשא 470
דבר אהרן 815*
דבר בעתו 920, 1001
דבר הלכה 171, 234
דברי אבות 956
דברי אברהם 642, 955
דברי אליעזר 751, 888
דברי אמת 318, 835
דברי אשי"ש 551*
דברי ברוך 438
דברי דוד 959
דברי דוד הראשונים 196
דברי חיים 449 — 454, 456, 459
דברי חכמים 921
דברי חכמים וחידותם 905
דברי חנה 471
דברי חפץ 774, 864
דברי יוסף 385
דברי יחזקאל 85, 479 — 481, 553
דברי יחזקאל שרגא 459, 551, 554, 555
דברי יצחק 863
דברי ישעיה 685
דברי מנחם 511, 1015
דברי משפט 677
דברי נפתלי 525*
דברי שלום 411
דברי שלום ואמת 911
דברי שלמה 969*
דברי שמואל 358, 920
דברי שמחה 549
דברי תורה 471, 500
דברים עתיקים 774
דברתי בחזון 794
דובב מישרים 783
דובב שפתי ישנים 377/8
דורש חמורות 1
דורש לציון 964*
דורשי יחודו 692*
דמי חנכה 817
דמעות ישראל 363
דמשק אליעזר 15, 164*, 166*, 890
הדעות והאמונות 74*
דער סאנזער צדיק 459
דעת קדושים 952 — 955, 959
דעת תורה 501
דרוש נכבד 1045
דרושי חפץ 329
דרושי רמ"ץ 804
דרישת הזאב 683
דרך אמת 659
דרך חיים 751, 771
דרך חקיק 692
דרך מלכים 223
דרך נשר 677
דרך עץ החיים 260
דרך תמימים 1034*
דרך תשובה 263*
דרכה של תורה 918
דרכי האדם 319
דרכי הוראה 1046
דרכי חיים 458
דרכי יחזקאל 458*
דרכי ישרים 357
דרכי משה 1046
דרכי נועם 212
דרכי צדק 1011
דרכי ציון 616

דרכי השינויים 920
דרכנו 16
דרשה 40, 1033
דרשות ש"מ הכהן 98
הדת והדעת 976*
הגדה של פסח 315, 456, 554, 683, 685, 958
הגה אריה 185
הגה דעות 144
הגהות דחא יומא 788
הגהות וביאור 848
הגהות המהר"ץ 1046
הגיון לבבי 74
הדרת קודש 378
הדרת שלמה 970*
הואיל משה 44*
הוד תהלה 1055
הולך תמים 1033
הוספות לספרי 1045
הוראת שעה 387
הילכתא רבתי 345*
הכנת לב לתפלה 856
הלולא דרבי 377
הלכה למעשה 377
הלכות מקואות 36*
הלכות קבועות במכירת חמץ 289
הלכתא למשיחא 382
הנהגות אדם 498, 881
הנהגות טובות 882
העלם דבר 972
הפלאה 310
הר אפרים 174*
הרי בשמים 187 — 189
הרי גבנונים 188
ההשגה וההשגחה 976*
השקאת סוטה בזמן הבית 165
השקפת ישראל סבא 502
התנהגות האדם 883
התנהגות הדרך 811
ואני תפלה 986
ואשר הנחלים 579*
והגדת לבנך 40
וואס וועט פארט זיין 216
וויינדערליכע מעשות 458
וויענער יידישע צייטונג 906
ויאמר דוד 1025
ויאמר יעקב 608
ויהי בנסוע 541
וילקט יוסף 456
ויקח משה 70
ויקרא יעקב 608
ועבד הלוי 231
זאת חנוכה 982
זבחי תודה 86
זהרי חמה 479
זיו הכהונה 692*
זיו הפנים 360*
זכות אבות 24
זכירה לחיים 458
זכר חיים 29*
זכר לאברהם אליעזר 751
זכר רב 377
זכרון אליעזר 271
זכרון אריה 363*
זכרון בספר 631
זכרון דברים 186
זכרון והשכחה 384
זכרון יחזקאל 156, 458
זכרון יצחק 124
זכרון ישראל 53, 271
זכרון לראשונים 608
זכרון משה 205, 383, 561, 798
זכרון פנחס 1031
זכרון צבי 335
זכרון שלמה 966
זכרון שמואל 697
זכריה המבין 1010
זכריה משלם 1010
זכרנו לחיים 459
זמירות שבת 1034
זעגנערס... 970
זעקת לב משברון גו 287
זקן יצחק 823*
זריזותא דאברהם 644/5
זרע אברהם 870
זרע יצחק 1035, 1036
זרע קודש 304
חדות יוסף 385*
חוזה דוד 956
החוט המשולש 817
החולץ 699
חומר בקודש 345
חופת חתנים החדש 810
חורבן ביהמ"ק 34*
חות יאיר 191
חזון ישעיהו 808
חזון למועד 956
חזון מורה 699
חזון נחום 794
חיבת הקודש 656, 668
חידוד הלכה 650
חדושי הלכות 848
חידושי טיב גיטין 668
חידושי מהרי"ו 797
חידושי מהר"ץ 370, 1047
חידושי סיני 528
חידושי הריב"ש 347
חדושי הריטב"א 492
חידושי תורה 975
חיי אדם 681
חיי אריה 207
חיי העולם הבא 320*
חיים של שלום 966*
חימום מים בשבת 595
חכמה ומוסר 904
חכמי ירוסלב 120*
חליפת מכתבים 774, 910
חלק נשמה 692*
חמדה גנוזה 211
חמדת ישראל 998
חמדת צבי 340
חמרא טבא 148
חנוך צאנו 501
חסדי דוד 955
חסדי ה' 632
חץ ברור 1041
חקר הלכה 169
חשבון האדם עם נפשו 682*
חתן בראשית וחתן תורה 903
טהרת המשפחה 36*, 48, 553
טהרת הקודש 674
ט"ו מאמרים 1028
טוב טעם 685, 842
טוב עין 172
טל חיים 29
טמירין 853
טעימת יונתן 126
טעם ודעת 1001
טעם עצו 319
טעמים ונקוד 817
יבא שילה 247
יבנה 1022
יבקש רצון 174
יד אלעזר 170
יד אפרים 826
יד משה 44*
יד ראי"ם 895
יד רמ"א 339
יד רמה 958
יד שלמה 970*
יהדות, יהודית 502
יהי אור 503
יהי רצון האמיתי 882
יום טוב מקרא קדש הזה 1034
יומן גיטו ווארשה 981
יונה תמה 694
יושר דברי אמת 660
יחוס הגדולים 248
היחס החברותי 1021
ילקוט הדרוש 889
ילקוט החברה קדישא 56
ילקוט פרק אבות 982
ילקוט הרואים 248
ילקוט הרמב"ם 982
יסוד לקר"א 551
יעקב לחק 608
יפה ענף 609
יקרא דשכבי 251
יריעות שלמה 631*
ישוב משפט 516
ישועות חן 579*
ישמח חיים 379
ישראל ועם קרובו 923
ישראל סבא 501
כבוד מלכים 677
כבוד שבת 245
כוכב מיעקב 787
כורת דבש 834*
כח עתים 692*
כחה דהתירא 353
כיצד נכתבה המשנה 1047*
כך היא דרכה של תורה 918
כל הכתוב לחיים 458
כל ספרי מהר"ץ חיות 1047
כלי חמדה 280
כליל תפארת 903*
כללים שבברכות 710
כנסת דוד 1025
כנפי יונה 164, 930*
כסף הקדשים 960
כרם יהושע 926
כרם שלמה 542
כרם שלמה וגדולי צבי 339
כתב יושר 318
כתובה 311
כתובת הארץ וצל המעלות 970
כתבי הגאונים 334
כתבי ישנים 334
כתבי קודש 660
כתבי הרב זליגר 1022
כתבי שמואל 921
כתם פז 900*
כתר מלכות 982
כתר שלמה 970*
לבושי מכלול 378
הלבנון 890
לזכור את הנס 986
לחם מצה 274
לחם הפנים 607*
לחמי תודה 345
לקוטי אורות 360
לקוטי אמרים 164
לקוטי בתר לקוטי 74*
לקוטי חיים 908
לקוטי לקח 698
לקוטי מהר"ם 263
לקוטי פירות 933*
לקוטי צבי 336
ליקוטי שושנה 878
ליקוטים יקרים 662
לכבוד יום טוב 641
למועד מועדים 419
לסדר הפרשיות 905
לקורות הקהלות בפולניה 334
לקורות היהודים בפולין 774
לקט עני 73
לשון הזהב 967
לשון חכמים 921
לתולדות שי"ר 774
לתולדות גדולי ישראל 774
לתולדות ישראל וחכמיו בפולין 774
לתולדות הקהילות בפולין 335
מאה שערים 244
המאורות הגדולים 986
מאורות צבי 908*
מאורי אור 708
מאורי גליציה 770
מאורי ציון 369
מאיר לציון 770
מאיר נתיב 709
מאיר עינים 770
מאירת עינים 420
מאמר בצדק 869
מאמרי מדע וחקירה 840
מאמרים לזכרון 1052
מבוא המדרש 809
מבוא התלמוד 1046
מגד ארץ 417
מגדולי החסידות 460
מגדיל ישועות מלכו 148
מגדים חדשים 1006
מגיד חדשות 1047
מגילת יוחסין 392
מגלת ספר 260, 905

מגלה עמוקות 691*
מגן דוד 401, 1025
מגן הדת 699
המדע והחיים 986
המדריך 978
מדריך התלמוד לתלמיד 1047
המדרש והמעשה 503
מדרש פליאה 850
מדרש שוחר טוב 174
מדת שלמה 970
מהרש"מ הכהן 98
מודעה רבה 206
מוסדות תבל 970*
מועד לכל חי 420
מועדים לשמחה 148*
מוצל מהאש 419
מזכרת משה וירושלים 809
מחברת הקודש 191
מחזה אברהם 956
מחנה ארון 575
מחנה לוי 345
מחצית השקל 362
מטבע הברכות 1046
מטמוני מסתרים 320*
מטעמי יצחק 125 — 126
מטעמי מלך 650*
מי דבש 834*
מי השלוח 887*
מיכל המים 378
מיכלא דאסוותא 378
מילי דבדיחותא 905
מילי דחסידותא 958
מים חיים 40
מכללתא ומלבשתא 378
מכתב ידיעות 976
מכתבי הדרכה 40
מכתבי קודש 19, 545
מלואת אבן 977*
מלון אורחים 809
מלכי יהודה וישראל 817
מלכי צדק 858
מלל לאברהם 819
מנגינות 105
מנהגי קומרנא 1007
מנוחת שבת 497
מנוחת השלום 887*
מנורת זכריה 1009
מנחה חדשה 251*, 299, 682
מנחם אבלים 56
מנחם משיב נפש 618
מנחת הגרשוני 24
מנחת יהודה וירושלים 504
מנחת יצחק 88, 864
מנחת מרחשת 764
מנחת סלת 973
מנחת קנאות 1047
מנחת שבת 497
מספד תמרורים 970, 1003, 1045
מעדני חקים 692
מעדני מלך 193
מעיני הישועה 809
מערכת ההעתקות 961
מעשה יחיאל 378
מעשי רוקח 393, 401, 930*
מעשי הגדולים 810
מעשיות ושיחות צדיקים 1008
מפי אריה 186
מפנקסי הקהל בקראקא 774
מפתח הצואות 1048
מצא חיים 29*
מצות טובים 319*
מצות השם 585
מקדש מעט 952
מקוה טהרה 864
מקור ברוך 19
מקור חיים 458
מקור החכמה 1056
מקלו של אהרן 576
המקנה 312
מקנה וקנין 339
מקצוע בתורה 345*
מקרא קודש 420
מקראי קודש 1034
המקרה וההשגחה 976*
מראה החודש 5
מראה יחזקאל 85
מראה מקום והגהות 902
מראה הפנים 360
מרכבת המשנה 631*
המשא אשר נשאתי 101
משברי ים 842
משה ואהרן 383
משובב נתיבות 1014
משירי יוסף 383
משכנות מבטחים 376
משכנות הרועים 376
משל ומליצה 904
משלים בחרוזים 905
משמרת להבית 793
משנה ברורה 997
משנה למלך 893
משנה לפי הטף 978
משניות אויף יידיש 968
משנת חכמים 121
משנת חסידים 319
משנת החסידות 883
משנת יעקב 838
משפט ההוראה 1045
משפיל גאים 835
מתנה לעם 555
מתקלן דקשוט 657
מתת אלדים 559
נאדר בקודש 1054
נאומים והרצאות 1052
נהורא דאורייתא יקר אוריתא 809
נהר פרת 470
נהרא דאפרסמונא 419
נוסח הקפות 882
נועם אלימלך 878
נועם זמירות 692*
נועם מגדים 959, 1001
נועם מגדים וכבוד התורה 160
נזיר השם 358
נזירת שמשון 680
נחל אשכל 1055
נחלה לישראל 377
נטריקן 1006
נימוקי חיים 29
נמוקי הרא"ה 650
נימוקי שמואל 381
נמתיק סוד 555
נפלאות אלימלך 883
נפלאות הרבי ר' שמעלקא 361
נפש אדם 761
נפש יש"י 54
נפש לחיים 201
נר למאה 200, 520*
נר מצוה 647*, 903*
נר נשמה 968
נר תמיד 1055*
נשמת חיים 950
נשמת כל חי 746
נתיב מצותיך 709
נתיב ניטרא 502
נתיבות חכמה 245*
נתיבות לשבת 314, 575
סדר אושפיזין 455
סדר ברכות דרך החיים 682
סדר למשנה 650*
סדר נוסח הקרבנות והקפות 454 — 456
סדר הקרבנות 503
סדר הקרבנות והקפות 305
סדרים והתרכזות 384
סוגה בשושנים 831
סוגיות בקדשים 895
סוד ירחים 692*
סוכת שלום 455 — 456
סוכת שלם 329
סמוכים לעולם 697
סמיכת משה 347, 348
ספר הברית 318
ספר הגלגולים 479
ספר הכונות ומעשה נסים 678
ספר המעשיות 622
ספר הנפשות 236
ספר הצאצאים 595
ספר הצוואה הקדושה 73
סתרי בראשית 650
עבד המלך 251*
עבודת ישראל 467
עבודת הלוי 191
עבודת הלוים 260
עבודת מקדש 1047
עבריה 105
עדות ביהוסף 649*
עדות לישראל 363*, 649*
עדות המזרח 502
עדן ציון 248
עזר מקודש 957
עזרת נדחים 207
עטיק און חסידות 296
עטרת זקנים 171, 524, 579
עטרת חיים 457
עטרת ישועה 224 — 225
עטרת צבי 339, 1045
עטרת שושנים 920
עטרת שלמה 435
עטרת תפארת צבי 535
עיון תפלה 959
עין דמעה 287
עיני עיני יורדה מים 824
עיניו כיונים 618
עיר דוד 708*
על דבר סידור ועריכת התלמוד ירושלמי 333
עלה נדף 169
עמודי אש לבית יוסף 867
עמק הבכא 970*
עמק ברכה 277*
עמק הלכה 223
עמק חברון 277*
עמק יהושפט 277*
עמק המלך 277*
עמק רפאים 277*
עמק שוה 277*, 692*
עמק השידים 277
עמק שלמה 970*
ענף אבות 684
עץ החיים 950
עץ חיים 149*, 542
עצה לקרב הישועה 553*
עקרי הצאן 870, 1020
ערכי הקדש 883
עשר דרשות 544*
עת דודים 376
עת לעשות 682*
עת מצוא 376
עת ספוד 83, 129
עת שלום 376
עתרת שלום 697
פאר ישראל 363
פאת קדמה 520
פון ארץ ישראל אוצר 296
פחד יצחק 1033
פירוש מסכת משקין 1052
פירוש על חמש מגילות 685
פירוש על רות 655
פלא יועץ 682
פליאות חכמה 809
פלפולא חריפתא 650*
פני אברהם 94
פני אליהו 366
פני אריה 84*, 181
פני יצחק 95, 819, 1033
פני ישעיה 684
פני שלמה 396, 970, 971
פנים יפות 313, 314, 360
פנת יקרת 557
פסקים 313
פראקטישער רעבעגמייסטער 970
פרד"ס הארץ 248
פרדס שלמה 971
פרח לבנון 888
פרח שושן 988
פרי הארז 330*
פרי הארץ 986
פרי לבנון 869
פרי המחשבות 988*
פרי נאה 419
פרי פנחס 396
פרסומי ניסא 864

פרקי אבות 971
פרשת סוטה בספרות התנאים 965
פשיטי דספרא 260
פתורא דאבא 369
פתח האהל 224*
פתחא זוטא 327 — 331
פתחא זעירא 312
פתחי שערים 328
צאנז 503
צאנזער חסידות 459
הצבי והצדק 535
צדיק ורשע 995
צדק ומשפט 746
צדקת החכם 305
צור יעקב 143
צייט לעהרע 387
צל סוכה 971
צמח אש 867
צמח דוד 27
צמח צדיק 58
צעטיל קטן 882
צפחת השמן 360
צפיחת בדבש 834*
צרורה לאלעזר 770
קב זהב 972
קב הישר 682*
קבוצת הכסף 1047*
קבלה 709
קברות התאווה 1
קדוש ישראל 53
קדושה משולשת 224
קדושת אליעזר 164
קדושת נפתלי 294
קדושת ציון 435
קדמוניות מפנקסאות ישנים 774
קהל שלמה 971
קהלת שלמה 546
קובץ אגרות קודש 501
קובץ דברי תורה 501
קובץ הפוסקים 1018
קול בוכים 856
קול בכיות 236
קול ברמה 13
קול דוד 852, 853, 1024
קול יהודה 598, 970*
קול יעקב 144, 870
קול נגידים 764
קול נהי 206, 1060
קול צופיך 986
קול הרמ"ז 973
קול קורא לשנת השמטה 793
קונטרס הגאון ר' צבי חריף 670
קונטרס הליקוטים 40
קונ' תר"ל 955
קידוש החמה 746
קן מפורשת 650*
קנאת סופרים 699*
קנין תורה בשמעתתא/בהלכה 135
קצור טעמי המקרא 817
קציר תבואה 692*
קרבן ראשית 646
הקריאה והקדושה 459
קרית חנה דוד 578
ר' שרגא פייבל מנדלוביץ 981
ראש המזבח 582
ראש פנה 692*
ראשון לציון 604
ראשית מגדים 94
הרב מאפטא 730
רבותינו 783
רבי אלימלך מליזנסק 883, 884
רבנו הקדוש מצאנז 460
רזין דאורייתא 751
רמזי מאיר 557
רפואה 918
רפואות וסגולות 678
רצוף אהבה 1005*
רשום בכתב אמת 954
רשימת הספרים על שביעית 769
שאגת אריה 650*
שאילת משה 933
שאלות ותשובות מהטיב גיטין 669
שארית יוסף 1003
שארית יעקב 143, 211
שארית מנחם 64
שארית צבי 338
שבח ויקר 685
שבחא דמרא 289
שבט מוסר 682*
שבעה עינים 363*
שברי לוחות 674, 774
שבת אחים 311, 314
שבת בשבתו 503
שדה אלחנן 579*
שדה בוכים 902
שדה יהושע 926
שדה ירושלים 988
שה יצחק 608*
שובה ישראל 40
שומר אמנים 584
שומר שבת 497
שועת חנונים 579*
שורש מיעקב 217 — 218
שושנת יעקב 263
שושנת העמקים 277
שו"ת הד"ר 377
שו"ת מהרמ"ק 44*
שו"ת מהרא"ל 194*
שו"ת מהרא"ש 582
שו"ת מהר"ץ 1047
שו"ת רמ"ץ 803
שו"ת הריב"ם 237
שו"ת ש"ם הכהן 98
שי להימן 4
שי לימי הפורים 982
שיורי מנחה 497
שיח אבות 824
שיח יצחק 492, 682, 1033,1040
שיחות צדיקים 1008
שיחתן של עבדי אבות 579*
שיטת גיטין 1047*
שיר האלף 835
שיר הכבוד 835
שירת דודים 237
שלום אסורי התקוה 74*
שלחן הטהור 1007
שלל צבעים 1001
שלשלת היוחסין 733
שם אהרן 573
שם הגדולים הישר 708*
שם דרך 340
ש"ם הכהן 98
שם משמואל 678
שם עולם 393, 907
שמן הטוב 360
שער בת רבים 377
שער העין 902
שער הפרישה 677
שער הקודש 976
שער/שערי התפלה 710
שערי בינה 971
שערי דעה 194*
שערי חיים 193, 1024
שערי יצחק 245*
שערי משפט 194*
שערי עזרה 194*
שערי ציון 541
שפע חיים 504
שפת אמת 197, 345*, 625, 663, 708
שפתי צדיק 81
שפתי צדיקים 728
שקלי גולה 649
שרגא המאיר לתורה 331
שרי מאות 934
שריגי הגפן 579*
ששת ספרים נפתחים 956
תבואות שור 953
תהלה לדוד 955
תהלוכות עולם 251
תהלים עם פירוש היעבץ 632
תוכחת מוסר 310
תוכן דבר התורה 501
תולדות אדם 1001
תולדות אנשי שם בקראקא 774
תולדות יוסף 927*
תולדות יצחק 244, 382
תולדות המגיד מקאז'ניץ 467
תולדות מהרח"ן 774
תולדות מרדכי 832
תולדות משפחת הורוויץ 105, 106
תולדות הראב"ד 951
תולדות רחל אמנו 551
תוספת ברכה 260
תוספת מצוה 223
תוספת שביעית 793
תוצאות חיים 453
התורה והחיים 774
תורת האדם 809
תורת אמת 728
תורת בני יששכר 471
תורת חיים 32-33
תורת הכתב האחיד 817
תורת לקח 692*
תורת מנחם 64
תורת מקוה 470
תורת נביאים 1045
תורת הנפש 986
תורת הרמ"ה 1000
תורת שפת אמת 970*
תיו חיים 29*
תכשיטי כלה 650*
תל תלפיות 969
תלמוד בבלי ביידיש 381
תמכין דאורייתא 710
תנאי ואסמכתא במשפט העברי 965
תפארת אברהם 91
תפארת אלעזר 824
תפארת חיים 460
תפארת יוסף 230*
תפארת למשה 282, 1045
תפארת צבי 1041
תפארת צבי יעקב 777
תפארת שבמלכות 8
תפארת שלמה 970*
תפוחי זהב 668, 669
תפלה ישרה וכתר נהורא 709
תפלה לדוד 957
תפלה לעני 808
תפלה צו בעטען 487, 488
תפלה קודם התפלה 882
תפילת הצדיקים 882
תקון עירובין 205
תקנות 316
תרגום הבבלי 237
תרי"ג מצוות 607*
התשבי 271

מפתח כללי

נערך בצורה שונה מבחלק הראשון. אינו כולל את המשפחות של האותיות ה-ח המפורטות בספר, כי מספר העמודה נרשם ליד שמותיהן בלוח המיוחד שבראש הספר. נרשמו אפוא רק שמות משפחה מן החלקים האחרים. נכללו במפתח השמות הפרטיים של בעלי הערכים בחלק זה, חותניהם, ערי מגוריהם ורבנותם, שמות ספרותיים, וכמה נושאים. לספרים שאוזכרו או למקורות שלא מחכמי גליציה נתיחדה רשימה נפרדת, ולא נכללו כאן. למען הקיצור סודרו גושי קבוצות, גם על חשבון פירוט זהויות האישים ואיזכור כל שמותיהם הפרטיים.

ר׳ אבא וקס 933 — 935; ר׳ אבא מארי מליטא 606
ר׳ אביגדור הורביץ 127/8; הלברשטם 404 — 407
ר׳ אברהם אבלי מבלז 596; ר׳ אברהם ר׳ חיימש 570
ר׳ אברהם מרדכי מפינטשוב 234
ר׳ אברהם הגר 11 — 12, 77; הויברגר 83; הולנדר 91, 95; הורביץ 112, 115, 128 — 145, 177; הורן 362; הורשובסקי 364; הילפור 383; הימן 384; הירשפרונג 392/3; הלברשטם 407 — 412; הלפרין 561, 568, 571 — 574; הלר 641 — 646; הס 688; הרץ 702; הרצברג 708; השל 721 — 730, 737, 741; וג 748/9; וולוסקי 757; וולך 758; וורמברנד 771; וידנפלד 778; וילף 807; וינברג 817; וינברגר 820; וינר 842; ויסבלום 873; ויצנפלד 910; ורמן 944 — 960, 962; זומרשטין 976; זיגר 979; זילברשטין 995; זיס 1007/8; זלצר 1024; חודרוב 1025; חיות 1033; חנליש 1062
אברומזון, ר׳ אברהם 853; אברמסקי, שם ספרותי 979
אגודת ישראל 14, 18, 24, 37, 38, 50, 65, 72, 77, 155, 215, 270, 281, 350, 395, 425, 611, 631, 651, 652, 750, 771, 782, 801, 894, 930, 980, 997/8, 1027
אדלר, ר׳ נפתלי חיים 39; אה״ו 124
אהריעב־בסרביה 991
ר׳ אהרן הולנדר 91; הופן 104/5; הורביץ 116, 150 — 152, 354; היטר 383; הלברשטם 412 — 420; הלפרין 574 — 576; הלר 646/7; הרצברג 708; וולפגנג 763; וין 815/6; וינרב 843; ויסבלום 873; ויסהויז 899 — 900; ויצנר 910 — 911; וירט 911; זיגל 978/9; זילברברג 990
אובן־ישן (אלט־אופן) 667; אוברויקוב־בוקובינה 363
אוגסבורג־גרמניה 134; אודיסה 602, 604
אוזרניץ־רוסיה 922; אוטור, שם משפחה 318
אוליק־ווהלין 350; אונגווואר 487, 667, 847
אונסדורפר, ר׳ שמואל אלכסנדר 533, 610
אוסטרהא 615; אוסטרליה 762, 813
ר׳ אורי הברמן 3; המרלינג 685
אזריאן וקיפוטשוב־ווהלין 244; אילזה־שלזיה 965
אינגבר, ר׳ אברהם אבלי 445, 474
ר׳ אלחנן בעל התוספות 559; מבוצץ וסטרי 596; הלפרין 576 — 580
ר׳ אלטר הגר 16; הורביץ 152 — 157; וגשל 752/3; וינברגר 820 — 824; ול 912; ויסברגר 899; זידמן 979
אלטר, ר׳ מנדלי מפביאניץ 201
אלטשטט, ר׳ משולם מלבוב 712; אליהו הנביא 613
ר׳ אליהו הופטמן 104; הורביץ 158; הורשובסקי 365 — 368; הלפרין 629; ובר 743; ויטקובר 804; וין 815 — 817; וינד 831; ויס 857; זינגר 899 — 1000; זלדוביץ 1012
ר׳ אלימלך הורביץ 158/9; וולף 758/9; ויסבלום 874 — 885; ול 912
ר׳ אליעזר הגר 11 — 16; הוכגלרנטר 86; הולנדר 90; הורביץ 159 — 167; הלפרין 561/2, 567, 580, 615; הלר 647 — 649; הרבסטמן 691; וידנפלד 778/9; ויסבלום 885 — 890; ולדר 922; זילברמן 990; זינגר 1000/1; חיאל 1033; חיות 1036/7
ר׳ אליקים זלטנריך 1011
ר׳ אלישע הורביץ 167; הלברשטם 420 — 422
ר׳ אלכסנדר הלפרין 580 — 583; זלטנריך 1011/2; זלנפרינד 1023/4; חמידס 1059 — 1060
אלמשאד־הגר 656
ר׳ אלעזר הגר 79; הורביץ 167 — 173, 180; וונדר 767 — 770; ויטלש 799; וינברגר 828; ויסבלום 890 — 893
ר׳ אלקנה זוברמן 974/5; אלקסניץ 125
אמריקה 103, 393; אמשטרדם 576, 590, 631
אנגליה 155; אנטורפן 893, 940, 1017
אפטיקר, ר׳ יצחק שאול מצאנז 269
אפטא 724; אפיפיור 930
ר׳ אפרים הורביץ 173 — 177; הלברשטם 422; הלפרין 583/4; וינברגר 824 — 826; זילבר 987/8; חיות 1033; חמידס 1060/1
אפשטין, ר׳ ברוך מפינסק 260; ר׳ חיים מאיר 514; ר׳ משה מנישטט 152; ר׳ פנחס מירושלים 832
אקמיאן־ליטא 770; אקנא־רומניה 809
ר׳ אריה הוכברג 84; הולס 99; הורביץ 177 — 192; הורשובסקי 368; הלברשטם 422 — 430; הלמן 558; הלפרין 584; הלר 649 — 652; הרצוג 713; וילנר 806/7; וינרב 844; וינשטוק 849; ולרשטין 924; חיות 1037
ארליך, ר׳ אפרים מפודגורזע 841; ר׳ יהודה 522
ארמון, שלמה, שם ספרותי 702
ארנברג, ר׳ יעקב 221
ארנסטר, ר׳ משה 39 — 40
ארנשטין, ר׳ יוסף מקריוטש 252
ארץ ישראל 21 — 22, 28, 30, 32, 35, 50, 57 — 58, 65, 72, 205, 302, 469, 475, 478, 486, 487, 548, 584, 727, 732, 745, 792, 805, 900, 903, 982, 997
ר׳ אשי״ש ליפשיץ־הלברשטם 550 — 551
אשכנזי, ר׳ מרדכי מקלוש 11
ר׳ אשר הויזמן 83; הורביץ 192 — 194; הלברשטם 430 — 431; הלפרין 584/5; וינברג 822/3; וינרב 843; ויסמן־חיות 906/7; זלטנריך 1012 — 1014; חיות 1038
באב״ד, ר׳ משה מזולקיב 1008
באר־פודוליה 354, 630; בודפשט 960, 971, 1043
בוהוש־רומניה 376, 907; בוטושאן 964, 966, 991, 1054
בויטן־שלזיה 825; בוניהאד 667, 1043
בוסטון 252, 280, 322; בוסניה 979
בוקסבוים, ר׳ נתן 550
בוצ׳צ׳־רומניה 869; בוקרשט 97, 1016/7
בורנשטין, ר׳ זלמן מויליצ׳קה 492; ר׳ חיים שלמה מזלוטשוב 401
בורדוזן־רומניה 271, 869; בורשא 16, 77
בורשטין, אביעזר 306; ביאלה־פודולסקה 389
ביאליסטוק 914; בידבליא־מרמורוש 49
בילגוריי־פולין 1006; ביסטריץ־הגר 306
בירנבוים, ר׳ אברהם מפילץ 919; בלגיה 379
בלוך, ר׳ בנימין אביש 61; ר׳ יוסף שמואל 20; ר׳ סנדר 913
בלטימור 712

בליכר, ר' ליבש מקראקא 910; בליץ, ר' משה צבי 102
בלכיטוב־פולין 201; במברג־פתקוניה 552
בן־יחזקאל, מרדכי 621 — 622
בן־פז"י, שם ספרותי 388; בן צבי, שם ספרותי 978
ר' בן־ציון הורביץ 194; הלברשטם 431 — 436; וולמוט 758; וסטריך 928/9; ורובל 942 — 944
בני־ברק 36, 38, 427, 436, 466, 507; בנילוב 79, 270
בנן של קדושים, שם ספרותי 297
ר' בנימין הלפרין 568; הרמלע 700; הרץ 702; וולוביץ 757; וילר 812; ויס 857 — 861; זוסמן 977/8
בער, ר' יואל מסן־פאולו 522
בעש"ט 32, 46, 341, 579, 605, 615, 620, 655, 885, 1037
ר' בצלאל הורביץ 195; וידרמן 795; ויסבך 869
ברב"ש, ר' אשר זליג מאודיסה 673
ברגן־בלזן 600; ברגסאז־הגר 552
ברגנר ר' קלמן מטיסמניץ 99
ברדיוב 407, 462, 471, 486, 493, 504, 515, 547, 922
ברדיטשוב 48, 524; ברוין, ר' שלום עוזר 13
ר' ברוך הגר 16 — 23; הורביץ 195; הלברשטם 436 — 440; הלפרין 585; הלר 652, 665; הרמלין 698/9; וינד 830; וינרב 844; ויס 861
ברוסילוב־רוסיה 772; ברזל, ר' חיים מצפת 641
בריט, ר' חיים מלינסק 977; ברין־צ'כיה 333; בריסק 355
ר' בריש ז'לט 1012; ברלין 605, 631, 702, 842
ברמן, ר' אברהם צבי מבוצץ 914
ברנד, ר' משה אהרן מטרנוב 155; ברנדוין, ר' יהודה צבי 427
ברנשטין, ר' יוסף 5; ר' שמואל 94
ברסלוי 932; ברפמן, ר' אברהם ברוך 193
בר"ץ (בני ר' צדוק) 274; גאוגרפיה 970
גוט, ר' אברהם מדוברומיל 927
גוטשטין, ר' אהרן משה 5 — 6
גולדברג, ר' יהודה מבייטש 756; ר' נפתלי ממעליץ 219
גולדהמר, ר' צבי הירש מדוקלא 301
גולדס, ר' משה חריף 760, 762, 763
גוריי־פולין 653; גיור 368; גיטסהעד־אנגליה 631
גינסברג, ר' חיים שמואל 525
גינצבורג, ר' חיים יהודה 855
גיע־מעהרין 874; גלבר, ר' חיים מראווא 1;
גלזר, ר' ישראל מקשאנוב 101
גלץ־רומניה 907; גניטש־בוקובינה 1029
גסנבויאר, ר' יצחק צבי 4
גרבוביץ 847; גרזסוורדיין 38, 50, 133/4, 326, 863, 961
ר' גרשון הגר 23 — 26; הויזמן 83; וינשטוק 849 — 851
גרשטנפלד, ר' שמואל 4
ר' דב בר הורשובסקי 368; הלברטל 400; הלפרין 586/7; וידנפלד 779 — 785; וינברג 818; וינטר 833/4; וינשטין 854; ויסר 907; חמידס 1061
ר' דוד הגר 26 — 27; הורביץ 169, 195/6; הלברשטם 440 — 446; הלפרין 588, 615; הלר 652; הרצוג 714; וולר 765; וונדר 766; וידנפלד 786; ויטלש 799; וילף 808; וינגרטן 830; וינפלד 837; וינשטוק 851 — 853; ויס 861; ורהפטיג 942; ורובל 944; ורמן 960; זהמן 971 — 973; זיגלר 979; זידמן 979 — 980; זילבר 988; זינגר 1001 — 1003; זיף 1008; זלטס 1019; זלר 1025/6; חלפן 1058
דורון, עקיבא 770; דים, ר' אשר משה למל 213
דינין, ר' יואל 601; דיסלדורף 234
דיר, ר' יהודה ליב נח מסטרליסק 853
דלמן, ר' אברהם אהרן מנדבורנה 590; ר' אליעזר מסטניסלב 658
ר' דן ולד 916; דנוור־ארה"ב 583; דרבני־רומניה 97
דרוק, ר' בנימין 648; דרזדן 334; דרמשטט 932
האלאס־הגר 1024; הדפסת ספרים 303
הוהנמס־ברגנץ באוסטריה 397, 978
הורודנא 120; הורכוב 124, 274
הורן, ר' זאב 23; הורנוסטייפל 536
הירשפלד, ר' יואל 241
ר' הלל וינד 830 — 832; זידמן 980 — 981
המבורג 574; הרץ־רומניה 44
הצלה בשואה 14, 18, 36, 38, 270, 540, 821/2, 825, 863, 1016
וולבזיך־גרמניה 974; ווידיסלב־פולין 508
וולברום 508; וולוטשיסק 174, 177, 277
וולטפריידד, ר' עמנואל 210; וולך, ר' מנחם מנדל 578
וולפזון, ר' יהושע פלק זאב 809
וונדר, מאיר 503; ווראניק 573
וידמן, ר' יחזקאל מסיטשעל 134
וידר, ר' אהרן מלינץ 547
ויזניץ 13 — 16, 20 — 21, 37 — 41, 49 — 53, 56 — 59, 68, 80, 91, 709
ויטשנר, ר' יצחק ברל מדוקלא 333
ויך, ר' שמחה מהורודנקה 751
וינגרטן, ר' יהודה 878; וילחוביץ 38; וילנא 86
וינא 4, 23, 48, 80, 169, 278, 306, 362, 590, 721, 733, 834, 873, 902, 907, 980, 1048, 1050 — 1052, 1060
וינטרויב, ר' נחמיה 243; וינר, ר' אברהם 402
ויניפג־קנדה 247; וויסבדן־גרמניה 842
ויץ, ר' מרדכי מקליש 114
וישובה 22, 36, 64 — 67, 77
ולצר, האחים והוריהם 29 — 30
וקסלר, ר' שלמה 427
ורטהימר, ר' שמשון 560
ורשא 350, 736, 980, 1006, 1024
ר' זאב מלומזא ובריסק 605; מליזנסק 966 — 968; הבר 2 — 3; הוכגלרנטר 86; הולצר 101; הולשיצר 104; הורביץ 199 — 200; הילר 383; הירשפרונג 393; הלברטל 400; הלפרין 589 — 590, 629; הלר 652; המר 683; הפטר 690; הרצוג 714; וילנר 807; וינגרטן 830; וינרב 664; וינשלבוים 854; וקס 935; וקסקרץ 941/2; זינגר 1003
זבורוב־הגר 862, 865, 877; זבירטוב־פולין 862
זוויכווסט 239; זווניץ 589, 605, 652
זוירברג, ר' חיים 932
ר' זוסיא וונדר 766; ר' זושא ויסבלום 896
זילביגר, ר' אברהם חנוך מצישינוב 485, 491
זילברברג, ר' יהודה ליבוש מגרודזיסק 167
זילברמן, רבני צפת 674
זינקוב 730, 732, 736, 739, 741; זכרון מאיר 590, 631
ר' זכריה מנדל 1009 — 1011; הוכולד 87; זילבר 988/9
ר' זלמן הלברטל 401; זפרין 1026
זלישא 212; זמושץ 2, 87, 780
זמבה, ר' מנחם 790; זמרינקה־אוקרינה 995
זנדבנק, ר' יצחק מצישינוב 812
זסלב 615, 616; זקילקוב־פולין 439
החוזה מלובלין 178, 671; חולון 79
חומ"ה, שם ספרותי 902; חזון איש 591/2
ר' חיים הגר 28 — 41; הוכברג 84; הופנר 105; הורביץ 177, 200 — 212; הירשמן 390; הירשפרונג 393; הלברשטם 446 — 466, 536; הלפרין 587, 589 — 592; המרלינג 685/6; הרמלע 700; הרצוג 714; השל 730 — 731; ובר 743; וג 749 — 751; וגשל 753; וולגלרנטר 757; וולקנפלד 764; ויטלש 799; ויניג 835; וינרב 844; ויס 861; ויסבלום 895; ויץ 908, ול 912; וקסמן 941; זוסמן 978; זיטשיק 983 — 986; זילברשיץ 996/7; חריף 1062
ר' חיים עוזר הכהן 1055 — 1058
ר' חיים צאנזר 1053 — 1055
חיפה 12 — 13, 18, 36, 69 — 70, 247, 587, 734, 768, 817, 894, 985, 997

ר' חכם צבי הלברשטם 466/7
חכמי פרובינציה 46; חמלניק־פולין 886
ר' חנה הלברשטם 467 — 471; ויסבלום 893
ר' חנוך הלפרין 622; הרבסט 690; ורהפטיג 942; זילברפרב 991; חרק 1064
ר' חנינה הורביץ מאולינוב 212
ר' חנניה יוסף הלפרין 592 — 595
חרסון־רוסיה 709; טבריה 177, 506, 647
טברסקי, ר' זאב מרחמיסטריבקה 38; ר' יעקב יוסף מסקווירא 68; ר' מרדכי דוב 420; ר' משה מרדכי ממקרוב 80
ר' טוביה הורביץ 213 — 217; הלברשטם 471; הלפרין 595 — 598; ויסבורג 869
ר' טודרוס זונדל הורביץ 217 — 218
טויב, ר' יצחק ליבוש מחאטין ויאסי 59
טויבה, ר' יוסף מבלז 943; טוכמן, ר' צבי מלודמיר 898
טומשוב 2, 556, 983; טורונטו 300, 845
טורם, ר' אלימלך 449; ר' משה 303
טורקלטאוב, ר' יוסף דוד 910
טיטלבוים, ר' חיים יעקב מלימנוב 539; ר' חנניה יו"ט ליפא מסיגט 20, 463, 483, 499; ר' מנשה 543; ר' משה יוסף מאוהעל 535; ר' נפתלי מניר־באטור 522
טיכמן, ר' ישכר שאול 962
טיכר, ר' יוסף משה 971; טיקטין 120, 885
טירני, ר' דניאל מפירנצי 393
טלר, ר' יוסף 88; טמשוואר־רומניה 822
טננבוים ר' יחיאל מיכל מברנוב 939; ר' מאיר צבי הירש מבריגל 518
טסלר, ר' חיים שמואל מאובר־וישא 54
טעגלאש־הגר 536; טפלא, ר' ישראל יעקב 557
טר‍ג ניאמץ־רומניה 887; טריאסט 1051
טריביטש־מעהרין 346; טרניגרד 160, 428
טרכטנברג, ר' יחזקאל מברודי 592
טשודין־רומניה 45; טשרנוביץ 16, 81, 97, 857, 858, 1027
טשרקס 524; יאסי 231, 580, 681, 725, 961, 962, 964
ר' יאיר חמידס 1061
ר' יהודה הגר 48; הולנדר 90, 91; הורביץ 218 — 220; הלפרין 598; הלר 652; הרשקוביץ 720; וולפגנג 763; וולקנפלד 764/5; וינרב 845; וינשטוק 853; ולרשטין 924; ורמן 960 — 961; זוננשין 976
ר' יהושע הבנשטריט 1; הורביץ 119, 180, 211, 221 — 228, 271; הלברשטם 472/3; הלר 652; הרץ 702; וגשל 752/3; וולפזון 809; וידרקר 796; וילף 808; וינברגר 826; וינרב 845; ולרשטין 925 — 927; וקס 935; זוברמן 129; זילבר 989; זלטנריך 1014; חודרוב 1026/7; חנליש 1062
ר' יואל הירשפרונג 394; הלפרין 567, 599 — 601, 615; הרטמן 691
יוזפוף־פולין 364
יולס, ר' אורי מסמבור 80; ר' ליפא מבקשביץ 104; ר' מרדכי מפיסטין 70
יום, שם ספרותי 911
ר' יום טוב ליפמן הלר 635 — 641, 652
ר' יונה יהודה ויס 861
ר' יוסף מדרוהוביטש 54; מטופרוב 77; הבנשטריט 1; הגר 41 — 42; הוכברג 84; הוכגלרנטר 87; הולנדר 92; הולס 99; הורביץ 228 — 231, 276; היבנר 397 — 381; היזלר 383; הירש 384; הלברטל 401; הלברשטם 473 — 475; הלפרין 601/2; המרלינג 686/7; הרצוג 714; השל 731; ובר 744; וונדר 766; וינר 843; וינרב 845/6; וינריך 850; ויס 861/2; ויסבלום 893; ולרשטין 927; וסטריך 929 — 931; זהמן 973; זילברשטין 995; זינגר 1003/4; זליגר 1020 — 1023
ר' יחזקאל הולנדר 93; הורביץ 231; הלברשטם 475 — 485, 551 — 555; וגשל 752; וינפלד 838; זילבר 989
ר' יחיאל הבר 3; הגר 42 — 44, 48; הולנדר 93 — 94; הורביץ 231 — 233; הורודנר 361; היבנר 371 — 379; הלברשטם 485/6; הלפרין 602 — 605; השל 731/2; וגשל 753/4; וונדר 766; וינמן 836
ימניץ־מעהרין 346; ימפולי 87
ינר, ר' אברהם נפתלי הירץ 172
ר' יעקב הבר 3; הברמן 4 — 5; הגר 44 — 47; הוכברג 84; הוכגלרנטר 87; הולנדר 94 — 95; הורביץ 113 — 114, 119, 123 — 125, 156, 233 — 239, 261; הירש 386/7; הלברשטם 486 — 492; הלפרין 570, 587, 605 — 609; הלר 649; המבורגר 681; המר 683/4; הנדלר 688; הרצוג 715; השל 732; וגשל 754; וידנפלד 786 — 789; ויטלש 800 — 801; וילק 812; וינברגר 826/7; וינפלד 838; וינרב 846; ויס 862; ויסבלום 894/5, 897; ויצמן 909; ורמן 961/2; זילבר 989; זינגר 1004
ר' יעקב אליהו משריגרד 614; ר' יעקב יוסף מאוסטרהא 47
ר' יעקב תמרלש 597; ר' יעקבקי זלטקיס 1020
יער, ר' אליעזר זאב מברודי 580; יפו 427
ר' יצחק הבנשטריט 1; הברמן 3; הגר 47 — 48; הויזמן 83; הוכנר 87; הולס 100; הופטמן 104; הורביץ 123 — 127, 239 — 245; הורודנר 362; היזלברג 382; הילר 384; הלברשטם 492 — 496; הלפרין 562, 601 — 611; המבורגר 681 — 683; המרלינג 687; הרבסט 690; הרץ 703; הרצוג 715; השל 732 — 735; ובר 744 — 747; וגשל 754; וולטיך 757; וולר 765; וונדר 770; וידנפלד 789 — 790; וינד 817; ויס 130, 386, 862 — 864; ויסברוט 899; ויסמן 900; ויצנבלום 909; ול 912; ולטוך 923; ולרשטין 927; ורמן 962; זילברמן 990; זינגר 1004; זלטקיס 1020; זלר 1024; חיאל 1032; חיות 1033 — 1035, 1037 — 1041; חרק 1064
ר' יצחק זולקוור 597
ר' יקותיאל הוכברג 85; הלברשטם 496 — 505; זילברמן 990 — 991
ירושלים 134, 147, 149, 218, 221, 298, 320, 390, 475, 477, 487, 506, 514, 519, 525, 550, 553, 583, 594/5, 603, 622, 628, 646, 648, 702, 706, 743, 770, 781, 815, 823, 827, 831, 837, 838, 840, 841, 842, 863, 868, 905, 908, 963, 985, 1022
ר' ירחמיאל הרצברג 708; ר' ישי הכט 397 — 399
ישיבת אהל יעקב בב"ב 591; אור תורה בסטנסלב 29, 185; אורח לחיים בזלוטשוב 997; אילת השחר בירוסלב 709; בית אברהם 131; בית דזיקוב 155; בית יוסף בבוצץ 964, 983; בית יחיאל 129; בית ישראל 14, 38, 64, 709; בית מאיר בקראקא 939, 943; דברי חיים 487, 488; דברי מנחם בירושלים 511; דגל התורה בטורקא 821; דעת תורה בברזאן 709; זרע קודש ברישא 469; חכמי לובלין 84, 142, 426; חתם סופר בצפת 642; יחל ישראל 13, 18, 69; כוכב מיעקב 780; כתר תורה באושפיצין 990; מהר"ש ענגיל 578; מחזיקי לומדי תורה בלבוב 814; תורת חיים בברודשין 315 — 317
ר' ישכר הלפרין 611/2; הלר 655; ובר 742; וולפיש 763
ר' ישעיה הורביץ 106, 113, 114, 247 — 249; הלפרין 613; הלר 649 — 650; וילף 808/9
ר' ישראל הבנשטריט 2; הבר 3; הגר 49 — 54; הולר 102; הופטמן 104; הורביץ 116, 249 — 251; הורניק 363; הורשובסקי 368; היבנר 379; הירשטל 389; הלברשטם 505; הלפרין 562, 569, 613 — 617; השל 735/6; וגשל 754; וולקנפלד 764; וידנפלד 790 — 791; וינרב 846; וינשטוק 853; ויסמן 900; ול 912; וסטריך 931;

וקסלר 937/8; ורטהימר 944; ורמן 963/4; זידמן 982; זינגר 29; זיס 1008; חריף 1062
ר' ישראל חיים מטרג־ניאמץ 887
כהנא, ר' אריה ליב מיאסי 918; ר' חיים מסעליש 66; ר' יעקב מחצי־עמר 49, 166; ר' ישכר דוב מפעסט 97
כ"ץ, ר' חיים מפשמישל 910; מקאשוי 917; ר' יצחק גדליה 371; ר' יצחק סימעס 573
לבוב, ר' אריה ליב 710; לברטוב 258
לובלין 710; לודמיר־סלובקיה 898, 1000
ר' לוי יצחק הורביץ 251 — 253; הלפרין 595; הרמלין 699
לוין, ר' חיים אהרן מוואריש 105
לונדון 79, 576, 617, 732, 853, 868
לונדון, ר' יעקב נפתלי הירץ מברודי 351
לוס אנג'לס 533
לורברבוים, ר' אהרן 916; ר' יצחק מצפת 247
לוריא, ר' אהרן יוסף מטבריה 506
ר' ליבוש וולוסקי 757; ויזר 798
ליבק־גרמניה 931; ליברמן, ר' משה מקאשוי 781
לידזברסקי, ר' נחום 578
ליזער, ר' בנימין זאב מטרנוב 940
ליטר, ר' נתן נטע 2; ליכט, ר' משה מרישא 704
לינץ־אוסטריה 910; לינציג, ר' אברהם מקשאנוב 319
ליפא, ר' בנימין וולף מסטניסלב 586
ליפינר, ר' ישראל צבי הירש 891
ליפמנוביץ, א.י., שם ספרותי 651
ליפציג 631, 698, 923; לכוביץ 309
ליפשיץ, ר' יצחק ראובן 551, ר' מאיר מיאנוב 547; ר' נתן נטע מויליפולי 743
לם, ר' יוסף יוסקא 935
למברגר, ר' יקותיאל זלמן 148
למברסקי, ר' לוי מסמילא 243
לנגסם, ר' יצחק מלינסק 664
לנדא, ר' אלכסנדר סנדר מברודי 340; ר' יוסף דוד מאליק 11; ר' יעקב חריף 631
לנדסברג־גרמניה 134; לנטשין־פולין 1006
מא"ה, מאל"ה, שם ספרותי 700
ר' מאיר הורביץ 120, 156, 253 — 258; היבנר 380; הלברשטם 506/7; הלר 655/6; הענא 689 — 690; הרץ 704; הרצברג 708/9; וונדר 503, 768 — 771; וורמברנד 771; וינברגר 827; ויס 864; ויסבלום 896; ול 913; וקסלר 939; זוכמן 975; זוסלק 977; חיות 1037
מגנצא 842; מדיאר־לאפוש 865, 866
מהר"ל מפרג 342, 614; מוגילניצה 894
מונטיפיורי, משה 354; מונטנר, ר' לוי מבלז 84
מונטריאול 395; מונסי 68, 306; מונקטש 94, 177, 274
מושקוביץ, ר' חיים מגלינא 1011; ר' יואל משאץ 572; ר' מאיר משאץ 249, 574; ר' שלום משאץ 487
מזבח 723, 727, 731, 732, 735, 738
מזרחי 16, 55, 247, 258, 350, 392, 393, 704, 745, 773, 801, 843, 868, 1022
מטרסדורף 1043; מיאמי 853
מיזלש, ר' דוד דוב מאויהעל 521; ר' חיים מויטקוב 345; ר' יהושע מטופרוב 960; ר' מרדכי צבי 960
ר' מיכאל הורביץ 258 — 260; וינקלר 842
מילר, ר' שמואל אהרן 933
מילשטוק, ר' אלעזר ליפא מנריוב 796
מיץ 873; מישקולץ 961
ר' מנדל וינרב 846; וקסלר 939
מנדל, ר' צבי חיים הלוי 868
ר' מנחם בן־ציון הלברשטם 508
ר' מנחם זלקא הולך מדולינא 89
ר' מנחם יהושע ויצנר 911
ר' מנחם מנדל הגר 54 — 67; הולס 100; הורביץ 260 — 266, 354; הורשובסקי 368; הלברשטם 509 — 513; הלר 619 — 620, 656; הרטמן 691 — 698; הרץ 704; ויגר 775; וינברגר 827/8; ויס 864; ולדמן 921/2; זגל 968; זילברשטין 995/6; זלטנריך 1015; חודרוב 1027/8
ר' מנחם מניש הורביץ 123; הלברטל 401; הלפרין 617 — 619; ויכסלבוים 805; זיף 1008; חיות 1034, 1037
ר' מנחם מנלי הורביץ 266; הושפל 370
ר' מנחם נחום הורביץ 266; וקסברג 936/7
ר' מנחם צבי הלברטל 401 — 403
ר' מניס זיסקינד 1008
ר' מנלי ולדמן 922; מנצסטר 863
מרגושיס, ר' יוסף מלבוב 748
ר' מנשה הורביץ 266 — 269; ורטהימר 944
ר' מרדכי ר' ליבושס מזולקווא 569
ר' מרדכי הברמן 4; הגר 67 — 69; הורביץ 261, 269 — 275; היטנר 383; הירשפרונג 393; הלברשטם 513/4; הלפנבין 558; הלפרין 562, 616, 620 — 622; הלר 656, 664; הרצברג 709 — 711; הרצוג 715; השל 734; וגשל 754 — 756; וינברג 297; וינברגר 828/9; וינרב 847 — 849; ויסמן־חיות 901 — 906; ולרשטין 927; זוסמן 978; זילבר 990; זילברפרב 992; זילברשטין 996; חודרוב 1028/9; חיאל 1033; חיות 1041
מרילוס, ר' יוסף אהרן 869; ר' יעקב קופל 1003; ר' מנשה 461, 535
מרקוס, ר' אהרן 47
מרשלקוביץ, ר' צדוק מדובנא 274
ר' משה הגר 69 — 77; הויזר 83; הוכבוים 84; הופטמן 104; הורביץ 120, 272, 275 — 281; הירשפרונג 394/5; הלברטל 403; הלברשטם 515 — 522; הלמן 558; הלפרין 561, 594, 623/4; הלר 656 — 658; הס 688; הסטן 689; הרצוג 715/6; השל 734, 736 — 738; ובר 747; וגשל 756; וולף 761; וולפגנג 763; וונדר 771; ויגלר 774/5; ויזלברג 798; וילק 812; וינטר 631, 834; וינרב 850; ויס 865; ויסשטין 907; ול 913/4; ולדברג 918; וסרמן 931 — 933; וקס 936; וקסלר 940; וקסמן 941; ורמן 964; זגל 969; זידמן 982/3; זידר 983; זילברפרב 992; זינגר 1004/5; זלץ 1024; זקליר 1026; חויז 1031
ר' משה ליב מסאסוב 26
ר' משולם הורביץ 121, 259; הלברשטם 522; הלפרין 623 — 626; הלר 646, 658 — 663; השל 731, 738 — 740; וגנר 751; ורמן 964/5; זילברפרב 992 — 994
ר' משולם זושא מלבוב 1; משו"ש, שם ספרותי 907
מת"ת (מציון תצא תורה) 55
ר' מתתיהו הלפרין 627; נאסאד 521
נגינה 158/9, 193, 222, 244, 281, 415
נדוואוארי־הגר 1023; נובהרדוק 983, 994
ר' נח הולצר מקשאנוב 101
ר' נחום הלברשטם 522; הלפרין 592, 627; הלר 663/4; וידנפלד 791 — 795; ורמן 965
ר' נחמן וונדר 767; נטל, ר' נפתלי 973
ניו־יורק 4, 24, 37, 53, 91, 95, 105, 145, 195, 212, 227, 229, 244, 247, 249, 250, 280, 322, 351, 353, 369, 381, 385, 412, 427, 435, 440, 446, 461, 462, 463, 471, 475, 487, 493, 496, 499, 504, 505, 509, 510, 521, 523, 535, 539, 547, 556, 585, 599, 600, 612, 617, 622, 630, 701, 712, 720, 721, 735, 738, 750, 752, 753, 757, 761, 762, 805, 822, 823, 826, 853, 873, 887, 911, 912, 940, 941, 960, 966, 974, 975, 985, 1000, 1001, 1017, 1027, 1028
ר' ניסן יהודה ליב וולף 762
ניצה־צרפת 335; ניקולשבורג 356, 1043

נירנשטין, ר' יהושע בלבוב 914
נישטט־פולין 742; נפוליאון 302, 310
ר' נפתלי הגר 23, 304; הולנדר 95; הורביץ 297 — 306; הלברטל 403; הלברשטם 522 — 532; הלפרין 627; הרצוג 716/7; ויניג 835; וינפלד 839; ויסבלום 896 — 898; זילברשטין 996; חריף 1062/3
ר' נפתלי הירץ מסאנוק 347
ר' נתן הבנשטריט 2; הולנדר 95 — 96; הורביץ 306; הכט 399; וולף 759, 762; ויסבלום 885, 898; זיכרמן 986/7; זלטנריך 1015
נתניה 39, 499, 532, 750; סאלאש־הגר 1023; סברנץ 866
סובל, ר' ישראל משה מפשמישל 835
סוסנוביץ 55, 443 — 445; סטבניץ 707; סטופניץ־פולין 999
סטמר 397, 408, 409, 461, 533; סטנוביץ 48, 77
סטרוזיניץ 43, 45; סטרופקוב 409, 477, 509, 521, 551, 841
סטשוב־פולין 152, 873; סיגט 77, 808
סים, ר' דב בר מנריוב 1039; ר' סיני הלברשטם 505
סלונים, ר' זאב דב מחברון 628; סלטפינה 463
סלפטר ר' אלתר 79; ר' לוי 27, 54
סמבטהעלי־הגר 94; ר' סנדר הורביץ 306
סנדר, ר' יחזקאל שרגא הכהן מדעש 12
סניוואץ 220, 279; ספינקא 131
ספיר, ר' מרדכי יוסף מצאנז 928
ספרין, ר' אליעזר צבי 687; ר' יעקב משה 466; ר' פנחס נתן 483
סרדנא 866; סרט 17
ר' עובדיה מברטנורה 46; ר' עוזיאל הרבסט 690
ר' עזריאל הלר 664/5; הרמן 701; הרצוג 717
ר' עקיבא כ"ץ מאובן 112; המרלינג 687
פאוסט, ר' ברל מטורנא 999
פוזנא 596; פוזנר, ר' משה אליעזר 941
פולונסקי, ר' שמואל אהרן 505
פולטושאן 174, 809, 961, 964; פוליען 17
פועלי אגודת ישראל 506, 979, 981
פוקר, ר' אברהם מיאס 791; פוריצק 847
ר' פיבל הורשובסקי 369; וטשטין 772 — 774
פינק, ר' מנלי מקראקא 266; ר' ראובן מהמבורג 89
פיצליס, ר' קלמן מקראקא 254
פיש, ר' אליעזר מביקסאד 397
ר' פישל ווידניק 757
פישר, ר' שלמה מיורדנוב 861
פלאך, ר' גרשון מקוסוב 32; פלאס 169; פלונסק 446
פלור, ר' נחום מהוסיאטין 389; פלורנץ 1051
פלינטנשטין, ר' יצחק מאיר 722; פלנטש 136, 228, 276
פלסקר, ר' נחום ראובן מרישא 590
פלקנפלד, ר' שמואל מפוזנא 336
ר' פנחס הבנשטריט 2; הגר 77 — 78; הורביץ 117/8, 178, 306 — 331; הירשפרונג 395/6; המרלינג 687/8; השל 741; וגשל 756; וולף 762; ול 915; זינגר 1005/6; חודרוב 1029 — 1031
פנט, ר' יוסף מדעש 527; פנטשע 44
ר' פסח זיטזומר 983; פקשיבניצה 129, 232, 475
פראג 106, 112, 116, 118, 943, 1017, 1033/4, 1043
פרגר, ר' שלמה ברוך 511
פרובידנס 229; פרוינקירכן 169
פרוכטר, ר' שלמה 342; פרוסניץ־מעהרין 346
פרוסקורוב 266; פרושוביץ־פולין 934
פרידמן, ר' אברהם דוב מטרנוב 93; ר' אליהו צבי מויליץ'קה 391; ר' חיים מפריסטיק 539; ר' יוסף מרימנוב 192; ר' יצחק מבוהוש 29
פרידריך ראי"א מהומנא 185; פריז 385
פריינד, ר' חנוך מאינטרדם 408
פרייס, ר' יוסף עקיבא מבזל 187
פרינץ, ר' צדוק מירוסלב 768; פריישטטל 818
פרישרמן, ר' יוסף אריה ליב 445
פרלוב, ר' אהרן מקוידנוב 992; ר' יעקב מנובומינסק 737; ר' משה מרדכי מנובומינסק 721
פרמינגר, ר' צבי מבוצץ 980
פרמפול 647, 653; פרנצוז, ר' לוי מברודי 802
פרנס, ר' יעקב קופל 462, 511; רמ"מ מגורליץ 425
פרנקל, ר' יהודה אהרן מברודי 236; ר' יוסף חיים משנדישוב 349; ר' יחזקאל מהוסיאטין 955
פרנקל־תאומים, ר' ברוך 449; ר' יעקב 584; ר' שמואל שמלקא 265, 412; ר' שמחה 385; ר' שמעון אלתר 195, 627
פרנקפורט 309, 343, 355, 576, 962, 964, 1009
פשיבוגרסקי, ר' שלמה 1042
פתח־תקוה 427, 610, 995, 1022; פרשבורג 318
ר' צבי הגר 78 — 79; הורביץ 180, 331 — 348; הזנלויף 370; הירשהורן 388/9; הלברשטם 532 — 535; הלפרין 627 — 630; הלר 665 — 671; הרמן 701; הרצברג 712/3; וונדר 767; וידבסקי 776 — 778; וידברג 778; וינשטין 854; ויס 865 — 867; ויסשטין 908; ול 915/6; ונקרט 928; ורמן 963; ורפל 966; זוננשין 977; זילבר 990; זמיל 1026; חיות 1041 — 1048, 1050 — 1053; חרק 1064
ר' צדוק צבי וקסמן 941
צוורלינג, ר' אשר מאושפיצין 960
צוזמיר, ר' מנחם נחום מסטרי 236
צוקר, ר' שמואל יצחק ממאדין 91
ציונות 74, 549, 745, 1052
צייטליס, ר' אברהם מבילקמין 217
צימטבוים, ר' פנחס מגרוו"ד 862; צינגוט, ר' יונה 269
צינוירט, ר' אביש מוישניצה 762
ציפרס, ר' מיכאל מקראקא 203
צלר, ר' אברהם מבילקמין 644; צמחונות 1
צעירי אגודת ישראל 384, 388, 748
צפת 42, 166, 177, 247, 298, 321, 347, 362, 477, 641, 643, 646, 655, 671, 799, 896, 1054
קאלוב־הגר 447; קאשוי 151, 153, 411, 839, 917, 1002
ר' קהת הלפרין 630
קובלר, ר' מרדכי 245; ר' משה 43 — 44
קוטן, ר' אלכסנדר יעקב 861; ר' יצחק מטיסמניץ 41, 47
קוידנוב 991/2; קונשטט, ר' יצחק מפרשבורג 70
קונסטנטין, ר' משה מסקול 315; קונסטנטינופול 605
קוסטניץ 28; קופנהגן 842; קוצמן 16, 17
קורן, ר' צבי הירש מגורליץ 750
קורפ, ר' משה הלוי 865
קורץ, ר' סיני מקשאנוב 1011; קושיץ 896
קטוביץ 979, 1061; קיזיל־אורדה בקזקסטן 463, 974
קיל־גרמניה 932; קיקניש, ר' משה מלבוב 620
קירשנבויים, ר' יוסף חיים מטרנוב 104
קיש־שבן בהגר 749
קלוגר, ר' אברהם בנימין 899; ר' ישראל יוסף מטשבין 779; ר' יצחק יהושע מגריידינג 415
ר' קלונימוס קלמן הורביץ מסטריזוב 349
קלויזנבורג 218, 498; קליבלנד 244
קליינוורדיין 818; קליש־פולין 1043
ר' קלמן הרץ 704; וילנר 807; חמידס 1061
קלן 487, 825; קמפנא 513
קנובלר, ר' משה מדזיקוב 255; קנוף, ר' הרצקא מצפת 466
קנר, ר' אריה ליבוש מרימנוב 92; ר' חיים 789; ר'

יעקב צבי ממהלוב 263; ר' יצחק 422; ר' משה מסאניק 172
קצנלבויגן, ראי"ה מטלוסט 523
קרא, ר' צבי הירש 655; קרולי 131
קרטגנר, ר' אהרן יהודה מקראקא 385
קרטשינף 533; קריוורוג 709
קריליביץ 731, 742; קרית מוצקין 965
קרמניץ 616; קרסטיר 961; קרעשוב 647, 679
ר' ראובן הורביץ 349 — 350; וולף 762
הרב בן הרב, שם ספרותי 297
רבינוביץ, ר' נתן דוד מפרציווע 261; ר' פנחס מקינצק 194; ר' שרגא יאיר 29
רדוביץ 41, 53, 70, 279, 363; רדזימין 1006
רדימישלר, ר' סנדר ממעליץ 153; רדלוב 167
רובין, ר' אברהם דוד מלנצוט 245; ר' אלימלך 234, 600, 992; ר' ברוך 461; ר' חיים ברוך מוישניצה 420; ר' יצחק 445, 482, 718, 752; ר' מנחם מנדל מגלוגוב 474; ר' נפתלי מוישניצה 522; ר' צבי הירש ממישלניץ 22; ר' שמחה 150
רובינזון, ר' יעקב 615; רובנה 681, 992
רובינשטין, ר' חיים מזולקווא 801
רוזנברגר, ר' אברהם ברוך מגמזו 96
רוזנפלד, ר' יהושע מקמינקא 543; ר' יחיאל איכל מראווא 163, 364
רוזנקרנץ, ר' יוסף 1022; רוט, ר' נתן אליהו 53
רוטנברג, ר' אברהם חיים ראובן 508; ר' אברהם שלום פנחס 461; ר' אלטר מאיר דוד 415; ר' יעקב שלמה מלינסק 757; ר' מרדכי מאנטוורפן 197
רוטשטין, ר' אריה יהודה מקוזובה 317
רוטשילד 342; רולר, ר' מרדכי מחודרוב 1058
רומא 612; רומן־מולדביה 354
רוס, ר' שמואל מנדל מיאסלו 227
רוקח, ר' אלעזר 43, 55, 477, 929; ר' אריה ליב מבוקובסק 145, 717; ר' משה מקארוב 527; ר' נחום ממגרוב 590; ר' צבי אלימלך 471; ר' שלום מבלז 1044; ר' שמואל מסקול 77, 425
ריטשוואל 356; ריך, ר' ליביש מרישא 221
רינמן, ר' אלעזר מביטשקוב 36
רינר, ר' ישראל מדמביץ 157
רכבת 136, 150; רמלה 552; רעמיט 130
ר' רפאל הוכברג 85; הורביץ 351; הלפרין 592
רפפורט, ר' דוב 7; ר' שבתי מדומברובה 786, מפינטשוב 651; ר' שמעון מטרנוב 351
רצפרט־הגר 522, 536, 1023
ר' שאול הוטרר 82 — 83; הוכשטין 88; הורביץ 351/2; הירש 387; חיות 1048/9
שאץ 36, 69 — 70, 249, 558, 751, 815, 966
ר' שבתי הורביץ 112, 115; הרצוג 718
שובר, ר' יהודה ליב מפשמישל 906
שוינינגן־הולנד 333; שוינציאן־ליטא 596
שור, ר' ישעיה מיאסי 44, 60; שזח"ה 546
שטוק, ר' זאב מסקאלא 627
שטורם, ר' חיים יעקב מדוקלא 829
שטין, ר' ברל 29; ר' דוד מקיטוב 32; ר' צבי הירש 146
שטינברג, ר' שמעיה מפרימישלן 3, 690
שטינפרס, ר' ישראל 28; שטייער־אוסטריה 931
שטיקלר, ר' ליבוש מקוליקוב 617
שטמלר, ר' חנוך הנוך מדמביץ 349
שטרוך, ר' דב בריש מנימרקט 857
שטרן, ר' ישכר מיריטשוב 180; שטרסבורג 134
שטרנהל, ר' דוד מקולומיאה 47, 78; ר' שאלתיאל איזיק 184, 861
שיף, ר' חיים מבאבוב 392; ר' ישעיה 647
שלאין, ר' ליבלה מסטניסלב 29
שלגר, ר' יחיאל מיכל מבקשביץ 553
ר' שלום הגר 79; הורביץ 200, 352; הלברשטם 535 — 539, 556 — 558; הלפרין 587; הנדלר 688; הרץ 705; וקס 935
שלזינגר, ר' הלל 519
שליט, ר' מרדכי אריה מסאסוב 140
ר' שלמה הורביץ 353; היסטר 384; הירשטל 390; הירשפלד 391; הלברטל 403; הלבריך 404; הלברשטם 539 — 546; הלפרין 630 — 631; הרבסט 690; הרץ 705; ובר 747/8; וידן 778; וילף 809 — 811; וינד 831; וינטרוב 834; וינשלבוים 854 — 857; ויסמן 900; ורשובר 966; זגנר 969 — 971; חיות 1050; חרפ 1063/4
ר' שמאי הבר 3; הולנדר 96; זילברמן־שטמרדורף| 991
ר' שמואל מדרוהוביטש 620
ר' שמואל אהרן ממציוב 1054
ר' שמואל הגר 80 — 81; הוכברג 86; הולנדר 90, 96 — 99; הורביץ 119, 139, 271, 320, 353 — 361; הורנברג 362; היבנר 379 — 382; היליג 383; הירשפלד 391/2; הלברשטם 547; הלד 558; הלפרין 595, 631 — 635; הלר 671 — 680; הרבסט 690; הרמן 701; השל 741/2; וונדר 767; וילנר 807; וינברגר 829; וינפלד 839 — 841; ויס 867/8; ויסברג 899; ויסמן־חיות 906; ויצן 909; ול 916; ולדברג 919 — 921; וקסלר 940; ורמן 966; זטליר 978; זילברפרב 994/5; זינגר 994; זלטנריך 1015 — 1019
ר' שמחה הבנשטריט 2; הברמן 7; הורביץ 361; הלברשטם 513, 547 — 550; ובר 746; וולפיש 764; ויטלש 801/2
שמיטה 792/3; שמשון־הגר 1023
ר' שמעון הוזינגר 82; הולך 89; הורביץ 136; הורשובסקי 369; הרץ 705/6; ויגר 775/6; ולטוך 922 — 924; ורמן 963; זינגר 1006/7
ר' שמשון היבנר 382; הלר 680 — 681; ויסמן 901; ולד 917; ורטהימר 560; זילבר 990; חמידס 1061
שניאורסון, ר' מרדכי שניאור זלמן 517; ר' נח שמעיה 524
שניבלג, רמ"מ ממנצסטר 551; ר' שרגא פיבוש 328 — 331
שפיגל, ר' אליהו מדזיקוב 163; שפיקוב־רוסיה 994
שפירא, ר' אריה ליב מסלאוויטא 20; ר' יהודה מאיר משפיטיבקה 31; ר' יהושע מדינוב 331, מריבטיטש 215, 219, 493; ר' יוסף מברטש 462, מדינוב 446; ר' ישעיהו נפתלי הירץ מדוקלא 620; ר' מאיר משולם 534; ר' משה יהודה ליב 153; ר' פנחס יוסף מקוסוב ודלטין 32; ר' פרץ מברודי 1038; ר' צבי מיגולניצה 371; ר' צבי אלימלך מבלוזוב 268; ר' שמואל מלנצוט 437, מרעדים 475, 496
שפרבר, ר' דוד 73 — 74
שפרינגר, ר' זאב יהודה מקראקא 95
שצמיעשיץ 786; שרה הירש 387
ר' שרגא הגר 81; הורשובסקי 369; הרץ 707; וולף 763; וויליג 805; וינד 832; וינפלד 841
שריבר, ר' יעקב 887; ר' ישראל מיורדנוב 974
שריגרד 579, 614, 1063
שרמן, ר' יצחק שלמה יואל מרובנה 328
תאומים, ר' אפרים מקריסנפולי 241; ר' זאב וולף מזלישטשיק 825; ר' יוסף הפמ"ג 329
תל־אביב 37, 38, 55, 97, 234, 270, 394, 587, 631, 824, 932, 962, 980, 991 1007
תל־חנן 272

לזכר נשמות

הרה״ח המפואר מו״ה **ישראל הלל** ב״ר **אברהם זאב** וזו׳ החשובה מרת **ליבא** בת ר׳ **משה**, ילדיהם הקדושים **שמואל מנשה, יוסף אריה, שלמה מאיר, פיגה לאה ועטיל**
שנספו בשנות השואה השם יקום דמם
על ידי בנם ואחיהם הנגיד המרומם מו״ה **משה קנלר** הי״ו באנטוורפן

★

הרה״ח המפורסם מו״ה **חיים** ב״ר **משה אליהו הכהן שטערן** זצ״ל שהציל נפשות רבות מישראל בשנות השואה ונפטר ביום י״ז טבת תשל״ז
על ידי בנו הנגיד המרומם מו״ה **זאב הכהן** הי״ו בלונדון ורעיתו החשובה מנב״ת **שושנה** תחי׳ נכדת **הרה״ק מבאבוב** הי״ד

★

הרה״ח המפואר מו״ה **אליהו** במו״ה **משה יעקב שארף** ז״ל שו״ב בביאלא־בילין, נפטר בשם טוב ביום ח׳ שבט תש״ם, וזו׳ הנכבדה מרת **שרה** בת הרה״ח ר׳ **אלכסנדר פרייא** ז״ל מביאלא־בילין, נפטרה בשיבה טובה ביום כ״ו מנחם־אב תשמ״א
על ידי בניהם בניו־יורק הנגידים רודפי צדקה וחסד מוה״ר **אשר ישעיה, יהודה ליבוש, שלמה ודוד** נרם יאיר

★

הרב הגאון מוהר״ר **נתן מרדכי בוקסבוים** זצ״ל ראש ישיבת בני תורה בצאנז, נספה בימי הובלת יהודי צאנז לבלזיץ ט״ז—י״ז אלול תש״ב הי״ד
על ידי בנו היקר באדם מוהר״ר **שלמה זלמן לעהרער** שליט״א באנטוורפן

★

הרה״ח הנכבד מו״ה **מאיר** וזו׳ החשובה מרת **שינדל** בת הרה״ח ר׳ **צבי לויפר** ז״ל, נספו בשנת תש״ב הי״ד והיארצייט נקבע ליום כ״ד תמוז
על ידי בנם המשובח ומפואר מוהר״ר **מנדל הוס** שליט״א באנטוורפן

★

הרב החסיד בעל מדרגות גבוהות מו״ה **מאיר אריה רייז** ז״ל משטערוויץ־חוליוב, נפטר בשבת קודש כ״ז מנחם־אב תרצ״ט, וזו׳ הנכבדה מרת **טויבא רודיא**, נספתה על־ידי הרוצחים הנאצים ימ״ש בל״ג בעומר תש״ג הי״ד
על ידי בנם רב החסד מוה״ר **מרדכי רייז** הי״ו באנטוורפן

CONTENTS

INTRODUCTION
ADDITIONAL LIST OF MEMORIAL BOOKS OF GALICIAN COMMUNITIES
FAMILY NAMES INCLUDED IN VOLUME II
LIST OF ABBREVIATIONS
ADDITIONAL BIBLIOGRAPHY
CRITICS AND REVIEWS

ENCYCLOPEDIA of GALICIAN RABBIS and SCHOLARS

INDEX OF GALICIAN COMMUNITIES
INDEX OF BOOKS AUTHORED BY GALICIAN SCHOLARS
GENERAL INDEX

MEOREI GALICIA

ENCYCLOPEDIA OF GALICIAN RABBIS AND SCHOLARS

RABBI MEIR WUNDER

VOLUME II

ה—ח

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2025

INSTITUTE FOR COMMEMORATION OF GALICIAN JEWERY
JERUSALEM 5742 (1981)